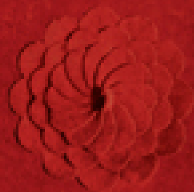
Risale-i Nur Külliyatı'ndan

Sözler

Bediüzzaman
Said Nursî

Sözler

Bediüzzaman Said Nursî

Risale-i Nur Külliyatından

Sözler

Bediüzzaman

Said Nursî

İzmir - 2004

Risale-i Nur Külliyâtından
SÖZLER

Yazar
Bediüzzaman Said NURSÎ

ISBN
975-9090-32-5

Yayın Numarası
28

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Mayıs 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Şahdamar Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.sahdamaryayinlari.com

İçindekiler

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَبِهٖ نَسْتَعِينُ،

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ،

وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ [1]

Ey kardeş!

Benden birkaç nasihat istedin.

Sen bir asker olduğun için, askerlik temsilâtiyle, sekiz hikâyecikler ile birkaç hakikati nefsimle beraber dinle. Çünkü; ben nefsimi herkesten ziyâde nasihata muhtaç görüyorum. Vaktiyle sekiz âyetten istifade ettiğim "Sekiz Söz"ü, biraz uzunca nefsime demiştim. Şimdi kısaca ve avâm lisâniyle nefsime diyeceğim. Kim isterse beraber dinlesin.

[1] "Rahman Rahîm Allah'ın adıyla başlar ve ancak O'ndan yardım dileriz. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, medih ve minnet, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Efendimiz Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) ile âline ve ashâbına ise salât ve selâm olsun."

Temsilât: Örnekler, örneklerle anlatımlar.

Avam: Halk tabakası.

Birinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

"*Bismillâh*" her hayrın başıdır.[1] Biz dahi başta ona başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime, İslâm nişanı olduğu gibi, bütün mevcudatın lisân-ı hâl ile vird-i zebânıdır.

"*Bismillâh*" ne büyük tükenmez bir kuvvet, ne çok bitmez bir bereket olduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle... Şöyle ki:

Bedevî Arap çöllerinde seyahat eden adama gerektir ki, bir kabile reisinin ismini alsın ve himayesine girsin. Tâ, şakîlerin şerrinden kurtulup hâcâtını tedarik edebilsin. Yoksa tek başıyla hadsiz düşman ve ihtiyacâtına karşı perişan olacaktır.

İşte böyle bir seyahat için iki adam sahraya çıkıp gidiyorlar. Onlardan birisi mütevâzi idi, diğeri mağrur. Mütevâzii, bir reisin ismini aldı, mağrur almadı... Alanı her yerde selâmetle gezdi. Bir kâtıü't-tarîka rast gelse, der: "*Ben, filân reisin ismiyle gezerim.*" Şakî def olur, ilişemez. Bir çadıra girse, o nâm ile hürmet görür. Öteki mağrur, bütün seyahatinde öyle belâlar çeker ki, tarif edilmez. Dâima titrer, dâima dilencilik ederdi. Hem zelîl, hem rezîl oldu.

İşte ey mağrur nefsim! Sen o seyyahsın. Şu dünya ise, bir çöldür. Aczin ve fakrın hadsizdir. Düşmanın, hâcâtın nihayetsizdir. Madem öyledir; şu sah-

---

[1] Cenâb-ı Hakk'ın ismi zikredilmeyen bir işin eksik kalacağına dair bkz.: İbn Mâce, *nikâh* 19; Müsned 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/127-128; Abdurrezzak, *el-Musannef* 6/189; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/173, 174.

Nişan: Alâmet, iz, belirti.
Mevcudat: Varlıklar.
Lisân-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.
Vird-i zebân: Dilden düşmeyen, devamlı tekrarlanan dua, zikir.
Temsilî: Sembolik.
Bedevi: Medenî olmayan, şehirden uzak.
Şaki: Eşkıya, haydut, soyguncu.
Hâcât: İhtiyaçlar.
İhtiyacat: İhtiyaçlar.
Mütevazi: Alçak gönüllü, gösterişi sevmeyen.
Mağrur: Gururlu, kendini beğenmiş.
Kâtıu't-tarîk: Yol kesen.
Nam: İsim, ün.
Zelil: Aşağılanan, hor, hakir.
Acz: Âcizlik, bir şeye güç yetirememe hâli.
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma.

ranın Mâlik-i Ebedî'si ve Hâkim-i Ezelîsi'nin ismini al.. tâ, bütün kâinatın dilenciliğinden ve her hâdisâtın karşısında titremeden kurtulasın.

Evet, bu kelime öyle mübarek bir definedir ki; senin nihayetsiz aczin ve fakrın, seni nihayetsiz kudrete, rahmete raptedip Kadîr u Rahîm'in dergâhında aczi, fakrı en makbul bir şefaatçi yapar.

Evet, bu kelime ile hareket eden, o adama benzer ki; askere kaydolur, devlet nâmına hareket eder. Hiçbir kimseden pervâsı kalmaz. "Kanun nâmına, devlet nâmına" der, her işi yapar, her şeye karşı dayanır.

Başta demiştik: "Bütün mevcudat, lisân-ı hâl ile *'Bismillâh'* der." Öyle mi?

Evet, nasıl ki görsen; bir tek adam geldi. Bütün şehir ahâlisini cebren bir yere sevk etti ve cebren işlerde çalıştırdı. Yakînen bilirsin; o adam kendi nâmiyle, kendi kuvvetiyle hareket etmiyor. Belki, o bir askerdir. Devlet nâmına hareket eder, bir padişah kuvvetine istinad eder.

Öyle de: Her şey Cenâb-ı Hakk'ın nâmına hareket eder ki; zerrecikler gibi tohumlar, çekirdekler başlarında koca ağaçları taşıyor, dağ gibi yükleri kaldırıyorlar. Demek her bir ağaç "*Bismillâh*" der; hazine-i rahmet meyvelerinden ellerini dolduruyor, bizlere tablacılık ediyor. Her bir bostan "*Bismillâh*" der; matbaha-yi kudretten bir kazan olur ki, çeşit çeşit pek çok muhtelif lezîz taamlar, içinde beraber pişiriliyor. Her bir inek, deve, koyun, keçi gibi mübarek hayvanlar, "*Bismillâh*" der; rahmet feyzinden birer süt çeşmesi olur. Bizlere, Rezzâk nâmına en latîf, en nazif, âb-ı hayat gibi bir gıdayı takdim ediyorlar. Her bir nebat ve ağaç ve otların ipek gibi yumuşak kök ve damarları, "*Bismillâh*" der; sert olan taş ve toprağı deler geçer. "*Allah* nâmına, *Rahman* nâmına" der, her şey ona musahhar olur.

Evet, havada dalların intişârı ve meyve vermesi gibi, o sert olan taş ve

---

Mâlik-i Ebedî: Sonsuza kadar mülkün sahibi olan (Allah c.c.)
Hâkim-i Ezelî: Ezelden beri hükümran olan (Allah c.c.)
Hâdisât: Hâdiseler, olaylar.
Raptetmek: Bağlamak, irtibatlı kılmak.
Kadîr u Rahîm: Her şeye gücü yeten ve merhameti geniş olan (Allah c.c.)
Makbul: Kabul olunan, hoş karşılanan.
Şefaatçi: Aracılık yapan.
Pervâ: Korku, çekinme.
Lisân-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.
Cebren: Zorla.
Yakînen: Kesin olarak.
İstinad etmek: Dayanmak.
Bismillah: Allah'ın adıyla.
Hazine-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın merhametinin hazinesi.
Tablacı: Tabla ile satış yapan satıcı
Bostan: Sebze bahçesi.
Matbaha-yi Kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudret mutfağı.
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı.
Feyz: Bereket, bolluk, verimlilik.
Rezzak: Bütün varlıkların rızkını veren (Allah c.c.)
Latif: Hoş, güzel, nazik.
Nazif: Temiz.
Âb-ı hayat: Bengisu. İçene ölümsüzlük kazandırdığına inanılan hayat suyu.
Nebat: Bitki.
Rahman: Merhameti bütün varlıkları kapsayan (Allah c.c.)
Musahhar: Emrine amade, emrine girmiş, boyun eğmiş.
İntişar: Yayılma.

topraktaki köklerin kemâl-i sühûletle intişâr etmesi ve yer altında yemiş vermesi, hem şiddet-i hararete karşı aylarca nâzik, yeşil yaprakların yaş kalması; tabiiyyûnun ağzına şiddetle tokat vuruyor. Kör olası gözüne parmağını sokuyor ve diyor ki:

"En güvendiğin salâbet ve hararet dahi, emir tahtında hareket ediyorlar ki; o ipek gibi yumuşak damarlar, birer asâ-yi Mûsâ (aleyhisselâm) gibi; فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ[1] emrine imtisâl ederek, taşları şakk eder. Ve o sigara kâğıdı gibi ince nâzenîn yapraklar, birer a'zâ-yi İbrahim (aleyhisselâm) gibi ateş saçan hararete karşı, يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلاَمًا عَلَى إِبْرٰهِيمَ[2] âyetini okuyorlar."

Madem her şey mânen "*Bismillâh*" der. Allah nâmına, Allah'ın nimetlerini getirip bizlere veriyorlar. Biz dahi "*Bismillâh*" demeliyiz. Allah nâmına vermeliyiz, Allah nâmına almalıyız. Öyle ise, Allah nâmına vermeyen gafil insanlardan almamalıyız.[3]

Suâl: Tablacı hükmünde olan insanlara bir fiat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi olan Allah, ne fiat istiyor?

Elcevap: Evet, o Mün'im-i Hakikî, bizden o kıymetdâr nîmetlere, mallara bedel istediği fiat ise; üç şeydir.

Biri zikir, biri şükür, biri fikirdir. Başta "*Bismillâh*" zikirdir. Âhirde "*Elhamdülillâh*" şükürdür. Ortada, "Bu kıymetdâr hârika-yi san'at olan nîmetler; Ehad ü Samed'in mu'cize-i kudreti ve hediye-i rahmeti olduğunu düşünmek ve derk etmek" fikirdir.

---

[1] "(Bir zaman da Mûsâ, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: 'Asânı taşa vur!' demiştik." (Bakara sûresi, 2/60)

[2] "(Ateşe şöyle ferman ettik Biz:) Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selâmet ol ona!" (Enbiyâ sûresi, 21/69)

[3] Bkz.: "Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!" (En'âm sûresi, 6/121); "Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da, ahirete de inanmadığı hâlde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin." (Bakara sûresi, 2/264)

Kemâl-i sühûletle: Gayet kolay bir şekilde.
Şiddet-i hararet: Sıcaklığın şiddeti
Tabiiyyûn: Tabiatperestler, her şeyin doğanın eseri olduğunu iddia edenler.
Salâbet: Sertlik.
Emir tahtında: Emir altında.
Asâ-yi Musa: Hz. Musa'nın (a.s.) asası, değneği.
Emre imtisal etmek: Emre uymak
Şakketmek: Yarmak, ortadan ayırmak.
Nâzenin: Narin, nazlı.
Âzâ-yi İbrahim: Hz. İbrahim'in (a.s.) uzuvları, organları.
Mün'im: Nimet veren.
Zikir: (Allah'ı) anmak.
Âhir: Son.
Harika-yi san'at: Sanat harikası.
Ehad ü Samed: Tek olan ve her şey kendisine muhtaç olduğu hâlde kendisi hiçbir şeye ihtiyaç duymayan (Allah c.c.)
Mu'cize-i kudreti: Kudretinin eseri olan mucize.
Hediye-i rahmeti: Merhametinin eseri olan hediye.
Derk etmek: Anlamak.

Bir padişahın kıymetdâr bir hediyesini sana getiren bir miskin adamın ayağını öpüp, hediye sahibini tanımamak ne derece belâhet ise, öyle de; zâhirî mün'imleri medih ve muhabbet edip, Mün'im-i Hakikî'yi unutmak ondan bin derece daha belâhettir.

Ey nefis! Böyle ebleh olmamak istersen; Allah nâmına ver.. Allah nâmına al.. Allah nâmına başla.. Allah nâmına işle..[1] *vesselâm.*

* * *

[1] Bu tür fiilleri Allah için yapanın, îmânı kemâle ermiş olacağına dair bkz.: Tirmizî, *sünnet* 15; Ebû Dâvûd, *kıyâmet* 60; Müsned 3/438, 440.

Belâhet: Ahmaklık. ***Zâhirî***: Görünürdeki, görünen. ***Ebleh***: Ahmak.

On Dördüncü Lem'anın

İkinci Makamı

(Makam münasebetiyle buraya alınmıştır)

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ **'in binler esrarından altı sırrına dâirdir.**

İHTAR: Besmelenin rahmet noktasında parlak bir nûru, sönük aklıma uzaktan göründü. Onu, kendi nefsim için nota sûretinde kaydetmek istedim. Ve yirmi-otuz kadar sırlar ile, o nûrun etrafında bir daire çevirmek ile avlamak ve zaptetmek arzu ettim. Fakat maatteessüf şimdilik o arzuma tam muvaffak olamadım; yirmi-otuzdan beş-altıya indi.

"Ey insan!" dediğim vakit, nefsimi murad ediyorum. Bu ders kendi nefsime has iken, ruhen benimle münâsebetdâr ve nefsi nefsimden daha hüşyâr zâtlara, belki medâr-ı istifâde olur niyetiyle, "On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı" olarak, müdakkik kardeşlerimin tasviblerine havale ediyorum. Bu ders akıldan ziyâde kalbe bakar, delilden ziyâde zevke nâzırdır.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَالَتْ يَٓا أَيُّهَا الْمَلَؤُا إِنِّٓي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ ۞

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ۞ [1]

Şu makamda birkaç sır zikredilecektir.

---

[1] "(Hz.Süleyman'ın mektubunu alan Sebe' Kraliçesi Belkıs:) 'Değerli danışmanlarım! Bana çok önemli bir mektup gönderildi. ۞ Mektup Süleyman'dandır ve 'Bismillâhirrahmânirrahîm = Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla' diye başlayıp ('Bana karşı kibirlenmeyin, itaat ve teslimiyet göstererek bana gelin!' diye devam etmektedir.) dedi." (Neml sûresi, 27/29-30)

Maatteessüf: Maalesef.
Medar-ı istifade: İstifade etmeye vesile.
Esrar: Sırlar.
Hüşyâr: Uyanık, akıllı, duyarlı.
Müdakkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran.
Tasvip: Tasvip etme, doğru bulma
Zevke nâzır olma: Duygulara bakma, duygulara hitap etme.

Birinci Sır

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'in bir cilvesini şöyle gördüm ki:

Kâinat sîmâsında, arz sîmâsında ve insan sîmâsında birbiri içinde birbirinin nümûnesini gösteren *üç sikke-i rubûbiyet* var:

•***Biri***: Kâinatın hey'et-i mecmuasındaki teâvün, tesânüd, teânuk, tecâvübden tezahür eden *sikke-i kübrâ-yi ulûhiyet*'tir ki, بِسْمِ اللّٰهِ ona bakıyor.

•***İkincisi***: Küre-i arz sîmâsında nebâtât ve hayvanâtın tedbir ve terbiye ve idaresindeki teşâbüh, tenâsüb, intizam, insicam, lütuf ve merhametten tezahür eden *sikke-i kübrâ-yi rahmâniyet*'tir ki, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ ona bakıyor.

•Sonra, insanın mâhiyet-i câmi'asının sîmâsındaki letâif-i re'fet ve dekâik-ı şefkat ve şuaât-ı merhamet-i ilâhiye'den tezahür eden *sikke-i ulyâ-yi rahîmiyet*'tir ki, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'deki اَلرَّحِيمِ ona bakıyor.

Demek بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ sahife-i âlemde bir satır-ı nûrânî teşkil eden üç sikke-i ehadiyet'in kudsî unvanıdır. Ve kuvvetli bir haytıdır ve parlak bir hattıdır. Yâni; بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ yukarıdan nüzûl ile semere-i kâinat ve âlemin nüsha-yi musağğarası olan insana ucu dayanıyor. Ferşi arşa bağlar. İnsânî arşa çıkmağa bir yol olur.

Sikke-i rububiyet: Rabbimizi gösteren mühür, alâmet.
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Teavün: Yardımlaşma.
Tesanüd: Dayanışma.
Teânuk: Sarılma, kucaklaşma.
Tecâvüb: Birbirine cevap verme, yardımına koşma.
Tezahür etmek: Ortaya çıkma, belirmek, gözükmek.
Sikke-i kübrâ-yi ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ı gösteren en büyük mühür, alâmet.
Küre-i arz: Yerküre, dünya.
Nebatat: Bitkiler.
Tedbir: İdare, görüp gözetme.
İnsicam: Düzenlilik, düzgünlük.
Sikke-i kübrâ-yi rahmâniyet: Merhameti her şeyi kuşatan Allah teâlâ'yı gösteren en büyük mühür, delil.
Teşâbüh: Birbirine benzeme, benzerlik.
Tenasüb: Birbirine uygunluk.
Mahiyet-i câmia: Çok kapsamlı mahiyet.
Letâif-i re'fet: Allah'ın (c.c.) merhametinin güzel eserleri.
Dekâik-i şefkat: Allah'ın (c.c.) şefkatinin inceliklerle dolu tecellileri.
Şuaât-ı merhamet-i ilâhiye: İlâhî rahmetin ışınları.
Sahife-i âlem: Dünya sayfası.
Satır-ı nuranî: Nuranî, parlak satır
Sikke-i ulyâ-yi rahîmiyet: Çok engin merhametli Allah teâlâ'yı gösteren en yüce mühür, delil.
Teşkil etmek: Oluşturmak.
Sikke-i ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliğinin delili.
Kudsî: Mukaddes, kutsal.
Hayt: İp, bağ. ***Nüzul***: İnmek.
Semere-i kâinat: Kâinat ağacının meyvesi.
Nüsha-yi musağğara: Küçültülmüş model. ***Ferş***: Yeryüzü.
Arş: Gökkubbe. Göğün en üst katı. Cenab-ı Hakk'ın huzuru. Zirve
İnsanî arş: İnsanî zirve, insanlığın doruğu.

İkinci Sır

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, hadsiz kesret-i mahlûkatta tezahür eden vâhidiyet içinde ukûlü boğmamak için, dâima o vâhidiyet içinde ehadiyet cilvesini gösteriyor. Yâni, meselâ: Nasıl ki güneş ziyâsiyle hadsiz eşyayı ihâta ediyor. Mecmû-i ziyâsındaki güneşin zâtını mülâhaza etmek için, gayet geniş bir tasavvur ve ihâtalı bir nazar lâzım olduğundan, güneşin zâtını unutturmamak için, her bir parlak şeyde güneşin zâtını aksi vasıtasiyle gösteriyor. Ve her parlak şey kendi kabiliyetince güneşin cilve-i zâtîsiyle beraber ziyâsı, harareti gibi hâssalarını gösteriyor. Ve her parlak şey, güneşi bütün sıfatıyla kabiliyetine göre gösterdiği gibi; güneşin ziyâ ve hararet ve ziyâdaki elvân-ı seb'a gibi keyfiyâtlarının her birisi dahi, umum mukabilindeki şeyleri ihâta ediyor. Öyle de: [1] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى –temsilde hatâ olmasın– ehadiyet ve samediyet-i ilâhiye, her bir şeyde husûsan zîhayatta, husûsan insanın mâhiyet âyinesinde bütün esmâsiyle bir cilvesi olduğu gibi; vahdet ve vâhidiyet cihetiyle dahi mevcudat ile alâkadar her bir ismi bütün mevcudatı ihâta ediyor, işte vâhidiyet içinde ukûlü boğmamak ve kalbler Zât-ı Akdes'i unutmamak için, dâima vâhidiyetteki sikke-i ehadiyeti nazara veriyor ki, o sikkenin üç mühim ukdesini irâe eden بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'dir.

Üçüncü Sır

Şu hadsiz kâinatı şenlendiren, bilmüşâhede rahmet'tir. Ve bu karanlıklı mevcudatı ışıklandıran, bilbedâhe yine rahmet'tir. Ve bu hadsiz ihtiyâcât i-

---

[1] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Beyanı, anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerim.
Kesret-i mahlukat: Mahlukatın, yaratıkların çokluğu.
Vâhidiyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği.
Ukûl: Akıllar, zihinler.
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği.
Cilve: Tecelli, parıltı.
Ziya: Işık. ***Eşya***: Varlıklar.
İhata etmek: Kuşatmak, sarmak.
(Güneşin) mecmû-i ziyası: Güneşin her tarafa yayılan ışığı.
Güneşin zâtı: Güneşin kendi, cismi
Mülâhaza etmek: Düşünme, bakma.
İhatalı nazar: Kapsamlı bakış.
Cilve-i zâtî: Bizzat kendi aksi, görüntüsü. ***Hâssa***: Özellik.
Sıfât: Vasıflar, özellikler.
Elvân-ı seb'a: Yedi renk.
Keyfiyat: Keyfiyetler, nitelikler.
Samediyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, her şey O'na muhtaç olduğu hâlde kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmaması vasfı.
Zîhayat: Canlı varlık.
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, iç yüzü. ***Âyine***: Ayna.
Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimleri.
Vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliği.
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat (Allah c.c.)
Sikke: Damga, mühür, delil.
Ukde: Bölüm, düğüm, bağ.
İrâe etmek: Göstermek.
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Mevcudat: Varlıklar, kâinat.
Bilbedahe: Çok açık bir şekilde (bilinmektedir ki)

çinde yuvarlanan mahlûkatı terbiye eden, bilbedâhe yine rahmet'tir. Ve bir ağacın bütün hey'etiyle meyvesine müteveccih olduğu gibi, bütün kâinatı insana müteveccih eden ve her tarafta ona baktıran ve muavenetine koşturan, bilbedâhe rahmet'tir. Ve bu hadsiz fezâyı ve boş ve hâlî âlemi dolduran, nurlandıran ve şenlendiren, bilmüşâhede rahmet'tir. Ve bu fânî insanı ebede namzed eden ve ezelî ve ebedî bir Zât'a muhatab ve dost yapan, bilbedâhe rahmet'tir.

Ey insan! Madem rahmet böyle kuvvetli ve câzibedâr ve sevimli ve mededkâr bir hakikat-i mahbûbedir; بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ de, o hakikate yapış ve vahşet-i mutlakadan ve hadsiz ihtiyâcâtın elemlerinden kurtul. Ve O Sultân-ı ezel ve ebed'in tahtına yanaş ve o rahmet'in şefkatiyle, şefaatiyle ve şuaâtiyle o Sultân'a muhatab ve halîl ve dost ol!

Evet, kâinatın envâını hikmet dâiresinde insanın etrafında toplayıp bütün hâcâtına kemâl-i intizam ve inâyet ile koşturmak, bilbedâhe iki hâletten birisidir. Ya kâinatın her bir nev'i kendi kendine insanı tanıyor. Ona itaat ediyor, muavenetine koşuyor. Bu ise yüz derece akıldan uzak olduğu gibi, çok muhâlâtı intâç ediyor, insan gibi bir âciz-i mutlakta, en kuvvetli bir sultân-ı mutlak'ın kudreti bulunmak lâzım geliyor. Veyahut, bu kâinatın perdesi arkasında bir Kadîr-i mutlak'ın ilmi ile bu muavenet oluyor. Demek kâinatın envâı, insanı tanıyor değil; belki insanı bilen ve tanıyan, merhamet eden bir Zât'ın tanımasının ve bilmesinin delilleridir.

Ey insan! Aklını başına al. Hiç mümkün müdür ki; bütün envâ-ı mahlûkatı sana müteveccihen muavenet ellerini uzattıran ve senin hâcetlerine "Lebbeyk!" dedirten Zât-ı Zülcelâl; seni bilmesin, tanımasın, görmesin? Madem seni biliyor, rahmetiyle bildiğini bildiriyor. Sen de O'nu bil, hürmetle bildiğini bildir ve kat'iyyen anla ki; senin gibi zaîf-i mutlak, âciz-i mutlak, fakîr-i mutlak, fânî, küçük bir mahlûka koca kâinatı musahhar etmek ve onun

---

İhtiyacat: İhtiyaçlar.
Hey'et: Topluluk, hâl, durum.
Müteveccih: Yönelmiş, yönelen.
Feza: Uzay, boşluk. ***Hâlî***: Boş.
Cazibedar: Cazibeli, alımlı.
Mededkâr: Yardım eden, yardımcı
Hakikat-i mahbûbe: Sevimli hakikat.
Vahşet-i mutlaka: Her şeyden korkma, ürkme, yalnızlık.
Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve Ebed Sultanı olan Allah (c.c.)
Şuaât: Şualar, parıltılar.
Halil: Dost.
Kâinatın envâı: Kâinattaki bütün türler, bütün mahlûkat.
Hâcât: İhtiyaçlar.
Kemal-i intizam ve inayet ile: Mükemmel bir düzen ve yardım duygusu ile.
Hâlet: Hâl, durum.
Nev': Tür, cins.
Muavenet: Yardım.
Muhâlât: İmkânsız, akla uzak şeyler
İntaç etmek: Netice vermek, ortaya çıkarmak.
Âciz-i mutlak: Gücü hiçbir şeye yetmeyen.
Sultan-ı Mutlak: Sonsuz güç ve iktidar sahibi.
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten.
Enva'-ı mahlukat: Yaratık türleri.
Müteveccihen: Yönelerek.
Hacet: İhtiyaç.
Lebbeyk: Buyurun, emredin.
Zaîf-i mutlak: Son derece zayıf, güçsüz.
Fakir-i mutlak: Son derece fakir, yoksul.
Musahhar etmek: Emrine vermek, emrine amade etmek.

imdadına göndermek; elbette hikmet ve inâyet ve ilim ve kudreti tazammun eden hakikat-i rahmet'tir. Elbette böyle bir rahmet, senden küllî ve hâlis bir şükür ve ciddî ve sâfî bir hürmet ister. İşte o hâlis şükrün ve o sâfî hürmetin tercümanı ve unvanı olan بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'i de. O rahmet'in vusûlüne vesîle ve o Rahman'ın dergâhında şefaatçi yap.

Evet, rahmet'in vücûdu ve tahakkuku, güneş kadar zâhirdir. Çünkü, nasıl merkezî bir nakış, her taraftan gelen atkı ve iplerin intizâmından ve vaziyetlerinden hâsıl oluyor. Öyle de: Bu kâinatın dâire-i kübrâsında bin bir ism-i ilâhî'nin cilvesinden uzanan nûrânî atkılar, kâinat sîmâsında öyle bir sikke-i rahmet içinde bir hâtem-i rahîmiyet'i ve bir nakş-ı şefkati dokuyor ve öyle bir hâtem-i inâyeti nescediyor ki, güneşten daha parlak kendini akıllara gösteriyor.

Evet, Şems ve Kamer'i, anâsır ve meâdini, nebâtât ve hayvanâtı, bir nakş-ı a'zamın atkı ipleri gibi, o bin bir isimlerin şualariyle tanzim eden ve hayata hâdim eden ve nebatî ve hayvanî olan umum vâlidelerin gayet şirin ve fedakârâne şefkatleriyle şefkatini gösteren[1] ve zevilhayatı, hayat-ı insâniyeye musahhar eden ve ondan rubûbiyet-i ilâhiye'nin gayet güzel ve şirin bir nakş-ı a'zamını ve insanın ehemmiyetini gösteren ve en parlak rahmetini izhar eden o Rahman-ı Zülcemâl, elbette kendi istiğnâ-yi mutlakına karşı rahmetini, ihtiyâc-ı mutlak içindeki zîhayata ve insana makbul bir şefaatçi yapmış.

Ey insan! Eğer insan isen, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ de; O şefaatçiyi bul. Evet, zeminde dört yüz bin muhtelif ayrı ayrı nebâtâtın ve hayvanâtın tâife-

---

[1] Allah teâlânın, rahmeti yüz parçaya bölüp, doksan dokuz parçayı kendine ayırdığı.. geri kalan bir cüzü de yer yüzüne indirdiği.. bunu da cin, insan ve hayvanlar arasında taksim ettiği.. işte mahlukatın, bu tek cüzden nasibine düşen pay sebebiyle birbirlerine karşı merhametli davrandıklarına dair bkz.: Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; Müsned 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

Tazammun etmek: İçermek, içine almak. ***Sâfî***: Duru, temiz.
Hakikat-i rahmet: Rahmet hakikati. ***Vusûl***: Ulaşmak.
Küllî: Umumî, bütünü kapsayan.
Hâlis: Saf, duru, katıksız.
Tahakkuk: Gerçekleşme.
Daire-i kübra: Büyük daire.
İsm-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan ismi.
Sikke-i rahmet: Rahmet mührü, damgası.
Hâtem-i rahîmiyet: Cenab-ı Hakk'ın engin merhametinin mührü.
Nakş-ı şefkat: Şefkat nakşı.
Hâtem-i inayet: Cenab-ı Hakk'ın inayet ve yardımının mührü, delili. ***Nescetmek***: Dokumak.
Şems: Güneş. ***Kamer***: Ay.
Anâsır: Elementler.
Meâdin: Madenler.
Şua: Işın.
Nakş-ı a'zam: Pek büyük nakış.
Tanzim etmek: Düzenlemek.
Hâdim: Hizmetçi.
Nebatî: Bitki cinsinden.
Hayvanî: Hayvan cinsinden.
Zevilhayat: Canlı varlıklar.
Hayat-ı insaniye: İnsan hayatı.
Rububiyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek.
Rahman-ı Zülcemal: Bütün güzelliklerin kendinde toplandığı, merhameti her şeyi kuşatan Allah (c.c.)
İstiğna-yi mutlak: Hiçbir şeye muhtaç olmama.
İhtiyac-ı mutlak: Her şeye muhtaç olma. ***Zîhayat***: Canlılar.
Tâife: Topluluk, grup.

lerini; hiçbirini unutmayarak, şaşırmayarak, vakti vaktine, kemâl-i intizam ile, hikmet ve inâyet ile terbiye ve idare eden ve küre-i arzın sîmâsında hâtem-i ehadiyet'i vaz'eden; bilbedâhe, belki bilmüşâhede rahmet'tir. Ve o rahmet'in vücûdu, bu küre-i arzın sîmâsındaki mevcudatın vücûdları kadar kat'î olduğu gibi, o mevcudat adedince tahakkukunun delilleri var.

Evet, zeminin yüzünde öyle bir hâtem-i rahmet ve sikke-i ehadiyet bulunduğu gibi, insanın mâhiyet-i mâneviyesinin sîmâsında dahi öyle bir sikke-i rahmet vardır ki; küre-i arz sîmâsındaki sikke-i merhamet ve kâinat sîmâsındaki sikke-i uzmâ-yi rahmet'ten daha aşağı değil. Âdeta bin bir ismin cilvesinin bir nokta-yi mihrâkiyesi hükmünde bir câmi'iyeti var.

Ey insan! Hiç mümkün müdür ki; sana bu sîmâyı veren ve o sîmâda böyle bir sikke-i rahmet'i ve bir hâtem-i ehadiyet'i vaz'eden Zât, seni başı boş bıraksın,[1] sana ehemmiyet vermesin, senin harekâtına dikkat etmesin, sana müteveccih olan bütün kâinatı abes yapsın,[2] hilkat şeceresini, meyvesi çürük, bozuk ehemmiyetsiz bir ağaç yapsın. Hem hiçbir cihetle şüphe kabul etmeyen ve hiçbir veçhile noksaniyeti olmayan, güneş gibi zâhir olan rahmetini ve ziyâ gibi görünen hikmetini inkâr ettirsin. Hâşâ!..

Ey insan! Bil ki: O rahmet'in arşına yetişmek için bir mi'râc var. O mi'râc, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'dir. Ve bu mi'râc ne kadar ehemmiyetli olduğunu anlamak istersen, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın yüz on dört sûrelerinin başlarına ve hem bütün mübarek kitabların iptidâlarına ve umum mübarek işlerin mebde'lerine bak. Ve Besmele'nin azamet-i kadrine en kat'î bir hüccet şudur ki; İmâm-ı Şâfiî* (radıyallahü anh) gibi çok büyük müçtehidler demişler: "*Besmele tek bir âyet olduğu hâlde, Kur'ân'da yüz on dört defa nâzil olmuştur.*"[3]

---

[1] Bkz.: "İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?" (Kıyâmet sûresi, 75/36)

[2] Bkz.: "Bizim sizi boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn sûresi, 23/115)

[3] Bkz.: eş-Şâfiî, *el-Ümm* 1/208; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 1/8; el-Gazâlî, *el-Müstasfâ* 1/82; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf* 1/345-347; ez-Zeylaî, *Nasbu'r-râye* 1/327.

Küre-i arz: Yerküre, dünya.
Hâtem-i ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin mührü.
Vaz'etmek: Ortaya koymak.
Sikke-i ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin damgası, mührü.
Mahiyet-i mâneviye: Mânevî esas, mânevî özellikler.
Vücud: Varlık, mevcudiyet.
Sikke-i uzmâ-yi rahmet: Büyük rahmet mührü.
Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası, merkez nokta.
Câmiiyet: Toplayıcılık, kapsayıcılık. ***Abes***: Boş, manasız.
Harekât: Hareketler, fiiller.
Hilkat şeceresi: Yaratılış ağacı.
Arş: Zirve, doruk.
Miraç: Yükselme vasıtası, yolu. Merdiven. ***İbtida***: Başlangıç.
Mebde': Başlangıç.
Azamet-i kadri: Kadrinin, kıymetinin büyüklüğü. ***Hüccet***: Delil.
Müçtehid: Kur'ân ve Sünnet'ten dinî hükümler çıkarmaya ehil olan kimse.
Nâzil olmak: İnmek, Allah katından indirilmek.

Dördüncü Sır

Hadsiz kesret içinde vâhidiyet tecellisi, hitâb-ı إِيَّاكَ نَعْبُدُ demekle herkese kâfi gelmiyor. Fikir dağılıyor. Mecmûundaki vahdet arkasında Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza edip [1] إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ demeğe küre-i arz vüs'atinde bir kalb bulunmak lâzım geliyor. Ve bu sırra binâen, cüz'iyatta zâhir bir sûrette sikke-i ehadiyet'i gösterdiği gibi; her bir nevide sikke-i ehadiyet'i göstermek ve Zât-ı Ehad'i mülâhaza ettirmek için, hâtem-i rahmâniyet içinde bir sikke-i ehadiyet'i gösteriyor; tâ külfetsiz herkes her mertebede إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ deyip doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e hitap ederek müteveccih olsun.

İşte Kur'ân-ı Hakîm bu sırr-ı azîmi ifâde içindir ki; kâinatın daire-i a'zamından.. meselâ; semâvât ve arzın hilkatinden bahsettiği vakit, birden en küçük bir dâireden ve en dakik bir cüz'îden bahseder; tâ ki, zâhir bir sûrette hâtem-i ehadiyet'i göstersin. Meselâ; hilkat-ı semâvât ve arzdan bahsi içinde, hilkat-ı insandan ve insanın sesinden ve sîmâsındaki dekâik-i nîmet ve hikmetten bahis açar. Tâ ki fikir dağılmasın, kalb boğulmasın, ruh Ma'bûd'unu doğrudan doğruya bulsun.

Meselâ: [2] وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ âyeti mezkûr hakikati mu'cizâne bir sûrette gösteriyor. Evet, hadsiz mahlûkatta ve nihayetsiz bir kesrette vahdet sikkeleri; mütedâhil dâireler gibi en büyüğünden, en küçük sikkeye kadar envâı ve mertebeleri vardır. Fakat o vahdet, ne kadar olsa yine kesret içinde bir vahdet'tir. Hakikî hitabı tam temin edemi-

[1] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[2] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

Kesret: Çokluk.
Tecelli: Yansıma, görünme, parıltı
Mecmu': Toplam, bütün.
Vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliği.
Zât-ı Ehadiyet: Birer birer her bir şeyde birliği tecelli eden Zat (Allah c.c.)
Mülâhaza etmek: Düşünmek.
Vüs'at: Genişlik, enginlik.
Cüz'iyyat: Cüz'îler. Küçük, bütünle değil, bütünün bir parçasıyla alâkalı şeyler, hâdiseler.
Zâhir: Açık.
Zât-ı Ehad: Bir ve tek olan Zat (Allah c.c.)
Hâtem-i rahmaniyet: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan rahmetinin mührü.
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat (Allah c.c.).
Semavat: Gökler.
Sırr-ı azîm: Büyük sır.
Daire-i a'zam: Büyük daire.
Arz: Yeryüzü, dünya.
Hilkat: Yaratılış.
Dakik: İnce, derin.
Cüz'î: Bütüne ait küçük parça.
Hilkat-i semavat ve arz: Göklerin ve yerin yaratılışı.
Hilkat-i insan: İnsanın yaratılışı.
Dekaik-i nimet ve hikmet: Nimet ve hikmet incelikleri.
Mu'cizane: Mucizevî, mucizeli.
Sikke: Damga, mühür.
Mütedahil: Birbiri içine girmiş.
Envâ: Çeşitler, türler.

yor. Onun için, vahdet arkasında ehadiyet sikkesi bulunmak lâzımdır. Tâ ki, kesreti hatıra getirmesin. Doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e karşı kalbe yol açsın. Hem sikke-i ehadiyet'e nazarları çevirmek ve kalbleri celbetmek için, o sikke-i ehadiyet üstünde gayet câzibedâr bir nakış ve gayet parlak bir nur ve gayet şirin bir halâvet ve gayet sevimli bir cemâl ve gayet kuvvetli bir hakikat olan rahmet sikkesini ve rahîmiyet hâtemini koymuştur. Evet, o rahmet'in kuvvetidir ki, zîşuurun nazarlarını celbeder, kendine çeker ve ehadiyet sikkesine îsâl eder. Ve Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza ettirir ve ondan إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ 'deki hakikî hitaba mazhar eder.

İşte بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ Fâtiha'nın fihristesi ve Kur'ân'ın mücmel bir hülâsası olduğu cihetle, bu mezkûr sırr-ı azîmin unvanı ve tercümanı olmuş. Bu unvanı eline alan, rahmet'in tabakâtında gezebilir. Ve bu tercümanı konuşturan, esrâr-ı rahmet'i öğrenir ve envâr-ı rahîmiyet'i ve şefkati görür.

Beşinci Sır

Bir hadîs-i şerifte vârid olmuş ki:

إِنَّ اللهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ[1] –ev kemâ kâl–

Bu hadîsi, bir kısım ehl-i tarîkat, akâid-i îmâniyeye münâsib düşmeyen acîb bir tarzda tefsir etmişler. Hattâ onlardan bir kısım ehl-i aşk, insanın sîmâ-yi mânevîsine bir sûret-i Rahman nazariyle bakmışlar. Ehl-i tarîkatın ekserinde sekr, ehl-i aşkın çoğunda istiğrak ve iltibas olduğundan, hakikate muhâlif telâkkilerinde belki mazurdurlar.[2] Fakat, aklı başında olanlar, fikren onların esâs-ı akâide münâfi olan mânâlarını kabul edemez. Etse hatâ eder.

---

[1] "Şüphesiz Allah Teâlâ, insanı Rahman sûretinde yaratmıştır." : Buhârî, *isti'zân* 1; Müslim, *birr* 115, *cennet* 28; Müsned 2/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

[2] Bkz.: ez-Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl* 5/259.

Nazar: Bakış, göz.
Celbetmek: Çekmek.
Cazibedar: Cazibeli, alımlı.
Halâvet: Tatlılık, şirinlik.
Cemal: Güzellik.
Rahîmiyet: Cenab-ı Hakk'ın engin rahmeti.
Hâtem: Mühür.
Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu.
Îsâl etmek: Ulaştırmak.
Zât-ı Ehadiye: Bir ve tek olan Zat (Allah c.c.)
Mücmel hülâsa: Kısa, özlü özet.
Tabakat: Tabakalar, katlar.
Esrar-ı rahmet: Rahmetin sırları.
Envâr-ı rahîmiyet ve şefkat: Cenab-ı Hakk'ın geniş rahmetinin ve şefkatinin nurları, ışıkları.
Ehl-i tarikat: Bir tarikata intisap etmiş kimse (ler)
Akaid-i imaniye: İman esasları.
Tefsir etmek: Açıklamak.
Ehl-i aşk: İlâhî aşka eren kimse (ler)
Sima-yi manevî: Mânevî sima, mânevî görünüş.
Suret-i Rahman: Rahman sûreti.
Sekr: Mest olma, kendinden geçme
İstiğrak: Allah aşkı ile dünyayı unutup kendinden geçmek.
İltibas: Karıştırma, ayırt edememe
Muhalif: Ters, uymayan.
Mazur olmak: Özrü olmak, özrü kabul edilmek, kusuru görmezden gelinmek.
Esas-ı akaid: İman esasları.
Münafi: Ters, zıt, uymayan.

Evet, bütün kâinatı bir saray, bir ev gibi muntazam idare eden ve yıldızları zerreler gibi hikmetli ve kolay çeviren ve gezdiren ve zerrâtı muntazam memurlar gibi istihdam eden Zât-ı Akdes-i ilâhî'nin şeriki, nazîri, zıddı, niddi olmadığı gibi لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ [1] sırrıyla, sûreti, misli, misâli, şebîhi dahi olamaz. Fakat, وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ [2] sırrıyla mesel ve temsil ile, şuûnâtına ve sıfat ve esmâsına bakılır. Demek mesel ve temsil, şuûnât nokta-yi nazarında vardır. Şu mezkûr hadîs-i şerifin çok makâsıdından birisi şudur ki: İnsan, ism-i Rahman'ı tamamiyle gösterir bir sûrettedir. Evet, sabıkan beyan ettiğimiz gibi, kâinatın sîmâsında bin bir ismin şualarından tezahür eden ism-i Rahman göründüğü gibi; zemin yüzünün sîmâsında rubûbiyet-i mutlaka-yi ilâhiye'nin hadsiz cilveleriyle tezahür eden ism-i Rahman gösterildiği gibi; insanın sûret-i câmi'asında küçük bir mikyasta zeminin sîmâsı ve kâinatın sîmâsı gibi yine o ism-i Rahman'ın cilve-i etemmini gösterir demektir.

Hem işarettir ki; Zât-ı Rahman ü Rahîm'in delilleri ve âyineleri olan zîhayat ve insan gibi mazharlar, o kadar o Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'a delâletleri kat'î ve vâzıh ve zâhirdir ki, güneşin timsâlini ve aksini tutan parlak bir âyine parlaklığına ve delâletinin vuzûhuna işâreten "O âyine güneştir." denildiği gibi, "İnsanda sûret-i Rahman var." vuzûh-i delâletine ve kemâl-i münasebetine işâreten denilmiş ve denilir. Ve ehl-i vahdetü'l-vücûd'un mutedil kıs-

---

[1] "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O her şeyi hakkıyla işitir ve bilir." (Şûrâ sûresi, 42/11)

[2] "Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O Allah'ındır. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak gâlibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/27). Ayrıca Nahl sûresi, 16/60. âyeti de aynı hususu biraz değişik lafızla ifade etmektedir.

Zerrât: Zerreler (= Maddenin en küçük parçası)
İstihdam etmek: Kullanmak, çalıştırmak.
Şerik: Ortak. ***Nazir***: Benzer.
Nidd: Misil, denk. ***Şebih***: Benzer.
Mesel ve temsil ile: Örneklerle, benzetme ve örnekleme yoluyla.
Şuunât: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar.
Sıfât: Sıfatlar, özellikler.
Esma: Sıfatlara ad olan isimler.
Makasıd: Maksatlar, anlamlar.
Sâbıkan: Daha önce.
İsm-i Rahman: Cenab-ı Hakk'ın, 'merhameti her şeyi kuşatan' anlamındaki Rahman ismi.
Tezahür etmek: Ortaya çıkma, belirmek, gözükmek.
Rububiyet-i mutlaka-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, bütün varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
Suret-i câmia: Kapsamlı, içinde çok şeyler barındıran suret, sima.
Mikyas: Ölçek, ölçü.
Zemin: Yeryüzü, dünya.
Zât-ı Vâcibü'l-vücud: Varlığı, mevcudiyeti zarurî olup bunun aksi bir durum mümkün olmayan Zat (Allah c.c.)
Cilve-i etemm: Tam tecelli, tam yansıma. ***Âyine***: Ayna.
Zât-ı Rahmanurrahîm: Rahman ve Rahîm olan Zat (Allah c.c.)
Delâlet: İşaret. Delil olma.
Timsâl: Suret, görüntü.
Vâzıh: Açık. ***Vuzuh***: Açıklık.
Vuzûh-i delâleti: Delilliğinin, işaretinin açıklığı.
Kemal-i münasebet: Tam uygunluk, tam ilgi.
Ehl-i Vahdetü'l-vücud: Allah'tan başka varlıkların da kendilerince sabit bir hakikat olduğu gerçeğini kabul etmeyen kimseler.
Mu'tedil: İtidalli, orta hâlde, aşırıya kaçmayan, ılımlı.

mı "*Lâ mevcûde illâ Hû*"[1] bu sırra binâen, bu delâletin vuzûhuna ve bu münasebetin kemâline bir unvan olarak demişler.

اَللّٰهُمَّ يَا رَحْمٰنُ يَا رَحِيمُ بِحَقِّ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اِرْحَمْنَا كَمَا يَلِيقُ
بِرَحِيمِيَّتِكَ، وَفَهِّمْنَا أَسْرَارَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَانِيَّتِكَ اٰمِينَ[2]

Altıncı Sır

Ey hadsiz acz ve nihayetsiz fakr içinde yuvarlanan bîçâre insan! Rahmet ne kadar kıymetdar bir vesile ve ne kadar makbul bir şefaatçi olduğunu bununla anla ki: O rahmet, öyle bir Sultân-ı Zülcelâl'e vesiledir ki, yıldızlarla zerrât beraber olarak kemâl-i intizam ve itaatle –beraber– ordusunda hizmet ediyorlar. Ve o Zât-ı Zülcelâl'in ve o Sultân-ı ezel ve ebed'in istiğnâ-yi Zâtî'si var. Ve istiğnâ-yi mutlak içindedir. Hiçbir cihetle kâinata ve mevcudata ihtiyacı olmayan bir Ganiyy-i ale'l-ıtlak'tır. Ve bütün kâinat taht-ı emir ve idaresinde ve heybet ve azameti altında nihayet itaatte, celâline karşı tezellüldedir.

İşte rahmet, seni –Ey insan!– o Müstağni-i ale'l-ıtlak'ın ve Sultân-ı Sermedî'nin huzuruna çıkarır ve O'na dost yapar. Ve O'na muhatab eder. Ve sevgili bir abd vaziyetini verir. Fakat, nasıl sen güneşe yetişemiyorsun, çok uzaksın, hiçbir cihetle yanaşamıyorsun. Fakat güneşin ziyâsı, güneşin aksini, cilvesini senin âyinen vasıtasiyle senin eline verir, öyle de: O Zât-ı Akdes'e ve o Şems-i ezel ve ebed'e biz çendan nihayetsiz uzağız, yanaşamayız; fakat O'nun ziyâ-yi rahmet'i, O'nu bize yakın ediyor.

İşte ey insan! Bu rahmet'i bulan, ebedî tükenmez bir hazine-i nur buluyor. O hazîneyi bulmasının çaresi: Rahmet'in en parlak bir misâli ve mü-

---

[1] Vâcibü'l-vücud'a nisbeten başka şeylere vücud denilmemeli; onlar vücud unvanına lâyık değillerdir.

[2] "Ey Rahman, Rahîm Allahım! 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in hakkı için, rahîmiyetine yaraşır şekilde bize merhamet et ve rahmâniyetine yaraşır şekilde, bize 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in sırlarını anlamayı temin et."

Lâ Mevcûde illâ Hû: O'ndan (c.c.) başka hiçbir varlık yoktur.
Acz: Gücü bir şeye yetmeme.
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç içinde olma.
Sultan-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Sultan.
Kemal-i intizam ve itaatle: Mükemmel bir düzen ve itaatle.
Ganiyy-i ale'l-ıtlak: Mutlak surette hiçbir şeye ihtiyaç duymayan (Allah c.c.)
İstiğna-yi zâtî: Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmamak.
İstiğna-yi mutlak: Hiçbir şeye ihtiyaç duymamak.
Taht-i emir ve iradesinde: Emri ve idaresi altında.
Celâl: Büyüklük, heybet, izzet ve azamet.
Tezellül: Hor ve hakir olduğunu, bir kıymeti olmadığını itiraf etme, kabullenme.
Müstağnî-i ale'l-ıtlak: Hiçbir şeye muhtaç olmayan.
Sultan-ı Sermedî: Ebedî Sultan. Saltanatı ve hâkimiyeti sonsuz olan Allah (c.c.)
Abd: Kul.
Ziya: Işık.
Şems-i Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed güneşi (Allah (c.c.)
Çendan: Gerçi.
Ziya-yi rahmeti: Rahmetinin ışığı.

messili ve o rahmet'in en beliğ bir lisânı ve dellâlı olan ve rahmeten li'l-âlemîn ünvâniyle Kur'ân'da tesmiye edilen Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın sünnetidir ve tebaiyyetidir. Ve bu rahmeten li'l-âlemîn olan rahmet-i mücessemeye vesile ise, salavât'tır. Evet, salavât'ın mânâsı rahmet'tir. Ve o zîhayat mücessem rahmet'e, rahmet duası olan salavât ise; o rahmeten li'l-âlemîn'in vusûlüne vesiledir.[1] Öyle ise; sen salavât'ı kendine, o rahmeten li'l-âlemîn'e vesile yap ve o Zât'ı da rahmet-i Rahman'a vesile ittihaz et.

Umum ümmetin rahmeten li'l-âlemîn olan (aleyhissalâtü vesselâm) hakkında hadsiz bir kesretle rahmet mânâsiyle salavât getirmeleri, rahmet ne kadar kıymetdar bir hediye-i ilâhiye ve ne kadar geniş bir dâiresi olduğunu parlak bir sûrette isbat eder.

Elhâsıl: Hazîne-i rahmet'in en kıymetdar pırlantası ve kapıcısı Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olduğu gibi, en birinci anahtarı dahi, بِسْــــمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'dir. Ve en kolay bir anahtarı da salavât'tır.

اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ أَسْرَارِ بِسْــــمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهِ، وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. وَارْحَمْنَا رَحْمَةً تُغْنِينَا بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ مِنْ خَلْقِكَ اٰمِينَ[2]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[3]

* * *

---

[1] Peygamber Efendimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) salât ü selâm getirmenin önemine dair bkz.: Ahzâb sûresi, 33/56; Müslim, *salât* 11, 70; Tirmizî, *vitr* 21; Ebû Dâvûd, *salât* 36, 201, *vitr* 26; Nesâî, *cum'a* 5, *ezan* 37, *sehv* 55; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 79; Dârimî, *salât* 206, *rikak* 58; Müsned 2/168, 375, 485, 3/102, 445, 4/8.

[2] "Allahım! 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in sırlarının hakkı için, âlemlere rahmet olarak gönderdiği zâta ve bütün âl ve ashabına, Senin rahmetine ve onun hürmetine yaraşır bir şekilde salât ve selâm et. Bize de, öyle bir rahmetle merhamet et ki, Senden gayrı, mahlûkatından hiç kimsenin merhametine muhtaç olmayalım."

[3] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

Rahmeten li'l-âlemîn: Bütün âlemler için rahmet (vesilesi)
Mücessem rahmet: Cisim kazanmış, görünür rahmet.
Vesile ittihaz etmek: Vesile edinmek, vasıta yapmak.
Rahmet-i Rahman: Rahmeti her şeyi kuşatan Cenab-ı Hakk'ın merhameti.
Salavat: Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.), ailesine ve ashabına dua etme.
Vusûl: Ulaşma.
Hediye-i ilâhiye: Cenab-ı Hak'tan gelen hediye.
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
Zât-ı Ahmediye: Peygamber Efendimiz Hz. Ahmed ü Mahmud u Muhammed (s.a.s.)

İkinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ[1]

Îmânda ne kadar büyük bir saadet ve nîmet ve ne kadar büyük bir lezzet ve rahat bulunduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki adam, hem keyif, hem ticaret için seyahate giderler. Biri hodbin, tâli'siz, bir tarafa; diğeri, hudâbîn, bahtiyar, diğer tarafa sülûk eder, giderler.

Hodbîn adam, hem hodgâm, hem hodendîş, hem bedbin olduğundan, bedbinlik cezası olarak nazarında pek fenâ bir memlekete düşer. Bakar ki; her yerde âciz bîçâreler, zorba müthiş adamların ellerinden ve tahribatlarından vâveylâ ediyorlar. Bütün gezdiği yerlerde böyle hazîn, elîm bir hâli görür. Bütün memleket bir mâtemhâne-i umumî şeklini almış. Kendisi, şu elîm ve muzlim hâleti hissetmemek için sarhoşluktan başka çâre bulamaz. Çünkü; herkes ona düşman ve ecnebi görünüyor. Ve ortalıkta dahi, müthiş cenazeleri ve me'yûsâne ağlayan yetimleri görür. Vicdanı, azab içinde kalır.

Diğeri; hudâbîn, hudâperest ve hakendîş, güzel ahlâklı idi ki; nazarında pek güzel bir memlekete düştü. İşte bu iyi adam, girdiği memlekette bir umumî şenlik görüyor. Her tarafta bir sürûr, bir şehrâyîn, bir cezbe ve neş'e içinde zikirhâneler... Herkes ona dost ve akraba görünür. Bütün memlekette

---

[1] "O müttakîler ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3)

Temsilî: Sembolik.
Hodbîn: Yalnız kendini gören, kendini düşünen, bencil, kibirli.
Tali'siz: Talihsiz, bahtsız.
Hudâbîn: Hakkı ve hakikati görüp gözeten, Cenab-ı Hakk'ı tanıyan.
Sülûk etmek: Yol tutup gitmek.
Hodgâm: Yalnızca kendi keyfini
Hodendiş: Yalnızca kendini düşünen, kendi için endişelenen.
Bedbîn: Kötümser, fena gören.
Vâveylâ etmek: Feryat etmek.
Matemhane-i umumî: Genel yas evi.
Muzlim: Karanlık.
Hâlet: Hâl, durum.
Ecnebi: Yabancı.
Me'yusâne: Ümitsizce.
Hudaperest: Allah'a ibadet eden.
Hakendiş: Hak düşüncesine sahip, hak düşünen.
Sürur: Sevinç, mutluluk.
Şehrâyin: Şenlik, eğlence.
Cezbe: Ruhî coşkunluk, Allah aşkıyla kendinden geçme.

yaşasınlar ve teşekkürler ile bir terhisât-ı umûmiye şenliği görüyor. Hem tekbir ve tehlil ile mesrûrâne ahz-ı asker için bir davul, bir mûsîka sesi işitiyor. Evvelki bedbahtın hem kendi, hem umum halkın elemi ile müteellim olmasına bedel; şu bahtiyar, hem kendi, hem umum halkın sürûru ile mesrur ve müferrah olur. Hem güzelce bir ticâret eline geçer, Allah'a şükreder.

Sonra döner, öteki adama rast gelir, hâlini anlar. Ona der: "Yahu sen divâne olmuşsun. Bâtınındaki çirkinlikler, zâhirine aksetmiş olmalı ki; gülmeyi ağlamak, terhisâtı soymak ve talan etmek tevehhüm etmişsin. Aklını başına al, kalbini temizle. Tâ, şu musibetli perde senin nazarından kalksın. Hakikati görebilesin. Zîrâ nihayet derecede âdil, merhametkâr, raiyet-perver, muktedir, intizam-perver, müşfik bir Melik'in memleketi, hem bu derece göz önünde âsâr-ı terakkiyât ve kemâlât gösteren bir memleket, senin vehminin gösterdiği sûrette olamaz."

Sonra o bedbahtın aklı başına gelir. Nedamet eder. "Evet, ben işretten divâne olmuştum. Allah senden razı olsun ki, cehennemî bir hâletten beni kurtardın." der.

Ey nefsim! Bil ki; evvelki adam kâfirdir. Veya fâsık, gafildir. Şu dünya onun nazarında bir mâtemhâne-i umûmiyedir. Bütün zîhayat, firâk ve zevâl sillesiyle ağlayan yetimlerdir. Hayvan ve insan ise, ecel pençesiyle parçalanan kimsesiz başıbozuklardır. Dağlar ve denizler gibi büyük mevcudat, ruhsuz, müthiş cenazeler hükmündedirler. Daha bunun gibi çok elîm, ezici, dehşetli evhâm, küfründen ve dalâletinden neş'et edip, onu mânen ta'zib eder.

Diğer adam ise mü'mindir. Cenâb-ı Hâlık'ı tanır, tasdik eder. Onun nazarında şu dünya bir zikirhâne-i Rahman, bir ta'lîmgâh-ı beşer ve hayvan ve

---

Terhisat-ı umumiye: Genel terhis
Tehlil: "Lâilâhe illâllah" deme.
Mesrurane: Sevinçli bir şekilde.
Ahz-ı asker: Asker alımı.
Mûsîka: Musıkî, müzik.
Müteellim: Acı çeken, elem hisseden.
Mesrur: Mutlu, sevinçli.
Müferrah: Feraha ermiş, rahat.
Divane: Deli, budala.
Bâtın: İç, görünmeyen.
Tevehhüm etmek: Kuruntuya ve evhama kapılma. Meseleyi kafasında büyütme veya farklı algılama
Raiyet-perver: Tebaasına, halkına iyi bakan.
Muktedir: İktidarlı, güç-kudret sahibi.
İntizam-perver: İntizama düşkün, düzeni seven.
Müşfik: Şefkatli, merhametli.
Melik: Hükümdar.
Âsâr-ı terakkiyat ve kemâlât: Terakki ve mükemmellik belirtileri, eserleri.
Vehim: Kuruntu, yersiz korku, şüphe.
Nedamet etmek: Pişman olmak.
İşret: İçki içme, içkili âlem.
Fâsık-ı gafil: Allah'ın emirlerinden çıkan gafil insan.
Zîhayat: Canlı (lar)
Firak: Ayrılık.
Zeval: Göçüp gitmek.
Mevcudat: Varlıklar.
Evham: Vehimler, kuruntular.
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak.
Neş'et etmek: Meydana gelme, ileri gelme.
Tazip etmek: Azap vermek.
Zikirhane-i Rahman: Rahman olan Allah'ın zikredildiği yer.
Talimgâh-ı beşer ve hayvan: İnsan ve hayvanların talim ve eğitim yaptıkları yer.

bir meydan-ı imtihân-ı ins ü cândır. Bütün vefiyât-ı hayvaniye ve insâniye ise terhisattır. Vazife-i hayatını bitirenler bu dâr-ı fâniden, mânen mesrûrâne, dağdağasız diğer bir âleme giderler. Tâ, yeni vazifedârlara yer açılsın, gelip çalışşınlar. Bütün tevellüdât-ı hayvaniye ve insâniye ise, ahz-ı askere, silâh altına, vazife başına gelmektir. Bütün zîhayat birer muvazzaf mesrur asker, birer müstakîm memnun memurlardır. Bütün sadâlar ise, ya vazife başlamasındaki zikir ve tesbih ve paydostan gelen şükür ve tefrîh, veya işlemek neş'esinden neş'et eden nağamâttır. Bütün mevcudat, o mü'minin nazarında, Seyyid-i Kerîm'inin ve Mâlik-i Rahîm'inin birer mûnis hizmetkârı, birer dost memuru, birer şirin kitabıdır. Daha bunun gibi pek çok latîf, ulvî ve lezîz, tatlı hakikatlar, îmânından tecelli eder, tezahür eder.

Demek, îmân bir mânevî Tûbâ-yi Cennet[1] çekirdeğini taşıyor. Küfür ise mânevî bir Zakkum-i Cehennem[2] tohumunu saklıyor.

Demek selâmet ve emniyet, yalnız İslâmiyet'te ve îmândadır. Öyle ise, biz dâima: [3]اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الْإِسْلَامِ وَكَمَالِ الْإِيمَانِ *demeliyiz..*

* * *

[1] Tûbâ'nın, cennetteki bir ağaç olduğuna dair bkz.: Müsned 4/183; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/29; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/429, 430; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 17/127, 128.

[2] Zakkum ağacı için bkz.: İsrâ sûresi, 17/60; Sâffât sûresi, 37/62-65; Duhân sûresi, 44/43-44; Vâkıa sûresi, 56/51-53; Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *kader* 10; Tirmizî, *tefsîru sûre* (17) 4; İbn Mâce, *cehennem* 38; Müsned 1/300, 338.

[3] "Bize ihsan ettiği din-i İslâm ve kemâl-i iman nimeti sebebiyle Rabbimize hamd olsun."

Meydan-ı imtihan-ı ins ü cânn: İnsanlar ve cinlerin imtihan meydanı.
Vefiyat-ı hayvaniye ve insaniye: İnsan ve hayvanların ölümleri.
Vazife-i hayat: Hayat vazifesi.
Dâr-ı fani: Fani, geçici diyar.
Dağdağa: Gürültü, patırtı, beyhude telâş.
Vazifedar: Vazifeli, görevli.
Muvazzaf: Vazifeli, görevli.
Tevellüdat-ı hayvaniye ve insaniye: İnsan ve hayvanların doğumları.
Müstakim: Doğru, namuslu.
Tefrih: Ferahlama, ferahlatma.
Nağamât: Nağmeler, sesler.
Seyyid-i Kerimi: Asil, cömert efendisi.
Mâlik-i Rahîmi: Merhameti pek engin sahibi.
Latif: Hoş, güzel, nazik.
Mûnis: Cana yakın, sevimli, yadırganmayan.
Ulvî: Yüksek, yüce.
Tecelli etmek: Görünmek, ortaya çıkmak.
Tezahür etmek: Meydana çıkma, belirme, gözükme.
Tûbâ-yi cennet: Cennette bulunan saadet ağacı.
Zakkum-i cehennem: Cehennemde bulunan bir ağaç.

Üçüncü Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا [1]

İbadet, ne büyük bir ticaret ve saadet; fısk ve sefâhet, ne büyük bir hasâret ve helâket olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki asker, uzak bir şehire gitmek için emir alıyorlar. Beraber giderler, tâ yol ikileşir. Bir adam orada bulunur. Onlara der: "Şu sağdaki yol, hiç zararı olmamakla beraber, onda giden yolculardan ondan dokuzu büyük kâr ve rahat görür. Soldaki yol ise, menfaati olmamakla beraber, on yolcusundan dokuzu zarar görür. Hem ikisi, kısa ve uzunlukta birdirler. Yalnız bir fark var ki; intizamsız, hükümetsiz olan sol yolun yolcusu çantasız, silâhsız gider. Zâhirî bir hiffet, yalancı bir rahatlık görür. İntizam-ı askerî altındaki sağ yolun yolcusu ise, mugaddî hülâsalardan dolu dört okkalık bir çanta ve her adüvvü alt ve mağlûp edecek iki kıyyelik bir mükemmel mîrî silâhı taşımağa mecburdur."

O iki asker, o muarrif adamın sözünü dinledikten sonra, şu bahtiyar nefer sağa gider. Bir batman ağırlığı omuzuna ve beline yükler. Fakat kalbi ve ruhu binler batman minnetlerden ve korkulardan kurtulur.

Öteki bedbaht nefer ise askerliği bırakır. Nizama tâbi olmak istemez. Sola gider. Cismi, bir batman ağırlıktan kurtulur. Fakat kalbi, binler batman

---

[1] "(Ey insanlar! Hem Sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz." (Bakara sûresi, 2/21)

Fısk: Allah'ın emirlerinden çıkma.
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık.
Hasaret: Zarar, ziyan.
Helâket: Mahvolma, perişan olma
Temsilî: Sembolik.
Zahirî: Görünürdeki, görünen.
Hiffet: Hafiflik.
Hülâsa: Öz.
İntizam-ı askerî: Askerî düzen.
Mugaddî: Gıdalı, besleyici.
Adüvv: Düşman.
Kıyye: Okka.
Okka: Eskiden kullanılan, 1,2828 kg. ağırlığında bir tartı birimi.
Mîrî: Devlet hazinesine ait.
Muarrif: Tarif eden.
Batman: Yaklaşık 8 kiloluk bir ağırlık ölçüsü.
Minnet: Kendisine yapılan bir iyiliğe karşı kişinin kendini borçlu hissetmesi (ve) iyilik yapanın bu iyiliğini başa kakması.

minnetler altında ve ruhu, hadsiz korkular altında ezilir. Hem herkese dilenci, hem her şeyden, her hâdiseden titrer bir sûrette gider. Tâ mahall-i maksûda yetişir. Orada, âsî ve kaçak cezasını görür.

Askerlik nizamını seven, çanta ve silâhını muhafaza eden ve sağa giden nefer ise; kimseden minnet almayarak, kimseden havf etmeyerek, rahat-ı kalb ve vicdan ile gider. Tâ o matlûp şehire yetişir. Orada, vazifesini güzelce yapan bir nâmuslu askere münâsib bir mükâfat görür.

İşte ey nefs-i serkeş!

Bil ki: O iki yolcu, biri; mutî-i kanun-i ilâhî, birisi de; âsî ve hevâya tâbi insanlardır. O yol ise, hayat yoludur ki; âlem-i ervâhdan gelip kabirden geçer, âhirete gider. O çanta ve silâh ise, ibadet ve takvâdır. İbadetin çendan zâhirî bir ağırlığı var. Fakat, mânâsında öyle bir rahatlık ve hafiflik var ki, tarif edilmez. Çünkü; âbid, namazında der: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ Yâni; "Hâlık ve Rezzâk, O'ndan başka yoktur! Zarar ve menfaat, O'nun elindedir.[1] O hem Hakîm'dir; abes iş yapmaz. Hem Rahîm'dir; ihsanı, merhameti çoktur." diye îtikat ettiğinden, her şeyde bir hazine-i rahmet kapısını bulur, dua ile çalar. Hem her şeyi kendi Rabbisinin emrine musahhar görür. Rabbisine iltica eder. Tevekkül ile istinad edip, her musibete karşı tahassun eder. Îmânı, ona bir emniyet-i tâmme verir.

Evet, her hakikî hasenât gibi cesâretin dahi menbaı; îmândır, ubûdiyettir.[2] Her seyyiât gibi cebânetin dahi menbaı; dalâlettir![3]

Evet, tam münevverü'l-kalb bir âbidi, küre-i arz bomba olup patlasa, ih-

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/102; Âl-i İmran sûresi, 3/26; 6/71; A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/18, 49, 106; Ra'd sûresi, 13/16; Tâhâ sûresi, 20/89; Enbiyâ sûresi, 21/66; Hac sûresi, 22/12; Furkan sûresi, 25/3, 55; Şuarâ sûresi, 26/73; Fetih sûresi, 48/11; Mücadele sûresi, 58/10; Mümtahine sûresi, 60/3; Ayrıca bkz.: Tirmizî, *kader* 10; Müsned 6/441.

[2] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/173.

[3] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/151; Enfâl sûresi, 8/12.

Mahall-i maksud: Gidilmek istenen, hedeflenen yer.
Havf etmek: Korkmak.
Matlup: Hedeflenen.
Nefs-i serkeş: Dikbaşlı, itaatsiz nefis.
Mutî-i kanun-i ilâhî: Allah'ın (c.c.) kanunlarına itaat eden, uyan.
Hevâya tâbi: Arzularına uyan, nefsine düşkün.
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek.
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.
Çendan: Gerçi.
Âbid: İbadet eden.
Hâlık: Yaratıcı.
Rezzak: Rızkı veren.
Hakîm: Her işini hikmetli yapan (Allah c.c.)
Abes: Boş, manasız iş.
Rahîm: Merhameti çok engin olan
İtikat etmek: İnanmak.
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
Musahhar: Boyun eğmiş, itaat etmiş
İstinad etmek: Dayanmak, arkasını vermek.
Tahassun etmek: Sığınmak.
Emniyet-i tâmme: Tam bir güven hissi.
Hasenat: İyi, güzel, hayırlı iş.
Menba: Kaynak.
Seyyiât: Kötülük, kabahat, kötü haslet.
Cebânet: Korkaklık.
Münevverü'l-kalb: Kalbi aydın, kalben aydınlanmış.
Küre-i arz: Yerküre, dünya.

timâldir ki; onu korkutmaz. Belki; harika bir kudret-i samedâniye'yi, lezzetli bir hayret ile seyredecek. Fakat, meşhur bir münevverü'l-akıl denilen kalbsiz bir fâsık feylesof ise; gökte bir kuyruklu yıldızı görse, yerde titrer. "Acaba bu serseri yıldız arzımıza çarpmasın mı?" der, evhâma düşer. (Bir vakit böyle bir yıldızdan koca Amerika titredi. Çokları gece vakti hânelerini terk ettiler.)

Evet, insan nihayetsiz şeylere muhtaç olduğu hâlde, sermayesi hiç hükmünde... Hem nihayetsiz musibetlere maruz olduğu hâlde, iktidarı hiç hükmünde bir şey... Âdeta sermaye ve iktidarının dâiresi, eli nereye yetişirse o kadardır. Fakat emelleri, arzuları ve elemleri ve belâları ise; dâiresi, gözü, hayâli nereye yetişirse ve gidinceye kadar geniştir.

İşte bu derece âciz ve zaîf, fakir ve muhtaç olan rûh-i beşere[1] ibadet, tevekkül, tevhid, teslim; ne kadar azîm bir kâr, bir saadet, bir nîmet olduğunu, bütün bütün kör olmayan görür, derk eder.

Malûmdur ki; zararsız yol, zararlı yola –velev on ihtimâlden bir ihtimâl ile olsa– tercih edilir. Halbuki meselemiz olan ubûdiyet yolu, zararsız olmakla beraber, ondan dokuz ihtimâl ile bir saadet-i ebediye hazinesi vardır. Fısk ve sefâhet yolu ise –hattâ fâsıkın itirafıyla dahi– menfaatsiz olduğu hâlde, ondan dokuz ihtimâl ile şekâvet-i ebediye helâketi bulunduğu, icmâ ve tevâtür derecesinde, hadsiz ehl-i ihtisasın ve müşâhedenin şehâdetiyle sabittir ve ehl-i zevkin ve keşfin ihbarâtıyla muhakkaktır.

Elhâsıl: *Âhiret gibi dünya saadeti dahi, ibadette ve Allah'a asker olmaktadır. Öyle ise, biz dâima:* [2] اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى الطَّاعَةِ وَالتَّوْفِيقِ *demeliyiz ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz.*

* * *

[1] Bkz.: Fâtır sûresi, 35/15.

[2] "Bize tâat ve muvaffakiyet nasip eden Rabbimize hamd olsun."

Kudret-i Samedâniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti.
Münevverü'l-akıl: Aklı aydın, aklen aydınlanmış.
Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan.
Feylesof: Filozof, felsefe ile uğraşan.
Arz: Yeryüzü, dünya.
Evham: Vehimler, kuruntular.
İktidar: Güç, kudret.
Âciz: Gücü bir şeye yetmeyen.
Ruh-i beşer: İnsan ruhu.
Tevhid: Allah'ın bir ve tek olduğuna inanma ve bunu ilân etme.
Teslim: Allah'ın emrine boyun eğme.
Azîm: Büyük.
Derk etmek: Anlamak.
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.
Şekavet-i ebediye: Sonsuza kadar bedbaht olma, Ahirette Allah'ın rahmetinden mahrum olma.
İhbarat: Haberler, bildirmeler.
İcmâ: Bir devirdeki bütün âlimlerin bir mesele üzerinde aynı şekilde görüş bildirmeleri, ittifak etmeleri.
Tevatür: Yalanda birleşmeleri mümkün olmayan birçok insanın aynı şeyi haber vermeleri.
Ehl-i ihtisas ve müşahede: Mânevî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hisseden Hak dostları.
Ehl-i zevk ve keşf: İlâhî hakikatleri yaşayarak, tadarak bilen ve kalb gözü açık olan Hak dostları.

Dördüncü Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ[1]

Namaz, ne kadar kıymetdâr ve mühim, hem ne kadar ucuz ve az bir masraf ile kazanılır; hem namazsız adam, ne kadar divâne ve zararlı olduğunu, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, gör...

Bir zaman bir büyük hâkim, iki hizmetkârını –her birisine yirmi dört altın verip– iki ay uzaklıkta has ve güzel bir çiftliğine ikamet etmek için gönderiyor. Ve onlara emreder ki: "Şu para ile yol ve bilet masrafı yapınız. Hem oradaki meskeninize lâzım bâzı şeyleri mübâyaa ediniz. Bir günlük mesafede bir istasyon vardır. Hem araba, hem gemi, hem şimendifer, hem tayyâre bulunur. Sermayeye göre binilir."

İki hizmetkâr, ders aldıktan sonra giderler. Birisi bahtiyar idi ki, istasyona kadar bir parça para masraf eder. Fakat o masraf içinde, efendisinin hoşuna gidecek öyle güzel bir ticaret elde eder ki, sermayesi birden bine çıkar.

Öteki hizmetkâr, bedbaht, serseri olduğundan istasyona kadar yirmi üç altınını sarf eder. Kumara-mumara verip zâyi eder. Bir tek altını kalır. Arkadaşı ona der: "Yahu, şu liranı bir bilete ver. Tâ bu uzun yolda yayan ve aç kalmayasın. Hem bizim efendimiz kerîmdir; belki merhamet eder, ettiğin kusuru affeder. Seni de tayyâreye bindirirler. Bir günde mahall-i ikametimize gideriz. Yoksa, iki aylık bir çölde aç, yayan, yalnız gitmeye mecbur olursun."

---

[1] "Namaz, dînin direğidir." : el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/135, 136; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 3/39; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/404. Yakın lafızlar için ayrıca bkz.: Tirmizi, *îmân* 8; Müsned 5/231, 237; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/428; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* 7/426.

Temsilî: Sembolik.
Mesken: Oturulan, ikamet edilen yer.
Hâkim: Hükümdar.
Mübâyaa etmek: Satın almak.
Şimendifer: Tren.
Kerim: Güzel huylu, asil, cömert.
Mahall-i ikamet: İkamet edilen, oturulan yer.

Acaba şu adam inad edip, o tek lirasını bir define anahtarı hükmünde olan bir bilete vermeyip, muvakkat bir lezzet için sefâhete sarf etse; gayet akılsız, zararlı, bedbaht olduğunu, en akılsız adam dahi anlamaz mı?

İşte ey namazsız adam! Ve ey namazdan hoşlanmayan nefsim!

O hâkim ise; Rabbimiz, Hâlık'ımızdır. O iki hizmetkâr yolcu ise; biri: Mütedeyyin, namazını şevk ile kılar. Diğeri: Gafil, namazsız insanlardır. O yirmi dört altın ise; yirmi dört saat her gündeki ömürdür. O has çiftlik ise; Cennet'tir. O istasyon ise; kabirdir. O seyahat ise; kabre, haşre, ebede gidecek beşer yolculuğudur. Amele göre, takvâ kuvvetine göre, o uzun yolu mütefâvit derecede kat'ederler. Bir kısım ehl-i takvâ berk gibi, bin senelik yolu bir günde keser. Bir kısmı da hayâl gibi, elli bin senelik bir mesafeyi bir günde kat'eder. Kur'ân-ı Azîmüşşân şu hakikate iki âyetiyle işaret eder.[1] O bilet ise; namazdır. Bir tek saat, beş vakit namaza abdestle kâfi gelir.

Acaba, yirmi üç saatini, şu kısacık hayat-ı dünyeviyeye sarf eden ve o uzun hayat-ı ebediyeye bir tek saatini sarf etmeyen; ne kadar zarar eder, ne kadar nefsine zulmeder, ne kadar hilâf-ı akıl hareket eder! Zîrâ, bin adamın iştirak ettiği bir piyango kumarına yarı malını vermek, akıl kabul ederse; halbuki kazanç ihtimâli binde birdir. Sonra yirmi dörtten bir malını, yüzde doksan dokuz ihtimâl ile kazancı musaddak bir hazine-i ebediyeye vermemek; ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmet hareket ettiğini, ne kadar akıldan uzak düştüğünü, kendini âkıl zanneden adam anlamaz mı?

Hâlbuki: Namazda; ruhun ve kalbin ve aklın büyük bir rahatı vardır, hem cisme de o kadar ağır bir iş değildir.

Hem, namaz kılanın diğer mübah dünyevî amelleri, güzel bir niyet ile ibadet hükmünü alır. Bu sûrette bütün sermâye-i ömrünü, âhirete mâl edebilir. Fânî ömrünü bir cihette ibkâ eder.

* * *

---

[1] Bkz.: "Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir." (Secde sûresi, 32/5); "Melekler ve Rûh, O'nun Arş'ına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

Muvakkat: Geçici.
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık.
Hâlık: Yaradan. ***Beşer***: İnsan.
Mütedeyyin: Dindar, dine bağlı.
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek. ***Amel***: İşlenen fiiller.
Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli
Ehl-i takva: Takvalı insanlar, haramlardan sakınan kimseler.
Berk: Şimşek.
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Hayat-ı ebediye: Ebedî hayat, ahiret hayatı.
Hilâf-ı akıl: Akılsızca, akla ters.
Musaddak: Doğruluğu tasdik edilmiş, kesin olan.
Hazine-i ebediye: Ebedî hazine.
Âkıl: Akıllı.
Mübah: İşlenmesi günah veya sevap olmayan işler.
Sermaye-i ömür: Ömür sermayesi
İbkâ etmek: Ebedîleştirmek.

Beşinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ[1]

Namaz kılmak ve büyük günahları işlememek,[2] ne derece hakikî bir vazife-i insâniye ve ne kadar fıtrî, münâsib bir netice-i hilkat-i beşeriye olduğunu görmek istersen; şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Seferberlikte bir taburda, biri muallem vazifeperver; diğeri acemi nefisperver iki asker beraber bulunuyordu. Vazifeperver nefer, ta'lîme ve cihâda dikkat eder, erzak ve tâyinâtını hiç düşünmezdi. Çünkü anlamış ki; onu beslemek ve cihâzâtını vermek, hasta olsa tedavi etmek, hattâ indel-hâce lokmayı ağzına koymaya kadar devletin vazifesidir. Ve onun asıl vazifesi ta'lîm ve cihâddır. Fakat bâzı erzak ve cihâzât işlerinde işler. Kazan kaynatır, karavanayı yıkar, getirir. Ona sorulsa: "Ne yapıyorsun?" "Devletin angaryasını çekiyorum." der. Demiyor: "Nafakam için çalışıyorum."

Diğer şikem-perver ve acemi nefer ise, ta'lîme ve harbe dikkat etmezdi. "O devlet işidir. Bana ne!" derdi. Dâim nafakasını düşünüp onun peşinde dolaşır, taburu terk eder, çarşıya gider, alışveriş ederdi.

Bir gün muallem arkadaşı ona dedi: "Birâder, asıl vazifen ta'lîm ve muharebedir. Sen onun için buraya getirilmişsin. Padişaha itimat et. O seni aç bırakmaz. O, O'nun vazifesidir. Hem sen âciz ve fakirsin, her yerde kendini beslettiremezsin. Hem mücâhede ve seferberlik zamanıdır. Hem sana 'âsi-

---

[1] "Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128)

[2] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/31; Şûrâ sûresi, 42/37; Necm sûresi, 53/32.

Vazife-i insaniye: İnsanlık görevi.
Fıtrî: Tabiî, insanın fıtratına uygun
Netice-i hilkat-i beşeriye: İnsanlığın yaratılışının neticesi, gayesi.
Temsilî: Sembolik.
Muallem: Eğitim görmüş, eğitimli.
Vazifeperver: Vazifesini seven, vazife düşkünü.
Nefisperver: Nefsini, kendini seven
Cihazat: Cihazlar, âlât ü edevat.
İndel-hâce: İhtiyaç anında.
Angaryasını çekmek: Gönülsüz iş görmek.
Şikemperver: Obur, midesine düşkün.

dir' der, ceza verirler. Evet, iki vazife peşimizde görünüyor. Biri; padişahın vazifesidir. Bazen biz onun angaryasını çekeriz ki, bizi beslemektir. Diğeri; bizim vazifemizdir. Padişah bize teshîlât ile yardım eder ki, ta'lîm ve harptir."

Acaba o serseri nefer, o mücâhit mualleme kulak vermezse, ne kadar tehlikede kalır, anlarsın!

İşte ey tenbel nefsim! O dalgalı meydan-ı harb, bu dağdağalı dünya hayatıdır. O taburlara taksim edilen ordu ise, cemiyet-i beşeriyedir. Ve o tabur ise, şu asrın cemaat-i İslâmiye'sidir. O iki nefer ise; biri: Ferâiz-i dîniyesini bilen ve işleyen ve kebâiri terk ve günahları işlememek için, nefis ve şeytanla mücâhede eden müttakî Müslüman'dır. Diğeri: Rezzâk-ı Hakikî'yi ittiham etmek derecesinde derd-i maîşete dalıp, ferâizi terk eden ve maîşet yolunda rast gele günahları işleyen fâsık-ı hâsirdir. Ve o ta'lîm ve talimat ise –başta namaz– ibadettir. Ve o harb ise, nefis ve hevâ, cin ve ins şeytanlarına karşı mücâhede edip, günahlardan ve ahlâk-ı rezîleden, kalb ve ruhunu helâket-i ebediyeden kurtarmaktır. Ve o iki vazife ise; birisi: Hayatı verip beslemektir. Diğeri: Hayatı verene ve besleyene perestiş edip yalvarmaktır. O'na tevekkül edip emniyet etmektir.

Evet, en parlak bir mu'cize-i san'at-ı samedâniye ve bir hârika-yi hikmet-i rabbâniye olan hayatı kim vermiş, yapmış ise, rızıkla o hayatı besleyen ve idâme eden de O'dur.[1] O'ndan başka olmaz! Delil mi istersin? En zayıf, en aptal hayvan, en iyi beslenir –meyve kurtları ve balıklar gibi–. Hem en âciz, en nâzik mahlûk, en iyi rızkı o yer –çocuklar ve yavrular gibi–.

Evet, vâsıta-yi rızk-ı helâl, iktidar ve ihtiyar ile olmadığını; belki, acz ve

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 60; En'âm sûresi, 6/99, 141, 142, 151; A'râf sûresi, 7/32, 160; Enfâl sûresi, 8/26; Yûnus sûresi, 10/31, 59, 93; Hûd sûresi, 11/6; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/20; Nahl sûresi, 16/72, 112, 114; İsrâ sûresi, 17/70; Ankebût sûresi, 29/17, 60, 62; Rûm sûresi, 30/37, 40; Sebe sûresi, 34/15, 24, 36; Yâsîn sûresi, 36/47; Zümer sûresi, 39/52; Mü'min sûresi, 40/13, 64; Fussilet sûresi, 41/10; Şûrâ sûresi, 42/12, 19, 27; Zâriyât sûresi, 51/22, 58; Cum'a sûresi, 62/11; Talâk sûresi, 65/3; Mülk sûresi, 67/15, 21.

Mücahede: Cihad, savaş.
Teshilat: Zorlukları kaldırma, kolaylaştırma.
Talim: Eğitim, idman.
Mücahid: Cihad eden, savaşçı.
Meydan-ı harb: Savaş alanı.
Dağdağa: Gürültü, patırtı, telâş.
Cem'iyet-i beşeriye: İnsan topluluğu.
Cemaat-ı İslâmiye: İslâm topluluğu.
Ferâiz-i diniye: Dinî açıdan kişinin üzerine düşen sorumluluklar, farzlar.
Kebâir: Büyük günahlar
Müttakî: Takva sahibi, Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından uzak durup emirlerini yerine getiren.
Rezzak-ı Hakikî: Asıl rızık veren.
İttiham etmek: Suçlamak.
Derd-i maişet: Geçim derdi.
Fâsık-ı hâsir: Allah'ın emirlerinin dışına çıktığı için zararda olan.
Heva: Arzular, nefsin istekleri.
Ahlâk-ı rezile: Kötü huy ve davranışlar.
İns: İnsanlar.
Helâket-i ebediye: Ebedî olarak mahvolma.
Perestiş etme: İbadet etme, kullukta bulunma.
Mu'cize-i san'at-ı Samedaniye: Cenab-ı Hakk'ın san'at mucizesi.
Harika-yi hikmet-i Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın hikmetinin ortaya koyduğu harikulade şey.
İdâme etmek: Devam ettirmek, sürdürmek.
Vasıta-yi rızk-ı helâl: Helâl rızık kazanma yolu, vasıtası.
İktidar: Güç-kudret sahibi olma.
İhtiyar: Tercih, seçim.

zaaf ile olduğunu anlamak için balıklar ile tilkileri, yavrular ile canavarları, ağaçlar ile hayvanları muvâzene etmek kâfidir.

Demek, derd-i maîşet için namazını terk eden,[1] o nefere benzer ki; ta'lîmi ve siperini bırakıp çarşıda dilencilik eder. Fakat, namazını kıldıktan sonra Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in matbaha-yi rahmetinden tâyinâtını aramak –başkalara bâr olmamak için– kendisi bizzat gitmek güzeldir, mertliktir; o dahi bir ibadettir.

Hem, insan ibadet için halk olunduğunu,[2] fıtratı ve cihâzât-ı mâneviyesi gösteriyor. Zîrâ, hayat-ı dünyeviyesine lâzım olan amel ve iktidar cihetinde; en ednâ bir serçe kuşuna yetişmez. Fakat, hayat-ı mâneviye ve uhreviyesine lâzım olan ilim ve iftikar ile tazarrû ve ibadet cihetinde hayvanâtın sultânı ve kumandanı hükmündedir.

Demek ey nefsim! Eğer hayat-ı dünyeviyeyi gaye-i maksad yapsan ve ona dâim çalışsan, en ednâ bir serçe kuşunun bir neferi hükmünde olursun. Eğer hayat-ı uhreviyeyi gaye-i maksad yapsan ve şu hayatı dahi ona vesile ve mezraa etsen[3] ve ona göre çalışsan, o vakit hayvanâtın büyük bir kumandanı hükmünde ve şu dünyada Cenâb-ı Hakk'ın nazlı ve niyazdar bir abdi, mükerrem ve muhterem bir misafiri olursun.

İşte sana iki yol.[4] İstediğini intihâb edebilirsin. Hidâyet ve tevfiki Erhamürrâhimîn'den iste...

* * *

---

[1] Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/132; Zâriyât sûresi, 51/57-58.

[2] Bkz.: Zâriyât sûresi, 51/56.

[3] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

[4] Bkz.: "Şükür" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takvâ" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10)

Acz: Güçsüzlük, gücü yetmeme.
Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik.
Muvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak.
Cenab-ı Rezzak-ı Kerim: Bütün varlıkların rızıklarını veren cömert, yüce Allah (c.c.)
Matbaha-yi rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmet mutfağı.
Bâr: Yük.
Halk olunmak: Yaratılmak.
Cihazat-ı mâneviye: Mânevî donanımlar.
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Amel: İşlenen fiiller.
Ednâ: En küçük, en aşağı.
Hayat-ı mâneviye ve uhreviye: Mânevî hayat ve ahiret hayatı.
İftikar: İhtiyacını açığa vurmak, fakrını itiraf etmek.
Gaye-i maksad: En büyük hedef, amaç.
Tazarru': Yalvarma.
Mezraa: Tarla, kazanç yeri.
Niyazdar: Niyazlı, rağbetli, ihtiyaç sahibi.
Abd: Kul.
Mükerrem: Saygı gösterilen, el üstünde tutulan.
Muhterem: Saygıdeğer, hürmet gösterilen.
İntihap etmek: Seçmek.
Tevfik: Yardım, başarılı kılma.
Erhamürrâhimîn: En yüce merhamet sahibi (Allah c.c.)

Altıncı Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ [1]

Nefis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmak ve O'na abd olmak ve asker olmak; ne kadar kârlı bir ticaret, ne kadar şerefli bir rütbe olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciği dinle:

Bir zaman bir padişah, raiyetinden iki adama, her birisine emaneten birer çiftlik verir ki; içinde fabrika, makine, at, silâh gibi her şey var. Fakat fırtınalı bir muharebe zamanı olduğundan, hiçbir şey kararında kalmaz. Ya mahvolur veya tebeddül eder gider. Padişah, o iki nefere kemâl-i merhametinden bir yâver-i ekremini gönderdi. Gayet merhametkâr bir ferman ile onlara diyordu:

"Elinizde olan emânetimi bana satınız. Tâ sizin için muhafaza edeyim. Beyhûde zâyi olmasın. Hem, muharebe bittikten sonra, size daha güzel bir sûrette iade edeceğim. Hem, güya o emânet malınızdır, pek büyük bir fiat size vereceğim. Hem, o makine ve fabrikadaki âletler, benim nâmımla ve benim tezgâhımda işlettirilecek. Hem fiatı, hem ücretleri birden bine yükselecek. Bütün o kârı size vereceğim. Hem de siz âciz ve fakirsiniz. O koca işlerin masârifâtını tedârik edemezsiniz. Bütün masârifâtı ve levâzımâtı ben deruhte ederim. Bütün vâridâtı ve menfaati size vereceğim. Hem de terhisât zamanına kadar elinizde bırakacağım. İşte beş mertebe kâr içinde kâr!..

Eğer bana satmazsanız, zaten görüyorsunuz ki, hiç kimse elindekini mu-

---

[1] "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

Tebeddül etmek: Değişmek, eski hâlinde kalmamak. ***Abd***: Kul.
Kemal-i merhamet: Kusursuz merhamet. ***Temsilî***: Sembolik.
Beyhude: Boşuna, boş yere.
Yaver-i ekrem: Sultanın has adamı, şanlı-şerefli yardımcısı.
Zayi olmak: Ziyan olmak, elden gitmek.
Masârifât: Giderler, harcamalar.
Levâzımat: Lâzım olan şeyler.
Deruhde etmek: Üzerine almak.
Terhisat: Askerlik görevini bitirenleri salıverme.
Varidat: Gelirler.

hafaza edemiyor. Herkes gibi elinizden çıkacak. Hem beyhûde gidecek, hem o yüksek fiattan mahrum kalacaksınız. Hem o nâzik, kıymetdâr âletler, mîzânlar; istimâl edilecek şâhâne mâdenler ve işler bulmadığından, bütün bütün kıymetten düşecekler. Hem idare ve muhafaza zahmeti ve külfeti başınıza kalacak. Hem, emânette hıyanet cezasını göreceksiniz. İşte beş derece hasâret içinde hasâret!..

Hem de bana satmak ise, bana asker olup benim nâmımla tasarruf etmek demektir. Âdi bir esir ve başıbozuğa bedel, âli bir padişahın has, serbest bir yâver-i askeri olursunuz."

Onlar, şu iltifâtı ve fermanı dinledikten sonra, o iki adamdan aklı başında olanı dedi:

"Baş üstüne, ben maal-iftihâr satarım. Hem bin teşekkür ederim." Diğeri mağrur, nefsi firavunlaşmış, hodbin, ayyaş, güya ebedî o çiftlikte kalacak gibi, dünya zelzele ve dağdağalarından haberi yok. Dedi:

"Yok!.. Padişah kimdir? Ben mülkümü satmam, keyfimi bozmam!.."

Biraz zaman sonra birinci adam, öyle bir mertebeye çıktı ki, herkes hâline gıpta ederdi. Padişahın lûtfuna mazhar olmuş, has sarayında saadetle yaşıyor. Diğeri, öyle bir hâle giriftar olmuş ki; hem herkes ona acıyor, hem de "Müstahak!" diyor. Çünkü; hatasının neticesi olarak, hem saadeti ve mülkü gitmiş, hem ceza ve azap çekiyor.

İşte ey nefs-i pürheves! Şu misâlin dürbünü ile hakikatin yüzüne bak.

Amma o padişah ise; ezel-ebed Sultân'ı olan Rabbin, Hâlık'ındır. Ve o çiftlikler, makineler, âletler, mîzanlar ise; senin dâire-i hayatın içindeki mâmelekin ve o mâmelekin içindeki cisim, ruh ve kalbin ve onlar içindeki göz ve dil, akıl ve hayâl gibi zâhirî ve bâtınî hâsselerindir. Ve o yâver-i ekrem ise, Resûl-i Kerîm'dir. Ve o fermân-ı ahkem ise, Kur'ân-ı Hakîm'dir ki; bahsinde bulunduğumuz ticaret-i azîmeyi, şu âyetle ilân ediyor:

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ [1]

---

[1] "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

İstimal etmek: Kullanmak.
Tasarruf etmek: Sarf etmek, kullanmak. ***Âlî***: Yüce.
Yaver-i asker: Emir subayı, yardımcı. ***Hasaret***: Zarar.
Maal-iftihar: İftiharla, memnuniyetle
Firavunlaşmak: Kibirlenmek, kendini herkesten yüksekte görmek.
Mağrur: Gururlu, kendini beğenmiş
Hodbîn: Yalnız kendini gören, kendini düşünen, bencil, kibirli.
Dağdağa: Gürültü, patırtı, telâş.
Giriftar olmak: Tutulmak, uğramak, düşmek. ***Hâlık***: Yaradan.
Nefs-i pürheves: Hevesleri çok olan nefis.
Mizan: Terazi, ölçü, tartı, ölçek.
Daire-i hayat: Hayat dairesi.
Mâmelek: Sahip olunan şeyler.
Zahirî: Görünürdeki, görünen.
Bâtınî: Görünmeyen. ***Hâsse***: Duyu.
Resul-i Kerim: Yüce Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)
Ferman-ı ahkem: Sağlam esaslar içeren buyruk.
Ticaret-i azîme: Büyük ticaret.

Ve o dalgalı muharebe meydanı ise, şu fırtınalı dünya yüzüdür ki; durmuyor, dönüyor, bozuluyor ve her insanın aklına şu fikri veriyor: "Madem her şey elimizden çıkacak, fânî olup kaybolacak; acaba bâkîye tebdil edip ibkâ etmek çaresi yok mu?" deyip düşünürken birden semâvî sadâ-yi Kur'ân işitiliyor. Der: "Evet var. Hem beş mertebe kârlı bir sûrette, güzel ve rahat bir çaresi var."

Suâl: Nedir?

Elcevap: Emâneti sahib-i hakikîsine satmak. İşte o satışta, beş derece kâr içinde kâr var.

◆***Birinci Kâr***: Fânî mal bekâ bulur. Çünkü: Kayyûm u Bâkî olan Zât-ı Zülcelâl'e verilen ve O'nun yolunda sarf edilen şu ömr-i zâil, bâkiye inkılâb eder. Bâkî meyveler verir. O vakit ömür dakikaları; âdeta tohumlar, çekirdekler hükmünde zâhiren fenâ bulur, çürür. Fakat, âlem-i bekâ'da saadet çiçekleri açarlar ve sünbüllenirler. Ve âlem-i berzah'ta ziyâdâr, mûnis birer manzara olurlar.

◆***İkinci Kâr***: Cennet gibi bir fiat veriliyor.

◆***Üçüncü Kâr***: Her a'zâ ve hâsselerin kıymeti, birden bine çıkar.

Meselâ: Akıl bir âlettir. Eğer Cenâb-ı Hakk'a satmayıp belki nefis hesabına çalıştırsan; öyle meş'um ve müz'iç ve muacciz bir âlet olur ki, geçmiş zamanın âlâm-ı hazînânesini ve gelecek zamanın ehvâl-i muhavvifânesini senin bu bîçâre başına yükletecek yümünsüz ve muzır bir âlet derekesine iner. İşte bunun içindir ki; fâsık adam, aklın iz'âc ve tâcizinden kurtulmak için, gâliben ya sarhoşluğa veya eğlenceye kaçar. Eğer Mâlik-i Hakikî'sine

---

Bâki: Ebedî, sonsuz.
Tebdil etmek: Çevirmek, değiştirmek.
İbkâ etmek: Ebedîleştirmek.
Semavî: Gökten, Allah katından gelen.
Sadâ-yi Kur'ân: Kur'ân'ın sesi.
Sahib-i hakikî: Gerçek sahip
Beka bulmak: Ebedîleşmek.
Zât-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Zat (Allah c.c.)
Ömr-i zâil: Geçici ömür.
Kayyûm u Bâki: Kendi Zâtı ile var olup, bütün varlıkları da yüce iradesi ve kudretiyle ayakta tutan, sonsuz ve ebedî Cenâb-ı Hak
İnkılâp etmek: Dönüşmek.
Zahiren: Görünüşte.
Fena bulmak: Bitmek, geçip gitmek.
Âlem-i beka: Sonsuzluk âlemi, ahiret.
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem.
Ziyadar: Parlak, ışıklı.
Mûnis: Cana yakın, sevimli, yadırganmayan.
A'zâ: Uzuv, organ (lar)
Meş'ûm: Uğursuz.
Âlâm-ı hazînâne: İnsanı üzen elemler, acılar.
Muacciz: Karşısındakini âciz bırakacak derecede sıkan, bıktıran.
Müz'iç: Rahatsız edici.
Ehvâl-i muhavvifâne: Korku veren hâller.
Yümünsüz: Bereketsiz, uğursuz.
Muzır: Zararlı, zarar veren.
Dereke: Aşağı indiren basamak.
Fısk: Allah'ın emirlerinden çıkma.
İz'âc: Rahatsız etme, can sıkma.
Tâciz: Sıkıntı verme, rahatsız etme.
Gâliben: Genellikle.
Mâlik-i Hakikî: Gerçek sahip.

satılsa ve O'nun hesabına çalıştırsan; akıl öyle tılsımlı bir anahtar olur ki, şu kâinatta olan nihayetsiz rahmet hazinelerini ve hikmet definelerini açar. Ve bununla sahibini, saadet-i ebediyeye müheyyâ eden bir mürşid-i rabbânî derecesine çıkar.

Meselâ: Göz, bir hâssedir ki, ruh bu âlemi o pencere ile seyreder. Eğer Cenâb-ı Hakk'a satmayıp belki nefis hesabına çalıştırsan; geçici, devamsız bâzı güzellikleri, manzaraları seyr ile, şehvet ve heves-i nefsâniyeye bir kavvad derekesinde bir hizmetkâr olur. Eğer gözü, gözün Sâni-i Basîr'ine satsan ve O'nun hesabına ve izni dâiresinde çalıştırsan; o zaman şu göz, şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir mütâlâacısı ve şu âlemdeki mu'cizât-ı san'ât-ı rabbâniye'nin bir seyircisi ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı derecesine çıkar.

Meselâ: Dildeki kuvve-i zâikayı, Fâtır-ı Hakîm'ine satmazsan, belki nefis hesabına, mide nâmına çalıştırsan; o vakit, midenin tavlasına ve fabrikasına bir kapıcı derekesine iner, sukut eder. Eğer Rezzâk-ı Kerîm'e satsan; o zaman, dildeki kuvve-i zâika, rahmet-i ilâhiye hazinelerinin bir nâzır-ı mahiri ve kudret-i samedâniye matbahlarının bir müfettiş-i şâkiri rütbesine çıkar.

İşte ey akıl! Dikkat et! Meş'um bir âlet nerede? Kâinat anahtarı nerede? Ey göz! Güzel bak! Âdi bir kavvad nerede? Kütüphâne-i ilâhî'nin mütefennin bir nâzırı nerede? Ve ey dil! İyi tad! Bir tavla kapıcısı ve bir fabrika yasakçısı nerede? Hazine-i hâssa-yi rahmet nâzırı nerede?..

Ve daha bunlar gibi başka âletleri ve a'zâları kıyas etsen anlarsın ki; hakikaten mü'min Cennet'e lâyık ve kâfir Cehennem'e muvâfık bir mâhiyet kesbeder. Ve onların her biri öyle bir kıymet almalarının sebebi; mü'min, îmâniyle Hâlık'ının emânetini, O'nun nâmına ve izni dâiresinde istimâl etmesidir. Ve kâfir, hıyanet edip nefs-i emmâre hesabına çalıştırmasıdır.

Hikmet: İlâhî, doğru, yanıltmayan bilgi.
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.
Müheyya: Hazır, namzet.
Mürşid-i rabbânî: İnsanlara, dinî konularda doğru yolu gösteren.
Şehvet: Nefsin arzuları.
Heves-i nefsaniye: Nefsin hevesleri.
Sâni-i Basîr: Her şeyi gören, bilen Yaradan.
Kitab-ı kebir-i kâinat: Büyük kâinat kitabı.
Küre-i arz: Yerküre, dünya.
Mütalaacı: Okuyan, tetkik eden, düşünen.
Mu'cizat-ı san'at-ı rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın san'at mucizeleri.
Kuvve-i zâika: Tat alma duyusu, tat alma hissi.
Fâtır-ı Hakîm: Her işini hikmetli yapan Yaradan.
Tavla: Ahır.
Sukut etmek: Düşmek.
Rezzak-ı Kerim: Bütün varlıkların rızkını cömertçe veren.
Rahmet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın merhameti.
Nâzır-ı mahir: Maharetli gözetici.
Kudret-i Samedaniye: Herşeyin, kendisine muhtaç olduğu ilâhî kudret.
Müfettiş-i şâkir: Şükreden müfettiş.
Matbah: Mutfak.
Kütüphane-i ilâhi: İlâhî kütüphane.
Mütefennin: Uzman, bilgili.
Nâzır: Bir şeyi görüp gözetmekle görevli kimse.
Hazine-i hâssa-yi rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmet hazinesi.
Muvafık: Uygun.
Kesbetmek: Kazanmak.

◆***Dördüncü Kâr***: İnsan zaîftir; belâları çok, fakirdir; ihtiyacı pek ziyâde, âcizdir; hayat yükü pek ağır... Eğer Kadîr-i Zülcelâl'e dayanıp tevekkül etmezse ve îtimad edip teslim olmazsa, vicdanı dâim azab içinde kalır. Semeresiz meşakkatler, elemler, teessüfler onu boğar. Ya sarhoş ya canavar eder.

◆***Beşinci Kâr***: Bütün o a'zâ ve âletlerin ibadeti ve tesbihâtı ve o yüksek ücretleri, en muhtaç olduğun bir zamanda, Cennet yemişleri sûretinde sana verileceğine, ehl-i zevk ve keşif ve ehl-i ihtisas ve müşâhede ittifak etmişler.

İşte bu beş mertebe kârlı ticareti yapmazsan, şu kârlardan mahrumiyetten başka, beş derece hasâret içinde hasârete düşeceksin.

•Birinci Hasâret: O kadar sevdiğin mal ve evlât; ve perestiş ettiğin nefis ve hevâ; ve meftûn olduğun gençlik ve hayat zâyi olup kaybolacak. Senin elinden çıkacaklar. Fakat, günahlarını, elemlerini sana bırakıp boynuna yükletecekler.

•İkinci Hasâret: Emânette hıyanet cezasını çekeceksin. Çünkü; en kıymetdâr âletleri, en kıymetsiz şeylerde sarf edip nefsine zulmettin.

•Üçüncü Hasâret: Bütün o kıymetdâr cihâzât-ı insâniyeyi hayvanlıktan çok aşağı bir derekeye düşürüp, hikmet-i ilâhiye'ye iftira ve zulmettin.

•Dördüncü Hasâret: Acz ve fakrın ile beraber, o pek ağır hayat yükünü, zaif beline yükleyip zevâl ve firâk sillesi altında dâim vâveylâ edeceksin.

•Beşinci Hasâret: Hayat-ı ebediye esâsâtını ve saadet-i uhreviye levâzımatını tedarik etmek için verilen akıl, kalb, göz, dil gibi güzel hediye-i rahmâniye'yi Cehennem kapılarını sana açacak çirkin bir sûrete çevirmektir.

Şimdi satmaya bakacağız... Acaba o kadar ağır bir şey midir ki, çokları satmaktan kaçıyorlar. Yok!.. Kat'â ve asla! Hiç öyle ağırlığı yoktur. Zîrâ helâl

---

Hâlık: Yaradan.
İstimal etmek: Kullanmak.
Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi.
Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)
Teessüf: Üzüntü, keder.
Tesbihat: Cenab-ı Hakk'ı tazim ifade eden sözler.
Ehl-i zevk ve keşf: İlâhî hakikatleri yaşayarak, tadarak bilen ve kalb gözü açık olan Hak dostları.
Ehl-i ihtisas ve müşahede: Mânevî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hisseden Hak dostları.
Hasaret: Zarar.
Perestiş etmek: Fevkalâde bir muhabbet beslemek.
Meftun olmak: Gönül vermek, tutulmak, aşık olmak.
Zayi olmak: Kaybolup gitmek, ziyan olmak.
Cihazat-ı insaniye: İnsanın maddî-mânevî donanımları.
Zeval: Göçüp gitmek.
Firak: Ayrılık.
Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet. Cenab-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yapması.
Vâveylâ etmek: Feryat etmek.
Hayat-ı ebediye: Ebedî hayat, ahiret hayatı.
Esâsât: Esaslar, gerekli unsurlar.
Saadet-i uhreviye levazımatı: Ahiret hayatı için gerekli olan şeyler.
Hediye-i Rahmaniye: Merhameti bütün varlıkları kapsayan Cenab-ı Hakk'ın hediyesi.
Kat'â: Kesinlikle, katiyen, asla.

dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.[1] Ferâiz-i ilâhiye ise hafiftir, azdır. Allah'a abd ve asker olmak, öyle lezzetli bir şereftir ki tarif edilmez. Vazife ise; yalnız bir asker gibi Allah nâmına işlemeli, başlamalı, ve Allah hesabiyle vermeli ve almalı, ve izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmalı, kusur etse istiğfar etmeli:

"*Yâ Rab! Kusurumuzu affet. Bizi, kendine kul kabul et. Emânetini kabzetmek zamanına kadar, bizi emânette emîn kıl. âmin!..*" demeli ve O'na yalvarmalı...

* * *

[1] "*Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifâyet et*" anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Ferâiz-i ilâhiye: Allah'ın (c.c.) farz kıldığı şeyler.
Abd: Kul.
İstiğfar etmek: Cenab-ı Hak'tan, günahlarının bağışlanmasını istemek.
Sükûnet bulmak: Rahatlamak.
Emaneti kabz etmek: Can emanetini almak.

Yedinci Söz

بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Şu kâinatın tılsım-ı muğlakını açan [1] اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ rûh-i beşer için saadet kapısını fetheden, ne kadar kıymetdâr iki tılsım-ı müşkil-küşâ olduğunu ve sabır ile Hâlık'ına tevekkül ve iltica ve şükür ile Rezzâk'ından suâl ve dua; ne kadar nâfi ve tiryak gibi iki ilâç olduğunu ve Kur'ân'ı dinlemek, hükmüne inkıyâd etmek, namazı kılmak, kebâiri terk etmek; ebedü'l-âbâd yolculuğunda ne kadar mühim, değerli, revnakdâr bir bilet, bir zâd-ı âhiret, bir nûr-i kabir olduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zaman bir asker, meydan-ı harb ve imtihanda, kâr ve zarar deverânında pek müthiş bir vaziyete düşer. Şöyle ki:

Sağ ve sol iki tarafından dehşetli derin iki yara ile yaralı ve arkasında cesîm bir arslan, ona saldırmak için bekliyor gibi duruyor. Ve gözü önünde bir darağacı dikilmiş, bütün sevdiklerini asıp mahvediyor. Onu da bekliyor. Hem bu hâli ile beraber uzun bir yolculuğu var, nefyediliyor. O bîçâre, şu dehşet içinde me'yûsâne düşünürken; sağ cihetinde Hızır gibi bir hayır-hâh, nurânî bir zât peydâ olur. Ona der: "Me'yûs olma! Sana iki tılsım verip öğre-

---

[1] "Allah'a ve âhiret gününe iman ettim." Allah'a ve âhiret gününe iman ile ilgili âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmran sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162; Mâide sûresi, 5/69; Tevbe sûresi, 9/18, 19, 29, 44, 45, 99; Nûr sûresi, 24/2; Mücadele sûresi, 58/22; Talâk sûresi, 65/2.

Tılsım-ı muğlak: Çözülmesi zor sır, şifre.
Ruh-i beşer: İnsan ruhu.
Fethetmek: Açmak.
Tılsım-ı müşkilküşâ: Müşkil meseleleri halleden, problemleri çözen tılsım.
Hâlık: Yaradan.
İltica: Sığınma.
Rezzak: Bütün varlıkların rızkını veren (Allah c.c.)
Sual: Sorma, dileme.
Nâfi': Faydalı.
Tiryak: Panzehir.
İnkıyad etmek: Boyun eğmek.
Kebâir: Büyük günahlar.
Ebedü'l-âbâd: Tükenmez ebedî hayat.
Revnakdar: Güzel, süslenmiş, parlak.
Zâd-ı âhiret: Âhiret azığı.
Nur-i kabir: Kabri aydınlatan ışık.
Temsilî: Sembolik.
Meydan-ı harb ve imtihan: Savaş ve imtihan meydanı.
Deveran: Dönüp dolaşma.
Cesîm: Büyük, iri cüsseli.
Nefyetmek: Sürgün etmek.
Me'yusane: Ümitsizce.
Hayırhah: Başkasının iyiliğini isteyen.
Me'yus olmak: Ümitsizliğe kapılmak.

teceğim. Güzelce istimâl etsen, o arslan sana musahhar bir at olur. Hem o darağacı sana keyif ve tenezzüh için hoş bir salıncağa döner. Hem sana iki ilâç vereceğim. Güzelce istimâl etsen, o iki müteaffin yaraların, iki güzel kokulu Gül-i Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm) denilen latîf çiçeğe inkılâb ederler. Hem, sana bir bilet vereceğim. Onunla uçar gibi bir senelik bir yolu, bir günde kesersin. İşte eğer inanmıyorsan bir parça tecrübe et. Tâ doğru olduğunu anlayasın." Hakikaten bir parça tecrübe etti. Doğru olduğunu tasdik etti.

Evet ben, yâni şu bîçâre Said dahi bunu tasdik ederim. Çünkü; biraz tecrübe ettim. Pek doğru gördüm.

Bundan sonra birden gördü ki; sol cihetinden şeytan gibi dessâs, ayyaş, aldatıcı bir adam; çok zînetler, süslü sûretler, fantaziyeler, müskirler beraber olduğu hâlde geldi. Karşısında durdu. Ona dedi:

"Hey arkadaş! Gel gel, beraber işret edip keyfedelim. Şu güzel kız sûretlerine bakalım. Şu hoş şarkıları dinleyelim. Şu tatlı yemekleri yiyelim."

Suâl: Ha ha!.. Nedir ağzında gizli okuyorsun?

Cevap: Bir tılsım.

– Bırak şu anlaşılmaz işi!.. Hazır keyfimizi bozmayalım.

S – Ha!.. Şu ellerindeki nedir?

C – Bir ilâç.

– At şunu. Sağlamsın. Neyin var. Alkış zamanıdır.

S – Ha!.. Şu beş nişanlı kâğıt nedir?

C – Bir bilet. Bir tâyinat senedi.

– "Yırt bunları. Şu güzel bahar mevsiminde yolculuk bizim nemize lâzım.." der. Her bir desîse ile onu iknâa çalışır. Hattâ o bîçâre ona biraz meyleder. Evet, insan aldanır. Ben de öyle bir dessâsa aldandım.

Birden sağ cihetinden, ra'd gibi bir ses gelir. Der: "Sakın aldanma! Ve o

---

İstimal etmek: Kullanmak.
Musahhar: Emre amade, boyun eğmiş.
Tenezzüh: Eğlenme, gezinti.
Müteaffin: Çürümüş, kokuşmuş, fena koku yayan.
Latif: Hoş, güzel, nazik.
İnkılâp etmek: Dönmek, dönüşmek
Dessas: Desiseci, hilekâr, entrikacı
Zinet: Süs, süsleme. ***Suret***: Resim
Fantaziye: Değişik tarzda ve süslü şey. Hayal mahsulü şey.
Müskir: Sarhoşluk veren (içki)
Nişan: İşaret, alâmet.
İşret etmek: İçki içmek, içki âlemi yapmak.
Tayinat senedi: Erzak yardımı için verilen senet.
Desise: Hile, oyun, düzen, entrika, dolap ***Cihet***: Taraf, yön.
Ra'd: Gök gürültüsü.

dessâsa de ki: Eğer arkamdaki arslanı öldürüp, önümdeki darağacını kaldırıp, sağ ve solumdaki yaraları defedip, peşimdeki yolculuğu men'edecek bir çâre sende varsa, bulursan; haydi yap, göster, görelim. Sonra de: Gel keyfedelim. Yoksa sus hey sersem!.. Tâ Hızır gibi bu zât-ı semâvî dediğini desin..."

İşte ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil!.. O bîçâre asker ise; sensin ve insandır. Ve o arslan ise; eceldir. Ve o darağacı ise; ölüm ve zevâl ve firâktır ki; gece-gündüzün dönmesinde, her dost vedâ eder, kaybolur. Ve o iki yara ise; birisi, müz'iç ve hadsiz bir acz-i beşerî; diğeri, elîm, nihayetsiz bir fakr-ı insânîdir. *Ve o nefy ve yolculuk ise; âlem-i ervâhtan, rahm-ı mâderden, sabâvetten, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzahtan, haşirden, sırattan geçer bir uzun sefer-i imtihandır.*

Ve o iki tılsım ise; Cenâb-ı Hakk'a îmân ve âhiret'e îmândır. Evet, şu kudsî tılsım ile ölüm; insan-ı mü'mini, zindân-ı dünyadan bostân-ı cinâna, huzûr-i Rahman'a götüren bir musahhar at ve burak sûretini alır. Onun içindir ki; ölümün hakikatini gören kâmil insanlar, ölümü sevmişler. Daha ölüm gelmeden ölmek istemişler.[1] Hem zevâl ve firâk, memat ve vefat ve darağacı olan mürûr-i zaman, o îmân tılsımı ile, Sâni-i Zülcelâl'in taze taze, renk renk, çeşit çeşit mu'cizât-ı nakşını, havârık-ı kudretini, tecelliyât-ı rahmetini, kemâl-i lezzetle seyr ve temâşâya vâsıta sûretini alır. Evet, Güneş'in nûrundaki renkleri gösteren âyinelerin tebeddül edip tazelenmesi ve sinema perdelerinin değişmesi, daha hoş, daha güzel manzaralar teşkil eder.

Ve o iki ilâç ise; biri, sabır ile tevekküldür. Hâlık'ının kudretine istinad, hikmetine itimattır. Öyle mi?

---

[1] Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/101.

Zât-ı semavî: Allah katından gelen zat.
Zeval: Göçüp gitmek.
Firak: Ayrılık.
Acz-i beşerî: İnsanın gücünün bir şeye yetmemesi, âcizliği.
Elîm: Elem ve keder veren, acı.
Fakr-ı insanî: İnsanın çok şeylere ihtiyaç duyması, fakirliği.
Müz'iç: Usandıran, rahatsızlık veren.
Nefy: Sürgün.
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.
Rahm-i mâder: Ana karnı.
Sabâvet: Çocukluk.
Berzah: Dünya-âhiret arası, kabir âlemi.
Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları.
Sefer-i imtihan: İmtihan yolculuğu
İnsan-ı mü'min: İmanlı insan.
Zindan-ı dünya: Dünya zindanı.
Bostan-ı Cinân: Cennet bahçeleri
Huzur-i Rahmân: Rahmeti bütün varlıkları kapsayan Cenab-ı Hakk'ın huzuru.
Burak: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) miraca çıkarken bindiği binek.
Memat: Ölüm.
Mürur-i zaman: Zamanın geçişi, akışı.
Sâni'-i Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Yaradan.
Mu'cizat-ı nakş: Mucizevî nakış.
Havarik-ı kudret: Kudret harikaları.
Tecelliyat-ı rahmet: Rahmetin tecellileri, yansımaları, parıltıları.
Kemal-i lezzetle: Tam, eksiksiz bir lezzet alarak.
Tebeddül etmek: Değişmek.
Hâlık: Yaradan.
İstinad: Dayanma.

Evet, emr-i كُنْ فَيَكُونُ[1] 'e mâlik bir Sultân-ı cihan'a, acz tezkeresiyle istinad eden bir adamın, ne pervâsı olabilir? Zîrâ, en müthiş bir musibet karşısında; إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّٓا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[2] deyip itmi'nân-ı kalb ile Rabb-i Rahîm'ine itimad eder. Evet, ârif-i billâh; aczden, mehâfetullahtan telezzüz eder. Evet, havfda lezzet vardır. Eğer, bir yaşındaki bir çocuğun aklı bulunsa ve ondan suâl edilse: "En lezîz ve en tatlı hâletin nedir?" Belki diyecek: "Aczimi, zaafımı anlayıp, vâlidemin tatlı tokatından korkarak, yine vâlidemin şefkatli sinesine sığındığım hâlettir."

Halbuki; bütün vâlidelerin şefkatleri, ancak bir lem'a-yi tecelli-i rahmettir.[3] Onun içindir ki: Kâmil insanlar, aczde ve havfullahda öyle bir lezzet bulmuşlar ki; kendi havl ve kuvvetlerinden şiddetle teberri edip, Allah'a acz ile sığınmışlar. Aczi ve havfı, kendilerine şefaatçi yapmışlar.

Diğer ilâç ise; şükür ve kanaat ile talep ve dua ve Rezzâk-ı Rahîm'in rahmetine itimattır. Öyle mi?

Evet, bütün yeryüzünü bir sofra-yi nîmet eden ve bahar mevsimini bir çiçek destesi yapan ve o sofranın yanına koyan ve üstüne serpen bir Cevâd ü Kerîm'in misafirine, fakr ve ihtiyaç, nasıl elîm ve ağır olabilir? Belki fakr ve ihtiyacı, hoş bir iştiha sûretini alır. İştiha gibi fakrın tezyîdine çalışır. Onun içindir ki: Kâmil insanlar, fakr ile fahretmişler.[4] (Sakın yanlış anlama! Allah'a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa, fakrını halka gösterip, dilencilik vaziyetini almak demek değildir.)

---

[1] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

[2] "(Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde,) 'Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz' (derler)." (Bakara sûresi, 2/156)

[3] Mahlukatta bulunan acıma hissinin; Cenâb-ı Hakk'ın 100 rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bkz.: Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; Müsned 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

[4] Bkz.: es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.745; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.320; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/113; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/70, 71.

Sultan-ı cihan: Dünyanın sultanı.
Acz: Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme.
Perva: Korku, çekinme.
İtmi'nan-ı kalb ile: Kalb huzuru ile.
Rabb-i Rahîm: Merhameti engin Rabbimiz.
Ârif-i billâh: Allah'ı bilen, tanıyan.
Mehafetullah: Allah korkusu.
Telezzüz etmek: Lezzet almak.
Hâlet: Durum, hâl.
Lem'a-yi tecelli-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmet tecellilerinin parıltısı.
Havf: Korku.
Havfullah: Allah korkusu.
Teberri etmek: Yüz çevirme, alâkasını kesme, uzaklaşma.
Havl: Güç, kudret.
Rezzak-ı Rahîm: Bütün varlıkların rızıklarını veren ve merhameti engin olan (Allah c.c.)
Sofra-yi nimet: Nimet sofrası.
Cevâd ü Kerîm: Son derece cömert, eli açık olan (Allah c.c.)
Tezyid: Çoğaltma, artırma.
Fahretmek: İftihar etmek.

Ve o bilet, senet ise; başta namaz olarak, edâ-yi ferâiz ve terk-i kebâirdir. Öyle mi?

Evet, bütün ehl-i ihtisas ve müşâhedenin ve bütün ehl-i zevk ve keşfin ittifakiyle; o uzun ve karanlıklı ebedü'l-âbâd yolunda zâd ve zahîre, ışık ve burak; ancak Kur'ân'ın evâmirini imtisâl ve nevâhîsinden içtinâb ile elde edilebilir. Yoksa, fen ve felsefe, san'at ve hikmet, o yolda beş para etmez. Onların ışıkları kabrin kapısına kadardır.[1]

İşte ey tenbel nefsim!

Beş vakit namazı kılmak, yedi kebâiri terk etmek ne kadar az ve rahat ve hafiftir. Neticesi, meyvesi, fâidesi ne kadar çok, mühim ve büyük olduğunu aklın varsa, bozulmamış ise anlarsın. Ve fısk ve sefâhete seni teşvik eden şeytana ve o adama dersin:

"Eğer ölümü öldürüp, zevâli dünyadan izale etmek ve aczi ve fakrı beşerden kaldırıp, kabir kapısını kapamak çaresi varsa, söyle dinleyelim. Yoksa sus!.. Kâinat mescid-i kebîrinde, Kur'ân kâinatı okuyor. O'nu dinleyelim... O nur ile nurlanalım... Hidâyetiyle amel edelim... Ve O'nu vird-i zebân edelim... Evet, söz O'dur. Ve O'na derler. Hak olup, Hak'tan gelip, Hak diyen ve hakikati gösteren ve nurânî hikmeti neşreden O'dur!.."

اَللّٰهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ.[2]

اَللّٰهُمَّ أَغْنِنَا بِالْاِفْتِقَارِ إِلَيْكَ وَلَا تَفْقُرْنَا بِالْاِسْتِغْنَاءِ عَنْكَ.[3]

---

[1] Ölüyü, mezara kadar takip eden üç şeyden ailesi ve malının geriye dönüp, sadece amelinin kendisiyle kalacağına dair bkz.: Buhârî, *rikak* 42; Müslim, *zühd* 5; Tirmizî, *zühd* 46; Nesâî, *cenâiz* 52; Müsned 3/110.

[2] "Allahım, kalbimizi iman ve Kur'ân nûruyla nurlandır."

[3] "Allahım, Sana karşı fakrımızla bizi zengin kıl; Senden istiğnâ ile bizi fakir düşürme." el-Bâkıllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s.129. Ayrıca, benzer ifadelerle değişik dualarda da geçmektedir: Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd* 1/71; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/71; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/225; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/315; el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd* 4/283; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 16/28.

Eda-yi ferâiz: Farzları eda etme, yerine getirme.
Terk-i kebâir: Büyük günahları terk etme.
Ehl-i ihtisas ve müşahede: Mâevî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hisseden Hak dostları.
Ehl-i zevk ve keşf: İlâhî hakikatleri yaşayarak, tadarak bilen ve kalb gözü açık olan Hak dostları.
Zâd ve zahîre: Azık.
Evâmiri imtisal: Emirlere uymak.
Nevâhiden içtinab: Yasaklardan, yasaklanmış şeylerden uzak durma
Yedi kebâir: Yedi büyük günah: (Allah'a şirk koşmak, sihir, adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, iffetli bir kadına zina iftirasında bulunmak)
Fısk: Allah'ın emirlerinden çıkma.
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık.
İzâle etmek: Gidermek, yok etmek.
Mescid-i kebir: Büyük cami.
Vird-i zeban: Dilden düşmeyen, devamlı tekrarlanan.
Neşretmek: Yaymak.

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلِنَا وَقُوَّتِنَا، وَالْتَجَأْنَا إِلٰى حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ، فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ، [وَلاَ تَكِلْنَا إِلٰى أَنْفُسِنَا،][1] وَاحْفَظْنَا بِحِفْظِكَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَصَفِيِّكَ وَخَلِيلِكَ وَجَمَالِ مُلْكِكَ وَمَلِيكِ صُنْعِكَ وَعَيْنِ عِنَايَتِكَ وَشَمْسِ هِدَايَتِكَ وَلِسَانِ حُجَّتِكَ وَمِثَالِ رَحْمَتِكَ وَنُورِ خَلْقِكَ وَشَرَفِ مَوْجُودَاتِكَ وَسِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَكَاشِفِ طِلْسِمِ كَائِنَاتِكَ وَدَلاَّلِ سَلْطَنَةِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمُبَلِّغِ مَرْضِيَّاتِكَ وَمُعَرِّفِ كُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَمُعَلِّمِ عِبَادِكَ وَتَرْجُمَانِ اٰيَاتِكَ وَمِرْاٰتِ جَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمَدَارِ شُهُودِكَ وَإِشْهَادِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ، وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، وَعَلٰى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ، وَعَلٰى مَلاَئِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ، وَعَلٰى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، اٰمِينَ.[2]

* * *

[1] "Bizi nefsimizle başbaşa bırakma." Bu ifade aynen ya da yakın ifadelerle, Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), değişik zamanlarda yaptığı veya tavsiye ettiği dualarında yer almaktadır: Ebû Dâvûd, *edeb* 101; Müsned 1/412, 5/42, 191; el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* s.244; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/147, 167; en-Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* 1/381, 413; et-Tayâlisî, *el-Müsned* 1/117; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/20; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/250; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 5/119, 157, 9/186.

[2] "Allahım! Biz kendi havl ve kuvvetimizden teberrî edip Senin havl ve kuvvetine iltica ettik. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. [Bizi nefsimizle başbaşa bırakma.] Bizi hıfzınla koru. Bize ve erkek, kadın bütün mü'minlere rahmet et. Kulun, nebîn, safiyyin, halîlin, mülkünün cemâli, masnûâtının melîki ve sultanı, inâyetinin göz bebeği, hidâyetinin güneşi, hüccetinin lisanı, rahmetinin misâli, mahlûkatının nûru, mevcudatının şerefi, mahlûkatının kesreti içinde vahdetinin sirâcı, kâinatının tılsımının kâşifi, saltanat-ı rubûbiyetinin dellâlı, marziyyâtının mübelliği, esmâ-yi hüsnâ'nın hazinelerinin tarif edicisi, kullarının muallimi, âyetlerinin tercümanı, cemâl-i rubûbiyetinin aynası, Senin görülüp gösterilmene vesile olan habîbin ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin resûlün olan Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), bütün âl ve ashâbına, kardeşleri olan nebî ve Resûllere, melâike-i mukarrebîne ve sâlih kullarına salât ve selâm et. âmin."

Sekizinci Söz

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ[1] اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ[2]

Şu dünya ve dünya içindeki rûh-i insânî ve insanda dînin mâhiyet ve kıymetlerini ve eğer dîn-i hak olmazsa, dünya bir zindan olması ve dinsiz insan, en bedbaht mahlûk olduğunu ve şu âlemin tılsımını açan, rûh-i beşerîyi zulümâttan kurtaran يَا اَللّٰهُ ve لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ[3] olduğunu[4] anlamak istersen; şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Eski zamanda iki kardeş uzun bir seyahate beraber gidiyorlar. Git gide tâ yol ikileşti. O iki yol başında, ciddî bir adamı gördüler. Ondan sordular: "Hangi yol iyidir?" O dahi onlara dedi ki: "Sağ yolda, kanun ve nizama tebaiyet mecburiyeti vardır. Fakat o külfet içinde bir emniyet ve saadet vardır. Sol yolda ise serbestiyet ve hürriyet vardır. Fakat o serbestiyet içinde bir tehlike ve şekâvet vardır. Şimdi intihabtaki ihtiyar sizdedir."

Bunu dinledikten sonra güzel huylu kardeş sağ yola تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ[5] deyip gitti. Ve nizam ve intizâma tebaiyeti kabul etti. Ahlâksız ve serseri olan diğer kardeş, sırf serbestlik için sol yolu tercih etti. Zâhiren hafif, mânen ağır vaziyette giden bu adamı hayâlen takip ediyoruz.

---

[1] "Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

[2] "Allah katında hak din, İslâmdır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

[3] "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

[4] Bkz.: A'lâ sûresi, 87/14-19.

[5] "Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerim..!)" (Hûd sûresi, 11/56) Benzer âyet-i kerîmeler için bkz.: Tevbe sûresi, 9/129; Yûnus sûresi, 10/71; Hûd sûresi, 11/88; Yûsuf sûresi, 12/67; Ra'd sûresi, 13/30; Şûrâ sûresi, 42/10.

Ruh-i insanî: İnsan ruhu.
Din-i hak: Hak din.
Tılsım: Şifre.
Ruh-i beşerî: İnsan ruhu.
Zulümat: Karanlıklar.
Temsilî: Sembolik.
Şekavet: Bedbahtlık, talihsizlik, mahrumiyet.
Tebaiyet: Uyma, ittiba etme.
İntihabdaki ihtiyar: Seçim hakkı, seçme hürriyeti.
Zâhiren: Görünüşte, görünüşe göre

İşte bu adam, dereden tepeden aşıp gitgide tâ hâlî bir sahraya girdi. Birden müthiş bir sadâ işitti. Baktı ki; dehşetli bir arslan, meşelikten çıkıp ona hücum ediyor. O da kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde susuz bir kuyuya rast geldi. Korkusundan kendini içine attı. Yarısına kadar düşüp, elleri bir ağaca rast geldi, yapıştı. Kuyunun duvarında göğermiş olan o ağacın iki kökü var. İki fare; biri beyaz, biri siyah, o iki köke musallat olup kesiyorlar. Yukarıya baktı gördü ki; arslan, nöbetçi gibi kuyunun başında bekliyor. Aşağıya baktı gördü ki; dehşetli bir ejderha içindedir. Başını kaldırmış otuz arşın yukarıdaki ayağına takarrüb etmiş. Ağzı, kuyu ağzı gibi geniştir. Kuyunun duvarına baktı, gördü ki; ısırıcı muzır haşerât etrafını sarmışlar. Ağacın başına baktı, gördü ki; bir incir ağacıdır. Fakat hârika olarak muhtelif çok ağaçların meyveleri, cevizden nara kadar başında yemişleri var.

İşte şu adam sû-i fehminden, akılsızlığından anlamıyor ki; bu, adî bir iş değildir. Bu işler tesâdüfî olamaz. Bu acîb işler içinde garip esrar var. Ve pek büyük bir işleyici var olduğunu intikal etmedi.

Şimdi bunun kalbi ve ruh ve aklı, şu elîm vaziyetten gizli feryâd ü figân ettikleri hâlde; nefs-i emmâresi, güya bir şey yokmuş gibi tecâhül edip, ruh ve kalbin ağlamasından kulağını kapayıp, kendi kendini aldatarak bir bahçede bulunuyor gibi o ağacın meyvelerini yemeye başladı. Halbuki o meyvelerin bir kısmı zehirli ve muzır idi.

Bir hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak buyurmuş: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي[1] Yâni: “*Kulum beni nasıl tanırsa, onunla öyle muamele ederim.*”

İşte bu bedbaht adam, sû-i zan ile ve akılsızlığı ile gördüğünü, âdi ve ayn-ı hakikat telâkki etti. Ve öyle de muamele gördü ve görüyor ve görecek!.. Ne ölüyor ki kurtulsun, ne de yaşıyor. Böylece azap çekiyor. Biz de şu meş’umu, bu azapta bırakıp döneceğiz. Tâ öteki kardeşin hâlini anlayacağız.

---

[1] Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1; Tirmizî, *zühd* 51, *deavât* 131; İbn Mâce, *edeb* 58; Dârimî, *rikak* 22; Müsned 2/251, 315, 391, 413, 445, 482, 516, 517, 524, 534, 3/210, 277, 491, 4/106.

Hâlî: Boş.
Arşın: Yaklaşık 68 cm uzunluğundaki bir uzunluk ölçüsü.
Takarrüb etmek: Yaklaşmak.
Muzır: Zararlı.
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı.
Sû-i fehm: Anlayışsızlık, yanlış anlama.
İntikal etmek: Anlamak, kavramak.
Esrar: Sırlar.
Elîm: Keder verici, acı.
Feryad u figan etmek: İnlemek, bağırıp çağırmak.
Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi.
Tecâhül etmek: Bilmezlikten gelmek.
Ayn-ı hakikat telâkki etmek: Gerçek zannetmek.
Hadis-i kudsî: Manası Allah teâlâ tarafından Peygamber Efendimiz’e (s.a.s.) vahyolunan ama Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) kendi ifadeleriyle anlattığı ve ehemmiyetine binaen “Allah teâlâ şöyle buyuruyor” diyerek takdim ettiği hadis.
Muamele etmek: Davranmak.
Meş’ûm: Uğursuz.

İşte, şu mübarek akıllı zât gidiyor. Fakat birâderi gibi sıkıntı çekmiyor. Çünkü; güzel ahlâklı olduğundan güzel şeyleri düşünür, güzel hülyalar eder. Kendi kendine ünsiyet eder. Hem birâderi gibi zahmet ve meşakkat çekmiyor. Çünkü nizamı bilir, tebaiyet eder, teshîlât görür. Âsâyiş ve emniyet içinde serbest gidiyor.

İşte bir bahçeye rast geldi. İçinde, hem güzel çiçek ve meyveler var. Hem bakılmadığı için murdar şeyler de bulunuyor. Kardeşi dahi böyle birisine girmişti. Fakat murdar şeylere dikkat edip meşgul olmuş, midesini bulandırmış, hiç istirahat etmeden çıkıp gitmişti. Bu zât ise, "*Her şeyin iyisine bak.*" kaidesiyle amel edip, murdar şeylere hiç bakmadı. İyi şeylerden iyi istifâde etti. Güzelce istirahat ederek çıkıp gidiyor.

Sonra gitgide bu dahi evvelki birâderi gibi bir sahra-yi azîmeye girdi. Birden hücum eden bir arslanın sesini işitti. Korktu, fakat birâderi kadar korkmadı. Çünkü; hüsn-i zannıyla ve güzel fikriyle, "Şu sahranın bir hâkimi var. Ve bu arslan, o hâkimin taht-ı emrinde bir hizmetkâr olması ihtimâli var." diye düşünüp teselli buldu. Fakat yine kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde bir susuz kuyuya rast geldi, kendini içine attı. Birâderi gibi ortasında bir ağaca eli yapıştı; havada muallâk kaldı. Baktı iki hayvan, o ağacın iki kökünü kesiyorlar. Yukarıya baktı, arslan; aşağıya baktı, bir ejderha gördü. Aynı kardeşi gibi bir acîb vaziyet gördü. Bu dahi tedehhüş etti. Fakat kardeşinin dehşetinden bin derece hafif... Çünkü; güzel ahlâkı ona güzel fikir vermiş. Ve güzel fikir ise, ona her şeyin güzel cihetini gösteriyor.

İşte bu sebepten şöyle düşündü ki: "Bu acîb işler birbiriyle alâkadardır. Hem bir emir ile hareket ederler gibi görünüyor. Öyle ise bu işlerde bir tılsım vardır. Evet bunlar bir gizli hâkimin emriyle dönerler. Öyle ise ben yalnız değilim; o gizli hâkim bana bakıyor, beni tecrübe ediyor, bir maksad için beni bir yere sevk edip davet ediyor."

Şu tatlı korku ve güzel fikirden bir merak neş'et eder ki: "Acaba beni tecrübe edip kendini bana tanıttırmak isteyen ve bu acîb yol ile bir maksada sevk eden kimdir?"

Sonra tanımak merakından tılsım sahibinin muhabbeti neş'et etti. Ve şu muhabbetten tılsımı açmak arzusu neş'et etti. Ve o arzudan tılsım sahibini razı edecek ve hoşuna gidecek bir güzel vaziyet almak irâdesi neş'et etti.

Ünsiyet etmek: Alışmak, ahbaplık etmek.
Tebaiyet etmek: Uymak, ittiba etmek.
Murdar: Kirli, pis.
Teshilat: Kolaylık, kolaylaştırmak.
Sahra-yi azîme: Büyük kır, ova, çöl.
Hâkim: Hükümdar, hükmü geçen.
Taht-ı emrinde: Emri altında.
Muallak: Asılı.
Tedehhüş etmek: Dehşete kapılmak.
Cihet: Yön, taraf.
Neş'et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak.

Sonra ağacın başına baktı, gördü ki, incir ağacıdır; fakat başında binlerle ağacın meyveleri vardır. O vakit bütün bütün korkusu gitti. Çünkü; kat'î anladı ki; bu incir ağacı bir listedir, bir fihristedir, bir sergidir. O mahfî hâkim, bağ ve bostanındaki meyvelerin nümûnelerini bir tılsım ve bir mu'cize ile o ağaca takmış ve kendi misafirlerine ihzâr ettiği et'imeye birer işaret sûretinde o ağacı tezyin etmiş olmalı. Yoksa bir tek ağaç, binler ağaçların meyvelerini vermez.

Sonra niyaza başladı. Tâ, tılsımın anahtarı ona ilham oldu. Bağırdı ki:

"Ey bu yerlerin hâkimi! Senin bahtına düştüm. Sana dehâlet ediyorum ve sana hizmetkârım. Ve senin rızânı istiyorum. Ve seni arıyorum."

Ve bu niyazdan sonra, birden kuyunun duvarı yarılıp, şâhâne, nezih ve güzel bir bahçeye bir kapı açıldı. Belki ejderha ağzı, o kapıya inkılâb etti. Ve arslan ve ejderha, iki hizmetkâr sûretini giydiler. Ve onu içeriye davet ediyorlar. Hattâ o arslan, kendisine musahhar bir at şekline girdi.

İşte ey tenbel nefsim! Ve ey hayâlî arkadaşım! Geliniz, bu iki kardeşin vaziyetlerini muvâzene edelim. Tâ iyilik nasıl iyilik getirir ve fenâlık nasıl fenâlık getirir, görelim, bilelim.

Bakınız: Sol yolun bedbaht yolcusu, her vakit ejderhanın ağzına girmeye muntazırdır, titriyor. Ve şu bahtiyar ise, meyvedâr ve revnakdâr bir bahçeye davet edilir. Hem o bedbaht, elîm bir dehşette ve azîm bir korku içinde kalbi parçalanıyor. Ve şu bahtiyar ise, lezîz bir ibret, tatlı bir havf, mahbûb bir mârifet içinde garip şeyleri seyir ve temâşâ ediyor. Hem o bedbaht, vahşet ve me'yûsiyet ve kimsesizlik içinde azap çekiyor. Ve şu bahtiyar ise, ünsiyet ve ümit ve iştiyak içinde telezzüz ediyor. Hem o bedbaht, kendini vahşî canavarların hücumuna mâruz bir mahpus hükmünde görüyor. Ve şu bahtiyar ise, bir azîz misafirdir ki, misafiri olduğu Mihmandâr-ı Kerîm'in acîb hizmetkârları ile ünsiyet edip eğleniyor. Hem o bedbaht, zâhiren lezîz, mânen zehirli yemişleri yemekle azabını tâcil ediyor. Zîrâ o meyveler nümûnelerdir. Tatmaya izin var, tâ asıllarına talip olup müşteri olsun. Yoksa hayvan gibi

---

Mahfî: Gizli.
İhzar etmek: Hazırlamak.
Tezyin etmek: Donatmak, süslemek. ***Et'ime***: Yiyecekler.
Dehalet etmek: (Birinin) himayesine sığınmak.
Nezih: Temiz, pak, güzel.
İnkılâp etmek: Dönüşmek.
Musahhar: Emre amade, boyun eğmiş.
Muvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak.
Muntazır: Bekleyen.
Revnakdar: Güzel, süslenmiş, parlak.
Azîm: Büyük. ***Havf***: Korku.
Mahbub: Sevimli.
Me'yusiyet: Ümitsizlik.
İştiyak: Şevk.
Telezzüz etmek: Lezzet almak.
Mihmandar-ı Kerim: Cömert ev sahibi.
Ta'cil etmek: Hızlandırma, çabuklaştırma.

yutmaya izin yoktur. Ve şu bahtiyar ise, tadar, işi anlar, yemesini tehir eder. Ve intizar ile telezzüz eder. Hem o bedbaht kendi kendine zulmetmiş. Gündüz gibi güzel bir hakikati ve parlak bir vaziyeti, basîretsizliği ile kendisine muzlim ve zulümâtlı bir evhâm, bir cehennem şekline getirmiş. Ne şefkate müstahaktır ve ne de kimseden şekvâya hakkı vardır.

Meselâ; bir adam güzel bir bahçede, ahbâblarının ortasında, yaz mevsiminde, hoş bir ziyâfetteki keyfe kanaat etmeyip, kendini pis müskirlerle sarhoş edip, kendisini kış ortasında, canavarlar içinde, aç, çıplak tahayyül edip, bağırmaya ve ağlamaya başlasa; nasıl şefkate lâyık değil... Kendi kendine zulmediyor. Dostlarını canavar görüp tahkir ediyor. İşte bu bedbaht dahi öyledir. Ve şu bahtiyar ise hakikati görür. Hakikat ise güzeldir. Hakikatin hüsnünü derk etmekle, hakikat sahibinin kemâline hürmet eder. Rahmetine müstahak olur.

İşte, "*Fenâlığı kendinden, iyiliği Allah'tan bil*"[1] olan hükm-i Kur'ânî'nin sırrı zâhir oluyor. Daha bunlar gibi sâir farkları muvazene etsen anlayacaksın ki; evvelkisinin nefs-i emmâresi, ona bir mânevî cehennem ihzâr etmiş. Ve ötekisinin hüsn-i niyeti ve hüsn-i zannı ve hüsn-i hasleti ve hüsn-i fikri, onu büyük bir ihsan ve saadete ve parlak bir fazilete ve feyze mazhar etmiş.

Ey nefsim! Ve ey nefsimle beraber bu hikâyeyi dinleyen adam!

Eğer bedbaht kardeş olmak istemezsen ve bahtiyar kardeş olmak istersen, Kur'ân'ı dinle ve hükmüne mutî ol! Ve O'na yapış! Ve ahkâmiyle amel et!..

Şu hikâye-i temsiliyede olan hakikatleri eğer fehmettin ise; hakikat-i dîn ve dünya ve insan ve îmânı ona tatbik edebilirsin. Mühimlerini ben söyleyeceğim. İncelerini sen kendin istihraç et.

---

[1] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

Tehir etmek: Ertelemek.
İntizar: Bekleme.
Telezzüz etmek: Lezzet almak, hoşlanmak.
Muzlim=Zulümatlı: Karanlık.
Evham: Vehimler, kuruntular, yersiz korkular.
Şekva: Şikâyet etme.
Müskir: Sarhoşluk veren şey.
Tahayyül etmek: Hayal etmek.
Derk etmek: Anlamak.
Kemal: Kusursuzluk, mükemmellik.
Hüsün: Güzellik.
Hükm-i Kur'ânî: Kur'ân hükmü.
Zahir olmak: Açığa çıkmak.
İhzar etmek: Hazırlamak.
Hüsn-i niyet: İyi niyet.
Hüsn-i haslet: Güzel ahlâk, güzel vasıf.
Hüsn-i fikir: Güzel düşünce.
Feyz: İlim, irfan, bereket.
Muti: İtaatkâr.
Ahkâm: Hükümler, kurallar.
Hikâye-i temsiliye: Sembolik, örneklerle anlatılan hikâye.
Fehmetmek: Anlamak.
Hakikat-i din ve dünya ve insan ve iman: Dinin, dünyanın, insan ve imanın hakikati.
İstihraç etmek: Çıkarmak.

İşte bak!

O iki kardeş ise; biri, rûh-i mü'min ve kalb-i sâlihdir. Diğeri, rûh-i kâfir ve kalb-i fâsıktır.

Ve o iki tarîkten sağ ise; tarîk-i Kur'ân ve imândır. Sol ise; tarîk-i isyan ve küfrândır.

Ve o yoldaki bahçe ise; cemiyet-i beşeriye ve medeniyet-i insâniye içinde muvakkat hayat-ı içtimâiyedir ki; içinde hayır ve şer, iyi ve fenâ, temiz ve pis şeyler beraber bulunur. Âkıl odur ki; خُذْ مَا صَفَا وَدَعْ مَا كَدِرَ[1] kaidesiyle amel eder, selâmet-i kalb ile gider.

Ve o sahra ise; şu arz ve dünyadır.

Ve o arslan ise; ölüm ve eceldir.

Ve o kuyu ise; beden-i insan ve zaman-ı hayattır.

Ve o altmış arşın derinlik ise; ömr-i vasatî ve ömr-i gâlibî olan altmış seneye[2] işarettir.

Ve o ağaç ise; müddet-i ömür ve madde-i hayattır.

Ve o iki siyah ve beyaz hayvan ise; gece ve gündüzdür.

Ve o ejderha ise; ağzı kabir olan tarîk-i berzahiye ve revâk-ı uhrevîdir. Fakat o ağız, mü'min için zindandan bir bahçeye açılan bir kapıdır.[3]

Ve o haşerât-ı muzırra ise; musîbât-ı dünyeviyedir. Fakat mü'min için,

---

[1] "Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak." : İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s.146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, s.703; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ*, 2/72; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs,* 14/22 (k-d-r maddesi). Ayrıca yakın anlamlar için bkz.: A'râf sûresi, 7/145; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/235; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 8/165; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 2/185.

[2] Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem); ümmetinin ömrünü, "60 ile 70 sene arası" diye belirttiğine dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbn Mâce, *zühd* 27; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/283, 10/390, 12/11; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/246; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/85.

[3] Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70; Nesâî, *cenâiz* 110; Müsned 3/3, 4/287.

Ruh-i mü'min: İmanlı insanın ruhu
Kalb-i salih: İyi işler işleyen insanın kalbi.
Ruh-i kâfir: Dinsizin ruhu.
Kalb-i fâsık: Allah'ın emirlerini tutmayan insanın kalbi.
Tarîk: Yol.
Tarîk-i Kur'ân ve iman: Kur'ân ve iman yolu.
Tarîk-i isyan ve küfran: İsyan, dinsizlik ve Allah'a karşı nankörlük yolu.
Cemiyet-i beşeriye: İnsan toplumu
Medeniyet-i insaniye: İnsanların medeniyeti.
Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan.
Hayat-ı içtimaiye: Toplumsal hayat.
Âkıl: Akıllı, akıl sahibi, aklı başında olan.
Selâmet-i kalb: Kalb selâmeti, temizliği, duruluğu.
Beden-i insan: İnsan bedeni.
Zaman-ı hayat: Hayat süresi.
Müddet-i ömür: Ömür süresi.
Ömr-i vasatî=Ömr-i gâlibî: Ortalama ömür.
Madde-i hayat: Hayatı oluşturan unsur.
Tarîk-i berzahiye: Ölümden sonra ruhun gittiği âleme götüren yol.
Revak-ı uhrevî: Öbür tarafı ahirete bakan revak, kemer.
Haşerat-ı muzırra: Zararlı haşerat
Musibat-ı dünyeviye: Dünyada insanın başına gelen belâ ve musibetler.

gaflet uykusuna dalmamak için tatlı îkazât-ı ilâhiye ve iltifâtât-ı rahmâniye hükmündedir.

Ve o ağaçtaki yemişler ise; dünyevî nîmetlerdir ki; Cenâb-ı Kerîm-i mutlak, onları âhiret nimetlerine bir liste, hem ihtar edici, hem müşabihleri, hem Cennet meyvelerine müşterileri davet eden nümûneler sûretinde yapmış.[1]

Ve o ağacın birliğiyle beraber, muhtelif başka başka meyveler vermesi ise; kudret-i samedâniye'nin sikkesine ve rubûbiyet-i ilâhiye'nin hâtemine ve saltanat-ı ulûhiyet'in turrasına işarettir. Çünkü: "Bir tek şeyden her şeyi yapmak" yâni; bir topraktan bütün nebâtât ve meyveleri yapmak; hem bir sudan bütün hayvanâtı halketmek;[2] hem basit bir yemekten bütün cihâzât-ı hayvaniyeyi icad etmek; bununla beraber "Her şeyi bir tek şey yapmak" yâni zîhayatın yediği gayet muhtelifü'l-cins taamlardan o zîhayata bir lahm-ı mahsus yapmak, bir cild-i basit dokumak gibi san'atlar; Zât-ı Ehad ü Samed olan Sultân-ı ezel ve ebed'in sikke-i hâssasıdır, hâtem-i mahsusudur, taklid edilmez bir turrasıdır. Evet, bir şeyi her şey ve her şeyi bir şey yapmak; her şeyin Hâlıkına has ve Kadîr-i külli şey'e mahsus bir nişandır, bir âyettir.

Ve o tılsım ise, sırr-ı iman ile açılan sırr-ı hikmet-i hilkattir.

Ve o miftah ise, اَللّٰهُ لَآ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ[3] يَا اَللّٰهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ[4]'dur.

Ve o ejderha ağzı bahçe kapısına inkılâb etmesi ise, işarettir ki: Kabir

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/25.

[2] Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/30.

[3] "Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

[4] "Ey, Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahım!"

İkazat-ı ilâhiye: İlâhî ikazlar, uyarılar.
İltifatat-ı Rahmaniye: Merhameti geniş olan Allah'ın iltifatları, lütufları.
Cenab-ı Kerim-i Mutlak: Cömertliği ve keremi her şeyi kapsayan Cenab-ı Hak hazretleri.
İhtar etmek: Hatırlatmak.
Müşabih: Benzer.
Kudret-i Samedaniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti.
Sikke: Damga.
Rububiyet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi
Hâtem: Mühür.
Saltanat-ı ulûhiyet: İbadet ve itaat edilmeye yalnızca kendisinin lâyık olduğu Cenab-ı Hakk'ın saltanatı, hâkimiyeti.
Turra: Mühür, damga.
Nebatat: Bitkiler.
Halk etmek: Yaratmak.
Cihazat-ı hayvaniye: Canlıların organları.
İcad etmek: Yaratmak.
Muhtelifü'l-cins taamlar: Değişik türde yiyecekler.
Lahm-ı mahsus: Her canlının kendine özel et.
Cild-i basit: Basit, düz, arızasız deri.
Zât-ı Ehad ü Samed: Tek olan ve her şey kendisine muhtaç bulunduğu hâlde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Zat (Allah c.c.)
Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed Sultanı Allah (c.c.)
Sikke-i hâssa: Özel damga.
Hâtem-i mahsus: Özel mühür.
Hâlık: Yaratıcı, yaradan.
Kadîr-i külli şey: Her şeye gücü yeten (Allah c.c.)
Sırr-ı iman: İman sırrı.
Sırr-ı hikmet-i hilkat: Yaratılış hikmetinin sırrı.
Miftah: Anahtar.
Vahşet: Issızlık, yalnızlık.
Nisyan: Unutmak, unutulmak.

ehl-i dalâlet ve tuğyân için vahşet ve nisyan içinde zindan gibi sıkıntılı ve bir ejderha batnı gibi dar bir mezara açılan bir kapı olduğu hâlde; ehl-i Kur'ân ve îmân için zindân-ı dünyadan bostân-ı bekâya ve meydan-ı imtihandan ravza-yi cinâna ve zahmet-i hayattan rahmet-i Rahman'a açılan bir kapıdır.[1]

Ve o vahşi arslanın dahi mûnis bir hizmetkâra dönmesi ve musahhar bir at olması ise, işarettir ki: Mevt, ehl-i dalâlet için, bütün mahbûbâtından elîm bir firâk-ı ebedîdir. Hem kendi cennet-i kâzibe-i dünyeviyesinden ihraç ve tard ve vahşet ve yalnızlık içinde zindân-ı mezara idhâl ve hapis olduğu hâlde; ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur'ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ahbâblarına kavuşmaya vesiledir. Hem hakikî vatanlarına ve ebedî makam-ı saadetlerine girmeye vasıtadır. Hem zindân-ı dünyadan bostân-ı cinâna bir davettir. Hem Rahman ü Rahîm'in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat külfetinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın ta'lîm ve talimatından bir paydostur...

Elhâsıl: Her kim hayat-ı fâniyeyi esas maksad yapsa, zâhiren bir cennet içinde olsa da, mânen cehennemdedir. Ve her kim hayat-ı bâkiyeye ciddî müteveccih ise, saadet-i dâreyne mazhardır. Dünyası ne kadar fenâ ve sıkıntılı olsa da, dünyasını, Cennet'in intizar salonu hükmünde gördüğü için hoş görür, tahammül eder, sabır içinde şükreder...

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْقُرْاٰنِ وَالْإِيمَانِ اٰمِينَ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ بِعَدَدِ جَمِيعِ الْحُرُوفَاتِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي جَمِيعِ

[1] Kabrin, mü'min ve kâfir için iki farklı yönü olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *kıyâmet* 26; Dârimî, *rikak* 94; Müsned 3/38. Aynı konu için ayrıca bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'* 1/203; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/443; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/165; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/273.

Ehl-i dalâlet ve tuğyan: Azgın, sapkın insanlar, batıl yolda olanlar.
Vahşet: Issızlık, yalnızlık.
Nisyan: Unutmak, unutulmak.
Batn: Karın.
Ehl-i Kur'ân ve iman: Kur'ân'a bağlı ve imanlı kimseler.
Zindan-ı dünya: Dünya zindanı.
Bostan-ı beka: Ebediyet bahçesi.
Meydan-ı imtihan: İmtihan meydanı.
Zahmet-i hayat: Hayatın zahmeti, külfeti.
Ravza-yi cinân: Cennet bahçeleri
Mûnis: Cana yakın, sevimli.
Mevt: Ölüm.
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar.
Mahbûbâtından: Sevdiklerinden.
Firak-ı ebedî: Ebediyen ayrılmak.
Cennet-i kâzibe-i dünyeviye: Yalancı dünya cenneti.
Zindan-ı mezar: Mezar zindanı.
İdhal: (İçine) koymak, girdirmek.
Makam-ı saadet: Mutluluğa kavuşulan yer.
Fazl: Lütuf.
Ehl-i hidayet: Hak yolda olanlar.
Bostan-ı cinân: Cennet bahçeleri.
Ahz-ı ücret etmek: Ücret almak.
Vazife-i hayat: Hayat vazifesi.
Külfet: Zahmet, sıkıntı, yük.
Hayat-ı faniye: Fani, geçici hayat, dünya hayatı.
Hayat-ı bâkiye: Sonsuz, ebedî hayat, ahiret hayatı.
Müteveccih: Yönelmiş.
Saadet-i dâreyn: İki cihan saadeti.
İntizar salonu: Bekleme salonu.

الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمٰنِ فِي مَرَايَا تَمَوُّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ قَارِءٍ مِنْ أَوَّلِ النُّزُولِ إِلٰى اٰخِرِ الزَّمَانِ، وَارْحَمْنَا وَوَالِدَيْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِعَدَدِهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، اٰمِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.[1]

* * *

[1] "Allahım! Bizi saadet, selâmet, Kur'ân ve iman ehlinden eyle, âmin. Allahım, Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ve âline ve ashâbına, nüzûlünden zamanımıza kadar Kur'ân okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin, hava dalgalarının aynalarında Rahman'ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince salât ve selâm et. Ve bunlar adedince, bize, anne ve babamıza, erkek ve kadın bütün mü'minlere rahmetinle merhamet et, ey Erhamürrâhimîn. âmin. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun."

Dokuzuncu Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۝

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ۝ [1]

Ey birâder! Benden, namazın şu muayyen beş vakte[2] hikmet-i tahsisini soruyorsun. Pek çok hikmetlerinden yalnız birisine işaret ederiz.

Evet her bir namazın vakti, mühim bir inkılâb başı olduğu gibi, azîm bir tasarruf-i ilâhî'nin âyinesi ve o tasarruf içinde ihsânât-ı külliye-i ilâhiye'nin birer ma'kesi olduğundan, Kadîr-i Zülcelâl'e o vakitlerde daha ziyâde tesbih ve ta'zim ve hadsiz nimetlerinin iki vakit ortasında toplanmış yekûnuna karşı şükür ve hamd demek olan namaza emredilmiştir. Şu ince ve derin mânâyı bir parça fehmetmek için "Beş Nükte"yi nefsimle beraber dinlemek lâzım.

Birinci Nükte

Namazın mânâsı; Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve ta'zim ve şükürdür. Yâni,

---

[1] "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. ۝ Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın." (Rûm sûresi, 30/17-18). Burada serlevha yapılan bu iki âyetin, 5 vakit namaza işaret ettiğine dair bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/103; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 21/29; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/247; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/445; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 1/359.

[2] Namazın 5 vakit olarak farz kılındığına dair bkz.: Buhârî, *zekât* 1, 41, 64, *meğâzî* 60, *tevhid* 1; Müslim, *îmân* 8, 29, 31, 259, *mesâcid* 166; Tirmizî, *zekât* 2, 6; Ebû Dâvûd, *salât* 1, 9, *vitr* 2, *zekât* 5; Nesâî, *salât* 1, 4, 6, *sıyâm* 1, *îmân* 23, *zekât* 1, 46; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 194, *zekât* 1; Dârimî, *tahâret* 1, *ezan* 208, *zekât* 1; Muvatta, *sefer* 94; Müsned 1/233.

Muayyen: Belirli.
Hikmet-i tahsis: Tahsis edilme sebebi.
İnkılâp: Değişim, devrim, büyük hâdise.
Azîm: Büyük.
Âyine: Ayna.
Tasarruf-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın icraatı.
İhsanat-ı külliye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan ihsanları, lütufları.
Ma'kes: Aksetme-ortaya çıkma-yansıma yeri, zamanı.
Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)
Tazim: Saygı gösterme.
Yekûn: Toplam.
Fehmetmek: Anlamak.
Nükte: İnce mana.

celâline karşı, kavlen ve fiilen "*Sübhânallah*" deyip takdis etmek... Hem, kemâline karşı, lâfzen ve amelen "*Allahu Ekber*" deyip ta'zim etmek... Hem, cemâline karşı, kalben ve lisânen ve bedenen "*Elhamdülillâh*" deyip şükretmektir.

Demek tesbih ve tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedirler. Ondandır ki; namazın harekât ve ezkârında bu üç şey, her tarafında bulunuyorlar. Hem ondandır ki; namazdan sonra, namazın mânâsını te'kid ve takviye için şu kelimât-ı mübâreke, otuz üç defa tekrar edilir.[1] Namazın mânâsı, şu mücmel hülâsalarla te'kid edilir.

İkinci Nükte

İbadetin mânâsı şudur ki: Dergâh-ı ilâhî'de abd, kendi kusurunu ve acz ve fakrını görüp kemâl-i rubûbiyet'in ve kudret-i samedâniye'nin ve rahmet-i ilâhiye'nin önünde hayret ve muhabbetle secde etmektir. Yâni, rubûbiyet'in saltanatı nasıl ki ubûdiyeti ve itaati ister; rubûbiyet'in kudsiyeti, pâklığı dahi ister ki abd, kendi kusurunu görüp istiğfar ile ve Rabbini bütün nekâisten pâk ve müberrâ; ve ehl-i dalâletin efkâr-ı bâtılasından münezzeh ve muallâ; ve kâinatın bütün kusurâtından mukaddes ve muarrâ olduğunu tesbih ile, "*Sübhânallah*" ile ilân etsin.

Hem de rubûbiyet'in kemâl-i kudreti dahi ister ki; abd, kendi zaafını ve mahlûkatın aczini görmekle kudret-i samedâniye'nin azamet-i âsârına karşı

[1] Bkz.: Müslim, *mesâcid* 144, 146; Tirmizî, *deavât* 25; Nesâî, *sehv* 92; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 32.

Celâl: Büyüklük, haşmet, izzet.
Kavlen: Sözle.
Takdis etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek.
Kemal: Cenab-ı Hakk'ın bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olması.
Lâfzan: Sözle.
Amelen: Fiilen, fiille.
Cemal: Güzellik, lütuf ve ihsan.
Kalben: Kalb ile.
Lisanen: Dil ile.
Bedenen: Beden ile.
Harekât: Hareketler.
Ezkâr: Âyet, dua, tesbih gibi Allah'ı zikir sadedinde okunan her şey. Zikirler.
Te'kid: Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.
Kelimât-ı mübareke: Kutlu, bereket kaynağı sözler.
Mücmel hülâsa: Özlü kısa söz.
Dergâh-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın huzuru.
Abd: Kul.
Acz: Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme.
Fakr: Fakirlik, hadsiz şeylere muhtaç olma.
Kemal-i rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri en kusursuz bir biçimde vermesi.
Kudret-i samedaniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti.
Rahmet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın rahmeti.
Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
Ubudiyet: Kulluk.
Nekâis: Noksanlıklar, eksiklik sayılan sıfatlar.
Müberra: (Fenalıklardan) Uzak, arınmış.
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Efkâr-ı bâtıla: Batıl, yanlış fikirler.
Münezzeh=Muallâ=Mukaddes=Muarrâ: (Kötü ve eksiklik ifade eden sıfatlardan) arınmış, uzak, yüce.
Kemal-i kudret: Mükemmel, noksansız kudret.
Azamet-i âsâr: Eserlerinin yüceliği, büyüklüğü.

istihsan ve hayret içinde "*Allahu Ekber*" deyip huzû ile rükûa gidip, O'na iltica ve tevekkül etsin.

Hem, rubûbiyet'in nihayetsiz hazine-i rahmeti de ister ki; abd, kendi ihtiyacını ve bütün mahlûkatın fakr ve ihtiyâcâtını suâl ve dua lisanıyle izhar ve Rabbinin ihsan ve in'âmâtını şükür ve senâ ile ve "*Elhamdülillâh*" ile ilân etsin.

Demek, namazın ef'al ve akvâli, bu mânâları tazammun ediyor ve bunlar için taraf-ı ilâhî'den vaz'edilmişler.

Üçüncü Nükte

Nasıl ki insan, şu âlem-i kebîrin bir misâl-i musağğarıdır. Ve Fâtiha-yi şerîfe, şu Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın bir timsâl-i münevveridir. Namaz dahi bütün ibâdâtın envâını şâmil bir fihriste-i nûrâniyedir. Ve bütün esnaf-ı mahlûkatın elvân-ı ibadetlerine işaret eden bir harita-yi kudsiyedir.

Dördüncü Nükte

Nasıl ki haftalık bir saatin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan milleri birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmünü alırlar.

Öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın bir saat-ı kübrâsı olan şu âlem-i dünyanın saniyesi hükmünde olan gece ve gündüz deverânı ve dakikaları sayan seneler ve saatleri sayan tabakât-ı ömr-i insan ve günleri sayan edvâr-ı ömr-i âlem; birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmündedirler ve birbirini hatırlatırlar. Meselâ:

• ***Fecir zamanı***; tulûa kadar; evvel-i bahar zamanına, hem insanın rahm-ı

İstihsan: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek.
Huzû: Tevazu, mahviyet.
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi.
İhtiyacat: İhtiyaçlar.
Sual: İstemek, talep etmek.
İzhar: Ortaya koymak.
İn'âmât: Nimetler.
Ef'âl: Fiiller, işler, davranışlar.
Akvâl: Sözler.
Tazammun etmek: İçermek, içine almak.
Taraf-ı ilâhîden: Allah tarafından.
Vaz'etmek: Ortaya koymak, (hüküm) koymak.
Âlem-i kebir: Büyük âlem, kâinat.
Misal-i musaggar: Küçültülmüş model.
Timsal-i münevver: Nurlu, parlak sembol.
İbâdât: İbadetler.
Envâ': Neviler, çeşitler.
Şamil: İçine alan, kapsayan.
Fihriste-i nuraniye: Nuranî, parlak fihrist.
Esnâf-ı mahlukat: Mahlukat türleri, cinsleri.
Elvân-ı ibadet: İbadet çeşitleri, değişik türdeki ibadetler.
Harita-yi kudsiye: Kutsal harita.
Saat-i kübrâ: Büyük saat.
Gece ve gündüz deveranı: Gece ve gündüzün birbirini takip edip durması.
Tabakat-ı ömr-i insan: İnsan ömrünün tabakaları, basamakları.
Edvâr-ı ömr-i âlem: Dünya'nın, kâinatın ömrünün çağları, devreleri
Fecir: Şafak vakti, sabah namazı.
Tulû': Güneşin doğuşu.
Evvel-i bahar: Baharın başlangıcı

mâdere düştüğü âvânına, hem semâvât ve arzın altı gün hilkatinden birinci gününe benzer ve hatırlatır. Ve onlardaki şuûnât-ı ilâhiye'yi ihtar eder.

•***Zuhr zamanı ise***; yaz mevsiminin ortasına, hem gençlik kemâline, hem ömr-i dünyadaki hilkat-ı insan devrine benzer ve işaret eder. Ve onlardaki tecelliyât-ı rahmeti ve füyûzât-ı nimeti hatırlatır.

•***Asr zamanı ise***; güz mevsimine, hem ihtiyarlık vaktine, hem Âhir zaman Peygamberi'nin (aleyhissalâtü vesselâm) asr-ı saadet'ine benzer. Ve onlardaki şuûnât-ı ilâhiye'yi ve in'âmât-ı rahmâniye'yi ihtar eder.

•***Mağrib zamanı ise***; güz mevsiminin âhirinde pek çok mahlûkatın gurubunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyâmet iptidasındaki harâbiyetini ihtar ile, tecelliyât-ı celâliye'yi ifham ve beşeri gaflet uykusundan uyandırır, îkaz eder.

•***İşâ vakti ise***; âlem-i zulümât, nehâr âleminin bütün âsârını siyah kefeni ile setretmesini, hem kışın beyaz kefeni ile ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın, bakiye-i âsârı dahi vefat edip nisyan perdesi altına girmesini, hem bu dâr-ı imtihan olan dünyanın bütün bütün kapanmasını ihtar ile, Kahhâr-ı Zülcelâl'in celâlli tasarrufâtını îlân eder.

•***Gece vakti ise***; hem kışı, hem kabri, hem âlem-i berzah'ı ifham ile rûh-i beşer rahmet-i Rahman'a ne derece muhtaç olduğunu insana hatırlatır.

•***Ve gecede teheccüd ise***; kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu[1] bildirir, îkaz eder. Ve bütün bu inkılâbat

---

[1] Karanlıkta namaza yönelenlerin, tam bir nura kavuşacaklarına dair bkz.: Tirmizî, *mevâkıytü's-salât* 51; Ebû Dâvûd, *salât* 49; İbn Mâce, *mesâcid* 14.

Rahm-ı mader: Ana rahmi.
Âvân: Zaman, anlar.
Semavat: Gökler.
Arz: Yeryüzü, dünya.
Hilkat: Yaratma, yaratılış.
Şuûnât-ı ilâhiye: İlâhî tecelliler, icraatler.
Zuhr: Öğle, öğle namazı.
Ömr-i dünya: Dünya'nın ömrü.
Hilkat-i insan: İnsanın yaratılışı.
Tecelliyat-ı rahmet: Cenab-ı Hakk'ın merhametinin tecellileri, yansımaları, parıltıları.
Füyuzat-ı nimet: Bol, hadsiz nimetler.
Asr: İkindi, ikindi namazı.
Asr-ı saadet: Saadet çağı, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) yaşadığı döneme verilen ad.
İn'amat-ı Rahmaniye: Rahmeti her şeyi kuşatan Cenab-ı Hakk'ın nimetleri.
Mağrib: Güneşin batışı, akşam, akşam namazı.
Âhir: Son.
Mahlukatın gurubu: Mahlukatın ölümü, göçüp gitmesi.
İbtida: Başlangıç.
Tecelliyat-ı celâliye: Cenab-ı Hakk'ın büyüklük, izzet ve azametinin tecellileri, parıltıları.
İfham: Anlatma, anlaşılmasını sağlama.
İşâ': Yatsı namazı.
Âlem-i zulümat: Karanlıklar âlemi.
Nehar: Gündüz.
Âsâr: Eserler, izler, belirtiler.
Setretmek: Örtmek.
Bakiye-i âsâr: Geride kalan eserler, izler.
Nisyan: Unutma, unutulma.
Dâr-ı imtihan: İmtihan diyarı.
Kahhâr-ı Zülcelâl: Yüce, izzet ve azamet sahibi, tek mutlak hâkim olan Allah (c.c.)
Celâlli tasarrufat: Haşmetli, büyük icraatler.
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem.
İfham: Anlatmak.
Ruh-i beşer: İnsan ruhu.
Teheccüd: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) devamlı kıldığı gece namazı.
İnkılâbat: İnkılâplar, büyük olaylar.

içinde Cenâb-ı Mün'im-i Hakikî'nin nihayetsiz nimetlerini ihtar ile, ne derece hamd ve senâya müstahak olduğunu îlân eder.

•***İkinci sabah ise***; sabah-ı haşri ihtar eder. Evet, şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar mâkul ve lâzım ve kat'î ise; haşrin sabahı da, berzahın baharı da o kat'iyyettedir.

Demek bu beş vaktin her biri, bir mühim inkılâb başında olduğu ve büyük inkılâbları ihtar ettiği gibi;[1] kudret-i samedâniye'nin tasarrufât-ı azîme-i yevmiyesinin işaretiyle, hem senevî, hem asrî, hem dehrî kudret'in mu'cizâtını ve rahmet'in hedâyâsını hatırlatır. Demek, asıl vazife-i fıtrat ve esâs-ı ubûdiyet ve kat'î borç olan farz namaz, şu vakitlerde lâyıktır ve enseptir.

Beşinci Nükte

İnsan, fıtraten gayet zaîfdir. [2] Halbuki her şey ona ilişir, onu müteessir ve müteellim eder. Hem, gayet âcizdir. Halbuki belâları ve düşmanları pek çoktur. Hem, gayet fakirdir. Halbuki ihtiyâcâtı pek ziyâdedir. Hem, tenbel ve iktidarsızdır. Halbuki hayatın tekâlifi gayet ağırdır. Hem, insâniyet onu kâinatla alâkadar etmiştir. Halbuki sevdiği, ünsiyet ettiği şeylerin zevâl ve firâkı, mütemâdiyen onu incitiyor. Hem, akıl ona yüksek maksadlar ve bâki meyveler gösteriyor. Halbuki eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır.

İşte bu vaziyette bir ruh, **fecir zamanında** bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in dergâhına niyaz ile, namaz ile müracaat edip arz-ı hâl etmek, tevfik ve medet istemek, ne kadar elzem ve peşindeki gündüz âle-

---

[1] Meselâ Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), Tevrat ehlinin Tevrat'la gün ortasına kadar, hıristiyanların da İncil'le ikindi vaktine kadar amel ettiklerini belirtmiş, önceki ümmetlere nazaran kendi ümmetinin ömrünü de ikindi vakti ile güneşin batması arasındaki müddete benzetmiştir: Buhârî, *mevâkıytü's-salât* 17, *enbiyâ* 50, *fezâilü'l-Kur'ân* 17, *tevhid* 31, 47; Tirmizî, *edeb* 82; Müsned 2/121, 124, 129.

[2] Bkz..: "İnsan hilkatçe zayıf yaratılmıştır." (Nisâ sûresi, 4/28).

Cenab-ı Mün'im-i Hakikî: Asıl nimet veren Allah (c.c.)
Sabah-ı haşr: Haşir sabahı.
Tasarrufat-ı azîme-i yevmiye: Günlük büyük icraatler.
Senevî: Senelik. ***Asrî***: Asırlık.
Dehrî: Ebedî, çok uzun zamana müteallik.
Mu'cizat: Mucizeler.
Hedâyâ: Hediyeler.
Vazife-i fıtrat: Yaradılıştan gelen görev, borç.
Enseb: Daha münasip, en uygun.
Esas-ı ubudiyet: Kulluğun esası, temeli.
Fıtraten: Fıtratı, yaradılışı itibariyle
Müteellim etmek: Acı vermek, üzmek.
İktidarsız: Güçsüz, elinden gelmez
Tekâlif: Mükellefiyetler, sorumluluklar.
Ünsiyet etmek: Alışmak, dostluk kurmak.
Zeval: Göçüp gitmek, kaybolmak.
Firak: Ayrılık.
Mütemadiyen: Devamlı bir şekilde
Bâki: Ebedî. Bitip tükenmek bilmeyen.
Fecir: Şafak vakti, sabah namazı.
Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)
Rahîm-i Zülcemal: Bütün güzelliklerin kendinde toplandığı, lütfu bol, rahmeti engin (Allah c.c.)
Arz-ı hâl etmek: Hâlini arz etmek, durumunu bildirmek.
Tevfik: Yardım, başarılı kılma.
Elzem: Çok lüzumlu.

minde başına gelecek, beline yüklenecek işleri, vazifeleri tahammül için ne kadar lüzumlu bir nokta-yi istinâd olduğu bedâheten anlaşılır.

Ve **zuhr zamanında** –ki o zaman– gündüzün kemâli ve zevâle meyli ve yevmî işlerin âvân-ı tekemmülü ve meşâğilin tazyikinden muvakkat bir istirahat zamanı ve fâni dünyanın bekâsız ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten, ruhun teneffüse ihtiyaç vakti ve in'âmât-ı ilâhiye'nin tezahür ettiği bir andır. Ruh-i beşer o tazyikten kurtulup, o gafletten sıyrılıp, o mânâsız ve bekâsız şeylerden çıkıp, Kayyûm u Bâkî olan Mün'im-i Hakikî'nin dergâhına gidip el bağlayarak, yekûn nimetlerine şükür ve hamd edip ve istiâne etmek; ve celâl ve azametine karşı rükû ile aczini izhar etmek; ve kemâl-i bîzevâline ve cemâl-i bîmisâline karşı secde edip hayret ve muhabbet ve mahviyetini ilân etmek demek olan zuhr namazını kılmak; ne kadar güzel, ne kadar hoş, ne kadar lâzım ve münâsib olduğunu anlamayan insan, insan değil...

Asr vaktinde –ki o vakit– hem güz mevsim-i hazinânesini ve ihtiyarlık hâlet-i mahzunânesini ve âhir zaman mevsim-i elîmânesini andırır ve hatırlattırır. Hem yevmî işlerin neticelenmesi zamanı; hem o günde mazhar olduğu sıhhat ve selâmet ve hayırlı hizmet gibi niâm-ı ilâhiye'nin bir yekûn-i azîm teşkil ettiği zamanı; hem o koca güneşin ufûle meyletmesi işaretiyle, insan bir misafir memur ve her şey geçici, bîkarar olduğunu îlân etmek zamanıdır.

Şimdi, ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ihsana karşı perestiş eden ve firâktan müteellim olan rûh-i insan; kalkıp abdest alıp, şu asr vaktinde, ikindi namazını kılmak için Kadîm-i Bâkî ve Kayyûm u Sermedî'nin dergâh-ı samedâniyesi'ne arz-ı münâcât ederek, zevâlsiz ve nihayetsiz rahme-

---

Tahammül: Taşıma, yüklenme, kaldırma.
Nokta-yi istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer.
Bedâheten: Düşünmeye gerek kalmadan, açıkça.
Zuhr: Öğle, öğle namazı.
Yevmî işler: Günlük işler.
Âvân-ı tekemmül: Kemale erme vakti.
Meşâğil: Meşgaleler, meşguliyetler, işler.
Tazyik: Baskı, zorlama, sıkıntı.
Muvakkat: Geçici.
İn'amat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın nimetleri.
Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, görünmek.
Bekasız: Devamlılığı olmayan.
Kayyûm u Bâki: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olup, ebedî olan.
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek.
İstiâne etmek: Yardım istemek.
Kemal-i bîzeval: Geçici olmayan, daimî mükemmellik.
Cemal-i bîmisal: Benzersiz güzellik.
Asr: İkindi, ikindi namazı.
Mevsim-i hazînane: Hüzünlü mevsim.
Hâlet-i mahzunane: Üzüntülü durum.
Mevsim-i elîmane: Kederlendiren zaman.
Niam-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın verdiği nimetler.
Yekûn-i azîm: Büyük yekün.
Ufûle meyletme: Kaybolmaya başlama, batmaya doğru gitme.
Bîkarar: Sabit olmayan, yerinde durmayan, göçüp gidici.
Halketmek: Yaratmak.
Perestiş etme: Fevkalâde muhabbet besleme.
Ruh-i insan: İnsan ruhu.
Kadîm-i Bâki: Ezelî ve ebedî olan Allah (c.c.)
Kayyûm u Sermedî: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olup, ebedî olan.
Dergâh-ı Samedaniye: Cenab-ı Hakk'ın huzuru.
Arz-ı münacat etmek: Niyaz etme, sessizce içini dökme, içten içe yalvarma.

tinin iltifâtına iltica edip, hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd ederek, izzet-i rubûbiyet'ine karşı zelîlâne rükûa gidip, sermediyet-i ulûhiyet'ine karşı mahviyetkârâne secde ederek; hakikî bir teselli-i kalb, bir rahat-ı ruh bulup, huzur-i kibriyâsında kemerbeste-i ubûdiyet olmak demek olan asr namazını kılmak; ne kadar ulvî bir vazife, ne kadar münâsip bir hizmet, ne kadar yerinde bir borc-i fıtrat edâ etmek, belki gayet hoş bir saadet elde etmek olduğunu insan olan anlar.

Mağrib vaktinde –ki o zaman– hem kışın başlamasında yaz ve güz âleminin nâzenîn ve güzel mahlûkatının vedâ-yi hazînânesi içinde gurub etmesinin zamanını andırır. Hem, insanın vefatiyle bütün sevdiklerinden bir firâk-ı elîmâne içinde ayrılıp, kabre girmek zamanını hatırlatır. Hem, dünyanın zelzele-i sekerat içinde vefatiyle, bütün sekenesi başka âlemlere göçmesi ve bu dâr-ı imtihan lâmbasının söndürülmesi zamanını andırır, hatırlatır. Ve zevâlde gurub eden mahbublara perestiş edenleri şiddetle ikaz eder bir vakittir.

İşte akşam namazı için böyle bir vakitte fıtraten bir Cemâl-i Bâkî'ye âyine-i müştak olan rûh-i beşer, şu azîm işleri yapan ve bu cesîm âlemleri çeviren, tebdil eden Kadîm-i Lemyezel ve Bâkî-i Lâyezâl'in arş-ı azametine yüzünü çevirip, bu fânilerin üstünde "*Allahu Ekber*" deyip, onlardan ellerini çekip, hizmet-i Mevlâ için el bağlayıp, Dâim ü Bâkî'nin huzurunda kıyam edip; "*Elhamdülillâh*" demekle, kusursuz kemâline, misilsiz cemâline, nihayetsiz rahmetine karşı hamd ü senâ edip; إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[1] demekle, muînsiz rubûbiyet'ine, şeriksiz ulûhiyet'ine, vezirsiz saltanatına karşı arz-ı u-

[1] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

İzzet-i rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın rububiyetinin izzeti.
Zelilâne: Küçüklüğünü, kıymetsizliğini kabul eder bir şekilde.
Sermediyet-i ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın ebediyen, ibadet ve itaat edilmeye ancak kendisinin müstehak olması sıfatı.
Mahviyetkârane: Mütevazi bir şekilde.
Teselli-i kalb: Kalbi teselli edecek şey.
Rahat-ı ruh bulmak: Ruhu rahatlamak.
Huzur-i kibriyası: Yüce huzuru.
Kemerbeste-i ubudiyet olmak: Kulluk arz ederek el-pençe divan durmak. ***Ulvî***: Yüce.
Borc-i fıtrat: Yaratılıştan gelen borç. ***Nazenin***: Narin, nazlı.
Veda-yi hazînane: Hüzünlü veda.
Firak-ı elîmane: Acı veren ayrılık.
Zelzele-i sekerat: Ölüm anında geçirilen sarsıntılar.
Sekene: Sâkinler, bir yeri mesken tutan, orada ikamet edenler.
Perestiş etmek: Aşırı derecede sevmek. ***Mahbub***: Sevgili.
Cemal-i Bâki: Sonsuz güzellik.
Âyine-i müştak: İştiyaklı, şevkli ayna. ***Azîm***: Büyük.
Cesîm: İri, büyük, kocaman.
Tebdil etmek: Değişiklik yapmak, değiştirmek.
Kadîm-i Lemyezel: Ezelî ve ebedî olan Allah (c.c.)
Bâkî-i Lâyezâl: Varlığı ebedî olan Allah (c.c.)
Arş-ı azameti: Büyüklüğünün tahtı, yüce hâkimiyeti.
Hizmet-i Mevlâ: Cenab-ı Hakk'a hizmet.
Dâim ü Bâki: Varlığı ebedî olan Allah (c.c.)
Muinsiz: Yardımcısız, yardımcıya ihtiyaç duymayan.
Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
Şerik: Ortak.
Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.

bûdiyet ve istiâne etmek; hem nihayetsiz kibriyâsına, hadsiz kudretine ve acz'siz izzetine karşı rükûa gidip, bütün kâinatla beraber zaaf ve aczini, fakr ve zilletini izhar etmekle, [1] سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ deyip, Rabb-i Azîm'ini tesbih edip; hem zevâlsiz Cemâl-i Zât'ına; tağayyürsüz sıfât-ı kudsiye'sine, tebeddülsüz kemâl-i sermediyet'ine karşı secde edip, hayret ve mahviyet içinde terk-i mâsiva ile, muhabbet ve ubûdiyetini ilân edip; hem bütün fânilere bedel bir Cemîl-i Bâkî, bir Rahîm-i Sermedî bulup, [2] سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلٰى demekle zevâlden münezzeh; kusurdan müberrâ Rabb-i A'lâ'sını takdîs etmek...

Sonra teşehhüd edip oturup, bütün mahlûkatın tahiyyât-ı mübârekelerini ve salavât-ı tayyibelerini kendi hesabına O Cemîl-i Lemyezel ve Celîl-i Lâyezâl'e hediye edip ve Resûl-i Ekrem'ine selâm etmekle, bîâtını tecdit ve evâmirine itaatini izhar edip ve îmânını tecdit ile tenvir etmek için, şu kasr-ı kâinatın intizâm-ı hakîmânesini müşâhede edip Sâni-i Zülcelâl'in vahdâniyetine şehâdet etmek...

Hem saltanat-ı rubûbiyet'in dellâlı ve mübelliğ-i marziyâtı ve kitab-ı kâi-

---

[1] "Büyük ve yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), namazın rükûunda 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *iftitâh* 77, *tatbîk* 9, 25, 74, 86, *kıyâmü'l-leyl* 25; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 20; Dârimî, *ezan* 69; Müsned 1/371, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400.

[2] "En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), namazın secdelerinde 3 defa bunu söylediği de yukarıda belirtilen kaynaklarda geçmektedir.

Arz-ı ubudiyet etmek: Kullukta bulunmak, kulluğunu arz etmek.
İstiane etmek: Yardım istemek.
Kibriya: Büyüklük, azamet.
Zillet: Kıymetsizlik, küçüklük.
İzhar etmek: Göstermek, açığa vurmak.
Rabb-i Azîm: Büyük Rab.
Cemal-i Zâtı: Zâtının güzelliği.
Tegayyürsüz=Tebeddülsüz: Değişmeyen, hep aynı durumunu koruyan.
Sıfât-ı kudsiye: Mukaddes, her türlü mükemmelliği içinde barındıran ve her türlü eksiklikten uzak bulunan sıfatlar.
Kemal-i sermediyeti: Mutlak olarak ebedî olmak, varlığını hiç kaybetmemek.
Terk-i mâsivâ: Allah'tan (c.c.) başka her şeyi terk etmek, yalnızca O'na yönelmek.
Ubudiyet: Kulluk.
Cemil-i Bâki: Güzelliği, lütuf ve ihsanları sonsuz ve ebedî olan.
Rahîm-i Sermedî: Merhameti engin ve ebedî olan.
Rabb-i A'lâsı: En yüce olan Rabbi
Takdis etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek.
Teşehhüd etmek: Namazda çift rekatlarda oturup belirli dualar okuma.
Tahiyyat-ı mübareke: Mübarek, güzel selâm, dualar.
Salavat: Dualar. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) için edilen dua.
Tayyibe: Güzel, hoş. Güzel iş, amel-i sâlih.
Cemil-i Lemyezel: Güzelliği, lütuf ve ihsanları sonsuz ve ebedî olan Allah (c.c.). ***Celil-i Lâyezâl***: Yüceliği, azameti, haşmet ve izzeti ebedî olan Allah (c.c.)
Lemyezel=Lâyezâl: Geçici olmayan, devamlı, baki olan.
Biatını tecdid: Bağlılığını tazelemek, sadakatini yeniden bildirmek
Evamir: Emirler.
Tecdid etmek: Tazelemek, yenilemek.
Tenvir etmek: Aydınlatmak, nurlandırmak.
Kasr-ı kâinat: Kâinat sarayı.
İntizam-ı hakîmane: Çok hikmetli bir şekilde kurulmuş düzen.
Sâni'-i Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Yaradan.
Vahdaniyet: Birlik.
Şehadet etmek: Şahitlik etmek.
Saltanat-ı rububiyetin dellâlı: Bütün mahlukatı yaratıp onların her türlü ihtiyaçlarını gideren Cenab-ı Hakk'ın saltanatını ilân eden.
Mübelliğ-i marziyat: Hoşnut olunan şeyleri bildiren, tebliğ eden.

natın tercümân-ı âyâtı olan Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'ın risâletine şehâdet etmek demek olan mağrib namazını kılmak; ne kadar latîf, nazîf bir vazife, ne kadar azîz, lezîz bir hizmet, ne kadar hoş ve güzel bir ubûdiyet, ne kadar ciddî bir hakikat ve bu fânî misafirhânede bâkiyâne bir sohbet ve dâimâne bir saadet olduğunu anlamayan adam, nasıl adam olabilir!..

İşâ vaktinde –ki o vakit– gündüzün ufukta kalan bakiye-i âsârı dahi kaybolup gece âlemi, kâinatı kaplar, [1] مُقَلِّبُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ olan Kadîr-i Zülcelâl'in, o beyaz sahifeyi bu siyah sahifeye çevirmesindeki tasarrufât-ı rabbâniyesiyle, yazın müzeyyen yeşil sahifesini kışın bârid beyaz sahifesine çevirmesindeki [2] مُسَخِّرُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ olan Hakîm-i Zülkemâl'in icraât-ı ilâhiye'sini hatırlatır.

Hem, mürûr-i zamanla ehl-i kubûrun bakiye-i âsârı dahi şu dünyadan kesilmesiyle, bütün bütün başka âleme geçmesindeki "Hâlık-ı mevt ve hayât"ın[3] şuûnât-ı ilâhiye'sini andırır.

Hem, dar ve fânî ve hakir dünyanın tamamen harâb olup, azîm sekeratiyle vefat edip, geniş ve bâki ve azametli âlem-i âhiretin inkişafında "Hâlık-ı

---

[1] Bu lafız, [*1] يُقَلِّبُ اللّٰهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ âyet-i kerîmesinin ifadesidir.

[*1] "Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor." (Nûr sûresi, 24/44)

[2] Bu lafız, [*1] وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ âyet-i kerîmelerinin ifadesidir ki aynı husus, yakın ifadelerle (İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12) âyetlerinde de geçmektedir.

[*1] "(Allah O'dur ki) Güneş'i ve Ay'ı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/29; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

[3] Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), ölümün ve hayatın yaratıcısı olduğuna dair bkz.: Mülk sûresi, 67/2.

Kitab-ı kâinatın tercüman-ı âyâtı: Kâinat kitabının âyetlerinin tercümanı.
Risalet: Peygamberlik.
Latif: Hoş, güzel, nazik.
Nazif: Temiz, pak, hoş.
Bâkıyâne: Ebedîce.
Daimâne: Daimî bir şekilde.
İşâ': Yatsı.
Bakiye-i âsâr: Geride kalan eserler, izler.
Müzeyyen: Süslü, tezyin edilmiş.
Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah c.c.)
Tasarrufat-ı Rabbaniye: Bütün varlıkları yaratıp onların bütün ihtiyaçlarını gideren Cenab-ı Hakk'ın icraatleri.
Bârid: Soğuk.
Hakîm-i Zülkemal: Her işini hikmetli ve mükemmel bir surette yapan Allah (c.c.)
İcraat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın icraatleri.
Mürûr-i zaman: Zamanın geçmesi.
Ehl-i kubûr: Kabirlerdeki ölüler.
Hâlik-ı mevt ve hayat: Ölümü ve hayatı yaratan (Allah c.c.)
Şuunat-ı ilâhiye: İlâhî tecelliler, icraatler.
Hakir: Kıymetsiz, adi, hor.
Sekerat: Can çekişirken gelen baygınlık, dalgınlık.
İnkişaf: Açılma, ortaya çıkma.

arz ve semâvât"ın[1] tasarrufât-ı celâliyesini ve tecelliyât-ı cemâliyesini andırır, hatırlattırır bir zamandır.

Hem, şu kâinatın Mâlik ve Mutasarrıf-ı Hakikî'si, Ma'bûd ve Mahbûb-i Hakikî'si, o Zât olabilir ki; gece gündüzü, kış ve yazı, dünya ve âhiret'i bir kitabın sahifeleri gibi sühûletle çevirir, yazar, bozar, değiştirir; bütün bunlara hükmeder bir Kadîr-i mutlak olduğunu isbat eden bir vaziyettir. İşte nihayetsiz âciz, zaîf, hem nihayetsiz fakir, muhtaç, hem nihayetsiz bir istikbâl zulümâtına dalmakta, hem nihayetsiz hâdisât içinde çalkanmakta olan rûh-i beşer, yatsı namazını kılmak için şu mânâdaki işâda, İbrâhimvârî

لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلٖينَ[2] deyip, Ma'bûd-i Lemyezel, Mahbûb-i Lâyezâl'in dergâhına namaz ile iltica edip ve şu fânî âlemde ve fânî ömürde ve karanlık dünyada ve karanlık istikbâlde, bir Bâkî-i Sermedî ile münâcât edip, bir parçacık bir sohbet-i bâkiye, birkaç dakikacık bir ömr-i bâki içinde dünyasına nur serpecek, istikbâlini ışıklandıracak, mevcudatın ve ahbâbının firâk ve zevâlinden neş'et eden yaralarına merhem sürecek olan Rahman ü Rahîm'in iltifât-ı rahmetini ve nûr-i hidâyetini görüp istemek...

Hem muvakkaten onu unutan ve gizlenen dünyâyı, o dahi unutup, dertlerini kalbin ağlamasıyla dergâh-ı rahmet'te döküp, hem ne olur ne olmaz,

---

[1] Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), yeryüzünün ve göklerin yaratıcısı olduğuna dair bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/190, 191; En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3, 6; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Hicr sûresi, 15/85, Nahl sûresi, 16/ 3; İsrâ sûresi, 17/99; Kehf sûresi, 18/51; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60, Ankebût sûresi, 29/44, 61; Rûm sûresi, 30/8, 22; Lokman sûresi, 31/25; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Mü'min sûresi, 40/57; Şûrâ sûresi, 42/29; Zuhruf sûresi, 43/9; Duhân sûresi, 44/38; Câsiye sûresi, 45/22; Ahkaf sûresi, 46/3, 33; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3.

[2] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '(İddianıza göre) Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

Hâlik-ı arz ve semâvât: Yeri ve gökleri yaratan (Allah c.c.)

Tasarrufat-ı celâliye: Yüce, haşmetli, heybetli icraatler.

Tecelliyat-ı cemaliye: Cenab-ı Hakk'ın güzelliğinin ve engin lütuflarının tecellileri, parıltıları.

Kâinatın Mâlik ve Mutasarrıf-ı Hakikîsi: Kâinatın gerçek sahibi ve kâinatta gerçek anlamda tasarruf hakkı kendinde bulunan, evrene hükmeden.

Mabud ve Mahbub-i Hakikî: İbadet edilmeye ve gerçek anlamda sevilmeye lâyık olan.

Sühûletle: Kolayca.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten (Allah c.c.)

Zulümat: Karanlıklar.

Hâdisat: Hâdiseler.

İbrahimvari: Hz. İbrahim (a.s.) gibi.

Ma'bûd-i Lemyezel: İbadet edilmeye yalnız kendisinin lâyık olduğu varlığı ebedî olan Allah (c.c.)

Mahbûb-i Lâyezâl: Ebedî sevgili.

Bâkî-i Sermedî: Ebedî olan, varlığı zamanla sınırlı olmayan.

Münacat etmek: Niyaz etme, sessizce, içten içe yalvarma.

Sohbet-i bâkiye: Ebedî sohbet.

Ömr-i bâki: Ebedî ömür.

Mevcudat: Varlıklar, kâinat.

Neş'et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak.

Rahman ü Rahîm: Engin merhameti her şeyi kapsayan Allah (c.c.)

İltifat-ı rahmeti: Merhametinden kaynaklanan lütuf.

Nur-i hidayet: Hidayet nuru.

Muvakkaten: Bir zaman için. Bir süreliğine. Geçici.

Dergâh-ı rahmet: Merhameti engin olan Allah'ın huzuru.

ölüme benzeyen uykuya[1] girmeden evvel son vazife-i ubûdiyetini yapıp, yevmiye defter-i amelini hüsn-i hâtime ile bağlamak için salâta kıyam etmek; yâni bütün fânî sevdiklerine bedel bir Ma'bûd ve Mahbûb-i Bâkî'nin ve bütün dilencilik ettiği âcizlere bedel bir Kadîr u Kerîm'in ve bütün titrediği muzırların şerrinden kurtulmak için bir Hafîz u Rahîm'in huzuruna çıkmak...

Hem Fâtiha ile başlamak; yâni, bir şeye yaramayan ve yerinde olmayan nâkıs, fakir mahlûkları medih ve minnetdârlığa bedel, bir Kâmil-i mutlak ve Ganiyy-i mutlak ve Rahîm ve Kerîm olan Rabbü'l-âlemîn'i medh ü senâ etmek...

Hem إِيَّاكَ نَعْبُدُ hitabına terakki etmek; yâni, küçüklüğü, hiçliği, kimsesizliği ile beraber Ezel ve Ebed Sultân'ı olan Mâlik-i yevmi'd-dîn'e intisâbiyle şu kâinatta nazdâr bir misafir ve ehemmiyetli bir vazifedâr makamına girip; إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[2] demekle, bütün mahlûkat nâmına kâinatın cemaat-ı kübrâsı ve cemiyet-i uzmâsındaki ibâdât ve istiânâtı O'na takdim etmek...

Hem اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ[3] demekle, istikbâl karanlığı içinde saadet-i ebediyeye giden, nurânî yolu olan sırat-ı müstakîm'e hidâyeti istemek...

Hem, şimdi yatmış nebâtât, hayvanât gibi; gizlenmiş güneşler, hüşyâr yıldızlar, birer nefer misillü emrine musahhar ve bu misafirhâne-i âlemde birer lâmbası ve hizmetkârı olan Zât-ı Zülcelâl'in kibriyâsını düşünüp "*Allahu Ekber*" deyip rükûa varmak...

---

[1] "Uyku, ölümün kardeşidir." mânâsındaki hadis için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/342; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 4/183; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s.79; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* s.9; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/494, 4/309.

[2] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[3] "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet." (Fâtiha sûresi, 1/6)

Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi.
Yevmiye defter-i amel: Günlük amel defteri.
Hüsn-i hâtime: Güzel son, güzel bitiriş.
Nâkıs: Kusurlu.
Salâte kıyam etmek: Namaza kalkmak, namaza durmak.
Kadîr u Kerim: Her şeye gücü yeten, cömert, şanı yüce.
Hafîz u Rahîm: Hiçbir şeyi ihmal etmeyen, her şeyi muhafaza eden ve merhameti engin olan.
Ganiyy-i Mutlak: Hiçbir şeye muhtaç olmayan.
Kâmil-i Mutlak: Eksiklik ifade eden bütün sıfatlardan uzak, bütün mükemmellikleri kendinde toplayan.
Rahîm ve Kerim: Merhamet-i pek engin, şanı yüce ve son derece cömert.
Rabbü'l-âlemîn: Bütün âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c.)
Mâlik-i yevmi'd-dîn: Ceza ve mükâfat gününün sahibi, hükümranı
İntisap: Bağlanma, irtibatlı olma.
Nazdar: Nazlı.
Vazifedar: Vazifeli, memur.
Cemaat-i kübrâ: Büyük topluluk.
Cemiyet-i uzmâ: Azametli cemiyet
İbadat: İbadetler.
İstianat: Yardım istemeler.
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.
Sırat-ı müstakim: Dinin çizdiği doğru yol.
Nebatat: Bitkiler
Hüşyar: Uyanık.
Misillü: Gibi.
Emre musahhar: Emre amade, boyun eğmiş.
Misafirhane-i âlem: Dünya misafirhanesi.
Kibriya: Azamet, büyüklük, ululuk

Hem bütün mahlûkatın secde-i kübrâsını düşünüp, yâni şu gecede yatmış mahlûkat gibi, her senede, her asırdaki envâ-ı mevcudat, hattâ arz, hattâ dünya, birer muntazam ordu, belki birer mutî nefer gibi vazife-i ubûdiyet-i dünyeviyesinden, emr-i [1] كُنْ فَيَكُونُ ile terhis edildiği zaman, yâni âlem-i gayba gönderildiği vakit, nihayet intizam ile zevâlde gurub seccadesinde "*Allahu Ekber*" deyip secde ettikleri...

Hem emr-i كُنْ فَيَكُونُ 'den gelen bir sayha-yi ihyâ ve îkâz ile yine baharda; kısmen aynen, kısmen mislen haşrolup kıyam edip kemerbeste-i hizmet-i Mevlâ oldukları gibi; şu insancık, onlara iktidâen o Rahman-ı Zülkemâl'in, o Rahîm-i Zülcemâl'in bâr-gâh-i huzurunda hayret-âlûd bir muhabbet, bekâ-âlûd bir mahviyet, izzet-âlûd bir tezellül içinde "*Allahu Ekber*" deyip sücûda gitmek; yâni, bir nevi mi'râca çıkmak demek olan işâ namazını kılmak; ne kadar hoş, ne kadar güzel, ne kadar şirin, ne kadar yüksek, ne kadar azîz, lezîz, ne kadar mâkul, münâsib bir vazife, bir hizmet, bir ubûdiyet, bir ciddî hakikat olduğunu elbette anladın.

Demek şu beş vakit; her biri, birer inkılâb-ı azîmin işârâtı ve icraât-ı cesîme-i rabbâniye'nin emârâtı ve in'âmât-ı külliye-i ilâhiye'nin alâmâtı olduklarından, borç ve zimmet olan farz namazın o zamanlara tahsisi, nihayet hikmettir.

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [2]

---

[1] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

[2] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

Secde-i kübra: Büyük, geniş dairedeki secde.
Envâ'-ı mevcudat: Bütün varlıklar, her tür yaratık.
Arz: Yeryüzü, dünya.
Mutî: İtaatkâr.
Vazife-i ubudiyet-i dünyeviye: Dünyadaki kulluk vazifesi.
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinemeyen âlem.
Sayha-yi ihya ve ikaz: Hayat veren, uyandıran ses, sedâ.
Mislen: Benzer şekilde.
Kıyam etmek: Kalkmak.
Kemerbeste-i hizmet-i Mevlâ olmak: Allah'a hizmet için elpençe divan durmak.
İktidâen: Uyarak, ittiba ederek.
Bâr-gâh-ı huzurunda: Huzurunda, önünde.
Hayret-âlûd: Hayretle karışık, hayret dolu.
Beka-âlûd: Ebedîlikle karışık.
İzzet-âlûd: İzzetle, büyüklükle karışık.
Tezellül: Kıymetsizliğini bilmek, itiraf etmek.
Sücûda gitmek: Secdeye varmak
Mi'rac: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) en büyük mucizelerinden olan, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna çıkması mucizesi.
İnkılab-ı azîm: Büyük inkılâp, büyük hâdise.
İşârât: İşaretler.
İcraat-ı cesîme-i rabbaniye: Rabbimizin büyük, muhteşem icraatı.
Emarat: Belirtiler, izler.
İn'âmât-ı külliye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın külli nimetleri.
Alâmât: Alâmetler, belirtiler, izler.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ مُعَلِّمًا لِعِبَادِكَ لِيُعَلِّمَهُمْ كَيْفِيَّةَ مَعْرِفَتِكَ وَالْعُبُودِيَّةَ لَكَ، وَمُعَرِّفًا لِكُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَتَرْجَمَانًا لِاٰيَاتِ كِتَابِ كَائِنَاتِكَ، وَمِرْاٰةً بِعُبُودِيَّتِهِ لِجَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ، وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، اٰمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.[1]

* * *

[1] "Allahım, kullarına Seni nasıl tanıyacaklarını ve Sana nasıl kulluk edeceklerini öğretmek ve isimlerinin hazinelerini tarif etmek üzere, kitab-ı kâinatının âyetlerinin tercümanı ve ubûdiyetiyle Senin cemâl-i rubûbiyetine bir ayna olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek-kadın bütün mü'minlere merhamet et. Rahmetine güveniyoruz, kabul buyur ey Erhamürrâhimîn olan Rabbimiz." Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bir beyanlarında, "muallim olarak gönderildiğini" ifade buyurmaktadır: İbn Mâce, *mukaddime* 17; Dârimî, *mukaddime* 32; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.298; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s.488.

Onuncu Söz

Haşir Bahsi

İHTAR: Şu risalelerde teşbih ve temsilleri, hikâyeler sûretinde yazdığımın sebebi; hem teshil, hem hakâik-ı İslâmiye ne kadar mâkul, mütenâsib, muhkem, mütesânid olduğunu göstermektir. Hikâyelerin mânâları, sonlarındaki hakikatlerdir. Kinâiyât kabilinden yalnız onlara delâlet ederler. Demek hayâlî hikâyeler değil, doğru hakikatlerdir.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ إِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [1]

Birâder, haşir ve âhiret'i basit ve avâm lisanıyle ve vâzıh bir tarzda beyânını ister isen, öyle ise şu temsilî hikâyeciğe nefsimle beraber bak, dinle.

Bir zaman iki adam, cennet gibi güzel bir memlekete (şu dünyaya işarettir) gidiyorlar. Bakarlar ki; herkes ev, hâne, dükkân kapılarını açık bırakıp muhafazasına dikkat etmiyorlar. Mal ve para, meydanda sahipsiz kalır.

O adamlardan birisi, her istediği şeye elini uzatıp, ya çalıyor, ya gasbediyor. Hevesine tebaiyet edip her nevi zulmü, sefâheti irtikâb ediyor. Ahâli de ona çok ilişmiyorlar.

---

[1] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkiyle kadîrdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (celle celâlüh) huzurunda toplanmaları.
Teshil: Kolaylaştırma.
Mütenasip: Birbiriyle uyumlu, tutarlı.
Muhkem: Sağlam esaslar üzerine kurulu.
Mütesanid: Birbirini destekleyen.
Kinâiyat: Temsillerle veya üstü kapalı biçimde anlatılan mânâlar
Tebaiyet etmek: Uymak.

Diğer arkadaşı ona dedi ki: "Ne yapıyorsun? Ceza çekeceksin; beni de belâya sokacaksın. Bu mallar mîrî malıdır. Bu ahâli çoluk çocuğuyla asker olmuşlar veya memur olmuşlar. Şu işlerde sivil olarak istihdam ediliyorlar. Onun için sana çok ilişmiyorlar. Fakat intizam şedittir. Padişah'ın her yerde telefonu var ve memurları bulunur. Çabuk git, dehâlet et." dedi. Fakat, o sersem inad edip dedi: "Yok mîrî malı değil, belki vakıf malıdır, sahipsizdir. Herkes istediği gibi tasarruf edebilir. Bu güzel şeylerden istifadeyi men'edecek hiçbir sebep görmüyorum. Gözümle görmezsem inanmayacağım." dedi. Hem feylesofâne çok safsatiyâtı söyledi. İkisi arasında ciddî bir münazara başladı.

Evvelâ o sersem dedi: "Padişah kimdir? Tanımam!"

Sonra arkadaşı ona cevaben: "*Bir köy muhtarsız olmaz. Bir iğne ustasız olmaz, sahipsiz olamaz. Bir harf kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Nasıl oluyor ki; nihayet derecede muntazam şu memleket Hâkim'siz olur?* Ve bu kadar çok servet ki, her saatte bir şimendifer(Hâşiye) gâipten gelir gibi kıymetdâr, musanna mallarla dolu gelir. Burada dökülüyor gidiyor. Nasıl sahipsiz olur? Ve her yerde görünen ilânnâmeler ve beyannameler ve her mal üstünde görünen turra ve sikkeler, damgalar ve her köşesinde sallanan bayraklar nasıl mâliksiz olabilir? Sen anlaşılıyor ki, bir parça firengî okumuşsun. Bu İslâm yazılarını okuyamıyorsun. Hem de bilenden sormuyorsun. İşte gel, en büyük fermanı sana okuyacağım."

O sersem döndü, dedi: "Haydi Padişah var; fakat benim cüz'î istifâdem O'na ne zarar verebilir. Hazinesinden ne noksan eder? Hem burada hapis mapis yoktur; ceza görünmüyor."

Arkadaşı ona cevaben dedi: "Yahu, şu görünen memleket bir manevra meydanıdır. Hem sanâyi-i garîbe-i sultâniyenin meşheridir. Hem muvakkat, temelsiz misafirhâneleridir. Görmüyor musun ki, her gün bir kafile gelir, biri gider, kaybolur. Dâima dolar boşanır. Bir zaman sonra şu memleket tebdil edilecek. Bu ahâli başka ve dâimî bir memlekete nakledilecek. Orada herkes hizmetine mukabil ya ceza, ya mükâfat görecek." dedi.

Yine o hâin sersem, temerrüd edip: "İnanmam. Hiç mümkün müdür ki, bu memleket harâb edilsin. Başka bir memlekete göç etsin." dedi.

(Hâşiye) Seneye işarettir. Evet bahar; mahzen-i erzak bir vagondur. Gâipden gelir.

***Mîrî malı*:** Devlet hazinesine ait olan mal, kamu malı.
***Şedid*:** Şiddetli, kuvvetli, baskıcı.
***Dehâlet etmek*:** (Birinin) himayesine sığınmak.
***Musanna*:** Mâhirâne yapılmış, sanat eseri.
***Firengî*:** Batı ilimleri, batıyla ilgili şey. ***Şimendifer*:** Tren.
***Mahzen-i erzak*:** Erzak deposu.
***Sanayi-i garîbe-i sultaniyenin meşheri*:** Saltanata ait antika sanatların sergisi.
***Temerrüd etmek*:** Dik başlılık etmek, inat etmek, kabul etmemek

Bunun üzerine emin arkadaşı dedi: "Madem bu derece inâd ve temerrüd edersin. Gel, had ve hesabı olmayan delâil içinde '**On İki Sûret**' ile sana göstereceğim ki: Bir mahkeme-i kübrâ var, bir dâr-ı mükâfat ve ihsan ve bir dâr-ı mücâzât ve zindan var ve bu memleket her gün bir derece boşandığı gibi, bir gün gelir ki, bütün bütün boşanıp harâb edilecek."

Birinci Sûret

Hiç mümkün müdür ki; bir saltanat, bâhusus böyle muhteşem bir saltanat, hüsn-i hizmet eden mutîlere mükâfatı ve isyan edenlere mücâzâtı bulunmasın. Burada yok hükmündedir.

Demek başka yerde bir mahkeme-i kübrâ vardır.

İkinci Sûret

Bu gidişata, icraâta bak! Nasıl en fakir, en zaîften tut, tâ herkese mükemmel, mükellef erzak veriliyor. Kimsesiz hastalara çok güzel bakılıyor. Hem gayet kıymetdâr ve şâhâne taamlar, kaplar, murassa nişanlar, müzeyyen elbiseler, muhteşem ziyâfetler vardır. Bak! Senin gibi sersemlerden başka herkes, vazifesine gayet dikkat eder. Kimse zerrece haddinden tecavüz etmez. En büyük şahıs, en büyük bir itaatle mütevâziâne bir havf ve heybet altında hizmet eder.

Demek şu saltanat sahibinin pek büyük bir keremi, pek geniş bir merhameti var. Hem pek büyük izzeti, pek celâlli bir haysiyeti, nâmusu vardır. *Halbuki kerem ise, in'âm etmek ister. Merhamet ise, ihsansız olamaz. İzzet ise, gayret ister. Haysiyet ve nâmus ise, edebsizlerin te'dibini ister.*

Halbuki şu memlekette o merhamet, o nâmusa lâyık binden biri yapılmıyor. Zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor.

***Delâil*:** Deliller.
***Mahkeme-i kübrâ*:** Büyük, yüce mahkeme.
***Mutî*:** İtaatkâr.
***Mücâzât*:** Cezalandırma.
***Murassa*:** Değerli taşlarla süslenmiş.
***Taam*:** Yemek, yiyecek.
***Mütevâziâne*:** Alçak gönüllülükle, tevâzu içinde.
***İn'âm etmek*:** Nimet vermek, ikram etmek.
***Te'dib*:** Haddini bildirmek, edep dersi vermek, cezalandırmak.

Üçüncü Sûret

Bak! Ne kadar âlî bir hikmet, bir intizamla işler dönüyor. Hem ne kadar hakikî bir adâlet, bir mîzanla muameleler görülüyor. Halbuki hikmet-i hükümet ise, saltanatın cenâh-ı himayesine iltica eden mültecilerin taltifini ister. Adalet ise, raiyyetin hukukunun muhafazasını ister; tâ hükümetin haysiyeti, saltanatın haşmeti muhafaza edilsin.

Halbuki, şu yerlerde o hikmete, o adâlete lâyık binden biri icrâ edilmiyor. Senin gibi sersemler, çoğu ceza görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor.

Dördüncü Sûret

Bak! Had ve hesaba gelmeyen şu sergilerde olan misilsiz mücevherat, şu sofralarda olan emsâlsiz mat'ûmat gösteriyorlar ki: Bu yerlerin Pâdişâh'ının hadsiz bir sehâveti, hesapsız, dolu hazineleri vardır. Halbuki böyle bir sehâvet ve tükenmez hazineler, dâimî ve istenilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyâfet ister. Hem ister ki, o ziyâfetten telezzüz edenler orada devam etsinler. Tâ zevâl ve firâk ile elem çekmesinler. *Çünkü; zevâl-i elem, lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemdir.*

Bu sergilere bak! Ve şu ilânlara dikkat et! Ve bu dellâllara kulak ver ki, mu'ciznümâ bir Padişah'ın antika san'atlarını teşkil ve teşhîr ediyorlar. Kemâlâtını gösteriyorlar. Misilsiz cemâl-i mânevîsini beyan ediyorlar. Hüsn-i mahfîsinin letâifinden bahsediyorlar.

Demek onun pek mühim hayret verici kemâlât ve cemâl-i mânevîsi vardır. Gizli kusursuz kemâl ise; takdir edici, istihsan edici, mâşâallah deyip, müşâhede edicilerin başlarında teşhir ister. Mahfî, nazirsiz cemâl ise; görünmek ve görmek ister. Yâni, kendi cemâlini iki vecihle görmek, biri, muhtelif âyinelerde bizzat müşâhede etmek; diğeri, müştak seyirci ve mütehayyir istihsan edicilerin müşâhedesi ile müşâhede etmek ister. Hem görmek, hem görünmek, hem dâimî müşâhede, hem ebedî işhâd ister. Hem o dâimî cemâl,

---

Mat'ûmat: Yiyecekler.
Sehâvet: Cömertlik.
Dâr-ı ziyafet: Ziyafet yurdu, ziyafet verilen yer.
Telezzüz etmek: Lezzet almak, keyif almak.
Zevâl: Bitme, sona erme.
Mu'ciznümâ: Mucize gösteren, elinden harikalar çıkan.
Hüsn-i mahfî: Gizli güzellik.
İstihsan etmek: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek.
Letâif: İncelikler, güzellikler.
Teşhir: Sergilemek, göstermek, duyurmak.
Mütehayyir: Hayrete düşmüş, hayran kalmış.
İşhâd: Şahit tutmak.

müştak seyirci ve istihsan edicilerin devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü: Dâimî bir cemâl, zâil müştaka razı olamaz. Zîrâ dönmemek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuriyle muhabbeti adâvete döner. Hayret ve hürmeti tahkire meyleder. Çünkü insan bilmediği ve yetişmediği şeye düşmandır.

Halbuki şu misafirhânelerden herkes çabuk gidip, kayboluyor. O kemâl ve o cemâlin bir ışığını, belki zayıf bir gölgesini, bir anda bakıp doymadan gidiyor.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor...

Beşinci Sûret

Bak! Bu işler içinde, görünüyor ki, o misilsiz Zât'ın pek büyük bir şefkati vardır. Çünkü, her musîbetzedenin imdadına koşturuyor. Her suâle ve matlûba cevap veriyor. Hattâ, bak! En ednâ bir hâcet, en ednâ bir raiyyetten görse, şefkatle kaza ediyor.[1] Bir çobanın bir koyunu, bir ayağı incinse, ya merhem, ya baytar gönderiyor.

Şimdi gel gidelim! Şu adada büyük bir içtima var. Bütün memleket eşrâfı orada toplanmışlar. Bak! Pek büyük bir nişanı taşıyan bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. O şefkatli Padişah'ından bir şeyler istiyor. Bütün ahâli: "*Evet, evet biz de istiyoruz.*" diyorlar. O'nu tasdik ve te'yid ediyorlar. Şimdi dinle, bu Pâdişah'ın sevgilisi diyor ki:

"*Ey bizi nimetleriyle perverde eden Sultânımız! Bize gösterdiğin nümûnelerin ve gölgelerin asıllarını, menbâlarını göster. Ve bizi makarr-ı saltanatına celbet. Bizi bu çöllerde mahvettirme. Bizi huzuruna al. Bize merhamet et. Burada bize tattırdığın lezîz nimetlerini orada yedir. Bizi zevâl ve teb'îd ile ta'zîb etme. Sana müştak ve müteşekkir şu mutî raiyyetini başıboş bırakıp îdam etme.*" diyor ve pek çok yalvarıyor. Sen de işitiyorsun.

---

[1] "Allah teâlânın, her canlıya rızkını gönderdiğine dair bkz.: Hûd sûresi, 11/6; Ankebût sûresi, 29/60".

***Devam-ı vücud*:** Mevcudiyetin devamlı olması.
***Zâil*:** Geçip giden, devamlılık arz etmeyen.
***Seyrangâh*:** Seyran yeri, mesîre, gezi yeri.
***Adavet*:** Düşmanlık.
***Ednâ*:** En küçük, çok önemsiz.
***Kaza etmek*:** Yerine getirmek.
***Perverde etmek*:** Beslemek, gıda ve iâşesini temin etmek.
***Makarr-ı saltanat*:** Saltanat merkezi.
***Teb'îd*:** (Rahmetten) uzaklaştırma.
***Ta'zib etmek*:** Azap etmek, cezalandırmak.
***Mutî*:** İtaatkâr.
***İ'dâm etmek*:** Yokluğa mahkum etmek.

Acaba bu kadar şefkatli ve kudretli bir Padişah, hiç mümkün müdür ki; en ednâ bir adamın en ednâ bir merâmını ehemmiyetle yerine getirsin, en sevgili bir Yâver-i Ekrem'inin en güzel bir maksûdunu yerine getirmesin? Halbuki, O sevgilinin maksûdu umumun da maksûdudur. Hem, Pâdişah'ın marzîsi, hem merhamet ve adâletinin muktezâsıdır. Hem ona rahattır, ağır değil. Bu misâfirhânelerdeki muvakkat nüzhetgâhlar kadar ağır gelmez. Madem, nümûnelerini göstermek için beş-altı gün seyrangâhlara bu kadar masraf ediyor, bu memleketi kurdu. Elbette, hakikî hazinelerini, kemâlâtını, hünerlerini makarr-ı saltanatında öyle bir tarzda gösterecek, öyle seyrangâhlar açacak ki, akılları hayrette bırakacak.

Demek bu meydan-ı imtihanda olanlar, başıboş değiller; saadet sarayları ve zindanlar onları bekliyorlar...

Altıncı Sûret

İşte gel, bak! Bu muhteşem şimendiferler, tayyâreler, teçhizatlar, depolar, sergiler, icraâtlar gösteriyorlar ki, perde arkasında pek muhteşem bir saltanat vardır,(Hâşiye) hükmediyor. Böyle bir saltanat, kendisine lâyık bir raiyyet

---

(Hâşiye) Meselâ: Nasıl şu zamanda manevra meydanında harp usûlünde, "Silâh al! Süngü tak!" emriyle koca bir ordu baştan başa dikenli bir meşegâha benzediği gibi; her bir bayram gününde resm-i geçit için: "Formalarınızı takıp nişanlarınızı asınız!" emrine karşı ordugâh, serâser rengârenk çiçek açmış müzeyyen bir bahçeyi temsil ettiği misillü; öyle de rûy-i zemin meydanında, Sultân-ı Ezelî'nin nihayetsiz envâ-ı cünûdundan melek ve cin ve ins ve hayvanlar gibi şuursuz nebâtât tâifesi dahi, hıfz-ı hayat cihadında emr-i [*1] كُنْ فَيَكُونْ ile "*Müdâfaa için silâhlarınızı ve cihâzâtınızı takınız!*" emr-i ilâhî'yi aldıkları vakit, zemin baştan aşağıya bütün ondaki dikenli ağaçlar ve nebatlar, süngücüklerini taktıkları zaman, aynen süngülerini takmış muhteşem bir ordugâha benziyor.

Hem, baharın her bir günü, her bir haftası, birer tâife-i nebâtâtın birer bayramı hükmünde olduğu için, her bir tâifesi dahi kendi Sultân'ının o tâifeye ihsan ettiği güzel hediyeleri teşhir için ona taktığı murassa nişanları birer resm-i geçit tarzında o Sultân-ı Ezelî'nin nazar-ı şuhûd ve işhâdına arz ettiğinden ve öyle bir vaziyet gösterdiğinden; bütün nebâtât ve eşcâr güya: ⇨

Marzî: Hoşa giden, hoşnut olunan şey.
Nüzhetgâh: Seyir geri, gezinti yeri, eğlence yeri.
Meşegâh: Meşelik.
Resm-i geçit: Geçit töreni.
Ordugâh: Ordunun konakladığı yer.
Serâser: Baştan başa.
Müzeyyen: Süslü. ***Misillü***: Gibi.
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya.
Sultan-ı Ezelî: Kâinatın ezelî ve mutlak hâkimi Allah (c.c.)
Enva'-ı cünûd: Türlü türlü ordular.
İns: İnsanlar. ***Nebâtât***: Bitkiler.
Hıfz-ı hayat cihadı: Hayatı koruma savaşı, gayreti.
Cihâzât: Cihazlar, aletler, donanımlar.
Emr-i ilâhî: İlâhî emir, Allah'tan (celle celâlüh) gelen emir.
Zemin: Yeryüzü.
Tâife: Grup, bölük, takım.
Tâife-i nebâtât: Bitki türü, bitki grubu.
Nazar-ı şuhûd ve işhâd: Görme ve gösterme nazarı. Gören ve gösterenin bakışı.
Eşcâr: Ağaçlar.

ister. Halbuki, görüyorsun, bütün raiyyet bu misafirhânede toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar boşanır. Hem bütün raiyyet manevra için bu meydan-ı imtihanda bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebdil ediliyor. Hem bütün raiyyet, Pâdişah'ın kıymetdâr ihsânâtının nümûnelerini ve hârika sanatlarının antikalarını sergilerde temâşâ etmek için şu teşhirgâhda birkaç dakika durup seyrediyorlar. Meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider.

İşte bu hâl, şu vaziyet kat'î gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu nümûnelerin ve sûretlerin hâlis ve yüksek asıllarıyla dolu bağ ve hazineler vardır.

Demek burada çabalamak onlar içindir. Şurada çalıştırır; orada ücret verir. Herkesin istidâdına göre orada bir saadeti var...

Yedinci Sûret

Gel, bir parça gezelim. Şu medenî ahâli içinde ne var, ne yok görelim.

İşte bak! Her yerde, her köşede, müteaddit fotoğraflar kurulmuş, sûret alıyorlar. Bak, her yerde müteaddit kâtipler oturmuşlar, bir şeyler yazıyorlar. Her şeyi kaydediyorlar. En ehemmiyetsiz bir hizmeti, en âdi bir vukûâtı zaptediyorlar.[1] Ha! Şu yüksek dağda Pâdişah'a mahsus bir büyük fotoğraf kurulmuş ki;(Hâşiye) bütün bu yerlerde ne cereyan eder, sûretini alıyorlar. Demek,

---

⇨ "San'at-ı rabbâniye murassaâtını ve çiçek ve meyve denilen fıtrat-ı ilâhiye'nin nişanlarını takınız; çiçekler açınız!" emr-i rabbâniye'yi dinliyorlar ki, rûy-i zemin dahi gayet muhteşem bir bayram gününde, şâhâne resm-i geçitte, sürmeli formaları ve murassa nişanları parlayan bir ordugâhı temsil ediyor.

İşte şu derece hikmetli ve intizamlı teçhizat ve tezyinât, elbette nihayetsiz Kadîr bir Sultân'ın, nihayet derecede Hakîm bir Hâkim'in emriyle olduğunu kör olmayanlara gösterir.

[*1] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

[1] Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

(Hâşiye) Şu Sûret'in işaret ettiği mânâların bir kısmı Yedinci Hakikat'te beyan edilmiş. Yalnız, burada padişaha mahsus bir büyük fotoğraf işareti ve hakikati "*levh-i mahfuz*" demektir. ⇨

***Fıtrat-ı ilâhiye*:** İlâhî yaratış. Cenab-ı Hakk'ın yaratması.
***Emr-i rabbânî*:** Rabbimizin emri.
***Teçhizât*:** Donatımlar.
***Tezyinât*:** Süslemeler, bezemeler, süsler.
***Kadîr*:** Her şeye gücü yeten.
***Hakîm*:** Yaptığı işleri hikmetli yapan
***Hâkim*:** Hükümdar, hükmü geçen
***Tebdil etmek*:** Değiştirmek, değişik hâle sokmak.
***Müstemir*:** Daimî, sürekliliği olan.
***Tahavvül etmek*:** Değişmek, değişim geçirmek.
***Müteaddid*:** Birçok, çeşitli.
***Levh-i mahfuz*:** Korunmuş levha. Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader levhası.

o Zât emretmiş ki; mülkünde cereyan eden bütün muamele ve işler zaptedilsin. Demek oluyor ki; o Zât-ı Muazzam bütün hâdisâtı kaydettirir, sûretini alır. İşte, şu dikkatli hıfz ve muhafaza, elbette bir muhasebe içindir.

Şimdi, en âdi raiyyetin en âdi muamelelerini ihmal etmeyen bir Hâkim ü Hafîz, hiç mümkün müdür ki, raiyyetin en büyüklerinden, en büyük amellerini muhafaza etmesin, muhasebe etmesin, mükâfat ve mücâzât vermesin. Halbuki, o Zât'ın izzetine ve gayretine dokunacak ve şe'n-i merhameti hiç kabul etmeyecek muameleler, o büyüklerden sudûr ediyor, burada cezaya çarpmıyor.

Demek, bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor...

Sekizinci Sûret

Gel, O'ndan gelen bu fermanları sana okuyacağım. Bak! Mükerrer vaad ediyor ve şiddetli tehdid ediyor ki: "*Sizleri oradan alıp, makarr-ı saltanatıma getireceğim ve mutîleri mes'ûd, âsîleri mahbus edeceğim. O muvakkat yeri harâb edip, müebbed sarayları, zindanları hâvi diğer bir memleket kuracağım.*"

Hem o vaad ettiği şeyler ona gayet rahattır. Raiyyetine, gayet mühimdir. Va'dinde hulf ise, izzet-i iktidarına gayet zıttır.[1]

⇨ Levh-i mahfuz'un tahakkuk-i vücûdu "*Yirmi Altıncı Söz*"de şöyle isbat edilmiş ki:

Nasıl küçük küçük cüzdanlar, büyük bir kütüğün vücûdunu ihsâs eder ve küçük küçük senedler, bir defter-i kebîrin bulunduğunu iş'âr eder ve küçük kesretli tereşşuhatlar, büyük bir su menbaını işmâm eder.

Aynen öyle de; küçük küçük cüzdanlar hükmünde; hem birer küçük levh-i mahfuz mânâsında; hem büyük levh-i mahfuzu yazan kalemden tereşşuh eden küçük küçük noktalar sûretinde olan benî-beşerin kuvve-i hâfızaları, ağaçların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları; elbette bir hâfıza-yi kübrâyı, bir defter-i ekberi, bir levh-i mahfuz-i a'zam'ı ihsâs eder, iş'âr eder ve isbat eder. Belki, keskin akıllara gösterir...

[1] Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh) vaadettiği şeyden aslâ dönmeyeceğine dair bkz.: Bakara sûresi, 2/80; Âl-i İmran sûresi, 3/9, 194; Ra'd sûresi, 13/31; İbrahim sûresi, 14/47; Hac sûresi, 22/47; Rûm sûresi, 30/6; Zümer sûresi, 39/20.

Tahakkuk-i vücudu: Varlığının kesin olması.
İhsas etmek: Sezdirme, hissettirme.
Defter-i kebîr: Büyük defter.
İş'âr etmek: Bildirmek, haber vermek.
Tereşşuhatlar: Sızmalar, sızıntılar.
Menba: Kaynak.
İşmâm etmek: Zımnen bildirme, hissettirme.
Tereşşuh etmek: Sızmak.
Benî-beşer: İnsanoğulları.
Kuvve-i hâfıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi.
Hafıza-i kübrâ: En büyük hafıza.
Levh-i mahfuz-i a'zam: En büyük levh-i mahfuz.
Defter-i ekber: En büyük defter.
Hâkim ü Hafîz: Hiçbir şeyi ihmal etmeyen, her şeyi muhafaza eden hükümdar.
Şe'n-i merhameti: Merhametinin durumu, enginliği.
Mahbus etmek: Hapsetmek.
Vaadde hulf etmek: Verdiği sözde durmamak.

İşte bak ey sersem! Sen yalancı vehmini, hezeyâncı aklını, aldatıcı nefsini tasdik ediyorsun. Ve hiçbir veçhile hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir cihetle hilâf haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen işler sıdkına şehâdet eden bir Zât'ı tekzîb ediyorsun. Elbette büyük bir cezaya müstahak olursun. Misâlin şuna benzer ki: Bir yolcu, güneşin ziyâsından gözünü kapıyor, hayâline bakıyor; vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvîr etmek istiyor. Madem vaad etmiş yapacaktır. Halbuki, îfâsı O'na çok rahat ve bize ve her şeye ve O'na ve saltanatına pek çok lâzımdır.

Demek bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâ vardır.

Dokuzuncu Sûret

Şimdi gel! Bu dâirelerin ve cemaatlerin bâzı rüesâlarına ki;(Hâşiye) her biri bizzat Pâdişah'la görüşecek husûsî birer telefonu var. Hem, bâzı onun huzuruna çıkmışlar. Ne diyorlar bak: Bunlar ittifakla ihbar ediyorlar ki; o Zât, mükâfat ve mücâzât için pek muhteşem ve dehşetli bir yer ihzâr etmiş. Gayet kavî vaad ve şiddetli tehdid ediyor. Hem onun izzet ve celâleti hiçbir vecihle, hulfü'l-va'de tenezzül edip, tezellülü kabul etmez.

Halbuki, o muhbirler hem tevâtür derecesinde çok, hem icmâ kuvvetinde bir ittifakla haber veriyorlar ki: Şu bâzı âsârı görünen saltanat-ı azîmenin medarı ve makarrı, buradan uzak bir başka memlekettedir ve şu meydan-ı imtihanda binâlar muvakkattırlar. Sonra dâimî saraylara tebdil edilecek. Bu yerler değişecekler.

Çünkü: Eserleriyle azameti anlaşılan şu muhteşem, zevâlsiz saltanat; böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekâsız, nâkıs, tekemmülsüz umurlar üzerinde kurulmaz, durulmaz... Demek; O'na lâyık, dâimî,

---

(Hâşiye) Şu sûretin isbat ettiği mânâlar "*Sekizinci Hakikat*"te görünecek. Meselâ, dâirelerin reisleri şu temsilde, enbiyâ ve evliyâya işarettir. Ve telefon ise, ma'kes-i vahy ve mazhar-ı ilham olan, kalbden uzanan bir nisbet-i rabbâniye'dir ki, kalb o telefonun başıdır ve kulağı hükmündedir.

***Sıdk*:** Doğruluk, özü-sözü bir olmak
***Saadet-i uzmâ*:** Büyük saadet.
***Rüesâ*:** Reisler, başkanlar, önderler.
***Enbiyâ*:** Peygamberler.
***Evliyâ*:** Veliler, Allah dostları.
***Ma'kes-i vahy*:** Vahyin zuhur ettiği, ortaya çıktığı yer.
***Mazhar-ı ilham*:** İlhamların geldiği, ortaya çıktığı yer. İlhama mazhar, ilhama nail olan.
***Nisbet-i rabbâniye*:** İlâhî bağ.
***İhzâr etmek*:** Hazırlamak.
***Hulfü'l-vaad*:** Sözünde durmamak
***Tevâtür*:** Yalan için birleşmeleri mümkün olmayan birçok insanın aynı şeyi haber vermeleri.
***Tezellül*:** Bulunduğu konumdan aşağı inmek, hor ve hakir olmak.
***Âsâr*:** Eserler, alâmetler.
***Medâr*:** Yörünge, merkez.
***Bîkarar*:** Kararsız, düzensiz, yerleşik olmayan.
***Mütegayyir*:** Değişken, oturaklaşmamış.
***Umûr*:** İşler, hususlar, durumlar.

müstekar, zevâlsiz, müstemir, mükemmel, muhteşem umurlar üzerinde duruyor.

Demek, bir diyâr-ı âher var; elbette o makarra gidilecektir...

Onuncu Sûret

Gel, bugün nevrûz-i Sultânî'dir.(Hâşiye) Bir tebeddülat olacak; acîb işler çıkacak. Şu baharın şu güzel gününde, şu güzel çiçekli olan şu yeşil sahraya gidip bir seyran ederiz.

İşte bak! Ahâli de bu tarafa geliyorlar. Bak, bir sihir var. O binalar birden harâb oldular. Başka bir şekil aldı. Bak, bir mu'cize var. O harâb olan binalar, birden burada yapıldı. Âdeta bu hâlî bir çöl, bir medenî şehir oldu. Bak, sinema perdeleri gibi her saat başka bir âlem gösterir, başka bir şekil alır.

Buna dikkat et ki; o kadar karışık, sür'atli, kesretli, hakikî perdeler içinde ne kadar mükemmel bir intizam vardır ki, her şey yerli yerine konuluyor. Hayalî sinema perdeleri dahi bunun kadar muntazam olamaz. Milyonlar mahir sihirbazlar dahi bu san'atları yapamazlar. Demek, bize görünmeyen o Pâdişah'ın çok büyük mu'cizeleri vardır.

Ey sersem! Sen diyorsun: "Nasıl bu koca memleket tahrip edilip, başka yere kurulacak?"

İşte görüyorsun ki; her saat, senin aklın kabul etmediği o tebdîl-i diyar gibi çok inkılâblar, tebdiller oluyor. Şu toplanmak, dağılmak ve şu hâllerden

---

(Hâşiye) Bu sûretin remzini "*Dokuzuncu Hakikat*"te göreceksin. Meselâ: Nevruz günü, bahar mevsimine işarettir. Çiçekli, yeşil sahra ise, bahar mevsimindeki rûy-i zemindir. Değişen perdeler, manzaralar ise, fasl-ı baharın iptidâsından, yazın intihâsına kadar, Sâni-i Kadîr-i Zülcelâl'in, Fâtır-ı Hakîm-i Zülcemâl'in kemal-i intizam ile değiştirdiği ve kemal-i rahmet ile tazelendirdiği ve birbiri arkasında gönderdiği mevcudat-ı bahâriye tabakâtına ve masnûât-ı sayfiye tâifelerine ve erzâk-ı hayvaniye ve insâniyeye medar olan mat'ûmâta işarettir.

Müstekar: İstikrarlı.
Müstemir: Devamlılığı olan, sürekli.
Diyâr-ı âher: Başka diyar.
Nevruz-i sultanî: Nevruz bayramı
Fasl-ı bahar: Bahar mevsimi.
İbtidâ: Başlangıç. ***İntihâ***: Son.
Sâni-i Kadîr-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan.
Fâtır-ı Hakîm-i Zülcemal: Cemal ve lütuf sahibi, her işini hikmetle yapan Yaradan.
Kemâl-i intizam ile: Mükemmel, kusursuz bir düzen ile.
Kemâl-i rahmet ile: Mükemmel, kusursuz bir rahmet ve merhamet ile.
Mevcudat-ı bahariye: Baharda meydana çıkan varlıklar.
Tabakat: Tabakalar, dereceler.
Masnuat-ı sayfiye: Yazın ortaya çıkan mahluklar, varlıklar.
Erzak-ı hayvaniye ve insaniye: İnsanların ve hayvanların rızıkları
Medar: Sebep, vesile, yörünge.
Mat'ûmât: Yiyecekler, gıda maddeleri.
Tebdil-i diyar: Bir diyardan başka bir diyara gitmek, göçmek.

anlaşılıyor ki; bu görünen sür'atli içtimâlar, dağılmalar, teşkiller, tahripler içinde başka bir maksad var... Bir saatlik içtimâ için on sene kadar bir masraf yapılıyor. Demek bu vaziyetler maksûd-i bizzat değiller. Bir temsildir, bir takliddirler. O Zât mu'cize ile yapıyor. Tâ sûretleri alınıp terkîb edilsin ve neticeleri hıfzedilip yazılsın. –Nasıl ki, manevra meydan-ı imtihanının her şeyi kaydediliyordu ve yazılıyordu.– Demek, bir mecma-ı ekberde muamele, bunlar üzerine devam edip dönecek. Hem, bir meşher-i a'zamda dâimî gösterilecek. Demek, şu geçici, kararsız vaziyetler; sabit sûretler, bâkî meyveler veriyorlar.

Demek bu ihtifâlât; bir saadet-i uzmâ, bir mahkeme-i kübrâ, bilmediğimiz ulvî gayeler içindir...

On Birinci Sûret

Gel, ey muannid arkadaş! Bir tayyâreye –ya şarka veya garba, yâni; mâzî ve müstakbele giden bir şimendifere– binelim. Şu mu'cizekâr Zât'ın, sâir yerlerde ne çeşit mu'cizeler gösterdiğini görelim.

İşte bak! Gördüğümüz menzil ve meydan ve meşher gibi acâibler, her tarafta bulunuyor. Lâkin, san'atça, sûretçe birbirinden ayrıdırlar. Fakat, buna iyi dikkat et ki; *o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekâsız meşherlerde; ne kadar bâhir bir hikmetin intizâmâtı, ne derece zâhir bir inâyetin işârâtı, ne mertebe âlî bir adâletin emârâtı, ne derece vâsî bir merhametin semerâtı görünüyor. Basîretsiz olmayan herkes yakînen anlar ki; O'nun hikmetinden daha ekmel bir hikmet ve inâyetinden daha ecmel bir inâyet ve merhametinden daha eşmel bir merhamet ve adâletinden daha ecell bir adâlet olamaz ve tasavvur edilemez.*

Eğer faraza, tevehhüm ettiğin gibi, daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mes'ud raiyyeti bulunmazsa: Şu hikmet, inâyet, merhamet, adâletin hakikatlerine şu bekâsız memleket mazhar olamadığı malûm; ve onlara mazhar olacak, başka yerde de bulunmazsa; o vakit gündüz ortasında güneşin ışığını gördüğümüz hâlde, güneşi inkâr etmek derecesinde bir ahmaklıkla, şu gözümüz önündeki

---

***İhtifâlât*:** Törenler, merasimler.
***Saadet-i uzmâ*:** Büyük, azîm saadet.
***Muannid*:** İnatçı.
***Bâhir*:** Açık, parlak.
***Ecmel*:** Çok güzel, en güzel.
***Ekmel*:** Çok mükemmel, en kusursuz.
***Eşmel*:** Çok şümullü, en engin, en kapsamlı.
***Vâsi*:** Geniş, engin.
***Ecell*:** Çok celâlli, çok heybetli, en büyük.
***Mukîm*:** Bir yeri mesken tutan, ikamet eden.

hikmeti inkâr etmek ve şu müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu gördüğümüz merhameti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı, işârâtı görünen adâleti inkâr etmek lâzım gelir. Hem bu gördüğümüz icraât-ı hakîmâne ve ef'âl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefîh bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise, hakikatlerin zıtlarına inkılâbıdır.

Halbuki; inkılâb-ı hakâik, bütün ehl-i aklın ittifakıyle muhâldir, mümkün değildir. Yalnız, her şeyin vücûdunu inkâr eden Sofestâî eblehler hariçtir.

Demek, bu diyardan başka bir diyar vardır. Onda bir mahkeme-i kübrâ, bir ma'dele-i ulyâ, bir mekreme-i uzmâ vardır ki; tâ şu merhamet ve hikmet ve inâyet ve adâlet tamamen tezahür etsinler...

On İkinci Sûret

Gel, şimdi döneceğiz. Şu cemaatlerin reisleriyle ve zâbitleriyle görüşeceğiz ve teçhizatlarına bakacağız ki; o teçhizat, yalnız o meydandaki kısa bir müddet içinde geçinmek için mi verilmiştir, yahut, başka yerde uzun bir saadet hayatı tahsil etmek için mi verilmiştir, görelim. Herkese ve her teçhizata bakamayız. Fakat, nümûne için şu zâbitin cüzdan ve defterine bakacağız. Bu cüzdanda zâbitin rütbesi, maaşı, vazifesi, matlûbâtı, düstûr-i harekâtı vardır.

Bak, bu rütbe birkaç günlük için değil; pek uzun bir zaman için verilebilir. "Şu maaşı hazine-i hâssadan filân tarihte alacaksın." yazılıdır. Halbuki o tarih, çok zaman sonra ve bu meydan kapandıktan sonra gelir. Şu vazife ise; şu muvakkat meydana göre değil, belki Pâdişah'ın kurbünde dâimî bir saadeti kazanmak için verilmiştir. Şu matlûbât ise; birkaç günlük bu misafirhânede geçinmek için olamaz. Belki, uzun ve mes'ûdâne bir hayat için olabilir. Şu düstûr ise, bütün bütün açığa verir ki; cüzdan sahibi başka yere namzettir, başka âleme çalışır.

Bak, şu defterlerde, âletler teçhizatının sûret-i istimâli ve mes'ûliyetler vardır. Halbuki; eğer, yalnız bu meydandan başka âlî, dâimî bir yer bulunmazsa; şu muhkem defter, o kat'î cüzdan, bütün bütün mânâsız olur.

Ef'âl: Fiiller, işler, uygulamalar.
İnkılâb-ı hakâik: Hakikatlerin tersine dönmesi.
Sofestâî: Yanıltmacı, muğâlatacı. Yanıltmak için söz söyleyen.
Ebleh: Ahmak.
Mâ'dele-i ulyâ: Adaletin yerini bulacağı çok yüce makam.
Mekreme-i uzmâ: Çok büyük ziyafetgâh.
Matlûbât: Talep edilen şeyler, alacaklar.
Düstur: Kanun, anayasa.
Hazine-i hâssa: Padişaha ait mülklerin gelir-giderini takip eden daire.
Padişahın kurbünde: Padişahın yakınında.
Muhkem: Kesin kaideler ihtiva eden.

Hem, şu muhterem zâbit ve mükerrem kumandan ve muazzez reis; bütün ahâliden aşağı, herkesten daha bedbaht, daha bîçâre, daha zelîl, daha musibetli, daha fakir, daha zaîf bir derekeye düşer.

İşte buna kıyas et. *Hangi şeye dikkat etsen şehâdet eder ki*: *Bu fânîden sonra bir bâkî var...*

Ey arkadaş! *Demek, bu muvakkat memleket bir tarla hükmündedir. Bir talimgâhtır; bir pazardır. Elbette arkasında bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâ gelecektir.* Eğer bunu inkâr etsen; bütün zâbitlerdeki cüzdanları, defterleri, teçhizatları, düstûrları, belki şu memleketteki bütün intizâmâtı, hattâ hükümeti inkâr etmeğe mecbur olursun ve bütün vâki olan icraâtın vücûdunu tekzib etmek lâzım gelir. O vakit sana, insan ve zîşuur denilmez. Sofestâî'lerden daha akılsız olursun.

Sakın zannetme; tebdîl-i memleket delilleri bu "**On İki Sûret**"e münhasırdır. Belki, had ve hesaba gelmez emâreler, deliller var ki; şu kararsız, mütegayyir memleket; zevâlsiz, müstekar bir memlekete tahvîl edilecektir. Hem, had ve hesaba gelmez işaretler, alâmetler var ki; bu ahâli, şu muvakkat misafirhânelerden alınacak, saltanatın makarr-ı dâimîsine gönderilecek.

Bâhusus, gel sana "**On İki Sûret**" kuvvetinden daha kuvvetli bir bürhân daha göstereceğim.

İşte gel bak! Şu uzaktaki görünen cemaat-ı azîme içinde, evvel adada gördüğümüz büyük nişan sahibi Yâver-i Ekrem bir tebliğatta bulunuyor. Gidelim, dinleyelim. Bak, o parlak Yâver-i Ekrem, bak o yüksekte ta'lîk edilmiş Fermân-ı A'zam'ı ahâliye bildiriyor ve diyor ki:

"*Hazırlanınız! Başka, dâimî bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki, bu memleket ona nisbeten bir zindan hükmündedir.*[1] *Pâdişah'ımızın makarr-ı saltanatına gidip merhametine, ihsanlarına mazhar olacaksınız. Eğer güzelce bu fermanı dinleyip itaat etseniz... Yoksa isyan edip dinlemezseniz, müthiş zindanlara atılacaksınız.*" gibi tebliğatta bulunuyor. Sen de görüyorsun ki; o Fermân-ı A'zam'da öyle i'cazkâr bir turra var ki, hiçbir veçhile kâbil-i taklit değil. Senin gibi sersemlerden başka herkes; o ferman, Pâdişah'ın fermanı olduğunu kat'î bilir ve o parlak

---

[1] Dünyanın; mü'min için zindan, kâfir için cennet hükmünde olduğuna dair bkz.: Müslim, *zühd* 1; Tirmizî, *zühd* 16; İbn Mâce, *zühd* 3; Müsned 2/197, 323, 389, 485.

Muvakkat: Geçici. Daimî olmayan
Tebdîl-i memleket: Bir memleketten başkasına gitmek, göçmek
Müteğayyir: Değişken, istikrarsız.
Makarr-ı dâimî: Daimî olarak bulunulan, yerleşilen yer.
İ'câzkâr: Mucizevî.
Turra: Mühür. Padişah mührü, damgası.

Yâver-i Ekrem'de öyle nişanlar var ki, senin gibi körlerden başka herkes o Zât'ı, Pâdişah'ın pek doğru tercümân-ı evâmiri olduğunu yakînen anlar.

Acaba o Yâver-i Ekrem o Fermân-ı A'zam'la beraber bütün kuvvetiyle dâvâ edip tebliğ ettikleri şu tebdîl-i memleket meselesi, hiç kabil midir ki itiraz kabul etsin? Evet kabil değil! İllâ ki, bütün bu gördüğümüz her şeyi inkâr edesin.

Şimdi ey arkadaş! Söz senindir, söyle. Ne diyorsan de!

– Ben ne diyeceğim, daha buna karşı bir şey denilebilir mi? Gündüz ortasında güneşe karşı söz söylenebilir mi? Yalnız derim ki: "Elhamdülillâh; yüz bin defa şükür olsun ki; vehim ve hevâ tahakkümünden, nefis ve heves esâretinden kurtulup, dâimî hapis ve zindandan halâs oldum ve inandım ki; bu karmakarışık, kararsız misafirhânelerden başka ve kurb-i şâhânede bir diyar-ı saadet vardır; biz de ona namzediz."

* * *

İşte, haşir ve âhiret'ten kinâye ve ibaret olan şu hikâye-i temsîliye burada tamam oldu. Şimdi tevfik-i ilâhî ile hakikat-i ulyâya geçeceğiz. Geçmiş "**On İki Sûret**"e mukabil "**On İki Mütesânid Hakikat**" ile bir "**Mukaddime**" beyan edeceğiz.

***Tercüman-ı evâmir*:** Emirleri bildiren, izah eden.

***Kurb-i şâhânede*:** Padişahın yanında, yakınında, katında.

***Hakikat-i ulyâ*:** Yüce hakikat.

***Mütesanid*:** Birbirini destekleyen.

Mukaddime

(Birkaç işaretle başka yerlerde, yâni Yirmi İkinci, On Dokuzuncu, Yirmi Altıncı Söz'lerde îzah edilen birkaç meseleye işaret ederiz.)

Birinci İşaret

Hikâyedeki sersem adamın o emin arkadaşıyla, üç hakikatleri var.

•***Birincisi***: Nefs-i emmârem ile kalbimdir.

•***İkincisi***: Felsefe şâkirdleriyle, Kur'ân-ı Hakîm tilmizleridir.

•***Üçüncüsü***: Ümmet-i İslâmiye ile millet-i küfriyedir.

Felsefe şâkirdleri ve millet-i küfriye ve nefs-i emmârenin en müthiş dalâleti, Cenâb-ı Hakk'ı tanımamaktadır.

Hikâyede nasıl emin adam demişti: "Bir harf kâtibsiz olmaz, bir kanun hâkimsiz olmaz."

Biz de deriz: Nasıl ki bir kitab, bâhusus öyle bir kitab ki; her kelimesi içinde küçük kalemle bir kitab yazılmış. Her harfi içinde ince kalem ile muntazam bir kaside yazılmış. Kâtibsiz olmak, son derece muhâldir. Öyle de, şu kâinat nakkâşsız olmak, son derece muhâl-ender muhâldir.

Zîrâ, bu kâinat öyle bir kitabdır ki; her sahifesi çok kitabları tazammun eder. Hattâ, her kelimesi içinde bir kitab vardır. Her bir harfi içinde bir kaside vardır. Yeryüzü bir sahifedir; ne kadar kitab, içinde var... Bir ağaç bir kelimedir? Ne kadar sahifesi vardır... Bir meyve, bir harf; bir çekirdek, bir noktadır. O noktada koca bir ağacın programı, fihristesi var. İşte böyle bir kitab, evsâf-ı celâl ve cemâl'e, nihayetsiz kudret ve hikmete mâlik bir Zât-ı Zülcelâl'in nakş-ı kalem-i kudreti olabilir. Demek, âlemin şuhûdiyle bu îmân lâzım gelir. İllâ ki, dalâletten sarhoş olmuş ola...

Hem nasıl ki, bir hâne ustasız olmaz. Bâhusus öyle bir hâne ki; hârika san'atlarla, acîb nakışlarla, garib zînetlerle tezyin edilmiş. Hattâ her bir taşında,

---

Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi.
Şakird: Öğrenci.
Dalâlet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. ***Muhal***: İmkânsız.
Nakkaş: Nakış yapan, işleyen.
Şuhûd: Müşahede etmek, şahitlik.
Tezyin etmek: Süslemek, donatmak.

bir saray kadar san'at dercedilmiş. Ustasız olmak, hiçbir akıl kabul edemez; gayet mahir bir san'atkâr ister. Bâhusus o saray içinde sinema perdeleri gibi, her saatte hakikî menziller teşkil edilip, kemâl-i intizamla elbise değiştirdiği gibi değiştiriliyor. Hattâ, her bir hakikî perde içinde, müteaddit küçük küçük menziller îcâd ediliyor.

Öyle de, şu kâinat nihayetsiz hakîm, alîm, kadîr bir Sâni ister. Çünkü: Şu muhteşem kâinat öyle bir saraydır ki; Ay, Güneş lâmbaları; yıldızlar, mumları; zaman bir ip, bir şerittir ki; o Sâni-i Zülcelâl her sene bir başka âlemi ona takıp, gösteriyor. O taktığı âlemin içinde üç yüz altmış tarzda muntazam sûretlerini tecdit ediyor. Kemâl-i intizamla ve hikmetle değiştiriyor. Yeryüzünü bir sofra-yi nîmet yapmış ki, her bahar mevsiminde, üç yüz bin envâ-ı masnûâtiyle tezyin ediyor. Had ve hesaba gelmez envâ-ı ihsânâtiyle dolduruyor. Öyle bir tarzda ki, nihayet ihtilât içinde ve karışmış oldukları hâlde, nihayet derecede imtiyaz ve farkla birbirlerinden ayrılıyor. Başka cihetleri buna kıyas et... Nasıl böyle bir sarayın Sâni'inden gaflet edilebilir?

Hem nasıl ki; bulutsuz, gündüz ortasında, güneşin deniz yüzünde bütün kabarcıklar üstünde ve karada bütün parlak şeylerde ve kar'ın bütün parçalarında cilvesi göründüğü ve aksi müşâhede edildiği hâlde, güneşi inkâr etmek, ne derece acîb bir divanelik hezeyânıdır. Çünkü; o vakit bir tek güneşi inkâr ve kabul etmemekle, katarât sayısınca, kabarcıklar miktarınca, parçalar adedince, hakikî ve bi'l-asâle güneşçikleri kabul etmek lâzım geliyor. Her zerrecikte, (ki ancak bir zerre sıkışabildiği hâlde) koca bir güneşin hakikatini içinde kabul etmek lâzım geldiği gibi; aynen öyle de: Şu sıravârî içinde her zaman hikmetle değişen ve düzgünlük içinde her vakit tazelenen şu muntazam kâinatı görüp, Hâlık-ı Zülcelâl'i evsâf-ı kemâliyle tasdik etmemek, ondan daha berbat bir dalâlet divaneliğidir; bir mecnunluk hezeyânıdır. Zîrâ her şeyde, hattâ her bir zerrede bir ulûhiyet-i mutlaka kabul etmek lâzımdır.

Çünkü; meselâ: Havanın her bir zerresi; her bir çiçek ile her bir meyveye, her bir yaprağa girer ve işleyebilir. İşte şu zerre, eğer memur olmazsa, bütün girebildiği ve işlediği masnûların tarz-ı teşkilâtını ve sûretlerini ve hey'etlerini bilmek lâzımdır. Tâ içinde işleyebilsin. Demek, muhît bir ilim ve kudrete mâlik olmalı ki, böyle yapsın.

Meselâ, toprakta, her bir zerresi kabildir ki, muhtelif bütün tohumlar ve

---

***Menzil*:** Yer, konaklama yeri, mesken.
***Müteaddid*:** Çok sayıda, çeşit çeşit
***Sâni'*:** Sanatkâr.
***Tecdîd etmek*:** Yenilemek.
***Tilmiz*:** Öğrenci.
***Envâ'-ı masnuat*:** Çeşit çeşit sanat eserleri.
***İhtilât*:** Karışmak, karışıklık.
***Katarât*:** Damlalar, katreler.
***Bi'l-asâle*:** Asıl, gerçek, kendisi.
***Muhit*:** Geniş, kapsamlı, engin.

çekirdeklere medar ve menşe olsun. Eğer memur olmazsa, lâzım geliyor ki; otlar ve ağaçlar adedince mânevî cihâzât ve makineleri tazammun etsin. Veyahut, onların bütün tarz-ı teşkilâtını bilir, yapar; bütün onlara giydirilen sûretleri tanır, dikebilir bir san'at ve kudret vermek lâzım gelir. Daha sâir mevcudatı da kıyas et. Tâ, anlayacaksın ki; her şeyde âşikâre, vahdâniyet'in çok delilleri var.

Evet, bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak, her şeyin Hâlık'ına has bir iştir. [1] وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ *fermân-ı zîşânına dikkat et. Demek; Vâhid ü Ehad'ı kabul etmemek ile, mevcudat adedince ilâhları kabul etmek lâzım gelir.*

İkinci İşaret

Hikâyede bir Yâver-i Ekrem'den bahsedilmiş ve denilmiş ki: "Kör olmayan herkes O'nun nişanlarını görmekle anlar ki, o Zât; Pâdişah'ın emriyle hareket eder ve O'nun has bendesidir." İşte, o Yâver-i Ekrem, ***Resûl-i Ekrem***'dir (aleyhissalâtü vesselâm).

Evet, şöyle müzeyyen bir kâinatın, öyle mukaddes bir Sâni'ine böyle bir Resûl-i Ekrem, ışık şemse lüzumu derecesinde elzemdir. Çünkü, nasıl güneş, ziyâ vermeksizin mümkün değildir. Öyle de ulûhiyet de peygamberleri göndermekle kendini göstermeksizin mümkün değildir.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet kemâlde olan bir cemâl; gösterici ve tarif edici bir vasıta ile kendini göstermek istemesin!..

Hem mümkün olur mu ki; gayet cemâlde bir kemâl-i san'at, onun üzerine enzâr-ı dikkati celbeden bir dellâl vasıtasıyla teşhir istemesin?

Hem hiç mümkün olur mu ki; bir rubûbiyet-i âmmenin saltanat-ı külliyesi, kesret ve cüz'iyyât tabakâtında vahdâniyet ve samedâniyetini, zü'l-ce-

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer.
Hâlık: Yaratıcı.
Bende: Kul.
Şems: Güneş.
Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye ancak kendisinin müstehak olması sıfatı.
Enzâr-ı dikkat: Dikkat nazarları.
Rubûbiyet-i âmme: Cenab-ı Hakk'ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı.
Kesret: Çokluk, benzeri çok olmak
Vahdâniyet: Birlik, benzeri olmamak. Artmaktan, eksilmekten, parçalanmaktan münezzeh olma mânâsında Cenab-ı Hakk'ın bir sıfatı
Cüz'iyat: Cüz'i, kıymetsiz, manası başka şeylere şamil olmayan şeyler.
Samedâniyet: Allah'ın (celle celâlüh) hiçbir şeye muhtaç olmaması, bütün mahlukların ise O'na muhtaç olmaları.
Zülcenâheyn: Çift kanatlı, çift yönlü.

nâheyn bir meb'ûs vasıtasıyla ilânını istemesin! Yâni o Zât, ubûdiyet-i külliye cihetiyle kesret tabakâtının dergâh-ı ilâhiye elçisi olduğu gibi, kurbiyet ve risâlet cihetiyle dergâh-ı ilâhî'nin kesret tabakâtına memurudur.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet derecede bir hüsn-i zâtî sahibi, cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini âyinelerde görmek ve göstermek istemesin! Yâni, bir Habib Resûl vasıtasıyla ki; hem Habib'dir; ubûdiyetiyle kendini O'na sevdirir, âyinedarlık eder. Hem Resûl'dür; O'nu mahlûkatına sevdirir. Cemâl-i esmâsını gösterir...

Hem hiç mümkün olur mu ki; acîb mu'cizelerle, garip ve kıymetdâr şeylerle dolu hazineler sahibi, sarraf bir tarif edici ve vassâf bir teşhir edici vasıtasıyla enzâr-ı halka arz ve başlarında izhar etmekle, gizli kemâlâtını beyan etmek irâde etmesin ve istemesin?

Hem mümkün olur mu ki; bu kâinatı bütün esmâsının kemâlâtını ifâde eden masnûâtla tezyin ederek seyir için garip ve ince san'atlarla süslenilmiş bir saraya benzetsin de, rehber bir muallim tâyin etmesin!..[1]

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu kâinatın sahibi, şu kâinatın tahavvülâtındaki maksad ve gaye ne olacağını müş'ir tılsım-ı muğlâkını, hem mevcudatın, "*Nereden? Nereye? Necisin?*" üç suâl-i müşkilin muammâsını bir elçi vasıtasıyla açtırmasın!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu güzel masnûât ile kendini zîşuura tanıttıran ve kıymetli nimetler ile kendini sevdiren Sâni-i Zülcelâl, onun mukabilinde zîşuurdan marziyâtı ve arzuları ne olduğunu bir elçi vasıtasıyla bildirmesin!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; nev-i insanı, şuurca kesrete müptelâ, istidâdca ubûdiyet-i külliyeye müheyyâ sûretinde yaratıp, muallim bir rehber vasıtasıyla onları kesretten vahdete yüzlerini çevirmek istemesin?

Daha bunlar gibi çok vezâif-i nübüvvet var ki her biri bir bürhân-ı kat'îdir ki; ulûhiyet, risâletsiz olamaz...

---

[1] Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), muallim olarak gönderildiğini ifade buyurmaktadır: İbn Mâce, *mukaddime* 17; Dârimî, *mukaddime* 32; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.298; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s.488.

***Kurbiyet*:** (Allah'a) yakınlık.
***Mehâsin*:** Güzellikler.
***Hüsn*:** Güzellik.
***Letâif*:** İncelikler, güzellikler.
***Habib*:** Seven ve sevilen.
***Cemal-i esmâsı*:** (Cenab-ı Hakk'ın) isimlerinin güzelliği.
***Sarrâf*:** Anlayan, kıymet veren.
***Vassâf*:** Vasıflarını bildirerek anlatan veya öven.
***Enzâr-ı halk*:** Mahlukatın nazarları, görüşleri.
***Tahavvülât*:** Değişimler, hep aynı durumda kalmama keyfiyeti.
***Müş'ir-i tılsım-ı muğlak*:** Kapalı tılsımdan haber veren, gösteren.
***Zîşuur*:** Şuurlu, şuur sahibi varlık.
***Marziyât*:** Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler.
***Nev-i insan*:** İnsanoğlu, insanlık âlemi.
***Vezaif-i nübüvvet*:** Peygamberlik vazifeleri.
***Bürhan*:** Delil, alâmet.

Şimdi acaba âlemde Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'dan –beyan olunan evsâf ve vezâife– daha ehil ve daha câmi' kim zuhûr etmiş? Ve rütbe-i risâlete ve vazife-i tebliğe O'ndan daha elyak, daha evfak hiç zaman göstermiş midir? Hayır, asla ve kat'â!.. Belki O, bütün Resûllerin seyyididir, bütün enbiyânın imamıdır, bütün asfiyânın serveridir, bütün mukarrebînin akrebidir, bütün mahlûkatın ekmelidir, bütün mürşidlerin sultânıdır.

Evet, ehl-i tahkikatın ittifâkıyle şakk-ı kamer ve parmaklarından su akması gibi, bine bâliğ mu'cizâtından had ve hesaba gelmez delâil-i nübüvvetinden başka, Kur'ân-ı Azîmüşşan gibi bir bahr-ı hakâik ve kırk vecihle mu'cize olan mu'cize-i kübrâ, güneş gibi risâletini göstermeğe kâfidir. Başka risalelerde ve bilhassa Yirmi Beşinci Söz'de Kur'ân'ın kırka karîb vücûh-i i'câzından bahsettiğimizden burada kısa kesiyoruz.

Üçüncü İşaret

Hatıra gelmesin ki; bu küçücük insanın ne ehemmiyeti var ki, bu azîm dünya onun muhasebe-i a'mâli için kapansın. Başka bir dâire açılsın! Çünkü: Bu küçücük insan, câmi'iyet-i fıtrat itibariyle şu mevcudat içinde bir ustabaşı ve bir dellâl-ı saltanat-ı ilâhiye ve bir ubûdiyet-i külliyeye mazhar olduğundan büyük ehemmiyeti vardır.

Hem, hatıra gelmesin ki; kısacık bir ömürde nasıl ebedî bir azaba müstahak olur? Zîrâ küfür; şu mektubât-ı samedâniye derecesinde ve kıymetinde olan kâinatı, mânâsız, gayesiz bir derekeye düşürdüğü için; bütün kâinata karşı bir tahkir olduğu gibi, bu mevcudatta cilveleri, nakışları görünen bütün esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'yi inkâr ile red ve Cenâb-ı Hakk'ın hakkâniyet ve sıdkını gösteren gayr-i mütenâhî bütün delillerini tekzib olduğundan nihayetsiz bir cinâyettir. Nihayetsiz cinâyet ise, nihayetsiz azabı îcab eder...

Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran.
Elyak: En lâyık, çok lâyık.
Evfak: En muvafık, pek uygun.
Server: Baş, başkan, reis, ulu.
Mukarrabîn: (Allah'a) yakın olanlar.
Akreb: En yakın.
Ekmel: En mükemmel, kusursuz.
Şakk-ı Kamer: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.), Ay'ı ikiye bölme mucizesi.
Bâliğ: Varan, ulaşan.
Delâil-i nübüvvet: Peygamberlik delilleri, peygamberliği ispat eden kanıtlar.
Bahr-i hakâik: Hakikatler denizi.
Karîb: Yakın.
Vücûh-i i'caz: Mucizelik yönleri, şekilleri.
Muhasebe-i a'mâl: Yapılan işlerin hesaba çekilmesi.
Câmiiyyet-i fıtrat: Yaratılıştan gelen çok kapsamlı mahiyet ve özelliklere sahip olma.
Mektubat: Mektuplar.
Esmâ-i kudsiye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudsî isimleri.

Dördüncü İşaret

Nasıl ki, hikâyede On İki Sûret'le gördük ki: Hiçbir cihetle mümkün değil; öyle bir Padişah'ın, öyle muvakkat misafirhâne gibi bir memleketi bulunsun da, müstekar ve haşmetine mazhar ve saltanat-ı uzmâsına medar diğer dâimî bir memleketi bulunmasın?

Öyle de, hiçbir vecihle mümkün değil ki; bu fânî âlemin bâki Hâlık'ı, bunu îcâd etsin de, bâki bir âlemi îcâd etmesin!..

Hem mümkün değil; şu bedî' ve zâil kâinatın sermedî Sâni'i, bunu halk etsin de, müstekar ve dâimî diğer bir kâinatı îcâd etmesin?

Hem mümkün değil; bu meşher ve meydan-ı imtihan ve tarla hükmünde olan dünyanın Hakîm ve Kadîr ve Rahîm olan Fâtır'ı, onu yaratsın, onun bütün gayelerine mazhar olan dâr-ı âhiret'i halk etmesin?

Bu hakikate "**On İki Kapı**" ile girilir. "**On İki Hakikat**" ile o kapılar açılır. En kısa ve basitten başlarız:

Birinci Hakikat

Bâb-ı rubûbiyet ve saltanat'tır ki, ism-i Rabb'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; şe'n-i rubûbiyet ve saltanat-ı ulûhiyet, bâhusus böyle bir kâinatı, kemâlâtını göstermek için gayet âlî gayeler ve yüksek maksadlar ile îcâd etsin! O'nun gâyât ve makâsıdına karşı, îmân ve ubûdiyetle mukabele eden mü'minlere mükâfatı bulunmasın!.. Ve o makâsıdı red ve tahkir ile mukabele eden ehl-i dalâlete mücâzât etmesin!..

İkinci Hakikat

Bâb-ı kerem ve rahmet'tir ki, Kerîm ve Rahîm isminin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gösterdiği âsâr ile nihayetsiz bir kerem ve nihayetsiz bir rahmet ve nihayetsiz bir izzet ve nihayetsiz bir gayret sahibi olan

---

***Müstekar*:** Karar bulan, bir yerde sabit olan.
***Saltanat-ı uzmâ*:** Azim, büyük saltanat.
***Bedî'*:** Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel.
***Zâil*:** Zeval bulan, gelip-geçici.
***Sermedî*:** Baki, mevcudiyeti daimî olan.
***Fâtır*:** Yaratan, yaratıcı (Allah c.c.)
***Rubûbiyet*:** Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
***Bâb*:** Kapı.
***Şe'n*:** İlâhî işleyiş.
***Gâyât*:** Gayeler.
***Makasıd*:** Maksatlar.
***Mücâzât etmek*:** Cezalandırmak.
***Âsâr*:** Eserler, alâmetler.

şu âlemin Rabbi; kerem ve rahmetine lâyık mükâfat, izzet ve gayretine şâyeste mücâzâtta bulunmasın!

Evet, şu dünya gidişâtına bakılsa görülüyor ki; en âciz en zaîften tut(Hâşiye-1) tâ, en kavîye kadar her canlıya lâyık bir rızık veriliyor. En zaîf, en âcize en iyi rızık veriliyor. Her dertliye ummadığı yerden derman yetiştiriliyor. Öyle ulvî bir keremle ziyâfetler, ikramlar olunuyor ki, nihayetsiz bir kerem eli içinde işlediğini bedâheten gösteriyor.

Meselâ: Bahar mevsiminde Cennet hûrileri tarzında bütün ağaçları sündüs-misâl libaslar ile giydirip, çiçek ve meyvelerin murassaâtıyla süslendirip, hizmetkâr ederek, onların latîf elleri olan dallarıyla çeşit çeşit, en tatlı, en musanna meyveleri bize takdim etmek; hem, zehirli bir sineğin eliyle şifalı, en tatlı balı bize yedirmek; hem, en güzel ve yumuşak bir libâsı elsiz bir böceğin eliyle bize giydirmek; hem, rahmetin büyük bir hazinesini küçük bir çekirdek içinde bizim için saklamak ne kadar cemîl bir kerem, ne kadar latîf bir rahmet eseri olduğu bedâheten anlaşılır.

Hem, insan ve bâzı canavarlardan başka, Güneş ve Ay ve Arz'dan tut, tâ en küçük mahlûka kadar her şey kemâl-i dikkatle vazifesine çalışması, zerrece haddinden tecavüz etmemesi, bir azîm heybet tahtında umumî bir itaat bulunması; büyük bir celâl ve izzet sahibinin emriyle hareket ettiklerini gösteriyor.

Hem, gerek nebatî ve gerek hayvanî ve gerek insânî bütün vâlidelerin o rahîm şefkatleriyle(Hâşiye-2) ve süt gibi o latîf gıda ile, o âciz ve zaîf yavruların

---

(Hâşiye-1) Rızk-ı helâl, iktidar ile alınmadığına, belki iftikâra binâen verildiğine delil-i kat'î; iktidarsız yavruların hüsn-i maîşeti ve muktedir canavarların dıyk-ı maîşeti; hem, zekâvetsiz balıkların semizliği ve zekâvetli, hileli tilki ve maymunun derd-i maîşetle vücutça zaifliğidir.

Demek rızık, iktidar ve ihtiyar ile ma'kûsen mütenasibdir. Ne derece iktidar ve ihtiyarına güvense, o derece derd-i maîşete müptelâ olur.

(Hâşiye-2) Evet, aç bir arslan, zaif bir yavrusunu kendi nefsine tercih ederek, elde ettiği bir eti yemeyip yavrusuna vermesi; hem, korkak tavuk, yavrusunu himaye için ite, arslana saldırması; hem, incir ağacı, kendi çamur yiyerek yavrusu olan meyvelerine hâlis süt vermesi, bilbedahe, nihayetsiz Rahîm, Kerîm, Şefîk bir Zât'ın hesabıyla hareket ettiklerini kör olmayana gösteriyorlar.⇨

***Rızk-ı helâl*:** Helâl rızk.
***İktidar*:** Gücü yetme, muktedir olma.
***İftikar*:** İhtiyaç duyma, gücü yetmeme.
***Delil-i kat'î*:** Kesin delil.
***Hüsn-i maîşet*:** Güzel bir şekilde yaşamak, geçinmek.
***Dıyk-ı maîşet*:** Geçim sıkıntısı.
***Muktedir*:** Gücü kudreti yerinde olan.
***Zekâvet*:** Zekâ, zekilik.
***İhtiyar*:** İstek, irade, gücü yetme.
***Ma'kûsen mütenasib*:** Ters orantılı.
***Libas*:** Elbise.
***Bedâheten*:** Çok açık bir şekilde.
***Sündüs*:** Cennetliklerin giyeceği çok kıymetli kumaştan elbise.
***Murassaât*:** Kıymetli bir şekilde yapılmış.
***Musanna'*:** Sanatlı bir şekilde yapılmış. Sanat eseri.
***Taht*:** Alt.
***Hâlis*:** Saf, temiz, katıksız.
***Bilbedâhe*:** Apaçık bir şekilde.
***Rahîm*:** Merhameti engin olan.
***Kerîm*:** Cömert, şanı yüce.
***Şefîk*:** Şefkatli.

terbiyesi, ne kadar geniş bir rahmetin cilvesi işlediği bedâheten anlaşılır.

Bu âlemin Mutasarrıfının, madem nihayetsiz böyle bir keremi, nihayetsiz böyle bir rahmeti, nihayetsiz öyle bir celâl ve izzeti vardır... Nihayetsiz celâl ve izzet, edebsizlerin te'dibini ister. Nihayetsiz kerem, nihayetsiz ikram ister. Nihayetsiz rahmet, kendine lâyık ihsan ister.

Halbuki bu fânî dünyada ve kısa ömürde, denizden bir damla gibi milyonlar cüz'den ancak bir cüz'ü yerleşir ve tecelli eder. Demek o kereme lâyık ve o rahmete şâyeste bir dâr-ı saadet olacaktır. Yoksa, gündüzü ışığıyla dolduran güneşin vücûdunu inkâr etmek gibi, bu görünen rahmetin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir.

Çünkü; bir daha dönmemek üzere zevâl ise; şefkati, musîbete; muhabbeti, hırkate; ve nimeti, nıkmete; ve aklı, meş'um bir âlete; ve lezzeti, eleme kalbettirmekle hakikat-i rahmetin intifâsı lâzım gelir. Hem o celâl ve izzete uygun bir dâr-ı mücâzât olacaktır. Çünkü, ekseriya zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp, buradan göçüp gidiyorlar. *Demek, bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor, te'hir ediliyor.* Yoksa, bakılmıyor değil.

Bazen dünyada dahi ceza verir. Kurûn-i sâlifede cereyan eden âsî ve mütemerrid kavimlere gelen azablar gösteriyor ki; insan başıboş değil. Bir celâl ve gayret sillesine her vakit mâruzdur.

Evet hiç mümkün müdür ki, insan; umum mevcudat içinde ehemmiyetli bir vazifesi, ehemmiyetli bir istidâdı olsun da; insanın Rabbi de insana bu kadar muntazam masnûâtiyle kendini tanıttırsa; mukabilinde insan îmân ile O'nu tanımazsa... Hem bu kadar rahmetin süslü meyveleriyle kendini sevdirse; mukabilinde insan ibadetle kendini O'na sevdirmese... Hem bu kadar bu türlü nimetleriyle muhabbet ve rahmetini ona gösterse; mukabilinde insan şükür ve hamdle O'na hürmet etmese; cezasız kalsın! Başıboş bırakılsın! O izzet, gayret sahibi Zât-ı Zülcelâl bir dâr-ı mücâzât hazırlamasın!..

⇨ Evet nebâtât ve behîmiyyât gibi şuursuzların gayet derecede şuurkârâne ve hakîmâne işler görmesi bizzarure gösterir ki; gayet derecede Alîm ve Hakîm birisi vardır ki, onları işlettiriyor. Onlar, O'nun nâmıyla işliyorlar...

***Behîmiyât*:** Hayvanlar.
***Şuurkârâne*:** Bilerek, şuurlu bir şekilde.
***Nebatat*:** Bitkiler.
***Hakîmâne*:** Hikmetlice.
***Bizzarure*:** İster istemez. Zorunlu olarak.
***Alîm*:** Her şeyi bilen.
***Hakîm*:** Her işini hikmetle yapan.
***Âlemin Mutasarrıfı*:** Âlemde tasarruf hakkı kendinde bulunan, âleme hükmeden.
***Te'dib*:** Haddini bildirmek, cezalandırmak.
***Cüz'*:** Parça.
***Zeval*:** Göçüp gitmek.
***Hırkat*:** Yanma.
***Nıkmet*:** Şiddetli ceza.
***Meş'ûm*:** Uğursuz.
***Kalbetmek*:** Çevirmek.
***İntifâ*:** Olmama. Yok olma.
***Kurûn-i sâlife*:** Geçmiş çağlar.
***Mütemerrid*:** Dikbaşlı, inatçı, gerçeği kabul etmeyen.
***Masnuat*:** Sanat eserleri.

Hem hiç mümkün müdür ki; o Rahman ü Rahîm'in kendini tanıttırmasına mukabil, îmân ile tanımakla ve sevdirmesine mukabil, ibadetle sevmek ve sevdirmekle ve rahmetine mukabil, şükür ile hürmet etmekle mukabele eden mü'minlere bir dâr-ı mükâfatı, bir saadet-i ebediyeyi vermesin!

Üçüncü Hakikat

Bâb-ı hikmet ve adâlet olup, ism-i Hakîm ve Âdil'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki;(Hâşiye) zerrelerden güneşlere kadar cereyan eden hikmet ve intizam, adâlet ve mîzanla rubûbiyet'in saltanatını gösteren Zât-ı Zülcelâl, rubûbiyet'in cenâh-ı himayesine iltica eden ve o hikmet ve adâlete, îmân ve ubûdiyetle tevfik-i hareket eden mü'minleri taltif etmesin! Ve o hikmet ve adâlete küfür ve tuğyân ile isyan eden edebsizleri te'dib etmesin?

Halbuki, bu muvakkat dünyada o hikmet, o adâlete lâyık binden biri, insanda icrâ edilmiyor, te'hir ediliyor. Ehl-i dalâletin çoğu ceza almadan; ehl-i hidâyetin de çoğu mükâfat görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek, bir mahkeme-i kübrâ'ya, bir saadet-i uzmâya bırakılıyor.

Evet görünüyor ki; şu âlemde tasarruf eden zât, nihayetsiz bir hikmetle iş görüyor. Ona bürhân mı istersin? Her şeyde maslahat ve fâidelere riayet etmesidir. Görmüyor musun ki: İnsanda bütün a'zâ, kemikler ve damarlarda, hattâ bedenin hüceyratında, her yerinde, her cüz'ünde faydalar ve hikmetlerin gözetilmesi, hattâ bazı a'zâsı, bir ağacın ne kadar meyveleri varsa, o derece o uzva hikmetler ve faydalar takması gösteriyor ki; nihayetsiz bir

---

(Hâşiye) Evet, "*Hiç mümkün müdür ki*": Şu cümle çok tekrar ediliyor. Çünkü, mühim bir sırrı ifade eder. Şöyle ki: Ekser küfür ve dalâlet, istib'âddan ileri gelir. Yâni akıldan uzak ve muhâl görür, inkâr eder.

İşte Haşir Sözü'nde kat'iyyen gösterilmiştir ki, hakikî istib'âd, hakikî muhâliyet ve akıldan uzaklık ve hakikî suûbet, hattâ imtinâ' derecesinde müşkilât, küfür yolundadır ve dalâletin mesleğindedir. Ve hakikî imkân ve hakikî mâkuliyet, hattâ vücûb derecesinde sühûlet; îmân yolundadır ve İslâmiyet caddesindedir.

Elhâsıl: Ehl-i felsefe istib'âd ile inkâra gider. Onuncu Söz, istib'âd hangi tarafta olduğunu o tâbir ile gösterir. Onların ağızlarına bir şamar vurur.

İstib'âd: Uzak görme, ihtimal vermeme.
Muhal: İmkânsız.
Suûbet: Zorluk.
İmtinâ: İmkânsızlık.
Müşkilât: Güçlükler, zorluklar.
Dalâlet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak.
Vücûb: Vacip ve lüzumlu olma. Bırakılması mümkün olmama. Varlığı zorunlu olma.
Sühûlet: Kolaylık.
Cenâh-ı himaye: Himaye kanadı
Tevfik-i hareket: Ona uygun hareket etme.
Tuğyan: Azgınlık, taşkınlık.
Bürhan: Delil, alâmet.
Hüceyrât: Hücrecikler.

hikmet eliyle iş görülüyor. Hem her şeyin san'atında nihayet derecede intizam bulunması gösterir ki, nihayetsiz bir hikmet ile iş görülüyor.

Evet güzel bir çiçeğin dakik programını, küçücük bir tohumunda derc etmek, büyük bir ağacın sahife-i a'mâlini, tarihçe-i hayatını, fihriste-i cihâzâtını küçücük bir çekirdekte mânevî kader kalemiyle yazmak; nihayetsiz bir hikmet kalemi işlediğini gösterir.

Hem her şeyin hilkatinde gayet derecede hüsn-i san'at bulunması; nihayet derecede hakîm bir Sâni'in nakşı olduğunu gösterir. Evet şu küçücük insan bedeni içinde bütün kâinatın fihristesini, bütün hazâin-i rahmetin anahtarlarını, bütün esmâlarının âyinelerini derc etmek; nihayet derecede bir hüsn-i san'at içinde bir hikmeti gösterir. Şimdi hiç mümkün müdür ki, şöyle icraât-ı rubûbiyette hâkim bir hikmet; o rubûbiyetin kanadına iltica eden ve iman ile itaat edenlerin taltifini istemesin ve ebedî taltif etmesin?

Hem, adâlet ve mîzan ile iş görüldüğüne bürhân mı istersin? Her şeye, hassas mîzanlarla, mahsus ölçülerle vücûd vermek, sûret giydirmek, yerli yerine koymak; nihayetsiz bir adâlet ve mîzan ile iş görüldüğünü gösterir.

Hem, her hak sahibine istidâdı nisbetinde hakkını vermek, yâni vücûdunun bütün levâzımâtını, bekâsının bütün cihâzâtını en münâsib bir tarzda vermek; nihayetsiz bir adâlet elini gösterir.

Hem, istidâd lisanıyle, ihtiyac-ı fıtrî lisanıyla, ıztırar lisanıyle suâl edilen ve istenilen her şeye dâimî cevap vermek; nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor.

Şimdi hiç mümkün müdür ki; böyle en küçük bir mahlûkun, en küçük bir hâcetinin imdadına koşan bir adâlet ve hikmet; insan gibi en büyük bir mahlûkun bekâ gibi en büyük bir hâcetini mühmel bıraksın! En büyük istimdâdını ve en büyük suâlini cevapsız bıraksın! Rubûbiyet'in haşmetini, ibâdının hukukunu muhafaza etmekle muhafaza etmesin!.. Halbuki, şu fâni dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adâletin hakikatına mazhar olamaz ve olamıyor. *Belki bir mahkeme-i kübrâ'ya bırakılıyor.*

Zîrâ, hakikî adâlet ister ki; şu küçücük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinâyetinin büyüklüğü, mâhiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin a-

---

Sahife-i a'mâl: Yapılacak işlerin yazıldığı sayfa.
Tarihçe-i hayat: Kısa hayat hikâyesi.
Fihriste-i cihâzât: Sistemlerin fihristi.
Hüsn-i san'at: Güzel sanat, sanatın güzelliği. ***Hilkat***: Yaratılış.
Hakîm: Yaptığı işleri hikmetli yapan.
Hazâin-i rahmet: Rahmet hazineleri.
Mizan: Ölçü.
İhtiyac-ı fıtrî: Fıtrî, yaradılıştan gelen ihtiyaç.
Iztırar: Çaresizlik, zaruret içinde olmak.
İbâd: Kullar.

zameti nisbetinde mükâfat ve mücâzât görsün. Madem, şu fânî, geçici dünya; ebed için halk olunan insan hususunda öyle bir adâlet ve hikmete mazhariyetten çok uzaktır... Elbette Âdil olan o Zât-ı Celîl-i Zülcemâl'in ve Hakîm olan o Zât-ı Cemîl-i Zülcelâl'in dâimî bir Cehennem'i ve ebedî bir Cennet'i bulunacaktır.

Dördüncü Hakikat

Bâb-ı cûd ve cemâl'dir. İsm-i Cevâd ve Cemîl'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; nihayetsiz cûd ve sehâvet, tükenmez servet, bitmez hazineler, misilsiz sermedî cemâl, kusursuz ebedî kemâl; bir dâr-ı saadet ve mahall-i ziyâfet içinde dâimî bulunacak olan muhtaç şâkirleri, müştak âyinedârları, mütehayyir seyircileri istemesinler!

Evet, Dünya yüzünü bu kadar müzeyyen masnûâtiyle süslendirmek, Ay ile Güneş'i lâmba yapmak, yeryüzünü bir sofra-yi nîmet ederek mat'ûmatın en güzel çeşitleriyle doldurmak, meyveli ağaçları birer kab yapmak, her mevsimde birçok defalar tecdit etmek; hadsiz bir cûd ve sehâveti gösterir.

Böyle nihayetsiz bir cûd ve sehâvet, öyle tükenmez hazineler ve rahmet, hem dâimî, hem arzu edilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyâfet ve mahall-i saadet ister.

Hem kat'î ister ki; o ziyâfetten telezzüz edenler, o mahall-i saadette devam etsinler, ebedî kalsınlar. Tâ, zevâl ve firâkla elem çekmesinler. Çünkü; *zevâl-i elem lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemdir*. Öyle sehâvet, elem çektirmek istemez. Demek, ebedî bir Cennet'i, hem içinde ebedî muhtaçları ister.

Çünkü; nihayetsiz cûd ve sehâ, nihayetsiz ihsan etmek ister, nîmetlendirmek ister. Nihayetsiz ihsan ve nîmetlendirmek ise, nihayetsiz minnetdârlık, nîmetlenmek ister. Bu ise, ihsana mazhar olan şahsın devam-ı vücûdunu ister. Tâ, dâimî tena'umla, o dâimî in'âma karşı şükür ve minnetdârlığını göstersin. Yoksa, zevâl ile acılaşan cüz'î bir telezzüz, kısacık bir zamanda öyle bir cûd u sehânın muktezâsıyla kabil-i tevfik değildir. Hem dahi, meşher-i

---

Cûd: Cömertlik.
Mahall-i ziyafet: Ziyafet verilen yer.
Şâkir: Şükreden.
Âyinedâr: Ayna tutan.
Mütehayyir: Hayran.
Müzeyyen masnûât: Süslenmiş, bezenmiş sanat eserleri.
Mat'ûmât: Yiyecekler.
Tecdid etmek: Yenilemek.
Sehâvet: Cömertlik.
Zevâl-i elem: Acının sona ermesi.
Zevâl-i lezzet: Lezzetin sona ermesi.
Sehâ: Sehavet, cömertlik.
Tena'um: Nimetlenmek, nimetten istifade etmek.
İn'âm: Nimet vermek.

san'at-ı ilâhiye olan aktâr-ı âlem sergilerine bak. Yeryüzündeki nebâtât ve hayvanâtın ellerinde olan ilânât-ı rabbâniye'ye dikkat et.(Hâşiye-1) Mehâsin-i rubûbiyet'in dellâlları olan enbiyâ ve evliyâya kulak ver. Nasıl müttefikan Sâni-i Zülcelâl'in kusursuz kemâlâtını,[1] hârika san'atlarının teşhiriyle gösteriyorlar, beyan ediyorlar. Enzâr-ı dikkati celbediyorlar.

Demek, bu âlemin Sâni'inin pek mühim ve hayret verici ve gizli kemâlâtı vardır. Bu hârika san'atlarla onları göstermek ister. Çünkü, gizli kusursuz kemâlât ise, takdir edici, istihsan edici, mâşâallah diyerek müşâhede edicilerin başlarında teşhir ister. *Dâimî kemâlât ise, dâimî tezahür ister. O ise, takdir ve istihsan edicilerin devâm-ı vücûdunu ister. bekâsı olmayan istihsan edicinin nazarında kemâlâtın kıymeti sukut eder.*(Hâşiye-2)

Hem dahi, kâinatın yüzünde serilmiş olan gayetle güzel ve san'atlı ve parlak ve süslü şu mevcudat; ışık güneşi bildirdiği gibi, misilsiz mânevî bir cemâlin mehâsinini bildirir ve nazirsiz, hafî bir hüsnün letâifini iş'âr ediyor.(Hâşiye-3) O münezzeh hüsün, o mukaddes cemâlin cilvesinden, esmâlarda, belki her isimde çok gizli defineler bulunduğunu işaret eder.

(Hâşiye-1) Evet, kemik gibi bir kuru ağacın ucundaki tel gibi incecik bir sapta; gayet münakkaş, müzeyyen bir çiçek ve gayet musanna ve murassa bir meyve, elbette gayet san'atperver mu'cizekâr ve hikmetdâr bir Sâni'in mehâsin-i san'atını zîşuura okutturan bir ilânnâmedir. İşte, nebâtâta hayvanâtı dahi kıyas et...

[1] Bkz.: "Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahmanın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin. Çevir de bak gözünü.. görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk sûresi, 67/3-4)

(Hâşiye-2) Evet, durûb-i emsâldendir ki: Bir dünya güzeli, bir zaman kendine meftûn olmuş âdi bir adamı huzurundan tardeder. O adam kendine teselli vermek için: "Tuh, ne kadar çirkindir." der, o güzelin güzelliğini nefyeder.

Hem bir vakit bir ayı, gayet tatlı bir üzüm asması altına girer. Üzümleri yemek ister. Koparmağa eli yetişmez. Asmaya da çıkamaz. Kendi kendine teselli vermek için kendi lisanıyle: "Ekşidir." der, gümler gider.

(Hâşiye-3) Âyine-misâl mevcudatın birbiri arkasında zevâl ve fenâlarıyla beraber, arkalarından gelenlerin üstünde ve yüzlerinde aynı hüsün ve cemâlin cilvesinin bulunması gösterir ki; cemâl onların değil... Belki o cemâller, bir hüsn-i münezzeh ve bir cemâl-i mukaddesin âyâtı ve emârâtıdır.

***Aktâr-ı âlem*:** Âlemin her tarafı.
***Müzeyyen*:** Süslü, süslenmiş.
***Musanna'*:** Sanatlı.
***Murassa'*:** Kıymetli bir şekilde yapılmış.
***Münakkaş*:** Nakışlı.
***San'atperver*:** Sanatsever.
***Mu'cizekâr*:** Mucizeli. Mucizeler gösteren.
***Hikmetdar*:** Hikmetli işler yapan.
***Sâni'*:** Sanatkâr, sanatlı işler yapan
***Mehâsin-i san'at*:** Güzel sanat eserleri.
***Zîşuur*:** Şuurlu, akıl sahibi varlıklar
***Enzâr-ı dikkat*:** Dikkat nazarları, dikkatli bakışlar.
***İstihsan etmek*:** Bir şeyi güzel bulmak, takdir etmek.
***Sukut etmek*:** Düşmek, değer kaybetmek.
***Durûb-i emsâl*:** Bir durumu temsil yoluyla anlatmak maksadıyla söylenen hikmetli sözler.
***Meftûn olmak*:** Gönül vermek, tutulmak, aşık olmak.
***Tardetmek*:** Kovmak.
***Nefyetmek*:** İnkâr etmek.
***Nazîr*:** Benzer.
***Hafî*:** Gizli.
***İş'âr etmek*:** Bildirmek.
***Âyine-misal*:** Ayna gibi.
***Zevâl ve fenâ*:** Yok olma, bitme.
***Hüsün ve cemal*:** Güzellik.
***Cilve*:** Tecelli, görüntü, yansıma.
***Hüsn-i münezzeh*:** Mükemmel olan, eksik bir yönü olmayan güzellik.
***Mevcudat*:** Varlıklar.
***Cemal-i mukaddes*:** Mukaddes güzellik, eksiksiz lütuf ve ihsan.
***Âyât*:** Âyetler, işaretler, alâmetler.
***Emârât*:** Emâreler, izler.

İşte şu derece âlî nazîrsiz gizli bir cemâl ise; kendi mehâsinini bir mir'âtta görmek ve hüsnünün derecâtını ve cemâlinin mikyaslarını zîşuur ve müştak bir âyinede müşâhede etmek istediği gibi, başkalarının nazarıyla yine sevgili cemâline bakmak için, görünmek de ister. Demek, iki vecihle kendi cemâline bakmak: Biri; her biri başka başka renkte olan âyinelerde bizzat müşâhede etmek, diğeri; müştak olan seyirci ve mütehayyir olan istihsancıların müşâhedesi ile müşâhede etmek ister. Demek, hüsün ve cemâl, görmek ve görünmek ister. Görmek ve görünmek ise; müştak seyirci, mütehayyir istihsan edicilerin vücûdunu ister. Hüsün ve cemâl; ebedî, sermedî olduğundan, müştakların devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü, dâimî bir cemâl ise, zâil bir müştâka razı olamaz.

Zîrâ, dönmemek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuriyle muhabbeti adâvete döner. Hayreti istihfafa, hürmeti tahkire meyleder. Çünkü, hodgâm insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, yetişmediği şeye de zıttır. Halbuki, nihayetsiz bir muhabbet, hadsiz bir şevk ve istihsan ile mukabeleye lâyık olan bir cemâle karşı, zımnen bir adâvet ve kin ve inkâr ile mukabele eder. İşte, kâfir, Allah'ın düşmanı olduğunun sırrı bundan anlaşılıyor.

Madem, o nihayetsiz sehâvet ü cûd; o misilsiz cemâl ü hüsün; o kusursuz kemâlât; ebedî müteşekkirleri, müştakları, müstahsinleri iktizâ ederler... Halbuki, şu misafirhâne-i dünyada görüyoruz; herkes çabuk gidip kayboluyor. O sehâvetin ihsanını ancak az bir parça tadar, iştihası açılır. Fakat yemez gider. O cemâl, o kemâlin dahi ancak biraz ışığına, belki bir zaîf gölgesine bir anda bakıp, doymadan gider.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor.

Elhâsıl: Nasıl ki şu âlem, bütün mevcudatiyle Sâni-i Zülcelâl'ine kat'î delâlet eder; Sâni-i Zülcelâl'in de sıfat ve esmâ-yi kudsiye'si, dâr-ı âhiret'e delâlet eder ve gösterir ve ister.

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi.
Zâil: Gelip geçici. Devamlılığı olmayan.
Mir'ât: Ayna.
İstihfaf: Küçük görme, önemsememe
Hodgâm: Yalnızca kendini düşünen. Bencil. Kendini beğenmiş.
Müştak: İştiyaklı, şevkli, özleyen.
Müstahsin: İstihsan eden, beğenen, takdir eden.

Beşinci Hakikat

Bâb-ı şefkat ve ubûdiyet-i Muhammediye'dir** (aleyhissalâtü vesselâm). **İsm-i Mücîb ve Rahîm'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; en ednâ bir hâceti, en ednâ bir mahlûkundan görüp kemâl-i şefkatle ummadığı yerden is'âf eden ve en gizli bir sesi, en gizli bir mahlûkundan işitip imdad eden; lisân-ı hâl ve kal ile istenilen her şeye icabet eden nihayetsiz bir şefkat ve bir merhamet sahibi bir Rab; en büyük bir abdinden,(Hâşiye-1) en sevgili bir mahlûkundan en büyük hâcetini görüp bitirmesin, is'âf etmesin! En yüksek duayı işitip kabul etmesin!.. Evet, meselâ: Hayvanâtın zaîflerinin ve yavrularının rızık ve terbiyeleri hususunda görünen lütuf ve sühûleti gösteriyor ki: Şu kâinatın Mâlik'i, nihayetsiz bir rahmetle rubûbiyet eder. Rubûbiyet'inde bu derece rahîmâne bir şefkat, hiç kabil midir ki; mahlûkatın en efdalinin en güzel duasını kabul etmesin! Bu hakikati "*On Dokuzuncu Söz*"de îzah ettiğim veçhile, şurada dahi mükerreren şöyle beyan edelim:

Ey nefsimle beraber beni dinleyen arkadaş! Hikâye-i temsîliyede demiştik; bir adada bir içtima var... Bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. Onun işaret ettiği hakikat şöyledir ki: Gel! Bu zamandan tecerrüt edip, fikren

---

(Hâşiye-1) Evet, bin üç yüz elli sene saltanat süren ve saltanatı devam eden ve ekser zamanda üç yüz elli milyondan ziyâde raiyyeti bulunan ve her gün bütün raiyyeti O'nunla tecdid-i biat eden ve O'nun kemâlâtına şehâdet eden ve kemâl-i itaatle evâmirine inkıyâd eden ve arzın nısfı ve nev-i beşerin humsu o Zât'ın sıbğı ile sıbğalansa, yâni mânevî rengiyle renklense ve o Zât onların mahbub-i kulûbü ve mürebbi-i ervâhı olsa; elbette o Zât, şu kâinatta tasarruf eden Rabb'in en büyük abdidir.

Hem, ekser envâ-ı kâinat o Zât'ın birer meyve-i mu'cizesini taşımak sûretiyle O'nun vazifesini ve memuriyetini alkışlasa, elbette o Zât; şu kâinat Hâlık'ının en sevgili mahlûkudur. Hem bütün insâniyet, bütün istidâdiyle istediği bekâ gibi bir hâceti ki, o hâcet ise, insanı esfel-i sâfilînden a'lâ-yi illiyyîne çıkarıyor. Elbette o hâcet, en büyük bir hâcettir ve en büyük bir abd, umumun nâmına onu Kâdiü'l-hâcât'tan isteyecek...

***Ubudiyet-i Muhammediye**: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kulluğu. **Mücîb**: Dualara cevap veren, icabet eden.
***Ednâ**: En kıymetsiz, pek bayağı, ehemmiyetsiz.
***İs'âf etmek**: İsteği kabul edip yerine getirme, yardıma koşma.
***Tecdîd-i biat etmek**: Bağlılığını tazelemek, sadakatini yeniden bildirmek. **Abd**: Kul.
***Kemâlât**: Bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olma.
***Kemâl-i itaatle**: Tam ve mükemmel bir itaat ile.
***Evâmire inkıyâd etmek**: Emirlere boyun eğmek.
***Arz**: Yeryüzü, dünya.
***Nısf**: Yarı. **Hums**: Beşte bir.
***Nev-i beşer**: İnsanlık, insanlar.
***Sıbgı ile sıbgalanmak**: Rengi ile renklenmek, rengini almak.
***Mahbûb-i kulûb**: Kalblerin sevgilisi. **Mürebbi-i ervah**: Ruhların eğiticisi.
***Tasarruf etmek**: Bir şeye sahip olma, onu istediği gibi kullanma.
***Envâ'-i kâinat**: Kâinattaki varlıklar, varlık türleri.
***Hâlık**: Yaradan.
***İstidad**: Kabiliyet. **Hâcet**: İhtiyaç.
***Beka**: Ebedîlik, ebedî yaşamak.
***Esfel-i sâfilîn**: Aşağıların aşağısı, düşülebilecek en aşağı nokta.
***A'lâ-yi illiyyin**: Çıkılabilecek en yüksek seviye.
***Kâdıyü'l-hâcât**: İhtiyacı olanların ihtiyaçlarını karşılayan (Allah c.c.)
***Sühûlet**: Kolaylık. **Mâlik**: Sahip.
***Tecerrüd etmek**: Sıyrılıp çıkma, soyutlanma.

asr-ı saadet'e ve hayâlen Cezîretü'l-Arab'a gidiyoruz. Tâ ki, Resûl-i Ekrem'i vazife başında ve ubûdiyet içinde görüp, ziyâret ederiz. Bak! O Zât nasıl ki risâletiyle, hidâyetiyle saadet-i ebediyenin sebeb-i husûlü ve vesile-i vusûlüdür; onun gibi ubûdiyetiyle ve duasıyla o saadetin sebeb-i vücûdu ve Cennet'in vesile-i îcâdıdır.

İşte bak! O Zât öyle bir salât-ı kübrâda, bir ibadet-i ulyâda saadet-i ebediye için dua ediyor ki, güya bu cezîre, belki bütün Arz, O'nun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder. Çünkü ubûdiyeti ise; O'na ittiba eden ümmetin ubûdiyetini tazammun ettiği gibi, muvafakat sırrıyla bütün enbiyânın sırr-ı ubûdiyetini tazammun eder.

Hem o salât-ı kübrâyı öyle bir cemaat-ı uzmâda kılar, niyaz ediyor ki; güya benî-Âdem'in, Hazret-i Âdem'den asrımıza belki kıyâmete kadar bütün nûrânî ve kâmil insanlar, O'na tebaiyetle iktida edip duasına âmin derler.(Hâşiye-2)

Bak! Hem öyle bekâ gibi bir hâceti âmme için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudat niyazına iştirak edip lisân-ı hâl ile: "Oh, evet yâ Rabbenâ! Ver. Duasını kabul et. Biz de istiyoruz.." diyorlar.

(Hâşiye-2) Evet, münâcât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) zamanından şimdiye kadar bütün ümmetin bütün salâtları ve salavâtları O'nun duasına bir âmin-i dâimî ve bir iştirâk-i umumîdir. Hattâ O'na getirilen her bir salavât dahi, O'nun duasına birer âmindir ve ümmetinin her bir ferdi, her bir namazın içinde O'na salât ve selâm getirmek[*1] ve kametten sonra Şâfiî'lerin O'na dua etmesi;[*2] O'nun saadet-i ebediye hususundaki duası; gayet kuvvetli ve umumî bir âmindir. İşte bütün beşerin fıtrat-ı insâniyet lisân-ı hâliyle, bütün kuvvetiyle istediği bekâ ve saadet-ı ebediyeyi; o nev-i beşer nâmına, Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) istiyor ve beşerin nûrânî kısmı, O'nun arkasında âmin diyorlar. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu dua, kabule karîn olmasın!

[*1] Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (33) 10, *enbiyâ* 10, *deavât* 31, 32; Müslim, *salât* 65-69; Tirmizî, *vitr* 20; Ebû Dâvûd, *salât* 179; Nesâî, *sehv* 49-54; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 25; Dârimî, *salât* 85; Muvatta, *sefer* 66, 67; Müsned 1/162, 3/47, 4/119, 241, 243, 244, 5/273, 374, 424.

[*2] Bkz.: en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* s.9.

***Asr-ı saadet*:** Saadet çağı (Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) yaşadığı devir)
***Cezîretü'l-Arap*:** Arap yarımadası
***Sebeb-i husûl*:** Varolma sebebi.
***Vesile-i vusûl*:** Bir şeye ulaşmaya vesile olan şey.
***Salât-ı kübrâ*:** Büyük namaz, büyük dua. ***Risalet*:** Peygamberlik.
***İbadet-i ulyâ*:** Yüce, pek yüksek ibadet. ***Cezîre*:** Yarımada.
***Muvafakat*:** Birbirine uygunluk.
***Cemaat-ı uzmâ*:** Pek büyük cemaat. ***Benî-Âdem*:** Âdemoğulları. İnsanoğulları.
***İktidâ etmek*:** Uymak, tâbi olmak.
***Münâcât-ı Ahmediye*:** Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) niyazı, Allah'a yakarışı.
***Salavât*:** Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.), ailesine ve ashabına dua etme. ***Salât*:** Dua, namaz.
***Âmîn-i daimî*:** Devamlı olan 'âmin'
***İştirak-i umûmi*:** Genel katılım, beraber hareket etme.
***Salât ü selâm getirmek*:** Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) Allah'ın rahmet ve selâmını dilemek suretiyle dua etmek.
***Saadet-i ebediye*:** Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.
***Fıtrat-ı insaniyet*:** İnsanın yaratılışı, yaratılıştan gelen özellikleri.
***Lisân-ı hâl*:** Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.
***Nev-i beşer*:** İnsanlık, insanlar.
***Zât-ı Ahmediye*:** Peygamber Efendimiz (s.a.s.)
***Nuranî*:** Nurlu. Kalbi, ruhu aydınlanmış.
***Kabule karîn olmak*:** Kabul edilme ihtimali kuvvetli, kabul edilmeye lâyık olmak.
***Hâcet-i âmme*:** Umumî ihtiyaç.
***Ehl-i Arz*:** Dünyada bulunan varlıklar, insanlar.

Hem bak! Öyle hazinâne, öyle mahbûbâne, öyle müştâkâne, öyle tazarrûkârâne saadet-i bâkiye istiyor ki;[1] bütün kâinatı ağlattırıp, duasına iştirak ettiriyor.

Bak! Hem öyle bir maksad, öyle bir gaye için saadet isteyip, dua ediyor ki; insanı ve bütün mahlûkatı esfel-i sâfilîn olan fenâ-yi mutlaka sukuttan, kıymetsizlikten, fâidesizlikten, abesiyetten; a'lâ-yi illiyyîn olan kıymete, bekâya, ulvî vazifeye, mektûbât-ı samedâniye olması derecesine çıkarıyor.

Bak! Hem öyle yüksek bir fîzâr-ı istimdatkârâne ile istiyor ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile yalvarıyor ki; güya bütün mevcudata, semâvâta, arşa işittirip, vecde getirip duasına; "Âmin, Allahümme âmin." dedirtiyor.[(Hâşiye-3)]

---

[1] Bkz.: Tirmizî, *deavât* 30.

[(Hâşiye-3)] Evet şu âlemin Mutasarrıf'ı, bütün tasarrufatı bilmüşâhede şuurâne, alîmâne, hakîmâne olduğu hâlde; hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf, kendi masnûâtı içinde en mümtaz bir ferdin harekâtına şuuru ve ıttılaı bulunmasın.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf-ı Alîm, o ferd-i mümtâzın harekâtına ve daavâtına (dualarına) ıttılâı bulunduğu hâlde ona karşı lâkayd kalsın, ehemmiyet vermesin.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf-ı Kadîr u Rahîm; onun dualarına lâkayd kalmadığı hâlde, o duaları kabul etmesin.

Evet Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) nûruyla âlemin şekli değişti. İnsan ve bütün kâinatın mâhiyet-i hakikiyeleri o nur, o ziyâ ile inkişaf etti ve göründü ki: Şu kâinatın mevcudatı; esmâ-yi ilâhiyeyi okutan birer mektubat-ı samedâniye, birer muvazzaf memur ve bekâya mazhar kıymettar ve mânidâr birer mevcûddurlar. Eğer o nur olmasa idi, mevcudat fenâ-yi mutlaka mahkûm ve kıymetsiz, mânâsız, fâidesiz, abes, karmakarışık, tesadüf oyuncağı bir zulmet-i evhâm içinde kalırdı.

İşte şu sırdandır ki: İnsanlar Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) duasına âmîn dedikleri gibi, arş ve ferş ve serâdan süreyyâya kadar bütün mevcudat onun nûruyla iftihâr edip, alâkadarlık gösteriyorlar. Zâten ubûdiyet-i Ahmediyenin (aleyhissalâtü vesselâm) ruhu, duadır. Belki kâinatın harekâtı ve hidemâtı, bir nevi duadır. Meselâ: Bir çekirdeğin hareketi; Hâlık'ından, bir ağaç olmasına bir nevi duadır.

Esfel-i sâfilîn: Aşağıların aşağısı, düşülebilecek en aşağı nokta.
Fenâ-yi mutlak: Yok olup gitmek
A'lâ-yi illiyyîn: Çıkılabilecek en yüksek seviye.
Sukut: Düşmek.
Fîzâr-ı istimdadkârane: Yardım isteyerek sesli bir şekilde ağlayıp inlemek.
Âlemin Mutasarrıfı: Âlemde tasarruf hakkı kendinde bulunan, dünyaya hükmeden.
Tasarrufat: Tasarruflar, icraatler, faaliyetler.
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Şuurâne: Şuurluca, bilerek, bir maksadı gerçekleştirmeye yönelik.
Alîmâne: Bilgiye dayanarak.
Hakîmâne: Hikmetlice.
Masnûât: Yaratıklar, eserler.
Harekât: Hareketler, işler, davranışlar.
Mümtaz: Seçkin, üstün.
Şuur ve ıttılaı bulunmak: Anlamak, hissetmek ve bilmek.
Mahiyet-i hakikiye: Gerçek yüz, hakikî nitelik.
Ziyâ: Işık.
İnkişaf etmek: Meydana çıkma, açılma.
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.
Mektubat-ı samedâniye: Her şey O'na muhtaç olduğu hâlde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'tan gelen mektuplar.
Muvazzaf: Vazifeli, görevlendirilmiş.
Kıymetdar: Kıymetli, değerli.
Bekaya mazhar: Ebedî hayata nail olmuş, ebedîlikle şereflendirilmiş.
Mânidar: Mânâlı, bir anlam taşıyan.
Hidemât: Hizmetler.
Fenâ-yi mutlak: Tamamen göçüp gitmek, yok olmak.
Zulmet-i evham: Vehimlerin, kuruntuların, esassız şeylerin sebebiyet verdiği karanlık durum.
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi.
Ferş: Yeryüzü.
Serâdan süreyyâya kadar: Yerden göğe kadar.
Ubudiyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Allah'a karşı takındığı kulluk tavrı.

Bak! Hem öyle Semî' ve Kerîm bir Kadîr'den, öyle Basîr ve Rahîm bir Alîm'den saadet ve bekâyı istiyor ki; bilmüşâhede en gizli bir zîhayatın en gizli bir arzusunu, en hafî bir niyazını görür, işitir, kabul eder, merhamet eder. Lisân-ı hâl ile de olsa icabet eder. Öyle sûret-i hakîmâne, basîrâne, rahîmânede verir ve icabet eder ki; şüphe bırakmaz, o terbiye ve tedbir; öyle Semî' ve Basîr'e mahsus, öyle bir Kerîm ve Rahîm'e hasdır...

Acaba, bütün benî-Âdem'i arkasına alıp şu arz üstünde durup, arş-ı a'zam'a müteveccihen el kaldırıp, nev-i beşerin hulâsa-yi ubûdiyetini câmi' hakikat-i ubûdiyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) içinde dua eden, şu şeref-i nev-i insan ve ferîd-i kevn ü zaman olan Fahr-i Kâinat ne istiyor, dinleyelim:

Bak! Kendine ve ümmetine saadet-i ebediye istiyor. Bekâ istiyor. Cennet istiyor. Hem, mevcudat âyinelerinde cemâllerini gösteren bütün esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye ile beraber istiyor. O esmâdan şefaat talep ediyor; görüyorsun.

Eğer âhiret'in hesabsız esbâb-ı mûcibesi, delâil-i vücûdu olmasa idi; yalnız şu Zât'ın tek duası, baharımızın îcâdı kadar Hâlık-ı Rahîm'in kudretine hafif gelen şu Cennet'in binasına sebebiyet verecekti.(Hâşiye)

Evet, baharımızda yeryüzünü bir mahşer eden, yüz bin haşir nümûnelerini îcâd eden Kadîr-i mutlak'a Cennet'in îcâdı nasıl ağır olabilir!

Demek, nasıl ki O'nun risâleti, şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi, لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ[1] sırrına mazhar oldu. Onun gibi, ubûdiyeti dahi, öteki dâr-ı saadetin açılmasına sebebiyet verdi.

(Hâşiye) Evet âhirete nisbeten gayet dar bir sahife hükmünde olan rûy-i zeminde hadd ü hesaba gelmeyen hârika san'at nümûnelerini ve haşir ve kıyâmetin misâllerini göstermek ve üç yüz bin kitab hükmünde olan muntazam envâ-ı masnûâtı, o tek sahifede kemal-i intizam ile yazıp derc etmek; elbette geniş olan âlem-i âhirette latîf ve muntazam Cennet'in binasından ve icadından daha müşkildir. Evet Cennet bahardan ne kadar yüksek ise, o derece bahar bahçelerinin hilkati, o Cennet'ten daha müşkildir ve hayretfezâdır denilebilir.

[1] "Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım." : Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/214; eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa* s.326. Ayrıca yakın ifadeler için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/314; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr* 2/182; el-Hallâl, *es-Sünne* 1/237; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 5/489; ed-Deylemî, *el-Müsned* 5/227.

Semî': Her şeyi duyup işiten.
Kerîm: Cömert, asil.
Kadîr: Her şeye gücü yeten.
Basîr: Her şeyi gören.
Rahîm: Çok merhametli.
Alîm: Her şeyi bilen.
Zîhayat: Canlı varlık.
Arş-ı A'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi.
Hafî: Gizli.
Hülâsa-yi ubudiyetini câmi': Kulluğunun özünü içine alan.
Mütevеccihen: Yönelerek.
Hakikat-i ubudiyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kulluğunun gerçek mahiyeti.
Şeref-i nev-i insan: İnsanoğlunun şerefi, şeref kaynağı.
Ferîd-i kevn ü zaman: Varlık içinde, bütün zamanlarda eşi-benzeri olmayan, biricik.
Fahr-i kâinat: Kâinatın iftihar vesilesi, övünç kaynağı.
Esbab-ı mûcibe: Gerekçe, gerektiren sebepler.
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya.
Envâ'-i masnuat: Yaratık türleri, cinsleri.
Kemal-i intizam ile: Mükemmel bir düzen içerisinde.
Dercetmek: İçine yerleştirmek.
Latîf: Hoş, güzel, nazik.
Müşkil: Zor, güç, çetin.
Hilkat: Yaratılış.
Hayretfezâ: Hayret verici, şaşırtıcı
İcad etmek: Var etme, vücuda getirme.
Risalet: Peygamberlik.

Acaba hiç mümkün müdür ki; bütün akılları hayrette bırakan şu intizâm-ı âlem ve geniş rahmet içinde kusursuz hüsn-i san'at, misilsiz cemâl-i rubûbiyet; o duaya icabet etmemekle böyle bir çirkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizamsızlığı kabul etsin! Yâni, en cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip îfa etsin, yerine getirsin.. en ehemmiyetli, lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp işitmesin, anlamasın, yapmasın! Hâşâ ve kellâ.. yüz bin defa hâşâ!.. Böyle bir cemâl, böyle bir çirkinliği kabul edip çirkin olamaz.(Hâşiye)

Demek, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)*, risâletiyle dünyanın kapısını açtığı gibi, ubûdiyetiyle de âhiret'in kapısını açar.*

عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحْمٰنِ مِلْءَ الدُّنْيَا وَدَارِ الْجِنَانِ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ ذٰلِكَ الْحَبِيبُ الَّذِي هُوَ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَفَخْرُ الْعَالَمِينَ وَحَيَاةُ الدَّارَيْنِ وَوَسِيلَةُ السَّعَادَتَيْنِ وَذُو الْجَنَاحَيْنِ وَرَسُولُ الثَّقَلَيْنِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَعَلٰى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ اٰمِينَ.[1]

(Hâşiye) Evet inkılâb-ı hakâik, ittifâken muhâldir ve inkılâb-ı hakâik içinde muhâl-ender-muhâl, bir zıd kendi zıddına inkılâbıdır ve bu inkılâb-ı ezdad içinde bilbedahe bin derece muhâl şudur ki: Zıd, kendi mâhiyetinde kalmakla beraber, kendi zıddının aynı olsun. Meselâ: Nihayetsiz bir cemâl; hakikî cemâl iken, hakikî çirkinlik olsun. İşte şu misâlimizde meşhûd ve kat'iyyü'l-vücûd olan bir cemâl-i rubûbiyet; cemâl-i rubûbiyet mâhiyetinde daim iken, ayn-ı çirkinlik olsun. İşte dünyada muhâl ve bâtıl misâllerin en acîbidir.

[1] "Rahman olan Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), dünya ve cennetler dolusu rahmeti, Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) üzerine olsun. Allahım! Kulun ve Resûlün olan, iki cihanın efendisi ve iki âlemin medar-ı iftihârı ve iki dünyanın hayatı ve iki cihan saadetinin vesilesi ve zülcenâheyn ve cin ve insin peygamberi olan şu Habîbine, bütün âl ve ashabına ve nebî ve Resûl kardeşlerine salât ve selâm et. âmin."

***Hüsn-i san'at*:** Güzel sanat, sanatın güzelliği.
***Cemal-i rubûbiyet*:** Cenab-ı Hakk'ın en güzel bir şekilde, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
***İnkılab-ı hakâik*:** Gerçeklerin tersine dönmesi.
***İttifaken*:** İttifakla. Herkesin tasdikiyle.
***Muhal-ender-muhal*:** İmkânsızlık içinde imkânsız olan, son derece imkânsız. ***Muhal*:** İmkânsız.
***İnkılab*:** Dönmek.
***İnkılab-ı ezdâd*:** Birbirlerine zıt olan şeylerin birbirlerine dönmeleri (Mesela adaletin zulüm olması)
***Cemal*:** Güzellik.
***Meşhud*:** Gözle görülen.
***Kat'iyyü'l-vücud*:** Kesin olarak varolan, varlığı kesin olan.
***Cemal-i rububiyet*:** Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah Teâlâ'nın güzelliği.
***Ayn-ı çirkinlik*:** Çirkinliğin ta kendisi.

Altıncı Hakikat

Bâb-ı haşmet ve sermediyet olup, ism-i Celîl ve Bâkî cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; bütün mevcudatı güneşlerden, ağaçlardan zerrelere kadar emirber nefer hükmünde teshîr ve idare eden bir haşmet-i rubûbiyet; şu misâfirhâne-i dünyada muvakkat bir hayat geçiren perişan fâniler üstünde dursun, sermedi, bâkî bir daire-i haşmet ve ebedî, âlî bir medar-ı rubûbiyet'i îcâd etmesin!

Evet şu kâinatta görünen mevsimlerin değişmesi gibi haşmetli icraât.. ve seyyârâtın tayyâre-misâl hareketleri gibi azametli harekât.. ve arzı insana beşik, güneşi halka lâmba yapmak gibi dehşetli teshirat.. ve ölmüş, kurumuş küre-i arzı diriltmek, süslendirmek gibi geniş tahvilât gösteriyor ki; perde arkasında böyle muazzam bir rubûbiyet var; muhteşem bir saltanatla hükmediyor. Böyle bir saltanat-ı rubûbiyet, kendine lâyık bir raiyyet ister ve şâyeste bir mazhar ister.

Halbuki görüyorsun; mâhiyetçe en câmi' ve mühim raiyyeti ve bendeleri, şu misâfirhâne-i dünyada perişan bir sûrette muvakkaten toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar, boşanır.

Hem bütün raiyyet, tecrübe-i hizmet için şu meydan-ı imtihanda muvakkaten bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebeddül eder.

Hem, bütün o raiyyet, Sâni-i Zülcelâl'in kıymetdâr ihsânâtının nümûnelerini ve hârika san'at antikalarını çarşı-i âlem sergilerinde, ticaret nazarında temâşâ etmek için, şu teşhirgâhta birkaç dakika durup seyrediyorlar; sonra kayboluyorlar. Şu meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider. İşte bu hâl ve şu vaziyet kat'î gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında; o sermedî saltanata medar ve mazhar olacak dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu dünyada gördüğümüz nümûnelerin ve sûretlerin en hâlis ve en yüksek asıllarıyla dolu, bağ ve hazineleri vardır. Demek, burada çabalamak, onlar içindir. Şurada çalıştırır, orada ücret

---

Sermediyet: Süreklilik, ebedîlik.
Celil: Ulu, haşmetli, celâl sahibi.
Bâki: Ebedî, daimî. Fani olmayan
Muvakkat: Geçici. Belli bir vakte mahsus. Eğreti.
Medâr-ı rubûbiyet: Rububiyetin tezahür ettiği, cereyan ettiği yer.
Teshir etmek: Emri altına sokmak
Seyyârât: Gezegenler.
Tahvilât: Değiştirmeler, değişiklikler, hâlden hâle koymalar.
Şâyeste: Yakışır, yaraşır, uygun, lâyık. ***Halk***: Mahlukat.
Müstemir: Daimî, sürekliliği olan.
Mazhar: Bir şeyin zuhur ettiği, göründüğü yer.
Tebeddül etmek: Değişmek, değişikliğe uğramak.
Teşhirgâh=Meşher: Sergi yeri.
Tahavvül etmek: Değişime uğramak, değişmek.

verir. Herkesin istidâdına göre –eğer kaybetmezse– orada bir saadeti vardır. Evet, öyle sermedî bir saltanat, muhâldir ki; şu fâniler ve zâil zeliller üstünde dursun...

Şu hakikata, şu temsil dürbünüyle bak ki: Meselâ, sen yolda gidiyorsun. Görüyorsun ki, yol içinde bir han var. Bir büyük zât, o hanı, kendine gelen misafirlerine yapmış. O misafirlerin bir gece tenezzüh ve ibretleri için, o hanın tezyinâtına milyonlar altınlar sarf ediyor.

Hem, o misafirler, o tezyinâttan pek azı ve az bir zamanda bakıp, o nîmetlerden pek az bir vakitte, az bir şey tadıp, doymadan gidiyorlar. Fakat, her misafir, kendine mahsus fotoğrafiyle, o handaki şeylerin sûretlerini alıyorlar. Hem, o büyük zâtın hizmetkârları da, misafirlerin sûret-i muamelelerini gayet dikkat ile alıyorlar ve kaydediyorlar. Hem, görüyorsun ki; o zât, her günde, o kıymetdâr tezyînâtın çoğunu tahrip eder. Yeni gelecek misafirlere, yeni tezyinâtı îcâd eder.

Bunu gördükten sonra hiç şüphen kalır mı ki: Bu yolda bu hanı yapan zâtın; dâimî, pek âlî menzilleri, hem tükenmez pek kıymetli hazineleri.. hem müstemir, pek büyük bir sehâveti vardır. Şu handa gösterdiği ikram ile, misafirlerini, kendi yanında bulunan şeylere iştihalarını açıyor. Ve onlara hazırladığı hediyelere, rağbetlerini uyandırıyor.

Aynen onun gibi, şu misâfirhâne-i dünyadaki vaziyeti, sarhoş olmadan dikkat etsen; şu "***Dokuz Esas***"ı anlarsın:

•***Birinci Esas***: Anlarsın ki; o han gibi bu dünya dahi kendi için değil.. kendi kendine de bu sûreti alması muhâldir. Belki, kâfile-i mahlûkatın gelip konmak ve göçmek için dolup boşanan, hikmetle yapılmış bir misâfirhânesidir.

•***İkinci Esas***: Hem anlarsın ki; şu hanın içinde oturanlar misafirlerdir. Onların Rabb-i Kerîm'i onları dâru's-selâm'a davet eder.[1]

•***Üçüncü Esas***: Hem anlarsın ki; şu dünyadaki tezyînât, yalnız telezzüz veya tenezzüh için değil. Çünkü; bir zaman lezzet verse, firâkıyle birçok zaman elem verir. Sana tattırır, iştihanı açar, fakat doyurmaz. Çünkü; ya onun ömrü kısa, ya senin ömrün kısadır. Doymaya kâfi değil... Demek; kıymeti

---

[1] Bkz.: Yûnus sûresi, 10/25; En'âm sûresi, 6/127.

Zâil: Göçüp gidici. Devamlı olmayan. ***Tenezzüh***: Gezinti.
Sûret-i muamele: Davranış şekli.
Menzil: Konak.
Sehâvet: Cömertlik.
Meşher: Sergi. ***Muhal***: İmkânsız.
Dâru's-selâm: Selâmet yeri. Cennet.
Telezzüz: Lezzet almak.

yüksek, müddeti kısa olan şu tezyînât, ibret içindir.(Hâşiye-1) Şükür içindir. Usûl-i dâimîsine teşvik içindir. Başka, gayet ulvî gayeler içindir.

•***Dördüncü Esas***: Hem anlarsın ki; şu dünyadaki müzeyyenat ise,(Hâşiye-2)

(Hâşiye-1) Evet, madem her şeyin kıymeti ve dekâik-i san'atı gayet yüksek ve güzel olduğu hâlde; müddeti kısa, ömrü azdır. Demek, o şeyler nümûnelerdir. Başka şeylerin sûretleri hükmündedirler. Ve madem, müşterilerin nazarlarını, asıllarına çeviriyorlar gibi bir vaziyet vardır. Öyle ise, elbette şu dünyadaki o çeşit tezyinât; bir Rahman ü Rahîm'in rahmetiyle, sevdiği ibâdına hazırladığı niam-ı Cennet'in nümûneleridir, denilebilir ve denilir ve öyledir.

(Hâşiye-2) Evet, her şeyin vücûdunun müteaddit gayeleri ve hayatının müteaddit neticeleri vardır. Ehl-i dalâletin tevehhüm ettikleri gibi dünyaya, nefislerine bakan gayelere münhasır değildir. Tâ, abesiyet ve hikmetsizlik içine girebilsin.

Belki her şeyin gâyât-ı vücûdu ve netâic-i hayatı üç kısımdır:

•***Birincisi** ve en ulvîsi*: **Sâni'ine** bakar ki; o şeye taktığı hârika-yi san'at murassaâtını, Şâhid-i Ezelî'nin nazarına resm-i geçit tarzında arz etmektir ki, o nazara bir ân-ı seyyâle yaşamak kâfi gelir. Belki; vücûda gelmeden, bilkuvve niyet hükmünde olan istidâdı yine kâfidir, işte, serîü'z-zevâl latîf masnûât ve vücûda gelmeyen, yâni sünbül vermeyen, birer hârika-yi san'at olan çekirdekler, tohumlar şu gayeyi bitemâmiha verir. Fâidesizlik ve abesiyet onlara gelmez. Demek her şey; hayatıyla, vücûduyla Sâni'inin mu'cizât-ı kudretini ve âsâr-ı san'atını teşhir edip, Sultan-ı Zülcelâl'in nazarına arz etmek birinci gayesidir.

•***İkinci kısım** gaye-i vücut ve netice-i hayat*: **Zîşuura** bakar. Yâni, her şey, Sâni-i Zülcelâl'in birer mektub-i hakâik-nümâ, birer kaside-i letâfet-nümâ, birer kelime-i hikmet-edâ hükmündedir ki; melâike ve cin ve hayvanın ve insanın enzârına arzeder.. mütâlâaya davet eder. Demek, ona bakan her zîşuura, ibret-nümâ bir mütâlâagâhdır.

•***Üçüncü kısım** gaye-i vücut ve netice-i hayat*: O şeyin **nefsine** bakar ki; telezzüz ve tenezzüh ve bekâ ve rahatla yaşamak gibi cüz'î neticelerdir.

•*Meselâ*: Azîm bir sefîne-i sultâniyede bir hizmetkârın dümencilik ettiğinin gayesi; sefîne itibariyle yüzde birisi kendisine, ücret-i cüz'iyesine ait, doksan dokuzu sultana ait olduğu gibi; her şeyin nefsine ve dünyaya ait gayesi bir ise, Sâni'ine ait doksan dokuzdur.

İşte bu teaddüd-i gâyâttandır ki; birbirine zıt ve münâfi görünen hikmet ve iktisat, cûd ve sehâ ve bilhassa nihayetsiz sehâ ile sırr-ı tevfiki şudur ki: Birer gaye nokta-yi nazarında cûd ve sehâ ⇨

Usûl-i dâimî: Daimî olan asıllar.
Müzeyyenât: Süslü şeyler, süslendirilmiş nimetler.
Vücud: Varlık, mevcudiyet.
Müteaddid: Birçok, farklı farklı.
Tevehhüm etmek: Kafada kurma, kuruntuya kapılma.
Münhasır: Mahsus, sınırlı, has.
Gâyât-ı vücud: Varlığın, mevcudiyetin gayeleri.
Netâic-i hayat: Hayatın neticeleri
Ulvî: Yüce.
Sâni': Yaradan.
Harika-i san'at: Sanat harikası.
Murassaât: Kıymetli bir şekilde yapılmış şeyler.
Şahid-i Ezelî: Her şeyi gören, müşahede eden ezelî Zat (Allah c.c.)
Resm-i geçit: Geçit töreni.
Ân-ı seyyâle: Su gibi akıp giden bir an.
İstidat: Kabiliyet.
Bilkuvve: Henüz ortaya çıkmadığı hâlde potansiyel olarak var olma
Serîü'z-zevâl: Hızla göçüp giden.
Bitemâmihâ: Tamamiyle.
Mu'cizat-ı kudret: Kudretin ortaya koyduğu mucizeler.
Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri.
Teşhir etmek: Sergilemek.
Zîşuur: Şuurlu, akıl sahibi varlık(lar)
Mektub-i hakâik-nümâ: Hakikatleri, gerçekleri bildiren mektup.
Kaside-i letâfetnümâ: İnceliklerle dolu kaside.
Kelime-i hikmet-edâ: Hikmetli söz
Melâike: Melekler.
Enzâr: Nazarlar, bakışlar, gözler.
Mütalaa: Araştırma, inceleme, tetkik etme, okuma.
İbret-nümâ: İbretli, ibretler ortaya koyan.
Telezzüz: Lezzet alma.
Mütalâagâh: Araştırma yeri, okuma mekânı.
Tenezzüh: Gezip tozma.
Cüz'î: Küçük, ehemmiyetsiz.
Sefine-i sultaniye: Sultanın gemisi.
Ücret-i cüz'iye: Az, kıymetsiz ücret
Taaddüd-i gâyât: Bir şeyin birçok gayesinin olması.
Münafi: Ters, uyuşmayan.
Cûd u sehâ: El açıklığı, cömertlik.
Sırr-ı tevfik: Bir arada bulunma sırrı, hikmeti.
Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş.

Cennet'te ehl-i îmân için rahmet-i Rahman'la iddihar olunan nîmetlerin nümûneleri, sûretleri hükmündedir.

•***Beşinci Esas***: Hem anlarsın ki; şu fânî masnûât fenâ için değil, bir parça görünüp mahvolmak için yaratılmamışlar. Belki, vücutta kısa bir zaman toplanıp, matlûb bir vaziyet alıp; tâ sûretleri alınsın, timsâlleri tutulsun, mânâları bilinsin, neticeleri zaptedilsin... Meselâ, ehl-i ebed için dâimî manzaralar nescedilsin. Hem, âlem-i bekâda başka gayelere medar olsun.

Eşya bekâ için yaratıldığını, fenâ için olmadığını; belki, sûreten fenâ ise de, tamam-ı vazife ve terhis olduğu bununla anlaşılıyor ki; fânî bir şey bir cihetle fenâya gider, çok cihetlerle bâkî kalır.

Meselâ; kudret kelimelerinden olan şu çiçeğe bak ki; kısa bir zamanda o çiçek tebessüm edip bize bakar der-akab, fenâ perdesinde saklanır. Fakat, senin ağzından çıkan kelime gibi o gider; fakat, binler misâllerini kulaklara tevdi eder. Dinleyen akıllar adedince, mânâlarını akıllarda ibkâ eder. Çünkü, vazifesi olan ifade-i mânâ bittikten sonra kendisi gider. Fakat, onu gören her şeyin hafızasında zâhirî sûretini ve her bir tohumunda mânevî mâhiyetini bırakıp öyle gidiyor. Güya her hafıza ile her tohum, hıfz-ı zîneti için birer fotoğraf ve devam-ı bekâsı için birer menzildirler.

En basit mertebe-i hayatta olan masnû' böyle ise, en yüksek tabaka-yi hayatta ve ervâh-ı bâkiye sahibi olan insan; ne kadar bekâ ile alâkadar ol-

---

⇨ hükmeder. İsm-i Cevâd tecelli eder. Meyveler, hubûblar, o tek gaye nokta-yi nazarında bigayr-i hisabdır. Nihayetsiz cûdu gösteriyor. Fakat, umum gayeler nokta-yi nazarında, hikmet hükmeder, ism-i Hakîm tecelli eder. Bir ağacın ne kadar meyveleri var, belki her meyvenin o kadar gayeleri vardır ki; beyan ettiğimiz üç kısma tefrik edilir. Şu umum gayeler, nihayetsiz bir hikmeti ve iktisadı gösteriyor. Zıt gibi görünen nihayetsiz hikmet, nihayetsiz cûd ile, sehâ ile içtima ediyor.

◆*Meselâ*: Asker ordusunun bir gayesi, temin-i âsâyiştir. Bu gayeye göre ne kadar asker istersen var ve hem pek fazladır. Fakat, hıfz-ı hudut ve mücâhede-i a'dâ gibi sâir vazifeler için, bu mevcut ancak kâfi gelir. Kemâl-i hikmetle muvazenededir, işte hükümetin hikmeti, haşmet ile içtima ediyor. O hâlde, o askerlikte fazlalık yoktur denilebilir...

İsm-i Cevâd: Cenab-ı Hakk'ın, 'cömertliğinin sınırı olmayan' anlamındaki ismi.
Tecelli etmek: Görünmek, parıldamak.
Hubublar: Taneler, tohumlar, taneli bitkiler, tahıl, hububat.
Bigayr-i hisâb: Hesapsız, sayısız, pek çok.
İsm-i Hakîm: Cenab-ı Hakk'ın, 'her işini hikmetle yapan' anlamındaki ismi.
İçtima etmek: Bir araya gelmek, bir arada bulunmak.
Tefrik edilmek: Ayrılmak.
Temin-i asayiş: Asayişi, düzeni temin etmek.
Hıfz-ı hudud: Sınırları koruma.
Mücahede-i a'dâ: Düşmanlarla savaş.
Kemal-i hikmetle muvazenededir: Tam bir hikmet ölçüsündedir, gayet hikmetlidir.
Haşmet: Büyüklük, heybet.
İddihar olunan: Biriktirilen, bir yerde toplanan, yığılan.
Matlub: Arzu edilen, istenilen.
Ehl-i ebed: Ebedî olanlar.
Medar: Bir şeyin cereyan ettiği yer
Fenâ: Fanilik, yok olma, geçip gitme.
Nescetmek: Dokumak.
Der-akab: Hemen akabinde, hemen arkasından.
Tevdî' etmek: Emanet etme, bırakma.
İbkâ etmek: Bırakmak, bâkîleştirmek.
İfade-i mânâ: Bir mana ifade etme
Hıfz-ı zînet: Zinetin korunması, muhafaza edilmesi.
Mertebe-i hayat: Hayat seviyesi, hayat çeşidi.
Masnu: Yaratık.
Ervah-ı bâkiye: Ebedî olan ruhlar

duğu anlaşılır. Çiçekli ve meyveli koca nebâtâtın bir parça ruha benzeyen her birinin kanun-i teşekkülâtı, timsâl-i sûreti zerrecikler gibi tohumlarda kemâl-i intizamla, dağdağalı inkılâblar içinde ibkâ ve muhafaza edilmesiyle; gayet cem'iyetli ve yüksek bir mâhiyete mâlik, haricî bir vücut giydirilmiş, zîşuur, nûrânî bir kanun-i emrî olan rûh-i beşer, ne derece bekâ ile merbut ve alâkadar olduğu anlaşılır.

•***Altıncı Esas***: Hem anlarsın ki; insan, ipi boğazına sarılıp, istediği yerde otlamak için başıboş bırakılmamıştır; belki, bütün amellerinin sûretleri alınıp yazılır ve bütün fiillerinin neticeleri muhasebe için zaptedilir.[1]

•***Yedinci Esas***: Hem anlarsın ki; güz mevsiminde; yaz, bahar âleminin güzel mahlûkatının tahribatı îdam değil; belki, vazifelerinin tamamıyla terhisatıdır.[(Hâşiye)] Hem, yeni baharda gelecek mahlûkata yer boşaltmak için tefrîğâttır ve yeni vazifedârlar gelip konacak ve vazifedar mevcudatın gelmesine yer hazırlamaktır ve ihzârâttır. Hem zîşuura vazifesini unutturan gafletten ve şükrünü unutturan sarhoşluktan îkazât-ı sübhâniye'dir.

•***Sekizinci Esas***: Hem anlarsın ki; şu fânî âlemin sermedî Sâni'i için başka ve bâkî bir âlemi var ki, ibâdını oraya sevk ve ona teşvik eder.

•***Dokuzuncu Esas***: Hem anlarsın ki; öyle bir Rahman, öyle bir âlemde, öyle has ibâdına, öyle ikramlar edecek, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne kalb-i beşere hutûr etmiştir.[2] Âmennâ...

---

[1] Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

[(Hâşiye)] Evet, rahmetin erzak hazinelerinden olan bir şecerenin uçlarında ve dallarının başlarındaki meyveler, çiçekler, yapraklar ihtiyar olup, vazifelerinin hitama ermesiyle gitmelidirler; tâ, arkalarından akıp gelenlere kapı kapanmasın. Yoksa, rahmetin vüs'atına ve sâir ihvanlarının hizmetine sed çekilir. Hem kendileri, gençlik zevâliyle hem zelil, hem perişan olurlar.

İşte bahar dahi, mahşer-nümâ bir meyvedar ağaçtır. Her asırdaki insan âlemi, ibret-nümâ bir şeceredir. Arz dahi, mahşer-i acâib bir şecere-i kudrettir. Hattâ dünya dahi, meyveleri âhiret pazarına gönderilen bir şecere-i hayret-nümâdır.

[2] Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *cennet* 15, *tefsîru sûre* (32) 2, (56) 1; İbn Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikak* 98, 105; Müsned 2/313, 370, 407, 416, 438, 462, 466, 495, 506, 5/334.

Kanun-i teşekkülât: Oluşum ve gelişiminin kanunu, formülü.
Cem'iyetli: Câmi', geniş, kapsamlı, içinde çok şey barındıran.
Haricî vücud giymek: Varlık sahasına çıkmak, maddî veya mânevî bir varlığa sahip olmak.
Kanun-i emrî: Cenâb-ı Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık.
Merbut: Bağlı, irtibatlı.
İ'dam: Bir daha varolmamak üzere yok etme.
Şecere: Ağaç.
Vüs'at: Genişlik.
Hitâma ermek: Sona ermek.
İhvanlar: Kardeşler, arkadaşlar.
Mahşer-nümâ: Mahşeri andıran.
Meyvedar: Meyveli, meyve veren.
Arz: Yeryüzü, dünya.
Mahşer-i acaib: Normalden farklı, harika türünden şeylerin toplu hâlde bulunduğu yer.
Şecere-i kudret: Kudret ağacı, Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu ağaç.
Şecere-i hayret-nümâ: Hayret veren ağaç.
Tefrîğât: Dolu bir şeyin içini boşaltma.
Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi (varlıklar)
İbâd: Kullar.
Hutûr etme: Akla gelme, hatıra gelme.

Yedinci Hakikat

Bâb-ı hıfz ve hafîziyet olup, İsm-i Hafîz ve Rakîb'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gökte, yerde, karada, denizde; yaş-kuru, küçük-büyük, âdi-âlî her şeyi, kemâl-i intizam ve mîzan içinde muhafaza edip, bir türlü muhasebe içinde neticelerini eleyen bir hafîziyet; insan gibi büyük bir fıtratta, hilâfet-i kübrâ gibi bir rütbede,[1] emânet-i kübrâ[2] gibi büyük vazifesi olan beşerin, rubûbiyet-i âmmeye temas eden amelleri ve fiilleri muhafaza edilmesin! Muhasebe eleğinden geçirilmesin! Adalet terazisinde tartılmasın! Şâyeste ceza ve mükâfat çekmesin! Hayır, asla!..

Evet, şu kâinatı idare eden Zât, her şeyi nizam ve mîzan içinde muhafaza ediyor. Nizam ve mîzan ise; ilim ile hikmet ve irâde ile kudretin tezahürüdür. Çünkü görüyoruz, her masnû'; vücûdunda, gayet muntazam ve mevzûn yaratılıyor. Hem, hayatı müddetince değiştirdiği sûretler dahi, birer intizamlı olduğu hâlde, hey'et-i mecmuası da bir intizam tahtındadır.

Zîrâ görüyoruz ki: Vazifesinin bitmesiyle ömrüne nihayet verilen ve şu âlem-i şehâdetten göçüp giden her şeyin; Hafîz-i Zülcelâl, birçok sûretlerini elvâh-ı mahfûza hükmünde olan[Hâşiye] hâfızalarda ve bir türlü misâlî âyinelerde hıfzedip, ekser tarihçe-i hayatını çekirdeğinde, neticesinde nakşedip yazıyor. Zâhir ve bâtın âyinelerde ibka ediyor. Meselâ: Beşerin hâfızası, ağacın meyvesi, meyvenin çekirdeği, çiçeğin tohumu, kanun-i hafîziyetin azamet-i ihâtasını gösteriyor.

Görmüyor musun ki: Koca baharın hep çiçekli, meyveli bütün mevcudatı ve bunların kendilerine göre bütün sahâif-i a'mâli ve teşkilâtının kanunları ve sûretlerinin timsâlleri; mahdud bir miktar tohumcuklar içlerinde yaza-

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[2] Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

[Hâşiye] Yedinci Sûret'in hâşiyesine bak.

Hıfz=Hafîziyet: Muhafaza etme, saklama, zayi etmeme.
Hafîz: Her şeyi muhafaza eden, hiçbir şeyi zayi etmeyen.
Rakîb: Görüp gözeten, kontrol eden.
Emanet-i kübrâ: En büyük emanet
İntizam tahtında: Düzen, intizam altında.
Masnu': Yaratık.
Hilâfet-i kübrâ: İnsanın eşya ve hâdiselerin sırlarına vakıf olup, Allah'ın istediği istikamette tabiata müdahele etme donanımında yaratılması, Allah'ın ilk insanın şahsında insanoğluna lutfettiği mânevî pâye.
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya.
Elvâh-ı mahfûza: Muhafaza edilen levhalar, korunmuş tablolar.
Zâhir-bâtın: Dış, iç.
İbkâ etmek: Ebedîleştirmek. Sonrası için saklamak.
Azamet-i ihatası: Kapsadığı alanın büyüklüğü.
Sahâif-i a'mâl: Yapılan işlerin yazıldığı sayfalar.
Mahdud: Sınırlı, sınırları belli, dar.

rak, muhafaza ediliyor. İkinci bir baharda, onlara göre bir muhasebe içinde sahife-i amellerini neşredip, kemal-i intizam ve hikmet ile koca diğer bir bahar âlemini meydana getirmekle; hafîziyetin ne derece kuvvetli ihâta ile cereyan ettiğini gösteriyor. Acaba geçici, âdi, bekâsız, ehemmiyetsiz şeylerde böyle muhafaza edilirse, âlem-i gaybda, âlem-i âhirette, âlem-i ervâhta rubûbiyet-i âmmede mühim semere veren beşerin amelleri hıfz içinde gözetilmek sûretiyle, ehemmiyetle zaptedilmemesi kabil midir! Hayır ve asla!..

Evet şu hafîziyet'in bu sûrette tecellisinden anlaşılıyor ki: Şu mevcudatın Mâlik'i, mülkünde cereyan eden her şeyin inzibatına büyük bir ihtimamı var. Hem, hâkimiyet vazifesinde nihayet derecede dikkat eder. Hem, rubûbiyet-i saltanatında gayet ihtimamı gözetir. O derece ki, en küçük bir hâdiseyi, en ufak bir hizmeti yazar, yazdırır. Mülkünde cereyan eden her şeyin sûretini müteaddit şeylerde hıfzeder.

Şu hafîziyet işaret eder ki: Ehemmiyetli bir muhasebe-i a'mâl defteri açılacak ve bilhassa mâhiyetçe en büyük, en mükerrem, en müşerref bir mahlûk olan insanın büyük olan amelleri, mühim olan fiilleri; mühim bir hesap ve mîzana girecek, sahife-i amelleri neşredilecek.

Acaba, hiç kabil midir ki; insan, hilâfet[1] ve emânetle[2] mükerrem olsun, rubûbiyet'in külliyat-ı şuûnuna şahit olarak kesret dairelerinde, vahdâniyet-i ilâhiye'nin dellâllığını ilân etmekle, ekser mevcudatın tesbihât ve ibadetlerine müdâhale edip zâbitlik ve müşâhitlik derecesine çıksın da; sonra kabre gidip, rahatla yatsın ve uyandırılmasın! Küçük-büyük her amellerinden suâl edilmesin! Mahşer'e gidip mahkeme-i kübrâ'yı görmesin! Hayır ve asla!..

Hem, bütün gelecek zamanda olan[Hâşiye] mümkinâta kâdir olduğuna,

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[2] Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

[Hâşiye] Evet, zaman-ı hâzırdan, tâ iptidâ-yi hilkat-ı âleme kadar olan zaman-ı mâzi, umumen vukûâttır. Vücûda gelmiş her bir günü, her bir senesi, her bir asrı; birer satırdır, birer sahifedir, birer kitaptır ki, kalem-i kader ile tersim edilmiştir. Dest-i kudret, mu'cizât-ı âyâtını onlarda kemâl-i ⇨

Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinemeyen âlem.
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.
İnzibat: Sağlam olma, işlerin yolunda olması.
İhtimam: Önem vermek, özen göstermek.
Müteaddid: Türlü türlü, birçok, değişik.
Muhasebe-i a'mâl: Yapılan işlerden hesaba çekilme.
Külliyat-ı şuûn: İşlerin, hâllerin, keyfiyetlerin külliliği, bütün şeylerle ilgili olması.
Vahdaniyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın birliği.
Mahkeme-i kübrâ: En büyük mahkeme.
Mümkinat: Olması mümkün olan, varlığı zarurî olmayan şeyler. Varlığı zarurî olan Cenab-ı Hakk'a nisbetle mahlukat.
Zaman-ı hâzır: Şu an, şimdiki zaman.
İbtidâ-i hilkat-ı âlem: Varlığın, kâinatın yaratılışının başlangıcı.
Zaman-ı mazi: Geçmiş zaman.
Vukûât: Vak'alar, olup bitmiş şeyler
Kalem-i kader: Kader kalemi.
Tersîm etmek: Resmetmek, çizmek
Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti.
Mu'cizat-ı âyât: Âyetlerin mucizeleri

bütün geçmiş zamandaki mu'cizât-ı kudreti olan vukûâtı şehâdet eden ve kıyâmet ve haşre pek benzeyen kış ile baharı her vakit bilmüşâhede îcâd eden bir Kadîr-i Zülcelâl'den, insan nasıl ademe gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir.

Madem bu dünyada ona lâyık muhasebe görülüp hüküm verilmiyor. *Elbette bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâya gidecektir.*

⇨ hikmet ve intizam ile yazmıştır. Şu zamandan tâ kıyâmet'e, tâ Cennet'e, tâ ebede kadar olan zaman-ı istikbâl; umumen imkânattır. Yâni, mazi vukûâttır, istikbâl imkânattır.

İşte o iki zamanın iki silsilesi birbirine karşı mukabele edilse; nasıl ki dünkü günü halkeden ve o güne mahsus mevcudatı îcad eden Zât; yarınki günü mevcudatiyle halketmeye muktedir olduğu hiçbir vecihle şüphe götürmez. Öyle de, şüphe yoktur ki; şu meydan-ı garâib olan zaman-ı mâzinin mevcudatı ve hârikaları, bir Kadîr-i Zülcelâl'in mu'cizâtıdır. Kat'î şehâdet ederler ki, o Kadîr, bütün istikbâlin, bütün mümkinâtın îcadına, bütün acâibinin izharına muktedirdir.

Evet, nasıl ki, bir elmayı halkedecek; elbette dünyada bütün elmaları halketmeye ve koca baharı îcad etmeye muktedir olmak gerektir. Baharı îcad etmeyen, bir elmayı îcad edemez. Zira o elma, o tezgâhta dokunuyor. Bir elmayı îcad eden, bir baharı îcad edebilir. Bir elma; bir ağacın, belki bir bahçenin, belki bir kâinatın misâl-i musağğarıdır. Hem san'at itibariyle koca ağacın bütün tarih-i hayatını taşıyan elmanın çekirdeği itibariyle öyle bir hârika-yi san'attır ki; onu öylece îcad eden, hiçbir şeyden âciz kalmaz. Öyle de, bugünü halkeden, kıyâmet gününü halkedebilir ve baharı îcad edecek, haşrin icadına muktedir bir Zât olabilir. Zaman-ı mazinin bütün âlemlerini zamanın şeridine kemâl-i hikmet ve intizam ile takıp gösteren; elbette istikbâl şeridine dahi başka kâinatı takıp gösterebilir ve gösterecektir. Kaç Söz'lerde, bilhassa Yirmi İkinci Söz'de gayet kat'î isbat etmişiz ki: "*Her şeyi yapamayan hiçbir şeyi yapamaz ve bir tek şeyi halkeden her şeyi yapabilir. Hem, eşyanın îcadı bir tek Zât'a verilse, bütün eşya, bir tek şey gibi kolay olur ve sühûlet peydâ eder; eğer müteaddit esbâba verilse ve kesrete isnad edilse, bir tek şeyin îcâdı, bütün eşyanın îcâdı kadar müşkilâtlı olur ve imtinâ' derecesinde suûbet peydâ eder...*"

Kemal-i hikmet ve intizam ile: Mükemmel, eksiksiz bir hikmet ve düzenle.
Zaman-ı istikbal: Gelecek zaman
İmkânat: Olması imkân dahilinde olan, mümkün olan şeyler.
Silsile: Olaylar zinciri, dizisi.
Halk etmek: Yaratmak.
İcad etmek: Varetmek, yaratmak.
Muktedir olmak: Yapabilmek, gücü yetmek.
Meydan-ı garâib: Hayret verici, hayranlık uyandırıcı şeylerin alanı.
Kadîr: Her şeye gücü yeten (Allah celle celâlüh)
Mümkinât: Olması ya da olmaması zarurî olmayan şeyler. Allah'tan başka her şey. Mahlukat.
Acâib: Normalden farklı, olağanüstü şeyler.
İzhâr: Göstermek, ortaya koymak.
Misal-i musaggar: Küçültülmüş model.
Tarih-i hayat: Hayat tarihi, yaşanacak şeyler.
Harika-i sanat: Sanat harikası.
Eşya: Varlıklar, mahlukat, kâinat.
Sühûlet peydâ etmek: Kolaylaşmak.
Müteaddid: Birçok, çeşitli.
Kesret: Çokluk.
İsnad etmek: Dayandırmak, bağlamak.
İmtinâ': İmkânsızlık.
Suûbet: Zorluk.
Mu'cizât-ı kudreti: Kudretinin ortaya koyduğu mucizeler.
Vaad: Yapılacak iyi şeylere mükâfat sözü verme.
Vaîd: Yapılacak kötü şeylere karşı ceza vermekle tehdit etme.

Sekizinci Hakikat

Bâb-ı vaad ve vaîd'dir. İsm-i Cemîl ve Celîl'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Alîm-i mutlak ve Kadîr-i mutlak olan, şu masnûâtın Sâni'i; bütün enbiyânın tevâtürle haber verdikleri ve bütün sıddıkîn ve evliyânın icmâ ile şehâdet ettikleri mükerrer vaad ve vaîd-i ilâhî'sini yerine getirmeyip, –hâşâ– acz ve cehlini göstersin. Halbuki; vaad ve vaîdinde bulunduğu emirler, kudretine hiç ağır gelmez; pek hafif ve pek kolay... Geçmiş baharın hesapsız mevcudatını gelecek baharda kısmen aynen(Hâşiye-1) kısmen mislen(Hâşiye-2) iadesi kadar kolaydır.

İfâ-yi vaad ise; hem bize, hem her şeye hem kendisine, hem saltanat-ı rubûbiyet'ine pek çok lâzımdır.

Hulfü'l-vaad ise; hem izzet-i iktidarına zıttır, hem ihâta-yi ilmiyesine münâfidir. Zîrâ hulfü'l-vaad, ya cehilden, ya aczden gelir.

Ey münkir! Bilir misin ki; küfür ve inkârın ile ne kadar ahmakça bir cinâyet işliyorsun ki; kendi yalancı vehmini, hezeyâncı aklını, aldatıcı nefsini tasdik edip, hiçbir veçhile, hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir veçhile, hilâf O'nun izzetine ve haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen şeyler ve işler, sıdkına ve hakkâniyetine şehâdet eden bir Zât'ı tekzib ediyorsun! Nihayetsiz küçüklük içinde nihayetsiz büyük cinâyet işliyorsun! Elbette, ebedî, büyük cezaya müstahak olursun. Bâzı ehl-i Cehennem'in bir dişi, dağ kadar olması; cinâyetinin büyüklüğüne bir mikyas olarak haber verilmiş.[1] Misâlin şu yolcuya benzer ki; güneşin ziyâsından gözünü kapar, kafası içindeki hayâline bakar. Vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvir etmek istiyor.

Madem şu mevcudat, hak söyleyen sâdık kelimeleri; şu hâdisât-ı kâinat, doğru söyleyen nâtık âyetleri olan Cenâb-ı Hak vaad etmiş. Elbette yapacaktır. *Bir mahkeme-i kübrâ açacaktır. Bir saadet-i uzmâ verecektir.*

(Hâşiye-1) Ağaç ve otların kökleri gibi...

(Hâşiye-2) Yapraklar, meyveler gibi...

[1] Bkz.: Müslim, *cennet* 44; Tirmizî, *sıfatü cehennem* 3; İbn Mâce, *zühd* 38; Müsned 2/26, 328, 334, 537, 3/29, 366.

Vaad: Yapılacak iyi şeylere mükâfat sözü verme.
Vaîd: Yapılacak kötü şeylere karşı ceza vermekle tehdit etme.
Alîm-i Mutlak: Her şeyi bilen (Allah celle celâlüh)
İade: Geri vermek.
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten (Allah celle celâlüh)
İcmâ': Bir mesele üzerinde ittifak etmek.
Tevâtür: Bir haberi, yalan ihtimalini akla getirmeyecek kadar çok ve muhtelif kimselerin nakletmesi
Îfâ-yi vaad: Sözünü yerine getirmek.
Mikyas: Ölçü.
Hulfü'l-vaad: Sözünden dönmek.
İzzet-i iktidar: Kudretin izzeti, onuru
İhâta-yi ilmiye: İlmî enginlik.
Tenvir etmek: Aydınlatmak.

Dokuzuncu Hakikat

Bâb-ı ihyâ ve imâte'dir. İsm-i Hayy u Kayyûm'un, Muhyî ve Mümît'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; ölmüş, kurumuş koca Arz'ı ihyâ eden ve o ihyâ içinde her biri, beşer haşri gibi acîb, üç yüz binden ziyâde envâ-ı mahlûkatı haşr ve neşredip kudretini gösteren ve o haşr ve neşr içinde nihayet derecede karışık ve ihtilât içinde, nihayet derecede imtiyaz ve tefrik ile ihâta-yi ilmiyesini gösteren ve bütün semâvî fermanlarıyla beşerin haşrini vaadetmekle, bütün ibâdının enzârını saadet-i ebediyeye çeviren ve bütün mevcudatı baş-başa, omuz-omuza, el-ele verdirip, emir ve irâdesi dairesinde döndürüp birbirine yardımcı ve musahhar kılmakla azamet-i rubûbiyet'ini gösteren; ve beşeri, şecere-i kâinatın en câmi' ve en nâzik ve en nâzenîn, en nâzdar, en niyâzdar bir meyvesi yaratıp, kendine muhatap ittihaz ederek her şeyi ona musahhar kılmakla, insana bu kadar ehemmiyet verdiğini gösteren bir Kadîr u Rahîm, bir Alîm ü Hakîm; kıyâmeti getirmesin! Haşr'i yapmasın ve yapamasın! Beşeri ihyâ etmesin veya edemesin! Mahkeme-i kübrâ'yı açamasın! Cennet ve Cehennem'i yaratamasın! Hâşâ ve kellâ!..

Evet, şu âlemin Mutasarrıf-ı Zîşân'ı, her asırda, her senede, her günde bu dar, muvakkat rûy-i zeminde haşr-i ekber'in ve meydan-ı kıyâmet'in pek çok emsâlini ve nümûnelerini ve işârâtını îcâd ediyor.

Ezcümle: Haşr-i baharîde görüyoruz ki: Beş-altı gün zarfında küçük ve büyük hayvanât ve nebâtâttan üç yüz binden ziyâde envâı haşredip neşrediyor. Bütün ağaçların, otların köklerini ve bir kısım hayvanları aynen ihyâ edip iade ediyor. Başkalarını ayniyet derecesinde bir misliyet sûretinde îcâd ediyor. Halbuki, maddeten farkları pek az olan tohumcuklar, o kadar karışmışken kemâl-i imtiyaz ve teşhîs ile o kadar sür'at ve vüs'at ve sühûlet içinde kemâl-i intizam ve mîzan ile altı gün veya altı hafta zarfında ihyâ ediliyor.

İhyâ: Hayat verme, hayatdar kılma, diriltme. ***İmâte***: Öldürme, cansız kılma, canını alma.
Hayy: Hayatdar olan ve hayatı, varlığı ezelî-ebedî olan (Allah c.c.)
Kayyûm: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı O'na bağlı olan (Allah c.c.)
Muhyî: Hayat veren, dirilten.
Mümît: Cansız kılan, ölümü veren
Enva'-ı mahlukat: Yaratık türleri, cinsleri.
İmtiyaz: Benzerlerinden ayrılma, ayrıcalıklı olma. ***İbâd***: Kullar.
Tefrik: Farklı kılma, ayırma.
Müsahhar: Emre amade. Birinin emrine, isteğine göre hareket eden. ***Enzâr***: Nazarlar, bakışlar.
Şecere-i kâinat: Kâinat ağacı.
Câmi': Kapsamlı, mahiyeti engin.
İttihaz etmek: Edinmek.
Mutasarrıf: Bir şey üzerinde tasarruf etme, hükmetme hakkını elinde bulunduran.
Zîşan: Şanlı, şan sahibi.
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya.
Haşr-i baharî: Baharda canlıların dirilmesi.
Ayniyet: Aynı olma, ta kendisi olma. ***Envâ'***: Türler, cinsler.
Misliyet: Bir şeyin benzeri olma, benzerlik. ***Sühûlet***: Kolaylık.
Kemal-i imtiyaz ve teşhis: Mükemmel bir şekilde birini diğerinden ayırma, ayrıcalık verme, tanıma. ***Vüs'at***: Genişlik.

Hiç kabil midir ki, bu işleri yapan Zât'a bir şey ağır gelebilsin! Semâvât ve arzı altı günde halkedemesin! İnsanı bir sayha ile haşredemesin! Hâşâ?

Acaba; mu'ciznümâ bir kâtip bulunsa, hurufları, ya bozulmuş veya mahvolmuş üç yüz bin kitabı, tek bir sahifede karıştırmaksızın, galatsız, sehivsiz, noksansız, hepsini beraber, gayet güzel bir sûrette bir saatte yazarsa; birisi sana dese: "Şu kâtip, kendi te'lif ettiği senin suya düşmüş olan kitabını yeniden, bir dakika zarfında hafızasından yazacak." Sen diyebilir misin ki: "Yapamaz ve inanmam..."

Veyahut, bir sultân-ı mu'cizekâr, kendi iktidarını göstermek için veya ibret ve tenezzüh için bir işaretle dağları kaldırır, memleketleri tebdil eder. Denizi karaya çevirdiğini gördüğün hâlde; sonra görsen ki; büyük bir taş dereye yuvarlanmış. O zâtın kendi ziyâfetine davet ettiği misafirlerin yolunu kesmiş, geçemiyorlar. Biri sana dese: "O zât, bir işaretle o taşı, ne kadar büyük olursa olsun kaldıracak veya dağıtacak. Misafirlerini yolda bırakmayacak." Sen desen ki: "Kaldırmaz veya kaldıramaz..."

Veyahut, bir zât bir günde, yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: "O zât bir boru sesiyle, efrâdı, istirahat için dağılmış olan taburları toplar. Taburlar, nizamı altına girerler." Sen desen ki: "İnanmam!" Ne kadar divânece hareket ettiğini anlarsın...

İşte şu üç temsili fehmettin ise, bak! Nakkâş-ı Ezelî, gözümüzün önünde kışın beyaz sahifesini çevirip, bahar ve yaz yeşil yaprağını açıp, rûy-i arzın sahifesinde üç yüz binden ziyâde envâı, kudret ve kader kalemiyle ahsen-i sûret üzere yazar. Birbiri içinde, birbirine karışmaz. Beraber yazar. Birbirine mâni olmaz. Teşkilce, sûretçe birbirinden ayrı, hiç şaşırtmaz. Yanlış yazmaz.

Evet, en büyük bir ağacın ruh programını, bir nokta gibi en küçük bir çekirdekte dercedip, muhafaza eden Zât-ı Hakîm-i Hafîz; "Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder." denilir mi?

Ve küre-i arzı bir sapan taşı gibi çeviren Zât-ı Kadîr; âhiret'e giden misafirlerinin yolunda, "Nasıl bu Arz'ı kaldıracak veya dağıtacak." denilir mi?

Hem, hiçten, yeniden bütün zîhayatın ordularını bütün cesedlerinin taburlarında kemâl-i intizamla, zerrâtı emr-i كُنْ فَيَكُونُ[1] ile kaydedip yerleşti-

[1] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Sayha: Nârâ. (Hz. İsrafil'in (a.s.) sûru üflemesine işaret)
Hurûf: Harfler.
Galat: Yanlış. Yanılma.
Sehiv: Hata yapma, yanılma.
Efrâd: Fertler, bireyler.
Fehmetmek: Anlamak.
Nakkaş: Nakış yapan, işleyen.
Zât-ı Hakîm-i Hafîz: Her işini hikmetli yapan, her şeyi muhafaza eden, hiçbir şeyi ihmal etmeyen Zat.
Ahsen-i sûret üzere: En güzel surette, en güzel biçimde.
Zât-ı Kadîr: Her şeye gücü yeten Zat.
Zerrât: Zerreler (= Maddenin en küçük parçaları)

ren, ordular îcâd eden Zât-ı Zülcelâl; tabur-misâl cesedin nizamı altına girmekle, "Birbiriyle tanışan zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yi asliyesini bir sayha ile nasıl toplayabilir." denilir mi?

Hem, bu bahar haşrine benzeyen, dünyanın her devrinde, her asrında, hattâ gece-gündüzün tebdilinde, hattâ cevv-i havada bulutların îcâd ve ifnâsında, haşr'e nümûne ve misâl ve emâre olacak ne kadar nakışlar yaptığını gözünle görüyorsun. Hattâ eğer hayâlen bin sene evvel kendini farz etsen, sonra zamanın iki cenâhı olan mazi ile müstakbeli birbirine karşılaştırsan; asırlar, günler adedince misâl-i haşir ve kıyâmetin nümûnelerini göreceksin. Sonra, bu kadar nümûne ve misâlleri müşâhede ettiğin hâlde, haşr-i cismânîyi akıldan uzak görüp istib'âd etmekle inkâr etsen; ne kadar divanelik olduğunu sen de anlarsın...

Bak! Fermân-ı A'zam, bahsettiğimiz hakikate dair ne diyor:

فَانْظُرْ إِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [1]

Elhâsıl: Haşre mâni hiçbir şey yoktur. Muktazî ise, her şeydir.

Evet, mahşer-i acâib olan şu koca arzı, âdi bir hayvan gibi imâte ve ihyâ eden ve beşer ve hayvana hoş bir beşik, güzel bir gemi yapan ve güneşi onlara şu misafirhânede ışık verici ve ısındırıcı bir lâmba eden, seyyârâtı meleklerine tayyâre yapan bir Zât'ın, bu derece muhteşem ve sermedî rubûbiyet'i ve bu derece muazzam ve muhît hâkimiyeti; elbette, yalnız böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekâsız, nâkıs, tekemmülsüz umûr-i dünya üzerinde kurulmaz ve durmaz.

Demek, O'na şâyeste, dâimî, berkarar, zevâlsiz, muhteşem bir diyar-ı âher var. Başka bâkî bir memleketi vardır. Bizi onun için çalıştırır. Oraya davet eder ve oraya nakledeceğine; zâhirden hakikate ge-

---

[1] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkiyle kadîrdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Eczâ-yi asliye: Asli parçalar, temel unsurlar.
Cevv-i hava: Hava, hava boşluğu
İcâd ü ifnâ: Var etme ve yok etme
Cenâh: Taraf, kanat.
Haşr-i cismânî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda bedenen de diriltilmesi.
İstib'âd etmek: İhtimal vermemek, akla uzak görmek.
Ferman-ı A'zam: En büyük ferman, buyruk, Kur'ân-ı Kerîm.
Muktazî: Gerektiren, gerektirici sebep.
Müteğayyir: Değişken, değişip duran.
Mahşer-i acâib: Normalden farklı, harika türünden şeylerin toplu hâlde bulunduğu yer.
Seyyârât: Seyyareler, gezegenler.
Umûr-i dünya: Dünya işleri, dünya durumları.
Diyar-ı âher: Başka diyar, başka memleket.

çen ve kurb-i huzuruna müşerref olan bütün ervâh-ı neyyire ashabı, bütün kulûb-i münevvere aktâbı, bütün ukûl-i nurâniye erbabı şehâdet ediyorlar ve bir mükâfat ve mücâzât ihzâr ettiğini, müttefikan haber veriyorlar ve mükerreren pek kuvvetli vaad ve pek şiddetli tehdid eder, naklederler.

Hulfü'l-vaad ise; hem zillet, hem tezellüldür. Hiçbir cihetle celâl-i kudsiyetine yanaşamaz. Hulfü'l-vaîd ise; ya afvdan, ya aczden gelir. Halbuki küfür; cinâyet-i mutlakadır.(Hâşiye) Affa kabil değil... Kadîr-i mutlak ise, aczden münezzeh ve mukaddestir.

Şahitler, muhbirler ise; mesleklerinde, meşreplerinde, mezheplerinde muhtelif oldukları hâlde kemâl-i ittifak ile şu meselenin esâsında müttehiddirler. Kesretçe tevâtür derecesindedirler; keyfiyetçe icmâ' kuvvetindedirler. Mevkice her biri nev-i beşerin bir yıldızı, bir tâifenin gözü, bir milletin azizidirler. Ehemmiyetçe şu meselede hem ehl-i ihtisas, hem ehl-i isbattırlar.

Halbuki; bir fende veya bir san'atta iki ehl-i ihtisas, binler başkalardan müreccahtırlar ve ihbarda iki müsbit, binler nâfî'lere tercih edilir. Meselâ: Ramazan hilâlinin sübûtunu ihbar eden iki adam, binler münkirlerin inkârlarını hiçe atarlar.

(Hâşiye) Evet, küfür; mevcudatın kıymetini ıskat ve mânâsızlıkla ittiham ettiğinden; bütün kâinata karşı bir tahkir ve mevcudat âyinelerinde cilve-i esmâ'yı inkâr olduğundan; bütün esmâ-yi ilâhiye'ye karşı bir tezyif ve mevcudatın vahdâniyete olan şehâdetlerini reddettiğinden; bütün mahlûkata karşı bir tekzib olduğundan; istidâd-ı insânîyi öyle ifsad eder ki; salâh ve hayrı kabule liyâkati kalmaz.

Hem, bir zulm-i azîmdir ki, umum mahlûkatın ve bütün esmâ-yi ilâhiye'nin hukukuna bir tecâvüzdür. İşte şu hukukun muhafazası ve nefs-i kâfir, hayra kabiliyetsizliği; küfrün adem-i affını iktizâ eder. [*1] إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ şu mânâyı ifade eder.

[*1] "(Lokman oğluna nasihat ederken: 'Evladım!' dedi, 'sakın Allah'a eş, ortak uydurma.) Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür." (Lokman sûresi, 31/13)

***Kurb-i huzuruna*:** Kendi huzuruna, yakınına.
***Ervah-ı neyyire ashâbı*:** Nuranî ruha sahip kimseler.
***Kulûb-i münevvere aktâbı*:** Aydın, nuranî kalblere sahip olan kutup zatlar
***Ukûl-i nurâniye erbâbı*:** Nurlu, aydın akıl sahipleri.
***İhzâr etmek*:** Hazırlamak.
***Hulfü'l-vaad*:** Verdiği sözde durmamak.
***Hulfü'l-vaîd*:** Tehdidinden dönme.
***Tezellül*:** Zillete katlanma, hor ve hakir olduğunu kabul etme.
***Iskât etmek*:** Düşürmek.
***İttiham etmek*:** Suçlamak.
***Tahkir*:** Aşağılamak.
***Cilve-i esmâ*:** Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellisi, parıltısı.
***Esmâ-yi ilâhiye*:** Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.
***Tezyif*:** Kıymetini inkâr etme, değersiz bulma, alay etme.
***Vahdâniyet*:** Cenab-ı Hakk'ın birliği.
***İstidad-ı insanî*:** İnsanın istidatları, kabiliyetleri, yaratılıştan gelen yetenekleri.
***İfsâd etmek*:** Bozmak.
***Salâh*:** İyilik. İyi halli, faziletli olma
***Liyâkat*:** Lâyık olma, değer.
***Zulm-i azîm*:** Büyük zulüm.
***Nefs-i kâfir*:** Kâfir, inanmayan kişi
***Adem-i afv*:** Affetmeme.
***Müttehid*:** İttihat etmiş, birleşmiş, birlik olmuş. ***Hukuk*:** Haklar.
***Müreccah*:** Tercihe şayan, tercih edilir. ***Nâfî*:** İnkâr eden.
***Müsbit*:** İspat eden, ispat edici.

Elhâsıl: Dünyada bundan daha doğru bir haber, daha sağlam bir dâvâ, daha zâhir bir hakikat olamaz... *Demek, şüphesiz dünya bir mezraadır.*[1] *Mahşer ise bir beyderdir, harmandır. Cennet, Cehennem ise birer mahzendir.*

Onuncu Hakikat

Bâb-ı hikmet, inâyet, rahmet, adâlet'tir. İsm-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; şu bekâsız misâfirhâne-i dünyada ve şu devamsız meydan-ı imtihanda ve şu sebatsız teşhirgâh-ı arzda; bu derece bâhir bir hikmet, bu derece zâhir bir inâyet ve bu derece kâhir bir adâlet ve bu derece vâsi' bir merhametin âsârını gösteren Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in daire-i memleketinde ve âlem-i mülk ve melekûtunda; dâimî meskenler, ebedî sakinler, bâkî makamlar, mukîm mahlûklar bulunmayıp şu görünen hikmet, inâyet, adâlet, merhametin hakikatleri hiçe insin!..

Hem, hiç kabil midir ki; o Zât-ı Hakîm, şu insanı bütün mahlûkat içinde kendine küllî muhatab ve câmi' bir âyine yapıp, bütün hazâin-i rahmetinin müştemilâtını ona tattırsın, hem tarttırsın, hem tanıttırsın, kendini bütün esmâsıyla ona bildirsin, onu sevsin ve sevdirsin, sonra, o bîçâre insanı o ebedî memleketine göndermesin! O dâimî saadetgâha davet edip mes'ûd etmesin?

Hem, hiç mâkûl mudur ki; hattâ çekirdek kadar her bir mevcûda, bir ağaç kadar vazife yükü yüklesin, çiçekleri kadar hikmetleri bindirsin, semereleri kadar maslahatları taksın da; bütün o vazifeye, o hikmetlere, o maslahatlara, dünyaya müteveccih yalnız bir çekirdek kadar gaye versin.. bir hardal kadar ehemmiyeti olmayan dünyevî bekâsını gaye yapsın.. ve bunları âlem-i mânâya çekirdekler ve âlem-i âhiret'e bir mezraa yapmasın.. –tâ, hakikî ve lâyık gayelerini versinler– ve bu kadar mühim ihtifâlât-ı mühimmeyi,

---

[1] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Beyder: Harman yeri.
Bâhir: Apaçık, düşünmeye gerek duyulmadan bilinen.
Kâhir: Üstün, hâkim, baskın.
Vâsi': Geniş.
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler.
Mâlikü'l-mülki Zülcelâl: Her şeyin sahibi celâl ve izzet sahibi Allah (celle celâlüh)
Âlem-i mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem, her şeyin dış görünüşü ve iç âlemi, varlığın perde önü ve perde arkası.
Câmi': Kapsamlı, mahiyeti engin.
Hazâin-i rahmet: Rahmet hazineleri.
Âlem-i mânâ: Mânâ âlemi, misal ve ruhanîler âlemi.
İhtifâlât-ı mühimme: Önemli merasimler.
Mezraa: Tarla.

gayesiz, boş, abes bıraksın; onların yüzünü âlem-i mânâya, âlem-i âhiret'e çevirmesin! Tâ, asıl gayeleri ve lâyık meyvelerini göstersin.

Evet, hiç mümkün müdür ki; bu şeyleri böyle hilâf-ı hakikat yapmakla; kendi evsâf-ı hakikiyesi olan Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in zıtlarıyla, –hâşâ sümme hâşâ– muttasıf gösterip hikmet ve keremine, adl ve rahmetine delâlet eden bütün kâinatın hakâikını tekzib etsin! Bütün mevcudatın şehâdetlerini reddetsin! Bütün masnûâtın delâletlerini iptal etsin!..

Hem, hiç akıl kabul eder mi ki; insanın başına ve içindeki havâssına saçları adedince vazifeler yükletsin de, yalnız bir saç hükmünde ona bir ücret-i dünyeviye versin! Adâlet-i hakikiyesine zıt olarak ve hikmet-i hakikiyesine münâfi, mânâsız iş yapsın!..

Hem hiç mümkün müdür ki; bir ağaca taktığı neticeler, meyveler miktarınca her bir zîhayata, belki lisan gibi her bir uzvuna, belki her bir masnûa o derece hikmetleri, maslahatları takmakla; kendisinin bir Hakîm-i mutlak olduğunu isbat edip göstersin, sonra bütün hikmetlerin en büyüğü ve bütün maslahatların en mühimmi ve bütün neticelerin en elzemi ve hikmeti hikmet, nîmeti nîmet, rahmeti rahmet eden ve bütün hikmetlerin, nîmetlerin, rahmetlerin, maslahatların menbaı ve gayesi olan bekâ ve likâyı ve saadet-i ebediyeyi vermeyip terk ederek, bütün işlerini abesiyet-i mutlaka derekesine düşürsün ve kendini o zâta benzetsin ki; öyle bir saray yapar; her bir taşında binlerce nakışlar, her bir tarafında binler zînetler ve her bir menzilinde binler kıymetdâr âlât ve levâzımât-ı beytiye bulundursun da; sonra ona dam yapmasın! Her şey çürüsün, beyhûde bozulsun! Hâşâ ve kellâ!.. *Hayr-ı mutlak'tan hayır gelir. Cemîl-i mutlak'tan güzellik gelir.*[1] *Hakîm-i mutlak'tan abes bir şey gelmez.*

Evet, her kim fikren tarihe binip mazi cihetine gitse, şu zaman-ı hâzırda gördüğümüz menzil-i dünya, meydan-ı ibtilâ, meşher-i eşya gibi, seneler adedince vefat etmiş menziller, meydanlar, meşherler, âlemler görecek. Sûretçe, keyfiyetçe birbirinden ayrı oldukları hâlde; intizamca, acâibce, Sâni'in kudret ve hikmetini göstermekçe birbirine benzer.

---

[1] Cenâb-ı Hakk'ın, Cemîl-i Mutlak olduğuna ve güzelliği sevdiğine dair bkz.: Müslim, *îmân* 147; Müsned 1/399, 4/133, 134, 151; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 12/280; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/320.

Hilâf-ı hakikat: Gerçek dışı, gerçeğin tersine.
Evsâf-ı hakikiye: Hakikî vasıflar, gerçek özellikler.
Havâs: Duyular, duygular, özellikler. **Münafi:** Ters, uymayan.
Zîhayat: Canlı varlık.
Likâ: Buluşmak, görüşmek. (Allah'a (c.c.) kavuşmak.)
Âlât ve levâzımat-ı beytiye: Ev araç-gereçleri.
Meydan-ı ibtilâ: İmtihan meydanı
Zaman-ı hâzır: Şimdiki zaman, yaşanan zaman.
Meşher-i eşya: Varlıkların sergilendiği yer.
Acâib: Normalden farklı, olağanüstü şeyler.

Hem görecek ki; o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekâsız meşherlerde o kadar bâhir bir hikmetin intizâmâtı; o derece zâhir bir inâyetin işârâtı; o mertebe kâhir bir adâletin emârâtı; o derece vâsi' bir merhametin semerâtını görecek. Basîretsiz olmamak şartıyla yakînen bilecek ki; o hikmetten daha ekmel bir hikmet olamaz ve o âsârı görünen inâyetten daha ecmel bir inâyet kabil değil ve o emârâtı görünen adâletten daha ecell bir adâlet yoktur ve o semerâtı görünen merhametten daha eşmel bir merhamet tasavvur edilmez.

Eğer, farz-ı muhâl olarak şu işleri çeviren, şu misafirleri ve misafirhâneleri değiştiren Sultân-ı Sermedî'nin daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mes'ûd ibâdı bulunmazsa; ziyâ, hava, su, toprak gibi kuvvetli ve şümûllü dört anâsır-ı mâneviye olan hikmet, adâlet, inâyet, merhametin hakikatlerini nefyetmek ve o anâsır-ı zâhiriye gibi görünen vücutlarını inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü; şu bekâsız dünya ve mâfîhâ, onların tam hakikatlerine mazhar olamadığı malûmdur. Eğer, başka yerde dahi onlara tam mazhar olacak mekân bulunmazsa; o vakit, gündüzü dolduran ziyâyı gördüğü hâlde güneşin vücûdunu inkâr etmek derecesinde bir divanelikle; şu her şeyde bulunan gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek, şu nefsimizde ve ekser eşyada her vakit müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı görünen adâleti inkâr etmek(Hâşiye) ve şu her yerde gördüğümüz merhameti inkâr et-

---

(Hâşiye) Evet, adâlet iki şıktır. Biri müsbet, diğeri menfîdir:

• ***Müsbet** ise*; hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adâlet, bu dünyada bedâhet derecesinde ihâtası vardır. Çünkü, Üçüncü Hakikat'ta isbat edildiği gibi; her şeyin istidâd lisanıyle ve ihtiyac-ı fıtrî lisanıyle ve ıztırar lisanıyle Fâtır-ı Zülcelâl'den istediği bütün matlûbatını ve vücut ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu mahsus mîzanlarla, muayyen ölçülerle bilmüşâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı, vücut ve hayat derecesinde kat'î vardır.

• *İkinci kısım **menfî**dir ki*; haksızları terbiye etmektir. Yâni, haksızların hakkını, ta'zîb ve tecziye ile veriyor. Şu şık ise; çendan tamamıyla şu dünyada tezahür etmiyor. Fakat, o hakikatin ⇨

Ecell: Pek haşmetli, pek ulu, en celâlli.
İbâd: Kullar.
Eşmel: Daha şümullü, en kapsamlı
Sultan-ı Sermedî: Ebedî saltanat sahibi, saltanatı daimî olan sultan
Anâsır-ı mâneviye: Temel mânevî unsurlar, dinamikler, esaslar.
Nefyetmek: İnkâr etmek, olmadığını iddia etmek.
Dünya ve mâfîha: Dünya ve dünyadaki her şey.
Bedâhet derecesinde: Gözle görülür derecede, apaçık.
İhâta: Genişlik, yaygınlık, kuşatma
İstidâd lisanı: Yaratılıştan gelen kabiliyet dili.
İhtiyac-ı fıtrî lisanı: Fıtrî, yaradılıştan gelen ihtiyaç dili.
Iztırar: Çaresizlik, zaruret içinde olma, zorluk.
Matlubat: İstekler, arzular.
Fâtır-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Yaradan.
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Mîzân: Ölçü.
Ta'zîb: Azap etmek, cezalandırmak
Tecziye: Cezasını vermek, cezalandırmak. ***Çendan***: Gerçi.
Tezahür etmek: Görünmek, açığa çıkmak.

mek lâzım geldiği gibi; şu kâinatta gördüğümüz icraât-ı hakîmâne ve ef'âl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefih bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir ki; nihayetsiz muhâl bir inkılâb-ı hakâiktir. Hattâ her şeyin vücûdunu ve kendi nefsinin vücûdunu inkâr eden ahmak Sofestâîler dahi bunun tasavvuruna kolay kolay yanaşamazlar...

Elhâsıl: Şu görünen şuûnât-ı dünyadaki vüs'atli içtimâat-ı hayatiye ve sür'atli iftirâkât-ı mevtiye ve haşmetli toplanmalar ve çabuk dağılmalar ve azametli ihtifâlât ve büyük tecelliyât ile ve onların bu âleme ait bu dünya-yi fânide, kısa bir zamanda malûmumuz olan semerât-ı cüz'iyeleri, ehemmiyetsiz ve muvakkat gayeleri mâbeyninde hiç münasebet olmadığından, âdeta küçük bir taşa, bir büyük dağ kadar hikmetler, gayeler takmak; bir büyük dağa, bir küçük taş gibi muvakkat bir gaye-i cüz'iye vermeye benzer ki; hiçbir akıl ve hikmete uygun gelemez.

Demek, şu mevcudat ve şuûnât ile ve dünyaya ait gayeleri ortasında bu derece nisbetsizlik, kat'iyyen şehâdet eder ki: *Bu mevcudatın yüzleri, âlem-i mânâya müteveccihtir. Münâsip meyveleri orada veriyor ve gözleri esmâ-yi kudsiye'ye dikkat ediyor. Gayeleri o âleme bakıyor. Ve özleri dünya toprağı altında, sümbülleri âlem-i misâl'de inkişaf ediyor. İnsan, istidâdı nisbetinde burada ekiyor ve ekiliyor; âhiret'te mahsul alıyor.* Evet, şu eşyanın esmâ-yi ilâhiye'ye ve âlem-i âhiret'e müteveccih yüzlerine baksan göreceksin ki; mu'cize-i kudret olan her bir çekirde-

⇨ vücûdunu ihsâs edecek bir sûrette hadsiz işârât ve emârât vardır. Ezcümle: Kavm-i Âd ve Semûd'dan tut, tâ şu zamanın mütemerrid kavimlerine kadar gelen sille-i te'dib ve tâziyâne-i ta'zîb; gayet âlî bir adâletin hükümran olduğunu hads-i kat'î ile gösteriyor...

İhsâs etmek: Hissettirmek, sezdirmek, bildirmek.
İşârât: İşaretler.
Emârât: Emareler, izler.
Eczümle: Bu cümleden olarak, bunlar arasında.
Kavm-i Âd ve Semud: (Hz. Hûd Peygamber'in kavmi) Âd ve (Hz. Salih Peygamber'in kavmi) Semûd milletleri.
Mütemerrid: Dikbaşlı, inatçı, gerçeği kabul etmeyen.
Sille-i te'dib: Haddini bildirme tokadı.
Tâziyâne-i ta'zîb: Azap kırbacı, ceza kamçısı.
Âlî: Yüce.
Hükümrân olmak: Hükmetmek, hükmü geçmek.
Hads-i kat'î ile: Kesin bir şekilde, kesin bir sezişle.
İcraat-ı hakîmâne: Hikmetli icraatler.
Ef'âl-i kerîmâne: Cömertçe, kerem sahibine yakışır surette işlenilen fiiller.
İnkılab-ı hakaik: Gerçeklerin tersine dönmesi.
Vüs'atli: Geniş.
Şuunat: İşler, hâller, keyfiyetler.
İçtimaat-ı hayatiye: Herhangi bir varlığın hayat kazanması için değişik unsurların bir araya gelmesi
Sofestâî: Yanıltmacı, mugalatacı. Yanıltmak için söz söyleyen.
İftirâkât-ı mevtiye: Ölmek suretiyle ayrılmalar.
İhtifâlât: Toplanmalar, merasimler, törenler.
Semerat-ı cüz'iye: Cüz'i, önemsiz sonuçlar, kıymeti az faydalar.
Muvakkat: Geçici. Belli bir zaman için.
Mabeyninde: Arasında.
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.
Esma-i kudsiye: Cenab-ı Hakk'ın mukaddes isimleri, sıfatları.
Âlem-i misal: Bu dünyadaki her şeyin, her hâdisenin suretinin bulunduğu, kaydedildiği âlem.

ğin bir ağaç kadar gayesi var. Kelime-i hikmet olan her bir çiçeğin,(Hâşiye) bir ağaç çiçekleri kadar mânâları var ve o hârika-yi san'at ve manzûme-i rahmet olan her bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri var. Bizlere rızık olması ise; o binler hikmetlerinden bir tek hikmettir ki, vazifesi biter, mânâsını ifâde eder, vefat eder, midemizde defnedilir.

Madem, bu fânî eşya; başka yerde bâki meyveler verirler ve dâimî sûretler bırakır ve başka cihette ebedî mânâlar ifade eder, sermedî tesbihât yapar. Ve insan ise, onların şu cihetine bakan yüzlerine bakmakla insan olur. Fânîde, bâkîye yol bulur.

Demek, bu hayat ve mevt içinde yuvarlanan, toplanıp dağılan mevcudat içinde başka maksad var. Temsilde kusur yoktur. Şu ahvâl, taklid ve temsil için teşkil ve tertib edilen ahvâle benzer. Nasıl büyük masrafla kısa içtimâlar, dağılmalar yapılıyor. Tâ, sûretler alınsın, terkib edilsin. Sinemada dâim gösterilsin. Onun gibi, bu dünyada kısa bir müddet zarfında hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye geçirmenin bir gayesi şudur ki; sûretler alınıp terkib edilsin, netice-i amelleri alınıp hıfzedilsin. Tâ, bir mecma-ı ekberde muhasebesi görülsün. Ve bir meşher-i a'zamda gösterilsin ve bir saadet-i uzmâya istidâdı gösterilsin. Demek, hadîs-i şerifte: "*Dünya âhiret mezraasıdır.*"[1] diye bu hakikati ifade ediyor.

Madem dünya var ve dünya içinde bu âsârıyla hikmet ve inâyet ve rahmet ve adâlet var; elbette, dünyanın vücûdu gibi kat'î olarak âhiret de var. Madem, dünyada her şey bir cihette o âleme bakıyor; demek oraya gidiliyor. Âhiret'i inkâr etmek, dünya ve mâfîhâyı inkâr etmek demektir.

Demek ecel ve kabir insanı beklediği gibi, Cennet ve Cehennem de insanı bekliyor ve gözlüyor.

(Hâşiye) ***Suâl***: Eğer dense: "Neden en çok misâlleri çiçekten ve çekirdekten ve meyveden getiriyorsun?.."

Elcevap: Çünkü onlar; hem, mu'cizât-ı kudretin en antikaları, en hârikaları, en nâzenînleridirler. Hem, ehl-i tabiat ve ehl-i dalâlet ve ehl-i felsefe, onlardaki kalem-i kader ve kudretin yazdığı ince hattı okuyamadıkları için onlarda boğulmuşlar; tabiat bataklığına düşmüşler...

[1] Bu hadîs-i şerîfin kaynakları s.107'de teferruatlıca verilmişti.

Mu'cizat-ı kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu mucizeler
Nâzenîn: Narin, nazlı
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Ehl-i tabiat: Tabiatperestler, her şeyin tabiatın eseri olduğunu iddia edenler.
Kalem-i kader ve kudret: Kader ve kudret kalemi
Mevt: Ölüm.
Ehl-i felsefe: Felsefeciler.
Ahval: Hâller, durumlar.
Mecma-ı ekber: Pek büyük toplantı yeri, toplantı.
Meşher-i a'zam: Çok büyük sergi

On Birinci Hakikat

Bâb-ı insâniyet'tir. İsm-i Hakk'ın cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Cenâb-ı Hak ve Ma'bûd-i bi'l-hak; insanı şu kâinat içinde rubûbiyet-i mutlakasına ve umum âlemlere, rubûbiyet-i âmmesine karşı en ehemmiyetli bir abd ve hitâbât-ı sübhâniyesine en mütefekkir bir muhatab ve mazhariyet-i esmâsına en câmi' bir âyine ve onu, ism-i a'zam'ın tecellisine ve her isimde bulunan ism-i a'zam'lık mertebesinin tecellisine mazhar bir ahsen-i takvîm'de en güzel bir mu'cize-i kudret ve hazâin-i rahmetinin müştemilâtını tartmak, tanımak için, en ziyâde mîzân ve âletlere mâlik bir müdakkik ve nihayetsiz nîmetlerine en ziyâde muhtaç ve fenâdan en ziyâde müteellim ve bekâya en ziyâde müştak ve hayvanât içinde en nâzik ve en nâzdar ve en fakir ve en muhtaç ve hayat-ı dünyeviyece en müteellim ve en bedbaht ve istidâdca en ulvî ve en yüksek sûrette, mâhiyette yaratsın da; onu, müstaid olduğu ve müştak olduğu ve lâyık olduğu bir dâr-ı ebedîye göndermeyip, hakikat-i insâniyeyi iptal ederek kendi hakkâniyetine taban tabana zıt ve hakikat nazarında çirkin bir haksızlık etsin!

Hem, hiç kabil midir ki; Hâkim-i bi'l-hak, Rahîm-i mutlak; insana öyle bir istidâd verip, yer ile gökler ve dağlar tahammülünden çekindiği emânet-i kübrâyı[1] tahammül edip; yâni küçücük cüz'î ölçüleriyle, san'atçıklarıyla Hâlık'ının muhît sıfatlarını, küllî şuûnâtını, nihayetsiz tecelliyâtını ölçerek bilip; hem, yerde en nâzik, nâzenîn, nâzdar, âciz, zaîf yaratıp; halbuki bütün yerin nebatî ve hayvanî olan mahlûkatına bir nevi tanzîmât memuru yapıp, onların tarz-ı tesbihât ve ibadetlerine müdâhale ettirip, kâinattaki icraât-ı ilâhiye'ye, küçücük mikyasda bir temsil gösterip, rubûbiyet-i sübhâniye'yi fiilen ve kâlen kâinatta îlân ettirmek, meleklerine tercih edip, hilâfet rütbesini verdiği hâlde;[2] ona, bütün bu vazifelerinin gayesi ve neticesi ve semeresi olan saadet-i ebediyeyi vermesin! Onu, bütün mahlûkatının en bedbaht, en bîçâ-

---

[1] Bkz.: "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden cidden çok zâlim, çok cahil bulunuyor." (Ahzâb sûresi, 33/72)

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

***Mabud-i bi'l-hak*:** Hak Mabud. Hakkıyla ibadete lâyık olan Allah (celle celâlüh)
***Müdakkik*:** Tetkik eden, inceden inceye araştıran.
***Tahammül*:** Yüklenmek, sorumluluk almak.
***Emanet-i kübra*:** En büyük emanet.
***Hilâfet*:** İnsanın, eşya ve hâdiselerin sırlarına vâkıf olup Allah'ın istediği istikamette tabiata müdahale etme donanımında yaratılması, Allah'ın, ilk insanın şahsında insanoğluna lütfettiği mânevî pâye.

re, en musibetzede, en dertmend, en zelîl bir derekeye atıp; en mübarek, nûrânî ve âlet-i tes'îd bir hediye-i hikmeti olan aklı; o bîçâreye en meş'um ve zulmânî bir âlet-i ta'zîb yapıp, hikmet-i mutlakasına büsbütün zıt ve merhamet-i mutlakasına külliyen münâfi bir merhametsizlik etsin! Hâşâ ve kellâ!..

Elhâsıl: Nasıl hikâye-i temsîliyede bir zâbitin cüzdanına ve defterine bakıp görmüş idik ki; hem rütbesi, hem vazifesi, hem maaşı hem düstûr-i hareketi, hem cihâzâtı bize gösterdi ki; o zâbit, o muvakkat meydan için değil; belki müstekar bir memlekete gidecek de ona göre çalışıyor. Aynen onun gibi, insanın kalb cüzdanındaki letâif ve akıl defterindeki havâs ve istidâdındaki cihâzât; tamamen ve müttefikan saadet-i ebediyeye müteveccih ve ona göre verilmiş ve ona göre teçhiz edilmiş olduğuna ehl-i tahkik ve keşf müttefiktirler.

Ezcümle: Meselâ; aklın bir hizmetkârı ve tasvircisi olan "kuvve-i hayâliye"ye denilse ki: "Sana bir milyon sene ömür ile saltanat-ı dünya verilecek, fakat âhirde mutlaka hiç olacaksın." Tevehhüm aldatmamak, nefis karışmamak şartıyla "Oh" yerine "Âh" diyecek ve teessüf edecek.

Demek, en büyük fânî, en küçük bir âlet ve cihâzât-ı insâniyeyi doyuramıyor. İşte bu istidâddandır ki, insanın ebede uzanmış emelleri ve kâinatı ihâta etmiş efkârları ve ebedî saadetlerinin envâına yayılmış arzuları gösterir ki: Bu insan ebed için halk edilmiş ve ebede gidecektir. Bu dünya ona bir misafirhânedir ve âhiretine bir intizar salonudur...

On İkinci Hakikat

Bâbü'r-risâleti ve't-tenzîl'dir. "***Bismillâhirrahmânirrahîm***"***in cilvesidir.***

Hiç mümkün müdür ki; bütün enbiyâ, mu'cizelerine istinad ederek sözünü te'yid ettikleri ve bütün evliyâ, keşf ve kerâmetlerine istinad edip dâvâsını tasdik ettikleri ve bütün asfiyâ, tahkikatına istinad ederek hakkâniyetine şehâdet ettikleri Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem)'in tahakkuk etmiş bin

---

Dertmend: Dertli, tasalı.
Alet-i tes'id: Mutlu eden cihaz, mutluluk aracı.
Meş'um: Uğursuz.
Alet-i ta'zib: Azap veren cihaz, işkence aracı.
Envâ': Çeşitler
Düstur-i hareket: Davranış kuralı
Müstekar: Yerleşmiş, yerleşik, sabit, devamlılığı olan.
Letâif: Latifeler. İnsanın maddî şeyleri hissetmeye yarayan duyu organlarına mukabil, maneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyuları
Havâs: Duyular, özellikler.
Kuvve-i hayaliye: Hayal gücü, hayal etme yeteneği.
İntizar salonu: Bekleme salonu.
Risalet: Peygamberlik.
Tenzil: Cenab-ı Hakk'ın, yaratıklarının hidayeti için kitaplar, sahifeler, mesajlar indirmesi.

mu'cizâtının kuvvetine istinad edip, bütün kuvvetiyle, hem kırk vecihle mu'cize olan Kur'ân-ı Hakîm binler âyât-ı kat'iyesine istinad ederek, bütün kat'iyyetle açtıkları âhiret yolunu ve küşâd ettikleri Cennet kapısını, sinek kanadı kadar kuvveti bulunmayan vâhi vehimler, ne haddi var ki kapatabilsin!

* * *

Geçen hakikatlardan anlaşıldı ki: Haşir meselesi öyle râsih bir hakikattir ki, küre-i arzı yerinden kaldıracak, kırıp atacak bir kuvvet o hakikati sarsamaz. Zîrâ o hakikati, Cenâb-ı Hak bütün esmâ ve sıfatının iktizâsı ile tesbit ediyor ve Resûl-i Ekrem'i bütün mu'cizât ve berâhiniyle tasdik ediyor ve Kur'ân-ı Hakîm bütün hakâik ve âyâtiyle onu isbat ediyor ve şu kâinat bütün âyât-ı tekvîniye ve şuûnât-ı hakîmânesi ile şehâdet ediyor.

Acaba hiç mümkün müdür ki; Haşir meselesinde Vâcibü'l-Vücûd ile bütün mevcudat –kâfirler müstesna olarak– ittifak etmiş olsun; kıl kadar kuvveti olmayan şüpheler, şeytanî vesveseler, o dağ gibi hakikat-i râsiha-yi âliyeyi sarssın, yerinden kaldırsın! Hâşâ ve kellâ!..

Sakın zannetme, delâil-i haşriye, bahsettiğimiz On İki Hakikat'a münhasırdır. Hayır, belki yalnız Kur'ân-ı Hakîm geçen şu On İki Hakikat'ları bize ders verdiği gibi, daha binler vücûha işaret edip, her bir vecih kavî bir emâredir ki, Hâlık'ımız bizi bu dâr-ı fânîden bir dâr-ı bâkîye nakledecektir.

Hem sakın zannetme ki; haşr'i iktizâ eden esmâ-yi ilâhiye bahsettiğimiz gibi yalnız –Hakîm, Kerîm, Rahîm, Âdil, Hafîz– isimlerine münhasırdır. Hayır, belki kâinatın tedbirinde tecelli eden bütün esmâ-yi ilâhiye, âhiret'i iktizâ eder, belki istilzam eder.

Hem zannetme ki; haşr'e delâlet eden kâinatın âyât-ı tekvîniyesi, şu geçen bahsettiğimize münhasırdır. Hayır, belki ekser mevcudatta sağa-sola açılır perdeler gibi vecih ve keyfiyetleri vardır ki; bir vechi Sâni'a şehâdet ettiği gibi, diğer vechi de haşr'e işaret eder.

Meselâ: İnsanın ahsen-i takvîm'deki hüsn-i masnûiyeti, Sâni'i gösterdiği gibi, o ahsen-i takvîmdeki kabiliyet-i câmiasıyla kısa bir zamanda zevâl bul-

---

Âyât-ı kat'iye: Kat'i âyetler.
Küşâd etme: Açma.
Vâhî: Boş, manasız, faydasız, ehemmiyetsiz.
Râsih: Sağlam, temeli kuvvetli.
Berâhin: Deliller.
Âyât-ı tekviniye: Yaratılış mucizeleri, varlığa ait deliller.
Vücûh: Vecihler, yönler.
Şuunat-ı hakîmane: Hikmetli bir şekilde yapılan işler.
Vâcibü'l-vücud: Varlığı, mevcudiyeti zarurî olup bunun aksi bir durum mümkün olmayan, Allah (celle celâlüh).
Hakikat-i râsiha-i âliye: Yüce, sağlam hakikat.
Dâr-ı fâni: Fani, geçici dünya.
Delâil-i haşriye: Haşrin delilleri, haşrin varlığını ispatlayan deliller
Dâr-ı bâki: Ebedî, daimî âlem.
İstilzâm etmek: Gerektirmek.
Ahsen-i takvim: En güzel şekil, en güzel suret.
Hüsn-i masnûiyet: Yaratılıştaki güzellik.

ması haşr'i gösterir. Bâzı kere bir vecihle iki nazarla bakılsa; hem Sâni'i, hem haşr'i gösterir.

Meselâ: Ekser eşyada görünen hikmetin tanzimi, inâyetin tezyini, adâletin tevzîni ve rahmetin taltifi; nasıl ki mâhiyetlerine bakılsa bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in dest-i kudretinden çıktığını gösterirler. Onun gibi, bunların kuvveti ve hadsizlikleriyle beraber, şunların mazharları olan şu fânî mevcudatın ehemmiyetsiz ve az yaşamasına bakılsa âhiret görünür. Demek ki; her şey lisân-ı hâl ile: اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ [1] okuyor ve okutturuyor.

[1] "Allah'a ve âhiret gününe îmân ettim."

***Dest-i kudret*:** Kudret eli. ***Tevzin*:** Dengeli, ölçülü bir şekilde ortaya koymak; dengeyi, ölçüyü sağlamak.

Hâtime

Geçen ***On İki Hakikat,*** birbirini te'yid eder, birbirini tekmil eder, birbirine kuvvet verir. Bütün onlar birden ittihad ederek neticeyi gösterir. Hangi vehmin haddi var; şu demir gibi, belki elmas gibi On İki Muhkem Surlar'ı delip geçebilsin. Tâ, hısn-ı hasînde olan haşr-i îmânîyi sarssın!

مَا خَلْقُكُمْ وَلاَ بَعْثُكُمْ إِلاَّ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ [1] âyet-i kerîmesi ifâde ediyor ki: "*Bütün insanların halkolunması ve haşredilmesi, kudret-i ilâhiye'ye nisbeten, bir tek insanın halkı ve haşri gibi âsândır.*" Evet öyledir. "*Nokta*" nâmında bir risalede haşir bahsinde şu âyetin ifade ettiği hakikati tafsîlen yazmışım. Burada yalnız bir kısım temsîlatiyle hulâsasına bir işaret edeceğiz. Eğer istersen o "*Nokta*"ya müracaat et.[2]

Meselâ: [3] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى –temsilde kusur yok– Nasıl ki, "*nûrâniyet sırriyle*" güneşin cilvesi kendi ihtiyarıyla olsa da, bir zerreye sühûletle verdiği cilveyi, aynı sühûletle hadsiz şeffâfâta da verir.

Hem, "*şeffâfiyet sırriyle*" bir zerre-i şeffâfenin küçük göz bebeği güneşin aksini almasında, denizin geniş yüzüne müsavidir.

Hem "*intizam sırriyle*" bir çocuk, parmağıyla gemi sûretindeki oyuncağını çevirdiği gibi; kocaman bir diritnotu da çevirir.

Hem "*imtisâl sırriyle*" bir kumandan, bir tek neferi bir "Arş!" emriyle tahrik ettiği gibi; bir koca orduyu da aynı kelime ile tahrik eder.

Hem "*muvazene sırriyle*" cevv-i fezâda bir terazi ki, öyle hakikî hassas ve o derece büyük farz edelim ki; iki ceviz terazinin iki gözüne konulsa hisse

---

[1] "Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

[2] Nokta Risalesi, Mesnevî-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır. Ayrıca Üstad hazretleri orada, aynı konuyla ilgili olarak, "Sünûhât" isimli küçük risalenin baş kısmına da referansta bulunmaktadır.

[3] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

***İttihad etmek*:** İttifak etme, birleşme, aynı fikirde olma.
***Hısn-ı hasîn*:** Sağlam, müstahkem, korunmuş kale.
***Halk etmek*:** Yaratmak.
***Haşretmek*:** Diriltmek, toplamak.
***Âsân*:** Kolay.
***Kendi ihtiyarıyla*:** Kendi isteğiyle, kendi iradesiyle, kendi seçimiyle.
***Sühûletle*:** Kolaylıkla.
***Cilve*:** Tecelli, görünüş, yansıma.
***Şeffâfât*:** Şeffaf, saydam cisimler.
***Diritnot*:** Büyük savaş gemisi.
***İmtisâl*:** Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme.
***Müsavi*:** Eşit.
***Tahrik etmek*:** Harekete geçirmek
***Cevv-i feza*:** Uzay boşluğu.

der. Ve iki güneşi de istiab edip tartar. O iki kefesinde bulunan iki cevizi, birini semâvâta, birini yere indiren aynı kuvvetle, iki şems bulunsa; birini arşa, diğerini ferşe kaldırır, indirir.

Madem şu âdi, nâkıs, fânî mümkinâtta "*nûrâniyet*" ve "*şeffâfiyet*" ve "*intizam*" ve "*imtisâl*" ve "*muvazene*" sırlariyle en büyük şey en küçük şeye müsavi olur. Hadsiz, hesabsız şeyler bir tek şeye müsavi görünür.

Elbette Kadîr-i mutlak'ın zâtî ve nihayetsiz ve gayet kemâlde olan kudretinin nûrânî tecelliyâtı ve melekûtiyet-i eşyanın şeffâfiyeti ve hikmet ve kaderin intizâmâtı ve eşyanın evâmir-i tekvîniyesine kemâl-i imtisâli ve mümkinâtın vücûd ve ademinin müsâvâtından ibaret olan imkânındaki muvâzenesi sırlarıyla; az-çok, büyük-küçük O'na müsâvî olduğu gibi, bütün insanları bir tek insan gibi bir sayha ile haşr'e getirebilir.

Hem, bir şeyin kuvvet ve zaafça merâtibi, o şeyin içine zıddının müdahalesidir. Meselâ: Hararetin derecâtı, soğuğun müdahalesidir. Güzelliğin merâtibi, çirkinliğin müdahalesidir. Ziyânın tabakâtı, karanlığın müdahalesidir. Fakat, bir şey zâtî olsa, ârızî olmazsa, onun zıddı ona müdâhale edemez. Çünkü; cem'-i zıddeyn lâzım gelir. Bu ise, muhâldir. Demek asıl, zâtî olan bir şeyde merâtib yoktur.

Madem, Kadîr-i mutlak'ın kudreti zâtîdir. mümkinât gibi ârızî değildir ve kemâl-i mutlaktadır. Onun zıddı olan acz ise, muhâldir ki; tedahül etsin. Demek, bir baharı halketmek, Zât-ı Zülcelâl'ine bir çiçek kadar ehvendir. Eğer esbâba isnad edilse; bir çiçek bir bahar kadar ağır olur. Hem, bütün insanları ihyâ edip haşretmek, bir nefsin ihyâsı gibi kolaydır.

Mesele-i haşr'in başından buraya kadar olan temsil sûretlerine ve hakikatlerine dair olan beyanâtımız, Kur'ân-ı Hakîm'in feyzindendir. Nefsi teslime, kalbi kabule ihzârdan ibarettir. Asıl söz ise Kur'ân'ındır. Zîrâ söz O'dur ve söz O'nundur. Dinleyelim:

Ârızî: Varlığı bizzat kendinden olmayan, bir başkasına bağlı veya muhtaç bulunan.
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi
Cem'-i zıddeyn: Birbirine zıt iki şeyin aynı anda bulunması.
Ehven: Pek kolay, çok hafif.
Esbab: Bir şeyin olması için gerekli olan sebepler.
Evâmir-i tekviniye: Cenab-ı Hakk'ın kâinatta cereyan eden kanunları.
Ferş: Yeryüzü.
Halk etmek: Yaratmak.
İhyâ etmek: Diriltmek, hayat vermek. ***İhzar***: Hazırlamak.
İstiâb etmek: İçine alma, içine sığdırma, kapsama.
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten (Allah celle celâlüh)
Kemal-i imtisal: Emre mükemmel bir şekilde uymak.
Melekûtiyet-i eşya: Varlıkların görünmeyen, metafizik özellikleri
Merâtib: Mertebeler, dereceler.
Muhal: İmkânsız.
Mümkinat: Varlığıyla yokluğu bir olan, varlığı zarurî olmayan şeyler. Varlığı zarurî olan Cenab-ı Hakk'a nisbetle mahlukat.
Sayha: Nâra, sesleniş.
Semavat: Gökler
Şems: Güneş.
Tedâhül etmek: Karışmak, içine girmek, müdahale etmek.
Vücud ve ademin müsâvâtı: Bir şeyin varlığıyla yokluğunun eşit olması
Zâtî: Bizzat kendinden kaynaklanan, başkasına bağlı ve muhtaç olmayan.

فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ [1]

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَٓا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [2]

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ۝قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِٓي اَنْشَاَهَٓا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ۝ [3]

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّٓا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ ۝ [4]

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا [5]

اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ۝ [6]

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝ وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا ۝ وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا ۝ بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝ [7]

---

[1] "(De ki:) En kesin ve mükemmel delil, Allah'ındır." (En'âm sûresi, 6/149)

[2] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkiyle kadîrdir." (Rûm sûresi, 30/50)

[3] "(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize;) 'Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!' diye. ◉ De ki: Onları ilk defa inşâ eden diriltir, hem O her halkı bilir." (Yâsîn sûresi, 36/78-79)

[4] "Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyâmet saatinin depremi müthiş bir olaydır. ◉ Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın ceza günü düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, halbuki gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir." (Hac sûresi, 22/1-2)

[5] "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Kıyâmet günü hepinizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisâ sûresi, 4/87)

[6] "İyi ve hayırlı insanlar Naîm cennetinde, nimetler içindedirler. ◉ Yoldan sapan kâfirler ise ateştedirler." (İnfitâr sûresi, 82/13-14)

[7] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman.. ◉ ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman.. ◉ insan şaşkın şaşkın: "Ne oluyor buna!" dediği zaman.. ◉ İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: ◉ Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. ◉ İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. ◉ Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, ◉ zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur." (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

اَلْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ ۞ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ ۞ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۞
وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۞ فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۞ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۞
وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۞ فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۞ وَمَٓا اَدْرٰيكَ مَاهِيَهْ ۞ نَارٌ حَامِيَةٌ ۞[1]

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَٓا اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[2]

Daha bunlar gibi âyât-ı beyyinât-ı Kur'âniye'yi dinleyip, "*Âmenna ve saddaknâ*"[3] diyelim.

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى، وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ وَاَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَاَنَّ الشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَاَنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ، وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ، اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ.[4]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى اَلْطَفِ وَاَشْرَفِ وَاَكْمَلِ وَاَجْمَلِ ثَمَرَاتِ طُوبَاءِ رَحْمَتِكَ الَّذِي اَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَوَسِيلَةً لِوُصُولِنَا اِلٰى اَزْيَنِ وَاَحْسَنِ وَاَجْلٰى وَاَعْلٰى ثَمَرَاتِ تِلْكَ الطُّوبَاءِ الْمُتَدَلِّيَةِ عَلٰى دَارِ الْاٰخِرَةِ اَيِ الْجَنَّةِ. اَللّٰهُمَّ اَجِرْنَا وَاَجِرْ وَالِدَيْنَا مِنَ النَّارِ، وَاَدْخِلْنَا

---

[1] "Kâria.. ۞ Nedir o kâria? ۞ Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyâmet felâketini sen nereden bileceksin ki! ۞ O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılırlar.. ۞ dağlar atılmış rengârenk yünlere dönerler. ۞ Artık kimin tartıları ağır basarsa, ۞ memnun kalacağı bir hayata girer. ۞ Kimin tartıları da hafif gelirse ۞ onun barınağı da Hâviye olur. ۞ Onun ne olduğunu bilir misin? ۞ Hâviye kızgın mı kızgın bir ateştir!" (Kâria sûresi, 101/1-11)

[2] "Bütün göklerin ve yerin gaybını bilmek de Allah'a mahsus! Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter. Şüphe yok ki Allah her şeye kadîr!" (Nahl sûresi, 16/77)

[3] "İnandık ve tasdik ettik."

[4] "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah Teâlâdan geldiğine, ölümden sonra dirilişin hak olduğuna, Cennetin hak olduğuna, Cehennem ateşinin hak olduğuna, şefaatin hak olduğuna, Münker ve Nekir'in hak olduğuna, Allah'ın kabirlerdeki ölüleri tekrar dirilteceğine iman ettim. Allah'tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna şehâdet ederim." Peygamber Efendimiz (s.a.s.), teheccüd namazında okuduğu duada bunların gerçek olduklarını ifade buyurmaktadır: Buhârî, *teheccüd* 1, *deavât* 10, *tevhid* 8, 24, 35; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 199; Muvatta, *Kur'ân* 34; Tirmizî, *deavât* 29, 32. Bunlara inanmanın hükmüyle ilgili ayrıca bkz.: el-Eş'arî, *el-İbâne* 1/27; el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* 1/293; el-Lâlekâî, *İ'tikâdü ehli's-sünne* 1/177, 4/833; el-Beyhakî, *el-İ'tikâd* 1/226.

وَأَدْخِلْ وَالِدَيْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِجَاهِ نَبِيِّكَ الْمُخْتَارِ اٰمِينَ.[1]

Ey şu risaleyi insaf ile mütâlâa eden kardeş! Deme: "Niçin bu 'Onuncu Söz'ü birden tamamiyle anlayamıyorum?" ve tamam anlamadığın için sıkılma. Çünkü; İbn-i Sînâ* gibi bir dâhî-yi hikmet:

اَلْحَشْرُ لَيْسَ عَلٰى مَقَايِيسَ عَقْلِيَّةٍ[2] demiş, "Îmân ederiz. Fakat akıl bu yolda gidemez." diye hükmetmiştir.

Hem, bütün ulemâ-yi İslâm: "Haşir, bir mesele-i nakliyedir. Delili, nakildir. Akıl ile ona gidilmez." diye müttefikan hükmettikleri hâlde, elbette o kadar derin ve mânen pek yüksek bir yol, birdenbire bir cadde-i umumiye-i akliye hükmüne geçemez. Kur'ân-ı Hakîm'in feyziyle ve Hâlık-ı Rahîm'in rahmetiyle, şu taklidi kırılmış ve teslimi bozulmuş asırda, o derin ve yüksek yolu şu derece ihsan ettiğinden bin şükür etmeliyiz. Çünkü; îmânımızın kurtulmasına kâfi gelir. Fehmettiğimiz miktarına memnun olup tekrar mütâlâa ile izdiyâdına çalışmalıyız.

Haşre, akıl ile gidilmemesinin bir sırrı şudur ki: Haşr-i a'zam, ism-i a'zam'ın tecellisiyle olduğundan, Cenâb-ı Hakk'ın ism-i a'zam'ının ve her ismin a'zamî mertebesindeki tecellisiyle zâhir olan ef'âl-i azîmeyi görmek ve göstermekle haşr-i a'zam bahar gibi kolay isbat ve kat'î iz'an ve tahkikî îmân edilir.

Şu "Onuncu Söz"de feyz-i Kur'ân ile öyle görülüyor ve gösteriliyor. Yoksa akıl, dar ve küçük düstûrlarıyla kendi başına kalsa âciz kalır, taklide mecbur olur...

* * *

---

[1] "Allahım! Rahmetinin ağacı Tûbâ'nın en latîf, en şerif, en mükemmel ve en güzel meyvesi olan zâta salât ve selâm et. Ki Sen onu hem âlemlere rahmet olarak, hem de dâr-ı âhireti yâni cenneti gösteren şu Tûbâ'nın en süslü, en güzel, en parlak ve en âli semerelerine vesile-i vusûlümüz olarak gönderdin. Allahım, bizi ve anne ve babamızı ateşten koru. Bizi ve anne ve babamızı, ebrâr ile beraber, seçkin Peygamberinin hürmetine Cennete dahil et. âmin."

[2] Bkz.: el-Gazâlî, *el-İktisâd fi'l-i'tikad* s.210-213; İbn Haldun, *Mukaddime* 2/1254.

***Mesele-i nakliye*:** Akılla değil vahyin bildirmesiyle bilinen mesele.
***Nakil*:** Anlatma, bildirme, nakletme, vahiy.
***Fehmetmek*:** Anlamak.
***İzdiyâd*:** Artma, artırma.
***Haşr-i a'zam*:** Mahlukatın ahirette toplanıp dirilmesi demek olan en büyük haşir.
***İsm-i A'zam*:** Hadislerde, dua ederken zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi.
***Ef'âl-i azîme*:** Büyük işler.

Onuncu Söz’ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası [1]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۞ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ۞ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ۞ وَمِنْ اٰيَاتِهِٓ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَٓا أَنْتُمْ
بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ۞ وَمِنْ اٰيَاتِهِٓ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۞ وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ ۞ وَمِنْ اٰيَاتِهِ
مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَٓاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِٓ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ۞
وَمِنْ اٰيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَٓا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۞ وَمِنْ اٰيَاتِهِٓ أَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ
ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَٓا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ۞ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ۞ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۞ [2]

---

[1] Bu kısım, aynı zamanda Dokuzuncu Şua olup, Şualar’da yer almaktadır.

[2] “Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. ۞ Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. ۞ O, ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz. ۞ O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri; sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra dünyaya yayılmış beşeriyet hâline geldiniz. ۞ O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır. ۞ O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır. ۞ O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Geceleyin veya gündüzün uyumanız ve ⇨

Îmânın bir kutbunu gösteren bu semâvî âyât-ı kübrânın ve haşr'i isbat eden şu kudsî berâhin-i uzmanın bir nükte-i ekberi ve bir hüccet-i a'zamı, bu "*Dokuzuncu Şua*"da beyân edilecek.

Latîf bir inâyet-i rabbâniye'dir ki; bundan otuz sene evvel Eski Said, yazdığı tefsir mukaddimesi "*Muhâkemât*" nâmındaki eserin âhirinde,

"İkinci Maksad: Kur'ân'da haşr'e işaret eden iki âyet tefsir ve beyan edilecek. [1]نَحْوُ بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ " deyip durmuş, daha yazamamış. Hâlık-ı Rahîm'ime delâil ve emârât-ı haşriye adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra tevfik ihsan eyledi.

Evet bundan dokuz-on sene evvel o iki âyetten birinci âyet olan:

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[2]

ferman-ı ilâhî'nin iki parlak ve çok kuvvetli hüccetleri ve tefsirleri bulunan Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'ü in'âm etti. Münkirleri susturdu. Hem, îmân-ı haşrî'nin hücum edilmez o iki metin kalesinden dokuz ve on sene sonra ikinci âyet olan başta mezkûr âyât-ı ekberin tefsirini bu risale ile ikram etti. İşte bu Dokuzuncu Şua, mezkûr âyâtiyle işaret edilen "*Dokuz Âlî Makam*" ve bir ehemmiyetli "*Mukaddime*"den ibarettir.[3]

* * *

⇨ O'nun geniş lütfundan geçim vesilelerini aramanızdır. Elbette bunda işiten kimseler için ibretler vardır. ⊙ O'nun delillerinden biri de; gâh korku, gâh ümit vermek için size şimşeği göstermesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat vermesidir. Elbette bunda aklını çalıştıran kimseler için ibretler vardır. ⊙ O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; göğün ve yerin, Kendisinin buyruğu ile kaim olmaları, belirlenen yerde sapasağlam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra sizi yattığınız yerden bir çağırdı mı, birden kabirlerinizden çıkıverirsiniz! ⊙ Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Onların hepsi, isteyerek veya istemeyerek O'na divan durmaktadır. ⊙ Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da dirilten O'dur. Bu diriltme O'na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak gâlibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/17-27)

[1] "Öyle ise: Rahman Rahîm Allah'ın adıyla."

[2] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkiyle kadîrdir." (Rûm sûresi, 30/50)

[3] Üstad hazretleri, bunlardan sadece "Mukaddime"yi telif etmiş, dokuz makamdan "Birinci Makam"a (Zeylin İkinci Parçası'na) ise sadece başlangıç yapmıştır. Kastamonu Lâhikası'nda, bu dokuz makamı tamamlama vazifesinin, Nur talebelerine ait olduğunu ifade etmektedir.

***Berâhin-i uzmâ*:** En büyük deliller.
***Hüccet-i a'zam*:** En büyük delil, hüccet.
***Âhir*:** Son.
***Delâil ve emârât-ı haşriye*:** Haşrin delil ve işaretleri, alâmetleri.
***Tevfik*:** Muvaffak kılma, başarı verme.
***Nükte-i ekber*:** En büyük nükte.
***İn'âm etme*:** Nimet verme, lutfetme.
***Münkir*:** İnkârcı. İmanı olmayan.

Mukaddime

(Haşir akidesinin, pek çok rûhî fâidelerinden ve hayatî neticelerinden bir tek netice-i câmiayı ihtisar ile beyan ve hayat-ı insâniyeye, hususan hayat-ı içtimaiyesine, ne derece lüzumlu ve zarurî olduğunu izhar ve bu îmân-ı haşrî akidesinin pek çok hüccetlerinden, bir tek hüccet-i külliyeyi icmâl ile göstermek ve o akîde-i haşriye ne derece bedîhî ve şüphesiz bulunduğunu ifade etmekten ibaret olarak "İki Nokta"dır.)

Birinci Nokta

Âhiret akîdesi; hayat-ı içtimaiye ve şahsiye-i insâniyenin üssü'l-esâsı ve saadetinin ve kemâlâtının esâsâtı olduğuna, yüzer delillerinden bir mikyas olarak yalnız dört tanesine işaret edeceğiz:

•***Birincisi***: Nev-i beşerin hemen yarısını teşkil eden çocuklar, yalnız Cennet fikriyle, onlara dehşetli ve ağlatıcı görünen ölümlere ve vefatlara karşı dayanabilirler. Ve gayet zaif ve nâzik vücûdlarında bir kuvve-i mâneviye bulabilirler. Ve her şeyden çabuk ağlayan gayet mukavemetsiz mîzâc-ı ruhlarında, o Cennet ile bir ümit bulup, mesrûrâne yaşayabilirler.

Meselâ: Cennet fikriyle der: "Benim küçük kardeşim veya arkadaşım öldü. Cennet'in bir kuşu oldu. Cennet'te gezer, bizden daha güzel yaşar."[1] Yoksa, her vakit etrafında kendi gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri; o zaif bîçârelerin endişeli nazarlarına çarpması, mukavemetlerini ve kuvve-i mâneviyelerini zîr ü zeber ederek, gözleriyle beraber ruh, kalb, akıl gibi bütün letâifini dahi öyle ağlattıracak; ya mahvolup veya divâne bir bedbaht hayvan olacaktı...

•***İkinci Delil***: Nev-i insanın –bir cihette– nısfı olan ihtiyarlar, yalnız ha-

---

[1] Bkz.: Hennâd, *ez-Zühd* 1/221; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 1/287, 288. Ayrıca, mü'min çocukların, cennette çok rahat bir durumda olacaklarına dair bkz.: Buhârî, *cenâiz* 91, *edeb* 109, *bed'ü'l-halk* 8; Müslim, *birr* 154, *fezâil* 63; İbn Mâce, *cenâiz* 27; Müsned 2/326, 488, 509, 3/112, 4/283, 289, 297, 300, 302, 304.

Netice-i câmia: Kapsamlı netice.
Bedîhî: Çok açık, delile ihtiyaç duymayan. ***İhtisar ile***: Özetle.
Üssü'l-esas: En temel esas.
Hayat-ı içtimaiye ve şahsiye-i insaniye: İnsanın şahsî ve içtimaî hayatı.
Nev-i insan: İnsanoğlu, insanlık.
Letâif: Latifeler. İnsanın maddî şeyleri hissetmeye yarayan duyu organlarına mukabil, maneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyuları

yat-ı uhreviye ile yakınlarında bulunan kabre karşı tahammül edebilirler. Ve çok alâkadar oldukları hayatlarının yakında sönmesine ve güzel dünyalarının kapanmasına mukabil bir teselli bulabilirler. Ve çocuk hükmüne geçen serîü't-teessür ruhlarında ve mîzâçlarında, mevt ve zevâlden çıkan elîm ve dehşetli me'yûsiyete karşı, ancak hayat-ı bâkiye ümidiyle mukabele edebilirler. Yoksa, o şefkate lâyık muhteremler ve sükûnete ve istirahat-ı kalbiyeye çok muhtaç o endişeli babalar ve analar, öyle bir vâveylâ-yi ruhî ve bir dağdağa-yi kalbî hissedeceklerdi ki; bu dünya onlara zulmetli bir zindan ve hayat dahi kasâvetli bir azab olurdu.

•***Üçüncü Delil***: İnsanların hayat-ı içtimaiyesinin medarı olan gençler, delikanlılar, şiddet-i galeyânda olan hissiyatlarını ve ifratkâr bulunan nefis ve hevâlarını tecâvüzâttan ve zulümlerden ve tahribattan durduran ve hayat-ı içtimaiyenin hüsn-i cereyanını te'min eden; yalnız Cehennem fikridir. Yoksa, Cehennem endişesi olmazsa "el-Hükmü li'l-gâlib" kaidesiyle o sarhoş delikanlılar, hevesâtları peşinde bîçâre zâiflere, âcizlere, dünyayı cehenneme çevireceklerdi. Ve yüksek insâniyeti, gayet süflî bir hayvaniyete döndüreceklerdi.

•***Dördüncü Delil***: Nev-i beşerin hayat-ı dünyeviyesinde en cemiyetli merkez ve en esaslı zenberek ve dünyevî saadet için bir Cennet, bir melce, bir tahassungâh ise; aile hayatıdır. Ve herkesin hânesi, küçük bir dünyasıdır. Ve o hâne ve aile hayatının hayatı ve saadeti ise; samimî ve ciddî ve vefadârâne hürmet ve hakikî ve şefkatli ve fedakârâne merhametle olabilir. Ve bu hakîkî hürmet ve samimî merhamet ise; ebedî bir arkadaşlık ve dâimî bir refâkat ve sermedî bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta birbiriyle pederâne, ferzendâne, kardeşâne, arkadaşâne münasebetlerin bulunmak fikriyle, akîdesiyle olabilir.

Meselâ der: "Bu haremim, ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta dâimî bir refîka-yi hayatımdır. Şimdilik ihtiyar ve çirkin olmuş ise de zararı yok. Çünkü; ebedî bir güzelliği var, gelecek. Ve böyle dâimî arkadaşlığın hatırı için her

---

Hayat-ı uhreviye: Ahiret hayatı.
Serîü't-teessür: Çok çabuk etkilenen, teessür duyan.
Me'yûsiyet: Ümitsizlik.
Hayat-ı bâkiye: Ebedî, sonsuz hayat.
Mukabele etmek: Karşısında durma, mukavemet etme, karşılama
Vaveylâ-yi ruhî: Rûhî feryat.
Dağdağa-yi kalbî: Kalpte meydana gelen ıstırap, telâş.
Kasâvetli: Belâlı, tasa veren, keder veren.
Şiddet-i galeyanda: Kaynayıp durmakta.
İfratkâr: Haddi aşan, sınır tanımayan.
Hüsn-i cereyan: Güzel bir şekilde devam etme.
El-hükmü li'l-gâlib: Galip olanın hükmü geçer. Hükmetme yetkisi, galip olana aittir.
Melce: Sığınak, sığınılacak yer.
Tahassungâh: Sığınılacak sağlam yer.
Pederâne-ferzendâne münasebet: Baba-oğul ilişkisi.
Harem / Refîka-yi hayat: Hanım, hayat arkadaşı.

bir fedakârlığı ve merhameti yaparım." diyerek, o ihtiyâre karısına, güzel bir hûri gibi muhabbetle, şefkatle, merhametle mukabele edebilir. Yoksa, kısacık bir iki saat sûrî bir refâkatten sonra, ebedî bir firâk ve müfârakate uğrayan arkadaşlık; elbette gayet sûrî ve muvakkat ve esassız, hayvan gibi bir rikkat-i cinsiye mânâsında ve bir mecâzî merhamet ve sun'î bir hürmet verebilir. Ve hayvanatta olduğu gibi; başka menfaatler ve sâir galip hisler, o hürmet ve merhameti mağlûb edip, o dünya cennetini cehenneme çevirir.

İşte, îmân-ı haşrî'nin yüzer neticesinden birisi; hayat-ı içtimâiye-i insâniyeye taallûk eder. Ve bu tek neticenin de yüzer cihetinden ve faydalarından, mezkûr dört delile sâirleri kıyas edilse anlaşılır ki: Hakikat-i haşriyenin tahakkuku ve vukûu; insâniyetin ulvî hakikati ve küllî hâceti derecesinde kat'îdir. Belki, insanın midesindeki ihtiyacın vücûdu; taamların vücûduna delâlet ve şehâdetinden daha zâhirdir. Ve daha ziyâde tahakkukunu bildirir.

Ve eğer, bu hakikat-i haşriye'nin neticeleri insâniyetten çıksa; o çok ehemmiyetli ve yüksek ve hayatdâr olan insâniyet mâhiyeti; murdar ve mikrop yuvası bir lâşe hükmüne sukut edeceğini isbat eder.

Beşerin idare ve ahlâk ve içtimaiyatı ile çok alâkadar olan, içtimaiyyûn ve siyasiyyûn ve ahlâkıyyûnun kulakları çınlasın!.. Gelsinler, bu boşluğu ne ile doldurabilirler? Ve bu derin yaraları ne ile tedavi edebilirler?..

İkinci Nokta

Hakikat-i haşriye'nin hadsiz bürhânlarından sâir erkân-ı îmâniyeden gelen şehâdetlerin hülâsasından çıkan bir bürhânı, gayet muhtasar bir sûrette beyan eder. Şöyle ki:

Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın risâletine delâlet eden bütün mu'cizeleri ve bütün delâil-i nübüvveti ve hakkâniyetinin bütün bürhânları, birden hakikat-i haşriyenin tahakkukuna şehâdet ederek isbat ederler. Çünkü; bu Zât'ın bütün hayatında bütün dâvâları, vahdâniyetten sonra haşir'de temerküz ediyor. Hem, umum peygamberleri tasdik eden ve ettiren, bütün mu'cizeleri ve hüccetleri aynı hakikate şehâdet eder.

Rikkat-i cinsiye: Kendi cinsinden, kendi soyundan olana karşı duyulan şefkat.
Hakikat-i haşriye: Haşir gerçeği.
İçtimaiyyûn: Sosyologlar, toplum bilimciler. ***Taam***: Yiyecek.
Siyasiyyûn: Siyasetçiler, politikacılar.
Ahlâkiyyûn: Ahlâk ilmiyle uğraşanlar, ahlâkçılar.
Erkân-ı imaniye: İmanın rükünleri, iman esasları.
Delâil-i nübüvvet: Peygamberlik delilleri, peygamberliğin belgeleri
Vahdâniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliği. ***Risalet***: Peygamberlik.
Temerküz etmek: Toplanmak, yoğunlaşmak.

Hem وَبِرُسُلِهِ[1] kelimesinden gelen şehâdeti bedâhet derecesine çıkaran, وَكُتُبِهِ[2] şehâdeti de aynı hakikate şehâdet eder. Şöyle ki:

Başta Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hakkâniyetini isbat eden bütün mu'cizeleri, hüccetleri ve hakikatleri birden hakikat-i haşriyenin tahakkukuna ve vukûuna şehâdet edip isbat ederler. Çünkü; Kur'ân'ın hemen üçten birisi haşir'dir. Ve ekser kısa sûrelerinin başlarında gayet kuvvetli âyât-ı haşriyedir. Sarîhan ve işâreten binler âyâtiyle aynı hakikati haber verir, isbat eder, gösterir. Meselâ:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[3] يَٓا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ[4]

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا[5] إِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ[6] إِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ[7]

عَمَّ يَتَسَٓاءَلُونَ[8] هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ[9]

gibi, otuz-kırk sûrelerin başlarında bütün kat'iyetle hakikat-i haşriye'yi kâinatın en ehemmiyetli ve vacib bir hakikati olduğunu göstermekle beraber, sâir âyetler dahi o hakikatin çeşit çeşit delillerini beyan edip ikna eder.

Acaba bir tek âyetin bir tek işareti gözümüz önünde ulûm-i İslâmiye'de müteaddit ilmî ve kevnî hakikatleri meyve veren bir kitabın binler böyle şehâdetleriyle ve dâvâları ile, güneş gibi zuhûr eden îmân-ı haşrî; hakikatsiz olması güneşin inkârı, belki kâinatın ademi gibi hiçbir cihet-i imkânı var mı? Ve yüz derece muhâl ve bâtıl olmaz mı?

Acaba, bir sultanın bir tek işareti yalan olmamak için bazen bir ordu ha-

---

1 "Allah'ın Resûllerine imân ederim."

2 "Allah'ın Kitaplarına imân ederim."

3 "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

4 "Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyâmet saatinin depremi müthiş bir olaydır." (Hac sûresi, 22/1)

5 "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman..." (Zilzâl sûresi, 99/1)

6 "Gök yarıldığı zaman..." (İnfitâr sûresi, 82/1)

7 "Gök yarıldığı zaman..." (İnşikak sûresi, 84/1)

8 "Onlar birbirine neyi sorup duruyorlar?" (Nebe sûresi, 78/1)

9 "Ğâşiyenin, dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin mâhiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun." (Ğâşiye sûresi, 88/1)

***Bedâhet*:** Gün gibi açık olma. Aşikâr olma.
***Âyât-ı haşriye*:** Haşirden bahseden âyetler.
***Sarîhan*:** Açık bir şekilde.
***İşareten*:** Açık bir şekilde söylenmeyen ancak sözden anlaşılan mana olarak.
***Ulûm-i İslâmiye*:** İslâmî ilimler.
***Müteaddid*:** Birçok, çeşit çeşit.
***Kevnî*:** Varlıkla, kâinatla ilgili.
***Adem*:** Yokluk.

reket edip çarpıştığı hâlde, o pek ciddî ve izzetli sultanın binler sözleri ve vaadleri ve tehditlerini yalan çıkarmak, hiçbir cihette kabil midir? Ve hakikatsiz olmak mümkün müdür?

Acaba, on üç asırda, fasılasız olarak, hadsiz ruhlara, akıllara, kalblere, nefislere hak ve hakikat dairesinde hükmeden, terbiye eden, idare eden bu mânevî Sultan-ı Zîşân'ın bir tek işareti böyle bir hakikati isbat etmeğe kâfi iken, binler tasrihat ile bu hakikat-i haşriye'yi gösterip isbat ettikten sonra, o hakikati tanımayan bir echel ahmak için Cehennem azabı lâzım gelmez mi? Ve ayn-ı adâlet olmaz mı?

Hem birer zamana ve birer devre hükmeden bütün semâvî suhuflar ve mukaddes kitablar dahi, bütün istikbâle ve umum zamanlara hükümran olan Kur'ân'ın tafsilâtla, izahatla, tekrar ile beyan ve isbat ettiği hakikat-i haşriye'yi asırlarına ve zamanlarına göre o hakikati kat'î kabul ile beraber, tafsilatsız ve perdeli ve muhtasar bir sûrette beyan, fakat kuvvetli bir tarzda iddia ve isbatları: Kur'ân'ın dâvâsını binler imza ile tasdik ederler.

Bu bahsin münâsebetiyle Risale-i Münâcât'ın âhirinde:

اَلْإِيمَانُ بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ[1] rüknüne, sâir rükünlerin, hususan "rusül" ve "kütüb"ün şehâdetini münâcât sûretinde zikredilen pek kuvvetli ve hülâsalı ve bütün evhâmları izale eden bir hüccet-i haşriye aynen buraya giriyor. Şöyle ki; "***Münâcât***"ta demiş:

Ey Rabb-i Rahîmim!

Resûl-i Ekrem'inin ta'lîmiyle ve Kur'ân-ı Hakîm'in dersiyle anladım ki: Başta Kur'ân ve Resûl-i Ekrem'in olarak, bütün mukaddes kitablar ve peygamberler, bu dünyada ve her tarafta nümûneleri görülen celâlli ve cemâlli isimlerinin tecellileri daha parlak bir sûrette ebedü'l-âbâdda devam edeceğine ve bu fânî âlemde rahîmâne cilveleri, nümûneleri müşâhede edilen ihsânâtının daha şa'şaalı bir tarzda dâr-ı saadette istimrârına ve bekâsına ve bu kısa hayat-ı dünyeviyede onları zevk ile gören ve muhabbet ile refâkat eden müştakların, ebedde dahi refâkatlerine ve beraber bulunmalarına icmâ ve ittifak ile şehâdet ve delâlet ve işaret ederler.

---

[1] "Âhiret günü'ne imân"

Sultan-ı Zîşan: Şanlı sultan.
Echel: Pek cahil.
Ayn-ı adalet: Adaletin ta kendisi.
Rusül: Peygamberler.
Semavî suhuflar: Bazı peygamberlere Cenab-ı Hak tarafından indirilen sayfalar.
Kütüb: Peygamberlere inen kitaplar
Ebedü'l-âbâd: Tükenmez ebedî hayat.
İstimrâr: Devam.
İcmâ': Bir mesele üzerinde ittifak etmek.

Hem, yüzer mu'cizât-ı bâhirelerine ve âyât-ı kâtıalarına istinaden, başta Resûl-i Ekrem ve Kur'ân-ı Hakîm'in olarak, bütün nurânî ruhların sahipleri olan peygamberler ve bütün münevver kalblerin kutupları olan veliler ve bütün keskin ve nurlu akılların mâdenleri olan sıddıkînler, bütün suhuf-i semâviyede ve kütüb-i mukaddesede senin çok tekrar ile ettiğin binler vaadlerine ve tehditlerine istinaden, hem senin kudret ve rahmet ve inâyet ve hikmet ve celâl ve cemâl gibi âhireti iktizâ eden kudsî sıfatlarına ve şe'nlerine ve senin izzet-i celâl'ine ve saltanat-ı rubûbiyet'ine itimaden, hem âhiretin izlerini ve tereşşuhâtını bildiren hadsiz keşfiyatlarına ve müşâhedelerine ve ilmelyakîn ve aynelyakîn derecesinde bulunan itikatlarına ve îmânlarına binâen saadet-i ebediyeyi insanlara müjdeliyorlar. Ehl-i dalâlet için Cehennem ve ehl-i hidâyet için Cennet bulunduğunu haber verip ilân ediyorlar. Kuvvetli îmân edip, şehâdet ediyorlar.

Ey Kadîr u Hakîm! Ey Rahman ü Rahîm! Ey Sâdıku'l-va'di'l-Kerîm! Ey izzet ve azamet ve celâl sahibi Kahhâr-ı Zülcelâl!.

Bu kadar sadık dostlarını, bu kadar vaadlerini ve bu kadar sıfat ve şuûnâtını yalancı çıkarmak, tekzip etmek ve saltanat-ı rubûbiyet'inin kat'î mukteziyâtını tekzib edip yapmamak ve senin sevdiğin ve onlar dahi seni tasdik ve itaat etmekle kendilerini sana sevdiren hadsiz makbul ibâdının âhirete bakan hadsiz dualarını ve dâvâlarını reddetmek, dinlememek ve küfür ve isyan ile ve seni vaadinde tekzip etmekle, senin azamet-i kibriyâ'na dokunan ve izzet-i celâline dokunduran ve ulûhiyet'inin haysiyetine ilişen ve şefkat-ı rubûbiyet'ini müteessir eden ehl-i dalâleti ve ehl-i küfrü, haşr'in inkârında onları tasdik etmekten yüz binler derece mukaddessin ve hadsiz derece münezzeh ve âlîsin. Böyle nihayetsiz bir zulümden ve nihayetsiz bir çirkinlikten, senin o nihayetsiz adâletini ve nihayetsiz cemâlini ve hadsiz rahmetini, hadsiz derece takdis ediyoruz.

Ve bütün kuvvetimizle îmân ederiz ki: O yüz binler sâdık elçilerin[1] ve o hadsiz doğru dellâl-ı saltanatın olan enbiyâ, asfiyâ, evliyâlar; hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn sûretinde senin uhrevî rahmet hazinelerine, âlem-i

---

[1] 124 bin nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

Mu'cizat-ı bâhire: Parlak, apaçık mucizeler.
Âyât-ı kâtıa: Kat'i âyetler, doğruluğuna delil olan işaretler.
Şe'n: Durum, keyfiyet, iş.
Tereşşuhat: Sızıntılar, haberler.
İlmelyakîn: Bir şeyi görüp tatmaksızın kesin şekilde bilmek.
Aynelyakîn: Bir şeyi bizzat gözüyle görüp hakkında bilgi sahibi olmak, görmüş gibi bilmek.
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti.
Mukteziyât: Gerekler, gerektirdiği şeyler.
İbâd: Kullar.
Azamet-i kibriyâ: Büyüklük, ululuk, haşmet.
Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek.

bekâdaki ihsânâtının definelerine ve dâr-ı saadette tamamiyle zuhûr eden güzel isimlerinin hârika güzel cilvelerine şehâdetleri hak ve hakikattir. Ve işaretleri doğru ve mutâbıktır. Ve beşaretleri sâdık ve vâkidir. Ve onlar bütün hakikatlerin mercii ve güneşi ve hâmisi olan "Hak" isminin en büyük bir şuaı; bu hakikat-i ekber-i haşriye olduğunu îmân ederek, senin emrin ile senin ibâdına hak dairesinde ders veriyorlar. Ve ayn-ı hakikat olarak ta'lîm ediyorlar.

Yâ Rab! Bunların ders ve ta'lîmlerinin hakkı ve hürmeti için, bize ve Risâle-i Nur talebelerine îmân-ı ekmel ve hüsn-i hâtime ver. Ve bizleri onların şefaatlerine mazhar eyle... *âmin...*

Hem nasıl ki; Kur'ân'ın, belki bütün semâvî kitabların hakkâniyetini isbat eden umum deliller ve hüccetler; ve Habîbullah'ın, belki bütün enbiyânın nübüvvetlerini isbat eden umum mu'cizeler ve bürhânlar, dolayısıyla en büyük müddeaları olan âhiretin tahakkukuna delâlet ederler. Aynen öyle de, Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna ve vahdetine şehâdet eden ekser deliller ve hüccetler, dolayısıyla rubûbiyet'in ve ulûhiyet'in en büyük medarı ve mazharı olan dâr-ı saadetin ve âlem-i bekânın vücûduna, açılmasına şehâdet ederler. Çünkü; gelecek makâmâtta beyan ve isbat edileceği gibi, Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un hem mevcûdiyeti, hem umum sıfatları, hem ekser isimleri, hem "Rubûbiyet, ulûhiyet, rahmet, inâyet, hikmet, adâlet..." gibi vasıfları, şe'nleri lüzum derecesinde âhireti iktizâ ve vücûb derecesinde bâki bir âlemi istilzam ve zaruret derecesinde mükâfat ve mücâzât için haşri ve neşri isterler.

Evet, madem ezelî, ebedî bir Allah var; elbette saltanat-ı ulûhiyetinin sermedî bir medarı olan âhiret vardır. Ve madem, bu kâinatta ve zîhayatta gayet haşmetli ve hikmetli ve şefkatli bir rubûbiyet-i mutlaka var ve görünüyor. Elbette o rubûbiyet'in haşmetini sukuttan ve hikmetini abesiyetten ve şefkatini gadirden kurtaran ebedî bir dâr-ı saadet bulunacak ve girilecek.

Beşaret: Müjde, muştu.
Şua: Bir yerden yansıyan ışık, parıltı.
Hakikat-i ekber-i haşriye: Büyük haşir gerçeği.
İman-ı ekmel: En mükemmel, kusursuz iman.
Hüsn-i hâtime: Güzel son. Hayata güzel bir şekilde veda etmek.
Enbiya: Peygamberler.
Nübüvvet: Peygamberlik.
Habibullah: Cenab-ı Hakk'ın muhabbetine nail olmuş olan Peygamber Efendimiz (s.a.s.).
Müddeâ: Dava.
Vâcibü'l-vücud: Varlığı, mevcudiyeti zarurî olan, tersi mümkün olmayan Allah (celle celâlüh)
Rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.
Medar: Yörünge, bir şeyin faaliyet gösterdiği, ortaya çıktığı yer.
Mazhar: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yer.
Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı.
Şe'n: İş, icraat.
Zîhayat: Canlı varlık(lar).
Sukut: Düşmek, değer kaybetmek

Hem madem, göz ile görünen bu hadsiz in'âmlar, ihsanlar, lütuflar, keremler, inâyetler, rahmetler; perde-i gayb arkasında bir Zât-ı Rahman ü Rahîm'in bulunduğunu sönmemiş akıllara, ölmemiş kalblere gösterir. Elbette in'âmı istihzâdan ve ihsanı aldatmaktan ve inâyeti adâvetten ve rahmeti azaptan ve lütuf ve keremi ihânetten halâs eden ve ihsanı ihsan eden ve nîmeti nîmet eden bir âlem-i bâkîde, bir hayat-ı bâkiye var ve olacaktır.

Hem madem, bahar faslında zeminin dar sahifesinde hatasız yüz bin kitabı birbiri içinde yazan bir kalem-i kudret, gözümüz önünde yorulmadan işliyor. Ve o kalem sahibi yüz bin defa ahd ve vaadetmiş ki: "Bu dar yerde ve karışık ve birbiri içinde yazılan bahar kitabından daha kolay olarak, geniş bir yerde, güzel ve lâyemut bir kitabı yazacağım ve size okutturacağım." diye, bütün fermanlarda o kitabdan bahsediyor. Elbette ve her hâlde o kitabın aslı yazılmış ve haşir ve neşir ile hâşiyeleri de yazılacak. Ve umumun defter-i a'mâlleri onda kaydedilecek.

Hem madem, bu arz, kesret-i mahlûkat cihetiyle ve mütemâdiyen değişen yüz binler çeşit çeşit envâ-ı zevi'l-hayat ve zevi'l-ervâhın meskeni, menşei, fabrikası, meşheri, mahşeri olması haysiyetiyle; bu kâinatın kalbi, merkezi hülâsası, neticesi, sebeb-i hilkati olarak gayet büyük öyle bir ehemmiyeti var ki; küçüklüğü ile beraber koca semâvâta karşı denk tutulmuş. Semâvî fermanlarda dâima: رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[1] deniliyor.

Ve madem, bu mâhiyetteki arzın her tarafına hükmeden ve ekser mahlukatına tasarruf eden ve ekser zîhayat mevcudatını teshir edip kendi etrafına toplattıran ve ekser masnûâtını kendi hevesâtının hendesesiyle ve ihtiyâcâtının düstûrlarıyla öyle güzelce tanzim ve teşhir ve tezyin ve çok antika nevilerini liste gibi birer yerlerde öyle toplayıp süslettirir ki; değil yalnız ins ve cin nazarlarını, belki semâvât ehlinin ve kâinatın nazar-ı dikkatlerini ve tak-

---

[1] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

İn'âm: Nimet verme, nimet.
Perde-i gayb: Gayb perdesi, gözle görünmeyen şeylerle aramızdaki engel.
İstihzâ: Alay etme.
Adâvet: Düşmanlık.
Halâs etmek: Kurtarmak.
Zemin: Yeryüzü.
Lâyemut: Ölmez, silinip gitmez.
Hâşiye: Bir kitabın metninin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için yazılan açıklayıcı yazı, not.
Defter-i a'mâl: Günah ve sevapların yazıldığı defter.
Kesret-i mahlukat: Mahlukatın çokluğu.
Enva'-ı zevi'l-hayat: Canlı türleri.
Zevi'l-ervah: Ruhu olan varlıklar.
Sebeb-i hilkat: Yaratılma sebebi.
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, yaşadığı yer.
Semâvât: Gökler.
Semâvî: Gökten gelen, Allah katından indirilen.
Teshir etmek: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek.
Hendese: Geometri, plan-program, mühendislik.
Tezyin: Süslemek, donatmak.

dirlerini ve kâinat sahibinin nazar-ı istihsanını celbetmekle gayet büyük bir ehemmiyet ve kıymet alan ve bu haysiyetle bu kâinatın hikmet-i hilkati ve büyük neticesi ve kıymetli meyvesi ve arzın halifesi olduğunu; fenleriyle, sanatlarıyla gösteren ve dünya cihetinde, Sâni-i âlem'in mu'cizeli sanatlarını gayet güzelce teşhir ve tanzim ettiği için, isyan ve küfrüyle beraber dünyada bırakılan ve azabı te'hir edilen ve bu hizmeti için imhâl edilip muvaffakiyet gören nev-i benî-Âdem var.

Ve madem, bu mâhiyetteki nev-i benî-Âdem, mizaç ve hilkat itibariyle gayet zaîf ve âciz ve gayet acz ve fakriyle beraber, hadsiz ihtiyâcâtı ve teellümâtı olduğu hâlde, bütün bütün kuvvetinin ve ihtiyarının fevkinde olarak, koca küre-i arzı, o nev-i insana lüzumu bulunan her nevî madenlere mahzen ve her nevî taamlara anbar ve nev-i insanın hoşuna gidecek her çeşit mallara bir dükkân sûretine getiren, gayet kuvvetli ve hikmetli ve şefkatli bir Mutasarrıf var ki; böyle nev-i insana bakıyor, besliyor, istediğini veriyor.

Ve madem, bu hakikatteki bir Rab; hem insanı sever, hem kendini insana sevdirir, hem bâkîdir, hem bâkî âlemleri var, hem adâletle her işi görür ve hikmetle her şeyi yapıyor. Hem, bu kısa hayat-ı dünyeviyede ve bu kısacık ömr-i beşerde ve bu muvakkat ve fânî zeminde o Hâkim-i Ezelî'nin haşmet-i saltanatı ve sermediyet-i hâkimiyeti yerleşemiyor. Ve nev-i insanda vukû bulan ve kâinatın intizâmına ve adâlet ve muvazenelerine ve hüsn-i cemâline münafi ve muhâlif çok büyük zulümleri ve isyanları ve velînîmetine ve onu şefkatle besleyene karşı ihânetleri, inkârları, küfürleri bu dünyada cezasız kalıp; gaddar zâlim, rahat ile hayatını ve bîçâre mazlum, meşakkatler içinde ömürlerini geçirirler. Ve umum kâinatta eserleri görünen şu adâlet-i mutlakanın mâhiyeti ise; dirilmemek sûretiyle o gaddar zâlimlerin ve me'yûs mazlumların vefat içindeki müsâvâtlarına bütün bütün zıttır, kaldırmaz, müsaade etmez![1]

Ve madem, nasıl ki kâinatın sahibi, kâinattan zemini ve zeminden nev-i insanı intihab edip, gayet büyük bir makam, bir ehemmiyet vermiş. Öyle de,

---

[1] Bkz.: "Şu kesindir ki Allah kullarına zerre kadar bile zulmetmez. Ama kulun zerre kadar bir iyiliği bile olsa, onu kat kat artırır ve ayrıca Kendi tarafından büyük bir mükâfat verir." (Nisâ sûresi, 4/40)

***Nazar-ı istihsan*:** Takdir edici bakış.
***Hikmet-i hilkat*:** Yaratılış hikmeti.
***Arzın halifesi*:** Cenab-ı Hakk'ın emirlerini yeryüzünde uygulayan ve O'nun adına icraatta bulunan
***İmhâl etmek*:** Mühlet vermek, süre tanımak.
***Nev-i benî-Âdem*:** İnsanlık.
***Teellümat*:** Tasalar, kederler, acılar
***İhtiyarının fevkinde olarak*:** Gücü yetmediği hâlde, tercih ve iradesi olmaksızın.
***Mutasarrıf*:** Bir şey üzerinde tasarruf etme, hükmetme hakkını elinde bulunduran.
***Küre-i arz*:** Yerküre, dünya.
***Sermediyet-i hâkimiyet*:** Hakimiyetin devamlılığı, ebedîliği.
***Me'yus*:** Ümitsiz.
***Vefat içindeki müsâvât*:** Eşit bir şekilde ölme. Ölürken farklı olmama.
***İntihap etmek*:** Seçmek.

nev-i insandan dahi makâsıd-ı rubûbiyet'ine tevafuk eden ve kendilerini îmân ve teslim ile O'na sevdiren hakikî insanlar olan enbiyâ ve evliyâ ve asfiyâyı intihab edip[1] kendine dost ve muhatap ederek, onları mu'cizeler ve tevfikler ile ikram ve düşmanlarını semâvî tokatlar ile tazib ediyor. Ve bu kıymetli, sevimli dostlarından dahi, onların imamı ve mefhari olan Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ı intihab ederek, ehemmiyetli küre-i arzın yarısını ve ehemmiyetli nev-i insanın beşten birisini uzun asırlarda O'nun nûruyla tenvir ediyor. Âdeta bu kâinat O'nun için yaratılmış gibi; bütün gayeleri O'nun ile ve O'nun dîni ile ve Kur'ân'ı ile tezahür ediyor.

Ve o pek çok kıymetdâr ve milyonlar sene yaşayacak kadar hadsiz hizmetlerinin ücretlerini, hadsiz bir zamanda almağa müstehak ve lâyık iken, gayet meşakkatler ve mücâhedeler içinde altmış üç sene gibi kısacık bir ömür verilmiş. Acaba hiçbir cihetle hiçbir imkânı, hiçbir ihtimâli, hiçbir kabiliyeti var mı ki: O Zât, bütün emsâli ve dostlarıyla beraber dirilmesin? Ve şimdi de ruhen diri ve hayy olmasın?[2] İdam-ı ebedî ile mahvolsunlar? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Evet, bütün kâinat ve hakikat-i âlem, dirilmesini dâvâ eder ve hayatını Sahib-i kâinattan taleb ediyor...

Ve madem, Yedinci Şua olan "***Âyetü'l-Kübrâ***"da, her biri bir dağ kuvvetinde, otuz üç adet icmâ-ı azîm isbat etmişler ki: Bu kâinat bir elden çıkmış. Ve bir tek Zât'ın mülküdür. Ve kemâlât-ı îlâhiye'nin medarı olan vahdet'ini ve ehadiyet'ini bedâhetle göstermişler. Ve vahdet ve ehadiyet ile bütün kâinat, O Zât-ı Vâhid'in emirber neferleri ve musahhar memurları hükmüne geçiyor. Ve âhiretin gelmesiyle, kemâlâtı, sukuttan; ve adâlet-i mutlakası, müstehziyâne gadr-i mutlaktan; ve hikmet-i âmmesi sefâhetkârâne

---

[1] Bkz.: En'âm sûresi, 6/86-87; A'râf sûresi, 7/144; Nahl sûresi, 16/121; Meryem sûresi, 19/58; Tâhâ sûresi, 20/41; Neml sûresi, 27/59; Sâd sûresi, 38/47; Şûrâ sûresi, 42/13; Kalem sûresi, 68/50.

[2] Şehitlerin ölmediğine dair bkz.: Bakara sûresi, 2/154. Ayrıca Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisi için getirilen salât ü selâmların, Cenâb-ı Hak tarafından kendi ruhuna ulaştırıldığını belirtmektedir. (Bkz.: Ebû Dâvûd, *menâsikü'l-hac* 96; Müsned 2/527; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/262)

***Makasıd-ı rububiyet*:** Rububiyetin maksatları, gayeleri.
***Tevafuk etmek*:** Uyma, uygun gelme
***Ta'zib etmek*:** Cezalandırmak, azap vermek.
***Mefhar*:** İftihar vesilesi. Kendisiyle iftihar edilen.
***Tenvir etmek*:** Aydınlatmak.
***İ'dam-ı ebedî*:** Ebedî olarak yok etme
***Hayy*:** Hayatdar, hayat sahibi.
***Sahib-i kâinat*:** Kâinatın sahibi.
***İcmâ-yi azîm*:** Herkesin tasdik ettiği büyük ittifak.
***Kemalât-ı ilâhiye*:** Cenab-ı Hakk'ın bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olması
***Vahdet*:** Birlik. Tek olma.
***Ehadiyet*:** Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
***Bedahetle*:** Çok açık bir şekilde.
***Zât-ı Vâhid*:** Kendisinden başka ilâh olmayan, tek ve bir olan Zat (Allah celle celâlüh)
***Sukut*:** Düşmek, değer kaybetmek
***Müstehziyâne*:** Alay edercesine.
***Hikmet-i âmme*:** Her şeyde kendini gösteren hikmet.
***Sefahetkârane*:** Akılsızca, sefihçe.

abesiyetten ve rahmet-i vâsiası, lâhiyâne ta'zîbden; ve izzet-i kudreti, zelilâne acz'den kurtulurlar, takaddüs ederler.

Elbette ve elbette ve her hâlde îmân-ı billâh'ın yüzer nüktesinden bu "*Sekiz Mâdem*"lerdeki hakikatlerin muktezasıyla; kıyâmet kopacak, haşir ve neşir olacak, dâr-ı mücâzât ve mükâfat açılacak... Tâ ki, arzın mezkûr ehemmiyeti ve merkeziyeti ve insanın ehemmiyeti ve kıymeti tahakkuk edebilsin. Ve arz ve insanın Hâlık'ı ve Rabbi olan Mutasarrıf-ı Hakîm'in mezkûr adâleti, hikmeti, rahmeti, saltanatı takarrur edebilsin. Ve o Bâkî Rabbin mezkûr hakikî dostları ve müştakları îdam-ı ebedîden kurtulsun. Ve o dostların en büyüğü ve en kıymetdârı, bütün kâinatı memnun ve minnetdâr eden kudsî hizmetlerinin mükâfatını görsün. Ve Sultan-ı Sermedî'nin kemâlâtı naks ve kusurdan ve kudreti acz'den ve hikmeti sefâhetten ve adâleti zulümden tenezzüh ve takaddüs ve teberri etsin.

Elhâsıl: Madem Allah var. Elbette âhiret vardır.

Hem nasıl ki: Mezkûr üç erkân-ı îmâniye onları isbat eden bütün delilleriyle haşr'e şehâdet ve delâlet ederler. Öyle de:

وَبِمَلاَئِكَتِهِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى[1] olan iki rükn-i îmânî dahi, haşri istilzam edip, kuvvetli bir sûrette âlem-i bekâya şehâdet ve delâlet ederler. Şöyle ki:

Melâikenin vücûdunu ve vazife-i ubûdiyetlerini isbat eden bütün deliller ve hadsiz müşâhedeler, mükâlemeler;[2] dolayısıyla âlem-i ervâhın ve âlem-i gaybın ve âlem-i bekânın ve âlem-i âhiretin ve ileride cin ve ins ile şenlendirilecek olan dâr-ı saadetin, Cennet ve Cehennem'in vücûdlarına delâlet ederler. Çünkü: Melekler bu âlemleri izn-i ilâhî ile görebilirler ve girerler. Ve Hazret-i Cebrâil gibi,[3] insanlar ile görüşen umum melâike-i mukarrebîn; mez-

---

[1] "Melâikeye ve kadere, hayır ve şerrin Allah Tealâ'dan geldiğine imân ederim."

[2] Bkz.: Hûd sûresi, 11/69-72, 78; Meryem sûresi, 19/17-21; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6; Müslim, *îmân* 7, *fezâilü's-sahâbe* 90, 91, 100; Tirmizî, *îmân* 4, *menâkıb* 63; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; Nesâî, *îmân* 6.

[3] Hz.Cebrâil'in (aleyhisselâm), Dıhye isimli sahâbi sûretinde insanlara göründüğüne dair bkz.: ⇨

Rahmet-i vâsia: Geniş, engin rahmet
Lâhiyâne ta'zib: Oyun olsun diye zahmet vermek, azap etmek.
Takaddüs etmek: Hiçbir çirkin vasfı içinde barındırmayacak ölçüde mukaddes olmak.
Dâr-ı mücazat ve mükâfat: Yapılan kötü işlere ceza, iyi işlere de mükâfat verilecek diyar.
Takarrur etmek: Yerini bulmak, sağlam bir şekilde yerleşmek, sebat bulmak.
Tenezzüh=Takaddüs=Teberri etmek: (Kötülüklerden) uzak olmak
Erkân-ı imaniye: İmanın rükünleri, temel esasları.
Melâike: Melekler.
Vücud: Mevcudiyet, varlık.
Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi.
Mükâleme: Konuşma.
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi.
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz şeylerin dünyası.
Âlem-i beka: Ebedî âlem, ahiret âlemi.
Melâike-i mukarrebîn: Allah'ın (celle celâlüh), kendisine yakın olma şerefini verdiği melekler.

kûr âlemlerin vücûdlarını ve onlar, onlarda gezdiklerini müttefikan haber veriyorlar.[1] Görmediğimiz Amerika kıtasının vücûdunu, ondan gelenlerin ihbarıyla bedîhî bildiğimiz gibi, yüz tevâtür kuvvetinde bulunan melâike ihbârâtıyla âlem-i bekânın ve dâr-ı âhiretin ve Cennet ve Cehennem'in vücûdlarına, o kat'iyyette îmân etmek gerektir. Ve öyle de îmân ederiz.

Hem, Yirmi Altıncı Söz olan "*Risale-i Kader*"de, îmân-ı bi'l-kader rüknünü isbat eden bütün deliller; dolayısıyla haşre ve neşr-i suhufa ve mîzan-ı ekberdeki muvazene-i a'mâle delâlet ederler. Çünkü: Her şeyin mukadderâtını gözümüz önünde nizam ve mîzan levhalarında kaydetmek ve her zîhayatın sergüzeşt-i hayatiyelerini kuvve-i hafızalarında ve çekirdeklerinde ve sâir elvâh-ı misâliyede yazmak ve her zîruhun, hususan insanların defter-i a'mâllerini elvâh-ı mahfazada tesbit etmek, geçirmek; elbette öyle muhît bir kader ve hakîmâne bir takdir ve müdakkikâne bir kayıt ve hafîzâne bir kitâbet; ancak mahkeme-i kübrâ'da, umumî bir muhâkeme neticesinde, dâimî bir mükâfat ve mücâzât için olabilir. Yoksa, o ihâtalı ve inceden ince olan kayıt ve muhafaza; bütün bütün mânâsız, fâidesiz kalır. Hikmete ve hakikate münâfi olur.

Hem, haşir gelmezse; kader kalemiyle yazılan bu kitab-ı kâinatın bütün muhakkak mânâları bozulur ki, hiçbir cihet-i imkânı olamaz. Ve o ihtimâl, bu kâinatın vücûdunu inkâr gibi bir muhâl, belki bir hezeyân olur...

Elhâsıl: *Îmânın beş rüknü bütün delilleriyle, haşir ve neşrin vukûuna ve vücûduna ve dâr-ı âhiretin vücûduna ve açılmasına delâlet edip isterler ve şehâdet edip talep ederler.*

İşte hakikat-i haşriyenin azametine tam muvâfık böyle azametli ve sar-

---

⇨ Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100; Tirmizî, *menâkıb* 12; Nesâî, *îmân* 6; Müsned 2/107, 3/334. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), Benî İsrâil'den 3 kişiye, onları imtihan etmek üzere bir melek gönderdiğine dair bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 50; Müslim, *zühd* 10.

[1] Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh), cennet ve cehennemi yaratıp, onları görmek üzere Hz.Cebrâil'i (aleyhisselâm) gönderdiğine dair bkz.: Tirmizî, *cennet* 21; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *eymân* 3; Müsned 2/332, 354, 373. Ayrıca Hz.Mîkâil'in (aleyhisselâm), cehennemin yaratılışından itibaren hiç gülmediğine dair bkz.: Müsned 2/224.

Tevatür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması.

Neşr-i suhuf: Mahşerde, herkesin muhasebesinin yapılması için sevap-günahların kaydedildiği defterlerin meydana çıkarılması, dağıtılması.

Bedîhî: Çok açık bir şekilde.

Mizan-ı ekber: Sevap ve günahların muhasebesinin yapılacağı en büyük mizan.

Muvazene-i a'mâl: İşlenen iyi-kötü fiillerin ölçülüp tartılması.

Sergüzeşt-i hayatiye: Hayat serüveni, kişinin başından geçenler

Kuvve-i hâfıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi.

Elvâh-ı misaliye: Misalî, bu dünyadaki her şeyin, her hâdisenin suretinin bulunduğu, kaydedildiği misal âlemine ait levhalar.

Elvah-ı mahfuza: Muhafaza edilen, korunur levhalar.

sılmaz direkleri ve bürhânları bulunduğu içindir ki: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hemen hemen üçten birisi haşir ve âhiret'i teşkil ediyor. Ve onu, bütün hakâikına temel taşı ve üssü'l-esâs yapıyor. Ve her şeyi onun üstüne bina ediyor...

(Mukaddime nihayet buldu)

* * *

Hakâik**:** Hakikatler. ***Üssü'l-esas*****:** En temel esas.

Zeylin İkinci Parçası

(Baştaki âyetin mu'cizâne işaret ettikleri dokuz tabaka berâhin-i haşriyeye dair dokuz makamdan "Birinci Makam":)

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۝ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ۝ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ۝ [1]

olan fıkradaki ferman-ı haşre dâir buradaki gösterdiği bürhân-ı bâhiri ve hüccet-i kâtıası beyan ve izah edilecek inşâallah.(Hâşiye-1)

Otuzuncu Lem'anın Beşinci Nüktesinin Dördüncü Remzi [2]

(Hâşiye-2) Hayatın yirmi sekizinci hâssasında beyan edilmiştir ki: Hayat îmânın altı erkânına bakıp isbat ediyor. Onların tahakkukuna işaretler ediyor.

Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi ve mâyesi ve hikmet-i hilkati hayattır; elbette o hakikat-i âliye; bu fâni, kısacık, noksan, elemli hayat-ı dünyeviyeye münhasır değildir. Belki, hayatın, yirmi dokuz hâssasiyle mâhiyetinin azameti anlaşılan şecere-i hayatın gayesi, neticesi ve o şecerenin azametine lâyık meyvesi; hayat-ı ebediyedir ve hayat-ı uhreviyedir ve taşıyla ve ağacıyla, toprağıyla hayatdâr olan dâr-ı saa-

---

[1] "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. ۝ Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. ۝ O, ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz." (Rûm sûresi, 30/17-19)

(Hâşiye-1) O makam daha yazılmamış.

[2] Buradan itibaren Zeylin 3. Parçasına kadar olan kısım; 30. Lem'a'nın, İsm-i Hayy'ın bir cilvesinden bahseden 5. Nüktesi'nin 4. Remzi olup, Lem'alar'da da yer almaktadır.

(Hâşiye-2) Hayat meselesi haşre münasebeti için buraya girmiş. Fakat hayatın âhirinde kader rüknüne işareti pek ince ve derindir.

***Berâhin-i haşriye*:** Haşrin varlığını gösteren deliller.
***Ferman-ı haşr*:** Haşir ile ilgili ferman.
***Âhir*:** Son.
***Bürhan-ı bâhir*:** Açık delil.
***Hüccet-i kâtıa*:** Kesin delil.
***Rükn*:** Esas, temel mesele.
***Hâssa*:** Özellik, duygu, duyu.
***Erkân*:** Rükünler, temel esaslar.
***Şecere-i hayat*:** Hayat ağacı.

detteki hayattır. Yoksa, bu hadsiz cihâzât-ı mühimme ile teçhiz edilen hayat şeceresi, zîşuur hakkında, hususan insan hakkında meyvesiz, fâidesiz, hakikatsiz olmak lâzım gelecek ve sermayece ve cihâzâtça serçe kuşundan, meselâ; yirmi derece ziyâde ve bu kâinatın ve zîhayatın en mühim, yüksek ve ehemmiyetli mahlûku olan insan; serçe kuşundan saadet-i hayat cihetinde, yirmi derece aşağı düşüp, en bedbaht, en zelil bir bîçâre olacak...

Hem, en kıymetdâr bir nîmet olan akıl dahi, geçmiş zamanın hüzünlerini ve gelecek zamanın korkularını düşünmek ile kalb-i insanı mütemâdiyen incitip, bir lezzete dokuz elemleri karıştırdığından en musibetli bir belâ olur. Bu ise yüz derece bâtıldır. Demek, bu hayat-ı dünyeviye âhirete îmân rüknünü kat'î isbat ediyor ve her baharda haşrin üç yüz binden ziyâde nümûnelerini gözümüze gösteriyor.

Acaba, senin cisminde ve senin bahçende ve senin vatanında, senin hayatına lâzım ve münâsib bütün levâzımatı ve cihâzâtı, hikmet ve inâyet ve rahmetle ihzâr eden ve vaktinde yetiştiren; hattâ senin midenin bekâ ve yaşamak arzusuyla ettiği hususî ve cüz'î olan rızık duasını bilen ve işiten ve hadsiz lezîz taamlarla o duanın kabulünü gösteren ve mideyi memnun eden bir Mutasarrıf-ı Kadîr, hiç mümkün müdür ki; seni bilmesin ve görmesin ve nev-i insanın en büyük gayesi olan hayat-ı ebediyeye lâzım esbâbı ihzâr etmesin? Ve nev-i insanın en büyük ve en ehemmiyetli, en lâyık ve umumî olan bekâ duasını; hayat-ı uhreviyenin inşâsiyle ve Cennet'in îcâdiyle kabul etmesin! Ve kâinatın en mühim mahlûku, belki zeminin sultanı ve neticesi olan nev-i insanın arş ve ferşi çınlatan umumî ve gayet kuvvetli duasını işitmeyip küçük bir mide kadar ehemmiyet vermesin, memnun etmesin! Kemâl-i hikmetini ve nihayet rahmetini inkâr ettirsin! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!..

Hem, hiç kabil midir ki; hayâtın en cüz'îsinin pek gizli sesini işitsin, derdini dinlesin, derman versin ve nazını çeksin ve kemâl-i îtina ve ihtimam ile beslesin ve ona dikkatle hizmet ettirsin ve büyük mahlûkatını ona hizmetkâr yapsın ve sonra, en büyük ve kıymetdâr ve bâkî ve nazdâr bir hayatın gök sadâsı gibi yüksek sesini işitmesin? Ve onun çok ehemmiyetli bekâ duasını ve nazını ve niyazını nazara almasın!

Âdeta, bir neferin kemâl-i îtina ile teçhiz ve idaresini yapsın ve mutî ve muhteşem orduya hiç bakmasın! Ve zerreyi görsün, güneşi görmesin! Sivrisineğin sesini işitsin, gök gürültüsünü işitmesin! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!..

Cihazat-ı mühimme: Önemli araç-gereçler.
Zîşuur: Şuur sahibi varlık(lar).
İhzar etmek: Hazırlamak.
Mutasarrıf-ı Kadîr: Her şeye gücü yeten tasarruf sahibi.
Esbab: Sebepler, vesileler.
Nev-i insan: İnsanoğlu, insanlık.
Mutî: İtaatkâr.

Hem, hiçbir cihetle akıl kabul eder mi ki; hadsiz rahmetli, muhabbetli ve nihayet derecede şefkatli ve kendi san'atını çok sever ve kendini sevdirir ve kendini sevenleri ziyâde seven bir Zât-ı Kadîr-i Hakîm, en ziyâde kendini seven ve sevimli ve sevilen ve Sâni'ini fıtraten perestiş eden hayatı ve hayatın zâtı ve cevheri olan ruhu, mevt-i ebedî ile îdam edip kendinden o sevgili muhibbini ve habîbini ebedî bir sûrette küstürsün, darıltsın, dehşetli rencide ederek sırr-ı rahmetini ve nûr-i muhabbetini inkâr etsin ve ettirsin! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!..

Bu kâinatı cilvesiyle süslendiren bir cemâl-i mutlak ve umum mahlûkatı sevindiren bir rahmet-i mutlaka, böyle hadsiz bir çirkinlikten ve kubh-i mutlaktan ve böyle bir zulm-i mutlaktan, bir merhametsizlikten; elbette nihayetsiz derece münezzehtir ve mukaddestir.

Netice: *Madem dünyada hayat var; elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve hayatını sû-i istimâl etmeyenler dâr-ı bekâda ve cennet-i bâkiye'de hayat-ı bâkiyeye mazhar olacaklardır. Âmenna...*

Ve hem nasıl ki; yeryüzünde bulunan parlak şeylerin, güneşin akisleriyle parlamaları ve denizlerin yüzlerinde kabarcıkları, ziyânın lem'alarıyla parlayıp sönmeleri, arkalarından gelen kabarcıklar, gidenler gibi yine hayâlî güneşçiklere âyinelik etmeleri, bilbedâhe gösteriyor ki; o lem'alar, yüksek bir tek güneşin cilve-i in'ikâsıdırlar ve güneşin vücûdunu muhtelif diller ile yâdediyorlar ve ışık parmaklarıyla ona işaret ediyorlar...

Aynen öyle de; Zât-ı Hayy u Kayyûm'un Muhyî isminin cilve-i a'zamı ile, berr'in yüzünde ve bahrin içindeki zîhayatların kudret-i ilâhiye ile parlayıp, arkalarından gelenlere yer vermek için "Yâ Hayy!" deyip perde-i gaybda gizlenmeleri; bir hayat-ı sermediye sahibi olan Zât-ı Hayy u Kayyûm'un hayatına ve vücûb-i vücûduna şehâdetler, işaretler ettikleri gibi, umum mevcudatın tanziminde eseri görünen ilm-i ilâhîye şehâdet eden bütün deliller

---

Perestiş etmek: Çok sevmek, tapmak.
Mevt-i ebedî: Ebedî ölüm.
İ'dam etmek: Yok etmek, yokluğa mahkum etmek.
Habib: Sevilen, sevgili.
Kubh-i mutlak: Her yönüyle çirkin olma.
Muhib: Seven.
Dâr-ı beka: Ebedî kalınacak diyar
Cennet-i bâkiye: Ebedî cennet.
Hayat-ı bâkiye: Ebedî hayat.
Âmennâ: İnandık, iman ettik.
Bilbedahe: Apaçık bir şekilde.
Zât-ı Hayy u Kayyûm: Hayatdar olan ve hayatı, varlığı ezelî-ebedî olan, bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olan Zat (Allah celle celâlüh)
Muhyî: Hayat veren, dirilten.
Cilve-i in'ikas: Yansımasının parıltısı.
Lem'a: Parıltı.
Cilve-i a'zam: Pek büyük yansıma, parıltı, en büyük tecelli.
Berr: Kara (denizin zıddı).
Bahr: Deniz, sular.
Hayat-ı sermediye: Ebedî hayat.
Vücub-i vücud: Varlığı, mevcudiyeti zarurî olmak, tersi mümkün olmamak.
Zîhayat: Canlı.

ve kâinata tasarruf eden kudreti isbat eden bütün bürhânlar ve tanzim ve idare-i kâinatta hükümfermâ olan irâde ve meşîeti isbat eden bütün hüccetler ve Kelâm-ı rabbânî ve vahy-i ilâhî'nin medarı olan risâletleri isbat eden bütün alâmetler, mu'cizeler ve hâkezâ, yedi sıfât-ı ilâhiye'ye şehâdet eden bütün delâil, bi'l-ittifak Zât-ı Hayy u Kayyûm'un hayatına delâlet, şehâdet, işaret ediyorlar.

Çünkü, nasıl bir şeyde görmek varsa, hayatı da vardır. İşitmek varsa, hayatın alâmetidir. Söylemek varsa hayatın vücûduna işaret eder. İhtiyar, irâde varsa, hayatı gösterir...

Aynen öyle de; bu kâinatta âsârıyla vücutları muhakkak ve bedîhî olan kudret-i mutlaka ve irâde-i şâmile ve ilm-i muhît gibi sıfatlar, bütün delâilleri ile Zât-ı Hayy u Kayyûm'un hayatına ve vücûb-i vücûd'una şehâdet ederler ve bütün kâinatı bir gölgesiyle ışıklandıran ve bir cilvesiyle bütün dâr-ı âhireti zerrâtıyla beraber hayatlandıran hayat-ı sermediyesine şehâdet ederler.

Hem hayat, "*Melâikeye îmân rüknü*"ne dahi bakar, remzen isbat eder. Çünkü; madem kâinatta en mühim netice hayattır ve en ziyâde intişâr eden ve kıymetdârlığı için nüshaları teksir edilen ve zemin misafirhânesini, gelip geçen kafilelerle şenlendiren zîhayatlardır.

Ve madem küre-i arz, bu kadar zîhayatın envâıyla dolmuş ve mütemâdiyen zîhayat envâlarını tecdid ve teksir etmek hikmetiyle her vakit dolar boşanır ve en hasîs ve çürümüş maddelerinde dahi kesretle zîhayatlar halkedilerek bir mahşer-i huveynât oluyor. Ve madem hayatın süzülmüş en sâfî hulâsası olan şuur ve akıl ve en latîf ve sabit cevheri olan ruh; bu küre-i arzda gayet kesretli bir sûrette halkolunuyorlar; âdeta küre-i arz, hayat ve akıl ve şuur ve ervâh ile ihyâ olup öyle şenlendirilmiş... Elbette küre-i arzdan daha latîf, daha nûrânî, daha büyük, daha ehemmiyetli olan ecrâm-ı semâviye; ölü, câmid, hayatsız, şuursuz kalması imkân haricindedir.

***Hükümfermâ olmak*:** Hüküm sürmek.
***Meşîet*:** İrade.
***Kelâm-ı Rabbanî*:** Cenab-ı Hakk'ın sözü.
***Vahy-i ilâhi*:** Cenab-ı Hak'tan gelen vahiyler, ilhamlar.
***Medar*:** Bir şeyin faaliyet gösterdiği, ortaya çıktığı yer.
***Risalet*:** Peygamberlik.
***Delâil*:** Deliller.
***Âsâr*:** Eserler, izler, belirtiler.
***Bedîhî*:** Çok açık.
***Yedi sıfât-ı ilâhiye*:** Cenab-ı Hakk'ın sıfatları.
***İrade-i şamile*:** Her şeye nüfuz eden, her şeyi kuşatan irade.
***İlm-i muhit*:** Her şeyi kapsayan ilim.
***Remzen*:** Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle.
***İntişar etmek*:** Yayılmak, yaygın olmak.
***Teksir etmek*:** Çoğaltmak.
***Tecdid etmek*:** Yenilemek.
***Hasis*:** Değersiz.
***Kesretle*:** Çoklukla, çok bir şekilde
***Halk etmek*:** Yaratmak.
***Mahşer-i huveynât*:** Hayvancıkların, küçük canlıların toplandığı, haşredildiği yer. ***Ervah*:** Ruhlar.
***Ecrâm-ı semaviye*:** Gök cisimleri.

Demek, gökleri, güneşleri, yıldızları şenlendirecek ve hayatdâr vaziyetini verecek ve netice-i hilkat-ı semâvâtı gösterecek ve hitâbat-ı sübhâniye'ye mazhar olacak olan zîşuur, zîhayat ve semâvâta münâsib sekeneler, her hâlde sırr-ı hayatla bulunuyorlar ki, onlar da melâikelerdir...

Hem, hayatın sırr-ı mâhiyeti, "*Peygamberlere îmân rüknü*"ne bakıp remzen isbat eder. Evet, madem kâinat, hayat için yaratılmış ve hayat dahi Hayy u Kayyûm u Ezelî'nin bir cilve-i a'zamıdır. Bir nakş-ı ekmelidir. Bir san'at-ı ecmelidir. Madem hayat-ı sermediye resûllerin gönderilmesiyle ve kitabların indirilmesiyle kendini gösterir. Evet, eğer kitablar ve peygamberler olmaz ise, o hayat-ı ezeliye bilinmez.

Nasıl ki; bir adamın söylemesiyle diri ve hayatdâr olduğu anlaşılır... Öyle de, bu kâinatın perdesi altında olan âlem-i gaybın arkasında söyleyen, konuşan, emir ve nehyedip hitap eden bir Zât'ın kelimâtını, hitâbâtını gösterecek peygamberler ve nâzil olan kitaplardır. Elbette kâinattaki hayat, kat'î bir sûrette Hayy-ı Ezelî'nin vücûb-i vücûduna kat'î şehâdet ettiği gibi, o hayat-ı ezeliyenin şuaâtı, celevâtı, münasebâtı olan "*İrsâl-i rusül ve inzâl-i kütüb rükünleri*"ne bakar, remzen isbat eder. Ve bilhassa risâlet-i Muhammediye ve vahy-i Kur'ânî, hayatın ruhu ve aklı hükmünde olduğundan, bu hayatın vücûdu gibi hakkâniyetleri kat'îdir denilebilir.

Evet, nasıl ki hayat; bu kâinattan süzülmüş bir hulâsadır ve şuur ve his dahi, hayattan süzülmüş, hayatın bir hulâsasıdır ve akıl dahi, şuurdan ve hisden süzülmüş, şuurun bir hulâsasıdır ve ruh dahi, hayatın hâlis ve sâfî bir cevheri ve sabit ve müstakil zâtıdır...

Öyle de, maddî ve mânevî hayât-ı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) dahi; hayattan ve rûh-i kâinattan süzülmüş hulâsatü'l-hulâsadır ve risâlet-i Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) dahi; kâinatın his ve şuur ve aklından süzülmüş en sâfî hulâsasıdır. Belki maddî ve mânevî hayat-ı Muhammediye dahi –âsârının şehâdetiyle– hayat-ı kâinatın hayatıdır ve risâlet-i Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) şuur-i kâinatın şuurudur ve nûrudur ve vahy-i Kur'ân dahi –hayatdâr hakâikının şehâdetiyle– hayat-ı kâinatın ruhudur ve şuur-i kâinatın aklıdır.

Netice-i hilkat-i semavat: Göklerin yaratılışının gayesi, neticesi.
Hitabat-ı Sübhaniye: Cenab-ı Hakk'ın hitapları, sözleri.
Sekeneler: Bir yerde ikamet edenler, sakinler.
Cilve-i a'zam: En büyük tecelli.
Nakş-ı ekmel: Pek mükemmel, noksansız nakış.
Ecmel: En güzel.
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz şeylerin dünyası.
Nehyetmek: Yasaklamalar koymak
Şuaat: Bir yerden yansıyan ışıklar, parıltılar.
Celevât: Cilveler, parıltılar.
İrsâl-i rusül: Peygamberler gönderme.
Hülâsa: Öz.
İnzâl-i kütüb: Kitaplar indirme.
***Hayat-ı Muhammediye** (s.a.s.)*: Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatı.
Hülâsatü'l-hülâsa: Özün özü.

Evet, evet, evet!.. Eğer, kâinattan risâlet-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) nûru çıksa, gitse, kâinat vefat edecek.

Eğer Kur'ân gitse,[1] *kâinat divâne olacak ve küre-i arz, kafasını, aklını kaybedecek. Belki, şuursuz kalmış olan başını, bir seyyâreye çarpacak, bir kıyâmeti koparacak...*

Hem hayat, "*îmân-ı bi'l-kader*" rüknüne bakıyor, remzen isbat eder. Çünkü, madem hayat, âlem-i şehâdetin ziyâsıdır ve istilâ ediyor ve vücûdun neticesi ve gayesidir ve Hâlık-ı kâinatın en câmi' âyinesidir ve faaliyet-i rabbâniye'nin en mükemmel enmûzeci ve fihristesidir, –temsilde hatâ olmasın– bir nevi programı hükmündedir. Elbette âlem-i gayb, yâni; mazi, müstakbel, yâni; geçmiş ve gelecek mahlûkatın hayat-ı mâneviyeleri hükmünde olan intizam ve nizam ve malûmiyet ve meşhûdiyet ve taayyün ve evâmir-i tekvîniyeyi imtisâle müheyyâ bir vaziyette bulunmalarını, sırr-ı hayat iktizâ ediyor.

Nasıl ki, bir ağacın çekirdek-i aslîsi ve kökü ve müntehâsında ve meyvelerindeki çekirdekleri dahi, aynen ağaç gibi bir nevi hayata mazhardırlar. Belki, ağacın kavânîn-i hayatiyesinden daha ince kavânîn-i hayatı taşıyorlar.

Hem nasıl ki, bu hâzır bahardan evvel geçmiş güzün bıraktığı tohumlar ve kökler; bu bahar gittikten sonra gelecek baharlarda bırakacağı çekirdekler, kökler; bu bahar gibi, cilve-i hayatı taşıyorlar ve kavânîn-i hayatiyeye tâbidirler.

Aynen öyle de; şecere-i kâinatın bütün dal ve budaklarıyla her birinin bir mazisi ve müstakbeli var. Geçmiş ve gelecek tavırlardan ve vaziyetlerinden müteşekkil bir silsilesi bulunur. Her nev'i ve her cüz'ünün ilm-i ilâhiye'de muhtelif tavırlar ile müteaddit vücutları, bir silsile-i vücûd-i ilmî teşkil eder ve vücûd-i hâricî gibi, o vücûd-i ilmî dahi, hayat-ı umumiyenin, mâne-

---

[1] Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), kıyâmete yakın bir dönemde, Kur'ân'ın yeryüzünden çekilip alınacağını ifade buyurmaktadır: İbn Mâce, *fiten* 26; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15/267; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/520, 587.

Seyyâre: Gezegen, gök cismi.
İman-ı bi'l-kader: Kadere iman etme, inanma.
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, görünen şeyler.
Câmi': Engin, kapsayıcı.
Faaliyet-i Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın icraatı.
Enmûzec: Numune, örnek, model
Meşhudiyet: Görünürlük, görünür olma.
Taayyün: Belli olma, belirlenme.
Evâmir-i tekviniye: Tabiat kanunları
İmtisal: Emre uymak.
Müheyyâ: Hazır.
Sırr-ı hayat: Hayatın sırrı.
Münteha: Son. Son nokta.
Kavânîn-i hayatiye: Hayat kanunları.
Cilve-i hayat: Hayat tecellisi.
İlm-i ilâhi: Cenab-ı Hakk'ın ilmi.
Silsile: Soy kütüğü, hiyerarşi, zincir.
Silsile-i vücud-i ilmî: Henüz varlık sahasına çıkmamış, sadece bilgiye dayanan bir varlığı olan şeyler dizisi.
Vücud-i ilmî: Henüz varlık sahasına çıkmamış, sadece bilgiye dayanan mevcudiyet.
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık.

vî bir cilvesine mazhardır ki; mukadderat-ı hayatiye o mânidâr ve canlı elvâh-ı kaderiyeden alınır.

Evet, âlem-i gaybın bir nev'i olan âlem-i ervâh; ayn-ı hayat ve madde-i hayat ve hayatın cevherleri ve zâtları olan ervâh ile dolu olması, elbette mazi ve müstakbel denilen âlem-i gaybın bir diğer nev'i de ve ikinci kısmı dahi cilve-i hayata mazhariyeti ister ve istilzam eder.

Hem, bir şeyin vücûd-i ilmîsindeki intizâm-ı ekmel ve mânidâr vaziyetleri ve canlı meyveleri, tavırları, bir nevi hayat-ı mâneviyeye mazhariyetini gösterir.

Evet, hayat-ı ezeliye güneşinin ziyâsı olan, bu gibi cilve-i hayat, elbette yalnız bu âlem-i şehâdete ve bu zaman-ı hâzıra ve bu vücûd-i haricîye münhasır olamaz. Belki her bir âlem, kabiliyetine göre o ziyânın cilvesine mazhardır ve kâinat bütün âlemleriyle o cilve ile hayatdar ve ziyâdârdır. Yoksa nazar-ı dalâletin gördüğü gibi, muvakkat ve zâhirî bir hayat altında her bir âlem büyük ve müdhiş birer cenaze ve karanlıklı birer virâne âlem olacaktı.

İşte kadere ve kazaya îmân rüknünün dahi geniş bir vechi de, sırr-ı hayatla anlaşılıyor ve sabit oluyor. Yâni nasıl ki âlem-i şehâdet ve mevcûd hazır eşya intizamlarıyla ve neticeleriyle hayatdarlıkları görünüyor. Öyle de âlem-i gaybdan sayılan geçmiş ve gelecek mahlukatın dahi mânen hayatdar bir vücûd-i mânevîleri ve ruhlu birer sübût-i ilmîleri vardır ki; levh-i kaza ve kader vasıtasıyla o mânevî hayatın eseri, mukadderat nâmıyla görünür, tezahür eder.

* * *

Mukadderat-ı hayatiye: Hayatta başa gelecek şeyler.
Elvah-ı kaderiye: Kaderin yazılı olduğu levhalar.
Ayn-ı hayat: Hayatın ta kendisi.
Ervah: Ruhlar.
İstilzam etmek: Gerektirmek.
İntizam-ı ekmel: Pek mükemmel, kusursuz düzen.
Ziyâdâr: Parlak, ışıklı.
Nazar-ı dalâlet: Doğru yoldan sapmış bakış açısı.
Sırr-ı hayat: Hayatın sırrı.
Sübut-i ilmî: Henüz varlık sahasına çıkmamış, sadece bilgiye dayanan gerçeklik. **Muvakkat:** Geçici
Levh-i kaza ve kader: Kaza ve kaderin yazılı olduğu levha.

Zeylin Üçüncü Parçası [1]

Haşir münasebetiyle ***bir suâl***: Kur'ân'da mükerreren

وَمَٓا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ [3] hem إِنْ كَانَتْ إِلاَّ صَيْحَةً وَاحِدَةً [2] fermanları gösteriyor ki; haşr-i a'zam bir anda zamansız vücûda geliyor. Dar akıl ise, bu hadsiz derece hârika ve emsâlsiz olan meseleyi iz'ân ile kabul etmesine medar olacak meşhûd bir misâl ister?

Elcevap: Haşir'de, ruhların cesedlere gelmesi var. Hem, cesedlerin ihyâsı var. Hem, cesedlerin inşâsı var. "**Üç Mes'ele**"dir.

Birinci Mesele

Ruhların cesedlerine gelmesine misâl ise: Gayet muntazam bir ordunun efrâdı, istirahat için her tarafa dağılmış iken, yüksek sadâlı bir boru sesiyle toplanmalarıdır. Evet, İsrâfil'in borusu olan "Sûr"u,[4] ordunun borazanından geri olmadığı gibi, ebedler tarafında ve zerreler âleminde iken ezel cânibinden gelen أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ [5] hitabını işiten ve قَالُوا بَلٰى [6] ile cevap veren ervâhlar, elbette ordunun neferatından binler derece daha musahhar ve

---

[1] Buraya Zeylin 3. Parçası olarak giren bu kısım, Şualar'dan İkinci Şua'nın Hâtime'sinde "Uzunca Bir Hâşiye" başlığı altında da ayrıca yer almaktadır.

[2] "Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret!" (Yâsîn sûresi, 36/29, 53) âyet-i kerîmelerinde aynı lafızla;

Sadece [*1] صَيْحَةً وَاحِدَةً şekliyle ise, (Yâsîn sûresi, 36/49; Sâd sûresi, 38/15; Kamer sûresi, 54/31) âyet-i kerîmelerinde geçmektedir.

[*1] "Tek bir çağrı"

[3] "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

[4] Bkz.: En'âm sûresi, 6/73; Kehf sûresi, 18/99; Tâhâ sûresi, 20/102; Mü'minûn sûresi, 23/101; Neml sûresi, 27/87; Yâsîn sûresi, 36/49, 51, 53; Sâffât sûresi, 37/19; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/20, 42; Hâkka sûresi, 6913; Nebe sûresi, 78/18, Nâziât sûresi, 79/6-7, 13. Ayrıca bkz.: Buhârî, *rikak* 43, *enbiyâ* 35; Müslim, *fezâil* 159, *fiten* 116; Tirmizî, *sıfatü'l-kıyâme* 8, *tefsîru sûre* (39) 8, 68; Ebû Dâvûd, *hurûf* 1, *sünnet* 21; Dârimî, *rikak* 79; Müsned 2/162, 166, 192.

[5] "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf sûresi, 7/172)

[6] "Onlar da 'Elbette!' diye ikrar etmişlerdi." (A'râf sûresi, 7/172)

***Mükerreren*:** Tekrarla, birden fazla geçen. ***Meşhud*:** Gözle görülür.
***Medar*:** Sebep, vesile, yörünge.
***Haşr-i a'zam*:** Ahiretteki en büyük haşir.
***İhyâ*:** Diriltmek, diriltilmek.
***İnşâ*:** Meydana getirme, bina etme
***Musahhar*:** Emre amade, boyun eğmiş. ***Ervahlar*:** Ruhlar.

muntazam ve mutîdirler. Hem, değil yalnız ruhlar, belki bütün zerreler dahi, bir ordu-yi sübhânî ve emirber neferleri olduğunu kat'î bürhânlarla "Otuzuncu Söz" isbat etmiş.

İkinci Mesele

Cesedlerin ihyâsına misâl ise: Çok büyük bir şehirde, şenlik bir gecede, bir tek merkezden, yüz bin elektrik lâmbaları, âdeta zamansız, bir anda canlanmaları ve ışıklanmaları gibi, bütün küre-i arz yüzünde dahi, bir tek merkezden yüz milyon lâmbalara nur vermek mümkündür. Madem, Cenâb-ı Hakk'ın, elektrik gibi bir mahlûku ve bir misafirhânesinde bir hizmetkârı ve bir mumdârı, Hâlık'ından aldığı terbiye ve intizam dersiyle bu keyfiyete mazhar oluyor; elbette, elektrik gibi binler nurânî hizmetkârlarının temsil ettikleri, hikmet-i ilâhiye'nin muntazam kanunları dairesinde haşr-i a'zam tarfetü'l-aynda vücûda gelebilir.

Üçüncü Mesele ***ki;***

Ecsâdın def'aten inşâsının misâli ise: Bahar mevsiminde birkaç gün zarfında nev-i beşerin umumundan bin derece ziyâde olan umum ağaçların bütün yaprakları, evvelki baharın aynı gibi, birden mükemmel bir sûrette inşâları ve yine umum ağaçların umum çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları, geçmiş baharın mahsulâtı gibi, berk gibi bir sür'atle îcadları;

Hem o baharın mebde'leri olan hadsiz tohumcukların, çekirdeklerin, köklerin, birden beraber intibahları ve inkişafları ve ihyâları;

Hem kemiklerden ibaret olarak ayakta duran emvât gibi bütün ağaçların cenazeleri, bir emir ile def'aten "*Ba'sü ba'de'l-mevt*"e mazhariyetleri ve neşirleri;

Hem küçücük hayvan tâifelerinin hadsiz efrâdlarının gayet derecede san'atlı bir sûrette ihyâları;

Hem bilhassa sinekler kabilelerinin haşirleri ve bilhassa daima yüzünü, gözünü, kanadını temizlemekle bize abdesti ve nezâfeti ihtar eden ve yüzümüzü okşayan gözümüz önündeki kabilenin bir senede neşrolan efrâdı, benî-

---

Ordu-yi Sübhânî: Cenab-ı Hakk'ın ordusu. ***Mutî***: İtaatkâr.
Tarfetü'l-ayn'da: Göz açıp kapayıncaya kadar.
Ecsâd: Cesetler, vücutlar.
Def'aten: Bir defada, hep beraber aynı anda. ***Berk***: Şimşek.
İcad: Var etme, vücuda getirme.
Mebde': Başlangıç, ilk unsur.
İntibah: Uyanma, harekete geçme
İnkişaf: Açılma, meydana çıkma.
Ba'sü ba'de'l-mevt: Öldükten sonra dirilme. ***Emvat***: Ölüler.
Neşir: Öldükten sonra dirilme.
Nezafet: Temizlik.

Âdem'in, Âdem zamanından beri gelen umum efrâdından fazla olduğu hâlde, her baharda sâir kabileler ile beraber birkaç gün zarfında inşâları ve ihyâları, haşirleri; elbette kıyâmette ecsâd-ı insâniyenin inşâsına bir misâl değil, belki binler misâldirler.

Evet, dünya dâru'l-hikmet ve âhiret dâru'l-kudret olduğundan; dünyada Hakîm, Mürettib, Müdebbir, Mürebbî gibi çok isimlerin iktizâsıyla, dünyada îcad-ı eşya bir derece tedricî ve zaman ile olması; hikmet-i rabbâniye'nin muktezası olmuş.

Âhiret'te ise; hikmetten ziyâde kudret ve rahmetin tezahürleri için maddeye ve müddete ve zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan birden eşya inşâ ediliyor. Burada bir günde ve bir senede yapılan işler, âhiret'te bir anda, bir lemhada inşâsına işâreten Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân:

وَمَٓا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ[1] ferman eder.

Eğer, haşr'in gelmesini, gelecek baharın gelmesi gibi, kat'î bir sûrette anlamak istersen; haşr'e dair "Onuncu Söz" ile "Yirmi Dokuzuncu Söz"e dikkat ile bak, gör. Eğer baharın gelmesi gibi inanmaz isen, gel parmağını gözüme sok!..

Dördüncü Mesele *olan*

Mevt-i dünya ve kıyâmet kopması ise: Bir anda bir seyyâre veya bir kuyruklu yıldızın emr-i rabbânî ile küremize, misafirhânemize çarpması; bu hânemizi harab edebilir. On senede yapılan bir sarayın, bir dakikada harap olması gibi...

* * *

---

[1] "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Benî-Âdem: Âdemoğulları, insanlar
Ecsad-ı insaniye: İnsan cesetleri, insanların vücutları.
Dâru'l-hikmet: Hikmet diyarı. Her şeyin hikmetler, sebepler arkasından yürüdüğü dünya.
Hakîm: Her işini hikmetli yapan.
Mürettib: Tertip eden, düzene koyan.
Dâru'l-kudret: Kudret diyarı. Sebeplerin ortadan kalktığı, her şeyin bizzat kudret eliyle yürütüldüğü Ahiret âlemi.
Müdebbir: Her şeyi hikmetle evirip çeviren, nizama koyan.
Mürebbi: Terbiye eden, maişetini, rızkını temin eden, görüp gözeten
Tedricî: Birden değil, yavaş yavaş, derece derece.
Bir lemhada: Bir anda, göz açıp kapayıncaya kadar.
Mevt-i dünya: Dünya'nın ölümü, dünyanın sonu.
Emr-i Rabbanî: Cenab-ı Hakk'ın emri.
Muktezâ: Gerek.

Zeylin Dördüncü Parçası

قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۞

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِٓي أَنْشَأَهَٓا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ۞ [1]

Yâni, insan der: "Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" Sen, de: "Kim, onları bidâyeten inşâ edip hayat vermiş ise o diriltecek..."

Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikatı'nın Üçüncü Temsili'nde tasvir edildiği gibi, bir zât göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: "Şu zât, efrâdı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar, tabur nizamı altına getirebilir." Sen ey insan, desen: "İnanmam." Ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsin.

Aynen onun gibi; hiçlikten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sâir zîhayatın, tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizamla ve mîzan-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini emr-i كُنْ فَيَكُونُ [2] ile kaydedip yerleştiren ve her karnda, hattâ her baharda rûy-i zeminde yüz binler ordu-misâl zevi'l-hayatın envâlarını ve tâifelerini îcad eden bir Zât-ı Kadîr u Alîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışan zerrât-ı esâsiye ve eczâyi asliyeyi, bir sayha ile Sûr-i İsrâfil'in borusuyla nasıl toplayabilir? İstib'âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divaneliktir.

[3] Hem, Kur'ân kâh oluyor ki; Cenâb-ı Hakk'ın âhirette hârika ef'âllerini kalbe kabul ettirmek için, ihzâriye hükmünde ve zihni tasdike müheyyâ et-

---

[1] "(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize;) 'Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!' diye. ۞ De ki: Onları ilk defa inşâ eden diriltir, hem O her halkı bilir." (Yâsîn sûresi, 36/78-79)

[2] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

[3] Buradan itibaren Zeylin 5. Parçasına kadarki kısım; 25. Söz'ün 2. Şûle'sinin 8. Meziyet-i Cezâleti'dir ve orada ayrıca yer almaktadır.

***Bidâyeten*:** Başlangıçta, ilkin.
***Mizan-ı hikmetle*:** Hikmet ölçüleriyle.
***Karn*:** Asır, devir, çağ.
***Zerrât*:** Zerreler, maddenin en küçük parçacıkları.
***Rûy-i zemin*:** Yeryüzü.
***Zevi'l-hayat*:** Canlı varlıklar.
***Letâif*:** Latifeler. İnsanın maddî şeyleri hissetmeye yarayan duyu organlarına mukabil, maneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyuları
***Enva'lar*:** Türler, cinsler.
***Zerrât-ı esasiye*:** Temel unsurlar.
***Sayha*:** Nâra, sesleniş.
***Ecza-i asliye*:** Bir şeyin mahiyetini oluşturan temel parçalar.
***İstib'âd*:** İhtimal vermemek, akla uzak görmek.
***Eblehçesine*:** Ahmakçasına.
***Ef'âl*:** Fiiller, icraatler.
***İhzâriye*:** Hazırlık.

mek için, bir i'dâdiye sûretinde, dünyadaki acâib ef'âlini zikreder. Veyahut, istikbâlî ve uhrevî olan ef'âl-i acîbe-i ilâhiye'yi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhûdumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

◆ Meselâ: أَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ[1] tâ, sûrenin âhirine kadar... İşte şu bahiste haşir meselesinde Kur'ân-ı Hakîm haşr'i isbat için yedi-sekiz sûrette, muhtelif bir tarzda isbat ediyor.

Evvelâ; neş'e-i ûlâyı nazara verir, der ki: "*Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan tâ hilkat-ı insâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz... Nasıl oluyor ki; neş'e-i uhrâyı inkâr ediyorsunuz?.. O, onun misli; belki daha ehvenidir.*"

Hem Cenâb-ı Hak, insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi: اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا[2] kelimesiyle işaret edip der: "*Size böyle nimet eden bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmamak üzere yatasınız.*"

Hem remzen der: "Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz; odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'âd ediyorsunuz. Hem, semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mâl eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhûde yapar mı zannedersiniz?"

Der: "Haşir'de sizi ihyâ edecek Zât, öyle bir Zât'tır ki; bütün kâinat O'na emirber nefer hükmündedir. Emr-i كُنْ فَيَكُونُ[3] 'e karşı kemâl-i inkıyâd ile serfürû eder. Bir baharı halketmek, bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâtı îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır.

---

[1] "İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize." (Yâsîn sûresi, 36/77)

[2] "O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır." (Yâsîn sûresi, 36/80)

[3] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

İ'dâdiye: Hazırlama.
Neş'e-i ûlâ: İlk varoluş, varolma, dünyaya gelme.
Nutfe: Meni.
Alaka: Aşılanmış yumurta.
Mudga: Küçük et parçası.
Neş'et: Varoluş.
Neş'e-i uhrâ: Ahirette ikinci defa dirilme, ikinci defa hayat bulma.
Ehven: Daha kolay.
Kemal-i inkıyad ile: Tam bir boyun eğiş ile.
Memat: Ölüm.
Emirber nefer: Emir eri.
Emr-i kün feyekûn: Cenab-ı Hakk'ın, her ne olursa olsun bir anda istediği hâle sokan "Ol" emri
Serfürû etmek: Baş eğmek, söz dinlemek, itaat etmek.

Öyle bir Zât'a karşı, [1]مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ deyip kudretine karşı ta'ciz ile meydan okunmaz!"

Sonra [2]فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ tabiriyle; her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitap sahifeleri gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti iki menzil gibi; bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl'dir. Madem böyledir, bütün delâilin neticesi olarak: [3]وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ Yâni, "Kabirden sizi ihyâ edip, haşre getirip huzur-i kibriyâsında hesabınızı görecektir."

İşte şu âyetler, haşrin kabulüne zihni müheyyâ etti. Kalbi de hâzır etti. Çünkü, nezâirini dünyevî ef'âl ile de gösterdi.

Hem, kâh oluyor ki; ef'âl-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki, dünyevî nezâirlerini ihsâs etsin. Tâ istib'âd ve inkâra meydan kalmasın.

◆ Meselâ: [4]إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ilâ âhir.. ve [5]إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ilâ âhir.. ve [6]إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ilâ âhir.

İşte şu sûrelerde, kıyâmet ve haşir'deki inkılâbât-ı azîmeyi ve tasarrufât-ı rubûbiyet'i öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ; güzde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılâbâtı kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meâl-i icmâlîsine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz. Meselâ:

[7]وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ kelimesiyle ifade eder ki: "*Haşir'de herkesin bü-*

---

[1] "(Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?" (Yâsîn sûresi, 36/78)

[2] "Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[3] Yâsîn sûresi, 36/83.

[4] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

[5] "Gök yarıldığı zaman..." (İnfitâr sûresi, 82/1)

[6] "Gök yarıldığı zaman..." (İnşikak sûresi, 84/1)

[7] "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/10)

Taciz: Âcizlikle suçlama.
Huzur-i kibriyasında: Yüce huzurunda.
Nezâir: Benzerler.
İnkılâbat-ı azîme: Büyük inkılâplar, büyük icraatler.
Ef'âl-i uhreviye: Ahirette yapılacak işler, Cenab-ı Hakk'ın ahiretteki icraatleri.
İhsas etmek: Sezdirme, hissettirme
Meal-i icmalî: Kısa, toplu mana, özet
Tasarrufat-ı rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi sıfatının ortaya koyduğu icraatler

tün a'mâli bir sahife içinde yazılı olarak neşrediliyor." Şu mesele kendi kendine çok acîb olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat, sûrenin işaret ettiği gibi haşr-i baharîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşr-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü: Her meyvedâr ağaç ve çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-yi ilâhiye'yi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp; başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisanıyle gayet fasih bir sûrette analarının ve asıllarının a'mâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sahife-i a'mâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakîmâne, hafîzâne, müdebbirâne, mürebbiyâne, latîfâne şu işi yapan O'dur ki, der: [1] وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ

Başka noktaları buna kıyas eyle. Kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: [2] إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ Şu kelâm, "tekvîr" lâfziyle, yâni, "sarmak" ve "toplamak" mânâsıyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îmâ eder.

•***Birinci***: Evet, Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp, güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

•***İkinci***: Veya ziyâ metâını neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyı zulmetle münâvebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metâını dahi toplattırıp gizlendiği gibi, kâh olur, bir bulut perdesiyle alışverişini az yapar. Kâh olur, Ay onun yüzüne karşı perde olur; muamelesini bir derece çeker. Metâını ve muamelât defterlerini topladığı gibi; elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisâl edecektir. Hattâ hiçbir sebeb-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki

[1] "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/10)

[2] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

A'mâl: Ameller, yapılan bütün işler
Haşr-i baharî: Baharda canlıların dirilmesi, hayata ermesi.
Neşr-i suhuf: Mahşerde, herkesin muhasebesinin yapılması için sevap-günahların kaydedildiği defterlerin meydana çıkarılması.
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.
Sahife-i a'mâl: Amel defteri, program cetveli.
İstinbat etmek: Bir sözden, ilk bakışta görünmeyen manalar çıkarmak. ***Nazir***: Benzer.
Esîr: Kâinatı doldurduğu, bütün cisimlere nüfuz ettiği, havadan hafif olup ısı ve ışığı nakleden madde.
Adem: Yokluk. ***Sema***: Gökyüzü.
Zulmet: Karanlık.
Münâvebeten: Nöbetleşe.
Muvazzaf: Vazifeli.
Muamelât defteri: Gelir-gider defteri, hesap defteri.
İnfisâl etmek: Ayrılmak.
Sebeb-i azl: Azletmek için sebep, vazifeye son verme gerekçesi.

iki leke büyümekle, Güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyı, emr-i rabbânî ile geriye alıp, Güneş'in başına sarıp "Haydi yerde işin kalmadı!" der. "Cehennem'e git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-i musahharı, sadâkatsizlikle tahkir edenleri yak!" der. [1] إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ fermanını lekeli siyah yüzüyle, yüzünde okur.

* * *

[1] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

Emr-i Rabbânî**:** Cenab-ı Hakk'ın emri.
Memur-i musahhar**:** Emre amade, emirlere boyun eğen memur.

Zeylin Beşinci Parçası [1]

Evet, nass-ı hadîs ile nev-i beşerin en mümtaz şahsiyetleri olan yüz yirmi dört bin enbiyânın[2] icmâ' ve tevâtür ile, kısmen şuhûda ve kısmen hakkalyakîne istinaden, müttefikan âhiretin vücûdundan ve insanların oraya sevk edileceğinden ve bu kâinat Hâlık'ının kat'î vaad ettiği âhireti getireceğinden haber verdikleri gibi; ve onların verdikleri haberi keşif ve şuhûd ile ilmelyakîn sûretinde tasdik eden yüz yirmi dört milyon evliyânın o âhiretin vücûduna şehâdetleriyle ve bu kâinatın Sâni-i Hakîm'inin bütün esmâsı bu dünyada gösterdikleri cilveleriyle bir âlem-i bekâyı bilbedahe iktizâ ettiklerinden, yine âhiretin vücûduna delâletiyle; ve her sene baharda rûy-i zeminde ayakta duran had ve hesaba gelmez ölmüş ağaçların cenazelerini emr-i كُنْ فَيَكُونُ[3] ile ihyâ edip *ba'sü ba'de'l-mevt*'e mazhar eden ve haşir ve neşrin yüz binler nümûnesi olarak nebâtât tâifelerinden ve hayvanât milletlerinden üç yüz bin nev'ileri haşr ve neşreden hadsiz bir kudret-i ezeliye ve hesapsız ve israfsız bir hikmet-i ebediye ve rızka muhtaç bütün zîruhları kemâl-i şefkatle gayet hârika bir tarzda iâşe ettiren ve her baharda az bir zamanda had ve hesaba gelmez envâ-ı zînet ve mehâsini gösteren bir rahmet-i bâkiye ve bir inâyet-i dâime; bilbedahe âhiretin vücûdunu istilzam ile ve şu kâinatın en mükemmel meyvesi ve Hâlık-ı kâinatın en sevdiği masnûu ve kâinatın mevcudatiyle en ziyâde alâkadar olan insandaki şedit, sarsılmaz, dâimî olan "aşk-ı bekâ" ve "şevk-i ebediyet" ve "âmâl-i sermediyet" bilbedahe işareti

---

[1] Bu kısım, aynı zamanda 26. Lem'a'nın 5. Ricâsı'nın haşirle ilgili olan bir parçasıdır.

[2] 124 bin nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

[3] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

***Nass-ı hadis ile*:** Bir hadisin haber verdiğine göre.
***Enbiya*:** Peygamberler.
***İcma'*:** İttifak, görüş birliği.
***Tevatür*:** Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması.
***Şuhûd*:** Müşahede.
***Hakkalyakîn*:** Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek.
***Vücud*:** Varlık.
***İlmelyakîn*:** Bir şeyi görüp tatmaksızın kesin şekilde bilmek.
***Sâni'-i Hakîm*:** Her işini hikmetle yapan Yaradan.
***Esmâ*:** Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları.
***Bilbedâhe*:** Gün gibi açık bir şekilde.
***Rûy-i zemin*:** Yeryüzü.
***Emr-i kün feyekûn*:** Cenab-ı Hakk'ın, her ne olursa olsun bir anda istediği hâle sokan "Ol" emri
***İhyâ etmek*:** Diriltme, hayat verme
***Ba'sü ba'de'l-mevt*:** Öldükten sonra dirilme.
***Nev'*:** Tür, cins, taife.
***Zîruh*:** Ruh sahibi varlık.
***İâşe etmek*:** Yaşatma, geçindirme
***Envâ'-ı zînet ve mehâsin*:** Çeşit çeşit süs ve güzellikler.
***İstilzâm*:** Gerektirmek, gerekli kılmak.
***Masnû*:** Sanat eseri, mahluk.
***Şedit*:** Şiddetli, kuvvetli.

ve delâletiyle, bu âlem-i fâniden sonra bir âlem-i bâki ve bir dâr-ı âhiret ve bir dâr-ı saadet bulunduğunu o derece kat'î bir sûrette isbat ederler ki; dünyanın vücûdu kadar, bilbedahe âhiretin vücûdunu kabul etmeyi istilzam ederler.(Hâşiye) Madem Kur'ân-ı Hakîm'in bize verdiği en mühim bir ders; îmân-ı bi'l-âhirettir ve o îmân da, bu derece kuvvetlidir ve o îmânda öyle bir rica ve bir teselli var ki; yüz bin ihtiyarlık bir tek şahsa gelse, bu îmândan gelen tesellî, mukabil gelebilir. Biz ihtiyarlar, [1] اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كَمَالِ الْإِيمَانِ deyip ihtiyarlığımıza sevinmeliyiz...

* * *

(Hâşiye) Evet, sübûtî bir emri, ihbar etmenin kolaylığı ve inkâr ve nefyetmenin gayet müşkil olduğu, bu temsilden görünür. Şöyle ki; biri dese: "Meyveleri süt konserveleri olan gayet hârika bir bahçe, küre-i arz üzerinde vardır." Diğeri dese: "Yoktur." isbat eden, yalnız onun yerini veyahut bazı meyvelerini göstermekle kolayca dâvâsını isbat eder. İnkâr eden adam, nefyini isbat etmek için küre-i arzı bütün görmek ve göstermekle dâvâsını isbat edebilir. Aynen öyle de, Cennet'i ihbar edenler yüz binler tereşşuhâtını, meyvelerini, âsârını gösterdiklerinden kat'-ı nazar, iki şâhid-i sâdıkın sübûtuna şehâdetleri kâfi gelirken, onu inkâr eden hadsiz bir kâinatı ve hadsiz ebedî zamanı temâşâ etmek ve görmek ve eledikten sonra inkârını isbat edebilir, ademini gösterebilir. İşte ey ihtiyar kardeşler! Îmân-ı âhiretin ne kadar kuvvetli olduğunu anlayınız...

Said Nursî

[1] Bize kâmil iman nasip ettiği için Allah'a hamdolsun.

***Şevk-i ebediyet*:** Ebedî yaşamaya duyulan arzu.
***Âmâl-i sermediyet*:** Ebedî hayata duyulan istekler, emeller.
***İman-ı bi'l-âhiret*:** Ahirete iman etme, inanma.
***Sübûtî emir*:** Müsbet, olumlu durum. İspat edilebilen iş.
***İhbar etmek*:** Haber vermek, bildirmek.
***Nefyetmek*:** İnkâr etmek.
***Temsil*:** Misal, örnek.
***Küre-i Arz*:** Yerküre, dünya.
***Nefy*:** Bir şeyin yokluğu.
***Tereşşuhât*:** Sızıntılar, haberler.
***Âsâr*:** Eserler, izler.
***Kat'-ı nazar*:** Görmezden gelmek, görmezden gelerek.
***Şahid-i sadık*:** Doğruyu söyleyen şahit.
***Sübut*:** Var olma, varlık.
***Temâşâ etmek*:** Bakıp seyretme.
***Adem*:** Yokluk.
***İman-ı âhiret*:** Ahirete, ölümden sonraki hayata iman etme, inanma

On Birinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰيهَا ۝
وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۝ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۝ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوٰيهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ۝ [1]

Ey kardeş! Eğer hikmet-i âlemin tılsımını ve hilkat-i insanın muammâsını ve hakikat-i salâtın rumûzunu bir parça fehmetmek istersen, nefsimle beraber şu temsilî hikâyeciğe bak:

Bir zaman bir sultan varmış. Servetçe onun pek çok hazineleri vardı. Hem, o hazinelerde her çeşit cevâhir, elmas ve zümrüt bulunuyormuş. Hem, gizli pek acâip defineleri varmış. Hem, kemâlâtça sanâyi-i garîbede pek çok mahâreti varmış. Hem, hesapsız fünûn-i acîbeye mârifeti, ihâtası varmış. Hem, nihayetsiz ulûm-i bedîaya ilim ve ıttılâı varmış.

İşte her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görmek ve göstermek istemesi sırrınca, o Sultan-ı Zîşân dahi istedi ki, bir meşher açsın, içinde sergiler dizsin; tâ nâsın enzârında saltanatının haşmetini, hem servetinin şa'şaasını, hem kendi san'atının hârikalarını, hem kendi ma'rifetinin garîbelerini izhar edip göstersin. Tâ cemâl ve kemâl-i mânevisini iki vecihle müşâhede etsin:

---

[1] "Güneşe ve onun aydınlığına.. ۝ onu izlediği zaman Ay'a.. ۝ Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. ۝ onu bürüyüp saran geceye.. ۝ göğe ve onu bina edene.. ۝ yere ve onu yayıp döşeyene.. ۝ her bir nefse ve onu düzenleyene.. ۝ ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: ۝ nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. ۝ Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

Hikmet-i âlem: Âlemin yaratılış hikmeti. ***Fehmetmek:*** Anlamak.
Hilkat-i insan: İnsanın yaratılışı.
Muammâ: Özü, mahiyeti hemen anlaşılamayan derin sır.
Hakikat-i salât: Namazın hakikati, gerçek manası.
Rumuz: Remizler, işaretler, manası gizli olan sözler.
Cevahir: Cevherler.
Sanayi-i garibe: Hayret verici, benzersiz, orijinal sanatlar.
Ittıla: Bilgi, bilme, haberdar olma.
Fünun-i acîbe: Hayranlık uyandırıcı ilimler, sanatlar.
Ulûm-i bedia: Benzeri görülmemiş, orijinal ilimler, bilgiler.
Nâsın enzarında: İnsanların nazarlarında. ***Zîşan:*** Şanlı.

Bir vechi, bizzat nazar-ı dekâik-âşinâsiyle görsün.

Diğeri, gayrın nazariyle baksın.

Bu hikmete binâen, cesîm ve geniş ve muhteşem bir kasrı yapmağa başladı. Şâhâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim ederek hazinelerinin türlü türlü murassaâtiyle süslendirip, kendi dest-i san'atının en latîf, en güzel eserleriyle zînetlendirip, fünûn-i hikmetinin en incelikleriyle tanzim edip düzelterek ve ulûmunun âsâr-ı mu'cizekârâneleriyle donatarak tekmil ettikten sonra, her bir taam ve nimetlerinin bütün çeşitlerinden en lezizlerini câmi' sofralar, o sarayda kurdu. Her bir tâifeye lâyık bir sofra tâyin etti. Öyle sehâvetkârâne ve san'atperverâne bir ziyâfet-i âmme ihzâr etti ki, güya her bir sofra, yüz sanâyi-i latîfenin eserleriyle vücûd bulmuş gibi kıymetli hadsiz nimetleri serdi. Sonra aktâr-ı memleketindeki ahâli ve raiyyetini, seyre ve tenezzühe ve ziyâfete davet etti.

Sonra, bir Yâver-i Ekrem'ine, sarayın hikmetlerini ve müştemilâtının mânâlarını bildirerek O'nu, üstad ve tarif edici tâyin etti. Tâ ki, sarayın Sâni'ini, sarayın müştemilâtiyle ahâliye tarif etsin ve sarayın nakışlarının rumûzlarını bildirip, içindeki san'atlarının işaretlerini öğretip, derûnundaki manzum murassalar ve mevzûn nukûş nedir ve ne vecihle saray sahibinin kemâlâtına ve hünerlerine delâlet ettiklerini, o saraya girenlere tarif etsin ve girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirip, o görünmeyen Sultân'a karşı marziyâtı dâiresinde teşrifat merasimini tarif etsin. İşte o muarrif Üstâd'ın her bir dairede birer avanesi bulunuyor. Kendisi, en büyük dâirede şakirdleri içinde durmuş, bütün seyircilere şöyle bir tebliğatta bulunuyor, diyor ki:

"Ey ahâli! Şu kasrın meliki olan Seyyidimiz, bu şeylerin izhârıyla ve bu sarayı yapmasıyla, kendini size tanıttırmak istiyor. Siz dahi onu tanıyınız ve güzelce tanımağa çalışınız. Hem şu tezyinâtla kendini size sevdirmek istiyor.

Garibe: Garip.. hayranlık veren, benzeri olmayan şey.
Nazar-ı dekaik-aşina: İncelikleri, herkesin anlayamayacağı şeyleri bilen, tanıyan göz.
Gayrın nazarıyla: Başkalarının gözüyle. ***Kasr:*** Saray.
Cesîm: Büyük, iri, kocaman.
Murassaât: Kıymetli, sanatlı bir şekilde yapılmış şeyler.
Dest-i san'at: Sanatkâr el.
Zînetlendirmek: Süslemek.
Fünun-i hikmeti: Hikmetinin çeşitleri, sınıfları, türleri.
Taam: Yiyecek.
Câmi': İçinde barındıran, kapsayan
Âsâr-ı mu'cizekârane: Mucizevî bir şekilde ortaya konmuş olağanüstü eserler. ***Ulûm:*** İlimler.
Sehavetkârane: Cömertçe.
San'atperverane: Sanatseverce, sanatlı bir şekilde.
Ziyafet-i âmme: Umumî ziyafet.
İhzar etmek: Hazırlamak.
Sanayi-i latife: İnce, incelikli sanatlar.
Aktar-ı memleket: Memleketin dört bir yanı.
Yaver-i ekrem: Sultanın has adamı, şanlı-şerefli yardımcısı.
Müştemilât: İçerdiği bölümler,
Sâni': Sanatlı, estetik ölçülere göre yapan.
Derûnundaki: İçindeki, içinde barındırdığı.
Manzum murassalar: Düzenlenmiş, dizilmiş kıymetli eserler.
Mevzun nukuş: Biçimli, ölçülü, yakışıklı nakışlar.
Marziyat: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler.
Muarrif: Tarif eden, etrafıyla anlatan, bildiren. ***Şakird:*** Öğrenci.
Avene: Yardımcılar.
Melik: Hükümdar.
Seyyidimiz: Efendimiz.
Tezyinat: Süslemeler.

Siz dahi onun san'atını takdir ve işlerini istihsan ile kendinizi ona sevdiriniz. Hem, bu gördüğünüz ihsânat ile, size muhabbetini gösteriyor. Siz dahi, itaat ile ona muhabbet ediniz. Hem, şu görünen in'âm ve ikramlar ile size şefkatini ve merhametini gösteriyor. Siz dahi şükür ile ona hürmet ediniz. Hem, şu kemâlâtının âsârıyla mânevî cemâlini size göstermek istiyor. Siz dahi, onu görmeğe ve teveccühünü kazanmağa iştiyakınızı gösteriniz. Hem, bütün şu gördüğünüz masnûât ve müzeyyenat üstünde birer mahsus sikke, birer hususî hâtem, birer taklid edilmez turra koymakla, her şey kendisine has olduğunu ve kendi eser-i desti olduğunu ve kendisi tek ve yektâ, istiklâl ve infirad sahibi olduğunu size göstermek istiyor. Siz dahi onu, tek ve yektâ ve misilsiz, nazirsiz, bîhemtâ tanıyınız ve kabul ediniz." Daha bunun gibi, ona ve o makama münâsip sözleri seyircilere söyledi. Sonra, giren ahâli iki gürûha ayrıldılar:

Birinci gürûhu; kendini tanımış ve aklı başında ve kalbi yerinde oldukları için, o sarayın içindeki acâiplere baktıkları zaman dediler: "Bunda büyük bir iş var." Hem anladılar ki; beyhûde değil, âdi bir oyuncak değil. Onun için merak ettiler. "Acaba tılsımı nedir, içinde ne var?" deyip düşünürken, birden o muarrif Üstad'ın beyan ettiği nutkunu işittiler, anladılar ki; bütün esrarın anahtarları O'ndadır; O'na müteveccihen gittiler ve dediler: "Esselâmü aleyke yâ eyyühe'l-Üstad! Hakkan, şöyle bir muhteşem sarayın, senin gibi sâdık ve müdakkik bir muarrifi lâzımdır. Seyyidimiz sana ne bildirmişse lütfen bize bildiriniz." Üstad ise, evvel zikri geçen nutukları onlara dedi. Bunlar güzelce dinlediler, iyice kabul edip tam istifade ettiler. Padişah'ın marziyyâtı dairesinde amel ettiler. Onların şu edebli muamele ve vaziyetleri o padişah'ın hoşuna geldiğinden onları has ve yüksek ve tavsif edilmez diğer bir saraya davet etti, ihsan etti. Hem öyle bir Cevâd-ı Melik'e lâyık ve öyle mutî ahâliye şâyeste ve öyle edebli misafirlere münasip ve öyle yüksek bir kasra şayan bir sûrette ikram etti; dâimî onları saadetlendirdi.

İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
İhsanat: Lütuflar, iyilikler, bağışlar
İn'âm: Nimet verme, iyilik.
Âsâr: Eserler.
Cemal: Güzellik, güzel sıfatlar.
Masnuat: Sanat eserleri.
Müzeyyenat: Süslenmiş, donatılmış şeyler.
Sikke: Damga.
Hâtem: Mühür.
Turra: Tuğra, sultan imzası.
Kendi eser-i desti: Kendi elinden çıkmış eser.
Yekta: Tek, eşsiz, benzersiz.
İstiklal ve infirad sahibi: Kimseye bağlı olmayan ve tek olan.
Nazirsiz: Benzersiz.
Bîhemta: Eşi-benzeri olmayan.
Güruh: Bölük, grup.
Acaibler: Hayret veren, hayranlık uyandıran şeyler.
Esrar: Sırlar. Saklı, bilinmeyen şeyler.
Ona Müteveccihen: Ona yönelerek, ona doğru.
Esselâmü aleyke yâ eyyühe'l-Üstad: Selâm sana ey üstad.
Hakkan: Gerçekten, hakikaten.
Müdakkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran, incelikleri bilen.
Tavsif edilmez: Anlatılmaz, tarif edilmez.
Cevâd-ı Melik: Cömert hükümdar.
Muti: İtaatkâr.
Şayeste: Yakışır, yaraşır, uygun, lâyık.

İkinci gürûh ise; akılları bozulmuş, kalbleri sönmüş olduklarından, saraya girdikleri vakit nefislerine mağlûp olup, lezzetli taamlardan başka hiçbir şeye iltifât etmediler. Bütün o mehâsinden gözlerini kapadılar ve o Üstad'ın irşâdâtından ve şâkirdlerinin ikazâtından kulaklarını tıkadılar. Hayvan gibi yiyerek uykuya daldılar. İçilmeyen, fakat bazı şeyler için ihzâr edilen iksirlerden içtiler. Sarhoş olup öyle bağırdılar, karıştırdılar; seyirci misafirleri çok rahatsız ettiler. Sâni-i Zîşân'ın düsturlarına karşı edebsizlikte bulundular. Saray sahibinin askerleri de onları tutup, öyle edebsizlere lâyık bir hapse attılar.

Ey benimle bu hikâyeyi dinleyen arkadaş! Elbette anladın ki; o Hâkim-i Zîşân bu kasrı, şu mezkûr maksadlar için bina etmiştir. Şu maksadların husûlü ise, iki şeye mütevakkıftır:

•***Birisi***: Şu gördüğümüz ve nutkunu işittiğimiz Üstad'ın vücûdudur. Çünkü; O bulunmazsa, bütün maksadlar beyhûde olur. Çünkü; anlaşılmaz bir kitab muallimsiz olsa, mânâsız bir kâğıttan ibaret kalır.

•***İkincisi***: Ahâli, o Üstad'ın sözünü kabul edip dinlemesidir. Demek, vücûd-i Üstad, vücûd-i kasrın dâisidir ve ahâlinin istimâı, kasrın bekâsına sebeptir. Öyle ise, denilebilir ki; eğer şu Üstad olmasaydı, o Melik-i Zîşân, şu kasrı bina etmezdi. Hem yine denilebilir ki; o Üstad'ın talimatını, ahâli dinlemedikleri vakit, elbette o kasır, tebdil ve tahvil edilecek.

Ey arkadaş! Hikâye burada bitti. Eğer şu temsîlin sırrını anladınsa bak, hakikatin yüzünü de gör:

İşte o saray, şu âlemdir ki; tavanı tebessüm eden yıldızlarla tenvir edilmiş gökyüzüdür.[1] Tabanı ise, şarktan garba, gûnâ-gûn çiçeklerle süslendirilmiş yeryüzüdür.[2] O Melik ise; Ezel, Ebed Sultan'ı olan bir Zât-ı Mukaddes'dir ki; yedi kat semâvât ve arz ve içlerinde olan her şey, kendilerine mahsus lisanlarla o Zât'ı takdis edip tesbih ediyorlar.[3] Hem öyle bir Melik-i Kadîr ki; semâvât ve arzı altı günde yaratarak[4] arş-ı rubûbiyet'inde durup gece ve gündüzü, siyah ve beyaz iki hat gibi birbiri arkası sıra döndürüp,[5]

---

[1] Bkz.: Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/12; Mülk sûresi, 67/5.

[2] Bkz.: Kehf sûresi, 18/7; Rûm sûresi, 30/50.

[3] Bir kısım âyetler için bkz.: Ra'd sûresi, 13/15; İsrâ sûresi, 17/44; Nahl sûresi, 16/49; Hac sûresi, 22/18.

[4] Bir kısım âyetler için bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59.

[5] Bir kısım âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/27, 190; A'râf sûresi, 7/54.

Mehasin: Güzellikler.
İrşadat: Eğitim ve yönlendirmeler.
Hâkim: Hükümdar, hükmü geçen
Husul: Gerçekleşme.
Mütevakkıf: Bağlı.
Vücud: Varlık, mevcudiyet.
Dâi: Varlığına, varolmasına sebep olan. ***İstima:*** Dinleme.
Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak. ***Semavat:*** Gökler.
Tebdil=Tahvil etmek: Değiştirmek, başka bir hâle koymak.
Tenvir etmek: Aydınlatmak.
Gûna-gûn: Renk renk, türlü türlü.
Zât-ı Mukaddes: Mukaddes, kutsal, eksikliklerden münezzeh Zat.
Arz: Yeryüzü, dünya.
Melik-i Kadir: Her şeye gücü yeten hükümdar.
Takdis=tesbih etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek.
Arş-ı rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın tahtı, bütün kâinatı yöneten yüce hâkimiyeti.

kâinat sahifesinde âyâtını yazan ve Güneş, Ay, yıldızlar emrine musahhar[1] zîhaşmet ve zîkudret sahibidir. O sarayın menzilleri ise, şu on sekiz bin âlemdir ki,[2] her birisi kendine lâyık bir tarz ile tezyin ve tanzim edilmiştir. İşte o sarayda gördüğün sanâyi-i garîbe ise, şu âlemde görünen kudret-i ilâhiye'nin mu'cizeleridir. Ve o sarayda gördüğün taamlar ise, şu âlemde, hele yaz mevsiminde, hele Barla bahçelerinde rahmet-i ilâhiye'nin semerât-ı hârikalarına işarettir. Ve oradaki ocak ve matbah ise, burada kalbinde ateş olan arz ve sath-ı arzdır. Ve orada temsilde gördüğün gizli definelerin cevherleri ise, şu hakikatta esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'nin cilvelerine misâldir. Ve temsilde gördüğümüz nakışlar ve o nakışların remizleri ise, şu âlemi süslendiren muntazam masnûât ve mevzûn nukûş-i kalem-i kudrettir ki; Kadîr-i Zülcelâl'in esmâsına delâlet ederler.

Ve o Üstad ise, seyyidimiz Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Avanesi ise, enbiyâ (aleyhimüsselâm)'dır. Ve şâkirdleri ise, evliyâ ve asfiyâdır. O saraydaki Hâkim'in hizmetkârları ise, şu âlemde melâike (aleyhimüsselâm)'a işarettir. Temsilde, seyir ve ziyâfete davet edilen misafirler ise, şu dünya misafirhânesinde cin ve ins ve insanın hizmetkârları olan hayvanlara işarettir.

Ve o iki fırka ise, burada birisi ehl-i îmândır ki, kitab-ı kâinatın âyâtının müfessiri olan Kur'ân-ı Hakîm'in şâkirdleridir. Diğer gürûh ise, ehl-i küfür ve tuğyândır ki, nefis ve şeytana tâbi olup yalnız hayat-ı dünyeviyeyi tanıyan; hayvan gibi, belki daha aşağı sağır, dilsiz, dâllîn gürûhudur.[3]

Birinci kafile olan süedâ ve ebrar ise; zülcenâheyn olan Üstad'ı dinlediler. O Üstad, hem abddir; ubûdiyet noktasında Rabbini tavsif ve tarif eder ki, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında ümmetinin elçisi hükmündedir. Hem resûldür; risâlet noktasında Rabbinin ahkâmını Kur'ân vasıtasıyla cin ve inse tebliğ eder.

---

[1] Bir kısım âyetler için bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12.

[2] Fâtiha sûresindeki "Âlemlerin Rabbi" ifadesindeki "âlemler"in, on sekiz bin âlem olduğuna dair bkz.: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 1/63; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/219; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/24, 25.

[3] Bkz.: Bakara sûresi, 2/18, 171; A'râf sûresi, 7/179; Hac sûresi, 22/46; Ahkaf sûresi, 46/26.

Âyât: Âyetler.
Zîhaşmet: Haşmetli, kudret ve heybet sahibi.
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade.
Zîkudret: Güç ve kudret sahibi.
Menzil: Konak, ikamet edilen yer.
Tezyin etmek: Süslemek, donatmak. ***Sath-ı arz:*** Yeryüzü.
Kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği.
Semerat-ı hârika: Harikulade meyveler, ürünler.
Esma-i kudsiye-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın mukaddes isimleri, sıfatları. ***Matbah:*** Mutfak.
Cilve: Tecelli, yansıma, görünme.
Remiz: İşaret, açık olmayan bir tarzda ifade etme.
Mevzun: Ölçülü, biçimli.
Nukuş-i kalem-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudret kaleminin çizdiği nakışlar.
Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) gerçek varisleri.
Müfessir: Tefsir eden, açıklayan.
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Dâllîn: Doğru yolda olmayanlar, yolunu sapıtmış olanlar.
Süeda: Ebedî mutluluğa erenler, doğru yolda olanlar.
Ebrar: İyiler. Hayırlı, erdemli insanlar.
Zülcenaheyn: İki kanatlı, iki yönlü, iki tarafla da irtibatlı.
Abd: Kul. ***Ubudiyet:*** Kulluk.
Risalet: Peygamberlik.
Ahkâm: Hükümler, kanunlar, buyruklar. ***Resul:*** Peygamber

Şu bahtiyar cemaat, o Resûl'ü dinleyip Kur'ân'a kulak verdiler. Kendilerini, envâ-ı ibâdâtın fihristesi olan "namaz" ile, birçok makâmât-ı âliye içinde çok latîf vazifelerle telebbüs etmiş gördüler. Evet, namazın mütenevvi ezkâr ve harekâtiyle işaret ettiği vezâifi, makâmâtı, mufassalan gördüler. Şöyle ki:

•***Evvelen***: Âsâra bakıp, gâibâne muamele sûretinde saltanat-ı rubûbiyetin mehâsinine temâşâger makamında kendilerini gördüklerinden; tekbir ve tesbih vazifesini edâ edip "*Allahu Ekber*" dediler.

•***Sâniyen***: Esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'nin cilveleri olan bedâyiine ve parlak eserlerine dellâllık makamında görünmekle "*Sübhânallah, velhamdülillâh*" diyerek takdis ve tahmid vazifesini îfa ettiler.

•***Sâlisen***: Rahmet-i ilâhiye'nin hazinelerinde iddihar edilen nîmetlerini, zâhir ve bâtın duygularla tadıp anlamak makamında, şükür ve senâ vazifesini edâya başladılar.

•***Râbian***: Esmâ-yi ilâhiye'nin definelerindeki cevherleri, mânevî cihâzât mîzanlarıyla tartıp bilmek makamında, tenzih ve medih vazifesine başladılar.

•***Hâmisen***: Mistar-ı kader üstünde kalem-i kudretiyle yazılan mektûbât-ı rabbâniye'yi mütâlâa makamında tefekkür ve istihsan vazifesine başladılar.

•***Sâdisen***: Eşyanın yaradılışında ve masnûâtın san'atındaki latîf incelik ve nâzenîn güzellikleri temâşâ ile tenzih makamında, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl'lerine muhabbet ve iştiyak vazifesine girdiler. Demek kâinata ve âsâra bakıp, gâibâne muamele-i ubûdiyetle mezkûr makâmâtta mezkûr vezâifi edâ ettikten sonra Sâni-i Hakîm'in dahi muamelesine ve ef'âline bakmak derecesine çıktılar ki; hâzırâne bir muamele sûretinde evvelâ Hâlık-ı Zülcelâl'in

---

Enva'-ı ibadat: İbadetin bütün çeşitleri.
Makamat-ı âliye: Yüce makamlar
Telebbüs etmiş: Giyinmiş, donanmış.
Mütenevvi: Çeşitli.
Ezkâr: Âyet, dua, tesbih gibi Allah'ı zikir sadedinde okunan her şey.
Vezaif: Vazifeler.
Mufassalan: Tafsilatlı olarak, etraflıca, ayrıntılı şekilde.
Âsâr: Ortaya konan eserler, izler.
Gaibane: Yüze karşı olmaksızın, gaybî olarak.
Saltanat-ı rububiyet: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlâ'nın mutlak hâkimiyeti.
Mehasin: Güzellikler.
Temaşager: Seyirci.
Bedayi: Eşi-benzeri olmayan harika eserler.
Dellâllık: Bir şeyi ilân edip duyurmak.
Zâhir: Açık.
İddihar etmek: Toplamak, biriktirmek, depolamak.
Bâtın: Gizli. Açık olmayan.
Cihazat: Cihazlar, aletler, donanımlar.
Mizan: Ölçü.
Tenzih: Bir şeyin, eksikliklerden uzak olduğunu dile getirme, kusursuz olduğunu ifade etme.
Mistar-ı kader: Kader satırı.
Kalem-i kudret: Kudret kalemi.
Mektubat-ı Rabbaniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar.
Eşya: Varlıklar.
Fâtır-ı Zülcelâl: Celâl, azamet ve haşmet sahibi Yaradan.
Sâni'-i Zülcemal: Güzellik, lütuf ve ihsan sahibi Yaradan.
Gaibane muamele: Bizzat kendisine hitap etmeksizin, yüz yüze olmaksızın yapılan muamele.
Muamele-i ubudiyet: Kulluğa ait davranışlar.
Hakîm: Her işini hikmetle yapan.
Ef'âl: Fiiller, işler, icraatler.
Hazırane muamele: Yüz yüze, karşılıklı muamele.
Hâlık: Yaradan.

kendi san'atının mu'cizeleriyle kendini zîşuura tanıttırmasına karşı, hayret içinde bir ma'rifet ile mukabele ederek: سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ[1] dediler. "*Senin tarif edicilerin, bütün masnûâtındaki mu'cizelerindir.*"

Sonra o Rahman'ın kendi rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmesine karşı; muhabbet ve aşk ile mukabele edip: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[2] dediler.

Sonra o Mün'im-i Hakikî'nin tatlı nimetleriyle terahhum ve şefkatini göstermesine karşı; şükür ve hamd ile mukabele ettiler, dediler: سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ[3] "*Senin hak şükrünü nasıl edâ edebiliriz? Sen öyle şükre lâyık bir Meşkûr'sun ki; bütün kâinata serilmiş bütün ihsânâtın açık lisân-ı hâlleri, şükür ve senânızı okuyorlar. Hem, âlem çarşısında dizilmiş ve zeminin yüzüne serpilmiş bütün nimetlerin ilânâtıyla hamd ve medhinizi bildiriyorlar. Hem, rahmet ve nimetin manzum meyveleri ve mevzûn yemişleri, senin cûd ve keremine şehâdet etmekle, senin şükrünü enzâr-ı mahlûkat önünde ifâ ederler.*" Sonra şu kâinatın yüzlerinde değişen mevcudat âyinelerinde cemâl ve celâl ve kemâl ve kibriyâsının izhârına karşı اَللّٰهُ أَكْبَرُ deyip ta'zim içinde bir aczle rükûa gidip, mahviyet içinde bir muhabbet ve hayretle secde edip, mukabele ettiler.

Sonra o Ganiyy-i mutlak'ın servetinin çokluğunu ve rahmetinin genişliğini göstermesine karşı; fakr ve hâcetlerini izhar edip, dua edip, istemekle mukabele edip: وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[4] dediler.

---

[1] "Her türlü noksanlıktan münezzeh, kemâlâtla muttasıfsın Allahım! Dil ustaları Seni vasfetmekten âcizdir. Seni hakkıyla bilemedik." Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/410; Mer'î b. Yûsuf; *Ekâvîlü's-sikât* s.45. Ayrıca meleklerin topluca söyledikleri şu yakın söz de pek çok hadiste geçmektedir: "سُبْحَانَكَ مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ = Her türlü noksanlıktan münezzeh, kemâlâtla muttasıfsın Allahım! Sana hakkıyla kulluk yapamadık.": et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/184; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/629; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/183.

[2] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[3] Bu ifade, pek çok hadisin başında, ortasında veya sonunda geçmektedir: Müslim, *salât* 218; Ebû Dâvûd, *edeb* 98; Nesâî, *iftitâh* 17; Müsned 6/77, 151.

[4] "(Haydi öyleyse deyiniz): (Yalnız Sana ibadet eder), yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Zîşuur: Şuurlu varlık(lar)
Mün'im-i Hakikî: Bütün nimetlerin gerçekte kendisinden geldiği Allah (c.c.)
Terahhum: Merhamet etme, merhamet.
Meşkûr: Şükre, teşekküre lâyık olan
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.
Enzar-ı mahlukat önünde: Mahlukatın bakışları arasında, gözleri önünde.
Cûd u kerem: Cömertlik, el açıklığı
Kibriya: Azamet, büyüklük, ululuk
Ganiyy-i Mutlak: Hiçbir şeye muhtaç olmayan, serveti her şeyi kapsayan Allah (c.c.)

Sonra o Sâni-i Zülcelâl'in kendi san'atının latîflerini, hârikalarını, antikalarını, sergilerle teşhirgâh-ı enâmda neşrine karşı; [1] مَا شَٓاءَ اللّٰهُ deyip takdir ederek: "Ne güzel yapılmış!" deyip istihsan ederek, [2] بَارَكَ اللّٰهُ deyip müşâhede etmek, [3] اٰمَنَّا deyip şehâdet etmek; "Geliniz, bakınız!" hayran olarak [4] حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ deyip herkesi şahid tutmakla mukabele ettiler. Hem o Sultân-ı ezel ve ebed, kâinatın aktârında kendi rubûbiyet'inin saltanatını ilânına ve vahdâniyet'inin izhârına karşı; tevhid ve tasdik edip [5] سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا diyerek itaat ve inkıyâd ile mukabele ettiler.

Sonra o Rabbü'l-âlemîn'in ulûhiyet'inin izhârına karşı; zaaf içinde aczlerini, ihtiyaç içinde fakrlerini ilândan ibaret olan ubûdiyet ile ve ubûdiyetin hulâsası olan "Namaz" ile mukabele ettiler.

Daha bunlar gibi gûnâ-gûn ubûdiyet vazifeleriyle şu dâr-ı dünya denilen mescid-i kebîrinde farîza-yi ömürlerini ve vazife-i hayatlarını edâ edip ahsen-i takvîm sûretini aldılar.[6] Bütün mahlûkat üstünde bir mertebeye çıktılar ki, yümn-i îmân ile emn ü emânet[7] ile mücehhez emîn bir halîfe-i arz[8] oldular. Ve şu meydan-ı tecrübe ve şu destgâh-ı imtihandan sonra onların Rabb-i

---

1 "Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!" (En'âm sûresi, 6/128; A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/49; Kehf sûresi, 18/39; A'lâ sûresi, 87/7)

2 "Ne güzel yapılmış; Allah mübarek etsin."

3 "İnandık, îmân ettik."

4 "Haydi buyrun kurtuluşa..."

5 "İşittik ve itaat ettik." (Bakara sûresi, 2/285; Nisâ sûresi, 4/46; Mâide sûresi, 5/7; Nûr sûresi, 24/51)

6 Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

7 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

8 Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

Teşhirgâh-ı enam: Varlıkların sergilendiği yer olan kâinat veya her biri ilâhî sanatların sergisi olan varlıklar.
Kâinatın aktarında: Kâinatın dört bir yanında.
Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, varlıkları yaratıp, onlar için tayin ettiği mükemmelliği gerçekleştirecek nimetleri vermesi.
Vahdaniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliği.
Tevhid etmek: Cenab-ı Hakk'ın bir olduğuna inanmak.
İnkıyad etmek: Emre boyun eğmek.
Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.
Dâr-ı dünya: (Ahirete nispetle) ilk yurt, dünya yurdu.
Mescid-i kebir: Büyük mescit.
Fariza-i ömür: Ömürde yerine getirilmesi gerekli olan sorumluluk
Vazife-i hayat: Hayatta yapılması gerekli vazife.
Ahsen-i takvim sureti: En güzel biçim, bir kulun ulaşabileceği en güzel hâl.
Yümn-i iman: İmanın bereketi.
Halife-i arz: Allah'ın yeryüzünde kendi adına tasarruf etme yetkisi verdiği en yüksek mahluk olan insan.
Mücehhez: Donanmış.
Meydan-ı tecrübe: İmtihan ve sınanma meydanı.

Kerîm'i onları, îmânlarına mükâfat olarak saadet-i ebediyeye ve İslâmiyet'lerine ücret olarak dâru's-selâma davet ederek öyle bir ikram etti ve eder ki; hiç göz görmemiş ve kulak işitmemiş ve kalb-i beşere hutûr etmemiş derecede[1] parlak bir tarzda rahmetine mazhar etti ve onlara ebediyet ve bekâ verdi. Çünkü; ebedî ve sermedî olan bir cemâlin seyirci müştâkı ve âyinedâr âşıkı, elbette bâki kalıp ebede gidecektir. *İşte Kur'ân şâkirdlerinin akıbetleri böyledir. Cenâb-ı Hak bizleri onlardan eylesin, âmin!*

Amma, füccar ve eşrâr olan diğer gürûh ise; hadd-i bulûğ ile şu âlem sarayına girdikleri vakit, bütün vahdâniyetin delillerine karşı küfür ile mukabele edip ve bütün nîmetlere karşı küfrân ile mukabele ederek ve bütün mevcudatı kıymetsizlikle kâfirâne bir ittiham ile tahkir ettiler ve bütün esmâ-yi ilâhiye'nin tecelliyâtına karşı red ve inkâr ile mukabele ettiklerinden, az bir vakitte, nihayetsiz bir cinâyet işlediler; nihayetsiz bir azaba müstahak oldular. Evet, insana sermâye-i ömür ve cihâzât-ı insâniye, mezkûr vezâif için verilmiştir.

Ey sersem nefsim ve ey pürheves arkadaşım! Âyâ, zannediyor musunuz ki; vazife-i hayatınız, yalnız terbiye-i medeniye ile güzelce muhâfaza-yi nefs etmek –ayıb olmasın– batın ve fercin hizmetine mi münhasırdır? Yahut zannediyor musunuz ki; hayâtınızın makinesinde dercedilen şu nâzik letâif ve maneviyat; ve şu hassas a'zâ ve âlât; ve şu muntazam cevârih ve cihâzât; ve şu mütecessis havâs ve hissiyatın gaye-i yegânesi; şu hayât-ı fâniyede, nefs-i rezîlenin, hevesât-ı süfliyenin tatmini için, istimâline mi münhasırdır? Hâşâ ve kellâ! Belki vücûdunuzda şunların yaratılması ve fıtratınızda bunların gaye-i idhâli, iki esastır:

---

[1] Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *cennet* 15, *tefsîru sûre* (32) 2, (56) 1; İbn Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikak* 98, 105; Müsned 2/313, 370, 407, 416, 438, 462, 466, 495, 506, 5/334.

Destgâh-ı imtihan: İmtihan tezgahı, imtihan yeri.
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk.
Dâru's-selâm: Selâmet yeri. Cennet.
Kalb-i beşere hutur etmek: İnsanın hatırına gelmek.
Sermedi: Ebedî. Geçici olmayan.
Âyinedar: Ayna tutan, yansıtan.
Füccar: Günahkârlar, fena huylular.
Eşrar: Şerirler, kötü kimseler.
Hadd-i büluğ: Ergenlik çağı.
Küfran: Nankörlük.
Tecelliyat: Görünmeler, belirmeler, yansımalar.
Cihazat-ı insaniye: Allah'ın, insanın mahiyetine yerleştirdiği maddî-mânevî her türlü donanım.
Pürheves: Hevesli, hevesine düşkün. ***Âyâ:*** Acaba.
Terbiye-i medeniye: Modern eğitim, yaşam tarzı.
Muhafaza-i nefs: Kişinin kendini, bedenini muhafaza etmesi, korunması.
Batn ve ferc: Mide ve belden aşağı kısım.
Letaif: Latifeler. Maneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyuları.
Cevarih: Organlar.
Mütecessis: Yoklayıp araştıran, gizli şeylerden haberdar olmaya çalışan.
Havas: Duyular.
Gaye-i yegâne: Tek gaye.
Hevesat-ı süfliye: Bayağı, adi hevesler.
İstimal: Kullanmak.
Gaye-i idhal: Yerleştirilme gayesi.

•***Biri***: Cenâb-ı Mün'im-i Hakikî'nin bütün nimetlerinin her bir çeşitlerini size ihsâs ettirip şükrettirmekten ibarettir. Siz de hissedip şükür ve ibadetini etmelisiniz.

•***İkincisi***: Âleme tecelli eden esmâ-yi kudsiyye-i ilâhiye'nin bütün tecelliyâtının aksâmını, birer birer, size o cihâzât vasıtasıyla bildirip tattırmaktır. Siz dahi tatmakla tanıyarak îmân getirmelisiniz.

İşte bu iki esas üzerine kemâlât-ı insâniye, neşv ü nemâ bulur. Bununla insan, insan olur. İnsaniyetin cihâzâtı, hayvan gibi hayât-ı dünyeviyeyi kazanmak için verilmemiş olduğuna şu temsil sırrıyla bak:

Meselâ: Bir zât, bir hizmetçisine yirmi altın verdi; tâ mahsus bir kumaştan kendisine bir kat libas alsın. O hizmetçi gitti, o kumaşın âlâsından mükemmel bir libas aldı, giydi. Sonra gördü ki: O zât, diğer bir hizmetkârına bin altın verip, bir kâğıt içinde bazı şeyler yazılı olarak onun cebine koydu, ticârete gönderdi.

Şimdi, her aklı başında olan bilir ki; o sermâye, bir kat libas almak için değil. Çünkü; evvelki hizmetkâr, yirmi altınla en âlâ kumaştan bir kat libas almış olduğundan, elbette bu bin altın, bir kat libasa sarf edilmez. Şayet bu ikinci hizmetkâr, cebine konulan kâğıdı okumayıp, belki evvelki hizmetçiye bakıp, bütün parayı bir dükkâncıya bir kat libas için verip, hem o kumaşın en çürüğünden ve arkadaşının libasından elli derece aşağı bir libas alsa, elbette o hâdim nihayet derecede ahmaklık etmiş olacağı için şiddetle ta'zib ve hiddetle te'dip edilecektir.

Ey nefsim ve ey arkadaşım! Aklınızı başınıza toplayınız. Sermâye-i ömür ve istidâd-ı hayâtınızı hayvan gibi, belki hayvandan çok aşağı bir derecede şu hayât-ı fâniye ve lezzet-i maddiyeye sarf etmeyiniz. Yoksa sermâyece en âlâ hayvandan elli derece yüksek olduğunuz hâlde, en ednâsından elli derece aşağı düşersiniz.

Ey gafil nefsim! Senin hayâtının gayesini ve hayatının mâhiyetini, hem hayatının sûretini, hem hayatının sırr-ı hakîkatını, hem hayatının kemâl-i saadetini bir derece anlamak istersen bak.

Senin hayatının gayelerinin icmâli "**Dokuz Emir**"dir.

İhsas ettirmek: Hissettirmek, duyurmak.
Aksam: Kısımlar, bölümler, neviler
Kemalât-ı insaniye: İnsanın her bakımdan olgunluğu.
Tazib: Cezalandırmak, azap vermek
Te'dib: Haddini bildirmek, cezalandırma.
Libas: Elbise.
İstidad-ı hayat: İnsana verilmiş yaşama kabiliyeti.
Edna: Pek kıymetsiz, en aşağı derecede olan.
Hayatın sırr-ı hakikatı: Hayat gerçeğinin sırrı.
Kemal-i saadet: Tam bir mutluluk

•***Birincisi*** şudur ki: Senin vücûdunda konulan duygular terâzileriyle, rahmet-i ilâhiye'nin hazînelerinde iddihar edilen nîmetleri tartmaktır ve küllî şükretmektir.

•***İkincisi***: Senin fıtratında vaz'edilen cihâzâtın anahtarlariyle esmâ-yi kudsiye-i ilâhiye'nin gizli definelerini açmaktır; Zât-ı Akdes'i o esmâ ile tanımaktır.

•***Üçüncüsü***: Şu teşhirgâh-ı dünyada, mahlûkat nazarında, esmâ-yi ilâhiyenin sana taktıkları garib san'atlarını ve latîf cilvelerini bilerek hayâtınla teşhir ve izhâr etmektir.

•***Dördüncüsü***: Lisân-ı hâl ve kâlinle Hâlık'ının dergâh-ı rubûbiyet'ine ubûdiyetini ilân etmektir.

•***Beşincisi***: Nasıl bir asker padişahından aldığı türlü türlü nişanları, resmî vakitlerde takıp padişahın nazarında görünmekle, onun iltifâtât-ı âsârını gösterdiği gibi, sen dahi esmâ-yi ilâhiye'nin cilvelerinin sana verdikleri letâif-i insâniye murassaâtiyle bilerek süslenip, o Şâhid-i Ezelî'nin nazar-ı şuhûd ve işhâdına görünmektir.

•***Altıncısı***: Zevi'l-hayat olanların tezahürat-ı hayatiye denilen, Hâlıklarına tahiyyatları ve rumûzat-ı hayatiye denilen, Sâni'lerine tesbihâtları ve semerât ve gâyât-ı hayatiye denilen, Vâhibü'l-hayâta arz-ı ubûdiyetlerini bilerek müşâhede etmek, tefekkür ile görüp şehâdetle göstermektir.

•***Yedincisi***: Senin hayatına verilen cüz'î ilim ve kudret ve irâde gibi sıfat ve hâllerinden küçük nümûnelerini vâhid-i kıyâsî ittihaz ile Hâlık-ı Zülcelâl'in sıfât-ı mutlakasını ve şuûn-i mukaddesesini o ölçüler ile bilmektir. Meselâ; sen, cüz'î iktidarın ve cüz'î ilmin ve cüz'î irâden ile bu hâneyi muntazam yaptığından, şu kasr-ı âlemin senin hânenden büyüklüğü derecesinde şu âlemin ustasını o nisbette Kadîr, Alîm, Hakîm, Müdebbir bilmek lâzımdır.

Küllî: Genel, bütün her şeyi içine alacak şekilde. ***İcmal:*** Öz, özet.
Vaz'etmek: Yerleştirmek.
Zât-ı Akdes: En mukaddes, her türlü noksanlıktan uzak olan Zat (Allah c.c.)
Lisan-ı hâl ve kal: Hâl ve söz dili. Bir şeyi hem hâl ile hem de dil ile ifade etme.
Dergah-ı rububiyet: Rabbimizin katı, Rabbimizin huzuru.
İltifatat-ı âsâr: Nimetleriyle ortaya koyduğu iltifatlar.
Şâhid-i Ezelî: Her şeyi gören Ezelî Zat.
Nazar-ı şuhud ve işhad: Hem kendisinin görmesi hem de başkalarına göstermesi.
Tezahürat-ı hayatiye: Hayat belirtileri.
Tahiyyat: Varlıkların Allah'ı zikir, tesbih ve duaları.
Rumuzat-ı hayatiye: Hayatın, canlılığın işaretleri.
Semerat ve gâyât-ı hayatiye: Hayatın gaye ve neticeleri, ürünleri.
Vâhib-ül hayat: Hayatı bağışlayan, canlı kılan (Allah c.c.)
Zevilhayat: Canlı varlıklar.
Vâhid-i kıyasî ittihaz etme: Karşılaştırmada bir ölçü kabul etme
Sıfât-ı mutlaka: Mutlak olan, haddi-sınırı olmayan sıfatlar, vasıflar.
Şuun-i mukaddese: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar.
Kasr-ı âlem: Dünya sarayı.
Kadîr: Her şeye gücü yeten.
Alîm: Her şeyi bilen.
Hakîm: Her işini hikmetle yapan.
Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten, nizama koyan.

•***Sekizincisi***: Şu âlemdeki mevcudatın her biri kendine mahsus bir dil ile Hâlık'ının vahdâniyet'ine ve Sâni'inin rubûbiyet'ine dair mânevî sözlerini fehmetmektir.

•***Dokuzuncusu***: Acz ve zaafın, fakr ve ihtiyacın ölçüsüyle kudret-i ilâhiye ve gınâ-yi rabbâniye'nin derecât-ı tecelliyâtını anlamaktır. Nasıl ki, açlığın dereceleri nisbetinde ve ihtiyâcın envâı miktarınca taamın lezzeti ve derecâtı ve çeşitleri anlaşılır; onun gibi sen de nihayetsiz aczin ve fakrınla, nihayetsiz kudret ve gınâ-yi ilâhiye'nin derecâtını fehmetmelisin. İşte senin hayâtının gayeleri, icmâlen, bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi kendi *hayatının mâhiyetine* bak ki, o mâhiyetinin icmâli şudur: Esmâ-yi ilâhiye'ye ait garâibin fihristesi.. hem şuûn ve sıfât-ı ilâhiye'nin bir mikyası, hem kâinattaki âlemlerin bir mîzanı.. hem bu âlem-i kebîrin bir listesi, hem şu kâinatın bir haritası, hem şu kitab-ı ekberin bir fezlekesi, hem kudretin gizli definelerini açacak bir anahtar külçesi, hem mevcudata serpilen ve evkâta takılan kemâlâtının bir ahsen-i takvîmidir. İşte mâhiyet-i hayatın bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi senin *hayatının sûreti ve tarz-ı vazifesi* şudur ki: Hayatın, bir kelime-i mektûbedir. Kalem-i kudretle yazılmış hikmet-nümâ bir sözdür. Görünüp ve işitilip Esmâ-yi Hüsnâ'ya delâlet eder. İşte hayatının sûreti bu gibi emirlerdir.

Şimdi *hayatının sırr-ı hakikati* şudur ki: Tecellî-i ehadiyet'e, cilve-i samediyet'e âyineliktir. Yâni, bütün âleme tecelli eden esmânın nokta-yi mihrâkiyesi hükmünde bir câmi'iyetle Zât-ı Ehad ü Samed'e âyineliktir.

Şimdi *hayatının saadet içindeki kemâli* ise: Senin hayatının âyinesinde temessül eden Şems-i Ezelî'nin envârını hissedip sevmektir. Zîşuur olarak O'na şevk göstermektir. O'nun muhabbetiyle kendinden geçmektir.

Fehmetmek: Anlamak.
Gına-yi Rabbaniye: Rabbimizin zenginliği, hiçbir şeye ihtiyacının olmaması.
Derecat-ı tecelliyat: Tecellilerin dereceleri. ***Taam:*** Yiyecek.
Garaib: Hayret verici, hayranlık uyandırıcı şeyler
Şuûn: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar.
Mikyas: Ölçü, ölçek, ölçü aleti.
Âlem-i kebir: Büyük âlem
Kitab-ı ekber: Büyük kitap, okunacak büyük bir kitap mahiyetinde olan kâinat. ***Mizan:*** Terazi.
Fezleke: Hulâsa, netice, özet.
Ahsen-i takvim: En güzel şekil.
Kelime-i mektube: Yazılmış bir söz. ***Evkat:*** Vakitler, zaman.
Kalem- i kudret: Kudret kalemi.
Hikmet-nüma: Hikmetli, hikmet ortaya koyan.
Tecelli-i Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birliğinin, her bir şeyde farklı farklı tecelli etmesi, parıldaması, görünmesi.
Esma-i hüsna: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları.
Cilve-i Samediyet: Hiçbir şeye muhtaç olmadığı hâlde her şeyin kendisine muhtaç olduğu Allah teâlâ'nın tecellisi, parıltısı.
Nokta-i mihrakiye: Odak noktası, merkez nokta.
Câmiiyet: Geniş kapsamlılık, enginlik.
Temessül etmek: Görünmek, belirmek. ***Envâr:*** Nurlar, ışıklar.
Şems-i Ezelî: Ezelî güneş. Ezelden beri kâinatı ışıklandıran Allah (c.c.)

Kalbin göz bebeğinde aks-i nûrunu yerleştirmektir. İşte bu sırdandır ki, seni a'lâ-yi illiyyîne çıkaran bir hadîs-i kudsî'nin[1] meâl-i şerifi olan:

مَنْ نَه گُنْجَمْ دَرْ سَمٰوَاتُ و زَمِينْ   أَزْ عَجَبْ گُنْجَمْ بِقَلْبِ مُؤْمِنِينْ[2]

denilmiştir.

İşte ey nefsim! Hayatının böyle ulvî gâyâta müteveccih olduğu ve şöyle kıymetli hazîneleri câmi' olduğu hâlde, hiç akıl ve insafa lâyık mıdır ki; hiç-ender hiç olan muvakkat huzûzât-ı nefsâniyeye, geçici lezâiz-i dünyeviyeye sarf edip zâyi edersin! Eğer zâyi etmemek istersen geçen temsil ve hakikate remzeden,

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۞ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا ۞ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ۞ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰيهَا ۞
وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۞ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۞ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۞ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوٰيهَا ۞ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۞ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ۞[3]

sûresindeki kasem ve cevâb-ı kasemi düşünüp amel et.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى شَمْسِ سَمَاءِ الرِّسَالَةِ وَقَمَرِ بُرْجِ النُّبُوَّةِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ
نُجُومِ الْهِدَايَةِ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ اٰمِينَ اٰمِينَ اٰمِينَ.[4]

* * *

---

[1] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd* s.81; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/15; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174; ez-Zerkeşî, *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehira* s.135; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.990; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/255.

[2] Cenâb-ı Hak, "Benim gökyüzüm ve yeryüzüm Beni taşımaya tâkat getiremedi. Fakat, verâ sahibi mülâyim mü'minin kalbi Beni taşıyabildi." buyurdu.

[3] "Güneşe ve onun aydınlığına.. ۞ onu izlediği zaman Ay'a.. ۞ Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. ۞ onu bürüyüp saran geceye.. ۞ göğe ve onu bina edene.. ۞ yere ve onu yayıp döşeyene.. ۞ her bir nefse ve onu düzenleyene.. ۞ ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: ۞ nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. ۞ Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

[4] "Allahım! Risâlet semâsının güneşi ve nübüvvet burcunun ayı olan Peygamber Efendimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem), hidâyet yıldızları olan âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek, kadın bütün mü'minlere rahmet et. âmin, âmin, âmin."

Aks-i nur: Nurun, ışığın yansıması.
A'lâ-yi illiyyin: Bir varlığın Allah katında çıkabileceği en yüksek seviye.
Gâyât: Gayeler, amaçlar.
Muvakkat: Geçici.
Hadis-i kudsî: Manası Allah teâlâ tarafından Peygamber Efendimiz'e (sas) vahyolunan ama Peygamber Efendimiz'in (sas) kendi ifadeleriyle anlattığı ve ehemmiyetine binaen "Allah teâlâ şöyle buyuruyor" diyerek takdim ettiği hadis.
Huzuzat-ı nefsaniye: Nefse hoş gelen şeyler.
Lezaiz-i dünyeviye: Dünya lezzetleri, dünya zevkleri.
Kasem: Yemin.
Cevab-ı kasem: Yeminle anlatılan konu.

On İkinci Söz

بِسْــــمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا [1]

(Kur'ân-ı Hakîm'in hikmet-i kudsiyesi ile felsefe hikmetinin icmâlen muvâzenesi; hem hikmet-i Kur'âniye'nin, insanın hayat-ı şahsiyesine ve hayat-ı içtimâiyesine verdiği ders-i terbiyenin gayet kısa bir fezlekesi; hem Kur'ân'ın sâir kelimât-ı ilâhiye'ye ve bütün kelâmlara cihet-i rüçhâniyetine bir işarettir. İşte bu sözde "Dört Esas" vardır.)

Birinci Esas

Hikmet-i Kur'âniye ile hikmet-i fenniyenin farklarına şu gelecek hikâye-i temsîliye dürbünüyle bak:

Bir zaman, hem dindar, hem gayet san'atkâr bir Hâkim-i nâmdâr istedi ki; Kur'ân-ı Hakîm'i, maânîsindeki kudsiyetine ve kelimâtındaki i'câza şâyeste bir yazı ile yazsın. O mu'ciznümâ kamete, hârika bir libas giydirilsin. İşte o nakkâş Zât, Kur'ân'ı pek acîb bir tarzda yazdı. Bütün kıymetdâr cev-

[1] "Kime hikmet nasib edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269)

Kur'ân-ı Hakîm: Hikmet kaynağı Kur'ân-ı Kerim.
Hikmet: Varlıkların mahiyet ve keyfiyetlerinden bahseden ilim.
Hikmet-i kudsiye: Mukaddes hikmet.
İcmalen: Özetle, kısaca.
Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama.
Hikmet-i Kur'âniye: Kur'ân'ın ortaya koyduğu hikmet.
Hayat-ı şahsiye: Şahsî, kişisel hayat.
Hayat-ı içtimaiye: İçtimai, toplumsal hayat.
Ders-i terbiye: Terbiye, eğitim dersi.
Fezleke: Hülâsa, netice, özet.
Kelimat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hak tarafından indirilen kitapların ihtiva ettiği buyruklar.
Cihet-i rüchaniyeti: Üstün gelen yönü, üstün tarafı.
Hikâye-i temsiliye: Misal vererek anlatılan hikâye.
Hikmet-i fenniye: Felsefe ilmi.
Hâkim-i namdar: Meşhur hükümdar.
Maânî: Manalar.
Kudsiyet: Mukaddeslik, yücelik.
Kelimat: Kelimeler, sözler.
Şayeste: Yakışır, yaraşır, uygun, lâyık.
İ'caz: Mucizelik.
Mu'ciznüma kamet: Harika bir vücut, endam.
Libas: Elbise.
Nakkaş: Nakış yapan, işleyen.
Acib: Hayranlık veren.

herleri, yazısında istimâl etti. Hakâikının tenevvüüne işaret için bâzı mücessem hurufâtını elmas ve zümrüt ile ve bir kısmını lü'lü ve akik ile ve bir tâifesini pırlanta ve mercanla ve bir nev'ini altın ve gümüş ile yazdı. Hem öyle bir tarzda süslendirip münakkaş etti ki, okumayı bilen ve bilmeyen herkes temâşâsından hayran olup istihsan ederdi. Bâhusus, ehl-i hakikatin nazarına o sûrî güzellik, mânâsındaki gayet parlak güzelliğin ve gayet şirin tezyînâtın işârâtı olduğundan, pek kıymetdâr bir antika olmuştur.

Sonra o Hâkim, şu musanna ve murassa Kur'ân'ı, bir ecnebi feylesofa ve bir Müslüman âlime gösterdi. Hem tecrübe, hem mükâfat için emretti ki: "Her biriniz, bunun hikmetine dair bir eser yazınız!"

Evvelâ o feylesof, sonra o âlim, ona dair birer kitap te'lif ettiler. Fakat feylesofun kitabı, yalnız harflerin nakışlarından ve münasebetlerinden ve vaziyetlerinden ve cevherlerinin hâsiyetlerinden ve târifatından bahseder, mânâsına hiç ilişmez. Çünkü; o ecnebi adam, Arabî hattı okumayı hiç bilmez. Hattâ o müzeyyen Kur'ân'ı, bilmiyor ki bir kitaptır ve mânâyı ifade eden yazıdır. Belki ona münakkaş bir antika nazarıyla bakıyor. Lâkin, çendan Arabî bilmiyor; fakat çok iyi bir mühendistir. Güzel bir tasvircidir. Mahir bir kimyâgerdir. Sarraf bir cevhercidir. İşte o adam, bu san'atlara göre eserini yazdı.

Amma Müslüman âlim ise; O'na baktığı vakit anladı ki; O, Kitab-ı Mübîn'dir, Kur'ân-ı Hakîm'dir. İşte bu hakperest Zât, ne tezyinât-ı zâhirîsine ehemmiyet verdi ve ne de hurûfun nukûşuyla iştigal etti. Belki öyle bir şeyle meşgul oldu ki, milyon mertebe öteki adamın iştigal ettiği meselelerinden daha âlî, daha gâlî, daha latîf, daha şerif, daha nâfi, daha câmi'... Çünkü; nukûşun perdesi altında olan hakâik-ı kudsiyesinden ve envâr-ı esrarından bahsederek, gayet güzel bir tefsir-i şerif yazdı.

İstimal etmek: Kullanmak.
Hakaik: Hakikatler, esaslar.
Tenevvü: Çeşitlilik.
Mücessem: Cisim şeklinde, üç boyutlu. ***Hurufat***: Harfler.
Akik: Ekseriya kırmızı renkli bir cins kıymetli taş. ***Lü'lü***: İnci.
Münakkaş: Nakışlı.
Temaşa: Bakıp seyretme.
İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek.
Bâhusus: Özellikle, bilhassa.
Ehl-i hakikat: Gerçeği araştırıp bulanlar. ***Nazar***: Bakış, göz.
Surî güzellik: Dış görünüşteki güzellik. ***Tezyinat***: Süslemeler.
İşarat: İşaretler.
Musanna: Sanatlı.
Murassa: Kıymetli taşlarla süslenmiş
Feylesof: Filozof, felsefe ile uğraşan.
Tecrübe: Sınama, imtihan.
Kitap telif etmek: Kitap yazmak.
Hâsiyet: Bir şeye has özellik, tesir.
Tarifat: Tarifler.
Arabî hat: Arapça yazı.
Müzeyyen: Süslenmiş, süslerle donatılmış.
Çendan: Gerçi.
Kitab-ı Mübin: Allah katından geldiği açık olan, hakkı batıldan ayıran kitap.
Hakperest: Hak ve adalet yörüngesinde hareket eden.
Tezyinat-ı zahiriye: Görünürdeki süslemeler. ***Huruf***: Harfler.
İştigal etmek: Meşgul olmak, uğraşmak. ***Nukuş***: Nakışlar.
Âlî: Yüce. ***Gâlî***: Kıymetli, pahalı.
Latif: Hoş, güzel, nazik.
Şerif: Şerefli. ***Nâfi***: Faydalı.
Câmi': Kapsamlı, çok şey ihtiva eden.
Hakaik-i kudsiye: Kudsî, yüce hakikatler.
Envar-ı esrar: Sırların nurları.
Tefsir: Kur'ân-ı Kerim'i açıklayan kitap.

Sonra ikisi, eserlerini götürüp o Hâkim-i Zîşân'a takdim ettiler. O Hâkim, evvelâ feylesofun eserini aldı, baktı gördü ki; o hodpesent ve tabiatperest adam çok çalışmış, fakat hiç hakikî hikmetini yazmamış. Hiçbir mânâsını anlamamış. Belki karıştırmış. O'na karşı hürmetsizlik, belki edepsizlik etmiş. Çünkü; o menba-ı hakâik olan Kur'ân'ı, mânâsız nukûş zannederek, mânâ cihetinde kıymetsizlik ile tahkir etmiş olduğundan o Hâkim-i Hakîm dahi, onun eserini başına vurdu, huzurundan çıkardı.

Sonra öteki hak-perest, müdakkik âlimin eserine baktı gördü ki; gayet güzel ve nâfi bir tefsir ve gayet hakîmâne, mürşidâne bir te'liftir, "Aferin, bârekâllah" dedi. "İşte hikmet budur ve âlim ve hakîm, bunun sahibine derler. Öteki adam ise, haddinden tecâvüz etmiş bir san'atkârdır." Sonra onun eserine bir mükâfat olarak; her bir harfine mukabil, tükenmez hazinesinden "On altın verilsin." irâde etti.

Eğer temsili fehmettin ise, bak, hakikatin yüzünü de gör:

Amma o müzeyyen Kur'ân ise, şu musanna kâinattır. O hâkim ise, Hakîm-i Ezelî'dir. Ve o iki adam ise, birisi yâni ecnebisi; ilm-i felsefe ve hükemâsıdır. Diğeri, Kur'ân ve şâkirdleridir. Evet, Kur'ân-ı Hakîm, şu Kur'ân-ı Azîm-i Kâinât'ın en âlî bir müfessiridir ve en beliğ bir tercümanıdır. Evet, o Furkan'dır ki: Şu kâinatın sahifelerinde ve zamanların yapraklarında kalem-i kudretle yazılan âyât-ı tekvîniyeyi cin ve inse ders verir. Hem her biri, birer harf-i mânidâr olan mevcudata "mânâ-yi harfî" nazariyle, yâni onlara Sâni' hesabına bakar; "*Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir sûrette Sâni'inin cemâline delâlet ediyor!*" der. Ve bununla kâinatın hakikî güzelliğini gösteriyor.

Amma, ilm-i hikmet dedikleri felsefe ise; hurûf-i mevcudatın tezyînâtında ve münâsebatında dalmış ve sersemleşmiş, hakikatin yolunu şaşırmış...

Zîşan: Şanlı, şerefli.
Hodpesend: Kendini beğenmiş.
Tabiatperest: Her şeyin tabiatın eseri olduğunu iddia edenler.
Menba-ı hakaik: Hakikatler kaynağı. ***Tahkir etmek***: Aşağılamak
Hakîm: Her işini hikmetle yapan.
Müdakkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran, incelikleri bilen.
Hakîmane: Hikmetlice, hikmetli şekilde yapılmış.
Mürşidane: Doğru yolu gösterene yakışır bir şekilde ortaya konmuş
Bârekâllah: Allah hayırlı mübarek etsin. ***Fehmetmek***: Anlamak.
Haddinden tecavüz etmek: Haddini aşmak.
Hakîm-i Ezelî: Her işini hikmetle yapan, ezelî olan (Allah c.c.)
İlm-i felsefe: Felsefe ilmi.
Kur'ân-ı azîm-i kâinat: Büyük çapta bir Kur'ân durumunda olan kâinat. ***Hükema***: Filozoflar
Müfessir: Tefsir eden, açıklayan.
Beliğ: Düzgün ve güzel söz söyleyen. ***Şakird***: Öğrenci.
Furkan: Hakkı batıldan, iyiyi kötüden ayırt eden anlamında Kur'ân'ın isimlerinden biri.
Kalem-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin kalemi.
Âyât-ı tekviniye: Yaratılış mucizeleri. ***İns***: İnsanlar.
Harf-i manidar: Manalı, bir anlam taşıyan harf.
Mânâ-yı harfi: Her varlığın, kendine ait özelliklerin diliyle, Yaratıcısı hakkında ifade ettiği anlam.
Sâni': Yaradan. ***Cemal***: Güzellik.
Delâlet etmek: Göstermek, delil olmak. ***Tezyinat***: Süslemeler.
İlm-i hikmet: Varlığın mahiyetinden bahseden ilim, felsefe.
Huruf-i mevcudat: Harflerin kâtibi gösterdiği gibi Yaratıcı'yı tanıtan varlıklar.
Münasebat: Münasebetler.

Şu kitab-ı kebîrin hurufâtına "mânâ-yi harfî" ile, yâni Allah hesabına bakmak lâzım gelirken; öyle etmeyip "mânâ-yi ismî" ile, yâni; mevcudata mevcudat hesabına bakar, öyle bahseder. "Ne güzel yapılmış"a bedel, "Ne güzeldir!" der, çirkinleştirir. Bununla kâinatı tahkir edip kendisine müştekî eder. Evet, dinsiz felsefe, hakikatsiz bir safsatadır ve kâinata bir tahkirdir.

İkinci Esas

Kur'ân-ı Hakîm'in hikmeti, hayat-ı şahsiyeye verdiği terbiye-i ahlâkiye ve hikmet-i felsefenin verdiği dersin muvâzenesi:

Felsefenin hâlis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasîs şeye ibadet eden bir firavun-i zelildir. Her menfaatli şeyi kendine "Rab" tanır. Hem o dinsiz şâkird, mütemerrid ve muanniddir. Fakat bir lezzet için, nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerriddir. Şeytan gibi şahısların, bir menfaat-ı hasîse için ayağını öpmekle zillet gösterir, denî bir muanniddir. Hem o dinsiz şâkird, cebbâr bir mağrurdur. Fakat kalbinde nokta-yi istinad bulmadığı için zâtında gayet acz ile âciz bir cebbâr-ı hod-furuştur. Hem o şâkird, menfaatperest hod-endiştir ki; gaye-i himmeti, nefs ve batnın ve fercin hevesâtını tatmin ve menfaat-ı şahsiyesini, bazı menfaat-ı kavmiye içinde arayan dessas bir hodgâmdır.

Amma, hikmet-i Kur'ân'ın hâlis tilmizi ise; bir abddir; fakat, a'zam-ı mahlûkata da ibadete tenezzül etmez. Hem Cennet gibi a'zam-ı menfaat olan bir şeyi, gaye-i ibadet kabul etmez bir abd-i azizdir. Hem hakikî tilmizi,

---

Kitab-ı kebir: Büyük bir kitap olan kâinat.
Mânâ-yi ismi: Her varlığın kendi kendine, tek başına ifade ettiği anlam. ***Müşteki***: Şikâyetçi.
Safsata: Doğru gibi gösterilmeye çalışılan, gerçek dışı düşünce.
Terbiye-i ahlâkiye: Ahlâk eğitimi.
Hikmet-i felsefe: Felsefenin gösterdiği gaye. ***Hâlis***: Saf, katıksız.
Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama. ***Tilmiz***: Öğrenci.
Firavun: Pek kibirli, gururlu, inatçı kimse. ***Hasis***: Değersiz.
Firavun-i zelil: Zelil, aşağılık, hor, hakir firavun. ***Muannid***: İnatçı.
Mütemerrid: Dik başlı.
Menfaat-ı hasise: Değersiz menfaat, çok küçük kâr.
Zillet: Horluk, hakirlik, aşağılık.
Denî: Alçak, rezil, aşağılık.
Mağrur: Gururlu, büyüklük taslayan. ***Cebbar***: Zorba.
Nokta-i istinad: Dayanak noktası
Acz: Âcizlik, bir şeye gücü yetmeme
Âciz: Gücü-kudreti olmayan.
Hodfuruş: Kendini beğendirmeye çalışan, kendini öven.
Menfaatperest: Sırf kendi menfaatini düşünen.
Hodendiş: Yalnızca kendini düşünen, kendi için endişelenen.
Gaye-i himmeti: Bütün gayreti, bütün çabası.
Nefs: Can, kişinin biyolojik ihtiyaçları.
Hevesat: Hevesler, arzular, istekler. ***Batn***: Karın, mide.
Menfaat-ı şahsiyesi: Şahsî menfaati, kendi çıkarı.
Menfaat-ı kavmiye: Kişinin mensup olduğu milletin menfaati, çıkarı. ***Ferc***: Belden aşağı kısım.
Dessas: Desiseci, hilekâr, entrikacı.
Hodgâm: Yalnızca kendi keyfini düşünen. Bencil. Kendini beğenmiş.
Hikmet-i Kur'ân: Kur'ân'ın düşünce sistemi. ***Abd***: Kul.
A'zam-ı mahlukat: Mahlukatın en büyüğü.
A'zam-ı menfaat: En büyük menfaat, kâr.
Gaye-i ibadet: İbadetin gayesi, kendisi için ibadet edilen şey.
Abd-i aziz: İzzetli, onurlu kul.

mütevâzidir, selim, halimdir; fakat, Fâtır'ının gayrına, daire-i izni hâricinde ihtiyariyle tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zaiftir, fakr ve zaafını bilir; fakat onun Mâlik-i Kerîm'i, ona iddihar ettiği uhrevî servet ile müstağnîdir ve Seyyid'inin nihayetsiz kudretine istinad ettiği için kavîdir. Hem yalnız livechillâh, rızâ-yi ilâhî için, fazilet için amel eder, çalışır.

İşte, iki hikmetin verdiği terbiye, iki tilmizin muvâzenesiyle anlaşılır.

Üçüncü Esas

Hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kur'âniye'nin hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeye verdiği terbiyeler:

Amma hikmet-i felsefe ise; hayat-ı içtimâiyede nokta-yi istinadı, "kuvvet" kabul eder. Hedefi, "menfaat" bilir. Düstûr-i hayatı, "cidâl" tanır. Cemaatlerin râbıtasını, "unsuriyet, menfî milliyeti" tutar. Semerâtı ise, "hevesât-ı nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriyeyi tezyid"dir. Halbuki; kuvvetin şe'ni, "tecâvüz"dür. Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde "boğuşmak"tır. Düstûr-i cidâlin şe'ni, "çarpışmak"tır. Unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan; "tecâvüz"dür. İşte bu hikmettendir ki, beşerin saadeti selb olmuştur.

Amma hikmet-i Kur'âniye ise; nokta-yi istinadı, kuvvete bedel "hakk"ı kabul eder. Gayede menfaate bedel, "fazilet ve rızâ-yi ilâhî"yi kabul eder. Hayatta düstûr-i cidâl yerine, "düstûr-i teâvün"ü esas tutar. Cemaatlerin râbıtalarında unsuriyet, milliyet yerine "râbıta-yi dinî ve sınıfî ve vatanî" kabul eder. Gâyâtı, hevesât-ı nefsâniyenin tecâvüzâtına sed çekip, ruhu maaliyâta

---

Selim: Kusursuz, doğru.
Halim: Yumuşak huylu.
Fâtırının gayrına: Yaradanından başkasına.
Daire-i izni haricinde: İzni olmaksızın.
İhtiyar: İstek, irade.
Tezellül: Alçalma, karşısında boyun eğme.
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma.
Zaaf: Zayıflık.
Mâlik-i Kerim: Cömert, şanı yüce sahip.
İddihar etmek: Depolamak, saklamak, hazırlamak.
Uhrevi servet: Ahiretteki servet.
Müstağni: Muhtaç olmayan. Gönlü tok.
Seyyid: Efendi, sahip.
İstinad etmek: Dayanmak, sırtını vermek.
Kavi: Güçlü, kuvvet sahibi.
Livechillâh: Allah için, Allah namına.
Rıza-ı ilâhi: Allah'ın rızası.
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: İnsanın toplum hayatı.
Düstur-i hayat: Hayat prensibi.
Cidal: Kavga, mücadele.
Rabıta: Bağ. ***Unsuriyet***: Irkçılık.
Menfî milliyet: Zararlı boyutlara varan olumsuz milliyetçilik.
Semerat: Semereler, ürünler, meyveler.
Hevesat-ı nefsaniye: Nefsin arzuları. ***Şe'n***: Hâl, iş. Gerek.
Hâcât-ı beşeriyeyi tezyid: İnsanların ihtiyaçlarını tezyid: Artırmak
Düstur-i cidal: Mücadele prensibi
Selb olmak: Çalınmak, elinden alınmak, ortadan kaybolmak.
Düstur-i teavün: Yardımlaşma prensibi.
Rabıta-i dinî ve sınıfî ve vatanî: Din, sınıf ve vatan bağı.
Sed çekmek: Engel olmak, önlemek. ***Gâyât***: Gayeler, amaçlar.
Maâliyat: Yüksek hasletler, erdemler

teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin eder ve insanı kemâlât-ı insâniyeye sevk edip insan eder...

Hakkın şe'ni, "ittifak"tır. Faziletin şe'ni, "tesânüd"dür. Düstûr-i teâvününün şe'ni, "birbirinin imdadına yetişmek"tir. Dînin şe'ni, "uhuvvet"tir, "incizap"tır. Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu kemâlâta kamçılamakla serbest bırakmanın şe'ni, "saadet-i dâreyn"dir...

Dördüncü Esas

Kur'ân'ın, bütün kelimât-ı ilâhiye içinde cihet-i ulviyetini ve bütün kelâmlar üstünde cihet-i tefevvukunu anlamak istersen şu iki temsile bak:

•***Birincisi***: Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, iki tarzda hitabı vardır. Birisi; âdi bir raiyyet ile cüz'î bir iş için, hususî bir hâcete dâir has bir telefonla konuşmaktır. Diğeri; saltanat-ı uzmâ unvanıyla ve hilâfet-i kübrâ nâmıyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle, evâmirini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla, bir elçisiyle veya büyük bir memuruyla konuşmaktır ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla mükâlemedir.

•***İkinci temsil***: Bir adam, elinde bir âyineyi güneşe karşı tutar. O âyine miktarınca bir ışık ve yedi rengi câmi' bir ziyâ alır. O nisbetle güneşle münâsebetdâr olur, sohbet eder ve o ışıklı âyineyi, karanlıklı hânesine veya dam altındaki bağına tevcih etse; güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o âyinenin kabiliyeti miktarınca istifade edebilir. Diğeri ise, hânesinden veya bağının damından geniş pencereler açar. Gökteki güneşe karşı yollar yapar. Hakikî güneşin dâimî ziyâsıyla sohbet eder, konuşur ve lisân-ı hâl ile böyle minnetdârâne bir sohbet eder. Der: "Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve bü-

---

Hissiyat-ı ulviye: Yüksek hisler, yüce duygular.
Kemalât-ı insaniye: İnsanlara ait mükemmellikler.
Tesanüd: Dayanışma.
Uhuvvet: Kardeşlik, kardeşçe yaşama. ***İncizab***: Senli-benli, içli-dışlı, sarmaş-dolaş kardeş olmak
Kemalât: Mükemmelliğe götüren özellikler.
Saadet-i dareyn: Dünya ve ahiret mutluluğu.
Kelimat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hak tarafından indirilen kitaplarda bulunan buyruklar. ***Kelâm***: Söz
Cihet-i ulviyet: Üstün taraf.
Cihet-i tefevvuk: Üstünlük sebebi
Mükâleme: Konuşma.
Âdi: Normal, benzerlerinden farklı olmayan. ***Raiyet***: Halk, teba.
Cüz'i: Küçük, ehemmiyetsiz.
Hacet: İhtiyaç, iş. ***Has***: Özel.
Saltanat-ı uzma: En büyük saltanat, en haşmetli hâkimiyet.
Hilâfet-i kübra: İnsanın eşya ve hâdiselerin sırlarına vakıf olup, Allah'ın istediği istikamette tabiata müdahele etme donanımında yaratılması, Allah'ın ilk insanın şahsında insanoğluna lütfettiği mânevî pâye.
Hâkimiyet-i âmme: Umumî, her şeyi kapsayan hâkimiyet.
Haysiyet: Cihet, yön.
Evamir: Emirler.
Neşir: Yaymak. ***Teşhir***: Duyurma.
Haşmet: Büyüklük, ihtişam.
İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. ***Ulvî***: Yüce.
Ferman: Buyruk. ***Âyine***: Ayna.
Câmi': Kapsayan. ***Ziya***: Işık.
Tevcih etmek: Yöneltmek.
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam.
Minnetdarane: Minnettar bir şekilde.

tün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli ve gök nazdârı olan nâzenîn güneş! Onlar gibi benim hâneciğimi ve bahçeciğimi ısındırdın, ışıklandırdın...” Halbuki âyine sahibi böyle diyemez. O kayıt altındaki güneşin aksi ise, âsârı mahduttur. O kayda göredir.

İşte bu iki temsîlin dürbünüyle Kur'ân'a bak! Tâ ki i'câzını göresin ve kudsiyetini anlayasın... Evet, Kur'ân der ki: “*Eğer yerdeki ağaçlar kalem olup, denizler mürekkep olsa, Cenâb-ı Hakk'ın kelimâtını yazsalar; bitiremezler.*”[1] Şimdi şu nihayetsiz kelimât içinde en büyük makam, Kur'ân'a verilmesinin sebebi şudur ki:

Kur'ân: İsm-i a'zam'dan ve her ismin a'zamlık mertebesinden gelmiş... Hem bütün âlemlerin Rabbi itibariyle Allah'ın kelâmıdır. Hem bütün mevcudatın ilâh'ı unvaniyle Allah'ın fermanıdır. Hem, semâvât ve arzın Hâlık'ı haysiyetiyle bir hitabdır. Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir. Hem saltanat-ı âmme-i sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir. Hem rahmet-i vâsia-yi muhîta noktasında, bir defter-i iltifâtât-ı rahmâniye'dir. Hem, ulûhiyet'in azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır. Hem ism-i a'zam'ın muhîtinden nüzûl ile arş-ı a'zam'ın bütün muhâtına bakan, teftiş eden hikmet-feşân bir Kitab-ı Mukaddes'tir. İşte bu sırdandır ki “Kelâmullah” unvanı, kemâl-i liyâkatla Kur'ân'a verilmiş.

Amma, sâir kelimât-ı ilâhiye ise; bir kısmı, has bir îtibar ile ve cüz'î bir unvan ve hususî bir ismin cüz'î tecellisi ile; ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan kelâmdır. Hususiyet ve

---

[1] Bkz.: Lokman sûresi, 31/27.

Nazdar: Nazlı.
Nazenin: Narin, nazlı.
Kayıt altında: Kayıtlı, sınırlı.
Âsâr: Eserler. ***Mahdud***: Sınırlı.
İ'caz: Mucizelik. ***Kelimat***: Sözler.
Kudsiyet: Mukaddeslik, yücelik.
İsm-i a'zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi.
Her ismin a'zamlık mertebesi: Cenab-ı Hakk'ın her isminin en geniş çapta tecellisi.
Semavat: Gökler. ***Arz***: Yeryüzü.
Saltanat-ı âmme-i Sübhaniye: Her türlü noksanlıktan uzak olan Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan hâkimiyet ve saltanatı.
Rubûbiyet-i mutlaka: Cenab-ı Hakk'ın mahlukları yaratma ve yetiştirme sıfatı. ***Hâlık***: Yaradan
Hutbe-i ezeliye: Ezelî hutbe.
Rahmet-i vasia-i muhita: Her şeyi kapsayan geniş rahmet.
Defter-i iltifatat-ı Rahmaniye: Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve nimetlerinin yazılı olduğu defter.
Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması.
Azamet-i haşmet: Haşmet ve heybetinin yüceliği.
Muhit: Etrafını çeviren, kuşatan, çevre. ***Nüzul***: İnmek.
Arş-ı a'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi.
Muhabere: Haberleşme, yazışma.
Arş-ı a'zamın muhatı: Arş-ı a'zamın kuşattığı şeyler.
Hikmetfeşan: Hikmet neşreden, hikmet yayan.
Kitab-ı mukaddes: Mukaddes, kutsal kitap.
Kelâmullah: Allah kelâmı, sözü.
Kemal-i liyakat: Tam lâyık olarak.
İtibar: Değer. Değer verme.
Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı.
Zahir olmak: Ortaya çıkmak, görünmek.
Hususiyet: Hususî olma, bir şeye özel olma.

külliyet cihetinde dereceleri muhteliftir. Ekser ilhâmât bu kısımdandır. Fakat derecâtı çok mütefâvittir. Meselâ; en cüz'îsi ve basiti, hayvanâtın ilhamatıdır.[1] Sonra avâm-ı nâsın ilhamatıdır.[2] Sonra avâm-ı melâikenin ilhamatıdır. Sonra evliyâ ilhamatıdır. Sonra melâike-i izam ilhamatıdır. İşte şu sırdandır ki; kalbin telefonuyla vasıtasız münâcât eden bir velî der:

[3] حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي Yâni: "Kalbim benim Rabbimden haber veriyor." Demiyor: "Rabbü'l-âlemin'den haber veriyor." Hem der: "Kalbim, Rabbimin âyinesidir, arşıdır." Demiyor: "Rabbü'l-âlemîn'in arşıdır." Çünkü; kabiliyeti miktarınca ve yetmiş bine yakın hicapların[4] nisbet-i ref'i derecesinde mazhar-ı hitap olabilir.

İşte bir padişahın saltanat-ı uzmâsı haysiyetiyle çıkan fermanı, âdi bir adamla cüz'î bir mükâlemesinden ne kadar yüksek ve âlî ise ve gökteki güneşin feyzinden istifâde, âyinedeki aksinin cilvesinden istifâdeden ne derece çok ve fâik ise; Kur'ân-ı Azîmüşşan dahi o nisbette bütün kelâmların ve hep kitapların fevkindedir. Kur'ân'dan sonra ikinci derecede kütüb-i mukaddese ve suhuf-i semâviye'nin, dereceleri nisbetinde tefevvukları vardır. O sırr-ı tefevvukdan hissedardırlar. Eğer bütün cin ve insanın Kur'ân'dan tereşşuh etmeyen bütün güzel sözleri toplansa; yine Kur'ân'ın mertebe-i kudsiyesine yetişip tanzîr edemez.

Eğer Kur'ân'ın ism-i a'zam'dan ve her ismin a'zamlık mertebesinden

---

[1] Bal arısına vahyedildiğine dair bkz.: Nahl sûresi, 16/68.

[2] Hz.Mûsâ'nın (aleyhisselâm) annesine vahyedildiğine dair bkz.: Tâhâ sûresi, 20/38-39.

[3] Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblîs* s.217, 390, 450, 451; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehefân* 1/123; İbn Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn* 1/40, 3/412; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 11/345; İbn Hacer, *el-İsâbe,* 2/528; İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân,* 2/452; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/401.

[4] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/212; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/367; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 16/95; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/79. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *îmân* 293; İbn Mâce, *mukaddime* 13; Müsned 4/405.

Külliyet: Genellik, kapsamlı olma.
Muhtelif: Çeşitli, türlü türlü.
İlhamat: İlhamlar. Allah tarafından kalbe verilen bilgiler.
Derecat: Dereceler, mertebeler.
Mütefavit: Farklı farklı, çeşitli.
Avam-ı nâs: Sıradan halk tabakası.
Avam-ı melâike: Sıradan melekler.
Evliya: Veliler, Allah dostları.
Melâike-i izam: Meleklerin büyükleri.
Münacat etmek: Niyaz etme, sessizce, içten içe yalvarma.
Rabb-ül Âlemîn: Âlemlerin, bütün varlıkların Rabbi. ***Arş***: Taht.
Hicablar: Perdeler.
Nisbet-i ref': Kalkma nisbeti.
Mazhar-ı hitab olmak: Muhatap alınmak, muhatap kabul edilmek
Saltanat-ı uzma: Pek büyük saltanat, çok haşmetli hâkimiyet.
Mükâleme: Konuşma.
Âlî: Yüce.
Faik: Üstün.
Kur'ân-ı Azîmüşşan: Şanı yüce Kur'ân.
Kütüb-i Mukaddese: Kutsal kitaplar.
Suhuf-i Semaviye: Bazı peygamberlere indirilen sahifeler.
Tefevvuk: Üstünlük.
Sırr-ı tefevvuk: Üstünlüğün sırrı.
Tereşşuh etmek: Sızmak, süzülüp gelmek.
Mertebe-i kudsiye: Kudsî, mukaddes mertebe, yüce paye.
Tanzir etmek: Benzerini yapmak.

geldiğini bir parça fehmetmek istersen Âyetü'l-Kürsî[1]

ve âyet-i [2] وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ

ve âyet-i [3] قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ

ve âyet-i [4] يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ

ve âyet-i [5] يَآ أَرْضُ ابْلَعِي مَآءَكِ وَيَا سَمَآءُ أَقْلِعِي

ve âyet-i [6] تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

ve âyet-i [7] مَا خَلْقُكُمْ وَلاَ بَعْثُكُمْ إِلاَّ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ

ve âyet-i [8] إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ

ve âyet-i [9] يَوْمَ نَطْوِي السَّمَآءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ

ve âyet-i [10] وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ve âyet-i [11] لَوْ أَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ

gibi âyetlerin küllî, umumî, ulvî ifadelerine bak...

---

1 "Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyum (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O'dur. Kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine? Yarattığı mahlukların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahluklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür." (Bakara sûresi, 2/255)

2 "Görünmeyen gayb âleminin anahtarları O'nun yanındadır." (En'âm sûresi, 6/59)

3 "De ki: Ey mülk ve hâkimiyet sahibi Allahım!" (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

4 "O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, Ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler." (A'râf sûresi, 7/54)

5 "Ey yer, suyunu yut ve sen ey gök, suyunu tut!" (Hûd sûresi, 11/44)

6 "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

7 "(Ey insanlar,) hepinizi öldükten sonra diriltmek, bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

8 "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

9 "Gün gelir, gök sahifesini, tıpkı kâtibin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz." (Enbiyâ sûresi, 21/104)

10 "Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkiyle takdir edemediler, O'na lâyık ta'zimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

11 "Eğer Biz bu Kur'ânı bir dağın tepesine indirseydik onun, (Allah'a ta'zimi sebebiyle başını eğip parçalandığını) görürdün." (Haşir sûresi, 59/21)

Fehmetmek: Anlamak. ***Âyetü'l-Kürsî***: Bakara Suresi'nin 255. âyeti.

Hem başlarında [1] اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ veyahut [2] سَبَّحَ ve [3] يُسَبِّحُ bulunan sûrelerin başlarına dikkat et. Tâ, bu sırr-ı azîmin şuaını göresin. Hem الٓمٓ'lerin[4] ve الٓر'ların[5] ve حٰمٓ'lerin[6] fâtihalarına bak; Kur'ân'ın, Cenâb-ı Hakk'ın yanında ehemmiyetini bilesin.

Eğer şu "Dördüncü Esas"ın kıymetdâr sırrını fehmettin ise; enbiyâya gelen vahyin ekseri, melek vasıtasıyla olduğunu ve ilhamın ekseri, vasıtasız olduğunu anlarsın.

Hem, en büyük bir veli, hiçbir nebînin derecesine yetişmediğinin sırrını anlarsın.

Hem Kur'ân'ın azametini ve izzet-i kudsiyetini ve ulviyet-i i'câzının sırrını anlarsın.

Hem, Mi'râc'ın sırr-ı lüzumunu, yâni tâ semâvâta, tâ sidretü'l-müntehâ'ya, tâ kâb-ı kavseyn'e gidip, [7] أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ olan Zât-ı Zülcelâl ile münâcât edip, tarfetü'l-aynda yerine gelmek sırrını anlarsın...

---

[1] Bkz.: Fâtiha sûresi, 1/2; En'âm sûresi, 6/1; Kehf sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtır sûresi, 35/1.

[2] Bkz.: Hadîd sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (سَبِّحْ şeklinde emir olarak).

[3] Bkz.: Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

[4] Bkz.: Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

[5] Bkz.: Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1.

[6] Bkz.: Mü'min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1.

[7] "İnsana şahdamarından daha yakın" (Kaf sûresi, 50/16)

Sırr-ı azîm: Büyük sır.

Şua: Işık.

Fatiha: Başlangıç, giriş.

Enbiya: Peygamberler.

Vahy-i semavî: Cenab-ı Hakk tarafından melek vasıtasıyla peygamberlerine gönderdiği buyruklar.

Nebi: Peygamber.

Azamet: Büyüklük, yücelik.

İzzet-i kudsiyet: Mukaddesliğin izzeti, yüceliği.

Ulviyet-i i'caz: Yüce mucizelik yönleri.

Mi'rac: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Cenab-ı Hakk'ın huzuruna çıkması mucizesi.

Sırr-ı lüzumu: Lüzumunun sırrı, niçin lüzumlu olduğu.

Sidretü'l-Münteha: Kâinat ağacının son hududu.

Kâb-ı Kavseyn: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a çok yaklaştığını ifade eden makam, vücud-imkân arası.

Zât-ı Zülcelâl: Celâl, haşmet ve azamet sahibi Zat (Allah (c.c.)

Münacat etmek: Niyaz etme, sessizce içini dökme, içten içe yalvarma.

Tarfetü'l-ayn: Göz açıp kapayıncaya kadar.

Evet şakk-ı Kamer, nasıl ki bir mu'cize-i risâletidir; nübüvvetini cin ve inse gösterdi... Öyle de: Mi'râc dahi, bir mu'cize-i ubûdiyetidir; habîbiyetini ervâh ve melâikeye gösterdi.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهِ اٰمِينَ.[1]

* * *

[1] "Allahım! Senin rahmetine ve onun hürmetine nasıl yaraşırsa, ona ve âline öylece salât ve selâm et. âmin.

Şakk-ı kamer: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Ay'ı ortadan ikiye bölme mucizesi.
Mu'cize-i risalet: Peygamberliğini ispat eden mucize.
Nübüvvet: Peygamberlik.
Cin ve ins: Cinler ve insanlar.
Mu'cize-i ubudiyeti: Kulluğunu, Allah'a kullukta ulaştığı seviyeyi ispat eden mucize.
Habibiyet: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Cenab-ı Hakk'ın sevgisine mazhar olması.
Ervah: Ruhlar, ruhanî varlıklar.
Melâike: Melekler.

On Üçüncü Söz

[Birinci Makam]

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ[1]   وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[2]

Kur'ân-ı Hakîm ile felsefe ulûmunun mahsûl-i hikmetlerini, ders-i ibretlerini, derece-i ilimlerini muvazene etmek istersen, şu gelecek sözlere dikkat et!

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bütün kâinattaki âdiyat nâmiyle yâd olunan, hârikulâde ve birer mu'cize-i kudret olan mevcudat üstündeki âdet ve ülfet perdesini keskin beyânâtıyla yırtıp, o hakâik-ı acîbeyi zîşuura açıp, nazar-ı ibretlerini celbedip, ukûle tükenmez bir hazine-i ulûm açar.

Felsefe hikmeti ise, bütün hârikulâde olan mu'cizât-ı kudreti, âdet perdesi içinde saklayıp, cahilâne ve lâkaydâne üstünde geçer.[3] Yalnız hârikulâdelikten düşen ve intizam-ı hilkatten huruç eden ve kemâl-i fıtrattan sukut eden nâdir fertleri nazar-ı dikkate arz eder, onları birer ibretli hikmet diye zî-

---

[1] "Biz Kur'ânı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz." (İsrâ sûresi, 17/82)

[2] "Biz Resûl'e Kur'ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz." (Yâsîn sûresi, 36/69)

[3] Bkz.:"Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini gösteren nice deliller vardır ki, insanlar yanından geçip gittikleri halde yüzlerini çevirdiklerinden farkına varmazlar." (Yûsuf sûresi, 12/105)

Kur'ân-ı Hakîm: Hikmet kaynağı Kur'ân-ı Kerim
Felsefe ulûmu: Felsefe ilimleri
Mahsul-i hikmet: Hikmet meyvesi. Bilgi ve tefekkürden elde edilen sonuç
Ders-i ibret: İbret dersi
Derece-i ilim: İlim derecesi
Müvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Beyanı, anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerim
Yâd olunan: Hatırlanan, söylenen
Adiyat: Her zaman olagelen, normal, sıradan
Mu'cize-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın yüce kudretin eseri olan mucize
Mevcudat: Varlıklar
Adet ve ülfet perdesi: Gaflet veren alışkanlık.
Ukûl: Akıllar
Beyanat: Açıklamalar
Hakaik-i acibe: Hayret ve hayranlık verici hakikatler
Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu
Nazar-ı ibret: İbretle bakış
Celb etmek: Çekmek
Hazine-i ulûm: İlim hazineleri
Felsefe hikmeti: Felsefenin verdiği dünya görüşü
Mu'cizat-ı kudret: Cenab-ı Hakk'ın yüce kudretin eseri olan mucizeler
Lâkaydane: İlgisizcesine, kayıtsız bir şekilde.
Cahilâne: Cahilce
İntizam-ı hilkat: Yaratılıştaki düzgünlük
Huruc: Çıkma.
Sukut: Düşme
Kemal-i fıtrat: Mükemmel yaratılış
Nazar-ı dikkat: Dikkatli bakış
Hikmet: Doğru fikir ve davranış

şuura takdim eder. Meselâ; en câmi' bir mu'cize-i kudret olan insanın hilkatini âdi deyip lâkaydlıkla bakar. Fakat insanın kemâl-i hilkatinden huruç etmiş, üç ayaklı yahut iki başlı bir insanı, bir velvele-i istiğrabla nazar-ı ibrete teşhir eder. Meselâ; en latîf ve umumî bir mu'cize-i rahmet olan bütün yavruların hazine-i gaybdan muntazam iâşelerini âdi görüp, küfrân perdesini üstüne çeker. Fakat, intizamdan şüzûz etmiş, kabilesinden cüdâ olmuş, yalnız olarak gurbete düşmüş, denizin altında olan bir böceğin bir yeşil yaprakla iâşesini görür, ondan tecelli eden lütuf ve keremle bütün hâzır balıkçıları ağlatmak ister.(Hâşiye) İşte Kur'ân-ı Kerîm'in ilim ve hikmet ve ma'rifet-i ilâhiye cihetiyle servet ve gınâsı; ve felsefenin ilim ve ibret ve ma'rifet-i Sâni' cihetindeki fakr ve iflâsını gör, ibret al!

İşte bu sırdandır ki; Kur'ân-ı Hakîm, nihayetsiz parlak, yüksek hakikatleri câmi' olduğundan, şiirin hayâlâtından müstağnidir. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın i'caz derecesindeki kemâl-i nizam ve intizamı ve kitab-ı kâinattaki intizâmât-ı san'atı, muntazam üslûblarıyla tefsir ettikleri hâlde, manzum olmadığının diğer bir sebebi de budur ki: Âyetlerinin her bir necmi, vezin kaydı altına girmeyip, tâ ekser âyetlere bir nevi merkez olsun ve kardeşi olsun ve mâbeynlerinde mevcut münasebet-i mâneviyeye râbıta olmak için, o daire-i muhîta içindeki âyetlere birer hatt-ı münasebet teşkil etmesidir. Güya serbest her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü var. Kur'ân içinde binler Kur'ân bulunur ki; her bir meşreb sahibine birisini verir. Nasıl ki, Yirmi Beşinci Söz'de beyan edildiği gibi, sûre-i İhlâs içinde otuz altı sûre-i İhlâs mikdarınca her biri zi'l-ecniha olan altı cümlenin ter-

---

(Hâşiye) Amerika'da aynen bu vâkıa olmuştur.

Câmi': Toplayan. ***Hilkat***: Yaratılış
Adi: Sıradan, normal
Kemal-i hilkat: Yaratılıştaki mükemmellik
Velvele-i istiğrab: Şaşkınlıkla ortaya çıkan sesler
Teşhir etmek: Sergilemek, göstermek
Latif: Hoş, güzel, nazik
Mu'cize-i rahmet: Rahmet mucizesi
Hazine-i gayb: Görünmeyen hazine. ***İaşe***: Yedirip içirme
Küfran: Nankörlük
Şüzuz etmek: Kural dışı olmak
Cüda olmak: Ayrı düşmek
Tecelli etmek: Görünmek, parıldamak
Kerem: Cömertlik
Marifet-i İlâhiye: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme
Gına: Zenginlik
Marifet-i Sâni': Her şeyi hikmetle ve sanatla yaratan Yüce Allah'ı tanıma ve bilme
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma
Hayalat: Hayaller, hülyalar
Müstağni: Muhtaç olmayan, ihtiyaç duymayan
İ'caz: Mucizelik, insan gücünü aşkın olma
Kemal-i nizam ve intizam: Mükemmel bir düzen ve ahenk
Kitab-ı kâinattaki intizamat-ı san'at: Kâinat kitabındaki sanat ahengi
Tefsir etmek: Açıklamak. Yorumlamak
Manzum: Vezinli ve kafiyeli olarak yazılmış eser
Necm: Parça, taksit
Vezin: Şiirde ahenk ölçüsü
Mabeynlerinde: Aralarında
Münasebet-i maneviye: Mânevî münasebet. Anlam bağı
Rabıta: Bağ
Daire-i muhita: Geniş daire
Hatt-ı münasebet: Münasebet çizgisi
Müteveccih: Yönelmiş, yönelen
Meşreb: Yaratılış, mizaç, huy
Sure-i İhlas: İhlas Suresi
Zil-ecniha: Kanatlı, çok yönlü

kibâtından müteşekkil bir hazine-i ilm-i tevhid bulunuyor ve tazammun ediyor. Evet, nasıl ki semada olan intizamsız yıldızların sûreten adem-i intizamı cihetiyle her bir yıldız kayıd altına girmeyip her birisi ekser yıldızlara bir nevi merkez olarak daire-i muhîtasındaki –birer birer– her bir yıldıza, mevcudat beynindeki nisbet-i hafiyyeye işaret olarak, birer hatt-ı münasebet uzatıyor. Güya her bir tek yıldız, necm-i âyet gibi umum yıldızlara bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü vardır. İşte intizamsızlık içinde kemâl-i intizamı gör, ibret al! وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[1] 'nün bir sırrını bil!

Hem âyet-i وَمَا يَنْبَغِي لَهُ sırrını da bununla anla ki: Şiirin şe'ni; küçük ve sönük hakikatleri, büyük ve parlak hayâllerle süslendirip beğendirmek ister. Halbuki Kur'ân'ın hakikatleri o kadar büyük, âlî, parlak ve revnakdârdır ki; en büyük ve parlak hayâl, o hakikatlara nisbet edilse, gayet küçük ve sönük kalır. Meselâ:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَآءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ[2] يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا[3]

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ[4]

gibi hadsiz hakikatleri buna şâhiddir. Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkıb gibi i'caz ve hidâyet nûrunu neşr ile küfrün zulümâtını nasıl dağıttığını görmek, zevk etmek istersen; kendini o asr-ı câhiliyette ve o sahra-yi bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında, perde-i cümûd ve tabiata sarılmış olduğu bir anda, birden Kur'ân'ın lisân-ı ulvîsinden:

---

[1] "Biz Resûl'e Kur'ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz." (Yâsîn sûresi, 36/69)

[2] "Gün gelir, gök sahifesini, tıpkı kâtibin yazdığı kağıtları dürüp rulo yapması gibi düreriz." (Enbiyâ sûresi, 21/104)

[3] "O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür." (A'râf sûresi, 7/54)

[4] "Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn sûresi, 36/53)

Terkibat: Terkipler, birleşimler
Müteşekkil: Oluşan, meydana gelen
Hazine-i ilm-i tevhid: Tevhid ilminin hazinesi
Tazammun etmek: İçermek, içine almak.
Sema: Gökyüzü
Sureten: Görünüşte, şekil itibariyle
Adem-i intizam: İntizamsızlık, düzensizlik
Mevcudat beynindeki nisbet-i hafiye: Varlıklar arasındaki gizli ilişki
Hatt-ı münasebet: Münasebet çizgisi
Necm-i âyet: Yıldız gibi olan âyet
Kemal-i intizam: Mükemmel düzen, ahenk
Şe'n: Hâl. Gerek
Alî: Yüce, yüksek
Revnakdar: Parlak, göz alıcı, güzel, hoş
Necm-i sâkıb: Karanlığı delip geçen parlak yıldız
Hidayet: Doğru yol, hak yolu
Neşr: Yayma, duyurma
Zulümat: Karanlıklar
Asr-ı cahiliyet: İslâm'dan önceki devir
Sahra-yı bedeviyet: İlkellik, göçebelik sahası. Çöl hayatı
Zulmet-i cehil ve gaflet: Gaflet ve bilgisizlik karanlığı
Perde-i cümud-i tabiat: Tabiatı sadece maddî açıdan değerlendirmenin meydana getirdiği kalp katılığı, basiretsizlik. Tabiatın cansız perdesi
Lisan-ı ulviye: Yüksek beyan

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ[1]

gibi âyetleri işit, bak. O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem, يُسَبِّحُ sadâsıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar! Hem o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpâre olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlûkat, تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ[2] sayhasıyla işitenlerin nazarında, gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ, birer nûr-i hakikat-edâ ve arz bir kafa; ber ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebâtât birer kelime-i tesbih-feşân sûretinde arz-ı dîdâr eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamana bakmakla mezkûr zevkin dekâikını göremezsin. Evet, o zamandan beri nûrunu neşreden ve mürûr-i zaman ile ulûm-i müteârife hükmüne geçen ve sâir neyyirât-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'ân'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile yahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan, elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'caz içinde ne çeşit zulümâtı dağıttığını hakkıyla göremezsin ve birçok envâ-ı i'câzı içinde bu nev-i i'câzını zevkedemezsin. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek bir derece-i i'câzına bakmak istersen, şu temsili dinle, bak. Şöyle ki:

Gayet yüksek ve garib ve gayetle yayılmış acîb bir ağaç farz edelim ki; o ağaç, bir perde-i gayb altında, bir tabaka-yi mestûriyet içinde saklanmış. Malûmdur ki; bir ağacın, insanın a'zâları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir muvâzenet lâzımdır. Her bir cüz'ü, o ağacın mâhiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte, hiç görünmeyen (ve hâlen görünmüyor) o ağaca dair biri çıksa, bir perde üstünde onun her bir a'zâsına mukabil birer resim çekse, bi-

---

[1] "Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

[2] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Mevcudat-ı âlem: Dünyadaki varlıklar
Sadâ: Ses, yankı
Hüşyar: Uyanık, duyarlı
Kıyam etmek: Ayağa kalkmak
Zikr etmek: Allah'ı (c.c.) anmak
Camid: Cansız, donuk
Ateşpare: Ateş parçası
Sayha: Nara, sesleniş
Kelime-i hikmet-nüma: Hikmet bildiren kelime
Nur-i hakikat-eda: Hakikati dile getiren nur
Berr ve bahr: Kara ve deniz
Hayvanat ve nebatat: Hayvanlar ve bitkiler
Kelime-i tesbih-feşan: Cenab-ı Hakk'ı daima tesbih eden kelime
Arz-ı dîdar etmek: Çehresini göstermek.
Dekaik: İncelikler
Mezkûr: Zikredilen, anlatılan
Mürur-i zaman: Zamanın geçmesi
Ulûm-i Mütearife: Herkesin bildiği bilgiler
Neyyirat-ı İslâmiye: İslâm'ın nurlu hakikatleri
Sathî: Yüzeysel
Perde-i ülfet: Alışkanlık perdesi
Zemzeme-i i'caz: Mu'cizelik nağmesi, İ'cazın hoş sesi
Zulümat: Karanlıklar
Enva'-ı i'caz: Mucizelik çeşitleri
Nev-i i'caz: Mucizelik çeşidi, türü
Derece-i i'caz: Mucizelik derecesi
Perde-i gayb: Görünmeyen âlemin perdesi
Tabaka-yi mesturiyet: Gizlilik örtüsü.
Muvâzenet: Denge
Tenasüb: Uygunluk, uyum

rer hudut çizse, daldan meyveye, meyveden yaprağa, bir tenasüble bir sûret tersîm etse ve birbirinden nihayetsiz uzak, mebde ve müntehâsının ortasında, uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvâfık tersîmâtla doldursa; elbette şüphe kalmaz ki, o ressam o gaybî ağacı gayb-âşinâ nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

Aynen onun gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın dahi hakikat-i mümkinâta dair (ki o hakikat, dünyanın ibtidasından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve ferşten arşa ve zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatin hakikatına dair) beyânât-ı furkâniye'si, o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâyık birer sûret vermiştir ki; bütün muhakkikler, nihayet-i tahkikinde, Kur'ân'ın tasvirine: "*Mâşâallah, bârekâllah*" deyip, "*Tılsım-ı kâinatı ve muammâ-yi hilkati keşf ve fetheden yalnız sensin ey Kur'ân-ı Hakîm!*" demişler.

[1] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى –temsilde kusur yok– esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve ef'âl-i rabbâniye'yi, bir şecere-i tûbâ-yi nur hükmünde temsil edelim ki; o şecere-i nûrâniyenin daire-i azameti, ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudûd-i kibriyâsı, gayr-i mütenâhî fezâ-yi ıtlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-i icraâtı,

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ [2] فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى [3]

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ [4]

hudûdundan tut tâ

---

[1] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

[2] "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

[3] "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

[4] "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

Tenasüble: Uygunlukla
Tersim: Resmetme
Mebde: Başlangıç. ***Münteha***: Son
Gaybî: Gayba ait, görünmeyen âlemle ilgili. ***Muvafık***: Uygun
Gayb-âşina: Gaybı bilen, gaybdan haberi olan
İhata: Kuşatma, içine alma
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân
İptida: Başlangıç. ***Nihayet***: Son
Arş: Gökyüzü. ***Ferş***: Yeryüzü
Hakikat-i mümkinat: Varlığı mümkün olan varlıkların hakikatleri, mahlukların gerçek mahiyetleri
Zerre: Maddenin en küçük parçası
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları. ***Şems***: Güneş
Muhakkikler: Araştırmacılar
Nihayet-i tahkik: Araştırma ve incelemenin sonucu
Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı
Muamma-yı hilkat: Yaratılıştaki sır ve gizlilikler. ***Feth***: Açma
Keşf: Açma, meydana çıkarma
Sıfat-ı ilâhiye: Allah'ın sıfatları
Şuun: İşler, icraatler, İlâhî tecelliler
Ef'al-i rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın fiilleri. ***Esma***: İsimler
Şecere-i tuba-yi nur: Cennetteki nurlu tuba ağacı
Hudud-i kibriya: Cenab-ı Hakk'ın azametinin hududları
Gayr-i mütenahi: Sonsuz, sonu olmayan
Feza-yi ıtlak: Uçsuz bucaksız boşluk, uzay
Hudud-i icraat: Cenab-ı Hakk'ın icraatının hududu

وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ [1] خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ [2]

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ [3]

hudûduna kadar uzanmış o hakikat-i nurâniyeyi; bütün dal ve budaklarıyla, gâyât ve meyveleriyle o kadar tenasüble ve birbirine uygun, birbirine lâyık, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhuş etmeyecek bir sûrette, o hakâik-ı esmâ ve sıfatı ve şuûn ve ef'âli beyan etmiştir ki, bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelân eden bütün ashab-ı irfan ve hikmet, o beyânat-ı furkâniye'ye karşı "*Sübhânallah*" deyip, "*Ne kadar doğru, ne kadar mutâbık, ne kadar güzel, ne kadar lâyık.*" diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücûba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın bütün dal ve budakları, tâ en ince meyve ve çiçekler aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir muvâzenet sûretinde tarif eder ve o mertebe bir tenasüb tarzında izhar eder ki; akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüsnüne hayran kalır. Ve o îmân dalının bir budağı hükmünde olan İslâmiyet'in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruâtı ve en küçük âdâbı ve en uzak gâyâtı ve en derin hikemiyyâtı ve en cüz'î semerâtına varıncaya kadar aralarında hüsn-i tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir muvâzenet muhafaza edildiğine delil; o Kur'ân-ı Câmi'in nusûs ve

---

[1] "Halbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

[2] "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

[3] "(Allah O'dur ki) Güneş'i ve Ay'ı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

İntişar: Yayılmak
Hakikat-i nuraniye: Nurlu, parlak hakikatlar
Gayat: Hedefler, maksatlar
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme. ***Tenasüb***: Uygunluk
Hakaik-ı esma: Allah'ın isimlerinin hakikatleri. ***Ef'al***: Fiiller
Şuun: İşler, icraatler, İlâhî tecelliler
Ehl-i keşf: Gayb âlemine ait bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf ve ihsanı ile bilen kimseler
Daire-i melekût: Eşyanın iç yüzüyle alâkalı daire, varlıkların perde arkası
Cevelân: Dolaşma, gezme
Ashab-ı irfan: İrfan sahipleri
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları. ***Mutabık***: Uygun
Daire-i imkân: Varlık âlemi
Daire-i vücub: Varlığı akıl açısından zorunlu, kendinden olan İlâhî isim ve sıfatlar âlemi
Şecere-i azime: Büyük ağaç
Erkân-ı sitte: Altı esas. İmanın altı şartı. ***Tenasüb***: Uygunluk, uyum
Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile canlı bir tarzda anlatmak
Muvâzenet: Denklik
Akl-ı beşer: İnsan aklı
İdrak: Anlama, kavrama, akıl erdirme
Erkan-ı hamse: Beş esas, İslâm'ın beş şartı. ***Teferruat***: Ayrıntılar
Âdab: Usul, davranış kaideleri
Hikemiyat: Hikmetli, ibret verici söz ve düşünceler
Semerat: Neticeler, meyveler
Hüsn-i tenasüb: Güzel bir uygunluk. ***Cüz'î***: Küçük parça
Kemal-i münasebet: Tam bir uygunluk. ***Muvâzenet***: Denge
Kur'ân-ı câmii: Her şeyi içinde bulunduran ve toplayan Kur'ân
Nusus: Naslar, dînî metinler

vücûhundan ve işârât ve rumûzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yi İslâmiye'nin kemâl-i intizamı ve muvazeneti ve hüsn-i tenasübü ve rasâneti; cerhedilmez bir şâhid-i âdil, şüphe götürmez bir bürhân-ı kâtı'dır.

Demek oluyor ki; beyânât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'îsine, bâhusus bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhîte istinad ediyor ve cemî' eşyayı birden görebilir, ezel, ebed ortasında bütün hakâikı bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓى اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا[1] bu hakikate işaret eder.

اَللّٰهُمَّ يَا مُنَزِّلَ الْقُرْاٰنِ، بِحَقِّ الْقُرْاٰنِ وَبِحَقِّ مَنْ اُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ، نَوِّرْ قُلُوبَنَا وَقُبُورَنَا
بِنُورِ الْاِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ اٰمٖينَ يَا مُسْتَعَانُ.[2]

* * *

[1] "Hamd O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitab'ı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı." (Kehf sûresi, 18/1)

[2] "Ey Kur'ân'ı indiren Allahım! Kur'ân'ın ve kendisine Kur'ân indirilen zâtın hakkı için, kalblerimizi ve kabirlerimizi iman ve Kur'ân nûruyla nurlandır. Âmin, ey kendisinden istimdad edilen Müsteân!"

Vücuh: Vecihler, yönler
Rumuz: Semboller, işaretler
Şeriat-ı kübra-yı İslâmiye: İslâmiyet'in büyük ve yüce kanunları
Kemal-i intizam: Pek mükemmel, kusursuz düzen
Resanet: Sağlamlık
Cerh etme: Çürütme, yaralama
Bürhan-ı katı': Kesin delil
Şahid-i âdil: Adaletli ve doğru sözlü şahit
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları
İlm-i cüz'î: Küçük, az ilim
Bahusus: Bilhassa, özellikle
Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen
Müstenid: Dayanan
İlm-i muhit: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan sonsuz ilmi
İstinad: Dayanma
Cemi': Bütün, tamamı
Ezel: Başlangıcı olmayan
Ebed: Sonu olmayan
Hakaik: Hakikatler, gerçekler
Müşahede: Görme

On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı

بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Câzibedâr Bir Fitne İçinde Bulunan ve Daha Aklını Kaybetmeyen Bazı Gençlerle Bir Muhaveredir

Bir kısım gençler tarafından, şimdiki aldatıcı ve câzibedâr lehviyât ve hevesâtın hücumları karşısında "*Âhiretimizi ne sûretle kurtaracağız?*" diye Risâle-i Nur'dan medet istediler. Ben de Risâle-i Nur'un şahs-ı mânevîsi nâmına onlara dedim ki:

Kabir var, hiç kimse inkâr edemez. Herkes ister istemez oraya girecek. Ve oraya girmek için de, üç tarzda "Üç Yol"dan başka yol yok.

•***Birinci Yol***: O kabir, ehl-i îmân için bu dünyadan daha güzel bir âlemin kapısıdır.[1]

•***İkinci Yol***: Âhiret'i tasdik eden, fakat sefâhet ve dalâlette gidenlere bir haps-i ebedî ve bütün dostlarından bir tecrid içinde bir haps-i münferid, yalnız başına bir hapis kapısıdır.[2] Öyle gördüğü ve itikad ettiği ve inandığı gibi hareket etmediği için öyle muamele görecek.

•***Üçüncü Yol***: Âhiret'e inanmayan ehl-i inkâr ve dalâlet için bir îdam-ı ebedî kapısı. Yâni; hem kendisini, hem bütün sevdiklerini îdam edecek bir

---

[1] Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70, *kıyâmet* 26; Nesâî, *cenâiz* 110; Müsned 3/3, 4/287.

[2] Bkz.: Dârimî, *rikak* 94; Müsned 3/38; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/58; Abd b. Humeyd, *el-Müsned* s.290; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/491, 11/522; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/391, 392.

Cazibedar: İlgi çekici, baştan çıkarıcı
Muhavere: Karşılıklı konuşma
Lehviyat: Meşru olmayan oyun ve eğlenceler
Hevesat: Hevesler, arzular
Ne suretle: Nasıl
Meded istemek: Yardım istemek
Şahs-ı manevî: Hükmî şahsiyet
Ehl-i iman: Müminler
Tasdik etmek: İnanmak, kabul etmek
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik, beyinsizlik.
Dalalet: Sapıklık
Haps-i ebedî: Sonsuz hapis
Tecrid: Uzaklaştırma, yalnız bırakma
Haps-i münferid: Hücre hapsi
İtikad etmek: İnanmak
Muamele görmek: Karşılık görmek
Ehl-i inkâr ve dalâlet: Dinsiz ve sapıklar
İdam-ı ebedî: Ebedî idam

darağacıdır. Öyle bildiği için, cezası olarak aynını görecek. Bu iki şık bedîhîdir, delil istemiyor; göz ile görünür.

Madem ecel gizlidir. Her vakit ölüm başını kesmek için gelebiliyor. Ve genç-ihtiyar farkı yoktur. Elbette daima gözü önünde, öyle büyük dehşetli bir mesele karşısında bîçâre insan; o îdam-ı ebedî, o dipsiz, nihayetsiz haps-i münferidden kurtulmak çaresini aramak ve kabir kapısını bir âlem-i bâkîye, bir saadet-i ebediyeye ve âlem-i nura açılan bir kapıya kendi hakkında çevirmek hâdisesi, o insanın dünya kadar büyük bir meselesidir.

Bu kat'î hakikat, bu üç yol ile bulunduğunda ve bu üç yolun da mezkûr üç hakikat ile olacağını ihbar eden yüz yirmi dört bin muhbir-i sâdık,[1] ellerinde nişâne-i tasdik olan mu'cizeler bulunan enbiyâlar ve o enbiyâların haber verdikleri aynı haberleri, keşf ve zevk ve şuhûd ile tasdik eden ve imza basan yüz yirmi dört milyon evliyânın aynı hakikate şehâdetleri ve hadd ü hesaba gelmeyen muhakkiklerin kat'î delilleriyle o enbiyâ ve evliyânın verdikleri aynı haberleri, aklen ilmelyakîn derecesinde[*] isbat ettikleri ve yüzde doksan dokuz ihtimâl-i kat'î ile "*Îdam ve zindan-ı ebedîden kurtulmak ve o yolu saadet-i ebediyeye çevirmek, yalnız îmân ve itaat iledir.*" diye ittifâken haber veriyorlar.

Acaba yüzde bir ihtimâl-i helâket bulunan bir tehlike yolunda gitmemek için, bir tek muhbirin sözü nazara alınsa ve onun sözünü dinlemeyip o yolda giden adamın endişe-i helâketten gelen elem-i mânevî, onun yemek iştihasını kaçırdığı hâlde; böyle yüz binler sâdık ve musaddak muhbirlerin: "Yüzde yüz ihtimâl ile dalâlet ve sefâhet, göz önündeki kabir darağacına ve ebedî haps-i münferidine kat'î sebep olduğunu ve îmân, ubûdiyet; yüzde yüz ihtimâl ile o darağacını kaldırıp, o haps-i münferidi kapatıp, şu göz önündeki

---

[1] 124 bin nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

[*] Onlardan birisi Risâle-i Nur'dur. Meydandadır.

Bedihî: Çok açık, delile ihtiyaç duymayan. **Bîçare**: Çaresiz
Âlem-i bâki: Sonsuz âlem
Saadet-i ebediye: Sonsuz mutluluk. **Âlem-i nur**: Nurlu âlem
İhbar etmek: Bildirmek
Muhbir-i sadık: Özü-sözü doğru olan, doğru haberler veren zat
Nişane-i tasdik: Bir şeyin doğruluğunu gösteren alâmet, belirti
Zevk: İlâhî hakikatleri yaşayıp tatmak. **Enbiya**: Peygamberler
Keşf: Gaybî bazı hakikatlerin Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilinmesi
Şuhud: Mana âlemini seyretme
Evliya: Veliler, Allah dostları
Muhakkik: Gerçeği araştırıp bulanlar. **Aklen**: Akıl gereğince
İlmelyakîn: Bir şeyi görüp tatmaksızın kesin şekilde bilmek
İhtimal-i kat'î: Kesinlik derecesine yakın ihtimal
Zindan-ı ebedî: Ebedî, sonsuz zindan
İttifaken: Oy birliği ile, topluca
İhtimal-i helâket: Mahvolma ihtimali. **Muhbir**: Haber veren
Endişe-i helâket: Mahvolma endişesi
Elem-i manevî: İnsanın iç dünyasında yaşadığı elem, acı, vicdan azabı
Sadık: Özü-sözü doğru olan, güvenilir
Musaddak: Doğruluğu onaylanmış olan. **Ubudiyet**: Kulluk

kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saray-ı saadete açılan bir kapıya çeviriyor.” diye ihbar eden ve emârelerini ve âsârlarını gösterdikleri hâlde, bu acîb ve garip ve dehşetli ve azametli mesele karşısında bulunan bîçâre insan ve bâhusus Müslüman, eğer îmân ve ubûdiyeti olmazsa; bütün dünya saltanatı ve lezzeti bir tek insana verilse, acaba o göz önündeki her vakit oraya çağrılmasına nöbetini bekleyen bir insana verdiği o endişeden gelen elîm elemi kaldırabilir mi? Sizden soruyorum.

Madem ihtiyarlık, hastalık, musîbet ve her tarafta vefiyatlar o dehşetli elemi deşiyorlar ve ihtar ediyorlar. Elbette o ehl-i dalâlet ve sefâhet, yüz bin lezzeti ve zevki alsa da, yine o mânevî bir cehennem kalbinde yaşar ve yakar. Fakat pek kalın gaflet sersemliği muvakkaten hissettirmez.

Madem ehl-i îmân ve tâat, göz önünde gördüğü kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saadet-i lâyezalîye kendisi hakkında bir kapı olduğunu ve o ezelî mukadderat piyangosundan milyarlar altın ve elmasları kazandıracak bir bilet dahi îmân vesikasiyle ona çıkmış. Her vakit “Gel biletini al!” diye beklemesinden derin, esaslı, hakikî lezzet ve zevk-i mânevî öyle bir lezzettir ki: Eğer tecessüm etse ve o çekirdek bir ağaç olsa, o adama hususî bir cennet hükmüne geçtiği hâlde; o zevk ve lezzet-i azîmeyi terk edip, gençlik sâikasıyla, o hadsiz elemler ile âlûde zehirli bir bala benzeyen sefîhâne ve heveskârâne muvakkat bir lezzet-i gayr-i meşrûayı ihtiyar eden, hayvandan yüz derece aşağı düşer.

Ecnebi dinsizleri gibi de olamaz. Çünkü; onlar Peygamber’i inkâr etseler, diğerlerini tanıyabilirler. Peygamberleri bilmeseler de, Allah’ı tanıyabilirler. Allah’ı bilmeseler de, kemâlâta medar olacak bâzı güzel hasletler bulunabilir. Fakat bir Müslüman; hem enbiyâyı, hem Rabbini, hem bütün kemâlâtı, Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm) vasıtasiyle biliyor. O’nun terbiyesini

---

Hazine-i ebediye: Bitmez-tükenmez hazine
Saray-ı saadet: Mutluluk sarayı
Emare: Alâmet, ipucu, belirti
Âsâr: Eserler, izler, belirtiler
Azametli: Büyük, önemli
Bahusus: Özellikle, bilhassa
Elîm elem: Çok acı verici, can yakıcı elem. ***Vefiyat***: Ölümler
İhtar etmek: Uyarmak, hatırlatmak
Ehl-i dalâlet ve sefahet: Yoldan çıkmış, zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkün kişiler
Muvakkaten: Geçici olarak
Ehl-i iman ve taat: Allah’a inanan ve O’nun emirlerini yerine getirenler. ***Saika***: Sebep
Saadet-i lâyezalîye: Ebedî, sonsuz mutluluk
Mukadderat: İnsanın dünya hayatını değerlendirmesine göre ötede nâil olacağı lütuflar, ihsanlar
Zevk-i manevî: Mânevî zevk
Tecessüm etmek: Gözle görünür hâle gelmek. ***Husus***: Özel
Lezzet-i azîme: Çok büyük lezzet
Âlûde: Bulaşmış, bulaşık
Sefihane: Beyinsizce, cahilce
Heveskârane: Hevesine düşkün kimsenin yapacağı tarzda
Muvakkat: Geçici
Lezzet-i gayr-ı meşrua: Helâl olmayan lezzet
İhtiyar etmek: Seçmek, tercih etmek. ***Ecnebi***: Yabancı
Kemalâta medar olmak: Mükemmelliklere vesile olmak
Haslet: Huy, meziyet
Enbiya: Peygamberler
Kemalât: Faziletler, iyilikler, ahlâk ve huy güzellikleri
Muhammed-i Arabî: Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)

bırakan ve zincirinden çıkan, daha hiçbir peygamberi tanımaz ve Allah'ı da tanımaz. Ve ruhunda kemâlâtı muhafaza edecek hiçbir esâsâtı bilemez.

Çünkü; peygamberlerin en âhiri ve en büyükleri ve dini ve dâveti; umum nev-i beşere baktığı için ve mu'cizâtça ve dince umuma fâik ve bütün nev-i beşere bütün hakâikde üstadlık edip on dört asırda parlak bir sûrette isbat eden ve nev-i beşerin medar-ı iftihârı bir Zât'ın terbiye-i esâsiyelerini ve usûl-i dînini terk eden; elbette hiçbir cihette bir nur, bir kemâl bulamaz. Sukut-i mutlaka mahkûmdur.

İşte, ey hayat-ı dünyeviyenin zevkine mübtelâ ve endişe-i istikbâl ile istikbâlini ve hayatını temin için çabalayan bîçâreler! *Dünyanın lezzetini, zevkini, saadetini, rahatını isterseniz; meşrû dairedeki keyfe iktifâ ediniz. O, keyfinize kâfidir.*[1] Haricinde ve gayr-i meşrû dairedeki bir lezzetin içinde bin elem olduğunu, sâbık beyânâtta elbette anladınız.

Eğer mazi, yâni geçmiş zamanın hâdisâtını sinema ile hâl-i hazırda gösterdikleri gibi, istikbâldeki ahvâl dahi –meselâ; elli sene sonraki hâlleri– bir sinema ile gösterilse idi; ehl-i sefâhet şimdiki güldüklerine, yüz binlerce nefrin ve nefret edip ağlayacaktılar.

Dünya ve âhiret'te ebedî ve dâimî sürûru isteyen, îmân dairesindeki terbiye-i Muhammediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) kendine rehber etmek gerektir.

* * *

---

[1] "*Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifâyet et*" anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Esasat: Esaslar, gerekli unsurlar
Âhir: Sonuncu
Nev'-i beşer: İnsan türü
Mu'cizatça: Mucizeler açısından
Umuma faik: Herkesten üstün
Hakaik: Hakikatler, gerçekler
Nev'-i beşerin medar-ı iftiharı: İnsanlığın iftihar vesilesi
Terbiye-i esasiye: Temel eğitim
Usûl-i din: Dinin esas prensipleri
Sukut-i mutlak: Kesin bir şekilde düşme. ***Kemal***: Olgunluk, fazilet
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Endişe-i istikbal: Gelecek kaygısı
Meşru: Din ve ahlâk kurallarına uygun. Yasal
İktifa edinmek: Yetinmek
Sâbık beyanat: Daha önce geçen açıklama
Hâdisat: Hâdiseler, olaylar
Halihazırda: Şu anda, şimdi
Ahval: Hâller, durumlar
Ehl-i sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkün olanlar, cahilce hareket edenler
Nefrin: Beddua. Lanet okuma
Daimî sürur: Sürekli, bitmez-tükenmez sevinç
Terbiye-i Muhammediye: Efendimiz'in (s.a.s.) verdiği eğitim

Birkaç Bîçâre Gençlere Verilen Bir Tenbih, Bir Ders, Bir İhtardır

Bir gün yanıma parlak birkaç genç geldiler. Hayat ve gençlik ve hevesât cihetinden gelen tehlikelerden sakınmak için, te'sirli bir ihtar almak isteyen bu gençlere; ben de eskiden Risâle-i Nur'dan medet isteyen gençlere dediğim gibi dedim ki:

Sizdeki gençlik kat'iyyen gidecek. Eğer siz daire-i meşrûada kalmazsanız; o gençlik zâyi olup başınıza hem dünyada, hem kabirde, hem âhirette kendi lezzetinden çok ziyâde belâlar ve elemler getirecek. Eğer terbiye-i İslâmiye ile, o gençlik nîmetine karşı bir şükür olarak, iffet ve nâmusluluk ve tâatte sarf etseniz, o gençlik mânen bâkî kalacak. Ve ebedî bir gençlik kazanmasına sebeb olacak.

Hayat ise; eğer îmân olmazsa veyahut isyan ile o îmân te'sir etmezse; hayat, zâhirî ve kısacık bir zevk ve lezzetle beraber, binler derece o zevk ve lezzetten ziyâde elemler, hüzünler, kederler verir. Çünkü; insanda akıl ve fikir olduğu için, hayvanın aksine olarak hâzır zamanla beraber geçmiş ve gelecek zamanlarla da fıtraten alâkadardır. O zamanlardan dahi hem elem, hem lezzet alabilir.

Hayvan ise; fikri olmadığı için, hâzır lezzetini, geçmişten gelen hüzünler ve gelecekten gelen korkular, endişeler bozmuyor.

İnsan ise; eğer dalâlet ve gaflete düşmüş ise, hâzır lezzetine geçmişten gelen hüzünler ve gelecekten gelen endişeler o cüz'î lezzeti cidden acılaştırıyor, bozuyor. Husûsen gayr-i meşrû ise, bütün bütün zehirli bir bal hükmündedir. Demek hayvandan yüz derece, lezzet-i hayat noktasında, aşağı düşer. Belki ehl-i dalâletin ve gafletin hayatı, belki vücûdu, belki kâinatı; bulunduğu gündür. Bütün geçmiş zaman ve kâinatlar, onun dalâleti noktasında ma'dûmdur, ölmüştür. Akıl alâkadarlığı ile ona zulmetler, karanlıklar veriyor.

Hevesat: Hevesler, arzular
Meded istemek: Yardım istemek
Daire-i meşrua: Helâl daire
Zayi' olmak: Kaybolup gitmek, telef olmak
Terbiye-i İslâmiye: İslâmî eğitim
Taat: Allah'ın (c.c.) emirlerine yerini getirmek. İbadet
Manen: Mana cihetiyle. Ruhça
Bâki kalmak: Sonsuzlaşmak, devam etmek
Zahirî: Görünüşteki, dış yüzü itibariyle. ***Dalalet***: Sapıklık
Hazır zaman: Şimdiki zaman
Lezzet-i hayat: Beden ve cismaniyete bağlı lezzet
Fıtraten: Yaratılış itibariyle
Ehl-i dalâlet ve gaflet: Doğru yoldan sapmış, gerçeklerden habersiz vurdumduymaz, lâubâlî yaşayanlar. ***Cüz'î***: Biraz. Pek az
Madum: Yok olan, mevcut olmayan. ***Zulmetler***: Karanlık
Alâkadarlık: İlgili, ilişkili olmak

Gelecek zamanlar ise, itikadsızlığı cihetiyle yine ma'dûmdur. Ve ademle hâsıl olan ebedî firâklar, mütemâdiyen onun fikir yoluyla hayatına zulmetler veriyorlar.

Eğer îmân hayata hayat olsa; o vakit hem geçmiş, hem gelecek zamanlar, îmânın nûruyla ışıklanır ve vücûd bulur. Zaman-ı hâzır gibi ruh ve kalbine îmân noktasında ulvî ve mânevî ezvâkı ve envâr-ı vücûdiyeyi veriyor. Bu hakikatin, İhtiyar Risalesi'nde, Yedinci Ricâ'da izahı var, ona bakmalısınız.

İşte hayat böyledir... *Hayatın lezzetini ve zevkini isterseniz; hayatınızı îmân ile hayatlandırınız ve ferâizle zînetlendiriniz ve günahlardan çekinmekle muhafaza ediniz.*

Her gün ve her yerde ve her vakit vefiyatların gösterdikleri dehşetli hakikat-i mevt ise; size, başka gençlere söylediğim gibi, bir temsil ile beyan ediyorum.

Meselâ: Burada gözünüz önünde bir darağacı dikilmiş. Onun yanında bir piyango –fakat pek büyük bir ikrâmiye biletleri veren– dairesi var. Biz buradaki on kişi alâküllihâl, ister istemez, hiç başka çare yok, oraya davet edileceğiz. Bizi çağıracaklar ve çağırma zamanı gizli olmasından, her dakika, ya "Gel îdam biletini al, darağacına çık!" veyahut "Gel, milyonlar altın kazandıran bir ikrâmiye bileti sana çıkmış, gel, al!" demelerini beklerken; birden kapıya iki adam geldi. Biri; yarı çıplak, güzel ve aldatıcı bir kadın, elinde zâhiren gayet tatlı, fakat zehirli bir helva getirip yedirmek istiyor. Diğer biri de; aldatmaz ve aldanmaz ciddî bir adam, o kadının arkasından girdi. Dedi ki:

"Size bir tılsım, bir ders getirdim. Bunu okusanız, o helvayı yemezseniz, o darağacından kurtulursunuz. Bu tılsım ile, o emsâlsiz ikrâmiye biletini alırsınız. İşte bu darağacında zaten gözünüzle görüyorsunuz ki, bal yiyenler oraya giriyorlar ve oraya girinceye kadar, o helvanın zehirinden dehşetli karın sancısı çekiyorlar. Ve o büyük ikrâmiye biletini alanlar, çendan görünmüyorlar ve zâhiren onlar da o darağacına çıktıkları görünüyor. Fakat onlar asılmadıklarını, belki oradan kolayca ikrâmiye dairesine girmek için basamak

---

İtikadsızlık: İnançsızlık
Adem: Yokluk. ***Firak***: Ayrılık
Mütemadiyen: Sürekli olarak
Vücud bulmak: Varlığa ermek
Zaman-ı hazır: Şimdiki zaman, şu an. ***Ulvî***: Yüce, yüksek
Mânevî ezvak: İnsanın iç dünyasında duyduğu zevkler
Envâr-ı vücudiye: Varlığa ermekle ortaya çıkan nurlar, var olmanın neş'esi
Feraiz: Farzlar
Zînetlendirmek: Süslemek
Vefiyat: Ölümler
Hakikat-i mevt: İnkâr edilemez ölüm gerçeği
Temsil: Misallerle anlatma
Alâküllihal: Her durumda, mutlaka
Zahiren: Görünüşte
Tılsım: Sırlı formül
Emsalsiz: Eşi, benzeri, örneği olmayan
Çendan: Gerçi

yaptıklarını milyonlar şâhidler var, haber veriyorlar. İşte pencerelerden bakınız. En büyük memurlar ve bu işle alâkadar büyük zatlar yüksek sesle ilân ediyorlar ve haber veriyorlar ki: "O darağacına gidenleri aynelyakîn gözünüz ile gördüğünüz gibi bu ikrâmiye biletini tılsımcılar aldıklarını hiç şek ve şüphesiz gündüz gibi kat'î biliniz." dedi.

İşte, bu temsil gibi zehirli bir bal hükmünde olan gayr-i meşrû dairedeki gençliğin sefâhetkârâne zevkleri, hazine-i ebediyenin ve saadet-i sermediyenin bileti ve vesikası olan îmânı kaybettiği için, darağacı hükmünde olan ölüm ve ebedî zulümât kapısı olan kabrin musibetine, aynen zâhiren göründüğü gibi düşer. Ve ecel gizli olduğu için genç-ihtiyar fark etmeyerek her vakit ecel cellâdı, başını kesmek için gelebilir. Eğer, o zehirli bal hükmünde olan hevesât-ı gayr-i meşrûayı terk edip, tılsım-ı Kur'ânî olan îmân ve ferâizi elde etmekle ve fevkalâde mukadderat-ı beşer piyangosundan çıkan saadet-i ebediye hazinesi biletini alacağına, yüz yirmi dört bin enbiyâ[1] (aleyhimüsselâm) ile beraber hadd ü hesaba gelmeyen ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat müttefikan haber veriyorlar ve âsârını gösteriyorlar.

Elhâsıl: Gençlik gidecek... Sefâhette gitmiş ise; hem dünyada, hem âhirette, binler belâ ve elemler netice verdiğini ve öyle gençler ekseriyetle sû-i istimâl ile, isrâfât ile gelen evhâmlı hastalıkla hastahânelere ve taşkınlıklarıyla hapishânelere veya sefalethânelere ve mânevî elemlerden gelen sıkıntılarla meyhânelere düşeceklerini anlamak isterseniz; hastahânelerden ve hapishânelerden ve kabristanlardan sorunuz. Elbette hastahânelerin ekseriyetle lisân-ı hâlinden, gençlik sâikasıyla isrâfât ve sû-i istimâlden gelen hastalıktan enînler, eyvahlar işittiğiniz gibi; hapishânelerden dahi, ekseriyetle gençliğin taşkınlık sâikasıyla gayr-i meşrû dairedeki harekâtın tokatlarını yi-

[1] 124 bin nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi olmak
Şek: Şüphe
Sefahetkârane: Cahilce ve eğlence düşkünü bir şekilde
Hazine-i ebediye: Sonsuzluk hazinesi
Saadet-i sermediye: Sonsuz mutluluk
Zulümat: Karanlıklar
Zahiren: Görünüşte
Hevesat-ı gayr-ı meşrua: Helâl olmayan arzular
Tılsım-ı Kur'ânî: Kur'ân'ın sırlı formülü
Mukadderat-ı beşer: Kader, nasip
Saadet-i ebediye: Sonsuz mutluluk
Enbiya: Peygamberler
Ehl-i velâyet: İman ve takvada mükemmel olanlar
Ehl-i hakikat: Doğru yolda olan kimseler
Müttefikan: Oy birliğiyle
Âsâr: Eserler, izler
Elhasıl: Kısacası
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik, beyinsizlik
İsrafat: Gereksiz yere harcamalar, savurganlıklar
Evhamlı: Vehimli, kuşkulu, kuruntulu
Sefalethane: Çirkin işlerin yapıldığı yer
Lisan-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam
Saika: Sebep. ***Eninler***: İniltiler
Harekat: Tavırlar, davranışlar

yen bedbaht gençlerin teessüflerini işiteceksiniz. Ve kabristanda ve mütemâdiyen oraya girenler için kapıları açılıp kapanan o âlem-i berzahta, –ehl-i keşfi'l-kubûrun müşahedâtıyla ve bütün ehl-i hakikatin tasdikiyle ve şehâdetiyle– ekser azaplar, gençlik sû-i istimâlâtının neticesi olduğunu bileceksiniz.

Hem nev-i insanın ekseriyetini teşkil eden ihtiyarlardan ve hastalardan sorunuz. Elbette, ekseriyet-i mutlaka ile esefler, hasretler ile "Eyvah! Gençliğimizi bâd-ı hevâ, belki zararlı zâyi ettik. Sakın bizim gibi yapmayınız." diyecekler. Çünkü; beş-on senelik gençliğin gayr-i meşrû zevki için, dünyada çok seneler gam ve keder ve berzahta azap ve zarar ve âhirette Cehennem ve Sakar[1] belâsını çeken adam; en acınacak bir hâlde olduğu hâlde,

اَلرَّاضِي بِالضَّرَرِ لاَ يُنْظَرُ لَهُ sırrıyla hiç acınmaya müstehak olamaz. Çünkü: *Zarara rızasıyla girene merhamet edilmez ve lâyık değildir.*[2]

Cenâb-ı Hak bizi ve sizi, bu zamanın câzibedâr fitnesinden kurtarsın ve muhafaza eylesin. âmin.

* * *

---

[1] Bkz.: Kamer sûresi, 54/48; Müddessir sûresi, 74/26, 27, 42.

[2] Bkz.: İmâm er-Rabbânî, *el-Mektûbât* 2/83 (49.Mektup).

Teessüf: Eseflenme, üzülme
Mütemadiyen: Sürekli olarak
Âlem-i berzah: Dünya ve ahiret arasındaki kabir hayatı
Müşahedat: Bir şeyi gözle görme, seyretme.. müşahedeler
Ehl-i hakikat: Doğru yolda olan kimseler
Ehl-i keşfelkubur: Kabirde olup bitenleri Allah'ın izniyle görebilen Allah dostları
Sû'-i istimalât: Kötüye kullanmalar, sömürmeler
Nev'-i insan: İnsan türü
Ekseriyet-i mutlaka: Mutlak çoğunluk
Teşkil etmek: Oluşturmak
Esef: Acıma, üzülme
Bâdiheva: Boşu boşuna
Berzah: Dünya ve ahiret arasındaki kabir hayatı
Sakar: Sakar isimli Cehennem
Cazibedar: Cazibeli, çekici, alımlı

Risale-i Nur Mîzânlarından On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Hâşiyesidir

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ

Risâle-i Nur'daki hakikî teselliye mahpuslar çok muhtaçtırlar. Husûsan gençlik darbesini yeyip, taze ve şirin ömrünü hapiste geçirenlerin, Nur'lara ekmek kadar ihtiyaçları var.

Evet, gençlik damarı, akıldan ziyâde hissiyatı dinler. His ve heves ise, kördür. Âkıbeti görmez. Bir dirhem hazır lezzeti, ileride bir batman lezzete tercih eder. Bir dakika intikam lezzeti ile katleder, seksen bin saat hapis elemlerini çeker. Ve bir saat sefâhet keyfiyle bir nâmus meselesinde; binler gün hem hapsin, hem düşmanın endişesinden sıkıntılarla ömrünün saadeti mahvolur.

Bunlara kıyasen, bîçâre gençlerin çok vartaları var ki: En tatlı hayatını, en acı ve acınacak bir hayata çeviriyorlar. Ve bilhassa şimâlde koca bir devlet, gençlik hevesâtını elde ederek, bu asrı fırtınalarıyla sarsıyor. Çünkü: Âkıbeti görmeyen kör hissiyatla hareket eden gençlere, ehl-i nâmusun güzel kızlarını ve karılarını ibâhe eder. Belki hamamlarında erkek-kadın beraber, çıplak olarak girmelerine izin vermeleri cihetinde bu fuhşiyâtı teşvik eder. Hem serseri ve fakir olanlara, zenginlerin mallarını helâl eder ki; bütün beşer bu musibete karşı titriyor.

İşte, bu asırda İslâm ve Türk gençleri kahramanâne davranıp, iki cihetten hücum eden bu tehlikeye karşı, Risâle-i Nur'un "Meyve" ve "Gençlik Rehberi" gibi keskin kılınçlarıyla mukabele etmeleri elzemdir. Yoksa o bîçâre genç; hem dünya istikbâlini, hem mes'ud hayatını, hem âhiretteki saadetini ve hayat-ı bâkiyesini azaplara, elemlere çevirip mahveder. Ve sû-i istimâl ve

---

Mizan: Ölçü
Haşiye: Bir kitabın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için yazılan açıklayıcı not
Hususan: Özellikle
Hissiyat: Hisler, duygular
Akıbet: Son
Dirhem: Ağırlık ölçüsü (3, 25 gram)
Batman: Ağırlık ölçüsü (Yaklaşık 8 kg.). ***Katletmek***: Öldürmek
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik, beyinsizlik
Kıyasen: Kıyas ederek, benzeterek, karşılaştırarak
Bîçare: Çaresiz
Varta: Uçurum. Tehlike
Şimal: Kuzey
Hevesat: Hevesler, arzular
Ehl-i namus: Namuslu, iffetli kişiler
İbahe etmek: Helâl kılmak, serbest bırakmak
Cihet: Yön, taraf
Fuhşiyat: Meşru olmayan ilişkiler
Kahramanane: Kahramanca
Mukabele etmek: Karşılık vermek
Elzem: En lüzumlu
İstikbal: Gelecek. ***Mes'ud***: Mutlu
Hayat-ı bâkiye: Sonsuz hayat
Sû'-i istimal: Kötüye kullanma

sefâhetle hastahânelere ve hissiyatın taşkınlıkları ile hapishânelere düşer. Eyvahlar, esefler ile ihtiyarlığında çok ağlayacak.

Eğer terbiye-i Kur'âniye ve Nur'un hakikatleriyle kendini muhafaza eylese, tam bir kahraman genç ve mükemmel bir insan ve mes'ud bir Müslüman; ve sâir zîhayatlara, hayvanlara bir nevi sultan olur.

Evet, bir genç; hapiste yirmi dört saat her günkü ömründen tek bir saatini beş farz namazına sarf etse; ve ekser günahlardan hapis mâni olduğu gibi, o musibete sebebiyet veren hatâdan dahi tevbe edip, sâir zararlı, elemli günahlardan çekilse, hem hayatına, hem istikbâline, hem vatanına, hem milletine, hem akrabasına büyük bir faydası olması gibi; o on-on beş senelik fâni gençlikle, ebedî parlak bir gençliği kazanacağını; başta Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, bütün kütüb ve suhuf-i semâviye kat'î haber verip müjde ediyorlar.

Evet, o şirin, güzel gençlik nimetine istikametle, tâatle şükretse; hem ziyâdeleşir, hem bâkîleşir, hem lezzetlenir. Yoksa hem belâlı olur; hem elemli, gamlı, kâbuslu olur; gider. Hem akrabasına, hem vatanına, hem milletine muzır bir serseri hükmüne geçirmeğe sebebiyet verir.

Eğer mahpus, zulmen mahkûm olmuş ise; farz namazını kılmak şartıyla; her bir saati, bir gün ibadet olduğu gibi, o hapis onun hakkında bir çilehâne-i uzlet olup, eski zamanda mağaralara girerek ibadet eden münzevî sâlihlerden sayılabilirler.

Eğer fakir ve ihtiyar ve hasta ve îmân hakikatlerine müştak ise; farzını yapmak ve tevbe etmek şartıyla, her bir saatleri yirmişer saat ibadet olup, hapis ona bir istirahathâne ve merhametkârâne ona bakan dostlar için bir muhabbethâne, bir terbiyehâne, bir dershâne hükmüne geçer. O hapiste durmakla; hariçteki müşevveş, her taraftaki günahların hücumuna maruz ser-

---

Esef: Acıma, üzülme
Terbiye-i Kur'âniye: Kur'ân'ın öngördüğü eğitim sistemi
Sair: Diğer, başka
Zîhayat: Canlı varlık
Ekser: Çoğu
Fâni: Gelip geçici, sonlu
Ebedî: Sonsuz
Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyan: Anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerim
Kütüb ve Suhuf-i Semaviye: Allah tarafından peygamberlere indirilen kitap ve sahifeler
Kat'î: Kesin
İstikamet: Dürüstlük. Dinin emirlerine uyma
Taat: Allah'ın (c.c.) emirlerini yerine getirmek
Ziyadeleşmek: Artmak, çoğalmak
Bâkileşmek: Sonsuzlaşmak
Muzır: Zarar veren, zararı dokunan
Mahpus: Hapsolunan
Zulmen: Zulüm yaparak, haksızlıkla
Çilehane-i uzlet: Günaha girmemek, daha çok ibadet etmek için tekkelerde tek başına kalınan, çile doldurulan yer
Münzevi: Yalnız başına bir köşeye çekilip ibadet eden
Sâlih: Dinin emirlerine uyan, iyi ve güzel işler yapan
Müştak: İştiyaklı, çok arzulu, can atan
İstirahathane: Rahat edilecek, dinlenilecek yer
Merhametkârane: Merhametli bir şekilde
Muhabbethane: Sevgi yuvası
Terbiyehane: Edep, ahlâk eğitiminin yapıldığı yer
Müşevveş: Karmakarışık, dağınık

bestiyetten daha ziyâde hoşlanabilir. Hapisten tam terbiye alır. Çıktığı zaman bir katil, bir müntakim olarak değil; belki tevbekâr, tecrübeli, terbiyeli, millete menfaatli bir adam çıkar. Hatta Denizli hapsindeki zâtların az zamanda Nur'lardan fevkalâde hüsn-i ahlâk dersini alanlarını gören bâzı alâkadar zatlar demişler ki: "Terbiye için on beş sene hapse atmaktansa; on beş hafta Risâle-i Nur dersini alsalar, daha ziyâde onları ıslah eder."

Madem ölüm ölmüyor ve ecel gizlidir, her vakit gelebilir. Ve madem kabir kapanmıyor; kafile kafile arkasında gelenler oraya girip kayboluyorlar ve madem ölüm, ehl-i îmân hakkında; îdam-ı ebedîden terhis tezkeresine çevrildiği, hakikat-i Kur'âniye ile gösterilmiş ve ehl-i dalâlet ve sefâhet hakkında, göz ile göründüğü gibi bir îdam-ı ebedîdir, bütün mahbubatından ve mevcudattan bir firâk-ı lâyezalîdir.

Elbette ve elbette hiç şüphe kalmaz ki: En bahtiyar odur ki; sabır içinde şükretmek ve hapis müddetinden tam istifade ederek Nur'ların dersini alarak, istikamet dairesinde îmânına ve Kur'ân'a hizmete çalışmaktır.

Ey zevk ve lezzete, mübtelâ insan! Ben yetmiş beş yaşımda, binler tecrübelerle ve hüccetlerle ve hâdiselerle aynelyakîn bildim ki:

Hakikî zevk ve elemsiz lezzet ve kedersiz sevinç ve hayattaki saadet, yalnız îmândadır ve îmân hakikatleri dairesinde bulunur. Yoksa dünyevî bir lezzette çok elemler var. Bir üzüm tânesini yedirir, on tokat vurur gibi, hayatın lezzetini kaçırır.

Ey hapis musibetine düşen bîçâreler!.. Madem dünyanız ağlıyor. Ve hayatınız acılaştı. Çalışınız; âhiretiniz dahi ağlamasın. Ve hayat-ı bâkiyeniz gülsün, tatlılaşsın, hapisten istifâde ediniz. Nasıl bazen ağır şerâit altında, düşman karşısında bir saat nöbet, bir sene ibadet hükmüne geçebilir.[1] Öyle de, sizin bu ağır şerâit altında her bir saat ibadet zahmeti, çok saatler olup; o zahmetleri rahmetlere çevirir.

* * *

---

[1] Bkz.: Buhârî, *cihâd* 5, 73; Müslim, *imâret* 112-115, 163; Tirmizî, *fezâilü'l-cihâd* 26; Nesâî, *cihâd* 39; İbn Mâce, *cihâd* 2, 24; Dârimî, *cihâd* 9, 32; Müsned 1/62, 65, 66, 75, 2/177, 5/339, 440, 441.

Müntakim: İntikam alan, öç alan
Tövbekâr: Tövbe eden
Hüsn-i ahlâk: Ahlâk, huy güzelliği
Alâkadar: Alâka gösteren, ilgili
Islah etmek: İyileştirmek, düzeltmek.
Ehl-i iman: Müminler
İ'dam-ı ebedî: Ebedî olarak yok etme
Terhis tezkeresi: Askerliğin tamamlandığını gösteren belge
Hakikat-i Kur'âniye: Kur'ân'ın bildirdiği hakikat
Ehl-i dalâlet ve sefahet: Sapıklar, cehalet ve eğlenceye düşkün olanlar.
Mevcudat: Varlıklar
Hayat-ı bâkiye: Sonsuz hayat
Firak-ı lâyezalî: Sonu gelmez ayrılık
Zevk ve lezzete mübtelâ: Zevk ve lezzete düşkün, tutulmuş
Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi olmak.
Hüccet: Delil
Dünyevî: Dünyaya dair dünya ile ilgili.
Şerait: Şartlar

بِاسْمِهٖ سُبْحَانَهُ

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ

Aziz, Sıddık Kardeşlerim!

Hapis musibetine düşenlere ve onlara merhametkârâne sadâkatle hariçten gelen erzaklarına nezaret ve yardım edenlere kuvvetli bir teselliyi "***Üç Nokta***"da beyan edeceğim:

•***Birinci Nokta***: Hapiste geçen ömür günleri, her bir gün on gün kadar bir ibadet kazandırabilir. Ve fâni saatleri –meyveleri cihetiyle– mânen bâkî saatlere çevirebilir. Ve beş-on sene ceza ile milyonlar sene haps-i ebedîden kurtulmağa vesile olabilir,[1] işte ehl-i îmân için bu pek büyük ve çok kıymetdar kazanç şartı, farz namazını kılmak ve hapse sebebiyet veren günahlardan tevbe etmek ve sabır içinde şükretmektir. Zaten hapis, çok günahlara mânidir, meydan vermiyor.

•***İkinci Nokta***: Zevâl-i lezzet elem olduğu gibi, zevâl-i elem dahi lezzettir. Evet; herkes, geçmiş lezzetli, safâlı günlerini düşünse, teessüf ve tahassür elem-i mânevîsini hissedip "Eyvah!" der; ve geçmiş musibetli, elemli günlerini tahattur etse, zevâlinden bir mânevî lezzet hisseder ki: "Elhamdülillâh şükür, o belâ sevabını bıraktı, gitti." der. Ferah ile teneffüs eder. Demek bir saat muvakkat elem, ruhta bir mânevî lezzet bırakır. Ve lezzetli saat, bilâkis elem bırakır.

Madem hakikat budur. Ve madem geçmiş musibet saatleri, elemleriyle beraber ma'dûm ve yok olmuş. Ve gelecek belâ günleri, şimdi ma'dûm ve yoktur. Ve yoktan elem yok. Ve ma'dûmdan elem gelmez.

Meselâ: Birkaç gün sonra aç ve susuz olmak ihtimâlinden, bugün o ni-

---

[1] Günahının cezasını dünyada çeken için, bunun keffaret sayılacağına dair bkz.: Buhârî, *îmân* 11, *ahkâm* 49, *hudûd* 8, *tefsîru sûre* (60) 3, *menâkıbü'l-ensâr* 43; Müslim, *hudûd* 41; Tirmizî, *hudûd* 12; Nesâî, *bey'a* 9, 17; İbn Mâce, *hudûd* 33; Dârimî, *siyer* 16; Müsned 1/159, 5/214, 215, 314, 320.

Merhametkârane: Merhametli bir şekilde. ***Erzak***: Rızıklar
Nezaret etmek: Gözetmek
Cihet: Taraf, yön
Manen: Mânevî yönden, ruhî bakımdan. ***Bâki***: Daimî, sonsuz
Haps-i ebedî: Ebedî hapis
Ehl-i iman: Müminler
Kıymetdar: Kıymetli, değerli
Zeval-i lezzet: Lezzetin bitmesi
Zeval-i elem: Elemin bitmesi
Teessüf: Üzüntü, keder
Tahassür: Çok istenilen ve ele geçirilemeyen şeye üzülme
Elem-i manevî: Vicdan azabı, manevî elem
Tahattur etmek: Hatırlamak
Zeval: Bitme, yok olma
Mânevî lezzet: Maddî olmayan, ruh ve kalpte duyulan haz
Teneffüs etmek: Soluk almak
Muvakkat: Geçici
Madum: Yok olan, mevcut olmayan

yetle mütemâdiyen ekmek yese ve su içse, ne derece dîvaneliktir. Aynen öyle de, geçmiş ve gelecek elemli saatleri –ki hiç ve ma'dûm ve yok olmuşlar– şimdi düşünüp sabırsızlık göstermek ve kusurlu nefsini bırakıp, Allah'tan şekvâ etmek gibi "Of!.. Of!.." etmek dîvaneliktir. Eğer sağa-sola, yâni geçmiş ve geleceklere sabır kuvvetini dağıtmazsa ve hâzır saate ve güne karşı tutsa, tam kâfi gelir. Sıkıntı ondan bire iner.

Hattâ şekvâ olmasın, ben bu Üçüncü Medrese-i Yûsufiyede, birkaç gün zarfında, hiç ömrümde görmediğim maddî ve mânevî sıkıntılı, hastalıklı musibetimde, husûsan Nur'un hizmetinden mahrumiyetimden gelen me'yûsiyet ve kalbî ve ruhî sıkıntılar beni ezdiği sırada, inâyet-i ilâhiye bu mezkûr hakikati gösterdi. Ben de sıkıntılı hastalığımdan ve hapsimden razı oldum. Çünkü: "Benim gibi kabir kapısında bir bîçâreye, gafletle geçebilir bir saatini, on adet ibadet saatleri yapmak büyük kârdır." diye şükreyledim.

•***Üçüncü Nokta***: Mahpuslara şefkatkârâne hizmetle yardım etmek ve muhtaç oldukları rızıklarını ellerine vermek ve mânevî yaralarına tesellîlerle merhem sürmekte, az bir amel ile büyük bir kazanç var. Ve dışarıdan gelen yemeklerini onlara vermek; aynı o yemek kadar, o gardiyan ve gardiyan ile beraber dahilde ve hariçte çalışanların –bir sadaka hükmünde– defter-i hasenâtına yazılır.[1] Husûsan musibetzede ihtiyar veya hasta veya fakir veya garip olsa, o sadaka-yi mâneviyenin sevabı çok ziyâdeleşir.

İşte bu kıymetli kazancın şartı, farz namazını kılmaktır. Tâ ki; o hizmeti, lillâh için olsun.

Hem bir şartı da, sadâkat ve şefkat ve sevinç ile ve minnet etmemek tarzda yardımlarına koşmaktır.

* * *

---

[1] Bir hayra sebep olanın, onu yapan kadar mükâfâtı olacağına dair bkz.: Müslim, *imâret* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebû Dâvûd, *edeb* 115; Müsned 4/120, 5/273.

Mütemadiyen: Sürekli olarak
Divanelik: Delilik, aptallık
Şekva etmek: Şikâyet etmek
Hazır saat: Şu anki saat
Kâfi gelme: Yeterli olma
Şekva: Şikâyet, sızlanma
Medrese-i Yusufiye: Hz. Yusuf (as)'ın okulu; hapishane
Zarfında: İçinde
Hususan: Özellikle
Me'yusiyet: Ümitsizlik
Kalbî: Kalple ilgili
Ruhî: Ruhla ilgili
İnayet-i İlâhiye: Allah'ın yardımı
Mezkûr: Anılan, geçen
Şefkatkârane: Şefkatli bir şekilde
Mânevî yara: Acısı, his ve gönülde duyulan yara
Dâhilde ve hariçte: İçerde ve dışarıda
Defter-i hasenat: Sevaplar defteri
Musibetzede: Musibete, felâkete uğramış
Sadaka-yi maneviye: Maddî olmayan, niyet ve sevap açısından sadaka yerine geçen emek
Lillah için: Allah (c.c.) için

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1]

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا[2]

Ey hapis arkadaşlarım ve din kardeşlerim!

Size; hem dünya azabından, hem âhiret azabından kurtaracak bir hakikati beyan etmek kalbime ihtar edildi. O da şudur:

Meselâ: Birisi birinin kardeşini veya bir akrabasını öldürmüş. Bir dakika intikam lezzetiyle bir katl, milyonlar dakika hem kalbî sıkıntı, hem hapis azabını çektirir. Ve maktûlün akrabası dahi, intikam endişesiyle ve karşısında düşmanını düşünmesiyle, hayatının lezzetini ve ömrünün zevkini kaçırır. Hem korku, hem hiddet azabını çekiyor. Bunun tek bir çaresi var: O da, Kur'ân'ın emrettiği[3] ve hak ve hakikat ve maslahat ve insâniyet ve İslâmiyet iktizâ ve teşvik ettikleri olan, barışmak ve musâlaha etmektir.

Evet, hakikat ve maslahat sulhtur. Çünkü; ecel birdir, değişmez.[4] O maktûl, her hâlde ecel geldiğinden daha ziyâde kalmayacaktı. O kâtil ise, o kazâ-yi ilâhiye'ye vasıta olmuş.

Eğer barışmak olmazsa, iki taraf da daima korku ve intikam azabını çekerler. Onun içindir ki; "*Üç günden fazla bir mü'min diğer bir mü'mine küsmemek*"[5] İslâmiyet emrediyor. Eğer o katl, bir adâvetten ve bir kinli garazdan gelmemişse ve bir münâfık o fitneye vesile olmuş ise; çabuk barışmak elzemdir. Yoksa, o cüz'î musibet büyük olur, devam eder.

Eğer barışsalar ve öldüren, tevbe etse ve maktûle her vakit dua etse, o hâlde her iki taraf çok kazanırlar ve kardeş gibi olurlar. Bir gitmiş kardeşe

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

[2] Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

[3] Bkz.: Hucurât sûresi, 49/10.

[4] Bkz.: Nahl sûresi, 16/61; Münâfikûn sûresi, 63/11.

[5] Bkz.: Buhârî, *edeb* 57, 62, *isti'zân* 9; Müslim, *birr* 23, 25, 26; Ebû Dâvûd, *edeb* 47; Tirmizî, *birr* 21, 24; İbn Mâce, *mukaddime* 7; Müsned 1/176, 2/392, 3/110, 165, 199, 209, 225, 4/20, 220, 327, 328, 329, 373, 416, 421, 422, 5/416, 421, 422.

Beyan etmek: Açıklamak
İhtar: Hatırlatma
Katl: Öldürme
Kalbî sıkıntı: Kalpteki sıkıntı
Maktul: Öldürülmüş
Hiddet: Öfke
Maslahat: Fayda
İnsaniyet: İnsanlık
İktiza etmek: Gerektirmek
Sulh: Barış
Kaza-yi İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın takdir ettiği şeyin gerçekleşmesi
Adavet: Düşmanlık
Garaz: Kötü kasıt
Münâfık: Ağzıyla dine inandığını söyleyip kalbiyle inkâr eden. İki yüzlü
Fitne: Ara bozma, bozgunculuk
Elzem: Yapılması en gerekli olan
Cüz'î musibet: Küçük, önemsiz musibet

bedel, birkaç dindar kardeşleri kazanır. Kaza ve kader-i ilâhîye teslim olup düşmanını affeder. Ve bilhassa madem Risâle-i Nur dersini dinlemişler, elbette mâbeynlerinde bulunan bütün küsmekleri bırakmağa, hem maslahat ve istirahat-ı şahsiye ve umumiye, hem Nur dairesindeki uhuvvet iktizâ ediyor.

Nasıl ki, Denizli hapsinde birbirine düşman bütün mahpuslar, Nurlar dersiyle birbirlerine kardeş oldular. Ve bizim berâetimize bir sebep olup –hattâ dinsizlere, serserilere de– o mahpuslar hakkında "*Mâşâallah, bârekâllah*" dedirttiler. Ve o mahpuslar tam teneffüs ettiler. Ben burada gördüm ki: Bir tek adamın yüzünden yüz adam sıkıntı çekip, beraber teneffüse çıkmıyorlar. Onlara zulüm olur. *Mert ve vicdanlı bir mü'min, küçük ve cüz'î bir hatâ veya menfaatle yüzer zararı ehl-i îmâna vermez. Eğer hatâ etse, verse, çabuk tevbe etmek lâzımdır.*

* * *

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1]

Aziz yeni kardeşlerim ve eski mahpuslar!

Benim kat'î kanaatim gelmiş ki; buraya girmemizin inâyet-i ilâhiye cihetinde bir ehemmiyetli sebebi sizsiniz. Yâni; Nurlar, tesellileriyle ve îmânın hakikatleriyle sizi bu hapis musibetinin sıkıntılarından ve dünyevî çok zararlarından ve boşuboşuna gam ve hüzün ile giden hayatınızı faydasızlıktan, bâd-ı hevâ zâyi olmasından ve dünyanızın ağlaması gibi âhiretinizi ağlamaktan kurtarıp, tam bir teselli size vermektir.

Madem hakikat budur; elbette siz dahi, Denizli mahpusları ve Nur Talebeleri gibi birbirinize kardeş olmanız lâzımdır. Görüyorsunuz ki: Bir bıçak içinize girmemek ve birbirinize tecavüz etmemek için, dışarıdan gelen bütün eşyanız ve yemek ve ekmeğinizi ve çorbanızı karıştırıyorlar. Size sadakatla

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Kaza: Olacağı ezelden Allah (c.c.) tarafından takdir olunan şeylerin gerçekleşmesi
Kader-i İlâhîye: Allah'ın takdiri
Mabeynlerinde: Aralarında
İstirahat-ı şahsiye: Şahsî huzur
İstirahat-ı umumiye: Toplumsal huzur.
Uhuvvet: Kardeşlik
Cüz'î hata: Küçük hata
Beraet: Mahkemede suçsuzluğun ortaya çıkması
Mâşâallah: Hayret ve memnunluk uyandıran hâller karşısında, 'Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!' manasında bir ifade
Bârekâllah: Tebrik sırasında 'Allah hayırlı ve bereketli kılsın' manasında kullanılan ifade
Ehl-i iman: Müminler
Mahpus: Hapsolunan.
Cihet: Yön
Kat'î kanaat: Kesin görüş
İnayet-i İlâhiye: Allah'ın yardımı, ilâhî ihtimam, önem verme.
Dünyevî: Dünya ile ilgili
Bâdiheva: Boşu boşuna
Zayi' olmak: Kaybolup gitmek
Tecavüz etmek: Saldırmak

hizmet eden gardiyanlar, çok zahmet çekiyorlar. Hem siz, beraber teneffüse çıkmıyorsunuz. Güya canavar ve vahşî gibi birbirinize saldıracaksınız. İşte şimdi sizin gibi fıtrî kahramanlık damarını taşıyan yeni arkadaşlar, bu zamanda mânevî büyük bir kahramanlık ile, hey'ete deyiniz ki:

"Değil elimize bıçak, belki mavzer ve rovelver de verilse, hem emir de verilse; biz bu bîçâre ve bizim gibi musibetzede arkadaşlarımıza dokunmayacağız. Eskiden yüz düşmanlık ve adâvetimiz dahi olsa da, onları helâl edip hatırlarını kırmamağa çalışacağımıza; Kur'ân'ın ve îmânın ve uhuvvet-i İslâmiye'nin ve maslahatımızın emriyle ve irşâdiyle karar verdik." diyerek, bu hapsi bir mübarek dershâneye çeviriniz.

* * *

Fıtrî kahramanlık: Yaratılıştan gelen kahramanlık
Musibetzede: Felâkete uğramış
Manevî: Maddî olmayan, ruha ve içe ait olan.
Bîçare: Çaresiz
Adavet: Düşmanlık
Uhuvvet-i İslâmiye: İslâm kardeşliği
Maslahat: Fayda

Leyle-i Kadir'de İhtar Edilen Bir Mesele-i Mühimme

(On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Zeyli)

Leyle-i kadir'de kalbe gelen pek geniş ve uzun bir hakikate, pek kısaca bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

• Nev-i beşer; bu son Harb-i Umumî'nin eşedd-i zulüm ve eşedd-i istibdâdı ile, ve merhametsiz tahribatı ile, ve bir tek düşmanın yüzünden yüzer masumu perişan etmesiyle ve mağlûpların dehşetli me'yûsiyetleriyle.. ve galiplerin dehşetli telâş ve hâkimiyetlerini muhafaza ve büyük tahribatlarını tamir edememelerinden gelen dehşetli vicdan azablarıyla.. ve dünya hayatının bütün bütün fâni ve muvakkat olması ve medeniyet fantaziyelerinin aldatıcı ve uyutucu olduğu umuma görünmesiyle.. ve fıtrat-ı beşeriyedeki yüksek istidâdâtın ve mâhiyet-i insâniyesinin umumî bir sûrette dehşetli yaralanmasıyla ve gaflet ve dalâletin, sert ve sağır olan tabiatın, Kur'ân'ın elmas kılıncı altında parçalanmasıyla ve gaflet ve dalâletin en boğucu, aldatıcı, en geniş perdesi olan siyaset-i rûy-i zeminin pek çirkin, pek gaddarâne hakikî sûreti görünmesiyle.. elbette ve elbette hiç şüphe yok ki: Şimâl'de, Garp'ta, Amerika'da emâreleri göründüğüne binâen, nev-i beşerin ma'şûk-i mecâzîsi olan hayat-ı dünyeviye böyle çirkin ve geçici olmasından; fıtrat-ı beşerin hakikî sevdiği, aradığı hayat-ı bâkiyeyi bütün kuvvetiyle arayacak; ve elbette hiç şüphe yok ki: Bin üç yüz altmış senede, her asırda üç yüz elli milyon şakirdi bulunan ve her hükmüne ve dâvâsına milyonlar ehl-i hakikat tasdik ile imza basan ve her dakikada milyonlar hafızların kalbinde kudsiyet

---

Leyle-i Kadir: Kadir gecesi
Mes'ele-i Mühimme: Önemli mesele
Zeyl: Ek
Nev'-i beşer: İnsan türü
Son harb-i umumî: 2. Dünya Savaşı
Eşedd-i zulüm: En şiddetli zulüm
Eşedd-i istibdad: En şiddetli baskı
Me'yusiyet: Ümitsizlik
Fâni: Gelip geçici, sonlu
Rûy-i zemin: Yeryüzü
Ruh u canla sarılmak: Canla başla sarılmak
Misil: Eş, benzer
Mu'cize-i ekber: En büyük mucize
Sâniyen: İkinci olarak
Mu'cize-i kübra: En büyük mucize
Muannid: İnatçı
Hissiyat: Duygular, hisler
Tenvir etmek: Aydınlatmak
Hakikî suret: Gerçek görünüm
Şimal: Kuzey. ***Garb***: Batı
Maşuk-i mecazî: Gerçek olmayan sevgili. ***Emare***: İpucu, belirti
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Hayat-ı bâkiye: Sonsuz hayat
Şakird: Öğrenci
Ehl-i hakikat: Doğru yolda olan kimseler
Tasdik: Onay, kabul etme, inanma
Kudsiyet: Mukaddeslik, yücelik

ile bulunup, lisanlarıyla beşere ders veren ve hiçbir kitapta emsâli bulunmayan bir tarzda, beşer için hayat-ı bâkiyeyi ve saadet-i ebediyeyi müjde veren ve bütün beşerin yaralarını tedavi eden Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın şiddetli, kuvvetli ve tekrarlı binler âyâtıyla, belki sarîhan ve işareten onbinler defa dâvâ edip haber veren ve sarsılmaz kat'î delillerle şüphe götürmez hadsiz hüccetleriyle, hayât-ı bâkiyeyi kat'iyyetle müjde ve saadet-i ebediyeyi ders vermesi; elbette nev-i beşer, bütün bütün aklını kaybetmezse, maddî veya mânevî bir kıyâmet başlarına kopmazsa; İsveç, Norveç, Finlandiya ve İngiltere'nin Kur'ân'ı kabul etmeğe çalışan meşhur hatipleri ve Amerika'nın dîn-i hakkı arayan ehemmiyetli cem'iyeti gibi; rûy-i zeminin geniş kıtaları ve büyük hükümetleri Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ı arayacaklar ve hakikatlerini anladıktan sonra bütün ruh u canlarıyla sarılacaklar. Çünkü; bu hakikat noktasında, kat'iyyen Kur'ân'ın misli yoktur ve olamaz. Ve hiçbir şey bu mu'cize-i ekberin yerini tutamaz.

•***Sâniyen***: Madem Risâle-i Nur, bu mu'cize-i kübrânın elinde bir elmas kılınç hükmünde hizmetini göstermiş ve muannid düşmanlarını teslime mecbur etmiş. Hem kalbi, hem ruhu, hem hissiyatı tam tenvir edecek ve ilâçlarını verecek bir tarzda, hazine-i Kur'âniye'nin dellâllığını yapan ve O'ndan başka me'hazi ve mercii olmayan ve bir mu'cize-i mâneviyesi bulunan Risale-i Nur, o vazifeyi tam yapıyor. Ve aleyhindeki dehşetli propagandalara ve gayet muannid zındıklara tam galebe çalmış ve dalâletin en sert kuvvetli kalesi olan tabiatı, "*Tabiat Risalesi*"yle parça parça etmiş ve gafletin en kalın ve boğucu ve geniş daire-i âfâkında ve fennin en geniş perdelerinde "Asâ-yi Mûsâ"daki Meyvenin Altıncı Meselesi ve Birinci, İkinci, Üçüncü, Sekizinci Hüccetleri'yle gayet parlak bir tarzda gafleti dağıtıp nûr-i tevhidi göstermiş.

* * *

Saadet-i ebediye: Sonsuz mutluluk
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: İfade ve açıklamalarıyla mu'cize olan Kur'ân
Âyât: Âyetler
Sarihan: Açıkça
İşareten: İşaret ile
Kat'î delil: Kesin delil
Hadsiz hüccet: Sayısız delil
Kat'iyyetle: Kesinlikle
Din-i hakk: Hak din
Rûy-i zemin: Yeryüzü
Ruh u canla sarılmak: Canla başla sarılmak
Misil: Eş, benzer
Mu'cize-i ekber: En büyük mucize
Sâniyen: İkinci olarak
Mu'cize-i kübra: En büyük mucize
Muannid: İnatçı
Hissiyat: Duygular, hisler
Tenvir etmek: Aydınlatmak
Hazine-i Kur'âniye: Kur'ân hazinesi
Dellâl: Bir haberi halka yüksek sesle duyuran kişi
Me'haz: Kaynak
Merci: Dönülecek yer
Mu'cize-i maneviye: Mânevî mucize
Zındık: Dinsiz
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak
Daire-i âfâk: Etraf, çevre
Fen: Teknik
Nur-i tevhid: Tevhid nuru

Meyve Risalesi'nden[1] Altıncı Mesele

(Risâle-i Nur'un çok yerlerinde izahı ve kat'î hadsiz hüccetleri bulunan îmân-ı billâh rüknünün binler küllî bürhânlarından bir tek bürhâna kısaca bir işarettir.)

Kastamonu'da lise talebelerinden bir kısmı yanıma geldiler. "*Bize Hâlık'ımızı tanıttır, muallimlerimiz Allah'tan bahsetmiyorlar*." dediler.

Ben dedim:

"*Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsûsuyla mütemâdiyen Allah'tan bahsedip Hâlık'ı tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz.*

Meselâ: Nasıl ki mükemmel bir eczahâne ki; her kavanozunda hârika ve hassas mîzânlarla alınmış hayatdâr macunlar ve tiryaklar var. Şüphesiz gayet mahâretli ve kimyâger ve hakîm bir eczacıyı gösterir.

Öyle de: Küre-i arz eczahânesinde bulunan dört yüz bin çeşit nebâtât ve hayvanât kavanozlarındaki zîhayat macunlar ve tiryaklar cihetiyle bu çarşıdaki eczahâneden ne derece ziyâde mükemmel ve büyük olması nisbetinde –okuduğunuz fenn-i tıp mikyasıyla– küre-i arz eczahâne-i kübrâsının eczacısı olan Hakîm-i Zülcelâl'i hattâ kör gözlere de gösterir, tanıttırır.

Hem meselâ: Nasıl bir hârika fabrika ki; binler çeşit çeşit kumaşları basit bir maddeden dokuyor; şeksiz, bir fabrikatörü ve mahâretli bir makinisti tanıttırır.

Öyle de: Küre-i arz denilen yüz binler başlı, her başında yüz binler mükemmel fabrika bulunan bu seyyâr makine-i rabbâniye ne derecede bu in-

---

[1] Meyve Risalesi, On Birinci Şua'dır.

Kat'î hadsiz hüccet: Kesin, sayısız delil
İman-ı billah rüknü: Allah'a iman esası
Küllî bürhanlar: Kapsamlı deliller
Hâlık: Yaratıcı
Muallim: Öğretmen
Lisan-ı mahsus: Hususî, özel dil
Mütemadiyen: Sürekli olarak
Hassas: Duyarlı, ince
Mizan: Ölçü. ***Hayattar***: Canlı
Macun: İlâç
Tiryak: İlâç
Hakîm: Yaptığı şeyi tam yerli yerinde yapan
Küre-i arz: Yerküre, dünya
Nebatat: Bitkiler
Hayvanat: Hayvanlar
Zîhayat: Canlı
Cihet: Yön
Nisbetinde: Oranında
Fenn-i tıp: Tıp ilmi
Mikyas: Ölçü, ölçek
Eczahane-i kübra: En büyük eczane
Hakîm-i Zülcelâl: Her şeyi hikmetle yapan ululuk sahibi, Cenab-ı Hakk. ***Şeksiz***: Şüphesiz
Makinist: Makine kullanan, işleten kimse
Seyyar makine-i Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın idaresi altında gezen makine, dünya

san fabrikasından büyükse, mükemmelse; o derecede –okuduğunuz fenn-i makine mikyasıyla– küre-i arzın ustasını ve sahibini bildirir ve tanıttırır.

Hem meselâ: Nasıl ki gayet mükemmel bin bir çeşit erzak etrafından celbedip içinde muntazaman istif ve ihzâr edilmiş depo ve iâşe anbarı ve dükkân, şeksiz, bir fevkalâde iâşe ve erzak mâlikini ve sahibini ve memurunu bildirir.

Öyle de: Bir senede yirmi dört bin senelik bir dairede muntazaman seyahat eden ve yüz binler ve ayrı ayrı erzak isteyen tâifeleri içine alan ve seyahatiyle mevsimlere uğrayıp, baharı bir büyük vagon gibi, binler ayrı ayrı taamlarla doldurarak, kışta erzakı tükenen bîçâre zîhayatlara getiren ve küre-i arz denilen bu rahmânî iâşe anbarı ve bir sefîne-i sübhâniye ve bin bir çeşit cihâzâtı ve malları ve konserve paketleri taşıyan bu depo ve dükkân-ı rabbânî, ne derece o fabrikadan büyük ve mükemmel ise; –okuduğunuz ve okuyacağınız fenn-i iâşe mikyasıyla– o kat'iyette ve o derecede küre-i arz deposunun sahibini, Mutasarrıf'ını, Müdebbir'ini bildirir, tanıttırır, sevdirir.

Hem nasıl ki: Dört yüz bin millet, içinde bulunan ve her milletin istediği erzakı ayrı ve istimâl ettiği silâhı ayrı ve giydiği elbisesi ayrı ve talimatı ayrı ve terhisatı ayrı olan bir ordunun mu'cizekâr bir kumandanı, tek başıyla bütün o ayrı ayrı milletlerin ayrı ayrı erzaklarını ve çeşit çeşit eslihalarını ve elbiselerini ve cihâzâtlarını, hiçbirini unutmayarak ve şaşırmayarak verdiği o acîb ordu ve ordugâh, şüphesiz bedâhetle o hârika kumandanı gösterir, takdirkârâne sevdirir.

Aynen öyle de: Zemin yüzünün ordugâhında ve her baharda yeniden silâh altına alınmış bir yeni ordu-yi sübhânî'de nebâtât ve hayvanât milletlerinden dört yüz bin nev'in çeşit çeşit elbise, erzak, esliha, ta'lîm, terhisleri gayet mükemmel ve muntazam ve hiçbirini unutmayarak ve şaşırmayarak bir tek kumandan-ı a'zam tarafından verilen küre-i arzın bahar ordugâhı, ne de-

---

Fenn-i makine: Makine mühendisliği
Erzak: Yiyecek ve içecek maddeleri. Rızıklar
Celb etmek: Çekmek
Muntazaman: Düzenli olarak
İhzar etmek: Hazırlamak
İaşe anbarı: Gıda deposu
Mâlik: Sahip
Taam: Yiyecek
Bîçare: Çaresiz
Rahmanî: Allah'ın (c.c.) Rahman sıfatından gelen
Sefine-i Sübhaniye: Cenab-ı Hakk'ın gemisi
Cihazat: Aletler, donanımlar
Dükkân-ı Rabbanî: Allah'ın dükkanı
Fenn-i iaşe: Gıda mühendisliği
Mutasarrıf: Yönetici
Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten
İstimal etmek: Kullanmak
Talimat: Bir iş görülmesi için ne yolda davranılması gerektiğini bildiren emir
Terhisat: Askerlik görevini bitirenleri salıverme
Mu'cizekâr: Mucizeler yapan
Esliha: Silâhlar
Acib: Hayret verici
Ordugâh: Ordunun konakladığı yer
Bedahetle: Çok açık bir şekilde
Takdirkârane: Değerini bilerek
Ordu-yi Sübhanî: Cenab-ı Hakk'ın ordusu
Kumandan-ı a'zam: En büyük komutan

rece mezkûr insan ordu ve ordugâhından büyük ve mükemmel ise –sizin okuyacağınız fenn-i askerî mikyasıyla– dikkatli ve aklı başında olanlara o derece küre-i arzın Hâkim'ini ve Rabbini ve Müdebbir'ini ve kumandan-ı akdes'ini hayretler ve takdislerle bildirir ve tahmid ve tesbihle sevdirir.

Hem nasıl ki: Bir hârika şehirde milyonlar elektrik lâmbaları hareket ederek her yeri gezerler. Yanmak maddeleri tükenmiyor bir tarzdaki elektrik lâmbaları ve fabrikası, şeksiz bedâhetle elektriği idare eden ve seyyâr lâmbaları yapan ve fabrikayı kuran ve iştiâl maddelerini getiren bir mu'cizekâr ustayı ve fevkalâde kudretli bir elektrikçiyi hayretler ve tebriklerle tanıttırır, yaşasınlar ile sevdirir.

Aynen öyle de: Bu âlem şehrinde dünya sarayının damındaki yıldız lâmbaları, bir kısmı –kozmoğrafyanın dediğine bakılsa– küre-i arzdan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa sür'atli hareket ettikleri hâlde, intizamını bozmuyor, birbirine çarpmıyor, sönmüyor, yanmak maddeleri tükenmiyor. Okuduğunuz kozmoğrafyanın dediğine göre, küre-i arzdan bir milyon defadan ziyâde büyük ve bir milyon seneden ziyâde yaşayan ve bir misafirhâne-i rahmâniye'de bir lâmba ve soba olan güneşimizin yanmasının devamı için, her gün küre-i arzın denizleri kadar gazyağı ve dağları kadar kömür veya bin arz kadar odun yığınları lâzımdır ki sönmesin. Ve onu ve onun gibi ulvî yıldızları gazyağsız, odunsuz, kömürsüz yandıran ve söndürmeyen ve beraber, çabuk gezdiren ve birbirine çarptırmayan bir nihayetsiz kudreti ve saltanatı, ışık parmaklarıyla gösteren bu kâinat şehr-i muhteşemindeki dünya sarayının elektrik lâmbaları ve idareleri ne derece o misâlden daha büyük, daha mükemmeldir, o derecede –sizin okuduğunuz veya okuyacağınız, fenn-i elektrik mikyasıyla– bu meşher-i a'zam-ı kâinatın Sultan'ını, Münevvir'ini, Müdebbir'ini, Sâni'ini, o nûrânî yıldızları şahit göstererek tanıttırır, tesbihâtla, takdisatla sevdirir, perestiş ettirir.

Fenn-i askerî: Askerlikle ilgili ilim
Hâkim: Hükmeden, sahip
Rabb: Her şeyi yaratan, terbiye eden, her şeyin sahibi Cenab-ı Hakk. ***Mezkûr***: Bahsi geçen
Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten, Allah (c.c.)
Kumandan-ı Akdes: Her türlü eksiklikten uzak, bütün varlıkları sevk ve idare eden Yüce Yaratıcı
Tesbih: Allah'ın her türlü kusur ve noksandan uzak olduğunu dile getirmek
Tahmid: Hamdetme, övme
Şeksiz: Şüphesiz. ***İştial***: Yanma
Bedahetle: Çok açık bir şekilde
Mu'cizekâr: Mucizeli
Kozmoğrafya: Astronomi
Misafirhane-i Rahmaniye: Cenab-ı Hakk'ın misafirhanesi
Şehr-i muhteşem: Muhteşem şehir
Fenn-i elektrik: Elektrik mühendisliği. ***Mikyas***: Ölçü, ölçü aleti
Meşher-i a'zam-ı kâinatın Sultanı: Kâinat denilen en büyük serginin hükümdarı
Münevvir: Aydınlatan Allah (c.c.)
Müdebbir: Her şeyi hikmetle yöneten Allah (c.c.)
Sâni: Her şeyi en güzel ve sanatlı bir şekilde yaratan Allah (c.c.)
Nuranî yıldızlar: Pırıl pırıl yıldızlar
Tesbihat: Allah'ın her türlü kusur ve noksandan uzak olduğunu dile getirmeler
Takdisat: Takdisler; Cenab-ı Hakk'ın kusursuz, pak ve her hususta noksansız olduğunu dile getirme.
Perestiş: Hayranlık, çok sevme, ibadet etme

Hem meselâ: Nasıl ki bir kitap bulunsa ki; bir satırında bir kitap ince yazılmış ve her bir kelimesinde ince kalemle bir sûre-i Kur'âniye yazılmış, gayet mânidâr ve bütün meseleleri birbirini te'yid eder ve kâtibini ve müellifini fevkalâde mahâretli ve iktidarlı gösteren bir acîb mecmua; şeksiz, gündüz gibi kâtip ve musannifini kemâlâtıyla, hünerleriyle bildirir, tanıttırır. "*Mâşâallah, bârekâllah*" cümleleriyle takdir ettirir.

Aynen öyle de: Bu kâinat kitab-ı kebîri ki, bir tek sahifesi olan zemin yüzünde ve bir tek forması olan baharda, üç yüz bin ayrı ayrı kitaplar hükmündeki üç yüz bin nebatî ve hayvanî tâifeleri beraber, birbiri içinde, yanlışsız, hatasız, karıştırmayarak, şaşırmayarak, mükemmel, muntazam ve bazen ağaç gibi bir kelimede bir kasideyi ve çekirdek gibi bir noktada bir kitabın tamam fihristesini yazan bir kalem işlediğini gözümüzle gördüğümüz bu nihayetsiz mânidâr ve her kelimesinde çok hikmetler bulunan şu mecmua-yi kâinat ve bu mücessem Kur'ân-ı Ekber-i Âlem, mezkûr misâldeki kitaptan ne derece büyük ve mükemmel ve mânidâr ise; o derecede –sizin okuduğunuz fenn-i hikmetü'l-eşya ve mektepte bilfiil mübaşeret ettiğiniz fenn-i kıraat ve fenn-i kitâbet geniş mikyaslarıyla ve dürbün gözleriyle– bu kitab-ı kâinatın nakkâş'ını, Kâtib'ini hadsiz kemâlâtıyla tanıttırır "*Allahu Ekber*" cümlesiyle bildirir, "*Sübhânallah*" takdisiyle tarif eder, "*Elhamdülillâh*" senâlarıyla sevdirir.

İşte bu fenlere kıyâsen, yüzer fünûndan her bir fen, geniş mikyasıyla ve husussî aynasıyla ve dürbünlü gözüyle ve ibretli nazarıyla bu kâinatın 'Hâlık-ı Zülcelâl'ini esmâsıyla bildirir; sıfatını, kemâlâtını tanıttırır.

İşte bu muhteşem ve parlak bir bürhân-ı vahdâniyet olan mezkûr hücceti ders vermek içindir ki; Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân çok tekrar ile en ziyâde

---

Sure-i Kur'âniye: Kur'ân'da geçen sûre. ***Manidar***: Manalı
Teyid etmek: Güçlendirmek
Kâtib: Yazıcı. ***Acib***: Hayret verici
Müellif: Kitap yazan, yazar
Mecmua: Dergi
Şeksiz: Şüphesiz
Musannif: Yazar
Kemalât: Mükemmel özellikler
Mâşâallah: Hayret ve memnunluk uyandıran hâller karşısında, 'Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!' manasında bir ifade
Bârekâllah: Tebrik sırasında 'Allah hayırlı ve bereketli kılsın' manasında kullanılan ifade
Takdir ettirmek: Kıymet ve öneminin anlaşılmasını sağlamak
Kâinat kitab-ı kebiri: Büyük bir kitap gibi olan kâinat
Nebatî ve hayvanî taifeler: Bitki ve hayvan türleri
Mecmua-yi kâinat: Güzel eserlerden oluşan bir dergi gibi olan kâinat
Kaside: Bir şiir şekli.. büyükleri, bilhassa Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) öven manzume
Kur'ân-ı Ekber-i Âlem: Büyük bir Kur'ân gibi olan kâinat
Mezkûr misal: Daha önce geçen örnek.***Mücessem***: Maddî, somut
Manidar: Manalı. ***Mekteb***: Okul
Fenn-i hikmet-ül eşya: Varlıkların özelliklerin araştıran ilim (fizik, kimya, botanik vb.)
Bilfiil: Pratikte, uygulamada..
Mübaşeret etmek: Bir işi yapmak, temas etmek
Fenn-i kıraat ve fenn-i kitabet: Okuyup yazma fenni.
Nakkaş: İşleyen, nakşeden
Kemalât: Mükemmel sıfatlar
Kıyasen: Kıyas ederek, karşılaştırarak. ***Sena***: Övme, medh
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaratan. ***Âyine***: Ayna
Bürhan-ı vahdaniyet: Allah'ın birliğini gösteren delil
Mezkûr hüccet: Daha önce geçen delil. ***Esma***: Allah'ın (c.c.) isimleri
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân

رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[1] خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ[2]

âyetleriyle Hâlık'ımızı bize tanıttırıyor." diye o mektepli gençlere dedim.

Onlar dahi tamamiyle kabul edip tasdik ederek "Hadsiz şükür olsun Rabbimize ki, tam kudsî ve ayn-ı hakikat bir ders aldık. Allah senden razı olsun." dediler!

Ben de dedim: "*İnsan binler çeşit elemler ile müteellim ve binler nevî lezzetler ile mütelezziz olacak bir zîhayat makine ve gayet derece acziyle beraber hadsiz maddî-mânevî düşmanları ve nihayetsiz fakrıyla beraber hadsiz zâhirî ve bâtınî ihtiyaçları bulunan ve mütemâdiyen zevâl ve firâk tokatlarını yiyen bir bîçâre mahlûk iken, birden îmân ve ubûdiyetle böyle bir Padişah-ı Zülcelâl'e intisap edip bütün düşmanlarına karşı bir nokta-yi istinad ve bütün hâcâtına medar bir nokta-yi istimdat bularak herkes mensup olduğu efendisinin şerefiyle, makamıyla iftihâr ettiği gibi; o da böyle nihayetsiz Kadîr ve Rahîm bir Padişah'a îmân ile intisap etse ve ubûdiyetle hizmetine girse ve ecelin îdam ilânını kendi hakkında terhis tezkeresine çevirse ne kadar memnun ve minnetdâr ve ne kadar müteşekkirâne iftihâr edebilir kıyas ediniz.*"

O mektepli gençlere dediğim gibi musibetzede mahpuslara da tekrar ile derim: *O'nu tanıyan ve itaat eden zindanda dahi olsa bahtiyardır. O'nu unutan saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır.* Hattâ bir bahtiyar mazlum idam olunurken bedbaht zâlimlere demiş: "Ben îdam olmuyo-

---

[1] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

[2] "Gökleri ve yeri yaratan…" (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3)

Kudsî: Kutsal
Ayn-ı hakikat: Hakikatın tâ kendisi
Müteellim: Acı ve elem duyan
Mütelezziz: Lezzet alan
Zîhayat: Canlı
Nihayetsiz fakr: Sonsuz ihtiyaç
Hadsiz zahirî ve bâtınî ihtiyaçlar: İnsanın iç ve dış dünyasına ait sınırsız ihtiyaçlar
Zeval ve firak: Bitip yok olma ve ayrılık
Mütemadiyen: Sürekli olarak
Ubudiyet: Kulluk
Padişah-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Padişah; Cenab-ı Hak
İntisab etmek: Bir yere bağlanmak
Nokta-yi istinad: Dayanak noktası. ***Hacat***: İhtiyaçlar
Medar: Vesile, sebep
Nokta-yi istimdad: Yardım istenecek yer, nokta
Kadîr: Her şeye gücü yeten (Allah c.c.)
Rahîm: Merhameti ve ihsanı sonsuz Hz.Allah
Terhis tezkeresi: Askerliğin tamamlandığını gösteren izin belgesi
Minnettar: Gördüğü iyiliğe teşekkür eden, iyilik bilir
Müteşekkirane: Teşekkür ederek
Kıyas etmek: Karşılaştırmak
Musibetzede mahpus: Felâkete uğramış mahkûm
Bedbaht: Mutsuz
Mazlum: Zulme, haksızlığa uğramış

rum, belki terhis ile saadete gidiyorum. Fakat, ben de sizi îdam-ı ebedî ile mahkûm gördüğümden sizden tam intikamımı alıyorum." لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ[1] diyerek sürûr ile teslim-i ruh eder.

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[2]

* * *

[1] "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

[2] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

İ'dam-ı ebedî: Ebedî olarak yok etme. ***Sürur***: Sevinç
Teslim-i ruh etmek: Ruhu teslim etmek, ölmek

Hüve Nüktesi

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1]

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا[2]

Çok Aziz ve Sıddık Kardeşlerim;

Kardeşlerim.. لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ[3] ve قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ[4] deki هُوَ lâfzında, yalnız maddî cihette bir seyahat-ı hayâliye-i fikriyede hava sahifesinin mütâlâasıyla ani bir sûrette görünen bir zarif nükte-i tevhidde, meslek-i îmâniyenin hadsiz derece kolay ve vücûb derecesinde sühûletli bulunmasını; ve şirk ve dalâletin mesleğinde hadsiz derecede müşkilâtlı, mümteni binler muhâl bulunduğunu müşâhede ettim. Gayet kısa bir işaretle, o geniş ve uzun nükteyi beyan edeceğim.

Evet; nasıl ki bir avuç toprak, yüzer çiçeklere nöbetle saksılık eden kabında, eğer tabiata, esbâba havale edilse, lâzım gelir ki; ya o kabda küçük mikyasta yüzer, belki çiçekler adedince mânevî makineler, fabrikalar bulunsun veyahut o parçacık topraktaki her bir zerre, bütün o ayrı ayrı çiçekleri, muhtelif hâsiyetleriyle ve hayatdâr cihâzâtiyle yapmalarını bilsin. Âdeta bir ilâh gibi hadsiz ilmi ve nihayetsiz iktidarı bulunsun.

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

[2] Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

[3] "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; En'âm sûresi, 6/102, 106; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/31, 129; Hûd sûresi, 11/14; Ra'd sûresi, 13/30; Tâhâ sûresi, 20/8, 98; Mü'minûn sûresi, 23/116; Neml sûresi, 27/26; Kasas sûresi, 28/70, 88; Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/6; Mü'min sûresi, 40/3, 62, 65; Duhân sûresi, 44/8; Haşir sûresi, 59/22, 23; Teğâbün sûresi, 64/13; Müzzemmil sûresi, 73/9)

[4] "De ki: O, Allah'dır, Tektir." (İhlâs sûresi, 112/1)

Hüve: Arapça'da "O" manasına işaret zamiri; Allah (c.c.)
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli ve ince mana
Seyahat-ı hayaliye-i fikriye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latîfeleriyle mana âleminde varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gerçekleştirdiği seyahat
Maddî cihet: Maddeyle ilgili, maddeye bakan yön
Sıddık: Özü sözü doğru insan
Mütalaa: İnceleme, dikkatli okuma
Nükte-i tevhid: Allah'ın (c.c.) birliğini gösteren ince mana
Meslek-i imaniye: İman yolu
Vücub: Gereklilik. Kesinlik
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. ***Sühulet***: Kolaylık
Şirk: Allah'a ortak koşma
Müşkilat: Güçlükler, zorluklar
Mümteni: İmkânsız
Muhal: İmkânsız. ***Mikyas***: Ölçü
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Mânevî makine: Maddî olmayan, düşünce ve hayalde olan makine
Muhtelif: Çeşitli, farklı
Hasiyet: Özellik. ***Hayattar***: Canlı
Cihazat: Organlar, donanımlar

Aynen öyle de: Emir ve irâdenin bir arşı olan havanın, rüzgârın her bir parçası ve bir nefes ve tırnak kadar olan هُوَ lafzındaki havada, küçücük mikyasta bütün dünyada mevcut telefonların, telgrafların, radyoların ve hadsiz ve muhtelif konuşmaların merkezleri, santralları, âhize ve nâkileleri bulunsun ve o hadsiz işleri beraber ve bir anda yapabilsin. Veyahut o هُوَ 'daki havanın, belki unsur-i havanın her bir parçasının her bir zerresi, bütün telefoncular ve ayrı ayrı umum telgrafçılar ve radyo ile konuşanlar kadar mânevî şahsiyetleri ve kabiliyetleri bulunsun ve onların umum dillerini bilsin ve aynı zamanda başka zerrelere de bildirsin, neşretsin. Çünkü, bilfiil o vaziyet kısmen görünüyor ve havanın bütün eczasında o kabiliyet var. İşte ehl-i küfrün ve tabiiyyûn ve maddiyyûnların mesleklerinde değil bir muhâl, belki zerreler adedince muhâller ve imtinâlar ve müşkilâtlar âşikâre görünüyor.

Eğer Sâni-i Zülcelâl'e verilse, hava bütün zerrâtiyle onun emirber neferi olur. Bir tek zerrenin, muntazam bir tek vazifesi kadar kolayca hadsiz küllî vazifelerini Hâlık'ının izniyle ve kuvvetiyle ve Hâlık'a intisap ve istinad ile ve Sâni'inin cilve-i kudreti ile bir anda, şimşek sür'atinde ve هُوَ telâffuzu ve havanın temevvücü sühûletinde yapılır. Yâni, kalem-i kudretin hadsiz ve hârika ve muntazam yazılarına bir sahife olur. Ve zerreleri o kalemin uçları ve zerrelerin vazifeleri dahi, kalem-i kaderin noktaları bulunur. Bir tek zerrenin hareketi derecesinde kolay çalışır.

İşte ben لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ 'deki hareket-i fikriye ile seyahatimde, hava âlemini temâşâ ve o unsurun sahifesini mütâlâa ederken, bu mücmel hakikati tam vâzıh ve mufassal aynelyakîn müşâhede ettim ve هُوَ lâfzında, havasında böyle parlak bir bürhân ve bir lem'a-yi vâhidiyet bulunduğu gibi, mânâsında ve işaretinde gayet nûrânî bir cilve-i ehadiyet ve çok

---

Âhize: Alıcı alet
Nâkile: Verici, nakledici alet
Unsur-i hava: Havayı oluşturan madde parçacığı, element
Mânevî şahsiyet: Hükmî şahsiyet
Neşretmek: Yaymak
Ecza: Cüzler, parçalar
Ehl-i küfr: Kâfirler
Tabiiyyun: Her şeyin doğanın eseri olduğunu iddia edenler
Maddiyyun: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler. ***Bilfiil***: Gerçekte
İmtina: İmkânsızlık
Aşikâre: Apaçık
Sâni'-i Zülcelâl: Her şeyi en güzel şekilde var eden Yüce Yaradan
Zerrat: Atomlar. ***Hâlık***: Yaradan
Emirber nefer: Emir eri
Küllî vazife: Genel, kapsamlı vazife
İntisab: Bir yere bağlanma, emir ve iradesi altına girme
İstinad: Dayanma, güvenme
Sâni: Her şeyi en güzel ve sanatlı bir şekilde yaratan Allah (c.c.)
Cilve-i kudret: Allah (c.c.) kudretinin tecellisi, eseri
Temevvüc: Dalgalanma
Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Kalem-i kader: Kader kalemi
Hareket-i fikriye: Geniş, derin, sistemli, zincirleme düşünce, tefekkür
Mücmel: Kısa, özet
Temaşa: Bakıp seyretme
Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi olmak. ***Vâzıh***: Açık, berrak
Lem'a-yı vâhidiyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliğinin parıltısı. ***Mufassal***: Ayrıntılı, geniş
Cilve-i ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde görünen birliğinin tecellisi

kuvvetli bir hüccet-i tevhid ve هُوَ zamirinin mutlak ve müphem işareti, hangi zâta bakıyor?" işaretine bir karîne-i taayyün o hüccette bulunması içindir ki, hem Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, hem ehl-i zikir; makam-ı tevhidde bu kudsî kelimeyi çok tekrar ederler diye ilmelyakîn ile bildim.

Evet, meselâ: Bir nokta beyaz kâğıtta, iki-üç nokta konulsa karıştığı ve bir adam, muhtelif çok vazifeleri beraber yapmasıyla şaşıracağı ve bir küçük zîhayata, çok yükler yüklenmesiyle altında ezildiği ve bir lisan ve bir kulak, aynı anda müteaddit kelimelerin beraber çıkması ve girmesi intizamını bozup karışacağı hâlde, aynelyakîn gördüm ki: هُوَ anahtarı ile ve pusulasıyla fikren seyahat ettiğim hava unsurunda her bir parçası, hattâ her bir zerresi içine muhtelif binler noktalar, harfler, kelimeler konulduğu veya konulabileceği hâlde, karışmadığını ve intizamını bozmadığını...

Hem ayrı ayrı pek çok vazifeler yaptığı hâlde, hiç şaşırmadan yapıldığını ve o parçaya ve zerreye, pek çok ağır yükler yüklendiği hâlde, hiç zaaf göstermeyerek, geri kalmıyarak intizam ile taşıdığını..

Hem binler ayrı ayrı kelime, ayrı ayrı tarzda, mânâda o küçücük kulak ve lisanlara kemâl-i intizamla gelip, çıkıp, hiç karışmayarak, bozulmayarak o küçücük kulaklara girip, o gayet incecik lisanlardan çıktığı ve o her zerre ve her parçacık, bu acîb vazifeleri görmekle beraber kemâl-i serbestiyet ile cezbedarâne hâl dili ile ve mezkûr hakikatin şehâdeti ve lisaniyle لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ deyip gezer ve fırtınaların ve şimşek ve berk ve gök gürültüsü gibi havayı çarpıştırıcı dalgalar içerisinde, intizamını ve vazifelerini hiç bozmuyor ve şaşırmıyor. Ve bir iş diğer bir işe mâni olmuyor... Ben aynelyakîn müşâhede ettim.

Demek, ya her bir zerre ve her bir parça havada nihayetsiz bir hikmet ve nihayetsiz bir ilmi, irâdesi ve nihayetsiz bir kuvveti, kudreti ve bütün zerrâta hâkim-i mutlak bir hâssaları bulunmak lâzımdır ki,

---

Hüccet-i tevhid: Allah'ın (c.c.) birliğinin delili
Mutlak: Sınırsız, şart ve kayıt altında olmayan
Mübhem: Belirsiz, örtülü
Karine-i taayyün: Belirtme işareti. (Yani "O" zamirinin Allah'a işaret etmesi.)
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Beyanı, anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerim
Ehl-i zikir: Zikredenler
Makam-ı tevhid: Tevhid makamı. Kalpte Allah'ın birliğinin hissedildiği hal
Kudsî kelime: Kutsal, mukaddes kelime
İlmelyakîn: Bir şeyi görüp tatmaksızın kesin şekilde bilmek
Zîhayat: Canlı
Kemal-i intizam: Mükemmel düzen
Müteaddid: Ayrı ayrı, birkaç
Kemal-i serbestiyet: Tam bir serbestlik
Cezbedarane: Hayret ve sevinçle kendinden geçercesine
Mezkûr: Bahsi geçen, anlatılan
Berk: Şimşek
Zerrat: Atomlar
Hâkim-i mutlak: Her şeye hükmeden
Hâssa: Özellik

bu işlere medar olabilsin. Bu ise, zerreler adedince muhâl ve bâtıldır. Hiçbir şeytan dahi bunu hatıra getiremez.

Öyle ise, bu sahife-i havanın hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn derecesinde bedâhetle Zât-ı Zülcelâl'in hadsiz gayr-i mütenâhî ilmi ve hikmetle çalıştırdığı kalem-i kudret ve kaderin mütebeddil sahifesi ve bir levh-i mahfuzun âlem-i tağayyürde ve mütebeddil şuûnâtında bir levh-i mahv, isbat nâmında yazar-bozar tahtası hükmündedir.

İşte hava unsurunun yalnız nakl-i asvât vazifesinde mezkûr cilve-i vahdâniyet'i ve mezkûr acâibi gösterdiği ve dalâletin hadsiz muhâliyetini izhar ettiği gibi; unsur-i havâînin, sâir ehemmiyetli vazifelerinden biri de elektrik, câzibe, dâfia, ziyâ gibi sâir letâifin naklinde şaşırmadan muntazaman, asvât naklindeki vazifeyi gördüğü aynı zamanda bu vazifeleri dahi gördüğü; aynı zamanında bütün nebâtât ve hayvanâta teneffüs ve telkih gibi hayata lüzumu bulunan levâzımâtı kemâl-i intizam ile yetiştiriyor. Emir ve irâde-i ilâhiye'nin bir arşı olduğunu kat'î bir sûrette isbat ediyor ve serseri tesadüf ve kör kuvvet ve sağır tabiat ve karışık, hedefsiz esbâb ve âciz, câmid, cahil maddeler bu sahife-i havâiyenin kitâbetine ve vazifelerine karışması hiçbir cihetle ihtimâl ve imkânı bulunmadığını aynelyakîn derecesinde isbat ettiğini kat'î kanaat getirdim. Ve her bir zerre ve her bir parça lisân-ı hâl ile قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ve لَاۤ إِلٰهَ إِلَّاهُوَ dediklerini bildim ve bu هُوَ anahtarı ile havanın maddî cihetindeki bu acâibi gördüğüm gibi, hava unsuru da bir هُوَ olarak âlem-i misâl ve âlem-i mânâya bir anahtar oldu.

(Mütebakisi şimdilik yazdırılmadı. Umuma binler selâm.)

* * *

Medar: Sebep, vesile
Bâtıl: Yalan, çürük, esassız
Sahife-i hava: Hava sahifesi
Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek
Bedahetle: Çok açık bir şekilde
Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c)
Gayr-ı mütenahî: Sonsuz, sonu olmayan. ***Mütebeddil***: Değişen
Kalem-i kudret ve kader: Kudret ve kader kalemi
Levh-i mahfuz: Her şeyin yazılı olduğu kader kitabı
Âlem-i tegayyür: Değişip duran âlem
Şuunat: İşler, ilâhî tecelliler, icraatler. ***Hayvanat***: Hayvanlar
Levh-i mahv-isbat: Silinip yazılan, üzerinde değişiklik yapılan levha
Nakl-i asvat: Seslerin nakli
Cilve-i vahdaniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliğinin tecellisi
Acaib: Olağanüstü şeyler
İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. ***Muhaliyet***: İmkânsızlık
Unsur-i havaî: Havayı oluşturan madde parçacığı, element
Cazibe: Çekim kuvveti
Dafia: İtme kuvveti. ***Ziya***: Işık
Sair letaif: Gözle görülmeyen başka kuvveler
Muntazaman: Düzenli bir şekilde
Asvat: Sesler. ***Nebatat***: Bitkiler
Levazımat: Gerekli, lüzumlu olan şeyler. ***Teneffüs***: Soluk alma
Emir ve İrade-i İlâhiye: Allah'ın emir ve iradesi. ***Arş***: Taht
Kat'î bir surette: Kesin bir şekilde
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Âciz: Gücü-kudreti olmayan
Camid: Donuk, cansız
Sahife-i havaiye: Hava sayfası
Aynelyakîn: Görerek bilgi sahibi olmak. ***Kitabet***: Yazı yazma işi
Kat'î kanaat: Kesin görüş
Lisan-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam. ***Telkîh***: Aşılama
Maddî cihet: Maddeye bakan yön
Âlem-i misal: Rüya âlemi gibi gayb âlemi ile görülen âlem arasındaki âlem
Âlem-i mana: Mana âlemi, misal ve ruhanîler âlemi
Mütebâki: Geriye kalan

On Dördüncü Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ [1]

(Kur'ân-ı Hakîm'in ve Kur'ân'ın müfessir-i hakîkisi olan hadîs'in bir kısım yüksek ve ulvî hakâikına çıkmak için teslim ve inkıyâdı noksan olan kalblere yardım edecek basamaklar hükmünde o hakikatlerin bir kısım nazîrelerine işaret edeceğiz ve hâtimesinde bir ders-i ibret ve bir sırr-ı inâyet beyân edilecek. O hakikatlardan haşir ve kıyâmet'in nazîreleri, Onuncu Söz'de, bilhassa Dokuzuncu Hakikat'ında zikredildiği için tekrara lüzum yoktur. Yalnız sâir hakikatlardan nümûne olarak "Beş Mesele" zikrederiz.)

Birincisi

Meselâ: خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ [2] *"Altı günde gökleri ve yerleri yarattı."* demek olan; hem, belki bin ve elli bin sene gibi uzun zamandan ibaret olan eyyâm-ı Kur'âniye ile insan dünyası ve hayvan âlemi altı günde yaşayacağına işaret eden hakikat-i ulviyesine kanaat getirmek için, birer gün hükmünde olan her bir asırda, her bir senede, her bir günde Fâtır-ı

[1] "Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kitaptır ki âyetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Hakîm ve Habîr tarafından gönderilmiştir." (Hûd sûresi, 11/1)

[2] "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

Müfessir-i hakikî: Gerçek müfessir, açıklayıcı
Ulvî hakaik: Yüce, yüksek hakikatler
İnkıyad: Boyun eğme, itaat
Nazire: Benzer
Hâtime: Sonuç
Ders-i ibret: İbret dersi
Sırr-ı inayet: Cenab-ı Hakk'ın bir lütfundaki sırlı (gizemli) taraf
Beyan etmek: Açıklamak
Hakikat-i ulviye: Yüce hakikat
Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları
Eyyam-ı Kur'âniye: Kur'ân'da farklı bağlamlarda geçen gün çeşitleri

Zülcelâl'in halkettiği seyyâl âlemleri, seyyâr kâinatları, geçici dünyaları, nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Evet, güya, insanlar gibi dünyalar dahi, birer misafirdir. Her mevsimde Zât-ı Zülcelâl'in emriyle âlem dolar, boşanır.

İkincisi

Meselâ:

وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[1] وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِيٓ إِمَامٍ مُبِينٍ[2]

لاَ يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلاَ فِي الْأَرْضِ وَلآَ أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلآَ أَكْبَرُ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[3]

gibi âyetlerin ifade ettikleri ki: "*Bütün eşya, bütün ahvâliyle, vücûda gelmeden ve geldikten sonra ve gittikten sonra yazılıdır ve yazılır ve yazılıyor.*" demek olan hakikat-i âliyesine kanaat getirmek için nakkâş-ı Zülcelâl, rûy-i zeminin sahifesinde, her mevsimde, bâhusus baharda değiştirdiği nihayetsiz muntazam mahlûkatın fihriste-i vücutlarını, tarihçe-i hayatlarını, desâtir-i hareketlerini; çekirdeklerinde, tohumlarında, köklerinde mânevî bir sûrette derc ve muhafaza ettiğini ve zevâlden sonra semerelerinde aynen kalem-i kaderiyle, mânevî bir tarzda basit tohumcuklarında yazdığını, hattâ her geçici baharda, yaş-kuru ne varsa, mahdut zerrecikler ve kemikler hükmünde olan tohumlarda, ölmüş odunlarda, kemâl-i intizam ile muhafaza ettiğini nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Güya her bir bahar, bir tek çiçek gibi, gayet muntazam ve mevzûn olarak, zeminin yüzüne bir Cemîl ve Celîl'in eliyle ta-

---

[1] "Hasılı yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

[2] "Velhâsıl her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz." (Yâsîn sûresi, 36/12)

[3] "O (gaybları bilen) öyle bir zattır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitapta (Levh-i Mahfûzda) bulunmasın." (Sebe sûresi, 34/3)

Fâtır-ı Zülcelâl: Yüce Yaradan
Halk etmek: Yaratmak
Seyyal: Akıcı
Seyyar: Dolaşan, gezici
Nazar-ı şuhud: Şahitlerin bakışı
Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c)
Ahval: Hâller, durumlar
Vücuda gelme: Varlığa erme
Hakikat-i âliye: Yüce, yüksek hakikat
Rûy-i zemin: Yeryüzü
Nakkaş-ı Zülcelâl: En güzel, en sanatlı şekilde var eden, işleyen Yüce Yaratıcı
Bahusus: Bilhassa, özellikle
Muntazam: Düzenli
Mahlukatın fihriste-i vücudları: Mahlukların maddî varlıklarının fihristi, listesi
Tarihçe-i hayat: Kısa hayat hikâyesi
Desatir-i hareket: Hareket prensipleri
Mânevî sûret: Manaya, ruha ait görünüm
Derc etmek: Yerleştirmek, içine koymak
Zeval: Yok olma. ***Semere***: Meyve
Kalem-i kader: Kader kalemi
Mahdud: Sınırlı
Kemal-i intizam: Mükemmel düzen
Nazar-ı şuhud: Şahitlerin bakışı
Mevzun: Ölçülü, ahenkli
Cemil: Güzel. ***Celil***: Ulu, Yüce

kılıp koparılıyor; konup kaldırılıyor. Hakikat böyle iken, beşerin en acîb bir dalâleti budur ki; kader kaleminin sahifesi olan levh-i mahfuz'un, yalnız bir cilve-i aksi olarak, fihriste-i san'at-ı rabbâniye olup, ehl-i gafletin lisânında tabiat denilen bu kitâbet-i fıtriyeyi, bu nakş-ı san'atı, bu münfail misdar-ı hikmeti, tabiat-ı müessire diyerek masdar ve fâil telâkki etmesidir.

[1] أَيْنَ الثَّرٰى مِنَ الثُّرَيَّا Hakikat nerede? Ehl-i gafletin telâkkileri nerede?

Üçüncüsü

Meselâ; hamele-i arş ve yer ve göklerin melâike-i müekkelleri ve sâir bir kısım melekler hakkında Muhbir-i Sâdık'ın tasvir ettiği, meselâ: kırk binler başlı, her başında kırk binler lisan ve her lisanda kırk binler tarzda tesbihât ettiklerini[2] ve intizam ve külliyet ve vüs'at-i ubûdiyetlerini ifâde eden hakikate çıkmak için, şuna dikkat et ki, Zât-ı Zülcelâl:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ [3]

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ [4]

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ [5]

gibi âyetlerle tasrih ediyor ki: Mevcûdâtın en büyüğü ve küllîsi dahi, kendi

---

[1] "Yer nerde, Süreyyâ nerde?"

[2] Bkz.: et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 15/156; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3/62; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 8/402; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/82. Hamele-i arş meleklerinin tesbihleriyle ilgili ayrıca bkz.: Müslim, *selâm* 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; Müsned 1/218.

[3] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

[4] "Biz (sabah akşam) kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

[5] "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

Acib: Tuhaf, anlaşılmaz, hayret verici
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak
Levh-i Mahfuz: Her şeyin yazılı olduğu kader kitabı
Cilve-i akis: Yansıma
Fihriste-i san'at-ı Rabbaniye: Allah'ın (c.c.) sanatlı şekilde yarattığı varlıkların fihristesi, listesi
Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler
Kitabet-i fıtriye: Yaratılışa ait yazı, Allah'ın yarattığı kitap
Nakş-ı san'at: Sanat nakşı, örgüsü
Münfail: Dış tesirle meydana gelen, tesirde kalan, üzerinde fiil icrâ edilen
Mistar-ı hikmet: Hikmet cetveli
Tabiat-ı müessire: İstediğini yapan bir yaratıcı, tesirli tabiat
Masdar: Kaynak
Fâil: İşi yapan
Telâkki etme: Kabul etme
Hamele-i arş: Allah'ın (c.c.) arşını taşıyan melekler
Melaike-i müekkel: Bir işle görevlendirilen melekler
Muhbir-i Sadık: Doğru söyleyen haberci.
İntizam: Düzen
Tasvir etme: Bir şeyi söz veya yazı ile canlı bir tarzda anlatma
Tesbihat: Allah'ın noksanlıklardan uzak olduğunu ilân etmeler
Külliyet: Genellik, kapsamlı olma
Vüs'at-i ubudiyet: Geniş çerçevede yapılan kulluk
Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c.)
Tasrih etmek: Açıklığa kavuşturmak
Mevcudat: Varlıklar
Küllî: Genel, kapsamlı

külliyetine göre ve azametine münâsip bir tarzda tesbihât ettiğini gösteriyor ve öyle de görünüyor. Evet bir bahr-i müsebbih olan şu semâvâtın kelimât-ı tesbihiyesi; güneşler, aylar, yıldızlar olduğu gibi, bir tayr-ı müsebbih ve hâmid olan şu zeminin dahi elfâz-ı tahmîdiyesi; hayvanlar, nebatlar ve ağaçlardır. Demek her bir ağacın, her bir yıldızın cüz'î birer tesbihâtı olduğu gibi, zeminin de ve zeminin her bir kıtasının da ve her bir dağ ve derenin de ve ber ve bahrinin de ve göklerin her bir feleğinin de ve her bir burcunun da birer tesbih-i küllîsi vardır. Şu binler başları olan zeminin, her başında yüz binler lisanlar bulunan ve her lisanda yüz bin tarzda tesbihât çiçeklerini, tahmidât meyvelerini, âlem-i misâlde tercümanlık edip gösterecek ve âlem-i ervâhda temsil edip ilân edecek, ona göre elbette bir melek-i müekkeli vardır.

Evet, müteaddit eşya bir cemaat şekline girse, bir şahs-ı mânevîsi olacaktır. Eğer o cemiyet, imtizaç edip ittihad şeklini alsa, onu temsil edecek bir şahs-ı mânevîsi, bir nevi rûh-i mânevîsi ve vazife-i tesbîhiyesini görecek bir melek-i müekkeli olacaktır, işte bak, misâl olarak bu Barla ağzının, şu dağ lisânının bir muazzam kelimesi olan bu odamızın önündeki çınar ağacına bak, gör: Ağacın, şu üç başının her başında kaç yüz dal dilleri var ve her dilde, bak; kaç yüz, mevzûn ve muntazam meyve kelimeleri var ve her meyvede, dikkat et; kaç yüz kanatlı mevzûn tohumcuk harfleri, emr-i كُنْ فَيَكُونُ[1]'e mâlik Sâni-i Zülcelâl'ine ne kadar beliğ bir medih ve fasîh bir tesbih ettiğini işittiğin, gördüğün gibi; ona müekkel melek dahi, ona göre âlem-i mânâda müteaddit diller ile tesbihâtını temsil ediyor ve hikmeten öyle olmak gerektir.

[1] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Azamet: Büyüklük, yücelik
Bahr-ı müsebbih: Allah'ı (c.c.) tesbih eden deniz; gökler
Semavat: Gökler
Kelimat-ı tesbihiye: Tesbih kelimeleri
Tayr-ı müsebbih: Allah'ı (c.c.) tesbih eden kuş
Hâmid: Cenab-ı Hakk'a hamd ve övgüde bulunan
Elfaz-ı tahmidiye: Allah'a (c.c.) hamd, sena ve övgü ifade eden lafızlar.
Nebat: Bitki
Cüz'î: Bir bütüne ait parça, kısım
Felek: Yörünge çevresinde dönen küre
Berr ve bahr: Kara ve deniz
Burc: Güneş sisteminde yer alan on iki takım yıldızın her biri
Tesbih-i küllî: Kapsamlı tesbih
Tahmidat: Cenâb-ı Hakk'a yapılan hamdler, övgüler
Âlem-i misal: Rüya âlemi gibi gayb âlemi ile görülen âlem arasındaki, mânânın şekilllendiği âlem
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi
Müteaddid: Çok sayıda
Şahs-ı manevî: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik
Cem'iyet: Topluluk
İmtizaç etmek: Birleşmek, kaynaşmak
İttihad: Birleşmiş, birlik olma
Ruh-i manevî: Mânevî ruh
Vazife-i tesbihiye: Allah'ı (c.c.) tesbihle ilgili vazife
Melek-i müekkel: Bir işle görevlendirilmiş melek
Mevzun: Ölçülü, ahenkli
Muntazam: Düzenli
Emr-i kün-feyekün: "Ol" manasında Cenab-ı Hakk'ın mahlukları yaratırken buyurduğu emir
Sâni'-i Zülcelâl: Her şeyi en güzel şekilde var eden Yüce Yaradan
Beliğ: Özlü, düzgün ve etkili ifade
Medih: Övme, methetme
Fasih: Açık ve güzel
Âlem-i mana: Mana âlemi
Hikmeten: Hikmet açısından

Dördüncüsü

Meselâ:

إِنَّمَٓا أَمْرُهُٓ إِذَٓا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ [1]

وَمَٓا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ [2] وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ [3]

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ [4]

gibi âyetlerin ifâde ettikleri hakikat-i ulviyesine ki, Kâdir-i mutlak, o derece sühûlet ve sür'atle ve muâlecesiz ve mübâşeretsiz eşyayı halkeder ki, yalnız sırf bir emir ile îcad eder gibi görünüyor, fehmediliyor. Hem o Sâni-i Kadîr, nihayet derecede masnûâta karîb olduğu hâlde, masnûât nihayet derecede ondan baîddir. Hem nihayetsiz kibriyâsiyle beraber, gayet cüz'î ve hakîr umûru dahi, ehemmiyetle tanzim ve hüsn-i san'attan hariç bırakmıyor. İşte bu hakikat-i Kur'âniye'nin vücûduna, mevcudatta meşhûd sühûlet-i mutlaka içinde intizâm-ı ekmel şehâdet ettiği gibi, gelecek temsil dahi, onun sırr-ı hikmetini gösterir.

Meselâ: [5] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى Sâni'-i Zülcelâl'in Esmâ-yi Hüsnâ'sından Nur isminin bir kesif âyinesi hükmünde olan güneşin emr-i rabbânî ve teshir-i ilâhî ile mazhar olduğu vazifeler, şu hakikati fehme takrib eder. Şöyle ki:

---

[1] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/82)

[2] "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

[3] "Biz insana şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

[4] "Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

[5] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Hakikat-i ulviye: Yüce, yüksek hakikat
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, kudret sahibi
Sühulet: Kolaylık
Mualece: Doğrudan doğruya, direkt temasla iş yapma
Mübaşeret: Doğrudan doğruya dokunarak iş yapma
Halk etme: Yaratma
İcad: Varetmek, yaratmak
Fehm etmek: Anlamak
Sâni'-i Kadîr: Güzel ve mükemmel şekilde var eden Yüce Yaratıcı
Masnuat: Yüce Yaratıcı'nın en güzel, en sanatlı şekilde yarattığı şeyler
Karib: Yakın. ***Baid***: Uzak
Kibriya: Büyüklük, ululuk
Cüz'î: Küçük, ehemmiyetsiz
Hakir: Kıymetsiz. ***Umûr***: İşler
Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği
Hakikat-i Kur'âniye: Kur'ân'ın bildirdiği hakikat
Sühulet-i mutlak: Büyük bir kolaylık. ***Mevcudat***: Varlıklar
İntizam-ı ekmel: En mükemmel düzen. ***Meşhud***: Gözle görülen
Temsil: Benzetme, misal verme
Sırr-ı hikmet: Hikmet sırrı
Sâni'-i Zülcelâl: Güzel şekilde var eden Yüce Yaradan
Esma-yi hüsna: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları
Kesif âyine: Maddî, yoğun ayna
Emr-i Rabbanî: Her şeyi idare eden, terbiye eden Yüce Rabbimizin emri
Teshir-i İlahî: İlâhî iradenin boyun eğdirmesi. ***Fehm***: Anlama
Takrib etmek: Yaklaştırmak

Güneş ulviyetiyle beraber bütün şeffaf ve parlak şeylere nihayet derecede yakın, belki onların zatlarından onlara daha yakın olduğu, cilvesiyle ve timsâliyle ve tasarrufa benzer çok cihetlerle onları müteessir ettiği hâlde, o şeffaf şeyler ise, binler sene ondan uzaktırlar. Onu hiçbir vecihle müteessir edemezler; kurbiyet dâvâ edemezler.

Hem o Güneş, her şeffaf bir zerreye, hattâ ziyâsı nereye girmiş ise, orada hâzır ve nâzır gibi olduğu o zerrenin kabiliyet ve rengine göre Güneş'in aksi ve bir nevi timsâli görünmesiyle anlaşılır.

Hem Güneş'in azamet-i nûraniyeti derecesinde ihâtası, nüfuzu ziyâdeleşir. Nûrâniyet azametindendir ki, en küçük ufak şeyler, ondan gizlenip kaçamazlar. Demek azamet-i kibriyâsı, cüz'î ve ufak şeyleri, nûraniyet sırriyle hârice atmak değil; bilâkis daire-i ihâtasına alıyor. Hem Güneş'i, mazhar olduğu cilvelerde ve vazifelerde farz-ı muhâl olarak fâil-i muhtar farz etsek, o derece sühûlet ve sür'at ve vüs'at içinde, zerreden, katreden, deniz yüzünden seyyârâta kadar izn-i ilâhî ile öyle işliyor ki, şu tasarrufât-ı azîmeyi yalnız bir mahz-ı emir ile yapar, tahayyül edilebilir. Zerre ile seyyâre, emrine karşı müsavidirler. Deniz yüzüne verdiği feyzi, zerreye de kabiliyetine göre kemâl-i intizam ile verir.

İşte, semâ denizinin yüzünde ziyâdâr bir kabarcık ve Kadîr-i mutlak'ın "Nur" isminin cilvesine kesif bir âyinecik olan şu Güneş'in, bilmüşâhede şu hakikatin üç esâsının nümûnelerine mazhar olduğunu görüyoruz. Elbette Güneş'in nur ve harareti, ilim ve kudretine nisbeten toprak gibi kesif hükmünde; "Nûru'n-nûr, Münevviru'n-nûr, Mukaddiru'n-nûr" olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye, ilim ve kudretiyle nihayetsiz yakın ve hâzır ve nâzır; ve eşya, O'ndan gayet uzak olduğuna; hem o derece külfetsiz, muâlecesiz, sühûletle işleri yapar ki; yalnız mahz-ı emrin sür'at ve sühûletiyle îcad eder gibi anlaşıl-

---

Ulviyet: Yücelik
Cilve: Tecelli, görünme
Timsal: Suret, görüntü
Cihet: Yön, taraf
Müteessir: Tesir altında kalmış
Kurbiyet: Yakınlık. ***Ziya***: Işık
Nâzır: Nazar eden, bakan
Azamet-i nuraniyet: Her tarafa yayılan parlaklık
İhata: İçine alma, kapsama
Nuraniyet: Parlaklık
Azamet-i kibriya: Büyüklük, ululuk
Daire-i ihata: Kuşatıcı, kapsayıcı daire. ***Cüz'î***: Küçük
Fâil-i muhtar: İstediğini yapan
Farz-ı muhal: Olması imkânsız olup, var gibi kabul edilen
Farz etmek: Varsaymak
Vüs'at: Genişlik, enginlik
Katre: Damla
Seyyarat: Gezegenler
İzn-i İlahî: Allah'ın (c.c.) izni
Tasarrufat-ı azîme: Büyük icraatler
Mahz-ı emir: Sadece ve yalnız emir
Tahayyül etmek: Hayal etmek
Müsavi: Eşit. ***Sema***: Gökyüzü
Kemal-i intizam: Mükemmel düzen
Ziyadar: Parlak, ışıklı
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten
Nur: Varlığı nurlandıran, her çeşit nurun yaratıcısı olan Allah'ın (c.c.) isimlerinden biri
Âyinecik: Aynacık
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Nisbeten: Nisbetle, göre
Kesif: Yoğun
Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c)
Külfetsiz: Zahmetsiz
Mualece: Doğrudan doğruya, direkt temasla iş yapma

dığına; hem hiçbir şey, cüz'î-küllî, küçük-büyük; daire-i kudretinden hârice çıkmadığına ve kibriyâsı ihâta ettiğine şuhûd derecesinde bir yakîn-i îmânı ile îmân ederiz ve îmân etmek gerektir.

Beşincisi

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ

بِيَمِينِهِ[1] 'den tut,

tâ وَاعْلَمُٓوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ[2] 'ye kadar..

hem اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ[3] 'den tut,

tâ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ[4] 'e kadar..

hem خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ[5] 'dan tut,

tâ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ[6] 'e kadar..

hem مَا شَٓاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ[7] 'den tut,

tâ وَمَا تَشَٓاؤُنَ إِلَّٓا أَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ[8] 'ya kadar..

hudûd-i azamet-i rubûbiyet'i ve kibriyâ-yi ulûhiyyet'i tutmuş olan Ezel, Ebed

---

[1] "Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkiyle takdir edemediler, O'na lâyık ta'zimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

[2] "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

[3] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir." (Zümer sûresi, 39/62)

[4] "(Bilmiyorlar mı ki Allah) onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?" (Bakara sûresi, 2/77; Hûd sûresi, 11/5; Nahl sûresi, 16/23)

[5] "Gökleri ve yeri yaratan..." (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3)

[6] "Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan Yüce Allah'tır." (Sâffât sûresi, 37/96)

[7] "Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! O'ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur." (Kehf sûresi, 18/39)

[8] "Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz." (Dehr sûresi, 76/30)

Şuhud derecesinde: Gözle görülür derecede
Yakîn-i imanî: Kesin, tereddütsüz iman
Daire-i kudret: Kudret dairesi
Hudud-i azamet-i rububiyet: Allah'ın (c.c.) büyüklüğünün ulaştığı yerler
Kibriya-yi uluhiyet: Allah'ın (c.c.) büyüklüğü
Ezel ve Ebed Sultanı: Başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.)

Sultan'ı, şu âciz ve nihayetsiz zaif ve nihayetsiz fakir ve nihayetsiz muhtaç ve yalnız cüz'î bir ihtiyar ile, îcada kabiliyeti olmayan zaif bir kisb ile mücehhez benî-Âdem'e karşı şedid şikâyât-ı Kur'âniye'si ve azîm tehdidâtı ve müdhiş vaîdleri ne hikmete binâendir ve ne vecihle tevfik edilir; ne sûretle münâsip düşer? demek olan derin ve yüksek hakikate kanaat getirmek için şu gelecek iki temsile bak:

•*Birinci Temsil*: Meselâ; şâhâne bir bağ var ki, nihayetsiz meyvedâr ve çiçekdâr masnû'lar içinde bulunuyorlar. Ona nezaret etmek için pek çok hademeler tâyin edilmiş. Bir hizmetkârın vazifesi dahi, yalnız o bağa yayılacak ve içilecek suyun mecrâsındaki deliğin kapağını açmaktır. Ve şu hizmetkâr ise, tenbellik etti, deliğin kapağını açmadı. O bağın tekemmülüne halel geldi veyahut kurudu. O vakit Hâlık'ın san'at-ı rabbâniye'sinden ve Sultân'ın nezâret-i şâhânesinden ve ziyâ ve hava ve toprağın hizmet-i bendegânesinden başka bütün hademelerin, o sersemden şekvâya hakları vardır. Zira, hizmetlerini akîm bıraktı veya zarar verdi.

•*İkinci Temsil*: Meselâ; cesîm bir sefîne-i sultâniye'de, âdi bir adam cüz'î vazifesini terk etmesiyle, bütün gemideki vazifedârların netâic-i hidemâtına halel getirdiğinden ve bazı da mahvettiğinden, bütün o vazifedârlar nâmına gemi sahibi ondan şedit şikâyet eder. Kusur sahibi ise, diyemez ki: "Ben bir âdi adamım, ehemmiyetsiz ihmalimden şu şiddete müstahak değilim." Çünkü; tek bir adem, hadsiz ademleri intâç eder. Fakat vücûd kendine göre semere verir. Çünkü; bir şeyin vücûdu, bütün şerâit ve esbâbın vücûduna mütevakkıf olduğu hâlde; o şeyin ademi ve intifâsı, tek bir şartın intifâsıyle, tek bir cüz'ün ademiyle netice itibariyle mün'adim olur. Bundandır ki: "*Tahrip, tamirden pek çok defa eshel olduğu*" bir düstûr-i müteârife hük-

---

Cüz'î ihtiyar: İnsanın zayıf, küçük iradesi. ***Zaîf***: Zayıf
İcad: Varetme, yaratma
Kesb: Çaba, girişim, kazanma
Mücehhez: Donatılmış
Benî-âdem: İnsanoğlu
Şikayat-ı Kur'âniye: Kur'ân'da ifade edilen şikâyetler
Azîm tehdidat: Büyük tehditler
Müdhiş vaîdler: Dehşet ve korku verici tehditler. ***Vecih***: Yön, şekil
Tevfik etmek: Bağdaştırma, muvaffak kılma
Meyvedar: Meyveli
Çiçekdar: Çiçekli
Masnu': Sanatlı eser
Tekemmül: Tamamlanma
Nezaret etmek: Gözetmek, kontrol etmek
Halel: Zarar, eksiklik
Hâlık: Yaradan
San'at-ı Rabbaniye: İlâhî sanat
Nezaret-i şahane: Mükemmel bakım, gözetme. ***Ziya***: Işık
Hizmet-i bendegane: Kulluk şuuruyla hizmet etmek
Şekva: Şikâyet. ***Cesîm***: Büyük, iri
Akîm bırakmak: Sonuçsuz, verimsiz bırakmak
Sefine-i Sultaniye: Sultanın gemisi
Cüz'î: Küçük. ***Vazifedar***: Görevli
Netaic-i hidemat: Hizmetlerin neticeleri.
Şedid: Şiddetli
Müstehak: Hak etmiş, lâyık
Adem: Yokluk
İntac etmek: Sebep olmak
Vücud: Var olma
Semere: Netice, meyve
Şerait: Şartlar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Mütevakkıf: Bağlı
İntifa: Ortadan yok olma, nefyolma
Cüz: Parça, kısım
Mün'adim: Yok olan
Tahrib: Harap etme, bozma, mahvetme
Tamir: Düzeltme, onarma
Eshel: Daha kolay
Düstur-i mütearife: Herkesçe bilinen kanun

müne geçmiştir. Madem küfür ve dalâlet, tuğyân ve ma'siyet esasları, inkârdır ve reddir; terkdir ve adem-i kabuldür. Sûret-i zâhiriyede ne kadar müsbet ve vücûdlu görünse de, hakikatta intifâdır, ademdir. Öyle ise, cinâyet-i sâriyedir. Sâir mevcudatın netâic-i amellerine halel verdiği gibi esmâ-yi ilâhiye'nin cilve-i cemâllerine perde çeker.

İşte bu hadsiz şikâyete hakları olan mevcudat nâmına o mevcudatın Sultân'ı, şu âsi beşerden azîm şikâyet eder. Ve etmesi, ayn-ı hikmettir. Ve o âsi, şiddetli tehdidâta elbette müstahaktır ve dehşetli vaîdlere, bilâşüphe sezâdır.

* * *

Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. ***Tuğyan***: Azgınlık
Masiyet: İsyan, günah
Adem-i kabul: Kabulsuzlük
Suret-i zahiriye: Dış görünüş.
Müsbet: Olumlu
Vücud: Varlık
Cinayet-i sâriye: Bulaşıcı, sirayet eden cinayet
Mevcudat: Varlıklar
Netaic-i amel: İşlerin sonuçları
Esma-yi İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Cilve-i cemal: Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanı ile tecellisi
Âsi: İsyan eden
Ayn-ı hikmet: Hikmetin tâ kendisi
Tehdidat: Tehditler
Müstehak: Hak etmiş, lâyık
Vaîd: Tehdit
Bilâşübhe: Şüphesiz
Sezâ: Lâyık, münasip

Hâtime

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُورِ[1]

(Gafil kafaya bir tokmak ve bir ders-i ibrettir.)

Ey gaflete dalıp ve bu hayatı tatlı görüp ve âhireti unutup, dünyaya talip bedbaht nefsim! Bilir misin neye benzersin? Deve kuşuna... Avcıyı görür uçamıyor, başını kuma sokuyor; tâ avcı onu görmesin. Koca gövdesi dışarda. Avcı görür. Yalnız o, gözünü kum içinde kapamış görmez.

Ey nefis! Şu temsile bak, gör; nasıl dünyaya hasr-ı nazar; aziz bir lezzeti, elîm bir eleme kalbeder.

Meselâ: Şu karyede (yâni Barla'da) iki adam bulunur. Birisinin yüzde doksan dokuz ahbâbı İstanbul'a gitmişler, güzelce yaşıyorlar. Yalnız bir tek burada kalmış. O dahi oraya gidecek. Bunun için şu adam İstanbul'a müştaktır, orayı düşünür, ahbâba kavuşmak ister. Ne vakit ona denilse: "Oraya git!" sevinip gülerek gider.

İkinci adam ise, yüzde doksan dokuz dostları buradan gitmişler. Bir kısmı mahvolmuşlar. Bir kısmı ne görür, ne de görünür yerlere sokulmuşlar. Perişan olup gitmişler zanneder. Şu bîçâre adam ise, bütün onlara bedel yalnız bir misafire ünsiyet edip teselli bulmak ister. Onunla o elîm âlâm-ı firâkı kapamak ister.

Ey nefis! Başta Habîbullah, bütün ahbâbın kabrin öbür tarafındadırlar. Burada kalan bir iki tane ise, onlar da gidiyorlar. Ölümden ürküp, kabirden korkup, başını çevirme! Merdâne kabre bak, dinle ne talep eder! Erkekçesine ölümün yüzüne gül; bak ne ister! Sakın gafil olup ikinci adama benzeme!

---

[1] "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

Hâtime: Sonuç
Ders-i ibret: İbret dersi
Talib: İsteyen, istekli
Bedbaht: Mutsuz, mahrum
Temsil: Misal vermek
Elîm elem: Çok acı verici elem
Hasr-ı nazar: Yalnız bir şeye gözünü dikmek
Kalb etme: Bir hâlden bir hâle çevirme, dönüştürme
Ünsiyet etme: Yakınlık kurma, alışma.
Bîçare: Çaresiz
Karye: Köy.
Müştak: Çok arzulu
Âlâm-ı firak: Ayrılık acıları
Habibullah: Allah'ın (c.c.) sevgili kulu ve peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.).
Taleb: İstek
Merdane: Mertçe, erkekçe

Ey nefsim! Deme: "Zaman değişmiş, asır başkalaşmış, herkes dünyaya dalmış, hayata perestiş eder, derd-i maîşetle sarhoştur." Çünkü; ölüm değişmiyor, firâk bekâya kalbolup başkalaşmıyor. Acz-i beşerî, fakr-ı insânî değişmiyor, ziyâdeleşiyor. Beşer yolculuğu kesilmiyor, sür'at peydâ ediyor.

Hem deme: "Ben de herkes gibiyim." Çünkü; herkes sana kabir kapısına kadar arkadaşlık eder. Herkesle musibette beraber olmak demek olan teselli ise, kabrin öbür tarafında pek esassızdır.

Hem kendini başıboş zannetme! Zira, şu misafirhâne-i dünyada, nazar-ı hikmetle baksan hiçbir şeyi nizamsız, gayesiz göremezsin. Nasıl sen nizamsız, gayesiz kalabilirsin? Zelzele gibi vâkıalar olan şu hâdisât-ı kevniye tesadüf oyuncağı değiller.

Meselâ: Zemine nebâtât ve hayvanât envâından giydirilen birbiri üstünde, birbiri içinde, gayet muntazam ve gayet münakkaş gömlekler, baştan aşağıya kadar gayelerle, hikmetlerle müzeyyen, mücehhez olduklarını gördüğün ve gayet âlî gayeler içinde, kemâl-i intizam ile meczup mevlevî gibi devredip döndürmesini bildiğin hâlde, nasıl oluyor ki, küre-i arzın; benî Âdemden, bâhusus ehl-i imandan beğenmediği bir kısım etvâr-ı gafletin sıklet-i mâneviyesinden, omuz silkmeye benzeyen zelzele gibi(Hâşiye) mevt-âlûd hâdisât-ı hayatiyesini –bir mülhidin neşrettiği gibi– gayesiz, tesâdüfî zannederek bütün musîbetzedelerin elîm zâyiâtını bedelsiz hebâen-mensûr gösterip müthiş bir ye'se atarlar. Hem büyük bir hata, hem büyük bir zulüm ederler.

Belki öyle hâdiseler bir Hakîm ü Rahîm'in emriyle, ehl-i îmânın fâni malını, sadaka hükmüne çevirip ibkâ etmektir. Ve küfrân-ı nimetten gelen günahlara keffârettir.

(Hâşiye) İzmir'in zelzelesi münasebetiyle yazılmıştır.

Perestiş etme: Hayranlık, aşırı sevgi besleme, ibadet etme
Derd-i maişet: Geçim derdi
Firak: Ayrılık. ***Beka***: Sonsuzluk
Kalbolmak: Bir hâlden başka bir hâle geçmek, dönüşmek
Acz-i beşerî: İnsanın güçsüzlüğü
Fakr-ı insanî: İnsanoğlunun ihtiyacı
Ziyadeleşmek: Artmak, çoğalmak
Sür'at peyda etmek: Hızlanmak
Misafirhane-i dünya: Dünya misafirhanesi. ***Zelzele***: Deprem
Nazar-ı hikmet: Hikmet açısından
Hâdisat-ı kevniye: Tabiattaki hâdiseler. ***Zemin***: Yeryüzü
Muntazam: Düzenli
Nebatat ve hayvanat: Bitkiler ve hayvanlar. ***Envâ'***: Türler
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Müzeyyen: Süslü
Mücehhez: Donatılmış
Âlî: Yüce, yüksek
Kemal-i intizam: Mükemmel düzen
Meczub: Cezbeye tutulmuş, kendinden geçmiş
Mevlevî: Mevlevi tarikatına mensup kişi. ***Benî-Âdem***: İnsanoğlu
Küre-i arz: Yerküre, dünya
Etvar-ı gaflet: Gaflet tavırları, davranışları. ***Bahusus***: Özellikle
Ehl-i iman: Müminler
Sıklet-i mâneviye: Mânevî ağırlık
Mevt-âlûd: Ölümle iç içe
Hâdisat-ı hayatiye: Hayata ait hâdiseler. ***Mülhid***: Dinsiz
Musibetzede: Felâkete uğramış
Hebâen-mensur: Boşu boşuna
Hakîm-i Rahîm: Her şeyi yerli yerince yapan, sonsuz rahmet sahibi Allah (c.c.)
İbka etmek: Ebedî kılmak
Küfran-ı nimet: Nimete karşı nankörlük. ***Ye's***: Ümitsizlik
Keffaret: Günahların affı için verilen sadaka

Nasıl ki bir gün gelecek, şu musahhar zemin; yüzünün zîneti olan âsâr-ı beşeriyeyi şirk-âlûd, şükürsüz görüp, çirkin bulur. Hâlık'ın emriyle, büyük bir zelzele ile bütün yüzünü siler, temizler. Allah'ın emriyle, ehl-i şirki Cehennem'e döker. Ehl-i şükre: "*Haydi, Cennet'e buyurun.*" der.

* * *

Müsahhar: İnsana boyun eğmiş
Zînet: Süs. ***Ehl-i şirk***: Müşrikler
Âsâr-ı beşeriye: İnsanlığın yaptığı eserler. ***Şirk-âlûd***: Şirk bulaşmış
Hâlık: Yaradan
Ehl-i şükr: Şükredenler

On Dördüncü Sözün Zeyli

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۞ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۞ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۞
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۞ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ۞ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا
أَعْمَالَهُمْ ۞ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۞ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۞ [1]

Şu sûre, kat'iyyen ifade ediyor ki: Küre-i arz, hareket ve zelzelesinde vahy ve ilhama mazhar olarak emir tahtında depreniyor. Bazen de titriyor.

(Mânevî ve ehemmiyetli bir cânibden, şimdiki zelzele münâsebetiyle altı-yedi cüz'î suâle karşı, yine mânevî ihtar yardımiyle cevapları kalbe geldi. Tafsîlen yazmak kaç defa niyet ettimse de izin verilmedi. Yalnız icmâlen kısacık yazılacak.)

Birinci Suâl: Bu büyük zelzelenin maddî musibetinden daha elîm, mânevî bir musibeti olarak, şu zelzelenin devamından gelen korku ve me'yûsiyet, ekser halkın ekser memlekette gece istirahatını selbederek, dehşetli bir azap vermesi nedendir?

Yine mânevî ***cevap***: Şöyle denildi ki: Ramazan-ı şerîfin teravih vaktinde kemâl-i neş'e ve sürûr ile sarhoşçasına gayet heveskârâne şarkıları ve bazen kızların sesleriyle, radyo ağzıyla bu mübarek merkez-i İslâmiyet'in her köşesinde câzibedârâne işittirilmesi, bu korku azabını netice verdi.

---

[1] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman.. ۞ ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman.. ۞ insan şaşkın şaşkın: "Ne oluyor buna!" dediği zaman.. ۞ İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: ۞ Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. ۞ İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. ۞ Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, ۞ zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur." (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

Zeyl: Ek, ilâve. ***Zelzele***: Deprem
Küre-i Arz: Yerküre, dünya
Emir tahtında: Emir altında
Canib: Yön, taraf. ***Cüz'î***: Küçük
Tafsilen: Ayrıntılı olarak
İcmalen: Özet olarak, kısaca
Me'yusiyet: Ümitsizlik. ***Sual***: Soru
Selb etmek: Çekip almak, yok etmek. ***Ekser***: Çoğu
Kemal-i neş'e ve sürur: Tam bir neşe ve sevinç
Heveskârane: Hevesli bir şekilde
Merkez-i İslâmiyet: İslâmiyet merkezi
Cazibedarane: Cazibeli, baştan çıkarıcı bir şekilde

İkinci Suâl: Niçin gâvurların memleketlerinde bu semâvî tokat başlarına gelmiyor? Bu bîçâre Müslümanlara iniyor?

Elcevap: Büyük hatalar ve cinâyetler, te'hir ile büyük merkezlerde; ve küçücük cinâyetler ta'cil ile küçük merkezlerde verildiği gibi; mühim bir hikmete binâen, ehl-i küfrün cinâyetlerinin kısm-ı a'zamı, mahkeme-i kübrâ-yi haşr'e te'hir edilerek, ehl-i îmânın hataları, kısmen bu dünyada cezası verilir.(Hâşiye)

Üçüncü Suâl: Bazı eşhâsın hatasından gelen bu musibet bir derece memlekette umumî şekle girmesinin sebebi nedir?

Elcevap: Umumî musibet, ekseriyetin hatasından ileri gelmesi cihetiyle, ekser nâsın o zâlim eşhâsın harekâtına fiilen veya iltizâmen veya iltihâken taraftar olmasıyla mânen iştirak eder, musibet-i âmmeye sebebiyet verir.

Dördüncü Suâl: Madem bu zelzele musibeti, hataların neticesi ve keffâretü'z-zünûbdur. Masumların ve hatasızların o musibet içinde yanması nedendir? Adâletullah nasıl müsaade eder?

Yine mânevî cânibden ***elcevap***: Bu mesele sırr-ı kadere taalluk ettiği için, Risale-i Kader'e havale edip yalnız burada bu kadar denildi:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لاَ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً[1] Yâni: "*Bir belâ, bir musibetten çekininiz ki; geldiği vakit yalnız zâlimlere mahsus kalmayıp mâsumları da yakar.*"

Şu âyetin sırrı şudur ki: Bu dünya bir meydan-ı tecrübe ve imtihandır ve

---

(Hâşiye) Hem, Rus gibi olanlar, mensûh ve tahrif edilmiş bir dîni terk etmekle, hak ve ebedî ve kabil-i nesh olmayan bir dîne ihânet etmek derecesinde gayretullaha dokunmadığından, zemin şimdilik onları bırakıp bunlara hiddet ediyor.

[1] Enfâl sûresi, 8/25.

Semavî tokat: Gökten gelen musibet. ***Bîçare***: Çaresiz
Te'hir: Erteleme
Ta'cil: Çabuklaştırma
Ehl-i küfr: Kâfirler
Kısm-ı a'zam: En büyük kısım
Mahkeme-i Kübra-yı Haşir: Mahşerde kurulacak en büyük mahkeme
Ehl-i iman: Müminler
Mensuh: Yürürlükten kaldırılan
Tahrif: Bozma, değiştirme
Kabil-i nesh: Yürürlükten kaldırılabilir
Gayretullaha dokunmak: Zulmün haddi aşması sebebiyle Cenab-ı Hakk'ın gazabının zâlimler üzerine inmesi. ***Zemin***: Yeryüzü
Eşhas: Şahıslar. ***Umumî***: Genel
Ekseriyet: Çoğunluk
Ekser nâs: Çoğu insanlar
İltizamen: Taraf tutarak, taraftar olarak
Harekât: Davranışlar
İltihaken: Katılarak
Musibet-i âmme: Genel musibet
Keffaretü'z-zünub: Günahları affettiren iyilikler, sadakalar
Adaletullah: Allah'ın (c.c.) adaleti
Canib: Taraf, yön
Sırr-ı kader: Kader sırrı
Taalluk etme: İlişiği, ilgisi olma
Risale-i Kader: Kader Risalesi
Meydan-ı tecrübe: İmtihan meydanı

dâr-ı teklif ve mücâhededir. İmtihan ve teklif, iktizâ ederler ki, hakikatlar perdeli kalıp, tâ müsâbaka ve mücâhede ile Ebû Bekir'ler, a'lâ-yi illiyyîne çıksınlar ve Ebû Cehil'ler, esfel-i sâfilîne girsinler. Eğer masumlar, böyle musibetlerde sağlam kalsaydılar, Ebû Cehil'ler, aynen Ebû Bekir'ler gibi teslim olup, mücâhede ile mânevî terakki kapısı kapanacaktı ve sırr-ı teklif bozulacaktı.

Madem, mazlum, zâlim ile beraber musibete düşmek hikmet-i ilâhiye'ce lâzım geliyor. Acaba o bîçâre mazlumların rahmet ve adâletten hisseleri nedir?

Bu suâle karşı cevaben denildi ki: O musibetteki gazab ve hiddet içinde, onlara bir rahmet cilvesi var. Çünkü; o masumların fâni malları, onların hakkında sadaka olup, bâki bir mal hükmüne geçtiği gibi, fâni hayatları dahi, bir bâki hayatı kazandıracak derecede bir nevi şehâdet hükmünde olarak, nisbeten az ve muvakkat bir meşakkat ve azaptan büyük ve dâimî bir kazancı kazandıran bu zelzele, onlar hakkında ayn-ı gazab içinde bir rahmettir.

Beşinci Suâl: Âdil ve Rahîm, Kadîr ve Hakîm, neden hususî hatalara hususî ceza vermeyip, koca bir unsuru musallat eder. Bu hâl cemâl-i rahmetine ve şumûl-i kudretine nasıl muvâfık düşer?

Elcevap: Kadîr-i Zülcelâl, her bir unsura çok vazifeler vermiş ve her bir vazifede çok neticeler verdiriyor. Bir unsurun bir tek vazifesinde, bir tek neticesi çirkin ve şer ve musibet olsa da, sâir güzel neticeler, bu neticeyi de güzel hükmüne getirir. Eğer bu tek çirkin netice vücûda gelmemek için, insana karşı hiddete gelmiş o unsur, o vazifeden men'edilse; o vakit, o güzel neticeler adedince hayırlar terk edilir ve lüzumlu bir hayrı yapmamak, şer olması haysiyetiyle, o hayırlar adedince şerler yapılır. Tâ bir tek şer gelmesin gibi;

Dâr-ı teklif ve mücahede: İmtihan ve mücadele yurdu; dünya
İktiza etmek: Gerektirmek
A'lâ-yı illiyyîn: Çıkılabilecek en yüksek seviye
Esfel-i safilîn: Düşülebilecek en aşağı nokta
Mânevî terakki: Mânevî yükselme
Sırr-ı teklif: İmtihan, deneme sırrı
Hikmet-i İlâhîce: İlâhî hikmet açısından
Rahmet cilvesi: Rahmet eseri, parıltısı
Bâki: Daimi
Fâni: Gelip geçici, sonlu
Şehadet: Şehitlik
Nisbeten: Nisbetle, göre
Muvakkat: Geçici
Ayn-ı gazab: Gazabın, öfkenin tâ kendisi
Rahîm: Sonsuz merhamet ve ihsan sahibi Allah (c.c.)
Kadîr: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan Allah (c.c.)
Musallat etmek: Üzerine göndermek
Cemal-i rahmet: Allah'ın (c.c.) rahmetinin güzelliği
Şümul-i kudret: Yüce Kudret'in her şeyi kapsaması
Muvafık: Uygun, münasip
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Yüce Allah (c.c.)
Vücuda gelmek: Var olmak
Men etmek: Engellemek
Haysiyetiyle: ..itibarıyle, bakımından

gayet çirkin ve hilâf-ı hikmet ve hilâf-ı hakikat bir kusurdur. Kudret ve hikmet ve hakikat, kusurdan münezzehtirler.

Madem bir kısım hatalar, unsurları ve arzı hiddete getirecek derecede bir şümûllü isyandır ve çok mahlukatın hukukuna bir tahkirli tecavüzdür. Elbette o cinâyetin fevkalâde çirkinliğini göstermek için, koca bir unsura, küllî vazifesi içinde "Onları terbiye et!" diye emir verilmesi ayn-ı hikmettir ve adâlettir ve mazlumlara ayn-ı rahmettir.

Altıncı Suâl: Zelzele, küre-i arzın içinde inkılâbât-ı mâdeniyenin neticesi olduğunu ehl-i gaflet işâa edip, âdeta tesâdüfî ve tabiî ve maksatsız bir hâdise nazarıyla bakarlar. Bu hâdisenin mânevî esbâbını ve neticelerini görmüyorlar; tâ ki intibaha gelsinler. Bunların istinad ettiği maddenin bir hakikati var mıdır?

Elcevap: Dalâletten başka hiçbir hakikati yoktur. Çünkü: Her sene elli milyondan ziyâde münakkaş, muntazam gömlekleri giyen ve değiştiren küre-i arzın üstünde binler envâın bir tek nev'i olan, meselâ; sinek tâifesinden hadsiz efrâdından bir tek ferdin yüzer a'zâsından bir tek uzvu olan kanadının kasd ve irâde ve meşîet ve hikmet cilvesine mazhariyeti ve ona lâkayd kalmaması ve başıboş bırakmaması gösteriyor ki, değil hadsiz zîşuurun beşiği ve anası ve mercii ve hâmîsi olan koca küre-i arzın ehemmiyetli ef'âl ve ahvâli, belki hiçbir şeyi –cüz'î olsun, küllî olsun– irâde ve ihtiyar ve kasd-ı ilâhî hâricinde olmaz. Fakat, Kadîr-i mutlak, hikmetinin muktezasıyla zâhir esbâbı tasarrufatına perde ediyor. Zelzeleyi irâde ettiği vakit, bazen de bir mâdeni harekete emredip, ateşlendiriyor. Haydi, madenî inkılâbât dahi olsa, yine emir ve hikmet-i ilâhî ile olur; başka olamaz.

Hilaf-ı hikmet: Hikmete aykırı
Hilaf-ı hakikat: Gerçek dışı
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak. ***Mahlukat***: Yaratıklar
Arz: Yeryüzü. ***Şümul***: Kapsam
Tahkir: Hakaret, küçümseme
Tecavüz: Sınırı aşma, saldırma
Küllî: Genel, kapsamlı
Ayn-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi
Ayn-ı rahmet: Rahmetin ta kendisi
Küre-i arz: Yerküre, dünya
İnkılabat-ı madeniye: Madenlerdeki kimsayal ve fiziksel değişmeler
Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler
İşaa: Yayma, duyurma
Mânevî esbab: Mana âlemine ait sebepler
İntibah: Uyanma, ibret alma
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. ***İstinad***: Dayanma
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Muntazam: Düzenli
Enva': Neviler, türler
Efrad: Fertler
Meşiet: Dileme, irade
Cilve: Tecelli, görünme
Mazhariyet: Nail olma, kavuşma, şereflenme. ***Zîşuur***: Şuurlu
Lakayd: Kayıtsız, ilgisiz
Merci: Dönülecek yer
Hami: Himaye eden, koruyan
Ef'âl: Fiiller, işler
Ahval: Hâller, durumlar
Cüz'î: Küçük, pek az
Küllî: Genel, kapsamlı
İhtiyar: İrade, tercih
Kasd-ı İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın maksadı, iradesi
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Mukteza: Lâzım gelen, gereken, gerekli olan
Zahir esbab: Görünür sebepler
Tasarrufat: İcraatler, faaliyetler
Madenî inkılabat: Madenlerdeki fiziksel ve kimyasal değişmeler
Hikmet-i İlâhî: İlâhî hikmet

Meselâ: Bir adam bir tüfek ile birisini vurdu. Vuran adama hiç bakılmasa, yalnız fişekteki barutun ateş alması noktasına hasr-ı nazar edip, bîçâre maktûlün büsbütün hukukunu zâyi etmek; ne derece belâhet ve divaneliktir. Aynen öyle de; Kadîr-i Zülcelâl'in musahhar bir memuru, belki bir gemisi, bir tayyâresi olan küre-i arzın içinde bulunan ve hikmet ve irâde ile iddihar edilen bir bombayı, "Ehl-i gaflet ve tuğyânı uyandırmak için ateşlendir!" diye olan emr-i rabbânî'yi unutmak ve tabiata sapmak, hamâkatın en eşneidir.

•*Altıncı Suâlin Tetimmesi ve Hâşiyesi*: Ehl-i dalâlet ve ilhad, mesleklerini muhafaza ve ehl-i îmânın intibahlarına mukabele ve mümânaât etmek için, o derece garib bir temerrüd ve acîb bir hamâkat gösteriyorlar ki, insanı insâniyetten pişman eder.

Meselâ: Bu âhirde beşerin bir derece umumiyet şeklini alan zulümlü, zulümâtlı isyanından, kâinat ve anâsır-ı külliye kızdıklarından ve Hâlık-ı arz ve semâvât dahi, değil hususî bir rubûbiyet, belki bütün kâinatın, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâkim'i haysiyetiyle, küllî ve geniş bir tecelli ile kâinatın hey'et-i mecmuasında ve rubûbiyet'in dâire-i külliyesinde nev-i insanı uyandırmak ve dehşetli tuğyânından vazgeçirmek ve tanımak istemedikleri Kâinat Sultânı'nı tanıttırmak için emsâlsiz, kesilmeyen bir su, hava ve elektrikten; zelzeleyi, fırtınayı ve Harb-i Umumî gibi umumî ve dehşetli âfâtı, nev-i insanın yüzüne çarparak onunla hikmetini, kudretini, adâletini, kayyûmiyetini, irâdesini ve hâkimiyetini pek zâhir bir sûrette gösterdiği hâlde; insan sûretinde bir kısım ahmak şeytanlar ise, o küllî işarât-ı rabbâniye'ye ve terbiye-i ilâhiye'ye karşı eblehâne bir temerrüd ile mukabele edip diyorlar ki: "Tabiattır; bir mâdenin patlamasıdır, tesâdüfîdir. Güneş'in harareti elektrikle çarpmasıdır ki,

---

Hasr-ı nazar: Yalnız bir şeye gözünü dikmek
Maktûl: Katledilen, öldürülen
Belâhet: Aptallık, budalalık
Divanelik: Delilik
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Yüce Allah (c.c.)
Müsahhar: Boyun eğmiş
İddihar etmek: Depolamak
Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler
Ehl-i tuğyan: Azgınlar. Küfürde ileri gidenler
Emr-i Rabbanî: Cenab-ı Hakk'ın emri
Hamakat: Ahmaklık
Haşiye: Bir kitabın daha iyi anlaşılmasını sağlamak için yazılan açıklayıcı not
Eşne: En fena, en çirkin
Tetimme: Tamamlayıcı ek
Ehl-i dalâlet ve ilhad: Sapık ve dinsiz kimseler
Ehl-i iman: Müminler
İntibah: Uyanma
Mümanaat etmek: Engellemek
Temerrüd: İnat etme, direnme
Acib: Tuhaf
İnsaniyet: İnsanlık
Zulümat: Karanlıklar
Anasır-ı külliye: Temel unsurlar, elementler
Hâlık-ı Arz ve Semavat: Gökleri ve yeri Yaradan
Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı yaratıp eğitmesi
Hâkim: Her şeye hükmeden Allah (c.c.)
Haysiyetiyle: Cihetiyle
Küllî: Genel, kapsamlı
Tecelli: Görünme, parıldama
Heyet-i mecmua: Genel yapı
Daire-i külliye: Geniş, kapsamlı, her şeyi içine alan daire
Nev'-i insan: İnsan türü
Tuğyan: Azgınlık, taşkınlık
Emsalsiz: Eşi, benzeri olmayan
Harb-i umumî: Dünya savaşı (II.)
Âfât: Afetler, musibetler
Kayyumiyet: Allah'ın (c.c.) yaratıp yönetmesi ve varlıkta tutması
Suret: Şekil, görünüm
İşarat-ı Rabbaniye: Cenab-ı Hak'tan gelen işaretler
Terbiye-i İlâhiye: İlâhî terbiye
Eblehane: Ahmakça
Temerrüd: İnat etme

Amerika'da beş saat bütün makineleri durdurmuş ve Kastamonu vilayeti cevvinde ve havasında semayı kızartmış, yangın sûretini vermiş." diye mânâsız hezeyânlar ediyorlar.

Dalâletten gelen hadsiz bir cehâlet ve zındıkadan neş'et eden çirkin bir temerrüd sebebiyle bilmiyorlar ki: Esbâb yalnız birer bahânedirler, birer perdedirler. Dağ gibi bir çam ağacının cihâzâtını dokumak ve yetiştirmek için bir köy kadar yüz fabrika ve tezgâh yerine küçücük çekirdeği gösterir: "İşte bu ağaç bundan çıkmış." diye Sâni'inin o çamdaki gösterdiği bin mu'cizâtı inkâr eder misillü bazı zâhirî sebepleri irâe eder. Hâlık'ın ihtiyar ve hikmet ile işlenen pek büyük bir fiil-i rubûbiyet'ini hiçe indirir. Bazen gayet derin ve bilinmez ve çok ehemmiyetli bin cihette de hikmeti olan bir hakikate fennî bir nâm takar. Güya o nâm ile mâhiyeti anlaşıldı, âdileşti, hikmetsiz, mânâsız kaldı.

İşte gel! Belâhet ve hamâkatın nihayetsiz derecelerine bak ki: Yüz sahife ile tarif edilse ve hikmetleri beyan edilse ancak tamamiyle bilinecek derin ve geniş bir hakikat-i meçhûleye bir nâm takar; malum bir şey gibi: "Bu budur." der. Meselâ: Güneş'in bir maddesi, elektrikle çarpmasıdır. Hem birer irâde-i külliye ve birer ihtiyar-ı âmm ve birer hâkimiyet-i nev'iyenin unvanları bulunan ve "âdetullah" nâmıyla yâdedilen fıtrî kanunların birisine, hususî ve kasdî bir hâdise-i rubûbiyet'i ircâ eder. O ircâ ile, onun nisbetini irâde-i ihtiyâriyeden keser; sonra tutar tesadüfe, tabiata havale eder. Ebû Cehil'den ziyâde muzaaf bir echeliyet gösterir. Bir neferin veya bir taburun zaferli harbini, bir nizam ve kanun-i askeriyeye isnad edip; kumandanından, padişahından, hükümetinden ve kasdî harekâttan alâkasını keser misillü âsî bir divâne olur.

Cevv: Hava, atmosfer
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak
Zındıka: Dinsizlik
Neş'et: Çıkma, kaynaklanma
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Cihazat: Cihazlar, organlar, donanımlar
Sâni: Sanatlı şekilde var eden, işleyen Yüce Yaradan
Mu'cizat: Mucizeler
Misillü: Gibi
Zahirî sebeb: Görünür sebep
İrae etmek: Göstermek
Hâlık: Yaradan
İrade-i ihtiyar: İrade ile yapılan tercih
Fiil-i rububiyet: İlâhî terbiye, idare ve hakimiyetin fiili
Cihet: Taraf, yön
Fennî: Bilimsel
Belâhet: Aptallık, budalalık
Hamakat: Ahmaklık
Hakikat-i meçhule: Meçhul, bilinmez hakikat
İrade-i külliye: Allah'ın her şeyi kapsayan iradesi
İhtiyar-ı âmm: Her şeyi kapsayan, kuşatan irade
Hâkimiyet-i nev'iye: İnsan türüne ait hakimiyet
Âdetullah: Kâinatın yaratılış ve işleyişinde Allah'ın (c.c.) koyduğu kanunlar
Fıtrî kanunlar: Yaratılışa ait kanunlar
Hâdise-i rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın gerçekleştirdiği hâdise
İrca' etmek: İzafe etmek, mal etmek
Nisbet: Bağ
İrade-i ihtiyariye: İrade ile yapılan tercih
Muzaaf: Kat kat, katmerli
Echeliyet: Cahilliğin son noktası, zır cahillik
Kanun-i askeriye: Askerliğe dair kanun, kural
İsnad etmek: Dayandırmak, mal etmek.
Misillü: Gibi
Âsi: İsyan eden
Divane: Deli, budala

Hem, meyvedâr bir ağacın bir çekirdekten icadı gibi, bir tırnak kadar bir odun parçasından çok mu'cizâtlı bir usta, yüz okka muhtelif taamları, yüz arşın muhtelif kumaşları yapsa; bir adam o odun parçasını gösterip dese: "Bu işler, tabiî ve tesâdüfî olarak bundan olmuş." O ustanın hârika san'atlarını, hünerlerini hiçe indirse, ne derece bir hamâkattır. Aynen öyle de...

Yedinci Suâl: Bu hâdise-i arziye, bu memleketin ahâli-i İslâmiyesi'ne bakması ve onları hedef etmesi, ne ile anlaşılıyor ve neden Erzincan ve İzmir taraflarına daha ziyâde ilişiyor?

Elcevap: Bu hâdise, hem şiddetli kışta, hem karanlıklı gecede, hem dehşetli soğukta, hem Ramazan'ın hürmetini tutmayan bu memlekete mahsus olması; hem tahribatından intibâha gelmediklerinden, hafifçe gafilleri uyandırmak için, o zelzelenin devam etmesi gibi çok emârelerin delâletiyle, bu hâdise ehl-i îmânı hedef edip, onlara bakıp, namaza ve niyaza uyandırmak için sarsıyor ve kendisi de titriyor.

Bîçâre Erzincan gibi yerlerde daha ziyâde sarsmasının iki vechi var:

Biri: Hataları az olmak cihetiyle, temizlemek için ta'cil edildi.

İkincisi: O gibi yerlerde kuvvetli ve hakikatli îmân muhafızları ve İslâmiyet hâmîleri az veya tam mağlûb olmak fırsatıyla, ehl-i zındıkanın orada te'sirli bir merkez-i faaliyet te'sisleri cihetiyle en evvel oraları tokatladı ihtimâli var.

لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللهُ[1]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[2]

* * *

---

[1] "Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir." Bu lafız, Neml sûresi, 27/65. âyetinin kısaltılmış hâlidir.

[2] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

İcad: Var etme, varlığa çıkarma
Mu'cizat: Mucizeler
Muhtelif taamlar: Türlü türlü yiyecekler. ***Meyvedar***: Meyveli
Okka: 1238 gramlık ağırlık ölçüsü
Arşın: Yaklaşık 68 cm. tutarında uzunluk ölçüsü
Hamakat: Ahmaklık
Hâdise-i arziye: Yeryüzüne ait hâdise
Ahali-i İslâmiye: Müslüman halk
İntibah: Uyanma
Emare: İpucu, belirti
Delâlet: Delil olma, gösterme
Ehl-i iman: Müminler
Vech: Yön. Sebep
Ta'cil: Çabuklaştırma
Hâmi: Himaye eden, koruyan
Ehl-i zındıka: Dinsizler
Merkez-i faaliyet: Faaliyet merkezi
Cihet: Yön, taraf

On Beşinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[1]

Ey kozmoğrafyanın ruhsuz meseleleriyle zihni darlaşan ve aklı gözüne inen ve şu âyetin azametli sırrını, o sıkışmış zihninde yerleştiremeyen mektebli efendi! Şu âyetin semâsına yedi basamaklı bir merdivenle çıkılabilir. Gel, beraber çıkacağız!

Birinci Basamak

Hakikat ve hikmet ister ki; zemin gibi, semâvâtın da kendine münâsip sekeneleri bulunsun. Lisân-ı şer'îde, o ecnâs-ı muhtelifeye, "*Melâike ve ruhâniyât*" tesmiye edilir.

Evet, hakikat öyle iktizâ eder. Zira zemin, küçüklüğü ve hakaretiyle beraber zîhayat ve zîşuur mahlûklardan doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden zîşuurlarla şenlendirilmesi, işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhteşem burçlar sahibi, müzeyyen kasırlar hükmünde olan semâvât dahi zîşuur ve zevi'l-idrâk mahlûklarla doludur. Onlar dahi ins ve cin gibi, şu âlem sarayının seyircileri ve şu kâinat kitabının mütâlâacıları ve şu saltanat-ı rubûbiyet'in dellâllarıdırlar. Çünkü, kâinatı had ve hesaba gelmeyen tezyinât ve

[1] "Biz yere en yakın semayı (yıldız ve gezegenlerin vasıtasız olarak görülebildiği gökyüzünü) lambalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

Kozmoğrafya: Astronomi, gök bilimi. ***Azamet***: Büyüklük
Hikmet: İlâhî, doğru, yanıltmayan bilgi, her şeyi yerli yerince yapma
Semâvat: Gökyüzü
Sekene: Nüfus, halk, ahali
Lisan-ı Şer'i: İslâm terminolojisi
Melâike: Melekler
Ruhaniyât: Ruh sahibi varlıklar (maddî cisim taşımayanlar)
Tesmiye: Adlanmak, isimlenmek
İktizâ etmek: Gerekmek
Hakaret: Küçük, hakir olmak
Zihayat: Canlı, hayat sahibi
Zişuur: Şuurlu
Tasrih: Açıklamak
Zevi'l-idrak: İdrak sahipleri, akıllı varlıklar
Mütalaa: İnceleme, etüd etme, okuma
Saltanat-ı Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Tezyinât: Süslemeler

mehâsin ve nukûş ile süslendirip tezyin etmesi; bilbedâhe, mütefekkir istihsan edici ve mütehayyir takdir edicilerin enzârını ister. Evet, hüsün elbette bir âşık ister. Taam ise, aç olana verilir. Halbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu haşmetli nezârete ve şu vüs'atli ubûdiyete karşı milyondan birisini ancak yapabilir. Demek bu nihayetsiz ve mütenevvi vezâife ve ibâdâta, nihayetsiz melâike envâı ve ruhâniyât ecnâsı lâzımdır.

Bazı rivâyâtın işârâtiyle ve intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı seyyâre, seyyârâttan tut, tâ katarâta kadar bir kısım melâikenin merâkibidirler.[1] Onlar bunlara izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti seyredip gezerler. Hem denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı hayvaniye, hadîste "*tuyûrun hudrun*"[2] tesmiye edilen Cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar, bir cins ervâhın tayyâreleridirler. Onlar, bunların içine emr-i Hak ile girerler, âlem-i cismâniyatı seyran edip o cesedlerdeki hâsselerin pencereleriyle cismânî mu'cizât-ı fıtratı temâşâ ederler. Elbette kesâfetli topraktan ve küdûretli sudan mütemâdiyen letâfetli hayatı ve nûrâniyetli zevi'l-idrâki halkeden Hâlık'ın, elbette ruha ve hayata münâsip şu nur denizinden ve hattâ zulmet bahrinden bir kısım zîşuur mahlûkları vardır. Hem çok kesretli olarak vardır. Melâike ve ruhâniyâtın vücûdlarına dâir "*Nokta*" nâmında bir risalemde[3] ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kere iki dört eder derecesinde bir kat'iyyetle isbat edilmiştir. Eğer istersen ona müracaat et.

---

[1] Semânın her tarafında Allah'a secde için alnını koymuş bir melek olup, dört parmak sığacak kadar boş bir yer olmadığına dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın (celle celâlüh), her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için bkz.: Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

[2] Bkz.: Müslim, *imâret* 121; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19; Ebû Dâvûd, *cihad* 25; İbn Mâce, *cenâiz* 4, *cihad* 16; Dârimî, *cihad* 18; Müsned 1/265.

[3] Nokta Risalesi, Mesnevî-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır.

Mehasin: Güzellikler
Nukuş: Nakışlar
Tezyin etmek: Bezemek, süslemek
Bi'l-bedâhe: Açıkça
İstihsan etmek: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek
Mütehayyir: Hayran kalan, şaşkın
Enzar: Bakışlar, nazarlar
Hüsün: Güzellik. ***Taam***: Yemek
İns: İnsan, beşer
Haşmet: Ululuk, yücelik, ihtişam
Nezaret: Bakma, idare etme
Vüs'at: Genişlik. ***Ubudiyet***: Kulluk
Mütenevvi: Çeşitli, türlü
İbâdât: İbadetler
Envâ: Türler. ***Ecnas***: Cinsler
Rivâyât: Rivâyetler
İntizam-ı âlem: Kâinattaki mevcut düzen, ahenk. ***İşârât***: İşaretler
Ecsâm-ı seyyare: Hareket eden cisimler. ***Seyyarât***: Gezegenler
Katarât: Katreler
Melâike: Melekler
Merâkib: Binekler
İzn-i ilâhi: Allah'ın izni
Âlem-i Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem
Ecsâm-ı hayvaniye: Hayvanî cisimler, hayvanlar
Tuyurun hudrun: Yeşil kuşlar
Tesmiye edilmek: Adlanmak, isimlenmek
Ervâh: Ruhlar. ***Tayyare***: Uçak
Emr-i Hak: Allah'ın emri
Âlem-i cismâniyât: Belli bir cisme sahip varlıkların âlemi
Hâsse: Duyu, duygu organı
Muzicât-ı fıtrat: Yaratılış mucizeleri
Temâşâ: Seyretme
Kesâfet: Yoğunluk
Küdûret: Bulanıklık
Mütemâdiyen: Devamlı olarak
Letâfet: Hoş, güzel, tatlı olma, incecik
Nuraniyet: Parlaklık, nurlu olma
Zevi'l-idrak: İdrak sahipleri, akıllı varlıklar
Halk etmek: Yaratmak
Hâlık: Hz. Yaradan
Zulmet: Karanlık. ***Bahr***: Deniz
Kesret: Çokluk, bolluk

İkinci Basamak

Zemin ile gökler, bir hükümetin iki memleketi gibi birbirine alâkadardırlar. Ortalarında ehemmiyetli irtibat ve mühim muameleler vardır. Zemine lâzım olan ziyâ, hararet ve bereket ve rahmet gibi şeyler semâdan geliyor, yâni gönderiliyor. Vahye istinad eden bütün edyân-ı semâviyenin icmâı ile ve şuhûda istinad eden bütün ehl-i keşfin tevâtürüyle, melâike ve ervâh semâdan zemine geliyorlar.[1]

Bundan, hisse karîb bir hads-i kat'î ile bilinir ki; sekene-i arz için, semâya çıkmak için bir yol vardır. Evet, nasıl herkesin akıl ve hayâl ve nazarı her vakit semâya gider; öyle de, ağırlıklarını bırakan ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ veya cesedlerini çıkaran ervâh-ı emvât, izn-i ilâhî ile oraya giderler. Madem hiffet ve letâfet bulanlar oraya giderler, elbette cesed-i misâlî giyen ve ervâh gibi hafif ve latîf bir kısım sekene-i arz ve hava, semâya gidebilirler.

Üçüncü Basamak

Semânın sükût ve sükûneti ve intizam ve ıttırâdı ve vüs'at ve nûrâniyeti gösterir ki; sekenesi, zeminin sekenesi gibi değiller; belki bütün ahâlisi mutîdirler. Ne emrolunsa onu işlerler.[2] Müzâhame ve münâkaşayı îcab edecek bir sebep yoktur. Zira memleket geniş, fıtratları sâfî, kendileri masum, makamları sabittir. Evet, zeminde ezdâd içtimâ etmiş, eşrâr ahyâra karışmış, içlerinde münâkaşât başlamış. O sebepten ihtilâfat ve ızdırâbat düşmüş. Ve ondan imtihânât ve müsâbakât teklif edilmiş. Ve ondan terakkiyât ve tedenniyât çıkmış. Şu hakikatin hikmeti şudur ki:

Beşer, şecere-i hilkatin en son cüz'ü olan meyvesidir. Malûmdur ki, bir şeyin semeresi, en uzak, en cem'iyetli, en nâzik, en ehemmiyetli cüz'üdür.

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/124; Hicr sûresi, 15/8; Kadir sûresi, 97/4.

[2] Bkz.: Nahl sûresi, 16/49-50; Tahrîm sûresi, 66/6.

İstinad: Dayanma
Edyân-ı semâviye: Semâvi dinler
İcmâ: Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul, görüş birliği
Şuhud: Görme, şâhid olma
Ehl-i keşif: Eşyanın perde arkasına, gaybi âlemlere ait keşiflerde bulunabilen kişiler
Tevatür: Yalanda ittifâk etmelerine aklen imkân olmayan birçok kişi tarafından nakledilen kesin bilgi.
Karib: Yakın
Hads-i kat'i: Doğru ve kesin sezgi
Sekene-i arz: Yeryüzü sakinleri
Ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ: Peygamber ve velilerin ruhları
Ervâh-ı emvât: Ölülerin ruhları
İzn-i ilâhi: Allah'ın izni
Hıffet: Hafiflik
Letâfet: Cismin ve bedenin ağırlığından kurtulma, şeffaflık
Cesed-i misâlî: Maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan, rüya âlemi kabilinden misal âlemine ait bir beden, perispiri
Sükût: Susma.
Vüs'at: Genişlik
Sükûnet: Sakin olma
Ittırâd: Aynı şekilde devam etme
Müzâheme: Sıkışıklık, karışıklık
Sâfi: Temiz, duru.
Ezdad: Zıtlar
İçtima: Toplanma, bir araya gelme
Eşrar: Şerliler, kötüler
Ahyar: Hayırlılar, iyiler
Münakaşât: Münakaşalar
İhtilâfât: İhtilâflar
Izdırâbât: Iztıraplar, sıkıntılar
Teklif: Sorumluluk, yükümlülük verme.
Cüz: Parça, bölüm
Terakkiyât: İlerleyişler, yükselişler
Tedenniyât: Düşüşler, değer kaybetmeler.
Cemiyetli: Kapsamlı
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

İşte bunun için semere-i âlem olan insan en câmi', en bedî', en âciz, en zaif ve en latîf bir mu'cize-i kudret olduğundan, beşiği ve meskeni olan zemin, âsumâna nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve san'aten bütün kâinatın kalbi, merkezi, bütün mu'cizât-ı san'atın meşheri, sergisi ve bütün tecelliyât-ı esmâsının mazharı, nokta-yi mihrâkiyesi ve nihayetsiz faaliyet-i rabbâniye'nin mahşeri ve ma'kesi ve hadsiz hallâkıyet-i ilâhiye'nin, hususan nebâtât ve hayvanâtın kesretli envâ-yi sağîresinde, cevâdâne îcâdın medarı ve çarşısı ve pek geniş âhiret âlemlerindeki masnûâtın küçük mikyasta nümûnegâhı ve mensûcât-ı ebediyenin sür'atle işleyen tezgâhı ve menâzır-ı sermediyenin sür'atle değişen taklidgâhı ve besâtin-i dâimenin tohumcuklarına sür'atle sünbüllenen dar ve muvakkat mezraası ve terbiyegâhı olmuştur.

İşte arzın(Hâşiye) bu azamet-i mâneviyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesindendir ki; Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan arzı, bütün semâvâta denk tutuyor. Onu bir kefede, bütün semâvâtı bir kefede koyuyor. Mükerreren رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ [1] der.

(Hâşiye) Evet, küre-i arz, küçüklüğüyle beraber semâvâta karşı gelebilir. Çünkü; nasıl ki "Dâimî bir çeşme, vâridâtsız büyük bir gölden daha büyük" denilebilir. Hem, bir ölçek ile bir şey ölçerek başka yere nakledilen ve onun elinden geçmiş ve ona girmiş çıkmış bir mahsulâtla, zâhiren binler defa ölçekten büyük ve dağ gibi bir cisimle o ölçek muvâzeneye çıkabilir. Aynen öyle de; küre-i arz, Cenâb-ı Hak onu sanatına bir meşher ve îcâdına bir mahşer ve hikmetine medâr ve kudretine mazhar ve rahmetine mezher ve Cennet'ine mezraa ve hadsiz kâinata ve mahlûkat âlemlerine ölçek ve mazi denizlerine ve gayb âlemine akacak bir çeşme hükmünde îcâd etmiş. Her sene kat kat ve katmerli yüz bin tarzda, masnûâttan dokunmuş gömleklerini değiştirdiği ve çok defa dolup maziye boşaltarak gayb âlemine döktüğü bütün o müteceddid âlemleri ve arzın müteaddit gömleklerini nazara al, yâni bütün mazisini hâzır farz et; sonra yeknesak ve bir derece basit semâvâta karşı muvâzene et. Göreceksin ki arz, ziyâde gelmezse, noksan da kalmaz.

İşte *[1] رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ sırrını anla.

[1] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

Semere-i âlem: Kâinatın meyvesi
Câmi: Kapsamlı, şümullü
Mucize-i kudret: Kudret harikası, mucizesi. ***Latif***: Hoş, nazik
Mucizât-ı sanat: Sanat harikaları, mucizeleri. ***Bedi'***: Eşsiz, benzersiz
Tecelliyât-ı esmâ: İsimlerin tecellileri, İlâhî icraatların değişik isim ve ünvanlar ile eşyadaki görünüşleri. ***Âsuman***: Gökyüzü, sema
Mazhar: Erişme, nâil olma, şereflenme. ***Hayvanat***: Hayvanlar
Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası
Ma'kes: Aksettiği, göründüğü yer
Faaliyet-i Rabbâniye: İlâhî icraat. ***Mahşer***: Toplanma yeri
Hallâkıyet-i İlâhiye: Allah'ın yaratıcılığı. ***Nebâtât***: Bitkiler
Envâ-ı sagire: Küçük türler
Cevâdâne: Cömertçe
Masnuat: Sanat değeri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Numunegâh: Numune, örnek gösterildiği yer
Mensucât-ı ebediye: Ebedî, kalıcı dokumalar, işlemeler
Menazır-ı sermediye: Kalıcı, daimi manzaralar
Taklidgâh: Taklitlerinin yapıldığı yer
Besâtin-i daime: Kalıcı, daimi bağlar, bahçeler
Mükerreren: Tekrar ederek
Muvakkat: Süreli, daimi olmayan, geçici. ***Küre-i arz***: Yeryüzü
Terbiyegâh: Yetiştirme yeri
Vâridât: Gelirler, kaynaklar
Muvazene: Tartma, karşılaştırıp mukayese etme. ***Mezher***: Çiçeklik
Azâmet-i mâneviye: Mânevî büyüklük. ***Müteceddit***: Yenilenen
Ehemmiyet-i san'aviye: Sanata ait değer, önem

Hem arzın şu mezkûr hikmetlerden neş'et eden sür'atli tahavvülü ve devamlı tağayyürü iktizâ eder ki, sekenesi de ona göre mazhar-ı tahavvülât olsun. Hem şu mahdut arz, hadsiz mu'cizât-ı kudrete mazhar olduğundandır ki, en mühim sekeneleri olan ins ve cinnin kuvâlarına, sâir zîhayatlar gibi fıtrî bir had ve hulkî bir kayıt konulmadığı için nihayetsiz terakki ve nihayetsiz tedenniye mazhar olmuşlar. Enbiyâdan, evliyâdan tut, tâ nemrudlara, tâ şeytanlara kadar uzun bir meydan-ı imtihanları peydâ olmuştur. Madem öyledir, elbette firavunlaşmış şeytanlar, hadsiz şerâretiyle semâya ve ehline taş atacaklar.

Dördüncü Basamak

Bütün âlemlerin Rabbi ve Müdebbir'i ve Hâlık'ı olan Zât-ı Zülcelâl'in, ahkâmları ayrı ayrı pek çok nâmları ve unvanları ve esmâ-yi hüsnâ'sı vardır. Meselâ: Ashâb-ı Nebî safında küffara karşı muharebe etmek için melâikeleri göndermesini[1] iktizâ eden hangi isim ve unvan ise, o isim ve unvan iktizâ eder ki; melâike ile şeyâtîn ortasında muharebe bulunsun ve ahyâr-ı semâviyyîn ve eşrâr-ı arzîn mâbeynlerinde mübâreze olsun. Evet, küffârın nüfus ve enfâsları kabza-yi kudretinde olan Kadîr-i Zülcelâl, bir emir ile, bir sayha ile onları mahvetmiyor. Rubûbiyet-i âmme unvaniyle, Hakîm ve Müdebbir ismiyle bir meydan-ı imtihan ve mübâreze açıyor. Temsilde hatâ olmasın, görüyoruz ki: Nasıl ki bir padişahın daire-i hükümeti itibariyle ayrı ayrı pek çok unvanları, isimleri bulunur. Meselâ; daire-i adliye onu "*Hâkim-i Âdil*" nâmiyle yâd eder. Daire-i askeriye onu "*Kumandan-ı A'zam*" nâmiyle bilir.

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/124, 125; Enfâl sûresi, 8/9, 10, 12. Ayrıca bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/379; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/72; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/16; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/98.

Mezkûr: Zikredilen, adı geçen
Neş'et etmek: Meydana gelmek
Tahavvül: Hâl değiştirme
Tagayyür: Değişim, başkalaşma
İktiza etmek: Gerektirmek
Mazhar-ı tahavvülât: Değişime açık, değişime uyan
Mahdut: Sınırlı
Zihayat: Canlı
Kuva:duygular, hisler, fiziki güçler
Had: Sınır. ***Hulkî***: Ahlâki
Terakki: İlerleme, yükselme
Tedenni: Alçalma, düşme
Nemrud: Hz. İbrahim (a.s.) döneminde yaşayan, zalim ve münkir hükümdar
Peyda olmak: Meydana gelmek
Şeraret: Kötülük, fenalık, kıvılcım
Müdebbir: Düzenleyen, idare eden
Halık: Hz.Yaradan
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hakimiyetin sahibi Yüce Zat
Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri. ***Ahkam***: Hükümler
Ashab-ı Nebi: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) arkadaşları
Küffâr: Kâfirler. ***Şeyâtin***: Şeytanlar
Ahyar-ı semâviye: Göklerdeki hayırlı, iyi varlıklar (melekler, ruhanîler). ***Melaike***: Melekler
Eşrâr-ı arazin: Yeryüzündeki şerli, kötü varlıklar. ***Mâbeyn***: Arası
Mübareze: Çekişme, karşı çıkma
Nüfus: Nefisler. ***Enfas***: Nefesler
Kabza-yi kudretinde olmak: Hâkimiyeti, tasarrufu altında olmak
Kadîr-i Zü'l-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah
Sayha: Büyük, güçlü ses; çığlık
Rububiyet-i amme : Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi
Hakîm: Her işi yerli yerince yapan
Daire-i adliye: Adalet dairesi (devletin ve toplumun adalet ile ilgili işlerinin takip edildiği yer)
Hâkim-i Âdil: Adaletli hâkim
Daire-i askeriye: Askerî işlerin yürütüldüğü yer
Kumandan-ı a'zam: En büyük komutan

Daire-i meşîhât onu "*Halife*" ismiyle zikreder. Daire-i mülkiye onu "*Sultân*" nâmiyle tanır. Mutî ahâli ona "*Merhametkâr Padişah*" derler. Âsi insanlar ona "*Kahhâr Hâkim*" derler. Daha bunlara kıyas et. İşte bazı vakit oluyor ki, bütün ahâli O'nun elinde olan o Padişah-ı Âlî; aciz, zelil bir âsiyi bir emir ile îdam etmiyor. Belki Hâkim-i Âdil ismiyle onu mahkemeye gönderir. Hem muktedir, hem sâdık bir memurunu taltife liyâkatini biliyor. Fakat hususî ilmiyle, hususî telefonuyla onu taltif etmiyor. Belki haşmet-i saltanat ve tedbir-i hükümet unvaniyle mükâfata istihkakını teşhir etmek için bir meydan-ı müsabaka açar. Vezirine emreder, ahâliyi temâşâya davet eder. Bir istikbâl-i siyasî yaptırır. Muhteşem bir imtihan-ı ulvî neticesinde bir mecma-ı âlide onu taltif eder. Liyâkatini ilân eder. Daha başka cihetleri bunlara kıyas et...

İşte [1] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى Ezel, Ebed Sultânı'nın pek çok esmâ-yi hüsnâ'sı vardır. Tecelliyât-ı celâliye ve tezahürât-ı cemâliye ile pek çok şuûnâtı ve unvanları vardır. Nur ve zulmet, yaz ve kış, Cennet ve Cehennem'in vücûdunu iktizâ eden isim ve unvan ve şe'ni ise; kanun-i tenâsül, kanun-i müsabaka, kanun-i teavün gibi pek çok umumî kanunlar misillü, kanun-i mübârezenin dahi bir derece tâmimini isterler. Kalb etrafındaki ilhamât ve vesveselerin mübârezelerinden tut, tâ semâ âfâkında melâike ve şeytanların mübârezesine[2] kadar o kanunun şümûlünü iktizâ eder.

Beşinci Basamak

Madem arzdan semâya gidip gelmek var; semâdan arza inip çıkmak oluyor. Ehemmiyetli levâzımat-ı arziye, oradan gönderiliyor. Ve madem er-

---

[1] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

[2] Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 36; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/305; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/278; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 8/417.

Daire-i meşihat: Şeyhülislâmlık
Halife: En üst ilmî ve dînî otorite
Daire-i mülkiye: Sivil ve siyasî işlerin yürütüldüğü daire
Kahhar: İradesini gerçekleştiren mutlak hâkim
Muti: İtaat eden
Padişah-ı âli: Yüce padişah
Zelil: Aşağı, bayağı, zillete düşmüş
Taltif: İltifat etme, mükâfatlandırma
Haşmet-i saltanat: Saltanatın ihtişâmı, göz kamaştırıcılığı
Liyâkât: Lâyık olma haşmet-i saltanat
Haşmet-i saltanat: İdari büyüklük, yücelik
Tedbir-i siyasî: Siyasî ve idari düzenleme
İmtihan-ı ulvî: Yüce imtihan
Mecma-ı âli: Yüksek, büyük toplantı
Tecelliyât-ı Celâliye: Cenâb-ı Hakk'ın azameti ile tecellileri, icraatları
Tezâhürât-ı Cemâliye: Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ile tecellileri.
Kanun-ı müsabaka: Yarışma kanunu
Kanun-ı teavün: Yardımlaşma kanunu
Kanun-ı mübareze: Çekişme, rekabet kanunu
Tâmim: Umumîleştirme, genelleştirme
İlhamat: İlhamlar
Levâzımât-ı arziye: Dünyaya ait gerekli şeyler
Âfâk: Ufuklar

vâh-ı tayyibeler semâya gidiyorlar. Elbette ervâh-ı habîse dahi, ahyârı taklîden semâvât memleketine gitmeğe teşebbüs edecekler. Çünkü; vücutça letâfet ve hiffetleri var. Hem, şüphesiz tard ve reddedilecekler. Çünkü; mâhiyetçe şerâret ve nuhûsetleri vardır. Hem, bilâ-şek velâ-şüphe, şu muamele-i mühimmenin, şu mübâreze-i mâneviyenin, âlem-i şehâdette bir alâmeti, bir işareti bulunacaktır. Çünkü; saltanat-ı rubûbiyet'in hikmeti iktizâ eder ki, zîşuur için, bâhusus en mühim vazifesi müşâhede ve şehâdet ve dellâllık ve nezaret olan insan için, tasarrufât-ı gaybiyenin mühimlerine bir işaret koysun, birer alâmet bıraksın. Nasıl ki, nihayetsiz bahar mu'cizâtına yağmuru işaret koymuş ve havârık-ı san'atına esbâb-ı zâhiriyeyi alâmet etmiş; tâ âlem-i şehâdet ehlini işhâd etsin. Belki, o acîb temâşâya, umum ehl-i semâvât ve sekene-i arzın enzâr-ı dikkatlerini celbetsin. Yâni o koca semâvâtı, etrafında nöbetdârlar dizilmiş, burçları tezyin edilmiş bir kale hükmünde, bir şehir sûretinde gösterip haşmet-i rubûbiyet'ini tefekkür ettirsin. Madem şu mübâreze-i ulviyenin ilânı, hikmeten lâzımdır; elbette ona bir işaret vardır. Halbuki hâdisât-ı cevviye ve semâviye içinde şu ilâna münasip hiçbir hâdise görünmüyor. Bundan daha ensebi yoktur. Zira yüksek kalelerin muhkem burçlarından atılan mancınıklar ve işaret fişeklerine benzeyen şu hâdise-i necmiye, bu recm-i şeytana ne kadar enseb düştüğü bedâheten anlaşılır. Halbuki şu hâdisenin, bu hikmetten ve şu gayeden başka ona münasip bir hikmeti bilinmiyor. Sâir hâdisât öyle değil. Hem şu hikmet, zaman-ı Âdem'den beri meşhurdur ve ehl-i hakikat için meşhûddur.

Altıncı Basamak

Beşer ve cin, nihayetsiz şerre ve cuhûda müstaid olduklarından, nihayetsiz bir temerrüd ve bir tuğyân yaparlar, işte bunun için Kur'ân-ı Hakîm,

---

Ervah-ı tayyibe: Temiz ruhlar
Ervâh-ı habise: Kötü ruhlar
Ahyâr: Hayırlılar, iyiler
Letâfet: Cismin ağırlığından kurtulma, şeffaflık, incelik
Şeraret: Kötülük, fenalık, kıvılcım
Nühuset: Uğursuzluk
Bilâ-şek velâ şübhe: Şüphesiz, tereddütsüz. ***Hiffet***: Hafiflik
Muamele-i mühimme: Önemli davranış. ***Tard***: Kovma
Mübâreze-i mâneviye: Mânevî çatışma
Âlem-i Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem
Havârık-ı san'at: Sanat harikaları
Saltanat-ı Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Tasarrufât-ı gaybiye: Gayb âlemine ait, görünmeyen, gizli tasarruflar, işler
Esbab-ı zahiriye: Görünen, dış sebepler. ***Zişuur***: Şuur sahibi
İşhad etmek: Şahit tutmak
Temâşâ: Seyir, seyretme
Ehl-i semavat: Göklerdeki ruhanî varlıklar. ***Acip***: Harika, orijinal
Sekene-i arz: Yeryüzü halkı
Enzar-ı dikkat: Dikkatli bakışlar
Mübâreze-i ulviye: Göklerdeki çarpışmalar. ***Enseb***: En uygun
Tezyin : Bezeme, süsleme
Haşmet-i rububiyet:Allah'ın her şeyi kuşatan yönetimindeki muhteşemlik. ***Tefekkür***: Düşünme
Hikmeten: Gaye ve maksat bakımından. ***Bedaheten***: Açıkça
Hâdisât-ı cevviye ve semâviye: Havada ve gökte olan hâdiseler
Recm-i şeytan: Şeytan taşlama
Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in (a.s.) yaşadığı çağ
Ehl-i hakikat: Gerçeğe erenler
Meşhud: Görülen, şahit olunan
Cühud: İnançsızlık, inkâr
Müstaid: İstidatlı, kabiliyetli
Temerrüd: İnat etme, direnme

öyle i'cazkâr bir belâğatla ve öyle âlî ve bâhir üslûplarla ve öyle gâlî ve zâhir temsiller ve mesellerle ins ve cinni isyandan ve tuğyândan zecreder ki, kâinatı titretir.

Meselâ: "*Ey ins ve cin! Emirlerime itaat etmezseniz, haydi hudûd-i mülkümden elinizden gelirse çıkınız!*" meseline işaret eden

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍ ۞ فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۞ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ۞ [1]

âyetindeki azametli inzâra ve dehşetli tehdide, şiddetli zecre dikkat et. Nasıl ins ve cinnin gayet mağrurâne temerrüdlerini, gayet mu'cizâne bir belâğatle kırar, aczlerini ilân eder. Saltanat-ı rubûbiyet'in genişliği ve azameti nisbetinde ne kadar âciz ve bîçâre olduklarını gösterir. Güya şu âyetle, hem

وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ [2] âyetiyle böyle diyor ki:

"*Ey hakareti içinde mağrur ve mütemerrid.. ey zaaf ve fakrı içinde serkeş ve muannid olan cin ve ins! Nasıl cesâret edersiniz ki; isyanınızla öyle bir Sultan-ı Zîşân'ın evâmirine karşı geliyorsunuz ki; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itaat ederler. Hem tuğyânınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle azametli mutî askerleri var; faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllelerle recmedebilirler. Hem küfrânınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, ibâdından ve cünûdundan öyleleri var ki; değil sizin gibi küçücük âciz mahlûkları, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyüklüğünde birer*

[1] "Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirseniz haydi göklerin ve yerin hudûdundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. ۞ O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? ۞ Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız." (Rahman sûresi, 55/33-35)

[2] "(Biz yere en yakın semayı donattığımız) o lambaları şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılma sanatı)
Âli: Yüce. ***Gâli***: Değerli, kıymetli
Bâhir: Açık, âşikâr. ***Zâhir***: Açık
Mesel: Misal. ***İns***: İnsan
Zecr etmek: Men etmek, engellemek. ***İ'cazkâr***: Mucizeli
İnzar: Sakındırma, uyarma
Hudud-ı mülk: İdarenin, yönetimin sınırları. ***Azamet***: Büyüklük
Mu'cizâne: Mucizeli bir şekilde
Saltanat-ı Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Mütemerrid: Dik kafalı, inatçı
Fakr: Fakirlik. ***Muannid***: İnatçı
Emirber: Emir alan, söz dinleyen, itaatkâr. ***Evâmir***: Emirler
Sultan-ı zişân: Şanlı, büyük sultan
Hakîm-i Zü'l-Celâl: Büyüklük ve hikmetin yegâne sahibi Hz. Allah
Mübareze: Karşı koyma, mücadele
Muti: İtaatkâr. ***Recm***: Taşlama
Küfran: İnkâr, nankörlük
Mâlik-i Zülcelâl: Her şeyin yüce sahibi. ***Faraza***: Varsayalım ki..
İbâd: Kullar. ***Cünud***: Askerler
Farz-ı muhal: Olmayacak bir şeyi olmuş gibi düşünme

adüvv-i kâfir olsaydınız arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri, şuvâzlı nühâsları size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki; o kanun ile öyleler bağlıdır; eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar. Gülleler gibi küreniz misillü yıldızları üstünüze yağdırabilirler!"

Evet, Kur'ân'da bazı mühim tahşidat vardır ki; düşmanların kuvvetli olduğundan ileri gelmiyor. Belki haşmetin izharı ve düşman şenâatinin teşhiri gibi sebeplerden ileri geliyor. Hem bazen kemâl-i intizamı ve nihayet adli ve gayet ilmi ve kuvvet-i hikmeti göstermek için, en büyük ve kuvvetli esbâbı, en küçük ve zaif bir şeye karşı tahşid eder ve üstünde tutar, düşürtmez, tecavüz ettirmez. Meselâ; şu âyete bak:

وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلاَهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلٰئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ[1]

Ne kadar Nebî hakkına hürmet ve ne kadar ezvâcın hukukuna merhamet var. Şu mühim tahşidat, yalnız hürmet-i Nebî'nin azametini ve iki zaîfenin şekvâlarının ehemmiyetini ve haklarının riayetini rahîmâne ifâde etmek içindir.

Yedinci Basamak

Melekler ve semekler gibi, yıldızların dahi gayet muhtelif efrâdları vardır. Bir kısmı nihayet küçük, bir kısmı gayet büyüktür. Hattâ gökyüzünde her parlayana yıldız denilir. İşte bu yıldız cinsinden bir nev'i de nâzenîn semâ yüzünün murassa zînetleri ve o ağacın münevver meyveleri ve o denizin müsebbih balıkları hükmünde, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl onları yaratmış ve meleklerine mesîreler, binekler, menziller yapmıştır. Ve yıldızların kü-

---

[1] "Yok eğer hislerinize mağlub olup Peygambere karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah da O'nun yardımcısıdır. Cebrâil de, salih müminler ve melekler de ayrıca onun yardımcılarıdır." (Tahrîm sûresi, 66/4)

Adüvv-i kâfir: Kâfir düşman
Şuvâz: Kızgın, kor ateş
Tahşidât: Üzerinde çok çok durmalar, sık sık aynı şeyi hatırlatmalar.
Nühâs: Erimiş bakır
Haşmet: Ululuk, büyüklük
İzhar: Açığa çıkarma, gösterme
Kemâl-i intizam: Tam bir ahenk içinde.
Esbab: Sebepler
Şenâet: Kötülük, fenalık
Tahşid etmek: Sık sık aynı şeyi hatırlatmak, yığınak yapmak
Hürmet-i Nebi: Hz. Peygamber (s.a.s.) in saygınlığı.
Ezvâc: Eşler
Azamet: Büyüklük.
Şekvâ: Şikâyet
Zaife: Zayıf hanım
Riayet: Gözetme, kollama
Rahimâne: Merhametli bir şekilde
Semek: Balık.
Efrad: Fertler
Murassâ: Sırmalı, kıymetli taşlarla bezeli.
Nazenin: Nazik, hoş
Münevver: Nurlu, pırıl pırıl
Müsebbih: Tesbih eden
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yüce Yaradan
Sâni-i zülcemâl: Sonsuz güzellikler sahibi Yüce Yaratıcı

çük bir nev'ini de, şeyâtînin recmine âlet etmiş, işte bu recm-i şeyâtîn için atılan şahabların üç mânâsı olabilir:

•***Birincisi***: Kanun-i mübâreze, en geniş dairede dahi cereyan ettiğine remz ve alâmettir.

•***İkincisi***: Semâvâtta hüşyâr nöbetdârlar, mutî sekeneler var. Arzlı şerirlerin ihtilâtından ve istima'larından hoşlanmayan cünûdullah bulunduğuna ilân ve işarettir.

•***Üçüncüsü***: Müzahrafât-ı arziyenin mümessilât-ı habîseleri olan casus şeytanları, temiz ve temizlerin meskeni olan semâyı telvis etmemek ve nüfûs-i habîse hesabına tecessüs ettirmemek için, edepsiz casusları korkutmak için atılan mancınıklar ve işaret fişekleri misüllü, o şeytanları ebvâb-ı semâdan o şahablarla red ve tarddır.[1]

İşte, yıldız böceği hükmünde olan kafa fenerine îtimad eden ve Kur'ân güneşinden gözünü yuman kozmoğrafyacı efendi! Şu yedi basamaklarda işaret edilen hakikatlara birden bak. Gözünü aç, kafa fenerini bırak, gündüz gibi i'câz ışığı içinde şu âyetin mânâsını gör!.. O âyetin semâsından bir hakikat yıldızı al, senin başındaki şeytana at, kendi şeytanını recmet!..

Biz dahi etmeliyiz ve رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ[2] beraber demeliyiz.

فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ وَالْحُجَّةُ الْقَاطِعَةُ[3]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[4]

* * *

---

[1] Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-18; Sâffât sûresi, 37/6-10; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, 11, *tefsîru sûre* (15) 1, (34) 1; *tevhid* 32; Müslim, *selâm* 122, 123, 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; İbn Mâce, *mukaddime* 122, 123; Müsned 6/87.

[2] "Ya Rabbi, şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım!" (Mü'minûn sûresi, 23/97)

[3] "Tam ve kesin delil ve her şeyde açık ve kat'î şekilde eserleri görünen hikmet Allah'ındır."

Bu Arapça ifadenin, فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ kısmı, En'âm sûresi, 6/149. âyetinde geçmektedir.

[4] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

Şeyatînin recmi / ***Recm-i şeyâtîn***: Şeytanların taşlanması
Şahab: Alev topu, meteor
Kanun-ı mübareze: Çekişme, mücadele kanunu.
Semavât: Gökler. ***Sekene***: Halk
Hüşyar: Uyanık, dikkatli
Mutî: İtaatkâr, söz dinleyen
Arz: Yeryüzü. ***Şerir***: Şerli, şirret
İhtilât: Karışma, hem dem olma
Cünudullah: Allah'ın askerleri
Müzahrafat-ı arziye: Dünyanın dışı süslü, yaldızlı; aldatıcı, değersiz şeyleri. ***İstimâ***: Dinleme
Mümessilât-ı habise: Çirkin, kötü temsilciler
Nüfus-i habise: Habis, kötü ruhlar
Tecessüs: Gizlice takip etme, gözetleme. ***Tard***: Kovma
Ebvâb-ı semâ: Gök kapıları
İ'câz: Mucizeli oluş (insanları benzerini yapmaktan aciz bırakan üslup). ***Telvis etmek***: Kirletmek
Recm etmek: Taş atmak, taşlamak

On Beşinci Söz'ün Zeyli

(Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhası)

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ   وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ[2]

Hüccetü'l-Kur'ân ale'ş-şeytan ve hizbihî

İblis'i ilzam, şeytanı ifhâm, ehl-i tuğyânı iskât eden Birinci Mebhas; bîtarafâne muhâkeme içinde şeytanın müthiş bir desîsesini, kat'î bir sûrette reddeden bir vâkıadır. O vâkıanın mücmel bir kısmını, on sene evvel '*Lemeât*'ta yazmıştım. Şöyle ki:

Bu risalenin te'lifinden on bir sene evvel, Ramazân-ı şerif'te İstanbul Bayezid Câmi-i şerîfi'nde hafızları dinliyordum. Birden, şahsını görmedim; fakat mânevî bir ses işittim gibi bana geldi, zihnimi kendine çevirdi. Hayâlen dinledim; baktım ki *bana der*:

> "Sen, Kur'ân'ı pek âlî, çok parlak görüyorsun. Bîtarafâne muhâkeme et, öyle bak. Yâni bir beşer kelâmı farz et, bak. Acaba o meziyetleri, o zînetleri görecek misin?.." dedi.

Hakikaten ben de ona aldandım, beşer kelâmı farz edip, öyle baktım. Gördüm ki: Nasıl Bayezid'in elektrik düğmesi çevrilip söndürülünce ortalık karanlığa düşer, öyle de; o farz ile Kur'ân'ın parlak ışıkları gizlenmeğe başladı. O vakit anladım ki, benim ile konuşan şeytandır. Beni vartaya yuvarlan-

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

[2] "Her ne zaman şeytandan bir fit gelip seni gıdıklayacak olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, her şeyi işitip icabet eder ve her şeyi mükemmel tarzda bilir." (Fussilet sûresi, 41/36)

İblis: Şeytan
İlzam: Cevap veremez hâle getirme, susturma.
İfham (إفحام): İlzâm etme, susturma
Mebhas: Bahis, konu
Ehl-i tuğyan: Zulüm ve inkârda ileri gidenler. ***Desise***: Hile, oyun
Bîtarâfâne: Tarafsızca
Muhakeme: İki tarafı dinleyerek bir hükme ulaşma
Te'lif: Bir araya getirme, bilgileri toplayıp kitap yazma. ***Âli***: Yüce
Meziyet : Üstün özellikler
Farz: Varsayım
Varta: Çukur, tehlike

dırıyor. Kur'ân'dan istimdat ettim. Birden, bir nur kalbime geldi; müdafaaya kat'î bir kuvvet verdi. O vakit, şöylece şeytana karşı münazara başladı.

Dedim:

– Ey şeytan! Bîtarafâne muhâkeme, iki taraf ortasında bir vaziyettir. Halbuki, hem senin, hem insandaki senin şâkirdlerin, dediğiniz bîtarafâne muhâkeme ise; taraf-ı muhâlifi iltizamdır, bîtaraflık değildir, muvakkaten bir dinsizliktir. Çünkü: Kur'ân'a kelâm-ı beşer diye bakmak ve öyle muhâkeme etmek, şıkk-ı muhâlifi esas tutmaktır. Bâtılı iltizamdır, bîtarafâne değildir; belki bâtıla tarafgirliktir.

Şeytan dedi ki:

– Öyle ise; ne Allah'ın kelâmı, ne de beşer kelâmı deme. Ortada farz et, bak.

Ben dedim:

– O da olamaz. Çünkü: Münâzaun-fîh bir mal bulunsa, eğer iki müddeî birbirine yakın ise ve kurbiyet-i mekân varsa, o vakit, o mal, ikisinden başka birinin elinde veya ikisinin elleri yetişecek bir sûrette bir yere bırakılacak. Hangisi isbat etse, o alır. Eğer o iki müddeî birbirinden gayet uzak, biri maşrıkda, biri mağribde ise; o vakit kâideten "sâhibü'l-yed" kim ise, onun elinde bırakılacaktır. Çünkü, ortada bırakmak kabil değildir.[1]

İşte Kur'ân kıymetdâr bir maldır. Beşer kelâmı Cenâb-ı Hakk'ın kelâmından ne kadar uzaksa; o iki taraf o kadar, belki hadsiz birbirinden uzaktır. İşte, serâdan süreyyâya kadar birbirinden uzak o iki taraf ortasında bırakmak mümkün değildir. Hem ortası yoktur. Çünkü, vücûd ve adem gibi ve nakıyzeyn gibi iki zıttırlar, ortası olamaz. Öyle ise, Kur'ân için sâhibü'l-yed, taraf-ı ilâhî'dir. Öyle ise, O'nun elinde kabul edilip, öylece delâil-i isbata bakılacak. Eğer öteki taraf O'nun "Kelâmullah" olduğuna dâir bütün bürhânları birer birer çürütse elini O'na uzatabilir; yoksa uzatamaz. Heyhat! Binler berâhin-i kat'iyyenin mıhlarıyla arş-ı a'zam'a çakılan bu muazzam pırlantayı hangi el bütün o mıhları söküp, o direkleri kesip, O'nu düşürebilir?..

---

[1] Bkz.: es-Serahsî, *el-Mebsût* 11/8; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* 6/202; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 2/177.

İstimdat: Medet isteme, yardım dileme. ***Münazara***: Tartışma
Şakird: Öğrenci, talebe
Taraf-ı muhalif: Karşı taraf
İltizâm:tercih etme, kabul etme
Muvakkaten: Geçici olarak
Kelâm-ı beşer: İnsan sözü
Şıkk-ı muhalif: Karşı görüş, karşı taraf. ***Bîtaraf***: Tarafsız
Bâtıl: Yanlış, haksız
Münâzaun fih: Tartışmalı
Müddeî: İddia sahibi
Kurbiyet-i mekân: Mekân yakınlığı
Maşrık: Doğu. ***Mağrib***: Batı
Kaideten: Kaideye, kurala göre
Sahibü'l-yed: Mal sahibi, (davadan önce malı elinde bulunduran taraf). ***Serâ***: Yeryüzü, toprak
Süreyya: Ülker takım yıldızı
Vücud: Varlık. ***Adem***: Yokluk
Nâkızeyn: Birbirine zıt iki şey
Taraf-ı İlâhî: Allah'ın tarafı
Delâil-i isbat: İspat delilleri
Kelâmullah: Allah kelâmı, sözü
Berâhin-i kat'iye: Kesin deliller
Arş-ı Âzam: Yüce arş, Cenâb-ı Hakk'ın idare ve iradesinin tecelligâhı

İşte ey şeytan! Senin rağmına, ehl-i hak ve insaf bu sûretteki hakikatli muhâkeme ile muhâkeme ederler. Hattâ en küçük bir delilde dahi, Kur'ân'a karşı îmânlarını ziyâdeleştirirler. Senin ve şâkirdlerinin gösterdiği yol ise; bir kere, beşer kelâmı farz edilse, yâni Arş'a bağlanan o muazzam pırlanta yere atılsa; bütün mıhların kuvvetinde ve çok bürhânların metânetinde bir tek bürhân lâzım ki, O'nu yerden kaldırıp, Arş-ı mânevî'ye çaksın. Tâ küfrün zulümâtından kurtulup, îmânın envârına erişsin. Halbuki buna muvaffak olmak pek güçtür. Onun için, senin desîsen ile şu zamanda, bîtarafâne muhâkeme sûreti altında, çokları îmânlarını kaybediyorlar...

Şeytan döndü ve dedi:

– Kur'ân, beşer kelâmına benziyor. Onların muhâveresi tarzındadır. Demek beşer kelâmıdır. Eğer, Allah'ın kelâmı olsa, O'na yakışacak, her cihetçe hârikulâde bir tarzı olacaktı. O'nun san'atı nasıl beşer san'atına benzemiyor; kelâmı da benzememeli?

Cevaben dedim:

– Nasıl ki, Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm) mu'cizâtından ve hasâisinden başka, ef'âl ve ahvâl ve etvârında beşeriyette kalıp, beşer gibi âdet-i îlâhiye'ye ve evâmir-i tekvîniyesine münkâd ve mutî olmuş. O da soğuk çeker, elem çeker ve hâkezâ, her bir ahvâl ve etvârında hârikulâde bir vaziyet verilmemiş, tâ ki ümmetine ef'âliyle imam olsun; etvâriyle rehber olsun; umum harekâtiyle ders versin. Eğer her etvârında hârikulâde olsa idi; bizzat her cihetçe imam olamazdı, herkese mürşid-i mutlak olamazdı, bütün ahvâliyle "*rahmeten li'l-âlemîn*" olamazdı.[1]

Aynen öyle de: Kur'ân-ı Hakîm, ehl-i şuura imamdır, cin ve inse mürşiddir, ehl-i kemâle rehberdir, ehl-i hakikata muallimdir. Öyle ise, beşerin muhâverâtı ve üslûbu tarzında olmak, zarurî ve kâfidir. Çünkü, cin ve ins münâcâtını O'ndan alıyor, duasını O'ndan öğreniyor, mesâilini O'nun lisa-

---

[1] Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107.

Ehl-i hak ve insaf: Daima doğrunun yanında olan insaflı kişiler
Metânet: Güçlülük, sağlamlık
Arş-ı manevî: Mânevî taht, yücelik
Zulümât: Karanlıklar
Envar: Nurlar
Desise: Hile, oyun
Muhavere: Karşılıklı konuşma, diyalog
Mucizât: Mucizeler
Hasâis: Hususiyetler, özellikler
Ef'al: Fiiller, işler
Ahvâl: Hâller, durumlar
Etvâr: Tavırlar, davranışlar
Âdet-i İlâhiye: Allah'ın âdeti, kanunu
Evâmir-i tekviniye: Yaratılışla ilgili ilâhî kanunlar
Münkad: Boyun eğen, itaat eden
Rahmeten li'l âlemin: Âlemlere rahmet olarak
Mutî: İtaatkâr, söz dinleyen
Mürşid-i mutlak: Mutlak rehber, her yönüyle insanları doğruya ulaştıran
Harekât: Hareketler
Ehl-i şuur: Şuurlu varlıklar
Ehl-i kemal: Olgunlaşıp mükemmel hâle gelenler
Ehl-i hakikat: Daima hak ve hakikat peşinde olup gerçeği bulanlar
Münâcât: Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme. ***Mesâil***: Meseleler

niyle zikrediyor, edeb-i muâşeretini O'ndan taallüm ediyor ve hâkezâ, herkes O'nu mercî yapıyor. Öyle ise, eğer Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın Tûr-i Sîna'da işittiği Kelâmullah tarzında olsa idi, beşer bunu dinlemekte ve işitmekte tahammül edemezdi ve merci' edemezdi. Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) gibi bir ülü'l-azm, ancak birkaç kelâmı işitmeye tahammül etmiştir. Mûsâ (aleyhisselâm) demiş: أَهٰكَذَا كَلاَمُكَ؟

[Cevap olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuş:] "قَالَ اللّٰهُ: "لِي قُوَّةُ جَمِيعِ الْأَلْسِنَةِ[1]

Şeytan döndü, yine dedi ki:

– Kur'ân'ın mesâili gibi çok zâtlar o çeşit meseleleri din nâmına söylüyorlar. Onun için, bir beşer din nâmına böyle bir şey yapmak mümkün değil mi?

Cevaben Kur'ân'ın nûruyla dedim ki:

•***Evvelâ***: Dindar bir adam, din muhabbeti için; "Hak böyledir, hakikat budur. Allah'ın emri böyledir." der. Yoksa Allah'ı, kendi keyfine konuşturmaz. Hadsiz derece haddinden tecavüz edip, Allah'ın taklidini yapıp, onun yerinde konuşmaz. فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ[2] düsturundan titrer.

•*Ve **sâniyen***: Bir beşer kendi başına böyle yapması ve muvaffak olması hiçbir cihetle mümkün değildir; belki yüz derece muhâldir. Çünkü, birbirine yakın zâtlar birbirini taklit edebilirler; bir cinsten olanlar birbirinin sûretine girebilirler; mertebece birbirine yakın olanlar, birbirinin makamlarını taklid edebilirler. Muvakkaten insanları iğfâl ederler; fakat dâimî iğfâl edemezler. Çünkü, ehl-i dikkat nazarında –âlâ külli hâl– etvâr ve ahvâli içindeki tasannuâtlar ve tekellüfâtlar sahtekârlığını gösterecek, hilesi devam etmeyecek. Eğer sahtekârlıkla taklide çalışan ötekinden gayet uzaksa, meselâ; âdi bir a-

---

[1] "Mûsâ (aleyhisselâm): 'Senin konuşman böyle midir?' diye sorunca, Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Bütün lisanların kuvveti benimdir." Kaynaklarda, Allah Teâlâ'nın cevabı, aynı anlamdaki şu ifadeyle geçmektedir: "وَلِي قُوَّةُ الْأَلْسِنَةِ كُلِّهَا" Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *er-Reddü ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, s.36; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 6/210; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/589; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 8/204; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 3/536.

[2] "Uydurduğu yalanı Allah'a mal eden kimseden daha zâlim biri olabilir mi?" (Zümer sûresi, 39/32)

Edeb-i muaşeret: Görgü kuralları
Taallüm etmek: Öğrenmek
Merci yapmak: Kaynak kabul etmek. ***Tûr-ı Sinâ***: Sinâ Dağı
Muhal: İmkânsız
Muvakkaten: Geçici
Ulu'l-azm: Üstün azim, sabır, sahibi kimseler. (Bu vasfa hâiz beş peygamber: Hz.Muhammed, Hz.İsa, Hz.Musa, Hz.İbrahim, Hz.Nuh aleyhimu's-salâtü ve's-selâm)
İğfâl etmek: Aldatmak, kandırmak
Ehl-i dikkat: Hassas insanlar, dikkatli kişiler
Alâ külli hal: Her hâlde, her halükarda
Tasannuat: Yapmacıklıklar
Tekellüfat : Zorlamalar

dam, İbn-i Sînâ* gibi bir dâhiyi, ilimde taklid etmek istese ve bir çoban, bir padişahın vaziyetini takınsa, elbette hiç kimseyi aldatamayacak, belki kendi maskara olacak. Her bir hâli bağıracak ki: "Bu sahtekârdır!"

İşte –hâşâ, yüz bin defa hâşâ!– Kur'ân, beşer kelâmı farz edildiği vakit, nasıl, bir yıldız böceği bin sene tekellüfsüz hakikî bir yıldız olarak rasat ehline görünsün? Hem bir sinek, bir sene tamamen tavus sûretini tasannûsuz temâşâ ehline göstersin? Hem sahtekâr, âmî bir nefer; nâmdar, âlî bir müşîrin tavrını takınsın, makamında otursun, çok zaman öyle kalsın, hilesini ihsâs etmesin? Hem müfterî, yalancı, itikadsız bir adam; müddet-i ömründe daima en sâdık, en emin en mûtekid bir zâtın keyfiyetini ve vaziyetini en müdakkik nazarlara karşı telâşsız göstersin, dâhilerin nazarında tasannûu saklansın?.. Bu ise, yüz derece muhâldir; ona hiçbir zîakıl mümkün diyemez ve öyle de farz etmek, bedîhî bir muhâli vâki farz etmek gibi bir hezeyândır.

Aynen öyle de, Kur'ân'ı, kelâm-ı beşer farz etmek; lâzım gelir ki: Âlem-i İslâm'ın semâsında bilmüşâhede pek parlak ve daima envâr-ı hakâikı neşreden bir yıldız-ı hakikat, belki bir şems-i kemâlât telâkki edilen Kitab-ı Mübîn'in mâhiyeti –hâşâ– bir yıldız böceği hükmünde tasannûcu bir beşerin hurâfâtlı bir düzmesi olsun. Ve en yakınında olanlar ve dikkatle O'na bakanlar farkında bulunmasın. Ve O'nu daima âlî ve menba-ı hakâik bir yıldız bilsin. Bu ise, yüz derece muhâl olmakla beraber; sen ey şeytan! Yüz derece şeytâniyette ileri gitsen; buna imkân verdiremezsin, bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın! Yalnız mânen pek uzaktan baktırmakla aldatıyorsun; yıldızı, yıldız böceği gibi küçük gösteriyorsun.

• ***Sâlisen***: Hem Kur'ân'ı beşer kelâmı farz etmek; lâzım gelir ki: Âsâriyle, te'sirâtiyle, netâiciyle, âlem-i insâniyetin bilmüşâhede en ruhlu ve hayatfeşân, en hakikatli ve saadet-resân, en cem'iyetli ve mu'cizbeyân âlî meziyetleriyle yaldızlı bir Furkan'ın gizli hakikati; –hâşâ!– muâvenetsiz, ilimsiz bir tek insanın sahtekâr, âdî fikrinin tasnîâtı olsun!.. Ve yakından O'nu temâşâ

Âmi: Sıradan, az kültürlü kişi
Âli: Yüce
Müşir: Mareşal
İhsas etmek: Hissettirmek
Müddet-i ömür: Hayat süresi, ömür boyu
Mutekid: İnançlı. ***Keyfiyet***: Nitelik
Müdekkik: Dikkatli inceleyen araştırıcı. ***Zî-akıl***: Akıl sahibi
Bedihî: Apaçık, aşikâr
Vâkî: Olan, olmuş
Hezeyan: Saçmalık
Kelâm-ı beşer: İnsan sözü
Bi'l-müşahede: Bizzat görerek
Envar-ı hakâik: Hakikat nurları
Yıldız-ı hakikat: Hakikat yıldızı
Şems-i kemâlât: Mükemmelliklere vesile olan güneş
Telâkki: Kabul etme, benimseme
Kitab-ı Mübin: Apaçık, parlak kitap. ***Âsâr***: Eserler
Hurâfât: Hurafeler, boş inançlar
Menba-yi hakaik: Hakikatler kaynağı. ***Şeytaniyet***: Şeytanlık
Tesirât: Tesirler. ***Netâic***: Neticeler
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Hayatfeşan: Hayat saçan, yayan
Saadetresân: Mutluluğa ulaştıran
Cemiyet: Birleştirme, bütünleştirme
Mu'cizbeyan: İfade gücü mucize derecesinde olan söz
Muavenet: Yardımlaşma
Tasniât: Uydurmalar, yapmacıklar

eden ve merakla dikkat eden büyük zekâlar, ulvî dehalar; O'nda hiçbir zaman, hiçbir cihette sahtekârlık ve tasannu eserini görmesin!.. Daima ciddiyeti, samimiyeti, ihlâsı bulsun!.. Bu ise, yüz derece muhâl olmakla beraber; bütün ahvâliyle, akvâliyle, harekâtiyle bütün hayatında emaneti, imanı, emniyeti, ihlâsı, ciddiyeti, istikameti gösteren ve ders veren ve sıddıkînleri yetiştiren en yüksek, en parlak, en âlî haslet telâkki edilen ve kabul edilen bir Zât'ı; en emniyetsiz, en ihlâssız, en îtikadsız farz etmekle, muzaaf bir muhâli vâki görmek gibi, şeytanı dahi utandıracak bir hezeyân-ı küfrîdir.

Çünkü; şu meselenin ortası yoktur. Zîra, farz-ı muhâl olarak; Kur'ân, "Kelâmullah" olmazsa; Arş'tan zemine düşer gibi sukut eder, ortada kalmaz. Mecma-i hakâik iken, menba-ı hurâfât olur. Ve o hârika fermanı gösteren Zât –hâşâ, sümme hâşâ– eğer Resûlullah olmazsa; a'lâ-yi illiyyînden, esfel-i sâfilîne sukut etmek ve menba-ı kemâlât derecesinden, mâden-i desâis makamına düşmek lâzım gelir; ortada kalmaz. Zira Allah nâmına iftira eden, yalan söyleyen; en ednâ bir dereceye düşer. Bir sineği, dâimî bir sûrette tavus görmek ve tavusun büyük evsâfını onda her vakit müşâhede etmek ne kadar muhâl ise, şu mesele de öyle muhâldir. Fıtraten akılsız, sarhoş bir dîvâne lâzım ki buna ihtimâl versin!..

•***Râbian***: Hem Kur'ân'ı, kelâm-ı beşer farz etmek; lâzım gelir ki: Nev-i benî-Âdem'in en büyük ve muhteşem ordusu olan ümmet-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) mukaddes kumandanı olan Kur'ân; bilmüşâhede kuvvetli kanunlarıyla, esaslı düsturlarıyla, nâfiz emirleriyle o pek büyük orduyu, iki cihanı fethedecek bir derecede bir intizam verdiği ve bir inzibat altına aldığı ve maddî-mânevî teçhiz ettiği ve umum o efrâdın derecatına göre akıllarını ta'lim ve kalblerini terbiye ve ruhlarını teshîr ve vicdanlarını tathîr ve a'zâ ve cevârihlerini istimâl ve istihdam ettiği hâlde –hâşâ, yüz bin defa hâşâ!– kuvvetsiz, kıymetsiz, asılsız bir düzme farz edip, yüz derece muhâli kabul etmek lâzım gelmekle beraber; müddet-i hayatında ciddî harekâtiyle Hakk'ın

---

Ulvî: Yüce
Ahvâl: Hâller, durumlar
Akvâl: Sözler, ifadeler
Harekât: Hareketler
Sıddıkîn: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler
Telâkki: Kabul etme, benimseme
Muzaaf: Kat kat, katmerli
Hezeyân-ı küfrî: İnançsızlığa ait bir saçmalık. ***Haslet***: Özellik
Farz-ı muhal: Olmayacak bir şeyi olmuş gibi düşünme
Arş: Gökyüzü. ***Ferş***: Yeryüzü
Mecma-yi hakaik: Hakikatlerin toplandığı yer. ***Sukut*** : Düşme
Menba-yi hurafat: Hurafeler kaynağı
Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek yer, insanın erişebileceği en yüce makam
Esfel-i sâfilîn: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum, en aşağı mertebe
Maden-i desâis: Hilelerin madeni
Nev-i benî Âdem: İnsan türü
Menba-yi kemâlât: Bütün güzelliklerin, ilerleyip yükselmelerin kaynağı. ***Ednâ***: En aşağı
Bi'l-müşâhede: Bizzat görerek
İnzibât altına almak: Asayiş ve düzen içine almak. ***Nâfiz***: Etkili
Teçhiz etmek: Hazırlamak
Talim: Öğretme. ***Tathir***: Temizleme
Teshir: Etkileme, büyüleme
Cevârih: Organlar
İstimâl: Kullanma
İstihdâm: İşletme, çalıştırma
Müddet-i hayat: Ömür boyu

kanunlarını benî-Âdem'e ders veren, ve samimî ef'âliyle hakikatin düsturlarını beşere ta'lîm eden ve hâlis ve mâkul akvâliyle, istikametin ve saadetin usûllerini gösteren ve te'sis eden ve bütün tarihçe-i hayatının şehâdetiyle, Allah'ın azabından çok havf eden ve herkesten ziyâde Allah'ı bilen ve bildiren[1] ve nev-i beşerin beşten birisine ve küre-i arzın yarısına, bin üç yüz elli sene kemâl-i haşmetle kumandanlık eden ve cihanı velveleye veren ve şöhret-şiâr şuûnâtiyle nev-i beşerin, belki kâinatın elhâk medâr-ı fahr'i olan bir Zât'ı; –hâşâ, yüz bin defa hâşâ!– sahtekâr, Allah'tan korkmaz ve bilmez ve haysiyetini tanımaz, insâniyetin âdî derecesinde farz etmekle, yüz derece muhâli birden irtikâb etmek lâzım gelir. Çünkü, şu meselenin ortası yoktur. Zîra, farz-ı muhâl olarak Kur'ân Kelâmullah olmazsa, Arş'tan düşse; ortada kalamaz. Belki, yerde yalancı birinin malı olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise, ey şeytan! Yüz derece sen katmerli bir şeytan olsan, bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın ve çürümemiş hiçbir kalbi iknâ edemezsin!

Şeytan döndü dedi:

– Nasıl kandıramam? Ekser insanlara ve insanın meşhur âkillerine Kur'ân'ı ve Muhammed'i inkâr ettirdim.

Elcevap:

•***Evvelâ***: Gayet uzak mesafeden bakılsa; en büyük şey, en küçük şey gibi görünebilir. Bir yıldız, bir mum kadar denilebilir.

•***Sâniyen***: Hem tebeî, sathî bir nazarla bakılsa; gayet muhâl bir şey mümkün görünebilir.

Bir zaman bir ihtiyar adam, Ramazan hilâlini görmek için semâya bakmış. Gözüne bir beyaz kıl inmiş; o kılı, Ay zannetmiş. "Ay'ı gördüm." demiş. İşte muhâldir ki, hilâl, o beyaz kıl olsun. Fakat, kasden ve bizzat Ay'a baktığı ve o saçı, tebeî ve dolayisiyle ve ikinci derecede göründüğü için, o muhâli mümkün telâkki etmiş.

•***Sâlisen***: Hem, kabul etmemek başkadır, inkâr etmek başkadır. Adem-i kabul, bir lâkaydlıktır, bir göz kapamaktır ve cahilâne bir hükümsüzlüktür. Bu sûrette, çok muhâl şeyler onun içinde gizlenebilir. Onun aklı onlarla uğ-

---

[1] Bkz.: Buhârî, *edeb* 72, *i'tisâm* 5; Müslim, *fezâil* 127, 128; Müsned 6/45, 181.

Benî Âdem: İnsanoğlu
Tarihçe-i hayat: Hayat tarihçesi, ömür.
Havf: Korku
Velvele: Coşkulu yüksek ses
Şöhretşiar: Pek ünlü
Şuunât: İşleyişler, icraatler
Elhak: Gerçekten
Medâr-i fahr: Övünç kaynağı
Âkıl: Akıllı
Tebeî: Dolaylı, tâli
Sathî: Yüzeysel
Muhal: İmkânsız
Telâkki : Kabul etme, benimseme
Adem-i kabul: Kabul etmeme
Cahilâne: Cahilce

raşmaz. Amma inkâr ise; o adem-i kabul değil, belki o kabûl-i ademdir; bir hükümdür. Onun aklı, hareket etmeye mecburdur. O hâlde senin gibi bir şeytan, onun aklını elinden alır, sonra inkârı ona yutturur. Hem, ey şeytan! Bâtılı hak ve muhâli mümkün gösteren gaflet ve dalâlet ve safsata ve inat ve muğâlata ve mükâbere ve iğfal ve görenek gibi şeytanî desîselerle, çok muhâlâtı intâç eden inkâr ve küfrü, o bedbaht insan sûretindeki hayvanlara yutturmuşsun!

•***Râbian***: Hem Kur'ân'ı, kelâm-ı beşer farz etmek; lâzım gelir ki: Âlem-i insâniyetin semâvâtında yıldızlar gibi parlayan asfiyâlara, sıddıkînlere, aktâblara bilmüşâhede rehberlik eden... ve bilbedâhe mütemâdiyen hak ve hakkâniyeti, sıdk ve sadâkati, emn ve emâneti umum tabakât-ı ehl-i kemâle ta'lîm eden ve erkân-ı îmâniyenin hakâikıyla ve erkân-ı İslâmiye'nin desâtiriyle iki cihanın saadetini te'min eden ve bu icraâtının şehâdetiyle bizzarûre hak ve halis ve sâfî hakikat ve gayet doğru ve pek ciddî olmak lâzım gelen bir Kitab'ı, kendi evsâfının ve te'sirâtının ve envârının zıddiyle muttasıf tasavvur edip –hâşâ, sümme hâşâ!– bir sahtekârın tasnîat ve iftiralarının mecmuası nazariyle bakmak, sofestâîleri ve şeytanları dahi utandıracak ve titretecek şenî' bir hezeyân-ı küfrî olmakla beraber; izhar ettiği din ve şerîat-ı İslâmiye'nin şehâdetiyle ve müddet-i hayatında gösterdiği bi'l-ittifak fevkalâde takvâsının ve hâlis ve sâfî ubûdiyetinin delâletiyle ve bi'l-ittifak kendinde görünen ahlâk-ı hasenesinin iktizâsiyle ve yetiştirdiği bütün ehl-i hakikatin ve sâhib-i kemâlâtın tasdikiyle; en mûtekid, en metîn, en emin, en sâdık bir Zât'ı –hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ!– îtikadsız, en emniyetsiz, Allahtan korkmaz bir vaziyette farz etmek, muhâlâtın en çirkin ve menfûr bir sûretini ve dalâletin en zulümlü ve zulmetli bir tarzını irtikâb etmek lâzım gelir.

Kabul-i adem: Yok olduğunu kabul etme, batılın hak olduğunu iddia etme
Mağlata: Yanıltıcı, aldatıcı ifade, gerçekleri çarptırma
Mükâbere: Tutarsızlığını bile bile iddiasında ısrar etme
İğfâl: Aldatma, kandırma
Muhâlât: Muhâller, mümkün olmayan şeyler
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Asfiya: Perdesiz, engelsiz Hakk'a bakan ve ilâhî tecellilere aşina, ilim ve takvalarıyla seçkin olup Hz.peygamberin gerçek varisi kişiler
Aktâb: Kutuplar, en büyük velâyet makamına sahip olanlar
Bi'l-bedâhe: Açıkça
Sıddıkîn: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler
Mütemâdiyen: Devamlı bir şekilde
Tabakât-ı ehl-i kemâl: Mükemmelliğe ulaşmış şahsiyetlerin bulunduğu tabakalar, dereceler
Talim: Öğretme
Erkân-ı imaniye: İman esasları
Hakaik: Hakikatler
Erkân-ı İslâmiye: İslâm esasları
Desatir: Düsturlar
Bi'z-zarure: Kesin olarak, ister istemez. ***Muttasıf***: Vasıflı, özellikli
Evsaf: Vasıflar. ***Envar***: Nurlar
Sofestâi: Şüpheci değişmez gerçeğin varlığına inanmayan
Hezeyân-ı küfrî: İnkârdan ileri gelen saçmalama. ***Şen'i***: Çirkin
İzhar etmek: Göstermek
Şeriat-i İslâmiye: İslâm hukuk kuralları. ***Bi'l-ittifak***: İttifakla
Müddet-i hayat: Ömür süresi
Ahlâk-ı hasene: Güzel, ideal ahlâk
Ehl-i hakikat: Daima hak ve hakikat peşinde olup gerçeği bulanlar
Sahib-i kemâlât: Bütün güzelliklerin sahibi olgun insanlar
Mutekid: İnançlı
Muhâlât: Muhâller, mümkün olmayan şeyler
Menfur: Nefret edilen, çirkin
Dalâlet: Sapıklık
Zulümât: Karanlıklar
İrtikab etmek: Suç işlemek, kötü bir şey yapmak

Elhâsıl: –On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşâreti'nde denildiği gibi– Nasıl kulaklı âmî tabakası, i'câz-ı Kur'ân fehminde demiş: "Kur'ân, bütün dinlediğim ve dünyada mevcut kitaplara kıyâs edilse, hiçbirisine benzemiyor ve onların derecesinde değildir." Öyle ise, ya Kur'ân umumun altındadır veya umumun fevkinde bir derecesi vardır. Umumun altındaki şık ise; muhâl olmakla beraber, hiçbir düşman, hattâ şeytan dahi diyemez ve kabul etmez. Öyle ise, Kur'ân, umum kitapların fevkindedir, öyle ise, mu'cizedir. Aynen öyle de; biz de ilm-i usûl ve fenn-i mantıkça, "*sebr ve taksim*" denilen en kat'î bir hüccetle[1] deriz:

Ey şeytan ve ey şeytanın şâkirdleri! Kur'ân, ya arş-ı a'zam'dan ve ism-i a'zam'dan gelmiş bir Kelâmullah'dır veyahut –hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ!– yerde, sahtekâr ve Allah'tan korkmaz ve Allah'ı bilmez, îtikadsız bir beşerin düzmesidir. Bu ise, ey şeytan! Sâbık hüccetlere karşı, bunu sen diyemezdin ve diyemezsin ve diyemeyeceksin. Öyle ise, bizzarûre ve bilâşüphe, Kur'ân, Hâlık-ı Kâinat'ın kelâmıdır. Çünkü, ortası yoktur ve muhâldir ve olamaz. Nasıl ki kat'î bir sûrette isbat ettik; sen de gördün ve dinledin.

Hem, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm); ya Resûlullah'dır ve bütün Resûllerin ekmeli ve bütün mahlûkatın efdalidir veyahut –hâşâ, yüz bin defa hâşâ!– Allah'a iftira ettiği ve Allah'ı bilmediği ve azabına inanmadığı için, îtikadsız, esfel-i sâfilîne sukut etmiş bir beşer farz etmek[(Hâşiye)] lâzım gelir ki: Bu ise, ey İblis! Ne sen ve ne de güvendiğin Avrupa feylesofları ve Asya münâfıkları bunu diyemezsiniz ve diyememişsiniz ve diyemeyeceksiniz ve dememişsiniz ve demeyeceksiniz. Çünkü, bu şıkkı dinleyecek ve kabul edecek, dünyada yoktur. Onun içindir ki, güvendiğin o feylesofların en müfsidleri ve o Asya

---

[1] Bkz.: el-Cüveynî, *el-Burhân*, 2/534, 535; er-Râzî, *el-Mahsûl*, 5/299.

[(Hâşiye)] Kur'ân-ı Hakîm, kâfirlerin küfriyâtlarını ve galîz tâbirâtlarını ibtâl etmek için zikrettiğine istinaden, ehl-i dalâletin fikr-i küfrîlerinin bütün bütün muhâliyetini ve bütün bütün çürüklüğünü göstermek için, şu tâbirâtı farz-ı muhâl sûretinde titreyerek kullanmağa mecbur oldum.

Âmi: Sıradan kimse, kültürü, bilgisi fazla olmayan
İ'câz-ı Kur'ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu.
Fevk: Üst
İlm-i usul: Akâid İlmi (İslâm'ın inanç esaslarını inceleyen ilim dalı)
Fenn-i mantık: Mantık bilimi
Sebr ve taksim: Mantıkta bir ispatlama metodu, ihtimalleri teker teker ayıklayarak doğru sonuca ulaşma)
Kelâmullah: Allah kelâmı
Arş-ı Âzam: Yüce arş, Cenâb-ı Hakk'ın hakimiyetinin tecelligâhı
Sâbık: Geçen.
Hüccet: Delil
Bi'z-zarure:kesin olarak, ister istemez
Bilâ şübhe: Şüphesiz
Hâlık-ı kâinat: Kâinatın yaratıcısı
Resul: Peygamber
Ekmel: En mükemmel
Efdal: En faziletli
Esfel-i sâfilîn: İnsanın düşebileceği en kötü durum, en aşağı mertebe.
Sukut: Düşme
Küfriyât: İnançsızlığa ait şeyler
Galiz: Ağır, kaba
İstinâden: Dayanarak
Ehl-i dalâlet: Hidayetten ayrılan kâfir ve fâsıklar
Fikr-i küfrî: İnkâra dair fikir, düşünce
Muhaliyet: İmkânsızlık
Tabirat: Tabirler, ifadeler
Farz-ı muhal: Olmayacak bir şeyi olmuş gibi düşünme
Müfsid: İfsat eden, bozguncu

münâfıklarının en vicdansızları dahi diyorlar ki: "*Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm) çok akıllı idi ve çok güzel ahlâklı idi.*"

Madem şu mesele iki şıkka münhasırdır ve madem ikinci şık muhâldir ve hiçbir kimse buna sahip çıkmıyor ve madem kat'î hüccetlerle isbat ettik ki, ortası yoktur; elbette ve bizzarûre, senin ve hizbü'ş-şeytanın rağmına olarak, bilbedâhe ve bihakki'l-yakîn, Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm) Resûlüllah'dır ve bütün Resûllerin ekmelidir ve bütün mahlûkatın efdalidir.

عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ بِعَدَدِ الْمَلَكِ وَالْاِنْسِ وَالْجَانِّ[1]

* * *

[1] "Meleklerin, insanların ve cinlerin sayısınca ona salât ve selâm olsun."

Münhasır: Sınırlı, mahsus
Hizbu'ş-şeytan: Şeytanın taraftarları

Şeytanın İkinci Küçük Bir İtirazı

Sûre-i قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ[1] i okurken...

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۞ وَجَٓاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ۞ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ۞ وَجَٓاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَٓائِقٌ وَشَهِيدٌ ۞ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَٓاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ۞ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ۞ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ۞[2]

Şu âyetleri okurken *şeytan dedi ki*:

"Kur'ân'ın en mühim fesâhatini, siz O'nun selâsetinde ve vuzûhunda buluyorsunuz. Halbuki şu âyette, nereden nereye atlıyor. Sekerattan, tâ kıyâmete atlıyor. Nefh-i Sûr'dan,[3] muhasebenin hitâmına intikal ediyor ve ondan Cehennem'e idhâli zikrediyor. Bu acîb atlamaklar içinde hangi selâset kalır? Kur'ân'ın ekser yerlerinde, böyle birbirinden uzak meseleleri birleştiriyor. Böyle münasebetsiz vaziyetiyle, selâset ve fesâhat nerede kalır?.."

Elcevap: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın esas-ı i'câzı, en mühimlerinden belâğatından sonra îcâzdır. Îcâz, i'câz-ı Kur'ân'ın en metîn ve en mühim bir

---

[1] "Kaf. Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için." (Kaf sûresi, 50/1)

[2] "Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın. ۞ Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çekiştiği sırada insana 'İşte!' denir, 'senin en çok nefret edip kaçtığın şey!' ۞ Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehdit edilen azabın günüdür. ۞ O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şahit olarak Yüce Divana gelir. ۞ Allah ona buyurur: 'Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!' ۞ Yanındaki arkadaşı 'İşte!' der, 'onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!' ۞ Allah muhafızla şahide veya cehennem görevlisi iki meleğe: 'Atın!' buyuracak, 'atın cehenneme her nankör, inatçı kâfiri." (Kaf sûresi, 50/18-24)

[3] Bkz.: En'âm sûresi, 6/73; Kehf sûresi, 18/99; Tâhâ sûresi, 20/102; Mü'minûn sûresi, 23/101; Neml sûresi, 27/87; Yâsîn sûresi, 36/49, 51, 53; Sâffât sûresi, 37/19; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/20, 42; Hâkka sûresi, 69/13; Nebe sûresi, 78/18, Nâziât sûresi, 79/6-7, 13. Ayrıca bkz.: Müsned 2/162, 166, 192.

Fesâhat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbiriyle ahenkli harflerden oluşması
Selâset: Kolay, akıcı, yormayan ifade. ***Vuzuh***: Açıklık
Sekerât: Can çekişme, ölüm anı
Nefh-i sûr: Hz. İsrafil'în (a.s.) kıyamet günü sûra üfürmesi
Kur'ân-ı mu'cizü'l-beyan: beyan ve ifadesi ile insanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân-ı Kerim. ***Acip***: Harika, orijinal
Esas-ı i'caz: Benzerini yapmaktan aciz bırakmanın, mucize oluşun esası, temeli. ***Hitam***: Bitiş, son
Îcaz: Az sözle, çok şeyler ifade etmek
İdhal: Yerleştirme, dahil etme
Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılma sanatı)
İ'câz-ı Kur'ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu

esâsıdır. Kur'ân-ı Hakîm'de şu mu'cizâne îcâz, o kadar çoktur ve o kadar güzeldir ki; ehl-i tedkik, karşısında hayrettedirler.

◆ Meselâ:

وَقِيلَ يَٓا أَرْضُ ابْلَعِي مَٓاءَكِ وَيَا سَمَٓاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَٓاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ[1]

Kısa birkaç cümle ile, "*Tûfan*" hâdise-i azîmesini netâiciyle öyle îcâzkârâne ve mu'cizâne beyan ediyor ki; çok ehl-i belâğatı, belâğatına secde ettirmiş...

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا ۞ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقٰيهَا ۞ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ۞ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ۞ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا ۞[2]

İşte, kavm-i Semûd'un acîb ve mühim hâdisâtını ve netâicini ve sû-i âkıbetlerini böyle kısa birkaç cümle ile, îcâz içinde bir i'câz ile, selâsetli ve vuzûhlu ve fehmi ihlâl etmez bir tarzda beyan ediyor.

◆ Hem meselâ:

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَٓا إِلٰهَ إِلَّٓا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ[3]

İşte أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ[4] cümlesinden فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ[5] cümlesine kadar

---

[1] "(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) 'Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!' diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve 'Kahrolsun o zâlimler!' denildi." (Hûd sûresi, 11/44)

[2] "Azgınlığı yüzünden Semûd halkı Resûllerinin bildirdiği gerçekleri yalan saydı. ◉ Bir ara onların en azılı olanları öne atıldığında, bu yalanlamaları iyice şiddetlendi. ◉ Peygamberleri ise kendilerine: "Mûcizevî olarak verilen Allah'ın devesini ve onun su içme sırasını gözetin, ona dokunmayın" dedi. ◉ Fakat onlar o Peygamberi yalancı sayıp deveyi kestiler. Allah da böylesi suç ve isyanları sebebiyle azap indirdi, onları yerle bir etti. ◉ Bunun sonucundan da asla endişe etmedi." (Şems sûresi, 91/11-15)

[3] "Zünnûn'u da an. Hani o halkına kızmış, onlardan ayrılmış, Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonra karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı: 'Ya Rabbi! Sensin İlah, senden başka yoktur İlâh. Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehsin, Yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!" (Enbiyâ sûresi, 21/87)

[4] "Hani o Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

[5] "Sonra karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

Ehl-i tedkik: Araştırmacılar
Hâdise-i azime: Büyük hâdise
Mucizâne: Mucizeli bir şekilde
Îcazkarâne: Oldukça kısa ve özlü bir şekilde. ***Hadisât***: Hâdiseler
Netâic: Neticeler
Ehl-i Belâgat: Edebiyatçılar, söz ve ifade ustaları. ***Fehm***: Anlayış
Sû-i akibet: Kötü son, sonuç

çok cümleler matvîdir. O mezkûr olmayan cümleler ise, fehmi ihlâl etmiyor; selâsetine zarar vermiyor. Hazret-i Yûnus (aleyhisselâm)'ın kıssasında mühim esasları zikreder; mütebakisini akla havale eder.

◆ Hem meselâ: Sûre-i Yûsuf'ta [1] فَأَرْسِلُونِ kelimesinden

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ [2] ortasında yedi-sekiz cümle, îcâz ile tayyedilmiş. Hiç fehmi ihlâl etmiyor. Selâsetine zarar vermiyor. Bu çeşit mu'cizâne îcâzlar Kur'ân'da pek çoktur. Hem pek güzeldir.

Amma sûre-i Kaf'ın âyeti ise; ondaki îcâz, pek acîb ve mu'cizânedir. Çünkü; kâfirlerin pek müthiş ve çok uzun ve bir günü elli bin sene olan istikbâline ve o istikbâlin dehşetli inkılâbâtında kâfirin başına gelecek elîm ve mühim hâdisâta birer birer parmak basıyor. Şimşek gibi, fikri onlar üstünde gezdiriyor. O pek çok uzun zamanı, hâzır bir sahife gibi nazara gösteriyor. Zikredilmeyen hâdisâtı; hayâle havale edip, âlî bir selâsetle beyan eder.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ [3]

İşte ey şeytan! Şimdi bir sözün daha varsa, söyle!..

Şeytan der:

– Bunlara karşı gelemem, müdafaa edemem. Fakat çok ahmaklar var, beni dinliyorlar. Ve insan sûretinde çok şeytanlar var, bana yardım ediyorlar. Ve feylesoflardan çok firavunlar var, enaniyetlerini okşayan meseleleri benden ders alıyorlar. Senin bu gibi sözlerin neşrine sed çekerler. Bunun için sana teslim-i silâh etmem!

* * *

---

[1] Âyetin tamamı şöyledir: وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ = "O iki arkadaştan kurtulanı, nice zaman sonra, ancak o sırada, Yûsuf'u hatırlayıp dedi ki: Rüyanın tabirini size ben bildireceğim. Hele siz beni hapishâneye bir gönderiverin." (Yûsuf sûresi, 12/45)

[2] Âyetin tamamı şöyledir: يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ = "(Hapishâneye gidip:) Yûsuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum! Şu müşkil rüya hakkında bize bir çözüm bildir lütfen: Yedi semiz ineği yiyen yedi zayıf inek ile yedi yeşil başak ile yedi kuru başağın anlamı ne olabilir? Ümid ederim ki isabetli yorumunu öğrenip halka aktarırım da, böylece onlar doğruyu öğrenir ve senin kıymetini bilirler." (Yûsuf sûresi, 12/46)

[3] "Öyle ise, Kur'ân okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nail olasınız." (A'râf sûresi, 7/204)

Matvî: Dürülmüş, içine yerleştirilmiş
Mezkûr: Geçen, zikredilen
Mütebâki: Kalan
Tayyetmek: Dürmek, katlamak
İnkılâbât: İnkılâplar, değişimler
Elim: Elem veren, üzücü
Âli: Yüce.
Enaniyet: Benlik
Teslim-i silâh etmek: Teslim olmak, yenilgiyi kabul etmek

On Altıncı Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَٓا أَمْرُهُٓ إِذَٓا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۞

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۞ [1]

(İtmi'nân-ı nefsime medar olacak, zulmeti dağıtacak şu âyetin nûrundan "Dört Şua"ı göstermekle kör nefsime bir basîret vermek için yazılmıştır.)

Birinci Şua

Ey nefs-i nâdân! *Diyorsun ki*:

"Ehadiyet-i Zât-ı ilâhiye ile külliyet-i ef'âli ve vahdet-i şahsiyesiyle muînsiz umumiyet-i rubûbiyet'i ve ferdâniyet'i ile şeriksiz şümûl-i tasarrufâtı ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hâzır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması ve birliği ile her işi bizzat elinde tutması; hakâik-i Kur'âniye'dendir. Kur'ân ise, hakîmdir. Hakîm ise, akıl kabul etmeyen şeyleri akla tahmil etmez. Akıl ise, zâhirî bir münâfâtı görüyor. Aklı teslime sevk edecek bir izah isterim."

---

[1] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen oluverir... ۞ Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

İtminan-ı nefs: Nefsin huzur ve güvene kavuşması
Medar: Vesile, sebep
Basiret: Gerçeği kalp gözü ile anlamak. ***Zulmet***: Karanlık
Nefs-i nâdan: Cahil nefis
Ehadiyet-i Zât-ı İlâhiye: Allah'ın birliğinin, çokluk içindeki fertlerin her birinde ayrı ayrı tecelli etmesi
Külliyet-i ef'al: Allah'ın fillerinin herşeyi kapsaması
Vahdet-i şahsiye: Zatında tek ve bir olma
Muin: Yardımcı
Umumiyet-i Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın bütün kâinatın Rabbi olması
Ferdaniyet: Birlik
Şümul-i tasarrufat: Cenab-ı Hakk'ın icraatının genel ve kapsamlı oluşu. ***Ulviyet***: Yücelik
Münezzehiyet: Kusur ve noksanlıktan uzak olmak. ***Şerik***: Ortak
Hakaik-i Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri. ***Tahmil***: Yükleme
Zahirî: Görünürdeki
Münafât: Aykırılık

Elcevap: Madem öyledir, itmi'nân için istersen, biz de Kur'ân'ın feyzine istinaden diyoruz: İsm-i Nur, çok müşkilâtımızı halletmiş, inşâallah bunu da halleder. Akla vâzıh, kalbe nûrânî olacak temsil yolunu ihtiyar ile İmâm-ı Rabbânî* (radıyallahü anh) gibi deriz:

نَه شَبَمْ نَه شَبْ پَرَسْتَمْ مَنْ غُلَامِ شَمْسَمْ أَزْ شَمْسِ مِي گُويَمْ خَبَرْ [1]

Temsil, i'câz-ı Kur'ân'ın en parlak bir âyinesi olduğundan biz dahi bir temsil ile şu sırra bakacağız. Şöyle ki:

Bir tek zât, muhtelif merâyâ vasıtasiyle külliyet kesbeder. Cüz'î-yi hakikî iken umumî şuûnâta mâlik bir küllî hükmüne geçer. Meselâ: Şems, bir cüz'î-yi müşahhas iken eşya-yi şeffâfe vasıtasiyle öyle bir küllî hükmüne geçer ki; rûy-i zemini timsâlleriyle, akisleriyle dolduruyor. Hattâ katarât ve parlak zerrât adedince cilveleri bulunuyor. Güneşin harareti ve ziyâsı ve ziyâsının içinde olan yedi renkli elvân-ı seb'ası, her birisi, mukabilindeki eşyaya muhît, âmm ve şâmil oldukları hâlde; her bir şeffaf şey dahi güneşin timsâliyle beraber harareti, hem ziyâyı, hem elvân-ı seb'ayı göz bebeğinde saklıyor ve sâfî kalbini ona bir taht yapıyor. Demek şems, vâhidiyet haysiyetiyle ona mukabil umum eşyaya muhît olduğu gibi, ehadiyet cihetiyle her bir şeyde güneş, çok vasıflariyle beraber bir nevi cilve-i zâtiyle bulunur.

Madem temsilden temessül bahsine geçtik; temessülün çok envâından şu meseleye medar olacak üç nev'ine işaret ederiz.

•***Birincisi***: *Kesif, maddî şeylerin akisleridir.* O akisler, hem gayrdır, –ayn değil– hem mevâttır, ölüdür. Hüviyet-i sûriyesinden başka hiçbir hâsi-

---

[1] "Ben ne geceyim, ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hâdimiyim ki, size ondan haber getiriyorum." İmâm er-Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130.Mektub)

İtminan: Emin olma, güven
İstinaden: Dayanarak, güvenerek
İsm-i Nur: Nur ismi
Vâzıh: Açık
Müşkilat: Zorluklar, güçlükler
İhtiyar: Seçme, tercih etme
İ'caz-ı Kur'ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu
Merâyâ: Aynalar
Külliyet: Genellik, bütünlük
Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek
Cüz'î-yi hakikî: Kelimenin tam anlamıyla küçük bir parça
Umumî: Genel, bütün
Şuunat: İşler, hâller
Mâlik: Sahip
Şems: Güneş
Cüz'î-yi müşahhas: Somut, maddî küçük bir parça
Eşya-yi şeffafe: Şeffaf şeyler
Küllî: Kapsamlı, genel
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Timsal: Suret, görüntü
Akis: Yansıma
Katarat: Damlalar
Zerrat: Zerreler
Hararet: Sıcaklık
Ziya: Işık
Elvan-ı seb'a: Yedi renk
Muhit: İhata eden, kapsayan
Âmm: Umumî, genel
Şamil: İçine alan, kapsayan
Vâhidiyet: Birlik
Haysiyetiyle: Cihetiyle, dolayısıyla
Ehadiyet: Çoklukta tecelli eden birlik.
Nev': Çeşit, tür
Cilve-i Zât: Zatın tecellileri, eserleri
Temessül: Görünmek, belirmek
Enva': Çeşitler, türler
Kesif: Yoğun
Gayr: Başkası
Ayn: Kendi
Mevat: Cansız şeyler, ölüler
Hüviyet-i suriye: Sadece görünüşten ibaret varlık, görüntü

yete mâlik değil. Meselâ; sen âyineler mahzenine girsen, bir Said binler Said olur. Fakat zîhayat yalnız sensin, ötekiler ölüdürler. Hayat hâssaları onlarda yoktur.

•***İkincisi***: *Maddî nûrânînin akisleridir.* Şu akis ayn değil, fakat gayr da değil. Mâhiyeti tutmuyor, fakat o nûrânînin ekser hâsiyetlerine mâliktir. Onun gibi hayy sayılıyor. Meselâ, şems dünyaya girdi. Her bir âyinede aksini gösterdi. O akislerin her birinde, güneşin hâssaları hükmünde olan hararet, ziyâ ve ziyâdaki elvân-ı seb'a bulunuyor. Eğer, faraza güneş zîşuur olsa idi, (harareti, ayn-ı kudreti; ziyâsı, ayn-ı ilmi; elvân-ı seb'ası, sıfât-ı seb'ası olsa idi) o vakit o tek ve yektâ bir güneş, bir anda her bir âyinede bulunur, her birisini kendine bir nevi arş ve bir çeşit telefon yapabilirdi. Birbirine mâni olmazdı. Her birimizle âyinemiz vasıtasiyle görüşebilirdi. Biz ondan uzak iken, o bize bizden daha yakın olurdu.

•***Üçüncüsü***: *Nûrânî ruhların aksidir.* Şu akis hem hayydır, hem ayn'dır. Fakat âyinelerin kabiliyeti nisbetinde tezahür ettiğinden, o ruhun mâhiyet-i nefsü'l-emriyesini tamamen tutmuyor. Meselâ: Hazret-i Cebrâil (aleyhisselâm), Dıhye sûretinde huzur-i nebevî'de bulunduğu[1] bir anda, huzur-i ilâhî'de haşmetli kanatlarıyla arş-ı a'zamın önünde secdeye gider,[2] hem o anda hesapsız yerlerde bulunur, evâmir-i ilâhiye'yi tebliğ ederdi. Bir iş, bir işe mâni olmazdı. İşte şu sırdandır ki, mâhiyeti nur ve hüviyeti nûrâniye olan Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), dünyada bütün ümmetinin salavâtlarını birden işitir ve kıyâmette bütün asfiyâ ile bir anda görüşür. Birbirine mâni olmaz. Hattâ evliyâdan, ziyâde nûrâniyet kesbeden ve "abdâl" denilen bir kısmı, bir anda birçok yerlerde müşâhede ediliyormuş. Aynı zât, ayrı ayrı çok işleri görüyormuş.

---

[1] Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100; Tirmizî, *menâkıb* 12; Nesâî, *îmân* 6; Müsned 2/107, 3/334.

[2] Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhîd* 33; Müslim, *îmân* 346, *birr* 157; Tirmizî, *tefsîru sûre* (16) 6; Ebû Dâvûd, *sünnet* 21; Muvatta, *şear* 15; Müsned 2/267, 341, 354, 413, 509, 514, 5/263. Ayrıca bkz.: Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

Mahzen: Depo
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Hayy: Diri, canlı
Zîşuur: Akıl sahibi, şuurlu
Ayn-ı kudret: Kudretin ta kendisi
Ayn-ı ilmi: İlminin ta kendisi
Sıfat-ı seb'a: Yedi sıfat
Tezahür: Meydana çıkma, belirme, gözükme. ***Nuranî***: Nurlu
Yekta: Tek, eşsiz, benzersiz
Mahiyet-i Nefsü'l-emriye: İşin hakikî iç yüzü
Dıhye: Sahabeden (r.a) bir zatın adı, Cebrâil (a.s.) en çok bu zatın sûretinde görünürmüş
Huzur-i Nebevî: Peygamberin huzuru
Huzur-i İlâhî: Cenâb-ı Hakk'ın huzuru
Arş-ı A'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi
Evamir-i İlâhiye: İlâhî emirler
Asfiya: İlim ve takvasıyla Hz. Peygamber (s.a.s.)'in gerçek varisleri
Evliya: Veliler, Allah dostları
Nuraniyet: Nurluluk
Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek
Ebdal: Ziyade nuraniyet kazanmış veliler

Evet, nasıl cismaniyâta cam ve su gibi şeyler âyine olur, öyle de; rûhâniyâta dahi hava ve esîr ve âlem-i misâlin bazı mevcudatı âyine hükmünde ve berk ve hayâl sür'âtinde bir vasıta-yi seyr ve seyahat sûretine geçerler ve o rûhânîler, hayâl sür'atiyle o merâyâ-yi nazîfede, o menâzil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerlere girerler.

Madem güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve rûhânî gibi madde ile mukayyed nim-nûrânî masnûlar, nûrâniyet sırrıyla bir yerde iken pek çok yerlerde bulunabilirler. Mukayyed bir cüz'î iken, mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Bir anda cüz'î bir ihtiyar ile pek çok muhtelif işleri yapabilirler... *Acaba, maddeden mücerred ve muallâ.. ve tahdid-i kayd ve zulmet-i kesâfetten münezzeh ve müberrâ.. ve şu umum envâr ve bütün nûrâniyât, O'nun envâr-ı kudsiye-i esmâsının bir kesif zılâli.. ve umum vücut ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i misâl, nim-şeffaf bir âyine-i cemâli, ve sıfâtı muhîta ve şuûnâtı külliye olan bir Zât-ı Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhîtle tecelli-i sıfâtı ve cilve-i ef'âli içindeki teveccüh-i ehadiyetinden hangi şey saklanabilir, hangi iş ağır gelebilir, hangi şey gizlenebilir, hangi fert uzak kalabilir, hangi şahıs külliyet kesbetmeden ona yanaşabilir?*

Evet nasıl güneş, kayıdsız nûru, maddesiz aksi vasıtasiyle sana, senin göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen mukayyed olduğun için ondan gayet uzaksın. Ona yanaşmak için çok kayıdlardan tecerrüd etmek, çok merâtib-i külliyeden geçmek lâzım gelir. Âdeta mânen yer kadar büyüyüp,

---

Cismaniyat: Cisimler, maddî varlıklar
Ruhaniyat: Ruhanî varlıklar
Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağlayan; ince, hafif ve akışkan madde. ***Berk***: Şimşek
Âlem-i misal: Maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem
Vasıta-yi seyr ü seyahat: Yolculuk vasıtası. ***Mevcudat***: Varlıklar
Merâyâ-yi nazife: Temiz aynalar
Menazil-i latife: Şeffaf konak yerleri. ***Âciz***: Güçsüz
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş. ***Mahluk***: Yaratık
Ruhanî: Ruha ait, ruhla ilgili
Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı
Masnu': Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk
Nim-nuranî: Yarı nurlu
Cüz'î: Küçük, parça
Küllî: Bütünle ilgili
Mücerred: Tecrid edilmiş, uzak, soyutlanmış. ***Muallâ***: Yüce
Tahdid-i kayd: Sınır tayin etme
Zulmet-i kesafet: Maddî olmaktan ileri gelen karanlık
Münezzeh: Kusurdan uzak, beri
Müberra: Uzak, arınmış
Envâr-ı kudsiye-i esma: Cenab-ı Hakk'ın pek yüce isimlerinin nurları. ***Kesif***: Yoğun, katı
Zılal: Gölgeler
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi
Âyine-i cemal: Güzellik aynası
Sıfâtı muhita: Engin, kapsamlı sıfatlar. ***Nim-şeffaf***: Yarı şeffaf
Şuunat: İşler, ilâhî tecelliler, icraatler
Külliye: Genel, bütünü içine alan
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat (Allah c.c.)
İrade-i külliye: Cenab-ı Hakk'ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi
Kudret-i mutlaka: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği
İlm-i muhit: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kapsayan ilmi
Tecelli-i sıfât: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarının, her bir şeyde tecelli etmesi, parıldaması, görünmesi
Cilve-i ef'al: Cenab-ı Hakk'ın fiillerinin eserleri
Teveccüh-i ehadiyet: Allah'ın her yerde hazır nazır oluşunun, birliğinin her bir şeyde tecellisi
Külliyet: Umûmilik, bütünlük
Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak
Meratib-i külliye: Büyük ve kapsamlı mertebeler

Kamer kadar yükselip, sonra doğrudan doğruya güneşin mertebe-i asliyesine bir derece yanaşabilir ve perdesiz görüşebilirsin. Öyle de; Celîl-i Zülcemâl, Cemîl-i Zülkemâl, sana gayet yakındır. Sen O'ndan gayet uzaksın. Kalbin kuvveti, aklın ulviyeti varsa, temsildeki noktaları hakikate tatbike çalış...

İkinci Şua

Ey nefs-i bîhûş! *Diyorsun ki*:

إِنَّمَٓا أَمْرُهُٓ إِذَٓا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[1]

hem إِنْ كَانَتْ إِلاَّ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ[2] gibi âyetler, vücûd-i eşya, sırf bir emr ile ve def'î olduğunu ve صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ[3] hem أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[4] gibi âyetler, vücûd-i eşya, ilim içinde azîm bir kudretle, hikmet içinde dakik bir san'atla tedricî olduğunu gösteriyorlar. Vech-i tevfiki nedir?

Elcevap: Kur'ân'ın feyzine istinaden deriz:

•***Evvelâ***: Münâfât yoktur. Bir kısım öyledir; ibtidâdaki îcad gibi. Bir kısmı böyledir; mislini iade gibi...

•***Sâniyen***: Mevcûdâtta meşhûd olan sühûlet ve sür'at ve kesret ve vüs'at içinde nihayet intizam, gayet ittikan ve hüsn-i san'at ve kemâl-i hilkat, şu iki kısım âyetlerin vücûd-i hakikatlerine kat'iyyen şehâdet eder. Öyle ise, şunların hariçte tahakkukları medar-ı bahs olması lüzumsuzdur. Belki yalnız

---

[1] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[2] "Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn sûresi, 36/53)

[3] "İşte bu, her şeyi muhkem ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır." (Neml sûresi, 27/88)

[4] "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Kamer: Ay. ***Ulviyet***: Yücelik
Mertebe-i asliye: Asıl mertebe
Celil-i Zülcemal: Güzellik sahibi Yüce Allah
Cemil-i Zülkemal: Kemâl sahibi, Güzeller Güzeli Yüce Allah
Tatbik: Uygulamak
Nefs-i bîhuş: Şaşkın, sersem nefis
Vücud-i eşya: Varlıkların meydana gelmesi
Def'î: Bir anda, bir kerede
Azîm: Büyük. ***Dakik***: İnce
Tedricî: Yavaş yavaş, derece derece
Vech-i tevfik: Uygunluk yönü
İstinaden: Dayanarak
Münafat: Aykırılık
İbtida: Başlangıç
İcad: Varetmek, yaratmak
Meşhud: Görünen, bilinen
Sühulet: Kolaylık
Kesret: Çokluk
Vüs'at: Genişlik
İtkan: Sağlamlık, düzgünlük, mükemmellik
Hüsn-i san'at: Güzel sanat, sanatın güzelliği
Kemal-i hilkat: Mükemmel yaratılış
Vücud-i hakikat: Gerçek varlık
Kat'iyyen: Kesinlikle
Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme
Medar-ı bahs: Söz konusu

"Sırr-ı hikmeti nedir?" denilebilir. Öyle ise, biz dahi bir kıyas-ı temsîlî ile şu hikmete işaret ederiz.

Meselâ: Nasıl ki, terzi gibi bir san'atçı, birçok külfetler, meharetlerle musanna bir şeyi îcad eder ve ona bir model yapar. Sonra onun emsâlini külfetsiz çabuk yapabilir. Hattâ bazen öyle bir derece sühûlet peydâ eder ki; güya emreder, yapılır ve öyle kuvvetli bir intizam kesbeder; (saat gibi) güya bir emrin dokunmasıyla işlenir ve işler. Öyle de; Sâni-i Hakîm ve nakkâş-ı Alîm, şu âlem sarayını müştemilâtiyle beraber bedî' bir sûrette yaptıktan sonra cüz'î ve küllî, cüz ve küll her şeye bir model hükmünde bir nizam-ı kaderî ile bir mikdâr-ı muayyen vermiştir.

İşte bak, o Nakkâş-ı Ezelî, her bir asrı bir model yaparak mu'cizât-ı kudreti ile murassa, taze bir âlemi ona giydiriyor. Her bir seneyi bir mikyas ederek havârik-ı rahmetiyle musanna, taze bir kâinatı o kâmete göre dikiyor. Her bir günü bir satır yaparak dekâik-ı hikmetiyle müzeyyen, mücedded mevcudatı onda yazıyor.

Hem o Kadîr-i mutlak, her bir asrı, her bir seneyi, her bir günü bir model yaptığı gibi, rûy-i zemini, her bir dağ ve sahrayı, bağ ve bostanı, her bir ağacı birer model yapmıştır. Vakit-bevakit, taze taze birer kâinatı zeminde kuruyor, birer yeni dünyayı îcad ediyor. Birer âlemi alıp da diğer muntazam bir âlemi getiriyor. Mevsim-bemevsim her bağ ve bostanda taze taze mu'cizât-ı kudretini ve hedâyâ-yi rahmetini gösterir. Yeni birer kitab-ı hikmet-nümâ yazıyor. Taze taze birer matbaha-yi rahmetini kuruyor. Mücedded bir hulle-i san'at-nümâ giydiriyor. Her baharda, her bir ağaca sündüs-misâl taze bir çarşaf giydiriyor. Lü'lü-misâl yeni bir murassaâtla süslendiriyor. Yıldız-misâl rahmet hediyeleriyle ellerini dolduruyor.

Sırr-ı hikmet: Hikmetinin sırrı
Kıyas-ı temsilî: Benzetmeli kıyas
Musanna: Sanatlı bir şekilde yapılmış. ***Emsal***: Benzerler
Peyda: Meydana gelmek, hasıl olmak
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Nakkaş-ı Alîm: Her şeyi sanatıyla süsleyen ve her şeyi bilen Allah (c.c)
Müştemilât: İçerdiği bölümler, eklentiler
Bedi': Harika, benzersiz
Cüz'î: Küçük, ufak, parça
Küllî: Genel, bütün, kapsamlı
Nizam-ı kaderî: Kadere ait düzen
Mikdar-ı muayyen: Belirli bir miktar
Nakkaş-ı Ezelî: Her şeyi sanatıyla süsleyen Ezelî Yaratıcı
Mu'cizat-ı kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu mucizeler
Murassa: Süslü, sırmalı
Mikyas: Ölçek, ölçü
Havarik-ı rahmet: Rahmet harikaları
Musanna: Sanatlı bir şekilde yapılmış. Sanat eseri
Dekaik-i hikmet: Hikmetin incelikleri
Müzeyyen: Ziynetli, süslü
Mücedded: Yeni, yepyeni
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Allah (c.c.)
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Hedaya-yı rahmet: Rahmet hediyeleri
Kitab-ı hikmet-nüma: Hikmetli kitab
Matbaha-yi rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmet mutfağı
Hulle-i san'at-nüma: Sanatla dokunmuş elbise
Sündüs-misal: İpek gibi
Lü'lü-misal: İnci gibi
Murassaat: Kıymetli taşlarla yapılan süslemeler
Yıldız-misal: Yıldız gibi

İşte şu işleri nihayet hüsn-i san'at ve kemâl-i intizam ile yapan ve şu birbiri arkasında gelen ve zaman ipine takılan seyyâr âlemleri, nihayet hikmet ve inâyet ve kemal-i kudret ve san'at ile değiştiren Zât; elbette gayet Kadîr ve Hakîm'dir. Nihayet derecede Basîr ve Alîm'dir. Tesadüf O'nun işine karışamaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki, şöyle ferman ediyor:

إِنَّمَٓا أَمْرُهُٓ إِذَٓا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[1]

وَمَٓا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ[2]

deyip hem kemâl-i kudretini ilân, hem kudretine nisbeten haşir ve kıyâmet gayet sehl ve külfetsiz olduğunu beyan ediyor. Emr-i tekvînîsi, kudret ve irâdeyi tazammun ettiğini ve bütün eşya, evâmirine gayet musahhar ve münkâd olduklarını ve mübâşeretsiz, müâlecesiz halkettiği için îcadındaki sühûlet-i mutlakayı ifade için, sırf bir emirle işler yaptığını, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ile ferman ediyor.

Hâsıl-ı kelâm: Bir kısım âyetler, eşyada, hususan bidâyet-i îcâdında gayet derecede hüsn-i san'atı ve nihayet derecede kemâl-i hikmeti ilân ediyor. Diğer kısmı, eşyada, hususan tekrar îcâdında ve iadesinde gayet derecede sühûlet ve sür'atini, nihayet derecede inkıyâd ve külfetsizliğini beyan eder.

Üçüncü Şua

Ey haddinden tecavüz etmiş nefs-i pürvesvâs!

---

[1] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[2] "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği
Kemal-i intizam: Mükemmel bir düzen
Seyyar: Gezici
Kemal-i kudret: Mükemmel, noksansız kudret
Kadîr: Kudret sâhibi, her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Basîr: Her şeyi gören Hz.Allah
Alîm: Her şeyi bilen Hz.Allah
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)
Sehl: Kolay
Emr-i tekvinî: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabiî kanunlar
Tazammun: İhtiva etme, içine alma.
Evamir: Emirler
Musahhar: Boyun eğmiş
Münkad: İtaat eden boyun eğen
Mübaşeretsiz: Temas etmeksizin, dokunma olmaksızın
Mualecesiz: Herhangi bir vasıta olmaksızın
Sühulet-i mutlaka: Mutlak; tam bir kolaylık
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Mucize üslubu ile, her şeyi yerli yerince açıklayan
Hasıl-ı kelâm: Sözün kısası, kısacası
Bidayet-i icad: Yaratmanın başlangıcı
Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği
Kemal-i hikmet: Mükemmel, eksiksiz bir hikmet
Sühulet: Kolaylık
İnkıyad: Boyun eğme, itaat
Nefs-i pürvesvas: Şeytanca düşüncelerle dolu nefis

Diyorsun ki: بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[1]

مَا مِنْ دَآبَّةٍ إِلاَّ هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا[2] وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[3]

gibi âyetler, nihayet derecede kurbiyyet-i ilâhiye'yi gösteriyor.

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[4]

تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ[5]

ve hadîste vârid olan "*Cenâb-ı Hak, yetmiş bin hicab arkasındadır.*"[6] ve mi'râc gibi hakikatler, nihayet derecede bu'diyetimizi gösteriyor. Şu sırr-ı gâmızı fehme takrib edecek bir izah isterim?

Elcevap: Öyle ise, dinle:

•***Evvelâ***: Birinci Şua'ın âhirinde demiştik: Nasıl ki güneş, kayıdsız nûruyla ve maddesiz aksi cihetiyle; sana, senin ruhun penceresi ve onun âyinesi olan göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen, mukayyed ve maddede mahpus olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun, yalnız bir kısım akisleriyle, gölgeleriyle temas edebilirsin ve bir nevi cilveleriyle ve cüz'î tecellileriyle görüşebilirsin ve bir sınıf sıfatları hükmünde olan elvânlarına ve bir tâife isimleri hükmünde olan şualarına ve mazharlarına yanaşabilirsin. Eğer güneşin mertebe-i aslîsine yanaşmak ve bizzat doğrudan doğruya güneşin zâtı ile görüşmek istersen o vakit pek çok kayıtlardan tecerrüd etmekliğin ve pek çok merâtib-i külliyetden geçmekliğin lâzım gelir. Âdeta sen, mânen tecerrüd cihetiyle küre-i arz kadar büyüyüp, hava gibi ruhen inbisât edip ve

---

[1] "(Sübhandır, münezzehdir o Zât ki,) her şey üzerinde hâkimiyet elindedir." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[2] "Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı Allah'ın elinde olmasın." (Hûd sûresi, 11/56)

[3] "Biz insana şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

[4] "Zaten hepiniz döndürülüp Allah'a götürüleceksiniz." (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83; Fussilet sûresi, 41/21; Zuhruf sûresi, 43/85)

[5] "Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

[6] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/212; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/367; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 16/95; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/79. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiye karşısında her şeyin mahvolacağına dair bkz.: Müslim, *îmân* 293; İbn Mâce, *mukaddime* 13; Müsned 4/405.

Kurbiyet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın yakınlığı
Vârid: Gelen, bildirilen
Hicab: Perde
Bu'diyet: Uzaklık
Sırr-ı gâmız: Anlaşılması güç olan, anlaşılmaz sır
Fehm: Anlama
Takrib: Yaklaştırma
Evvelâ: İlk olarak
Âhir: Son, nihayet
Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı
Elvan: Renkler, çeşitler
Mertebe-i aslî: Gerçek seviye
Mazhar: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yer
Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak
Meratib-i külliyet: Büyük ve kapsamlı mertebeler
Küre-i Arz: Yeryüzü, dünya
İnbisat: Yayılmak, genişlemek

Kamer kadar yükselip, bedir gibi mukabil geldikten sonra bizzat perdesiz onunla görüşüp, bir derece yanaşmak dâvâ edebilirsin. *Öyle de; o Celîl-i Pürkemâl, o Cemîl-i bîmisâl, o Vâcibü'l-Vücûd, o Mûcid-i külli mevcûd, o Şems-i Sermed, o Sultân-ı ezel ve ebed, sana senden yakındır. Sen, O'ndan nihayetsiz uzaksın.*

Kuvvetin varsa temsildeki dekâikı tatbik et...

•***Sâniyen***: Meselâ: [1] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى Bir padişahın çok isimleri içinde "kumandan" ismi çok mütedâhil dairelerde tezahür eder. Serasker daire-i külliyesinden tut, müşîriyet ve ferîkiyet, tâ yüzbaşı, tâ onbaşıya kadar geniş ve dar, külli ve cüz'î dairelerde de zuhûr ve tecellisi vardır. Şimdi bir nefer, hizmet-i askeriyesinde onbaşı makamında tezahür eden cüz'î kumandanlık noktasını merci tutar, kumandan-ı a'zamına şu cüz'î cilve-i ismiyle temas eder ve münasebetdâr olur. Eğer asıl ismiyle temas etmek, ona o unvan ile görüşmek istese onbaşılıktan tâ serasker mertebe-i külliyesine çıkmak lâzım gelir. Demek padişah, o nefere ismiyle, hükmüyle, kanunuyla ve ilmiyle, telefonuyla ve tedbiriyle ve eğer o padişah, evliyâ-yi abdâliyeden nûrânî olsa, bizzat huzuruyla gayet yakındır. Hiçbir şey mâni olup hâil olamaz. Halbuki; o nefer, gayet uzaktır. Binler mertebeler hâil, binler hicaplar fasıldır. Fakat bazen merhamet eder, hilâf-ı âdet bir neferi huzuruna alır, lütfuna mazhar eder...

Öyle de; emr-i [2] كُنْ فَيَكُونُ 'e mâlik, güneşler ve yıldızlar emirber nefer hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha ziyâde yakın olduğu hâlde her şey O'ndan nihayetsiz uzaktır. O'nun huzur-i kibriyâ'sına

---

[1] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

[2] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Celil-i Pürkemal: Yüceliği, azameti kusursuz ve mükemmel olan Allah (c.c.)
Cemil-i Bîmisal: Güzelliği, lütuf ve ihsanları benzersiz olan Allah (c.c.)
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan Allah, kendiliğinden olan yüce Allah
Mûcid-i Küll-i Mevcud: Var olan her şeyi yaratan Allah (c.c.)
Şems-i Sermed: Ebedî, batmayan güneş. ***Dekaik***: İncelikler
Sâniyen: İkinci olarak
Mütedâhil: Birbiri içine girmiş
Tezahür: Görünmek, açığa çıkmak
Serasker: Ordu komutanı
Daire-i külliye: Büyük daire
Müşiriyet: Mareşallik
Ferikiyet: Korgenerallik
Hizmet-i askeriye: Askerlik hizmeti
Tezahür: Görünmek, açığa çıkmak
Merci: Başvurulacak yer, kimse
Kumandan-ı a'zam: En büyük komutan
Cilve-i ismi: İsminin yansıması, parıldaması
Mertebe-i külliye: Büyük ve kapsamlı mertebe
Evliya-yi ebdaliye: Dünya sevgisinden uzak, gönlünü, benliğini Allah'a adamış kimseler
Hail: Engel. ***Fâsıl***: Ayıran, bölen
Hilaf-ı âdet: Alışılmışın dışında
Emirber: Emir eri, söz dinleyen, itaatkâr
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)
Huzur-i kibriya: Allah'ın yüce huzuru

perdesiz girmek istenilse zulmânî ve nûrânî, yâni maddî ve ekvânî ve esmâî ve sıfâtî yetmiş binler hicaptan geçmek, her ismin binler hususî ve küllî derecât-ı tecellisinden çıkmak, gayet yüksek tabakât-ı sıfatında mürûr edip tâ ism-i a'zamına mazhar olan arş-ı a'zamına urûç etmek; eğer cezb ve lütfu olmazsa, binler seneler çalışmak ve sülûk etmek lâzım gelir. Meselâ; sen, O'na "*Hâlık*" ismiyle yanaşmak istersen "*Senin Hâlık'ın*" hususiyetiyle, sonra "*Bütün insanların Hâlık'ı*" cihetiyle, sonra "*Bütün zîhayatların Hâlık'ı*" unvaniyle, sonra "*Bütün mevcudatın Hâlık'ı*" ismiyle münasebetdârlık lâzım gelir. Yoksa zıll'de kalırsın, yalnız cüz'î bir cilveyi bulursun.

BİR İHTAR: *Temsildeki padişah, aczi için, kumandanlık isminin merâtibinde müşîr ve ferîk gibi vasıtalar koymuştur.*

Fakat [1] بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ *olan Kadîr-i mutlak, vasıtalardan müstağnidir. Vasıtalar sırf zâhirîdirler, perde-i izzet ve azamettirler. Ubûdiyet ve hayret ve acz ve iftikar içinde saltanat-ı rubûbiyet'ine dellâldırlar, temâşâgerdirler. Muîni değiller, şerîk-i saltanat-ı rubûbiyet olamazlar.*

Dördüncü Şua

İşte ey tembel nefsim! Bir nevi mi'râc hükmünde olan namazın hakikati; sâbık temsilde bir nefer mahz-ı lütuf olarak huzur-i şâhâneye kabulü gibi; mahz-ı rahmet olarak Zât-ı Celîl-i Zülcemâl ve Mâbud-i Cemîl-i Zülcelâl'in huzuruna kabulündür. "*Allahu Ekber*" deyip mânen ve hayâlen veya niye-

[1] "(Sübhandır, münezzehdir o Zât ki,) her şey üzerinde hâkimiyet elindedir." (Yâsîn sûresi, 36/83)

Zulmanî: Karanlık olan
Ekvanî: Varlıklara ait, âlemlerle ilgili.
Esmaî: İsimlerle ilgili
Sıfatî: Sıfatlarla ilgili
Derecat-ı tecelli: Tecelli dereceleri
Tabakat-ı sıfat: Sıfat tabakaları
Mürur: Geçme
İsm-i a'zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi
Arş-ı a'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi
Uruc: Yükselmek, yukarı çıkmak
Cezb: Kendine çekmek
Sülûk: Mânevî terakki mertebelerinde devam etme
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Zıl: Gölge
Meratib: Mertebeler
Müşir: Mareşal
Ferik: Korgeneral
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Allah (c.c.)
Müstağni: İhtiyacı olmayan
Zahirî: Görünen, görünürdeki
Perde-i izzet: Aziz oma, yücelik, üstünlük perdesi
Ubudiyet: Kulluk
İftikar: İhtiyaç duyma
Saltanat-ı rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Temaşager: Seyreden, izleyen, seyirci.
Muin: Yardımcı
Şerik-i saltanat-ı rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın saltanatına ortak
Sâbık: Önceki
Mahz-ı lütuf: Tamamen lütuf olarak
Huzur-i şâhane: Hükümdarın huzuru
Mahz-ı rahmet: Sırf rahmet olarak
Zât-ı Celil-i Zülcemal: Sınırsız derecede güzelliklerin sahibi yüce ve aziz olan Hz. Allah
Mabud-i Cemil-i Zülcelâl: Kendisine ibadet edilen ululuk sahibi Allah (c.c)

ten iki cihandan geçip kayd-ı maddiyâttan tecerrüd edip bir mertebe-i külliye-i ubûdiyete veya küllînin bir gölgesine veya bir sûretine çıkıp bir nevi huzura müşerref olup [1] إِيَّاكَ نَعْبُدُ hitabına (herkesin kabiliyeti nisbetinde) bir mazhariyet-i azîmedir. Âdeta harekât-ı salâtiyede tekrarla "*Allahu Ekber, Allahu Ekber*" demekle kat'-ı merâtib ve terakkiyât-ı mâneviyeye ve cüz'iyattan devâir-i külliyeye çıkmasına bir işarettir ve mârifetimiz haricindeki kemâlât-ı kibriyâ'sının mücmel bir unvanıdır. Güya her bir "*Allahu Ekber*" bir basamak-ı mi'râciyeyi kat'ına işarettir. İşte şu hakikat-i salâttan mânen veya niyeten veya tasavvuren veya hayâlen bir gölgesine, bir şuaına mazhariyet dahi büyük bir saadettir. İşte hac'da pek kesretli "*Allahu Ekber*" denilmesi şu sırdandır. Çünkü; hacc-ı şerif, bi'l-asâle herkes için bir mertebe-i külliyede bir ubûdiyettir. Nasıl ki bir nefer, bayram gibi bir yevm-i mahsusta ferîk dairesinde bir ferîk gibi, padişahın bayramına gider ve lütfuna mazhar olur. Öyle de; bir hacı, ne kadar âmî de olsa, kat'-ı merâtib etmiş bir veli gibi umum aktâr-ı arzın Rabb-i Azîm'i unvaniyle Rabbine müteveccihtir. Bir ubûdiyet-i külliye ile müşerreftir. Elbette hac miftahiyle açılan merâtib-i külliyye-i rubûbiyet ve dürbünüyle nazarına görünen âfâk-ı azamet-i ulûhiyet ve şeâiriyle kalbine ve hayâline gittikçe genişlenen devâir-i ubûdiyet ve merâtib-i kibriyâ ve ufk-i tecelliyâtın verdiği hararet, hayret ve dehşet ve heybet-i rubûbiyet; اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ ile teskin edilebilir ve onunla, o merâtib-i münkeşife-i meşhûde veya mutasavvire ilân edilebilir. Hac'dan sonra şu mânâ-yi ulvî ve küllî, muhtelif derecelerde bayram namazında, yağmur namazında,

[1] "(Haydi öyleyse deyiniz): (Yalnız Sana ibadet eder), yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Kayd-ı maddiyat: Madde kayıtları, madde sınırları
Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak
Mertebe-i külliye-i ubudiyet: Allah'a kulluğun şümûllü mertebesi
Mazhariyet-i azîme: Büyük bir mazhariyet
Harekât-ı salâtiye: Namaz hareketleri
Kat-ı meratib: Mertebeleri aşıp geçme
Terakkiyat-ı mâneviye: Mânevî yükselmeler
Devair-i külliye: Büyük daireler
Kemalât-ı kibriya: Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğünün mükemmellikleri. ***Mücmel***: Kısa, öz
Basamak-ı mi'raciye: Yükselme basamağı. ***Kat'***: Aşıp geçme
Hakikat-i salât: Namazın asıl mahiyeti. ***Şua***: Işık, parıltı
Tasavvuren: Düşünerek
Mazhariyet: Nail olma, elde etme
Bil'asale: Doğrudan doğruya, asıl olarak. ***Hacc-ı şerif***: Kutsal hac
Mertebe-i külliye: Büyük ve kapsamlı mertebe. ***Ubudiyet***: Kulluk
Yevm-i mahsus: Özel gün
Ferik: Korgeneral
Âmi: Halktan sıradan kimse
Aktar-ı arz: Kâinatın her tarafı, dört bir yanı
Rabb-ı Azîm: Büyük Rab
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Ubudiyet-i külliye: Kapsamlı, bütünlük içeren kulluk
Müşerref: Şereflenen
Şeair: Alâmetler, semboller
Meratib-i külliye-i Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın Rablığının büyük ve kapsamlı mertebeleri
Âfâk-ı azamet-i Uluhiyet: Cenab-ı Hakk'ın büyük kudretinin geniş ufukları. ***Miftah***: Anahtar
Devair-i Ubudiyet: Kulluk daireleri
Meratib-i kibriya: Yücelik ve uluğun mertebeleri
Ufk-i tecelliyat: İlâhî icraatlerın belirdiği ufuk. ***Hararet***: Sıcaklık
Heybet-i Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın Rablığının heybeti
Meratib-i münkeşife-i meşhude: Aşikâr olan mertebeler
Mutasavvere: Tasavvur edilen
Ulvî: Yüce
Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde, kapsamlı

husûf-küsûf namazında, cemaatle kılınan namazda bulunur. İşte şeâir-i İslâmiye'nin, velev sünnet kabilinden dahi olsa ehemmiyeti şu sırdandır.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَزَائِنَهُ بَيْنَ الْكَافِ وَالنُّونِ [1]

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ [2]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [3]

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَآ إِنْ نَسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا [4]

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ [5]

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهَرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ وَأَتْبَاعِهِ اٰمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. [6]

* * *

[1] "Kudretinin hazinelerini bir 'Ol!' emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir."

[2] "Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[3] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

[4] "Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma." (Bakara sûresi, 2/286)

[5] "Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

[6] "İsm-i a'zamının mazharı olan Resûl-i Ekremine, âl ve ashabına, ihvânına ve ona tâbi olanlara salât ve selâm et. Kabul buyur ey Erhamürrâhimîn olan Rabbimiz."

Husuf kusuf namazı: Ay ve Güneş tutulduğunda kılınması sünnet olan namazlar
Şeair-i İslâmiye: İslâmiyet'in alâmetleri

Küçük Bir Zeyl

Kadîr-i Alîm ve Sâni-i Hakîm, kanuniyet şeklindeki âdâtının gösterdiği nizam ve intizamla, kudretini ve hikmetini ve hiçbir tesadüf işine karışmadığını izhar ettiği gibi; şuzûzât-ı kanuniye ile, âdetinin hârikalarıyla, tağayyürât-ı sûriye ile, teşahhusâtın ihtilâfâtiyle, zuhûr ve nüzûl zamanının tebeddülüyle meşîetini, irâdetini, fâil-i muhtar olduğunu ve ihtiyarını ve hiçbir kayıd altında olmadığını izhar edip yeknesak perdesini yırtarak ve her şey, her anda, her şe'nde, her şeyinde O'na muhtaç ve rubûbiyet'ine münkâd olduğunu i'lâm etmekle gafleti dağıtıp, ins ve cinnin nazarlarını esbâbdan Müsebbibü'l-esbâb'a çevirir. Kur'ân'ın beyanâtı şu esâsa bakıyor:

Meselâ: Ekser yerlerde bir kısım meyvedâr ağaçlar bir sene meyve verir, yâni rahmet hazinesinden ellerine verilir, o da verir. Öbür sene bütün esbâb-ı zâhiriye hazırken meyveyi alıp vermiyor.

Hem meselâ: Sâir umûr-i lâzımeye muhâlif olarak yağmurun evkât-ı nüzûlü o kadar mütehavvildir ki, muğayyebât-ı hamsede[1] dahil olmuştur. Çün-

[1] Bkz.: "Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır." (Lokman sûresi, 31/34). Ayrıca bkz.: "Gaybın anahtarı beştir: 1-Kişi yarın ne olacağını bilemez, 2-Ana rahmindeki çocuğun durumunu kimse bilemez, 3-İnsan yarın ne kazanacağını bilemez, 4-İnsan, nerede ve hangi toprakta vefat edeceğini bilemez, 5-Hiçbir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez." : Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhîd* 4; Müsned 2/24, 52, 58, 122.

Zeyl: Ek, ilâve
Kadîr-i Alîm: Her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Allah (c.c.)
Sâni'-i Hakîm: Her şeyi hikmetli, sanatlı var eden Yüce Yaratıcı
Kanuniyet: Kanun hâline gelme, her yerde her zaman geçerli olma
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek.
Âdât: Âdetler
Şüzuzat-ı kanuniye: Kural dışı olanlar, kurala uymayanlar
Tegayyürat-ı suriye: Sûretlerin farklılığı
Teşahhusat: Her bir şahsa ayrı bir kimlik verilmesi, ayırt edilebilir olması
İhtilâfat: Farklı olma, birbirinin aynı olmama
Zuhur: Ortaya çıkış
Nüzul: İniş
Tebeddül: Değişme
Meşiet: İrade
İradet: İrade, dileme
Fâil-i muhtar: İstediğini yapan Allah (c.c.)
İrade-i ihtiyâr: İrade, kendi isteğiyle seçme ve hareket etme
Yeknesak: Tekdüze, monoton
Şe'n: Durum, keyfiyet, iş
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan terbiye, idare ve hâkimiyeti
Münkad: İtaat eden, boyun eğen
İ'lam etmek: Bildirmek
Müsebbib-ül Esbab: Sebepleri yaratan, sebeplere göre neticeleri yaratan Allah (c.c.)
İns: İnsan, beşer
Esbab: Sebepler
Beyanat: Açıklamalar
Meselâ: Misal olarak, örneğin
Ekser: Çoğu
Meyvedar: Meyve veren, meyveli
Esbab-ı zahiriye: Görünür sebepler, maddî şartlar
Sair: Diğer, başka
Umûr-i lâzıme: Lüzumlu, gerekli işler, hususlar
Evkat-ı nüzul: Yağmurun yağış vakitleri
Mütehavvil: Değişen
Mugayyebat-ı hamse: Kur'ân'da, insanın bilemeyeceği bildirilen beş bilinmeyen husus
Dâhil olmak: İçine, kapsamına girmek

kü: Vücûdda en mühim mevki, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise, menşe-i hayat ve mahz-ı rahmet olduğu için elbette o âb-ı hayat, o mâ-yi rahmet, gaflet veren ve hicâb olan yeknesak kaidesine girmeyecek, belki, doğrudan doğruya Cenâb-ı Mün'im, Muhyî ve Rahman ve Rahîm olan Zât-ı Zülcelâl, perdesiz, elinde tutacak; tâ, her vakit dua ve şükür kapılarını açık bırakacak.

Hem meselâ: Rızık vermek ve muayyen bir sîmâ vermek, birer ihsan-ı mahsus eseri gibi ummadığı tarzda olması; ne kadar güzel bir sûrette meşîet ve ihtiyar-ı rabbâniye'yi gösteriyor. Daha tasrîf-i hava ve teshîr-i sehâb gibi şuûnât-ı îlâhiye'yi bunlara kıyas et...

* * *

Menşe-i hayat: Hayatın menşei, kaynağı
Mahz-ı rahmet: Tamamen rahmet olarak
Âb-ı hayat: Hayat suyu
Mâ-yi rahmet: Rahmet, bereket taşıyan su.
Hicab: Perde, engel
Muayyen: Belirli
Cenab-ı Mün'im-i Muhyî: Varlıklara hayat veren, nimetlerinden Allah (c.c.)
Rahman ve Rahîm olan Zât-ı Zülcelâl: Rahmet ve merhameti sonsuz, celâl ve haşmet sahibi Cenab-ı Hakk.
İhsan-ı mahsus: Hususî, özel lütuf, iyilik. ***Suret***: Şekil, görünüm
Meşiet: İrade
İhtiyar-ı Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz iradesi
Tasrif-i hava: Rüzgârları farklı yönlerden estirmek
Teshir-i sehab: Bulutları insanların emrine vermek
Şuunat-ı İlâhiye: İlâhî tecelliler, fiiller, icraatler

On Yedinci Söz

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً ۞

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ۞ [1]

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا إِلاَّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ [2]

(Bu Söz, iki âlî makam ve bir parlak zeylden ibarettir.)

[Birinci Makam]

Hâlık-ı Rahîm ve Rezzâk-ı Kerîm ve Sâni-i Hakîm; şu dünyayı, âlem-i ervâh ve ruhâniyât için bir bayram, bir şehrâyin sûretinde yapıp bütün esmâsının garâib-i nukûşuyle süslendirip küçük-büyük, ulvî-süflî her bir ruha, ona münasip ve o bayramdaki ayrı ayrı hesapsız mehâsin ve in'âmâttan istifade etmeğe muvâfık ve havâs ile mücehhez bir cesed giydirir, bir vücûd-i cismânî verir, bir defa o temâşâgâha gönderir.

Hem, zaman ve mekân cihetiyle pek geniş olan o bayramı; asırlara, senelere, mevsimlere hattâ günlere, kıtalara taksim ederek her bir asrı, her bir seneyi, her bir mevsimi, hattâ bir cihette her bir günü, her bir kıtayı, birer tâ-

---

[1] "Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. ۞ Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz." (Kehf sûresi, 18/7-8)

[2] "Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir." (En'âm sûresi, 6/32)

Zeyl: Ek, ilave
Hâlık-ı Rahim: Merhamet ve ihsanı çok olan Yüce Yaratıcı
Rezzâk-ı Kerîm: Rızkı bol bol veren Hz. Allah
Sâni-i Hakîm: Daima hikmetle yaratan Hz.Allah
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi
Ruhaniyat: Maddî cisim taşımayan varlıklar (melek, cin gibi)
Şehrayin: Şenlik, donanma gecesi
Garaib-i nukuş: Harika nakışlar, sanatlar.
Esmâ: İsimler
Ulvî: Yüce.
Süflî: Bayağı, değersiz
Mehasin: Güzellikler
İn'âmat: Nimetlendirmeler
Muvafık: Uygun
Havass: Organlar, duygular
Vücud-i cismanî: Beden
Temâşâgâh: Gezilecek yer

ife ruhlu mahlûkatına ve nebatî masnûâtına birer resm-i geçit tarzında bir ulvî bayram yapmıştır. Ve bilhassa rûy-i zemin, hususan bahar ve yaz zamanında masnûât-ı sağîrenin tâifelerine öyle şa'şaalı ve birbiri arkasında bayramlardır ki; tabakât-ı âliyede olan ruhâniyâtı ve melâikeleri ve sekene-i semâvâtı seyre celbedecek bir câzibedârlık görünüyor ve ehl-i tefekkür için öyle şirin bir mütâlâagâh oluyor ki; akıl tarifinden âcizdir.

Fakat bu ziyâfet-i ilâhiye ve bayram-ı rabbâniye'deki ism-i Rahman ve Muhyî'nin tecellilerine mukabil ism-i Kahhâr ve Mümît, firâk ve mevt ile karşılarına çıkıyorlar. Şu ise: [1] وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ rahmetinin vüs'at-i şümûlüne zâhiren muvâfık düşmüyor. Fakat hakikatte birkaç cihet-i muvâfakati vardır. Bir ciheti şudur ki:

Sâni-i Kerîm, Fâtır-ı Rahîm, her bir tâifenin resm-i geçit nöbeti bittikten ve o resm-i geçitten maksud olan neticeler alındıktan sonra, ekseriyet itibariyle dünyadan, merhametkârâne bir tarz ile tenfir edip usandırıyor, istirahata bir meyil ve başka bir âleme göçmeğe bir şevk ihsan ediyor ve vazife-i hayattan terhis edildikleri zaman, vatan-ı aslîlerine bir meyelân-ı şevk-engiz, ruhlarında uyandırıyor.

Hem o Rahman'ın nihayetsiz rahmetinden uzak değil ki; nasıl vazife uğrunda, mücâhede işinde telef olan bir nefere şehâdet rütbesini veriyor ve kurban olarak kesilen bir koyuna, âhirette cismânî bir vücûd-i bâkî vererek, Sırat üstünde, sahibine Burak gibi bir bineklik mertebesini vermekle mükâfatlandırıyor...[2] Öyle de, sâir zîruh ve hayvanâtın dahi, kendilerine mahsus

---

[1] "Rahmetim ise her şeyi kaplar." (A'râf sûresi, 7/156)

[2] "Kurbanlarınızı hoş tutun; zira onlar Sırat köprüsünde sizin bineklerinizdir." anlamındaki hadis için bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/85; el-Gazâlî, *el-Vasît* 7/31; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 15/111; es-Serahsî, *el-Mebsût* 12/10; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* 5/80; İbnü'l-Mülakkin, *Hulâsatü'l-bedr* 2/377; İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr* 4/138.

Ruhlu mahlûkat: Ruh sahibi varlıklar
Nebatî masnuat: Bitkiler âlemi
Rû-yi zemin: Yeryüzü
Masnuat-ı sağire: Küçük varlıklar
Tabakat-ı âliye: Üst tabakalar
Sekene-i semavat: Gökyüzünde yaşayanlar (melekler, ruhanîler gibi)
Mütalâagâh: Araştırma, inceleme yeri
Bayram-ı Rabbâniye: İlâhî bayram
Rahmân: Merhamet ve ihsanı çok fazla olan Hz. Allah
Ziyafet-i İlâhiye: İlâhî ziyafet
Muhyî: Hayatı yaratan, dirilten Hz. Allah
Kahhar: Mutlak Hâkim ve Gâlib, Hz. Allah
Mümît: Ölümü yaratan, verdiği canı alan, Hz. Allah
Firak: Ayrılık. ***Mevt***: Ölüm
Vüs'at-i şümul: Her şeyi kuşatan genişlik, enginlik
Cihet-i muvafakat: Uygun yön
Fâtır-ı Rahîm: Her şeyi benzersiz yaradan, yegane merhamet sahibi Hz. Allah
Sâni-i Kerîm: Her şeyi bol bol yapıp, bize lütfeden Hz. Allah
Merhametkârâne: Merhametli bir şekilde
Tenfir: Nefret ettirme, soğukluk verip usandırma
Vazife-i hayat: Ömür, hayat görevi
Vatan-ı aslî: Asıl vatan, ahiret yurdu
Meyelân-ı şevk-engiz: İnsanın şevkini tahrik eden istekler, eğilimler. ***Mücahede***: Savaş, cihad
Vücud-i bâki: Kalıcı, ölümsüz vücut
Zîruh: Ruh sahibi

vazife-i fıtriye-i rabbâniye'lerinde ve evâmir-i sübhâniye'nin itaatlerinde telef olan ve şiddetli meşakkat çeken zîruhların, onlara göre bir çeşit mükâfât-ı rûhâniye ve onların istidâdlarına göre bir nevi ücret-i mâneviye, o tükenmez hazine-i rahmetinden baîd değil ki bulunmasın. Dünyadan gitmelerinden pek çok incinmesinler, belki memnun olsunlar.

لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللّٰهُ[1]

Lâkin, zîruhların en eşrefi ve şu bayramlarda kemiyet ve keyfiyet cihetiyle en ziyâde istifade eden insan, dünyaya pek çok meftûn ve müptelâ olduğu hâlde, dünyadan nefret ve âlem-i bekâya geçmek için eser-i rahmet olarak iştiyak-engîz bir hâlet verir. Kendi insâniyeti dalâlette boğulmayan insan, o hâletten istifade eder. Rahat-ı kalb ile gider. Şimdi, o hâleti intâç eden vecihlerden, nümûne olarak beşini beyan edeceğiz.

•***Birincisi***: İhtiyarlık mevsimiyle; dünyevî, güzel ve câzibedâr şeyler üstünde fenâ ve zevâlin damgasını ve acı mânâsını göstererek, o insanı dünyadan ürkütüp, o fâniye bedel, bir bâkî matlubu arattırıyor.[2]

•***İkincisi***: İnsanın alâka peydâ ettiği bütün ahbâblardan yüzde doksan dokuzu, dünyadan gidip diğer bir âleme yerleştikleri için, o ciddî muhabbet sâikasıyla, o ahbâbın gittiği yere bir iştiyak ihsan edip, mevt ve eceli mesrûrâne karşılattırıyor.[3]

•***Üçüncüsü***: İnsandaki nihayetsiz zaiflik ve acizliği, bazı şeylerle ihsâs ettirip, hayat yükü ve yaşamak tekâlifi ne kadar ağır olduğunu anlattırıp, istirahata ciddî bir arzu ve bir diyâr-ı âhere gitmeye samimî bir şevk veriyor.[4]

•***Dördüncüsü***: İnsan-ı mü'mine nûr-i iman ile gösterir ki:

Mevt, îdam değil, tebdîl-i mekândır. Kabir ise, zulümâtlı bir kuyu ağzı

---

[1] "Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir." Bu lafız, Neml sûresi, 27/65. âyetinin kısaltılmış hâlidir.

[2] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/185; En'âm sûresi, 6/130; A'râf sûresi, 7/51; Hadîd sûresi, 57/20; Nahl sûresi, 16/96.

[3] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/157, 169; Tevbe sûresi, 9/111; Yûnus sûresi, 10/7; Tâhâ sûresi, 20/72; Hac sûresi, 22/58; Kaf sûresi, 50/43; Hadîd sûresi, 57/21.

[4] Bkz.: Ra'd sûresi, 13/35; Muhammed sûresi, 47/15; Dehr sûresi, 76/12.

Vazife-i fıtriye-i Rabbâniye: Allah'ın eşyanın tabiatına koyduğu görevler, özellikler
Evâmir-i Sübhâniye: İlâhî emirler
Mükâfat-ı ruhaniye: Ruha verilen mükâfatlar, ödüller
Baîd: Uzak
Kemiyet: Nicelik. ***Keyfiyet***: Nitelik
Âlem-i beka: Kalıcı, ölümsüz âlem, ahiret âlemi
İştiyak-engiz: Büyük bir şevk ve arzu veren
Halet: Hâl, durum
İntaç: Netice verme
Fena: Bitme, tükenme, yok olma
Zevâl: Yok olmak
Mevt: Ölüm
Matlub: Aranan, istenilen
Saika: Sebep, faktör, arzu uyaran
Mesrurâne: Sevinçle, mutlulukla
Tekâlif: Yükümlülükler
Diyar-ı âher: Öbür dünya, ahiret
Tebdil-i mekân: Yer değişikliği
Zulümat: Karanlıklar

değil, nûrâniyetli âlemlerin kapısıdır. Dünya ise, bütün şa'şaasiyle âhiret'e nisbeten bir zindan hükmündedir. Elbette, zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna çıkmak ve müz'iç dağdağa-yi hayat-ı cismâniyeden âlem-i rahata ve meydan-ı tayerân-ı ervâha geçmek ve mahlûkatın sıkıntılı gürültüsünden sıyrılıp huzur-i Rahman'a gitmek; bin can ile arzu edilir bir seyahattir, belki bir saadettir.[1]

•***Beşincisi***: Kur'ân'ı dinleyen insana, Kur'ân'daki ilm-i hakikati ve nûr-i hakikatle dünyanın mâhiyetini bildirmekliği ile dünyaya aşk ve alâka pek mânâsız olduğunu anlatmaktır.[2] Yâni, insana der ve isbat eder ki:

"*Dünya; bir kitab-ı samedânîdir*. Hurûf ve kelimâtı, nefislerine değil; belki, başkasının zât ve sıfat ve esmâsına delâlet ediyorlar. Öyle ise, mânâsını bil, al; nukûşunu bırak git!..

Hem bir mezraadır.[3] Ek ve mahsulünü al, muhafaza et; müzahrafâtını at, ehemmiyet verme!..

Hem birbiri arkasında daim gelen geçen âyineler mecmuasıdır. Öyle ise, onlarda tecelli edeni bil, envârını gör ve onlarda tezahür eden esmânın tecelliyâtını anla ve müsemmâlarını sev ve zevâle ve kırılmaya mahkûm olan o cam parçalarından alâkanı kes!..

Hem seyyâr bir ticaretgâhtır. Öyle ise, alış verişini yap, gel. Ve senden kaçan ve sana iltifât etmeyen kafilelerin arkalarından beyhûde koşma, yorulma!..

Hem muvakkat bir seyrangâhtır. Öyle ise, nazar-ı ibretle bak ve zâhi-

---

[1] Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Nahl sûresi, 16/30; Furkan sûresi, 25/15; Ankebût sûresi, 29/64; Muhammed sûresi, 47/36.

[2] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/14; Nisâ sûresi, 4/134; Yûnus sûresi, 10/24; Kehf sûresi, 18/45-46; Tâhâ sûresi, 20/131; Ra'd sûresi, 13/26; Kasas sûresi, 28/60; Mü'min sûresi, 40/39; Zuhruf sûresi, 43/35; Zilzâl sûresi, 99/7-8.

[3] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Nuraniyet: Aydınlık, parlaklık
Bostan-ı cinân: Cennet bahçeleri
Müz'iç: Sıkıcı
Dağdağa: Gürültü, patırtı
Hayat-ı cismaniye: Bedeni hayat
Meydan-ı tayeran-ı ervâh: Ruhlara uygun- uçsuz bucaksız- uçuş alanı
İlm-i hakikat: Hakikat bilgisi
Mezraa: Tarla
Huzur-i Rahmân: Cenâb-ı Hakk'ın huzuru
Kitab-ı Samedânî: Cenâb-ı Hakk'ın icraatlerinin okunacağı kitap
Huruf: Harfler
Kelimât: Kelimeler
Nefis: Kendi. ***Nukuş***: Nakışlar
Delâlet: Delillendirerek göstermek
Muzahrafat: Yaldızlı, süslü (dışı alımlı fakat içi boş olan şeyler)
Tecellî: İlâhî kudretin meydana çıkması
Envâr: Nurlar
Müsemmâ: İsim verilen varlık (yaratılanda Yaradan'ı görebilmek)
Zevâl: Yok olmak
Ticaretgâh: Ticâret yeri
Muvakkat: Süreli
Seyrangâh: Gezilecek yer
Nazar-ı ibret: İbretle bakmak

rî çirkin yüzüne değil; belki, Cemîl-i Bâkî'ye bakan gizli, güzel yüzüne dikkat et, hoş ve fâideli bir tenezzüh yap, dön. Ve o güzel manzaraları irâe eden ve güzelleri gösteren perdelerin kapanmasıyla akılsız çocuk gibi ağlama, merak etme!..

Hem bir misafirhânedir. Öyle ise, onu yapan Mihmandâr-ı Kerîm'in izni dairesinde ye, iç, şükret. Kanunu dairesinde işle, hareket et. Sonra arkana bakma, çık, git. Herzekârâne, fuzulî bir sûrette karışma. Senden ayrılan ve sana ait olmayan şeylerle mânâsız uğraşma ve geçici işlerine bağlanıp boğulma!.."

gibi zâhir hakikatlarla dünyanın iç yüzündeki esrarı gösterip, dünyadan müfârakatı gayet hafifleştirir, belki hüşyâr olanlara sevdirir ve rahmetinin her şeyde ve her şe'ninde bir izi bulunduğunu gösterir. İşte Kur'ân şu "***beş vecih***"e işaret ettiği gibi, başka hususî vecihlere dahi âyât-ı Kur'âniye işaret ediyor.

Veyl o kimseye ki, şu beş vecihden bir hissesi olmaya...

* * *

Cemîl-i Bâkî: Güzelliği bitmeyen yegâne Güzel, Hz. Allah
Tenezzüh: Gezmek
Herzekârâne: Abuk sabuk konuşarak, aptalca. ***İrâe***: Göstermek
Mihmandar-ı Kerîm: Misafirlerini cömertçe ağırlayan Hz.Allah
Müfarakat: Ayrılık
Hüşyar: Uyanık, dikkatli
Şe'n: İş. ***Vech***: Yön
Âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri
Veyl: "Vay hâline.., vah vah.., yazık..yazık!" anlamında bir deyim (Cehennem çukurlarından biri)

On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı (Hâşiye)

Bırak biçâre feryâdı, belâdan gel tevekkül kıl.
Zira feryâd; belâ-ender, hatâ-ender, belâdır bil.

* * *

Belâ vereni buldunsa, atâ-ender, safâ-ender, belâdır bil.
Bırak feryâdı, şükür kıl, mânend-i belâbil, demâ keyfinden güler hep gül mül.

* * *

Ger bulmazsan; bütün dünya cefâ-ender, fenâ-ender, hebadır bil.
Cihan dolu belâ başında varken, ne bağırırsın küçük bir belâdan, gel tevekkül kıl.

* * *

Tevekkül ile belâ yüzünde gül, tâ o da gülsün.
O güldükçe küçülür, eder tebeddül.

* * *

Bil ey hodgâm, bu dünyada saadet, terk-i dünyada..
Hudâbîn isen, o kâfidir, bıraksan da bütün eşya lehinde.

* * *

Ger hodbin isen, helâkettir, ne yaparsan bütün eşya aleyhinde.
Demek terki gerektir, her iki hâlde bu dünyada.

* * *

Terki demek: Hudâ mülkü, O'nun izni, O'nun nâmiyle bakmakta...
Ticaret istiyorsan ger, şu fânî ömrünü bâkiye tebdilde.

* * *

Eğer nefsine tâlib isen, çürüktür, hem temelsiz de..
Eğer âfâkı ister isen, fenâ damgası üstünde.

* * *

Demek değmez ki alınsa, çürük maldır hep bu çarşıda.
Öyle ise, geç.. İyi mallar dizilmiş arkasında...

* * *

(Hâşiye) Bu ikinci makamdaki parçalar şiire benzer, fakat şiir değiller. Kasdî nazmedilmemişler. Belki hakikatlerin kemal-i intizamı cihetinde, bir derece manzum sûretini almışlar.

Ender: ..içinde (belâ ender belâ: Belâ içinde belâ)
Atâ: Lütuf, ihsan
Safâ: Güzel, şen, duru
Fenâ: Bitiş, tükeniş
Manend-i belâbil: Bülbüllere benzer, bülbüller gibi
Demâ: Her zaman, daima
Ger: Eğer
Hodgâm: Kendi rahatını ve zevkini düşünen.
Tebeddül: Değişim
Terk-i dünya: Dünyayı terk etme (dünyanın zevk ve rahatını düşünmeme).
Tebdil: Değiştirmek
Hüdâbin: Allah'ı bilen
Hodbin: Bencil, kendini beğenmiş
Helâket: Ölmek, mahvolmak
Hüdâ: Doğru yola ileten Hz.Allah
Âfâk: Dış dünyaya ait, kişiyi doğrudan ilgilendirmeyen kıymetsiz sözler ve meseleler

Siyah Dut'un Bir Meyvesi

(O mübarek dut başında Eski Said, Yeni Said lisaniyle söylemiştir.)

Muhatabım Ziyâ Paşa* değil, Avrupa meftûnlarıdır.
Mütekellim nefsim değil, tilmiz-i Kur'ân nâmına kalbimdir.

* * *

Geçen sözler hakikattir, sakın şaşma, hudûdundan hazer aşma.
Ecânib fikrine sapma, dalâlettir kulak asma, eder elbet seni nâdim.

* * *

Görürsün en ziyâdârın, zekâvette alemdârın
O hayretten der dâim: "Eyvah! kimden kime şekvâ edeyim, ben dahi şaştım."

* * *

Kur'ân dedirtir; ben de derim, hiç de çekinmem.
O'ndan O'na şekvâ ederim, sen gibi şaşmam.

* * *

Hak'dan Hakk'a feryâd ederim, sen gibi aşmam.
Yerden göğe dâvâ ederim, sen gibi kaçmam.

* * *

Ki Kur'ân'da hep dâvâ nurdan nuradır, sen gibi caymam.
Kur'ân'dadır hak hikmet, isbât ederim, muhâlif felsefeyi beş para saymam.

* * *

Furkan'dadır elmas hakikat, dercân ederim, sen gibi satmam.
Halktan Hakk'a seyrân ederim, sen gibi sapmam.

* * *

Dikenli yolda tayerân ederim, sen gibi basmam.
Ferşten arşa şükrân ederim, sen gibi asmam.

* * *

Mevte, ecele dost bakarım, sen gibi korkmam.
Kabre gülerekten girerim, sen gibi ürkmem.

* * *

Hazer: Sakın!!, dikkat!!
Ecânip: Yabancılar
Nadim: Pişman
Ziyâdâr: Parlak
Zekâvet: Çabuk anlamak, kavramak
Alemdâr: Bayraktar, öncü
Şekvâ: Şikâyet
Furkan: Hakkı bâtıldan, iyiyi kötüden ayıran Kur'ân
Dercan etmek: Canından aziz bilmek
Seyran: Yolculuk, mesafe kat etmek
Tayerân: Uçmak
Ferş: Yeryüzü
Arş: Gökyüzü
Mevt: Ölüm

Ejder ağzı, vahşet yatağı, hiçlik boğazı sen gibi görmem.
Ahbâba kavuşturur beni, kabirden darılmam, sen gibi kızmam.

* * *

Rahmet kapısı, nur kapısı, hak kapısı; ondan sıkılmam, geri çekilmem.
"Bismillâh" diyerek çalıyorum(Hâşiye) arkama bakmam, dehşet de almam.

* * *

"Elhamdülillâh" diyerek rahat bulup yatacağım, zahmeti çekmem, vahşette kalmam.
"Allâhu Ekber" diyerek ezân-ı haşr'i işitip kalkacağım,(Hâşiye) mahşer-i ekber'den çekinmem, mescid-i a'zam'dan çekilmem.

* * *

Lutf-i Yezdân, nûr-i Kur'ân, feyz-i îmân sayesinde hiç üzülmem.
Durmayıp koşacağım, Arş-ı Rahman zılline uçacağım, sen gibi şaşmam! İnşâallah.

* * *

(Hâşiye) Eyvah diyerek kaçmıyorum.

(Hâşiye) İsrâfil'in ezanını fecr-i haşirde işitip Allahu Ekber diyerek kalkacağım. Salât-ı kübrâdan çekilmem, mecma-ı ekberden çekinmem.

Ezan-ı haşri: Haşir ezanı (öldükten sonra tekrar dirilmek için yapılacak çağrı, ilân)
Mescid-i A'zam: Çok büyük mescid
Mahşer-i Ekber: Çok büyük mahşer (her şeyin ve herkesin, Allah'a hesap vermek için toplanacağı meydan)
Feyz-i iman: İmanın bereketi, ihsanı. ***Lütf-i Yezdan***: İlâhî lütuf
Arş-ı Rahmân zılli: Cenâb-ı Hakk'ın arşının gölgesi, himayesi

Kalbe Fârisî Olarak Tahattur Eden Bir Münâcât

هٰذِهِ الْمُنَاجَاتُ تَخَطُّرَاتٌ فِي الْقَلْبِ هٰكَذَا بِالْبَيَانِ الْفَارِسِيِّ

(Yâni bu münâcât, kalbe Fârisî olarak tahattur ettiğinden Fârisî yazılmıştır. Evvelce matbu olan "Hubâb Risalesi"nde dercedilmişti.)

يَا رَبِّ! بَشَشْ جِهَتْ نَظَرْ مِي كَرْدَمْ، دَرْدِ خُودْرَا دَرْمَانْ نَمِي دِيدَمْ

Yâ Rab! Tevekkülsüz, gafletle, iktidar ve ihtiyarıma dayanıp derdime derman aramak için cihât-ı sitte denilen altı cihette nazar gezdirdim. Maatteessüf derdime derman bulamadım. Mânen bana denildi ki: "*Yetmez mi derd, derman sana.*"

دَرْ رَاسَتْ مِي دِيدَمْ كِه: دِي رُوزْ مَزَارِ پِدَرْ مَنَسْتْ

Evet, gafletle sağımdaki geçmiş zamandan teselli almak için baktım. Fakat gördüm ki: Dünkü gün, pederimin kabri ve geçmiş zaman, ecdâdımın bir mezar-ı ekberi sûretinde göründü. Teselli yerine vahşet verdi.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o vahşetli mezar-ı ekberi, ünsiyetli bir meclis-i münevver ve bir mecma-ı ahbâb gösterir.

وَدَرْ چَپْ دِيدَمْ كِه: فَرْدَا قَبْرِ مَنَسْتْ

Sonra soldaki istikbâle baktım. Derman bulamadım. Belki yarınki gün, benim kabrim ve istikbâl ise, emsâlimin ve nesl-i âtînin bir kabr-i ekberi sûretinde görünüp, ünsiyet değil belki vahşet verdi.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân ve huzur-i îmân, o dehşetli kabr-i ekberi, sevimli saadet saraylarında bir dâvet-i rahmâniye gösterir.

وِامْرُوزْ: تَابُوتِ جِسْمِ پُرْ اِضْطِرَابِ مَنَسْتْ

Soldan dahi hayır görünmediği için, hazır güne baktım. Gördüm ki: Şu

Tahattur: Hatıra gelmek
Cihât-ı sitte: Altı yön
Maatteessüf: Maalesef, üzülerek
Nesl-i âti: Gelecek nesil
Kabr-i ekber: En büyük mezar
Ünsiyet: Aşinalık, dostluk

gün, güya bir tabuttur. Hareket-i mezbûhânede olan cismimin cenazesini taşıyor.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o tabutu, bir ticaretgâh ve şa'şaalı bir misafirhâne gösterir.

بَرْ سَرِ عُمْرْ جَنَازَۀِ مَنْ اِيسْتَادَه اَسْتْ

İşbu cihetten dahi devâ bulamadım. Sonra başımı kaldırıp şecere-i ömrümün başına baktım. Gördüm ki: O ağacın tek meyvesi benim cenazemdir ki, o ağacın üstünde duruyor, bana bakıyor.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o ağacın meyvesini cenaze değil, belki ebedî hayata mazhar ve ebedî saadete namzed olan ruhumun eskimiş yuvasından, yıldızlarda gezmek için çıktığını gösterir.

دَرْ قَدَمْ: اٰبِ خَاكِ خِلْقَتِ مَنْ وَخَاكِسْتَرِ عِظَامِ مَنَسْتْ

O cihetten dahi me'yûs olup başımı aşağıya eğdim. Baktım ki: Aşağıda, ayak altında kemiklerimin toprağı ile mebde-i hilkatimin toprağı birbirine karışmış gördüm. Derman değil, derdime dert kattı.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o toprağı, rahmet kapısı ve Cennet salonunun perdesi olduğunu gösterir.

چُونْ دَرْ پَسْ مِي نِگَرَمْ، بِينَمْ: اِينْ دُنْيَاءِ بِي بُنْيَادْ هِيچْ دَرْ هِيچَسْتْ

Ondan dahi nazarı çevirip arkama baktım. Gördüm ki: Esassız, fânî bir dünya, hiçlik derelerinde ve adem zulümâtında yuvarlanıp gidiyor. Derdime merhem değil, belki vahşet ve dehşet zehirini ilâve etti.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o zulümâtta yuvarlanan dünyayı, vazifesi bitmiş, mânâsını ifade etmiş, neticelerini kendine bedel vücutta bırakmış mektûbât-ı samedâniye ve sahâif-i nukûş-i sübhâniye olduğunu gösterir.

وَدَرْ پِيشْ: اَنْدَازَۀِ نَظَرْ مِيكُنَمْ، دَرِ قَبْرْ گُشَادَه اَسْتْ

وَرَاهِ اَبَدْ بَدُورُو دِرَازْ بَدِيدَارَسْتْ

Onda dahi hayır görmediğim için ön tarafıma, ileriye nazarımı gönderdim. Gördüm ki: Kabir kapısı yolumun başında açık görünüp, onun arkasında ebede giden cadde, uzaktan uzağa nazara çarpıyor.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o kabir kapısını, âlem-i nur kapısı ve o yol dahi, saadet-i ebediye yolu olduğunu gösterdiğinden, dertlerime hem derman, hem merhem olur.

Hareket-i mezbuhâne: Can çekişme hâli. ***Me'yus***: Ümitsiz
Şecere-i ömür: Ömür ağacı
Mebde-i hilkat İlk yaratılış
Adem: Yokluk
Zulümat: Karanlıklar

مَرَا جُزْ جُزْءِ اِخْتِيَارِي چِيزِي نِيسْت دَرْ دَسْت

İşte şu altı cihette ünsiyet ve teselli değil, belki dehşet ve vahşet aldığım onlara mukabil, benim elimde bir cüz'-i ihtiyârîden başka hiçbir şey yoktur ki, ona dayanıp onunla mukabele edeyim.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o cüz'-i lâyetecezzâ hükmündeki cüz'-i ihtiyârî yerine, gayr-i mütenâhî bir kudrete istinad etmek için bir vesika verir ve belki îmân bir vesikadır.

كِه اُو جُزْءِ، هَمْ عَاجِزْ، هَمْ كُوتَاهْ و هَمْ كَمْ عَيَارَسْت

Halbuki o cüz'-i ihtiyârî denilen silâh-ı insânî hem âciz, hem kısadır, hem ayarı noksandır, îcâd edemez, kisbden başka hiçbir şey elinden gelmez.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, o cüz'-i ihtiyârîyi, Allah nâmına istimâl ettirip her şeye karşı kâfî getirir. Bir askerin cüz'î kuvvetini, devlet hesabına istimâl ettiği vakit, binler kuvvetinden fazla işler görmesi gibi...

نَه دَرْ مَاضِي مَجَالِ حُلُولْ، نَه دَرْ مُسْتَقْبَلْ مَدَارِ نُفُوذَسْت

Ne geçmiş zamana hulûl edebilir, ne de gelecek zamana nüfûz edebilir. Mazi ve müstakbele ait emellerime ve elemlerime fâidesi yoktur.(Hâşiye)

Hâşiye: Îmân, dizginini cism-i hayvanînin elinden alıp; kalbe, ruha teslim ettiği için; maziye nüfûz ve müstakbele hulûl edebilir. Çünkü: Kalb ve ruhun daire-i hayatı geniştir.

مَيْدَانِ اُو اِينْ زَمَانِ حَالْ، وَ يَكْ آنِ سَيَّالَسْت

O cüz'-i ihtiyârînin meydan-ı cevelânı, kısacık şu zaman-ı hâzır ve bir ân-ı seyyâldir.

بَا اِينْ هَمَه فَقْرِهَا وَضَعْفِهَا، قَلَمِ قُدْرَتِ تُو آشِكَارَه نُوِشْتَه اَسْت،

«دَرْ فِطْرَتِ مَا»: مَيْلِ اَبَدْ وَاَمَلِ سَرْمَدْ

İşte şu bütün ihtiyaçlarımla ve zaifliğimle ve fakr ve aczimle beraber altı cihetten gelen dehşetler ve vahşetlerle perişan bir hâlde iken; kalem-i kudretle sahife-i fıtratımda ebede uzanan arzular ve sermede yayılan emeller âşikâre bir sûrette yazılmıştır, mâhiyetimde dercedilmiştir.

Cüz-i ihtiyarî: İnsanın zayıf, küçücük tercih gücü, irade
Silâh-ı insanî: İnsana ait silâh (insanın kullanabileceği bütün sermayesi, imkânı)
Hulûl: Sızmak, sirayet etmek, içine girmek. ***Nüfuz***: Bir şeyin içine girmek, sirayet etmek
Meydan-ı cevelân: Gezilebilecek alan
Kisb: Çaba, emek, kazanmak
Ân-ı seyyal: Akıp giden en kısa zaman, saniye
Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Sahife-i fıtrat: Yaradılış sayfası

بَلْكِه هَرْ چِه هَسْت، هَسْت

Belki dünyada ne varsa nümûneleri fıtratımda vardır. Umum onlara karşı alâkadarım. Onlar için çalıştırıyorum, çalışıyorum.

دَائِرَهٔ اِحْتِيَاجْ مَانَنْدِ دَائِرَهٔ مَدِّ نَظَرْ بُزُرْگِي دَارَسْت

İhtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyüktür, geniştir.

خَيَالْ كُدَامْ رَسَدْ اِحْتِيَاجْ نِيزْ رَسَدْ

دَرْ دَسْت هَرْ چِه نِيسْت دَرْ اِحْتِيَاجْ هَسْت

Hattâ hayâl nereye gitse ihtiyaç dairesi dahi oraya gider. Orada da hâcet vardır. Belki her ne ki elde yok, ihtiyaçta vardır. Elde olmayan, ihtiyaçta vardır. Elde bulunmayan ise, hadsizdir.

دَائِرَهٔ اِقْتِدَارْ هَمْچُو دَائِرَهٔ دَسْت كُوتَاهْ كُوتَاهَسْت

Halbuki; daire-i iktidar kısa, elimin dairesi kadar kısa ve dardır.

پَسْ فَقْرُ و حَاجَاتِ مَا بَقَدْرِ جِهَانَسْت

Demek fakr ve ihtiyaçlarım, dünya kadardır.

وَسَرْمَايَهِٔ مَا هَمْچُو «جُزْءِ لَا يَتَجَزَّا» اَسْت

Sermayem ise, cüz'-i lâyetecezzâ gibi cüz'î bir şeydir.

اِينْ جُزْء كُدَامْ وَاِينْ كَائِنَاتِ حَاجَاتِ كُدَامَسْت؟

İşte şu cihan kadar ve milyarlar ile ancak istihsâl edilen hâcet nerede ve bu beş paralık cüz'-i ihtiyârî nerede? Bununla onların mübâyaasına gidilmez. Bununla onlar kazanılmaz. Öyle ise, başka bir çâre aramak gerektir.

پَسْ دَرْ رَاهِ تُو، اَزْ اِينْ جُزْء نِيزْ بَازْ مِي گُزَشْتَنْ چَارَهٔ مَنْ اَسْت

O çâre ise, şudur ki: O cüz'-i ihtiyârîden dahi vazgeçip, irâde-i ilâhiye'ye işini bırakıp, kendi havl ve kuvvetinden teberrî edip, Cenâb-ı Hakk'ın havl ve

---

Sermed: Sonsuzluk, süreklilik
Hâcet: İhtiyaç
Daire-i iktidar: İktidar alanı
Cüz-i lâyetecezzâ: Parçalanamayacak kadar küçük şey
İstihsal: Elde etmek, üretmek
Mübayaa: Karşılıklı alış-veriş
İrade-i İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın iradesi.
Havl: Güç, kuvvet

kuvvetine iltica ederek, hakikat-i tevekküle yapışmaktır. *"Yâ Rab! Madem çâre-i necât budur. Senin yolunda o cüz'-i ihtiyârîden vazgeçiyorum ve enâniyetimden teberrî ediyorum...*

تَا عِنَايَتِ تُو دَسْتْگِيرِ مَنْ شَوَدْ، رَحْمَتِ بِي نِهَايَتِ تُو پَنَاهِ مَنْ اَسْت

Tâ senin inâyetin, acz ve zaafıma merhameten elimi tutsun. Hem, tâ senin rahmetin, fakr ve ihtiyacıma şefkat edip bana istinadgâh olabilsin, kendi kapısını bana açsın."

انْ كَسْ كِه بَحْرِ بِي نِهَايَتِ رَحْمَتْ يَافْت اَسْت

تَكْيِه نَه كُنَدْ بَرْ اِينْ جُزْءِ اِخْتِيَارِي كِه يَكْ قَطْرَه سَرَابَسْت

Evet, her kim ki; rahmetin nihayetsiz denizini bulsa elbette bir katre serâb hükmünde olan cüz'-i ihtiyârına îtimad etmez; rahmeti bırakıp ona müracaat etmez...

اَيْوَاهْ! اِينْ زِنْدَگَانِي هَمْچُو خَابَسْت

وِينْ عُمْرِ بِي بُنْيَادْ هَمْچُو بَادَسْت

Eyvah aldandık!.. Şu hayat-ı dünyeviyeyi sabit zannettik. O zan sebebiyle bütün bütün zâyi ettik. Evet, şu güzerân-ı hayat bir uykudur, bir rüya gibi geçti. Şu temelsiz ömür dahi bir rüzgâr gibi uçar, gider...

اِنْسَانْ بِزَوَالْ دُنْيَا بِفَنَا اَسْت، امَالْ بِي بَقَا الاَمْ بَه بَقَا اَسْت

Kendine güvenen ve ebedî zanneden mağrur insan, zevâle mahkûmdur. Sür'atle gidiyor. Hâne-i insan olan dünya ise, zulümât-ı ademe sukut eder. Emeller bekâsız, elemler ruhda bâkî kalır.

بِيَا اَيْ نَفْسِ نَا فَرْجَامْ! وُجُودِ فَانِي خُدْرَا فَدَا كُنْ

خَالِقِ خُودْرَا كِه اِينْ هَسْتِي وَدِيعَه هَسْت

Hakikat-i tevekkül: Gerçek tevekkül
Çare-i necat: Kurtuluş çâresi
Enaniyet: Benlik, gurur
Teberri: Yüz çevirmek, uzak durmak
İnâyet: Yardım, destek
İstinadgâh: Dayanak
Güzerân-ı hayat: Hayat akışı
Zevâl: Bitmek, yok olmak
Zulümat-ı adem: Yokluk, hiçlik karanlıkları
Sukut: Düşmek, değer yitirmek

Madem hakikat böyledir: Gel ey hayata çok müştak ve ömre çok tâlib ve dünyaya çok âşık ve hadsiz emeller ile ve elemler ile müptelâ bedbaht nefsim! *Uyan, aklını başına al!* Nasıl ki yıldız böceği, kendi ışıkçığına îtimad eder, gecenin hadsiz zulümâtında kalır. Bal arısı kendine güvenmediği için gündüzün güneşini bulur. Bütün dostları olan çiçekleri, güneşin ziyâsıyle yaldızlanmış müşâhede eder. Öyle de: Kendine, vücûduna ve enâniyetine dayansan, yıldız böceği gibi olursun. *Eğer sen fânî vücûdunu, o vücûdu sana veren Hâlık'ın yolunda fedâ etsen bal arısı gibi olursun. Hadsiz bir nûr-i vücûd bulursun. Hem fedâ et, çünkü; şu vücûd sende vedîa ve emânettir.*

وَمُلْكِ اُو وَاُو دَادَه فَنَا كُنْ تَا بَقَا يَابَدْ،

اَزْ انْ سِرِّي كِه: «نَفْيِ نَفْيِ» اِثْبَات اَسْت

Hem O'nun mülküdür, hem O vermiştir. Öyle ise, minnet etmeyerek ve çekinmeyerek fenâ et, fedâ et; tâ bekâ bulsun. Çünkü; nefy-i nefy, isbattır. Yâni yok, yok ise; o vardır. Yok, yok olsa; var olur.

خُدَايِ پُرْ كَرَمْ خُودْ مُلْكِ خُودْرَا مِي خَرَدْ اَزْ تُو

بَهَايِ بِي گِرَانْ دَادَه بَرَايِ تُو نِگَاهْ دَارَسْت

Hâlık-ı Kerîm, kendi mülkünü senden satın alıyor. Cennet gibi büyük bir fiatı verir. Hem o mülkü senin için güzelce muhafaza ediyor. Kıymetini yükselttiriyor. Yine sana, hem bâkî, hem mükemmel bir sûrette verecektir. Öyle ise, ey nefsim! Hiç durma. Birbiri içinde beş kârlı bu ticareti yap. Tâ beş hasâretten kurtulup, beş ribhi birden kazanasın.[1]

* * *

[1] Buradaki beş kâr ve beş hasâret için Altıncı Söz'e bakınız.

Müştak: Arzulu, istekli
Hâlık: Hz. Yaradan
Nur-i vücut: Varlık ışığı
Vedia: Emanet
Nefy-i nefy: Olumsuzluğu reddetmek (nefy-i nefy ispattır: Bir şeyin yokluğunu reddetmek, onun varlığını kabul etmektir.)
Hâlık-ı Kerîm: Pek cömert olan yüce Yaratıcı
Hasâret: Kayıp, zarar
Ribh: Kazanç, kâr

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لاَ أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[1]

لَقَدْ أَبْكَانِي نَعْيُ لَآ أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ مِنْ خَلِيلِ اللّٰهِ

İbrahim (aleyhisselâm)'dan sudûr ile, kâinatın zevâl ve ölümünü ilân eden na'y-i لَآ أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ beni ağlattırdı.

فَصَبَّتْ عَيْنُ قَلْبِي قَطَرَاتٍ بَاكِيَاتٍ مِنْ شُئُونِ اللّٰهِ

Onun için kalb gözü ağladı ve ağlayıcı katreleri döktü. Kalb gözü ağladığı gibi döktüğü her bir damlası da o kadar hazindir, ağlattırıyor. Güya kendisi de ağlıyor. O damlalar, gelecek Fârisî fıkralardır.

لِتَفْسِيرِ كَلاَمٍ مِنْ حَكِيمٍ أَيْ نَبِيٍّ فِي كَلاَمِ اللّٰهِ

İşte o damlalar ise, nebiyy ü peygamber olan bir hakîm-i ilâhî'nin, Kelâmullah içinde bulunan bir kelâmının bir nevi tefsiridir.

نَمِي زِيبَاسْتْ «أُفُولْدَه» گُمْ شُدَنْ مَحْبُوبْ

Güzel değil batmakla gâib olan bir mahbub. Çünkü; zevâle mahkûm, hakikî güzel olamaz. Aşk-ı ebedî için yaratılan ve âyine-i Samed olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli.

نَمِي أَرْزَدْ «غُرُوبْدَه» غَيْبْ شُدَنْ مَطْلُوبْ

Bir matlub ki, gurûbda gaybûbet etmeye mahkûmdur; kalbin alâkasına, fikrin merakına değmiyor; âmâle mercî olamıyor; arkasında

---

[1] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '(İddianıza göre) Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

Sudûr: Kaynaklanma, gelme
Nây: Ağıt yakmak, inlemek, feryad etmek
Farisî: Farsça
Nebi: Peygamber
Hakîm-i İlâhi: İlâhî hikmetle şereflenen Peygamber
Kelâmullah: Allah kelâmı
Mahbup: Sevgili
Matlup: İstek, arzu
Âyine-i Samed: Allah'ın "Samed" isminin tecellilerini gösteren ayna
Gaybûbet: Kaybolmak, ortada görünmemek.
Gurup: Batmak
Âmâl: Emeller

gam ve kederle teessüf etmeye lâyık değildir. Nerede kaldı ki; kalb, ona perestiş etsin ve ona bağlansın kalsın?

نَمِي خَاهَمْ «فَنَادَه» مَحْوْ شُدَنْ مَقْصُودْ

Bir maksud ki, fenâda mahvoluyor; o maksudu istemem. Çünkü; *fâniyim, fâni olanı istemem; neyleyeyim?..*

نَمِي خَانَمْ «زَوَالْدَه» دَفْنْ شُدَنْ مَعْبُودْ

Bir mâbud ki, zevâlde defnoluyor; onu çağırmam, ona ilticâ etmem. Çünkü; nihayetsiz muhtacım ve âcizim. Âciz olan, benim pek büyük derdlerime devâ bulamaz. Ebedî yaralarıma merhem süremez. Zevâlden kendini kurtaramayan nasıl mâbud olur?

عَقْل فَرْيَادْ مِي دَارَدْ، نِدَاءِ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ مِي زَنَدْ رُوحَمْ

Evet, zâhire mübtelâ olan akıl, şu keşmekeş kâinatta perestiş ettiği şeylerin zevâlini görmek ile me'yûsâne feryâd eder ve bâkî bir mahbubu arayan ruh dahi لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[1] feryâdını ilân ediyor.

نَمِي خَاهَمْ نَمِي خَانَمْ نَمِي تَبَمْ فِرَاقِي

İstemem, arzu etmem, tâkat getirmem müfârakati...

نَمِي اَرْزَدْ «مَرَاقَه» اِينْ زَوَالْ دَرْ پَسْ تَلَاقِي

Der-akab zevâl ile acılanan mülâkatlar, keder ve meraka değmez. İştiyâka hiç lâyık değildir. Çünkü; zevâl-i lezzet, elem olduğu gibi, zevâl-i lezzetin tasavvuru dahi bir elemdir. Bütün mecâzî âşıkların dîvânları, yâni aşknâmeleri olan manzum kitabları, şu tasavvur-i zevâlden gelen elemden birer feryattır. Her birinin bütün dîvân-ı eş'ârının ruhunu eğer sıksan, elemkârâne birer feryâd damlar.

---

[1] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '(İddianıza göre) Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

Perestiş: Tapmak, kul olmak
Mâbud: Kendisine ibadet edilen Zat
Keşmekeş: Karışık, düzensiz
Meyusâne: Ümitsizce
Müfarakat: Ayrılık
Der-akap: Peş peşe, ard arda
Mülâkat: Karşılaşmak, kavuşmak
Zevâl-i lezzet: Lezzetin bitmesi
Mecazî âşık: Fâni ve geçici şeylere âşık olan
Aşkname: Aşk mektubu
Divan-ı eş'âr: Şiir divanı
Elemkârâne: Acı verircesine

اَزْ اِنْ دَرْدِ كِرِينْ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ مِي زَنَدْ قَلْبَمْ

İşte o zevâl-âlûd mülâkatlar, o elemli, mecâzî muhabbetler derdinden ve belâsındandır ki; kalbim, İbrahimvârî لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ ağlamasıyla ağlıyor ve bağırıyor.

دَرْ اِينْ فَانِي بَقَا خَازِي بَقَا خِيزَدْ فَنَادَنْ

Eğer şu fânî dünyada bekâ istiyorsan; bekâ fenâdan çıkıyor. Nefs-i emmâre cihetiyle fenâ bul ki, bâkî olasın.

فَنَا شُدْ، هَمْ فِدَا كُنْ، هَمْ عَدَمْ بِينْ، كِه اَزْ دُنْيَا «بَقَايَه» رَاهْ «فَنَادَنْ»

Dünyâperestlik esâsâtı olan ahlâk-ı seyyieden tecerrüd et, fânî ol! Daire-i mülkünde ve malındaki eşyayı, Mahbûb-i Hakîkî yolunda fedâ et! Mevcûdâtın adem-nümâ âkıbetlerini gör! Çünkü; şu dünyadan bekâya giden yol, fenâdan gidiyor.

فِكْرِ فِيزَارْ دَارَدْ، اَنِينِ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ مِي زَنَدْ وِجْدَانْ

Esbâb içine dalan fikr-i insânî, şu zelzele-i zevâl-i dünyadan hayrette kalıp me'yûsâne fîzâr ediyor. Vücûd-i hakîkî isteyen vicdan, İbrahimvârî لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[1] enîniyle mahbûbât-ı mecâziyeden ve mevcudat-ı zâileden kat'-ı alâka edip, Mevcûd-i Hakîkî'ye ve Mahbûb-i Sermedî'ye bağlanıyor.

بِدَانْ اَيْ نَفْسِ نَادَانَمْ! كِه: دَرْ هَرْ فَرْدْ اَزْ فَانِي دُو رَاهْ هَسْتْ

بَا بَاقِي، دُو سِرِّ جَانِ جَانَانِي

---

[1] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '(İddianıza göre) Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

Zevâl-âlûd: Yokluğa bulaşmış, yokluk dolu
Nefs-i emmâre: İnsana sürekli kötülükleri emreden nefis
Dünyaperestlik: Dünyaya taparcasına düşkün olmak
Esasat: Esaslar, temeller
Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk
Daire-i mülk: Eli altında, idaresinde olmak
Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak
Mahbub-i Hakikî: Gerçek sevgili
Ademnümâ: Yokluğu gösteren, işaret eden
Fikr-i insanî: İnsan fikri
Zelzele-i zevâl-i dünya: Dünyanın yok olup yıkılması
Meyusâne: Ümitsizce
Fîzar: Sesli sesli ağlamak
Vücud-i hakikî: Gerçek varlık
Mahbubat-ı mecaziye: Dünyevi, geçici sevgililer.
Enîn: İnilti
Mevcudat-ı zâile: Yok olan varlıklar
Kat'ı alâka: İlişkiyi kesmek
Mevcud-i Hakikî: Gerçek varlık (varlığı kendine ait, gerçek olan Hz.Allah)
Mahbub-i Sermedî: Ebedî, daimi sevgili

Ey nâdân nefsim! Bil ki: Çendan dünya ve mevcudat fânidir; fakat, her fânî şeyde, bâkîye îsâl eden iki yol bulabilirsin ve can ve cânân olan Mahbûb-i Lâyezâl'in tecelli-i cemâl'inden iki lem'ayı, iki sırrı görebilirsin. An şart ki; sûret-i fâniyeden ve kendinden geçebilirsen...

كِه دَرْ نِعْمَتْهَا اِنْعَامْ هَسْت وَپَسْ آثَارْهَا اَسْمَا بِگِيرْ مَغْزِي، و مِيزَنْ دَرْ فَنَا انْ قِشْرِ بِي مَعْنَا

Evet, nîmet içinde in'âm görünür; Rahman'ın iltifâtı hissedilir. Nîmetten in'âma geçsen Mün'im'i bulursun. Hem her eser-i samedânî, bir mektup gibi, bir Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını bildirir. Nakıştan mânâya geçsen esmâ yoluyla müsemmâyı bulursun. Madem şu masnûât-ı fâniyenin mağzını, içini bulabilirsin; onu elde et, mânâsız kabuğunu, kışrını, acımadan fenâ seyline atabilirsin.

بَلِي اثَارْهَا گُويَنْد، زِاَسْمَا لَفْظِ بُرْ مَعْنَا بِخَانْ مَعْنَا و مِيزَنْ دَرْ هَوَا ان لَفْظِ بِي سَوْدَا

Evet, masnûâtta hiçbir eser yok ki, çok mânâlı bir lâfz-ı mücessem olmasın, Sâni-i Zülcelâl'in çok esmâsını okutturmasın. Madem şu masnûât elfâzdır, kelimât-ı kudrettir; mânâlarını oku, kalbine koy. Mânâsız kalan elfâzı, bilâ-pervâ zevâlin havasına at. Arkalarından alâkadarâne bakıp meşgul olma!

عَقْل فَرْيَادْ مِي دَارَدْ، غِيَاثِ لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ مِيزَنْ اَيْ نَفْسَمْ

İşte zâhirperest ve sermayesi âfâkî malûmattan ibaret olan akl-ı dünyevî, böyle silsile-i efkârı, hiçe ve ademe incirâr ettiğinden, hayretinden ve haybetinden me'yûsâne feryâd ediyor. Hakikate giden bir doğru yol arıyor. Madem ufûl edenlerden ve zevâl bulanlardan ruh elini çekti. Kalb dahi mecâzî mahbublardan vazgeçti. Vicdan dahi fânilerden yüzünü çevirdi. Sen dahi bîçâre nefsim! İbrahimvârî لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ gıyâsını çek, kurtul!

Nâdan: Cahil, kaba
Çendan: Gerçi
İsal: Ulaştırmak, iletmek
Mahbub-i Lâyezâl: Yok olmayan, ölümsüz, ebedî sevgili
Tecellî-i cemâlî: Allah'ın "Cemil" isminin görünmesi
Lem'a: Parıltı, ışık
Suret-i fâniye: Geçici şekiller, suretler
İn'âm: Nimet vermek
Mün'im: Nimet veren
Eser-i Samedânî: Allah'ın "Samed" isminin eseri, tecellisi
Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan Ulu Allah
Müsemmâ: İsim sahibi, isimlenen
Masnuat-ı fâniye: Geçici varlıklar
Mağz: Öz. ***Kışır***: Dış, kabuk
Seyl: Sel, akıntı
Masnuat: Sanat değeri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Lafz-ı mücessem: Vücut giydirilmiş kelimeler (Allah'ın kudreti bir kalem, yarattıkları da onun birer kelimesi)
Kelimat-ı kudret: Kudret kelimeleri (Allah'ın bütün icraatı)
Bilâpervâ: Çekinmeden, utanmadan. ***Elfaz***: Lafızlar, kelimeler
Alâkadarâne: İlgilenerek
Zahirperest: Görünüşe değer veren
Âfâkî: Dış dünyaya ait, kişiyi doğrudan ilgilendirmeyen kıymetsiz sözler veya mesele
Akl-ı dünyevî: Sadece dünyaya ait meselelerle ilgilenen akıl
Silsile-i efkâr: Fikir silsilesi, zinciri
İncirar: Çekilmek, sonunda olmak
Meyusâne: Ümitsizce
Ufûl: Kaybolmak, görünmemek
Gıyâs: Yardım talebi, imdat

جِهِ خُوشْ گُويَدْ اُو شَيْدَا «جَامِي» عِشْقْ خُويْ:

Fıtratı aşkla yoğrulmuş gibi sermest-i câm-ı aşk olan Mevlânâ Câmî*, kesretten vahdete yüzleri çevirmek için bak ne güzel söylemiş:

يَكِي خواهْ، يَكِي خوانْ، يَكِي جُويْ، يَكِي بِينْ، يَكِي دَانْ، يَكِي گُويْ

demiştir.(Hâşiye)

1– Yalnız *Bir'i iste*; başkaları istenmeye değmiyor.
2– *Bir'i çağır*; başkaları imdada gelmiyor.
3– *Bir'i taleb et*; başkaları lâyık değiller.
4– *Bir'i gör*; başkalar her vakit görünmüyorlar, zevâl perdesinde saklanıyorlar.
5– *Bir'i bil*; mârifetine yardım etmeyen başka bilmekler fâidesizdir.
6– *Bir'i söyle*; O'na ait olmayan sözler, mâlâyâni sayılabilir.

نَعَمْ صَدَقْتَ اَيْ جَامِي؛ هُوَ الْمَطْلُوبُ، هُوَ الْمَحْبُوبُ، هُوَ الْمَقْصُودُ، هُوَ الْمَعْبُودُ

Evet Câmî*, pek doğru söyledin. Hakikî mahbûb, hakikî matlûb, hakikî maksûd, hakikî mâbud yalnız O'dur...

كِه «لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ» بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ

Çünkü; bu âlem, bütün mevcudatıyla muhtelif dilleriyle, ayrı ayrı nağamâtıyla zikr-i ilâhî'nin halka-yi kübrâsında beraber لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ der, vahdâniyete şehâdet eder. لَٓا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ 'nin açtığı yaraya merhem sürüyor ve alâkayı kestiği mecâzî mahbublara bedel, bir Mahbûb-i Lâyezâlî'yi gösteriyor.

* * *

(Hâşiye) Yalnız bu satır Mevlâna Câmî'nin kelâmıdır.

Sermest-i câm-ı aşk: Aşk kadehinden içip kendinden geçen (tasavvufta: İlâhî aşka erip kendinden geçen kişi)
Mâlâyâni: Boş, faydasız
Mahbub: Sevgili
Matlub: Aranan, arzulanan
Maksud: İstenilen
Mâbud: Kendisine ibadet edilen
Nağamât: Nağmeler
Zikr-i İlâhî: Allah'ı anmak
Halka-yi kübrâ: Büyük halka
Vahdâniyet: Allah'ın birliği
Mahbub-i Lâyezâlî: Yok olmayan, kaybolmayan, ebedî sevgili

(Bundan yirmi beş sene kadar evvel, İstanbul Boğazı'ndaki Yûşa Tepesi'nde, dünyanın terkine karar verdiğim bir zamanda, bir kısım mühim dostlarım beni dünyaya, eski vaziyetime döndürmek için yanıma geldiler. Dedim: "Yarına kadar beni bırakınız, istihâre edeyim." Sabahleyin kalbime bu iki levha hutûr etti. Şiire benzer, fakat şiir değiller. O mübarek hâtıranın hatırı için ilişmedim. Geldiği gibi muhafaza edildi. Yirmi Üçüncü Söz'ün âhirine ilhak edilmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.)

Birinci Levha

(Ehl-i gaflet dünyasının hakikatini tasvir eder levhadır.)

Beni dünyaya çağırma — Ona geldim fenâ gördüm.
Demâ gaflet hicâb oldu — Ve nûr-i Hak nihân gördüm.
Bütün eşyâ-yi mevcudat — Birer fâni muzır gördüm.
Vücûd desen onu giydim — Âh! Ademdi çok belâ gördüm.
Hayat desen onu tattım — Azab ender azab gördüm.
Akıl ayn-ı ikâb oldu — Bekayı bir belâ gördüm.
Ömür ayn-ı hevâ oldu — Kemâl ayn-ı hebâ gördüm.
Amel ayn-ı riyâ oldu — Emel ayn-ı elem gördüm.
Visâl, nefs-i zevâl oldu — Devâyı ayn-ı dâ' gördüm.
Bu envâr, zulümât oldu — Bu ahbâbı yetim gördüm.
Bu savtlar, na'y-ı mevt oldu — Bu ahyâyı mevât gördüm.
Ulûm, evhâma kalboldu — Hikemde bin sekam gördüm.
Lezzet, ayn-ı elem oldu — Vücûdda bin adem gördüm.
Habîb desen onu buldum — Âh! Firâkta çok elem gördüm.

Demâ: Her zaman, daima
Hicab: Perde, örtü
Nihan: Gizli, saklı
Adem: Yokluk
Azap-ender azap: Azap içinde azap
Ayn: Kendi
İkab: Azap, ceza
Heva: Günah olan arzu ve heveslerin geneli
Heba: Faydasız, boş
Riya: Gösteriş
Nefs-i zeval: Yokluğun kendisi
Dâ: Derd, hastalık
Envar: Nurlar
Zulümat: Karanlıklar
Savt: Ses. ***Ulûm***: İlimler
Nây-ı mevt: Ölüm haberi
Ahyâ: Diriler. ***Emvat***: Ölüler
Evhâm: Vehimler, zanlar
Kalb olmak: Dönüşmek
Hikem: Felsefeler
Sakam: Hastalık
Habib: Sevgili. ***Firak***: Ayrılık

İkinci Levha

(Ehl-i hidâyet ve huzurun hakikat-i dünyalarına işaret eder levhadır.)

Demâ gaflet zevâl buldu	Ve nûr-i Hak ayân gördüm.
Vücûd, bürhân-ı Zât oldu	Hayat, mir'ât-ı Hak'tır gör.
Akıl, miftâh-ı kenz oldu	Fenâ, bâb-ı bekâdır gör.
Kemâlin lem'ası söndü	Fakat, şems-i cemâl var gör.
Zevâl, ayn-ı visâl oldu	Elem, ayn-ı lezzettir gör.
Ömür nefs-i amel oldu	Ebed ayn-ı ömürdür gör.
Zalâm zarf-ı ziyâ oldu	Bu mevtte hak hayat var gör.
Bütün eşya enîs oldu	Bütün asvât zikirdir gör.
Bütün zerrât-ı mevcudat	Birer zâkir, müsebbih gör.
Fakrı kenz-i gınâ buldum	Aczde tam kuvvet var gör.
Eğer Allah'ı buldunsa	Bütün eşya senindir gör.
Eğer Mâlik-i mülk'e memlûk isen	Onun mülkü senindir gör.
Eğer hodbin ve kendi nefsine mâlik isen	Bilâ-addin belâdır gör,
Bilâ-haddin azabdır tad,	Bilâ-gayet ağırdır gör.
Eğer hakikî abd-i hudâbîn isen	Hudûdsuz bir safâdır gör.
Hesabsız bir sevab var tad	Nihayetsiz saadet gör...

Demâ: Her zaman
Ayan: Apaçık
Burhan-ı Zât: Cenâb-ı Hakk'ın Zat'ının delili
Mir'ât-ı Hak: Hakk'ın aynası
Miftah-ı kenz: Hazine anahtarı
Kemâl: Mükemmellik, güzellik
Lem'a: Parıltı, ışık
Fenâ: Yokluk
Bâb-ı beka: Sonsuzluk kapısı
Zeval: Yok olmak
Visal: Kavuşma
Şems-i cemal: Cemal güneşi (güneş gibi parlak güzellik)
Nefs-i amel: İşin ta kendisi
Ebed: Sonsuzluk
Ayn-ı ömür: Hayatın ta kendisi
Zalâm: Karanlık, zulmet
Zarf-ı ziya: Işığın zarfı, ışığı çepeçevre kuşatıp, içine alan
Mevt: Ölüm
Enis: Dost. ***Asvat***: Sesler
Zerrat-ı mevcudat: Varlıkların zerreleri, atomları. ***Zâkir***: Zikreden
Müsebbih: Tesbih eden
Fakr: Fakirlik (Allah karşısında hiçbir şeye sahip olamama)
Kenz-i gınâ: Zenginlik hazinesi
Mâlik-i Mülk: Mülkün sahibi, dilediği şekilde hükmeden mutlak Hâkim. ***Memlûk***: Kul, köle
Hodbin: Kendini beğenmiş
Bilâ-addin: Sayısız
Bilâ-haddin: Sınırsız
Abd-i hüdâbin: Hidâyet yolunu tutan kul

(Yirmi beş sene evvel Ramazan'da, ikindiden sonra Şeyh Geylânî'nin * *(kuddise sirruh) Esmâ-yi Hüsnâ manzûmesini okudum. Bana bir arzu geldi ki: Esmâ-yi hüsnâ ile bir münâcât yazayım. Fakat, o vakit bu kadar yazıldı. O kudsî üstadımın mübarek münâcât-ı esmâiyesine bir nazîre yapmak istedim. Heyhat! Nazma istidâdım yok. Yapamadım, noksan kaldı. Bu münâcât, Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektub'u olan Pencereler Risalesi'ne ilhak edilmişti. Makam münâsebetiyle buraya alındı.)*

هُوَ الْبَاقِي

حَكِيمُ الْقَضَايَا نَحْنُ فِي قَبْضِ حُكْمِهِ   هُوَ الْعَدْلُ لَهُ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ

عَلِيمُ الْخَفَايَا وَالْغُيُوبِ فِي مُلْكِهِ   هُوَ الْقَادِرُ الْقَيُّومُ لَهُ الْعَرْشُ وَالثَّرَاءُ

لَطِيفُ الْمَزَايَا وَالنُّقُوشِ فِي صُنْعِهِ   هُوَ الْفَاطِرُ الْوَدُودُ لَهُ الْحُسْنُ وَالْبَهَاءُ

جَلِيلُ الْمَرَايَا وَالشُّؤُونِ فِي خَلْقِهِ   هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ لَهُ الْعِزُّ وَالْكِبْرِيَاءُ

بَدِيعُ الْبَرَايَا نَحْنُ مِنْ نَقْشِ صُنْعِهِ   هُوَ الدَّائِمُ الْبَاقِي لَهُ الْمُلْكُ وَالْبَقَاءُ

كَرِيمُ الْعَطَايَا نَحْنُ مِنْ رَكْبِ ضَيْفِهِ   هُوَ الرَّزَّاقُ الْكَافِي لَهُ الْحَمْدُ وَالثَّنَاءُ

جَمِيلُ الْهَدَايَا نَحْنُ مِنْ نَسْجِ عِلْمِهِ   هُوَ الْخَالِقُ الْوَافِي لَهُ الْجُودُ وَالْعَطَاءُ

سَمِيعُ الشَّكَايَا وَالدُّعَاءِ لِخَلْقِهِ   هُوَ الرَّاحِمُ الشَّافِي لَهُ الشُّكْرُ وَالثَّنَاءُ

غَفُورُ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبِ لِعَبْدِهِ   هُوَ الْغَفَّارُ الرَّحِيمُ لَهُ الْعَفْوُ وَالرِّضَاءُ.[1]

---

[1] "*O'dur Bâkî*. O, hükmünün kazâsında Hakîmdir; biz de O'nun hükmü altındayız. Hakem olan O, Adl olan O'dur; arz ve semâ O'nundur. Mülkünde gizli ve kapalı olanı O hakkıyla bilir. Kâdir olan O, Kayyûm olan O'dur; Arş da, yer de O'nundur. San'atının nakışlarında ve vasıflarında görünen O'nun lûtfudur. Fâtır O'dur, Vedûd O; mahlûkattaki bütün hüsün ve güzellikler O'nundur. Mevcûdât aynalarında ve mahlûkatının her şeyinde tezahür eden O'nun celâlidir. Melik O'dur, Kuddûs O; izzet ve kibriyâ da O'na aittir. Mahlûkatını büyüleyici san'at içinde icad eden O'dur; biz de O'nun san'atının nakışlarıyız. Dâim O'dur, Bâkî O; mülk ve bekâ O'nundur. O ihsanlarında pek kerîmdir; biz de O'nun misafir kafilelerindeniz. Rezzâk O'dur, her hâcete Kâfi O; hamd ve senâ O'na mahsustur. Hedâyâ-yi rahmetinde görünen O'nun cemâlidir. Biz de O'nun ilminin mensucatındanız. Hâlık O'dur, Vâfî O; cûd ve atâ O'nundur. Mahlûkatının şikâyet ve dualarını işiten O'dur. Merhamet eden O, şifâ veren O; şükür ve senâ O'na mahsustur. Kullarının hatâ ve günahlarını bağışlayan da O'dur. Gaffâr O'dur, Rahîm O; af da, rızâ da O'ndandır."

Kudsî: Kutsal. ***Nazm***: Şiir. ***İlhak***: İlave etmek, eklemek
Münâcât-ı Esmâiye: Cenâb-ı Hakk'ı güzel isimleriyle anmak, zikretmek

Ey nefsim! Kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

“Fâniyim, fânî olanı istemem.

Âcizim, âciz olanı istemem.

Ruhumu Rahman’a teslim eyledim, gayr istemem!

İsterim, fakat bir yâr-ı bâkî isterim.

Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.

Hiç-ender hiçim, fakat bu mevcudatı umûmen isterim.”

Yâr-ı bâki: Kalıcı, ölümsüz, ebedî sevgili

Şems-i sermed: Batmayan güneş, sonsuzluk güneşi

Umumen: Genel olarak

Hiç ender hiç: Hiçlik içinde hiçlik (bütünüyle yokluk)

Barla Yaylası; Çam, Katran, Ardıç, Karakavağın Bir Meyvesidir

(Makam münâsebetiyle buraya alınmış, On Birinci Mektub'un bir parçasıdır.)

Bir vakit esâretimde dağ başında azametli çam ve katran ve ardıç ağaçlarının heybet-nümâ sûretlerini, hayret-fezâ vaziyetlerini temâşâ ederken pek latîf bir rüzgâr esti. O vaziyeti, pek muhteşem ve şirin velvele-âlûd bir zelzele-i raks-nümâ, bir tesbihât-ı cezbe-edâ sûretine çevirdiğinden eğlence temâşâsı, nazar-ı ibrete ve sem-i hikmete döndü. Birden Ahmed-i Cizrî'nin* Kürdce şu fıkrası:

هَرْكَسْ بِتَمَاشَا كِه حُسْنَاتَه ژِهَرْجَايْ   تَشْبِيهِ نِگَارَانْ بِجَمَالاَتَه دِنَازِنْ [1]

hatırıma geldi. Kalbim, ibret mânâlarını ifâde için şöyle ağladı:

يَا رَبْ! هَرْ حَيْ بِتَمَاشَاكِه صُنْعِ تُو زِهَرْجَايْ بِتَازِي

زِنَشِيبُ اَزْ فِرَازِي مَانَنْدِ دَلاَّلاَنْ بِنِدَاءِ بِاوَازِي

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِ تُو دَرْ رَقْصِ بَازِي

زِكَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَازِي

زِشِيرِينِي اوَازِ خُودْ هَيْ هَيْ دِنَازِي

اَزْ وَيْ رَقْصَ اَمَدْ جَذْبَه خَازِي

اَزِينْ اثَارِ رَحْمَتْ يَافْتْ هَرْ حَيْ دَرْسِ تَسْبِيحُ نَمَازِي

اِيسْتَادَسْتْ هَرْ يَكِي بَرْ سَنْكِ بَالاَ سَرْفِرَازِي

---

[1] el-Cizrî, *el-Ikdü'l-cevherî fî şerhi Dîvâni'ş-şeyh el-Cizrî* s.438.

Heybetnümâ: Heybetli, muhteşem
Hayretfezâ: Hayret verici
Temâşâ: Seyretmek, izlemek
Zelzele-i raksnümâ: Oyunla karışık hareket, sallanma
Tesbihat-ı cezbe-edâ: Cezbe içinde (coşkulu) tesbih etmek
Velvele-âlûd: Gürültülü
Nazar-ı ibret: İbretle bakmak
Sem-i hikmet: Hikmet dinlemek

دِرَازْ كَرْدَسْت دَسْتهَارَا بِدَرْگَاهِ اِلٰهِي هَمْچُو شَهْبَازِي

بَجُنْبِيدَسْت زُلْفهَارَا بِشَوْقْ اَنْگِيزْ شَهْنَازِي

بَبَالَا مِيزَنَنْد اَزْ پَرْدَه هَايِ هَايِ هُوِي عِشْق بَازِي

مِيدِهَدْ هُوشَه كِيرِينْهَاي دِيرِينْهَاي زَوَالِي اَزْ حُبِّ مَجَازِي

بَرْ سَرِ مَحْمُودْهَا نَغْمَهَايِ حُزْن اَنْگِيزْ اَيَازِي

مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ اَزَلِي اَزْ حُزْن اَنْگِيزْ نَوَازِي

«رُوحَه» مِي اَيَدْ اَزُو زَمْزَمَهٔ نَازُ نِيَازِي

قَلْب مِيخَوانَدْ اَزِينْ اَيَاتْهَا: سِرِّ تَوْحِيدْ زِعُلُوِّ نَظْمِ اِعْجَازِي

نَفْس مِيخَواهَدْ دَرْ اِينْ وَلْوَلَه هَا.. زَلْزَلَه هَا: ذَوْقِ بَاقِي دَرْ فَنَايِ دُنْيَا بَازِي

عَقْل مِيبِينَدْ اَزِينْ زَمْزَمَه هَا.. دَمْدَمَه هَا: نَظْمِ خِلْقَتْ، نَقْشِ حِكْمَتْ، كَنْزِ رَازِي

اَرْزُو مِيدَارَدْ هَوَا اَزِينْ هَمْهَمَه هَا.. هَوْهَوَه هَا مَرْگِ خُود دَرْ تَرْكِ اَذْوَاقِ مَجَازِي

خَيَالْ بِينَدْ اَزِينْ اَشْجَارْ: مَلاَئِكْ رَا جَسَدْ اَمَدْ سَمَاوِي، بَاهَزَارَأن نَيْ

اَزِينْ نَيْهَا شُنِيدَتْ هُوشْ: سِتَايِشْهَايِ ذَاتِ حَيْ

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْد.. هَمَه «هُو هُو» ذِكْر اَرَنْد بَدَرْ مَعْنَايِ، حَيُّ حَيْ

چُو «لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ» بَرَابَرْ مِيزَنَدْ هَرْ شَيْ

دَمَادَمْ جُويَدَنْد «يَا حَقْ» سَرَاسَرْ گُويَدَنْد: «يَا حَيْ» بَرَابَرْ مِيزَنَنْد: «اَللّٰهْ»

فَيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِحَقِّ اِسْمِ حَيِّ قَيُّومِ

حَيَاتِي دِه بَايِنْ قَلْبِ پَرِيشَانْ رَا اِسْتِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوَّشْ رَا... اَمِينْ.

Barla Yaylası, Tepelice'de; çam, katran, ardıç, karakavak meyvesi hakkında yazılan Fârisî beyitlerin mânâsı:

هَرْكَسْ بِتَمَاشَا گِه حُسْنَاتَه ز۪هَرْجَاي۪ تَشْب۪يهِ نِگَارَانْ بِجَمَالاتَه دِنَازِنْ [1]

Yâni: Senin temâşâna, hüsnüne, herkes her yerden koşup gelmiş. Senin cemâlinle nâzdârlık ediyorlar.

يَا رَبْ! هَرْ حَيْ بِتَمَاشَاكِه صُنْعِ تُو زِهَرْجَاي۪ بَتَازِي

Her zîhayat Senin temâşâna, san'atın olan zemin yüzüne her yerden çıkıp bakıyorlar.

زِنَش۪يبُ اَزْ فِرَازِي مَانَنْدِ دَلاَّلاَنْ بِنِدَاءِ بَاوَازِي

Aşağıdan, yukarıdan dellâllar gibi çıkıp bağırıyorlar.

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِ تُو (Nüsha) دَرْ رَقْصِ بَازِي

Senin cemâl-i nakşından keyiflenip, o dellâl-misâl ağaçlar oynuyorlar.

زِكَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَازِي

Senin kemal-i san'atından neş'elenip, güzel güzel sadâ veriyorlar.

زِش۪يرِين۪ي آوَازِ خُودْ هَيْ هَيْ دِنَازِي

Güya sadâlarının tatlılığı, onları da neş'elendirip nâzenînâne bir naz ettiriyor.

اَزْ وَيْ رَقْصَه اَمَدْ جَذْبَه خَازِي

İşte ondandır ki; şu ağaçlar raksa gelmiş, cezbe istiyorlar.

اَز۪ينْ آثَارِ رَحْمَتْ يَافْتْ هَرْ دَرْسِ تَسْب۪يحُ نَمَازِي

Şu rahmet-i ilâhiye'nin âsâriyledir ki; her zîhayat, kendine mahsus tesbih ve namazın dersini alıyorlar.

---

[1] el-Cizrî, *el-Ikdü'l-cevherî fî şerhi Dîvâni'ş-şeyh el-Cizrî* s.438.

(Nüsha) *1 زِ هَوَاي۪ شَوْقِ تُو — *1 Sana olan tutkusundan.

Hüsn: Güzellik. ***Nazdar***: Nazlı
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Cemâl-i nakş: Nakışın güzelliği
Kemâl-i san'at: Sanatın harikalığı, mükemmelliği. ***Sadâ***: Ses
Nazeninâne: Nazikçe
Raks: Oyun, dans
Cezbe: Kendinden geçmek
Âsâr: Eserler. ***Zîhayat***: Canlı

ايستادست هر يكي بر سنك بالا سرفرازي

Ders aldıktan sonra her bir ağaç, yüksek bir taş üstünde arşa başını kaldırıp durmuşlar.

دراز كردست دستهارا بدركاه الهي همچو شهبازي

Her birisi yüzler ellerini Şehbâz-ı Kalender(Hâşiye-1) gibi dergâh-ı ilâhî'ye uzatıp, muhteşem bir ibadet vaziyetini almışlar.

بجنبيدست زلفهارا بشوق انگيز شهنازي (Hâşiye-2)

Oynattırıyorlar zülüfvârî küçük dallarını ve onunla temâşâ edenlere de latîf şevklerini ve ulvî zevklerini ihtar ediyorlar.

ببالا ميزنند از پرده هاي «هاي هوي» عشق بازي

Aşkın "hay huy" perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar.(Nüsha)

ميدهد هوشه كيرينهاي ديرينهاي زوالي از حب مجازي

Fikre şu vaziyetten şöyle bir mânâ geliyor: Mecâzî muhabbetlerin zevâl elemiyle gelen ağlayış, hem derinden derine hazîn bir enîni ihtar ediyorlar.

بر سر محمودها نغمهاي حزن انگيز ايازي

Mahmud'ların, yâni Sultan Mahmud* gibi mahbûbundan ayrılmış bütün âşıkların başlarında, hüzün-âlûd mahbûblarının nağmesinin tarzını işittiriyorlar.

(Hâşiye-1) Şehbâz-ı Kalender, meşhur bir kahramandır ki; Şeyh Geylânî'nin irşâdiyle dergâh-ı ilâhî'ye iltica edip mertebe-i velâyete çıkmıştır.

(Hâşiye-2) Şehnaz-ı Çelkezî, kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzelidir.

(Nüsha) Şu nüsha mezaristandaki ardıç ağacına bakar:

ببالا ميزنند أز پرده هاي «هاي هوي» مردهارا نغمهاي أزلي أزحزن انگيز نوازي *1

*1 Aşkın "hay huy" perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar. Okşamanın verdiği hüzünden gelen ezelî nağmelerini ölülere de duyuruyorlar.

Arş: Gökyüzü
Dergâh-ı İlâhîye: Cenâb-ı Hakk'ın huzuru
Zülüfvâri: Zülüf gibi
Latîf: Hoş, tatlı. ***Ulvî***: Yüce
Hazin: Hüzünlü
Enîn: İnilti
Hüzün-âlûd: Hüzünle karışık, üzüntülü

مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ اَزَلِي اَزْ حُزْنْ اَنْگِيزْ نَوَازِي

Dünyevî sadâların ve sözlerin dinlemesinden kesilmiş olan ölmüşlere; ezelî nağmeleri, hüzün-engîz sadâları işittiriyor gibi bir vazifesi var görünüyorlar.

«رُوحَه» مِي اَيدْ اَزُو زَمْزَمَهِٔ نَازْ نِيَازِي

Ruh ise, şu vaziyetten şöyle anladı ki; eşya, tesbihât ile Sâni-i Zülcelâl'in tecelliyât-ı esmâsına mukabele edip bir nâz-niyâz zemzemesidir, geliyor.

قَلْب مِيخَوانَدْ اَزِينْ اَيَاتْهَا سِرِّ تَوْحِيدْ زِعُلُوِّ نَظْمِ اِعْجَازِي

Kalb ise, şu her biri birer âyet-i mücesseme hükmünde olan şu ağaçlardan sırr-ı tevhidi, bu i'câzın ulüvv-i nazmından okuyor. Yâni, hilkatlerinde o derece hârika bir intizam, bir san'at, bir hikmet vardır ki; bütün esbâb-ı kâinat birer fâil-i muhtar farz edilse ve toplansalar taklid edemezler.

نَفْس مِيخَواهَدْ دَرْ اِينْ وَلْوَلَه هَا زَلْوَلَه هَا ذَوْقِ بَاقِي دَرْ فَنَايِ دُنْيَا بَازِي

Nefis ise, şu vaziyeti gördükçe bütün rûy-i zemin, velvele-âlûd bir zelzele-i firâkta yuvarlanıyor gibi gördü. Bir zevk-i bâkî aradı; "*Dünyâ-perestliğin terkinde bulacaksın.*" mânâsını aldı.

عَقْل مِيبِينَدْ اَزِينْ زَمْزَمَه هَا دَمْدَمَه هَا: نَظْمِ خِلْقَتْ، نَقْشِ حِكْمَتْ، كَنْزِ رَازِي

Akıl ise, şu zemzeme-i hayvan ve eşcârdan ve demdeme-i nebât ve havadan gayet mânidâr bir intizam-ı hilkat, bir nakş-ı hikmet, bir hazine-i esrâr buluyor. Her şey, çok cihetlerle Sâni-i Zülcelâl'i tesbih ettiğini anlıyor.

آرْزُو مِيدَارَدْ هَوَا اَزِينْ هَمْهَمَه هَا هَوْهَوَه هَا مَرْگِ خُود دَرْ تَرْكِ اَذْوَاقِ مَجَازِي

Hevâ-yi nefs ise, şu hemheme-i hava ve hevheve-i yapraktan, öyle bir

---

Hüzün-engiz: Hüzün veren, üzücü
Tesbihat: Tesbih etmek, Allah'ı anmak
Sâni-i Zülcelâl: Her şeyi sanatlı yaradan Aziz Allah
Tecelliyât-ı esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin, icraatında tecelli etmesi, yansıması
Âyet-i mücesseme: Gözle görülen delil âyet, delil
Sırr-ı tevhid: Tevhid sırrı
İ'câz: Mucize oluş (benzerini yapmaktan insanları aciz bırakmak)
Ulüvv-i nazm: Harika şiir, fevkalâde diziliş.
Hilkat: Yaratılış
Esbab-ı kâinat: Kâinatta var olan sebepler
Fâil-i muhtar: İstediğini serbestçe yapan.
Rû-yi zemin: Yeryüzü
Velvele-âlûd: Gürültülü
Zelzele-i firak: Ayrılık sarsıntısı
Zevk-i bâki: Kalıcı, bitmeyen zevk
Dünyaperest: Dünyaya taparcasına bağlı olan
Zemzeme-i hayvan: Hayvanların çıkardığı nağme.
Eşcar: Ağaçlar
Demdeme-i nebat: Bitkilerin hışırtı gibi hafif sesleri
İntizam-ı hilkat: Yaratılıştaki düzgünlük, düzenlilik
Nakş-ı hikmet: Hikmet nakışı
Hazine-i esrar: Sırlarla dolu hazine
Heva-yı nefis: Nefsin haram ve yasak olan arzuları
Hemheme-i hava: Hafif, tatlı rüzgâr sesi
Hevheve-i yaprak: Rüzgârla çıkan yaprak hışırtısı

lezzet alıyor ki, bütün *ezvâk-ı mecâzîyi* ona unutturup o hevâ-yi nefsin hayatı olan zevk-i mecâzîyi terk etmekle, bu *zevk-i hakikatte* ölmek istiyor.

خَيَالْ بِينَدْ اَزِينْ اَشْجَارْ: مَلاَئِكْ رَا جَسَدْ آمَدْ سَمَاوِي بَاهَزَارَأَنْ نَيْ

Hayal ise, görüyor; güya şu ağaçların *müekkel* melâikeleri içlerine girip her bir dalında çok neyler takılan ağaçları cesed olarak giymişler. Güya *Sultân-ı Sermedî*, binler ney sadâsiyle muhteşem bir *resm-i küşâdda* onlara, onları giydirmiş ki; o ağaçlar *câmid*, şuursuz cisim gibi değil, belki gayet *şuurkârâne* mânidâr vaziyetleri gösteriyorlar.

اَزِينْ نَيْهَا شُنِيدَتْ هُوشْ: سِتَايِشْهَايِ ذَاتِ حَيْ

İşte o neyler semâvî, ulvî bir mûsıkîden geliyor gibi sâfî ve *müessirdirler*. Fikir o neylerden, başta Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî* olarak bütün âşıkların işittikleri *elemkârâne teşekkiyât-ı firâkı* işitmiyor. Belki, *Zât-ı Hayy u Kayyûm*'a karşı takdim edilen *teşekkürât*-ı rahmâniye'yi ve *tahmidât*-ı rabbâniye'yi işitiyor.

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْدْ هَمَه «هُو هُو» ذِكْرْ اَرَنْدْ بَدَرْ مَعْنَايِ حَيٌّ حَيْ

Madem ağaçlar birer cesed oldu. Bütün yapraklar dahi diller oldu. Demek her biri, binler dilleri ile havanın dokunmasiyle "Hû Hû" zikrini tekrar ediyorlar. Hayatlarının *tahiyyâtiyle Sâni*'inin Hayy u Kayyûm olduğunu ilân ediyorlar.

چُو «لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ» بَرَابَرْ مِيزَنَنْدْ هَرْ شَيْ

Çünki bütün eşya لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُو deyip, kâinatın *azîm halka-yi zikrinde* beraber zikrederek çalışıyorlar.

Ezvâk-ı mecazî: Mecazî zevkler
Zevk-i hakikat: Gerçek zevk
Müekkel: Görevli, vekaleten tayin edilen
Sultan-ı Sermedî: Ebedî, kalıcı sultan
Resm-i küşat: Açılış töreni
Câmid: Cansız
Şuurkârâne: Şuurluca
Müessir: Tesirli, dokunaklı
Elemkârâne: Üzüntü, elem verici
Teşekkiyât-ı firâkı: Ayrılık şikâyetleri
Zât-ı Hayy-ı Kayyûm: Ezelî ve ebedî bizzat var olan, diri olan, bütün varlıklara hayat veren ve hayatı idare eden Zat
Teşekkürat: Teşekkürler
Tahmidat: Hamdler, övgüler (Cenâb-ı Hakk'ın lâyık olduğu yüce ifadelerle anılması)
Tahiyyât: Cenâb-ı Hakk'a arz edilen selâmlar, dualar, hayat ile ortaya çıkan güzellikler
Sâni: Yapan, Yaradan
Azîm halka-yi zikir: Büyük zikir halkası

دَمَادَمْ جُويَنْد «يَا حَقْ» سَرَاسَرْ گُويَنْد: «يَا حَيْ» بَرَابَرْ مِيزَنَنْد: «اللهْ»

Vakit-bevakit lisân-ı istidâd ile Cenâb-ı Hak'tan hukuk-i hayatını "Yâ Hak!" deyip hazine-i rahmetten istiyorlar. Baştan başa da hayata mazhariyetleri lisaniyle "Yâ Hayy!" ismini zikrediyorlar.

فَيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قَيُّومِ

حَيَاتِي دِه بَايِنْ قَلْبِ پَرِيشَانْ رَا اِسْتِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوَّشْ رَا... آمِينْ.

* * *

Lisan-ı istidat: Kabiliyet dili (kabiliyetini konuşturmak)
Hukuk-i hayat: Yaşama hakkı

(Bir vakit Barla'da, Çam Dağı'nda yüksek bir mevkide, gecede semânın yüzüne baktım. Gelecek fıkralar birden hutûr etti. Yıldızların lisân-ı hâl ile konuşmalarını hayâlen işittim gibi bu yazıldı. Nazım ve şiir bilmediğim için şiir kaidesine girmedi. Tahattur olduğu gibi yazılmış. Dördüncü Mektup ile Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkıfı'nın âhirinden alınmıştır.)

Yıldızları Konuşturan Bir Yıldıznâme

Dinle de yıldızları şu hutbe-i şîrînine,
Nâme-i nûrunu hikmet, bak ne takrir eylemiş!

* * *

Hep beraber nutka gelmiş, hak lisaniyle derler:
"Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmet-i sultânına,

* * *

Birer bürhân-ı nûr-efşânız vücûd-i Sâni'a,
Hem vahdete, hem kudrete şâhidleriz biz!

* * *

Şu zeminin yüzünü yaldızlayan
Nâzenîn mu'cizâtı çün melek seyrânına,

* * *

Bu semânın Arz'a bakan, Cennet'e dikkat eden
Binler müdakkik gözleriz biz!(Hâşiye)

* * *

(Hâşiye) Yâni; Cennet çiçeklerinin fidanlık ve mezraacığı olan zeminin yüzünde hadsiz mu'cizât-ı kudret teşhir edildiğinden semâvât âlemindeki melâikeler o mu'cizâtı, o hârikaları temâşâ ettikleri gibi, ecrâm-ı semâviyenin gözleri hükmünde olan yıldızlar dahi, güya melâikeler gibi zemin yüzündeki nâzenîn masnûâtı gördükçe Cennet âlemine bakıyorlar. O muvakkat hârikaları bâkî bir sûrette Cennet'te dahi müşâhede ediyorlar gibi bir zemîne, bir Cennet'e bakıyorlar. Yâni; o iki âleme nezâretleri var demektir.

Tahattur: Hatıra gelme, ilham alma
Hutbe-i şirin: Tatlı, şirin hutbe
Nâme-i nur: Işıklı son derece parlak mektup. ***Lisan-ı hâl***: Hâl dili
Takrir: Belirlemek yerleştirmek, ifade etmek
Kadîr-i Zülcelâl: Büyüklük ve gücün yegâne sahibi Hz. Allah
Haşmet-i sultan: Saltanatının yüceliği, büyüklüğü
Burhan-ı nurefşân: Aydınlatıcı, kesin delil
Vücud-i Sâni': Yaradan'ın varlığı
Vahdet: Birlik
Nazenin: Nazlı
Mucizât: Mucizeler
Çûn: Zirâ, madem ki, gibi.
Müdakkik: Dikkatli, hassas

Tûbâ-yi hilkatten semâvât şıkkına, hep Kehkeşan ağsânına,
Bir Cemîl-i Zülcelâl'in, dest-i hikmetle takılmış pek güzel meyveleriyiz biz!

* * *

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,[1] birer hâne-i devvâr, birer ulvî âşiyâne;
Birer misbâh-ı nevvâr, birer gemi-i cebbâr, birer tayyâreleriz biz!

* * *

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in birer mu'cize-i kudret,
Birer hârika-yi san'at-ı Hâlıkâne, birer nâdire-i hikmet, birer dâhiye-i hilkat, birer nur âlemiyiz biz!

* * *

Böyle yüz bin dil ile yüz bin bürhân gösteririz; işittiririz insan olan insana.
Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü, hem işitmez sözümüzü, hak söyleyen âyetleriz biz!

* * *

Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız. Müsebbihiz, zikrederiz abîdâne.
Kehkeşanın halka-yi kübrâsına mensup birer meczuplarız biz!"

* * *

dediklerini hayâlen dinledim.

[1] Göklerin, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19.

Tûbâ-yı hilkat: Yaratılış ağacı
Semâvat: Gökler. ***Ağsân***: Dallar
Kehkeşan: Samanyolu
Cemîl-i Zülcelâl: Büyüklük ve güzelliğin yegâne sahibi Hz. Allah
Dest-i hikmet: Hikmet eli (Cenâb-ı Hakk'ın her işinde hikmetli icraatı)
Mescid-i seyyar: Hareketli mescid
Hane-i devvar: Sürekli dönen yuva
Ulvî âşiyâne: Büyük ikametgâh, ev
Misbah-ı nevvar: Aydınlatan lamba
Kadîr-i Zülkemâl: Güç ve güzelliğin yegâne sahibi Hz. Allah
Hakîm-i Zülcelâl: Büyüklük ve hikmetin yegâne sahibi Hz. Allah
Mucize-i kudret: Kudret harikası, mucizesi
Harika-yi san'at-ı Hâlık: Yaradan'ın sanat harikası
Nadire-i hikmet: Nadide, az görülen hikmet eseri. ***Burhan***: Delil
Dâhiye-i hilkat: Yaratılış harikası
Sikke: Damga. ***Turra***: Mühür
Musahhar: Emrine âmâde, görevli
Müsebbih: Tesbih eden, Allah'ı anan.
Âbidâne: Kulluğa yaraşır şekilde
Halka-yi kübrâ: Büyük halka
Meczup: Kendinden geçen, cezbeli

On Sekizinci Söz

(Bu Söz'ün İki Makam'ı var. İkinci Makam'ı daha yazılmamıştır. Birinci Makam'ı Üç Nokta'dır.)

[Birinci Makam]

Birinci Nokta

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلاَ تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ[1]

Nefs-i Emmâreme Bir Sille-i Te'dib:

Ey fahre meftûn, şöhrete mübtelâ, medhe düşkün, hodbinlikte bîhemtâ sersem nefsim!

Eğer binler meyve veren incirin menşei olan küçücük bir çekirdeği ve yüz salkım ona takılan üzümün siyah kurucuk çubuğu; bütün o meyveleri, o salkımları kendi hünerleri olduğu ve onlardan istifade edenler o çubuğa, o çekirdeğe medih ve hürmet etmek lâzım olduğu, hak bir dâvâ ise; senin dahi sana yüklenen nimetler için fahre, gurura belki bir hakkın var. Halbuki sen, dâim zemme müstahaksın. Zira o çekirdek ve o çubuk gibi değilsin. Senin bir cüz'-i ihtiyârın bulunmakla, o nimetlerin kıymetlerini fahrin ile tenkis

---

[1] "Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma! Çünkü onlara o can yakıcı azap vardır." (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

Nefs-i emmâre: İnsana sürekli kötülükleri emreden nefis
Sille-i tedip: Ceza tokatı
Fahr: Övünmek. ***Meftun***: Düşkün
Medih: Övmek
Hodbin: Bencil, kendini beğenmiş
Zemm: Kınamak, yermek
Cüz-i ihtiyar: İnsanın zayıf, küçük iradesi. ***Bîhemtâ***: Benzersiz, eşsiz

ediyorsun, gururunla tahrip ediyorsun ve küfrânınla ibtal ediyorsun ve temellükle gasbediyorsun. Senin vazifen fahir değil, şükürdür. Sana lâyık olan şöhret değil, tevâzûdur, hacâlettir. Senin hakkın medih değil istiğfardır, nedâmettir. Senin kemâlin hodbinlik değil, hüdâbînliktedir.

Evet sen benim cismimde, âlemdeki tabiata benzersin. İkiniz, hayrı kabul etmek, şerre merci olmak için yaratılmışsınız. Yâni, fâil ve masdar değilsiniz; belki münfail ve mahalsiniz. Yalnız bir tesiriniz var; o da, hayr-ı mutlaktan gelen hayrı, güzel bir sûrette kabul etmemenizden şerre sebeb olmanızdır. Hem siz birer perde yaratılmışsınız. Tâ, güzelliği görülmeyen zâhirî çirkinlikler size isnad edilip Zât-ı Mukaddese-i ilâhiye'nin tenzihine vesile olasınız. Halbuki bütün bütün vazife-i fıtratınıza zıt bir sûret giymişsiniz. Kabiliyetsizliğinizden hayrı, şerre kalbettiğiniz hâlde, Hâlık'ınızla güya iştirak edersiniz. Demek nefisperest, tabiatperest, gayet ahmak, gayet zâlimdir.

Hem deme ki: "Ben mazharım. Güzele mazhar ise, güzelleşir." Zira, temessül etmediğinden mazhar değil, memer olursun.

Hem deme ki: "Halk içinde ben intihab edildim. Bu meyveler benim ile gösteriliyor. Demek bir meziyetim var." Hayır, hâşâ! Belki herkesten evvel sana verildi; çünkü, herkesten ziyâde sen müflis ve muhtaç ve müteellim olduğundan en evvel senin eline verildi.(Hâşiye)

İkinci Nokta

أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[1] âyetinin bir sırrını izah eder. Şöyle ki:

(Hâşiye) Hakikaten ben de bu münazarada Yeni Said, nefsini bu derece ilzâm ve iskât etmesini çok beğendim ve "Bin bârekâllah" dedim.

[1] "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Tenkis: Azaltmak, eksiltmek
Küfran: Nankörlük
Temellük: Sahiplenmek
Hacâlet: Utanmak, mahcup olmak
İstiğfar: Af dilemek
Nedâmet: Pişmanlık
Kemâl: Olgunluk, güzellik, erdem
Hüdâbinlik: Hidayet yolunu tutmak
Merci: Başvurulan yer, merkez
Masdar: Kaynak, menbâ
Münfail: Dış tesirle meydana gelen, (edilgen)
Hayr-ı mutlak: Mutlak, bütünüyle hayır
İsnad: Dayandırmak, nisbet etmek
Zât-ı Mukaddese-i İlâhiye: Her türlü kusur ve eksikliklerden uzak Yüce Allah
Tenzih: Kusurlardan uzak tutmak, (toz kondurmamak)
Vazife-i fıtrat: Yaratılış vazifesi, hayat görevi
Hâlık: Yaradan
Nefisperest: Nefsin arzu ve isteklerine –taparcasına– düşkün olan
Kalb: Çevirmek, döndürmek
Tabiatperest: Eşyayı, tabiatın yarattığını kabul eden
Mazhar: Nail olmak, erişmek, şereflenmek
Temessül: Bir şekle, surete girmek; özümsemek (bir şeyden tam manasıyla yararlanıp, onu en güzel şekilde temsil etmek)
Memer: Geçit yeri, geçiş noktası, uğrak. ***İntihap***: Seçme ve seçilme
Müteellim: Acı, ıstırap çeken; üzüntülü

Her şeyde, hattâ en çirkin görünen şeylerde, hakikî bir hüsün ciheti vardır. Evet, kâinattaki her şey, her hâdise, ya bizzat güzeldir; ona hüsn-i bizzat denilir. Veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki; ona hüsn-i bilgayr denilir. Bir kısım hâdiseler var ki, zâhirî çirkin, müşevveştir. Fakat o zâhirî perde altında gayet parlak güzellikler ve intizamlar var. Ezcümle:

Bahar mevsiminde fırtınalı yağmur, çamurlu toprak perdesi altında nihayetsiz güzel çiçek ve muntazam nebâtâtın tebessümleri saklanmış ve güz mevsiminin haşin tahribatı, hazin firâk perdeleri arkasında tecelliyât-ı celâliye-i sübhâniye'nin mazharı olan kış hâdiselerinin tazyikinden ve ta'zîbinden muhafaza etmek için nazdâr çiçeklerin dostları olan nâzenîn hayvancıkları vazife-i hayattan terhis etmekle beraber, o kış perdesi altında nâzenîn taze güzel bir bahara yer ihzâr etmektir. Fırtına, zelzele, veba gibi hâdiselerin perdeleri altında gizlenen pek çok mânevî çiçeklerin inkişâfı vardır. Tohumlar gibi neşv ü nemâsız kalan birçok istidâd çekirdekleri, zâhirî çirkin görünen hâdiseler yüzünden sünbüllenip güzelleşir. Güya umum inkılâplar ve küllî tahavvüller, birer mânevî yağmurdur.

Fakat insan, hem zâhirperest, hem hodgâm olduğundan zâhire bakıp çirkinlikle hükmeder. Hodgâmlık cihetiyle yalnız kendine bakan netice ile muhâkeme ederek şer olduğuna hükmeder. Halbuki; *eşyanın insana ait gayesi bir ise, Sâni'inin esmâsına ait binlerdir.* Meselâ: Kudret-i fâtıra'nın büyük mu'cizelerinden olan dikenli otları ve ağaçları muzır, mânâsız telâkki eder. Halbuki onlar, otların ve ağaçların mücehhez kahramanlarıdırlar. Meselâ; atmaca kuşu, serçelere taslîti, zâhiren rahmete uygun gelmez. Halbuki serçe kuşunun istidâdı, o taslît ile inkişâf eder. Meselâ; "kar"ı, pek bâridâne ve tatsız telâkki ederler. Halbuki o bârid, tatsız perdesi altında o kadar hararetli gayeler ve öyle şeker gibi tatlı neticeler vardır ki, tarif edilmez. Hem insan hodgâmlık ve zâhirperestliğiyle beraber, her şeyi kendine bakan yüzüyle

---

Hüsün: Güzellik
Hüsn-i bilgayr: Dış etkilere bağlı dolaylı güzellik
Müşevveş: Karmakarışık, dağınık
Ezcümle: Başlıca, kısaca.. bu cümleden olarak
Muntazam: Düzenli, ahenk ve uyum içinde. ***Nebâtât***: Bitkiler
Hazin: Hüzünlü, kederli
Tecelliyât-ı Celâliye-i Sübhâniye: Yüce Allah'ın icraatının büyük ve kusursuz tecellileri, yansımaları. . ***Firak***: Ayrılık
Tazyik: Sıkıştırmak, zorlama, baskı
Tâzib: Azap etme, sıkıntı verme
Nazdar: Nazlı
Nazenin: Nazik, hoş
Vazife-i hayat: Hayat görevi, ömür
İhzar: Hazırlama
İnkişaf: Belirmek, ortaya çıkmak
Neşv ü nema: Gelişip büyümek
İstidat: Kabiliyet
İnkılâp: Değişim
Küllî tahavvül: Genel değişiklikler, başkalaşmalar
Zahirperest: Görünüşe bakıp aldanan
Hodgâm: Bencil, kendini düşünen
Sâni: San'atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan
Esmâ: İsimler
Kudret-i Fâtıra: Allah'ın yaratıcı kudreti
Telâkki: Kabul etmek, algılamak
Taslit: Musallat etmek
Bâridâne: Soğukça
Bârid: Dondurucu, soğuk

muhâkeme ettiğinden pek çok mahz-ı edebî olan şeyleri, hilâf-ı edeb zanneder. Meselâ; alet-i tenâsül-i insan, insan nazarında bahsi, hacâlet-âverdir. Fakat şu perde-i hacâlet, insana bakan yüzdedir. Yoksa hilkate, san'ata ve gâyât-ı fıtrata bakan yüzler, öyle perdelerdir ki, hikmet nazarıyla bakılsa; ayn-ı edeptir, hacâlet ona hiç temas etmez.

İşte menba-ı edeb olan Kur'ân-ı Hakîm'in bazı tâbirâtı, bu yüzler ve perdelere göredir. Nasıl ki, bize görünen çirkin mahlûkların ve hâdiselerin zâhirî yüzleri altında gayet güzel ve hikmetli san'at ve hilkatine bakan güzel yüzler var ki, Sâni'ine bakar ve çok güzel perdeler var ki, hikmetleri saklar ve pek çok zâhirî intizamsızlıklar ve karışıklıklar var ki, pek muntazam bir kitâbet-i kudsiyedir...

Üçüncü Nokta

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ[1]

Madem kâinatta hüsn-i san'at, bilmüşâhede vardır ve kat'îdir; elbette risâlet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm), şuhûd derecesinde bir kat'iyyetle sübûtu lâzım gelir. Zira; şu güzel masnûâttaki hüsn-i san'at ve zînet-i sûret gösteriyor ki; onların san'atkârında ehemmiyetli bir irâde-i tahsîn ve kuvvetli bir taleb-i tezyîn vardır ve şu irâde ve taleb ise; o Sâni'de, ulvî bir muhabbet ve masnû'larında izhar ettiği kemâlât-ı san'atına karşı kudsî bir rağbet var olduğunu gösteriyor. Ve şu muhabbet ve rağbet ise; masnûât içinde en münevver ve mükemmel ferd olan insana daha ziyâde müteveccih olup temerküz etmek ister. İnsan ise, şecere-i hilkatin zîşuur meyvesidir. Meyve ise; en cem'iyetli ve en uzak ve en ziyâde nazarı âmm ve şuuru küllî bir cüz'îdir.

---

[1] "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

Mahz-ı edeb: Tamamen sırf ahlâki olan. ***Hilâf-ı edep***: Ahlâka aykırı
Alet-i tenasül-i insan: İnsanın üreme organı
Hacâlet-âver: Utanç verici
Perde-i hacâlet: Haya perdesi, utandıran taraf. ***Hilkat***: Yaratılış
Gayât-ı fıtrat: Yaratılış gayeleri
Ayn-ı edep: Ahlâkın ta kendisi, bütünüyle ahlâkî
Menba-yi edep: Ahlâk, edep kaynağı. ***Tâbirât***: Tabirler, ifâdeler
Kitabet-i kudsiye: Kutsî, İlâhî yazılar, eserler
Hüsn-i san'at: San'at güzelliği
Bilmüşahede: Görerek
Risalet-i Ahmediye: Hz.Muhammed'in (s.a.s) Peygamberliği
Şuhud: Şahit olmak görmek
Sübut: Sabit olmak, gerçekleşmek, yerleşmek
Masnuat: Sanatlı, estetik ölçülerle yapılan şeyler
Zînet-i suret: Güzel, süslü görünüm
İrade-i tahsin: Güzel yapma ve güzelleştirme iradesi, kararı
Taleb-i tezyin: Süsleme isteği (her şeyi alımlı, harika yaratma isteği)
Sâni: San'atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan
Kemâlât-ı san'at: San'atının mükemmelliği. ***Ulvî***: Yüce, büyük
Kudsî: Aşkın, duru, tertemiz, mukaddes
Münevver: Nurlu, pırıl pırıl, aydın
Müteveccih: Yönelmiş, yönelik
Temerküz: Odaklanmak, yoğunlaşmak
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Zîşuur: Akıllı, şuur sahibi
Nazarı âmm: Bütünü, geneli kavrayabilen bakış (Hz.Peygamber Efendimiz s.a.s.)
Küllî: Genel, bütünü içine alan
Cüz'î: Küçük parça

Nazarı âmm ve şuuru küllî zât ise, o San'atkâr-ı Zülcemâl'e muhatap olup görüşen ve küllî şuurunu ve âmm nazarını tamamen Sâni'inin perestişliğine ve san'atının istihsânına ve nimetinin şükrüne sarf eden en yüksek, en parlak bir ferd olabilir.

Şimdi iki levha, iki daire görünüyor. ***Biri***: Gayet muhteşem, muntazam bir daire-i rubûbiyet ve gayet musanna, murassa bir levha-yi san'at... ***Diğeri***: Gayet münevver, müzehher bir daire-i ubûdiyet ve gayet vâsi', câmi' bir levha-yi tefekkür ve istihsan ve teşekkür ve îmân vardır ki; ikinci daire bütün kuvvetiyle birinci dairenin nâmına hareket eder.

İşte o Sâni'in bütün makâsıd-ı san'atperverânesine hizmet eden o daire reisinin ne derece o Sâni' ile münasebetdar ve onun nazarında ne kadar mahbûb ve makbul olduğu bilbedâhe anlaşılır.

Acaba hiç akıl kabul eder mi ki; şu güzel masnûâtın bu derece san'atperver, hattâ ağzın her çeşit tadını nazara alan in'âmperver san'atkârı, arş ve ferşi çınlattıracak bir velvele-i istihsan ve takdir içinde berr ve bahri cezbeye getirecek bir zemzeme-i şükrân ve tekbir ile perestişkârâne O'na müteveccih olan en güzel masnûuna karşı lâkayd kalsın ve O'nunla konuşmasın ve alâkadarâne O'nu Resûl yapıp, güzel vaziyetinin başkalara da sirâyet etmesini istemesin? Kellâ! Konuşmamak ve O'nu Resûl yapmamak mümkün değil...

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ[1]

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُٓ أَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ[2]

* * *

---

[1] "Allah katında hak din, İslâmdır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

[2] "Muhammed Allah'ın Resûlüdür. O'nun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler." (Fetih sûresi, 48/29)

San'atkâr-ı Zülcemâl: Olağanüstü güzelliğini icraatında da gösteren Yüce San'atkâr, Allah
Perestişlik: Tapmak, gönülden bağlanmak
İstihsan: Beğenmek, güzelliğini kabul etmek
Daire-i Rububiyet: Allah'ın yaratıp, yönettiği her şeyi kuşatan geniş daire.
Musannâ: Sanatlı
Murassâ: Süslü, sırmalı
Müzehher: Çiçeklerle bezenmiş
Daire-i ubudiyet: Bütün yaratılanların ihtiyaç, duâ ve ibadetlerini ortaya koyan kulluk dairesi
Câmi: Çok şeyi içine alan, kapsamlı
Makasıd-ı san'atperverâne: Sanata özen gösteren gayeler, maksatlar.
Vâsi: Geniş
Bilbedâhe: Apaçık, aşikâr
İn'amperver: Nimet vererek besleyen, yetiştiren
Arş: Gökyüzü, Allah'ın tahtı, bütün kâinatı kuşatan yüce hâkimiyeti
Ferş: Yeryüzü
Velvele-i istihsan: Takdir, beğenme sesleri, nağmeleri
Berr: Kara, kıta.
Bahr: Deniz
Zemzeme-i şükran: Teşekkür sesleri, nağmeleri
Perestişkârâne: Taparcasına
Lâkayt: Kayıtsız, ilgisiz
Alâkadarâne: İlgilenerek
Sirayet: Geçmek, yayılmak
Kellâ: Asla!.., Hayır olamaz!.

Firkatli ve Gurbetli Bir Esarette Fecir Vaktinde Ağlayan Bir Kalbin Ağlayan Ağlamalarıdır

Seherlerde eser bâd-ı tecelli

Uyan ey gözlerim vakt-i seherde

İnâyet hâh zi dergâh-ı ilâhî

Seherdir ehl-i zenbin tövbegâhı

Uyan ey kalbim vakt-i fecirde

Bikün tevbe, bicû gufrân zi dergâh-ı ilâhî

سَحَرْ حَشْرِيسْتْ، دَرُو هُشْيَارْ دَرْ تَسْبِيحْ هَمَه شَيْ

بَخوابِ غَفْلَتْ سَرْسَمْ نَفْسَمْ حَتَّى كَيْ؟

عُمْرْ عَصْرِيسْتْ سَفَرْ بَاقَبْرْ مِي بَايَدْ زِهَرْ حَيْ

بِبَرْخِيزْ نَمَازِي چُو نِيَازِي كُو بِكُنْ آوَازِي چُونْ نَيْ

بِكُو: يَا رَبْ! پَشِيمَانَمْ، خَجِيلَمْ، شَرْمسَارَمْ اَزْ گُنَاهِ بِي شُمَارَمْ، پَرِيشَانَمْ، ذَلِيلَمْ، اَشَكْ بَارَمْ اَزْ حَيَاتْ بِي قَرَارَمْ، غَرِيبَمْ، بِي كَسَمْ، ضَعِيفَمْ، نَاتُوَانَمْ، عَلِيلَمْ، عَاجِزَمْ، اِخْتِيَارَمْ، بِي اِخْتِيَارَمْ، اَلاَمَانْ گُويَمْ، عَفْوْ جُويَمْ، مَدَدْ خَواهَمْ زِدَرْكَاهَتْ اِلَهِي ![1]

---

[1] "Seher vakti, haşir meydanını andırır. Her şey uyanmış gelmiş, tesbih ediyorlar. Ey nefsim, ne zamana kadar gaflet uykusu içinde böyle sersem kalacaksın? Ömrünün ikindi vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Her canlıdan ayrılıyorsun. Ney gibi inlemek için niyaz ve namaza gayret et. De ki: 'Yâ Rab! pişmanım; mahcubum, utanıyorum. Sayısız günahlardan dolayı perişanım. Zelîlim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, âcizim, hem ihtiyarım, hem irâdesizim. Aman diliyorum.. af arıyorum.. Yardım istiyorum Senin dergâhından ey Allahım!"

Fecir: Sabah namazının vakti, güneş doğmadan önceki alacakaranlık.

Firkat: Ayrılık

Zi dergâh-ı İlâhi: Allah'ın dergâhından

Bâd-ı tecellî: Tecelli rüzgârı (İlâhî feyz ve bereket getiren tatlı ve hafif esen rüzgâr)

İnâyethah: Yardım, medet isteyen

Ehl-i zenb: Günahkârlar, suçlular

Tevbegâh: Tevbe yeri, af dileme yeri

Bikün: Tevbe et!

Bicû: İste!

Gufran: Affetmek, bağışlamak

On Dokuzuncu Söz

Risâlet-i Ahmediye'ye Dâirdir

وَمَا مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِي وَلٰكِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ ﷺ [1]

Evet şu Söz güzeldir. Fakat onu güzelleştiren, güzellerin güzeli olan evsâf-ı Muhammediye'dir.

"**On Dört Reşehât**"ı tazammun eden On Dördüncü Lem'a'nın

Birinci Reşhası

Rabbimizi bize tarif eden üç büyük, küllî muarrif var.

•***Birisi***; şu kitab-ı kâinattır ki, bir nebze şehâdetini on üç lem'a ile Arabî Nur Risalesi'nden On Üçüncü Ders'ten işittik.

•***Birisi***; şu kitab-ı kebîrin âyet-i kübrâsı olan Hâtemü'l-enbiyâ (aleyhissalâtü vesselâm)'dır.

•***Birisi de***; Kur'ân-ı Azîmüşşan'dır.

Şimdi, şu ikinci bürhân-ı nâtıkî olan Hâtemü'l-enbiyâ (aleyhissalâtü vesselâm)'ı tanımalıyız, dinlemeliyiz.

Evet, o bürhânın şahs-ı mânevîsine bak: *Sath-ı arz, bir mescid; Mek-*

---

[1] "Ben sözlerimle Muhammed'i (aleyhissalâtü vesselâm) övmüş olmadım; aslında sözlerimi Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'la övmüş ve güzelleştirmiş oldum." Hassân b. Sâbit'in sözü olarak; İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir* 2/357; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ* 2/321; İmâm er-Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/58 (44.Mektup).

Risalet-i Ahmediye: Efendimizin (s.a.s.) Peygamberliği, elçiliği
Evsâf-ı Muhammediyye: Efendimizin (s.a.s.) vasıfları, özellikleri
Reşha-Reşahât: Damla; bir nehrin ana kaynağından çıkan duru, berrak ilk sızıntı
Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek.
Kitab-ı kebîr: Büyük kitap
Küllî muarrif: Evrensel rehber
Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı (bilgi verme bakımından kitâp gibi olan kâinât)
Âyet-i kübrâ: En büyük delil, âyet
Hâtemü'l-Enbiyâ: Son peygamber, peygamber mesleğine vurulan son mühür
Burhan-ı nâtıkî: Akleden ve konuşan delil
Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet
Sath-ı arz: Yeryüzü

ke, bir mihrab; Medîne, bir minber; o bürhân-ı bâhir olan Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm), bütün ehl-i imâna imam, bütün insanlara hatib, bütün enbiyâya reis, bütün evliyâya seyyid; bütün enbiyâ ve evliyâdan mürekkep bir halka-yi zikrin ser-zâkiri... Bütün enbiyâ, hayatdâr kökleri; bütün evliyâ, tarâvetdâr semereleri bir şecere-i nûrâniyedir ki; her bir dâvâsını, mu'cizâtlarına istinad eden bütün enbiyâ ve kerâmetlerine itimad eden bütün evliyâ tasdik edip imza ediyorlar..

Zira O, [1] لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ der, dâvâ eder. Bütün sağ ve sol, yâni mazi ve müstakbel taraflarında saf tutan o nûrânî zâkirler, aynı kelimeyi tekrar ederek, icmâ ile mânen [2] صَدَقْتَ وَبِالْحَقِّ نَطَقْتَ derler. Hangi vehmin haddi var ki, böyle hesapsız imzalarla te'yid edilen bir müddeâya parmak karıştırsın?

İkinci Reşha

O nûrânî bürhân-ı tevhid, nasıl ki iki cenâhın icmâ ve tevâtürüyle te'yid ediliyor. Öyle de; Tevrat ve İncil gibi kütüb-i semâviye'nin(Hâşiye) yüzler işârâtı[3] ve irhâsâtın binler rumûzatı[4] ve hâtiflerin meşhur beşârâtı ve kâhinlerin

---

[1] "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

[2] "Doğru söyledin ve hakkı dile getirdin."

(Hâşiye) Hüseyin-i Cisrî* "Risale-i Hamîdiye"sinde yüz on dört işârâtı, o kitablardan çıkarmıştır. Tahriften sonra bu kadar bulunsa, elbette daha evvel çok tasrîhât varmış.[*1]

[*1] Bkz.: Hüseyin Cisrî, *Risale-i Hamîdiye* s.52-94.

[3] Bkz.: Bedîuzzaman, *Mektûbât* s.168-179 (19.Mektup, 16.İşaret, Birinci Kısım)

[4] Bkz.: Bedîuzzaman, *Mektûbât* s.184-188 (19.Mektup, 16.İşaret, Üçüncü Kısım)

Burhan-ı bâhir: Açık, parlak delil
Ehl-i iman: İman sahipleri, müminler. ***Enbiya***: Peygamberler
Seyyid: Efendi, rehber, ileri gelen
Evliya: Allah dostları, kullukta örnek kişiler
Mürekkep: Bir araya gelmiş, oluşmuş. ***Halka-yi zikr***: Zikir halkası
Serzâkir: Zikir edenlerin başı, zikri idare eden kişi
Tarâvettar semere: Taze, turfanda meyve. ***Hayattar***: Canlı, dipdiri
Şecere-i nuraniye: Pırıl pırıl, nurlu ağaç. ***Mucizat***: Mucizeler
Nuranî zâkir: Zikriyle etrafı aydınlatan kişi. ***İstinat***: Dayanmak
İcmâ: Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul
Vehim: Yanlış ve mesnetsiz düşünce, zan, kuruntu
Te'yid: Pekiştirmek, desteklemek
Müddeâ: İddia, ispatlanmamış düşünce
Nuranî: Parlak, aydın
Burhan-ı tevhid: Allah'ın birliğini gösteren delil
Cenâh: Kanat, taraf
Tevatür: Yalanda ittifâk etmeleri aklen imkân ve ihtimâli bulunmayan birçok kişi tarafından nakledilen kesin bilgi
Kütüb-i semâviye: Allah tarafından vahiy yoluyla gönderilen kitaplar. ***İşârât***: İşaretler
İrhâsât: Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) peygamberliğinden önce meydana gelen harika hâller, olaylar
Rumuzât: Remizler, işaretler
Hâtif: Sesi işitilip kendisi görülmeyen varlık, gelecekle alâkalı konuşan cinler
Beşârât: İnsanı sevindiren haberler, müjdeler
Kâhin: Gelecekten haber verdiğini iddia eden kimse, falcı, medyum

mütevatir şehâdâtı[1] ve şakk-ı Kamer[2] gibi binler mu'cizâtının delâlâtı ve Şeriat'ın hakkâniyeti ile te'yid ve tasdik ettikleri gibi, Zât'ında gayet kemâldeki ahlâk-ı hamîdesi.. ve vazifesinde nihayet hüsnündeki secâyâ-yi gâliyesi ve kemâl-i emniyeti, ve kuvvet-i imanını ve gayet itmi'nânını ve nihayet vüsûkunu gösteren fevkalâde takvâsı, fevkalâde ubûdiyeti, fevkalâde ciddiyeti, fevkalâde metaneti; dâvâsında nihayet derecede sâdık olduğunu güneş gibi âşikâre gösteriyor.

Üçüncü Reşha

Eğer istersen gel, *asr-ı saadet'e*, Cezîretü'l-Arab'a gideriz. Hayâlen olsun O'nu vazife başında görüp ziyâret ederiz. İşte bak! Hüsn-i sîret ve cemâl-i sûret ile mümtaz bir Zâtı görüyoruz ki; elinde mu'ciznümâ bir kitap, lisanında hakâik-âşina bir hitap, bütün benî-Âdem'e, belki cin ve inse ve meleğe, belki bütün mevcudata karşı bir hutbe-i ezeliyeyi tebliğ ediyor. Sırr-ı hilkat-ı âlem olan muammâ-yi acîbânesini hal ve şerh edip ve sırr-ı kâinat olan tılsım-ı muğlakını fetih ve keşfederek, bütün mevcudattan sorulan, bütün ukûlü hayret içinde meşgul eden üç müşkil ve müthiş suâl-i azîm olan: "*Necisin? Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun?*" suâllerine mukni, makbul cevap verir.

Dördüncü Reşha

Bak! Öyle bir ziyâ-yi hakikat neşreder ki; eğer O'nun o nûrânî daire-i hakikat-i irşâdından hariç bir sûrette kâinata baksan; elbette kâinatın şeklini bir matemhâne-i umumî hükmünde ve mevcudatı birbirine ecnebi, belki

---

[1] Bkz.: Bedîuzzaman, *Mektûbât* s.179 (19.Mektup, 16.İşaret, İkinci Kısım)

[2] Bkz.: Bedîuzzaman, *Mektûbât* s.188-189 (19.Mektup, 17.İşaret)

Şehâdât: Şehadetler
Şakk-ı kamer: Ayın ikiye yarılması
Delâlât: Deliller
Ahlâk-ı hamîde: Övülecek, ideal ahlâk. ***Hüsn***: Güzellik
Secâyâ-yı gâliye: Değerli özellikler
Kemâl-i emniyet: Tam bir güven içinde olması. ***Ubudiyet***: Kulluk
İtminan: Kararlılık, iç huzuru
Vüsuk:sağlamlık, kararlılık, ciddiyet
Metanet: Dayanıklılık, sağlamlık
Asr-ı Saadet: Hz.Peygamber (s.a.s) Efendimizin varlığı ile şereflenen asır. ***Âşikâre***: Apaçık
Ceziretü'l-Arab: Arap Yarımadası
Hüsn-i sîret: İç güzelliği, huy ve ahlâk güzelliği
Cemâl-i suret: Yüz güzelliği, fiziki güzellik
Muciznümâ: Mucize gösteren
Hakaik-âşinâ: Gerçekleri bilen
Benî Âdem: Âdemoğulları
Hutbe-i ezeliye: Ezelî hutbe
Tebliğ: Bildirmek, ulaştırmak
Sırr-ı hilkat-i âlem: Âlemin yaratılış sırrı
Muammâ-yi acibâne: Şaşırtıcı bilmece, kapalılık. ***Hâl***: Çözmek
Şerh: Açmak, izah etmek
Sırr-ı kâinat: Kâinatın sırrı
Tılsım-ı muğlâk: Çözülmesi zor olan, şifre. ***Fetih***: Açmak
Ukul: Akıllar. ***Müşkil***: Zor, çetin
Sual-i azîm: Büyük, zor soru
Mukni: İkna edici, doyurucu
Ziya-yı hakikat: Hakikat ışığı
Nuranî daire-i hakikat-i irşad: Gerçekleri, doğruları gösteren nurlu daire. ***Mevcudat***: Varlıklar
Matemhane-i umumî: Matem yeri, herkesin kendine ait hüzünlerden dolayı üzülüp ağladığı yer.
Ecnebî: Yabancı

düşman ve câmidâtı dehşetli cenazeler ve bütün zevi'l-hayatı zevâl ve firâkın sillesiyle ağlayan yetimler hükmünde görürsün. Şimdi bak: O'nun neşrettiği nur ile o matemhâne-i umumî, şevk u cezbe içinde bir zikirhâneye inkılâb etti. O ecnebi, düşman mevcudat, birer dost ve kardeş şekline girdi. O câmidât-ı meyyite-i sâmite, birer mûnis me'mur, birer musahhar hizmetkâr vaziyetini aldı ve o ağlayıcı ve şekvâ edici kimsesiz yetimler, birer tesbih içinde zâkir veya vazife paydosundan şâkir sûretine girdi.

Beşinci Reşha

Hem o nur ile; kâinattaki harekât, tenevvüat, tebeddülat, tağayyürât; mânâsızlıktan ve abesiyetten ve tesadüf oyuncaklığından çıkıp birer mektûbât-ı rabbâniye, birer sahife-i âyât-ı tekvîniye, birer merâyâ-yi esmâ-yi ilâhiye ve âlem dahi, bir kitab-ı hikmet-i samedâniye mertebesine çıktılar.

Hem, insanı bütün hayvanâtın mâdûnuna düşüren hadsiz zaaf ve aczi, fakr ve ihtiyâcâtı ve bütün hayvanlardan daha bedbaht eden, vasıta-yi nakl-i hüzün ve elem ve gam olan aklı, o nur ile nurlandığı vakit, insan; bütün hayvanât, bütün mahlûkat üstüne çıkar. O nurlanmış acz, fakr, akıl ile, niyaz ile nâzenîn bir sultan ve fîzar ile nazdâr bir halife-i zemin olur.

Demek o nur olmazsa kâinat da, insan da, hattâ her şey dahi hiçe iner. Evet, elbette böyle bedî' bir kâinatta, böyle bir Zât lâzımdır. Yoksa kâinat ve eflâk olmamalıdır.

Altıncı Reşha

İşte o Zât, bir saadet-i ebediyenin muhbiri, müjdecisi, bir rahmet-i bînihâyenin kâşifi ve ilâncısı ve saltanat-ı rubûbiyet'in mehâsininin dellâlı, seyircisi

---

Câmidât: Cansızlar
Zevi'l-hayat: Canlılar
Zeval: Yok olmak. ***Firak***: Ayrılık
Zikirhâne: Zikir meclisi; herkesin kendine ait bir dille Allah'ı andığı yer. ***İnkılâp***: Değişim
Şevk u Cezbe: Coşku ve kendinden geçme. ***Mûnis***: Uysal, evcil
Câmidât-ı meyyite-i sâmite: Sessiz, hareketsiz, cansız varlıklar
Musahhar: Emre, hizmete hazır
Şekvâ: Şikâyet. ***Zâkir***: Zikreden
Şâkir: Şükreden
Tenevvüat: Çeşitlilikler
Tebeddülât: Başkalaşmalar
Tagayyürat: Değişiklikler
Abesiyet: Saçmalık, gâyesizlik
Mektubât-ı Rabbâniye: İlâhî mektuplar (Allah'ın mesajlarını ve çok manaları ihtivâ eden mahlukları)
Sahife-i âyât-ı tekviniye: Kâinatta geçerli tabiî kanunlar sayfası (kâinat kitabının kanun ve buyruklarını ihtivâ eden sayfa)
Merâyâ-yı esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin aynaları, yansıtıcıları
Kitab-ı hikmet-i Samedâniye: Her şeyin muhtaç olduğu İlâhî icraatlrdeki hikmetleri gösteren kitap. ***Mâdûn***: Aşağı, alt
İhtiyâcât: İhtiyaçlar
Vasıta-yi nakl-i hüzün: Üzüntü nakleden araç. ***Nazenin***: Nazik
Fîzar: Ağlayarak yalvarmak, yakarmak. ***Nazdar***: Nazlı
Halife-i zemin: Yeryüzü halifesi
Bedî: Emsalsiz, harika
Eflâk: Âlemler, gökler, uzay
Saadet-i ebediye: Ebedî, sonsuz mutluluk (cennet hayatı)
Rahmet-i bînihâye: Sonsuz, engin rahmet. ***Muhbir***: Haberci
Saltanat-ı Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Mehâsin: Güzellikler

ve künûz-i esmâ-yi ilâhiye'nin keşşâfı, göstericisi olduğundan; böyle baksan –yâni ubûdiyeti cihetiyle– O'nu, bir misâl-i muhabbet, bir timsâl-i rahmet, bir şeref-i insâniyet, en nûrânî bir semere-i şecere-i hilkat göreceksin. Şöyle baksan, –yâni risâleti cihetiyle– bir bürhân-ı hak, bir sirâc-ı hakikat, bir şems-i hidâyet, bir vesile-i saadet görürsün.

İşte bak: *Nasıl berk-i hâtif gibi O'nun nûru, şarktan garbı tuttu ve nısf-ı arz ve hums-i beşer, O'nun hediye-i hidâyetini kabul edip hırz-ı cân etti. Bizim nefis ve şeytanımıza ne oluyor ki, böyle bir Zât'ın bütün dâvâlarının esâsı olan* لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ*'ı, bütün merâtibiyle beraber kabul etmesin?*

Yedinci Reşha

İşte bak! Şu cezîre-i vâsiada vahşî ve âdetlerine mutaassıp ve inatçı muhtelif akvâmı, ne çabuk âdât ve ahlâk-ı seyyie-i vahşiyânelerini def'aten kal' ve ref' ederek bütün ahlâk-ı hasene ile teçhiz edip bütün âleme muallim ve medenî ümeme üstad eyledi.

Bak! Değil zâhirî bir tasallut, belki akılları, ruhları, kalbleri, nefisleri fetih ve teshir ediyor. Mahbûb-i kulûb, muallim-i ukûl, mürebbî-i nüfûs, sultan-ı ervâh oldu.

Sekizinci Reşha

Bilirsin ki; sigara gibi küçük bir âdeti, küçük bir kavimde büyük bir hâkim, büyük bir himmetle ancak dâimî kaldırabilir. Halbuki bak! Bu Zât, büyük

---

Künûz-i esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının hazineleri
Keşşâf: Keşfeden, bulup ortaya çıkaran.
Ubudiyet: Kulluk
Timsal-i rahmet: Rahmet numunesi, sembolü
Şeref-i insaniyet: İnsanlığın iftihar tablosu, insanlığın yüz akı
Semere-i şecere-i hilkat: Yaratılış ağacının meyvesi
Risalet: Peygamberlik, elçilik
Burhan-ı hak: Hakkın, doğrunun delili, göstericisi
Sirac-ı hakikat: Hakikatin ışığı, lambası
Şems-i hidayet: Hidayet güneşi
Vesile-i saadet: Mutluluk vesilesi
Berk-i hâtif: Göz kamaştıran parlak ışık, bir anda etrafı ışığa boğan şimşek
Şark: Doğu.
Garb: Batı
Nısf-ı arz: Yeryüzünün yarısı
Hums-i beşer: İnsanların beşte biri
Hırz-ı can: Canından aziz bilip, korumak
Meratib: Mertebeler, dereceler
Cezire-i vâsia: Geniş ada
Akvâm: Kavimler, milletler
Âdât: Âdetler
Def'aten: Bir defada
Ahlâk-ı seyyie-i vahşiyâne: Kaba ve kötü ahlâk
Kal' ve ref': Söküp atmak
Ahlâk-ı hasene: Güzel, ideal ahlâk
Teçhiz: Donatmak, süslemek
Ümem: Milletler
Zahirî tasallut: Dışardan zorlama
Teshir: Büyülemek, kendine bağlamak
Mahbub-ı kulûb: Kalplerin sevgilisi
Muallim-i ukul: Akılların öğretmeni
Mürebbi-yi nüfus: Nefislerin terbiyecisi, eğiticisi
Sultan-ı ervah: Ruhların sultanı
Himmet: Gayret, çaba, emek

ve çok âdetleri; hem inatçı, mutaassıp büyük kavimlerden, zâhirî küçük bir kuvvetle, küçük bir himmetle, az bir zamanda ref' edip yerlerine öyle secâyâ-yi âliyeyi ki, dem ve damarlarına karışmış derecede sabit olarak vaz' ve tesbit eyliyor. Bunun gibi daha pek çok hârika icraâtı yapıyor.

İşte, şu asr-ı saadet'i görmeyenlere Cezîretü'l-Arab'ı gözlerine sokuyoruz. Haydi yüzer feylesofu alsınlar, oraya gitsinler. Yüz sene çalışsınlar. O Zât'ın, o zamana nisbeten bir senede yaptığının yüzden birisini acaba yapabilirler mi?

Dokuzuncu Reşha

Hem bilirsin; küçük bir adam, küçük bir haysiyetle, küçük bir cemaatte, küçük bir meselede, münazaralı bir dâvâda hicapsız, pervâsız; küçük, fakat hacâletâver bir yalanı; düşmanları yanında hilesini hissettirmeyecek derecede teessür ve telâş göstermeden söyleyemez. Şimdi bak bu Zât'a; pek büyük bir vazifede, pek büyük bir vazifedâr, pek büyük bir haysiyetle, pek büyük emniyete muhtaç bir hâlde, pek büyük bir cemaatte, pek büyük husûmet karşısında, pek büyük meselelerde, pek büyük dâvâda; pek büyük bir serbestiyetle, bilâ-pervâ, bilâ-tereddüt, bilâ-hicap, telâşsız, samimî bir safvetle, büyük bir ciddiyetle; hasımlarının damarlarına dokunduracak şedit, ulvî bir sûrette söylediği sözlerinde hiç hilâf bulunabilir mi? Hiç hile karışması mümkün müdür? Kellâ! [1] إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحٰى *Evet, hak aldatmaz, hakikatbîn aldanmaz. Hak olan mesleği hileden müstağnidir. Hakikatbînin gözüne hayâlin ne haddi var ki, hakikat görünsün, aldatsın...*

Onuncu Reşha

İşte bak! Ne kadar merak-âver, ne kadar câzibedâr, ne kadar lüzumlu, ne kadar dehşetli hakâikı gösterir ve mesâili isbat eder..

---

[1] "O (Kur'ân, arkadaşınız Muhammed'e) vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm sûresi, 53/4)

Ref': Kaldırmak
Secâyâ-yı âliye: Yüce, ideal huylar, tabiatlar. ***Dem***: Kan
Vaz': Koymak, yerleştirmek
Haysiyet: İtibar, kıymet
Münazara: Tartışma
Hicap: Perde, engel, mahcubiyet
Pervâ: Çekinmek, sakınmak
Hacâlet-âver: Utandırıcı
Teessür: Etkilenmek, tesir altında kalmak
Husumet: Düşmanlık
Bilâpervâ: Çekinmeden
Bilâtereddüt: Tereddütsüz
Bilâhicap: Utanmadan, sıkılmadan
Safvet: Duruluk, berraklık, sâfîlik
Şedit: Şiddetli. ***Ulvî***: Yüce
Hilâf: Terslik, sözünden dönmek
Kellâ: Asla
Hakikatbîn: Hakikati gören
Müstağnî: İhtiyaç hissetmeyen, tenezzül etmeyen
Merak-âver: Merak uyandıran, dikkat çeken
Cazibedar: Cazibeli, çekici
Hakaik: Hakikatler
Mesâil: Meseleler

Bilirsin ki; en ziyâde insanı tahrik eden meraktır. Hattâ, eğer sana denilse: "Yarı ömrünü, yarı malını versen; Kamer'den ve Müşteri'den biri gelir, Kamer'de ve Müşteri'de ne var, ne yok, ahvâlini sana haber verecek. Hem, doğru olarak senin istikbâlini ve başına ne geleceğini doğru olarak haber verecek." Merakın varsa vereceksin. Halbuki şu Zât, öyle bir Sultân'ın ahbârını söylüyor ki; memleketinde Kamer bir sinek gibi bir pervâne etrafında döner. O Arz olan o pervâne ise, bir lâmba etrafında pervâz eder ve o Güneş olan lâmba ise, o Sultan'ın binler menzillerinden bir misafirhânesinde binler misbahlar içinde bir lambasıdır.

Hem öyle acâib bir âlemden hakikî olarak bahsediyor ve öyle bir inkılâbdan haber veriyor ki; binler küre-i arz bomba olsa patlasalar, o kadar acîb olmaz. Bak! O'nun lisanında:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[1] إِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ[2] اَلْقَارِعَةُ[3]

gibi sûreleri işit.

Hem öyle bir istikbâlden doğru olarak haber veriyor ki; şu dünyevî istikbâl, ona nisbeten bir katre serap hükmündedir.

Hem öyle bir saadetten pek ciddî olarak haber veriyor ki; bütün saadet-i dünyeviye, ona nisbeten, bir berk-ı zâilin, bir şems-i sermede nisbeti gibidir.

On Birinci Reşha

Böyle acîb ve muammâ-âlûd şu kâinatın perde-i zâhiriyesi altında elbette ve elbette böyle acâib bizi bekliyor. Böyle acâibi haber verecek, böyle hârika ve fevkalâde mu'ciznümâ bir Zât lâzımdır. Hem, bu Zât'ın gidişatından görünüyor ki: O, görmüş ve görüyor ve gördüğünü söylüyor. Hem, "Bizi nimetleriyle perverde eden şu semâvât ve arzın İlâh'ı, bizden ne istiyor, marziyyâtı nedir?" Pek sağlam olarak bize ders veriyor.

---

1 "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

2 "Gök yarıldığı zaman..." (İnfitâr sûresi, 82/1)

3 "Kâria.. (Nedir o kâria? Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyâmet felâketini sen nereden bileceksin ki!)" (Kâria sûresi, 101/1)

Kamer: Ay
Müşteri: Jüpiter Gezegeni
Ahvâl: Hâller.
Ahbâr: Haberler
Pervaz: Uçmak.
Misbah: Lamba
Küre-i arz: Yeryüzü
Saadet-i dünyeviye: Dünya mutluluğu
Berk-i zâil: Bir anda parlayıp sönen, kaybolan şimşek
Şems-i sermed: Ebedî, batmayan güneş
Muammâ-âlûd: Sırla dolu, bilmeceli
Perde-i zahiriye: Dış perde
Muciznümâ: Mucize gösteren
Perverde etmek: Besleyip büyütmek, yetiştirmek
Semâvat: Gökler, feza
Arz: Yeryüzü
Marziyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler

Hem bunlar gibi daha pek çok merak-âver, lüzumlu hakâikı ders veren bu Zât'a karşı her şeyi bırakıp O'na koşmak, O'nu dinlemek lâzım gelirken; ekser insanlara ne olmuş ki; sağır olup kör olmuşlar, belki divâne olmuşlar ki, bu hakkı görmüyorlar, bu hakikati işitmiyorlar, anlamıyorlar.

On İkinci Reşha

İşte şu Zât, şu mevcudat Hâlık'ının vahdâniyetinin hakkâniyeti derecesinde hak bir bürhân-ı nâtık, bir delil-i sâdık olduğu gibi; haşr'in ve saadet-i ebediyenin dahi bir bürhân-ı kâtıı, bir delil-i sâtııdır. Belki, nasıl ki o Zât, hidâyetiyle saadet-i ebediyenin sebeb-i husûlü ve vesile-i vusûlüdür, öyle de; duasiyle, niyaziyle o saadetin sebeb-i vücûdu ve vesile-i îcâdıdır. Haşir meselesinde geçen[1] şu sırrı, makam münasebetiyle tekrar ederiz:

İşte bak! O Zât öyle bir salât-ı kübrâda dua ediyor ki; güya şu cezîre, belki arz, O'nun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder.

Bak! Hem öyle bir cemaat-ı uzmâda niyaz ediyor ki; güya benî-Âdem'in zaman-ı Âdem'den asrımıza, kıyâmete kadar bütün nûrânî kâmil insanlar, O'na ittiba ile iktida edip duasına "*Âmin*" diyorlar. Hem bak, öyle bir hâcet-i âmme için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudat, niyazına: "*Evet yâ Rabbenâ, ver! Biz dahi istiyoruz*." deyip iştirak ediyorlar.

Hem öyle fakirâne, öyle hazinâne, öyle mahbûbâne, öyle müştâkâne, öyle tazarrukârâne niyaz ediyor ki,[2] bütün kâinatı ağlattırıyor; duasına iştirak ettiriyor.

---

[1] Burada yer almayıp orada mevcut bulunan hâşiyeler için bkz.: s.88-92 (Onuncu Söz / Mukaddime / Dördüncü İşaret / Beşinci Hakikat)

[2] Bkz.: Tirmizî, *deavât* 30.

Hâlık: Yaradan
Vahdâniyet: Allah'ın birliği
Hakkaniyet: Doğruluktan, adaletten ayrılmamak
Burhan-ı nâtık: Akleden ve konuşan delil
Delil-i sadık: Doğru, yanıltmayan delil
Haşir: Dirilmek, mahşer meydanında toplanmak
Saadet-i ebediye: ebedî mutluluk, cennet hayatı
Vesile-i vusul: Ulaşma vesilesi
Burhan-ı katı': Kesin delil (karşı görüşleri kesip atan sağlam delil)
Sebeb-i husul: Meydana gelme sebebi. **Delil-i sâtı'**: Parlak delil
Sebeb-i vücud: Var olma sebebi
Vesile-i icad: Yaratılış vesilesi
Salât-ı kübrâ: Çok büyük çapta cemaatle kılınan namaz, dua
Cezire: Ada. **Azamet**: Büyüklük
Cemaat-i uzmâ: Çok büyük topluluk, cemaat
Benî Âdem: Âdemoğulları, insanlar
İttibâ: Tâbi olma
İktidâ: Uymak, örnek almak
Hâcet-i âmme: Genel, herkesi ilgilendiren ihtiyaç
Ehl-i arz: Yeryüzü halkı
Ehl-i semâvat: Gökyüzü halkı; ruhanîler, melekler
Fakirâne: Fakirce, fakirliğini ifadelerinde de hissettirerek
Hazinâne: Hüzünlü bir ifadeyle
Mahbubâne: Sevildiğini bilerek, nazlı bir tarzda
Müştakâne: İştiyakını belirterek
Tazarrukârâne: Yalvararak

Bak! Hem öyle bir maksad, öyle bir gaye için dua ediyor ki; insanı ve âlemi, belki bütün mahlûkatı; esfel-i sâfilînden, sukuttan, kıymetsizlikten, faydasızlıktan a'lâ-yi illiyyîne, yâni kıymete, bekâya, ulvî vazifeye çıkarıyor.

Bak! Hem öyle yüksek bir fîzâr-ı istimdatkârâne ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile istiyor, yalvarıyor ki; güya bütün mevcudata ve semâvâta ve arşa işittirip vecde getirip duasına: "*Âmin, Allahümme âmin*" dedirtiyor.

Bak! Hem öyle Semî', Kerîm bir Kadîr'den, öyle Basîr, Rahîm bir Alîmden hâcetini istiyor ki; bilmüşâhede en hafî bir zîhayatın en hafî bir hâcetini, bir niyazını görür, işitir; kabul eder, merhamet eder. Çünkü, istediğini –velev lisân-ı hâl ile olsun– verir. Ve öyle bir sûret-i hakîmâne, basîrâne, rahîmânede verir ki şüphe bırakmaz; bu terbiye ve tedbir, öyle bir Semî' ve Basîr ve öyle bir Kerîm ve Rahîm'e hastır.

On Üçüncü Reşha

Acaba bütün efâzıl-ı benî-Âdem'i arkasına alıp, arz üstünde durup, arş-ı a'zam'a mütevecciheN el kaldırıp dua eden şu şeref-i nev-i insan ve ferîd-i kevn ü zaman ve bihakkın fahr-ı kâinat ne istiyor? Bak dinle: Saadet-i ebediye istiyor, bekâ istiyor, likâ istiyor, Cennet istiyor. Hem, merâyâ-yi mevcudatta ahkâmını ve cemâllerini gösteren bütün esmâ-yi kudsiyye-i ilâhiye ile beraber istiyor. Hattâ eğer rahmet, inâyet, hikmet, adâlet gibi hesapsız o matlûbun esbâb-ı mûcibesi olmasa idi, şu Zât'ın tek duası, baharımızın îcadı kadar kudretine hafif gelen şu Cennet'in binasına sebebiyet verecekti. Evet, nasıl ki O'nun risâleti şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi, öyle de,

---

Esfel-i sâfilîn: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum
Sukut: Düşmek; değerini, derecesini yitirmek
Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek yer, insanın erişebileceği en yüce makam
Bekâ: Kalıcı, ölümsüz olmak
Ulvî: Yüce
Fizâr-ı istimdatkârâne: Yardım isteyerek yalvarmak
Niyaz-ı istirhamkârâne: Merhamet dileyerek isteme
Vecd: Coşku (İlâhî aşkın insan benliğini bütünüyle sarması)
Semî: Her şeyi işiten Hz.Allah
Kerîm: Pek cömert, pek âlicenap
Kadîr: Her şeye gücü yeten Hz.Allah
Basîr: Her şeyi gören Hz.Allah
Alîm: Her şeyi bilen Hz.Allah
Rahîm: Merhameti ve ihsanı sonsuz Hz.Allah
Hâcet: İhtiyaç. ***Hafî***: Gizli, saklı
Bilmüşahede: Görerek
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Velev: Şayet, dahi
Lisan-ı hâl: Hâl dili, durum ifadesi
Suret-i hakîmâne: Hikmetli bir şekilde. ***Basîrâne***: Görerek
Rahîmâne: Merhamet ederek
Tedbir: Düzenlemek, yönetmek
Efâzıl-ı benî Âdem: İnsanoğlunun en faziletlileri, seçkinleri
Arş-ı Âzam: Yüce arş, Cenâb-ı Hakk'ın idare ve iradesinin tecelligâhı
Ferîd-i kevn ü zaman: Bütün zaman ve mekânların yegânesi, bir tanesi, benzersizi
Şeref-i nev-i insan: İnsanlığa şeref veren
Bihakkın: Hakkıyla, tam bir liyâkatle
Fahr-i kâinat: Kâinatın iftihar tablosu
Beka: Kalıcı, ölümsüz olmak
Likâ: Kavuşmak (Allah'a ulaşmak)
Merâyâ-yı mevcudat: Varlık aynaları (her varlığın kendine ait bir ifadeyle Allah'ı göstermesi)
Ahkâm: Hükümler
Cemal: Güzellik
Esmâ-yi kudsiye-i İlâhiye: Allah'ın pek yüce sıfatları (Esmâu'l-Hüsnâ). ***Matlub***: İstek, talep
Esbab-ı mucibe: Gerekçeler
Risalet: Peygamberlik, elçilik
Dâr-ı imtihan: İmtihan yeri, yurdu

O'nun ubûdiyeti dahi öteki dârın açılmasına sebeptir. Acaba ehl-i akıl ve tahkika: لَيْسَ فِي الْاِمْكَانِ اَبْدَعُ مِمَّا كَانَ[1] dediren şu meşhûd intizam-ı fâik, şu rahmet içinde kusursuz hüsn-i san'at ve misilsiz cemâl-i rubûbiyet; hiç böyle bir çirkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizamsızlığı kabul eder mi ki: En cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip îfa etsin; en ehemmiyetli, en lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp işitmesin, anlamasın, yapmasın? Hâşâ ve kellâ!. Yüz bin defa hâşâ! Böyle bir cemâl, böyle bir çirkinliği kabul etmez, çirkin olmaz.

Yahu ey hayâlî arkadaşım! Şimdilik kâfidir, geri gitmeliyiz. Yoksa yüz sene şu zamanda, şu cezîrede kalsak; yine o Zât'ın garâib-i icraâtını ve acâib-i vezâifini, yüzden birisine tamamen ihâta edip temâşâsında doyamayız.

Şimdi gel! Üstünde döneceğimiz her asra birer birer bakacağız. Bak nasıl her asır, o Şems-i hidâyetten aldıkları feyz ile çiçek açmışlar! *Ebû Hanîfe**, *Şâfiî**, *Bayezid-i Bistâmî**, *Şâh-ı Geylânî**, *Şâh-ı Nakşibend**, *İmâm-ı Gazâlî**, *İmâm-ı Rabbânî** gibi milyonlar münevver meyveler veriyor. Meşhûdâtımızın tafsilâtını başka vakte ta'lik edip O mu'ciz-nümâ ve hidâyet-edâya –bir kısım kat'î mu'cizâtına işaret eden– bir salavât getirmeliyiz:

عَلٰى مَنْ اُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِنَ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ اَلْفُ اَلْفِ صَلَاةٍ وَاَلْفُ اَلْفِ سَلَامٍ بِعَدَدِ حَسَنَاتِ اُمَّتِهِ عَلٰى مَنْ بَشَّرَ بِرِسَالَتِهِ التَّوْرَاةُ وَالْاِنْجِيلُ وَالزَّبُورُ وَبَشَّرَ بِنُبُوَّتِهِ الْاِرْهَاصَاتُ وَهَوَاتِفُ الْجِنِّ وَاَوْلِيَاءُ الْاِنْسِ وَكَوَاهِنُ الْبَشَرِ وَانْشَقَّ بِاِشَارَتِهِ الْقَمَرُ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ اَلْفُ اَلْفِ صَلَاةٍ وَسَلَامٍ بِعَدَدِ اَنْفَاسِ اُمَّتِهِ عَلٰى مَنْ جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الشَّجَرُ وَنَزَلَ سُرْعَةً بِدُعَائِهِ الْمَطَرُ وَاَظَلَّتْهُ الْغَمَامَةُ

---

[1] "Şu varlık âleminde, mevcut olandan daha mükemmeli, daha üstünü olması mümkün değildir." : el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/258; İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, 1/53, 4/154, 6/392, 7/82, 8/221; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 19/337; eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/105; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 2/224, 4/495.

Ubudiyet: Kulluk
Ehl-i akıl ve tahkik: İlim ehli, İslâm Âlimleri
Meşhud: Görünen, bilinen
İntizam-ı fâik: Üstün nizam, intizam
Cemâl-i Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın bütün varlıkları kuşatan mükemmel yönetimi
Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği
Îfâ: Yerine getirmek
Garaib-i icraat: Harika, fevkalâde icraat
Acaib-i vezâif: Vazifelerinin harikuladeliği
İhata: Kuşatma, içine alma
Temâşâ: Seyretmek
Şems-i hidayet: Hidayet güneşi
Feyiz: İlâhî ihsan, vergi, bereket
Meşhudât: Görünenler, müşâhede edilenler
Tâlik: Bağlamak, sonraya bırakmak
Muciznümâ: Mucize gösteren
Hidayet-edâ: Hidayet sebeplerini yerine getiren

مِنَ الْحَرِّ وَشَبَعَ مِنْ صَاعٍ مِنْ خَعَامِهِ مِاٰتٌ مِنَ الْبَشَرِ وَنَبَعَ الْمَاءُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ثَلاَثَ
مَرَّاتٍ كَالْكَوْثَرِ وَأَنْطَقَ اللّٰهُ لَهُ الضَّبَّ وَالظَّبْيَ وَالْجِذْعَ وَالذِّرَاعَ وَالْجَمَلَ وَالْجَبَلَ
وَالْحَجَرَ وَالْمَدَرَ صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ سَيِّدِنَا وَشَفِيعِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ
صَلاَةٍ وَسَلاَمٍ بِعَدَدِ كُلِّ الْحُرُوفِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمٰنِ فِي
مَرَايَا تَمَوُّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ قَارِءٍ مِنْ أَوَّلِ النُّزُولِ
إِلٰى اٰخِرِ الزَّمَانِ وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا يَا إِلٰهَنَا بِكُلِّ صَلاَةٍ مِنْهَا اٰمِينَ.[1]

("*Şuaât-ı Ma'rifeti'n-Nebî*" nâmındaki Türkçe bir risalede ve On Dokuzuncu Mektup'ta ve şu sözde icmâlen işaret ettiğimiz delâil-i Nübüvvet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) beyan etmişim. Hem onda Kur'ân-ı Hakîm'in vücûh-i i'câzı icmâlen zikredilmiş. Yine "*Lemeât*" nâmında Türkçe bir risalede ve Yirmi Beşinci Söz'de Kur'ân'ın kırk vecihle mu'cize olduğunu icmâlen beyan ve kırk vücûh-i i'câzına işaret etmişim. O kırk vecihde, yalnız nazımda olan belâğatı, "*İşârâtü'l-İ'câz*" nâmındaki bir tefsir-i Arabî'de kırk sahife içinde yazmışım. Eğer ihtiyacın varsa şu üç kitaba müracaat edebilirsin.)

---

[1] "Rahmanü'r-Rahîm Allah'ın (celle celâlüh), Furkan-ı Hakîmi arş-ı azîmden üzerine indirdiği zât olan Peygamber Efendimiz Hz.Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetinin hasenâtı adedince milyonlarca salât ve milyonlarca selâm olsun. Risâletini Tevrat, İncil ve Zebur'un müjdelediği; nübüvvetini irhâsâtların (doğumundan hemen önce ve doğumu ânında meydana gelen hârikulâde hâllerin), cinlerin hâtiflerinin, insanlık âleminin evliyâlarının, beşerin kâhinlerinin müjdelediği; bir işaretiyle ay parçalanan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), ümmetinin hasenâtı adedince milyonlarca salât ve selâm olsun. Davetine ağaçların koşup geldiği, duasıyla yağmurun hemen iniverdiği, sıcaktan korumak için bulutların ona gölge yaptığı, bir ölçek yiyeceğiyle yüzlerce insanın doyduğu, parmaklarının arasından üç defa kevser gibi suların çağladığı, onun hürmetine Allah'ın, kertenkeleyi, ceylânı, ağaç kütüğünü, zehirli keçinin kolunu, deveyi, dağı, taşı ve toprağı konuşturduğu, Mi'râcın ve "Göz ne şaştı, ne de başka bir şeye baktı."[*1] âyetinin mazharı olan Efendimiz ve Şefîimiz Hz.Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), nüzûlünden bu yana Kur'ân'ı okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin hava dalgalarının aynalarında Rahman'ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince, milyonlarca salât ve selâm olsun. Bütün bu salavâtlardan her biri hürmetine bizi mağfiret et, ey ilâhımız, bize merhamet et. âmin."[*2]

[*1] Necm sûresi, 53/17.

[*2] Bu duada işaret edilen mu'cizeler için bkz.: Bedîuzzaman, *Mektûbât* s.86-203 (19.Mektup)

İcmâlen: Kısaca. ***Tefsir-i Arabî***: Arapça Tefsir
Delâil-i Nübüvvet-i Ahmediye: Efendimiz'in (s.a.s.) peygamberlik delilleri
Vücuh-i i'câz: Mucize olma yönleri, özellikleri
Belâgat: Edebiyat (güzel, düzgün, kusursuz ve yerinde ifade sanatı)

On Dördüncü Reşha

Mahzen-i mu'cizât ve mu'cize-i kübrâ olan Kur'ân-ı Hakîm, Nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile vahdâniyet-i ilâhiye'yi, o derece kat'î isbat ediyor ki başka bürhâna hâcet bırakmıyor. Biz de O'nun ta'rifine ve medâr-ı tenkid olmuş bir-iki lem'a-yi i'câzına işaret ederiz.

İşte, Rabbimizi bize tarif eden Kur'ân-ı Hakîm;

- ✓ *Şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi..*
- ✓ *şu sahâif-i arz ve semâda müstetir künûz-i esmâ-yi ilâhiye'nin keşşâfı..*
- ✓ *şu sutûr-i hâdisâtın altında muzmer hakâikın miftahı..*
- ✓ *şu âlem-i şehâdet perdesi arkasındaki âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı rahmâniye ve hitâbât-ı ezeliye'nin hazinesi..*
- ✓ *şu âlem-i mâneviye-i İslâmiye'nin güneşi, temeli, hendesesi, avâlim-i uhreviyenin haritası, zât ve sıfat ve şuûn-i ilâhiye'nin kavl-i sarîhi, tefsir-i vâzıhı, bürhân-ı nâtıkı, tercüman-ı sâtıı..*
- ✓ *şu âlem-i insâniyetin mürebbisi, hikmet-i hakîkisi, mürşid ve hâdîsi..*

Mahzen-i mucizat: Mucizeler mahzeni, kaynağı
Mucize-i kübrâ: En büyük mucize
Vahdâniyet-i İlâhiye: Allah'ın birliği.
Burhan: Delil
Medar-ı tenkit: Tenkit sebebi
Lem'a-İcaz: Mucize parıltısı
Kitab-ı kebir-i kâinat: Büyük kâinat kitabı
Tercüme-i ezeliye: Ezelî tercüme (kâinata ait bütün hakikatleri ezelden ebede kadar, herkese anlayacağı şekilde ve dilde tercüme eden İlâhî bir kitap)
Sahâif-i arz ve semâ: Yer ve gök sayfaları (yer ve göğe ait bütün İlâhî icraatler kâinat kitabının ayrı ayrı sayfaları)
Müstetir: Gizli, saklı
Künûz-i esmâ-yi İlâhiye: İlâhî isimlerin hazineleri
Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran
Sutûr-i hâdisât: Hâdiselerin ön yüzü, (hâdiselerin ifade ettiği gerçeklerin kâinat kitabında yer aldığı satırlar)
Muzmer hakaik: Gizli, örtülmüş gerçekler
Miftâh: Anahtar
Âlem-i gayb: Beş duyu ile kavranamayan varlıkların, gerçeklerin, hâdiselerin âlemi
İltifâtât-ı Rahmâniye: Cenab-ı Hakk'ın eşsiz, sınırsız iltifatları, ihsanları
Hitâbât-ı ezeliye: Ezelî hitaplar, (bütün hakikatleri ezelden ebede kadar, herkese anlayacağı şekilde duyuran İlâhî seslenmeler, hitaplar)
Âlem-i mâneviye-i İslâmiye: Mânevî İslâm âlemi
Hendese: Geometri, (dayandığı bilgi ekseni)
Âlem-i uhreviye: Ahiret'e ait âlemler
Şuûn-i İlâhiye: İlâhî işler, icraatler
Kavl-i şârih: Açıklayıcı söz
Tefsir-i vâzıh: Açık, berrak tefsir
Burhan-ı nâtık: Konuşan delil
Tercüman-ı sâtı': Yüksek, parlak tercüman
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Mürebbî: Terbiye eden, yetiştiren, eğiten
Hikmet-i hakikî: Gerçek hikmet (doğru, yanıltmayan ve faydalı bilgi)
Mürşid: İrşad eden, doğruyu gösteren
Hâdî: Hidayet eden, doğru yola ileten

✓ *hem bir kitab-ı hikmet ve şeriat,*
hem bir kitab-ı dua ve ubûdiyet,
hem bir kitab-ı emir ve davet,
hem bir kitab-ı zikir ve mârifet
gibi; bütün hâcât-ı mâneviyesine karşı birer kitap ve bütün muhtelif ehl-i mesâlik ve meşârib olan evliyâ ve sıddıkînin, asfiyâ ve muhakkikînin her birinin meşreblerine lâyık birer risale ibrâz eden bir kütüphâne-i mukaddesedir.

Sebeb-i kusur tevehhüm edilen tekrârâtındaki lem'a-yi i'câza bak ki: Kur'ân hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı davet olduğundan içinde tekrar müstahsendir, belki elzemdir ve eblâğdır. Ehl-i kusurun zannı gibi değil. Zira zikrin şe'ni, tekrar ile tenvirdir. Duanın şe'ni, terdâd ile takrirdir. Emir ve davetin şe'ni, tekrar ile te'kiddir.

Hem, herkes her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir olamaz. Fakat bir sûreye gâliben muktedir olur. Onun için en mühim makâsıd-ı Kur'âniye ekser uzun sûrelerde derc edilerek her bir sûre bir küçük Kur'ân hükmüne geçmiş. Demek hiç kimseyi mahrum etmemek için tevhid ve haşir ve kıssa-yi Mûsâ gibi bazı maksadlar tekrar edilmiş. Hem, cismânî ihtiyaç gibi, mânevî hâcât dahi muhteliftir. Bâzısına insan her nefes muhtaç olur; cisme hava, ruha Hû gibi... Bâzısına her saat: Bismillâh gibi ve hâkezâ... Demek, tekrar-ı âyet, tekerrür-i ihtiyaçtan ileri gelmiş ve o ihtiyaca işaret ederek uyandırıp teşvik etmek, hem iştiyâkı ve iştihayı tahrik etmek için tekrar eder.

Hem, Kur'ân; müessistir. Bir Dîn-i Mübîn'in esâsâtıdır ve şu âlem-i İslâmiyet'in temelleridir ve hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi değiştirip,

---

Kitab-ı hikmet ve şeriat: Hikmet ve hukuk kitabı
Kitab-ı dua ve ubudiyet: Dua ve kulluk kitabı
Kitab-ı emir ve davet: Emir ve dua (tavsiye) kitabı
Kitab-ı zikir ve marifet: Zikir ve marifet kitabı
Hâcât-ı mâneviye: Mânevî ihtiaçlar
Ehl-i mesâlik ve meşârib: Farklı farklı yol ve usul benimsemiş kişiler
Sıddıkîn: Sıddıklar (sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, çok vefâlı ideal kişiler)
Asfiya: İlim ve takvasıyla gerçek Peygamber varisi veliler
Muhakkik: Sürekli hakikatin peşinde, kılı kırk yararcasına araştıran. ***İbraz***: Göstermek
Kütüphane-i mukaddese: Mukaddes kitaplık (bütün ilimlere kaynak olan ilâhî, kudsî kitap)
Tevehhüm: Vehmetmek, sanmak
Tekrarat: Tekrarlar
Lem'a-yi i'câz: Mucize parıltısı
Müstahsen: Güzel kabul edilen, beğenilen, takdir edilen
Eblâğ: Edebiyata en uygun olan, daha da edebi
Şe'n: İş, durum
Tenvir: Aydınlatma, nurlandırma
Terdad: Tekrar etmek, devamlı yapmak. ***Te'kid***: Pekiştirmek
Takrir: Yerleştirmek, sağlamlaştırmak. ***Galiben***: Genellikle
Makasıd-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın maksatları, gâyeleri
Derc: İçine almak, ilâve etmek
Mânevî hâcat: Mânevî ihtiyaçlar
Hâkezâ: Bunun gibi
Tekerrür-i ihtiyaç: Tekrar ihtiyaç duyulması
Müessis: Tesis eden, kuran, temel atan
Din-i mübîn: Apaçık, pırıl pırıl din.. hakkı bâtıldan ayıran din
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplum hayatı

muhtelif tabakâta, mükerrer suâllerine cevaptır. Müessis'e, tesbit etmek için tekrar lâzımdır. Te'kid için terdâd lâzımdır. Te'yid için takrir, tahkik, tekrir lâzımdır.

Hem, öyle mesâil-i azîme ve hakâik-ı dakîkadan bahsediyor ki; umumun kalblerinde yerleştirmek için çok defa muhtelif sûretlerde tekrar lâzımdır. Bununla beraber sûreten tekrardır. Fakat, mânen her bir âyetin çok mânâları, çok fâideleri, çok vücûh ve tabakâtı vardır. Her bir makamda ayrı bir mânâ ve fâide ve maksatlar için zikrediliyor. Hem; Kur'ân'ın, mesâil-i kevniyenin bâzısında ibhâm ve icmâli ise, irşâdî bir lem'a-yi i'câzdır. Ehl-i ilhâdın tevehhüm ettikleri gibi medâr-ı tenkid olamaz ve sebeb-i kusur değildir.

Eğer desen: "Acaba neden Kur'ân-ı Hakîm, felsefenin mevcudattan bahsettiği gibi etmiyor. Bâzı mesâili mücmel bırakır, bâzısını nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i âvâmı taciz edip yormayacak bir sûret-i basîtâne-i zâhirânede söylüyor?"

Cevaben deriz ki: Felsefe, hakikatin yolunu şaşırmış onun için... Hem, geçmiş derslerden ve sözlerden elbette anlamışsın ki; Kur'ân-ı Hakîm, şu kâinattan bahsediyor; tâ, zât ve sıfat ve esmâ-yi ilâhiye'yi bildirsin. Yâni, bu kitab-ı kâinatın maânîsini anlattırıp, tâ Hâlık'ını tanıttırsın. Demek, mevcudata kendileri için değil, belki Mûcid'leri için bakıyor. Hem umuma hitab ediyor. İlm-i hikmet ise, mevcudata mevcudat için bakıyor. Hem hususan ehl-i fenne hitab ediyor. Öyle ise; madem ki Kur'ân-ı Hakîm, mevcudatı delil yapıyor, bürhân yapıyor; delil zâhirî olmak, nazar-ı umuma çabuk anlaşılmak gerektir. Hem madem ki Kur'ân-ı Mürşid; bütün tabakât-ı beşere hitab eder. Kesretli tabaka ise, tabaka-yi avâmdır. Elbette irşâd ister ki: Lüzumsuz şeyleri ibhâm ile icmâl etsin ve dakîk şeyleri temsil ile takrîb etsin ve mağlatalara düşürmemek için zâhirî nazarlarında bedîhî olan şeyleri, lüzumsuz, belki zararlı bir sûrette tağyir etmemektir.

Mükerrer: Tekrar edilen
Tahkik: Doğruyu araştırıp açığa çıkarmak
Mesâil-i azîme: Büyük meseleler
Hakaik-ı dakika: İnce, dikkat isteyen gerçekler. ***Vücuh***: Yönler
Mesâil-i kevniye: Varlıkla, kâinattaki hâdiselerle alâkalı meseleler
İpham: Kapalılık, mananın açık olmaması.
İcmâl: Kısaca özetlemek
İrşadî: İrşâda ait, (Kur'ân-ı Kerim'in
Lem'a-yi i'caz: Mucize parıltısı
Ehl-i ilhâd: İnançsızlar, kâfirler
Mesâil: Meseleler
Mücmel: Maksadın anlaşılamayacağı derecede öz, pek genel
Nazar-ı umumî: Genel bakış, kamuoyunun bakışı
Hiss-i âmme: Bütün insanların genel hissi, kamuoyunun hissiyâtı
Fikr-i avâm: Avamın fikri (halkın genel bilgi seviyesi)
Suret-i basitâne-i zahirâne:
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri. ***Maânî***: Manalar
Hâlık: Yaradan
Mûcid: İcâd eden, yapan
Burhan: Delil
Kur'ân-ı Mürşid: Doğru yolu gösteren Kur'ân-ı Kerim
Kesret: Çoğunluk
Takrib: Yaklaştırmak
Mugalâta: Şaşırtmak, yanıltmak
Bedihî: Açık, âşikâr

Meselâ, Güneş'e der: "*Döner bir sirâcdır, bir lâmbadır.*"[1] Zira, Güneş'ten Güneş için, mâhiyeti için bahsetmiyor. Belki bir nevi intizamın zenbereği ve nizamın merkezi olduğundan intizam ve nizam ise Sâni'in âyine-i mârifeti olduğundan bahsediyor. Evet der: وَالشَّمْسُ تَجْرِي[2] "Güneş döner." Bu "döner" tabiriyle, kış-yaz, gece-gündüzün deverânındaki muntazam tasarrufat-ı kudreti ihtar ile azamet-i Sâni'i ifhâm eder. İşte bu dönmek hakikati ne olursa olsun maksud olan ve hem mensûc, hem meşhûd olan intizama tesir etmez. Hem der: وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا[3] Şu "sirâc" tabiriyle âlemi bir kasır sûretinde, içinde olan eşya ise, insana ve zîhayata ihzâr edilmiş müzeyyenât ve mat'ûmât ve levâzımât olduğunu ve Güneş dahi musahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile rahmet ve ihsan-ı Hâlık'ı ifhâm eder.

Şimdi bak şu sersem ve geveze felsefe ne der? Bak diyor ki:

"Güneş, bir kitle-i azîme-i mâyia-yi nâriyedir. Ondan fırlamış olan seyyârâtı etrafında döndürüp, cesâmeti bu kadar, mâhiyeti böyledir, şöyledir!.." Mûhiş bir dehşetten, müthiş bir hayretten başka ruha bir kemâl-i ilmî vermiyor. Bahs-i Kur'ân gibi etmiyor. Buna kıyâsen; bâtınen kof, zâhiren mutantan felsefî meselelerin ne kıymette olduğunu anlarsın. Onun şa'şaa-yi sûrîsine aldanıp Kur'ân'ın gayet mu'ciznümâ beyânına karşı hürmetsizlik etme!..

اَللّٰهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْاٰنَ شِفَاءً لَنَا وَلِكَاتِبِهِ وَأَمْثَالِهِ مِنْ كُلِّ دَاءٍ، وَمُونِسًا لَنَا وَلَهُمْ فِي حَيَاتِنَا وَبَعْدَ مَوْتِنَا، وَفِي الدُّنْيَا قَرِينًا وَفِي الْقَبْرِ مُونِسًا وَفِي الْقِيَامَةِ شَفِيعًا وَعَلَى الصِّرَاطِ نُورًا،

---

[1] Güneş'ten sirâc (lâmba) olarak bahseden âyetler için bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Ra'd sûresi, 13/2; Enbiyâ sûresi, 21/33; Furkan sûresi, 25/61; Lokman sûresi, 31/29; Ahzâb sûresi, 33/46; Fâtır sûresi, 35/13; Yâsîn sûresi, 36/38; Zümer sûresi, 39/5; Nûh sûresi, 71/16; Nebe sûresi, 78/13.

[2] "Güneş de bir delildir onlara, akar gider (yörüngesinde)..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

[3] "Allah, o yedi gökte Güneş'i bir lâmba yaptı." (Nûh sûresi, 71/16)

Sirac: Lamba, fener, kandil
Sâni: Sanatlı bir şekilde yapan, Yaradan
Âyine-i marifet: İlâhî bilgileri yansıtan ayna
Deverân: Peş peşe hareket etme, birbirini takip etme
Tasarrufât-ı kudret: İlâhî kudretin farklı, çeşitli tasarrufları
Azamet-i Sâni: Yaradan'ın büyüklüğü
İfham: Anlatmak
Mensuc: Dokunan işlenen
Meşhud: Görülen
Kasır: Köşk, saray
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
İhzar: Hazırlamak
Müzeyyenat: Süslemeler, ziynetli bezemeler
Mat'ûmat: Yiyecekler
Levazımat: Gerekli malzemeler
Musahhar: Emre amade, hizmete hazır
Mumdar: Mum tutan, ışık saçan
İhsan-ı Hâlık: Yaradan'ın hediyesi, ikramı
Kütle-i azîme-i mâyia-yi nâriye: Büyük akışkan, yanıcı kütle
Seyyârât: Gezegenler
Cesâmet: Büyüklük, irilik
Mûhiş: Korkutucu
Kemâl-i ilmî: İlmi güzellik, zevk
Bahs-i Kur'ân: Kur'ân'ın bahsetmesi, konu edinmesi
Bâtınen: İçi itibariyle
Mutantan: Şatafatlı, gösterişli
Şaşaa-yi suriye: Dıştaki yanıltıcı şaşaa, gösteriş
Muciznümâ: Mucize gösteren

وَمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَحِجَابًا وَفِي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَإِلَى الْخَيْرَاتِ كُلِّهَا دَلِيلاً وَإِمَامًا، بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اٰمِينَ. اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ اٰمِينَ اٰمِينَ.[1]

İHTAR: Arabî Risâletü'n-Nur'da On Dördüncü Reşha'nın Altı Katre'si, bâhusus Dördüncü Katre'nin Altı Nükte'si; Kur'ân-ı Hakîm'in kırk kadar envâ-ı i'câzından on beşini beyan eder. Ona iktifâen burada ihtisar ettik. İstersen ona müracaat et, bir hazine-i mu'cizât bulursun...

* * *

[1] "Allahım! Kur'ân'ı bize, bu risalenin kâtibine ve onun emsâli olan zatlara her türlü dert için şifa kıl. Bize ve onlara, hayatımızda ve ölümümüzden sonra Kur'ân ile ünsiyet ettir. Kur'ân'ı bu dünyada bir dost, kabirde bir mûnis, kıyâmette bir şefaatçi, sırat üzerinde bir nur, ateşe karşı bir siper ve hicap, Cennette bir refik ve bütün hayırlar için bir yol gösterici ve imam kıl. Bütün bunları bize fazlınla, cûdunla, kereminle ve rahmetinle ihsan et, ey kerem sahiplerinin en kerîmi ve merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz. âmin. Ey Allahım! Furkan-ı Hakîmin kendisine indirildiği zâta ve bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et. âmin, âmin."

Envâ-ı i'câz: Mucize türleri, çeşitleri
İktifâen: Yetinerek
İhtisar: Kısaltmak, özetlemek
Hazine-i mucizat: Mucizeler hazinesi

Yirminci Söz

(İki Makamdır)

Birinci Makam

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ [1]

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً [2]

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً [3]

Bir gün şu âyetleri okurken İblisin ilkaâtına karşı Kur'ân-ı Hakîm'in feyzinden üç nükte ilham edildi. Vesvesenin sûreti şudur:

Dedi ki: "Dersiniz, Kur'ân mu'cizedir. Hem nihayetsiz belâğattedir. Hem, umuma her vakitte hidâyettir. Halbuki şöyle bâzı hâdisât-ı cüz'iyeyi tarihvârî bir sûrette musırrâne tekrar etmekte ne mânâ var? Bir ineği kesmek gibi bir vâkıa-yi cüz'iyeyi, o kadar mühim tavsifât ile böyle zikretmek, hattâ o sûre-i azîmeye de "el-Bakara" tesmiye etmekte ne münasebet var? Hem de Âdem'e secde olan hâdise, sırf bir emr-i gaybîdir. Akıl ona yol bulamaz. Kavî bir îmândan sonra teslim ve iz'ân edilebilir. Halbuki Kur'ân, umum ehl-i

---

[1] "O vakit meleklere: 'Âdem için secde edin!' dedik de İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler." (Bakara sûresi, 2/34; İsrâ sûresi, 17/61; Kehf sûresi, 18/50; Tâhâ sûresi, 20/116)

[2] "(Bir vakit Mûsâ kavmine:) 'Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor' (demişti)." (Bakara sûresi, 2/67)

[3] "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı!" (Bakara sûresi, 2/74)

İblis: Şeytan
İlkaat: Atmalar, bırakmalar
Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılma sanatı)
Feyz: İlâhî ihsan, vergi
Hâdisât-ı cüz'iye: Küçük hâdiseler
Musırrâne: Israrlı bir şekilde
Vakıa-yi cüz'iye: Bir hâdisenin küçük detayları
Tesmiye etmek: İsimlendirmek
Tavsifat: Vasıflandırmalar, nitelemeler.
Sûre-i azîme: Büyük sûre
Emr-i gaybî: Gayba ait mesele
Kavî: Kuvvetli, güçlü
İz'an: Anlamak, kavramak

akla ders veriyor. Çok yerlerde أَفَلَا يَعْقِلُونَ[1] der, akla havale eder. Hem taşların tesâdüfî olan bâzı hâlât-ı tabîiyesini ehemmiyetle beyan etmekte ne hidâyet var?"

İlham olunan nüktelerin sûreti şudur:

Birinci Nükte

Kur'ân-ı Hakîm'de çok hâdisât-ı cüz'iye vardır ki, her birisinin arkasında bir düstûr-i küllî saklanmış ve bir kanun-i umumînin ucu olarak gösteriliyor. Nasıl ki, وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَٓاءَ كُلَّهَا[2] Hazret-i Âdem'in melâikelere karşı kabiliyet-i hilâfet için bir mu'cizesi olan ta'lîm-i esmâdır ki, bir hâdise-i cüz'iyedir. Şöyle bir düstûr-i küllînin ucudur ki; nev-i beşere câmiiyet-i istidâd cihetiyle ta'lîm olunan hadsiz ulûm ve kâinatın envâına muhît pek çok fünûn ve Hâlık'ın şuûnât ve evsâfına şâmil kesretli maârifin ta'lîmidir ki; nev-i beşere, değil yalnız melâikelere, belki semâvât ve arz ve dağlara karşı emânet-i kübrâyı[3] haml dâvâsında bir rüçhâniyet vermiş ve hey'et-i mecmuasiyle arzın bir halife-i mânevîsi olduğunu Kur'ân ifhâm ettiği misillü; "Melâikelerin Âdem'e secdesiyle beraber, şeytanın secde etmemesi" olan hâdise-i cüz'iye-i gaybiye, pek geniş bir düstûr-i külliye-i meşhûdenin ucu olduğu gibi, pek büyük bir hakikati ihsâs ediyor. Şöyle ki:

Kur'ân, şahs-ı Âdem'e melâikelerin itaat ve inkıyâdını ve şeytanın tekebbür ve imtinâını zikretmesiyle; nev-i beşere, kâinatın ekser maddî en-

---

[1] Kur'ân-ı Kerîm'de أَفَلَا يَعْقِلُونَ = "Hâlâ akıllanmazlar mı?" (Yâsîn sûresi, 36/68) şeklinde gâib sigasıyla sadece bir yerde geçmekte ise de أَفَلَا تَعْقِلُونَ = "Artık aklınızı başınıza almayacak mısınız?" şeklinde muhatap sigasıyla çok yerlerde geçmektedir. Bkz.: Bakara sûresi, 2/44, 76; Âl-i İmran sûresi, 3/65; En'âm sûresi, 6/32; A'râf sûresi; 7/169; Yûnus sûresi, 10/16; Hûd sûresi, 11/51; Yûsuf sûresi, 12/109; Enbiyâ sûresi, 21/10, 67; Mü'minûn sûresi, 23/80; Kasas sûresi, 28/60; Sâffât sûresi, 37/138.

[2] "Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara sûresi, 2/31)

[3] Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

Hâlât-ı tabîiye: Tabiî, normal hâller
Düstur-i küllî: Genel prensip
Kanun-i umumî: Herkesi bağlayıcı kanun, hüküm
Kabiliyet-i hilâfet: Halife olabilme kabiliyeti
Tâlim-i esmâ: İsimleri öğretmek
Nev-i beşer: İnsan türü
Câmiiyet-i istidat: Geniş, şümullü kapasite, kabiliyet
Ulûm: İlimler.
Envâ: Türler
Fünun: Fenler, bilimler
Hâlık: Hz.Yaradan
Şuûnat: İşler, icraatler
Şâmil: Geniş, şümullü,
Kesret: Çokluk
Maarif: Marifetler, bilgiler
Emanet-i kübrâ: Büyük emanet, sorumluluk (Halifelik vazifesi)
Haml: Taşıma, yüklenme
Rüçhaniyet: Üstünlük, tercih edilmek
Heyet-i mecmua: Genel yapı
İfham etmek: Anlatmak
Meşhude: Görünen
İhsas: Hissettirmek, göstermek
Şahs-ı Âdem: Hz.Âdem'in (a.s.) şahsı
İnkıyad: Boyun eğmek, söz dinlemek
Tekebbür: Kibirlenmek, gururlanmak
İmtinâ: Çekinmek, uzak durmak

vâ'ları ve o envâın mânevî mümessilleri ve müekkelleri musahhar oldukları-nı ve nev-i beşerin hâssalarının bütün istifadelerine müheyyâ ve münkâd olduklarını ifhâm etmekle beraber, o nevin istidâdatını bozan ve yanlış yollara sevk eden mevâdd-ı şerîre ile onların mümessilleri ve sekene-i habîseleri, o nev-i beşerin tarîk-ı kemâlâtında ne büyük bir engel, ne müthiş bir düşman teşkil ettiğini ihtar ederek Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, bir tek Âdem'le cüz'î hâdiseyi konuşurken bütün kâinatla ve bütün nev-i beşerle bir mükâleme-i ulviye ediyor.

İkinci Nükte

Mısır kıtası, kumistan olan Sahra-yi Kebîr'in bir parçası olduğundan Nîl-i Mübarek'in feyziyle gayet mahsûldâr bir tarla hükmüne geçtiğinden, o cehennem-nümûn sahra komşuluğunda şöyle cennet-misâl bir mevki-i mübârekin bulunması, felâhat ve ziraatı, ahâlisinde pek merğûb bir sûrete getirmiş ve o sekenenin seciyesine öyle tesbit etmiş ki, ziraatı kudsiye ve vasıta-yi ziraat olan "bakar"ı ve "sevr"i mukaddes, belki mâbud derecesine çıkarmış. Hattâ o zamandaki Mısır milleti sevre, bakara, ibadet etmek derecesinde bir kudsiyet vermişler. İşte o zamanda benî-İsrâil dahi o kıtada neş'et ediyordu ve o terbiyeden bir hisse aldıkları, "icl" meselesinden anlaşılıyor.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın risâletiyle, o milletin seciyelerine girmiş ve istidâdlarına işlemiş olan o bakarperestlik mefkûresini kesip öldürdüğünü, bir bakarın zebhi ile ifhâm ediyor.

İşte şu hâdise-i cüz'iye ile bir düstûr-i küllîyi, her vakit, hem herkese gayet lüzumlu bir ders-i hikmet olduğunu ulvî bir i'câz ile beyan eder.

Buna kıyasen bil ki: Kur'ân-ı Hakîm'de bazı hâdisât-ı tarihiye sûretinde zikredilen cüz'î hâdiseler, küllî düsturların uçlarıdır. Hattâ çok sûrelerde zikr ve tekrar edilen kıssa-yi Mûsâ'nın yedi cümlelerine misâl olarak Lemeât'ta

---

Mümessil: Temsilci
Müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen. ***Hassa***: Duyu, organ
Musahhar: Emre âmâde, hizmete hazır. ***Müheyyâ***: Hazır
Münkad: Boyun eğen, itaat eden
İstidadât: İstidâtlar, kabiliyetler
Mevadd-ı şerire: Şerli, zararlı maddeler
Sekene-i habise: Habis, kötü sakinler (dünyada yaşayan, şeytana esir olmuş kötü kimseler)
Tarik-i kemâlât: İlerleme, yükselme yolları
Mükâleme-i ulviye: Yüksek seviyeli konuşma
Cehennem-nümun: Cehennemi andıran
Felâhat: Çiftçilik
Mergup: Rağbet gören, cazip
Sekene: Halk, ahali
Seciye: Karakter, huy
Bakar: İnek
Sevr: Öküz
Mâbud: İlâh, ibadet edilen
İcl: Buzağı (Samirî'nin altından yaptığı buzağı heykeli)
Risalet: Peygamberlik, elçilik
Bakarperestlik: İneğe tapmak
Mefkûre: Düşünce, kültür
Zebh: Kesme, boğazlama
İfham: Anlatmak. ***Ulvî***: Yüce
İ'câz: Mucizeli oluş (insanları benzerini yapmaktan aciz bırakan üslup)
Hâdisât-ı tarihiye: Târihî hâdiseler

İ'câz-ı Kur'ân Risalesi'nde o cüz'î cümlelerin her bir cüz'ünün nasıl mühim bir düstûr-i küllîyi tazammun ettiğini beyan etmişiz. İstersen o risaleye müracaat et.

Üçüncü Nükte

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَآءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ[1]

Şu âyeti okurken, müvesvis dedi ki: "Herkese malum ve âdi olan taşların şu fıtrî bâzı hâlât-ı tabîiyesini, en mühim ve büyük meseleler sûretinde bahs ve beyanda ne mânâ var, ne münasebet var, ne ihtiyaç var?"

Şu vesveseye karşı feyz-i Kur'ân'dan şöyle bir nükte ilham edildi:

Evet, münasebet var ve ihtiyaç var. Hem o derece büyük bir münasebet ve ehemmiyetli bir mânâ ve o derece muazzam ve lüzumlu bir hakikat var ki, ancak Kur'ân'ın îcâz-ı mu'cizi ve lutf-i irşâdiyle bir derece basitleştirilmiş ve ihtisar edilmiş. Evet, i'câz-ı Kur'ân'ın bir esası olan îcâz, hem hidâyet-i Kur'ân'ın bir nûru olan lutf-i irşâd ve hüsn-i ifhâm, iktizâ ediyorlar ki; Kur'ân'ın muhatabları içinde ekseriyeti teşkil eden avâma karşı küllî hakikatleri ve derin ve umumî düsturları, me'lûf ve cüz'î sûretler ile gösterilsin ve fikirleri basit olan umumî avâma karşı muazzam hakikatlerin yalnız uçları ve basit bir sûreti gösterilsin. Hem âdet perdesi tahtında ve zeminin altında hârikulâde olan tasarrufat-ı ilâhiye icmâlen gösterilsin. İşte bu sırra binâendir ki Kur'ân-ı Hakîm, şu âyetle diyor:

Ey benî-İsrâil ve ey benî-Âdem! Sizlere ne olmuş ki; kalbleriniz taştan

[1] "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Bakara sûresi, 2/74)

Tazammun: İçine almak, ihtivâ etmek. ***Fıtrî***: Tabiî, doğal
Müvesvis: Vesvese veren, şeytan
Hâlât-ı tabiiye: Tabiî hâller, durumlar
Feyz-i Kur'ân: Kur'ân'ın ikramı, ihsanı vergisi
Lütf-i irşad: Doğruyu öğretme lütfu
İcâz-ı mu'ciz: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan üslup kısalığı. ***İ'câz-ı Kur'ân***: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu
İhtisar: Özetlemek, kısaca ifade etmek
Hüsn-i ifham: Güzel anlatım
Îcaz: Oldukça az sözle, çok şeyler ifade etmek. ***İktiza***: Gerektirmek
Melûf: Alışılmış, benimsenmiş
Tasarrufât-ı İlâhiye: İlâhî tasarruflar. ***Taht***: Alt, alt taraf
İcmâlen: Kısaca, özet olarak
Benî İsrail: İsrail oğulları, Yahudiler
Benî Âdem: Âdem oğulları, insanlar

daha câmid ve daha ziyâde katılaşmıştır! Zira görmüyor musunuz ki, o pek sert ve pek câmid ve toprak altında bir tabaka-yi azîme teşkil eden o koca taşlar, o kadar evâmir-i ilâhiye'ye karşı mutî ve musahhar ve icraât-ı rabbâniye altında o kadar yumuşak ve emirberdir ki; havada ağaçların teşkilinde tasarrufat-ı ilâhiye, ne derece sühûletle cereyan ediyor; öyle de, tahte'z-zemin ve o sert, sağır taşlarda o derece sühûlet ve intizam ile, hattâ damarlara karşı kanın cevelânı gibi muntazam su cedvelleri(Hâşiye) ve su damarları, kemâl-i hikmetle o taşlarda mukavemet görmeyerek cereyan ediyor. Hem havada nebâtât ve ağaçların dallarının sühûletle sûret-i intişârı gibi o derece sühûletle köklerin nazik damarları, yer altındaki taşlarda mümânaât görmeyerek evâmir-i ilâhî ile muntazaman intişâr ettiğini Kur'ân işaret ediyor ve geniş bir hakikati, şu âyetle ders veriyor ve o ders ile, o kasâvetli kalblere bu mânâyı veriyor ve remzen diyor:

Ey benî-İsrâil ve ey benî-Âdem! Zaaf ve acziniz içinde nasıl bir kalb taşıyorsunuz ki, öyle bir Zât'ın evâmirine karşı o kalb, kasâvetle mukavemet ediyor. Halbuki; o koca sert taşların tabaka-yi muazzaması, o Zât'ın evâmiri önünde kemâl-i inkıyâdla, karanlıkta nazik vazifelerini mükemmel îfa ediyorlar. İtaatsizlik göstermiyorlar. Belki o taşlar, toprak üstünde bulunan bütün zevi'l-hayata, âb-ı hayatla beraber sâir medâr-ı hayatlarına öyle bir hazinedarlık ediyor ve öyle bir adâletle taksimâta vesiledir ve öyle bir hikmetle

---

(Hâşiye) Evet, zemin denilen muhteşem ve seyyâr sarayın temel taşı olan taş tabakasının, Fâtır-ı Zülcelâl tarafından tavzif edilen en mühim üç vazifeyi beyan etmek, ancak Kur'ân'a yakışır:

• *İşte **birinci** vazifesi*: Toprağın, kudret-i rabbâniye ile nebâtâta analık edip yetiştirdiği gibi, kudret-i ilâhiye ile taş dahi toprağa dâyelik edip yetiştiriyor.

• ***İkinci** vazifesi*: Zeminin bedeninde deverân-ı dem hükmünde olan suların muntazam cevelânına hizmetidir.

• ***Üçüncü** vazife-i fıtriyesi*: Çeşmelerin ve ırmakların, uyûn ve enhârın muntazam bir mîzan ile zuhûr ve devamlarına hazinedarlık etmektir. Evet taşlar, bütün kuvvetiyle ve ağızlarının dolusuyla akıttıkları âb-ı hayat sûretinde, delâil-i vahdâniyet'i, zemin yüzüne yazıp serpiyor.

Câmid: Cansız, katı, hissiz
Tabaka-yi azîme: Büyük tabaka
Evâmir-i İlâhî: İlâhî emirler
Mutî: İtaat eden, söz dinleyen
Musahhar: Emre amade, hizmete hazır
İcraat-ı Rabbâniye: İlâhî icraatler
Emirber: Emir alan, söz dinleyen
Tasarrufât-ı İlâhiye: İlâhî tasarruflar. ***Suhulet***: Kolaylık
Tahtezzemin: Yer altı
Cevelân: Dolaşım
Tavzif: Vazife vermek, görevlendirmek
Dâyelik: Dadılık, bakıcılık
Deveran-ı dem: Kan akışı, devri daimi
Uyûn: Gözeler, dereler küçük su kaynakları. ***Enhar***: Nehirler
Delail-i vahdaniyet: Cenâb-ı Hakk'ın (c.c.) birliğinin delilleri
Mukavemet: Tepki, karşı koymak
Mümânaat: Mani olmak, engellemek. ***Kasavet***: Katılık, sertlik
Suret-i intişar: Yayılış şekli
Remzen: İşaretli-üstü kapalı- ifade ediş
Tabaka-yi muazzama: Büyük olan tabaka, kısım
Kemâl-i inkıyad: Tam bir teslimiyet, tamamen boyun eğme
Zevilhayat: Hayat sahipleri, canlılar
Medâr-ı hayat: Hayatı devam ettiren sebepler
Taksimat: Taksim etmeler, dağıtımlar

tevziâta vasıta oluyor ki, Hakîm-i Zülcelâl'in dest-i kudretinde bal mumu gibi ve belki hava gibi yumuşaktır, mukavemetsizdir ve azamet-i kudretine karşı secdededir. Zira, toprak üstünde müşâhede ettiğimiz şu masnûât-ı muntazama ve şu hikmetli ve inâyetli tasarrufat-ı ilâhiye misillü, zemin altında aynen cereyan ediyor. Belki, hikmeten daha acîb ve intizamca daha garib bir sûrette hikmet ve inâyet-i ilâhiye tecelli ediyor. *Bakınız! En sert ve hissiz o koca taşlar, nasıl bal mumu gibi evâmir-i tekvîniyeye karşı yumuşaklık gösteriyorlar ve me'mur-i ilâhî olan o latîf sulara, o nazik köklere, o ipek gibi damarlara o derece mukavemetsiz ve kasâvetsizdir. Güya bir âşık gibi, o latîf ve güzellerin temâsiyle kalbini parçalıyor, yollarında toprak oluyor!*

Hem وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ[1] ile şöyle bir hakikat-i muazzamanın ucunu gösteriyor ki: "*Taleb-i rü'yet*" hâdisesinde, meşhur dağın tecelli ile parçalanması ve taşlarının dağılması[2] gibi umum rûy-i zeminde, aslı, sudan incimâd etmiş âdeta yekpâre taşlardan ibaret olan ekser dağların zelzele veya bâzı hâdisât-ı arziye sûretinde tecelliyât-ı celâliye ile o dağların yüksek zirvelerinden o haşyet verici tecelliyât-ı celâliyenin zuhûruyla taşlar parçalanarak, bir kısmı ufalanıp toprağa kalbolup, nebâtâta menşe' olur. Diğer bir kısmı taş kalarak, yuvarlanıp derelere, ovalara dağılıp, sekene-i zeminin meskeni gibi birçok işlerinde hizmetkârlık ederek ve mahfî bâzı hikem ve menâfi için kudret ve hikmet-i ilâhiye'ye secde-i itaat ederek, desâtir-i hikmet-i sübhâniye'ye emirber şeklini alıyorlar. Elbette o haşyetten, o yüksek mevkii terk edip mütevâziâne aşağı yerleri ihtiyar etmek ve o mühim menfaatlere sebep olmak beyhûde olmayıp başıboş değil ve tesâdüfî dahi olmadığı, belki bir Hakîm-i Kadîr'in tasarrufat-ı hakîmânesiyle, o intizamsızlık içinde zâhirî nazara görünmeyen bir intizam-ı hakîmâne bulunduğuna delil ise; o taşlara müteallik fâideler, menfaatler ve onlar, üstünde yuvarlandıkları dağın cese-

---

[1] "Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır." (Bakara sûresi, 2/74)

[2] "Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi." (A'râf sûresi, 7/143)

Tevziat: Dağıtımlar
Dest-i kudret: Kudret eli
Azamet-i kudret: Kudretinin büyüklüğü
Masnuât-ı muntazama: Son derece düzgün ve sanatla yaratılanlar
Acip: Harika
Evâmir-i tekviniye: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabiî, kanunlar.
Latîf: Hoş, tatlı
Rû-yi zemin: Yeryüzü
İncimad: Donma, katılaşma
Taleb-i rüyet: Görme isteği, (Tur dağında Hz. Musa'nın –a.s- Cenâb-ı Hakk'ı görme arzusu. bkz: A'raf, 7/143)
Hâdisât-ı arziye: Yeryüzü hâdiseleri.
Kalb: Dönüşme
Tecelliyât-ı celâliye: Cenâb-ı Hakk'ın azameti ve kahrı ile tecelli etmesi, icraatı
Sekene-i zemin: Yeryüzü halkı
Mahfî: Gizli, saklı
Hikem: Hikmetler
Menâfi: Menfaatler, faydalar
Desâtir-i hikmet-i Sübhâniye: Yüce Allah'ın hikmetinin düsturları
Haşyet: Korku, ürperti
Mütevaziâne: Alçak gönüllü olarak
Hakîm-i Kadîr: Sonsuz ve sınırsız kudretini yüce hikmeti ile tecelli ettiren Yüce Allah
Müteallik: Alâkalı, ilgili

dine giydirilen ve çiçek ve meyvelerin murassaâtiyle münakkaş ve müzeyyen olan gömleklerin kemâl-i intizamı ve hüsn-i san'atı; kat'î, şüphesiz şehâdet eder. İşte, şu üç âyetin, hikmet nokta-yi nazarında ne kadar kıymetdâr olduğunu gördünüz.

Şimdi bakınız Kur'ân'ın letâfet-i beyanına ve i'câz-ı belâğatına; nasıl şu zikrolunan büyük ve geniş ve ehemmiyetli hakikatlerin uçlarını üç fıkra içinde üç vâkıa-yi meşhûre ve meşhûde ile gösteriyor ve medâr-ı ibret üç hâdise-i uhrâyı hatırlatmakla latîf bir irşâd yapar, mukavemet-sûz bir zecreder.

◆ Meselâ, ***ikinci fıkra***da der: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَآءُ[1]

Şu fıkra ile, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın asâsına karşı kemâl-i şevk ile inşikak edip on iki gözünden on iki çeşme akıtan taşa[2] işaret etmekle, şöyle bir mânâyı ifhâm ediyor ve mânen diyor: Ey benî-İsrâil! Bir tek mu'cize-i Mûsâ'ya (a.s.) karşı koca taşlar yumuşar, parçalanır. Ya haşyetinden veya sürûrundan ağlayarak sel gibi yaş akıttığı hâlde, hangi insafla bütün mu'cizât-ı Mûseviye'ye (a.s.) karşı temerrüd ederek ağlamayıp gözünüz cümûd ve kalbiniz katılık ediyor?

◆ Hem ***üçüncü fıkra***da der: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ[3]

Şu fıkra ile, Tûr-i Sînâ'daki münâcât-ı Mûseviye'de (a.s.) vukû bulan tecelliyât-ı celâliye heybetinden koca dağ parçalanıp dağılması[4] ve o haşyetten taşların etrafa yuvarlanması olan vâkıa-yi meşhûreyi ihtar ile şöyle bir mânâyı ders veriyor ki: Ey kavm-i Mûsâ! Nasıl, Allah'tan korkmuyorsunuz? Halbuki taşlardan ibaret olan dağlar, O'nun haşyetinden ezilip dağılıyor ve sizden ahz-ı mîsak için üstünüzde Cebel-i Tûr'u tuttuğunu,[5] hem taleb-i rü'yet hâdisesinde dağın parçalanmasını bilip ve gördüğünüz hâlde, ne cesâretle O'nun haşyetinden titremeyip, kalbinizi katılık ve kasâvette bulunduruyorsunuz?

---

[1] "Öyle taş var ki çatlar da bağrından su kaynar." (Bakara sûresi, 2/74)

[2] "Bir zaman da Mûsa kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı. Biz de: "Asanı taşa vur!" demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti." (Bakara sûresi, 2/60)

[3] "Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır." (Bakara sûresi, 2/74)

[4] "Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Mûsâ da düşüp bayıldı." (A'râf sûresi, 7/143)

[5] Bkz.: Bakara sûresi, 2/63, 93; Nisâ sûresi, 4/154; A'râf sûresi, 7/171.

Murassaât: Kıymetli taşlarla dizili, sırmalı bezeli şeyler (halkalar, kolyeler, gerdanlıklar)
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Müzeyyen: Ziynetli, süslü
Kemâl-i intizam: Mükemmel sıralanış, düzen
Hüsn-i san'at: San'atının güzelliği
Letâfet-i beyan: Hoş, tatlı beyan, üslup
İ'câz-ı belâgat: Belâgatının benzersizliği.
Meşhude: Görünen
Hâdise-i uhrâ: Diğer hâdise
Mukavemetsûz: Dayanılmaz, karşı konulmaz
Zecir: Yasaklamak, önlemek
Kemâl-i şevk: Tam bir iştiyak, arzu
İnşikak: Yarılmak, çatlayıp parçalanmak.
İfham: Anlatmak
Sürur: Sevinç, neşe
Mucizât-ı Mûseviye: Hazret-i Mûsâ'ya ait (a.s.) mucizeler
Temerrüd: İnat etmek, direnmek
Cümud: Katılaşmak, donuklaşmak
Münâcât-ı Mûseviye: Hazret-i Mûsâ'ya ait (a.s.) dualar, yakarışlar
Ahz-ı misak: Söz almak
Cebel-i Tûr: Tur Dağı

◆ Hem ***birinci fıkra***da diyor: [1]وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ

Bu fıkra ile, dağlardan nebeân eden Nîl-i mübarek, Dicle ve Fırat gibi ırmakları hatırlatmakla, taşların evâmir-i tekvîniyeye karşı ne kadar hârikanümâ ve mu'cizevârî bir sûrette mazhar ve musahhar olduğunu ifhâm eder ve onunla böyle bir mânâyı müteyakkız kalblere veriyor ki; şöyle azîm ırmakların, elbette mümkün değil şu dağlar hakikî menba'ları olsun. Çünkü; faraza o dağlar tamamen su kesilse ve mahrûtî birer havuz olsalar, o büyük nehirlerin şöyle sür'atli ve kesretli cereyanlarına muvazeneyi kaybetmeden, birkaç ay ancak dayanabilirler ve o kesretli masârife karşı gâliben bir metre kadar toprakta nüfuz eden yağmur, kâfi vâridât olamaz. Demek ki, şu enhârın nebeânları, âdî ve tabiî ve tesâdüfî bir iş değildir. Belki pek hârika bir sûrette Fâtır-ı Zülcelâl, onları sırf hazine-i gaybdan akıttırıyor[2].

İşte bu sırra işareten bu mânâyı ifade için hadîste rivayet ediliyor ki: "O üç nehrin her birine Cennet'ten birer katre her vakit damlıyor ve ondan bereketlidirler."[3] Hem bir rivayette denilmiş ki: "Şu üç nehrin menba'ları, Cennet'tendir."[4] Şu rivayetin hakikati şudur ki: Madem esbâb-ı maddiye, şunların bu derece kesretli nebeânına kabil değildir. Elbette menba'ları, bir âlem-i gaybdadır ve gizli bir hazine-i rahmetten gelir ki; masârif ile vâridâtın muvazenesi devam eder.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, şu mânâyı ihtar ile şöyle bir ders veriyor ki, der: Ey benî-İsrâil ve ey benî-Âdem! Kalb katılığı ve kasâvetinizle öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in evâmirine karşı itaatsizlik ediyorsunuz ve öyle bir Şems-i Sermedînin ziyâ-yi mârifetine gafletle gözlerinizi yumuyorsunuz ki, Mısır'ınızı cennet sûretine çeviren Nîl-i mübarek gibi koca nehirleri, âdi, câmid taşların ağızlarından akıtıp mu'cizât-ı kudretini, şevâhid-i vahdâniyetini o koca nehirlerin

---

[1] "Öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır." (Bakara sûresi, 2/74)

[2] Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/8; Zümer sûresi, 39/21.

[3] Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem), sidretü'l-müntehâ'da, ikisi cennette olan 4 nehir gördüğü, zâhirde olan diğer ikisinin ise Nil ve Fırat nehirleri olduğuna dair bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *eşribe* 12; Müslim, *îmân* 264; Müsned 3/164, 4/208, 209. Fırat nehrine her gün cennetten damlaların indiğine dair bkz.: el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/381.

[4] Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirlerinin cennet nehirlerinden olduğuna dair bkz.: Müslim, *cennet* 26; Müsned 2/260, 289, 440; el-Humeydî, *el-Müsned* 2/491; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 10/327; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 17/18. "Dicle" nehrinin cennet nehirlerinden sayıldığı rivayet için bkz.: el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/565 (İbn Hacer el-Mekkî'den naklen).

Nebeân etmek: Suyun kaynağından çıkması
Harikanümâ: Harika görünen
Müteyakkız: Uyanık, dikkatli
Mahrutî: Koni şeklinde olan, konik
Masarif: Nehirlerin su birikimi, debileri.
Kesret: Çokluk
Galiben: Genellikle
Varidat: Kaynaklar
Enhâr: Nehirler
Fâtır-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hakimiyetin sahibi Yüce Yaradan
Hazine-i gayb: Görünmeyen hazine
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hakimiyetin sahibi Yüce Zat
Esbab-ı maddiye: Maddî sebepler
Şems-i Sermedî: Batmayan ebedî güneş
Ziya-yı marifet: Bilgi ışığı
Mucizât-ı kudret: Cenâb-ı Hakk'ın güç ve kuvvetinin mucizeleri
Şevâhid-i vahdâniyet: Cenâb-ı Hakk'ın (c.c.) birliğine şahitler, deliller

kuvvet ve zuhûr ve ifâzaları derecesinde kâinatın kalbine ve zeminin dimağına vererek, cin ve insin kulûb ve ukûlüne isâle ediyor. Hem, hissiz, câmid bâzı taşları böyle acip bir tarzda(Hâşiye) mu'cizât-ı kudretine mazhar etmesi, Güneş'in ziyâsı, Güneş'i gösterdiği gibi, o Fâtır-ı Zülcelâl'i gösterdiği hâlde, nasıl O'nun o nûr-i mârifetine karşı kör olup görmüyorsunuz?

İşte, şu üç hakikate nasıl bir belâğat giydirilmiş gör ve belâğat-ı irşâdiyeye dikkat et! Acaba hangi kasâvet ve katılık vardır ki, böyle hararetli şu belâğat-ı irşâda karşı dayanabilsin, ezilmesin?..

İşte baştan buraya kadar anladınsa Kur'ân-ı Hakîm'in irşâdî bir lem'a-yi i'câzını gör, Allah'a şükret!..

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[1]

اَللّٰهُمَّ فَهِّمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْاٰنِ كَمَا تُحِبُّ وَتَرْضٰى،

وَوَفِّقْنَا لِخِدْمَتِهِ اٰمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[2]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ الْحَكِيمُ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ[3]

* * *

(Hâşiye) Nîl-i mübarek Cebel-i Kamer'den çıktığı gibi, Dicle'nin en mühim bir şubesi, Van Vilâyeti'nden Müküs Nahiyesi'nden, bir kayanın mağarasından çıkıyor. Fırat'ın da mühim bir şubesi, Diyadin taraflarında bir dağın eteğinden çıkıyor. Dağların aslı, hilkaten bir madde-i mâyiadan incimâd etmiş taşlar olduğu fennen sabittir. Tesbihât-ı Nebeviyyeden olan

سُبْحَانَ مَنْ بَسَطَ الْأَرْضَ عَلٰى مَاءٍ جَمَدَ[*1] kat'î delâlet ediyor ki, asl-ı hilkat-i arz şöyledir ki: Su gibi bir madde, emr-i ilâhî ile incimâd eder, taş olur. Taş, izn-i ilâhî ile toprak olur. Teşbihteki arz lâfzı, toprak demektir. Demek su, çok yumuşaktır, üstünde durulmaz. Taş çok serttir, ondan istifade edilmez. Onun için Hakîm-i Rahîm, toprağı, taş üstünde serer, zevi'l-hayata makarr eder!

[*1] "Yeryüzünü donmuş bir su üzerinde yayan Zat, her türlü noksanlıktan beridir."

[1] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

[2] "Allahım! Kur'ân'ın esrarını, sevdiğin ve râzı olduğun şekilde bize duyur ve onun hizmetine bizi muvaffak et. âmin, rahmetinden ümit ediyoruz ey Erhamürrâhimîn."

[3] "Allahım! Kur'ân-ı Hakîmin kendisine indirildiği zâta ve bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et."

İfâza: Taşmak, yayılmak
Kulûb: Kalpler
Ukul: Akıllar
İsâle: Akıtmak, dökmek
Cebel-i Kamer: Kamer Dağı
Hilkaten: Yaratılış olarak
İncimad: Donmak, katılaşmak
Madde-i mayia: Akışkan, sıvı madde
Tesbihat-ı Nebeviye: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) duaları, zikirleri
Hakîm-i Rahîm: Sonsuz merhametini yüce hikmeti ile tecelli ettiren Yüce Allah
Asl-ı hilkat-ı arz: Yeryüzünün yaratılışın aslı, gerçeği
Makarr: Yer, mesken, karargâh
Belâgat-i irşadiye: Kur'ân'ın doğruyu göstermede kullandığı harika edebî üslup
Lem'a-yi i'câz: Mucize parıltısı

Yirminci Söz'ün İkinci Makamı

(Mu'cizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân)

Âhirdeki iki suâl ve iki cevaba dikkat et.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ [1]

On dört sene evvel, (şimdi otuz seneden geçti) şu âyetin bir sırrına dâir İşârâtü'l-İ'câz nâmındaki tefsirimde Arabiyyü'l-ibâre bir bahis yazmıştım. Şimdi arzuları bence ehemmiyetli olan iki kardaşım, o bahse dair Türkçe olarak bir parça izah istediler. Ben de Cenâb-ı Hakk'ın tevfikine îtimaden ve Kur'ân'ın feyzine istinaden diyorum ki:

Bir kavle göre Kitab-ı Mübîn, Kur'ân'dan ibarettir. Yaş ve kuru, her şey içinde bulunduğunu, şu âyet-i kerîme beyan ediyor. Öyle mi? Evet, her şey içinde bulunur. Fakat herkes, her şeyi içinde göremez. Zira, muhtelif derecelerde bulunur. Bazen çekirdekleri, bazen nüveleri, bazen icmâlleri, bazen düsturları, bazen alâmetleri; ya sarâhaten, ya işâreten, ya remzen, ya ibhâmen, ya ihtar tarzında bulunurlar. Fakat ihtiyaca göre ve maksad-ı Kur'ân'a münasip bir tarzda ve iktizâ-yi makam münasebetinde şu tarzların birisiyle ifade ediliyor. Ezcümle:

Beşerin san'at ve fen cihetindeki terakkiyâtlarının neticesi olan havârik-ı san'at ve garâib-i fen olarak tayyâre, elektrik, şimendifer, telgraf gibi şeyler vücûda gelmiş ve beşerin hayat-ı maddiyesinde en büyük mevki almışlar. Elbette umum nev-i beşere hitap eden Kur'ân-ı Hakîm, şunları mühmel bırakmaz. Evet bırakmamış. "**İki Cihet**" ile onlara da işaret etmiştir.

---

[1] "Hasılı yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

Mucizât-ı enbiya: Peygamberlerin Mucizeleri
Lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân: Kur'ân'ın mucizelik parıltısı. ***Âhir***: Son
Arabiyyü'l-ibâre: Arapça metin, ibare. ***Nüve***: Çekirdek, tohum
Tevfik: Yardım etme, muvaffak kılma. ***İstinaden***: Dayanarak
Feyz: Bereket, ihsan, İlâhî vergi
Kitab-ı Mübin: Apaçık, parlak kitap. ***İcmal***: Özet, kısaltma
Sarahaten: Açıkça
Remzen: İşaretle, sembolle ifade
İktizâ-yı makam: Makamın gereği olarak. ***İbhâmen***: Kapalı ifade
Ezcümle: Bu cümleden olarak, böylece, şu şekilde
Terakkiyat: İlerleme, yükselme
Havârık-ı san'at: Sanat harikaları
Garâib-i fen: İlim ve tekniğin şaşırtıcı buluşları
Hayat-ı maddiye: Maddî, günlük hayat. ***Şimendifer***: Tren
Umum nev-i beşer: Bütün insan türleri
Mühmel: İhmal edilen, unutulup bırakılan

Birinci cihet: Mu'cizât-ı enbiyâ sûretiyle...

İkinci kısım şudur ki: Bâzı hâdisât-ı târihiye sûretinde işaret eder.

Ezcümle:

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۞ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ۞ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۞ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۞ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّٓا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۞ [1]

Keza:(Hâşiye-1)

فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۞ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ۞ [2]

gibi âyetlerle şimendifere işaret ettiği gibi,

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَٓاءُ [3]

(Hâşiye-2) âyeti, pek çok envâra, esrâra işaretle beraber elektriğe dahi remz ediyor. Şu ikinci kısım, hem çok zatlar onlarla uğraştığından hem çok dikkat ve izaha muhtaç olduğundan ve hem çok olduğundan; şimdilik şimendifer ve elektriğe işaret eden şu âyetlerle iktifâ edip o kapıyı açmayacağım.

---

[1] "Tıpkı kahrolası Ashab-ı Uhdudun, ۞ o tutuşturulmuş ateşle dolu hendeği hazırlayanların mel'un oldukları gibi... ۞ Hani onlar ateşin başında oturur, ۞ müminlere yaptıklarını acımasızca seyrederlerdi. ۞ Onların müminlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, müminlerin (göklerin ve yerin tek Hâkimi), Aziz ve Hamîd olan Allah'a iman etmeleri idi." (Bürûc sûresi, 85/4-8)

(Hâşiye-1) Şu cümle işaret ediyor ki: Şimendiferdir. Âlem-i İslâm'ı esâret altına almıştır. Kâfirler onunla İslâm'ı mağlub etmiştir.

[2] "Bir delil daha onlara: Nesillerini dopdolu gemilerde taşımamızdır. ۞ Onlar için, gemiye benzer, daha nice binekler yaratırız Biz..." (Yâsîn sûresi, 36/41-42). Ayrıca فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ = "dopdolu gemilerde" ifadesi, Şuarâ sûresi, 26/119'da da geçmektedir.

[3] "Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misâli tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, ne yalnız Doğuya, ne de yalnız Batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nûruna iletir." (Nûr sûresi, 24/35)

(Hâşiye-2) يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ [*1] cümlesi, o remzi ışıklandırıyor.

[*1] "Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır." (Nûr sûresi, 24/35)

Hâdisât-ı tarihiye: Tarihî hâdiseler ***Envâr***: Nurlar ***İktifâ***: Yetinmek

Birinci kısım ise, mu'cizât-ı enbiyâ sûretinde işaret ediyor. Biz dahi o kısımdan bâzı nümûneleri misâl olarak zikredeceğiz.

Mukaddeme

İşte Kur'ân-ı Hakîm, enbiyâları, insanın cemaatlerine terakkiyât-ı mâneviye cihetinde birer pişdâr ve imam gönderdiği gibi; yine insanların terakkiyât-ı maddiye sûretinde dahi o enbiyânın her birisinin eline bâzı hârikalar verip, yine o insanlara birer ustabaşı ve üstad etmiştir. Onlara mutlak olarak ittibâa emrediyor. İşte enbiyâların mânevî kemâlâtını bahsetmekle insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mu'cizâtlarından bahis dahi onların nazîrelerine yetişmeye ve taklitlerini yapmaya bir teşviki işmâm ediyor. Hattâ denilebilir ki; mânevî kemâlât gibi maddî kemâlâtı ve hârikaları dahi en evvel mu'cize eli nev-i beşere hediye etmiştir. İşte Hazret-i Nuh'un (aleyhisselâm) bir mu'cizesi olan sefîne ve Hazret-i Yûsuf'un (aleyhisselâm) bir mu'cizesi olan saati, en evvel beşere hediye eden, dest-i mu'cizedir. Bu hakikate latîf bir işarettir ki; san'atkârların ekseri, her bir san'atta birer peygamberi pîr ittihaz ediyor. Meselâ: Gemiciler Hazret-i Nuh'u (aleyhisselâm), saatçılar Hazret-i Yûsuf'u (aleyhisselâm), terziler Hazret-i İdris'i (aleyhisselâm)...

Evet madem Kur'ân'ın her bir âyeti, çok vücûh-i irşâdî ve müteaddit cihât-ı hidâyeti olduğunu ehl-i tahkik ve ilm-i belâğat ittifak etmişler. Öyle ise, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en parlak âyetleri olan mu'cizât-ı enbiyâ âyetleri; birer hikâye-i târihiye olarak değil, belki onlar çok maânî-yi irşâdiyeyi tazammun ediyorlar. Evet, mu'cizât-ı enbiyâyı zikretmesiyle fen ve san'at-ı beşeriyenin nihayet hudûdunu çiziyor. En ileri gâyâtına parmak basıyor. En nihayet hedeflerini tâyin ediyor. Beşerin arkasına dest-i teşviki vurup o gayeye sevk ediyor. Zaman-ı mazi, zaman-ı müstakbel tohumlarının mahzeni ve şuûnâtının âyinesi olduğu gibi müstakbel dahi mazinin tarlası ve ahvâlinin âyinesidir. Şimdi misâl olarak o çok vâsi' menba'dan yalnız birkaç nümûnelerini beyan edeceğiz...

Terakkiyât-ı mâneviye: Mânevî ilerleme. ***Pişdar***: Öncü, rehber
İttibâ: Uymak, arkasında olmak
Kemâlât: Güzellikler, faziletler
Nazire: Benzer, denk
İşmam: Hissettirmek, duyurmak, koklatmak. ***Sefine***: Gemi
Latîf: Hoş, güzel
İttihaz etmek: Almak, kabul etmek, edinmek
Dest-i mucize: Mucize eli
Vücuh-i irşadî: İrşada ait yönler (insanları doğruya yönlendirmede kullandığı farklı, üslup zenginliği)
Cihât-ı hidayet: Hidayet yönleri (insanları doğruya ulaştırmada kullandığı farklı, zengin metotları)
Ehl-i tahkik: Derin ve detaylı bilgi sahipleri, büyük ilim adamları
İlm-i belâgat: Söz ve yazının yerinde, anlamlı, düzgün ve faydalı ifade edilmesini konu edinen ilim dalı
Maânî-yi irşâdiye: İrşada ait manalar. ***Dest-i teşvik***: Teşvik eli
Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek. ***Gayât***: Gayeler, hedefler
Şuûnât: İşler, icraatler
Vâsi: Geniş

◆ Meselâ: Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesi olarak teshîr-i havayı beyan eden وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ[1] âyeti; "*Hazret-i Süleyman, bir günde havada tayerân ile iki aylık bir mesafeyi kat'etmiştir.*" der. İşte bunda işaret ediyor ki beşere yol açıktır ki, havada böyle bir mesafeyi kat'etsin. Öyle ise, ey beşer! Madem sana yol açıktır; bu mertebeye yetiş ve yanaş. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisaniyle mânen diyor:

"Ey insan! Bir abdim, hevâ-yi nefsini terk ettiği için havaya bindirdim. Siz de nefsin tembelliğini bırakıp bâzı kâvânîn-i âdetimden güzelce istifade etseniz, siz de binebilirsiniz."

◆ Hem Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'in bir mu'cizesini beyan eden:

فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ[2]

Bu âyet işaret ediyor ki, zemin tahtında gizli olan rahmet hazinelerinden, basit âletlerle istifade edilebilir. Hattâ taş gibi bir sert yerde, bir asâ ile âb-ı hayat celbedilebilir. İşte şu âyet, bu mânâ ile beşere der ki: "*Rahmetin en latîf feyzi olan âb-ı hayatı, bir asâ ile bulabilirsiniz. Öyle ise, haydi, çalış, bul!*"

Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

"Ey insan! Madem bana îtimad eden bir abdimin eline öyle bir asâ veriyorum ki; her istediği yerde âb-ı hayatı onunla çeker. Sen de benim kavânîn-i rahmetime istinad etsen şöyle ona benzer veyahut ona yakın bir âleti elde edebilirsin. Haydi et!"

İşte beşer terakkiyâtının mühimlerinden birisi bir âletin îcadıdır ki ekser yerlerde vurulduğu vakit suyu fışkırtıyor. Şu âyet, ondan daha ileri, nihâyât ve gâyât-ı hudûdunu çizmiştir. Nasıl ki evvelki âyet, şimdiki hâl-i hazır tayyâreden çok ileri nihayetlerinin noktalarını tâyin etmiştir...

---

[1] "Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik. Onun sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi." (Sebe sûresi, 34/12)

[2] "(Bir zaman da Mûsâ kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: 'Asânı taşa vur!' demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti." (Bakara sûresi, 2/60)

Teshir-i hava: Havanın emrine amade olması
Tayeran: Uçmak
Abd: Kul
Hevâ-yi nefs: Nefsin haram olan arzu ve isteği
Kavânîn-i âdet: Âdetullah kanunları (Cenâb-ı Hakk'ın icraatında uyguladığı görülen genel kanunlar, prensipler)
Taht: Alt
Lisan-ı remz: İşaret dili
Kavânîn-i rahmet: Rahmet kanunları
İstinat: Dayanmak
Nihâyât: Varılabilecek son noktalar
Gayât-ı hudud: Son sınırlar

◆ Hem meselâ: Hazret-i Îsâ (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesine dair:

وَأُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتٰى بِإِذْنِ اللّٰهِ [1]

Kur'ân, Hazret-i Îsâ (aleyhisselâm)'ın nasıl ahlâk-ı ulviyesine ittibâa beşeri sarîhan teşvik eder. Öyle de, şu elindeki san'at-ı âliyeye ve tıbb-ı rabbânî'ye, remzen terğib ediyor. İşte şu âyet işaret ediyor ki: "*En müzmin dertlere dahi derman bulunabilir. Öyle ise, ey insan ve ey musibetzede benî-Âdem! Me'yûs olmayınız. Her dert –ne olursa olsun– dermanı mümkündür. Arayınız, bulunuz. Hattâ ölüme de muvakkat bir hayat rengi vermek mümkündür!*" Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretiyle mânen diyor ki:

"Ey insan! Benim için dünyayı terk eden bir abdime iki hediye verdim. Biri, mânevî dertlerin dermanı; biri de, maddî dertlerin ilâcı. İşte ölmüş kalbler nûr-i hidâyetle diriliyor. Ölmüş gibi hastalar dahi, O'nun nefesiyle ve ilacıyla şifa buluyor. Sen de benim eczahâne-i hikmetimde her derdine devâ bulabilirsin. Çalış, bul! Elbette ararsan bulursun."

İşte beşerin tıp cihetindeki şimdiki terakkiyâtından çok ilerideki hudûdunu, şu âyet çiziyor ve ona işaret ediyor ve teşvik yapıyor.

◆ Hem meselâ: Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) hakkında:

وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ [2] وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ [3]

Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm) hakkında: وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ [4] âyetleri işaret ediyorlar ki; telyîn-i hadîd, en büyük bir nîmet-i ilâhiye'dir ki, büyük bir peygamberinin fazlını, onunla gösteriyor. Evet, telyîn-i hadîd, yâni demiri hamur gibi yumuşatmak ve nühâsı eritmek ve mâdenleri bulmak, çıkarmak; bütün maddî sanâyi-i beşeriyenin aslı ve anasıdır ve esası ve mâdenidir. İşte

---

[1] "(İsa da İsrâiloğullarına şöyle diyecektir): 'Keza ben anadan doğma körü ve abraşı iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim'." (Âl-i İmran sûresi, 3/49)

[2] "Biz Dâvud'a hikmet, nübüvvet, isabetli karar verme ve merâmını güzelce ifade etme kabiliyeti verdik." (Sâd sûresi, 38/20)

[3] "Ayrıca demiri Dâvud'a yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik)." (Sebe sûresi, 34/10)

[4] "Süleyman için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık." (Sebe sûresi, 34/12)

Ahlâk-ı ulvî: Yüce ahlâk
Sarihan: Açıkça
San'at-ı âliye: Yüksek sanat
Remzen: İşaretle
Tergib: Teşvik etmek, rağbetli hâle getirmek
Müzmin: Zamanla yerleşen, uzun süreli hastalık. ***Meyus***: Ümitsiz
Muvakkat: Süreli, devamlı olmayan
Lisan-ı işaret: İşaret dili
Telyîn-i hadid: Demiri yumuşatıp eritmek
Eczahane-i hikmet: Hikmet eczahanesi (yeryüzü: Ciddî ve devamlı bir araştırma ile her hastalığın çaresi olabilecek ilâçlarla dolu bir ecza deposu)
Fazl: Fazilet, yücelik. ***Nuhâs***: Bakır

şu âyet işaret ediyor ki: "*Büyük bir Resûle, büyük bir halife-i zemine, büyük bir mu'cize sûretinde, büyük bir nîmet olarak telyîn-i hadîddir ve demiri hamur gibi yumuşatmak ve tel gibi inceltmek ve bakırı eritmekle ekser sanâyi-i umumiyeye medar olmaktır.*" Madem bir Resûle hem halife, yâni hem mânevî hem maddî bir hâkime, lisanına hikmet ve eline san'at vermiş. Lisanındaki hikmete sarîhan teşvik eder. Elbette elindeki san'ata dahi terğib işareti var. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretiyle mânen diyor:

"Ey benî-Âdem! Evâmir-i teklifiyeme itaat eden bir abdimin lisanına ve kalbine öyle bir hikmet verdim ki, her şeyi kemâl-i vuzûh ile fasledip hakikatini gösteriyor ve eline de öyle bir san'at verdim ki, elinde bal mumu gibi demiri her şekle çevirir. Halifelik ve padişahlığına mühim kuvvet elde eder. Madem bu mümkündür, veriliyor. Hem ehemmiyetlidir, hem hayat-ı içtimâiyenizde ona çok muhtaçsınız. Siz de evâmir-i tekvîniyeme itaat etseniz, o hikmet ve o san'at, size de verilebilir. Mürûr-i zamanla yetişir ve yanaşabilirsiniz."

İşte beşerin san'at cihetinde en ileri gitmesi ve maddî kuvvet cihetinde en mühim iktidar elde etmesi, telyîn-i hadîd iledir ve izâbe-i nühâs iledir. Âyette nühâs, "*kıtr*" ile tâbir edilmiş. Şu âyetler, umum nev-i beşerin nazarını şu hakikate çeviriyor ve şu hakikatin ne kadar ehemmiyetli olduğunu takdir etmeyen eski zaman insanlarına ve şimdiki tenbellerine şiddetle ihtar ediyor...

◆ Hem meselâ: Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm), taht-ı Belkıs'ı* yanına celbetmek için vezirlerinden bir âlim-i ilm-i celb, dedi: "*Gözünüzü açıp kapayıncaya kadar sizin yanınızda o tahtı hazır ederim.*" olan hâdise-i hârikaya delâlet eden şu âyet:

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ
فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ [1]

ilâ âhir... İşaret ediyor ki; uzak mesafelerden eşyayı aynen veya sûreten ih-

---

[1] "Ama nezdinde kitaptan ilim olan bir zat da: 'Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu getirebilirim' der demez, Süleyman, Kraliçenin tahtının, yanıbaşında hazır oluverdiğini görünce..." (Neml sûresi, 27/40)

Halife-i zemin: Yeryüzü halifesi
Medar olmak: Sebep, vesile, kaynak olmak
Evâmir-i teklifiye: Yükümlülük ifade eden emirler (dini emirler)
Kemâl-i vuzuh: Tam bir açıklıkla, açık seçik olarak
Fasl etmek: Ayırmak, halletmek
Hayat-ı içtimaiye: Sosyal hayat
Mürur-i zaman: Zaman akışı
Evâmir-i tekviniye: Yaratılışla alâkalı İlâhî kanunlar
İzâbe-i nuhas: Bakır eritme
Âlim-i ilm-i celp: İlmi hakimiyet sahibi.
Kıtr: Erimiş bakır

zâr etmek mümkündür. Hem vâkidir ki: Risâletiyle beraber saltanatla müşerref olan Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm), hem masumiyetine, hem de adâletine medar olmak için pek geniş olan aktâr-ı memleketine bizzat zahmetsiz muttali olmak ve raiyyetinin ahvâlini görmek ve dertlerini işitmek, bir mu'cize sûretinde Cenâb-ı Hak ihsan etmiştir. Demek, Cenâb-ı Hakk'a itimad edip Süleyman (aleyhisselâm)'ın lisân-ı ismetiyle istediği gibi, o da lisân-ı istidâdiyle Cenâb-ı Hak'tan istese ve kavânîn-i âdetine ve inâyetine tevfik-i hareket etse; ona dünya, bir şehir hükmüne geçebilir. Demek; taht-ı Belkıs* Yemen'de iken, Şam'da ayniyle veyahut sûretiyle hâzır olmuştur, görülmüştür. Elbette taht etrafındaki adamların sûretleri ile beraber sesleri de işitilmiştir. İşte, uzak mesafede, celb-i sûrete ve savta haşmetli bir sûrette işaret ediyor ve mânen diyor:

"*Ey ehl-i saltanat! Adâlet-i tâmme yapmak isterseniz Süleymanvârî, rûy-i zemini etrafiyle görmeye ve anlamaya çalışınız. Çünkü, bir hâkim-i adâlet-pîşe, bir pâdişah-ı raiyyet-perver; aktâr-ı memleketine, her istediği vakit muttali olmak derecesine çıkmakla mes'uliyet-i mâneviyeden kurtulur veya tam adâlet yapabilir*." Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

"Ey benî-Âdem! Madem bir abdime geniş bir mülk ve o geniş mülkünde adâlet-i tâmme yapmak için; ahvâl ve vukûât-ı zemine bizzat ıttılâ veriyorum ve madem her bir insana, fıtraten, zemine bir halife olmak kabiliyetini vermişim. Elbette o kabiliyete göre rûy-i zemini görecek ve bakacak, anlayacak istidâdını dahi vermesini, hikmetim iktizâ ettiğinden vermişim. Şahsen o noktaya yetişmezse de, nev'an yetişebilir. Maddeten erişemezse de, ehl-i velâyet misillü, mânen erişebilir. Öyle ise; şu azîm nîmetten istifade edebilirsiniz. Haydi göreyim sizi, vazife-i ubûdiyetinizi unutmamak şartiyle öyle çalışınız ki, rûy-i zemini, her tarafı her birinize görülen ve her köşesindeki sesleri size işittiren bir bahçeye çeviriniz.

İhzar: Hazırlamak, hazır hâle getirmek
Aktâr-ı memleket: Saltanatının her yanı (memleket sınırları)
Muttali olmak: Haberdar olmak, öğrenmek
Raiyet: Halk, yönetilenler
Lisan-ı ismet: Masumiyet dili
Kavânîn-i âdet: Âdetullah da denilen kâinatta cari olan yaratılışa ait bütün kanunlar
Lisan-ı istidad: Kabiliyet dili
İnâyet: Yardım
Tevfik-i hareket: Hareketini ayarlamak
Celb-i suret ve savt: Ses ve görüntü nakli
Haşmet: Yücelik, ululuk
Adalet-i tamme: Tam, mükemmel adalet
Hâkim-i adaletpîşe: Adaleti kendine tabiat hâline getirmiş hâkim
Rû-yi zemin: Yeryüzü
Padişah-ı raiyetperver: Halkını daima görüp gözeten padişah
Vukuat-ı zemin: Yeryüzü hâdiseleri
Ittıla: Öğrenme, haberdar olma
Nev'en: Tür olarak
Ehl-i velâyet: Allah dostları, seçkin kişiler
Azîm: Büyük
Vazife-i ubudiyet: Kulluk görevi

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ[1] 'deki ferman-ı Rahmanî'yi dinleyiniz."

İşte beşerin nâzik san'atlarından olan celb-i sûret ve savtların çok ilerisindeki nihâyât hudûdunu şu âyet, remzen gösteriyor ve teşviki işmâm ediyor.

◆ Hem meselâ: Yine Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm), cin ve şeytanları ve ervâh-ı habîseyi teshîr edip, şerlerini men ve umûr-i nâfiada istihdam etmeyi ifade eden şu âyetler: [2]مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ilâ âhir...

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلاً دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ[3] âyetiyle diyor ki; "*Yerin, insandan sonra zîşuur olarak en mühim sekenesi olan cin, insana hizmetkâr olabilir. Onlarla temas edilebilir. Şeytanlar da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup, ister istemez hizmet edebilirler ki, Cenâb-ı Hakk'ın evâmirine musahhar olan bir abdine, onları musahhar etmiştir.*"

Cenâb-ı Hak mânen şu âyetin lisân-ı remziyle der ki: "Ey insan! Bana itaat eden bir abdime cin ve şeytanları ve şerirlerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emrime musahhar olsan, çok mevcudat, hattâ cin ve şeytan dahi sana musahhar olabilirler."

İşte beşerin, san'at ve fennin imtizâcından süzülen, maddî ve mânevî fevkalâde hassasiyetinden tezahür eden ispirtizma gibi celb-i ervâh ve cinlerle muhâbereyi şu âyet, en nihayet hudûdunu çiziyor ve en fâideli sûretlerini tayin ediyor ve ona yolu dahi açıyor. Fakat şimdiki gibi, bazen kendine emvât nâmını veren cinlere ve şeytanlara ve ervâh-ı habîseye musahhar ve

---

[1] "Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek gibi kılan da O! Haydi öyleyse siz de onun omuzlarında rahatça dolaşın. O'nun takdir ettiği rızıklardan yiyin, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O'nun huzuruna çıkacağınızı da bilin." (Mülk sûresi, 67/15)

[2] Âyetin devamı şöyledir:

وَاٰخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۞ هٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۞

"(Bina yapan, dalgıçlık yapan her şeytanı), bukağılarla bağlı olan başkalarını da onun hizmetine verdik. ۞ Buyurduk: "Süleyman! İşte bu, sana ihsanımızdır. İster dağıt, ister yanında tut, bu hesapsızdır." (Sâd sûresi, 38/38-39)

[3] "Kendisi için denize dalan ve daha başka birtakım işler yapan bazı cinleri (şeytanları) da hizmetine âmade kıldık. Biz onları gözetim altında tutardık." (Enbiyâ sûresi, 21/82)

Ferman-ı Rahmânî: İlâhî buyruk
Ervâh-ı habise: Kötü, zararlı ruhlar
Umur-i nâfia: Faydalı işler
Zîşuur: Şuur sahibi
İstihdam: Çalıştırmak, görevlendirmek. ***Evâmir***: Emirler
Mevcudat: Varlıklar
İmtizac: Karışmak, birleşmek, uyuşmak
Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, belirmek. ***Emvat***: Ölüler
Celb-i ervah ve cin: Ruh ve cin çağırmak, getirtebilmek
Muhabere: Haberleşme

maskara olup oyuncak olmak değil, belki tılsımat-ı Kur'âniye ile onları teshir etmektir, şerlerinden kurtulmaktır.

◆ Hem, temessül-i ervâha işaret eden Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm)'ın ifritleri celb ve teshirine dair âyetler,[1] hem [2] فَأَرْسَلْنَٓا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا misillü bazı âyetler, rûhânîlerin temessülüne işaret etmekle beraber celb-i ervâha dahi işaret ediyorlar. Fakat, işaret olunan celb-i ervâh-ı tayyibe ise, medenîlerin yaptığı gibi hezeliyât sûretinde bâzı oyuncaklara o pek ciddî ve ciddî bir âlemde olan ruhlara hürmetsizlik edip, kendi yerine ve oyuncaklara celbetmek değil, belki ciddî olarak ve ciddî bir maksat için Muhyiddîn-i Arabî* gibi zatlar ki, istediği vakit ervâh ile görüşen bir kısım ehl-i velâyet misillü onlara müncelip olup münasebet peydâ etmek ve onların yerine gidip âlemlerine bir derece takarrub etmekle ruhâniyetlerinden mânevî istifade etmektir ki, âyetler ona işaret eder ve işaret içinde bir teşviki ihsâs ediyorlar ve bu nevi san'at ve fünûn-i hafiyenin en ileri hudûdunu çiziyor ve en güzel sûretini gösteriyorlar...

◆ Hem meselâ: Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm)'ın mu'cizelerine dair:

اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ [3] عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ [4]

ve [5] يَا جِبَالُ اَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ âyetler delâlet ediyor ki: Cenâb-ı Hak, Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm)'ın tesbihâtına öyle bir kuvvet ve yüksek bir ses ve hoş bir edâ vermiştir ki, dağları vecde getirip birer muazzam fonoğraf misillü ve birer insan gibi bir serzâkirin etrafında ufkî halka tutup bir daire olarak tesbihât ediyorlardı. Acaba bu mümkün müdür, hakikat mıdır? Evet

---

[1] "Süleyman Dâvud'a varis oldu ve 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve daha her şeyden bolca nasip verildi. Gerçekten bunlar âşikâr lütuflardır.' dedi. ◉ Günün birinde, Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu." (Neml sûresi, 27/16-17)

[2] "Biz Meryem'e Ruhumuzu gönderdik de, ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünüverdi." (Meryem sûresi, 19/17)

[3] "Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

[4] "(Süleyman Dâvud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

[5] "(Biz Dâvud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik ve:) "Ey dağlar! Ey kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, şevke gelip Allah'ın yüceliğini terennüm edin." dedik. Ayrıca demiri ona yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik)." (Sebe sûresi, 34/10)

Tılsımât-ı Kur'âniye: Kur'ân'a ait gizli, sırlı bilgiler
Temessül-i ervâh: Ruhların herhangi bir şekilde görünmesi
İfrit: Korkunç, zararlı cin
Tayyibe: İyi, güzel. ***Vecd***: Coşku
Müncelip: Celp edilmiş
Peyda etmek: Meydana çıkarmak, göstermek
Takarrüp: Yakınlaşmak
Fünun-i hafiye: Gizli, sırlı bilimler
Fonograf: Kaydedilmiş sesleri mekanik yolla tekrarlayan âlet, gramofonun basit şekli
Serzâkir: Zikri idare eden kişi

hakikattir. Mağaralı her dağ, her insanla ve insanın diliyle papağan gibi konuşabilir. Çünkü, aks-i sadâ vasıtasıyla dağın önünde sen "*Elhamdülillâh*" de. Dağ da aynen senin gibi "*Elhamdülillâh*" diyecek. Madem bu kabiliyeti, Cenâb-ı Hak dağlara ihsan etmiştir; elbette o kabiliyet inkişaf ettirilebilir ve o çekirdek sünbüllenir.

İşte Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm)'a risâletiyle beraber hilâfet-i rûy-i zemini, müstesna bir sûrette ona verdiğinden; o geniş risâlet ve muazzam saltanata lâyık bir mu'cize olarak o kabiliyet çekirdeğini öyle inkişaf ettirmiş ki; çok büyük dağlar, birer nefer, birer şâkird, birer mürid gibi Hazret-i Dâvud'a iktidâ edip O'nun lisaniyle, O'nun emriyle Hâlık-ı Zülcelâl'e tesbihât ediyorlardı. Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) ne söylese onlar da tekrar ediyorlardı. Nasıl ki şimdi vesâit-i muhâbere ve vesâil-i irtibatın kesret ve tekemmülü sebebiyle haşmetli bir kumandan, dağlara dağılan azîm ordusuna bir anda "*Allahu Ekber*" dedirir ve o koca dağları konuşturur, velveleye getirir. Madem insanın bir kumandanı, dağları sekenelerinin lisaniyle mecâzî olarak konuşturur; elbette Cenâb-ı Hakk'ın haşmetli bir kumandanı, hakikî olarak konuşturur, tesbihât yaptırır. Bununla beraber her cebelin bir şahs-ı mânevîsi bulunduğunu ve ona münasip birer tesbih ve birer ibadeti olduğunu, eski Söz'lerde beyan etmişiz. Demek her dağ, insanların lisanıyle aks-i sadâ sırrıyla tesbihât yaptıkları gibi, kendi elsine-i mahsûsalarıyla dahi Hâlık-ı Zülcelâl'e tesbihâtları vardır.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً [2] عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ [1] cümleleriyle Hazret-i Dâvud ve Süleyman (aleyhimesselâm)'a, kuşlar envâının lisanlarını, hem istidâdlarının dillerini, yâni hangi işe yaradıklarını, onlara Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiğini şu cümleler gösteriyorlar. Evet madem hakikattir, madem rûy-i zemin, bir sofra-yi Rahmandır, insanın şerefine kurulmuştur; öyle ise, o sofradan istifade eden sâir hayvanât ve tuyûrun çoğu insana musahhar ve hizmetkâr olabilir. Nasıl ki en küçüklerinden bal arısı ve ipek böceğini istihdam edip, ilham-ı ilâhî ile azîm bir istifade yolunu açarak ve güvercinleri bâzı işlerde istihdam

---

[1] "(Süleyman Dâvud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

[2] "(Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları,) toplu hâldeki kuşları (Dâvud'un hizmetine râm etmiştik)." (Sâd sûresi, 38/19)

Hilâfet-i rû-yi zemin: Yeryüzü halifeliği. ***Şakirt***: Öğrenci
İktida etmek: Uymak, tâbi olmak
Hâlık-ı Zülcelâl: Ulu, Yüce Yaratıcı
Vesâit-i muhabere: Haberleşme vasıtaları
Vesâil-i irtibat: Bağlantı sebepleri, vesileleri. ***Kesret***: Çokluk, bolluk
Tekemmül: Gelişme, mükemmelleşme. ***Cebel***: Dağ
Haşmet: Büyüklük, heybet
Velvele: Coşkulu yüksek ses
Sekene: Nüfus, halk, ahali
Şahs-ı mânevî: Bir topluluktan meydana gelen mânevî kişilik, bir topluluğu temsil eden genel özellikler
Elsine-i mahsusa: Hususî diller
Envâ: Türler
Tuyur: Kuşlar

ederek ve papağan misillü kuşları konuşturarak, medeniyet-i beşeriyenin mehâsinine güzel şeyleri ilâve etmiştir; öyle de, başka kuş ve hayvanların istidâd dili bilinirse, çok tâifeleri var ki –karındaşları hayvanât-ı ehliye gibi– birer mühim işde istihdam edilebilirler. Meselâ; çekirge âfetinin istilâsına karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve harekâtı tanzim edilse, ne kadar fâideli bir hizmette ücretsiz olarak istihdam edilebilir. İşte kuşlardan şu nevi istifade ve teshîri ve telefon ve fonoğraf gibi câmidâtı konuşturmak ve tuyûrdan istifade etmek; en müntehâ hudûdunu şu âyet çiziyor, en uzak hedefini tâyin ediyor, en haşmetli sûretine parmakla işaret ediyor ve bir nevi teşvik eder. İşte Cenâb-ı Hak şu âyetlerin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

"Ey insanlar! Bana tam abd olan bir hemcinsinize, O'nun nübüvvetinin ismetine ve saltanatının tam adâletine medar olmak için mülkümdeki muazzam mahlûkatı O'na musahhar edip konuşturuyorum ve cünûdumdan ve hayvanâtımdan çoğunu O'na hizmetkâr veriyorum. Öyle ise, her birinize de madem gök ve yer ve dağlar, hamlinden çekindiği bir emanet-i kübrâyı[1] tevdî etmişim. Halife-i zemin olmak istidâdını vermişim. Şu mahlûkatın da dizginleri kimin elinde ise, O'na râm olmanız lâzımdır; tâ O'nun mülkündeki mahlûklar da size râm olabilsin ve onların dizginleri elinde olan Zât'ın nâmına elde edebilseniz ve istidâdlarınıza lâyık makama çıksanız..."

Madem hakikat böyledir; mânâsız bir eğlence hükmünde olan fonoğraf işlettirmek, güvercinlerle oynamak, mektup postacılığı yapmak, papağanları konuşturmaya bedel; en hoş, en yüksek, en ulvî bir eğlence-i mâsumâneye çalış ki, dağlar sana Dâvudvârî birer muazzam fonoğraf olabilsin ve havâ-yi nesîminin dokunmasıyla eşcâr ve nebâtâttan birer tel-i mûsıkî gibi nağamât-ı zikriye kulağına gelsin ve dağ, binler dilleriyle tesbihât yapan bir acâibü'l-mahlûkât mâhiyetini göstersin ve ekser kuşlar, Hüdhüd-i Süleymânî gibi birer mûnis arkadaş veya mutî birer hizmetkâr sûretini giysin. Hem seni eğlendirsin, hem müstaid olduğun kemâlâta da seni şevk ile sevk etsin. Öteki lehviyyât gibi, insâniyetin iktizâ ettiği makamdan seni düşürtmesin...

---

[1] Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

Mehâsin: Güzellikler
Hayvânât-ı ehliye: Evcil hayvanlar
Câmidât: Cansızlar
Müntehâ: En son, nihayet
Lisan-ı remz: İşaret dili
Nübüvvet: Peygamberlik
İsmet: Masumluk, günahsızlık, temiz olma (Peygamberlerin ortak sıfatı). ***Cünûd***: Askerler, ordu
Haml: Taşımak, yüklenmek
Emanet-i kübrâ: En büyük emanet, halifelik görevi
Tevdi etmek: Emanet etmek, geçici olarak vermek
Râm olmak: Boyun eğmek, tâbi olmak. ***Ulvî***: Yüce
Eğlence-i mâsumâne: Zararsız, günaha sebep olmayan eğlence
Hava-yi nesim: Hoş, hafif, tatlı hava. ***Eşcar***: Ağaçlar
Nağamât-ı zikriye: Zikir nağmeleri
Acâibü'l-mahlûkat: Hayret veren harika yaratıklar
Hüdhüd-i Süleymânî: Hazret-i Süleyman'ın (a.s.) bülbülü
Mûnis: Yumuşak huylu, cana yakın
Mutî: İtaat eden
Müstaid: Hazırlıklı, istidatlı
Lehviyat: Gayri meşru oyun ve eğlenceler

◆ Hem meselâ: Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesi hakkında olan قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلاَمًا عَلٰٓى إِبْرٰهِيمَ[1] âyetinde üç işâret-i latîfe var:

• ***Birincisi***: Ateş dahi, sâir esbâb-ı tabîiye gibi kendi keyfiyle, tabiatıyla, körü körüne hareket etmiyor. Belki emir tahtında bir vazife yapıyor ki; Hazret-i İbrahim'i (aleyhisselâm) yakmadı ve ona, "*yakma!*" emrediliyor.

• ***İkincisi***: Ateşin bir derecesi var ki, bürûdetiyle ihrak eder. Yâni ihrak gibi bir te'sir yapar. Cenâb-ı Hak, سَلاَمًا (Hâşiye) lafzıyla bürûdete diyor ki: "Sen de hararet gibi bürûdetinle ihrak etme!" Demek o mertebedeki ateş, soğukluğuyla yandırır gibi te'sir gösteriyor. Hem ateştir, hem berddir. Evet, hikmet-i tabiiyede nâr-ı beyzâ hâlinde ateşin bir derecesi var ki, harareti etrafına neşretmiyor ve etrafındaki harareti kendine celbettiği için, şu tarz bürûdetle, etrafındaki su gibi mâyi şeyleri incimâd ettirip mânen bürûdetiyle ihrak eder. İşte zemherîr, bürûdetiyle ihrak eden bir sınıf ateştir. Öyle ise, ateşin bütün derecâtına ve umum envâına câmi' olan Cehennem içinde, elbette "*Zemherîr*"in bulunması zarurîdir.

• ***Üçüncüsü***: Cehennem ateşinin te'sirini menedecek ve eman verecek îmân gibi bir madde-i mâneviye, İslâmiyet gibi bir zırh olduğu misillü; dünyevî ateşinin dahi te'sirini men'edecek bir madde-i maddiye vardır. Çünkü; Cenâb-ı Hak, ism-i Hakîm iktizâsıyla; bu dünya dâru'l-hikmet olmak hasebiyle, esbâb perdesi altında icraât yapıyor. Öyle ise, Hazret-i İbrahim'in cismi gibi, gömleğini de ateş yakmadı ve ateşe karşı mukavemet hâletini vermiştir. İbrahim'i yakmadığı gibi, gömleğini de yakmıyor. İşte bu işaretin remziyle mânen şu âyet diyor ki:

"*Ey Millet-i İbrahim! İbrahimvârî olunuz. Tâ maddî ve mânevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız olan ateşe, hem burada hem orada bir zırh olsun. Ruhunuza îmânı giydirip, Cehennem ateşine karşı zırhınız olduğu gibi; Cenâb-ı Hakk'ın zeminde sizin için sakladığı ve*

---

[1] "Ateşe ferman ettik Biz: Dokunma İbrahim'e! Serin ve selâmet ol ona!" (Enbiyâ sûresi, 21/69)

(Hâşiye) Bir tefsir diyor: سَلاَمًا (= esenlik) demese idi, bürûdetiyle ihrak edecekti.[*1]

[*1] Bkz.: İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/330; Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd* 1/79; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* 3/221; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 17/44, 45; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/147; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 3/250 3/250; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* 5/367; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 11/304; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/79.

Esbâb-ı tabiiye: Tabiî, doğal sebepler. ***Taht***: Alt
Burûdet: Soğukluk
İhrak: Yakmak. ***Berd***: Soğuk
Nâr-ı beyzâ: Beyaz ateş
İncimad: Donmak
Hakîm: Daima hikmetle hareket eden. ***Envâ***: Türler, çeşitler
Dârü'l-hikmet: Hikmet yurdu

ihzâr ettiği bazı maddeler var. Onlar sizi ateşin şerrinden muhafaza eder. Arayınız, çıkarınız, giyiniz.”

İşte beşerin mühim terakkiyâtından ve keşfiyâtındandır ki, bir maddeyi bulmuş; ateş yakmayacak ve ateşe dayanır bir gömlek giymiş. Şu âyet ise; ona mukabil bak ne kadar ulvî, latîf ve güzel ve ebede kadar yırtılmayacak “*hanîfen müslimen*”[1] tezgâhında dokunacak bir hulleyi gösteriyor...

◆ Hem meselâ: [2] وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا “*Hazret-i Âdem* (aleyhisselâm)*'ın dâvâ-yi hilâfet-i kübrâda mu'cize-i kübrâsı, ta'lîm-i esmâ'dır.*” diyor. İşte sâir enbiyânın mu'cizeleri, birer hususî hârika-yi beşeriyeye remzettiği gibi, bütün enbiyânın pederi ve divân-ı nübüvvetin fâtihası olan Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)'ın mu'cizesi umum kemâlât ve terakkiyât-ı beşeriyenin nihayetlerine ve en ileri hedeflerine sarâhate yakın işaret ediyor. Cenâb-ı Hak (celle celâlüh), mânen şu âyetin lisân-ı işaretiyle diyor ki:

“Ey benî-Âdem! Sizin pederinize, melâikelere karşı hilâfet dâvâsında rüçhâniyetine hüccet olarak, bütün esmâyı ta'lîm ettiğimden, siz dahi, madem O'nun evlâdı ve vâris-i istidâdısınız; bütün esmâyı taallüm edip mertebe-i emânet-i kübrâda, bütün mahlûkata karşı, rüçhâniyetinize liyâkatinizi göstermek gerektir. Zira kâinat içinde bütün mahlûkat üstünde en yüksek makâmâta gitmek ve zemin gibi büyük mahlûkatlar size musahhar olmak gibi mertebe-i âliyeye size yol açıktır. Haydi ileri atılınız ve birer ismime yapışınız, çıkınız!.. Fakat sizin pederiniz, bir defa şeytana aldandı, Cennet gibi bir makamdan, rûy-i zemîne muvakkaten sukut etti. Sakın siz de terakkiyâtınızda şeytana uyup hikmet-i ilâhiye'nin semâvâtından, tabiat dalâletine sukuta vasıta yapmayınız. Vakit-bevakit başınızı kaldırıp esmâ-yi hüsnâma dikkat ederek o semâvâta urûc etmek için fünûnunuzu ve terakkiyâtınızı merdiven

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/67, 95; Nisâ sûresi, 4/125; En'âm sûresi, 6/161; Nahl sûresi, 16/120; Nahl sûresi, 16/123.

[2] “Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti.” (Bakara sûresi, 2/31)

İhzar: Hazırlamak
Terakkiyât: İlerlemeler, gelişmeler
Keşfiyât: Buluşlar
Hanîfen Müslimen: Hakk'a yönelmiş, tertemiz, hâlis bir Müslüman (Âl-i İmran: 3/67)
Hulle: Elbise, giysi
Dâvâ-yı hilâfet-i kübrâ: Büyük hilafet dâvası
Mucize-i kübrâ: En büyük mucize
Tâlim-i esmâ: İsimlerin öğretilmesi
Remz etmek: İşaret etmek
Divan-ı nübüvvetin fâtihası: Peygamberlik makamının ilk temsilcisi
Melâike: Melekler
Rüçhaniyet: Tercih edilir olma, üstünlük
Hüccet: Delil
Vâris-i istidad: Kabiliyetin, yeteneğin varisi
Taallüm: Öğrenmek
Mertebe-i âliye: Yüce mertebe
Rû-yi zemin: Yeryüzü
Muvakkaten: Süreli, devamlı olmayan
Sukut: Düşmek, değer yitirmek
Hikmet-i İlâhiye: İlâhî gaye, hikmet
Semâvât: Gökler
Dalâlet: Sapıklık, yanlışlık
Urûc: Yükselmek, yukarı çıkmak

yapınız; tâ fünûn ve kemâlâtınızın menba'ları ve hakikatleri olan esmâ-yi rabbâniyeme çıkasınız ve o esmâ'nın dürbünüyle, kalbinizle Rabbinize bakasınız..."

Bir Nükte-i Mühimme ve Bir Sırr-ı Ehem

Şu âyet-i acîbe, insanın câmi'iyet-i istidâdı cihetiyle mazhar olduğu bütün kemâlât-ı ilmiye ve terakkiyât-ı fenniye ve havârık-ı sun'iyeyi "*Ta'lîm-i esmâ*" unvanıyla ifade ve tâbir etmekte şöyle latîf bir remz-i ulvî var ki: Her bir kemâlin, her bir ilmin, her bir terakkiyâtın, her bir fennin bir hakikat-i âliyesi var ki o hakikat, bir ism-i ilâhî'ye dayanıyor. Pek çok perdeleri ve mütenevvi tecelliyâtı ve muhtelif daireleri bulunan o isme dayanmakla o fen, o kemâlât, o san'at, kemâlini bulur, hakikat olur. Yoksa yarım yamalak bir sûrette nâkıs bir gölgedir...

Meselâ, hendese bir fendir. Onun hakikati ve nokta-yi müntehâsı, Cenâb-ı Hakk'ın "*İsm-i Adl ve Mukaddir*"ine yetişip, hendese âyinesinde o ismin hakîmâne cilvelerini haşmetiyle müşâhede etmektir.

Meselâ, tıb bir fendir, hem bir san'attır. Onun da nihayeti ve hakikati, Hakîm-i mutlak'ın "*Şâfî*" ismine dayanıp, eczahâne-i kübrâsı olan rûy-i zeminde rahîmâne cilvelerini, edviyelerde görmekle tıb, kemâlâtını bulur, hakikat olur.

Meselâ, hakikat-i mevcudattan bahseden hikmetü'l-eşyâ, Cenâb-ı Hakk'ın (celle celâlüh) "*İsm-i Hakîm*"inin tecelliyât-ı kübrâsını müdebbirâne, mürebbiyâne eşyada, menfaatlarında ve maslahatlarında görmekle ve o isme yetişmekle ve ona dayanmakla şu hikmet hikmet olabilir. Yoksa, ya hurâfâta inkılâb eder ve mâlâyâniyât olur veya felsefe-i tabîiye misillü dalâlete yol açar. İşte sana üç misâl!.. Sâir kemâlât ve fünûnu bu üç misâle kıyas et.

Âyet-i acîbe: Harika, benzersiz âyet, delil
Câmiiyet-i istidad: Kabiliyet genişliği, zenginliği
Kemâlât-ı ilmiye: İlmi gelişmeler
Terakkiyât-ı fenniye: Teknik gelişmeler
Havârık-ı sun'iye: Harika yapımlar, eserler (çok çalışarak meydana getirilen harikalar)
Latîf: Hoş, güzel
Remz-i Ulvî: Yüce, üstün işaret
Mütenevvi: Türlü türlü
Tecelliyât: İlâhî icraatlerin eşyadaki görünüşleri
Hendese: Geometri
Nokta-yi müntehâ: En son nokta
Adl: Her şeyi yerli yerince ve doğru yapan.
Nâkıs: Eksik, yarım
Mukaddir: Her şeyi belli ölçüler içinde yaradan
Şâfî: Şifâ veren, iyileştiren
Eczahane-i kübrâ: En büyük eczahane.
Edviye: İlâçlar
Hakikat-i mevcudat: Varlıkların gerçek özellikleri
Hikmetü'l-eşya: Varlıkların özelliklerini araştıran ilim (fizik, kimya, botanik gibi)
Müdebbirâne: Her şeyi ayarlayıp, düzenleyerek
Mürebbiyâne: Yetiştirerek, besleyerek
Hurafât: Hurafeler, boş ve batıl inançlar
Mâlâyâniyât: Faydasız, boş şeyler

İşte Kur'ân-ı Hakîm, şu âyetle beşeri, şimdiki terakkiyâtında pek çok geri kaldığı en yüksek noktalara, en ileri hudûda, en nihayet mertebelere, arkasına dest-i teşviki vurup, parmağıyla o mertebeleri göstererek: "*Haydi, arş ileri!*" diyor. Bu âyetin hazine-i uzmâsından şimdilik bu cevherle iktifâ ederek o kapıyı kapıyoruz...

Hem meselâ: Hâtem-i dîvân-ı nübüvvet ve bütün enbiyânın mu'cizeleri, O'nun dâvâ-yi risâletine bir tek mu'cize hükmünde olan enbiyânın serveri ve şu kâinatın mâ bihi'l-iftihârı ve Hazret-i Âdem'e (aleyhisselâm) icmâlen ta'lîm olunan bütün esmânın bütün merâtibiyle tafsîlen mazharı; yukarıya celâl ile parmağını kaldırmakla şakk-ı Kamer eden[1] ve aşağıya cemâl ile indirmekle yine on parmağından kevser gibi su akıtan[2] ve bin mu'cizât ile musaddak ve müeyyed olan Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın mu'cize-i kübrâsı olan Kur'ân-ı Hakîm'in vücûh-i i'câzının en parlaklarından olan hak ve hakikate dâir beyânâtındaki cezâlet, ifadesindeki belâğat, maânîsindeki câmi'iyet, üslûplarındaki ulviyet ve halâveti ifade eden:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[3]

gibi çok âyât-ı beyyinâtla ins ve cinnin enzârını, şu mu'cize-i ebediyenin vücûh-i i'câzından en zâhir ve en parlak vechine çeviriyor. Bütün ins ve cinnin damarlarına dokunduruyor. Dostlarının şevklerini, düşmanlarının inadını tahrik edip, azîm bir teşvik ile, şiddetli bir terğib ile dost ve düşmanları, O'nu tanzîre ve taklide, yâni nazîrini yapmak ve kelâmını O'na benzetmek için

---

[1] Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (54) 1, *menâkıb* 27; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 46; Tirmizî, *tefsîru sûre* (54) 5; Müsned 3/207, 20, 4/82.

[2] Buhârî, *vudû'* 32, *menâkıb* 25, *eşribe* 31, *meğâzî* 35; Müslim, *zühd* 74, *fezâil* 5, 6; Tirmizî, *menâkıb* 6; Nesâî, *tahâret* 61; Dârimî, *mukaddime* 5; Muvatta, *tahâret* 32; Müsned 1/251, 401, 460, 3/132, 147, 165, 170, 329, 353.

[3] "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Dest-i teşvik: Teşvik eli, yardım eli
Hazine-i uzmâ: En büyük hazine
Hâtem-i divan-ı nübüvvet: Peygamberlik makamına son mührü vuran, son temsilcisi
Dâvâ-yı risalet: Peygamberlik dâvası. ***Enbiya***: Peygamber
Mâ-bihi'l-iftihar: Kendisi ile övünülen. ***Server***: Reis, önder
İcmâlen: Özet olarak, kısaca
Merâtib: Mertebeler, dereceler
Tafsilen: Genişçe, ayrıntılı
Celâl: Büyüklük, izzet, azamet
Şakk-ı kamer: Ay'ın yarılması
Cemal: Güzellik, iyilik
Musaddak: Tasdik edilen, kabul edilen. ***Müeyyed***: Desteklenen
Vücuh-i i'câz: Mucize yönleri
Cezâlet: Pürüzsüz, berrak ifade
Belâgat: Edebîlik.***Maânî***: Manalar
Câmiiyet: Çok şeyleri içinde barındırma, ihata etme
Ulviyet: Yücelik. ***Halâvet***: Tatlılık
İns: İnsan
Enzâr: Bakışlar, nazarlar
Tergib: Rağbet ettirmek, teşvik etmek
Tanzir: Nazire yapmak, benzerini yapmak

sevk ediyor. Hem öyle bir sûrette o mu'cizeyi nazargâh-ı enâma koyuyor; güya insanın bu dünyaya gelişinden gaye-i yegânesi, o mu'cizeyi hedef ve düstur ittihaz edip O'na bakarak, netice-i hilkat-ı insâniyeye bilerek yürümektir.

Elhâsıl: Sâir enbiyâ (aleyhimüsselâm)'ın mu'cizâtları, birer havârik-ı san'ata işaret ediyor ve Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)'ın mu'cizesi ise; esâsât-ı san'at ile beraber, ulûm ve fünûnun, havârık ve kemâlâtının fihristesini bir sûret-i icmâlîde işaret ediyor ve teşvik ediyor. Amma, mu'cize-i kübrâ-yi Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ise; ta'lîm-i esmânın hakikatına mufassalan mazhariyetini, hak ve hakikat olan ulûm ve fünûnun doğru hedeflerini ve dünyevî, uhrevî kemâlâtı ve saâdâtı vâzıhan gösteriyor. Hem pek çok azîm teşvikatla, beşeri onlara sevk ediyor. Hem öyle bir tarzda sevk eder, teşvik eder ki, o tarz ile şöyle anlattırıyor: "*Ey insan! Şu kâinattan maksad-ı a'lâ, tezâhür-i rubûbiyet'e karşı, ubûdiyet-i külliye-i insâniyedir ve insanın gaye-i aksâsı, o ubûdiyete ulûm ve kemâlât ile yetişmektir.*" Hem öyle bir sûrette ifâde ediyor ki, o ifâde ile şöyle işaret eder: "*Elbette nev-i beşer, âhir vakitte ulûm ve fünûna dökülecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise, ilmin eline geçecektir.*" Hem o Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, cezâlet ve belâğat-ı Kur'âniye'yi mükerreren ileri sürdüğünden remzen anlattırıyor ki: "*Ulûm ve fünûnun en parlağı olan belâğat ve cezâlet, bütün envâıyla âhir zamanda en merğub bir sûret alacaktır. Hattâ insanlar, kendi fikirlerini birbirlerine kabul ettirmek ve hükümlerini birbirine icrâ ettirmek için en keskin silâhını, cezâlet-i beyandan ve en mukavemet-sûz kuvvetini, belâğat-ı edâdan alacaktır.*"

Elhâsıl: Kur'ân'ın ekser âyetleri, her biri birer hazine-i kemâlâtın anahtarı ve birer define-i ilmin miftahıdır. Eğer istersen Kur'ân'ın semâvâtına ve âyâtının nücûmlarına yetişesin; geçmiş olan yirmi adet Söz'leri, yirmi ba-

---

Nazargâh-ı enâm: Halkın gözü önü, kamuoyunun bakışı
İttihaz etmek: Edinmek, almak
Netice-i hilkat-i insaniye: İnsanlığın yaratılış neticesi
Havârık-ı san'at: Sanat harikaları
Esâsât-ı san'at: Sanat ve tekniğin esasları, temelleri
Suret-i icmâlî: Özet, kısa bir şekilde
Mufassalan: Genişçe
Mazhariyet: Muvaffak olma, nail olma, elde etme
Saâdât: Saadetler, mutluluklar
Vâzıhan: Açıkça
Teşvikat: Teşvikler
Maksad-ı âlâ: En yüce maksat, gaye
Tezahür-i Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın mükemmel terbiye ve idaresinin görünümleri
Gaye-i aksâ: En uzak gâye hedef
Ubudiyet-i külliye-i insaniye: Bütün insanları temsil edebilen çaplı, büyük kulluk
Mergub: Rağbet gören
Cezâlet-i beyan: Pürüzsüz, berrak ifade, beyan
Mukavemetsûz: Dayanılmaz, karşı konulmaz
Belâgat-i edâ: Edebî anlatım, ifade
Miftah: Anahtar. ***Nücum***: Yıldızlar

samaklı(Hâşiye-1) bir merdiven yaparak çık. Onunla gör ki; Kur'ân ne kadar parlak bir güneştir. Hakâik-ı ilâhiye'ye ve hakâik-ı mümkinât üstüne nasıl sâfî bir nur serpiyor ve parlak bir ziyâ neşrediyor, bak!..

Netice: Madem enbiyâya dair olan âyetler, şimdiki terakkiyât-ı beşeriyenin hârikalarına birer nevi işaretle beraber, daha ilerideki hudûdunu çiziyor gibi bir tarz-ı ifadesi var ve madem her bir âyetin müteaddit mânâlara delâleti muhakkaktır, belki müttefekun-aleyhtir ve madem enbiyâya ittibâ etmek ve iktidâ etmeye dair evâmir-i mutlaka var; öyle ise, şu geçmiş âyetlerin maâni-i sarîhalarına delâletle beraber, san'at ve fünûn-i beşeriyenin mühimlerine işârî bir tarzda delâlet, hem teşvik ediliyor denilebilir...

İki Mühim Suâle Karşı, İki Mühim Cevap

BİRİNCİSİ:

Eğer desen: "Madem Kur'ân, beşer için nâzil olmuştur; neden beşerin nazarında en mühim olan medeniyet hârikalarını tasrih etmiyor? Yalnız gizli bir remz ile, hafî bir îmâ ile, hafif bir işaretle, zaîf bir ihtar ile iktifâ ediyor?"

Elcevap: Çünkü: Medeniyet-i beşeriye hârikalarının hakları, bahs-i Kur'ânî'de o kadar olabilir. Zira, *Kur'ân'ın vazife-i asliyesi; daire-i rubûbiyetin kemâlât ve şuûnâtını ve daire-i ubûdiyetin vezâif ve ahvâlini ta'lîm etmektir.* Öyle ise; şu havârik-ı beşeriyenin o iki dairede hakları, yalnız bir zayıf remz, bir hafif işaret, ancak düşer. Çünkü; onlar, daire-i rubûbiyet'ten haklarını isteseler o vakit pek az hak alabilirler.

Meselâ; tayyâre-i beşer(Hâşiye-2) Kur'ân'a dese: "Bana bir hakk-ı kelâm

---

(Hâşiye-1) Belki otuz üç adet Sözleri, otuz üç adet Mektupları, otuz bir Lem'aları, on üç Şuaları; yüz yirmi basamaklı bir merdivendir...

(Hâşiye-2) Şu ciddî meseleyi yazarken, ihtiyarsız olarak kalemim, üslûbunu, şu latîf latîfeye çevirdi. Ben de kalemimi serbest bıraktım. Ümit ederim ki, üslûbun latîfeliği, meselenin ciddiyetine halel vermesin...

Hakaik-ı İlâhiye: İlâhî gerçekler
Hakaik-ı mümkinat: Varlıklara ait gerçekler
Delâlet: Delil olma, gösterme
Müttefekun aleyh: Üzerinde birleşilen, genel kabule ulaşan
Evâmir-i mutlaka: Mutlak, kesin emirler
Maânî-i sariha: Açık, belirgin manalar
İşarî: İşaretli. ***Hafî***: Gizli, saklı
Tasrih: Açıklamak, açıkça söylemek
Vazife-i asliye: Asıl, birinci vazife
Daire-i Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın mükemmel idare ve terbiye dairesi (mâsiva dairesi)
Kemâlât: Güzellikler, yücelikler
Şuûnât: İşler, icraatler
Daire-i ubudiyet: Kulluk dâiresi
Vezâif: Vazifeler, yükümlülükler
Tâlim etmek: Öğretmek
Havârık-ı beşeriye: İnsanın ortaya koyduğu harikalar, buluş ve icatlar. ***Hakk-ı kelâm***: Söz hakkı

ver, âyâtında bir mevki ver.” Elbette o daire-i rubûbiyet’in tayyâreleri olan seyyârât, Arz, Kamer; Kur’ân nâmına diyecekler: “Burada cirmin kadar bir mevki alabilirsin.” Eğer beşerin tahte’l-bahirleri, âyât-ı Kur’âniye’den mevki isteseler; o dairenin tahte’l-bahirleri, (yâni bahr-i muhît-i havaîde ve esir denizinde yüzen) zemin ve yıldızlar ona diyecekler: “Yanımızda senin yerin, görünmeyecek derecede azdır.” Eğer elektriğin, parlak, yıldız-misâl lâmbaları, hakk-ı kelâm isteyerek, âyetlere girmek isteseler, o dairenin elektrik lâmbaları olan şimşekler, şahaplar ve gök yüzünü zînetlendiren yıldızlar ve misbahlar diyecekler: “Işığın nisbetinde bahis ve beyâna girebilirsin.” Eğer havârik-ı medeniyet, dekâik-ı san’at cihetinde haklarını isterlerse ve âyetlerden makam talep ederlerse o vakit, bir tek sinek onlara: “Susunuz!” diyecek. “Benim bir kanadım kadar hakkınız yoktur. Zira sizlerdeki, beşerin cüz’-i ihtiyâriyle kesbedilen bütün ince san’atlar ve bütün nâzik cihazlar toplansa benim küçücük vücûdumdaki ince san’at ve nâzenîn cihazlar kadar acip olamaz...

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ
شَيْئًا لاَ يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ [1]

âyeti sizi susturur.”

Eğer o hârikalar, daire-i ubûdiyete gidip o daireden haklarını isterlerse, o zaman o daireden şöyle bir cevap alırlar ki: “Sizin münasebetiniz bizimle pek azdır ve dairemize kolay giremezsiniz. Çünkü: *Programımız budur ki: Dünya bir misafirhânedir. İnsan ise, onda az duracaktır ve vazifesi çok bir misafirdir ve kısa bir ömürde hayat-ı ebediyeye lâzım olan levâzımâtı tedarik etmekle mükelleftir. En ehem ve en elzem işler, takdim edilecektir*. Halbuki siz, ekseriyet itibariyle şu fâni dünyayı bir makarr-ı ebedî nokta-yi nazarında ve gaflet perdesi altında, dünyaperestlik hissiyle işlenmiş bir sûret sizde görülüyor. Öyle ise, hakperestlik ve âhireti düşünmek-

---

[1] “Ey insanlar! İşte size bir misâl veriliyor, ona iyi kulak verin: Sizin Allah’tan başka yalvardığınız bütün sahte ilâhlar güç birliği yapsalar da, bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendinden istenilen de, kaçan da kovalayan da ne kadar güçsüz!” (Hac sûresi, 22/73)

Seyyârât: Gezegenler
Arz: Dünya.
Kamer: Ay
Tahtelbahir: Denizaltı
Bahr-i muhit-i havâî: Geniş hava âlemi (atmosfer)
Şahap: Parlak ışık, ateş topu
Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağlayan; ince, hafif ve akışkan madde
Misbah: Lamba, kandil
Dekaik-ı san’at: Sanat incelikleri, hassas özellikleri
Kesb: Çalışma, kazanma
Cüz-i ihtiyar: İnsanın zayıf, küçük seçme ve ayırma melekesi, iradesi
Nazenin: İnce, hassas
Levâzımât: Gerekli malzemeler
Ehem: En önemli
Makarr-ı ebedî: Ebedî, daimî karargâh, yurt

lik esasları üzerine müesses olan ubûdiyetten hisseniz pek azdır. Lâkin, eğer kıymetdâr bir ibadet olan sırf menfaat-ı ibâdullah için ve menâfi-i umumiye ve istirahat-ı âmmeye ve hayat-ı içtimâiyenin kemâline hizmet eden ve elbette ekalliyet teşkil eden muhterem san'atkârlar ve mülhem keşşâflar, arkanızda ve içinizde varsa o hassas zâtlara şu remz ve işârât-ı Kur'âniye –sa'ye teşvik ve san'atlarını takdir etmek için– elhâk kâfî ve vâfîdir..."

İKİNCİ SUÂLE CEVAP:

Eğer desen: "Şimdi şu tahkikattan sonra şüphem kalmadı ve tasdik ettim ki; Kur'ân'da, sâir hakâikla beraber, medeniyet-i hâzıranın hârikalarına ve belki daha ilerisine işaret ve remz vardır. Dünyevî ve uhrevî saadet-i beşere lâzım olan her şey, değeri nisbetinde içinde bulunur. Fakat, niçin Kur'ân onları sarâhatle zikretmiyor; tâ, muannid kâfirler dahi tasdîka mecbur olsunlar, kalbimiz de rahat olsun?"

Elcevap: *Din bir imtihandır, teklif-i ilâhî bir tecrübedir; tâ, ervâh-ı âliye ile ervâh-ı sâfile, müsabaka meydanında, birbirinden ayrılsın.* Nasıl ki bir mâdene ateş veriliyor; tâ elmasla kömür, altınla toprak birbirinden ayrılsın. Öyle de, bu dâr-ı imtihanda olan teklifât-ı ilâhiye bir ibtilâdır ve bir müsabakaya sevktir ki; istidâd-ı beşer mâdeninde olan cevâhir-i âliye ile mevâdd-ı süfliyye birbirinden tefrik edilsin.

Madem Kur'ân, bu dâr-ı imtihanda, bir tecrübe sûretinde, bir müsabaka meydanında, beşerin tekemmülü için nâzil olmuştur; elbette şu dünyevî ve herkese görünecek umûr-i gaybiye-i istikbâliyeye yalnız işaret edecek ve hüccetini isbat edecek derecede akla kapı açacak. Eğer sarâhaten zikretse, sırr-ı teklif bozulur. Âdeta gökyüzündeki yıldızlarla vâzıhan لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ yazmak misillü bir bedâhete girecek. O zaman herkes ister istemez tasdik edecek. Müsabaka olmaz, imtihan fevt olur. Kömür gibi bir ruh ile elmas gibi bir ruh(Hâşiye) beraber kalacaklar.

(Hâşiye) Ebû Cehil-i Lâin ile Ebû Bekir-i Sıddîk, müsâvi görünecek. Sırr-ı teklif zâyi olacak...

Müesses: Kurulu
Menfaat-i ibâdullah: Allah'ın kullarına fayda veren şeyler
Menâfi-i umumiye: Kamuoyu menfaatleri, halkın çıkarları
İstirahat-i âmme: Genel huzur, asayiş.
Ekalliyet: Azınlık
Mülhem keşşaf: İlhama mazhar kaşifler
Sa'y: Çalışmak.
Vâfi: Yeterli
Medeniyet-i hazıra: Günümüz medeniyeti.
Muannit: İnatçı
Teklif-i İlâhî: Dinî yükümlülük
Ervâh-ı âliye: Yüce ruhlar
Ervâh-ı sâfile: Değerini yitirmiş, bayağı ruhlar
Cevâhir-i âliye: Yüksek, değerli cevherler
Mevadd-ı süfliye: Değersiz maddeler.
İbtilâ: İmtihan, deneme
Tefrik: Ayırma, farkını ortaya koymak
Tekemmül: Gelişme, mükemmelleşme.
Hüccet: Delil
Umur-i gaybiye-i istikbaliye: Geleceğe ait, bilinmeyen işler
Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı, deneme gayesi.
Sarahaten: Açıklıkla
Bedâhet: Açıklık, gözle görülür olma.
Vâzıhan: Aşikâr, apaçık

Elhâsıl: Kur'ân-ı Hakîm, hakîmdir. Her şeye, kıymeti nisbetinde bir makam verir. İşte Kur'ân, bin üç yüz sene evvel, istikbâlin zulümâtında müstetir ve gaybî olan semerât ve terakkiyât-ı insâniyeyi görüyor ve gördüğümüzden ve göreceğimizden daha güzel bir sûrette gösterir. Demek Kur'ân, öyle bir Zât'ın kelâmıdır ki, bütün zamanları ve içindeki bütün eşyayı bir anda görüyor...

İşte mu'cizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân!..

اَللّٰهُمَّ فَهِّمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْاٰنِ وَوَفِّقْنَا لِخِدْمَتِهٖ فِي كُلِّ اٰنٍ وَزَمَانٍ [1]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [2]

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَآ إِنْ نَسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا [3]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ وَكَرِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا وَمَوْلاَنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ، وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ وَأَزْوَاجِهٖ وَذُرِّيَّاتِهٖ، وَعَلَى النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْمَلاَئِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَالْأَوْلِيَاءِ وَالصَّالِحِينَ، أَفْضَلَ صَلاَةٍ وَأَزْكٰى سَلاَمٍ وَأَنْمٰى بَرَكَاتٍ بِعَدَدِ سُوَرِ الْقُرْاٰنِ وَاٰيَاتِهٖ وَحُرُوفِهٖ وَكَلِمَاتِهٖ وَمَعَانِيهٖ وَإِشَارَاتِهٖ وَرُمُوزِهٖ وَدَلاَلاَتِهٖ وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَالْطُفْ بِنَا يَا إِلٰهَنَا يَا خَالِقَنَا بِكُلِّ صَلاَةٍ مِنْهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اٰمِينَ. [4]

* * *

---

[1] "Allahım! Bize Kur'ân'ın esrarını öğret ve her an ve zamanda onun hizmetine muvaffak et."

[2] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

[3] "Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma." (Bakara sûresi, 2/286)

[4] "Allahım! Seyyidimiz, mevlâmız, kulun, nebîn ve resûlün olan ümmî peygamber Hz.Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), âline, ashâbına, zevcelerine, mübarek nesline, sâir enbiyâ ve murselîne, melâike-i mukarrebîne, evliyâ ve salih kullarına salavâtın en efdali, selâmetin en temizi, bereketlerin en bereketlisiyle, Kur'ân'ın sûreleri, âyetleri, harfleri, kelimeleri, mânâları, işaretleri, remizleri ve delâletleri adedince salât ve selâm et, bereket ihsan et, ikramda bulun. Ey ilâhımız, ey Hâlıkımız, bütün bu salavâtlardan her biri için bizi mağfiret et, bize merhamet et, bize iltifât et. Rahmetinle, ey Erhamürrâhimîn. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun. âmin."

Fevt olmak: Kaçmak, yok olmak, elden çıkmak
Hakîm: Daima hikmeti gözeten
Zulümat: Karanlıklar
Müstetir: Gizli
Gaybî: Gayba ait, bilinmeyen
Semerat: Meyveler, ürünler, faydalı neticeler
Mucizât-ı enbiya: Peygamberlerin mucizeleri
Lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân: Kur'ân'ın mucize parıltısı

Yirmi Birinci Söz

(İki Makam'dır)

Birinci Makam

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا [1]

Bir zaman sinnen, cismen, rütbeten büyük bir adam bana dedi: "Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak çoktur. Bitmediğinden usanç veriyor?"

O zâtın o sözünden hayli zaman geçtikten sonra, nefsimi dinledim. İşittim ki, aynı sözleri söylüyor ve ona baktım gördüm ki; tenbellik kulağıyla şeytandan aynı dersi alıyor. O vakit anladım: O zât o sözü, bütün nüfus-i emmârenin namına söylemiş gibidir veya söylettirilmiştir. O zaman ben dahi dedim: "Mâdem nefsim emmâredir. Nefsini ıslah etmeyen, başkasını ıslah edemez. Öyle ise, nefsimden başlarım."

Dedim: Ey nefis!.. Cehl-i mürekkeb içinde, tenbellik döşeğinde, gaflet uykusunda söylediğin şu söze mukabil "*Beş İkaz*"ı benden işit.

Birinci İkaz

Ey bedbaht nefsim! Acaba ömrün ebedî midir?.. Hiç kat'î senedin var mı ki, gelecek seneye belki yarına kadar kalacaksın?.. Sana usanç veren, tevehhüm-i ebediyettir. Keyf için, ebedî dünyada kalacak gibi nazlanıyor-

---

[1] Çünkü namaz belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır. (Nisâ sûresi, 4/103)

Sinnen: Yaşça. ***Cismen***: Yapıca
Rütbeten: Rütbece
Bedbaht: Talihsiz
Nüfûs-i emmâre: Daima kötü şeyleri arzulayan nefisler, kişiler (nefs-i emmâre'nin çoğulu)
Cehl-i mürekkeb: Bilmediğinin de farkında olmama, (zır câhillik)
Tevehhüm: Zan, sanma

sun. Eğer anlasa idin ki, ömrün azdır hem faidesiz gidiyor. Elbette onun yirmi dörtten birisini, hakikî bir hayat-ı ebediyenin saadetine medâr olacak bir güzel ve hoş ve rahat ve rahmet bir hizmete sarf etmek; usanmak şöyle dursun, belki ciddî bir iştiyak ve hoş bir zevki tahrike sebep olur.

İkinci İkaz

Ey şikem-perver nefsim! Acaba her gün her gün ekmek yersin, su içersin, havayı teneffüs edersin; sana onlar usanç veriyor mu?.. Mâdem vermiyor; çünkü; ihtiyaç tekerrür ettiğinden usanç değil, belki telezzüz ediyorsun. Öyle ise: Hâne-i cismimde senin arkadaşların olan kalbimin gıdası, ruhumun âb-ı hayâtı ve latîfe-i rabbâniye'min havâ-yi nesimini cezb ve celbeden namaz dahi, seni usandırmamak gerektir.

Evet, nihayetsiz teessürat ve elemlere maruz ve mübtelâ ve nihayetsiz telezzüzata ve emellere meftun ve pürsevda bir kalbin kut ve kuvveti, her şeye kadir bir Rahîm-i Kerîm'in kapısını niyaz ile çalmakla elde edilebilir.

Evet, şu fâni dünyada kemâl-i sür'atle vaveylâ-yi firâkı koparan giden, ekser mevcudatla alâkadar bir ruhun âb-ı hayâtı ise; her şeye bedel bir Mâbûd u Bâki'nin, bir Mahbûb u Sermedî'nin çeşme-i rahmetine namaz ile teveccüh etmekle içilebilir.

Evet, fıtraten ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ezelî ve ebedî bir Zât'ın âyinesi olan ve nihayetsiz derecede nazik ve letafetli bulunan zîşuur bir sırr-ı insanî, zînur bir latîfe-i rabbâniye, şu kasavetli, ezici ve sıkıntılı, geçici ve zulümâtlı ve boğucu olan ahvâl-i dünyeviye içinde, elbette teneffüse pek çok muhtaçtır. Ve ancak namazın penceresiyle nefes alabilir.

Üçüncü İkaz

Ey sabırsız nefsim! Acaba geçmiş günlerdeki ibadet külfetini ve namazın meşakkatini ve musibet zahmetini, bugün düşünüp muzdarip olmak; hem

---

Medâr: Vesile, vâsıta, sebep
Şikemperver: Obur, midesine düşkün. ***Tekerrür***: Tekrarlanma
Telezzüz: Lezzet, tat alma
Âb-ı hayat: Hayat veren su
Latîfe-i Rabbaniye: İlâhî bilginin, ilhamın algılandığı, ruhun da esası kabul edilen vicdan, gönül (İlâhî marifetin parlak bir aynası)
Havâ-yi nesîm: Hafif ve tatlı rüzgâr
Cezb=Celb etmek: Kendine çekmek. ***Hâne-i cisim***: Vücut
Teessürât: Üzüntüler, kederler
Telezzüzât: Lezzetler
Meftun: Sevdalı, tutulmuş, tutkun
Pürsevda: Sevgiyle dolu
Râhim ü Kerim: Engin merhamet ve keremin yegâne sahibi Hz. Allah. ***Kemâl-i sür'at***: Çok hızlı
Vâveylâ: Feryat, çığlık. ***Kût***: Gıda
Ma'bûd-i Bâki: Dâimi, ölümsüz Hz. Allah. ***Firâk***: Ayrılık
Mahbûb-i Sermedi: Dâimi, ölümsüz Sevgili. ***Halk***: Yaratmak
Çeşme-i rahmet: Rahmet çeşmesi
Teveccüh: Yönelme
Fıtrat: Yaradılış, tabiat
Zişuur: Şuur sahibi
Sırr-ı insani: Ruh âlemiyle açık münasebette bulunan kalb
Zînur: Nurlu, parlak
Kasâvet: Sıkıntı
Zulümat: Karanlıklar
Ahvâl-i dünyeviye: Dünya meseleleri, gündelik işler

gelecek günlerdeki ibadet vazifesini ve namaz hizmetini ve musibet elemini, bugün tasavvur edip sabırsızlık göstermek hiç kâr-ı akıl mıdır?

Şu sabırsızlıkta misâlin şöyle bir sersem kumandana benzer ki: Düşmanın sağ cenah kuvveti onun sağındaki kuvvetine iltihak etmiş ve ona taze bir kuvvet olduğu hâlde, o tutar mühim bir kuvvetini sağ cenâha gönderir, merkezi zayıflaştırır. Hem sol cenahta düşmanın askeri yok iken ve daha gelmeden, büyük bir kuvvet gönderir, "Ateş et" emrini verir! Merkezi bütün bütün kuvvetten düşürtür. Düşman işi anlar; merkeze hücum eder; tar u mar eder.

Evet, buna benzersin. Çünkü; geçmiş günlerin zahmeti, bugün rahmete kalbolmuş. Elemi gitmiş, lezzeti kalmış. Külfeti, kerâmete iltihak ve meşakkati, sevaba inkılab etmiş. Öyle ise; ondan usanç almak değil, belki yeni bir şevk, taze bir zevk ve devama ciddî bir gayret almak lâzım gelir. Gelecek günler ise; mâdem gelmemişler, şimdiden düşünüp usanmak ve fütur getirmek, aynen o günlerde açlığı ve susuzluğu ile bugün düşünüp bağırıp çağırmak gibi bir divâneliktir.

Mâdem hakikat böyledir, âkıl isen, ibadet cihetinde yalnız bugünü düşün. Ve "Onun bir saatini, ücreti pek büyük, külfeti pek az, hoş ve güzel ve ulvî bir hizmete sarf ediyorum." de. O vakit senin acı bir füturun, tatlı bir gayrete inkılâb eder.

İşte ey sabırsız nefsim! Sen, üç sabır ile mükellefsin. **Birisi**: Tâat üstünde sabırdır. **Birisi**: Ma'siyetten sabırdır. **Diğeri**: Musibete karşı sabırdır. Aklın varsa, şu üçüncü ikazdaki temsilde görünen hakikati rehber tut. Merdâne "*Yâ Sabûr!*" de, üç sabrı omuzuna al. Cenâb-ı Hakk'ın sana verdiği sabır kuvvetini eğer yanlış yolda dağıtmazsan her meşakkate ve her musîbete kâfi gelebilir.. ve o kuvvetle dayan.

Dördüncü İkaz

Ey sersem nefsim! Acaba şu vazife-i ubûdiyet neticesiz midir? ücreti az mıdır ki, sana usanç veriyor? Halbuki bir adam sana birkaç para verse veyahut seni korkutsa, akşama kadar seni çalıştırır ve fütursuz çalışırsın. Acaba, bu misafirhane-i dünyada âciz ve fakir kalbine kût ve gınâ ve elbette bir menzilin olan kabrinde gıdâ ve ziya ve her hâlde mahkemen olan Mahşer'de

---

Tasavvur: Düşünmek
Kâr-ı akıl: Akıl kârı
Cenâh: Taraf, yön
İltihâk: Katılmak
Târ u mâr: Perişan, darmadağınık
Kalb olmak: Çevrilmek
İnkılâb: Dönüşmek
Fütur: Gevşeklik, usanmak
Âkıl: Akıllı. ***Ulvî***: Yüce
Tâat: İtâat, boyun eğme
Mâsiyet: Günâh
Merdâne: Mertçe
Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi
Fütur: Gevşeklik, usanç
Kût: Gıda, azık. ***Ziyâ***: Işık

senet ve berat ve ister istemez üstünden geçilecek Sırat Köprüsü'nde nur ve burak olacak bir namaz, neticesiz midir veyahut ücreti az mıdır? Bir adam sana yüz liralık bir hediye va'detse, yüz gün seni çalıştırır. Hulfü'l-va'd edebilir o adama itimad edersin, fütursuz işlersin.

Acaba hulfü'l-va'd hakkında muhâl olan bir Zât, Cennet gibi bir ücreti ve saadet-i ebediye gibi bir hediyeyi sana va'd etse.. pek az bir zamanda, pek güzel bir vazifede seni istihdam etse, sen hizmet etmezsen veya isteksiz, suhre gibi veya usançla, yarım yamalak hizmetinle O'nu va'dinde ittiham ve hediyesini istihfaf etsen, pek şiddetli bir tedibe ve dehşetli bir tazibe müstehak olacağını düşünmüyor musun? Dünyada hapsin korkusundan en ağır işlerde fütursuz hizmet ettiğin hâlde, Cehennem gibi bir haps-i ebedînin havfı, en hafif ve latîf bir hizmet için sana gayret vermiyor mu?

Beşinci İkaz

Ey dünyaperest nefsim! Acaba ibadetteki fütur un ve namazdaki kusurun meşâgil-i dünyeviyenin kesretinden midir? Veyahut derd-i maişetin meşgalesiyle vakit bulamadığından mıdır? *Acaba sırf dünya için mi yaratılmışsın ki, bütün vaktini ona sarf ediyorsun!*

Sen istidat cihetiyle bütün hayvanâtın fevkinde olduğunu ve hayat-ı dünyeviyenin levâzımatını tedârikte iktidar cihetiyle, bir serçe kuşuna yetişemediğini biliyorsun. Bundan neden anlamıyorsun ki, vazife-i asliyen hayvan gibi çabalamak değil; belki hakikî bir insan gibi, hakikî bir hayat-ı dâime için sa'yetmektir. Bununla beraber meşâgil-i dünyeviye dediğin, çoğu sana ait olmayan ve fuzûli bir surette karıştığın ve karıştırdığın malâyâni meşgalelerdir. En elzemini bırakıp, güya binler sene ömrün var gibi en lüzumsuz mâlûmat ile vakit geçiriyorsun. Meselâ: "Zühâl'in etrafındaki halkaların keyfiyeti nasıldır? Ve Amerika tavukları ne kadardır?" gibi kıymetsiz şeylerle kıymettar vaktini geçiriyorsun. Güya, kozmoğrafya ilminden ve istatistikçi fenninden bir kemâl alıyorsun!..

Hulfü'l-vaad: Sözünden dönmek
Saadet-i ebediyye: Ebedî, sonsuz, mutluluk; cennet
İstihdâm: Kullanmak
Suhre: Maskara
İttiham etmek: Suçlamak
İstihfaf etmek: Küçümsemek, ehemmiyet vermemek
Te'dib: Cezâlandırmak
Tâzip: Azâp etmek
Haps-i ebedî: Daimi hapis cezası
Havf: Korku
Latîf: Hoş, güzel, hafif
Dünyaperest: Dünyaya taparcasına düşkün olan
Meşâğil-i dünyeviye: Gündelik işler, meseleler
Kesret: Çokluk, yoğunluk
Derd-i mâişet: Geçim sıkıntısı
İstidat: Kabiliyet
Levazımat: Gerekli olan şeyler
Tedarik: Elde etme
Vazife-i asliye: Asıl iş
Hayat-i dâime: Bitmeyen, daimi hayat (cennet hayatı)
Sa'y: Çalışma
Mâlâyâni: Boş, faydasız
En elzem: En lüzumlu, en gerekli
Kozmoğrafya: Astronomi, gök bilimi. ***Zühâl***: Satürn Gezegeni

Eğer desen: "Beni namazdan ve ibadetten alıkoyan ve fütur veren öyle lüzumsuz şeyler değil, belki derd-i maişetin zarûrî işleridir."

Öyle ise ben de sana *derim ki*: Eğer yüz kuruş bir gündelik ile çalışsan, sonra biri gelse, dese ki: "Gel on dakika kadar şurayı kaz, yüz lira kıymetinde bir pırlanta ve bir zümrüt bulacaksın." Sen ona: "Yok, gelmem. Çünkü on kuruş gündeliğimden kesilecek, nafakam azalacak." desen.. ne kadar divanece bir bahane olduğunu elbette bilirsin.

Aynen onun gibi; sen şu bağında, nafakan için işliyorsun. Eğer farz namazı terk etsen, bütün sa'yin semeresi, yalnız dünyevî ve ehemmiyetsiz ve bereketsiz bir nafakaya münhasır kalır. Eğer sen istirahat ve teneffüs vaktini, ruhun rahatına, kalbin teneffüsüne medâr olan namaza sarf etsen; o vakit bereketli nafaka-yi dünyeviye ile beraber, senin nafaka-yi uhreviyene ve zâd-ı âhiretine ehemmiyetli bir menba olan, iki mâden-i mânevî bulursun:

•***Birinci Mâden***: Bütün bağındaki(Hâşiye) yetiştirdiğin –çiçekli olsun, meyveli olsun– her nebâtın, her ağacın tesbihâtından, güzel bir niyet ile, bir hisse alıyorsun.

•***İkinci Mâden***: Hem bu bağdan çıkan mahsulattan kim yese, –hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müşteri olsun, hırsız olsun– sana bir sadaka hükmüne geçer.[1] Fakat o şart ile ki: Sen, Rezzâk-ı Hakikî nâmına ve izni dairesinde tasarruf etsen ve O'nun malını, O'nun mahlûkatına veren bir tevziat memuru nazarıyla kendine baksan...

İşte bak: Namazı terk eden ne kadar büyük bir hasâret eder. Ne kadar ehemmiyetli bir serveti kaybeder. Ve sa'ye pek büyük bir şevk veren ve amelde büyük bir kuvve-i mânevî temin eden o iki neticeden ve o iki mâdenden mahrum kalır, iflâs eder. Hattâ ihtiyarlandıkça bahçecilikten usanır, fütur gelir. "Neme lâzım" der.. "Ben zâten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim?" diyecek, kendini tenbelliğe atacak. Fakat evvelki adam der: "Daha ziyade ibadetle beraber sa'y-i helâle çalışacağım. Tâ kabrime daha ziyade ışık göndereceğim. Âhiretime daha ziyade zahîre tedârik edeceğim."

(Hâşiye) Bu makam, bir bağda bir zâta bir derstir ki, bu tarz ile beyân edilmiş.

[1] Bkz.: Buhârî, *hars* 1, *edeb* 27; Müslim, *birr* 52; Tirmizî, *ahkâm* 40; Dârimî, *büyû'* 67; Müsned, 3/147, 228, 243, 5/415, 6/420.

Derd-i maişet: Geçim derdi
Sa'yin semeresi: Çalışma ve gayretin meyvesi, ürünü
Münhasır: Sınırlı, çevrili, daraltılmış
Nafaka-yi dünyeviye: Günlük veya aylık gelir, kazanç
Medar: Sebep, vesile
Nafaka-yi uhreviye: Ahirete ait sevaplar, kazançlar
Zâd-ı âhiret: Ahiret azığı
Rezzâk-i Hakikî: Rızkın gerçek sahibi Hz.Allah
Menba: Kaynak
Tevziât: Dağıtım
Hasâret: Kayıp, zarar
Kuvve-i manevî: Mânevî güç
Sa'y-i helâl: Helâl kazanç
Zahîre: Azık

Elhâsıl: *Ey nefis! Bil ki: Dünkü gün senin elinden çıktı. Yarın ise; senin elinde senet yok ki, ona mâliksin. Öyle ise, hakikî ömrünü, bulunduğun gün bil. Lâakal günün bir saatini ihtiyat akçesi gibi, hakikî istikbal için teşkil olunan bir sandukça-yi uhreviye olan bir mescide veya bir seccâdeye at.*

Hem bil ki; her yeni gün sana, hem herkese bir yeni âlemin kapısıdır. Eğer namaz kılmazsan, senin o günkü âlemin zulümâtlı ve perişan bir hâlde gider. Senin aleyhinde Âlem-i Misâl'de şehâdet eder. Zira herkesin, her günde, şu âlemden bir mahsus âlemi var. Hem o âlemin keyfiyeti, o adamın kalbine ve ameline tâbidir.

Nasıl ki âyinende görünen muhteşem bir saray, âyinenin rengine bakar. Siyah ise, siyah görünür; kırmızı ise, kırmızı görünür. Hem onun keyfiyetine bakar. O âyine şişesi düzgün ise, sarayı güzel gösterir; düzgün değil ise, çirkin gösterir. En nâzik şeyleri kaba gösterdiği misillü; sen kalbinle, aklınla, amelinle, gönlünle, kendi âleminin şeklini değiştirirsin. Ya aleyhinde, ya lehinde şehâdet ettirebilirsin.

Eğer namazı kılsan, o namazın ile, o âlemin Sâni-i Zülcelâl'ine müteveccih olsan, birden, sana bakan âlemin tenevvür eder. Âdeta namazın bir elektrik lâmbası ve namaza niyetin onun düğmesine dokunması gibi, o âlemin zulümâtını dağıtır. Ve o herc ü merc-i dünyeviyedeki karmakarışık, perişaniyet içindeki tebeddülât ve harekât, hikmetli bir intizâm ve mânidar bir kitabet-i kudret olduğunu gösterir. [1] اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ âyet-i pür-envârından bir nûrû, senin kalbine serper. Senin o günkü âlemini, o nurun in'ikâsıyla ışıklandırır. Senin lehinde nuraniyetle şehâdet ettirir.

Sakın deme: "Benim namazım nerede.. şu hakikat-i namaz nerede!" Zira bir hurma çekirdeği, bir hurma ağacı gibi, kendi ağacını tavsif eder. Fark yalnız icmâl ve tafsil ile olduğu gibi; senin ve benim gibi bir âminin –velev hissetmezse– namazı, büyük bir velînin namazı gibi şu nurdan bir his-

---

[1] Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Nûr sûresi, 24/35)

Mâlik: Sahip. ***Lâakal***: En az
Sandukça-yi uhreviye: Ahiret sandığı, kumbarası
Âyine: Ayna. ***Misillü***: Gibi
Sâni-i Zü'l-Celâl: Her şeyi mükemmel ve harika yapan Ulu Allah
Tenevvür: Nurlanmak, aydınlanmak
Herc ü merc: Allak bullak, karmakarışık. ***Zulümât***: Karanlıklar
Âlem-i misâl: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûretler hâlinde, kendi özel kılıflarıyla ihsaslar dünyasına girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdukları âlem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem
Tebeddülât: Değişimler
Âyet-i pür-envâr: Pırıl pırıl âyet
İn'ikâs: Yansıma, aksetme
Hakikât-i namaz: Bütün şartlarına uyularak kılınan ideâl namaz
Tavsif etmek: Tanıtmak, özelliklerini bildirmek
İcmâl: Özet, kısaca ifade etmek
Tafsil: Uzunca ifade etmek
Âmi: Halktan, sıradan, herhangi biri

sesi var, şu hakikattan bir sırrı vardır –velev şuurun taallûk etmezse– Fakat, derecata göre inkişaf ve tenevvürü ayrı ayrıdır.

Nasıl bir hurma çekirdeğinden, tâ mükemmel bir hurma ağacına kadar ne kadar merâtib bulunur... Öyle de; namazın derecatında da daha fazla merâtib bulunabilir. Fakat bütün o merâtibde, o hakikat-i nurâniyenin esâsı bulunur...

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ قَالَ: اَلصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ [1]

* * *

[1] Allahım! "Namaz dinin direğidir" (Tirmizî, *îmân* 8; İbn Mâce, *fiten* 12; Müsned 5/231, 237) buyuran Rasulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

Taalluk: İlgili olma, bağlanma
İnkişâf: Ortaya çıkma, belirmek
Tenevvür: Nurlanmak, aydınlanmak. ***Merâtip***: Mertebeler
Hakikat-i nuraniye: Parlak hakikat, namaz gerçeği. ***Derecat***: Dereceler

Yirmi Birinci Söz'ün İkinci Makamı

(Kalbin beş yarasına beş merhemi tazammun eder.)

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۞ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ۞ [1]

Ey maraz-ı vesvese ile mübtelâ! Biliyor musun vesvesen neye benzer? Musibete benzer. Ehemmiyet verdikçe şişer; ehemmiyet vermezsen söner. Ona büyük nazarıyla baksan büyür; küçük görsen küçülür. Korksan ağırlaşır, hasta eder; havf etmezsen hafif olur, mahfî kalır. Mahiyetini bilmezsen devam eder, yerleşir; mahiyetini bilsen, onu tanısan gider. Öyle ise, şu musibetli vesvesenin aksâm-ı kesîresinden kesîrü'l-vuku olan yalnız "*Beş Vechini*" beyân edeceğim. Belki sana ve bana şifa olur. Zira şu vesvese öyle bir şeydir ki; cehil onu davet eder, ilim onu tardeder. Tanımazsan gelir, tanısan gider.

Birinci Vecih – Birinci Yara

Şeytan evvelâ şübheyi kalbe atar. Eğer kalb kabûl etmezse, şübheden şetme döner. Hayale karşı şetme benzer bâzı pis hâtıraları ve münâfî-i edeb çirkin hâlleri tasvir eder. Kalbe "eyvâh" dedirtir, ye'se düşürtür. Vesveseli adam zanneder ki kalbi, Rabbine karşı sû-i edebde bulunuyor. Müthiş bir halecan ve heyecan hisseder. Bundan kurtulmak için huzurdan kaçar, gaflete dalmak ister. Bu yaranın merhemi budur:

Bak ey bîçare vesveseli adam! Telâş etme; çünkü, senin hatırına gelen şetm değil, belki tahayyüldür. *Tahayyül-i küfür, küfür olmadığı gibi, tahayyül-i şetm dahi, şetm değildir.* Zira mantıkça tahayyül, hüküm değil-

---

[1] "Ya Rabbi, de, şeytanların vesveselerinden, ۞ onların yanımda bulunmalarından Sana sığınırım!" (Mü'minûn sûresi, 23/97-98)

Tazammun: İçinde bulundurmak, ihtiva etmek
Maraz-ı vesvese: Vesvese hastalığı
Havf: Korku. ***Mahfi***: Gizli
Aksâm-ı kesire: Çok çeşitli
Kesîru'l-vukû': Çokça meydana gelen
Şetm: Sövme, küfür etme
Münâfi-i edep: Edebe, ahlâka aykırı
Ye's: Ümitsizlik
Sû-i edep: Edepsizlik
Halecân: Titreme, kalp çarpıntısı
Tahayyül: Hayâl etme, hayâlen düşünme

dir. Şetm ise, hükümdür. Hem bununla beraber o çirkin sözler, senin kalbinin sözleri değil. Çünkü; senin kalbin ondan müteessir ve müteessiftir. Belki kalbe yakın olan lümme-i şeytanîden geliyor. Vesvesenin zararı, tevehhüm-i zarardır. Yâni onu zararlı tevehhüm etmekle, kalben mutazarrır olmaktır. Çünkü; hükümsüz bir tahayyülü, hakikat tevehhüm eder. Hem şeytanın işini kendi kalbine mal eder. Onun sözünü, ondan zanneder. Zarar anlar, zarara düşer. Zâten şeytanın da istediği odur.

İkinci Vecih

Budur ki: Mânâlar kalbden çıktıkları vakit, suretlerden çıplak olarak hayâle girerler, oradan suretleri giyerler. Hâyâl ise, her vakit bir sebep tahtında bir nevi suretleri nesceder. Ehemmiyet verdiği şeyin suretlerini yol üstünde bırakır. Hangi mânâ geçse; ya ona giydirir, ya takar, ya bulaştırır, ya perde eder. Eğer mânâlar münezzeh ve temiz iseler, suretler mülevves ve rezil ise giymek yoktur, fakat temas var. Vesveseli adam, teması telebbüsle iltibas eder. "Eyvâh!" der, "Kalbim ne kadar bozulmuş! Bu sefillik, bu hısset-i nefs, beni matrud eder." Şeytan onun şu damarından çok istifade eder. Şu yaranın merhemi şudur:

Dinle ey bîçâre! Nasıl ki senin, namazın edeb-i nezihânesinin vesilesi olan zâhirî taharete, batnının bâtınındaki necaset ona tesir etmez ve bozmaz; öyle de, maânî-i mukaddesenin, suret-i mülevveseye mücâvereti zarar etmez. Meselâ: Sen âyât-ı ilâhiye'yi tefekkür ediyorsun. Birden bir maraz, ya bir iştiha, ya bevl gibi bir emr-i müheyyic, şiddetle senin hissine dokunuyor. Elbette senin hayâlin, devâ-yi illet ve kazâ-yi hacetin levâzımatını görecek, bakacak, onlara münasip süflî suretleri nescedecek ve gelen mânâlar ortalarından geçecekler. Geçeceklere ne beis vardır, ne televvüs var ve ne zarar var ve ne hatar var. Yalnız hatar ise, hasr-ı nazardır, zann-ı zarardır.

Müteessif: Kederli, üzüntülü
Lümme-i şeytânî: İnsanın kalbinin bir köşesinde bulunan, şeytanın vesvese fısıldadığı yer
Tevehhüm: Sanmak, zannetmek
Mutazarrır: Zarar gören, zarara uğramış
Nesc: Dokumak, işlemek
Mülevves: Kirli, pis
Telebbüs: Bir işle bütünleşme, giyme
İltibas: Karıştırmak
Hisset-i nefs: Nefsin alçaklığı, rezilliği
Matrud: Kovulan, horlanan
Edeb-i nezihâne: Tertemiz duruluk, (namaza yakışır edep)
Zahirî tahâret: Dış temizlik
Batn: Karın. ***Bâtın***: İç
Necâset: Pislik
Maâni-i mukaddese: Mukaddes manalar (okunan âyetler, dualar)
Suret-i mülevvese: Kirli şekiller
Mücâveret: Komşuluk, yakınlık
Âyât: Âyetler
Bevl: İdrar
Emr-i müheyyic: Zorlayan, sıkıştıran, tahrik eden şey
Devâ-yi illet: Rahatsızlığın çâresi
Kazâ-yı hâcet: İhtiyacı giderme
Süfli: Bayağı, aşağı. ***Beis***: Zarar
Televvüs: Kirlilik. ***Hatar***: Tehlike
Hasr-ı nazar: Bakıp kalmak, dikkatini yoğunlaştırmak
Zann-ı zarar: Zarar ettiğini zannetme

Üçüncü Vecih

Budur ki: Eşya mabeynlerinde, bâzı münasebât-ı hafîye bulunur. Hattâ hiç ümid etmediğin şeyler içinde münasebet ipleri bulunur. Ya bizzat bulunur veya senin hayâlin, meşgul olduğu san'ata göre o ipleri yapmış, onları birbiriyle bağlamış. Şu sırr-ı münasebettendir ki, bâzan bir mukaddes şeyi görmek, bir mülevves şeyi hatıra getirir. Fenn-i beyân'da beyân olunduğu gibi, "Hariçte uzaklık sebebi olan zıddiyet ise, hayâlde sebeb-i kurbiyettir." Yâni iki zıddın suretlerinin cem'ine vasıta, bir münasebet-i hayâliyedir. Bu münasebetle gelen tahattura, "tedâi-yi efkâr" tâbir edilir. Meselâ: Sen namazda, münâcâtta, Kâ'be karşısında, huzur-ı ilâhî'de iken, âyâtı tefekkürde olduğun bir hâlde; şu tedâi-yi efkâr, seni tutup en uzak malâyâniyat-ı rezileye sevk eder. Senin başın, böyle bir tedâi-yi efkâra mübtelâ ise, sakın telâş etme. Belki intibaha geldiğin anda, dön. "Aman ne kusur ettim!" deyip tetkikle meşgul olup durma; tâ o zaîf münasebet, senin dikkatinle kuvvet peyda etmesin. Zira teessür gösterdikçe, ehemmiyet verdikçe, senin o zaîf tahatturun melekeye döner. Bir maraz-ı hayâlî olur. Korkma, maraz-ı kalbî değil. Şu nevi tahattur ise, galiben ihtiyarsızdır. Hususan hassas asabilerde daha galibdir. Şeytan, şu nevi vesvesenin mâdenini çok işlettirir. Şu yaranın merhemi şudur ki:

Tedâi-yi efkâr, galiben ihtiyarsızdır. Onda mes'uliyet yoktur. Hem, tedâîde mücâveret var; temas ve ihtilât yoktur. Onun için efkârın keyfiyetleri, birbirine sirayet etmez, birbirine zarar vermez. Nasıl ki şeytan ile melek-i ilham, kalb taraflarında mücâveretleri var ve füccar ve ebrarın karabetleri ve bir meskende durmaları zarar vermez; öyle de, tedâi-yi efkâr sâikasıyla istemediğin pis hayâlât, gelip nezih efkârın içine girse, zarar vermez; meğer kasden olsa veya zarar zannıyla onunla ziyade meşgul olsa. Hem bâzan kalb yoruluyor. Fikir, kendini eğlendirmek için rast gele bir şeyle meşgul olur. Şeytan fırsat bulur, pis şeyleri önüne serpiyor, sürüyor.

Mâbeyn: Arasında
Münâsebât-i hafiyye: Gizli ilişkiler
Zıddiyet: Zıtlık. ***Kurbiyet***: Yakınlık
Cem': Birleşme, bir araya gelme
Münâsebet-i hayâliye: Hayâlî ilişki. ***Tahattur***: Hatırlama
Tedâyi-i efkâr: Çağrışım, (fikirlerin birbirini çağrıştırması)
Münâcât: Yakarış, duâ
Âyât: Âyetler. ***Tefekkür***: Düşünme
Mâlâyâniyât-ı rezîle: Bayağı, kötü ve boş şeyler. ***Maraz***: Hastalık
İntibâh: Uyanmak, ayılmak
Gâliben: Çoğunlukla, genellikle
İhtiyarsız: İstem dışı
Mücâveret: Komşuluk, yakınlık
İhtilât: Karışmak
Sirâyet: Birbirine geçme, nüfûz etme
Füccar: Günahkârlar
Ebrâr: İyi insanlar
Karâbet: Yakınlık
Saika: Sebep, faktör
Hayâlât: Hayaller

Dördüncü Vecih

Amelin en iyi suretini taharriden neş'et eden bir vesvesedir ki, takvâ zannıyla teşeddüd ettikçe hâl ona şiddetlenir. Hattâ bir dereceye varır ki, o adam amelin daha evlâsını ararken, harama düşer. Bâzan bir sünnetin araması, bir vâcibi terk ettiriyor. "Acaba amelim sahih oldu mu?" der, iade eder. Bu hâl devam eder. Gâyet ye'se düşer. Şeytan şu hâlinden istifade eder, onu yaralar. Şu yaranın iki merhemi var:

•***Birinci merhem***: Bu gibi vesvese ehl-i İ'tizâl'e lâyıktır. Çünkü, onlar derler: "Medâr-ı teklif olan ef'al ve eşya, kendi zâtında, âhiret itibariyle ya hüsnü var, sonra o hüsne binaen emredilmiş, veya kubhu var, sonra ona binaen nehyedilmiş. Demek eşyada, âhiret ve hakikat nokta-yi nazarında olan hüsün ve kubuh, zâtîdir; emir ve nehy-i ilâhî ona tabidir." Bu mezhebe göre, insan her işlediği amelde şöyle bir vesvese gelir: "Acaba amelim nefsü'l-emirdeki güzel surette yapılmış mıdır?"

Amma mezheb-i hak olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat derler ki: "*Cenâb-ı Hak bir şeye emreder, sonra hasen olur. Nehyeder, sonra kabih olur.*" Demek emir ile güzellik; nehy ile çirkinlik tahakkuk eder. Hüsün ve kubuh, mükellefin ıttılaına bakar ve ona göre takarrür eder. Şu hüsün ve kubuh ise, sûrî ve dünyaya bakan yüzünde değil, belki âhirete bakan yüzdedir. Meselâ, sen namaz kıldın veya abdest aldın. Halbuki namazını ve abdestini fesada verecek bir sebep, nefsü'l-emirde varmış. Lâkin sen ona hiç muttali olmadın. Senin namazın ve abdestin hem sahihtir, hem hasendir. Mu'tezile der: "Hakikatte kabih ve fâsîddir. Lâkin senden kabûl edilir. Çünkü; cehlin var, bilmedin ve özrün var." Öyle ise, Ehl-i Sünnet mezhebine göre, zâhir-i şeriate muvafık olarak işlediğin ameline: "Acaba sahih olmuş mu?" deyip vesvese etme. Fakat, "Kabul olmuş mu?" de. Gururlanma, ucbe girme.

•***İkinci merhem***: Dinde harec yoktur. [1] لاَ حَرَجَ فِي الدِّينِ Mâdem dört

---

[1] Dinde zorluk yoktur. Bu ifade bir hadis-i şerif olmayıp "Allah yolunda gereği gibi cihad edin. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O'dur. Din konusunda, Size hiçbir zorluk da yüklemedi..." (Hac sûresi, 22/78) âyeti ve "Din kolaylıktır." (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28; Müsned 5/69) gibi hadis-i şeriflerden çıkarılan fıkhî bir kaidedir.

Taharrî: Araştırma. ***Evlâ***: En iyisi
Teşeddüt: Artmak, şiddetlenmek
Ehl-i İ'tizâl: Mu'tezile Mezhebine mensup olanlar. ***Ye's***: Ümitsizlik
Medâr-ı teklif: Sorumluluk sebebi
Hüsn: Güzellik. ***Kubh***: Çirkinlik
Hasen: Güzel. ***Kabih***: Çirkin
Ef'âl: Fiiller. ***Zâtî***: Kendine ait
Nehy-i İlâhî: İlâhî yasak
Nefsü'l-emir: Gerçek, asıl
Nehiy: Yasak
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek
Ittıla': Bilme, haberdar olma
Takarrur: Karar kılmak, yerleşmek
Sûrî: Görünüş
Fâsid: Bozuk, yanlış
Zâhir-i Şeriat: Dinin genel, bilinen kuralları
Ucb: Kendini beğenmek
Harec: Zorlama, baskı

mezhep haktır. Mâdem istiğfara müncer olan derk-i kusur ise, gurura müncer olan hüsn-i amelin rü'yetine –böyle vesveseli adama– müreccahtır. Yâni böyle vesveseli adam, amelini güzel görüp gurura düşmektense, amelini kusurlu görse, istiğfar etse, daha evlâdır. Mâdem böyledir; sen vesveseyi at. Şeytana de ki: "Şu hâl, bir harecdir. Hakikat-i hâle muttali olmak güçtür. Dindeki yüsre münafîdir. لاَ حَرَجَ فِي الدِّينِ. اَلدِّينُ يُسْرٌ[1] esâsına muhaliftir. Elbette böyle amelim bir mezheb-i hakka muvafık gelir. O bana kâfidir. Hem lâakal ben aczimi itiraf ederek ibadeti lâyık-ı veçhile edâ edemediğimden istiğfar ve tazarru' ile merhamet-i ilâhiye'ye dehâlet edip, kusurum affolunmak, kusurlu amelim kabûl olunmak için mütezellilâne bir niyaza vesiledir."

Beşinci Vecih

Mesâil-i îmâniyede şüphe suretinde gelen vesvesedir. Bîçare vesveseli adam, bâzan tahayyülü, taakkul ile iltibas eder. Yâni; hayâle gelen bir şüpheyi, akla girmiş bir şüphe tevehhüm edip, îtikadına halel gelmiş zanneder. Hem bâzan tevehhüm ettiği bir şüpheyi, îmâna zarar veren bir şek zanneder. Hem bâzan tasavvur ettiği bir şüpheyi, tasdik-ı aklîye girmiş bir şüphe zanneder. Hem bâzan bir emr-i küfrîde tefekkürü, küfür zanneder. Yâni dalâletin esbabını anlamak suretinde kuvve-i müfekkirenin cevelânını ve tedkikatını ve bîtarafane muhakemesini, hilâf-ı îmân zanneder. İşte telkinat-ı şeytaniyenin eseri olan şu zanlardan ürkerek: "Eyvah! Kalbim bozulmuş, itikadıma halel gelmiş" der. O hâller, galiben ihtiyarsız olduğundan, cüz'-i ihtiyârîsiyle ıslah edemediğinden ye'se düşer. Bu yaranın merhemi şudur ki:

Tahayyül-i küfür, küfür olmadığı gibi; tevehhüm-i küfür dahi, küfür değildir. Tasavvur-i dalâlet dalâlet olmadığı gibi; tefekkür-i dalâlet dahi, dâlalet değildir. Çünkü; hem tahayyül, hem tevehhüm, hem ta-

---

[1] Din kolaylıktır. (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28; Müsned 5/69)

İstiğfâr: Af dileme
Müncer: Sonunda gereken
Derk: Anlamak, idrak etmek
Hüsn-i amelin rü'yeti: Yapılan işin güzel görülmesi
Müreccâh: Tercih edilen
Hakikat-i hâl: Gerçek durum
Muttali' olmak: Bilme, haberdar olma
Yüsr: Kolaylık
Münâfi: Zıt, ters
Lâakal: En az
Lâyık-ı vecih: Uygun şekil, durum
Tazarru': Yalvarma
Mütezellilâne: Kendi küçüklüğünü gösterir bir şekilde
Mesâil-i imâniye: İmanî meseleler
Taakkul: Düşünme (isteyerek akıl yürütmek)
Tasdik-i akli: Aklın kabul etmesi (onaylamak)
Emr-i küfrî: İnançsızlığa ait bir mesele
Dalâlet: Sapıklık
Kuvve-i müfekkire: Düşünme gücü
Cevelân: Gezinti
Tetkikât: Araştırma
Bîtarafâne: Tarafsızca
Hilâf-ı iman: İmana aykırı
Telkinât-ı Şeytâniye: Şeytanın fikir aşılamaları, telkinleri
Halel: Zarar
Gâliben: Genellikle
Cüz-i ihtiyâr: İnsanın zayıf, küçük iradesi.
Ye's: Ümitsizlik

savvur, hem tefekkür; tasdik-ı aklîden ve iz'ân-ı kalbîden ayrıdırlar, başkadırlar. Onlar bir derece serbesttirler. Cüz'-i ihtiyâriyeyi pek dinlemiyorlar. Teklif-i dinî altına çok giremiyorlar. Tasdik ve iz'an, öyle değiller. Bir mîzâna tabidirler. Hem tahayyül, tevehhüm, tasavvur, tefekkür, Nasıl ki tasdik ve iz'an değiller. Öyle de şüphe ve tereddüt sayılmazlar. Fakat eğer lüzumsuz tekrar ede ede müstakar bir hâle gelse, o vakit hakikî bir nevi şüphe, ondan tevellüd edebilir. Hem bîtarafane muhakeme namıyla veya insaf namına deyip, şıkk-ı muhalifi iltizam ede ede, tâ öyle bir hâle gelir ki, ihtiyarsız taraf-ı muhalifi iltizâm eder. Ona vâcib olan hakkın iltizâmı kırılır. O da tehlikeye düşer. Hasmın veya şeytanın bir vekil-i fuzulîsi olacak bir hâlet, zihninde takarrür eder.

Şu nevi vesvesenin en mühimi budur ki: Vesveseli adam, imkân-ı zâtî ile imkân-ı zihnîyi birbiriyle iltibas eder. Yâni bir şeyi zâtında mümkün görse, o şeyi zihnen dahi mümkün ve aklen meşkûk tevehhüm eder. Halbuki ilm-i kelâmın kaidelerindendir ki: İmkân-ı zâtî ise, yakîn-i ilmiye münafi değil ve zarûret-i zihniyeye zıddiyeti yoktur. Meselâ: Şu dakikada Karadeniz'in yere batması, zâtında mümkündür ve o imkân-ı zâtî ile muhtemeldir. Halbuki yakînen, o denizin yerinde olduğunu hükmediyoruz, şüphesiz biliyoruz ve o ihtimal-i imkânî ve o imkân-ı zâtî, bize şek vermez, bir şüphe getirmez, yakînimizi bozmaz. Meselâ: Şu güneş, zâtında mümkündür ki; bugün gurub etmesin veya yarın tulû' etmesin. Halbuki bu imkân yakînimize zarar vermez, şüphe getirmez. İşte bunun gibi, meselâ hakâik-i îmâniyeden olan hayat-ı dünyeviyenin gurubuna ve hayat-ı uhreviyenin tulûuna, imkân-ı zâtî cihetinde gelen vehimler, yakîn-i îmânîye zarar vermez. Hem

لاَ عِبْرَةَ لِلْاِحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ[1] yâni: "*Bir delilden neş'et etmeyen bir ihtimalin hiç ehemmiyeti yoktur.*" olan kaide-i meşhûre, hem usûlü'd-dîn, hem usûlü'l-fıkhın kaide-i mukarreresindendir.

---

[1] Bkz.: Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-i İslâmiye ve ıstılahât-ı fıkhiyye kamusu* 1/279.

İz'ân-ı kalbî: Kalbin kabullenmesi, onaylaması
Teklif-i dînî: Dînî sorumluluk
Müstekar: Yerleşmiş
Tevellüd: Oluşma, meydana gelme
Şıkk-ı muhalif: Karşı taraf
İltizâm: Tercih etmek, kabul etmek
İmkân-ı zâtî: Bir şeyin olabilirliği, mümkün olması
İmkân-ı zihnî: Bir şeyin aklen olabilirliği, akla uygun olması
Meşkûk: Şüpheli
Yakîn-i ilmî: Kesin bilgi
Münâfi: Aykırı, ters
Zaruret-i zihniye: Aklî zorunluluk (aklın kabul etmesi gereken şeyler)
Zıddiyet: Zıtlık, terslik
Yakîn: Kesin bilgi
Gurub: Batma, kaybolma
Tulû': Doğma, çıkma
Kâide-i meşhure: Bilinen kural
Usulü'd-din: Kelâm İlmi (İslâm'ın inanca ait meselelerini inceleyen ilim dalı)
Usulü'l-fıkh: İslâm Hukuku'nu bir sistem olarak ele alan ilim dalı (İslâm Hukuk Metodolojisi)
Kâide-i mukarrere: Kabul edilmiş, yerleşmiş kural

Eğer desen: "Bu derece mü'minlere muzır ve müz'ic olan vesvese, ne hikmete binaen bize belâ olmuş?"

Elcevap: İfrata varmamak, hem galebe çalmamak şartıyla, asl-ı vesvese teyakkuza sebeptir, taharriye dâîdir, ciddiyete vesiledir. Lâkaydlığı atar, tehâvünü def'eder. Onun için Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı imtihanda, şu meydân-ı müsabakada bize bir kamçı-yi teşvik olarak, vesveseyi şeytanın eline vermiş. Beşerin başına vuruyor. Şayet ziyade incitse, Hakîm-i Rahîm'e şekva etmeli, [1] أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ demeli...

* * *

[1] (Rahmetten) kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım. (Buhârî, *bed'ul-halk* 11, *edeb* 76; Müslim, *birr* 109

Müz'ic: Rahatsız eden, sıkıcı
İfrat: Aşırılık
Galebe: Yenmek
Teyakkuz: Uyanıklık
Taharrî: Araştırma
Dâî: Sebep, faktör
Tehavün: Gevşeklik, aldırmama
Dâr-ı imtihan: Denenme yeri, dünya
Şekvâ: Şikâyet
Meydan-ı müsabaka: Yarışma meydanı
Hakîm-i Rahîm: Hikmet ve merhamet ile muamele eden Yüce Allah

Yirmi İkinci Söz

(İki Makam'dır)

Birinci Makam

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ [1]

وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ [2]

Bir zaman iki adam, bir havuzda yıkandılar. Fevkalâde bir te'sir altında kendilerinden geçtiler. Gözlerini açtıkları vakit gördüler ki; acib bir âleme götürülmüşler. Öyle bir âlem ki; kemâl-i intizâmından bir memleket hükmünde, belki bir şehir hükmünde, belki bir saray hükmündedir. Kemâl-i hayretlerinden etraflarına baktılar, gördüler ki: Bir cihette bakılsa azîm bir âlem görünüyor. Bir cihette bakılsa muntazam bir memleket... Bir cihette bakılsa mükemmel bir şehir... Diğer bir cihette bakılsa, gâyet muhteşem bir âlemi içine almış bir saraydır. Şu acaib âlemde gezerek seyran ettiler. Gördüler ki: Bir kısım mahlûklar var, bir tarz ile konuşuyorlar. Fakat bunlar, onların dillerini bilmiyorlar. Yalnız işaretlerinden anlaşılıyor ki, mühim işler görüyorlar ve ehemmiyetli vazifeler yapıyorlar.

O iki adamdan birisi, arkadaşına dedi ki: "Şu acib âlemin elbette bir müdebbiri ve şu muntazam memleketin bir mâliki, şu mükemmel şehrin bir sahibi, şu musanna sarayın bir ustası vardır. Biz çalışmalıyız, onu tanımalı-

---

[1] Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir. (İbrahim sûresi, 14/25)

[2] Bunlar birtakım misallerdir ki düşünüp istifade etmeleri için, Biz onları insanlara anlatıyoruz. (Haşir sûresi, 59/21)

Acip: İlginç, orijinal
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzgünlük
Kemâl-i hayret: Son derece hayret, şaşkınlık
Azîm: Büyük
Müdebbir: Düzenleyen, idare eden
Musannâ': Sanatlı yapılmış şey

yız. Çünkü; anlaşılıyor ki, bizi buraya getiren O'dur. O'nu tanımazsak kim bize meded verecek? Dillerini bilmediğimiz ve onlar bizi dinlemedikleri şu âciz mahlûklardan ne bekleyebiliriz? Hem koca bir âlemi bir memleket suretinde, bir şehir tarzında, bir saray şeklinde yapan ve baştan başa hârika şeylerle dolduran ve müzeyyenatın envâ'ıyla tezyin eden ve ibret-nüma mu'cizâtlarla donatan bir Zât, elbette bizden ve buraya gelenlerden bir istediği vardır. O'nu tanımalıyız. Hem, ne istediğini bilmekliğimiz lâzımdır."

Öteki adam dedi: "İnanmam, böyle bahsettiğin gibi bir zât bulunsun ve bütün bu âlemi tek başıyla idare etsin."

Arkadaşı cevaben dedi ki: "Bunu tanımazsak, lâkayd kalsak, menfaati hiç yok; zararı olsa pek azîmdir. Eğer tanımasına çalışsak, meşakkati pek hafiftir, menfaati olursa pek azîmdir. Onun için ona karşı lâkayd kalmak, hiç kâr-ı akıl değildir."

O serseri adam dedi: "Ben bütün rahatımı, keyfimi, O'nu düşünmemekte görüyorum. Hem böyle aklıma sığışmayan şeylerle uğraşmayacağım. Bütün bu işler, tesadüfî ve karmakarışık işlerdir, kendi kendine dönüyor; benim neme lâzım!"

Akıllı arkadaşı ona dedi: "Senin bu temerrüdün beni de, belki çokları da belâya atacaktır. Bir edepsizin yüzünden, bâzan olur ki; bir memleket harab olur."

Yine o serseri dönüp dedi ki: "Ya kat'iyyen bana isbat et ki; bu koca memleketin tek bir mâliki, tek bir Sâni'i vardır. Yahut bana ilişme."

Cevaben arkadaşı dedi: "Mâdem inadın divanelik derecesine çıkmış, o inadınla bizi ve belki memleketi bir kahre giriftar edeceksin; ben de sana "*On İki Bürhan*" ile göstereceğim ki: Bir saray gibi şu âlemin, bir şehir gibi şu memleketin, tek bir ustası vardır ve o usta, her şeyi idare eden yalnız O'dur. Hiçbir cihette noksaniyeti yoktur. Bize görünmeyen o usta, bizi ve her şeyi görür ve sözlerini işitir. Bütün işleri mu'cize ve hârikadır. Bütün bu gördüğümüz ve dillerini bilmediğimiz şu mahlûklar onun memurlarıdır."

Birinci Bürhan

Gel her tarafa bak, her şeye dikkat et! Bütün bu işler içinde gizli bir el iş-

---

Müzeyyenât: Süslemeler
Envâ: Türler, çeşitler
Tezyin etmek: Ziynetlemek, süslemek
İbretnümâ: İbret veren
Mucizât: Mucizeler
Temerrüd: İnat etme, direnme
Sâni: Sanatlı yapan, sanatkâr
Kahır: Mahvetme, cezalandırma
Giriftar: Uğrayan, maruz kalan, yakalanan
Burhan: Delil

liyor. Çünkü: Bak, bir dirhem(Hâşiye-1) kadar kuvveti olmayan bir çekirdek küçüklüğünde bir şey, binler batman yükü kaldırıyor. Zerre kadar şuuru(Hâşiye-2) olmayan, gâyet hakîmâne işler görüyor. Demek bunlar kendi kendilerine işlemiyorlar. Onları işlettiren gizli bir kudret sahibi vardır. Eğer kendi başına olsa, bütün baştan başa bu gördüğümüz memlekette her iş mu'cize, her şey mu'cizekâr bir hârika olmak lâzım gelir. Bu ise, bir safsatadır.

İkinci Bürhan

Gel bütün bu ovaları, bu meydanları, bu menzilleri süslendiren şeyler üstünde dikkat et. Her birisinde o gizli Zât'tan haber veren işler var. Âdeta her biri birer turra, birer sikke gibi, o gaybî Zât'tan haber veriyorlar. İşte gözünün önünde, bak; bir dirhem pamuktan(Hâşiye-3) ne yapıyor. Bak, kaç top çuha ve patiska ve çiçekli kumaş çıktı. Bak, ondan ne kadar şekerlemeler, yuvarlak tatlı köfteler yapılıyor ki; bizim gibi binler adam giyse ve yese, kâfi gelir. Hem de bak, bu demiri, toprağı, suyu, kömürü, bakırı, gümüşü, altını; gaybî avucuna aldı, bir et parçası(Hâşiye-4) yaptı; bak, gör... İşte ey akılsız adam! Bu işler öyle bir Zât'a mahsustur ki; bütün bu memleket, bütün ecza-sıyla O'nun mu'cize-i kuvveti altında duruyor, her arzusuna râm oluyor.

Üçüncü Bürhan

Gel, bu müteharrik antika(Hâşiye-5) san'atlarına bak! Her birisi öyle bir tarz-

---

(Hâşiye-1) Ağaçları başlarında taşıyan çekirdeklere işarettir.

(Hâşiye-2) Kendi kendine yükselmeyen ve meyvelerin sıkletine dayanmayan üzüm çubukları gibi nazenin nebâtatın, başka ağaçlara latîf eller atıp sarmalarına ve onlara yüklenmelerine işarettir.

(Hâşiye-3) Tohuma işarettir. Meselâ: Zerre gibi bir afyon büzrü, bir dirhem gibi bir zerdali nüvatı, bir kavun çekirdeği, nasıl çuhadan daha güzel dokunmuş yapraklar, patiskadan daha beyaz ve sarı çiçekler, şekerlemeden daha tatlı ve köftelerden ve konserve kutularından daha latîf, daha leziz, daha şirin meyveleri hazine-i rahmetten getiriyorlar, bize takdim ediyorlar.

(Hâşiye-4) Unsurlardan cism-i hayvanîyi halk ve nutfeden zîhayatı icad etmeye işarettir.

(Hâşiye-5) Hayvanlara ve insanlara işarettir. Zira hayvan, şu âlemin küçük bir fihristesi ve mahiyet-i insâniye, şu kâinatın bir misâl-i musağğarı olduğundan; âdeta âlemde ne varsa, insanda nümunesi vardır.

Batman: Eski ölçü birimlerinden; altı okka (yaklaşık sekiz kg.)
Sıklet: Ağırlık. ***Nazenin***: Nazik
Latîf: İnce, yumuşak
Hakîmâne: Hikmetlice
Mucizekâr: Mucizeli
Turra: İmza, mühür
Sikke: Damga
Gaybî: Görünmeyen
Bezr: Tane, tohum
Nevat: Çekirdekler
Cism-i hayvanî: Canlı cisim
Halk: Yaratma. ***Zîhayat***: Canlı
Nutfe: Zigot, döllenmiş hücre
Ecza: Cüzler, parçalar, kısımlar
Mucize-i kuvvet: Kuvvet mucizesi
Râm olmak: Boyun eğmek, uymak
Müteharrik: Hareket eden
Mahiyet-i insaniye: İnsan mahiyeti
Misal-i musaggar: Küçültülmüş örnek, maket

da yapılmış; âdeta bu koca sarayın bir küçük nüshasıdır. Bütün bu sarayda ne varsa, o küçücük müteharrik makinelerde bulunuyor. Hiç mümkün müdür ki; bu sarayın ustasından başka birisi gelip bu acib sarayı küçük bir makinede dercetsin! Hem hiç mümkün müdür ki; bir kutu kadar bir makine bütün bir âlemi içine aldığı hâlde, tesadüfî veyahut abes bir iş içinde bulunsun!

Demek bütün gözün gördüğü ne kadar antika makineler var, o gizli Zât'ın birer sikkesi hükmündedirler. Belki birer dellâl, birer ilânnâme hükmündedirler. Lisan-ı hâlleriyle derler ki: "Biz öyle bir zâtın san'atıyız ki; bütün bu âlemimizi, bizi yaptığı ve sühûletle îcad ettiği gibi kolaylıkla yapabilir bir zâttır."

Dördüncü Bürhan

Ey muannid arkadaş! Gel, sana daha acibini göstereceğim. Bak, bu memlekette bütün bu işler, bu şeyler değişti, değişiyor. Bir hâlette durmuyor. Dikkat et ki; bu gördüğümüz câmid cisimler, hissiz kutular; birer hâkim-i mutlak suretini aldılar. Âdeta her bir şey, bütün eşyaya hükmediyor. İşte bu yanımızdaki bu makineye bak;(Hâşiye-6) güya emrediyor. İşte onun tezyinatına ve işlemesine lâzım levazımat ve maddeler, uzak yerlerden koşup geliyorlar. İşte oraya bak! O şuursuz cisim(Hâşiye-7) güya bir işaret ediyor, en büyük bir cismi, kendine hizmetkâr ediyor, kendi işlerinde çalıştırıyor.

Daha başka şeyleri bunlara kıyas et. Âdeta her bir şey, bütün bu âlemdeki hilkatleri müsahhar ediyor. Eğer o gizli Zât'ı kabûl etmezsen, bütün bu memleketteki taşında, toprağında, hayvanında, insana benzer mahlûklarda; o Zât'ın bütün hünerlerini, san'atlarını, kemâlâtlarını, birer birer (o şeylere) vereceksin. İşte, aklın uzak gördüğü bir tek mu'ciznümâ Zât'ın bedeline, milyarlar onun gibi mu'ciznümâ, hem birbirine zıd, hem birbirine misil, hem birbiri içinde bulunsun; bu intizam bozulmasın, ortalığı karıştırmasınlar.

(Hâşiye-6) Makine, meyvedâr ağaçlara işarettir. Çünkü yüzer tezgâhları, fabrikaları incecik dallarında taşıyor gibi; hayretnümâ yaprakları, çiçekleri, meyveleri dokuyor, süslendiriyor, pişiriyor, bizlere uzatıyor. Halbuki çam ve katran gibi muhteşem ağaçlar, kuru bir taşta tezgâhını atmış, çalışıp duruyorlar.

(Hâşiye-7) Hububata, tohumlara, sineklerin tohumcuklarına işarettir. Meselâ bir sinek bir kara ağacın yaprağında yumurtasını bırakır. Birden o koca kara ağaç, yapraklarını o yumurtalara bir rahm-ı mâder, bir beşik, bal gibi bir gıda ile dolu bir mahzene çeviriyor. Âdeta o meyvesiz ağaç, o surette zîruh meyveler veriyor.

Derc etmek: İçine almak, sokmak
İlânnâme: İlân kağıdı, bildiri
Lisan-ı hâl: Hâl dili
Suhulet: Kolaylık. ***Muannid***: İnatçı
Câmid: Cansız, hareketsiz
Hâkim-i mutlak: Her şeye hükmeden, güçlü hâkim
Hayretnüma: Hayret verici
Tezyinat: Süslemeler
Hububat: Taneler, tohumlar
Rahm-ı mader: Anne karnı
Zîruh: Ruh sahibi
Musahhar: Emre âmâde, hizmete hazır. ***Hilkat***: Yaratılış
Muciznümâ: Mucize gösteren

Halbuki bu koca memlekette iki parmak karışsa, karıştırır. Çünkü; bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, karıştırır. Nerede kaldı, hadsiz hâkim-i mutlak beraber bulunsun!

Beşinci Bürhan

Ey vesveseli arkadaş! Gel, bu azîm sarayın nakışlarına dikkat et ve bütün bu şehrin zînetlerine bak ve bütün bu memleketin tanzimatını gör ve bütün bu âlemin san'atlarını tefekkür et! İşte bak! Eğer nihayetsiz mu'cizeleri ve hünerleri olan gizli bir Zât'ın kalemi işlemezse, bu nakışları sâir şuursuz sebeplere, kör tesadüfe, sağır tabiata verilse, o vakit ya bu memleketin her bir taşı, her bir otu, öyle mu'ciznümâ nakkaş, öyle bir hârikulâde kâtib olması lâzım gelir ki; bir harfte bin kitabı yazabilsin, bir nakışta milyonlar san'atı dercedebilsin. Çünkü, bak bu taşlardaki nakşa;(Hâşiye-8) her birisinde bütün sarayın nakışları var, bütün şehrin tanzimat kanunları var, bütün memleketin teşkilât programları var. Demek bu nakışları yapmak, bütün memleketi yapmak kadar hârikadır. Öyle ise; her bir nakış, her bir san'at, o gizli Zât'ın bir ilânnamesidir, bir hâtemidir.

Mâdem bir harf, kâtibini göstermeksizin olmaz. San'atlı bir nakış, nakkaşını bildirmemek olmaz... Nasıl olur ki, bir harfte koca bir kitabı yazan, bir nakışta bin nakşı nakşeden nakkaş, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmesin!..

Altıncı Bürhan

Gel, bu geniş ovaya çıkacağız.(Hâşiye-9) İşte o ova içinde yüksek bir dağ var. Üstüne çıkacağız, tâ bütün etrafı görülsün. Hem her şeyi yakınlaştıracak güzel dürbünleri de beraber alacağız. Çünkü, bu acib memlekette acib işler oluyor. Her saatte hiç aklımıza gelmeyen işler oluyor. İşte bak! Bu dağlar ve ovalar ve şehirler, birden değişiyor. Hem nasıl değişiyor... Öyle bir tarzda ki;

(Hâşiye-8) Şecere-i hilkatin meyvesi olan insana ve kendi ağacının programını ve fihristesini taşıyan meyveye işarettir. Zira kalem-i kudret, âlemin kitab-ı kebirinde ne yazmış ise, icmâlini mahiyet-i insâniyede yazmıştır. Kalem-i kader, dağ gibi bir ağaçta ne yazmış ise, tırnak gibi meyvesinde dahi derc etmiştir.

(Hâşiye-9) Bahar ve yaz mevsiminde zeminin yüzüne işarettir. Zira yüz binler muhtelif mahlûkatın taifeleri, birbiri içinde beraber îcad edilir, rûy-i zeminde yazılır. Galatsız, kusursuz, kemâl-i intizâmla değiştirilir. Binler sofra-yi Rahman açılır, kaldırılır, taze taze gelir. Her bir ağaç birer tablacı, her bir bostan birer kazan hükmüne geçer.

Tanzimat: Düzenlemeler
Nakkaş: İşleyen, nakşeden
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
İcmal: Özet. ***Hâtem***: Mühür
Derc etmek: İçine yerleştirmek
Mahlukat: Yaratılmışlar
Rûy-i zemin: Yeryüzü
Kemal-i intizam: Tam bir düzen ve ahenk. ***Galat***: Hata, kusur

milyonlarla birbiri içinde işler gâyet muntazam surette değişiyor. Âdeta milyonlar mütenevvî kumaşlar birbiri içinde beraber dokunuyor gibi pek acib tahavvülât oluyor. Bak, o kadar ünsiyet ettiğimiz ve tanıdığımız çiçekli-miçekli şeyler kayboldular. Muntazaman yerlerine ve mahiyetçe onlara benzer, fakat suretçe ayrı, başkaları geldiler. Âdeta şu ova, dağlar, birer sahife; yüz binlerle ayrı ayrı kitaplar içinde yazılıyor. Hem hatâsız, noksansız olarak yazılıyor. İşte bu işler, yüz derece muhaldir ki; kendi kendine olsun. Evet nihayet derecede san'atlı, dikkatli şu işler, kendi kendine olmak bin derece muhaldir ki; kendilerinden ziyade, san'atkârlarını gösteriyorlar. Hem bunları işleyici öyle mu'ciznümâ bir Zât'tır ki; hiçbir iş, ona ağır gelmez. Bin kitap yazmak, bir harf kadar O'na kolay gelir.

Bununla beraber her tarafa bak ki, hem öyle bir hikmetle her şeyi yerli yerine koyuyor ve öyle mükrimâne herkese lâyık oldukları lütûfları yapıyor; hem öyle ihsan-perverane umumî perdeler ve kapılar açıyor ki, herkesin arzularını tatmin ediyor. Hem öyle sehâvet-perverane sofralar kuruyor ki, bütün bu memleketin halklarına, hayvanlarına, her bir taifesine has ve lâyık, belki her bir ferdine mahsus ismiyle ve resmiyle bir tabla-yi nîmet veriliyor. İşte dünyada bundan muhâl bir şey var mı ki, bu gördüğümüz işler içinde tesadüfî işler bulunsun veya abes ve faidesiz olsun veya müteaddid eller karışsın veya ustası her şeye muktedir olmasın veya her şey ona müsahhar olmasın! İşte ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir bahane bul!

Yedinci Bürhan

Ey arkadaş gel! Şimdi bu cüz'iyatı bırakıp, saray şeklindeki bu acib âlemin eczalarının birbirine karşı olan vaziyetlerine dikkat edeceğiz. İşte bak! Bu âlemde o derece intizâm ile küllî işler yapılıyor ve umumî inkılâblar oluyor ki; âdeta bütün bu saraydaki mevcûd taşlar, topraklar, ağaçlar, her bir şey, birer fâil-i muhtar gibi bütün bu âlemin nizamat-ı külliyesini gözetip, ona göre tevfik-ı hareket ediyor. Birbirinden en uzak şeyler, birbirinin imdadına koşuyor. İşte bak! Gaibden acib bir kafile(Hâşiye10) çıkıp geliyor. Merkepleri; ağaçlara, nebatlara, dağlara benzerler. Başlarında birer tabla-yi erzak taşı-

---

(Hâşiye10) Umum hayvanâtın erzakını taşıyan, nebâtât ve eşcar kafileleridir.

Mütenevvi: Türlü türlü
Tahavvülât: Değiştirmeler
Mükrimâne: Cömertçe
İhsanperverâne: İhsanla bakarak, gözeterek
Müteaddit: Sayılı, birkaç
Sehâvetperverâne: Cömertçe besleyerek
Tabla-yi nimet: Nimet tablası, yiyecek sunulan tepsi
Fâil-i muhtar: İstediğini serbestçe yapabilen, özgür
Cüz'iyât: Cüz'i şeyler, ayrıntılar
Nizâmât-ı külliye: Genel, geniş düzenlemeler
Tevfik-i hareket: Uygun hareket etmek
Erzak: Rızıklar.
Eşcar: Ağaçlar

yorlar. İşte bak! Bu tarafta bekleyen muhtelif hayvanâtın erzaklarını getiriyorlar. Hem de bak: Bu kubbede o azîm elektrik lâmbası(Hâşiye11) onlara ışık verdiği gibi, bütün taamlarını öyle güzel pişiriyor; yalnız, pişirilecek taamlar bir dest-i gaybî tarafından birer ipe takılıp(Hâşiye12) ona karşı tutuluyor. Bu tarafa da bak! Bu bîçâre zaîf, nahif, kuvvetsiz hayvancıklar... Nasıl onların başı önünde, latîf gıda ile dolu iki tulumbacık(Hâşiye13) takılmış, iki çeşme gibi; yalnız o kuvvetsiz mahlûk, onu ağzına yapıştırması kâfidir.

Elhâsıl: Bütün bu âlemin bütün eşyası, birbirine bakar gibi, birbirine yardım eder. Birbirini görür gibi, birbirine el-ele verir. Birbirinin işini tekmil için, birbirine omuz-omuza veriyor. Bel-bele verip beraber çalışıyorlar. Her şeyi buna kıyas et; ta'dât ile bitmez... İşte bütün bu hâller, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î gösterir ki; şu saray-ı acîbin ustasına, yâni şu garib âlemin sahibine her şey müsahhardır. Her şey O'nun hesabına çalışır. Her şey O'na bir emirber nefer hükmündedir. Her şey O'nun kuvvetiyle döner. Her şey O'nun emriyle hareket eder. Her şey O'nun hikmetiyle tanzim olur. Her şey O'nun keremiyle muavenet eder. Her şey O'nun merhametiyle başkasının imdadına koşar, yâni koşturulur. Ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir söz söyle!

Sekizinci Bürhan

Gel, ey nefsim gibi kendini âkıl zanneden akılsız arkadaş! Şu saray-ı muhteşemin sahibini tanımak istemiyorsun! Halbuki her şey O'nu gösteriyor, O'na işaret ediyor, O'na şehâdet ediyor. Bütün bu şeylerin şehâdetini nasıl tekzib ediyorsun? Öyle ise; bu sarayı da inkâr et ve "Âlem yok, memleket yok" de ve kendini de inkâr et, ortadan çık. Yahut aklını başına al, beni dinle! İşte bak: Şu saray içinde bulunan ve memleketi ihâta eden yeknesak unsurlar, mâdenler var.(Hâşiye14) Âdeta memleketten çıkan her şey, o

(Hâşiye11) O azîm elektrik lâmbası, Güneş'e işarettir.

(Hâşiye12) İp ve ipe takılan taam ise, ağacın ince dalları ve leziz meyveleridir.

(Hâşiye13) İki tulumbacık ise, vâlidelerin memelerine işarettir.

(Hâşiye14) Unsurlar, madenler ise pek çok muntazam vazifeleri bulunan ve izn-i Rabbanî ile her muhtacın imdadına koşan ve emr-i İlâhî ile her bir yere giren, medet veren ve hayatın levazımatını yetiştiren ve zîhayatı emziren ve masnuat-ı İlâhiye'nin nescine, nakşına menşe ve müvellid ve beşik olan hava, su, ziya, toprak unsurlarına işarettir.

Azîm: Büyük. ***Taam***: Yemek
Dest-i gaybî: Görünmeyen el
Vâlide: Anne. ***Tâdât***: Saymak
Saray-ı acib: Harika saray
Emirber: Söz dinleyen, itaatkâr
Muavenet: Yardım etmek
Âkıl: Akıllı. ***Tekzip***: Yalanlama
İzn-i Rabbanî: İlâhî izin
Zîhayat: Canlı. ***Nesc***: Dokuma
Masnuat-ı İlâhiye: İlâhî eserler
Müvellid: Meydana getiren, doğuran

maddelerden yapılıyor. Demek o maddeler kimin mülkü ise, bütün ondan yapılan şeyler de onundur. Tarla kimin ise, mahsulat da onundur. Deniz kimin ise, içindekiler de onundur. Hem bak, bu dokunan şeyler, bu nescolunan münakkaş kumaşlar, bir tek maddeden yapılıyor. O maddeyi getiren, ihzâr eden ve ip hâline getiren, elbette bilbedâhe birdir. Çünkü o iş, iştirâk kabûl etmez. Öyle ise; bütün nescolunan san'atlı şeyler, O'na mahsustur. Hem de bak, bu dokunan, yapılan şeylerin her bir cinsi, bütün memleketin her tarafında bulunuyor; bütün ebnâ-yi cinsleriyle öyle intişar etmiş; beraber olarak birbiri içinde, bir tarzda, bir anda yapılıyor, nescediliyor. Demek bir tek zâtın işidir, bir tek emirle hareket ediyor. Yoksa böyle bir anda, bir tarzda, bir keyfiyette, bir hey'ette ittifak ve muvafakat, muhaldir. Öyle ise bu san'atlı şeylerin her birisi, o gizli Zât'ın bir ilânnâmesi hükmünde, O'nu gösteriyor.

Güya her bir çiçekli kumaş, her bir san'atlı makine, her bir tatlı lokma, o mu'ciznümâ Zât'ın birer sikkesi, birer hâtemi, birer nişanı, birer turrası hükmünde; lisan-ı hâl ile her birisi der: "Ben kimin san'atıyım, bulunduğum sandıklar ve dükkânlar da onun mülküdür."

Ve her bir nakış der: "Beni kim dokudu ise, bulunduğum top da onun dokumasıdır." Her bir tatlı lokma der: "Beni kim yapıyor, pişiriyorsa, bulunduğum kazan dahi onundur."

Her bir makine der: "Beni kim yapmış ise, memlekette intişar eden bütün emsalimi de o yapıyor ve bütün memleketin her tarafında bizi yetiştiren, odur. Demek memleketin mâliki de odur. Öyle ise; bütün bu memlekete, bu saraya mâlik kimse, o bize mâlik olabilir." Meselâ, nasıl mîrîye mahsus tek bir palaska veyahut bir tek düğmeye mâlik olmak için, onları yapan bütün fabrikalara mâlik olmak lâzımdır ki, onlara hakikî mâlik olsun. Yoksa o boşboğaz başıbozuktan, "mîrî malıdır" diye elinden alınıp, tecziye edilir.

Elhâsıl: Nasıl bu memleketin anâsırı, memlekete muhit birer maddedir. Onların mâliki de, bütün memlekete mâlik bir tek zât olabilir; öyle de, bütün memlekette intişar eden san'atlar, birbirine benzediği ve bir tek sikke izhar ettikleri için, bütün memleket yüzünde intişar eden masnûlar, her bir şeye hükmeden tek bir zâtın san'atları olduğunu gösteriyorlar.

Nesc olmak: Dokunmak, işlenmek
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Bilbedâhe: Açıkça
Ebna-yi cins: Hemcinsler, bir cinsin diğer üyeleri ***İhzar***: Hazırlama
Heyet: Bütünlük
Muvafakat: Uygunluk
Muhal: İmkânsızlık
Muciznümâ: Mucize gösteren
Hâtem: Mühür
Lisan-ı hâl: Hâl dili
İntişar: Yayılma
Mîrî: Devlete ait, hazine malı
Tecziye: Cezalandırma
Anâsır: Unsurlar, öğeler
Muhit: Kaplayan, yayılan
İzhar: Göstermek
Masnu: Sanatlı yapılan şey

İşte ey arkadaş! Mâdem şu memlekette, yâni şu saray-ı muhteşemde bir birlik alâmeti vardır, bir vahdet sikkesi var. Çünkü; bir kısım şeyler, bir iken ihatası var. Bir kısım, müteaddid ise –fakat birbirine benzediği ve her tarafta bulunduğu için– bir vahdet-i nev'iye gösteriyor. Vahdet ise, bir vâhidi gösterir. Demek ustası da, mâliki de, sahibi de, sâni'i de bir olmak lâzım gelir. Bununla beraber sen buna dikkat et ki, bir perde-i gaybdan kalınca bir ip çıkıyor.(Hâşiye15) Bak, sonra binler ipler ondan uzanmış. Her bir ipin başına bak: Birer elmas, birer nişan, birer ihsan, birer hediye takılmış. Herkese göre birer hediye veriyor. Acaba bilir misin ki, böyle garib bir gayb perdesinden, böyle acib ihsanatı, hedâyâyı şu mahlûklara uzatan Zât'ı tanımamak, O'na teşekkür etmemek, ne kadar divanece bir harekettir? Çünkü, O'nu tanımazsan bilmecburiye diyeceksin ki: "Bu ipler; uçlarındaki elmasları, sâir hediyeleri kendileri yapıyorlar, veriyorlar." O vakit her ipe, bir padişahlık mânâsını vermek lâzım gelir. Halbuki gözümüzün önünde bir dest-i gaybî, o ipleri dahi yapıp o hedâyâyı onlara takıyor. Demek bütün bu sarayda her şey, kendi nefsinden ziyade, o mu'ciznümâ Zât'ı gösteriyor. O'nu tanımazsan, bütün bu şeyleri inkâr etmekle, hayvandan yüz derece aşağı düşeceksin.

Dokuzuncu Bürhan

Gel, ey muhakemesiz arkadaş! Sen şu sarayın sahibini tanımıyorsun ve tanımak da istemiyorsun. Çünkü, istib'ad ediyorsun. O'nun acib san'atlarını ve hâlâtını, akla sığıştıramadığından inkâra sapıyorsun. Halbuki asıl istib'ad, asıl müşkilât ve hakikî suûbetler ve dehşetli külfetler, O'nu tanımamaktadır. Çünkü; O'nu tanısak, bütün bu saray, bu âlem bir tek şey gibi kolay gelir, rahat olur, bu ortadaki ucuzluk ve mebzuliyete medâr olur. Eğer tanımazsak ve O olmazsa, o vakit her bir şey, bütün bu saray kadar müşkilâtlı olur. Çünkü, her şey bu saray kadar san'atlıdır. O vakit ne ucuzluk ve ne de mebzuliyet kalır. Belki bu gördüğümüz şeylerin birisi, değil elimize, hiç kimsenin eline geçmezdi. Sen, yalnız şu ipe takılan tatlı konserve kutusuna bak.(Hâşiye16)

(Hâşiye15) Kalınca bir ip, meyvedâr ağaca; binler ipler ise, dallarına ve ipler başındaki elmas, nişan, ihsan, hediyeler ise; çiçeklerin aksamına ve meyvelerin enva'ına işarettir.

(Hâşiye16) Konserve kutusu; kudret konserveleri olan kavun, karpuz, nar, süt kutusu Hindistan cevizi gibi rahmet hediyelerine işarettir.

Vahdet-i nev'iye: Türde, çeşitte birlik
Vâhid: Bir, Allah. ***Sâni***: Sanatkâr
Perde-i gayb: Gayb perdesi
Aksam: Kısımlar
Enva': Türler, çeşitler
İhsânât: İhsanlar, iyilikler
Hedâyâ: Hediyeler
Bi'l-mecburiye: Mecburen
Dest-i gaybî: Görünmeyen bir el
İstib'âd: Uzak görme, ihtimal vermeme
Hâlât: Hâller, durumlar
Suûbet: Zorluk
Mebzûliyet: Bol olma, yaygın olma

Eğer onun gizli matbaha-yi mu'ciznümâsından çıkmasa idi, şimdi kırk para ile aldığımız hâlde, yüz liraya alamazdık.

Evet bütün istib'âd, müşkilât, suûbet, helâket belki muhâliyet, O'nu tanımamaktadır. Çünkü; nasıl bir ağaca bir kökte, bir kanunla, bir merkezde hayat veriliyor. Binler meyvelerin teşekkülü, bir meyve gibi sühulet peyda eder. Eğer o ağacın meyveleri, ayrı ayrı merkeze ve köke, ayrı ayrı kanunla rabtedilse; her bir meyve bütün ağaç kadar müşkilâtlı olur. Hem nasıl bütün ordunun teçhizatı bir merkezde, bir kanunda, bir fabrikadan çıksa; kemmiyetçe bir neferin teçhizatı kadar kolaylaşır. Eğer her bir neferin ayrı ayrı yerlerde teçhizatı yapılsa, alınsa; her bir neferin teçhizâtı için, bütün ordunun teçhizatına lâzım fabrikalar bulunması lâzımdır.

Aynen bu iki misâl gibi: Şu muntazam sarayda, şu mükemmel şehirde, şu müterakki memlekette, şu muhteşem âlemde, bütün bu şeylerin îcadı, bir tek zâta verildiği vakit, o kadar kolay olur, o kadar hiffet peyda eder ki; gördüğümüz nihayetsiz ucuzluğa ve mebzuliyete ve sehâvete sebebiyet verir. Yoksa her şey o kadar pahalı, o kadar müşkilâtlı olacak ki; dünya verilse birisi elde edilemez...

Onuncu Bürhan

Gel, ey bir parça insafa gelmiş arkadaş! On beş gündür(Hâşiye17) biz buradayız. Eğer şu âlemin nizamlarını bilmezsek, padişahını tanımazsak; cezaya müstehak oluruz. Özrümüz kalmadı. Zira on beş gün (güya bize mühlet verilmiş gibi) bize ilişmiyorlar. Elbette biz başıboş değiliz. Bu derece nazik san'atlı, mîzânlı, letafetli, ibretli masnular içinde hayvan gibi gezip bozamayız, bize bozdurmazlar. Şu memleketin haşmetli mâlikinin elbette cezası da dehşetlidir. O Zât ne kadar kudretli, haşmetli bir zât olduğunu şununla anlayınız ki; şu koca âlemi, bir saray gibi tanzim ediyor, bir dolap gibi çeviriyor. Şu büyük memleketi, bir hâne gibi, hiçbir şey noksan bırakmayarak idare ediyor. İşte bak, vakit-bevakit bir kabı doldurup boşaltmak gibi şu sarayı, şu memleketi, şu şehri kemâl-i intizâmla doldurup, kemâl-i hikmetle boşalttırıyor. Bir sofrayı da kaldırıp indirmek gibi, koca memleketi baştan

(Hâşiye17) On beş gün, sinn-i teklif olan on beş seneye işarettir.

Matbaha-yi muciznümâ: Mucizevî yemeklerin piştiği mutfak
Helâket: Ölme, yok olma
Muhâliyet: İmkânsız olma
Suhulet: Kolaylık
Peydâ etmek: Meydana çıkmak, gözükmek. ***Kemiyet***: Nicelik
Müterakkî: İleri, ilerlemiş
Hiffet: Hafiflik. ***Sehâvet***: Cömertlik
Sinn-i teklif: Yükümlülük yaşı
Letâfet:incelik, güzellik
Masnu: Sanatlı yapılan şey
Haşmet: Ululuk, büyüklük
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

başa, çeşit çeşit sofralar,(Hâşiye18) bir dest-i gaybî tarafından kaldırır, indirir tarzında mütenevvi yemekleri sıra ile getirip yedirir. Onu kaldırıp başkasını getirir. Sen de görüyorsun ve aklın varsa anlarsın ki, o dehşetli haşmet içinde hadsiz sehâvetli bir kerem var.

Hem de bak ki; o gaybî Zât'ın saltanatına, birliğine, bütün bu şeyler şehâdet ettiği gibi öyle de, kafile kafile arkasından gelip geçen, o hakikî perde perde arkasından açılıp kapanan bu inkılablar, bu tahavvülâtlar, o Zât'ın devamına, bekasına şehâdet eder. Çünkü; zevâl bulan eşya ile beraber esbabları dahi kayboluyor. Halbuki onların arkasından, onlara isnad ettiğimiz şeyler, tekrar oluyor. Demek o eserler, onların değilmiş; belki zevâlsiz birinin eserleri imiş. Nasıl ki bir ırmağın kabarcıkları gidiyor, arkasından gelen kabarcıklar, gidenler gibi parladığından anlaşılıyor ki; onları parlattıran, daimî ve yüksek bir ışık sahibidir. Öyle de; bu işlerin sür'atle değişmesi, arkalarından gelenlerin aynı renk alması gösteriyor ki; zevâlsiz, daimî bir tek zâtın cilveleridir, nakışlarıdır, âyineleridir, san'atlarıdır...

On Birinci Bürhan

Gel ey arkadaş! Şimdi sana geçmiş olan on bürhân kuvvetinde kat'î bir bürhân daha göstereceğim. Gel, bir gemiye bineceğiz,(Hâşiye19) şu uzakta bir cezire var, oraya gideceğiz. Çünkü; bu tılsımlı âlemin anahtarları orada olacak. Hem, herkes o cezireye bakıyor, oradan bir şeyler bekliyor, oradan emir alıyorlar. İşte bak gidiyoruz. Şimdi şu cezireye çıktık. Bak pek büyük bir içtima var. Şu memleketin bütün büyükleri buraya toplanmış gibi, mühim ihtifal görünüyor. İyi dikkat et! Bu cem'iyet-i azîmenin bir reisi var. Gel daha

---

(Hâşiye18) Sofralar ise, yazda zeminin yüzüne işarettir ki, yüzer taze taze ve ayrı ayrı olarak matbaha-yi rahmetten çıkan Rahmanî sofralar serilir, değişirler. Her bir bostan bir kazan, her bir ağaç bir tablacıdır.

(Hâşiye19) Gemi tarihe ve cezire ise asr-ı saadet'e işarettir. Şu asrın zulümâtlı sahilinde, mimsiz medeniyetin giydirdiği libastan soyunup, zamanın denizine girip, tarih ve siyer sefînesine binip, asr-ı saadet ceziresine ve Cezîretü'l-Arab meydanına çıkıp, Fahr-i Âlem'i (aleyhissalâtü vesselâm) iş başında ziyaret etmekle biliriz ki, o Zât o kadar parlak bir bürhân-ı tevhiddir ki, zeminin baştan başa yüzünü ve zamanın geçmiş ve gelecek iki yüzünü ışıklandırmış, küfür ve dalâlet zulümâtını dağıtmıştır.

Matbaha-yi rahmet: Rahmet mutfağı. ***Esbab***: Sebepler
Dest-i gaybî: Görünmeyen el
Mütenevvi: Türlü, çeşitli
Tahavvülât: Değişimler
Zeval: Yok olma, kaybolup gitme
Nukuş: Nakışlar, işlemeler
Asr-ı Saadet: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile şereflenen kutlu asır. ***Zulümat***: Karanlıklar
Mimsiz medeniyet: Deniyet, alçaklık, değersizlik. ***Libas***: Elbise
Sefine: Gemi. ***Cezire***: Ada
Fahr-i Âlem: Âlemin övünç kaynağı
Siyer: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.) 'in hayatını ve özelliklerini konu edinen ilim dalı
Bürhan-ı tevhid: Allah'ın birliğini gösteren delil. ***İhtifal***: Toplantı
Tılsım: Sır, bilmece
Cemiyet-i azîme: Büyük topluluk

yakın gideceğiz. O reisi tanımalıyız. İşte bak! ne kadar parlak ve binden (Hâşiye20) ziyade nişanları var. Ne kadar kuvvetli söylüyor. Ne kadar tatlı bir sohbet ediyor. Şu on beş gün zarfında, bunların dediklerini ben bir parça öğrendim. Sen de benden öğren. Bak, o Zât şu memleketin mu'ciznümâ Sultân'ından bahsediyor. O Sultân-ı Zîşan, beni sizlere gönderdiğini söylüyor. Bak, öyle hârikalar gösteriyor, şübhe bırakmıyor ki; bu Zât, o Padişah'ın bir me'mur-i mahsusudur.

Sen dikkat et ki, bu Zât'ın söylediği sözü, değil yalnız şu ceziredeki mahluklar dinliyorlar; belki hârikulâde suretinde bütün memlekete işittiriyor. Çünkü, uzaktan uzağa herkes buradaki nutkunu işitmeye çalışıyor. Değil yalnız insanlar dinliyor, belki hayvanlar da hattâ bak dağlar da onun getirdiği emirlerini dinliyorlar ki; yerlerinden kımıldanıyorlar. Şu ağaçlar, işaret ettiği yere gidiyorlar. Nerede istese su çıkarıyor. Hattâ parmağını da bir âb-ı kevser memesi gibi yapar, ondan âb-ı hayat içiriyor. Bak, şu sarayın kubbe-i âlîsinde mühim lâmba,(Hâşiye21) O'nun işaretiyle, bir iken ikileşiyor. Demek, bu memleket bütün mevcudatıyla O'nun memuriyetini tanıyor. O'nu "Gaybî bir Zât-ı mu'ciz-nümânın en has ve doğru bir tercümanıdır, bir dellâl-ı saltanatı ve tılsımının keşşâfı ve evâmirinin tebliğine emin bir elçisi" olduğunu biliyor gibi, O'nu dinleyip itaat ediyorlar. İşte, bu Zât'ın her söylediği sözü, etrafındaki bütün aklı başında olanlar: "Evet, evet, doğrudur!" derler, tasdik ederler. Belki şu memlekette dağlar, ağaçlar, bütün memleketleri ışıklandıran büyük nur lâmbası,(Hâşiye22) o Zât'ın işaret ve emirlerine baş eğmesiyle: "Evet, evet her dediğin doğrudur!" derler.

İşte ey sersem arkadaş! Şu padişahın hazine-i hassasına mahsus bin nişan taşıyan şu nuranî ve muhteşem ve pek ciddî Zât'ın bütün kuvvetiyle, bü-

---

(Hâşiye20) Bin nişan ise; ehl-i tahkik yanında bine baliğ olan mu'cizât-ı Ahmediye'dir (aleyhissalâtü vesselâm).

(Hâşiye21) Mühim lâmba Kamer'dir ki, onun işaretiyle iki parça olmuş. Yâni: Mevlânâ Câmî'nin dediği gibi; Hiç yazı yazmayan o ümmî Zât, parmak kalemiyle sahife-i semâvîde bir elif yazmış; bir kırkı, iki elli yapmış. Yâni; şaktan evvel, kırk olan mime benzer; şaktan sonra iki hilâl oldu, elliden ibaret olan iki nuna benzedi.

(Hâşiye22) Büyük bir nur lâmbası Güneş'tir ki; arzın şarktan geri dönmesiyle yeniden Güneş'in görünmesi, kucağında Peygamber'in (aleyhissalâtü vesselâm) yatmasıyla ikindi namazını kılmayan İmâm-ı Ali (radıyallahu anh) o mu'cizeye binaen ikindi namazını edâen kılmış.

Mu'cizat-ı Ahmediye: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.) 'in mucizeleri.
Zîşan: Şanlı, şerefli
Memur-i mahsus: Özel memur, görevli
Âb-ı kevser: Kevser suyu
Kubbe-i âli: Yüksek kubbe
Kamer: Ay
Şakk: Yarılma, bölünme
Zât-ı muciznümâ: Mucize gösteren kişi
Dellâl-ı saltanat: Saltanatın ilâncısı, dellâlı.
Evâmir: Emirler
Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran
Edaen: Vaktinde yerine getirerek
Hazine-i hassa: Padişaha ait özel hazine

tün memleketin ileri gelenlerinin taht-ı tasdikinde bahsettiği bir Zât-ı mu'ciznümâdan ve zikrettiği evsafından ve tebliğ ettiği evâmirinde, hiçbir vecihle hilaf ve hile bulunabilir mi? Bunda hilâf-ı hakikat kabilse; şu sarayı, şu lâmbaları, şu cemâati; hem vücûdlarını, hem hakikatlerini tekzib etmek lâzım gelir. Eğer haddin varsa buna karşı itiraz parmağını uzat! Gör, nasıl parmağın, bürhân kuvvetiyle kırılıp, senin gözüne sokulacak...

On İkinci Bürhan

Gel, ey bir parça aklı başına gelen birâder! Bütün on bir bürhân kuvvetinde bir bürhân daha göstereceğim. İşte bak! Yukarıdan inen ve herkes O'na hayretinden veya hürmetinden kemâl-i dikkatle bakan, şu nuranî fermana(Hâşiye23) bak. O bin nişanlı Zât, O'nun yanına durmuş, O fermanın meâlini umuma beyân ediyor. İşte şu fermanın üslûbları, öyle bir tarzda parlıyor ki; herkesin nazar-ı istihsanını celbediyor ve öyle ciddî, ehemmiyetli meseleleri zikrediyor ki; herkes kulak vermeye mecbur oluyor. Çünkü; bütün bu memleketi idare eden ve bu sarayı yapan ve bu acaibi izhar eden Zât'ın şuunatını, ef'alini, evâmirini, evsafını birer birer beyân ediyor. O fermanın heyet-i umumiyesinde bir turra-i a'zam olduğu gibi; bak, her bir satırında, her bir cümlesinde taklid edilmez bir turra olduğu misillü, ifade ettiği mânâlar, hakikatlar, emirler, hikmetler üstünde dahi, O Zât'a mahsus birer mânevî hâtem hükmünde O'na has bir tarz görünüyor.

Elhâsıl: O Ferman-ı a'zam, güneş gibi, o Zât-ı a'zam'ı gösterir, kör olmayan görür...

İşte ey arkadaş! Aklın başına gelmiş ise, bu kadar kâfi... Eğer bir sözün varsa, şimdi söyle!

O inatçı adam cevaben dedi ki: "Ben, senin bu bürhânlarına karşı yalnız derim: Elhamdülillâh inandım. Hem güneş gibi parlak ve gündüz gibi aydın bir tarzda inandım ki: Şu memleketin tek bir Mâlik-i Zülkemâl'i, şu âlemin tek bir Sahib-i Zülcelâl'i, şu sarayın tek bir Sâni-i Zülcemâl'i bulundu-

---

(Hâşiye23) Nuranî ferman, Kur'ân'a ve üstündeki turra ise, i'câzına işarettir.

Taht-ı tasdik: Tasdiki altında, kabul ederek. ***Vecih***: Yön
Hilâf: Terslik, zıtlık
Kemâl-i dikkat: Tam bir dikkat
İ'caz: Benzerini yapmaktan aciz bırakma, mucize olma
Nazar-ı istihsan: Güzelliği kabul eden bakış, takdirkâr bakış
Şuûnât: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Heyet-i umumiye: Genel şekil
Turra-yi a'zam: En büyük imza
Ferman-ı a'zam: En büyük ferman
Mâlik-i zülkemâl: Her şeyin mükemmel, kusursuz, yüce sahibi
Sahib-i zülcelâl: Her şeyin yüce, ulu sahibi. ***Ef'âl***: İşler.
Sâni-i zülcemâl: Kendi güzelliğini yarattıklarında gösteren yüce sanatkâr. ***Evâmir***: Emirler

ğunu kabul ettim. Allah senden razı olsun ki, beni eski inadımdan ve divaneliğimden kurtardın. Getirdiğin bürhânların her birisi tek başıyla bu hakikati göstermeye kâfi idi. Fakat her bir bürhân geldikçe daha revnakdar, daha şirin, daha hoş, daha nuranî, daha güzel mârifet tabakaları, tanımak perdeleri, muhabbet pencereleri açıldığı için bekledim, dinledim...”

Tevhîdin hakikât-ı uzmâsına ve “*Âmentü billâh*” îmânına işaret eden hikâye-i temsiliye tamam oldu. Fazl-ı Rahman, feyz-i Kur’ân, nur-i îmân sayesinde, tevhid-i hakikînin güneşinden, hikâye-i temsiliyedeki on iki bürhâna mukabil, “*On İki Lem’a*” ile bir “*Mukaddime*”yi göstereceğiz.

وَمِنَ اللّٰهِ التَّوْفِيقُ وَالْهِدَايَةُ [1]

* * *

[1] Tevfik ve hidâyet ancak Allah’tandır.

Revnaktar: Parlak
Hikâye-i temsiliye: Temsilli hikâye, anlatım
Fazl-ı Rahmân: Allah’ın ihsanı, vergisi
Feyz-i Kur’ân: Kur’ân’ın bereketi

Yirmi İkinci Sözün İkinci Makamı

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۞ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ [1]

فَسُبْحَانَ الَّذ۪ي بِيَدِه۪ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ [2]

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَٓائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ [3]

مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَٓا اِنَّ رَبّ۪ي عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ [4]

Mukaddime

Erkân-ı îmâniyenin kutb-i a'zamı olan îmân-ı billâh'a dair "*Katre Risalesi*"nde, şu mevcudatın her birisi, elli beş lisanla Cenâb-ı Hakk'ın vücub-i vücûduna ve vahdâniyetine delâlet ve şehâdetlerini icmâlen beyân etmişiz. Hem "*Nokta Risalesi*"nde, Cenâb-ı Hakk'ın delâil-i vücûb ve vahdâniyetinden, her birisi bin bürhân kuvvetinde dört bürhân-ı küllî zikretmişiz. Hem on iki kadar Arabî risâlelerimde, Cenâb-ı Hakk'ın vücub-i vücûdunu ve vahdâniyetini gösteren yüzler kat'î bürhânları zikrettiğimizden, şimdi onlara iktifaen derin tedkikata girişmeyeceğiz. Yalnız, şu "*Yirmi İkinci Söz*"de Arabî Risâletü'n-Nur'da icmâlen yazdığım "*On İki Lem'a*"yı, îmân-ı billâh güneşinden göstermeğe çalışacağız.

---

[1] Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. ۞ Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir. (Zümer sûresi, 39/62-63)

[2] Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hakimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır. (Yâsîn sûresi, 36/83)

[3] Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz. (Hicr sûresi, 15/21)

[4] Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. Rabbim elbette tam istikamet üzeredir. (Hûd sûresi, 11/56)

Erkan-ı İmaniye: İman esasları
Kutb-i âzam: En büyük esas, en doğru rehber
İman-ı billâh: Allah'a iman
Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması.
Vahdâniyet: Birlik
Delâlet: Gösterme, delil olma
İcmâlen: Özet olarak, kısaca
Delâil-i vücub: Allah'ın varlığının kesinliğine dair deliller
Burhan-ı küllî: Geniş, kapsamlı delil

Birinci Lem'a

Tevhid iki kısımdır. Meselâ: Nasıl ki bir çarşıya ve bir şehre büyük bir zâtın mütenevvi malları gelse, iki çeşitle onun malı olduğu bilinir.

Biri; icmâlî, âmiyânedir ki: "Bu kadar azîm mal, ondan başka kimsenin haddi değil ki sahip olabilsin." Fakat böyle âmi bir adamın nezaretinde çok hırsızlık olabilir. Parçalarına çok adamlar sahip çıkabilir.

İkinci çeşit odur ki; her denk üzerinde yazıyı okur, her bir top üstünde turrayı tanır, her bir ilân üstünde mührünü bilir bir surette "Her şey o zâtındır" der. İşte şu hâlde her bir şey o zâtı mânen gösterir.

Aynen öyle de; tevhid dahi iki çeşittir.

Biri: *Tevhîd-i âmî ve zâhirîdir* ki; "Cenâb-ı Hak birdir, şeriki nazîri yoktur, bu kâinat O'nundur."

İkincisi: *Tevhid-i hakikîdir* ki; her şey üstünde sikke-i kudretini ve hâtem-i rubûbiyet'ini ve nakş-ı kalemini görmekle doğrudan doğruya her şeyden O'nun nuruna karşı bir pencere açıp O'nun birliğine ve her şey O'nun dest-i kudretinden çıktığına ve ulûhiyet'inde ve rubûbiyet'inde ve mülkünde hiçbir veçhile, hiçbir şeriki ve muini olmadığına, şuhuda yakın bir yakîn ile tasdik edip îmân getirmektir ve bir nevi huzur-i daimî elde etmektir. Biz dahi şu Söz'de, o hâlis ve âlî tevhid-i hakikîyi gösterecek şuaları zikredeceğiz.

Birinci nükte içinde bir ihtar: Ey esbab-perest gafil! Esbab, bir perdedir. Çünkü, izzet ve azamet öyle ister. Fakat iş gören, kudret-i Samedâniye'dir. Çünkü, tevhid ve celâl öyle ister ve istiklâli iktiza eder. Sultan-ı Ezelî'nin memurları, saltanat-ı rubûbiyet'in icraatçıları değillerdir. Belki o saltanatın dellâllarıdırlar ve o rubûbiyet'in temâşâger nâzırlarıdırlar. Ve o memurlar, o vasıtalar, kudretin izzetini, rubûbiyet'in haşmetini izhar içindir. Tâ umûr-i

---

Mütenevvi: Türlü, çeşitli
Âmiyâne: Avamca, basitçe
Şerik: Ortak. ***Nazir***: Benzer, denk
Sikke-i kudret: Kudret damgası
Hatem-i rububiyet: Allah'ın her şeyi kuşatan idare ve terbiyesini gösteren mühür
Nakş-ı kalem: Kalemin işleyişi, nakşetmesi
Ulûhiyet: İlâh olma, ilâhlık
Rububiyet: Allah'ın her şeyi kuşatan idare ve terbiyesi
Vecih: Yön, taraf
Muin: Yardımcı
Şuhud: Görme, şâhid olma
Yakin: İyi ve kesin bilme
Esbab-perest: Maddî sebepleri yaratıcı kabul eden. ***Âli***: Yüce
İzzet: Aziz olma, yücelik, üstün kudret
Azamet: Büyüklük, ululuk
Kudret-i Samedâniye: Kendisinin ihtiyacı olmadığı halde her şeyin kendisine muhtaç olduğu ilâhî kudret
Tevhid: Allah'ın birliği
Celâl: Allah'ın kuvvet, güç, kuvvet ve hışmın yegâne tek sahibi olması
İstiklâl: Tek başına, bağımsız olma
İktiza etmek: Gerektirmek
Sultan-ı Ezelî: Başı ve sonu olmayan, zaman açısından başlangıcı olmayan sultan
Saltanat-ı Rububiyet: Allah'ın her şeyi kuşatan terbiye ve hâkimiyeti. ***Nazır***: Bakan
Temâşâger: Seyreden, izleyen
Haşmet: Ululuk, yücelik
İzhar: Açığa çıkarmak, göstermek

hasise ile kudretin mübaşereti görünmesin. Acz-âlûd, fakr-pişe olan insanî bir sultan gibi, acz ve ihtiyaç için memurları şerik ittihaz etmiş değildir.

Demek esbab vaz'edilmiş, tâ aklın nazar-ı zâhirîsine karşı kudretin izzeti muhafaza edilsin. Zira âyinenin iki veçhi gibi, her şeyin bir "*mülk*" ciheti var ki; âyinenin mülevven yüzüne benzer, muhtelif renklere ve hâlâta medâr olabilir. Biri "*melekût*"dur ki; âyinenin parlak yüzüne benzer. Mülk ve zâhir veçhinde, kudret-i Samedâniye'nin izzetine ve kemâline münafî hâlât vardır. Esbab, o hâlâta hem merci, hem medâr olmak için vaz'edilmişler. Fakat melekûtiyet ve hakikat cânibinde, her şey şeffaftır, güzeldir. Kudretin bizzât mübaşeretine münasipdir. İzzetine münâfî değildir. Onun için esbab, sırf zâhirîdir, melekûtiyette ve hakikatte te'sir-i hakikîleri yoktur.

Hem esbab-ı zâhiriyenin diğer bir hikmeti şudur ki: Haksız şekvaları ve bâtıl itirazları Âdil-i Mutlak'a tevcih etmemek için o şekvalara, o itirazlara hedef olacak esbab vaz'edilmiştir. Çünkü; kusur onlardan çıkıyor, onların kabiliyetsizliğinden ileri geliyor. Bu sırra bir misâl-i latîf suretinde bir temsil-i mânevî rivayet ediliyor ki: Hazret-i Azrâil (aleyhisselâm), Cenâb-ı Hakk'a demiş ki: "Kabz-ı ervâh vazifesinde Senin ibâdın benden şekva edecekler, küsecekler." Cenâb-ı Hak lisan-ı hikmetle ona demiş ki: "Seninle ibâdımın ortasında, musibetler, hastalıklar perdesini bırakacağım; tâ şekvaları onlara gidip senden küsmesinler." İşte bak, nasıl hastalıklar perdedir; ecelde tevehhüm olunan fenalıklara mercidirler ve kabz-ı ervâhta hakikat olarak olan hikmet ve güzellik, Azrâil (aleyhisselâm)'ın vazifesine mütealliktir; öyle de, Hazret-i Azrâil dahi bir perdedir. Kabz-ı ervâhta zâhiren merhametsiz görünen ve rahmetin kemâline münasip düşmeyen bâzı hâlâta merci olmak için o memuriyete bir nâzır ve kudret-i ilâhiye'ye bir perdedir.

Evet, izzet ve azamet ister ki; esbab, perdedâr-ı dest-i kudret ola aklın nazarında. Tevhid ve celâl ister ki; esbab, ellerini çeksinler te'sir-i hakikîden.

Umur-i hasise: Değersiz boş şeyler
Mübaşeret: Temas etmek, dokunmak
Acz-âlûd: Acze düşmüş, bulaşmış
Fakr-pîşe: Fakirlikle iç içe
İttihaz etmek: Edinmek
Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek
Nazar-ı zahirî: Zahirî bakış
Mülk: Eşya ve hâdiselerin dış yüzü, maddî ve cismanî yönü
Mülevven: Renkli. ***Hâlât***: Hâller
Medar olmak: Sebep olmak
Melekût: Eşya ve hâdiselerin iç yüzü
Münâfi: Ters, zıt
Cânib: Yan, taraf
Tesir-i hakikî: Gerçek etki
Şekvâ: Şikâyet
Âdil-i Mutlak: Her türlü karar ve davranışında tamamen adaletli olan
Tevcih: Yöneltme
Misal-i latîf: Hoş, güzel örnek
Temsil-i mânevî: Mana âleminde cereyan eden örnek
Kabz-ı ervah: Ruhların bedenden çıkarılması
İbâd: Kullar, insanlar
Lisan-ı hikmet: Hikmet dili
Tevehhüm: Sanma, vehmetme
Müteallik: Alâkalı, ilgili
Perdedâr-ı dest-i kudret: Kudret elini perdeleyen, göstermeyen

İkinci Lem'a

Bak şu kâinat bostanına, şu zeminin bağına! Şu semânın yıldızlarla yaldızlanmış güzel yüzüne dikkat et!.. Göreceksin ki bir Sâni-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Zülcemâl'in, o serilmiş ve serpilmiş masnuattan her bir masnu üstünde Hâlık-ı külli şey'e mahsus bir sikkesi ve her bir mahluku üstünde Sâni-i külli şey'e has bir hâtemi ve kalem-i kudretin birer menşûru olan sahâif-i leyl ve nehar, yaz ve baharda yazılan tabakat-ı mevcudat üstünde taklid kabûl etmez bir turrâ-yi garrâsı vardır. Şimdi o sikkelerden, o hâtemlerden, o turralardan nümune olarak birkaçını zikredeceğiz.

Meselâ, hesapsız sikkelerinden, hayat üzerinde koyduğu çok sikkelerinden şu sikkeye bak ki: "*Bir şeyden her şey yapar, hem her şeyden bir tek şey yapar.*" Çünkü; nutfe suyundan ve hem içilen basit bir sudan, hesapsız âza ve cihazât-ı hayvaniyeyi yapar. İşte bir şeyi her şey yapmak, elbette bir Kadîr-i Mutlak'ın işidir. Hem yenilen hadsiz taamlardan, o taam ise hayvanî olsun, nebatî olsun o müteaddit maddeleri, has bir cisme kemâl-i intizâm ile çeviren ve ondan mahsus bir cild nesceden ve ondan basit cihazları yapan, elbette bir Kadîr-i külli şey'dir ve Alîm-i Mutlak'tır. Evet, Hâlık-ı mevt ve hayat, şu destgâh-ı dünyada, hikmetiyle, hayatı öyle bir kanun-i emriye-i mu'ciz-nümâ ile idare ediyor ki; o kanunu tatbik ve icra etmek; bütün kâinatı kabza-yi tasarrufunda tutan bir Zât'a mahsustur. İşte eğer aklın sönmemiş ise, kalbin kör olmamış ise, anlarsın ki; bir şeyi kemâl-i sühulet ve intizâmla her şey yapan ve her şeyi kemâl-i mîzân ve intizâmla san'atkârane bir tek şey yapan, her şeyin Sâni'ine has ve Hâlık-ı külli şey'e mahsus bir sikkedir.

Meselâ görsen: Hârika-pişe bir zât, bir dirhem pamuktan yüz top çuha ve ipek veya patiska gibi mütenevvi sâir kumaşları o tek dirhem pamuktan

---

Sâni-i Zülcelâl: Yüce, Ulu, Yegâne Sanatkâr
Fâtır-ı Zülcemâl: Güzelliğini eşyada gösteren Yüce Yaratıcı
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratan
Sikke: Damga. ***Hâtem***: Mühür
Sâni-i Külli Şey: Her şeyi yapan
Menşûr: Yayılmış, eser
Sahâif-i leyl ve nehar: Gece ve gündüz sayfaları
Tabakat-ı mevcudat: Varlıklar arasındaki tabakalar, bölümler
Turra-yi garrâ: Parlak imza
Nutfe: Sperm, döl
Cihâzât-ı hayvaniye: Canlıların organları
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, mutlak ve sınırsız kudret sahibi
Taam: Yemek
Müteaddit: Sayılı, birçok
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen ve ahenk
Nesc etmek: Dokumak, işlemek
Kadîr-i Külli Şey: Her şeye gücü yeten, sınırsız güç sahibi
Alîm-i Mutlak: Her şeyi bilen, vâkıf olan
Hâlık-ı Mevt ve Hayat: Ölümü ve hayatı yaratan
Destgâh-ı dünya: Dünya tezgahı
Kanun-ı emriye-i muciznümâ: Maddî sebeplere verilemeyen mucizeli nizam
Kabza-yi tasarruf: Tasarrufu altında, eli altında
Kemâl-i suhulet: Mükemmel bir kolaylık
Kemâl-i mizan: Mükemmel bir denge
Mütenevvi: Çeşitli, türlü
Harika-pîşe: Harika işler yapan

nescetmekle beraber helva, baklava gibi çok taamları dahi ondan yapıyor. Sonra görsen ki; o zât, demiri ve taşı, balı ve yağı, suyu ve toprağı avucuna alır, bir güzel altın yapar. Elbette kat'iyen hükmedeceksin ki; o zât, öyle kendine has bir san'ata mâliktir, bütün anasır-ı arziye, O'nun emrine müsahhar ve bütün mevalid-i türabiye, O'nun hükmüne bakar.. Evet, hayattaki tecelli-i kudret ve hikmet, bu misâlden bin derece daha acibtir.

İşte hayat üstündeki çok sikkelerden bir tek sikke...

Üçüncü Lem'a

Bak, şu kâinat-ı seyyalede, şu mevcudat-ı seyyarede cevelan eden zîhayatlara! Göreceksin ki, bütün zîhayatlardan her bir zîhayat üstünde, Hayy-ı Kayyûm'un koyduğu çok hâtemleri vardır. O hâtemlerden bir hâtemi şudur ki: O zîhayat, meselâ, şu insan; âdeta kâinatın bir misâl-i musağğarı, şecere-i hilkatin bir semeresi ve şu âlemin bir çekirdeği gibi ki, envâ'-ı âlemin ekser nümunelerini câmi'dir. Güya o zîhayat, bütün kâinattan gâyet hassas mîzanlarla süzülmüş bir katredir. Demek, şu zîhayatı halketmek ve ona Rab olmak, bütün kâinatı kabza-yi tasarrufunda tutmak lâzım gelir.

İşte, eğer aklın evhamda boğulmamış ise, anlarsın ki: Bir kelime-i kudreti, meselâ, bal arısını; ekser eşyaya bir nevi küçük fihriste yapmak ve bir sahifede, meselâ, insanda; şu kitab-ı kâinatın ekser meselelerini yazmak, hem bir noktada, meselâ, küçücük incir çekirdeğinde; koca incir ağacının programını derc etmek ve bir harfde, meselâ, kalb-i beşerde; şu âlem-i kebirin safahatında tecelli ve ihâta eden bütün esmânın âsârını göstermek ve bir mercimek tanesi kadar mevki tutan kuvve-i hâfıza-yi insâniyede bir kütübhane kadar yazı yazdırmak ve bütün hâdisat-ı kevniyenin mufassal fihristesini o kuvvecikte derc etmek, elbette ve elbette Hâlık-ı külli şey'e has ve bu kâinatın Rabb-i Zülcelâl'ine mahsus bir hâtemdir.

Anâsır-ı arziye: Yeryüzünde bulunan maddeler, unsurlar
Musahhar: Âmâde, hizmete hazır
Mevâlid-i türâbiye: Toprakta yetişenler ve oluşanlar (bitkiler ve madenler)
Tecellî-i kudret: Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin eşyadaki görünümü
Kâinat-ı seyyâle: Hareket eden, akıp giden kâinat
Mevcudat-ı seyyâre: Gezici varlıklar, gezegenler
Cevelân: Dolaşma, gezme
Zîhayat: Canlı. ***Hâtem***: Mühür
Hayy-i Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi tasarrufunda olan Zat
Misal-i musaggar: Küçültülmüş numune, maket
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Envâ-ı âlem: Dünyada bulunan türler. ***Ekser***: Çoğu, geneli
Cami: Şümullü, kapsamlı
Halk etmek: Yaratmak
Kabza-yi tasarruf: Tasarrufu altında, eli altında
Derc etmek: Yerleştirmek, içine koymak
Âlem-i kebir: Büyük âlem
Safahât: Safhalar, devreler
Tecellî: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin eşyada görünmesi
Esmâ: İsimler. ***Âsâr***: Eserler
Kuvve-i hâfıza-yi insaniye: İnsanın hâfıza kuvveti
Hâdisât-ı kevniye: Kâinattaki olaylar. ***Mufassal***: Geniş, detaylı
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi yaratan
Rabb-i Zülcelâl: Kahrı ve lütfuyla terbiye eden Yüce Allah

İşte zîhayat üstünde olan pek çok hâtem-i Rabbânî'den bir tek hâtem, böyle nurunu gösterse ve O'nun âyâtını şöyle okuttursa, acaba birden bütün o hâtemlere bakabilsen, görebilsen سُبْحَانَ مَنِ اخْتَفٰى بِشِدَّةِ ظُهُورِهِ[1] demeyecek misin?

Dördüncü Lem'a

Bak, şu semâvâtın denizinde yüzen ve şu zeminin yüzünde serpilen rengârenk mevcudata ve çeşit çeşit masnuata dikkat et! Göreceksin ki her biri üstünde Şems-i Ezelî'nin taklid kabûl etmez turraları vardır. Nasıl hayatta sikkeleri, zîhayatta hâtemleri görünüyor ve bir-ikisini gördük; ihya üstünde dahi öyle turraları vardır. Temsil, derin mânâları fehme yakınlaştırdığından bir temsil ile şu hakikati göstereceğiz.

Meselâ, Güneş; seyyarelerden tut, tâ katrelere kadar, tâ camın küçük parçalarına kadar ve kar'ın parlak zerreciklerine kadar şu Güneş'in cilve-i misâliyesinden ve in'ikâsından bir turrası ve Güneş'e mahsus bir eser-i nurânisi görünüyor. Şayet o hadsiz şeylerde görünen güneşçiklerini, Güneş'in cilve-i in'ikâsı ve tecelli-i aksi olduğunu kabûl etmezsen, o vakit her bir katrede ve ziyaya maruz her bir cam parçasında ve ışığa mukabil her şeffaf bir zerrecikte; tabiî ve hakikî bir Güneş'in vücûdunu bil'asâle kabûl etmek gibi gâyet derece bir dîvanelikle, nihayetsiz bir belâhete düşmekliğin lâzım gelir. Öyle de: Şems-i Ezelî'nin tecelliyât-ı nuraniyesinden "İhya" yâni "hayat vermek" cihetinde, her bir zîhayat üstünde öyle bir turrası vardır ki, faraza bütün esbab toplansa ve birer fâil-i muhtar kesilseler yine o turrayı taklid edemezler. Zira her biri birer mu'cize-i kudret olan zîhayatlar, her biri o Şems-i Ezelî'nin şuaları hükmünde olan esmâsının nokta-yi mihrakıyesi suretindedir. Eğer zîhayat üstünde görünen o nakş-ı acib-i san'atı, o nazm-ı garib-i hikmeti ve

---

[1] Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Ğazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/221; el-İskendarânî, *Şerhu hikemi'l-atâiyye* s.119)

Münezzeh: Uzak, beri, bulaşmamış
Masnuat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler
Şems-i Ezelî: Batmayan kaybolmayan daimi güneş (Ulu Allah)
Turra: İmza
Sikke: Damga
İhyâ: Hayat vermek
Fehm: Anlamak
Seyyare: Gezegen
Misaliye: Yansıyarak görünen şekil, hal
İn'ikâs: Yansıma
Eser-i nuranî: Parlak iz, tesir
Tecellî-i aks: Yansıyan görüntü
Bil'asâle: Kendinden, asaleten, aslı ile
Tecelliyât-ı nuraniye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin eşyada gayet parlak ve berrak görünmesi
Belâhet: Aptallık, budalalık
Fâil-i muhtar: Özgür ve dilediği gibi yapan, hareket eden
Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası
Nakş-ı acib-i san'at: Harika bir sanatla işlemek, harika sanat nakşı.
Şua: Işın
Nazm-ı garib-i hikmet: Benzeri görülmemiş harika bir hikmetle yapmak, düzenlemek

o tecelli-i sırr-ı ehadiyeti, Zât-ı Ehad ü Samed'e verilmediği vakit, her bir zîhayatta, hattâ bir sinekte, bir çiçekte nihayetsiz bir kudret-i fâtıra, içinde saklandığını ve her şeyi muhit bir ilim bulunduğunu ve kâinatı idare edecek bir İrâde-i Mutlaka, onda mevcûd olduğunu; belki Vâcibü'l-Vücûd'a mahsus bâki sıfatları dahi onların içinde bulunduğunu kabûl etmek; âdeta o çiçeğin, o sineğin her bir zerresine bir ulûhiyet vermek gibi, dalâletin en eblehçesine, hurafatın en ahmakçasına bir derekesine düşmek lâzım gelir. Zira o şeyin zerrelerine, hususan tohum olsalar, öyle bir vaziyet verilmiş ki; o zerre, cüz'ü olduğu zîhayata bakar, onun nizamına göre vaziyet alır. Belki o zîhayatın bütün nev'ine bakar gibi, o nev'in devamına yarayacak her yerde zer'etmek ve nev'inin bayrağını dikmek için kanatçıklarla kanatlanmak gibi bir keyfiyet alır. Belki o zîhayat alâkadar ve muhtaç olduğu bütün mevcudata karşı muamelâtını ve münasebat-ı rızkıyesini devam ettirecek bir vaziyet tutuyor. İşte, eğer o zerre, bir Kadîr-i Mutlak'ın memuru olmazsa ve nisbeti o Kadîr-i Mutlak'tan kesilse o vakit o zerreye, her şeyi görür bir göz, her şeye muhit bir şuur vermek lâzımdır.

Elhâsıl: Nasıl şu katrelerde ve camın zerreciklerinde olan güneşçikler ve çeşit çeşit renkler, Güneş'in cilve-i aksine ve in'ikâsının tecellisine verilmezse, bir tek Güneş'e mukabil nihayetsiz güneşleri kabûl etmek lâzım gelir. Muhâl ender muhâl bir hurâfeyi kabûl etmek iktiza eder. Aynen bunun gibi, eğer her şey Kadîr-i Mutlak'a verilmezse, bir tek Allah'a mukabil nihayetsiz, belki zerrât-ı kâinat adedince ilâhları kabûl etmek gibi, yüz derece muhâl içindeki bir muhali mevcûd kabûl etmek gibi bir divanelik hezeyanına düşmek lâzım gelir.

Elhâsıl: Her bir zerreden üç pencere, Şems-i Ezelî'nin nur-i vahdâniyetine ve vücub-i vücûduna açılır.

•***Birinci Pencere***: Her bir zerre; bir nefer gibi, nasıl ki askerî dairelerinin her birinde, yâni takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda her birisinde bir nisbeti, o nisbete göre bir vazifesi ve o vazifeye

---

Tecellî-i sırr-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli etmesi, muamelede bulunması
Zât-ı Ehad ü Samed: Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı gibi, her şeyin kendisine muhtaç olduğu tek, yektâ Zat
Kudret-i fâtıra: Yaratıcı kudret
Muhit: İhata eden, kapsayan
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan
Ulûhiyet: İlâh olma, Allah'ın kâinattaki mutlak hakimiyeti, her mahluku kendine itaat ettirmesi
Ebleh: Pek akılsız, pek budala
Hurâfât: Hurafeler, boş inançlar
Dereke: Aşağı indiren basamak
Zer' etmek: Ekmek, dikmek
Muamelât: Muamelat, davranışlar
Münasebât-ı rızkıye: Rızık alıp verme münasebetleri
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, mutlak ve sınırsız kudret sahibi
Muhal ender muhal: Olması mümkün olmayan, muhal içinde muhal
İktiza etmek: Gerekmek
Nur-i vahdâniyet: Allah'ın birliğinin nuru
Vücub-i vücud: Varlığının zarurî-olmazsa olmaz- olması

göre nizamı dairesinde bir hareketi olduğu gibi.. öyle de; senin göz bebeğindeki o câmid zerrecik dahi, senin gözünde, başında, vücûdunda ve kuvve-i müvellide, kuvve-i câzibe, kuvve-i dâfia, kuvve-i müsavvire gibi deveran-ı deme ve his ve harekeye hizmet eden evride ve şerâyin ve sâir âsâblarda, hem senin nev'inde, ilâ âhir... Birer nisbeti, birer vazifesi bulunduğunu, bilbedâhe bir Kadîr-i Ezelî'nin eser-i sun'u ve me'mur-i muvazzafı ve taht-ı tedbirinde olduğunu, kör olmayan göze gösterir.

•***İkinci Pencere***: Havadaki her bir zerre, her bir çiçeği, her bir meyveyi ziyaret edebilir. Her çiçeğe, her meyveye girer işleyebilir. Eğer her şeyi görür ve bilir bir Kadîr-i Mutlak'ın memur-i müsahharı olmasa, o serseri zerre, bütün meyvelerin, çiçeklerin cihazatını ve yapılmasını ve ayrı ayrı san'atlarını ve onlara giydirilen suretlerin terziliğini ve hıyatat-ı kâmile-i muhita-yi san'atını bilmek lâzım gelir. İşte şu zerre, bir güneş gibi bir nur-i tevhidin şuaını gösteriyor. Ziyâyı, havaya; mâi, türâba kıyas et.

Zaten eşyanın asıl menşe'leri, şu dört maddedir: Yeni hikmetle müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, karbon, azottur ki, bu anasır evvelki unsurların eczalarıdır.

•***Üçüncü Pencere***: Zerrelerden mürekkeb bir parça toprak, her bir çiçekli ve meyveli nebâtatın neşv ü nemasına menşe olabilir bir kâseyi, o zerreciklerden doldursan, bütün dünyadaki her nevi çiçek ve meyveli nebâtatın tohumcukları ki, o tohumcuklar hayvanâtın nutfeleri gibi ayrı ayrı şeyler değil, nutfeler bir su olduğu gibi, o tohumlar da karbon, azot, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuzadan mürekkeb, mahiyetçe birbirinin misli, keyfiyetçe birbirinden ayrı, yalnız kader kalemiyle sırf mânevî olarak aslının programı tevdi edilmiş. İşte o tohumları nöbetle o kaseye koysak, her biri hârika cihazatıyla, eşkâl ve vaziyetiyle zuhur edeceğini, vuku bulmuş gibi inanırsın. Eğer o zerreler her bir şeyin her bir hâl ve vaziyetini bilen ve her şeye (ona) lâyık vücûdu ve vücûdun levazımatını vermeye kadir ve kudretine nisbeten her şey kemâl-i sühuletle müsahhar olan bir Zât'ın memuru ve emirber bir vazi-

---

Câmid: Cansız
Kuvve-i câzibe: Çekim gücü
Kuvve-i dâfia: İtme gücü
Kuvve-i musavvire: Şekil ve görünüm alma gücü
Deverân-ı dem: Kan dolaşımı
Evride: Atar damar
Şerâyin: Toplar damar
Âsab: Damarlar ve sinirler
Bilbedâhe: Açıkça
Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan,
Eser-i sun': Sanat eseri
Memur-i muvazzaf: Görevli memur
Taht-ı tedbir: İdaresi altında
Hıyâtât-ı kâmile-i muhita-yi san'at: Mükemmel, kapsamlı terzilik sanatı
Memur-i musahhar: Emre âmâde memur
Mâ: Su
Türâb: Toprak
Müvellidülmâ: Hidrojen
Müvellidülhumuza: Oksijen
Neşv ü nemâ: Boy atıp gelişmek
Mürekkep: Bir araya gelmiş, oluşmuş
Nutfe: Sperm, döl
Kemâl-i suhulet: Mükemmel bir kolaylık

fedârı olmazlarsa, o toprağın her bir zerresinde, ya bütün çiçekli ve meyvedârların adedince mânevî fabrikalar ve matbaalar içinde bulunması lâzım gelir ki, o cihazatları ve eşkalleri birbirinden uzak ve birbirinden ayrı mevcudat-ı muhtelifeye menşe' olabilsin. Veya bütün o mevcudata muhit bir ilim ve bütün onların teşkilâtına muktedir olacak bir kudret vermek lâzımdır. Tâ bütün onların teşkilatına medâr olsun. Demek Cenâb-ı Hak'tan nisbet kesilse, toprağın zerrâtı adedince ilâhlar kabûl edilmesi lâzım gelir. Bu ise bin defa muhâl içinde muhâl bir hurâfedir. Fakat memur oldukları vakit çok kolaydır.

Nasıl bir sultan-ı azîmin bir âdi neferi, o padişahın namıyla ve onun kuvvetiyle bir memleketi hicret ettirebilir, iki denizi birleştirebilir, bir şâhı esir edebilir; öyle de; Ezel ve Ebed Sultanı'nın emriyle, bir sinek bir Nemrud'u yere serer. Bir karınca bir Firavun'un sarayını harab eder, yere atar. Bir incir çekirdeği, bir incir ağacını yüklenir.

Hem her bir zerrede, vücub ve vahdet-i Sâni'a iki şahid-i sadık daha var. Birisi; her bir zerre; acz-i mutlakıyla beraber pek büyük ve pek mütenevvi vazifeleri kaldırıyor ve cümûdiyeti ile beraber bir şuur-i küllî gösteren intizâm-perverâne nizam-ı umumîye tevfik-i hareket eder. Demek her bir zerre, lisan-ı acziyle Kadîr-i Mutlak'ın vücub-i vücûduna ve nizam-ı âlemi gözetmesiyle vahdetine şehâdet eder.

كَمَا أَنَّ فِي كُلِّ ذَرَّةٍ شَاهِدَيْنِ عَلٰى أَنَّهُ وَاجِبٌ وَاحِدٌ كَذٰلِكَ فِي كُلِّ حَيٍّ لَهُ اٰيَتَانِ عَلٰى أَنَّهُ أَحَدٌ صَمَدٌ [1]

Evet, *her bir zîhayatta; biri Ehadiyet sikkesi, diğeri Samediyet turrası bulunuyor.* Zira bir zîhayat ekser kâinatta cilveleri görünen esmâyı birden kendi âyinesinde gösteriyor. Âdeta bir nokta-yi mihrâkıye hükmünde

---

[1] Her bir zerrede O'nun Vâcib ve Vâhid olduğuna iki şahit bulunduğu gibi, her canlıda da O'nun Ehad ve Samed olduğuna dair iki delil vardır.

Mevcudat-ı muhtelife: Farklı varlıklar
Menşe': Kaynak, asıl esas
Zerrât: Zerreler, en küçük parçalar, atomlar
Âdi: Sıradan, basit
Vücub: Gereklilik, zarurîlik
Vahdet-i Sâni: Sanatkârın, yapanın bir olması
Acz-i mutlak: Tam bir acizlik
Mütenevvi: Çeşitli, türlü
Cumudiyet: Cansızlık, katı olma
Şuur-i küllî: Geniş, kapsamlı bir şuur
İntizamperverâne: İntizamı gözeterek
Nizam-ı umumî: Genel düzen, âsâyiş
Tevfik-i hareket: Uygun hareket etmek
Lisan-ı acz: Acizlik dili
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ayrı tecelli etmesi, muamelede bulunması
Samediyet: Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde her şeyin O'na muhtaç olması
Nokta-yi mihrakiye: Odak noktası.
Zîhayat: Canlı

Hayy-ı Kayyûm'un tecelli-i ism-i a'zamını gösteriyor. İşte Ehadiyet-i Zâtiye'yi, Muhyî perdesi altında bir nevi gölgesini gösterdiğinden, bir sikke-i Ehadiyet'i taşıyor. Hem o zîhayat, bu kâinatın bir misâl-i musağğarı ve şecere-i hilkatın bir meyvesi hükmünde olduğu için, kâinat kadar ihtiyacatını birden kolaylıkla küçücük daire-i hayatına yetiştirmek, Samediyet turrasını gösteriyor. Yâni o hâl gösteriyor ki: *Onun öyle bir Rabbi var ki; ona, her şeye bedel bir teveccühü var ve bütün eşyanın yerini tutar bir nazarı var. Bütün eşya, O'nun bir teveccühünün yerini tutamaz.*

نَعَمْ يَكْفِي لِكُلِّ شَيْءٍ شَيْءٌ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلاَ يَكْفِي عَنْهُ كُلُّ شَيْءٍ وَلَوْ لِشَيْءٍ وَاحِدٍ [1]

Hem o hâl gösteriyor ki; onun o Rabbi, hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şey eksilmez ve kudretine de hiçbir şey ağır gelmez. İşte Samediyet'in gölgesini gösteren bir nevi turrası... Demek her bir zîhayatta, bir sikke-i Ehadiyet, bir turra-yi Samediyet vardır. Evet her bir zîhayat, hayat lisanıyle قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ [2] okuyor. Bu iki sikkeden başka, birkaç pencere-i mühimme de var. Başka bir yerde tafsil edildiği için burada ihtisar edildi.

Mâdem şu kâinatın her bir zerresi böyle üç pencereyi ve iki deliği ve hayat dahi iki kapıyı birden Vâcibü'l-Vücûd'un vahdâniyetine açıyor, zerreden tâ Şems'e kadar tabakat-ı mevcudat, Zât-ı Zülcelâl'in envar-ı mârifetini ne suretle neşrettiğini kıyas edebilirsin.

İşte mârifetullahta terakkiyât-ı mâneviyenin derecâtını ve huzurun merâtibini bundan anla ve kıyas et!..

Beşinci Lem'a

Nasıl ki bir kitab, eğer yazma ve mektub olsa, onun yazmasına bir kalem kâfidir. Eğer basma ve matbu olsa, o kitabın hurufatı adedince kalemler, yâni demir harfler lâzımdır; tâ o kitab tab'edilip vücûd bulsun. Eğer o

---

[1] Bu ibarenin manası, üst paragraftaki "yani o hâl..." diye başlayan cümledir.

[2] De ki: O, Allah'dır, Tekdir. ◉ Allah Samed'dir. (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Hayy-ı Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat
Tecellî-i İsm-i A'zam: Cenâb-ı Hakk'ın en büyük ismiyle muamelede bulunması, varlıkları yönetmesi.
Muhyî: Hayatı veren
Misal-i musaggar: Küçültülmüş numune, maket
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Tafsil etmek: Açıklayarak, ayrıntılarıyla anlatmak
İhtisar etmek: Özetlemek
Zât-ı Zülcelâl: Kahrı ve lütfuyla terbiye eden tek, yektâ Zat
Marifetullah: Allah'ı sıfat, isim ve fiilleriyle tanımak, bilmek (Allah bilgisi)
Terakkiyât-ı mâneviye: Manen ilerlemek, yükselmek
Derecât: Dereceler
Mektub: Yazılmış
Hurufat: Harfler

kitabın bâzı harflerinde gâyet ince bir hat ile o kitabın ekseri yazılmış ise –Sûre-i Yâsîn, lâfz-ı Yâsîn'de yazıldığı gibi– o vakit bütün o demir harflerin küçücükleri, o tek harfe lâzım; tâ tab'edilsin. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kâinatı, kalem-i kudret-i Samedâniye'nin yazması ve Zât-ı Ehadiyet'in mektubu desen vücub derecesinde bir sühulet ve lüzum derecesinde bir mâkuliyet yoluna gidersin. Eğer tabiata ve esbaba isnad etsen imtina derecesinde suûbetli ve muhâl derecesinde müşkilâtlı ve hiçbir vehim kabûl etmeyen hurafatlı şöyle bir yola gidersin ki, tabiat için her bir cüz' toprakta, her bir katre suda, her bir parça havada, milyarlarca mâdenî matbaalar ve hadsiz mânevî fabrikalar bulunması lâzım; tâ ki hesapsız çiçekli, meyveli masnuatın teşekkülâtına mazhar olabilsin. Yahut her şeye muhit bir ilim, her şeye muktedir bir kuvvet, onlarda kabûl etmek lâzım gelir; tâ şu masnuata hakikî masdar olabilsin. Çünkü; toprağın ve suyun ve havanın her bir cüz'ü, ekser nebâtata menşe olabilir. Halbuki her bir nebat –meyveli olsa, çiçekli olsa– teşekkülâtı o kadar muntazamdır, o kadar mevzundur, o kadar birbirinden mümtazdır, o kadar keyfiyetçe birbirinden ayrıdır ki; her birisine, yalnız ona mahsus birer ayrı mânevî fabrika veya ayrı birer matbaa lâzımdır. Demek tabiat, mistarlıktan masdarlığa çıksa, her bir şeyde bütün şeylerin makinelerini bulundurmağa mecburdur. İşte bu tabiatperestlik fikrinin esâsı, öyle bir hurafâttır ki hurafeciler dahi ondan utanıyorlar. Kendini âkıl zanneden ehl-i dalâletin, nasıl nihayetsiz hezeyanlı bir akılsızlık iltizam ettiklerini gör, ibret al!..

Elhâsıl: Nasıl bir kitabın her bir harfi, kendi nefsini bir harf kadar gösterip ve kendi vücûduna tek bir suretle delâlet ediyor ve kendi kâtibini on kelime ile târif eder ve çok cihetlerle gösterir. Meselâ, "Benim kâtibimin hüsn-i hattı var, kalemi kırmızıdır, şöyledir böyledir." der. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kebir-i âlemin her bir harfi, kendine cirmi kadar delâlet eder ve kendi sureti kadar gösterir. Fakat Nakkaş-ı Ezelî'nin esmâsını, bir kaside kadar târif eder ve keyfiyetleri adedince işaret parmaklarıyla o esmâyı gösterir, müsem-

---

Kalem-i kudret-i Samedâniye: Her şeyin muhtaç olduğu ilâhî kudretin işleyişi, icraatı
Zât-ı Ehadiyet: Aynı cinse ait fertlere teker teker; ayrı ve farklı tecelli eden, muamelede bulunan Yüce Zat
Suhulet: Kolaylık
Mâkuliyet: Akla uygunluk, makul olma
İmtinâ: İmkânsız, mümkün olmayış
Suûbet: Zorluk
Hurafat: Hurafeler, batıl inançlar
Masnuât: Eserler, sanatlı yapılan şeyler
Teşekkülât: Oluşumlar, meydana gelmeler
Muhit: Şümullü, kapsamlı
Masdar: Kaynak, menşe
Mevzun: Ölçülü, dengeli
Mümtaz: Seçkin, ayrıcalıklı, üstün
Mistar: Cetvel, araç
Tabiatperestlik: Tabiatın yaratıcılığına inanan düşünce
Âkıl: Akıllı. ***Hezeyan***: Saçmalama
İltizam etmek: Taraf tutma, yol edinme, kabullenme
Elhasıl: Netice olarak
Hüsn-i hatt: Güzel yazma, hattatlık
Cirm: Hacim, büyüklük
Delâlet etmek: İşaret etmek, delil olmak
Nakkaş-ı Ezelî: Sanatının başlangıcı ve sonu olmayan Zat
Esmâ: İsimler
Müsemmâ: İsimlenen, adlanan

masına şehâdet eder. Demek hem kendini, hem bütün kâinatı inkâr eden safsatacı gibi bir ahmak, yine Sâni-i Zülcelâl'in inkârına gitmemek gerektir!..

Altıncı Lem'a

Hâlık-ı Zülcelâl'in Nasıl ki mahlûkatının her bir ferdinin başında ve masnuatının her bir cüz'ünün cebhesinde, ehadiyetinin sikkesini koymuştur; (Nasıl ki geçmiş lem'alarda bir kısmını gördün.) öyle de, her bir nev'in üstünde çok sikke-i ehadiyet, her bir küll üstünde müteaddid hâtem-i vâhidiyet, tâ mecmu-i âlem üstünde mütenevvi turra-i vahdet, gâyet parlak bir surette koymuştur. İşte pek çok sikkelerden ve hâtemlerden ve turralardan, sath-ı arz sahifesinde bahar mevsiminde vaz'edilen bir sikke, bir hâtemi göstereceğiz. Şöyle ki:

Nakkaş-ı Ezelî, zeminin yüzünde yaz, bahar zamanında en az üç yüz bin nebâtat ve hayvanâtın enva'ını, nihayetsiz ihtilat, karışıklık içinde nihayet derecede imtiyaz ve teşhis ile ve gâyet derecede intizâm ve tefrik ile haşir ve neşretmesi, bahar gibi zâhir ve bâhir parlak bir sikke-i tevhiddir. Evet, bahar mevsiminde ölmüş arzın ihyası içinde, üç yüz bin haşrin nümunelerini kemâl-i intizâm ile îcad etmek ve arzın sahifesinde birbiri içinde üç yüz bin muhtelif enva'ın efradını hatâsız ve sehivsiz, galatsız, noksansız, gâyet mevzun, manzum, gâyet muntazam ve mükemmel bir surette yazmak, elbette nihayetsiz bir kudrete ve muhit bir ilme ve kâinatı idare edecek bir irâdeye mâlik bir Zât-ı Zülcelâl'in, bir Kadîr-i Zülkemâl'in ve bir Hakîm-i Zülcemâl'in sikke-i mahsusası olduğunu zerre miktar şuuru bulunanın derk etmesi lâzım gelir. Kur'ân-ı Hakîm ferman ediyor ki:

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [1]

---

[1] İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkiyle kadirdir. (Rûm sûresi, 30/50)

Sâni-i Zülcelâl: Tek ve yektâ Ulu Sanatkâr. ***Müteaddit***: Birçok
Hâlık-ı Zülcelâl: Tek ve yektâ Ulu Yaradan. ***Masnuât***: Eserler
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli etmesi, muamelede bulunması. ***Küll***: Bütün
Hâtem-i vâhidiyet: Vâhidiyet mührü.. varlıkların bir bütün olarak, Allah'ın varlığını ve birliğini göstermesi. ***Sath-ı arz***: Yeryüzü
Mahlûkat: Yaratılanlar
Mecmu-i âlem: Âlemin geneli
Mütenevvi: Çeşitli, türlü
Envâ: Türler. ***İhtilât***: Karışma
Bahir: Besbelli, apaçık
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen ve âhenk. ***Tefrik***: Ayırma
Efrad: Fertler. ***Sehiv***: Yanılgı
Galat: Hata, yanlış
Mevzun: Ölçülü, tartılı
Manzum: Düzenli, düzgün
Zât-ı Zülcelâl: Yüceliği ve lütfuyla terbiye eden tek, yektâ Zat
Kadîr-i Zülkemâl: Güzellik ve fazileti ile beraber güç ve kuvvetin de yegâne sahibi Hz.Allah
Hakîm-i Zülcemâl: Lütuf ve ihsan kuşağında hikmetiyle muamele eden Hz.Allah
Sikke-i mahsusa: Kendine ait özel damga
Derk etmek: Anlamak, idrâk etmek

Evet, zeminin diriltilmesinde, üç yüz bin haşrin nümunelerini, birkaç gün zarfında yapan, gösteren kudret-i fâtıra'ya; elbette insanın haşri O'na göre kolay gelir. Meselâ: Gelincik Dağı'nı ve Sübhan Dağı'nı bir işaretle kaldıran bir Zât-ı mu'ciznümâya: "Şu dereden, yolumuzu kapayan şu koca taşı kaldırabilir misin?" denilir mi? Öyle de, gök ve dağ ve yeri altı günde îcad eden ve onları vakit-bevakit doldurup boşaltan bir Kadîr-i Hakîm'e, bir Kerîm-i Rahîm'e: "Ebed tarafından ihzâr edilip serilmiş, kendi ziyafetine gidecek yolumuzu seddeden şu toprak tabakasını üstümüzden kaldırabilir misin? Yeri düzeltip bizi ondan geçirebilir misin?" İstib'âd suretinde söylenir mi!

Şu zeminin yüzünde yaz zamanında bir sikke-i tevhidi gördün. Şimdi bak! Gâyet basîrane ve hakîmâne zeminin yüzündeki şu tasarrufat-ı azîme-i bahariye üstünde, bir hâtem-i Vâhidiyet gâyet âşikâre görünüyor. Çünkü; şu icraat, bir vüs'at-i mutlaka içinde ve o vüs'atle beraber bir sür'at-i mutlaka ile ve o sür'at ile beraber bir sehâvet-i mutlaka içinde görünen intizâm-ı mutlak ve kemâl-i hüsn-i san'at ve mükemmeliyet-i hilkat; öyle bir hâtemdir ki, gayr-ı mütenahî bir ilim ve nihayetsiz bir kudret sahibi ona sahip olabilir.

Evet görüyoruz ki; bütün yeryüzünde bir vüs'at-i mutlaka içinde bir îcad, bir tasarruf, bir faaliyet var. Hem o vüs'at içinde bir sür'at-i mutlaka ile işleniyor. Hem o sür'at ve vüs'atle beraber teksir-i efrâdda bir sehâvet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve vüs'at ve sür'atle beraber bir sühulet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve sühulet ve sür'at ve vüs'atle beraber her bir nevide, her bir ferdde görünen bir intizâm-ı mutlak ve gâyet mümtaz bir hüsn-i san'at ve gâyet müstesna bir mükemmeliyet-i hilkat ile beraber gâyet sehâvet içinde bir intizam-ı tam var. Ve o teksir-i efrad içinde bir mükemmeliyet-i hilkat ve gâyet sür'at içinde bir hüsn-i san'at ve nihayet ihtilat içinde bir imtiyaz-ı etem ve gâyet mebzuliyet içinde gâyet kıymetdar eserler ve gâyet geniş daire içinde tam bir muvafakat ve gâyet sühulet içinde gâyet san'atkârane bedialları îcad etmek, bir anda, her yerde, bir tarzda, her ferdde

---

Kudret-i Fâtıra: Yaratıcı kudret
Zât-ı muciznümâ: Mucize gösteren Zat
Kadîr-i Hakîm: Güç ve kudretini İlâhî hikmetle kullanan Hz. Allah
Kerîm-i Rahîm: Merhamet ve şefkati ile daima bol bol veren Hz. Allah
İhzar: Hazırlamak
Seddetmek: Engellemek, kapamak
İstib'ad: Uzak görme, kabul etmeme
Basîrâne: Görerek
Tasarrufât-ı azîme-i bahariye: Baharda meydana gelen büyük hâdiseler. ***Hakîmâne***: Hikmetlice
Hâtem-i vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği, eşyadaki genel ve umumî tecellisinin mühürü, imzası
Vüs'at-i mutlaka: Sınırsız, büyük bir genişlik. ***Âşikâre***: Açıkça
Sür'at-i mutlaka: Büyük bir hız
Sehâvet-i mutlaka: Büyük bir cömertlik
İntizam-ı mutlak: Tam bir düzen ve ahenk
Kemâl-i hüsn-i san'at: Sanatın güzelliğindeki mükemmellik
Mükemmeliyet-i hilkat: Yaratılıştaki mükemmellik
Gayr-ı mütenâhi: Sonsuz
Teksir-i efrad: Fertlerin çoğaltılması
Sühulet-i mutlaka: Tam bir kolaylık
İhtilât: Karışma
İmtiyaz-ı etemm: Tastamam bir belirginlik, birbirinden farklı olma
Mebzûliyet: Bolluk
Bedîa: Eşsiz, mükemmel

bir san'at-ı hârika, bir faaliyet-i mu'ciznümâ göstermek; elbette ve elbette öyle bir Zât'ın hâtemidir ki, hiçbir yerde olmadığı hâlde, her yerde hâzır, nâzırdır. Hiçbir şey O'ndan gizlenmediği gibi, hiçbir şey O'na ağır gelmez. Zerrelerle yıldızlar, O'nun kudretine nisbeten müsavidirler.

Meselâ: O Rahîm-i Zülcemâl'in bağistan-ı kereminden, mu'cizâtının salkımlarından bir tanecik hükmünde gördüğüm iki parmak kalınlığında bir üzüm asmasına asılmış olan salkımları saydım: Yüz elli beş çıktı. Bir salkımın danesini saydım, yüz yirmi kadar oldu. Düşündüm, dedim: Eğer bu asma çubuğu, ballı su musluğu olsa, daim su verse, şu hararete karşı o yüzer rahmetin şurub tulumbacıklarını emziren salkımlara ancak kifayet edecek. Halbuki, bâzan az bir rutubet ancak eline geçer. İşte bu işi yapan, her şeye kadîr olmak lâzım gelir.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ [1]

Yedinci Lem'a

Bak, nasıl sahife-i arz üstünde Zât-ı Ehad ü Samed'in hâtemlerini az dikkatle görebilirsin. Başını kaldır, gözünü aç, şu kâinat kitab-ı kebîrine bir bak, göreceksin ki o kâinatın heyet-i mecmuası üstünde, büyüklüğü nisbetinde bir vuzuh ile hâtem-i vahdet okunuyor. Çünkü; şu mevcudat bir fabrikanın, bir kasrın, bir muntazam şehrin eczaları ve efradları gibi bel-bele verip, birbirine karşı muavenet elini uzatıp, birbirinin suâl-i hâcetine: "*Lebbeyk! Baş üstüne!*" derler. El-ele verip, bir intizâm ile çalışırlar. Başbaşa verip, zevilhayata hizmet ederler. Omuz-omuza verip, bir gayeye müteveccihen bir Müdebbir-i Hakîm'e itaat ederler. Evet: Güneş ve Ay'dan, gece ve gündüzden, kış ve yazdan tut, tâ nebatâtın, muhtaç ve aç hayvanların imdadına gelmelerinde ve hayvanların zaîf, şerîf insanların imdadına koşmalarında, hattâ mevadd-ı gıdâiyenin latîf, nahîf yavruların ve meyvelerin im-

---

[1] Akılların sanatına hayran kaldığı Zât'ı takdis ederiz. (Bkz.: Nevevî, *el-Ezkar* s. 292; İmam Ali (radıyallahu anh), *Nehcu'l-belâğa,* s. 428)

Faaliyet-i muciznümâ: Mucizeli faaliyet
Müsavi: Denk, eşit
Rahîm-i Zülcemâl: Güzellik ve lütuf ile sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz. Allah
Bağıstan-ı kerem: Allah'ın ihsan ve keremini bağışladığı bağ
Sahife-i arz: Yeryüzü sayfası
Vuzuh: Açık olma, belirginlik
Zât-ı Ehad u Samed: Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde her şeyin kendine muhtaç olduğu tek ve yektâ Hz. Allah
Hâtem-i vahdet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği, eşyadaki genel ve umumî tecellisinin mühürü
Kasr: Köşk, saray
Sual-i hâcet: İhtiyaç isteği, talebi
Zevilhayat: Canlılar
Lebbeyk: Emredileni yerine getirme arzusunu belirten "buyurun, efendim" anlamında bir ifade
Müteveccihen: Yönelerek
Müdebbir-i Hakîm: Her işi büyük gâye ve hedeflere göre düzenleyen, idare eden Hz.Allah
Mevadd-ı gıdâiye: Gıda maddeleri
Latîf: Güzel, hoş
Nahif: Zayıf, güçsüz

dadına uçmalarında, tâ zerrât-ı taamiyenin hüceyrat-ı beden imdadına geçmelerinde câri olan bir düstur-i teavünle hareketleri, bütün bütün kör olmayana gösteriyorlar ki; gâyet Kerîm bir tek Mürebbî'nin kuvvetiyle, gâyet Hakîm bir tek Müdebbir'in emriyle hareket ediyorlar.

İşte şu kâinat içinde cârî olan bu tesanüd, bu teâvün, bu tecâvüb, bu teânuk, bu müsahhariyet, bu intizâm, bir tek Müdebbir'in tertibiyle idare edildiklerine ve bir tek Mürebbî'nin tedbiriyle sevk edildiklerine kat'iyen şehâdet etmekle beraber; şu bilbedâhe san'at-ı eşyada görünen hikmet-i âmme içindeki inâyet-i tâmme ve o inâyet içinde parlayan rahmet-i vasia ve o rahmet üstünde serilen ve rızka muhtaç her bir zîhayata onun hacetine lâyık bir tarzda iâşe etmek için serpilen erzak ve iaşe-i umumî, öyle parlak bir hâtem-i tevhiddir ki, bütün bütün aklı sönmeyen anlar ve bütün bütün kör olmayan görür. Evet, kasd ve şuur ve irâdeyi gösteren bir perde-i hikmet, umum kâinatı kaplamış ve o perde-i hikmet üstünde lütuf ve tezyin ve tahsin ve ihsanı gösteren bir perde-i inâyet serilmiştir ve o müzeyyen perde-i inâyet üstünde kendini sevdirmek, tanıttırmak ve in'am ve ikram etmek lem'alarını gösteren bir hulle-i rahmet, kâinatı içine almıştır ve o münevver perde-i rahmet-i âmme üstüne serilen ve terahhumu ve ihsan ve ikramı ve kemâl-i şefkat ve hüsn-i terbiyeyi ve lutf-i rubûbiyet'i gösteren bir sofra-yi erzak-ı umumiye dizilmiştir.

Evet şu mevcudata, zerrelerden güneşlere kadar; ferdler olsun neviler olsun, küçük olsun büyük olsun, semerat ve gayâtla ve faideler ve maslahatlarla münakkaş bir kumaş-ı hikmetten muhteşem bir gömlek giydirilmiş ve o hikmet-nümâ suret gömleği üstünde lütuf ve ihsan çiçekleriyle müzeyyen bir

---

Zerrât-ı taamiye: Yiyecek molekülleri
Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri
Düstur-i teâvün: Yardımlaşma kanunu
Mürebbî: Eğiten, yetiştiren
Müdebbir: Düzenleyen, idare eden
Tesânüd: Dayanışma
Teâvün: Yardımlaşma
Tecâvüb: Birbirine cevap verme, ihtiyacını karşılama
Teanuk: Kucaklaşma
Musahhariyet: İstifadeye, kullanıma hazır hâle getirilmek
Bilbedâhe: Açıkça
San'at-ı eşya: Eşyanın güzelce, sanatlı yapılması
Hikmet-i âmme: Genel, kapsamlı hikmet
İnâyet-i tamme: Tam, mükemmel yardım
Rahmet-i vâsia: Geniş, kapsamlı rahmet. ***Zîhayat***: Canlı
İâşe etmek: Bakmak, yedirip, içirmek. ***Tezyin***: Süsleme
Perde-i hikmet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen İlâhî gâyeler, maksatlar
Tahsin: Güzelleştirme, güzel yapma
Perde-i inâyet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen İlâhî yardımlar, lütuflar
Müzeyyen: Süslü, ziynetli
Hulle-i rahmet: Rahmet ve şefkât örtüsü, giysisi
İn'âm etmek: Nimet vermek
Perde-i rahmet-i âmme: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen her şeyi kuşatan, genel rahmet
Terahhum: Acıma, şefkat etme
Kemâl-i şefkat: Mükemmel bir şefkat
Hüsn-i terbiye: Güzel yetiştirme
Lütf-i Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyin sahibi olması hasebiyle mahkukâtına iyilik ve ihsanda bulunması
Sofra-yi erzak-ı umumiye: Herkesi doyuracak geniş sofra
Semerat: Meyveler, neticeler
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Hikmetnümâ: Hikmetli, hikmeti yansıtan. ***Gayat***: Gayeler

hulle-i inâyet, her şeyin kametine göre biçilmiş ve o müzeyyen hulle-i inâyet üzerine tahabbüb ve ikram ve tahannün ve in'am lem'alarıyla münevver, rahmet nişanları takılmış ve o münevver ve murassa nişanları ihsan etmekle beraber, zeminin yüzünde bütün zevilhayatın taifelerine kâfi, bütün hacetlerine vâfi bir sofra-yi rızk-ı umumî kurulmuştur. İşte şu iş, Güneş gibi âşikâre, nihayetsiz Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Zât-ı Zülcemâl'e işaret edip gösteriyor...

Öyle mi? Her şey rızka muhtaç mıdır? Evet, bir ferd, rızka ve devam-ı hayata muhtaç olduğu gibi, görüyoruz ki; bütün mevcudat-ı âlem –bâhusus zîhayat olsa– küllî olsun, cüz'î olsun, küll olsun cüz' olsun; vücûdunda, bekasında, hayatında ve idame-i hayatta maddeten ve mânen çok metâlibi var, çok levâzımâtı var. İftikaratı ve ihtiyacatı öyle şeylere var ki, en ednasına o şeyin eli yetişmediği, en küçük matlûbuna o şeyin kuvveti kâfi gelmediği bir hâlde, görüyoruz ki; bütün metâlibi ve erzâk-ı maddiye ve mâneviyesi [1] مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ ummadığı yerlerden kemâl-i intizâmla ve vakt-i münâsibde ve lâyık bir tarzda kemâl-i hikmetle ellerine veriliyor. İşte bu iftikar ve ihtiyac-ı mahlukat ve bu tarzda imdad ve iâne-i gaybiye, acaba güneş gibi, bir Mürebbî-i Hakîm-i Zülcelâl'i, bir Müdebbir-i Rahîm-i Zülcemâl'i göstermiyor mu?

Sekizinci Lem'a

Nasıl ki bir tarlada ekilen bir nevi tohum delâlet eder ki; o tarla, her hâlde tohum sahibinin taht-ı tasarrufunda olduğunu, hem o tohumu dahi,

---

[1] ...hiç ummadığı yerlerden... (Talâk sûresi, 65/3)

Hulle-i inâyet: İlâhî yardımlar, lütuflar giysisi. ***Kamet***: Boy, ölçü
Tahabbüb: Muhabbet etmek
İn'âm: Nimet verme. ***Vâfi***: Yeterli
Murassâ: Sırmalı, kıymetli taşlarla bezeli. ***Tahannün***: Şefkat etme
Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan
Kerîm: Pek faziletli yarattıklarına daima bol bol veren
Rahîm: Yarattıklarına karşı daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden
Rezzak: Yarattıklarının muhtaç oldukları rızıkları daima yerinde ve zamanında yetiştirip, ihsan eden
Mevcudat-ı âlem: Âlemdeki varlıklar. ***Bahusus***: Özellikle
Zât-ı Zülcemâl: Sınırsız derecede güzelliklerin sahibi tek ve yektâ Hz. Allah
Küllî: Bütüne ait, küçük parçalardan meydana gelen
Cüz'î: Parçaya ait, bütünün küçük parçaları. ***Cüz***: Parça, bölüm
Beka: Kalma, devam etme
İdame-i hayat: Hayatı devam ettirmek. ***Küll***: Bütün, hep
İftikarât: Son derece muhtaç olma durumları, el açmalar
Ednâ: En değersiz, en basit
Matlub: İstek, talep
Metâlib: İstekler, talepler
Erzak: Rızıklar, maddî ve mânevî nimetler
Kemâl-i intizam: Tam bir düzen ve ahenk içinde
Vakt-i münasip: Uygun vakit
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
İâne-i gaybiye: Görünmeden yardım etme
Mürebbî-i Hakîm-i Zülcelâl: Yarattıklarının daima fayda ve maslahatlarını gözeterek onları yetiştiren, tek ve yektâ Zat
Müdebbir-i Rahîm-i Zülcemâl: Güzellik ve lütufları ile; engin şefkat ve merhameti ile daima kullarının işlerini gözetip idare eden Zat
Taht-ı tasarruf: Tasarrufu altında

tarla mutasarrıfının taht-ı tasarrufunda olduğunu gösterir. Öyle de, şu anâsır denilen mezraa-yi masnuat, vâhidiyet ve besâtet ile beraber, külliyet ve ihâtaları ve şu mahlûkat denilen semerat-ı rahmet ve mu'cizât-ı kudret ve kelâmât-ı hikmet olan nebâtat ve hayvanât, mümaselet ve müşabehetleriyle beraber çok yerlerde intişarı, her tarafta bulunup tavattunları, tek bir Sâni-i Mu'ciznümâ'nın taht-ı tasarrufunda olduklarını öyle bir tarzda gösteriyor ki güya her bir çiçek, her bir semere, her bir hayvan, o Sâni'in birer sikkesidir, birer hâtemidir, birer turrasıdır. Her nerede bulunsa lisân-ı hâliyle her birisi der ki: "Ben kimin sikkesiyim, bu yer dahi onun masnuudur. Ben kimin hâtemiyim, bu mekân dahi onun mektubudur. Ben kimin turrasıyım, bu vatanım dahi onun mensucudur." Demek en ednâ bir mahlûka rubûbiyet, bütün anasırı kabza-yi tasarrufunda tutana mahsustur ve en basit bir hayvanı tedbir ve tedvir etmek, bütün hayvanâtı, nebâtatı, masnuatı kabza-yi rubûbiyetinde terbiye edene has olduğunu kör olmayan görür.

Evet her bir ferd, sâir efrada mümaselet ve misliyet lisanı ile der: "Kim bütün nev'ime mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok." Her nevi, sâir nevilerle beraber yeryüzünde intişarı lisanıyle der: "Kim bütün sath-ı arza mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok." Arz, sâir seyyarat ile bir Güneşe irtibatı ve semâvât ile tesanüdü lisanıyle der: "Kim bütün kâinata mâlik ise, bana mâlik o olabilir, yoksa yok." Evet faraza zîşuur bir elmaya biri dese: "Sen benim san'atımsın." O elma lisan-ı hâl ile ona: "Sus!" diyecek. "Eğer bütün yeryüzünde bütün elmaların teşkiline muktedir olabilirsen, belki yeryüzünde münteşir bütün hemcinsimiz olan bütün meyvedârlara, belki sefînesiyle hazine-i rahmetten gelen bütün hedâyâ-yi Rahmaniye'ye mutasarrıf olabilirsen, bana rubûbiyet dâva et." O elma böyle diyecek ve o ahmağın ağzına bir tokat vuracak...

Dokuzuncu Lem'a

Cüz'de cüz'îde; küllde, küllîde, küll-i âlemde; hayatta, zîhayatta, ihyada olan sikkelerden, hâtemlerden, turralardan bazılarına işaret ettik. Şimdi, nevilerde hesapsız sikkelerden bir sikkeye işaret edeceğiz.

Mutasarrıf: Tasarruf hak ve yetkisinin sahibi
Vâhidiyet: Birlik
Mezraa-yi masnuat: Eserlerin meydana getirildiği yer, tarla
Külliyet: Genellik, bütünlük
İhâta: İçine alma, kapsama
Semerât-ı rahmet: Rahmet meyveleri, neticeleri
Kelâmât-ı hikmet: Hikmet ifadeleri, kelâmları, sözleri
Mucizât-ı kudret: Kudret mucizeleri. ***Müşabehet***: Benzerlik
Mümaselet: Denklik, şekil ve özellik itibarıyla aynı olma
Tavattun: Yerleşme, vatan edinme
Sâni-i Muciznümâ: Mucize gösteren sanatkâr. ***Masnu***: Eser
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi içine alan engin idare ve saltanatı. ***Tesânüd***: Dayanışma
Mensuc: Dokunmuş, işlenmiş
Tedvir etmek: İdare etmek, işleyişini devam ettirmek
Kabza-yi rububiyet: İdaresi altında, emri altında
Misliyet: Benzerlik, denklik
Seyyârât: Gezegenler
Zîşuur: Şuurlu. ***Sefine***: Gemi
Münteşir: Yaygın, yayılmış
Hedâyâ-yı Rahmâniye: Rahmet-i Sonsuz'un hediyeleri

Evet, Nasıl ki meyvedâr bir ağacın hesapsız semereleri, bir terbiye-i vâhide, bir kanun-i vahdetle, bir tek merkezden idare edildiklerinden, külfet ve meşakkat ve masraf, o kadar sühulet peyda eder ki; kesretle terbiye edilen tek bir semereye müsâvi olurlar. Demek kesret ve taaddüd-i merkez, her semere için, kemiyetçe bütün ağaç kadar külfet ve masraf ve cihazat ister. Fark yalnız keyfiyetçedir. Nasıl ki bir tek nefere lâzım teçhizat-ı askeriyeyi yapmak için, orduya lâzım bütün fabrikalar kadar fabrikalar lâzımdır.. Demek iş, vahdetten kesrete geçse, efrad adedince –kemiyet cihetiyle– külfet ziyadeleşir. İşte, her nevide bilmüşâhede görünen sühulet-i fevkalâde, elbette vahdetten, tevhidden gelen bir yüsr ve sühuletin eseridir.

Elhâsıl: Bir cinsin bütün enva'ı, bir nev'in bütün efradı, âzâ-yi esâsîde muvafakat ve müşabehetleri nasıl isbat ederler ki, tek bir Sâni'in masnularıdır. Çünkü, vahdet-i kalem ve ittihad-ı sikke öyle ister. Öyle de, bu meşhud sühulet-i mutlaka ve külfetsizlik, vücub derecesinde îcab eder ki, bir Sâni-i Vâhid'in eserleri olsun. Yoksa imtina' derecesine çıkan bir suûbet, o cinsi, in'idama ve o nev'i ademe götürecekti.

Velhâsıl: Cenâb-ı Hakk'a isnad edilse, bütün eşya, bir tek şey gibi bir sühulet peyda eder. Eğer esbaba isnad edilse, her bir şey, bütün eşya kadar suûbet peyda eder. Mâdem öyledir, kâinatta şu görünen fevkalâde ucuzluk ve şu göz önündeki hadsiz mebzûliyet, sikke-i vahdeti güneş gibi gösterir. Eğer, gâyet mebzuliyetle elimize geçen şu sanatlı meyveler, Vâhid-i Ehad'in malı olmazsa, bütün dünyayı verse idik bir tek narı yiyemezdik.

Onuncu Lem'a

Tecelli-i Cemâliye'yi gösteren hayat, nasıl bir bürhân-ı ehadiyettir; belki bir çeşit tecelli-i vahdettir; tecelli-i Celâl'i izhar eden memat dahi, bir bürhân-ı

Terbiye-i vâhid: Bir Zat tarafından yetiştirilmek
Kanun-ı vahdet: Birlik kanunu
Suhulet: Kolaylık
Peydâ etmek: Belirmek, ortaya çıkmak
Müsâvi: Denk, eşit
Kesret: Çokluk, çok olma
Taaddüd-i merkez: Merkezin fazlalığı, çok merkezlilik
Techizat-ı askeriye: Askerî techizatlar, malzemeler
Vahdet: Birlik, bir olma
Kemiyet: Nicelik
Suhulet-i fevkalâde: Olağanüstü derecede kolay olma
Yüsr: Kolaylık.
Envâ: Türler
Âzâ-yı esasî: Esas organ
Muvafakat: Uygunluk
Müşabehet: Benzerlik
İttihad-ı sikke: Damganın bir olması
Meşhud: Görünen
Vücub: Gereklilik, kesinlik
Sâni-i Vâhid: Bir, tek sanatkâr
İmtinâ: İmkânsızlık
Suubet: Zorluk
Mebzûliyet: Bolluk
Vâhid u Ehad: Bir ve tek, yektâ Yüce Allah
Tecellî-i cemâliye: İlâhî güzelliklerin eşyada görünmesi, Allah'ın "Cemil" isminin tecellisi
Burhan-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı muamelede bulunmasına ait delil
Tecellî-i celâli: Cenâb-ı Hakk'ın kahır ve lütfuyla terbiye ve idaresine ait tecellisi
İzhar: Göstermek.

vâhidiyettir. Evet meselâ: [1] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى Nasıl ki, güneşe karşı parlayan ve akan büyük bir ırmağın kabarcıkları ve zemin yüzünün mütelemmi şeffafâtı, Güneş'in aksini ve ışığını göstermek suretiyle Güneş'e şehâdet ettikleri gibi, o kataratın ve şeffafâtın gurubuyla, gitmeleriyle beraber arkalarından yeni gelen katarat taifeleri ve şeffafat kabileleri üstünde yine güneşin cilveleri haşmetle devamı ve ışığının tecellisi ve noksansız istimrarı kat'iyen şehâdet eder ki; sönüp yanan, değişip tazelenen, gelip parlayan misâlî güneşçikler ve ışıklar ve nurlar, bir bâki, daimî, âlî, tecellisi zevâlsiz bir tek güneşin cilveleridir. Demek o parlayan kataratlar, zuhuruyla ve gelmeleriyle Güneş'in vücûdunu gösterdikleri gibi; gurublarıyla, zevâlleriyle, Güneş'in bekasını ve devamını ve birliğini gösteriyorlar. Aynen öyle de: Şu mevcudat-ı seyyale, vücûdlarıyla ve hayatlarıyla Vâcibü'l-Vücûd'un vücub-i vücûduna ve ehadiyetine şehâdet ettikleri gibi; zevâlleriyle, ölümleriyle o Vâcibü'l-Vücûd'un ezeliyetine, sermediyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler. Evet gece gündüz, kış ve yaz, asırlar ve devirlerin değişmesiyle gurub ve uful içinde teceddüd eden ve tazelenen masnuat-ı cemile, mevcudat-ı latîfe, elbette bir âlî ve sermedî ve daimü't-tecelli bir cemâl sahibinin vücûd ve beka ve vahdetini gösterdikleri gibi; o masnuat, esbab-ı zâhiriye-i süfliyeleriyle beraber zevâl bulup ölmeleri, o esbabın hiçliğini ve bir perde olduğunu gösteriyorlar. Şu hâl kat'iyen isbat eder ki; şu san'atlar, şu nakışlar, şu cilveler, bütün esmâsı kudsiyye ve cemile olan bir Zât-ı Cemil-i Zülcelâl'in tazelenen san'atlarıdır, tahavvül eden nakışlarıdır, taharrük eden âyineleridir, birbiri arkasından gelen sikkeleridir, hikmetle değişen hâtemleridir...

Elhâsıl: Şu kitab-ı kebir-i kâinat, Nasıl ki vücûd ve vahdete dair âyât-ı tekvîniyeyi bize ders veriyor; öyle de: O Zât-ı Zülcelâl'in bütün evsaf-ı kemâliye ve cemâliye ve celâliyesine de şehâdet eder. Ve kusursuz ve noksansız kemâl-i Zâtî'sini isbat ederler. Çünkü; bedihîdir ki, bir eserde kemâl, o eserin menşe ve mebdei olan fiilin kemâline delâlet eder. Fiilin kemâli ise, ismin

---

[1] En yüce sıfatlar Allah'ındır. (Nahl sûresi, 16/60)

Burhan-ı vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği, eşyadaki genel ve umumî tecellisinin delili
Mütelemmi: Parlayan, ışıldayan
Şeffâfât: Şeffaf olan şeyler
Katarât: Katreler, damlalar
Gurub: Batma, kaybolma
İstimrar: Devam etme
Mevcudat-ı seyyâle: Akıp giden varlıklar. ***Zeval***: Yok olma, bitme
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek ve yektâ Zat
Vücub: Gereklilik, kesinlik
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli etmesi, muamelede bulunması
Ezeliyet: Zamana bağlı olmama, başlangıcı ve sonu olmama
Sermediyet: Devamlılık, süreklilik
Ufûl: Kaybolup gitme, batma
Teceddüd: Yenilenme
Mevcudat-ı latîfe: Hoş, güzel varlıklar
Masnûât-ı cemile: Güzel eserler
Dâimüt-tecellî: Tecellisi devam eden
Esbab-ı zahiriye-i süfliye: Basit, değersiz dış sebepler
Kudsiye: Kutsi, mukaddes olma
Zât-ı Cemîl-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber Sonsuz güzelliklerin de sahibi Hz. Allah
Tahavvül: Başkalaşma, hâl değiştirme. ***Taharrük***: Hareket etme
Kemal: Mükemmellik
Menşe': Kaynak, menba
Mebde': Başlangıç

kemâline ve ismin kemâli, sıfatın kemâline ve sıfatın kemâli, şe'n-i zâtînin kemâline ve şe'nin kemâli, o zât-ı zîşuûnun kemâline, hadsen ve zarûreten ve bedâheten delâlet eder.

Meselâ; Nasıl ki kusursuz bir kasrın mükemmel olan nukuş ve tezyinatı, arkalarında bir usta ef'âlinin mükemmeliyetini gösterir. O ef'âlin mükemmeliyeti, o fâil ustanın rütbelerini gösteren unvanları ve isimlerinin mükemmeliyetini gösterir ve o esmâ ve unvanlarının mükemmeliyeti, o ustanın san'atına dair sıfatlarının mükemmeliyetini gösterir ve o san'at ve sıfatlarının mükemmeliyeti, o san'at sahibinin şuûn-i zâtiye denilen kabiliyet ve istidat-ı zâtiyesinin mükemmeliyetini gösterir ve o şuun ve kabiliyet-i zâtiyenin mükemmeliyeti, o ustanın mahiyet-i zâtiyesinin mükemmeliyetini gösterdiği misillü, aynen öyle de: Şu kusursuz, futursuz هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ[1] sırrına mazhar olan şu âsâr-ı meşhude-i âlem, şu mevcudat-ı muntazama-yi kâinatta olan san'at ise; bilmüşâhede bir müessir-i zi'l-iktidarın kemâl-i ef'aline delâlet eder. O kemâl-i ef'al ise, bilbedâhe o Fâil-i Zülcelâl'in kemâl-i esmâsına delâlet eder. O kemâl-i esmâ ise, bizzarûre o esmânın Müsemma-yi Zül-cemâl'inin kemâl-i sıfatına delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i sıfat ise, bilyakîn o Mevsuf-i Zülkemâl'in kemâl-i şuununa delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i şuun ise, bihakkalyakîn o Zîşuun'un kemâl-i zâtına öyle delâlet eder ki, bütün kâinatta görünen bütün enva'-ı kemâlât, O'nun kemâline nisbeten sönük bir zıll-ı zaîf suretinde bir Zât-ı Zülkemâl'in âyât-ı kemâli ve rumuz-i celâli ve işarat-ı cemâli olduğunu gösterir.

Güneşler Kuvvetinde
On Birinci Lem'a

On Dokuzuncu Söz'de târif edilen ve kitab-ı kebîrin âyet-i kübrâsı ve o

---

[1] Hiçbir kusur görebiliyor musun? (Mülk sûresi, 67/3)

Şe'n-i zâtî: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrâk ufkunu aşan, ihâta edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâ
Zât-ı zîşuûn: İşleyişi de kendi Zati özelliklerine göre olan Zat
Hadsen: Duyu organlarıyla sezip algılayarak, anlayarak
Bedâheten: Açıkça, besbelli
Kasr: Köşk, saray
Nukuş: Nakışlar. ***Ef'âl***: Fiiller, işler
İstidad-ı zâtiye: Zatına ait özellikler
Mahiyet-i zâtiye: Şahsına ait mahiyeti.. ***Tezyinat***: Süslemeler
Futur: Kusur, eksik, gedik, yarık
Mevcudat-ı muntazama-yi kâinat: Kâinatta var olan ölçülü dengeli varlıklar
Âsâr-ı meşhude-i âlem: Âlemde gözle görülebilen eserler
Müessir-i Zi'l-iktidar: Etkili iktidar sahibi Zat
Kemâl-i ef'âl: İşlerin mükemmelliği. ***Bilmüşahede***: Görerek
Fâil-i Zülcelâl: Bir ve tek olan fâil
Kemâl-i esmâ: İsimlerin mükemmelliği
Bi'z-zarure: Zarurî olarak, mecburen
Müsemmâ-yi Zülcemâl: Güzel isimlerle adlanan Güzel Zat
Kemâl-i sıfat: Sıfatın mükemmeliyeti. ***Bi'l-yakîn***: İyice, kesin olarak
Mevsûf-i Zülkemâl: Mükemmel sıfatlarla tavsif edilen Yüce Zat
Bi-hakka'l-yakîn: Tamamen gerçeğe ulaşarak
Zîşuûn: İlâhî özelliklerin, tavırların sahibi
Envâ-ı kemâlât: Mükemmel olan türler, çeşitler
Zıll-i zayıf: Zayıf gölge
Âyât-ı kemâl: Yüceliğine, büyüklüğüne dair âyetler
Rumûz-ı celâl: Kahrı ve lutfuyla terbiye ve idaresine ait remizler, işaretler
İşârât-ı cemâl: Güzellik ve iyiliklerine dair işaretler
Kitab-ı kebir: Büyük kitap
Âyet-i kübrâ: En büyük delil

Kur'ân-ı Kebîr'deki ism-i azâmı ve o şecere-i kâinatın çekirdeği ve en münevver meyvesi ve o sarây-ı âlemin güneşi ve âlem-i İslâmiyet'in bedr-i münevveri ve rubûbiyet-i ilâhiye'nin dellâl-ı saltanatı ve tılsım-ı kâinatın keşşaf-ı zîhikmeti olan Seyyidimiz Muhammedü'l-Emîn (aleyhissalâtü vesselâm), bütün enbiyâyı sayesi altına alan risâlet cenahı ve bütün âlem-i İslâm'ı himayesine alan İslâmiyet cenahlarıyla hakikatın tabakatında uçan ve bütün enbiyâ ve mürselîni, bütün evliya ve sıddıkîni ve bütün asfiyâ ve muhakkikîni arkasına alıp bütün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip, arş-ı ehadiyete yol açıp gösterdiği îmân-ı billah ve isbat ettiği vahdâniyet-i ilâhiye'ye hiç vehim ve şüphenin haddi var mı ki, kapatabilsin ve perde olabilsin! Mâdem On Dokuzuncu Söz'de ve On Dokuzuncu Mektup'ta o bürhân-ı katıın âb-ı hayat-ı mârifetinden *On Dört Reşha* ve *On Dokuz İşârât* ile, o zât-ı mu'ciz-nümânın enva'-ı mu'cizâtıyla beraber, icmâlen bir derece târif ve beyân etmişiz. Şurada şu işaret ile iktifa edip, o vahdâniyetin bürhân-ı katıını tezkiye eden ve sıdkına şehâdet eden esâsâta işaret suretinde bir salavat-ı şerife ile hatmederiz...

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مَنْ دَلَّ عَلٰى وُجُوبِ وُجُودِكَ وَوَحْدَانِيَّتِكَ وَشَهِدَ عَلٰى أَوْصَافِ جَلَالِكَ وَجَمَالِكَ وَكَمَالِكَ الشَّاهِدُ الصَّادِقُ الْمُصَدَّقُ وَالْبُرْهَانُ النَّاطِقُ الْمُحَقَّقُ سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ الْحَامِلُ سِرَّ إِجْمَاعِهِمْ وَتَصْدِيقِهِمْ وَمُعْجِزَاتِهِمْ وَإِمَامُ الْأَوْلِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ الْحَاوِي سِرَّ اتِّفَاقِهِمْ وَتَحْقِيقِهِمْ وَكَرَامَاتِهِمْ ذُو الْمُعْجِزَاتِ الْبَاهِرَةِ وَالْخَوَارِقِ الظَّاهِرَةِ وَالدَّلَائِلِ الْقَاطِعَةِ الْمُحَقَّقَةِ الْمُصَدَّقَةِ لَهُ ذُو الْخِصَالِ الْغَالِيَةِ فِي

İsm-i âzam: En büyük, geniş, kapsamlı isim
Şecere-i kâinat: Kâinat ağacı
Münevver: Nurlu, parlak
Bedr-i münevver: Parlak dolunay
Rububiyet-i İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi
Dellâl-ı saltanat: Saltanatı ve idareyi ilân eden, duyuran
Tılsım-ı kâinat: Kâinatın şifresi, sırrı
Keşşâf-ı zî hikmet: Hikmet sahibi kaşif. ***Seyyid***: Efendi, rehber
Sâye: Gölge, koruma, himaye
Risalet: Peygamberlik, elçilik
Cenâh: Taraf, kanat
Mürselîn: Elçiler, Cenâb-ı Hakk tarafından bir vazife ile gönderilen peygamberler
Sıddıkîn: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler
Asfiya: Perdesiz, engelsiz Hakk'a bakan ve ilâhî tecellilere aşina, ilim ve takvalarıyla seçkin olup Hz.peygamberin gerçek varisleri
Muhakkikîn: İncelemelerini derinlemesine ve alabildiğince hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen ilim adamları
Burhan-i kâti': Güçlü delil, karşı görüşleri kesip atan delil
Vahdâniyet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği, eşyadaki genel ve umumî birlik tecellisi
Arş-i ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli ettiği, muamelede bulunduğu yüce saltanatı, idaresi, tahtı
Âb-ı hayat-ı marifet: Marifet hayatının kaynağı, usaresi
Zât-i muciznümâ: Mucize gösteren Zat
Envâ-yi mucizât: Mucize çeşitleri
İcmâlen: Kısaca özet olarak
Tezkiye etmek: Temizlemek, temize çıkarmak
Sıdk: Doğruluk, dürüstlük

ذَاتِهِ وَالْأَخْلاَقِ الْعَالِيَةِ فِي وَظِيفَتِهِ وَالسَّجَايَا السَّامِيَةِ فِي شَرِيعَتِهِ الْمُكَمَّلَةِ الْمُنَزَّهَةِ لَهُ عَنِ الْخِلاَفِ مَهْبِطُ الْوَحْيِ الرَّبَّانِيِّ بِإِجْمَاعِ الْمُنْزِلِ وَالْمُنْزَلِ وَالْمُنْزَلِ عَلَيْهِ سَيَّارُ عَالَمِ الْغَيْبِ وَالْمَلَكُوتِ مُشَاهِدُ الْأَرْوَاحِ وَمُصَاحِبُ الْمَلاَئِكَةِ أُنْمُوذَجُ كَمَالِ الْكَائِنَاتِ شَخْصًا وَنَوْعًا وَجِنْسًا (أَنْوَرُ ثَمَرَاتِ شَجَرَةِ الْخِلْقَةِ) سِرَاجُ الْحَقِّ بُرْهَانُ الْحَقِيقَةِ تِمْثَالُ الرَّحْمَةِ مِثَالُ الْمَحَبَّةِ كَشَّافُ طِلْسِمِ الْكَائِنَاتِ دَلاَّلُ سَلْطَنَةِ الرُّبُوبِيَّةِ الْمُرْمِزُ بِعُلْوِيَّةِ شَخْصِيَّتِهِ الْمَعْنَوِيَّةِ إِلٰى أَنَّهُ نَصْبُ عَيْنِ فَاطِرِ الْعَالَمِ فِي خَلْقِ الْكَائِنَاتِ ذُو الشَّرِيعَةِ الَّتِي هِيَ بِوُسْعَةِ دَسَاتِيرِهَا وَقُوَّتِهَا تُشِيرُ إِلٰى أَنَّهَا نِظَامُ نَاظِمِ الْكَوْنِ وَوَضْعُ خَالِقِ الْكَائِنَاتِ نَعَمْ إِنَّ نَاظِمَ الْكَائِنَاتِ بِهٰذَا النِّظَامِ الْأَتَمِّ الْأَكْمَلِ هُوَ نَاظِمُ هٰذَا الدِّينِ بِهٰذَا النِّظَامِ الْأَحْسَنِ الْأَجْمَلِ سَيِّدُنَا نَحْنُ مَعَاشِرَ بَنِي اٰدَمَ وَمُهْدِينَا إِلَى الْإِيمَانِ نَحْنُ مَعَاشِرَ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَأَتَمُّ التَّسْلِيمَاتِ مَا دَامَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمٰوَاتُ فَإِنَّ ذٰلِكَ الشَّاهِدَ الصَّادِقَ الْمُصَدَّقَ يَشْهَدُ عَلٰى رُؤُسِ الْأَشْهَادِ مُنَادِيًا وَمُعَلِّمًا لِأَجْيَالِ الْبَشَرِ خَلْفَ الْأَعْصَارِ وَالْأَقْطَارِ نِدَاءً عُلْوِيًّا بِجَمِيعِ قُوَّتِهِ وَبِغَايَةِ جِدِّيَّتِهِ وَبِنِهَايَةِ وُثُوقِهِ وَبِقُوَّةِ اطْمِئْنَانِهِ وَبِكَمَالِ إِيمَانِهِ بِأَشْهَدُ أَنْ

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ.[1]

---

[1] Allahım! Senin varlığının zaruretine ve birliğine delâlet eden, ve Senin celâl, cemâl ve kemâline şehâdet eden, doğru sözlü olan ve doğruluğu tasdik edilmiş olan, doğru konuşan bir delil, nebi ve rasullerin efendisi, onların icma', tasdik ve mucizelerinin sırrını taşıyan, evliya ve sıddıkların ittifak, tahkik ve kerâmetlerinin sırrını kendinde bulunduran, parlak mucizeler, açık harikalar, tahkik edilmiş, onu doğrulayan kesin deliller sahibi olan, zâtında kıymetli özellikler bulunan, vazifesinde yüksek ahlâk, şeriatında yüce seciyelerin sahibi bulunan, Kur'ân'ı indiren Allah'ın, indirilen Kur'ân'ın ve kendisine Kur'ân inen Zât'ın icmaiyle, Rabbânî vahyin iniş yeri. Gayb ve melekût âlemini gezip dolaşan, ruhları müşâhede edip, meleklerle arkadaşlık eden, şahıs, nev' ve cins olarak kâinatın kemâlâtının numunesi, yaratılış ağacının en nurlu meyvesi, hakkın kandili, hakikatin bürhânı, rahmetin timsâli, muhabbetin misâli, kâinat tılsımının keşşafı, rubûbiyet saltanatının dellalı, şahs-ı manevîsinin remziyle âlemi yaratan Zât'ın kâinatı yaratmasındaki asıl amacı. Öyle bir şeriat sahibi ki, o şeriat sağlamlığı ve düsturlarının genişliğiyle gösterir ki o, kâinatı tanzim eden Zât'ın düzenidir. Ve o yaratanın koyduğu düsturlardır. Evet kâinatı bu mükemmel düzen ile kim tanzim etmişse bu güzel ve üstün dinin sahibi de O'dur. Biz insanların efendisi, ve biz mü'minlere iman yolunu gösteren, Abdullah b. Abdülmüttalib'in oğlu Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) sonsuz salât ve selâm et. O'na yer ve gökler durdukça en üstün salavâtlar ve en mükemmel selâmlar olsun. İşte sadık ve musaddak olan O şahit ve bütün şahitlerin huzurunda asırlar ve mekânların arkasından bütün insan nesillerine bütün kuvvetiyle son derece bir ciddiyetle son derece bir huzur ve güven içinde tam ve mükemmel bir iman ile seslenip diyor ki; "Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir ve O'nun hiçbir ortağı yoktur."

Güneşler Kuvvetinde
On İkinci Lem'a

Şu Yirmi İkinci Söz'ün On İkinci Lem'ası, öyle bir bahr-ı hakâiktir ki; bütün yirmi iki Söz, ancak onun yirmi iki katresi ve öyle bir menba-ı envardır ki, şu yirmi iki Söz, o güneşten ancak yirmi iki lem'asıdır. Evet o yirmi iki adet Söz'lerin her birisi, semâ-yi Kur'ân'da parlayan bir tek necm-i âyetin bir lem'ası ve bahr-ı Furkan'dan akan bir âyetin ırmağından tek bir katresi ve bir kenz-i âzâm-ı Kitabullah'da her biri bir sandukça-yi cevâhir olan âyetlerin bir tek âyetinin bir tek incisidir. İşte On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda bir nebze târif edilen o Kelâmullah; ism-i a'zam'dan, Arş-ı a'zamdan, rubûbiyet'in tecelli-i a'zamından nüzul edip, ezeli ebede rabtedecek, ferşi arşa bağlayacak bir vüs'at ve ulviyet içinde bütün kuvvetiyle ve âyâtının bütün kat'iyetiyle mükerreren لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ [1] der, bütün kâinatı işhad eder ve şehâdet ettirir. Evet لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ [2]

Evet, o Kur'ân'a selim bir kalb gözüyle baksan göreceksin ki cihat-ı sittesi öyle parlıyor, öyle şeffaftır ki; hiçbir zulmet, hiçbir dalâlet, hiçbir şübhe ve rayb, hiçbir hile içine girmeye ve daire-i ismetine duhûle fürce bulamaz. *Çünkü, üstünde sikke-i i'câz.. altında bürhân ve delil.. arkasında nokta-yi istinadı, mahz-ı vahy-i Rabbanî.. önünde saadet-i dâreyn.. sağında, aklı istintak edip tasdikini temin.. solunda vicdanı istişhâd ederek teslimini tesbit.. içi bilbedâhe safi hidâyet-i Rahmaniye.. üstü, bilmüşâhede hâlis envar-ı îmâniye.. meyveleri, biaynelyakîn kemâ-*

---

[1] O'ndan başka tanrı yoktur. (Bakara sûresi, 2/163; Âl-i İmran sûresi, 3/2, ...)

[2] Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

Bahr-i hakaik: Hakikatler denizi
Menba-yi envar: Nurlar kaynağı
Necm: Yıldız
Bahr-i Furkan: Hakkı batıldan ayıran Yüce Kur'ân denizi
Kenz-i âzam-ı Kitabullah: Allah kitabının en büyük hazinesi
Sandukça-yi cevahir: Cevherlerle dolu sandukça
İsm-i A'zam: Kendisi ile dua edildiğinde Allah'ın icabet ettiği en büyük ismi
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi
Arş-ı Âzam: En büyük taht, Cenâb-ı Hakk'ın yüce saltanatı, idaresi
Tecellî-i âzam: En büyük tecelli
Nüzul: İnme. ***Vüs'at***: Genişlik
Ferş: Yer. ***Ulviyet***: Yücelik
İşhad: Şahit göstermek
Cihât-ı sitte: Altı yön
Rayb: Şüphe. ***Burhan***: Delil
İsmet: Masum olma, günahsızlık
Duhûl: Giriş. ***Fürce***: Delik
Sikke-i i'câz: Benzerini yapmaktan âciz bırakmasını, mucize oluşunu gösteren damga
Nokta-yi istinad: Dayanak noktası
Mahz-ı vahy-i Rabbânî: Tertemiz saf İlâhî vahiy
Saadet-i dâreyn: İki dünya saadeti
İstintak: Konuşturma, ifâde alma
İstişhad: Şâhit tutma, örnek gösterme
Bi'l-bedâhe: Açıkça, besbelli
Hidayet-i Rahmâniye: Cenâb-ı Hakk'ın doğru yola iletmesi
Bi'l-müşahede: Gözle görerek
Envâr-ı imaniye: İmana ait nurlar
Bi'ayni'l-yakîn: Gözle görüp inanarak. ***Müzeyyen***: Süslü, bezeli
Kemâlât-ı insaniye: İnsanî güzellikler, erdemler

lât-ı insâniye ile müzeyyen asfiyâ ve muhakkikîn-i evliya ve sıddıkîn olan o lisân-ı gaybın sînesine kulağını yapıştırıp dinlesen derinden derine, gâyet mûnis ve muknî, nihayet ciddî ve ulvî ve bürhân ile mücehhez bir sada-yi semâvî işiteceksin ki, öyle bir kat'iyetle لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ *der ve tekrar eder ki, hakkalyakîn derecesinde söylediğini, aynelyakîn gibi bir ilm-i yakîni sana ifade ve ifaza ediyor...*

Elhâsıl: Her birisi birer güneş olan, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) ile Furkan-ı Ahkem ki:

•***Biri***; âlem-i şehâdetin lisanı olarak bin mu'cizât içinde bütün enbiyâ ve asfiyânın taht-ı tasdiklerinde İslâmiyet ve risâlet parmaklarıyla işaret ederek bütün kuvvetiyle gösterdiği bir hakikatı...

•***Diğeri***; âlem-i gaybın lisanı hükmünde, kırk vücuh-i icâz içinde, kâinatın bütün âyât-ı tekvîniyesinin taht-ı tasdiklerinde, hakkaniyet ve hidâyet parmaklarıyla işaret edip bütün ciddiyetle gösterdiği aynı hakikatı... Acaba o hakikat, güneşten daha bâhir, gündüzden daha zâhir olmaz mı?

Ey dalâlet-âlûd mütemerrid insancık![Hâşiye] Ateşböceğinden daha sönük kafa fenerinle nasıl şu güneşlere karşı gelebilirsin? Onlardan istiğna edebilirsin? Üflemekle onları söndürmeye çalışırsın? Tuuuh! tuf.. senin o münkir aklına!.. Nasıl o iki lisân-ı gayb ve şehâdet, bütün âlemlerin Rabbi ve şu kâinatın sahibi namına ve O'nun hesabına söyledikleri sözleri ve dâvaları inkâr edebilirsin? Ey bîçâre ve sinekten daha âciz, daha hakîr! Sen necisin ki, şu kâinatın Sahib-i Zülcelâl'ini tekzibe yelteniyorsun?

* * *

[Hâşiye] Bu hitab, Kur'ân'ı kaldırmağa çalışanadır.

Mûnis: Uysal, yumuşak huylu
Mukni: İknâ eden. ***Ulvî***: Yüce
Mücehhez: Teçhizatlı, donanımlı
Sadâ-yı semâvî: Semadan gelen ses
Hakka'l-yakîn: Meselenin hakikatına, özüne ulaşan bilgi
Ayne'l-yakîn: Gözle görülüp edinilen bilgi
İlm-i yakîn: Okuyup öğrenilerek edinilen bilgi
İfâza: Feyz vermek, akıtmak
Furkan-ı Ahkem: Hakkı batıldan; doğruyu yanlıştan ayıran en sağlam, güçlü kitap
Âlem-i Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem
Taht-ı tasdik: Tasdiki, onayı altında
Âlem-i Gayb: Görünmeyen âlem, duyu organları ile kavranılamayanları ihtiva eden âlem
Vücuh-i i'câz: Mucize yönleri
Âyât-ı tekviniye: Oluşuma, yaratılışa ait deliller
Bâhir: Aşikâr, belli
Dalâlet-âlûd: Dalâlete, sapıklığa bulaşmış, kirlenmiş
İstiğnâ: İstememe, ihtiyaç belirtmeme. ***Mütemerrid***: İnatçı
Münkir: İnkâr eden inanmayan
Sahib-i Zü'l-Celâl: Yücelik ve heybet sahibi Ulu Allah

Hâtime

Ey aklı hüşyar, kalbi müteyakkız arkadaş! Eğer şu Yirmi İkinci Söz'ün başından buraya kadar fehmetmişsen, On İki Lem'a'yı birden elinde tut. Binler elektrik kuvvetinde bir sirac-ı hakikat bularak, Arş-ı a'zam'dan uzatılıp gelen âyât-ı Kur'âniye'ye yapış. Burak-ı tevfike bin, semâvât-ı hakâikte uruc et, Arş-ı Mârifetullah'a çık, أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ [1] de. Ve

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [2]

diyerek, bütün mevcudat-ı kâinatın başları üstünde ve mescid-i kebîr-i âlemde vahdâniyeti ilân et!..

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [3]

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَآ إِنْ نَسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَآ إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ [4]

---

[1] Şehâdet ederim ki, Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Sen teksin, Senin hiçbir ortağın yoktur.

[2] Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. Hayatı devam ettiren, ölümü yaratıp canlıları bâki âleme alan da O'dur. Her hayır O'nun elindedir ve O her şeye gücü yetendir. (Bkz.: Buhârî, *ezan* 155, *teheccüd* 21, *umre* 12; Müslim, *zikr* 28, 30)

[3] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

[4] Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. Ya Rabbena! Bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ya Rabbena! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi; lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur bize. Sensin Mevlamız, yardımcımız, Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize. (Bakara sûresi, 2/286)

Hüşyâr: Uyanık
Müteyakkız: Gözü açık, tetikte hazır duran
Fehm etmek: Anlamak
Sirac-ı hakikat: Hakikat kandili, lambası
Arş-ı Âzam: En büyük taht, Cenâb-ı Hakk'ın yüce saltanatı, idaresi
Burak-ı tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ulaştıran binit, vasıta
Semâvât-ı hakaik: Gerçeklerin göğü
Âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetleri
Urûc etmek: Yükselmek, çıkmak
Arş-ı marifetullah: İlâhî bilgilerin zirvesi, tahtı
Mescid-i kebir-i âlem: Bir mescid gibi olan büyük âlem

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۞ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لاَ رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُخْلِفُ الْمِيعَادَ [1]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمْ أُمَّتَهُ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اٰمِينَ [2]

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. [3]

* * *

---

[1] "Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. "Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!" ۞ "Sen, geleceğinde hiç şüphe olmayan bir günde bütün insanları bir araya toplayacaksın. Allah sözünden asla dönmez." (Âl-i İmran sûresi, 3/8-9)

[2] Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Zât'a, O'nun bütün Âl ve Ashabına salât ve selâm eyle. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, rahmetin hürmetine bize ve O'nun ümmetine merhamet eyle. Âmin.

[3] Duaları "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin" "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer. (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Üçüncü Söz

(Şu Söz'ün İki Mebhas'ı vardır.)

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِٓي اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۞ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ ۞

اِلاَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ [1]

Birinci Mebhas

Îmânın binler mehâsininden yalnız beşini "Beş Nokta" içinde beyân ederiz.

Birinci Nokta

İnsan; nur-i îmân ile a'lâ-yi illiyyîne çıkar. Cennet'e lâyık bir kıymet alır. Ve zulmet-i küfür ile, esfel-i sâfilîne düşer. Cehennem'e ehil olacak bir vaziyete girer. Çünkü: Îmân, insanı Sâni-i Zülcelâl'ine nisbet ediyor; îmân, bir intisaptır. Öyle ise insan, îmân ile insanda tezahür eden san'at-ı ilâhiye ve nukuş-i Esmâ-yi Rabbaniye itibariyle bir kıymet alır. Küfür, o nisbeti kat'eder. O kat'dan san'at-ı Rabbaniye gizlenir. Kıymeti dahi yalnız madde îtibariyle olur. Madde ise, hem fâniye, hem zâile, hem muvakkat

---

[1] Biz insanı en mükemmel sûrette yarattık. ۞ Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. ۞ Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır. (Tîn sûresi, 95/4-6)

Mebhas: Konu, bahis
Mehâsin: Güzellikler
Nur-i iman: İman ışığı
Âlâ-yı illiyyîn: En yüce makam (cennette en yüksek derece)
Esfel-i sâfilîn: En aşağı nokta (cehennemin en aşağı tabakası)
Zulmet-i küfür: Küfür karanlığı
Sâni-i Zülcelâl: Yüce Yaratıcı, Hz.Allah
İntisap: Bağlanmak, ait olmak
Tezahür: Görünmek, belirmek
San'at-ı İlâhiye: İlâhî sanat
Kat': Kesmek
Nukuş-i esmâ-yi Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin bize yansıyış şekilleri
San'at-ı Rabbâniye: İlâhî sanat
Fâniye: Gelip geçici
Zâile: Biten, tükenen
Muvakkat: Geçici.. devamlı olmayan

bir hayât-ı hayvanî olduğundan, kıymeti hiç hükmündedir. Bu sırrı bir temsil ile beyân edeceğiz.

Meselâ: İnsanların san'atları içinde, Nasıl ki maddenin kıymeti ile san'atın kıymeti ayrı ayrıdır. Bâzan müsavi, bâzan madde daha kıymettar, bâzan oluyor ki, beş kuruşluk demir gibi bir maddede beş liralık bir san'at bulunuyor. Belki bâzan, antika olan bir san'at, bir milyon kıymeti aldığı hâlde, maddesi beş kuruşa da değmiyor.

İşte öyle antika bir san'at, antikacıların çarşısına gidilse; hârika-pişe ve pek eski hünerver san'atkârına nisbet ederek, o san'atkârı yâd etmekle ve o san'atla teşhir edilse, bir milyon fiatla satılır. Eğer, kaba demirciler çarşısına gidilse, beş kuruşluk bir demir bahasına alınabilir.

İşte insan, Cenâb-ı Hakk'ın böyle antika bir san'atıdır. Ve en nazik ve nâzenin bir mu'cize-i kudretidir ki: İnsanı, bütün Esmâsının cilvesine mazhar ve nakışlarına medar ve kâinata bir misâl-i musağğar suretinde yaratmıştır.

Eğer nur-i îmân içine girse; üstündeki bütün mânidâr nakışlar o ışıkla okunur. O mü'min, şuur ile okur. Ve, o intisapla okutur. Yani: "Sâni-i Zülcelâl'in masnûuyum, mahlukuyum, rahmet ve keremine mazharım" gibi mânâlarla İnsandaki san'at-ı Rabbaniye tezahür eder. Demek Sâni'ine intisaptan ibaret olan îmân; insandaki bütün âsâr-ı san'atı izhar eder. İnsanın kıymeti, o san'at-ı Rabbaniye'ye göre olur ve âyine-i Samedâniye itibariyledir. O hâlde şu ehemmiyetsiz olan insan, şu itibarla bütün mahlukat üstünde bir muhatab-ı ilâhî ve Cennet'e lâyık bir misafir-i Rabbanî olur.

Eğer kat'-ı intisaptan ibaret olan küfür, insanın içine girse; o vakit bütün o mânidâr nukuş-i Esmâ-yi ilâhiye karanlığa düşer, okunmaz. Zira Sâni' unutulsa, Sâni'a müteveccih mânevî cihetler de anlaşılmaz. Âdeta baş aşağı düşer. O mânidâr âlî san'atların ve mânevî âlî nakışların çoğu gizlenir. Bâki kalan ve göz ile görülen bir kısmı ise, süflî esbaba ve tabiata ve tesadüfe verilip, nihayet sukut eder. Her biri birer parlak elmas iken, birer sönük şişe olur-

---

Hayat-ı hayvanî: Hayvanî hayat
Müsavi: Eşit, denk
Harika-pîşe: Harika sanat, meslek
Hünerver: Becerikli, maharetli
Nâzenin: Nazik görünümlü
Mucize-i kudret: Kudret harikası
Medâr: Odak noktası, merkez, eksen. ***Masnu***: Yapılmış
Misal-i musaggar: Küçültülmüş numune (maket)
Mahlûk: Yaratılmış
Mazhar: Nail olma, şereflenme (bir şeyin çıktığı göründüğü yer)
Sâni: Yapan, sanatkâr
Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri
İzhar: Göstermek
Âyine-i Samedâniye: Cenab-ı Hakk'ın "Samed" isminin tecellilerinin aynası
Muhatab-ı İlâhî: Allah'ın muhatabı
Misafir-i Rabbânî: Allah'ın misafiri
Kat-ı intisap: Bağlılığın kesilmesi
Mânidar: Mânalı
Nukuş-i esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin bize yansıyış şekilleri
Âli: Yüce
Süflî: Alçak, bayağı
Nihâyet sukut: Çok çok aşağılara düşme

lar. Ehemmiyeti yalnız madde-i hayvaniyeye bakar. Maddenin gayesi ve meyvesi ise, dediğimiz gibi; kısacık bir ömürde hayvanâtın en âcizi ve en muhtacı ve en kederlisi olduğu bir hâlde yalnız cüz'î bir hayat geçirmektir. Sonra tefessüh eder gider. İşte küfür, böyle mahiyet-i insâniyeyi yıkar; elmastan kömüre kalbeder.

İkinci Nokta

Îmân, nasıl ki bir nurdur, insanı ışıklandırıyor; üstünde yazılan bütün mektûbât-ı Samedâniye'yi okutturuyor. Öyle de, kâinatı dahi ışıklandırıyor. Zaman-ı mâzi ve müstakbeli, zulümâttan kurtarıyor. Şu sırrı, bir vâkıada

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ[1]

âyet-i kerîmesinin bir sırrına dair gördüğüm bir temsil ile beyân ederiz. Şöyle ki:

Bir vâkıa-yi hayâliyede gördüm ki: İki yüksek dağ var, birbirine mukabil... Üstünde dehşetli bir köprü kurulmuş. Köprünün altında pek derin bir dere... Ben o köprünün üstünde bulunuyorum. Dünyayı da; her tarafı karanlık, kesif bir zulümât istilâ etmişti.

Ben sağ tarafıma baktım. Nihayetsiz bir zulümât içinde bir mezar-ı ekber gördüm, yani tahayyül ettim. Sol tarafıma baktım. Müthiş zulümât dalgaları içinde azîm fırtınalar, dağdağalar, dâhiyeler hazırlandığını görüyor gibi oldum. Köprünün altına baktım. Gayet derin bir uçurum görüyorum zannettim. Bu müthiş zulümâta karşı sönük bir cep fenerim vardı. Onu istimâl ettim. Yarım yamalak ışığıyla baktım. Pek müthiş bir vaziyet bana göründü. Hattâ önümdeki köprünün başında ve etrafında öyle müthiş ejderhalar, arslanlar, canavarlar göründü ki; "Keşke bu cep fenerim olmasa idi, bu dehşetleri görmese idim." dedim. O feneri hangi tarafa çevirdim ise, öyle dehşetler aldım. "Eyvâh! Şu fener, başıma belâdır" dedim. Ondan kızdım; o cep fenerini yere çarptım, kırdım. Güya onun kırılması, dünyayı ışıklandıran büyük elektrik lâmbasının düğmesine dokundum gibi birden o zulümât boşandı. Her taraf o lâmbanın nuru ile doldu. Her şeyin hakikatını gösterdi.

---

[1] Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Bakara sûresi, 2/257)

Madde-i hayvaniye: Canlı madde
Tefessüh: Bozulmak, kokuşmak
Kalb: Değiştirme. ***Kesif***: Yoğun
Mektubât-ı Samedâniye: İlâhî mektuplar, yeryüzü (Her şeyin kendisine muhtaç olduğu Allah'ın eserleri)
Vakıa-yi hayaliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latîfeleriyle mana âleminde seyahat ederken varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler
Zulümat: Karanlıklar
Mahiyet-i insaniye: İnsanın mahiyeti, asıl kimliği
Mezar-ı ekber: Çok büyük mezar
Tahayyül: Hayal etmek
Azîm: Büyük. ***Dağdağa***: Gürültü
Dâhiye: Belâ. ***İstimal***: Kullanmak

Baktım ki: O gördüğüm köprü, gayet muntazam yerde, ova içinde bir caddedir. Ve sağ tarafımda gördüğüm mezar-ı ekber; baştan başa güzel, yeşil bahçelerle nuranî insanların taht-ı riyâsetinde ibadet ve hizmet ve sohbet ve zikir meclisleri olduğunu fark ettim. Ve sol tarafımda, fırtınalı, dağdağalı zannettiğim uçurumlar, şâhikalar ise; süslü, sevimli, câzibedâr olan dağların arkalarında azîm bir ziyafetgâh, güzel bir seyrangâh, yüksek bir nüzhetgâh bulunduğunu hayâl meyal gördüm. Ve o müthiş canavarlar, ejderhalar zannettiğim mahlûklar ise; mûnis deve, öküz, koyun, keçi gibi hayvanât-ı ehliye olduğunu gördüm. [1] اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى نُورِ الْاِيمَانِ diyerek

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ [2]

âyet-i kerîmesini okudum, o vâkıadan ayıldım.

İşte o iki dağ; mebde-i hayat, âhir-i hayat.. yani, âlem-i arz ve âlem-i berzahtır. O köprü ise; hayat yoludur. O sağ taraf ise; geçmiş zamandır. Sol taraf ise; istikbaldir. O cep feneri ise; hodbin ve bildiğine itimat eden ve vahy-i semâvîyi dinlemeyen enaniyet-i insâniyedir. O canavarlar zannolunan şeyler ise; âlemin hâdisatı ve acip mahlûkatıdır.

İşte enaniyetine itimat eden, zulümât-ı gaflete düşen, dalâlet karanlığına mübtelâ olan adam; o vâkıada evvelki hâlime benzer ki; o cep feneri hükmünde nâkıs ve dalâlet-âlûd malûmat ile zaman-ı mâziyi, bir mezar-ı ekber suretinde ve adem-âlûd bir zulümât içinde görüyor. İstikbali, gayet fırtınalı ve tesadüfe bağlı bir vahşetgâh gösterir. Hem her birisi, bir Hakîm-i Rahîm'in birer memur-i musahharı olan hâdisat ve mevcudatı, muzır birer canavar hükmünde bildirir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا اَوْلِيَٓاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ [3]

hükmüne mazhar eder.

---

[1] Lutfettiği îmân nûrundan dolayı hamdolsun Allah'a.

[2] Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. (Bakara sûresi, 2/257)

[3] İnkâr edenlerin dostları ise tağutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler. (Bakara sûresi, 2/257)

Nuranî: Pırıl pırıl
Taht-ı riyaset: İdaresi altında
Şahika: Yüksek dağ, zirve
Seyrangâh: Gezinti yeri
Nüzhetgâh: Gezme ve dinlenme yeri.
Mûnis: Uysal
Hayvânât-ı ehliye: Evcil hayvanlar
Mebde-i hayat: Hayat başlangıcı
Âhir-i hayat: Hayatın sonu
Âlem-i arz: Yeryüzü
Âlem-i berzah: Kabir
Hodbin: Bencil
Vahy-i semâvî: İlâhî mesaj
Enâniyet-i insaniye: İnsan benliği
Hâdisât: Hâdiseler
Acib: Şaşırtıcı, hayret verici
Zulümât-ı gaflet: Gaflet karanlıkları
Nâkıs: Eksik
Dalâlet-âlûd: Dalâletle içice
Zaman-ı mazi: Geçmiş zaman
Âdem-âlûd: Yoklukla içice
Vahşetgâh: Ürkütücü, ıssız yer
Hakîm-i Rahîm: Engin merhamet ve hikmetin yegâne sahibi Cenâb-ı Hak
Memur-i musahhar: Görevli memur

Eğer hidâyet-i ilâhiye yetişse, îmân kalbine girse, nefsin firavuniyeti kırılsa, Kitabullah'ı dinlese, o vâkıâda ikinci hâlime benzeyecek. O vakit, birden kâinat bir gündüz rengini alır; nur-i ilâhî ile dolar. Âlem

[1] اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ âyetini okur. O vakit zaman-ı mâzi, bir mezar-ı ekber değil, belki her bir asrı bir nebinin veya evliyanın taht-ı riyâsetinde vazife-i ubûdiyeti îfâ eden ervâh-ı sâfiye cemâatlarının vazife-i hayatlarını bitirmekle, اَللّٰهُ أَكْبَرُ diyerek makamat-ı âliyeye uçmalarını ve müstakbel tarafına geçmelerini kalb gözü ile görür.

Sol tarafına bakar ki; dağlar-misâl bazı inkılâbat-ı berzahiye ve uhreviye arkalarında Cennet'in bağlarındaki saadet saraylarında kurulmuş bir ziyafet-i Rahmaniye'yi o nur-i îmân ile uzaktan uzağa fark eder. Ve fırtına ve zelzele, tâun gibi hâdiseleri, birer müsahhar memur bilir. Bahar fırtınası ve yağmur gibi hâdisatı; sureten haşîn, mânen çok latîf hikmetlere medar görüyor. Hattâ mevti, hayât-ı ebediyenin mukaddimesi ve kabri, saadet-i ebediyenin kapısı görüyor. Daha sair cihetleri sen kıyas eyle. Hakikati temsile tatbik et.

Üçüncü Nokta

Îmân hem nurdur, hem kuvvettir. Evet hakikî îmânı elde eden adam, kâinata meydan okuyabilir ve îmânın kuvvetine göre hâdisatın tazyikatından kurtulabilir. "*Tevekkeltü alallah*"[2] der, sefîne-i hayatta kemâl-i emniyetle hâdisâtın dağlarvâri dalgaları içinde seyran eder. Bütün ağırlıklarını Kadîr-i Mutlak'ın yed-i kudretine emanet eder, rahatla dünyadan geçer, berzahta istirahat eder. Sonra saadet-i ebediyeye girmek için Cennet'e uçabilir. Yoksa tevekkül etmezse, dünyanın ağırlıkları uçmasına de-

---

[1] Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Nûr sûresi, 24/35)

[2] Allah'a dayanıp güvendim. (Hûd sûresi, 11/56)

Hidayet-i İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın doğru yola iletmesi
Firavuniyet: Firavuna benzeme (Allah'a baş kaldırma, isyan)
Kitabullah: Kur'ân-ı Kerim
Nebî: Peygamber
Evliya: Allah dostları (kullukta örnek kişiler)
Taht-ı riyaset: İdaresi altında
Ervâh-ı sâfiye: Temiz, pırıl pırıl ruhlar
Vazife-i hayat: Ömür, hayat vazifesi
Makamât-ı âliye: Yüce makamlar
İnkılâbât-ı berzahiye ve uhreviye: Kabir ve Ahiret'te olacak büyük hâdiseler
Ziyafet-i Rahmâniye: İlâhî ziyafet, Allah'ın emsalsiz ikramları
Musahhar: Görevli
Sureten: Görünüşte
Latîf: Hoş, kibar, ince
Mevt: Ölüm
Hayat-ı ebediye: Sonsuz, sınırsız hayat
Mukaddime: Başlangıç
Cihet: Yön
Tazyikat: Sıkıntılar
Tevekkeltü alâllah: Allah'a dayandım
Sefine-i hayat: Hayat gemisi
Kemâl-i emniyet: Tam bir güven içinde
Seyran: Seyir, dolaşmak
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Hz. Allah
Yed-i kudret: Kudret eli
Saadet-i ebediye: Sonsuz, bitmeyen mutluluk.
Berzah: Kabir

ğil, belki esfel-i sâfilîne çeker. Demek; *îmân tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâreyni iktiza eder.*

Fakat yanlış anlama. *Tevekkül, esbabı bütün bütün reddetmek değildir. Belki, esbabı dest-i kudretin perdesi bilip riayet ederek; esbaba teşebbüsü ise bir nevi dua-yi fiilî telâkki ederek; müsebbebatı, yalnız Cenâb-ı Hak'tan istemek ve neticeleri O'ndan bilmek ve O'na minnettar olmaktan ibarettir.*

Tevekkül eden ve etmeyenin misâlleri, şu hikâyeye benzer:

Vaktiyle iki adam; hem bellerine, hem başlarına ağır yükler yüklenip, büyük bir sefîneye bir bilet alıp girdiler. Birisi girer girmez yükünü gemiye bırakıp, üstünde oturup nezaret eder. Diğeri hem ahmak, hem mağrur olduğundan yükünü yere bırakmıyor.

Ona denildi: "Ağır yükünü gemiye bırakıp rahat et."

O dedi: "Yok, ben bırakmayacağım. Belki zâyi olur. Ben kuvvetliyim. Malımı, belimde ve başımda muhafaza edeceğim."

Yine ona denildi: "Bizi ve sizi kaldıran şu emniyetli sefîne-i Sultaniye daha kuvvetlidir. Daha ziyade iyi muhafaza eder. Belki başın döner, yükün ile beraber denize düşersin. Hem gittikçe kuvvetten düşersin. Şu bükülmüş belin, şu akılsız başın gittikçe ağırlaşan şu yüklere takat getiremeyecek. Kaptan dahi eğer seni bu hâlde görse, ya divânedir diye seni tardedecek. Ya, 'Haindir, gemimizi ittiham ediyor, bizimle istihza ediyor, hapis edilsin.' diye emredecektir. Hem herkese maskara olursun. Çünkü ehl-i dikkat nazarında, zaafı gösteren tekebbürün ile, aczi gösteren gururun ile, riyâyı ve zilleti gösteren tasannuun ile kendini halka mudhike yaptın. Herkes sana gülüyor. denildikten sonra o bîçârenin aklı başına geldi. Yükünü yere koydu, üstünde oturdu. Oh!.. Allah senden razı olsun. Zahmetten, hapisten, maskaralıktan kurtuldum." dedi.

İşte ey tevekkülsüz insan! Sen de bu adam gibi aklını başına al, tevekkül et. Tâ bütün kâinatın dilenciliğinden ve her hâdisenin karşısında titremekten

---

Esfel-i sâfilîn: En aşağı nokta (cehennemin en aşağı tabakası)
Tevhid: Allah'ın birliğine inanmak
Teslim: Allah'ın bütün emirlerine boyun eğmek
Saâdet-i dâreyn: Dünya ve Ahiret mutluluğu
İktiza: Gerektirmek
Esbab: Sebepler
Dua-yı fiilî: Duada istenilen şeylerin sebeplerini de bizzat yerine getirmek (duanın hareketlerimizle örtüşmesi)
Telâkki: Kabul etmek, benimsemek
Müsebbebat: Neticeler
Nezâret: Bakmak; koruyup, kollamak.
Sefine: Gemi
Sefine-i sultaniye: Devlet gemisi
Tard: Kovmak
İttiham: İtham
Ehl-i dikkat: Hassas insanlar, dikkatli kişiler
Tekebbür: Kibirlenmek, gururlanmak.
Riya: Gösteriş
Zillet: Aşağılık
Tasannu': Sunilik, yapmacıklık
Mudhike: Gülünç

ve hodfuruşluktan ve maskaralıktan ve şekâvet-i uhreviyeden ve tazyikat-ı dünyeviye hapsinden kurtulasın..

Dördüncü Nokta

Îmân, insanı insan eder. Belki insanı sultan eder. Öyle ise, insanın vazife-i asliyesi, îmân ve duadır. Küfür, insanı gayet âciz bir canavar hayvan eder.

Şu meselenin binler delillerinden yalnız hayvan ve insanın dünyaya gelmelerindeki farkları, o meseleye vâzıh bir delildir. Ve bir bürhân-ı katı'dır. Evet, insâniyet, îmân ile insâniyet olduğunu, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farkları gösterir.

Çünkü: Hayvan, dünyaya geldiği vakit, âdeta başka bir âlemde tekemmül etmiş gibi istidatına göre mükemmel olarak gelir; yani gönderilir. Ya iki saatte, ya iki günde veya iki ayda, bütün şerait-i hayatiyesini ve kâinatla olan münasebetini ve kavanin-i hayatını öğrenir, meleke sahibi olur. İnsanın yirmi senede kazandığı iktidar-ı hayatiyeyi ve meleke-i ameliyeyi, yirmi günde serçe ve arı gibi bir hayvan tahsil eder, yani ona ilham olunur.

Demek; hayvanın vazife-i asliyesi, taallümle tekemmül etmek değildir. Ve mârifet kesbetmekle terakki etmek değildir. Ve aczini göstermekle meded istemek, dua etmek değildir. Belki vazifesi; istidatına göre taammüldür, amel etmektir, ubûdiyet-i fiiliyedir.

İnsan ise, dünyaya gelişinde her şeyi öğrenmeye muhtaç[1] ve hayat kanunlarına câhil, hattâ yirmi senede tamamen şerait-i hayatı öğrenemiyor. Belki âhir-i ömrüne kadar öğrenmeye muhtaç, hem gayet âciz ve zaif bir surette dünyaya gönderilip, bir iki senede ancak ayağa kalkabiliyor. On beş senede ancak zarar ve menfaatı fark eder. Hayat-ı beşeriyenin muavenetiyle, ancak menfaatlerini celp ve zararlardan sakınabilir.

Demek ki, *insanın vazife-i fıtriyesi; taallümle tekemmüldür; dua ile ubûdiyettir.* Yani: "Kimin merhametiyle böyle hakîmâne idare olunuyorum?

---

[1] Bkz.: "Allah sizi analarınızın karınlarından öyle bir halde çıkardı ki hiçbir şey bilmiyordunuz. Öyle iken size kulaklar, gözler, kalpler verdi ki şükredesiniz." (Nahl sûresi, 16/78)

Hodfuruşluk: Kendini beğendiren, gösterişi seven
Şekâvet-i uhreviye: Ahiret'teki mutsuzluk
Tazyikât-ı dünyeviye: Dünyadaki sıkıntılar
Vazife-i asliye: Aslî vazife
Burhan-ı kâtı: Kesin delil
Tekemmül: Olgunlaşmak, mükemmelleşmek. **Vâzıh**: Açık
İstidad: Kâbiliyet
Şerâit-i hayat: Hayat şartları
Kavânîn-i hayat: Hayat kanunları
İktidar-ı hayatiye: Canlılığını devam ettirme gücü
Meleke-i ameliye: Pratiklik, uygulama becerisi, yeteneği
Taallüm: Öğrenmek
Marifet: Bilgi, ilim
Kesb: Kazanmak
Terakki: Yücelmek
Taammül: Çalışmak
Ubudiyet-i fiiliye: Fiilî kulluk
Şerâit-i hayat: Hayat şartları
Âhir: En son
Hayat-ı beşeriye: İnsan hayatı
Muavenet: Yardımlaşma
Celp: Elde etme
Vazife-i fıtriye: Tabiî görev
Hakîmâne: Hikmetlice

Kimin keremiyle böyle müşfikane terbiye olunuyorum? Nasıl birisinin lütuflarıyla böyle nazeninâne besleniyorum ve idare ediliyorum?" bilmektir. Ve binden ancak birisine eli yetişemediği hâcâtına dair Kadıü'l-Hâcât'a lisan-ı acz ve fakr ile yalvarmaktır. Ve istemek ve dua etmektir. Yani aczin ve fakrın cenahlarıyla makam-ı âlâ-yi ubûdiyete uçmaktır.

Demek, *insan bu âleme, ilim ve dua vasıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir.* Mahiyet ve istidat itibariyle her şey ilme bağlıdır. Ve bütün ulûm-i hakikîyenin esâsı ve madeni ve nuru ve ruhu; Mârifetullah'dır. Ve onun üssü'l-esâsı da îmân-ı billâhtır.

Hem insan, nihayetsiz acziyle nihayetsiz beliyyata maruz ve hadsiz a'dânın hücumuna mübtelâ ve nihayetsiz fakrıyla beraber nihayetsiz hâcâta giriftar ve nihayetsiz metâlibe muhtaç olduğundan; vazife-i asliye-i fıtriyesi îmândan sonra duadır. Dua ise, esâs-ı ubûdiyettir.[1]

Nasıl bir çocuk, eli yetişmediği bir meramını, bir arzusunu elde etmek için; ya ağlar, ya ister. Yani; ya fiilî, ya kavlî lisan-ı acziyle bir dua eder. Maksuduna muvaffak olur. Öyle de: İnsan bütün zîhayat âlemi içinde nâzik, nâzenin, nâzdar bir çocuk hükmündedir. Rahmanürrahîm'in dergâhında; ya zaaf ve acziyle ağlamak veya fakr ve ihtiyacıyla dua etmek gerektir. Tâ ki, makasıdı ona müsahhar olsun veya teshirin şükrünü eda etsin. Yoksa bir sinekten vaveylâ eden ahmak ve haylaz bir çocuk gibi; "Ben kuvvetimle bu kabil-i teshir olmayan ve bin derece ondan kuvvetli olan acib şeyleri teshir ediyorum ve fikir ve tedbirimle kendime itaat ettiriyorum." deyip küfrân-ı nimete sapmak, insâniyetin fıtrat-ı asliyesine zıt olduğu gibi, şiddetli bir azaba kendini müstahak eder.

Beşinci Nokta

Îmân, duayı bir vesile-i kat'iye olarak iktiza ettiği ve fıtrat-ı insâniye, onu şiddetle istediği gibi; Cenâb-ı Hak dahi "*Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz*

---

[1] "Duâ, ibadetin özüdür." (Tirmizî, *deavât* 1) ve "Duânın kendisi ibadettir." (Tirmizî, *tefsîru sûre (2)* 16; Ebû Dâvûd, *vitr* 23; İbn Mâce, *duâ* 1; Müsned, 4/267, 271, 276) anlamında hadîs-i şerifler bulunmaktadır.

Müşfikane: Şefkatlice
Nazeninâne: Hoşça, nezaket içinde
Hâcât: İhtiyaçlar
Kâdıu'l-Hâcât: İhtiyaçları yerine getiren
Lisan-ı acz ve fakr: Allah huzurunda güçsüzlük ve yoksulluğumuzla ifade ettiğimiz durum
Cenah: Kanat
Makam-ı âlâ-yı ubudiyet: En yüce kulluk makamı
Ulûm-i hakikiye: Gerçek ilim
Marifetullah: Allah'ı tanıma, bilme
Üssü'l-esası: Ana temeli
İman-ı billâhtır. Allah'a inanma
Beliyyât: Belâlar
Â'dâ: Düşmanlar
Fakr: Fakirlik
Giriftar: Esir, tutkun
Metâlib: İstekler
Esas-ı ubudiyet: Kulluğun temeli
Kavlî: Sözlü
Lisan-ı acz: Acizlik ifadesi
Zîhayat âlemi: Canlılar âlemi
Nazenin: Nazlı
Musahhar: Emrine verilmiş, elinin altında
Teshir: Emrine vermek
Vâveylâ: Çığlık, yaygara
Kâbil-i teshir: İdaresi mümkün
Tedbir: İdare
Küfran-ı nimet: Nankörlük
Fıtrat-ı asliye: Asli yaratılış (yaratılış gayesi)
Vesile-i kat'iyye: Uyulması gerekli sebep, olmazsa olmaz vesile

var?" mealinde: [1] قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلاَ دُعَآؤُكُمْ ferman ediyor. Hem [2] اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ emrediyor.

Eğer desen: "Birçok defa dua ediyoruz, kabul olmuyor. Halbuki âyet umumîdir; her duaya cevap var." ifade ediyor.

Elcevap: Cevap vermek ayrıdır, kabûl etmek ayrıdır. Her dua için cevap vermek var; fakat kabûl etmek, hem ayn-ı matlubu vermek Cenâb-ı Hakk'ın hikmetine tâbidir.[3]

Meselâ; Hasta bir çocuk çağırır: "Yâ Hekim! Bana bak."

Hekim: "Lebbeyk" der. "Ne istersin?" cevap verir.

Çocuk: "Şu ilâcı ver bana" der.

Hekim ise; ya aynen istediğini verir, yahut onun maslahatına binaen ondan daha iyisini verir, yahut hastalığına zarar olduğunu bilir, hiç vermez.

İşte Cenâb-ı Hak; Hakîm-i Mutlak, hâzır, nâzır olduğu için, abdin duasına cevap verir. Vahşet ve kimsesizlik dehşetini, huzuruyla ve cevabıyla ünsiyete çevirir. Fakat insanın hevâperestâne ve heveskârâne tahakkümüyle değil, belki hikmet-i rabbâniye'nin iktizasıyla ya matlûbunu veya daha evlâsını verir veya hiç vermez.

Hem, dua bir ubûdiyettir. Ubûdiyet ise; semerâtı, uhreviyedir. Dünyevî maksatlar ise; o nevi dua ve ibadetin vakitleridir. O maksatlar, gayeleri değil. Meselâ: Yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yağmursuzluk, o ibadetin vaktidir. Yoksa o ibadet ve o dua, yağmuru getirmek için değildir. Eğer sırf o niyet ile olsa; o dua, o ibadet hâlis olmadığından kabûle lâyık olmaz. Nasıl ki güneşin gurubu, akşam namazının vaktidir. Hem güneş'in ve ayın tutulmaları, küsûf ve husûf namazları denilen iki ibadet-i mahsusanın vakitleridir. Yani gece ve gündüzün nuranî âyetlerinin nikaplanmasıyla[4] bir azamet-i ilâ

---

[1] De ki: "Duanız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin ki? (Furkan sûresi, 25/77)

[2] Bana dua edin ki size karşılık vereyim. (Mü'min sûresi, 40/60)

[3] "Dünyada rahat yaşamış kimseler, başından belâ eksik olmayanlara kıyamet günü verilen sevapları gördükçe, dünyada iken derilerinin makaslarla kazınmış olmasını temenni edecekler." anlamındaki hadîs-i şerîf için bkz.: Tirmizî, *zühd* 59.

[4] Bkz.: "Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delili ay'ı sildik, gündüz delili güneş'i aydınlatıcı yaptık." (İsrâ sûresi, 17/12)

Ayn-ı matlub: İstenilenin aynısı
Lebbeyk: "buyurun, emredin" manasında bir tabir
Hakîm-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz.Allah
Ünsiyet: Dostluk, ahbaplık
Hevâperestâne: Nefse tapınırcasına
Heveskârâne: Heveslice
Tahakküm: Dayatma
Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın bileceği hikmet
Evlâ: Daha iyi
Semerât: Meyveler (kâr)
Uhreviye: Ahiret'e ait
Gurub: Batmak
Küsuf ve husuf namazları: Güneş ve ay tutulduğunda kılınması sünnet olan namazlar
Nikap: Perde, peçe
Azamet-i İlâhiye: Allah'ın büyüklüğü, ululuğu

hiye'yi ilâna medar olduğundan, Cenâb-ı Hak ibadını o vakitte bir nevi ibadete davet eder. Yoksa o namaz –açılması ve ne kadar devam etmesi, müneccim hesabıyla muayyen olan– Ay ve Güneş'in husûf ve küsûflarının inkişafları için değildir.

Aynı onun gibi; yağmursuzluk dahi, yağmur namazının vaktidir. Ve beliyyelerin istilâsı ve muzır şeylerin tasallutu, bazı duaların evkât-ı mahsusalarıdır ki; insan o vakitlerde aczini anlar, dua ile niyaz ile Kadîr-i Mutlak'ın dergâhına iltica eder.

Eğer dua çok edildiği hâlde, beliyyeler def'olunmazsa, denilmeyecek ki: "Dua kabûl olmadı." Belki denilecek ki: "Duanın vakti, kaza olmadı." Eğer Cenâb-ı Hak fazl ve keremiyle belâyı ref'etse –nurun alâ nur– o vakit dua vakti biter, kaza olur.

Demek dua, bir sırr-ı ubûdiyettir. Ubûdiyet ise, hâlisen livechillâh olmalı.[1] *Yalnız aczini izhar edip, dua ile ona iltica etmeli. Rubûbiyet'ine karışmamalı. Tedbiri ona bırakmalı. Hikmetine itimad etmeli. Rahmetini ittiham etmemeli.*

Evet hakikat-i hâlde âyât-ı beyyinâtın beyânıyla sabit olan: Bütün mevcudat, her birisi birer mahsus tesbih ve birer husûsî ibadet, birer has secde ettikleri gibi; bütün kâinattan dergâh-ı ilâhiye'ye giden, bir duadır.[2]

• *Ya **istidat lisanıyle**dir*; –bütün nebâtatın duaları gibi– ki; her biri lisan-ı istidatıyla Feyyaz-ı Mutlak'tan bir suret taleb ediyorlar. Ve esmâsına bir mazhariyet-i münkeşife istiyorlar.

• *Veya **ihtiyac-ı fıtrî lisanıyle**dir*; –bütün zîhayatın, iktidarları dâhilinde olmayan hâcât-ı zarûriyeleri için dualarıdır– ki; her birisi o ihtiyâc-ı fıtrî lisanıyle Cevâd-ı Mutlak'tan idame-i hayatları için bir nevi rızık hükmünde bazı metâlibi istiyorlar.

---

[1] Kulluğun sırf Allah için yapılacağına dair âyet-i kerîmelerden bir kısmı şunlardır: Fâtiha sûresi, 1/5; Nisâ sûresi, 4/146; En'âm sûresi, 6/162; A'râf sûresi, 7/29; Lokman sûresi, 31/22; Zümer sûresi, 39/2, 11, 14; Mü'min sûresi, 40/14, 65.

[2] Bkz.: Ra'd sûresi, 13/15; Nahl sûresi, 16/49; İsrâ sûresi, 17/44; Hac sûresi, 22/18; Hadîd sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; Cum'a sûresi, 62/1, Teğâbün sûresi, 64/1.

Âyât-ı beyyinât: Apaçık âyetler
Beliyye: Belâ
Cevâd-ı Mutlak: Sonsuz ve sınırsız veren Hz.Allah, çok cömert
Dergâh-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın huzuru
Evkat-ı mahsusa: Özel, belirli vakitler
Feyyâz-ı Mutlak: Bereket ve bolluğun yegâne sahibi Hz.Allah
Hâcât-ı zaruriye: Zarurî ihtiyaçlar
Hâlisen livechillâh: Sadece Allah için
İdame-i hayat: Hayatı devam ettirmek
İhtiyac-ı fıtrî: Yaratılıştan gelen ihtiyaç.
İstidât: Kabiliyet
Kadîr-i Mutlak: Gücün yegâne sahibi Hz.Allah
Kaza: Vaktinin bitmesi
Mazhariyet-i münkeşife: Tecellinin gerçekleştiği ayna olabilme
Metâlib: İstekler
Nurun alâ nur: Nur üstüne nur ("umulanın çok çok üstünde" manasında kullanılan bir deyim)
Ref': Kaldırmak
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, herkesi ve her şeyi içine alan idaresi, terbiyesi

•*Veya* ***lisan-ı ızdırariyle*** *bir duadır ki*; muztar kalan her bir zîruh; kat'î bir iltica ile dua eder, bir hâmi-i meçhulüne iltica eder, belki Rabb-i Rahîm'ine teveccüh eder. *Bu üç nevi dua*, bir mâni olmazsa daima makbuldür.

•*Dördüncü nevi ki*; –en meşhurudur– ***bizim duamız***dır. Bu da iki kısımdır; *Biri*, fiilî ve hâlî; *diğeri*, kalbî ve kalîdir. Meselâ: Esbaba teşebbüs, bir dua-yi fiilîdir. Esbabın içtimaı; müsebbebi îcad etmek için değil, belki lisan-ı hâl ile müsebbebi Cenâb-ı Hak'tan istemek için bir vaziyet-i marziye almaktır. Hattâ çift sürmek hazine-i rahmet kapısını çalmaktır. Bu nevi dua-yi fiilî, Cevâd-ı Mutlak'ın isim ve unvanına müteveccih olduğundan, kabûle mazhariyeti ekseriyet-i mutlakadır.

İkinci kısım: Lisan ile, kalb ile dua etmektir. Eli yetişmediği bir kısım metâlibi istemektir. Bunun en mühim ciheti, en güzel gayesi, en tatlı meyvesi şudur ki: Dua eden adam anlar ki; birisi var, onun hâtırât-ı kalbini işitir, her şeye eli yetişir, her bir arzusunu yerine getirebilir, aczine merhamet eder, fakrına medet eder.

İşte ey âciz insan ve ey fakir beşer! Dua gibi hazine-i rahmetin anahtarı ve tükenmez bir kuvvetin medarı olan bir vesileyi elden bırakma. Ona yapış, a'lâ-yi illiyyîn-i insâniyete çık. Bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını, kendi duan içine al. Bir abd-i küllî ve bir vekil-i umumî gibi [1] إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *de, Kâinatın güzel bir takvimi ol.*

* * *

[1] Yalnız senden medet umarız. (Fâtiha sûresi, 1/5)

Abd-i küllî: Bütün varlıkları temsil edebilecek bir kul
Âlâ-yı illiyyîn-i insaniyet: İnsanın çıkabileceği en yüksek mertebe
Cevâd-ı Mutlak: Sonsuz ve sınırsız veren Hz.Allah
Fiilî: Davranış ile
Hâlî: Hâl ile
Hâmî-i meçhul: Görünmeyen koruyucu
Hâtırât-ı kalb: Kalbe gelen duygular, fikirler
İçtimâ: Toplanmak
Kalbî: Kalb ile
Kâlî: Sözlü. ***Kat'î***: Kesin
Lisan-ı ıztırarî: Çaresizliğin ifade ettiği durum
Lisan-ı hâl: Hâl dili
Muztar: Zor durumda kalan, çaresiz
Takvim: Tam kıvam, en ideal şekil
Vaziyet-i marziyye: Beğenilen hâl, tavır
Vekil-i umumî: Herkesin vekili, umumun sözcüsü, tam yetkili temsilci
Zîruh: Ruh sahibi

İkinci Mebhas

(İnsanın saadet ve şekâvetine medar Beş Nükte'den ibarettir.)

(İnsan ahsen-i takvîmde yaratıldığı ve ona gayet câmi' bir istidat verildiği için; esfel-i sâfilînden tâ a'lâ-yi illiyyîne, ferşten tâ arşa, zerreden tâ şemse kadar dizilmiş olan makamâta, merâtibe, derecâta, derekâta girebilir ve düşebilir[1] bir meydan-ı imtihana atılmış, nihayetsiz sukut ve suûda giden iki yol[2] onun önünde açılmış bir mu'cize-i kudret ve netice-i hilkat ve acûbe-i san'at olarak şu dünyaya gönderilmiştir. İşte insanın şu dehşetli terakki ve tedennisinin sırrını "Beş Nükte"de beyân edeceğiz.)

Birinci Nükte

İnsan, kâinatın ekser envaına muhtaç ve alâkadardır. İhtiyacâtı, âlemin her tarafına dağılmış; arzuları ebede kadar uzanmış. Bir çiçeği istediği gibi, koca bir baharı da ister. Bir bahçeyi arzu ettiği gibi, ebedî Cennet'i de arzu eder. Bir dostunu görmeğe müştak olduğu gibi, Cemîl-i Zülcelâl'i de görmeye müştaktır. Başka bir menzilde duran bir sevdiğini ziyaret etmek için o menzilin kapısını açmaya muhtaç olduğu gibi; berzaha göçmüş yüzde doksan dokuz ahbabını ziyaret etmek ve firâk-ı ebedîden kurtulmak için koca dünyanın kapısını kapayacak ve bir mahşer-i acâib olan Âhiret kapısını açacak, dünyayı kaldırıp Âhireti yerine kuracak ve koyacak bir Kadîr-i Mutlak'ın dergâhına ilticaya muhtaçtır.

---

[1] Bkz.: Tîn sûresi, 95/4-6.

[2] Bkz.: "Şükür" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takvâ" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10)

Şekâvet: Mutsuzluk, talihsizlik (insanın cehenneme gitmesine sebep olacak bir hayat sürmesi)
Ahsen-i takvim: En güzel kıvam, şekil
Câmî: Geniş, kapsamlı
Esfel-i sâfilîn: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum
Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek derece, insanın erişebileceği en yüce makam
Ferş: Yeryüzü. ***Arş***: Gökyüzü
Şems: Güneş
Merâtib: Mertebeler, dereceler
Derekât: Aşağı tabakalar
Sukut: Düşüş. ***Suud***: Yükseliş
Mucize-i kudret: Allah'ın eşsiz kudretinin harikulâde bir göstergesi
Netice-i hilkat: Yaratılış neticesi, meyvesi
Acube-i sanat: Sanat harikası
Terakkî: İlerleme, yükselme
Tedenni: Gerileme, düşüşe geçme
Envâ: Türler
Cemil-i zü'l-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik ve lütfun da yegâne sahibi Hz. Allah
Berzâh: Kabir âlemi, dünya ve ahiret arası
Firâk-ı ebedî: Ebedî ayrılık
Mahşer-i acaib: Harikulâdeler kuşağı
Kadir-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Hz. Allah

İşte şu vaziyette bir insana hakikî Ma'bûd olacak; yalnız, her şeyin dizgini elinde, her şeyin hazinesi yanında, her şeyin yanında nâzır, her mekânda hâzır, mekândan münezzeh, acz'den müberra, kusurdan mukaddes, naks'tan muallâ bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zülkemâl olabilir. Çünkü nihayetsiz hâcât-ı insâniyeyi îfâ edecek, ancak nihayetsiz bir kudret ve muhit bir ilim sahibi olabilir. Öyle ise, ma'bûdiyete lâyık yalnız O'dur.

İşte ey insan! Eğer yalnız O'na abd olsan, bütün mahlûkat üstünde bir mevki kazanırsın. Eğer ubûdiyetten istinkâf etsen, âciz mahlûkata zelil bir abd olursun. Eğer enaniyetine ve iktidarına güvenip tevekkül ve duayı bırakıp, tekebbür ve dâvaya sapsan; o vakit iyilik ve îcad cihetinde arı ve karıncadan daha aşağı, örümcek ve sinekten daha zaif düşersin. Şer ve tahrip cihetinde; dağdan daha ağır, tâundan daha muzır olursun.

Evet ey insan! Sende iki cihet var.

Birisi: Îcad ve vücûd ve hayır ve müsbet ve fiil cihetidir. **Diğeri**: Tahrip, adem, şer, nefy, infial cihetidir. Birinci cihet îtibariyle; arıdan, serçeden aşağı; sinekten, örümcekten daha zaifsin. İkinci cihet îtibariyle; dağ, yer, göklerden geçersin. Onların çekindiği ve izhâr-ı acz ettikleri bir yükü kaldırırsın. Onlardan daha geniş, daha büyük bir daire alırsın. Çünkü: Sen iyilik ve îcad ettiğin vakit, yalnız vüs'atin nisbetinde, elin ulaşacak derecede, kuvvetin yetişecek mertebede iyilik ve îcad edebilirsin. Eğer fenalık ve tahrip etsen, o vakit fenalığın tecavüz ve tahribin intişar eder:

Meselâ: Küfür; bir fenalıktır, bir tahriptir, bir adem-i tasdiktir. Fakat o tek seyyie, bütün kâinatın tahkirini ve bütün Esmâ-yi ilâhiye'nin tezyifini, bütün insâniyetin terzilini tazammun eder. Çünkü: Şu mevcudatın âlî bir makamı, ehemmiyetli bir vazifesi vardır. Zira onlar, mektûbât-ı Rabbaniye ve merayâ-yi Sübhaniye ve me'murîn-i ilâhiye'dirler.

Nazır: Bakan, idare eden
Münezzeh: Arı, duru, temiz, uzak
Müberrâ: Uzak, beri
Naks: Eksiklik
Muallâ: Yüce
Kadîr-i Zü'l-celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah
Rahîm-i Zü'l-cemâl: Güzellik ve lütuf ile beraber şefkat ve merhametin de yegâne sahibi Hz. Allah
Hakîm-i Zü'l-kemâl: Mükemmellik ile beraber hikmetin de yegâne sahibi Hz. Allah
Hacat-ı insaniyye: İnsanın ihtiyaçları. ***Îfâ***: Yerine getirmek
Mâbudiyet: İbadet edilme, tapılma
Abd: Kul. ***Ubudiyet***: Kulluk
İstinkâf: Çekinmek
Zelil: Bayağı, rezil
Tekebbür: Kibir, gurur
Davaya sapmak: Kendi kendine yetiyor iddiasında bulunmak
Nefiy: Olumsuzluk, menfî
İnfiâl: Dış sebeplere bağlı hareket, edilgenlik. ***Adem***: Yokluk
İzhâr-ı acz: Güçsüzlüğünü ifade etmek, sergilemek
Vüs'ât: Genişlik. ***İntişâr***: Yayılmak
Adem-i tasdik: Tasdik etmemek, kabul etmemek
Seyyie: Kötülük, günah
Tahkir: Hakaret etmek
Tezyif: Küçük düşürmek, alay etmek
Terzil: Rezil etmek, küçük düşürmek
Tazammun: İhtivâ etmek, içermek
Mektubât-ı Rabbâniye: Her şeyin sahibi Allah'ın mektupları, eserleri
Merâyâ-yı Sübhâniye: Bize, Allah'ın yüce sıfatlarını gösteren aynalar
Memurîn-i İlâhiye: İlâhî memurlar

Küfür ise; onları âyinedarlık ve vazifedarlık ve mânidârlık makamından düşürüp, abesiyet ve tesadüfün oyuncağı derekesine ve zevâl ve firâkın tahribiyle çabuk bozulup değişen mevadd-ı fâniyeye ve ehemmiyetsizlik, kıymetsizlik, hiçlik mertebesine indirdiği gibi.. bütün kâinatta ve mevcudatın âyinelerinde nakışları ve cilveleri ve cemâlleri görünen Esmâ-yi ilâhiye'yi inkâr ile tezyif eder. Ve insanlık denilen, bütün Esmâ-yi Kudsiye-i ilâhiye'nin cilvelerini güzelce ilân eden bir kaside-i manzume-i hikmet ve bir şecere-i bâkiyenin cihâzâtını câmi' çekirdek-misâl bir mu'cize-i kudret-i bâhire ve emanet-i kübrâyı uhdesine almakla yer, gök, dağa tefevvuk eden ve melâikeye karşı rüchaniyet kazanan bir sahib-i mertebe-i hilâfet-i arziyeyi; en zelil bir hayvan-ı fâni-i zâilden daha zelil, daha zaif, daha âciz, daha fakir bir derekeye atar. Ve mânâsız, karmakarışık, çabuk bozulur bir âdi levha derekesine indirir.

Elhâsıl: Nefs-i emmâre tahrip ve şer cihetinde nihayetsiz cinâyet işleyebilir, fakat îcad ve hayırda iktidarı pek azdır ve cüz'îdir. Evet, bir hâneyi bir günde harap eder, yüz günde yapamaz.

Lâkin eğer enaniyeti bıraksa, hayrı ve vücûdu tevfik-i ilâhiye'den istese, şer ve tahripden ve nefse itimattan vazgeçse, istiğfar ederek tam abd olsa; o vakit [1] يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ sırrına mazhar olur. Ondaki nihayetsiz kabiliyet-i şer, nihayetsiz kabiliyet-i hayra inkılâb eder. "*Ahsen-i takvim*" kıymetini alır, âlâ-yi illiyîne çıkar.

İşte ey gafil insan! Bak Cenâb-ı Hakk'ın fazlına ve keremine: Seyyieyi bir iken bin yazmak, haseneyi bir yazmak veya hiç yazmamak adâlet olduğu hâlde; bir seyyieyi bir yazar, bir haseneyi on, bâzan yetmiş, bâzan yedi yüz, bâzan yedi bin yazar.[2] Hem şu nükteden anla ki; *o müthiş Cehennem'e girmek ceza-yi ameldir, ayn-ı adl'dir. Fakat Cennet'e girmek, mahz-ı fazl'dır.*

---

[1] Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir. (Furkan sûresi, 25/70)

[2] Seyyienin bir yazıldığı hâlde, hasenenin on kattan yedi yüz kata kadar yazıldığına dair bkz.: En'âm sûresi, 6/160; Buhârî, *îmân* 31; Müslim, *îmân* 206, 207.

Abesiyet: Boş, faydasız
Mevâdd-ı fâniye: Geçici maddeler
Esmâ-yi kudsiye-i İlâhiye: Kutsal, İlâhî isimler
Kaside-i manzume-i hikmet: Cenab-ı Hakk'ın hikmetlerini bize duyuran şiir kasidesi
Şecere-i bâkiye: Baki, ölümsüz ağaç. ***Cihâzât***: Cihazlar
Çekirdek-misal: Çekirdek gibi
Mucize-i kudret-i bâhire: Âşikâr bir kudret harikası
Emanet-i kübrâ: Büyük sorumluluk
Tefevvuk: Üste çıkmak, üstün olmak
Rüçhâniyet: Tercih edilmek, üstün olmak
Sahib-i mertebe-i hilâfet-i arziye: Yeryüzü halifeliği makamının sahibi. ***Zelil***: Bayağı, rezil
Hayvan-ı fâni-i zâil: Geçici, süreli bir canlı
Elhasıl: Hasılı, son olarak
Nefs-i emmâre: Şeytanın vesvese ve oyunlarına karşı koymayan, sürekli günah arzusunda olan nefis. ***Enâniyet***: Benlik, gurur
Tevfik-i İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın yardımı, muvaffak etmesi
İstiğfar: Bağışlanma, af dilemek
Kabiliyet-i şer: Günah işleme potansiyeli. ***Kabiliyet-i hayr***: Sevap işleme potansiyeli
Ahsen-i takvim: En ideal şekil, hal
Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek derece, insanın erişebileceği en yüce makam
Seyyie: Günah. ***Hasene***: Sevap
Ceza-yı amel: Yapılan işin karşılığı
Ayn-ı adl: Adaletin ta kendisi
Mahz-ı fazl: Tamamen Allah'ın lütfu

İkinci Nükte

İnsanda iki vecih var. **Birisi**: Enaniyet cihetinde şu hayat-ı dünyeviyeye nâzırdır. **Diğeri**: Ubûdiyet cihetinde hayat-ı ebediyeye bakar.

•***Evvelki***, vecih itibariyle öyle bir bîçare mahluktur ki; sermayesi yalnız ihtiyardan bir şa're (saç) gibi cüz'î bir cüz'-i ihtiyârî ve iktidardan zaif bir kesb ve hayattan çabuk söner bir şu'le ve ömürden çabuk geçer bir müddetçik ve mevcûdiyetten çabuk çürür küçük bir cisimdir. O hâliyle beraber kâinatın tabakatında serilmiş hadsiz envâın hesabsız efradından nazik, zaif bir fert olarak bulunuyor.

•***İkinci***, vecih itibariyle ve bilhassa ubûdiyete müteveccih acz ve fakr cihetinde pek büyük bir vüs'ati var. Pek büyük bir ehemmiyeti bulunuyor. Çünkü Fâtır-ı Hakîm, insanın mahiyet-i mâneviyesinde nihayetsiz azîm bir acz ve hadsiz cesîm bir fakr derc etmiştir. Tâ ki, kudreti nihayetsiz bir Kadîr-i Rahîm ve gınası nihayetsiz bir Ganiyy-i Kerîm bir Zâtın hadsiz tecelliyâtına câmi' geniş bir âyine olsun.

Evet insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki o çekirdeğe kudretten mânevî ve ehemmiyetli cihâzât ve kaderden ince ve kıymetli program verilmiş. Tâ ki, toprak altında çalışıp, tâ o dar âlemden çıkıp, geniş olan hava âlemine girip, Hâlık'ından istidat lisanıyle bir ağaç olmasını isteyip, kendine lâyık bir kemâl bulsun. Eğer o çekirdek, sû-i mizacından dolayı ona verilen cihâzât-ı mâneviyeyi, toprak altında bazı mevadd-ı muzırrayı celbine sarf etse; o dar yerde kısa bir zamanda faidesiz tefessüh edip çürüyecektir. Eğer o çekirdek, o mânevî cihâzâtını [1] فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى 'nın emr-i tekvînîsini imtisâl edip hüsn-i istimâl etse; o dar âlemden çıkacak, meyvedâr koca bir ağaç olmakla küçücük cüz'î hakikati ve ruh-i mânevîsi, büyük bir hakikat-i külliye suretini alacaktır.

---

[1] Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır. (En'âm sûresi, 6/95)

Cüz'î: Pek az
Cüz-i ihtiyâr: İnsanın, eşyanın oluşumunda pek de fazla te'siri olmayan küçük seçimi, tercihi
Kesb: Çaba.
Şule: Alev, ateş
Envâ: Türler.
Vüs'at: Genişlik
Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan.
Mevcudiyet: Varlık
Azim: Büyük.
Acz: Acizlik
Cesim: Büyük.
Fakr: Fakirlik
Kadîr-i Rahîm: Kudret ile beraber merhametin de yegâne sahibi Hz.Allah
Derc etmek: İçine koymak
Gınâ: Zenginlik, servet, ihtiyaçsızlık
Ganiyy-i Kerîm: Cömertlik ve zenginliğin yegâne sahibi Hz.Allah
Tecelliyât: Cenâb-ı Hakk'ın icraatının yansımaları
Câmî: Kapsamlı.
Hâlık: Yaradan
Kemal: Olgunluk, mükemmellik
Sû-i mizac: Kötü huyluluk
Cihâzât-ı mâneviye: Mânevî cihazlar
Mevâdd-ı muzırra: Zararlı maddeler
Celb: Çekip almak
Tefessüh: Bozulmak
Emr-i tekvînî: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabiî kanunlar (suyun belli derecede kaynaması veya donması gibi)
İmtisâl: Örnek almak, uymak, emri yerine getirmek
Hüsn-i istimâl: Yerinde ve güzelce kullanmak
Cüz'î hakikât: Küçücük hakikat
Hakikât-i külliye: Gerçeğin tamamı, bütünü

İşte aynen onun gibi; insanın mahiyetine, kudretten ehemmiyetli cihâzât ve kaderden kıymetli programlar tevdi edilmiş.

Eğer insan, şu dar âlem-i arzîde, hayat-ı dünyeviye toprağı altında o cihâzât-ı mâneviyesini nefsin hevesâtına sarf etse; bozulan çekirdek gibi bir cüz'î telezzüz için kısa bir ömürde, dar bir yerde ve sıkıntılı bir hâlde çürüyüp tefessüh ederek, mes'uliyet-i mâneviyeyi bedbaht ruhuna yüklenecek, şu dünyadan göçüp gidecektir.

Eğer o istidat çekirdeğini İslâmiyet suyu ile, îmânın ziyâsıyla ubûdiyet toprağı altında terbiye ederek, evâmir-i Kur'âniye'yi imtisâl edip cihâzât-ı mâneviyesini hakikî gayelerine tevcih etse, elbette âlem-i misâl ve berzahta dal ve budak verecek ve âlem-i âhiret ve Cennet'te hadsiz kemâlât ve nimetlere medar olacak bir şecere-i bâkiyenin ve bir hakikât-ı dâimenin cihâzâtına câmi' kıymettar bir çekirdek ve revnakdâr bir makine ve bu şecere-i kâinatın mübarek ve münevver bir meyvesi olacaktır.

Evet hakikî terakki ise; insana verilen kalb, sır, ruh, akıl hattâ hayâl ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâyık husûsî bir vazife-i ubûdiyet ile meşgul olmaktadır. Yoksa ehl-i dalâletin terakki zannettikleri, hayat-ı dünyeviyenin bütün inceliklerine girmek ve zevklerinin her çeşitlerini, hattâ en süflisini tatmak için bütün letâifini ve kalb ve aklını nefs-i emmâreye müsahhar edip yardımcı verse; o terakki değil, sukuttur.

Şu hakikati bir vâkıa-yi hayâliyede, şöyle bir temsilde gördüm ki:

Ben büyük bir şehre giriyorum. Baktım ki, o şehirde büyük saraylar var. bazı sarayların kapısına bakıyorum, gayet şenlik, parlak bir tiyatro gibi nazar-ı dikkati celbeder, herkesi eğlendirir bir câzibedarlık vardı. Dikkat ettim ki, o sarayın efendisi kapıya gelmiş, it ile oynuyor ve oynamasına yardım ediyor. Hanımlar, yabanî gençlerle tatlı sohbetler ediyorlar. Yetişmiş kızlar dahi, çocukların oynamasını tanzim ediyorlar. Kapıcı da onlara kumandanlık eder gibi bir aktör tavrını almış. O vakit anladım ki, o koca sarayın içerisi bomboş. Hep nazik vazifeler muattal kalmış. Ahlâkları sukut etmiş ki, kapıda bu sureti almışlardır.

Tevdî: Emanet etmek
Hayat-i dünyeviye: Dünya hayatı
Mes'uliyet-i mâneviye: Mânevî sorumluluk
Âlem-i misal: Dünyada mevcut bulunan bütün eşya ve meydana gelen bütün işlerin aynısı ile oluşan arka plandaki âlem
Evâmir-i Kur'âniye: Kur'ân'ın emirleri. ***Âlem-i arzî***: Yeryüzü
Şecere-i bâkiye: Çürümeyen ağaç
Hakikat-i daime: Değişmeyen gerçek. ***Letâif***: Mânevî duygular
Şecere-i kâinât: Kâinat ağacı
Ehl-i dalâlet: Hidayetten ayrılan kâfir ve fâsıklar. ***Süfli***: Pes, bayağı
Sır: Ruhâni kalbin bir boyutu
Sukut: Düşmek, değer kaybetme
Vâkıa-yi hayaliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latîfeleriyle mana âleminde seyahat ederken varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler

Sonra geçtim, bir büyük saraya daha rast geldim. Gördüm ki; kapıda uzanmış vefâdâr bir it ve kaba, sert, sâkin bir kapıcı ve sönük bir vaziyet vardı. Merak ettim. Ne için o öyle, bu böyle? İçeriye girdim. Baktım ki, içerisi çok şenlik. Daire daire üstünde, ayrı ayrı nazik vazifeler ile saray ehli meşguldürler. Birinci dairedeki adamlar sarayın idaresini, tedbirini görüyorlar. Üstündeki dairede kızlar, çocuklar ders okuyorlar. Daha üstünde hanımlar, gayet latîf san'atlar, güzel nakışlarla iştigal ediyorlar. En yukarıda efendi, padişahla muhabere edip halkın istirahâtını temin için ve kendi kemâlâtı ve terakkiyâtı için kendine has ve ulvî vazifeler ile iştigal ediyor gördüm. Ben onlara görünmediğim için, "yasak" demediler, gezebildim. Sonra çıktım, baktım. O şehrin her tarafında bu iki kısım saraylar var. Sordum, dediler: "O kapısı şenlik ve içi boş saraylar, kâfirlerin ileri gelenlerinindir ve ehl-i dalâletindir. Diğerleri, nâmuslu Müslüman büyüklerinindir."

Sonra bir köşede bir saraya rast geldim. Üstünde "*Said*" ismini gördüm. Merak ettim. Daha dikkat ettim, suretimi üstünde gördüm gibi bana geldi. Kemâl-i taaccübümden bağırarak, aklım başıma geldi, ayıldım. İşte o vâkıa-yi hayâliyeyi sana tâbir edeceğim. Allah hayır etsin.

İşte o şehir ise, hayat-ı içtimâiye-yi beşeriye ve medîne-i medeniyet-i insâniyedir. O sarayların her birisi, birer insandır. O saray ehli ise; insandaki göz, kulak, kalb, sır, ruh, akıl gibi letâif ve nefs ve heva ve kuvve-i şeheviye ve kuvve-i gadabiye gibi şeylerdir. Her bir insanda her bir latîfenin ayrı ayrı vazife-i ubûdiyetleri var. Ayrı ayrı lezzetleri, elemleri var. Nefis ve heva, kuvve-i şeheviye ve gadabiye, bir kapıcı ve it hükmündedirler. İşte o yüksek letâifi, nefis ve hevâya musahhar etmek ve vazife-i asliyelerini unutturmak, elbette sukuttur, terakki değildir. Sair cihetleri sen tâbir edebilirsin.

Üçüncü Nükte

İnsan, fiil ve amel cihetinde ve sa'y-i maddî itibariyle zaif bir hayvandır, âciz bir mahluktur. Onun o cihetteki daire-i tasarrufâtı ve mâlikiyeti o kadar dardır ki; elini uzatsa ona yetişebilir. Hattâ, insanın eline dizginini veren hayvanât-ı ehliye, insanın zaaf ve acz ve tenbelliğinden birer hisse almışlardır ki; yâbâni emsallerine kıyas edildikleri vakit, azîm fark görünür. (Ehlî keçi ve öküz, yabanî keçi ve öküz gibi.)

Tedbir: İdare etmek, düzenlemek
Kemâlât: İyilikler, faziletler
Ulvî: Yüce
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: İnsanın sosyal hayatı
Kemâl-i taaccüb: Çok şaşırmak
Medine-i medeniyet-i insaniye: İnsanlığın medeniyet şehri
Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular
Kuvve-i şeheviye: Şehvet duygusu
Kuvve-i gadabiye: Öfke duygusu
Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi
Sa'y-i maddî: Maddî çaba, uğraş
Hayvânât-ı ehliye: Evcil hayvanlar
Ehlî: Evcil

Fakat o insan, infiâl ve kabûl ve dua ve suâl cihetinde; şu dünya hanında aziz bir yolcudur. Ve öyle bir Kerîm'e misafir olmuş ki; nihayetsiz rahmet hazinelerini ona açmış. Ve hadsiz bedi' masnûâtını ve hizmetkârlarını ona musahhar etmiş. Ve o misafirin tenezzühüne ve temaşasına ve istifadesine öyle büyük bir daire açıp müheyya etmiştir ki; o dairenin nısf-ı kutru, yani merkezden muhit hattına kadar, gözün kestiği miktar; belki hayâlin gittiği yere kadar geniştir ve uzundur.

İşte *eğer insan, enaniyetine istinad edip, hayat-ı dünyeviyeyi gaye-i hayâl ederek derd-i maişet içinde, muvakkat bazı lezzetler için çalışsa, gayet dar bir daire içinde boğulur gider.* Ona verilen bütün cihâzât ve âlât ve letâif, ondan şikâyet ederek Haşir'de onun aleyhinde şehâdet edeceklerdir ve davacı olacaklardır.

Eğer kendini misafir bilse, misafir olduğu Zât-ı Kerîm'in izni dairesinde sermaye-i ömrünü sarf etse, öyle geniş bir daire içinde uzun bir hayat-ı ebediye için güzel çalışır ve teneffüs edip istirahat eder. Sonra, a'lâ-yi illiyyîne kadar gidebilir. Hem de bu insana verilen bütün cihâzât ve âlât, ondan memnun olarak Âhiret'te lehinde şehâdet ederler.

Evet, insana verilen bütün cihâzât-ı acîbe, bu ehemmiyetsiz hayat-ı dünyeviye için değil; belki, pek ehemmiyetli bir hayat-ı bâkiye için verilmişler. Çünkü; insanı, hayvana nisbet etsek görüyoruz ki: İnsan, cihâzât ve âlât itibariyle çok zengindir. Yüz derece hayvandan daha ziyadedir. Hayat-ı dünyeviye lezzetinde ve hayvanî yaşayışında yüz derece aşağı düşer.

Çünkü: Her gördüğü lezzetinde, binler elem izi vardır. Geçmiş zamanın elemleri ve gelecek zamanın korkuları ve her bir lezzetin dahi elem-i zevâli, onun zevklerini bozuyor ve lezzetinde bir iz bırakıyor.

Fakat hayvan öyle değil. Elemsiz bir lezzet alır, kedersiz bir zevk eder. Ne geçmiş zamanın elemleri onu incitir, ne de gelecek zamanın korkuları onu ürkütür. Rahatla yaşar, yatar, Hâlık'ına şükreder.

Demek ahsen-i takvîm suretinde yaratılan insan, hayat-ı dünyeviyeye hasr-ı fikr etse; yüz derece sermayece hayvandan yüksek olduğu hâlde, yüz derece serçe kuşu gibi bir hayvandan aşağı düşer.

İnfiâl: Dış sebeplere bağlı hareket, edilgenlik. ***Müheyyâ***: Hazırlanmış
Bedî: Harika, eşsiz, orijinal
Masnuât: Sanatlı yapılan şeyler
Tenezzüh: Gezinti. ***Temâşâ***: Seyir
Nısf-ı kutr: Yarı çap. ***Âlât***: Âletler
Gâye-i hayâl: Asıl gâye, ideal
Derd-i maîşet: Geçim derdi
Letâif: Mânevî duygular.. sır, hafî, ahfâ gibi ince duygular
Zât-ı Kerim: Son derece cömert kişi
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Elem-i zevâl: Yok olma düşüncesinin verdiği elem
Ahsen-i takvim: En güzel, en ideal şekil, hal
Hasr-ı fikir: Fikri bir meselede hapsetme

Başka bir yerde bir temsil ile bu hakikati beyân etmiştim. Münasebet geldi, yine o temsili tekrar ediyorum. Şöyle ki:

Bir adam, bir hizmetkârına on altın verip, "Mahsus bir kumaştan bir kat elbise yaptır" emreder. İkincisine, bin altın verir, bir pusula –içinde bazı şeyler yazılı– o hizmetkârın cebine koyar, bir pazara gönderir. Evvelki hizmetkâr on altın ile âlâ kumaştan mükemmel bir elbise alır. İkinci hizmetkâr, divânelik edip, evvelki hizmetkâra bakıp, cebine konulan hesap pusulasını okumayarak bir dükkâncıya bin altın vererek bir kat elbise istedi. İnsafsız dükkâncı da kumaşın en çürüğünden bir kat elbise verdi. O bedbaht hizmetkâr, seyyidinin huzuruna geldi ve şiddetli bir tedib gördü ve dehşetli bir azap çekti. İşte ednâ bir şuuru olan anlar ki, ikinci hizmetkâra verilen bin altın, bir kat elbise almak için değildir. Belki mühim bir ticaret içindir.

Aynen onun gibi: İnsandaki cihâzât-ı mâneviye ve letâif-i insâniye ki, her birisi hayvana nisbeten yüz derece inbisat etmiş. Meselâ; güzelliğin bütün merâtibini fark eden insan gözü ve taamların bütün çeşit çeşit ezvâk-ı mahsusalarını temyiz eden insanın zâika-yi lisaniyesi ve hakâikın bütün inceliklerine nüfuz eden insanın aklı ve kemâlâtın bütün envaına müştak insanın kalbi gibi sair cihazları, âletleri nerede! Hayvanın pek basit yalnız bir iki mertebe inkişaf etmiş âletleri nerede!.. Yalnız şu kadar fark var ki; hayvan, kendine has bir amelde –münhasıran o hayvanda– bir cihaz-ı mahsus ziyade inkişaf eder. Fakat o inkişaf, husûsîdir.

İnsanın cihâzât cihetiyle zenginliği şu sırdandır ki; akıl ve fikir sebebiyle insanın hasseleri, duyguları fazla inkişaf ve inbisat peyda etmiştir. Ve ihtiyacâtın kesreti sebebiyle çok çeşit çeşit hissiyat peyda olmuştur. Ve hassasiyeti çok tenevvü etmiş. Ve fıtratın câmiiyeti sebebiyle pek çok makasıda müteveccih arzulara medar olmuş ve pek çok vazife-i fıtriyesi bulunduğu sebebiyle, âlât ve cihâzâtı ziyade inbisat peyda etmiştir. Ve ibadâtın bütün envâına müstaid bir fıtratta yaratıldığı için bütün kemâlâtın tohumlarına câmi' bir istidat verilmiştir.

Âlâ: Kaliteli.
Seyyid: Efendi
Te'dib: Ceza vermek, haddini bildirmek
Ednâ: En düşük
Cihâzât-ı mâneviye: Mânevî cihazlar
Letâif-i insaniye: İnsanın mânevî duyguları
İnbisat: Yayılmak, genişlemek
Merâtib: Mertebeler, kademeler
Taâm: Yemek
Ezvâk-ı mahsusa: Hususî zevkler
Temyiz: Ayırt etmek, fark etmek,
Zâika-yi lisaniye: Dilin tad alma duygusu
Nüfuz: Delip geçmek, tesir etmek
Münhasıran: Hususi, sınırlı olarak
Cihaz-ı mahsus: Özel cihaz
Hasse: Duygular
Peydâ: Bulunmak, oluşmak
Tenevvü': Türlü türlü olmak, çeşitlilik
Fıtrat: Yaratılış, tabiat
Câmiiyet: Şümullü olmak, çok şeyi içine almak
İbâdât: İbadetler
Müstaid: Hazır, hazırlıklı

İşte şu derece cihâzâtça zenginlik ve sermayece kesret, elbette ehemmiyetsiz, muvakkat şu hayat-ı dünyeviyenin tahsili için verilmemiştir. Belki şöyle bir insanın vazife-i asliyesi, nihayetsiz makasıda müteveccih vezâifini görüp, acz ve fakr ve kusurunu ubûdiyet suretinde ilân etmek ve küllî nazarıyla mevcudatın tesbihâtını müşâhede ederek şehâdet etmek ve ni'metler içinde imdadat-ı Rahmaniye'yi görüp şükretmek ve masnuatta kudret-i rabbâniye'nin mu'cizâtını temaşa ederek nazar-ı ibretle tefekkür etmektir.

Ey dünya-perest ve hayat-ı dünyeviyeye âşık ve sırr-ı ahsen-i takvîmden gafil insan! Şu hayat-ı dünyeviyenin hakikatını bir vâkıâ-yi hayâliyede Eski Said görmüş. Onu Yeni Said'e döndürmüş olan şu vâkıâ-yi temsiliyeyi dinle:

Gördüm ki; ben bir yolcuyum. Uzun bir yola gidiyorum. Yani gönderiliyorum. Seyyidim olan zât, bana tahsis ettiği altmış altından tedricen birer miktar para veriyordu. Ben de sarf edip pek eğlenceli bir hana geldim. O handa bir gece içinde on altını kumara mumara, eğlencelere ve şöhretperestlik yoluna sarf ettim. Sabahleyin elimde hiçbir para kalmadı. Bir ticaret edemedim. Gideceğim yer için bir mal alamadım. Yalnız o paradan bana kalan elemler, günahlar ve eğlencelerden gelen yaralar, bereler, kederler benim elimde kalmıştı. Birden ben o hazîn hâlette iken orada bir adam peyda oldu. Bana dedi:

"Bütün bütün sermayeni zayi' ettin. Tokata da müstahak oldun. Gideceğin yere de müflis olarak elin boş gideceksin. Fakat aklın varsa, tövbe kapısı açıktır. Bundan sonra sana verilecek bâki kalan on beş altından her eline geçtikçe yarısını ihtiyaten muhafaza et. Yani gideceğin yerde sana lâzım olacak bazı şeyleri al." Baktım nefsim razı olmuyor. "Üçte birisini" dedi. Ona da nefsim itaat etmedi. Sonra "dörtte birisini" dedi. Baktım nefsim mübtelâ olduğu âdetini terk edemiyor. O adam hiddetle yüzünü çevirdi gitti.

Birden o hâl değişti. Baktım ki; ben, tünel içinde sukut eder gibi bir sür'atle giden bir şimendifer içindeyim. Telâş ettim. Fakat ne çare ki, hiçbir tarafa kaçılmaz. Garâibden olarak o şimendiferin iki tarafında pek cazibedâr çiçekler, leziz meyveler görünüyordu. Ben de akılsız acemiler gibi onlara bakıp elimi uzattım. O çiçekleri koparmak, o meyveleri almak için çalıştım. Fakat o çiçekler ve meyveler, dikenli mikenli, mülâkatında elime batıyor, kanatıyor.

Makasıd: Maksatlar
Müteveccih: Yönelmiş
Küllî: Genel, bütünü içine alan
İmdâdât-ı Rahmâniye: İlâhî yardımlar. ***Vezâif***: Vazifeler

Vâkıa-yi hayaliye/temsîliyye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latîfeleriyle mana âleminde seyahat ederken varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler

Nazar-ı ibret: İbretle bakmak
Tedricen: Peyderpey, yavaş yavaş
Hazîn: Üzücü. ***Hâlet***: Hâl, durum
Şimendifer: Tren
Garâib: Şaşırtıcı şeyler

Şimendiferin gitmesiyle müfarakatından elimi parçalıyorlar. Bana pek pahalı düşüyorlardı.

Birden şimendiferdeki bir hademe dedi: "Beş kuruş ver, sana o çiçek ve meyvelerden istediğin kadar vereceğim. Beş kuruş yerine elin parçalanmasıyla yüz kuruş zarar ediyorsun. Hem de ceza var, izinsiz koparamazsın."

Birden sıkıntıdan ne vakit tünel bitecek diye başımı çıkarıp ileriye baktım. Gördüm ki, tünel kapısı yerine çok delikler görünüyor. O uzun şimendiferden o deliklere adamlar atılıyorlar. Bana mukabil bir delik gördüm. İki tarafında iki mezar taşı dikilmiş. Merak ile dikkat ettim. O mezar taşında büyük harflerle "*Said*" ismi yazılmış gördüm. Teessüf ve hayretimden "*Eyvah*!" dedim. Birden o han kapısında bana nasihat eden zâtın sesini işittim.

Dedi: "Aklın başına geldi mi?" Dedim: "Evet geldi fakat kuvvet kalmadı; çare yok..." Dedi: "Tevbe et, tevekkül et." Dedim: "Ettim!" Ayıldım. Eski Said kaybolmuş. Yeni Said olarak kendimi gördüm.

İşte o vâkıâ-yi hayâliyeyi, –Allah hayretsin– bir-iki kısmını ben tâbir edeceğim. Sair cihetleri sen kendin tâbir et.

O yolculuk ise; âlem-i ervâhtan, rahm-ı mâderden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzahtan, haşirden, köprüden geçen ebedü'l-âbâd tarafına bir yolculuktur. O altmış altın ise, altmış sene ömürdür ki; bu vâkıâyı gördüğüm vakit kendimi kırk beş yaşında tahmin ediyordum. Senedim yok, fakat bâki kalan on beşinden yarısını âhirete sarf etmek için Kur'ân-ı Hakîm'in hâlis bir tilmizi beni irşâd etti. O han ise, benim için İstanbul imiş. O şimendifer ise, zamandır. Her bir yıl bir vagondur. O tünel ise, hayat-ı dünyeviyedir. O dikenli çiçekler ve meyveler ise, lezaiz-i nâmeşruadır ve lehviyat-ı muharremedir ki; mülâkat esnasında tasavvur-i zevâldeki elem, kalbi kanatıyor. Müfarakatında parçalıyor. Cezayı dahi çektiriyor.

Şimendifer hademesi demişti: "Beş kuruş ver, onlardan istediğin kadar vereceğim." Onun tâbiri şudur ki: *İnsanın helâl sa'yiyle meşrû dairede gördüğü zevkler, lezzetler, keyfine kâfidir. Harama girmeye ihtiyaç bırakmaz.*[1] Sair kısımları sen tâbir edebilirsin.

---

[1] "*Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifâyet et*" anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Mülâkât: Karşı karşıya gelme
Müfârakât: Ayrılma
Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi, insanın dünyaya gelmeden önceki âlemi
Rahm-ı mâder: Anne karnı
Ebedü'l-âbâd: Sonsuzluk
Tilmiz: Öğrenci
Lezâiz-i nâmeşrûa: Yasak olan lezzetler
Lehviyât-ı muharreme: Haram olan eğlenceler
Tasavvur-i zevâl: Yok olma düşüncesi
Sa'y: Çalışmak, kazanmak

Dördüncü Nükte

İnsan şu kâinat içinde pek nazik ve nazenin bir çocuğa benzer. Zaafında büyük bir kuvvet ve aczinde büyük bir kudret vardır. Çünkü o zaafın kuvvetiyle ve aczin kudretiyledir ki, şu mevcudat ona musahhar olmuş.

Eğer insan zaafını anlayıp, kâlen, hâlen, tavren dua etse ve aczini bilip istimdat eylese; o teshirin şükrünü edâ ile beraber matlubuna öyle muvaffak olur ve maksatları ona öyle musahhar olur ki, iktidar-ı zâtîsiyle onun aşr-ı mi'şârına muvaffak olamaz. Yalnız bazı vakit lisan-ı hâl duasıyla hasıl olan bir matlûbunu yanlış olarak kendi iktidarına hamleder.

Meselâ: Tavuğun yavrusunun zaafındaki kuvvet, tavuğu arslana saldırtır. Yeni dünyaya gelen arslanın yavrusu, o canavar ve aç arslanı kendine musahhar edip onu aç bırakıp kendi tok oluyor. İşte cây-i dikkat, zaaftaki bir kuvvet ve şâyân-ı temaşa bir cilve-i rahmet...

Nasıl ki nazdar bir çocuk ağlamasıyla, ya istemesiyle, ya hazîn hâliyle matlublarına öyle muvaffak olur ve öyle kavîler ona musahhar olurlar ki; o matlublardan binden birisine bin defa kuvvetçiğiyle yetişemez. Demek zaaf ve acz, onun hakkında şefkat ve himayeti tahrik ettikleri için küçücük parmağıyla kahramanları kendine musahhar eder. Şimdi böyle bir çocuk, o şefkati inkâr etmek ve o himayeti ittiham etmek suretiyle ahmakane bir gurur ile "Ben kuvvetimle bunları teshir ediyorum" dese, elbette bir tokat yiyecektir.

İşte insan dahi Hâlık'ının rahmetini inkâr ve hikmetini ittiham edecek bir tarzda küfrân-ı nimet suretinde Kârun gibi [1] إِنَّمَٓا اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ yani; "Ben kendi ilmimle, kendi iktidarımla kazandım" dese, elbette sille-i azaba kendini müstahak eder.

Demek şu meşhud saltanat-ı insâniyet ve terakkiyât-ı beşeriye ve kemâlât-ı medeniyet; celb ile değil, galebe ile değil, cidal ile değil, belki ona onun zaafı için teshir edilmiş, onun aczi için ona muavenet edilmiş, onun fakrı

[1] Kasas sûresi, 28/78; Zümer sûresi, 39/49.

Zaaf: Zayıflık. ***Kâlen***: Söz ile
Hâlen: Hâl ile. ***Tavren***: Tavır ile
İstimdât: Yardım istemek
Teshir: Emir altına alma
İktidâr-i Zatî: Şahsî güç
Öşr-i mişar: Yüzde biri
Musahhar: Emre âmâde, hizmete hazır
Cây-ı dikkat: Dikkat çekici, ilginç
Şâyân-ı temâşa: Görülmeye değer
Cilve-i rahmet: Rahmetin yansıması
Himâyet: Korumak, gözetmek
Hâlık: Yaradan, Allah
Küfrân-ı nimet: Nankörlük
Sille-i azab: Azap tokadı
Meşhud: Görünen
Saltanât-ı insâniyet: İnsan saltanatı
Terâkkiyât-ı beşeriyye: İnsanlığın ilerlemeleri
Kemâlât-i medeniyye: Medenî güzellikler, ilerlemeler
Celb: Zorla almak
Galebe: Yenmek. ***Cidal***: Kavga

için ona ihsan edilmiş, onun cehli için ona ilham edilmiş, onun ihtiyacı için ona ikram edilmiş. Ve o saltanatın sebebi, kuvvet ve iktidar-ı ilmî değil, belki şefkat ve re'fet-i Rabbaniye ve rahmet ve hikmet-i ilâhiye'dir ki; eşyayı ona teshir etmiştir. Evet, bir gözsüz akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerâta mağlûb olan insana, bir küçük kurttan ipeği giydiren ve zehirli bir böcekten balı yediren; onun iktidarı değil, belki onun zaafının semeresi olan teshir-i Rabbanî ve ikram-ı Rahmanî'dir.

Ey insan! Mâdem hakikat böyledir; gururu ve enaniyeti bırak. Ulûhiyet'in dergâhında acz ve zaafını, istimdat lisanıyle; fakr ve hâcâtını, tazarru' ve dua lisanıyle ilân et ve abd olduğunu göster ve حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ [1] de, yüksel.

Hem deme ki: "Ben hiçim; ne ehemmiyetim var ki, bu kâinat bir Hakîm-i Mutlak tarafından kasdî olarak bana teshir edilsin; benden bir şükr-i küllî istenilsin?" Çünkü; sen çendan, nefsin ve suretin itibariyle hiç hükmündesin. Fakat vazife ve mertebe noktasında, sen şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi, şu hikmetli mevcudatın belâgatlı bir lisan-ı nâtıkı ve şu kitab-ı âlemin anlayışlı bir mütalâacısı ve şu tesbih eden mahlûkatın hayretli bir nâzırı ve şu ibadet eden masnuatın hürmetli bir ustabaşısı hükmündesin.

Evet ey insan! Sen, nebatî cismâniyetin cihetiyle ve hayvanî nefsin itibariyle; sağîr bir cüz', hakir bir cüz'î, fakîr bir mahluk, zaif bir hayvansın ki; bütün dehşetli mevcudat-ı seyyalenin dalgaları içinde çalkanıp gidiyorsun. Fakat muhabbet-i ilâhiye'nin ziyasını tazammun eden îmânın nuruyla münevver olan İslâmiyet'in terbiyesiyle tekemmül edip; insâniyet cihetinde, abdiyetin içinde bir sultansın ve cüz'iyetin içinde bir küllîsin, küçüklüğün içinde bir âlemsin ve hakaretin içinde öyle makamın büyük ve daire-i nezaretin geniş bir nâzırsın ki, diyebilirsin: "Benim Rabb-i Rahîm'im dünyayı bana bir hâne yaptı. Ay ve güneşi, o hâneme bir lâmba; ve baharı, bir deste gül; ve yazı, bir sofra-yi nîmet; ve hayvanı, bana hizmetkâr yaptı. Ve nebatâtı, o hânemin zînetli levâzımâtı yapmıştır."

---

[1] Allah bize yeter. O ne güzel vekildir. (Âl-i İmran sûresi, 3/173)

İktidâr-ı ilmî: Bilgi gücü
Re'fet-i Rabbâniyye: İlâhî merhamet
Hikmet-i İlâhiyye: İlâhî hikmet
Teshir-i Rabbânî: Allah'ın varlıkları insanın emrine vermesi
İkram-ı Rahmani: İlâhî ikram
Uluhiyet Dergâhı: Cenab-ı Hakk'ın huzuru
İstimdâd: Medet, yardım istemek
Hâcât: İhtiyaçlar
Tazarru: Yalvarmak
Hâkim-i mutlak: Hükmün yegâne sahibi.
Kasdi: Kasıtlı
Şükr-i küllî: Genel, kapsamlı bir şükür.
Çendan: Gerçi
Haşmet: Heybet, ululuk
Belâgat: Edebiyat
Lisan-ı nâtık: Konuşan bir dil
Mütâlaa: Araştırmak, tetkik etmek
Masnuat: Sanatlı yapılan şeyler
Nebâti: Bitkisel.
Sagîr: Küçük
Hakîr: Değersiz, horlanan
Mevcudât-ı seyyâle: Hareket hâlindeki akıp giden varlıklar
Hakâret: Küçüklük, değersizlik
Daire-i nezaret: Yetki alanı

Netice-i kelâm: Sen eğer nefis ve şeytanı dinlersen, esfel-i sâfilîne düşersin. Eğer hak ve Kur'ân'ı dinlersen, a'lâ-yi illiyyîne çıkar, kâinatın bir güzel takvimi olursun.

Beşinci Nükte

İnsan, şu dünyaya bir memur ve misafir olarak gönderilmiş, çok ehemmiyetli istidat ona verilmiş. Ve o istîdâdâta göre ehemmiyetli vazifeler tevdi edilmiş. Ve insanı, o gayeye ve o vazifelere çalıştırmak için, şiddetli teşvikler ve dehşetli tehdidler edilmiş. Başka yerde izah ettiğimiz vazife-i insâniyetin ve ubûdiyetin esâsâtını şurada icmâl edeceğiz. Tâ ki, "*Ahsen-i Takvim*" sırrı anlaşılsın.

İşte insan, şu kâinata geldikten sonra "*iki cihet*" ile ubûdiyeti var: **Bir ciheti**: Gâibâne bir surette bir ubûdiyeti, bir tefekkürü var. **Diğeri**: Hâzırâne, muhatâba suretinde bir ubûdiyeti, bir münâcâtı vardır.

•***Birinci vecih*** *şudur ki*: Kâinatta görünen saltanat-ı rubûbiyet'i, itaatkârane tasdik edip kemâlâtına ve mehasinine hayretkârane nezaretidir.

Sonra, Esmâ-yi Kudsiye-i ilâhiye'nin nukuşlarından ibaret olan bedi' san'atları, birbirinin nazar-ı ibretlerine gösterip dellâllık ve ilâncılıktır.

Sonra, her biri birer gizli hazine-i mâneviye hükmünde olan Esmâ-yi Rabbaniye'nin cevherlerini idrâk terazisiyle tartmak, kalbin kıymetşinaslığı ile takdirkârâne kıymet vermektir.

Sonra, kalem-i kudretin mektubâtı hükmünde olan mevcudat sahifelerini, arz ve semâ yapraklarını mütalâa edip hayretkârane tefekkürdür.

Sonra, şu mevcudattaki zînetleri ve latîf san'atları istihsankârâne temaşa etmekle onların Fâtır-ı Zülcemâl'inin mârifetine muhabbet etmek ve onların Sâni-i Zülkemâl'inin huzuruna çıkmağa ve iltifâtına mazhar olmaya bir iştiyaktır.

Esfel-i sâfilîn: En aşağı yer, insanın düşebileceği en kötü durum
Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek derece, insanın erişebileceği en yüce makam
Takvim: En ideal hâl, kıvam
Tevdî: Emanet etmek
Gâibâne: Görmeyerek
Hâzırâne: Huzurunda, yanında olmak
Saltanat-ı Rububiyyet: Cenâb-ı Hakk'ın, herkesi ve her şeyi içine alan idaresi
İtaatkârâne: İtaat ederek
Mehâsin: Güzellikler
Hayretkarâne: Hayran olarak
Esmâ-yi Kudsiyye-i İlâhiyye: Kutsal İlâhî isimler
Bedi': Harika, benzersiz
Nazar-ı ibret: İbretle bakmak
Kıymetşinaslık: Kıymet bilirlik
Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Mektubât: Mektuplar
İstihsânkârâne: Güzelliğini takdir ederek. ***Temâşâ***: Seyretmek
Fâtır-ı Zü'l-Cemâl: Her şeyi tabiî güzelliği ile yaratan Güzeller Güzeli Hz.Allah
Sâni-i Zü'l-Kemâl: Her şeyi mükemmel ve harika yapan Hz.Allah

•***İkinci Vecih***: Huzur ve hitab makamıdır ki; eserden Müessir'e geçer, görür ki: Bir Sâni-i Zülcelâl, kendi san'atının mu'cizeleri ile kendini tanıttırmak ve bildirmek ister. O da îmân ile mârifet ile mukabele eder.

Sonra görür ki: Bir Rabb-i Rahîm, rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek ister. O da O'na hasr-ı muhabbetle, tahsis-i taabbüdle kendini O'na sevdirir.

Sonra görüyor ki: Bir Mün'im-i Kerîm, maddî ve mânevî nimetlerin lezizleriyle onu perverde ediyor. O da ona mukabil; fiiliyle, hâliyle, kâliyle, hattâ elinden gelse bütün hasseleri ile, cihâzâtı ile şükür ve hamd ü sena eder.

Sonra görüyor ki: Bir Celîl-i Cemîl, şu mevcudatın âyinelerinde kibriyâ ve kemâlini ve celâl ve cemâlini izhar edip nazar-ı dikkati celbediyor. O da ona mukabil: "*Allahu Ekber, Sübhânallah*" deyip, mahviyet içinde hayret ve muhabbet ile secde eder.

Sonra görüyor ki: Bir Ganiyy-i Mutlak, bir sehâvet-i mutlak içinde nihayetsiz servetini, hazinelerini gösteriyor. O da ona mukabil, tazim ve sena içinde kemâl-i iftikar ile suâl eder ve ister.

Sonra görüyor ki: O Fâtır-ı Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış. Bütün antika san'atlarını orada teşhir ediyor. O da ona mukabil: "*Mâşâallah*" diyerek takdir ile, "*Bârekâllah*" diyerek tahsin ile, "*Sübhânallah*" diyerek hayret ile, "*Allahu Ekber*" diyerek istihsan ile mukabele eder.

Sonra görüyor ki: Bir Vâhid-i Ehad, şu kâinat sarayında taklid edilmez sikkeleriyle, ona mahsus hâtemleriyle, ona münhasır turralarıyla, ona has fermanlarıyla bütün mevcudata damga-yi vahdet koyuyor ve tevhidin âyâtını nakşediyor. Ve âfâk-ı âlemin aktarında vahdâniyetin bayrağını dikiyor ve rubûbiyet'ini ilân ediyor. O da ona mukabil; tasdik ile, îmân ile, tevhid ile, iz'an ile, şehâdet ile, ubûdiyet ile mukabele eder.

Eser: Ortaya konulan herhangi bir şey, iş
Müessir: Eseri meydana getiren, tesir eden
Sâni-i Zü'l-Celâl: Her şeyi mükemmel yapan Ulu Allah
Hasr-ı muhabbet: Sevgisini O'na ait kılmak
Tahsis-i taabbüd: Sadece O'na ibadet etmek
Mün'im-i Kerim: Nimetlerini cömertçe veren Hz. Allah
Celîl-i Cemil: Büyüklük ve güzelliğin yegâne sahibi Hz.Allah
Kibriyâ: Ululuk, büyüklük
Celâl: Cenâb-ı Hakk'ın kahrını ve azametini ifade eden bir sıfatı
Cemâl: Cenâb-ı Hakk'ın güzellik ve güzel icrasını ifade eden bir sıfatı
Ganiyy-i mutlak: Zenginliğin yegâne sahibi Hz. Allah
Sehavet-i Mutlak: Sınırsız cömertlik
Ta'zim: Saygı göstermek
Kemâl-i iftikâr: Yoksulluğunu tam manasıyla göstermek
Vahid-i Ehad: Yegâne, bir ve tek, Hz.Allah
Senâ: Övmek
Sikke: Damga. ***Hatem***: Mühür
Münhasır: Özel.. O'na ait.. sadece.. bilhassa
Turra: Padişah imzası, mührü
Damga-yi vahdet: Birlik damgası
Âfâk-ı âlem: Yeryüzünün bütün tarafları. ***Aktar***: Etraf
Vahdaniyet: Allah'ın birliği
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, herkesi ve her şeyi içine alan idaresi, terbiyesi
İz'ân: Kavramak, kabullenmek, tasdik etmek

İşte bu çeşit ibâdât ve tefekkürâtla hakikî insan olur. Ahsen-i takvimde olduğunu gösterir. Îmânın yümniyle emanete lâyık, emîn bir halife-i arz olur.

Ey ahsen-i takvîmde yaratılan ve sû-i ihtiyarıyla esfel-i sâfilîn tarafına giden insan-ı gâfil! Beni dinle. Ben de senin gibi gençlik sarhoşluğuyla gaflet içinde dünyayı hoş ve güzel gördüğüm hâlde, gençlik sarhoşluğundan ihtiyarlık sabahında ayıldığım dakikada, o güzel zannettiğim âhirete müteveccih olmayan dünyanın yüzünü nasıl çirkin gördüğümü ve Âhirete bakan hakikî yüzü ne kadar güzel olduğunu, On Yedinci Söz'ün İkinci Makam'ındaki iki levha-yi hakikate bak, sen de gör.

•*Birinci Levha*: Ehl-i dalâlet gibi, fakat sarhoş olmadan gaflet perdesiyle eskiden gördüğüm ehl-i gaflet dünyasının hakikatını tasvir eder.

•*İkinci Levha*: Ehl-i hidâyet ve huzûrun hakikat-i dünyalarına işaret eder. Eskiden ne tarzda yazılmış, o tarzda bıraktım. Şiire benzer, fakat şiir değillerdir...

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [1]

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۞ وَيَسِّرْ لِيٓ أَمْرِي ۞ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۞ يَفْقَهُوا قَوْلِي [2] ۞

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى الذَّاتِ الْمُحَمَّدِيَّةِ اللَّطِيفَةِ الْأَحَدِيَّةِ شَمْسِ سَمَاءِ الْأَسْرَارِ وَمَظْهَرِ الْأَنْوَارِ وَمَرْكَزِ مَدَارِ الْجَلاَلِ وَقُطْبِ فَلَكِ الْجَمَالِ. اَللّٰهُمَّ بِسِرِّهِ لَدَيْكَ وَبِسَيْرِهِ إِلَيْكَ اٰمِنْ خَوْفِي وَأَقِلْ عَثْرَتِي وَأَذْهِبْ حُزْنِي وَحِرْصِي وَكُنْ لِي وَخُذْنِي إِلَيْكَ مِنِّي وَارْزُقْنِي الْفَنَاءَ عَنِّي وَلاَ تَجْعَلْنِي مَفْتُونًا بِنَفْسِي مَحْجُوبًا بِحِسِّي وَاكْشِفْ لِي عَنْ كُلِّ سِرٍّ مَكْتُومٍ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ وَارْحَمْنِي وَارْحَمْ

[1] Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

[2] Ya Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, ۞ kolaylaştır işimi, ۞ çözüver şu dilimin bağını. ۞ Ta ki anlasınlar sözümü. (Tâhâ sûresi, 20/25-28)

Yümn: Bereket
Halîfe-i arz: Yeryüzü halifesi
Sû-i ihtiyâr: Yanlış ve kötü tercih
Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz vurdumduymaz, lâubâlî yaşayanlar.
Müteveccih: Yönelmiş
Ehl-i dalâlet: Doğru yoldan çıkanlar
Ehl-i hidayet: Doğru yolda olanlar
Hakikat-i dünya: Dünya gerçeği

رُفَقَائِي وَارْحَمْ أَهْلَ الْاِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ اٰمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ [1]

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [2]

* * *

---

[1] Allahım! Sırlar semasının güneşi, nurların mazharı, celâl sıfatının merkezi ve cemâl sıfatı burcunun kutbu olan Muhammed'in (s.a.s.) biricik latîf zatına salât eyle. Allahım! Onun senin nezdindeki sırrı ve sana olan seyri için korkudan beni emin kıl, hatalarımı azalt, üzüntümü ve hırsımı gider. Yardımcım ol ve beni benden kurtarıp sendi yanına al. Faniliği benden gidermekle beni rızıklandır. Beni nefsime meftun, duygularıma karşı mahcub etme. Gizli olan her sırrı bana aç, ey hayy ve kayyum olan, ey hayy ve kayyum olan, ey hayy ve kayyum olan! Bana ve arkadaşlarıma, iman ve Kur'ân ehline merhamet eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi ve ey kerem sahiplerinin en keremlisi olan Allahım. Âmin.

[2] Duaları "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin" "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer. (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Dördüncü Söz

(Şu Söz "Beş Dal"dır. Dördüncü Dal'a dikkat et. Beşinci Dal'a yapış çık, meyvelerini kopar al.)

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى [1]

Şu âyet-i celîlenin şecere-i nûrâniyesinin çok hakikatlerinden bir hakikatının "*Beş Dal*"ına işaret ederiz.

Birinci Dal

Nasıl ki, bir sultanın kendi hükûmetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nam ve vasıfları ve saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve alâmetleri vardır... Meselâ; adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriyede kumandan-ı a'zam ve ilmiyede halîfe... Daha buna kıyasen sair isim ve unvanlarını bilsen anlarsın ki; bir tek padişah, saltanatının dairelerinde ve tabaka-yi hükûmet mertebelerinde bin isim ve unvana sahip olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şahsiyet-i mâneviye haysiyetiyle ve telefonuyla mevcut ve hâzırdır; bulunur ve bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamıyla, mümessiliyle meşhud ve nâzırdır, görünür, görür. Ve her bir mertebede perde arkasında, hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle, mutasarrıf ve basîrdir; idare eder, bakar. Öyle de:

---

[1] O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlâh. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar. (Tâhâ sûresi, 20/8)

Âyet-i Celîle: Yüce âyet
Şecere-i nuraniye: Nurlu ağaç
Hâkim-i âdil: Adaletli hâkim
Mülkiye: Sivil idare
Kumandan-ı âzam: En büyük komutan
Tabaka-i hükûmet: Yönetim kademeleri
Şahsiyet-i mâneviye: Tüzel kişilik
Mümessil: Temsilci
Meşhud: Görünen
Nâzır: Bakan, idare eden
Mutasarrıf: işleri yürüten, yetkili
Basîr: Gören, basiretli

Ezel, Ebed Sultan'ı olan Rabbü'l-âlemîn için, rubûbiyet'inin mertebelerinde ayrı ayrı, fakat birbirine bakar şe'n ve namları ve ulûhiyet'inin dairelerinde başka başka, fakat birbiri içinde görünür isim ve nişanları ve haşmetnümâ icraatında ayrı ayrı, fakat birbirine benzer temessül ve cilveleri ve kudretinin tasarrufatında başka başka, fakat birbirini ihsas eder unvanları var. Ve sıfatlarının tecelliyâtında başka başka, fakat birbirini gösterir mukaddes zuhûratı var. Ve ef'alinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmâl eder hikmetli tasarrufatı var. Ve rengârenk san'atında ve mütenevvi' masnuatında çeşit çeşit, fakat birbirini temaşa eder haşmetli rubûbiyyât'ı vardır. Bununla beraber kâinatın her bir âleminde, her bir taifesinde, Esmâ-yi Hüsnâ'dan bir ismin unvanı tecelli eder. O isim o dairede hâkimdir. Başka isimler orada ona tâbidirler; belki onun zımnında bulunurlar. Hem mahlûkatın her bir tabakasında az ve çok, küçük ve büyük, has ve âmm her birisinde has bir tecelli, has bir rubûbiyet, has bir isimle cilvesi vardır. Yâni o isim her şeye muhît ve âmm olduğu hâlde öyle bir kasd ve ehemmiyetle bir şeye teveccüh eder.. güya o isim yalnız o şeye hastır. Hem bununla beraber Hâlık-ı Zülcelâl, her şeye yakın olduğu hâlde, yetmiş bine yakın nuranî perdeleri vardır. Meselâ; sana tecelli eden Hâlık isminin mahlûkıyetindeki cüz'î mertebesinden tut, tâ bütün kâinatın Hâlık'ı olan mertebe-i kübra ve unvan-ı a'zama kadar ne kadar perdeler bulunduğunu kıyas edebilirsin.

Demek bütün kâinatı arkada bırakmak şartıyla mahlûkıyetin kapısından Hâlık isminin müntehasına yetişirsin, daire-i sıfâta yanaşırsın. Mâdem, perdelerin birbirine temaşa eder pencereleri var ve isimler, birbiri içinde görünüyor ve şuunat, birbirine bakar ve temessülât, birbiri içine girer ve unvanlar, birbirini ihsas eder ve zuhûrat, birbirine benzer ve tasarrufat, birbirine yardım edip itmam eder ve rubûbiyet'in mütenevvi terbiyeleri, birbirine imdat edip muavenet eder; elbette gerektir ki, Cenâb-ı Hakk'ı bir isim, bir un-

---

Ezel: Başlangıcı, öncesi olmama, zaman üstü. *Ebed*: Sonu olmama, daimi kalıcı olma
Rabbü'l-Âlemîn: Âlemlerin Rabb'i
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan terbiye ve hâkimiyeti
Şe'n: İlâhî işleyiş, işlev
Ulûhiyet: İlâhlık, kâinattaki her şeyin Allah'a itaat etmesi
Haşmetnümâ: Yüceliğini, ululuğunu gösteren
Tecelliyât: Tecelliler, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatları ile eşyadaki icraatları
İhsas etmek: Hissettirmek
Zuhurât: Görünümler, hâdiseler
Ef'âl: Fiiller
İkmal etmek: Tamamlamak
Mütenevvi: Türlü, çeşitli
Masnuât: Sanat eserleri
Temâşâ: Seyretmek
Haşmet: Ulu, yüce
Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Zımn: İç kısım, görünmeyen taraf
Hâs: Özel. *Âmm*: Genel, umumi
Muhit: Kuşatan, kapsayan
Teveccüh etmek: Yönelmek
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk ve yüceliğin yegâne sahibi Yaratıcı
Mahlûkıyet: Yaratılmış olma durumu
Mertebe-i kübrâ: En büyük mertebe
Ünvan-ı âzam: En büyük ünvan
Müntehâ: Son, sınır
Daire-i sıfât: Sıfat dâiresi
Şuûnat: İlâhî işleyişler, icraatlar
Temessülât: Değişik şekil ve cisimlere girmeler, yansımalar
İtmam etmek: Tamamlamak, bitirmek
Muavenet etmek: Yardım etmek

van ile, bir rubûbiyet'le ve hâkezâ.. tanısa, başka unvanları, rubûbiyet'leri, şe'nleri, içinde inkâr etmesin. Belki, her bir ismin cilvesinden sair esmâya intikal etmezse zarar eder. Meselâ: Kadîr ve Hâlık isminin eserini görse, Alîm ismini görmezse gaflet ve tabiat dalâletine düşebilir. Belki lâzım gelir ki, onun nazarı, daima karşısında [1] هُوَ هُوَ اَللّٰهُ okusun, görsün. Onun kulağı her şeyden [2] قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ dinlesin, işitsin. Onun lisanı [3] لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ desin, ilân etsin. İşte Kur'ân-ı Mübîn [4] اَللّٰهُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ هُوَ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى fermanıyla, zikrettiğimiz hakikatlara işaret eder.

Eğer o yüksek hakikatleri yakından temaşa etmek istersen, git fırtınalı bir denizden, zelzeleli bir zeminden sor. "Ne diyorsunuz?" de. Elbette "*Yâ Celîl! Yâ Celîl! Yâ Azîz! Yâ Cebbâr!*" dediklerini işiteceksin. Sonra deniz içinde ve zemin yüzünde merhamet ve şefkatle terbiye edilen küçük hayvanâttan ve yavrulardan sor. "Ne diyorsunuz?" de. Elbette "*Yâ Cemîl! Yâ Cemîl! Yâ Rahîm! Yâ Rahîm!*" diyecekler(Hâşiye) Semâyı dinle. Nasıl "*Yâ Celîl-i*

---

[1] O, O Allah'tır.

[2] De ki: O, Allah'dır, Tekdir. (İhlâs sûresi, 112/1)

[3] Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

[4] O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlâh. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar. (Tâhâ sûresi, 20/8)

(Hâşiye) Hattâ bir gün kedilere baktım. Yalnız yemeklerini yediler, oynadılar, yattılar. Hatırıma geldi: Nasıl bu vazifesiz canavarcıklara mübarek denilir? Sonra gece yatmak için uzandım. Baktım, o kedilerden birisi geldi, yastığıma dayandı, ağzını kulağıma getirdi. Sarih bir sûrette "*Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm!*" diyerek güya hatırıma gelen itirazı ve tahkiri, taifesi namına reddedip yüzüme çarptı.

Aklıma geldi: Acaba şu zikir bu ferde mi mahsustur? Yoksa taifesine mi âmmdır? Ve işitmek yalnız benim gibi haksız bir muterize mi münhasırdır? Yoksa herkes dikkat etse bir derece işitebilir mi? Sonra sabahleyin başka kedileri dinledim. Çendan onun gibi sarih değil, fakat mütefâvit derecede aynı zikri tekrar ediyorlar. Bidâyette hırhırları arkasında "*Yâ Rahîm*" fark edilir. Git gide hırhırları, mırmırları, aynı "*Yâ Rahîm!*" olur. Mahreçsiz, fasih bir zikr-i hazîn olur. Ağzını kapar, güzel "*Yâ Rahîm!*" çeker. Yanıma gelen ihvanlara hikâye ettim. Onlar dahi dikkat ettiler, "Bir derece işitiyoruz" dediler. ⇨

Hâkezâ: Böylece, bunun gibi
Esmâ: İsimler
Kadîr: Kudreti Sonsuz Hz. Allah
Hâlık: Hz. Yaradan
Alîm: Her şeyi bilen Hz. Allah
Cebbâr: Yaratıklarının işlerini ve hâllerini düzelten ve iradesi ile onları istediği şekilde yöneten.. her istediğini yapma ve cebren yaptırma gücüne sahip olan
Azîz:Ulu, izzetli, üstün, mutlak gâlip
Kur'ân-ı Mübîn: Gerçekleri apaçık gösteren Yüce Kur'ân
Cemîl: Yaratıklarına karşı daima iyilik ve güzellikler lütfeden
Rahîm: Sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet sahibi
Celîl: Ulu, yüce
Tahkir: Hakaret etme
Âmm: Genel. ***Muteriz***: İtiraz eden
Münhasır: Sınırlı, çevrili, mahsus
Sarih: Açık, anlaşılır
Çendan: Gerçi
Mütefavit: Farklı
Bidayet: Başlangıç
Rahîm: Kullarına karşı sonsuz lütuf ve merhamet eden, onları gözeten Hz.Allah
Mahreçsiz: Ses ve harfleri tam yerlerinden çıkarmaksızın
Fasih: Açık, düzgün ifade
Zikr-i hazîn: Hüzünlü zikir
İhvan: Kardeşler

Zülcemâl" diyor. Ve arza kulak ver. Nasıl "*Yâ Cemîl-i Zülcelâl*" diyor. Ve hayvanlara dikkat et. Nasıl "*Yâ Rahman! Yâ Rezzâk!*" diyorlar. Bahardan sor. Bak nasıl "*Yâ Hannân! Yâ Rahman! Yâ Rahîm! Yâ Kerîm! Yâ Latîf! Yâ Atûf! Yâ Musavvir! Yâ Münevvir! Yâ Muhsin! Yâ Müzeyyin!*" gibi çok esmâyı işiteceksin. Ve insan olan bir insandan sor. Bak nasıl bütün Esmâ-yi Hüsnâ'yı okuyor ve cephesinde yazılı. Sen de dikkat etsen okuyabilirsin. Güya kâinat, azîm bir musîka-yi zikriyedir. En küçük nağme, en gür nağamata karışmakla, haşmetli bir letafet veriyor. Ve hâkezâ kıyas et.

Fakat, çendan insan bütün esmâya mazhardır; fakat kâinatın tenevvüünü ve melâikenin ihtilâf-ı ibâdâtını intac eden tenevvü-i esmâ, insanların dahi bir derece tenevvüüne sebep olmuştur. Enbiyânın ayrı ayrı şeriatleri, evliyanın başka başka tarikatları, asfiyânın çeşit çeşit meşrebleri şu sırdan neş'et etmiştir. Meselâ: Îsâ (aleyhisselâm), sair esmâ ile beraber Kadîr ismi onda daha galiptir. Ehl-i aşkta Vedûd ismi ve ehl-i tefekkürde Hakîm ismi daha ziyade hâkimdir.

İşte, nasıl eğer bir adam hem hoca, hem zâbit, hem adliye kâtibi, hem mülkiye müfettişi olsa; onun her bir dairede birer nisbeti, birer vazifesi, birer hizmeti, birer maaşı, birer mes'uliyeti, birer terakkiyâtı ve muvaffakıyetsizli-

---

⇨ Sonra kalbime geldi: Acaba şu ismin vech-i tahsisi nedir? Ve ne için insan şivesiyle zikrederler, hayvan lisanıyle etmiyorlar? Kalbime geldi: Şu hayvanlar çocuk gibi çok nazdar ve nazik ve insana karışık bir arkadaş olduğundan, çok şefkat ve merhamete muhtaçtırlar. Okşandığı vakit hoşlarına giden taltifleri gördükleri zaman, o nimete bir hamd olarak, kelbin hilafına olarak esbabı bırakıp yalnız kendi Hâlık-ı Rahîm'inin rahmetini kendi âleminde ilân ile nevm-i gaflette olan insanları ikaz ve "*Yâ Rahîm*" nidasıyla; "Kimden medet gelir ve kimden rahmet beklenir" esbab-perestlere ihtar ediyorlar.

Vech-i tahsis: Özellikle zikredilmesinin sebebi
Taltif: İltifat etme, lütufta bulunma
Kelb: Köpek. ***Hilaf***: Ters, zıt
Esbab: Sebepler, şartlar
Hâlık-ı Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Yüce Yaratıcı
Nevm-i gaflet: Gaflet uykusu
Esbabperest: Maddî sebepleri yaratıcı kabul eden kimse
Zülcemâl: Güzellik ve lütufların yegâne sahibi
Zülcelâl: Ululuk ve yüceliğin yegane sahibi
Rezzak: Bütün mahlukların rızkını bol ve devamlı veren
Hannân: Engin şefkât sahibi
Kerîm: Pek cömert, son derece asil
Latîf: Daima lütuf ve ihsanda bulunan. ***Atûf***: Pek merhametli
Musavvir: Her şeye en harika şekil ve suret veren
Münevvir: Aydınlatan, nurlandıran. ***Azîm***: Büyük
Muhsin: İhsan eden, bol bol veren
Müzeyyin: Tezyin eden, süsleyen, güzelliklerle donatan
Musika-i zikriye: Zikir musikisi
Nağamât: Nağmeler
Letâfet: Tatlılık. ***Çendan***: Gerçi
Mazhar: Olma, erişme, nâil olma, şereflenme. ***Tenevvü***: Çeşitlilik
Melâike: Melekler
İhtilâf-ı ibâdât: İbadet farklılıkları
İntaç etmek: Netice vermek, meydana getirmek
Enbiya: Peygamberler
Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar
Asfiya: İlim ve takvasıyla peygamberlerin gerçek vârisi kişiler
Meşrep: Yol, tarz, tabiat
Neş'et etmek: Meydana gelmek
Ehl-i aşk: Cenâb-ı Hakk'a ulaşmada aşkı esas alan kişiler
Vedûd: Kullarını çok seven ve onlar tarafından da çok sevilen
Ehl-i tefekkür: Tefekkürü, düşünmeyi esas alan kişiler
Hakîm: Her işi yerli yerinde yapan
Zâbit: Subay
Terakkiyât: İlerlemeler, yükselmeler

ğine sebeb birer düşman ve rakipleri oluyor. Ve padişaha karşı çok unvanlarla görünüyor ve görür. Ve çok lisanlarla ondan medet ister. Ve âmirinin çok unvanlarına müracaat eder. Ve düşmanların şerrinden kurtulmak için, muavenetini çok suretlerle talep eder. Öyle de: Çok esmâya mazhar ve çok vazifelerle mükellef ve çok düşmanlara mübtelâ olan insan; münâcâtında, istiâzesinde çok isimleri zikreder. Nasıl ki, nev-i insanın medâr-ı fahri ve –el-hak– en hakikî insan-ı kâmil olan Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm), Cevşenü'l-Kebîr namındaki münâcâtında bin bir ismiyle dua ediyor, ateşten istiâze ediyor. İşte şu sırdandır ki sûre-i

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۞ مَلِكِ النَّاسِ ۞ إِلٰهِ النَّاسِ ۞ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۞ [1]

'de üç unvan ile istiâzeyi emrediyor ve بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'de üç ismiyle istiâneyi gösteriyor.

İkinci Dal

Çok esrarın anahtarlarını tazammun eden iki sırrı beyan eder.

•***Birinci Sır***: "Evliya, ne için usûl-i îmâniyede ittifak ettikleri hâlde, meşhûdatlarında, keşfiyatlarında çok tehâlüf ediyorlar. Şuhud derecesinde olan keşifleri, bazan hilaf-ı vâki ve muhalif-i hak çıkıyor?

Hem niçin ehl-i fikir ve nazar, her biri kat'î bürhân ile hak telâkki ettikleri efkârlarında birbirine mütenakız bir surette hakikati görüyorlar ve gösteriyorlar? Bir hakikat niçin çok renklere giriyor?"

•***İkinci Sır***: "Enbiyâ-yi sâlife, niçin haşr-i cismânî gibi bir kısım erkân-ı îmâniyeyi, bir derece mücmel bırakmışlar; Kur'ân gibi tafsilât vermemişler? Sonra ümmetlerinden bir kısmı ileride o mücmel olan erkânı, inkâra kadar

---

[1] De ki: İnsanların Rabbine, ۞ İnsanların yegane Hükümdarına, ۞ İnsanların İlâhına sığınırım, ۞ O sinsi şeytanın şerrinden. (Nâs sûresi, 114/1-4)

Muavenet: Yardım
Münâcât: Yakarma, sessizce dua etme. ***İstiâze***: Sığınma
Medâr-ı fahr: Övünç sebebi
İnsan-ı kâmil: Olgun, mükemmel insan. ***El-hak***: Gerçekten
Tazammun: İçermek, ihtivâ etmek
Usul-i imaniye: İman esasları
Meşhudat: Duyu organları ile algılanan şeyler. ***Şuhud***: Görme
Keşfiyat: İlâhî ihsan ve ilhâm ile biz insanlara açılan gizli gerçekler
Tehalüf: Farklı olma, uymama
Hilâf-ı vaki: Gerçeğe aykırı
Ehl-i fikir ve nazar: Fikir ve görüş sahipleri. ***Burhan***: Delil
Muhalif-i hak: Hakka aykırı
Telâkki: Alma, kabullenme
Mütenakız: Zıt, çelişkili
Enbiya-yı sâlife: Geçmiş peygamberler. ***Efkâr***: Fikirler
Haşr-i cismanî: Bedenlerin dirilmesi. ***Mücmel***: Kısa, öz
Erkân-ı imaniye: İman esasları

gitmişler?

Hem niçin hakikî ârif olan evliyânın bir kısmı yalnız tevhidde ileri gitmişler? Hattâ derece-i hakkalyakîne kadar gittikleri hâlde, bir kısım erkân-ı îmâniye onların meşreblerinde pek az ve mücmel bir surette görünüyor. Hattâ onun içindir ki; onlara tebâiyet edenler, ileride o erkân-ı îmâniyeye lâzım olan ehemmiyeti vermemişler, hattâ bazıları sapmışlar. Mâdem bütün erkân-ı îmâniyenin inkişafıyla hakikî kemâl bulunur; niçin ehl-i hakikat bazısında çok ileri ve bir kısmında çok geri kalmışlar? Halbuki; bütün esmânın mertebe-i a'zamlarının mazharı ve bütün enbiyânın serveri olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) ve bütün kütüb-i mukaddesenin reis-i enveri olan Kur'ân-ı Hakîm, bütün erkân-ı îmâniyeyi vâzıh bir surette, pek ciddî bir ifadede ve kasdî bir tarzda tafsil etmişlerdir?"

Evet, çünkü; hakikatta hakikî kemâl-i etem öyledir. İşte şu esrarın hikmeti şudur ki: İnsan çendan bütün esmâya mazhar ve bütün kemâlâta müstaiddir. Lâkin iktidarı cüz'î, ihtiyarı cüz'î, istidatı muhtelif, arzuları mütefâvit olduğu hâlde; binler perdeler, berzahlar içinde hakikati taharri eder. Onun için hakikatın keşfinde ve hakkın şuhudunda berzahlar ortaya düşüyor. Bazılar berzahtan geçemiyorlar. Kabiliyetler başka başka oluyor. Bazıların kabiliyeti, bazı erkân-ı îmâniyenin inkişafına menşe' olamıyor. Hem esmânın cilvelerinin renkleri mazhara göre tenevvü ediyor, ayrı ayrı oluyor. Bazı mazhar olan zât, bir ismin tam cilvesine medâr olamıyor. Hem külliyet ve cüz'iyet ve zılliyet ve asliyet itibariyle cilve-i esmâ, başka başka suret alıyor. Bazı istidat, cüz'iyetten geçemiyor ve gölgeden çıkamıyor. Ve istidata göre bazan bir isim galip oluyor. Yalnız kendi hükmünü icra ediyor. O istidatta onun hükmü hükümran oluyor. İşte şu derin sırra ve şu geniş hikmete esrarlı, geniş ve hakikat ile bir derece karışık bir temsil ile bazı işaretler ederiz.

Meselâ: Zühre namıyla nakışlı bir çiçek ve Kamer'e âşık hayatlı bir katre ve Güneş'e bakan safvetli bir reşhayı farz ediyoruz ki; her birisinin bir şuuru,

---

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Hakka'l-yakîn: Bir şeyi yaşayarak, bilme
Tebaiyet etmek: Uymak, tebaa olmak. ***İnkişaf***: Açılma
Kemal: Mükemmellik, olgunluk
Mertebe-i âzam: En büyük mertebe, derece
Server: Reis, önder
Kütüb-i mukaddese: Semâvi, mukaddes kitaplar
Tafsil etmek: Açıklamak, ayrıntı-
Reis-i enver: Pırıl pırıl önder
Tafsil etmek: Açıklamak, ayrıntılarıyla anlatmak. ***Vâzıh***: Açık
Kemâl-i etem: En mükemmel şekilde. ***Çendan***: Gerçi
Kemâlât: Olgunluklar, mükemmellikler
Müstaid: Kabiliyetli, hazırlıklı
Cüz'î: Küçük, bütüne ait küçük parça. ***Mütefavit***: Farklı
Berzah: Ara mekân, engel, kabir hayatı. ***Taharrî***: Araştırma
Mazhar: Tecelliye, kendi kabiliyeti ölçüsünde zuhur mahalli olma
Medar olmak: Tecelliye tam ayna olabilme. ***Menşe***: Kaynak
Külliyet: Bütünlük, genellik, kapsamlılık
Cüz'iyet: Kısmen olma, bölüm, parça olma
Zılliyet: Gölge olmak, ikinci derecede olmak
Asliyet: Asıllık, asıl ve esas olma
Hükümran: Hüküm süren
Saffet: Saf, arı ve duru olma

bir kemâli var ve o kemâle bir iştiyakı bulunuyor. Şu üç şeyde çok hakikatlara işaret etmekle beraber nefis ve akıl ve kalbin sülûklerine işaret eder ve üç tabaka ehl-i hakikata misâldir.(Hâşiye)

•***Birincisi***: Ehl-i fikir, ehl-i velâyet, ehl-i nübüvvetin işâratıdır.

•***İkincisi***: Cismânî cihâzât ile kemâline sa'yedip hakikate gidenleri... Ve nefsin tezkiyesiyle ve aklın istimâliyle mücâhede etmekle hakikate gidenleri... Ve kalbin tasfiyesiyle ve îmân ve teslimiyetle hakikate gidenlerin misâlleridir.

•***Üçüncüsü***: Enâniyeti bırakmayan ve âsâra dalan ve yalnız istidlaliyle hakikate giden... Ve ilim ve hikmetle ve akıl ve mârifetle hakikati aramaya giden... Ve îmân ve Kur'ân ile, fakr ve ubûdiyetle hakikate çabuk giden ayrı ayrı istidatta bulunan üç taifenin hikmet-i ihtilâflarına işaret eden temsillerdir.

İşte şu üç tabakanın terakkiyâtındaki sırrı ve geniş hikmeti; "*Zühre*", "*Katre*", "*Reşha*" unvanları altında bir temsil ile bir derece göstereceğiz.

Meselâ: Güneş'in kendi Hâlık'ının izniyle ve emriyle üç çeşit tecellisi ve in'ikâsı ve ifazâsı var; birisi çiçeklere, birisi Kamer'e ve seyyarelere, birisi şişe ve su gibi parlaklara verdiği ayrı ayrı in'ikâslarıdır.

•***Birincisi***; üç tarzdadır: Biri, küllî ve umumî bir tecelli ve in'ikasdır ki; bütün çiçeklere birden ifâzâsıdır. Biri de has bir tecellidir ki, her bir nev'e göre bir hususî in'ikâsı vardır. Biri de cüz'î bir tecellidir ki, her bir çiçeğin şahsiyetine göre bir ifâzasıdır. Şu temsilimiz, o kavle göredir ki; çiçeklerin süslü renkleri Güneş'in ziyâsındaki yedi rengin istihale-i in'ikasiyesinden neş'et ediyor ve bu kavle göre çiçekler dahi Güneş'in bir çeşit âyineleridir.

•***İkincisi***: Güneş'in Kamer'e ve seyyarelere, Fâtır-ı Hakîm'in izniyle ver-

---

(Hâşiye) Her tabakada dahi üç taife var. Temsildeki üç misâl, her tabakadaki o üç taifeye, belki dokuz taifeye bakar. Yoksa üç tabakaya değil.

Tezkiye: Arındırma veya temize çıkarma. ***İstimâl***: Kullanma
Mücahede: Gayret etme, nefis ve şeytana karşı koyma
Âsâra dalmak: Allah'ın var ve bir olduğu büyük gerçeğine sadece varlık delilleriyle ulaşmaya çalışmak. ***Tasfiye***: Sâfîleştirme
Ubudiyet: Kulluk
İstidlâl: Delillendirme, delillerle neticeye varma. ***Marifet***: Bilgi
Fakr: Fakirlik, Cenâb-ı Hakk'ın engin ve sonsuz zenginliği karşısında Allah'a olan ihtiyacını bilme
Hikmet-i ihtilâf: Farklılık sebepleri, hikmetleri. ***Enâniyet***: Benlik
Terakkiyât: İlerlemeler, yükselmeler
İfâza: Yayma, doldurma, kuşat-
Kamer: Ay. ***Seyyare***: Gezegen
Küllî: Genel, bütünü içine alan, kuşatan. ***Cüz'î***: Küçük, dar, özel
Kavl: Söz, görüş, ifade
İstihâle-i in'ikâsiye: Yansıma değişimi. ***Nev'***: Tür
Neş'et etmek: Meydana gelmek
Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetle yaratan Yüce Allah

diği nur ve feyizdir. Şu küllî ve geniş feyiz ve nurdan sonra Kamer, o ziyânın gölgesi hükmünde olan nuru, Güneş'ten küllî bir surette istifade eder. Sonra hususî bir tarzda denizlere ve havaya ve parlak toprağa ve bir suret-i cüz'iyyede denizin kabarcıklarına ve toprağın şeffaflarına ve havanın zerrelerine ifâde ve ifâzâsıdır.

•***Üçüncüsü***: Güneş'in emr-i ilâhî ile cevv-i havayı ve denizlerin yüzlerini birer âyine ederek sâfi ve küllî ve gölgesiz bir in'ikâsı var. Sonra o Güneş, denizin kabarcıklarına ve suyun katrelerine ve havanın reşhalarına ve kar'ın şişeciklerine, her birine birer cüz'î aksi, birer küçük timsalini veriyor.

İşte Güneş'in her bir çiçeğe ve Kamer'e mukabil her bir katreye, her bir reşhaya mezkûr üç cihette ikişer tarîk ile teveccüh ve ifâzâsı var:

Birinci Tarîk: Bil-asâle doğrudan doğruya berzahsız, hicapsızdır. Şu yol, nübüvvetin tarîkını temsil eder.

İkinci Yol: Berzahlar tavassut eder. Âyine ve mazharların kabiliyetleri, Şems'in cilvelerine birer renk takıyor. Şu yol ise, velâyet mesleğini temsil eder.

İşte "*Zühre*", "*Katre*", "*Reşha*" her birisi evvelki yolda diyebilirler ki: "Ben umum âlem Güneş'inin bir âyinesiyim." Fakat ikinci yolda öyle diyemez. Belki, "Ben kendi güneşimin âyinesiyim, veyahut nev'ime tecelli eden güneşin âyinesiyim." der. Çünkü; Güneş'i öyle tanıyor. Bütün âleme bakar bir Güneş'i göremiyor. Halbuki o şahsın veyahut nev'inin veya cinsinin güneşi, dar berzah içinde mahdut bir kayıt altında ona görünüyor. Halbuki kayıtsız, berzahsız, mutlak Güneş'in âsârını o mukayyed güneşe veremiyor. Çünkü: Bütün yeryüzünü ısıtmak, tenvir etmek; umum nebâtat, hayvanâtın hayatlarını tahrik etmek ve seyyaratı etrafında döndürmek gibi haşmet-nümâ eserleri, o dar kayıt ve mahdut berzah içinde gördüğü güneşe, şuhud-i kalbî ile veremiyor. Belki o âsâr-ı acîbeyi, eğer o şuurlu farz ettiğimiz üç şey, o kayıt altında gördüğü güneşe verse de, sırf aklî ve îmânî bir tarzda –ve o mukayyed, ayn-ı mutlak olduğunu– bir teslîmiyet ile verebilir. Fakat o, insan gibi akıllı farz ettiğimiz "*Zühre*", "*Katre*", "*Reşha*" şu hükümleri, yâni pek büyük âsârı güneşlerine isnad etmeleri aklîdir, şuhûdî değil. Belki bazan hükm-i îmânileri, şuhud-i kevniyelerine müsademe eder. Pek güçlükle inanabilirler.

Suret-i cüz'iye: Küçük şekil
Cevv-i hava: Gökyüzü, hava, atmosfer
Safî: Berrak, duru
Reşha: Damla
Mezkûr: Geçen, zikredilen
Tarik: Yol, tarz
Bi'l-asâle: Bizzat, direkt olarak
Berzah: Perde, engel
Hicap: Sıkılma, utanıp çekinme

Tavassut: Aracılık, vasıtalık
Şems: Güneş
Velâyet: Velilik, Allah dostluğu
Mahdut: Sınırlı
Âsâr: Eserler, izler
Mukayyet: Kayıtlı, sınırlı
Tenvir etmek: Aydınlatmak
Seyyarât: Gezegenler
Haşmetnümâ: İhtişâm gösteren
Şuhud-i kalbî: Kalben şahid olma

Âsâr-ı acîbe: Harika, orijinal sanatlar
Ayn-ı mutlak: Tam aynısı
İsnad etmek: Dayandırmak
Aklî: Aklen. ***Şuhudî***: Görerek
Hükm-i imanî: İnanca dair hüküm, yargı
Şuhud-ı kevniye: Kâinattaki oluşumları görme, şahit olma
Müsademe etmek: Çarpışmak

İşte hakikate dar gelen ve bazı köşelerinde hakikatın âzaları görünen ve hakikatla karışık şu temsil içine üçümüz de girmeliyiz. Üçümüz de kendimizi "*Zühre*", "*Katre*", "*Reşha*" farz edeceğiz. Zira onlarda farz ettiğimiz şuur kâfi gelmiyor. Biz aklımızı dahi onlara katmalıyız. Yâni onlar maddî güneşlerinden nasıl feyiz alıyorlar, biz de mânevî güneşimizden öyle alıyoruz, anlamalıyız.

İşte sen, ey dünyayı unutmayan ve maddiyata tevağğul eden ve nefsi kesafet peyda eden arkadaş! Sen "*Zühre*" ol. Nasıl ki o "Zühre çiçeği", ziyâyi Şems'ten inhilâl etmiş bir renk alıyor. Ve o bir renk içinde Şems'in timsâlini karıştırıp kendine zînetli bir suret giydiriyor. Zira senin istidatın dahi ona benzer.

Hem şu esbaba dalmış Eski Said gibi mektepli feylesof ise, Kamer'e âşık olan "*Katre*" olsun ki; Kamer, Güneş'ten aldığı ziyâ zıllini ona verir ve onun göz bebeğine bir nur verir. O da o nur ile parlar. Fakat o "Katre" o nur ile yalnız Kamer'i görür, Güneş'i göremez. Belki îmânıyla görebilir.

Hem, şu her şeyi doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak'tan bilir, esbâbı bir perde telâkki eder fakir adam, o da "*Reşha*" olsun. Öyle bir "Reşha" ki; kendi zâtında fakirdir. Hiçbir şeyi yok ki; ona dayanıp "Zühre" gibi kendine güvensin. Hiçbir rengi yok ki; onunla görünsün. Başka şeyleri de tanımıyor ki, ona teveccüh etsin. Hâlis bir safveti var ki; doğrudan doğruya Güneş'in timsalini göz bebeğinde saklıyor. Şimdi mâdem biz bu üç şey yerine geçtik; kendimize bakmalıyız. Bizde ne var? Ne yapacağız?..

İşte bakıyoruz ki: Bir Zât-ı Kerîm, ihsanıyla bizi gayet derece tezyin ve tenvir ve terbiye ediyor. İnsan ise, ihsan edene perestiş eder. Perestişe lâyık olana, kurbiyyet ister ve görmek taleb eder. Öyle ise, her birimiz istidatımıza göre, o muhabbet cazibesiyle sülûk edeceğiz. Ey Zühre-misâl! Sen gidiyorsun, fakat çiçek olarak git. İşte gittin. Terakki ede ede, tâ bir mertebe-i külliyeye geldin. Güya bütün çiçeklerin hükmüne geçtin. Halbuki, "Zühre" kesif bir âyinedir. Onda ziyâdaki yedi renk inhilâl ve inkisar eder. Şems'in aksini gizler. Sen, sevdiğin Güneş'in yüzünü görmekte muvaffak olamazsın. Çünkü;

Tevaggul etmek: Çok uğraşmak, devamlı meşgul olmak
Kesafet: Yoğunluk, bulanıklık
Peydâ etmek: Meydana gelmek, oluşmak. ***Zıll***: Gölge
Ziya-yı şems: Güneş ışığı
İnhilâl: Ayrılma, dağılma
Timsal: Suret, örnek, numune
Telâkki etmek: Algılama, kabullenme
Teveccüh etmek: Yönelmek
Saffet: Berraklık, duruluk
Zât-ı Kerîm: İhsanı bol cömert Zât
Tezyin: Ziynetleme, süsleme
Tenvir: Aydınlatma, nurlandırma
Terbiye: Eğitme, yetiştirme
Perestiş etmek: Kul olma, tapınma
Sülûk etmek: Bir yola girip devam etmek. ***Kurbiyet***: Yakınlık
Terakki etmek: İlerlemek, yükselmek
Mertebe-i külliye: Genel, kapsamlı derece
İnkisar etmek: Kırılmak

kayıtlı olan renkler, hususiyetler, dağıtıyor, perde çekiyor, gösteremiyor. Sen şu hâlde suretlerin, berzahların ortaya girmesiyle neş'et eden firâktan kurtulamazsın.

Lâkin bir şart ile kurtulabilirsin ki, sen kendi nefsinin muhabbetine dalmış olan başını kaldırasın ve nefsin mehâsini ile telezzüz ve iftihar eden nazarını çekesin, gökyüzündeki Güneş'in yüzüne atasın. Hem, başaşağı celb-i rızık için toprağa bakan yüzünü, yukarıdaki Şems'e çeviresin. Çünkü; sen, onun âyinesisin. Vazifen, âyinedârlıktır. Bilsen, bilmesen, hazine-i rahmet kapısı olan toprak tarafından senin rızkın gelecektir.

Evet nasıl bir çiçek, Güneş'in küçücük bir âyinesidir. Şu koca Güneş dahi gök denizinde Şems-i Ezelî'nin "Nur" isminden tecelli eden bir lem'anın katre-misâl bir âyinesidir.

Ey kalb-i insanî! Sen, nasıl bir Güneş'in âyinesi olduğunu bundan bil. Bu şartı yaptıktan sonra kemâlini bulursun. Fakat Güneş'i, nefsü'l-emirde nasıl ise öyle göremezsin. O hakikatı, çıplak anlamazsın. Belki, senin sıfatlarının renkleri ona bir renk verir ve kesafetli dürbünün bir suret takar. Ve kayıtlı kabiliyetin bir kayıt altına alır.

Şimdi sen dahi ey katre içine giren hakîm feylesof! Senin katre-i fikrin dürbünüyle, felsefenin merdiveniyle tâ Kamer'e kadar terakki ettin, Kamer'e girdin. Bak, Kamer kendi zâtında kesafetli, zulümâtlıdır. Ne ziyâsı var, ne hayatı. Senin sa'yin beyhude, ilmin faidesiz gitti. Sen ye'sin zulümâtından ve kimsesizliğin vahşetinden ve ervâh-ı habîsenin iz'acatından ve o vahşetin dehşetinden şu şartlar ile kurtulabilirsin ki; tabiat gecesini terk edip hakikat Güneş'ine teveccüh etsen ve yakînen inansan ki, şu gece nurları gündüz Güneş'inin ışıklarının gölgeleridir... Bu şartı yaptıktan sonra, sen kemâlini bulursun. Fakir ve karanlıklı Kamer yerine, haşmetli Güneş'i bulursun. Fakat sen dahi öteki arkadaşın gibi, Güneş'i safi göremezsin. Belki senin aklın ve felsefen, ünsiyet ve ülfet ettikleri perdeler arkasında ve ilim ve hikmetin nescettiği hicabların halfinde ve kabiliyetin verdiği bir renk içinde görebilirsin.

İşte Reşha-misâl üçüncü arkadaşınız ki, hem fâkirdir, hem renksizdir. Güneş'in hararetiyle çabuk tebahhur eder, enâniyetini bırakır, buhara biner,

---

Firak: Ayrılık. ***Mehâsin***: Güzellikler
Telezzüz: Lezzet alma
Celb-i rızık: Rızık elde etme
Âyinedarlık: Aynalık
Şems-i Ezelî: Ebedî, batmayan güneş (Hz. Allah)
Nefsü'l-emir: Gerçek
Kesâfet: Bulanıklık
Katre-i fikr: Fikir damlası
Kamer: Ay. ***Zulümât***: Karanlıklar
Sa'y: Çaba, uğraş. ***Ye's***: Ümitsizlik
Ervâh-ı habise: Kötü, çirkin ruhlar
İz'âcât: Rahatsız etmeler, sıkmalar
Yakînen: Tam ve kesin bir inanç ile
Haşmet: Yücelik, ihtişam
Ünsiyet: Aşinalık, dostluk
Ülfet: Alışma, kanıksama
Nesc etmek: Dokumak
Hicap: Örtü
Half: Arka, arkası
Tebahhur: Buharlaşma

havaya çıkar. İçindeki madde-i kesife; nâr-ı aşk ile ateş alır, ziyâ ile nura döner. O ziyânın cilvelerinden gelen bir şuaa yapışır, yanaşır. Ey Reşha-misâl! Mâdem doğrudan doğruya Güneş'e âyinedarlık ediyorsun, sen hangi mertebede bulunsan bulun, ayn-ı Şems'e karşı aynelyakîn bir tarzda, sâfi bakılacak bir delik, bir pencere bulursun. Hem o Şems'in âsâr-ı acîbesini ona vermekte müşkilat çekmeyeceksin. Ona lâyık haşmetli evsafını tereddütsüz verebilirsin. Saltanat-ı zâtiyesinin dehşetli âsârını ona vermekte, hiçbir şey senin elinden tutup ondan vazgeçiremez. Seni ne berzahların darlığı, ne kabiliyetlerin kaydı, ne âyinelerin küçüklüğü seni şaşırtmaz; hilâf-ı hakikate sevk etmez. Çünkü sen, sâfi, hâlis, doğrudan doğruya ona baktığın için anlamışsın ki, mazharlarda görünen ve âyinelerde müşâhede olunan Güneş değil, belki bir nevi cilveleridir, bir çeşit renkli akisleridir. Çendan o akisler onun unvanlarıdır. Fakat bütün âsâr-ı haşmetini gösteremiyorlar. İşte şu hakikatle karışık temsilde, böyle başka başka üç tarîk ile kemâle gidilir. Ve o kemâlâtın mezâyâsında ve mertebe-i şuhudun tafsilâtında başka başkadırlar. Fakat neticede ve Hakk'a iz'an ve hakikati tasdikte ittifak ederler. İşte, nasıl bir gece adamı ki, hiç Güneş'i görmemiş. Yalnız Kamer âyinesinde bir gölgesini görüyor. Güneş'e mahsus haşmetli ziyâyı, dehşetli cazibeyi aklına sığıştıramıyor. Belki görenlere teslim olup taklid ediyor. Öyle de: Verâset-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile Kadîr ve Muhyî gibi isimlerin mertebe-i uzmasına yetişmeyen, haşr-i a'zam'ı ve kıyâmet-i kübrâ'yı taklidî olarak kabul eder, "Aklî bir mesele değildir" der. Çünkü; hakikat-i Haşir ve Kıyâmet, ism-i a'zam'ın ve bazı esmânın derece-i a'zamının mazharıdır. Kimin nazarı oraya çıkmazsa taklide mecburdur. Kimin fikri oraya girse, Haşir ve Kıyâmet'i, gece-gündüz, kış ve bahar derecesinde kolay görür, itmi'nân-ı kalb ile kabul eder.

Enâniyet: Benlik
Madde-i kesife: Yoğun madde
Nâr-ı aşk: Aşk ateşi
Şua: Işın
Ayn-ı şems: Güneşin kendisi
Ayne'l-yakin: Görerek öğrenme
Âsâr-ı acîbe: Harika eserler, işler, neticeler
Müşkilât: Müşküller, problemler
Evsâf: Vasıflar, özellikler
Saltanat-ı zâtiye: Özel, kendine ait saltanat
Hilâf-ı hakikat: Gerçeğe aykırılık, yanlışlık
Müşahede: Görme, şahit olma
Çendan: Gerçi
Âsâr-ı haşmet: Büyüklük, ululuk izleri, eserleri.
Tarik: Yol
Kemâl: Mükemmellik, olgunlaşma, ilerleme
Kemâlât: Mükemmellikler, olgunlaşmalar, ilerlemeler
Mezâyâ: Meziyetler, özellikler
İz'an: Anlama, kabullenme, boyun eğme
Veraset-i Ahmediye: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) ahirete irtihalinden sonra O'nun getirdiği mesajın varisi olma. Bkz: Asfiya
Mertebe-i şuhud: Görme dereceleri
Kadîr: Kudreti Sonsuz Hz. Allah
Muhyî: Hayat veren, hayatın sahibi Hz. Allah
Mertebe-i uzmâ: En büyük mertebe
Haşr-i âzam: Büyük diriliş
Kıyamet-i kübrâ: Büyük kıyamet
Aklî: Akla ait, akılla anlaşılan
Hakikat-i haşir: Haşir gerçeği
İsm-i A'zam: En büyük isim
Derece-i âzam: En üst, en büyük derece
İtminan-ı kalb: Kalp huzuru, rahatı

İşte şu sırdandır ki: Haşir ve Kıyâmet'i en a'zam mertebede, en ekmel tafsîlâtla Kur'ân zikrediyor. Ve ism-i a'zam'ın mazharı olan Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm) ders veriyor. Ve eski peygamberler ise, hikmet-i irşâdın iktizasıyla, bir derece basit ve ibtidaî bir hâlde olan ümmetlerine Haşr'i, en a'zam bir derecede, en geniş bir tafsilâtla ders vermemişler. Hem şu sırdandır ki; bir kısım ehl-i velâyet, bazı erkân-ı îmâniyeyi mertebe-i uzmasında görmemişler veya gösterememişler. Hem şu sırdandır ki, Mârifetullah'da derecât-ı ârifîn çok tefavüt ediyor. Daha bunlar gibi çok esrar şu hakikattan inkişaf eder. Şimdi şu temsil, hem bir derece hakikati ihsas ettiğinden, hem hakikat çok geniş ve çok derin olduğundan biz dahi temsil ile iktifa ediyoruz. Haddimizin ve tâkatimizin fevkınde olan esrârâ girişmeyeceğiz.

Üçüncü Dal

Kıyâmet alâmetlerinden ve âhir zaman vukuatından ve bazı a'mâlin fazilet ve sevaplarından bahseden ehâdis-i şerife güzelce anlaşılmadığından, akıllarına güvenen bir kısım ehl-i ilim onların bir kısmına "zaîf" veya "mevzu" demişler. Îmânı zaîf ve enaniyeti kavî bir kısım da, inkâra kadar gitmişler.

Şimdi tafsile girişmeyeceğiz. Yalnız "*On İki Asl*"ı beyan ederiz.

Birinci Asıl

Yirminci Söz'ün âhirindeki suâl ve cevapta izah ettiğimiz meseledir. İcmali şudur ki: Din bir imtihandır, bir tecrübedir. Ervah-ı âliyeyi, ervâh-ı sâfileden tefrik eder. Öyle ise, ileride herkese göz ile görülecek vukuatı öyle bir tarzda bahsedecek ki; ne bütün bütün meçhul kalsın, ne de bedihî olup herkes ister istemez tasdike mecbur kalsın. Akla kapı açacak, ihtiyarı elinden

---

Ekmel: En mükemmel
Hikmet-i irşad: Doğruyu anlatma, bildirme düşüncesi, gayesi
İktiza: Gerektirme
Ehl-i Velâyet: Tam bir iman ve takva ile Allah'a kul olanlar, Allah dostları
Erkân-ı imaniye: İman esasları
Marifetullah: Cenâb-ı Hakk'ı isim, sıfat ve fiilleriyle bilmek (Allah bilgisi)
Derecât-ı ârifîn: Âriflerin dereceleri
Tefavüt: Farklılık
İhsas: Hissettirme
İktifa: Yetinme
Fevk: Üst
Âhirzaman: Dünya hayatının kıyamete yakın zaman dilimi
Vukuat: Vakıalar, olaylar
A'mâl: Ameller, işler
Ehl-i ilim: İlim adamları
Ehâdis-i şerife: Hadisler, Hz. Peygamber Efendimizin mübârek, nurlu beyanları
Mevzu: Uydurma
Enâniyet: Benlik
İcmâl: Özet, kısaca anlatım
Ervâh-ı âliye: Yüce ruhlar
Ervâh-ı sâfile: Sefil, aşağı ruhlar
Tefrik etmek: Ayırmak
Bedihî: Açık, âşikâr
İhtiyar: Seçme, tercih etme

almayacak. Zira, eğer tamamen bedâhet derecesinde bir alâmet-i kıyâmet görülse, herkes tasdike muztar olsa; o vakit kömür gibi bir istidat, elmas gibi bir istidat ile beraber kalır. Sırr-ı teklif ve netice-i imtihan zâyi olur. İşte bunun için Mehdî ve Süfyan meseleleri gibi çok meselelerde çok ihtilâf olmuş. Hem, rivâyat dahi çok muhteliftir, birbirine zıd hükümler olmuş.

İkinci Asıl

Mesâil-i İslâmiye'nin tabakatı vardır. Biri, bürhân-ı kat'î istese; diğeri bir zann-ı galibî ile iktifa eder. Başkası yalnız bir kabul-i teslimî ve reddetmemek ister. Öyle ise, *esâsât-ı îmâniyeden olmayan mesâil-i fer'iye veya vukuat-ı zamaniyenin her birinde bir iz'an-ı yakîn ile bir bürhân-ı kat'î istenilmez. Belki yalnız reddetmemek ve teslimiyetle ilişmemektir.*

Üçüncü Asıl

Zaman-ı Sahabede benî-İsrâil ve Nasârâ ulemâlarından çoğu İslâmiyet'e girdiler. Eski malûmatları dahi onlarla beraber Müslüman oldu. Bazı hilâf-ı vâki malûmat-ı sâbıkaları, İslâmiyet'in malı olarak tevehhüm edildi.

Dördüncü Asıl

Ehâdis-i Şerife râvilerinin bazı kavilleri veyahut istinbat ettikleri mânâları, metn-i hadîsten telâkki ediliyordu. Halbuki insan hatâdan hâlî olmadığı için, hilaf-ı vâki bazı istinbatları veya kavilleri hadîs zannedilerek zaafına hükmedilmiş.

Bedâhet: Açıklık, netlik
Muztar: Çaresiz, mecbur
Sırr-ı teklif: Yükümlülük sırrı, sorumlu olma gayesi
Netice-i imtihan: İmtihan, deneme neticesi
Mehdî: Kıyametten önce gelmesi beklenen, insanları dine yönlendirecek kişi
Süfyan: Kıyametten önce gelmesi beklenen, İslâm'a ve Müslümanlara zarar vermeye çalışacak kişi
Rivâyat: Rivayetler
Mesâil-i İslâmiye: İmâni meseleler
Tabakat: Tabakalar, dereceler
Burhan-ı kat'î: Kesin delil
Zann-ı galib: Gerçeğe en yakın zan, görüş
İktifa etmek: Yetinmek
Kabul-i teslim: Kabullenmek, inanmayla yetinmek
Esâsât-ı imaniye: İman esasları
Mesâil-i fer'iye: Esasa ait olmayan meseleler, detaylar
Vukuat-ı zamaniye: Zamanın hâdiseleri
İz'ân-ı yakîn: İyice anlama, tam kavrama
Benî İsrail: İsrail oğulları (Yahudiler)
Nesârâ: Hıristiyanlar
Hilâf-ı vaki: Olan bitene uymayan, yalan
Malûmât-ı sâbıka: Eski bilgiler
Tevehhüm: Zannetme, vehmetme
Ehâdis-i şerife: Hadisler, Hz. Peygamber Efendimizin mübârek, nurlu beyanları
Râvi: Rivayet eden
Kavil: Söz, görüş
İstinbat: Bir söz veya metinden hüküm veya yorum çıkarma
Metn-i hadis: Hadis metni
Telâkki etmek: Kabullenme, benimseme
Hâli: Boş, uzak

Beşinci Asıl

إِنَّ فِي أُمَّتِي مُحَدَّثِينَ[1] yâni مُلْهَمِينَ[2] sırrınca bazı ehl-i keşif ve ehl-i velâyet olan muhaddîsîn-i muhaddesûn ilhamlarıyla gelen bazı meâni, hadîs telâkki edilmiş. Halbuki ilham-ı evliya –bazı arızalarla– hatâ olabilir. İşte bu neviden bir kısım hilâf-ı hakikat çıkabilir.

Altıncı Asıl

Beyne'n-nâs iştihar bulmuş bazı hikâyeler bulunuyor ki; durûb-i emsal hükmüne geçer. Hakikî mânâsına bakılmaz. Ne maksat için sevk edilir, ona bakılır. İşte bu neviden beyne'n-nâs teârüf etmiş bazı kıssa ve hikâyatı, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) bir maksad-ı irşâdî için, temsil ve kinâye nev'inden zikredivermiş. Şu nevi meselelerin mânâ-yi hakikîsinde kusur varsa, örf ve âdât-ı nâsa aittir ve teârüf ve tesamu-i umûmiye racidir.

Yedinci Asıl

Pekçok teşbih ve temsiller bulunuyor ki, mürur-i zamanla veya ilmin elinden cehlin eline geçmesiyle hakikat-i maddiye telâkki ediliyor. Hatâya düşer. Meselâ: "Sevr" ve "Hût" isminde ve âlem-i misâlde sevr ve hût timsâlinde berrî ve bahrî hayvanât nâzırlarından iki melâiketullah, âdeta bir koca öküz ve cismânî bir balık zannedilerek hadîse ilişilmiş.[3] Hem meselâ: Bir

---

[1] "Ümmetim içerisinde ilhama mazhar kimseler vardır." (el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 13/174. Ayrıca bkz.: Buhârî, *fezâilü ashâbi'n-nebi* 6; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 23)

[2] İlhama mazhar olanlar.

[3] Bkz.: Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 4/1383, 1400, 1403; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/636; İbn Adiyy, *el-Kâmil* 3/361; el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* 4/257; İbn Receb, *et-Tahvîf mine'n-nâr* s.101; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* 1/172; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 8/131 (Bezzar'dan naklen); İbn Hacer, *Mîzânü'l-i'tidâl* 3/42, 211.

Ehl-i keşif: Eşyanın perde arkası bazan kendilerine açılıp ilhama mazhar olanlar
Ehl-i velâyet: Allah dostları
Muhaddisîn-i muhaddesîn: İlhama açık, feraset sahibi hadis âlimleri
Maânî: Manalar
İlham-ı evliya: Velilerin ilhamı
Hilâf-ı hakikat: Gerçeğe aykırı
Beyne'n-nas: İnsanlar arasında
İştihar: Meşhur olan
Durub-i emsal: Ata sözleri
Teârüf: Ortak kabul
Nevi: Tür
Maksad-ı irşadî: Doğruyu anlatma, öğretme gayesi
Temsil: Benzetme, misallendirme
Kinâye: Üstü kapalı, dolaylı ifade
Mânâ-yı hakikî: Gerçek manası
Âdât-ı nâs: İnsanların âdetleri
Tesâmu-i umumî: Herkesçe bilinen genel kabul
Râci: Ait, ilgili
Teşbih: Benzetme
Mürur-i zaman: Zaman aşımı, uzun zaman geçmesi
Hakikat-i maddiye: Maddi, müşahhas gerçek.
Cehl: Cehalet
Sevr: Öküz.
Hut: Balık
Âlem-i misal: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûretler hâlinde, kendi özel kılıflarıyla ihsaslar dünyasına girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdukları âlem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem
Timsal: Benzetme, misallendirme
Berrî: Karaya ait, karasal
Bahrî: Denize ait, denizde yaşayan
Hayvânat: Hayvanlar
Nâzır: Bakan, idare eden
Melâiketullah: Allah'ın melekleri

vakit huzur-i nebevî'de derin bir ses işitildi. Resûl-i Ekrem (a.s.) ferman etti ki: "Bu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp tâ ancak bu dakika Cehennem'in dibine düşen bir taşın gürültüsüdür."[1] İşte bu hadîsi işiten, hakikate vâsıl olmayan inkâra sapar. Halbuki yirmi dakika o hadîsten sonra kat'iyen sabittir ki: Biri geldi, Resûl-i Ekrem (a.s.)'a dedi ki: "Meşhur münâfık, yirmi dakika evvel öldü." Yetmiş yaşına giren o münâfık Cehennem'in bir taşı olarak bütün müddet-i ömrü, tedennîde esfel-i sâfilîne, küfre sukuttan ibaret olduğunu gayet belîğane bir surette Resûl-i Ekrem (a.s.) beyan etmiştir. Cenâb-ı Hak, o vefat dakikasında o sesi işittirip ona alâmet etmiştir.

Sekizinci Asıl

Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı tecrübe ve meydan-ı imtihanda çok mühim şeyleri, kesretli eşya içinde saklıyor. O saklamakla çok hikmetler, çok maslahatlar bağlıdır. Meselâ: Leyle-i Kadr'i, umum Ramazan'da;[2] saat-i icâbe-i duayı, Cuma gününde;[3] makbul velîsini, insanlar içinde; eceli, ömür içinde[4] ve kıyâmetin vaktini, ömr-i dünya içinde[5] saklamış. Zira ecel-i insan muayyen olsa, yarı ömrüne kadar gaflet-i mutlaka, yarıdan sonra darağacına adım adım gitmek gibi bir dehşet verecek. Halbuki, âhiret ve dünya müvazenesini muhafaza etmek ve her vakit havf u reca ortasında bulunmak maslahatı iktiza eder ki; her dakika hem ölmek, hem yaşamak mümkün olsun. Şu hâlde mübhem tarzdaki yirmi sene mübhem bir ömür, bin sene muayyen bir ömre müreccahtır.

İşte kıyâmet dahi, şu insan-ı ekber olan dünyanın ecelidir. Eğer vakti taayyün etseydi, bütün kurûn-i ûlâ ve vustâ, gaflet-i mutlakaya dalacak idiler ve kurûn-i uhrâ, dehşette kalacaktı. İnsan nasıl hayat-ı şahsiyesiyle, hanesi-

---

[1] Müslim, *cennet* 31; Müsned 3/341, 346.

[2] Bkz.: Buhârî, *îmân* 36, *fazlü leyleti'l-kadr* 2, 3, *ta'bîr* 8; Müslim, *sıyâm* 205-213.

[3] Bkz.: Buhârî, *cum'a* 37, *talâk* 24, *deavât* 61; Müslim, *cum'a* 13-15.

[4] Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ*, 29, *tefsîru sûre (6)* 1, *(13)* 1, *(31)* 2, *tevhîd*, 4; Müsned, 2/24, 52.

[5] Bkz.: A'râf sûresi, 7/187; Lokman sûresi, 31/34; Müsned, 5/389.

Huzur-i Nebevî: Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) huzuru, mübarek meclisleri
Vâsıl: Ulaşan, varan
Tedennî: Alçalma, düşüş
Esfel-i sâfilîn: En aşağı mertebe
Sukut: Düşme
Beliğane: Edebî, düzgün ve yerinde ifade ederek
Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz.Allah
Dâr-ı tecrübe: Deneme yeri
Meydan-ı imtihan: İmtihan meydanı
Kesret: Çokluk
Maslahat: Fayda, menfaat
Leyle-i Kadr: Kadir gecesi
Saat-i icâbe-i dua: Duaların kabul edileceği vakit
Muayyen: Belirli, belli
Gaflet-i mutlaka: Tam bir gaflet, vurdumduymazlık
Havf: Korkma, sakınma
Recâ: Ümit
İktiza etmek: Gerektirmek
Müphem: Kapalı, belirsiz
Müreccah: Tercih edilen
İnsan-ı ekber: En büyük insan
Taayyün etmek: Belli olmak
Kurun-i ûlâ ve vustâ: İlk ve orta çağlar
Kurun-i uhrâ: Son asırlar
Hayat-ı şahsiye: Şahsi, ferdi hayat

nin ve köyünün bekasıyla alâkadardır; öyle de, hayat-ı içtimaiye ve nev'iyesiyle, küre-i arzın ve dünyanın yaşamasıyla alâkadardır.

Kur'ân اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ [1] der. "Kıyâmet yakındır." ferman ediyor.

Bin bu kadar sene geçtikten sonra gelmemesi, yakınlığına halel vermez. Zira Kıyâmet, dünyanın ecelidir. Dünyanın ömrüne nisbeten bin veya iki bin sene, bir seneye nisbetle bir-iki gün veya bir-iki dakika gibidir. Saat-i kıyâmet yalnız insâniyetin eceli değil ki, onun ömrüne nisbet edilip baîd görülsün. İşte bunun içindir ki, Hakîm-i Mutlak, kıyâmet'i; "Muğayyebât-ı hamse"den[2] olarak ilminde saklıyor. İşte bu ibham sırrındandır ki; her asır, hattâ asr-ı hakikat-bîn olan asr-ı saadet dahi daima Kıyâmet'ten korkmuşlar. Hattâ bazıları: "Şerâiti hemen hemen çıkmış." demişler.

İşte bu hakikati bilmeyen *insafsız insanlar derler ki*: "Âhiretin tafsilâtını ders alan müteyakkız kalbli, keskin nazarlı olan sahabelerin fikirleri, niçin bin sene hakikattan uzak olarak fikirleri düşmüş gibi, istikbâl-i dünyevîde bin dört yüz sene sonra gelecek bir hakikati asırlarında karîb zannetmişler?"

Elcevap: Çünkü: Sahabeler, feyz-i sohbet-i Nübüvvet'ten herkesten ziyade dâr-ı âhireti düşünerek, dünyanın fenasını bilerek, kıyâmetin ibham-ı vaktindeki hikmet-i ilâhiyeyi anlayarak ecel-i şahsî gibi dünyanın eceline karşı dahi daima muntazır bir vaziyet alarak, âhiretlerine ciddî çalışmışlar. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm): "*Kıyâmeti bekleyiniz, intizar ediniz.*"[3] tekrar etmesi, şu hikmetten ileri gelmiş bir irşâd-ı nebevî'dir. Yoksa vuku-i muayyene dair bir vahyin hükmüyle değildir ki, hakikattan uzak olsun. İllet ayrıdır, hikmet ayrıdır. İşte Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bu nevi sözleri hikmet-i ibhamdan ileri geliyor.

---

[1] Bkz.: Kamer sûresi, 54/1.

[2] Bkz.: "Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır." (Lokman sûresi, 31/34); "Gaybın anahtarı beştir: 1-Kişi yarın ne olacağını bilemez, 2-Ana rahmindeki çocuğun durumunu kimse bilemez, 3-İnsan yarın ne kazanacağını bilemez, 4-İnsan, nerede ve hangi toprakta vefat edeceğini bilemez, 5-Hiç bir kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez.": Buhârî, *istiskâ*, 29, *tefsîru sûre (6)* 1, *(13)* 1, *(31)* 2, *tevhîd*, 4; Müsned, 2/24, 52, 58, 122; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.51, 249; Abd b. Humeyd, *el-Müsned* s.240; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 4/411, 6/370; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/345; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/272, 273; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/324; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/258, 8/206.

[3] Buhârî, *ilm* 2, *rikak* 35; Müsned 2/361

Asr-ı hakikatbîn: Gerçekleri görmesini bilen nesil ***Baîd***: Uzak
Asr-ı Saadet: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile şereflenen kutlu asır.
Beka: Kalıcı olma, ebedilik
Feyz-i sohbet-i Nübüvvet: Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in sohbetindeki bereket, ilâhî vâridat
Hakîm-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz.Allah ***İllet***: Sebep
Halel: Zarar, noksanlık
Hayat-ı içtimaiye ve nev'iye: Toplumun ve insan türünün hayatı.
Hikmet: Gaye, fayda, maksat
İpham: Kapalılık, mananın açık olmaması ***Küre-i arz***: Yeryüzü
İrşad-ı Nebevî: Hz.Peygamber (s.a.s.) Efendimiz'in insanlara doğruyu, iyiyi öğretmesi ***Muntazır***: Bekleyen
İstikbal-i dünyevî: Dünyevî gelecek
Karib: Yakın ***Şerâit***: Şartlar
Mugayyebât-ı Hamse: Beş bilinmeyen şey (Lukman Suresi: 31/34)
Müteyakkız: Uyanık, dikkatli
Vuku-i muayyene: Belirli hâdise

Hem şu sırdandır ki; Mehdî, Süfyan gibi âhir zamanda gelecek eşhasları çok zaman evvel, hattâ, tâbiîn zamanında onları beklemişler, yetişmek emelinde bulunmuşlar. Hattâ bazı ehl-i velâyet "Onlar geçmiş." demişler. İşte bu da Kıyâmet gibi, hikmet-i ilâhiye iktiza eder ki; vakitleri taayyün etmesin. Çünkü; her zaman, her asır, kuvve-i mâneviyyenin takviyesine medâr olacak ve yeisten kurtaracak "Mehdî" mânâsına muhtaçtır. Bu mânâda her asrın bir hissesi bulunmak lâzımdır. Hem gaflet içinde fenalara uymamak ve lâkaydlıkta nefsin dizginini bırakmamak için, nifakın başına geçecek müthiş şahıslardan her asır çekinmeli ve korkmalı. Eğer tâyin edilseydi, maslahat-ı irşâd-ı umumî zâyi olurdu.

Şimdi, Mehdî gibi eşhâsın hakkındaki rivâyâtın ihtilâfâtı ve sırrı şudur ki: Ehâdîsi tefsir edenler, metn-i ehadîsi, tefsirlerine ve istinbatlarına tatbik etmişler. Meselâ: Merkez-i saltanat o vakit Şam'da veya Medîne'de olduğundan, vukuat-ı Mehdiye veya Süfyâniye'yi merkez-i saltanat civarında olan Basra, Kûfe, Şam gibi yerlerde tasavvur ederek öyle tefsir etmişler. Hem de o eşhasın şahs-ı mânevîsine veya temsil ettikleri cemaate âit âsâr-ı azîmeyi o eşhasın zâtlarında tasavvur ederek öyle tefsir etmişler ki, o eşhas-ı hârika çıktıkları vakit bütün halk onları tanıyacak gibi bir şekil vermişler. Halbuki demiştik: Bu dünya tecrübe meydanıdır. Akla kapı açılır, fakat ihtiyarı elinden alınmaz. Öyle ise, o eşhas, hattâ o müthiş Deccal dahi çıktığı zaman çokları, hattâ kendisi de bidayeten Deccal olduğunu bilmez. Belki nur-i îmânın dikkatiyle, o eşhas-ı âhir zaman tanınabilir.

Alâmet-i Kıyâmet'ten olan Deccal hakkında hadîs-i şerifte: "*Birinci günü bir sene, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, dördüncü günü eyyam-ı saire gibidir. Çıktığı zaman dünya işitir. Kırk günde dünyayı gezer.*"[1] rivayet ediliyor. İnsafsız insanlar bu rivayete muhâl demişler. Hâşâ şu rivayetin inkâr ve iptaline gitmişler. Halbuki: وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ[2] hakikati şu olmak gerektir ki: Âlem-i küfrün en kesafetlisi olan şimalde, tabiiyyûnun fikr-i küfrîsinden süzülen bir cereyan-ı azîmin başına geçecek ve ulûhiyet'i

[1] Müslim, *fiten* 110; Ebu Dâvud, *melâhim* 14; Tirmizî, *fiten* 59; İbn Mâce, *fiten* 33; Müsned 3/367, 4/181
[2] (Bu meseleyi) yalnız Allah bilir. Bkz.: Mülk sûresi, 67/26

Tâbiîn: Hz.Peygamber (s.a.s.) Efendimiz'in ashabına yetişen nesil
Hikmet-i İlâhiye: Allah'ın hikmeti
Taayyün: Belli olma
Kuvve-i mâneviye: Mânevî güç
Medar olmak: Sebep olmak
Yeis: Ümitsizlik. ***Nifak***: Münâfıklık
Rivâyât: Rivayetler. ***Eşhas***: Şahıslar
İhtilâfât: İhtilâflar, farklılıklar
Ehâdis: Hadisler
Maslahat-ı irşad-ı umumî: Halkın genel bilgilendirilmesinde gözetilen fayda. ***Tayin***: Belirleme
Metn-i ehâdis: Hadislerin metinleri
Eşhas-ı harika: Harika şahıslar
İstinbat: Bir söz veya metinden hüküm veya yorum çıkarma
Deccal: Ahirzamanda gelip hak dinin karşısına çıkacağı bildirilen güç veya şahıs. ***Muhal***: İmkânsız
Vukuat-ı Mehdiye: Mehdi ile ilgili hâdiseler. ***Bidâyet***: Başlangıç
Eyyâm-ı saire: Diğer günler
Kesafet: Yoğunluk. ***Şimal***: Kuzey
Tabiiyyun: Yaratıcıyı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Fikr-i küfrî: İnkâra dair fikir, düşünce
Cereyan-ı azîm: Büyük cereyan, akım. ***Ulûhiyet***: Allah'ın ibadet edilmeye lâyık tek ilah olması

inkâr edecek bir şahsın, Şimal tarafından çıkmasına işaret ve şu işaret içinde bir remz-i hikmet vardır ki, kutb-i Şimalî'ye yakın dairede bütün sene, bir gece bir gündüzdür. Altı ayı gece, altı ayı gündüzdür. "Deccal'ın bir günü bir senedir." o daire yakınında zuhuruna işarettir. "İkinci günü bir aydır." demekten murad, Şimal'den bu tarafa geldikçe bazan olur yazın bir ayında Güneş gurub etmez. Şu dahi, Deccal Şimal'den çıkıp âlem-i medeniyet tarafına tecavüzüne işarettir. Günü Deccal'a isnad etmekle şu işarete işaret eder. Daha bu tarafa geldikçe bir haftada Güneş gurub etmiyor. Daha gele gele tulû' ve gurub ortasında üç saat devam ediyor. Ben Rusya'da esârette iken böyle bir yerde bulundum. Bize yakın, bir hafta Güneş gurub etmeyen bir yer vardı. Seyir için oraya gidiyorlardı. "Deccal'ın çıktığı vakit, umum dünya işitecek." olan kaydı, telgraf ve radyo halletmiştir. Kırk günde gezmesini de, merkebi olan şimendifer ve tayyare halletmiştir. Eskiden bu iki kaydı muhâl gören mülhidler, şimdi âdi görüyorlar!..

Alâmet-i Kıyâmet'ten olan Ye'cüc ve Me'cüc'e ve Sedd'e dair, bir risalede bir derece tafsilen yazdığımdan ona havale edip şurada yalnız şunu deriz ki: Eskiden Mançur, Moğol unvanıyla içtimaat-ı beşeriyeyi zîr ü zeber eden taifeler ve Sedd-i Çinî'nin yapılmasına sebebiyet verenler, kıyâmete yakın yine anarşistlik gibi bir fikirle medeniyet-i beşeriyeyi zîr ü zeber edecekleri, rivayetlerde vardır.

Bazı mülhidler derler: "Bu kadar acâibi yapan ve yapacak taifeler nerede?"

Elcevap: Çekirge gibi bir âfât, bir mevsimde pek çok kesretle bulunur. Mevsim değiştikçe memleketi fesada veren kesretli o tâifelerin hakikatleri, mahdut bazı ferdlerde saklanıyor. Yine zamanı geldikçe emr-i ilâhî ile o mahdut ferdlerden gayet kesretli aynı fesad yine başlar. Güya onların hakikat-i milliyetleri inceliyor, kopmuyor. Yine mevsimi geldikçe zuhur ediyor. Aynen öyle de; bir zaman dünyayı herc ü merc eden o taifeler, izn-i İlâhî ile mevsimi geldiği vakit aynı o tâife, medeniyet-i beşeriyeyi herc ü merc edecekler. Fakat onların muharrikleri başka bir surette tezâhür eder.

لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللّٰهُ [1]

---

[1] Gaybı yalnız Allah bilir. (Bkz.: Neml sûresi, 27/65)

Remz-i hikmet: Hikmet işareti
Kutb-i şimalî: Kuzey kutbu
Gurub: Batma. ***Tulû'***: Doğma
Mülhid: İnkâr eden, dinsiz
İçtimaat-ı beşeriye: İnsan toplumları. ***Sedd***: Set, engel
Âdi: Normal, sıradan, bayağı
Ye'cüc-Me'cüc: Ahirzamanda gelip yeryüzünde anarşi ve bozgunculuk çıkaracağı bildirilen topluluk
Zîr ü zeber: Darmadağın, yerle bir
Kesret: Çokluk, çoğunluk
Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti
Mahdut: Sınırlı
Hakikat-i milliyet: Milliyet gerçeği
Hercümerc: Karmakarışık, allak bullak

Dokuzuncu Asıl

Mesâil-i îmâniyeden bir kısmın netâici, şu mukayyed ve dar âleme bakar. Diğer bir kısmı, geniş ve mutlak olan âlem-i âhirete bakar. Amellerin fazilet ve sevabına dair ehâdîs-i şerifenin bir kısmı terğib ve terhibe münasip bir tesir vermek için belâgatlı bir üslûpta geldiğinden, dikkatsiz insanlar onları mübalağalı zannetmişler. Halbuki bütün onlar ayn-ı hak ve mahz-ı hakikat olduklarından mücazefe ve mübalağa, içlerinde yoktur. Ezcümle, en ziyade insafsızların zihnini kurcalayan şu hadîstir ki:

لَوْ وُزِنَتِ الدُّنْيَا عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا شَرِبَ الْكَافِرُ مِنْهَا جُرْعَةَ مَاءٍ [1]

–ev kemâ kal– meâl-i şerîfi: "*Dünyanın Cenâb-ı Hakk'ın yanında bir sinek kanadı kadar kıymeti olsa idi, kâfirler bir yudum suyu ondan içmeyecek idiler.*" Hakikati şudur ki: عِنْدَ اللّٰهِ tâbiri, âlem-i bekadan demektir. Evet âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar bir nur mâdem ebedîdir; yeryüzünü dolduracak muvakkat bir nurdan daha çoktur.[2] Demek koca dünyayı bir sinek kanadıyla müvazene değil, belki herkesin kısacık ömrüne yerleşen hususî dünyasını, âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar daimî bir feyz-i ilâhî'ye ve bir ihsan-ı İlahî'ye müvazeneye gelmediği demektir.

Hem, dünyanın iki yüzü var; belki üç yüzü var. **Biri**, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsının âyineleridir. **Diğeri**, âhirete bakar; âhiret tarlasıdır. **Diğeri**, fenâya, ademe bakar. Bildiğimiz, marzî-yi İlâhî olmayan ehl-i dalâletin dünyasıdır. Demek Esmâ-yi Hüsnâ'nın âyineleri ve mektubat-ı Samedâniye ve âhiretin mezraası olan koca dünya değil; belki âhirete zıd ve bütün hatîâtın menşeî ve beliyyâtın menbaı olan dünya-perestlerin dünyasının âlem-i âhirette ehl-i îmâna verilen sermedî bir zerresine değmediğine işarettir.

---

[1] Buhârî, *tefsîru sûre* (18) 6; Müslim, *münafikûn* 18, *zühd* 13

[2] Bkz.: Buhârî, *cihad* 73, *bed'ü'l-halk* 8, *rikak* 2; Tirmizî, *fezâilü'l-cihad* 17, 25, *tefsîru sûre* (3) 22, (56) 1; İbn Mâce, *zühd* 30; Müsned 2/310, 438, 3/142, 434, 5/330, 337, 339

Mesâil-i imaniye: İmani meseleler
Netâic: Neticeler, sonuçlar
Mukayyet: Kayıtlı, sınırlı
Âlem-i âhiret: Âhiret âlemi
Ehâdis-i şerife: Hadisler, Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) mübârek, nurlu beyanları
Belâgat: Edebiyat (ifadenin doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanılma sanatı)
Tergib: Teşvik
Terhîb: Sakındırma, korkutma
Ayn-ı hak: Doğrunun ta kendisi
Mahz-ı hakikat: Gerçeğin ta kendisi, katıksız gerçek
Mücazefe: Ölçüsüz, abartılı ifade
Âlem-i beka: Ölümsüz, ebedî âlem
Muvakkat: Kısa süreli
Muvazene: Karşılaştırıp tartmaya çalışma
Feyz-i İlâhîye: İlâhî ihsan, bereket
Marzî-i İlâhî: Allah rızası
Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın güzel isimleri
Mektubât-ı Samedâniye: Allah tarafından gelen mektuplar
Mezraa: Tarla
Hatîât: Hatalar, günahlar
Menşe': Kaynak, gelişme yeri
Beliyyât: Belâlar, imtihanlar
Sermedî: Devamlı, sürekli

İşte en doğru ve ciddî şu hakikat nerede ve insafsız ehl-i ilhâdın fehmettikleri mânâ nerede! O insafsız ehl-i ilhâdın en mübalağa, en mücazefe zannettikleri mânâ nerede!..

Hem meselâ: İnsafsız ehl-i ilhâdın mübalağa zannettikleri hattâ muhâl bir mübalağâ ve mücazefe tevehhüm ettikleri biri de, amellerin sevabına dair ve bazı sûrelerin faziletleri hakkında gelen rivâyetlerdir. Meselâ: "Fâtiha'nın Kur'ân kadar sevabı vardır."[1] "Sûre-i İhlas, sülüs-i Kur'ân"[2] "Sûre-i İza Zülziletil-ardu, rub'u"[3], "Sûre-i Kul yâ Eyyühe'l-kâfirûn, rub'u"[4], "Sûre-i Yâsîn, on defa Kur'ân kadar.."[5] olduğuna rivayet vardır.

İşte ***insafsız ve dikkatsiz insanlar demişler ki***: "Şu muhaldir. Çünkü; Kur'ân içinde Yâsîn ve öteki faziletli olanlar da vardır. Onun için mânâsız olur?"

Elcevap: Hakikati şudur ki: Kur'ân-ı Hakîm'in her bir harfinin bir sevabı var, bir hasenedir[6] Fazl-ı ilâhî'den o harflerin sevabı sünbüllenir, bazan on tane verir, bazan yetmiş, bazan yedi yüz (Âyetü'l-Kürsî harfleri gibi), bazan bin beş yüz (Sûre-i İhlâs'ın harfleri gibi), bazan on bin (Leyle-i berât'ta okunan âyetler ve makbûl vakitlere tesadüf edenler gibi) ve bazan otuz bin, meselâ haşhaş tohumunun kesreti misillü (Leyle-i kadir'de okunan âyetler gibi). Ve "*O gece bin aya mukabil*"[7] işaretiyle, bir harfinin o gecede otuz bin sevabı olur anlaşılır.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, tezâuf-i sevabıyla beraber elbette müvazeneye gelmez ve gelemiyor. Belki asıl sevab ile bazı sûrelerle müvazeneye gelebilir. Meselâ: İçinde mısır ekilmiş bir tarla farz edelim ki, bin tane ekilmiş. Bazı habbeleri yedi sünbül vermiş farz etsek, her bir sünbülde yüzer tane olmuş ise, o vakit tek bir habbe bütün tarlanın iki sülüsüne mukabil oluyor. Meselâ: Birisi de on sünbül vermiş, her birinde iki yüz tane vermiş, o vakit bir tek habbe asıl tarladaki habbelerin iki misli kadardır. Ve hâkezâ kıyas et.

---

[1] Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (1) 1, (15) 3, *fezâilü'l-Kur'ân* 9; Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 1; Müsned, 4/211

[2] Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 13; Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 10, 11; Ebu Dâvud, *vitr* 18; Nesâî, *iftitah* 69; İbn Mâce, *edeb* 52

[3] Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 10; Müsned 3/147, 221

[4] Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 10; Müsned 3/147, 221

[5] Tirmizî, *sevabü'l-Kur'ân* 7

[6] Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'ân* 16; Dârimî, *fezailu'l-Kur'ân* 1.

[7] Kadr sûresi, 97/3

Ehl-i ilhâd: İnançsızlar
Fehm etmek: Anlamak
Muhal: İmkânsız
Tevehhüm: Sanma, zannetme
Hasene: Sevap, iyilik
Sülüs-i Kur'ân: Kur'ân-ı Kerim'in üçte biri.
Rub': Dörtte bir
Fazl-ı İlâhî: Îlâhi lütuf, ihsan
Leyle-i Berat: Berat Gecesi
Kesret: Çoğalma.
Tezâuf-i sevab: Sevabın kat kat artması. ***Habbe***: Tohum, tane
Sülüs: Üçte bir
Hâkezâ: Bunun gibi, böylece

Şimdi Kur'ân-ı Hakîm'i, nuranî, mukaddes bir mezraa-i semaviye tasavvur ediyoruz. İşte her bir harfi asıl sevabıyla birer habbe hükmündedir. Onların sünbülleri nazara alınmayacak. Sûre-i Yâsîn, İhlâs, Fâtiha, Kul yâ Eyyühe'l-kâfirûn, İza zülzileti'l-ardu gibi sair faziletlerine dair rivayet edilen sûre ve âyetlerle müvazene edilebilir. Meselâ: Kur'ân-ı Hakîm'in üç yüz bin altı yüz yirmi harfi olduğundan, Sûre-i İhlâs besmele ile beraber altmış dokuzdur. Üç defa altmış dokuz, iki yüz yedi harftir. Demek Sûre-i İhlâs'ın her bir harfinin haseneleri, bin beş yüze yakındır. İşte Sûre-i Yâsîn'in hurufâtı hesap edilse, Kur'ân-ı Hakîm'in mecmu-i hurufatına nisbet edilse ve on defa muzaaf olması nazara alınsa şöyle bir netice çıkar ki: Yâsîn-i Şerif'in her bir harfi takriben beş yüze yakın sevabı vardır. Yâni o kadar hasene sayılabilir. İşte buna kıyasen başkalarını dahi tatbik etsen, ne kadar latîf ve güzel ve doğru ve mücazefesiz bir hakikat olduğunu anlarsın.

Onuncu Asıl

Ekser taife-i mahlûkatta olduğu gibi ef'al ve a'mâl-i beşeriyede bazı hârika fertler bulunur. O fertler eğer iyilikte ileri gitmişse o nevilerin medâr-ı fahrleridir. Yoksa, medâr-ı şeametleridir. Hem gizleniyorlar. Âdeta birer şahs-ı mânevî, birer gaye-i hayâl hükmüne geçerler. Sair fertlerin her birisi o olmağa çalışır ve o olmak ihtimali var. Demek o mükemmel hârika fert, mutlak, mübhem bulunup her yerde bulunması mümkün... Şu ibham îtibariyle mantıkça kaziye-i mümkine suretinde külliyetine hükmedilebilir. Yâni her bir amel, şöyle bir netice verebilmesi mümkündür. Meselâ: "*Kim iki rek'at namazı filan vakitte kılsa, bir Hac kadardır.*"[1] İşte iki rek'at namaz bazı vakitte bir Hacca mukabil geldiği hakikattır. Her bir iki rek'at namazda bu mânâ külliyet ile mümkündür. Demek şu nevideki rivâyetler, vukuu bilfiil daimî ve küllî değil. Zira kabulün mâdem şartları vardır; külliyet ve daimîlikten çıkar. Belki ya bilfiil muvakkattır, mutlaktır veyahut mümkinedir, külliyedir. De-

---

[1] Tirmizî, *cuma* 59

Mezraa-i semâviye: Semâvi tarla
Hurufat: Harfler
Mecmu-i hurufat: Harflerin toplamı
Muzaaf: Katlanarak artma
Latîf: Hoş, güzel, şeffaf
Mücazefe: Söz ile aldatma, kandırma
Ekser: Çoğunluk
Taife-i mahlûkat: Yaratılan türler
Ef'al: Fiiller
Â'mâl-i beşeriye: İnsanların yaptıkları işler, ameller
Medar-ı fahir: Övünç sebebi
Medar-ı şeâmet: Uğursuzluk sebebi, kınanma sebebi
Şahs-ı mânevî: Hükmi şahsiyet
Gaye-i hayal: İdeal, hedef
Mutlak: Kayıtsız
Müphem: Kapalı, belirsiz
İpham: Kapalılık, belirsizlik
Kaziye-i mümkine: Olabilirliği mümkün önerme, teori
Külliyet: Bütünlük, genellik, kapsamlılık
Vuku: Olma, meydana gelme
Bilfiil: Gerçekten, bizatihi
Küllî: Genele, bütüne ait
Muvakkat: Geçici
Mümkine: Mümkün, olabilir

mek şu nevi ehâdîsteki külliyet ise, imkân itibariyledir. Meselâ: "*Gıybet, katl gibidir.*"[1] Demek gıybette öyle bir ferd bulunur ki, katl gibi bir zehr-i kâtilden daha muzırdır. Meselâ: "*Bir güzel söz, bir abdi âzad etmek gibi bir sadaka-i azîmenin yerine geçer.*"[2] Şimdi terğib ve teşvik için o mübhem ferd-i mükemmel, mutlak bir surette her yerde bulunmasının imkânını, vâki bir surette göstermekle hayra şevki ve şerden nefreti tahrik etmektir. Hem de şu âlemin mikyasıyla, âlem-i ebedînin şeyleri tartılmaz. Buranın en büyüğü, oranın en küçüğüne müvazi gelemez. Sevab-ı a'mâl o âleme baktığı için, dünyevî nazarımız ona dar geliyor. Aklımıza sığıştıramıyoruz.

Meselâ:

مَنْ قَرَأَ هٰذَا أُعْطِيَ لَهُ مِثْلُ ثَوَابِ مُوسٰى وَهٰرُونَ [3]

Yâni:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْأَرَضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْأَرَضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْعَظَمَةُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَلَهُ الْمُلْكُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ [4]

İnsafsız ve dikkatsizlerin en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden şu gibi rivayetlerdir. Hakikati şudur ki: Dünyada dar nazarımızla, kısacık fikrimizle Mûsâ ve Hârun (aleyhimesselâm)'ın sevablarını ne derece tasavvur ediyoruz, biliyoruz. Âlem-i ebediyette Rahîm-i Mutlak, saadet-i ebediyede nihayetsiz ihti-

---

[1] ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/116

[2] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 7/230; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/124

[3] Kim bu duayı okursa, ona Mûsâ ve Harun (aleyhimesselâm)'ın sevabı kadar sevab verilir. (Gümüşhanevî, *Mecmûatü'l-ahzab (Evrad-ı Şâzelî)*, s. 263)

[4] Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde büyüklük âlemlerin Rabbi olan O'na mahsustur. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde azamet sadece âlemlerin Rabbi olan O'na aittir. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Mülk sadece O'nundur. O göklerin Rabbidir ve sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. (Gümüşhanevî, *Mecmûatü'l-ahzâb (Evrad-ı Şâzelî)*, s. 262-263)

Ehâdis: Hadisler
İmkân: Olabilirlik
Katl: Öldürme
Zehr-i katîl: Öldürücü zehir
Muzır: Zararlı
Abd: Köle
Sadaka-i azîme: Büyük sadaka
Tergib: Teşvik, rağbet ettirme
Mikyas: Ölçü alet, ölçek
Muvazi: Denk
Sevab-ı a'mâl: İşlerin sevabı, karşılığı
Âlem-i ebediyet: Ebediyet, sonsuzluk âlemi
Rahîm-i Mutlak: Sonsuz ve sınırsız ihsan ve merhamet sahibi
Saadet-i ebediye: Ebedî, bitmeyen mutluluk

yaç içinde bir abdine bir tek virde mukabil vereceği hakikat-i sevab, o iki Zât'ın sevaplarına –fakat daire-i ilmimize ve tahminimize giren sevaplarına– müsavi olabilir. Meselâ: Bedevî, vahşi bir adam hiç padişahı görmemiş. Saltanat haşmetini bilmiyor. Bir köyde bir ağayı nasıl tasavvur eder, o mahdut fikriyle bir pâdişahı ondan büyükçe bir ağa kadar bilir. Hattâ bizde sâde-dil bir taife var ki, eskiden diyorlardı ki: "Padişah, kendi ocağı yanında ve tenceresinin başında pişirdiği bulgur çorbası yanında ne yapıyor, bizim ağamız onu biliyor". Demek onlar, padişahı o kadar dar bir vaziyette ve âdi bir surette tahayyül ediyorlar ki, kendi bulgur çorbasını kendi pişiriyor, âdeta bir yüzbaşı haşmetinde farz ediyorlar. Şimdi biri o adamlardan birisine dese: "Sen bugün benim için bu işi yapsan, senin bildiğin padişah haşmeti kadar sana bir haşmetlik vereceğim, yâni bir yüzbaşı kadar bir rütbe vereceğim." O söz hakikattır. Çünkü; haşmet-i padişahîden onun dar daire-i fikrine giren, ancak bir yüzbaşılık kadar bir şevkettir.

İşte dünya nazarıyla, dar fikrimizle âhirete müteveccih hakâik-i sevabiyeyi o bedevî adam kadar da düşünemiyoruz. Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) ve Hârun'un (aleyhisselâm) meçhulümüz olan hakikî sevapları ile müvazene değil, –çünkü; teşbih kaidesi, meçhulü mâlûma kıyas eder– belki müvazene edilen ve mâlûmumuz olan ve tahminimize giren sevaplarıyla bir abd-i mü'minin bir virdine mukabil meçhulümüz olan hakikî sevabıdır.

Hem de, deniz yüzü ile katrenin göz bebeği Güneş'in tamam aksini tutmakta müsavidirler. Fark, keyfiyettedir. Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) ve Hârun'un (aleyhisselâm) deniz-misâl âyine-i ruhlarına in'ikas eden mahiyet-i sevab, bir katre hükmünde bir abd-i mü'minin bir âyetten aldığı aynı mahiyet-i sevabdır. Mahiyetçe, kemiyetçe birdirler. Keyfiyet ise, kabiliyete tabidir. Hem bazan olur ki, bir tek kelime, bir tek tesbih, öyle bir saadet hazinesini açar ki; altmış sene hizmetle o açılmamış. Demek bazı hâlât oluyor ki, bir tek âyet Kur'ân kadar faide verebilir. Hem ism-i a'zam'a mazhar olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bir âyette mazhar olduğu feyz-i İlahî, belki bir peygamberin umum feyzi kadar olabilir. Veraset-i Ahmediye ile ism-i a'zam zılline

---

Vird: Belli aralıklarla devamlı okunan dua, zikir
Hakikat-i sevap: Sevabın gerçek mahiyeti
Müsavi: Denk
Haşmet: Büyüklük, yücelik, ihtişam
Sade-dil: Safdil, temiz kalpli
Âdi: Sıradan, normal
Tahayyül: Hayal etme, düşünme
Şevket: Büyüklük, heybet
Müteveccih: Yönelik
Hakaik-ı sevabiye: Sevaba ait gerçekler
Teşbih kaidesi: Benzetme kaidesi
Abd-i mü'min: İnançlı kul
Tamam-ı aks: Tam yansıma
Keyfiyet: Nitelik
Âyine-i ruh: Ruh aynası
İn'ikâs: Yansıma
Mahiyet-i sevap: Sevabın mahiyeti
Kemiyet: Nicelik
Hâlât: Hâller. ***Zıll***: Gölge
İsm-i A'zam: En büyük isim
Feyz-i İlâhî: İlâhî feyiz, bereket
Veraset-i Ahmediye: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) geriye bıraktığı muazzam mânevî miras.

mazhar bir mü'min, kendi kabiliyeti itibariyle kemiyetçe bir Nebî'nin feyzi kadar sevab alıyor denilse hilâf-ı hakikat olamaz.

Hem de, sevab ve fazilet, nur âlemindendir. O âlemden bir âlem, bir zerreye sığışabilir. Nasıl ki bir zerrecik bir şişede, semâvât nücumuyla beraber görünebilir; öyle de, niyet-i hâlise ile şeffâfiyet peyda eden bir zikirde veya bir âyette, semâvât gibi nurânî sevab ve fazilet yerleşebilir.

Netice-i kelâm: Ey insafsız ve dikkatsiz ve îmânı zaîf, felsefesi kavî, hodbin, münekkid adam! Şu "*On Asıl*"ı nazara al. Sonra sen hilâf-ı hakikat ve kat'î muhalif-i vâki gördüğün bir rivâyeti bahâne ederek ehadîs-i şerifeye ve dolayısıyla Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın mertebe-i ismetine halel verecek itiraz parmağını uzatma!.. Zira, evvelâ o "On Asıl"ın on dairesi, seni inkârdan vazgeçirir. "Hakikî bir kusur varsa bize aittir" derler, Hadîse raci' olamaz. "Eğer hakikî değilse, senin sû-i fehmine aittir" derler.

Elhâsıl: İnkâr ve redde gitmek için, şu "On Asıl"ı tekzib ve ibtal etmek lâzım gelir. Şimdi insafın varsa bu "On Usûl"ü kemâl-i dikkatle düşündükten sonra, o aklın hilâf-ı hakikat gördüğü bir hadîsin inkârına kalkışma! "*Ya bir tefsiri, ya bir te'vili, ya bir tâbiri vardır.*" de, ilişme.

On Birinci Asıl

Nasıl, Kur'ân-ı Hakîm'in müteşabihatı var; te'vile muhtaçtır veyahut mutlak teslim istiyor. Ehâdîsin de Kur'ân'ın müteşâbihâtı gibi müşkilatı vardır. Bazan çok dikkatli tefsire ve tâbire muhtaçtır. Geçmiş misâllerle iktifâ edebilirsiniz.

Evet, Nasıl ki hüşyar olan adam, yatmış olan adamın rü'yasını tâbir eder; öyle de, bazan uykuda olan bir adam, yanında uyanık olan konuşanların sözlerini işitiyor. Fakat kendi âlem-i menâmına tatbik eder bir tarzda mânâ veriyor, tâbir ediyor. Öyle de: Ey gaflet ve felsefe uykusu içinde tenvîm edilen insafsız adam!..

Nebî: Peygamber
Feyz: Bereket, ihsan
Hilâf-ı hakikat: Gerçeğe aykırı
Nücum: Yıldızlar
Niyet-i hâlise: Samimî, hâlis, niyet
Peydâ etmek: Olmak
Kavî: Güçlü, kaba
Hodbin: Bencil
Münekkit: Tenkit eden
Muhalif-i vaki: Gerçeğe ters, aykırı
Ehâdis-i şerife: Hadis-i şerifler
Mertebe-i ismet: Günahsızlık mertebesi, derecesi
Halel vermek: Zarar vermek, noksanlaştırmak
Râci: Ait
Sû-i fehm: Kötü, yanlış anlayış
Kemâl-i dikkat: Tam, mükemmel bir dikkat.
Te'vil: Yorum
Müteşâbihât: Birden fazla anlamı mümkün olan, gerçek manasının anlaşılması için başka izah veya delillere ihtiyaç duyulan meseleleri, insan aklına çeşitli benzetme veya mecazî ifadelerle bildiren âyetler.
Hüşyar: Uyanık
Müşkilât: Zor, çetin meseleler
Âlem-i menâm: Uyku âlemi
Tenvim edilmek: Uyutulmak

Sırr-ı [1] مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ve [2] تَنَامُ عَيْنِي وَلاَ يَنَامُ قَلْبِي hükmüne mazhar ve hakikî hüşyâr ve yakzân olan Zât'ın gördüğünü sen kendi rü'yanda inkâr değil, tâbir et. Evet uykuda bir adamı bir sinek ısırsa, müthiş bir harpte yaralar alır gibi bir hakikat-i nevmiye bazan telâkki eder. Ondan sorulsa, "Hakikaten ben yaralandım. Bana top, tüfek atıldı!" diyecek. Yanında oturanlar onun uykusundaki ızdırabına gülüyorlar. İşte bu nevm-âlûd nazar-ı gaflet ve fikr-i felsefe, elbette hakâik-i Nübüvvete mihenk olamazlar.

On İkinci Asıl

Nazar-ı Nübüvvet ve tevhid ve îmân; vahdete, âhirete, ulûhiyet'e baktığı için, hakâikı ona göre görür. Ehl-i felsefe ve hikmetin nazarı; kesrete, esbaba, tabiata bakar, ona göre görür. Nokta-yi nazar birbirinden çok uzaktır. Ehl-i felsefenin en büyük bir maksadı, ehl-i usûlü'd-dîn ve ulemâ-i ilm-i kelâm'ın makasıdı içinde görünmeyecek bir derecede küçük ve ehemmiyetsizdir.

İşte onun içindir ki, mevcudatın tafsîl-i mahiyetinde ve ince ahvâllerinde ehl-i hikmet çok ileri gitmişler. Fakat hakikî hikmet olan ulûm-i âliye-i ilâhiye ve uhreviyede o kadar geridirler ki, en basit bir mü'minden daha geridirler. Bu sırrı fehmetmeyenler, muhakkikîn-i İslâmiyeyi, hükemâlara nisbeten geri zannediyorlar. Halbuki akılları gözlerine inmiş, kesrette boğulmuş olanların ne haddi var ki, veraset-i Nübüvvet ile makasıd-ı âliye-i kudsiyeye yetişenlere yetişebilsinler!

Hem bir şey iki nazar ile bakıldığı vakit, iki muhtelif hakikati gösteriyor. İkisi de hakikat olabilir. Fennin hiçbir hakikat-i kat'iyesi, Kur'ân'ın hakâik-i

---

[1] Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. (Necm sûresi, 53/17)

[2] Bkz.: Buhârî, *teravîh* 1, *menakıb* 24, *teheccüd* 16; Müslim, *müsafirîn* 125

Yakzan: Uyanık
Hakikat-i nevmiye: Uykunun gerçek mahiyeti
Telâkki: Kabul etme, benimseme
Nevm-âlûd: Uykuyla karışık, uykulu
Nazar-ı gaflet: Gaflet bakışı
Fikr-i felsefe: Felsefe düşüncesi
Hakaik-ı Nübüvvet: Peygamberlik gerçekleri
Mihenk: Ölçek, tartı
Nazar-ı Nübüvvet: Peygamberlik bakışı,
Tevhid: Allah'ı birleme
Vahdet: Allah'ın birliği
Ulûhiyet: Allah'ın ibadet edilmeye lâyık tek ilah olması
Kesret: Çokluk
Esbab: Sebepler, şartlar
Nokta-i nazar: Bakış açısı
Ehl-i felsefe: Felsefeciler
Ehl-i usulü'd-din: İslâm'ın inanç esaslarını inceleyen ilim adamları
Ulemâ-i ilm-i kelâm: İslâm'ın inanca ait meselelerini inceleyen ilim adamları
Muhakkıkîn-i İslâmiye: Konuları derinlemesine inceleyen İslâm âlimleri
Tafsil-i mahiyet: Özelliklere ait ayrıntılar
Ehl-i hikmet: Felsefe ile meşgul olan ilim adamları
Ulûm-i âliye-i İlâhiye: İslâm'ın inanca, düşünceye ait meselelerini inceleyen ilimler, Kelâm ilmi, İslâm felsefesi
Fehm etmek: Anlamak
Hükemâ: Felsefe ile meşgul olanlar
Veraset-i Nübüvvet: Peygamber vârisliği
Makasıd-ı âliye-i kudsiye: Yüce, kutsal gâyeler, maksatlar
Hakikat-i kat'iye: Kesin gerçek

kudsiyesine ilişemez. Fennin kısa eli, onun münezzeh ve muallâ damenine erişemez. Nümûne olarak bir misâl zikrederiz: Meselâ: Küre-i arz, ehl-i hikmet nazarıyla bakılsa hakikati şudur ki: Güneş etrafında mutavassıt bir seyyare gibi hadsiz yıldızlar içinde döner. Yıldızlara nisbeten küçük bir mahlûk. Fakat ehl-i Kur'ân nazarıyla bakıldığı vakit –On Beşinci Söz'de izah edildiği gibi– hakikati şöyledir ki: Semere-i âlem olan insan; en câmi', en bedi' ve en âciz, en aziz, en zaîf, en latîf bir mu'cize-i kudret olduğundan, beşik ve meskeni olan zemin, semâya nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve san'aten bütün kâinatın kalbi, merkezi.. bütün mu'cizât-ı san'atının meşheri, sergisi.. bütün tecelliyât-ı esmâsının mazharı, nokta-yi mihrakıyesi.. nihayetsiz faaliyet-i rabbâniye'nin mahşeri, ma'kesi.. hadsiz hallâkıyet-i ilâhiye'nin hususan nebatât ve hayvanâtın kesretli enva'-ı sagiresinden cevvâdâne îcadın medârı, çarşısı ve pek geniş âhiret âlemlerindeki masnûatın küçük mikyasta nümunegâhı ve mensucat-ı ebediyenin sür'atle işleyen tezgâhı ve menazır-ı sermediyenin çabuk değişen taklidgâhı ve besâtîn-i daimenin tohumcuklarına sür'atle sünbüllenen dar ve muvakkat mezraası ve terbiyegâhı olmuştur.

İşte arzın bu azamet-i mâneviyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesindendir ki Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan arzı, bütün semâvâta karşı küçücük kalbi, büyük kalıba mukabil tutmak gibi denk tutuyor. Onu bir kefede, bütün semâvâtı bir kefede koyuyor, mükerreren [1] رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ diyor.

İşte sair mesâili buna kıyas et ve anla ki: Felsefenin ruhsuz, sönük hakikatleri, Kur'ân'ın parlak, ruhlu hakikatleriyle müsâdeme edemez. Nokta-yi nazar ayrı ayrı olduğu için, ayrı ayrı görünür.

---

[1] Göklerin ve yerin Rabbi. (Kehf sûresi, 18/14; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Nebe sûresi, 78/37)

Münezzeh: Temiz, pâk
Muallâ: Yüce. ***Dâmen***: Etek, kenar
Küre-i arz: Yeryüzü
Mutavassıt: Orta derecede
Seyyâre: Gezegen
Semere-i âlem: Âlemin meyvesi
Câmi: Geniş, kapsamlı
Bedî: Benzersiz, orijinal
Latîf: Hoş, güzel
Mucize-i kudret: Kudret mucizesi
San'aten: Sanatça
Tecelliyât-ı esmâ: İsimlerin tecellileri, ilâhî icraatların değişik isim ve ünvanlar ile eşyadaki görünüşleri
Mucizât-ı san'at: Sanat harikaları, mucizeleri. ***Meşher***: Sergi yeri
Mazhar: Eren, nail olan, şereflenen
Nokta-i mihrakiye: Odak noktası
Faaliyet-i Rabbâniye: İlâhî icraatlar. ***Mahşer***: Toplandığı yer
Ma'kes: Aksettiği, yansıdığı yer
Hallâkıyet-i İlâhiye: İlâhî yaratıcılık. ***Cevâdâne***: Cömertçe
Envâ-ı sagire: Küçük türler
Medar: Sebep, vesile
Masnuat: Sanat değeri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Mikyas: Ölçek
Nümunegâh: Örnek yeri
Mensucât-ı ebediye: Kalıcı dokumalar, işlemeler
Menâzır-ı sermediye: Daimi yerler, manzaralar
Taklitgâh: Taklit yeri
Besâtîn-i daime: Daimî, kalıcı bağ ve bahçeler. ***Muvakkat***: Geçici
Terbiyegâh: Yetiştirme yeri, yurdu
Azamet-i mâneviye: Mânevî büyüklük. ***Mezraa***: Tarla, ekilen yer
Ehemmiyet-i san'aviye: Sanatsal önemi, büyüklüğü
Mükerreren: Tekrar tekrar, devamlı
Mesâil: Meseleler
Müsademe: Çarpışma

Dördüncü Dal

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ [1]

Şu büyük ve geniş âyetin hazinesinden yalnız bir tek cevherini göstereceğiz. Şöyle ki:

Kur'ân-ı Hakîm tasrih ediyor ki: Arştan ferşe, yıldızlardan sineklere, meleklerden semeklere, seyyarattan zerrelere kadar her şey, Cenâb-ı Hakk'a secde ve ibadet ve hamd ve tesbih eder. Fakat ibadetleri, mazhar oldukları esmâlara ve kabiliyetlerine göre ayrı ayrıdır, çeşit çeşittir. Biz onların ibadetlerinin tenevvüünün bir nev'ini bir temsil ile beyan ederiz.

Meselâ: [2] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى azîm bir Mâlikü'l-mülk, büyük bir şehri veya muhteşem bir sarayı bina ettiği vakit, o Zât dört nevi ameleyi onun binasında istihdam ve istîmal eder:

•*Birinci nevi*: O'nun memlûk ve köleleridir. Bu nev'in, ne maaşı var ve ne de ücreti var. Belki onlar seyyidlerinin emriyle işledikleri her amelde, onların gayet latîf bir zevk ve hoş bir şevkleri vardır. Seyyidlerinin medhinden ve vasfından ne deseler, onların zevkini ve şevkini ziyade eder. Onlar O mukaddes seyyidlerine intisablarını büyük bir şeref bilerek onunla iktifa ediyorlar. Hem o Seyyidin nâmıyla, hesabıyla, nazarıyla işlere bakmalarından da mânevî lezzet buluyorlar. Ücret ve rütbeye ve maaşa muhtaç olmuyorlar.

•*İkinci kısım ki*: Bazı âmi hizmetkârlardır. Bilmiyorlar niçin işliyorlar. Belki, o Mâlik-i Zîşan onları istimal ediyor. Kendi fikriyle ve ilmiyle onları ça-

---

[1] Bilmez misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta Güneş, Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlılar ve insanların da bir çoğu Allah'ın yüceliğine secde ediyorlar. İnsanların çoğu hakkında ise azap hükmü kesinleşmiştir. Allah'ın zelil kıldığını aziz edecek kuvvet yoktur. Şüphesiz ki Allah ne dilerse yapar. (Hac sûresi, 22/18)

[2] En yüce sıfatlar Allah'ındır. (Nahl sûresi, 16/60)

Tasrih: Açıklama, açıklayarak ifade etme
Arş: Gökyüzü, yedi kat göğün üstündeki arş-ı İlâhî
Ferş: Yeryüzü. ***Semek***: Balık
Seyyarat: Gezegenler
Tenevvü: Çeşitli olma
Mâlikü'l-mülk: Mülk, hakimiyet sahibi. ***Azîm***: Büyük
İstihdam: Çalıştırma, görevlendirme
İstimâl: Kullanma
Memlûk: Kul, köle
Seyyid: Efendi, reis
Latîf: Hoş, güzel
İntisap: Bağlanmak, ait olmak
Âmi: Sıradan, avam halktan
Mâlik-i zîşan: Şanlı, şerefli idareci, sahip

lıştırıyor. Onlara lâyık bir cüz'î ücret dahi veriyor. O hizmetkârlar bilmiyorlar ki; amellerine ne çeşit küllî gayeler, âlî maslahatlar terettüp ediyor. Hattâ bazıları tevehhüm ediyorlar ki, onların amelleri yalnız kendilerine ait o ücret ve maaşından başka gayesi yoktur.

•*Üçüncü kısım*: O Mâlikü'l-mülk'ün bir kısım hayvanâtı var. Onları o şehrin, o sarayın binasında bazı işlerde istihdam ediyor, onlara yalnız bir yem veriyor. Onların da istidatlarına muvafık işlerde çalışmaları onlara bir telezzüz veriyor. Çünkü; bilkuvve bir kabiliyet ve bir isti'dat, fiil ve amel suretine girse; inbisat ile teneffüs eder, bir lezzet verir ve bütün faaliyetlerdeki lezzet bu sırdandır. Şu kısım hizmetkârların ücret ve maaşları, yalnız yem ve şu lezzet-i mâneviyedir. Onunla iktifa ederler.

•*Dördüncü kısım*: Öyle amelelerdir ki, biliyorlar ne işliyorlar ve ne için işliyorlar ve kimin için işliyorlar ve sair ameleler ne için işliyorlar ve o Mâlikü'l-mülk'ün maksadı nedir, ne için işlettiriyor. İşte bu nevi amelelerin sair amelelere bir riyâset ve nezaretleri var. Onların derecât ve rütbelerine göre derece derece maaşları var.

Aynen bunun gibi, semâvât ve arzın Mâlik-i Zülcelâl'i ve dünya ve âhiretin Bâni-i Zülcemâl'i olan Rabbü'l-âlemîn, değil ihtiyaç için –çünkü; her şeyin Hâlık'ı O'dur– belki izzet ve azamet ve rubûbiyet'in şuûnatı gibi bazı hikmetler için, şu kâinat sarayında şu dâire-i esbab içinde hem melâikeyi, hem hayvanâtı, hem cemadât ve nebâtâtı, hem insanları istihdam ediyor; onlara ibadet ettiriyor. Şu dört nev'i, ayrı ayrı vezaif-i ubûdiyetle mükellef etmiştir.

◆ ***Birinci Kısım***: Temsilde memlûklere misâl "*Melâike*"lerdir. Melâikeler ise, onlarda mücâhede ile terakkiyât yoktur. Belki her birinin sâbit bir makamı, muayyen bir rütbesi vardır. Fakat onların nefs-i amellerinde bir zevk-i

---

Küllî: Genel, şümullü, kapsamlı
Terettüp: Bina edilme, üzerine düşme. ***Âli***: Yüce
Tevehhüm: Sanma, zannetme
İstidat: Kabiliyet, yetenek
Muvafık: Uygun
Telezzüz: Lezzet, alma
Bi'l-kuvve: Fiiliyata geçmeyen, potansiyel olarak var olan
Amel: İş, eylem
İnbisat: Genişleme, yayılma, memnun olma
İktifa: Yetinme
Riyaset: Önde olma, yönetme
Nezaret: Gözetme, idare etme
Derecat: Dereceler
Mâlik-i Zülcelâl: Her şeyin yüce sahibi
Bâni-i Zülcemâl: Güzellik ve lütuf sahibi kurucu
Rabbü'l-Âlemîn: Âlemlerin Rabbi
Hâlık: Hz. Yaradan
İzzet: Aziz olma, yücelik, üstün kudret
Azamet: Büyüklük, ululuk
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi
Şuûnat: İlâhî işleyişler
Daire-i esbab: Sebep dairesi, zahirî şartlar
Cemâdat: Cansızlar
İstihdam: Çalıştırma, görevlendirme
Vezâif-i ubudiyet: Kulluk vazifeleri
Memlük: Kul, köle, bende
Melâike: Melekler
Mücahede: Nefis ve şeytanla mücadele
Terakkiyat: İlerlemeler, yükselmeler
Muayyen: Belirli
Nefs-i amel: İşin bizzat kendisi
Zevk-i mahsusa: Özel zevk

mahsusaları var. Nefs-i ibadetlerinde derecâtlarına göre tefeyyüzleri var. Demek o hizmetkârlarının mükâfatı hizmetlerinin içindedir. Nasıl insan mâ, hava ve ziyâ ve gıda ile tegaddi edip telezzüz eder. Öyle de, melekler, zikir ve tesbih ve hamd ve ibadet ve mârifet ve muhabbetin envarıyla tegaddi edip telezzüz ediyorlar. Çünkü; onlar nurdan mahlûk oldukları için gıdalarına nur kâfidir. Hattâ nura yakın olan rayiha-yi tayyibe dahi onların bir nevi gıdalarıdır ki, ondan hoşlanıyorlar. Evet, ervâh-ı tayyibe, revayih-ı tayyibeyi sever. Hem melekler, Mâbud'larının emriyle işledikleri işlerde ve O'nun hesabıyla işledikleri amellerde ve O'nun namıyla ettikleri hizmette ve O'nun nazarıyla yaptıkları nezarette ve O'nun intisabıyla kazandıkları şerefte ve O'nun mülk ve melekûtunun mütalaasıyla aldıkları tenezzühte ve O'nun tecelliyât-ı cemâliye ve celâliyesinin müşâhedesiyle kazandıkları tenâ'umda öyle bir saadet-i azîme vardır ki; akl-ı beşer anlamaz, melek olmayan bilemez.

Meleklerin bir kısmı âbiddirler, diğer bir kısmının ubûdiyetleri ameldedir. Melâike-i arziyenin amele kısmı, bir nevi insan gibidir. Tâbir caiz ise, bir nevi çobanlık ederler. Bir nevi de çiftçilik ederler. Yâni rûy-i zemin umumî bir mezraadır. İçindeki bütün hayvanâtın taifelerine Hâlık-ı Zülcelâl'in emriyle, izniyle, hesabıyla, havl ve kuvvetiyle bir melek-i müekkel nezaret eder. Ondan daha küçük her bir nevi hayvanâta mahsus bir nevi çobanlık edecek bir melâike-i müekkel var. Hem de rûy-i zemin bir tarladır; umum nebâtât onun içinde ekilir. Umumuna Cenâb-ı Hakk'ın namıyla, kuvvetiyle nezâret edecek müekkel bir melek vardır. Ondan daha aşağı bir melek, bir taife-i mahsusaya nezaret etmekle Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve tesbih eden melekler var. Rezzâkıyet arşının hamelesinden olan Hazret-i Mikâil (aleyhisselâm) şunların en büyük nâzırlarıdır.

Nefs-i ibadet: İbadetin bizzat kendisi
Tefeyyüz: Feyiz alma, ilâhî lütuflara mazhar olma
Mâ: Su. ***Ziya***: Işık
Tagaddî: Beslenme, gıda alma
Telezzüz: Lezzet alma
Envar: Nurlar
Râyiha-i tayyibe: Güzel koku
Ervâh-ı tayyibe: Güzel, temiz ruhlar
Revâyih: Kokular
Mâbud: Kendisine ibadet edilen, İlâh
Nezaret: Gözetme, idare etme
İntisab: Bağlanmak, ait olmak
Tenezzüh: Gezinti, dolaşma
Mülk: Eşya ve hâdiselerin dış yüzü, maddî ve cismanî yönü
Melekût: Eşya ve hâdiselerin iç yüzü
Mütalâa: İnceleme, araştırma, etüde etme
Tecelliyât-ı cemâliye: Allah'ın lütuf, ihsan, şefkat ve merhamet ifade eden tecellileri
Tecelliyât-ı celâliye: Allah'ın azamet, ceberût ve ululuğunu ifade eden tecellileri
Tena'um: Nimete erme, nimetlenme. ***Akl-ı beşer***: İnsan aklı
Saadet-i azîme: Büyük mutluluk
Âbid: İbadet eden, kul
Ubudiyet: Kulluk
Melâike-i arziye: Yeryüzü ile görevli melekler
Rû-yi zemin: Yeryüzü
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk ve yüceliğin yegâne sahibi Yaratıcı
Havl: Güç, kuvvet
Melek-i müekkel: Görevli melek
Taife-i mahsusa: Özel taife, grup
Rezzâkıyet: Yaratılanların rızık ihtiyaçlarını gözeterek ihtiyaçlarına göre vermek
Arş: Allah'ın tahtı, bütün kâinatı kuşatan yüce hâkimiyeti
Hamele: Görevliler, taşıyıcılar
Nâzır: Bakan, sevk ve idare eden

Meleklerin çoban ve çiftçiler mesabesinde olanlarının insanlara müşabehetleri yoktur. Çünkü; onların nezaretleri sırf Cenâb-ı Hakk'ın hesabıyladır ve O'nun namıyla ve kuvvetiyle ve emriyledir. Belki nezaretleri, yalnız rubûbiyet'in tecelliyâtını, memur olduğu nevide müşâhede etmek ve kudret ve rahmetin cilvelerini o nevide mütalaa etmek ve evâmir-i ilâhiyeyi o nev'e bir nevi ilham etmek ve o nev'in ef'âl-i ihtiyâriyesini bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Ve bilhassa zeminin tarlasındaki nebâtata nezaretleri, onların tesbihât-ı mâneviyelerini melek lisânıyla temsil etmek ve onların hayatlarıyla Fâtır-ı Zülcelâl'e karşı takdim ettiği tahiyyat-ı mâneviyelerini melek lisanıyle i-lân etmek; hem onlara verilen cihazatı, hüsn-i istimal etmek ve bazı gayelere tevcih etmek ve bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Melâikelerin şu hizmetleri, cüz'-i ihtiyârîleriyle bir nevi kisbdir. Belki, bir nevi ubûdiyet ve ibadettir. Tasarruf-i hakikîleri yoktur. Çünkü; her şeyde Hâlık-ı külli şey'e has bir sikke vardır. Başkaları parmağını îcada karıştıramaz. Demek, melâikelerin şu nevi amelleri ise, onların ibadetidir. İnsan gibi, âdetleri değildir.

◆ Ve bu saray-ı kâinatta ***ikinci kısım*** *amele*: "*Hayvanât*"tır. Hayvanât dahi iştiha sahibi bir nefs ve bir cüz'-i ihtiyârîleri olduğundan, amelleri "hâlisen-livechillâh" olmuyor. Bir derece nefislerine de bir hisse çıkarıyorlar. Onun için Mâlikü'l-mülki Zülcelâli ve'l-İkram, Kerîm olduğundan onların nefislerine bir hisse vermek için amellerinin zımnında onlara bir maaş ihsan ediyor. Meselâ: Meşhur bülbül kuşu,(Hâşiye) gülün aşkıyla mâruf o hayvancığı, Fâtır-ı Hakîm istihdam ediyor. Beş gaye için onu istimâl ediyor:

•*Birincisi*: Hayvanât kabileleri namına, nebâtât taifelerine karşı olan münasebât-ı şedideyi ilâna memurdur.

•*İkincisi*: Rahman'ın rızka muhtaç misafirleri hükmünde olan hayvanât tarafından bir hatib-i Rabbanî'dir ki, Rezzâk-ı Kerîm tarafından gönderilen hediyeleri alkışlamakla ve ilân-ı sürur etmekle muvazzaftır.

(Hâşiye) Bülbül şâirane konuştuğu için, şu bahsimiz de bir parça şâirane düşüyor. Fakat hayâl değil, hakikattır.

Mesabe: Derece, yer
Müşabehet: Benzerlik
Nezaret: Gözetme, idare etmek
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi
Tecelliyât: Tecelliler, Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatları ile eşyadaki icraatları
Evâmir-i İlâhiye: İlâhî buyruklar, emirler.
Müşahede: Görme
Tesbihat-ı mâneviye: Mânevî tesbihler, mahlukatın herbirinin kendi yaratılış özelliklerine göre yaptıkları tesbihler, ibadetler
Ef'âl-i ihtiyariye: İnsanın irade ve tercihi neticesinde yaptığı fiiller
Fâtır-ı Zülcelâl: Sonsuz ve sınırsız hakimiyetin sahibi Yüce Yaradan
Tahiyyât-ı mâneviye: Mahlukâtın hayatlarıyla Yüce Yaratıcıya sundukları hürmet ve senalar
Cihâzât: Cihazât, sistemler
Hüsn-i istimal: Güzel kullanma
Tevcih: Yönlendirme
Cüz-i ihtiyarî: İnsanın zayıf, küçücük tercih gücü.
Kisb: Çaba, emek
Hâlisen livechillâh: Sadece Allah rızası için.
Sikke: Damga
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi yaratan
Mâlikü'l-Mülk: Hakimiyetin mutlak sahibi.
Zımn: İç, içeri, dahil
Zü'l-Celâli ve'l-İkram: Ululuk ve ikram sahibi
Fâtır u Hakîm: Her şeyi hikmetle yaratan Yüce Allah
Münasebât-ı şedide: Sıkı ilişkiler
Rahmân: Merhamet ve ihsanı çok fazla olan Hz. Allah
Hatib-i Rabbânî: Cenâb-ı Hakk'ın buyruklarını anlatan hatip
Rezzâk u Kerîm: Rızkı bol bol veren Hz. Allah

•*Üçüncüsü*: Ebnâ-yi cinsine imdat için gönderilen nebâtata karşı hüsn-i istikbali herkesin başında izhar etmektir.

•*Dördüncüsü*: Nev-i hayvanâtın nebâtâta derece-i aşka vâsıl olan şiddet-i ihtiyacını, nebâtâtın güzel yüzlerine karşı mübârek başları üstünde beyan etmektir.

•*Beşincisi*: Mâlikü'l-mülki Zülcelâli ve'l-Cemâli ve'l-İkrâm'ın bârgâh-ı merhametine en latîf bir tesbihi, en latîf bir şevk içinde, gül gibi en latîf bir yüzde takdim etmektir.

İşte şu beş gayeler gibi başka mânâlar da vardır. Şu mânâlar ve şu gayeler, bülbülün "*Hak Sübhânehû ve Teâlâ*"nın hesabına ettiği amelin gayesidir. Bülbül kendi diliyle konuşur. Biz şu mânâları onun hazîn sözlerinden fehmediyoruz, melâike ve ruhâniyatın fehmettikleri gibi kendisi kendi nağamatının mânâsını tamamen bilmese de fehmimize zarar vermez. "*Dinleyen söyleyenden daha iyi anlar.*" meşhurdur. Hem bülbül, şu gayeleri tafsilâtıyla bilmemesinden olmamasına delâlet etmiyor. Lâakal saat gibi sana evkatını bildirir. Kendisi bilmiyor ne yapıyor. Bilmemesi senin bildiğine zarar vermez. Amma o bülbülün cüz'î maaşı ise, o tebessüm eden ve gülen güzel gül çiçeklerinin müşâhedesiyle aldığı zevk ve onlarla muhavere ve konuşmak ve dertlerini dökmekle aldığı telezzüzdür. Demek onun nağamat-ı hazînesi, hayvanî teellümâttan gelen teşekkiyât değil, belki atâyâ-yi Rahmaniye'den gelen bir teşekkürâttır.

Bülbüle, nahli, fahli, ankebut ve nemli, yâni arı ve vasıta-yi nesil erkek hayvan ve örümcek ve karınca ve hevâm ve küçük hayvanların bülbüllerini kıyas et. Her birinin amellerinin bülbül gibi çok gayeleri var. Onlar için de birer maaş-ı cüz'î hükmünde birer zevk-i mahsus, hizmetlerinin içinde dercedilmiştir. O zevk ile, san'at-ı rabbâniye'deki mühim gayelere hizmet ediyorlar. Nasıl ki, bir sefîne-i Sultâniye'de bir nefer dümencilik edip bir cüz'î maaş alır. Öyle de, hizmet-i Sübhâniye'de bulunan bu hayvanâtın birer cüz'î maaşları vardır.

Ebnâ-yı cins: Hemcinsler, kendi türüne ait olanlar
Hüsn-i istikbal: Güzel karşılama
İzhar: Gösterme
Nev-i hayvânât: Hayvan türleri
Derece-i aşk: Aşk derecesi
Vasıl: Ulaşan, varan
Bârgâh-ı merhamet: Yüce huzur, merhamet dilenilecek yüce divan
Latîf: Hoş, güzel. ***Fehim***: Anlayış
Ruhaniyat: Maddî cisim taşımayan varlıklar (melek, cin gibi)
Fehm etmek: Anlamak
Delâlet etmek: Göstermek, işaret etmek. ***Nağamât***: Nağmeler
Lâakal: En az. ***Evkat***: Vakitler
Muhavere: Karşılıklı konuşmak, diyalog
Telezzüz: Lezzet alma, tadına varma
Nağamât-ı hazîne: Hüzünlü nağmeler
Teellümat: Elem duymalar, acılar
Atâyâ-yı Rahmâniye: İlâhî ikramlar, hediyeler
Teşekkiyat: Şikâyet etmeler
Teşekkürat: Teşekkürler
Nahl: Arı. ***Ankebut***: Örümcek
Fahl: Hayvanların erkek cinslerinin ortak adı. ***Neml***: Karınca
Hevâm: Küçük haşereler
Derc: Yerleştirmek, içine koymak
San'at-ı Rabbâniye: İlâhî sanat
Sefine-i sultaniye: Devlet gemisi
Hizmet-i Sübhâniye: Cenâb-ı Hakk'ın fıtrata koyduğu görev, hizmet

Bülbül bahsine bir tetimme: Sakın zannetme ki bu ilân ve dellâllık ve tesbihâtın nağamatıyla teganni, bülbüle mahsustur. Belki ekser enva'ın her bir nev'inin bülbül-misâli bir sınıfı var ki, o nev'in en latîf hissiyatını, en latîf bir tesbih ile en latîf sec'alarla temsil edecek birer latîf ferdi veya efrâdı bulunur. Hususan sinek ve böceklerin bülbülleri hem çoktur, hem çeşit çeşittirler ki, onlar bütün kulağı bulunanların en küçük hayvandan en büyüğüne kadar olanların başlarında tesbihâtlarını güzel sec'alarla onlara işittirip onları mütelezziz ediyorlar. Onlardan bir kısmı leylîdir. Gecede sükûta dalan ve sükûnete giren bütün küçük hayvanların kaside-hân enîsleri, gecenin sükûnetinde ve mevcudatın sükûtunda onların tatlı sözlü nutuk-hânlarıdır. Ve o meclis-i halvette olan zikr-i hafînin dairesinde birer kutupdur ki, her birisi onu dinler; kendi kalbleriyle Fâtır-ı Zülcelâl'lerine bir nevi zikir ve tesbih ederler. Diğer bir kısmı, neharîdir. Gündüzde ağaçların minberlerinde, bütün zîhayatların başlarında, yaz ve bahar mevsimlerinde yüksek âvazlarıyla, latîf nağamat ile, sec'alı tesbihât ile Rahmanurrahîm'in rahmetini ilân ediyorlar. Güya bir zikr-i cehrî halkasının bir reisi gibi işitenlerin cezbelerini tahrik ediyorlar ki; o vakit işitenlerin her birisi lisan-ı mahsusuyla ve bir avâz-ı hususî ile Fâtır-ı Zülcelâl'inin zikrine başlar.

Demek, her bir nevi mevcudatın, hattâ yıldızların da bir ser-zâkiri ve nur-efşan bir bülbülü var.

Fakat, bütün bülbüllerin en efdali ve en eşrefi ve en münevveri ve en bâhiri ve en azîmi ve en kerîmi ve sesçe en yüksek ve vasıfça en parlak ve zikirce en etemm ve şükürce en eamm ve mahiyetçe en ekmel ve suretçe en ecmel, kâinat bostanında, arz ve semâvâtın bütün mevcudatını latîf secaatıyla, leziz nağamatıyla, ulvî tesbihâtıyla vecde

---

Tetimme: Sonuç, tamamlayıcı ek
Tegannî: Şarkı söyleme
Envâ: Türler
Latîf: Hoş, güzel
Sec'a: Kumru, güvercin gibi kuşların ötüşü; düz yazıda (nesir) cümle sonlarında bulunan kâfiye
Mütelezziz: Zevk ve lezzet alan
Leylî: Gececi
Kaside-hân: Kaside, şiir okuyan
Enis: Dost
Nutuk-han: Nutuk okuyan
Meclis-i halvet: Kişinin sevdiği ile baş başa kaldığı meclis
Zikr-i hafî: İçten, sessiz yapılan zikir, dua
Fâtır-ı Zülcelâl: Hakimiyetin sahibi Yüce Yaradan
Neharî: Gündüzcü. ***Zîhayat***: Canlı
Rahmânü'r-Rahîm: Yarattıklarına karşı merhamet ve ihsanı çok fazla olan, daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz.Allah
Zikr-i cehrî: Dıştan, sesli yapılan zikir, dua
Cezbe: Coşku, coşup kendinden geçme
Lisan-ı mahsus: Hususî dil, ifâde
Âvâz-ı hususî: Hususî ses
Serzâkir: Zikredenlerin başı, zikir meclisini idare eden
Nurefşan: Etrafı aydınlatan, nur saçan
Efdal: En faziletli
Eşref: En şerefli
Münevver: Nurlu
Bâhir: Açık, aşikâr
Azîm: Büyük
Kerîm: Saygın, asil, cömert
Etem: Tastamam
Eam: En genel
Ekmel: En mükemmel
Ecmel: En güzel
Seceât: Kafiyeler
Ulvî: Yüce
Vecd: İlâhî aşkın insanın bütün benliğini sarması

ve cezbeye getiren; nev-i beşerin andelîb-i zîşanı ve benî-Âdem'in bülbül-i zül-Kur'ân'ı: Muhammed-i Arabî'dir.

عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَمْثَالِهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَجْمَلُ التَّسْلِيمَاتِ [1]

Elhâsıl: *Kâinat sarayında hizmet eden hayvanât, kemâl-i itaatle evâmir-i tekviniyeye imtisâl edip, fıtratlarındaki gayeleri güzel bir vecihle ve Cenâb-ı Hakk'ın namıyla izhar ederek hayatlarının vazifelerini bedi' bir tarz ile Cenâb-ı Hakk'ın kuvvetiyle işlemekle ettikleri tesbihât ve ibadat, onların hedâya ve tahiyyatlarıdır ki, Fâtır-ı Zülcelâl ve Vâhib-i hayat dergâhına takdim ediyorlar.*

◆ ***Üçüncü kısım** ameleleri*: "*Nebâtat*" ve "*Cemâdât*"tır. Onların cüz'-i ihtiyârîleri olmadığı için, maaşları yoktur. Amelleri "hâlisen-livechillâh"tır ve Cenâb-ı Hakk'ın irâdesiyle ve ismiyle ve hesabıyla ve havl ve kuvvetiyledir. Fakat nebâtatın gidişatlarından hissolunuyor ki, onların vezaif-i telkîh ve tevlidde ve meyvelerin terbiyesinde bir çeşit telezzüzatları var. Fakat hiç teellümata mazhar değiller. Hayvan muhtar olduğu için, lezzet ile beraber elemi de var. Cemâdât ve nebatâtın amellerinde ihtiyar gelmediği için, eserleri de ihtiyar sahibi olan hayvanların amellerinden daha mükemmel oluyor. İhtiyar sahibi olanların içinde, arı emsali gibi vahy ve ilham ile tenevvür edenlerin amelleri, cüz'-i ihtiyârîsine itimad edenlerin amellerinden daha mükemmeldir.

Yeryüzünün tarlasında nebâtatın her bir taifesi, lisan-ı hâl ve istidat diliyle Fâtır-ı Hakîm'den suâl ediyorlar, dua ediyorlar ki: "Yâ Rabbenâ! Bize kuvvet ver ki, yeryüzünün her bir tarafında taifemizin bayrağını dikmekle, saltanat-ı rubûbiyet'ini lisanımızla ilân edelim ve rûy-i arz mescidinin her bir köşesinde sana ibadet etmek için bize tevfik ver ve meşhergâh-ı arzın her bir tarafında senin Esmâ-yi Hüsnâ'nın nakışlarını, senin bedi' ve antika san'at-

[1] O'na, Âline ve emsali diğer bütün peygamberlere en yüce salât ve en güzel selâmlar eyle.

Andelib-i zîşân: Şanlı bülbül
Benî Âdem: Ademoğlu
Bülbül-i zü'l-Kur'ân: Kur'ân-ı Kerim'e sahip bülbül
Kemâl-i itaat: Tam bir itaat
Evâmir-i tekviniye: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabiat kanunları.
İzhar: Gösterme
İmtisal: Emri yerine getirme
Bedî: Orijinal, benzersiz
Tahiyyat: Selâmlar, dualar, manen sunulan bütün hediyeler
Hedâyâ: Hediyeler
Vâhib-i Hayat: Hayatı karşılıksız hibe olarak veren Hz.Allah
Cüz-i ihtiyarî: Zayıf, küçücük tercih gücü
Hâlisen livechillâh: Sırf Allah rızası için.
Havl: Güç, kuvvet
Vezâif-i telkih ve tevlid: Aşılama, üretme, meydana getirme vazifeleri
Telezzüzat: Lezzet almalar
Teellümât: Elem duymalar, acılar
İhtiyar: Seçme, tercih etme
Vahiy: İlham
Tenevvür: Aydınlanma, nurlanma
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışları ortaya koyan tutum
Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetle yaratan Yüce Allah
Saltanat-ı rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan hakimiyeti
Rû-yi arz: Yeryüzü
Tevfik: İlâhî yardım, muvaffak kılma
Meşhergâh-ı arz: Yeryüzü sergisi

larını kendi lisanımızla teşhir etmek için bize bir revaç ve seyahata iktidar ver!" derler. Fâtır-ı Hakîm onların mânevî dualarını kabul edip ki, bir taifenin tohumlarına kıldan kanatçıklar verir. Her tarafa uçup gidiyorlar. Tâifeleri namına Esmâ-yi ilâhiye'yi okutturuyorlar (Ekser dikenli nebâtat ve bir kısım sarı çiçeklerin tohumları gibi). Ve bir kısmına da, insana lâzım veya hoşuna gidecek güzel et veriyor. İnsanı ona hizmetkâr edip her tarafa ekiyor. Bazı taifelerine de, hazmolmayacak sert bir kemik üstünde hayvanlar yutacak bir et veriyor ki, hayvanlar onu çok taraflara dağıtıyorlar. Bazılara da, çengelcikleri verip, her temas edene yapışıyor. Başka yerlere giderek taifesinin bayrağını dikerler, Sâni'-i Zülcelâl'in antika san'atını teşhir ediyorlar. Ve bir kısmına da, acı düğelek denilen nebâtat gibi saçmalı tüfek gibi bir kuvvet verir ki; vakti geldiği zaman onun meyvesi olan hıyarcık düşer, saçmalar gibi birkaç metre yerlere tohumcuklarını atar, zer'eder. Fâtır-ı Zülcelâl'in zikir ve tesbihini kesretli lisanlarla söylettirmeye çalışırlar ve hâkezâ.. kıyas et.

Fâtır u Hakîm ve Kâdir u Alîm, kemâl-i intizâmla her şeyi güzel yaratmış, güzel teçhiz etmiş, güzel gayelere tevcih etmiş, güzel vazifelerle tavzif etmiş, güzel tesbihât yaptırıyor, güzel ibadet ettiriyor. Ey insan!.. İnsan isen, şu güzel işlere, tabiatı, tesadüfü, abesiyeti, dalâleti karıştırma; çirkin etme, çirkin yapma, çirkin olma!

◆ ***Dördüncü kısım***: "*İnsan*"dır. *Şu kâinat sarayında bir nevi hademe olan insanlar, hem melâikeye benzer, hem hayvanâta benzer.* Melâikeye, ubûdiyet-i külliyede, nezaretin şümûlünde, mârifetin ihâtasında, rubûbiyet'in dellâllığında meleklere benzer. Belki insan daha câmi'dir. Fakat insanın şerire ve iştihalı bir nefsi bulunduğundan, melâikenin hilâfına olarak pek mühim terakkiyât ve tedenniyata mazhardır. Hem insan, amelinde nefsi için bir haz ve zâtı için bir hisse aradığı için hayvana benzer. Öyle ise, insanın iki maaşı var: Biri cüz'îdir, hayvanîdir, muacceldir. İkincisi melekîdir, küllîdir, müecceldir. Şimdi, insanın vazifesiyle maaşı ve terakkiyât ve tedenniyatı, geçen yirmi üç adet Söz'lerde kısmen geçmiştir. Husussan On Birinci

---

Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yüce Yaratıcı
Zer': Ekme, dikme
Kesret: Çokluk
Hâkezâ: Böylece, bunun gibi
Kadîr u Alîm: Her şeye gücü yeten her şeyi bilen Hz.Allah
Teçhiz: Donatma
Tevcih: Yönlendirme
Tavzif: Vazifelendirme, görev verme
Abesiyet: Boş ve faydasız saçmalık
Dalâlet: Sapıklık
Ubudiyet-i külliye: Kapsamlı şümullü ibadet
Şümul: Kapsama
İhata: İçine alma
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi
Câmi: Kapsayıcı, toplayıcı
Şerîre: Şerli
Hilâf: Ters
Terakkiyat: İlerlemeler, yükselmeler
Tedenniyât: Düşüşler, değer kaybetmeler
Muaccel: Öne alınmış, peşin
Melekî: Meleğe benzer
Küllî: Genel, çaplı
Müeccel: Sonraya bırakılmış, ertelenmiş

ve Yirmi Üçüncü'de daha ziyade beyan edilmiş. Onun için şurada ihtisar ederek kapıyı kapıyoruz. Erhamürrâhimîn'den rahmet kapılarını bize açmasını ve şu Söz'ün tekmîline tevfikini refik eylemesini niyaz ile, kusurumuzun ve hatâmızın afvını taleb ile hatmediyoruz.

Beşinci Dal

Beşinci Dal'ın "*Beş Meyve*"si var.

Birinci Meyve

Ey nefisperest nefsim!.. Ve ey dünya-perest arkadaşım! Muhabbet, şu kâinatın bir sebeb-i vücûdudur; hem şu kâinatın râbıtasıdır; hem şu kâinatın nurudur, hem hayatıdır. İnsan, kâinatın en câmi' bir meyvesi olduğu için, kâinatı istilâ edecek bir muhabbet o meyvenin çekirdeği olan kalbine dercedilmiştir. İşte, şöyle nihayetsiz bir muhabbete lâyık olacak, nihayetsiz bir kemâl sahibi olabilir.

İşte ey nefis ve ey arkadaş! İnsanın havfe ve muhabbete âlet olacak iki cihaz, fıtratında dercolunmuştur. Alâ-külli-hâl o muhabbet ve havf, ya halka veya Hâlık'a müteveccih olacak. Halbuki halktan havf ise, elîm bir beliyyedir. Halka muhabbet dahi, belâlı bir musibettir. Çünkü: Sen öylelerden korkarsın ki, sana merhamet etmez veya senin istirhamını kabul etmez. Şu hâlde havf, elîm bir belâdır. Muhabbet ise; sevdiğin şey, ya seni tanımaz, "Allah'a ısmarladık" demeyip gider –Gençliğin ve malın gibi– ya muhabbetin için seni tahkir eder. Görmüyor musun ki, mecâzî aşklarda yüzde doksan dokuzu, maşukundan şikâyet eder. Çünkü: Samed âyinesi olan bâtın-ı kalb ile, sanem-misâl dünyevî mahbublara perestiş etmek, o mahbubların nazarında sakîldir ve istiskal eder, reddeder. Zira fıtrat, fıtrî ve lâyık olmayan şeyi reddeder, atar. (Şehevânî sevmekler bahsimizden hariçtir.)

Erhamürrâhimîn: Merhametlilerin en merhametlisi
Tekmil: Bitirme, tamamlama
Tevfik: İlâhî yardım
Refik: Arkadaş, yoldaş
Hatim etmek: Bitirmek
Nefisperest: Nefsin arzu ve isteklerine –taparcasına– düşkün olan
Sebeb-i vücud: Var olma sebebi
Rabıta: Bağ, alâka, birlik vesilesi
Câmi: Şümullü, kapsamlı
Derc: İçine koymak, yerleştirmek
Havf: Korku. ***Fıtrat***: Yaratılış, tabiat
Alâ külli hal: Her halde, her halükarda. ***Müteveccih***: Yönelik
Hâlık: Hz.Yaradan
Elîm: Elem veren, üzücü
Beliyye: Belâ. ***Mahbup***: Sevgili
Mâşuk: Sevilen, aşık olunan varlık
Samed: Hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı halde her şeyin O'na muhtaç olduğu Yüce Yaratıcı
Sanem-misal: Put gibi güzel (çok güzel kadınlar için kullanılan bir tabir). ***Bâtın-ı kalb***: Kalbin içi
Perestiş etmek: Tapmak
İstiskal: Küçük görme, rahatsız olma. ***Sakil***: Bayağı, sıkıcı

Demek, sevdiğin şeyler ya seni tanımıyor, ya seni tahkir ediyor, ya sana refakat etmiyor. Senin rağmına müfarakat ediyor. Mâdem öyledir, bu havf ve muhabbeti, öyle birisine tevcih et ki, senin havfın lezzetli bir tezellül olsun. Muhabbetin, zilletsiz bir saadet olsun. Evet Hâlık-ı Zülcelâl'inden havf etmek, O'nun rahmetinin şefkatına yol bulup iltica etmek demektir. Havf, bir kamçıdır; O'nun rahmetinin kucağına atar. Mâlûmdur ki; bir vâlide, meselâ: Bir yavruyu korkutup sinesine celbediyor. O korku o yavruya gayet lezzetlidir. Çünkü; şefkat sinesine celbediyor. Halbuki, bütün vâlidelerin şefkatleri, Rahmet-i ilâhiye'nin bir lem'asıdır.[1] Demek, havfullahda bir azîm lezzet vardır. Mâdem havfullahın böyle lezzeti bulunsa, muhabbetullahta ne kadar nihayetsiz lezzet bulunduğu mâlûm olur. Hem Allah'tan havf eden, başkaların kasavetli, belâlı havfından kurtulur. Hem Allah hesabına olduğu için mahlukata ettiği muhabbet dahi, firâklı, elemli olmuyor.

Evet, insan evvela nefsini sever. Sonra akâribini, sonra milletini, sonra zîhayat mahlûkları, sonra kâinatı, dünyayı sever. Bu dairelerin her birisine karşı alâkadardır. Onların lezzetleriyle mütelezziz ve elemleriyle müteellim olabilir. Halbuki şu herc ü merc âlemde ve rüzgâr deveranında hiçbir şey kararında kalmadığından bîçare kalb-i insan, her vakit yaralanıyor. Elleri yapıştığı şeylerle, o şeyler gidip ellerini paralıyor, belki koparıyor. Daima ızdırab içinde kalır, yahut gaflet ile sarhoş olur. Mâdem öyledir, ey nefis! Aklın varsa, bütün o muhabbetleri topla, hakikî sahibine ver, şu belâlardan kurtul! Şu nihayetsiz muhabbetler, nihayetsiz bir kemâl ve cemâl sahibine mahsustur. Ne vakit hakikî sahibine verdin, o vakit bütün eşyâyı O'nun nâmıyla ve O'nun âyinesi olduğu cihetle ızdırabsız sevebilirsin. Demek, şu muhabbet, doğrudan doğruya kâinata sarf edilmemek gerektir. Yoksa muhabbet, en leziz bir nimet iken, en elîm bir nıkmet olur.

Bir cihet kaldı ki, en mühimi de odur ki, ey nefis! Sen, muhabbetini kendi nefsine sarf ediyorsun. Sen, kendi nefsini kendine mâbud ve mahbub yapıyorsun. Her şeyi nefsine fedâ ediyorsun. Âdeta bir nevi rubûbiyet veriyorsun. Halbuki muhabbetin sebebi, ya kemâldir –zira kemâl zâtında sevilir– yahut menfaattır, yahut lezzettir veyahut hayriyettir, ya bunlar gibi bir sebep tahtında muhabbet edilir.

---

[1] Allah teâlânın, rahmeti yüz parçaya bölüp, doksan dokuz parçayı kendine ayırdığı.. geri kalan bir cüzü de yer yüzüne indirdiği.. bunu da cin, insan ve hayvanlar arasında taksim ettiği.. işte mahlukatın, bu tek cüzden nasibine düşen pay sebebiyle birbirlerine karşı merhametli davrandıklarına dair bkz.: Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; Müsned 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

Mufarakat: Ayrılık ***Zillet***: Alçaklık.
Tevcih etmek: Yönlendirmek
Tezellül: Zillete düşmek, kendi kendini zelil kılmak ***Lem'a***: Parıltı
Havfullah: Allah korkusu
Azîm: Büyük
Muhabbetullah: Allah sevgisi
Kasavet: Katılık, sıkıcılık
Firak: Ayrılık. ***Akarib***: Yakınlar
Mütelezziz: Lezzet alan, zevk alan
Müteellim: Elem duyan, üzülen
Hercümerç: Allak bullak, karmakarışık
Kemal: Olgunluk, mükemmellik, erdem. ***Deveran***: Dönüp durma
Cemal: Güzellik ***Nikmet***: Azap, ceza
Mâbud: İbadet edilen
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi. ***Taht***: Alt
Hayriyet: Hayırlı olmak (hayrını düşünerek ona rağbet etmek)

Şimdi ey nefis! Birkaç Söz'de kat'î isbat etmişiz ki; asıl mahiyetin; kusur, naks, fakr, acz'den yoğrulmuştur ki; zulmet, karanlığın derecesi nisbetinde nurun parlaklığını gösterdiği gibi, zıddiyet itibariyle sen, onlarla Fâtır-ı Zülcelâl'in kemâl, cemâl, kudret ve rahmetine âyinedarlık ediyorsun.

Demek, ey nefis! Nefsine muhabbet değil, belki adavet etmelisin veyahut acımalısın veyahut mutmainne olduktan sonra şefkat etmelisin.

Eğer nefsini seversen, çünkü; senin nefsin lezzet ve menfaatin menşeidir. Sen de lezzet ve menfaatin zevkine meftunsun. O zerre hükmünde olan lezzet ve menfaat-ı nefsiyeyi, nihayetsiz lezzet ve menfaatlere tercih etme. Yıldız böceği gibi olma. Çünkü o, bütün ahbabını ve sevdiği eşyayı karanlığın vahşetine gark eder, nefsinde bir lem'acık ile iktifa eder. Zira nefsî olan lezzet ve menfaatinle beraber bütün alâkadar olduğun ve bütün menfaatleriyle intifa' ettiğin ve saadetleriyle mes'ud olduğun mevcudatın ve bütün kâinatın menfaatleri, nimetleri, iltifâtına tabi bir Mahbub-i Ezelî'yi sevmekliğin lâzımdır. Tâ, hem kendinin, hem bütün onların saadetleriyle mütelezziz olasın. Hem Kemâl-i Mutlak'ın muhabbetinden aldığın nihayetsiz bir lezzeti alasın.

Zâten sana, sende senin nefsine olan şedid muhabbetin, O'nun Zât'ına karşı muhabbet-i Zâtiye'dir ki; sen sû-i istimal edip kendi zâtına sarf ediyorsun. Öyle ise, nefsindeki "*Ene*"yi yırt, "*Hüve*"yi göster. Ve kâinata dağınık bütün muhabbetlerin, O'nun esmâ ve sıfâtına karşı verilmiş bir muhabbettir. Sen sû-i istimal etmişsin. Cezasını da çekiyorsun. Çünkü; yerinde sarf olunmayan bir muhabbet-i gayr-ı meşruanın cezası, merhametsiz bir musibettir. Rahmanü'r-Rahîm ismiyle, hûrilerle müzeyyen Cennet gibi senin bütün arzularına câmi' bir meskeni, senin cismânî hevesâtına ihzâr eden ve sair esmâsıyla senin ruhun, kalbin, sırrın, aklın ve sair letâifin arzularını tatmin edecek ebedî ihsanatını o Cennet'te sana müheyya eden ve her bir isminde mânevî çok hazine-i ihsan ve kerem bulunan bir Mahbub-i Ezelî'nin, elbette bir

---

Naks: Eksiklik. ***Fakr***: Fakirlik
Acz: Acizlik. ***Zıddiyet***: Zıtlık
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk ve hakimiyetin sahibi Yüce Yaradan
Âyinedar: Yansıtıcı
Adavet: Düşmanlık
Mutmainne: Kalbinde imanın iyice yerleştiği kimse
Menşe': Kaynak. ***Meftun***: Düşkün
Menfaat-i nefsiye: Nefse ait menfaatler, çıkarlar
Gark: Boğulma
Lem'acık: Küçük parıltı
İktifa etmek: Yetinmek
İntifa etmek: Faydalanmak
Mahbûb-i Ezelî: Sonsuz Sevgili
Mütelezziz: Lezzet duyan, tad alan
Kemâl-i mutlak: Tam bir mükemmellik
Şedit: Şiddetli
Muhabbet-i zâtiye: Allah'a ait sevgi
Ene: Ben (1.teklik şahıs zamiri)
Hüve: "O" (3.teklik şahıs zamiri)
Muhabbet-i gayr-ı meşrua: Meşru olmayan(haram) sevgi, aşk
Rahmânü'r-Rahîm: Yarattıklarına karşı merhamet ve ihsanı çok fazla olan, daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz.Allah
Müzeyyen: Süslenmiş, güzelleştirilmiş
Câmi: Kapsayan, toplayan
Hevesât: Hevesler
İhzar etmek: Hazırlamak
Letâif: Duygular. ***Müheyyâ***: Hazır
İhsânât: İhsanlar, hediyeler
Hazine-i ihsan: İhsan hazineleri

zerre muhabbeti, kâinata bedel olabilir. Kâinat O'nun bir cüz'î tecelli-i muhabbetine bedel olamaz. Öyle ise o Mahbub-i Ezelî'nin kendi Habib'ine söylettirdiği şu Fermân-ı Ezelî'yi dinle ittiba et:

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ [1]

İkinci Meyve

Ey nefis! Ubûdiyet, mukaddeme-i mükâfat-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Evet biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubûdiyetle muvazzafız. Çünkü ey nefis! Hayr-ı mahz olan vücûdu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştihalı bir mide verdiğinden, Rezzâk ismiyle bütün mat'umatı bir sofra-yi nimet içinde senin önüne koymuştur. Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi bir mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların, eller gibidir ki, rûy-i zemin kadar geniş bir sofra-yi nimeti, o ellerin önüne koymuştur. Sonra mânevî çok rızık ve nimetler isteyen insâniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût gibi geniş bir sofra-yi nimet, o mîde-i insâniyetin önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır. Sonra nihayetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden ve insanîyet-i kübrâ olan İslâmiyet'i ve îmânı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber Esmâ-yi Hüsnâ ve sıfât-ı mukaddesenin dairesine şamil bir sofra-yi nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir. Sonra îmânın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-ı mütenâhî bir sofra-yi nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir. Yâni, cismâniyetin itibariyle küçük, zaîf, âciz, zelîl, mukayyed, mahdud bir cüz'sün. O'nun ihsanıyla cüz'î bir cüz'den, küllî bir küll-i nurânî hükmüne geçtin. Zira hayatı sa-

---

[1] Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin. (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

Cüz'î: Küçük, az
Tecellî-i muhabbet: Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetinin eserlerinin kulları üzerinde görülmesi
Habîb: Sevgili. ***Ubudiyet***: Kulluk
Mukaddeme-i mükâfat-ı lâhika: Gelecek mükâfatların başlangıcı
Netice-i nimet-i sabıka: Geçmiş nimetlerin sonucu
Muvazzaf: Vazifeli
Hayr-ı mahz: Sırf, tamamen hayır
Hâlık-ı Zülcelâl: Tek ve yektâ Ulu Yaradan
Rezzak: Bütün mahluklarının rızıklarını veren Hz.Allah
Mat'umât: Yiyecekler
Sofra-i nimet: Nimet sofrası
Âlem-i mülk: Maddî ve cismanî âlem
Rû-yi zemin: Yeryüzü
Melekût: Eşya ve hâdiselerin iç yüzüne, ait âlem
Tagaddî: Gıda alma, beslenme
İnsaniyet-i kübrâ: Büyük insanlık, (evrensel insânî değerleri bünyesinde toplayan İslâmiyet)
Daire-i mümkinat: Mâsiva (Allah'ın dışındaki bütün varlıklar)
Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Sıfât-ı mukaddese: Cenâb-ı Hakk'ın kutsî sıfatları
Şamil: İçine alan, kapsayan
Fethetmek: Açmak
Gayr-ı mütenâhi: Sonsuz
Cismâniyet: Bedene, vücuda sahip olmak
Zelil: Aşağı, bayağı, zillete düşmüş
Mukayyet: Kayıtlı. ***Mahdut***: Sınırlı
Cüz'î: Parçaya ait, bütünün küçük parçaları. ***Cüz***: Bölüm, parça
Küllî: Genel, bütünü içine alan, kapsamlı. ***Küll-i nuranî***: Nuranî türden olan külli

na vermekle, cüz'iyetten bir nevi külliyete ve insâniyeti vermekle hakikî külliyete; ve İslâmiyet'i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyete; ve mârifet ve muhabbeti vermekle muhit bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubudiyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin. Halbuki, buna da tenbellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da, güya eski ücretleri kâfi gelmiyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Evet, senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hak Cennet'i ve saadet-i ebediyeyi, mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder. Sen, daima rahmet ve keremine iltica et. O'na güven ve şu fermanı dinle:

قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ [1]

Eğer desen: "Şu küllî hadsiz nimetlere karşı, nasıl şu mahdut ve cüz'î şükrümle mukabele edebilirim?"

Elcevap: Küllî bir niyetle, hadsiz bir îtikad ile... Meselâ: Nasıl ki, bir adam beş kuruş kıymetinde bir hediye ile, bir padişahın huzuruna girer ve görür ki, her biri milyonlara değer hediyeler, makbul adamlardan gelmiş, orada dizilmiş. Onun kalbine gelir: "Benim hediyem hiçtir, ne yapayım?" Birden der: "Ey Seyyidim! Bütün şu kıymetdar hediyeleri kendi namıma sana takdim ediyorum. Çünkü; sen onlara lâyıksın. Eğer benim iktidarım olsaydı, bunların bir mislini sana hediye ederdim." İşte hiç ihtiyacı olmayan ve raiyetinin derece-i sadakat ve hürmetlerine alâmet olarak hediyelerini kabul eden o pâdişah, o bîçarenin o büyük ve küllî niyetini ve arzusunu ve o güzel ve yüksek îtikad liyakatını, en büyük bir hediye gibi kabul eder. Aynen öyle de: Âciz bir abd, namazında "Ettahiyyâtü lillâh"[2] der. Yâni: *Bütün mahlukatın hayatlarıyla sana takdim ettikleri hediye-i ubûdiyetlerini, ben kendi hesabıma, umumunu sana takdim ediyorum. Eğer elimden gelseydi onlar kadar tahiyyeler sana takdim edecektim. Hem sen onlara, hem*

---

[1] De ki: "Allah'ın lütfuyla, rahmetiyle, evet sadece bununla ferahlanın. Çünkü bu, onların dünya malı olarak topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır." (Yûnus sûresi, 10/58)

[2] Bütün mahlukatın hamd ve şükürleri yalnız Allah'a mahsustur. (Buhârî, *ezan* 148, *el-amelu fi's-salât* 4, *isti'zan* 3, 28; Müslim, *salât* 55, 60, 62)

Cüz'iyet: Kısmen olma, bölüm, parça olma
Külliyet: Bütünlük, genellik, kapsamlılık.
Ulvî: Yüce
Muhit: İhatalı, şümullü, kuşatıcı
Mütehakkimâne: Haddini aşarak, küstahça.
Seyyid: Efendi
Niyaz: Yalvarma, yakarma, dua
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Mahz-ı fazl: Sırf lütuf
İtikad: İnanç, iman
Raiyyet: Tebaa, halk
Derece-i sadakat: Bağlılık derecesi
Hediye-i ubudiyet: Kulluk hediyesi
Tahiyye: Selâm, iyilik temennisi

daha fazlasına lâyıksın. İşte şu niyet ve îtikad, pek geniş bir şükr-i küllîdir. Nebâtatın tohumları ve çekirdekleri, onların niyetleridir.

Meselâ: Kavun, kalbinde nüveler suretinde bin niyet eder ki, "*Yâ Hâlıkım! Senin Esmâ-yi Hüsnâ'nın nakışlarını yerin birçok yerlerinde ilân etmek isterim.*" Cenâb-ı Hak gelecek şeylerin nasıl geleceklerini bildiği için, onların niyetlerini bilfiil ibadet gibi kabul eder. "*Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır.*"[1] Şu sırra işaret eder.

Hem,

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَدَدَ خَلْقِكَ وَرِضَاءَ نَفْسِكَ وَزِنَةَ عَرْشِكَ وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ

وَنُسَبِّحُكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ أَنْبِيَائِكَ وَأَوْلِيَائِكَ وَمَلاَئِكَتِكَ [2]

gibi hadsiz adedle tesbih etmenin hikmeti şu sırdan anlaşılır. Hem nasıl, bir zâbit, bütün neferâtının yekûn hizmetlerini kendi namına padişaha takdim eder. Öyle de, mahlûkata zabitlik eden ve hayvanât ve nebâtâta kumandanlık yapan ve mevcudat-ı arziyeye halifelik etmeye kabil olan ve kendi hususî âleminde kendini herkese vekil telâkki eden insan, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[3] der; bütün halkın ibadetlerini ve istianelerini, kendi nâmına Mâbud-i Zülcelâl'e takdim eder.

Hem, سُبْحَانَكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ جَمِيعِ مَخْلُوقَاتِكَ وَبِأَلْسِنَةِ جَمِيعِ مَصْنُوعَاتِكَ[4] der; bütün mevcudatı kendi hesabına söylettirir.

Hem, [5] اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ ذَرَّاتِ الْكَائِنَاتِ وَمُرَكَّبَاتِهَا der; her şey nâmına bir salavât getirir. Çünkü: Her şey, Nur-i Ahmedî (aleyhisselâm) ile alâkadardır. İşte tesbihâtta, salavâtlarda hadsiz adedlerin hikmetini anla.

---

[1] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/185-186; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/61, 1/109; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/343

[2] Mahlukatının sayısınca, zâtının hoşnutluğu, arşının ağırlığı, kelimelerinin mürekkebi miktarınca Sana hamd ederek Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Müslim, *zikr* 79; Tirmizî, *daavât* 103; Müsned 1/258) Bütün peygamberlerinin, veli kullarının ve meleklerinin tesbihâtıyla Seni tesbih ederiz.

[3] Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız. (Fâtiha sûresi, 1/5)

[4] Bütün mahlukatının tesbihâtları ve bütün masnuatının dilleriyle Seni tesbih ederiz.

[5] Allah'ım! Kâinatın zerreleri ve onlardan meydana gelen varlıkların adedince Muhammed'e salât eyle.

Şükr-i küllî: Genel, kapsamlı şükür
Nüve: Çekirdek, tohum
Hâlık: Hz. Yaradan
Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Bilfiil: Gerçekleşmiş olarak
Zabit: Subay, komutan
Neferât: Askerler
Mevcudat-ı arziye: Yeryüzü varlıkları
Kabil olmak: Mümkün, uygun olmak
Telâkki: Kabul etme, benimseme
İstiâne: Yardım talebi
Mâbûd-i Zülcelâl: Kendisine ibadet edilen Yüce Allah
Nur-i Ahmedî : Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) nuru

Üçüncü Meyve

Ey nefis! Az bir ömürde hadsiz bir amel-i uhrevî istersen ve her bir dakika-yi ömrünü bir ömür kadar faideli görmek istersen ve âdetini ibadete ve gafletini huzura kalbetmeyi seversen, sünnet-i seniyye'ye ittiba et. Çünkü: Bir muamele-i şer'iyeye tatbik-i amel ettiğin vakit, bir nevi huzur veriyor. Bir nevi ibadet oluyor. Uhrevî çok meyveler veriyor. Meselâ: Bir şeyi satın aldın. Îcab ve kabul-i şer'iyeyi tatbik ettiğin dakikada, o âdi alış-verişin bir ibadet hükmünü alır. O tahattur-i hükm-i şer'î bir tasavvur-i vahiy verir. O dahi, Şâri'i düşünmekle bir teveccüh-i İlahî verir. O dahi, bir huzur verir. Demek Sünnet-i Seniyye'ye tatbik-i amel etmekle bu fâni ömür, bâki meyveler verecek ve bir hayat-ı ebediyeye medâr olacak olan faideler elde edilir.

فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ [1]

fermânını dinle. Şeriat ve sünnet-i seniyye'nin ahkâmları içinde cilveleri intişar eden Esmâ-yi Hüsnâ'nın her bir isminin feyz-i tecellisine bir mazhar-ı câmi' olmağa çalış...

Dördüncü Meyve

Ey nefis! Ehl-i dünyaya, hususan ehl-i sefahete, hususan ehl-i küfre bakıp sûrî zînet ve aldatıcı gayr-ı meşru lezzetlerine aldanıp taklid etme. Çünkü; sen onları taklid etsen, onlar gibi olamazsın. Pek çok sukut edeceksin. Hayvan dahi olamazsın. Çünkü; senin başındaki akıl, meş'um bir âlet olur. Senin başını daima döğecektir. Meselâ: Nasıl ki; bir saray bulunsa, büyük bir dairesinde büyük bir elektrik lâmbası bulunur. O elektrikten teşa'ub etmiş

---

[1] ...Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden Nebiyy-i Ümmi olan o Resûlüne inanın. O'na tâbi olun ki doğru yolu bulasınız. (A'râf sûresi, 7/158)

Amel-i uhrevî: Ahirete ait amel, iş
Kalb etmek: Çevirmek, dönüştürmek
Sünnet-i Seniyye: Hz.Peygamber Efendimizin (s.a.s.) üstün davranış ve buyrukları
İttibâ etmek: Uymak, bağlanmak
Muamele-i şer'iye: Dinî bir işlem
Tatbik-i amel: Uygulamak
Kabul-i şer'î: Karşılıklı alış verişlerde: Müşterinin belli bir mal veya hizmeti anlaşılan değer üzerinden kabul edip alması
Âdi: Sıradan, basit, normal
İcab: Karşılıklı alış verişlerde: Bir malın veya hizmetin müşterilere belli bir değerle sunulması
Tahattur-i hükm-i şer'î: Dinin hükmünü hatırlamak
Tasavvur-i vahiy: Vahyi düşünmek
Şâri: Kanun, hüküm koyucu Hz.Allah
Teveccüh-i İlâhî: Allah'ın iltifatı
Medar olmak: Sebep olmak
Ahkâm: Hükümler
İntişar etmek: Yayılmak
Feyz-i tecellî: Tecelli bolluğu, bereketi
Mazhar-ı câmi: Bir şeyin bütününe erişen, nâil olan, çok kapsamlı bir şekilde lütufları gösteren ayna.
Ehl-i dünya: Sadece geçici dünya zevklerine bağlanıp ahireti unutan kimseler
Ehl-i sefahet: Haram helâl demeden zevk peşinde olan beyinsizler
Ehl-i küfr: İnançsızlar
Sukut etmek: Düşmek, değer kaybetmek. ***Surî***: Dış görünüm
Teşa'ub: Dağılma, dallanarak yayılma. ***Meş'um***: Uğursuz, belâlı

ve onunla bağlı küçük küçük elektrikler, küçük menzillere taksim edilmiş. Şimdi birisi o büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirip ziyâyı kapatsa, bütün menziller derin bir karanlık içine ve bir vahşete düşer. Ve başka sarayda büyük elektrik lâmbasıyla merbut olmayan küçük elektrik lâmbaları, her menzilde bulunuyor. O saray sahibi büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirerek kapatsa, sair menzillerde ışıklar bulunabilir. Onunla işini görebilir, hırsızlar istifade edemezler.

İşte ey nefsim! Birinci saray, bir Müslümandır. Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), onun kalbinde o büyük elektrik lâmbasıdır. Eğer O'nu unutsa, El-iyâzü-billâh kalbinden O'nu çıkarsa, hiçbir peygamberi daha kabul edemez. Belki hiçbir kemalâtın yeri ruhunda kalamaz. Hattâ Rabbini de tanımaz. Mahiyetindeki bütün menziller ve latîfeler, karanlığa düşer ve kalbinde müthiş bir tahribat ve vahşet oluyor. Acaba bu tahribat ve vahşete mukabil hangi şeyi kazanıp ünsiyet edebilirsin! Hangi menfaati bulup o tahribat zararını onunla tâmir edersin! Halbuki ecnebiler, o ikinci saraya benzerler ki, Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın nurunu kalblerinden çıkarsalar da, kendilerince bazı nurlar kalabilir veya kalabilir zannederler. Onların mânevî kemalât-ı ahlâkiyelerine medâr olacak Hazret-i Mûsâ ve Îsâ (aleyhimesselâm)'a bir nevi îmânları ve Hâlıklarına bir çeşit îtikadları kalabilir.

Ey nefs-i emmâre! Eğer desen: "Ben, ecnebi değil, hayvan olmak isterim!" Sana kaç defa söylemiştim: Hayvan gibi olamazsın. Zira kafandaki akıl olduğu için, o akıl geçmiş elemleri ve gelecek korkuları tokatıyla senin yüzüne, gözüne, başına çarparak dövüyor. Bir lezzet içinde bin elem katıyor. Hayvan ise, elemsiz güzel bir lezzet alır, zevkeder. Öyle ise, evvelâ aklını çıkar at, sonra hayvan ol. Hem كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ[1] sille-i te'dibini gör.

Beşinci Meyve

Ey nefis! Mükerreren söylediğimiz gibi, insan, şecere-i hilkatin meyvesi olduğundan, meyve gibi en uzak ve en câmi' ve umuma bakar ve umumun cihetü'l-vahdetini içinde saklar bir kalb çekirdeğini taşıyan ve yüzü kesrete,

---

[1] Doğrusu onlar davarlar gibidirler, hatta onlar (yolca) daha da sapkındırlar. (A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/44)

Ziya: Işık.
Merbut: Bağlı
El'iyâze billâh: "Allah korusun!" manasında bir deyim
Kemâlât: Güzellikler, mükemmellikler
Latîfe: Mânevî duygu ve hisler
Ünsiyet: Dostluk, yakınlık
Kemâlât-ı ahlâkiye: Ahlâki güzellikler, erdemler
Hâlık: Hz.Yaradan
Sille-i te'dib: Terbiye etmek için atılan tokat, ceza
Ecnebi: Yabancı
Mükerreren: Defalarca
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Câmi: Kapsamlı, şümullü
Cihetü'l-vahdet: Birlik noktası
Kesret: Çoğunluk, genel

fenâya, dünyaya bakan bir mahlûktur. Ubûdiyet ise, onun yüzünü fenadan bekaya, halktan Hakk'a, kesretten vahdete, müntehadan mebde'e çeviren bir hayt-ı vuslat, yahut mebde' ve müntehâ ortasında bir nokta-yi ittisaldir.

Nasıl ki, tohum olacak kıymettar bir meyve-i zîşuur, ağacın altındaki zîruhlara baksa, güzelliğine güvense, kendini onların ellerine atsa veya gaflet edip düşse, onların ellerine düşecek, parçalanacak, âdi bir tek meyve gibi zayi' olacak. Eğer o meyve, nokta-yi istinadını bulsa, içindeki çekirdek, bütün ağacın cihetü'l-vahdetini tutmakla beraber ağacın bekasına ve hakikatının devamına vasıta olacağını düşünebilse, o vakit o tek meyve içinde bir tek çekirdek, bir hakikat-i külliye-i daimeye, bir ömr-i bâki içinde mazhar oluyor. Öyle de; insan, eğer kesrete dalıp kâinat içinde boğulup dünyanın muhabbetiyle sersem olarak fânilerin tebessümlerine aldansa, onların kucaklarına atılsa, elbette nihayetsiz bir hasârete düşer. Hem fenâ, hem fâni, hem ademe düşer. Hem mânen kendini îdam eder. Eğer lisan-ı Kur'ân'dan kalb kulağıyla îmân derslerini işitip başını kaldırsa, vahdete müteveccih olsa, ubûdiyetin mi'râcıyla arş-ı kemâlâta çıkabilir. Bâki bir insan olur.

Ey nefsim! Mâdem hakikat böyledir ve mâdem Millet-i İbrahimiye'densin (aleyhisselâm) *İbrahimvârî* [1] لَٓا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ *de ve Mahbub-i Bâki'ye yüzünü çevir ve benim gibi şöyle ağla...*

(Buradaki Farisî beyitler, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'nda yazılmakla burada yazılmamıştır.)

* * *

[1] Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem. (En'âm sûresi, 6/76)

Fenâ: Bitme, tükenme, yok olma
Ubudiyet: Kulluk
Beka: Kalıcı olma, ebedilik
Vahdet: Birlik. ***Mebde'***: Başlangıç
Münteĥâ: Son, nihayet
Hayt-ı vuslat: Birleştiren bağ
Nokta-i ittisal: Birleştirme noktası
Meyve-i zîşuur: Şuur sahibi meyve
Zîruh: Ruh sahibi
Âdi: Basit, sıradan, normal
Nokta-i istinad: Dayanak noktası
Hakikat-i külliye-i daime: Kapsamlı ve devamlı gerçek
Hasâret: Kayıp, zarar.
Adem: Yokluk
Lisan-ı Kur'ân: Kur'ân dili
Müteveccih: Yönelmiş
Mirac: Merdiven, asansör
Arş-ı kemâlât: Olgunluğun, mükemmelliğin zirvesi
Millet-i İbrahimiye: Hz.İbrahim (a.s.)'in dinine mensup olanlar
Mahbûb-i Bâkî: Yok olmayan, ölümsüz, ebedî sevgili

Yirmi Beşinci Söz

Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi

Elde Kur'ân gibi bir mu'cize-i bâki varken,
Başka bürhân aramak aklıma zâid görünür.
Elde Kur'ân gibi bir bürhân-ı hakikat varken,
Münkirleri ilzam için gönlüme sıklet mi gelir?

İHTAR: *Şu Söz'ün başında Beş Şu'le'yi yazmak niyet ettik. Fakat Birinci Şu'le'nin âhirlerinde eski hurufatla tab'etmek için gayet sür'atle yazmağa mecbur olduk. Hattâ bazı gün yirmi-otuz sahifeyi iki-üç saat içinde yazıyorduk. Onun için üç şu'leyi ihtisâren, icmâlen yazarak iki şu'leyi de şimdilik terk ettik. Bana ait kusurlar ve noksaniyetler ve işkâl ve hatâlara nazar-ı insaf ve müsamahâ ile bakmalarını ihvanlarımızdan bekleriz.*

Bu Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi'ndeki ekser âyetlerin her biri, ya mülhidler tarafından medar-ı tenkid olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şüphelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte bu "*Yirmi Beşinci Söz*" öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlerini ve nüktelerini beyan etmiş ki, ehl-i ilhâd ve fennin kusur zannettikleri nok-

---

Mu'cize-i Bâki: Sonsuz devamlı mu'cize
Bürhan: Delil.
Zâid: Fazlalık, lüzumsuz
Bürhân-ı hakîkat: Hakikat delili.
Münkir: İnkâr eden.
İlzâm: Söz ve fikirde galibiyet
Sıklet: Ağırlık, mânevî sıkıntı
Hurûf: Harfler
İhtisâren: Kısaltılmış, özet olarak.
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak.
İşkâl: Zorlaştırmak, şüpheli ve karışık yapmak
Nazar-ı insaf: Hakkaniyetle bakmak
İhvanlar: Kardeşler.
Mu'cizat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın mucizevî yönleri.
Ekser: En çok, en fazla.
Mülhid: Dinsiz, kâfir.
Medâr-ı tenkîd: Eleştiri sebebi
Cinnî ve insî: Cinlerden ve insanlardan.
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana.
Ehl-i ilhâd: Dinsizler.

talar i'câzın lemaâtı ve belâğat-ı Kur'âniye'nin kemalâtının menşe'leri olduğu, ilmî kaideleriyle isbat edilmiş. Bulantı vermemek için onların şüpheleri zikredilmeden cevâb-ı kat'î verilmiş. وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا[1] وَالشَّمْسُ تَجْرِي[2] gibi.. Yalnız Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üç-dört âyette şüpheleri söylenmiş. Hem bu "*Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi*" gerçi gayet muhtasar ve acele yazılmış ise de, fakat ilm-i belâğat ve ulûm-i Arabiye noktasında, âlimlere hayret verecek derecede âlimane ve derin ve kuvvetli bir tarzda beyan edilmiş. Gerçi her bahsini her ehl-i dikkat tam anlamaz, istifade etmez. Fakat o bahçede herkesin ehemmiyetli hissesi var. Pek acele ve müşevveş hâletler içinde te'lif edildiğinden ifade ve ibaresinde kusur var olmasıyla beraber ilim noktasında çok ehemmiyetli meselelerin hakikatını beyan etmiş.

Said Nursî

---

[1] Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? (Nebe sûresi, 78/7)

[2] Güneş döner... (Yâsîn sûresi, 36/38)

İ'câz: İnsanları aciz bırakma, benzerini yapmakta insanları âciz bırakma, mucize gösterme.
Lemaat: Parlayışlar, parıltılar
Belâgat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın edebî üslûbu
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer.
Cevâb-ı kat'î: Kesin cevap.
Muhtasar: Kısaltılmış, özet.
İlm-i Belâgat: Düzgün ve yerinde söz söylemeyi öğreten ilim dalı.
Ulum-i arabiyye: Arapça ilimler.
Âlimâne: Âlime yakışacak sûrette.
Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar.
Müşevveş: Karmakarışık, anlaşılmaz.
Haletler: Keyfiyetler, durumlar.

Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ

وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا [1]

Mahzen-i mu'cizât ve mu'cize-i kübrâ-yi Ahmediye (aleyhissalâtü vessalâm) olan Kur'ân-ı Hakîm-i Mu'cizü'l-Beyân'ın hadsiz vücûh-i i'câzından kırka yakın vücûh-i i'câziyeyi Arabî risâlelerimde ve Arabî Risâle-i Nur'da ve "İşârâtü'l-İ'câz" nâmındaki tefsirimde ve geçen şu yirmi dört Söz'lerde işaretler etmişiz. Şimdi onlardan yalnız beş vechini bir derece beyan ve sair vücûhu içlerinde icmâlen dercederek ve bir mukaddeme ile onun târif ve mahiyetine işaret edecegiz.

Mukaddeme

"*Üç Cüz*"dür.

Birinci Cüz

Kur'ân Nedir? Târifi Nasıldır?

Elcevap: (On Dokuzuncu Söz'de beyan edildiği ve sair sözlerde isbat edildiği gibi) **KUR'ÂN;**

[1] De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Mahzen-i Mucizat: Mucizeler kaynağı
Mucize-i kübra-yı Ahmediye: Hz. Muhammed'in (s.a.s) en büyük mucizesi.
Arabî: Arapça.
Vücuh-i i'caz: Mucizelik yönleri, şekilleri.
Kur'ân-ı Hakîm-i Mu'cizü'l-Beyan: Mucize üslubu ile, her şeyi yerli yerince açıklayan.
Vech: Sûret, sebep, tarz
Sair: Diğer, başka.
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak.
Derc etme: İçine koyma, yerleştirme.
Mukaddime: Ön söz, giriş

- ✓ Şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi...
- ✓ Ve âyât-i tekviniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercüman-ı ebedîsi...
- ✓ Ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri...
- ✓ Ve zeminde ve gökte gizli Esmâ-yi ilâhiye'nin mânevî hazinelerinin keşşâfı...
- ✓ Ve sutûr-i hâdisatın altında muzmer hakâikın miftahı...
- ✓ Ve âlem-i şehâdette âlem-i gaybın lisanı...
- ✓ Ve şu âlem-i şehâdet perdesi arkasında olan âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı ebediye-i Rahmaniye ve hitâbât-ı ezeliye-i Sübhâniye'nin hazinesi...
- ✓ Ve şu İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşi, temeli, hendesesi...
- ✓ Ve avâlim-i uhreviye'nin mukaddes haritası...
- ✓ Ve zât ve sıfat ve esmâ ve şuûn-i ilâhiye'nin kavl-i şârihi, tefsir-i vâzıhı, bürhân-ı kâtıı, tercüman-ı sâtıı...
- ✓ Ve şu âlem-i insâniyetin mürebbîsi...
- ✓ Ve insâniyet-i kübrâ olan İslâmiyet'in mâ ve ziyâsı...
- ✓ Ve nev-i beşerin hikmet-i hakikiyesi..
- ✓ Ve insâniyeti saadete sevk eden hakikî mürşidi ve hâdisi...
- ✓ Ve insana hem bir *kitab-ı şeriat*, hem bir *kitab-ı dua*, hem bir *kitab-ı hikmet*, hem bir *kitab-ı ubûdiyet*, hem bir *kitab-ı emir ve davet*, hem bir *kitab-ı zikir*, hem bir *kitab-ı fikir*...

Kitab-ı Kebir-i Kâînat: Çok manalar ihtiva etmede kitaba benzeyen büyük kâinat
Tercüme-i ezelî: Ezelî tercüme, Kur'ân Bütün varlıkların mânâ, mâhiyet ve vazifelerini açıkladığından mevcudatın tercümesi hükmündedir
Âyât-ı tekviniye: Kâinatta Allah'ın varlığına işaret eden deliller
Mütenevvi: Çeşitli
Tercümân-ı ebedî: Ebedî tercüman, (Kur'ân için kullanılan bir ifade.)
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinemeyen âlem
Müfessir: Açıklayan, izah eden
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudsî isimleri
Keşşâf: Gizli şeyleri meydana çıkaran
Sutur-i hadisat: Hâdiselerin teşkil ettiği satırlar
Muzmer: Gizli, saklı, örtülü
Hakâik: Hakikatler
İltifatat-ı ebediye-i rahmaniye: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz iltifatları
Hitabât-ı ezeliye-i sübhaniye: Her türlü kusurdan münezzeh Cenab-ı Hakk'ın ezelî hitapları, sözleri. ***Miftah***: Anahtar
İslâmiyet âlem-i mânevîsi: İslâmiyet'in mânevî dünyası
Hendese: Geometri, mühendislik
Avâlim-i uhreviye: Ahiret âlemleri
Esma: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Şuun-i ilâhîye: İlâhî fiiller, işler
Kavl-i şârihi: Açıklayıcı sözü
Tefsir-i vazıhı: Kolay anlaşılır açıklaması
Bürhân-ı katıı: Kesin delili
Tercüman-ı sâtıı: Nur saçan, parlak bir tercümanı
Âlem-i insaniyet: İnsanlık
Mürebbisi: Terbiye edeni
İnsaniyet-i kübra: En büyük insanlık, en kapsamlı insanlık anlayışı. ***Mâ***: Su. ***Ziya***: Işık
Nev-i beşer: İnsan türü
Hikmet-i hakikiye: Hakikî hikmet
Hâdi: Hidayet eden, yol gösteren
Kitâb-ı şeriat: Din kitabı, kanun kitabı. ***Kitâb-ı dua***: Dua kitabı
Kitâb-ı hikmet: Hikmet kitabı
Kitâb-ı ubûdiyet: Kulluk kitabı
Kitâb-ı emir: Emir kitabı
Kitâb-ı zikir: Zikir kitabı
Kitâb-ı fikir: Fikir kitabı

- ✓ Hem bütün insanın bütün hâcât-ı mâneviyesine merci' olacak çok kitabları tazammun eden tek, câmi' bir *kitab-ı mukaddes*'tir.
- ✓ Hem bütün evliya ve sıddıkîn ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreblerine ve ayrı ayrı mesleklerine, her birindeki meşrebin mezâkına lâyık ve o meşrebi tenvir edecek ve her bir mesleğin mesâkına muvafık ve onu tasvir edecek birer risâle ibraz eden mukaddes bir kütüphane hükmünde bir *kitab-ı semâvî*'dir.

İkinci Cüz ve Tetimme-i Târif

Kur'ân, Arş-ı a'zam'dan, ism-i a'zam'dan, her ismin mertebe-i a'zamından geldiği için, "*On İkinci Söz*"de beyan ve isbat edildiği gibi;

- ✓ *Kur'ân*; bütün âlemlerin Rabbi itibariyle Allah'ın kelâmıdır.
- ✓ Hem bütün mevcudatın İlâh'ı unvanıyla Allah'ın fermanıdır.
- ✓ Hem bütün semâvât ve arzın Hâlık'ı nâmına bir hitabdır.
- ✓ Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir.
- ✓ Hem saltanat-ı âmme-i Sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir.
- ✓ Hem rahmet-i vâsia-yi muhîta nokta-yi nazarında bir defter-i iltifâtât-ı Rahmaniye'dir.
- ✓ Hem ulûhiyet'in azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazan şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır.
- ✓ Hem ism-i a'zam'ın muhîtinden nüzul ile Arş-ı a'zam'ın bütün muhatına bakan ve teftiş eden hikmetfeşan bir *kitab-ı mukaddes*'tir.

Hâcât-ı mâneviye: Mânevî ihtiyaçlar
Merci: Müracat edilecek, dönülecek yer, hükmüne boyun eğilen karar yeri
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran
Kitâb-ı mukaddes: Kudsi kitap
Evliya: İbadet ve takvalarıyla Allah'a yakın olan kullar
Sıddikîn: Özü sözü doğru insanlar
Urefa: Arifler, irfan sahibi kimseler
Muhakkikîn: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli kimseler
Mezâk: Zevk, tat alınacak yer, damak
Tenvir etmek: Aydınlatmak
Mesâk: Sevk edilecek yer, hedef
İbraz: Göstermek, meydana koymak
Kitâb-ı Semavi: Allah (c.c) tarafından gönderilen kitap
Tetimme-i tarif: Tanıma ilave
Nüzul: İnme
Arş-ı a'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi
İsm-i a'zam: Hadislerde, dua ederken zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi
Mertebe-i âzam: En yüksek seviye
Mevcudat: Varlıklar
Rubûbiyet-i mutlaka: Cenab-ı Hakk'ın mahlukları yaratma ve yetiştirme sıfatı
Saltanat-ı âmme-i sübhâniye: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlâ'nın mutlak hâkimiyeti
Mükâleme: Konuşma
Hutbe-i ezeliye: Ezelî olan Cenab-ı hakk'ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur'ân
Rahmet-i vasia-i muhîta: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan geniş, engin rahmeti
Nokta-i nazar: Bakış açısı
Defter-i iltifatat-ı rahmaniye: Rahmâni lütufları içeren defter
Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye sadece kendisinin müstehak olması
Azamet-i haşmet: Haşmetinin büyüklüğü
Haysiyetiyle: Cihetiyle
Muhabere: Haberleşme, karşılıklı haber verme
Muhat: Etrafı çevrilmiş kuşatılmış
Hikmetfeşân: Hikmet saçan

Ve şu sırdandır ki, "Kelâmullah" unvanı, kemâl-i liyakatla Kur'ân'a verilmiş ve daima da veriliyor.

Kur'ân'dan sonra sair enbiyânın kütüb ve suhufları derecesi gelir. Sair nihayetsiz kelimât-ı ilâhiye'nin ise bir kısmı dahi has bir itibarla, cüz'î bir unvan ile, hususî bir tecelli ile, cüz'î bir isim ile ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan ilhamât sûretinde bir mükâlemedir. Melek ve beşer ve hayvanâtın ilhamları, külliyet ve hususiyet îtibariyle çok muhteliftir.

Üçüncü Cüz

Kur'ân; asırları muhtelif bütün enbiyânın kütüblerini ve meşrebleri muhtelif bütün evliyânın risâlelerini ve meslekleri muhtelif bütün asfiyânın eserlerini icmâlen tazammun eden ve cihat-ı sittesi parlak ve evhâm u şübehâtın zulümâtından musaffa ve nokta-yi istinadı, bilyakîn vahy-i semâvî ve kelâm-ı ezelî; ve hedefi ve gayesi, bilmüşâhede saadet-i ebediye; içi, bilbedahe hâlis hidâyet; üstü, bizzarûre envâr-ı îmân; altı, biilmelyakîn delil ve bürhân; sağı, bittecrübe teslim-i kalb ve vicdan; solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz'an; meyvesi, bihakkalyakîn Rahmet-i Rahman ve dâr-ı cinân, makamı ve revâcı, bi'l-hadsi's-sâdık makbûl-i melek ve ins ü cân bir kitab-ı semâvî'dir.

Kur'ân'ın târifine dair üç cüz'ündeki sıfatların her biri başka yerlerde kat'î isbat edilmiş veya isbat edilecektir. Dâvamız mücerred değil, her birisi bürhân-ı kat'î ile müberhendir.

Kemâl-ı liyakat: Tam lâyık olma
Sair: Diğer, başka
Enbiya: Peygamberler
Kütüb: Dört peygambere indirilen kitap, kitaplar. ***İlhamat***: İlhamlar
Suhuf: Bazı peygamberlere gelen sahife hâlindeki kitap, sahifeler
Kelimat-ı ilâhiye: İlâhî kelimeler
Zâhir: Görünen, âşikâr olan
Mükâleme: Konuşma
Külliyet: Umûmilik, çok kapsamlı olma. ***Hususiyet***: Husûsilik
Meşrep: Tutum, özel tarz
Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (sas) gerçek varisleri. ***Kütüb***: Kitaplar
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak. ***Musaffa***: Süzülmüş
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Cihat-ı sitte: Altı yön
Evham: Yanlış ve esassız zanlar, vahimler. ***Şübehat***: Şüpheler
Zülumat: Karanlıklar
Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer
Bilyakîn: Kat'i surette, kesin olarak
Vahyi-i semavi: Allah (c.c.) tarafından gönderilen ilahî ferman
Kelâm-ı ezelî: Ezelî kelâm
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Saadet-i ebedî: Ebedî mutluluk
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Bizzarûre: İster istemez, kesin
Biilmelyakin: Bir şeyi görüp tatmaksızın delile dayanacak şekilde bilmek
Envar-ı iman: İman nurları
Teslim-i kalp ve vicdan: Kalp ve vicdan ile kabullenmek
Bittecrübe: Tecrübe ile bilmek
Biaynelyakîn: Bir şeyi bizzat gözüyle görüp hakkında bilgi sahibi olmak, görerek bilmek
Teshir-i akıl ve iz'an: Akıl ve iz'anı büyüleyip hayrete düşürme
Bihakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek
Rahmet-i Rahman: Rahman olan Allah'ın (c.c.) Rahmeti
Dar-ı cinan: Cennet yurdu
Revac: Değer kazanma, sürüm
Bilhads-i sadık: Doğru olan sezgi
Makbul-i melek: Melekler tarafından hüsn-i kabul görmüş
Kitab-ı semavi: Allah (c.c.) tarafından gönderilen kitap
Mücerred: Delilden uzak, ispatı zor. ***Burhan-ı kat'î***: Kesin delil
Müberhen: Delilli, ispatlanmış

Birinci Şu'le

Bu Şu'lenin "Üç Şua"ı var.

Birinci Şua

Derece-i i'câzda belâğat-ı Kur'âniye'dir.

O belâğat ise, nazmın cezâletinden ve hüsn-i metanetinden ve üslûblarının bedâatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanının berâatinden, fâik ve safvetinden ve meânîsinin kuvvet ve hakkâniyyetinden ve lâfzının fesâhatinden, selâsetinden tevellüd eden bir belâğat-ı hârikulâdedir ki, benî-Âdem'in en dâhî ediblerini, en hârika hatiblerini, en mütebahhir ulemasını muârazaya davet edip bin üç yüz senedir meydan okuyor, onların damarlarına şiddetle dokunuyor. Muârazaya davet ettiği hâlde, kibir ve gururlarından başını semâvâtâ vuran o dâhîler, Ona muâraza için ağız açamayıp kemâl-i zilletle boyun eğdiler.

İşte belâğatındaki vech-i i'câzı iki sûretle işaret ederiz:

Birinci Sûret

İ'câzı vardır ve mevcuttur. Çünkü Cezîretü'l-Arab ahalisi o asırda ekseriyet-i mutlaka îtibariyle ümmî idi. Ümmîlikleri için mefâhirlerini ve vukuat-ı tarihiyelerini ve mehâsin-i ahlâka yardım edecek durub-i emsallerini kitabet

---

Derece-i i'cazda: Mu'cize düzeyinde, seviyesinde
Belâgat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın edebî üslûbu
Nazm: Belirli bir ölçüyle, inci gibi dizilmiş söz
Cezâlet: Ağızda enfes bir tatlılık, kulakta hoş bir sadâ bırakan, birbiriyle uyumlu ifade
Hüsn-i metanet: Sağlamlıktaki güzellik
Bedâat: Orijinallik, kendinden önce bir örneği olmama, yenilik
Müstahsen: Güzel ve herkesin beğendiği, beğenilen
Beraat: Hüsn ve cemalde tam olmak, emsalinden üstün olmak
Fâik: Her şeyin güzide ve a'lası, üstün. ***Maâni***: Manalar
Safvet: Hâlislik, temizlik, sâfilik
Fesahat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbiriyle ahenkli harflerden oluşması
Selaset: Anlatıştaki açık, anlaşılır ve akıcı ifade şekli
Tevellüd: Ortaya çıkma, doğma
Belâgat-ı harikulâde: Eşi ve benzeri olmayan edebî üslûb
Benî Âdem: Âdemoğulları, insanlar. ***Kemâl-i zillet***: Tam bir zillet
Mütebahhir: Deniz gibi geniş ve engin ilme sahip büyük âlim
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele
Vech-i i'caz: Mu'cizelik yönü, şekli
Ceziretü'l-arab: Arap yarımadası
Ekseriyet-i mutlaka: Büyük çoğunluk
Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen
Mefâhir: İftihar edilecek, övünülecek şeyler. ***Kitabet***: Yazı yazma
Vukuat-ı tarihiye: Tarihî hâdiseler
Mehâsin-i ahlâk: Ahlâk güzellikleri
Durub-i emsal: Atasözleri

yerine şiir ve belâğat kaydıyla muhafaza ediyorlardı. Mânidar bir kelâm, şiir ve belâğat câzibesiyle eslaftan ahlafa hâfızalarda kalıp gidiyordu. İşte şu ihtiyac-ı fıtrî neticesi olarak o kavmin mânevî çarşıyı ticaretlerinde en ziyade revaç bulan, fesâhât ve belâğat metâı idi. Hattâ bir kabilenin beliğ bir edibi, en büyük bir kahramân-ı millîsi gibi idi. En ziyade onunla iftihar ediyorlardı. İşte İslâmiyet'ten sonra âlemi zekâlarıyla idare eden o zeki kavim, şu en revaçlı ve medar-ı iftiharları ve ona şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olan belâğatta akvam-ı âlemden en ileride ve en yüksek mertebede idiler. Belâğat, o kadar kıymetdar idi ki, bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözüyle musalaha ediyorlardı. Hattâ onların içinde "Muallakat-ı Seb'a" nâmıyla yedi edibin yedi kasidesini altınla Kâ'be'nin duvarına yazmışlar, onunla iftihar ediyorlardı.

İşte böyle bir zamanda, belâğat en revaçlı olduğu bir anda Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nüzul etti.[1] Nasıl ki zaman-ı Mûsâ (aleyhisselâm)'da sihir[2] ve zaman-ı Îsâ (aleyhisselâm)'da tıp revaçta idi.[3] Mu'cizelerinin mühimmi o cinsten geldi. İşte o vakit bülegâ-yi Arab'ı, en kısa bir sûresine mukabeleye davet etti:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ [4]

fermanıyla onlara meydan okuyor. Hem der ki: "Îmân getirmezseniz mel'unsunuz. Cehennem'e gireceksiniz!" Damarlarına şiddetle vuruyor. Gururlarını dehşetli sûrette kırıyor. O kibirli akıllarını istihfaf ediyor. Onları bidâyeten îdâm-ı ebedî ile ve sonra da Cehennem'de îdâm-ı ebedî ile beraber dünyevî îdâm ile de mahkûm ediyor. Der: "Ya muâraza ediniz, yahut can ve malınız helâkettedir!"

İşte eğer muâraza mümkün olsaydı acaba hiç mümkün mü idi ki, bir-iki satırla muâraza edip dâvasını ibtal etmek gibi rahat bir çare varken, en tehli-

---

[1] el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 1/154

[2] el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 1/153

[3] el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 1/153

[4] Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin. (Bakara sûresi, 2/23)

Eslaf: Evvelkiler, geçmişler, selefler. ***Ahlaf***: Sonra gelenler, halefler
İhtiyac-ı fıtrî: Tabiî ihtiyaç
Fesahat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbiriyle ahenkli harflerden oluşması
Beliğ: Fasîh, üstün ve düzgün söz söyleyen. ***Metâ***: Mal, servet
Kahraman-ı millî: Milli kahraman
Medâr-ı iftihar: İftihar vesilesi
Akvam-i âlemden: Dünya milletleri içinde. ***Muharebe***: Savaş
Musalaha: Sulh, barış
Muallakat-ı seba: Cahiliye döneminde Kâbe'nin duvarına asılan yedi ünlü kaside
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân. ***Revaçlı***: İtibarlı, kıymetli
Zaman-ı Mûsa (a.s.): Hz. Musa'nın (a.s) zamanı
Zaman-ı İsâ (a.s.): Hz. İsa'nın (a.s) zamanı
Bülegâ-i Arab: Arab edebiyatçıları. ***Mukabele***: Karşılık verme
Mel'un: Lânetlenmiş, kovuşmuş
İstihfaf: Küçümsemek, hafife almak
Bidayeten: Başlangıçta, ilkin
İdam-ı ebedî: Ebedî yok oluş
Dünyevî: Dünyâya ait
Muaraza: Kavga, söz mücadelesi

keli, en müşkilatlı muharebe tarîkı ihtiyar edilsin! Evet o zeki kavim, o siyasî millet ki, bir zaman âlemi, siyasetle idare ettiği hâlde, en kısa ve rahat ve hafif bir yolu terk etsin? En tehlikeli ve bütün mal ve canını belâya atacak uzun bir yolu ihtiyar etsin, hiç kabil midir! Çünkü bir edibleri, birkaç hurufatla muâraza edebilseydi; Kur'ân, dâvasından vazgeçerdi. Onlar da maddî ve mânevî helâketten kurtulurlardı. Halbuki muharebe gibi dehşetli, uzun bir yolu ihtiyar ettiler. Demek, muâraza-yi bilhurûf mümkün değildi, muhaldi. Onun için muharebe-i bi's-süyûfa mecbur oldular.

Hem Kur'ân'ı tanzir etmek, taklidini yapmak için gayet şiddetli iki sebeb vardı. Birisi; düşmanın hırs-ı muârazası. Diğeri; dostlarının şevk-i taklîdidir ki, şu iki sâik-i şedid altında milyonlar Arabî kitablar yazılmış ki hiçbirisi ona benzemez. Âlim olsun, âmi olsun her kim Ona ve onlara baksa kat'iyen diyecek ki: "Kur'ân, bunlara benzemez. Hiçbirisi Onu tanzir edemez." Şu hâlde, ya Kur'ân bütününün altındadır. Bu ise, bütün dost ve düşmanın ittifakıyla battaldır, muhaldir. Veya Kur'ân, o yazılan umum kitabların fevkindedir.

Eğer desen: "Nasıl biliyoruz ki, kimse muârazaya teşebbüs etmedi? Kimse kendine güvenemedi mi ki, meydana çıksın? Birbirinin yardımı da mı faide etmedi?"

Elcevap: Eğer muâraza mümkün olsaydı, alâ-külli-hâl kat'î teşebbüs edilecekti. Çünkü izzet ve nâmus meselesi, can ve mal tehlikesi vardı. Eğer teşebbüs edilseydi, alâ-külli-hâl kat'î tarafdar pek çok bulunacaktı. Çünkü hakka muarız ve muannid daima kesretli idi. Eğer tarafdar bulsaydı, alâ-külli-hâl iştihar bulacaktı. Çünkü: Küçük bir mücadele, beşerin nazar-ı istiğrabını celbedip destanlarda iştihar eder. Şöyle acib bir mücadele ve vukuat ise gizli kalamaz. İslâmiyet aleyhinde tâ en çirkin ve en şenî' şeylere kadar nakledilir, meşhur olur. Halbuki: Muârazaya dair Müseylime-i Kezzâb'ın* bir-iki fıkrasın-

---

Kabil: Mümkün
Müşkilatlı: Karışık, zor
Muharebe tariki: Savaş yolu
İhtiyar: Seçme, tercih etme
Hurufat: Harfler
Muaraza-i bilhuruf: Söz, yazı veya fikir ile birisine karşı gelmek, sözlü mücadele
Muazara-i bi's-suyuf: Kılıçla, kuvvetle, silâhla mücadele etmek. Silâhla karşı koymak
Muhal: İmkânsız
Hırs-ı muaraza: Mücadele hırsı
Tanzir: Benzetme, bir şeyin taklidini yapma
Şevk-i taklit: Taklit arzusu
Sâik-i şedid: Zorlayıcı sebep
Âmi: Sıradan, kültürü az kimse
Battal: Boş, hükümsüz, bâtıl
Fevkinde: Üstünde
Alâküllihâl: Eninde sonunda, kesinlikle, mutlaka
Muarız: Karşı gelen, muhalefet eden
Muannid: İnatçı
İştihar: Meşhur olma, tanınma, ün kazanma
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Nazar-ı istiğrab celb: İnsanın merak duygusunu harekete geçirme
Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Vukuat: Vak'alar, olup bitmiş şeyler
Şeni': Kötü, çok fena, çirkin

dan başka nakledilmemiş. O Müseylime'de çendan belâğat varmış. Fakat hadsiz bir hüsn-i cemâle mâlik olan beyan-ı Kur'ân'a nisbet edildiği için, onun sözleri hezeyan sûretinde tarihlere geçmiştir.

İşte Kur'ân'ın belâğatındaki i'câz, kat'iyen iki kere iki dört eder gibi mevcuttur ki, iş böyle oluyor.

İkinci Sûret

Belâğatındaki i'câz-ı Kur'ânî'nin hikmetini *Beş Nokta*'da beyan edeceğiz.

Birinci Nokta

Kur'ân'ın nazmında bir cezâlet-i hârika var.

O nazımdaki cezâlet ve metaneti, "İşârâtü'l-İ'câz" baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi beyan eder.

Saatın; saniye, dakika, saati sayan ve birbirinin nizamını tekmil eden ne ise, Kur'ân-ı Hakîm'in her bir cümledeki, hey'âtındaki nazım ve kelimelerindeki nizam ve cümlelerin birbirine karşı münasebatındaki intizâmı öyle bir tarzda "*İşârâtü'l-İ'câz*"da âhirine kadar beyan edilmiştir. Kim isterse ona bakabilir ve bu nazımdaki cezâlet-i hârikayı bu sûrette görebilir. Yalnız bir-iki misâl, bir cümlenin hey'atındaki nazmı göstermek için zikredeceğiz.

- Meselâ: وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ[1]

Bu cümlede, azabı dehşetli göstermek için en azının şiddetle tesirini göstermekle göstermek ister. Demek taklîli ifade edecek cümlenin bütün hey'etleri de bu taklile bakıp ona kuvvet verecek.

İşte لَئِنْ lâfzı, teşkiktir. Şek, kıllete bakar مَسَّ lâfzı, azıcık dokunmaktır. Yine kılleti ifade eder. نَفْحَةٌ lâfzı, maddesi, bir kokucuk olup kılleti ifade ettiği gibi; sîgası, bire delâlet eder. Masdar-ı merre tâbir-i sarfiyyesinde "biricik"

---

[1] Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti bile dokunsa... (Enbiyâ sûresi, 21/46)

Çendan: Gerçi, her ne kadar
Hüsn-i cemal: Güzellik
Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama
Cezâlet: Ağızda enfes bir tatlılık, kulakta hoş bir sadâ bırakan, birbiriyle uyumlu ifade
Tekmil: Tamamlama, bitirme
Cezâlet-i harika: Olağanüstü cezâlet
Cezâlet-i nazmiye: Nazımdaki cezâlet.
Metanet: Sağlamlık
Hey'ât: Âyetteki kelimelerin bütünü.
Ahir: Son, nihayet
Teşkîk: Şüpheye düşürme, şüphede bırakma
Taklîl: Azlık, az olma
Şek: Şüphe, zan, tereddüt
Kıllet: Azlık.
Siga: Kip
Mastar-ı merre: Fiilin bir defa yapıldığı belirten mastar
Tabir-i sarfiye: Sarf ilmindeki ifadesi

demektir. Kılleti ifade eder. نَفْحَةٌ 'daki tenvin-i tenkîrî, taklîli içindir ki, o kadar küçük ki, bilinemiyor demektir. مِنْ lafzı, teb'îz içindir, bir parça demektir. Kılleti ifâde eder. عَذَابِ lâfzı, nekâl, ikaba nisbeten hafif bir nevi cezadır ki, kıllete işâret eder. رَبِّكَ lâfzı, Kahhâr, Cebbar, Müntakim'e bedel yine şefkati ihsas etmekle kılleti işaret ediyor.

İşte "*Bu kadar kılletteki bir parça azab böyle tesirli ise, ikab-ı ilâhî ne kadar dehşetli olur kıyas edebilirsiniz.*" diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük hey'etler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Maksad-ı küllîyi, her biri kendi lisanıyle takviye eder. Şu misâl bir derece lafız ve maksada bakar.

- İkinci misâl: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ[1]

Şu cümlenin hey'âtı, sadakanın şerait-i kabûlünün beşine işaret eder.

Birinci Şart: Sadakaya muhtaç olmamak derecede sadaka vermek ki: مِمَّا lâfzındaki مِنْ -i teb'îz ile o şartı ifade eder.

İkinci Şart: Ali'den alıp Veli'ye vermek değil, belki kendi malından vermektir. Şu şartı رَزَقْنَاهُمْ lafzı ifade ediyor. "*Size rızık olandan veriniz*" demektir.

Üçüncü Şart: Minnet etmemektir. Şu şarta رَزَقْنَا 'daki نَا lafzı işaret eder. Yâni "*Ben size rızkı veriyorum. Benim malımdan benim abdime vermekte minnetiniz yoktur.*"

Dördüncü Şart: Öyle adama veresin ki, nafakasına sarf etsin. Yoksa sefahete sarf edenlere sadaka makbûl olmaz. Şu şarta يُنْفِقُونَ lâfzı işaret ediyor.

---

[1] Kendilerine ihsan ettiğimiz nimetlerden infak ederler. (Bakara sûresi, 2/3)

Tenvin-i tenkiri: Kelimenin belirsizliğine işaret eden tenvin
Taklîl: Azlık
Teb'îz: Bütünü parçalara, kısımlara ayırma, kısmîlik
Kahhar: Mutlak hakim, iradesini hiçbir gücün engelleyemediği mutlak galib
Cebbâr: Kulların hâllerini ıslah eden ve mahluklarını istediği yöne mecbur eden
Nekâl: Şiddetli azap, ceza
İkab: Şiddetli azap, ceza
Müntakim: Suçlulara hak ettikleri cezayı veren, mazulumun hakkını zalimde bırakmayan Allah (c.c.)
İkab-ı ilâhi: Allah'ın verdiği ceza
Maksad-ı küllî: Genel maksat
Hey'at: Âyetteki kelimelerin bütünü.
Abd: Kul
Şerait-i kabul: Kabul şartları
Nafaka: Geçim için gerekli olan şey
Sefahat: Zevk, eğlence ve yasak şeylere düşkünlük, beyinsizlik

Beşinci Şart: Allah nâmına vermektir ki, رَزَقْنَاهُمْ ifade ediyor. Yâni "*Mal benimdir, benim nâmımla vermelisiniz.*" Şu şartlarla beraber bir tevsi' de var. Yâni: Sadaka nasıl mal ile olur; ilim ile dâhi olur. Kavl ile, fiil ile, nasihat ile de oluyor. İşte şu aksâma مِمَّا lâfzındaki مَا umumiyetiyle işaret ediyor. Hem şu cümle de bizzât işaret ediyor. Çünkü; mutlaktır, umumu ifade eder.

İşte sadakayı ifade eden şu kısacık cümlede, beş şart ile beraber geniş bir dairesini akla ihsan ediyor. Hey'etiyle ihsas ediyor. İşte hey'ette böyle pek çok nazımlar var. *Kelimâtın* dahi birbirine karşı, aynen geniş böyle bir daire-i nazmiyesi var.

◆ Sonra *kelâmların da*, meselâ: قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ[1] 'de altı cümle var. Üçü müsbet, üçü menfî. Altı mertebe-i tevhidi isbat etmekle beraber şirkin altı enva'ını reddeder. Her bir cümlesi öteki cümlelere hem delil olur, hem netice olur. Çünkü: Her bir cümlenin iki mânâsı var. Bir mânâ ile netice olur, bir mânâ ile de delil olur. Demek Sûre-i İhlâs'ta otuz Sûre-i İhlâs kadar, muntazam, birbirini isbat eder delillerden mürekkeb sûreler vardır.

Meselâ:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ: لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ،

لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ [2]

Hem:

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ: لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ،

لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ هُوَ اللّٰهُ [3]

---

[1] De ki: O, Allahdır, Tekdir. (İhlâs sûresi, 112/1)

[2] De ki: O, Allahdır. Çünkü O Ehad'dir, Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

[3] Herhangi bir şey O'na denk değildir. Çünkü O, doğurulmamıştır, doğurmamıştır, Samed'dir, Ehad'dir; çünkü O, Allahdır.

Tevsi': Genişletme
Kavl: Söz
Hey'et: Cümlenin her bir kelimesi
Müsbet: Olumlu
Daire-i Nazmiye: Nazımla ilgili saha.
Menfi: Olumsuz
Mertebe-i tevhid: Cenab-ı Hakk'ın birliğinin dereceleri
Şirk: Allah'a ortak koşma
Enva: Tür, cins
Mürekkeb: Birkaç maddeden yapılmış, terkip edilmiş

Hem:

هُوَ اللّٰهُ فَهُوَ أَحَدٌ، فَهُوَ صَمَدٌ، فَإِذَنْ لَمْ يَلِدْ، فَإِذَنْ لَمْ يُولَدْ،

فَإِذَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ [1]

Daha sen buna göre kıyas et...

◆ Meselâ:

الٓمٓ ۝ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ۝ [2]

Şu dört cümlenin her birisinin iki mânâsı var. Bir mânâ ile öteki cümlelere delildir. Diğer mânâ ile onlara neticedir. On altı münasebet hatlarından bir nakş-ı nazmî-i i'câzî hasıl olur. "*İşârâtü'l-İ'câz*"da öyle bir tarzda beyan edilmiş ki, bir nakş-ı nazmî-i i'câzî teşkil eder.

On Üçüncü Söz'de beyan edildiği gibi, güya ekser âyât-ı Kur'âniye'nin her birisi ekser âyâtın her birisine bakar bir gözü ve nâzır bir yüzü vardır ki, onlara münasebatın hutût-i mâneviyesini uzatıyor. Birer nakş-ı i'câzî nescediyor. İşte "*İşârâtü'l-İ'câz*" baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi şerhetmiştir.

İkinci Nokta

Mânâsındaki belâğat-ı hârikadır.

On Üçüncü Söz'de beyan olunan şu misâle bak:

◆ Meselâ: سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّموَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ [3]

âyetindeki belâğat-ı mâneviyeyi zevk etmek istersen, kendini nur-i Kur'ân'dan evvel asr-ı câhiliyette, sahra-yi bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil

---

[1] O, Allahdır. Öyleyse O, Ehaddir, Sameddir. Bundan dolayı doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

[2] Elif, Lâm, Mîm. ۝ İşte Kitab! Şüphe yoktur onda. Rehberdir müttakîlere. (Bakara sûresi, 2/1-2)

[3] Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Hadîd sûresi, 57/1)

Nakş-ı nazm-ı i'cazî: Mucizeli söz dizimi
Hasıl olma: Meydana gelme, ortaya çıkma
Güya: Sanki, sözde
Ekser: En çok, en fazla
Nazır: Bakan. ***Nesc***: Dokuma
Hutut-i mânevî: Mânevî çizgiler
Cezâlet-i nazmiye: Kelimelerin, ağızda enfes bir tat, kulakta hoş bir sadâ bırakan, birbiriyle uyumlu dizilişi
Belâğat-ı harika: İfadelerindeki hayret verici güzellikler
Nur-i Kur'ân: Kur'ân nuru
Belâğat-ı mâneviye: İfadelerindeki mana güzellikleri
Asr-ı cahiliye: İslâm'dan önceki zaman
Sahra-i bedeviyet: Bedevilik çölü
Zulmet-i cehil: Cehalet karanlığı

ve gaflet altında perde-i cümûd-i tabiata sarılmış olduğu bir anda Kur'ân'ın lisan-ı semâvîsinden سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ veyahut;

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ[1] gibi âyetleri işit, bak!

Nasıl ki, o ölmüş veya yatmış olan mevcudat-ı âlem: سَبَّحَ , تُسَبِّحُ sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Ve o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yerde perişan mahlukat, تُسَبِّحُ sayhasıyla ve nuruyla işitenin nazarında gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ ve birer nur-i hakikat-edâ ve küre-i arz bir baş ve berr ve bahr, birer lisan ve bütün hayvanlar ve nebatlar birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder.

◆ Meselâ: On Beşinci Söz'de isbat edilen şu misâle bak:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ۞ فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۞ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ۞ فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۞[2]

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[3]

âyetlerini dinle bak ki, ne diyor? Diyor ki: "Ey acz ve hakareti içinde mağrur ve mütemerrid ve zaaf ve fakrı içinde serkeş ve muannid olan ins ve cin! Emirlerime itâat etmezseniz haydi elinizden gelirse hudûd-i mülkümden çıkı-

[1] Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. (İsrâ sûresi, 17/44)

[2] Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirseniz haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. ۞ O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? ۞ Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız. ۞ O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? (Rahman sûresi, 55/33-36)

[3] Biz yere en yakın semayı lambalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık. Hem onlara alevli ateş hazırladık. (Mülk sûresi, 67/5)

Perde-i cumûd-i tabiat: Tabiatın cansız ve donuk perdesi
Lisan-ı semavî: Semâvî lisan
Mevcudât-ı âlem: Dünyadaki varlıklar
Hüşyâr: Uyanık, akıllı
Câmid: Cansız
Ateşpare: Ateş parçası, kıvılcım
Sayha: Ses, sadâ
Kelime-i hikmetnüma: Cenab-ı Hakk'ın hikmetini gösteren bir kelime
Nur-i hakikat edâ: Gerçeğin güzelliğini gösteren ışık
Küre-i arz: Yeryüzü
Berr: Kara, toprak
Kelime-i tesbihfeşan: Tesbihat ifade eden kelimeler
Bahr: Deniz. ***Nebat***: Bitki
Arz-ı dîdar: Yüz gösterme
Hakaret: Küçüklük
Mütemerrid: Hakka karşı isyanla direnen
Serkeş: Başıbozuk, dikbaşlı, asi
Müannid: İnatçı
Hudud-i mülk: Hakimiyetin ve ülkenin sınırı

nız! Nasıl cesâret edersiniz ki, öyle bir Sultan'ın emirlerine karşı gelirsiniz; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itâat ederler. Hem tuğyanınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı mübareze ediyorsunuz ki, öyle azametli mutî' askerleri var. Faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllelerle recmedebilirler. Hem küfranınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, cünûdundan öyleleri var, değil sizin gibi küçük âciz mahluklar, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyüklüğünde birer adüvv-i kâfir olsaydınız, arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki, onunla öyleler bağlıdır, eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar, gülleler gibi küreler misillü yıldızları üstünüze Allah'ın izniyle yağdırabilirler." Daha sair âyâtın mânâlarındaki kuvvet ve belâğatı ve ulviyet-i ifadesini bunlara kıyas et...

Üçüncü Nokta

Üslûbundaki bedâat-i hârikadır.

Evet Kur'ân'ın üslûbları hem garibdir, hem bedi'dir, hem acibdir, hem mukni'dir. Hiçbir şeyi, hiçbir kimseyi, taklid etmemiş. Hiç kimse de Onu taklid edemiyor. Nasıl gelmiş, öyle o üslûblar taravetini, gençliğini, garabetini daima muhafaza etmiş ve ediyor. Ezcümle, bir kısım sûrelerin başlarında şifre-misâl عٓسٓقٓ[1] حٰمٓ[2] يٰسٓ[3] طٰهٰ[4] الٓرٰ[5] الٓمٓ[6] gibi mukattaat hurufundaki üslûb-i bediîsi, beş-altı lem'a-yi i'câzı tazammun ettiğini "*İşârâtü'l-İ'câz*"da yazmışız.

---

[1] Şûrâ sûresi, 42/2

[2] Mü'min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1.

[3] Yâsîn sûresi, 36/1

[4] Tâhâ sûresi, 20/1

[5] Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1

[6] Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

Tuğyan: Azgınlık, Küfürde ileri gitme. ***Emirber nefer***: Emir eri.
Mübareze: Çarpışma, mücadele etme. ***Mutî***: İtaatkâr
Faraza: Öyle sayalım ki, varsayalım ki. ***Gülle***: Top mermisi
Malik-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye malik olan Yaradan
Farz-ı muhal: Olmayacak bir şeyi olacakmış gibi düşünme
Recm: Taşlamak, taşa tutmak
Cunûd: Askerler. ***Arz***: Dünya
Adüvv-i kâfir: Kâfir düşman
Ulviyet-i ifade: İfadenin yüceliği
Bedaat-ı harika: Üslubundaki harika ve orijinal benzersizlik
Garib: Alışılmamış, yepyeni hayranlık uyaran
Acîb: Hârika, hayranlık verici
Taravet: Tazelik, taze olma
Bedi': Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel. ***Muknî***: İkna edici
Garabet: Alışılmamışlık, orijinallik
Mukattaat hurufu: Kur'ân-ı Kerim'de bazı surelerin başında bulunan, Elif Lâm Mim, Yâ Sin gibi alfabedeki adlarıyla tek tek okunan harfler
Üslûb-i bedîî: Benzersiz, eşsiz, orijinal üslup

Ezcümle: Sûrelerin başında mezkûr olan huruf, hurufatın aksâm-ı mâlûmesi olan *mechûre*, *mehmûse*, *şedîde*, *rihve*, *zelâka*, *kalkale* gibi aksâm-ı kesîresinden her bir kısmından nısfını almıştır. Kabil-i taksim olmayan hafifinden nısf-ı ekser, sakilinden nısf-ı ekall olarak bütün aksamını tansif etmiştir. Şu mütedâhil ve birbiri içindeki kısımları ve iki yüz ihtimal içinde mütereddid yalnız gizli ve fikren bilinmeyecek bir tek yol ile umumu tansif etmek kabil olduğu hâlde, o yolda, o geniş mesâfede sevk-i kelâm etmek, fikr-i beşerin işi olamaz. Tesadüf hiç karışamaz. İşte bir şifre-i ilâhiye olan sûrelerin başlarındaki huruf, bunun gibi daha beş-altı lem'a-yi i'câziyeyi gösterdikleriyle beraber ilm-i esrar-ı huruf ulemasıyla evliyânın muhakkikleri şu mukattaattan çok esrar istihrac etmişler ve öyle hakâik bulmuşlar ki, onlarca şu mukattaat kendi başıyla gayet parlak bir mu'cizedir. Onların esrarına ehil olmadığımız, hem umum göz görecek derecede isbat edemediğimiz için o kapıyı açamayız. Yalnız "*İşârâtü'l-İ'câz*"da şunlara dair beyan olunan beş-altı lem'a-yi i'câza havale etmekle iktifa ediyoruz.

Şimdi, esâlib-i Kur'âniye'ye *sûre itibariyle*, *maksad itibariyle*, *âyât ve kelâm ve kelime itibariyle* birer işaret edeceğiz.

◆ Meselâ: Sûre-i [1] عَمَّ 'ye dikkat edilse öyle bir üslûb-i bedi' ile Âhiret'i, Haşr'i, Cennet ve Cehennem'in ahvâlini öyle bir tarzda gösteriyor ki, şu dünyadaki ef'âl-i ilâhiye'yi, âsâr-ı rabbâniye'yi o ahvâl-i uhreviyeye birer birer bakar isbat eder gibi kalbi ikna' eder. Şu sûredeki üslûbun îzahı uzun olduğundan yalnız bir-iki noktasına işaret ederiz. Şöyle ki:

---

[1] Nebe sûresi, 78/1.

Ezcümle: Bu cümleden olarak.. Bunlardan biri de şudur:
Mezkûr: Adı geçen, zikredilen
Lema'-i i'câz: Mu'cize parıltıları
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Huruf: Harfler
Hurufat: Harfler
Aksam-ı malumesi: Bilinen kısımları
Mechûre: Harf, hareke ile okunduğu vakit, nefesin hapsolunup sesin âşikâr okunduğu harfler
Mehmuse: Gizli okunan harfler
Şedîde: Rahve harflerinin zıddı olup sükûn ile söylendiğinde sesin akmadığı harfler
Rahve: Sükun ile söylenirken sesin aktığı harfler
Zelaka: Keskin olarak okunan harflerdir bunlara muzlika da denir
Kalkale: Okurken harflerin üzerinde birden durarak harfi, mahrecinden çıkar çıkmaz kesmek suretiyle bu harfleri tekrar okumak. Kalkale ile okunan harfler şunlardır: ق-ط-ب-ج-د
Kabil-i taksim olmayan: Bölünemeyen.
Nısf: Yarım, yarı
Nısf-ı ekser: Daha çok olan yarı
Nısf-ı ekal: Daha az olan yarı
Sakîl: Kalın ve ağır okunan harf ve hece.
Aksam: Kısımlar
Tansif: Yarı yarıya bölmek, ayırmak
Mütereddid: Karar veremeyen, kararsız.
Mütedahil: İçiçe
Sevk-i kelâm: Sözü ulaştırmak
Fikr-i beşer: İnsan düşüncesi
Şifre-i ilâhiye: İlahî şifre
İlm-i esrar-ı huruf: Harflerin sırlarını araştıran ilim
Esrar: Sırlar, gizli hikmetler ve manalar
İstihraç: Çıkarmak
İktifa: Kâfi görme, yeterli bulma
Esâlib-i Kur'ân: Kur'ân'ın kendine ait üslub ve beyanı
Üslûb-i bedî: Benzersiz, orijinal üslup
Ef'al-i ilâhiye: Cenab-ı hakkın fiilleri
Asâr-ı Rabbaniye: Cenab-ı hakkın yeryüzündeki eserleri
Ahvâl-ı uhreviye: Ahiret âlemine ait hâller

Şu sûrenin başında kıyâmet gününü isbât için der: "*Size zemini güzel serilmiş bir beşik; dağları hânenize ve hayatınıza defineli direk, hazineli kazık; sizi birbirini sever, ünsiyet eder çift; geceyi hâb-ı rahatınıza örtü; gündüzü meydân-ı maişet; Güneş'i ışık verici, ısındırıcı bir lâmba; bulutları âb-ı hayat çeşmesi gibi ondan suyu akıttım. Basit bir sudan bütün erzâkınızı taşıyan bütün çiçekli, meyveli muhtelif eşyayı kolay ve az bir zamanda îcad ederiz. Öyle ise, yevm-i fasl olan kıyâmet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelemez.*" İşte bundan sonra kıyâmette dağların dağılması, semâvâtın parçalanması, Cehennem'in hazırlanması ve Cennet ehline bağ ve bostan vermesini gizli bir sûrette isbatlarına işaret eder. Mânen der: "*Mâdem gözünüz önünde dağ ve zeminde şu işleri yapar; âhirette dahi bunlara benzer işleri yapar.*" Demek sûrenin başındaki "dağ", kıyâmetteki dağların hâline bakar ve "bağ" ise, âhirde ve âhiretteki hadîkaya ve bağa bakar. İşte sair noktaları buna kıyas et, ne kadar güzel ve âlî bir üslûbu var, gör.

◆ Meselâ:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ [1]

ilâ âhir... Öyle bir üslûb-i âlîde benî-beşerdeki şuûnat-ı ilâhiye'yi ve gece ve gündüzün deveranındaki tecelliyât-ı ilâhiye'yi ve senenin mevsimlerinde olan tasarrufat-ı rabbâniye'yi ve yeryüzünde hayat-memat, haşir ve neşr-i dünyeviyedeki icraat-ı rabbâniye'yi öyle bir ulvî üslûb ile beyan eder ki, ehl-i dikkatin akıllarını teshir eder. Parlak ve ulvî geniş üslûbu, az dikkat ile göründüğü için şimdilik o hazineyi açmayacağız.

◆ Meselâ:

إِذَا السَّمَٓاءُ انْشَقَّتْ ۞ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۞ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۞ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۞ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۞ [2]

---

[1] De ki: "Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!" Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

[2] Gök yarıldığı zaman, ۞ ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman, ۞ yer yayılıp dümdüz edildiği, ۞ içindekileri dışarı atıp boşaldığı, ۞ ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman... Seyredin siz: Neler olacak o zaman! (İnşikak sûresi, 84/1-5)

Ünsiyet etme: Alışkanlık kurma, dost olma
Hâb-ı rahat: Dinlenme uykusu
Meydan-ı maîşet: Geçim sahası
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Hadîka: Bahçe.
Yevm-i fasl: Hesap günü, Kıyametin isimlerinden biri
Âlî: Yüce, ulu
Benî beşer: İnsanoğlu
Üslûb-i Âli: Üstün ifade tarzı
Şuunât-ı ilahîye: İlâhî fiiller, Allah'ın icraatları
Tecelliyat-ı ilahîye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin yansımaları
Tasarrufat-ı rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın kâinatı dilediği tarzda yönetmesi.
Memât: Ölüm
Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek

Gök ve zeminin, Cenâb-ı Hakk'ın emrine karşı derece-i inkıyad ve itaatlerini şöyle âlî bir üslûb ile beyan eder ki: Nasıl bir kumandan-ı a'zam, mücâhede ve manevra ve ahz-ı asker şûbeleri gibi mücâhedeye lâzım işler için iki daireyi teşkil edip açmış. O mücâhede, o muamele işi bittikten sonra o iki daireyi başka işlerde kullanmak ve tebdil ederek istimal etmek için o kumandan-ı a'zam o iki daireye müteveccih olur. O daireler, her birisi hademeleri lisanıyle veya nutka gelip kendi lisanıyle der ki: "Ey kumandanım bir parça mühlet ver ki, eski işlerin ufak tefeklerini, pırtı-mırtılarını temizleyip dışarı atayım, sonra teşrif ediniz. İşte atıp senin emrine hâzır duruyoruz. Buyurun ne yaparsanız yapınız. Senin emrine münkadız. Senin yaptığın işler bütün hak, güzel, maslahattır." Öyle de: Semâvât ve arz, böyle iki daire-i teklif ve tecrübe ve imtihan için açılmıştır. Müddet bittikten sonra semâvât ve arz, daire-i teklife ait eşyayı emr-i İlâhi'yle bertaraf eder. Derler: "Yâ Rabbenâ! Buyurun, ne için bizi istihdam edersen et. Hakkımız sana itaattir. Her yaptığın şey de haktır." İşte, cümlelerindeki üslûbun haşmetine bak, dikkat et.

◆ Hem meselâ:

يَٓا أَرْضُ ابْلَعِي مَٓاءَكِ وَيَا سَمَٓاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَٓاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ [1]

İşte, bu âyetin bahr-ı belâğatından bir katreye işaret için bir üslûbunu bir temsil âyinesinde göstereceğiz. Nasıl bir harb-i umumîde bir kumandan, zaferden sonra ateş eden bir ordusuna "Ateş kes!" ve hücum eden diğer bir ordusuna "Dur!" der, emreder. O anda ateş kesilir, hücum durur. "İş bitti, istilâ ettik. Bayrağımız düşmanın merkezlerinde yüksek kalelerinin başında dikildi. Esfelü's-sâfilîne giden o edebsiz zâlimler cezalarını buldular." der.

Aynen öyle de: Padişah-ı bîmisâl, kavm-i Nuh'un mahvı için semâvât ve arz'a emir vermiş. Vazifelerini yaptıktan sonra ferman ediyor: "Ey Arz!

---

[1] Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe: "Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!" diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve "Kahrolsun o zâlimler!" denildi. (Hûd sûresi, 11/44)

Derece-i inkiyad: İtaatin derecesi
Kumandân-ı a'zam: En büyük kumandan. ***Âlî***: Yüce, ulu
Mücâhede: Savaşma, mücadele etme. ***Ahz-ı asker***: Askere alma
Tebdil etme: Değiştirme
İstimal etmek: Kullanmak
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Nutka gelme: Konuşma
Münkad: İtaat eden boyun eğen
Maslahat: Fayda, menfaat
Semavat ve arz: Gökyüzü ve yeryüzü. ***Mühlet***: Zaman
Daire-i teklif: İmtihan sahası
Emr-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın emri
Bertaraf etme: Ortadan kaldırma, tesirsiz hâle getirme
Harb-i umûmi: Dünya savaşı
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma, kullanma
Bahr-i belâgat: Belâğat incileriyle dolu deniz. ***Katre***: Damla
İstilâ: İşgal etme
Esfel-i safilîn: Aşağıların aşağısı, cehennemin en alt noktası
Padişâh-ı bî-misâl: Eşi ve benzeri olmayan sultan Allah (c.c.)

Suyunu yut. Ey Semâ! Dur, işin bitti. Su çekildi. Dağın başında me'mur-i ilâhînin çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zâlimler cezalarını buldular." İşte şu üslûbun ulviyetine bak. "Zemin ve gök iki mutî' asker gibi emir dinler, itaat ederler" diyor. İşte şu üslûb işaret eder ki, insanın isyanından kâinat kızıyor. Semâvât ve Arz hiddete geliyorlar ve şu işaretle der ki: "*Yer ve gök iki mutî' asker gibi emirlerine bakan bir Zâta isyan edilmez, edilmemeli...*" Dehşetli bir zecri ifade eder. İşte tûfan gibi bir hâdise-i umumiyeyi bütün netâiciyle, hakâikıyla birkaç cümlede îcâzlı, i'câzlı, cemâlli, icmâlli bir tarzda beyan eder. Şu denizin sair katrelerini şu katreye kıyas et.

Şimdi kelimelerin penceresiyle gösterdiği üslûba bak.

◆ Meselâ: [1] وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ 'deki كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ kelimesine bak, ne kadar latîf bir üslûbu gösteriyor. Şöyle ki: Kamer'in bir menzili var ki, Süreyya yıldızlarının dairesidir. Kamer'i, hilâl vaktinde hurmanın eskimiş beyaz bir dalına teşbih eder. Şu teşbih ile semânın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor ki beyaz, sivri, nurâni bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, Süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sair yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münevver meyvesi olarak işitenin hayâlî olan gözüne göstermekle; medar-ı maişetlerinin en mühimmi hurma ağacı olan sahra-nişinlerin nazarında ne kadar münasip, güzel, latîf, ulvî bir üslûb-i ifade olduğunu zevkin varsa anlarsın.

◆ Meselâ: On Dokuzuncu Söz'ün âhirinde isbat edildiği gibi, [2] وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا 'daki تَجْرِي kelimesi şöyle bir üslûb-i âlî'ye pencere açar. Şöyle ki: تَجْرِي lafzıyla yâni: "*Güneş döner.*" tâbiriyle kış ve yaz, gece ve gündüzün deveranındaki muntazam tasarrufât-ı kudret-i ilâhiye'yi ihtar ile Sâni'in azametini ifham eder ve o mevsimlerin sahifelerinde kalem-i

---

[1] Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir. (Yâsîn sûresi, 36/39)

[2] Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... (Yâsîn sûresi, 36/38)

Memur-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın çalıştırdığı görevli. ***Muti***: İtaatkâr
Zecr: Menetme, engel olma
Hâdise-i umumiye: Genel hâdise
Netâic: Sonuçlar. ***Hakaik***: Hakikatler
İcaz: Az sözle çok şey ifade etme
İ'câz: İnsanları aciz bırakan, hayrete düşüren, mucize gösterme
Latîf: Güzel, hoş, şeffaf
Kamer: Ay
Menzil: Yer, konaklama yeri, mesken
Teşbih etme: Benzetme
Münevver: Nurlu, aydın
Medar-ı maişet: Geçim vesilesi
Sahra-nişin: Çölde yaşayanlar, çöl ahâlisi
Üslub-i ifade: İfade tarzı
Üslub-i âliye: Yüce üslup
Deverân: Dönme, dolaşma
Tasarrufat-ı kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin dilediği şekilde yaptığı işler
İhtar: Hatırlatmak, dikkati çekmek
İfham: Anlatma

kudretin yazdığı mektubât-ı Samedâniye'ye nazarı çevirir. Hâlık-ı Zülcelâl'in hikmetini i'lâm eder.

وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا[1] Yâni, "lâmba" tâbiriyle şöyle bir üslûba pencere açar ki, şu âlem bir saray ve içinde olan eşya ise insana ve zîhayata ihzâr edilmiş müzeyyenat ve mat'umat ve levazımât olduğunu ve Güneş dahi müsahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile Sâni'in haşmetini ve Hâlık'ın ihsanını ifham ederek tevhide bir delil gösterir ki, müşriklerin en mühim, en parlak mâbud zannettikleri Güneş, müsahhar bir lâmba, câmid bir mahluktur. Demek سِرَاجًا tâbirinde Hâlık'ın azamet-i rubûbiyet'indeki rahmetini ihtar eder. Rahmetin vüs'atindeki ihsanını ifham eder ve o ifhamda saltanatının haşmetindeki keremini ihsas eder ve bu ihsasta vahdâniyeti i'lam eder ve mânen der: "*Câmid bir sirâc-ı müsahhar hiçbir cihette ibadete lâyık olamaz.*"

Hem cereyân-ı تَجْرِي tâbirinde gece gündüzün, kış ve yazın dönmelerindeki tasarrufat-ı muntazama-yi acibeyi ihtar eder ve o ihtarda, rubûbiyet'inde münferid bir Sâni'in azamet-i kudretini ifham eder.

Demek Şems ve Kamer noktalarından beşerin zihnini gece ve gündüz, kış ve yaz sahifelerine çevirir ve o sahifelerde yazılan hâdisatın satırlarına nazar-ı dikkati celbeder. *Evet Kur'ân, Güneş'ten Güneş için bahsetmiyor. Belki onu ışıklandıran Zât için bahsediyor. Hem Güneş'in insana lüzumsuz olan mahiyetinden bahsetmiyor. Belki Güneş'in vazifesinden bahsediyor ki, san'at-ı rabbâniye'nin intizâmına bir zenberek ve hilkat-i rabbâniye'nin nizamına bir merkez, hem Nakkaş-ı Ezelî'nin gece gündüz ipleriyle dokuduğu eşyadaki san'at-ı rabbâniye'nin insi-*

---

[1] ...Güneşi ise lâmba yaptı. (Nûh sûresi, 71/16)

Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Mektubat-ı samedaniye: Her şey O'na muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'tan gelen mektuplar
Nazar: Bakış
Hâlik-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeyi Yaradan
İ'lam: Bildirmek
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
İhzâr: Hazırlama
Müzeyyenât: Süslenmiş şeyler
Mat'umât: Yenecek şeyler
Levazımat: Gerekli, lâzım olan şeyler
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Mumdâr: Işık veren
İfham: Anlatma
Camid: Donmuş, cansız
İhsâs: Hissettirme
Sirâc-ı musahhar: Emre âmâde bir lamba
Tasarrufât-ı muntazamâ-i acîbe: Hayret verici bir düzen içinde yapılan işler
Münferid: Tek benzersiz
Azamet-i kudret: Kudretin büyüklüğü
Şems: Güneş. ***Hâdisât***: Olaylar
Nazar-ı dikkati celb etme: Dikkatli bakışları kendine çekme
Sanat-ı Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın sanatı
Zenberek: Hareket ettirmeye yarayan yay, hareket ve faaliyete sebep olan şey
Hilkat-ı Rabbâniyenin nizamı: Cenab-ı hakkın yaratma kanunu
Nakkâş-ı ezelî: Her şeyin nakşını yapan ezelî Zat (c.c)

camına bir mekik vazifesini yapıyor. Daha sair kelimât-ı Kur'âniye'yi bunlara kıyas edebilirsin. Âdeta basit, me'luf birer kelime iken, latîf mânâların definelerine birer anahtar vazifesini görüyor.

İşte ekseriyetle üslûb-i Kur'ân'ın geçen tarzlarda ulvî ve parlak olduğundandır ki, bazan bir bedevî Arap bir tek kelâma meftun olur. Müslüman olmadan secdeye giderdi. Bir bedevî [1] فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ kelâmını işittiği anda secdeye gitti. Ona dediler: "Müslüman mı oldun?" "Yok" dedi, "Ben şu kelâmın belâğatına secde ediyorum."[2]

Dördüncü Nokta

Lafzındaki fesâhât-ı hârikasıdır.

Evet Kur'ân mânen üslûb-i beyan cihetiyle fevkalâde beliğ olduğu gibi, lâfzında gayet selis bir fesâhati vardır. Fesahatin kat'î vücûduna, usandırmaması delildir ve fesâhatin hikmetine, fenn-i beyan ve meânînin dâhî ulemasının şehâdetleri bir bürhân-ı bâhirdir. Evet binler defa tekrar edilse usandırmıyor, belki lezzet veriyor. Küçük basit bir çocuğun hâfızasına ağır gelmiyor, hıfzedebilir. En hastalıklı, az bir sözden müteezzî olan bir kulağa nâhoş gelmiyor, hoş geliyor. Sekeratta olanın damağına şerbet gibi oluyor. Zemzeme-i Kur'ân onun kulağında ve dimağında, aynen ağzında ve damağında mâ-yi zemzem gibi leziz geliyor.

Usandırmamasının sırr-ı hikmeti şudur ki: *Kur'ân, kulûbe kût ve gıda ve ukûle kuvvet ve gınâ ve rûha mâ ve ziyâ ve nüfusa devâ ve şifâ olduğundan usandırmaz.* Her gün ekmek yeriz, usanmayız. Fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. *Demek Kur'ân, hak ve hakikat ve sıdk ve hidâyet ve hârika bir fesâhat olduğundandır ki, usandırmıyor, daima gençliğini muhafaza ettiği gibi tarâvetini, halâvetini de*

---

[1] Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça söyle onlara. (Hicr sûresi, 15/94)

[2] Bkz.: el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

İnsicam: Uyum ve düzen
Kelimat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın kelimeleri. ***Me'luf***: Alışılmış
Üslub-i Kur'ân: Kur'ân'ın ifade tarzı ***Meftûn***: Gönül vermiş, vurgun, tutkun
Fesâhat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması
Üslub-i beyan: Açıklama tarzı
Selîs: Düzgün ve akıcı ifade
Fenn-i beyan: Edebiyatın, hakikat, teşbih, istiâre, mecaz, kinaye kısımlarından bahseden ilim dalı
Fenn-i maanî: Güzel söz söylemeyi ve güzel yazmayı öğreten, edebiyatın bir dalı
Burhan-ı bâhir: Açık ve âşikâr olan delil
Müteezzi: İncinen, ezâ gören
Nâhoş: Hoşa gitmeyen, beğenilmeyen
Sekerât: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu
Zemzeme-i Kur'ân: Kur'ân'ın nağmeleri ***Kulûb***: Kalpler
Kut: Gıda ***Ukûl***: Akıllar, zihinler
Gınâ: Zenginlik
Mâ-i zemzem: Zemzem suyu
Mâ: Su. ***Ziyâ***: Işık
Sıdk: Doğruluk
Taravet: Tazelik, taze olma
Halâvet: Tatlılık, şirin olma

muhafaza ediyor. Hattâ Kureyş'in rüesâsından müdakkik bir beliğ, müşrikler tarafından, Kur'ân'ı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: "Şu kelâmın öyle bir halâveti ve tarâveti var ki, kelâm-ı beşere benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların hiç sözlerine benzemez. Olsa olsa etbaımızı kandırmak için sihir demeliyiz."[1] İşte Kur'ân-ı Hakîm'in en muannid düşmanları bile fesâhatinden hayran oluyorlar.

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinde, kelâmlarında, cümlelerinde fesâhatin esbabını izah çok uzun gider. Onun için sözü kısa kesip yalnız nümûne olarak bir âyetteki hurûf-i hecâiyenin vaziyetiyle hasıl olan bir selâset ve fesâhat-i lafziyeyi ve o vaziyetten parlayan bir lem'a-yi i'câzı göstereceğiz.

- İşte: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ[2] ilâ âhir..

İşte şu âyette, bütün huruf-i heca mevcuttur. Bak ki; sakil, ağır bütün aksâm-ı hurûf beraber olduğu hâlde selâsetini bozmamış. Belki, bir revnâk ve muhtelif tellerden mütenasib, mütesanid bir nağme-i fesâhat katmış.

Hem şu lem'a-yi i'câza dikkat et ki, hurûf-i hecâdan 'yâ' ile 'elif' en hafif ve birbirine kalbolduğu için iki kardeş gibi her birisi yirmi bir kere tekrarı var. م ile ن (Hâşiye) birbirinin kardeşi ve birbirinin yerine geçtiği için her birisi otuz üçer defa zikredilmiştir.

ش , س , ص mahreçce, sıfatça, savtça kardeş oldukları için her biri üç defa, غ , ع kardeş oldukları hâlde ع daha hafif altı defa; غ sıkleti için yarısı olarak üç defa zikredilmiştir.

ز , ذ , ظ , ط mahreçce, sıfatça, sesçe kardeş oldukları için her birisi ikişer

---

[1] Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/157; İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 2/433; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/260.

[2] Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku hâli verdi. (Âl-i İmran sûresi, 3/154)

(Hâşiye) Tenvin dahi nundur.

Kureyş: Hz Muhammed'in (s.a.s) mensub olduğu Arab kabilesi
Rüesâ: Reisler, önde gelenler
Müdakkik: İnceden inceye araştıran, en gizli şeyleri gören
Kelâm-ı beşer: İnsan sözü
Kâhin: Karışık ve tahmini sözlerle gaibden haber verdiği söylenen kimse, Falcı. ***Etba'***: Tâbi olanlar
Muannid: İnatçı
Fesâhat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması
Huruf-i hecaiye: Alfabe harfleri
Selâset: İfadenin düzgünlüğü ve akıcılığı. ***Sakil***: Telaffuzu ağır
Aksam-ı huruf: Harflerin kısımları
Revnâk: Göz alıcılık, parlaklık
Mütesanid: Birbiriyle dayanışma hâlinde bulunan
Mütenasip: Uygun
Nağme-i fesahat: Düzgün ve güzel ifadenin oluşturduğu nağme
Lem'a-i i'caz: Mu'cize parıltısı
Huruf-i hecâ: Alfabe harfleri
Mahreç: Harflerin boğaz ve ağızdan çıktıkları yerler
Sıfatça: Vasıf ve özellik bakımından. ***Savtça***: Ses bakımından
Sıklet: Ağırlık

defa; ل ve 'elif' ile beraber ikisi لا sûretinde ittihad ettikleri ve elif لا sûretinde hissesi 'lâm'ın yarısıdır. Onun için ل kırk iki defa, 'elif' onun yarısı olarak yirmi bir defa zikredilmiştir. 'Hemze', هـ ile mahreçce kardeş oldukları için hemze(Hâşiye) on üç, هـ bir derece daha hafif olduğu için on dört defa, ك , ف , ق kardeş oldukları için 'kaf'ın bir noktası fazla olduğu için ق on, ف dokuz, ك dokuz, ب dokuz, ت on iki, –'ت'nin derecesi üç olduğu için on iki defa– zikredilmiştir. ر , 'lâm'ın kardeşidir. Fakat ebced hesabıyla ع iki yüz, ل otuzdur. Altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem ر , telaffuzca tekerrür ettiğinden sakil olup yalnız altı defa zikredilmiştir.

ض , ث , ح , خ sıkletleri ve bazı cihat-ı münasebat için birer defa zikredilmiştir. و , 'ح'dan ve 'hemze'den daha hafif ve ي 'den ve 'elif'ten daha sakil olduğu için on yedi defa, sakil hemzeden dört derece yukarı, hafif eliften dört derece aşağı zikredilmiştir.

İşte şu hurufun bu zikrinde hârikulâde bu vaziyet-i muntazama ile ve o münâsebet-i hafiyye ile ve o güzel intizâm ve o dakik ve ince nazm ve insicâm ile iki kere iki dört eder derecede gösterir ki, beşer fikrinin haddi değil ki, şunu yapabilsin. Tesadüf ise: muhaldir ki, ona karışsın. İşte şu vaziyet-i huruftaki intizâm-ı acib ve nizam-ı garib, selâset ve fesâhat-ı lafziyeye medar olduğu gibi, daha gizli çok hikmetleri bulunabilir. Mâdem hurûfâtında böyle intizâm gözetilmiş. Elbette kelimelerinde, cümlelerinde, mânâlarında öyle esrarlı bir intizâm, öyle envarlı bir insicâm gözetilmiş ki, göz görse "*Mâşâallah*", akıl anlasa "*Bârekâllah*" diyecek.

(Hâşiye) Hemze, melfuz ve gayr-ı melfuz yirmi beştir ve hemzenin sâkin kardeşi elif'ten üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür.

İttihâd: Birleşme
Hemze: Elif harfi veya onun yerine kullanılan işaret
Ebced hesabı: Eski Sami alfabesindeki sıralanışa göre Arapça harflere sayı değeri vererek tarih veya sayı çıkarma işi
Tekerrür: Tekrar. ***Muhal***: İmkânsız
Sakil: Telaffuzu ağır
Cihat-ı münasebet: İlgili yönler
Vaziyet-i muntazama: Muntazam durum
Münasebet-i hafiye: Gizli ilişki
Nazm: Düzen, cümlede söz dizini
İnsicam: Düzgünlük, uyumluluk
Vaziyet-i huruf: Harflerin dizilişi
İntizam-ı acib: Hayret verici diziliş
Nizam-ı garip: Orijinal, yepyeni diziliş. ***Selaset***: İfadenin düzgünlüğü ve akıcılığı
Fesahat-i lafziye: Kelimenin; kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması. ***Hurufat***: Harfler

Beşinci Nokta

Beyanındaki berâattir.

Yâni, tefevvuk ve metanet ve haşmettir. Nasıl ki; nazmında cezâlet, lafzında fesâhat, mânâsında belâğat, üslûbunda bedâat var. Beyanında dahi faik bir berâat vardır. Evet terğib ve terhib, medih ve zem, isbat ve irşâd, ifhâm ve ifhâm gibi bütün aksâm-ı kelâmiyede ve tabakat-ı hitabiyede beyanât-ı Kur'âniye en yüksek mertebededir. Meselâ:

Makam-ı terğib ve teşvik'te hadsiz misâllerinden,

- Meselâ: Sûre-i [1] هَلْ أَتٰى عَلَى الْإِنْسَانِ 'de beyanâtı,(Hâşiye) âb-ı kevser gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selâsetle akar, cennet meyveleri gibi tatlı, hûri libası gibi güzeldir.

Makam-ı terhib ve tehdit'te pek çok misâllerinden,

- Meselâ: [2] هَلْ أَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ sûresinin başında beyanât-ı Kur'âniye ehl-i dalâletin sımâhında kaynayan rasas gibi, dimağında yakan ateş gibi, damağında yanan zakkum gibi, yüzünde saldıran cehennem gibi, midesinde acı, dikenli dari' gibi tesir eder. Evet bir Zât'ın tehdidini gösteren Cehennem gibi bir azab me'muru, öfkesinden ve gayzından parçalanmak vaziyetini alması ve [3] تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ söylemesi, söyletmesi, o Zât'ın terhibi ne derece dehşetli olduğunu gösterir.

---

[1] Dehrin akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde, insanın adı bile anılmazdı. (Dehr sûresi, 76/1)

(Hâşiye) Şu üslûb-i beyan, o sûrenin meâlinin libasını giymiş.

[2] Gâşiyenin, dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin mahiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun. (Ğâşiye sûresi, 88/1)

[3] Cehennem öfkesinden nerdeyse çatlayacak hâldedir. (Mülk sûresi, 67/8)

Fesâhat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması
Berâat: Hüsn ve cemalde tam olmak, emsalinden üstün olmak
Tefevvuk: Üstünlük
Metanet: Sağlamlık
Cezâlet: İfadenin düzgünlüğü ve güzelliği. ***Haşmet***: İhtişam
Bedâat: Bediîlik, güzellik
Tergib: Arzu uyandırma, teşvik etme. ***Terhib***: Korkutma
Medh: Övme, methetme
Zemm: Yerme, kötüleme
İsbat: Delil ve şahitle bir fikrin doğruluğunu gösterme
İrşâd: Doğru yolu gösterme
İfham (إفهام): Anlatma, anlaşılmasını sağlama. ***Faik***: Üstün
İfham (إفحام): İlzâm etme, susturma
Aksam-ı kelâmiye: Ele aldığı konular itibariyle cümlenin çeşitleri
Tabakat-ı hitabiye: Hitap çeşitleri
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları, mesajları
Makam-ı tergib: Arzu uyandırma, teşvik etme makamı
Ab-ı kevser: Kevser suyu
Selsebil çeşmesi: Cennet'te bir çeşmenin adı. ***Libas***: Elbise
Makam-ı terhib: Korkutma ve sakındırma makamı
Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar
Sımah: Kulak, kulak içi
Rasas: Kurşun
Dimağ: Beyin, kafanın içi
Dari: Acı ve dikenli bir ağaç

Makam-ı medh'in binler misâllerinden, başında "*Elhamdülillâh*" olan beş sûrede[1] beyanât-ı Kur'âniye güneş gibi parlak,(Hâşiye) yıldız gibi zînetli, semâvât ve zemin gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, âhirette Cennet gibi güzeldir.

Makam-ı zem ve zecir'de binler misâllerinden,

◆ Meselâ: [2] أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا âyetinde zemmi altı derece zemmeder. Gıybetten altı derece şiddetle zecreder. Şöyle ki: Mâlûmdur: Âyetin başındaki hemze, sormak (âyâ) mânâsındadır. O sormak mânâsı, su gibi âyetin bütün kelimelerine girer.

İşte birinci hemze ile der: "(Âyâ) suâl ve cevab mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor?"

İkincisi: يُحِبُّ lâfzı ile der: "Âyâ, sevmek, nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever?"

Üçüncüsü: أَحَدُكُمْ kelimesiyle der: "Cemaatten hayatını alan hayat-ı içtimaiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabûl eder?"

Dördüncüsü: أَنْ يَأْكُلَ kelâmıyla der: "İnsaniyetiniz ne olmuş ki, böyle canavarcasına arkadaşını dişle parçalamayı yapıyorsunuz?"

Beşincisi: أَخِيهِ kelimesiyle der: "Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sıla-yi rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı mânevîsini insafsızca dişliyorsunuz? Hiç aklınız yok mu ki, kendi âzanızı kendi dişinizle divâne gibi ısırıyorsunuz?"

Altıncısı: مَيْتًا kelâmıyla der: "Vicdanınız nerede... Fıtratınız bozulmuş

---

[1] Fâtiha sûresi, 1/1; En'âm sûresi, 6/1; Kehf sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtır sûresi, 35/1.

(Hâşiye) Şu tâbiratta o sûrelerdeki bahislere işaret var.

[2] Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? (Hucurât sûresi, 49/12)

Makam-ı medh: Övme, methetme makamı
Makam-ı zemm: Kötüleme, yerme makamı
Makam-ı zecr: Sakındırma, men etme makamı
Zecreder: Men eder, sakındırır
Âyâ: Acaba? hayret ve şaşkınlık ve çoğu zaman red ifade eden bir soru edatı
Mahal: Yer, mekân
Menfur: Nefret edilen, iğrenç
Rikkat-ı cinsiye: İnsanın kendi cinsine duyduğu acıma hissi
Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı
Sıla-ı rahm: Akraba ve dostları ziyaret ve onların hukuklarına riayet etme
Cihet: Yön, taraf
Şahs-ı mânevî: Mânevî kişilik, hükmî şahsiyet

mu ki, en muhterem bir hâlde bir kardeşine karşı, etini yemek gibi en müstekreh bir iş yapılıyor?"

Demek zem ve gıybet, aklen, kalben ve insâniyeten ve vicdânen ve fıtraten ve asabiyeten ve milliyeten mezmumdur. İşte bak! Nasıl ki, şu âyet, îcâzkârâne altı mertebe zemmi zemmetmekle i'cazkârane altı derece o cürümden zecreder...

Makam-ı isbat'ta binler misâllerinden

◆ Meselâ:

فَانْظُرْ إِلَٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [1]

de, haşri isbat ve istib'adı izale için öyle bir tarzda beyan eder ki, fevkınde isbat olamaz. Şöyle ki: Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikat'ında, Yirmi İkinci Söz'ün Altıncı Lem'ası'nda isbat ve izah edildiği gibi; her bahar mevsiminde ihyâ-yi arz keyfiyetinde üç yüz bin tarzda haşrin nümûnelerini nihayet derecede girift, birbirine karıştırdığı hâlde nihayet derecede intizâm ve temyiz ile nazar-ı beşere gösteriyor ki, bunları böyle yapan Zât'a, haşir ve kıyâmet ağır olamaz, der. Hem zeminin sahifesinde yüz binler enva'ı, beraber birbiri içinde kalem-i kudretiyle hatâsız, kusursuz yazmak; bir tek Vâhid-i Ehad'in sikkesi olduğundan, şu âyetle Güneş gibi vahdâniyeti isbat etmekle beraber, Güneş'in tulû' ve gurubu gibi kolay ve kat'î, Kıyâmet ve Haşri gösterir. İşte كَيْفَ lâfzındaki keyfiyet noktasında şu hakikati gösterdiği gibi, çok sûrelerde tafsil ile zikreder.

◆ Meselâ: Sûre-i [2] قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ 'de öyle parlak ve güzel ve şirin ve

---

[1] İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkiyle kadirdir. (Rûm sûresi, 30/50)

[2] Kâf. ◉ Şanlı şerefli Kur'ân hakkı için. (Kaf sûresi, 50/1-2)

Müstekreh: Hoş olmayan, çirkin, iğrenç
Zemm: Kötüleme, yerme
Gıybet: Bir kimsenin hoşuna gitmeyecek bir özelliğini o kişinin gıyabında söylemek
Fıtraten: Yaradılış bakımından
Asabiyeten: Soy ve milliyet bakımından. ***Mezmum***: Kötülenmiş
Îcâzkârâne: Az sözle çok mânâ ifade ederek
İ'câzkârâne: Mucizeli bir şekilde
Zecretme: Sakındırma, menetme
Makam-ı isbat: Herhangi bir davayı ispatlama
Haşr: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları
İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
İzâle: Ortadan kaldırma, giderme
İhya-ı arz: Yeryüzünü canlandırma, diriltme
Fevk: Üstünde, daha fazla
Girift: Karmaşık, içiçe
Temyiz: Bir şeyi diğerinden seçip ayırmak
Nazar-ı beşer: İnsanın bakışı, dikkati. ***Enva'***: Çeşitler, türler
Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Vâhid ü Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.). ***Tulu***: Doğmak, çıkmak
Gurub: Batmak, gözden kaybolmak

yüksek bir beyanla haşri isbat eder ki, baharın gelmesi gibi kat'î bir sûrette kanâat verir. İşte bak: Kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek "Bu acibdir, olamaz"[1] demelerine cevaben:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوٓا إِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

ilâ âhir.. كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ 'a kadar ferman ediyor.[2] Beyanı su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk veriyor, hem rızk oluyor.

- Hem makam-ı isbat'ın en latîf misâllerinden:

يٰسٓ ۞ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ۞ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۞ [3]

der. Yâni, "*Hikmetli Kur'ân'a kasem ederim. Sen Resûllerdensin.*" Şu kasem işaret eder ki: Risâlet'in hücceti o derece yakînî ve haktır ki, hakkaniyette makam-ı tâzim ve hürmete çıkmış ki, onunla kasem ediliyor. İşte şu işaret ile der: "*Sen Resûlsün. Çünkü senin elinde Kur'ân var. Kur'ân ise, haktır ve Hakk'ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakikî hikmet, üstünde sikke-i i'câz var.*"

- Hem makam-ı isbat'ın îcâzlı ve i'câzlı misâllerinden şu;

قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۞ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِٓي أَنْشَأَهَٓا أَوَّلَ مَرَّةٍ

وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ [4]

Yâni: "*İnsan der: Çürümüş kemikleri kim diriltecek? Sen, de: Kim onları bidayeten inşa edip hayat vermiş ise, o diriltecek.*" Onuncu

---

[1] (Kaf sûresi, 50/2)

[2] Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? ۞ Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. ۞ Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık. ۞۞ Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. ۞ Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır. (Kaf sûresi, 50/6-11)

[3] Yâ sîn, ۞ Hikmetli Kur'âna andolsun: ۞ Sen elbette gönderilen resûllerdensin. (Yâsîn sûresi, 36/1-3)

[4] (Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize:) "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!" diye. ۞ De ki: "Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her halkı bilir." (Yâsîn sûresi, 36/78-79) (Burada "halk", Türkçedeki mef'ul mânâsında olmayıp, masdar mânâsınadır. Yani "Allah, yaratmanın her türlüsünü, hayâle bile gelmez şekillerini, mekanizmalarını bilir" demektir.)

Makam-ı tazim: Bir şeyin büyüklüğünü, değerini, önemini, azametini ifade makamı. ***Kasem***: Yemin.
Sikke-i i'caz: Kur'ân'ın mucizeliğinin mührü.
Risalet: Elçilik, peygamberlik
Hüccet: Delil, kanıt
Yakinî: Kesin, şüphesiz

Söz'ün Dokuzuncu Hakikatı'nın üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi; bir zât, göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: "Şu Zât, efradı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar. Tabur nizamı altına getirebilir." Sen ey insan, desen; "İnanmam"; ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsin. Aynen onun gibi hiçten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sair zîhayatın tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizâmla ve mîzân-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini "*Emr-i kün feyekûn*" ile kaydedip yerleştiren ve her karnda hattâ her baharda rûy-i zeminde yüz binler ordu-misâl zevilhayat envâ'larını, taifelerini icad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışmış zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yi asliyeyi bir sayha ile Sûr-i İsrâfil'in borusu ile nasıl toplayabilir? İstib'âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divâneliktir.

Makam-ı irşâd'da beyanât-ı Kur'âniye o derece müessir ve rakiktir ve o derece mûnis ve şefiktir ki, şevk ile ruhu, zevk ile kalbi; aklı merakla ve gözü yaşla doldurur.

◆ Binler misâllerinden yalnız şu:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً[1] ilâ âhir... Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üçüncü âyet mebhasinde isbat ve izah edildiği gibi benî-İsrâil'e der: "Mûsâ (aleyhisselâm)'ın asâsı gibi bir mu'cizesine karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı hâlde, size ne olmuş ki, Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bütün mu'cizâtına karşı lâkayd kalıp; gözünüz kuru, yaşsız, kalbiniz katı, ateşsiz duruyor?" O Söz'de şu mânâ-yi irşâdî izah edildiği için oraya havale ederek burada kısa kesiyorum.

---

[1] Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! (Bakara sûresi, 2/74)

Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak
Efrad: Fertler, neferler
Divanece: Delice, aptalca
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
Kemal-i intizam ile: Pek mükemmel, kusursuz bir düzen içinde
Mizan-ı hikmetle: Hikmetli bir denge içersinde
Zerrat: Maddenin en ufak parçaları
Letaif: Mâneviyatı hissetmeye yarayan sır, hafî, ahfâ gibi mânevî duyular. ***Karn***: Asır, çağ, devir
Ruy-i zemin: Yeryüzü
Zevilhayat: Canlılar
Enva': Çeşitler, türler
Taife: Kavim, kabile, takım
Zat-ı Kadîr-i Alîm: Her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Allah (c.c)
Zerrat-ı esasiye: Asıl parçalar
Ecza-yı asliye: Temel parçalar
Sayha: Ses, sadâ
Sur-i israfil: Kıyamette İsrafil (a.s)'ın üfleyeceği borazan
İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Eblehçe: Ahmakça
Divanelik: Delilik, aptallık
Makam-ı irşad: Doğruyu gösterme, rehberlik, kılavuzluk makamı
Müessir: Te'sirli, etkili
Rakik: İnce, duyarlı
Munis: Cana yakın,
Şefik: Şefkatli
Mebhas: Küçük bölüm
Ben-i İsrail: İsrailoğulları
Asâ: Deynek, sopa
Mucizat: Mucizeler
Lâkayd: İlgisiz, kayıtsız
Mana-yı irşadî: Doğruya eriştiren mana

Makam-ı ifhâm ve ilzam'da binler misâllerinden yalnız şu iki misâle bak:

◆ Birinci misâl:

وَاِنْ كُنْتُمْ فٖى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ [1]

Yâni: "Eğer, bir şüpheniz varsa, size yardım edecek, şehâdet edecek bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırınız. Bir tek sûresine bir nazîre yapınız." "*İşârâtü'l-İ'câz*"da izah ve isbat edildiği için burada yalnız icmâline işaret ederiz. Şöyle ki: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân diyor: "*Ey ins ve cin! Eğer Kur'ân, Kelâm-ı ilâhî olduğunda şüpheniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi, işte meydan, geliniz! Siz dahi O'na Muhammedü'l-Emîn*[2] *dediğiniz zât gibi, okumak yazmak bilmez, kıraat ve kitabet görmemiş bir ümmîden bu Kur'ân gibi bir kitab getiriniz, yaptırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmî olmasın, en meşhur bir edib, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız, haydi bir tek olmasın, bütün bülegânız, hutebânız, belki bütün geçmiş beliğlerin güzel eserlerini ve bütün gelecek ediblerin yardımlarını ve İlâhlarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'ân'a bir nazîre yapınız. Bunu da yapamazsanız, haydi kabil-i taklid olmayan Hakâik-i Kur'âniye'den ve mânevî çok mu'cizâtından kat-ı nazar, yalnız nazmındaki belâğatına nazîre olarak bir eser yapınız.*"

فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهٖ مُفْتَرَيَاتٍ[3] ilzâmıyla der: "Haydi sizden mânânın doğruluğunu istemiyorum. Müftereyat ve yalanlar ve bâtıl hikâyeler olsun. Bunu

[1] Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz. (Bakara sûresi, 2/23)

[2] Muhammed İbn İshak, *Sîratü ibn ishak* 2/57; Burhanuddin el-Halebî, *Sîratü'l-halebiyye* 2/391

[3] İddianızda tutarlı iseniz, haydi belâgatta onunkine benzer on sûre getirin. (Hûd sûresi, 11/13)

İfham (إفحام): İlzâm etme, susturma
İcmal: Özet. ***İlzam***: Muhatabını delillerle susturma
Nazire: Benzer, denk, eş
İns ve cin: İnsanlar ve cinler
Kelâm-ı ilâhi: İlâhî söz
Tevehhüm: Vehmetme, zannetme
Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen
Muhammedü'l-emin: Her hususta kendisine güvenilir anlamında Hz.Muhammd (s.a.v)'e verilen bir lakap
Kıraat: Okuma. ***Kitabet***: Yazma
Edip: Güzel ve san'atlı söz söyleyen veya yazan
Büleğa: Güzel ve tesirli ifade sahibi söz ustaları. ***Huteba***: Hatipler
Nazire: Benzer, denk, eş
Kabil-i taklid: Taklit edilmesi mümkün olan
Hakaik-ı Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri
İlzam: Muhatabını delillerle susturma. ***Kat-ı nazar***: ...bir tarafa
Müftereyat: Uydurma, rastgele söylenen sözler

da yapamıyorsunuz. Haydi bütün Kur'ân kadar olmasın, yalnız بِعَشْرِ سُوَرٍ on sûresine nazîre getiriniz. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek sûresine nazîre getiriniz. Bu da çoktur. Haydi, kısa bir sûresine bir nazîre ibraz ediniz. Hattâ, mâdem bunu da yapmazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç olduğunuz hâlde; çünkü: Haysiyet ve nâmusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şerefiniz, can ve malınız, dünya ve âhiretiniz, buna nazîre getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, nâmussuz, dinsiz, şerefsiz, zillet içinde, can ve malınız helâkette mahvolup ve âhirette

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ[1] işaretiyle Cehennem'de haps-i ebedî ile mahkûm ve sanemlerinizle beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Hem mâdem sekiz mertebe aczinizi anladınız. Elbette sekiz defa, Kur'ân dahi mu'cize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya îmâna geliniz veyahut susunuz, Cehennem'e gidiniz!" İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın makam-ı ifhâmdaki ilzamına bak ve de:

لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْاٰنِ بَيَانٌ[2]

Evet, "*Beyan-ı Kur'ân'dan sonra beyan olamaz ve hacet kalmaz.*"

◆ İkinci Misâl:

فَذَكِّرْ فَمَآ أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلاَ مَجْنُونٍ ۞ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۞ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ۞ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلاَمُهُمْ بِهٰذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ۞ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لاَ يُؤْمِنُونَ ۞ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ۞ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۞ أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لاَ يُوقِنُونَ ۞ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ۞ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۞ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ۞ أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ۞ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ۞ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ

---

[1] Çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakının. (Bakara sûresi, 2/24)

[2] Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 1/105.

Nazire ibraz etme: Benzerini ortaya koyma. ***Sanem***: Put
Haysiyet: Onur, şeref
Asabiyet: Akrabaya, soyuna ve milletine aşırı bağlılık
İfham (إفحام): İlzâm etme, susturma
Habs-i ebedî: İçinde ebedî kalınacak olan zindan
İlzam: Susturma. ***Hâcet***: İhtiyaç

كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ۞ أَمْ لَهُمْ إِلٰهٌ غَيرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۞ [1]

İşte şu âyâtın binler hakikatlerinden yalnız *beyan-ı ifhamiye*'ye misâl için bir hakikatını beyan ederiz. Şöyle ki: [2] أَمْ – أَمْ lafzıyla on beş tabaka istifham-ı inkârî-i taaccübî ile ehl-i dalâletin bütün aksamını susturur ve şübehâtın bütün menşe'lerini kapatır. Ehl-i dalâlet için içine girip saklanacak şeytanî bir delik bırakmıyor, kapatıyor. Altına girip gizlenecek bir perde-i dalâlet bırakmıyor, yırtıyor. Yalanlarından hiçbir yalanı bırakmıyor, başını eziyor. Her bir fıkrada bir taifenin hülâsa-yi fikr-i küfrîlerini ya bir kısa tâbir ile ibtal eder. Ya butlanı zâhir olduğundan sükûtla butlanını bedâhete havale eder veya başka âyetlerde tafsilen reddedildiği için burada mücmelen işaret eder. Meselâ: Birinci fıkra [3] وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ âyetine işaret eder. On Beşinci fıkra ise [4] لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ إِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا âyetine remzeder. Daha sair fıkraları buna kıyas et. Şöyle ki: Başta diyor: "Ahkâm-ı ilâhiye'yi tebliğ et.

---

[1] Ey Resûlüm, sen irşâd ve nasihatına devam et. Sen Rabbinin ihsanı sayesinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi kahin de değilsin, deli de değilsin. ۞ Ne o, yoksa onlar senin hakkında "şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz" mi diyorlar? ۞ De ki: "Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum." ۞ Akılları mı kendilerinden bunu istiyor, yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar? ۞ Yahut Kur'ânı "kendi uydurdu" mu diyorlar? Hayır! Onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar. ۞ O hâlde bu iddialarında tutarlı iseler Kur'ân gibi bir söz getirsinler bakalım! ۞ Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendi kendilerini mi yarattılar? ۞ Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. ۞ Yoksa Rabbinin hazineleri onların mı yanında, yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar? ۞ Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin! ۞ Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi? ۞ Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? ۞ Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı? ۞ Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar. ۞ Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir. (Tûr sûresi, 52/29-43)

[2] Yoksa, yoksa...

[3] Biz Resûl'e Kur'ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz. (Yâsîn sûresi, 36/69)

[4] Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu. (Enbiyâ sûresi, 21/22)

Beyan-ı ifhamiye (إفحاميه): Susturma gayesine yönelik ifadeler
İstifham-i inkârî-i Taaccubi: Bir iddianın son derece zayıf olduğunu, herkes tarafından yadırgandığına bağlayarak, pekiştirme bildiren soru üslubu ile ifade etmek (mesela: "Allah'ın varlığından hiç şüphe edilir mi?")
Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar
Aksam: Bölümler, kısımlar
Şübehat: Şüpheler
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer
Fıkra: Yazıda bir paragraf veya bir cümle
Zahir: Apaçık, belli
Taife: Kavim, kabile, takım
Hulâsa-yi fikr-i küfriye: Küfür olan düşüncelerin özeti
Butlân: Bâtıllık, çürüklük
Sükût: Susma, konuşmama
Bedahet: Açık, âşikâr olma
Tafsilen: Ayrıntılı olarak açıklamak
Mücmelen: Kısaltılmış, özet olarak
Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek sembolik anlatım suretiyle
Ahkâm-ı ilâhiye: İlâhî hükümler, prensipler
Tebliğ: Bildirmek, ulaştırmak

Sen kâhin değilsin. Zira kâhinin sözleri, karışık ve tahminîdir. Seninki, hak ve yakînîdir. Mecnun olamazsın, düşmanın dahi senin kemâl-i aklına şehâdet eder."

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ[1] "Âyâ, acaba muhâkemesiz âmî kâfirler gibi, sana şâir mi diyorlar. Senin helâketini mi bekliyorlar. Sen, de: "Bekleyiniz. Ben de bekliyorum."[2] Senin parlak büyük hakikatlerin, şiirin hayâlatından münezzeh ve tezyinâtından müstağnidir." أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلاَمُهُمْ بِهٰذَا[3] "Yahut; acaba akıllarına güvenen akılsız feylesoflar gibi, 'Aklımız bize yeter' deyip sana ittibâdan istinkaf mı ederler. Halbuki akıl ise, sana ittibaı emreder. Çünkü: Bütün dediğin makuldür. Fakat akıl kendi başıyla ona yetişemez."

أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ[4] "Yahut; inkârlarına sebeb, tâğî zâlimler gibi, Hakk'a serfüru etmemeleri midir! Halbuki mütecebbir zâlimlerin rüesâları olan Firavunların, Nemrudların âkıbetleri mâlûmdur."

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لاَ يُؤْمِنُونَ[5] "Veyahut; yalancı, vicdansız münâfıklar gibi 'Kur'ân senin sözlerindir' diye seni ittiham mı ediyorlar! Halbuki, tâ şimdiye kadar sana '*Muhammedü'l-Emîn*'[6] diyerek içlerinde seni en doğru sözlü biliyorlardı. Demek onların îmâna niyetleri yoktur. Yoksa Kur'ân'ın âsâr-ı beşeriye içinde bir nazîrini bulsunlar."

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ[7] "Veyahut; kâinatı abes ve gayesiz îtikad eden fe-

---

[1] Ne o, yoksa onlar senin hakkında "şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz" mi diyorlar? (Tûr sûresi, 52/30)

[2] (Tûr sûresi, 52/31)

[3] Akılları mı kendilerinden bunu istiyor... (Tûr sûresi, 52/32)

[4] Yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar? (Tûr sûresi, 52/32)

[5] Yahut Kur'ânı "kendi uydurdu" mu diyorlar? Hayır! onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar. (Tûr sûresi, 52/33)

[6] Muhammed İbn İshak, *Sîratü ibn ishak* 2/57; Burhanuddin el-Halebî, *Sîratü'l-halebiyye* 2/391

[7] Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar? (Tûr sûresi, 52/34)

Kâhin: Karışık ve tahmini sözlerle gaibden haber verdiği söylenen kimse, Falcı
Yakînî: Kesin, şüphesiz
Kemâl-i akıl: Aklın tam ve mükemmel oluşu
Âyâ: Acaba? hayret ve şaşkınlık ve çoğu zaman red ifade eden bir soru edatı
Âmi: Sıradan, avam halktan biri
Helâket: Yıkılma, mahvolma
Hayalat: Hayeller, hülyalar
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Tezyinat: Süslemeler
Müstağni: Tenezzül etmeyen
İttiba: Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme
Tâğî: Azgın, isyân eden
İstinkaf: Kabul etmemek. Çekimser kalmak
Serfürû: Baş eğme, tâbi olma
Mütecebbir: Zorba
Rüesa: Başkanlar, reisler
İttiham etmek: Suçlamak
Asâr-ı beşeriye: İnsanların ortaya koydukları eserler
Abes: Faydasız ve boş amel, lüzumsuz ve gayesiz iş, saçma

lâsife-i abesiyyun gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlık'sız mı zannediyorlar! Acaba gözleri kör olmuş, görmüyorlar mı ki, kâinat baştan aşağıya kadar hikmetlerle müzeyyen ve gayelerle müsmirdir ve mevcudat, zerrelerden Güneşlere kadar vazifelerle muvazzaftır ve evâmir-i ilâhiye'ye müsahharlardır."

أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ[1] "Veyahut; Firavunlaşmış maddiyyûn gibi, 'Kendi kendine oluyorlar. Kendi kendini besliyorlar. Kendilerine lâzım olan her şeyi yaratıyorlar' mı tahayyül ediyorlar ki, îmândan, ubûdiyetten istinkâf ederler. Demek kendilerini birer Hâlık zannederler. Halbuki bir tek şeyin Hâlık'ı, her bir şeyin Hâlık'ı olmak lâzım gelir. Demek kibir ve gururları onları nihayet derecede ahmaklaştırmış ki, bir sineğe, bir mikroba karşı mağlûb bir âciz-i mutlakı, bir Kadîr-i Mutlak zannederler. Mâdem bu derece akıldan, insâniyetten sukut etmişler. Hayvandan, belki cemadattan daha aşağıdırlar. Öyle ise, bunların inkârlarından müteessir olma. Bunları dahi, bir nevi muzır hayvan ve pis maddeler sırasına say. Bakma, ehemmiyet verme."

أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لاَ يُوقِنُونَ[2] "Veyahut; Hâlık'ı inkâr eden fikirsiz, sersem muattıla gibi, Allah'ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur'ân'ı dinlemiyorlar. Öyle ise, semâvât ve arzın vücûdlarını inkâr etsinler veyahut 'Biz halkettik' desinler. Bütün bütün aklın zıvanasından çıkıp, divaneliğin hezeyanına girsinler. Çünkü: Semâda yıldızları kadar, zeminde çiçekleri kadar berâhin-i tevhid görünüyor, okunuyor. Demek yakîne ve hakka niyetleri yoktur. Yoksa 'Bir harf kâtibsiz olmaz' bildikleri hâlde, nasıl bir harfinde bir kitab yazılan şu kâinat kitabını, kâtibsiz zannediyorlar."

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ[3] "Veyahut; Cenâb-ı Hakk'ın ihtiyarını nefyeden bir kısım hükemâ-yi dâlle gibi ve Berahime gibi asl-ı Nübüvveti mi inkâr ediyor-

---

[1] Yoksa kendi kendilerini mi yarattılar? (Tûr sûresi, 52/35)

[2] Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. (Tûr sûresi, 52/36)

[3] Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı? (Tûr sûresi, 52/37)

Felasife-i abesiyyun: Kâinatın faydasız, boş ve gayesiz olduğunu iddia eden filozoflar
Hâlık: Yaratan (Allah c.c.)
Müzeyyen: Süslü
Müsmir: Neticeleri olan, meyveli
Mevcudat: Varlıklar
Muvazzaf: Vazifeli
Evamir-i ilâhîye: İlâhî emirler
Tahayyül: Hayal etme
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
İstinkâf: Kabul etmeme, kaçınma
Ubudiyet: Kulluk
Âciz-i mutlak: Tam manasıyla âciz, hiçbir şeye gücü yetmeyen
Sukut: Düşme, seviye kaybetme
Cemadat: Cansızlar. ***Muzır***: Zararlı
Muattıla: Yaratıcı'yı inkâr edenler
Halk etme: Yaratma
Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama
Berahin-i tevhid: Allah'ın birliğini gösteren deliller
Yakin: Kesin olarak bilme
İhtiyarını nefyeden: İradesini kabul etmeyen
Hükemâ-i dâlle: Hak yoldan sapmış olan filozoflar
Asl-ı nübüvvet: Peygamberliğin esası. ***Berâhime***: Brahmanlar

lar? Sana îmân getirmiyorlar. Öyle ise, bütün mevcudatta görünen ve ihtiyar ve irâdeyi gösteren bütün âsâr-ı hikmeti ve gayâtı ve intizâmâtı ve semerâtı ve âsâr-ı rahmet ve inayâtı ve bütün enbiyânın bütün mu'cizâtlarını inkâr etsinler veya 'Mahlukata verilen ihsânâtın hazineleri yanımızda ve elimizdedir' desinler. Kabil-i hitab olmadıklarını göstersinler. Sen de onların inkârından müteellim olma. 'Allah'ın akılsız hayvanları çoktur' de."

أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ[1] "Veyahut; aklı hâkim yapan mütehakkim Mu'tezile gibi kendilerini Hâlıkın işlerine rakib ve müfettiş tahayyül edip Hâlık-ı Zülcelâl'i mes'ul tutmak mı istiyorlar!.. Sakın fütur getirme. Öyle hodbinlerin inkârlarından bir şey çıkmaz. Sen de aldırma."

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ[2] "Veyahut; cin ve şeytana uyup kehanetfürüşlar, ispirtizmacılar gibi, âlem-i gayba başka bir yol mu bulunmuş zannederler? Öyle ise, şeytanlarına kapanan semâvâta, onunla çıkılacak bir merdivenleri mi var tahayyül ediyorlar ki, senin semâvî haberlerini tekzib ederler. Böyle şarlatanların inkârları, hiç hükmündedir."

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ[3] "Veyahut; ukûl-i aşere ve erbâbü'l-enva nâmıyla şerikleri îtikad eden müşrik felâsife gibi ve yıldızlara ve melâikelere bir nevi ulûhiyet isnad eden sabiiyyûn gibi, Cenâb-ı Hakk'a veled nisbet eden mülhid ve dâllînler gibi, Zât-ı Ehad ve Samed'in vücub-i vücûduna, vahdetine, samediyetine, istiğna-yi mutlakına zıt olan veledi nisbet ve melâikenin

---

[1] Yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar? (Tûr sûresi, 52/37)

[2] Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil gitirsin! (Tûr sûresi, 52/38)

[3] Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi? (Tûr sûresi, 52/38)

Âsar-ı hikmeti: Hikmetinin eserleri
İntizamatı: Tertipleri, düzgünlükleri. ***Gayatı***: Gayeleri
Semeratı: Meyveleri, neticeleri
Âsar-ı rahmet: Rahmetinin eserleri
İnayati: İyilikleri, lütufları, ihsanları
İhsanat: İhsanlar, lütuflar
Müteellim: Acı ve elem duyan
Mütehakkim: Her meselede aklı hakem/hâkim yapıp, bu düşünceyi dayatan
Mu'tezile: Hicrî 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur'ânı yorumlamada kendi aklî anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka bazı inanç konularında Ehl-i Sünnetten ayrılan fırka
Hodbin: Kendini beğenen, bencil
Fütur: Gevşeklik, usanç
Kehanetfürüş: Kâhinlik taslayan
İspirtizma: Ölülerin ruhlarıyla bazı şartlar altında haberleşmenin mümkün olduğuna inanan görüş ve bu maksatla yapılan tecrübeler. Aslında ölülerin ruhları olduğunu söyleyen, onları taklit eden bazı cinlerle görüşme
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinemeyen âlem
Ukul-i aşere: On akıl. Bazı eski filozoflara göre varlığı yöneten on akıl. ***Tekzib***: Yalanlama
Müşrik felâsife: Allah'a eş koşan dinsiz felsefeciler
Erbabü'l-enva': Her türün bir rabbi olduğunu varsayan felsefî düşünce. ***Şerik***: Ortak, eş
Sabiiyyun: Yıldıza tapanlar
Veled: Oğul, çocuk
Dâllin: Kur'ân hakikatlerinden ayrılıp sapanlar. ***Mülhid***: Dinsiz
Zat-ı Ehad ve Samed: Tek ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah
Vücub-i vucud: Varlığın kesin olması
Vahdet: Birlik. Tek olma
Samediyet: Hiçbir şeye muhtaç olmadığı halde her şeyin kendisine muhtaç olması
İstiğna-i mutlak: Allah'ın (c.c.) hiçbir şeye muhtaç olmaması

ubûdiyetine ve ismetine ve cinsiyetine münafî olan ünûseti isnad mı ederler? Kendilerine şefaatçi mi zannederler ki, sana tâbi olmuyorlar? İnsan gibi mümkin, fâni, beka-yi nev'ine muhtaç ve cismânî ve mütecezzi, tekessüre kabil ve âciz, dünyaperest, yardımcı bir vârise müştak mahluklar için vasıta-yi tekessür ve teavün ve râbıta-yi hayat ve beka olan tenasül, elbette ve elbette vücûdu vâcib ve dâim, bekası ezelî ve ebedî, zâtı cismâniyetten mücerred ve muallâ ve mahiyeti tecezzî ve tekessürden münezzeh ve müberrâ ve kudreti aczden mukaddes ve bîhemta olan Zât-ı Zülcelâl'e evlâd isnad etmek, hem o âciz, mümkin, miskin insanlar dahi beğenmedikleri ve izzet-i mağrurânesine yakıştıramadıkları bir nevi evlâd yâni hadsiz kızları isnad etmek, öyle bir safsatadır ve öyle bir divânelik hezeyanıdır ki, o fikirde olan heriflerin tekzibleri, inkârları hiçtir. Aldırmamalısın. Her bir sersemin safsatasına, her divânenin hezeyanına kulak verilmez."

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ[1] "Veyahut; hırsa, hıssete alışmış tâğî, bâğî dünyaperestler gibi senin tekalifini ağır mı buluyorlar ki, senden kaçıyorlar ve bilmiyorlar mı ki, sen ecrini, ücretini yalnız Allah'tan istiyorsun ve onlara Cenâb-ı Hak tarafından verilen maldan hem bereket, hem fakirlerin hased ve beddualarından kurtulmak için, ya ondan veya kırktan birisini kendi fakirlerine vermek ağır bir şey midir ki, emr-i zekâtı ağır görüp İslâmiyet'ten çekiniyorlar? Bunların tekzibleri ehemmiyetsiz olmakla beraber, hakları tokattır. Cevab vermek değil..."

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ[2] "Veyahut; Gayb-âşinâlık dâva eden Budeî-

---

[1] Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? (Tûr sûresi, 52/40)

[2] Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı? (Tûr sûresi, 52/41)

İsmet: Günahlardan kaçınmak melekesine sâhib olmak. Suçsuzluk. Peygamberlik vasıflarından birisidir
Münâfi: Aykırı. ***Ünûset***: Dişilik
Mümkin: Varlığı kendinden olmayan, Allah'ın yaratmasıyla var olan. ***İsnad etme***: Dayandırma
Beka-i nev'ine muhtaç: Kendi türünün devamına muhtaç
Cismanî: Manevî ve ruhî olmayan, bedensel. ***Fani***: Ölümlü
Tekessüre kabil: Çoğalabilen
Âciz: Güçsüz, kifayetsiz
Müştak: Arzu ve iştiyak gösteren
Dünyaperest: Dünyaya tapacak derecede ehemmiyet veren
Vasıta-i tekessür: Çoğalma vasıtası
Teavün: Yardımlaşma
Vücudu vacib ve daim: Varlığı kesin ve ebedî olan
Bekası ezelî ve ebedî: Bâkiliği ezelî ve ebedî olan
Mücerred: Soyut, uzak
Mualla: Yüksek, yüce
Mütecezzi: Parçalara ayrılan
Rabıta-ı hayat: Hayat bağı
Tecezzi: Parçalara ayrılma
Tenâsül: Üremek, çoğalma, nesil yetiştirmek. ***Tekessür***: Çoğalma
Müberra: (Fenalıklardan) Uzak, arınmış
Zat-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c). ***Bihamta***: Eşsiz, benzersiz
İzzet-i mağrurane: Gururdan kaynaklanan aldatıcı izzet ve şeref
Tekzib: Yalanlama
Hısset: Cimrilik, tamahkârlık
Tâği: Asi, azgın
Bağî: Sınırı aşan, isyankâr
Tekâlif: Yükümlülükler
Hased: Kıskançlık
Emr-i zekât: Zekât emri
Gayb-aşinalık: Gaybı bilme, gaybdan haberi olma

ler[(*)] gibi ve umûr-i gaybiyeye dair tahminlerini yakîn tahayyül eden akılfüruşlar gibi, senin gaybî haberlerini beğenmiyorlar mı? Gaybî kitabları mı var ki, senin gaybî kitabını kabûl etmiyorlar. Öyle ise, vahye mazhar resûllerden başka kimseye açılmayan ve kendi başıyla ona girmeye kimsenin haddi olmayan âlem-i gayb, kendi yanlarında hâzır, açık tahayyül edip ondan malûmat alarak yazıyorlar hülyasında bulunuyorlar. Böyle, haddinden hadsiz tecâvüz etmiş mağrur hodfüruşların tekzibleri, sana fütur vermesin. Zira az bir zamanda senin hakikatlerin onların hülyalarını zîr ü zeber edecek."

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ[1] "Veyahut; fıtratları bozulmuş, vicdanları çürümüş şarlatan münâfıklar, dessas zındıklar gibi ellerine geçmeyen hidâyetten halkları aldatıp çevirmek, hile edip döndürmek mi istiyorlar ki, sana karşı kâh kâhin, kâh mecnun, kâh sâhir deyip, kendileri dahi inanmadıkları hâlde başkalarını inandırmak mı istiyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp desiselerinden, inkârlarından müteessir olarak fütur getirme. Belki daha ziyade gayret et. Çünkü onlar kendi nefislerine hile ederler, kendilerine zarar ederler ve onların fenalıkta muvaffakıyetleri muvakkattır ve istidracdır, bir mekr-i ilâhî'dir."

أَمْ لَهُمْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ[2] "Veyahut; hâlık-ı hayr ve hâlık-ı şer nâmıyla ayrı ayrı iki ilâh tevehhüm eden Mecusîler gibi ve ayrı ayrı esbaba bir nevi ulûhiyet veren ve onları kendilerine birer nokta-yi istinad tahayyül eden esbabperestler, sanemperestler gibi başka ilâhlara dayanıp sana muâraza mı ederler? Senden istiğna mı ediyorlar?"

(*) Hindistan'da, M.Ö. 5. yüzyılda Siddhârta Gautama, yani Buda (Aydınlanmış kişi) tarafından kurulmuş olan dinî-felsefî akım. Her şeyin fâni ve boşluktan ibaret olduğuna inanan kötümser ve panteist bir din.

1 Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar. (Tûr sûresi, 52/42)

2 Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir. (Tûr sûresi, 52/43)

Budeî: Budist
Umur-i gaybiye: Gaybe ait işler
Yakin: Kesinlik
Akılfüruş: Çok akıllı olduğunu göstermeğe çalışan, akıllılık taslayan, akıllı geçinen
Gaybî haber: Gaybe ait haber
Mazhar: Nail olmuş, şereflenmiş
Hodfuruş: Kendini beğendirmeye çalışan
Zir ü zeber: Alt üst olma
Dessas: Hilebâz, hileci
Sâhir: Sihirbaz
Desise: Hile, oyun, düzen
Fütur: Gevşeklik, usanç
Muvakkat: Geçici
İstidrac: Kâfir ve fasıklarda bulunan olağanüstü hâller
Mekr-i ilâhî: Allah'ın tuzak kuranları kurdukları tuzağa düşürmesi
Hâlik-ı hayr ve şer: İyiliği ve kötülüğü yaratan (Allah c.c.)
Tevehhüm: Zannetme
Mecûsi: Mecusiliğe inanan kimse
Esbab: Sebepler
Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer
Esbabperest: Her şeyi sebeplere bağlayarak şirke düşen
Sanemperest: Puta tapan, putperest
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele
İstiğna: İhtiyacının farkında olmama, kendisine fayda verecek şeye sırt çevirme

Demek [1] لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا hükmünce, "Şu bütün kâinatta gündüz gibi görünen bu intizâm-ı ekmeli, bu insicam-ı ecmeli kör olup görmüyorlar. Halbuki bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, intizâm zîr ü zeber olur ve insicam herc ü merce düşer. Halbuki sinek kanadından tâ semâvât kandillerine kadar o derece ince bir intizâm gözetilmiş ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakılmamış. Mâdem bunlar bu derece hilaf-ı akıl ve hikmet ve münafî-i his ve bedâhet hareket ediyorlar. Onların tekzibleri seni tezkirden vazgeçirmesin."

İşte silsile-i hakâik olan şu âyâtın yüzer cevherlerinden yalnız *ifham ve ilzam'a* dair bir tek cevher-i beyanîsini icmâlen beyan ettik. Eğer iktidarım olsaydı, birkaç cevherlerini daha gösterseydim, "Şu âyetler tek başıyla bir mu'cizedir" sen dahi diyecektin.

Amma **ifham ve tâlim**'deki beyanât-ı Kur'âniye o kadar hârikadır, o derece letafetli ve selâsetlidir; en basit bir âmi, en derin bir hakikati onun beyanından kolayca tefehhüm eder. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, çok hakâik-i gamızayı nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i avâmı taciz edip yormayacak bir sûrette basitane ve zâhirane söylüyor, ders veriyor. Nasıl bir çocukla konuşulsa, çocukça tâbirat istimal edilir; öyle de, [2] تَنَزُّلاَتٌ اِلٰهِيَّةٌ اِلٰى عُقُولِ الْبَشَرِ denilen mütekellim üslûbunda muhatabın derecesine sözüyle nüzul edip öyle konuşan esalib-i Kur'âniye, en mütebahhir hükemânın fikirleriyle yetişemediği hakâik-i gamıza-yi ilâhiye ve esrar-ı rabbâniye'yi müteşabihat sûretinde bir kısım teşbihat ve temsilât ile en ümmî bir âmiye ifham eder.

---

[1] Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu. (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[2] Cenab-ı Hakk'ın, kulların anlayış seviyesine göre konuşması.

Âmi: Sıradan, avam halktan biri
Âyat: Âyetler. ***Basitane***: Basitçe
Bedahet: Açık, âşikâr olma
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları, mesajları
Cevher-i beyânî: Edebiyatın bir kolu olan "Beyân" ilmine ait bir nükte
Esalib-i Kur'âniye: Kur'âna ait ifade tarzları, Kur'ânî usluplar
Esrar-ı rabbaniye: İlâhî sırlar
Fikr-i avam: Halkın düşüncesi
Hakaik-ı gâmıza-i ilâhîye: Allah'ın Zât, sıfât, şuûn, isim ve fiilleriyle alâkalı ince, derin hakikatler
Hakaik-i gamiza: Anlaşılması güç, derin, ince hakikatler
Herc ü merc: Karmakarışık
Hilaf-ı akıl: Akla aykırı
Hiss-i amme: Umumun hissiyatı
Hükema: Âlimler, bilginler, filozoflar
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak
İfham (إفحام): İlzâm etme, susturma
İfham (إفهام): Anlatma, anlaşılmasını sağlama
İlzam: Muhatabını delillerle susturma
İnsicam-ı ecmel: En güzel bir ahenk
İntizâm-ı ekmel: En mükemmel bir düzen. ***İstimal***: Kullanma
Letafetli: Güzel, hoş
Münafi-i his: Hisse aykırı
Mütebahhir: Deniz gibi geniş ve engin ilme sahip büyük âlim
Nazar-ı umumî: Geniş kitlenin, halkın bakışı. ***Nüzul***: İnme
Mütekellim: Konuşan
Müteşâbihat: Birden fazla anlamı mümkün olan, gerçek manasının anlaşılması için başka izah veya delillere ihtiyaç duyulan çeşitli meseleleri insan aklına yaklaştırmak için kullanılan benzetme veya mecazî ifadeler
Selasetli: Açık, anlaşılır ve akıcı olarak ifade etme
Semavat: Gökyüzü
Silsile-i hakaik: Hakikatler zinciri
Taciz etme: Rahatsız etme, sıkıntı verme. ***Talim***: Öğretme, eğitme
Tefehhüm: Anlama, farkına varma
Temsilat: Örnek verme, misâl getirme. ***Tekzib***: Yalanlama
Teşbihat: Benzetmeler
Tezkir: Hatırlatma, öğüt verme
Zâhirane: Açıkça
Zir-i zeber: Yerle bir etme

◆ Meselâ: [1]اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى bir temsil ile rubûbiyet-i ilâhiye'yi saltanat misâlinde ve âlemin tedbirinde mertebe-i rubûbiyet'ini, bir Sultan'ın taht-ı saltanatında durup icra-yi hükûmet ettiği gibi bir misâlde gösteriyor.

Evet, Kur'ân, bu kâinat Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı olarak rubûbiyet'inin mertebe-i a'zamından çıkarak, umum mertebeler üstüne gelerek, o mertebelere çıkanları irşâd ederek, yetmiş bin perdelerden geçerek, o perdelere bakıp tenvir ederek, fehm ve zekâca muhtelif binler tabaka muhatablara feyzini dağıtıp ve nurunu neşrederek kabiliyetçe ayrı ayrı asırlar, karnlar üzerinde yaşamış ve bu kadar mebzuliyetle mânâlarını ortaya saçmış olduğu hâlde kemâl-i şebabetinden, gençliğinden zerre kadar zayi' etmeyerek gayet taravette, nihayet letafette kalarak gayet sühuletli bir tarzda, sehl-i mümteni' bir sûrette, her âmiye anlayışlı ders verdiği gibi; aynı derste, aynı sözlerle fehimleri muhtelif ve dereceleri mütebayin pek çok tabakalara dahi ders verip ikna eden, işba' eden bir kitab-ı mu'ciznümanın hangi tarafına dikkat edilse, elbette bir lem'a-yi i'câz görülebilir.

Elhâsıl: Nasıl "*Elhamdülillâh*" gibi bir lafz-ı Kur'ânî okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarasını doldurduğu gibi; aynı lafz, sineğin küçücük kulakçığına da tamamen yerleşir. Aynen öyle de: Kur'ân'ın mânâları, dağ gibi akılları işba' ettiği gibi, sinek gibi küçücük basit akılları dahi aynı sözlerle tâlim eder, tatmin eder. Zira Kur'ân, bütün ins ve cinnin bütün tabakalarını îmâna davet eder. Hem umumuna îmânın ulûmunu tâlim eder, isbat eder. Öyle ise, avâmın en ümmîsi havâssın en ehassına omuz omuza, diz dize verip beraber ders-i Kur'ânîyi dinleyip istifade edecekler.

---

[1] O'dur Rahman: Rububiyet Arşına kurulan, kâinata hükümrân. (Tâhâ sûresi, 20/5)

Rububiyet-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı
Mertebe-i rububiyet: Rububiyet makamı
Taht-ı saltanat: Saltanat makamı
İcra-i hükumet: Hükmünü uygulamak
Hâlik-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeyi yaratan Allah (c.c.)
Mertebe-i azam: En büyük makam
Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma
Fehm: Anlama, kavrama
Karnlar: Asırlar
Mebzuliyet: Ucuzluk, bolluk, çokluk
Kemal-i şebabet: Gençlik hâlinin en mükemmel şekli
Taravet: Tazelik, taze olma
Suhûlet: Kolaylık
Sehl-i mümteni: "İmkânsız olan kolay" yani yazılışı veya söylenişi kolay göründüğü hâlde benzerini söylemeye kalkışınca yapılması imkânsız olan şey manasına kullanılır
Âmi: Sıradan, avam halktan biri
Mütebâyin: Birbirine uymayan, birbirine zıt olan; Farklı
İşbâ: Doyurma
Muciznüma: Mucize gösteren
Lem'a-i i'caz: Mu'cize parıltısı
Lafz-ı Kur'ânî: Kur'ân lafzı
Avam: Halktan ilmi irfanı kıt olan kimse. ***Ulum***: İlimler
Havas: Muhterem, saygın olanlar, ilim irfan sahibi kişiler
Ehas: En muhterem, en saygın olanlar
Ders-i Kur'ânî: Kur'ân'ın dersi

Demek Kur'ân-ı Kerîm, öyle bir mâide-i semâviyedir ki, binler muhtelif tabakada olan efkâr ve ukûl ve kulûb ve ervâh, o sofradan gıdalarını buluyorlar, müştehiyatını alıyorlar. Arzuları yerine gelir. Hattâ pek çok kapıları kapalı kalıp, istikbalde geleceklere bırakılmıştır. Şu makama misâl istersen, bütün Kur'ân baştan nihayete kadar bu makamın misâlleridir. Evet bütün müçtehidîn ve sıddıkîn ve hükemâ-yi İslâmiye ve muhakkikîn ve ulema-yi usûlü'l-fıkıh ve mütekellimîn ve evliyâ-i ârifîn ve aktâb-ı âşıkîn ve müdakkikîn-i ulema ve avâm-ı müslimîn gibi Kur'ân'ın tilmizleri ve dersini dinleyenleri, müttefikan diyorlar ki: "Dersimizi güzelce anlıyoruz." Elhâsıl, sair makamlar gibi ifham ve tâlim makamında dahi Kur'ân'ın lemeât-ı i'câzı parlıyor.

İkinci Şua

Kur'ân'ın câmiiyet-i hârikulâdesidir.

Şu şuanın, "Beş Lem'a"sı var.

Birinci Lem'a

Lafzındaki câmiiyettir.

Elbette evvelki Söz'lerde, hem bu Söz'de zikrolunan âyetlerden şu câmiiyet âşikâre görünüyor. Evet,

لِكُلِّ اٰيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَحَدٌّ وَمُطَّلَعٌ وَلِكُلٍّ شُجُونٌ وَغُصُونٌ وَفُنُونٌ [1]

olan hadîsin işaret ettiği gibi; elfâz-ı Kur'âniye, öyle bir tarzda vaz'edilmiş ki, her bir kelâmın, hattâ her bir kelimenin, hattâ her bir harfin, hattâ bazan bir sükûtun çok vücûhu bulunuyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

---

[1] "Her bir âyetin mânâ mertebeleri vardır; zâhirî (açık), bâtınî (açık ve görünür mânâsının içindeki, ehlinin anlayabileceği mânâ), haddi (kapsamı) ve muttala'ı (anlam çerçevesi) vardır. (Bu dört mânâ tabakasından) her birinin de fürûâtı (detayları), işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır." (Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef 3/358;* Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 1/236)

Maide-i semavi: Semadan inen sofra.
Efkâr: Düşünceler
Ukul: Akıllar.
Ervah: Ruhlar
Müştehiyat: Hoşa giden lezzetli şeyler
Müctehidîn: İçtihad eden kimseler
Sıddîkîn: Özü sözü doğru insanlar
Hükema-i İslâmiye: İslâm feylesofları ve düşünürleri
Ulemâ-i usulü'l-fıkıh: Usul-i fıkıh âlimleri
Muhakkikîn: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli kimseler
Mütekellimîn: Kelâm ilmiyle uğraşanlar.
Tilmiz: Öğrenci, talebe
Evliya-i arifîn: Allah'ı hakkıyla bilen veli kimseler
Müdakkikîn-i ulema: Âlimlerin inceden inceye araştıranı, en gizli şeyleri görenleri
Aktab-ı âşıkîn: Hak ve hakikat aşığı kutup insanlar
Avam-ı Müslimîn: Müslüman halk
Müttefikan: İttifak ederek
İfham: Anlatma, anlaşılmasını sağlama
Ta'lim: Öğretme, eğitme
Lemeat-ı i'caz: Mu'cizelik parıltıları
Câmiiyet-i harikulâdesi: Fevkalâde kapsamlı
Câmiiyet: Kapsamlı olma
Âşikâre: Açıkça
Elfaz-ı Kur'âniye: Kur'ân lafızları

◆ Meselâ: [1] وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا Yâni: "*Dağları zemininize kazık ve direk yaptım*" bir kelâmdır.

Bir âminin şu kelâmdan hissesi: Zâhiren yere çakılmış kazıklar gibi görünen dağları görür, onlardaki menafiini ve ni'metlerini düşünür, Hâlıkına şükreder.

Bir şâirin bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir taban; ve kubbe-i semâ, üstünde konulmuş yeşil ve elektrik lâmbalarıyla süslenmiş bir muhteşem çadır, ufkî bir daire sûretinde ve semânın etekleri başında görünen dağları, o çadırın kazıkları misâlinde tahayyül eder. Sâni-i Zülcelâl'ine hayretkârane perestiş eder.

Hayme-nişîn bir edibin bu kelâmdan nasibi: Zeminin yüzünü bir çöl ve sahra; dağların silsilelerini pek kesretle ve çok muhtelif bedevî çadırları gibi, güya tabaka-yi türâbiye, yüksek direkler üstünde atılmış, o direklerin sivri başları o perde-i türâbiyeyi yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek çok muhtelif mahlukatın meskeni olarak tasavvur eder. O büyük azametli mahlukları, böyle yeryüzünde çadırlar misillü kolayca kuran ve koyan Fâtır-ı Zülcelâl'ine karşı secde-i hayret eder.

Coğrafyacı bir edîbin o kelâmdan kısmeti: Küre-i zemin, bahr-ı muhit-i havaîde veya esîrîde yüzen bir sefîne ve dağları, o sefînenin üstünde tesbit ve müvazene için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefekkür eder. O koca küre-i zemini, muntazam bir gemi gibi yapıp, bizleri içine koyup, aktar-ı âlemde gezdiren Kadîr-i Zülkemâl'e karşı: [2] سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ شَانَكَ der.

Medeniyet ve hey'et-i içtimaiyenin mütehassıs bir hakîminin bu kelâmdan hissesi: Zemini, bir hâne ve o hâne hayatının direği, hayat-ı hayvaniye ve hayat-ı hayvaniye direği, şerait-i hayat olan su, hava ve topraktır. Su ve hava ve toprağın direği ve kazığı, dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın tarağı (gazât-ı muzırrayı tersib edip, havayı tasfiye eder)

---

[1] Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? (Nebe sûresi, 78/7)

[2] "Seni noksanlardan tenzih ederiz Yâ Rab! Senin şânın ne büyüktür!"

Âmi: Sıradan
Menâfi: Faydalar, yararlar
Hâlık: Yaratıcı
Kubbe-i semâ: Gökkubbe
Ufkî: Ufka ait, yatay
Tahayyül: Hayal etme, düşünme
Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Hayretkârane: Hayret ederek
Tabaka-i türab: Toprak tabakası
Perestiş etme: Gönül verme, aşırı sevme. ***Hayme-nîşin***: Çadırda oturan, göçebe
Perde-i türabiye: Toprak perdesi
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Secde-i hayret: Hayret secdesi
Esir: Teoriye göre bütün kâinatta bulunan ve her tarafı kaplamış olan latîf madde. ***Sefine***: Gemi
Bahr-ı muhit-i havaî: Gökyüzü
Aktar-ı âlem: Kâinatın her tarafı
Heyet-i içtimaiye: Toplum
Mutehassıs: Bir işin hakikatını, iç yüzünü çok iyi bilen. Uzman
Şerait-i hayat: Hayat şartları
Mahzen: Depo, kaynak
Gazat-ı muzırra: Zararlı gazlar
Tersib: Tortusunu durultma. Dibine çöktürme

ve toprağın hâmisi (bataklıktan ve denizin istilâsından muhafaza eder) ve sair levazımat-ı hayat-ı insâniyenin hazinesi olarak fehmeder. Şu koca dağları, şu sûretle hâne-i hayatımız olan zemine direk yapan ve maişetimize hazinedâr tâyin eden Sâni-i Zülcelâl ve'l-İkram'a, kemâl-i tazim ile hamd ü sena eder.

Hikmet-i tabiiyenin bir feylesofunun şu kelâmdan nasibi şudur ki: Küre-i zeminin karnında bazı inkılâbat ve imtizacâtın neticesi olarak hasıl olan zelzele ve ihtizazatı, dağların zuhuruyla sükûnet bulduğu ve medar ve mihverindeki istikrarına ve zelzelenin irticacıyla medar-ı senevîsinden çıkmamasına sebeb, dağların hurûcu olduğunu ve zeminin hiddeti ve gadabı, dağların menafiziyle teneffüs etmekle sükûnet ettiğini fehmeder, tamamen îmâna gelir اَلْحِكْمَةُ لِلّٰهِ der.

◆ Meselâ: [1] أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا 'daki رَتْقًا kelimesi, tedkikat-ı felsefe ile âlûde olmayan bir âlime, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Semâ berrak, bulutsuz; zemin kuru ve hayatsız, tevellüde gayr-ı kabil bir hâlde iken.. semâyı yağmurla, zemini hazrevatla fethedip bir nevi izdivac ve telkîh sûretinde bütün zîhayatları o sudan halketmek, öyle bir Kadîr-i Zülcelâl'in işidir ki; rûy-i zemin, onun küçük bir bostanı ve semânın yüz örtüsü olan bulutlar, onun bostanında bir süngerdir anlar, azamet-i kudretine secde eder.

Ve muhakkik bir hakîme, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Bidayet-i hilkatte semâ ve arz şekilsiz birer küme ve menfaatsiz birer yaş hamur, veledsiz mahlukatsız toplu birer madde iken; Fâtır-ı Hakîm, onları feth ve bas-

[1] Göklerle yer bitişik (bir bütün) idi onları Biz ayırdık (Enbiyâ sûresi, 21/30)

Hâmi: Himaye eden, koruyan
Levâzımat-ı hayat-ı insaniye: İnsan hayatı için lâzım olan şeyler
Fehm: Anlama
Hane-i hayat: Hayat dairesi
Maişetimize hazinedar: Geçimimize kaynak
Sâni-i Zülcelâli ve'l-ikram: Ululuk ve kerem sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Kemal-i tazim: Tam bir saygı ve hürmet
Hamd ü sena: Cenab-ı Hakk'a övgü ve şükür
Hikmet-i tabiiye: Fizik bilgisi
İnkılâbat: Değişimler
İmtizacat: Karışımlar
İhtizazat: Sallanmalar
Medar: Sebep, vesile
Mihver: Yörünge
İrticac: Sarsıntı
Medar-ı senevi: Dünya'nın Güneş etrafında bir yılda tamamladığı yörünge. ***Huruc***: Çıkış
Menafiz: Menfezler, delikler
Tedkikat-ı felsefe: Felsefî araştırmalar. ***İfham***: Anlatma
Alûde: Karışık, bulaşmış
Tevellüde gayr-ı kabil: Doğurmaya kabiliyeti olmayan
Hazrevat: Gökyüzü, felek. Asuman
İzdivaç: Biraraya gelme, evlilik
Telkih: Aşılama
Zîhayat: Canlı varlık
Halk etme: Yaratma
Kadir-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Azamet-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü
Muhakkik: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli kimse
Bidayet-i hilkat: Yaratılışın başlangıcı. ***Veled***: Çocuk
Sema ve arz: Gök ve yer
Fatır-ı Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan

tedip güzel bir şekil, menfaatdar birer sûret, zînetli ve kesretli mahlukata menşe' etmiştir anlar. Vüs'at-i hikmetine karşı hayran olur.

Yeni zamanın feylesofuna şu kelime şöyle ifhâm eder ki: Manzûme-i Şemsiye'yi teşkil eden küremiz, sair seyyareler, bidayette Güneş'le mümteziç olarak açılmamış bir hamur şeklinde iken; Kadîr-i Kayyum o hamuru açıp, o seyyareleri birer birer yerlerine yerleştirerek, Güneş'i orada bırakıp, zeminimizi buraya getirerek, zemine toprak sererek, semâ canibinden yağmur yağdırarak, Güneş'ten ziyâ serptirerek dünyayı şenlendirip bizleri içine koymuştur anlar, başını tabiat bataklığından çıkarır,

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ الْوَاحِدِ الْاَحَدِ der.

◆ Meselâ: [1] وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا 'daki "Lâm"; hem kendi mânâsını, hem "fî" mânâsını, hem "ilâ" mânâsını ifade eder.

İşte لِمُسْتَقَرٍّ 'in "Lâm"ı, *avâm* o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında görüp fehmeder ki; size nisbeten ışık verici, ısındırıcı müteharrik bir lâmba olan Güneş, elbette bir gün seyri bitecek, mahall-i kararına yetişecek, size faidesi dokunmayacak bir sûret alacaktır, anlar. O da, Hâlık-ı Zülcelâl'in Güneş'e bağladığı büyük ni'metleri düşünerek "*Sübhânallah, Elhamdülillâh*" der.

Ve âlime dahi o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında gösterir. Fakat güneşi yalnız bir lâmba değil belki bahar ve yaz tezgahında dokunan mensucat-ı rabbâniye'nin bir mekiği, gece gündüz sahifelerinde yazılan mektûbât-ı Samedâniye'nin mürekkebi, nur bir hokkası sûretinde tasavvur ederek Güneş'in cereyan-ı sûrîsi alâmet olduğu ve işaret ettiği intizamât-ı âlemi düşündürerek Sâni-i Hakîm'in san'atına "*Mâşâallah*" ve hikmetine "*Bârekâllah*" diyerek secdeye kapanır.

Ve kozmoğrafyacı bir feylesofa "Lâm"ı "fî" mânâsında şöyle ifham eder ki: Güneş, kendi merkezinde ve mihveri üzerinde zenberekvari bir cere-

---

[1] Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde… (Yâsîn sûresi, 36/38)

Bast: Genişlemek, açmak, yaymak
Menfaattar: Menfaat, fayda gören
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Mahlukat: Yaratıklar
Menşe: Bir şeyin neşet ettiği, çıktığı yer. ***İfham***: Anlatma
Vüs'at-ı hikmet: Hikmetinin enginliği. ***Seyyare***: Gezegen
Manzume-i şemsiye: Güneş sistemi
Sema: Gökyüzü. ***Canip***: Taraf
Kadîr u Kayyum: Her şeye gücü yeten, Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olan (Allah c.c.)
Mahall-i karar: Karar kılıp duracağı yer. ***Bidayet***: Başlangıç
Mensucat-ı rabbaniye: İlâhî dokumalar. ***Mümtezic***: Kaynaşmış
Mektubat-ı semedaniye: Samet olan Allah'ın (c.c) mektupları
Müteharrik: Hareket eden
Hokka: Mürekkep konulan küçük cam kap. ***Mihver***: Yörünge
Cereyan-ı sûrî: Görünürdeki hareket, akış
İntizamat-ı âlem: Kâinatın düzeni
Kozmoğrafya: Astronomi
Zenberekvari: Hareket ettirmeye yarayan yay gibi, hareket ve faaliyete sebep olan şey gibi

yan ile manzumesini emr-i ilâhî ile tanzim edip tahrik eder. Şöyle bir saat-i kübrâyı halkedip tanzim eden Sâni-i Zülcelâl'ine karşı kemâl-i hayret ve istihsan ile "*El-azametü lillâh ve'l-kudretü lillâh*" der felsefeyi atar, hikmet-i Kur'âniye'ye girer.

Ve dikkatli bir hakîme şu "Lâm"ı, hem illet mânâsında, hem zarfiyet mânâsında tutturup şöyle ifham eder ki: Sâni-i Hakîm, işlerine esbab-ı zâhiriyeyi perde ettiğinden, cazibe-i umumiye nâmında bir kanun-i ilâhî'siyle sapan taşları gibi seyyareleri Güneş'le bağlamış ve o câzibe ile muhtelif fakat muntazam hareketle o seyyareleri daire-i hikmetinde döndürüyor ve o câzibeyi tevlid için Güneş'in kendi merkezinde hareketini zâhirî bir sebeb etmiş. Demek, لِمُسْتَقَرٍّ mânâsı: فِي مُسْتَقَرٍّ لَهَا لِاسْتِقْرَارِ مَنْظُومَتِهَا yâni, "Kendi müstekarrı içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor." Çünkü: Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi zâhiren tevlid eder gibi bir âdet-i ilâhiye, bir kanun-i Rabbânî'dir.

İşte şu hakîm, böyle bir hikmeti, Kur'ân'ın bir harfinden fehmettiği zaman, "*Elhamdülillâh Kur'ân'dadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam*" der.

Ve şâirane bir fikir ve kalb sahibine şu "Lâm"dan ve istikrardan şöyle bir mânâ fehmine gelir ki: "Güneş, nuranî bir ağaçtır. Seyyareler onun müteharrik meyveleri... Ağaçların hilafına olarak Güneş silkinir, tâ o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar." Hem tahayyül edebilir ki: "Şems meczup bir ser-zâkirdir. Halka-yi zikrin merkezinde cezbeli bir zikreder ve ettirir." Bir risâlede şu mânâya dair şöyle demiştim:

"Evet Güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin seyyar olan yemişleri.
Eğer sükûtuyla sükûnet eylese cezbe.. kaçar, ağlar fezada muntazam meczubları."

Emr-i ilâhi: Cenab-ı Hakk'ın emri
Tanzim: Düzenleme
Tahrik etme: Harekete geçirme
Saat-i kübra: Büyük saat
Halk etme: Yaratma
Sâni-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Kemal-i hayret: Tam bir hayretle
İstihsan: Güzel karşılama, beğenme
Hikmet-i Kur'âniye: Kur'ân'ın hikmeti. ***İllet***: Sebep
Zarfiyet: Arapça'da kelimenin zarf olması hâli, zaman ve mekân bildirmesi
İfham: Anlatma, anlaşılmasını sağlama
Esbâb-ı zahiriye: Görünür sebepler
Cazibe-i umumî: Genel çekim
Kanun-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın genel geçer hükümleri
Seyyareler: Gezegenler
Daire-i hikmet: Hikmet alanı
Tevlid: Doğurma, sebep olma
Zâhiri: Görünen
Müstekar: Karar kılma yeri
Manzume: Sistem
Hararet: Sıcaklık
Zâhiren: Görünürde
Tevlid: Meydana getirme, doğurma
Adet-i ilâhî: Sünnetullah, Allah'ın (c.c.) sevk u idarede takdir buyurduğu kanun
Kanun-i rabbanî: Cenab-ı Hakk'ın genel geçer hükümleri
Fehmetme: Anlama
Müteharrik: Hareket eden
Meczub: Kendinden geçmiş cezbe hâlinde olan
Serzâkir: Zikir halkasının başı
Halka-yi zikir: Zikir halkası
Cezbeli: Cezbeye tutulmuş
Meyvedar: Meyve veren, meyveli
Cezbe: Çekim gücü

◆ Hem meselâ: [1] أُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ 'da bir sükût var, bir ıtlak var. Neye zafer bulacaklarını tâyin etmemiş. Tâ herkes istediğini içinde bulabilsin. Sözü az söyler, tâ uzun olsun. Çünkü; bir kısım muhatabın maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız Cennet'i düşünür. Bir kısım, saadet-i ebediyeyi arzu eder. Bir kısım, yalnız rıza-yi ilâhî'yi rica eder. Bir kısım, rü'yet-i ilâhiye'yi gaye-i emel bilir ve hakeza.. bunun gibi pek çok yerlerde Kur'ân, sözü mutlak bırakır, tâ âmm olsun. Hazfeder, tâ çok mânâları ifade etsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte; اَلْمُفْلِحُونَ der. Neye felâh bulacaklarını tâyin etmiyor. Güya o sükûtla der:

"*Ey Müslümanlar!.. Müjde size. Ey müttakî!.. Sen Cehennem'den felâh bulursun. Ey sâlih!.. Sen Cennet'e felâh bulursun. Ey ârif!.. Sen rıza-yi ilâhîye nail olursun. Ey âşık!.. Sen rü'yete mazhar olursun.*" Ve hâkeza... İşte Kur'ân, câmiiyet-i lafziye cihetiyle kelâmdan, kelimeden, huruftan ve sükûttan her birisinin binler misâllerinden yalnız nümûne olarak birer misâl getirdik. Âyeti ve kıssâtı bunlara kıyas edersin.

◆ Hem meselâ: [2] فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ âyeti, o kadar vücûhu var ve o derece merâtibi var ki, bütün tabakat-ı evliya, bütün sülûklerinde ve mertebelerinde şu âyete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine lâyık bir gıda-yi mânevî, bir taze mânâ almışlar. Çünkü; "*Allah*" bir ism-i câmi' olduğundan Esmâ-yi Hüsnâ adedince tevhidler, içinde bulunur. أَيْ لَا رَزَّاقَ إِلَّا هُوَ لَا خَالِقَ إِلَّا هُوَ لَا رَحْمٰنَ إِلَّا هُوَ [3] ve hakeza.

◆ Hem meselâ: Kasas-ı Kur'âniye'den kıssa-yi Mûsâ (aleyhisselâm), âdeta asâ-yi Mûsâ (aleyhisselâm) gibi binler faideleri var. O kıssada, hem Peygamber

[1] İşte bunlardır felâh bulanlar. (Bakara sûresi, 2/5)

[2] O hâlde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'tan başka ilâh yoktur. Sen kendi günahından dolayı Allah'tan af dile. (Muhammed sûresi, 47/19)

[3] Yani, O'ndan başka hiçbir rızık verici yoktur, O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur, O'ndan başka Rahman yoktur.

Sükût: Susma, konuşmama
Itlak: Mutlak bırakma, kayıt altına almama
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Rıza-yı ilâhi: Cenab-ı Hakk'ın rızası
Rü'yet-i ilâhiye: Cennet'te Allah'ın cemalinin görülmesi
Gaye-i emel: Ülkü, ideal
Âmm: Umumî, genel
Hazfetmek: Yok etme, silme, ortadan kaldırma
Mazhar: Nâil olmuş, şereflenmiş
Câmiiyet-i lafziye: Sözün kapsamlı olması.
Huruf: Harfler
Kıssât: Kıssalar, hikâyeler
Vücuh: Vecihler, yönler
Meratib: Mertebeler
Sülûk: Mânevi terakki mertebelerinde devam etme
Gıda-i mânevî: Mânevî gıda
İsm-i câmi: Bütün isimleri ihata eden, hepsini kapsayan
Esma-i hüsna: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları
Kasas-ı Kur'âniye: Kur'ân'da geçen kıssalar
Kıssa-i Musa: Hz. Musa'nın (a.s) kıssası.
Asâ-yı Musa: Hz. Musa'nın (a.s) asası

(aleyhissalâtü vesselâm)'ı teskin ve teselli, hem küffarı tehdid, hem münâfıkları takbih, hem Yahudileri tevbih gibi çok makasıdı, pek çok vücûhu vardır. Onun için sûrelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksadları ifade ile beraber yalnız birisi maksud-i bizzât olur, diğerleri ona tabi kalırlar.

Eğer desen: "Geçmiş misâllerdeki bütün mânâları nasıl bileceğiz ki, Kur'ân onları irâde etmiş ve işaret ediyor?"

Elcevap: Mâdem Kur'ân, bir hutbe-i ezeliye'dir. Hem muhtelif, tabaka tabaka olarak asırlar üzerinde ve arkasında oturup dizilmiş bütün benî-Âdem'e hitab ediyor, ders veriyor. Elbette o muhtelif efhâma göre müteaddid mânâları dercedip irâde edecektir ve irâdesine emâreleri vaz'edecektir. Evet "*İşârâtü'l-İ'câz*"da şuradaki mânâlar misillü kelimât-ı Kur'âniye'nin müteaddid mânâlarını ilm-i sarf ve nahv'in kaideleriyle ve ilm-i beyan ve fenn-i meânî'nin düsturlarıyla, fenn-i belâğat'ın kanunlarıyla isbat edilmiştir. Bununla beraber ulûm-i Arabiye'ce sahih ve usûl-i dîniyece hak olmak şartıyla ve fenn-i meânîce makbûl ve ilm-i beyanca münasip ve belâğatça müstahsen olan bütün vücûh ve meânî, ehl-i içtihad ve ehl-i tefsir ve ehl-i usûlü'd-dîn ve ehl-i usûlü'l-fıkhın icmâıyla ve ihtilâflarının şehâdetiyle Kur'ân'ın mânâlarındandırlar. O mânâlara, derecelerine göre birer emâre vaz'etmiştir. Ya lafziyedir, ya mâneviyedir. O mâneviye ise, ya siyak veya sibak-ı kelâmdan veya başka âyetten birer emâre o mânâya işaret eder. Bir kısmı yirmi ve otuz ve kırk ve altmış, hattâ seksen cilt olarak muhakkikler tarafından yazılan yüz binler tefsirler,[1] Kur'ân'ın câmiiyet ve hârikıyet-i lafziyesine kat'î bir bürhân-ı bâhirdir. Her ne ise... Biz şu sözde her bir mânâya delâlet eden emâreyi kanunuyla, kaidesiyle göstersek söz çok uzanır... Onun için kısa kesip kısmen "*İşârâtü'l-İ'câz*"a havale ederiz.

---

[1] Bkz.: el-Kevserî, *el-Makalât* s.473-474.

Takbih: Çirkin görme, beğenmeme
Makasıd: Maksatlar, gayeler
Maksud-i bizzat: Asıl maksat, ana gaye. ***Tevbih***: Azarlama
Hutbe-i ezeliye: Ezelî olan Cenab-ı hakk'ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur'ân
Benî Âdem: Âdemoğulları, insanlar
Efham: Anlayışlar
Müteaddid: Birçok, çeşit çeşit
Dercetme: İçine koyma, yerleştirme
Vaz etmek: Esas koyma, yerleştirme
Emare: Alâmet, eser, ipucu, belirti
İlm-i sarf ve nahv: Arapça gramer, dil bilgisi. ***Misillü***: Gibi
İlm-i beyan: Edebiyatın güzel anlatım üsluplarını öğreten ve hakikat, teşbih, istiâre, mecaz, kinaye kısımlarından bahseden ilim dalı
Fenn-i maânî: Güzel söz söylemeyi ve güzel yazmayı öğreten, edebiyatın bir dalı
Fenn-i belâğat: Hem düzgün, hem sanatlı, hem yerinde söz söylemeyi öğreten ilim dalı
Ulum-i Arabîye: Arap dil bilimi
Usül-i diniye: Dinin temel esasları
Usulü'l-fıkıh: İslâm Hukuk Metodolojisi
Lafziye: Kelimenin yapısıyla ve söylenişiyle ilgili
İcmâ: İttifak, ortak görüş
Mâneviye: Manaya, anlama ait
Müstahsen: Güzel karşılanan, beğenilen. ***Maâni***: Manalar
Vücuh: Vecihler, yönler
Siyak: Sözün gelişi, sevk ediliş, mühtevası, bağlam
Sibak-ı kelâm: Sözün evvelinde geçenden çıkan mânâ
Muhakkikler: Araştırmacılar
Câmiiyet: Kapsamlı olma
Harikiyet-i lâfziye: Lafızdaki harikuladelik, mükemmellik
Bürhan-ı bâhir: Açık ve âşikâr olan delil. ***Kat'i***: Kesin, şüphesiz

İkinci Lem'a

Mânâsındaki câmiiyet-i hârikadır.

Evet, Kur'ân, bütün müçtehidlerin me'hazlerini, bütün âriflerin mezâklarını, bütün vâsılların meşreblerini, bütün kâmillerin mesleklerini, bütün muhakkiklerin mezheplerini; mânâsının hazinesinden ihsan etmekle beraber, daima onlara rehber ve terakkiyâtlarında her vakit onlara mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına neşr-i envar ettiği bütün onlarca musaddaktır ve müttefekun aleyhtir.

Üçüncü Lem'a

İlmindeki câmiiyet-i hârikadır.

Evet Kur'ân, şeriatın müteaddid ve çok ilimlerini, hakikatın mütenevvi ve kesretli ilimlerini, tarîkatın muhtelif ve hadsiz ilimlerini, kendi ilminin denizinden akıttığı gibi, daire-i mümkinâtın hakikî hikmetini ve daire-i vücubun ulûm-i hakikiyesini ve daire-i âhiretin maarif-i gamızasını, o denizinden muntazaman ve kesretle akıtıyor. Şu lem'aya misâl getirilse, bir cilt yazmak lâzım gelir. Öyle ise, yalnız nümûne olarak şu yirmi beş adet Söz'leri gösteriyoruz. Evet, bütün yirmi beş adet Söz'lerin doğru hakikatleri, Kur'ân'ın bahr-i ilminden ancak yirmi beş katredir. O Söz'lerde kusur varsa, benim fehm-i kasırıma aittir.

Dördüncü Lem'a

Mebâhisindeki câmiiyet-i hârikadır.

Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Hâlık-ı kâinat'ın, arz ve semâvâtın, dünya ve âhiretin, mâzi ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebâhis-i külliyelerini cem'etmekle beraber nutfeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar;

Câmiiyet-i harika: Fevkalâde kapsamlı. ***Me'haz***: Kaynak
Mezâk: Damak, Zevk, Tat duyma
Vâsıl: Eren, ermiş, gönül eri
Meşrep: Yol, tarz, tabiat
Neşr-i envar: Nurların saçılması, yayılması
Musaddak: Tasdik olunmuş, kabul görmüş
Müttefekun aleyh: Oy birliği ile kabul edilen. ***Mütenevvi***: Çeşitli
Daire-i mümkinat: Varlık sahası, yaratıklar
Daire-i vücub: Varlığı kesin olan yüce yaratıcı
Ulûm-i hakiki: Gerçek ilimler
Daire-i ahiret: Ahiret yurdu
Maarif-i gamıza: Anlaşılması güç bilgiler
Muntazam: Düzenli
Kesretle: Çoklukla, sıklıkla
Bahr-i ilim: İlim deryası
Katre: Damla
Fehm-i kasır: Zayıf anlayış
Mebâhis: Konular
Camiiyet-i harika: Mükemmel kapsamlık
Hâlik-ı kâinat: Kâinatı yaratan (Allah c.c.)
Arz ve semavat: Yeryüzü ve gökyüzü
Mebâhis-i külliye: Geniş ve çok şeyle ilgili konular

yemek, yatmak âdâbından tut, tâ kaza ve kader mebhaslerine kadar; altı gün hilkat-i âlemden tut, tâ وَالذَّارِيَاتِ[1] , وَالْمُرْسَلاَتِ[2] kasemleriyle işaret olunan rüzgârların esmesindeki vazifelerine kadar; يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ[3] وَمَا تَشَآؤُنَ إِلَّآ أَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ[4] işaratıyla, insanın kalbine ve irâdesine müdahalesinden tut, tâ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ[5] yâni, bütün semâvâtı bir kabzasında tutmasına kadar; وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ[6] zeminin çiçek ve üzüm ve hurmasından tut, tâ إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا[7] ile ifade ettiği hakikat-i acibeye kadar; ve semânın ثُمَّ اسْتَوٰٓى إِلَى السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ[8] hâletindeki vaziyetinden tut, tâ duhanla inşikakına ve yıldızlarının düşüp hadsiz fezada dağılmasına kadar ve dünyanın imtihan için açılmasından, tâ kapanmasına kadar ve âhiretin birinci menzili olan kabirden, sonra berzahtan, haşirden, köprüden tut, tâ Cennet'e, tâ saadet-i ebediyeye kadar; mâzi zamanının vukuatından, Hazret-i Âdem'in hilkat-ı cesedinden, iki oğlunun kavgasından tâ Tûfan'a, tâ kavm-i Firavunun garkına, tâ ekser enbiyânın mühim hâdisatına kadar; ve أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ[9] işaret ettiği hâdise-i ezeliyeden tut, tâ

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۞ إِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۞[10]

ifade ettiği vakıa-yi ebediyeye kadar bütün mebâhis-i esâsiyeyi ve mühim-

---

[1] O tozutup savuran (rüzgârlara) (Zâriyât sûresi, 51/1)
[2] İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler (Mürselât sûresi, 77/1)
[3] Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler) (Enfâl sûresi, 8/24)
[4] Ama Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz. (Dehr sûresi, 76/30; Tekvîr sûresi, 81/29)
[5] ...gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir. (Zümer sûresi, 39/67)
[6] Orada üzüm bağları ve hurmalıklar yaptık. (Yâsîn sûresi, 36/34)
[7] Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman. (Zilzâl sûresi, 99/1)
[8] Sonra irâdesi bir gaz hâlinde olan göğe yöneldi. (Fussilet sûresi, 41/11)
[9] Ben Sizin Rabbiniz değil miyim? (A'râf sûresi, 7/172)
[10] O güzel ve Yüce Rablerine bakakalır... ۞ Ve nice suratlar vardır o gün asılır. (Kıyâmet sûresi, 75/22-23)

Mazi: Geçmiş. ***Müstakbel***: Gelecek
Nutfe: Meni, döl suyu
Halk etme: Yaratma
Âdâb: Davranış kaideleri, terbiye
Kasemleriyle: Yemin ifade eden sözlerle. ***İşarat***: İşaretler
Semavat: Gökyüzü
Hakikat-i acibe: Hayret verici hakikat. ***Kabza***: El, avuç
Halet: Durum. ***Duhan***: Duman
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Vukuat: Vakalar, olup bitmiş şeyler
Hilkat-i cesed: Bedenin yaratılışı
Hilkat-ı âlem: Kâinatın yaratılışı
Gark: Boğulma, batma
Hadisat: Hâdiseler
Hâdise-i ezeliye: Ezelî vak'a
Vakıa-i ebediye: Ebedî vakıa, ilerde meydana gelecek hâdise
Mebâhis-i esasiye: Asıl ve temel konular

meyi öyle bir tarzda beyan eder ki, o beyan, bütün kâinatı bir saray gibi idare eden ve dünyayı ve âhireti iki oda gibi açıp kapayan ve zemin bir bahçe ve semâ, misbahlarıyla süslendirilmiş bir dam gibi tasarruf eden ve mâzi ve müstakbel, bir gece ve gündüz gibi nazarına karşı hâzır iki sahife hükmünde temaşa eden ve ezel ve ebed, dün ve bugün gibi silsile-i şuûnatın iki tarafı birleşmiş, ittisal peyda etmiş bir sûrette bir zaman-ı hâzır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelâl'e yakışır bir tarz-ı beyandır.

Nasıl bir usta, bina ettiği ve idare ettiği iki hâneden bahseder. Programını ve işlerinin liste ve fihristesini yapar. Kur'ân dahi, şu kâinatı yapan ve idare eden ve işlerinin listesini ve fihristesini –tâbir caiz ise– programını yazan, gösteren bir Zât'ın beyanına yakışır bir tarzdadır. Hiçbir cihetle eser-i tasannu' ve tekellüf görünmüyor. Hiçbir şaibe-i taklid veya başkasının hesabına ve onun yerinde kendini farz edip konuşmuş gibi bir hud'anın emâresi olmadığı gibi bütün ciddiyetiyle, bütün safvetiyle, bütün hulusuyla safî, berrak, parlak beyanı, nasıl gündüzün ziyâsı "Güneş'ten geldim" der. Kur'ân dahi, "Ben, Hâlık-ı âlemin beyanıyım ve kelâmıyım" der.

Evet, şu dünyayı antika san'atlarla süslendiren ve lezzetli ni'metlerle dolduran ve san'atperverane ve ni'metperverane şu derece san'atının acibeleriyle, şu derece kıymetdar ni'metlerini dünyanın yüzüne serpen, sıra-vari tanzim eden ve zeminin yüzünde seren, güzelce dizen bir Sâni', bir Mün'im'den başka şu velvele-i takdir ve istihsanla ve zemzeme-i hamd ü şükranla dünyayı dolduran ve zemini bir zikirhane, bir mescid, bir temaşagâh-ı san'at-ı ilâhiye'ye çeviren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân kime yakışır ve kimin kelâmı olabilir? Ondan başka kim ona sahib çıkabilir? Ondan başka kimin sözü olabilir!.. Dünyayı ışıklandıran ziyâ, Güneş'ten başka hangi şeye yakışır!.. Tılsım-ı kâinatı keşfedip âlemi ışıklandıran beyan-ı Kur'ân, Şems-i Ezelî'den başka kimin nuru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki, ona nazîre getirsin, onun taklidini yapsın!.. Evet, bu dünyayı san'atlarıyla zînetlendiren bir san'atkârın, san'atını istihsan eden insanla konuşmaması muhaldir. Mâdem ki, yapar ve

---

Misbah: Lamba, kandil
Silsile-i şuunat: Hâdiseler zinciri
İttisal peyda etme: Kavuşmuş ve birleşmiş olma
Zaman-ı hazır: Şimdiki, mevcut zaman
Tarz-ı beyan: İfade şekli
Eser-i tasannu: Yapmacık belirtisi
Tekellüf: Zorlama
Şaibe-i taklid: Taklit etme kusur ve hatası
Hud'a: Hile, oyun, aldatma
Emare: İşaret, belirti
Safvet: Sâfilik, temizlik, pâklık. Hâlis olma
Hulûs: İçden davranmak. Her hayırlı işi ve ameli Allah rızâsını niyet ederek yapmak
İstihsan: Beğenmek, güzel bulmak, takdir etmek
Velvele-i takdir: Takdir hislerinin ortaya çıkardığı hayret ve heyecan
Zemzeme-i hamd: Şükür ve hamd nağmeleri
Temaşagâh-i sanat-ı ilâhiye: İlâhî sanatın seyir yeri
Lakayd: Kayıtsız, ilgisiz
Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı
Beyan-ı Kur'ân: Kur'ân'ın açıklaması, mesajı
Şems-i Ezelî: Ezelî güneş. Kâinatı ışıklandıran Allah (c.c.)
Nazire: Benzer, denk, eş

bilir; elbette konuşur. Mâdem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'ân-dır. Bir çiçeğin tanziminden lâkayd kalmayan bir Mâlikü'l-mülk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma karşı nasıl lâkayd kalır? Hiç başkasına mal edip hiçe indirir mi?

Beşinci Lem'a

Kur'ân'ın üslûb ve îcâzındaki câmiiyet-i hârikadır.

Bunda "*Beş Işık*" var.

Birinci Işık

Uslûb-i Kur'ân'ın o kadar acib bir cem'iyeti var ki, bir tek sûre, kâinatı içine alan bahr-i muhit-i Kur'ânî'yi içine alır. Bir tek âyet, o sûrenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, her birisi birer küçük sûre, sûrelerin çoğu, her birisi birer küçük Kur'ân'dır. İşte şu, i'cazkârâne îcâzdan büyük bir lütf-i irşâddır ve güzel bir teshildir. Çünkü herkes, her vakit Kur'ân'a muhtaç olduğu hâlde, ya gabavetinden veya başka esbaba binaen her vakit bütün Kur'ân'ı okumayan veyahut okumaya vakit ve fırsat bulamayan adamlar, Kur'ân'dan mahrum kalmamak için, her bir sûre, birer küçük Kur'ân hükmüne, hattâ her bir uzun âyet, birer kısa sûre makamına geçer. Hattâ Kur'ân Fâtiha'da, Fâtiha dahi Besmele'de münderic olduğuna ehl-i keşif müttefiktirler. Şu hakikate bürhân ise, ehl-i tahkikin icmâıdır.

İkinci Işık

Âyât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, va'd ve vaîd, terğib ve terhib, zecr ve irşâd, kısas ve emsal, ahkâm ve maarif-i ilâhiye ve ulûm-i kevniye ve kavanin ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı

İcazındaki câmiiyet-i harika: Az sözle çok şey anlatmadaki harika kapsayıcılığı
Üslub-i Kur'ân: Kur'ân'ın üslubu
Acib: Şaşırtıcı, hayret verici
Cemiyet: Bir araya gelme
Bahr-i muhit-i Kur'ânî: Kur'ân okyanusu
İ'cazkârane: İnsanları aciz bırakacak şekilde, mucizevî
Lütf-i irşad: Doğruya eriştiren bir nimet ve ihsan. ***Esbab***: Sebepler
Teshil: Kolaylaştırma
Gabavet: Anlayışsızlık, budalalık
Münderic: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan
Ehl-i keşf: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler
Müttefik: Anlaşmış
Nehiy: Yasaklama, menetme
İcma: Görüş birliği
Va'd: Yapılacak iyi şeylere mükâfat sözü verme
Vaîd: Yapılacak kötü şeylere karşı ceza vermekle tehdit etme
Tergib: Arzu uyandırma, teşvik etme. ***Terhib***: Korkutma
Zecr: Sakındırma
İrşad: Doğru yolu göstermek
Kasas: Kıssalar, ibretli hikâyeler
Emsal: Örnekler
Ahkam: Hükümler
Maarif-i ilâhîye: İlâhî bilgi
Ulum-i kevniye: Yaratılışla ilgili bilgiler
Kavanin: Kanunlar, Şeriatın her bir mes'elesi
Şerait-i hayat-ı şahsiye: Kişinin yaşaması için gerekli şartlar
Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı
Hayat-ı kalbiye: Kalbi hayat

mâneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum tabakat-ı kelâmiye ve maarif-i hakikiye ve hâcât-ı beşeriyeye delâlatıyla, işaratıyla câmi' olmakla beraber, خُذْ مَا شِئْتَ لِمَا شِئْتَ yâni, "İstediğin her şey için Kur'ân'dan her ne istersen al" ifade ettiği mânâ, o derece doğruluğuyla makbûl olmuş ki, ehl-i hakikat mabeyninde durub-i emsal sırasına geçmiştir. Âyât-ı Kur'âniye'de öyle bir câmiiyet var ki, her derde deva, her hacete gıda olabilir. Evet, öyle olmak lâzım gelir. Çünkü daima terakkiyâtta kat'-ı merâtib eden bütün tabakat-ı ehl-i kemâlin rehber-i mutlakı elbette şu hâsiyete mâlik olması elzemdir.

Üçüncü Işık

Kur'ân'ın i'câzkârane îcâzıdır. Kâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelce silsileyi gösterir. Hem kâh olur ki, bir kelimenin içine sarihan, işareten, remzen, îmâen bir dâvanın çok bürhânlarını derceder.

◆ Meselâ: [1] وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ 'de âyât ve delâil-i vahdâniyet silsilesini teşkil eden silsile-i hilkat-ı kâinatın mebde' ve mühtehasını zikr ile o ikinci silsileyi gösterir, birinci silsileyi okutturuyor. Evet bir Sâni-i Hakîm'e şehâdet eden sahaif-i âlemin birinci derecesi, semâvât ve arzın asl-ı hilkatleridir. Sonra gökleri yıldızlarla tezyin ile zeminin zîhayatlarla şenlendirilmesi, sonra Güneş ve Ay'ın teshiriyle mevsimlerin değişmesi, sonra gece ve gündüzün ihtilâf ve deveranı içindeki silsile-i şuûnattır. Daha gele gele tâ kesretin en ziyade intişar ettiği mahal olan sîmaların ve seslerin hususiyetlerine ve imtiyazlarına ve teşahhuslarına kadar... Mâdem ki en ziyade intizâmdan uzak ve tesadüfün karışmasına maruz olan ferdlerin sîmalarındaki teşahhusatta hayret verici bir intizâm-ı hakîmâne bu-

---

[1] O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. (Rûm sûresi, 30/22)

Hayat-ı mâneviye: Mânevî hayat
Hayat-ı uhreviye: Ahiret hayatı
Tabakat-ı kelâmiye: Sözün tabakaları
Maarif-i hakikiye: Hakikat bilgisi, gerçek bilgiler
Câmi': Kapsamlı, geniş, engin
Ehl-i hakikat: Hakikat ehli
Mabeyn: Ara, arası
Durub-i emsal: Atasözü
Kat-ı meratib: Mertebe mertebe ilerleme
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Elzem: En gerekli, en lüzumlu
Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle, sembolik ifade
İmaen: İma ederek, sezdirerek
Dercetme: İçine koyma, yerleştirme. ***Sarihan***: Açıkça
Delâil-i vahdaniyet: Allah'ın birliğini gösteren deliler
Silsile-i hilkat-ı kâinat: Kâinatın yaratılış silsilesi
Mebde: Başlangıç. ***Münteha***: Sonuç
Tezyin: Donatmak, süslemek
Sahaif-i âlem: Kâinat sayfaları
Asl-ı hilkat: Yaratılışın esası
Zîhayatlar: Canlı varlıklar
Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek
İhtilâf: Peş peşe gelme
Silsile-i şuunat: Hâdiseler zinciri
Kesret: Çokluk, sıklık
İntişar: Yayılmak, yaygın olmak
Teşahhus: Bir şahsı başkalarından ayıran özellik
İntizam-ı hakîmane: Hikmetli düzen ve intizam

lunsa, üzerinde gayet san'atkâr bir hakîmin kalemi işlediği gösterilse, elbette intizâmları zâhir olan sair sahifeler kendi kendine anlaşılır, nakkaşını gösterir. Hem mâdem koca semâvât ve arzın asl-ı hilkatinde eser-i san'at ve hikmet görünüyor; elbette kâinat sarayının binasında temel taşı olarak gökleri ve zemini hikmetle koyan bir Sâni'in sair eczalarında eser-i san'atı, nakş-ı hikmeti pek çok zâhirdir. İşte şu âyet, hafîyi izhar, zâhirîyi ihfa ederek gayet güzel bir îcâz yapmış. Elhak, فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ[1] 'den tut, tâ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[2] 'e kadar altı defa وَمِنْ اٰيَاتِهِ ، وَمِنْ اٰيَاتِهِ[3] ile başlayan silsile-i berâhin, bir silsile-i cevâhirdir, bir silsile-i nurdur, bir silsile-i i'câzdır, bir silsile-i îcâz-ı i'câzîdir. Kalb istiyor ki, şu definelerde gizli olan elmasları göstereyim. Fakat ne yapayım makam kaldırmıyor. Başka vakte talik edip, o kapıyı şimdi açmıyorum.

◆ Hem meselâ:

فَأَرْسِلُونِ ۞ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ[4]

فَأَرْسِلُونِ[5] kelâmıyla يُوسُفُ[6] kelimesi ortalarında şunlar var:

إِلٰى يُوسُفَ لِاَسْتَعْبِرَ مِنْهُ الرُّؤْيَا فَأَرْسَلُوهُ فَذَهَبَ إِلَى السِّجْنِ وَقَالَ يُوسُفُ

Demek beş cümleyi bir cümlede icmâl edip îcâz ettiği hâlde vuzuhu ihlâl etmemiş, fehmi işkal etmemiş.

◆ Hem meselâ: اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا[7] İnsan-ı âsi, "Çü-

---

[1] Haydi siz akşama girerken, (sabaha çıkarken) Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. (Rûm sûresi, 30/17)

[2] Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakimdir: Mutlak galibdir, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Rûm sûresi, 30/27)

[3] O'nun varlığının ve kudretinin delillerindir..., O'nun varlığının ve kudretinin delillerindir... (Rûm sûresi, 30/20, 21, 22, 23, 24, 25)

[4] Hele siz beni hapishaneye bir gönderiverin. ۞ Yûsuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum! (Yûsuf sûresi, 12/45-46)

[5] Hele siz beni hapishaneye bir gönderiverin. (Yûsuf sûresi, 12/45)

[6] Yûsuf! (Yûsuf sûresi, 12/46)

[7] O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır. (Yâsîn sûresi, 36/80)

Eczalar: Parçalar, unsurlar
Nakş-ı hikmet: Hikmet örgüsü
Hafi: Gizli. ***İhfa***: Saklamak, gizlemek
İzhar: Açığa vurma, meydana çıkarma. ***Zahir***: Açık, belli
Îcaz: Az sözle çok şey ifade etme
Elhak: Hakîkaten, doğrusu, doğrusu ya. ***İcmal***: Öz, özet
Silsile-i berâhîn: Deliller zinciri
Silsile-i cevahir: Cevherler zinciri
Silsile-i nur: Nur zinciri
Silsile-i i'caz: Mu'cizelik silsilesi
Talik etme: Geciktirme, bırakma
Silsile-i îcaz-ı i'caz: Zincirin halkaları gibi arka arkaya gelen ve mu'cize olan veciz ifadeler
Vuzuhu ihlâl: Açıklığını bozma
Fehm: Anlayış. ***İşkal***: Zorlaştırma

rümüş kemikleri kim diriltecek" diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur'ân der: "*Kim bidayeten yaratmış ise, o diriltecek. O yaratan zât ise, her bir şeyi her bir keyfiyette bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemiğe hayat verebilir.*" İşte şu kelâm, diriltmek dâvasına müteaddid cihetlerle bakar, isbat eder.

Evvelâ; insana karşı ettiği silsile-i ihsânâtı şu kelâmıyla başlar, tahrik eder, hatıra getirir. Başka âyetlerde tafsil ettiği için kısa keser, akla havale eder. Yâni, "*Size ağaçtan meyveyi ve ateşi ve ottan erzakı ve hububu ve topraktan hububatı ve nebâtatı verdiği gibi, zemini size hoş –her bir erzakınız içinde konulmuş– bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün levazımatınız içinde bulunur bir saray yapan bir Zât'tan kaçıp başıboş kalıp, ademe gidip saklanılmaz. Vazifesiz olup kabre girip uyandırılmamak üzere rahat yatamazsınız.*"

Sonra o dâvanın bir deliline işaret eder: اَلشَّجَرِ الْأَخْضَرِ[1] kelimesiyle remzen der: "*Ey haşri inkâr eden adam!.. Ağaçlara bak!.. Kışta ölmüş, kemikler gibi hadsiz ağaçları baharda dirilten, yeşillendiren, hattâ her bir ağaçta yaprak ve çiçek ve meyve cihetiyle üç haşrin nümûnelerini gösteren bir Zât'a karşı inkâr ile, istib'ad ile kudretine meydan okunmaz!*"

Sonra bir delile daha işaret eder, der: "*Size ağaç gibi kesif, sakil, karanlıklı bir maddeden ateş gibi latîf, hafif, nuranî bir maddeyi çıkaran bir Zât'tan, odun gibi kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermeyi nasıl istib'ad ediyorsunuz!*"

Sonra bir delile daha tasrih eder der ki: "Bedevîler için kibrit yerine ateş çıkaran meşhur ağacın, yeşil iken iki dalı birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan ve rutubetiyle yeşil ve hararetiyle kuru gibi iki zıt tabiatı cem'edip, onu buna menşe etmekle her bir şey hattâ anasır-ı asliye ve tabayi-i esâsiye, O'nun emrine bakar, O'nun kuvvetiyle hareket eder, hiçbirisi başıboş olup tabiatıyla hareket etmediğini gösteren bir Zât'tan, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı, topraktan yeniden çıkarması istib'ad edilmez. İsyan ile O'na meydan okunmaz."

---

[1] Yeşil ağaç. (Yâsîn sûresi, 36/80)

İnsan-ı asi: Emre itaat etmeyen, isyankâr insan
Bidayeten: Başlangıçta, ilkin
Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik
Müteaddid: Ayrı ayrı, birkaç, çeşit çeşit
Silsile-i ihsanat: İyilikler sağanağı
Erzak: Yiyecek içecek maddeleri, ihtiyaçlar
Hubub: Tohumlar, tâneler
Levazımat: Lüzumlu maddeler
Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle.
Adem: Yokluk
İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Kesif: Yoğun.
Sakil: Ağır
Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer
Anasır-ı asliye: Esas unsurlar
Tabayi-i esasiye: Temel unsurlar

Sonra Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın şecere-i meşhuresini hatıra getirmekle şu dâvâ-yi Ahmediye(aleyhissalâtü vesselâm), Mûsâ (aleyhisselâm)'ın dahi dâvasıdır. Enbiyânın ittifakına hafî bir îma edip, şu kelimenin îcâzına bir letafet daha katar.

Dördüncü Işık

Îcâz-ı Kur'ânî o derece câmi' ve hârıktır, dikkat edilse görünüyor ki: Bazan bir denizi bir ıbrıkta gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmi fehimlere merhameten basit bir cüz'üyle, hususî bir hâdise ile gösteriyor. Binler misâllerinden yalnız iki misâline işaret ederiz.

•***Birinci misâl***: Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda tafsilen beyan olunan üç âyettir ki, şahs-ı Âdem'e tâlim-i Esmâ unvanıyla nev-i benî-Âdem'e ilham olunan bütün ulûm ve fününun tâlimini ifade eder[1] ve Âdem'e, melâikenin secde etmesi ve şeytanın etmemesi hâdisesiyle nev-i insana semekten meleğe kadar ekser mevcudat müsahhar olduğu gibi, yılandan şeytana kadar muzır mahlukatın dahi ona itaat etmeyip düşmanlık ettiğini ifade ediyor[2] Hem kavm-i Mûsâ (aleyhisselâm) bir bakarayı, bir ineği kesmekle Mısır bakar-perestliğinden alınan ve "icl" hâdisesinde tesirini gösteren bir bakar-perestlik mefkuresinin Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bıçağıyla kesildiğini ifade ediyor.[3] Hem taştan su çıkması, çay akması ve dağılıp yuvarlanması unvanıyla tabaka-yi türabiye altında olan taş tabakası, su damarlarına hazinedârlık ve toprağa analık ettiğini ifade ediyor.[4]

•***İkinci misâl***: Kur'ân'da çok tekrar edilen kıssa-yi Mûsâ (aleyhisselâm)'ın cümleleri ve cüz'leridir ki, her bir cümlesi, hattâ her bir cüz'ü, bir düstur-i küllînin ucu olarak gösterilmiş ve o düsturu ifade ediyor.[5]

---

[1] (Bakara sûresi, 2/31)

[2] (Bakara sûresi, 2/34)

[3] (Bakara sûresi, 2/67-71)

[4] (Bakara sûresi, 2/60)

[5] Kıssa-yi Mûsâ için bkz.: Bakara sûresi, 2/40-71; Nisâ sûresi, 4/153-162; Mâide sûresi, 5/20-26; A'râf sûresi, 7/103-162; Tâhâ sûresi, 20/9-79.

İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Şecere-i meşhure: Meşhur ağaç (Cenab-ı Hakk'ın, Musa (a.s.)'a "Ey Mûsâ! Rabbülalemin olan Allah benim" diyerek nida ettiği, ağaç)
Dava-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (sas) davası
Hafi: Gizli. ***Îma***: İşaret
Letafet: Güzellik, hoşluk
Hârık: Harika, hayret uyandıran, mucize
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran. ***Semek***: Balık
Âmi: Sıradan, kültürü az kimse
Talim-i esmâ: Hz. Âdem'e (a.s) eşyanın isimlerinin öğretilmesi
Nev-i Benî Âdem: İnsan türü
Ulum ve fününun talimi: İlimlerin ve sanatların öğretilmesi
Nev-i insan: İnsan türü
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Muzır: Zararlı. ***Bakara***: İnek
Bakarperest: İneğe tapan
İcl: Dana. ***Mefkûre***: İdeâl, gâye
Tabaka-i turabiye: Toprak tabakası. ***Cüz'ler***: Parçalar, kısımlar
Kıssa-i Musa: Hz. Musa'nın (a.s) kıssası
Düstur-i küllî: Genel kural, temel prensip

◆ Meselâ, يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحًا[1] Firavun, vezirine emreder ki: “Bana yüksek bir kule yap, semâvâtın hâlini rasad edip bakacağım. Semânın gidişatından acaba Mûsâ’nın (aleyhisselâm) dâva ettiği gibi semâda tasarruf eden bir İlâh var mıdır?” İşte, صَرْحًا[2] kelimesiyle ve şu cüz’î hâdise ile, dağsız bir çölde olduğundan dağları arzulayan ve Hâlık’ı tanımadığından tabiat-perest olup rubûbiyet dâva eden ve âsâr-ı ceberutlarını göstermekle ibka-yi nâm eden, şöhret-perest olup dağ-misâl meşhur ehramları bina eden ve sihir ve tenasühe kail olup cenazelerini mumya edip dağ misillü mezarlarda muhafaza eden Mısır Firavunlarının an’anesinde hükümferma bir düstur-i acîbi ifade eder.

◆ Meselâ: فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ[3] Gark olan Firavuna der: “Bugün senin gark olan cesedine necat vereceğim” unvanıyla umum Firavunların tenasüh fikrine binaen cenazelerini mumyalamakla mâziden alıp müstakbeldeki ensal-i âtiyenin temaşagâhına göndermek olan mevt-âlûd, ibretnümâ bir düstur-i hayatiyelerini ifade etmekle beraber, şu asr-ı âhirde o gark olan Firavunun aynı cesedi olarak keşfolunan bir beden, o mahall-i gark denizinden sahile atıldığı gibi, zamanın denizinden asırların mevceleri üstünde şu asır sahiline atılacağını, mu’cizâne bir işaret-i gaybiyeyi, bir lem’a-yı i’câzı ve bu tek kelime bir mu’cize olduğunu ifade eder.

◆ Hem meselâ: يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ[4] benî-İsrâil’in, oğullarının kesilip, kadın ve kızlarını hayatta bırakmak; bir Firavun zamanında ya-

---

[1] Haman! benim için bir kule inşa et. (Mü’min sûresi, 40/36)

[2] Kule.

[3] Biz de bugün senin bedenini denizden kurtarıp karada bir yere çıkaracağız... (Yûnus sûresi, 10/92)

[4] Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı. (Bakara sûresi, 2/49; İbrahim sûresi, 14/6)

Rasat: Gözetleme, bakma
Tasarruf: Sahib olma, kullanma, idare etme
Tabiat-perest: Tabiatı yaratıcı kabul eden
Rububiyet: Cenab-ı Hakk’ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı
Asâr-ı ceberut: Zulüm ve zorbalığın eserlerleri, yapıları
İbka-i nam: Namını sürdürme
Şöhresperest: Şöhret düşkünü
Ehram: Mısır’daki firavun mezarları
Tenasüh: Ruhun bedenden bedene geçtiğini ileri süren bâtıl görüş
Kail olma: İnanma
Mumya: Uzun müddet çürümemesi için ilâçlanmış ölü
An’ane: Gelenek
Hükümferma: Hüküm süren, hükmeden
Düstur-i acib: Tuhaf, hayret verici prensip
Gark olma: Boğulma, batma
Necat: Kurtuluş, selâmet
Ensal-i atiye: Gelecek nesiller
Temaşagâh: Seyir yeri, bakacak
Mevt-alûd: Ölümlü, korkunç
İbretnüma: İbretli
Düstur-i hayatiye: Hayat düsturu
Asr-ı ahir: İçinde yaşadığımız son asır. ***Mevce***: Dalga
Mahall-i gark: Boğulma yeri
İşaret-i gaybiye: Gaybe ait bir işaret. ***Ben-i İsrail***: İsrailoğulları

pılan bir hâdise unvanıyla, Yahudi milletinin ekser memleketlerde her asırda maruz olduğu müteaddid katliamları, kadın ve kızları hayat-ı beşeriye-i sefihanede oynadıkları rolü ifade eder.

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ [1]

وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ [2]

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ [3]

وَقَضَيْنَٓا إِلٰى بَنِيٓ إِسْرَٓائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ [4]

وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ [5]

Yahudilere müteveccih şu iki hükm-i Kur'ânî, o milletin hayat-ı içtimaiye-i insâniyede dolap hilesiyle çevirdikleri şu iki müthiş düstur-i umumîyi tazammun eder ki, hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi sarsan ve sa'y ü ameli, sermaye ile mübareze ettirip fukarayı zenginlerle çarpıştıran, muzaaf ribâ yapıp bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud'a ile cem'-i mal eden o millet olduğu gibi, mahrum kaldıkları ve daima zulmünü gördükleri hükûmetlerden ve galiblerden intikamlarını almak için her çeşit fesad komitelerine karışan ve her nevi ihtilâle parmak karıştıran yine o millet olduğunu ifade ediyor.

◆ Meselâ: فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ [6] *"Eğer doğru iseniz, mevti isteyiniz. Hiç istemeyeceksiniz."* İşte meclis-i nebevî'de küçük bir cemaatin cüz'î bir hâ-

---

[1] İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün. (Bakara sûresi, 2/96)

[2] Onlardan birçoğunun günaha, başkasının hakkına tecavüz etmeye, haram yemeye yarışırcasına koştuklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar kötü! (Mâide sûresi, 5/62)

[3] Sırf fesat çıkarmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar. Allah müfsitleri sevmez. (Mâide sûresi, 5/64)

[4] Biz İsrâiloğullarına Kitapda şu hükmü de takdir ettik: "Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız... (İsrâ sûresi, 17/4)

[5] Fakat sakın yeryüzünde fesat çıkararak taşkınlık yapmayın. (Bakara sûresi, 2/60; A'râf sûresi, 7/74; Hûd sûresi, 11/85; Şuarâ sûresi, 26/173; Ankebût sûresi, 29/36)

[6] Haydi ölümü istesenize! (Bakara sûresi, 2/94)

Ekser: Çoğunluk
Müteaddit: Birçok, türlü türlü
Hayat-ı beşeriye-i sefihane: Beyinsizce ve eğlenceye düşkün bir şekilde yaşanılan insan hayatı
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Hükm-i Kur'ânî: Kur'ân'ın hükmü
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Düstur-i umumî: Genel kural, temel prensip
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: İnsanın toplum hayatı
Sa'yu amel: Çalışma, iş, gayret
Mübareze: Sözle çekiştirme. Kavga. ***Hud'a***: Hile, oyun, aldatma
Cem-i mal: Mal ve para biriktirmek
Muzaaf: Kat kat, katmerli
Riba: Faiz
İhtilâl: Ayaklanma, bozukluk, karışıklık
Meclis-i nebevî: Peygamber Efendimiz'in (sas) sohbet meclisi
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan

dise unvanıyla, milel-i insâniye içinde hırs-ı hayat ve havf-ı mematla en meşhur olan millet-i Yehûd'un tâ kıyâmete kadar lisan-ı hâlleri, mevti istemeyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağını ifade eder.

◆ Meselâ: وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ[1] Şu unvanla o milletin mukadderat-ı istikbaliyesini umumî bir sûrette ifade eder. İşte şu milletin seciyelerinde ve mukadderatında münderic olan şöyle müthiş desâtir içindir ki, Kur'ân onlara karşı pek şiddetli davranıyor. Dehşetli sille-i tedib vuruyor. İşte şu misâllerden kıssa-yi Mûsâ (aleyhisselâm) ve benî-İsrâil'in sair cüz'lerini ve sair kıssalarını bu kıssaya kıyas et. Şimdi şu Dördüncü Işıktaki i'câzî lem'a-yi îcâz gibi Kur'ân'ın basit kelimâtlarının ve cüz'î mebhaslerinin arkalarında pek çok lemaât-ı i'câziye vardır. Ârife işaret yeter.

Beşinci Işık

Kur'ân'ın makasıd ve mesâil, meânî ve esalib ve letâif ve mehâsin cihetiyle câmiiyet-i hârikasıdır. Evet, *Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın sûrelerine ve âyetlerine ve hususan sûrelerin fâtihalarına; âyetlerin mebde' ve makta'larına dikkat edilse görünüyor ki*: *Belâğatların bütün enva'ını.. fezâil-i kelâmiyenin bütün aksamını.. ulvî üslûbların bütün esnafını.. mehâsin-i ahlâkıyenin bütün efradını.. ulûm-i kevniyenin bütün fezlekelerini.. maarif-i ilâhiye'nin bütün fihristelerini.. hayat-ı şahsiye ve içtimaiye-i beşeriyenin bütün nâfi düsturlarını.. ve hikmet-i âliye-i kâinatın bütün nuranî kanunlarını cem'etmekle beraber hiçbir müşevveşiyet eseri görünmüyor. Elhak, o kadar ecnas-ı muhtelifeyi bir*

---

[1] Üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası basıldı. (Bakara sûresi, 2/61)

Milel-i insaniye: İnsan toplulukları
Hırs-ı hayat: Hayata karşı duyulan şiddetli istek ve arzu
Havf-ı memat: Ölüm korkusu
Milel-i yehud: Yahudi milleti
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam
Mukadderat-ı istikbâliye: Başlarına gelecek durumlar
Seciye: Huy, karakter
Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan
Desâtir: Kaideler, prensipler
Sille-i te'dib: Haddini bildirme, ikaz ve terbiye etme kasdıyla vurulan tokat
Ben-i israil: İsrailoğulları
Kıssa-i Musa: Hz. Musa'nın (a.s) kıssası. ***Esâlib***: Üsluplar
Makasıt: Maksatlar, niyetler, gayeler. ***Mesâil***: Meseleler
Maânî: Manalar, anlamlar
Mehasin: Güzellikler
Mebde: Başlangıç
Makta': Bir şeyin kesildiği yer, kesim yeri. ***Enva'***: Türler, cinsler
Fezail-i kelâmiye: Kelamın ele aldığı konular (emir, nehiy, vaat, vaîd, tergib, terhib gibi) itibariyle mânâya, muhtevaya kazandırdığı incelikler, güzellikler
Aksam: Kısımlar, bölümler
Mehâsin-i ahlâkiye: Ahlâk ve huy güzellikleri. ***Esnaf***: Sınıflar
Efrad: Bireyler, fertler
Ulum-i kevniye: Yaratılışla ilgili bilgiler
Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz
Maarif-i ilâhiye: İlâhî bilgiler
Hayat-ı şahsiye: Şahsî hayat
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplum hayatı
Nâfi: Faydalı
Hikmet-i aliye-i kâinat: Kâinatın yüksek hikmeti
Cem etmek: Bir araya getirmek
Müşevveşiyet: Karışıklık, karmakarışık vaziyet
Elhak: Hakîkaten, doğrusu
Ecnas-ı muhtelife: Çeşitli, türlü cinsler

yerde toplayıp bir münakaşa, bir karışık çıkmamak, kahhâr bir nizam-ı i'câzînin işi olabilir. Elhak, bütün bu câmiiyet içinde şu intizâm ile beraber, geçmiş yirmi dört adet Söz'lerde izah ve isbat edildiği gibi; cehl-i mürekkebin menşei olan âdiyat perdelerini keskin beyanâtıyla yırtmak, âdet perdeleri altında gizli olan hârikulâdeleri çıkarıp göstermek ve dalâletin menbaı olan tabiat tâgûtunu, bürhânın elmas kılıncıyla parçalamak.. ve gaflet uykusunun kalın tabakalarını ra'd-misâl sayhalarıyla dağıtmak.. ve felsefe-i beşeriyeyi ve hikmet-i insâniyeyi âciz bırakan kâinatın tılsım-ı muğlakını ve hilkat-i âlemin muamma-yi acibesini feth ve keşfetmek.. elbette hakikat-bîn ve gayb-aşina ve hidâyet-bahş ve hak-nümâ olan Kur'ân gibi bir mu'cizekârın hârikulâde işleridir.

Evet, Kur'ân'ın âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sair kitablar gibi bir-iki maksadı tâkib eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Belki, def'î ve ânî bir tavrı var ve ilka olunuyor bir gidişatı var ve beraber gelen her bir taifesi müstakil olarak uzak bir yerden ve gayet ciddî ve ehemmiyetli bir muhaberenin tek tek, kısa kısa bir sûrette geldiğinin nişanı var.

Evet, kâinatın Hâlık'ından başka kim var ki, bu derece kâinat ve Hâlık-ı kâinatla ciddî alâkadar bir muhabereyi yapabilsin? Hadsiz derece haddinden çıkıp Hâlık-ı Zülcelâl'i kendi keyfiyle söyleştirsin, kâinatı doğru olarak konuştursun! Evet, Kur'ân'da kâinat Sâni'inin pek ciddî ve hakikî ve ulvî ve hak olarak konuşması ve konuşturması görünüyor. Taklidi îma edecek hiçbir emâre bulunmuyor. O söyler ve söylettirir. Farz-ı muhâl olarak Müseylime* gibi hadsiz derece haddinden

---

Kahhar: Mutlak hakim, iradesini hiçbir gücün engelleyemediği mutlak galib
Nizam-ı i'cazî: Mu'cizeliğe dair ölçü ve düzen
Câmiiyet: Kapsamlılık
Cehl-i mürekkeb: Bilmemekle beraber, bilmediğini de bilmemek derecesinde katmerli cahillik
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer
Âdiyat/âdet perdesi: Cenab-ı Hakk'ın her biri bir mu'cize olan icraatlarının sürekli tekrarlanmasından dolayı dikkatle bakmayanların nazarında sıradanmış gibi görmelerine sebep olan gaflet perdesi
Menba': Kaynak
Tağut: İnsanları Allah'a (c.c.) karşı isyana sevk eden. İsyankâr
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Ra'd-misal: Gök gürültüsü gibi
Sayha: Ses, sadâ
Felsefe-i beşer: İnsanların geliştirdikleri fikir, felsefe
Hikmet-i insaniyet: İnsanların zaman içinde geliştirdikleri düşünce akımları
Tılsım-ı muğlak: Anlaşılması güç olan sır
Hilkat-ı âlem: Kâinatın yaradılışı
Muamma-i acibe: Anlaşılması zor iş
Hakikatbîn: Hakikati, doğruyu gören, doğru görüşlü
Gayb-aşina: Gaybdan haberi olan
Haknüma: Hakkı, doğruyu gösteren
Tedrici: Derece derece olan, yavaş yavaş
Hidayet-bahş: Hidayet veren
Silsile: Zincir, birbirini takip eden şeylerin meydana getirdiği dizi
Def'î: Hemen, bir anda
İlka: Koymak, bırakmak
Müstakil: Başlıbaşına, bağımsız
Muhabere: Haberleşme
Hâlık-ı kâinat: Kâinatın yaratıcısı Allah (c.c)
Kâinat Sanii: Kâinatı sanatıyla yaratan Allah (c.c)
Sâni: Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Farz-ı muhal: Olmayacak şeyi, olmuş gibi düşünmek

çıkıp taklidkârane o izzet ve ceberut sahibi olan Hâlık-ı Zülcelâl'ini kendi fikriyle konuşturup ve kâinatı onunla konuştursa, elbette binler taklid emâreleri ve binler sahtekârlık alâmetleri bulunacaktır. Çünkü; en pest bir hâlinde en yüksek tavrı takınanların her hâleti taklidciliğini gösterir. İşte şu hakikatı kasem ile ilân eden:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى ۞ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ۞ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ۞

إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحٰى ۞ [1]

ya bak, dikkat et...

Üçüncü Şua

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbârât-ı gaybiyesi ve her asırda şebâbiyetini muhafaza etmesi ve her tabaka insana muvafık gelmesiyle hâsıl olan i'câzdır. Şu Şua'ın "*Üç Cilve*"si var.

Birinci Cilve

İhbârât-ı gaybiyesidir.

Şu cilvenin "*Üç Şavk*"ı var.

Birinci Şavk

Mâziye ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet, Kur'ân-ı Hakîm bi'littifak ümmî ve emîn bir Zât'ın lisanıyle zaman-ı Âdem'den tâ asr-ı saadet'e kadar, enbiyâların mühim hâlâtını ve ehemmiyetli vukuatını öyle bir tarzda zikrediyor ki, Tevrat ve İncil gibi kitabların tasdiki altında gayet kuvvet ve ciddiyetle ihbar ediyor. Kütüb-i sâlifenin ittifak

---

[1] Kayan Yıldıza yemin olsun ki. ۞ Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. ۞ O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. ۞ O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. (Necm sûresi, 53/1-4)

Taklidkârane: Taklit eder bir şekilde
Ceberut: Büyüklük. Hâkimlik. Kudret, celadet
Pest: Alçak, aşağı, hafif
Kasem: Yemin
İhbarat-ı gaybiye: Gaybden haber vermeler
Şebabiyet: Gençlik, tazelik
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Cilve: Görünme, akis, yansıma. Allah'ın isimlerinin tecellisi
Şavk: Işık, parıltı
Bil-ittifak: İttifakla, kesinlikle
Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler
Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen
Zaman-ı âdem: İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in (a.s) yaşadığı zaman
Asr-ı saadet: Saadet çağı, Peygamber Efendimiz'in (sas) yaşadığı döneme verilen ad
İhbar: Haber verme, anlatma
Kütüb-i sâlife: Daha önce gönderilen mukaddes kitaplar

ettikleri noktalarda muvafakat etmiştir. İhtilâf ettikleri bahislerde, musahhihane hakikat-i vakıayı faslediyor.

Demek; Kur'ân'ın nazar-ı gayb-bînisi, o Kütüb-i Sâlifenin umumunun fevkınde ahvâl-i mâziyeyi görüyor ki, ittifakî meselelerde musaddıkane onları tezkiye ediyor. İhtilâfî meselelerde musahhihane onlara faysal oluyor. Halbuki: Kur'ân'ın vukuat ve ahvâl-i mâziyeye dair ihbârâtı aklî bir iş değil ki, akıl ile ihbar edilsin. Belki, semâa mütevakkıf nakildir. Nakil ise, kıraat ve kitabet ehline mahsustur. Dost ve düşmanın ittifakıyla kıraatsız, kitabetsiz, emanetle maruf, ümmî lâkabıyla mevsuf bir Zât'a nüzul ediyor. Hem o ahvâl-i mâziyeyi öyle bir sûrette ihbar eder ki, bütün o ahvâli görür gibi bahseder. Çünkü: Uzun bir hâdisenin ukde-i hayatiyesini ve ruhunu alır. Maksadına mukaddeme yapar. Demek Kur'ân'daki fezlekeler, hülâsalar gösteriyor ki, bu hülâsa ve fezlekeyi gösteren, bütün mâziyi bütün ahvâli ile görüyor. Zira bir zâtın bir fende veya bir san'atta mütehassıs olduğu; hülâsalı bir sözle, fezlekeli bir san'atçıkla, o şahısların meharet ve melekelerini gösterdiği gibi, Kur'ân'da zikrolunan vukuatın hülâsaları ve ruhları gösteriyor ki, onları söyleyen, bütün vukuatı ihâta etmiş, görüyor, –tâbir caiz ise– bir meharet-i fevkalâde ile ihbar ediyor.

İkinci Şavk

İstikbâle ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Şu kısım ihbârâtın çok enva'ı var. Birinci kısım, hususîdir. Bir kısım ehl-i keşif ve velâyete mahsustur. Meselâ: Muhyiddîn-i Arabî*, الٓمٓ غُلِبَتِ الرُّومُ[1] sûresi'nde pek çok ihbârât-ı gaybiyeyi bulmuştur. İmâm-ı Rabbânî*, sûrele-

[1] Elif, Lâm, Mîm. ◉ Rumlar (yakın bir yerde) mağlub oldular. (Rûm sûresi, 30/1-2)

Ahval-ı maziye: Geçmiş zamandaki hâller
Ahval-i maziye: Tarihte yaşanan hâdiseler
Ehl-i keşf: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler.
Emanetle maruf: Güvenilirliğiyle bilinen. ***Enva'***: Türler
Fasletme: Halletme, neticelendirme
Faysal: Kesin hüküm veren
Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz
Hakikat-i vakıa: Hâdisenin doğrusu, gerçeği. ***Hülâsa***: Öz
İhbarat-ı gaybiye: Gaybe ait haberler
İhtilâf: Anlaşmazlık, uyuşmazlık,
İstikbal: Gelecek
İttifakî meseleler: Üzerinde görüş birliğine varılan konular
Kıraatsiz-Kitabetsiz: Okuma yazması olmaksızın
Maharet-i fevkalâde: Harikulade, eşi benzeri olmayan bir ustalık ve beceri
Mevsuf: Nitelendirilen
Musaddıkane: Tasdik eder bir şekilde
Musahhihane: Tashih eder, yanlışları düzeltir bir şekilde
Muvafakat: Uygunluk
Mütevakkıf: Bağlı
Nazar-ı gayb-bînî: Gaybı gören bakışları
Nüzul: İnme
Semâ: Duyma, işitme
Tezkiye etme: Temize çıkarma, arındırma
Ukde-i hayatiye: Hayat düğümü, hayatın en önemli noktası, esas sır
Vukuat: Vak'alar, olup bitmiş şeyler

rin başındaki mukattaat-ı huruf ile çok muamelât-ı gaybiyenin işaretlerini ve ihbârâtını görmüştür ve hâkezâ... Ulemâ-yi bâtın için Kur'ân, baştan başa ihbârât-ı gaybiye nev'indendir. Biz ise, umuma ait olacak bir kısmına işaret edeceğiz. Bunun da pek çok tabakatı var. Yalnız bir tabakadan bahsedeceğiz.

İşte, Kur'ân-ı Hakîm, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'a der:(Hâşiye)

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ [1]

لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لاَ تَخَافُونَ [2]

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ [3]

وَهُمْ مِن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلّٰهِ الْأَمْرُ [4]

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ۞ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ۞ [5]

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ۞ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ۞ [6]

وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ [7] ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا [8] ، وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا [9]

(Hâşiye) Bu, gaybdan haber veren âyetler, pek çok tefsirlerde izah edilmesinden ve eski harfle tab etmek niyeti müellifine verdiği acelelik hatâsından burada izahsız ve o kıymetdar hazineler kapalı kaldılar.

[1] O hâlde sabret! Çünkü Allah'ın vaadi kesindir. (Rûm sûresi, 30/60; Mü'min sûresi, 40/55, 77)

[2] İnşaallah siz kiminiz başını tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Harama korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz. (Fetih sûresi, 48/27)

[3] Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. (Fetih sûresi, 48/28)

[4] Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. ۞ Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi Allah'a aittir. (Rûm sûresi, 30/3-4)

[5] Yakında göreceksin, onlar da görecekler. Hanginizde imiş o dertler, o delilikler. (Kalem sûresi, 68/5-6)

[6] Ne o, yoksa onlar senin hakkında "Şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz." mi diyorlar? ۞ De ki: "Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum". (Tûr sûresi, 52/30-31)

[7] Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır. (Mâide sûresi, 5/67)

[8] Bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız. (Bakara sûresi, 2/24)

[9] Onlar, asla ölümü temenni etmezler. (Bakara sûresi, 2/95)

Mukattaat-ı huruf: Kur'ân-ı Kerim'de bazı surelerin başında bulunan, Elif Lâm Mim, Yâ Sin gibi tek tek, kesik kesik harfler
Muamelât-ı gaybiye: Gaybî olan, görünmeyen muamele ve işleyişler. ***İhbarat-ı gaybiye***: Gaybe ait haberler
Ulema-i bâtın: Her bir âyetin görünmeyen iç manasının olduğunu savunan âlimler

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيٓ أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ [1]

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٓ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا [2]

يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُٓ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ [3]

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا [4]

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ [5]

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا [6]

gibi çok âyâtın ifade ettiği ihbârât-ı gaybiyedir ki, aynen doğru olarak çıkmıştır. İşte pek çok itirazat ve tenkidata maruz ve en küçük bir hatâsından dolayı dâvasını kaybedecek bir Zât'ın lisanından böyle tereddüdsüz, kemâl-i ciddiyet ve emniyetle ve kuvvetli bir vüsuku ihsas eden bir tarzda böyle ihbârât-ı gaybiye, kat'iyen gösterir ki; o Zât, Üstad-ı Ezelî'sinden ders alıyor, sonra söylüyor.

---

[1] Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'ân'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. (Fussilet sûresi, 41/53)

[2] De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

[3] Allah onların yerine öyle bir topluluk getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücâhede eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimsenin ayıplamasından korkmazlar. (Mâide sûresi, 5/54)

[4] De ki: "Hamd O Allah'a olsun ki size er geç alâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. (Neml sûresi, 27/93)

[5] De ki: "Sizi imana davet ettiğimiz ilâh Rahmandır. Biz O'na iman ettik. O'na dayandık. Yakında öğrenirsiniz: Kimin tarafında kesin sapıklık!" (Mülk sûresi, 67/29)

[6] Allah içinizden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hakim kıldığı gibi kendilerini de hakim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir. (Nûr sûresi, 24/55)

İtirazat: İtirazlar
Tenkidata maruz: Eleştirilere uğramış
Kemâl-i ciddiyet: Tam bir ciddiyetle
Vüsuk: Sağlamlık. ***İhsas***: Hissettirme
İhbarat-ı gaybiye: Gayba ait haberler
Üstad-ı ezeli: Sonsuz ilim sahibi, ezelî zât

Üçüncü Şavk

Hakâik-i ilâhiye'ye ve hakâik-i kevniyeye ve umûr-i uhreviyeye dair ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet Kur'ân'ın hakâik-i ilâhiye'ye dair beyanâtı ve tılsım-ı kâinatı fethedip ve hilkat-i âlemin muammasını açan beyanât-ı kevniyesi, ihbârât-ı gaybiyenin en mühimmidir. Çünkü; o hakâik-i gaybiyeyi hadsiz dalâlet yolları içinde istikametle onları gidip bulmak, akl-ı beşerin kârı değildir ve olamaz. Beşerin en dâhî hükemâları o mesâilin en küçüğüne akıllarıyle yetişmediği mâlûmdur. Hem Kur'ân, gösterdiği o hakâik-i ilâhiye ve o hakâik-i kevniyeyi beyandan sonra ve safa-yi kalb ve tezkiye-i nefisten sonra ve ruhun terakkiyâtından ve aklın tekemmülünden sonra beşerin ukûlü "*Sadakte*" deyip o hakâikı kabûl eder. Kur'ân'a "*Bârekâllah*" der. Bu kısmın, kısmen On Birinci Söz'de izah ve isbatı geçmiştir. Tekrara hacet kalmamıştır. Amma ahvâl-i uhreviye ve berzahiye ise, çendan akl-ı beşer kendi başıyla yetişemiyor, göremiyor; fakat, Kur'ân'ın gösterdiği yollar ile onları görmek derecesinde isbat ediyor. Onuncu Söz'de, Kur'ân'ın şu ihbârât-ı gaybiyesi ne derece doğru ve hak olduğu izah ve isbat edilmiştir. Ona müracaat et.

İkinci Cilve

Kur'ân'ın şebâbetidir.

Her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet Kur'ân, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşeriyeye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebabeti bulunmak lâzımdır. Hem de, öyle görülmüş ve görünüyor. Hattâ efkârca muhtelif ve istidatça mütebayin asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat Kur'ân'ın hükümleri ve kanunları, o kadar sâbit ve râ-

---

Hakaik-ı ilâhiye: İlâhî hakikatler
Hakaik-ı kevniye: Varlıkla ilgili hakikatler
Umur-i uhreviye: Ahirete ait işler
Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı
Hilkat-ı âlem: Kâinatın yaratılışı
Muamma: Bilmece
Beyanat-ı kevniye: Varlıkla ilgili açıklamalar
Safa-yı kalb: Kalp temizliği, duruluğu, şartlanmamışlık
Mesâil: Meseleler
Tezkiye-i nefs: Nefsi kötülüklerden arındırma
Terakkiyat: Yükseliş, ilerleme
Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme
Hâcet: İhtiyaç
Ahval-i uhreviye ve berzahiye: Kabir ve âhiret âleminin hâlleri
Çendan: Gerçi
Akl-ı beşer: İnsan aklı
Şebabet: Gençlik, tazelik
Hutbe-i ezelî: Ezelî olan Cenab-ı hakk'ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur'ân
Tabakat-ı beşeriye: İnsan tabakaları. ***Efkar***: Fikirler
İstidat: Kabiliyet, yetenek
Mütebâyin: Birbirine uymayan, birbirine zıt olan
Âsâr: Eserler, izler, nişanlar
Tebdil: Değiştirme

sihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor. Evet, en ziyade kendine güvenen ve Kur'ân'ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hâzır ve şu asrın ehl-i kitab insanları Kur'ân'ın يَٓا أَهْلَ الْكِتَابِ يَٓا أَهْلَ الْكِتَابِ[1] hitab-ı mürşidânesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihtir ve يَٓا أَهْلَ الْكِتَابِ lafzı يَا أَهْلَ الْمَكْتَبِ[2] mânâsını dahi tazammun eder. Bütün şiddetiyle, bütün tazeliğiyle, bütün şebâbetiyle يَٓا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ[3] sayhasını âlemin aktarına savuruyor.

Meselâ: Şahıslar, cemaatler, muârazasından âciz kaldıkları Kur'ân'a karşı; bütün nev'-i beşerin ve belki cinnîlerin de netice-i efkârları olan medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'a karşı muâraza vaziyetini almışlar. İ'câz-ı Kur'ân'a karşı, sihirleriyle muâraza ediyor. Şimdi, şu müthiş yeni muârazacıya karşı i'câz-ı Kur'ân'ı, قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ[4] âyetinin dâvasını isbat etmek için medeniyetin muâraza sûretiyle vaz'ettiği esâsâtı ve desâtirini, esâsât-ı Kur'âniye ile karşılaştıracağız.

•***Birinci derecede***: Birinci Söz'den tâ Yirmi Beşinci Söz'e kadar olan müvazeneler ve mîzânlar ve o Söz'lerin hakikatleri ve başları olan âyetler, iki kere iki dört eder derecesinde medeniyete karşı Kur'ân'ın i'câzını ve galebesini isbat eder.

•***İkinci derecede***: On İkinci Söz'de isbat edildiği gibi, bir kısım düsturlarını hülâsa etmektir. İşte medeniyet-i hâzıra, felsefesiyle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede nokta-yi istinadı "kuvvet" kabûl eder. Hedefi "menfaat" bilir. Düstur-i hayatı "cidâl" tanır. Cemaatlerin râbıtasını "unsuriyet ve menfî

---

[1] Ey Ehl-i Kitap! (Âl-i İmran sûresi, 3/64, 65, 70, 71, 98, 99; Nisâ sûresi, 4/171...)

[2] Ey Ehl-i Mektep!

[3] Ey Ehl-i Kitap, bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: (Âl-i İmran sûresi, 3/64)

[4] De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bir araya toplansalar..." (İsrâ sûresi, 17/88)

Râsih: Muhkem, sağlam
Asr-ı hazır: Şimdiki zaman
Hitab-ı mürşidâne: Doğru yolu gösteren hitap
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Şebabet: Gençlik, tazelik
Sayha: Ses, sadâ
Aktâr: Her taraf, her yer
Nev-i beşer: İnsan cinsi, insan nesli
Cinnî: Cinlere âit, cinlerle ilgili
Netice-i efkâr: Fikirlerin özü, hülâsası
Medeniyet-i hâzıra: Şimdiki medeniyet. ***Esasat***: Esaslar
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele
İ'câz-ı Kur'ân: Kur'ân mu'cizesi
Vaz' etmek: Ortaya koymak
Desâtir: Düsturlar, prensipler
Esasat-ı Kur'ân: Kur'ân esasları
Muvâzene: Karşılaştırma, denge
Mizan: Ölçü, denge
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplumsal hayat
Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer
Düstur-i hayat: Hayatın kaide ve kuralları
Rabıta: Bağ. ***Unsuriyet***: Irkçılık

milliyet" bilir. Gayesi, hevesât-ı nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriyeyi tezyid etmek için bazı "lehviyat"tır. Halbuki: Kuvvetin şe'ni, tecâvüzdür. Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır. Düstur-i cidâlin şe'ni, çarpışmaktır. Unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecâvüzdür. İşte şu medeniyetin şu düsturlarındandır ki, bütün mehâsiniyle beraber beşerin yüzde ancak yirmisine bir nevi sûrî saadet verip seksenini rahatsızlığa, sefalete atmıştır.

Amma hikmet-i Kur'âniye ise; nokta-yi istinadı, kuvvet yerine "Hakk"ı kabûl eder. Gayede, menfaat yerine "fazilet ve rıza-yi ilâhî"yi kabûl eder. Hayatta, düstur-i cidâl yerine "düstur-i teavün"ü esâs tutar. Cemaatlerin râbıtalarında, unsuriyet ve milliyet yerine "râbıta-yi dinî ve sınıfî ve vatanî" kabûl eder. Gayâtı, "Hevesât-ı nefsâniyenin nâmeşru tecâvüzâtına sed çekip ruhu maâliyâta teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin etmektir ve insanı kemalât-ı insâniyeye sevk edip insan etmektir." Hakkın şe'ni ise, ittifaktır. Faziletin şe'ni, tesanüddür. Teavünün şe'ni, birbirinin imdadına yetişmektir. Dinin şe'ni uhuvvettir, incizâbdır. Nefs-i emmâreyi gemlemekle bağlamak, ruhu kemalâta kamçılamakla serbest bırakmanın şe'ni, saadet-i dâreyndir. İşte medeniyet-i hâzıra, edyân-ı sâbıka-yi semâviyeden, bâhusus Kur'ân'ın irşâdatından aldığı mehâsinle beraber, Kur'ân'a karşı böyle hakikat nazarında mağlub düşmüştür.

• ***Üçüncü derece***: Binler mesâilinden yalnız nümûne olarak üç-dört meseleyi göstereceğiz. Evet, *Kur'ân'ın düsturları, kanunları, ezelden geldiğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölüme mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir.* Meselâ: Medeniyetin bütün cem'iyat-ı hayriyeleri ile, bütün cebbarane şedid inzibat ve nizamatlarıyla,

---

Menfi milliyet: Kendi ırkını diğerlerinden üstün gören, olumsuz, yıkıcı milliyetçilik düşüncesi.
Hevesât-ı nefsâniye: Nefsin, haram olan istek ve arzuları
Hacat-ı beşeriye: İnsanın ihtiyaçları. ***Tezyid***: Çoğaltma, artırma
Lehviyat: Eğlenceler, oyunlar
Şe'n: Durum, keyfiyet
Düstur-i cidal: Mücadele prensibi
Unsuriyet: Irkçılık
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler
Surî: Hakikî olmayan; şeklî
Rıza-yı ilâhî: Allah rızası
Düstur-i cidal: Mücadele prensibi
Düstur-i teavün: Yardımlaşma prensibi
Gayat: Gayeler
Rabıta: Bağ, birlik vesilesi
Nameşru tecavüzat: Meşru olmayan saldırılar
Ruhu maaliyata teşvik: Ruhun yüceliklere yönlendirilmesi
Hissiyat-ı ulviyesini tatmin: Yüce duyguların doyurulması
Kemalât-ı insaniye: İnsanlığa ait olgunluklar, faziletler
İncizab: Senli-benli, içli-dışlı, sarmaş-dolaş kardeş olmak
Nefs-i emmare: Kötülüğü isteyen nefis
Şe'n: Durum, keyfiyet
Saadet-i dareyn: İki cihan saadeti, mutluluğu
Teavün: Yardımlaşma
Medeniyet-i hâzıra: Şimdiki medeniyet
Edyan-ı sabıka-i semaviye: İslâm'dan önceki geçen, kaynağı vahye dayanan dinler
İrşâdât: Hak ve hakikâte îkazlar, doğru yolu bildirmeler
Bâhusus: Bilhassa, özellikle
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler
Cem'iyat-ı hayriye: Hayır kuruluşları. ***Mesâil***: Meseleler
Cebbarane: Baskıcı bir şekilde, zorla. ***Şedit***: Şiddetli, sert
İnzibat: Düzen ve âsayişi sağlama
Nizamat: Her türlü kanunî düzenlemeler

bütün ahlâkî terbiyegâhlarıyla, Kur'ân-ı Hakîm'in iki meselesine karşı muâraza edemeyip mağlub düşmüşlerdir. Meselâ:

وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكَوةَ [1] وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا [2]

Kur'ân'ın bu galebe-i i'cazkârânesini bir mukaddeme ile beyan edeceğiz. Şöyle ki:

• İşârâtü'l-İ'câz'da isbat edildiği gibi bütün ihtilâlât-ı beşeriyenin madeni, bir kelime olduğu gibi bütün ahlâk-ı seyyienin menbaı dahi, bir kelimedir.

Birinci kelime: "Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!"

İkinci kelime: "Sen çalış, ben yiyeyim."

Evet hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede havâs ve avâm, yâni zenginler ve fakirler, müvazeneleriyle rahatla yaşarlar. O müvazenenin esâsı ise: Havas tabakasında merhamet ve şefkat, aşağısında hürmet ve itaattir. Şimdi birinci kelime, havâs tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir. İkinci kelime, avâmı kine, hasede, mübarezeye sevk edip rahat-ı beşeriyeyi birkaç asırdır selbettiği gibi; şu asırda sa'y, sermaye ile mübareze neticesi herkesçe mâlûm olan Avrupa hâdisat-ı azîmesi meydana geldi. İşte medeniyet, bütün cem'iyat-ı hayriye ile ve ahlâkî mektebleriyle ve şedid inzibat ve nizamatıyla, beşerin o iki tabakasını musalaha edemediği gibi, hayat-ı beşerin iki müthiş yarasını tedâvi edememiştir. Kur'ân, birinci kelimeyi esâsından "*vücub-i zekât*" ile kal'eder, tedâvi eder. İkinci kelimenin esâsını "*hurmet-i ribâ*" ile kal'edip tedâvi eder. *Evet, âyet-i Kur'âniye âlem kapısında durup ribâya "Yasaktır!" der. "Kavga kapısını kapamak için banka (ribâ) kapısını kapayınız!" diyerek insanlara ferman eder. Şâkirdlerine "Girmeyiniz" emreder.*

---

[1] Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin... (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil sûresi, 73/20)

[2] Halbuki Allah alış-verişi mübah, faizi ise haram kılmıştır. (Bakara sûresi, 2/275)

Ahlâkî terbiyegâh: Ahlâka dair eğitimin verildiği yer
Galebe-i i'cazkârane: Üstünlüğünü mucizeli bir şekilde ortaya koyma
İhtilâlât-ı beşeriye: İnsanlarlık tarihindeki ihtilâller
Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk
Menba': Kaynak
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: Toplumsal hayat
Muvâzene: Karşılaştırma, denge
Rahat-ı beşeriye: İnsanlığın rahatı, huzuru
Selb etme: Ortadan kaldırma, izâle.
Sa'y: Çalışma, gayret
Mübareze: Çekişme, kavga, çarpışma
Hadisât-ı azime: Büyük olaylar, hâdiseler
Cem'iyât-ı hayriye: Hayır kuruluşları
İnzibat: Âsayiş veya bu âsayişi sağlamak için görevlendirilen kimse
Musâlaha: Anlaşma, barışma, kırgınlığı ortadan kaldırma
Hayat-ı beşer: İnsan hayatı
Vücub-i zekât: Zekâtın farz kılınması.
Şakirt: Talebe
Kal' etmek: Söküp atma, kaldırma
Hurmet-i riba: Fâizin haram kılınması.
Riba: Fâiz

•***İkinci Esâs***: *Medeniyet, taaddüd-i ezvâcı kabûl etmiyor.* Kur'ân'ın o hükmünü, kendine muhalif-i hikmet ve maslahat-ı beşeriyeye münafî telâkki eder. Evet eğer izdivacdaki hikmet, yalnız kaza-yi şehvet olsa, taaddüd bilâkis olmalı. Halbuki, hattâ bütün hayvanâtın şehâdetiyle ve izdivac eden nebâtatın tasdikiyle sabittir ki; izdivacın hikmeti ve gayesi, tenasüldür. Kaza-yi şehvet lezzeti ise, o vazifeyi gördürmek için rahmet tarafından verilen bir ücret-i cüz'iyedir. Mâdem hikmeten, hakikaten, izdivac nesil içindir, nev'in bekası içindir. Elbette, bir senede yalnız bir defa tevellüde kabil ve ayın yalnız yarısında kabil-i telâkkuh olan ve elli senede ye'se düşen bir kadın, ekseri vakitte tâ yüz seneye kadar kabil-i telkîh bir erkeğe kâfi gelmediğinden, medeniyet pek çok fahişehaneleri kabûl etmeye mecburdur.

•***Üçüncü Esâs***: Muhakemesiz medeniyet, Kur'ân kadına sülüs verdiği için,[1] âyeti tenkid eder. Halbuki hayat-ı içtimaiyede ekser ahkâm, ekseriyet itibariyle olduğundan; ekseriyet itibariyle bir kadın, kendini himaye edecek birisini bulur. Erkek ise, ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesaî etmeye mecbur olur. İşte bu sûrette bir kadın, pederinden yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek, pederinden iki parça alsa, bir parçasını tezevvüc ettiği kadının idaresine verecek; kız kardeşine müsavi gelir. İşte adâlet-i Kur'âniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir.(Hâşiye)

---

[1] Bkz.: Erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir. (Nisâ sûresi, 4/11)

(Hâşiye) Mahkemeye karşı ve mahkemeyi susturan lâyiha-yi Temyiz'in müdafaatından bir parçadır. Bu makama hâşiye olmuş.

"Ben de adliyenin mahkemesine derim ki: Bin üç yüz elli senede ve her asırda üç yüz elli milyon insanların hayat-ı içtimaiyesinde en kudsî ve hakikatlı bir düstur-i ilâhîyi, üç yüz elli bin tefsirin tasdiklerine ve ittifaklarına istinaden ve bin üç yüz elli sene zarfında geçmiş ecdadımızın itikadlarına iktidaen tefsir eden bir adamı mahkûm eden haksız bir kararı, elbette rûy-i zeminde adâlet varsa, o kararı red ve bu hükmü nakzedecektir."

Taaddüd-i ezvâc: Birden fazla kadınla evlenme
Muhalif-i hikmet: Hikmete aykırı
Maslahat-ı beşeriye: İnsanlığın faydası, menfeati
Münafi: Aykırı
Telâkki: Anlama, anlayış, kabul etme
İzdivaç: Evlilik
Kaza-yı şehvet: Şehvet ihtiyacını gidermek, cinsî münasebet
Bilâkis: Aksine, tersine
Nebatat: Bitkiler
Tenâsül: Üremek, çoğalma, nesil yetiştirmek
Ücret-i cüz'iye: Küçük bir mükâfat, az bir karşılık
Nev': Çeşit, tür
Tevellüd: Doğma, doğum
Kâbil-i telâkkuh: Hamile kalması mümkün olan
Ye'se düşme: Doğurganlık özelliğini yitirme, menopoz
Kâbil-i telkih: Hamile bırakması mümkün olan.
Muhakemesiz medeniyet: Değer ve yargı kabiliyeti olmayan, doğru neticelere ulaşamayan medeniyet
Ekser ahkam: Hükümlerin çoğu
Sülüs: Üçte bir. ***Tenkit***: Eleştiri
Ekseriyet: Çoğunluk
Nafaka: Geçim için gerekli olan şey. ***Teşrik-i mesâi***: İşbirliği
Tezevvüc: Evlenmek
Müsâvi: Birbirine denk, eşit
Adalet-i Kur'âniye: Kur'ân'ın hükümlerindeki adalet ve hakkaniyet
İktiza: Lâzım gelme, gerekme, icab etme
Layiha-i temyiz: Temyiz yazısı
Düstur-i ilâhi: İlâhî prensip
İtikadlarına iktidaen: İnançlarına uyarak
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya

•***Dördüncü Esâs***: Sanem-perestliği şiddetle Kur'ân men'ettiği gibi, sanem-perestliğin bir nevi taklidi olan sûret-perestliği de men'eder. Medeniyet ise, sûretleri kendi mehâsininden sayıp Kur'ân'a muâraza etmek istemiş. Halbuki: Gölgeli gölgesiz sûretler, ya bir zulm-i mütehaccir veya bir riyâ-yi mütecessid veya bir heves-i mütecessimdir ki, beşeri zulme ve riyâya ve hevaya, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hem Kur'ân merhameten, kadınların hürmetini muhafaza için, hayâ perdesini takmasını emreder. Tâ hevesât-ı rezilenin ayağı altında o şefkat madenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesât, ehemmiyetsiz bir metâ' hükmüne geçmesinler.(Hâşiye) Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Halbuki aile hayatı, kadın-erkek mabeyninde mütekabil hürmet ve muhabbetle devam eder.

Halbuki açık-saçıklık, samimî hürmet ve muhabbeti izale edip ailevî hayatı zehirlemiştir. Hususan sûret-perestlik, ahlâkı fena hâlde sarstığı ve sukut-i ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlâkı tahrip eder. Öyle de: Ölmüş kadınların sûretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan sûretlerine hevesperverane bakmak, derinden derine hissiyât-ı ulviye-i insâniyeyi sarsar, tahrip eder.

İşte şu üç misâl gibi binler mesâil-i Kur'âniye'nin her birisi, saadet-i beşeriyeyi dünyada temine hizmet etmekle beraber hayat-ı ebediyesine de hizmet eder. Sair meseleleri mezkûr meselelere kıyas edebilirsin.

Nasıl, medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'ın hayat-ı içtimaiye-i beşere ait olan düsturlarına karşı mağlub olup Kur'ân'ın i'câz-ı mânevîsine karşı hakikat

---

(Hâşiye) Tesettür-i nisvan hakkında Otuz Birinci Mektub'un Yirmi Dördüncü Lem'ası, gayet kat'î bir sûrette isbat etmiştir ki: "*Tesettür, kadınlar için fıtrîdir. Ref'-i tesettür, fıtrata münafîdir.*"

Sanemperest: Puta tapan, putperest
Sûretperestlik: Görünüşe veya resimlere aşırı kıymet veren
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele
Zulm-i mütehaccir: Taşlaşmış, kaskatı bir zulüm
Riya-i mütecessid: Cisimleşmiş, sûret kazanmış riya
Heves-i mütecessim: Cisimleşmiş arzu ve istek
Hevesât-ı rezile: Aşağılık, ahlâksız, âdi ve alçakça arzu ve istekler
Riya: Gösteriş, iki yüzlülük
Alet-i hevesât: Arzu ve istekleri tatmin aracı
Tesettür-i nisvan: Kadınların örtünmesi. ***Fıtrî***: Yaratılışa uygun
Ref-i tesettür: Örtünmeme
Münafi: Aykırı
Mabeyn: Ara, arası
İzale etme: Ortadan kaldırma, yok etme. ***Mütekabil***: Karşılıklı
Sukut-i ruh: Ruhun derece yitirmesi, his ve duygularda körleşme
Nazar-ı şehvet: Şehevî duygularla bakma
Merhume: Ölmüş, ölü bayan
Hevesperverane: Hevesli olana yakışacak şekilde
Hissiyat-ı ulviye-i insaniye: İnsana ait yüce his ve duygular
Mesâil-i Kur'âniye: Kur'âna ait meseleler
Saadet-i beşeriye: İnsanın mutluluğu
Hayat-ı ebedî: Sonsuz yaşam
Mezkûr: Daha önce bahsi geçen
Kıyas: Karşılaştırma, mukayese etme
Medeniyet-i hâzıra: Şimdiki medeniyet
Düstur: Kâide, prensip kanunu

noktasında iflas eder. Öyle de: Medeniyetin ruhu olan felsefe-i Avrupa ve hikmet-i beşeriyeyi, hikmet-i Kur'ân'la yirmi beş adet Söz'lerde mîzânlarla iki hikmetin müvazenesinde, hikmet-i felsefiye âcize ve hikmet-i Kur'âniye'nin mu'cize olduğu kat'iyetle isbat edilmiştir. Nasıl ki On Birinci ve On İkinci Söz'lerde, hikmet-i felsefiyenin aczi ve iflası; ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzı ve gınası isbat edilmiştir, müracaat edebilirsin.

Hem, nasıl medeniyet-i hâzıra, hikmet-i Kur'ân'ın ilmî ve amelî i'câzına karşı mağlub oluyor. Öyle de: Medeniyetin edebiyat ve belâğatı da, Kur'ân'ın edeb ve belâğatına karşı nisbeti: Öksüz bir yetimin muzlim bir hüzün ile ümidsiz ağlayışı, hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın velvele-i gınâsının (şarkı demektir) nisbeti ile, ulvî bir âşıkın muvakkat bir iftiraktan müştakane, ümidkârane bir hüzün ile gınâsı (şarkısı); hem zafer veya harbe ve ulvî fedâkârlıklara sevk etmek için teşvikkârane kasâid-i vataniyeye nisbeti gibidir. Çünkü: Edeb ve belâğat, tesir-i üslûb itibariyle ya hüzün verir, ya neş'e verir.

Hüzün ise, iki kısımdır: Ya fakdü'l-ahbabdan gelir, yâni ahbabsızlıktan, sahibsizlikten gelen karanlıklı bir hüzündür ki; dalâlet-âlûd, tabiat-perest, gaflet-pîşe olan medeniyetin edebiyatının verdiği hüzündür. İkinci hüzün, firaku'l-ahbabdan gelir, yâni ahbab var, firâkında müştakane bir hüzün verir. İşte şu hüzün, hidâyet-edâ, nur-efşan Kur'ân'ın verdiği hüzündür.

Amma neş'e ise, o da iki kısımdır: Birisi, nefsi hevesâtına teşvik eder. O da tiyatrocu, sinemacı, romancı medeniyetin edebiyatının şe'nidir. İkinci neş'e, nefsi susturup, ruhu, kalbi, aklı, sırrı maâliyâta, vatan-ı aslîlerine, makarr-ı ebedîlerine, ahbab-ı uhrevîlerine yetişmek için latîf ve edebli masumane bir teşviktir ki, o da Cennet ve saadet-i ebediyeye ve rü'yet-i Cemâlullah'a beşeri sevk eden ve şevke getiren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın verdiği neş'edir. İşte:

Hikmet-i felsefiye: Felsefî düşünce
Hikmet-i Kur'âniye: Kur'ân felsefesi
Gınâ: Zenginlik, yeterlik
Muzlim: Dehşetli, karanlık
Süflî: Aşağı, alçak, âdi
Velvele-i gınâ: Şarkının gürültü ve şamatası
Muvakkat: Geçici
İftirak: Ayrılık
Müştakane: Arzulu ve iştiyaklı bir şekilde
Kasâid-i vataniye: Millî kasideler
Ümitkârane: Ümit ederek, ümitli bir şekilde
Tesir-i üslub: Üslûbun etkisi, ifadenin kuvveti
Fakdü'l-ahbab: Dostları ve sevdiklerini kaybetme
Firak: Ayrılık
Dalâlet-alûd: Sapıklıkla karışık
Gafletpîşe: Gaflete alışmış, nefse uymayı tabiatının bir yanı hâline getirmiş
Firakü'l-ahbab: Dostlardan ve sevdiklerinden ayrılma
Hidayet-eda: Doğruya vesile olan
Nur-efşan: Nur saçan, nuruyla etrafı aydınlatan
Şe'n: Durum, özellik
Maâliyât: Yüksek duygu ve fikirler
Vatan-i aslî: Asıl vatan, cennet
Makarr-ı ebedî: Ebedî kalınacak yer
Ahbab-ı uhrevî: Âhirete göçmüş dost ve sevdikler
Latif: Güzel, hoş
Rü'yet-i cemalullah: Cenab-ı Hakk'ın cemalinin müşahedesi

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا [1]

ifade ettiği azîm mânâ ve büyük hakikat, kâsırü'l-fehm olanlarca ve dikkatsizlikle mübalağalı bir belâğat için muhâl bir sûret zannediliyor. Hâşâ! Mübalağa değil, muhâl bir sûret değil, ayn-ı hakikat bir belâğat ve mümkün ve vâki bir sûrettedir.

O sûretin *bir vechi* şudur ki: Yâni, Kur'ân'dan tereşşuh etmeyen ve Kur'ân'ın malı olmayan ins ve cinnin bütün güzel sözleri toplansa, Kur'ân'ı tanzir edemez, demektir. Hem edememiş ki, gösterilmiyor.

İkinci vecih şudur ki: Cin ve insin hattâ şeytanların netice-i efkârları ve muhassala-yi mesaîleri olan medeniyet ve hikmet-i felsefe ve edebiyat-ı ecnebiye, Kur'ân'ın ahkâm ve hikmet ve belâğatına karşı âciz derekesindedirler, demektir. Nasıl da nümûnesini gösterdik.

Üçüncü Cilve

Kur'ân-ı Hakîm, her asırdaki tabakat-ı beşerin her bir tabakasına güya doğrudan doğruya o tabakaya hususî müteveccihtir, hitab ediyor. Evet bütün benî-Âdem'e bütün tabakatıyla en yüksek ve en dakik ilim olan îmâna ve en geniş ve nuranî fen olan mârifetullaha ve en ehemmiyetli ve mütenevvi maarif olan ahkâm-ı İslâmiye'ye davet eden, ders veren Kur'ân ise, her nev'e, her taifeye muvafık gelecek bir ders vermek elzemdir. Halbuki ders birdir, ayrı ayrı değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecâta göre her biri, Kur'ân'ın perdelerinden bir perdeden hisse-i dersini alır. Şu hakikatın çok nümûnelerini zikretmişiz. Onlara müracaat edilebilir.

---

[1] De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Kasirü'l-fehm: Anlaması ve kavraması zayıf kimse
Muhal: İmkânsız, olması mümkün olmayan
Ayn-ı hakikat: Hakikatın tâ kendisi
Tereşşuh: Sızma, çıkma
Tanzir: Benzetme, bir şeyin taklidini yapma
Netice-i efkâr: Fikirlerin özü, hülâsası
Muhassalâ-i mesâil: Çalışmalar sonucu elde edilen netice
Edebiyat-ı ecnebiye: Yabancı edebiyat
Dereke: Aşağı mertebe, düşük seviye
Tabakat-ı beşer: Sosyal sınıflar, tabakalar
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Benî Âdem: İnsanoğlu
Dakik: İnce, hassas
Marifetullah: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme
Mütenevvi: Çeşitli
Maarif: İlimler; marifetler
Ahkâm-ı İslâmiye: İslâmî hükümler
Nev': Çeşit, tür
Taife: Kavim, bölük, topluluk
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Derecat: Seviyeler, makamlar
Hisse-i ders: Dersten aldığı nasip

Yalnız burada bir-iki cüz'ünün, hem yalnız bir-iki tabakasının hisse-i fehmine işaret ederiz:

- Meselâ:

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝ [1]

Kesretli tabaka olan avâm tabakasının şundan hisse-i fehmi: "Cenâb-ı Hak, peder ve veledden ve akrandan ve zevceden münezzehtir."

Daha mutavassıt bir tabaka, şundan "Îsâ (aleyhisselâm)'ın ve melâikelerin ve tevellüde mazhar şeylerin ulûhiyetini nefyetmektir." Çünkü; muhâl bir şeyi nefyetmek, zâhiren faidesiz olduğundan belâğatta medar-ı faide olacak bir lâzım-ı hüküm murad olunur. İşte cismâniyete mahsus veled ve vâlidi nefyetmekten murad ise, veled ve vâlidi ve küfüvü bulunanların, nefy-i ulûhiyetleridir ve mâbud olmaya lâyık olmadıklarını göstermektir. Şu sırdandır ki, Sûre-i İhlâs herkese, hem her vakit faide verebilir.

Daha bir parça ileri bir tabakanın hisse-i fehmi: "Cenâb-ı Hak mevcudata karşı tevlid ve tevellüdü işmam edecek bütün râbıtalardan münezzehtir. Şerik ve muinden ve hemcinsten müberradır. Belki mevcudata karşı nisbeti, Hallâkıyettir. "*Emr-i kün feyekûn*"[2] ile, irâde-i ezeliyesiyle, ihtiyarıyla icad eder. Îcabî ve ızdırârî ve sudûr-i gayr-ı ihtiyârî gibi münafî-i kemâl her bir râbıtadan münezzehtir."

Daha yüksek bir tabakanın hisse-i fehmi: "Cenâb-ı Hak ezelîdir, ebedîdir, evvel ve âhirdir. Hiçbir cihette ne zâtında, ne sıfâtında, ne ef'alinde nazîri, küfüvü, şebihi, misli, misâli, mesîli yoktur. Yalnız ef'alinde, şuûnunda teşbihi ifade eden mesel var: وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[3]

---

[1] Ne doğurdu, ne de doğuruldu. ۝ Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu. (İhlâs sûresi, 112/3-4)

[2] "Ol!" der, hemen oluverir. (Yâsîn sûresi, 36/82)

[3] En yüce sıfatlar ise Allah'ındır. (Nahl sûresi, 16/60)

Hisse-i fehm: Anlama payı
Kesretli tabaka: Büyük çoğunluk
Akran: Eş ve benzer olanlar
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Tevlid: Çocuk sahibi olma
Tevellüd: Doğma. ***Zevce***: Eş
Mutavassıt: Orta halli
Medâr-ı faide: Faydaya sebep
Lâzım-ı hüküm: Hükmün lâzımı, bir hükmün açık manasının dışında gerektirdiği başka bir manası
Nefyetmek: İnkâr etmek, olmadığını iddia etmek
Veled: Oğul, çocuk. ***Vâlid***: Baba
Küfüv: Denk, eş, benzer, misil
Nefy-i uluhiyet: Allah'ın varlığını inkâr. ***İşmam***: Hissettirme
Tevlid: Doğurma, doğurtma
Rabıta: Münasebet, alâka, bağ, birlik vesilesi
Şerik: Ortak, eş. ***Muin***: Yardımcı
Müberra: (Fenalıklardan) Uzak, arınmış. ***Hallâkiyet***: Yaratıcılık
İrade-i ezeliye: Ezelî olan Cenab-ı Hakk'ın iradesi
İhtiyar: İrade, kendi isteğiyle seçme ve hareket etme
İcabî: Müsbet, zaruretle ilgili
Iztırarî: Mecbûrî
Sudur-i gayr-i ihtiyarî: İstem dışında fiilde bulunmak
Münafi-i kemal: Olgunluğa zıt
Ef'al: Fiiller. ***Nazir***: Benzer olan
Şebih: Benzer, benzeyen
Mesîl: Benzer, misil, gibi

Bu tabakâta, ârifîn tabakası, ehl-i aşk tabakası, sıddıkîn tabakası gibi ayrı ayrı hisse sahiblerini kıyas edebilirsin.

◆ İkinci misâl: Meselâ, مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ[1]

Tabaka-yi ûlânın şundan hisse-i fehmi şudur ki: "Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın hizmetkârı veya "veledim" hitabına mazhar olan Zeyd[2], izzetli zevcesini kendine küfüv bulmadığı için tatlik etmiş. Allah'ın emriyle Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) almış[3]. Âyet der: "Peygamber size evlâdım dese, risâlet cihetiyle söyler. Şahsiyet itibariyle pederiniz değil ki, aldığı kadınlar ona münasip düşmesin."

İkinci tabakanın hisse-i fehmi şudur ki: Bir büyük âmir, raiyetine pederane şefkatle bakar. Eğer o âmir, zâhir ve bâtın bir Padişah-ı ruhânî olsa, o vakit merhameti pederin yüz defa şefkatinden ileri gittiğinden o raiyetin efradı onun hakikî evlâdı gibi ona peder nazarıyla bakarlar. Peder nazarı, zevc nazarına inkılab edemediğinden; kız nazarı da zevce nazarına kolayca değişmediğinden, efkâr-ı âmmede Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), mü'minlerin kızlarını alması şu sırra uygun gelmediğinden Kur'ân der: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), merhamet-i ilâhiye nazarıyla size şefkat eder, pederane muamele yapar. Risâlet nâmına siz onun evlâdı gibisiniz. Fakat şahsiyet-i insâniyet itibariyle pederiniz değildir ki, sizden zevce alması münasip düşmesin.

Üçüncü kısım şöyle fehmeder ki: Peygamber'e (aleyhissalâtü vesselâm) intisab edip onun Kemalâtına istinad ederek onun pederane şefkatine itimad edip kusur ve hatiat etmemelisiniz, demektir. Evet çoklar var ki, büyüklerine ve mürşidlerine itimad edip tenbellik eder. Hattâ bazan, "Namazımız kılınmış" der. (Bir kısım Alevîler gibi.)

Dördüncü Nükte: Bir kısım şu âyetten şöyle bir işaret-i gaybiye fehmeder ki: Peygamber'in (aleyhissalâtü vesselâm) evlâd-ı zükûru, rical derece-

---

[1] Muhammed (s.a.s.) içinizden hiçbir erkeğin babası değildir... (Ahzâb sûresi, 33/40)

[2] el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/239; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 9/275

[3] Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/37; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/24

Tabaka-i ulâ: Birinci tabaka
Hisse-i fehm: Anlama payı
Veledim: Oğlum
Zevce: Eş, hanım
Küfüv: Denk, eş, benzer, misil
Tatlik: Boşama
Raiyet: İdare altına bulunanlar, yönetilenler
Risalet: Peygamberlik
Pederane: Baba gibi, babacan
Zâhir-Bâtın: Açık-Gizli
Padişah-ı ruhanî: Ruhâni hükümdar.
Efrad: Fertler
Efkâr-ı amme: Kamuoyu, umumun düşüncesi
İntisap: Bağlanma, irtibatlı olma
İstinad: Dayanma
Kemalât: Faziletler, mükemmellikler
Hatiat: Hatalar, kusurlar
İşaret-i gaybiye: Gaybe ait işaret
Evlâd-ı zükûr: Erkek çocuklar
Rical: Erkekler

sinde kalmayıp, "rical" olarak nesli, bir hikmete binaen kalmayacaktır. Yalnız rical tâbirinin ifadesiyle, nisanın pederi olduğunu işaret ettiğinden, nisa olarak nesli devam edecektir. Felillâhilhamd, Hazret-i Fâtıma'nın nesl-i mübâreki, Hasan ve Hüseyin gibi iki nuranî silsilenin bedr-i münevveri, Şems-i Nübüvvet'in mânevî ve maddî neslini idame ediyorlar.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ [1]

(Birinci Şu'le, Üç Şua ile hitama erdi.)

[1] Allahım, O'na ve Onun âline salât eyle.

Nisa: Kadınlar. ***İdâme***: Devam ettirmek ***Bedr-i münevver***: Parlak dolunay
Nesl-i mübarek: Mübarek ve temiz nesil ***Şems-i nübüvvet***: Peygamberlik güneşi

İkinci Şu'le

İkinci Şu'le'nin "*Üç Nur*"u var.

Birinci Nur

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hey'et-i mecmuasında raik bir selâset, faik bir selâmet, metin bir tesanüd, muhkem bir tenasüb, cümleleri ve hey'etleri mabeyninde kavî bir teavün; ve âyetler ve maksadları mabeyninde ulvî bir tecavüb olduğunu ilm-i beyan ve fenn-i meânî ve beyanî'nin Zemahşerî*, Sekkâkî*, Abdülkahir-i Cürcânî* gibi binlerle dâhî imamların şehâdetiyle sâbit olduğu hâlde, o tecavüb ve teavün ve tesanüdü ve selâset ve selâmeti kıracak, bozacak sekiz-dokuz mühim esbab bulunurken, o esbab bozmağa değil, belki selâsetine, selâmetine, tesanüdüne kuvvet vermiştir. Yalnız, o esbab bir derece hükmünü icra edip, başlarını perde-i nizam ve selâsetten çıkarmışlar. Fakat Nasıl ki yeknesak, düz bir ağacın gövdesinden bir kısım çıkıntılar, sivricikler çıkar. Lâkin ağacın tenasübünü bozmak için çıkmıyorlar. Belki, o ağacın zînetli tekemmülüne ve cemâline medar olan meyveyi vermek için çıkıyorlar. Aynen bunun gibi, şu esbab dahi, Kur'ân'ın selâset-i nazmına kıymetdar mânâları ifade için sivri başlarını çıkarıyorlar. İşte o Kur'ân-ı Mübîn, yirmi senede hâcetlerin mevkileri itibariyle necim necim olarak, müteferrik parça parça nüzul ettiği hâlde, öyle bir kemâl-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nâzil olmuş gibi bir münasebet gösteriyor.

Faik: Üstün, yüksek

Fenn-i maânî ve beyânî: Güzel söz söylemeyi ve güzel yazmayı öğreten, edebiyatın bir dalı

Hâcet: İhtiyaç.

Heyet-i mecmua: Bütün hepsi

İlm-i beyan/fenn-i beyân: Edebiyatın, hakikat, teşbih, istiâre, mecaz, kinaye kısımlarından bahseden ilim dalı

Kemal-i tenasüb: Tam bir uygunluk

Kavi: Güçlü

Mabeyninde: Arasında

Medar: Vesile, sebep

Müteferrik: Dağınık, ayrı ayrı

Necim necim: Parça, parça

Perde-i nizam: Nizam perdesi, nizamı korumak için usulen konulan perde

Raik: Saf, duru, üstün

Selâmet: Arızasız, kusursuz olma

Selâset: Akıcılık

Selâset-i nazm: Kur'ân'ın âyet ve cümlelerinin tertip ve düzenindeki ahenk

Teavün: Yardımlaşma

Tecavüb: Cevaplaşma, birbirinin ihtiyaçlarına cevap verme

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme

Tenasüb: Uygunluk, uyum

Tesanüd: Dayanışma

Ulvî: Yüksek, yüce

Hem o Kur'ân, yirmi senede, hem muhtelif, mütebayin esbab-ı nüzule göre geldiği hâlde, tesanüdün kemâlini öyle gösteriyor; güya bir sebeb-i vâhidle nüzul etmiştir. Hem o Kur'ân, mütefavit ve mükerrer suâllerin cevabı olarak geldiği hâlde, nihayet imtizac ve ittihadı gösteriyor. Güya bir suâl-i vâhidin cevabıdır. Hem Kur'ân mütegayyir, müteaddid hâdisatın ahkâmını beyan için geldiği hâlde, öyle bir kemâl-i intizâmı gösteriyor ki, güya bir hâdise-i vâhidin beyanıdır. Hem Kur'ân mütehalif, mütenevvi hâlette hadsiz muhatabların fehimlerine münasip üslûblarda tenezzülât-ı kelâmiye ile nâzil olduğu hâlde, öyle bir hüsn-i temasül ve güzel bir selâset gösteriyor ki, güya hâlet birdir, bir derece-i fehimdir; su gibi akar bir selâset gösteriyor. Hem o Kur'ân mütebaid, müteaddid muhatabîn esnafına müteveccihen mütekellim olduğu hâlde, öyle bir sühulet-i beyanı, bir cezâlet-i nizamı bir vuzuh-i ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıftır. Hattâ her bir sınıf zanneder ki, bil'asale muhatab yalnız kendisidir. Hem Kur'ân, mütefavit mütederric irşâdî bazı gayelere îsal ve hidâyet etmek için nâzil olduğu hâlde, öyle bir kemâl-i istikamet, öyle bir dikkat-i müvazenet, öyle bir hüsn-i intizâm vardır ki; güya maksad birdir. İşte bu esbablar, müşevveşiyetin esbabı iken, Kur'ân'ın i'câz-ı beyanında, selâset ve tenasübünde istihdam edilmişlerdir.

Evet kalbi sekamsız, aklı müstakim, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'ân'ın beyanında güzel bir selâset, rânâ bir tenasüb, hoş bir ahenk, yekta bir fesâhat görür. Hem basîresinde selim bir gözü olan görür ki, Kur'ân'da öyle bir göz vardır ki, o göz bütün kâinatı zâhir ve bâtını ile vâzıh, göz önünde bir sahife gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği bir tarzda o sahifenin mânâlarını söyler. Şu Birinci Nur'un hakikatini misâller ile tavzih etsek, birkaç mücelled lâzım. Öyle ise, sair risâle-i Arabiyemde ve *"İşârâtü'l-*

Mütefavit: Çeşitli, farklı
Mükerrer: Tekrar edilmiş
İmtizac: Kaynaşmak, uygun ve mutabık olmak
İttihad: Birleşmiş, birlik olmak
Sual-i vahid: Tek bir soru
Mütegâyir: Birbirine zıt olan
Müteaddid: Birçok
Hâdisat: Hâdiseler
Ahkâm: Hükümler
Kemâl-i intizam: Tam bir intizam
Hâdise-i vahid: Tek bir hâdise
Tenezzülât-ı kelâmiye: Cenab-ı Hakk'ın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatleri, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi
Mütehalif: Birbirine uymayan
Mütenevvi: Çeşitli
Hüsn-i temasül: Güzel benzeyiş
Mütebâid: Uzaklaşan, birbirinden uzak bulunan
Suhulet-i beyan: İfade kolaylığı
Cezâlet-i nazm: Dizilişteki güzellik ve sağlamlık
Vuzuh-i ifham: Anlatımın açıklığı
Bil'asale: Doğrudan doğruya, asıl olarak
Mütefavit: Çeşitli, farklı
Mütederric: Derece derece, yavaş yavaş
İsal: Kavuşturma, ulaştırma
Kemal-i istikamet: Tam bir istikamet
Dikkat-i muvazenet: Ölçü ve dengedeki hassasiyet, incelik
Hüsn-i intizam: Tertip ve düzendeki güzellik
Müşevveşiyet: Karışıklık
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma, kullanma. ***Sekam***: Hastalık
Maraz: Hastalık, illet
Basire: Kalb, vicdan, gönül
Zâhir-Bâtın: Açık-Gizli
Vazıh: Açık. ***Yekta***: Tek, eşsiz
Tavzih: Açıklığa kavuşturma, Aydınlatma. ***Ra'nâ***: Güzel, hoş
Fesahat: Kelimenin kolay, mânâsı anlaşılır, akıcı ve birbiriyle âhenkli harflerden oluşması
Mücelled: Ciltlenmiş, ciltli kitap

İ'câz"da ve şu yirmi beş adet Söz'lerde şu hakikatın isbatına dair olan izahatla iktifa edip misâl olarak mecmu-i Kur'ân'ı birden gösteriyorum.

İkinci Nur'u

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin hâtimelerinde gösterdiği fezlekeler ve Esmâ-yi hüsnâ cihetindeki üslûb-i bedîîsinde olan meziyet-i i'câziyeye dairdir.

İHTAR: *Şu İkinci Nur'da çok âyetler gelecektir. O âyetler, yalnız İkinci Nur'un misâlleri değil, belki geçmiş mesâil ve Şuaların misâlleri dahi olurlar. Bunları hakkıyla izah etmek çok uzun gelir. Şimdilik ihtisar ve icmâle mecburum. Onun için gayet muhtasar bir tarzda şu sırr-ı azîm-i i'câzın misâllerinden olan âyetlere birer işaret edip tafsilâtını başka vakte talik ettik.*

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, âyetlerin hâtimelerinde galiben bazı fezlekeleri zikreder ki; o fezlekeler, ya Esmâ-yi hüsnâyı veya mânâlarını tazammun ediyor veyahut aklı tefekküre sevk etmek için akla havale eder veyahut makasıd-ı Kur'âniye'den bir kaide-i külliyeyi tazammun eder ki, âyetin te'kid ve teyidi için fezlekeler yapar. İşte o fezlekelerde Kur'ân'ın hikmet-i ulviyesinden bazı işarat ve hidâyet-i ilâhiye'nin âb-ı hayatından bazı reşaşat, i'câz-ı Kur'ân'ın berklerinden bazı şerarat vardır. Şimdi pek çok o işarattan yalnız on tanesini icmâlen zikrederiz. Hem pek çok misâllerinden birer misâl ve her bir misâlin pek çok hakâikından yalnız her birinde bir hakikatın meal-i icmâlîsine işaret ederiz. Bu on işaretin ekserisi, ekser âyetlerde müçtemian beraber bulunup hakikî bir nakş-ı i'câzî teşkil ederler. Hem misâl olarak getirdiğimiz âyetlerin ekserisi, ekser işarata misâldir. Biz yalnız her âyetten bir işaret göstereceğiz. Misâl getireceğimiz âyetlerden eski Söz'lerde bahsi geçenlerin yalnız mealine bir hafif işaret ederiz.

İktifa: Yeterli bulma, yetinme
Mecmu-i Kur'ân: Kur'ân'ın tamamı
Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz
Üslub-i bedii: Eşsiz, orijinal üslup
Meziyet-i i'caziye: Mucizeliğini gösteren üstün özellik
İhtisâr: Kısaltmak
Mesail: Konular
İcmal: Kısaltılmış, özet
Muhtasar: Kısaltılmış, özet
Talik etme: Erteleme
Sırr-ı azim-i i'caz: Mucizeliğin büyük sırrı
Hatime: Son, sonuç olarak
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Makâsıd-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın maksatları, gayeleri
Kâide-i külliye: Genel kural
Te'kid: Kuvvetlendirme
Te'yid: Destekleme, sağlamlaştırma
Hikmet-i ulviye: Yüce ve yüksek hikmet
Hidayet-i ilâhîye: İlâhî hidayet
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Reşaşet: Su sızıntıları, serpintiler
Berk: Şimşek
Şerarat: Kıvılcımlar
İşarat: İşaretler
Meal-i icmalî: Kısa, toplu mana, özet
Müçtemian: Toplu olarak, topluca
Nakş-ı i'cazî: Mucize nakış

Birinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân-ı Hakîm, i'câzkâr beyanâtıyla Sâni-i Zülcelâl'in ef'al ve eserlerini nazara karşı serer, basteder. Sonra o âsâr ve ef'alinde Esmâ-yi ilâhiye'yi istihrac eder; veya haşir ve tevhid gibi bir makasıd-ı asliye-i Kur'âniye'yi isbat ediyor.

- Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى إِلَى السَّمَٓاءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ [1]

- İkinci şıkkın misâllerinden meselâ:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ۞ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۞ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ۞ [2]

ilâ âhir... [3]إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا 'e kadar... Birinci âyette âsârı bast edip bir neticenin, bir mühim maksudun mukaddematı gibi; ilim ve kudrete, gayât ve nizamatıyla şehâdet eden en azîm eserleri serdeder. "*Alîm*" ismini istihrac eder. İkinci âyette, Birinci Şu'le'nin Birinci Şua'ının Üçüncü Noktası'nda bir derece izah olunduğu gibi; Cenâb-ı Hakk'ın büyük ef'alini, azîm âsârını zikrederek neticesinde yevm-i fasl olan haşri, netice olarak zikrediyor.

İkinci Nükte-i Belâğat

Kur'ân, beşerin nazarına san'at-ı ilâhiye'nin mensucatını açar, gösterir. Sonra fezlekede o mensucatı, esmâ içinde tayyeder veyahut akla havale eder.

---

[1] O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra irâdesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir. (Bakara sûresi, 2/29)

[2] Biz yeri bir döşek yapmadık mı? ۞ Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? ۞ Hem, sizi çift yarattık. (Nebe sûresi, 78/6-8)

[3] Evet, o karar günü, vakti kesin olarak belirlenmiş bir gündür. (Nebe sûresi, 78/17)

Meziyet-i cezâlet: İfade güzelliğindeki üstünlük
İ'cazkâr: İnsanların yapamayacağı sûrette iş gören, söz söyleyen
Sâni-i Zülcelâl: Sonsuz büyüklük sahibi, her şeyi sanatla yaratan Allah
Bast: Yayma, açma
Âsar: Eserler, izler. ***Ef'al***: Fiiller
İstihraç: Çıkarmak
Makasıd-ı asliye-i Kur'âniye: Kur'ân'ın esas gayeleri, asıl maksatları
Mukaddemat: Meselenin iyice anlaşılması için, başta yapılan hazırlıklar
Gâyat: Gayeler
Nizamat: Nizamlar, kaideler, düzenler. ***Serd etmek***: İfade etme
Yevm-i fasl: Hesap günü, Kıyametin isimlerinden biri
Sanat-ı ilâhiye: Allah'ın sanatı
Mensucat: Dokumalar
Tayyetmek: Sarıp dürme, içine katma

◆ Birincinin misâllerinden meselâ:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ[1]

İşte, başta der: "Semâ ve zemini, rızkınıza iki hazine gibi müheyya edip oradan yağmuru, buradan hububatı çıkaran kimdir? Allah'tan başka koca semâ ve zemini iki muti hazinedâr hükmüne kimse getirebilir mi? Öyle ise, şükür ona münhasırdır."

İkinci fıkrada der ki: "Sizin âzalarınız içinde en kıymetdar göz ve kulaklarınızın mâliki kimdir? Hangi tezgâh ve dükkândan aldınız? Bu latîf kıymetdar göz ve kulağı verecek ancak Rabbinizdir. Sizi icad edip terbiye eden O'dur ki, bunları size vermiştir. Öyle ise yalnız Rab O'dur, Mâbud da O olabilir."

Üçüncü fıkrada der: "Ölmüş yeri ihya edip yüz binler ölmüş taifeleri ihya eden kimdir? Hak'tan başka ve bütün kâinatın Hâlıkından başka şu işi kim yapabilir? Elbette o yapar. O ihya eder. Mâdem Hak'tır, hukuku zayi' etmeyecektir. Sizi bir mahkeme-i kübrâya gönderecektir. Yeri ihya ettiği gibi, sizi de ihya edecektir."

Dördüncü fıkrada der: "Bu azîm kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi kemâl-i intizâmla idare edip tedbirini gören, Allah'tan başka kim olabilir? Mâdem Allah'tan başka olamaz; koca kâinatı bütün ecrâmıyla gayet kolay idare eden kudret o derece kusursuz, nihayetsizdir ki, hiçbir şerik ve iştirake ve muavenet ve yardıma ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlukatı başka ellere bırakmaz. Demek, ister istemez "*Allah*" diyeceksiniz.

İşte, birinci ve dördüncü fıkra "*Allah*" der, ikinci fıkra "*Rab*" der, üçüncü fıkra "*el-Hak*" der. فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ[2] , ne kadar mu'cizâne düştü-

---

[1] De ki: Kimdir sizi gökten ve yerden rızıklandıran? Kimdir kulaklarınızı ve gözlerinizi yaratan? Kimdir ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran. Kimdir bütün işleri çekip çeviren, kâinatı yöneten. "Allah!" diyecekler, duraksamadan: De ki: "O hâlde sakınmaz mısınız O'nun cezasından?" ۝ İşte bunları yapan Allah'tır sizin gerçek Rabbiniz. (Yûnus sûresi, 10/31-32)

[2] İşte bunları yapan Allah'tır sizin gerçek Rabbiniz. (Yûnus sûresi, 10/32)

Müheyya: Hazır
Hububat: Tahıl ürünleri
Muti: İtaat eden, itaatkâr
Münhasır: Bir şeye has olma
Fıkra: Yazıda bir paragraf veya bir cümle.
Aza: Organlar
Mabud: Kendisine ibadet edilen
İhya: Hayat verme
Zayi etme: Elden çıkma, kaybolma
Mahkeme-i kübra: En büyük mahkeme; âhirette kurulacak olan ilâhî mahkeme
Kemal-i intizam: Pek mükemmel, kusursuz düzen
Ecram: Gök cisimleri, yıldızlar
Şerik: Ortak, eş
İştirak: Ortaklık, katılma
Muavenet: Yardım, yardım etme

ğünü anla. İşte Cenâb-ı Hakk'ın azîm tasarrufatını, kudretinin mühim mensucatını zikreder. Sonra da o azîm âsârın, mensucatın destgâhı

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ yâni, "*Hak*", "*Rab*", "*Allah*" isimlerini zikretmekle o tasarrufat-ı azîmenin menbaını gösterir.

- İkincinin misâllerinden:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَٓا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ مَٓاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَٓاءِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ [1]

İşte bu âyet; Cenâb-ı Hakk'ın kemâl-i kudret'ini ve azamet-i rubûbiyet'ini gösteren ve vahdâniyetine şehâdet eden semâvât ve arzın hilkatindeki tecelli-i saltanat-ı ulûhiyet; ve gece gündüzün ihtilâfındaki tecelli-i rubûbiyet; ve hayat-ı içtimaiye-i insana en büyük bir vasıta olan gemiyi denizde teshir ile tecelli-i rahmet; ve semâdan âb-ı hayatı ölmüş zemine gönderip zemini yüz bin taifeleriyle ihya edip bir mahşer-i acaib sûretine getirmekteki tecelli-i azamet-i kudret; ve zeminde hadsiz muhtelif hayvanâtı basit bir topraktan halketmekteki tecelli-i rahmet ve kudret; ve rüzgârları, nebâtât ve hayvanâtın teneffüs ve telkîhlerine hizmet gibi vezaif-i azîme ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecelli-i

---

[1] Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır. (Bakara sûresi, 2/164)

Âsar: Eserler, izler
Tasarrufat-ı azimenin menbaı: Büyük icraatların kaynağı
Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. ***Destgâh***: Tezgâh
Azamet-i rububiyet: Allah'ın terbiye ediciliğinin büyüklüğü
Hilkat: Yaratma, yaratılış
Tecelli-i saltanat-ı uluhiyet: Cenab-ı Hakkın hakimiyetinin tecellisi, göstergesi
İhtilâf: Anlaşmazlık, uyuşmazlık
Hayat-ı içtimaiye-i insan: İnsanın içtimaî hayatı
Tecellî-i rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlâ'nın tecellisi
Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek
Tecelli-i rahmet: Cenab-ı Hakkın rahmetinin görünmesi
Taife: Kavim, bölük, topluluk
Mahşer-i acaib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer
Tecelli-i azamet-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü ve yüceliğinin tecelli etmesi, görünmesi
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Muhtelif: Çeşitli, farklı
Halk etme: Yaratma
Tecelli-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin, parıldaması, görünmesi
Halk etmek: Yaratmak
Nebatat: Bitkiler
Teneffüs: Nefes alma, soluklanma
Telkih: Aşılama, cinsin üremesini sağlama
Vazife-i azime: Büyük iş, yükümlülük. ***Tavzif***: Görevlendirme
Tahrik: Harekete geçirme, sevk etme

rahmet ve hikmet; ve zemin ve âsumân ortasında vasıta-yi rahmet olan bulutları bir mahşer-i acaib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi teshirindeki tecelli-i rubûbiyet gibi mensucat-ı san'atı ta'dad ettikten sonra aklı, onların hakâikına ve tafsiline sevk edip tefekkür ettirmek için لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ[1] der. Onunla ukûlü ikaz için akla havale eder.

Üçüncü Meziyet-i Cezâlet

Bazan Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın fiillerini tafsil ediyor, sonra bir fezleke ile icmâl eder. Tafsiliyle kanaat verir, icmâl ile hıfzettirir, bağlar.

◆ Meselâ:

وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ

وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا أَتَمَّهَا عَلٰٓى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْحٰقَ

إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ[2]

İşte, Hazret-i Yûsuf ve ecdadına edilen ni'metleri şu âyetle işaret eder. Der ki: "Sizi bütün insanlar içinde makam-ı nübüvvetle serfiraz, bütün silsile-i enbiyâyı, silsilenize rabtedip, silsilenizi nev'-i beşer içinde bütün silsilenin serdarı; hânedânınızı ulûm-i ilâhiye ve hikmet-i rabbâniye'ye bir hücre-i tâlim ve hidâyet sûretinde getirip o ilim ve hikmetle dünyanın saadetkârane saltanatını, âhiretin saadet-i ebediyesiyle sizde birleştirmek, seni ilim ve hikmetle Mısır'a hem aziz bir reis, hem âlî bir nebi, hem hakîm bir mürşid et-

---

[1] ...Elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır. (Bakara sûresi, 2/164)

[2] Rabbin seni öylece seçecek, sana rüya tabirini öğretecek, ve daha önce büyükbabaların İbrahim ile İshak'a olan nimetini tamamına erdirdiği gibi, sana ve Yakub ailesine de nimetini kemale erdirecektir. Çünkü Rabbin her Şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Yûsuf sûresi, 12/6)

Âsuman: Gökyüzü, semâ
Mahşer-i acaib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer
Muallâk: Asılı, havada boşta duran
Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek
Mensucat-ı sanat: Sanat dokumaları
Tâdad: Sayma, sayıp dökme
Hakaik: Hakikatler
Ukul: Akıllar
Meziyet-i cezâlet: İfade güzelliğindeki üstünlük
Tafsil etmek: Ayrıntılı biçimde anlatmak
Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet
İcmal: Kısaltılmış, özet, toplu mana
Hıfzettirmek: Ezberletmek
Makam-ı nübüvvet: Peygamberlik makamı
Silsile-i enbiya: Peygamberler zinciri
Serfiraz: Üstün, baş üstünde
Rabt etmek: Bağlamak, birleştirmek. ***Nev-i beşer***: İnsan türü
Serdar: Baş. Kumandan
Ulum-i ilâhiye: İlahî ilimler
Hikmet-i rabbaniye: Cenab-ı Hakkın hikmet dairesindeki tedbir, terbiye ve idaresi
Hücre-i talim: Eğitim yuvası
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Âli: Yüce, yüksek

mek...” olan ni’met-i ilâhiye’yi zikr ve ta’dad edip; ilim ve hikmet ile onu, âbâ ve ecdadını mümtaz ettiğini zikrediyor. Sonra, “Senin Rabbin Alîm ve Hakîm’dir” der. “O’nun rubûbiyet’i ve hikmeti iktiza eder ki, seni ve âbâ ve ecdadını Alîm, Hakîm ismine mazhar etsin.” İşte o mufassal ni’metleri, şu fezleke ile icmâl eder.

- Hem meselâ: قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ[1]

İşte şu âyet Cenâb-ı Hakk’ın, nev’-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor ki; izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk’ın meşietine ve irâdesine bağlıdır. Demek, “Kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i ilâhiye iledir, tesadüf karışamaz.” Şu hükmü verdikten sonra insâniyet hayatında en mühim iş, onun rızkıdır. Şu âyet, beşerin rızkını doğrudan doğruya Rezzâk-ı Hakîkî’nin hazine-i rahmetinden gönderdiğini bir-iki mukaddeme ile isbat eder. Şöyle ki; der: “*Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise, Şems ve Kamer’i teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zâtın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakikî rızk olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran O Zât verebilir. Ve O, ona Hakîkî Rezzâk olur.*” Sonra da: وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ[2] der. Bu cümlede o tafsilâtlı fiilleri icmâl ve isbat eder. Yâni “Size hesapsız rızık veren O’dur ki, bu fiilleri yapar.”

Dördüncü Nükte-i Belâğat

Kur’ân, kâh olur, mahlukat-ı ilâhiye’yi bir tertible zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mîzân olduğunu ve onun semereleri olduğunu göstermekle güya bir şeffâfiyet, bir parlaklık veriyor ki; sonra o âyine-misâl

---

[1] De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verir... (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

[2] Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin. (Âl-i İmran sûresi, 3/27)

Âba ve Ecdad: Babalar ve Atalar
Mümtaz: Seçkin, imtiyazlı
Rububiyet: Rablık; Allah’ın bütün mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı
İktiza: Gerektirme
Mufassal: Ayrıntılı, etraflı
Nev-i beşer: İnsan cinsi, insan nesli
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç, yoksulluk
Meşiet: Dilemek, irade
Kesret-i tabakat: Tabakaların çokluğu
Takdir-i ilâhî: İlâhî takdir
Rezzak-ı hakiki: Gerçek rızık veren Allah (c.c.)
Mukaddime: Giriş, başlangıç
Şems: Güneş. ***Kamer***: Ay
Teshir: Emri altına almak, birinin hizmetine vermek
Rezzak: Rızık veren
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
İcmal: Özet, toplu mana
Nükte-i belâgat: Belâgât inceliği
Mahlukat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakkın yarattıkları
Nizam: Düzen, sistem
Mizan: Ölçü, denge
Semere: Meyve, netice
Âyine-misâl: Ayna gibi, ayna durumunda

tertibinden cilvesi bulunan Esmâ-yi ilâhiye'yi gösteriyor. Güya o mahlukat-ı mezkûre, elfâzdır. Şu esmâ onun mânâları, yahut o meyvelerin çekirdekleri, yahut hülâsalarıdırlar.

◆ Meselâ:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ طِينٍ ۞ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۞ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۞[1]

İşte, Kur'ân, hilkat-i insanın o acib, garib, bedi', muntazam, mevzun etvârını öyle âyine-misâl bir tarzda zikredip tertib ediyor ki: فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[2] içinde kendi kendine görünüyor ve kendini dedirttiriyor. Hattâ vahyin bir kâtibi şu âyeti yazarken, daha şu kelime gelmezden evvel şu kelimeyi söylemiştir. "Acaba bana da mı vahy gelmiş" zannında bulunmuş.[3] Halbuki evvelki kelâmın kemâl-i nizam ve şeffâfiyetidir ve insicamıdır ki, o kelâm gelmeden kendini göstermiştir.

◆ Hem meselâ:

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ[4]

---

[1] Şu bir gerçektir ki Biz insanı süzme çamurdan yaratırız. ۞ Sonra onu nutfe (sperm) hâlinde sağlam bir yere yerleştiririz. ۞ Sonra nutfeyi alakaya, yapışkan döllenmiş hücreye, alakayı mudgaya, yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün! (Mü'minûn sûresi, 23/12-14)

[2] ...İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün! (Mü'minûn sûresi, 23/14)

[3] el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî,* 18/16

[4] Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra da Arşa istiva buyurdu. O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, Ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler. İyi bilesiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur. Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir! (A'râf sûresi, 7/54)

Esma-i ilâhîye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Mahlukat-ı mezkûre: Adı geçen yaratıklar
Elfaz: Lafızlar, sözler
Hülâsa: Öz
Hilkat-ı insan: İnsanın yaratılışı
Bedi': Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel
Mevzun: Ölçülü
Etvar: Tavırlar, davranışlar, yaşama biçimi
Ayine-misal: Ayna gibi
Kemal-i nizam: Tam bir düzen
İnsicam: Uyumluluk

İşte Kur'ân şu âyette: Azamet-i kudret-i ilâhiye ve saltanat-ı rubûbiyet'i öyle bir tarzda gösteriyor ki: Güneş, Ay, yıldızlar emirber neferleri gibi emrine müheyya; gece ve gündüzü, beyaz ve siyah iki hat gibi veya iki şerit gibi birbiri arkasında döndürüp âyât-ı rubûbiyet'ini kâinat sahifelerinde yazan ve arş-ı rubûbiyet'inde duran bir Kadîr-i Zülcelâl'i gösterdiğinden, her ruh işitse بَارَكَ اللّٰهُ ، مَا شَاءَ اللّٰهُ ، فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ [1] demeye hâhişger olur. Demek تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ sâbıkın hülâsası, çekirdeği, meyvesi ve âb-ı hayatı hükmüne geçer.

Beşinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân bazan tegayyüre maruz ve muhtelif keyfiyata medar maddî cüz'iyatı zikreder. Onları hakâik-i sâbite sûretine çevirmek için; sabit, nuranî, küllî esmâ ile icmâl eder, bağlar. Veyahut tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fezleke ile hâtime verir.

- Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِئُونِي بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُلَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۞ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَٓا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ۞ [2]

İşte şu âyet evvelâ "Hazret-i Âdem'in hilafet meselesinde melâikelere rüchaniyetine medar onun ilmi olduğu" olan bir hâdise-i cüz'iyeyi zikreder. Sonra o hâdisede melâikelerin Hazret-i Âdem'e karşı ilim noktasında hâdise-i mağlubiyetlerini zikreder. Sonra bu iki hâdiseyi iki ism-i küllî ile icmâl

---

[1] Allah ne mübarek kılmış. Allah dilediğini yapar. [Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir! (A'râf sûresi, 7/54)]

[2] Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklere göstererek: "İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana şunları isimleriyle bir bildirin bakalım!" dedi. ۞ "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." dediler. (Bakara sûresi, 2/31-32)

Azamet-i kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü, her şeye gücü yeterliği
Saltanat-ı rububiyet: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlâ'nın mutlak hâkimiyeti
Emirber: Emir eri
Âyat-ı rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlâ'yı gösteren deliller
Arş-ı rububiyet: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi. ***Müheyya***: Hazır
Hâhişger: Arzulayan, istekli
Sâbık: Önceki. ***Hülâsa***: Öz
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Meziyet-i cezâlet: İfade güzelliğindeki üstünlük
Tegayyür: Değişme
Muhtelif keyfiyata medar: Değişik durumlara vesile olma
Hakaik-ı sabite: Değişmez, sabit gerçekler
Küllî esma: Bütün her şeyi içine alan isimler. ***İcmal***: Öz, özet
Tefekkür: Düşünme, zihin yorma
Fezleke: Hülâsa. Netice, özet
Hatime: Son, sonuç olarak
Hilâfet: İnsanın Allah adına dünyada icraat yapma yetkisi
Rüçhâniyet: Üstünlük
Medar: Vesile, sebep
Hâdise-i cüz'iye: Küçük hâdise
Hâdise-i mağlubiyet: Yenilme, mağlup olma hâdisesi
İsm-i küllî: Geniş manaları içine alan isim

ediyor. Yâni, [1] أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ yâni: "Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem'i tâlim ettin, bize galib oldu. Hakîm olduğun için, bize istidadımıza göre veriyorsun. O'nun istidadına göre rüchaniyet veriyorsun."

◆ İkinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِلشَّارِبِينَ ۞ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۞ وَأَوْحٰى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ۞ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَآءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۞ [2]

İşte şu âyetler, [3] فِيهِ شِفَآءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ Cenâb-ı Hakk'ın koyun, keçi, inek, deve gibi mahluklarını insanlara hâlis, sâfi, leziz bir süt çeşmesi; üzüm ve hurma gibi masnu'ları da insanlara latîf, leziz, tatlı birer ni'met tablaları ve kazanları; ve arı gibi küçük mu'cizât-ı kudretini şifalı ve tatlı güzel bir şerbetçi yaptığını âyet şöylece gösterdikten sonra tefekküre, ibrete, başka şeyleri de kıyas etmeğe teşvik için

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ der, hâtime verir.

Altıncı Nükte-i Belâğat

Kâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı rubûbiyet'i serer, sonra

---

[1] Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

[2] Doğrusu davarlarda da size deliller vardır: Zira size onların karınlarındaki işkembe ile kan arasından, hâlis bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer. ۞ Hurma ve üzümden hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran kimseler için alacak ibret vardır. ۞۞ Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin. Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut." Onların karınlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır. (Nahl sûresi, 16/66-69)

[3] ...Onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır. (Nahl sûresi, 16/69)

Talim: Öğretme, eğitme
İstidat: Kabiliyet, yetenek
Masnu: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk. ***Leziz***: Lezzetli
Mucizat-ı kudret: Kudret mucizeleri
Tefekkür: Düşünme, zihin yorma
Kıyas: Karşılaştırma, mukayese etme. ***Hatime***: Son, sonuç olarak
Kâh: Bazı, bazen. ***Kesret***: Çokluk
Ahkâm-ı rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlânın hükümleri

birlik ciheti hükmünde bir râbıta-yi vahdet ile birleştirir veyahut bir kaide-i külliye içinde yerleştirir.

◆ Meselâ: وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّموَاتِ وَالْأَرْضَ وَلاَ يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ [1]

İşte Âyetü'l-Kürsî'de on cümle ile on tabaka-yi tevhidi ayrı ayrı renklerde isbat etmekle beraber مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ [2] cümlesiyle gayet keskin bir şiddetle şirki ve gayrın müdahalesini keser, atar. Hem şu âyet ism-i a'zamın mazharı olduğundan, hakâik-i ilâhiye'ye ait mânâları a'zamî derecededir ki, a'zamiyet derecesinde bir tasarruf-i rubûbiyet'i gösteriyor. Hem umum semâvât ve arza birden müteveccih tedbir-i ulûhiyet'i en a'zamî bir derecede umuma şamil bir hafîziyeti zikrettikten sonra; bir râbıta-yi vahdet ve birlik ciheti, o a'zamî tecelliyâtlarının menba'larını وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ile hülâsa eder.

◆ Hem meselâ:

اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّموَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ۞ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۞ وَاٰتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لاَ تُحْصُوهَا [3]

İşte şu âyetler, evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın insana karşı şu koca kâinatı nasıl bir saray hükmünde halkedip semâdan zemine âb-ı hayatı gönderip, insan-

---

[1] O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür. (Bakara sûresi, 2/255)

[2] ...İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine? (Bakara sûresi, 2/255)

[3] Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. ۞ Mutad seyirlerini yapan Güneş ile Ay'ı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur. ۞ Hasılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız... (İbrahim sûresi, 14/32-34)

Rabıta-i vahdet: Birlik bağı
Tabaka-i tevhid: Tevhid tabakası
Şirk: Allah'a ortak koşma
Gayr: Başkası
İsm-i a'zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi
Mazhar: Bir şeyin göründüğü ayna
Hakaik-ı ilâhiye: İlâhî hakikatler
Âzami: En büyük, en yüksek
Tasarruf-i rububiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlânın idaresi
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Tedbir-i uluhiyet: Cenab-ı Hakkın yönetmesi, idaresi
Şamil: Kaplayan, içine alan
Hafiziyet: Allah'ın her şeyi koruyup kayıt altına alması
Menba': Kaynak.
Hülâsa: Öz
Halk etme: Yaratma
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su

lara rızkı yetiştirmek için zemini ve semâyı iki hizmetkâr ettiği gibi, zeminin sair aktarında bulunan her bir nevi meyvelerinden, her bir adama istifade imkânı vermek, hem insanlara semere-i sa'ylerini mübadele edip her nevi medar-ı maişetini temin etmek için gemiyi insana müsahhar etmiştir. Yâni denize, rüzgâra, ağaca öyle bir vaziyet vermiş ki; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanları gemi vasıtasıyla bütün zemine münasebetdar etmekle beraber ırmakları, büyük nehirleri, insanın fıtrî birer vesait-i nakliyesi hükmünde teshir; hem Güneş ile Ay'ı seyrettirip mevsimleri ve mevsimlerde değişen Mün'im-i Hakîkî'nin renk renk nimetlerini insanlara takdim etmek için iki müsahhar hizmetkâr ve o büyük dolabı çevirmek için iki dümenci hükmünde halketmiş. Hem gece ve gündüzü insana müsahhar yâni hâb-ı rahatına geceyi örtü, gündüzü maişetlerine ticaretgâh hükmünde teshir etmiştir.

İşte bu niam-ı ilâhiye'yi ta'dad ettikten sonra, insana verilen ni'metlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairede ne derece hadsiz ni'metler dolu olduğunu şu:

وَاٰتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لاَ تُحْصُوهَا [1]

fezleke ile gösterir. Yâni: "İstidad ve ihtiyac-ı fıtrî lisanıyle insan ne istemişse, bütün verilmiş. İnsana olan ni'met-i ilâhiye, ta'dad ile bitmez, tükenmez. Evet insanın mâdem bir sofra-yi ni'meti semâvât ve arz ise ve o sofradaki ni'metlerden bir kısmı Şems, Kamer, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insana müteveccih olan ni'metler hadd ü hesaba gelmez."

Yedinci Sırr-ı Belâğat

Kâh oluyor ki âyet; zâhirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılsın

---

[1] Hasılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız... (İbrahim sûresi, 14/34)

Sair: Diğer, başka
Aktar: Her taraf. ***Nev'***: Çeşit, tür
Semere-i sa'y: Çalışma ve gayretin neticesi
Mübadele: Değiştirme
Medar-ı maişet: Geçim vesilesi
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Münasebettar: İlgili, alâkalı
Fıtrî: Tabii
Vesait-i nakliye: Nakliye araçları
Teshir: Birinin hizmetine vermek
Mün'im-i hakikî: Hakikî nimet veren Allah
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Hâb-ı rahat: Dinlenme uykusu
Maişet: Geçim
Ticaretgâh: Ticaret yapılan yer
Niam-ı ilâhiye: İlâhî nimetler
Tâdad: Sayma, sayıp dökme
Fezleke: Hülâsa. Netice. Öz
İstidat: Kabiliyet, yetenek
İhtiyac-ı fıtrî: Tabiî ihtiyaçlar, yaratılıştan gelen ihtiyaçlar
Nimet-i ilâhiye: İlahî nimet
Sofra-i nimet: Nimetlerin sunulduğu sofra.
Şems: Güneş. ***Kamer***: Ay
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Kâh: Bazı, bazen
Azletmek: Uzaklaştırmak
Müsebbeb: Netice

ki; sebeb, yalnız zâhirî bir perdedir. Çünkü; gayet hakîmâne gayeleri ve mühim semereleri irâde etmek, gayet Alîm, Hakîm birinin işi olmak lâzımdır. Sebebi ise şuursuz, câmiddir. Hem semere ve gayetini zikretmekle âyet gösteriyor ki; sebebler çendan nazar-ı zâhirîde ve vücûdda müsebbebat ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat hakikatta mabeynlerinde uzak bir mesâfe var. Sebebden müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki; en büyük bir sebebin eli, en edna bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebeb ve müsebbeb ortasındaki uzun mesâfede, Esmâ-yi ilâhiye birer yıldız gibi tulû' eder. Matla'ları, o mesâfe-i mâneviyedir. Nasıl ki zâhir nazarda dağların daire-i ufkunda semânın etekleri muttasıl ve mukarin görünür. Halbuki daire-i ufk u cibâlîden semânın eteğine kadar, umum yıldızların matla'ları ve başka şeylerin meskenleri olan bir mesâfe-i azîme[1] bulunduğu gibi; esbab ile müsebbebat mabeyninde öyle bir mesâfe-i mâneviye var ki, îmânın dürbünüyle, Kur'ân'ın nuruyla görünür.

◆ Meselâ:

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى خَعَامِهِ ۞ اَنَّا صَبَبْنَا الْمَٓاءَ صَبًّا ۞ ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ۞ فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۞ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ۞ وَزَيْتُونًا وَنَخْلاً ۞ وَحَدَٓائِقَ غُلْبًا ۞ وَفَاكِهَةً وَاَبًّا ۞ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ۞[2]

İşte şu âyet-i kerîme, mu'cizât-ı kudret-i ilâhiye'yi bir tertib-i hikmetle zikrederek esbabı müsebbebata rabtedip en âhirde مَتَاعًا لَكُمْ[3] lafzıyla bir gayeyi gösterir ki; o gaye, bütün o müteselsil esbab ve müsebbebat içinde o gayeyi gören ve tâkib eden gizli bir Mutasarrıf bulunduğunu ve o esbab,

---

[1] Meselâ Efendimiz (s.a.s.) göklerin, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğunu bildiriyor: Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19.

[2] Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: ۞ Biz yağmuru gökten bardaktan boşanırcasına şırıl şırıl döktük. ۞ Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdük, ۞(26-31) Orada hububatlar, daneler, üzümler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçlarıgür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. ۞ Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık. (Abese sûresi, 80/24-32)

[3] ...Sizin faydalanmanız için ... (Abese sûresi, 80/32)

Zâhiri: Görünüşte, dıştan
Semere: Meyve, netice
Câmid: Donuk, cansız
Çendan: Gerçi
Nazar-ı zâhiri: Dış görünüşü dikkate alan bakış
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler ***Muttasıl***: Bitişik
Mabeyn: Ara, arası
Ednâ: En düşük, en aşağı
Tulû etme: Doğma
Matlâ: Tulu edecek, doğacak yer
Mesafe-i mâneviye: Manevî uzaklık
Daire-i ufuk: Görüş alanı, ufku
Muttasıl: Bitişik. ***Mukarin***: Yakın
Daire-i ufk-i cibalî: Dağ ufkunun çizdiği daire ***Esbab***: Sebepler
Mesafe-i azime: Büyük mesafe
Mabeyninde: Arasında
Mu'cizât-ı kudret-i ilâhiye: İlâhî kudretin mucizeleri
Tertib-i hikmet: Peşpeşe gelmedeki sır, gaye
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler. ***Esbab***: Sebepler
Rabtetme: Birbirine bağlama
Müteselsil: Silsile hâlinde ard arda gelen
Mutasarrıf: Tasarruf eden, idare eden

O'nun perdesi olduğunu isbat eder. Evet, مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ[1] tâbiriyle bütün esbabı, icad kabiliyetinden azleder. Mânen der: "Size ve hayvanâtınıza rızkı yetiştirmek için su semâdan geliyor. O suda, size ve hayvanâtınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından; su gelmiyor, gönderiliyor" demektir. Hem toprak, nebâtatıyla açılıp, rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak, sizin rızkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, ni'metleri ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızkınızı düşünüp merhameten size meyveleri, hububatı yetiştirmekten pek çok uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm-i Rahîm'in perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, ni'metlerini onlara takmış, zîhayatlara uzatıyor. İşte şu beyanâttan Rahîm, Rezzâk, Mün'im, Kerîm gibi çok esmânın matla'ları görünüyor.

◆ Hem meselâ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَٓاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ۞ يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ۞ وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَٓابَّةٍ مِنْ مَٓاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَن يَمْشِي عَلٰٓى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۞ [2]

İşte şu âyet, mu'cizât-ı rubûbiyet'in en mühimlerinden ve hazine-i rahmetin en acib perdesi olan bulutların teşkilâtında yağmur yağdırmaktaki ta-

---

[1] Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık. (Abese sûresi, 80/32)

[2] Baksana, Allah bulutlar sevk ediyor, sonra onları bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunların arasından yağmur çıkıyor. O gökten, oradaki dağlar büyüklüğünde bulutlardan dolu indirir de onunla dilediğini vurur, dilediğini de ondan korur. Bu bulutların şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alıverecek! ۞ Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor. Elbette bunda görebilenler için alınacak bir ders vardır. ۞ Allah her canlıyı sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kadirdir. (Nûr sûresi, 24/43-45)

Azletme: Görevden alma, yol verme
Nebatat: Bitkiler
Hububat: Tahıl ürünleri
Zîhayat: Canlı varlık
Beyanat: Açıklamalar
Rahîm: Merhamet ve ihsan eden
Rezzak: Rızık veren manasında
Mün'im: Nimetlerle donatan Allah (c.c.).
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Mu'cizât-ı rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlâ'nın mucizeleri
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
Teşkilât: Meydana getirmeler

sarrufat-ı acibeyi beyan ederken güya bulutun eczaları cevv-i havada dağılıp saklandığı vakit, istirahata giden neferat misillü bir boru sesiyle toplandığı gibi emr-i ilâhî ile toplanır, bulut teşkil eder. Sonra küçük küçük taifeler bir ordu teşkil eder gibi, o parça parça bulutları te'lif edip, –kıyâmette seyyar dağlar cesamet ve şeklinde ve rutubet ve beyazlık cihetinde kar ve dolu keyfiyetinde olan– o sehâb parçalarından âb-ı hayatı bütün zîhayata gönderiyor. Fakat o göndermekte bir irâde, bir kasd görünüyor. Hâcâta göre geliyor; demek gönderiliyor. Cevv berrak, sâfi, hiçbir şey yokken bir mahşer-i acaib gibi dağvari parçalar kendi kendine toplanmıyor, belki zîhayatı tanıyan birisidir ki, gönderiyor. İşte şu mesâfe-i mâneviyede Kadîr, Alîm, Mutasarrıf, Müdebbir, Mürebbî, Muğîs, Muhyî gibi esmâların matla'ları görünüyor.

Sekizinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân kâh oluyor ki, Cenâb-ı Hakk'ın âhirette hârika ef'allerini kalbe kabûl ettirmek için ihzâriye hükmünde ve zihni tasdika müheyya etmek için bir i'dadiye sûretinde dünyadaki acaib ef'alini zikreder veyahut istikbalî ve uhrevî olan ef'al-i acibe-i ilâhiye'yi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhudumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

◆ Meselâ: أَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ[1] tâ sûrenin âhirine kadar...

İşte şu bahiste Haşir meselesinde Kur'ân-ı Hakîm, haşri isbat için yedi-sekiz sûrette muhtelif bir tarzda isbat ediyor. **Evvelâ** neş'e-i ûlâyı nazara verir. Der ki: "Nutfeden alakaya, alakadan mudgaya, mudgadan tâ hilkat-ı in-

---

[1] İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize. (Yâsîn sûresi, 36/77)

Ecza: Parçalar
Cevv-i hava: Hava boşluğu
Neferat: Erler, askerler
Misillü: Gibi, benzeri
Emr-i ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın emri
Seyyar: Gezici, hareket hâlinde
Cesamet: Büyüklük
Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik
Sehab: Bulut
Âb-ı hayat: Hayat veren su
Zîhayat: Canlı varlık
Kasd: Amaç, gaye
Hâcat: İhtiyaçlar
Cevv: Hava, atmosfer
Berrak: Duru, açık
Sâfi: Duru, temiz, katıksız
Mahşer-i acaib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer
Dağvari: Dağ gibi
Kadîr: Kudret sâhibi ve her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Alîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen manasında Allah (c.c.)
Mutasarrıf: Her şeyin idaresi kendinde olan dilediği manada tasarruf eden Allah (c.c.)
Müdebbir: İlmi ile her şeyin akibetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan Allah (c.c.)
Mürebbi: Terbiye eden, besleyip büyüten Allah (c.c.)
Matlâ: Tulu edecek, doğacak yer
Mugîs: Yardım eden, çağrıldığında icabet eden Allah (c.c.)
Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, dirilten Allah (c.c.)
Meziyet-i cezâlet: İfade güzelliğindeki güzellik
İhzariye: Hazırlık mahiyetinde olan
Ef'al-i acîbe-i ilâhiye: Allah'ın hayret verici, hayranlık uyandıran fiilleri.
Müheyya: Hazır
Meşhud: Gözle görülen
Neş'e-i ulâ: İlk yaradılış
Nutfe: Meni, döl suyu
Alaka: Rahim çeperine asılıp tutunan döl, embriyo
Mudga: Bir çiğnem et parçası

sâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz. Nasıl oluyor ki, neş'e-i uhrâyı inkâr ediyorsunuz. O, onun misli, belki daha ehvenidir."

Hem Cenâb-ı Hak insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا[1] kelimesiyle işaret edip der: "Size böyle ni'met eden Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmamak üzere yatasınız." **Hem** remzen der: "Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz. Odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'ad ediyorsunuz. **Hem** semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve mematından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mal eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhude yapar mı zannedersiniz?" Der: "Haşirde sizi ihya edecek zât, öyle bir zâttır ki; bütün kâinat, O'na emirber nefer hükmündedir. '*Emr-i kün feyekûn*'e karşı Kemâl-i inkıyad ile serfüru' eder. Bir baharı halketmek bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâtı îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır. Öyle bir Zât'a karşı, مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ[2] deyip kudretine karşı tâciz ile meydan okunmaz!.." Sonra فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[3] tâbiriyle: "Her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitab sahifeleri gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti, iki menzil gibi bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl'dir." Mâdem böyledir, bütün delâilin neticesi olarak وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[4] Yâni: "Kabirden sizi ihya edip, haşre getirip, huzur-i Kibriyâsında hesabınızı görecektir." İşte şu âyetler, haşrin kabûlüne zihni müheyya etti. Kalbi de hâzır etti; çünkü: Nezâirini dünyevî ef'al ile de gösterdi.

---

[1] O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır... (Yâsîn sûresi, 36/80)

[2] (Çürümüş vaziyetteki o) kemikleri kim diriltecek! (Yâsîn sûresi, 36/78)

[3] Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. (Yâsîn sûresi, 36/83)

[4] Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır. (Yâsîn sûresi, 36/83)

Hilkat-ı insaniye: İnsanın yaratılışı
Neş'et: Yaratılış, meydana gelme
Neş'e-i uhra: İkinci yaratılış, ölümden sonra tekrar yaratılma
Ehven: Daha kolay
İhsanât-ı azîme: Büyük ihsanlar, lütuflar
Remzen: Bir şeyi, açık olarak değil de ona işaret ederek anlatmak suretiyle
İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme. ***Memat***: Ölüm
Eczâ: Parçalar. ***Abes***: Boş, saçma
Hilkat şeceresi: Yaratılış ağacı
Beyhude: Boşuna, gereksiz
Emirber nefer: Emir eri
Kemal-i inkıyad: Tam bir hürmet ve itaat
Serfüru: Boyun eğme, itaat
Menzil: Oda, konak
Kadir-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Delâil: Deliller
İhya: Hayat verme, diriltme
Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları
Huzur-i kibriya: Allah'ın yüce huzuru. ***Müheyya***: Hazır
Nezâir: Benzerler. ***Ef'al***: Fiiller

Hem kâh oluyor ki, ef'al-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki; dünyevî nazairlerini ihsas etsin, tâ istib'ad ve inkâra meydan kalmasın.

◆ Meselâ: [1] إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ilh... ve [2] إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ilh...

ve [3] إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ .

İşte şu sûrelerde kıyâmet ve haşirdeki inkılabat-ı azîmeyi ve tasarrufat-ı rubûbiyet'i öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ: Güzde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılabatı kolayca kabûl eder. Şu üç sûrenin meal-i icmâlîsine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz.

◆ Meselâ: [4] إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ kelimesi ifade eder ki: Haşirde herkesin bütün a'mâli bir sahife içinde yazılı olarak neşrediliyor. Şu mesele, kendi kendine çok acaib olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat sûrenin işaret ettiği gibi haşr-i baharîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşr-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü; her meyvedâr ağacın, ya çiçekli bir otun da amelleri var, fiilleri var, vazifeleri var, (Esmâ-yi ilâhiye'yi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise) ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisanıyle, gayet fasih bir sûrette, analarının ve asıllarının a'mâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle, sahife-i a'mâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu Hakîmâne, Hafîzâne, Müdebbirâne, Mürebbîyâne, Latîfâne şu işi yapan O'dur ki, der: إِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ Başka noktaları buna kıyas eyle, kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz.

---

[1] Gök yarıldığı zaman. (İnşikak sûresi, 84/1)

[2] Gök yarıldığı zaman. (İnfitâr sûresi, 82/1)

[3] Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman. (Tekvîr sûresi, 81/1)

[4] Hesap defterleri açıldığı zaman... (Tekvîr sûresi, 81/10)

İhsas: Hissettirme
İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
İnkılâbât-ı azime: Büyük değişiklikler
Tasarrufat-ı rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın icraatları
İnkilâbât: Değişiklikler
Meal-i icmalî: Kısa, toplu mana, özet.
A'mâl: Ameller
Haşr-i baharî: Bahar mevsimindeki yeniden dirilme, canlanma
Neşr-i suhuf: İnsanların yaptıklarının kayıt altına alındığı amel defterlerinin açılması
Nazire: Benzer, denk, eş
Zâhirdir: Açıktır
Meyvedar: Meyve veren, meyveli
Tarih-i hayat: Hayat tarihi
Fasih: Açık, düzgün ifade
Sahife-i a'mâl: Amel defteri
Hakîmane: Hikmetli bir şekilde
Hafîzane: Koruyup, muhafaza ederek
Müdebbirane: Mahir bir şekilde yöneterek
Mürebbiyane: Mahir bir şekilde eğiterek
İstinbat: Hüküm çıkarma

İşte إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ Şu kelâm; "tekvir" lafzıyla, yâni "sarmak" ve "toplamak" mânâsıyla, parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îma eder.

•***Birinci***: Evet Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve semâ perdelerini açıp, Güneş gibi, dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra, o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

•***İkinci***: Veya ziyâ metâını neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyı, zulmetle münavebeten sarmakla muvazzaf bir me'mur olduğunu ve her akşam o me'mura metâını toplattırıp gizlettiği gibi, kâh olur bir bulut perdesiyle alışverişini az yapar; kâh olur Ay onun yüzüne karşı perde olur, muamelesini bir derece çeker, metâını ve muamelât defterlerini topladığı gibi, elbette o me'mur bir vakit o me'muriyetten infisal edecektir. Hattâ hiçbir sebeb-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük fakat büyümeye yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümekle, Güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyı, emr-i Rabbanî ile geriye alıp, Güneş'in başına sarıp, "Haydi yerde işin kalmadı!" der. "Cehennem'e git, sana ibadet edip senin gibi bir me'mur-i müsahharı sadakatsizlikle tahkir edenleri yak!" der, إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ fermanını lekeli siyah yüzüyle yüzünde okur.

Dokuzuncu Nükte-i Belâğat

Kur'ân-ı Hakîm, kâh olur cüz'î bazı maksadları zikreder, sonra o cüz'iyat vasıtasıyla küllî makamlara zihinleri sevk etmek için, o cüz'î maksadı, bir kaide-i külliye hükmünde olan Esmâ-yi Hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder.

◆ Meselâ:

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ [1]

---

[1] Kocası hakkında sana başvurup tartışan ve hâlini Allah'a arzeden o kadının sözlerini elbette Allah işitti. Allah sizin konuşmalarınızı dinliyordu. Şüphesiz Allah Semî'dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür. (Mücadele sûresi, 58/1)

Îma: İşaret. ***Adem***: Yokluk
Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
Münavebeten: Sıra ile, nöbetleşe
Muvazzaf: Vazifeli
Muamelât: Muameleler, işlemler
Sebeb-i azl: İşinden ayırma sebebi
İzn-i ilâhi: Allah'ın izni, müsadesi
Emr-i rabbanî: Cenab-ı Hakk'ın emri. ***İnfisal***: Ayrılma
Memur-i musahhar: Emre âmade hizmetli. ***Kâh***: Bazı, bazen
Kâide-i külliye: Genel kural
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Cüz'iyat: Cüz'i, kıymetsiz, başka şeylere şamil olmayan şeyler
Esma-i hüsna: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları
Takrir: Yerleştirme, pekiştirme
Tahkik etme: Araştırma, inceleme

İşte Kur'ân der: "Cenâb-ı Hak, Semî'-i Mutlak'tır, her şeyi işitir. Hattâ en cüz'î bir macera olan ve zevcinden teşekki eden bir zevcenin sana karşı mücadelesini Hak ismiyle işitir. Hem rahmetin en latîf cilvesine mazhar ve şefkatın en fedâkâr bir hakikatına maden olan bir kadının haklı olarak zevcinden dâvasını ve Cenâb-ı Hakk'a şekvasını umûr-i azîme sûretinde Rahîm ismiyle ehemmiyetle işitir ve Hak ismiyle ciddiyetle bakar." İşte bu cüz'î maksadı küllîleştirmek için, mahlukatın en cüz'î bir hâdisesini işiten, gören –kâinatın daire-i imkânîsinden hariç– bir Zât, elbette her şeyi işitir, her şeyi görür bir Zât olmak lâzım gelir. Ve kâinata Rab olan, kâinat içinde mazlum küçük mahlukların dertlerini görmek, feryatlarını işitmek gerektir. Dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen, "Rab" olamaz.

Öyle ise; إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ[1] cümlesiyle iki hakikat-i azîmeyi tesbit eder.

◆ Hem meselâ:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[2]

İşte Kur'ân, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın mi'râcının mebdei olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya olan seyeranını zikrettikten sonra إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[3] der. إِنَّهُ 'deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk'adır veyahut Peygamber'edir. Peygamber'e göre olsa, şöyle oluyor ki: "Bu seyahat-ı cüz'îde, bir seyr-i umumî, bir uruc-i küllî var ki, tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar, merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına tezahür eden

---

[1] Şüphesiz Allah Semî'dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür. (Mücadele sûresi, 58/1)

[2] Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammedi, Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksaya götüren O zatın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur. (İsrâ sûresi, 17/1)

[3] Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur. (İsrâ sûresi, 17/1)

Semi'-i mutlak: Tam manasıyla her şeyi duyan işiten Allah (c.c.)
Zevc: Eş, koca. ***Zevce***: Eş, hanım
Teşekki: Şikâyet etme
Şekva: Şikâyetçi olma, sızlanma
Umûr-i azime: Büyük işler
Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde. ***Mebde***: Başlangıç
Daire-i imkân: Varlık sahası
Hakikat-i azime: Büyük hakikat
Mirac: Göğe çıkma, yükselme
Seyeran: Dolaşma, seyahat
Mescid-i haram: Mekke-i Mükerremede bulunup içinde Kâbe'nin bulunduğu mukaddes mescit
Mescid-i aksa: Kudüs'te bulunan ve Müslümanların ilk kıblegâhı olan mescit
Seyahat-ı cüz'î: Küçük seyahat
Seyr-i umumî: Herkesi alâkadar eden bir yolculuk
Tezahür eden: Görünen
Urûc-i küllî: Küllî yükseliş, umumî manada bir yükseliş, çıkış
Sidretü'l-münteha: Hz.Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) miraç gecesinde gösterilen, hilkatin aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı
Kab-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Meratib-i külliye-i esmaiye: Allah'ın (c.c.) isimlerinin küllî ve umumî mertebeleri

âyât-ı rabbâniye'yi ve acaib-i san'at-ı ilâhiye'yi işitmiş, görmüştür" der. O küçük, cüz'î seyahatı; küllî ve mahşer-i acaib bir seyahatın anahtarı hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk'a raci' olsa şöyle oluyor ki: "Bir abdini bir seyahatta huzuruna davet edip bir vazife ile tavzif etmek için Mescid-i Haram'dan mecma-i enbiyâ olan Mescid-i Aksâ'ya gönderip enbiyâlarla görüştürüp bütün enbiyâların usûl-i dinlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar mülk ü melekûtunda gezdirdi. İşte çendan o Zât bir abddir, bir mi'râc-ı cüz'îde seyahat eder. Fakat bu abdde bütün kâinata taallûk eden bir emanet beraberdir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendi Zât'ını "Bütün eşyayı işitir ve görür" sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl hikmetlerini göstersin.

◆ Hem meselâ:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُو۬لٖٓي اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ
وَرُبَاعَ يَزٖيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ[1]

İşte şu sûrede, "Semâvât ve arzın Fâtır-ı Zülcelâl'i, semâvât ve arzı öyle bir tarzda tezyin edip âsâr-ı kemâlini göstermekle hadsiz seyircilerinden Fâtır'ına hadsiz medh ü senalar ettiriyor ve öyle de hadsiz ni'metlerle süslendirmiş ki, semâ ve zemin bütün ni'metlerin ve ni'met-dîdelerin lisanlarıyla o Fâtır-ı Rahman'ına nihayetsiz hamd ü sitayiş ederler" dedikten sonra, yerin şehirleri ve memleketleri içinde Fâtır'ın verdiği cihazat ve kanatlarıyla seyr u seyahat eden insanlarla hayvanât ve tuyur gibi; semâvî saraylar olan yıldız-

---

[1] Hamd, gökleri ve yeri yaratan ve melaikeyi ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratıklarından, istediğine, dilediği kadar fazla özellikler verir, Çünkü O her şeye kadirdir. (Fâtır sûresi, 35/1)

Ayat-ı rabbaniye: Varlığını ve iradesini gösteren deliller veya kitaptaki âyetler
Acaib-i sanat-ı ilâhiye: Allah'ın insanları hayrette bırakan ve insanlarda hayranlık uyandıran sanatları
Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde
Mahşer-i acaib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer
Râci: Ait olma, oraya varma
Tavzif: Görevlendirme
Mecma-ı enbiya: Peygamberlerin toplandığı yer
Enbiya: Peygamberler
Usul-i din: Dinin esasları
Varis-i mutlak: Mutlak mirasçı
Mülk ü melekût: Görünen ve görünmeyen âlem
Çendan: Gerçi, her ne kadar
Abd: Kul
Mirac-ı cüz'î: Hususi miraç
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Tavsif: Niteleme, vasıflandırma
Cihanşümul: Evrensel
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
Tezyin: Donatmak, süslemek
Âsar-ı kemal: Büyüklük ve azametin eserleri
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Fâtır: Yaratan Allah (c.c.)
Müdh ü sena: Methedip övmek
Nimet-dîde: Nimete mazhar olmuş
Fâtır-ı Rahman: Merhamet sahibi yaratan.
Hayvanat: Hayvanlar
Sitayiş: Övme, methetme
Tuyur: Kuşlar

lar ve ulvî memleketleri olan burclarda gezmek ve tayeran etmek için, o memleketin sekeneleri olan meleklerine kanat veren Zât-ı Zülcelâl, elbette her şeye kadir olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak kanadını veren, Zühre'den Müşteri'ye, Müşteri'den Zühâl'e uçacak kanatları O veriyor. Hem, melâikeler, sekene-i zemin gibi cüz'iyete münhasır değiller, bir mekân-ı muayyen onları kaydedemiyor. Bir vakitte dört veya daha ziyade yıldızlarda bulunduğuna işaret: مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ[1] kelimeleriyle tafsil verir. İşte şu hâdise-i cüz'iye olan "Melâikeleri kanatlarla teçhiz etmek" tâbiriyle, gayet küllî ve umumî bir azamet-i kudretin destgâhına işaret ederek اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[2] fezlekesiyle tahkik edip tesbit eder.

Onuncu Nükte-i Belâğat

Kâh oluyor âyet, insanın isyankârane amellerini zikreder, şedid bir tehdid ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdid, ye'se ve ümidsizliğe atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esmâ ile hâtime verir, teselli eder.

◆ Meselâ:

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ اِذًا لَابْتَغَوْا اِلٰى ذِي الْعَرْشِ سَبِيلاً ۞ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ۞ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۞[3]

---

[1] ... İkişer, üçer, dörder... (Fâtır sûresi, 35/1)

[2] Çünkü O her şeye kadirdir. (Fâtır sûresi, 35/1)

[3] De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arşın ve kâinat hakimiyetinin sahibi Yüce Allah'a üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla vaki değildir.) ۞ Allah onların, iddialarından münezzehtir, Son derece Yücedir, Uludur. ۞ Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametiyle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı, O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır. (İsrâ sûresi, 17/42-44)

Ulvî: Yüksek, yüce
Tayeran: Uçmak
Sekene: Ahali, ikamet edenler
Zat-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)
Zühre: Venüs gezegeni
Müşteri: Jüpiter gezegeni
Zühal: Satürn gezegeni
Melâike: Melekler
Sekene-i zemin: Yeryüzü sakinleri
Münhasır: Yalnız bir şeye veya kimseye mahsus olan
Mekân-ı muayyen: Belirli bir yer
Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak
Teçhiz: Donatmak
Azamet-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü ve yüceliği
Destgâh: Tezgâh
Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet
Tahkik: Araştırma, inceleme
Tesbit: Bir şeyin aslını kesin olarak bulma
İsyankârane: İtaatsizce, emre karşı gelircesine. ***Şedid***: Şiddetli
Zecretmek: Sakındırma, yasaklama
Şiddet-i tehdit: Tehdit ve ikazın şiddeti.
Ye's: Ümitsizlik. ***Esma***: İsimler
Hatime: Son, sonuç olarak

İşte şu âyet der ki: "De! Eğer dediğiniz gibi mülkünde şeriki olsaydı, elbette arş-ı rubûbiyet'ine el uzatıp müdahale eseri görünecek bir derecede bir intizâmsızlık olacaktı. Halbuki yedi tabaka semâvâttan, tâ hurdebinî zîhayatlara kadar, her bir mahluk küllî olsun cüz'î olsun, küçük olsun büyük olsun, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakışları dilleriyle, o Esmâ-yi Hüsnâ'nın Müsemma-yi Zülcelâl'ini tesbih edip, şerik ve nazîrden tenzih ediyorlar. Evet Nasıl ki semâ güneşler, yıldızlar denilen nur-efşan kelimâtıyla, hikmet ve intizâmıyla, O'nu takdis ediyor, vahdetine şehâdet ediyor ve cevv-i hava dahi, bulutların ve berk ve ra'd ve katrelerin kelimâtıyla O'nu tesbih ve takdis ve vahdâniyetine şehâdet eder. Öyle de zemin, hayvanât ve nebâtât ve mevcudat denilen hayattar kelimâtıyla Hâlık-ı Zülcelâl'ini tesbih ve tevhid etmekle beraber, her bir ağacı, yaprak ve çiçek ve meyvelerin kelimâtıyla yine tesbih edip birliğine şehâdet eder. Öyle de en küçük mahluk, en cüz'î bir masnu', küçüklüğü ve cüz'iyetiyle beraber, taşıdığı nakışlar ve keyfiyetler işaretiyle pek çok Esmâ-yi külliye'yi göstermek ile Müsemma-yi Zülcelâl'i tesbih edip vahdâniyetine şehâdet eder."

İşte bütün kâinat birden, bir lisan ile, müttefikan Hâlık-ı Zülcelâl'ini tesbih edip vahdâniyetine şehâdet ederek kendilerine göre muvazzaf oldukları vazife-i ubûdiyeti, kemâl-i itâatle yerine getirdikleri hâlde, şu kâinatın hülâsası ve neticesi ve nazdar bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bütün bunların aksine, zıddına olarak, ettikleri küfür ve şirkin ne kadar çirkin düşüp ne derece cezaya şayeste olduğunu ifade edip bütün bütün ye'se düşürmemek için, hem şunun gibi nihayetsiz bir cinâyete, hadsiz çirkin bir isyana Kahhâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin

---

Şerik: Ortak, eş
Arş-ı rububiyet: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi
Hurdebinî: Gözle görülemeyecek kadar küçük, Mikroskobik
Zîhayat: Canlı varlık
Müsemma-i Zülcelâl: Celâl, azamet ve haşmetli isim sahibi Allah
Nazir: Benzer olan
Tenzih: Bir şeyin, eksikliklerden uzak olduğunu dile getirme, kusursuz olduğunu ifade etme
Nur-efşân: Nur saçan, nuruyla etrafı aydınlatan
Cevv-i hava: Hava boşluğu, atmosfer. ***Berk***: Şimşek
Ra'd: Gök gürültüsü
Katre: Damla
Hayvanat: Hayvanlar
Nebatat: Bitkiler
Mevcudat: Varlıklar
Hâlık-ı Zülcelâl: Celâl, azamet ve haşmet sahibi Yaratan
Tesbih etmek: Cenab-ı Hakk, her türlü eksiklikten uzak olduğunu, dile getirmek
Tevhid etmek: Cenab-ı Hakk'ın birliğini dile getirmek
Mahluk: Yaratılmış
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Masnu: Sanatlı bir biçimde yaratılmış
Esma-i külliye: Her şeyi içine alan isimler
Müsemma-i Zülcelâl: Güzel isimlerin nitelendirdiği Allah
Vahdaniyet: Birlik, benzeri olmamak
Müttefikan: İttifakla, herkesin aynı şeyi söyleyerek birbirlerini doğrulamaları
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaratan
Muvazzaf: Görevli, vazifeli
Vazife-i ubudiyet: Kulluk vazifesi
Kemal-i itaat: Tam bir itaatle
Hülâsa: Öz, özet. ***Nazdar***: Nazlı
Nazenin: Nâzik, nazlı
Şayeste: Uygun, yaraşır
Ye's: Ümitsizlik
Kahhar-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi mutlak hakim

hikmetini göstermek için إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا[1] der. O hâtime ile hikmet-i imhali gösterip, bir rica kapısı açık bırakır.

İşte şu on işarât-ı i'câziyeden anla ki, âyetlerin hâtimelerindeki fezlekelerde, çok reşehat-ı hidâyetiyle beraber çok lemaât-ı i'câziye vardır ki, büleğaların en büyük dâhîleri, şu bedi' üslûblara karşı kemâl-i hayret ve istihsanlarından parmağını ısırmış, dudağını dişlemiş "Mâ Hâzâ Kelâmü Beşer!"[2] demiş, إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحٰى[3]'ya, hakka'l-yakîn olarak îmân etmişler. Demek bazı âyette, bütün mezkûr işaratla beraber bahsimize girmeyen çok mezayayi âheri de tazammun eder ki, o mezayanın icmâında öyle bir nakş-ı i'câz görünür ki, kör dahi görebilir...

İkinci Şu'lenin Üçüncü Nuru

Şudur ki: *Kur'ân, başka kelâmlarla kabil-i kıyas olamaz.* Çünkü kelâmın tabakaları, ulviyet ve kuvvet ve hüsn-i cemâl cihetinden dört menbaı var. Biri *mütekellim*, biri *muhatab*, biri *maksad*, biri *makam'dır*. Ediblerin, yanlış olarak yalnız makam gösterdikleri gibi değildir. Öyle ise, sözde "*Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?*" ise bak. Yalnız söze bakıp durma. Mâdem kelâm kuvvetini, hüsnünü bu dört menbadan alır. Kur'ân'ın menbaına dikkat edilse, Kur'ân'ın derece-i belâğatı, ulviyet ve hüsnü anlaşılır. Evet mâdem kelâm, mütekellime bakıyor. Eğer o kelâm emr ve nehy ise, mütekellimin derecesine göre irâde ve kudreti de tazammun eder. O vakit söz mukavemet-sûz olur; maddî elektrik gibi tesir eder, kelâmın ulviyet ve kuvveti o nisbette tezayüd eder.

---

[1] O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır. (İsrâ sûresi, 17/44)

[2] Bu hiçbir insanın sözü olamaz. (el-Âlûsî, Rûhu'l-meânî 23/49)

[3] O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. (Necm sûresi, 53/4)

Hatime: Son, sonuç
Hikmet-i imhal: Zaman tanımanın, mühlet vermenin sebebi
İşarat-ı i'caziye: Mucizevî işaretler
Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet
Reşahat-ı hidayet: Hidayet sızıntıları.
Rica: İstek, ümit
Lemeat-ı i'cazî: Mu'cizeli parıltılar
Büleğa: Söz ustaları, edipler
Bedi': Eşi-benzeri görülmemiş, mükemmel
Kemal-i hayret: Tam bir hayret ve hayranlık
İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek
Mezkûr: Zikredilen, adı geçen
Mezâyâ-yi âher: Diğer meziyetler, özellikler
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Nakş-ı i'cazî: Mucize oluşunun nakışı.
İcmâ: İttifak, birleşme
Mütekellim: Konuşan
Kabil-i kıyas: Karşılaştırılabilir olma
Muhatap: Dinleyen
Maksat: Ana fikir, istenilen şey
Makam: Durulacak yer, konum
Derece-i belâğat: Edebî seviye
Ulviyet: Yücelik
Hüsn: Güzellik
Mukavemetsûz: Dayanılmaz, karşı konulmaz
Menba': Kaynak
Tezayüd: Artma, ziyadeleşme

◆ Meselâ: [1] يَآ أَرْضُ ابْلَعِي مَآءَكِ وَيَا سَمَآءُ أَقْلِعِي yâni "Yâ arz! Vazifen bitti suyunu yut. Yâ semâ! Hâcet kalmadı, yağmuru kes."

◆ Meselâ: [2] فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَآ أَتَيْنَا طَآئِعِينَ yâni "Yâ arz! Yâ semâ! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretime râm olunuz. Ademden çıkıp, vücûdda meşhergâh-ı san'atıma geliniz." dedi. Onlar da: "Biz kemâl-i itâatle geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz." İşte kuvvet ve irâdeyi tazammun eden hakikî ve nâfiz şu emirlerin kuvvet ve ulviyetine bak.

Sonra insanların [3] اُسْكُنِي يَا أَرْضُ وَانْشَقِّي يَا سَمَاءُ وَ قُومِي أَيَّتُهَا الْقِيَامَةُ gibi sûret-i emirde cemadata hezeyanvari muhaveresi, hiç o iki emre kabil-i kıyas olabilir mi? Evet temenniden neş'et eden arzular ve o arzulardan neş'et eden fuzûliyâne emirler nerede! Hakikat-i âmiriyetle muttasıf bir âmirin iş başında hakikat-i emri nerede!.. Evet emri nâfiz büyük bir âmirin mutî' ve büyük bir ordusuna "Arş!" emri nerede!.. Ve şöyle bir emir, âdi bir neferden işitilse; iki emir sûreten bir iken, mânen bir neferle bir ordu kumandanı kadar farkı var.

◆ Meselâ: [4] إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

◆ Hem meselâ: [5] وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ Şu iki âyette iki emrin kuvvet ve ulviyetine bak, sonra beşerin emirler nev'indeki kelâmına bak. Acaba yıldız böceğinin Güneş'e nisbeti gibi kalmıyorlar mı?

Evet hakikî bir mâlikin iş başındaki bir tasviri ve hakikî bir san'atkârın işlediği vakit san'atına dair verdiği beyanâtı ve hakikî bir mün'imin ihsan ba-

---

[1] Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut! (Hûd sûresi, 11/44)

[2] Ona ve yere şöyle buyurdu: "İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!" onlar da: "Gönüllü olarak geldik." dediler. (Fussilet sûresi, 41/11)

[3] Ey yer, dur. Ey gök, yarıl. Ve ey kıyâmet sen de artık kop.

[4] Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen oluverir. (Yâsîn sûresi, 36/82)

[5] O vakit meleklere: "Âdem için secde edin!" dedik. (Bakara sûresi, 2/34)

Râm olma: Boyun eyme, itaat edip teslim olma. **Hâcet**: İhtiyaç
Meşhergâh-ı sanat: Sanat eserlerinin sergilendiği yer
Kemal-i itaat: Tam bir itaat
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Nâfiz: Nüfuz edici, etkili
Suret-i emir: Emir şekli
Cemadat: Cansız varlıklar
Hezeyanvari: Saçmalarcasına
Muhavere: Karşılıklı konuşma
Kabil-i kıyas: Karşılaştırılabilir olma
Temenni: Ümit
Neş'et etme: Çıkma, kaynaklanma
Fuzuliyane: Gereksiz, lüzumsuz, boşuna
Hakikat-i âmiriyet: Gerçek amirlik
Muttasıf: Nitelenen
Hakikat-i emr: Geçerli, gerçek emir. **Emr-i nâfiz**: Geçerli emir
Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak. **Muti**: İtaatkâr
Mün'im: Nimet veren, ihsanda bulunan. **İhsan**: İyilik, lütuf

şında iken beyan ettiği ihsânâtı, yâni kavl ile fiili birleştirmek, kendi fiilini hem göze, hem kulağa tasvir etmek için şöyle dese: "Bakınız! İşte bunu yaptım, böyle yapıyorum. İşte bunu bunun için yaptım. Bu böyle olacak, bunun için işte bunu böyle yapıyorum."

◆ Meselâ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ۞ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۞ تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ۞ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۞ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ۞ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ۞[1]

Kur'ân'ın semâsında şu sûrenin burcunda parlayan yıldız-misâl Cennet meyveleri gibi şu tasviratı, şu ef'alleri içindeki intizâm-ı belâğatla çok tabaka haşrin delâilini zikredip neticesi olan haşri كَذَلِكَ الْخُرُوجُ[2] tâbiri ile isbat edip sûrenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek nerede! İnsanların fuzûliyâne onlarla teması az olan ef'alden bahisleri nerede!.. Taklid sûretinde çiçek resimleri; hakikî, hayatdar çiçeklere nisbeti derecesinde olamaz. Şu أَفَلَمْ يَنْظُرُوا[3] 'dan tâ كَذَلِكَ الْخُرُوجُ 'a kadar güzelce meali söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki:

Sûrenin başında, küffar haşri inkâr ettiklerinden Kur'ân onları haşrin kabûlüne mecbur etmek için şöylece bast-ı mukaddemat eder, der: "Âyâ, üstünüzdeki semâya bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyette, ne kadar munta-

---

[1] Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? ۞ Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. ۞ Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık. ۞ Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, ۞ salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. ۞ Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır. (Kaf sûresi, 50/6-11)

[2] İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır. (Kaf sûresi, 50/11)

[3] Hiç bakmazlar mı? (Kaf sûresi, 50/6)

İhsanat: İyilikler, lütuflar. ***Kavl***: Söz
Yıldız-misal: Yıldız gibi
Tasvirat: Biçimlendirmeler, imajlı anlatımlar. ***Ef'al***: Fiiller
İntizam-ı belâgat: Belâğattaki düzen ve intizam
Delâil: Deliller
Haşr: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları
İlzam: Muhatabını delillerle susturma. ***Hayattar***: Canlı
Bast-ı mukaddemat: Konuya girmeden ön bilgiler ortaya koyma
Fuzuliyane: Gereksiz, lüzumsuz, boşuna. ***Küffar***: Kâfirler
Âyâ: Acaba? Ne o! Yoksa! Gibi hayret ve şaşkınlık ve çoğu zaman red ifade eden bir soru edatı
Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik
Muntazam: Düzenli

zam, muhteşem bir sûrette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki; nasıl yıldızlarla, Ay ve Güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksaniyet bırakmamışız. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tesbit etmişiz, denizin istilâsından muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk her bir cinsten çift hadrevatı, nebâtatı halkettik; yerin her tarafını o güzellerle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyette semâ cânibinden bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek leziz meyveli hurma gibi ağaçları halkedip ibâdıma rızkı onunla gönderiyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşirleri icad ediyorum. Nasıl bu nebâtatı, kudretimle bu ölmüş memleketten çıkarıyorum; sizin haşirdeki hurûcunuz da böyledir. Kıyâmette arz ölüp, siz sağ olarak çıkacaksınız."

İşte şu âyetin isbat-ı haşirde gösterdiği cezâlet-i beyaniye –ki, binden birisine ancak işaret edebildik– nerede; insanların bir dâva için serdettikleri kelimât nerede!..

* * *

Şu risâlenin başında şimdiye kadar tahkik nâmına bîtarâfâne muhakeme sûretinde, Kur'ân'ın i'câzını muannid bir hasma kabûl ettirmek için Kur'ân'ın çok hukukunu gizli bıraktık. O güneşi, mumlar sırasına getirip müvazene ediyorduk. Şimdi tahkik vazifesini îfâ edip, parlak bir sûrette i'câzını isbat etti. Şimdi ise; tahkik nâmına değil, hakikat nâmına bir-iki söz ile Kur'ân'ın müvazeneye gelmez hakikî makamına işaret edeceğiz:

Evet, sair kelâmların Kur'ân'ın âyâtına nisbeti, şişelerdeki görünen yıldızların küçücük akisleriyle yıldızların aynına nisbeti gibidir. Evet her biri birer hakikat-i sâbiteyi tasvir eden, gösteren Kur'ân'ın kelimâtı nerede... Beşerin fikri ve duygularının âyineciklerinde kelimâtıyla tersim ettikleri mânâlar nerede... Evet envar-ı hidâyeti ilham eden ve Şems ve Kamer'in Hâlık-ı Zül-

---

Tezyin: Donatmak, süslemek
Tefriş: Yayıp döşeme
Tesbit: Sağlam olarak yerleştirme, sağlamlaştırma
İstilâ: Kaplama, yayılma
Hadrevat: Sebzeler, yeşillikler
Nebatat: Bitkiler
Halk etme: Yaratma
Hububat: Tahıl ürünleri
İbad: Kullar. ***Arz***: Yeryüzü
Huruc: Topraktan çıkarılıp, diriltilme
İsbat-ı haşir: Haşir gününün geleceğini ortaya koyma
Cezâlet-i beyaniye: İfadedeki düzgünlük ve güzellik
Serd etme: Açıklama
Tahkik: Araştırma, inceleme
Bîtarafane: Taraf tutmaksızın
Muhakeme: Hüküm verme, yargılama. ***Kelimat***: Kelimeler
Muannid: İnatçı. ***Hasım***: Düşman
Tahkik: Hakikatini araştırma
Muvâzene: Karşılaştırma, dengeleme
Îfa etmek: Yerine getirmek
İ'câz: İnsanları aciz bırakma, hayrete düşürme, mucize gösterme
Âyat: Âyetler. ***Akis***: Yansıma
Hakikat-i sabite: Değişmeyen hakikatler. ***Tersim***: Resmetme
Envar-ı hidayet: Hidayet nurları
Şems: Güneş. ***Kamer***: Ay
Hâlik-ı Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi Yaratan

celâl'inin kelâmı olan Kur'ân'ın melâike-misâl zîhayat kelimâtı nerede... Beşerin hevesâtını uyandırmak için sehhar nefisleriyle, müzevver incelikleriyle ısırıcı kelimâtı nerede... Evet ısırıcı haşerat ve böceklerin mübarek melâike ve nuranî ruhânîlere nisbeti ne ise; beşerin kelimâtı, Kur'ân'ın kelimâtına nisbeti odur. Şu hakikatleri Yirmi Beşinci Söz ile beraber geçen yirmi dört adet Söz'ler isbat etmiştir. Şu dâvamız mücerred değil; bürhânı, geçmiş neticedir.

Evet, her biri cevâhir-i hidâyetin birer sadefi ve hakâik-i îmâniyenin birer menbaı ve esâsât-ı İslâmiye'nin birer madeni ve doğrudan doğruya Arşü'r-Rahman'dan gelen ve kâinatın fevkınde ve haricinde insana bakıp inen ve ilim ve kudret ve irâde'yi tazammun eden ve hitab-ı ezelî olan elfâz-ı Kur'âniye nerede; insanın hevaî, hevaperestâne, vâhî, hevesperverâne elfâzı nerede!.. Evet Kur'ân bir şecere-i tûbâ hükmüne geçip şu âlem-i İslâmiye'yi bütün mâneviyatıyla, şeâir ve kemalâtıyla, desâtir ve ahkâmıyla yapraklar sûretinde neşredip asfiyâ ve evliyasını birer çiçek hükmünde o ağacın âb-ı hayatıyla taze, güzel gösterip bütün kemalât ve hakâik-i kevniye ve ilâhiye'yi semere verip meyvelerindeki çok çekirdekleri amelî birer düstur, birer program hükmüne geçip yine meyvedâr ağaç hükmünde müteselsil hakâikı gösteren Kur'ân nerede! Beşerin mâlûmumuz olan kelâmı nerede!..

أَيْنَ الثَّرٰى مِنَ الثُّرَيَّا [1]

Bin üç yüz elli senedir Kur'ân-ı Hakîm, bütün hakâikını kâinat çarşısında açıp teşhir ettiği hâlde; herkes, her millet, her memleket O'nun cevâhirinden, hakâikından almıştır ve alıyorlar. Halbuki ne o ülfet, ne o mebzuliyet,

[1] Yer nerede gök nerede, yerden göğe kadar fark var.

Melâike-misal: Melekler gibi
Zîhayat: Canlı varlık
Sehhar: Büyüleyen
Müzevver: Uydurulmuş, düzme
Mücerred: Yalnız, soyut, sırf
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Cevahir-i hidayet: Hidayet pırlantaları
Sadef: Sedef, inci kabuğu
Hakaik-ı imaniye: İman hakikatleri. ***Menba'***: Kaynak
Esasat-ı İslâmiye: İslâmiyet'in temelleri, esasları
Arşü'r-Rahman: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi. ***Fevkinde***: Üstünde
Haricinde: Dışında
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Hitab-ı ezelî: Ezelî hitap
Elfaz-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın âyetleri
Hevâî: Nefsine düşkün
Hevaperestane: Nefsine, zevkine düşkün, sefih kimse
Vâhi: Boş, manasız, ehemmiyetsiz
Hevesperverane: Hevesli olana yakışacak şekilde
Şecere-i tuba: Cennette uçsuz bucaksız bir büyüklüğe sahip tuba ağacı. ***Elfaz***: Lafızlar, sözler
Âlem-i İslâmiye: İslâm âlemi
Mâneviyat: Maddî olmayan, ruha ve manaya ait olan hususlar
Şeâir: Alâmetler, semboller
Kemalât: Faziletler, mükemmellikler
Desâtir: Kaideler, prensipler
Ahkâm: Hükümler
Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (sas) gerçek varisleri
Evliya: Allah dostu, ibadet ve taatiyle Allah'a yakın olan kullar
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Hakaik-ı kevniye: Yaradılışla ilgili hakikatler
Semere: Meyve, netice
Meyvedar: Meyve veren, meyveli
Müteselsil hakaik: Birbirini takip eden hakikatler
Teşhir: Sergileme, gösterme
Mebzuliyet: Ucuzluk, bolluk, çokluk

ne o mürur-i zaman, ne o büyük tahavvülâtlar; O'nun kıymetdar hakâikına, O'nun güzel üslûblarına halel veremememiş, ihtiyarlatmamış, kurutmamış, kıymetten düşürmemiş, hüsnünü söndürmemiştir. Şu hâlet tek başıyla bir i'câzdır.

Şimdi biri çıksa Kur'ân'ın getirdiği hakâikten bir kısmına kendi hevesince çocukça bir intizâm verse, Kur'ân'ın bazı âyâtına muâraza için nisbet etse, "Kur'ân'a yakın bir kelâm söyledim" dese, öyle ahmakâne bir sözdür ki...

Meselâ: Taşları, muhtelif cevâhirden bir saray-ı muhteşemi yapan ve o taşların vaziyetinde umum sarayın nukuş-i âliyesine bakan mîzânlı nakışlar ile tezyin eden bir ustanın san'atıyla o nukuş-i âliyeden fehmi kâsır, o sarayın bütün cevâhir ve zînetlerinden bîbehre bir âdi adam, âdi hânelerin bir ustası, o saraya girip o kıymetdar taşlardaki ulvî nakışları bozup çocukça hevesine göre âdi bir hânenin vaziyetine göre bir intizâm, bir sûret verse ve çocukların nazarına hoş görünecek bazı boncukları taksa, sonra: "Bakınız! O sarayın ustasından daha ziyade maharet ve servetim var ve kıymetdar zînetlerim var." dese; divanece bir hezeyan eden bir sahtekârın nisbet-i san'atı gibidir.

Mürur-i zaman: Zamanın geçmesi
Tahavvülât: Değişiklikler
Hüsn: Güzellik
Hâlet: Durum, hâl, vaziyet
İ'câz: İnsanları aciz bırakma, hayrete düşürme, mucize gösterme
İntizam: Düzen. ***Âyat***: Âyetler
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele
Cevahir: Cevherler, kıymetli taşlar
Saray-ı muhteşem: Muhteşem, harika bir saray. ***Mizan***: Ölçü
Tezyin: Donatmak, süslemek
Nukuş-i aliye: Yüksek nakışlar
Fehm-i kasır: Anlamadaki zayıflık, az anlama
Cevâhir: Pırlantalar, değerli taşlar
Zînet: Süs
Bîbehre: Nasipsiz, mahrum
Âdi: Değersiz, aşağı
Ulvî: Yüksek, yüce
Maharet: Ustalık, hünerlilik, beceriklilik
Divanece: Delice, çılgınca
Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama
Nisbet-i sanat: Sanat bağı

Üçüncü Şu'le

Üç ziyâsı var.

Birinci Ziyâ

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın büyük bir vech-i i'câzı On Üçüncü Söz'de beyan edilmiştir. Kardeşleri olan sair vücûh-i i'câz sırasına girmek için bu makama alınmıştır. İşte Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkıb gibi i'câz ve hidâyet nurunu neşrile küfür ve gaflet zulümâtını dağıttığını görmek ve zevk etmek istersen; kendini Kur'ân'ın nüzulünden evvel olan o asr-ı câhiliyette ve o sahra-yi bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümûd-i tabiata sarılmış olduğu bir anda birden Kur'ân'ın lisan-ı ulvîsinden

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ [1]

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ [2]

gibi âyetleri işit bak: O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem سَبَّحَ يُسَبِّحُ [3] sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar.

Hem, o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yer-

---

[1] Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Hadîd sûresi, 57/1)

[2] Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakim olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder. (Cum'a sûresi, 62/1)

[3] Tesbih etti. Tesbih eder.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân
Beyan: Açıklama, ifade
Vech-i i'caz: Mucizelik yönü, şekli
Necm-i sâkıb: Işığıyla karanlığı delip geçen parlak yıldız
Gaflet: Dikkatsizlik, gerçeklerden habersiz olma, aldırış etmeme
Neşr: Yayma, saçma
Zulümat: Karanlıklar, haksızlıklar, eziyetler
Asr-ı cahiliyet: Cahiliye çağı (Peygamber Efendimiz (sas) gelmeden önceki devir)
Sahra-i bedeviyet: Göçebe arapların yaşadığı çöl
Zulmet-i cehl: Cehalet karanlığı
Perde-i cümud-i tabiat: Tabiatın donuk ve cansız yüzü
Lisan-ı ulvî: Yüce dil
Mevcudat-ı âlem: Âlemdeki varlıklar
Sadâ: Ses, yankı
Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı
Camid: Donmuş, donuk, cansız
Ateşpare: Ateş parçası, kıvılcım

deki perişan mahlukat, تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ[1] sayhasıyla işitenin nazarında nasıl gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ, birer nur-i hakikat-edâ ve arz bir kafa ve berr ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebatât birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamânâ bakmakla, mezkûr zevkin dekaikini göremezsin. Evet o zamandan beri nurunu neşreden ve mürur-i zamanla ulûm-i müteârife hükmüne geçen ve sair neyyirat-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'ân'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile veyahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan; elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'câz içinde ne çeşit zulümâtı dağıttığını hakkıyla göremezsin ve birçok enva'-ı i'câzı içinde bu nevi i'câzını zevkedemezsin.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek derece-i i'câzına bakmak istersen, şu temsil dürbünüyle bak. Şöyle ki:

Gayet büyük ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farz edelim ki; o ağaç geniş bir perde-i gayb altında bir tabaka-yi mestûriyet içinde saklanmıştır. Malûmdur ki, bir ağacın insanın âzaları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir müvazenet lâzımdır. Her bir cüz'ü, o ağacın mahiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte hiç görülmeyen –ve hâlâ görünmüyor– o ağaca dair biri çıksa, perde üstünde onun her bir âzâsına mukabil bir resim çekse, bir hudut çizse; daldan meyveye, meyveden yaprağa bir tenasüble bir sûret tersim etse ve birbirinden nihayet uzak mebde' ve müntehasının ortasında uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvafık tersimat ile doldursa, elbette şüphe kalmaz ki, o ressam bütün o gaybî ağacı gayb-âşina nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

---

[1] Yedi kat gök ve dünya Allah'ı takdis ve tenzih eder. (İsrâ sûresi, 17/44)

Hikmet-nüma: Hikmetli, hikmet ortaya koyan. ***Sayha***: Ses, sadâ
Nur-i hakikat-eda: Hakikatlı nur
Arz: Yeryüzü. ***Nebatat***: Bitkiler
Berr: Kara, toprak. ***Bahr***: Deniz
Kelime-i tesbihfeşan: Tesbihat ifade eden kelimeler
Arz-ı dîdar: Yüz gösterme
Mezkûr: Zikredilen, adı geçen
Dekaik: İncelikler
Mürur-i zaman: Zamanın geçmesi
Ulûm-i mütearife: Herkesin bildiği meşhur ilimler
Sair: Diğer, başka
Neyyirat-ı İslâmiye: İslâm'ın nurlu hakikatleri. ***Sathî***: Yüzeysel
Perde-i ülfet: Alışkanlık perdesi
Zemzeme-i i'caz: Mu'cizelik nağmesi, İ'cazın hoş sesi
Zülumat: Zülumlar, karanlıklar
Enva-ı i'caz: Mucizelik çeşitleri, türleri
Nev'i i'caz: Mucizelik çeşidi, türü
Derece-i i'caz: Mucizelik derecesi
Perde-i gayb: Gayb perdesi
Tabaka-i mesturiyet: Gizlilik tabakası
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Muvâzenet: Denge, âhenk
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Tersim: Resmetme
Mebde: Başlangıç, prensip
Münteha: Nihayet, sonuç
Muvafık: Uygun, yerinde
Tersimat: Resmetmeler
Gaybî: Gayba ait, görünmeyen âlemle ilgili
Gayb-âşina: Gaybdan haberi olan
İhata: Kuşatma, kaplama
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme

Aynen onun gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân dahi hakikat-i mümkinâta dair –ki o hakikat, dünyanın ibtidasından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve arştan ferşe, zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatın hakikatına dair– beyanât-ı Kur'âniye o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâyık bir sûret vermiştir ki, bütün muhakkikler nihayet-i tahkikinde Kur'ân'ın tasvirine "*Mâşâallah, Bârekâllah*" deyip, "*Tılsım-ı kâinatı ve muamma-yi hilkati keşf ve fetheden yalnız sensin ey Kur'ân-ı Kerîm!*" demişler.

وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى[1] Temsilde kusur yok; Esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve ef'âl-i rabbâniye, bir şecere-i tûbâ-i nur hükmünde temsil edilmekle; o şecere-i nuraniyenin daire-i azameti ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudud-i kibriyâsı, gayr-ı mütenahi feza-yi ıtlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudud-i icraatı فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى[2] يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ[3] hududundan tut, tâ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فٖي سِتَّةِ اَيَّامٍ[4] وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمٖينِهٖ[5] hududuna kadar intişar etmiş o hakikat-i nuraniyeyi bütün dal ve budaklarıyla, gayât ve meyveleriyle o kadar tenasüble birbirine uygun, birbirine lâyık, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhuş etmeyecek bir sûrette o hakâik-i esmâ ve sıfâtı ve şuûn ve ef'âli beyan eder ki; bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelan eden

---

[1] En yüce sıfatlar ise Allah'ındır. (Nahl sûresi, 16/60)

[2] Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır. (En'âm sûresi, 6/95)

[3] Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler). (Enfâl sûresi, 8/24)

[4] Gökleri ve yeri altı günde yarattı. (A'râf sûresi, 7/54; Hadîd sûresi, 57/4)

[5] Gökler âlemi bükülmüş olarak elinin içindedir. (Zümer sûresi, 39/67)

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân. ***Nihayet***: Son, bitim
Hakikat-i mümkinat: Allah'ın dışındaki varlıkların hakikatı
İptida: Başlangıç. ***Şems***: Güneş
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. ***Ferş***: Yeryüzü
Zerre: Maddenin en küçük parçası
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları, ifadeleri
Muhakkikler: Araştırmacılar
Nihayet-i tahkik: Araştırma ve incelemenin sonucu
Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı
Muamma-yı hilkat: Yaratılıştaki derin sır
Keşf: Açma, meydana çıkarma
Feth: Açma. ***Esma***: İsimler
Sıfat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakka ait sıfatlar
Şuun: İş, icraat, ilâhî tecelli
Ef'al-i rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın fiilleri
Şecere-i tuba-i nur: Cennette uçsuz bucaksız bir büyüklüğe sahip tuba ağacı
Hudud-i kibriya: Cenab-ı Hakk'ın yüce hükümranlığının kuşatıcılığı
Feza-i ıtlak: Uçsuz bucaksız uzay
Gayr-i mütenahi: Sonsuz, sonu olmayan
Hudud-i icraat: Cenab-ı Hakk'ın icraatının kuşatıcılığı
İntişar: Yayılmak, yaygın olmak
Hakikat-i nuraniye: Nurlu hakikatler
Gayat: Netice, hedef
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme. ***Tenasüb***: Uygunluk, uyum
Hakaik-ı esma: İlâhî isimlerin hakikatleri. ***Ef'al***: Fiiller
Ehl-i keşf: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler.
Cevelân: Dolaşma, gezme

bütün ashâb-ı irfan ve hikmet, o beyanât-ı Kur'âniye'ye karşı "*Sübhanallah*" deyip, "*Ne kadar doğru, ne kadar mutabık, ne kadar güzel, ne kadar lâyık!*" diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücuba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın dal ve budaklarının en ince meyve ve çiçekleri aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir müvazenet sûretinde târif eder ve o mertebe bir münasebet tarzında izhar eder ki, akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüsnüne karşı hayran kalır. Ve o îmân dalının budağı hükmünde olan İslâmiyet'in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruatı, en küçük âdâbı ve en uzak gayâtı ve en derin hikemiyatı ve en cüz'î semeratına varıncaya kadar aralarında hüsn-i tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir müvazenet muhafaza ettiğine delil ise, o Kur'ân-ı Câmi'in nusus ve vücûhundan ve işârat ve rumuzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yi İslâmiye'nin kemâl-i intizâmı ve müvazeneti ve hüsn-i tenasübü ve rasaneti; cerhedilmez bir şâhid-i âdil, şüphe getirmez bir bürhân-ı kâtı'dır. Demek oluyor ki, beyanât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'îsine, bâhusus bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhite istinad ediyor ve cemi' eşyayı birden görebilir, ezel ve ebed ortasında bütün hakâikı bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır. Âmennâ...

Âdab: Görgü ve davranış kaideleri
Akl-ı beşer: İnsan aklı
Âmennâ: İnandık
Ashab-ı irfan: İrfan sahipleri
Bahusus: Bilhassa, özellikle
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları ve ifadeleri
Beyanat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın açıklamaları, ifadeleri
Bürhan-ı katı': Kesin delil
Cemi': Bütün, tamamı
Cerh etme: Çürütme, yaralama
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Daire-i imkân: Allah'ın dışındaki varlık âlemi
Daire-i vücub: Varlığı kesin olan İlâhî isim ve sıfatlar âlemi
Erkan-ı hamse: Beş esas, İslâm'ın beş şartı
Ebed: Sonu olmayan
Erkân-ı sitte: Altı esas. İmanın altı şartı
Ezel: Başlangıcı olmayan
Hakaik: Hakikatler
Hikemiyat: Hikmet ve felseye ait söz ve düşünceler
Hüsn-i temasül: Güzel benzeyiş
İdrak: Anlama, kavrama, akıl erdirme
İlm-i cüz'î: Küçük, az ilim
İlm-i muhit: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ve kaplayan ilmi
İstinad: Dayanma
Kemal-i intizam: Pek mükemmel, kusursuz düzen
Kemal-i münasebet: Tam bir uygunluk
Kur'ân-ı câmi: Her şeyi içinde bulunduran ve toplayan Kur'ân
Mutabık: Uygun
Muvâzenet: Ölçü, âhenk
Müstenid: Dayanan
Müşahede: Görme
Nusus: Naslar, açık ve kesin dinî deliller, Kur'ân âyetleri
Resanet: Sağlamlık
Rumuz: Semboller, işaretler
Semerat: Neticeler, meyveler
Şahid-i âdil: Adaletli ve doğru sözlü şahit
Şecere-i azime: Büyük ağaç
Şeriat-ı kübra-yı İslâmiye: İslâmiyet'in büyük ve yüce kanunları
Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak
Teferruat: Ayrıntı
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen
Vücuh: Vecihler, yönler

İkinci Ziyâ

Hikmet-i Kur'âniye'nin karşısında meydan-ı muârazaya çıkan felsefe-i beşeriyenin, hikmet-i Kur'ân'a karşı ne derece sukut ettiğini On İkinci Söz'de izah ve temsil ile tasvir ve sair Söz'lerde isbat ettiğimizden onlara havale edip şimdilik başka bir cihette küçük bir müvazene ederiz. Şöyle ki:

Felsefe ve hikmet-i insâniye, dünyaya sâbit bakar; mevcudatın mahiyetlerinden, hâsiyetlerinden tafsilen bahseder. Sâni'ine karşı vazifelerinden bahsetse de, icmâlen bahseder. Âdeta kâinat kitabının yalnız nakış ve huruflarından bahseder, mânâsına ehemmiyet vermez. Kur'ân ise, dünyaya geçici, seyyal, aldatıcı, seyyar, kararsız, inkılâbcı olarak bakar. Mevcudatın mahiyetlerinden, sûrî ve maddî hâsiyetlerinden icmâlen bahseder. Fakat Sâni' tarafından tavzif edilen vezaif-i ubûdiyetkâranelerinden ve Sâni'in isimlerine ne vechile ve nasıl delâlet ettikleri ve evâmir-i tekviniye-i ilâhiye'ye karşı inkıyadlarını tafsilen zikreder. İşte felsefe-i beşeriye ile hikmet-i Kur'âniye'nin şu tafsil ve icmâl hususundaki farklarına bakacağız ki, mahz-ı hak ve ayn-ı hakikat hangisidir göreceğiz.

İşte, nasıl elimizdeki saat, sûreten sâbit görünüyor. Fakat içindeki çarkların harekâtıyla, daimî içinde bir zelzele ve âlet ve çarklarının ızdırabları vardır. Aynen onun gibi; kudret-i ilâhiye'nin bir saat-ı kübrâsı olan şu dünya, zâhirî sâbitiyetiyle beraber daimî zelzele ve tegayyürde, fena ve zevâlde yuvarlanıyor. Evet dünyaya zaman girdiği için, gece ve gündüz, o saat-ı kübrânın saniyelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Sene, o saatin dakikalarını sayan bir ibre vaziyetindedir. Asır ise, o saatin saatlerini ta'dad eden

---

Hikmet-i Kur'âniye: Kur'âna mahsus hikmet, Kur'ân'ın verdiği fikir
Meydan-ı muaraza: Çatışma meydanı
Felsefe-i beşeriye: İnsanların geliştirdikleri fikir, felsefe
Sukut: Düşme, seviye kaybetme
Temsil: Örnek, benzetme
Hikmet-i insaniye: İnsanların felsefe ve düşüncesi
Mevcudat: Varlıklar
Hasiyetlerinden: Özelliklerinden, vasıflarından
Tafsilen: Ayrıntılı olarak
Sâni: Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Seyyal: Akıcı, yer değiştiren her şey
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak. ***Huruf***: Harfler
İnkılâb: Değişme
Surî: Görünürde olan, zâhirî
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Tavzif: Görevlendirme
Vezaif-i ubudiyetkârane: Kulluk vazifeleri.
Sânii: Sanatkâr, sanatlı işler yapan
Vecih: Yön, şekil
Delâlet: İşaret
Evamir-i tekviniye: Cenab-ı Hakk'ın kâinatta koyduğu tabiat kanunları. ***Izdırab:*** Hareket
İnkıyad: Boyun eğme, itaat
Tafsilen: Ayrıntılı olarak
Mahz-ı hak: Hakkın ta kendisi
Ayn-ı hakikat: Hakikatin ta kendisi
Sûreten: Zahiren, görünürde
Kudret-i ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti
Saat-i kübra: Büyük saat
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Sabitiyet: Yerinde durma, kımıldamama
Tegayyür: Değişme, başkalaşma
Fenâ: Yokluk, yok olma
Zevâl: Sona erme, yok olma
Mil: Bir çarkın üzerinde döndüğü mihver, eksen
Tâdad: Sayma, sayıp dökme

bir iğnedir. İşte zaman, dünyayı emvâc-ı zevâl üstüne atar. Bütün mâzi ve istikbali ademe verip, yalnız zaman-ı hâzırı vücûda bırakır. Şimdi zamanın dünyaya verdiği şu şekil ile beraber, mekân itibariyle dahi yine dünya zelzeleli, gayr-ı sâbit bir saat hükmündedir. Çünkü; cevv-i hava mekânı çabuk tegayyür ettiğinden, bir hâlden bir hâle sür'aten geçtiğinden bazı günde birkaç defa bulutlar ile dolup boşalmakla, saniye sayan milin sûret-i tegayyürü hükmünde bir tegayyür veriyor. Şimdi, dünya hânesinin tabanı olan mekân-ı arz ise, yüzü mevt ve hayatça, nebat ve hayvanca pek çabuk tebeddül ettiğinden dakikaları sayan bir mil hükmünde, dünyanın şu ciheti geçici olduğunu gösterir. Zemin, yüzü itibariyle böyle olduğu gibi, batnındaki inkılâbat ve zelzelelerle ve onların neticesinde cibâlin çıkmaları ve hasflar vuku bulması, saatleri sayan bir mil gibi dünyanın şu ciheti ağırca mürur edicidir, gösterir. Dünya hânesinin tavanı olan semâ mekânı ise, ecrâmların harekâtıyla, kuyruklu yıldızların zuhuruyla, küsûfât ve husûfâtın vuku bulmasıyla, yıldızların sukut etmeleri gibi tegayyürat gösterir ki; semâvât dahi sâbit değil; ihtiyarlığa, harabiyete gidiyor. Onun tegayyüratı, haftalık saatte günleri sayan bir mil gibi çendan ağır ve geç oluyor. Fakat her hâlde geçici ve zevâl ve harabiyete karşı gittiğini gösterir.

İşte dünya, dünya cihetiyle şu yedi rükün üzerinde bina edilmiştir. Şu rükünler, daim onu sarsıyor. Fakat şu sarsılan ve hareket eden dünya, Sâni'ine baktığı vakit, o harekât ve tegayyürat, kalem-i kudretin mektûbât-ı Samedâniye'yi yazması için o kalemin işlemesidir. O tebeddülât-ı ahvâl ise, Esmâ-yi ilâhiye'nin cilve-i şuûnâtını ayrı ayrı tavsifât ile gösteren, tazelenen âyineleridir. İşte dünya, dünya itibariyle hem fenaya gider, hem ölmeğe koşar, hem zelzele içindedir. Hakikatta akarsu gibi rıhlet ettiği hâlde, gaflet ile sûreten incimad etmiş, fikr-i tabiatla kesafet ve küdûret peyda edip âhirete perde olmuştur. İşte felsefe-i sakime tedkikat-ı felsefe ile ve hikmet-i tabiiye

---

Emvac-ı zeval: Yok olma dalgaları
Adem: Yokluk
Zaman-ı hazır: Şimdiki zaman
Gayr-ı sabit: Sabit olmayan, hareketli
Cevv-i hava: Hava boşluğu, atmosfer. ***Tağyir***: Değiştirme
Suret-i tegayyür: Değişme tarzı
Mekân-ı arz: Yeryüzü
Mevt: Ölüm. ***Nebat***: Bitki
Tebeddül: Değişme, başkalaşma
Bâtın: İç, dahili. ***Cibal***: Dağlar
İnkılâbat: Değişimler
Hasflar: Yere batmalar, göçük
Mürur: Geçme. ***Ecram***: Yıldızlar
Küsufat: Güneş tutulması
Hüsufat: Ay tutulması
Tegayyürat: Değişmeler, başkalaşmalar. ***Sukut***: Düşme
Harabiyet: Harap olma, yıkılma
Çendan: Gerçi. ***Rükün***: Esas, temel
Sâni: Sanatkâr, sanatlı işler yapan
Mektubat-ı samedaniye: Allah'tan gelen mektuplar
Cilve-i şuunat: İlâhî tecelliler, icraatlar. ***Rıhlet***: Gitme, göçme
Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Sûreten: Zahiren, görünürde
İncimâd: Donma, buz hâline girme
Fikr-i tabiat: Tabiat fikri
Kesafet: Katılık
Küduret: Bulanıklık
Peyda etme: Meydana getirmek, ortaya çıkarmak
Felsefe-i sakime: Yanlış ve hastalıklı düşünce, felsefe
Tedkikat-ı felsefe: Felsefeyle ilgili incelemeler
Hikmet-i tabiiye: Fizik bilgisi

ile ve medeniyet-i sefihenin cazibedâr lehviyatıyla, sarhoşane hevesâtıyla o dünyanın hem cümûdetini ziyade edip gafleti kalınlaştırmış, hem küdûretle bulanmasını taz'îf edip Sâni'i ve âhireti unutturuyor.

Amma Kur'ân ise, şu hakikattaki dünyayı, dünya cihetiyle,

اَلْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ ۞ [1] إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ [2] وَالطُّورِ ۞ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ۞ [3]

âyâtıyla pamuk gibi hallâç eder, atar.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ [4]

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا [5]

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا [6]

gibi beyanâtıyla o dünyaya şeffâfiyet verir ve bulanmasını izale eder.

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ [7] وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ [8]

gibi nur-efşan neyyiratıyla, câmid dünyayı eritir.

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ [11] ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ [10] ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ [9] ve

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ [12]

---

[1] Kâria, ۞ Nedir o kâria? (Kâria sûresi, 101/1-2)
[2] O gerçek olan kıyâmet gerçekleşince neler olacak neler! (Vâkıa sûresi, 56/1)
[3] Tur'a (o Dağa), ۞ yazılmış o Kitaba. (Tûr sûresi, 52/1-2)
[4] Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümranlığını, o muazzam saltanatı? (A'râf sûresi, 7/185)
[5] Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi düşünmezler mi? (Kaf sûresi, 50/6)
[6] Hakkı, inkâr edenler görüp bilmediler mi ki göklerle yer bitişik (bir bütün) idi... (Enbiyâ sûresi, 21/30)
[7] Allah göklerin ve yerin nûrudur. (Nûr sûresi, 24/35)
[8] Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir. (En'âm sûresi, 6/32)
[9] Gök yarıldığı zaman. (İnfitâr sûresi, 82/1)
[10] Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman. (Tekvîr sûresi, 81/1)
[11] Gök yarıldığı zaman. (İnşikak sûresi, 84/1)
[12] Sûra üflenir; Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer. (Zümer sûresi, 39/68)

Medeniyet-i sefihe: İnsanları zevk ve eğlenceye sürükleyen, nefsin hazzı için israfa sevkeden medeniyet. ***Sarhoşâne***: Sarhoşçasına
Câzibedar: İlgi çekici, cezbedici
Lehviyat: Oyunlar, eğlenceler
Ziyade etme: Arttırma, fazlalaştırma
Taz'if: Bir kat daha arttırmak, çoğaltmak
Neyyirat: Nur saçan şeyler, nurlular
Hallâc etme: Didik didik edip dağıtma. ***Cümûdet***: Katılık, sertlik
Nur-efşân: Nuruyla etrafı aydınlatan, nur saçan
Camid: Donmuş, donuk, cansız

mevt-âlûd tâbirleriyle dünyanın ebediyet-i mevhumesini parça parça eder.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ [1]

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ [2]

gök gürlemesi gibi sayhalarıyla tabiat fikrini tevlid eden gafleti dağıtır.

İşte Kur'ân'ın baştan başa kâinata müteveccih olan âyâtı, şu esâsa göre gider. Hakikat-i dünyayı olduğu gibi açar, gösterir. Çirkin dünyayı, ne kadar çirkin olduğunu göstermekle beşerin yüzünü ondan çevirtir, Sânia bakan güzel dünyanın güzel yüzünü gösterir. Beşerin gözünü ona diktirir. Hakikî hikmeti ders verir. Kâinat kitabının mânâlarını tâlim eder. Hurufat ve nukuşlarına az bakar. Sarhoş felsefe gibi, çirkine âşık olup, mânâyı unutturup, hurufatın nukuşuyla insanların vaktini malayâniyatta sarf ettirmiyor.

Üçüncü Ziyâ

İkinci Ziyâ'da hikmet-i beşeriyenin hikmet-i Kur'âniye'ye karşı sukutuna ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzına işaret ettik. Şimdi şu ziyâda, Kur'ân'ın şâkirdleri olan asfiyâ ve evliya; ve Hükemânın münevver kısmı olan hükemâ-yi işrâkiyyûn'un hikmetleriyle Kur'ân'ın hikmetine karşı derecesini gösterip, şu cihette Kur'ân'ın i'câzına muhtasar bir işaret edeceğiz:

İşte Kur'ân-ı Hakîm'in ulviyetine en sadık bir delil ve hakkaniyetine en zâhir bir bürhân ve i'câzına en kavî bir alâmet şudur ki: Kur'ân, bütün ak-

---

[1] Yere gireni, yerden çıkanı, gökten ineni ve göğe yükseleni bilir. Hasılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür. (Hadîd sûresi, 57/4)

[2] De ki: "Hamd O Allah'a olsun ki size er geç alâmetlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. Senin Rabbin, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Neml sûresi, 27/93)

Mevt-âlûd: Ölüm dolu
Ebediyet-i mevhûme: Ebedî olma kuruntusu
Sayha: Ses, sadâ
Tevlid: Doğurma, doğurtma, netice verme
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Âyat: Âyetler
Hakikat-i dünya: Dünya hayatının gerçek mahiyeti
Talim: Öğretme, eğitme
Hurûfat: Harfler
Nukuş: Nakışlar, desenler
Malâyaniyat: Faydasız, lüzumsuz, boş işler
Hikmet-i beşeriye: Felsefe
Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (sas) gerçek varisleri
Şakirt: Talebe
Sukut: Düşme, seviye kaybetme
Evliya: İman, ibadet ve taatiyle Allah'a yakın olan kullar
Hükema: Filozoflar
Münevver: Nurlu, aydın
Hükema-i işrakiyyun: İşrak felsefesi filozofları (Eflatun felsefesi)
Muhtasar: Kısaltılmış, özet
Zâhir: Görünen, açık
Kavi: Kuvvetli, güçlü

sam-ı tevhidin bütün merâtibini, bütün levâzımatıyla muhafaza ederek beyan edip müvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş. Hem bütün hakâik-i âliye-i ilâhiye'nin müvazenesini muhafaza etmiş. Hem bütün Esmâ-yi Hüsnâ'nın iktiza ettikleri ahkâmları cem'etmiş, o ahkâmın tenasübünü muhafaza etmiş. Hem rubûbiyet ve ulûhiyet'in şuûnâtını kemâl-i müvazene ile cem'etmiştir.

İşte şu muhafaza ve müvazene ve cem', bir hâsiyettir. Kat'iyen beşerin eserinde mevcûd değil ve eâzım-ı insâniyenin netâic-i efkârında bulunmuyor. Ne, melekûta geçen evliyaların eserinde; ne, umûrun bâtınlarına geçen işrâkiyyûnun kitablarında; ne, âlem-i gayba nüfuz eden ruhânîlerin maarifinde hiç bulunmuyor. Güya, bir taksimü'l-a'mâl hükmünde her bir kısmı hakikatın şecere-i uzmâsından yalnız bir-iki dalına yapışıyor. Yalnız onun meyvesiyle, yaprağıyla uğraşıyor. Başkasından ya haberi yok, yahut bakmıyor. Evet hakikat-i mutlaka, mukayyed enzar ile ihâta edilmez. Kur'ân gibi bir nazar-ı küllî lâzım ki, ihâta etsin. Kur'ân'dan başka çendan Kur'ân'dan da ders alıyorlar, fakat hakikat-i külliyenin, cüz'î zihniyle yalnız bir-iki tarafını tamamen görür, onunla meşgul olur, onda hapsolur. Ya ifrat veya tefrit ile hakâikın müvazenesini ihlâl edip tenasübünü izale eder. Şu hakikat, Yirmi Dördüncü Söz'ün İkinci Dal'ında acib bir temsil ile izah edilmiştir. Şimdi de başka bir temsil ile şu meseleye işaret ederiz.

Meselâ: Bir denizde hesapsız cevherlerin aksamıyla dolu bir definenin bulunduğunu farz edelim. Gavvâs dalgıçlar, o definenin cevâhirini aramak için dalıyorlar. Gözleri kapalı olduğundan el yordamıyla anlarlar. Bir kısmının eline uzunca bir elmas geçer. O gavvâs hükmeder ki; bütün hazine, uzun

---

Aksam-ı tevhid: Tevhidin kısımları
Meratib: Mertebeler, tabakalar
Levazımat: Gerekli olan, lüzumlu şeyler
Hakaik-ı aliye-i ilâhîye: İlâhî yüce hakikatler
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri
İktiza: Gerektirme
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı yaratıp eğitmesi
Uluhiyet: Cenab-ı Hakk'ın ibadet edilmeye lâyık tek varlık olması
Şuunat: İşler, ilâhî tecelliler, icraatlar
Kemal-i muvazene: Tam bir denge, ölçüdeki mükemmellik
Hasiyet: Özellik, vasıf
Eazım-ı insaniye: İnsanlığın büyükleri
Netaic-i efkâr: Fikirlerin neticeleri
Melekût: Görünmeyen âlem
Umur: İşler
Bâtın: İç, dâhili
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görünmeyen âlem
Nüfuz etmek: İçine işlemek, girmek
Maarif: Marifetler, bilgiler
Taksimü'l-a'mâl: İş bölümü
Şecere-i uzma: Büyük ağaç
Hakikat-i mutlaka: Sonsuz gerçek, mutlak hakikat
Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı
Enzâr: Nazarlar, bakışlar
İhata: Kuşatma, kaplama
Nazar-ı küllî: Kapsamlı, her şeyi kuşatan bir bakış
Çendan: Gerçi
Hakikat-i külliye: Kapsamlı hakikat
Cüz'î: Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
İfrat: Aşırı, pek ileri gitme
Tefrit: Tersine aşırılık, Normalin çok altında kalma
Hakaikın muvazenesi: Hakikatler dengesi
İhlâl: Bozma
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Cevher: Pırlanta
Aksam: Çeşit, kısım
Gavvas: Dalgıç

direk gibi elmastan ibarettir. Arkadaşlarından başka cevâhiri işittiği vakit hayâl eder ki; o cevherler, bulduğu elmasın tâbileridir, fusus ve nukuşlarıdır. Bir kısmının da kürevî bir yâkut eline geçer; başkası, murabba bir kehribar bulur ve hâkezâ... Her biri eliyle gördüğü cevheri, o hazinenin aslı ve mu'zamı itikad edip, işittiklerini o hazinenin zevâid ve teferruatı zanneder. O vakit hakâikın müvazenesi bozulur. Tenasüb de gider. Çok hakikatın rengi değişir. Hakikatın hakikî rengini görmek için te'vilâta ve tekellüfata muztar kalır. Hattâ bazan inkâr ve ta'tile kadar giderler. Hükemâ-yi işrâkiyyûnun kitablarına ve Sünnetin mîzânıyla tartmayıp keşfiyat ve meşhudatına itimad eden mutasavvıfînin kitablarına teemmül eden, bu hükmümüzü bilâşüphe tasdik eder. Demek hakâik-i Kur'âniye'nin cinsinden ve Kur'ân'ın dersinden aldıkları hâlde, –çünkü Kur'ân değiller– böyle nâkıs geliyor.

Bahr-i hakâik olan Kur'ân'ın âyetleri dahi, o deniz içindeki definenin bir gavvâsıdır. Lâkin onların gözleri açık, defineyi ihâta eder. Definede ne var, ne yok görür. O defineyi öyle bir tenasüb ve intizâm ve insicamla tavsif eder, beyan eder ki, hakikî hüsn-i cemâli gösterir. Meselâ: Âyet-i

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّموَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ [1]

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَٓاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ [2]

ifade ettikleri azamet-i rubûbiyet'i gördüğü gibi,

إِنَّ اللّهَ لاَ يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلاَ فِي السَّمَٓاءِ [3]

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَٓاءُ [4]

---

[1] Halbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir. (Zümer sûresi, 39/67)

[2] Gün gelir, gök sahifesini, tıpkı kâtibin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz. (Enbiyâ sûresi, 21/104)

[3] Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. (Âl-i İmran sûresi, 3/5)

[4] O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir. (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

Cevahir: Cevherler, kıymetli taşlar
Tabi: Bağlı olan, Uyan
Fusus: Kıymetli taş, fass kelimesinin çoğulu olup "yüzük kaşı" demektir.
Kürevî: Yuvarlak
Murabba: Dör köşeli, kare
Mu'zam: Bir şeyin en büyük kısmı
Zevâid: Fazlalıklar
Teferruat: Ayrıntılar
Tevilât: Yorumlar
Tekellüfat: Zorlamalı yorumlar
Muztar: Mecbur, zorda kalmış
Ta'til: Allah'ın (c.c.) sıfatlarını inkâr etmek
Hükema-i işrakiyyun: İşrak felsefesi filozofları, (Eflatun'u izleyenler)
Keşfiyat: Keşifler
Meşhudat: Bazı evliyaların keşfen gördüğü hakîkatler
Teemmül: Etraflıca ve derince düşünme
Mutasavvifîn: Tasavvuf ehli
Bilâşüphe: Kesinlikle, şüphesiz
Hakaik-ı Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri.
Nakıs: Noksan, eksik
Bahr-i hakaik: Hakikatler deryası
Gavvas: Dalgıç
İhata: Kuşatma, kaplama
İnsicam: Düzgünlük, pürüzsüz olma
Tavsif: Vasıflandırma, niteleme
Azamet-i rububiyet: Allah'ın terbiye ediciliğinin büyüklüğü

مَا مِنْ دَٓابَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا [1]

وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ [2]

ifade ettikleri şümûl-i rahmeti görüyor, gösteriyor.

Hem [3] خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ifade ettiği vüs'at-ı Hallâkıyet'i görüp gösterdiği gibi, [4] خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ifade ettiği şümûl-i tasarrufu ve ihâta-yi rubûbiyet'i görüp, gösterir. [5] يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ifade ettiği hakikat-i azîme ile [6] وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ ifade ettiği hakikat-i Kerîmâne'yi [7] وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهِ ifade ettiği hakikat-i azîme-i Hâkimâne-i Âmirâne'yi görür, gösterir.

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَٓافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمٰنُ
اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ [8]

ifade ettikleri hakikat-i Rahîmâne-i Müdebbirâne'yi

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُدُهُ حِفْظُهُمَا [9] ifade ettiği hakikat-i azîme

---

[1] Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. (Hûd sûresi, 11/56)

[2] Nice canlı mahluk var ki rızıklarını kendileri taşıyamazlar. Ama sizi de, bütün onları da rızıklandıran Allah'tır. (Ankebût sûresi, 29/60)

[3] (Hamd), gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ın hakkıdır. (En'âm sûresi, 6/1)

[4] Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan (Yüce Allah'tır). (Sâffât sûresi, 37/96)

[5] Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! (Rûm sûresi, 30/50)

[6] Rabbin bal arısına şöyle vahyetti: (Nahl sûresi, 16/68)

[7] Güneş, Ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler. (A'râf sûresi, 7/54)

[8] Üstlerinde kuşların saf saf dizilip kanatlarını açıp yumarak dolaşmalarını hiç görmüyorlar mı? Onları havada Rahmandan başka tutan yoktur. O elbette her şeyi görür. (Mülk sûresi, 67/19)

[9] O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez. (Bakara sûresi, 2/255)

Şümul-i rahmet: Rahmetin her yanı kaplaması

Vüs'at-i hallâkıyet: Sonsuz ve sınırsız yaratıcılık

Şümul-i tasarruf: Cenab-ı Hakk'ın icraatının her şeyi kaplaması

İhata-i rububiyet: Allah'ın rububiyetinin her şeyi kaplaması

Hakikat-i azime-i hâkimane-i âmirane: Her şeyin Allah'ın (c.c) emri ve hâkimiyeti altında olduğu büyük gerçeği

Hakikat-i kerimane: Sonsuz ve sınırsız cömertlik gerçeği

Hakikat-i rahimane-i müdebbirane: Allah'ın (c.c.) her şeyi rahmetiyle terbiye ve idaresine aldığının hakikati

ile [1] وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ifade ettiği hakikat-i Rakîbâne'yi,

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ [2] ifade ettiği hakikat-i muhîta gibi

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ [3]

ifade ettiği akrebiyeti,

تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ [4]

işaret ettiği hakikat-i ulviyeyi,

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَٓاءِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ [5]

ifade ettiği hakikat-i câmia gibi bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve amelî erkân-ı sitte-i îmâniyenin her birisini tafsilen ve erkân-ı hamse-i İslâmiye'nin her birisini kasden ve cidden ve saadet-i dâreyni te'min eden bütün düsturları görür, gösterir. Müvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakâikın hey'et-i mecmuasının tenasübünden hasıl olan hüsün ve cemâlin menbaından Kur'ân'ın bir i'câz-ı mânevîsi neş'et eder.

İşte şu sırr-ı azîmdendir ki; ulemâ-yi ilm-i kelâm, Kur'ân'ın şâkirdleri ol-

---

[1] Hasılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. (Hadîd sûresi, 57/4)

[2] Evvel O'dur, Âhir O. Zahir O'dur, Bâtın O. O her şeyi hakkıyla bilir. (Hadîd sûresi, 57/3)

[3] İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız. (Kaf sûresi, 50/16)

[4] Melekler ve Rûh, O'nun Arşına; mikdarı elli bin sene olan bir günde yükselirler. (Meâric sûresi, 70/4)

[5] Allah başkalarına adâleti, hatta adâletten de fazla olarak ihsanı: en güzel davranışı, muhtaç oldukları şeyleri yakınlara vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir. (Nahl sûresi, 16/90)

Hakikat-i rakibane: Allah'ın (c.c.) her şeyi gözettiği hakikati
Hakikat-i muhita: Her şeyi kaplayan hakikat
Akrebiyet: En yakın olma, yakınlık
Hakikat-i ulviye: Yüksek ulviyet
Hakikat-i câmia: Her şeyi kuşatan, içine alan hakikat
Uhrevî: Ahirete dair, öteki dünyaya ait. ***Dünyevî***: Dünyaya dair

Erkân-ı sitte-i imaniye: İmanın altı şartı
Erkân-ı hamse-i İslâmiye: İslâm'ın beş şartı
Saadet-i dâreyn: İki cihan mutluluğu. ***Düstur***: Kâide, prensip
Muvazene: Karşılaştırma, denge
Tenasüb: Uygunluk, uyum
İdame: Devam ettirme
Hakaik: Hakikatler

Menba': Kaynak
İ'caz-ı manevî: Mânevî mu'cize
Neş'et: Çıkma, kaynaklanma
Ulema-i ilm-i kelâm: Kelâm ilmi âlimleri. ***Sırr-ı azim***: Büyük sır
Erkân-ı imaniye: İman esasları
Mu'tezile: Hicrî 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur'ânı yorumlamada kendi aklî anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka

dukları hâlde, bir kısmı onar cilt olarak erkân-ı îmâniyeye dair binler eser yazdıkları hâlde, Mu'tezile gibi aklı nakle tercih ettikleri için Kur'ân'ın on âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'î isbat ve ciddî ikna edememişler. Âdeta onlar, uzak dağların altında lağım yapıp, borularla tâ âlemin nihayetine kadar silsile-i esbab ile gidip orada silsileyi keser. Sonra âb-ı hayat hükmünde olan mârifet-i ilâhiye'yi ve vücûd-i Vâcibü'l-Vücûd'u isbat ederler. Âyet-i kerîme ise, her birisi birer asâ-yi Mûsâ gibi her yerde suyu çıkarabilir, her şeyden bir pencere açar, Sâni-i Zülcelâl'i tanıttırır. Kur'ân'ın bahrinden tereşşuh eden Arabî "*Katre*" risâlesinde ve sair Söz'lerde şu hakikat fiilen isbat edilmiş ve göstermişiz. İşte hem şu sırdandır ki: Bâtın-ı umûra gidip, sünnet-i seniyye'ye ittiba etmeyerek, meşhudatına itimad ederek yarı yoldan dönen ve bir cemaatin riyâsetine geçip bir fırka teşkil eden fırak-ı dâllenin bütün imamları hakâikın tenasübünü, müvazenesini muhafaza edemediğindendir ki, böyle bid'aya, dalâlete düşüp bir cemaat-ı beşeriyeyi yanlış yola sevk etmişler. İşte bunların bütün aczleri, âyât-ı Kur'âniye'nin i'câzını gösterir.

Kat'î isbat: Kesin, tereddüde mahal bırakmayan bir isbat
İkna: İnandırma
Silsile-i esbab: Sebepler zinciri
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Marifet-i ilâhiye: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme
Vücud-i Vacibü'l-Vücud: Allah'ın varlığının kesinliği
Âsa-yı Musa: Hz. Musa'nın (a.s) asası
Bahr: Deniz
Tereşşüh: Sızıntı, sızma
Arabî: Arapça
Bâtın-ı umur: İşlerin iç yüzü, hakikati
Sünnet-i seniyye: Peygamber efendimizin (s.a.s.) tuttuğu güzel yol, yapmayı âdet ettiği güzel davranışlar
İttiba: Tabi' olma, arkasından gitme
Meşhudât: Allah'ın veli kullarının
Riyaset: Reislik, başkanlık
Fırka: Grup, mezhep
Fırak-ı dâlle: Sapık grup, hak yoldan sapan mezhepler
Hakaik: Hakikatler
Tenasüb: Uygunluk, uyum
Bid'a: Aslında dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Cemaat-i beşeriye: İnsan toplu-

Hâtime

Kur'ân'ın lemaât-ı i'câzından iki lem'a-yi i'câziye, On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda geçmiştir ki; bir sebeb-i kusur zannedilen tekraratı ve ulûm-i kevniyede icmâli, her biri birer lem'a-yi i'câzın menbaıdır. Hem Kur'ân'da mu'cizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yi i'câz-ı Kur'ân, Yirminci Söz'ün İkinci Makamı'nda vâzıhan gösterilmiştir. Daha bunlar gibi sair Söz'lerde ve risâle-i Arabiyemde çok lemaât-ı i'câziye zikredilip onlara iktifaen yalnız şunu deriz ki, bir mu'cize-i Kur'âniye daha şudur ki:

Nasıl bütün mu'cizât-ı enbiyâ, Kur'ân'ın bir nakş-ı i'câzını göstermiştir; öyle de Kur'ân bütün mu'cizâtıyla bir mu'cize-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olur ve bütün mu'cizât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) dahi, Kur'ân'ın bir mu'cizesidir ki, Kur'ân'ın Cenâb-ı Hakk'a karşı nisbetini gösterir ve o nisbetin zuhuruyla her bir kelimesi bir mu'cize olur. Çünkü o vakit bir tek kelime bir çekirdek gibi bir şecere-i hakâikı mânen tazammun edebilir. Hem merkez-i kalb gibi hakikat-i uzmânın bütün âzâsına münasebetdar olabilir. Hem bir ilm-i muhite ve nihayetsiz bir irâdeye istinad ettiği için, hurufuyla, hey'etiyle, vaziyetiyle, mevkiiyle hadsiz eşyaya bakabilir. İşte şu sırdandır ki; ulema-yi ilm-i huruf, Kur'ân'ın bir harfinden bir sahife kadar esrar bulduklarını iddia ederler ve dâvalarını o fennin ehline isbat ediyorlar.

Risâlenin başından şuraya kadar bütün şu'leleri, şuaları, lem'aları, nurları, ziyâları nazara topla; birden bak. Baştaki dâva, şimdi kat'î netice olarak, yâni:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰۤى اَنْ يَاْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لاَ يَاْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ

كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا [1]

'yı yüksek bir sadâ ile okuyup ilân ediyorlar.

---

[1] De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Lemeat-ı i'caz: Mucizane parıltılar
Sebeb-i kusur: Kusur sebebi
Tekrarat: Tekrarlar
Ulum-i kevniye: Yaratılışla ilgili bilgiler. ***Menba'***: Kaynak
Mucizat-ı enbiya: Peygamberlerin Mu'cizeleri. ***Vazıhan***: Açıkça
Sair: Diğer, başka
Risale-i arabîye: Arapça risale
Mucize-i Kur'âniye: Kur'ân mucizesi
Nakş-ı i'caz: Mucizeliği belirten nakış. ***İktifaen***: Yeterli görerek
Mucize-i Ahmediye: Efendimizin (s.a.s.) Mu'cizesi
Şecere-i hakaik: Hakikatler ağacı
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Merkez-i kalb: Kalbin merkezi
Hakikat-i uzma: En büyük hakikat
Aza: Organlar
Münasebettar: Alâkalı, ilgili
İlm-i muhît: Her şeyi kuşatan ilim
Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî
İstinad: Dayanak. ***Huruf***: Harfler
Hey'et: Şekil, görünüş, durum
Ulema-i ilm-i huruf: Harflerin sırlarını bilen âlimler
Esrar: Sırlar. ***Sadâ***: Ses, yankı

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَٓا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَٓا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [1]

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَٓا إِنْ نَسِينَٓا أَوْ أَخْطَأْنَا [2]

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۞ وَيَسِّرْ لِٓي أَمْرِي ۞ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۞ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۞ [3]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ أَفْضَلَ وَأَجْمَلَ وَأَنْبَلَ وَأَظْهَرَ وَأَطْهَرَ وَأَحْسَنَ وَأَبَرَّ وَأَكْرَمَ وَأَعَزَّ
وَأَعْظَمَ وَأَشْرَفَ وَأَعْلٰى وَأَزْكٰى وَأَبْرَكَ وَأَلْطَفَ صَلَوَاتِكَ وَأَوْفٰى وَأَكْثَرَ وَأَزْيَدَ وَأَرْقٰى
وَأَرْفَعَ وَأَدْوَمَ سَلاَمِكَ صَلاَةً وَسَلاَمًا وَرَحْمَةً وَرِضْوَانًا وَعَفْوًا وَغُفْرَانًا تَمْتَدُّ وَتَزِيدُ
بِوَابِلِ سَحَائِبِ مَوَاهِبِ جُودِكَ وَكَرَمِكَ وَتَنْمُو وَتَزْكُو بِنَفَائِسِ شَرَائِفِ لَطَائِفِ جُودِكَ
وَمِنَنِكَ أَزَلِيَّةً بِأَزَلِيَّتِكَ لاَ تَزُولُ أَبَدِيَّةً بِأَبَدِيَّتِكَ لاَ تَحُولُ عَلٰى عَبْدِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ
مُحَمَّدٍ خَيْرِ خَلْقِكَ النُّورِ الْبَاهِرِ اللاَّمِعِ وَالْبُرْهَانِ الظَّاهِرِ الْقَاطِعِ وَالْبَحْرِ الزَّاخِرِ وَالنُّورِ
الْغَامِرِ وَالْجَمَالِ الزَّاهِرِ وَالْجَلاَلِ الْقَاهِرِ وَالْكَمَالِ الْفَاخِرِ صَلاَتَكَ الَّتِي صَلَّيْتَ
بِعَظَمَةِ ذَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ كَذٰلِكَ صَلاَةً تَغْفِرُ بِهَا ذُنُوبَنَا وَتَشْرَحُ بِهَا
صُدُورَنَا وَتُطَهِّرُ بِهَا قُلُوبَنَا وَتُرَوِّحُ بِهَا أَرْوَاحَنَا وَتُقَدِّسُ بِهَا أَسْرَارَنَا وَتُنَزِّهُ بِهَا
خَوَاطِرَنَا وَأَفْكَارَنَا وَتُصَفِّي بِهَا كُدُورَاتِ مَا فِي أَسْرَارِنَا وَتَشْفِي بِهَا أَمْرَاضَنَا وَتَفْتَحُ
بِهَا أَقْفَالَ قُلُوبِنَا. [4]

---

[1] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." dediler. (Bakara sûresi, 2/32)

[2] Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. (Bakara sûresi, 2/286)

[3] Ya Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, ۞ kolaylatır işimi, ۞ çözüver şu dilimin bağını. ۞ Ta ki anlasınlar sözümü! (Tâhâ sûresi, 20/25-28)

[4] Allah'ım! En faziletli, en güzel, en yüce, en açık, en temiz, en hoş, en iyi, en değerli, en azîz, en büyük, en şerefli, en yüksek, en pak, en mübarek, en latîf salavâtlarınla; en mükemmel, en çok, en ziyade, en yüksek, en yüce, en devamlı salât ve selâmını bir rahmet, bir rıza, bir afv, bir gufran olarak ihsan eyle. Ve bütün bunlar senin cömertlik ve kereminin bağış yüklü bulutlarından sağanak hâlinde artarak devam ederek; cömertlik ve kereminin, en güzel şerefli lütuflarıyla artarak gelişsin, ezeliyetinle birlikte devam edip zevâl bulmasın, ebediyetinle beraber kesintisiz bir şekilde, kulun, habibin, resûlün, yaratıkların en hayırlı olanı, apaçık bir nur olan, en açık kat'î bir delil olan, uçsuz bucaksız bir derya olan, her tarafı aydınlatan bir nur, apaçık bir güzellik, en üstün şeref ve en kıymetli bir kemal sahibi olan Muhammed'e, senin zâtının azametine yakışır şekilde ona yaptığın bir selâm ve salavât olsun. Ve aynı şekilde onun âl ve ashabı üzerine olsun. Yine aynı şekilde bütün bu salavâtlar hürmetine günahlarımızı bağışla, onunla gönlümüzü ferahlat, kalblerimizi temizle, ruhlarımıza rahatlık ver, sırlarımızı temiz tut, fikir ve düşüncelerimizi onunla arındır, sırlarımızdaki bulanıklığı gider, hastalıklarımıza şifa ihsan eyle ve onunla kalblerimize vurulmuş kilitleri aç.

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ [1]

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [2]

اٰمِينَ ، اٰمِينَ ، اٰمِينَ

* * *

[1] Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen! (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

[2] Duaları "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemin" "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer. (Yûnus sûresi, 10/10)

Birinci Zeyl

(Makam itibariyle Yirmi Beşinci Söz'e ilhak edilen zeyillerden, Yedinci Şua'nın Birinci Makamı'nın On Yedinci Mertebesi'dir.)

Bu dünyada hayatın gayesi ve hayatın hayatı îmân olduğunu bilen bu yorulmaz ve tok olmaz yolcu, kendi kalbine dedi ki: Aradığımız Zât'ın sözü ve kelâmı denilen bu dünyada en meşhur ve en parlak ve en hâkim ve ona teslim olmayan herkese, her asırda meydan okuyan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nâmındaki kitaba müracaat edip, o ne diyor, bilelim. Fakat en evvel, bu kitab bizim hâlıkımızın kitabı olduğunu isbat etmek lâzımdır, diye taharriye başladı. Bu seyyah bu zamanda bulunduğu münasebetiyle en evvel mânevî i'câz-ı Kur'âniye'nin lem'aları olan Risâle-i Nur'a baktı ve onun yüz otuz risâleleri, âyât-ı Furkaniye'nin nükteleri ve ışıkları ve esâslı tefsirleri olduğunu gördü. Ve Risâle-i Nur, bu kadar muannid ve mülhid bir asırda her tarafa hakâik-i Kur'âniyeyi mücahidane neşrettiği hâlde, karşısına kimse çıkamadığından isbat eder ki; onun üstadı ve menbaı ve mercii ve güneşi olan Kur'ân semâvîdir, beşer kelâmı değildir. Hattâ Risâle-i Nur'un yüzer hüccetlerinden bir tek hüccet-i Kur'âniye'si olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektub'un âhiri, Kur'ân'ın kırk vecihle mu'cize olduğunu öyle isbat etmiş ki; kim görmüşse değil tenkid ve itiraz etmek, belki isbatlarına hayran olmuş, takdir ederek çok sena etmiş. Her ne ise... Kur'ân'ın vech-i i'câzını ve hak Kelâmullah olduğunu isbat etmek cihetini Risâle-i Nur'a havale ederek yalnız bir kısa işaretle büyüklüğünü gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

Birinci Nokta

Nasıl ki Kur'ân bütün mu'cizâtıyla ve hakkaniyetine delil olan bütün hakâikıyla, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bir mu'cizesidir. Öyle de Muham-

---

Makam: Yer, konum
İlhak: Eklemek, ilave etmek
Zeyl: Ek, ilâve
Seyyah: Yolcu, gezici
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân
Hâlık: Yaratıcı
Taharri: Arama, araştırma
Âyat-ı Furkaniye: Hakkı batıldan ayıran Kur'ân âyetleri
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana
Muannid: İnatçı
Mülhid: Dinsiz
Menba': Kaynak
Merci: Müracat edilecek, dönülecek yer
Hüccet-i Kur'âniye: Kur'âna ait delil
Ahir: Son, nihayet, bitiş
Vecih: Tarz, şekil, sebep
Tenkid: Eleştiri
Vech-i i'caz: Mucizelik yönü, şekli
Kelâmullah: Allah'ın (c.c.) sözü, kelâmı.
Mucizat: Mu'cizeler
Hakaik: Hakikatler

med (aleyhissalâtü vesselâm) da, bütün mu'cizâtıyla ve delâil-i nübüvvetiyle ve kemalât-ı ilmiyesiyle Kur'ân'ın bir mu'cizesidir ve Kur'ân, Kelâmullah olduğuna bir hüccet-i katıasıdır.

İkinci Nokta

Kur'ân, bu dünyada öyle nuranî ve saadetli ve hakikatlı bir sûrette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılab yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki; on dört asır müddetinde, her dakikada, altı bin altı yüz altmış altı âyetleri, kemâl-i ihtiramla, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor; ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadır, fevkalâdedir, mu'cizedir.

Üçüncü Nokta

Kur'ân, o asırdan tâ şimdiye kadar öyle bir belâğat göstermiş ki, Kâ'be'nin duvarında altun ile yazılan en meşhur ediblerin "*Muallakat-ı Seb'a*" nâmıyla şöhretşiar kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid'in* kızı, babasının kasidesini Kâ'be'den indirirken demiş: "Âyâta karşı bunun kıymeti kalmadı!"

Hem bedevî bir edîb, [1] فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ âyeti okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona demişler: "Sen Müslüman mı oldun?" Dedi: "Yok, ben bu âyetin belâğatına secde ettim."[2]

Hem ilm-i belâğatın dâhîlerinden Abdülkahir-i Cürcânî* ve Sekkâkî* ve

---

[1] Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça söyle onlara. (Hicr sûresi, 15/94

[2] el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86

Âyat: Âyetler
Bedevî: Çölde yaşayan, göçebe
Delâil-i nübüvvet: Peygamberin peygamberliğine işaret eden deliller
Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı
Hayat-ı şahsiye: Şahsî hayat
Hüccet-i katıa: Kesin delil
İdame: Devam ettirme
İlm-i Belâgat: Düzgün, yerinde ve etkili söz söylemeyi inceleyen ilim dalı
İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
İnkişaf: Meydana çıkma
Kemalât-ı ilmiye: İlmî olgunluklar
Kemal-i ihtiram: Tam bir hürmet ve saygı
Muallakat-ı seba: Cahiliye döneminde Kâbe'nin duvarına asılan yedi ünlü kaside
Şöhretşiar: Şöhretli, şöhret sahibi
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme
Tebdil-i hayat-ı içtimaiye: Sosyal hayatı değiştirme
Tezkiye: Temizleme, aklama, arındırma

Zemahşerî* gibi binlerle dâhî imamlar ve mütefennin edibler icmâ' ve ittifakla karar vermişler ki: "*Kur'ân'ın belâğatı, takat-ı beşerin fevkindedir, yetişilmez.*"[1]

Hem o zamandan beri mütemadiyen meydan-ı muârazaya davet edip, mağrur ve enaniyetli ediblerin ve beliğlerin damarlarına dokundurup, gururlarını kıracak bir tarzda der: "Ya bir tek sûrenin mislini getiriniz veyahut dünyada ve âhirette helâket ve zilleti kabûl ediniz" diye ilân ettiği hâlde o asrın muannid beliğleri bir tek sûrenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muârazayı bırakıp, uzun olan, can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri isbat eder ki, o kısa yolda gitmek mümkün değildir.

Hem, Kur'ân'ın dostları, Kur'ân'a benzemek ve taklid etmek şevkiyle ve düşmanları dahi Kur'ân'a mukabele ve tenkid etmek sevkiyle o vakitten beri yazdıkları ve yazılan ve telahuk-i efkâr ile terakki eden milyonlarla Arabî kitablar ortada geziyor. Hiçbirisinin ona yetişemediğini, hattâ en adî adam dahi dinlese, elbette diyecek: "Bu Kur'ân, bunlara benzemez ve onların mertebesinde değil. Ya onların altında veya umumunun fevkinde olacak. Umumunun altında olduğunu dünyada hiçbir ferd, hiçbir kâfir, hattâ hiçbir ahmak diyemez. Demek mertebe-i belâğatı umumun fevkindedir."

Hattâ bir adam سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[2] âyetini okudu. Dedi: "Bunun hârika telâkki edilen belâğatını göremiyorum." Ona denildi: "Sen dahi bu seyyah gibi o zamana git, orada dinle." O da kendini Kur'ân'dan evvel orada tahayyül ederken gördü ki: mevcudat-ı âlem perişan, karanlık câmid ve şuursuz ve vazifesiz olarak hâlî, hadsiz, hududsuz bir fezada; kararsız, fâni bir dünyada bulunuyorlar. Birden Kur'ân'ın lisanından bu âyeti dinlerken gördü: Bu âyet, kâinat üstünde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açtı, ışıklandırdı ki, bu ezelî nutuk ve bu sermedî ferman asırlar sıralarında

---

[1] el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 13/161

[2] Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. (Hadîd sûresi, 57/1)

Âdi: Değersiz, aşağı
Beliğler: Güzel ve tesirli ifade sahibi söz ustaları
Camid: Donmuş, donuk, cansız
Ezelî: Başlangıcı olmayan
Hâlî: Tenha, boş
İcma: Fikir birliği, oy birliği
Mertebe-i belâğat: Belâgat seviyesi
Mevcudât-ı âlem: Kâinattaki varlıklar
Meydan-ı muaraza: Kavga ve çekişme meydanı
Muannid: İnatçı
Mukabele: Karşılık verme
Mütefennin: Edebiyatın bütün dallarında uzman kimse
Mütemâdiyen: Devamlı, sürekli olarak
Sermedî: Ebedî, sonu olmayan
Seyyah: Yolcu, gezici
Tahayyül: Hayal etme
Tâkat-ı beşer: İnsan gücü, kapasitesi
Telâhuk-i efkâr: Fikirlerin birbirine eklenmesi
Telâkki: Anlama, anlayış, kabul etme
Terakki: Yükselme, ilerleme

dizilen zîşuurlara ders verip gösteriyor ki; bu kâinat bir câmi-i kebîr hükmünde, başta semâvât ve arz olarak umum mahlukatı hayatdarane zikir ve tesbihte ve vazifeler başında cûş u huruşla mes'udane ve memnunane bir vaziyette bulunduruyor, diye müşâhede etti ve bu âyetin derece-i belâğatını zevkederek sair âyetleri buna kıyasla Kur'ân'ın zemzeme-i belâğatı arzın nısfını ve nev'-i beşerin humsunu istilâ ederek haşmet-i saltanatı kemâl-i ihtiramla on dört asır bilâfasıla idame ettiğinin binler hikmetlerinden bir hikmetini anladı.

Dördüncü Nokta

Kur'ân, öyle hakikatlı bir halâvet göstermiş ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur'ân'ı tilâvet edenler için değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilâveti halâvetini ziyadeleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellem olup darb-ı mesel hükmüne geçmiş. Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebabet ve garabet göstermiş ki, on dört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği hâlde, şimdi nâzil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitab ediyor gibi bir gençlikte görmüş. Her taife-i ilmiye O'ndan her vakit istifade etmek için kesretle ve mebzuliyetle yanlarında bulundurdukları ve üslûb-i ifadesine ittiba ve iktida ettikleri hâlde, O, üslûbundaki ve tarz-ı beyanındaki garabetini aynen muhafaza ediyor.

Beşinci Nokta

Kur'ân'ın bir cenahı mâzide, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski Peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu onları tasdik ve teyid ettiği ve onlar dahi tevafukun lisan-ı hâliyle bunu tasdik ettikleri gibi, öyle de: Evliya ve asfiyâ gibi ondan hayat alan semereleri, hayatdar tekem-

---

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık(lar)
Câmi-i kebir: Büyük cami
Hayattarane: Canlı
Cûş u huruş: Taşıp coşma
Mesudane: Mutlu bir şekilde
Zemzeme-i belâgat: Belâgat nağmeleri. ***Nısf***: Yarım, yarı
Nev-i beşer: İnsan türü
Hums: Beşte bir
Haşmet-i saltanat: Cenab-ı Hakk'ın Saltanatının büyüklük ve yüceliği
İstilâ: Kaplama, yayılma
Kemal-i ihtiram: Tam bir hürmet ve saygı
Bilâfasıla: Aralıksız, sürekli olarak
Halâvet: Tatlılık, zevk
Tekrâr-ı tilâvet: Okumanın tekrarı
Müsellem: Doğruluğu tasdik edilmiş, kabul edilmiş
Darb-ı mesel: Atasözü
Şebabet: Gençlik, tazelik
Garabet: Hayret uyandırıcılık, gariplik. ***Nazil olma***: İnme
Taife-i ilmiye: İlim adamları
Kesret: Çokluk
Mebzuliyet: Bolluk, çokluk
Üslub-i ifade: İfâde tarzı
İttiba: Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme
İktida: Uymak, tâbi olmak
Tarz-ı beyan: Açıklama şekli
Cenah: Kol, kanat
Teyid: Güçlendirmek, kuvvetlendirmek. ***Semere***: Meyve, netice
Tevafuk: Uyma, uygun gelme
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam. ***Hayattar***: Canlı

mülleriyle, şecere-i mübarekelerinin hayatdar, feyizdar ve hakikat-medar olduğuna delâlet eden ve ikinci kanadının himayesi altında yetişen ve yaşayan velâyetin bütün hak tarîkatları ve İslâmiyet'in bütün hakikatlı ilimleri, Kur'ân'ın ayn-ı hak ve mecma-i hakâik ve câmiiyette misilsiz bir hârika olduğuna şehâdet eder.

Altıncı Nokta

Kur'ân'ın altı ciheti nuranîdir; sıdk ve hakkaniyetini gösterir. Evet altında hüccet ve bürhân direkleri; üstünde sikke-i i'câz lem'aları; önünde ve hedefinde saadet-i dâreyn hediyeleri, arkasında nokta-yi istinadı, vahy-i semâvî hakikatleri; sağında hadsiz ukûl-i müstakimenin deliller ile tasdikleri; solunda selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddî itminanları ve samimî incizâbları ve teslimleri, Kur'ân'ın fevkalâde, hârika, metin, hücum edilmez bir kal'a-yi semâviye-i arziye olduğunu isbat ettikleri gibi, altı makamdan dahi O'nun ayn-ı hak ve sadık olduğuna ve beşerin kelâmı olmadığına, hem yanlış olmadığına imza eden, başta bu kâinatta daima güzelliği izhar, iyiliği ve doğruluğu himaye ve sahtekârları ve müfterileri imha ve izale etmek âdetini bir düstur-i faaliyet ittihaz eden bu kâinatın Mutasarrıf'ı, o Kur'ân'a âlemde en makbûl, en yüksek, en hâkimâne bir makam-ı hürmet ve bir mertebe-i muvaffakıyet vermesiyle O'nu tasdik ve imza ettiği gibi, İslâmiyet'in menbaı ve Kur'ân'ın tercümanı olan Zât'ın (aleyhissalâtü vesselâm) herkesten ziyade O'na itikad ve ihtiramı ve nüzulü zamanında uyku gibi bir vaziyet-i nâimânede bulunması ve sair kelâmları O'na yetişememesi ve bir derece benzememesi ve ümmiyetiyle beraber gitmiş ve gelecek hakikî hâdisat-ı kevniyeyi, gaybiyane Kur'ân ile tereddüdsüz ve itminan ile beyan etmesi ve çok dikkatli göz-

---

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme
Şecere-i mübareke: Mübarek ağaç. ***Feyizdar***: Feyizli, gür
Hakikat-medar: Hakikatin yörüngesi, ekseni
Ayn-ı hak: Hakkın, gerçeğin ta kendisi
Mecma-ı hakaik: Hakikatlerin toplandığı yer. ***Cihet***: Yön, taraf
Sıdk: Doğruluk, samimîlik
Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Saadet-i dâreyn: İki cihan mutluluğu. ***Hüccet***: Delil
Sikke-i i'caz: Mucizelik mührü
Nokta-i istinad: Dayanak noktası, güvenecek, dayanacak yer
Vahy-i semavî: Cenab-ı Hakk tarafından melek vasıtasıyla peygamberlerine gönderdiği buyruklar
Ukul-i müstakime: İstikamet üzere olan akıllar, doğru düşünüp düzgün karar veren akıllar
İtminan: Güven duyma, Kalp huzuruyla kabullenip benimseme
İncizab: Cezbedilme, çekilme, gönül verme. ***Müfteri***: İftira eden
Kal'a-i semaviye-i arziye: Yeryüzünün semâvî kalesi
Himaye: Koruma, gözetme
Düstur-i faaliyet: Çalışma prensibi
İttihaz: Kabul etmek, addetmek, edinmek. ***İmha***: Yok etme
Mutasarrıf: İşleri yöneten, çekip çeviren. ***İzale***: Ortadan kaldırma
Hâkimâne: Hükmedercesine
Makam-ı hürmet: Hürmet etme makamı. ***Menba'***: Kaynak
Mertebe-i muvaffakiyet: Başarı mertebesi. ***İtikad***: İnanmak
İhtiram: Hürmet ve saygı göstermek
Vaziyet-i nâimane: Uyur bir halde
Hadisat-ı kevniye: Olmuş ve olacak bütün olaylar
Gaybiyâne: Görmeden, olay gerçekleşmeden

lerin nazarı altında hiçbir hile, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercümanın, bütün kuvvetiyle Kur'ân'ın her bir hükmüne öyle îmân edip tasdik etmesi ve hiçbir şey O'nu sarsmaması; Kur'ân semâvî, hakkaniyetli ve kendi Hâlık-ı Rahîm'inin mübarek kelâmı olduğunu imza ediyor.

Hem, nev'-i insanın humsu, belki kısm-ı a'zamı, göz önündeki o Kur'ân'a müncezibane ve dindarane irtibatı ve hakikatperestane ve müştakane kulak vermesi ve çok emârelerin ve vakıaların ve keşfiyatın şehâdetiyle, cin ve melek ve ruhânîlerin dahi, tilâveti vaktinde pervane gibi etrafında hakperestane toplanması, Kur'ân'ın kâinatça makbûliyetine ve en yüksek bir makamda bulunduğuna bir imzadır.

Hem, nev'-i beşerin umum tabakaları, en gabî ve âmîden tut, tâ en zeki ve âlime kadar her birisi, Kur'ân'ın dersinden tam hisse almaları ve en derin hakikatleri fehmetmeleri ve yüzlerle fen ve ulûm-i İslâmiye'nin ve bilhassa şeriat-ı kübrânın büyük müçtehidleri ve usûlü'd-dîn ve ilm-i kelâm'ın dâhî muhakkikleri gibi, her taife kendi ilimlerine ait bütün hâcâtını ve cevablarını Kur'ân'dan istihraç etmeleri, Kur'ân'ın menba-ı hak ve maden-i hakikat olduğuna bir imzadır.

Hem edebiyatça en ileri bulunan Arap edipleri –şimdiye kadar Müslüman olmayanlar– muârazaya pek çok muhtaç oldukları hâlde Kur'ân'ın i'câzından yedi büyük vechi varken, yalnız bir tek vechi olan belâğatının, tek bir sûrenin mislini getirmekten istinkâfları ve şimdiye kadar gelen ve muâraza ile şöhret kazanmak isteyen meşhur beliğlerin ve dâhî âlimlerin onun hiçbir vech-i i'câzına karşı çıkamamaları ve âcizane sükût etmeleri; Kur'ân, mu'cize ve takat-ı beşerin fevkinde olduğuna bir imzadır.

Semavî: Allah'tan olan, yukarıdan gelen
Hâlik-ı Rahîm: Rahman olan yaratan
Nev-i insan: İnsan türü
Hums: Beşte bir
Kısm-ı âzam: Büyük bir kısmı
Müncezibane: Delicesine gönül vermiş
Dindarane: Dine tam bağlı birine yakışacak tarzda
İrtibat: Bağlanma
Hakikatperestane: Hakikate düşkün
Müştakane: Arzulu ve iştiyaklı bir şekilde
Emare: İşaret, belirti
Keşfiyat: Keşifler
Hakperestane: Hakka bağlı bir şekilde
Makbuliyet: Makbul olma, takdir edilme
Nev-i beşer: İnsan türü
Gabi: Anlayışsız, ahmak
Âmi: Sıradan, halktan biri
Fehmetme: Anlama
Ulûm-i İslâmiye: İslâm ilimleri
Şeriat-ı kübra: Allah'ın kâinata koyduğu büyük kanun, İslâmiyet
Müctehid: Âyet ve hadislerden şer'î hükümler çıkaran din âlimleri
Usulü'd-din: Dinin temel esasları, akaid
İlm-i kelâm: Kelâm ilmi
Muhakkik: Araştırmacı
Taife: Takım, bölük, topluluk
Hâcat: İhtiyaçlar
İstihrac: Mana çıkarma, anlama
Menba-ı hak: Hakkın kaynağı
Maden-i hakikat: Hakikatin kaynağı
Muaraza: Karşı gelme, sözle karşılıklı mücadele
Vech: Sûret, şekil, tarz
İstinkâf: Çekinme, geri durma
Vech-i i'caz: Mucizelik yönü, şekli
Âcizane: Aciz ve güçsüz bir şekilde
Sükut: Susmak
Tâkat-ı beşer: İnsan gücü, beşer takati

Evet, bir kelâm "*Kimden gelmiş ve kime gelmiş ve ne için?*" denilmesiyle kıymeti ve ulviyeti ve belâğatı tezahür etmesi noktasından, Kur'ân'ın misli olamaz ve O'na yetişilemez. Çünkü; *Kur'ân, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâlık'ının hitabı ve konuşması ve hiçbir cihette taklidi ve tasannuu ihsas edecek bir emâre bulunmayan bir mükâlemesi ve bütün insanların belki bütün mahlukatın nâmına meb'us ve nev'-i beşerin en meşhur ve nâmdar muhatabı bulunan ve o muhatabın kuvvet ve vüs'at-i îmânı, koca İslâmiyet'i tereşşuh edip sahibini Kâb-ı kavseyn makamına çıkararak muhatab-ı Samedâniye'ye mazhariyetle nüzul eden ve saadet-i dâreyne dair ve hilkat-ı kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbanî maksatlara ait mesâili ve o muhatabın bütün hakâik-i İslâmiye'yi taşıyan en yüksek ve en geniş olan îmânını beyan ve izah eden ve koca kâinatın bir harita, bir saat, bir hâne gibi her tarafını gösterip çevirip, onları yapan san'atkârı tavrıyla ifade ve tâlim eden Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i'câzına yetişilmez.*

Hem, Kur'ân'ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk hattâ yetmiş cilt olarak birer tefsir yazan[1] yüksek zekâlı müdakkik binlerle mütefennin ulemanın, senedleri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur'ân'daki hadsiz meziyetleri ve nükteleri ve hâsiyetleri ve sırları ve âlî mânâları ve umûr-i gaybiyenin her nev'inden kesretli gaybî ihbarları izhar ve isbat etmeleri ve bilhassa Risâle-i Nur'un yüz otuz kitabının her biri Kur'ân'ın bir meziyetini, bir nüktesini kat'î bürhânlarla isbat etmesi ve bilhassa Mu'cizât-ı Kur'âniye risâlesi; şimendifer ve tayyâre gibi medeniyetin hârikalarından çok şeyleri Kur'ân'dan istihrac eden Yirminci Söz'ün İkinci Makamı ve Risâle-i Nur'a ve elektriğe işaret eden â-

---

[1] Bkz.: el-Kevserî, *el-Makalât* s.473-474.

Ulviyet: Yücelik, yükseklik
Tasannu: Yapmacık hareket
İhsas: Hissettirme. ***Mebus***: Vekil
Mükâleme: Konuşma
Nev-i beşer: İnsan türü
Namdar: Nam sahibi, ünlü
Vüs'at-i iman: İmanın genişliği
Tereşşuh: Sızma, sızıntı
Kab-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Muhatab-ı samedaniye: Allah'ın muhatabı
Mazhariyet: Nail olma, elde etme
Saadet-i dareyn: İki cihan mutluluğu. ***Nüzul***: İnmek
Hilkat-ı kâinat: Kâinatın yaratılışı
Rabbanî: Cenâb-ı Hakk'la ilgili
Mesâil: Meseleler
Hakaik-ı İslâmiye: İslâmî hakikatler
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân. ***Beyan***: Açıklamak
Derece-i i'caz: Mucizeliğin derecesi
Müdakkik: İnceden inceye araştıran, en gizli şeyleri gören
Mütefennin: Bir çok ilim dalında uzman
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Âli manalar: Yüksek ve yüce manalar
Umur-i gaybiye: Gaybe ait işler
Gaybî: Gayba ait, görünmeyen âlemle ilgili
İzhar: Ortaya çıkarma
Meziyet: İyi ve doğru hareket, üstün vasıf
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana
Kat'i bürhan: Kesin delil
Şimendifer: Tren
Tayyare: Uçak
İstihraç: Mana çıkarmak

yetlerin işaratını bildiren İşarat-ı Kur'âniye nâmındaki Birinci Şua ve Huruf-i Kur'âniye ne kadar muntazam, esrarlı ve mânâlı olduğunu gösteren Rumuzât-ı Semâniye nâmındaki sekiz küçük risâleler ve sûre-i Feth'in âhirki âyeti beş vecihle ihbar-ı gaybî cihetinde mu'cizeliğini isbat eden küçük bir risâle gibi Risâle-i Nur'un her bir cüz'ü, Kur'ân'ın bir hakikatını, bir nurunu izhar etmesi; Kur'ân'ın misli olmadığına ve mu'cize ve hârika olduğuna ve bu âlem-i şehâdette âlem-i gaybın lisanı ve bir Allâmü'l-guyûb'un kelâmı bulunduğuna bir imzadır.

İşte altı noktada ve altı cihette ve altı makamda işaret edilen, Kur'ân'ın mezkûr meziyetleri ve hâsiyetleri içindir ki; haşmetli hâkimiyet-i nuraniyesi ve azametli saltanat-ı kudsiyesi, asırların yüzlerini ışıklandırarak zemin yüzünü dahi bin üç yüz sene tenvir ederek kemâl-i ihtiram ile devam etmesi, hem o hâsiyetleri içindir ki, Kur'ân'ın her bir harfi, hiç olmazsa on sevabı ve on hasenesi olması ve on meyve-i bâki vermesi, hattâ bir kısım âyâtın ve sûrelerin her bir harfi, yüz ve bin ve daha ziyade meyve vermesi ve mübarek vakitlerde her bir harfin nuru ve sevabı ve kıymeti ondan yüzlere çıkması gibi kudsî imtiyazları kazanmış, diye dünya seyyahı anladı ve kalbine dedi: "İşte böyle her cihetle mu'cizâtlı bu Kur'ân; sûrelerinin icmâıyla ve âyâtının ittifakıyla ve esrar u envarının tevafukuyla ve semerat ve âsârının tetabukuyla bir tek Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna ve vahdetine ve sıfât ve esmâsına –delilleri ile isbat sûretinde– öyle şehâdet etmiş ki, bütün ehl-i îmânın hadsiz şehâdetleri, O'nun şehâdetinden tereşşuh etmişler."

İşte bu yolcunun Kur'ân'dan aldığı ders-i tevhid ve îmâna kısa bir işaret olarak *Birinci Makam'ın On Yedinci Mertebesi*'nde böyle:

---

işarat: İşaretler
Huruf-i Kur'âniye: Kur'ân'ın harfleri
Muntazam: Düzenli
Rumuzat-ı semaniye: Sekiz işaret, remiz
Sûre-i feth: Fetih sûresi
Ahir: Son, nihayet, bitiş
İhbar-ı gaybî: Gaybe ait haberler
İzhar: Ortaya çıkarma
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz âlem
Allâmü'l-guyûb: Gaybe ait her şeyi en iyi bilen Allah (c.c.)
Mezkûr: Zikredilen, anlatılan
Meziyet: Üstün vasıf
Haşmet: Büyüklük, ihtişam
Hâkimiyet-i nuraniye: Nurlu hakimiyet
Saltanat-ı kudsiye: Kutsî saltanat
Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma
Kemal-i ihtiram: Tam bir hürmet ve saygı
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Hasene: İyilik, sevap
Meyve-i bâki: Ebedî, daimî, sonu olmayan meyve
Âyat: Âyetler. ***Cihet***: Yön, taraf
Seyyah: Yolcu, gezici
İcmaıyla: Oy birliği ile
Esrar: Sırlar
Envar: Nurlar
Tevafuk: Aynı noktada birleşme, buluşma
Semerat: Meyveler, neticeler
Âsar: Eserler, izler
Tetabuk: Uyma, uygun düşme, uygun gelme
Vâcib-ül vücud: Varlığı kesin olan tek varlık
Vahdet: Birlik. Tek olma
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Tereşşuh: Sızma, sızıntı
Ders-i tevhid: Allah'ın varlığından ve birliğinden bahseden bir ders

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلٰى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ الْقُرْاٰنُ الْمُعْجِزُ الْبَيَانِ الْمَقْبُولُ الْمَرْغُوبُ لِأَجْنَاسِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ الْمَقْرُوءُ كُلُّ اٰيَاتِهِ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ الْاِحْتِرَامِ بِأَلْسِنَةِ مِئَاتِ الْمَلَايِينِ مِنْ نَوْعِ الْإِنْسَانِ الدَّائِمُ سَلْطَنَتُهُ الْقُدْسِيَّةُ عَلٰى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ وَعَلٰى وُجُوهِ الْأَعْصَارِ وَالْأَزْمَانِ وَالْجَارِي حَاكِمِيَّتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ النُّورَانِيَّةُ عَلٰى نِصْفِ الْأَرْضِ وَخُمُسِ الْبَشَرِ فِي أَرْبَعَةَ عَشَرَ عَصْرًا بِكَمَالِ الْاِحْتِشَامِ وَكَذَا شَهِدَ وَبَرْهَنَ بِإِجْمَاعِ سُوَرِهِ الْقُدْسِيَّةِ السَّمَاوِيَّةِ وَبِاتِّفَاقِ آيَاتِهِ النُّورَانِيَّةِ الْإِلٰهِيَّةِ وَبِتَوَافُقِ أَسْرَارِهِ وَأَنْوَارِهِ وَبِتَطَابُقِ حَقَائِقِهِ وَثَمَرَاتِهِ وَاٰثَارِهِ بِالْمُشَاهَدَةِ وَالْعِيَانِ [1]

denilmiştir.

* * *

[1] Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O öyle bir Vâcibü'l-Vücûd, Vâhid ve Ehaddir ki, O'nun vücûb-i vücûduna ve vahdetine melek, ins ve cin taifeleri tarafından kabul gören ve rağbet edilen ve bütün âyetleri her dakika büyük bir hürmetle milyonlarca insan tarafından okunan, kudsî saltanatı yeryüzünün ve kâinatın dört bir yanında asırlar boyunca devam eden, mânevî ve nûrânî hâkimiyeti yeryüzünün yarısında ve insanların beşte biri üzerinde tam bir ihtişamla on dört asırdır sürüp giden Kur'ân-ı mu'cizu'l-beyan işaret eder. Ve yine, Kur'ân-ı Kerim, kudsî ve semavî sûrelerinin icmaı, ilâhî ve nuranî âyetlerinin ittifakı, esrar ve envarının tevafuku, hakikatlerinin, meyvelerinin ve eserlerinin uyumluluğu ile, Allah'ın vücûb-i vücûduna ve vahdetine apaçık bir şekilde şehâdet edip, ispat eder.

On Birinci Şua Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi

Emirdağ Çiçeği

Kur'ân'da olan tekrârâta gelen itirazlara karşı gayet kuvvetli bir cevaptır.

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Gerçi bu mesele, perişan vaziyetimden müşevveş ve letafetsiz olmuş. Fakat o müşevveş ibare altında çok kıymetli bir nevi i'câzı kat'î bildim. Maatteessüf ifadeye muktedir olamadım. Her ne kadar ibaresi sönük olsa da, Kur'ân'a ait olmak cihetiyle hem ibadet-i tefekküriye, hem kudsî, yüksek, parlak bir cevherin sadefidir. Yırtık libasına değil, elindeki elmasa bakılsın. Hem bunu gayet hasta ve perişan ve gıdasız, bir iki gün Ramazan'da, mecburiyetle gayet mücmel ve kısa ve bir cümlede pek çok hakikatleri ve müteaddid hüccetleri dercederek yazdım. Kusura bakılmasın.(Hâşiye)

Aziz, sıddık kardeşlerim!

Ramazan-ı Şerif'te Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ı okurken Risâle-i Nur'a işaretleri Birinci Şua'da beyan olunan otuz üç âyetten hangisi gelse bakıyorum ki, o âyetin sahifesi ve yaprağı ve kıssası dahi Risâle-i Nur'a ve şâkirdlerine kıssadan hisse almak noktasında bir derece bakıyor. Hususan sûre-i Nur'dan âyetü'n-nur, on parmakla Risâle-i Nur'a baktığı gibi, arkasındaki âyât-ı zulümât dahi muarızlarına tam bakıyor ve ziyade hisse veriyor. Âdeta o makam, cüz'iyetten çıkıp külliyet kesbeder ve bu asırda o külliyetin tam bir ferdi Risâle-i Nur ve şâkirdleridir diye hissettim.

(Hâşiye) Denizli hapsinin meyvesine Onuncu Mesele olarak Emirdağ'ın ve bu Ramazan-ı Şerif'in nurlu bir küçük çiçeğidir. Tekrarat-ı Kur'âniye'nin bir hikmetini beyanla, ehl-i dalâletin ufunetli ve zehirli evhamlarını izale eder.

Tekrarat: Tekrarlar
Müşevveş: Düzensiz, âhenksiz
Letâfetsiz: Hoş ve güzel olmayan
İ'caz-ı kat'î: Kesin ve gerçek mu'cize. ***Maatteessüf***: Maalesef
Muktedir: Kuvvetli, güç yetiren
İbadet-i tefekküriye: Tefekkür ibadeti. ***Kudsî***: Kutsal
Sadef: Sedef, inci kabuğu
Müteaddid: Çeşit çeşit, birçok
Dercetme: İçine koyma, yerleştirme
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân
Mücmel: Kısa, öz
Şakirt: Talebe
Ayetü'n-nur: Nur âyeti (Nur sûresi 35. âyet)
Âyat-ı zulümat: İnkârın karanlığından bahseden âyetler (Nur sûresi 39-40. âyetler)
Cüz'iyet: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar. ***Ufunetli***: Kötü kokulu
Külliyet: Umûmilik, ziyâdelik

Evet Kur'ân'ın hitabı, evvela Mütekellim-i Ezelî'nin rubûbiyet-i âmmesinin geniş makamından.. hem nev-i beşer, belki kâinat nâmına muhatab olan Zât'ın geniş makamından.. hem umum nev-i beşer ve benî-âdemin bütün asırlarda irşâdlarının gayet vüs'atli makamından.. hem dünya ve âhiretin, arz ve semâvâtın ve ezel ve ebedin ve Hâlık-ı Kâinat'ın rubûbiyetine ve bütün mahlukatın tedbirine dair kavanin-i ilâhiye'nin gayet yüksek ihâtalı beyanâtının makamından aldığı vüs'at ve ulviyet ve ihâta cihetiyle o hitab, öyle bir yüksek i'câzı ve şümûlü gösterir ki; ders-i Kur'ân'ın muhatablarından en kesretli taife olan tabaka-yi avâmın basit fehimlerini okşayan zâhirî ve basit mertebesi dahi en ulvî tabakayı da tam hissedâr eder. Güya kıssadan yalnız bir hisse ve bir hikâye-i tarihiyeden bir ibret değil, belki bir küllî düsturun efradı olarak her asra ve her tabakaya hitab ederek taze nâzil oluyor. Ve bilhassa çok tekrar ile اَلظَّالِمِينَ اَلظَّالِمِينَ[1] deyip tehdidleri ve zulümlerinin cezası olan musibet-i semâviye ve arziyeyi şiddetle beyanı, bu asrın emsalsiz zulümlerine Kavm-i Âd ve Semûd ve Firavun'un başlarına gelen azablarla baktırıyor. Ve mazlum ehl-i imâna İbrahim (aleyhisselâm) ve Mûsâ (aleyhisselâm) gibi enbiyânın necatlarıyla teselli veriyor.

Evet, nazar-ı gaflet ve dalâlette, vahşetli ve dehşetli bir ademistan.. ve elîm ve mahvolmuş bir mezaristan olan bütün geçmiş zaman ve ölmüş karnlar ve asırlar; canlı birer sahife-i ibret ve baştan başa ruhlu, hayatdar bir acib âlem ve mevcûd ve bizimle münasebetdar bir memleket-i rabbâniye sûre-

---

[1] Zâlimler!, Zâlimler!

Mütekellim-i ezelî: Ezelden beri konuşma sıfatına sahip olan Allah (c.c.)
Rububiyet-i amme: Cenab-ı Hakk'ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı
Benî-Âdem: Âdemoğulları, insanlar. ***Nev-i beşer***: İnsan türü
İrşad: Doğru yolu göstermek
Vüs'at: Genişlik
Hâlik-ı kâinat: Kainâtın yaratıcısı Allah (c.c.)
Rububiyet: Cenab-ı Hakk'ın, her yerde, her mahluka muhtaç olduğu şeyleri vermesi, terbiye, tedbir ve malikiyeti vasfı
Kavanin-i ilâhiye: Sünnetullah, Allah'ın (c.c.) icraatında âdet edindiği yol, ilâhî kanunlar
Ulviyet: Yücelik
İhata: Kuşatma, içine alma
İ'câz: İnsanları aciz bırakma, hayrete düşürme, mucize gösterme
Ders-i Kur'ân: Kur'ân dersi
Tabaka-i avam: Uzmanlık sahibi olmayan halk tabakaları, az kültürlü kimseler
Hissedar: Hisseli, hisse sahibi
Fehm: Anlama, kavrama
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Musibet-i semaviye ve arziye: Gökten ve yerden gelen, Tufan, sel, deprem, yangın gibi musibetler
Kavm-i Âd: Hz. Hud'un (a.s) peygamber olarak gönderildiği kavim, Yemen taraflarında bulunan bu topluluk peygamberlerinin davetine icabet etmediklerinden Şiddetli ve yok edici bir rüzgâr ile cezalandırılmışlardır. (Fussilet sûresi, 41/15-16, Kamer sûresi, 54/18-19, Hakka sûresi, 69/6)
Hikâye-i tarihiye: Tarihi bir hikâye
Küllî düstur: Genel kâideler
Kavm-i Semud: Hz. Salih'in (a.s) peygamber olarak gönderildiği kavim, Kuzey Batı Arabistan'da Hicr denilen bölgede yaşamışlardır. Kendilerine mu'cize olarak gönderilen deveyi öldürmeleri ve peygamberlerine karşı gelmeleri sebebiyle şiddetli bir zelzele ile azaba çarptırılmışlardır. (A'raf sûresi, 7/73, Hakka sûresi, 69/5)
Nazar-ı gaflet ve delâlet: Hakikatten habersiz, kâfir bakışıyla hükmetme. ***Necat***: Kurtuluş
Ademistan: Yokluklar şehri
Elîm: Keder ve üzüntü verici
Sahife-i ibret: İbret sahifesi
Hayattar: Canlı
Münasebettar: İlgili, alâkalı
Memleket-i rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın sahip olduğu memleket

tinde sinema perdeleri gibi, kâh bizi o zamanlara, kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya gösterip yüksek bir i'câz ile dersini veren *Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân*, aynı i'câz ile, nazar-ı dalâlette câmid, perişan, ölü, hadsiz bir vahşetgâh olan ve firâk ve zevâlde yuvarlanan bu kâinatı bir kitab-ı Samedânî, bir şehr-i Rahmanî, bir meşher-i sun'-i Rabbanî olarak o câmidatı canlandırıp birer vazifedâr sûretinde birbiriyle konuşturup ve birbirinin imdadına koşturup nev'-i beşere ve cin ve meleğe hakikî ve nurlu ve zevkli hikmet dersleri veren bu *Kur'ân-ı Azîmüşşan*, elbette her harfinde on ve yüz ve bazan bin ve binler sevab bulunması.. ve bütün cin ve ins toplansa O'nun mislini getirememesi..[1] ve bütün benî-Âdem'le ve kâinatla tam yerinde konuşması.. ve her zaman milyonlar hâfızların kalblerinde zevk ile yazılması.. ve çok tekrarla ve kesretli tekraratıyla usandırmaması.. ve çok iltibas yerleri ve cümleleri ile beraber çocukların nazik ve basit kafalarında mükemmel yerleşmesi.. ve hastaların ve az sözden müteessir olan ve sekeratta olanların kulağında, mâ-yi zemzem misillü hoş gelmesi gibi kudsî imtiyazları kazanır. Ve iki cihanın saadetlerini kendi şâkirdlerine kazandırır.

Ve tercümanın ümmiyet mertebesini tam riayet etmek sırrıyla; hiçbir tekellüf ve hiçbir tasannu ve hiçbir gösterişe meydan vermeden selâset-i fıtriyesini ve doğrudan doğruya semâdan gelmesini ve en kesretli olan tabakat-ı avâmın basit fehimlerini tenezzülât-ı kelâmiye ile okşamak hikmetiyle, en ziyade semâ ve arz gibi en zâhir ve bedihî sahifelerini açıp o âdiyat altındaki hârikulâde mu'cizât-ı kudretini ve mânidar sutur-i hikmetini ders vermekle lütf-i irşâdda güzel bir i'câz gösterir.

---

[1] De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

Kâh: Bazı, bazen
Nazar-ı dalâlet: İnançsız, kâfirce bakış
Camid: Donmuş, donuk, cansız
Vahşetgâh: Korku ve dehşet yeri
Firak: Ayrılık
Zevâl: Sona erme, yok olma
Kitab-ı samedanî: Allah'ın (c.c.) kitabı
Şehr-i rahmanî: Rahman olan Allah'ın (c.c.) şehri
Meşher-i sun-i rabbanî: Allah'ın (c.c.) sanatkârlığının sergisi
Camidat: Cansızlar
Vazifedar: Vazifeli
Nev-i beşer: İnsan türü
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Tekrarat: Tekrarlar
İltibas: Birbirine karıştırma
Müteessir: Hissiyatına dokunan, üzülen
Sekerât: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu
Mâ-i zemzem: Zemzem suyu
Kudsî: Yüce
İmtiyaz: Ayrıcalık
Şakirt: Talebe
Ümmiyet: Okuma yazma bilmeme
Riayet: Gözetme, gütme
Tekellüf: Zorlama
Tasannu: Yapmacık hareket
Selâset-i fıtriye: Tâbii akıcılık
Tabakat-ı avam: Halk tabakaları
Fehim: Anlama
Tenezzülat-ı kelâmiye: Cenab-ı Hakk'ın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatleri, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi
Sema: Gökyüzü. ***Arz***: Yeryüzü
Zâhir: Görünen, açık
Bedihi: Apaçık
Âdiyat: Normal işleyişin verdiği alışkanlık
Mucizat-ı kudret: Kudret mucizeleri
Manidar: Manalı
Sutur-i hikmet: Hikmet satırları
Lütf-i irşad: Doğruya eriştiren bir nimet ve ihsan

Tekrarı iktiza eden dua ve davet ve zikir ve tevhid kitabı dahi olduğunu bildirmek sırrıyla; güzel, tatlı tekraratıyla bir tek cümlede ve bir tek kıssada ayrı ayrı çok mânâları, ayrı ayrı muhatab tabakalarına tefhim etmekte ve cüz'î ve âdi bir hâdisede en cüz'î ve ehemmiyetsiz şeyler dahi nazar-ı merhametinde ve daire-i tedbir ve irâdesinde bulunmasını bildirmek sırrıyla tesis-i İslâmiyet'te ve tedvin-i Şeriat'ta sahabelerin cüz'î hâdiselerini dahi nazar-ı ehemmiyete almasında; hem küllî düsturların bulunması, hem umumî olan İslâmiyet'in ve şeriatın tesisinde o cüz'î hâdiseler, çekirdekler hükmünde çok ehemmiyetli meyveleri verdikleri cihetinde de bir nevi i'câzını gösterir.

Evet, ihtiyacın tekerrürüyle, tekrarın lüzumu haysiyetiyle, yirmi sene zarfında pek çok mükerrer suâllere cevab olarak ayrı ayrı çok tabakalara ders veren ve koca kâinatı parça parça edip kıyâmette şeklini değiştirerek dünyayı kaldırıp onun yerine azametli âhireti kuracak ve zerrâttan yıldızlara kadar bütün cüz'iyat ve külliyatın tek bir zâtın elinde ve tasarrufunda bulunduğunu isbat edecek ve kâinatı ve arzı ve semâvâtı ve anasırı kızdıran ve hiddete getiren nev'-i beşerin zulümlerine, kâinatın netice-i hilkati hesabına gazab-ı ilâhîyi ve hiddet-i rabbâniye'yi gösterecek hadsiz ve nihayetsiz ve dehşetli ve geniş bir inkılabın tesisinde binler netice kuvvetinde bazı cümleleri ve hadsiz delillerin neticesi olan bir kısım âyetleri tekrar etmek; değil bir kusur, belki gayet kuvvetli bir i'câz ve gayet yüksek bir belâğat ve mukteza-yi hâle gayet mutabık bir cezâlettir, bir fesâhattir.

◆ Meselâ: Bir tek âyet olup yüz on dört defa tekrar edilen

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ cümlesi, Risâle-i Nur'un On Dördüncü Lem'ası'nda beyan edildiği gibi; arşı ferşe bağlayan ve kâinatı ışıklandıran ve her dakika herkes ona muhtaç olan öyle bir hakikattır ki, milyonlar defa tekrar edilse yine ihtiyaç vardır. Değil yalnız ekmek gibi her gün, belki hava ve ziyâ gibi her dakika ona ihtiyaç ve iştiyak vardır.

İktiza: Gerekme, gerektirme, icab etme. ***Tekrarat***: Tekrarlar
Tefhim: Anlatma, bildirme
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Nazar-ı merhamet: Merhametle bakma. ***Âdi***: Değersiz, aşağı
Daire-i tedbir: Sevk ve idare sahası. ***İrade***: Dileme, isteme
Tesis-i İslâmiyet: İslâm'ın kurulması ve zihinlerde yerleştirilmesi
Nev-i i'caz: Mucize türü
Tedvin-i şeriat: İslâm kural ve kaidelerinin biraraya getirilme dönemi
Tekerrür: Tekrarlanma
Haysiyetle: Cihetiyle
Mükerrer: Tekrarlanmış
Zerrat: Maddenin en küçük parçaları, atomlar
Cüz'iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar
Külliyet: Genellik, kapsamlılık
Tasarruf: İşleri yönetme, çekip çevirme. ***Anâsır***: Unsurlar
Nev-i beşer: İnsan türü
Gadab-ı ilâhî: Cenab-ı Hakk'ın Celâli ile tecelli etmesi
İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
Netice-i hilkat: Yaratılışın neticesi
Hiddet-i rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın Kahhar ismiyle tecelli etmesi. ***Mutabık***: Uygun
Mukteza-i hâl: Hâl ve vaziyetin gerektirdiğine göre, îcabına göre
Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade
Fesahat: Kelimenin kolay, manası anlaşılır, akıcı ve birbiriyle ahenkli harflerden oluşması
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. ***Ferş***: Arz, yer
Ziya: Işık. ***İştiyak***: İstek, arzu

◆ Hem meselâ: Sûre-i طسٓمٓ[1]'de sekiz defa tekrar edilen şu إِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ[2] âyeti, o sûrede hikâye edilen peygamberlerin necatlarını ve kavimlerinin azablarını, kâinatın netice-i hilkati hesabına ve rubûbiyet-i âmmenin nâmına o binler hakikat kuvvetinde olan âyeti tekrar ederek, izzet-i rabbâniye o zâlim kavimlerin azabını ve rahîmiyet-i ilâhiye dahi enbiyânın necatlarını iktiza ettiğini ders vermek için binler defa tekrar olsa yine ihtiyaç ve iştiyak var ve îcâzlı ve i'câzlı bir ulvî belâğattır.

◆ Hem meselâ: Sûre-i Rahman'da tekrar edilen فَبِأَيِّ اٰلَٓاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ[3] âyeti ile Sûre-i Mürselât'ta وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ[4] âyeti, cin ve nev'-i beşere, kâinatı kızdıran ve arz ve semâvâtı hiddete getiren ve hilkat-i âlemin neticelerini bozan ve haşmet-i saltanat-ı ilâhiye'ye karşı inkâr ve istihfafla mukabele eden küfür ve küfranlarını ve zulümlerini ve bütün mahlukatın hukuklarına tecâvüzlerini asırlara ve arza ve semâvâta tehdidkârane haykıran bu iki âyet, böyle binler hakikatlarla alâkadar ve binler mesele kuvvetinde olan bir ders-i umumîde binler defa tekrar edilse yine lüzum var ve celâlli bir îcâz ve cemâlli bir i'câz-ı belâğattır.

◆ Hem meselâ: Kur'ân'ın hakikî ve tam bir nevi münâcâtı ve Kur'ân'dan çıkan bir çeşit hülâsası olan "*Cevşenü'l-Kebîr*" nâmındaki münâcât-ı Peygamberî'de yüz defa,

سُبْحَانَكَ يَا لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانَ الْأَمَانَ خَلِّصْنَا مِنَ النَّارِ،

أَجِرْنَا مِنَ النَّارِ، نَجِّنَا مِنَ النَّارِ.[5]

---

[1] Tâ Sîn Mîm (Şuarâ sûresi, 26/1)

[2] Ama senin Rabbin Aziz ve Rahimdir. Mutlak Galiptir, geniş merhamet sahibidir. (Şuarâ sûresi, 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191)

[3] O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? (Rahman sûresi, 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77)

[4] Hakkı yalan sayanların o gün, vay hâllerine! (Mürselât sûresi, 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49)

[5] Sübhânsın yâ Rab! Sen'den başka yoktur ilâh! Emân diliyoruz Sen'den, koru bizi cehennemden!

Necat: Kurtuluş
Netice-i hilkat: Yaratılışın neticesi
Rububiyet-i amme: Allah'ın bütün mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı
İzzet-i rabbaniye: Cenâb-ı Hakk'ın izzeti, üstün kudret ve şerefi
Rahimiyet-i ilâhiye: İlâhî merhamet
Enbiya: Peygamberler
Îcaz: Az sözle çok şey ifade etme
İ'caz: İfadenin mucize derecesinde güzel olması
Arz ve semavat: Yeryüzü ve gökyüzü
Hilkat-ı âlem: Kâinatın yaratılışı
Haşmet-i saltanat-ı ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın Saltanatının büyüklük ve yüceliği
İstihfaf: Küçümsemek, hafife almak
Tehditkârane: Tehdit ederek
Ders-i umumî: Umûmi ders
İ'caz-ı belâgat: Belâğatın mu'cizeliği.
Celâlli: Azametli
Münacat: Niyaz etme, içten içe yalvarma.
Hülâsa: Öz
Cevşenü'l-Kebir: Esma-i hüsnayı içine alan mühim bir zikir ve duanın ismidir

cümlesi, tekrarında tevhid gibi kâinatça en büyük hakikat ve mahlukatın rubûbiyet'e karşı tesbih ve tahmid ve takdis gibi üç muazzam vazifesinden en ehemmiyetli bir vazifesi ve şekâvet-i ebediyeden kurtulmak gibi nev'-i insanın en dehşetli meselesi ve ubûdiyet ve acz-i beşerin en lüzumlu neticesi bulunması cihetiyle binler defa tekrar edilse yine azdır.

İşte tekrarat-ı Kur'âniye, bu gibi metin esâslara bakıyor. Hattâ bazan bir sahifede iktiza-yi makam ve ihtiyac-ı ifham ve belâğat-ı beyan cihetiyle yirmi defa sarihan ve zımnen tevhid hakikatını ifade eder. Değil usanç, belki kuvvet ve şevk halâvet verir. Risâle-i Nur'da, tekrarat-ı Kur'âniye ne kadar yerinde ve münasip ve belâğatça makbûl olduğu hüccetleriyle beyan edilmiş.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın Mekkiyye sûreleriyle, Medîne sûreleri belâğat noktasında ve i'câz cihetinde ve tafsil ve icmâl vechinde birbirinden ayrı olmasının sırrı ve hikmeti şudur ki, Mekke'de birinci safta muhatab ve muarızları, Kureyş müşrikleri ve ümmîleri olduğundan belâğatça kuvvetli bir üslûb-i âlî ve îcâzlı, muknî, kanaat verici bir icmâl ve tesbit için "tekrar" lâzım geldiğinden ekseriyetçe Mekkiyye sûreleri erkân-ı îmâniyeyi ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'câzlı bir îcâz ile tekrar edip ifade ederek mebde' ve meadi, Allah'ı ve âhireti, değil yalnız bir sahifede, bir âyette, bir cümlede, bir kelimede.. belki bazan bir harfte ve takdim, te'hir ve târif, tenkir ve hazf, zikir gibi hey'etlerde öyle kuvvetli isbat eder ki, ilm-i belâğatın dâhî imamları hayretle karşılamışlar. Risâle-i Nur ve bilhassa Kur'ân'ın kırk vech-i i'câzını icmâlen isbat eden Yirmi Beşinci Söz –zeyilleriyle beraber– ve nazmındaki vech-i i'câzı hârika bir tarzda isbat eden Arabî Risâle-i Nur'dan İşârâtü'l-İ'câz tefsiri bilfiil göstermişler ki, Mekkî sûre ve âyetlerde en âlî bir üslûb-i belâğat ve en yüksek bir i'câz-ı îcâzî vardır.

Rububiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı
Tahmid: Allah'a hamd u sena etmek
Takdis: Allah'ı noksanlıklardan tenzih etme
Şekavet-i ebediye: Sonsuz mahrumiyet, ebedî bedbaht olma
Ubudiyet: Kulluk
Acz-i beşer: Beşerin aczi, kuvvetsizliği
Tekrarat-ı Kur'âniye: Kur'ânda tekrar edilen kıssa, cümle veya kelimeler
İktiza-i makam: Konum gereği
İhtiyac-ı ifham: Anlatma gereği
Belâgat-ı beyan: Beyandaki ifade üstünlüğü
Sarihan: Açıkça
Zımnen: Üstü kapalı bir şekilde
Mekkî sureler: Hicretten önce nazil olan sûreler
Medenî sureler: Hicretten sonra nazil olan sûreler
Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak
İcmal: Öz, özet, toplu mana
Muarız: Karşı gelen, muhalefet eden
Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen
Üslub-i âli: Yüce ifade tarzı
Muknî: İknâ edici
Erkân-ı imaniye: İman esasları
Mebde: Başlangıç, prensip
Mead: Bitiş, ahiret
Takdim-tehir: Öncelik ve sonralık sırasını değiştirme
Tarif: Belirli kılma
Tenkir: Belirsiz kılma
Hazf: Zikretmeme, atma, çıkarma
Zikir: Söyleme, açıklama
Vech-i i'caz: Mu'cizelik yönü, şekli
Bilfiil: Fiilen
Üslub-i belâgat: Belâğat üslubu
İ'caz-ı icazî: Az sözle çok şey ifade etme mu'cizeliği

Amma, Medîne sûre ve âyetlerde birinci safta muhatab ve muarızları ise, Allah'ı tasdik eden Yahudi ve Nasârâ gibi ehl-i kitab olduğundan mukteza-yi belâğat ve irşâd ve mutabık-ı makam ve hâlin lüzumundan, sade ve vazıh ve tafsilli bir üslûbla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek usûlünü ve îmânın rükünlerini değil, belki medar-ı ihtilâf olan şeriatta ve ahkâmda ve teferruatın ve küllî kanunların menşe'leri ve sebebleri olan cüz'iyatın beyanı lâzım geldiğinden o Medîne sûre ve âyetlerde ekseriyetle tafsil ve izah ve sade üslûbla beyanât içinde Kur'ân'a mahsus emsalsiz bir tarz-ı beyanla, birden o cüz'î teferruat hâdisesi içinde yüksek, kuvvetli bir fezleke, bir hâtime, bir hüccet ve o cüz'î hâdise-i şer'iyeyi küllîleştiren ve imtisâlini îmân-ı billah ile temin eden bir cümle-i tevhidiyeyi ve îmâniyeyi ve uhreviyeyi zikreder, o makamı nurlandırır, ulvîleştirir, küllileştirir.

Risâle-i Nur, âyetlerin âhirlerinde ekseriyetle gelen

إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [1] إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ [2]

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ [3] وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ [4]

gibi tevhidi ve âhireti ifade eden fezlekelerde ve hâtimelerde ne kadar yüksek bir belâğat ve meziyetler ve cezâletler ve nükteler bulunduğunu Yirmi Beşinci Söz'ün İkinci Şu'lesinin İkinci Nur'unda o fezleke ve hâtimelerin pek çok nüktelerinden ve meziyetlerinden on tanesini beyan ederek, o hülâsalarda bir mu'cize-i kübrâ bulunduğunu muannidlere de isbat etmiş.

Evet, Kur'ân, o teferruat-ı şer'iyye ve kavanin-i içtimaiyenin beyanı içinde birden muhatabın nazarını yüksek ve küllî noktalara kaldırıp, sade üslûbu

---

[1] Allah gerçekten her şeye kadirdir. (Bakara sûresi, 2/20)

[2] Muhakkak ki Allah her şeyi bilir. (Ankebût sûresi, 29/62)

[3] Aziz O'dur, Hakim O! Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir. (Nahl sûresi, 16/60)

[4] O mutlak galibdir, sınırsız merhamet ve ihsan sahibidir. (Ankebût sûresi, 29/5)

Ehl-i kitap: Kitab ehli olanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar
Mukteza-i belâgat: Belâgat îcabı
Mutabık-ı makam: Konuma uygunluk
Hâl: Durum, vaziyet
Rükün: Temel, esas, şart
Medar-ı ihtilâf: İhtilâf sebebi
Ahkâm: Hükümler
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği yer
Ekseriyet: Çoğunluk
Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak
Emsalsiz: Benzeri olmayan
Tarz-ı beyan: Açıklama tarzı
Cüz'i teferruat: Küçük ayrıntılar
Fezleke: Hülâsa. Netice. Özet
Hatime: Son, sonuç
Hüccet: Delil
Hâdise-i şer'iye: Dînî mesele
Küllîleştirme: Umumîleştirme, genele yayma
İmtisal: Uyma, tâbi olma, uygulama
İman-ı billah: Allah'a iman
Cümle-i tevhidiye: Tevhide ait cümle
Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana
Muannid: İnatçı
Teferruat-ı şer'iye: Dinin asıllarından olmayıp asla bağlı olan unsurlar
Kavanin-i içtimaiye: Toplumsal kanunlar

bir ulvî üslûba ve şeriat dersinden tevhid dersine çevirerek Kur'ân'ı, hem bir kitab-ı şeriat ve ahkâm ve hikmet, hem bir kitab-ı akide ve îmân ve zikir ve fikir ve dua ve davet olduğunu gösterip her makamda çok makasıd-ı irşâdiye-i Kur'âniye'yi ders vermesiyle Mekkiyye âyetlerin tarz-ı belâğatlarından ayrı ve parlak mu'cizâne bir cezâlet izhar eder. Bazan iki kelimede,

- Meselâ; رَبُّ الْعَالَمِينَ[1] ve رَبُّكَ[2] 'de, رَبُّكَ tâbiriyle Ehadiyet'i ve رَبُّ الْعَالَمِينَ ile vâhidiyet'i bildirir; Ehadiyet içinde vâhidiyet'i ifade eder. Hattâ bir cümlede; bir zerreyi bir göz bebeğinde gördüğü ve yerleştirdiği gibi, Güneş'i dahi aynı âyetle, aynı çekiçle göğün göz bebeğinde yerleştirir ve göğe bir göz yapar.

- Meselâ: خَلَقَ السَّموَاتِ وَالْأَرْضَ[3] âyetinden sonra, يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ[4] âyetinin akabinde, وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ[5] der. "*Zemin ve göklerin haşmet-i hilkatinde kalbin dahi hatıratını bilir, idare eder.*" der, tarzında bir beyanât cihetiyle o sade ve ümmiyet mertebesini ve avâmın fehmini nazara alan o basit ve cüz'î muhavere, o tarz ile ulvî ve cazibedâr ve umumî ve irşâdkâr bir mükâlemeye döner.

Bir Suâl: "Bazan ehemmiyetli bir hakikat, sathî nazarlara görünmediğinden ve bazı makamlarda cüz'î ve âdi bir hâdiseden yüksek bir fezleke-i tevhidi veya küllî bir düsturu beyan etmekte münasebet

---

[1] Âlemlerin Rabbi. (Fâtiha sûresi, 1/2; Bakara sûresi, 2/131; Mâide sûresi, 5/28; En'âm sûresi, 6/45...)
[2] Senin Rabbin. (Bakara sûresi, 2/30, 68, 147, 149...)
[3] (O Allah ki) gökleri ve yeri yarattı. (Hadîd sûresi, 57/4)
[4] Geceyi gündüze katar, böylece gündüz uzar, Gündüzü geceye katar, böylece gece uzar. (Hadîd sûresi, 57/6)
[5] Kalplerin künhünü O bilir. (Hadîd sûresi, 57/6)

Kitab-ı şeriat: Din kitabı, İslâmî prensipler kitabı
Ahkâm: Hükümler
Kitab-ı akide: İnanç, itikat kitabı
Makasıd-ı irşadiye-i Kur'âniye: Kur'ân'ın irşad maksatları
Mucizane: Mucizevî bir şekilde
İzhar: Ortaya çıkarma
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. ***Akabinde***: Devamında
Vâhidiyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği
Zerre: Maddenin en küçük parçası
Haşmet-i hilkat: Yaratılış hâdisesinin büyüklük ve haşmeti
Hatırat: Hatıra gelen şeyler
Ümmiyet: Okuma yazma bilmeme
Avam: Genel halk tabakası
Fehm: Anlayış
Muhavere: Karşılıklı konuşma
Cazibedar: Cezbedici, çekici
İrşadkâr: Doğruyu gösterici
Mükâleme: Karşılıklı konuşma
Sathî nazarlar: Yüzeysel bakış
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Âdi: Değersiz, aşağı
Fezleke-i tevhid: Tevhidin özeti
Küllî düstur: Genel kaide

bilinmediğinden, bir kusur tevehhüm edilir. Meselâ: Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm), kardeşini bir hile ile alması[1] içinde

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ[2] diye gayet yüksek bir düsturun zikri, belâğatça münasebeti görünmüyor. Bunun sırrı ve hikmeti nedir?"

Elcevap: Her biri birer küçük Kur'ân olan ekser uzun sûre ve mutavassıtlarda ve çok sahife ve makamlarda yalnız iki-üç maksad değil, belki Kur'ân mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve îmân ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşâd gibi, çok kitabları ve ayrı ayrı dersleri tazammun ederek rubûbiyet-i ilâhiye'nin her şeye ihâtasını ve haşmetli tecelliyâtını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebirinin bir nevi kıraatı olan Kur'ân, elbette her makamda, hattâ bazan bir sahifede çok maksadları tâkiben mârifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve îmân hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, öbür makamda meselâ; zâhirce zaîf bir münasebetle, başka bir ders açar ve o zaîf münasebete çok kuvvetli münasebetler iltihak ederler. O makama gayet mutabık olur, mertebe-i belâğatı yükselir.

İkinci Bir Suâl: "Kur'ân'da sarihan ve zımnen ve işareten, âhiret ve tevhidi ve beşerin mükâfat ve mücazatını binler defa isbat edip nazara vermenin ve her sûrede, her sahifede, her makamda ders vermenin hikmeti nedir?"

Elcevap: Daire-i imkânda ve kâinatın sergüzeştine ait inkılablarda ve emanet-i kübrâyı ve hilafet-i arziyeyi omuzuna alan nev-i beşerin şekâvet ve saadet-i ebediyeye medar olan vazifesine dair en ehemmiyetli, en büyük, en dehşetli meselelerinden en azametlilerini ders vermek ve hadsiz şüpheleri

---

[1] Yûsuf, öz kardeşinin yükünden önce, öbürlerinin yüklerini aratmaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte Biz Yûsuf'a, kardeşini alıkoyması için böyle bir plan öğrettik. Yoksa, Allah dilemedikçe Hükümdarın kanununa göre, kardeşini alması uygun olmazdı. (Yûsuf sûresi, 12/76)

[2] Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur. (Yûsuf sûresi, 12/76)

Mutavassıt sureler: Orta uzunluktaki sûreler
Mahiyet: Bir şeyin asıl iç yüzü, esası
Kitab-ı zikir: Zikir kitabı
Kitab-ı şeriat: Din kitabı
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Rububiyet-i ilâhîye: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan engin terbiye ve idaresi
İhata: Kuşatma, içine alma
Tecelliyat: Görünmeler, belirmeler, yansımalar. ***Nev'***: Tür
Marifetullah: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme, vicdan kültürü
Zâhirce: Görünürde. ***Zaif***: Zayıf
İltihak: Bitişme, kavuşma
Mutabık: Uygun
Mertebe-i belâgat: Belâgat seviyesi
Sarihan: Açıkça
Zımnen: Üstü kapalı bir şekilde
Mücazat: Bir işin karşılığı
Daire-i imkân: Varlık sahası
Kâinatın sergüzeşti: Kâinatta meydana gelen hâdiseler, olaylar
Emanet-i kübra: En büyük emanet, insanın dünyadaki yeri ve sorumluluğu
Hilâfet-i arziye: Eşya ve hâdiselerin sırlarına vâkıf olup, Allah'ın istediği istikamette tabiata müdahele etme donanımında yaratılması, Allah'ın ilk insanın şahsında insanoğluna lütfettiği mânevî paye. ***Nev-i beşer***: İnsan türü
Şekavet: Bedbahtlık, mahrumiyet
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Medar: Sebep, vesile

izale etmek ve gayet şiddetli inkârları ve inatları kırmak cihetinde elbette o dehşetli inkılabları tasdik ettirmek ve o inkılabların azametinde büyük ve beşere en elzem ve en zarûrî meseleleri teslim ettirmek için Kur'ân, binler defa değil, belki milyonlar defa onlara baktırsa yine israf değil ki, milyonlar kere tekrar ile o bahisler Kur'ân'da okunur, usanç vermez, ihtiyaç kesilmez.

◆ Meselâ:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ [1]

âyeti, gösterdiği müjde-i saadet-i ebediye hakikatı; "*Bîçare beşere her dakika kendini gösteren hakikat-i mevtin; hem insanı, hem dünyasını, hem bütün ahbabını idam-ı ebedîsinden kurtarıp ebedî bir saltanatı kazandırır*." dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar ehemmiyet verilse yine israf olmaz, kıymetten düşmez. İşte bu çeşit hadsiz kıymetdar meseleleri ders veren ve kâinatı bir hâne gibi değiştiren ve şeklini bozan dehşetli inkılabları tesis etmekte iknaa ve inandırmaya ve isbata çalışan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân elbette sarihan ve zımnen ve işareten binler defa o meselelere nazar-ı dikkati celbetmek; değil israf, belki ekmek, ilâç, hava ve ziyâ gibi birer hacet-i zarûriye hükmünde ihsanını tazelendirir.

◆ Hem meselâ:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ [2] إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ [3]

gibi tehdid âyetlerini Kur'ân gayet şiddetle ve hiddetle ve gayet kuvvet ve tekrarla zikretmesinin hikmeti ise; Risâle-i Nur'da kat'î isbat edildiği gibi; beşerin küfrü, kâinatın ve ekser mahlukatın hukuklarına öyle bir tecâvüzdür ki, semâvâtı ve arzı kızdırıyor ve anâsırı hiddete getirip tûfanlarla o zâlimleri tokatlıyor ve

---

[1] İman edip makbul ve güzel işler yapanlara ise, içinden ırmaklar akan cennetler var. İşte en büyük başarı, en büyük mutluluk budur! (Bürûc sûresi, 85/11)

[2] Kâfirlere ise cehennem ateşi var. (Fâtır sûresi, 35/36)

[3] Zâlimlerin hakkı gayet acı bir azaptır. (İbrahim sûresi, 14/22)

Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Elzem: En gerekli, en lüzumlu
Zarûri: Mecbûri, kesin
Müjde-i saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk müjdesi
Bîçare: Çaresiz. ***Beşer***: İnsan
Hakikat-i mevt: Ölüm gerçeği
Ahbab: Sevilenler, yakınlar
İdam-ı ebedî: Ebedî yok oluş
İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
Sarihan: Açıkça
Nazar-ı dikkati celb etme: Dikkatli bakışları kendine çekme
Zımnen: Üstü kapalı bir şekilde
Ziya: Işık
Hacet-i zaruriye: Zorunlu ihtiyaçlar
Ekser: En çok, en fazla
Semavat ve arz: Gökyüzü ve yeryüzü. ***Anâsır***: Unsurlar
Tufan: Şiddetli sel felâketi

إِذَٓا اُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ ۝ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ [1]

âyetinin sarahatıyla o zâlim münkirlere Cehennem öyle öfkeleniyor ki, hiddetinden parçalanmak derecesine geliyor. İşte böyle bir cinâyet-i âmmeye ve hadsiz bir tecâvüze karşı beşerin küçüklük ve ehemmiyetsizliği noktasında değil, belki zâlimâne cinâyetinin azametine ve kâfirane tecâvüzünün dehşetine karşı Sultan-ı Kâinat kendi raiyetinin hukukunun ehemmiyetini ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki nihayetsiz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinâyeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlar ve milyarlar ile tekrar etse, yine israf ve kusur değil ki, bin seneden beri yüzer milyon insanlar her gün usanmadan kemâl-i iştiyakla ve ihtiyaçla okurlar.

Evet her gün, her zaman, herkes için bir âlem gider, taze bir âlemin kapısı kendine açılmasından, geçici her bir âlemini nurlandırmak için ihtiyaç ve iştiyakla [2] لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ cümlesini bin defa tekrar ile o değişen perdelerin her birisine bir لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ 'ı bir lâmba yaptığı gibi.. öyle de; o kesretli, geçici perdeleri ve o tazelenen seyyar kâinatları karanlıklandırmamak ve âyine-i hayatında in'ikas eden sûretlerini çirkinleştirmemek ve lehinde şahid olabilen o misafir vaziyetleri aleyhine çevirmemek için, o cinâyetlerin cezalarını ve Padişah-ı Ezelî'nin şiddetli ve inatları kıran tehdidlerini Kur'ân'ı okumakla takdir etmek ve nefsinin tuğyanından kurtulmaya çalışmak hikmetiyle, Kur'ân gayet mânidar tekrar eder ve bu derece kuvvet ve şiddet ve tekrar ile tehdidat-ı Kur'âniye'yi hakikatsız tevehhüm etmekten, şeytan bile kaçar. Onları dinlemeyen münkirlere Cehennem azabı ayn-ı adâlettir, diye gösterir.

◆ Hem meselâ: Asâ-yi Mûsâ gibi çok hikmetleri ve faideleri bulunan Kıssa-yi Mûsâ'nın (aleyhisselâm) ve sair enbiyânın kıssalarını çok tekrarında, risâ-

---

[1] Onlar oraya atılınca, cehennemin müthiş homurtusunu, kaynaya kaynaya çıkardığı uğultuyu işitirler. ۝ Cehennem öfkesinden nerdeyse çatlayacak hâldedir. (Mülk sûresi, 67/7-8)

[2] Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

Münkir: İnkâr eden
Cinayet-i amme: Umumî bir cinayet.
Azamet: Büyüklük
Zâlimane: Zalimce, insafsızca
Kâfirane: Kâfirce
Sultan-ı kâinat: Kâinatın sultanı
Kemâl-i iştiyak: Tam bir arzu ve istek.
Raiyet: Halk
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Seyyar: Gezici, hareket hâlinde
Ayine-i hayat: Hayat aynası
İn'ikas: Aksetme, yansıma
Sûret: Görünüş, çehre
Padişah-ı ezelî: Saltanatı ezelî olan padişah
Tevehhüm: Zannetme. Vehmetme
Tehdidat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın tehditleri.
Tuğyan: Azgınlık
Ayn-ı adalet: Adaletin tâ kendisi
Asa-yı Musa: Hz. Mûsa'nın (a.s.) asası
Kıssa-ı Musa: Hz. Mûsa'nın (a.s.) kıssası
Enbiya: Nebîler, peygamberler

let-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) hakkaniyetine bütün enbiyânın nübüvvetlerini bir hüccet gösterip onların umumunu inkâr edemeyen, bu Zât'ın risâletini hakikat noktasında inkâr edemez hikmetiyle ve herkes her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir ve muvaffak olamadığından her bir uzun ve mutavassıt sûreyi birer küçük Kur'ân hükmüne getirmek için ehemmiyetli erkân-ı îmâniye gibi o kıssaları tekrar etmesi, değil israf belki mukteza-yi belâğattır ve hâdise-i Muhammediye bütün benî-Âdem'in en büyük hâdisesi ve kâinatın en azametli meselesi olduğunu ders vermektir.

Evet, Kur'ân'da Zât-ı Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) en büyük makam vermek ve dört erkân-ı îmâniyeyi içine almakla لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ rüknüne denk tutulan مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ[1] ve risâlet-i Muhammediye, kâinatın en büyük hakikati ve Zât-ı Ahmediye, bütün mahlukatın en eşrefi ve hakikat-i Muhammediye tâbir edilen küllî şahsiyet-i mâneviyesi ve makam-ı kudsîsi, iki cihanın en parlak bir güneşi olduğuna ve bu hârika makama liyakatına dair pek çok hüccetleri ve emâreleri, kat'î bir sûrette Risâle-i Nur'da isbat edilmiş. Binden birisi şudur ki: [2] اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ düsturuyla; bütün ümmetinin, bütün zamanlarda işlediği hasenatın bir misli onun defter-i hasenatına girmesi ve bütün kâinatın hakikatlerini, getirdiği nur ile nurlandırması, değil yalnız cin ve insi ve meleği ve zîhayatları, belki kâinatı ve semâvâtı ve arzı minnetdar eylemesi ve istidat lisanıyle nebâtatın duaları ve ihtiyac-ı fıtrî diliyle hayvanâtın duaları, gözümüz önünde bilfiil kabûl olmasının şehâdetiyle milyonlar, belki milyarlar fıtrî ve reddedilmez duaları makbûl olan sulehâ-yi ümmeti her gün o Zât'a salât ü selâm ile rahmet duaları ve mânevî kazançlarını en evvel o

---

[1] Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. (Fetih sûresi, 48/29)

[2] Bir şeye sebeb olan onu yapan gibidir.

Risalet-i Ahmediye: Hz. Muhammed (s.a.s) efendimizin peygamberliği
Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme
Hüccet: Delil
Muktedir: Kuvvetli, güç yetiren
Muvaffak: Başarı sağlama
Mutavassıt sureler: Orta uzunluktaki sûreler, ne uzun ne de kısa olan
Erkân-ı imaniye: İman esasları
Mukteza-i belâgat: Belâgat îcabı
Hâdise-i Muhammediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) peygamberliği
Benî Âdem: İnsanoğlu
Zât-ı Ahmediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) zâtı, kendisi
Risalet-i Muhammediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) Peygamberliği
Eşref: En şerefli, en onurlu
Hakikat-i Muhammediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) yüce mânevî makamı
Makam-ı kudsî: Yüce makam
Şahsiyet-i mâneviye: Hükmî şahsiyet. ***Liyakat***: Lâyık olma
Emare: İşaret, belirti, ipucu
Kat'î: Kesin. ***Misl***: Benzer, kat
Defter-i hasenat: Sevap defteri
Cin ve ins: Cinler ve insanlar
Zîhayat: Canlı varlık
İstidat: Kabiliyet, yetenek
İhtiyac-ı fıtrî: Tabî ihtiyaç
Hayvanat: Hayvanlar
Süleha-i ümmet: Ümmetin Salih insanları

Zât'a bağışlamaları ve bütün ümmetçe okunan Kur'ân'ın üç yüz bin hurufunun her birisinde on sevabdan tâ yüz, tâ bin hasene ve meyve vermesinden yalnız kıraat-ı Kur'ân cihetiyle defter-i a'mâline hadsiz nurlar girmesi haysiyetiyle o Zât'ın şahsiyet-i mâneviyesi olan hakikat-i Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm), istikbalde bir şecere-i tûbâ-i Cennet hükmünde olacağını Allâmü'l-guyûb bilmiş ve görmüş ve o makama göre Kur'ân'ında o azîm ehemmiyeti vermiş ve fermanında ona tebaiyeti ve sünnet-i seniyyesine ittiba ile şefaatine mazhariyeti en ehemmiyetli bir mesele-i insâniye göstermiş ve o haşmetli şecere-i tûbânın bir çekirdeği olan şahsiyet-i beşeriyetini ve bidayetteki vaziyet-i insâniyesini arasıra nazara almasıdır.

İşte Kur'ân'ın tekrar edilen hakikatleri bu kıymette olduğundan, tekraratında kuvvetli ve geniş bir mu'cize-i mâneviye bulunmasına fıtrat-ı selime şehâdet eder. Meğer maddiyyûnluk taunuyla maraz-ı kalbe ve vicdan hastalığına mübtelâ ola!..

قَدْ يُنْكِرُ الْمَرْءُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ وَيُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ [1]

kaidesine dâhil olur.

* * *

---

[1] Bazan insan, gözünün iltihaplı olması sebebiyle güneşin ışığını inkâr ettiği gibi ağız da hastalığından dolayı suyun tadını inkâr edebilir. (el-Busayrî, *Kasîdetü'l-bürde*, 104. beyit)

Huruf: Harfler
Kıraat-ı Kur'ân: Kur'ân okuma
Defter-i a'mâl: Amellerin yazıldığı defter. ***Hasene***: İyilik, sevap
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Haysiyetiyle: Cihetiyle, itibariyle
Şecere-i tuba-i cennet: Cennette uçsuz bucaksız bir büyüklüğe sahip tuba ağacı
Allâmü'l-guyûb: Gaybe ait her şeyi en iyi bilen Allah (c.c.)
Tebaiyet: Tâbi olma, uyma
Sünnet-i seniyye: Peygamber Efendimizin (s.a.s.) üstün söz, hal, davranış ve buyrukları
İttiba: Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme
Şefaat: Af için vesile olmak
Mazhar: Nâil olmuş, şereflenmiş
Mesele-i insaniye: İnsanlığın problemi
Haşmet: İhtişam
Şahsiyet-i beşeriye: İnsanlığın şahsiyeti
Vaziyet-i insaniye: İnsanların durumu. ***Bidayet***: Başlangıç
Mucize-i mâneviye: Mânevî bir mûcize
Fıtrat-ı selime: Sağlam, bozulmamış fıtrat
Maddiyyun: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler
Taun: Veba hastalığı
Maraz-ı kalb: Kalb hastalığı, manevî hastalık
Mübtela olma: Tutulma

Bu Onuncu Meseleye Bir Hâtime Olarak İki Hâşiyedir

Birincisi

Bundan on iki sene evvel işittim ki, en dehşetli ve muannid bir zındık Kur'ân'a karşı suikastını tercümesiyle yapmağa başlamış ve demiş ki: "Kur'ân tercüme edilsin, tâ, ne mal olduğu bilinsin." Yâni, lüzumsuz tekrârâtı herkes görsün ve tercümesi O'nun yerinde okunsun diye dehşetli bir plân çevirmiş. Fakat, Risâle-i Nur'un cerhedilmez hüccetleri kat'î isbat etmiş ki: Kur'ân'ın hakikî tercümesi kabil değil ve lisan-ı nahvî olan lisan-ı Arabî yerinde Kur'ân'ın meziyetlerini ve nüktelerini başka lisan muhafaza edemez ve her bir harfi, on adetten bine kadar sevab veren kelimât-ı Kur'âniye'nin mu'cizâne ve cem'iyyetli tâbirleri yerinde beşerin âdî ve cüz'î tercümeleri tutamaz. O'nun yerinde câmilerde okunmaz diye Risâle-i Nur her tarafta intişariyle o dehşetli plânı akîm bıraktı. Fakat, o zındıktan ders alan münâfıklar, yine şeytan hesabına Kur'ân güneşini üflemekle söndürmeğe ahmak çocuklar gibi ahmakâne ve dîvânecesine çalışmaları sebebiyle bana gayet sıkı ve sıkıcı ve sıkıntılı bir hâlette bu Onuncu Mesele yazdırıldı tahmin ediyorum. Başkalarla görüşemediğim için hakikat-i hâli bilemiyorum.

İkinci Hâşiye

Denizli hapsinden tahliyemizden sonra meşhur Şehir Oteli'nin yüksek katında oturmuştum. Karşımda güzel bahçelerde kesretli kavak ağaçları birer halka-yi zikir tarzında gayet latîf, tatlı bir sûrette hem kendileri, hem dalları, hem yaprakları, havanın dokunmasiyle cezbedârâne ve cazibekârane hare-

---

Muannid: İnatçı
Sû-i kasd: Kötü niyet
Cerh etme: Çürütme, yaralama
Hüccetler: Deliller
Lisan-ı nahvî: Kendine has, çok zengin gramer yapısına sahip dil
Lisan-ı Arabî: Arapça
Meziyet: Üstün vasıf
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana
Kelimat-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın kelimeleri
Cem'iyetli: Toplayıcı, kapsamlı
Âdî: Bayağı, sıradan, normal
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
İntişar: Yayılmak, yaygın olmak
Akim: Neticesiz, kısır
Ahmakâne: Ahmakçasına
Hakikat-i hâli: Şimdiki durum
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Halka-yi zikir: Zikir halkası
Cezbedarane: Cezbeye tutulmuş gibi
Cazibekârane: Çekici, sevimli

ketle raksları, kardeşlerimin müfarakatlarından ve yalnız kaldığımdan hüzünlü ve gamlı kalbime ilişti. Birden güz ve kış mevsimi hâtıra geldi ve bana bir gaflet bastı. Ben, o kemâl-i neş'e ile cilvelenen o nâzenin kavaklara ve zîhayatlara o kadar acıdım ki, gözlerim yaş ile doldu. Kâinatın süslü perdesi altındaki ademleri firâkları ihtar ve ihsasiyle kâinat dolusu firâkların, zevâllerin hüzünleri başıma toplandı. Birden hakikat-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) getirdiği nur, imdâda yetişti. O hadsiz hüzünleri ve gamları, sürurlara çevirdi. Hattâ o nurun, herkes ve her ehl-i îmân gibi benim hakkımda milyon feyzinden yalnız o vakitte, o vaziyete temas eden imdat ve tesellisi için Zât-ı Muhammediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) karşı ebediyen minnettar oldum. Şöyle ki:

Ol nazar-ı gaflet, o mübarek nâzeninleri; vazifesiz, neticesiz, bir mevsimde görünüp, hareketleri neş'eden değil, belki güya ademden ve firâktan titreyerek hiçliğe düştüklerini göstermekle, herkes gibi bendeki aşk-ı beka ve hubb-i mehâsin ve şefkat-i cinsiye ve hayatiyeye medar olan damarlarıma o derece dokundu ki, böyle dünyayı bir mânevî cehenneme ve aklı bir tâzib âletine çevirdiği sırada, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın beşere hediye getirdiği nur perdeyi kaldırdı; îdam, adem, hiçlik, vazifesizlik, abes, firâk yerlerinde o kavakların her birinin yaprakları adedince hikmetleri ve mânâları ve Risâle-i Nur'da isbat edildiği gibi, üç kısma ayrılan neticeleri ve vazifeleri var diye gösterdi.

•***Birinci kısım***: Sâni-i Zülcelâl'in esmâsına bakar. Meselâ: Nasıl bir usta hârika bir makinayı yapsa; herkes o zâta "*Mâşâallah, bârekâllah*" deyip alkışlar. Öyle de; o makina dahi, ondan maksud neticeleri tam tamına göstermesiyle, lisân-ı hâliyle ustasını tebrik eder, alkışlar. Her zîhayat ve her şey böyle bir makinadır, ustasını tesbihlerle alkışlar.

•***İkinci kısım hikmetleri ise***: Zîhayatın ve zîşuurun nazarlarına bakar. Onlara şirin bir mütalâagâh, birer kitab-ı mârifet olur. Mânâlarını zîşuurun

---

Raks: Oynama, dans etme
Müfarakat: Ayrılık
Kemal-i neşe: Tam bir sevinçle
Cilvelenme: Nazlanma
Nazenin: Cilveli, nazlı, narin
Adem: Yokluk
Firak: Ayrılık
Zîhayat: Canlı varlık
İhtar: Hatırlatma
İhsas: Hissettirme
Sürur: Sevinç, neşe
Feyz: Bereket
Ebediyen: Sonsuz olarak
Nazar-ı gaflet: Gafletli, dikkatsiz bakış
Aşk-ı beka: Ebedî hayat aşkı
Hubb-i mehasin: Güzelliklere olan sevgi
Şefkat-i cinsiye: İnsanlara karşı duyulan merhamet ve acıma hissi
Tazib: Azap verme
Abes: Boş, fâidesiz, saçma
Sâni u Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan Ulu Allah
Esmâ: İsimler
Maksud: İstenen, arzu edilen
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ifade ettiği anlam
Zîhayat: Canlı varlık
Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık
Mütalâagâh: Allah bilgisi, vicdan kültürü kitabı
Kitab-ı marifet: Bilgi kitabı

zihinlerinde ve sûretlerini kuvve-i hâfızalarında ve elvah-ı misâliyede ve âlem-i gaybın defterlerinde daire-i vücûdda bırakıp, sonra âlem-i şehâdeti terk eder, âlem-i gayba çekilir. Demek, sûrî bir vücûdu bırakır, mânevî ve gaybî ve ilmî çok vücûdları kazanır.

Evet mâdem Allah var ve ilmi ihâta eder; elbette adem, îdam, hiçlik, mahv, fena; hakikat noktasında ehl-i îmânın dünyasında yoktur ve kâfirlerin dünyaları ademle, firâkla, hiçlikle, fânilikle doludur. İşte bu hakikatı, umumun lisanında gezen bu gelen darb-ı mesel ders verip, der: "*Kimin için Allah var, ona her şey var ve kimin için yoksa, her şey ona yoktur, hiçtir.*"

Elhâsıl: Nasıl ki îmân, ölüm vaktinde insanı îdam-ı ebedîden kurtarıyor; öyle de, herkesin hususî dünyasını dahi îdamdan ve hiçlik karanlıklarından kurtarıyor. Ve küfür ise, hususen küfr-i mutlak olsa; hem o insanı, hem hususî dünyasını ölümle îdam edip mânevî cehennem zulmetlerine atar, hayatının lezzetlerini acı zehirlere çevirir. Hayat-ı dünyeviyeyi âhirete tercih edenlerin kulakları çınlasın. Gelsinler, buna ya bir çare bulsunlar veya îmâna girsinler, bu dehşetli hasarâttan kurtulsunlar!..

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [1]

Duanıza çok muhtaç ve size çok müştak kardeşiniz

Said Nursî

* * *

---

[1] Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık(lar)
Kuvve-i hafıza: Hafıza kuvveti
Elvah-ı misaliye: Mânevî sûret ve modellerin yansıyıp göründükleri misal âlemine ait (mânevî) sayfalar
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz âlem
Daire-i vücud: Varlık sahası
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Sûrî: Hakikî olmayan, görünürde olan
Manevî: Mâneviyata ait
Gaybî: Gaybe ait
Adem: Yokluk
Mahv: Helâk olma, yok olma
Ehl-i iman: İman sahibi kimseler
Darb-ı mesel: Atasözü
İdam-ı ebedî: Ebedî bir yokoluş
Küfr-i mutlak: Kesin ve tam bir inkâr
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Hasârât: Zararlar
Müştak: İstekli, arzulu

Yirmi Altıncı Söz

Kader Risalesi

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ [1]

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ [2]

(Kader ile cüz'-i ihtiyârî, iki mesele-i mühimmedir. Ona dair "Dört Mebhas" içinde birkaç sırlarını açmağa çalışacağız.)

Birinci Mebhas

Kader ve cüz'-i ihtiyârî, İslâmiyet'in ve îmânın nihayet hududunu gösteren, hâlî ve vicdanî bir îmânın cüz'lerindendir. Yoksa ilmî ve nazarî değillerdir. Yâni mü'min her şeyi, hattâ fiilini, nefsini Cenâb-ı Hakk'a vere vere, tâ nihayette teklif ve mes'uliyetten kurtulmamak için "Cüz'-i ihtiyârî" önüne çıkıyor. Ona: "Mes'ul ve mükellefsin" der. Sonra, ondan sudûr eden iyilikler ve kemâlât ile mağrur olmamak için, "Kader" karşısına geliyor. Der: "Haddini bil, yapan sen değilsin."

---

[1] Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz. (Hicr sûresi, 15/21)

[2] Velhasıl her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz. (Yâsîn sûresi, 36/12)

Cüz-i ihtiyarî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etmek serbestliği
Mesele-i mühimme: Önemli konu
Mebhas: Konu
Hâlî: Yaşayarak anlaşılacak mesele
Vicdanî: Kalpte duyulup hissedilen
İlmî: İlimle, bilgi ile ilgili
Nazarî: İlmî kaidelere ve fikrî gayrete dayanan, teorik
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler. ***Mağrur***: Gururlu
Teklif: Cenab-ı Hakk'ın, insanları kullukla, emir ve yasaklarına göre hareket etmekle vazifelendirmesi
Mes'ul: Yaptığı hareketlerden hesap vermeğe mecbur olan, sorumlu
Sudur etmek: Çıkmak, olmak

Evet, kader; cüz'-i ihtiyârî, îmân ve İslâmiyet'in nihayet merâtibinde.. Kader, nefsi gururdan ve cüz'-i ihtiyârî, adem-i mes'uliyetten kurtarmak içindir ki, mesâil-i îmâniyeye girmişler. Yoksa, mütemerrid nüfus-i emmârenin işledikleri seyyiâtının mes'uliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmak ve onlara in'am olunan mehâsinle iftihar etmek, gururlanmak, cüz'-i ihtiyârîye istinad etmek; bütün bütün sırr-ı kadere ve hikmet-i cüz'-i ihtiyâriyeye zıt bir harekete sebebiyet veren ilmî meseleler değildir.

Evet, mânen terakki etmeyen avâm içinde, kaderin cây-ı istîmâli var. Fakat o da mâziyat ve mesâibdedir ki, ye'sin ve hüznün ilâcıdır. Yoksa maâsi ve istikbaliyatta değildir ki, sefahete ve atâlete sebeb olsun. Demek kader meselesi, teklif ve mes'uliyetten kurtarmak için değil, belki fahr ve gururdan kurtarmak içindir ki, îmâna girmiş. *Cüz'-i ihtiyârî, seyyiâta merci olmak içindir ki, akideye dâhil olmuş. Yoksa mehâsine masdar olarak tefer'un etmek için değildir.*

Evet Kur'ân'ın dediği gibi, insan seyyiâtından tamamen mes'uldür. Çünkü seyyiâtı isteyen odur. Seyyiat tahribat nev'inden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahribat yapabilir. Müthiş bir cezaya kesb-i istihkak eder. Bir kibrit ile bir evi yakmak gibi. Fakat hasenatta iftihara hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenatı isteyen, iktiza eden rahmet-i ilâhiye ve icad eden, kudret-i rabbâniye'dir. Suâl ve cevab, dâî ve sebeb, ikisi de Hak'tandır. İnsan yalnız dua ile, îmân ile, şuur ile, rızâ ile onlara sahib olur. Fakat seyyiâtı isteyen, nefs-i insâniyedir; ya istidat ile, ya ihtiyar ile. Nasıl ki beyaz, güzel güneşin ziyasından bâzı maddeler siyahlık ve taaffün alır. O si-

---

Merâtib: Mertebeler, basamaklar, seviyeler
Adem-i mes'uliyet: Sorumsuzluk
Mesâil-i imaniye: Îmana ait meseleler
Mütemerrid: İnatçı, dik kafalı, kibirli
Nüfus-i emmâre: Kötülüğe sevk eden nefisler
Seyyiât: Kötülük, kabahat, günah
Mes'uliyet: Sorumluluk
İn'âm: Nimet vermek. İhsan etmek
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler
İftihar etmek: Öğünmek
İstinad: Dayanma
Sırr-ı kader: Kader sırrı
Terakkî: Yükselme, ilerleme
Hikmet-i cüz-i ihtiyariye: İnsana tercih hakkı vermedeki ilâhî hikmet
Avam: Halk, ilim ve ihtisas sahibi olmayan geniş kitle
Cây-ı istimâli: Kullanım alanı
Mâziyat: Geçmiş hâdiseler. Geçen zamanlar. ***Mesâib***: Musibetler
Ye's: Ümitsizlik
Maâsî: Günahlar, isyanlar
İstikbaliyat: Gelecek zamanlar
Sefâhet: Zevk ve eğlenceye –aşırı derecede– düşkünlük, akılsızlık
Atâlet: Tembellik, işsizlik
Fahr: Övünme, böbürlenme
Seyyiât: Kötülükler, günahlar
Merci: Dönülecek yer
Akide: İnanç. ***Mastar***: Kaynak
Mehâsin: Güzellikler
Tefer'un: Firavunlaşma. ***Nev'***: Tür
Kesb-i istihkak: Hak kazanma, müstehak olma
Hasenat: İyilikler, sevaplar
Rahmet-i İlâhiye: İlâhî rahmet
Kudret-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği
Dâi: İsteyen, gerektiren
Seyyiât: Kötülükler, günahlar
Nefs-i insaniye: İnsan nefsi
İstidat: İnsanın yaratılışında bulunan tabiî meyil, kabiliyet
İhtiyar: Seçmek, tercih etmek
Taaffün: Kötü koku yayma, çürüyerek veya bozularak kokuşma

yahlık, onun istidadına aittir. Fakat o seyyiâtı, çok mesâlihi tazammun eden bir kanun-i ilâhî ile icad eden yine Hak'tır. Demek sebebiyet ve suâl nefistendir ki, mes'uliyeti o çeker. Hakk'a ait olan halk ve îcad ise, daha başka güzel netice ve meyveleri olduğu için güzeldir, hayırdır.

İşte şu sırdandır ki: **Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir**. Nasıl ki pek çok mesâlihi tazammun eden bir yağmurdan zarar gören tenbel bir adam diyemez: "Yağmur rahmet değil." Evet *halk ve îcadda bir şerr-i cüz'î ile beraber hayr-ı kesîr vardır. Bir şerr-i cüz'î için hayr-ı kesîri terk etmek şerr-i kesîr olur.* Onun için o şerr-i cüz'î, hayır hükmüne geçer. Îcâd-ı ilâhî'de şer ve çirkinlik yoktur. Belki, abdin kesbine ve istidadına aittir.

Hem nasıl kader-i ilâhî, netice ve meyveler itibariyle şerden ve çirkinlikten münezzehtir. Öyle de: İllet ve sebeb itibariyle dahi, zulümden ve kubuhtan mukaddestir. Çünkü kader, hakikî illetlere bakar, adâlet eder. İnsanlar zâhirî gördükleri illetlere, hükümlerini bina eder; kaderin aynı adâletinde zulme düşerler. Meselâ: Hâkim seni sirkatle mahkûm edip hapsetti. Halbuki sen sârık değilsin. Fakat kimse bilmez gizli bir katlin var. İşte kader-i ilâhî dahi seni o hapisle mahkûm etmiş. Fakat kader, o gizli katlin için mahkûm edip adâlet etmiş. Hâkim ise, sen ondan mâsum olduğun sirkate binaen mahkûm ettiği için zulmetmiştir. İşte şey-i vâhidde iki cihetle kader ve îcâd-ı ilâhî'nin adâleti ve insan kesbinin zulmü göründüğü gibi, başka şeyleri buna kıyas et. Demek kader ve îcâd-ı ilâhî; mebde' ve münteha, asıl ve fer', illet ve neticeler itibariyle şerden ve kubuhtan ve zulümden münezzehtir.

Eğer denilse: "Mâdem cüz'-i ihtiyârînin icada kabiliyeti yok. Bir emr-i itibarî hükmünde olan kesbden başka insanın elinde bir şey bulunmuyor. Nasıl oluyor ki, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'da, Hâlık-ı semâ-

---

Mesâlih: Maslahatlar, işler
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Kanun-i İlâhî: Cenab-ı hakkın her yerde ve her zaman uyguladığı değişmez hükmü
Sual: İstemek, talep etmek
Halk: Yaratmak
Kesb-i şer: Şer olan bir fiili işlemek
Halk-ı şer: Şerri yaratmak
Şerr-i cüz'î: Küçük şer
Hayr-ı kesir: Büyük hayır
Şerr-i kesir: Büyük şer
Hayır: İyilik, iyi iş, iyi şey
İcad-ı İlâhî: Cenâb-ı Hakk'ın var etmesi, vücuda getirmesi
Abd: Kul. ***Kubuh***: Çirkinlik
Kesb: İradeyle elde etme, kazanma
İstidad: İnsanın yaratılışında bulunan tabiî meyil, kabiliyet
Kader-i İlâhî: İlâhî kader
İllet: Sebep, bir şeyin vücudunun kendisine bağlı olduğu sebep
Mukaddes: Takdis olunmuş, temiz
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Sirkatle: Hırsızlıkla. ***Sârık***: Hırsız
Şey-i vâhid: Tek bir şey
İcad-ı İlâhî: Cenâb-ı Hakk'ın var etmesi, vücuda getirmesi
Mebde: Başlangıç, prensip
Müntehâ: Son. Son nokta
Asıl: Kök, esas, temel
Fer': Dal, kol, ayrıntı
Netice: Sonuç
Kubuh: Çirkinlik
Münezzeh: Eksikliklerden uzak olma. ***İllet***: Asıl sebep, vesile
Cüz-i ihtiyarî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etmek
İcad: Var etmek, vücuda getirmek
Emr-i itibarî: Hakikatta, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş

vât ve arz'a karşı, insana âsi ve düşman vaziyeti verilmiş. Hâlık-ı arz ve semâvât, ondan azîm şikâyetler ediyor.. o âsi insana karşı abd-i mü'mine yardım için kendini ve melâikesini tahşid ediyor. Ona azîm bir ehemmiyet veriyor."

Elcevap: Çünkü; küfür ve isyan ve seyyie, tahriptir, ademdir. Halbuki azîm tahribat ve hadsiz ademler, bir tek emr-i itibarîye ve ademîye terettüb edebilir. Nasıl ki bir azîm sefînenin dümencisi, vazifesinin adem-i ifasıyla, sefîne gark olup bütün hademelerin netice-i sa'yleri ibtal olur. Bütün o tahribat, bir ademe terettüb ediyor. Öyle de: Küfür ve mâsiyet, adem ve tahrip nev'inden olduğu için, cüz'-i ihtiyârî bir emr-i itibarî ile onları tahrik edip müthiş netâice sebebiyet verebilir. Zira küfür, çendan bir seyyiedir. Fakat, bütün kâinatı kıymetsizlikle ve abesiyetle tahkir ve delâil-i vahdâniyet'i gösteren bütün mevcudatı tekzib ve bütün tecelliyât-ı esmâyı tezyif olduğundan, bütün kâinat ve mevcudat ve Esmâ-yi ilâhiye namına Cenâb-ı Hak kâfirden şedid şikâyet ve dehşetli tehdidat etmek; ayn-ı hikmettir ve ebedî azab vermek, ayn-ı adâlettir.

Madem insan, küfür ve isyanla tahribat tarafına gidiyor. Az bir hizmetle pek çok işleri yapar. Onun için ehl-i îmân, onlara karşı Cenâb-ı Hakk'ın inâyet-i azîmine muhtaçtır. Çünkü on kuvvetli adam, bir evin muhafazasını ve tamiratını deruhde etse, haylaz bir çocuğun o haneye ateş vermeğe çalışmasına karşı, o çocuğun velisine, belki padişahına müracaata, yalvarmağa mecbur olması gibi; mü'minlerin de, böyle edebsiz ehl-i isyana karşı dayanmak için Cenâb-ı Hakk'ın çok inâyâtına muhtaçtırlar.

Elhâsıl: Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i huzur ve kemâl-i îmân sahibi ise, kâinatı ve nefsini Cenâb-ı Hakk'a verir, onun tasarrufunda bilir. O vakit hakkı var, kaderden ve cüz'-i ihtiyârîden bahsetsin.

Hâlık-ı Semâvat ve Arz: Göklerin ve yerin yaratıcısı Allah (c.c.)
Âsi: Emre itaat etmeyip isyan eden
Abd-i mü'min: Mü'min kul
Melâike: Melekler
Tahşid etmek: Yığmak, biriktirmek, toplamak. ***Azîm***: Büyük
Seyyie: Fenalık, kötülük, günah
Tahrip: Harâbetme, yıkıp bozma
Adem: Yokluk. ***Hadsiz***: Sınırsız
Emr-i itibarî: Hakikatta, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş
Emr-i ademî: Yokluk, ademe ait
Terettüp etmek: Netice olarak çıkmak, meydana gelmek
Azîm: Büyük. ***Sefine***: Gemi
Adem-i ifa: Yapmama, yerine getirmeme. ***Gark olma***: Batma
Netice-i sa'y: Emeğin neticesi, gayretin sonucu
Netâic: Sonuçlar. ***Çendan***: Gerçi
Abesiyet: Başıboşluk, gayesizlik
Tahkir: Küçük görme
Delâil-i vahdâniyet: Cenab-ı Hakk'ın birliğini gösteren deliller
Mevcudat: Var olan şeyler, mahluklar. ***Tekzip***: Yalanlama
Tecelliyât-ı esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellileri
Tezyif: Küçültme, değersiz hâle getirme. ***Ebedî***: Sonsuz, nihayetsiz
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Ayn-ı hikmet: Hikmetin tâ kendisi
Ayn-ı adalet: Adaletin tâ kendisi
İnâyet-i azîm: Büyük ihsan, büyük lütuf
Deruhte etmek: Üstüne almak, yüklenmek
Ehl-i isyan: İsyan eden kimseler
İnâyât: İhsanlar, lütuflar
Elhasıl: Kısacası, sözün özü
Ehl-i huzur: Kalbinde şüphe ve vesvese bulunmayan gönlü itminana ermiş kimseler
Kemâl-i iman: Tam ve mükemmel bir iman

Çünkü; mâdem nefsini ve her şeyi Cenab-ı Hak'tan bilir, o vakit cüz'-i ihtiyârîye istinad ederek mes'uliyeti deruhde eder. Seyyiata merciiyeti kabûl edip, Rabbini takdis eder. Daire-i ubûdiyette kalıp, teklif-i ilâhiye'yi zimmetine alır. Hem kendinden sudûr eden kemâlât ve hasenat ile gururlanmamak için kadere bakar, fahr yerine şükreder. Başına gelen musibetlerde kaderi görür, sabreder.

Eğer kader ve cüz'-i ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i gaflet ise; o vakit kaderden ve cüz'-i ihtiyârîden bahse hakkı yoktur. Çünkü; nefs-i emmâresi, gaflet veya dalâlet saikasıyla kâinatı esbaba verip, Allah'ın malını onlara taksim eder, kendini de kendine temlik eder. Fiilini kendine ve esbaba verir. Mes'uliyeti ve kusuru kadere havale eder. O vakit, nihayette Cenâb-ı Hakk'a verilecek olan cüz'-i ihtiyârî ve en nihayette medâr-ı nazar olacak olan kader bahsi mânâsızdır. Yalnız, bütün bütün onların hikmetine zıt ve mes'uliyetten kurtulmak için bir desise-i nefsiyedir.

İkinci Mebhas

Ehl-i ilme mahsus,(Hâşiye) ince bir tedkik-i ilmîdir.

Eğer desen: "Kader ile cüz'-i ihtiyârî, nasıl tevfik edilebilir?"

Elcevap: Yedi vecihle...

• ***Birincisi***: Elbette kâinatın intizâm ve mîzân lisanıyle hikmet ve adâletine şehâdet ettiği bir Âdil-i Hakîm, insan için medâr-ı sevab ve ikab ola-

---

(Hâşiye) Bu ikinci mebhas, en derin ve en müşkil bir sırr-ı kader meselesidir. Bütün ülemâ-yi muhakkikînce en ehemmiyetli ve münazaralı bir mesele-i akaid-i kelâmiyedir. Risâle-i Nur tam halletmiş.

Seyyiât: Kötülükler, günahlar
Merciiyet: Kaynaklık
Takdis etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek
Daire-i ubudiyet: Kulluk dairesi
Teklif-i İlâhiye: İlâhî yükümlülük
Zimmet: Sorumluluk
Sudur etmek: Çıkmak, olmak
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler
Ehl-i gaflet: Gerçeklerden habersiz kimseler
Hasenat: İyilikler
Fahr: Övünme
Cüz-i ihtiyarî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etme iktidar ve serbestliği
Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeylere sevk eden, kötü şeyler yapmasını emreden nefis
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Saika: Sevk eden, sürükleyen sebep. ***Esbab***: Sebepler
Temlik etmek: Mülk olarak vermek
Medar-ı nazar olmak: Düşünüp hükme esas almak
Desise-i nefsiye: Nefsin hilesi
Tetkik-i ilmî: İlmi araştırma
Müşkil: Güç, zor
Sırr-ı kader: Kader sırrı
Ülema-i muhakkikîn: Araştırmacı âlimler. ***Münazara***: Tartışma
Mes'ele-i akaid-i kelâmiye: Kelâm ilmin konusu
Tevfik: Uygun düşürme
Vecihle: Şekille, tarzla
Âdil-i Hakîm: Her işini hikmet ve adalet çerçevesinde gerçekleştiren zat. ***Mizan***: Ölçü, denge
Medar-ı sevap ve ikab: Mükâfat ve ceza vesilesi
İntizam: Düzen

cak, mahiyeti meçhul bir cüz'-i ihtiyârî vermiştir. O Âdil-i Hakîm'in pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, şu cüz'-i ihtiyârînin kaderle nasıl tevfik edildiğini bilmediğimiz, olmamasına delâlet etmez.

•***İkincisi***: Bizzarûre herkes kendisinde bir ihtiyar hisseder. O ihtiyarın vücûdunu vicdanen bilir. Mevcûdâtın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücûdunu bilmek ayrıdır. Çok şeyler var: Vücudu bizce bedihî olduğu hâlde, mahiyeti bizce meçhul... İşte şu cüz'-i ihtiyârî, öyleler sırasına girebilir. Her şey, mâlûmatımıza münhasır değildir. Adem-i ilmimiz, onun ademine delâlet etmez.

•***Üçüncüsü***: Cüz'-i ihtiyârî, kadere münafî değil. Belki kader, ihtiyarı teyid eder. Çünkü kader, ilm-i ilâhî'nin bir nev'idir. İlm-i ilâhî, ihtiyarımıza taallûk etmiş. Öyle ise, ihtiyarı teyid ediyor, ibtal etmiyor.

•***Dördüncüsü***: Kader, ilim nev'indendir. İlim, mâlûma tâbidir. Yâni nasıl olacak, öyle taallûk ediyor. Yoksa mâlûm, ilme tâbi değil. Yâni ilim desâtiri; mâlûmu, haricî vücûd noktasında idare etmek için esâs değil. Çünkü; mâlûmun zâtı ve vücûd-i haricîsi, irâdeye bakar ve kudrete istinad eder. Hem ezel; mâzi silsilesinin bir ucu değil ki, eşyanın vücûdunda esâs tutulup ona göre bir mecburiyet tasavvur edilsin. Belki ezel; mâzi ve hâl ve istikbali birden tutar, yüksekten bakar bir âyine-misâldir. Öyle ise, daire-i mümkinât içinde uzanıp giden zamanın mâzi tarafında bir uç tahayyül edip, ona ezel deyip, o ezel ilmine, eşyanın tertib ile girmesini ve kendisini onun haricinde tevehhüm etmesi, ona göre muhakeme etmek hakikat değildir.

Şu sırrın keşfi için şu misâle bak: Senin elinde bir âyine bulunsa, sağ tarafındaki mesâfe mâzi, sol tarafındaki mesâfe müstakbel farz edilse; o âyine yalnız mukabilini tutar. Sonra o iki tarafı bir tertib ile tutar, çoğunu tutamaz. O âyine ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Fakat o âyine ile yükseğe çıktıkça, o âyinenin mukabil dairesi genişlenir. Gitgide, bütün iki taraf mesâfeyi birden bir anda tutar. İşte şu âyine şu vaziyette onun irtisamında, o mesâfelerde cereyan eden hâlât birbirine mukaddem, muahhar, muvafık, muhalif de-

---

Bizzarure: İster istemez, zarurî olarak. ***Mevcudat***: Varlıklar
İhtiyar: Seçme, tercih etme
Mahiyyet: Bir şeyin aslı, esâsı, iç yüzü
Vücud: Mevcudiyet, varlık
Bedihî: Çok açık, delile ihtiyaç duymayan
Münâfi: Ters, uyuşmayan
Te'yid etmek: Desteklemek, sağlamlaştırmak
İlm-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi
Nev': Çeşit, tür
Taallûk etmek: İlişiği, ilgisi olmak, asılmak
Malûm: Bilinen, belli
Tâbi: Bağlı olma, uyma
Desâtir: Kaideler, prensipler
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık
İstinad etmek: Dayanmak
Ezel: Başlangıcı olmayan
Mazi silsilesi: Geçmiş zaman zinciri
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Ayna-misal: Ayna gibi
Daire-i mümkinat: Varlık sahası
Tevehhüm: Zannetme. Vehmetme
Mazi: Geçmiş
Müstakbel: Gelecek
Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan
İrtisam: Resmedilmek, şekillenmek, resim çıkmak
Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler

nilmez. İşte kader, ilm-i ezelîden olduğu için; *ilm-i ezelî, hadîsin tâbiriyle: Manzar-ı a'lâdan, ezelden ebede kadar her şey, olmuş ve olacak, birden tutar, ihâta eder bir makam-ı a'lâdadır.* Biz ve muhakematımız, onun haricinde olamaz ki, mâzi mesâfesinde bir âyine tarzında olsun.

•***Beşincisi***: Kader, sebeble müsebbebe bir taallûku var. Yâni, şu müsebbeb, şu sebeble vukua gelecek. Öyle ise denilmesin ki: "Mâdem filân adamın ölmesi, filân vakitte mukadderdir. Cüz'-i ihtiyârıyla tüfek atan adamın ne kabahati var, atmasaydı yine ölecekti?"

Suâl: Niçin denilmesin?

Elcevap: Çünkü; kader, onun ölmesini onun tüfeğiyle tâyin etmiştir. Eğer onun tüfek atmamasını farz etsen, o vakit kaderin adem-i taallûkunu farz ediyorsun. O vakit ölmesini ne ile hükmedeceksin? Yâ Cebrî gibi; sebebe ayrı, müsebbebe ayrı birer kader tasavvur etsen veyahut Mu'tezile gibi kaderi inkâr etsen, Ehl-i Sünnet ve Cemaat'i bırakıp fırka-yi dâlleye girersin. Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: "Tüfek atmasaydı, ölmesi bizce meçhul." Cebrî der: "Atmasaydı yine ölecekti." Mu'tezile der: "Atmasaydı ölmeyecekti."

•***Altıncısı***:(Hâşiye) Cüz'-i ihtiyârînin üssü'l-esâsı olan meyelân, Matüridî'ce* bir emr-i itibarîdir, abde verilebilir. Fakat Eş'arî, ona mevcûd nazarıyla baktığı için abde vermemiş. Fakat o meyelândaki tasarruf, Eş'ariye'ce* bir emr-i

---

(Hâşiye) Gâyet müdakkik âlimlere mahsus bir hakikattır.

Abd: Kul
Adem-i taallûk: İlgili olmama
Cebrî: Cebriye mezhebinden olan Cebriye: İnsan iradesini inkâr eden, insanın seçme ve iradesinin olmadığını savunan batıl fırka
Ehl-i hak: Hakikat ehli, doğru yolda olan kimseler
Ehl-i Sünnet ve Cemaat: Peygamber Efendimiz'in (sas) ve ashabının çizgisinde giden ehl-i hak. Bunların muhaliflerine "ehl-i bid'a" denir.
Emr-i itibarî: Hakikatte, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş
Eş'ariyece: Eş'ariye mezhebine göre
Fırka-i dâlle: Sapık grup, hak yoldan sapan mezhepler
Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler
İhata etmek: Kuşatmak, sarmak
İlm-i ezelî: Cenab-ı Hakk'ın ezelî bilgisi
Makam-ı alâ: Yüksek makam
Manzar-ı alâ: En yüksek gözetleme yeri
Meyelân: Meyletme, bir tarafı tercih etme
Meyelândaki tasarruf: Tercih hakkını kullanma
Muahhar: Sona bırakılan, sonda zikredilen şey
Muhakemât: Hüküm çıkarmak için bir işi zihinde inceleme ve yargılamalar
Muhalif: Aykırı
Mukaddem: Öncül, başta zikredilen şey
Mukadder: Tayin ve takdir olunmuş
Mutezile: Hicrî 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur'ânı yorumlamada kendi aklî anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka bazı inanç konularında Ehl-i Sünnetten ayrılan fırka
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Müdâkkik: Tetkik eden, inceden inceye araştıran, incelikleri bilen
Müsebbeb: Sebep olunarak meydana getirilen, netice
Sebep: Bir şeyin olmasını veya bir hâl üzre bulunmasını gerektiren şey, vesile
Taallûk: İlişiği, ilgisi olma, asılma
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Üssü'l-esas: Temel esas

itibarîdir. Öyle ise o meyelân, o tasarruf, bir emr-i nisbîdir. Muhakkak bir vücûd-i haricîsi yoktur. Emr-i itibarî ise, illet-i tâmme istemez ki; illet-i tâmme vücûdu için lüzum ve zarûret ve vücub ortaya girip ihtiyarı ref'etsin. Belki o emr-i itibarînin illeti, bir rüchaniyet derecesinde bir vaziyet alsa, o emr-i itibarî sübut bulabilir. Öyle ise o anda onu terk edebilir. Kur'ân ona o anda diyebilir ki: "Şu şerdir, yapma."

Evet eğer abd, hâlık-ı ef'âli bulunsaydı ve îcada iktidarı olsaydı, o vakit ihtiyarı ref' olurdu. Çünkü; ilm-i usûl ve hikmette مَا لَمْ يَجِبْ لَمْ يُوجَدْ kaidesince mukarrerdir ki: "Bir şey vâcib olmazsa, vücûda gelmez." Yâni, illet-i tâmme bulunacak; sonra vücûda gelebilir. İllet-i tâmme ise; ma'lulü, bizzarûre ve bilvücub iktiza ediyor. O vakit ihtiyar kalmaz.

Eğer desen: "Tercih bilâ müreccih muhaldir.(Hâşiye) Halbuki, o emr-i itibarî dediğimiz kesb-i insanî; bâzan yapmak ve bâzan yapmamak; eğer mûcib bir müreccih bulunmazsa tercih bilâ müreccih lâzım gelir. Şu ise, usûl-i kelâmiyenin en mühim bir esâsını hedmeder?"

Elcevap: Tereccuh bilâ müreccih muhaldir. Yâni müreccihsiz, sebebsiz rüchaniyet muhaldir. Yoksa, tercih bilâ müreccih caizdir ve vâkidir. İrâde bir sıfattır. Onun şe'ni, böyle bir işi görmektir.

Eğer desen: "Mâdem katli halkeden Hak'tır. Niçin bana katil denilir?"

Elcevap: Çünkü: İlm-i sarf kaidesince ism-i fâil, bir emr-i nisbî olan masdardan müştaktır. Yoksa bir emr-i sâbit olan hasıl-ı bilmasdar-

---

(Hâşiye) Tereccuh ayrıdır, tercih ayrıdır, çok fark var.

Abd: Kul
Bilvücub: Zorunlu olarak
Bizzarure: İster istemez. Zorunlu olarak
Emr-i nisbî: İzafî, göreceli iş.
Emr-i sabit: Değişmez durum
Hâlık-ı ef'âl: Fiillerin yaratıcısı
Halk eden: Yaratan
Hâsıl-ı bilmasdar: Masdardan ortaya çıkan şey. Tüfek atarak bir adamı öldürme fiilinde tüfek atmak fiili mastar, adamın ölmesi ve tüfekten ses çıkması da hâsıl-ı bil masdar'dır
Hedm etmek: Yıkmak, harab etmek
İhtiyarı ref'etmek: İradeyi ortadan kaldırmak
İktiza etmek: Lâzım gelmek, gerekmek, icab etmek
İlleti: Asıl sebebi, vesilesi
İllet-i tâmme: Herhangi bir şeyin var olması için lâzım gelen sebeplerin tamamı
İlm-i sarf: Gramer ilmi
İsm-i fail: Dil bilgisinde fiili yapana delâlet eden etken ortaç
Kesb-i insanî: İnsanın kendi kudret ve iktidarını bir işe sarf etmesi
Lüzum: Gerekme
Malûl: Bir sebepten ötürü meydana gelen şey
Masdar: Fiillerin asıl kökü
Mûcip: Gerektiren sebep
Muhal: İmkânsız, olması mümkün olmayan
Mukarrer: Anlatılmış, bildirilmiş, kararlaştırılmış, şüphe olmayan
Müreccih: Tercih eden, tercih ettiren sebep
Müştak: Başka bir kelimeden türemiş
Ref' olma: Ortadan kalkma, fesholma
Rüçhaniyet: Üstünlük
Sübut: Var olma, varlık
Şe'n: İcraat, tecelli
Tercih-bilâ müreccih: Hiçbir sebep yok iken iki şeyden birisini diğerine üstün tutmak
Tereccuh bilâ müreccih: Bir şeyin zatında üstünlük vasfı olmadığı halde üstün bulunması ki; böyle bir hâl imkânsızdır
Usul-i kelâmiye: Kelâm ilmine, İslam'ın inanç esaslarına ait genel prensipler
Vaki: Mevcûd ve var olan
Vücub: Lüzumlu bulunma, gerekme
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık
Zaruret: İhtiyaç

dan inşikak etmez. Masdar kesbimizdir, katil unvanını da biz alırız. Hasıl-ı bilmasdar, Hakk'ın mahlukudur. Mes'uliyeti işmam eden bir şey, hasıl-ı bilmasdardan müştak kılınmaz.

• ***Yedincisi***: İrâde-i cüz'iye-i insâniye ve cüz'-i ihtiyâriyesi çendan zaîftir, bir emr-i itibarîdir, fakat Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, o zaîf cüz'î irâdeyi, irâde-i külliyesinin taallûkuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yâni mânen der: "Ey abdim! İhtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyle ise mes'uliyet sana aittir!" Teşbihte hatâ olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp "Nereyi istersen seni oraya götüreceğim" desen.. O çocuk, yüksek bir dağı istedi, götürdün. Çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette "Sen istedin!" diyerek itab edip üstünde bir tokat vuracaksın. İşte Cenâb-ı Hak, Ahkemü'l-Hâkimîn, nihayet zaafta olan abdin irâdesini bir şart-ı âdi yapıp, irâde-i külliyesi ona nazar eder.

Elhâsıl: Ey insan! Senin elinde gâyet zaîf, fakat seyyiâtta ve tahribatta eli gâyet uzun ve hasenatta eli gâyet kısa, cüz'-i ihtiyârî namında bir irâden var. O irâdenin bir eline duayı ver ki, silsile-i hasenatın bir meyvesi olan Cennet'e eli yetişsin ve bir çiçeği olan saadet-i ebediyeye eli uzansın. Diğer eline istiğfarı ver ki, onun eli seyyiâttan kısalsın ve o şecere-i mel'unenin bir meyvesi olan zakkum-i Cehennem'e yetişmesin. Demek; *dua ve tevekkül, meyelân-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi; istiğfar ve tevbe dahi, meyelân-ı şerri keser, tecavüzatını kırar.*

Üçüncü Mebhas

Kadere îmân, îmânın erkânındandır. Yâni: "Her şey, Cenâb-ı Hakk'ın takdiriyledir." Kadere delâil-i kat'iye o kadar çoktur ki, hadd ü hesaba gelmez.

İnşikak: Türeme
Mahlûk: Yaratılmış
İşmam: Hissettirme
İrade-i cüz'iye-i insaniye: İnsan iradesi
Cüz-i ihtiyariye: İnsan iradesi
Çendan: Gerçi
Emr-i itibarî: Hakikatta, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş
Hakîm-i Mutlak: Her şeye hükmü geçen (Allah c.c.)
Şart-ı âdi: Ön şart
Mes'uliyet: Sorumluluk
Teşbih: Benzetme
İktidarsız: Güçsüz, zayıf
Muhayyer: Seçme konusunda serbest bırakma
İtab etmek: Azarlamak
Ahkemü'l-Hâkimîn: Hâkimler hâkimi Allah (c.c)
Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik
Abd: Kul
İrade-i külliye: Cenab-ı Hakk'ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi
Seyyiat: Kötülükler, kabahat, kötü haslet
Hasenat: İyilikler, sevgiler
Silsile-i hasenât: İyilikler zinciri
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti
İstiğfar: Af dilemek
Şecere-i mel'une: Lanetli ağaç
Zakkum-i Cehennem: Cehennem ağacı
Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticesini Allah'a bırakmak
Meyelân-ı hayr: Hayra yönelme
Meyelân-ı şerr: Şerre yönelme
Tecavüzât: Tecavüzler, zararlar, saldırılar
İmanın erkânı: İman esasları
Delâil-i kat'iye: Kat'i deliller

Biz, basit ve zâhir bir tarz ile şu rükn-i îmânîyi, ne derece kuvvetli ve geniş olduğunu, bir "*Mukaddime*" ile göstereceğiz.

Mukaddime

Her şey, vücûdundan evvel ve vücûdundan sonra yazıldığını وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[1] gibi, pek çok âyât-ı Kur'âniye tasrih ediyor ve şu kâinat denilen, kudretin Kur'ân-ı kebîrinin âyâtı dahi şu hükm-i Kur'ânî'yi, nizam ve mîzân ve intizâm ve tasvir ve tezyin ve imtiyaz gibi âyât-ı tekvîniyesiyle tasdik ediyor. Evet şu kâinat kitabının manzum mektûbâtı ve mevzun âyâtı şehâdet eder ki, her şey yazılıdır.

Amma, *vücûdundan evvel her şey mukadder ve yazılı* olduğuna delil, bütün mebâdi ve çekirdekler ve mekadîr ve sûretler, birer şahittir. Zira her bir tohum ve çekirdekler, "kâf-nûn" tezgâhından çıkan birer latîf sandukçadır ki, kaderle tersim edilen bir fihristecik, ona tevdi edilmiştir ki; kudret, o kaderin hendesesine göre zerrâtı istihdam edip, o tohumcuklar üstünde koca mu'cizât-ı kudreti bina ediyor. Demek bütün ağacın başına gelecek bütün vâkıatı ile çekirdeğinde yazılı hükmündedir. Zira tohumlar maddeten basittir, birbirinin aynıdır, maddeten bir şey yoktur. Hem her şeyin miktar-ı muntazaması, kaderi vâzıhan gösterir. Evet hangi zîhayata bakılsa görünüyor ki, gâyet hikmetli ve san'atlı bir kalıbdan çıkmış gibi, bir miktar, bir şekil var ki; o miktarı, o sûreti, o şekli almak ya hârika ve nihayet derecede eğri büğrü maddî bir kalıp bulunmalı veyahut kaderden gelen mevzun, ilmî bir kalıb-ı mânevî ile kudret-i *ezeliye* o sûreti, o şekli biçip giydiriyor. Meselâ:

---

[1] Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın. (En'âm sûresi, 6/59)

Rükn-i imaniye: İmanın şartı, temel direği
Mukaddeme: Ön söz, giriş
Vücud: Mevcudiyet, varlık
Ayât-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetleri
Tasrih etmek: Açıklığa kavuşturmak, açıktan açığa bildirmek
Kur'ân-ı Kebîr: Büyük Kur'ân, kâinat
Âyât: Deliller
Hükm-i Kur'ânî: Kur'ân'ın hükmü
Nizam: Düzen, ölçü
Mizan: Ölçü, denge
İntizam: Düzen
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Tezyin: Donatmak, süslemek
İmtiyaz: Ayrıcalık
Âyât-ı tekvîniye: Yaratılış mucizeleri, varlığa ait deliller
Manzum: Tanzim edilmiş, düzenlenmiş, kafiyeli söz
Mektubat: Mektuplar
Mevzun: Vezinli, uygun
Âyât: Deliller
Mebâdi: İlk unsurlar
Mekadir: Miktarlar, ölçüler
Kâf nun: Arapça "Kün" (ol) emrinin harfleri, Allah'ın istediği şeyi hemen yapması
Latîf sandukça: Güzel ve hoş sandıkça
Tersim etmek: Resmetmek, çizmek
Tevdi' etmek: Emanet etmek, bırakmak
Hendese: Geometri, mühendislik
Zerrât: Zerreler (= Maddenin en küçük parçaları)
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma, kullanma
Mucizât-ı kudret: Kudretin ortaya koyduğu mucizeler
Miktar-ı muntazama: Muntazam, düzenli ölçü.
Vâzıhan: Açıkça
Zîhayat: Canlı varlık
Kalıb-ı mânevî: Manevî kalıp
Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezelî kudreti, her şeye gücünün yetmesi

Sen şu ağaca, şu hayvana dikkat ile bak ki; câmid, sağır, kör, şuursuz, birbirinin misli olan zerreler, onun neşv ü nemasında hareket eder. Bâzı eğri büğrü hudutlarda meyve ve faidelerin yerini tanır görür, bilir gibi durur, tevakkuf eder. Sonra başka bir yerde, büyük bir gayeyi tâkib eder gibi yolunu değiştirir. Demek kaderden gelen mikdar-ı mânevînin ve o mikdarın emr-i mânevîsiyle zerreler hareket ederler. Mâdem maddî ve görünecek eşyada bu derece kaderin tecelliyâtı var. Elbette eşyanın mürur-i zamanla giydikleri sûretler ve ettikleri harekât ile hasıl olan vaziyetler dahi, bir intizâm-ı kadere tâbidir.

Evet bir çekirdekte, hem bedihî olarak, irâde ve evâmir-i tekviniyenin unvanı olan "*Kitab-ı Mübîn*"den haber veren ve işaret eden, hem nazarî olarak emir ve ilm-i ilâhî'nin bir unvanı olan "*İmâm-ı Mübîn*"den haber veren ve remzeden iki kader tecellisi var:

◆*Bedihî kader* ise, o çekirdeğin tazammun ettiği ağacın, maddî keyfiyat ve vaziyetleri ve heyetleridir ki, sonra göz ile görünecek.

◆*Nazarî* ise, o çekirdekte, ondan halkolunacak ağacın müddet-i hayatındaki geçireceği tavırlar, vaziyetler, şekiller, hareketler, tesbihâtlardır ki, tarihçe-i hayat namıyla tâbir edilen vakit-bevakit değişen tavırlar, vaziyetler, şekiller, fiiller; o ağacın dalları, yaprakları gibi intizâmlı birer kaderî miktarı vardır. Mâdem en âdi ve basit eşyada böyle kaderin tecellisi var. Elbette umum eşyanın vücûdundan evvel yazılı olduğunu ifade eder ve az bir dikkatle anlaşılır.

Şimdi, *vücûdundan sonra her şeyin sergüzeşt-i hayatı yazıldığına* delil ise; âlemde "*Kitab-ı Mübîn*" ve "*İmâm-ı Mübîn*"den haber veren bütün meyveler ve "*levh-i mahfuz*"dan haber veren ve işaret eden insandaki bütün kuvve-i hâfızalar birer şahittir, birer emâredir. Evet her bir meyve, bütün ağacın mukadderat-ı hayatı onun kalbi hükmünde olan çekirdeğinde yazılıyor. İnsanın sergüzeşt-i hayatıyla beraber kısmen âlemin hâdisat-ı mâziyesi,

---

Câmid: Donmuş, donuk, cansız
Neşvünemâ: Gelişmek, büyümek
Tevakkuf: Durma, bekleme
Miktar-ı mânevî: Manevî ölçü
Emr-i mânevî: Manevî emir
Tecelliyât: Görünmeler, belirmeler, yansımalar
Mürur-i zaman: Zamanın akışı
İntizam-ı kader: Kaderin düzeni
Bedihî: Çok açık, delile ihtiyaç duymayan
Evâmir-i tekviniye: Allah'ın koyduğu fıtrî yaratılış kanunları
Kitab-ı Mübîn: Kaza
Nazarî: Bakışa ait, bakışla ilgili
İmam-ı Mübîn: Allah'ın her şeyi içinde apaçık yazdığı kader kitabı
Remz: Sembol, simge
Tazammun: İhtiva etmek, içine almak.
Halk olunan: Yaratılan
Müddet-i hayat: Hayat müddeti
Kaderî: Kadere ait
Âdi: Değersiz, sıradan şey
Sergüzeşt-i hayat: Hayat serüveni
Levh-i Mahfuz: Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader kitabı
Kuvve-i hafıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi
Emâre: İz, alâmet, ipucu
Mukadderât-ı hayat: Hayat boyunca başa gelecek şeyler
Hâdisât-ı maziye: Geçmiş hâdiseler, vak'alar

kuvve-i hâfızasında öyle bir sûrette yazılıyor ki; güya hardal küçüklüğünde bu kuvvecikte dest-i kudret, kalem-i kaderiyle insanın sahife-i a'mâlinden küçük bir senet istinsah ederek, insanın eline verip, dimağının cebine koymuş. Tâ, muhasebe vaktinde onunla hatırlatsın. Hem tâ mutmain olsun ki; bu fena ve zevâl herc ü mercinde beka için pek çok âyineler var ki, Kadîr-i Hakîm, zâillerin hüviyetlerini onlarda tersim edip ibka ediyor. Hem beka için pek çok levhalar var ki, Hafîz-i Alîm fânilerin mânâlarını onlarda yazıyor.

Elhâsıl: Mâdem en basit ve en aşağı derece-i hayat olan nebâtat hayatı, bu derece kaderin nizamına tabidir. Elbette en yüksek derece-i hayat olan hayat-ı insâniye, bütün teferruatıyla kaderin mikyasıyla çizilmiştir ve kalemiyle yazılıyor. Evet nasıl katreler, buluttan haber verir; reşhalar, su menbaını gösterir; senetler, cüzdanlar, bir defter-i kebirin vücûduna işaret ederler... Öyle de; Şu meşhudumuz olan, zîhayatlardaki intizâm-ı maddî olan bedihî kader ve intizâm-ı mânevî ve hayatî olan nazarî kaderin reşhaları, katreleri, senetleri, cüzdanları hükmünde olan meyveler, nutfeler, tohumlar, çekirdekler, sûretler, şekiller; bilbedâhe "*Kitab-ı Mübîn*" denilen irâde ve evâmir-i tekviniyenin defterini ve "*İmâm-ı Mübîn*" denilen ilm-i ilâhî'nin bir divanı olan "*levh-i mahfuz*"u gösterir.

Netice-i meram: Mâdem bilmüşâhede görüyoruz ki, her bir zîhayatın –neşv ü nema zamanında– zerreleri, eğri büğrü hudutlara gider, durur. Zerreler yolunu değiştirir. O hududların nihayetlerinde birer hikmet, birer faide, birer maslahatı semere verirler. Bilbedâhe o şeyin mikdar-ı sûrîsi, bir kader kalemiyle tersim edilmiştir. İşte, meşhud, bedihî kader, o zîhayatın mâ-

---

Kuvve-i hafıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi
Dest-i kudret: Kudret eli
Kalem-i kader: Kader kalemi
Sahife-i a'mâl: Amel defteri, program cetveli
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Dimağ: Beyin
Mutmain: Şüphesiz, emin, içi rahat
Kadîr u Hakîm: Her şeye gücü yeten, her işini hikmetle yapan Allah (c.c.)
Fena ve Zeval: Göçüp gitme, yok olup gitme
Hercümerc: Karışıklık, kargaşa
Zâil: Geçici
Tersim etmek: Resmetmek, çizmek
İbka etmek: Bırakmak
Hafîz-i Alîm: Her şeyi bilen ve her şeyi muhafaza eden Allah (c.c.)
Elhasıl: Hâsılı, kısacası
Derece-i hayat: Hayat mertebesi
Nebâtat: Bitkiler
Hayat-ı insaniye: İnsan hayatı
Teferruat: Ayrıntılar
Mikyas: Ölçü
Katreler: Damlalar
Reşhalar: Sızıntılar
Defter-i kebir: Büyük defter
Meşhud: Gözle görülen
İntizam-ı maddî: Maddî düzen
Bedihî kader: Aşikâr kader
İntizam-ı mânevî: Mânevî düzen
İntizam-ı hayatî: Hayata ait düzen
Nazarî kader: İlmi kaidelere ve fikri gayrete dayanan, teorik kader
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Kitab-ı Mübîn: Kaza
Evâmir-i tekviniye: Allah'ın koyduğu fıtrî yaratılış kanunları
İmam-ı Mübîn: Allah'ın her şeyi içinde apaçık yazdığı kader kitabı
İlm-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi
Levh-i Mahfuz: Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader kitabı
Netice-i meram: Maksadın neticesi
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Zîhayat: Canlı varlık
Neşvünemâ: Gelişmek, büyümek
Semere: Meyve, netice
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Miktar-ı sûrî: Görünürdeki miktarı

mânevî hâlâtında dahi bir kader kalemiyle çizilmiş muntazam meyvedâr hududları, nihayetleri var olduğunu gösterir. Kudret masdardır, kader mistardır. Kudret o maânî kitabını, o mistar üstünde yazar. Mâdem maddî ve mânevî kader kalemiyle tersim edilmiş müsmir hudutlar, hikmetli nihayetler olduğunu kat'iyen anlıyoruz; elbette her bir zîhayatın müddet-i hayatında geçireceği ahvâl ve etvârı, o kaderin kalemiyle tersim edilmiş. Çünkü; sergüzeşt-i hayatı, bir intizâm ve mîzân ile cereyan ediyor, sûretler değiştiriyor, şekiller alıyor. Mâdem böyle umum zîhayatta kalem-i kader hükümrandır. Elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve arzın halifesi ve emanet-i kübrânın hâmili olan insanın sergüzeşt-i hayatiyesi, her şeyden ziyade kaderin kanununa tâbidir.

Eğer desen: "Kader bizi böyle bağlamış, hürriyetimizi selbetmiştir. İnbisat ve cevelâna müştak olan kalb ve ruh için kadere îmân bir ağırlık, bir sıkıntı vermiyor mu?"

Elcevap: Kat'â ve aslâ!.. Sıkıntı vermediği gibi, nihayetsiz bir hiffet, bir rahatlık ve revh u reyhanı veren ve emn ü emanı temin eden bir sürur, bir nur veriyor. Çünkü: İnsan kadere îmân etmezse, küçük bir dairede cüz'î bir serbestiyet, muvakkat bir hürriyet içinde, dünya kadar ağır bir yükü, bîçare ruhun omuzunda taşımaya mecburdur. Çünkü; insan bütün kâinatla alâkadardır. Nihayetsiz makasıd ve metâlibi var. Kudreti, irâdesi, hürriyeti milyondan birisine kâfi gelmediği için, çektiği mânevî sıkıntı ağırlığı, ne kadar müthiş ve muvahhiş olduğu anlaşılır. İşte kadere îmân, bütün o ağırlığı kaderin sefînesine atar, kemâl-i rahat ile, ruh ve kalbin kemâl-i hürriyetiyle kemâlâtında serbest cevelanına meydan veriyor. Yalnız nefs-i emmârenin cüz'î hürriyetini selbeder ve firavuniyetini ve rubûbiyetini ve keyfemâyeşâ hareketini kırar. Kadere îmân o kadar lezzetli, saadetlidir ki, târif edilmez. Yalnız şu temsil ile o lezzete ve o saadete bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler
Masdar: Menba, kaynak
Mistar: Âlet.. üzerinde kainat kitabına ait satırların yazıldığı alan
Maânî: Manalar
Müsmir: Neticeleri olan, meyveli
Müddet-i hayat: Hayat süresi
Ahval: Hâller, durumlar
Etvar: Tavırlar, davranışlar
Sergüzeşt-i hayat: Hayat serüveni
Kalem-i kader: Kader kalemi
İnbisat: Açılma, ferahlama
Emanet-i kübrâ: Büyük emanet, İnsanın dünyada Allah'ın halifesi olma konumu ve sorumluluğu
Selb etmek: Ortadan kaldırmak, almak, izâle. ***Hâmili***: Taşıyıcısı
Cevelân: Dolaşma, gezinme
Müştak: İştiyaklı, şevkli, özleyen
Hiffet: Hafiflik. ***Ravh***: Rahatlık
Reyhân: Güzel kokulu bir bitki, güzel kokulu cennet
Emn ü emân: Korkusuzluk, güvenlik
Sürur: Sevinç, neşe
Makasıd: Maksatlar
Metâlib: İstekler
Muvahhiş: Korkutup ürküten
Kemâl-i rahat: Tam bir rahatlıkla
Kemâl-i hürriyet: Tam bir hürriyetle
Selb etmek: Ortadan kaldırmak, zorla almak
Firavuniyet: Firavunluk
Rububiyet: Rablık
Keyfemâyeşâ: İstediği şekilde

İki adam, bir padişahın payitahtına giderler. O padişahın mahall-i garâib olan has sarayına girerler. Biri, padişahı bilmez; o yerde gâsıbâne, sârıkane tavattun etmek ister. Fakat o bahçe, o sarayın iktiza ettikleri idare ve tedbir ve varidat ve makinelerini işlettirmek ve garib hayvanâtın erzakını vermek gibi zahmetli külfetleri görür, mütemadiyen ızdırab çeker. O cennet gibi bahçe, başına bir cehennem gibi oluyor. Her şeye acıyor, idare edemiyor. Teessüfle vaktini geçirir. Sonra da, o hırsız edebsiz adam, te'dib sûretiyle hapse atılır. İkinci adam, padişahı tanır, padişaha kendini misafir bilir. Bütün o bahçede, o sarayda olan işler, bir nizam-ı kanunla cereyan ettiğini, her şey bir programla, kemâl-i sühuletle işlediğini itikad eder. Zahmet ve külfetleri, padişahın kanununa bırakıp kemâl-i safa ile o cennet-misâl bahçenin bütün lezzetlerinden istifade edip padişahın merhametine ve idare kanunlarının güzelliğine istinaden her şeyi hoş görür, kemâl-i lezzet ve saadetle hayatını geçirir. İşte, [1] مَنْ اٰمَنَ بِالْقَدَرِ أَمِنَ مِنَ الْكَدَرِ sırrını anla.

Dördüncü Mebhas

Eğer desen: "Birinci Mebhas'ta isbat ettin ki: Kaderin her şeyi güzeldir, hayırdır. Ondan gelen şer de hayırdır, çirkinlik de güzeldir. Halbuki şu dâr-ı dünyadaki musibetler, beliyyeler, o hükmü cerhediyor?"

Elcevap: Ey şiddet-i şefkatten şedid bir elemi hisseden nefsim ve arkadaşım! Vücud, hayr-ı mahz; adem, şerr-i mahz olduğuna; bütün mehâsin ve kemâlâtın vücûda rücuu ve bütün maâsi ve mesâib ve nekaisin esâsı adem olduğu, delildir. Mâdem adem şerr-i mahzdır. Ademe müncer olan

[1] "Kim kadere iman ederse keder ve üzüntüden emin olur." Yaklaşık manadaki hadis-i şerifler için Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/113; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 3/187; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* 1/106.

Pâyitaht: Hükümdarın oturduğu şehir, başkent
Mahall-i garaip: Garip, acayip mekân
Gasıbâne: Gasbeden gibi, zorla ele geçirerek
Sârıkane: Hırsızca
Tavattun: Vatan tutma, yurt edinme, yerleşme
Varidat: Gelirler. ***Erzak***: Rızıklar
Mütemadiyen: Sürekli olarak, aralıksız
Teessüfle: Acı duyarak, üzülerek
Tedip: Eğitmek
Nizam-ı kanun: Kanun nizamı
Kemâl-i suhulet: Gayet kolay bir şekilde
İtikad etmek: İnanmak
Kemâl-i safâ: Tam bir huzur ve iç ferahlığı
Cennet-misal: Cennet gibi
Kemâl-i lezzet: Tam bir lezzet
Dâr-ı dünya: Dünya yurdu
Beliyye: Belâ, felâket
Cerh etmek: Çürütmek, yaralamak
Şiddet-i şefkat: Şefkatteki aşırılık
Vücut: Mevcudiyet, varlık
Hayr-ı mahz: Sırf hayır, hiç şer ciheti olmayan. ***Adem***: Yokluk
Şerr-i mahz: Sırf şer, hiç hayır ciheti olmayan
Mehâsin: Güzellikler
Mesâib: Musibetler
Nekais: Noksanlıklar, eksiklik sayılan sıfatlar
Müncer: Neticelenen

veya ademi işmam eden hâlât dahi şerri tazammun eder. Onun için, vücûdun en parlak nuru olan hayat, ahvâl-i muhtelife içinde yuvarlanıp kuvvet buluyor. Mütebâyin vaziyetlere girip tasaffi ediyor ve müteaddid keyfiyatı alıp, matlub semeratı veriyor ve müteaddid tavırlara girip, Vâhib-i hayat'ın nukuş-i esmâsını güzelce gösterir. İşte şu hakikattandır ki, zîhayatlara âlâm ve mesâib ve meşakkat ve beliyyat sûretinde bâzı hâlât ârız olur ki; o hâlât ile hayatlarına envar-ı vücûd teceddüd edip zulümât-ı adem tebâud ederek hayatları tasaffi ediyor. Zira tevakkuf, sükûnet, sükût, atâlet, istirahat, yeknesaklık; keyfiyatta ve ahvâlde birer ademdir. Hattâ en büyük bir lezzet, yeknesaklık içinde hiçe iner.

Elhâsıl: *Mâdem hayat, Esmâ-yi Hüsnâ'nın nukuşunu gösterir. Hayatın başına gelen her şey hasendir.* Meselâ: Gâyet zengin, nihayet derecede san'atkâr ve çok san'atlarda mâhir bir zât; âsâr-ı san'atını, hem kıymetdar servetini göstermek için âdi bir miskin adamı, modellik vazifesini gördürmek için, bir ücrete mukabil bir saatte murassa', musanna' yaptığı gömleği giydirir, onun üstünde işler ve vaziyetler verir, tebdil eder. Hem her nevi san'atını göstermek için keser, değiştirir, uzaltır, kısaltır. Acaba şu ücretli miskin adam o zâta dese: "Bana zahmet veriyorsun. Eğilip kalkmakla vaziyet veriyorsun, beni güzelleştiren bu gömleği kesip kısaltmakla güzelliğimi bozuyorsun" demeğe hak kazanabilir mi? "Merhametsizlik, insafsızlık ettin" diyebilir mi? İşte onun gibi Sâni'-i Zülcelâl, Fâtır-ı Bîmisâl; zîhayata göz, kulak, akıl, kalb gibi havâs ve letâif ile murassa olarak giydirdiği vücûd gömleğini Esmâ-yi Hüsnâ'nın nakışlarını göstermek için çok hâlât içinde çevirir, çok vaziyetlerde değiştirir. Elemler, musibetler nev'inde olan keyfiyat; bâzı esmâsının ahkâmını göstermek için lemaât-ı hikmet içinde bâzı şuaat-ı rahmet ve o şuaât-ı rahmet içinde latîf güzellikler vardır.

* * *

İşmam: Hissettirme
Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler
Tazammun: İhtiva etmek, içine almak
Ahvâl-i muhtelife: Çeşitli durumlar
Mütebâyin: Birbirine uymayan, birbirine zıt olan
Tasaffi etmek: Saflaşmak, durulmak
Müteaddit: Birçok, çeşit çeşit
Semerat: Meyveler, neticeler
Vâhib-i Hayat: Hayat veren Allah (c.c.)
Nukuş-i esmâ: İsimlerin nakışları
Âlâm: Elemler. ***Mesâib***: Musibetler
Meşakkat: Zorluk, sıkıntı
Beliyyat: Belâlar
Envâr-ı vücut: Varlık nurları, varlığın güzellikleri
Teceddüt: Yenilenme
Zulümât-ı adem: Yokluk karanlığı
Tebâud: Uzaklaşma
Tevakkuf: Durma, bekleme
Sükûnet: Durgunluk, durma
Sükût: Susma, konuşmama
Atâlet: Hareketsizlik, işsizlik
Yeknesaklık: Tekdüzelik, monotonluk. ***Adem***: Yokluk
Esmâ-i Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri, sıfatları
Nukuş: Nakışlar. ***Hasen***: Güzel
Mahir: Maharetli, hünerli
Âsâr-ı san'at: Sanatın eserleri
Âdi: Bayağı, düşük
Murassâ: Kıymetli taşlarla bezenmiş
Musannâ: Çok sanatlı
Tebdil etmek: Değiştirmek
Sâni-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi Yaradan
Fâtır-ı Bîmisal: Eşi ve benzeri olmayan Yaradan
Zîhayat: Canlı varlık
Havâs: Hasseler, duygular
Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyuları
Lemeât-ı hikmet: Hikmet parıltıları
Şuâât-ı rahmet: İlâhî rahmetin parıltıları

Hâtime

(Eski Said'in serkeş, müftehir, mağrur, ucublu, riyâkâr nefsini susturan, teslime mecbur eden beş fıkradır.)

•***Birinci Fıkra***: Mâdem eşya var ve san'atlıdır. Elbette bir ustaları var. Yirmi İkinci Söz'de gâyet kat'î isbat edildiği gibi: Eğer her şey birinin olmazsa, o vakit her bir şey, bütün eşya kadar müşkil ve ağır olur. Eğer her şey birinin olsa, o zaman bütün eşya, bir şey kadar âsân ve kolay olur. Mâdem zemin ve âsumânı birisi yapmış, yaratmış. Elbette o pek hikmetli ve çok san'atkâr Zât, zemin ve âsumânın meyveleri ve neticeleri ve gayeleri olan zîhayatları başkalara bırakıp işi bozmayacak. Başka ellere teslim edip bütün hikmetli işlerini abes etmeyecek, hiçe indirmeyecek, şükür ve ibadetlerini başkasına vermeyecektir.

•***İkinci Fıkra***: Sen ey mağrur nefsim! Üzüm ağacına benzersin. Fahirlenme! Salkımları o ağaç kendi takmamış, Başkası onları ona takmış.

•***Üçüncü Fıkra***: Sen ey riyâkâr nefsim! "Dine hizmet ettim." diye gururlanma. [1] إِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ sırrınca: Müzekkâ olmadığın için, belki sen kendini o recül-i fâcir bilmelisin. Hizmetini, ubûdiyetini; geçen ni'metlerin şükrü ve vazife-i fıtrat ve farîza-yi hilkat ve netice-i san'at bil, ucb ve riyâ'dan kurtul!.

•***Dördüncü Fıkra***: Hakikat ilmini, hakikî hikmeti istersen; Cenâb-ı Hakk'ın mârifetini kazan. Çünkü; bütün hakâik-i mevcudat, İsm-i Hakk'ın şuaatı ve esmâsının tezahüratı ve sıfâtının tecelliyâtıdırlar. Maddî ve mânevî, cevherî, arazî her bir şeyin, her bir insanın hakikatı, birer ismin nuruna dayanır ve hakikatına istinad eder. Yoksa hakikatsız, ehemmiyetsiz bir sûrettir. Yirminci Söz'ün âhirinde, şu sırra dair bir nebze bahsi geçmiştir.

---

[1] Muhakkak ki Allah bu dini facir bir insan ile de güçlendirir. (Buhârî, *cihad* 182)

Müftehir: İftihar eden, övünen
Ucb: Kendini beğenmişlik
Fıkra: Yazıda bir bahis
Müşkil: Güç, zor, çetin
Âsân: Kolay
Âsumân: Gökyüzü
Zîhayat: Canlı varlık
Abes: Faydasız, boş, gayesiz
Fahr: Övünme, böbürlenme, büyüklenme. ***Riyakâr***: İki yüzlü
Müzekkâ: Temizlenmiş, arındırılmış. ***Mağrur***: Gururlu
Recül-i fâcir: Günahkâr adam
Vazife-i fıtrat: Yaradılış vazifesi
Farize-i hilkat: Yaradılışın gereği
Netice-i san'at: Sanatın neticesi
Hakaik-ı mevcudat: Varlıkların hakikatleri. ***Esmâ***: İsimler
Şuâât: Şualar, ışık hüzmeleri
Tezâhürât: Belirtiler
Tecelliyât: Tecelliler
Cevherî: Özüne ait
Arazî: Özelliklerine ait
İstinad: Dayanma

Ey nefis! Eğer şu dünya hayatına müştaksan, mevtten kaçarsan kat'iyen bil ki: **Hayat zannettiğin hâlât, yalnız bulunduğun dakikadır.** O dakikadan evvel bütün zamanın ve o zaman içindeki eşya-i dünyeviye, o dakikada meyyittir, ölmüştür. O dakikadan sonra bütün zamanın ve onun mazrûfu, o dakikada ademdir, hiçtir. Demek, güvendiğin hayat-ı maddiye, yalnız bir dakikadır. Hattâ bir kısım ehl-i tedkik, "Bir âşiredir belki bir ân-ı seyyâledir." demişler. İşte şu sırdandır ki; bâzı ehl-i velâyet, dünyanın dünya cihetiyle ademine hükmetmişler. Mâdem böyledir, hayat-ı maddiye-i nefsiyeyi bırak. Kalb ve ruh ve sırrın derece-i hayatlarına çık, bak; ne kadar geniş bir daire-i hayatları var. Senin için meyyit olan mâzi, müstakbel; onlar için hayydır, hayatdar ve mevcûddur.

Ey nefsim!.. Mâdem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

"*Fâniyim, fâni olanı istemem.*
Âcizim, âciz olanı istemem.
Ruhumu Rahman'a teslim eyledim, gayr istemem.
İsterim, fakat bir yâr-ı bâki isterim.
Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.
Hiç-ender-hiçim, fakat bu mevcudatı birden isterim!"

•**Beşinci Fıkra**: Şu fıkra, Arabî geldiği için Arabî yazıldı. Hem şu fıkra-yi Arabiye, "*Allahu Ekber*" zikrinde otuz üç mertebe-i tefekkürden bir mertebeye işarettir.

اَللّٰهُ أَكْبَرُ إِذْ هُوَ الْقَدِيرُ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ الْكَرِيمُ الرَّحِيمُ الْجَمِيلُ النَّقَّاشُ الْأَزَلِيُّ الَّذِي مَا حَقِيقَةُ هٰذِهِ الْكَائِنَاتِ كُلاًّ وَجُزْءًا وَصَحَائِفَ وَخَبَقَاتٍ وَمَا حَقَائِقُ هٰذِهِ الْمَوْجُودَاتِ كُلِّيًّا وَجُزْئِيًّا وَوُجُودًا وَبَقَاءً إِلاَّ خُطُوطُ قَلَمِ قَضَائِهِ وَقَدَرِهِ وَتَنْظِيمِهِ وَتَقْدِيرِهِ بِعِلْمٍ وَحِكْمَةٍ وَنُقُوشُ پَرْكَارِ عِلْمِهِ وَحِكْمَتِهِ وَتَصْوِيرِهِ وَتَدْبِيرِهِ بِصُنْعٍ وَعِنَايَةٍ وَتَزْيِينَاتُ يَدِ بَيْضَاءِ صُنْعِهِ وَعِنَايَتِهِ وَتَزْيِينِهِ وَتَنْوِيرِهِ بِلُطْفٍ وَكَرَمٍ وَأَزَاهِيرُ لَطَائِفِ لُطْفِهِ وَكَرَمِهِ

Müştak: İstekli, arzulu
Hâlât: Hâller, durumlar, keyfiyetler
Meyyit: Ölü
Mazruf: Kılıflı, zarfa konmuş
Adem: Yokluk
Hayat-ı maddiye: Maddî hayat
Daire-i hayat: Hayat sahası
Mazi: Geçmiş
Müstakbel: Gelecek
Hayy: Hayatdar, hayat sahibi
Fâni: Ölümlü
Gayr: Başkası
Yâr-ı bâki: Dâimi bir dost, kalıcı bir sevgili
Şems-î Sermed: Ebedî güneş
Hiç ender hiç: Hiçlik içinde hiç
Mevcudat: Varlıklar
Arabî: Arapça
Fıkra-i Arabiye: Arapça bahis
Mertebe-i tefekkür: Tefekkür mertebesi

وَتَوَدُّدِهِ وَتَعَرُّفِهِ بِرَحْمَةٍ وَنِعْمَةٍ وَثَمَرَاتُ فَيَّاضِ رَحْمَتِهِ وَنِعْمَتِهِ وَتَرَحُّمِهِ وَتَحَنُّنِهِ بِجَمَالِ
وَكَمَالٍ وَلَمَعَاتِ وَتَجَلِّيَاتِ جَمَالِهِ وَكَمَالِهِ بِشَهَادَاتِ تَفَانِيَةِ الْمَرَايَا وَسَيَّالِيَّةِ الْمَظَاهِرِ
مَعَ بَقَاءِ الْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ السَّرْمَدِيِّ الدَّائِمِ التَّجَلِّي وَالظُّهُورِ عَلٰى مَرِّ الْفُصُولِ
وَالْعُصُورِ وَالدُّهُورِ وَدَائِمِ الْإِنْعَامِ عَلٰى مَرِّ الْأَنَامِ وَالْأَيَّامِ وَالْأَعْوَامِ نَعَمْ فَالْأَثَرُ الْمُكَمَّلُ
يَدُلُّ لِذِي عَقْلٍ عَلَى الْفِعْلِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْفِعْلُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ لِذِي فَهْمٍ عَلَى الْاِسْمِ
الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْاِسْمُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالْبَدَاهَةِ عَلَى الْوَصْفِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الْوَصْفُ الْمُكَمَّلُ
يَدُلُّ بِالضَّرُورَةِ عَلَى الشَّأْنِ الْمُكَمَّلِ ثُمَّ الشَّأْنُ الْمُكَمَّلُ يَدُلُّ بِالْيَقِينِ عَلٰى كَمَالِ
الذَّاتِ بِمَا يَلِيقُ بِالذَّاتِ وَهُوَ الْحَقُّ الْيَقِينُ. نَعَمْ تَفَانِي الْمِرْاٰةِ: زَوَالُ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ
التَّجَلِّي الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ
الْمَظَاهِرِ.. مِنْ أَفْصَحِ تِبْيَانٍ.. مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ
لِلْوَاجِبِ الْوُجُودِ.. لِلْبَاقِي الْوَدُودِ..

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللّٰهِ وَعَلٰى اٰلِهِ
وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ.[1]

* * *

[1] Allah en büyüktür. Çünkü O öyle bir Kadîr, Alîm, Hakîm, Kerîm, Rahîm, Cemîl ve Nakkaş-ı Ezelîdir ki, küll ve cüz olarak bu kâinatın sahifelerinin ve tabakalarının hakikatı, küllî ve cüz'î olarak varlık ve beka itibariyle bu mevcudatın hakikatleri ancak O'nun kaza ve kader, tanzim ve takdirinin ilim ve hikmetle çizilmiş çizgileri; O'nun ilim ve hikmet pergeliyle sanat ve inâyetle tasvir ve tedbir edilmiş nakışları; O'nun sanat, itina, tezyin ve tenvirinin, mucizeli elinin lütuf ve keremle gerçekleştirdiği tezyinatı; rahmet ve nimetiyle ortaya koyup, kendini tanıttırmasının, sevdirmesinin, ikram ve lütfunun latif çiçekleri; O'nun coşkun rahmet, nimet, şefkat ve rahmetinin cemal ve kemalle yarattığı meyveleri; ve ayinelerin faniliği, mazharların akıp gitmesiyle beraber, onlarda tecelli eden ebedî güzellik baki kalarak, mevsimler, asırlar ve çağlar geçmesiyle; gelip geçen mahlukat, günler ve yıllar boyunca nimetinin devam etmesinin şehâdet etmesiyle cemal ve kemalinin tecelli eden lem'alarından başkası değildir.

Evet, mükemmel eser, akıl sahipleri için mükemmel fiile, mükemmel fiil, anlayış sahipleri için bilbedâhe mükemmel vasfa, mükemmel vasıf, bizzarûre mükemmel şe'ne, mükemmel şe'n, bilyakîn kendisine yakışan bütün hususiyetlerle zâtın kemaline delâlet eder. Bu gerçek ve kesindir. Evet, ayinelerin faniliği ve mevcudatın geçip gitmesiyle beraber tecellilerin ve feyizlerin devem etmesi; bütün bu görünen güzelliklerin, mazharların mülkü olmadığına en açık bir delildir. Bu, Vacibü'l-Vücûd ve Baki-i Vedûd'un güzelliğinin, durmadan tazelenen ihsanlarının en açık bir bürhânıdır.

Allahım! Efendimiz Muhammed'e, O'nun âl ve ashabına, ezelden ebede kadar ilmindeki mevcudat sayısınca salât ve selâm eyle.

Zeyl

بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(Bu küçücük zeylin büyük bir ehemmiyeti var. Herkese menfaatlidir.)

Cenâb-ı Hakk'a vasıl olacak tarîkler pek çoktur. Bütün hak tarîkler Kur'ân'dan alınmıştır. Fakat tarîkatların bâzısı, bâzısından daha kısa, daha selâmetli, daha umumiyetli oluyor. O tarîkler içinde, kasır fehmimle Kur'ân'dan istifade ettiğim "*Acz* ve *fakr* ve *şefkat* ve *tefekkür*" tarîkıdır.

Evet, acz dahi, aşk gibi belki daha eslem bir tarîktir ki; ubûdiyet tarîkıyla mahbubiyete kadar gider. Fakr dahi, Rahman ismine îsal eder. Hem şefkat dahi aşk gibi, belki daha keskin ve daha geniş bir tarîktir ki Rahîm ismine îsal eder. Hem tefekkür dahi aşk gibi, belki daha zengin, daha parlak, daha geniş bir tarîktir ki, Hakîm ismine îsal eder.

Şu tarîk, hafî tarîkler misillü, "*letâif-i aşere*" gibi on hatve değil ve tarîk-ı cehriye gibi "*nüfus-i seb'a*" yedi mertebeye atılan adımlar değil, belki "*Dört Hatve*"den ibarettir. Tarîkattan ziyade hakikattır, şeriattır. Yanlış anlaşılmasın: Acz ve fakr ve kusurunu, Cenâb-ı Hakk'a karşı görmek demektir. Yoksa onları yapmak veya halka göstermek demek değildir. *Şu kısa tarîkın evrâdı*: *İttiba-ı sünnettir, feraizi işlemek, kebâiri terk etmektir. Ve bilhassa namazı ta'dil-i erkân ile kılmak, namazın arkasındaki tesbihâtı yapmaktır.*

Zeyl: Ek, ilave. ***Tarîk***: Yol
Vâsıl olmak: Ulaşmak, erişmek
Kâsır: Kısa, yetersiz
Fehm: Anlama, anlayış
Acz: Acizlik.. Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudreti karşısında âcizliğini anlama
Fakr: Fakirlik.. Cenâb-ı Hakk'ın engin ve sonsuz zenginliği karşısında kendi fakirliğini bilme
Şefkat: Karşılıksız sevgi besleme, acıyarak sevme
Tefekkür: Varlık ve hadiseleri iyice okuma, derinlemesine düşünme
Ubudiyet: Kulluk
Eslem: Daha güvenli, daha emin
Mahbubiyet: Allah tarafından sevilme. ***İsal etmek***: Ulaştırmak
Rahman: Merhamet ve ihsanı engin, Hz. Allah
Rahîm: Sonsuz şefkat ve merhamet sahibi, Hz. Allah
Hakîm: Her şeyi yerli yerince yapan, Hz. Allah. ***Misillü***: Gibi
Hafî Tarik: Mânevî yolculuğun "letâif-i aşere" sistemiyle sürdürüldüğü, zikirlerin de sessizce, içten içe yapıldığı tarikat
Letâif-i Aşere: On latîfe, on manevî duyu. ***Hatve***: Adım
Tarik-ı cehriye: Mânevî yolculuğun "nüfus-i seb'a" sistemiyle sürdürüldüğü, zikirlerin de sesli, açıktan yapıldığı tarikat
Nüfus-i Seb'a: Yedi nefis mertebesi: emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râdiye, mardiyye, kâmile/sâfiye
Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar.. İslâmiyet
Evrad: Virdler, belirli zamanlarda devamlı yapılan ibadetler.. okunan duâ ve zikirler
İttibâ-ı sünnet: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) üstün söz, hal, davranış ve buyruklarına uygun bir hayat yaşama
Ferâiz: Farzlar
Kebâir: Büyük günahlar
Ta'dil-i erkân: Namazı; rükünlerini, şartlarını yerine getirerek edâ etme, gerektiği gibi kılma

Birinci hatveye: [1] فَلاَ تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ âyeti işaret ediyor.

İkinci hatveye: [2] وَلاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ âyeti işaret ediyor.

Üçüncü hatveye:

مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ وَمَّا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ [3] âyeti işaret ediyor.

Dördüncü hatveye: [4] كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ âyeti işaret ediyor. Şu dört hatvenin kısa bir izahı şudur ki:

◆ ***Birinci hatvede***:

فَلاَ تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ âyeti işaret ettiği gibi: Tezkiye-i nefs etmemek. Zira insan, cibilliyeti ve fıtratı hasebiyle nefsini sever. Belki, evvelâ ve bizzât yalnız zâtını sever, başka her şeyi nefsine fedâ eder. Mâbud'a lâyık bir tarzda nefsini medheder. Mâbud'a lâyık bir tenzih ile nefsini meâyibden tenzih ve tebrie eder. Elden geldiği kadar kusurları kendine lâyık görmez ve kabûl etmez. Nefsine perestiş eder tarzında şiddetle müdafaa eder. Hattâ fıtratında tevdi edilen ve Mâbud-i Hakikî'nin hamd ve tesbihi için ona verilen cihâzât ve istidadı, kendi nefsine sarf ederek [5] مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ sırrına mazhar olur. Kendini görür, kendine güvenir, kendini beğenir.

İşte şu mertebede, şu hatvede tezkiyesi, tathiri: Onu tezkiye etmemek, tebrie etmemektir.

◆ ***İkinci hatvede***:

وَلاَ تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ dersini verdiği gibi: Kendini u-

---

[1] Öyleyse kendinizi temize çıkarmayın, övünüp durmayın. (Necm sûresi, 53/32)

[2] Sakın şunlar gibi olmayın ki onlar Allah'ı unuttukları için, Allah da kendi öz canlarını kendilerine unutturdu, fayda ve zararlarını bile bilemiyorlar. (Haşir sûresi, 59/19)

[3] Ey insan! sana gelen her iyilik Allah'tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsindendir. (Nisâ sûresi, 4/79)

[4] O'nun vechi (zatı), hariç her şey yok olacaktır. (Kasas sûresi, 28/88)

[5] Baksana şu kendi heva ve heveslerini tanrı edinen kimseye! (Furkan sûresi, 25/43)

Tezkiye-i nefs: Nefsi, her türlü yanlış, kötü duygulardan, arzulardan arındırma, temiz tutma
Cibilliyet: Karakter, huy
Haseb: Dolayı, dolayısı
Meâyib: Ayıplar, kusurlar
Tenzih: Kusurlardan uzak tutma.. toz kondurmama
Tebrie etmek: Temize çıkarmak
Perestiş etmek: Aşırı derecede sevmek, düşkünlük
Cihazat: Cihazlar, donanımlar
Tevdi etmek: Emanet olarak vermek, koymak
İstidat: Kabiliyet, yetenek
Tezkiye: Arındırma
Tathir: Temizleme

nutmuş, kendinden haberi yok. Mevti düşünse, başkasına verir. Fena ve zevâli görse, kendine almaz ve külfet ve hizmet makamında nefsini unutmak, fakat ahz-ı ücret ve istifade-i huzuzat makamında nefsini düşünmek, şiddetle iltizam etmek, nefs-i emmârenin muktezasıdır.

Şu makamda tezkiyesi, tathiri, terbiyesi; şu hâletin aksidir. Yâni nisyan-ı nefs içinde nisyan etmemek. Yâni, huzuzat ve ihtirasatta unutmak ve mevtte ve hizmette düşünmek...

◆ ***Üçüncü hatvede***:

مَٓا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَٓا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ dersini verdiği gibi: Nefsin muktezası, daima iyiliği kendinden bilip fahr ve ucbe girer. Bu hatvede, nefsinde yalnız kusuru ve naksı ve aczi ve fakrı görüp, bütün mehâsin ve kemâlâtını, Fâtır u Zülcelâl tarafından ona ihsan edilmiş nimetler olduğunu anlayıp, fahr yerinde şükür ve temeddüh yerinde hamdetmektir.

Şu mertebede tezkiyesi, [1] قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا sırrıyla şudur ki: Kemâlini kemâlsizlikte, kudretini aczde, gınasını fakrda bilmektir.

◆ ***Dördüncü hatvede***:

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ dersini verdiği gibi: Nefs, kendini serbest ve müstakil ve bizzât mevcûd bilir. Ondan bir nevi rubûbiyet dâva eder. Mâbuduna karşı adavetkârane bir isyanı taşır. İşte gelecek şu hakikati derk etmekle ondan kurtulur. Hakikat şöyledir ki:

Her şey nefsinde mânâ-yi ismîyle fânidir, mefkuddur, hâdistir, madumdur. Fakat mânâ-yi harfiyle ve Sâni u Zülcelâl'in esmâsına âyinedârlık cihetiyle ve vazifedârlık itibariyle şâhiddir, meşhuddur, vâciddir, mevcûddur.

---

[1] Nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. (Şems sûresi, 91/9)

Mevt: Ölüm. ***Zevâl***: Yok olma
Fenâ: Bitme, tükenme
Ahz-ı ücret: Ücret alma
İstifade-i huzûzat: Hazlardan, zevklerden istifade etme
İltizam etmek: Sımsıkı sarılmak
Nefs-i emmâre: Sürekli günah arzusunda olan nefis
Mukteza: Gerek
Nisyan-ı nefs: Kendini unutma.. nefsin hoşuna giden şeyleri görmezden gelme, aldırış etmeme
İhtirasât: Şiddetli hırslar, ihtiraslar
Fahr: Övünme, böbürlenme
Ucb: Kendini beğenme
Naks: Eksiklik, kusur
Kemâlât: Güzellikler, faziletler, erdemler. ***Mehâsin***: Güzellikler
Fâtır u Zülcelâl: Ulu, Yüce Yaratıcı
Temeddüh: Kendi kendini övme, beğendirmeye çalışma
Kemâl: Olgunluk, fazilet, mükemmellik. ***Rububiyet***: Rab, ilah olma
Gınâ: Kendine yetme, başkasına ihtiyaç duymama
Adâvetkârâne: Düşmancasına
Derk etmek: Anlamak, idrak etmek
Mâna-yı ismî: Her varlığın kendine bakan ve kendisini ifade eden yönü, anlamı
Mefkud: Yok, olmayan
Hâdis: Sonradan olan
Mâdum: Varlığı olmayan, yok
Mâna-yı harfî: Her varlığın Yaratıcısına bakan ve O'nu gösteren yönleri, anlamları
Sâni u Zülcelâl: Her şeyi sanatlı olarak yaradan Ulu Allah
Âyinedarlık: Aynalık, ayna tutma, yansıtma. ***Esmâ***: İsimler
Şâhid: Allah'a şehadet eden, O'nu gösteren.
Meşhud: Allah'a olan şehadeti başkaları tarafından görülen
Vazifedârlık: Vazifeli olma
Mevcud: Var edilmiş, varlığa erdirilmiş. ***Vâcid***: Vücut sahibi

Şu makamda tezkiyesi ve tathiri şudur ki: Vücudunda adem, ademinde vücûdu vardır. Yâni kendini bilse, vücûd verse; kâinat kadar bir zulümât-ı adem içindedir. Yâni vücûd-i şahsîsine güvenip Mûcid-i Hakikî'den gaflet etse; yıldız böceği gibi bir şahsî ziya-yi vücûdu, nihayetsiz zulümât-ı adem ve firâklar içinde bulunur, boğulur. Fakat enaniyeti bırakıp, bizzât nefsi hiç olduğunu ve Mûcid-i Hakikî'nin bir âyine-i tecellisi bulunduğunu gördüğü vakit, bütün mevcudatı ve nihayetsiz bir vücûdu kazanır. Zira bütün mevcudat, esmâsının cilvelerine mazhar olan Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'u bulan, her şeyi bulur.

Hâtime

Şu acz, fakr, şefkat, tefekkür tarîkındaki dört hatvenin izahatı; hakikatın ilmine, şeriatın hakikatına, Kur'ânın hikmetine dair olan yirmi altı adet Sözler'de geçmiştir. Yalnız şurada bir-iki noktaya kısa bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Evet *şu tarîk daha kısadır.* Çünkü dört hatvedir.

Acz, elini nefisten çekse, doğrudan doğruya Kadîr-i Zülcelâl'e verir. Halbuki en keskin tarîk olan aşk, nefisten elini çeker, fakat mâşuk-i mecâzîye yapışır. Onun zevâlini bulduktan sonra Mahbub-i Hakikî'ye gider.

Hem *şu tarîk daha eslemdir.* Çünkü nefsin şatahat ve bâlâ-pervazane dâvaları bulunmaz. Çünkü acz ve fakr ve kusurdan başka nefsinde bulmuyor ki, haddinden fazla geçsin.

Hem *bu tarîk daha umumî ve cadde-i kübrâdır.* Çünkü: Kâinatı ehl-i vahdetü'l-vücûd gibi, huzur-i daimî kazanmak için idama mahkûm zannedip, "*Lâ mevcûde illâ Hû*" hükmetmeye veyahut ehl-i vahdet-i şuhud gibi,

---

Vücud: Varlık, var olma
Zulümat-ı adem: Yokluk, hiçlik karanlıkları. ***Adem***: Yok, yokluk
Mûcid-i Hakikî: Asıl var eden, gerçek yaratıcı ***Firak***: Ayrılık
Ziya-yi vücud: Varlığın ziyası, ışığı
Enâniyet: Benlik, gurur
Âyine-i tecellî: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerini, icraatlarını yansıtan, gösteren ayna
Cilve: Tecelli, belirti, görüntü
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin tek varlık olan Allah
Mâşuk-u mecâzî: Mecâzî sevgili
Kadîr u Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Ulu Allah
Zevâl: Sona erme, son bulma
Mahbub-u Hakikî: Gerçek, asıl sevgili
Şatahat: Bir takım hislerin coşkusu altında söylenen, dengesiz, maksadı aşan, dinin temel prensiplerine ters düşen sözler
Bâlâ-pervazâne: Yüksekten uçarcasına, haddini aşarcasına
Cadde-i kübrâ: Büyük, geniş yol, anayol
Huzur-u daimî: Dâimî huzur.. Cenâb-ı Hakk'ın her yerde hazır ve nâzır oluşunu sürekli hissedebilme
Ehl-i vahdeti'l-Vücud: Allah'tan başka varlıkların da kendilerince sabit bir hakikati olduğu gerçeğini kabul etmeyen kimseler
Lâ mevcude illâ Hû: Vâcibü'l-vücud'a nisbeten başka şeylere vücud denilmemeli; onlar vücud unvanına lâyık değillerdir
Ehl-i vahdeti'ş-şuhud: Her şeyi Allah'ın tecellisi olarak gören, yani gözünde mâsiva yok olan, her şeyde sadece Bir'i gören, gördüğü her şeyi muhtelif mertebelerde O'nun zuhur ve tecellisinden ibaret sayan kimseler
Eslem: Daha güvenli, daha emin

huzur-i daimî için kâinatı nisyan-ı mutlak hapsinde hapse mahkûm tahayyül edip, "*Lâ meşhûde illâ Hû*" demeye mecbur olmuyor. Belki idamdan ve hapisten gâyet zâhir olarak Kur'ân afvettiğinden, o da sarf-ı nazar edip ve mevcudatı kendileri hesabına hizmetten azlederek Fâtır-ı Zülcelâl hesabına istihdam edip, Esmâ-yi Hüsnâ'sının mazhariyet ve âyinedârlık vazifesinde istimal ederek mânâ-yi harfî nazarıyla onlara bakıp, mutlak gafletten kurtulup huzur-i daimîye girmektir; her şeyde Cenâb-ı Hakk'a bir yol bulmaktır.

Elhâsıl: *Mevcûdâtı, mevcudat hesabına hizmetten azlederek, mânâ-yi ismiyle bakmamaktır.*

* * *

Nisyan-ı mutlak: Tamamen unutma, görmeme
Tahayyül etmek: Hayal etmek, hayalde canlandırmak
Lâ meşhude illâ Hû: Meşhud olan sadece O'dur
Sarf-ı nazar: Bakmama, görmezlikten gelme
Fâtır u Zülcelâl: Yüce Yaratıcı
İstihdam etmek: Çalıştırmak, hizmet ettirmek
Esmâ-i Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Mazhariyet: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kendi varlığı üzerinde işleyişine ayna olma, nâil olma
İstimâl etmek: Kullanmak
Elhasıl: Hasılı.. netice olarak
Azletmek: Çıkarmak, ayırmak

Yirmi Yedinci Söz

İçtihad Risalesi

(Beş-altı sene mukaddem, Arabî bir risalede, içtihada dair yazdığım bir mesele, iki kardeşimin arzularıyla, o meseleye dair haddinden tecavüz edenin haddini bildirmek için şu söz, o mesele-i içtihadiyeye dair yazıldı.)

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلٰٓى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ [1]

İçtihad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye "Altı Mâni" vardır.

Birincisi

Nasıl ki kışta, fırtınaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler dahi seddedilir; yeni kapıları açmak, hiçbir cihetle kâr-ı akıl değil.. Hem Nasıl ki büyük bir selin hücumunda, tamir için duvarlarda delikler açmak gark olmağa vesiledir.. Öyle de; şu münkerat zamanında ve âdât-ı ecânibin istilâsı anında ve bid'aların kesreti vaktinde ve dalâletin tahrîbatı hengâmında, içtihad na-

[1] Halbuki onlar bu haberi Peygambere ve aralarındaki yetkili zatlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkaranlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi. (Nisâ sûresi, 4/83)

Mukaddem: Önce gelen, önceki
İçtihad: Dînî kaynaklardan, dine ait hüküm çıkarma
Mesele-i içtihadiye: İçtihat ile ilgili mesele. ***Kâr-ı akıl***: Akıllıca iş
Mâni: Men'eden, engel olan
Sedd etmek: Kapamak, tıkamak, engel olmak
Cihet: Yön, taraf ***Gark olmak***: Boğulmak
Münkerat: Dinî olarak, İslâmiyet açısından işlenmesi doğru bulunmayan akılca da çirkin ve kötü kabul edilen şey, mekruh
Âdât-ı ecânib: Gayr-i müslimlerin âdetleri
İstilâ: İşgal etme, kuşatma
Bid'a: Aslında dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Tahribat: Yıkıp bozmalar, harap etmeler. ***Kesret***: Çokluk
Hengâm: Zaman, çağ, mevsim

mıyla, kasr-ı İslâmiyet'ten yeni kapılar açıp, duvarlarından muharriplerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyet'e cinâyettir.

İkincisi

Dinin zarûriyâtı ki, içtihad onlara giremez. Çünkü; kat'î ve muayyendirler. Hem o zarûriyât, kut ve gıda hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelzüldedirler ve bütün himmet ve gayreti, onların ikamesine ve ihyasına sarf etmek lâzım gelirken, İslâmiyet'in nazariyât kısmında ve selefin içtihadat-ı sâfiyane ve hâlisanesiyle, bütün zamanların hâcâtına dar gelmeyen efkârları olduğu hâlde, onları bırakıp heveskârane yeni içtihadlar yapmak, bid'akârane bir hıyanettir.

Üçüncüsü

Nasıl ki çarşıda, mevsimlere göre birer metâ mergub oluyor vakit be-vakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimaiyat-ı insâniye ve medeniyet-i beşeriye çarşısında, her asırda birer metâ mergub olup revaç buluyor. Sûk'unda, yâni çarşısında teşhir ediliyor, rağbetler ona celboluyor, nazarlar ona teveccüh ediyor, fikirler ona müncezib oluyor. Meselâ, şu zamanda siyaset metâı ve hayat-ı dünyeviyenin te'mini ve felsefenin revaçları gibi... Ve selef-i sâlihîn asrında ve o zaman çarşısında en mergub metâ, Hâlık-ı Semâvat ve Arz'ın marziyatlarını ve bizden arzularını, kelâmından istinbat etmek ve nur-i nübüvvet ve Kur'ân ile, kapatılmayacak derecede açılan âhiret âlemindeki saadet-i ebediyeyi kazandırmak vesâilini elde etmek idi.

Kasr-ı İslâmiyet: İslâmiyet sarayı
Muharripler: Harap edenler
Zaruriyât: Zorunlu, olmazsa olmaz işler
Kat'î: Kesin
Muayyen: Belirli
Kut: Yiyecek
Tezelzül: Sarsılma
Himmet: Gayret, emek, çalışma
İkame: Yerine koyma, oturtma
İhyâ: Canlandırma, uyandırma, güçlendirme
Nazariyat: Nazariyeler, teoriler
Selef: İlk örnek Müslüman nesiller
İçtihadât-ı sâfiyâne: Çok temiz ve saf niyetlerle yapılmış içtihadlar
Hâlisane: İhlaslı bir şekilde
Hâcât: İhtiyaçlar. ***Efkâr***: Fikirler
Heveskârâne: Tuhaf hevesler peşinde koşarak
Bid'at: Aslı dinde olmadığı halde dine sonradan sokulan ve dinin esaslarına uymayan şey
Bid'akârâne: Bid'atçi gibi
Metâ: Mal, servet
Mergub: İlgi duyulan
Revaç: İtibar, kıymet
Âlem: Dünya
Meşher: Sergi
İçtimaiyât-ı insaniye: İnsanın topluma bakan yanları, sosyal yönleri
Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti
Teşhir: Sergileme
Celb olmak: Çekilmek, gelmek
Nazarlar: Bakışlar
Teveccüh: Çevrilme, yönelme, doğrulma
Müncezib olmak: Tutulmak, gönül vermek
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Selef-i Salihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri
Hâlık-ı Semâvat ve Arz: Göklerin ve yerin yaratıcısı Allah (c.c.)
Marziyat: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler
İstinbat etmek: Hüküm çıkarmak
Nur-i Nübüvvet: Peygamberlik nuru. ***Vesâil***: Vesileler
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti

İşte o zamanda zihinler, kalbler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle, yerler ve gökler Rabbinin marziyatını anlamağa müteveccih olduğundan, içtimaiyat-ı beşeriyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvâlleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fıtratı, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i mârifet alır. O zamanda cereyan eden ahvâl ve vukuat ve muhâverattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fıtrat ve istidadına, içtihada bir istidad-ı ihzarî telkin ediyordu. Hattâ o derece şu fıtrî ders tenvir ediyordu ki, yakın idi ki, kesbsiz içtihada kabiliyeti ola, ateşsiz nurlana... İşte şu tarzda fıtrî bir ders alan bir müstaid, içtihada çalışmağa başladığı vakit, kibrit hükmüne geçen istidadı, nûrun alâ nûr sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamanda müçtehid olurdu.

Amma şu zamanda, medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyeviyenin ağırlaşmasıyla, efkâr ve kulûb dağılmış, himmet ve inâyet inkısam etmiştir. Zihinler mâneviyata karşı yabanîleşmiştir. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'ân'ı hıfzedip, âlimlerle mübahase eden Süfyan İbn-i Uyeyne* olan bir müçtehidin zekâsında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin. Çünkü; Süfyan'ın ibtida-yi tahsil-i fıtrîsi, sinn-i temyiz zamanından başlar. Yavaş yavaş istidadı müheyya olur, nurlanır, her şeyden ders alır, kibrit hükmüne geçer. Amma onun nazîri, şu zamanda –çünkü– zihni felsefede boğulmuş, aklı siyasete dalmış, kalbi hayat-ı dünyeviyede sersem olmuş, istidadı içtihaddan uzaklaşmış...

Ahval: Hâller, durumlar
Ders-i marifet: İlim dersi
Efkâr: Fikirler
Felsefe-i tabiiye: Tabiatı yaratıcı sayan felsefe
Fıtrî: Yaratılışa uygun
Fünun-i hazıra: Şimdiki çağdaş ilimler
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
Himmet: Yardım, gayret
İçtihad-ı şer'î: Dine ait içtihad
İhzar: Hazır hâle getirme, hazırlama
İnâyet: İhsan, kerem
İnkısam: Parçalanma
İstidat: Kabiliyet, yetenek
İptidâ-yı tahsil-i fıtrî: Tabiî eğitim sürecinin başlangıcı
Kulûb: Kalpler
Medeniyet-i Avrupa: Avrupa medeniyeti
Muallim: Öğretmen
Muhavere: Konuşma, görüşme
Muhaverat: Konuşmalar, görüşmeler
Mübahase: Herhangi bir konuda fikir belirtme
Müçtehid: İçtihad yapan, âyet ve hadislere dayanarak hüküm ortaya koyan âlim
Müheyyâ: Hazır
Müstaid: Kabiliyetli, becerikli
Müteveccih: Teveccüh eden, yönelen
Sinn-i temyiz: İyiyi kötüden ayırma yaşı olup ortalama 7 yaş kabul edilir
Şerâit-i hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatının şartları
Taallüm: Öğrenme
Tahakküm: Hükmü altına alma, zorbalık etme
Tasallut: Musallat olma, rahatsız etme
Telkin: Fikrini kabul ettirme, aşılama
Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma
Tevaggul: Devamlı olarak uğraşmalar
Vukuat: Vukubulan şeyler, olaylar

Elbette fünun-i hâzırada tevağğulü derecesinde, istidadı, içtihad-ı şer'î kabiliyetinden uzaklaşmış ve ulûm-i arziyede tefennünü derecesinde içtihadın kabûlünden geri kalmıştır. Onun için: "Ben de onun gibi zekiyim, niçin ona yetişemiyorum?" diyemez ve demeye hakkı yoktur ve yetişemez.

Dördüncüsü

Nasıl ki bir cisimde, neşv ü nema için tevessü meyli bulunur. O meyl-i tevessü ise, –çünkü dâhildendir– vücûd ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat, eğer hariçte tevsi' için bir meyl ise; o vücûdun cildini yırtmaktır, tahrip etmektir; tevsi' değildir. Öyle de, İslâmiyet'in dairesine selef-i sâlihîn gibi takvâ-yi kâmile kapısıyla ve zarûriyât-ı dîniyenin imtisâli tarikıyla dahil olanlarda meylü't-tevessü' ve irâde-i içtihad bulunsa, o, kemâldir ve tekemmüldür. Yoksa zarûriyâtı terk eden ve hayat-ı dünyeviyeyi hayat-ı uhreviyeye tercih eden ve felsefe-i maddiye ile âlûde olanlardan olan o meylü't-tevsi' ve irâde-i içtihad, vücûd-i İslâmiye'yi tahrip ve boynundaki şer'î zincirini çıkarmağa vesiledir.

Beşincisi

Üç nokta-yi nazar, şu zamanın içtihadatını arziye yapar, semâvîlikten çıkarıyor. Halbuki, şeriat semâviyedir ve içtihadat-ı şer'iye dahi, onun ahkâm-ı mestûresini izhar ettiğinden semâviyedirler.

•***Birincisi***: Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir; îcaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücûduna medardır. Meselâ: Seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa

---

Ulûm-i arziye: Vahiyden kaynaklanmayan bilgiler
Tefennün: Bir fen, ilim veya sanatta ihtisas kazanma
Neşvünemâ: Gelişmek, büyümek
Meyl: Rağbet, eğilim gösterme
Meyl-i tevessü: Genişleme eğilimi
Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme. ***Tevessü***: Genişleme
Tevsi': Genişletme, yayma
Selef-i Salihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri
Takvâ-yı kâmile: Mükemmel dindarlık. ***Zaruriyât-ı diniye***: Dinin kesin emirleri
İmtisal: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme
İrade-i içtihad: İçtihad arzusu
Zaruriyât: Dinin kesin emirleri
Hayat-ı uhreviye: Ahiret hayatı
Felsefe-i maddiye: Maddenin ezelî ve ebedî olduğuna, sonradan yaratılmadığına inanan materyalist felsefe. ***İçtihadât***: İçtihatlar
Âlûde: Bulaşmış, bulaşık
Meylü't-tevsi: Genişletme eğilimi
Vücud-i İslâmiye: İslâm dininin varlığı. ***şer'î***: Dine ait, Dinle ilgili
Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş
Arziye: Dinden kaynaklanmayan, dünyevî. ***İcab***: Gerekme, lüzum
Semâvî: Semâya âit, Allah tarafından olan, ilâhî
İçtihadât-ı şer'iye: Dine ait içtihatlar. ***Hikmet***: Gizli sebep
Ahkâm-ı mesture: Örtülü, gizli hükümler. ***İllet***: Sebep
Maslahat: Fayda, menfaat
İcad: Var etme, vücuda getirme
Medar: Sebep, vesile
Sefer: Yolculuk, seyahat
Kasr: Kısaltma
Ruhsat-ı şer'iye: Dinî izin
Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk

da namaz kasredilir. Çünkü, illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz. İşte şu hakikatın aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti, illet yerine ikame edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihadat arziyedir, semâvî değildir.

•***İkincisi***: Şu zamanın nazarı, evvelâ ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmları, ona tevcih ediyor. Halbuki; şeriatın nazarı ise, evvelâ ve bizzât saadet-i uhreviyeye bakar. İkinci derecede –âhirete vesile olmak dolayısıyla– dünyanın saadetine nazar eder. Demek şu zamanın nazarı, ruh-i şeriattan yabanîdir. Öyle ise, şeriat namına içtihad edemez.

•***Üçüncüsü***: [1] إِنَّ الضَّرُورَاتِ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ kaidesi, yâni: "*Zarûret, haramı helâl derecesine getirir.*" İşte şu kaide ise, küllî değil. Zarûret eğer haram yoluyla olmamış ise, haramı helâl etmeye sebebiyet verir. Yoksa sû-i ihtiyarıyla, gayr-ı meşru sebeblerle zarûret olmuş ise; haramı helâl edemez, ruhsatlı ahkâmlara medar olamaz, özür teşkil edemez. Meselâ; bir adam sû-i ihtiyarıyla, haram bir tarzda kendini sarhoş etse; tasarrufatı, ülemâ-yi şeriatça aleyhinde câridir, mâzur sayılmaz. Tatlîk etse, talâkı vâki olur. Bir cinâyet etse, ceza görür. Fakat sû-i ihtiyarıyla olmazsa, talâk vâki olmaz, ceza da görmez. Hem meselâ; bir içki mübtelâsı, zarûret derecesinde mübtelâ olsa da, diyemez ki: "Zarûrettir, bana helâldir."

İşte şu zamanda zarûret derecesine geçen ve insanları mübtelâ eden bir beliyye-i âmme suretine giren çok umurlar vardır ki; sû-i ihtiyardan, gayr-ı meşru meyillerden ve haram muâmelelerden tevellüd ettiklerinden; ruhsatlı ahkâmlara medar olup, haramı helâl etmeye medar olamazlar. Halbuki şu zamanın ehl-i içtihadı, o zarûratı ahkâm-ı şer'iyeye medar yaptıklarından, içtihadları arziyedir, hevesîdir, felsefîdir, semâvî olamaz, şer'î değil. Halbuki;

---

[1] el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* 2/35

Nazar: Bakış
Saadet-i dünyeviye: Dünya mutluluğu
Ahkâm: Hükümler
Tevcih etmek: Yöneltmek
Saadet-i uhreviye: Ahiret mutluluğu. ***Ruh-i şeriat***: Dinin özü
Yabanî: Habersiz, uzak
Zaruret: Yasak olan bir fiilin işlenmesini geçici olarak mübah kılan özür, mecburiyet
Küllî: Genel, bütün her şeyi içine alacak şekilde
Su-i ihtiyar: Tercih hakkını kötüye kullanma
Gayr-ı meşru: Meşru olmayan, Dinin müsaade etmediği, dinen caiz görülmeyen şey
Ahkâm: Hükümler
Medar: Vesile, sebep
Tasarrufât: Tasarruflar
Ulema-i şeriatçe: Din âlimlerine göre
Câri: Geçerli.
Tatlik etmek: Boşamak
Talâk: Boşanma
Müptelâ: Düşkün, tutulmuş
Beliyye-i âmme: Umumî belâ
Meyil: Rağbet, eğilim gösterme
Tevellüt: Ortaya çıkma, doğma
Ehl-i içtihad: İçtihat yapan kimseler, müçtehidler
Zarurat: Mecburiyetler
Ahkâm-ı şer'iye: Dinî hükümler
Arziye: Dünyaya ait, dünya ile ilgili
Hevesî: Arzu ve isteklerle ilgili
Felsefî: Felsefeye ait, felsefeyle ilgili
Semâvî: Semâya âit, Allah tarafından olan, ilâhî

semâvât ve arzın Hâlık'ının ahkâm-ı ilâhiye'sinde tasarruf ve ibâdının ibâdâtına müdahale, o Hâlık'ın izn-i mânevîsi olmazsa; o tasarruf o müdahale merduddur.

Meselâ; bazı gafiller, hutbe gibi bazı şeâir-i İslâmiye'yi, Arabîden çıkarıp her milletin lisanıyle söylemeyi, iki sebeb için istihsan ediyorlar.

Birincisi: "Tâ, siyaset-i hâzıra avâm-ı müslimîne de o suretle tefhim edilsin." Halbuki siyaset-i hâzıra, o kadar çok yalan ve hile ve şeytanet içine girmiş ki, vesvese-i şeyatîn hükmüne geçmiştir. Halbuki minber, vahy-i ilâhî'nin tebliğ makamı olduğundan, o vesvese-i siyasiyenin hakkı yoktur ki o makam-ı âlîye çıkabilsin.

İkinci sebeb: "Hutbe, bazı suver-i Kur'âniye'nin nasihatları anlaşılmak içindir." Evet, eğer millet-i İslâm, İslâmiyet'in zarûriyâtı ve müsellemâtı ve mâlûm olan ahkâmını, ekseriyet itibariyle imtisâl edip yerine getirseydi, o vakit nazariyât-ı şer'iye ve mesâil-i dakika ve nasâyih-i hafiyeyi anlamak için, bildiği lisan ile hutbe okunması ve suver-i Kur'âniye'nin –eğer mümkün olsaydı– tercümesi(Hâşiye) belki müstahsen olurdu. Fakat namaz, zekât, orucun vücubu ve katl, zinâ ve şarabın haramiyeti gibi mâlûm olan ahkâm-ı kat'iye-i İslâmiye mühmel kalıyor. Avâm-ı nas, onların vücubunu ve haramiyetini ders almağa muhtaç değiller. Belki teşvik ve ihtar ile o ahkâm-ı kudsiyeyi hatırlatıp, İslâmiyet damarını ve îmân hissini tahrik etmekle imtisâllerine teşvik ve tezkire ve ihtara muhtaçtırlar. Halbuki bir âmi ne kadar câhil dahi olsa, Kur'ân'dan ve hutbe-i Arabiye'den şu meal-i icmâliyeyi anlar ki: "Her-

---

(Hâşiye) İ'câza dair olan Yirmi Beşinci Söz, Kur'ân'ın hakikî tercümesi mümkün olmadığını göstermiştir.

Hâlık: Yaratıcı
Ahkâm-ı İlâhiye: İlâhî hükümler
İbâd: Kullar
İbâdât: İbadetler
Hâlık: Yaratıcı
İzn-i mânevî: Mânevî izin
Merdud: Reddolunmuş, geri çevrilmiş
Şeâir-i İslâmiye: İslâm'ın alâmetleri, âdetleri
Arabî: Arapça
İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
Siyaset-i hazıra: Şimdiki siyaset
Avâm-ı Müslimîn: Müslüman halk
Tefhim: Anlatma, bildirme
Şeytanat: Şeytanlıklar
Vesvese-i şeyâtîn: Şeytanların vesvesesi
Vahy-i İlâhî: İlâhî vahiy
Vesvese-i siyasiye: Siyasî vesvese
Makam-ı âli: Yüce makam
Suver-i Kur'âniye: Kur'ân sûreleri
Millet-i İslâm: İslâm milleti
Zaruriyât: Zorunlu, ister istemez olacak olan işler
Müsellemât: Doğruluğu tasdik edilmiş, kabul edilmiş şeyler
Malûm: Bilinen
Ahkâm: Hükümler
Ekseriyet: Çoğunluk
İmtisal: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme
Nazariyât-ı şer'iye: Dinin nazarî bilgileri
Mesâil-i dakika: İnce, hassas meseleler
Nesâyih-i hafiye: Gizli dersler
Müstahsen: Güzel ve herkesin beğendiği, beğenilen
Vücub: Vâcib olma
Katl: Katletme, öldürme
Haramiyet: Haram olma
Ahkâm-ı kat'iye-i İslâmiye: İslâm dininin kesin hükümleri
Mühmel: İhmal edilmiş, terk edilmiş
Avâm-ı nâs: Sıradan insanlar
Teşvik: Şevk verme, cesaretlendirme
İhtar: Hatırlatmak, dikkati çekmek
Ahkâm-ı kudsiye: Kudsî hükümler
İmtisal: Alınan emre boyun eğme
Tezkire: Hatıra getirme, hatırlatma
Âmi: Cahil, avam
Hutbe-i Arabiye: Arapça hutbe
Meâl-i icmâliye: Kısa anlam

kese ve bana mâlûm olan îmânın rükünlerini ve İslâmiyet'in umdelerini hatib ve hâfız ihtar ediyor ve ders veriyor, okuyor." der, kalbinde onlara karşı bir iştiyak hasıl olur.

Acaba, kâinatta hangi tâbirat var ki, arş-ı a'zamdan gelen Kur'ân-ı Hakîm'in i'câzkârâne, müfehhimâne ihtarlarına, tezkirlerine, teşviklerine mukabil gelebilsin!

Altıncısı

Selef-i sâlihînin müçtehidîn-i izâmı, asr-ı nur ve asr-ı hakikat olan asr-ı sahabeye yakın olduklarından, safi bir nur alıp, hâlis bir içtihad edebilirler. Şu zamanın ehl-i içtihadı ise, o kadar perdeler arkasında ve uzak bir mesâfede hakikat kitabına bakar ki, en vâzıh bir harfini de zor ile görebilirler.

Eğer desen: "Sahabeler de insandırlar, hatâdan, hilâftan hâlî olmazlar. Halbuki içtihadatın ve ahkâm-ı şeriatın medarı, sahabelerin adâlet i ve sıdkıdır ki, hattâ ümmet "*Sahabeler umumen âdildirler, doğru söylerler.*"[1] diye ittifak etmişler."

Elcevap: Evet, sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibariyle hakka aşık, sıdka müştak, adâlete hahişgerdirler. Çünkü; yalanın ve kizbin çirkinliği, bütün çirkinliğiyle ve sıdkın ve doğruluğun güzelliği, bütün güzelliğiyle o asırda öyle bir tarzda gösterilmiş ki, ortalarındaki mesâfe, arşdan ferşe kadar açılmış. Esfel-i sâfilîndeki Müseylime-i Kezzâb'ın* derekesinden a'lâ-yi illiyyînde olan Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın derece-i sıdkı kadar bir ayrılık görülmüştür. Evet, Müseylime'yi esfel-i sâfilîne düşüren kizb olduğu gibi, Muhammedü'l-Emîn (aleyhissalâtü vesselâm)'ı a'lâ-yi illiyyîne çıkaran sıdktır ve doğruluktur.

---

[1] İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/477; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/153; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 2/181, 6/499; İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedrîbu'r-râvi* 1/207, 318, 2/214-215

Ahkâm-ı şeriat: Dinin hükümleri
Âlâ-yı illiyyîn: Yücelerin yücesi
Arş-ı Âzam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi
Asr-ı hakikat: Hakikat çağı
Asr-ı nur: Nurlu zaman
Asr-ı Sahâbe: Sahabenin yaşadığı zaman
Derece-i sıdk: Doğruluk makamı
Dereke: Aşağı mertebe, düşük seviye
Ekseriyet-i mutlaka: Çoğunluk
Esfel-i sâfilîn: Aşağıların en aşağısı, cehennem
Hâhişger: Arzulayan, istekli
Hâli: Uzak
Hilâf: Yalan
İ'cazkârâne: İnsanların yapamayacağı sûrette iş görecek, söz söyleyecek şekilde
içtihadât: İçtihatlar
İştiyak: Çok arzu etme, özleme
Kizb: Yalan, uydurma
Müctehidîn-i izâm: Büyük müçtehidler.
Müfehhimâne: Güzelce anlatarak
Müştak: İstekli, arzulu
Sâfi: Duru, temiz, katıksız
Selef-i Salihîn: Önceki devirlerde yaşamış İslâm büyükleri
Sıdk: Doğruluk
Tabirat: Tabirler, terimler
Vâzıh: Açık

İşte, hissiyat-ı ulviyeyi taşıyan ve mehâsin-i ahlâkiyeye perestiş eden ve Şems-i Nübüvvet'in ziya-yi sohbetiyle nurlanan sahabeler, o derece çirkin ve sukuta sebep ve Müseylime'nin* maskara-âlûd müzahrafat dükkânındaki kizbe, ihtiyarıyla ellerini uzatmamak ve küfürden çekindikleri gibi küfrün arkadaşı olan kizbden çekinmeleri ve o derece güzel ve medar-ı fahr ve mübahat ve mi'râc-ı suud ve terakki ve Fahr-i Risâlet'in hazine-i âliyesinde en revaçlı bulunan ve şa'şaa-yi cemâliyle içtimaat-ı insâniyeyi nurlandıran sıdka ve doğruluğa ve hakka –ve bilhassa ahkâm-ı şer'iye rivayetinde ve tebliğinde– elbette ellerinden geldiği kadar talip ve muvafık ve âşık olmaları kat'îdir, zarûrîdir, şüphesizdir.

Halbuki şu zamanda, kizb ve sıdkın ortasındaki mesâfe o kadar kısalmış ki, âdeta omuz omuza vermişler. Sıdktan yalana (geçmek) pek kolay gidiliyor. Hattâ siyaset propagandası vasıtasıyla yalancılık, doğruluğa tercih ediliyor. İşte, en çirkin şey, en güzel şeylerle beraber bir dükkânda, bir fiatla satılsa; elbette pek âlî olan ve hakikat cevherine giden sıdk ve hak pırlantası o dükkâncının mârifetine ve sözüne itimad edip, körü körüne alınmaz.

* * *

Hâtime

Asırlara göre şeriatler değişir. Belki bir asırda, kavimlere göre ayrı ayrı şeriatler, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-Enbiyâ'dan sonra şeriat-ı kübrâsı, her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, muhtelif şeriatlere ihtiyaç kalmamıştır. Fakat teferruatta, bir derece ayrı ayrı mezheplere ihtiyaç kalmıştır. Evet, Nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir, mizaçlara göre ilâçlar tebeddül eder; öyle de, asırlara göre şeriatler değişir, milletlerin istidadına göre ahkâm tahavvül eder. Çünkü; ahkâm-ı şer'iyenin teferruat

---

Hissiyât-ı ulviye: Yüce duygular
Mehâsin-i ahlâkiye: Ahlâki güzellikler
Perestiş: Aşırı derecede sevmek, düşkünlük
Şems-i Nübüvvet: Peygamberlik güneşi
Ziya-yı sohbet: Sohbetin nuru, ışığı
Sukut: Düşme
Maskara-âlûd: Maskaralıkla karışık, maskara dolu
Müzahrefât: Yalancı, sahte yaldız, tel, pul, boya gibi şeylerle süslü
Medar-ı fahr: Övünme vesilesi
Mirac-ı suud: Yükselme
Terakki: Yükselme, derece kazanma
Mübâhât: Övünme
Fahr-i Risalet: Peygamberliğin övünç kaynağı
Hazine-i âliye: Kudsî hazine
Şâşaa-i cemâl: Güzelliğinin parıltısı, yaldızı
Revaçlı: İtibarlı, kıymetli
İçtimaât-ı insaniye: İnsan toplulukları
Ahkâm-ı şer'iye: Dinî hükümler
Hâtemü'l-Enbiya: Son peygamber manasında efendimizin (s.a.s) lakabı
Şeriat-i kübrâ: Allah'ın kâinata koyduğu büyük kanun, İslâmiyet
Teferruat: Asıldan ayrılan ikinci derecede bölümler, Ayrıntılar
Tebeddül etmek: Değişmek

kısmı, ahvâl-i beşeriyeye bakar; Ona göre gelir, ilâç olur. Enbiyâ-yi salife zamanında, tabakat-ı beşeriye birbirinden çok uzak ve seciyeleri hem bir derece kaba, hem şiddetli ve efkârca ibtidaî ve bedeviyete yakın olduğundan, o zamandaki şeriatler, onların hâline muvafık bir tarzda ayrı ayrı gelmiştir. Hattâ bir kıtada, bir asırda ayrı ayrı peygamberler ve şeriatler bulunurmuş.

Sonra, Âhirzaman Peygamberi'nin gelmesiyle, insanlar güya ibtidaî derecesinden, idadiye derecesine terakki ettiğinden, çok inkılâbat ve ihtilâtat ile akvam-ı beşeriye bir tek ders alacak, bir tek muallimi dinleyecek, bir tek şeriatle amel edecek vaziyete geldiğinden, ayrı ayrı şeriata ihtiyaç kalmamıştır, ayrı ayrı muallime de lüzum görülmemiştir. Fakat tamamen bir seviyeye gelmediğinden ve bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyede gitmediğinden, mezhepler taaddüt etmiştir. Eğer beşerin ekseriyet-i mutlakası bir mekteb-i âlînin talebesi gibi, bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyeyi giyse, bir seviyeye girse, o vakit mezhepler tevhid edilebilir. Fakat bu hâl-i âlem, o hâle müsaade etmediği gibi, mezahib de bir olmaz.

Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?

Elcevap: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır.. şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su, ilâçtır; tıbben vacibdir. Diğer birisine hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır. Diğer birisine az zarar verir; tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir, âfiyetle içsin; tıbben ona mübahtır. İşte hak burada taaddüt etti. Beşi de haktır. Sen diyebilir misin ki: "Su yalnız ilâçtır, yalnız vâcibdir, başka hükmü yoktur."

İşte bunun gibi, ahkâm-ı ilâhiye –mezheplere, hikmet-i ilâhiye'nin sevkiyle ittiba edenlere göre– değişir; hem hak olarak değişir ve her birisi de hak

---

İstidad: Kabiliyet, yetenek
Ahkâm: Hükümler
Tahavvül etmek: Değişmek, değişim geçirmek
Ahkâm-ı şer'iye: Dinî hükümler
Enbiya-yı sâlife: Önceki devirlerde yaşamış peygamberler
Tabakat-ı beşeriye: İnsan tabakaları. ***Seciye***: Huy, karakter
Efkârca: Fikir ve düşünce bakımından. ***İptidaî***: Basit, ilkel
Bedeviyet: Bedevîlik, göçebelik
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Kıt'a: Kara parçası
İdadiye: Hazırlama yeri, başlangıçtan bir sonraki basamak
İnkılâbat: Değişmeler, başka bir hâle dönmeler
İhtilâtat: Karışmalar
Akvâm-ı beşeriye: İnsan toplulukları
Tarz-ı hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatının tarzı
Taaddüt etmek: Artmak, çoğalmak
Mekteb-i âli: Yüksek okul, üniversite
Ekseriyet-i mutlaka: Çoğunluk
Tevhid: Birleştirme, bir araya getirme
Hal-i âlem: İnsanların durumu
Mezâhib: Mezhepler
Muhtelif: Çeşitli, farklı
Ahkâm: Hükümler. ***Muzır***: Zararlı
Mübah: Dinî açıdan yapılması yasaklanmamış olan
Ahkâm-ı İlâhiye: İlâhî hükümler
Hikmet-i İlâhiye: İlâhî hikmet
İttibâ: Tabi' olma, arkasından gitme, itaat etme

olur, maslahat olur. Meselâ, hikmet-i ilâhiye'nin tensibiyle İmâm-ı Şâfiî'ye* ittiba eden, ekseriyet itibariyle Hanefîlere nisbeten köylülüğe ve bedevîliğe daha yakın olup, cemaatı bir tek vücûd hükmüne getiren hayat-ı içtimaiye de nâkıs olduğundan, her biri bizzât dergâh-ı Kadıyü'l-Hâcat'ta kendi derdini söylemek ve hususî matlubunu istemek için, imam arkasında fâtihayı birer birer okuyorlar. Hem ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir. İmâm-ı A'zam'a* ittiba edenler, ekseriyet-i mutlaka itibariyle, İslâmî hükûmetlerin ekserisi, o mezhebi iltizam etmesiyle, medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve hayat-ı içtimaiyeye müstaid olduğundan; bir cemaat, bir şahıs hükmüne girip, bir tek adam umum namına söyler. Umum, kalben onu tasdik ve rabt-ı kalb edip, onun sözü umumun sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefî Mezhebi'ne göre imam arkasında fâtiha okunmaz. Okunmaması ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir.

Hem meselâ, mâdem şeriat, tabiatın tecavüzatına sed çekmekle onu tadil edip nefs-i emmâreyi terbiye eder. Elbette ekser etbâı, köylü ve nim-bedevî ve amelelikle meşgul olan Şâfiî Mezhebi'ne göre: "Kadına temas ile abdest bozulur; az bir necaset zarar verir." Ekseriyet itibariyle hayat-ı içtimaiyeye giren, nim-medenî şeklini alan insanlar, ittiba ettikleri Mezheb-i Hanefî'ye göre: "Mess-i nisvan abdesti bozmaz; bir dirhem kadar necasete fetva var."

İşte, bir amele ile bir efendiyi nazara alacağız. Amele, tarz-ı maişet itibariyle ecnebi kadınlarla ihtilâta, temasa ve bir ocak yanında oturmaya ve mülevves şeylerin içine karışmaya mübtelâ olduğundan; san'at ve maişet itibariyle, tabiat ve nefs-i emmâresi meydanı boş bulup tecavüz edebilir. Onun

---

Ayn-ı hak: Hakkın ta kendisi
Bedevî: Çölde yaşayan, göçebe
Dergâh-ı Kàdıu'l-Hâcât: İhtiyaçlara cevap veren Allah'ın (c.c.) huzuru
Ecnebî: Na mahrem
Ekser: En çok, en fazla
Ekseriyet: Çoğunluk
Ekseriyet-i mutlaka: Mutlak çoğunluk
Etbâ: Taraftarlar, emir altında bulunanlar
Hanefî: Hanefi mezhebine mensup olan kimse
Hayat-ı içtimaiye: Toplum hayatı
İhtilât: Karışıp görüşme, beraber yaşama
İltizam: Taraf tutma, tarafgirlik
İttibâ: Tâbi olma, uyma
Mahz-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi
Maişet: Geçim
Maslahat: Fayda, menfaat
Matlub: Talep edilen şey
Mess-i nisvan: Kadınlara dokunmak
Mezheb-i Hanefî: Hanefi mezhebi
Mülevves: Kirletilmiş, kirli
Müptelâ: Düşkün, tutkulu
Müstaid: Kabiliyetli
Nâkıs: Noksan, eksik
Necaset: Pislik, kirlilik
Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri öğütleyen nefsi
Nim-bedevî: Yarı bedevi
Nim-medenî: Yarı medeni
Rapt-ı kalb: Gönül bağlama
Sed çekmek: Engel olmak, önlemek
Tâdil etmek: Düzeltmek, doğrultmak
Tarz-ı maişet: Yaşayış tarzı
Tecavüzât: Tecavüzler, saldırmalar
Tensib: Münasip görme, uygun bulma

için şeriat, onların hakkında, o tecavüzata sed çekmek için, “Abdest bozulur, temas etme! Namazını ibtal eder, bulaşma!” mânevî kulağında bir sada-yi semâvî çınlattırır. Amma o efendi, nâmuslu olmak şartıyla âdât-ı içtimaiyesi itibariyle, ahlâk-ı umumiye namına, ecnebi kadınlara temasa mübtelâ değil, mülevves şeylerle nezafet-i medeniye namına kendini o kadar bulaştırmaz. Onun için şeriat, Mezheb-i Hanefî namıyla ona şiddet ve azimet göstermemiş; ruhsat tarafını gösterip, hafifleştirmiştir. “Elin dokunmuş ise, abdestin bozulmaz. Hicab edip, kalabalık içinde su ile istinca etmemenin zararı yoktur. Bir dirhem kadar fetva vardır.” der, onu vesveseden kurtarır. İşte denizden iki katre sana misâl... Onlara kıyas et. Mîzân-ı Şa’rânî* mîzânıyla, şeriat mîzânlarını bu suretle müvazene edebilirsen et.

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [1]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ تَمَثَّلَ فِيهِ أَنْوَارُ مَحَبَّتِكَ لِجَمَالِ صِفَاتِكَ وَأَسْمَائِكَ بِكَوْنِهِ مِرْاٰةً جَامِعَةً لِتَجَلِّيَاتِ أَسْمَائِكَ الْحُسْنٰى وَمَنْ تَمَرْكَزَ فِيهِ شُعَاعَاتُ مَحَبَّتِكَ لِصَنْعَتِكَ فِي مَصْنُوعَاتِكَ بِكَوْنِهِ أَكْمَلَ وَأَبْدَعَ مَصْنُوعَاتِكَ وَصَيْرُورَتِهِ أَنْمُوذَجَ كَمَالاَتِ صَنْعَتِكَ وَفِهْرِسْتَةَ مَحَاسِنِ نُقُوشِكَ وَمَنْ تَظَاهَرَ فِيهِ لَطَائِفُ مَحَبَّتِكَ وَرَغْبَتِكَ لِاِسْتِحْسَانِ صَنْعَتِكَ بِكَوْنِهِ أَعْلٰى دَلاَّلِي مَحَاسِنِ صَنْعَتِكَ وَأَرْفَعَ الْمُسْتَحْسِنِينَ صَوْتًا فِي إِعْلاَنِ حُسْنِ نُقُوشِكَ وَأَبْدَعَهُمْ نَعْتًا لِكَمَالاَتِ صَنْعَتِكَ وَمَنْ تَجَمَّعَ فِيهِ أَقْسَامُ مَحَبَّتِكَ وَاسْتِحْسَانِكَ لِمَحَاسِنِ أَخْلاَقِ مَخْلُوقَاتِكَ وَلَطَائِفِ أَوْصَافِ مَصْنُوعَاتِكَ بِكَوْنِهِ جَامِعًا لِمَحَاسِنِ الْأَخْلاَقِ كَافَّةً بِإِحْسَانِكَ وَلِلَطَائِفِ الْأَوْصَافِ قَاطِبَةً بِفَضْلِكَ وَمَنْ صَارَ مِصْدَاقًا وَمِقْيَاسًا فَائِقًا لِجَمِيعِ مَنْ ذَكَرْتَ فِي فُرْقَانِكَ إِنَّكَ تُحِبُّهُمْ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

---

[1] Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

Âdât-ı içtimaiye: Toplum görenekleri. ***Sadâ-yı semâvî***: İlâhî ses
Ahlâk-ı umumî: Genel ahlâk
Nezafet-i medeniye: Medeniyetin gerektirdiği karşılıklı saygı, nezaket anlayışı
Hicab etmek: Utanmak
İstinca: Necasetten, pislikten temizlenme. ***Katre***: Damla
Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu
Kıyas: Karşılaştırma, mukayese etme
Mizan-ı Şa’rânî: Eser ismidir. İmam Şa’rani (899-978) tarafından kaleme alınan bu kitapta, dört hak mezhebin birleşen ve ayrılan tarafları ele alınmıştır
Muvazene: Mukayese

وَالصَّابِرِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُتَّقِينَ وَالتَّوَّابِينَ وَالْأَوَّابِينَ وَجَمِيعِ الْأَوْصَافِ الَّذِينَ أَحْبَبْتَهُمْ وَشَرَّفْتَهُمْ بِمَحَبَّتِكَ فِي فُرْقَانِكَ حَتّٰى صَارَ إِمَامَ الْحَبِيبِينَ لَكَ وَسَيِّدَ الْمَحْبُوبِينَ لَكَ وَرَئِيسَ أَوِدَّائِكَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ أَجْمَعِينَ اٰمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ [1]

* * *

[1] Allah'ım! Esma-yi hüsnanın tecellilerine tam bir ayna olmasıyla sıfat ve isimlerinin güzelliklerine olan muhabbetinin nurları kendisinde temessül eden; masnuatının en mükemmeli, en harikası olmasıyla musnuatın içinde tecelli eden sanatına olan muhabbetinin şuaları kendisinde toplanan; nakışlarının güzelliklerinin fihristesi ve mükemmel sanatının numunesi olan, sanatının mükemmelliğinin en harikası olması ve nakışlarının güzelliğini ilân ve istihsan etme de en gür sesli olmasıyla Senin yaratmış olduğun varlıklarda gösterdiğin güzelliklerinin dellalı olmasıyla Senin sanatına olan rağbet ve muhabbetinin incelikleri O'nda tezahür eden; Senin fazlınla bütün latif vasıflara sahip; ikramınla bütün güzel ahlâka malik olmakla senin istihsan ve muhabbetinin bütün nevileri O'nda toplanan; Kur'ân'da zikrettiğin ve sevdiğin bütün ihsan sahibi, sabırlı, mü'min, müttakî, tevbekar ve Sana yönelmiş kimselere; Kur'ân'da sevdiğin ve Seni sevmekle şereflendirdiğin bütün mahlukata üstün bir mihenk ve mikyas olan, öyle ki, sevenlerin imamı, Sence mahbub olanların efendisi ve dostlarının reisi olan zâta ve onun bütün âl ve ashâb ve ihvanına salât ve selâm eyle. Âmin. Ey merhametlilerin en merhametlisi!

Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli

Sahabeler hakkındadır

Mevlânâ Câmî'nin * *dediği gibi derim*:

يا رسول الله چه باشد چُون سَگِ اصحابِ كهف

داخل جنّت شَوَمْ دَرْ زمره، اصحابِ تـو؟

او رَوَدْ دَرْجَنّت من دَرْ جهنّم كى رَوَاست

او سَگِ اصحابِ كهف من سَگِ اصحابِ تو؟ [1]

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ [2] وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ [3]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ [4]

ilâ âhir-i âyet...

Suâl ediyorsunuz: Bazı rivayetlerde vardır ki: "Bid'aların revacı hengâmında ehl-i îmân ve takvâdan bir kısım sulehâ, sahabe derecesinde veya daha ziyade efdal olabilir" diye rivayetler vardır. Bu ri-

---

[1] Ya Rasulallah! Ne olurdu, Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi ben de senin Ashâbının arasında Cennete girseydim. Onun Cennete, benim Cehenneme gitmem revâ mı? O, Ashâb-ı Kehf'in köpeğiyse ben de senin Ashâbının köpeğiyim.

[2] Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

[3] Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin. (İsrâ sûresi, 17/44)

[4] Muhammed Allah'ın Resûlüdür. O'nun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler. (Fetih sûresi, 48/29)

Bid'a: Aslında dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler
Efdal: En faziletli
Ehl-i iman: İman sahibi kimseler,

Hengâm: Zaman, vakit, mevsim
İlâ âhir-i âyet: Âyetin sonuna kadar
Revac: İtibar, kıymet

Sahih: Senedinin başından sonuna kadar güvenilir kişiler tarafından peygamberimizden nakledilen hadis

vayetler sahih midir? Sahih ise, hakikatleri nedir?

Elcevap: Enbiyâdan sonra nev'-i beşerin en efdali sahabe olduğu[1], Ehl-i Sünnet ve Cemaatın icmâı bir hüccet-i katıadır ki, o rivayetlerin sahih kısmı, fazilet-i cüz'iye hakkındadır. Çünkü; cüz'î fazilette ve hususî bir kemâlde, mercuh râcihe tereccuh edebilir. Yoksa Sûre-i Feth'in âhirinde, sitayişkârâne tavsifat-ı rabbâniye'ye mazhar ve Tevrat ve İncil ve Kur'ân'ın medh ü senasına mazhar olan sahabelere, fazilet-i külliye nokta-yi nazarında yetişilemez. Şu hakikatın pek çok esbab ve hikmetlerinden, şimdilik üç sebebi tazammun eden üç hikmeti beyan edeceğiz:

BİRİNCİ HİKMET: Sohbet-i nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zât, senelerle seyr ü sülûke mukabil, hakikatın envarına mazhar olur. Çünkü, sohbette insibağ ve in'ikâs vardır. Mâlûmdur ki: İn'ikâs ve tebaiyetle, o Nur-i A'zam-ı Nübüvvet'le beraber en azîm bir mertebeye çıkabilir. Nasıl ki bir sultanın hizmetkârı ve onun tebaiyeti ile öyle bir mevkiye çıkar ki, bir şah çıkamaz. İşte şu sırdandır ki, en büyük veliler sahabe derecesine çıkamıyorlar. Hattâ Celâleddin-i Süyûtî* gibi, uyanık iken çok defa sohbet-i nebeviye'ye mazhar olan veliler, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) ile yakazaten görüşseler ve şu âlemde sohbetine müşerref olsalar, yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin sohbeti, Nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) nûruyla, yâni "Nebî" olarak onunla sohbet ediyorlar. Evliyalar ise, vefat-ı nebevî'den sonra Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ı görmeleri,

---

[1] İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/477; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/153; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 2/181, 6/499; İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedrîbu'r-râvi* 1/207, 318, 2/214-215

Enbiya: Peygamberler
Nev-i beşer: İnsan türü
Efdal: En faziletli
Ehl-i Sünnet ve Cemaat: Müslümanların büyük ekseriyeti tarafından izlenen gerçek İslâm
İcmâ: Bir mesele üzerinde ittifak etmek
Hüccet-i katia: Kesin delil
Fazilet-i cüz'iye: Münferit, küçük fazilet
Mercuh: Başka bir şeyin kendisine üstün tutulduğu şey
Râcih: Üstün olan, tercih edilen
Tereccuh: Üstün olmak
Sûre-i Feth: Fetih süresi, 26. cüz, 48. sûre
Âhir: Son, nihayet, bitiş
Sitayişkârâne: Överek, methetmek suretiyle
Tavsifât-i Rabbâniye: İlâhî vasıflandırma
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş
Tevrat: Hz. Musa'ya indirilen mukaddes kitap, Ahd-ı Atik
İncil: Hz. İsa'ya indirilen mukaddes kitap, Ahd-ı Cedid
Senâ: Överek anma, övme, methetme. ***Medih***: Övme, methetme
Fazilet-i külliye: Umumî fazilet
Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Sohbet-i nebeviye: Peygamber sohbeti
Esbab: Sebepler
Seyr ü sülûk: Cenab-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
İn'ikâs: Aksetme, yansıma
Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan
Azîm: Büyük
Envâr: Nurlar
İnsıbâğ: Boyanma
Tebaiyet: Tâbi olma, uyma
Nur-i âzam-i nübüvvet: Peygamberliğin en büyük nuru
Yakazaten: Uyanık olarak
Müşerref: Şereflenmek, tanışmak
Vefat-ı nebevî: Peygamberin vefatı
Velâyet-i Ahmediye: Peygamber efendimizin (s.a.s) mâneviyatı
Temessül: Bir şeyin bir yerde sûret ve mahiyetinin aksetmesi, görünmesi
Nübüvvet: Peygamberlik
Tezahür: Ortaya çıkma, görünme, belirme

velâyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) nuruyla sohbettir. Demek Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın onların nazarlarına temessül ve tezahür etmesi, velâyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) cihetindedir; "nübüvvet" itibariyle değil. Mâdem öyledir; nübüvvet derecesi, velâyet derecesinden ne kadar yüksek ise, o iki sohbet de o derece tefavüt etmek lâzım gelir.

Sohbet-i nebeviye ne derece bir iksîr-i nûrani olduğu bununla anlaşılır ki: Bir bedevî adam, kızını sağ olarak defnedecek derecede bir kasavet-i vahşiyânede bulunduğu hâlde, gelip bir saat sohbet-i nebeviye'ye müşerref olur; daha karıncaya ayağını basamaz derecede bir şefkat-i rahîmâneyi kesbederdi. Hem câhil, vahşi bir adam, bir gün sohbet-i nebeviye'ye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi. Mütemeddin kavimlere muallim-i hakâik ve rehber-i kemâlât olurdu.

İKİNCİ SEBEB: Yirmi Yedinci Söz'deki içtihad bahsinde beyan ve isbat edildiği gibi; sahabeler, ekseriyet-i mutlaka itibariyle, kemalât-ı insâniyenin en âlâ derecesindedirler. Çünkü; o zamanda, o inkılâb-ı azîm-i İslâmî'de hayır ve hak, bütün güzelliğiyle; şer ve bâtıl, bütün çirkinliğiyle görülmüş ve maddeten hissedilmiş. Şer ve hayır ortasında öyle bir ayrılık ve kizb ve sıdk mabeyninde öyle bir mesâfe açılmıştı ki, küfür ve îmân kadar, belki Cehennem ve Cennet kadar beynleri uzaklaştı. Kizb ve şer ve bâtılın dellâlı ve nümunesi olan Müseylime-i Kezzâb* ve maskaraca kelimeleri olduğundan, fıtraten hissiyat-ı ulviye sahibi ve maâlî-i ahlâka meftun ve izzet ve mübahata meyyal olan sahabeler, elbette ihtiyarlarıyla, kizb ve şerre ellerini uzatıp, Müseylime derekesine düşmemişler. Sıdk ve hayır ve hakkın dellâlı ve nümunesi olan Habîbullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın a'lâ-yi illiyyîn-i kemalâtındaki makamına bakarak, bütün kuvvet ve himmetleriyle, o tarafa koşmak muktezayi seciyeleridir.

Âlâ: Yüksek, yüce
Âlâ-yı illiyyîn-i kemâlât: Fazîletin, güzelliğin, ahlâkın zirvesi
Bâtıl: Hak'tan gayrı olan, boş ve manasız
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Dereke: Aşağı mertebe, düşük seviye
Ekseriyet-i mutlaka: Çoğunluk
Fıtraten: Yaradılış bakımından
Habibullah: "Allah'ın en çok sevdiği kul" anlamında Hz.Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ait bir sıfat
Hissiyât-ı ulviye: Yüce duygular
İhtiyar: Seçme, tercih etme
İksir-i nuranî: Nurlu ve tesirli şifa, deva
İnkılâb-ı azîm-i İslâmî: İslâm'ın büyük inkılabı
Kasavet-i vahşiyâne: Vahşice bir merhametsizlik, kalp katılığı
Kemâlât-ı insaniye: İnsanî faziletler, güzellikler
Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek
Kizb: Yalan
Maâlî-i ahlâk: Ahlâkî yücelikler
Mabeyn: Ara, arası
Meftun: Gönüllü, tutkun
Meyyal: Çok istekli, düşkün
Muallim-i hakaik: Hakikî öğretici
Mukteza-yı seciye: Huy, karakter gereği.
Mübâhât: Övünme
Mütemeddin: Medenîleşmiş, ilerlemiş
Nübüvvet: Peygamberlik
Nümune: Örnek, misal
Rehber-i kemâlât: Mükemmelliklerin rehberi, önderi
Sıdk: Doğruluk
Şefkat-i rahîmâne: Merhamet ederek şefkat gösterme
Tefavüt: İki şey arasındaki fark
Velâyet: Velilik, Allah ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk

Meselâ; Nasıl ki, zaman oluyor; medeniyet-i beşeriye çarşısında ve hayat-ı içtimaiye-i insâniye dükkânında, bazı şeylerin verdiği müthiş neticeleri ve çirkin eserleri zehr-i katil gibi, herkes onu satın almak değil, bütün kuvvetiyle ondan nefret edip kaçar. Ve bazı şeylerin ve mânevî metâların verdikleri güzel neticeler ve kıymetdar eserler, bir tiryak-ı nâfi ve bir pırlanta gibi, herkesin nazar-ı rağbetini kendine celbeder. Herkes elinden geldiği kadar onları satın almağa çalışır. Öyle de; asr-ı saadet'te hayat-ı içtimaiye-i insâniyenin çarşısında, kizb ve şer ve küfür gibi maddeler, şekâvet-i ebediye gibi neticeleri ve Müseylime-i Kezzâb* gibi süflî maskaraları tevlid ettiğinden, secaya-yi âliye ve hubb-i maâlîye meftun olan sahabelerin, zehr-i katilden kaçar gibi ondan kaçmaları ve nefret etmeleri bedihîdir. Ve saadet-i ebediye gibi netice veren ve Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) gibi nuranî meyveler gösteren sıdk ve hakka ve îmâna en nâfi bir tiryak, en kıymetdar bir elmas gibi, o fıtratları sâfiye ve seciyeleri sâmiye olan sahabeler, bütün kuvvetleriyle ve hissiyat ve letâifleriyle, onlara müşteri ve müştak olması zarurîdir. Halbuki o zamandan sonra, git gide ve gele gele sıdk ve kizb ortasındaki mesafe azala azala, omuz-omuza geldi. Bir dükkânda ikisi beraber satılmağa başladığı gibi, ahlâk-ı içtimaiye bozuldu. Propaganda-i siyaset, yalana fazla revaç verdi. Yalanın müthiş çirkinliği gizlenip, doğruluğun parlak güzelliği görünmemeye başladığı zamanda, kimin haddi var ki, sahabenin adâlet ve sıdk ve ulviyet ve hakkaniyet husundaki kuvvetlerine, metânetlerine, takvâlarına yetişebilsin veya derecelerinden geçsin? Geçen meseleyi bir derece tenvir edecek, başıma gelmiş bir hâlimi beyan ediyorum. Şöyle ki:

Bir zaman kalbime geldi; niçin Muhyiddîn-i Arabî* gibi hârika zâtlar sahabelere yetişemiyorlar? Sonra namaz içinde [1]سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلٰى derken, şu

---

[1] En yüce olan Rabbim bütün noksan sıfatlardan münezzehtir.

Ahlâk-ı içtimaiye: Toplum ahlâkı
Asr-ı Saadet: Saadet çağı, Peygamber Efendimiz'in (sas) yaşadığı döneme verilen ad
Celb etmek: Kendine çekmek
Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme
Hayat-ı içtimaiye-i insaniye: İnsanın toplumsal hayatı
Hubb-i maâlî: Yüksek ahlâkî değerlere düşkün olma
Kizb: Yalan
Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hisset-
Medeniyet-i beşeriye: İnsanlık medeniyeti
Meftun: Tutkun
Metâ: Mal, servet
Metanet: Sağlamlık, dayanıklık
Müştak: İstekli, arzulu
Nâfi: Faydalı
Nazar-ı rağbet: İstekli ve arzulu bakış
Propaganda-i siyaset: Siyaset propagandası
Revaç: İtibar, kıymet
Sâmiye: Yüksek, yüce
Secâyâ-yı âliye: Yüksek karakterler, yüce tabiatlar
Seciye: Huy, karakter
Süflî: Bayağı, adi
Şekavet-i ebediye: Sonsuz bedbahtlık, tâlihsizlik
Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma
Tevlit etmek: Doğurmak, vücuda getirmek, meydana çıkarmak
Tiryak: İlaç
Tiryak-ı nâfi: Faydalı ilaç

kelimenin mânâsı inkişaf etti. Tam mânâsıyla değil, fakat bir parça hakikati göründü. Kalben dedim: "Keşki bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi." Namazdan sonra anladım ki o hatıra ve o hâl, sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşâddır. Evet Kur'ân-ı Hakîm'in envârıyla hasıl olan o inkılâb-ı azîm-i içtimaîde, ezdad birbirinden çıkıp ayrılırken; şerler bütün tevabiiyle, zulümâtıyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemâlât, bütün envarıyla ve netâiciyle karşı karşıya gelip, bir vaziyette ve müheyyiç bir zamanda; her zikir ve tesbih, bütün mânâsının tabakatını turfanda ve taravetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi; o inkılab-ı azîmin tarrakası altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i mâneviyesini uyandırmış; hattâ vehim ve hayâl ve sır gibi duygular hüşyar ve müteyakkız bir surette, o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit mânâları kendi zevklerine göre alır, emer.

İşte, şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letâifleri hüşyar olan sahabeler, envâr-ı îmâniye ve tesbihiyeyi câmi' olan kelimât-ı mübarekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün mânâsıyla söyler ve bütün letâifiyle hisse alırlardı. Halbuki o infilâk ve inkılâbdan sonra, gitgide letâif uykuya ve havâs o hakâik noktasında gaflete düşüp, o kelimât-ı mübareke, meyveler gibi git gide, ülfet perdesiyle letafetini ve taravetini kaybeder. Âdeta, sathîlik havasıyla kuruyor gibi, az bir yaşlık kalıyor ki, kuvvetli, tefekkürî bir ameliyatla, ancak evvelki hâli iade edilebilir. İşte bundandır ki, kırk dakikada bir sahabenin kazandığı fazilete ve makama, kırk günde, hattâ kırk senede başkası ancak yetişebilir.

ÜÇÜNCÜ SEBEB: On İkinci ve Yirmi Dördüncü ve Yirmi Beşinci Söz'lerde isbat edildiği gibi, nübüvvetin velâyete nisbeti, Güneş'in ayn-ı zâtıyla, âyinelerde görülen Güneş'in misâli gibidir. İşte daire-i nübüvvet, daire-i velâyetten ne kadar yüksek ise, daire-i nübüvvetin hademeleri ve o güneşin yıldızları olan sahabeler dahi, daire-i velâyetteki sulehâya o derece tefevvuku olmak

---

Envâr: Nurlar
İnkılâb-ı azîm-i içtimaî: Toplumdaki büyük inkılap, büyük icraat
Ezdad: Zıt olan şeyler, karşıtlar
Tevâbi: Bağlı olanlar, Uyanlar
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler. ***Netâic***: Sonuçlar
Müheyyiç: Heyecan uyandıran, coşturan
Tabakat: Tabakalar, dereceler
Taravet: Tazelik, taze olma
İnkılâb-ı azîm: Büyük inkılap, büyük icraat
Vehim: Kuruntu, şüphe, tereddüt
Letâif-i mâneviye: Mânevî duyular, ruhânî dinamikler
Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı
Müteyakkız: Uyanık, gözü açık, basiretli
Müteaddit: Birçok, çeşitli
Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyular
Envâr-ı imaniye: İman nurları
Câmi: Toplayan, kendinde bulunduran. ***İnfilâk***: Patlama, yarılma
Kelimât-ı mübareke: Mübarek kelimeler.
Havâs: Hasseler, duygular
Hakaik: Hakikatler
Ülfet: Alışkanlık, âşinâlık
Taravet: Tazelik, taze olma
Sathîlik: Sathî olma hâli, yüzde kalış, derine inmeme
Tefekkürî: Derin düşünme yoluyla
Nübüvvet: Peygamberlik
Velâyet: Velilik, iman edip dindarlık ve takvada mükemmel olma
Daire-i nübüvvet: Peygamberlik sahası. ***Ayn-ı zât***: Bizzat kendisi
Daire-i velâyet: Velîlik sahası
Suleha: Salih kimseler, salihler
Tefevvuk: Üste olma, üstünlük

lâzım geliyor. Hattâ velâyet-i kübrâ olan veraset-i nübüvvet ve sıddîkıyet –ki, sahabelerin velâyetidir– bir veli kazansa yine saff-ı evvel olan sahabelerin makamına yetişmez. Şu Üçüncü Sebeb'in müteaddit vücuhundan üç vechini beyan ederiz:

• ***Birinci Vecih***: İçtihadda, yâni istinbat-ı ahkâmda, yâni Cenâb-ı Hakk'ın marziyâtını kelâmından anlamakta, sahabelere yetişilmez. Çünkü; o zamandaki o büyük inkılâb-ı ilâhî, marziyât-ı rabbâniye'yi ve ahkâm-ı ilâhiye'yi anlamak üzere dönerdi. Bütün ezhan, istinbat-ı ahkâma müteveccih idi. Bütün kalbler, "*Rabbimizin bizden istediği nedir!*" diye merak ederdi. Ahvâl-i zaman, bu hâli işmam ve ihsas edecek bir tarzda cereyan ediyordu. Muhaverat, bu mânâları tazammun ederek vuku buluyordu. İşte bunun için her şey ve her hâl ve muhavereler ve sohbetler ve hikâyeler, bütün o mânâları bir derece ders verecek bir tarzda cereyan ettiğinden; sahabenin istidadını tekmil ve fikirlerini tenvir ettiğinden; içtihad ve istinbatta istidadı, kibrit derecesinde nurlanmaya hazır olduğundan; bir günde veya bir ayda kazandığı mertebe-i istinbat ve içtihadı, o sahabenin derece-i zekâvetinde ve istidadında olan bir adam, şu zamanda on senede, belki yüz senede kazanmayacaktır. Çünkü; şimdi saadet-i ebediyeye bedel, saadet-i dünyeviye medar-ı nazardır. Beşerin nazar-ı dikkati, başka maksadlara müteveccihtir. Tevekkülsüzlük içinde derd-i maişet, ruha sersemlik ve felsefe-i tabiiye ve maddiye akla körlük verdiğinden; beşerin muhît-i içtimaîsi, o şahsın zihnine ve istidadına, içtihad hususunda kuvvet vermediği gibi teşettüt veriyor, dağıtıyor. Yirmi Yedinci Söz'ün içtihad bahsinde, Süfyan İbn-i Uyeyne* ile onun zekâveti derecesinde birinin müvazenesinde isbat etmişiz ki; Süfyan'ın on senede kazandığını, öteki yüz senede kazanamıyor.

Velâyet-i kübrâ: En büyük velilik makamı
Veraset-i nübüvvet: Peygamberliğin mirasçısı olma makamı
Sıddîkıyet: Cenâb-ı Hak'tan geleni tereddütsüz kabul etme
Saff-ı evvel: İlk saf, ilkler
Müteaddit: Birçok, çeşitli
İstinbat-ı ahkâm: Hüküm çıkarma
Marziyât: Hoşa giden, hoşnut olunan, razı olunan şeyler
İnkılâb-ı İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın kudretiyle meydana gelen değişmeler
Marziyât-ı Rabbâniye: Cenab-ı
Ahkâm-ı İlâhiye: İlâhî hükümler
Ezhan: Zihinler
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Ahvâl-i zaman: Zamanın hâlleri, durumları.
İşmam: Hissettirme
İhsas etmek: Sezdirme, hissettirme
Muhaverat: Konuşmalar, görüşmeler
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Tekmil: Tamamlama, bitirme
Tenvir: Aydınlatma
İstinbat: (hüküm) çıkarmak
Mertebe-i istinbat: (hüküm) çıkarma makamı
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Saadet-i dünyeviye: Dünya saadeti
Medar-ı nazar: Düşünme, bakma sebebi
Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak
Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticesini Allah'a bırakmak
Derd-i maişet: Geçim sıkıntısı
Felsefe-i tabii: Yaratıcıyı kabul etmeyip, varlıkları tabiatın yarattığını iddia eden felsefî görüş
Muhit-i içtimaî: Sosyal çevre
Teşettüt: Dağınıklık, perişanlık
Zekâvet: Keskin anlayış, zekilik
Muvazene: Karşılaştırma, kıyas-

•***İkinci Vecih***: Sahabelerin kurbiyet-i ilâhiye noktasındaki makamlarına velâyet ayağıyla yetişilmez. Çünkü; Cenâb-ı Hak, bize akrebdir ve her şeyden daha ziyade yakındır. Biz ise, O'ndan nihayetsiz uzağız. O'nun kurbiyetini kazanmak iki suretle olur.

◆*Birisi*: Akrebiyetin inkişafıyladır ki, nübüvvetteki kurbiyet ona bakar ve nübüvvet veraseti ve sohbeti cihetiyle sahabeler o sırra mazhardırlar.

◆*İkinci suret*: Bu'diyetimiz noktasında kat'-ı merâtib edip bir derece kurbiyete müşerref olmaktır ki, ekser seyr u sülûk-i velâyet ona göre ve seyr-i enfüsî ve seyr-i âfâkî bu suretle cereyan ediyor. İşte, birinci suret sırf vehbîdir, kesbî değil. İncizabdır, cezb-i Rahmanî'dir ve mahbubiyettir. Yol kısadır, fakat çok metin ve çok yüksektir ve çok hâlistir ve gölgesizdir. Diğeri kesbîdir, uzundur, gölgelidir. Acaib hârikaları çok ise de kıymetçe, kurbiyetçe evvelkisine yetişemez.

Meselâ; Nasıl ki dünkü güne, bugün yetişmek için iki yol var:

◆*Birincisi,* zamanın cereyanına tâbi olmayarak, bir kuvvet-i kudsiye ile fevk-az zaman çıkıp, dünü bugün gibi hâzır görmektir.

◆*İkincisi,* bir sene kat'-ı mesâfe edip, dönüp dolaşıp düne gelmektir; fakat yine dünü elde tutamıyor, onu bırakıp gidiyor... Öyle de, zâhirden hakikate geçmek iki suretledir.

◆*Biri,* doğrudan doğruya hakikatın incizâbına kapılıp Tarikat berzahına girmeden, hakikatı, ayn-ı zâhir içinde bulmaktır.

◆*İkincisi,* çok merâtibden seyr u sülûk suretiyle geçmektir.

Ehl-i velâyet, çendan fena-yi nefse muvaffak olurlar, nefs-i emmâreyi öldürürler; yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin nefisleri tezkiye

---

Kurbiyet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'a yakınlık
Kurbiyet: Yakınlık
Akreb: Daha yakın
Akrebiyet: Daha yakın oluş
İnkişaf: Meydana çıkma
Veraset: Varis olma, mirasçılık
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş
Bu'diyet: Uzak olma, uzaklık
Kat-ı merâtip: Mertebeleri aşıp geçme
Seyr ü sülûk-i velâyet: Velilik yolunda çıkılan mânevî ve rûhî
Müşerref: Şereflenmek, tanışmak
Seyr-i enfüsî: Kişinin kendi iç âlemindeki delillerle, vasıtalarla yaptığı mânevî yolculuk
Seyr-i âfâkî: Kişinin dış âlemdeki delillerle, vasıtalarla yaptığı mânevî yolculuk
Vehbî: Çalışmakla kazanılmayıp Allah'ın (c.c.) lütfu ile olan
Kisbî: Çalışma ve gayretle elde edilen
İncizab: Cezbedilme, çekilme
Cezb-i Rahmânî: İlâhî cezbedilme
Mahbubiyet: Sevilen olmak
Kuvve-i kudsiye: Cenab-ı Hakk'ın yardımına mazhar olan kuvvet
Kat-ı mesafe: Mesafe katetmek
Zâhir: Dış yüz, görünüş
Berzah: Dünya
Ayn-ı zâhir: Zâhirin kendisi
Merâtip: Mertebeler
Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler
Çendan: Gerçi
Fenâ-i nefs: Nefsi öldürmek
Nefs-i emmâre: İnsanı, daima kötü şeyleri emreden nefis

ve tathir edildiğinden; nefsin mahiyetindeki cihazat-ı kesîre ile, ubûdiyetin envaına ve şükür ve hamdin aksamına daha ziyade mazhardırlar. Fena-yi nefisten sonra, ubûdiyet-i evliya besatet peyda eder.

•***Üçüncü Vecih***: Fazilet-i a'mâl ve sevab-ı ef'âl ve fazilet-i uhreviye cihetinde sahabelere yetişilmez. Çünkü; nasıl bir asker bazı şerait dâhilinde, mühim ve mahuf bir mevkide, bir saat nöbette, bir sene ibadet kadar bir fazilet kazanabilir[1] ve bir dakikada bir kurşunu yemekle, en ekall kırk günde ancak kazanılacak velâyet derecesi gibi bir makama çıkıyor. Öyle de, sahabelerin tesis-i İslâmiyet'te ve neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye'de hizmetleri ve İslâmiyet için bütün dünyaya ilân-ı harb etmeleri o kadar yüksektir ki, bir dakikasına başkaları bir senede yetişemez. Hattâ denilebilir ki, bütün dakikaları, –o hizmet-i kudsiyede– o şehid olan neferin dakikası gibidir. Bütün saatleri, müthiş bir makamda bir saat nöbet tutan fedakâr bir neferin nöbeti gibidir ki; amel az, ücreti çok, kıymeti yüksektir. Evet, sahabeler mâdem İslâmiyet'in te'sisinde ve envar-ı Kur'âniye'nin neşrinde, saff-ı evvel teşkil ediyorlar; [2] اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ sırrınca, bütün ümmetin hasenatından onlara hisse çıkar. Ümmetin [3]اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ demesiyle; sahabelerin, bütün ümmetin hasenatından hissedârlıklarını gösteriyor. Hem Nasıl ki bir ağacın kökündeki küçük bir meziyet, ağacın dallarında büyük bir suret alır, büyük bir daldan daha büyüktür. Hem Nasıl ki mebde'de küçük bir irtifa', gittikçe bir yekûn teşkil eder. Hem Nasıl ki nokta-yi merkeziyeye yakın bir iğne ucu kadar bir ziyadelik, daire-i muhîtada, bâzan bir metre ka-

---

[1] Buhârî, *cihad* 73; Müslim, *imare* 163; Tirmizî, *cihad* 2; Nesâî, *cihad* 39; İbn Mâce, *cihad* 7; Müsned 1/62, 65-66, 75, 2/177, 3/468

[2] Bir şeye sebep olan onu yapan gibidir. (Yaklaşık manadaki hadis-i şerifler için Bkz.: Müslim, *imare* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebu Dâvud, *edep* 115; Müsned, 4/120, 5/272-274, 357)

[3] Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

Tathir: Temizleme
Cihâzât-ı kesire: Birçok cihaz, alet
Envâ: Çeşitler, türler
Aksâm: Kısımlar
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş
Ubudiyet-i evliya: Velilerin kulluğu, ibadeti
Besâtet: Sadelik, basitlik
Peydâ etmek: Meydana gelmek,
Fazilet-i a'mâl: Amellerin fazileti
Sevab-ı ef'âl: İşlerin, amellerin sevabı
Fazilet-i uhreviye: Ahirete yönelik fazilet
Şerâit: Şartlar, durumlar
Mahuf: Korkunç
Ekall: En az
Tesis-i İslâmiyet: İslâm dininin kurulması
Neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye:
İlân-ı harp: Savaş açmak
Hizmet-i kudsiye: Yüce hizmet
Nefer: Er, Asker
Envâr-ı Kur'âniye: Kur'ân nurları
Saff-ı evvel: İlk saf, ilkler
Hasenât: İyilikler
Mebde: Başlangıç
İrtifa: Yükselme, yukarı çıkma
Yekûn: Toplam, bütün
Nokta-i merkeziye: Merkez nokta
Ziyadelik: Fazlalık

dar ziyadeye mukabil geliyor.

Aynen şu dört misâl gibi; *sahabeler İslâmiyet'in şecere-i nûraniyesinin köklerinden, esaslarından oldukları; hem bina-yi İslâmiyet'in hutut-i nurâniyesinin mebde'inde, hem cemaat-ı İslâmiye'nin imamlarından ve adedlerinin evvellerinde, hem Şems-i Nübüvvet ve Sirâc-ı Hakikat'ın merkezine yakın olduklarından; az amelleri çoktur, küçük hizmetleri büyüktür. Onlara yetişmek için, hakikî sahabe olmak lâzım geliyor.*

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي قَالَ: أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمِ اقْتَدَيْتُمْ اِهْتَدَيْتُمْ وَخَيْرُ الْقُرُونِ قَرْنِي. وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلِّمْ.[1]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [2]

* * *

Suâl: *Deniliyor ki: "Sahabeler, Resûl-i Ekrem* (aleyhissalâtü vesselâm)*'ı gördüler, sonra îmân ettiler. Biz ise, görmeden îmân ettik. Öyle ise, îmânımız daha kavîdir. Hem, kuvvet-i îmânımıza delâlet eden rivayet[3] var?"*

Elcevap: Sahabeler, o zamanda, efkâr-ı âmme-i âlem, hakâik-i İslâmiye'ye muârız ve muhalif iken –sahabeler– yalnız suret-i insâniyede Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ı görüp, bâzan mu'cizesiz olarak, öyle bir îmân getirmişler ki; bütün efkâr-ı âmme-i âlem, onların îmânlarını sarsmıyordu. Şüphe değil, bazısına vesvese de vermezdi. Sizler iseniz, kendi îmânınızı, sahabelerin îmânlarıyla müvazene ediyorsunuz. Bütün efkâr-ı âmme-i İslâmiye, îmânınıza kuvvet ve sened olduğu hâlde; Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın

---

[1] Allah'ım! "Ashabım yıldızlar gibidir, hangi birine uyarsanız hidâyete erersiniz " (el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* 1/132; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 6/297) ve "Çağların en hayırlısı benim içinde yaşadığım çağdır" (Buhârî, *fezâilü ashabı'n-nebi* 1, *şehâdet* 9, *rikâk* 7, *eyman* 10, 27; Tirmizî, *fiten* 45, *şehâdet* 4, *menakıb* 56; Müsned 1/378, 417, 437, 438, 442) diyen Efendimiz Muhammed'e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

[2] Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

[3] Müsned 5/248, 257, 264

Şecere-i nuraniye: Nurlu ağaç
Bina-yı İslâmiyet: İslâm binası
Hutut-i nuraniye: Nurlu çizgiler
Cemaat-i İslâmiye: İslâm cemaati
Sirâc-ı hakikat: Hakikat lambası, nur saçan güneş manasında peygamber efendimize (s.a.s) verilen
Şems-i nübüvvet: Peygamberlik güneşi.
Kavî: Kuvvetli
Kuvve-i iman: İman kuvveti
Efkâr-ı âmme-i âlem: Dünyadaki yaygın ve genel kanaat, kamuoyu
Hakaik-ı İslâmiye: İslâm hakikatleri
Muârız: Karşı gelen, muhalefet
Muhalif: Aykırı, karşı çıkan
Suret-i insaniye: Dış görünüş
Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu
Muvazene: Karşılaştırma, kıyaslama
Şecere-i tûbâ-i nübüvvet: Mukaddes peygamberlik ağacı

şecere-i tûbâ-i nübüvvetinin çekirdeği olan beşeriyeti ve suret-i cismâniyesini değil, belki umum envar-ı İslâmiye ve hakâik-i Kur'âniye ile nuranî, muhteşem şahs-ı mânevîsini bin mu'cizât ile muhat olarak akıl gözüyle gördüğünüz hâlde, bir Avrupa feylesofunun sözüyle vesveseye ve şüpheye düşen îmânınız nerede! Bütün âlem-i küfrün ve Nasârâ ve Yehûd'un ve feylesofların hücumlarına karşı sarsılmayan sahabelerin îmânları nerede!.. Hem, sahabelerin kuvvet-i îmânlarını gösteren ve îmânlarının tereşşuhatı olan şiddet-i takvâları ve kemâl-i salâhatları nerede! Ey müddei! Senin şiddet-i zaafından, ferâizi tamamıyla senden göstermeyen sönük îmânın nerede!..

Amma hadîste varid olan ki, "Âhirzamanda beni görmeyen ve îmân getiren, daha ziyade makbûldür"[1] meâlindeki rivayet, hususî fazilete dairdir. Has bazı eşhas hakkındadır. Bahsimiz ise, fazilet-i külliye ve ekseriyet itibariyledir.

İkinci Suâl: Diyorlar ki: Ehl-i velâyet ve ashâb-ı kemâlât, dünyayı terk etmişler. Hattâ hadîste var ki: "*Dünya muhabbeti bütün hatâların başıdır.*"[2] Halbuki, sahabeler dünyaya pek çok girmişler. Terk-i dünya değil, belki bir kısım sahabe, o zamanın ehl-i medeniyetinden daha ileri gitmişler. Nasıl oluyor ki, böyle sahabelerin en ednâsına, en büyük bir veli kadar kıymeti var, diyorsunuz?

Elcevap: Otuz İkinci Söz'ün İkinci ve Üçüncü Mevkıflarında gayet kat'î isbat edilmiştir ki: Dünyanın âhirete bakan yüzüyle, Esmâ-yi ilâhiye'ye mukabil olan yüzünü sevmek, sebeb-i noksaniyet değil, belki medar-ı kemâldir ve o iki yüzde ne kadar ileri gitse, daha ziyade ibadet ve mârifetullahta ileri gider. Sahabelerin dünyası ise, işte o iki yüzdedir. Dünyayı âhiret mezraası

---

[1] Müsned 5/248, 257, 264

[2] Buhârî, *Tarihu kebîr* 3/472; Zebîdî, *İthafu's-sâde*, 8/81; el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* 1/344-345; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa,* s. 108; Ayrıca Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/323, 338

Envâr-ı İslâmiye: İslâm nurları
Hakaik-ı Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri
Şahs-ı mânevî: Mânevî kişilik
Muhât: Etrafı çevrilmiş kuşatılmış
Kuvve-i iman: İman kuvveti
Tereşşuhât: Sızıntılar
Şiddet-i takvâ: Günahlardan titizlikle kaçınma, çok takvâlı olma
Kemâl-i salâhat: Tam, kusursuz dindarlık, dîni yaşama
Müddei: İddia eden, davacı
Varid: Gelen, söylenen
Şiddet-i zaaf: Aşırı zayıflık
Ferâiz: Farzlar
Âhirzaman: Son zaman, kıyametin kopmasına yakın zaman
Makbul: İtibar gören, beğenilen, geçerli
Eşhas: Şahıslar
Hususî: Kişiye has olan, şahsî
Fazilet-i külliye: Umumî fazilet
Ekseriyet: Çoğunluk
Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler
Ashâb-ı kemâlât: Olgun insanlar, veliler
Terk-i dünya: Dünyadan vazgeçip bir kenara çekilme
Ednâ: En düşük. ***Kat'î***: Kesin
Mevkıf: Durma yeri, durak
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Sebeb-i noksaniyet: Eksiklik sebebi
Medar-ı kemal: Olgunluk vesilesi
Marifetullah: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme, vicdan kültürü
Mezra: Tarla, ekilip mahsûl alınan yer. ***Mevcudat***: Var olan şeyler, mahluklar

görüp, ekip biçmişler. Mevcudatı, Esmâ-yi ilâhiye'nin âyinesi görüp, müştakane temaşa edip bakmışlar. Fena-yi dünya ise, fâni yüzüdür ki, insanın hevesâtına bakar.

Üçüncü Suâl: Tarikatlar, hakikatlerin yollarıdır. Tarikatların içerisinde en meşhur ve en yüksek ve cadde-i kübrâ iddia olunan tarîk-ı Nakşibendî hakkında, o tarikatın kahramanlarından ve imamlarından bazıları esasını böyle târif etmişler, demişler ki:

دَرْ طَرِيق نَقْشَبَنْدِي لاَزِمْ آمَدْ چَارِ تَرْك : تَرْكِ دُنْيَا تَرْكِ عُقْبى تَرْكِ
هَسْتِي تَرْكِ تَرْكْ

Yâni, Tarîk-ı Nakşî'de dört şeyi bırakmak lâzım: Hem dünyayı, hem nefis hesabına âhireti dahi maksud-i hakikî yapmamak; hem vücûdunu unutmak, hem ucbe, fahre girmemek için bu terkleri düşünmemektir. Demek hakikî mârifetullah ve kemâlât-ı insâniye terk-i mâsiva ile olur?

Elcevap: Eğer insan yalnız bir kalbden ibaret olsaydı; bütün mâsivayı terk, hattâ esmâ ve sıfâtı dahi bırakmak, yalnız Cenâb-ı Hakk'ın zâtına rabt-ı kalb etmek lâzım gelirdi. Fakat insanın akıl, ruh, sır, nefis gibi pek çok vazifedar letâifi ve hâssaları vardır. İnsan-ı kâmil odur ki bütün o letâifi, kendilerine mahsus ayrı ayrı tarîk-ı ubûdiyette, hakikat canibine sevk etmek ile sahabe gibi geniş bir dairede, zengin bir surette, kalb bir kumandan gibi, letâif askerleriyle kahramânâne maksada yürüsün. Yoksa kalb, yalnız kendini kurtarmak için askerini bırakıp tek başıyla gitmek, medar-ı iftihar değil, belki netice-i ıztırardır.

Dördüncü Suâl: Sahabelere karşı iddia-yi rüçhan nereden çıkıyor? Kim çıkarıyor? Şu zamanda, bu meseleyi medar-ı bahsetmek nedendir? Hem Müçtehidîn-i İzâm'a karşı müsavat dâva etmek neden ileri geliyor?

Müştakane: Arzulu ve iştiyaklı bir şekilde
Temâşâ: Bakmak, seyretmek
Fenâ-i dünya: Dünya'nın ölümü
Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler. ***Fâni***: Ölümlü
Cadde-i kübrâ: En büyük yol
Tarik-i Nakşibendî: 14. y.y. ortalarında Buharalı büyük veli Muhammed Bahaüddin Nakşibend hazretleri tarafından kurulan tarikat
Maksud-i hakikî: Asıl gaye, gerçek hedef
Ucb: Kendini beğenmişlik
Fahr: Övünme, böbürlenme, büyüklenme
Kemâlât-ı insaniye: İnsanî faziletler, güzellikler
Terk-i mâsivâ: Allah rızası olmayan işlerden, fani ve fena dünya işlerinden vazgeçip Allah rızasına yönelmek
Mâsivâ: Cenab-ı Hakk'dan başka her şey için kullanılan tabir
Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Rapt-ı kalb: Kalp bağlama, gönül verme. ***Vazifedar***: Vazifeli
Letâif: Latifeler. Mâneviyatı hissetmeye yarayan mânevî duyular
İnsan-ı kâmil: Her bakımdan mükemmel insan. ***Hasse***: Duygu
Tarik-i ubudiyet: Kulluk yolu
Cânib: Tarif, cihet, yan
Kahramanâne: Kahramanca
Medar-ı iftihar: Övünme vesilesi
Netice-i ıztırar: Çaresizlik sonucu
İddia-yı rüçhan: Üstünlük iddia etmek. ***Medar-ı bahis***: Söz konusu, tartışma vesilesi
Müçtehidîn-i izâm: Büyük müçtehidler. ***Müsâvat***: Eşitlik

Elcevap: Şu meseleyi söyleyen iki kısımdır: Bir kısmı, sâfi ehl-i diyanet ve ehl-i ilimdir ki; bazı ehadîsi görmüşler, şu zamanda ehl-i takvâ ve salâhatı teşvik ve terğib için öyle mebhaslar açıyorlar. Bu kısma karşı sözümüz yok. Zâten onlar azdırlar, çabuk da intibaha gelirler. Diğer kısım ise gayet müthiş mağrur insanlardır ki; mezhepsizliklerini, Müçtehidîn-i İzâm'a müsâvat dâvası altında neşretmek istiyorlar ve dinsizliklerini, sahabeye karşı müsavat dâvası altında icra etmek istiyorlar.

• Çünkü, ***evvelen***; o ehl-i dalâlet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş, sefahete mâni olan tekâlif-i Şer'iye'yi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: "Şu mesâil, içtihadiyedirler. O mesâilde mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır, hatâ edebilirler. Öyle ise; biz de onlar gibi içtihad ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tâbi olmaya ne mecburiyetimiz var?" İşte bu bedbahtlar, bu desise-i şeytâniye ile, başlarını mezahibin zincirinden çıkarıyorlar. Bunların şu dâvaları ne kadar çürük, ne kadar esassız olduğu Yirmi Yedinci Söz'de kat'î bir surette gösterildiğinden ona havale ederiz.

• ***Sâniyen***; o kısım ehl-i dalâlet baktılar ki, müçtehidînlerde iş bitmiyor. Onların omuzlarındaki, yalnız nazariyât-ı diniyedir. Halbuki bu kısım ehl-i dalâlet, zaruriyât-ı dîniyeyi terk ve tağyir etmek istiyorlar. "Onlardan daha iyiyiz." deseler, meseleleri tamam olmuyor. Çünkü; müçtehidîn, nazariyata ve kat'î olmayan teferruata karışabilirler. Halbuki bu mezhepsiz ehl-i dâlalet, zarûriyât-ı dîniyede dahi fikirlerini karıştırmak ve kabil-i tebdil olmayan mesâili tebdil etmek ve kat'î erkân-ı İslâmiye'ye karşı gelmek istediklerinden, elbette zarûriyât-ı dîniyenin hameleleri ve direkleri olan sahabelere ilişecekler. Heyhat! Değil bunlar gibi insan suretindeki hayvanlar, belki hakikî insanlar

---

Sâfi: Duru, temiz, katıksız
Ehl-i diyanet: Dindar kimseler
Ehl-i ilim: Âlimler
Ehâdis: Hadisler
Ehl-i takvâ ve salâhat: Allah'tan hakkıyla korkan ve günahlardan kaçınan, dindar kimseler
Tergib: Arzu uyandırma, teşvik etme
Mebhas: Fasıl, bab
İntibah: Uyanma, harekete geçme
İcra etmek: Yürütmek, yerine getirmek
Evvelen: İlk olarak
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar,
Sefâhet: Zevk ve eğlenceye –aşırı derecede– düşkünlük, akılsızlık
Tekâlif-i şer'iye: Dînî yükümlülükler
Mesâil: Meseleler
İçtihadiye: İçtihatla ilgili, içtihada ait
Tâbi: Bağlı olma, uyma
Bedbaht: Bahtsız, talihsiz, mahrum
Desise-i şeytaniye: Şeytanın hile ve entrikaları
Müçtehidîn: İçtihad edenler, İmâm-ı A'zam, imam-ı Şafiî gibi âyet ve hadislerden hüküm çıkaran İslâm âlimleri
Nazariyât-ı diniye: Dinin nazarî
Mezâhib: Mezhepler
Zaruriyât-ı diniye: Dinin değişmez, kesin hükümleri
Tağyir etmek: Değiştirmek
Nazariyât: İlmî görüşler, düşünceler
Kat'î: Kesin.
Teferruât: Ayrıntılar
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Kabil-i tebdil: Değiştirilebilir
Tebdil etmek: Değiştirmek
Erkân-ı İslâmiye: İslâm'ın rükünleri
Heyhat: Yazık, ne yazık, ne kadar uzak.

ve hakikî insanların en kâmilleri olan evliyanın büyükleri, sahabenin küçüklerine karşı müsavat dâvasını kazanamadıkları, gayet kat'î bir surette Yirmi Yedinci Söz'de isbat edilmiştir.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى رَسُولِكَ الَّذِي قَالَ: لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ نِصْفَ مُدٍّ مِنْ أَصْحَابِي.[1] صَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[2]

* * *

[1] Allah'ım, "Ashabıma sövmeyin. Şayet sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın infak etse, bu ashabımdan birisinin yarım avuçluk yaptığı infakın değerine ulaşamaz." (Buhârî, *fezâilu ashabi'n-nebi* 5; Müslim, *fezâilu's-sahâbe* 221, 222) diyen senin Rasûlüne ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

[2] Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

Yirmi Sekizinci Söz

Cennet'e dairdir

Şu Söz'ün iki makamı var. Birinci Makam, Cennet'in bâzı letâifine işaret eder. Fakat Onuncu Söz'de on iki hakikat-i katıa ile, gayet kat'î bir sûrette ve bu Söz'ün İkinci Makam'ında Onuncu Söz'ün hülâsası ve esâsı, müteselsil gayet metin Arabî bir bürhân-ı kat'î ile gayet parlak bir tarzda vücûdu isbat olunan Cennet'in isbat-ı vücûdundan bahis değil, belki, şu makamda yalnız suâl ve cevaba ve tenkide medar olan birkaç ahvâl-i Cennet'ten bahseder. Eğer tevfik-i ilâhî refik olsa sonra azîm bir söz, o muazzam hakikate dair yazılacaktır, inşâallah.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [1]

Cennet-i bâkiyeye dair bâzı suâllere kısa cevaplardır.

---

[1] İman edip makbul ve güzel işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Öyle cennetler ki ne zaman, meyvelerinden kendilerine bir şey ikram edilirse: "Bu, daha önce de dünyada yediğimiz şey!" diyecekler. Oysa bu, onların aynısı olmayıp, benzeri olarak kendilerine sunulacaktır. Orada onların tertemiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır. (Bakara sûresi, 2/25)

Letâif: Güzellikler
Hakikat-i katıa: Kesin hakikatler
Kat'î: Kesin. ***Suret***: Şekil
Hülâsa: Öz
Müteselsil: Art arda gelen
Metin: Güçlü, sağlam
Arabî: Arapça. ***Tenkid***: Eleştiri
Burhan-ı kat'î: Kesin delil
İspat-ı vücud: Varlığını gösterme
Bahis: Konuşulan şey, söz
Medar: Vesile, sebep
Ahvâl-i Cennet: Cennetin hâlleri
Tevfik-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın yardımı. ***Refik***: Yardımcı
Azîm: Büyük, kuvvetli, ehemmiyetli
Muazzam: Çok büyük, muhteşem
Cennet-i bâkiye: Dâimî, kalıcı cennet

Cennet'e dair, Cennet'ten daha güzel, hûrilerinden daha latîf, selsebilinden daha tatlı olan beyânât-ı âyât-ı Kur'âniye kimseye söz bırakmamıştır ki, fazla bir şey söylensin. Fakat o parlak, ezelî ve ebedî, yüksek ve güzel âyetleri fehme takrib için, bâzı basamakları; hem o cennet-i Kur'âniye'den nümune için bâzı çiçeklerin nümunesi nev'inden bâzı nükteleri söyleyeceğiz. Beş rumuzlu suâl ve cevapla işaret edeceğiz. Evet, Cennet bütün lezâiz-i mâneviyeye medar olduğu gibi, bütün lezâiz-i cismâniyeye de medardır.

Suâl: Kusurlu, noksaniyetli, mütegayyir, kararsız, elemli cismâniyetin ebediyetle ve Cennet'le ne alâkası var? Madem, ruhun âlî lezâizi vardır; ona kâfidir. Lezâiz-i cismâniye için, bir haşr-i cismânî neden îcab ediyor?

Elcevap: Çünkü, nasıl toprak; suya, havaya, ziyaya nisbeten kesafetli, karanlıklıdır; fakat masnuat-ı ilâhiye'nin bütün enva'ına menşe' ve medar olduğundan bütün anâsır-ı sairenin mânen fevkine çıktığı gibi.. hem kesafetli olan nefs-i insâniye; sırr-ı câmiiyet itibariyle, tezekki etmek şartıyla bütün letâif-i insâniyenin fevkına çıktığı gibi; öyle de, cismâniyet; en câmi', en muhit, en zengin bir âyine-i tecelliyât-ı Esmâ-yi ilâhiye'dir. Bütün hazâin-i rahmetin müddeharatını tartacak ve mîzâna çekecek âletler, cismâniyettedir. Meselâ: Dildeki kuvve-i zâika, rızk zevkinde envâ'-ı mat'ûmat adedince mîzânlara menşe' olmasaydı; her birini ayrı ayrı hissedip tanımazdı, tadıp tartamazdı. Hem ekser Esmâ-yi ilâhiye'nin tecelliyâtını hissedip bilmek, zevk edip tanımak cihazatı, yine cismâniyettedir. Hem gayet mütenevvi ve nihayet derecede ayrı ayrı lezzetleri hissedecek istidatlar, yine cismâniyettedir.

Huri: Tavsif edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları
Selsebil: Cennet'te bir çeşmenin adı. ***Latîf***: Güzel, şirin, tatlı
Beyanat-ı âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetlerinin açıklamaları
Ezelî: Başlangıcı olmayan
Ebedî: Sonu olmayan
Fehm: Anlama
Takrib: Yaklaştırma
Cennet-i Kur'âniye: Kur'ân cenneti. ***Nümune***: Örnek, misal
Nev': Tür. ***Rümuz***: Sembol, işaret
Lezâiz-i mâneviye: Manevî lezzetler
Medar: Vesile, sebep
Lezâiz-i cismaniye: Bedene ait lezzetler. ***Noksaniyet***: Eksiklik
Mütegayyir: Değişken
Cismaniyet: Cisim, vücut
Ebediyet: Sonsuzluk, dâimîlik
Âli: Yüce, ulu. ***Lezâiz***: Lezzetler
Kâfi: Yeten, kâfi gelen, ihtiyacı karşılayan
Haşr-i cismanî: Ölmüş bedenlerin dirilmesi
İcab: Gerekme, lüzum. ***Ziya***: Işık
Nisbeten: Nisbetle, kıyasla
Kesafet: Yoğunluk, sıklık, koyuluk
Masnuât-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sanat eserleri
Envâ: Türler
Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği yer. ***Medar***: Vesile, sebep
Anâsır-ı saire: Başka unsurlar
Fevk: Üstünde, daha fazla
Nefs-i insaniye: İnsan nefsi
Sırr-ı câmiiyet: Kapsamlı olmanın sırrı. ***Tezekkî***: Temizlenme
Letâif-i insaniye: Mâneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyular
Câmi: Toplayan, kapsamlı
Muhit: Kuşatan, kaplayan
Âyine-i tecelliyât-ı esmâ-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının eserlerinin göründüğü ayna. ***Mizan***: Terâzi
Hazâin-i rahmet: Rahmet hazineleri
Müddeharât: Biriktirilmiş, toplanıp saklanmış şeyler
Kuvve-i zâika: Tatma duyusu
Envâ-ı mat'umat: Yiyecek, çeşitleri
Ekser: En çok, en fazla
Esmâ-yi ilâhiye: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Tecelliyât: Görünmeler, belirmeler, yansımalar
Cihâzât: Aletler, sistemler
Mütenevvi: Çeşitli
Nihayet: Son derece
İstidat: Kabiliyet, yetenek

Madem şu kâinatın Sânii, şu kâinatla bütün hazâin-i rahmetini tanıttırmak ve bütün tecelliyât-ı esmâsını bildirmek ve bütün enva'-ı ihsânatını tattırmak istediğini; kâinatın gidişatından ve insanın câmiiyetinden, –On Birinci Söz'de isbat edildiği gibi– kat'î anlaşılıyor. Elbette şu seyl-i kâinatın bir havz-ı ekberi ve bu kâinat tezgâhının işlediği mahsulâtın bir meşher-i a'zamı ve şu mezraa-yi dünyanın bir mahzen-i ebedîsi olan dâr-ı saadet, şu kâinata bir derece benzeyecektir. Hem cismânî, hem ruhânî bütün esâsâtını muhafaza edecektir. Ve o Sâni'-i Hakîm ve o Âdil-i Rahîm; elbette cismânî âletlerin vezaifine ücret olarak ve hidematına mükâfat olarak ve ibâdât-ı mahsusalarına sevab olarak, onlara lâyık lezâizi verecektir. Yoksa hikmet ve adâlet ve rahmetine zıd bir hâlet olur ki, hiçbir cihetle onun cemâl-i rahmetine ve kemâl-i adâletine uygun değildir; kabil-i tevfik olamaz.

Suâl: Cisim, eğer hayatî olsa; ecza-yi bedenî daim terkib ve tahlildedir, inkıraza mahkûmdur, ebediyete mazhar olamaz. Ekl ve şürb, beka-yı şahsî ve muamele-i zevciye ise beka-yi nev'î içindir ki; şu âlemde birer esâs olmuşlar. Âlem-i ebediyette ve âlem-i uhrevîde, şunlara ihtiyaç yoktur. Neden Cennet'in en büyük lezâizi sırasına geçmişler?

Elcevap: Evvelâ, şu âlemde cism-i zîhayatın inkıraza ve mevte mahkûmiyeti ise, varidat ve masarifin muvazenesizliğindendir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar varidat çoktur; ondan sonra masarif ziyadeleşir, muvazene kaybolur, o da ölür. Âlem-i ebediyette ise; zerrât-ı cisim sâbit kalıp terkib ve

---

Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Tecelliyât-ı esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının eserlerinin görünmesi
Envâ-ı ihsânât: İyilik ve lütufların her çeşidi
Câmiiyet: Geniş kapsamlılık, enginlik. ***Kat'î***: Kesin
Seyl-i kâinat: Kâinatın şiddetli akışı. ***Mahsulât***: Ürünler
Havz-ı ekber: En büyük havuz
Meşher-i âzam: Çok büyük sergi
Mezraa-i dünya: Dünya tarlası
Mahzen-i ebedî: Sonsuz kaynak
Dâr-ı saadet: Mutluluk yurdu, cennet. ***Cismanî***: Bedene ait
Ruhanî: Ruha ait
Esâsât: Esaslar, temeller
Sâni-i Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan Yaradan
Vezâif: Vazifeler
Âdil-i Rahîm: Her işini merhamet ve adalet çerçevesinde gerçekleştiren zat.
Hidemât: Hizmetler
İbâdât-ı mahsusa: Hususî ibadetler. ***Lezâiz***: Lezzetler
Hâlet: Hâl, sûret, keyfiyet
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Kemâl-i adalet: Cenab-ı Hakk'ın adaletinin mükemmelliği ve kusursuz olması
Kabil-i tevfik olmak: Uygun düşmek
Hayatî: Hayat sahibi
Ecza-yı bedenî: Bedenin kısımları
Terkip: Birkaç şeyden meydana getirilmiş şey
Tahlil: Unsurlarına ayırma, çözülme
İnkıraz: Sona erme, tükenme, kaybolma
Ebediyete mazhar: Ebedî hayata nail olmuş, ebedîlikle şereflendirilmiş
Ekl ve şürb: Yeme-İçme
Beka-yı şahsî: Kişinin varlığının devamı
Muamele-i zevciye: Evlilik ilişkisi
Beka-yı nev'î: Türün devamı
Âlem-i ebediyet: Sonsuzluk âlemi
Âlem-i uhrevî: Ahiret âlemi
Cism-i zîhayat: Canlı beden
İnkıraz: Sona erme, tükenme, kaybolma
Varidat: Gelirler
Mevt: Ölüm
Masarif: Giderler
Müvâzenesizlik: Ölçüsüzlük, dengesizlik
Sinn-i Kemâl: Olgunluk yaşı
Âlem-i ebediyet: Sonsuzluk âlemi
Zerrat-ı cisim: Bedenin zerreleri

tahlile mâruz değil. Veyahut muvazene sâbit kalır;(Hâşiye) varidat ile masarif müvazenettedir. Devr-i daimî gibi, cism-i zîhayat; telezzüzat için, hayat-ı cismâniye tezgâhının işlettirilmesiyle beraber ebedîleşir. Ekl ve şürb ve muamele-i zevciye; gerçi bu dünyada bir ihtiyaçtan gelir, bir vazifeye gider; fakat, o vazifeye bir ücret-i muaccele olarak öyle mütenevvi leziz lezzet içlerine bırakılmıştır ki, sair lezâize tereccuh ediyor. Madem bu dâr-ı elemde, bu kadar acib ve ayrı ayrı lezzetlere medar, ekl ve nikâhtır; elbette dâr-ı lezzet ve saadet olan Cennet'te o lezzetler; o kadar ulvî bir sûret alıp ve vazife-i dünyeviyenin uhrevî ücretini de lezzet olarak ona katarak ve dünyevî ihtiyacı dahi, uhrevî bir hoş iştiha sûretinde ilâve ederek, Cennet'e lâyık ve ebediyete münasib, en câmi' hayatdar bir mâden-i lezzet olur.

Evet, [1] وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلاَّ لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ sırrınca, şu dâr-ı dünyada, câmid ve şuursuz ve hayatsız maddeler, orada şuurlu hayattardırlar. Buradaki insanlar gibi orada da ağaçlar, buradaki hayvanlar gibi oradaki taşlar, emri anlar ve yapar. Sen bir ağaca desen: "Filân meyveyi bana getir." getirir. Filân taşa desen: "Gel." gelir. Madem taş, ağaç, bu derece ulvî bir sûret alırlar; elbette ekl ve şürb ve nikâh dahi; hakikat-i cismâniyelerini muhafaza etmekle beraber, cennet'in dünya fevkındeki derecesi nisbetinde, dünyevî derecelerinden o derece yüksek bir sûret almaları iktiza eder.

(Hâşiye) Şu dünyada cism-i insanî ve hayvanî, zerrât için güya bir misafirhane, bir kışla, bir mekteb hükmündedir ki; câmid zerreler ona girerler, hayatdar olan âlem-i bekaya zerrât olmak için liyakat kesbederler, çıkarlar. Âhirette ise [*1] اِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ sırrınca, nur-i hayat orada âmmdır. Nurlanmak için o seyrüsefere ve o tâlimat ve tâlime lüzum yoktur. Zerreler demirbaş olarak sâbit kalabilirler.

[*1] "...Ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir." (Ankebût sûresi, 29/64)

[1] Bu dünya hayatı geçici bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir ve ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir. (Ankebût sûresi, 29/64)

Tahlil: Unsurlarına ayırma, çözülme
Müvâzene: Denge
Cism-i insanî ve hayvanî: İnsan ve hayvan bedeni
Zerrat: Zerreler
Camid: Donuk, cansız
Hayattar: Hayat sahibi
Âlem-i beka: Ebedî âlem, ahiret âlemi. ***Liyakat***: Lâyık olma
Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek. ***Âmm***: Umumî, genel
Nur-i hayat: Hayat nuru
Seyr ü sefer: Gidiş geliş
Talim: Öğretme, eğitme
Devr-i daimî: Durmadan, durmamacasına dönüp dolaşma
Telezzüzat: Lezzetler
Hayat-ı cismâniye: Bedene ait hayat. ***Ebedî***: Sonsuz, nihayetsiz
Ekl ve şürb: Yeme-İçme
Muamele-i zevciye: Evlilik ilişkisi
Ücret-i muaccele: Peşin olarak verilen ücret. ***Mütenevvi***: Çeşitli
Sâir: Diğer, başka
Lezâiz: Lezzetler
Tereccuh: Üstün olmak
Dâr-ı elem: Acılar diyarı, dünya
Acib: Şaşırtıcı, hayret verici
Medâr: Vesile, sebep. ***Ekl***: Yeme
Dâr-ı lezzet: Lezzet yurdu, cennet
Vazife-i dünyeviye: Dünyaya ait vazife. ***Ulvî***: Yüksek, yüce
Uhrevî: Ahirete dair, öteki dünyaya ait. ***Sûret***: Görünüş, çehre
Dünyevî: Dünyaya dair, dünya ile ilgili
Câmi': Toplayan, kapsamlı
Mâden-i lezzet: Lezzet kaynağı
Dâr-ı dünya: Dünya yurdu
Câmid: Donuk, cansız
Fevk: Üstünde, daha fazla
İktiza: Gerektirme

Suâl: اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ [1] sırrınca: "*Dost, dostuyla beraber Cennet'te bulunacaktır.*" Halbuki, basit bir bedevî, bir dakikada sohbet-i nebeviye'de lillâh için bir muhabbet peyda eder; o muhabbetle, Cennet'te Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın yanında bulunması lâzım gelir. Halbuki gayr-ı mütenâhî feyze mazhar Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın feyzi, bir basit bedevî feyziyle nasıl birleşir?

Elcevap: Bir temsil ile, şu ulvî hakikate şöyle bir işaret ederiz ki: Meselâ; gayet güzel ve şa'şaalı bir bağda muhteşem bir zât, gayet büyük bir ziyafet, gayet müzeyyen bir seyrangâh öyle bir sûrette ihzâr etmiş ki; kuvve-i zâikanın hissedecek bütün lezâiz-i mat'ûmatı câmi', kuvve-i bâsıranın hoşuna gidecek bütün mehâsini şâmil, kuvve-i hayâliyeyi keyiflendirecek bütün garâibi müştemil ve hâkezâ.. bütün havâss-ı zâhire ve bâtınayı okşayacak ve memnun edecek her şeyi içine koymuştur. Şimdi iki dost var. Beraber o ziyafete giderler. Bir locada, bir sofrada oturuyorlar. Fakat, birisinin kuvve-i zâikası pek az olduğundan cüz'î zevk alır. Gözü de az görüyor. Kuvve-i şâmmesi yok. Sanayi-i garibeden anlamaz. Hârika şeyleri bilmez. O nüzhetgâhın, binden ve belki milyondan birisini, kabiliyeti nisbetinde ancak zevkederek istifade eder. Diğeri ise; bütün zâhirî ve bâtınî duyguları, akıl ve kalb ve his ve latîfeleri, o derece mükemmel ve o mertebe inkişaf etmiştir ki; o seyrangâhtaki bütün incelikleri, güzellikleri ve letâifi ve garâibi ayrı ayrı hissedip zevkederek, ayrı ayrı lezzet aldığı hâlde o dost ile omuz omuzadır.

Madem, bu karmakarışık, elemli ve daracık şu dünyada böyle oluyor. En küçük ile en büyük beraber iken, serâdan süreyyaya kadar fark oluyor.

---

[1] Bkz.: Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165.

Bedevî: Çölde yaşayan, göçebe
Sohbet-i Nebeviye: Hz. Peygamberin (s.a.s.) sohbeti
Lillâh: Allah için
Peyda etmek: Elde etmek, kazanmak
Gayr-ı mütenâhî: Sonsuz, sonu olmayan.
Feyz: Bereket
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş.
Ulvî: Yüksek, yüce
Temsil: Örnek, benzetme
Şa'şaalı: Parlak, gösterişli
Müzeyyen: Süslü
Seyrangâh: Seyran yeri, mesîre, gezi yeri
İhzâr: Hazırlama
Kuvve-i zâika: Tat alma duyusu
Lezâiz-i mat'ûmat: Yiyeceklerin verdiği lezzetler
Câmi': Toplayan, kapsamlı
Kuvve-i bâsıra: Görme duyusu
Mehâsin: Güzellikler
Şâmil: Kaplayan, içine alan
Kuvve-i hayaliye: Hayal gücü
Garâib: Tuhaf, şaşılacak şeyler
Müştemil: Kaplayan, içine alan
Hâkezâ: Böyle, bunun gibi, böylece
Cüz'î: Biraz, pek az
Kuvve-i şâmme: Koku alma duyusu
Havass-ı (hamse-i) zâhire: Dıştaki beş duyu; görme, işitme, tatma, koklama, dokunma
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Havass-ı (hamse-i) bâtıne: İçteki beş duyu; hayal, akıl, hafıza, vahime ve mutasarrıfa. Başka bir açıdan: Sâika, şâika, rüya-yı sâdıka, hiss-i kable'l-vukû', keşf-i sahîh
Sanayi-i garibe: Güzel sanatlar
Nüzhetgâh: Seyir geri, gezinti yeri, eğlence yeri
Bâtınî: Görünmeyen, içteki, derûnî
Latife: Manevî duyu
İnkişaf: Gelişme
Letâif: Latîfeler. Mâneviyâtı hissetmeye yarayan kalbî duyular
Seradan süreyyaya kadar: Yerden göğe kadar

Elbette dâr-ı saadet ve ebediyet olan Cennet'te bittarîk-ıl evlâ, dost, dostu ile beraber iken, her birisi istidadına göre sofra-yi Rahmanirrahîm'den, istidatları derecesinde hisselerini alırlar. Bulundukları cennetler ayrı ayrı da olsa, beraber bulunmalarına mâni olmaz. Çünkü; Cennet'in sekiz tabakası birbirinden yüksek oldukları hâlde, umumun damı Arş-ı a'zam'dır.[1] Nasıl ki mahrutî bir dağın etrafında, birbiri içinde, birbirinden yüksek, kaidesinden zirvesine kadar surlu daireler bulunsa; o daireler birbirinin üstündedir; fakat, birbirinin güneş görmelerine mâni olmaz, birbirinden geçebilir, birbirine bakar. Öyle de Cennet'ler de buna yakın bir tarz ile olduğu, ehâdîsin mütenevvi rivâyâtı işaret ediyor.

Suâl: Ehâdîste denilmiş: "*Hûriler yetmiş hulleyi giydikleri hâlde, bacaklarının kemiklerindeki ilikleri görünüyor.*"[2] Bu ne demektir? Ne mânâsı var? Nasıl güzelliktir?

Elcevap: Mânâsı pek güzeldir ve güzelliği pek şirindir. Şöyle ki: Şu çirkin, ölü, câmid ve çoğu kışır olan dünyada; hüsün ve cemâl, yalnız göze güzel görünüp, ülfete mâni olmazsa, yeter. Halbuki, güzel, hayatdar, revnakdar, bütün kışırsız lüb ve kabuksuz iç olan Cennet'te; göz gibi bütün insanın duyguları, latîfeleri, cins-i latîf olan hûrilerden ve hûriler gibi ve daha güzel, dünyadan gelme, Cennet'teki nisâ-yi dünyeviyeden ayrı ayrı hisse-i zevklerini, çeşit çeşit lezzetlerini almak isterler. Demek en yukarı hullenin güzelliğinden tut, tâ kemik içindeki iliklere kadar, birer hissin birer latîfenin medar-ı zevki olduğunu hadîs işaret ediyor.

Evet, "Hûrilerin yetmiş hulleyi giymeleri ve bacaklarındaki kemiklerin ilikleri görünmesi" tâbiriyle hadîs-i şerif işaret ediyor ki: İnsanın ne kadar hüsünperver ve zevkperest ve zînete meftun ve cemâle müştak duyguları ve hâssaları ve kuvâları ve latîfeleri varsa, umumunu memnun edip doyuracak

---

[1] Bkz.: Buhârî, *tevhid* 22; Tirmizî, *sıfatü'l-cennet* 4.

[2] Tirmizî, *sıfatü'l-cennet* 5. Ayrıca Bkz.: Müslim, *cennet* 14, 17.

Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı
Ebediyet: Ebedîlik, sonsuzluk, dâimîlik
Bittarîk-ıl evlâ: Öncelikli olarak
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Sofra-i Rahmânürrahîm: Cenab-ı Hakk'ın sofrası
Mâni: Men'eden, engel olan
Arş-ı A'zam: Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi.
Mahrutî: Koni şeklinde
Ehâdîs: Hadisler
Mütenevvi: Çeşitli
Rivâyât: Rivayetler
Huri: Tavsif edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları
Hulle: Cennet elbisesi
Câmid: Cansız, donuk
Hayatdar: Canlı
Revnakdar: Güzel, süslenmiş, parlak
Kışır: Kabuk.
Lüb: İç, öz
Latife: Mâneviyatı hissetmeye yarayan kalbî duyu
Cins-i latîf: Güzel cins yani kadın
Nisâ-i dünyeviye: Dünya kadınları
Hisse-i zevk: Zevk payı
Medâr-ı zevk: Zevk vesilesi
Hüsünperver: Güzelliği seven
Zevkperest: Zevke eğlenceye aşırı derecede düşkün.
Zînet: Süs
Meftun: Vurulmuş, tutkun
Cemâl: Güzellik, iç ve dış güzellik
Müştak: İstekli, arzulu
Hassa: Duyu
Kuvâ: Kuvvetler, güçler

ve her birisini ayrı ayrı okşayıp mes'ud edecek, maddî ve mânevî her nevi zînet ve hüsn-i cemâle hûriler câmi'dirler. Demek hûriler, Cennet'in aksam-ı zînetinden yetmiş tarzını, bir tek cinsten olmadığından birbirini setretmeyecek sûrette giydikleri gibi; kendi vücûdlarından ve nefis ve cisimlerinden, belki yetmiş mertebeden ziyade ayrı ayrı hüsün ve cemâlin aksamını gösteriyorlar; [1] وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ işaretinin hakikatını gösteriyorlar.

Hem, Cennet'te lüzumsuz, kışırlı ve fuzulî maddeler olmadığından; ehl-i Cennet'in ekl ve şürbünden sonra kazuratı olmadığını[2] hadîs-i şerif beyân ediyor. Madem şu süflî dünyada, en âdi zîhayat olan ağaçlar, çok tegaddi ettikleri hâlde kazuratsız oluyorlar. En yüksek tabaka-yi hayat olan Cennet ehli, neden kazuratsız olmasın?

Suâl: Ehâdîs-i şerifede denilmiştir ki: "*Bâzı ehl-i Cennet'e, dünya kadar bir yer veriliyor, yüz binler kasr, yüz binler hûri ihsan ediliyor.*" Bir tek adama bu kadar şeylerin ne lüzumu var, ne ihtiyacı var, nasıl olabilir ve ne demektir?

Elcevap: Eğer insan, yalnız câmid bir vücûd olsaydı veyahut yalnız mideden ibaret nebatî bir mahluk olsaydı veyahut yalnız mukayyed, ağır ve muvakkat ve basit bir zât-ı cismâniye ve bir cism-i hayvanîden ibaret olsaydı; öyle çok kasırlara, çok hûrilere lâyık ve mâlik olmazdı. Fakat insan öyle câmi' bir mu'cize-i kudrettir ki; hattâ şu dünya-yi fânide, şu kısa bir ömürde, şu inkişaf etmemiş bâzı letâifinin ihtiyacı cihetiyle bütün dünyanın saltanatı, serveti ve lezâizi verilse belki hırsı tok olmayacaktır. Halbuki ebedî

---

[1] Hülâsa orada canınız ne isterse, gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa hepsi var! (Zuhruf sûresi, 43/71)

[2] Buhârî, *bed'ü'l-halk*, 8; Müslim, *cennet* 17-19

Mes'ud: Mutlu, bahtiyar
Nevi: Tür
Zînet: Süs
Hüsn-i cemâl: Güzellik
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran
Aksam-ı zînet: Süs bölümleri
Setretmeyecek: Örtmeyecek, kapatmayacak
Sûrette: Şekilde
Hüsün: Güzellik
Aksam: Parçalar, bölümler
Fuzulî: Gereksiz
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Ekl ve şürb: Yeme-İçme
Kazurat: İnsan veya hayvan dışkısı
Beyân: Açıklama
Süflî: Bayağı, adi, aşağı
Zîhayat: Canlı
Tegaddi: Beslenmek
Tabaka-i hayat: Hayat tabakası
Ehâdîs-i şerife: Hadis-i şerifler
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Kasr: Saray
Hûri: Tavsif edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları
Câmid: Cansız
Nebatî: Bitkisel
Mahluk: Yaratık
Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı
Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan
Zât-ı cismâniye: Bedenden ibaret varlık
Cism-i hayvanî: Hayvanî beden
Mâlik: Sahip
Câmi': Toplayan, kapsamlı
Mu'cize-i kudret: Kudret mucizesi
Dünya-yı fâni: Ölümlü dünya
İnkişaf: Gelişme
Letâif: Mânevî duyular
Lezâiz: Lezzetler

bir dâr-ı saadette, nihayetsiz istidada mâlik, nihayetsiz ihtiyaçlar lisanıyle, nihayetsiz arzular eliyle, nihayetsiz bir rahmetin kapısını çalan bir insan; elbette ehadîste beyân olunan ihsânât-ı ilâhiye'ye mazhariyeti makuldür ve haktır ve hakikattır. Ve şu hakikat-i ulviyeye bir temsil dürbünüyle rasad edeceğiz. Şöyle ki:

Bu dere bahçesi gibi,(Hâşiye) şu Barla bağ ve bahçelerinin her birinin ayrı ayrı mâliki bulunduğu hâlde, Barla'da gıdası itibariyle ancak bir avuç yeme mâlik olan her bir kuş, her bir serçe, her bir arı; "Bütün Barla'nın bağ ve bostanları, benim nüzhetgâhım ve seyrangâhımdır." diyebilir. Barla'yı zabt edip daire-i mülküne dahil eder. Başkalarının iştirâki onun bu hükmünü bozmaz. *Hem, insan olan bir insan diyebilir ki*: "*Benim Hâlık'ım bu dünyayı bana hâne yapmış, güneş benim bir lâmbamdır; yıldızlar benim elektriklerimdir; yeryüzü çiçekli-miçekli halılarla serilmiş benim bir beşiğimdir.*" *der, Allah'a şükreder.* Sair mahlukatın iştirâki, onun bu hükmünü nakzetmez. Bilâkis, mahlûkat onun hânesini tezyin eder, hânenin müzeyyenatı hükmünde kalırlar.

Acaba bu daracık dünyada insan, insâniyet itibariyle, hattâ bir kuş dahi, böyle bir daire-i azîmede bir nevi tasarruf dâva etse, cesîm bir ni'mete mazhar olsa; geniş ve ebedî bir dâr-ı saadette, ona beş yüz senelik bir mesâfede bir mülk ihsan etmek, nasıl istib'âd edilebilir?

Hem nasıl ki; şu kesafetli, karanlıklı, dar dünyada güneşin pek çok âyinelerde bir anda aynen bulunması gibi; öyle de, nuranî bir zât, bir anda çok yerlerde aynen bulunması; –On Altıncı Söz'de isbat edildiği gibi– meselâ: Hazret-i Cebrâil (aleyhisselâm), bin yıldızda bir anda, hem Arş'ta, hem huzur-i nebevî'de, hem huzur-i ilâhî'de bir vakitte bulunması; hem Hazret-i Pey-

---

(Hâşiye) Sekiz sene kemâl-i sadakatla bu fakire hizmet eden Süleyman'ın* bahçesidir ki, bir veya iki saat zarfında şu söz orada yazıldı.

Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz
Dâr-ı saadet: Saadet yurdu, cennet
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Ehadîs: Hadisler
İhsânât-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanları
Mazhariyet: Nail olma
Makul: Akıllıca, akla uygun
Hakikat-i ulviye: Yüce hakikat
Temsil: Misal, örnek
Kemal-i sadakat: Tam bir sadakatle. ***Rasad etmek***: Gözetmek
Nüzhetgâh: Gezinti yeri, eğlence yeri. ***Mâlik***: Sahip
Seyrangâh: Seyran yeri, mesîre, gezi yeri
Zabt etmek: İdaresi altına almak, kendine mal etmek
Daire-i mülk: Hakimiyet sahası
İştirâk: Katılım, beraber hareket etme. ***Hâne***: Ev, mesken
Hâlık: Yaradan
Sâir: Diğer, başka
Mahlukat: Yaratıklar
Nakz etmek: Çürütmek, yıkmak
Tezyin: Donatmak, süslemek
Müzeyyenat: Süslü şeyler
İnsâniyet: İnsanlık
Daire-i azîme: Büyük saha
Tasarruf: Yönetme, kullanma, idare etme
Cesîm: Büyük
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş
İstib'âd etmek: İhtimal vermemek, akla uzak görmek
Kesafet: Yoğunluk, kalınlık
Nuranî: Nurlu
Huzur-i Nebevî: Hz. Peygamberin huzurunda
Huzur-i İlahî: Cenab-ı Hakk'ın huzurunda

gamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın haşirde bir anda ekser etkıya-ı ümmetiyle görüşmesi ve dünyada hadsiz makamlarda bir anda tezahür etmesi ve evliyanın bir nevî garibi olan ebdalların, bir vakitte çok yerlerde görünmesi ve avâmın, rü'yada bâzan bir dakikada bir sene kadar işler görmesi ve müşâhede etmesi ve herkesin kalb, ruh, hayâl cihetiyle bir anda pek çok yerlerle temas edip alâkadârâne bulunması, mâlûm ve meşhud olduğundan; elbette nuranî, kayıtsız, geniş ve ebedî olan Cennet'te, cisimleri ruh kuvvetinde ve hiffetinde ve hayâl sür'atinde olan ehl-i Cennet, bir vakitte yüz bin yerlerde bulunup yüz bin hûrilerle sohbet ederek yüz bin tarzda zevk almak, o ebedî Cennet'e, o nihayetsiz rahmete lâyıktır ve Muhbir-i Sâdık'ın (aleyhissalâtü vesselâm) haber verdiği gibi hak ve hakikattır. Bununla beraber, bu küçücük aklımızın terazisiyle o muazzam hakikatlar tartılmaz.

İdrâk-i maâli bu küçük akla gerekmez.

Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez. [1]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [2]

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَآ إِنْ نَسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا [3]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى حَبِيبِكَ الَّذِي فَتَحَ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ بِحَبِيبِيَّتِهِ وَبِصَلاَتِهِ وَأَيَّدَتْهُ أُمَّتُهُ عَلٰى فَتْحِهَا بِصَلَوَاتِهِمْ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ، اَللّٰهُمَّ أَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِشَفَاعَةِ حَبِيبِكَ الْمُخْتَارِ اٰمِينَ [4]

* * *

[1] Ziya Paşa (1825-1880), Eş'âr-ı Ziyâ, Terkîb-i Bend.

[2] Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

[3] Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. (Bakara sûresi, 2/286)

[4] Allahım! Senin sevgine mazhariyeti ve dualarıyla cennetin kapılarını açan ve o kapıları O'na olan salavâtlarıyla açmaları için ümmetini teşvik ettiğin Sevgiline salât ve selâm eyle. Allahım! O seçkin sevgilinin şefaatiyle bizleri iyi kullarınla cennete koy. Âmin.

Ekser: En çok, en fazla
Etkıya-ı ümmet: Ümmet içinde takva sahibi kimseler
Ebdal: Sayıları yedi veya yetmiş olarak gösterilen bir evliya zümresi; dünya sevgisinden uzak, gönlünü, benliğini Allah'a adamış, aşkın kimseler
Avâm: Sıradan insanlar, avam halktan biri. ***Nevî***: Tür
Evliya: Veliler, Allah dostları
Alâkadarane: Alâkalı, ilgili bir şekilde. ***Mâlûm***: Bilinen, belli
Meşhud: Görülen. ***Nuranî***: Nurlu
Hûri: Tavsif edilemeyecek derecede güzel olan cennet kızları
Hiffet: Hafiflik
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Muhbir-i Sadık: Doğruyu söyleyen haberci manasında Peygamberimizin (s.a.s) sıfatı
Muazzam: Büyük, yüce
İdrâk-i maâli: Büyük mes'eleleri kavramak. ***Sıklet***: Ağırlık

Cennet Sözüne Küçük Bir Zeyl

Cehennem'e dairdir

İkinci ve Sekizinci Söz'lerde isbat edildiği gibi; îmân, mânevî bir cennetin çekirdeğini taşıyor. Küfür dahi, mânevî bir cehennemin tohumunu saklıyor. Nasıl ki küfür, cehennem'in bir çekirdeğidir; öyle de, cehennem, onun bir meyvesidir. Nasıl küfür, cehennem'e duhûlüne sebeptir; öyle de, cehennem'in vücûduna ve îcadına dahi sebeptir. Zira küçük bir hâkimin küçük bir izzeti, küçük bir gayreti, küçük bir celâli bulunsa, bir edepsiz ona serkeşane dese: "Beni te'dib etmezsin ve edemezsin!" Her hâlde, o yerde hapishane yoksa da, tek o edepsiz için bir hapishane teşkil edecek, onu içine atacaktır. Halbuki kâfir, cehennem'i inkâr ile, nihayetsiz izzet ve gayret ve celâl sahibi ve gayet büyük ve nihayetsiz Kadîr bir Zât'ı tekzib ve isnad-ı acz ediyor, yalancılıkla ve acz ile ittiham ediyor, izzetine şiddetle dokunuyor, gayretine dehşetli dokunduruyor, celâline âsiyane ilişiyor. Elbette, farz-ı muhâl olarak, cehennem'in hiçbir sebeb-i vücûdu bulunmazsa da şu derece tekzib ve isnad-ı aczi tazammun eden küfür için bir cehennem halkedilecek, o kâfir içine atılacaktır.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ [1]

* * *

---

[1] "Ey büyük Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru! (Âl-i İmran sûresi, 3/191)

Zeyl: Ek, ilâve
Duhul: Girmek
İcad: Varetmek, yaratmak
Celâl: Azamet, ululuk
Serkeşâne: Başıbozuk, dikbaşlı, asi bir şekilde
Tedip: Haddini bildirme
Tekzip: Yalanlama
İsnad-ı acz: Kuvvetsiz ve güçsüz olduğunu iddia etme
Acz: Kuvvetsizlik, güçsüzlük
Âsiyâne: İsyankâr bir şekilde
Farz-ı muhal: Olmayacak bir şeyi olacakmış gibi düşünme
Sebeb-i vücud: Varlık sebebi
Tazammun: İhtiva etme, içine alma
Halk etmek: Yaratmak

Yirmi Dokuzuncu Söz

Beka-i Ruh ve Melâike ve Haşr'e Dairdir

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

تَنَزَّلُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ [1]

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي [2]

(Şu makam, iki maksad-ı esas ile bir mukaddimeden ibarettir.)

Mukaddime

Melâike ve ruhâniyatın vücûdu, insan ve hayvanların vücûdu kadar kat'îdir, denilebilir. Evet, On Beşinci Söz'ün Birinci Basamağı'nda beyan edildiği gibi: Hakikat kat'iyen iktiza eder ve hikmet yakînen ister ki; zemin gibi, semâvâtın dahi sekeneleri bulunsun ve zîşuur sekeneleri olsun ve o sekeneler o semâvâta münasib bulunsun.

Şeriatın lisanında, pek çok muhtelifü'l-cins olan o sekenelere melâike ve

---

[1] O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner... (Kadir sûresi, 97/4)

[2] Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. (İsrâ sûresi, 17/85)

Beka-i Ruh: Ruhun ölümsüzlüğü
Melâike: Melekler
Haşr: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları
Maksad-ı esâs: Asıl maksat
Mukaddime: Giriş, ön söz
Ruhaniyat: Ruhanî varlıklar
Vücud: Varlık, var olmak
Kat'î: Kesin
Beyân: Açıklama, izah
İktiza etmek: Gerektirme
Hikmet: Her şeyi yerli yerinde yapmak
Yakînen: Kesin, şüphesiz bir şekilde
Semâvât: Gökyüzü
Sekene: Sâkinler, bir yeri mesken tutan, orada oturanlar
Zîşuur: Şuurlu, şuur sahibi varlık(lar).
Münasib: Uygun
Muhtelif-ül cins: Değişik türler
Tesmiye etmek: İsimlendirmek

ruhâniyat tesmiye edilir.

Evet, hakikat böyle iktiza eder. Zira şu zeminimiz, semâya nisbeten küçüklüğü ve hakaretiyle beraber, zîşuur mahlûklarla doldurulması, arasıra boşaltıp yeniden yeni zîşuurlarla şenlendirilmesi işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhteşem burçlar sahibi olan müzeyyen kasırlar misâli olan semâvât dahi, nur-i vücûdun nuru olan zîhayat ve zîhayatın ziyası olan zîşuur ve zevil-idrâk mahlûklarla elbette doludur. O mahlûklar dahi, ins ve cin gibi, şu saray-ı âlemin seyircileri ve şu kâinat kitabının mütalâacıları ve şu saltanat-ı rubûbiyet'in dellâllarıdırlar. Küllî ve umumî ubûdiyetleri ile kâinatın büyük ve küllî mevcudatın, tesbihâtlarını temsil ediyorlar.

Evet, şu kâinatın keyfiyatı, onların vücûdlarını gösteriyor. Çünkü; kâinatı hadd ü hesaba gelmeyen dakik san'atlı tezyinat ve o mânidar mehâsin ile ve hikmetdar nukuş ile süslendirip tezyîn etmesi; bilbedahe ona göre mütefekkir ve istihsan edicilerin ve mütehayyir takdir edicilerin enzarını ister, vücûdlarını taleb eder. Evet, nasıl ki hüsün elbette bir âşık ister. Taam ise, aç olana verilir. Öyle ise; şu nihayetsiz hüsn-i san'at içinde gıda-yi ervâh ve kût-i kulûb, elbette melâike ve ruhânîlere bakar, gösterir. Madem bu nihayetsiz tezyînat, nihayetsiz bir vazife-i tefekkür ve ubûdiyet ister. Halbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu hikmetli nezarete, şu vüs'atli ubûdiyete karşı, milyondan ancak birisini yapabilir. Demek, bu nihayetsiz ve çok mütenevvi olan şu vezâif ve ibadete, nihayetsiz melâike enva'ları, ruhâniyat ecnasları lâzımdır ki, şu mescid-i kebîr-i âlemi saflarıyla doldurup şenlendirsin.

Evet, şu kâinatın her bir cihetinde, her bir dairesinde, ruhâniyat ve melâikelerden birer taife, birer vazife-i ubûdiyetle muvazzaf olarak bulunurlar.

Mahlûk: Yaratılmış
Tasrih etmek: Açıklamak
Müzeyyen: Süslü
Kasır: Saray
Nur-i vücud: Varlık nuru
Zîhayat: Hayat sahibi, Canlı
Ziya: Işık
Zevil-idrâk: Akıl ve idrak sahibi
İns: İnsanlar
Saray-ı âlem: Dünya sarayı
Mütalâacı: Dikkatlice okuyan, derinlemesine düşünen
Saltanat-ı Rubûbiyyet: Kâinatı yaratan ve yöneten Allah teâlânın mutlak hâkimiyeti
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde, genel
Tesbihat: Cenab-ı Hakk'ı noksan sıfatlardan tenzih etme
Keyfiyat: Durumlar, hâller, nitelikler
Mânidar: Manalı
Mehâsin: Güzellikler
Hikmetdar: Hikmetli
Nukuş: Nakışlar, süslemeler
Tezyin etmek: Donatmak, süslemek
Bilbedâhe Açık olarak, âşikâr
Mütefekkir: Düşünür
İstihsan: Takdir etmek
Mütehayyir: Hayrete düşmüş, hayran kalmış
Enzar: Bakışlar
Hüsün: Güzellik
Taam: Yiyecek
Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî
Gıda-yı ervah: Ruhların gıdası
Kût-i kulûb: Kalplerin azığı
Melâike: Melekler
Ruhânî: Ruhanî varlık
Tezyînat: Süslemeler, bezemeler, süsler
Vazife-i tefekkür: Tefekkür yükümlülüğü
Ubûdiyet: Kulluk
Vüs'atli: Geniş
Mütenevvi: Çeşitli
Vezaif: Vazifeler
Enva': Çeşitler, türler
Ruhâniyat: Ruhanî varlıklar
Ecnas: Cinsler
Mescid-i kebir-i âlem: Büyük kâinat mescidi
Vazife-i ubûdiyet: Kulluk vazifesi

Bazı rivayat-ı ehâdîsiyenin işârâtıyla ve şu intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı câmide-i seyyare, yıldızlar seyyaratından tut, tâ yağmur kataratına kadar bir kısım melâikenin sefîne ve merakibidirler.[1] O melâikeler, bu seyyarelere izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti seyredip gezerler ve o merkeblerinin tesbihâtını temsil ederler. Hem denilebilir: Bir kısım hayatdâr ecsam, –bir hadîs-i şerifte "*Ehl-i Cennet ruhları, berzah âleminde yeşil kuşların cevflerine girerler ve Cennet'te gezerler.*"[2] diye işaret ettiği– "tuyûrun hudrun"[3] tesmiye edilen Cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar bir cins ervâhın tayyareleridir. Onlar, bunların içine emr-i Hak'la girerler; âlem-i cismaniyâtı seyredip, o hayatdar cesedlerdeki göz, kulak gibi duyguları ile, âlem-i cismânîdeki mu'cizât-ı fıtratı temâşa ediyorlar, tesbihât-ı mahsusalarını edâ ediyorlar.

İşte, nasıl hakikat böyle iktiza ediyor, hikmet dahi aynen öyle iktiza eyliyor. Çünkü; şu kesafetli ve ruha münasebeti az olan topraktan ve şu küdûretli ve nur-i hayata münasebeti pek cüz'î olan sudan, mütemadiyen hummalı bir faaliyetle, letâfetli hayatı ve nuraniyetli zevi'l-idrâki halkeden Fâtır-ı Hakîm, elbette, ruha çok lâyık ve hayata çok münasip şu nur denizinden ve hattâ şu zulmet bahrinden, şu havadan, şu elektrik gibi sair madde-i latîfeden bir kısım zîşuur mahlukları vardır. Hem pek çok kesretli olarak vardır.

---

[1] Semânın, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın (celle celâlüh), her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için bkz.: Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

[2] Müslim, *imâre* 121; Ebu Dâvud, *cihad* 25; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19; Müsned 1/266

[3] Yeşil kuşlar. (Bkz.: Müslim, *imâre* 121; Ebu Dâvud, *cihad* 25; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19, *fezâilü'l-cihad* 13, Müsned 1/266, 6/386)

Âlem-i cismâniyât: Cisim âlemi
Âlem-i şehâdet: Görünen âlem, bu dünya
Bahr: Deniz
Cevf: İç. Göğüs boşluğu
Ecsam: Cisimler
Ecsâm-ı câmide-i seyyare: Uzay boşluğunda yüzen cansız cisimler
Edâ etmek: Yerine getirmek
Emr-i Hak: Cenab-ı Hakk'ın emri
Ervah: Ruhlar
Fâtır-ı Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Halkeden: Yaratan
Hayatdâr: Canlı
İktiza: Gerektirme
İntizâm-ı âlem: Kâinatın düzeni
İzn-i İlâhî: İlâhî izin
Katarat: Damlalar
Kesafet: Yoğunluk, kalınlık
Küdûret: Bulanıklık
Letâfetli: Hoş, güzel
Madde-i latîf: Şeffaf madde
Mahluk: Yaratık
Melâike: Melekler
Merakib: Binilecek şeyler
Mu'cizât-ı fıtrat: Yaratılış mucizesi
Münasib: Uygun
Mütemadiyen: Sürekli olarak,
Nuraniyetli: Nurlu, parlak
Nur-i hayat: Hayat nuru
Rivayât-ı Ehadîsiye: Hadis-i şerif rivayetleri
Sâir: Diğer, başka
Sefine: Gemi
Seyyarat: Gezegenler
Tayyare: Uçak
Temaşa etmek: Bakıp seyretme
Tesbîhat-ı mahsusa: Hususî olarak Cenab-ı Hakk'ı ta'zim etmeler
Tesmiye: İsimlendirme
Zevil-idrâk: Akıl, idrâk ve anlayış sahibi
Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu

Birinci Maksad

Melâikenin tasdiki, îmânın bir rüknüdür.

Şu maksatta dört nükte-i esasiye vardır.

Birinci Esas

Vücudun kemâli, hayat iledir. Belki vücûdun hakikî vücûdu, hayat iledir. Hayat, vücûdun nurudur. Şuur, hayatın ziyasıdır. Hayat, her şeyin başıdır ve esasıdır. Hayat, her şeyi her bir zîhayat olan şey'e mal eder. Bir şey'i, bütün eşyâya mâlik hükmüne geçirir. Hayat ile bir şey'-i zîhayat diyebilir ki: "Şu bütün eşya, malımdır. Dünya, hânemdir. Kâinat, Mâlik'im tarafından verilmiş bir mülkümdür."

Nasıl ki ziya ecsamın görülmesine sebeptir ve renklerin –bir kavle göre– sebeb-i vücûdudur. Öyle de, Hayat dahi, mevcudatın keşşâfıdır. Keyfiyatın tahakkukuna sebeptir. Hem cüz'î bir cüz'îyi, küll ve küllî hükmüne getirir. Ve küllî şeyleri bir cüz'e sığıştırmaya sebeptir. Ve hadsiz eşyayı, iştirak ve ittihad ettirip bir vahdete medâr, bir ruha mazhar yapmak gibi, kemâlât-ı vücûdun umumuna sebeptir. Hattâ hayat, kesret tabakatında bir çeşit tecelli-i vahdet'tir ve kesrette Ehadiyet'in bir âyinesidir. Bak hayatsız bir cisim, büyük bir dağ dahi olsa yetimdir, garibdir, yalnızdır. Münasebeti yalnız oturduğu mekân ile ve ona karışan şeyler ile vardır. Başka kâinatta ne varsa, o dağa nisbeten madumdur. Çünkü; ne hayatı var ki, hayat ile alâkadar olsun; ne şuûru var ki, taallûk etsin. Şimdi bak küçücük bir cisme, meselâ bal arısına. Hayat ona girdiği anda, bütün kâinatla öyle münasebet te'sis eder ki, bütün kâinatla, hususan zeminin çiçekleriyle ve nebâtatları ile, öyle bir ticaret akdeder ki, diyebilir: "Şu arz, benim bahçemdir, ticarethanemdir."

Melâike: Melekler
Tasdik: Gerçek olduğunu, doğruluğunu belirtme
Rükün: Esas, temel
Nükte-i esâsiye: Temel incelik
Kemâl: Mükemmellik, fazilet
Şey'-i zîhayat: Hayat sahibi şey
Hâne: Ev, mesken. ***Ziya***: Işık
Ecsam: Cisimler. ***Kavl***: Söz
Sebeb-i vücud: Varlık sebebi
Mevcûdât: Varlıklar
Keşşaf: Keşfeden, gizli sırları ve manaları ortaya çıkaran
Keyfiyat: Keyfiyetler, nitelikler
Tahakkuk: Gerçekleşme
Cüz'î: Küçük, ehemmiyetsiz
Küll: Hep, bütün, çok
Küllî: Umumî, bütün
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
İştirak: Ortaklık, katılma
İttihad: İttifak etme, birleşme, aynı fikirde olma. ***Vahdet***: Birlik
Mazhar: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yer. ***Kesret***: Çokluk
Kemâlât-ı vücud: Varlık dünyasında bulunan mükemmellikler
Tecelli-i vahdet: Birliğin ve tek olmanın ortaya çıkması
Ehadiyyet Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. ***Medâr***: Vesile, sebep
Madum: Yok olan, mevcut olmayan
Şuûr: Bir şeyi anlama, tanıma ve kavrama gücü
Taallûk etmek: İlişiği, ilgisi olmak, asılmak
Te'sis etmek: Kurmak
Nebâtat: Bitkiler
Akdetmek: Yapmak

İşte, zîhayattaki meşhur havâss-ı zâhire ve bâtına duygularından başka, gayr-ı meş'ur sâika ve şâika hisleriyle beraber o arı, dünyanın ekser envâiyle ihtisas ve ünsiyet ve mübadele ve tasarrufa sahip olur. İşte en küçük zîhayatta hayat böyle te'sirini gösterse, elbette hayat tabaka-yi insâniye olan en yüksek mertebeye çıktıkça, öyle bir inbisat ve inkişaf ve tenevvür eder ki; hayatın ziyası olan şuur ile, akıl ile bir insan kendi hânesindeki odalarda gezdiği gibi, o zîhayat, kendi aklı ile avâlim-i ulviyede ve ruhiyede ve cismâniyede gezer. Yâni, o zîşuur ve zîhayat, mânen o âlemlere misafir gittiği gibi, o âlemler dahi o zîşuurun mir'at-ı ruhuna misafir olup irtisam ve temessül ile geliyorlar.

Hayat, Zât-ı Zülcelâl'in en parlak bir bürhân-ı vahdeti ve en büyük bir mâden-i ni'meti ve en latîf bir tecelli-i merhameti ve en hafî ve bilinmez bir nakş-ı nezih-i san'atıdır.

Evet, hafî ve dakiktir. Çünkü; enva'-ı hayatın en ednası olan hayat-ı nebat ve o hayat-ı nebatın en birinci derecesi olan çekirdekteki ukde-i hayatiyenin tenebbühü, yâni uyanıp açılarak neşv ü nema bulması, o derece zâhir ve kesrette ve mebzuliyette, ülfet içinde, zaman-ı Âdem'den beri hikmet-i beşeriyenin nazarında gizli kalmıştır. Hakikatı, hakikî olarak beşerin aklı ile keşfedilmemiş. Hem hayat, o kadar nezih ve temizdir ki; iki vechi, yâni, mülk ve melekûtiyet vecihleri temizdir, pâkdır, şeffaftır. Dest-i kudret, esbabın per-

---

Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler
Bürhân-ı vahdet: Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin delili
Cismâniye: Cisme ait, cisimle ilgili
Dakik: İnce, hassas
Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti
Edna: En küçük, en aşağı.
Enva'-ı hayat: Hayatın bütün çeşitleri. ***Envâ'***: Türler
Esbab: Sebepler, zahirî şartlar
Gayr-ı meş'ur: Duyulmayan, hissedilmeyen. ***Hafî***: Gizli, örtülü
Hâne: Ev, mesken
Havass-ı (hamse-i) bâtına: İçteki beş duyu; hayal, akıl, vahime, hafıza, mutasarrıfa. Başka bir açıdan: Sâika, şâika, rüya-yı sâdıka, hiss-i kable'l-vukû', keşf-i sahîh
Havass-ı (hamse-i) zâhire: Dıştaki beş duyu; görme, işitme, tatma, koklama, dokunma
Hayat-ı nebat: Bitki hayatı
Hikmet-i beşeriye: İnsanların keşifleri, ortaya koydukları ilmî tesbitler
İhtisas: Kendine mahsus kılmak
İnbisat: Açılmak, genişlemek, inkişaf etmek
İnkişaf: Açılma, ortaya çıkma
İrtisam: Resmi çıkma, görünme, izdüşüm
Kesret: Çokluk
Latîf: Hoş, güzel
Mâden-i ni'met: Nimetin kaynağı
Mebzuliyet: Bolluk, çokluk, ucuzluk
Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati
Mir'at-ı ruh: Ruhun aynası
Mübadele: Karşılıklı olarak değiştirme, değiş tokuş
Mülk: Allah'ın görünen kâinattaki hakimiyeti
Nakş-ı nezih-i san'at: Sanatın nezih nakşı
Nazar: Bakış
Neşv ü nema: Gelişmek, büyümek
Pâk: Temiz, hoş
Ruhiye: Ruha ait, ruhla ilgili
Sâika: Dürten, sevk eden, sürükleyen, götüren
Şâika: Şevkli, hevesli, şevk verici, şevk hissi
Tabaka-i insâniye: İnsan tabakası
Tecelli-i merhamet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin, her bir şeyde görünmesi
Temessül: Görünmek, belirmek
Tenebbüh: Uyanma
Tenevvür: Nurlanmak, aydınlanmak.
Ukde-i hayatiye: Hayat düğümü, hayatın esası
Ülfet: Alışkanlık, âşinâlık
Ünsiyet: Alışkanlık
Vech: Sûret, sebep, tarz
Zâhir: Açık, belli
Zaman-ı Âdem: İlk insan, ilk peygamber Hz. Âdem'in yaşadığı zaman
Zât-ı Zülcelâl: Celâl, ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu
Ziya: Işık

desini vaz'etmeyerek, doğrudan doğruya mübaşeret ediyor. Fakat, sair şeylerdeki umûr-i hasiseye ve kudretin izzetine uygun gelmeyen nâpâk keyfiyat-ı zâhiriyeye menşe' olmak için esbab-ı zâhiriyeyi perde etmiştir.

Elhâsıl: Denilebilir ki, *hayat olmazsa; vücûd, vücûd değildir. Ademden farkı olmaz. Hayat, ruhun ziyasıdır. Şuur, hayatın nûrudur.* Madem ki hayat ve şuur, bu kadar ehemmiyetlidirler. Ve madem şu âlemde bilmüşâhede bir intizam-ı kâmil-i ekmel vardır. Ve şu kâinatta bir itkan-ı muhkem, bir incisam-ı ahkem görünüyor. Madem, şu bîçâre perîşan küremiz, sergerdan zeminimiz, bu kadar hadd ü hesaba gelmez zevil-hayat ile, zevil-ervâh ile ve zevil-idrâk ile dolmuştur... Elbette sadık bir hads ile ve kat'î bir yakîn ile hükmolunur ki; şu kusûr-i semâviye ve şu bürûc-i sâmiyenin dahi kendilerine münasip zîhayat, zîşuur sekeneleri vardır. Balık suda yaşadığı gibi, güneşin ateşinde dahi, o nurânî sekeneler bulunur. "Nar, nuru yakmaz." Belki, "Ateş, ışığa medet verir." Madem, kudret-i ezeliye, bilmüşâhede en âdi maddelerden, en kesif unsurlardan hadsiz zîhayat ve zîruhu halkeder ve gayet ehemmiyetle madde-i kesifeyi, hayat vasıtasıyla madde-i latîfeye çevirir ve nur-i hayatı her şeyde kesretle serpiyor ve şuur ziyâsıyla ekser şeyleri yaldızlıyor. Elbette o Kadîr u Hakîm, bu kusursuz kudretiyle, bu noksansız hikmetiyle; nur gibi, esîr gibi ruha yakın ve münasip olan sair seyyalat-ı latîfe maddeleri ihmâl edip hayatsız bırakmaz, câmid bırakmaz, şuursuz bırakmaz. Belki, madde-i nurdan, hattâ zulmetten, hattâ esir maddesinden, hattâ mânâlardan, hattâ havadan, hattâ kelimelerden zîhayat, zîşuuru kesretle halkeder ki; hayvanâtın pek çok muhtelif ecnasları gibi pek çok muhtelif ruhânî mahlûkları, o seyyalât-ı latîfe maddelerinden halkeder. Onların bir kısmı melâike, bir kısmı da ruhânî ve cin ecnaslarıdır.

Âdi: Sıradan, normal
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Büruc-i sâmiye: Yüksek burçlar
Câmid: Cansız, donuk
Ecnas: Cinsler
Esbab-ı zâhiriye: Görünürdeki sebepler
Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi
Halk etmek: Yaratmak
İnsicam-ı ahkem: En muhkem, enkuvvetli tertip, uyum
İntizâm-ı kâmil-i ekmel: Pek mükemmel, kusursuz düzen
İtkan-ı muhkem Sağlam esaslar üzerine kurulu
Kadîr u Hakîm: Her şeye gücü yeten, her işini hikmetle yapan Allah (c.c.)
Kat'î: Kesin. ***Kesif***: Yoğun
Kesret: Çokluk
Keyfiyat-ı zâhiriye: Görünürdeki nitelikler
Kudret-i Ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezelî kudreti
Kusûr-i semâviye: Gökyüzü sarayları
Madde-i kesife: Yoğun madde, katı madde
Madde-i latîfe: Gözle görünmeyen, latîf, şeffaf madde
Madde-i nur: Nur maddesi
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, yaşadığı yer
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı
Mübaşeret: Temas etmek, dokunmak
Nâpâk: Temiz ve hoş olmayan
Nurânî: Nurlu
Nur-i hayat: Hayat nuru
Sâir: Başka, diğer
Sâir: Diğer, başka
Sekene: Bir meskende, bir yerde oturanlar
Sergerdan: Sersem, şaşkın, başı dönmüş, başına buyruk
Seyyalat-ı latîfe: Görünmeyen, latîf, şeffaf, akıcı şeyler
Umûr-i hasise: Değersiz şeyler
Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek
Yakîn: Kesin bilgi
Zevil-ervah: Ruh sahipleri, ruhlular
Zevil-hayat: Hayat sahipleri, canlılar
Zevil-idrâk: Akıl sahipleri, şuurlu varlıklar
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Zîşuur: Akıl sahibi, şuurlu
Ziya: Işık. ***Zulmet***: Karanlık

Melâikelerin ve ruhânîlerin kesretle vücûdlarını kabûl etmek ne derece hakikat ve bedihî ve mâkul olduğunu ve Kur'ân'ın beyan ettiği gibi onları kabûl etmeyen, ne derece hilâf-ı hakikat ve hilâf-ı hikmet bir hurafe, bir dalâlet, bir hezeyan, bir divânelik olduğunu şu temsile bak, gör:

İki adam... Biri bedevî, vahşî; biri medenî, aklı başında olarak arkadaş olup İstanbul gibi haşmetli bir şehre gidiyorlar. O medenî muhteşem şehrin uzak bir köşesinde pis, perişan, küçük bir hâneye, bir fabrikaya rast geliyorlar. Görüyorlar ki, o hâne; amele, sefil, miskin adamlarla doludur. Acîb bir fabrika içinde çalışıyorlar. O hânenin etrafı da zîruh ve zîhayatlarla doludur. Fakat onların medâr-ı taayyüşü ve hususî şerâit-i hayatiyeleri vardır ki, onların bir kısmı âkilü'n-nebattır, yalnız nebâtat ile yaşıyorlar. Diğer bir kısmı âkilü's-semek'tir, balıktan başka bir şey yemiyorlar. O iki adam, bu hâli görüyorlar. Sonra bakıyorlar ki, uzakta binler müzeyyen saraylar, âlî kasırlar görünüyor. O sarayların ortalarında geniş tezgâhlar ve vüs'atli meydanlar vardır. O iki adam, uzaklık sebebiyle veyahut göz zaîfliğiyle veya o sarayın sekenelerinin gizlenmesi sebebiyle; o sarayın sekeneleri, o iki adama görünmüyorlar. Hem şu perişan hânedeki şerait-i hayatiye, o saraylarda bulunmuyor. O vahşî bedevî, hiç şehir görmemiş adam, bu esbaba binaen görünmediklerinden ve buradaki şerait-i hayat orada bulunmadığından der: "O saraylar, sekenelerden hâlîdir, boştur, zîruh içinde yoktur." der, vahşetin en ahmakça bir hezeyanını yapar.

İkinci adam der ki: "Ey bedbaht! Şu hakir, küçük hâneyi görüyorsun ki, zîruh ile, amelelerle doldurulmuş... Ve biri var ki, bunları her vakit tazelendiriyor, istihdam ediyor. Bak, bu hâne etrafında boş bir yer yoktur; zîhayat ve zîruh ile doldurulmuştur. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu uzakta bize görünen şu muntazam şehrin, şu hikmetli tezyinatın, şu san'atlı sarayların onlara münasib âlî sekeneleri bulunmasın! Elbette o saraylar, umumen doludur ve onlarda yaşayanlara göre başka şerait-i hayatiyeleri var. Evet, ot

---

Ruhânî: Cisim olmayıp gözle görülmeyen varlıklar
Mahlûk: Yaratık
Melâike: Melekler
Vücud: Varlık, var olmak, bulunmak
Bedihî: Açık, âşikâr
Beyân: Açıklama, ifade
Hilâf-ı hakikat: Gerçek dışı, gerçeğin tersine
Hilâf-ı hikmet: Hikmetin tersine
Hurafe: Batıl inançlar
Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama
Divânelik: Delilik, aptallık
Bedevî: Medenî olmayan, şehirden uzak, ilkel
Medenî: Uygar, çağdaş, kibar
Hâne: Ev, mesken
Zîruh: Ruh sahibi. ruhlu
Medâr-ı taayyüş: Geçim vesilesi
Şerait-i hayatiye: Hayat şartları
Âkilü'n-nebat: Bitki ile beslenen
Nebâtat: Bitkiler
Âkilü's-semek: Balıkla beslenen
Müzeyyen: Ziynetli, süslü
Âlî: Yüce
Kasır: Saray, köşk
Vüs'atli: Geniş
Sekene: Bir meskende oturanlar
Hâlî: Tenha, boş
Hakir: Kıymetsiz, adi
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Tezyinat: Süslemeler
Münasib: Uygun

yerine belki börek yerler; balık yerine baklava yiyebilirler. Uzaklık sebebiyle veyahut gözünün kabiliyetsizliği veya onların gizlenmekliği ile sana görünmemeleri, onların olmamalarına hiçbir vakit delil olamaz. *"Adem-i rü'yet, adem-i vücûda delâlet etmez. Görünmemek, olmamağa hüccet olamaz."*

İşte şu temsil gibi, *ecrâm-ı ulviye ve ecsâm-ı seyyare içinde küre-i arzın hakaret ve kesafeti ile beraber bu kadar hadsiz zîruhların, zîşuurların vatanı olması ve en hasis ve en müteaffin cüz'leri dahi, birer menba-ı hayat kesilmesi, birer mahşer-i huveynat olması, bizzarure ve bilbedahe ve bittarıkı'l-evlâ ve bilhadsi's-sâdık ve bilyakîni'l-kat'î delâlet eder, şehâdet eyler, ilân eder ki*: *Şu nihayetsiz fezâ-yi âlem ve şu muhteşem semâvât, burçlarıyla, yıldızlarıyla zîşuur, zîhayat, zîruhlarla doludur. Nârdan, nurdan, ateşten, ışıktan, zulmetten, havadan, savttan, rayihadan, kelimâttan, esirden ve hattâ elektrikten ve sair seyyalât-ı latîfeden halk olunan o zîhayat ve o zîruhlara ve o zîşuurlara, Şeriat-ı Garrâ-yi Muhammediye* (aleyhissalâtü vesselâm)*, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, "Melâike ve cân ve ruhâniyattır" der, tesmiye eder.*

Melâikenin ise; ecsâmın muhtelif cinsleri gibi, cinsleri muhteliftir. Evet, elbette bir katre yağmura müekkel olan melek, şemse müekkel meleğin cinsinden değildir. Cin ve ruhâniyat dahi, onların da pek çok ecnâs-ı muhtelifeleri vardır.

Şu Nükte-i Esasiyenin Hâtimesi

Bittecrübe, madde asıl değil ki vücûd, ona müsahhar kalsın ve tâbi olsun; belki madde, bir mânâ ile kaimdir. İşte o mânâ, hayattır, ruhtur. Hem

---

Adem-i rü'yet: Görmemek
Adem-i vücud: Var olmamak
Bilhadsi's-sâdık: Doğru olan sezgi
Bilyakîni'l-kat'î: Kesin bir bilgi ile
Bittarîkı'l-evlâ: Öncelikli olarak
Bittecrübe: Tecrübe ile bilmek
Bizzarure: İster istemez, zarurî olarak
Cân: Cin taifesi
Delâlet: İşaret
Ecnâs-ı muhtelife: Çeşitli, türlü cinsler
Ecrâm-ı ulviyye: Büyük gök cisimleri
Ecsâm: Cisimler
Ecsâm-ı seyyare: Hareket eden, gezici cisimler
Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Fezâ-yı âlem: Dünya seması
Hâtime: Son, sonuç. ***Hüccet***: Delil
Kaim: Ayakta duran
Katre: Damla. ***Kelimât***: Kelimeler
Kesafet: Yoğunluk, katılık
Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyân: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân
Küre-i arz: Yeryüzü, dünya
Mahşer-i huveynat: Küçük canlıların toplandığı yer
Melâike: Melekler
Menba-ı hayat: Hayat kaynağı
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı
Müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen
Müsahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Müteaffin: Çürümüş, kokuşmuş, fena koku yayan
Nâr: Ateş
Nükte-i Esâsiye: Temel nükte
Rayiha: Koku, hoş koku
Ruhaniyat: Ruhanî varlıklar
Sâir: Diğer, başka. ***Savt***: Ses
Semâvat: Gökyüzü
Seyyalât-ı latîfe: Gözle görünmeyen ışın gibi, latîf, şeffaf, akıcı şeyler
Şems: Güneş
Şeriat-ı Garrâ-yı Muhammediye: Hz Muhammed'in (s.a.s) parlak ve nurlu şeriatı, İslâmiyet
Tesmiye etmek: İsimlendirmek

bilmüşâhede madde, mahdum değil ki, her şey ona irca edilsin. Belki hâdimdir; bir hakikatın tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatın esası da ruhtur. Bilbedahe madde hâkim değil ki, ona müracaat edilsin, kemâlât ondan istenilsin; belki mahkûmdur, bir esasın hükmüne bakar, onun gösterdiği yollar ile hareket eder. İşte o esas, hayattır, ruhtur, şuurdur. Hem bizzarure madde lüb değil, esas değil, müstekar değil ki; işler ve kemâlât ona takılsın, ona bina edilsin; belki yarılmağa, erimeğe, yırtılmağa müheyya bir kışırdır, bir kabuktur ve köpüktür ve bir surettir.

Görülmüyor mu ki, gözle görülmeyen hurdebînî bir hayvanın ne kadar keskin duyguları var ki, arkadaşının sesini işitir, rızkını görür, gayet hassas ve keskin hisleri vardır. Şu hâl gösteriyor ki; maddenin küçülüp inceleşmesi nisbetinde âsâr-ı hayat tezayüd ediyor, nûr-i ruh teşeddüd ediyor. Güya madde inceleştikçe, bizim maddiyatımızdan uzaklaştıkça ruh âlemine, hayat âlemine, şuûr âlemine yaklaşıyor gibi hararet-i ruh, nur-i hayat daha şiddetli tecelli ediyor. İşte hiç mümkün müdür ki, bu madde perdesinde bu kadar hayat ve şuûr ve ruhun tereşşuhatı bulunsun; o perde altında olan âlem-i bâtın, zîruh ve zîşuurlarla dolu olmasın. Hiç mümkün müdür ki, şu maddiyat ve âlem-i şehâdetteki mânânın ve ruhun ve hayatın ve hakikatın şu hadsiz tereşşuhatı ve lemaât ve semeratının menabii, yalnız maddeye ve maddenin hareketine irca edilip izah edilsin. Hâşâ ve kat'â ve aslâ! *Bu hadsiz tereşşuhat ve lemaât gösteriyor ki, şu âlem-i maddiyat ve şehâdet ise, âlem-i melekût ve ervâh üstünde serpilmiş tenteneli bir perdedir.*

İkinci Esas

Melâikenin vücûduna ve ruhânîlerin sübutuna ve hakikatlerinin vücûduna bir icmâ'-ı mânevî ile –tâbirde ihtilâflarıyla beraber– bütün ehl-i akıl ve

---

Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Mahdum: Kendisine hizmet edilen, efendi
İrca': Döndürme, çevirme
Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme. ***Hâdim***: Hizmet eden
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Kemâlât: Faziletler, mükemmellikler
Müstekar: Yerleşmiş, yerleşik, sabit, devamlılığı olan. ***Lüb***: İç, öz
Müheyya: Hazır. ***Kışır***: Dış, kabuk
Sûret: Şekil, biçim
Hurdebînî: Gözle görülemeyecek kadar küçük, Mikroskobik
Âsâr-ı hayat: Hayat izleri, hayat belirtileri
Tezayüd: Artma, ziyadeleşme
Nûr-i ruh: Ruhun nuru
Teşeddüd: Artmak, şiddetlenmek
Hararet-i ruh: Ruhun sıcaklığı
Nur-i hayat: Hayat nuru
Tecelli etmek: Görünmek, ortaya çıkmak
Tereşşuhat: Sızmalar, sızıntılar
Âlem-i bâtın: İç, dâhili âlem, derunî âlem. ***Zîruh***: Ruh sahibi
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Lemaât: Parlayışlar, parıltılar
Semerat: Meyveler, neticeler
Menabi: Kaynaklar
Âlem-i maddiyat: Maddî âlem
Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem, varlığın perde arkası
Ervah: Ruhlar
Melâike: Melekler
Tenteneli: Dantelli, dantelâlı
Vücud: Varlık, var olmak
Ruhânî: Ruhanî varlıklar
Sübut: Var olma, varlık
İcmâ'-ı mânevî: Mânevî ittifak
Ehl-i akıl: Akıl sahipleri

ehl-i nakil, bilerek, bilmeyerek ittifak etmişler denilebilir. Hattâ maddiyatta çok ileri giden hükemâ-yi işrâkiyyûn'un meşşâiyyûn kısmı, melâikenin mânâsını inkâr etmeyerek "Her bir nev'in bir mahiyet-i mücerrede-i ruhâniyeleri vardır." derler. Melâikeyi öyle tâbir ediyorlar. Eski hükemânın işrâkiyyûn kısmı dahi melâikenin mânâsında kabûle muztar kalarak, yalnız yanlış olarak "ukûl-i aşere ve erbabü'l-envâ" diye isim vermişler. Bütün ehl-i edyan, "melekü'l-cibâl, melekü'l-bihar, melekü'l-emtar" gibi her nev'e göre birer melek-i müekkel, vahyin ilhamı ve irşâdı ile bulunduğunu kabûl ederek o namlarla tesmiye ediyorlar. Hattâ akılları gözlerine inmiş ve insâniyetten cemâdat derecesine mânen sukut etmiş olan maddiyyûn ve tabiiyyûn dahi, melâikenin mânâsını inkâr edemeyerek(Hâşiye) "Kuvâ-yi sâriye" namıyla bir cihette kabûle mecbur olmuşlar.

Ey Melâike ve rûhâniyatın kabûlünde tereddüd gösteren bîçâre adam! Neye istinad ediyorsun? Hangi hakikate güveniyorsun ki; bütün ehl-i akıl, bilerek bilmeyerek melâikenin mânâsının sübutuna ve tahakkukuna ve rûhanîlerin tahakkukları hakkında ittifaklarına karşı geliyorsun, kabûl etmiyorsun? Madem ki; Birinci Esas'ta isbat edildiği gibi hayat, mevcudatın keşşafıdır, belki neticesidir, zübdesidir; bütün ehl-i akıl, mânâ-yi melâikenin kabûlünde mânen müttefiktirler ve şu zeminimiz, bu kadar zîhayat ve zîruhlarla şenlendirilmiştir. Şu hâlde hiç mümkün olur mu ki; şu fezâ-yi vesîa, sekenelerden; şu semâvât-ı latîfe, mutavattinînden hâlî kalsın. Hiç hatırına gelmesin ki; şu hilkatte cârî olan nâmuslar, kanunlar kâinatın hayatdar olması-

---

(Hâşiye) Melâike mânâsını ve ruhâniyatın hakikatını inkâra mecal bulamamışlar, belki fıtratın nâmuslarından "*kuvâ-yi sâriye*" diye, "cereyan eden kuvvetler" namını vererek yanlış bir sûrette tasvir ile bir cihetten tasdikine mecbur kalmışlar. Ey kendini akıllı zanneden!..

Hükemâ-yı İşrâkiyyun: İşrak felsefesi filozofları. (Eflâtun'a tâbi olanlar). ***Ehl-i nakil***: Nakilciler
Meşaiyyun: Aristo'nun felsefî görüşlerine bağlananlar, gezimciler
Mahiyet-i mücerrede-i ruhâniye: Ruha ait soyut bir mahiyet
Tâbir etmek: Yorumlamak
Muztar: Mecbur, çaresiz
Ukûl-i Aşere: Aristo taksimine göre aklın on mertebesi; Ona göre kâinatı on akıl idare etmektedir. Bunlardan ilki Allah, diğerleri ise vasıtalardır. ***Hükemâ***: Filozoflar
Erbabü'l-enva': (Her türün bir rabbi olduğunu varsayan felsefî düşünceye göre) Türlerin Rabbi
Ehl-i edyan: Din sahipleri
Melek-ül cibâl: Dağlar meleği
Melek-ül bihar: Denizler meleği
Melek-ül emtar: Yağmurlar meleği
Melek-i müekkel: Görevli melek
Cemâdat: Cansız varlıklar
Sukut etmek: Düşme. ***Nev'***: Tür
Maddiyyun: Mânevî âlemi reddeden her şeyi madde ile izah etmeye çalışan akım, materyalizm
Melâike: Melekler
Mecal: Güç, kuvvet, takat
Kuva-yı Sâriye: Yayılan kuvvetler
İstinad: Dayanma
Ehl-i akıl: Akıl sahipleri
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek
Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran
Zübde: Bir şeyin en seçkin parçası, kaynak, öz
Mânâ-yı melâike: Meleklerin manası, iç yüzü
Müttefik: Birleşmiş, fikirce beraber olan. ***Mevcûdât***: Varlıklar
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Fezâ-yı vesîa: Geniş gökyüzü
Sekene: Bir yerde oturanlar
Semâvât-ı lâtife: Gözle görünmeyen gökler
Mutavattinîn: Bir yeri vatan edinmişler, yurt tutmuşlar
Hâlî: Tenha, boş. ***Hilkat***: Yaratılış
Cârî: Geçerli, yürürlükte olan
Namus: Kanun

na kâfi gelir. Çünkü; o cereyan eden nâmuslar, şu hükmeden kanunlar, itibarî emirlerdir, vehmî düsturlardır; ademî sayılır. Onları temsil edecek, onları gösterecek, onların dizginlerini ellerinde tutacak melâike denilen ibâdullah olmazsa o nâmuslara, o kanunlara bir vücûd taayyün edemez, bir hüviyet teşahhus edemez, bir hakikat-i hariciye olamaz. Halbuki: "Hayat, bir hakikat-i hariciyedir. Vehmî bir emr, hakikat-i hariciyeyi yüklenemez."

Elhâsıl: Madem ehl-i hikmetle ehl-i din ve ashâb-ı akıl ve nakil mânen ittifak etmişler ki; mevcudat, şu âlem-i şehâdete münhasır değildir. Hem madem, zâhir olan âlem-i şehâdet, câmid ve teşekkül-i ervâha nâmuvafık olduğu hâlde bu kadar zîruhlarla tezyin edilmiş... Elbette vücûd, ona münhasır değildir; belki daha çok tabakat-ı vücûd vardır ki, âlem-i şehâdet onlara nisbeten münakkaş bir perdedir. Hem madem, denizin balığa nisbeti gibi, ervâha muvafık olan âlem-i gayb ve âlem-i mânâ, ervâhlar ile dolu olmak iktiza eder. Hem madem, bütün emirler, mânâ-yi melâikenin vücûduna şehâdet ederler.. Elbette, bilâşek velâ şübhe, melâike vücûdlarının ve ruhânî hakikatlerinin en güzel suretî ve ukûl-i selime kabûl edecek ve istihsan edecek en mâkul keyfiyeti odur ki; Kur'ân, şerh ve beyan etmiştir. O Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân der ki: "*Melâike, ibâd-ı mükerremdir. Emre muhalefet etmezler. Ne emrolunsa onu yaparlar. Melâike, ecsâm-ı latîfe-i nûrâniyedirler. Muhtelif nevilere münkasımdırlar.*"

Evet, nasıl ki: *Beşer bir ümmettir, "Kelâm" sıfatından gelen şeriat-ı ilâhiye'nin hameleleri, mümessilleri, mütemessilleridir. Öyle de, melâike dahi, muazzam bir ümmettir ki, onların amele kısmı "İrâde" sı-*

İtibarî emirler: Hakikatta, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen şey
Vehmî: Gerçekte olmayan, fakat olduğu sanılan
Ademî: Yoklukla ilgili, yok olan
Melâike: Melekler
İbâdullah: Allah'ın kulları
Teşahhus: Belirlenme, ayırd edilme
Hakikat-i hariciye: Dış dünyada, gerçekte var olma
Ehl-i hikmet: Hikmet sahibi kimseler
Ehl-i din: Dindarlar
Ashâb-ı akıl: Akıl sahibi kimseler
Mevcûdât: Yaratıklar
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Münhasır: Mahsus, sınırlı, has
Câmid: Cansız, donuk
Teşekkül-i ervah: Ruhların meydana gelmesi, oluşması
Nâmuvafık: Uygun olmayan
Zîruh: Ruh sahibi, ruhlu
Tezyin: Donatmak, süslemek
Tabakat-ı vücud: Varlık tabakaları
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Ervah: Ruhlar. ***Muvafık***: Uygun
Âlem-i gayb: Görünmeyen deruni âlem
Âlem-i mâna: Beş duyu ile kavranamayan varlıkların, gerçeklerin, hâdiselerin âlemi
İktiza etmek: Gerektirmek
Mâna-yı melâike: Meleklerin manası, iç yüzü
Bilâşek velâ şübhe: Şüphe ve tereddüt duymaksızın
Sûret: Şekil, biçim
Ukûl-i selim: Sağduyulu kimseler
İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek
İbâd-ı mükerrem: Saygın kullar
Ecsâm-ı latîfe-i nûrâniye: Gözle görünmeyen nuranî cisimler
Münkasım: Kısımlara ayrılmış, bölünmüş. ***Nev'***: Tür
Kelâm: Söz, Cenab-ı Hakk'a mahsus bir sıfat
Şeriat-ı İlâhiye: Allah'ın (c.c.) koyduğu hükümler
Hamele: Taşıyıcılar, taşıyanlar
Mümessil: Temsilci
Mütemessil: Bir sûrette görünen
Muazzam: Büyük, yüce
İrâde: İstek, emir, Cenab-ı Hakk'a mahsus bir sıfat

fatından gelen şeriat-ı tekvîniye'nin hamelesi, mümessili ve mütemessilleridirler. Müessir-i hakikî olan kudret-i fâtıra'nın ve irâde-i ezeliye'nin emirlerine tâbi bir nevi ibâdullahtırlar ki; ecrâm-ı ulviyenin her biri onların birer mescidi, birer mabedi hükmündedirler.

Üçüncü Esas

Mesele-i melâike ve ruhâniyat, o mesâildendir ki; tek bir cüz'ün vücûdu ile, bir küllün tahakkuku bilinir. Bir tek şahsın rü'yeti ile umum nev'in vücûdu mâlûm olur. Çünkü; kim inkâr ederse, külliyen inkâr eder. Bir tekini kabûl eden, o nev'in umumunu kabûl etmeye mecburdur. Madem öyledir, işte bak! Görmüyor musun ve işitmiyor musun ki; bütün ehl-i edyan, bütün asırlarda, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar melâikenin vücûduna ve ruhânîlerin tahakkukuna ittifak etmişler ve insanın tâifeleri, birbirinden bâhsi ve muhaveresi ve rivayeti gibi melâikelerle muhavere edilmesine ve onların müşâhedesine ve onlardan rivayet etmesine icmâ' etmişlerdir. Acaba hiçbir fert melâikelerden bilbedahe görünmezse, hem bilmüşâhede bir şahsın veya müteaddid eşhasın vücûdu kat'î bilinmezse, hem onların bilbedahe, bilmüşâhede vücûdları hissedilmezse, hiç mümkün müdür ki; böyle bir icmâ' ve ittifak devam etsin ve böyle müsbet ve vücûdî bir emirde ve şuhuda istinad eden bir hâlde müstemirren ve tevâtüren o ittifak devam etsin.

Hem hiç mümkün müdür ki; şu îtikad-ı umumînin menşe'i, mebâdi-i zarûriye ve bedihî emirler olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; hakikatsız bir vehim, bütün inkılâbat-ı beşeriyede, bütün akaid-i insâniyede istimrar etsin, beka bulsun.

Şeriat-ı Tekvîniye: Allah teâlânın kâinata koyduğu kanunları
Müessir-i Hakikî: Tesir eden gerçek güç, Allah (c.c.)
Kudret-i Fâtıra: Yaratıcı kudret
İrade-i Ezeliye: Ezelî olan Cenab-ı Hakk'ın iradesi
Tâbi: Bağlı olma, uyma
İbâdullah: Allah'ın (c.c.) kulları
Ecram-ı ulviye: Büyük gök cisimleri
Mabed: İbadet edilen mekân
Mes'ele-i Melâike: Meleklerle ilgili mesele. ***Mesâil***: Meseleler
Cüz': Parça, bölüm
Küll: Bütün, hep
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek
Rü'yet: Görme, bakma
Külliyyen: Büsbütün, tamamiyle, toptan. ***Mâlûm***: Bilinen, belli
Ehl-i edyan: Din sahipleri, dinlere mensup olanlar
Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in yaşadığı çağ
Melâike: Melekler
Ruhânî: Ruhanî varlıklar
Tâife: Topluluk, bölük
Bahis: Konuşulan şey, söz
Muhavere: Karşılıklı konuşma
İcmâ': Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Müteaddid: Birçok, çeşit çeşit
Eşhas: Şahıslar. ***Kat'î***: Kesin
Müstemirren: Sürekli, aralıksız
Tevatüren: Ağızdan ağıza yayılarak
İtikad-ı umumî: Genel inanç
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer
Mebâdi-i zaruriye: Zarurî unsurlar
Bedihî emirler: Apaçık emirler
İnkılâbat-ı beşeriye: İnsana ait değişmeler, başkalaşmalar
Akaid-i insâniye: İnsana ait inançlar
İstimrar: Devam etme
Beka bulmak: Ebedîleşmek

Hem hiç mümkün müdür ki; şu ehl-i edyânın, bu icmâ'-i azîmin senedi, bir hads-i kat'î olmasın, bir yakîn-i şuhudî olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; o hads-i kat'î, o yakîn-i şuhudî, hadsiz emârelerden ve o emâreler, hadsiz müşahedât vâkıalarından ve o müşâhedat vâkıaları, şeksiz ve şübhesiz mebâdi-i zarûriyeye istinad etmesin. Öyle ise, şu ehl-i edyandaki bu itikadat-ı umumiyenin sebebi ve senedi, tevâtür-i mânevî kuvvetini ifade eden pek çok kerrat ile Melâike müşâhedelerinden ve ruhânîlerin rü'yetlerinden hâsıl olan mebâdi-i zarûriyedir, esasât-ı kat'iyedir.

Hem hiç mümkün müdür, hiç mâkul mudur, hiç kabil midir ki: Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye semâsının güneşleri, yıldızları, ayları hükmünde olan enbiyâ ve evliya, tevâtür suretiyle ve icmâ'-ı mânevî kuvveti ile ihbar ettikleri ve şehâdet ettikleri melâike ve ruhâniyatın vücûdları ve müşâhedeleri, bir şübhe kabûl etsin, bir şekke medâr olsun. Bahusus onlar şu meselede ehl-i ihtisastırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i ihtisas, binler başkasına müreccahtırlar, hem şu meselede ehl-i isbattırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i isbat, binler ehl-i nefy ve inkâra müreccahtırlar. Ve bilhassa kâinat semâsında daim parlayan ve hiçbir vakit gurub etmeyen, âlem-i hakikatin Şemsü'ş-Şümûs'u olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbarâtı ve risâlet güneşi olan Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) şehâdâtı ve müşâhedâtı, hiç kabil midir ki, bir şüphe kabûl etsin. Madem tek bir ruhâniyatın vücûdu, bir zamanda tahakkuk etse, şu nev'in umumen tahakkukunu gösteriyor ve madem şu nev'in vücûdu tahakkuk ediyor; elbette onların suret-i tahakkukunun en ahseni, en mâkulü, en makbulü; Şeriat'ın şerhettiği gibidir, Kur'ân'ın gösterdiği gibidir, Sahib-i Mi'râc'ın gördüğü gibidir.

İcmâ'-i azîm: Herkesin tasdik ettiği büyük ittifak
Hads-i kat'î: Kesin bir sezgi
Yakîn-i şuhudî: Görünen kesin bilgi
Emâre: İşaret, belirti
Müşahedât: Gözle görülen şeyler
Vâkıa: Olay, hâdise
İstinad: Dayanma
İtikadat-ı umumiye: Genel inançlar
Tevatür-i mânevî: Bir hâdisenin esasında, hülâsasında ravilerin ittifak etmeleri
Kerrat: Defalar, kezler
Müşahede: Gözle görülen şey
Ruhânî: Gözle görülemeyen varlıklar. ***Rü'yet***: Görme, bakma
Hâsıl olmak: Meydana gelmek
Mebâdi-i zaruriye: Zarurî unsurlar
Esâsât-ı kat'iye: Kesin esaslar
Mâkul: Akıllıca, akla uygun
Hayat-ı içtimaiye-i beşeriye: İnsanın içtimaî hayatı
Enbiya: Peygamberler
Evliya: İman ve takvalarıyla Allah'a yakın olan kullar, Allah dostları
İcmâ'-ı mânevî: Mânevî ittifak
Melâike: Melekler
Ruhaniyat: Ruhanî varlıklar
Şekk: Şüphe, tereddüt
Medâr: Sebep, vesile
Bâhusus: Bilhassa, özellikle, bununla beraber
Ehl-i ihtisas: Mânevî âlemlerle ilgili bazı şeyleri gören ve hisseden Hak dostları
Müreccah: Tercihe şayan, tercih edilir. ***Ehl-i nefy***: İnkâr edenler
Ehl-i isbat: İsbat edebilenler
Âlem-i hakikat: Gerçek âlem
Şemsüşşümus: Güneşler güneşi
Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyân: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân. ***İhbarat***: Haberler
Risâlet: Peygamberlik
Zât-ı Ahmediye: Hz.Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in zatı, kendisi
Şehâdât: Şahitlik etmeler, tanık olmalar. ***Kabil***: Mümkün
Tahakkuk: Gerçekleşme
Sûret-i tahakkuk: Gerçekleşme şekli, biçimi. ***Nev'***: Tür
Ahsen: En güzel
Mâkul: Akıllıca, akla uygun
Makbul: İtibar gören, beğenilen, geçerli
Şerh: Açmak, izah etmek
Sahib-i Mi'râc: Miraca çıkan, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)

Dördüncü Esas

Şu kâinatın mevcudatına nazar-ı dikkat ile bakılsa görünür ki: Cüz'iyat gibi külliyatın dahi birer şahs-ı mânevîsi vardır ki, birer vazife-i külliyesi görünüyor. Onda bir hizmet-i külliye görünüyor. Meselâ; bir çiçek, kendince bir nakş-ı san'atı gösterip, lisân-ı hâliyle Esmâ-yi Fâtır'ı zikrettiği gibi küre-i arz bahçesi dahi, bir çiçek hükmündedir. Gayet muntazam küllî vazife-i tesbîhiyesi vardır. Nasıl ki bir meyve, bir intizam içinde bir ilânatı, tesbihâtı ifade ediyor; öyle de: koca bir ağacın heyet-i umumiyesiyle gayet muntazam bir vazife-i fıtriyesi ve ubûdiyeti vardır. Nasıl bir ağaç yaprak, meyve ve çiçeklerinin kelimâtı ile bir tesbihâtı var; öyle de koca semâvât denizi dahi, kelimâtı hükmünde olan güneşler, yıldızlar ve ayları ile Fâtır-ı Zülcelâl'ine tesbihât yapar ve Sâni-i Zülcelâl'ine hamd eder ve hâkezâ.. mevcudat-ı hâriciyenin her biri, sureten câmid, şuursuz iken, gayet hayatkârane ve şuurdârane vazifeleri ve tesbihâtları vardır. Elbette nasıl melâikeler bunların âlem-i melekûtta mümessilidirler, tesbihâtlarını ifade ederler; bunlar dahi âlem-i mülk ve âlem-i şehâdette o melâikelerin timsâlleri, hâneleri, mescidleri hükmündedirler.

Yirmi Dördüncü Söz'ün Dördüncü Dalı'nda beyan edildiği gibi; şu saray-ı âlemin Sâni-i Zülcelâl'i, o saray içinde istihdam ettiği dört kısım amelenin birincisi melâike ve ruhânîlerdir. Madem nebâtat ve cemadat bilmeyerek ve bir bilenin emrinde gayet mühim ücretsiz hidemattadırlar. Ve hayvanât, bir ücret-i cüz'iye mukabilinde bilmeyerek gayet küllî maksadlara hizmet ediyorlar. Ve insan, müeccel ve muaccel iki ücret mukabilinde o Sâni-i Zülcelâl'in

---

Mevcûdât: Varlıklar
Nazar-ı dikkat: Dikkatli bakış
Cüz'iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar
Külliyat: Umûmilik, kapsamlılık
Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet
Vazife-i külliye: Genel vazife
Hizmet-i külliye: Genel hizmet
Nakş-ı san'at: Sanatla işlemesi
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ortaya koyduğu ifade
Esmâ-i Fâtır: Cenab-ı Hakk'ın isimleri, sıfatları
Küre-i arz: Yeryüzü, dünya
Küllî: Umumî, genel
Vazife-i tesbîhiyye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etme vazifesi
İntizâm: Düzen. ***İlânat***: İlânlar
Heyet-i umumiye: Genel durum
Vazife-i fıtriyye: Fıtrî görev
Ubûdiyyet: Kulluk
Kelimât: Kelimeler
Semâvat: Gökler
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi yaradan
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
Hâkezâ: Böylece, bunun gibi
Mevcûdât-ı hâriciye: Hariçteki varlıklar
Sûreten: Şekil ve biçim olarak
Câmid: Cansız, donuk
Hayatkârane: Canlı bir şekilde
Şuurdârane: Şuurlu olarak, şuurlu bir şekilde
Melâike: Melekler
Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem. ***Mümessil***: Temsilci
Âlem-i mülk: Görünen âlem, varlığın perde önü
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya. ***Melâike***: Melekler
Timsâl: Suret, heykel
Hâne: Ev, mesken
Beyân: Açıklama, ifade
Saray-ı âlem: Dünya sarayı
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma. ***Nebâtat***: Bitkiler
Cemadat: Cansız varlıklar
Hidemat: Hizmetler
Ücret-i cüz'iyye: Az bir ücret
Mukabilinde: Karşılığında
Küllî: Genel. ***muaccel***: Peşin
Müeccel: Ertelenmiş, veresiye

makasıdını bilerek tevfik-i hareket etmek ve her şeyde nefislerine de bir hisse çıkarmak ve sair hademelere nezaret etmek ile istihdam edilmeleri, bilmüşâhede görünüyor. Elbette dördüncü kısım, belki en birinci kısım olan hizmetkârlar, ameleler bulunacaktır. Hem insana benzer ki, O Sâni-i Zülcelâl'in makâsıd-ı külliyesini bilir bir ubûdiyet ile, tevfik-i hareket ederler. Hem, insanın hilâfına olarak hazz-ı nefisten ve cüz'î ücretlerden tecerrüd ederek yalnız Sâni-i Zülcelâl'in nazarı ile, emri ile, teveccühü ile, hesabı ile, namı ile ve kurbiyetiyle ihtisas ile ve intisab ile hâsıl ettikleri lezzet ve kemâl ve zevk ve saadeti kâfi görüp, hâlisen muhlisen çalışıyorlar; cinslerine göre kâinattaki mevcudatın enva'ına göre vazife-i ibadetleri tenevvü' ediyor. Bir hükûmetin muhtelif dairelerde, muhtelif vazifedârları gibi, saltanat-ı rubûbiyet dairelerinde vezaif-i ubûdiyeti ve tesbihâtı öyle tenevvü' ediyor. Meselâ: Hazret-i Mikâil, yeryüzü tarlasında ekilen masnuat-ı ilâhiye'ye Cenâb-ı Hakk'ın havliyle, kuvvetiyle, hesabıyla, emriyle bir nâzır-ı umumî hükmündedir. Tâbir caizse umum çiftçi-misâl melâikelerin reisidir. Hem Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle, emriyle, kuvvetiyle, hikmetiyle umum hayvanâtın mânevî çobanlarının reisi, büyük bir melek-i müekkeli vardır.

İşte madem şu mevcudat-ı hariciyenin, her birisinin üstünde, birer melek-i müekkel var olmak lâzım gelir; tâ ki o cismin gösterdiği vezaif-i ubûdiyet ve hidemat-ı tesbihiyesini âlem-i melekûtta temsil etsin, dergâh-ı ulûhiyet'e bilerek takdim etsin; elbette Muhbir-i Sâdık'ın rivayet ettiği melâikeler hakkındaki suretler, gayet münasibdir ve makûldür. Meselâ, ferman etmiş ki:

Makasıd: Maksatlar, gayeler
Tevfik-i hareket: Uygun hareket etmek
Sâir: Başka, diğer
Nezaret: Bakma, gözetme
Bilmüşahede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Makasıd-ı külliye: Genel maksatlar
Hilâf: Karşı, zıt
Hazz-ı nefis: Nefsin zevk alması
Cüz'î: Küçük, ehemmiyetsiz
Tecerrüd: Sıyrılmak, uzaklaşmak, soyutlanmak
Nazar: Bakış
Teveccüh: Yönelme
Kurbiyet: Yakınlık
İhtisas: Kendine mahsus kılmak
İntisab: Bağlanma, mensub olma
Hâsıl etmek: Meydana getirme, ortaya çıkarma
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Hâlisen: Samimî olarak
Muhlisen: Samimî bir şekilde
Mevcûdât: Varlıklar
Enva': Türler
Vazife-i ibâdet: İbadet vazifesi
Tenevvü': Çeşitlilik
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı
Vazifedâr: Vazifeli
Saltanat-ı Rubûbiyyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi kuşatan terbiye ve idâresi
Vezaif-i ubûdiyyet: Kulluk vazifesi
Hazret-i Mikâil: Dört büyük melekten rızıkların taksimine me'mur olan
Masnuat-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sanat eserleri
Havl: Güç, kuvvet
Melâike: Melekler
Nâzır-ı umumî: Bakan, en üst seviyede âmir
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi yaradan
Hayvanat: Hayvanlar
Mevcûdât-ı hariciye: Hariçteki varlıklar
Melek-i müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen melek
Vezaif-i ubûdiyyet: Kulluk vazifesi
Hidemat-ı tesbihiye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih hizmetleri
Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem, varlığın perde arkası
Muhbir-i Sâdık: Doğru söyleyen haberci manasında Peygamberimizin (s.a.s) isimlerinden biri
Sûret: Şekil, biçim
Münasib: Uygun
Makûl: Akıllıca, akla uygun

"*Bâzı melâikeler bulunur, kırk başı veya kırk bin başı var. Her başta kırk bin ağzı var, her bir ağızda kırk bin dil ile, kırk bin tesbihât yapar.*" Şu hakikat-ı hadîsiyenin bir mânâsı var, bir de sureti var. Mânâsı şudur ki: Melâikenin ibâdâtı, hem gayet muntazamdır, mükemmeldir; hem gayet küllîdir, geniştir. Ve şu hakikatın sureti ise, şudur ki: Bâzı büyük mevcudat-ı cismâniye vardır ki, kırk bin baş, kırk bin tarz ile vezaif-i ubûdiyeti yapar. Meselâ; semâ güneşlerle, yıldızlarla tesbihât yapar. Zemin tek bir mahlûk iken, yüz bin baş ile; her başta yüz binler ağız ile, her ağızda yüz binler lisan ile vazife-i ubûdiyeti ve tesbihât-ı rabbâniye'yi yapıyor. İşte küre-i arza müekkel melek dahi, âlem-i melekûtta şu mânâyı göstermek için öyle görülmek lâzımdır. Hattâ ben, mutavassıt bir badem ağacı gördüm ki; kırka yakın baş hükmünde büyük dalları var. Sonra bir dalına baktım, kırka yakın dili hükmünde küçük dalları var. Sonra o küçük dalının bir diline baktım, kırk çiçek açmıştır. O çiçeklere nazar-ı hikmetle dikkat ettim; her bir çiçek içinde kırka yakın incecik, muntazam püskülleri, renkleri ve san'atları gördüm ki; her biri Sâni-i Zülcelâl'in ayrı ayrı birer cilve-i esmâsını ve birer ismini okutturuyor. İşte hiç mümkün müdür ki, şu badem ağacının Sâni-i Zülcelâl'i ve Hakîm-i Zülcemâl'i, bu câmid ağaca bu kadar vazifeleri yükletsin; onun mânâsını bilen, ifade eden, kâinata ilân eden, dergâh-ı İlâhiye'ye takdim eden, ona münasip ve ruhu hükmünde bir melek-i müekkeli ona bindirmesin?

* * *

Ey arkadaş! Şuraya kadar beyanâtımız, kalbi kabûle ihzâr etmek ve nefsi teslime mecbur etmek ve aklı iz'âna getirmek için bir mukaddeme idi. Eğer o mukaddimeyi bir derece fehmettin ise, melâikelerle görüşmek istersen hâzır ol. Hem evham-ı seyyieden temizlen.

İşte Kur'ân âlemi, kapıları açıktır. İşte Kur'ân cenneti مُفَتَّحَةً الْأَبْوَابِ[1] 'dır; gir bak. Melâikeyi o cennet-i Kur'âniye içinde güzel bir surette gör. Her bir âyet-i tenzil, birer menzildir. İşte şu menzillerden bak:

---

[1] Kapıları açıktır. (Bkz.: Sâd sûresi, 38/50)

Hakikat-i Hadîsiyye: Hadisin ifade ettiği geçek
İbâdât: İbadetler. ***Küllî***: Kapsamlı
Mevcûdat-ı cismâniyye: Cisimli varlıklar
Vezaif-i ubûdiyyet: Kulluk vazifeleri
Semâ: Gökyüzü. ***Mahlûk***: Yaratık
Tesbihat-ı Rabbâniyye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak
Küre-i arz: Yeryüzü, dünya
Müekkel: Görevli, vekâleten işi üstlenen. ***Mutavassıt***: Orta halli
Nazar-ı hikmet: Hikmet gözüyle, hikmetini anlamak için
Sâni'-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi yaradan
Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimlerinin tecellisi, parıltısı
Câmid: Cansız, donuk
İhzâr: Hazırlamak
Hakîm-i Zülcemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan yüce Allah
Dergâh-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın huzuru. ***Münasib***: Uygun
İz'ân: Kavramak, kabullenmek
Mukaddeme: Ön söz, giriş
Fehm: Anlama. ***Melâike***: Melekler
Evham-ı seyyie: Kötü zanlar
Cennet-i Kur'âniye: Kur'ân cenneti
Âyet-i tenzil: Kur'ân'ın her âyeti
Menzil: Konak, mesken

وَالْمُرْسَلاَتِ عُرْفًا ۞ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ۞ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ۞ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ۞
فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ۞ [1]

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۞ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ۞ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ۞ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ۞
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ۞ [2]

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ [3]

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلاَظٌ شِدَادٌ لاَ يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ [4]

Hem dinle:

سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ۞ لاَ يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ۞ [5]

senalarını işit. Eğer cinnîlerle görüşmek istersen:

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ[6] surlu sûreye gir, onları gör, dinle ne diyorlar Onlardan ibret al. Bak, diyorlar ki:

إِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا ۞ يَهْدِى إِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَآ أَحَدًا ۞ [7]

* * *

---

[1] İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler, ۞ Esip savuranlar, ۞ Tohumlarını yaydıkça yayanlar, ۞ Hakla batılı, doğru ile eğriyi ayırt edenler, ۞ Hak sahiplerine vahyi getiren melekler hakkı için. (Mürselât sûresi, 77/1-5)

[2] Bütün kuvvetleriyle koşanlar, ۞ Neş'e ve şevkle yürüyenler, ۞ Yüzüp yüzüp gidenler, ۞ Yarışıp geçenler, ۞ İşleri düzenleyip yönetenler, (hakkı için ki: Kıyâmet gerçektir, hepiniz ölümden sonra diriltileceksiniz.) (Nâziât sûresi, 79/1-5)

[3] O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner... (Kadir sûresi, 97/4)

[4] Onun başında kaba yapılı, sert ve şiddetli melekler olup onlar asla Allah'a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tam yerine getirirler. (Tahrîm sûresi, 66/6)

[5] O, bundan münezzehtir. Bilâkis onların evlât dedikleri melekler Onun ikram ve takdirine mazhar olmuş kullarıdır. ۞ O, kendilerine sormadıkça ağızlarını bile açmazlar, sadece Onun emirlerini yerine getirirler. (Enbiyâ sûresi, 21/26-27)

[6] De ki: Bana vahyolundu ki bir cin cemaati Kur'ânı dinledi... (Cin sûresi, 72/1)

[7] Biz gerçekten, doğru yolu gösteren harikulade bir Kur'ân dinledik. Bundan böyle Rabbimize asla bir şerik tanımayacağız. (Cin sûresi, 72/1-2)

Sena: Överek anma, övme, methetme ***Cinnîler***: Cin taifesi, cinler

İkinci Maksad

Kıyâmet ve mevt-i dünya ve hayat-ı âhiret hakkındadır.

Şu maksadın dört esası ve bir mukaddime-i temsiliyesi vardır.

Mukaddime

Nasıl ki: Bir saray veya bir şehir hakkında biri dâva etse: "Şu saray veya şehir, tahrip edilip yeniden muhkem bir surette bina ve tâmir edilecektir." Elbette onun dâvasına karşı *altı suâl* terettüp eder:

•***Birincisi***: "Niçin tahrip edilecek? Sebep ve muktazî var mıdır?" Eğer, "Evet var" diye isbat etti.

•***İkincisi***: Şöyle bir suâl gelir ki: "Bunu tahrip edip, tâmir edecek usta muktedir midir? Yapabilir mi?" Eğer, "Evet yapabilir" diye isbat etti.

•***Üçüncüsü***: Şöyle bir suâl gelir ki: "Tahribi mümkün müdür? Hem, sonra tahrip edilecek midir?" Eğer, "Evet" diye imkân-ı tahribi, hem vukuunu isbat etse; iki suâl daha ona varid olur ki:

"Acaba şu acib saray veya şehrin yeniden tamiri mümkün müdür? Mümkün olsa, acaba tâmir edilecek midir?" Eğer, "Evet" diye bunları da isbat etse; o vakit bu meselenin hiçbir cihette hiçbir köşesinde bir delik, bir menfez kalmaz ki, şek ve şüphe ve vesvese girebilsin.

İşte şu temsil gibi; dünya sarayının, şu kâinat şehrinin tahrip ve tamiri için muktazî var.. Fâil ve ustası muktedir.. Tahribi mümkün ve vâki olacak.. Tamiri mümkün ve vâki olacaktır. İşte şu meseleler birinci esastan sonra isbat edilecektir.

Birinci Esas

Ruh, kat'iyen bâkidir. Birinci maksaddaki melâike ve ruhânîlerin vücûdlarına delâlet eden hemen bütün deliller, şu meselemiz olan beka-i ruha

---

Mevt-i dünya: Dünya'nın ölümü
Hayat-ı âhiret: Ahiret hayatı
Mukaddime-i temsiliyye: Misâllerle konuya giriş yapılan bölüm
Terettüp etmek: Gerekmek, bina edilmek. ***Muhkem***: Sağlam
Muktazî: İcap ettiren, gerektiren
Muktedir: Gücü kudreti yerinde olan. ***Mukaddime***: Giriş, ön söz
İmkân-ı tahrib: Yıkılması mümkün olma
Menfez: Nüfuz edecek yer, delik
Temsil: Benzetme, örnek
Fâil: Yapan. ***Melâike***: Melekler
Vâki: Vuku bulan, olan
Kat'iyen: Kesin olarak, kesinlikle
Ruhânî: Ruhanî varlıklar
Beka-i ruh: Ruhun ebediliği

dahi delildirler. Bence mesele o kadar kat'îdir ki, fazla beyan abes olur. Evet şu âlem-i berzahta, âlem-i ervâhta bulunan ve âhirete gitmek için bekleyen hadsiz ervâh-ı bâkiye kafileleri ile bizim mabeynimizdeki mesâfe o kadar ince ve kısadır ki, bürhân ile göstermeğe lüzum kalmaz. Hadd ü hesaba gelmeyen ehl-i keşfin ve şuhûdun onlarla temas etmeleri, hattâ ehl-i keşfe'l-kuburun onları görmeleri, hattâ bir kısım avâmın da onlarla muhabereleri ve umumun da rü'ya-yi sâdıkada onlarla münasebet peyda etmeleri, muzaaf tevâtürler suretinde âdeta beşerin ulûm-i müteârifesi hükmüne geçmiştir. Fakat şu zamanda maddiyyûn fikri herkesi sersem ettiğinden, en bedihî bir şeyde zihinlere vesvese vermiş. İşte şöyle vesveseleri izale için; hads-i kalbînin ve iz'ân-ı aklînin pek çok menbalarından, bir mukaddime ile dört menbaına işaret edeceğiz.

Mukaddime

Onuncu Söz'ün Dördüncü Hakikatı'nda isbat edildiği gibi; *ebedî, sermedî, misilsiz bir cemâl, elbette âyinedâr müştakının ebediyetini ve bekasını ister. Hem kusursuz, ebedî bir kemâl-i san'at, mütefekkir dellâlının devamını taleb eder. Hem nihayetsiz bir rahmet ve ihsan, muhtaç müteşekkirlerinin devam-ı tena'umlarını iktiza eder. İşte o âyinedar müştak, o dellâl mütefekkir, o muhtaç müteşekkir, en başta ruh-i insânîdir. Öyle ise; ebedü'l-âbad yolunda; o cemâl, o kemâl, o rahmete refakat edecek, bâki kalacaktır.*

Kat'î: Kesin
Beyân: Açıklama, ifade
Abes: Boş, manasız, saçma
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem, kabir hayatı
Âlem-i ervah: Ruhlar âlemi, insanın dünyaya gelmeden önceki âlemi
Ervah-ı bâkiye: Ebedî olan ruhlar
Mabeyn: Ara, arası. ***Bürhân***: Delil
Ehl-i keşf ve şuhud: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile öğrenen kimseler
Ehl-i keşf-el kubur: Kabirlerin hâlini Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler
Avâm: Sıradan, avam halktan biri
Muhabere: İletişim
Rü'ya-yı sâdıka: Sadık rüyalar, olduğu gibi çıkan rüya
Peyda etme: Elde etme, kazanma
Muzaaf: Kat kat, katmerli
Tevatür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması
Ulûm-i müteârife: Herkesin bildiği meşhur bilgiler, ansiklopedik bilgiler. ***Beşer***: İnsan
Maddiyyun: Mânevî âlemi reddeden her şeyi madde ile izah etmeye çalışan akım, materyalizm
Bedihî: Açık, âşikâr, apaçık
Vesvese: Şeytanın kalbe gizlice attığı şüphe
İzale: Ortadan kaldırma, giderme
Hads-i kalbî: Kalbin sezip algılaması, anlaması
İz'ân-ı aklî: Aklın kabullenmesi, onaylaması. ***Menba'***: Kaynak
Mukaddime: Ön söz, giriş
Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz
Sermedî: Baki, mevcudiyeti daimî olan. ***Cemâl***: Güzellik
Âyinedâr: Ayna tutan, aynalık yapan. ***Müştak***: Arzulu, istekli
Ebediyet: Sonsuzluk, dâimîlik, sonu olmayan zaman
Beka: Ebedî olmak, sürekli varolmak
Kemâl-i san'at: San'atının mükemmelliği
Mütefekkir: Düşünür
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî
Müteşekkir: İyiliğe karşı teşekkür eden
Devam-ı tena'um: Nimetlerin devamı
İktiza etmek: Gerektirmek
Ruh-i insânî: İnsan ruhu
Ebed-ül âbâd: Sonsuzluğa dek, ebediyyen
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Refakat: Arkadaşlık, yoldaşlık
Bâki: Ebedî, daimi

Yine Onuncu Söz'ün Altıncı Hakikatı'nda isbat edildiği gibi; değil ruh-i beşer, hattâ en basit tabakat-ı mevcudat dahi, fena için yaratılmamışlar; bir nevi bekaya mazhardırlar. Hattâ ruhsuz, ehemmiyetsiz bir çiçek dahi, vücûd-i zâhirîden gitse, bin vecihle bir nevi bekaya mazhardır. Çünkü; sureti, hadsiz hâfızalarda bâkî kalır. Kanun-i teşekkülâtı, yüzer tohumcuklarında beka bulup devam eder. Madem bir parçacık ruha benzeyen o çiçeğin kanun-i teşekkülü, timsal-i sureti, bir Hafîz u Hakîm tarafından ibka ediliyor. Dağdağalı inkılablar içinde kemâl-i intizam ile, zerrecikler gibi tohumlarında muhafaza ediliyor, bâkî kalır.. Elbette gayet cem'iyetli ve gayet yüksek bir mahiyete mâlik ve haricî vücûd giydirilmiş ve zîşuur ve zîhayat ve nûrani kanun-i emrî olan ruh-i beşer, ne derece kat'iyetle bekaya mazhar ve ebediyetle merbut ve sermediyetle alâkadar olduğunu anlamazsan, nasıl "Zîşuûr bir insanım" diyebilirsin? Evet, koca bir ağacın bir derece ruha benzeyen programını ve kanun-i teşekkülâtını, bir nokta gibi en küçük çekirdekte dercedip muhafaza eden bir Zât-ı Hakîm-i Zülcelâl, bir Zât-ı Hafîz-i Bîzevâl hakkında "Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder" denilir mi!

Birinci Menba'

Enfüsîdir. Yâni, herkes hayatına ve nefsine dikkat etse, bir ruh-i bâkiyi anlar. Evet, her bir ruh, kaç sene yaşamış ise; o kadar beden değiştirdiği hâlde, bilbedahe aynen bâkî kalmıştır. Öyle ise: –madem cesed, gelip geçicidir– mevt ile bütün bütün çıplak olmak dahi ruhun bekasına te'sir etmez ve mahiyetini de bozmaz. Yalnız, müddet-i hayatta tedricî cesed libasını değiştiriyor; mevtte ise, birden soyunur. Gayet kat'î bir hads ile belki

---

Tabakat-ı mevcûdât: Varlık tabakaları. ***Fena***: Yokluk, yok olma
Mazhar: Nail olmuş, erişmiş, kavuşmuş
Vücud-i zâhirî: Varlığın görünen yüzü, zâhirî varlık
Sûret: Şekil, biçim
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Kanun-i teşekkülât: Oluşum ve gelişim kanunu
Timsal-i sûret: Şeklinin görüntüsü
Hafîz u Hakîm: Her şeyi muhafaza eden ve yaptığı her şeyi yerli yerince yapan Allah (c.c.)
İbka etmek: Ebedîleştirmek
Dağdağalı: Gürültülü, patırtılı
İnkılab: Değişimler
Kemâl-i intizâm: Mükemmel bir düzen içerisinde
Cem'iyetli: Geniş, kapsamlı, içinde çok şey barındıran
Haricî vücud giymek: Varlık sahasına çıkmak. ***Mâlik***: Sahip
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Kanun-i emrî: Cenâb-Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık. ***Nûrani***: Nurlu
Kat'iyetle: Kesinlikle
Merbut: Bağlı, irtibatlı
Sermediyet: Devamlılık, süreklilik
Zât-ı Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hikmetli yapan, ululuk ve azamet sahibi Zat (Allah c.c.)
Dercetme: İçine koyma, yerleştirme
Zât-ı Hafîz-i bîzeval: Her şeyi kaydettirip koruyan ve zevali olmayan Allah (c.c.)
Enfüsî: Zihinde bulunan, subjektif öznel (bunun zıddı afakî olup gerçekte varolan objektif, nesnel)
Ruh-i bâkî: Ölümsüz, ebedî ruh
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Mevt: Ölüm. ***Te'sir***: Etki
Mahiyet: Bir şeyin asıl durumu, esası
Müddet-i hayat: Hayat süresi
Tedricî: Birden değil, yavaş yavaş, derece derece. ***Libas***: Elbise
Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi. ***Kat'î***: Kesin

müşâhede ile sabittir ki cesed, ruh ile kaimdir. Öyle ise; ruh, onun ile kaim değildir. Belki ruh, binefsihî kaim ve hâkim olduğundan cesed istediği gibi dağılıp toplansın, ruhun istiklâliyetine halel vermez. Belki cesed, ruhun hânesi ve yuvasıdır, libası değil. Belki ruhun libası, bir derece sabit ve letâfetçe ruha münasip bir gılâf-ı latîfi ve bir beden-i misâlîsi vardır. Öyle ise; mevt hengâmında bütün bütün çıplak olmaz; yuvasından çıkar, beden-i misâlîsini giyer.

İkinci Menba'

Âfâkîdir. Yâni, mükerrer müşâhedat ve müteaddit vâkıat ve kerrat ile münasebattan neş'et eden bir nevi hükm-i tecrübîdir. Evet, tek bir ruhun bâ'delmemat bekası anlaşılsa, şu ruh nev'inin külliyetle bekasını istilzam eder. Zira fenn-i mantıkça kat'îdir ki: Zâtî bir hassa, bir tek fertte görünse; bütün efratta dahi o hassanın vücûduna hükmedilir; çünkü, zâtîdir. Zâtî olsa her fertte bulunur. Halbuki değil bir fert, belki o kadar hadsiz, o kadar hesaba, hasra gelmez müşahedata istinad eden âsâr ve beka-yi ervâha delâlet eden emârât, o derece kat'îdir ki; bize nasıl Yeni Dünya, yâni Amerika var ve orada insanlar bulunur, o insanların vücûdlarına hiç vehim hatıra gelmez; öyle de, şüphe kabûl etmez ki; şimdi âlem-i melekût ve ervâhta, ölmüş, vefat etmiş insanların ervâhı, pek çok kesretle vardır ve bizimle münasebettardırlar. Mânevî hedâyâmız onlara gidiyor, onların nûranî feyizleri de bizlere geliyor.

Müşahede: Görme
Kaim: Ayakta duran
Binefsihî: Kendisi, kendi kendine
İstiklâliyet: Tek başına, bağımsız olma
Hâne: Ev, hane
Letâfetçe: İncelik, güzellik bakımından
Münasib: Uygun
Gılâf-ı latîf: İnce ve güzel bir kılıf
Beden-i misâlî: Kendine has, görünmeyen mânevî bir beden
Hengâm: Zaman, çağ, mevsim
Âfâkî: Dış dünyaya ait, kişiyi doğrudan ilgilendirmeyen kıymetsiz sözler veya mesele
Mükerrer: Tekrarlanmış
Müşâhedat: Gözle görülen şeyler
Müteaddid: Ayrı ayrı, birkaç, çeşit çeşit
Vâkıat: Başa gelen, baştan geçen hâdiseler
Kerrat: Defalar, kezler, kereler
Münasebat: İlgiler, yakınlıklar, ilişkiler
Neş'et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak
Hükm-i tecrübî: Deneme ile ilgili hüküm
Bâ'delmemat: Ölümden, öldükten sonra
Beka: Ebedî olmak, sürekli varolmak
Nev'i: Tür
Külliyet: Küllilik, genellik, kapsamlı oluş
İstilzam: Gerektirmek, gerekli kılmak
Fenn-i mantık: Mantık ilmi
Kat'î: Kesin
Efrad: Fertler
Zâtî: Bizzat kendinden kaynaklanan, başkasına bağlı ve muhtaç olmayan
İstinad: Dayanma
Âsâr: Rivayetler, haberler
Beka-i ervah: Ruhların ebedî olması
Delâlet: İşaret
Emarat: Belirtiler, izler
Vücud: Mevcudiyet, varlık
Vehim: Kuruntu, zan
Âlem-i melekût: Görünmeyen âlem, varlığın perde arkası
Ervah: Ruhlar
Kesretle: Çoklukla
Münasebettar: İlgili, ilişkili
Hedâyâ: Hediyeler
Nûranî: Nurlu, Parlak
Feyiz: İlâhî ihsan, bereket

Hem hads-i kat'î ile vicdanen hissedilebilir ki; insan öldükten sonra esaslı bir ciheti bâkidir. O esas ise, ruhtur. Ruh ise, tahrip ve inhilâle mâruz değil. Çünkü; basittir, vahdeti var. Tahrip ve inhilâl ve bozulmak ise, kesret ve terkib edilmiş şeylerin şe'nidir. Sâbıkan beyan ettiğimiz gibi hayat, kesrette bir tarz-ı vahdeti temin eder, bir nevi bekaya sebebiyet verir. Demek vahdet ve beka, ruhta esastır ki, ondan kesrete sirayet eder. Ruhun fenası, ya tahrip ve inhilâl iledir; o tahrip ve inhilâl ise, vahdet yol vermez ki girsin, besâtet bırakmaz ki bozsun. Veyahut îdam iledir; îdam ise, Cevâd-ı Mutlak'ın hadsiz merhameti müsaade etmez ve nihayetsiz cûdu bırakmaz ki, verdiği nimet-i vücûdu, o nimet-i vücûda pek müştak ve lâyık olan ruh-i insânîden geri alsın.

Üçüncü Menba'

Ruh; zîhayat, zîşuur, nuranî, vücûd-i haricî giydirilmiş, câmi', hakikatdâr, külliyet kesbetmeğe müstaid bir kanun-i emrîdir. Halbuki; en zaîf olan kavânin-i emriye, sebat ve bekaya mazhardırlar. Çünkü; dikkat edilse, mâruz-i tegayyür olan bütün nevilerde birer hakikat-ı sabite vardır ki, bütün tegayyürat ve inkılâbât ve etvâr-ı hayat içinde yuvarlanarak suretler değiştirip, ölmeyerek, yaşayarak bâki kalıyor. İşte her bir şahs-ı insanî, mahiyetinin câmiiyetiyle ve küllî şuûruyla ve umumî tasavvuratıyla bir şahıs iken, bir nev' hükmüne geçmiştir. Bir nev'e gelen ve cârî olan kanun, o şahs-ı insânîde dahi cârîdir. Madem Fâtır-ı Zülcelâl, insanı, câmi' bir âyine

---

Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak
Besâtet: Sadelik, basitlik, kolaylık
Beyân: Açıklama, ifade
Câmi': Geniş, kapsamlı, toplayıcı
Câmiiyet: Genişlik, kapsamlılık
Cârî: Geçerli
Cevâd-ı Mutlak: Sonsuz cömertlik sahibi Hz. Allah
Cihet: Taraf, yön
Cûd: Cömertlik
Etvâr-ı hayat: Hayat tavırları, merhaleleri
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Fena: Yokluk, yok olma
Hads-i kat'î ile: Kesin bir sezgi ile
Hakikatdar: Hakikatli
Hakikat-i sâbite: Değişmeyen hakikatler
İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma
İnkılâbât: Değişimler
Kanun-i emrî: Cenâb-Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık
Kavânin-i emriye: Cenâb-Hakk'ın emir aleminden gelen kanunlar, varlıklar
Kesb: Kazanmak
Kesret: Çokluk
Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde
Külliyet: Küllilik, genellik, kapsamlı oluş
Mâruz-i tegayyür: Değişikliğe maruz
Mazhar: Nail olmak, erişmek, şereflenmek
Müstaid: Kabiliyetli, donanımlı
Müştak: İstekli, arzulu
Nev': Çeşit, tür
Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî
Nimet-i vücud: Varlık nimeti
Nuranî: Nurlu, parlak
Ruh-i insânî: İnsan ruhu
Sâbıkan: Daha önce
Sebat: Yerinde durma
Sirayet: Geçmek, yayılmak
Sûret: Şekil, biçim
Şahs-ı insanî: İnsanî şahıs
Şe'n: Durum, keyfiyet, iş
Tahrip: Harâbetme, yıkıp bazma
Tarz-ı vahdet: Birlik şekli
Tasavvurat: Zihinde şekillendirmeler, göz önüne getirmeler
Tegayyürat: Değişmeler, başkalaşmalar
Terkip: Birkaç şeyden meydana getirilmiş şey
Ubûdiyyet: Kulluk
Vahdet: Birlik. Tek olma
Vicdanen: Kalbî his ile, vicdânî olarak
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

ve küllî bir ubûdiyetle ve ulvî bir mahiyetle yaratmıştır. Her fertteki hakikat-i ruhiye, yüz binler suret değiştirse, izn-i Rabbânî ile ölmeyecek, yaşayarak geldiği gibi gidecek. Öyle ise; o şahs-ı insânînin hakikat-i zîşuuru ve unsur-i zîhayatı olan ruhu dahi, Allah'ın emriyle, izni ile ve ibkasıyla daima bâkidir.

Dördüncü Menba'

Ruha bir derece müşabih ve ikisi de âlem-i emirden ve irâdeden geldiklerinden masdar itibariyle ruha bir derece muvafık, fakat yalnız vücûd-i hissî olmayan nevilerde hükümran olan kavânîne dikkat edilse ve o nâmuslara bakılsa görünür ki: Eğer o kanun-i emrî, vücûd-i haricî giyse idi, o nevilerin birer ruhu olurdu. Halbuki o kanun daima bâkîdir. Daima müstemir, sabittir. Hiçbir tegayyürat ve inkılâbat, o kanunların vahdetine te'sir etmez, bozmaz. Meselâ; bir incir ağacı ölse, dağılsa; onun ruhu hükmünde olan kanun-i teşekkülâtı, zerre gibi bir çekirdeğinde ölmeyerek bâkî kalır. İşte madem en âdi ve zaîf emrî kanunlar dahi böyle beka ile, devam ile alâkadardır; elbette ruh-i insanî; değil yalnız beka ile, belki ebedü'l-âbâd ile alâkadar olmak lâzım gelir. Çünkü; ruh dahi Kur'ân'ın nassı ile, [1] قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ferman-ı celîli ile âlem-i emirden gelmiş bir kanun-i zîşuur ve bir nâmus-i zîhayattır ki, kudret-i ezeliye, ona vücûd-i haricî giydirmiş. Demek, nasıl ki sıfat-ı irâdeden ve âlem-i emirden gelen şuûrsuz kavânîn, daima veya ağleben bâki kalıyor; aynen onların bir nevi kardeşi ve onlar gibi sıfat-ı irâdenin tecellisi ve âlem-i emirden gelen ruh, bekaya mazhar olmak daha ziyade kat'îdir, lâyıktır. Çünkü; zîvücûddur, hakikat-i hariciye sahibidir. Hem onlardan daha kavîdir, daha ulvîdir. Çünkü; zîşuurdur. Hem onlardan daha daimîdir, daha kıymetdârdır. Çünkü; zîhayattır.

---

[1] Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. (İsrâ sûresi, 17/85)

Âlem-i emir: Her şeyin ilâhi bir emirle anında yaratıldığı, meydana geldiği âlem
Bâki: Ebedî, daimi. Fani olmayan
Beka: Ebedî olmak, sürekli varolmak
Daimî: Sürekli
Ebed-ül âbâd: Tükenmez ebedî hayat. ***Emrî***: Emirle ilgili
Ferman-ı celîl: Yüce ferman
Hakikat-i harici: Sadece ilimde ve zihinde kalmayıp dışa yansıyan, bunların dışında var olan bir gerçek
Hakikat-i ruhiye: Ruhun hakikati
Hakikat-i zîşuûr: Akıllı, şuur sahibi olmanın hakikatı
İbka: Ebedîleştirmek
İzn-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın izni
Kanun-i emrî: Cenâb-Hakk'ın emir aleminden gelen kanun, varlık. ***Kanun-i teşekkülât***: Oluşum ve gelişim kanunu
Kanun-i zîşuûr: Şuur sahibi hüküm
Kat'î: Kesin. ***Kavânîn***: Kanunlar
Kavî: Kuvvetli
Kıymetdâr: Kıymetli
Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği
Masdar: Kaynak, menba
Mazhar: Nail olmak, erişmek, şereflenmek. ***Muvafık***: Uygun
Müstemir: Sürekli, aralıksız
Müşabih: Benzer. ***Namus***: Kanun
Nâmus-i zîhayat: Hayat sahibi kanun
Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet ve hadis
Ruh-i insanî: İnsan ruhu
Sıfat-ı irade: Cenab-ı Hakk'ın dileme sıfatı. ***Te'sir***: Etki
Tecelli: Yansıma, görünme, parıltı
Ulvî: Yüce
Unsur-i zîhayat: Canlılık unsuru
Vücud-i haricî: Yokluktan çıkmış şehâdet alemine girmiş varlık
Vücud-i hissî: Duyulan ve sezilen varlık
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Zîvücud: Beden sahibi

İkinci Esas

Saadet-i ebediyeye muktazî vardır ve o saadeti verecek Fâil-i Zülcelâl de muktedirdir. *Hem harab-ı âlem, mevt-i dünya mümkündür. Hem vâki olacaktır. Yeniden ihya-yi âlem ve haşir, mümkündür. Hem vâki olacaktır.* İşte bu altı meseleyi, birer birer aklı ikna edecek muhtasar bir tarzda beyan edeceğiz. Zaten Onuncu Söz'de kalbi, îmân-ı kâmil derecesine çıkaracak derecede bürhânlar zikredilmiştir. Şurada ise; yalnız aklı ikna' edecek, susturacak, Eski Said'in *Nokta Risalesi*'ndeki beyanâtı tarzında bahsedeceğiz.

Evet saadet-i ebediyeye muktazî mevcuttur. O muktazînin vücûduna delâlet eden bürhân-ı kat'î "*On Menba' ve Medar*"dan süzülen bir hadstir.

Birinci Medar

Dikkat edilse, şu kâinatın umumunda bir nizam-ı ekmel, bir intizam-ı kasdî vardır. Her cihette reşehat-ı ihtiyar ve lemaât-ı kasd görünür. Hattâ her şeyde bir nûr-i kasd, her şe'nde bir ziya-yi irâde, her harekette bir lem'a-yi ihtiyar, her terkibde bir şu'le-i hikmet, semeratının şehâdetiyle nazar-ı dikkate çarpıyor. İşte eğer saadet-i ebediye olmazsa, şu esaslı nizam, bir suret-i zaîfe-i vâhiyeden ibaret kalır. Yalancı, esassız bir nizam olur. Nizam ve intizamın ruhu olan mâneviyat ve revabıt ve niseb, hebâ olup gider. Demek nizamı nizam eden, saadet-i ebediyedir. Öyle ise; nizam-ı âlem, saadet-i ebediyeye işaret ediyor.

İkinci Medar

Hilkat-i kâinatta bir hikmet-i tâmme görünüyor. Evet, inâyet-i ezeliye'nin timsali olan hikmet-i ilâhiye, kâinatın umumunda gösterdiği maslahat-

---

Saadet-i ebediyye: Ebedî mutluluk
Muktazî: İcap ettiren, gerektiren
Fâil-i Zülcelâl: Ululuk sahibi yaradan. Allah (c.c)
Harab-ı âlem: Dünya'nın yıkımı
Mevt-i dünya: Dünya'nın ölümü
Vâki: Vuku bulan, olan
İhya-yı âlem: Dünya'nın yeniden diriltilmesi. ***Muhtasar***: Özet
İman-ı kâmil: Mükemmel, kusursuz iman. ***Menba'***: Kaynak
Bürhân-ı kat'î: Kesin delil
Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi
Nizâm-ı ekmel: En mükemmel, kusursuz düzen
İntizâm-ı kasdî: Belli bir gaye ve amaca matuf düzen
Reşehat-ı ihtiyar: İrade ve dilemenin sızıntıları
Lemaât-ı kasd: Amaç ve gayeyi gösteren parıltılar
Nûr-i kasd: Amaç ve gayenin nuru, parıltısı
Şe'n: Durum, iş, işlev
Ziya-yı irâde: İradenin ışığı
Lem'a-i ihtiyar: İrade ve dilemenin parıltısı
Şû'le-i hikmet: Hikmet ateşi
Semerat: Meyveler, neticeler
Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak
Sûret-i zaîfe-i vâhiye: Zayıf ve bitkin sûret. ***intizâm***: Düzen
Revabıt: Münasebetler, alâkalar, bağlılıklar, yakınlıklar
Niseb: Nisbetler. ***Nizâm***: Düzen
Nizâm-ı âlem: Dünya'nın düzeni
Hilkat-i kâinat: Kâinatın yaratılışı
Hikmet-i tâmme: Eksiksiz, kusursuz hikmet
İnâyet-i Ezeliyye: Ezelî lütuf
Hikmet-i İlâhiyye: İlâhî hikmet

ların riayeti ve hikmetlerin iltizâmı lisanı ile, saadet-i ebediyeyi ilân eder. Çünkü; saadet-i ebediye olmazsa, şu kâinatta bilbedahe sabit olan hikmetleri, faideleri, mükâbere ile inkâr etmek lâzım gelir. Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikatı, bu hakikati güneş gibi gösterdiğinden, ona iktifaen burada ihtisar ederiz.

Üçüncü Medar

Akıl ve hikmet ve istikrâ ve tecrübenin şehâdetleri ile sabit olan hilkat-ı mevcudattaki adem-i abesiyet ve adem-i israf, saadet-i ebediyeye işaret eder. Fıtratta israf ve hilkatta abesiyet olmadığına delil, Sâni-i Zülcelâl'in, her şeyin hilkatinde en kısa yolu ve en yakın ciheti ve en hafif sureti ve en güzel keyfiyeti ihtiyar ve intihab etmesidir ve bâzan bir şeyi, yüz vazife ile tavzif etmesidir ve bir ince şeye bin meyve ve gayeleri takmasıdır. Madem israf yok ve abesiyet olmaz, elbette saadet-i ebediye olacaktır. Çünkü; dönmemek üzere adem, her şeyi abes eder, her şey israf olur. Umum fıtratta, ezcümle insanda, fenn-i menâfiü'l-a'zâ şehâdetiyle sabit olan adem-i israf gösteriyor ki; insanda olan hadsiz istidadât-ı mâneviye ve nihayetsiz âmâl ve efkâr ve müyûlât dahi israf edilmeyecektir. Öyle ise; insandaki o esaslı meyl-i tekemmül, bir kemâlin vücûdunu gösterir ve o meyl-i saadet, saadet-i ebediyeye namzet olduğunu kat'î olarak ilân eder. Öyle olmazsa insanın mahiyet-i hakikiyesini teşkil eden o esaslı mâneviyat, o ulvî âmâl, hikmetli mevcudatın hilâfına olarak israf ve abes olur, kurur, hebâen gider. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikatı'nda isbat edildiğinden kısa kesiyoruz.

Dördüncü Medar

Pek çok nevilerde, hattâ gece ve gündüzde, kış ve baharda ve cevv-i havada, hattâ insanın şahıslarında, müddet-i hayatında değiştirdiği bedenler

---

İltizam: İcâbettirme, gerektirme
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Mükâbere: Kendi haksızlığını anladığı halde iddiasında ısrar etmek.
İktifaen: Yeterli görerek
İhtisar: Kısaltmak, özetlemek
İstikrâ: Bir şey hakkında etraflıca bilgi edinme
Hilkat-ı mevcûdât: Varlıkların yaratılması
Adem-i abesiyet: Luzumsuzluk, işe yaramazlık ve gayesizliğin olmaması. ***Hilkat***: Yaratılış
Fıtrat: Yaradılış, tabiat
Abesiyet: Gayesizlik, lüzumsuzluk, saçmalık
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
İhtiyar: Gücü yetme, irade
İntihab: Seçmek. ***Adem***: Yokluk
Tavzif: Vazifelendirme, görevlendirme. ***Abes***: Boş, lüzumsuz
Ezcümle: Bu cümleden olarak, bunlardan başlıcaları şunlardır:
Fenn-i Menâfi-ül-âza: Vücut organların faydasını konu alan ilim, fizyoloji
Adem-i israf: İsraf olmaması
Âmâl: Ameller. ***Efkâr***: Fikirler
İstidadât-ı mâneviyye: Mânevî kabiliyet ve yetenekler
Müyûlât: Meyiller
Meyl-i tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme eğilimi
Vücud: Varlık, var olmak
Meyl-i saadet: Mutluluk eğilimi
Namzed: Aday. ***Kat'î***: Kesin
Mahiyet-i hakikiyye: İşin gerçek durumu, iç yüzü
Ulvî: Yüce. ***Mevcûdât***: Varlıklar
Hilâf: Karşı, zıt
Cevv-i hava: Hava boşluğu, atmosfer. ***Hebâen***: Boşu boşuna
Müddet-i hayat: Hayat süresi

ve mevte benzeyen uyku ile haşir ve neşre benzer birer nevi kıyâmet, bir kıyâmet-i kübrânın tahakkukunu ihsas ediyor, remzen haber veriyorlar.

Evet, meselâ; haftalık bizim saatimizin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan çarklarına benzeyen Allah'ın dünya denilen büyük saatindeki yevm, sene, ömr-i beşer, deveran-ı dünya, birbirine mukaddeme olarak birbirinden haber veriyor, döner işlerler. Geceden sonra sabahı, kıştan sonra baharı işledikleri gibi, mevtten sonra subh-i kıyâmet, o destgâhtan, o saat-ı uzmâdan çıkacağını remzen haber veriyorlar.

Bir şahsın müddet-i ömründe başına gelmiş birçok kıyâmet çeşitleri vardır. Her gece bir nevi ölmekle, her sabah bir nevi dirilmekle emârât-ı haşrî gördüğü gibi, beş-altı senede bil-ittifak bütün zerrâtını değiştirerek, hattâ bir senede iki def'a tedricî bir kıyâmet ve haşir taklidini görmüş. Hem hayvan ve nebât nevilerinde üç yüz binden ziyade haşir ve neşir ve kıyâmet-i nev'iyeyi her baharda müşâhede ediyor. İşte bu kadar emârat ve îşârat-ı haşriye ve bu kadar alâmat ve rumuzat-ı neşriye elbette kıyâmet-i kübrânın tereşşuhatı hükmünde, o haşre işaret ediyorlar.

Bir Sâni-i Hakîm tarafından nevilerde böyle kıyâmet-i nev'iyeyi yâni bütün nebâtât köklerini ve bir kısım hayvanları âynen baharda ihya etmek ve yaprakları ve çiçekleri ve meyveleri gibi sair bir kısım şeyleri aynıyla değil, misliyle iade ederek bir nevi haşir ve neşir yapmak; her bir şahs-ı insânîde kıyâmet-i umumiye içinde bir kıyâmet-i şahsiyeye delil olabilir. Çünkü; insanın bir tek şahsı, başkasının bir nev'i hükmündedir. Zira fikir nûru, insanın âmâline ve efkârına öyle bir genişlik vermiş ki, mâzi ve müstakbeli îhata eder. Dünyayı dahi yutsa tok olmaz. Sair nevilerde fertlerin mahiyeti cüz'iye-

---

Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları. ***Mevt***: Ölüm
Neşr: Öldükten sonra dirilme
Kıyâmet-i kübrâ: Büyük kıyamet
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek
İhsas: Hissettirmek, sezdirmek, bildirmek
Remzen: İşaretle, sembolle ifade
Yevm: Gün
Ömr-i beşer: İnsan ömrü
Deveran-ı dünya: Dünya'nın dönmesi
Mukaddeme: Önce gelen, önceki
Subh-i kıyamet: Kıyamet sabahı
Destgâh: Tezgâh
Saat-ı uzmâ: En büyük saat
Müddet-i ömür: Ömür müddeti
Emârat: Emareler, işaretler, deliller
Emârât-ı haşriye: Ölümden sonra dirilmenin emâreleri
Bil-ittifak: İttifak ile, oy birliği ile
Zerrat: Zerreler
Tedricî: Yavaş yavaş, derece derece. ***Nebat***: Bitki
Kıyamet-i nev'iye: Türe ait kıyamet
İşârat-ı haşriye: Ölümden sonra dirilmenin işaretleri
Alâmat: Alâmetler, işaretler, belirtiler
Rumuzat-ı neşriye: Dirilmeye dair işaretler
Tereşşuhat: Sızıntılar, sızmalar
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Nebâtat: Bitkiler
İhya etmek: Diriltmek
Şahs-ı insânî: İnsanın şahsı
Kıyâmet-i umumiye: Büyük kıyamet
Kıyâmet-i şahsiyeye: Ferdin kıyameti
Âmâl: Ameller. ***Efkâr***: Fikirler
Müstakbel: Gelecek
İhata: İçine alma, kapsama
Sâir: Başka, diğer
Mahiyyet: Bir şeyin aslı, esâsı, iç yüzü
Cüz'iyye: Biraz, pek az, az miktarda

dir; kıymeti şahsiyedir; nazarı mahduttur; kemâli, mahsurdur; lezzeti ve elemi, ânidir. Beşerin ise, mâhiyeti ulviyyedir; kıymeti galiyedir; nazarı âmmdır; kemâli hadsizdir; mânevî lezzeti ve elemi kısmen daimîdir. Öyle ise; bilmüşâhede sair nevilerde tekerrür eden bir çeşit kıyâmetler, ve haşirler; şu kıyâmet-i kübrâ-yi umumiyede, her şahs-ı insanî aynıyla iade edilerek haşredilmesine remz eder, haber verir. Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikati'nde iki kere iki dört eder derecesinde kat'iyet ile isbat edildiğinden burada ihtisar ederiz.

Beşinci Medar

Beşerin cevher-i ruhunda derc edilmiş gayr-i mahdut isti'dâdât ve o isti'dâdatta mündemiç olan gayr-i mahsur kabiliyetler ve o kabiliyetlerden neş'et eden hadsiz meyiller ve o hadsiz meyillerden hasıl olan nihayetsiz emeller ve o nihayetsiz emellerden tevellüd eden gayr-i mütenahî efkâr ve tasavvurat-ı insâniye, şu âlem-i şehâdetin arkasında bulunan saadet-i ebediyeye elini uzatmış, ona gözünü dikmiş, o tarafa müteveccih olmuş olduğunu ehl-i tahkik görüyor.

İşte hiç yalan söylemeyen fıtrat ve fıtrattaki şu kat'î ve şedîd ve sarsılmaz meyl-i saadet-i ebediye, saadet-i ebediyenin tahakkukuna dair vicdana bir hads-i kat'î veriyor.

Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikatı, bu hakikati gündüz gibi gösterdiğinden kısa kesiyoruz.

Altıncı Medar

"Rahman-ı Rahîm" olan şu mevcudatın Sâni-i Zülcemâl'inin rahmeti, saadet-i ebediyeyi gösteriyor. Evet ni'meti ni'met eden, ni'meti nıkmetlikten

---

Şahsiyye: Şahsa ait, kişiyle ilgili
Mahdud: Sınırlı, sınırları belli, dar
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Mahsur: Kuşatılmış, sınırlanmış, belli edilmiş. ***Nazar***: Bakış
Ulvîyye: Yüksek, yüce
Galiye: Çok değerli
Âmm: Umumî, genel
Daimî: Sürekli. ***Tekerrür***: Tekrar
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Kıyâmet-i kübrâ-yı umumiye: Umumî olan büyük kıyamet
Şahs-ı insanî: İnsanın şahsı
Remz etmek: İşaret etmek
Kat'iyet: Kesinlik
İhtisar: Kısaltmak, özetlemek
Cevher-i ruh: Ruhun özü
Derc etmek: İçine koyma, yerleştirme. ***Gayr-ı mahdud***: Sınırsız
İstidadat: Kabiliyetler, yetenekler
Mündemiç: Dürülüp sarılan, içinde bulunan
Gayr-ı mahsur: Sınırlanmamış, Kuşatılmamış
Meyil: Rağbet, eğilim gösterme
Tevellüd: Doğma, oluşma, meydana gelme
Gayr-ı mütenâhî: Sonsuz, sonu olmayan. ***neş'et***: Ortaya çıkmak
Tasavvurat-ı insâniye: İnsanın düşünceleri
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Ehl-i tahkik: Araştırmacı, büyük ilim adamları. ***Kat'î***: Kesin
Şedid: Şiddetli, kuvvetli
Meyl-i saadet-i ebediye: Ebedî mutluluğa meyil
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek
Hads-i kat'î: Kesin bir sezgi
Mevcûdât: Var olan şeyler, mahluklar. ***Nıkmet***: Şiddetli ceza
Sâni'-i Zülcemâl: Güzellik, lütuf ve ihsan sahibi Yaradan
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk

halâs eden ve mevcudatı, firâk-ı ebedîden hasıl olan vaveylâlardan kurtaran saadet-i ebediyeyi, o rahmetin şe'nindendir ki; beşerden esirgemesin. Çünkü; bütün nimetlerin re'si, reisi, gayesi, neticesi olan saadet-i ebediye verilmezse, dünya öldükten sonra âhiret suretinde dirilmezse, bütün ni'metler nıkmetlere tahavvül ederler. O tahavvül ise, bilbedahe ve bizzarure ve umum kâinatın şehâdetiyle muhakkak ve meşhud olan rahmet-i ilâhiye'nin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir. Halbuki rahmet, güneşten daha parlak bir hakikat-ı sabitedir. Bak rahmetin cilvelerinden ve latîf âsârından olan aşk ve şefkat ve akıl nimetlerine dikkat et. Eğer firâk-ı ebedî ve hicran-ı lâyezalîye, hayat-ı insâniye incirar edeceğini farz etsen görürsün ki o latîf muhabbet, en büyük bir musibet olur. O leziz şefkat, en büyük bir illet olur. O nuranî akıl, en büyük bir belâ olur. Demek rahmet, –çünkü rahmettir– hicran-ı ebedîyi, muhabbet-i hakikiyeye karşı çıkaramaz. Onuncu Söz'ün İkinci Hakikatı, bu hakikati gayet güzel bir surette gösterdiğinden burada ihtisar edildi.

Yedinci Medar

Şu kâinatta görünen ve bilinen bütün letâif, bütün mehâsin, bütün kemâlât, bütün incizâbat, bütün iştiyakat, bütün terahhumat; birer mânâdır, birer mazmundur, birer kelime-i mâneviyedir ki; şu kâinatın Sâni-i Zülcelâl'inin lütuf ve merhametinin tecelliyâtını, ihsan ve kereminin cilvelerini bizzarure, bilbedahe kalbe gösterir, aklın gözüne sokuyor. Madem şu âlemde bir hakikat vardır; bilbedahe hakikî rahmet vardır. Madem hakikî rahmet vardır; saadet-i ebediye olacaktır.

Onuncu Söz'ün Dördüncü Hakikatı, İkinci Hakikati ile beraber şu hakikati gündüz gibi aydınlatmıştır.

Halâs: Kurtarmak
Firak-ı ebedî: Ebedî ayrılık
Vaveylâ: Feryat, çığlık, yaygara
Şe'n: Durum, iş, işlev
Re's: Baş
Tahavvül etmek: Değişime uğramak, değişmek
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Bizzarure: İster istemez, zarurî olarak
Meşhud: Görünen, bilinen
Rahmet-i İlâhiyye: İlâhî rahmet
Vücud: Varlık, var olmak
Hakikat-i sâbite: Değişmeyen hakikat
Cilve: Tecelli, görüntü, yansıma
Latîf: Hoş, güzel
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Hicran-ı lâyezalî: Bitip tükenmez bir ayrılık
İncirar: Bir yere varmak
İllet: Hastalık
Hicran-ı ebedî: Ebedî ayrılık
Muhabbet-i hakiki: Gerçek muhabbet
İhtisar: Özetlemek, kısaca ifade etmek
Letâif: Güzellikler
Mehâsin: Güzellikler
Kemâlât Mükemmellikler
İncizabat: Cazibeye kapılmalar
İştiyakat: İstek ve arzular
Terahhumat: Acımalar, şefkat etmeler
Mazmun: Mana, muhteva
Kelime-i mâneviyye: Mânevî kelime
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın icraatının yansımaları
Bizzarure: İster istemez, kaçınılmaz olarak
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Saadet-i ebediyye: Ebedî mutluluk

Sekizinci Medar

İnsanın fıtrat-ı zîşûuru olan vicdanı, saadet-i ebediyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse "Ebed!.. Ebed!.." sesini işitecektir. Bütün kâinat o vicdana verilse, ebede karşı olan ihtiyacının yerini dolduramaz. Demek o vicdan, o ebed için mahluktur. Demek bu vicdanî olan incizâb ve cezbe, bir gaye-i hakikiyenin ve bir hakikat-ı câzibedârın yalnız cezbi ile olabilir. Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikatı'nın hâtimesi bu hakikati göstermiştir.

Dokuzuncu Medar

Sâdık, masduk, musaddak olan Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'ın ihbarıdır. Evet O Zât'ın sözleri, saadet-i ebediyenin kapılarını açmıştır ve O'nun (aleyhissalâtü vesselâm) kelâmları saadet-i ebediyeye karşı birer penceredir. Zaten bütün enbiyânın (aleyhimüsselâm) icmaını ve bütün evliyânın tevâtürünü elinde tutmuş, bütün kuvvetiyle bütün dâvaları, tevhid-i ilâhî'den sonra şu haşir ve saadet noktasında temerküz ediyor. Acaba, şu kuvveti sarsacak bir şey var mıdır!

Onuncu Söz'ün On İkinci Hakikatı, şu hakikati pek zâhir bir surette göstermiştir.

Onuncu Medar

On üç asırda yedi vecihle i'câzını muhafaza eden ve Yirmi Beşinci Söz'de isbat edildiği üzere kırk adet enva'-ı i'câziyle mu'cize olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbarat-ı kat'iyesidir. Evet, o Kur'ân'ın nefs-i ihbarı, haşr-i cismânînin keşşafıdır ve şu tılsım-ı muğlak-ı âlemin ve şu remz-i hikmet-i kâi-

---

Ftrat-ı zîşûur: Akıllı, şuur sahibi olan tabiat, yaratılış
Vicdanî: Kalbî his ile, yürek duygusu ile ilgili.
Mahluk: Yaratılmış
İncizab: Cezbedilme, çekilme
Gaye-i hakikiye: Gerçek amaç
Hakikat-i câzibedâr: Çekici hakikat. ***Cezbe***: Çekim gücü
Sâdık: Doğru, içten bağlılığı olan
Masduk: Doğrulanmış
Musaddak: Tasdik olunmuş, kabul görmüş
Enbiya: Peygamberler
İcma: İttifak, oy birliği
Tevatür: Yalanda ittifâk etmelerine aklen ihtimâl bulunmayan birçok kişiler tarafından nakledilen kesin bilgi
Tevhid-i İlahî: Cenab-ı Hakk'ın bir ve tek olması
Temerküz: Odaklanmak, yoğunlaşmak. ***Sûret***: Şekil, biçim
Enva'-ı i'câz: Mucizelik çeşitleri
İhbarat-ı kat'iye: Kesin haber vermeler, bildirmeler
Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyân: İfade ve açıklamalarıyla mucize olan Kur'ân. ***Vecih***: Tarz, şekil
İhbar: Haber verme, bildirme
Nefs-i ihbar: Sırf haber vermesi
Haşr-i cismanî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda bedenen de diriltilmesi
Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran
Tılsım-ı muğlak-ı âlem: Dünya'nın anlaşılması güç olan sırrı
Remz-i hikmet-i kâinat: Kâinatın hikmetinin ortaya koyduğu işaret

natın miftâhıdır. Hem o Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın tazammun ettiği ve mükerreren tefekküre emredip nazara vaz'eylediği berâhin-i akliye-i kat'iye, binlerdir.

Ezcümle: Bir kıyas-ı temsîlîyi tazammun eden; وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا[1] ve قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ[2] ve bir delil-i adâlete işaret eden; وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ[3] gibi pek çok âyât ile haşr-i cismânîdeki saadet-i ebediyeyi gösterecek pek çok dürbünleri, nazar-ı beşerin dikkatine vaz'etmiştir.

◆ Kur'ân'ın sair âyetler ile izah ettiği şu: وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ve قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ 'deki kıyas-ı temsîlinin hülâsasını *Nokta Risalesi*'nde şöyle beyan etmişiz ki:

Vücud-i insan, tavırdan tavıra geçtikçe acib ve muntazam inkılâblar geçiriyor. Nutfeden alakaya, alakadan mudgaya, mudgadan azm ve lahme, azm ve lahmden halk-ı cedîde yâni insan suretine inkılâbı, gayet dakik düsturlara tâbi'dir. O tavırların her birisinin öyle kavânin-i mahsusa ve öyle nizamat-ı muayyene ve öyle harekât-ı muttarideleri vardır ki; cam gibi, altında bir kasd, bir irâde, bir ihtiyar, bir hikmetin cilvelerini gösterir. İşte şu tarzda o vücûdu yapan Sâni-i Hakîm, her sene bir libas gibi o vücûdu değiştirir. O vücûdun değiştirilmesi ve bekası için inhilâl eden eczaların yerini dolduracak, çalışacak yeni zerrelerin gelmesi için bir terkibe muhtaçtır. İşte o beden hüceyreleri, muntazam bir kanun-i ilâhî ile yıkıldığından yine muntazam bir

---

[1] Allah sizi tavırdan tavıra (koyarak) yarattı. (Nûh sûresi, 71/14)

[2] De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir. (Yâsîn sûresi, 36/79)

[3] Rabbin kullarına asla zulmetmez. (Fussilet sûresi, 41/46)

Miftâh: Anahtar
Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek. ***Mükerreren***: Tekrarla
Tefekkür: Düşünmek, derinlemesine düşünmek
Vaz': Koymak, yerleştirmek
Berâhin-i akliye-i kat'iye: Kesin aklî deliller
Kıyas-ı temsilî: Benzetmeli mukayese. ***Âyât***: Âyetler
Haşr-i cismânî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda bedenen de diriltilmesi
Delil-i adâlet: Adalet delili
Nazar-ı beşer: İnsanın bakışı
Sâir: Başka, diğer
Hülâsa: Öz, özet
Vücud-i insan: İnsan vücudu
İnkılâb: Değişim
Nutfe: Sperm, döl
Alaka: Aşılanmış yumurta
Mudga: Bir çiğnem et
Azm: Kemik. ***Lâhm***: Et
Halk-ı cedîd: Yeni bir yaratılış
Dakik: İnce, hassas
Tâbi': Bağlı olan, uyan
Kavânin-i mahsusa: Hususî kanunlar.
Nizâmat-ı muayyene: Belirli düzenler
Harekât-ı muttaride: Muntazam, düzenli hareketler
Kasd: Gaye, amaç
İhtiyar: Dileme, irade etme
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan. ***Libas***: Elbise
İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma
Hüceyre: Küçük hücreler
Kanun-i İlâhî: İlâhî kanun

kanun-i Rabbânî ile tâmir etmek için rızık namıyla bir madde-i latîfeyi ister ki, o beden uzuvlarının ayrı ayrı hâcetleri nisbetinde Rezzâk-ı Hakikî, bir kanun-i mahsus ile taksim ve tevzi ediyor.

Şimdi O Rezzâk-ı Hakîm'in gönderdiği o madde-i latîfenin etvârına bak; göreceksin ki, o maddenin zerrâtı, bir kafile gibi küre-i havada, toprakta, suda dağılmış iken; birden hareket emrini almışlar gibi bir hareket-i kasdîyi işmam eden bir keyfiyet ile toplanıyorlar. Güya onlardan her bir zerre, bir vazife ile, bir muayyen mekâna gitmek için me'murdur gibi gayet muntazam toplanıyorlar. Hem gidişatından görünüyor ki, bir Fâil-i Muhtar'ın bir kanun-i mahsusu ile sevk edilip, cemâdat âleminden mevâlide, yâni zîhayat âlemine girerler. Sonra nizamat-ı muayyene ve harekât-ı muttaride ile ve desâtir-i mahsusa ile rızk olarak bir bedene girip o beden içinde dört matbahta pişirildikten sonra ve dört inkılâbat-ı acibeyi geçirdikten sonra ve dört süzgeçten süzüldükten sonra bedenin aktarına yayılarak bütün muhtaç olan âzaların muhtelif, ayrı ayrı derece-i ihtiyaçlarına göre Rezzâk-ı Hakikî'nin inâyetiyle ve muntazam kanunları ile inkısam ederler.

İşte o zerrâttan hangi zerreye bir nazar-ı hikmetle baksan göreceksin ki: Basîrane, muntazamâne, semîane, alîmâne sevk olunan o zerreye, kör ittifak, kanunsuz tesadüf, sağır tabiat, şuursuz esbab, hiç ona karışamaz. Çünkü; her birisi unsur-i muhitten tut, tâ beden hüceyresine kadar hangi tavra girmiş ise; o tavrın kavanin-i muayyenesi ile güya ihtiyaren amel ediyor, muntazaman giriyor. Hangi tabakaya sefer etmiş ise, öyle muntazam adım atıyor ki; bilbedahe bir Sâik-i Hakîm'in emri ile gidiyor gibi görünüyor. İşte böyle muntazam tavırdan tavıra, tabakadan tabakaya git gide hedef ve maksadından ayrılmayarak tâ makam-ı lâyıkına, meselâ: Tevfik'in* göz be-

---

Kanun-i Rabbânî: İlâhî kanun
Madde-i latîfe: Gözle görünmeyen madde
Hâcet: İhtiyaç
Rezzak-ı Hakikî: Gerçek rızık veren yüce Allah (c.c.)
Taksim: Paylaştırmak
Tevzi: Dağıtmak
Etvâr: Tavırlar, davranışlar, yaşama biçimi. ***Zerrat***: Zerreler
Küre-i hava: Atmosfer
Hareket-i kasdî: Belli bir gayeye yönelik hareket
İşmam: Hissettirme
Me'mur: Görevli
Kanun-i mahsus: Hususî bir kanun
Fâil-i Muhtar: İstediğini serbestçe yapan
Cemâdat: Cansız varlıklar
Mevâlid: Mevcutlar, bitkiler
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Desâtir-i mahsusa: Hususî düsurlar. ***Matbah***: Mutfak
İnkılâbat-ı acibe: Hayret uyandıracak değişiklikler
Aktar: Her taraf
Âza: Vücudun organları
Derece-i ihtiyaç: İhtiyaç derecesi
Rezzak-ı Hakikî: Gerçek rızık veren yüce Allah (c.c.)
Nazar-ı hikmet: Hikmet gözüyle, hikmetini anlamak için bakma
İnkısam: Parçalanma
Basîrane: Görüp anlayacak bir şekilde
Muntazamâne: Düzenli bir şekilde
Semîane: İşitip, işiterek
Alîmâne: Bilerek
Unsur-i muhit: Tabiatta bulunan dört temel unsur
Kavanin-i muayyene: Belirli kanunlar. ***Hüceyre***: Küçük hücre
İhtiyaren: İrade ve istekle
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Sâik-i Hakîm: Hikmetlice sevk eden
Makam-ı lâyık: Lâyık olduğu konum

beğine Emr-i Rabbânî ile girer, oturur, çalışır. İşte bu hâlde, yâni erzaktaki tecelli-i rubûbiyet gösteriyor ki; ibtidâ o zerreler muayyen idiler, muvazzaf idiler, o makamlar için namzet idiler. Güya her birisinin alnında ve cephesinde "Filân hüceyrenin rızkı olacak." yazılı gibi bir intizamın vücûdu, her adamın alnında kalem-i kader ile rızkı yazılı olduğuna ve rızkı üstünde isminin yazılı olmasına işaret eder.

Acaba mümkün müdür ki: Bu derece nihayetsiz bir kudret ve muhît bir hikmet ile rubûbiyet eden ve zerrâttan tâ seyyarata kadar bütün mevcudatı kabza-yi tasarrufunda tutmuş ve intizam ve mîzân dairesinde döndüren Sâni-i Zülcelâl, neş'e-i uhrâyı yapmasın veya yapamasın! İşte çok âyât-ı Kur'âniye, şu hikmetli neş'e-i ûlâyı nazar-ı beşere vaz'ediyor. Haşir ve kıyâmetteki neş'e-i uhrâyı ona temsil ederek istib'adı izale eder, der:

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ[1] Yâni: "*Sizi hiçten bu derece hikmetli bir surette kim inşa etmiş ise, O'dur ki, sizi âhirette diriltecektir.*"

Hem der ki: وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ[2] Yâni: "*Sizin haşirde iâdeniz, dirilmeniz, dünyadaki hilkatinizden daha kolay, daha rahattır.*" Nasıl ki bir taburun askerleri, istirahat için dağılsa sonra bir boru ile çağrılsa kolay bir surette tabur bayrağı altında toplanmaları, yeniden bir tabur teşkil etmekten çok kolay ve çok rahattır; öyle de, bir bedende birbiriyle imtizac ile ünsiyet ve münasebet peyda eden zerrât-ı esasiye, Hazret-i İsrâfil (aleyhisselâm)'ın Sûr'u ile Hâlık-ı Zülcelâl'in emrine "Lebbeyk!" demeleri ve toplanmaları; aklen birinci îcaddan daha kolay, daha mümkündür. Hem, bütün zerrelerin toplanmaları belki lâzım değil. Nüveler ve to-

---

[1] De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir. (Yâsîn sûresi, 36/79)

[2] Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da dirilten O'dur. Bu diriltme O'na göre pek kolaydır. (Rûm sûresi, 30/27)

Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emriyle. ***Erzak***: Rızıklar
Tecelli-i Rubûbiyyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlâ'nın tecellisi
İbtidâ: Başlangıç
Muayyen: Belirli
Muvazzaf: Vazifeli
Namzed: Aday
Kalem-i kader: Kader kalemi
Muhît: Geniş, kapsamlı
Zerrat: Zerreler
Seyyarat: Seyyareler, gezegenler
Mevcûdât: Varlıklar
İntizâm: Düzen. ***Mizan***: Denge
Kabza-i tasarruf: Yönetimde, tasarrufu altında, eli altında
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Neş'e-i uhrâ: Ahirette ikinci defa dirilme
Âyât-ı Kur'âniyye: Kur'ân âyetleri
Neş'e-i ûlâ: İnsanın ilk yaratılışı
Nazar-ı beşer: İnsan bakışı
Vaz'etmek: Koymak, yerleştirmek
Temsil etmek: Benzetmek
İstib'ad: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Hilkat: Yaratmak
Zerrat-ı esâsiye: Asıl parçalar
İmtizac: Karışmak, birleşmek, uyuşmak
Ünsiyet: Alışkanlık kurma, dost olma
Hazret-i İsrafil Aleyhisselâm: Kıyamet kopmak üzereyken, öttüreceği borazan ile vaktin geldiğini bildirecek olan melek
Sûr: Kıyamette İsrafil (a.s)'ın üfleyeceği borazan
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaratan
Lebbeyk: "Buyurun, emredin" manasında bir tabir
Nüve: Çekirdek

humlar hükmünde olan ve hadîs'te [1] عَجْبُ الذَّنَبِ tâbir edilen eczâ-yi esasiye ve zerrât-ı asliye, ikinci neş'e için kâfi bir esastır, temeldir. Sâni-i Hakîm, beden-i insanîyi onların üstünde bina eder.

◆ Üçüncü âyet olan [2] وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ gibi âyetlerin işaret ettikleri kıyâs-ı adlînin hülâsası şudur ki:

Âlemde çok görüyoruz ki: Zâlim, fâcir, gaddar insanlar, gayet refah ve rahatla ve mazlum ve mütedeyyin adamlar, gayet zahmet ve zillet ile ömür geçiriyorlar. Sonra ölüm gelir, ikisini müsavi kılar. Eğer şu müsavat, nihayetsiz ise, bir nihayeti yoksa, zulüm görünür. Halbuki zulümden tenezzühü, kâinatın şehâdetiyle sabit olan adâlet ve hikmet-i ilâhiye, bu zulmü hiçbir cihetle kabûl etmediğinden; bilbedahe bir mecmâ'-i âheri iktiza ederler ki; birinci, cezasını; ikinci, mükâfatını görsün. Tâ şu intizamsız, perişan beşer, istidadına münasip tecziye ve mükâfat görüp adâlet-i mahzaya medâr ve hikmet-i rabbâniye'ye mazhar ve hikmetli mevcudat-ı âlemin bir büyük kardeşi olabilsin.

Evet, şu dâr-ı dünya, beşerin ruhunda mündemiç olan hadsiz istidatların sünbüllenmesine müsait değildir; demek başka âleme gönderilecektir. Evet, insanın cevheri büyüktür; öyle ise, ebede namzettir. Mahiyeti âliyedir; öyle ise, cinâyeti dahi azîmdir. Sair mevcudata benzemez. İntizamı da mühimdir. İntizamsız olamaz, mühmel kalamaz, abes edilmez; fenâ-yi mutlak ile mahkûm olamaz; adem-i sırfa kaçamaz. Ona, Cehennem ağzını açmış bekliyor. Cennet ise, âğûş-i nazdârânesini açmış gözlüyor. Onuncu Söz'ün Üçüncü Hakikati bu ikinci misâlimizi gayet güzel gösterdiğinden burada kısa kesiyoruz.

---

[1] Buhârî, *tefsîru sûre* (39) 3, (78) 1; Müslim, *fiten* 28, 141-143.

[2] Rabbin kullarına asla zulmetmez. (Fussilet sûresi, 41/46)

Eczâ-i esâsiye: Asıl parçalar
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Beden-i insanî: İnsan vücudu
Kıyâs-ı adlî: Adalet ölçüsü
Hülâsa: Öz, özet. ***Müsavi***: Eşit
Gaddar: Zulmeden, merhametsiz, hain. ***Fâcir***: Günahkar
Mütedeyyin: Dindar, dine bağlı
Tenezzüh: (Kötülüklerden) uzak olmak, beri olmak
Hikmet-i İlâhiyye: Cenab-ı Hakk'ın hikmeti
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Mecmâ'-i âher: Başka bir toplanma yeri. ***Tecziye***: Cezalandırma
İktiza etmek: Gerektirmek
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Adâlet-i mahza: Tam, mükemmel adalet. ***Medâr***: Vesile, sebep
Hikmet-i Rabbâniyye: İlâhî hikmet. Cenab-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yapması
Mazhar: Ayna olmak, görünmesine vesile olmak
Ebed: Sonu olmama, daimi olma
Mevcûdât-ı âlem: Dünyadaki varlıklar
Dâr-ı dünya: (Ahirete nispetle) ilk yurt, dünya yurdu
Mündemiç: Dürülüp sarılan, içinde bulunan. ***İntizâm***: Düzen
Namzed: Aday. ***Âliye***: Yüce
Azîm: Büyük. ***Sâir***: Başka, diğer
Fenâ-yı mutlak: Tamamen göçüp gitmek, yok olmak
Adem-i sırf: Mutlak yokluk, tam manasıyla yokluk
Âğûş-i nazdârâne: Nazlı kucak

İşte, misâl için şu iki âyet-i kerîme gibi pek çok berâhin-i latîfe-i akliyeyi tazammun eden sair âyetleri dahi kıyas eyle, tetebbu et. İşte Menabi-i Aşere ve On Medâr, bir hads-i kat'î, bir bürhân-ı kat'îyi intaç ediyorlar ve o pek esaslı hads ve o pek kuvvetli bürhân, haşir ve kıyâmete dâî ve muktazînin vücûduna kat'iyen delâlet ettikleri gibi, Sâni'-i Zülcelâl'in dahi –Onuncu Söz'de kat'iyen isbat edildiği üzere– Hakîm, Rahîm, Hafîz, Âdil gibi ekser Esmâ-yi Hüsnâ'sı, haşir ve kıyâmetin gelmesini ve saadet-i ebediyenin vücûdunu iktiza ederler ve saadet-i ebediyenin tahakkukuna kat'î delâlet ederler. Demek haşir ve kıyâmete muktazî o derece kuvvetlidir ki, hiçbir şek ve şüpheye medâr olamaz.

Üçüncü Esas

Fâil, muktedirdir. Evet, nasıl haşrin muktazîsi, şüphesiz mevcuttur; haşri yapacak Zât da nihayet derecede muktedirdir. O'nun kudretinde noksan yoktur. En büyük ve en küçük şeyler O'na nisbeten birdirler. Bir baharı halk etmek, bir çiçek kadar kolaydır. Evet, bir Kadîr ki, şu âlem; bütün güneşleri, yıldızları, avâlimi, zerrâtı, cevâhiri nihayetsiz lisanlarla O'nun azametine ve kudretine şehâdet eder. Hiçbir vehim ve vesvesenin hakkı var mıdır ki, haşr-i cismânîyi o kudretten istib'âd etsin. Evet bilmüşâhede bir Kadîr-i Zülcelâl, şu âlem içinde, her asırda birer yeni ve muntazam dünyayı halkeden, hattâ her senede birer yeni seyyar, muntazam kâinatı îcad eden, hattâ her günde birer yeni muntazam âlem yapan, daima şu semâvât ve arz yüzünde ve birbiri arkasında geçici dünyaları, kâinatları kemâl-i hikmet ile

---

Berâhin-i latîfe-i akliye: Akla uygun güzel deliller
Tâzammun: İçine almak, ihtiva etmek
Tetebbu': Araştırıp tetkik etmek
Menabi-i Aşere: On kaynak
Hads-i kat'î: Kesin bir sezgi
Bürhân-ı kat'î: Kesin delil
İntaç etmek: Netice vermek, ortaya çıkarmak
Hads: Düşünmeksizin basiretle ulaşılan bilgi, sezgi
Dâî: Varlığına, varolmasına sebep olan.
Bürhân: Delil
Muktazî: İcap ettiren, gerektiren
Kat'iyen: Kesin olarak, kesinlikle
Hakîm: Her şeyi birtakım maksatlarla ve tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Rahîm: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Hafîz: Her şeyi muhafaza eden, hiçbir şeyi zayi etmeyen Allah (c.c.)
Âdil: Her işi adaletle gerçekleştiren Allah (c.c.). ***Ekser***: Birçok
Esmâ-i Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri
İktiza etmek: Gerektirmek, icap ettirmek
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek. ***Kat'î***: Kesin
Medâr: Vesile, sebep
Fâil: İşleyen, yapan
Muktedir: Yapabilmek, gücü yetmek. ***Mevcûd***: Var olmak
Halk etmek: Yaratmak
Avâlim: Âlemler. ***Zerrat***: Zerreler
Cevâhir: Cevherler, kıymetli taşlar
Âzamet: Büyüklük, ululuk
Vesvese: Şüphe, şeytanın insanın kalbine gizlice attığı şüphe
Haşr-i cismânî: Varlıkların (sadece ruhen değil) aynı zamanda bedenen de diriltilmesi
İstib'âd: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Kadîr-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten (Allah (c.c.)
Muntazam: Düzenli, ahenk ve uyum içinde
Seyyar: Gezici, hareket hâlinde
İcad etmek: Varetmek, yaratmak
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet

halkeden, değiştiren ve asırlar ve seneler, belki günler adedince muntazam âlemleri zaman ipine asan ve onunla azamet-i kudretini gösteren ve yüz bin çeşit haşrin nakışlarıyla tezyin ettiği koca bahar çiçeğini küre-i arzın başına bir tek çiçek gibi takan ve onunla kemâl-i hikmetini, cemâl-i san'atını izhar eden bir Zât, "Nasıl kıyâmeti getirecek, nasıl bu dünyayı âhiretle değiştirecek." denilir mi? Şu Kadîr'in kemâl-i kudretini ve hiçbir şey O'na ağır gelmediğini ve en büyük şey en küçük şey gibi O'nun kudretine ağır gelmediğini ve hadsiz efrad, bir tek fert gibi o kudrete kolay geldiğini, şu âyet-i kerîme ilân ediyor: [1] مَا خَلْقُكُمْ وَلاَ بَعْثُكُمْ إِلاَّ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ Şu âyetin hakikatını Onuncu Söz'ün Hâtimesi'nde icmâlen ve Nokta Risalesi'nde ve Yirminci Mektub'da îzâhen beyan etmişiz. Şu makam münasebetiyle üç mesele suretinde bir parça izah ederiz.

İşte, kudret-i ilâhiye, zâtiyyedir; öyle ise, acz tahallül edemez. Hem melekûtiyet-i eşyaya taallûk eder; öyle ise, mevâni' tedâhül edemez. Hem nisbeti, kanunîdir; öyle ise cüz', külle müsavi gelir ve cüz'î, küllî hükmüne geçer. İşte şu *üç mesele*'yi isbat edeceğiz.

Birinci Mesele

Kudret-i ezeliye, Zât-ı Akdes-i ilâhiye'nin lâzime-i zaruriye-i zâtiyesidir. Yâni, bizzarure zâtın lâzımesidir. Hiçbir cihet-i infikâki olamaz. Öyle ise; kudretin zıddı olan acz, o kudreti istilzam eden zâta bilbedahe ârız olamaz. Çünkü: O hâlde cem'-i zıddeyn lâzım gelir. Madem acz, zâta ârız olamaz; bilbedahe, o zâtın lâzımı olan kudrete tahallül edemez. Madem acz, kudretin içine giremez; bilbedahe o kudret-i zâtiyede merâtib olamaz. Çünkü, her şeyin vücûd merâtibi, o şeyin zıdlarının tedâhülü iledir. Meselâ: Ha-

---

[1] Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir. (Lokman sûresi, 31/28)

Halk etme: Yaratma
Azamet-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü ve yüceliği
Tezyin etmek: Donatmak, süslemek. ***küre-i arz***: Yeryüzü, dünya
Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği
Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. ***Efrad***: Fertler
Hâtime: Son, sonuç olarak
İcmâlen: Kısaltılmış, özet olarak
Îzâhen: Açıklayarak
Melekûtiyet-i eşya: Eşyanın görünmeyen yüzü, perde arkası
Kudret-i İlâhiyye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği. ***Tahallül***: Araya girme
Taallûk etmek: İlişiği, ilgisi olmak
Mevâni': Maniler, engeller
Tedâhül: Birbirinin içine girme, karışma
Kanunî: Kanuna ait, kanunla ilgili
Cüz': Parça. ***Küll***: Bütün
Kudret-i Ezeliyye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği. ***Müsavi***: Eşit
Lâzime-i zaruriyye-i zâtiyye: Zatının ayrılmaz kesin bir sıfatı
Zât-ı Akdes-i İlâhiyye: En mukaddes, her türlü noksanlıktan uzak olan Zat Allah (c.c.)
Cihet-i infikâk: Çözülme, ayrılma yönü. ***İstilzam***: Gerektirmek, gerekli kılmak
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Ârız: Gelip çatan, bulaşan
Cem'-i zıddeyn: Birbirine zıt olan iki şeyin bir arada bulunması
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Kudret-i zâtiye: Cenab-ı Hakk'ın zatına ait kudreti
Merâtib: Mertebeler

raretteki merâtib, bürûdetin tahallülü iledir; hüsündeki derecât, kubhun tedâhülü iledir ve hâkezâ kıyâs et... Fakat mümkinâtta, hakikî ve tabiî lüzum-i zâtî olmadığından, mümkinâtta zıdlar birbirine girebilmiş. Mertebeler tevellüd ederek ihtilâfat ile tegâyyürat-ı âlem neş'et etmiştir. Madem ki kudret-i ezeliye'de merâtib olamaz. Öyle ise; makdûrat dahi, bizzarure kudrete nisbeti bir olur. En büyük, en küçüğe müsavi ve zerreler, yıldızlara emsâl olur. Bütün haşr-i beşer, bir tek nefsin ihyâsı gibi; bir baharın îcadı, bir tek çiçeğin sun'u gibi; o kudrete kolay gelir. Eğer esbaba isnad edilse; o vakit bir tek çiçek, bir bahar kadar ağır olur.

Şu Söz'ün İkinci Makamı'nın Dördüncü 'Allahu Ekber Mertebesi'nin âhir fıkrasının hâşiyesinde, hem Yirmi İkinci Söz'de, hem Yirminci Mektub'da ve Zeyli'nde isbat edilmiş ki; hilkat-i eşya Vâhid ü Ehad'e verilse, bütün eşya, bir şey gibi kolay olur. Eğer esbaba verilse; bir şey, bütün eşya kadar külfetli, ağır olur.

İkinci Mesele

ki: *Kudret; melekûtiyet-i eşyaya taallûk eder.* Evet, kâinatın âyine gibi iki yüzü var. Biri, mülk ciheti ki: Âyinenin renkli yüzüne benzer. Diğeri, melekûtiyet ciheti ki; Âyinenin parlak yüzüne benzer. Mülk ciheti ise, zıdların cevelângâhıdır. Güzel, çirkin; hayır, şer; küçük, büyük; ağır, kolay gibi emirlerin mahall-i vürûdudur. İşte şunun içindir ki: Sâni'-i Zülcelâl, esbab-ı zâhirîyi, tasarrufat-ı kudretine perde etmiştir. Tâ dest-i kudret, zâhir akla göre hasis ve nâ-lâyık emirlerle bizzat mübaşereti görünmesin. Çünkü: Azamet ve izzet, öyle ister. Fakat o vesait ve esbaba hakikî tes'ir vermemiştir. Çünkü:

Hararet: Sıcaklık
Bürûdet: Soğukluk
Hüsün: Güzellik. ***Kubh***: Çirkinlik
Derecat: Dereceler
Lüzum-i zâtî: Bizzat kendi varlığının gerekmesi
Tevellüd: Oluşma, meydana gelme
İhtilâfat: Anlaşmazlıklar, uyuşmazlıklar
Tegâyyürat-ı âlem: Dünya'nın maruz kaldığı değişiklikler
Neş'et: Ortaya çıkmak
Makdurat: Allah'ın kudretiyle gerçekleştirdiği işler
Bizzarure: İster istemez, zarurî yani kaçınılmaz olarak
Emsâl: Benzerler
Haşr-i beşer: İnsanın haşri
Sun': Yapılma. ***Âhir***: Son
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Fıkra: Yazıda bir paragraf veya cümle. ***Hâşiye***: Açıklayıcı not
Zeyl: Ek, ilâve
Hilkat-i eşya: Eşyanın yaratılması
Vâhid ü Ehad: Bir ve tek, Hz.Allah (c.c.)
Melekûtiyet-i eşya: Eşyanın görünmeyen yüzü, perde arkası
Taallûk etmek: İlişiği, ilgisi olmak
Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati
Cevelângâh: Dolaşma, gezme yeri
Mahall-i vürûd: Ortaya çıktığı yer
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Esbab-ı zâhirî: Görünürdeki sebepler, maddî şartlar
Tasarrufat-ı kudret: İlâhî kudretin çeşitleri, icraatları
Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti
Nâ-lâyık: Lâyık olmayan, liyakatsiz
Mübaşeret: Temas etmek, dokunmak
Azamet: Büyüklük, yücelik
İzzet: Aziz olma, yücelik, üstün kudret
Vesait: Vasıtalar, araçlar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar

Vahdet-i Ehadiyet öyle ister. Melekûtiyet ciheti ise, her şeyde parlaktır, temizdir. Teşahhusatın renkleri, müzahrafatları, ona karışmaz. O cihet, vasıtasız kendi Hâlık'ına müteveccihtir. Onda terettüb-i esbab, teselsül-i ilel yoktur. Ona; illiyet, ma'lûliyet giremez. Eğribüğrüsü yoktur. Mâniler müdahale edemezler. Zerre, Şemse kardeş olur.

Elhâsıl: O kudret hem basittir, hem namütenahîdir, hem zâtîdir. Mahall-i taallûk-i kudret ise, hem vasıtasız, hem lekesiz, hem isyansızdır. Öyle ise; o kudretin dairesinde büyük, küçüğe karşı tekebbürü yok. Cemaat ferde karşı rüchânı olamaz. Küll cüz'e nisbeten, kudrete karşı fazla nazlanamaz.

Üçüncü Mesele

ki: *Kudret'in nisbeti kanunîdir.* Yâni: Çoğa-aza, büyüğe-küçüğe bir bakar. Şu mesele-i gâmızayı, birkaç temsil ile zihne takrib edeceğiz.

İşte kâinatta "*Şeffâfiyet*", "*Mukabele*", "*Muvazene*", "*İntizam*", "*Tecerrüd*", "*İtaat*" birer emirdir ki; çoğu aza, büyüğü küçüğe müsavi kılar.

•***Birinci Temsil***: "*Şeffâfiyet Sırrı*"nı gösterir.

Meselâ: Şemsin feyz-i tecellisi olan timsali ve aksi, denizin yüzünde ve denizin her bir katresinde aynı hüviyeti gösterir. Eğer küre-i arz, perdesiz, güneşe karşı muhtelif cam parçalarından mürekkeb olsa; şemsin aksi, her bir parçada ve bütün zemin yüzünde müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz bir olur. Eğer faraza şems, fâil-i muhtar olsa idi ve feyz-i ziyasını, timsâl-i aksini irâdesiyle verse idi; bütün zemin yüzüne verdiği feyzi, bir zerreye verdiği feyzden daha ağır olamazdı.

Vahdet-i Ehadiyyet: Bir ve tek olmak
Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati
Teşahhusat: Her varlığı, benzerlerinden ayıran özellikler
Müzahrafat: Yaldızlı, süslü (dışı alımlı fakat içi boş olan şeyler)
Hâlık: Yaratan
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Terettüb-i esbab: Sebeplerin peşpeşe bulunması
Teselsül-i ilel: Sebeplerin arka arkaya gelmesi
Ma'lûliyet: Sebep neticesinde ortaya çıkma
İlliyet: Sebebiyet, sebep olma
Şems: Güneş
Zâtî: Zata mensub. Kendisine ait, hususî. ***Nâmütenâhî***: Sonsuz
Mahall-i taallûk-i kudret: Kudretin ilişkili olduğu yer
Tekebbür: Kibirlenmek, gururlanmak. ***Rüchân***: Üstünlük
Küll: Bütün. ***Cüz'***: Parça
Kanunî: Kanuna ait, kanun durumunda, kurallı
Mes'ele-i gamıza: Anlaşılması güç mesele
Takrib: Yaklaştırma
Mukabele: Karşılık, karşılaştırma
Müvazene: Denge
İntizâm: Düzen
Tecerrüd: Sıyrılıp çıkma, soyutlanma, soyut olma durumu
Feyz-i tecellî: Yansımasının bereketi. ***Katre***: Damla
Küre-i arz: Yeryüzü, dünya
Mürekkeb: Bir araya gelmiş, oluşmuş
Müzahametsiz: Zahmetsiz, sıkıntı vermeden
Tecezzisiz: Parçalara ayrılmaksızın
Tenakussuz: Eksilmeksizin
Faraza: Öyle sayalım ki, farz edelim ki
Fâil-i muhtar: İstediğini serbestçe yapan
Feyz-i ziya: Işığın bereketi
Timsâl-i aks: Yansıma örneği

•***İkinci Temsil***: “*Mukabele Sırrı*”dır.

Meselâ: Zîhayat fertlerden –yâni insanlardan– terekküp eden bir daire-i azîmenin nokta-yi merkeziyesindeki ferdin elinde bir mum ve daire-i muhitteki fertlerin ellerinde de birer âyine farz edilse; nokta-yi merkeziyenin muhit aynalarına verdiği feyiz ve cilve-i aks, müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz, nisbeti birdir.

•***Üçüncü Temsil***: “*Muvazene Sırrı*”dır.

Meselâ: Hakikî ve hassas ve çok büyük bir mîzân bulunsa; iki gözünde iki güneş veya iki yıldız veya iki dağ veya iki yumurta veya iki zerre herhangisi bulunursa bulunsun, sarf olunacak aynı kuvvet ile o hassas azîm terazinin bir gözü göğe, biri zemine inebilir.

•***Dördüncü Temsil***: “*İntizam Sırrı*”dır.

Meselâ: En azîm bir gemi, en küçük bir oyuncak gibi çevrilebilir.

•***Beşinci Temsil***: “*Tecerrüd Sırrı*”dır.

Meselâ: Teşahhusattan mücerred bir mahiyet, bütün cüz’iyatına en küçüğünden en büyüğüne tenakus etmeden, tecezzi etmeden bir bakar, girer. Teşahhusat-ı zâhiriye cihetindeki hususiyetler, müdahale edip şaşırtmaz. O mahiyet-i mücerredin nazarını tağyîr etmez. Meselâ; iğne gibi bir balık, balina balığı gibi o mahiyet-i mücerredeye mâliktir. Bir mikrop, bir gergedan gibi mahiyet-i hayvaniyeyi taşıyor.

•***Altıncı Temsil***: “*İtaat Sırrı*”nı gösterir.

Meselâ: Bir kumandan, “Arş!” emri ile bir neferi tahrik ettiği gibi, aynı emir ile bir orduyu tahrik eder. Şu temsil-i itâat sırrının hakikati şudur ki: Kâinatta, bittecrübe her şeyin bir nokta-yi kemâli vardır. O şeyin, o noktaya bir meyli vardır. Muzaaf meyil, ihtiyaç olur. Muzaaf ihtiyaç, iştiyak olur. Muzaaf iştiyak, incizâb olur ve incizâb, iştiyak, ihtiyaç, meyil; Cenâb-ı Hakk’ın

---

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Terekküb: Karışıp birleşme, meydana gelme
Daire-i azîme: Büyük daire
Nokta-i merkeziye: Merkez nokta
Daire-i muhit: Çevre
Muhit: Etrafını çeviren, kuşatan, çevre. ***Feyiz***: Bereket
Cilve-i aks: Yansımanın parıltısı
Müvazene: Denge
Tecerrüd: Sıyrılmak, soyut olma durumu, soyutlanma
Azîm: Büyük
İntizâm: Düzen
Mücerred: Tecrid edilmiş, soyutlanmış, ayrı
Cüz’iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar, kısımlar
Tenakus: Eksilme
Teşahhusat-ı zâhiriye: Her varlığı, benzerlerinden ayıran özellikler
Mahiyet-i mücerred: Mutlak, genel mahiyet, özellik
Tecezzi: Parçalara ayrılma
Nazar: Bakış. ***Tağyîr***: Değiştirmek
Mahiyet-i hayvaniye: Hayvan olma özelliği, hayvanî mahiyet
Temsil-i itâat: İtaat konusundaki temsil, benzetme
Bittecrübe: Tecrübe ile bilmek
Nokta-i kemâl: Mükemmellik noktası
Muzaaf: Kat kat, katmerli
İştiyak: Arzu, ileri derecedeki istek
İncizab: Cezbedilme, çekilme

evâmir-i tekvîniyesinin, mahiyet-i eşya tarafından birer habbe ve nüve-i imtisâlidirler. Mümkinat mahiyetlerinin mutlak kemâli, mutlak vücuttur. Hususî kemâli, istidatlarını kuvveden fiile çıkaran ona mahsus bir vücuttur. İşte bütün kâinatın "Kün!" emrine itâatı, bir tek nefer hükmünde olan bir zerrenin itâatı gibidir. İrâde-i ezeliye'den gelen "Kün!" emr-i ezelîsine mümkinâtın itâatı ve imtisâlinde, yine irâdenin tecellisi olan meyil ve ihtiyaç ve şevk ve incizâb; birden, beraber mündemiçtir. Latîf su, nâzik bir meyille incimad emrini aldığı vakit demiri parçalaması, itâat sırrının kuvvetini gösterir.

Şu altı temsil, hem nâkıs, hem mütenahî, hem zaif, hem te'sir-i hakikîsi yok olan mümkinât kuvvetinde ve fiilinde bilmüşâhede görünse; elbette hem gayr-ı mütenahî, hem ezelî, hem ebedî, hem bütün kâinatı adem-i sırfdan îcad eden ve bütün ukulü hayrette bırakan, hem âsâr-ı azametiyle tecelli eden kudret-i ezeliye'ye nisbeten şüphesiz her şey müsavidir. Hiçbir şey O'na ağır gelmez. Gaflet olunmaya! Şu altı sırrın küçük mîzânlarıyla o kudret tartılmaz ve münasebete giremez. Yalnız fehme takrib ve istib'âdı izale için zikredilir.

Üçüncü Esas'ın Netice ve Hulâsası

Madem kudret-i ezeliye, gayr-ı mütenahîdir. Hem Zât-ı Akdes'e lâzime-i zarûriyedir. Hem, her şeyin lekesiz, perdesiz melekûtiyet ciheti, ona müteveccihtir. Hem, ona mukabildir. Hem tesâvi-i tarafeynden ibaret olan imkân itibariyle muvazenettedir. Hem, şeriat-ı fıtriye-i kübrâ olan nizam-ı fıtrata ve kavanin-i âdetullaha mutî'dir. Hem, mânilerden ve ayrı ayrı hususiyetlerden melekûtiyet ciheti mücerred ve sâfidir... Elbette en büyük şey, en küçük şey

---

Adem-i sırf: Tam bir yokluk
Âsâr-ı âzamet: Büyüklük eserleri
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Emr-i ezelî: Ezelî olan emir
Evâmir-i tekvîniye: Fıtrî yaratılış kanunları. Cenab-ı Hakk'ın kâinatta koyduğu fıtrî yaratılış kanunları. ***Fehm***: Anlama
Gayr-ı mütenahî: Sonsuz, bitmez tükenmez
Habbe: Tane. ***Hülâsa***: Öz, özet
İmtisâl: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma
İncimad: Donma, katılaşma
İrade-i ezeliye: Ezelî olan Cenab-ı Hakk'ın iradesi
Kavanin-i âdetullah: Cenab-ı Hakk'ın kâinatta yürürlükte olan kanunları
İstib'âd: Akıldan uzak görme, ihtimal vermeme
Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezelî kudreti
Kün emri: "Ol" manasında Cenab-ı Hakk'ın mahlukları yaratırken buyurduğu emir
Lâzime-i zaruriye: Ayrılmaz bir sıfat
Mahiyet-i eşya: Varlıkların asıl özelliği, mahiyet. ***Mâni***: Engel
Melekûtiyet: Eşya ve hadiselerin iç yüzüne ait yönü.. her şeyin kendi derecesinde, o dereceye uygun özü, hakikati
Mutî': İtaatkâr
Mücerred: Tecrid edilmiş, maddeden soyutlanmış
Mümkinat: Allah'tan başka her şey. Mahlukat
Mündemiç: Dürülüp sarılan, içinde bulunan
Müsavi: Eşit. ***Mütenâhî***: Sonlu
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Müvazenet: Denge
Nâkıs: Noksan, eksik
Nizâm-ı fıtrat: Yaratılış düzeni
Nüve-i imtisâli: Emri yerine getirecek kabiliyette yaratılan çekirdek
Sâfi: Duru, temiz, katıksız
Şeriat-ı fıtriye-i kübrâ: Allah'ın yaratılışa koyduğu büyük kanun
Takrib: Yaklaştırma
Tesâvi-i tarafeyn: İki tarafın eşitliği
Tesir-i hakikî: Gerçek etki
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zat Allah (c.c.)
Zevil-ervah: Ruhlu varlıklar

gibi, o kudrete ziyade nazlanmaz, mukavemet etmez. Öyle ise; haşirde bütün zevil-ervâhın ihyası, bir sineğin baharda ihyasından daha ziyade kudrete ağır olmaz. Öyle ise; [1] مَا خَلْقُكُمْ وَلاَ بَعْثُكُمْ إِلاَّ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ fermânı mübalâğasızdır, doğrudur, haktır. Öyle ise müddeamız olan "*Fâil muktedirdir. O cihette hiçbir mâni yoktur.*" kat'î bir surette tahakkuk etti.

Dördüncü Esas

Nasıl, kıyâmet ve haşre muktazî var ve haşri getirecek Fâil dahi muktedirdir; öyle de, şu dünyanın, kıyâmet ve haşre kabiliyeti vardır. İşte "Şu mahal kabildir." olan müddeamızda *dört mesele* vardır.

• ***Birincisi***: Şu âlem-i dünyanın imkân-ı mevtidir.

• ***İkincisi***: O mevtin vukuudur.

• ***Üçüncüsü***: O harap olmuş, ölmüş dünyanın, âhiret suretinde tâmir ve dirilmesinin imkânıdır.

• ***Dördüncüsü***: O mümkün olan tâmir ve ihyânın vuku bulmasıdır.

Birinci Mesele

Şu kâinatın mevti, mümkündür. Çünkü; bir şey, kanun-i tekâmülde dâhil ise, o şeyde alâ-külli-hâl neşv ü nema vardır. Neşv ü nema ve büyümek varsa ona alâ-külli-hâl bir ömr-i fıtrî vardır. Ömr-i fıtrîsi var ise, alâ-külli-hâl bir ecel-i fıtrîsi vardır. Gayet geniş bir istikra ve tetebbu ile sabittir ki; öyle şeyler, mevtin pençesinden kendini kurtaramaz. Evet, nasıl ki insan küçük bir âlemdir, yıkılmaktan kurtulamaz; âlem dahi büyük bir insandır, o dahi ölümün pençesinden kurtulamaz. O da ölecek, sonra dirilecek veya yatıp sonra subh-i haşirle gözünü açacaktır. Hem nasıl ki kâinatın bir nüsha-yi

---

[1] Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir. (Lokman sûresi, 31/28)

Tahakkuk: Gerçekleşmek, meydana gelmek. ***Kat'î***: Kesin
Muktazî: İcap ettiren, gerektiren
Haşr: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları
Muktedir: Gücü kudreti yerinde olan. ***Mahal***: Yer, mekân
Kabil: Mümkün
Müddea: Dava, iddia
Âlem-i dünya: Yeryüzü, dünya
İmkân-ı mevt: Ölümün mümkün olması. ***Mevt***: Ölüm
İhyâ: Hayat vermek, diriltmek
Vuku bulma: Meydana gelme
Kanun-i tekâmül: Olgunlaşma, kemâle erme kanunu
Alâ-külli-hal: Her halükârda, mutlaka
Neşv ü nema: Gelişmek, büyümek
Ömr-i fıtrî: Yaratılışına uygun bir ömür
Ecel-i fıtrî: Yaratılışına uygun bir ölüm
İstikra: Bir şey hakkında etraflıca bilgi edinme
Tetebbu': Bir şeyi etraflıca inceleme
Subh-i haşir: Kıyamet sabahı

musağğarası olan bir şecere-i zîhayat, tahrip ve inhilâlden başını kurtaramaz; öyle de, şecere-i hilkatten teşa'ub etmiş olan silsile-i kâinat tâmir ve tecdid için, tahripten, dağılmaktan kendini kurtaramaz. Eğer dünyanın ecel-i fıtrîsinden evvel irâde-i ezeliye'nin izni ile, hâricî bir maraz veya muharrip bir hâdise başına gelmezse ve onun Sâni'-i Hakîm'i dahi ecel-i fıtrîden evvel onu bozmazsa, her hâlde, hattâ fennî bir hesab ile bir gün gelecek ki:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۞ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۞ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ۞ [1]

إِذَا السَّمَٓاءُ انْفَطَرَتْ ۞ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ۞ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ۞ [2]

mânaları ve sırları, Kadîr-i Ezelî'nin izni ile tezahür edip, o dünya olan büyük insan sekerâta başlayıp, acip bir hırıltı ile ve müthiş bir savt ile fezâyı çınlatıp dolduracak, bağırıp ölecek; sonra emr-i ilâhî ile dirilecektir.

İnce Remizli Bir Mesele

Nasıl ki su, kendi zararına olarak incimad eder. Buz, buzun zararına temeyyu eder. Lüb, kışrın zararına kuvvetleşir. Lâfız, mânâ zararına kalınlaşır. Ruh, cesed hesabına zaifleşir. Cesed, ruh hesabına inceleşir. Öyle de: Âlem-i kesif olan dünya, âlem-i latîf olan âhiret hesabına, hayat makinesinin işlemesiyle şeffaflaşır, latîfleşir. Kudret-i fâtıra, gayet hayret verici bir faaliyetle kesif, câmid, sönmüş, ölmüş eczalarda nur-i hayatı serpmesi, bir remz-i kudrettir ki; âlem-i latîf hesabına şu âlem-i kesifi nur-i hayat ile eritiyor, yandırıyor, ışıklandırıyor; hakikatını kuvvetleştiriyor. Evet, hakikat ne kadar zaif ise de ölmez, suret gibi mahvolmaz. Belki teşahhuslarda, suretlerde, seyr u sefer

---

[1] Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman; ۞ yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı zaman, ۞ dağlar yürütüldüğü zaman. (Tekvîr sûresi, 81/1-3)

[2] Gök yarıldığı zaman, ۞ yıldızlar parçalanıp etrafa saçıldığı zaman, ۞ denizler birbirine katılıp tek deniz hâline geldiği zaman, (İnfitâr sûresi, 82/1-3)

Nüsha-i musağğar: Küçültülmüş örnek
Şecere-i zîhayat: Canlı bir ağaç
Tahrib: Yıkılma, harap olma
İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Teşa'ub: Dallanma, dal budak salma
Silsile-i kâinat: Kâinattaki olaylar zinciri
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
İrade-i ezeliye: Ezelî olan Cenab-ı Hakk'ın iradesi
Hâricî: Hârice, dışarıya ait
Maraz: Hastalık
Muharrib: Harap edici, yıkıcı
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Fennî: İlimle ilgili, ilme ait
Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.)
Tezahür: Meydana çıkma, belirme
Sekerat: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu
Savt: Ses
Emr-i İlahî: Cenab-ı Hakk'ın emri
İncimad: Donma, katılaşma
Temeyyu: Sıvı hâline gelme, sıvılaşma
Lüb: İç, öz
Âlem-i kesif: Katı, yoğun âlem
Âlem-i latîf: Nurani, şeffaf âlem
Kudret-i Fâtır: Yaratıcı kudret
Câmid: Donuk, cansız
Nur-i hayat: Hayat nuru
Remz-i kudret: Kudretin sembolü
Teşahhus: Belli bir şekilde ortaya çıkma

eder. Hakikat büyür, inkişaf eder, gittikçe genişlenir. Kışır ve suret ise; eskileşir, inceleşir, parçalanır. sabit ve büyümüş hakikatın kametine yakışmak için daha güzel olarak tazeleşir. Ziyade ve noksan noktasında hakikatla suret, mâkûsen mütenasiptirler. Yâni suret kalınlaştıkça, hakikat inceleşir. Suret inceleştikçe hakikat o nisbette kuvvet bulur. İşte şu kanun, kanun-i tekâmüle dâhil olan bütün eşyaya şamildir. Demek, her hâlde bir zaman gelecek ki, Kâinat hakikat-i uzmasının kışır ve sureti olan âlem-i şehâdet, Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle parçalanacak, sonra, daha güzel bir surette tazelenecektir. يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ[1] sırrı tahakkuk edecektir.

Elhâsıl; dünyanın mevti mümkün, hem hiç şüphe götürmez ki mümkündür.

İkinci Mesele

Mevt-i dünyanın vuku bulmasıdır. Şu meseleye delil, bütün edyân-ı semâviyenin icmâıdır ve bütün fıtrat-ı selimenin şehâdetidir ve şu kâinatın bütün tahavvülât ve tebeddülât ve tegayyüratının işaretidir. Hem asırlar, seneler adedince zîhayat dünyaların ve seyyar âlemlerin, şu dünya misafirhanesinde mevtleriyle, asıl dünyanın da onlar gibi ölmesine şehâdetleridir.

Şu dünyanın sekerâtını, âyât-ı Kur'âniye'nin işaret ettiği surette tahayyül etmek istersen, bak: Şu kâinatın eczaları, dakik, ulvî bir nizam ile birbirine bağlanmış. Hafî, nâzik, latîf bir râbıta ile tutunmuş ve o derece bir intizam içindedir ki; eğer ecrâm-ı ulviyeden tek bir cirm, "Kün!" emrine veya "Mihverinden çık!" hitabına mazhar olunca, şu dünya sekerata başlar. Yıldızlar çarpışacak, ecrâmlar dalgalanacak, nihayetsiz fezâ-yi âlemde milyonlar gül-

[1] Gün gelir, yer başka bir yere... çevrilir. (İbrahim sûresi, 14/48)

Mâkûsen mütenasib: Ters orantılı
Kanun-i tekâmül: Olgunlaşma, kemâle erme kanunu
Şamil: Kaplayan, içine alan
Hakikat-i uzma: En büyük gerçek
Kışır: Dış, kabuk
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi yaradan
Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme
Mevt-i dünya: Dünya'nın ölümü
Edyan-ı Semâviyye: İlahî dinler (Yahudilik, Hristiyanlık, İslâmiyet)
İcmâı: Fikir birliği, oy birliği
Fıtrat-ı selime: Sağlam, bozulmamış fıtrat
Tahavvülât: Değişmeler, değişiklikler
Tebeddülât: Değişiklikler, değişiklik
Tegayyürat: Değişiklikler, başkalaşmalar.
Mevt: Ölüm
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Seyyar: Gezici, hareket hâlinde
Âyât-ı Kur'âniyye: Kur'ân âyetleri
Tahayyül etmek: Hayal etmek
Ulvî: Yüce
İntizâm: Düzen
Hafî: Gizli, örtülü, kapalı
Ecram-ı ulviyye: Büyük gök cisimleri
Cirm: Cisim
Kün emri: "Ol" emri.
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Sekerat: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu
Ecram: Gök cisimleri, yıldızlar
Fezâ-yı âlem: Kâinattaki boşluk, uzay

leleri, küreler gibi büyük topların müthiş sadaları gibi vâveylâya başlar. Birbirine çarpışarak, kıvılcımlar saçarak, dağlar uçarak, denizler yanarak yeryüzü düzlenecek. İşte şu mevt ve sekerat ile Kadîr-i Ezelî kâinatı çalkalar; kâinatı tasfiye edip, Cehennem ve Cehennem'in maddeleri bir tarafa, Cennet ve Cennet'in mevadd-ı münasebeleri başka tarafa çekilir, âlem-i âhiret tezâhür eder.

Üçüncü Mesele

Ölecek âlemin dirilmesi mümkündür. Çünkü; İkinci Esas'ta isbat edildiği gibi; kudret'te noksan yoktur. Muktazî ise, gayet kuvvetlidir. Mesele ise mümkinâttandır. Mümkün bir meselenin gayet kuvvetli bir muktazîsi var ise; fâilin kudretinde noksaniyet yok ise; ona mümkün değil, belki vâki suretiyle bakılabilir.

Remizli Bir Nükte

Şu kâinata dikkat edilse görünüyor ki: İçinde iki unsur var ki, her tarafa uzanmış, kök atmış. Hayır şer, güzel çirkin, nef' zarar, kemâl noksan, ziya zulmet, hidâyet dalâlet, nur nâr, îmân küfür, tâat isyan, havf muhabbet gibi âsârlarıyla, meyveleriyle şu kâinatta ezdad birbiriyle çarpışıyor, daima tegayyür ve tebeddülâta mazhar oluyor. Başka bir âlemin mahsulâtının tezgâhı hükmünde çarkları dönüyor. Elbette o iki unsurun birbirine zıd olan dalları ve neticeleri ebede gidecek; temerküz edip birbirinden ayrılacak. O vakit, Cennet-Cehennem suretinde tezahür edecektir. Madem âlem-i beka, şu âlem-i fenâdan yapılacaktır; elbette anasır-ı esasiyesi, bekaya ve ebede gidecektir. Evet, Cennet-Cehennem, şecere-i hilkatten ebed tarafına uzanıp eğilerek giden dalının iki meyvesidir ve şu silsile-i kâinatın iki neticesidir ve şu seyl-i şuûnatın iki mahzenidir ve ebede karşı cereyan eden ve dalgalanan mevcudatın iki havzıdır ve lûtuf ve kahrın iki tecelligâhıdır ki; dest-i kudret

---

Sada: Ses, yankı
Vâveylâ: Çığlık, yaygara
Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.)
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme
Mevadd-ı münasebe: Uygun maddeler
Âlem-i âhiret: Ahiret yurdu
Tezâhür: Ortaya çıkma, görünme
Muktazî: İcap ettiren, gerektiren
Fâil: Yapan. ***Nâr***: Ateş
Noksaniyet: Eksiklik, kusur
Nef': Menfaat, fayda, kâr
Tâat: İtaat. ***Havf***: Korku
Ezdad: Karşıtlar, zıtlar
Tegayyür: Değişiklik, başkalaşma
Tebeddülât: Değişiklikler
Temerküz: Bir merkezde toplanma
Âlem-i beka: Ebedî âlem, sonsuz hayat
Âlem-i fenâ: Yokluk âlemi
Anasır-ı esâsi: Esas unsurlar
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Silsile-i kâinat: Kâinatta ardı ardına gerçekleşen işler
Seyl-i şuûnat: Hâdiselerin akışı
Mahzen: Depo. ***Havz***: Havuz
Tecelligâh: Tecelli yeri, görünme yeri. ***Mevcûdât***: Varlıklar
Dest-i kudret: Kudret eli, Cenab-ı Hakk'ın kudreti

bir hareket-i şedide ile kâinatı çalkaladığı vakit, o iki havuz, münasip maddelerle dolacaktır.

***Şu Remizli Nükte'nin sırrı şudur ki*:**

Hakîm-i Ezelî, inâyet-i sermediye ve hikmet-i ezeliyenin iktizası ile şu dünyayı, tecrübeye mahal ve imtihana meydan ve Esmâ-yi Hüsnâ'sına âyine ve kalem-i kader ve kudretine sahife olmak için yaratmış. Ve tecrübe ve imtihan ise neşv ü nemaya sebeptir. O neşv ü nema ise, istidatların inkişafına sebeptir. O inkişaf ise, kabiliyetlerin tezahürüne sebeptir. O kabiliyetlerin tezahürü ise, hakâik-i nisbiyenin zuhuruna sebeptir. Hakâik-i nisbiyenin zuhuru ise, Sâni'-i Zülcelâl'in Esmâ-yi Hüsnâ'sının nukuş-i tecelliyâtını göstermesine ve kâinatı mektûbât-ı Samedâniye suretine çevirmesine sebeptir. İşte şu sırr-ı imtihan ve sırr-ı teklif iledir ki; ervâh-ı âliyenin elmas gibi cevherleri, ervâh-ı sâfilenin kömür gibi maddelerinden tasaffi eder, ayrılır.

İşte, bu mezkûr sırlar gibi daha bilmediğimiz çok ince, âlî hikmetler için, âlemi bu surette irâde ettiğinden; şu âlemin tegayyür ve tahavvülünü dahi o hikmetler için irâde etti. Tahavvül ve tegayyür için zıtları birbirine hikmetle karıştırdı ve karşı karşıya getirdi. Zararları menfaatlara mezcederek, şerleri hayırlara idhâl ederek, çirkinlikleri güzelliklerle cem'ederek, hamur gibi yoğurarak şu kâinatı tebeddül ve tegayyür kanununa ve tahavvül ve tekâmül düsturuna tâbi kıldı.

Vaktaki meclis-i imtihan kapandı. Tecrübe vakti bitti. Esmâ-yi Hüsnâ hükmünü icra etti. Kalem-i kader, mektûbatını tamamıyla yazdı. Kudret, nukuş-i san'atını tekmil etti. Mevcudat, vezaifini îfâ etti. Mahlûkat, hizmetlerini bitirdi. Her şey, mânâsını ifade etti. Dünya, âhiret fidanlarını yetiştirdi. Zemin,

---

Hareket-i şedide: Şiddetli bir hareket
İnâyet-i sermediye: Ebedî lütuf ve ihtimam
Hikmet-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezelî hikmeti
İktiza: Gerektirmek, icap ettirmek
Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın pek güzel isimleri
Kalem-i kader: Kader kalemi
Neşvünema: Gelişmek, büyümek
İstidad: Kabiliyet, yetenek
İnkişaf: Meydana çıkma
Hakaik-i nisbiye: İzafî, göreceli hakikatler
Zuhur: Görünme, meydana çıkma
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Nukuş-i tecelliyat: Cenab-ı Hakk'ın icraatlarının tecellilerindeki nakışlar
Mektûbât-ı Samedâniye: Allah'tan gelen mektuplar
Sırr-ı imtihan: İmtihan sırrı
Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı, insanın yükümlü kılınmasındaki sır
Ervâh-ı âliye: Yüce ruhlar
Ervâh-ı sâfile: Değerini yitirmiş, aşağı ruhlar
Tasaffi: Saflaşmak, durulmak
Mezkûr: Zikredilen, anlatılan
Âlî: Yüce
Tegayyür: Başkalaşma
Tahavvül: Değişiklik
Mezc: Katma, karıştırma
İdhal: Girdirmek, dahil etmek
Cem': Birleşme, bir araya toplama
Tekâmül: Olgunlaşma, kemâle erme
Meclis-i imtihan: İmtihan salonu
Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan pek güzel isimleri
Kalem-i kader: Kader kalemi
Nukuş-i san'at: Sanat nakışları
Tekmil: Tamamlama, bitirme
Mevcûdât: Varlıklar
Vezaif: Vazifeler
Îfâ: Yerine getirme
Mahlûkat: Yaratılanlar

Sâni-i Kadîr'in bütün mu'cizât-ı kudretini, umum havârik-ı san'atını teşhir edip gösterdi. Şu âlem-i fena, sermedî manzaraları teşkil eden levhaları zaman şeridine taktı. O Sâni-i Zülcelâl'in hikmet-i sermediyesi ve inâyet-i ezeliyesi, o imtihan neticelerini, o tecrübenin neticelerini, o Esmâ-yi Hüsnâ'nın tecellilerinin hakikatlerini, o kalem-i kader mektûbâtının hakâikını, o nümûne-misâl nukuş-i san'atının asıllarını, o vezaif-i mevcudatın faidelerini, gayelerini, o hidemat-ı mahlûkatın ücretlerini ve o kelimât-ı kitab-ı kâinatın ifade ettikleri mânâların hakikatlerini ve istîdat çekirdeklerinin sünbüllenmesini ve bir mahkeme-i kübrâ açmasını ve dünyadan alınmış misâlî manzaraların göstermesini ve esbab-ı zâhiriyenin perdesini yırtmasını ve her şey doğrudan doğruya Hâlık-ı Zülcelâl'ine teslim etmesi gibi hakikatleri iktiza etti ve o mezkûr hakikatleri iktiza ettiği için, kâinatı dağdağa-yi tegayyür ve fenadan, tahavvül ve zevâlden kurtarmak ve ebedîleştirmek için o zıtların tasfiyesini istedi ve tegayyürün esbabını ve ihtilâfatın maddelerini tefrik etmek istedi... Elbette kıyâmeti koparacak ve o neticeler için tasfiye edecek. İşte şu tasfiyenin neticesinde Cehennem, ebedî ve dehşetli bir suret alıp, taifeleri وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ[1] tehdidine mazhar olacak. Cennet, ebedî, haşmetli bir suret giyerek ehil ve ashâbı سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ[2] hitabına mazhar olacak.

Yirmi Sekizinci Söz'ün Birinci Makam'ının İkinci Suâli'nde isbat edildiği gibi, Hakîm-i Ezelî, şu iki hânenin sekenelerine, kudret-i kâmilesiyle ebedî ve sabit bir vücut verir ki, hiç inhilâl ve tegayyüre ve ihtiyarlığa ve inkırâza mâruz kalmazlar. Çünkü, inkırâza sebebiyet veren tegayyürün esbabı bulunmaz.

---

[1] Fakat bugün sizler, şöyle bir tarafa çekilin ey mücrimler. (Yâsîn sûresi, 36/59)

[2] Selâm olsun sizlere, ne mutlu size. Haydi, ebediyen kalmak üzere, giriniz oraya! (Zümer sûresi, 39/73)

Sâni'-i Kadîr: Her şeye gücü yeten yaradan
Mu'cizât-ı kudret: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu mucizeler
Havârik-ı san'at: Sanat harikaları
Teşhir: Sergilemek, göstermek
Âlem-i fena: Yok olmaya giden âlem. ***Mektûbât***: Mektuplar
Sermedî: Ebedî, sonu olmayan
Hikmet-i sermediye: Ebedî hikmet
İnâyet-i ezeliye: Ezelî lütuf ve ihtimam. ***Hakaik***: Hakikatler
Vezaif-i mevcûdât: Varlıkların vazifeleri
Nümûne-misâl: Örnek gibi
Hidemat-ı mahlûkat: Mahlukların hizmetleri
Kelimât-ı kitab-ı kâinat: Kâinat kitabının kelimeleri
İstîdad: Kabiliyet, yetenek
Mahkeme-i kübrâ: En büyük mahkeme, mahşer günü
Misâlî: Misâl âlemine ait
Esbab-ı zâhiriye: Görünen sebepler, maddî şartlar
Hâlık-ı Zülcelâl: Celâl, azamet ve ululuk sahibi Yaratan
İktiza etmek: Gerekmek, icap etmek. ***Dağdağa-i tegayyür***: Başkalaşmanın, değişmenin gürültü ve patırtısı
Zeval: Bitme, sona erme
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme
İhtilâfat: Anlaşmazlıklar, uyuşmazlıklar. ***Esbab***: Sebepler
Tefrik etmek: Ayırma
Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz
Ehil: Ehliyetli, lâyık
Mazhar: Nail olmak
Ashâb: Sahipler, arkadaşlar
Sekene: Bir meskende oturanlar
Kudret-i kâmile: Mükemmel kudret. ***Hâne***: Ev, mesken
İnhilâl: Çözülüp açılma, dağılma
Tegayyür: Başkalaşma
İnkırâz: Sona erme, tükenme

Dördüncü Mesele

Şu mümkün, vâki olacaktır. Evet dünya, öldükten sonra âhiret olarak diriltilecektir. Dünya harab edildikten sonra, o dünyayı yapan Zât, yine daha güzel bir surette onu tâmir edecek, âhiretten bir menzil yapacaktır. Şuna delil başta Kur'ân-ı Kerîm binler berâhin-i akliyeyi tazammun eden umum âyâtıyla ve bütün kütüb-i semâviye, bunda müttefik bulunduğu gibi; Zât-ı Zülcelâl'in evsaf-ı celâliyesi ve evsaf-ı cemâliyesi ve Esmâ-yi Hüsnâ'sı, bunun vukuuna kat'î surette delâlet ederler. Ve enbiyâya gönderdiği bütün semâvî fermanları ile kıyâmeti ve haşrin îcâdını va'detmiş. İşte madem va'detmiş, elbette yapacaktır. Onuncu Söz'ün Sekizinci Hakikati'ne müracaat et. Hem başta Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'ın bin mu'cizâtının kuvveti ile, bütün enbiyâ ve mürselînin ve evliya ve sıddıkînin, vukuunda müttefik olup haber verdikleri gibi, şu kâinat bütün âyât-ı tekvîniyesiyle, vukuundan haber veriyor.

Elhâsıl: "Onuncu Söz" bütün hakâikiyle; Yirmi Sekizinci Söz, İkinci Makamı'nda Lâsiyyemalar'daki bütün berahiniyle; gurub etmiş Güneş'in sabahleyin yeniden tulû' edeceği derecesinde bir kat'iyetle göstermiştir ki: Hayat-ı dünyeviyenin gurubundan sonra şems-i hakikat, hayat-ı uhreviye suretinde çıkacaktır.

İşte baştan buraya kadar beyanâtımız, İsm-i Hakîm'den istimdat ve feyz-i Kur'ân'dan istifade suretinde kalbi kabûle, nefsi teslime, aklı iknaa ihzâr için "*Dört Esas*" söyledik. Fakat biz neyiz ki, buna dair söz söyleyeceğiz? Asıl şu dünyanın sahibi, şu kâinatın Hâlık'ı, şu mevcudatın Mâlik'i ne söylüyor... O'nu dinlemeliyiz. Mülk sahibi söz söylerken başkalarının ne haddi var ki, fuzûliyâne karışsın!..

İşte o Sâni-i Hakîm, dünya mescidinde ve arz mektebinde, asırlar arka-

---

Arz: Yeryüzü
Âyât: Âyetler
Âyât-ı tekvîniyye: Yaratılış delilleri
Berahin: Deliller
Berâhin-i akliyye: Aklî deliller
Beyânât: Açıklamalar, ifadeler
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Enbiya: Peygamberler
Esmâ-i hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan pek güzel isimleri
Evliya: İman, ibadet ve taatiyle Allah'a yakın olan kullar
Evsaf-ı cemâliyye: Cenab-ı Hakk'ın lütfunu ve şefkatini gösteren sıfatları
Evsaf-ı celâliyye: Cenab-ı Hakk'ın ululuğunu gösteren sıfatları
Feyz-i Kur'ân: Kur'ân'ın bereket ve ihsanı
Fuzûliyâne: Gereksiz, lüzumsuz yere
Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan
Hayat-ı dünyeviyye: Dünya hayatı
Hayat-ı uhreviyye: Ahiret hayatı
Îcâd: Var etme, vücuda getirme
İstimdad: Yardıma çağırma
Kat'î: Kesin
Kat'iyetle: Kesinlikle
Kütüb-i Semâviyye: Semâvî kitaplar
Menzil: Konak, ikamet edilen yer
Mürselîn: Elçiler, peygamberler
Müttefik: Birleşmiş
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Semâvî: İlâhî
Sıddîkîn: Ameli imanını doğrulayan, son derece dürüst ve sadık, Allah dostları
Şems-i hakikat: Hakikat güneşi
Tazammun: İçine almak, ihtiva etmek
Tulû': Doğmak, çıkmak
Vâki olmak: Vuku bulmak
Vukuuna: Meydana gelmesine
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)

sında oturan taifelerin umum saflarına hitaben îrad ettiği hutbe-i *ezeliye*sinde, kâinatı *zelzeleye* veren:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۞ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۞ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۞
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۞ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ۞ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا
أَعْمَالَهُمْ ۞ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۞ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۞ [1]

ve bütün mahlûkatı neş'elendiren, şevke getiren:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا
رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا
أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [2]

gibi binler fermanları, Mâlikü'l-mülk'ten, Sâhib-i dünya ve âhiretten dinlemeliyiz. "*Âmennâ ve Saddaknâ!*" demeliyiz.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [3]

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا [4]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى سَيِّدِنَا إِبْرٰهِيمَ
وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا إِبْرٰهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ [5]

---

[1] Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman, ۞ ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman, ۞ insan şaşkın şaşkın: "Ne oluyor buna!" dediği zaman, ۞ işte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: ۞ Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. ۞ İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. ۞ Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, ۞ zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur. (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

[2] İman edip makbul ve güzel işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Öyle cennetler ki ne zaman, meyvelerinden kendilerine bir şey ikram edilirse: "Bu, daha önce de dünyada yediğimiz şey!" diyecekler. Oysa bu, onların aynısı olmayıp, benzeri olarak kendilerine sunulacaktır. Orada onların tertemiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır. (Bakara sûresi, 2/25)

[3] Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin. (Bakara sûresi, 2/32)

[4] Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. (Bakara sûresi, 2/286)

[5] Allah'ım! Efendimiz İbrahim ve efendimiz İbrahim'in âl ve ashabına salât ve selâm eylediğin gibi efendimiz Muhammed'e ve efendimiz Muhammed'in âl ve ashabına da salât ve selâm eyle. Şüphesiz sen her türlü övgüye lâyık ve sonsuz büyüklük sahibisin.

Âmennâ ve saddaknâ: "İnandık ve tasdik ettik"
Hutbe-i ezeliyye: Ezelî olan Cenab-ı Hakk'ın insanlara ve cinlere bir hutbesi olan Kur'ân
İrad etme: Söyleme.
Mahlûkat: Yaratıklar
Mâlikü'l-mülk: Dilediği şekilde hükmeden mutlak Hâkim
Sâhib-i Dünya: Dünya'nın sahibi
Taife: Takım, topluluk, cemaat

Tılsım-ı Kâinatı Keşfeden,

Kur'ân-ı Hakîm'in Mühim Bir Tılsımını Halleden

Otuzuncu Söz

"Ene" ve "Zerre"den ibaret bir "Elif" bir "Nokta"dır.

Şu söz İki Maksad'dır: Birinci Maksad, "Ene"nin mahiyet ve neticesinden; İkinci Maksad, "Zerre"nin hareket ve vazifesinden bahseder.

Birinci Maksad

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولاً [1]

Şu âyetin büyük hazinesinden tek bir cevherine işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Gök, zemin, dağ tahammülünden çekindiği ve korktuğu emanetin müteaddit vücuhundan bir ferdi, bir vechi, "Ene"dir. Evet "Ene", zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar âlem-i insâniyetin etrafına dal budak salan nurânî bir şecere-i tûbâ ile, müdhiş bir şecere-i zakkumun çekirdeğidir. Şu azîm ha

---

[1] "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden cidden çok zâlim, çok cahil bulunuyor." (Ahzâb sûresi, 33/72)

Tılsım-ı Kâinat: Kâinatın herkes tarafından bilinemeyen gizli sırrı, tılsımı. ***Tılsım***: Gizli sır
Zerre: En küçük parça, atom
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, iç yüzü
Tahammül: Taşıma, yüklenme, kaldırma
Müteaddid: Birkaç, çeşit çeşit, birçok
Vücuh: Vecihler, yönler
Vech: Yön, şekil
Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in (a.s) yaşadığı zaman
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Nurânî: Nurlu, parlak
Şecere-i tûbâ: Cennetteki tuba ağacı. ***Azîm***: Büyük

kikate girişmeden evvel, o hakikatın fehmini teshil edecek bir *mukaddime* beyân ederiz. Şöyle ki:

Ene, künûz-i mahfiye olan Esmâ-yi ilâhiye'nin anahtarı olduğu gibi, kâinatın tılsım-ı muğlakının dahi anahtarı olarak bir muamma-yi müşkil-küşâdır, bir tılsım-ı hayret-fezâdır. O ene mahiyetinin bilinmesiyle, o garib muamma, o acib tılsım olan ene açılır ve kâinat tılsımını ve âlem-i vücûb'un künûzunu dahi açar. Şu meseleye dair "Şemme" isminde bir risâle-i Arabiyemde şöyle bahsetmişiz ki: Âlemin miftahı insanın elindedir ve nefsine takılmıştır. Kâinat kapıları zâhiren açık görünürken, hakikaten kapalıdır. Cenâb-ı Hak, emanet cihetiyle insana ene nâmında öyle bir miftah vermiş ki; âlemin bütün kapılarını açar ve öyle tılsımlı bir enaniyet vermiş ki; Hallâk-ı Kâinat'ın künûz-i mahfiyesini onun ile keşfeder.

Fakat ene, kendisi de gayet muğlâk bir muamma ve açılması müşkil bir tılsımdır. Eğer onun hakikî mahiyeti ve sırr-ı hilkati bilinse; kendisi açıldığı gibi kâinat dahi açılır. Şöyle ki:

Sâni-i Hakîm, insanın eline emanet olarak, rubûbiyetinin, sıfât ve şuûnâtının hakikatlerini gösterecek, tanıttıracak, işârat ve nümûneleri câmi' bir ene vermiştir. Tâ ki o ene, bir vâhid-i kıyâsî olup, evsâf-ı rubûbiyet ve şuûnât-ı ulûhiyet bilinsin. Fakat vâhid-i kıyâsî, bir mevcud-ı hakikî olmak lâzım değil. Belki hendesedeki farazî hatlar gibi, farz ve tevehhümle bir vâhid-i kıyasî teşkil edilebilir. İlim ve tahakkukla hakikî vücûdu lâzım değildir.

Âlem-i vücûb: Cenâb-ı Hakk'a ait, O'nun zât, isim ve sıfatlarına ait âlem
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran, kapsamlı
Enaniyet: Benlik
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri
Evsaf-ı rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın rububiyetinin vasıfları
Farazî: Varsayılan
Farz: Farz etme, tahmin etme
Fehm: Anlama
Hallak-ı Kâinat: Kâinatın yaratıcısı
Hendese: Geometri, mühendislik
Künûz: Hazineler
Künûz-ı mahfiye: Gizli hazineler
Mevcud-ı hakikî: Gerçek varlık
Miftah: Anahtar
Muamma: Anlaşılmaz iş, bilmece
Muamma-yi müşkilküşa: Anlaşılması zor olmakla beraber, zor ve çetin şeyleri halleden
Muğlak: Anlaşılması güç, kapalı
Mukaddime: Giriş, başlangıç
Müşkil: Güç, zor, çetin
Nümûne: Örnek, misal
Risale-i Arabiye: Arapça risale
Rubûbiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp eğitmesi
Sâni-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Sırr-ı hilkat: Yaratılış sırrı
Şuûnât: İşler, ilâhî tecelliler, icraatlar
Şuûnât-ı ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Teshil: Kolaylaştırma
Tevehhüm: Vehmetme, zannetme
Tılsım: Gizli sır, bilinmeyen
Tılsım-ı hayretfezâ: Hayret verici, gizli bir sır
Tılsım-ı muğlak: Kapalı, gizli sır
Vâhid-i kıyâsî: Ölçü birimi
Zâhiren: Görünüşte

Suâl: Niçin Cenâb-ı Hakk'ın sıfât ve esmâsının mârifeti, "Enaniyet"e bağlıdır?

Elcevap: Çünkü mutlak ve muhît bir şeyin hududu ve nihayeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir sûret ve bir taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ; zulmetsiz daimî bir ziyâ, bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit hakikî veya vehmî bir karanlık ile bir hat çekilse, o vakit bilinir. İşte Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfât ve esmâsı; muhît, hududsuz, şeriksiz olduğu için onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hissolunmaz. Öyle ise; hakikî nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da enaniyet yapar. Kendinde bir rubûbiyet-i mevhume, bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder, bir had çizer. Onun ile muhît sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz'eder. "Buraya kadar benim, ondan sonra O'nundur" diye bir taksimat yapar. Kendindeki ölçücükler ile, onların mahiyetini yavaş yavaş anlar. Meselâ; daire-i mülkünde mevhum rubûbiyetiyle, daire-i mümkinâtta Hâlık'ının rubûbiyetini anlar ve zâhir mâlikiyetiyle, Hâlık'ının hakikî mâlikiyetini fehmeder ve "Bu hâneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir." der ve cüz'î ilmiyle O'nun ilmini fehmeder ve kisbî san'atçığıyla o Sâni'-i Zülcelâl'in ibdâ-yi san'atını anlar. Meselâ: "*Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim. Öyle de şu dünya hânesini birisi yapmış ve tanzim etmiş.*" *der. Ve hâkezâ... Bütün sıfât ve şuûnât-ı ilâhiye'yi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrârlı ahvâl ve sıfât ve hissiyat, ene'de münderiçtir.*

Demek ene, âyine-misâl ve vâhid-i kıyâsî ve âlet-i inkişâf ve mânâ-yi harfî gibi; mânâsı kendinde olmayan ve başkasının mânâsını gösteren, vü-

---

Ahvâl: Hâller, durumlar
Âlet-i inkişâf: Meydana çıkaran alet. ***Cüz'î***: Küçük
Daire-i mülk: İdaresinde olmak
Daire-i mümkinat: Yaratılan varlıklar alanı. ***Esrarlı***: Sırlı
Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Fehm: Anlamak. ***Had***: Sınır
Hadd-i mevhum: Hayalî bir sınır
Hâkeza: Böylece, bunun gibi
Hakîm: Her şeyi birtakım maksatlar ve tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.). ***Hâlık***: Yaratan
Hâne: Ev, mesken.
İbda-yi san'at: Sanatı örneksiz olarak meydana getirme, yaratma
Kisbî: Çalışmakla elde edilen
Mâlik: Sahip
Mâlikiyet: Malik olma, sahip olma
Mâna-yi harfî: Kendi varlığını değil, yaratıcısını gösterme
Marifet: Bilgi, ilim
Mevhum: Hayalî
Muhît: Geniş, kapsamlı
Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan
Rahîm: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Rubûbiyet-i mevhume: Hayalî bir idare ve saltanat
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
Şerik: Ortak
Şuûnât-ı İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Taayyün vermek: Sınırlandırılmış bir şahsiyet vermek
Tanzim: Düzenleme
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Vâhid-i kıyâsî: Ölçü birimi
Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek
Vehmî: Gerçekte olmayan, fakat olduğu sanılan. ***Zâhir***: Açık, belli
Ziyâ: Işık. ***Zulmet***: Karanlık

cûd-ı insâniyetin kalın ipinden şuûrlu bir tel ve mahiyet-i beşeriyenin hullesinden ince bir ip ve şahsiyet-i Âdemiyet'in kitabından bir eliftir ki, o elif'in "iki yüzü" var. Biri, hayra ve vücûda bakar. O yüz ile yalnız feyze kâbildir. Vereni kabul eder, kendi îcad edemez. O yüzde fâil değil, îcaddan eli kısadır.[1] Bir yüzü de şerre bakar ve ademe gider. Şu yüzde o fâildir, fiil sahibidir.[2] Hem onun mahiyeti, harfiyedir; başkasının mânâsını gösterir. Rubûbiyeti hayâliyedir. Vücûdu o kadar zaîf ve incedir ki; bizzât kendinde hiçbir şeye tahammül edemez ve yüklenemez. Belki eşyanın derecat ve miktarlarını bildiren mîzânü'l-hararet ve mîzânü'l-hava gibi mîzânlar nevinden bir mîzândır ki; Vâcibü'l-Vücûd'un mutlak ve muhît ve hududsuz sıfâtını bildiren bir mîzândır.[3]

İşte, mahiyetini şu tarzda bilen ve iz'an eden ve ona göre hareket eden قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا [4] beşaretinde dâhil olur. Emaneti bihakkın edâ eder ve o enenin dürbünüyle, kâinat ne olduğunu ve ne vazife gördüğünü görür ve âfâkî mâlûmat nefse geldiği vakit, ene'de bir musaddık görür. O ulûm, nur ve hikmet olarak kalır. Zulmet ve abesiyete inkılâb etmez. Vaktâki ene, vazifesini şu sûretle îfa etti; vâhid-i kıyâsî olan mevhum rubûbiyetini ve farazî mâlikiyetini terk eder.

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ [5] وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ [6]

der, hakikî ubûdiyetini takınır, "makam-ı ahsen-i takvîm"e çıkar.[7]

---

[1] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.
[2] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79; Yûsuf sûresi, 12/53
[3] Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.
[4] "Nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer." (Şems sûresi, 91/9)
[5] "Yegâne hâkimiyet O'nundur. Bütün hamdler ve övgüler, sadece ve sadece O'na mahsustur." (Teğâbün sûresi, 64/1)
[6] "Hüküm yetkisi O'nundur. Sonunda varacağınız yer de O'nun huzurudur." (Kasas sûresi, 28/70)
[7] Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

Vücûd-ı insaniyet: İnsanlığın mevcudiyeti, varlığı
Mahiyet-i beşeriye: İnsanlığın aslı, esası, ne olduğu
Şahsiyet-i Âdemiyet: İnsanoğlunun şahsiyeti. ***Hulle***: Elbise, giysi
Feyz: Bereket, ihsan
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, ne olduğu. ***Fâil***: İşleyen, yapan
Harfiye: Bir başka varlığa dayanarak anlam kazanma
Rubûbiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp terbiye etmesi
Hayâliye: Zihnen tasavvur edilen, hayale ait. ***Zaîf***: Zayıf
Derecat: Miktarlar, mertebeler
Mîzânü'l hararet: Termometre
Mîzânü'l hava: Barometre
Mîzân: Ölçü, ölçek, ölçü aleti
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendinden olan Allah (c.c.)
Muhît: Geniş, kapsamlı
İz'an: Kalbin kabullenmesi
Beşaret: Müjde, muştu. ***Nev'***: Tür
Bihakkın: Hakkıyla
Edâ etmek: Yerine getirmek
Âfâkî: Dış dünyaya ait
Musaddık: Tasdik eden, gerçekliğini doğrulayan
Abesiyet: Boş, faydasız, saçma
İnkılab: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
Vâhid-i kıyasî: Ölçü birimi
Mevhum: Vehim ve hayalde meydana getirilen. ***Mâlûmat***: Bilgiler
Farazî: Zan ve tahmin edilen, varsayılan. ***Ubudiyet***: Kulluk
Mâlikiyet: Malik olma, sahip olma
Makam-ı "ahsen-i takvîm": En güzel biçim, ideal örneklik makamı

Eğer o ene, hikmet-i hilkatini unutup, vazife-i fıtriyesini terk ederek kendine mânâ-yi ismîyle baksa, kendini mâlik îtikad etse; o vakit emanete hiyânet eder; وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[1] altında dâhil olur. İşte, bütün şirkleri ve şerleri ve dalâletleri tevlid eden enaniyetin şu cihetindendir ki; semâvât ve Arz ve cibâl tedehhüş etmişler; farazî bir şirkten korkmuşlar. Evet, ene; ince bir elif, bir tel, farazî bir hat iken, mahiyeti bilinmezse, tesettür toprağı altında neşv ü nema bulur, gittikçe kalınlaşır. Vücud-ı insanın her tarafına yayılır. Koca bir ejderha gibi, vücûd-ı insanı bel' eder. Bütün o insan, bütün letâifiyle âdeta ene olur.[2] Sonra nev'in enaniyeti de bir asabiyet-i nev'iye ve milliye cihetiyle o enaniyete kuvvet verip; o ene, o enaniyet-i nev'iyeye istinad ederek, şeytan gibi, Sâni'-i Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze eder.[3] Sonra kıyas-ı binnefs sûretiyle herkesi, hattâ her şeyi kendine kıyas edip, Cenâb-ı Hakk'ın mülkünü onlara ve esbaba taksim eder. Gayet azîm bir şirke düşer. إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ[4] meâlini gösterir. Evet, nasıl mîrî malından kırk parayı çalan bir adam, bütün hâzır arkadaşlarına birer dirhem almasını kabûl ile hazmedebilir. Öyle de; "Kendime mâlikim." diyen adam, "Her şey kendine mâliktir." demeye ve îtikad etmeye mecburdur.

İşte ene, şu hâinâne vaziyetinde iken cehl-i mutlaktadır. Binler fünûnu bilse de, cehl-i mürekkeble bir echeldir. Çünkü; duyguları, efkârları kâinatın envâr-ı mârifetini getirdiği vakit, nefsinde onu tasdik edecek, ışıklandıracak ve idame edecek bir madde bulmadığı için, sönerler. Gelen her şey, nefsin-

---

[1] "Onu (nefsi) günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/10)

[2] Bkz.: "(Firavun), adamlarını topladı ve onlara: "Sizin en yüce rabbiniz benim!" dedi." (Nâziât sûresi, 79/23-24)

[3] Şeytanın mübarezesi ile alâkalı âyetlere bkz.: A'râf sûresi, 7/12; Hicr sûresi, 15/32-33; Sâd sûresi, 38/75-76.

[4] "Doğrusu şirk, pek büyük bir zulümdür." (Lokman sûresi, 31/13)

Hikmet-i hilkat: Yaratılış hikmeti
Vazife-i fıtriye: Tabiî görev
Mâna-yi ismî: Kendi varlığını göstermek
İtikad: İnanmak
Şirk: Allah'a ortak koşma
Tevlid: Doğurma, sebep olma
Enaniyet: Benlik
Semâvât: Gökler
Arz: Yer
Cibal: Dağlar
Tedehhüş etmek: Dehşete kapılmak, ürkmek
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, ne olduğu
Tesettür: Gizlenme, örtünme
Neşv ü nema: Gelişmek, büyümek
Vücud-i insan: İnsanın varlığı, mahiyeti.
Bel' etmek: Yutmak. ***Nev'***: Tür
Letâif: Latifeler, mânevî duyular
Asabiyet-i nev'iye: İnsanın kendi türüne aşırı bağlılığı
Enaniyet-i nev'iye: Kendi türüne aşırı bağlılıktan ileri gelen benlik
İstinad: Dayanma
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
Evamir: Emirler
Mübareze: Kavga, çarpışma
Kıyas-ı binnefs: Kendine kıyas ederek hüküm verme
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Taksim: Paylaştırmak
Azîm: Büyük
Şirk: Allah'a ortak koşma
Mîrî: Devlet hazinesine ait
İtikad: İnanmak
Hâinâne: Haince
Cehl-i mutlak: Tam bir bilmezlik, cehalet
Fünûn: İlimler
Cehl-i mürekkeb: Katmerli cahalet
Echel: En cahil
Efkâr: Fikirler
Envâr-ı mârifet: Bilgi nurları
İdame: Devam ettirme

deki renkler ile boyalanır. Mahz-ı hikmet gelse, nefsinde abesiyet-i mutlaka sûretini alır. Çünkü; şu hâldeki ene'nin rengi, şirk ve ta'tildir; Allah'ı inkârdır. Bütün kâinat, parlak âyetlerle dolsa; o ene'deki karanlıklı bir nokta, onları nazarda söndürür, göstermez.[1] On Birinci Söz'de mahiyet-i insâniyenin ve mahiyet-i insâniyedeki enaniyetin, –mânâ-yi harfî cihetiyle– ne kadar hassas bir mîzân ve doğru bir mikyas ve muhît bir fihriste ve mükemmel bir harita ve câmi' bir âyine ve kâinata güzel bir takvim, bir rûznâme olduğu gayet kat'î bir sûrette tafsil edilmiştir. Ona müracaat edilsin. O Söz'deki tafsilâta iktifâen kısa keserek mukaddimeye nihayet verdik.

* * *

Eğer mukaddimeyi anladınsa gel, hakikate giriyoruz.

İşte bak: Âlem-i insâniyette, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar iki cereyan-ı azîm, iki silsile-i efkâr; her tarafta ve her tabaka-yi insaniyede dal budak salmış; iki şecere-i azîme hükmünde[2] –biri, silsile-i nübüvvet ve diyanet; diğeri, silsile-i felsefe ve hikmet– gelmiş gidiyor. Her ne vakit o iki silsile imtizaç ve ittihad etmiş ise; yâni silsile-i felsefe, silsile-i diyanete dehâlet edip itâat ederek hizmet etmiş ise; âlem-i insâniyet parlak bir sûrette bir saadet, bir hayat-ı içtimâiye geçirmiştir. Ne vakit ayrı gitmişler ise; bütün hayır ve nur, silsile-i nübüvvet ve diyanet etrafına toplanmış ve şerler ve dalâletler, felsefe silsilesinin etrafına cem'olmuştur. Şimdi şu iki silsilenin menşe'lerini, esaslarını bulmalıyız.

İşte diyanet silsilesine itâat etmeyen silsile-i felsefe ki, bir şecere-i zakkum sûretini alıp, şirk ve dalâlet zulümâtını etrafına dağıtır. Hattâ kuvve-i

---

[1] Ene'nin Cenâb-ı Hakk'a inanmaya mani olması ile alâkalı olarak bkz.: Bakara sûresi, 2/130.

[2] Bkz.: Mâide sûresi, 5/27-31.

Abesiyet-i mutlaka: Tam bir saçmalık, mânâsızlık
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Câmi': Kapsamlı, geniş
Cem': Birleşme, bir araya toplama
Cereyan-ı azîm: Büyük akım, büyük hareket
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Dehâlet: Himayesine sığınmak
Enaniyet: Benlik
Hayat-ı içtimâiye: Toplum hayatı
İktifâen: Yeterli görerek, yetinerek
İmtizaç: Karışmak, birleşmek, uyuşmak.
Kat'î: Kesin
İttihad: Birleşme, aynı fikirde olma
Mahiyet-i insaniye: İnsanın esası
Mahz-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi, sırf hikmet
Mâna-yi harfî: Kendi varlığını değil, yaratıcısını gösterme
Menşe': Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, yaşadığı yer
Mikyas: Ölçü, ölçek, ölçü aleti
Mîzân: Ölçü, ölçek, ölçü birimi
Muhît: Geniş, kapsamlı
Mukaddime: Giriş, başlangıç
Rûznâme: Program
Silsile: Zincir, art arda gelen şeylerin meydana getirdiği sıra
Silsile-i diyanet: Diyanet zinciri
Silsile-i efkâr: Fikirler zinciri
Silsile-i felsefe: Felsefe zinciri
Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik zinciri
Şecere-i azîme: Büyük ağaç
Şecere-i zakkum: Cehennemde yetişen bir ağaç, cehennemliklerin yemeği
Şirk: Allah'a ortak koşma
Ta'til: Allah'ın (c.c.) sıfatlarını inkâr etmek
Tabaka-i insaniye: İnsan tabakası
Tafsil: Ayrıntılı biçimde anlatmak
Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in yaşadığı zaman
Zulümât: Karanlıklar

akliye dalında; Dehriyyûn, maddiyyûn, tabiiyyûn meyvelerini, beşer aklının eline vermiş. Ve kuvve-i gadabiye dalında; Nemrudları, Firavunları, Şeddadları(Hâşiye) beşerin başına atmış. Ve kuvve-i şeheviye-i behîmiye dalında; âliheleri, sanemleri ve ulûhiyet dâva edenleri semere vermiş, yetiştirmiş. O şecere-i zakkumun menşei ile silsile-i nübüvvetin –ki bir şecere-i tûbâ-yi ubûdiyet hükmünde bulunan o silsilenin– küre-i zeminin bağında, mübarek dalları: Kuvve-i akliye dalında enbiyâ ve mürselîn ve evliyâ ve sıddıkîn meyvelerini yetiştirdiği gibi.. kuvve-i dâfia dalında; âdil hâkimleri, melek gibi melikler meyvesini veren ve kuvve-i câzibe dalında hüsn-i sîret ve ismetli cemâl-i sûret ve sehâvet ve kerem-nâmdarlar meyvesini yetiştiren ve beşer, nasıl şu kâinatın en mükemmel bir meyvesi olduğunu gösteren o şecerenin menşei ile beraber ene'nin iki cihetindedir. O iki şecereye menşe' ve medâr, esaslı bir çekirdek olarak ene'nin iki vechini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Ene'nin bir vechini Nübüvvet tutmuş gidiyor; diğer vechini felsefe tutmuş geliyor.

•***Nübüvvetin vechi olan birinci vecih***: Ubûdiyet-i mahzanın menşeidir. Yâni ene, kendini abd bilir; başkasına hizmet eder, anlar. Mahiyeti, harfiyedir. Yâni; başkasının mânâsını taşıyor, fehmeder. Vücudu, tebeîdir. Yâni; başka birisinin vücûdu ile kâim ve îcadıyla sabittir, îtikad eder. Mâliki-

---

(Hâşiye) Evet Nemrudları, Firavunları yetiştiren ve dâyelik edip emziren, eski Mısır ve Babil'in ya sihir derecesine çıkmış veyahut hususî olduğu için etrafında sihir telâkki edilen eski felsefeleri olduğu gibi; âliheleri eski Yunan kafasında yerleştiren ve esnâmı tevlid eden felsefe-i tabiiye bataklığıdır. Evet, tabiatın perdesi ile Allah'ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir ulûhiyet verip kendi başına musallat eder.

Abd: Kul. ***Âdil***: Adalet sahibi
Âlihe: İlahlar, tanrılar
Cemâl-i sûret: Yüz güzelliği
Dâyelik: Dadılık, süt ninelik
Dehriyyûn: Dünya'nın sonsuzluğuna inanıp dini ve ahireti inkâr edenler. ***Fehm***: Anlama
Enbiyâ: Peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Felsefe-i tabiî: Yaratıcıyı kabul etmeyip tabiatın yarattığını iddia eden felsefî görüş
Firavun: Hz. Musa'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarı
Harfiye: Kendi varlığını değil, yaratıcısını gösterme
Hüsn-i sîret: Ahlâk güzelliği
Îcad: Varetmek, yaratmak
İsmetli: Günahlardan korunmuş
İtikad: İnanma
Kâim: Ayakta duran
Keremnâmdar: Cömertlikle meşhur
Kuvve-i akliye: Akıl dinamiği
Kuvve-i câzibe: Fıtrata uygun her türlü güzelliği ve fazileti benimseyip, yaşama dinamiği
Kuvve-i dâfia: Toplun nizamı ve adaleti sağlama dinamiği
Kuvve-i gadabiye: Öfke, sinirlenme duygusu
Kuvve-i şeheviye-i behîmiye: Hayvanî şehvet duygusu
Küre-i zemin: Yeryüzü, dünya
Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler, maddeciler
Mahiyet: Bir şeyin aslı, esası, ne olduğu. ***Medâr***: Vesile, sebep
Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği, beslendiği yer
Mürselîn: Elçiler
Nemrud: Hz. İbrahim'in mücadele ettiği dinsiz hükümdar
Nübüvvet: Peygamberlik
Sanem: Put
Sehavet: Cömertlik, kerem
Semere: Mevye, netice
Sıddîkîn: Ameli imanını doğrulayan, son derece dürüst ve sadık
Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik zinciri
Şecere: Ağaç
Şecere-i tûbâ-yi ubûdiyet: Cennet ağacı gibi verimli kulluk
Şeddad: Ad kavminin zorba ve dinsiz hükümdarı
Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Tebeî: Bağlı olma, tâbi
Tevlid: Doğurma, netice verme
Ubûdiyet-i mahza: Tam, mükemmel kulluk
Ulûhiyet: İlah olma

yeti, vehmiyedir. Yâni; kendi mâlikinin izni ile sûrî, muvakkat bir mâlikiyeti vardır, bilir. Hakikatı, zılliyedir. Yâni; hak ve vâcib bir hakikatın cilvesini taşıyan mümkin ve miskin bir zılldir. Vazifesi ise; kendi Hâlık'ının sıfât ve şuûnâtına mikyas ve mîzân olarak, şuûrkârâne bir hizmettir. İşte, enbiyâ ve enbiyâ silsilesindeki asfiyâ ve evliyâ, ene'ye şu vecihle bakmışlar, böyle görmüşler, hakikati anlamışlar. Bütün mülkü Mâlikü'l-mülk'e teslim etmişler[1] ve hükmetmişler ki: O Mâlik-i Zülcelâl'in ne mülkünde,[2] ne rubûbiyetinde,[3] ne ulûhiyetinde[4] şerik ve nazîri yoktur;[5] muîn ve vezire muhtaç değil;[6] her şeyin anahtarı O'nun elindedir;[7] her şeye Kâdir-i Mutlak'tır;[8] esbab, bir perde-i zâhiriyedir;[9] tabiat, bir şeriat-ı fıtriyesidir ve kanunlarının bir mecmuâsıdır ve kudretinin bir mistarıdır.[10]

İşte şu parlak nurânî güzel yüz, hayatdar ve mânidar bir çekirdek hükmüne geçmiş ki; Hâlık-ı Zülcelâl bir şecere-i tûbâ-yi ubûdiyeti ondan halketmiştir ki; onun mübârek dalları, âlem-i beşeriyetin her tarafını nurânî meyvelerle tezyin etmiştir. Bütün zaman-ı mâzideki zulümâtı dağıtıp, o uzun zaman-ı mâzi; felsefenin gördüğü gibi bir mezar-ı ekber, bir ademistan olmadığını, belki istikbale ve saadet-i ebediyeye atlamak için, ervâh-ı âfilîne bir me-

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26.
[2] Bkz.: A'râf sûresi, 7/158.
[3] Bkz.: Bakara sûresi, 2/21.
[4] Bkz.: Kehf sûresi, 18/110
[5] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/111; Şûrâ sûresi, 42/11; İhlâs sûresi, 112/ 4.
[6] Bkz.: İhlâs sûresi, 112/ 2.
[7] Bkz.: En'âm sûresi, 6/59; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12.
[8] Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; Mâide sûresi, 5/120; Teğâbün sûresi, 64/1.
[9] Saffat sûresi, 37/95-96; Ra'd sûresi, 13/16; Yâsîn sûresi, 36/28; Fetih sûresi, 48/7.
[10] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26; Yâsîn sûresi, 36/77-83; Ahkaf sûresi, 46/33.

Mâlikiyet: Malik olma, sahip olma
Vehmiye: Gerçekte olmayan fakat olduğu sanılan
Sûrî: Görünürde olan, zâhirî
Muvakkat: Geçici
Zılliye: Gölge ile ilgili
Mümkin: Varlığı şart olmayan şeyler. Allah'tan başka her şey
Zıll: Gölge. ***Hâlık***: Yaratan
Şuûnât: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Şuurkârâne: Bilerek, şuurlu bir şekilde
Mikyas: Ölçü, ölçek, ölçü aleti
Asfiya: İlim ve takvasıyla gerçek Peygamber varisi veliler
Mâlikü'l-Mülk: Dilediği şekilde hükmeden mutlak Hâkim
Mâlik-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye malik olan Yaradan
Rubûbiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı
Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın kudreti ile kâinattaki her şeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi
Şerik: Ortak. ***Nazir***: Benzer, denk
Muîn: Yardımcı. ***Esbab***: Sebepler
Kadir-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi Hz. Allah
Perde-i zâhiriye: Dış perde
Şeriat-ı fıtriye: Allah'ın yaratılışa koyduğu büyük kanun
Mecmua: Tertip ve tanzim edilmiş şeylerin hepsi
Mistar: Âlet, araç.. üzerinde kainat kitabına ait satırların yazıldığı alan. ***Hayatdar***: Canlı
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaratan
Şecere-i tûbâ-yi ubûdiyet: Cennet ağacı gibi verimli kulluk
Âlem-i beşeriyet: İnsanlık âlemi
Tezyin: Donatmak, süslemek
Zaman-ı mâzi: Geçmiş zaman
Zulümât: Karanlıklar
Mezar-ı ekber: Çok büyük mezar
Ademistan: Yokluklar şehri
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Ervah-ı âfilîn: Göçüp giden ruhlar

dâr-ı envar ve muhtelif basamaklı bir mi'râc-ı münevver ve ağır yüklerini bırakan ve serbest kalan ve Dünyadan göçüp giden ruhların nurânî bir nuristanı ve bir bostanı olduğunu gösterir.

•***İkinci vecih ise***: Felsefe tutmuştur. Felsefe ise; ene'ye mânâ-yi ismîyle bakmış. Yâni; kendi kendine delâlet eder, der. Mânâsı kendindedir, kendi hesabına çalışır, hükmeder. Vücudu; aslî, zâtî olduğunu telâkki eder. Yâni, zâtında bizzât bir vücûdu vardır, der. Bir hakk-ı hayatı var, daire-i tasarrufunda hakikî mâliktir, zu'meder. Onu, bir hakikat-i sâbite zanneder. Vazifesini, hubb-ı zâtından neş'et eden bir tekemmül-i zâtî olduğunu bilir ve hâkezâ.. çok esâsât-ı fâsideye mesleklerini bina etmişler. O esâsat, ne kadar esassız ve çürük olduğunu sair risâlelerimde ve bilhassa Sözler'de hususan On İkinci ve Yirmi Beşinci Sözler'de kat'î isbat etmişiz.

Hattâ silsile-i felsefenin en mükemmel ferdleri ve o silsilenin dâhileri olan Eflâtun* ve Aristo*, İbn-i Sînâ* ve Fârâbî* gibi adamlar; "İnsaniyetin gayetü'l-gayâtı, "teşebbüh-i bi'l-Vâcib'dir." yâni Vâcibü'l-Vücûd'a benzemektir." deyip Firavunâne bir hüküm vermişler ve enaniyeti kamçılayıp şirk derelerinde serbest koşturarak; esbab-perest, sanem-perest, tabiat-perest, nücûm-perest gibi çok envâ-yi şirk tâifelerine meydan açmışlar. İnsaniyetin esasında münderiç olan acz ve zaaf,[1] fakr ve ihtiyaç,[2] naks ve kusur[3] kapılarını kapayıp, ubûdiyetin yolunu seddetmişler. Tabiata saplanıp, şirkten tamamen çıkamayıp, şükrün geniş kapısını bulamamışlar...

---

[1] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/28; Rahman sûresi, 55/14.
[2] Bkz.: Zümer sûresi, 39/49; Dehr sûresi, 76/2, 17-32.
[3] Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/52-53.

Acz: Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme. ***Aslî***: Asıl, esas
Daire-i tasarruf: Kullanma alanı, idare etme sahası
Enaniyet: Benlik
Envâ'-yi şirk: Şirkin çeşitleri
Esâsât-ı fâside: Çürük esaslar, bozuk temeller
Esbabperest: Sebeplere tapan
Fakr: İhtiyaç
Firavunâne: Kibirli gururlu bir şekilde
Gayetü'l-gâyât: En büyük gaye
Hâkezâ: Böylece, bunun gibi
Hakikat-i sabite: Değişmeyen hakikatler
Hakk-ı hayat: Hayat hakkı
Hubb-ı zât: Kişinin kendini sevmesi
Kat'î: Kesin
Mâna-yî ismî: Kendi varlığını göstermek
Medar-ı envâr: Nurların hareket edeceği yer
Mi'rac-ı münevver: Nurlu bir yükseliş
Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan. İçinde bulunan
Naks: Eksiklik
Neş'et: Doğmak, ortaya çıkmak
Nuristan: Nur bahçesi
Nücûmperest: Yıldızlara tapan
Sair: Başka, diğer
Sanemperest: Putlara tapan
Seddetmek: Kapamak
Silsile-i felsefe: Felsefe zinciri
Tabiatperest: Tabiata tapan
Tekemmül-i zâtî: Kişinin olgunlaşması, kemâle ermesi
Telâkki: Kabul etme, alma
Teşebbüh-i bi'l-vâcib: Cenab-ı Hakk'a benzemek
Ubûdiyet: Kulluk
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah
Zaaf: Zayıflık
Zâtî: Zata mensub. Kendisine ait, hususî
Zu'm: İddia etme

Nübüvvet ise; gaye-i insâniyet ve vazife-i beşeriyet, ahlâk-ı ilâhiye ile ve secâyâ-yi hasene ile tahalluk etmekle beraber,[1] aczini bilip kudret-i ilâhiye'ye iltica..[2] zaafını görüp kuvvet-i ilâhiye'ye istinad..[3] fakrını görüp rahmet-i ilâhiye'ye îtimad..[4] ihtiyacını görüp gınâ-yi ilâhiye'den istimdad..[5] kusurunu görüp aff-ı ilâhî'ye istiğfar..[6] naksını görüp kemâl-i ilâhî'ye tesbih-hân olmaktır[7] diye, ubûdiyetkârâne hükmetmişler.

İşte diyanete itâat etmeyen felsefenin böyle yolu şaşırdığı içindir ki; ene, kendi dizginini eline almış, dalâletin her bir nev'ine koşmuş. İşte şu vecihteki ene'nin başı üstünde bir şecere-i zakkum neşv ü nemâ bulup, âlem-i insâniyetin yarısından fazlasını kaplamış.

İşte o şecerenin kuvve-i şeheviye-i behîmiye dalında, beşerin enzârına verdiği meyveler ise; esnamlar ve âlihelerdir. Çünkü felsefenin esasında, kuvvet müstahsendir. Hattâ "El-hükmü li'l-gâlib" bir düstûrudur. "Galebe edende bir kuvvet var. Kuvvette hak vardır." der.[Hâşiye-1] Zulmü mânen alkışlamış; zâlimleri teşci' etmiştir ve cebbarları, ulûhiyet dâvasına sevk etmiştir. Hem masnûdaki güzelliği ve nakıştaki hüsnü, masnûa ve nakşa mal edip,

---

[1] Güzel ahlâk ile alâkalı olarak bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21; Kalem sûresi, 68/4; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 2/312; İbn Abdi'l-Berr, *et-Temhid* 16/254; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 10/191; Müsned 2/381; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* 6/324; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred* 1/104.

[2] Bkz.: Tevbe sûresi, 9/118.

[3] Bkz.: Nûh sûresi, 71/28.

[4] Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/83-84.

[5] Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/87.

[6] Bkz.: Sâd sûresi, 38/24.

[7] Bkz.: A'râf sûresi, 7/143.

[Hâşiye-1] Düstur-i nübüvvet "*Kuvvet haktadır, hak kuvvette değildir.*" der, zulmü keser, adâleti temin eder.

Nübüvvet: Peygamberlik
Gaye-i insaniyet: İnsanlığın amacı
Vazife-i beşeriyet: İnsanlığın sorumluluğu
Ahlâk-ı İlâhiye: İlâhî ahlâk
Secâyâ-yi hasene: Güzel huylar, iyi karakterler
Tahalluk: Ahlâklanma, huy edinme
Kudret-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti, her şeye gücü yeterliği
İltica: Sığınma
Kuvvet-i İlâhiye: İlâhî kuvvet
İstinad: Dayanma
Rahmet-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın rahmeti
İtimad: Dayanma, güvenme
Gınâ-yi İlâhiye: İlâhî zenginlik
İstimdad: Yardım isteme
Afv-ı İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın affı
İstiğfar: Af dileme
Naks: Eksiklik
Kemâl-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın bütün noksanlıklardan uzak ve en mükemmel sıfatlara sahip olması
Tesbih-hân: Tesbih eden, Cenab-ı Hakk'ın her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırıp dile getiren
Ubûdiyetkârâne: Kulluk ederek
Nev': Çeşit, tür
Şecere-i zakkum: Cehennemde yetişen bir ağaç, cehennemliklerin yemeği
Neşv ü nemâ: Gelişmek, büyümek
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Kuvve-i şeheviye-i behîmiye: Hayvanî şehvet duygusu
Enzâr: Bakışlar
Esnam: Putlar
Âlihe: İlahlar
Müstahsen: Güzel karşılanan, beğenilen
El-hükmü li'l-gâlib: Hüküm galip olana göre verilir
Düstûr: Kâide, prensip
Teşci': Cesaret verme, gayrete getirme
Cebbar: Zorba
Ulûhiyet: İlahlık
Masnû': Sanat eseri

Sâni' ve Nakkaş'ın mücerred ve mukaddes cemâlinin cilvesine nisbet etmeyerek, "Ne güzel yapılmış." yerine "Ne güzeldir." der, perestişe lâyık bir sanem hükmüne getirir. Hem herkese satılan müzahraf, hod-fürûş, gösterici, riyâkâr bir hüsnü, istihsan ettiği için riyâkârları alkışlamış, sanem-misâlleri kendi âbidlerine âbide(Hâşiye-2) yapmıştır. O şecerenin kuvve-i gadabiye dalında, bîçâre beşerin başında küçük büyük Nemrudlar, Firavunlar, Şeddadlar meyvelerini yetiştirmiş. Kuvve-i akliye dalında, âlem-i insâniyetin dimağına Dehriyyûn, maddiyyûn, tabiiyyûn gibi meyveleri vermiş; beşerin beynini bin parça etmiştir...

Şimdi şu hakikati tenvir için, felsefe mesleğinin esâsât-ı fâsidesinden neş'et eden neticeleriyle, silsile-i nübüvvetin esâsât-ı sâdıkasından tevellüd eden neticelerinin binler müvâzenesinden nümûne olarak üç-dört misâl zikrediyoruz.

◆*Meselâ*: Nübüvvet'in hayat-ı şahsiyedeki düstûrî neticelerinden [1] تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللّٰهِ kaidesiyle "Ahlâk-ı ilâhiye ile muttasıf olup Cenâb-ı Hakk'a

---

(Hâşiye-2) Yâni o sanem-misaller perestişkârlarının hevesatlarına hoş görünmek ve teveccühlerini kazanmak için riyâkârane gösteriş ile ibadet gibi bir vaziyet gösteriyorlar.

[1] Bkz.: el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* 1/564; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medaricü's-salikin* 3/241; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/306; el-Gazâlî, *el-Maksadü'l-esnâ* s. 150; el-Bikaî, *Masrau't-tasavvuf* s. 240.
Ayrıca bu konuyla alâkalı şu hadisler de vardır: "Güzel ahlâk Cenâb-ı Hakk'ın yüce ahlâkıdır."(et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/184; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 2/284); "Güzel ahlâk Cenâb-ı Hakk'ın yüce ahlâkıdır. O yüce ahlâk da insanın kendisine zulmedeni affetmesi; akrabalık bağını kesene buna rağmen akrabalık bağını devam ettirmesi; kendisine sert davranana merhametle muamele etmesi; ve kötülük yapana ihsanla muamelede bulunmasıdır." (ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/140)

Sâni': Yaratan
Nakkaş: İşleyen, nakşeden
Mücerred: Uzak
Mukaddes: Takdis olunmuş, temiz
Cemâl: Güzellik
Cilve: Görünme, akis, esmâ-yi İlâhînin tecellisi
Perestiş: İbadet etme, kullukta bulunma.
Sanem: Put
Müzahref: Yalancı, sahte yaldız, tel, pul, boya gibi şeylerle süslü
Hod-fürûş: Kendini beğendirmeye çalışan, kendini öven
Riyakâr: Gösteriş yapan
Hüsn: Güzellik
İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
Sanem-misâl: Put gibi
Âbid: İbadet eden
Âbide: Eser, anıt
Sanem-misâl: Put gibi
Perestişkâr: İbadet etme, kullukta bulunma
Hevesat: Heva ve hevesler
Teveccüh: Yönelme
Şecere: Ağaç
Kuvve-i gazabiye: Öfke duygusu
Bîçare: Çaresiz
Nemrud: Hz. İbrahim'in mücadele ettiği dinsiz hükümdar
Firavun: Hz. Musa'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarı
Şeddad: Ad kavminin zorba ve dinsiz hükümdarı
Kuvve-i akliye: Akıl gücü
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Dimağ: Beyin
Dehriyyûn: Dünya'nın sonsuzluğuna inanıp dini ve ahireti inkâr edenler
Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler
Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Tenvir: Aydınlatma
Esâsât-ı fâside: Çürük esaslar, bozuk temeller
Neş'et: Doğmak, ortaya çıkmak
Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik zinciri
Esâsât-ı sâdıka: Doğru temeller
Tevellüd: Doğma, oluşma, meydana gelme
Müvâzene: Denge
Nümûne: Örnek, misal
Nübüvvet: Peygamberlik
Hayat-ı şahsiye: Şahsî hayat
Düsturî: Kaideyle ilgili, ölçüye ait
Ahlâk-ı İlâhiye: İlâhî ahlâk
Muttasıf: Vasıflanan

mütezellilâne teveccüh edip acz, fakr, kusurunuzu bilip dergâhına abd olunuz." düstûru nerede? Felsefenin "Teşebbüh-i bi'l-Vâcib insâniyetin gayet-i kemâlidir." kaidesiyle "Vâcibü'l-Vücûd'a benzemeğe çalışınız." hodfürûşâne düstûru nerede? Evet nihayetsiz acz, zaaf, fakr, ihtiyaç ile yoğrulmuş olan mahiyet-i insâniye nerede? Nihayetsiz kadîr, kavî, ganî ve müstağnî olan Vâcibü'l-Vücûd'un mahiyeti nerede!..

◆*İkinci Misâl*: Nübüvvetin hayat-ı içtimâiyedeki düstûrî neticelerinden ve Şems ve Kamer'den tut, tâ nebâtât hayvanâtın imdadına ve hayvanât insanın imdadına, hattâ zerrât-ı taâmiye hüceyrât-ı bedenin imdadına ve muâvenetine koşturulan düstûr-i teâvün, kanun-i kerem, nâmus-i ikram nerede! Felsefenin hayat-ı içtimâiyedeki düstûrlarından ve yalnız bir kısım zâlim ve canavar insanların ve vahşi hayvanların, fıtratlarını su-i istimallerinden neş'et eden düstûr-i cidâli nerede! Evet düstûr-i cidâli o kadar esaslı ve küllî kabul etmişler ki; "Hayat bir cidâldir." diye eblehâne hükmetmişler.

◆*Üçüncü Misâl*: Nübüvvet'in tevhid-i ilâhî hakkındaki netâic-i âliyesinden ve düstûr-i gâliyesinden [1] اَلْوَاحِدُ لاَ يَصْدُرُ إِلاَّ عَنِ الْوَاحِدِ yâni: "Her birliği bulunan, yalnız birden sudûr edecektir." "Madem her şeyde ve bütün eşyada bir birlik var; demek bir tek Zât'ın îcâdıdır." diye olan tevhidkârâne düstûru nerede! Eski felsefenin bir düstûr-i îtikadiyesinden olan [2] اَلْوَاحِدُ لاَ يَصْدُرُ عَنْهُ إِلاَّ الْوَاحِدُ "Birden bir sudûr eder." yâni: "Bir zâttan, bizzât bir tek sudûr edebilir. Sair şeyler, vasıtalar vasıtasıyla ondan sudûr eder."

---

[1] Bkz.: eş-Şehristanî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/124; el-Îcî, *Kitabu'l-Mevakıf* 2/589.

[2] Bkz.: eş-Şehristanî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/187; el-Îcî, *Kitabu'l-Mevakıf* 2/689-690; el-Âmidî, *Gâyetü'l-meram fi ilmi'l-kelâm* 2/42; İbn Kayyım el-Cevziyye, *es-Savâiku'l-mürsele* 2/726; İbn Teymiyye, *Minhacü's-sünneti'n-Nebeviyye*, 5/436; İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-Esfahâniyye* 2/46-47, 75.

Mütezellilâne: Kendi küçüklüğünü gösterir bir şekilde. ***Abd***: Kul
Acz: Güçsüzlük, gücü bir şeye yetmeme. ***Fakr***: İhtiyaç, muhtaçlık
Düstûr: Kâide, prensip, ölçü
Teşebbüh-i bil-Vâcib: Cenab-ı Hakk'a benzemek
İnsaniyet: İnsanlık
Gayet-i kemal: En büyük gaye
Vâcib-ül Vücud: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah
Hodfürûşane: Kendini beğendirmeye çalışır şekilde, kendini över şekilde
Mahiyet-i insaniye: İnsan mahiyeti
Kavî: Mutlak kuvvet sahibi
Ganî: Mutlak zenginlik sahibi
Müstağnî: İhtiyaç hissetmeyen, tenezzül etmeyen
Nübüvvet: Peygamberlik
Hayat-ı içtimâiye: Toplum hayatı
Şems: Güneş. ***Kamer***: Ay
Nebâtât: Bitkiler
Zerrât-ı taamiye: Yiyeyecek zerreleri. ***Hayvanât***: Hayvanlar
Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri
Muavenet: Yardım
Düstûr-i teavün: Yardımlaşma prensibi
Kanun-i kerem: Cömertlik kanunu
Sû'-i istimal: Kötüye kullanma
Nâmus-i ikram: Lütuf, ihsan kanunu
Neş'et: Doğmak, ortaya çıkmak
Düstûr-i cidâl: Kavga mücadele prensibi. ***Küllî***: Genel, kapsamlı
Cidâl: Kavga, mücadele
Eblehane: Ahmakçasına
Tevhid-i İlahî: Cenab-ı Hakk'ın bir ve tek olması
Netâic-i âliye: Yüce neticeler
Düstur-i gâliye: Yüce prensipler
Sudûr: Çıkmak, olmak
Tevhidkârâne: Cenab-ı Hakk'ın birliğini dile getirerek
Düstûr-i îtikadiye: İnanç prensibi
Sair: Başka, diğer

diye Ganiyy-i ale'l-ıtlak ve Kadîr-i Mutlak'ı âciz vesâite muhtaç göstererek, bütün esbâba ve vesâite, rubûbiyette bir nevi şirket verip Hâlık-ı Zülcelâl'e, "akl-ı evvel"[1] nâmında bir mahlûku verip, âdeta sair mülkünü esbâba ve vesâite taksim ederek bir şirk-i azîme yol açan, şirk-âlûd ve dalâlet-pîşe o felsefenin düstûru nerede! Hükemânın yüksek kısmı olan işrâkiyyûn böyle haltetseler; maddiyyûn, tabiiyyûn gibi aşağı kısımları ne kadar halt edeceklerini kıyas edebilirsin.

◆*Dördüncü Misâl*: Nübüvvetin düstûr-i hakîmânesinden

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[2] sırrıyla: "Her şeyin, her zîhayatın neticesi ve hikmeti kendine ait bir ise; Sâni'ine ait neticeleri, Fâtır'ına bakan hikmetleri binlerdir. Her bir şeyin, hattâ bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri, neticeleri bulunduğu" mahz-ı hakikat olan düstûr-i hikmet nerede! Felsefenin "Her bir zîhayatın neticesi kendine bakar veyahut insanın menafi'ine aittir." diye, koca bir dağ gibi ağaca, hardal gibi bir meyve, bir netice takmak gibi gayet mânâsız bir abesiyet içinde gördüğü hikmetsiz hikmet-i müzahrafe düstûrları nerede!.. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikat'ında bir derece gösterildiğinden kısa kestik. İşte bu dört misâle, binler misâli kıyas edebilirsin. "Lemeât" nâmındaki bir risalede bir kısmına işaret etmişiz.[3]

İşte felsefenin şu esâsât-ı fâsidesinden ve netâic-i vahîmesindendir ki; İslâm hükemâsından İbn-i Sînâ* ve Fârâbî* gibi dâhîler, şa'şaa-yi sûrîsine meftun olup, o mesleğe aldanıp, o mesleğe girdiklerinden; âdî bir mü'min

---

[1] Bkz.: İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-Esfahâniyye* 2/80; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/75, 88-89.

[2] "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

[3] Bu Lemeât Risâlesi, Hz. Üstadımız'ın tensibi ile Sözler Mecmuası'nın nihayetinde dercedilmiştir. (Hizmetindeki Talebeleri)

Abesiyet: Boş, faydasızlık, saçmalık. ***Âdi***: Sıradan, normal
Akl-ı Evvel: İlk akıl
Dalâlet-pîşe: Sapık
Düstûr-i hakîmane: Hikmetli prensip
Düstûr-i hikmet: Hikmet prensibi
Esâsât-ı faside: Çürük esaslar, bozuk temeller
Esbâb: Sebepler, maddî şartlar
Fâtır: Yaratan Allah (c.c.)
Ganiyy-i ale'l-ıtlak: Mutlak surette hiçbir şeye ihtiyaç duymayan (Allah c.c.)
Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet ve yüceluk sahibi Yaratan
Hikmet-i müzahrafe: Süslü, sahte hikmet
Hükema: Filozoflar
İşrakiyyûn: Eflatunu izleyen İşrak felsefesi filozofları
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Hz. Allah
Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler
Mahlûk: Yaratık
Mahz-ı hakikat: Hakikatin ta kendisi, sırf hakikat
Meftun: Tutkun
Menâfi': Faydalar
Netâic-i vahîme: Tehlikeli sonuçlar
Nübüvvet: Peygamberlik
Rubûbiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp geliştirme sıfatı
Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Şaşaa-yi sûriye: Dış parıltısı, görünüşteki parlaklık
Şirk-âlûd: Şirk, inkâr bulaşmış
Şirket: Ortaklık
Şirk-i azîm: Büyük şirk
Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Taksim: Paylaştırmak
Vesâit: Vasıtalar
Zîhayat: Canlı

derecesini ancak kazanabilmişler. Hattâ İmâm-ı Gazâlî* gibi bir Hüccetü'l-İslâm, onlara o dereceyi de vermemiş.[1]

Hem mütekellimînin mütebahhirîn ulemâsından olan Mu'tezile imamları, zînet-i sûrîsine meftun olup, o mesleğe ciddî temas ederek, aklı hâkim ittihaz ettiklerinden, ancak fâsık, mübtedi' bir mü'min derecesine çıkabilmişler. Hem üdebâ-yi İslâmiyenin meşhurlarından bedbînlikle mâruf Ebu'l-Alâ-yi Maarrî* ve yetîmâne ağlayışıyla mevsuf Ömer Hayyam* gibilerin, o mesleğin nefs-i emmâreyi okşayan zevkiyle zevklenmesi sebebiyle, ehl-i hakikat ve kemâlden bir sille-i tahkir ve tekfir yiyip; "Edebsizlik ediyorsunuz, zındıkaya giriyorsunuz, zındıkları yetiştiriyorsunuz!" diye zecirkârâne te'dib tokatlarını almışlar.[2]

Hem, meslek-i felsefenin esâsât-ı fâsidesindendir ki: Ene, kendi zâtında hava gibi zaîf bir mahiyeti olduğu hâlde, felsefenin meş'um nazarı ile mânâ-yi ismî cihetiyle baktığı için; güya –buhar misâl– o ene temeyyu edip, sonra ülfet cihetiyle ve maddiyata tevaggul sebebiyle güya tasallub ediyor. Sonra gaflet ve inkâr ile o enaniyet tecemmüd eder. Sonra isyan ile tekeddür eder, şeffâfiyetini kaybeder. Sonra gittikçe kalınlaşıp sahibini yutar. Nev'-i insanın efkârıyla şişer. Sonra sair insanları, hattâ esbabı kendine ve nefsine kıyas edip, onlara –kabul etmedikleri ve teberri ettikleri hâlde– birer firavunluk verir. İşte o vakit, Hâlık-ı Zülcelâl'in evâmirine karşı mübareze vaziyetini alır.

---

[1] Bkz.: el-Gazâlî, *el-Munkızü mine'd-dalâl* s. 39-40, 46.

[2] Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblîs* 134-136; Süleyman İbn Abdillah, *Şerhu Kitabi't-Tevhîd* s. 616; İbn Teymiyye, *Kütübü ve Resailü ve Fetâvâ İbn Teymiyye* 7/571, 8/260.

Bedbîn: Kötümser
Buhar-misâl: Buhar gibi
Efkâr: Fikirler
Ehl-i hakikat: Gerçeği araştırıp bulanlar
Enaniyet: Benlik
Esbâb: Sebepler, maddî şartlar
Evâmir: Emirler
Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaratan
Hüccetü'l-İslâm: Seçkin âlimlere verilen unvan
İttihaz: Kabul etmek, sayma, addetmek, edinmek
Mâna-yi ismî: Kendi varlığını göstermek
Meslek-i felsefe: Felsefe mesleği
Meş'um: Uğursuz
Mevsuf: Vasfolunmuş, vasıflanmış
Mu'tezile: Hicrî 2. asırda oluşmaya başlayan ve Kur'ân'ı yorumlamada kendi aklî anlayışlarına öncelik veren, kader ve başka bazı inanç konularında Ehl-i Sünnet'ten ayrılan fırka
Mübareze: Mücadele, çarpışma
Mübtedi': Bid'atçi
Mütebahhirîn: Geniş ilme sahip büyük âlim
Mütekellimîn: Kelâm ilmiyle uğraşan âlimler
Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeylere sevk eden, onun kötü şeyler yapmasını emreden nefsi
Nev'-i insan: İnsan türü
Sille-i tahkir ve tekfir: Hakaret ve küfür damgası ve sillesi
Tasallub: Katılaşma, sertleşme
Te'dib: Haddini bildirme, cezalandırma
Teberri: Yüz çevirmek, uzak durmak
Tecemmüd: Donma
Tekeddür: Bulanmak
Temeyyu: Sıvı hâline gelme
Tevaggul: Devamlı olarak uğraşma, meşgul olma
Üdebâ-yi İslâmiye: İslâm edibleri
Yetimâne: Yetimce
Zaîf: Zayıf
Zecirkârâne: Men edilerek, engel olunarak
Zînet-i sûrî: Dış görünüşündeki güzellik

مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ[1] der. Meydan okur gibi Kadîr-i Mutlak'ı acz ile ittiham eder. Hattâ Hâlık-ı Zülcelâl'in evsâfına müdahâle eder. İşine gelmeyenleri ve nefs-i emmârenin firavunluğunun hoşuna gitmeyenleri ya red, ya inkâr, ya tahrif eder. Ezcümle:

Felâsifenin bir tâifesi, Cenâb-ı Hakk'a "Mûcib-i Bizzât" demişler, ihtiyarını nefyetmişler; ihtiyarını isbat eden bütün kâinatın nihayetsiz şehâdetlerini tekzib etmişler. Feyâ Sübhanallah! Şu kâinatta zerreden Şems'e kadar bütün mevcudat taayyünatlarıyla, intizamatıyla, hikmetleriyle, mîzânlarıyla Sâni'in ihtiyarını gösterdikleri hâlde, şu kör olası felsefenin gözü görmüyor.

Hem bir kısım felâsife, "Cüz'iyyata ilm-i ilâhî taalluk etmiyor."[2] diye ilm-i ilâhî'nin azametli ihatasını[3] nefyedip, bütün mevcudatın şehâdât-ı sâdıkalarını reddetmişler. Hem felsefe, esbaba te'sir verip, tabiat eline îcad verir. Yirmi İkinci Söz'de kat'î bir sûrette isbat edildiği gibi; her şeyde, Hâlık-ı külli şey'e[4] has, parlak sikkeyi görmeyip âciz, câmid, şuûrsuz, kör ve iki eli tesadüf ve kuvvet gibi iki körün elinde olan tabiata masdariyet verip, binler hikmet-i âliyeyi ifade eden ve her biri birer mektubât-ı Samedâniye hükmünde olan mevcudatın bir kısmını ona mal eder.

Hem, Onuncu Söz'de isbat edildiği gibi, Cenâb-ı Hak bütün esmâsıyla ve kâinat bütün hakâikıyla ve silsile-i nübüvvet bütün tahkikatıyla ve Kütüb-i Semâviye bütün âyâtıyla[5] gösterdikleri haşir ve âhiret kapısını bulmayıp, haşri nefyedip, ervâhlara bir ezeliyet isnad etmişler.

---

[1] "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!" diye." (Yâsîn sûresi, 36/78)

[2] Bkz.: el-Gazâlî, *el-Munkızü mine'd-dalâl* s. 46.

[3] İlm-i ilâhînin her şeyi ihâta ettiğini belirten âyet-i kerîmeler için bkz.: Nisâ sûresi, 4/126; Talâk sûresi, 65/12; Fussilet sûresi, 41/54.

[4] Bkz.: En'âm sûresi, 6/102.

[5] Kitab-ı Mukaddes (Türkçe terceme), *Eski Ahit*, Tesniye, Bâb: 32, Âyet: 39, (s.212); Hezekiel, Bâb: 37, Âyet:1-14, (s.625-626); Îşaya, Bâb: 2, Âyet: 10-20, (s.674); Îşaya, Bâb: 26, Âyet: 19, (s.691); Îşaya, Bâb: 35, Âyet: 5-10, (s.698); Yeremya, Bâb: 4, Âyet: 23-31, (s.728); Daniel, Bâb: 12, Âyet: 1-13, (s.855); Hoşea, Bâb: 6, Âyet: 1-3, (s.859); Tsefenya, Bâb: Âyet: 2-3, 7, 15-18, (s.886); *Yeni Ahit*, Matta, Bâb: 7, Âyet: 21-23, (s.7); Matta, Bâb: 11, Âyet: 20-24, (s.12); Matta, Bâb: 19, Âyet: 29-30, (s.22); Matta, Bâb: 25, Âyet: 41, 46, (s.29); Markos, Bâb: 1, Âyet: 15, (s. 35); Markos, Bâb: 9, Âyet: 47, (s.46); Luka, Bâb: 18, Âyet: 18-25, 29-30, (s.51); Luka, Bâb: 10, Âyet: 9, (s.71); Luka, Bâb: 17, Âyet: 20, (s.80); Yuhanna, Bâb: 5, Âyet: 25, (s.97); Yuhanna, Bâb: 11, Âyet: 24, (s.106)

İttiham: İtham, suçlamak
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaratan. ***Evsaf***: Vasıflar
Nefs-i emmare: İnsanı, daima kötü şeylere sevk eden, onun kötü şeyler yapmasını emreden nefsi
Tahrif: Değiştirme, bozma
Felâsife: Filozoflar
Mûcib-i Bizzât: İradesi ile değil de varlığı icabı yapan
İhtiyar: Dileme, irade etme
Nefyetmek: İnkâr etmek
Tekzib: Yalanlama. ***Şems***: Güneş
Mevcudat: Varlıklar
Taayyünat: Belirlenmeler
İntizamat: Tertipler
Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Cüz'iyyat: Çok küçük parçalar
İlm-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi
Azamet: Büyük
İhata: İçine alma, sarma, kapsama
Şehâdât-ı sâdıka: Doğru tanıklıklar
Esbâb: Sebepler, maddî şartlar
Kat'î: Kesin
Hâlık-ı Külli Şey': Her şeyi yaratan
Masdariyet: Menşe' olma, kaynaklık. ***Sikke***: Damga, mühür
Hikmet-i âliye: Yüce hikmet
Mektubat-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Esmâ: İsimler. ***Hakâik***: Hakikatler
Silsile-i nübüvvet: Peygamberlik zinciri
Tahkikat: Araştırmalar, incelemeler

İşte bu hurâfâtlara sair meselelerini kıyas edebilirsin. Evet şeytanlar, güya ene'nin gaga ve pençesiyle dinsiz feylesoflarının akıllarını havaya kaldırıp dalâlet derelerine atıp dağıtmıştır.[1] Küçük âlemde ene, büyük âlemde tabiat gibi tâğutlardandır.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى لاَ انْفِصَامَ لَهَا وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [2]

Geçen hakikati tenvir edecek bir seyahat-ı hayâliye sûretinde nîm-manzum olarak "Lemeât"ta yazdığım bir vâkıa-yi misâliyenin meâlini şurada zikretmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Bu risalenin te'lifinden sekiz sene evvel İstanbul'da, Ramazan-ı şerîf'te, meslek-i felsefe ile münasebette bulunan Eski Said'in Yeni Said'e inkılâb edeceği bir hengâmdadır ki, Fâtiha-yi Şerife'nin âhirinde

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّٓالِّينَ [3]

ile işaret ettiği üç mesleği düşünürken şöyle bir vâkıa-yi hayâliye, bir hâdise-i misâliye, rü'yâya benzer bir hâdise gördüm ki:

Kendimi, bir sahra-yi azîmede görüyorum. Bütün zeminin yüzünü; karanlıklı, sıkıcı ve boğucu bir bulut tabakası kaplamış. Ne nesim var, ne ziyâ, ne âb-ı hayat.. hiçbirisi bulunmuyor. Her tarafı canavarlar, muzır ve muvahhiş mahlûklarla dolu olduğunu tevehhüm ettim. Kalbime geldi ki: "Şu zeminin öteki tarafında ziyâ, nesim, âb-ı hayat var. Oraya geçmek lâzım." Baktım ki, ihtiyarsız sevk olunuyorum. Zeminin içinde, tünel-vârî bir mağaraya sokuldum. Gitgide zeminin içinde seyahat ettim. Bakıyorum ki, benden ev-

---

[1] Bkz.: Hac sûresi, 22/31.

[2] "Artık kim tağutu reddedip Allah'a îman ederse, işte o kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir, bilir. (Dini, kişinin kendi tercihi ile dilemesi gerekir. Dinin özelliği zorlamak değil, bilâkis zorlamadan korumaktır.)" (Bakara sûresi, 2/256)

[3] "Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

Kütüb-i Semâviye: Semâvî kitaplar (Tevrat, İncil, Zebur, Kur'ân)
Âyât: Âyetler. ***Ervah***: Ruhlar
Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları. ***Hurâfât***: Harfler
Ezeliyet: Zamana bağlı olmama, başlangıcı ve sonu olmama
İsnad: Dayandırma
Tağut: Allah'tan (c.c.) başka tanrılaştırılan nesne
Tenvir: Aydınlatma
Seyahat-ı hayâliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latîfeleriyle mana âleminde varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gerçekleştirdiği seyahat
Hâdise-i misâliye/Vakıa-yi hayâliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latîfeleriyle mana/misal âleminde seyahat ederken varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gördüğü gerçekler
Nim-manzum: Yarı kafiyeli
Te'lif: Eser yazma, yazılmış eser
Meslek-i felsefe: Felsefe mesleği
İnkılâb: Dönmek, dönüşmek
Hengâm: Zaman, çağ, mevsim
Sahra-yi azîme: Büyük çöl
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Muzır: Zararlı, zarar veren
Muvahhiş: Korkutup ürküten
Tevehhüm: Zannetme. Vehmetme
Ziyâ: Işık. ***Tünel-vârî***: Tünel gibi

vel o tahte'l-arz yolda çok kimseler gitmişler. Her tarafta boğulup kalmışlar. Onların ayak izlerini görüyordum. Bâzılarının bir zaman seslerini işitiyordum. Sonra sesleri kesiliyordu.

Ey, hayâli ile benim seyahat-i hayâliyeme iştirâk eden arkadaş! O zemin, tabiattır ve felsefe-i tabiiyedir. Tünel ise, ehl-i felsefenin efkârı ile hakikate yol açmak için açtıkları meslektir. Gördüğüm ayak izleri, Eflâtun* ve Aristo*(Hâşiye) gibi meşâhirlerindir. İşittiğim sesler, İbn-i Sînâ* ve Fârâbî* gibi dâhîlerindir. Evet İbn-i Sînâ'nın bâzı sözlerini, kanunlarını bâzı yerlerde görüyordum. Sonra, bütün bütün kesiliyordu. Daha ileri gidememiş, demek boğulmuş. Her ne ise, seni meraktan kurtarmak için hayâlin altındaki hakikatın bir köşesini gösterdim. Şimdi seyahatime dönüyorum.

Gitgide baktım ki benim elime iki şey verildi. Biri, bir elektrik; o tahte'l-arz tabiatın zulümâtını dağıtır. Diğeri, bir âlet ile dahi azîm kayalar, dağ-misâl taşlar parçalanıp bana yol açılıyor. Kulağıma denildi ki: "Bu elektrik ile o âlet, Kur'ân'ın hazinesinden size verilmiştir." Her ne ise.. çok zaman öylece gittim. Baktım ki, öteki tarafa çıktım. Gayet güzel bir bahar mevsiminde bulutsuz bir Güneş, ruh-efzâ bir nesîm, hayatdar bir âb-ı leziz, her taraf şenlik içinde bir âlem gördüm. "Elhamdülillâh" dedim. Sonra baktım ki, ben kendi kendime mâlik değilim. Birisi beni tecrübe ediyor.

Yine evvelki vaziyette o sahra-yi azîmede, boğucu bulut altında yine ben kendimi gördüm. Daha başka bir yolda, bir sâik beni sevk ediyordu. Bu

---

(Hâşiye) ***Eğer desen***: "Sen necisin, bu meşahire karşı meydana çıkıyorsun? Sen bir sinek gibi olup da, kartalların uçmalarına karışıyorsun?" ***Ben de derim ki***: "Kur'ân gibi bir üstad-ı ezeliyem varken, dalâlet-âlûd felsefenin ve evham-âlûd aklın şakirdleri olan o kartallara, hakikat ve mârifet yolunda, sinek kanadı kadar da kıymet vermeğe mecbur değilim. Ben onlardan ne kadar aşağı isem, onların üstadı dahi, benim üstadımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın himmetiyle, onları gark eden madde, ayağımı da ıslatamadı. Evet büyük bir padişahın, onun kanununu ve evâmirini hâmil küçük bir neferi, küçük bir şahın büyük bir müşirinden daha büyük işler görebilir."

Âb-ı leziz: Lezzetli su
Dağ-misâl: Dağ gibi
Dalâlet-âlûd: Sapıklığa bulaşmış
Efkâr: Fikirler
Ehl-i felsefe: Filozoflar
Evâmir: Emirler
Evham-âlûd: Evhamlı, evham dolu
Felsefe-i tabiiye: Tabiatı yaratıcı sayan felsefe
Gark: Boğma, batırma
Hâmil: Taşıyan
Hayatdar: Canlı
Meşahir: Meşhur, ünlü kimseler
Nesim: Hafif rüzgâr
Ruh-efzâ: Cana can katan
Saik: Sevk eden, sürükleyen
Seyahat-i hayâliye: Hak yolcusunun kalb, ruh, fikir, hayal ve diğer latîfeleriyle mana âleminde varlığın yaratılış hikmeti, mahiyeti ve hedefi ile ilgili gerçekleştirdiği seyahat
Tahte'l-arz: Yerin altı
Üstad-ı ezeli: İlmi ve büyüklüğü ezelî olan rehber
Zulümât: Karanlıklar

defa tahte'z-zemin değil, belki seyir ve seyahatle yeryüzünü kat'edip öteki yüze geçmek için gidiyordum. O seyahatimde öyle acâib ve garâibi görüyordum ki, târif edilmez. Deniz bana hiddet ediyor, fırtına beni tehdid eder, her şey bana müşkilât peydâ eder. Fakat yine Kur'ân'dan bana verilen bir vasıta-yi seyahatimle geçiyordum, galebe çalıyordum. Gitgide bakıyordum, her tarafta seyyahların cenazeleri bulunuyor. O seyahati bitirenler, binde ancak birdir. Her ne ise... O buluttan kurtulup, zeminin öteki yüzüne geçip güzel Güneş'le karşılaştım. Ruh-efzâ nesîmi teneffüs ederek, "Elhamdülillâh" dedim. O Cennet gibi o âlemi seyre başladım.

Sonra baktım, biri var ki, beni orada bırakmıyor. Başka yolu bana gösterecek gibi, yine beni bir anda o müdhiş sahraya getirdi. Baktım ki; yukarıdan inmiş aynı asansörler gibi muhtelif tarzlarda bâzı tayyare, bâzı otomobil, bâzı zenbil gibi şeyler görünüyor. Kuvvet ve isti'dada göre onlara atılsa yukarıya çekiliyor. Ben de birisine atladım. Baktım, bir dakika zarfında bulutun fevkine beni çıkardı. Gayet güzel, müzeyyen, yeşil dağların üstüne çıktım. O bulut tabakası, dağın yarısına kadar gelmemişti. En latîf bir nesim, en leziz bir âb-ı hayat, en şirin bir ziyâ her tarafta görünüyor. Baktım ki: O asansörler gibi nurânî menziller, her tarafta var. Hattâ iki seyahatimde ve zeminin öteki yüzünde onları görmüştüm, anlamamıştım. Şimdi anlıyorum ki şunlar, Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin cilveleridir.

İşte [1] وَلاَ الضَّآلِّينَ ile işaret olunan *evvelki yol*, tabiata saplananların ve Tabiiyyûn fikrini taşıyanların mesleğidir ki; onda, hakikate ve nura geçmek için ne kadar müşkilât olduğunu hissettiniz.

[2] غَيْرِ الْمَغْضُوبِ ile işaret olunan *ikinci yol*, esbab-perestlerin ve vesaite îcad ve tesir verenlerin, meşşâiyyûn hükemâsı gibi; yalnız akıl ile, fikir ile hakikatü'l-hakâika ve Vâcibü'l-Vücûd'un mârifetine yol açanların mesleğidir.

---

[1] "Sapkınlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

[2] "Gazaba uğrayanlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7)

Tahte'z-zemin: Yer altı
Garâib: Hayret uyandıran şeyler, harika şeyler
Müşkilât: Güçlükler, zorluklar
Vasıta-yı seyahat: Yolculuk aracı
Ruh-efzâ: Ruha tazelik veren, cana can katan
Sahra: Çöl
Tayyare: Uçak
Zenbil: Hasırdan örülerek yapılan kulplu torba
İsti'dad: Kabiliyet, yetenek
Müzeyyen: Ziynetli, süslü
Latîf: Hoş, güzel
Nesim: Hafif rüzgâr
Âb: Su. ***Menzil***: Konak, mesken
Tabiiyyûn: Tabiatı yaratıcı sayan felsefî görüş
Esbâbperest: Sebeplere yaratıcılık isnat eden
Vesait: Vesileler
Meşşaiyyûn: Aristo'yu üstad kabul edenler.
Hükemâ: Filozoflar
Hakikatü'l-hakâik: En büyük gerçek
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah

اَلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ[1] ile işaret olunan *üçüncü yol* ise; sırat-ı müstakîm ehli olan ehl-i Kur'ân'ın cadde-i nurâniyesidir ki en kısa, en rahat, en selâmet ve herkese açık, semâvî ve rahmânî ve nurânî bir meslektir.

* * *

[1] "Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet." (Fâtiha sûresi, 1/7)

Sırat-ı müstakîm: Dinin çizdiği doğru yol
Ehl-i Kur'ân: Kur'ân ehli
Cadde-i nurâniye: Nurlu cadde
Selâmet: Sıkıntı ve kusurlardan uzak olma
Semâvî: Semâya âit, Allah tarafından olan, ilâhî
Rahmânî: Engin merhameti her şeyi kapsayan Allah'a (c.c.) ait
Nurânî: Nurlu

İkinci Maksad

Tahavvülât-ı Zerrâta Dair

Şu âyetin hazinesinden bir zerreye işaret edecektir.

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لاَ تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلى وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لاَ يَعْزُبُ عَنْهُ
مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلاَ فِي الْأَرْضِ وَلَآ أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرُ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[1]

(Şu âyetin pek büyük hazinesinden bir miskal zerre miktarında, yâni zerre sandukçasında olan cevheri gösterir ve zerrenin hareket ve vazifesinden bir nebze bahseder. Şu maksad, bir "Mukaddime" ile "Üç Nokta"dan ibarettir.)

Mukaddime

Tahavvülât-ı zerrât; Nakkaş-ı Ezelî'nin kalem-i kudreti, kitab-ı kâinatta yazdığı âyât-ı tekvîniyenin hengâmındaki ihtizazatı ve cevelânıdır. Yoksa maddiyyûn ve tabiiyyûnların tevehhüm ettikleri gibi tesadüf oyuncağı ve karışık, mânâsız bir hareket değildir.

Çünkü; bütün mevcudat gibi zerreler ve her bir zerre, mebde'-i hareketinde "Bismillâh" der. Çünkü nihayetsiz, kuvvetinden fazla yükleri kaldırır ve buğday tanesi kadar bir çekirdeğin koca bir çam ağacı gibi bir yükü omuzuna alması gibi...

[1] "Kâfirler: "Kıyâmet saati bize gelmez, böyle bir şey yok!" diye iddia ettiler. De ki: "Hayır! Rabbim hakkı için gelecektir! O gaybları bilen öyle bir Zât'tır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) bulunmasın." (Sebe sûresi, 34/3)

Tahavvülât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle hareketleri
Miskal: 4,5 gr. ağırlığında bir tartı birimi
Mukaddime: Giriş, ön söz
Nakkaş-ı Ezelî: Sanatının başlangıcı ve sonu olmayan Zat
Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı
Âyât-ı tekviniye: Yaratılış mucizeleri, varlığa ait deliller
Hengâm: Zaman, çağ, mevsim
İhtizazat: Sallanmalar
Cevelân: Dolaşma, gezme
Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler
Tabiiyyûn: Yaratıcı'yı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Tevehhüm: Zannetme. Vehmetme
Mebde'-i hareket: Hareketin başlangıcı

Hem vazifesinin hitamında "Elhamdülillâh" der. Çünkü; Bütün ukûlü hayrette bırakan hikmetli bir cemâl-i san'at, fâideli bir hüsn-i nakış göstererek Sâni'-i Zülcelâl'in medâyihine bir kaside-i medhiye gibi bir eser gösterir; meselâ: Nar ve mısıra dikkat et.

Evet, tahavvülât-ı zerrât;[Hâşiye] âlem-i gaybdan olan her şeyin geçmiş as-

---

[Hâşiye] İkinci Maksad'ın tahavvülât-ı zerrâtın tarifine dair olan uzun cümlenin hâşiyesidir.

Kur'ân-ı Hakîm'de "İmâm-ı Mübin" ve "Kitab-ı Mübîn", mükerrer yerlerde zikredilmiştir.[*1] Ehl-i tefsir, "İkisi birdir."[*2]; bir kısmı, "Ayrı ayrıdır." demişler. Hakikatlerine dair beyanatları muhteliftir. Hülâsa: "İlm-i ilâhî'nin unvanlarıdır." demişler.[*3] Fakat Kur'ân'ın feyzi ile şöyle kanaatim gelmiş ki:

"***İmâm-ı Mübin***", ilim ve emr-i ilâhî'nin bir nev'ine bir unvandır ki, âlem-i şehâdetten ziyade âlem-i gayba bakıyor. Yâni, zaman-ı hâlden ziyade mâzi ve müstakbele nazar eder. Yâni, her şeyin vücûd-i zâhirîsinden ziyade aslına, nesline ve köklerine ve tohumlarına bakar. Kader-i ilâhî'nin bir defteridir. Şu defterin vücûdu, Yirmi Altıncı Söz'de, hem Onuncu Söz'ün hâşiyesinde isbat edilmiştir. Evet şu "İmâm-ı Mübîn", bir nevi ilim ve emr-i ilâhî'nin bir unvanıdır. Yâni, eşyanın mebâdileri ve kökleri ve asılları, kemâl-i intizam ile eşyanın vücûdlarını gayet san'atkârâne intâc etmesi cihetiyle elbette desâtir-i ilm-i ilâhî'nin bir defteri ile tanzim edildiğini gösteriyor ve eşyanın neticeleri, nesilleri, tohumları; ileride gelecek mevcudatın programlarını, fihristelerini tazammun ettiklerinden elbette evâmir-i ilâhiye'nin bir küçük mecmuası olduğunu bildiriyorlar. Meselâ: Bir çekirdek bütün ağacın teşkilâtını tanzim edecek olan programları ve fihristeleri ve o fihriste ve programları tayin eden o evâmir-i tekviniyenin küçücük bir mücessemi hükmünde denilebilir. ***Elhâsıl***: "İmâm-ı Mübîn", mâzi ve müstakbelin ve âlem-i gaybın etrafında dal budak salan şecere-i hilkatin bir programı, bir fihristesi hükmündedir. Şu mânâdaki "İmâm-ı Mübîn", Kader-i ilâhî'nin bir defteri, bir mecmua-yi desatiridir. O desatirin imlâsı ile ve hükmü ile zerrât, vücûd-i eşyadaki hidematına ve harekâtına sevk edilir.

Amma "***Kitab-ı Mübin***" ise, âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehâdete bakar. Yâni, mâzi ve müstakbelden ziyade, zaman-ı hâzıra nazar eder ve ilim ve emirden ziyade, kudret ve irâde-i ilâhiye'nin bir unvanı, bir defteri, bir kitabıdır. "İmâm-ı Mübîn" kader defteri ise, "Kitab-ı Mübîn" kudret defteridir. Yâni: Her şey vücûdunda, mahiyetinde ve sıfât ve şuûnâtında kemâl-i san'at ⇨

Ukûl: Akıllar, zihinler
Cemâl-i san'at: Sanatının güzelliği
Hüsn-i nakış: Güzel süsleme
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Yaradan
Medâyih: Övülmeye lâyık olan işler ve hareketler
Kaside-i medhiye: Övgü kasidesi
Tahavvülât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle dönüşmesi
Mükerrer: Tekrarlanmış
Beyanat: Açıklamalar
İlm-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın ilmi
İmam-ı Mübin: Kader defteri
Kitâb-ı Mübin: Kudret defteri
Hülâsa: Öz, özet
Emr-i İlahî İlâhî emir, Allah'tan (c.c.) gelen emir. ***Nev'***: Çeşit, tür
Âlem-i şehâdet: Görünen âlem, bu dünya
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinemeyen âlem
Zaman-ı hâl: Şimdiki zaman
Mâzi: Geçmiş. ***Nazar***: Bakış
Müstakbel: Gelecek
Vücûd-i zâhirî: Dış görünüş
Kader-i İlâhî: İlâhî kader
Vücûd: Varlık, mevcudiyet
Mebâdi: İlk unsurlar, başlangıçlar
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen. ***İntac***: Sonuçlandırma
Sanatkârâne: Sanatlı bir şekilde
Desâtir-i ilm-i İlâhî: İlâhî ilmin kaideleri. ***Tanzim***: Düzenleme
Evâmir-i İlâhiye: Yaratılış kanunları
Mecmua: Toplanıp düzenlenen şeylerin tamamı
Evâmir-i tekviniye: Cenab-ı Hakk'ın koyduğu fıtrî yaratılış kanunları. ***Elhâsıl***: Netice olarak
Mücessem: Cisimli, somut
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Mecmua-yi desatir: Kaidelerinin toplanıp düzenlenmiş hâli
Desatir: Kaideler, prensipler
Zerrât: Zerreler, atomlar
Vücud-i eşya: Eşyanın varlığı
Hidemat: Hizmetler
Harekât: Hareketler
Kitab-ı Mübin: Kudret kitabı
Zaman-ı hazır: Şimdiki zaman
İrade-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi
Şuûnât: İşler, hâller, keyfiyetler
Kemâl-i san'at: San'atının mükemmelliği

lında ve gelecek neslindeki intizamata medâr ve ilim ve emr-i ilâhî'nin bir unvanı olan "İmâm-ı Mübîn"in düstûrları ve imlâsı tahtında ve zaman-ı hâzır ve âlem-i şehâdetten teşkil ve îcad-ı eşyada tasarrufa medâr ve kudret ve irâde-i ilâhiye'nin bir unvanı olan "Kitab-ı Mübîn"den istinsah ile ve seyyâl

---

⇨ ve intizamları gösteriyor ki; bir kudret-i kâmilenin desâtiri ile ve bir irâde-i nâfizenin kavanini ile vücûd giydiriliyor. Sûretleri tayin, teşhis edilip; birer mikdar-ı muayyen, birer şekl-i mahsus veriliyor. Demek o kudret ve irâdenin küllî ve umumî bir mecmua-yi kavanini, bir defter-i ekberi vardır ki; her bir şeyin hususî vücûdları ve mahsus suretleri ona göre biçilir, dikilir, giydirilir. İşte şu defterin vücûdu "İmâm-ı Mübîn" gibi kader ve cüz'-i ihtiyârî mesâilinde isbat edilmiştir. Ehl-i gaflet ve dalâlet ve felsefenin ahmaklığına bak ki: Kudret-i fâtıra'nın o levh-i mahfuz'unu ve hikmet ve irâde-i rabbâniye'nin o basîrâne kitabının eşyadaki cilvesini, aksini, misâlini hissetmişler. Hâşâ, "Tabiat" nâmiyle tesmiye etmişler, körletmişler. İşte "İmâm-ı Mübîn"in imlâsı ile, yâni kaderin hükmüyle ve düsturu ile kudret-i ilâhiye, îcad-ı eşyada her biri birer âyet olan silsile-i mevcudatı, "levh-i mahv, isbat" denilen zamanın sahife-i misâliyesinde yazıyor, îcadediyor, zerrâtı tahrik ediyor. Demek harekât-ı zerrât; o kitabetten, o istinsahtan; mevcudat âlem-i gaybdan âlem-i şehâdete ve ilimden kudrete geçmelerinde bir ihtizazdır, bir harekâttır.

Amma, "*levh-i mahv, isbat*" ise, sâbit ve dâim olan levh-i mahfuz-ı a'zam'ın daire-i mümkinâtta, yâni mevt ve hayata, vücûd ve fenâya daima mazhar olan eşyada mütebeddil bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-i zaman odur. Evet her şeyin bir hakikati olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta cereyan eden bir nehr-i azîmin hakikati dahi "levh-i mahv, isbat"taki kitabet-i kudretin sahifesi ve mürekkebi hükmündedir.

لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللّٰهُ [*4]

[*1] Kitab-ı Mübin: Mâide sûresi, 5/15; En'âm sûresi, 6/59; Yûnus sûresi, 10/61; Hûd sûresi, 11/6; Yûsuf sûresi, 12/1; Şuarâ sûresi, 26/2; Neml sûresi, 27/1, 75; Kasas sûresi, 28/2; Sebe' sûresi, 34/3; Zuhruf sûresi, 43/2; Duhân sûresi, 44/2. İmam-ı Mübin: Yâsîn sûresi, 36/12.

[*2] es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süûd, *Tefsîr* 7/161; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* 5/367; er-Râzî, *Kitabu huceci'l-Kur'ân* 1/22; Şihabuddin el-Mısrî, *et-Tibyan* 348.

[*3] et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 7/212; el-Beyzâvî, *Tefsîr* 3/206; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 7/4; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/138; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süûd, *Tefsîr* 4/158.

[*4] (De ki: Gerek göklerde gerek yerde olanlardan hiç kimse gaybı bilemez) gaybı yalnız Allah bilir. (Neml sûresi, 27/65 âyetinden iktibas)

Kudret-i kâmile: Mükemmel kudret
İrade-i nafize: Nüfûz eden, te'sir eden irade. ***Kavanin***: Kanunlar
Mikdar-ı muayyen: Belirli bir miktar
Şekl-i mahsus: Hususî bir şekil
Mecmua-yi kavanin: Kanunların bütünü
Defter-i ekber: Büyük defter
Mesâil: Meseleler
Ehl-i gaflet ve dalâlet: Gafil, ihtiyatsız ve hak yoldan sapmış kimseler
Tesmiye: İsimlendirme, adlandırma
İmam-ı Mübin: Kader kitabı
Kudret-i İlâhiye: İlâhî kudret
İcad-ı eşya: Eşyanın var olması, vücuda getirilmesi
Silsile-i mevcudat: Varlıklar zinciri
Zerrât: Zerreler
Harekât-ı zerrât: Zerrelerin hareketi
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Mevcudat: Varlıklar
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinemeyen âlem
Âlem-i şehadet: Görünen âlem, bu dünya
İhtizaz: Sallanma
Levh-i Mahv-İsbat: Allah'ın zaman sayfasında yazar, ifade eder, sonra bozar bir tahtası hükmünde olan varlık
Levh-i Mahfuz-i Azam: Ana kitap. Olmuş olacak her şeyin yazılı olduğu kader levhası
Daire-i mümkinat: Yaratılmış mahlukların alanı. ***Mevt***: Ölüm
Mütebeddil: Değişen, başka hâle giren
Hakikat-i zaman: Zamanın gerçeği
Nehr-i azîm: Büyük nehir
Kitabet-i kudret: Kudret kitabı
Âlem-i gayb: Görünmeyen, duyularla bilinemeyen âlem
İntizamat: Düzenler
Medâr: Vesile, sebep
Emr-i İlâhî: İlâhî emir
Îcad-ı eşya: Eşyanın var olması, vücuda getirilmesi
İrade-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın hükmü her şeyi kapsayan iradesi
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Seyyâl: Akıcı, yer değiştiren her şey

zamanın hakikati ve sahife-i misâliyesi olan “levh-i mahv, isbat”da kelimât-ı kudreti yazmak ve çizmekten gelen harekâttır ve mânidar ihtizâzattır.

Birinci Nokta

İki Mebhastır.

Birinci Mebhas

Her zerrede; hem hareketinde, hem sükûnetinde; iki güneş gibi iki nur-i tevhid parlıyor. Çünkü; –Onuncu Söz’ün Birinci İşareti’nde icmâlen ve Yirmi İkinci Söz’de tafsîlen– isbat edildiği gibi; her bir zerre, eğer memur-i ilâhî olmazsa ve O’nun izni ve tasarrufu ile hareket etmezse ve ilim ve kudretiyle tahavvül etmezse; o vakit her bir zerrenin nihayetsiz bir ilmi, hadsiz bir kudreti, her şeyi görür bir gözü, her şeye bakar bir yüzü, her şeye geçer bir sözü bulunmak lâzım gelir. Çünkü: Anâsırın her bir zerresi, her bir cism-i zîhayatta muntazaman işler veya işleyebilir. Eşyanın intizamatı ve kavânîn-i teşekkülâtı birbirine muhaliftir. Onların nizamatı bilinmezse, işlenilmez; işlenilse de yanlışsız yapılmaz. Halbuki, yanlışsız yapılıyor. Öyle ise; o hizmet eden zerreler, ya bir ilm-i muhît sahibinin izin ve emriyle ve ilim ve irâdesiyle işliyorlar veyahut kendilerinde öyle bir muhît ilim ve kudret bulunmak lâzım geliyor.

Evet, havanın her bir zerresi, her bir zîhayatın cismine, her bir çiçeğin her bir meyvesine, her bir yaprağın binasına girip işleyebilir. Halbuki; onların teşkilâtları ayrı ayrı tarzdadır, başka başka nizamatı var. Bir incir meyvesinin fabrikası, faraza çuha makinesi gibi olsa; bir nar meyvesinin fabrikası da şeker makinesi gibi olacaktır ve hâkeza.. o binaların, o cisimlerin programları birbirinden başkadır. Şimdi şu zerre-i havâiye, bütün onlara girer veya girebilir ve gayet hakîmâne ve üstadâne yanlışsız olarak işler, vaziyetler alır. Vazifesi bittikten sonra kalkar gider.

Sahife-i misaliye: Misal âlemine ait sahife
Levh-i Mahv-İsbat: Allah’ın zaman sayfasında yazar, ifade eder, sonra bozar bir tahtası hükmünde olan varlık
Kelimat-ı kudret: Kudret kelimeleri
Harekât: Hareketler
İhtizâzat: Sallanmalar
Nur-ı tevhid: Tevhid nuru
İcmâlen: Kısaca, özet olarak
Tafsilen: Ayrıntılı olarak
Memur-ı İlâhî: Cenab-ı Hakk’ın memuru
Tahavvül: Değişme, değişim geçirme, başkalaşma
Anâsır: Unsurlar
Cism-i zîhayat: Canlının bedeni
İntizamat: Tertipler
Kavânin-i teşekkülât: Oluşum ve gelişim kanunları, sistemler
Muhalif: Uymayan, aykırı
Nizâmat: Düzenler
İlm-i muhît: Her şeyi kuşatan ilim
Zîhayat: Canlı
Hâkeza: Böylece, bunun gibi
Zerre-i havaiye: Hava zerresi
Hakîmane: Hikmetlice
Üstadane: Ustaca

İşte müteharrik havanın müteharrik zerresi, ya nebâtâta ve hayvanâta, hattâ meyvelerine ve çiçeklerine giydirilen sûretlerin, mikdarların teşkilâtını, biçimini bilmesi lâzım geldiği.. veyahut onlar, bir bilenin emir ve irâdesiyle memur olması lâzım geldiği gibi; sâkin toprak, sâkin olan her bir zerresi; bütün çiçekli nebâtâtın ve meyvedâr ağaçların tohumlarına medâr ve menşe' olmak kâbil olduğundan hangi tohum gelse ve o zerrede, yâni misliyet itibariyle bir zerre hükmünde olan bir avuç toprakta kendine mahsus bir fabrika ve bütün levâzımatına ve teşkilâtına lâzım bütün cihazatı bulunduğundan; o zerrede ve o zerrenin kulübeciği olan o bir avuç toprakta; eşcâr ve nebâtât ve çiçekler ve meyveler envâ'ı adedince muntazam mânevî makine ve fabrikaları bulunması veyahut mu'cizekâr, her şeyi hiçten îcâd eder ve her şeyin her şeyini ve her cihetini bilir bir ilim ve kudret bulunması lâzımdır veyahut bir Kadîr-i Mutlak,[1] bir Alîm-i külli şey'in[2] emir[3] ve izniyle,[4] havl ve kuvveti[5] ile o vazifeler gördürülür.

Evet, nasıl ki bir acemî, ham, âmî, âdi, hem kör bir adam; Avrupa'ya gitse, bütün fabrikalara, tezgâhlara girse, üstadâne kemâl-i intizam ile her bir san'atta, her bir binada işler, öyle eserler yapar ki; nihâyet derecede hikmetli, san'atlı, herkesi hayrette bırakıyor. Zerre miktar şuûru olan bilir ki: O adam, kendi başı ile işlemiyor, belki bir üstad-ı küll, ona ders verir, işlettirir.

Hem nasıl ki bir kör, âciz, yerinden kalkamıyor, basit bir kulübeciğinde oturmuş bir adam bulunuyor. Halbuki o kulübeciğe bir dirhem gibi küçük bir taş, kemik ve pamuk gibi birer madde veriliyor. Halbuki o kulübecikten batmanlarla şeker, toplarla çuha, binlerle mücevherat, gayet san'atlı, murassaatlı libaslar, lezzetli taamlar çıkıp gelse; zerre miktar aklı olan demeyecek mi ki:

"O adam, gayet mu'cizekâr bir Zât'ın menşe-i mu'cizâtı olan fabrikasının bir mandalı veyahut miskin bir kapıcısıdır."

---

[1] Bkz.: Mâide sûresi, 5/120.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/231.

[3] Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; İbrahim sûresi, 14/32; Yâsîn sûresi, 36/82.

[4] Bkz.: Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/145; Nisâ sûresi, 4/64; Mâide sûresi, 5/110; Yûnus sûresi, 10/100.

[5] Bkz.: Kehf sûresi, 18/39; Buhârî, *ezan* 7, teheccüd 21; Müslim, *salat* 12, *menasik* 139; Ebû Dâvûd, *salat* 36; Tirmizî, d*eavât* 26, 36; Nesâî, *ezan* 36; İbn Mâce, *ikamet* 180; Dârimî, *salat* 10; Muvatta, *Kur'ân* 23; Müsned 1/66, 71; et-Taberanî, *el-Mu'cemu'l-evsat* 4/95.

Müteharrik: Hareketli
Nebâtât: Bitkiler
Nebat: Bitki
Medâr: Vesile, sebep
Menşe': Kaynak, menba
Misliyet: Aynı olma, denklik
Levazımat: Lüzumlu şeyler
Cihazat: Aletler, donanımlar
Eşcâr : Ağaçlar
Envâ': Çeşitler, türler
Alîm-i Küll-i Şey': Her şeyi bilen Allah (c.c.). ***Havl***: Güç, Kuvvet
Âmi: Sıradan, az kültürlü insan
Üstadâne: Ustaca
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen
Üstad-ı küll: Herşeyi bilen, öğreten. ***Çuha***: Yün kumaş
Murassaat: Değerli taşlarla süslenmiş şeyler
Libas: Elbise. ***Taam***: Yiyecek
Mu'cizekâr: Mucizeler gösteren
Menşe-i mu'cizât: Mucizeler kaynağı

Aynen öyle de: Havanın zerreleri, her biri birer mektubât-ı Samedâniye, birer antika-yi san'at-ı rabbâniye, birer mu'cize-i kudret, birer hârika-yi hikmet olan nebâtât ve eşcâr, ezhâr ve esmârdaki harekât ve hidematları; bir Sâni'-i Hakîm-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl'in emir ve irâdesiyle hareket ettiğini ve toprağın zerreleri dahi, her biri birer ayrı makine ve tezgâh, birer ayrı matbaa, birer ayrı hazine, birer ayrı antika ve Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını ilân eden birer ayrı ilânnâme ve kemâlâtını söyleyen birer ayrı kaside hükmünde olan o tohumcuklarının, o çekirdeklerinin sünbüllerine, ağaçlarına menşe' ve medâr olmaları; Emr-i Kün Feyekûn'e mâlik,[1] her şey emrine müsahhar[2] bir Sâni-i Zülcelâl'in emriyle,[3] izniyle,[4] irâdesiyle,[5] kuvvetiyle[6] olması; iki kerre iki dört eder gibi kat'îdir. Âmennâ...

İkinci Mebhas

Zerrâtın harekâtındaki vazifelere, hikmetlere küçük bir işarettir. Evet, akılları gözlerine sukut etmiş maddiyyûnların hikmetsiz hikmetleri, abesiyet esasına istinad eden felsefeleri nazarında tesadüfle bağlı olan tahavvülât-ı zerrâtı, bütün düstûrlarına üssü'l-esas tutup, masnûat-ı ilâhiye'ye masdar göstermişler. Nihayetsiz hikmetlerle müzeyyen masnûatı, hikmetsiz, mânâsız, karmakarışık bir şeye isnad etmeleri, ne kadar hilâf-ı akıl olduğunu zerre miktar şuûru bulunan bilir.

Şimdi, Kur'ân-ı Hakîm'in hikmeti nokta-yi nazarında tahavvülât-ı zerrâtın pek çok gayeleri, hikmetleri ve vazifeleri vardır. وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[7]

---

[1] Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.
[2] Bkz.: Nahl sûresi, 16/13, 79.
[3] Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.
[4] Bkz.: A'râf sûresi, 7/58; İbrahim sûresi, 14/11.
[5] Bkz.: Ra'd sûresi, 13/11; İsrâ sûresi, 17/16; Yâsîn sûresi, 36/82.
[6] Bkz.: Kehf sûresi, 18/39.
[7] "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Antika-yi san'at-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın antika sanatı
Mu'cize-i kudret: Kudretinin eseri olan mucize
Hârika-yi hikmet: Hikmet harikası
Nebâtât: Bitkiler. ***Eşcâr***: Ağaçlar
Ezhâr: Çiçekler. ***Esmâr***: Meyvelar
Hidemat: Hizmetler
Sâni'-i Hakîm-i Zülcelâl: Ululuk ve hikmet sahibi, her şeye gücü yeten Yaradan
Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl: Cemal ve lütuf sahibi Yaradan
Esmâ: İsimler
İlânnâme: İlân
Kemâlât: Mükemmellikler
Menşe': Kaynak, Menba
Medâr: Vesile, sebep
Emr-i Kün Feyekûn: "Ol" Allah'ın sadece istemesiyle bir anda yaratması
Müsahhar: Emrine verilmiş, elinin altında
Âmennâ: İnandık. ***Zerrât***: Zerreler
Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler
Abesiyet: Gayesizlik, saçmalık
İstinad: Dayanma
Tahavvülât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle hareketleri. ***Masdar***: Kaynak
Üssü'l-esas: En temel esas
Masnûat-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sanat eserleri
Müzeyyen: Süslü
Hilâf-ı akıl: Akla aykırı
Nokta-yi nazar: Bakış açısı

gibi çok âyetlerle hikmetlerine ve vazifelerine işaret eder. Nümûne olarak birkaçına işaret ediyoruz.

•***Birincisi***: Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'un tecelliyât-ı îcâdiyesini tecdid ve tazelendirmek için her bir tek ruhu model gibi ederek, her sene mu'cizât-ı kudretinden taze birer cesed giydirmek ve her bir tek kitaptan ayrı ayrı bin muhtelif kitabı, hikmetiyle istinsah etmek ve bir tek hakikati başka başka sûrette göstermek ve kâinatların ve âlemlerin ve mevcudatların, tâife tâife arkasından gelmelerine yer vermek ve zemin hazırlamak için Fâtır-ı Zülcelâl kudretiyle zerrâtı tahrik ve tavzif etmiştir.

•***İkincisi***: Mâlikü'l-mülk-i Zülcelâl; şu Dünya'yı, bâhusus rûy-i zemin tarlasını bir mülk sûretinde yaratmıştır. Yâni; neşv ü nemâya, taze taze mahsulât vermeğe kabil bir sûrette müheyyâ etmiştir. Tâ ki, nihayetsiz mu'cizât-ı kudretini orada ekip biçsin.

İşte şu zemin yüzündeki tarlasında, zerrâtı hikmetle tahrik ederek, intizam dairesinde tavzif edip, her asırda, her fasılda, her ayda, belki her günde belki her saatte mu'cizât-ı kudretinden yeni yeni birer kâinat gösterir, yeryüzü avlusuna başka başka mahsulât verdirir. Nihayetsiz hazine-i rahmetinin hedâyâsını, nihayetsiz kudretinin mu'cizâtının nümûnelerini harekât-ı zerrât ile izhâr eder.

•***Üçüncüsü***: Nihayetsiz tecelliyât-ı Esmâ-yi İlâhiye'nin nakışlarını göstermekle, o esmânın cilvelerini ifade için mahdud bir zeminde hadsiz nukuş göstermek, küçük bir sahifede nihayetsiz maânîleri ifade edecek olan hadsiz âyâtları yazmak için Nakkaş-ı Ezelî zerrâtı, kemâl-i hikmetle tahrik edip kemâl-i intizamla tavzif etmiştir.

Evet, geçen senenin mahsulâtıyla şu senenin mahsulâtının mahiyetleri bir hükmündedir. Fakat, maânîleri başka başkadır. Taayyünât-ı itibâriyeyi

---

Nümûne: Örnek, misal
Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah
Tecelliyât-ı îcâdiye: Cenâb-ı Hakk'ın icadının, yaratmasının tecellileri, görünmeleri
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan. ***Zerrât***: Zerreler
Tahrik: Harekete geçirmek
Tavzif: Vazife vermek, görevlendirmek
Mâlikü'l-Mülk-i-Zülcelâl: Mutlak hakimiyet sahibi yüce Allah (c.c.)
Bâhusus: Özellikle, bilhassa
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Neşv ü nemâ: Gelişmek, büyümek
Müheyyâ: Hazır
Mu'cizât-ı kudret: Kudret eseri olan mucizeler
Mahsulât: Ürünler
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
Hedâyâ: Hediyeler
Harekât-ı zerrât: En küçük parçalarda meydana gelen hareketler. ***Mu'cizât***: Mucizeler
İzhar: Göstermek, ortaya koymak
Tecelliyât-ı Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellileri
Esmâ: İsimler. ***Mahdud***: Sınırlı
Nukuş: Nakışlar. ***Maânî***: Manalar
Âyât: Deliller. ***Zerrât***: Zerreler
Nakkaş-ı Ezelî: Varlığının başlangıcı ve sonu olmayan sanatkâr
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen
Taayyünât-ı itibâriye: Varlıkların bir kararda kalmayan görüntüleri

değiştirmekle, maânîleri değişir ve çoğalır. Taayyünât-ı itibariye ve teşahhusat-ı muvakkate, tebdil edildikleri ve zâhiren fânî oldukları hâlde; onların maânî-yi cemileleri muhafaza olunup, sabit ve bâkî kalır. Şu ağacın geçen bahardaki yaprak ve çiçek ve meyvelerinin ruhları olmadığından, şu bahardaki emsâlinin, hakikatçe aynılarıdır. Yalnız teşahhusat-ı itibariyede fark var. Fakat o itibarî teşahhuslar, her vakit tecelliyâtı tazelenmekte olan şuûnât-ı Esmâ-yi İlâhiye'nin maânîlerini ifade için, şu bahardakiler ayrı teşahhusatla onların yerine geldiler.

•***Dördüncüsü***: Hadsiz âlem-i misâl gibi gayet geniş âlem-i melekût ve gayr-i mahdut sair uhrevî âlemlere birer mahsulât veya tezyinat veya levâzımât gibi onlara münasib şeyleri yetiştirmek için şu dar mezraa-yi Dünya'da, zemin yüzünün tezgâhında ve tarlasında Hakîm-i Zülcelâl, zerrâtı tahrik edip; kâinatı seyyâle ve mevcudatı seyyare ederek; şu küçük zeminde o pek büyük âlemlere pek çok mahsulât-ı maneviye yetiştiriyor. Nihayetsiz hazine-i kudretinden nihayetsiz bir seyli, dünyadan akıttırıp âlem-i gayba ve bir kısmını âhiret âlemlerine döküyor.

•***Beşincisi***: Nihayetsiz kemâlât-ı ilâhiye'yi, hadsiz celevat-ı cemâliyeyi ve gayetsiz tecelliyât-ı celâliyeyi ve gayr-i mütenâhî tesbihât-ı rabbâniye'yi şu dar ve mahdud zeminde ve mütenâhî ve az bir zamanda göstermek için zerrâtı kemâl-i hikmetle kudretiyle tahrik edip, kemâl-i intizamla tavzif ederek; mütenâhî bir zamanda, mahdut bir zeminde gayr-i mütenâhî tesbihât yaptırıyor. Gayr-i mahdut tecelliyât-ı cemâliye ve celâliye ve kemâliyesini gösteriyor. Çok hakâik-i gaybiye ve çok semerât-ı uhreviye ve fânîlerin bâkî

Teşahhusât-ı muvakkate: Varlıkların geçici olarak aldıkları belli şekiller ve biçimler
Tebdil: Değiştirmek
Zâhiren: Görünüşte
Fâni: Ölümlü, sonlu
Maânî-i cemile: Güzel manalar
Bâki: Ebedî, sonsuz
Teşahhusat-ı itibariye: Varlıkların duruma göre aldıkları çeşitli görünümler. ***Emsâl***: Benzerler
Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın icraatının yansımaları
Şuûnât-ı Esma-yi İlâhiye: Allah'ın isimlerinin eserleri
Maânî: Manalar
Teşahhusat: Belirlenmeler, değişik görünümler
Âlem-i melekût: Herşeyin iç yüzünü, hikmetini ifade eden âlem
Âlem-i misâl: Rüya âlemi, maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit, misâl âlemi
Gayr-i mahdud: Sınırsız
Uhrevî: Ahirete ait
Mahsulât: Ürünler
Tezyinat: Süslemeler
Levâzımât: Lüzumlu şeyler
Mezraa-yi Dünya: Dünya tarlası
Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hikmetli ve mükemmel bir surette yapan Allah (c.c.)
Zerrât: Zerreler
Mahsulât-ı mâneviye: Mânevî ürünler
Hazine-i kudret: Kudret hazinesi
Âlem-i gayb: Görünmeyen âlem
Kemalât-ı İlâhiye: Cenab-ı hakk'a ait mükemmellikler
Gayr-ı mütenahî: Sonsuz
Celevat-ı cemâliye: Cenab-ı Hakk'ın güzelliğinin tecellileri, eserleri
Tecelliyat-ı celâliye: Cenab-ı Hakk'ın büyüklük, izzet ve azametinin tecellileri, eserleri
Tesbihat-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak
Mahdud: Sınırlı. ***Mütenâhî***: Sonlu
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen
Tavzif: Görevlendirmek
Celâliye: Büyüklük, ululuk
Kemâliye: Mükemmellik
Hakâik-i gaybiye: Gayba ait hakikatler. ***Fânî***: Ölümlü, sonlu
Semerât-ı uhreviye: Âhirete ait neticeler. ***Bâkî***: Ebedî, sonsuz

olan hüviyet ve sûretlerinden pek çok nukuş-ı misâliye ve çok mânidar nüsuc-ı levhiyeyi îcad ediyor. Demek zerreyi tahrik eden; şu makâsıd-ı azîmeyi, şu hikem-i cesîmeyi gösteren bir Zât'tır. Yoksa her bir zerrede, Güneş gibi bir dimağ bulunması lâzım gelir.

Daha bu beş nümûne gibi belki beş bin hikmetle tahrik olunan zerrâtın tahavvülâtını, o akılsız feylesoflar hikmetsiz zannetmişler ve hakikatta; biri enfüsî, diğeri âfâkî iki hareket-i cezbekârânede zikir ve tesbih-i ilâhî ile mevlevî gibi zikreden ve deverana kalkan o zerreleri, kendi kendine, sersem gibi dönüp oynuyorlar zu'metmişler. İşte bundan anlaşılıyor ki; onların ilimleri ilim değil, cehildir. Hikmetleri, hikmetsizliktir.

(Üçüncü Nokta'da altıncı uzun bir hikmet daha söylenecektir.)

İkinci Nokta

Her bir zerrede, Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna ve vahdetine iki şâhid-i sâdık vardır.

Evet, zerre; acz ve cümûduyla beraber şuûrkârâne büyük vazifeleri yapmakla, büyük yükleri kaldırmakla Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna kat'î şehâdet ettiği gibi, harekâtında nizamât-ı umumiyeye tevfik-i hareket edip her girdiği yerde ona mahsus nizamâtı müraat etmekle, her yerde kendi vatanı gibi yerleşmesiyle; Vâcibü'l-Vücûd'un vahdetine ve mülk ve melekûtun mâliki olan Zât'ın ehadiyetine şehâdet eder. Yâni, zerre kimin ise, gezdiği bütün yerler de O'nundur. Demek zerre, –çünkü; âcizdir, yükü nihayetsiz ağırdır ve vazifeleri nihayetsiz çoktur– bir Kadîr-i Mutlak'ın ismiyle, emriyle kâim ve müteharrik olduğunu bildirir.

Nukuş-ı misaliye: Misâl âlemindeki nakışlar
Nüsuc-i levhiye: Sürekli dokumalar hâlinde işlenen değişik tablolar
Makâsıd-ı azîme: Büyük maksatlar
Hikem-i cesîme: Büyük hikmetler
Tahrik: Harekete geçirme
Tahavvülât: Değişmeler, başkalaşmalar. ***Nümûne***: Örnek
Enfüsî: Kişinin kendi zihninde olan, (subjektif, öznel)
Âfâkî: Gerçekte, dış dünyada olan, (objektif, nesnel)
Hareket-i cezbekârâne: Cezbeli hareket
Tesbih-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak
Mevlevî: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin tarîkatı, yolu ve bu tarikatten olan kimse
Zu'm: İddia, yanlış zanna dayanan iddia
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin olan ve kendiliğinden olan yüce Allah
Vücud: Varlık, var olmak
Şâhid-i sâdık: Doğruyu söyleyen şahit
Cümûd: Katılaşmak, donuklaşmak
Şuûrkârane: Şuurlu
Kat'î: Kesin. ***Harekât***: Hareketler
Nizâmât-ı umumiye: Genel düzen
Tevfik-i hareket: Hareket uygunluğu
Nizâmât: Düzenler
Müraat: Gözetme, koruma
Mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın her bir şeye teker teker, isimleriyle tecelli etmesi; herşeyin, O'nun birliğine delil olması
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten, mutlak ve sınırsız kudret sahibi
Müteharrik: Hareket eden

Hem, kâinatın nizamât-ı külliyesini bilir bir tarzda tevfik-i hareket etmesi ve her yere mânisiz girmesi; tek bir Alîm-i Mutlak'ın kudretiyle, hikmetiyle işlediğini gösterir. Evet, nasıl ki bir nefer; takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında ve hâkeza.. her bir dairede birer nisbeti ve o nisbete göre birer vazifesi olduğunu ve o nisbetleri, o vazifeleri bilmekle tevfik-i hareket etmek; nizamât-ı askeriye tahtında tâlim ve tâlimat görmekle bütün o dairelere kumanda eden bir tek kumandan-ı a'zamın emrine ve kanununa tebaiyetle oluyor.

Öyle de her bir zerre, birbiri içindeki mürekkebâtta birer münasib vaziyeti, ayrı ayrı maslahatlı birer nisbeti, ayrı ayrı muntazam birer vazifesi, ayrı ayrı hikmetli neticeleri bulunduğundan elbette o zerreyi, o mürekkebâtta bütün nisbet ve vazifelerini muhafaza edip netice ve hikmetleri bozmayacak bir tarzda yerleştirmek; bütün kâinat kabza-yi tasarrufunda olan bir Zât'a mahsustur.

Meselâ: Tevfik'in(*) göz bebeğinde yerleşen zerre, gözün âsâb-ı muharrike ve hassâse ve şerâyin ve evride gibi damarlara karşı münasib vaziyet alması ve yüzde ve sonra başta ve gövdede, daha sonra hey'et-i mecmua-yi insâniyede her birisine karşı birer nisbeti, birer vazifesi, birer faydası kemâl-i hikmetle bulunması gösteriyor ki: Bütün o cismin bütün âzasını îcad eden bir Zât, o zerreyi o yerde yerleştirebilir.

Ve bilhassa rızık için gelen zerreler, rızık kafilesinde seyr u sefer eden o zerreler, o kadar hayret-fezâ bir intizam ve hikmetle seyr u seyahat ederler ve öyle tavırlarda, tabakalarda intizam-perverâne geçip gelirler ve öyle şuûrkârâne ayak atıp hiç şaşırmayarak gele gele tâ beden-i zîhayatta dört süzgeçle süzülüp rızka muhtaç âza ve hüceyrâtın imdadına yetişmek için kandaki küreyvât-ı hamrâya yüklenip bir kanun-i kerem'le imdada yetişirler. Ondan bilbedâhe anlaşılır ki: Şu zerreleri binler muhtelif menzillerden geçiren,

(*) Nur'un birinci kâtibidir.

Nizâmât-ı külliye: Kapsamlı düzen ve intizam
Alîm-i Mutlak: Her şeyi bilen Allah (c.c.)
Hâkeza: Böylece, bunun gibi
Nizâmât-ı askeriye: Askerî düzen
Tâlim: Öğretme, öğretim
Kumandan-ı âzam: En büyük kumandan
Mürekkebât: Bir araya gelmiş şeyler, bileşikler
Tebaiyet: Uyma, ittiba etme
Kabza-yi tasarruf: Yönetiminde, eli altında
Âsâb-ı muharrike ve hassâse: Hareket ve hisseden sinirler
Şerayin: Kan taşıyan damarlar, Atardamarlar
Heyet-i mecmua-yi insaniye: İnsanın genel yapısı
Evride: Toplardamarlar
Hayret-fezâ: Hayret verici, şaşırtıcı
Kemâl-i hikmetle: Mükemmel, eksiksiz bir hikmet
İntizamperverâne: İntizamı gözeterek
Şuûrkârane: Şuurlu bir şekilde
Beden-i zîhayat: Canlı beden
Âza: Organlar
Hüceyrât: Hücreler
Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvarlar
Küreyvât-ı beyzâ: Akyuvarlar
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde

sevk eden; elbette ve elbette bir Rezzâk-ı Kerîm, bir Hallâk-ı Rahîm'dir ki, kudretine nisbeten zerreler, yıldızlar omuz omuza müsavidirler.

Hem her bir zerre, öyle bir nakş-ı san'atta işler ki; ya bütün zerrâtla münasebetdâr, her birisine ve umumuna hem hâkim ve hem her birisine ve umumuna mahkûm bir vaziyette bulunmakla, o hayretfezâ san'atlı nakşı ve hikmet-nümâ nakışlı san'atı bilir ve îcad eder. Bu ise, binler defa muhâldir. Veya bir Sâni'-i Hakîm'in kanun-i kader ve kalem-i kudret'inden çıkan, harekete memur birer noktadır.

Nasıl ki, meselâ: Ayasofya kubbesindeki taşlar, eğer mimarının emrine ve san'atına tâbi olmazlarsa; her bir taşı, Mimar Sinan gibi dülgerlik san'atında bir mahâreti ve sair taşlara hem mahkûm, hem hâkim olmak, yâni "Geliniz, düşmemek, sukut etmemek için baş başa vereceğiz." diye bir hüküm sahibi olması lâzımdır.

Öyle de: Binler defa Ayasofya kubbesinden daha san'atlı, daha hayretli ve hikmetli olan masnûattaki zerreler, Kâinat Ustası'nın emrine tâbi olmazlarsa; her birine Sâni'-i Kâinat'ın evsâfı kadar evsâf-ı kemâl verilmesi lâzım gelir.

Feyâ Sübhanallah! Zındık maddiyyûn gâvurlar bir Vâcibü'l-Vücûd'u kabul etmediklerinden, zerrât adedince bâtıl âliheleri kabûl etmeğe mezheplerine göre muztar kalıyorlar. İşte şu cihette münkir kâfir ne kadar feylesof, âlim de olsa; nihayet derecede bir cehl-i azîm içindedir, bir echel-i mutlaktır.

Üçüncü Nokta

Şu nokta, Birinci Nokta'nın âhirinde vaad olunan ***altıncı hikmet-i azîme***ye bir işarettir. Şöyle ki:

Yirmi Sekizinci Söz'ün İkinci Suâli'nin cevabındaki hâşiyede denilmişti ki: Tahavvülât-ı zerrâtın ve zîhayat cisimlerde zerrât harekâtının binler hik metlerinden bir hikmeti dahi, zerreleri nurlandırmaktır ve âlem-i uhreviye bi-

---

Rezzâk-ı Kerim: Bütün varlıkların rızıklarını veren cömert, yüce Allah (c.c.)
Hallâk-ı Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Yüce Yaratıcı
Müsavi: Birbirine denk, eşit
Nakş-ı san'at: Sanat nakşı
Hikmetnümâ: Hikmetli
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Kanun-i Kader: Kader kanunu
Kalem-i Kudret: Kudret kalemi
Dülgerlik: Marangozluk
Sâni'-i Kâinat: Kâinatın yaratıcısı
Evsaf: Vasıflar
Evsaf-ı kemâl: Mükemmel vasıflar
Maddiyyûn: Yaratıcıyı inkâr eden materyalistler. ***Âlihe***: İlahlar
Vâcibü'l-Vücûd: Varlığı kesin ve kendiliğinden olan yüce Allah
Muztar: Mecbur, çaresiz
Cehl-i azîm: Büyük cehalet
Echel-i mutlak: En cahil
Va'd: Söz verilen şey
Hikmet-i azîme: Büyük hikmet
Tahavvülât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle dönüşmesi
Zîhayat: Canlı. ***Zerrât***: Zerreler
Âlem-i uhreviye: Ahiret âlemi

nasına lâyık zerreler olmak için, hayatdâr ve mânidâr olmaktır. Güya cism-i hayvanî ve insanî hattâ nebatî; terbiye dersini almak için gelenlere bir misafirhâne, bir kışla, bir mekteb hükmündedir ki; câmid zerreler ona girerler, nurlanırlar. Âdeta bir tâlim ve tâlimâta mazhar olurlar, letâfet peydâ ederler. Birer vazifeyi görmekle âlem-i bekâya ve bütün eczasıyla hayatdâr olan dâr-ı âhirete zerrât olmak için liyâkat kesbederler.

Suâl: Zerrâtın harekâtında şu hikmetin bulunması ne ile bilinir?

Elcevap:

•*Evvelâ*: Bütün masnûatın bütün intizâmâtıyla ve hikmetleriyle sâbit olan Sâni'in hikmetiyle bilinir. Çünkü: En cüz'î bir şeye küllî hikmetleri takan bir hikmet; seyl-i kâinatın içinde en büyük faaliyet gösteren ve hikmetli nakışlara medâr olan harekât-ı zerrâtı hikmetsiz bırakmaz. Hem en küçük mahlûkatı, vazifelerinde ücretsiz, maaşsız, kemâlsiz bırakmayan bir hikmet, bir hâkimiyet; en kesretli ve esaslı memurlarını, hizmetkârlarını nursuz, ücretsiz bırakmaz.

•*Sâniyen*: Sâni'-i Hakîm, anâsırı tahrik edip tavzif ederek –onlara bir ücret-i kemâl hükmünde– mâdeniyat derecesine çıkarmasıyla ve mâdeniyata mahsus tesbihâtları onlara bildirmesiyle.. ve mâdeniyâtı tahrik ve tavzif edip nebâtât mertebe-i hayatiyesinin makamını vermesiyle.. ve nebâtâtı rızk ederek tahrik ve tavzif ile hayvanât mertebe-i letâfetini onlara ihsan etmesiyle ve hayvanâttaki zerrâtı tavzif edip rızk yoluyla hayat-ı insâniye derecesine çıkarmasıyla.. ve insanın vücûdundaki zerrâtı süze süze tasfiye ve taltif ederek tâ dimağın ve kalbin en nâzik ve latîf yerinde makam vermesiyle bilinir ki: Harekât-ı zerrât hikmetsiz değil, belki kendine lâyık bir nevi kemâlâta koşturuluyor.[1]

---

[1] Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/50.

Hayattar: Canlı
Cism-i hayvanî: Canlı beden, organizma. ***İnsanî***: İnsana ait
Nebatî: Bitkiye ait
Tâlim: Öğretmek, öğretim
Letâfet: Güzellik, hoşluk
Peyda etmek: Kazanmak, elde etmek
Âlem-i bekâ: Ebedî âlem, sonsuz hayat
Dâr-ı âhiret: Ahiret yurdu
Liyâkat: Lâyık olma
Kesbetmek: Kazanmak, elde etmek
Masnuat: Sanat değeri olan varlıklar
İntizâmât: Tertipler, düzgünlükler
Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Cüz'î: Küçük, pek az, ehemmiyetsiz
Küllî: Umumî, kapsamlı
Seyl-i kâinat: Kâinatın akışı
Medâr: Sebep, vesile
Harekât-ı zerrât: Zerrelerin, atomların hareketi
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Tahrik: Harekete geçirmek
Tavzif: Görevlendirmek
Ücret-i kemâl: Tam, dolgun bir ücret
Mâdeniyat: Madenden yapılmış nesneler, madenler
Nebâtât: Bitkiler
Mertebe-i hayatiye: Hayat mertebesi
Mertebe-i letâfet: Güzel, hoş ve zarif olma mertebesi
Zerrât: Zerreler
Hayat-ı insaniye: İnsanlık hayatı
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme
Taltif: Yumuşatma. ***Dimağ***: Beyin
Kemâlât: Mükemmellikler

•*Sâlisen*: Zîhayat cisimlerin zerrâtı içinde çekirdek ve tohumdaki gibi bir kısım zerreler öyle mânevî bir nura, bir letâfete, bir meziyete mazhar oluyorlar ki; sair zerrelere ve o koca ağaca bir ruh, bir sultan hükmüne geçer.

İşte azîm bir ağacın bütün zerrâtı içinde bir kısım zerrelerin şu mertebeye çıkmaları, o ağacın tabaka-yi hayatında çok devirleri ve nazik vazifeleri görmesiyle olduğundan gösteriyor ki: Sâni'-i Hakîm'in emriyle vazife-i fıtrat içinde zerrâtın envâ-yi harekâtına göre onlara tecelli eden esmânın hesabına ve şerefine olarak birer mânevî letâfet, birer mânevî nur, birer makam, birer mânevî ders almalarını gösteriyor.

Elhâsıl: Madem Sâni'-i Hakîm her şey için o şeye münasib bir nokta-yi kemâl ve ona lâyık bir mertebe-i feyz-i vücûd tâyin edip ve o şeye, o nokta-yi kemâle sa'yedip gitmek için bir istidat vererek ona sevk ediyor ve bütün nebâtât ve hayvanâtta şu kanun-i rubûbiyet câri olmakla beraber, cemâdâtta dahi câridir ki; âdi toprağa, elmas derecesine ve cevâhir-i âliye mertebesine bir terakkiyât veriyor ve şu hakikatta muazzam bir "Kanun-i rubûbiyet"in ucu görünüyor.

Hem madem o Hâlık-ı Kerîm, tenasül kanun-i azîminde istihdam ettiği hayvanâta ücret olarak birer maaş gibi birer lezzet-i cüz'iye veriyor. Ve arı ve bülbül gibi, sair hidemât-ı rabbâniye'de istihdam olunan hayvanlara birer ücret-i kemâl verir. Şevk ve lezzete medâr birer makam veriyor ve şunda bir muazzam "Kanun-i kerem"in ucu görünüyor.

Hem madem her şeyin hakikatı, Cenâb-ı Hakk'ın bir isminin tecellisine bakar, ona bağlıdır; ona âyinedir. O şey, ne kadar güzel bir vaziyet alsa, o ismin şerefinedir; o isim öyle ister. O şey bilse, bilmese; o güzel vaziyet, hakikat nazarında matlubdur. Ve şu hakikattan gayet muazzam bir "Kanun-i tahsin ve cemâl"in ucu görünüyor.

Hem madem Fâtır-ı Kerîm, düstûr-i kerem iktizasıyla bir şeye verdiği makamı ve kemâli, o şeyin müddeti ve ömrü bitmesiyle, o kemâli geriye al-

---

Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Letâfet: Güzellik, hoşluk
Mazhar: Nail olmak, kavuşmak
Tabaka-yi hayat: Hayat tabakası
Vazife-i fıtrat: Yaratılış vazifesi
Enva'-yi harekât: Hareket çeşitleri
Nokta-yi kemâl: Mükemmellik noktası. ***Nebâtât***: Bitkiler
Mertebe-i feyz-i vücud: Varlığın en yüksek derecesi
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Kanun-i Rubûbiyet: Cenab-ı Hakk'ın genel geçer hükümleri
Cemâdât: Cansız varlıklar
Cevâhir-i âliye: Yüksek, değerli cevherler. ***Tenasül***: Üreme
Terakkiyat: İlerlemeler, gelişmeler
Hâlık-ı Kerîm: Pek cömert olan yüce Yaratıcı
Kanun-i azîm: Büyük kanun
İstihdam: Çalıştırma
Lezzet-i cüz'iye: Küçük bir lezzet
Hidemat-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın belirlediği hizmet alanları
Ücret-i kemâl: Tam, dolgun ücret
Kanun-i Kerem: Cömertlik kanunu
Matlub: İstenen, talep edilen
Kanun-i tahsin ve cemâl: Güzelleştirme, güzel kılma kanunu
Fâtır-ı Kerîm: Pek cömert olan yüce Yaratıcı
Düstur-i kerem: Cömertlik prensibi
İktiza: Gerektirme

mıyor. Belki o zîkemâlin meyvelerini, neticelerini, mânevî hüviyetini ve mânâsını, ruhlu ise ruhunu ibkâ ediyor.

Meselâ: Dünya'da insanı mazhar ettiği kemâlâtın mânâlarını, meyvelerini ibkâ ediyor. Hattâ müteşekkir bir mü'minin yediği zâil meyvelerin şükrünü, hamdini; mücessem bir meyve-i Cennet sûretinde tekrar ona veriyor.[1] Ve şu hakikatta muazzam bir "Kanun-i rahmet"in ucu görünüyor.

Hem madem Hallâk-ı Bîmisâl israf etmiyor, abes işleri yapmıyor. Hattâ güz mevsiminde vazifesi bitmiş, vefat etmiş mahlûkların enkaz-ı maddiyesini bahar masnûatında istîmal ediyor; onların binalarında dercediyor.

Elbette يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ[2] sırrıyla, وَإِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ[3] işaretiyle şu dünyada câmid, şuûrsuz ve mühim vazifeler gören zerrât-ı arziyenin elbette taşı, ağacı, her şeyi zîhayat ve zîşuur olan âhiretin bâzı binalarında derc ve istimali mukteza-yi hikmettir. Çünkü: Harab olmuş Dünya'nın zerrâtını Dünya'da bırakmak veya ademe atmak israftır. Ve şu hakikattan pek muazzam bir "Kanun-i hikmet"in ucu görünüyor.

Hem madem şu Dünya'nın pek çok âsârı ve mâneviyatı ve meyveleri ve cin ve ins gibi mükellefînin mensucât-ı amelleri, sahâif-i ef'âlleri, ruhları, cesedleri âhiret pazarına gönderiliyor. Elbette o semerâta ve mânâlara hizmet eden ve arkadaşlık eden zerrât-ı arziye dahi, vazife noktasında kendine

---

[1] Bu mânâda Nebiler Sultanı'nın (s.a.s.) şöyle nurlu beyanları vardır:

"Kim 'sübhanellâhi ve bihamdihî, sübhanellâhi'l-azîm' derse Cennet'te onun için bir hurma ağacı dikilir." (Tirmizî, *deavât* 59; İbn Mâce, *edep* 56; İbn Hibban, *es-Sahîh* 3/109; el-Hâkim *el-Müstedrek* 1/680; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/207; Ebû Ya'lâ, *el-Musned* 4/165);

"Kim 'sübhanellâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber', derse her harfi için onun adına Cennet'te bir ağaç dikilir." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/226; Ayrıca bkz.: Tirmizî, *deavât* 59; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/256; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-kebir* 10/173);

"Cennet fidanları 'lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'tır." (Müsned 5/418; İbn Hibban, *es-Sahîh* 3/103; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îman* 1/443)

[2] "Gün gelir, yer başka bir yere, gökler de başka göklere çevrilir." (İbrahim sûresi, 14/48)

[3] "Ve ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir." (Ankebût sûresi, 29/64)

Zîkemâl: Olgunluk sahibi
İbka: Ebedîleştirmek
Mazhar etmek: Nail etmek, şereflendirmek
Kemâlât: Mükemmellikler
Müteşekkir: İyilik bilen, teşekkür eden
Zâil: Geçen, yok olan
Mücessem: Somut
Meyve-i Cennet: Cennet meyvesi
Muazzam: Büyük, yüce
Kanun-i Rahmet: Rahmet kanunu
Hallak-ı Bîmisâl: Eşi ve benzeri olmayan Yaradan
Abes: Saçma, gayesiz
Enkaz-ı maddiye: Maddî yıkıntı ve molozlar. ***Mahlûk***: Yaratık
Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler. ***İstimal***: Kullanma
Dercetme: İçine koyma, yerleştirme
Câmid: Cansız, donuk
Zerrât-ı arziye: Yeryüzünün zerreleri
Zîhayat: Canlı. ***Zîşuûr***: Şuurlu
Derc: İçine koyma, yerleştirme
İstimal: Kullanma
Mukteza-yi hikmet: Hikmet gereği
Zerrât: Zerreler. ***Adem***: Yokluk
Kanun-i Hikmet: Hikmet kanunu
Âsâr: Eserler
İns: İnsanlar
Mensucât-ı amel: Dokudukları yani yaptıkları işler
Sahâif-i ef'âl: Fiillerin yazıldığı sahifeler
Semerât: Meyveler, neticeler

göre tekemmül ettikten sonra, yâni nur-i hayata çok defa hizmet ve mazhar olduktan sonra ve hayatî tesbihâta medâr olduktan sonra şu harab olacak dünyanın enkazı içinde, şu zerrâtı dahi öteki âlemin binasında derc etmek mukteza-yi adl ve hikmettir. Ve şu hakikattan pek muazzam bir "Kanun-i adl"in ucu görünüyor.

Hem madem ruh cisme hâkim olduğu gibi; câmid maddelerde dahi kaderin yazdığı evâmir-i tekviniye, o maddelere hâkimdir. O maddeler, kaderin mânevî yazısına göre mevki ve nizam alabilirler.

Meselâ: Yumurtaların envâında ve nutfelerin aksamında ve çekirdeklerin esnafında ve tohumların ecnasında kaderin ayrı ayrı yazdığı evâmir-i tekviniye cihetiyle ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Ve o madde itibariyle mahiyetleri(Hâşiye-1) bir hükmünde olan o maddeler, hadsiz muhtelif mevcudata menşe' oluyorlar. Ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Elbette hidemat-ı hayatiye ve hayattaki tesbihât-ı rabbâniye'de defaatla bir zerre bulunmuş ise ve hizmet etmiş ise, o zerrenin mânevî alnında o mânâların hikmetlerini, hiçbir şeyi kaybetmeyen kader kalemiyle kaydetmesi; mukteza-yi ihâta-yi ilmîdir. Ve şunda pek muazzam bir "Kanun-i ilm-i muhît"in ucu görünüyor.

Öyle ise zerreler(Hâşiye-2) başıboş değiller.

Netice-i kelâm: Geçmiş yedi kanun, yâni kanun-i rubûbiyet, kanun-i kerem, kanun-i cemâl, kanun-i rahmet, kanun-i hikmet, kanun-i adl, kanun-i ihâta-yi ilmî gibi pek çok muazzam kanunların görünen uçları arka-

---

(Hâşiye-1) Evet bütün onlar bu dört unsurdan mürekkeptir. Müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, azot, karbon gibi maddelerden teşkil olunuyorlar. Maddece bir sayılabilirler. Farkları yalnız kaderin mânevî yazısındadır.

(Hâşiye-2) Şu cevap, yedi "Madem" kelimelerine bakar.

Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme
Nur-ı hayat: Hayat nuru
Mazhar: Nail olmak, kavuşmak, şereflenmek
Hayatî: Hayatla ilgili, hayata ait
Medâr: Vesile, sebep
Enkaz: Yıkıntılar, molozlar
Mukteza-yi adl: Adaletinin gereği
Kanun-i Adl: Adalet kanunu
Evâmir-i tekviniye: Cenab-ı Hakk'ın kâinatta cereyan eden kanunları
Envâ': Çeşitler, türler
Nutfe: Meni, döl suyu
Ecnas: Cinsler, türler
Mürekkep: Bir araya gelmiş, oluşmuş
Müvellidü'l-mâ: Hidrojen
Müvellidü'l-humuza: Oksijen
Mevcûdat: Varlıklar
Hidemat-ı hayatiye: Hayat hizmetleri.
Menşe': Kaynak
Tesbihat-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak
Netice-i Kelâm: Sözün kısası
Mukteza-yi ihata-yi ilmî: Allah'ın (c.c.) Her şeyi kuşatan ilminin gereği
Kanun-i İlm-i Muhît: Her şeyi kuşatan ilim kanunu
Kanun-i Rubûbiyet: Rablık kanunu
Kanun-i Kerem: Cömertlik kanunu
Kanun-i Cemal: Güzellik kanunu
Kanun-i Rahmet: Rahmet kanunu
Kanun-i Hikmet: Hikmet kanunu
Kanun-i Adl: Adalet kanunu

larında birer ism-i a'zam ve o ism-i a'zam'ın tecelli-i a'zamını gösteriyor. Ve o tecelliden anlaşılıyor ki:

Sâir mevcudat gibi şu dünyadaki tahavvülât-ı zerrât dahi, gayet âlî hikmetler için kaderin çizdiği hudud üzerine kudretin verdiği evâmir-i tekviniyeye göre hassas bir mîzân-ı ilmî ile cevelân ediyorlar. Âdeta başka yüksek bir âleme(Hâşiye-3) gitmeğe hazırlanıyorlar. Öyle ise zîhayat cisimler, o seyyah zerrelere güya birer mekteb, birer kışla, birer misafirhâne-i terbiye hükmündedir. Ve öyle olduğuna bir hads-i sâdıkla hükmedilebilir.

Elhâsıl: Birinci Söz'de denildiği ve isbat edildiği gibi; her şey "Bismillâh" der. İşte bütün mevcudat gibi her bir zerre ve zerrâtın her bir tâifesi ve mahsus her bir cemaati, lisân-ı hâl ile "Bismillâh" der, hareket eder.[1]

Evet, geçmiş üç nokta sırrıyla; her bir zerre, mebde-i hareketinde lisân-ı hâl ile [2] بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ der. Yâni: "Ben, Allah'ın nâmıyla, hesabıyla, ismiyle, izniyle, kuvvetiyle hareket ediyorum." Sonra netice-i hareketinde, her bir masnû gibi her bir zerre, her bir tâifesi, lisân-ı hâl ile

---

(Hâşiye-3) Çünkü: Bilmüşâhede gayet cevâdâne bir faaliyetle şu âlem-i kesif ve süflîde pek kesretle nur-ı hayatı serpmek ve iş'al etmek, hattâ en hasis maddelerde ve teaffün etmiş cisimlerde kesretle taze bir nur-i hayatı ışıklandırmak, o kesif ve hasis maddeleri nur-i hayatla letâfetlendirmek, cilâlandırmak sarahate yakın işaret ediyor ki: Gayet latîf, ulvî, nazif, hayatdâr diğer bir âlemin hesabına şu kesif, câmid âlemi; zerrâtın hareketiyle, hayatın nuruyla cilâlandırıyor, eritiyor, güzelleştiriyor. Güya latîf bir âleme gitmek için, zînetlendiriyor. İşte beşer haşrini aklına sığıştıramayan dar akıllı adamlar, Kur'ân'ın nuruyla rasad etseler görecekler ki: Bütün zerrâtı bir ordu gibi haşredecek kadar muhît bir "Kanun-i Kayyûmiyet" görünüyor, bilmüşâhede tasarruf ediyor.

[1] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/44.

[2] "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla." (Fâtiha sûresi, 1/1)

İsm-i A'zam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi
Tecelli-i âzam: Cenâb-ı Hakk'ın en büyük ismiyle muamelede bulunması, eşyada tasarruf etmesi
Tahavvülât-ı zerrât: En küçük zerrelerin bir hâlden başka hâle dönüşmesi
Âlî: Yüksek, yüce
Evâmir-i tekviniye: Yaratılışla ilgili ilâhî kanunlar
Mîzân-ı ilmî: İlmi ölçü
Cevelân: Dolaşma, gezme
Bilmüşâhede: Görerek
Cevâdâne: Cömertce
Âlem-i kesif: Yoğun âlem, katı âlem
Süflî: Aşağı, alçak, âdi
Nur-ı hayat: Hayat nuru
İş'al: Yakma. ***Hasis***: Değersiz
Teaffün: Kötü koku yayma, çürüyerek veya bozularak kokuşma
Kesretle: Çoklukla, çok bir şekilde
Kesif: Şeffaf olmayan, yoğun
Letâfet: İncelik, güzellik
Sarahat: Açıklık
Latîf: Güzel, hoş. ***Ulvî***: Yüce
Nazif: Temiz, pak, hoş
Hayatdâr: Canlı
Câmid: Cansız, donuk
Rasad: Gözetlemek
Muhît: Geniş, kapsamlı, engin
Tasarruf: İdare etmek, yönetmek
Kanun-i Kayyûmiyet: Her varlığı yaşatma, ayakta tutma ve idare etme kanunu
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Seyyah: Yolcu, gezici
Misafirhane-i terbiye: Eğitim ve öğretim misafirhanesi
Hads-i sâdık: Doğru olan sezgi
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Seyyah: Yolcu, gezici
Misafirhane-i terbiye: Eğitim ve öğretim misafirhanesi
Hads-i sâdık: Doğru olan sezgi
Zerrât: Zerreler
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ortaya koyduğu durum

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[1] der ki, bir kaside-i medhiye hükmünde olan san'atlı bir mahlûkun nakşında, kudretin küçük bir kalem ucu hükmünde kendini gösterir. Belki her biri; mânevî, Rabbânî, muazzam, hadsiz başlı bir fonoğrafın birer plâğı hükmünde olan masnûların üstünde dönen ve tahmîdât-ı rabbâniye kasideleriyle o masnûâtı konuşturan ve tesbihât-ı ilâhiye neşidelerini okutturan birer iğne başı sûretinde kendini gösteriyorlar.

دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلاَمٌ

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[2]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[3]

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ[4]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلاَةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ وَسَلِّمْنَا وَسَلِّمْ دِينَنَا اٰمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ[5]

* * *

---

[1] "Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır." (Fâtiha sûresi, 1/2)

[2] "Onların orada duaları, 'Sübhansın Allahım! Her türlü noksandan münezzeh ve yücesin!' demek, birbirlerine iyi dilek ve temennileri ise hep 'Selâm!' dır. Duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

[3] "(Melekler:) 'Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Alîm ve Hakîm olan ancak Sensin.' (dediler)." (Bakara sûresi, 2/32)

[4] "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab Sensin Sen! " (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

[5] "Allahım! Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun Âl'ine, Ashabına ve kardeşlerine Senin için hoşnutluk ve O'nun için de hakkı eda olacak bir rahmet ve selâm eyle. Bizi ve dinimizi selâmette kıl. Duamızı kabul et ey âlemlerin Rabbi!"

Mebde'-i hareket: Hareketin başlangıcı
Netice-i hareket: Hareketin neticesi
Lisan-ı hâl: Hâl dili, davranışların ortaya koyduğu durum
Masnû: Sanat eseri, mahluk
Kaside-i medhiye: Övgü kasidesi
Mahlûk: Yaratık
Tahmîdât-ı Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'a hamdetmeler, şükretmeler
Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler.
Fonoğraf: Gramofon
Tesbihât-ı İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, anmak
Neşide: Nağme, ezgi, marş

Otuz Birinci Söz

Mi'râc-ı Nebeviyyeye Dairdir
(aleyhissalâtü vesselâm)

İHTAR: Mi'râc meselesi, erkân-ı îmâniyenin usûlünden sonra terettüb eden bir neticedir. Ve erkân-ı îmâniyenin nurlarından meded alan bir nurdur. Erkân-ı îmâniyeyi kabul etmeyen dinsiz mülhidlere karşı elbette bizzât isbat edilmez. Çünkü; Allah'ı bilmeyen, Peygamber'i tanımayan ve melâikeyi kabul etmeyen veya semâvâtın vücûdunu inkâr eden adamlara Mi'râc'dan bahsedilmez. Evvelâ o erkânı isbat etmek lâzım geliyor. Öyle ise biz, Mi'râc'da istib'ad ile vesveseye düşen bir mü'mini muhatab ittihaz ederek, ona karşı serd-i kelâm edip ara sıra makam-ı istima'da olan mülhidi nazara alıp serd-i kelâm edeceğiz. Bâzı sözlerde hakikat-i Mi'râc'ın bir kısım lem'aları zikredilmişti. İhvanlarımın ısrarı ile ayrı ayrı o lem'aları hakikatın aslıyla birleştirmek ve kemâlât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) cemâline birden bir âyine yapmak için, inâyeti Allah'tan istedik.

Mi'râc: Peygamber Efendimiz'in Recep ayının 27. gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ruhen, cismen çıkması mu'cizesi ki bir anda meydana gelmiştir
Erkân-ı îmaniye: İmanın rükünleri, iman esasları
Terettüp etmek: Bina edilmek, sonuç olarak bir şeyin peşinden gelmek
Meded alan: Yardım alan, destek alan
Mülhidler: Allah'ı (c.c.) inkâr edenler, dinsizler
Usûl: Asıllar, esaslar
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Vücudunu: Varlığını
İnkâr etmek: Reddetme, tanımama, kabul etmeme
İstib'ad etmek: İhtimal vermemek, akla uzak görmek
Vesvese: Şüphe, vehim, kuruntu
Muhatab ittihaz etmek: Muhatab saymak
Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Nazara almak: Dikkate almak, göz önünde bulundurmak
Serd-i kelâm: Güzel bir şekilde ifade etmek, söz söylemek
Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti
Lem'alar: Parıltılar
İhvan: Kardeşler, sadık arkadaşlar
Kemâlât-ı Ahmediye: Hz. Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ait faziletler
Cemâl: Güzellik. ***Âyine***: Ayna
İnâyet: Yardım, lütuf

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي
بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ [1]

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى ۞ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ۞ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى ۞ وَهُوَ بِالْأُفُقِ
الْأَعْلٰى ۞ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ۞ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى ۞ فَأَوْحٰى إِلٰى عَبْدِهِ مَا أَوْحٰى
۞ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰى ۞ أَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى ۞ وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً أُخْرٰى ۞ عِنْدَ
سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ۞ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ۞ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى ۞ مَا زَاغَ الْبَصَرُ
وَمَا طَغٰى ۞ لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى ۞ [2]

Evvelki âyet-i azîmenin azîm hazinesinden yalnız [3] إِنَّهُ zamîrinde bir düstûr-i belâğata istinad eden iki remzin meselemize münasebeti olduğu için, i'câz bahsinde beyân edildiği üzere yazacağız.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, Habib-i Ekrem (aleyhi efdalüssalâti ve ekmelüsselâm)'ın

---

[1] "Bir gece, kendisine bâzı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

[2] "O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir. (O, zamirinden maksad, birçok müfessire göre Kur'ân'dır. Hz. Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) İslâm tebliği, Kur'ân'ı açıklama niteliği taşıyan sözlerinin hepsi vahiy kaynaklıdır.) ۞ Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, o üstün akıl ve kemâl sahibi Melek, Cebrâil öğretti. ۞ Melek, kendi aslî sûretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce ufukta idi. ۞ Sonra o yaklaştı ve iyice sarktı. ۞ Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. ۞ O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti. ۞ Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı. ۞ Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüphe edip kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? ۞ Onun bir başka inişini Sidretu'l-Müntehâ'nın yanında görmüştü. (Hz. Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Cibril'i ikinci defa görmesine işaret. Bu seferinde onu aslî sûretindeki azametiyle görmüştü. Sidretu'l-Müntehâ, Hz. Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) miraç gecesinde gösterilen, hilkatin aldığı son şekli gösteren, emir âleminin sonundaki "şeceretu'l-kevn" yâni yaratılış, kâinat ağacıdır. Başka izahlar arasında, en kuvvetlisi bu görünüyor.) ۞ Me'vâ cennet'i de onun yanındadır. ۞ O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sardıkça sarıyordu... ۞ Peygamber'in gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. (Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Rabbine o kadar yönelmişti ki gök melekûtunda temaşa ettiği sayısız güzellikler onu meşgul etmedi.) ۞ Vallahi gördü, hem de Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü." (Necm sûresi, 53/4-18)

[3] "Gerçekten O.." (İsrâ sûresi, 17/1)

Âyet-i azîme: Mühim, büyük âyet
Azîm: Büyük.
Remz: İşaret
Düstûr-i belâğat: Belâğat kaidesi
İstinad eden: Dayanan
İ'câz: İnsanları âciz bırakma, hayrete düşürme, mu'cize gösterme
Bahs: Konu. Bir mevzu hakkında tafsilat, açıklama
Beyân: Açıklama, ifade

Mi'râc'ının mebde'i olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya olan seyrânını zikrettikten sonra [1] إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ der. Ve şu kelâm ile Sûre-i [2] وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى 'da işaret olunan münteha-yi Mi'râc'a remzeden [3] إِنَّهُ 'deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk'a râci'dir veyahut Peygamberedir (aleyhissalâtü vesselâm).

Peygambere göre olsa, kanun-i belâğat ve münasebet-i siyâk-i kelâm şöyle ifade ediyor ki: Bu seyahat-i cüz'iyede bir seyr-i umumî ve bir urûc-i küllî var ki; tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına tesadüf eden âyât-ı rabbâniye'yi ve acâib-i san'at-ı ilâhiye'yi işitmiş, görmüştür, der. O küçük cüz'î seyahati hem küllî, hem mahşer-i acâib bir seyahatin anahtarı hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk'a raci' olsa, şöyle oluyor ki: Bir abdini bir seyahatte huzuruna dâvet edip, bir vazife ile tavzif etmek için, Mescid-i Haram'dan mecma-i enbiyâ olan Mescid-i Aksâ'ya gönderip,[4] enbiyâlarla görüştürüp, bütün enbiyâların usûl-i dînlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavseyn'e kadar mülk ve melekûtunda gezdirdi.[5]

---

[1] "...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

[2] "Kayan Yıldıza yemin olsun ki." (Necm sûresi, 53/1)

[3] "... Gerçekten O.." (İsrâ sûresi, 17/1)

[4] el-Bezzâr, *el-Müsned* 5/15; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/69; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/648; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/3; el-Makdisî, *Fedâilü Beyti'l-Makdis* s.58.

[5] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1; Necm sûresi, 53/4-18; İbn Kesîr, *el-Bidâye* 3/109-118; es-Süheylî, *er-Ravdu'l-ünf* 2/191-194.

Seyrân: Gezme, gezinme
Zikretmek: Anmak, hatırlamak
Kelâm: Cenâb-ı Hakkın sözü
Münteha-yi Mi'râc: Mi'râc'ın son noktası, sınırı
Remzeden: İşaret eden. ***Raci'***: Ait
Kanun-i belâğat: Belâğat kaidesi
Münasebet-i siyâk-ı kelâm: Söz gelişindeki uyum
Seyahat-i cüz'iye: Küçük yolculuk
Seyr-i umumî: Genel ve kapsamlı gezinti, yolculuk
Urûc-i küllî: Bütün semâları kapsayan yükseliş, çıkış
Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Sidretü'l-Müntehâ: Hz.Peygamber Efendimiz'e (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) miraç gecesinde gösterilen, hilkatin aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı
Merâtib-i külliye-i esmâiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin küllî mertebeleri
Âyât-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'a ait âyetler, mu'cizeler
Acâib-i san'at-ı ilâhiye: Allah'ın (c.c.) insanlarda hayranlık uyandıran sanatları
Cüz'î: Bütüne ait küçük parça
Küllî: Genel, bütün her şeyi içine alan. ***Abd***: Kul
Mahşer: Haşir meydanı. Kıyametten sonra insanların tekrar dirilip toplanacağı yer
Tavzif etmek: Görevlendirmek
Mahşer-i acâib: Herkesi hayrette bırakan şeylerin toplandıkları yer
Mescid-i Haram: Mekke-i Mükerreme'de bulunan ve içinde Kâbe'nin yer aldığı mukaddes mescid
Mecma-yi Enbiyâ: Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) toplandığı mekân
Mescid-i Aksâ: Kudüs'te bulunan ve Müslümanların ilk kıblegâhı olan mescid
Enbiyâ: Peygamberler (aleyhimüsselâm)
Usûl-i dinleri: Dinlerinin esasları
Vâris-i mutlak: Yegâne tek varis
Mülk: Allah'ın (c.c.) hâkimiyetinin ortaya çıktığı kâinat
Melekût: Allah'ın (c.c.) hâkimiyetinin en yüksek şekilde ortaya çıktığı kâinatın iç yüzü

İşte çendan, o bir abddir ve o seyahat, bir mi'râc-ı cüz'îdir. Fakat, bu abdin, bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberindedir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendini "Bütün eşyayı işitir ve görür."[1] sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl ve muhît ve umum kâinata âmm ve bütün mahlûkata şâmil hikmetlerini göstersin.[2]

Bu sırr-ı azîmin "*Dört Esas*"ı var.

- ***Birincisi***: Mi'râc'ın sırr-ı lüzumu nedir?
- ***İkincisi***: Hakikat-i Mi'râc nedir?
- ***Üçüncüsü***: Hikmet-i Mi'râc nedir?
- ***Dördüncüsü***: Mi'râc'ın semerât ve fâidesi nedir?

Birinci Esas

Mi'râc'ın sırr-ı lüzumu

Meselâ *deniliyor ki*: "Cenâb-ı Hak [3] أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ 'dir. Her şeye, her şeyden daha yakındır. Cisimden, mekândan münezzehtir.[4] Her veli, kalbi içinde onunla görüşebilir.[5] Neden dolayı velâyet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) Mi'râc gibi uzun bir seyahatın neticesinden sonra, her velinin kendi kalbinde muvaffak olduğu münâcâta muvaffak oluyor?"

---

[1] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

[2] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

[3] "(Biz) insana şah damarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

[4] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/43; Enbiyâ sûresi, 21/22.

[5] Bkz.: el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* 1/76.

Mi'râc-ı cüz'î: Küçük mi'râc
Taalluk eden: İlgisi olan. Ait olan
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Tavsif etmek: Vasıflandırmak, nitelendirmek. ***Âmm***: Genel
Cihan-şümul: Evrensel
Muhît: Evreni içine alan
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Şâmil: Kaplayan, içine alan
Sırr-ı lüzumu: Lüzumunun sırrı, niçin lüzumlu olduğu
Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti
Sırr-ı azîm: Büyük sır
Hikmet-i Mi'râc: Mi'râc'ın meydana geliş hikmeti. ***Fâide***: Fayda
Semerât: Meyveler, neticeler
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak, kusursuz, mükemmel olan
Velâyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) velâyeti, kulluğuyla ulaştığı yakınlık
Veli: Hak dostu, hak eri; dostluk hisleriyle Allah'a yönelen ve O'nun tarafından dostluk muamelesi gören ermiş insan demektir
Kalb: Şuur, idrak, ihtisas, akıl ve irade gücünün de merkezi de olan kalb, rûhânî bir latîfedir. Ruh bu latîfenin esası ve bâtını, biyolojik ruh da bineğidir
Muvaffak olmak: Ulaşmak, başarmak. ***Münâcât***: Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme

Elcevap: Şu sırr-ı gâmızı “iki temsîl” ile fehme takrib ediyoruz. On İkinci Söz’ün sırr-ı i’câz-ı Kur’ân ve sırr-ı Mi’râc hakkında olan şu iki temsîli dinle:

Birinci Temsîl

Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, sohbeti, görüşmesi vardır. İki tarzda hitâbı, iltifâtı vardır. **Birisi**: Âmi bir raiyetiyle cüz’î bir iş için, hususî bir hâcete dâir, has bir telefonla sohbet etmektir. **Diğeri**: Saltanat-ı uzmâ unvanı ile ve hilâfet-i kübrâ nâmıyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle ve evâmirini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla, o işlerle alâkadar bir elçisiyle veya o evâmir ile münasebetdar büyük bir memuru ile konuşmaktır, sohbet etmektir. Ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla bir mükâlemedir.

İşte وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[1] şu temsîl gibi: Şu kâinat Hâlık’ının ve Mâlikü’l-mülk ve’l-melekût’un ve Hâkim-i Ezel ve Ebed’in iki tarzda mükâlemesi, sohbeti, iltifâtı vardır. Birisi cüz’î ve has, diğeri küllî ve âmm... İşte Mi’râc, velâyet-i Ahmediye’nin (aleyhissalâtü vesselâm) bütün velâyâtın fevkinde bir külliyet, bir ulviyet sûretinde bir tezahürüdür ki; bütün kâinatın Rabbi ismiyle, bütün mevcudatın Hâlık’ı unvanıyla Cenâb-ı Hakk’ın sohbetine ve münâcâtına müşerrefiyettir.

---

[1] “En yüce sıfatlar ise Allah’a aittir.” (Nahl sûresi, 16/60)

Sırr-ı gâmız: Kapalı, çözülmesi çetin sır
Sırr-ı i’câz-ı Kur’ân: Kur’ân’ın mu’cizeliğinin sırrı
Temsîl: Benzetme, örnek
Fehm: Anlayış, kavrayış
Takrib etmek: Yaklaştırmak
Sırr-ı Mi’râc: Mi’râc’ın sırrı
Sultan: Hâkimiyet sahibi padişah
Mükâleme: Karşılıklı konuşma,
Sohbet: Görüşüp konuşma
Hitâb: Bir şahsa veya topluluğa söz söyleme
İltifat: Değer vermek, gönül almak
Âmi: Halktan, sıradan herhangi biri
Raiyet: Halk, yönetilenler
Cüz’î: Küçük, mühim olmayan, pek az
Hususî: Genel olmayan, özel
Hâcet: İhtiyaç. ***Has***: Özel
Saltanat-ı uzmâ: Her şeyi kapsayan hâkimiyet ve kudret
Unvan: San, makam
Hilâfet-i kübrâ: Yeryüzü halifeliği, yöneticiliği
Nâm: İsim, ün şan
Hâkimiyet-i âmme: Geneli kapsayan hükümranlık, egemenlik
Haysiyet: Şeref, itibar
Evâmir: Emirler
Neşir: Yayma
Teşhir: Sergileme, gösterme, duyurma
Alâkadar: İlgili, ilişikli
Elçi: Peygamber
Münasebetdar: Alâkalı
Haşmet: Büyüklük ve heybet
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek
Ulvî: Yüce. ***Ferman***: Buyruk
Kâinat Hâlık’ı: Kâinatın yaratıcısı Allah (c.c)
Mâlikü’l-Mülk ve’l-Melekût: Görünen ve görünmeyen âlemlerin yegâne sahibi Allah (c.c.)
İltifat: Değer vermek, gönül almak
Hâkim-i Ezel ve Ebed: Ezel ve ebedden beri hükümran olan Allah (c.c.)
Cüz’î: Küçük, mühim olmayan, pek az. ***Has***: Ait, mahsus, özel
Küllî: Genel, bütün her şeyi içine alan. ***Âmm***: Bütünü kaplayan
Velâyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) velâyeti, kulluğuyla ulaştığı yakınlık
Velâyât: Çeşitli velilik makamları,
Fevkinde: Üstünde, üst derecesinde
Külliyet: Küllîlik, genel ve kapsamlı olma
Ulviyet: Yücelik, yükseklik
Sûret: Şekil, tarz, görünüş
Tezahür: Ortaya çıkmak, görünmek
Kâinatın Rabbi: Varlıkların Rabbi
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Münâcât: Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme
Müşerrefiyet: Şereflenme hâli

İkinci Temsîl

Bir adam elindeki bir âyineyi Güneş'e karşı tutar. O âyine kendi miktarınca bir ışık ve yedi rengi hâvi bir ziyâyı, bir aksi, Şems'den alır. Onun nisbetinde Güneş'le münasebetdar olur, sohbet eder. Ve o ışıklı âyineyi karanlıklı hânesine veya dam altındaki küçük, hususî bağına tevcih etse; Güneş'in kıymeti nisbetinde değil, belki o âyinenin kabiliyeti miktarınca istifade edebilir. Diğeri ise âyineyi bırakır, doğrudan doğruya Güneş'e karşı çıkar, haşmetini görür, azametini anlar. Sonra pek yüksek bir dağa çıkar, Güneş'in pek geniş şâşaa-yi saltanatını görür ve bizzât perdesiz onunla görüşür. Sonra döner, hânesinden veya bağının damından geniş pencereler açar, gökteki Güneş'e karşı yollar yapar, hakikî Güneş'in daimî ziyâsı ile sohbet eder, konuşur. Ve böylece minnetdarâne bir sohbet edebilir ve diyebilir: "Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve zeminin vechini ve bütün çiçeklerin yüzlerini güldüren dünya güzeli, gök nazdârı olan nâzenin Güneş!. Onlar gibi benim hâneciğimi, bahçeciğimi ısındırdın ve ışıklandırdın, bütün dünyayı ışıklandırdığın ve yeryüzünü ısındırdığın gibi." Halbuki evvelki âyine sahibi böyle diyemez. O âyine kaydı altında Güneş'in aksi ise, âsârı mahduddur, o kayda göredir.

İşte Şems-i Ezel ve Ebed Sultanı olan Zât-ı Ehad ve Samed'in tecellisi, mahiyet-i insâniyeye hadsiz merâtibi tazammun eden iki sûretle tezahür eder:

• ***Birincisi***: Âyine-i kalbe uzanan bir nisbet-i rabbâniye ile bir tezahürdür ki; herkes istîdadına ve tayy-ı merâtibde seyr u sülûküne, esmâ ve sıfâtın

---

Temsil: Örnek, benzetme
Hâvi: İhtiva eden, içine alan, kapsayan.
Âyine: Ayna
Ziyâ: Işık.
Şems: Güneş
Münasebetdar: Alâkalı, ilgili
Hâne: Ev, mesken
Dam: Küçük ev
Tevcih etmek: Yöneltmek
Kabiliyet: Kapasite, kabul etmeye gücü olma
İstifade etmek: Yararlanmak, faydalanmak
Azamet: Büyüklük, ululuk, yücelik
Şâşaa-yi saltanat: Her şeyi kapsayan hâkimiyet ve kudretin parıltısı
Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi
Minnetdarâne: İyiliğe karşı kendisini borçlu ve mahcup sayma
Daimî: Sürekli, devamlı, devam ede gelen
Zeminin vechi: Yeryüzü
Nazdâr: Nazlı
Nâzenin: Narin, nazik
Âyine: Ayna
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Mahdud: Sınırlı
Şems-i Ezel: Ezelî Güneş Allah (c.c.)
Ebed Sultanı: Ezelin hâkimiyetini elinde bulunduran Allah (c.c.)
Zât-ı Ehad ve Samed: Tek olan ve her şey kendisine muhtaç bulunduğu hâlde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah (c.c.)
Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin varlıklarda ortaya çıkması
Hadsiz: Sınırsız
Mahiyet-i insaniye: İnsanın mahiyeti, asıl kimliği
Merâtib: Mertebeler, dereceler, seviyeler
Tazammun etmek: İçermek, içine almak.
Sûret: Şekil
Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, görünmek
Âyine-i kalb: Kalb aynası
Nisbet-i Rabbâniye: İlâhî bağ
İstîdad: Kabiliyet, kapasite
Tayy-ı merâtib: Mertebeleri bir anda aşmak, atlamak
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri
Sıfât: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları

tecelliyâtına nisbeten cüz'î ve küllî o Şems-i Ezelî'nin nuruna ve sohbetine ve münâcâtına mazhariyeti var. Galib-i esmâ ve sıfâtın zılâlinde giden velâyetlerin derecâtı bu kısımdan ileri gelir.

•***İkincisi***: İnsanın câmiiyeti ve şecere-i kâinatın en münevver meyvesi olduğundan, bütün kâinatta cilveleri tezahür eden Esmâ-yi Hüsnâ'yı, birden âyine-i ruhunda gösterebilmesi cihetiyle Cenâb-ı Hak, tecelli-i Zât'ıyla ve Esmâ-yi Hüsnâ'nın a'zamî mertebede, nev'-i insanın mânen en a'zam bir ferdine, tecelli-i a'zam tezahür eder ki; bu tezahür ve tecelli, Mi'râc-ı Ahmedî (aleyhissalâtü vesselâm) sırrıdır ki; O'nun velâyeti, risâletine mebde' olur. Velâyet ki; zıllden geçer, ikinci temsîlin birinci adamına benzer. Risâlette zıll yoktur, doğrudan doğruya Zât-ı Zülcelâl'in ehadiyetine bakar, ikinci temsîlin ikinci adamına benzer. Mi'râc ise, velâyet-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) kerâmet-i kübrâsı, hem mertebe-i ulyâsı olduğundan, risâlet mertebesine inkılâb etmiş. Mi'râc'ın bâtını velâyettir, halktan Hakk'a gitmiş. Zâhir-i Mi'râc risâlettir, Hak'tan halka geliyor. Velâyet, kurbiyet merâtibinde sülûktur. Çok merâtibin tayyına ve bir derece zamâna muhtaçtır. Nur-i a'zam olan risâlet ise, akrebiyet-i ilâhiye'nin inkişâfı sırrına bakar ki, bir ân-ı seyyâle kâfidir. Onun için hadîste denilmiş: "Bir anda dönmüş gelmiş."[1]

---

[1] Efendimizin (aleyhissalâtü vesselâm) bir anda Mi'râc'tan döndüğüne dair bkz.: es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/272; Kâdı İyâz, *eş-Şîfâ* s.166; Aliyyülkârî, *Şerhu'ş-Şifâ* 1/409.

Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının kâinattaki icraatları, eserleri
Cüz'î: Bütüne ait küçük parça
Şems-i Ezelî: Ezelî Güneş Allah (c.c.). ***Küllî***: Genel, kapsamlı
Münâcât: Yakarış, sessizce, içten içe duâ etme
Mazhariyet: Nail olma, elde etme
Galib-i esmâ ve sıfât: İsim ve sıfatların öne çıkanı. ***Zılâl***: Gölgeler
Velâyet: Velilik, Allah ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk
Derecât: Dereceler, makamlar
Câmiiyeti: İstidatlarının kapsamlı olması, çok şeylerle ilgili olması
Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı. ***Münevver***: Nurlanmış
Kâinat: Yaratılmışlar, varlıklar
Cilveler: Tecelliler, yansımalar, görünmeler
Tezahür etmek: Ortaya çıkmak, görünmek
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Âyine-i ruh: Ruh aynası
Tecelli-i Zât: Hiçbir sıfata bürünmeden doğrudan doğruya Allah'tan (c.c.) gelen tecelli
Nev'-i insan: İnsanlık, insan türü, insan cinsi. ***A'zamî***: En büyük
Mânen: Mânevî bakımdan
A'zam: En büyük. ***Ferd***: Bir tek
Tecelli-i a'zam: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının eşyada görünmesi ve icraatı
Mi'râc-ı Ahmedî: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Recep ayının 27. gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ruhen, cismen (velâyetiyle) çıkması mu'cizesi ki bir anda meydana gelmiştir
Velâyet: Velilik, Allah dostluğu
Zıll: Gölge
Temsîl: Benzetme, örnek
Risalet: Peygamberlik, elçilik
Zât-ı Zülcelâl: Cenâb-ı Hakk'ın kendisi. ***Mebde'***: Başlangıç
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği
Velâyet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) velâyeti
Kerâmet-i kübrâ: Büyük kerâmet
Kerâmet: Allah dostlarının ihtiyaçları anında Cenâb-ı Hakk'ın lütfuyla gösterdikleri harikulâde hâl
Mertebe-i ulyâ: Yüksek derece
İnkılâb etmek: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
Bâtın: Açık olmayan, iç, dâhil, görünmeyen. ***Zâhir-i Mi'râc***: Mi'râc'ın görünen yüzü, dışı
Kurbiyet: Allah'a (c.c.) yakınlık
Merâtib: Mertebeler, dereceler, seviyeler. ***Sülûk***: Yola girme, yol tutma, terakki etme
Tay: Mesafeyi kısaltma, aşma
Nur-i a'zam: En büyük nur
Akrebiyet-i İlâhiye: Cenâb-ı Allah'ın kuluna şahdamarından bile daha yakın olması, yakınlığının ileri derecesi
İnkişâf: Açılma, meydana çıkma, görünme
Ân-ı seyyâle: Gelip geçici pek az bir zaman. ***Kâfi***: Yeterli
Hadîs: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) söylediklerini veya yaptığı davranışlarını ifade eden kutlu sözler

Şimdi makam-ı istima'da bulunan mülhide deriz ki: Madem bu kâinat, gayet muntazam bir memleket, gayet muhteşem bir şehir, gayet müzeyyen bir saray hükmündedir; elbette onun bir Hâkim'i, bir Mâlik'i, bir ustası vardır. Madem böyle haşmetli bir Mâlik-i Zülcelâl, bir Hâkim-i Zülkemâl, bir Sâni'-i Zülcemâl vardır. Hem madem umum o âleme, o memlekete, o şehre, o saraya alâkadarlık gösteren ve havâs ve duygularıyla umumuna münasebetdar ve nazarı küllî olan bir insan vardır; elbette o Sâni'-i Muhteşem, o küllî nazarlı ve umumî şuûrlu olan insan ile ulvî, a'zamî bir münasebeti bulunacaktır ve ona kudsî bir hitâbı ve âlî bir teveccühü olacaktır.

Hem madem Âdem (aleyhisselâm)'dan şimdiye kadar şu münasebete mazhar olanların içinde âsârının şehâdetiyle, yâni küre-i arz'ın nısfını ve nev'-i beşerin humsunu daire-i tasarrufuna aldığı ve kâinatın şekl-i mânevîsini değiştirdiği, ışıklandırdığı gibi, en a'zamî bir mertebede o münasebeti Muhammed-i Arabî (sallallahü aleyhi ve sellem) göstermiştir. Öyle ise; o münasebetin en a'zamî bir mertebesinden ibaret olan Mi'râc, O'na elyak ve O'na evfaktır.

İkinci Esas

Hakikat-i Mi'râc nedir?

Elcevap: Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) merâtib-i kemâlâtta seyr u sülûkünden ibarettir. Yâni, Cenâb-ı Hakk'ın tertib-i mahlûkatta tecelli ettirdiği ayrı ayrı isim ve unvanlarla ve saltanat-ı rubûbiyetinde teşkil ettiği devâir-i tedbir ve îcadda ve o dairelerde birer arş-ı rubûbiyet ve birer merkez-i

---

Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Mülhid: Allah'ı (c.c.) inkâr eden, dinsiz
Müzeyyen: Süslü. ***Mâlik***: Sahip
Mâlik-i Zülcelâl: Büyüklük sahibi Allah (c.c.)
Hâkim-i Zülkemâl: Bütün mükemmelliklere sahip olan Yüce Allah (c.c.)
Havas: Hasseler, duygular
Nazar: Bakma, bakış
Sâni'-i Muhteşem: İhtişam sahibi Yaradan Allah (c.c.)
Umumî: Genel. ***Ulvî***: Yüce
Kudsî: Mukaddes
Hitâb: Bir şahsa veya topluğa söz söyleme
Âlî: Yüce, yüksek
Teveccüh: Yönelme, sevgi, yakınlık
Mazhar olmak: Nail olmak, kavuşmak, şereflenmek
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Şehâdet: Şahidlik, tanıklık
Küre-i Arz: Yerküre
Nısf: Yarım
Nev'-i beşer: İnsanlık, insan türü
Hums: Beşte bir
Daire-i tasarruf: Etki alanı, idare etme sahası, kullanma sahası
Şekl-i mânevî; Mânevî biçim, mânevî durum
Elyak: En lâyık. ***Evfak***: En uygun
Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti
Zât-ı Ahmediye: Peygamberimiz'in (s.a.s.) kendisi
Merâtib-i kemâlât: Fazilet mertebeleri
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
Tertib-i mahlûkat: Yaratılmışları tanzim etme, düzene koyma ve sıralama
Tecelli ettirmek: Göstermek, aksettirmek
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme
Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin hâkimiyeti
Teşkil etmek: Oluşturmak
Devâir-i tedbir: Yönetim alanları
Îcad: Varetmek, yaratmak
Arş-ı rubûbiyet: Rubûbiyet makamı

tasarrufa medâr olan bir semâ tabakasında gösterdiği âsâr-ı rubûbiyeti, birer birer o abd-i mahsusa göstermekle, o abdi, hem bütün kemâlât-ı insâniyeyi câmi', hem bütün tecelliyât-ı ilâhiye'ye mazhar, hem bütün tabakat-ı kâinata nâzır ve saltanat-ı rubûbiyet'in dellâlı ve marziyyât-ı ilâhiye'nin mübelliği ve tılsım-ı kâinatın keşşafı yapmak için, Burak'a bindirip, berk gibi semâvâtı seyrettirip, kat'-ı merâtib ettirerek, Kamervâri menzilden menzile, daireden daireye rubûbiyet-i ilâhiye'yi temâşâ ettirip, o dairelerin semâvâtında makamları bulunan ve ihvanı olan enbiyâyı birer birer göstererek, tâ Kâb-ı kavseyn makamına çıkarmış, ehadiyet ile kelâmına ve ru'yetine mazhar kılmıştır.[1]

Şu yüksek hakikate "iki temsîl" dürbünü ile bakılabilir.

Birincisi

Yirmi Dördüncü Söz'de izah edildiği gibi; nasıl ki bir padişahın kendi hükûmetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nâm ve vasıfları ve saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve alâmetleri vardır. Meselâ, adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriyede kumandan-ı a'zam ve ilmiyede halife ve hâkeza.. sâir isim ve unvanları bulunur. Her bir dairede birer mânevî tahtı hükmünde olan ma-

---

[1] Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/6; el-Makdîsî, *el-Ehadîsü'l-muhtâra* 6/258-259; İbn Kesîr, *el-Bidâye* 3/109-118; es-Süheylî, *er-Ravdu'l-ünf* 2/191-194.

Merkez-i tasarruf: Yönetim merkezi
Medâr olmak: Sebeb, vesile olmak
Semâ tabakası: Yedi kat semâdan biri. Gökyüzü
Âsâr-ı rubûbiyet: Rubûbiyet sıfatının eserleri
Abd-i mahsus: Seçilmiş, has kul
Kemâlât-ı insaniye: İnsanî erdemler
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran
Tecelliyat-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının varlıktaki icraatları, eserleri
Mazhar: Nail olmak, erişmek, şereflenmek
Tabakat-ı kâinat: Kâinatın değişik katları, bölümleri
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Marziyyât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Mübelliğ: Bildiren
Tılsım-ı kâinat: Kâinatın sırrı
Keşşaf: Keşfeden, ortaya çıkaran
Burak: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Mir'âc'a çıkarken bindiği binek
Berk: Şimşek
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Kat'-ı merâtib ettirmek: İlerletmek, yükseltmek
Kamervâri: Ay gibi
Menzil: Durak, konak
Rubûbiyet-i ilâhiye: Allah Teâlâ'nın kâinatı yaratıp yönetmesi
İhvan: Kardeşler, sadık arkadaşlar
Enbiyâ: Peygamberler
Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Rü'yet: Allah'ın (c.c.) cemâlini görme
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği
Kelâm: Cenâb-ı Hakk'ın sözü
Mazhar kılmak: Nâil etmek, şerefli kılmak
Temsîl: Benzetme, örnek
İzah etmek: Açıklamak
Hükûmet: Devlet, yönetim
Unvanlar: Sanlar, makamlar
Raiyet: Halk, yönetilenler
Saltanat: Hâkimiyet ve kudret
Adliye: Adalet teşkilâtı
Hâkim-i âdil: Âdaletli hâkim
Mülkiye: Sivil idare teşkilâtı
Sultan: Hükümdar, iktidar sahibi
Kumandan-ı a'zam: Başkomutan
İlmiye: Eğitim ve öğretim teşkilâtı, bakanlığı
Halife: İlmî otorite
Hâkeza: Bunun gibi, yine böyle
Sâir: Diğer, başka

kam ve iskemlesi bulunur. O tek padişah, o saltanatın dairelerinde ve tabakat-ı hükûmetin mertebelerinde, bin isim ve unvana sahip olabilir. Birbiri içinde bin taht-ı saltanatı olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şahsiyet-i mâneviye haysiyetiyle ve telefonu ile mevcud ve hâzır bulunur, bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamıyla, mümessiliyle görünür, görür. Ve her mertebede perde arkasında hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle idare eder, bakar. Ve her bir dairenin başka bir merkezi, bir menzili vardır. Ahkâmları birbirinden ayrıdır, tabakatları birbirinden başkadır. İşte böyle bir sultan, istediği bir zâtı, bütün o dairelerinde gezdirip, her daireye mahsus saltanat-ı şâhânesini ve evâmir-i hâkimanesini gösterip, daireden daireye, tabakadan tabakaya gezdirip, tâ huzuruna getirir. Sonra bütün o dairelere taalluk eden bâzı evâmir-i umumiye-i külliyeyi ona tevdi eder, gönderir.

İşte bu misâl gibi; Ezel ve Ebed Sultanı olan Rabbü'l-âlemîn için, rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı fakat birbirine bakar şe'n ve nâmları vardır. Ve ulûhiyetinin dairelerinde başka başka fakat birbiri içinde görünür isim ve alâmetleri vardır. Ve haşmetli icraatında ayrı ayrı fakat birbirine benzer tecelli ve cilveleri vardır. Ve kudretinin tasarrufatında başka başka, fakat birbirini ihsas eder unvanları vardır. Ve sıfatlarının tecelliyâtında başka başka, fakat birbirini gösterir mukaddes zuhuratı vardır. Ve ef'âlinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmal eder tasarrufatı vardır. Ve rengârenk san'atında ve masnûatında çeşit çeşit, fakat birbirini temâşâ eder haşmetli rubûbiyeti vardır.

İşte şu sırr-ı azîme binaen kâinatı hayret-fezâ acib bir tertib ile tanzim etmiş. En küçük tabakat-ı mahlûkattan olan zerrâttan tâ semâvâta ve semâvâtın birinci tabakasından tâ arş-ı a'zama kadar birbiri üstünde teşkilât var.

Mânevî: Ruhanî, mânâya ait olan, mâddî olmayan
Tabakat-ı hükûmet: Sivil idarenin muhtelif daireleri, bölümleri
Taht-ı saltanat: Hâkimiyet makamı, yönetim merkezi
Şahsiyet-i mâneviye: Hükmî şahsiyet
Haysiyetiyle: Cihetinden, bakımından. ***Mümessil***: Temsilci
Ahkâm: Hükümler
Saltanat-ı şâhâne: Çok mükemmel hâkimiyet ve kudret
Evâmir-i hâkimane: Hükümdar emirleri
Evâmir-i umumiye-i külliye: Cenâb-ı Hakk'ın her yere ve her şeye ait genel emirleri
Tevdi etmek: Emanet etmek
Ezel ve Ebed Sultanı: Ezel ve ebed hükümdarı Allah (c.c.)
Rabbü'l-âlemîn: Âlemlerin Rabbi
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme. ***Şe'n***: Durum, sıfat, işlev
Nâm: İsim, ün, şan
Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın ibadet ve itaate lâyık tek varlık olması
Haşmetli: Büyük, heybetli
İcraat: İşler, faaliyetler
Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kâinattaki görünmesi
Cilveler: Görünmeler, akisler, yansımalar. Allah'ın (c.c.) isimlerinin yansımaları
Tasarrufat: İşler, faaliyetler, bir şeyin sahibi olarak onu kullanma
İhsas etmek: Hissettirme
Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının kâinattaki yansımaları, eserleri
Zuhurat: Devamlı yenilenen görüntüler. ***Ef'âl***: Fiiller, işler
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Sırr-ı azîm: Büyük sır
Hayret-fezâ: Hayret veren, şaşırtan
Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Tabakat-ı mahlûkat: Varlık sınıfları. ***Tertib***: Sıralama, düzen
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Arş-ı a'zam: Allah'ın (c.c.) yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. ***Zerrât***: Zerreler, atomlar
Teşkilât: Kuruluş, organizasyon

Her bir semâ, bir ayrı âlemin damı ve rubûbiyet için bir arş ve tasarrufat-ı ilâhiye için bir merkez hükmündedir. O dairelerde ve o tabakatta çendan ehadiyet itibariyle bütün esmâ bulunabilir. Bütün unvanlarla tecelli eder. Fakat nasıl ki adliyede hâkim-i âdil unvanı asıldır, hâkimdir. Sair unvanlar orada onun emrine bakar, ona tâbidir. Öyle de, her bir tabakat-ı mahlûkatta, her bir semâda bir isim, bir unvan-ı ilâhî hâkimdir, sâir unvanlar da onun zımnındadır. Meselâ: İsm-i Kadîr'e mazhar Hazret-i Îsâ (aleyhisselâm), hangi semâda Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile görüştü ise; işte o semâ dairesinde Cenâb-ı Hak Kadîr unvanıyla bizzât orada mütecellidir. Meselâ: Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın makamı olan semâ dairesinde en ziyade hükümfermâ, Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'ın mazhar olduğu "Mütekellim" unvanıdır ve hâkeza...

İşte Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) –çünkü; ism-i a'zam'a mazhardır[1] ve nübüvveti umumîdir[2] ve bütün esmâya mazhardır.[3]– elbette bütün devâir-i rubûbiyet'le alâkadardır. Elbette o dairelerde makam sahibi olan enbiyâlarla görüşmek ve umum tabakattan geçmek; hakikat-i Mi'râc'ı iktiza ediyor.

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir sultanın unvanlarından olan "Kumandan-ı a'zam" unvanı, devâir-i askeriyenin serasker dairesi gibi küllî ve geniş daireden tut, tâ onbaşı dairesi gibi cüz'î ve hususî her bir dairede bir zuhuru, bir cilvesi vardır. Meselâ; Bir nefer; o kumandanlık unvan-ı a'zamının nümûnesini onbaşı

---

[1] İsm-i A'zam için bkz.: Ebû Dâvûd, *vitr* 8; Tirmizi, *deavât* 64; İbn Mâce, *dua* 9; Müsned 6/461; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/683-686, 4/352; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* 6/47; el-Beyhakî, *Şuabu'l-îman* 2/437.

[2] Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) nübüvvetinin umumîliği hakkında bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107; Sebe' sûresi, 34/27; Saf sûresi, 61/9; Buhârî, *teyemmüm* 1, *salat* 56; Müslim, *mesacid* 3; Nesâî, *gusül* 26; Dârimî, *salat* 111; Müsned 2/412; İbn Hibban, *es-Sahîh* 14/311; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 9/5.

[3] Nebiler Sultanı'nın (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün Esmâ-yi ilâhiye'ye mazhar olduğuna dair bkz.: Kadı İyaz, *eş-Şifâ* 1/235-246.

Semâ: Gök
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi
Tasarrufat-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın icraatı, işleri
Çendan: Gerçi.
Tâbi: Uyan
Ünvan-ı ilâhî; Cenâb-ı Hakk'a ait isim, san.
Zımnında: İçinde
İsm-i Kadîr: Kadîr ismi
Mazhar: Görünme yeri, ayna
Bizzât: Kendisi
Mütecelli: Akseden, görünen
Hükümfermâ: Hüküm süren
Mütekellim: Kelâm-ı ezelîsiyle söz söyleyen Cenâb-ı Hak
Zât-ı Ahmediye: Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisi
İsm-i a'zam: Hadislerde, zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenâb-ı Hakk'ın en yüce ismi
Umumî: Genel
Nübüvvet: Peygamberlik
Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri
Devâir-i rubûbiyet: Rubûbiyet sahaları, daireleri
Tabakat: Tabakalar, dereceler
Hakikat-i Mi'râc: Mi'râc'ın gerçek mahiyeti
Temsîl: Benzetme, örnek
Kumandan-ı a'zam: Başkomutan
Devâir-i askeriye: Askerî daireler
Serasker: Genelkurmay başkanı
Küllî: Genel, kapsamlı

şahsında görür, ona bakar, ondan emir alır. O nefer onbaşı olduğunda; çavuş dairesindeki kumandanlık dairesi nazarına çarpar, ona bakar. Sonra çavuş olsa, o vakit kumandanlık nümûnesini ve cilvesini mülâzım dairesinde görür. O makamda ona mahsus bir iskemle bulunur. Ve hâkezâ... Yüzbaşı, binbaşı, ferik, müşîr dairelerinden her birinde, dairelerin büyük ve küçüklüğü nisbetinde o kumandanlık unvanını görür.

Şimdi bir neferi o kumandan-ı a'zam, bütün devâir-i askeriyeye taalluk edecek bir vazife ile tavzif etmek istese; bir müfettiş gibi her devâiri görüp ve görünecek bir makam vermek istese; elbette o kumandan-ı a'zam o neferi, onbaşı dairesinden tut, tâ daire-i a'zamına kadar birer birer gezdirecek; tâ görsün, görülsün. Sonra huzuruna kabul edip sohbetine müşerref ederek, nişan ve ferman verip taltif ederek, tâ geldiği yere kadar bir anda gönderir. Şu temsîlde bir noktayı nazara almak lâzım ki: Padişah eğer âciz olmazsa –surî olduğu gibi, mânevî cihetinde de iktidarı olsa– o vakit ferik, müşîr, mülâzım gibi eşhası tevkil etmez, bizzat her yerde bulunur. Yalnız bâzı perdeler altında ve makam sahibi eşhasın arkasında, doğrudan doğruya emri o verir. Bâzı veliyy-i kâmil olan padişahlar; çok dairelerde, bâzı eşhas sûretinde icraatını yaptığı rivâyet edilir. Şu temsîl ile baktığımız hakikat ise; acz, onun içinde olmadığı için, doğrudan doğruya her bir dairede emir ve hüküm kumandan-ı a'zamdan geliyor. Onun emriyle, irâdesiyle, kuvvetiyledir.

İşte şu temsîl gibi; Hâkim-i Arz ve semâvât, Emr-i [1] كُنْ فَيَكُونُ 'e mâlik, Âmir-i Mutlak olan Sultan-ı Ezelî ve Ebedî, tabakat-ı mahlûkatında cereyan eden ve kemâl-i itâat ve intizam ile imtisâl olunan, evâmir ve kumandanlığının şuûnatı ve zerrâttan seyyârata ve sinekten semâvâta kadar olan tabakat-ı

---

[1] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Unvan-ı a'zam: En büyük san, makam
Nümûne: Misal, örnek
Cilve: Tecelli, görüntü, yansıma
Mülâzım: Teğmen
Ferik: Korgeneral
Müşir: Mareşal. ***Nefer***: Er
Kumandan-ı a'zam: Başkomutan
Devâir-i askeriye: Askerî daireler
Taalluk etmek: İlgili olmak
Tavzif etmek: Vazifelendirmek
Devâir: Daireler
Daire-i a'zam: En büyük daire
Müşerref etmek: Şereflendirmek
Nişan: Madalya
Ferman: Buyruk
Taltif etmek: Lütuf ve ihsanda bulunma. Ödüllendirme
Temsîl: Benzetme, örnek
Surî: Görünüş
Mânevî: Ruhanî, mânâya ait olan, mâddî olmayan
Eşhas: Şahıslar
İcraat: İşler, faaliyetler
İrade: Dilemesi
Hâkim-i Arz: Yeryüzünün hâkimi
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Mâlik: Sahip
Âmir-i Mutlak: Mutlak emir sahibi
Sultan-ı Ezelî ve Ebedî: Kâinatın ezelî ve ebedî mutlak hükümdarı Allah (c.c.)
Tabakat-ı mahlûkat: Mahlûkat bölümleri
Cereyan eden: Ola gelen. Hareket eden
Kemâl-i itâat: Tam itaat
İntizam: Düzen. ***Evâmir***: Emirler
İmtisâl: Emre uymak
Şuûnat: İşler, icraatlar
Zerrât: Zerreler, atomlar
Seyyârat: Gezegenler

mahlûkat ve tavâif-i mevcudatta küçük-büyük, cüz'î-küllî tabakatı ve tâifeleri ayrı ayrı, fakat birbirine bakar bir tarzda birer daire-i rubûbiyet, birer tabaka-yi hâkimiyet görünüyor. Şimdi, bütün kâinattaki makâsıd-ı ulyâ ve netâic-i uzmâyı anlayacak ve bütün tabakatın ayrı ayrı vezaif-i ubûdiyetlerini görmekle, Zât-ı Kibriyâ'nın saltanat-ı rubûbiyetini, haşmet-i hâkimiyetini müşâhede ederek, o Zât'ın marziyyâtı ne olduğunu anlamak ve O'nun saltanatına dellâl olmak için, alâ-külli-hâl, o tabakat ve dairelere bir seyr u sülûk olacaktır. Tâ daire-i a'zamiyesinin unvanı olan Arş-ı a'zam'ına girecek, tâ Kâb-ı kavseyn'e –yâni imkân ve vücub ortasında Kâb-ı kavseyn ile işaret olunan makama– girecek ve Zât-ı Celil-i Zülcemâl ile görüşecektir ki; şu seyr u sülûk ise, Mi'râc'ın hakikatıdır. Her bir insan aklıyla hayâl sür'atinde seyeranı, her bir veli kalbiyle berk sür'atinde cevelânı ve cism-i nurânî olan her bir melek ruh sür'atinde Arş'tan Ferş'e, Ferş'ten Arş'a deveranı,[1] ehl-i Cennet'in insanları, Burak sür'atinde haşirden beş yüz sene fazla mesafeden Cennet'e çıkmaları olduğu gibi[2]; nur ve nur kabiliyetinde ve evliyâ kalblerinden daha latîf ve emvâtın ruhlarından ve melâike cisimlerinden daha hafif ve cesed-i necmî ve beden-i misâlîden daha zarif olan ruh-i Muhammedî'nin (aleyhissalâtü vesselâm) hadsiz vezâifine medâr ve cihazatının mahzeni olan cism-i Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm), elbette O'nun ruh-i âlîsiyle Arş'a kadar beraber gidecektir.

---

[1] Bkz.: Meâric sûresi, 70/4.

[2] Hadiste, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) "Cehennem'in üzerine kurulan Sırat'tan ameline göre kiminin şimşek (berk) sür'atinde, kiminin rüzgâr sür'atinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at sür'atinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini" buyurmuştur. (Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *rikâk* 89; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/542; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* 9/356)

Tavâif-i mevcûdat: Varlık grupları
Cüz'î: Bütüne ait küçük parça
Daire-i rubûbiyet: Rubûbiyet dairesi. ***Küllî***: Genel, kapsamlı
Tabaka-yi hâkimiyet: Hâkimiyet tabakaları, derecesi ve mertebesi
Makâsıd-ı ulyâ: Yüce maksadlar
Netâic-i uzmâ: Büyük neticeler
Vezaif-i ubûdiyet: Kulluk vazifeleri
Zât-ı Kibriyâ: Azamet sahibi Cenâb-ı Hak
Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin her şeyi kapsayan hâkimiyeti
Haşmet-i hâkimiyet: Heybetli ve büyük hâkimiyet
Müşahede etmek: Görmek
Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Alâ-külli-hâl: Her durumda
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk. ***Unvan***: San, makam
Daire-i a'zamiye: Daire ve makamın en geniş ve büyük olanı
Arş-ı A'zam: Allah'ın (c.c.) yüce tahtı. Allah'ın yüce hakimiyetinin ifadesi. ***Deveran***: Dolaşım
Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası. ***Cevelân***: Gezinti
İmkân: Varlığı mümkün olma
Vücub: Varlığı kendinden olma
Zât-ı Celil-i Zülcemâl: Sonsuz güzellik sahibi ve sonsuz büyük olan Allah (c.c.)
Seyeran: Dolaşma, seyahat
Veli: Allah dostu. ***Berk***: Şimşek
Cism-i nurânî: Nurlu cisim
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. ***Ferş***: Yeryüzü
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Evliyâ: Allah dostları
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Cesed-i necmî: Parlayan bir yıldız gibi akıp giden beden
Beden-i misâlî: Rüya âlemindeki bedenlere benzer beden, kişiyi andıran beden. ***Emvât***: Ölüler
Ruh-i Muhammedî (s.a.s.): Resûlullah Efendimiz'in (s.a.s.) yüce ruhu. ***Medâr***: Sebep, vesile
Cihazat: Donanımlar
Mahzen: Hazine, depo
Cism-i Muhammedî: Resûlullah Efendimiz'in (s.a.s.) mübarek bedeni. ***Ruh-i âlî***: Yüce ruh

- Şimdi makam-ı istima'da olan mülhide bakıyoruz. Hatıra geliyor ki, ***o mülhid kalbinden der***: "Ben Allah'ı tanımıyorum, Peygamber'i bilmiyorum, nasıl Mi'râc'a inanacağım?"

Biz de deriz ki: Madem şu kâinat ve mevcudat var ve içinde ef'âl ve îcad var. Hem madem muntazam bir fiil, fâilsiz olmaz. Mânidar bir kitap, kâtipsiz olmaz. San'atlı bir nakış, nakkaşsız olmaz. Elbette şu kâinatı dolduran ef'âl-i hakîmânenin bir fâili ve yeryüzünün mevsim-bemevsim tazelenen hayret-fezâ nukuşlarının, mânidar mektubâtının bir kâtibi, bir nakkaşı vardır. Hem madem bir işte iki hâkimin bulunması, o işin intizamını bozuyor. Hem madem sinek kanadından tâ semâvât kandiline kadar mükemmel bir intizam var. Öyle ise; o Hâkim birdir. –Bir olmazsa– Çünkü her şeyde san'at ve hikmet o derece acibdir ki; o şeyin Sâni'i, her bir şeye muktedir olacak, her bir işi bilecek bir derecede Kadîr-i Mutlak olmak lâzım gelir. Öyle ise; bir olmazsa, mevcudat adedince ilâhların bulunması lâzım gelir. O ilâhlar hem birbirine zıd, hem birbirine misil olacaklar ve o hâlde şu acib intizam bozulmamak, yüz bin defa muhâldir.

Hem madem, şu mevcudatın tabakatı, bir ordudan bin defa daha muntazam bir emir ile hareket ettiği bilbedâhe görünüyor. Yıldızların, Güneş ve Kamer'in muntazaman hareketlerinden tut, tâ badem çiçeklerine kadar her bir tâife o kadar muntazam, o kadar mükemmel bir sûrette Kadîr-i Ezelî'nin o tâifeye verdiği nişanları, formaları, güzel libasları ve tâyin ettiği harekâtı, bin defa ordudan daha muntazam bir tarzda izhar ediyor. Öyle ise; şu kâinatın –mevcudatı O'nun emrine bakar ve imtisâl eder– perde-i gayb arkasında bir Hâkim-i Mutlak'ı vardır. Hem madem O Hâkim, bütün yaptığı icraat-ı hakîmâne şehâdetiyle, hem gösterdiği âsâr-ı haşmetle bir Sultan-ı Zülcelâl'dir.

Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Mülhid: Dinsiz, kâfir
Kâinat: Varlıklar, evren
Mevcûdat: Varlıklar
Ef'âl: Fiiller. ***Fâil***: Yapan
Îcad: Varetmek, yaratmak
Kâtip: Yazan, yazıcı
Nakkaş: Nakış yapan, işleyen
Ef'âl-i hakîmane: Gayeli, hikmetli fiiller. ***Mânidar***: Mânâlı
Mevsim-bemevsim: Mevsimden mevsime
Hayret-fezâ: Hayret verici, şaşırtıcı
Nukuş: Nakışlar
Mektubât: Mektuplar
Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Misil: Benzer. ***Muhâl***: İmkânsız
Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Muntazam: Düzenli
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Muntazaman: Düzenli olarak
Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan Allah (c.c.). ***Tâife***: Topluluk
Nişanlar: Madalyalar
Libaslar: Elbiseler
Tâyin etmek: Yerini belli etmek
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek. ***Harekât***: Hareketler
İmtisâl etmek: Emre uymak
Perde-i gayb: Gayb perdesi. Hislerle ve akılla bilinemeyen âlem ile insanlar arasındaki perde
Hâkim-i Mutlak: Her şeye hükmeden Cenâb-ı Hak
Şehâdet: Şahidlik
Âsâr-ı haşmet: Büyüklük eserleri
Sultan-ı Zülcelâl: Hâkimiyet sahibi Hz. Allah (c.c.)

Hem gösterdiği ihsanat ile, gayet Rahîm bir Rab'dir. Hem izhar ettiği güzel san'atlarıyla, san'at-perver ve san'atını çok sever bir Sâni'dir.

Hem gösterdiği tezyinat ve merak-âver san'atlarıyla, zîşuurların nazar-ı istihsanını âsârına celbetmek isteyen bir Hâlık-ı Hakîm'dir.

Hem hilkat-i âlemde gösterdiği muhayyirü'l-ukûl tezyinatın ne demek olduğunu ve mahlûkat nereden gelip nereye gideceğini, rubûbiyetinin hikmetiyle zîşuura bildirmek istediği anlaşılıyor. Elbette bu Hâkim-i Hakîm ve Sâni'-i Alîm, rubûbiyetini göstermek ister.

Hem madem bu kadar gösterdiği âsâr-ı lütuf ve merhamet ve garâib-i san'at ile zîşuura kendini tanıttırmak ve sevdirmek ister. Elbette zîşuurlardan arzularını ve onlardaki marziyyâtı ne olduğunu, bir mübelliğ vasıtasıyla bildirecektir.

Öyle ise; zîşuurlardan birisini tâyin edip, onun ile o rubûbiyetini ilân edecektir. Ve sevdiği san'atlarını teşhir için, bir dellâlı kurb-ı huzuruna müşerref edip, teşhire vasıta edecektir. Ve o ulvî makâsıdını sâir zîşuurlara bildirmekle kemâlâtını izhar etmek için, birisini muallim tâyin edecektir. Ve şu kâinatta dercettiği tılsımı ve şu mevcudatta gizlediği muamma-yi rubûbiyeti mânâsız kalmamak için, her hâlde bir rehber tâyin edecektir. Ve gösterdiği ve enzârın temâşâsına neşrettiği mehâsin-i san'at, fâidesiz ve abes kalmamak için; onlardaki makâsıdı ders verecek bir rehber tâyin edecektir. Hem marziyyâtını zîşuurlara tebliğ etmek için, birisini bütün zîşuurların fevkinde bir makama çıkaracak ve marziyyâtını ona bildirecek, onlara gönderecektir.

İhsanat: İyilikler, lütuflar
Rab: Doğrudan doğruya rubûbiyeti ile tâlim, terbiye ve idare eden Cenâb-ı Hak
San'at-perver: Sanatsever
Tezyinat: Süsler, süslemeler
Merak-âver: Merak uyandıran, dikkat çeken
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Nazar-ı istihsan: Güzelliği kabul eden bakış, takdirkâr bakış
Celbetmek: Çekmek
Hâlık-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan
Hilkat-i âlem: Âlemin yaratılışı
Muhayyirü'l-ukûl: Akılları hayrette bırakan. ***Tezyinat***: Süslemeler
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme
Hikmet: Her şeyi yerli yerince yapma, gaye, maksat
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Hâkim-i Hakîm: Hikmetli Yönetici olan Cenâb-ı Hak
Sâni'-i Alîm: Her şeyi bilen Yaratıcı
Âsâr-ı lûtuf: İyilik ve bağış eserleri
Garâib-i san'at: San'atın hayret veren incelikleri
Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Mübelliğ: Bildiren, peygamber
Teşhir: Sergileme, gösterme, duyurma
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Kurb-i huzur: Kendi huzuruna, yakınına
Müşerref etmek: Şereflendirmek
Ulvî: Yüce. ***Makâsıd***: Maksadlar
Sâir: Diğer, başka
Kemâlât: Mükemmellikler
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek
Muallim: Öğretmen
Tâyin etmek: Yerini belli etmek
Dercetmek: İçine yerleştirmek
Tılsım: Sır, bilmece
Mevcûdat: Varlıklar
Muamma-yi rubûbiyet: Rubûbiyetin sırları
Enzâr: Bakışlar
Temâşâ: Seyretmek, izlemek
Neşretmek: Yaymak, sunmak
Mehâsin-i san'at: Güzel sanat eserleri
Fâidesiz: Faydasız
Abes: Boş, saçma
Makâsıd: Maksadlar
Fevkinde: Üstünde

Madem hakikat ve hikmet böyle iktiza ediyor ve şu vezâife en elyak Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Çünkü bilfiil en mükemmel bir sûrette o vazifeleri yapmıştır. Teşkil ettiği Âlem-i İslâm ve gösterdiği nur-i İslâmiyet, bir şâhid-i âdil ve sâdıktır. Öyle ise o Zât, doğrudan doğruya bütün kâinatın fevkine çıkıp, bütün mevcudattan geçip, bir makama girmek lâzımdır ki; bütün mahlûkatın Hâlık'ı ile umumî, ulvî, küllî bir sohbet etsin. İşte Mi'râc dahi, bu hakikati ifade ediyor.

Elhâsıl: Madem şu azîm kâinatı mezkûr maksadlar gibi çok azîm makâsıd ve çok büyük gayeler için şu sûrette teşkil, tertib ve tezyin etmiştir. Hem madem şu mevcudat içinde, şu umumî rubûbiyeti, bütün dekâikı ile; şu azîm saltanat-ı ulûhiyeti, bütün hakâikı ile görecek insan nev'i vardır. Elbette o Hâkim-i Mutlak, o insan ile konuşacaktır, makâsıdını bildirecektir. Madem her insan cüz'iyetten ve süfliyetten tecerrüd edip, en yüksek bir makam-ı küllîye çıkamıyor. O Hâkim'in küllî hitâbına bizzât muhatab olamıyor. Elbette o insanlar içinde bâzı efrâd-ı mahsusa, o vazife ile muvazzaf olacaklar; tâ iki cihetle münasebeti bulunsun: Hem insan olmalı, tâ insanlara muallim olsun; hem ruhen gayet ulvî olmalı ki, tâ doğrudan doğruya hitâba mazhar olsun.

Şimdi; madem şu insanlar içinde, şu kâinat Sâni'inin makâsıdını en mükemmel bir sûrette bildiren ve şu kâinat tılsımını keşfeden ve hilkatin muammasını açan ve rubûbiyetin mehâsin-i saltanatına en mükemmel tarzda dellâllık eden Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Elbette bütün efrâd-ı insâniye içinde öyle bir mânevî seyr u sülûkü olacaktır ki; cismânî âlemde seyr u seyahat

---

Elyak: En lâyık
Bilfiil: Fiilen. ***Sûrette***: Şekilde
Teşkil etmek: Oluşturmak
Âlem-i İslâm: İslâm Âlemi
Nur-i İslâmiyet: İslâm'ın nuru
Şâhid-i âdil ve sâdık: Güvenilir ve doğru sözlü şahid
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Hâlık: Yaratan, yaratıcı
Umumî: Genel. ***Ulvî***: Yüce
Küllî: Genel, kapsamlı
Elhâsıl: Netice olarak
Azîm: Büyük
Mezkûr: Adı geçen, anılan
Makâsıd: Maksadlar
Dekâik: İncelikler
Saltanat-ı ulûhiyet: Allah'ın (c.c.) hâkimiyeti
Hakâik: Hakikatler
Hâkim-i Mutlak: Her şeye hükmeden Cenâb-ı Hak
Cüz'iyet: Küçüklük
Süfliyet: Değersizlik, bayağılık
Tecerrüd etmek: Sıyrılmak, uzaklaşmak
Makam-ı küllî: Kapsamlı makam
Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi
Efrâd-ı mahsus: Seçkin ferdler. Peygamberler
Muvazzaf olmak: Vazifelendirilmek. Görevlendirilmek
Cihet: Taraf. ***Muallim***: Öğretmen
Hitâba mazhar olmak: Muhatap alınmak
Kâinat: Varlıklar, evren
Sâni': Sanatlı Yaratıcı
Makâsıd: Maksadlar
Sûret: Şekil. ***Tılsım***: Gizli sır
Keşfetmek: Ortaya çıkarmak
Hilkat: Yaratılış
Muamma: Bilmece, sır
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme
Mehâsin-i saltanat: Saltanatın güzellikleri
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Efrâd-ı insaniye: İnsan ferdleri, kişiler
Mânevî: Ruhanî, mânâya ait olan, mâddî olmayan
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
Cismanî: Bedene ait
Seyr u seyahat: Gezi ve yolculuk

sûretinde bir Mi'râcı olacaktır. "Yetmiş bin perde"[1] tabir olunan berzah-ı esmâ ve tecelli-i sıfât ve ef'âl ve tabakat-ı mevcudatın arkasına kadar kat'-ı merâtib edecektir. İşte Mi'râc budur.

- *Yine hatıra geliyor ki*: Ey müstemi'! Sen kalbinden diyorsun ki: "Nasıl inanayım, her şeyden daha yakın bir Rabb'e binler sene mesafeyi kat'edip, yetmiş bin perdeyi geçtikten sonra O'nunla görüşmek ne demektir?"

Biz de deriz ki: Cenâb-ı Hak her şeye, her şeyden daha yakındır.[2] Fakat her şey, ondan nihayetsiz uzaktır.[3] Nasıl ki Güneş'in şuûru ve konuşması olsa, senin elindeki âyine vasıtası ile seninle konuşabilir. İstediği gibi sende tasarruf eder. Belki âyine-misâl senin göz bebeğinden sana daha yakın olduğu hâlde, sen dört bin sene kadar ondan uzaksın, hiçbir cihette ona yanaşamazsın. Eğer terakki etsen, Kamer makamına gelip, doğrudan doğruya bir mukabele noktasına çıksan, ona yalnız bir nevi âyinedarlık edebilirsin. Öyle de, Şems-i Ezel ve Ebed olan Zât-ı Zülcelâl her şeye her şeyden daha yakın olduğu hâlde; her şey ondan nihayetsiz uzaktır. Yalnız bütün mevcudatı kat'edip, cüz'iyetten çıkıp, külliyetin merâtibinde gitgide binler hicâblardan geçip, tâ bütün mevcudata muhît bir ismine yanaşır, ondan daha ileride çok merâtibi kat'eder. Sonra bir nevi kurbiyete müşerref olur.

Hem meselâ; bir nefer, kumandan-ı a'zamın şahs-ı mânevîsinden çok uzaktır. O nefer, kumandanını onbaşılıkta gördüğü küçük bir nümûne ile gayet uzak bir mesafede, mânevî çok perdeler arkasında ona bakar. Hakikî o-

---

[1] Cenâb-ı Hakk'ın yetmiş bin perde ardında olduğuna dair bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* 6/148; el-Asbahânî, *el-Azamet* 2/671, 681; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/90; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/212; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/221.

[2] Bkz.: Kaf sûresi, 50/16; Vâkıa sûresi, 56/85.

[3] Bkz.: En'âm sûresi, 6/103.

Berzah-ı esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecellisinden önce isimlerinin tecelli merhalesi
Tecelli-i sıfât ve ef'âl: Cenâb-ı Hakk'ın fiillerinin ve sıfatlarının tecelli etmesi, parıldaması, görünmesi
Tabakat-ı mevcûdat: Varlık mertebeleri
Kat'-ı merâtib: Mertebeleri aşıp geçmek
Müstemi': Dinleyici
Şuûr: Bir şeyi anlama, tanıma ve kavrama gücü. Bilinç
Âyine: Ayna
Tasarruf etmek: Yönetme
Âyine-misâl: Ayna gibi
Terakki etmek: Yükselme, ilerleme
Kamer: Ay
Mukabele noktası: Karşı karşıya olma noktası
Âyinedarlık etmek: Ayna olma
Şems-i Ezel ve Ebed: Ezelî ve ebedî Güneş, Allah (c.c.)
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c.)
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Kat'edip: Geçip, aşıp
Külliyet: Küllîlik, kapsamlılık, genellik
Merâtib: Mertebeler, kademeler
Hicâblar: Perdeler
Mevcûdat: Varlıklar
Muhît: Kuşatan
Kurbiyet: (Allah'a) yakınlık
Müşerref olmak: Şereflenmek
Nefer: Er. Asker
Kumandan-ı a'zam: Başkomutan
Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet.
Nümûne: Misal, örnek

nun şahs-ı mânevîsiyle kurbiyet ise; mülâzımlık, yüzbaşılık, binbaşılık gibi çok merâtib-i külliyeden geçmek lâzım geliyor. Halbuki kumandan-ı a'zam; emriyle, kanunuyla, nazarıyla, hükmüyle, ilmiyle, –sûreten olduğu gibi mânen de kumandan ise– bizzât zâtıyla o neferin yanında bulunur, görür. Şu hakikat On Altıncı Söz'de gayet kat'î bir sûrette isbat edildiğinden, ona iktifâen burada kısa kesiyoruz.

- *Yine hatıra gelir ki*: Sen kalbinden dersin: "Ben semâvâtı inkâr ediyorum, melâikelere inanmıyorum. Semâvâtta birinin gezmesine, melâikelerle görüşmesine nasıl inanayım?."

Evet, senin gibi aklı gözüne inmiş ve gözüne perde çekilmiş adamlara söz anlatmak ve bir şey göstermek, elbette müşkildir. Fakat hak o kadar parlaktır ki, körler de görebildiği için *biz de deriz ki*: Fezâ-yi ulvî, bilittifak "esir" ile doludur. Ziyâ, elektrik, hararet gibi sâir seyyâlât-ı latîfe, o fezâyı dolduran bir maddenin vücûduna delâlet eder. Meyveler ağacını, çiçekler çimenlerini, sünbüller tarlalarını, balıklar denizini bilbedâhe gösterdiği gibi; şu yıldızlar dahi bizzarûre menşe'lerini, tarlasını, denizini, çimengâhının vücûdunu, aklın gözüne sokuyorlar. Madem âlem-i ulvîde muhtelif teşkilât var, muhtelif vaziyetlerde muhtelif ahkâmlar görünüyor; öyle ise o ahkâmların menşe'leri olan semâvât, muhteliftir. İnsanda cisimden başka nasıl akıl, kalb, ruh, hayâl, hâfıza gibi mânevî vücûdlar da var; elbette insan-ı ekber olan âlemde ve şu insan meyvesinin şeceresi olan kâinatta, âlem-i cismâniyetten başka âlemler var. Hem âlem-i Arz'dan, tâ Cennet âlemine kadar her bir âlemin birer semâsı vardır.

Hem melâike için deriz ki: Seyyârat içinde mutavassıt ve yıldızlar içinde küçük ve kesîf olan küre-i arz; mevcudat içinde en kıymetdar ve nurânî olan

---

Mülâzım: Teğmen
Merâtib-i külliye: Kapsamlı mertebeler
Nazar: Bakış. ***Sûreten***: Şeklen
Mânen: Mânevî bakımdan
Kat'î: Kesin. ***İktifâen***: Yetinerek
Hatır: Akıl. ***Müşkil***: Güç, zor
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Fezâ-yi ulvî: Geniş, uzay
Bilittifak: Söz birliğiyle, oy birliğiyle
Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Ziyâ: Işık
Hararet: Sıcaklık
Fezâ: Uzay. ***Vücud***: Varlık
Seyyâlât-ı latîfe: Hava, ışık, ısı, ve elektrik gibi akıp giden şeffaf varlıklar. ***Sâir***: Diğer, başka
Delâlet etmek: İşaret etmek, delil olmak
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak. ***Menşe'ler***: Esaslar, kökler
Çimengâh: Çimen tarlası
Âlem-i ulvî: Yüce âlem
Muhtelif teşkilât: Çeşitli kuruluşlar
Muhtelif vaziyetler: Çeşitli durumlar
Muhtelif ahkâmlar: Çeşitli hükümler
Menşe'ler: Esaslar, kökler
Muhtelif: Farklı, çeşitli
Mânevî vücudlar: Mânevî varlıklar
İnsan-ı ekber: Büyük insan
Şecere: Ağaç. ***Semâ***: Gök
Kâinat: Varlıklar, evren
Âlem-i cismâniyet: Maddî âlem
Âlem-i Arz: Dünya âlemi
Seyyârat: Gezegenler
Mutavassıt: Orta hâlli
Kesîf: Şeffaf olmayan, yoğun
Küre-i Arz: Yerküre
Mevcûdat: Varlıklar
Kıymetdar: Kıymetli
Nurânî: Nurlu, parlak

hayat ve şuûr, hesabsız bir sûrette onda bulunuyorlar. Elbette karanlıklı bir hâne hükmünde olan şu Arz'a nisbeten müzeyyen kasırlar, mükemmel saraylar hükmünde olan yıldızlar ve yıldızların denizleri olan gökler; zîşuur ve zîhayat ve pek kesretli ve muhtelifü'l-ecnas olan melâike ve ruhânîlerin meskenleridir. Pek kat'î bir sûrette İşârâtü'l-İ'câz nâmındaki tefsirimde

ثُمَّ اسْتَوٰۤى اِلَى السَّمَۤاءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ [1]

âyetinde, semâvâtın hem vücûdu, hem taaddüdü isbat edildiğinden ve melâike hakkında Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kerre iki dört eder kat'iyyetinde, melâikelerin vücûdunu isbat ettiğimizden, onlara iktifâen burada kısa kesiyoruz.

Elhâsıl: Esîrden yapılmış; elektrik, ziyâ, hararet, câzibe gibi seyyâlât-ı latîfenin medârı olmuş ve hadîste اَلسَّمَاءُ مَوْجٌ مَكْفُوفٌ [2] işaretiyle, seyyârat ve nücûmun harekâtına müsaid olmuş ve Samanyolu denilen "Mecerretü's-semâ"dan tâ en yakın seyyareye kadar, muhtelif vaziyet ve teşekkülde yedi tabaka, her bir tabaka âlem-i Arz'dan, tâ âlem-i berzaha, âlem-i misâle, tâ âlem-i âhirete kadar birer âlemin damı hükmünde birer semânın bulunması, hikmeten, aklen iktiza eder.

---

[1] "Sonra irâdesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu." (Bakara sûresi, 2/29)

[2] اَلسَّمَاءُ الدُّنْيَا مَوْجٌ مَكْفُوفٌ : "Semâ etrafa taşmaktan korunmuş deniz dalgası gibidir." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/15)

Âlem-i âhiret: Ölümden sonraki âlem. Kıyametten sonra kurulacak âlem
Âlem-i Arz: Dünya âlemi
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri âlem
Âlem-i misâl: Rüya âlemi. Maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit
Câzibe: Çekim kuvveti
Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Hâne: Ev, mesken
Hararet: Sıcaklık
Harekât: Hareketler
İktifâen: Yetinerek
İktiza eder: Gerekir
İşârâtü'l-İ'câz: Bediüzzaman Hazretlerinin Kur'ân'ın mu'cize özelliklerini gösteren tefsiri
Kat'iyyet: Kesinlik
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Medâr olmak: Sebep, vesile ve yörünge olmak
Melâike: Melekler
Muhtelif: Farklı, çeşitli
Muhtelifü'l-ecnas: Farklı cinsler
Müsaid: Elverişli, uygun
Müzeyyen: Süslü
Nücûm: Yıldızlar
Seyyârat: Gezegenler
Seyyare: Gezegen
Ruhanîler: Cisim olmayıp gözle görülmeyen cin ve melâike gibi mahlûklar
Samanyolu: Güneş sistemini de ihtiva eden bulutsu yıldız kümesi, kehkeşan
Seyyâlât-ı latîfe: Hava, ışık, ısı, ve elektrik gibi akıp giden şeffaf varlıklar
Sûrette: Şekilde
Şuûr: Bir şeyi anlama, tanıma ve kavrama gücü, bilinç
Taaddüd: Çokluk
Teşekkül: Oluşum, şekillenme
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Ziyâ: Işık

◆ *Hem hatıra gelir ki*: Ey mülhid! Sen dersin: "Bin müşkilât ile tayyare vasıtasıyla ancak bir iki kilometre yukarıya çıkılabilir. Nasıl, bir insan cismiyle binler sene mesafeyi birkaç dakika zarfında kat'eder; gider, gelir?"

Biz de deriz ki: Arz gibi ağır bir cisim, fenninizce hareket-i seneviyesiyle bir dakikada takriben yüz seksen sekiz saat mesafeyi keser. Takriben yirmi beş bin senelik mesafeyi, bir senede kat'ediyor. Acaba, şu muntazam harekâtı ona yaptıran ve bir sapan taşı gibi döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl; bir insanı, arşa getiremez mi? Şems'in câzibesi denilen bir kanun-i Rabbânî ile mevlevî gibi etrafında pek ağır olan cism-i Arz'ı gezdiren bir hikmet, câzibe-i Rahmet-i Rahman ile ve incizâb-ı muhabbet-i Şems-i Ezel ile bir cism-i insanı berk gibi Arş-ı Rahman'a çıkaramaz mı?

◆ *Yine hatıra gelir ki*: Diyorsun: "Haydi çıkabilir, niçin çıkmış? Ne lüzumu var? Veliler gibi ruh ve kalbi ile gitse, yeter?"

Biz de deriz ki: Madem Sâni'-i Zülcelâl, mülk ve melekûtundaki âyât-ı acîbesini göstermek ve şu âlemin tezgâh ve menba'larını temâşâ ettirmek ve a'mâl-i beşeriyenin netâic-i uhreviyesini irae etmek istemiş. Elbette âlem-i mubsıratın anahtarı hükmünde olan gözünü ve mesmuat âlemindeki âyâtı temâşâ eden kulağını, Arş'a kadar beraber alması lâzım geldiği gibi; ruhunun hadsiz vezâife medâr olan âlât ve cihazatının makinesi hükmünde olan cism-i mübarekini dahi, tâ Arş'a kadar beraber alması mukteza-yi akıl ve hikmettir. Nasıl ki, Cennet'te, hikmet-i ilâhiye cismi ruha arkadaş ediyor.

Mülhid: Dinsiz. ***Tayyare***: Uçak
Müşkilât: Güçlükler, zorluklar
Kat'eder: Geçer, aşar
Hareket-i seneviye: Dünya'nın bir senelik dönmesi
Takriben: Yaklaşık olarak
Muntazam harekât: Düzenli, intizamlı hareketler
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi
Şems: Güneş. ***Câzibe***: Çekim
Kanun-i rabbânî: İlâhî kanun
Mevlevî: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin tarîkatından olan kimse
Cism-i Arz: Dünya'nın kütlesi
Cism-i insan: İnsan bedeni
Câzibe-i Rahmet-i Rahmân: Rahmeti her şeyi kuşatan Cenâb-ı Hakk'ın merhametinin çekmesi
İncizâb-ı muhabbet-i Şems-i Ezel: Ezelî Güneş Allah'ın (c.c.) sevgisinin çekiciliği
Arş-ı Rahmân: Allah'ın (c.c.) yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. ***Veliler***: Hak dostları
Kalb: İnsanın mânevî hayatının merkezi
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem
Âyât-ı acîbe: Mu'cizeler
Menba'lar: Kaynaklar
Temâşâ ettirmek: Seyrettirmek
A'mal-i beşeriye: İnsanların amelleri
İrae etmek: Göstermek
Âlem-i mubsırat: Görünenler, görünen âlem
Mesmuat âlemi: İşitilenler, duyulanlar âlemi. ***Âyât***: Deliller
Temâşâ eden: Seyreyleyen, takip eden, dinleyen
Vezâif: Vazifeler
Medâr olan: Sebep ve vesile olan
Âlât ve cihazat: Maddî mânevî âletler
Cism-i mübarek: Efendimiz'in (s.a.s.) mübarek bedeni
Mukteza-yi akıl ve hikmet: Aklın ve hikmetin gereği
Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet

Çünkü pek çok vezâif-i ubûdiyete ve hadsiz lezâiz ve âlâma medâr olan ceseddir. Elbette o cesed-i mübarek, ruha arkadaş olacaktır. Madem Cennet'e cisim, ruh ile beraber gider. Elbette cennetü'l-me'vâ gövdesi olan Sidretü'l-Münteha'ya uruc eden[1] Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile cesed-i mübarekini refakat ettirmesi, ayn-ı hikmettir.

- *Yine hatıra gelir ki*: Dersin: "Birkaç dakikada binler sene mesafeyi kat'etmek, aklen muhâldir?"

Biz de deriz ki: Sâni'-i Zülcelâl'in san'atında harekât, nihayet derecede muhteliftir. Meselâ; savtın sür'atiyle; ziyâ, elektrik, ruh, hayâl sür'atleri ne kadar mütefavit olduğu mâlûm... Seyyâratın dahi fennen harekâtı o kadar muhteliftir ki, akıl hayrettedir. Acaba latîf cismi, urûcda sür'atli olan ulvî ruhuna tâbi olmuş; ruh sür'atinde hareketi nasıl akla muhalif görünür? Hem on dakika yatsan, bâzı olur ki bir sene kadar hâlâta mâruz olursun. Hattâ bir dakikada insan gördüğü rü'yâyı, onun içinde işittiği sözleri, söylediği kelimâtı toplansa, uyanık âleminde bir gün, belki daha fazla zaman lâzımdır. Demek oluyor ki; bir zaman-ı vâhid, iki şahsa nisbeten, birisine bir gün, birisine de bir sene hükmüne geçer.

Şu mânâya bir temsîl ile bak ki: İnsanın hareketinden, güllenin hareketinden, savttan, ziyâdan, elektrikten, ruhtan, hayâlden tezahür eden sür'at-i harekâtta bir mikyas olmak için şöyle bir saat farz ediyoruz ki: O saatta on iğne var. Birisi, saatleri gösterir. Biri de, ondan altmış defa daha geniş bir dairede dakikayı sayar. Birisi, altmış defa daha geniş bir daire içinde sâniyeleri; diğeri, yine altmış defa daha geniş bir dairede sâliseleri ve hâkeza râbiaları, hâmiseleri, sâdise, sâbia, sâmine, tâsia, tâ âşireleri sayacak gayet muntazam

[1] Bkz.: Necm sûresi, 53/14.

Vezâif-i ubûdiyet: Kulluğa ait vazifeler
Lezâiz: Lezzetler. ***Âlâm***: Elemler
Cesed-i mübarek: Mübarek beden
Cennetü'l-Me'vâ: Cennet'in sekiz tabakasından biri
Sidretü'l-Münteha: Mi'râc esnasında Peygamberimizin (s.a.s.) ulaştığı son nokta
Uruc etmek: Yükselmek
Zât-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Zâtı, kendisi
Refakat ettirmesi: Yoldaş etmesi
Ayn-ı hikmet: Hikmetin tâ kendisi
Kat'etmek: Geçmek, aşmak, mesafe almak
Muhâl: İmkânsız
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan. ***Harekât***: Hareketler
Muhtelif: Farklı, çeşitli
Savt: Ses. ***Ziyâ***: Işık
Mütefavit: Farklı, çeşitli
Mâlûm: Bilinen, belli
Seyyârat: Gezegenler. ***Ulvî***: Yüce
Urûc: Yükselmek, çıkmak
Tâbi olmak: Uymak, itaat etmek
Muhalif: Uymayan, aykırı
Hâlât: Hâller, durumlar
Mâruz olmak: Bir hâle uğramak
Kelimat: Kelimeler
Zaman-ı vâhid: Aynı zaman dilimi
Nisbeten: Nisbetle, kıyasla
Tezahür etmek: Ortaya çıkmak belirmek
Sür'at-i harekât: Hareket hızı
Farz etmek: Var saymak, kabul etmek
Hâkeza: Bunun gibi, yine böyle
Sâlise: Sâniyenin altmışta biri
Râbia: Sâlisenin altmışta biri
Hâmise: Râbianın altmışta biri
Sâdise: Hâmisenin altmışta biri
Sâbia: Sâdisenin altmışta biri
Sâmine: Sâbianın altmışta biri
Tâsia: Sâminenin altmışta biri
Âşire: Tâsianın altmışta biri
Muntazam: Düzenli

azîm bir dairede birer ibre farz ediyoruz. Faraza saati sayan ibrenin dairesi, küçük saatimiz kadar olsa; her hâlde âşireleri sayan ibrenin dairesi, Arz'ın medâr-ı senevîsi kadar, belki daha fazla olmak lâzım gelir.

Şimdi iki şahıs farz ediyoruz: Biri, saati sayan ibreye binmiş gibi o ibrenin harekâtına göre temâşâ ediyor. Diğeri, âşireleri sayan ibreye binmiş. Bu iki şahsın bir zaman-ı vâhidde müşâhede ettikleri eşya; saatimizle Arz'ın medâr-ı senevîsi nisbeti gibi, meşhudatça pek çok farkları vardır. İşte zaman, –çünkü– harekâtın bir rengi, bir levni yahut bir şeridi hükmünde olduğundan, harekâtta câri olan bir hüküm, zamanda dahi câridir. İşte bir saatte meşhudatımız, bir saatin saati sayan ibresine binen zîşuur şahsın meşhudatı kadar olduğu ve hakikat-i ömrü de o kadar olduğu hâlde; âşire ibresine binen şahıs gibi, aynı zamanda, o muayyen saatte Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm), Burak-ı tevfik-i ilâhî'ye biner; berk gibi bütün daire-i mümkinâtı kat'edip, acâib-i mülk ve melekûtu görüp, daire-i vücub noktasına çıkıp, sohbete müşerref olup, ru'yet-i cemâl-i ilâhî'ye mazhar olarak, fermanı alıp vazifesine dönebilir ve dönmüş ve öyledir.

- *Yine hatıra gelir ki*: Dersiniz: "Evet olabilir, mümkündür. Fakat her mümkün vâki' olmuyor. Bunun emsâli var mı ki kabul edilsin? Emsâli olmayan bir şeyin, yalnız imkânı ile vukuuna nasıl hükmedilebilir?"

Biz de deriz ki: Emsâli o kadar çoktur ki, hesaba gelmez. Meselâ; her zînazar, gözüyle, yerden tâ Neptün seyyaresine kadar bir saniyede çıkar. Her zîilim aklıyla kozmoğrafya kanunlarına binip, yıldızların tâ arkasına bir dakikada gider. Her zîimân, namazın ef'âl ve erkânına fikrini bindirip, bir nevi Mi'râc ile kâinatı arkasına atıp, huzura kadar gider. Her zîkalb ve kâmil

---

Azîm: Büyük
Faraza: Öyle sayalım ki, farz edelim ki. ***Arz***: Dünya
Medâr-ı senevî: Yıllık yörünge
Harekât: Hareketler
Temâşâ etmek: Bakıp seyretme
Müşahede etmek: Görmek
Nisbet: İrtibat, bağ
Meşhudatça: Gözlemlere göre
Levn: Renk. ***Câri***: Geçerli
Burak-ı tevfik-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın yardımıyla giden süratli binek. Allah'ın şimşek gibi hızlı olan yardımı
Hakikat-i ömrü: Ömrünün gerçeği
Daire-i mümkinat: Mâsiva.. varlıkları kendinden olmayan, bütün yaratılanları içine alan daire
Kat'etmek: Geçmek, aşmak, mesafe almak
Acâib-i mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlemlerin hayret uyandıran hârikaları
Daire-i vücub: Varlığı kendinden, kesin olan Cenab-ı Hakk'ın zâtı, isim ve sıfatlarını ifade eden dâire
Ru'yet-i cemâl-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinin görülmesi
Müşerref olmak: Şereflenmek
Ferman: Buyruk. ***Emsâl***: Örnekler
Vâki' olmak: Vuku bulmak, olmak
İmkân: Mümkün olma
Vukuu: Meydana gelmesi
Zînazar: Bakış sahibi
Seyyare: Gezegen. ***Ef'âl***: Fiiller
Kozmoğrafya: Astronomi, gök bilimi. ***Zîilim***: İlim sahibi
Zîîman: Îman sahibi, mü'min
Erkân: Rükünler, temel esaslar
Zîkalb: Mânevî kalb sahibi
Kâmil veli: Her bakımdan mükemmel Allah (c.c.) dostu

veli, seyr u sülûk ile, arştan ve daire-i esmâ ve sıfâttan kırk günde geçebilir. Hattâ Şeyh Geylânî*, İmâm-ı Rabbânî* gibi bâzı zâtların ihbarat-ı sâdıkaları ile; bir dakikada arşa kadar uruc-i ruhânîleri oluyor. Hem ecsam-ı nurânî olan melâikelerin arştan ferşe, ferşten arşa kısa bir zamanda gitmeleri ve gelmeleri vardır.[1] Hem ehl-i Cennet, mahşerden Cennet bağlarına kısa bir zamanda uruc ediyorlar.[2] Elbette bu kadar nümûneler gösteriyorlar ki: Bütün evliyâların sultanı, umum mü'minlerin imamı, umum ehl-i Cennet'in reisi ve umum melâikenin makbulü olan Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) seyr u sülûkuna medâr bir mi'râcı bulunması ve O'nun makamına münasib bir sûrette olması, ayn-ı hikmettir ve gayet mâkuldür ve şüphesiz vâki'dir.

Üçüncü Esas

Hikmet-i Mi'râc nedir?

Elcevap: Mi'râc'ın hikmeti o kadar yüksektir ki, fikr-i beşer ulaşamıyor. O kadar derindir ki, ona yetişemiyor. O kadar incedir ve latîftir ki, akıl kendi başıyla göremiyor. Fakat bâzı işaretlerle, hakikatleri bilinmezse de vücûdları bildirilebilir. Şöyle ki:

Şu kâinatın Hâlık'ı, şu kesret tabakatında nur-i vahdetini ve tecelli-i ehadiyetini göstermek için, kesret tabakatının müntehasından tâ mebde'-i vahdete bir hayt-ı ittisal sûretinde bir Mi'râc ile bir ferd-i mümtazı, bütün mahlûkat hesabına, kendine muhatab ittihaz ederek, bütün zîşuur nâmına,

---

[1] "O vakit sen müminlere: "Rabbinizin, indirdiği üç bin melek ile size imdat göndermesi yetmez mi?" diyordun." (Âl-i İmran sûresi, 3/124); "Biz o melekleri ancak hikmet gereğince göndeririz." (Hicr sûresi, 15/8); "O gece Rab'lerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner..." (Kadir sûresi, 97/4)

[2] Bu mânâdaki bir hadiste İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm): "Cehennem'in üzerine kurulan Sırat'tan ameline göre kiminin şimşek (berk) sür'atinde, kiminin rüzgâr sür'atinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at sür'atinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini" buyurmuştur. (Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *rikâk* 89; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/542; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* 9/356)

Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi ***Sûret***: Şekil, biçim
Ayn-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi
Daire-i esmâ ve sıfât: Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının sahası, dairesi ***Nümûne***: Misal, örnek
Ecsam-ı nurânî: Nurânî cisimler
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Ferd-i mümtaz: Bir tek üstün, seçilmiş, seçkin fert ***Ferş***: Yeryüzü
Fikr-i beşer: İnsan düşüncesi
Hâlık: Yaradan, yaratıcı
Hayt-ı ittisal: Birleştiren bağ
Hikmet-i Mi'râc: Mi'râc'ın hikmeti
İhbarat-ı sâdıkalar: Doğru haberler. ***Kâinat***: Varlıklar, evren
Kesret tabakatı: Maddî âlemdeki çok sayıda tabakalar
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Mahşer: Her şeyin ve herkesin, Allah'a hesap vermek için toplanacağı meydan
Makbul: İtibar gören, beğenilen
Mâkul: Akıllıca, akla uygun
Mebde'-i vahdet: Başlangıçtaki birlik. ***Medâr***: Sebep, vesile
Muhatab ittihaz etmek: Muhatap almak ***Mahlûkat***: Yaratılmışlar
Münasib: Uygun. ***Nâmına***: Adına
Münteha: Nihayet, sonuç
Nur-i Vahdet: Cenâb-ı Hakk'ın karanlıkları aydınlatan birliği
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
Tecelli-i Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin, her bir şeyde farklı farklı görünmesi
Uruc-i ruhanî: Ruhanî yükselme
Vâki': Vuku bulan, olan
Vücud: Var olma, varlık
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

makâsıd-ı ilâhiye'sini O'na anlatmak ve O'nunla bildirmek ve O'nun nazarı ile, âyine-i mahlûkatında cemâl-i san'atını, kemâl-i rubûbiyet'ini müşâhede etmek ve ettirmektir. Hem Sâni'-i Âlem'in, âsârın şehâdetiyle nihayetsiz cemâl ve kemâli vardır. Cemâl hem kemâl, ikisi de mahbub-i lizâtihîdirler. Yâni bizzât sevilirler. Öyle ise, o cemâl ve kemâl sahibinin cemâl ve kemâline nihayetsiz bir muhabbeti vardır. O nihayetsiz muhabbeti, masnûatında çok tarzlarda tezahür ediyor. Masnûatını sever, Çünkü masnûatının içinde cemâlini, kemâlini görür. Masnûat içinde en sevimli ve en âlî, zîhayattır. Zîhayatlar içinde en sevimli ve âlî, zîşuurdur. Ve zîşuurun içinde câmiiyet itibariyle en sevimli, insanlar içinde bulunur. İnsanlar içinde istîdadı tamamıyla inkişâf eden, bütün masnûatta münteşir ve mütecelli kemâlâtın nümûnelerini gösteren ferd, en sevimlidir.

İşte Sâni'-i mevcudat, bütün mevcudatta intişâr eden tecelli-i muhabbetin bütün envâını; bir noktada, bir âyinede görmek ve bütün envâ-yi cemâlini, ehadiyet sırrıyla göstermek için şecere-i hilkatten bir meyve-i münevver derecesinde ve kalbi, o şecerenin hakâik-i esasiyesini istîab edecek bir çekirdek hükmünde olan bir Zât'ı, o mebde'-i evvel olan çekirdekten, tâ münteha olan meyveye kadar bir hayt-ı ittisal hükmünde olan bir Mi'râc ile, o ferdin kâinat nâmına mahbubiyetini göstermek ve huzuruna celbetmek ve ru'yet-i cemâline müşerref etmek ve ondaki hâlet-i kudsiyeyi başkasına sirayet ettirmek için kelâmıyla taltif edip, fermanıyla tavzif etmektir.

Makâsıd-ı ilâhiye: İlâhî maksadlar
Nazar: Bakış, göz
Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği
Âyine-i mahlûkat: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine aynalık yapan yaratılmışlar
Kemâl-i rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın mükemmel rubûbiyeti
Müşahede etmek: Görmek
Sâni'-i Âlem: Âlemin Yaradanı Allah (c.c.)
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Şehâdet: Şahidlik, tanıklık
Nihayetsiz: Sonsuz
Cemâl: Güzellik
Kemâl: Mükemmellik
Mahbub-i lizâtihî: Kendi güzelliklerinden dolayı sevilen (sevilmesinin sebebi kendisidir)
Muhabbet: Sevgi
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar
Tarzlar: Şekiller, biçimler
Tezahür etmek: Ortaya çıkma, belirme, gözükme
Âlî: Yüksek, yüce
Zîhayat: Canlı
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Câmiiyet: Kapsayıcılık
İstîdad: Kabiliyet, kapasite
İnkişâf etmek: Ortaya çıkmak
Münteşir: Yaygın, yayılmış
Mütecelli: Görünen
Kemâlât: Mükemmellikler
Nümûneler: Misaller, örnekler
Sâni'-i mevcûdat: Varlıkları sanatlı yaratan
İntişâr etmek: Yayılmak
Tecelli-i muhabbet: Muhabbetin görünmesi, yansıması
Envâını: Çeşitlerini
Âyine: Ayna
Envâ-yi cemâl: Güzellik ve lûtfunun çeşitleri
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Meyve-i münevver: Nurlu meyve
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Hakâik-i esasiye: Esas hakikatler
İstîab etmek: İçine almak, kaplamak
Mebde'-i evvel: İlk başlangıç
Münteha: Son nokta. Sonuç
Hayt-ı ittisal: Birleştiren bağ
Mahbubiyet: Sevilen olmak
Celbetmek: Çekmek
Ru'yet-i cemâl: Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinin görülmesi
Müşerref etmek: Şereflendirmek
Hâlet-i kudsiye: Yüce hâl ve durum
Sirayet ettirmek: Yaymak, intikal ettirmek
Kelâm: Söz
Taltif etmek: Lûtuf ve iyilikte bulunmak
Ferman: Buyruk
Tavzif etmek: Görevlendirmek

Şimdi şu hikmet-i âliyeye bakmak için "iki temsîl" dürbünü ile tarassud edeceğiz.

Birinci Temsîl

On Birinci Söz'ün hikâye-i temsîliyesinde tafsilen beyân edildiği gibi: Nasıl ki bir Sultan-ı Zîşân'ın, pek çok hazineleri ve o hazinelerde pek çok cevâhirlerin envâı bulunsa, hem sanayi-i garîbede çok mahareti olsa ve hesabsız fünûn-ı acîbeye mârifeti, ihatası bulunsa, nihayetsiz ulûm-i bedîaya ilim ve ıttılâı olsa.. her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görüp ve göstermek istemesi sırrınca, elbette o Sultan-ı Zîfünûn dahi, bir meşher açmak ister ki; içinde sergiler dizsin, tâ nâsın enzârına saltanatının haşmetini, hem servetinin şâşaasını, hem kendi san'atının hârikalarını, hem kendi mârifetinin garîbelerini izhar edip göstersin; tâ cemâl ve kemâl-i mânevîsini, iki vecihle müşâhede etsin. Bir vechi, bizzât nazar-ı dekâik-âşinâsıyla görsün. Diğeri: Gayrın nazarıyla baksın. Ve şu hikmete binaen elbette cesîm, muhteşem, geniş bir saray yapmağa başlar. Şahâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim eder. Hazinelerinin türlü türlü murassaatıyla süslendirip, kendi dest-i san'atının en güzel, en latîf san'atlarıyla zînetlendirir. Fünûn ve hikmetinin en incelikleriyle tanzim eder. Ve ulûmunun âsâr-ı mu'cizekârâneleriyle donatır, tekmil eder. Sonra nimetlerinin çeşitleriyle, taamlarının lezizleriyle, her tâifeye lâyık sofraları serer. Bir ziyafet-i âmme ihzar eder. Sonra raiyetine

---

Hikmet-i âliye: Yüce hikmet
Temsîl: Benzetme, örnek
Tarassud etmek: Gözetlemek
Hikâye-i temsîliye: Sembolik hikâye
Tafsilen: Detaylı olarak
Beyân edilmek: Açıklanmak, ifade edilmek
Sultan-ı Zîşân: Şanlı Sultan
Cevâhirler: Cevherler, kıymetli taşlar
Envâı: Çeşitleri, türleri
Sanayi-i garîbe: Hayret verici, benzersiz, orijinal sanatlar
Maharet: Ustalık, hünerlik, beceriklik
Fünûn-i acîbe: Hayranlık uyandırıcı ilimler, sanatlar
Mârifet: Bilgi, ilim
İhata: İçine alma, kapsama
Ulûm-i bedîa: Eşsiz ve mükemmel ilimler
İlim ve ıttılâı olmak: Bilmek ve haberdar olmak
Sultan-ı Zîfünûn: İlimler ve sanatlar sahibi Sultan Allah (c.c.)
Meşher: Sergi yeri
Nâs: İnsanlar
Enzâr: Bakışlar
Saltanat: Hâkimiyet
Haşmet: Büyüklük ve heybet
Şâşaa: Parlak, gösterişli
Garîbe: Hayranlık uyandırıcı şey. Benzeri olmayan harika şey
İzhar etmek: Açığa çıkarmak, ortaya koymak, gözler önüne sermek
Cemâl ve kemâl-i mânevî: Mânevî güzellik ve yücelik
Vecih: Yön
Müşahede etmek: Görmek
Nazar-ı dekâik-âşinâ: İncelikleri bilen, tanıyan göz
Gayrın: Başkasının
Cesîm: Büyük, kocaman
Muhteşem: İhtişamlı, görkemli
Şahâne: Çok mükemmel
Menziller: Odalar
Taksim etmek: Bölmek, parçalara ayırmak
Murassaat: Değerli taşlarla süslenmiş şeyler
Dest-i san'at: Sanatkâr el
Latîf: İnce, hoş
Fünûn: İlimler
Tanzim etmek: Düzenlemek
Ulûm: İlimler
Âsâr-ı mu'cize-kârâneler: Olağanüstü eserler
Tekmil etmek: Tamamlama, bitirme
Taamlar: Yiyecekler
Tâife: Topluluk, grup
Ziyafet-i âmme: Umumî, genel ziyafet
İhzar etmek: Hazırlamak
Raiyet: Halk, yönetilenler

kendi kemâlâtını göstermek için, onları seyre ve ziyafete dâvet eder. Sonra birisini Yaver-i Ekrem yapar, aşağıdaki tabakat ve menzillerden yukarıya dâvet eder; daireden daireye, üst üstteki tabakalarda gezdirir. O acib san'atının makinelerini ve tezgâhlarını ve aşağıdan gelen mahsulâtın mahzenlerini göstere göstere, tâ daire-i hususiyesine kadar getirir. Bütün o kemâlâtının mâdeni olan mübarek Zât'ını O'na göstermekle ve huzuruyla O'nu müşerref eder. Kasrın hakâikını ve kendi kemâlâtını ona bildirir. Seyircilere rehber tâyin eder, gönderir. Tâ o sarayın Sâni'ini, o sarayın müştemilâtıyla, nukuşuyla, acâibiyle, ahaliye târif etsin. Ve sarayın nakışlarındaki rumûzunu bildirip ve içindeki san'atlarının işaretlerini öğretip, (derunundaki manzum murassa'lar ve mevzun nukuş nedir? Ve saray sahibinin kemâlâtını ve hünerlerini nasıl gösterirler?) o saraya girenlere târif etsin ve girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirip ve görünmeyen Sultan-ı Zîfünûn ve Zîşuûn'a karşı, marziyyâtı ve arzuları dairesinde teşrifat merasimini târif etsin.

Aynen öyle de: [1] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى Ezel, Ebed Sultanı olan Sâni'-i Zülcelâl, nihayetsiz kemâlâtını ve nihayetsiz cemâlini görmek ve göstermek istemiştir ki, şu âlem sarayını öyle bir tarzda yapmıştır ki; her bir mevcud, pek çok dillerle O'nun kemâlâtını zikreder. Pek çok işaretlerle cemâlini gösterir. Esmâ-yi Hüsnâ'sının her bir isminde ne kadar gizli mânevî defineler ve her bir unvan-ı mukaddesesinde ne kadar mahfî letâif bulunduğunu, şu kâinat bütün mevcudatıyla gösterir. Ve öyle bir tarzda gösterir ki: Bütün fünûn, bütün desâtiriyle şu kitab-ı kâinatı, zaman-ı Âdem'den beri mütalâa ediyor.

---

[1] "En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir." (Nahl sûresi, 16/60)

Yâver-i Ekrem: Sultanın has adamı, şanlı-şerefli yardımcısı
Tabakat: Tabakalar
Acîb: Hayret veren, dikkat çeken
Mahsulât: Ürünler
Mahzenler: Hazineler, depolar
Daire-i hususiye: Hususî daire. Özel saha
Mâden: Kaynak
Huzur: Hazır olmak, mevcud bulunmak
Müştemilât: İçerdiği bölümler, eklentiler
Nukuş: Nakışlar
Acâib: Hayret uyandıran şeyler, harikulâde şeyler
Ahali: Halk
Târif etmek: Tanıtma, anlatma
Rumûz: Remizler, işaretler
Derun: İç, dahil
Manzum murassa'lar: Sırmalı, kıymetli taşlarla bezenip sıralanmış
Mevzun nukuş: Biçimli, ölçülü nakışlar
Âdâb: Davranış kaideleri, terbiye
Sultan-ı Zîfünûn ve Zîşuûn: Geniş ilim ve icraat sahibi olan Allah (c.c.)
Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Arzular: İstekler
Teşrifat: Resmî toplantılarda uygulanan kabul sırası, merasim, protokol
Târif etmek: Tanıtma, anlatma
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Kemâlât: Mükemmellikler
Cemâl: Güzellik
Mevcud: Varlık
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Unvan-ı mukaddese: Mukaddes makam, unvan, san
Mahfî letâif: Mâneviyatı hissetmeye yarayan gizli kalbî duyular
Kâinat: Varlıklar, evren
Mevcûdat: Varlıklar
Fünûn: İlimler
Desâtir: Kaideler, prensipler
Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı
Zaman-ı Âdem: Hz. Âdem'in (a.s.) yaşadığı zaman
Mütalâa etmek: İncelemek, okumak

Halbuki o kitap, esmâ ve kemâlât-ı ilâhiye'ye dair ifade ettiği mânâların ve gösterdiği âyetlerin öşr-i mi'şarını daha okuyamamış. İşte şöyle bir saray-ı âlemi, Kendi kemâlât ve cemâl-i mânevîsini görmek ve göstermek için bir meşher hükmünde açan Celil-i Zülcemâl, Cemil-i Zülcelâl, Sâni'-i Zülkemâl'in hikmeti iktiza ediyor ki: Şu âlem-i Arz'daki zîşuurlara nisbeten abes ve fâidesiz olmamak için, o sarayın âyetlerinin mânâsını birisine bildirsin. O saraydaki acâibin menba'larını ve netâicinin mahzenleri olan avâlim-i ulviyede birisini gezdirsin. Ve bütün onların fevkine çıkarsın ve kurb-i huzuruna müşerref etsin ve âhiret âlemlerinde gezdirsin, umum ibâdına bir muallim ve saltanat-ı rubûbiyetine bir dellâl ve marziyyât-ı ilâhiye'sine bir mübelliğ ve saray-ı âlemindeki âyât-ı tekviniyesine bir müfessir gibi, çok vazifeler ile tavzif etsin. Mu'cizât nişanlarıyla imtiyazını göstersin. Kur'ân gibi bir ferman ile o Şahsı, Zât-ı Zülcelâl'in has ve sâdık bir tercümanı olduğunu bildirsin.

İşte Mi'râc'ın pek çok hikmetlerinden şu temsîl dürbünüyle bir ikisini nümûne olarak gösterdik. Sâirlerini kıyas edebilirsin...

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir zât-ı zîfünûn, mu'ciznümâ bir kitabı te'lif edip yazsa.. Öyle bir kitap ki, her sahifesinde yüz kitap kadar hakâik, her satırında yüz sahife kadar latîf mânâlar, her bir kelimesinde yüz satır kadar hakikatlar, her harfinde yüz kelime kadar mânâlar bulunsa; bütün o kitabın meânî ve hakâikleri, o kâtib-i mu'ciznümânın kemâlât-ı mâneviyesine baksa, işaret etse, elbette

---

Esmâ ve kemâlât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri ve O'na ait mükemmellikler
Öşr-i mi'şar: Yüzde bir
Saray-ı âlem: Dünya sarayı
Cemâl-i mânevî: Mânevî güzellik
Meşher: Sergi yeri
Celil-i Zülcemâl: Güzellik ve lütufla beraber yücelik sahibi Hz. Allah (c.c.)
Cemil-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik sahibi Hz. Allah (c.c.)
Sâni'-i Zülkemâl: Güzellik ve fazilet sahibi sanatkâr Yaradan
Hikmet: Her şeyi yerli yerince yapma, gaye, maksat
İktiza etmek: Gerektirmek
Âlem-i Arz: Yeryüzü âlemi
Zîşuûrlar: Akıl sahipleri, şuurlular
Abes: Boş, saçma
Fâidesiz: Faydasız
Âyetler: İşaretler, alâmetler
Acâib: Hayret uyandıran şeyler, harikulâde şeyler
Menba'lar: Kaynaklar
Netâic: Neticeler
Mahzenler: Depolar
Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler
Kurb-i huzur: Kendi huzuruna, yakınına. ***Fevkine***: Üstüne
Müşerref etmek: Şereflendirmek
İbâd: Kullar. ***Muallim***: Öğretmen
Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin hâkimiyeti
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Marziyyât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Mübelliğ: Bildiren
Âyât-ı tekviniye: Yaratılış mu'cizeleri, varlığa ait deliller
Müfessir: Açıklayan, izah eden
Tavzif etmek: Görevlendirmek
Mu'cizât: Mu'cizeler
Nişanlar: Madalyalar
İmtiyaz: Ayrıcalık
Ferman: Buyruk
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c.)
Has: Özel, hususî
Tercüman: Çeviren, ifade eden
Temsîl: Benzetme, örnek verme
Sâirler: Başkalar, diğerler
Kıyas etmek: Karşılaştırma, mukayese etme
Zât-ı zîfünûn: Çok sayıda sanatları bilen Zât
Mu'ciznümâ: Mu'cize gösteren
Te'lif etmek: Eser yazmak, kitap yazmak. ***Hakâik***: Hakikatler
Latîf: Hoş, güzel, ince
Meânî: Mânâlar
Kâtib-i mu'ciznümâ: Elinden harikalar çıkan yazar
Kemâlât-ı mâneviye: Mânevî mükemmellikler

öyle bitmez bir hazineyi kapalı bırakıp abes etmez. Her hâlde o kitabı, bâzılara ders verecek. Tâ o kıymetdar kitap, mânâsız kalıp, beyhude olmasın. Onun gizli kemâlâtı zâhir olup, kemâlini bulsun ve cemâl-i mânevîsi görünsün. O da sevinsin ve sevdirsin. Hem o acib kitabı bütün meânîsiyle, hakâikıyla ders verecek birisini, en birinci sahifeden, tâ nihayete kadar üstünde ders vere vere geçirecektir.

Aynen öyle de: Nakkaş-ı Ezelî, şu kâinatı, kemâlâtını ve cemâlini ve hakâik-i esmâsını göstermek için öyle bir tarzda yazmıştır ki; bütün mevcudat, hadsiz cihetlerle nihayetsiz kemâlâtını ve esmâ ve sıfâtını bildirir, ifade eder. Elbette bir kitabın mânâsı bilinmezse hiçe sukut eder. Bâhusus böyle her bir harfi, binler mânâyı tazammun eden bir kitap, sukut edemez ve ettirilmez. Öyle ise; o kitabı yazan, elbette onu bildirecektir, her tâifenin istîdadına göre bir kısmını anlattıracaktır. Hem umumunu, en âmm nazarlı, en küllî şuûrlu, en mümtaz istîdadlı bir ferde ders verecektir. Öyle bir kitabın umumunu ve küllî hakâikını ders vermek için, gayet yüksek bir seyr u sülûk ettirmek hikmeten lâzımdır. Yâni, birinci sahifesi olan tabakat-ı kesretin en nihayetinden tut, tâ münteha sahifesi olan daire-i ehadiyete kadar bir seyeran ettirmek lâzım geliyor. İşte şu temsîl ile Mi'râc'ın ulvî hikmetlerine bir derece bakabilirsin.

Şimdi makam-ı istima'da olan mülhide bakıp, kalbini dinleyeceğiz; ne hâle girdiğini göreceğiz. İşte, hatıra geliyor ki: Onun kalbi diyor: "Ben inanmağa başladım. Fakat iyi anlayamıyorum. *Üç mühim müşkilim daha var*.

•*Birincisi*: Şu Mi'râc-ı azîm, niçin Muhammed-i Arabî (aleyhissalâtü vesselâm)'a mahsustur?

•*İkincisi*: O Zât, nasıl şu kâinatın çekirdeğidir? dersiniz: Kâinat,

---

Beyhude: Boşuna, gereksiz
Nihayet: Son, bitim
Nakkaş-ı Ezelî: Ezelî sanatkâr
Hakâik-i esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin hakikatleri
Tarz: Şekil. Biçim
Mevcûdat: Varlıklar
Cihetler: Yönler
Sıfât: Sıfatlar
Sukût etmek: Düşmek, seviye kaybetmek
Tazammun etmek: İçermek, içine almak
Bâhusus: Özellikle, bilhassa
Tâife: Topluluk
İstîdad: Kabiliyet, kapasite
Âmm nazarlı: Genel görüşlü
Küllî: Genel, kapsamlı
Mümtaz: Seçkin
İstîdadlı: Kabiliyetli, kapasiteli
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
Tabakat-ı kesret: Maddî dünyada çok sayıda tabakalar
Hikmeten: Hikmet bakımından
Nihayet: Son derece
Münteha: Son nokta
Daire-i ehadiyet: Ehadiyet dairesi
Seyeran: Dolaşma, seyahat
Temsîl: Benzetme, örnek verme
Ulvî: Yüce
Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Mülhid: Allah'ı (c.c.) inkâr eden, dinsiz
Mi'râc-ı azîm: Büyük Mi'râc

O'nun nurundan halkolunmuş. Hem kâinatın en âhir ve en münevver meyvesidir.[1] Bu ne demektir?

•*Üçüncüsü*: Sâbık beyânatınızda diyorsunuz ki; âlem-i ulvîye çıkmak; şu âlem-i arziyedeki âsârların makinelerini, tezgâhlarını ve netâicinin mahzenlerini görmek için urûc etmiştir. Ne demektir?

Elcevap:

◆ ***Birinci müşkiliniz***: Otuz adet Sözler'de tafsilen halledilmiştir. Yalnız şurada Zât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) kemâlâtına ve delâil-i Nübüvvet'ine ve o Mi'râc-ı a'zama en elyak O olduğuna icmâlî işaretler nev'inde, bir muhtasar fihriste gösteriyoruz. Şöyle ki:

•*Evvelâ*: Tevrat, İncil, Zebûr gibi Kütüb-i Mukaddese'den, pek çok tahrifata mâruz oldukları hâlde, şu zamanda dahi, Hüseyin-i Cisrî* gibi bir muhakkik, Nübüvvet-i Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) dair yüz on dört işârî beşaretleri çıkarıp "Risale-i Hamîdiye"de göstermiştir.[2]

•*Sâniyen*: Tarihçe sabit, Şık ve Satîh gibi meşhur iki kâhinin, Nübüvvet-i Ahmediye'den (aleyhissalâtü vesselâm) biraz evvel, nübüvvetine ve âhir zaman peygamberi O olduğuna beyânatları gibi çok beşaretler, sahih bir sûrette tarihen nakledilmiştir.[3]

•*Sâlisen*: Velâdet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) gecesinde Kâ'be'deki sanemlerin sukutuyla,[4] Kisra-yi Fâris'in saray-ı meşhuresi olan Eyvân'ı inşi-

---

[1] Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/171; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/311.

[2] Hüseyin Cisrî, *Risâle-i Hamîdiye* (Türkçe tercümesi) s. 52-94.

[3] Bkz.: İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye* 1/124-127, 158, 190, 192; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/126-130; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* 1/122-128; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/430; el-Esbahânî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/135.

[4] Bkz.: el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/19; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/81; İbn Habîb, *el-Müktefâ min sîreti'l-Mustafâ* s. 36; el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* 1/76.

Mahsus: Ayrılmış, özel
Halkolunmuş: Yaratılmış
Âhir: Son. ***Münevver***: Nurlu
Sâbık beyânat: Önceki açıklamalar
Âlem-i ulvî: Yüce âlem
Âlem-i arziye: Yeryüzü
Âsâr: Eserler. ***Netâic***: Neticeler
Mahzenler: Depolar, hazineler
Urûc: Yükselmek
Müşkil: Güçlük, zorluk, problem
Tafsilen: Detaylı, ayrıntılı olarak
Kemâlât: Mükemmellikler
Delâil-i Nübüvvet: Peygamberlik delilleri
Mi'râc-ı a'zam: En büyük Mi'râc
Elyak: En lâyık
İcmâlî: Özet
Muhtasar fihriste: Kısa, tafsilatsız indeks
Evvelâ: İlk olarak
Kütüb-i Mukaddese: Kutsal kitaplar, semâvî kitaplar
Tahrifata mâruz: Değiştirmelere uğramış
Muhakkik: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen kimse
Sâniyen: İkinci olarak
Nübüvvet-i Ahmediye (s.a.s.): Efendimiz'in (s.a.s.) peygamberliği
İşârî beşaretler: İşaretli müjdeler
Âhir zaman peygamberi: Son peygamber
Beyânat: Açıklamalar
Sûret: Şekil
Sâlisen: Üçüncü olarak
Velâdet-i Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) doğumu
Sanemler: Putlar. ***Sukut***: Düşme
Kisra-yi Fâris: Eski İran hükümdarlarına verilen unvan
Saray-ı meşhure: Meşhur saray

kâk etmesi[1] gibi, irhâsât denilen yüzer hârika, tarihçe meşhurdur.

•*Râbian*: Bir orduya parmağından gelen suyu içirmesi[2] ve câmide bir cemaat-ı azîme huzurunda, kuru direğin, minberin naklinden dolayı müfârakat-ı Ahmediye'den (aleyhissalâtü vesselâm) deve gibi enîn ederek ağlaması[3]; وَانْشَقَّ الْقَمَرُ[4] nassı ile, Şakk-ı Kamer[5] gibi, muhakkiklerin tahkikatıyla bine bâliğ mu'cizâtla serfiraz olduğunu tarih ve siyer gösteriyor.

•*Hâmisen*: Dost ve düşmanın ittifakıyla ahlâk-ı hasenenin şahsında en yüksek derecede; ve bütün muamelâtının şehâdetiyle secâyâ-yi sâmiye, vazifesinde ve tebliğâtında en âlî bir derecede; ve Din-i İslâm'daki mehâsin-i ahlâkın şehâdetiyle, şeriatında en âlî hisal-ı hamîde, en mükemmel derecede bulunduğuna ehl-i insaf ve dikkat tereddüd etmez.

•*Sâdisen*: Onuncu Söz'ün İkinci İşaret'inde işaret edildiği gibi: Ulûhiyet, mukteza-yi hikmet olarak tezahür istemesine mukabil, en a'zamî bir de-

---

[1] Bkz.: el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/19, 126; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* 1/139; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/459; el-Esbahânî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/134-135; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/584; İbn Hacer, *el-İsâbe* 6/524; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/127-131.

[2] Bkz.: Buhârî, *vudû'* 32, 46, *menakıb* 25, *eşribe* 31; Müslim, *zühd* 74, *fedâil* 4-6; Tirmizî, *menakıb* 6; Nesâî, *taharet* 61-62; Dârimî, *mukaddime* 5; Muvatta, *taharet* 32; Müsned 1/251, 324; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.336; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/379; İbn Huzeyme, *es-Sahîh* 1/65, 74; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/457, 480; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/141; ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 1/71; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 1/43.

[3] Bkz.: Buhârî, *menakıb* 25, *cuma* 26; Tirmizî, *menakıb* 6, *cuma* 10; Nesâî, *cuma* 17; İbn Mâce, *ikamet* 199; Dârimî, *mukaddime* 6, *salat* 202; Müsned, 3/226, 293; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/319; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.396; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/115; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/435; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/367.

[4] "Kıyâmet saati yaklaştı, Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

[5] Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbu'l-ensâr* 36, *tefsîr* 54/1; Müslim, *sıfâtu'l-münafikîn* 43-48; Müsned 1/447, 456; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* (54), 1-2, *fiten* 20; Müsned 1/377, 456, 3/165, 275, 4/82; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/472; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 38; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s. 356-357; İbn Hibban, *es-Sahih* 14/422; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/132; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/193-194; Abdurrezzak, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/257; Ebû Nuaym, *Delâilün-nübüvve* 2/281; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/266-267; eş-Şâşî, *el-Müsned* 1/402.

İnşikâk etmek: Yarılma, bölünme
İrhâsât: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) gelişine hazırlık kabilinden meydana gelen harika hâller. Peygamber olmadan önceki harika hâller
Râbian: Dördüncü olarak
Cemaat-ı azîme: Büyük topluluk
Minber: Camilerde hatiplerin hutbe okudukları merdivenli kürsü
Müfârakat-ı Ahmediye: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ayrılması
Enîn etmek: İnlemek
Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet veya hadîs
Şakk-ı Kamer: Ay'ın ikiye yarılması
Tahkikat: Araştırmalar, incelemeler
Baliğ: Varan, ulaşan
Serfiraz: Seçkin, mümtaz
Mu'cizât: Mu'cizeler
Siyer: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hayatını ve özelliklerini konu edinen ilim dalı
Hâmisen: Beşinci olarak
Ahlâk-ı hasene: Güzel ahlâk
Muamelât: İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri. ***Şehâdet***: Şahitlik
Secâyâ-yi sâmiye: Yüksek ve kıymetli karakterler, huylar, seciyeler
Tebliğât: Bildirilen şeyler
En âlî: En yüksek
Din-i İslâm: İslâm Dini
Mehâsin-i ahlâk: Ahlâkî güzellikler
Şeriat: Dinî kural ve hükümler
Hisal-ı hamîde: Övülmeye lâyık güzel hasletler, huylar
Ehl-i insaf ve dikkat: İnsaflı ve dikkatli kişiler
Sâdisen: Altıncı olarak
Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın ibadet ve itaate lâyık tek varlık olması
Mukteza-yi hikmet: Hikmet gereği
Tezahür: Görünmek
Mukabil: Karşılık
Âzamî: En çok, en fazla

recede Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) dinindeki a'zamî ubûdiyetiyle en parlak bir derecede göstermiştir. Hem Hâlık-ı Âlem'in nihayet kemâldeki cemâlini bir vasıta ile göstermek, mukteza-yi hikmet ve hakikat olarak istemesine mukabil; en güzel bir sûrette gösterici ve târif edici, bilbedâhe O Zât'tır.

Hem Sâni'-i Âlem'in nihayet cemâlde olan kemâl-i san'atı üzerine enzâr-ı dikkati celb etmek, teşhir etmek istemesine mukabil; en yüksek bir sadâ ile dellâllık eden, yine bilmüşâhede O Zât'tır.

Hem bütün âlemlerin Rabbi, kesret tabakatında vahdâniyetini ilân etmek istemesine mukabil, –tevhidin en a'zamî bir derecede– bütün merâtib-i tevhidi ilân eden yine bizzarûre O Zât'tır.

Hem Sahib-i Âlem'in nihayet derecede âsârındaki cemâlin işaretiyle, nihayetsiz hüsn-i zâtîsini ve cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini âyinelerde mukteza-yi hakikat ve hikmet olarak görmek ve göstermek istemesine mukabil; en şâşaalı bir sûrette âyinedarlık eden ve gösteren ve sevip ve başkasına sevdiren yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem şu saray-ı âlemin Sâni'i, gayet hârika mu'cizeleri ile ve gayet kıymetdar cevâhirler ile dolu hazine-i gaybiyelerini izhar ve teşhir istemesi ve onlarla kemâlâtını târif etmek ve bildirmek istemesine mukabil, en a'zamî bir sûrette teşhîr edici ve tavsif edici ve târif edici yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem şu kâinatın Sâni'i, şu kâinatı envâ'-ı acâib ve zînetlerle süslendirmek sûretinde yapması ve zîşuur mahlûkatına seyr ve tenezzüh ve ibret ve tefekkür için ona idhâl etmesi ve mukteza-yi hikmet olarak onlara o âsâr ve sanayiinin mânâlarını, kıymetlerini, ehl-i temâşâ ve tefekküre bildirmek istemesine mukabil; en a'zamî bir sûrette cin ve inse, belki ruhânîlere ve melâikelere de Kur'ân-ı Hakîm vasıtasıyla rehberlik eden, yine bilbedâhe O Zât'tır.

Zât-ı Ahmediye: Peygamberimizin (s.a.s.) kendisi
Ubûdiyet: Kulluk
Hâlık-ı Âlem: Âlemi Yaradan
Kemâl: Mükemmellik
Cemâl: Güzellik
Sûret: Şekil, biçim
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Sâni'-i Âlem: Âlemi Yaradan
Kemâl-i san'at: San'at mükemmelliği. ***Sadâ***: Ses
Enzâr-ı dikkat: Dikkatli bakışlar
Celb etmek: Kendine çekmek
Teşhir etmek: Sergilemek
Vahdâniyet: Birlik
Dellâllık: Bir şeyi ilân edip duyurmak. ***Bilmüşâhede***: Görerek
Kesret tabakatı: Maddî âlemdeki çok sayıda tabakalar
Merâtib-i tevhid: Tevhid mertebeleri
Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak
Sahib-i Âlem: Âlemin Sahibi
Âsâr: Eserler
Hüsn-i zâtî: Zâtından kaynaklanan güzellik
Mehâsin: Güzellikler
Hüsnünün letâifi: Güzelliğinin incelikleri. ***Âyineler***: Aynalar
Mukteza-yi hakikat ve hikmet: Hakikat ve hikmet gereği
Şâşaalı: Parlak, gösterişli
Âyinedarlık: Ayna tutan
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Saray-ı âlem: Dünya sarayı
Hazine-i gaybiye: Gaybî hazine
İzhar ve teşhir: Göstermek, sergilemek. ***Kıymetdar***: Kıymetli
Kemâlât: Mükemmellikler
Âzamî: En çok, en fazla
Sûrette: Biçimde, şekilde
Teşhîr edici: Sergileyen
Tavsif edici: Vasıflandıran, niteleyen

Hem şu kâinatın Hâkim-i Hakîm'i, şu kâinatın tahavvülâtındaki maksad ve gayeyi tazammun eden tılsım-ı muğlakını ve mevcudatın "*Nereden? Nereye? Ve ne oldukları?*" olan şu üç suâl-i müşkilin muammasını bir elçi vasıtasıyla umum zîşuurlara açtırmak istemesine mukabil, en vâzıh bir sûrette ve en a'zamî bir derecede hakâik-i Kur'âniye vasıtasıyla o tılsımı açan ve o muammayı halleden, yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem şu âlemin Sâni'-i Zülcelâl'i, bütün güzel masnûatıyla kendini zîşuur olanlara tanıttırmak ve kıymetli nimetlerle kendini onlara sevdirmesi, bizzarûre onun mukabilinde zîşuur olanlara marziyyâtı ve arzu-yi ilâhiye'lerini bir elçi vasıtasıyla bildirmesini istemesine mukabil, en âlâ ve ekmel bir sûrette, Kur'ân vasıtasıyla o marziyyât ve arzuları beyân eden ve getiren, yine bilbedâhe O Zât'tır.

Hem Rabbü'l-Âlemîn, meyve-i âlem olan insana, âlemi içine alacak bir vüs'at-i istîdad verdiğinden ve bir ubûdiyet-i külliyeye müheyya ettiğinden ve hissiyatça kesrete ve dünyaya mübtelâ olduğundan, bir rehber vasıtasıyla, yüzlerini kesretten vahdete, fânîden bâkiye çevirmek istemesine mukabil; en a'zamî bir derecede, en eblağ bir sûrette, Kur'ân vasıtasıyla en ahsen bir tarzda rehberlik eden ve risâletin vazifesini en ekmel bir tarzda îfa eden, yine bilbedâhe O Zât'tır.

İşte mevcudatın en eşrefi olan zîhayat ve zîhayat içinde en eşref olan zîşuur ve zîşuur içinde en eşref olan hakikî insan ve hakikî insan içinde geçmiş vezâifi en a'zamî bir derecede, en ekmel bir sûrette îfa eden zât; elbette o

---

Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Envâ'-ı acâib: Çeşit çeşit harikalar
Zîşuûr: Şuurlu
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Seyr ve tenezzüh: Gidiş, gezinti
İbret: Ders alma
Tefekkür: Derin düşünmek
İdhal etmek: Girdirmek
Âsâr: Eserler
Sanayi: Sanatlar
Ehl-i temâşâ ve tefekkür: İbretle seyredenler ve düşünenler
İns: İnsanlar
Ruhanîler: Ruhanî varlıklar
Melâike: Melekler
Hâkim-i Hakîm: Hikmetli Yönetici olan Cenâb-ı Hak
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Tahavvülât: Değişiklikler
Tazammun eden: İçeren, içine alan
Tılsım-ı muğlak: Anlaşılması güç olan gizli sır
Mevcûdat: Varlıklar
Suâl-i müşkil: Zor, çetin suâl
Muamma: Bilmece, sır
Vâzıh: Açık, net
Hakâik-i Kur'âniye: Kur'ân'a ait hakikatler
Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak
Marziyyâtı ve arzu-yi ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın istekleri ve rızasını kazandıran şeyler
En âlâ: En yüksek, en yüce
Ekmel: En mükemmel, kusursuz
Beyân: Açıklama, ifade
Rabbü'l-Âlemîn: Âlemlerin Rabbi
Meyve-i âlem: Bu âlemin nihaî neticesi
Vüs'at-i istîdad: Engin ve geniş kabiliyet, yetenek
Ubûdiyet-i külliye: Kapsamlı kulluk
Müheyya etmek: Hazırlamak
Kesret: Çokluk, yoğunluk
Mübtelâ: Tutkun
Vahdet: Birlik
Ahsen: En güzel
Fânî: Ölümlü, sonlu
Bâki: Ebedî, sonsuz
Eblağ: En düzgün ve en açık söz
Ekmel: En mükemmel, kusursuz
Îfa etmek: Yerine getirmek
Mevcûdat: Varlıklar
Eşref: En şerefli, en üstün
Zîhayat: Canlı
Vezâif: Vazifeler

Mi'râc-ı azîm ile Kâb-ı kavseyn'e çıkacak, saadet-i ebediye kapısını çalacak, hazine-i rahmetini açacak, îmânın hakâik-i gaybiyesini görecek, yine O olacaktır.

•*Sâbian*: Bilmüşâhede şu masnûatta gayet güzel tahsinat, nihayet derecede süslü tezyinat vardır. Ve bilbedâhe şöyle tahsinat ve tezyinat, onların Sâni'inde gayet şiddetli bir irâde-i tahsin ve kasd-ı tezyin var olduğunu gösterir. Ve irâde-i tahsin ve tezyin ise, bizzarûre o Sâni'de san'atına karşı kuvvetli bir rağbet ve kudsî bir muhabbet olduğunu gösterir. Ve masnûat içinde en câmi' ve letâif-i san'atı birden kendinde gösteren ve bilen ve bildiren ve kendini sevdiren ve başka masnûattaki güzellikleri "Mâşâallah" deyip istihsan eden, bilbedâhe o san'at-perver ve san'atını çok seven Sâni'in nazarında en ziyade mahbub, O olacaktır.

İşte masnûatı yaldızlayan mezâya ve mehâsine ve mevcudatı ışıklandıran letâif ve kemâlâta karşı: "*Sübhânallah, Mâşâallah, Allahu Ekber*" diyerek semâvâtı çınlattıran ve Kur'ân'ın nağamâtıyla kâinatı velveleye verdiren, istihsan ve takdir ile, tefekkür ve teşhir ile, zikir ve tevhid ile, berr ve bahri cezbeye getiren yine bilmüşâhede O Zât'tır.

İşte böyle bir Zât ki: [1] اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ sırrınca bütün ümmetin işlediği hasenâtın bir misli, O'nun kefe-i mîzânında bulunan ve umum ümmetinin sa-

[1] Bu mânâda Efendimiz'den (sallallahü aleyhi ve sellem) nakledilen şöyle bir hadîs vardır: إِنَّ الدَّالَّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ: "Hayra delâlet eden onu yapan gibidir." (Tirmizî, *ilim* 14; Müsned 5/357; Ebû Hanîfe, *el-Müsned* 1/151; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat* 3/34)

Allahu Ekber: Allah en büyüktür
Berr ve bahr: Kara ve deniz
Bilmüşâhede: Görerek
Câmi': Geniş, kapsamlı
Cezbeye getiren: Ruhî coşkunluk veren, Allah (c.c.) aşkıyla kendinden geçiren
Hakâik-i gaybiye: Gayba ait hakikatler
Hasenât: İyilikler
Hazine-i rahmet: Rahmet hazinesi
İrade-i tahsin: Güzelleştirme, güzel kılma isteği
İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek
İstihsan: Beğenmek
Kasd-ı tezyin: Süsleme niyeti
Kefe-i mîzân: Terazi kefesi
Kemâlât: Mükemmellikler
Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Letâif: İncelikler, güzellikler
Letâif-i san'at: Sanat incelikleri
Mahbub: Sevgili
Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler
Mâşâallah: Cenâb-ı Hak ne güzel dilemiş ve yapmış!
Mehâsin: Güzellikler
Mevcûdat: Varlıklar
Mezâya: Meziyetler, özellikler
Mi'râc-ı azîm: Büyük Mi'râc
Nağamât: Nağmeler, sesler
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Sâbian: Yedinci olarak
Salâvât: Peygamber Efendimiz (s.a.s.) için rahmet dileme
San'at-perver: Sanat sever
Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Semâvât: Gökler
Sübhânallah: Cenâb-ı Hak bütün kusurlardan uzaktır
Tahsinat: Güzelleştirmeler, güzel kılma
Teşhir: Sergileme
Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inanıp bildirmek
Tezyinat: Süslemeler
Velvele: Coşkulu yüksek ses
Zikir: Cenâb-ı Hakk'ı anmak, hatırlamak

lavâtı, O'nun mânevî kemâlâtına imdad[1] veren ve risâletinde gördüğü vezâifin netâicini ve mânevî ücretleriyle beraber rahmet ve muhabbet-i ilâhiyenin nihayetsiz feyzine mazhar olan bir Zât, elbette Mi'râc merdiveniyle Cennet'e, Sidretü'l-Müntehâ'ya, Arş'a ve Kâb-ı kavseyn'e kadar gitmek,[2] ayn-ı hak, nefs-i hakikat ve mahz-ı hikmettir.

◆ ***İkinci Müşkil***: Ey makam-ı istima'daki insan! Şu ikinci işkâl ettiğin hakikat o kadar derindir, o kadar yüksektir ki, akıl ona ne ulaşır, ne de yanaşır.. illâ nur-i îmân ile görünür. Fakat bâzı temsîlât ile, o hakikatın vücûdu, fehme takrib edilir. Öyle ise; bir nebze takribe çalışacağız.

İşte şu kâinata nazar-ı hikmetle bakıldığı vakit, azîm bir şecere mânâsında görünür. Ve şecerenin nasıl dalları, yaprakları, çiçekleri, meyveleri vardır; şu şecere-i hilkatin de bir şıkkı olan âlem-i süflînin; anâsır dalları, nebâtât ve eşcar yaprakları, hayvanât çiçekleri, insan meyveleri hükmünde görünür. Sâni'-i Zülcelâl'in ağaçlar hakkında câri olan bir kanunu, elbette şu şecere-i a'zamda da câri olmak, mukteza-yi ism-i Hakîm'dir. Öyle ise; mukteza-yi hikmet, şu şecere-i hilkatin de bir çekirdekten yapılmasıdır.[3] Hem öyle bir çekirdek ki, âlem-i cismânîden başka, sâir âlemlerin nümûnesini ve esâsâtını câmi' olsun. Çünkü; binler muhtelif âlemleri tazammun eden kâinatın

---

[1] Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/56; Buhârî, *ezan* 8, *tefsîr* (17) 11; Müslim, *salat* 14; Ebû Dâvûd, *salat* 37; Tirmizî, *mevâkıt*, 43; Nesâî, *ezan* 38; İbn Mâce, *ezan* 4; Müsned 3/337; İbn Huzeyme, *es-Sahîh* 1/218.

[2] Bkz.: Necm sûresi, 53/4-18.

[3] Bir hadîs-i kudsî'de Resûlullâh'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) varlığın sebebi olduğuna dair şöyle buyrulmaktadır: لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ : "Sen, şayet olmasaydın âlemleri de yaratmazdım." (ed-Deylemi, *el-Müsned* 5/227; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/150; Aliyyülkârî, *el-Masnû'* 1/46)

Âlem-i cismanî: Cisim âlemi
Âlem-i süfli: Aşağı, alçak, âlem
Anâsır: Unsurlar (toprak, hava, su, ateş)
Arş: Semâ, gökyüzü. Allah'ın yüce tahtı, Allah'ın yüce hâkimiyetinin ifadesi. ***Azîm***: Büyük
Ayn-ı hak: Gerçeğin ta kendisi
Bir nebze: Bir parça
Câmi': Kapsayan, içine alan
Câri olan: Geçerli olan
Esâsât: Esaslar, temeller
Eşcar: Ağaçlar
Fehme takrib etmek: Aklın alacağı şekilde anlatmak
Feyz: Bereket, ihsan
Hayvanât: Hayvanlar. ***İllâ***: Ancak
İşkâl etmek: Zorlaştırmak, şüpheli ve karışık yapmak
Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası
Kemâlât: Mükemmellikler
Mahz-ı hikmet: Hikmetin ta kendisi
Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Mazhar: Görünme yeri, ayna
Muhabbet-i ilâhiye: Allah (c.c.) sevgisi. ***Muhtelif***: Farklı, çeşitli
Mukteza-yi hikmet: Hikmetin gereği
Mukteza-yi ism-i Hakîm: Cenâb-ı Hakk'ın Hakîm isminin gereği
Nazar-ı hikmet: Hikmet gözüyle bakmak. ***Nebâtât***: Bitkiler
Nefs-i hakikat: Hakikatin kendisi
Netâic: Neticeler
Nur-i îman: Îman nuru
Nümûne: Misal, örnek
Risalet: Peygamberlik
Sâir: Diğer, başka
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Sidretü'l-Müntehâ: Hz.Peygamber Efendimiz'e (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) miraç gecesinde gösterilen, hilkatin aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı
Şecere: Ağaç
Şecere-i a'zam: En büyük ağaç
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Tazammun etmek: İçermek, içine almak
Temsîlât: Benzetmeler, örnekler
Vezâif: Vazifeler

çekirdek-i aslîsi ve menşei, kuru bir madde olamaz. Madem şu şecere-i kâinattan daha evvel, o nev'den başka şecere yok; öyle ise; ona menşe' ve çekirdek hükmünde olan mânâ ve nur, elbette yine şecere-i kâinatta bir meyve libasının giydirilmesi, yine Hakîm isminin muktezasıdır. Çünkü; çekirdek daima çıplak olamaz. Madem evvel-i fıtratta meyve libasını giymemiş; elbette, âhirde o libası giyecektir. Madem o meyve insandır. Ve madem insan içinde sâbıkan isbat edildiği üzere, en meşhur meyve ve en muhteşem semere ve umumun nazar-ı dikkatini celbeden ve Arz'ın nısfını ve beşerin humsunun nazarını kendine hasreden ve mehâsin-i mâneviyesi ile âlemi, ya nazar-ı muhabbet veya hayretle kendine baktıran meyve ise: Zât-ı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm)'dır; elbette kâinatın teşekkülüne çekirdek olan nur, O'nun Zât'ında cismini giyerek en âhir bir meyve sûretinde görünecektir.

Ey müstemi'!. Şu acib kâinat-ı azîme, bir insanın cüz'î mahiyetinden halkolunmasını istib'âd etme! Bir nevî âlem gibi olan muazzam çam ağacını, buğday tanesi kadar bir çekirdekten halkeden Kadîr-i Zülcelâl, şu kâinatı "Nur-i Muhammedî"den (aleyhissalâtü vesselâm) nasıl halketmesin veya edemesin? İşte şecere-i kâinat, şecere-i tûbâ gibi; gövdesi ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olduğu için, aşağıdaki meyve makamından, tâ çekirdek-i aslî makamına kadar, nurânî bir hayt-ı münasebet var. İşte Mi'râc, o hayt-ı münasebetin gılafı ve sûretidir ki; Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm), o yolu açmış, velâyetiyle gitmiş, risâletiyle dönmüş ve kapıyı da açık bırakmış. Arkasındaki evliyâ-yi ümmeti, ruh ve kalb ile o cadde-i nurânîde, Mi'râc-ı nebevî'nin gölgesinde seyr u sülûk edip istîdadlarına göre makamat-ı âliyeye çıkıyorlar.

Çekirdek-i aslî: Asıl çekirdek
Menşe': Esas, kök
Şecere-i kâinat: (Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen) kâinat ağacı. ***Nev'***: Çeşit
Libas: Elbise. ***Âhir***: Son
Evvel-i fıtrat: Yaratılışın başlangıcı
Sâbıkan: Bundan önce, az önce geçtiği gibi
Semere: Meyve, ürün
Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak
Celb etmek: Kendine çekmek
Nısf: Yarım. ***Beşer***: İnsan
Hasreden: Sınırlandıran
Mehâsin-i mâneviye: Mânevî güzellikler. ***Hums***: Beşte bir
Nazar-ı muhabbet: Sevgiyle bakış
Zât-ı Muhammediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in kendisi
Âhir: Son, sonuncu
Sûret: Görünüş, şekil
Müstemi': Dinleyici
Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Kâinat-ı azîme: Büyük kâinat
Cüz'î mahiyet: Küçük esas, asıl
İstib'âd: İhtimal vermeme
Halkeden: Yaratan
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Nur-i Muhammedî: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) nuru
Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı
Şecere-i tûbâ: Cennetteki tûbâ ağacı
Hayt-ı münasebet: İrtibat, bağlantı
Gılaf: Kılıf, örtü
Zât-ı Ahmediye (a.s.m): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Zâtı, kendisi
Velâyet: Velilik, Allah (c.c.) ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk
Evliyâ-yi ümmet: Ümmetin velileri
Cadde-i nurânî: Nurlu cadde
Mi'râc-ı Nebevî: Peygamber Efendimiz'in Recep ayının 27. gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ruhen, cismen (velâyetiyle) çıkması mu'cizesi ki bir anda meydana gelmiştir
Seyr u sülûk: Cenâb-ı Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan mânevî ve rûhî yolculuk
İstîdad: Kabiliyet, yetenek
Makamat-ı âliye: Yüce makamlar

Hem sâbıkan isbat edildiği üzere: Şu kâinatın Sâni'i, birinci işkâlin cevabında gösterilen makâsıd için şu kâinatı, bir saray sûretinde yapmış ve tezyin etmiştir. O makâsıdın medârı, Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olduğu için, kâinattan evvel Sâni'-i Kâinat'ın nazar-ı inâyetinde olması ve en evvel tecellisine mazhar olmak lâzım geliyor. Çünkü; bir şeyin neticesi, semeresi; evvel düşünülür. Demek vücûden en âhir, mânen de en evveldir. Halbuki Zât-ı Ahmediye, (aleyhissalâtü vesselâm) hem en mükemmel meyve, hem bütün meyvelerin medâr-ı kıymeti ve bütün maksadların medâr-ı zuhuru olduğundan en evvel tecelli-i îcada mazhar, O'nun nuru olmak lâzım gelir.[1]

◆ ***Üçüncü Müşkilin***: O kadar geniştir ki, bizim gibi dar zihinli insanlar, istiab ve ihâta edemez. Fakat uzaktan uzağa bakabiliriz.

Evet âlem-i süflînin mânevî tezgâhları ve küllî kanunları, avâlim-i ulviyededir. Ve mahşer-i masnûat olan küre-i arz'ın hadsiz mahlûkatının netâic-i a'mâlleri ve cin ve insin semerât-ı ef'âlleri, yine avâlim-i ulviyede temessül eder. Hattâ hasenat Cennet'in meyveleri sûretine,[2] seyyiât ise Cehennem'in zakkumları şekline[3] girdikleri, pek çok emârât ve pek çok rivâyâtın şehâdeti ile ve hikmet-i kâinatın ve ism-i Hakîm'in iktizasıyla beraber, Kur'ân-ı Hakîm'in işârâtı gösteriyor. Evet, zeminin yüzünde kesret, o kadar intişâr etmiş ve hilkat, o kadar teşa'ub etmiş ki, bütün kâinatta münteşir umum masnûatın pek çok fevkinde ecnâs-ı mahlûkat ve esnaf-ı masnûat, küre-i zeminde

---

[1] Bkz.: el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, 1/265.

[2] Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/55/57; Duhân sûresi, 44/27, 55; Sâd sûresi, 38/51; Tûr sûresi, 52/22; Rahman sûresi, 55/52, 67; Vâkıa sûresi, 56/32; Mü'minûn sûresi, 23/19; Sâffât sûresi, 37/42; Mürselât sûresi, 77/42.

[3] Bkz.: Sâffât sûresi, 37/62; Duhân sûresi, 44/43; Vâkıa sûresi, 56/52; Nebe sûresi, 78/ 21-30.

Sâbıkan: Bundan önce, az önce geçtiği gibi
Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
İşkâl: Zorlaştırmak, şüpheli ve karışık yapmak
Makâsıd: Maksatlar, gayeler
Tezyin etmek: Donatmak, süslemek. ***Medâr***: Vesile, sebep
Sâni'-i Kâinat: Kâinat-ı Yaradan
Nazar-ı inâyet: Yardım ve koruma
Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin varlıkta eserlerinin ortaya çıkması
Mazhar olmak: Nail olmak, kavuşmak, şereflenmek
Semere: Meyve, ürün
Medâr-ı kıymet: Kıymetli sayılmalarına sebep, vesile
Vücuden: Beden ve cisim olarak
Medâr-ı zuhur: Ortaya çıkmalarına, doğmalarına sebep ve vesile
Tecelli-i îcada mazhar: Varlıkların ilki olarak yaratılma tecellisine mazhar
İstîab: İçine alma, içine sığdırma, kapsama. ***Küllî***: Genel, kapsamlı
İhâta: Tam kavrayış, anlayış
Âlem-i süflî: Bulunduğumuz şu anki maddî âlem
Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler
Mahşer-i masnûat: Sanat eserlerinin sergilendiği yer
Küre-i Arz: Yerküre
Netâic-i âmâller: Amellerin neticeleri. ***İns***: İnsanlar
Semerât-ı ef'âller: Fiillerin ürünleri, meyveleri
Temessül: Bir şeyin misâlinin görünmesi. ***Hasenat***: İyi ameller
Zakkum: Cehennem'de bir ağacın ismi. ***Rivâyât***: Rivâyetler
Emârât: İşaretler, belirtiler
Hikmet-i kâinat: Kâinatın yaratılmasındaki gâye
İsm-i Hakîm: Hakîm ismi
İktiza: Gerektirmek
Kesret: Çokluk. ***İntişâr***: Yayılma
Teşa'ub: Dallanma, dal budak salma. ***Münteşir***: Yayılmış
Masnûat: Eserler, sanatlı yapılan şeyler. ***Fevkinde***: Üstünde
Ecnâs-ı mahlûkat: Yaratık cinsleri, türleri. ***İşârât***: İşaretler
Esnaf-ı masnûat: Sanatlı yapılan şeylerin sınıfları
Küre-i zemin: Yerküre

bulunur, değişir; daima dolup boşalır. İşte şu cüz'iyat ve kesretin menba'ları, mâdenleri elbette küllî kanunlar ve küllî tecelliyât-ı esmâiyedir ki; o küllî kanunlar, o küllî tecelliler ve o muhît esmâların mazharları da bir derece basit ve safi ve her biri bir âlemin arşı ve sakfı ve bir âlemin merkez-i tasarrufu hükmünde olan semâvâttır ki; o âlemlerin birisi de Sidretü'l-Münteha'daki cennetü'l-me'vâ'dır.[1] Yerdeki tesbihât ve tahmidat, o Cennet'in meyveleri sûretinde –Muhbir-i Sâdık'ın ihbarı ile– temessül ettiği sâbittir.[2] İşte bu üç nokta gösteriyorlar ki: Yerde olan netâic ve semerâtın mahzenleri oralardadır ve mahsulâtı o tarafa gider.

Deme ki: Havaî bir "Elhamdülillâh" kelimem, nasıl mücessem bir meyve-i Cennet olur?

Çünkü; sen, gündüz uyanık iken güzel bir söz söylersin; bâzen rü'yâda güzel bir elma şeklinde yersin. Gündüz çirkin bir sözün, gecede acı bir şey sûretinde yutarsın. Bir gıybet etsen, murdar bir et sûretinde sana yedirirler. Öyle ise, şu dünya uykusunda söylediğin güzel sözlerin ve çirkin sözlerin; meyveler sûretinde uyanık âlemi olan âlem-i âhirette yersin ve yemesini istib'ad etmemelisin.

Dördüncü Esas

Mi'râcın semerâtı ve faydası nedir?

Elcevap: Şu şecere-i tûbâ-yi mâneviye olan Mi'râcın beş yüzden fazla meyvelerinden nümûne olarak yalnız beş tanesini zikredeceğiz.

---

[1] Bkz.: Necm sûresi, 53/15.

[2] Bu mânâdaki bir hadis'te Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur: Kim "Sübhanellahi'l-azîm" ve "Sübhanellahi ve bi hamdihî" derse onun için Cennet'te bir hurma ağacı dikilir." (İbn Hibban, *es-Sahîh* 3/109; el-Hakim, *el-Müstedrek* 1/680; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/207; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 4/165)

Cüz'iyat: Küçük şeyler
Menba': Kaynak, bir şeyin çıktığı yer
Mâden: Kaynak
Tecelliyat-ı esmâiye: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isimlerinin icraatında yansıması
Arş: Taht, emirlerin tebliğ yeri
Merkez-i tasarruf: Yönetim merkezi
Sidretü'l-Münteha: Mi'râc esnasında Peygamberimizin (s.a.s.) ulaştığı son nokta
Sakf: Çatı, tavan gökyüzü
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Cennetü'l-Me'vâ: Cennet'in sekiz tabakasından biri
Tesbihat: "Sübhanallah" demeler
Tahmidat: "Elhamdülillah" demeler
Muhbir-i Sâdık: Doğru, yanıltmayan haberci.. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)
İhbar: Haber verme, bildirme
Temessül: Cisimleşme
Netâic: Neticeler
Mahzenler: Depolar
Mahsulât: Ürünler
Havaî: Havaya ait olan, hava ile alâkalı olan
Meyve-i Cennet: Cennet meyvesi
Murdar: Pis, kirli, haram
Âlem-i âhiret: Âhiret yurdu
İstib'âd: İhtimal vermemek, akla uzak görmek
Semerât: Meyveler
Şecere-i tûbâ-yi mâneviye: Mânevî tûbâ ağâcı
Nümûne: Misal, örnek

Birinci Meyve

Erkân-ı îmâniyenin hakâikını göz ile görüp, melâikeyi, Cennet'i, âhireti, hattâ Zât-ı Zülcelâl'i göz ile müşâhede etmek; kâinata ve beşere öyle bir hazine ve bir nur-i ezelî ve ebedî bir hediye getirmiştir ki: Şu kâinatı, perişan ve fânî, karmakarışık bir vaziyet-i mevhumeden çıkarıp, o nur ve o meyve ile o kâinatı; kudsî mektubât-ı Samedâniye, güzel âyine-i cemâl-i Zât-ı Ehadiye vaziyeti olan hakikatını göstermiş. Kâinatı ve bütün zîşuuru sevindirip mesrur etmiş. Hem o nur ve o meyve ile beşeri müşevveş, perişan, âciz, fakir, hâcâtı hadsiz, a'dâsı nihayetsiz ve fânî, bekâsız bir vaziyet-i dalâletkârâneden o insanı; o nur, o meyve-i kudsiye ile ahsen-i takvîmde, bir mu'cize-i kudret-i Samedâniye'si.. ve mektubât-ı Samedâniye'nin bir nüsha-yi câmiası.. ve Sultan-ı Ezel ve Ebed'in bir muhatabı, bir abd-i hassı.. ve kemâlâtının istihsancısı, halîli ve cemâlinin hayretkârı, habibi.. ve Cennet-i bâkiyesine nâmzed bir misafir-i azîzi sûret-i hakikîsinde göstermiş. İnsan olan bütün insanlara, nihayetsiz bir sürûr, hadsiz bir şevk vermiştir.

İkinci Meyve

Sâni'-i mevcudat ve Sahib-i kâinat ve Rabbü'l-Âlemîn olan Hâkim-i Ezel ve Ebed'in marziyyât-ı rabbâniye'si olan İslâmiyet'in, başta namaz olarak, esâsâtını, cin ve inse hediye getirmiştir ki; o marziyyâtı anlamak, o kadar

---

Erkân-ı îmaniye: Îman esasları
Hakâik: Hakikatler
Melâike: Melekler
Âhiret: Ölümden sonraki hayat
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hâkimiyetin sahibi Yüce Zât
Müşahede: Görmek
Beşer: İnsan
Nur-i ezelî ve ebedî: Ezelî ve ebedî nur. Sonsuz Nur
Fânî: Ölümlü, sonlu
Vaziyet-i mevhume: Hayalî durum
Kudsî mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mukaddes mektuplar
Âyine-i cemâl-i Zât-ı Ehadiye: Bir ve tek olan Allah'ın (c.c.) mukaddes benzersiz güzelliğinin aynası
Zîşuûr: Şuurlu
Mesrur: Mutlu, sevinçli
Müşevveş: Karmakarışık, anlamsız
Hâcât: İhtiyaçlar. ***A'da***: Düşmanlar
Fânî: Ölümlü, sonlu
Bekâsız: Ebedî olmayan, kalıcı olmayan
Vaziyet-i dalâlet-kârâne: Kâfirce vaziyetler
Meyve-i kudsiye: Mukaddes meyve
Ahsen-i takvim: En güzel biçim, bir kulun ulaşabileceği en güzel hâl
Mu'cize-i kudret-i Samedâniye: Her şeyin muhtaç olduğu ilâhî kudretin mu'cizesi
Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Nüsha-yi câmia: Kapsamlı kitap
Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed hükümdarı Allah (c.c.)
Muhatab: Sözü dinleyen kimse
Abd-i has: Çok değerli ve gözde kul. ***Kemâlât***: Mükemmellikler
İstihsancı: Beğenen, takdir eden
Halîl: Dost
Cemâlinin hayretkârı: Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes güzelliğinin hayranı
Habib: Allah'ın sevgilisi
Cennet-i bâkiye: Dâimî, kalıcı cennet. ***Nâmzed***: Aday
Misafir-i azîz: İzzetli, onurlu misafir
Sûret-i hakikî: Gerçek görünüş
Sürûr: Sevinç, mutluluk
Şevk: Şiddetli arzu, neşe, sevinç
Sâni'-i mevcûdat: Varlıkları sanatlı yaratan
Sahib-i kâinat: Kâinâtın Yaradan'ı
Rabbü'l-âlemîn: Âlemlerin Rabbi
Hâkim-i Ezel ve Ebed: Ezel ve Ebedin Hâkimi Allah (c.c.)
Marziyyât-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın rızasına uygun işler
Esâsât: Esaslar. ***İns***: İnsanlar

merak-âver ve saadet-âverdir ki, târif edilmez. Çünkü; herkes, büyükçe bir veliyy-i ni'metini, yahut muhsin bir padişahının uzaktan arzularını anlamağa ne kadar arzukeş.. ve anlasa ne kadar memnun olur... Temenni eder ki: "Keşki bir vasıta-yi muhabere olsa idi doğrudan doğruya O Zât ile konuşsa idim. Benden ne istiyor, anlasa idim. Benden O'nun hoşuna gideni bilse idim." der. Acaba bütün mevcudat kabza-yi tasarrufunda ve bütün mevcudattaki cemâl ve kemâlât, O'nun cemâl ve kemâline nisbeten zayıf bir gölge ve her anda nihayetsiz cihetlerle O'na muhtaç ve nihayetsiz ihsanlarına mazhar olan beşer, ne derece O'nun marziyyâtını ve arzularını anlamak hususunda hâhişger ve merak-âver olması lâzım olduğunu anlarsın.

İşte Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) yetmiş bin perde arkasında O Sultan-ı Ezel ve Ebed'in marziyyâtını doğrudan doğruya Mi'râc semeresi olarak hakkalyakîn işitip, getirip beşere hediye etmiştir.[1]

Evet beşer, Kamer'deki hâli anlamak için ne kadar merak eder ki: Biri gidip, dönüp haber verse. Hem ne kadar fedakârlık gösterir. Eğer anlasa, ne kadar hayret ve meraka düşer. Halbuki Kamer, öyle bir Mâlikü'l-mülk'ün memleketinde geziyor ki: Kamer, bir sinek gibi küre-i arz'ın etrafında pervaz eder. Küre-i arz, pervane gibi Şems'in etrafında uçar. Şems, binler lâmbalar içinde bir lâmbadır ki; o Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in bir misafirhânesinde mumdarlık eder. İşte Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in şuûnatını ve acâib-i san'atını ve âlem-i bekâda hazain-i rahmetini görmüş, gelmiş, beşere söylemiş. İşte beşer, bu Zât'ı kemâl-i merak ve hayret ve muhabbetle dinlemezse, ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmetle hareket ettiğini anlarsın.

---

[1] Efendimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) Mi'râc'tan getirdiği ve Cenâb-ı Hakk'ın marziyatını ifade eden hediyeler için bkz.: Buhârî, *menâkıbu'l-Ensar* 42; Müslim, *îman* 279, *müsâfirîn* 253; Tirmizî, *tefsîru sûre* (53)1; Nesâî, *salât* 1, *iftitâh* 25; Müsned 1/387, 422.

Merak-âver: Meraklandırıcı
Saadet-âver: Saadet verici
Veliyy-i ni'met: Nimet sahibi
Arzukeş: Arzulu, istekli, hevesli
Temenni: Ümit
Vasıta-yi muhabere: Haberleşme vasıtaları
Mevcûdat: Varlıklar
Kabza-yi tasarruf: Tasarrufu, eli altında. ***Cemâl***: Güzellik
Kemâlât: Mükemmellikler
Kemâl: Mükemmellik
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Beşer: İnsan
Marziyyât: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Hâhişger: Arzulayan, istekli
Merak-âver: Merak uyaran, düşündürücü
Zât-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kendisi
Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebed hükümdarı Allah (c.c.)
Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak bilmek. ***Kamer***: Ay
Fedakâr: Kendini veya şahsî menfaatlarını esirgemeyen feda eden
Mâlikü'l-Mülk: Dilediği şekilde hükmeden mutlak Hâkim
Küre-i Arz: Yerküre
Pervaz etmek: Uçmak
Pervane: Geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek
Şems: Güneş
Mâlikü'l-Mülk-i Zülcelâl: Mülkünde dilediği şekilde hükmeden, yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c.)
Mumdar: Mum tutan, ışık veren, ışık tutan
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hâkimiyetin sahibi Yüce Zât Allah (c.c.)
Şuûnat: İlâhî tecelliler, işler, icraatlar
Acâib-i san'at: Sanat harikaları
Âlem-i bekâ: Ebedî âlem, sonsuz hayat
Hazain-i rahmet: Rahmet hazineleri
Kemâl-i merak: Can kulağı
Hilâf-ı akıl: Akla aykırı

Üçüncü Meyve

Saadet-i ebediyenin definesini görüp, anahtarını alıp getirmiş; cin ve inse hediye etmiştir. Evet Mi'râc vasıtasıyla ve kendi gözüyle Cennet'i görmüş ve Rahman-ı Zülcemâl'in rahmetinin bâkî cilvelerini müşâhede etmiş ve saadet-i ebediyeyi kat'iyyen hakkalyakîn anlamış, saadet-i ebediyenin vücûdunun müjdesini cin ve inse hediye etmiştir ki: Bîçâre cin ve ins, kararsız bir Dünya'da ve zelzele-i zevâl ve firâk içindeki mevcudatı, seyl-i zaman ve harekât-ı zerrât ile adem ve firâk-ı ebedî denizine döküldüğü olan vaziyet-i mevhume-i canhıraşânede oldukları hengâmda; şöyle bir müjde, ne kadar kıymetdar olduğu ve îdam-ı ebedî ile kendilerini mahkûm zanneden fânî cin ve insin kulağında öyle bir müjde, ne kadar saadet-âver olduğu târif edilmez. Bir adama, îdam edileceği anda, onun afvıyla kurb-i şâhânede bir saray verilse, ne kadar sürûra sebebdir. Bütün cin ve ins adedince böyle sürûrları topla, sonra bu müjdeye kıymet ver.

Dördüncü Meyve

Ru'yet-i cemâlullah meyvesini kendi aldığı gibi, o meyvenin her mü'mine dahi mümkün olduğunu, cin ve inse hediye getirmiştir ki, o meyve, ne derece leziz ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu bununla kıyas edebilirsin. Yâni; Her kalb sahibi bir insan; zîcemâl, zîkemâl, zîihsan bir zâtı sever. Ve o sevmek dahi, cemâl ve kemâl ve ihsanın derecatına nisbeten tezayüd eder, perestiş derecesine gelir, canını feda eder derecede muhabbet bağlar. Yalnız bir defa görmesine, dünyasını feda etmek derecesine çıkar. Halbuki: Bütün mevcudattaki cemâl ve kemâl ve ihsan, O'nun cemâl ve kemâl ve ihsanına nisbeten, küçük birkaç lemeâtın, Güneş'e nisbeti gibi de olmaz. Demek; ni-

---

Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
İns: İnsanlar
Rahmân-ı Zülcelâl: Bütün yücelik ve haşmetin kendinde toplandığı, merhameti her şeyi kuşatan Allah (c.c.)
Bâkî: Ebedî, sonsuz
Cilveler: Tecelliler, parıltılar
Müşahede etmek: Görmek
Vücud: Varlık
Bîçâre: Çaresiz
Zelzele-i zevâl ve firak: Sona erme, yok olma ve ayrılığın sarsıntısı
Seyl-i zaman: Zamanın akıp gitmesi
Harekât-ı zerrât: Zerrelerin hareketi
Adem ve firâk-ı ebedî: Ebedî yokluk ve ayrılık
Vaziyet-i mevhume-i canhıraşâne: Yürek paralayıcı, vehim mahsulü olan hayalî durum
Hengâm: Zaman
Kıymetdar: Kıymetli, değerli
İdam-ı ebedî: Ebedî yok etme, öldürme
Saadet-âver: Saadet verici
Kurb-i şâhâne: Padişaha yakınlık
Sürûr: Sevinç, mutluluk
Ru'yet-i Cemâlûllah: Cenâb-ı Hakk'ın cemâlinin müşahedesi
Zîcemâl: Güzellik sahibi
Zîkemâl: Mükemmel olan
Zîihsan: İhsan eden, ihsan sahibi
Tezayüd: Artma, çoğalma
Perestiş: İbadet etme, kullukta bulunma
Cemâl: Güzellik, iç ve dış güzellik
Kemâl: Mükemmellik
İhsan: İyilik, lütuf

hayetsiz bir muhabbete lâyık ve nihayetsiz ru'yete ve nihayetsiz bir iştiyâka elyak bir Zât-ı Zülcelâli ve'l-kemâl'in saadet-i ebediyede ru'yetine muvaffak olması, ne kadar saadet-âver ve medâr-ı sürûr ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu insan isen anlarsın.

Beşinci Meyve

İnsan, kâinatın kıymetdar bir meyvesi ve Sâni'-i Kâinat'ın nazdar sevgilisi olduğu, Mi'râc ile anlaşılmış ve o meyveyi cin ve inse getirmiştir. Küçük bir mahlûk, zayıf bir hayvan ve âciz bir zîşuur olan insanı, o meyve ile o kadar yüksek bir makama çıkarır ki: Kâinatın bütün mevcudatı üstünde bir makam-ı fahr veriyor. Ve öyle bir sevinç ve sürûr-i mes'udiyetkârâne veriyor ki, tasvir edilmez. Çünkü; Âdi bir nefere denilse: "Sen müşîr oldun." Ne kadar memnun olur. Halbuki: Fânî, âciz bir hayvan-ı nâtık, zevâl ve firâk sillesini daima yiyen bîçâre insana, birden "Ebedî, bâkî bir Cennet'te, Rahîm ve Kerîm bir Rahman'ın rahmetinde ve hayâl sür'atinde, ruhun vüs'atinde, aklın cevelânında, kalbin bütün arzularında, mülk ve melekûtunda tenezzühe, seyerana ve cevelâna muvaffak olduğun gibi, saadet-i ebediyede ru'yet-i cemâline de muvaffak olursun." denildiği vakit, insâniyeti sukut etmemiş bir insan, ne kadar derin ve ciddî bir sevinç ve sürûru kalbinde hissedeceğini tahayyül edebilirsin.

Şimdi, makam-ı istima'da olan zâta deriz ki: *İlhad gömleğini yırt, at. Mü'min kulağını geçir ve müslim gözlerini tak.* Sana iki küçük temsîl ile bir iki meyvenin derece-i kıymetini göstereceğiz.

Lemeât: Parıltılar
Ru'yet: Allah'ın (c.c.) cemâlini görme. ***İştiyâk***: Arzu, istek
Elyak: En lâyık, çok lâyık
Zât-ı Zülcelâli ve'l-Kemâl: Ululuk ve en mükemmel sıfatların sahibi Yüce Zât
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Saadet-âver: Saadet verici
Medâr-ı sürûr: Sevinç ve mutluluk sebebi
Kıymetdar: Kıymetli
Sâni'-i kâinat: Kâinat-ı Yaradan
Nazdar: Nazlı. ***İns***: İnsanlar
Mahlûk: Yaratık. ***Zîşuûr***: Şuurlu
Mevcûdat: Varlıklar
Makam-ı fahr: Şeref kürsüsü
Sürûr-i mes'udiyet-kârâne: Saadet veren bir sevinç
Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak
Âdi: Sıradan
Müşir: Mareşal
Fânî: Ölümlü, sonlu
Âciz: Güçsüz, kifayetsiz
Hayvan-ı nâtık: Konuşan ve düşünen hayvan (insan)
Zevâl ve firak: Sona erme, yok olma ve ayrılma
Sille: Tokat. ***Bîçâre***: Çaresiz
Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz
Bâkî: Ebedî, sonsuz
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsan sahibi
Kerîm: Yarattıklarına daima bol bol veren Cenâb-ı Hak
Rahmân: Merhameti bütün varlıkları kapsayan Allah (c.c.)
Vüs'at: Genişlik
Cevelân: Dolaşma, gezme
Mülk ve melekût: Görünen ve görünmeyen âlem
Tenezzüh: Gezinti
Seyeran: Dolaşma, seyahat
Muvaffak: Başarmış
Sukut etmemiş: Değeri düşmemiş
Tahayyül: Hayal etme
Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
İlhad: Dinsizlik
Mü'min: Dinin bildirdiği esaslara inanan
Müslim: Müslüman
Temsîl: Benzetme, örnek verme
Derece-i kıymet: Kıymet derecesi, değer miktarı

•***Meselâ***: Senin ile biz beraber bir memlekette bulunuyoruz. Görüyoruz ki; her şey bize ve birbirine düşman ve bize yabancı.. her taraf müdhiş cenazelerle dolu.. işitilen sesler yetimlerin ağlayışı, mazlumların vaveylâsıdır. İşte biz, şöyle bir vaziyette olduğumuz vakitte; biri gitse, o memleketin padişahından bir müjde getirse.. o müjde ile, bize yabancı olanlar ahbap şekline girse.. düşman gördüğümüz kimseler, kardeşler sûretine dönse.. o müdhiş cenazeler, huşû ve huzûda, zikir ve tesbihde birer ibadetkâr şeklinde görünse.. o yetimâne ağlayışlar, senâkârâne "yaşasın"lar hükmüne girse.. ve o ölümler ve o soymaklar, garâtlar terhisat sûretine dönse.. kendi sürûrumuz ile beraber, herkesin sürûruna müşterek olsak; o müjde ne kadar mesrurâne olduğunu elbette anlarsın. İşte Mi'râc-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) bir meyvesi olan nur-i îmândan evvel, şu kâinatın mevcudatı, nazar-ı dalâletle bakıldığı vakit; yabancı, muzır, müz'iç, muvahhiş ve dağ gibi cirmler birer müdhiş cenaze; ecel herkesin başını kesip adem-âbâd kuyusuna atar. Bütün sadâlar, firâk ve zevâlden gelen vaveylâlar olduğu hâlde, dalâletin öyle tasvir ettiği hengâmda; meyve-i Mi'râc olan hakâik-i erkân-ı îmâniye nasıl mevcudatı sana kardeş, dost ve Sâni'-i Zülcelâl'ine zâkir ve müsebbih;[1] ve mevt ve zevâl, bir nevi terhis ve vazifeden âzad etmek;[2] ve sadâlar, birer tesbihât hakikatında olduğunu sana gösterir. Bu hakikati tamam görmek istersen, İkinci ve Sekizinci Sözler'e bak.

•***İkinci Temsîl***: Senin ile biz, sahra-yi kebir gibi bir mevkideyiz. Kum denizi fırtınasında, gece o kadar karanlık olduğundan, elimizi bile göremiyoruz. Kimsesiz, hâmisiz, aç ve susuz, me'yus ve ümidsiz bir vaziyette olduğu-

---

[1] Bkz.: Ra'd sûresi, 13/13; İsrâ sûresi, 17/44; Nûr sûresi, 24/41; Zümer sûresi, 39/75.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/46, 156; Mü'minûn sûresi, 23/160.

Mazlumlar: Zulme uğrayanlar
Ahbab: Dostlar, sevgililer, sevilenler.
Vaveylâ: Feryat
Huşû: Yüksek ve heybetli bir huzurda duyulan alçak gönüllülük hâli
Huzû: Allah'ın büyüklüğünü, tahattur ve tefekkürden hasıl olan alçak gönüllülük hâli
Zikir: Allah'ı (c.c.) anmak
Tesbih: "Sübhanallah" demek
İbadetkâr: Çok ibadet eden
Yetimâne: Yetimce, yetim gibi
Senâ-kârâne: Överek ve methe der bir şekilde
Garâtlar: Yağmalar, çapullar
Mesrurâne: Sevinçli bir şekilde
Mi'râc-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Mi'râcı
Nur-i îman: Îman nuru
Nazar-ı dalâlet: Kâfir gözüyle bakış
Muzır: Zararlı, zarar veren
Müz'iç: Rahatsız edici
Muvahhiş: Korkutup ürküten
Cirmler: Cisimler
Adem-âbâd: Yokluk âlemi, ebedî yokluk.
Sadâlar: Sesler
Vaveylâlar: Feryatlar
Hengâm: Zaman
Meyve-i Mi'râc: Mi'râc'ın meyvesi
Hakâik-i erkân-ı îmaniye: Îman esaslarının hakikatleri
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Zâkir: Zikreden
Müsebbih: Tesbih eden, Allah'ı (c.c.) anan.
Mevt: Ölüm
Terhis: Askerlik görevini bitirenleri salıverme
Âzad etmek: Serbest bırakma, hürriyetine kavuşturma
Tesbihat: Cenâb-ı Hakk'ı noksan sıfatlardan tenzih etme
Sahra-yi kebir: Büyük çöl
Hâmi: Himaye eden, koruyan
Me'yus: Ümitsiz

muz dakikada, birden bir zât, o karanlık perdesinden geçip; sonra gelip, bir otomobil hediye getirse ve bizi bindirse, birden cennet-misâl bir yerde istikbalimiz temin edilmiş, gayet merhametkâr bir hâmimiz bulunmuş, yiyecek ve içecek ihzar edilmiş bir yerde bizi koysa; ne kadar memnun oluruz, bilirsin.

İşte o sahra-yi kebir, bu dünya yüzüdür. O kum denizi, bu hâdisat içinde harekât-ı zerrât ve seyl-i zaman tahrikiyle çalkanan mevcudat ve bîçâre insandır. Her insan, endişesiyle kalbi dâğdâr olan istikbali; müdhiş zulümât içinde, nazar-ı dalâletle görüyor. Feryadını işittirecek kimseyi bilmiyor. Nihayetsiz aç, nihayetsiz susuzdur. İşte semere-i Mi'râc olan marziyyât-ı ilâhiye ile şu Dünya, gayet kerîm bir Zât'ın misafirhânesi, insanlar dahi O'nun misafirleri, memurları, istikbal dahi Cennet gibi güzel, rahmet gibi şirin ve saadet-i ebediye gibi parlak göründüğü vakit; ne kadar hoş, güzel, şirin bir meyve olduğunu anlarsın.

Makam-ı istima'da olan zât diyor ki: "Cenâb-ı Hakk'a yüz binler hamd ve şükür olsun ki ilhaddan kurtuldum, Tevhide girdim, tamamiyle inandım ve kemâl-i îmânı kazandım."

Biz de deriz: Ey kardeş! Seni tebrik ediyoruz. Cenâb-ı Hak bizleri, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın şefaatına mazhar etsin. Âmîn...

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مَنِ انْشَقَّ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ وَنَبَعَ مِنْ أَصَابِعِهِ الْمَاءُ كَالْكَوْثَرِ صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ مِنْ أَوَّلِ الدُّنْيَا إِلٰى اٰخِرِ الْمَحْشَرِ[1]

---

[1] "Allahım! İşaretiyle Ay'ın ikiye bölündüğü, parmaklarından suyun Kevser gibi aktığı, Mi'râc'ın ve "Gözü kaymadı." (Necm sûresi, 53/17) âyetinin sahibi Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun bütün Âl ve Ashabına Dünya'nın evvelinden mahşerin sonuna kadar rahmet eyle."

Cennet-misâl: Cennet gibi
Temin edilmiş: Sağlanmış, yerine getirilmiş
Merhametkâr: Merhametli
İhzar edilmiş: Hazırlanmış
Harekât-ı zerrât: Zerrelerin, atomların hareketleri
Kalbi dâğdâr: Kalbi yaralı, çok üzgün. ***Hâdisat***: Hâdiseler
Zulümât: Karanlıklar
Nazar-ı dalâlet: Hak'tan ayrılış gözüyle bakış
Semere-i Mi'râc: Mir'âc'ın meyvesi
Marziyyât-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazandıran şeyler
Makam-ı istima': Dinleme konumu, yeri. Asıl muhatap olmaksızın dinleyici konumunda olmak
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Tevhid: Allah'ın (c.c.) bir olduğuna, O'ndan başka da ilâh olmadığına inanma
Kemâl-i îman: Tam ve mükemmel îman. ***İlhad***: Dinsizlik
Şefaat: İstenen bir netice için vesile olma
Mazhar: Nail olmak, kavuşmak

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [1]

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ [2]

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَآ إِنْ نَسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا [3]

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا [4]

رَبَّنَآ أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَآ إِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [5]

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [6]

* * *

---

1 "(Melekler): Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

2 "Ey bizim Kerîm Rabbimiz! Yaptığımız bu işi kabul buyur bizden! Hakkıyla işiten ve bilen ancak Sensin." (Bakara sûresi, 2/127)

3 "Ya Rabbena! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma." (Bakara sûresi, 2/286)

4 "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma! " (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

5 "Ey Kerîm Rabbimiz, nurumuzu daha da artır, tamamına erdir, kusurlarımızı affet, çünkü Sen her şeye kadirsin." (Tahrîm sûresi, 66/8)

6 "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Sözler'in Zeyli

Şakk-ı Kamer Mu'cizesine Dairdir

(aleyhissalâtü vesselâm)

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ۞ وَإِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ۞ [1]

Kamer gibi parlak bir Mu'cize-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olan İnşikak-ı Kamer'i, evham-ı fâside ile inhisafa uğratmak isteyen feylesoflar ve onların muhakemesiz mukallidleri *diyorlar ki*: "Eğer İnşikak-ı Kamer vuku bulsa idi umum âleme mâlûm olurdu. Bütün tarih-i beşerin nakletmesi lâzım gelirdi?"

Elcevap: İnşikak-ı Kamer dâvâ-yi nübüvvete delîl olmak için o dâvayı işiten ve inkâr eden hazır bir cemaate, gecede, vakt-i gaflette âni olarak gösterildiğinden; hem ihtilâf-ı metâli' ve sis ve bulutlar gibi ru'yete mâni esbabın vücûdu ile beraber, o zamanda medeniyet taammüm etmediğinden ve hususî kaldığından ve tarassudat-ı semâviye pek az olduğundan; bütün etraf-ı âlemde görülmek, umum tarihlere geçmek, elbette lâzım değildir.[2] Şakk-ı Kamer yüzünden bu evham bulutlarını dağıtacak çok noktalardan şimdilik "*Beş Nokta*"yı dinle...

---

[1] "Kıyâmet saati yaklaştı, Ay bölündü. (Ay'ın yarılması hicretten 5 yıl önce, Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin çok yakınında Mina'da olduğu sırada vaki olmuştur.) ۞ Ama o müşrikler her ne zaman bir mucize görseler sırtlarını döner, 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür.' derler." (Kamer sûresi, 54/1-2)

[2] Bkz.: en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* 17/143; İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* 1/21-25; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 7/183-184.

Şakk-ı Kamer: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) parmak işaretiyle Ay'ı ikiye bölmesi şeklinde gösterdiği mu'cize
Mu'cize-i Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) mu'cizesi
İnşikâk-ı Kamer: Ay'ın ikiye ayrılması
Evham-ı fâside: Doğru olmayan, bozuk kuruntular
Feylesoflar: Filozoflar
İnhisaf: Ay tutulması. Karartma, perdeleme
Muhakemesiz: Değer ve yargı kabiliyeti olmayan, doğru neticelere ulaşamayan. **Mâlûm**: Bilinen
Mukallidler: Taklidciler
Vuku bulsa: Olsa, meydana gelse
Umum âlem: Bütün insanlar
Tarih-i beşer: İnsanlık tarihi
Dâva-yi nübüvvet: Peygamberlik iddiası. **Vakt-i gaflet**: Uyku vakti
İhtilâf-ı metâli': Ay'ın doğduğu yerlerin farklı olması
Ru'yet: Görme
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Vücud: Varolma
Taammüm: Yayılma, genelleşme
Tarassudat-ı semâviye: Göğü gözetlemeler
Etraf-ı âlem: Dünya'nın dört bir yanı
Evham: Kuruntular, şüpheler

Birinci Nokta

O zaman, o zemindeki küffârın gayet şedid derecede inatları, tarihen mâlûm ve meşhur olduğu hâlde; Kur'ân-ı Hakîm'in [1]وَانْشَقَّ الْقَمَرُ demesiyle şu vak'ayı umum âleme ihbar ettiği hâlde; Kur'ân'ı inkâr eden o küffârdan hiçbir kimse, şu âyetin tekzibine, yâni ihbar ettiği şu vakıanın inkârına ağız açmamışlar. Eğer o zamanda o hâdise, o küffârca kat'î ve vâki' bir hâdise olmasa idi; şu sözü serrişte ederek, gayet dehşetli bir tekzibe ve Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) ibtal-i dâvasına hücum göstereceklerdi. Halbuki şu vak'aya dair siyer ve tarih, o vak'a ile münasebetdar küffârın adem-i vukuuna dair hiçbir şeyini nakletmemişlerdir.

Yalnız [2]وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ âyetinin beyân ettiği gibi, tarihçe menkul olan şudur ki: O hâdiseyi gören küffâr, "Sihirdir." demişler ve "Bize sihir gösterdi. Eğer sâir taraflardaki kervan ve kafileler görmüşlerse hakikattir. Yoksa bize sihir etmiş." demişler. Sonra sabahleyin Yemen ve başka taraflardan gelen kafileler ihbar ettiler ki: "Böyle bir hâdiseyi gördük." Sonra küffâr, Fahr-i Âlem (aleyhissalâtü vesselâm) hakkında (hâşâ) "Yetim-i Ebî Talib'in sihri semâya da tesir etti." dediler.[3]

İkinci Nokta

Sa'd-ı Teftâzânî* gibi eâzım-ı muhakkikînin ekseri demişler ki: "İnşikak-ı Kamer; parmaklarından su akması umum bir orduya su içirmesi, câmide hutbe okurken dayandığı kuru direğin müfarakat-ı Ahmediye'den (aleyhissalâtü vesselâm) ağlaması umum cemaatin işitmesi gibi mütevatirdir.[4] Yâni öyle taba-

---

[1] "Kıyâmet saati yaklaştı, Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

[2] (Müşrikler): "Bu kuvvetli ve devamlı bir büyüdür." derler. (Kamer sûresi, 54/2)

[3] Bkz.: Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 54; Müsned 3/165; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 27/84-85; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 17/126; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/268; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/209; el-Fâkihî, *Ahbaru Mekke* 4/46; el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* 1/492/493.

[4] Bkz.: el-Îcî, *Kitabü'l-Mevakıf* 3/405-406; el-Âmidî, *Gayetü'l-meram* 1/356; İbn Teymiyye, *el-Cevabü's-sahih* 1/414; 2/44; eş-Şehristânî, *el-Fark beyne'l-firâk* 1/313; el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtıniyye* 1/139-141; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd* 5/17.

Küffâr: Kâfirler
Şedid: Şiddetli, kuvvetli
İhbar: Haber verme, bildirme
Tekzib: Yalanlama
Vakıa: Olmuş iş, gerçek
Hâdise: Olan şey. ***Vak'a***: Olay
Serrişte: Tutamak, ipucu
İbtal-i dâva: Nübüvvet dâvasını çürütme, boşa çıkarma
Siyer: Hz.Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hayatını ve özelliklerini konu edinen ilim dalı
Münasebetdar: İlgili, alâkalı
Adem-i vukuu: Olmaması
Menkul: Nakledilen, anlatılan
Fahr-i Âlem (s.a.s): Bütün âlemin kendisi ile iftihar ettiği Peygamber Efendimiz (s.a.s.)
Hâşâ: Asla, katiyen
Yetim-i Ebû Talib: Ebû Talib'in himaye ettiği yetim (Hz. Peygamber (s.a.s.)).
Semâ: Gök
Eâzım-ı muhakkikîn: Hakikatleri delilleriyle bilen en büyük âlimler
Müfarakat-ı Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ayrılması

kadan tabakaya bir cemaat-i kesîre nakletmiştir ki, kizbe ittifakları muhâldir. "Hâle (Halley)" gibi meşhur bir kuyruklu yıldızın bin sene evvel çıkması gibi mütevatirdir. "Görmediğimiz Serendib Adası'nın vücûdu gibi tevâtürle vücûdu kat'îdir." demişler. İşte böyle gayet kat'î ve şuhûdî mesâilde teşkikât-ı vehmiye yapmak, akılsızlıktır. Yalnız muhâl olmamak kâfidir. Halbuki Şakk-ı Kamer, bir volkanla inşikâk eden bir dağ gibi mümkündür.

Üçüncü Nokta

Mu'cize; dâvâ-yi nübüvvet'in isbatı için, münkirleri ikna' etmek içindir, icbar için değildir. Öyle ise dâvâ-yi nübüvveti işitenler için, ikna' edecek bir derecede mu'cize göstermek lâzımdır. Sâir taraflara göstermek veyahut icbar derecesinde bir bedahetle izhar etmek, Hakîm-i Zülcelâl'in hikmetine münâfî olduğu gibi, sırr-ı teklife dahi muhaliftir. Çünkü "*Akla kapı açmak, ihtiyarı elinden almamak*" sırr-ı teklif iktiza ediyor. Eğer Fâtır-ı Hakîm İnşikak-ı Kamer'i, feylesofların hevesâtına göre bütün âleme göstermek için bir iki saat öyle bıraksa idi ve beşerin umum tarihlerine geçse idi, o vakit sâir hâdisat-ı semâviye gibi; ya dâvâ-yi nübüvvete delîl olmazdı, risâlet-i Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) hususiyeti kalmazdı veyahut bedahet derecesinde öyle bir mu'cize olacaktı ki; aklı icbar edecek, aklın ihtiyarını elinden alacak, ister istemez nübüvveti tasdik edecek. Ebû Cehil gibi kömür ruhlu, Ebû Bekir-i Sıddîk gibi elmas ruhlu adamlar bir seviyede kalıp, sırr-ı teklif zayi' olacaktı. İşte bu sır içindir ki; Hem âni, hem gece, hem vakt-i gaflet, hem ihtilâf-ı metâli', sis ve bulut gibi sâir mevanii perde ederek umum âleme gösterilmedi veyahut tarihlere geçirilmedi.

Dördüncü Nokta

Şu hâdise, gece vakti herkes gaflette iken âni bir sûrette vuku bulduğundan etraf-ı âlemde elbette görülmeyecek. Bâzı efrâda görünse de, gözüne

---

Cemaat-ı kesîre: Kalabalık topluluk. ***Kizb***: Yalan
İttifak: Söz birliği, oy birliği
Mütevatir: Yalan ihtimalini akla getirmeyecek kadar çok ve muhtelif kimselerin naklettiği haber
Tevatür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması
Vücudu kat'î: Varlığı kesin
Şuhûdî mesâil: Gözle görülen meseleler. ***Muhâl***: İmkânsız
Teşkikât-ı vehmiye: Vehim mahsulü şüphelendirmeler, şüphe uyandırmalar
Muhâl: İmkânsız. ***Kâfi***: Yeterli
İnşikâk: İkiye ayrılma
Dâva-yi Nübüvvet: Peygamberlik davası, iddiası
Münkirler: İnkâr edenler, inanmayanlar. ***İcbar***: Zorlama
Bedahet: Gözle görülür derecede açıklıkla. ***Sâir***: Başka, diğer
İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. ***Münâfî***: Ters, uymayan
Hakîm-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi, her işini hikmetle yapan Cenâb-ı Allah
Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı
Muhalif: Uymayan, aykırı
Fâtır-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan. ***İktiza***: Gerektirme
Feylesoflar: Filozoflar
Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler
Hâdisat-ı semâviye: Gök olayları
Risalet-i Ahmediye: Hz. Muhammed Efendimiz'in (s.a.s.) peygamberliği
Nübüvvet: Peygamberlik
Zayi': Kaybolup gitme, ziyan olma
Mevani: Maniler, engeller
Hâdise: Sonradan olan şey
Etraf-ı âlem: Dünya'nın dört bir yanı. ***Efrâd***: Ferdler

inanmayacak. İnandırsa da, elbette böyle mühim bir hâdise, haber-i vâhid ile tarihlere bâkî bir sermaye olmayacak.

Bâzı kitaplarda: "Kamer, iki parça olduktan sonra yere inmiş." ilâvesi ise; ehl-i tahkik reddetmişler. "Şu mu'cize-i bâhireyi kıymetten düşürmek niyetiyle, belki bir münâfık ilhak etmiş." demişler.[1]

Hem meselâ o vakit, cehalet sisiyle muhat İngiltere, İspanya'da yeni gurub; Amerika'da gündüz; Çin'de, Japonya'da sabah olduğu gibi, başka yerlerde başka esbab-ı mâniaya binaen elbette görülmeyecek. Şimdi bu akılsız mûterize bak, diyor ki: "İngiltere, Çin, Japon, Amerika gibi akvamın tarihleri bundan bahsetmiyor. Öyle ise vuku bulmamış." Bin nefrin onun gibi Avrupa kâselislerinin başına...

Beşinci Nokta

İnşikak-ı Kamer, kendi kendine bâzı esbaba binaen vuku bulmuş, tesadüfî, tabiî bir hâdise değil ki; âdi ve tabiî kanunlarına tatbik edilsin. Belki Şems ve Kamer'in Hâlık-ı Hakîm'i, Resûlünün (sallallahü aleyhi ve sellem) risâletini tasdik ve dâvasını tenvir için hârikulâde olarak o hâdiseyi îka etmiştir. Sırr-ı irşâd ve sırr-ı teklif ve hikmet-i risâletin iktizasıyla, hikmet-i rubûbiyetin istediği insanlara ilzam-ı hüccet için gösterilmiştir. O sırr-ı hikmetin iktiza etmedikleri, istemedikleri ve dâvâ-yi nübüvveti henüz işitmedikleri aktâr-ı zemindeki insanlara göstermemek için, sis ve bulut ve ihtilâf-ı metâli' haysiyetiyle; bâzı memleketin Kamer'i daha çıkmaması ve bâzılarının Güneş'leri çıkması

---

[1] Bkz.: el-Vâdiî, *el-Mualle* 1/80; Derviş el-Hût, *Esna'l-metâlib* 1/378, 1606; el-Medenî, *Tahzîru'l-Müslimîn* 1/163; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s. 398.

Haber-i vâhid: Tek bir haber
Bâkî: Kalıcı. ***Kamer***: Ay
Ehl-i tahkik: Hakikatleri delilleri ile bilen âlimler
Mu'cize-i bâhire: Parlak, apaçık mu'cize
Münâfık: Dış görünüşü Müslüman olmakla birlikte içi kâfir olan kimse
İlhak: Eklemek, ilâve etmek
Cehalet: Cahillik, bilgisizlik
Muhat: Etrafı çevrilmiş, sarılmış, kuşatılmış
Gurub: Güneş'in batması
Esbab-ı mânia: Engel olan sebepler
Mûteriz: İtiraz eden, karşı gelen
Akvam: Milletler
Nefrin: Lânet, beddua
Kâselisler: Çanak yalayıcılar, dalkavuklar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Tesadüfî: Tesadüf eseri, rastgele
Tabiî: Tabiatla ilgili
Âdi: Sıradan
Tabiî kanunlar: Tabiat kanunları
Tatbik: Karşılaştırma, kıyaslama
Şems: Güneş. ***Kamer***: Ay
Hâlık-ı Hakîm: Her şeyi hikmetlerle Yaradan Allah (c.c.)
Risalet: Peygamberlik
Tenvir: Aydınlatma, nurlandırma
Îka etme: Oldurma, yaptırma, yapma
Sırr-ı irşad: İrşad sırrı
Sırr-ı teklif: İmtihan sırrı
Hikmet-i risalet: Peygamberliğin gereği olan tebliğin hikmeti
İktiza: Gerekme
Hikmet-i rubûbiyet: Rubûbiyetin hikmeti
İlzam-ı hüccet: Muhatabı delille susturma, kuvvetli delil gösterme
Sırr-ı hikmet: Hikmetin sırrı
Dava-yi nübüvvet: Peygamberlik davası
Aktâr-ı zemin: Yeryüzünün dört bir tarafı
İhtilâf-ı metali': Ay'ın doğduğu yerlerin farklı olması
Haysiyetiyle: Cihetiyle, itibariyle

ve bir kısmının sabahı olması ve bir kısmının Güneş'i yeni gurub etmesi gibi, o hâdiseyi görmeye mâni pek çok esbaba binaen gösterilmemiş. Eğer umum onlara dahi gösterilse idi, o hâlde ya işaret-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) neticesi ve mu'cize-i nübüvvet olarak gösterilecekti; o vakit risâleti, bedahet derecesine çıkacaktı. Herkes tasdike mecbur olurdu, aklın ihtiyarı kalmazdı. îmân ise, aklın ihtiyarıyladır. Sırr-ı teklif zayi' olurdu. Eğer sırf bir hâdise-i semâviye olarak gösterilse idi; risâlet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) ile münasebeti kesilirdi ve onunla hususiyeti kalmazdı.

Elhâsıl: Şakk-ı Kamer'in imkânında şüphe kalmadı. Kat'î isbat edildi. Şimdi, vukuuna delâlet eden çok bürhânlarından altısına(Hâşiye) işaret ederiz. Şöyle ki:

Ehl-i adâlet olan sahabelerin, vukuuna icmaı ve ehl-i tahkik umum müfessirlerin, [1] وَانْشَقَّ الْقَمَرُ tefsirinde onun vukuuna ittifakı[2] ve ehl-i rivâyet-i sâdıka bütün muhaddisînin, pek çok senedlerle ve muhtelif tarîklerle vukuunu nakletmesi[3] ve ehl-i keşif ve ilham bütün evliyâ ve sıddıkînin şehâdeti ve

---

(Hâşiye) Yâni, altı defa icmâ suretinde, vukuuna dair altı hüccet vardır. Bu makam çok izaha lâyık iken, maatteessüf kısa kalmıştır.

[1] "Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

[2] Bkz.: el-Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz* 1/370; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 2784-87; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 17/126-127; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 7/672; es-Seâlibî, el-*Cevâmiu'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân* 4/234; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 4/258; eş-Şevkânî, *el-Fethu'l-kadir* 5/120; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* 7/51; Ebu's-Süûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm* 8/167; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 4/262; Alûsî, *Rûhu'l-meânî* 27/74, 77-78.

[3] Şakk-ı Kamer Mûcizesi'ni rivâyet eden sahabilerin altısının rivâyeti meşhurdur. Bunlar da:

a) Abdullah İbn Mes'ûd (radıyallahu anh): Bkz.: Buhârî, *tefsîr* (54) 1; Müslim, *sıfâtu'l-münafikîn* 44-45; Tirmizî, *tefsîr* 54; Müsned 1/447, 456; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 38; eş-Şâşî, *el-Müsned* 1/402; Abdurrezzak, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/257; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/472; Ebû Nuaym, *Delâilün-nübüvve* 2/281; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/266-267. ⇨

Esbab: Sebepler, maddî şartlar
İşaret-i Ahmediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) işareti
Bedahet: Gözle görülür derece, açıklık
Aklın ihtiyarı: Aklın seçme hürriyeti
Zayi': Kaybolup gitme, ziyan olma
Hâdise-i semâviye: Gök olayı
Risalet-i Ahmediye (s.a.s.): Allah Resûlü'nün (s.a.s.) peygamberliği
Münasebet: Alâka, ilgi, bağ
Şakk-ı Kamer: Ay'ın ikiye yarılması
İmkân: Mümkün olma
Vukuu: Meydana gelmesi
Delâlet: İşaret etme, delil olma
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Ehl-i adalet: Âdil ve doğru kişiler
İcmâı: İttifakı, görüş birliği
Ehl-i tahkik: Hakikatleri delilleri ile bilen âlimler
Müfessirler: Kur'ân-ı Kerim'i tefsir eden, açıklayan âlimler
Tefsir: Açıklama, izah etme
İttifak: Oy birliği
Ehl-i rivâyet-i sâdıka: Sahîh hadîs rivâyet edenler
Muhaddisîn: Muhaddisler. Hadis ilmini ayrıntılarıyla iyi bilen kimseler
Sened: Hadîs metnini birbirine nakleden ravî isimlerinden müteşekkil rivâyet zinciri
Muhtelif tarîkler: Farklı rivâyet zincirleri
Nakletme: Rivâyet etme
Ehl-i keşif: Gaybî bazı hakikatleri Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanı ile bilen kimseler
İlham: Allah (c.c.) tarafından kalbe gelen mânâ
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Sıddîkîn: Dosdoğru ve vefalı kişiler
Şehâdet: Şahidlik, tanıklık

ilm-i kelâm'ın meslekçe birbirinden çok uzak olan imamların ve mütebahhir ulemânın tasdiki ve nass-ı kat'î ile dalâlet üzerine icmâları vâki' olmayan ümmet-i Muhammediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm)[1] o vak'ayı telâkki-i bilkabul etmesi; Güneş gibi İnşikak-ı Kamer'i isbat eder.

Elhâsıl: Buraya kadar tahkik nâmına ve hasmı ilzam hesabına idi. Bundan sonraki cümleler, hakikat nâmına ve îmân hesabınadır. Evet, tahkik öyle dedi. Hakikat ise diyor ki:

Semâ-yi risâlet'in Kamer-i münîri olan Hâtem-i Dîvan-ı Nübüvvet, nasıl ki mahbubiyet derecesine çıkan ubûdiyetindeki velâyetin kerâmet-i uzmâsı ve mu'cize-i kübrâsı olan Mi'râc ile, yâni bir cism-i Arz'ı semâvâtta gezdirmekle semâvâtın sekenesine ve âlem-i ulvî ehline rüchaniyeti ve mahbubiyeti gösterildi ve velâyetini isbat etti. Öyle de: Arz'a bağlı, semâya asılı olan Kamer'i, bir Arzlı'nın işaretiyle iki parça ederek Arz'ın sekenesine, o Arzlı'nın risâletine öyle bir mu'cize gösterildi ki: Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) *Kamer'in açılmış iki*

⇨ b) Abdullah İbn Ömer (radıyallahu anh): Bkz.: Müslim, *sıfâtu'l-münâfikîn* 45. Ayrıca bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* 54, *fiten* 20.

C) Abdullah İbn Abbas (radıyallahu anh): Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbu'l-ensâr* 36, *tefsîr* (54) 1; Müslim, *sıfâtu'l-münâfikîn* 48.

d) Enes İbn Malik (radıyallahu anh): Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 27, *tefsîr* (54) 1, *menâkıbu'l-ensâr* 36; Müslim, *sıfâtu'l-münâfikîn* 46; Tirmizî, *tefsîru sûre* 54; Müsned 3/165; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s. 356-357; İbn Hacer, *el-Fethu'l-bârî* 7/222; el-Kirmânî, *Şerhu'l-Kirmânî* 15/90; el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahfezî* 9//174.

e) Huzeyfe İbnu'l-Yeman (radıyallahu anh): Bkz.: et-Taberî, *Câmiü'l-beyân* 27/51; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/193-194; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/280-281.

f) Cübeyr İbn Mut'im (radıyallahu anh): Bkz.: Tirmizi t*efsîru sûre* 54; Müsned 4/82; İbn Hibban, *es-Sahih* 14/422; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/132.

[1] Hadiste Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem): "Ümmetim dalâlet üzerine ittifak etmez." buyurmaktadır. (Ebû Dâvûd, *fiten ve melâhim* 1; Tirmizî, *fiten* 7; İbn Mâce, *fiten* 7; Dârimî, *mukaddime* 8; Müsned 6/396; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/201)

İlm-i Kelâm: Kelâm ilmi
Meslekçe: Takib ettikleri metodça
İmamlar: Müçtehid âlimler
Mütebahhir ulemâ: Engin ilme sahip büyük âlimler
Nass-ı kat'î: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet veya hadîs
Dalâlet: Doğru yoldan sapma, küfür ve inkâr
İcmâlar: Bir meselede oluşan ittifak, genel kabuller
Vâki': Vuku bulan, olan, meydan gelen. ***Vak'a***: Olay
Ümmet-i Muhammediye (s.a.s.): Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ümmeti, ümmet-i icâbet olan Müslümanlar
Telâkki-i bilkabul: Benimsemek
İnşikâk-ı Kamer: Ay'ın ikiye yarılması
Elhâsıl: Netice olarak
Tahkik: Gerçeği araştırma, inceleme. ***Hasm***: Düşman
İlzam: Susturma, cevap veremez hâle getirme
Semâ-yi Risalet: Peygamberlik semâsı
Kamer-i münîr: Parlak, ışık veren Ay
Hâtem-i Dîvan-ı Nübüvvet: Peygamberlik makamına son mührü vuran, son temsilcisi
Mahbubiyet: Sevilen olmak
Ubûdiyet: Kulluk
Velâyet: Velilik, Allah ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk
Kerâmet-i uzmâ: En büyük keramet
Mu'cize-i kübrâ: En büyük mu'cize
Cism-i Arz: Dünya küresi
Semâvâtın sekenesi: Göklerde yaşayan melekler, ruhaniler
Âlem-i ulvî ehli: Ruhânîler âlemi
Rüchaniyet: Üstün olma
Mahbubiyet: Sevilen olma
Velâyet: Velilik. Allah dostu olma
Semâ: Gök. ***Risalet***: Peygamberlik
Sekene: Nüfus, halk, ahali
Zât-ı Ahmediye): Peygamber Efendimiz (s.a.s.)
Kamer: Ay

nurânî kanadı gibi; risâlet ve velâyet gibi iki nurânî kanadıyla, iki ziyâdâr cenah ile, evc-i kemâlâta uçmuş; tâ Kâb-ı kavseyn'e çıkmış, hem ehl-i semâvât, hem ehl-i Arz'a medâr-ı fahr olmuştur...

عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلاَةُ وَالتَّسْلِيمَاتُ مِلْأَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوَاتِ [1]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَآ إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [2]

اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ مَنِ انْشَقَّ الْقَمَرُ بِإِشَارَتِهِ اجْعَلْ قَلْبِي وَقُلُوبَ خَلَبَةِ رَسَائِلِ النُّورِ الصَّادِقِينَ كَالْقَمَرِ فِي مُقَابَلَةِ شَمْسِ الْقُرْاٰنِ اٰمِينَ اٰمِينَ [3]

* * *

---

[1] "O'na (sallallahü aleyhi ve sellem), Âline ve Ashabına yerler ve gökler dolusu rahmet ve selâmlar olsun."

[2] "(Melekler): Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Alîm ve Hakîm olan ancak Sensin. (dediler)." (Bakara sûresi, 2/32)

[3] Allahım! İşaretiyle Ay'ın ikiye bölündüğü Zât (sallallahü aleyhi ve sellem) hürmetine, benim ve sadık Nur talebelerinin kalblerini, Kur'ân Güneşi karşısında adeta birer Ay hâline getir. Âmin, âmin!

Ziyâdâr: Parlak, ışıklı. ***Cenah***: Kanat
Evc-i kemâlât: Mükemmelliklerin zirvesi, doruğu, şâhikası
Ehl-i Semâvât: Göklerde yaşayan melekler, ruhanîler
Kâb-ı kavseyn: Yayın iki ucu arasındaki mesafe.. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Miraç'ta Cenab-ı Hakk'a yaklaştığı mahiyeti bizce meçhul makam. İmkân ve vücub arası. ***Ehl-i Arz***: Yeryüzü halkı
Medâr-ı fahr: İftihar vesilesi, övünç kaynağı

Otuz İkinci Söz

Şu söz üç mevkıftır.

(Yirmi İkinci Söz'ün Sekizinci Lem'ası'nı izah eden bir zeyildir. Mevcûdat-ı âlem, vahdâniyete şehâdet ettikleri elli beş lisândan –ki Katre Risalesi'nde onlara işaret edilmiş– birinci lisânına bir tefsirdir. Ve [1] لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا *âyetinin pek çok hakâikından, temsîl libası giydirilmiş bir hakikattir.)*

Birinci Mevkıf

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا [2]

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ [3]

Bir Ramazan gecesinde, şu kelâm-ı tevhidînin on bir cümlesinin her birinde birer tevhid mertebesi ve birer müjde bulunduğunu ve o mertebeler-

---

[1] "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[2] Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[3] "Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir. Allah bir olur. Ortağı yoktur mülk umumen O'nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O'na mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayat veren ve devam ettiren O'dur. Ölümü de yaratan ve bâkî âleme alan O'dur. O, ezelî ve ebedî hayat sahibidir. Her hayır O'nun elindedir; yapılan her hayrı da kaydeder ve karşılığını verir. Her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez. Dönüş yalnız O'nadır." (Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menasik* 163; İbn Mace, *menasik* 84; Dârimî, *menasik* 34; Müsned 1/47; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* 4/165.

Mevkıf: Durma yeri, durak
İzah eden: Açıklayan
Mevcûdat-ı âlem: Kâinattaki varlıklar.
Zeyil: Ek, ilâve
Vahdâniyet: Birlik
Şehâdet: Şahidlik, tanıklık
Lisân: Dil
Hakâik: Hakikatler
Temsîl: Birden fazla benzetme unsurunun bulunduğu misâl
Tefsir: Açıklama, izah etme
Libas: Giysi
Kelâm-ı tevhidî: Allah'ın (c.c.) birliğini bildiren "Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîkelehû" zikri

den yalnız لاَ شَرِيكَ لَهُ[1] 'deki mânâyı, basit avâmın fehmine gelecek bir muhavere-i temsîliye ve bir münazara-yi faraziye tarzında ve lisân-ı hâli, lisân-ı kâl sûretinde söylemiştim. Bana hizmet eden kıymetdar kardeşlerimin ve mescid arkadaşlarımın arzuları ve istemeleri üzerine o muhavereyi yazıyorum. Şöyle ki:

Bütün tabiat-perest, esbab-perest ve müşrik gibi umum envâ-yi ehl-i şirkin ve küfrün ve dalâletin tevehhüm ettikleri şeriklerin nâmına bir şahıs farz ediyoruz ki: O şahs-ı farazî, mevcudat-ı âlemden bir şeye rab olmak istiyor ve hakikî mâlik olmak dâva etmektedir.

İşte o müddeî, evvelâ mevcudatın en küçüğü olan bir zerreye rast gelir. Ona rab ve hakikî mâlik olmakta olduğunu; zerreye, tabiat lisânıyla, felsefe diliyle söyler. O zerre dahi, hakikat lisânıyla ve hikmet-i Rabbânî diliyle der ki: "Ben hadsiz vazifeleri görüyorum. Ayrı ayrı her masnûa girip işliyorum, eğer bütün o vezâifi bana gördürecek, sende ilim ve kudret varsa.. hem, benim gibi hadd ü hesaba gelmeyen zerrât içinde beraber gezip[Hâşiye] iş görüyo-

---

[1] "Ortağı yoktur."

[Hâşiye] Evet müteharrik her bir şey, zerrâttan seyyarata kadar, kendilerinde olan sikke-i samediyet ile vahdeti gösterdikleri gibi, harekâtlarıyla dahi, gezdikleri bütün yerleri vahdet namına zabtederler. Kendi mâlikinin mülküne idhâl ederler. Hareket etmeyen masnûat ise, nebatattan nücum-i sevabite kadar, birer mühr-i vahdâniyet hükmündedirler ki; bulunduğu mekânı, kendi Sâni'inin mektubu olduğunu gösterirler. Demek her bir nebat, her bir meyve, birer mühr-i vahdâniyet, birer sikke-i vahdettirler ki; mekânlarını ve vatanlarını, vahdet namına Sâni'lerinin mektubu olduğunu gösterirler.

***Elhâsıl**: Her bir şey, hareketiyle bütün eşyayı vahdet namına zabteder. Demek bütün yıldızları elinde tutmayan, bir tek zerreye rab olamaz.*

Avâm: Sıradan insanlar, avam halk
Muhavere-i temsîliye: Temsille, sembolik misaller vererek yapılan karşılıklı konuşma, sohbet
Münazara-yi faraziye: Belli kaide ve usûller çerçevesinde yapılan hayalî tartışma. ***Fehm***: Anlayış
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ
Lisân-ı kâl: Dil ile anlatılan mânâ
Kıymetdar: Kıymetli, değerli
Muhavere: Karşılıklı konuşma, sohbet. ***Sûret***: Şekil, biçim
Tabiat-perest: Tabiata tapan, her şeyin tabiatın eseri olduğunu iddia eden, naturalist
Esbab-perest: Sebeplere tapan, her şeyi sebeplere bağlayan
Envâ-yi ehl-i şirk ve küfr ve dalâlet: Çeşitli şirk yolları
Tevehhüm: Zannetme, vehmetme
Şahs-ı farazî: Hayalî şahıs
Mevcûdat-ı âlem: Kâinattaki varlıklar. ***Şerikler***: Ortaklar
Hakikî mâlik: Gerçek, asıl sahip
Dâva: İddia. ***Evvelâ***: Birinci olarak
Müddeî: Davacı, iddia sahibi
Mevcûdat: Varlıklar. ***Lisân***: Dil
Hikmet-i Rabbânî: İlâhî hikmet. Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yapması. ***Vezâif***: Vazifeler
Masnûa: Sanat eseri
Kudret: Güç, kuvvet
Hadd u hesab: Sınır ve hesab
Zerrât: Zerreler, atomlar
Müteharrik: Hareketli
Seyyarat: Seyyareler, gezegenler
Sikke-i samediyet: Allah'ın (c.c.) mührü, damgası
Harekât: Hareketler
Vahdet: Birlik. ***Mâlik***: Sahip
Zabtederler: İdaresi altına alırlar
İdhal: İçine koymak, girdirmek
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Nücum-i sevabit: Sabit yıldızlar
Mühr-i vahdaniyet: Allah'ın birliğinin mührü, damgası
Sâni': Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren. ***Nebat***: Bitki
Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratıcılarının bir olduğunu gösteren deliller. ***Elhasıl***: Netice olarak
Zabt etmek: İdaresi altına almak

ruz. Eğer bütün emsâlim o zerreleri de istihdam edip emir tahtına alacak bir hüküm ve iktidar sende varsa.. hem kemâl-i intizam ile cüz olduğum mevcudlara, meselâ kandaki küreyvât-ı hamrâya hakikî mâlik ve mutasarrıf olabilirsen, bana rab olmak dâva et; beni, Cenâb-ı Hak'tan başkasına isnad et. Yoksa sus! Hem bana rab olamadığın gibi, müdahale dahi edemezsin. Çünkü vezâifimizde ve harekâtımızda o kadar mükemmel bir intizam var ki; nihayetsiz bir hikmet ve muhît bir ilim sahibi olmayan bize parmak karıştıramaz. Eğer karışsa, karıştıracak. Halbuki senin gibi câmid, âciz ve kör ve iki eli tesadüf ve tabiat gibi iki körün elinde olan bir şahıs, hiçbir cihette parmak uzatamaz."

O müddeî, maddiyyûnların dedikleri gibi dedi ki: "Öyle ise sen kendi kendine mâlik ol. Neden başkasının hesabına çalışmasını söylüyorsun?" Zerre ona cevaben der: "Eğer, Güneş gibi bir dimağım ve ziyâsı gibi ihatalı bir ilmim ve harareti gibi şümûllü bir kudretim ve ziyâsındaki yedi renk gibi muhît duygularım ve gezdiğim her yere ve işlediğim her mevcuda müteveccih birer yüzüm ve bakar birer gözüm ve geçer birer sözüm bulunsa idi, belki senin gibi ahmaklık edip kendi kendime mâlik olduğumu dâva ederdim. Haydi def'ol git, sen benden iş bulamazsın!"

İşte şeriklerin vekili, zerreden me'yus olunca, küreyvât-ı hamrâdan iş bulacağım diye, kandaki bir küreyvât-ı hamrâya rast gelir. Ona esbab nâmına ve tabiat ve felsefe lisânıyla der ki: "Ben sana rab ve mâlikim." O küreyvât-ı hamrâ, yâni yuvarlak kırmızı mevcud, ona hakikat lisânıyla ve hikmet-i ilâhiye dili ile der:

"Ben yalnız değilim. Eğer sikkemiz ve memuriyetimiz ve nizamatımız bir olan kan ordusundaki bütün emsâlime mâlik olabilirsen, hem gezdiğimiz ve kemâl-i hikmetle istihdam olunduğumuz bütün hüceyrât-ı bedene mâlik olacak bir dakik hikmet ve azîm kudret, sende varsa göster ve gösterebilirsen belki

---

Emsâl: Benzerler
Emir tahtına: Emir altına
Hüküm: Hükmetme, emir
İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret
Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen. ***Cüz***: Parça
Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvarlar
Hakikî mâlik ve mutasarrıf: Gerçek sahip ve yönetici
İsnad: Dayandırmak
Vezâif: Vazifeler
Harekât: Hareketler
Muhît: Kuşatan, kapsayan
Câmid: Cansız, donuk
Müddeî: Davacı, iddia sahibi
Maddiyyûnlar: Materyalistler, Yaratıcı'yı inkâr edip, her şeyi maddeye dayandıranlar
Dimağ: Beyin. ***Hararet***: Sıcaklık
İhatalı: Geniş, kaplayan, kuşatan
Şümullü: Kapsamlı
Mevcud: Varlık. ***Dâva***: İddia etme
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Şerikler: Ortaklar
Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci
Me'yus olunca: Ümitsizliğe kapılınca. ***Lisânıyla***: Diliyle, ağzıyla
Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvarlar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet
Sikke: Damga, mühür
Memuriyet: Memurluk, vazife, görev. ***Nizâmat***: Düzenler
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet
İstihdam olunmak: Çalıştırılmak
Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri
Dakik: İnce, hassas. ***Azîm***: Büyük

senin dâvanda bir mânâ bulunabilir. Halbuki senin gibi sersem ve senin elindeki sağır tabiat ve kör kuvvetle, değil mâlik olmak belki zerre miktar karışamazsın.[1] Çünkü; bizdeki intizam o kadar mükemmeldir ki, ancak her şeyi görür ve işitir ve bilir ve yapar bir Zât bize hükmedebilir.[2] Öyle ise sus! Vazifem o kadar mühim ve intizam o kadar mükemmeldir ki; senin ile, senin böyle karmakarışık sözlerine cevap vermeğe vaktim yok." der, onu tardeder.

Sonra onu kandıramadığı için o müddeî gider, bedendeki hüceyre tabir ettikleri menzilciğe rast gelir. Felsefe ve tabiat lisânıyla der: "Zerreye ve küreyvât-ı hamrâya söz anlattıramadım; belki sen sözümü anlarsın. Çünkü sen, gayet küçük bir menzil gibi birkaç şeyden yapılmışsın. Öyle ise ben seni yapabilirim. Sen benim masnûum ve hakikî mülküm ol." der. O hüceyre ona cevaben, hikmet ve hakikat lisânıyla der ki:

"Ben çendan küçücük bir şeyim. Fakat pek büyük vazifelerim, pek ince münasebetlerim ve bedenin bütün hüceyrâtına ve hey'et-i mecmuasına bağlı alâkalarım var. Ezcümle, evride ve şerâyin damarlarına ve hassâse ve muharrike asablarına ve câzibe, dafia, müvellide, musavvire gibi kuvvelere karşı derin ve mükemmel vazifelerim var. Eğer bütün bedeni, bütün damar ve asab ve kuvveleri teşkil ve tanzim ve istihdam edecek bir kudret ve ilim sende varsa ve benim emsâlim ve san'atça ve keyfiyetçe birbirimizin kardeşi olan bütün hüceyrât-ı bedeniyeye tasarruf edecek nâfiz bir kudret, şâmil bir hikmet, sende varsa göster, sonra ben seni yapabilirim diye dâva et. Yoksa haydi git! Küreyvât-ı hamrâ, bana erzak getiriyorlar. Küreyvât-ı beyzâ da, bana hücum eden hastalıklara mukabele ediyorlar. İşim var, beni meşgul etme. Hem senin gibi âciz, câmid, sağır, kör bir şey, bize hiçbir cihetle karışamaz. Çünkü bizde o derece ince ve nazik ve mükemmel bir intizam(Hâşiye)

---

[1] Bkz.: Ra'd sûresi, 13/16; Ahkaf sûresi, 46/4-5.

[2] Bkz.: Lokman sûresi, 31/28; Şûrâ sûresi, 42/11.

(Hâşiye) Sâni'-i Hakîm, beden-i insanı gayet muntazam bir şehir hükmünde halketmiştir. Damarların bir kısmı, telgraf ve telefon vazifesini görür. Bir kısmı da çeşmelerin boruları hükmünde, âb-ı ⇨

İntizam: Düzen. ***Menzilcik***: Odacık
Hüceyre: Hücrecik, hücrede odacık
Masnû: Sanat eseri
Hakikî mülk: Gerçek, asıl mülk
Çendan: Gerçi, her ne kadar
Münasebetler: Alâkalar, ilişkiler
Hüceyrât: Hücreler
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Evride: Toplardamarlar
Şerayin: Atardamarlar
Câzibe: Tabiatına, hayatına gereken şeyleri alma duyusu, mekanizması. ***Tanzim***: Düzenleme
Hassâse: Hissetme, algılama duyusu, mekanizması
Muharrike: Harekete sevk eden duyu, mekanizma. ***Asab***: Sinir
Dâfia: Savunma duyusu, mekanizması. ***Teşkil***: Oluşturmak
Müvellide: Bir takım yeni unsurlar üretme, meydana getirme duyusu, mekanizması
Musavvire: Şekil ve görünüm alıp verebilme duyusu, mekanizması
Kuvveler: Kuvvetler, güçler
Keyfiyetçe: Nitelikçe, durumca, hâlce. ***Emsâl***: Benzerler
İstihdam: Çalıştırma
Hüceyrât-ı bedeniye: Vücud hücreleri. ***Tasarruf***: Yönetme
Nâfiz: Nüfuz edici, etkili
Kudret: Güç. ***Dâva***: İddia etme
Şâmil: Geniş, içine alan, kapsamlı
Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvarlar
Küreyvât-ı beyzâ: Akyuvarlar
Mukabele: Mukavemet etme
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Gayet muntazam: Son derece düzenli. ***Halketmek***: Yaratmak

var ki; eğer bize hükmeden bir Hakîm-i Mutlak ve Kadîr-i Mutlak ve Alîm-i

---

⇨ hayat olan kanın cevelânına medârdırlar. Kan ise içinde iki kısım küreyvât halkedilmiş. Bir kısmı küreyvât-ı hamrâ tabir edilir ki, bedenin hüceyrelerine erzak dağıtıyor ve bir kanun-i ilâhî ile hüceyrelere erzak yetiştiriyor (tüccar ve erzak memurları gibi). Diğer kısmı küreyvât-ı beyzâdırlar ki; ötekilere nisbeten ekalliyettedirler. Vazifeleri, hastalık gibi düşmanlara karşı asker gibi müdafaadır ki, ne vakit müdafaaya girseler mevlevî gibi iki hareket-i devriye ile sür'atli bir vaziyet-i acibe alırlar.

Kanın heyet-i mecmuası ise; iki vazife-i umumiyesi var. Biri, bedendeki hüceyrâtın tahribatını tamir etmek. Diğeri, hüceyrâtın enkazlarını toplayıp, bedeni temizlemektir. Evride ve şerâyin namında iki kısım damarlar var ki: Biri sâfi kanı getirir, dağıtır, sâfi kanın mecralarıdır. Diğer kısmı, enkazı toplayan bulanık kanın mecrasıdır ki, şu ikinci ise kanı "ree" denilen nefesin geldiği yere getirirler.

Sâni'-i Hakîm, havada iki unsur halketmiştir. Biri azot, biri müvellidü'l-humuza. Müvellidü'l-humuza ise; nefes içinde kana temas ettiği vakit, kanı telvis eden karbon unsur-i kesîfini kehribar gibi kendine çeker. İkisi imtizaç eder. Buhârî hâmız-ı karbon denilen (semli havaî) bir maddeye inkılâb ettirir. Hem hararet-i gariziyeyi temin eder, hem kanı tasfiye eder. Çünkü; Sâni'-i Hakîm, fenn-i kimyada aşk-ı kimyevî tabir edilen bir münasebet-i şedideyi, müvellidü'l-humuza ile karbona vermiş ki; O iki unsur birbirine yakın olduğu vakit, o kanun-i ilâhî ile o iki unsur imtizaç ederler. Fennen sabittir ki; imtizaçdan hararet hasıl olur. Çünkü imtizaç, bir nevi ihtiraktır.

Şu sırrın hikmeti budur ki: O iki unsurun her birisinin zerrelerinin ayrı ayrı hareketleri var. İmtizaç vaktinde her iki zerre, yâni onun zerresi bunun zerresiyle imtizaç eder. Bir tek hareketle hareket eder. Bir hareket muallak kalır. Çünkü; imtizaçtan evvel iki hareket idi; şimdi iki zerre bir oldu, her iki zerre bir zerre hükmünde bir hareket aldı. Diğer hareket, Sâni'-i Hakîm'in bir kanunu ile hararete inkılab eder. Zâten "Hareket, harareti tevlid eder." bir kanun-i mukarreredir. İşte bu sırra binaen beden-i insanîdeki hararet-i gariziye, bu imtizac-ı kimyeviye ile temin edildiği gibi, kandaki karbon alındığı için kan dahi sâfi olur. İşte nefes dâhile girdiği vakit, vücûdun hem âb-ı hayatını temizliyor, hem nâr-ı hayatı iş'al ediyor. Çıktığı vakit ağızda mu'cizat-ı kudret-i İlâhiye olan kelime meyvelerini veriyor.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ *[1]

*[1] Sanatında akılların hayrete düştüğü Allah, her türlü kusur ve noksandan münezzehtir.

Âb-ı hayat: Hayat suyu
Aşk-ı kimyevî: Kimyevî birleşme
Beden-i insanî: İnsan vücudu
Buhâr-ı hâmız-ı karbon: Karbon dioksit gazı
Cevelân: Dolaşma, gezme
Ekalliyet: Azlık, azınlık
Erzak: Rızıklar
Fennen: Bilimce
Fenn-i kimya: Kimya bilimi
Hararet: Isı, sıcaklık
Hararet-i gariziye: Vücut ısısı
Hareket-i devriye: Daire şeklinde dönme
Havaî: Gaz halinde olan, gaz
Heyet-i mecmua: Genel görünüş
Hüceyre: Hücre
İhtirak: Yanma
İmtizac-ı kimyeviye: Kimyevî birleşme
İnkılab ettirir: Dönüştürür
İmtizaç: Karışmak, birleşmek, uyuşmak
İş'al etmek: Tutuşturmak
Kanun-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'ın genel geçer hükümleri
Kanun-i mukarrere: Mukarrer kanun, kararlaştırılmış
Kehribar: Yarı şeffaf, işlenerek tesbih, gerdanlık vb. şeyler yapılan, sarı veya kırmızı renkte, kıl ve samanı kendine çeken taşlaşmış reçine; saman ve çöp kapan
Küreyvât: Yuvarlaklar
Mecralar: Aktığı yerler, kanallar
Medâr: Sebep, vesile
Mevlevî: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin tarîkatına mensup olan kimse
Mu'cizat-ı kudret-i İlâhiye: İlâhî kudretin mu'cizeleri
Muallak: Boş
Münasebet-i şedide: Kuvvetli bağ
Müvellidü'l-humuza: Oksijen
Nam: İsim
Nâr-ı hayat: Hayat ateşi, sıcaklığı
Ree: Akciğer
Sâfi: Temiz, berrak
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Sem: Zehir
Tabir edilir: İfade edilir
Tahribat: Yıkıp bozmalar, harap etmeler
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme, arıtma
Telvis: Kirletme, pisletme
Tevlid: Doğurma
Unsur: Element
Unsur-ı kesif: Yoğun element
Vazife-i umumiye: Genel görev
Vaziyet-i acibe: Hayret verici hâl durum

Mutlak olmazsa, intizamımız bozulur, nizamımız karışır.[1]"

Sonra o müddeî, onda da me'yus oldu. Bir insanın bedenine rast gelir. Yine kör tabiat ve serseri felsefe lisânı ile tabiiyyûnun dedikleri gibi der ki: "Sen benimsin. Seni yapan benim. Veya sende hissem var." Cevaben o beden-i insan, hakikat ve hikmet diliyle ve intizamının lisân-ı hâliyle der ki:

"Eğer bütün emsâlim ve yüzümüzdeki sikke-i kudret ve turra-yi fıtrat bir olan bütün insanların bedenlerine hakikî mutasarrıf olacak bir kudret ve ilim sende varsa, hem sudan ve havadan tut, tâ nebâtât ve hayvanâta kadar benim erzakımın mahzenlerine mâlik olacak bir servetin ve bir hâkimiyetin varsa, hem ben kılıf olduğum gayet geniş ve yüksek olan ruh, kalb, akıl gibi letâif-i mâneviyeyi benim gibi dar, süflî bir zarfta yerleştirerek, kemâl-i hikmet ile istihdam edip ibadet ettirecek sende nihayetsiz bir kudret, hadsiz bir hikmet varsa göster, sonra 'Ben seni yaptım.' de. Yoksa sus! Hem bendeki intizam-ı ekmelin şehâdetiyle ve yüzümdeki sikke-i vahdetin delâletiyle, benim Sâni'im her şeye Kadîr, her şeye Alîm, her şeyi görür ve her şeyi işitir bir Zât'tır. Senin gibi sersem, âcizin parmağı, O'nun san'atına karışamaz. Zerre miktar müdahale edemez."[2]

O şeriklerin vekili, bedende dahi parmak karıştıracak yer bulamaz, gider, insanın nev'ine rast gelir. Kalbinden der ki: "Belki bu dağınık, karmakarışık olan cemaat içinde; şeytan, onların ef'âl-i ihtiyariye ve içtimâiyelerine

---

[1] Bkz.: Kehf sûresi, 17/37; Meryem sûresi, 19/67; Mü'minûn sûresi, 23/12-14; Secde sûresi, 32/7; Fâtır sûresi, 35/11; Yâsîn sûresi, 36/77; Mü'min sûresi, 40/67; Rahman sûresi, 55/14; Târık sûresi, 86/5-8.

[2] Bkz.: Hicr sûresi, 15/26; Nahl sûresi, 16/4; Kehf sûresi, 18/37; Meryem sûresi, 19/67; Mü'minûn sûresi, 23/12-14, Lokman sûresi, 31/28; Secde sûresi, 32/7; Fâtır sûresi, 35/11; Yâsîn sûresi, 36/77; Mü'min sûresi, 40/67; Rahman sûresi, 55/14; İnfitâr sûresi, 82/6-8; Târık sûresi, 86/5.

İntizam: Nizam, düzen
Hakîm-i Mutlak: Her işini hikmetle yapan Hz. Allah (c.c.)
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Hz. Allah (c.c.)
Alîm-i Mutlak: Her şeyi hakkıyla bilen. ***Nizâm***: Düzen
Müddeî: Davacı, iddia sahibi
Me'yus olmak: Ümitsizliğe kapılmak
Tabiiyyûn: Yaratıcıyı inkâr edip tabiatı yaratıcı sayan kimseler
Beden-i insanî: İnsan bedeni, vücudu
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ, hâl dili
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Emsâl: Benzerler
Sikke-i kudret: Allah'ın (c.c.) kudretini gösteren mühür, damga
Turra-yi fıtrat: Yaratılış mührü
Mutasarrıf: Tasarruf eden, idare eden, yöneten
Nebâtât: Bitkiler. ***Erzak***: Rızıklar
Hayvanât: Hayvanlar
Mahzen: Depo. ***Mâlik***: Sahip
Letâif-i mâneviye: Mânevî duygular, ince ve derin duygular
Süflî: Aşağı, âdi
Zarf: Kap, kılıf
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
İntizam-ı ekmel: En mükemmel, kusursuz düzen
Şehâdet: Şahidlik, tanıklık
Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratıcılarının bir olduğunu gösteren delil, damga
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Sâni: Yaradan, sanat eseri olarak meydana getiren
Kadîr: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Alîm: Her şeyi bilen Allah (c.c)
Şerikler: Ortaklar
Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci
Nev': Tür
Ef'âl-i ihtiyariye ve içtimâiye: İsteyerek ve topluca yapılan fiiller

karıştığı gibi, belki ben de ahvâl-i vücûdiye ve fıtriyelerine karışabileceğim ve parmak karıştıracak bir yer bulacağım. Ve onda bir yer bulup beni tardeden bedene ve beden hüceyresine hükmümü icra ederim." Onun için beşerin nev'ine, yine sağır tabiat ve sersem felsefe lisânıyla der ki: "Siz çok karışık bir şey görünüyorsunuz. Ben size rab ve mâlikim veyahut hissedarım." der. O vakit nev'-i insan, hak ve hakikat lisânıyla, hikmet ve intizamın diliyle der ki:

"Eğer bütün küre-i arz'a giydirilen ve nev'imiz gibi bütün hayvanât ve nebâtâtın yüzler bin envâından, rengârenk atkı ve iplerden kemâl-i hikmetle dokunan ve dikilen gömleği ve yeryüzüne serilen ve yüz binler zîhayat envâından nescolunan ve gayet nakışlı bir sûrette îcad edilen haliçeyi yapacak ve her vakit kemâl-i hikmetle tecdid edip tazelendirecek bir kudret ve hikmet sende varsa, hem eğer biz meyve olduğumuz küre-i arz'a ve çekirdek olduğumuz âlemde tasarruf edecek ve hayatımıza lâzım maddeleri mîzân-ı hikmetle aktâr-ı âlemden bize gönderecek bir muhît kudret ve şâmil bir hikmet sende varsa, ve yüzümüzdeki sikke-i kudret bir olan bütün gitmiş ve gelecek emsâlimizi îcad edecek bir iktidar sende varsa; belki bana rubûbiyet dâva edebilirsin. Yoksa haydi sus! Benim nev'imdeki karmakarışıklığa bakıp parmak karıştırabilirim deme. Çünkü intizam mükemmeldir. O karmakarışık zannettiğin vaziyetler, kudretin kader kitabına göre kemâl-i intizam ile bir istinsahtır.[1] Çünkü bizden çok aşağı olan ve bizim taht-ı nezaretimizde bulunan hayvanât ve nebâtâtın kemâl-i intizamları gösteriyor ki, bizdeki karışıklıklar bir nevi kitabettir.[2]

Hiç mümkün müdür ki: Bir haliçenin her tarafına yayılan bir atkı ipini san'atkârâne yerleştiren, haliçenin ustasından başkası olsun. Hem bir meyvenin mûcidi, ağacının mûcidinden başkası olsun. Hem çekirdeği îcad eden,

---

[1] Bkz.: Câsiye sûresi, 45/29.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/190; Ra'd sûresi, 13/16; Tâhâ sûresi, 20/50; Rûm sûresi, 30/22; Câsiye sûresi, 45/4.

Ahvâl-i vücudiye ve fıtriye: Vücudun ve fıtratın çeşitli hâlleri
Tardeden: Kovan,uzaklaştıran
İcra: Yürütme, yerine getirme
Mâlik: Sahip. ***İntizam***: Düzen
Nev'-i insan: İnsan türü
Küre-i Arz: Yerküre, dünya
Hayvanât: Hayvanlar
Nebâtât: Bitkiler. ***Envâ***: Türler
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet. ***Zîhayat***: Canlı
Nescolunan: Dokunan, örülen
Îcad: Varetmek, yaratmak
Haliçe: Küçük halı, kilim
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
Tasarruf: Yönetme
Mîzân-ı hikmet: Hikmet terazisi
Aktâr-ı âlem: Kâinatın her tarafı
Muhît: Kuşatan, kaplayan
Şâmil: Kaplayan, içine alan
Sikke-i kudret: Kudretini gösteren mühür, damga
İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme, terbiye etmek. Rab'lık
Dâva: İddia
Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen, nizam
İstinsah: Kopya etmek, çoğaltmak
Taht-ı nezaret: Gözaltı, gözetim, denetim, kontrol
Kitabet: Yazma
San'atkârâne: Sanatkâra yakışır şekilde
Mûcid: Yaratan

çekirdekli cismin sâni'inden başkası olsun. Hem gözün kördür. Yüzümdeki mu'cizât-ı kudreti, mahiyetimizdeki havarik-ı fıtratı görmüyorsun. Eğer görsen, anlarsın ki: Benim Sâni'im öyle bir Zât'tır ki, hiçbir şey O'ndan gizlenemez,[1] hiçbir şey O'na nazlanıp ağır gelemez.[2] Yıldızlar, zerreler kadar O'na kolay gelir.[3] Bir baharı bir çiçek kadar sühuletle îcad eder.[4] Koca kâinatın fihristesini, kemâl-i intizamla benim mahiyetimde derceden bir Zât'tır.[5] Böyle bir Zât'ın san'atına senin gibi câmid, âciz ve kör, sağır parmak karıştırabilir mi? Öyle ise, sus! Defol git!" der onu tardeder.

Sonra o müddeî gider zeminin yüzüne serilen geniş haliçeye ve zemine giydirilen gayet müzeyyen ve münakkaş gömleğe esbab nâmına ve tabiat lisânıyla ve felsefe diliyle der ki: "Sende tasarruf edebilirim ve sana mâlikim veya sende hissem var." diye dâva eder. O vakit o gömlek,[(Hâşiye-1)] o haliçe, hak ve hakikat nâmına, lisân-ı hikmetle o müddeîye der ki: "Eğer seneler, karnlar adedince yere giydirilip sonra intizam ile çıkarılıp geçmiş zamanın ipine asılan ve yeniden giydirilecek ve kemâl-i intizam ile kader dairesinde programları ve biçimleri çizilen ve tâyin olunan ve gelecek zamanın şeridine takılan ve intizamlı ve hikmetli, ayrı ayrı nakışları bulunan bütün gömlekleri, haliçeleri dokuyacak, îcad edecek kudret ve san'at sende varsa, hem hilkat-i Arz'dan tâ harab-ı Arz'a kadar, belki ezelden ebede kadar ulaşacak, hikmetli, kudretli iki mânevî elin varsa ve bütün atkılarımdaki bütün ferdleri îcad edecek kemâl-i intizam ve hikmetle tamir ve tecdid edecek sende bir iktidar ve hikmet varsa, hem bizim modelimiz ve bizi giyen ve bizi kendine peçe ve

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/5, 29; İbrahim sûresi, 14/38; Ahzâb sûresi, 33/54; Mü'min sûresi, 40/16; A'lâ sûresi, 87/ 7.

[2] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/83; Ra'd sûresi, 13/15; Fussilet sûresi, 41/11.

[3] Bkz.: En'âm sûresi, 6/97; A'râf sûresi, 7/54; Nahl sûresi, 16/12; Tâhâ sûresi, 22/88.

[4] Bkz.: Ankebût sûresi, 29/19.

[5] Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/30.

[(Hâşiye-1)] Fakat şu haliçe hem hayatdardır, hem intizamlı bir ihtizazdadır. Her vakit nakışları kemâl-i hikmet ve intizam ile tebeddül eder. Tâ ki nessacının muhtelif cilve-i esmâsını ayrı ayrı göstersin.

Mu'cizât-ı kudret: Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu mu'cizeler. ***Mûcid***: Yaratan
Havarik-ı fıtrat: Hilkat, yaratılış harikaları
Zerre: Maddenin en küçük parçası, atom. ***Sühulet***: Kolaylık
Fihriste: İndeks, kitabın "içindekiler" kısmı
Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen. ***Câmid***: Cansız, donuk
Müddeî: Davacı, iddia sahibi
Zemin: Yeryüzü, dünya
Haliçe: Küçük halı, kilim
Müzeyyen: Süslü. ***Mâlik***: Sahip
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Tasarruf: Yönetme. ***Dâva***: İddia
Hayatdar: Hayat sahibi, canlı
İhtizaz: Titreme, titreşim
Hâşiye: Açıklayıcı not
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet. ***Nessac***: Dokumacı
Tebeddül: Değişme, başkalaşma
Muhtelif: Çeşitli, farklı
Cilve-i esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimlerinin tecellisi, parıltısı. ***İntizam***: Düzen
Lisân-ı hikmet: Hikmet dili
Karnlar: Asırlar, nesiller
Îcad: Varetmek, yaratmak
Hilkat-i Arz: Dünya'nın yaratılışı
Harab-ı Arz: Dünya'nın yıkılması
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
Peçe: Kadınların tesettür için yüzlerini örttükleri tüle benzer örtü

çarşaf yapan küre-i arz'ı elinde tutup mûcid olabilirsen, bana rubûbiyet dâva et. Yoksa haydi dışarıya! Bu yerde yer bulamazsın. Hem bizde öyle bir sikke-i vahdet ve öyle bir turra-yi ehadiyet vardır ki, bütün kâinat kabza-yi tasarrufunda olmayan ve bütün eşyayı, bütün şuûnatıyla birden görmeyen ve nihayetsiz işleri beraber yapamayan ve her yerde hazır ve nâzır bulunmayan ve mekândan münezzeh olmayan ve nihayetsiz hikmet ve ilim ve kudrete mâlik olmayan bize sahip olamaz ve müdahale edemez."[1]

Sonra o müddeî gider. "Belki küre-i arz'ı kandırıp orada bir yer bulurum." der. Gider, küre-i arz'a(Hâşiye-2) yine esbab nâmına ve tabiat lisânıyla der ki: "Böyle serseri gezdiğinden, sahipsiz olduğunu gösteriyorsun. Öyle ise, sen benim olabilirsin." O vakit küre-i arz, hak nâmına ve hakikat diliyle, gök gürültüsü gibi bir sadâ ile ona der ki: "Haltetme... Ben, nasıl serseri, sahipsiz olabilirim? Benim elbisemi ve elbisemin içindeki en küçük bir noktayı, bir ipi intizamsız bulmuş musun ve hikmetsiz ve san'atsız görmüş müsün ki, bana sahipsiz, serseri dersin? Eğer hareket-i seneviyem ile takriben yirmi beş bin senelik(Hâşiye-3) bir mesafede, bir senede gezdiğim ve kemâl-i mîzân ve hikmetle vazife-i hizmetimi gördüğüm o daire-i azîmeye hakikî mâlik olabilirsen ve kardeşlerim ve benim gibi vazifedar olan on seyyareye ve gezdikleri bü-

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 164, 258; Yûnus sûresi, 10/5; Nahl sûresi, 16/65; Furkan sûresi, 25/2, 49; Ankebût sûresi, 29/63; Rûm sûresi, 30/50; Fâtır sûresi, 35/9; Yâsîn sûresi, 36/33; Hadîd sûresi, 57/4.

(Hâşiye-2) ***Elhâsıl***: Zerre, o müddeîyi küreyvât-ı hamrâya havale eder. Küreyvât-ı hamrâ onu hüceyreye, hüceyre dahi beden-i insana, beden-i insan ise nev-i insana, nev-i insan onu zîhayat enva'ından dokunan Arz'ın gömleğine, Arz'ın gömleği dahi küre-i arz'a, küre-i arz onu Güneş'e, Güneş ise bütün yıldızlara havale eder. Her biri der: "Git, benden yukarıdakini zabtedebilirsen sonra gel benim zabtıma çalış. Eğer onu mağlub etmezsen, beni ele geçiremezsin."

Demek, bütün yıldızlara sözünü geçiremeyen, bir tek zerreye rububiyetini dinletemez.

(Hâşiye-3) Bir dairenin takriben nısf-ı kutru, yüz seksen milyon kilometre olsa; o daire (kendisi) takriben yirmi beş bin senelik mesafe olur.

Mûcid: Yaratan
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme, terbiye etme. Rab'lık
Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratıcı'larının bir olduğunu gösteren delil, damga
Turra-yi ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin damgası
Kabza-yi tasarruf: Tasarrufu, emri altında
Nâzır: Nezaret eden, gözeten, yöneten
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Şuûnat: İşler, icraatlar
Küre-i Arz: Yerküre, dünya
Elhâsıl: Netice olarak, kısacası, sözün özü
Küreyvât-ı hamrâ: Alyuvarlar
Hüceyre: Hücre
Beden-i insan: İnsan vücudu
Nev-i insan: İnsan türü
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
Enva': Çeşitler, türler
Arz: Yer, dünya
Zabt: İdaresi altına alma
Mağlub etmek: Yenmek
Sadâ: Ses
Haltetme: Karıştırma
Hareket-i seneviye: Dünya'nın, Güneş etrafında bir yılda tamamladığı hareket
Takriben: Yaklaşık olarak
Nısf-ı kutru: Yarı çapı
Kemâl-i mîzân: Mükemmel ölçü
Vazife-i hizmet: Hizmet görevi
Daire-i azîme: Büyük daire, büyük saha
Hakikî mâlik: Asıl sahip
Vazifedar: Vazifeli

tün dairelere ve bizim imamımız ve biz onunla bağlı ve câzibe-i rahmetle ona takılı olduğumuz Güneş'i îcad edip, yerleştirecek ve sapan taşı gibi beni ve seyyârat yıldızları ona bağlayacak ve kemâl-i intizam ve hikmetle döndürüp istihdam edecek bir nihayetsiz hikmet ve nihayetsiz kudret sende varsa, bana rubûbiyet dâva et, yoksa haydi cehennem ol, git! Benim işim var. Vazifeme gidiyorum. Hem bizlerdeki haşmetli intizamat ve dehşetli harekât ve hikmetli teshirat gösteriyor ki, bizim ustamız öyle bir Zât'tır ki; bütün mevcudat, zerrelerden yıldızlara ve güneşlere kadar emirber nefer hükmünde O'na mutî ve musahhardırlar. Bir ağacı, meyveleriyle tanzim ve tezyin ettiği gibi, kolayca Güneş'i, seyyâratla tanzim eder bir Hakîm-i Zülcelâl ve Hâkim-i Mutlak'tır."[1]

Sonra o müddeî, yerde yer bulamadığı için gider Güneş'e, kalbinden der ki: "Bu çok büyük bir şeydir, belki içinde bir delik bulup, bir yol açarım. Yeri de musahhar ederim." Güneş'e şirk nâmına ve şeytanlaşmış felsefe lisânıyla, Mecûsîler'in dedikleri gibi der ki: "Sen bir sultansın, kendi kendine mâliksin, istediğin gibi tasarruf edersin." Güneş ise, hak nâmına ve hakikat lisânıyla ve hikmet-i ilâhiye diliyle ona der:

"Hâşâ yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Ben musahhar bir memurum. Seyyidimin misafirhânesinde bir mumdârım. Bir sineğe, belki bir sineğin kanadına dahi hakikî mâlik olamam. Çünkü; sineğin vücûdunda öyle mânevî cevherler ve göz, kulak gibi antika san'atlar var ki; benim dükkânımda yok; daire-i iktidarımın haricindedir."[2] der, müddeîyi tekdir eder.

Sonra o müddeî döner, firavunlaşmış felsefe lisânıyla der ki: "Madem kendine mâlik ve sahip değilsin, bir hizmetkârsın; esbab nâmına benimsin."

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 164; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/32-33; Nahl sûresi, 16/12; Ankebût sûresi, 29/44, 61; Lokman sûresi, 31/25, 29; Secde sûresi, 32/4; Fâtır sûresi, 35/13, 40; Zümer sûresi, 39/5, 67; Câsiye sûresi, 45/13.

[2] Bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Nahl sûresi, 16/12; Hac sûresi, 22/18, 73; Yâsîn sûresi, 36/38; Nûh sûresi, 71/16.

Seyyare: Gezegen
Câzibe-i rahmet: Rahmetin eseri olan çekim kanunu
Îcad: Varetmek, yaratmak
Seyyârat: Gezegenler
Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen, nizam
İstihdam etmek: Çalıştırmak
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme. ***Dâva***: İddia etme
İntizamat: Tertipler, düzenler
Harekât: Hareketler
Teshirat: Emri altına alma, hizmete koşma
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Emirber nefer: Emir eri
Mutî: İtaatkâr
Müsahhar: Boyun eğmiş, hizmete verilmiş, emre amade
Tanzim: Düzenleme
Tezyin: Donatma, süsleme
Seyyârat: Gezegenler
Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hikmetli yapan, ululuk ve azamet sahibi Zât (Allah) (c.c.)
Hâkim-i Mutlak: Her şeye hükmeden Cenâb-ı Hak
Mecûsî: Mecusiliğe inanan, ateşe tapan kimse
Müddeî: Davacı, iddia sahibi
Müsahhar etmek: Boyun eğdirmek, emre amade kılmak, hizmetine vermek
Mâlik: Sahip. ***Tasarruf***: Yönetme
Hikmet-i ilâhiye: İlâhî hikmet
Hâşâ: Asla, katiyen
Kellâ: Asla. ***Seyyid***: Efendi
Mumdâr: Işık veren
Daire-i iktidar: İktidar alanı
Haricinde: Dışında
Tekdir etmek: Azarlamak
Firavunlaşmak: Azgınlık ve inkârcılıkta Firavun'a benzemek

der. O vakit Güneş, hak ve hakikat nâmına ve ubûdiyet lisânıyla der ki: "Ben öyle birinin olabilirim ki; bütün emsâlim olan ulvî yıldızları îcad eden ve semâvâtında kemâl-i hikmetle yerleştiren ve kemâl-i haşmetle döndüren ve kemâl-i zînetle süslendiren bir Zât olabilir."[1]

Sonra o müddeî, kalbinden der ki: "Yıldızlar çok kalabalıktırlar. Hem dağınık, karmakarışık görünüyorlar. Belki onların içinde, müekkillerim nâmına bir şey kazanırım." der. Onların içine girer. Onlara esbab nâmına, şerikleri hesabına ve tuğyan etmiş felsefe lisânıyla, nücûm-perest olan sâbiiyyûnların[2] dedikleri gibi der ki: "Sizler, pek çok dağınık olduğunuzdan, ayrı ayrı hâkimlerin taht-ı hükmünde bulunuyorsunuz." O vakit yıldızlar nâmına bir yıldız der ki:

"Ne kadar sersem, akılsız ve ahmak ve gözsüzsün ki; bizim yüzümüzdeki sikke-i vahdeti ve turra-yi ehadiyeti görmüyorsun, anlamıyorsun. Ve bizim nizamat-ı âliyemizi ve kavânîn-i ubûdiyetimizi bilmiyorsun. Bizi intizamsız zannediyorsun. Bizler öyle bir Zât'ın san'atıyız ve hizmetkârlarıyız ki, bizim denizimiz olan semâvâtı ve şeceremiz olan kâinatı ve mesiregâhımız olan nihayetsiz fezâ-yi âlemi kabza-yi tasarrufunda tutan bir Vâhid ü Ehad'dir. Bizler donanma elektrik lâmbaları gibi, O'nun kemâl-i rubûbiyetini gösteren nurânî şâhidleriz ve saltanat-ı rubûbiyetini ilân eden ışıklı bürhânlarız. Her bir tâifemiz O'nun daire-i saltanatında ulvî, süflî, dünyevî, berzahî, uhrevî menzillerde haşmet-i saltanatını gösteren ve ziyâ veren nurânî hizmetkârlarız.[3]

Evet her birimiz kudret-i Vâhid ü Ehad'in birer mu'cizesi ve şecere-i hilkatin birer muntazam meyvesi ve vahdâniyetin birer münevver bürhânı ve

---

[1] Bkz.: Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/12; Mülk sûresi, 67/5.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/62; Mâide sûresi, 5/69; Hac sûresi, 22/17.

[3] Bkz.: Nahl sûresi, 16/49; Nûr sûresi, 24/41; Rûm sûresi, 30/26; Zümer sûresi, 39/67; Câsiye sûresi, 45/3.

Berzahî: Kabir âlemine ait
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Daire-i saltanat: Hâkimiyet, saltanat dairesi. ***Emsâl***: Benzerler
Dünyevî: Dünyâya ait
Fezâ-yi âlem: Uzay
Haşmet-i saltanat: Cenâb-ı Hakk'ın saltanatının büyüklük ve yüceliği. ***İntizam***: Düzen
Îcad: Varetmek, yaratmak
Kabza-yi tasarruf: Yönetim
Kavânîn-i ubûdiyet: Kulluk kanunları
Kemâl-i haşmet: Mükemmel ihtişam
Kemâl-i hikmet: Mükemmel hikmet
Kemâl-i rubûbiyet: Allah Teâlâ'nın rubûbiyetinin mükemmelliği
Kudret-i Vâhid u Ehad: Vahid ve Ehad Allah'ın kudreti, gücü
Kemâl-i zînet: Mükemmel süsleme
Mesiregâh: Gezinti yeri
Muntazam: İntizamlı, derli toplu, tertipli. ***Müekkil***: Vekâlet veren
Münevver: Nurlu, aydın
Nizâmat-ı âliye: Yüksek nizamlar, düzenler. ***Nurânî***: Nurlu
Nücûm-perest: Yıldızlara tapan
Sâbiiyyûn: Âlemin tek Yaratıcısına inanmakla birlikte, dünyanın ve insanların yönetiminin gök cisimlerine bırakıldığını ileri süren, meleklere veya yıldızlara tapan kimseler. Günümüzde yıldız falına inanma ve yıldızların gücüne sığınma bunlardan kalmadır
Saltanat-ı rubûbiyet: Cenâb-ı Hakk'ın mutlak hâkimiyeti
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Sikke-i vahdet: Mahlûkatta, Yaratıcı'larının bir olduğunu gösteren delil, damga
Süflî: Aşağı, alçak, âdi
Şecere: Ağaç. ***Şerik***: Ortak, eş
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Taht-ı hükmü: Hükmü altında
Tâife: Topluluk, bölük
Tuğyan: Azgınlık, küfürde ileri gitme
Turra-yi ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin mührü
Ubûdiyet: Kulluk
Uhrevî: Âhirete ait. ***Ulvî***: Yüce
Vahdâniyet: Birlik
Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Ziyâ: Işık

melâikelerin birer menzili, birer tayyaresi, birer mescidi ve avâlim-i ulviyenin birer lâmbası, birer güneşi ve saltanat-ı rubûbiyetin birer şâhidi ve fezâ-yi âlemin birer zîneti, birer kasrı, birer çiçeği ve semâ denizinin birer nurânî balığı ve gökyüzünün birer güzel gözü(Hâşiye-1) olduğumuz gibi, hey'et-i mecmuamızda sükûnet içinde bir sükût ve hikmet içinde bir hareket ve haşmet içinde bir zînet ve intizam içinde bir hüsn-i hilkat ve mevzuniyet içinde bir kemâl-i san'at bulunduğundan Sâni'-i Zülcelâl'imizi, nihayetsiz diller ile vahdetini, ehadiyetini, samediyetini ve evsâf-ı cemâl ve celâl ve kemâlini bütün kâinata ilân ettiğimiz hâlde, bizim gibi nihayet derecede sâfi, temiz, mutî, musahhar hizmetkârları, karmakarışıklık ve intizamsızlık ve vazifesizlik hattâ sahipsizlik ile ittiham ettiğinden tokata müstehaksın." der. O müddeînin yüzüne –recm-i şeytan[1] gibi– bir yıldız öyle bir tokat vurur ki, yıldızlardan tâ Cehennem'in dibine onu atar. Ve beraberinde olan tabiatı(Hâşiye-2) evham dere-

---

(Hâşiye-1) Cenâb-ı Hakk'ın acâib-i masnûatına bakıp, temaşa edip ve ettiren işaretleriz. Yâni: Semavat, hadsiz gözlerle zemindeki acâib-i san'at-ı ilâhiye'yi temaşa eder gibi görünüyor. Semânın melâikeleri gibi, yıldızlar dahi mahşer-i acâib ve garâib olan Arz'a bakıyorlar ve zîşuurları dikkatle baktırıyorlar, demektir.

[1] Bkz.: "Biz yere en yakın semâyı lâmbalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık. Hem onlara alevli ateş hazırladık." (Mülk sûresi, 67/5)

(Hâşiye-2) Fakat sukuttan sonra tabiat tevbe etti. Hakikî vazifesi, tesir ve fiil olmadığını, belki kabul ve infial olduğunu anladı. Ve kendisi kader-i ilâhî'nin bir nevi defteri –fakat tebeddül ve tegayyüre kabil bir defteri– ve kudret-i rabbâniye'nin bir nevi programı ve Kadîr-i Zülcelâl'in bir nevi fıtrî şeriatı ve bir nevi mecmua-yi kavanini olduğunu bildi. Kemâl-i acz ve inkıyad ile vazife-i ubûdiyetini takındı. Ve fıtrat-ı ilâhiye ve san'at-ı rabbâniye ismini aldı.

Menzil: Durak, konak
Tayyare: Uçak
Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler
Fezâ-yı âlem: Uzay. ***Zînet***: Süs
Kasr: Saray. ***Semâ***: Gökyüzü
Acâib-i masnûat: İnsanlarda hayranlık uyandıran sanat eserleri
Temaşa etmek: Bakıp seyretme
Zemin: Yeryüzü, dünya
Acâib-i san'at-ı ilâhiye: Allah'ın (c.c.) insanlarda hayranlık uyandıran sanatları
Mahşer-i acâib ve garâib: Hayret uyandıran şeylerin toplandığı yer. ***Arz***: Yeryüzü
Hey'et-i mecmua: Genel yapı, şekil. ***Zîşuûr***: Akıl sahibi, şuurlu
Sükûnet: Durgunluk, durma
Sükût: Susma, konuşmama
Haşmet: Göz kamaştıran ihtişam
Hüsn-i hilkat: Güzel yaratma
Mevzuniyet: Ölçülü, tartılı olma
Kemâl-i san'at: Sanat mükemmelliği
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. ***Vahdet***: Birlik. Tek olma
Samediyet: Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı hâlde her şeyin kendisine muhtaç olması
Evsâf-ı cemâl ve celâl ve kemâl: Cenâb-ı Hakk'ın lütfunu, ululuğunu ve mükemmelliğini gösteren sıfatlar
Sâfi: Duru, temiz, berrak
Mutî: İtaatkâr
Musahhar: Emre amade kılınmış, hizmetine verilmiş
İttiham etmek: Suçlamak, töhmet altında bırakmak
Müstehak: Hak etmiş, lâyık
Müddeî: Davacı, iddia sahibi
Recm-i şeytan: Şeytanın gök yüzünde melekler tarafından taşlanması. ***Sukut***: Düşme
İnfial: Etkilenme
Kader-i ilâhî: İlâhî kader
Tebeddül ve tegayyüre kâbil: Değişebilen, başkalaşabilen
Kudret-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın kudreti
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Yaradan
Fıtrî şeriat: Yaratılışla alâkalı kanunlar. ***Bir nevi***: Bir çeşit
Mecmua-yi kavanin: Kanunlar mecmuası
Kemâl-i acz ve inkıyad: Son derece güçsüzlük ve tam eksiksiz itaat
Vazife-i ubûdiyet: Kulluk vazifesi
Fıtrat-ı İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın yaratması
San'at-ı Rabbâniye: İlâhî sanat
Evham: Yanlış ve esassız zanlar, vehimler

lerine ve tesadüfü adem kuyusuna ve şerikleri, imtina' ve muhâliyet zulümâtına ve din aleyhindeki felsefeyi, esfel-i sâfilînin dibine atar. Bütün yıldızlarla beraber o yıldız لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[1] ferman-ı kudsîsini okuyorlar. Ve "Sinek kanadından tut, tâ semâvât kandillerine kadar, bir sinek kanadı kadar şerike yer yoktur ki, parmak karıştırsın." diye ilân ederler.

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَٓا اِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَٓا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[2]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ سِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَدَلاَّلِ وَحْدَانِيَّتِكَ فِي مَشْهَرِ كَائِنَاتِكَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ[3]

* * *

---

[1] "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[2] "(Melekler:) Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Alîm ve Hakîm olan ancak Sensin. (dediler)" (Bakara sûresi, 2/32)

[3] "Allahım! Senin mahlûkatının çokluğu içerisinde vahdetinin Sıracı (birliğinin kandili), kâinatının sergisinde vahdâniyetinin dellâlı Efendimiz Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun bütün Âl'ine ve Ashabına salât ve selâm et."

Tesadüf: Rastgele meydana gelme
Adem: Yokluk
İmtina': İmkânsızlık, mümkün olmama
Şerik: Ortak, eş
Muhâliyet: İmkânsızlık
Zulümat: Karanlıklar, haksızlıklar
Ferman-ı kudsî: Kutsal buyruk
Esfel-i safilîn: Aşağıların aşağısı, Cehennem'in en alt noktası
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Şerik: Ortak, eş

بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ إِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا [1]

âyetinin ezelî bağından, bir çiçeğine işaret eden Arabî fıkralardır.

حَتَّى كَأَنَّ الشَّجَرَ الْمُزْهَرَّةَ قَصِيدَةٌ مَنْظُومَةٌ مُحَرَّرَةٌ..

وَتُنْشِدُ لِلْفَاخِرِ الْمَدَائِحَ الْمُبَهَّرَةَ أَوْ فَتَحَتْ بِكَثْرَةٍ عُيُونَهَا الْمُبَصَّرَةَ..

لِتُنْظِرَ لِلصَّانِعِ الْعَجَائِبَ الْمُنَشَّرَةَ أَوْ زَيَّنَتْ لِعِيدِهَا أَعْضَاءَهَا الْمُخَضَّرَةَ..

لِيَشْهَدَ سُلْطَانُهَا اٰثَارَهُ الْمُنَوَّرَةَ وَتُشْهِرَ فِي الْمَحْضَرِ مُرَصَّعَاتِ الْجَوْهَرِ..

وَتُعْلِنَ لِلْبَشَرِ حِكْمَةَ خَلْقِ الشَّجَرِ بِكَنْزِهَا الْمُدَخَّرِ مِنْ جُودِ رَبِّ الثَّمَرِ..

سُبْحَانَهُ مَا أَحْسَنَ إِحْسَانَهُ مَا أَزْيَنَ بُرْهَانَهُ مَا أَبْيَنَ تِبْيَانَهُ..

خَيَالْ بِيندْ ازِينْ اَشْجَارْ مَلاَئِكْ رَا جَسَدْ آمَدْ سَمَاوِي بَا هَزَارَانْ نَيْ..

اَزِينْ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوشْ سَتَايِشْهَاي ذَاتِ حَيْ..

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْدْ هَمَه هُو هُو ذِكْرْ آرَنْدْ بَدَرْ مَعْنَاي حَيُّ حَيُّ..

لَا إِلٰهَ إِلَّا هُو بَرَابَرْ مِيزَنَنْدْ هَرْشَيْ.. چو

دَمَادَمْ جُويَدَنْدْ يَا حَقْ سَرَاسَرْ گُويَدَنْدْ يَا حَيْ بَرَابَرْ مِيزَنَنْدْ اَللّٰه [2]

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا [1]

---

[1] Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. "Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arz'ı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

[2] Farsça kısmın tercemesi: "Hayal görüyor ki bu ağaçlar meleklere cesed olmuşlar. Binlerce semâvî neyler ile beraber. Onların neylerinden akıl, Hayy olan Allah'ın medih ve övgüsünü işitiyor. Yaprakları birer dil olup daima ya Hayy, ya Hayy mânâsıyla "Hu Hu" zikrini çekiyorlar. Sanki her şey beraber "Lâ ilâhe illâllâh" diyor. Daima ya Hak deyip hakk-ı hayat istiyorlar. Baştan başa ya Hayy deyip Allah diyorlar."

Arabî fıkranın tercümesi:

Yâni: Güya çiçek açmış her bir ağaç, güzel yazılmış manzum bir kasidedir ki; o kaside Fâtır-ı Zülcelâl'in medâyih-i bâhiresini inşad edip, şâirâne lisân-ı hâl ile söylüyor. Veyahut o çiçek açmış her bir ağaç, binler bakar ve baktırır gözlerini açmış, tâ Sâni'-i Zülcelâl'in neşir ve teşhir olunan acâib-i san'atını bir iki gözle değil, belki binler gözlerle baksın; tâ ehl-i dikkati öyle baktırsın. Veyahut o çiçek açan her bir ağaç, umumî bayram olan baharın içindeki hususî bayramında ve resm-i geçit-misâl bir anda yeşillenmiş âzâlarını en süslü müzeyyenatla süslemiş. Tâ ki, onun Sultan-ı Zülcelâl'i, ona ihsan ettiği hedayâyı ve letâifi ve âsâr-ı nuraniyesini müşâhede etsin. Hem meşher-i san'at-ı ilâhiye olan zeminin yüzünde ve bahar mevsiminde, murassaat-ı rahmetini enzâr-ı halka teşhir etsin. Ve şecerin hikmet-i hilkatini beşere ilân etsin. İncecik dallarında ne kadar mühim hazineler bulunduğunu ve ihsanat-ı Rahmaniye'nin meyvelerinde ne derece mühim defineler var olduğunu göstermekle kemâl-i kudret-i ilâhiye'yi göstersin.

* * *

[1] "Gökten bereketli bir su indirdik." (Kaf suresi, 50/9)

Arabî fıkra: Arapça metin
Manzum: Vezinli, kafiyeli söz
Kaside: Büyükleri övmek için belli kaideler çerçevesinde yazılan, tek kafiyeye dayanan en az 15 beyit tutarında olan şiir
Fâtır-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Medâyih-i bâhire: Açık ve aşikâr övgüler
İnşad: Topluluk karşısında bir şiiri uygun şekilde okuma
Şâirâne: Şâirce, şâir gibi
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ. Hâl dili
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Neşir: Neşretmek, yaymak
Teşhir: Sergileme, gösterme
Acaib-i sanat: Allah'ın (c.c.) hayranlık uyandıran sanatları
Ehl-i dikkat: Dikkat sahipleri
Umumî: Genel
Resm-i geçit-misâl: Geçit töreni tarzında
Âzâ: Uzuvlar, organlar
Müzeyyenat: Süslenmişler, süslü şeyler. ***İhsan***: İyilik, lütuf
Sultan-ı Zülcelâl: Hâkimiyet sahibi Hz. Allah (c.c.)
Hedayâ: Hediyeler
Letâif: Güzellikler
Âsâr-ı nuraniye: Nûranî eserler
Müşahede etmek: Görmek
Meşher-i san'at-ı ilâhiye: İlâhî sanat eserlerinin sergisi
Zemin: Yeryüzü
Murassaat-ı rahmet: Rahmetin süslemeleri. ***Şecer***: Ağaç
Enzâr-ı halk: Halkın bakışları
Hikmet-i hilkat: Yaratılışın hikmeti
İhsanat-ı Rahmâniye: Rahmânî ihsanlar, lütuflar
Kemâl-i kudret-i ilâhiye: İlâhî kudretin mükemmelliği

Birinci Mevkıf'ın Küçük Bir Zeyli

فَاسْتَمِعْ لِلْاٰيَةِ الْكَرِيمَةِ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوٓا إِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ [1]

ثُمَّ انْظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرٰى سُكُوتًا فِي سُكُونَةٍ حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ تَلَئْلُأً فِي حِشْمَةٍ
تَبَسُّمًا فِي زِينَةٍ مَعَ انْتِظَامِ الْخِلْقَةِ مَعَ اتِّزَانِ الصَّنْعَةِ تَشَعْشُعُ سِرَاجِهَا تَهَلْهُلُ مِصْبَاحِهَا
تَلَئْلُؤُ نُجُومِهَا تُعْلِنُ لِأَهْلِ النُّهٰى سَلْطَنَةً بِلَا انْتِهَاءٍ [2]

أَفَلَمْ يَنْظُرُوٓا إِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

Bu âyetin bir nevi tercümesi olan ثُمَّ انْظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرٰى سُكُوتًا فِي سُكُونَةٍ tercümesidir. Yâni; âyet-i kerîme nazar-ı dikkati, semânın zînetli ve güzel yüzüne çeviriyor. Tâ dikkat-i nazar ile, semânın yüzünde fevkalâde sükûnet içinde bir sükûtu görüp, bir Kadîr-i Mutlak'ın emir ve teshiriyle o vaziyeti aldığını anlasın. Yoksa eğer başıboş olsa idiler, birbiri içinde o dehşetli hadsiz ecrâm, o gayet büyük küreler ve gayet sür'atli hareketleriyle öyle bir velveleyi çıkarmak lâzım idi ki, kâinatın kulağını sağır edecekti. Hem öyle bir zelzele-i herc ü merc içinde karışıklık olacaktı ki, kâinatı dağıtacaktı. Yirmi camus, birbiri içinde hareket etse ne

---

[1] Şu âyeti dinle: "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6)

[2] "Sonra göğün yüzüne bak, nasıl sükûnet içerisinde bir sessizlik, hikmet içerisinde bir hareket, haşmet içerisinde bir parıldama, zinet içerisinde bir tebessüm göreceksin. Bunlar intizam-ı hilkat (yaratılışın düzeni), ittizan-ı sanat (sanatın ölçülü oluşu) ile beraber olmaktadır. Kandilinin parlaması, lâmbasının ışık vermesi, yıldızlarının parıldamaları akıl sahiplerine sonsuz saltanatın varlığını ilân eder."

Mevkıf: Durma yeri, durak
Zeyl: Ek, ilâve
Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak
Semâ: Gökyüzü
Fevkalâde: Harika, olağanüstü
Sükûnet: Durgunluk, durma
Sükût: Susma, konuşmama, sessizlik
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Ecram: Gök cisimleri, yıldızlar
Teshir: Emri altına almak, kendine boyun eğdirmek
Velvele: Gürültü ve şamata
Zelzele-i herc u merc: Darmadağınıklığın sarsıntısı
Camus: Manda

kadar velveleli bir herc ü merce sebebiyet verdiği mâlûm. Halbuki; küre-i arz'dan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa sür'atli hareket edenler, yıldızlar içerisinde var olduğunu kozmoğrafya söylüyor. İşte sükûnet içindeki sükût-i ecrâmdan Sâni'-i Zülcelâl'in ve Kadîr-i Zülkemâl'in derece-i kudret ve teshirini ve nücûmun O'na derece-i inkıyad ve itâatini anla.

حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ Hem semânın yüzünde, hikmet içinde bir hareketi görmeyi âyet emrediyor. Evet, gayet acib ve azîm o harekât, gayet dakik ve geniş hikmet içindedir. Nasıl ki bir fabrikanın çarklarını ve dolaplarını bir hikmet içinde çeviren bir san'atkâr, fabrikanın azamet ve intizamı derecesinde derece-i san'at ve maharetini gösterir. Öyle de: Koca Güneş'e, seyyârat ile beraber fabrika vaziyetini veren ve o müdhiş azîm küreleri sapan taşları misillü ve fabrika çarkları gibi etrafında döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl'in derece-i kudret ve hikmeti, o nisbette nazara tezahür eder.

تَلَئْلُأً فِي حِشْمَةٍ تَبَسُّمًا فِي زِينَةٍ Yâni: Hem semâvât yüzünde, öyle bir haşmet içinde bir parlamak ve bir zînet içinde bir tebessüm var ki; Sâni'-i Zülcelâl'in ne kadar muazzam bir saltanatı, ne kadar güzel bir san'atı olduğunu gösterir. Donanma günlerinde kesretli elektrik lâmbaları, sultanın derece-i haşmetini ve terakkiyât-ı medeniyede derece-i kemâlini gösterdiği gibi; koca semâvât o haşmetli, zînetli yıldızlarıyla Sâni'-i Zülcelâl'in kemâl-i saltanatını ve cemâl-i san'atını, öylece nazar-ı dikkate gösteriyorlar.

مَعَ انْتِظَامِ الْخِلْقَةِ مَعَ اتِّزَانِ الصَّنْعَةِ Hem diyor ki: Semânın yüzündeki mahlûkatın intizamını, dakik mîzânlar içinde masnûatın mevzuniyetini gör ve an-

---

Herc u merc: Darmadağınıklık
Mâlûm: Bilinen, belli
Küre-i Arz: Yerküre, dünya
Kozmoğrafya: Astronomi
Sükût-i ecram: Gök cisimlerinin sessizliği
Sâni'-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi Yaradan
Muntazam harekât: Düzenli, intizamlı hareketler
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Derece-i kudret ve teshir: Güç ve emri altına alma derecesi
Nücûm: Yıldızlar
Derece-i inkıyad ve itâat: Boyun eğme ve itâat derecesi
Acîb: Hayret veren, dikkat çeken
Azîm: Büyük, ehemmiyetli
Harekât: Hareketler
Çark: Bir makinenin dönen tekerleği. ***Dakik***: İnce, hassas
Dolap: Her çeşit döner çark ve çıkrık. ***Azamet***: Büyüklük, yücelik
İntizam: Düzen. ***Azîm***: Büyük
Derece-i san'at ve maharet: Sanat ve maharet derecesi
Seyyârat: Gezegenler
Misillü: Gibi, benzeri
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.). ***Nazar***: Bakış
Derece-i kudret ve hikmet: Kudret ve hikmetinin derecesi
Tezahür: Meydana çıkma
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Haşmet: Büyüklük, ihtişam
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan. ***Muazzam***: Büyük, yüce
Saltanat: Hâkimiyet ve kudret
Kesretli: Çoklukla, sıklıkla
Derece-i haşmet: Büyüklük ve ihtişam derecesi
Terakkiyat-ı medeniye: Medenî ilerleme
Derece-i kemâl: Mükemmelliğin derecesi
Kemâl-i san'at: San'at mükemmelliği. ***Mahlûkat***: Yaratıklar
Cemâl-i san'at: San'at güzelliği
Nazar-ı dikkat: Dikkatlice bakmak
İntizam: Düzen
Dakik mîzân: Hassas ölçü
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar
Mevzuniyet: Ölçülü, tartılı olma

la ki: Onların Sâni'i ne kadar Kadîr ve ne kadar Hakîm olduğunu bil. Evet muhtelif ve küçük cirimleri veyahut hayvanları döndüren ve bir vazife için çeviren ve bir mîzân-ı mahsus ile, her birini muayyen bir yolda sevk eden bir Zât'ın derece-i iktidar ve hikmetini ve hareket eden cirimlerin ona derece-i itâat ve musahhariyetlerini gösterdikleri gibi, koca semâvât o dehşetli azametiyle hadsiz yıldızlarıyla ve o yıldızlar da dehşetli büyüklükleriyle ve gayet şiddetli hareketleriyle beraber, zerre miktar ve bir sâniyecik kadar hudûdlarından tecavüz etmemeleri, bir âşire-i dakika kadar vazifelerinden geri kalmamaları, Sâni'-i Zülcelâl'lerinin ne kadar dakik bir mîzân-ı mahsus ile rubûbiyetini icra ettiğini nazar-ı dikkate gösterirler. Hem de şu âyet gibi Sûre-i Amme'de ve sâir âyetlerde beyân olunan teshir-i Şems ve Kamer ve nücûmla işaret ettiği gibi:

تَشَعْشُعُ سِرَاجِهَا تَهَلْهُلُ مِصْبَاحِهَا تَلَئْلُؤُ نُجُومِهَا تُعْلِنُ لِأَهْلِ النُّهٰى سَلْطَنَةً بِلاَ انْتِهَاءٍ

Yâni: Semânın müzeyyen tavanına, Güneş gibi ışık verici, ısındırıcı bir lâmbayı takmak; gece gündüz hatlarıyla, kış yaz sahifelerinde mektubât-ı Samedâniye'yi yazmasına bir nur hokkası hükmüne getirmek ve yüksek minare ve kulelerdeki büyük saatların parlayan akrebleri misillü, kubbe-i semâda Kamer'i, zamanın saat-ı kübrâsına bir akrep yapmak; mütefavit çok hilâller sûretinde her geceye güya ayrı bir hilâl bırakıp, sonra dönüp kendine toplamak, menzillerinde kemâl-i mîzânla, dakik hesabla hareket ettirmek ve kubbe-i semâda parlayan, tebessüm eden yıldızlarla, göğün güzel yüzünü yaldızlamak, elbette nihayetsiz bir saltanat-ı rubûbiyetin şeâiridir. Zîşuûra, onu iş'ar eden muhteşem bir ulûhiyetin işârâtıdır. Ehl-i fikri, îmâna ve tevhide dâvet eder.

Sâni': Sanatlı yaratan
Kadîr: Her şeye gücü yeten
Hakîm: Her işini hikmetli yapan
Muhtelif: Çeşitli, farklı
Cirim: Gök cismi, yıldız
Mîzân-ı mahsus: Hususî ölçü
Muayyen: Belirli
Sevkeden: İleri süren, gönderen, yollayan
Derece-i iktidar ve hikmet: İktidar, güç, ve hikmet derecesi
Derece-i itâat: İtâat derecesi
Musahhariyet: Emre amade kılma
Azamet: Büyüklük
Hudud: Sınır
Tecavüz: Sınırı aşma, saldırma
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme
Âşire-i dakika: Bir dakikanın 167 trilyon 961 milyar 600 milyonda biri
İcra etmek: Yürütmek, yerine getirmek
Sûre-i Amme: Amme sûresi
Sâir: Başka, diğer
Beyân: Açıklama, ifade
Teshir-i Şems ve Kamer ve nücûm: Güneş, Ay'ı ve yıldızları emri altına alma, birinin hizmetine verme
Hat: Çizgi, satır, yazı
Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Hokka: Mürekkep konulan küçük cam kap
Misillü: Gibi, benzeri
Kubbe-i semâ: Gök kubbe
Saat-ı kübrâ: Büyük saat
Mütefavit: Çeşitli, farklı
Sûret: Şekil, biçim
Menzil: Konak, durak
Kemâl-i mîzân: Mükemmel ölçü
Dakik: İnce, hassas
Saltanat-ı rubûbiyet: Rubûbiyetin hâkimiyeti
Şeâir: Alâmetler, semboller
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
İş'ar: Bildirmek, haber vermek
Ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'ın ibadet ve itaate lâyık tek varlık olması
İşârât: İşaretler
Ehl-i fikr: Derin ve ince düşünenler, akıl sahipleri
Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ı birleme

Bak kitab-ı kâinatın safha-yi rengînine
Hâme-i zerrîn-i kudret, gör ne tasvir eylemiş.
Kalmamış bir nokta-yi muzlim, çeşm-i dil erbabına
Sanki âyâtın Hudâ, nur ile tahrir eylemiş.
Bak, ne mu'ciz-i hikmet, iz'ân-rubâ-yi kâinat;
Bak, ne âlî bir temâşâdır fezâ-yi kâinat;
Dinle de yıldızları, şu hutbe-i şîrinine,
Nâme-i nûrunu hikmet, bak ne takrir eylemiş.
Hep beraber nutka gelmiş, hak lisânıyla derler:
Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmet-i sultanına
Birer bürhân-ı nur-efşânız vücub-i Sâni'a, hem vahdete, hem kudrete şâhidleriz biz.
Şu zeminin yüzünü yaldızlayan nazenin mu'cizâtı çün melek seyranına
Bu semânın Arz'a bakan, Cennet'e dikkat eden, binler müdakkik gözleriz biz.
Tûbâ-yi hilkatten semâvât şıkkına, hep kehkeşan ağsânına
Bir Cemil-i Zülcelâl'in dest-i hikmetiyle takılmış, binler güzel meyveleriz biz.
Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyar, birer hâne-i devvar, birer ulvî âşiyâne,
Birer misbâh-ı nevvar, birer gemi-i cebbar, birer tayyareyiz biz.

Kitab-ı kâinat: Kâinat kitabı
Safha-yi rengîn: Süslü, parlak, rengârenk sayfa
Hâme-i zerrîn-i kudret: Kudretin altın kalemi
Tasvir eylemek: Biçimlendirme, şekil verme
Nokta-yi muzlim: Karanlık nokta
Çeşm-i dil erbabı: Basiret sahipleri, kalp gözü açık olanlar
Âyât: Deliller
Hudâ: Rab, Yaradan
Tahrir: Yazma
Mu'ciz-i hikmet: Hikmetin mu'cizesi
İz'ân-rubâ-yi kâinat: Kâinatın, herkesi hayrette bırakan ve şaşkınlık veren yüzü
Âlî: Yüce, yüksek
Temâşâ: Bakmak, seyretmek
Fezâ-yi kâinat: Uzay
Hutbe-i şirin: Latîf, tatlı hutbe
Nâme-i nur: Işıklı, son derece parlak mektup
Takrir: Bildirmek
Nutka gelmek: Konuşmak
Lisân: Dil
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Haşmet-i sultan: Sultanın büyüklüğü
Bürhan-ı nur-efşân: Nur saçan delil
Vücub-i Sâni': Yaradan'ın varlığının zorunlu oluşu
Vahdet: Birlik. Tek olma
Zeminin yüzü: Yeryüzü
Nazenin mu'cizât: Narin mu'cizeler. Harika, mucize olan nazlı varlıklar.
Çün: Gibi
Seyran: Gezinme
Arz: Yeryüzü
Müdakkik: İnceden inceye araştıran
Tûbâ-yi hilkat: Yaratılış ağacı
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Şıkk: Bir bütünün yarısı
Kehkeşan: Samanyolu
Ağsan: Dallar
Cemil-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik ve lütfun da yegâne sahibi Hz. Allah (c.c.)
Dest-i hikmet: Hikmet eli
Mescid-i seyyar: Seyyar mescid
Hâne-i devvar: Devamlı dönen hâne, köşk
Ulvî aşiyane: Yüce yuva, mesken
Misbâh-ı nevvar: Nur saçan lâmba
Tayyare: Uçak, uçan cisim

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in, birer mu'cize-i kudret, birer hârika-yi san'at-ı Hâlıkâne,

Birer nadire-i hikmet, birer dâhiye-i hilkat, birer nur âlemiyiz biz.

Böyle yüz bin dil ile, yüz bin bürhân gösteririz, işittiririz insan olan insana,

Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü. Hem işitmez sözümüzü. Hak söyleyen âyetleriz biz.

Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız, müsebbihiz abîdâne

Zikrederiz. Kehkeşânın halka-yi kübrâsına mensub birer meczublarız biz...

* * *

Kadîr-i Zülkemâl: Güzellik, fazilet ve sınırsız kudret sahibi Allah (c.c.)
Hakîm-i Zülcelâl: Her işini hikmetli yapan, ululuk ve azamet sahibi Zât Allah (c.c.)
Mu'cize-i kudret: Kudret mu'cizesi
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Hârika-yi san'at-ı Hâlıkâne: Yaradan'ın sanat harikası
Nadire-i hikmet: İlâhî hikmetin ender bir eseri
Dâhiye-i hilkat: Yaratılış harikası
Musahhar: Emre amade kılınmış, hizmetine verilmiş
Sikke: Damga
Turra: Mühür
Müsebbih: Tesbih eden, Allah'ı (c.c.) anan
Abîdâne: İbâdet edercesine
Zikr etmek: Anmak, hatırlamak
Halka-yi kübrâ: Büyük halka
Meczub: Cezbeye tutulmuş

İkinci Mevkıf

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۞ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۞ [1]

Şu Mevkıfın Üç Maksadı Var

Birinci Maksad

(Bir yıldızın tokatıyla yere sukut eden ehl-i şirk ve dalâletin vekili, zerrelerden yıldızlara kadar hiçbir yerde zerre miktar şirke yer bulamadığından, o tarzdaki dâvadan vazgeçip, fakat şeytan gibi, vahdete dair teşkikât yapmak için "Üç Mühim Suâl" ile, ehadiyete ve vahdete dair ehl-i tevhide vesvese yapmak istedi.)

Birinci Suâl: Zındıka lisânıyla diyor ki: "Ey ehl-i Tevhid! Ben, kendi müekkillerim nâmına bir şey bulamadım, mevcudatta bir hisse çıkaramadım, mesleğimi isbat edemedim. Fakat siz ne ile nihayetsiz bir kudret sahibi bir Vâhid ü Ehad'i isbat ediyorsunuz? Neden O'nun kudretiyle beraber başka eller karışmasını kabil görmüyorsunuz?"

Elcevap: Yirmi İkinci Söz'de kat'î isbat edilmiş ki; bütün mevcudat, bütün zerrât, bütün yıldızlar, her biri Vâcibü'l-Vücûd'un ve Kadîr-i Mutlak'ın

---

[1] Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla: "De ki: O, Allah birdir. ۞ Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Mevkıf: Durma yeri, durak
Sukut etmek: Düşme
Ehl-i şirk ve dalâlet: Allah'a (c.c.) ortak koşanlar ve dinden sapanlar
Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci
Dâva: İddia
Vahdet: Birlik
Teşkikât: Şüpheye düşürmeler, şüphede bırakmalar
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Ehl-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inananlar
Vesvese: Şeytanın insanın kalbine gizlice attığı şüphe
Zındıka: Dinsizlik
Müekkil: Vekâlet veren
Mevcûdat: Varlıklar. ***Hisse***: Pay
Meslek: Yol, usûl, sistem
Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Kabil görmek: Mümkün görmek
Zerrât: Zerreler, maddenin en küçük parçaları, atomlar
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan Allah (c.c.)

vücub-i vücûduna birer bürhân-ı neyyirdir. Bütün kâinattaki silsilelerin her biri, O'nun vahdâniyetine birer delîl-i kat'îdir. Kur'ân-ı Hakîm hadsiz bürhânlarında isbat ettiği gibi, umumun nazarına en zâhir bürhânları daha ziyade zikreder. Ezcümle:

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ [1]

وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ [2]

gibi pek çok âyâtla, Kur'ân-ı Hakîm; hilkat-ı Arz ve semâvâtı, vahdâniyete bedahet derecesinde bir bürhân gösteriyor ki, ister istemez zîşuur olan her adam, hilkat-ı Arz ve semâvâtta bizzarûre Hâlık-ı Zülcelâl'ini tasdik etmeğe mecburdur ki, لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ der.

Birinci Mevkıf'ta nasıl bir zerreden başladık, tâ yıldızlara ve semâvâta kadar sikke-i tevhidi gösterdik. Kur'ân-ı Hakîm şu nevi âyâtla, yıldızlardan ve semâvâttan tutup, tâ zerrelere kadar, şirki tard eder. Şöyle işaret eder ve mânen der:

Semâvât ve Arz'ı böyle muntazam halkeden bir Kadîr-i Mutlak'ın, devair-i masnûatından olan manzume-i şemsiye bilbedâhe O'nun kabza-yi tasarrufundadır.

Madem o Kadîr-i Mutlak, Şems'i seyyâratıyla kabza-yi tasarrufunda tutuyor ve tanzim ve teshir ve tedvir ediyor.[3] Elbette o manzume-i şemsiye'nin

---

[1] "Şayet onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye soracak olursan, elbette "Allah'tır." diye cevap verecekler dir." (Lokman sûresi, 31/25; Zümer sûresi, 39/38)

[2] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. " (Rûm sûresi, 30/22)

[3] Bkz.: Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12; Hac sûresi, 22/18; Ankebût sûresi, 29/61; Yâsîn sûresi, 36/38.

Âyât: Âyetler
Bedahet: Açık, aşikâr olma
Bilbedâhe: Açık olarak, âşikâr
Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak
Bürhan-ı neyyir: Nurlu, parlak delil. ***Delîl-i kat'î***: Kat'î delil
Devair-i masnûat: Sanatlı olarak yarattığı şeyler dairesi
Ezcümle: Bu cümleden olarak.. başlıca
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yaratan. ***Halkeden***: Yaratan
Hilkat-ı Arz ve semâvât: Yeryüzü ve göklerin yaratılması
Kabza-yi tasarruf: Yönetim
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Kâinat: Varlıklar, evren
Manzume-i şemsiye: Güneş sistemi
Muntazam: Düzenli, ahenk ve uyum içinde. ***Nazar***: Bakış
Semâvât ve Arz: Gökler ve yeryüzü. ***Seyyârat***: Gezegenler
Sikke-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin mührü, imzası
Silsile: Zincir, birbirini takip eden şeylerin meydana getirdiği dizi
Şems: Güneş
Şirk: Allah'a (c.c.) ortak koşma
Tanzim: Düzenleme
Tard etmek: Kovmak
Tedvir: İdare etmek, işleyişini devam ettirmek
Teshir: Emri altına almak, hizmete koşma. ***Umum***: Genel
Vücub-i vücud: Varlığının kendinden olması
Zâhir bürhan: Açık, parlak delil
Zîşuur: Şuur sahibi, şuurlu
Ziyade: Fazla

bir cüz'ü ve Şems ile bağlanan küre-i arz dahi kabza-yi tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir.[1] Madem küre-i arz, kabza-yi tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir; bilbedâhe Arz'ın yüzünde yazılan ve îcad edilen ve yerin meyveleri ve gayâtı hükmünde olan masnûat dahi, O'nun kabza-yi rubûbiyetinde ve terbiyesindedir. Madem bütün zeminin yüzüne serilen ve serpilen ve yüzünü yaldızlayan ve zînetlendiren ve her zaman tazelenen, gelip giden ve zemin onlarla dolup boşalan umum masnûat, kabza-yi kudret ve ilmindedir ve adl u hikmetinin mîzânıyla ölçülüp ve tanzim edilir. Madem bütün envâ, O'nun kabza-yi kudretindedir. Elbette o envâın muntazam ve mükemmel ferdleri ve âlemin küçük misâl-i musağğarları ve envâ-yi kâinatın bilânçoları ve kitab-ı âlemin küçücük fihristeleri hükmünde olan cüz'î ferdleri, bilbedâhe O'nun kabza-yi rubûbiyetinde ve îcadındadır ve tedvir ve terbiyesindedir. Madem her bir zîhayat, kabza-yi tedbir ve terbiyesindedir. Elbette o zîhayatın vücûdunu teşkil eden hüceyrât ve küreyvât ve âzâ ve âsâb; bilbedâhe O'nun kabza-yi ilim ve kudretindedir. Madem her bir hüceyre ve kandaki her bir küreyvât, O'nun taht-ı emrindedir ve daire-i tasarrufundadır ve O'nun kanunuyla hareket ederler. Elbette bütün bunların madde-i esasiyesi ve bütün onlardaki nakş-ı san'ata ve nesc-i nakşa mekikler ve yaylar hükmünde olan zerrât dahi bizzarûre O'nun kabza-yi kudretinde ve daire-i ilmindedir ve O'nun emriyle, izniyle, kuvvetiyle muntazam harekât yapar, mükemmel vezâif görür.

Madem her bir zerrenin hareketi ve vazife görmesi, O'nun kanunuyla, izniyle, emriyledir. Elbette teşahhusat-ı vechiye ve herkesin yüzünde herkes-

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Hac sûresi, 22/65; Zümer sûresi, 39/67.

Cüz': Parça, bölüm
Küre-i Arz: Yerküre
Tedbir: Yönetme, idare etme
Îcad edilen: Varedilen, yaratılan
Gayât: Gayeler, neticeler, hedefler
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar
Kabza-yi rubûbiyet ve terbiye: Cenâb-ı Hakk'ın idaresi ve terbiyesi altında
Kabza-yi kudret ve ilm: Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz güç ve ilim dairesinde
Adl u hikmet: Adalet ve hikmet
Mizan: Ölçü. ***Tanzim***: Düzenleme
Enva': Çeşitler, türler
Âlem: Dünya
Misâl-i musağğar: Küçültülmüş örnek
Envâ-yi kâinat: Kâinattaki çeşitli varlıklar
Bilânço: Yekün, hesap sonucu, rapor
Kitab-ı âlem: Dünya kitabı
Fihriste: İndeks, kitapların "içindekiler" kısmı, katalog
Cüz'î ferdler: Küçük ferdler
Îcad: Var etmek, yaratmak
Kabza-yi tedbir ve terbiye: İdare ve terbiyesi altında
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Teşkil eden: Meydana getiren, oluşturan. ***Hüceyrât***: Hücreler
Küreyvât: Kandaki küçük yuvarlak cisimler
Âzâ: Organlar. Bedenin uzuvları
Âsab: Sinirler
Kabza-yi ilim ve kudret: Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilim ve gücü dairesinde. ***Hüceyre***: Hücre
Daire-i tasarruf: Etki, yönetim, hâkimiyet alanı
Madde-i esasiye: Aslî madde
Nakş-ı san'at: Sanat işlemesi, nakşı. ***Zerrât***: Zerreler, atomlar
Nesc-i nakş: Nakşın dokuması
Mekik: Dokumacılıkta, atkı ipliklerini çözgü iplikleri arasında geçirmekle kullanılan masuralı âlet
Bizzarûre: İster istemez, zorunlu olarak
Muntazam harekât: İntizamlı hareketler. ***Vezâif***: Vazifeler
Teşahhusat-ı vechiye: İnsanın yüzündeki ayırdedilme özelliği

ten onu temyiz edecek birer alâmet-i fârika bulunması ve sîmâlar gibi seslerde, dillerde ayrı ayrı farklar bulunması, bilbedâhe O'nun ilim ve hikmetiyledir. İşte şu silsileye mebde' ve müntehayı zikrederek işaret eden şu âyete bak:

وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ

اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ [1]

Şimdi deriz: Ey ehl-i şirkin vekili! İşte silsile-i kâinat kadar kuvvetli bürhânlar, meslek-i tevhidi isbat eder. Ve bir Kadîr-i Mutlak'ı gösterir.

Madem hilkat-ı semâvât ve Arz, bir Sâni'-i Kadîr'i ve o Sâni'-i Kadîr'in nihayetsiz bir kudretini ve o nihayetsiz bir kudretin, nihayetsiz bir kemâlde olduğunu gösterir. Elbette şeriklerden istiğna-yi mutlak var. Yâni; hiçbir cihette şeriklere ihtiyaç yok. İhtiyaç olmadığı hâlde neden bu zulümâtlı meslekte gidiyorsunuz? Ne zorunuz var ki, oraya giriyorsunuz? Hem de şürekâya hiçbir ihtiyaç olmadığı ve kâinat onlardan müstağni-i mutlak oldukları hâlde, şerik-i ulûhiyet gibi, rubûbiyet ve îcad şerikleri dahi mümteni'dirler, vücûdları muhâldir. Çünkü; semâvât ve Arz'ın Sâni'indeki kudret hem nihayet kemâlde, hem nihayetsiz olduğunu isbat ettik. Eğer şerik bulunsa, mütenâhî diğer bir kudret, o nihayetsiz ve gayet kemâldeki kudreti mağlûb edip, bir kısım yer zabt etmek ve ona nihayet vermek ve mânen âciz bırakıp, hadsiz olduğu hâlde tahdid etmek ve hiçbir mecburiyet olmadan bir mütenâhî şey, nihayetsiz bir şeye, nihayetsiz olduğu bir vakitte nihayet vermek ve mütenâhî yapmak lâzım gelir ki; bu, muhâlatın en gayr-ı mâkulü ve mümteniâtın en katmerlisidir.

---

[1] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda, bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır." (Rûm sûresi, 30/22)

Alâmet-i farika: Ayırıcı işaret
Sîmâ: Yüz, çehre
Silsile: Zincir, dizi
Mebde': Başlangıç, ilke
Münteha: Nihayet, sonuç
Zikrederek: Anarak, anlatarak
Ehl-i şirk: Allah'a ortak koşanlar
Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci
Silsile-i kâinat: Kâinatta ardı ardına gerçekleşen işler
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Meslek-i tevhid: Tevhid yolu
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Kemâl: Mükemmellik
Hilkat-ı semâvât ve Arz: Göğün ve yerin yaratılışı
Sâni'-i Kadîr': Her şeye gücü yeten Yaratıcı. ***Şerik***: Ortak, eş
İstiğna-yi mutlak: Allah'ın (c.c.) hiçbir şeye muhtaç olmaması
Zulümâtlı: Karanlıklarla dolu
Şürekâ: Ortaklar, eşler
Müstağni-i mutlak: Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan
Şerik-i ulûhiyet: Cenâb-ı Hakk'a, ibadet ve itaat edilme hususunda başka ortak ve eş iddiası
Rubûbiyet: Kâinatı yaratıp yönetme
İcad: Varetmek, yaratmak
Mümteni': İmkânsız
Vücud: Mevcudiyet, varlık
Muhal: İmkânsız
Semâvât: Gökler, yedi kat gök
Arz: Yeryüzü. ***Sâni'***: Yaradan
Kudret: Güç. ***Mütenâhî***: Sonlu
Kemâl: Mükemmellik, fazilet
Zabt etmek: İdaresi altına almak
Nihayet vermek: Son vermek
Mânen: Mânevî bakımdan
Hadsiz: Sınırsız, sonsuz
Tahdid etmek: Sınırlamak, sınır çizme. ***Muhâlat***: İmkânsız şeyler
En gayr-ı mâkul: En akla aykırı. En saçma

Hem şerikler "müstağniyetün anhâ" ve "mümteniâtün bi'z-zât" yâni hiç onlara ihtiyaç olmadığı gibi, vücûdları muhâl oldukları hâlde onları dâva etmek, sırf tahakkümîdir. Yâni aklen, mantıken, fikren o dâvayı ettirecek bir sebeb olmadığı için, mânâsız sözler hükmündedir. İlm-i Usûlce "tahakkümî" tabir edilir. Yâni mânâsız dâvâ-yi mücerreddir. İlm-i kelâm ve İlm-i Usûl'ün düstûrlarındandır ki, denilir:

لاَ عِبْرَةَ لِلْاِحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ [1]

وَلاَ يُنَافِي الْإِمْكَانُ الذَّاتِيُّ الْيَقِينَ الْعِلْمِيَّ [2]

Yâni: "Bir delîlden, bir emareden neş'et etmeyen bir ihtimalin ehemmiyeti yok. Kat'î ilme şek katmaz. Yakîn-i hükmîyi sarsmaz." Meselâ; zâtında Barla denizi, (yâni Eğirdir gölü) imkân ve ihtimal var ki, pekmez olsun; yağa inkılâb etmiş olsun. Fakat madem bir emareden, o imkân ve ihtimal neş'et etmiyor; onun vücûduna ve su olduğuna, kat'î ilmimize, tesir etmez, şek ve vesvese vermez.

İşte bunun gibi, mevcudatın her tarafından, kâinatın her köşesinden sorduk: Birinci Mevkıf'ta gösterildiği gibi, zerrâttan yıldızlara kadar ve İkinci Mevkıf'ta görüldüğü gibi; hilkat-i semâvât ve Arz'dan, tâ sîmâlardaki teşahhusata kadar hangi şeyden soruldu ise, lisân-ı hâl ile vahdâniyete şehâdet ve sikke-i tevhidi gösterdi. Sen de gördün... Öyle ise; kâinatın mevcudatında bir emare yok ki, bir şirk ihtimali ona bina edilsin. Demek dâvâ-yi şirk, sırf

---

[1] Bu mânâdan olarak: فَأَمَّا الْعِلْمُ فَلاَ يَثْبُتُ مَعَ الْاِحْتِمَالِ : İlim (ilm-i yakin) ihtimal ile sabit olmaz. (el-Gazâlî, *el-Menhûl, s. 122)*

[2] Bu mânâda: لاَ حُجَّةَ مَعَ الْاِحْتِمَالِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ : Bir delile dayanmayan ihtimal delil değildir." (el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fıkh* s. 105); أَنَّ مَا ثَبَتَ بِالْيَقِينِ لاَ يَزُولُ بِالشَّكِّ : Yakîn ile sabit olan şek ile zail olmaz. (el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fıkh*, s. 11)

Müstağniyetün anhâ: Kendilerine ihtiyaç ve lüzum olmayan
Mümteniâtün bizzât: Olmaları imkânsız
Dâva etmek: İddia etmek
Tahakkümî: Delilsiz, ispatsız, mânâsız iddia
Tabir edilir: İfade edilir, yorumlanır. ***İlm-i Usûl***: Fıkıh usûlü
Dâva-yi mücerred: Kuru, boş iddia
İlm-i Kelâm: İnanç esaslarını konu edinen Kelâm ilmi
Düstur: Kâide, prensip kanunu
Emare: Alâmet, belirti
Neş'et: Çıkma, kaynaklanma
Kat'î ilm: Kesin bilgi
Şek: Şüphe, zan, tereddüt
Yakîn-i hükmî: Kesinlik kazanmış bilgi. ***İnkılâb***: Değişim
İmkân: Mümkün olma
İhtimal: Mümkün olma, bir şeyin olabilmesi. ***Mevcûdat***: Varlıklar
Neş'et: Çıkma, kaynaklanma
Vesvese: Şüphe, şeytanın insanın kalbine gizlice attığı şüphe
Zerrât: Zerreler, maddenin en küçük parçaları, atomlar
Hilkat-i semâvât ve Arz: Göklerin ve yerin yaratılışı
Teşahhusat: Bir şahsı, diğerlerinden ayıran özellikler
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ. Hâl dili
Vahdâniyet: Cenâb-ı Hakk'ın birliği. ***Şehâdet***: Şahidlik, tanıklık
Sikke-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin mührü, imzası
Dâva-yi şirk: Cenâb-ı Hakk'a şirk iddia etmek

tahakkümî ve mânâsız söz ve dâvâ-yi mücerred olduğundan; şirki iddia etmek, mahz-ı cehalet, ayn-ı belâhettir.

İşte *ehl-i dalâletin vekili*, buna karşı diyeceği kalmıyor. Yalnız *diyor ki*: "Şirke emare, kâinattaki tertib-i esbabdır. Her şeyin bir sebeble bağlı olduğudur. Demek esbabın hakikî tesirleri vardır. Tesirleri varsa, şerik olabilirler?"

Elcevap: Meşîet ve hikmet-i ilâhiye'nin muktezasıyla ve çok esmânın tezahür etmek istemesiyle; müsebbebat, esbaba rabtedilmiş. Her bir şey, bir sebeble bağlanmış. Fakat çok yerlerde ve müteaddid Sözlerde kat'î isbat etmişiz ki: "Esbabda hakikî tesir-i îcadî yok."[1] Şimdi yalnız bu kadar deriz ki: Esbab içinde, bilbedâhe en eşrefi ve ihtiyarı en geniş ve tasarrufatı en vâsi', insandır. İnsanın dahi en zâhir ef'âl-i ihtiyariyesi içinde en zâhiri; ekl ve kelâm ve fikirdir. Yâni: Yemek, söylemek, düşünmektir. Şu yemek, söylemek, düşünmek ise gayet muntazam, acib, hikmetli birer silsiledir. O silsilenin yüz cüz'ünden, insanın dest-i ihtiyarına verilen ancak bir cüz'üdür. Meselâ; yemekten, bedenin tegaddî-i hüceyrâtından tut, tâ semerâtın teşekkülüne kadar olan silsile-i ef'âl içinde, insanın dest-i ihtiyarına verilen yalnız ağızdaki dişlerin değirmenini tahrik edip onu çiğnemektir. Ve söylemek silsilesinden yalnız meharic-i hurûf kalıplarına, havayı sokup çıkarmaktır. Halbuki; ağzında bir tek kelime, bir çekirdek gibi iken, bir ağaç hükmündedir. Hava içinde milyonlar aynı kelime gibi meyveler verir. Milyonlarla dinleyenlerin kulaklarına girer. Bu misâlî sünbüle, insandaki hayâlin eli ancak yetişebilir. İhtiyarın kısacık eli, nasıl yetişir?

Madem esbab içinde en eşrefi ve en ziyade ihtiyar sahibi olan insan, böyle hakikî îcaddan eli bağlansa, sâir cemâdât ve behîmât ve anâsır ve ta-

---

[1] Bkz.: Enfâl sûresi, 8/17; Sâffât sûresi, 37/96.

Mahz-ı cehalet: Sırf cehalet
Ayn-ı belâhet: Ahmaklığın ta kendisi
Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar
Tertib-i esbab: Sonuca götüren sebepleri art arda sıralama
Meşîet ve hikmet-i ilâhiye: İlâhî irade ve hikmet
Mukteza: Gerek, icap
Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın (güzel) isimleri
Tezahür: Ortaya çıkma, görünme
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler
Rabtedilmiş: Bağlanmış, birleştirilmiş
Müteaddid: Ayrı ayrı, birkaç, çeşit çeşit
Hakikî tesir-i îcadî: Gerçek yaratma etkisi
Bilbedâhe Açık olarak, aşikâr
İhtiyar: Seçme, tercih etme
Tasarrufat: İcraatlar
En vâsi': En geniş
En zâhir: En açık
Ef'âl-i ihtiyariye: İradeli yapılan fiiller. ***Muntazam***: Düzenli
Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Silsile: Zincir, dizi
Cüz': Parça, kısım
Dest-i ihtiyar: İrade eli
Tegaddî-i hüceyrât: Hücrelerin beslenmesi. ***Semerât***: Meyveler
Teşekkül: Meydana gelme, oluşma, şekillenme
Silsile-i ef'âl: Zincirleme fiil ve hareketler
Tahrik: Harekete geçirme, sevk etme
Meharic-i hurûf: Ağızda harf seslerinin çıktığı yerler
Esbab: Sebepler, maddî şartlar

biat; nasıl hakikî mutasarrıf olabilirler? Yalnız o esbab, birer zarftır ve masnûat-ı rabbâniye'ye birer kılıftırlar ve hedâyâ-yi Rahmaniye'ye birer tablacıdırlar. Elbette bir padişahın hediyesinin kabı veya hediyeye sarılan mendil veyahut hediye eline verilip getiren nefer, o padişahın saltanatına şerik olamazlar. Ve onları şerik tevehhüm eden, saçma bir hezeyan eder. Öyle de esbab-ı zâhiriye ve vesait-i sûriyenin, rubûbiyet-i ilâhiye'den hiçbir cihette hisseleri olamaz. Hizmet-i ubûdiyetten başka nasibleri yoktur.

İkinci Maksad

Ehl-i şirkin vekili, meslek-i şirki hiçbir cihette isbat edemediğinden ve onun isbatından me'yus kaldığından; ehl-i tevhidin mesleğini, teşkikâtıyla ve şüpheleriyle tahrip etmeğe çalışmak istediğinden; şöyle

İkinci bir suâl ediyor. Diyor ki: Ey ehl-i tevhid! Siz diyorsunuz ki:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۞ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۞ [1]

Hâlık-ı Âlem birdir; Ehad'dir, Samed'dir.[2] Hem, her şeyin Hâlıkı O'dur.[3] Ehadiyet-i Zâtiye'siyle beraber doğrudan doğruya her şeyin dizgini O'nun elinde; her şeyin anahtarı kabzasında,[4] her şeyin nâsiyesini tutuyor;[5] bir iş bir işe mâni olmuyor[6]. Bütün eşyada, bü-

---

[1] "De ki: O, Allah birdir. ۞ Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)." (İhlâs sûresi, 112/1-2)

[2] İhlâs sûresi, 112/1-2.

[3] Bkz.: En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62.

[4] Bkz.: Mâide sûresi, 5/120; En'âm sûresi, 6/59; Hicr sûresi, 15/21; Yâsîn sûresi, 36/83; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12; Mülk sûresi, 67/1.

[5] Bkz.: Hûd sûresi, 11/56.

[6] Bkz.: Hûd sûresi, 11/107; Rahman sûresi, 55/29; Bürûc sûresi, 85/16.

Zarf: Kılıf, mahfaza
Masnûat-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın sanat eserleri
Hedâyâ-yi Rahmâniye: Rahman olan Cenâb-ı Hakk'ın hediyeleri
Tevehhüm: Kuruntuya düşme, vehimlenme, zannetme
Hezeyan: Saçma sapan konuşma, sayıklama
Esbab-ı zâhiriye: Zahirî sebepler
Vesait-i suriye: Görünürdeki vasıtalar
Rubûbiyet-i İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın kâinatı yaratması ve idare etmesi. ***Cihet***: Taraf, yön
Hizmet-i ubûdiyet: Kulluk hizmeti
Ehl-i şirk: Cenâb-ı Hakk'a ortak ve eş koşanlar. ***Me'yus***: Ümitsiz
Meslek-i şirk: Şirk yolu
Ehl-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğini bilip inanan ve sadece O'na ibadet eden kimseler
Teşkikât: Şüpheye düşürmeler, şüphede bırakmalar
Tahrib etmek: Harap etmek, yıkıp bozmak
Hâlık-ı âlem: Âlemi Yaradan
Ehad: Bir ve tek. Hz.Allah (c.c.)
Samed: Bütün varlıklar O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç olmayan Hz.Allah (c.c.)
Hâlık: Yaradan
Ehadiyet-i Zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Nâsiye: Alın

tün ahvâliyle bir anda tasarruf edebilir.[1]" Böyle acib bir hakikate nasıl inanılabilir? Müşahhas bir tek Zât, nihayetsiz yerlerde, nihayetsiz işleri külfetsiz yapabilir mi?

Elcevap: Şu suâle, gayet derin ve ince ve gayet yüksek ve geniş olan bir sırr-ı ehadiyet ve samediyetin beyânıyla cevap verilir. Fikr-i beşer ise o sırra, ancak bir temsîl dürbünüyle ve mesel rasadıyla bakabilir. Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfâtında misil ve misâli yok.[2] Fakat mesel ve temsîl ile bir derece şuûnatına bakılabilir.[3] İşte biz de, temsîlât-ı maddiye ile o sırra işaret edeceğiz.

•*Birinci Temsîl*: Şöyle ki: On Altıncı Söz'de isbat edildiği gibi: Bir tek zât-ı müşahhas, muhtelif âyineler vasıtasıyla külliyet kesbeder. Bir cüz'iyy-i hakikî iken, şuûnat-ı kesîreye mâlik bir küllî hükmüne geçer. Evet nasıl cismânî şeylere cam ve su gibi maddeler âyine olup, cismânî bir tek şey, o âyinelerde bir külliyet kesbeder. Öyle de: Nurânî şeylere ve ruhâniyata dahi, hava ve esir ve âlem-i misâlin bâzı mevcudatı, âyineler hükmünde ve berk ve hayâl sür'atinde birer vasıta-yi seyr u seyahat sûretine geçerler ki, o nurânîler ve o ruhânîler, hayâl sür'atiyle o meraya-yi nazifede ve o menazil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerlere girerler. Ve her âyinede, nurânî oldukları ve akisleri onların aynı ve onların hâsiyetine mâlik oldukları için, cismâniyetin aksine olarak, her yerde bizzât bulunur gibi hükmederler. Kesîf cismanilerin akisleri ve misâlleri, o cismâniyetin aynları olmadığı gibi, hâsiyetlerine dahi mâlik değil, ölü sayılırlar. Meselâ: Güneş, müşahhas bir cüz'î olduğu hâlde, parlak eşya vasıtasıyla bir küllî hükmüne geçer. Zemin yüzündeki bütün parlak şeylere, hattâ her bir katre suya ve cam zerreciklerine bi-

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26.

[2] Bkz.. Şûrâ sûresi, 42/11.

[3] Bkz.: Nahl sûresi, 16/60.

Acib: Hayret veren, dikkat çeken
Âlem-i misâl: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûretler halinde, kendi özel kılıflarıyla ihsaslar dünyasına girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdukları alem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem
Âyineler: Aynalar
Ayn: Aslı, tıpkısı. ***Berk***: Şimşek
Beyân: Açıklama, ifade
Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi
Cismanî: Bedene ait
Cismaniyet: Cisim, vücud, beden
Esîr: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağladığı düşünülen; ince, hafif ve akışkan madde (eter)
Cüz'iyy-i hakikî: Hakikî parça
Fikr-i beşer: İnsan düşüncesi
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Katre: Damla
Kesîf: Şeffaf olmayan, yoğun
Külfetsiz: Zahmetsiz, sıkıntısız
Küllî: Genel, bütün, her şeyi içine alacak şekilde. ***Külliyet***: Kapsamlılık, genellik çokluk
Menazil-i latîfe: Nurânî ve güzel yerler, konaklar. ***Mâlik***: Sahip
Meraya-yi nazife: Temiz aynalar
Mesel: İbretli küçük hikâye. Delil
Mevcûdât: Varlıklar
Müşahhas: Teşhis edilmiş, tanınmış. ***Rasad***: Gözetleme
Ruhaniyat: Ruhanî varlıklar
Sûret: Şekil, biçim
Sırr-ı ehadiyet ve samediyet: Ehadiyet ve samediyet sırrı
Şuûnat: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Şuûnat-ı kesîre: Çok işler
Tasarruf: Yönetme
Temsîl: Benzetme, örnek verme
Temsîlât-ı maddiye: Maddî benzetmeler, örnekler
Vasıta-yi seyr u seyahat: Seyahat ve gezinti vasıtası
Zât-ı müşahhas: Müşahhas, somut kişi, zât

rer aksini, birer misâlî güneşi, onların kabiliyetine göre verir. Güneş'in hararet ve ziyâsı ve ziyâsındaki yedi rengi ve zâtının bir nevi misâli, her bir parlak cisimde bulunur. Faraza Güneş'in ilmi, şuûru bulunsa idi; her âyine onun bir nevi menzili ve tahtı ve iskemlesi hükmünde olup, her şeyle bizzât temas eder, her zîşuurla âyineleri vasıtasıyla, hattâ göz bebeğiyle birer telefon hükmünde muhabere edebilirdi. Bir şey, bir şeye mâni olmazdı. Bir muhabere, bir muhabereye sed çekmezdi. Her yerde bulunmakla beraber, hiçbir yerde bulunmazdı.

Acaba; bir Zât'ın bin bir isminden yalnız Nur isminin maddî ve cüz'î ve câmid bir âyinesi hükmünde olan Güneş, böyle teşahhusu ile beraber, küllî yerlerde küllî işlere mazhar olsa; O Zât-ı Zülcelâl, ehadiyet-i zâtiyesiyle beraber nihayetsiz işleri bir anda yapamaz mı?

• *İkinci Temsîl*: Kâinat bir şecere hükmünde olduğu için, her bir şecere, kâinatın hakâikına misâl olabilir. İşte biz de şu odamızın önündeki muhteşem, muazzam çınar ağacını, kâinata bir misâl-i musağğar hükmünde tutup, kâinattaki cilve-i ehadiyeti onun ile göstereceğiz. Şöyle ki:

Şu ağacın, lâakal on bin meyvesi var. Her bir meyvesinin, lâakal yüzer kanatlı çekirdeği var. Bütün on bin meyve ve bir milyon çekirdek; bir anda, beraber bir san'at ve îcada mazhardırlar. Halbuki şu ağacın çekirdek-i aslîsinde ve kökünde ve gövdesinde, cüz'î ve müşahhas ve ukde-i hayatiye tabir edilen bir cilve-i irâde-i ilâhiye ve bir nüve-i emr-i Rabbânî ile, şu ağacın kavânîn-i teşkiliyesinin merkeziyeti; her dalın başında, her bir meyvenin içinde, her bir çekirdeğin yanında bulunur ki, hiçbirinin bir şeyini, noksan bırakmayarak, birbirine mâni olmayarak; onunla yapılır. Ve o bir tek cilve-i irâde ve o kanun-i emrî; ziyâ, hararet, hava gibi dağılıp her yere gitmiyor. Çünkü; gittiği yerlerin ortalarındaki uzun mesafelerde ve muhtelif masnûlarda

---

Hararet: Sıcaklık. ***Ziyâ***: Işık
Menzil: Konak, mesken
Taht: Hükümdarların oturduğu büyük koltuk
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Muhabere: Haberleşme
Câmid: Cansız, donuk
Teşahhus: Belli bir şekilde ortaya çıkma, somutlaşma
Küllî: Bütün her şeyi içine alacak şekilde. ***Hakâik***: Hakikatler
Mazhar: Ayna olmak, görünmesine vesile olmak
Ehadiyet-i Zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. ***Şecere***: Ağaç
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Hz. Allah (c.c.)
Muhteşem: İhtişamlı, görkemli
Muazzam: Çok büyük
Misâl-i musağğar: Küçültülmüş örnek
Cilve-i ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Lâakal: Hiç olmazsa, en azından
Çekirdek-i aslî: Asıl çekirdek
Cüz'î: Biraz. Pek az. Kıymetsiz. Mühim olmayan
Ukde-i hayatiye: Hayat düğümü, hayatın en önemli noktası, esas sır
Cilve-i irade-i ilâhiye: İlâhî iradenin görünmesi, yansıması
Nüve-i emr-i Rabbânî: Cenâb-ı Hakk'ın emrinin çekirdeği olan "Kün" (Ol!) ifadesi
Kavânîn-i teşkiliye: Şekil vermeye ait kanunlar
Merkeziyet: Bütün işlerin bir yerden idare edilir olması
Cilve-i irade: İradenin görünmesi, yansıması
Kanun-i emrî: Allah'ın (c.c.) "Kün" (Ol!) emri ile meydana getirdiği "emir âlemi"ne ait varlık
Masnû: Sanat eseri olan varlıklar, Allah'ın (c.c.) yarattığı her şey

hiçbir iz bırakmıyor, hiçbir eseri görülmüyor. Eğer intişâr ile olsa idi; izi ve eseri görülecekti. Belki bizzât, tecezzi ve intişâr etmeden her birisinin yanında bulunuyor. Ehadiyetine ve şahsiyetine o küllî işler, münafî olmuyor. Hattâ denilebilir ki; o cilve-i irâde, o kanun-i emrî, o ukde-i hayatiye; her birinin yanında bulunur, hiçbir yerde de bulunmaz. Güya şu muhteşem ağaçta meyveler, çekirdekler adedince o kanun-i emrînin birer gözü, birer kulağı var. Belki ağacın her bir cüz'ü, o kanun-i emrînin duygularının birer merkezi hükmündedir ki; uzun vasıtaları perde olup bir mâni teşkil etmek değil, belki telefon telleri gibi birer vesile-i teshil ve takrib olur. En uzak, en yakın gibidir.

Madem bilmüşâhede Zât-ı Ehad u Samed'in, irâde gibi bir sıfatının bir tek cilve-i cüz'îsi, bilmüşâhede milyon yerde, milyonlar işe vasıtasız medâr olur. Elbette Zât-ı Zülcelâl'in tecelli-i kudret ve irâdesiyle, şecere-i hilkati bütün ecza ve zerrâtıyla beraber tasarruf edebilmesine şuhûd derecesinde yakîn etmek lâzım gelir.

On Altıncı Söz'de isbat ve izah edildiği gibi deriz ki: Madem, Güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve ruhânî gibi madde ile mukayyed nîm-nurânî masnûlar ve şu çınar ağacının mânevî nuru, ruhu hükmünde olan ukde-i hayatiyesi ve merkez-i tasarrufu olan emrî kanunlar ve irâdevî cilveler, nuraniyet sırrıyla bir yerde iken ve bir tek müşahhas cüz'î oldukları hâlde, pek çok yerlerde ve pek çok işlerde bilmüşâhede bulunabilirler. Ve madde ile mukayyed bir cüz'î oldukları hâlde, mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Ve bir anda bir cüz'-i ihtiyârî ile, pek çok muhtelif işleri bilmüşâhede kesb ederler. Sen de görüyorsun ve inkâr edemezsin.

İntişar: Yayılmak, yaygın olmak

Tecezzi: Parçalara ayrılma

Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği

Münâfi: Aykırı

Vesile-i teshil ve takrib: Kolaylaştırma ve yakınlaştırma vasıtası

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Zât-ı Ehad u Samed: Ehad ve Samed olan Cenâb-ı Hak

Cilve-i cüz'î: Az bir yansıma, görünme

Medâr: Sebep, vesile

Zât-ı Zülcelâl: Ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)

Tecelli-i kudret ve irade: Kudret ve iradenin yansıması, görünmesi

Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı

Ecza: Parçalar

Zerrât: Zerreler, atomlar

Tasarruf: Yönetme

Şuhûd: Görme, şâhid olma

Yakin etmek: Kesin olarak bilmek

Musahhar: Emre amade kılınmış, hizmetine verilmiş

Mahlûklar: Yaratılmışlar

Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı

Merkez-i tasarruf: Yönetim merkezi

İradevî cilveler: İradeye ait yansımalar, görünmeler

Nîm-nurânî: Yarı nurânî

Emrî kanunlar: Allah'ın (c.c.) "Kün" (Ol!) emri ile meydana getirdiği "emir âlemi"ne ait kanunlar

Nuraniyet: Nurlu olanın hâli, parlaklık

Mutlak: Sınırsız

Müşahhas: Somut, maddî

Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı

Cüz'-i ihtiyarî: İnsan iradesi, herhangi bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda bir tarafı tercih etmek serbestliği

Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek

Acaba; maddeden mücerred ve muallâ, hem kaydın tahdidinden ve kesâfetin zulmetinden münezzeh ve müberrâ, hem şu umum envâr ve şu bütün nuraniyat O'nun Envâr-ı Kudsiye-i Esmâiye'sinin kesîf bir gölgesi ve zılâli, hem umum vücûd ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i berzah ve âlem-i misâl nîm-şeffaf birer âyine-i cemâli, hem sıfâtı muhîta ve şuûnatı külliye olan bir tek Zât-ı Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhît ile zâhir olan tecelli-i sıfâtı ve cilve-i ef'âli içindeki teveccüh-i ehadiyetinden hangi şey saklanabilir?[1] Hangi iş O'na ağır gelebilir?[2] Hangi yer O'ndan gizlenebilir?[3] Hangi ferd O'ndan uzak kalabilir?[4] Hangi şahıs külliyet kesbetmeden O'na yanaşabilir?[5] Hiç eşya O'ndan gizlenebilir mi?[6] Hiçbir iş, bir işe mâni olur mu?[7] Hiçbir yer, O'nun huzurundan hâlî kalır mı?[8] İbn-i Abbas (radıyallahü anh)'ın dediği gibi: "Her bir mevcuda bakar birer mânevî basarı ve işitir birer mânevî sem'i" bulunmaz mı? Silsile-i eşya, O'nun evâmir ve kanunlarının sür'atle cereyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçmez mi? Mevâni' ve avâik, O'nun tasarrufuna vesail ve vesait olamaz mı? Esbab ve

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/284; Âl-i İmran sûresi, 3/29, 118; İbrahim sûresi, 14/38; Neml sûresi, 27/25; Ahzâb sûresi, 32/37, 54; Fussilet sûresi, 41/40; Mümtahine sûresi, 60/1; Hâkka sûresi, 69/18.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/255.

[3] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/38.

[4] Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 186; Nisâ sûresi, 4/78; Hûd sûresi, 11/61; Sebe sûresi, 34/50; Vâkıa sûresi, 56/85; Hadîd sûresi, 57/4; Mücadele sûresi, 58/7.

[5] Bkz.: Mutaffifîn sûresi, 83/21.

[6] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/48.

[7] Bkz.: Bakara sûresi, 2/253; Âl-i İmran sûresi, 3/27; Hûd sûresi, 11/107; İbrahim sûresi, 14/27; Enbiyâ sûresi, 21/23; Hac sûresi, 22/14, 18; Bürûc sûresi, 85/16.

[8] Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/26, 129; Nisâ sûresi, 4/78; Mâide sûresi, 5/17-18; Fâtır sûresi, 35/13; Hadîd sûresi, 57/4; Mücadele sûresi, 58/7.

Âlem-i berzah: Dünya-âhiret arası âlem, kabir hayatı
Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi, insanın dünyaya gelmeden önceki âlemi. ***Âlem-i misâl***: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûretler halinde, kendi özel kılıflarıyla ihsaslar dünyasına girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdukları alem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem
Avâik: Manialar, engeller
Âyine-i cemâl: Güzellik aynası
Basar: Görme duygusu, gözün görmesi
Cereyan: Hareket, akış, akma, akım. ***Envâr***: Nurlar
Hâlî kalmak: Uzak kalmak, boş kalmak
Envâr-ı Kudsiye-i Esmâiye: Allah'ın (c.c.) mukaddes isimlerinin nurları. ***Evâmir***: Emirler
İlm-i muhît: Her şeyi kuşatan ilim
İrade-i külliye: Cenâb-ı Hakk'a mahsus kapsamlı irade
Kesafet: Yoğunluk, katılık
Kesb etmek: Kazanmak, elde etmek. ***Kesif***: Yoğun, katı
Kudret-i mutlaka: Sonsuz kudret
Külliye: Umumî, genel
Külliyet: Kapsamlılık
Mevâni': Maniler, engeller
Muhita: Kuşatan, kaplayan
Müberrâ: (Fenalıklardan) Uzak, arınmış. ***Muallâ***: Yüksek, yüce
Mücerred: Soyut, sırf zihinde olan
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Nîm-şeffaf: Yarı şeffaf
Sem': İşitmek. ***Sıfât***: Sıfatlar
Silsile-i eşya: Varlıkların birbirine zincirleme bağlı olması. Varlıklar zinciri. ***Şuûnat***: İşler, icraatlar
Tahdid: Sınırlamak, sınır çizme
Tasarruf: Yönetme, istediği gibi kullanma
Tecelli-i sıfât ve cilve-i ef'âl: Cenâb-ı Hakk'ın fiillerinin ve sıfatlarının tecelli etmesi, parıldaması, ortaya çıkması
Teveccüh-i ehadiyet: "Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden, görünen birliği" mânâsındaki ehadiyet sıfatıyla yönelmesi. ***Vesait***: Vasıtalar, araçlar
Vesail: Vesileler, sebepler, yollar
Zâhir: Görünen, aşikâr olan
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zât (Allah c.c.)
Zılâl: Gölgeler. ***Zulmet***: Karanlık

vesait, sırf zâhirî bir perde olamaz mı? Hiçbir yerde bulunmadığı hâlde, her yerde bulunmaz mı? Hiç tahayyüz ve temekküne muhtaç olur mu? Hiç uzaklık ve küçüklük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri, O'nun kurbiyetine ve tasarrufuna ve şuhûduna mâni olabilir mi? Hem hiç maddîlerin, mümkinlerin, kesîflerin, kesîrlerin, mukayyedlerin, mahdudların hassaları ve maddenin ve imkânın ve kesâfetin ve kesretin ve takayyüdün ve mahdudiyetin mahsus ve münhasır lâzımları olan tegayyür, tebeddül, tahayyüz ve tecezzi gibi emirler; maddeden mücerred ve Vâcibü'l-Vücûd ve Nuru'l-Envâr ve Vâhid ü Ehad ve kuyûddan münezzeh ve hudûddan müberrâ ve kusurdan mukaddes ve noksandan muallâ bir Zât-ı Akdes'e lâhik olabilir mi? Acz, hiç O'na yakışır mı? Kusur, hiç O'nun dâmen-i izzetine yanaşır mı?

İkinci Maksad'ın Hâtimesi

Bir zaman ehadiyete dair bir tefekkürde bulunduğum zaman, odamın yanındaki çınar ağacının meyvelerine baktım: Arabiyyü'l-ibâre bir silsile-i tefekkür kalbe geldi. Nasıl gelmiş ise, öyle Arabî olarak yazıp, sonra kısa bir meâlini söyleyeceğim. İşte:

نَعَمْ فَالْأَثْمَارُ وَالْبُذُورُ مُعْجِزَاتُ الْحِكْمَةِ خَوَارِقُ الصَّنْعَةِ هَدَايَاءُ الرَّحْمَةِ بَرَاهِينُ الْوَحْدَةِ بَشَائِرُ لُطْفِهِ فِي دَارِ الْاٰخِرَةِ شَوَاهِدُ صَادِقَةٌ بِأَنَّ خَلَّاقَهَا لِكُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ. كُلُّ الْأَثْمَارِ وَالْبُذُورِ مَرَايَا الْوَحْدَةِ فِي أَطْرَافِ الْكَثْرَةِ إِشَارَاتُ الْقَدَرِ

Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Tahayyüz: Yer alma, yer tutma
Temekkün: Yerleşme, yer tutma
Tabakat-ı vücud: Varlık tabakaları
Kurbiyet: Yakınlık
Şuhûd: Görme, şâhid olma
Mümkin: Varlığı şart olmayan şeyler. Allah'tan (c.c.) başka her şey
Kesîf: Şeffaf olmayan, yoğun
Kesîr: Çok çok olan, bol
Mukayyed: Kayıtlı, sınırlı
Mahdud: Sınırlı, sınırları belli, dar
Hassa: Duyu
İmkân: Varlığı kendinden olmama
Kesâfet: Yoğunluk, kalınlık, katılık
Kesret: Çokluk
Takayyüd: Kayıtlı olma, bağlı bulunma, sınırlı olma
Mahdudiyet: Sınırlılık
Mahsus: Hususî, özel
Münhasır: Yalnız bir şeye veya kimseye mahsus olan
Tegayyür: Değişiklik, başkalaşma
Tebeddül: Değişme, başkalaşma
Tecezzi: Parçalara ayrılma
Maddeden mücerred: Madde olmayan
Vâcibü'l-Vücud: Allah'ın (c.c.) varlığının olması, kesinliği
Nuru'l-Envâr: Nurların Nuru Cenâb-ı Hak
Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz, mükemmel olan
Kuyûd: Kayıdlar, bağlar, sınırlar
Müberrâ: Fenalıklardan uzak, arınmış. ***Mukaddes***: Kutsal
Muallâ: Yüksek, yüce
Zât-ı Akdes: Bütün eksikliklerin kendisinden uzak olduğu Zât Allah (c.c.)
Lâhik olmak: Yetişip ulaşmak, yaklaşmak, eklenmek
Dâmen-i izzet: Yücelik ve üstün kudretinin dairesi, eteği
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Tefekkür: Düşünmek, derinlemesine düşünmek
Arabiyyü'l-ibâre: Arapça ifade
Arabî: Arapça
Silsile-i tefekkür: Tefekkür zinciri
Meâl: Mânâ, anlam

رُمُوزَاتُ الْقُدْرَةِ بِأَنَّ تَاكَ الْكَثْرَةَ مِنْ مَنِيعِ الْوَحْدَةِ تَصْدُرُ شَاهِدَةً لِوَحْدَةِ الْفَاطِرِ فِي الصُّنْعِ وَالتَّصْوِيرِ ثُمَّ إِلَى الْوَحْدَةِ تَنْتَهِي ذَاكِرَةً لِحِكْمَةِ الْقَادِرِ فِي الْخَلْقِ وَالتَّدْبِيرِ وَكَذَا هُنَّ تَلْوِيحَاتُ الْحِكْمَةِ بِأَنَّ صَانِعَ الْكُلِّ بِكُلِّيَّةِ النَّظَرِ إِلَى الْجُزْئِيِّ يَنْظُرُ ثُمَّ إِلٰى جُزْئِهِ إِذْ إِنْ كَانَ ثَمَرًا فَهُوَ الْمَقْصُودُ الْأَظْهَرُ مِنْ خَلْقِ هٰذَا الشَّجَرِ.. فَالْبَشَرُ ثَمَرٌ لِهٰذِهِ الْكَائِنَاتِ فَهُوَ الْمَطْلُوبُ الْأَظْهَرُ لِخَالِقِ الْمَوْجُودَاتِ. وَالْقَلْبُ كَالنَّوَاةِ فَهُوَ الْمِرْآةُ الْأَنْوَرُ لِصَانِعِ الْكَائِنَاتِ مِنْ هٰذِهِ الْحِكْمَةِ صَارَ الْإِنْسَانُ الْأَصْغَرُ فِي هٰذِهِ الْمَخْلُوقَاتِ هُوَ الْمَدَارَ الْأَظْهَرَ لِلنَّشْرِ وَالْمَحْشَرِ فِي هٰذِهِ الْمَوْجُودَاتِ وَالتَّخْرِيبِ وَالتَّبْدِيلِ لِهٰذِهِ الْكَائِنَاتِ.

***Bu Arabî Fıkranın Mebdei Şudur*:**

فَسُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ حَدِيقَةَ أَرْضِهِ مَشْهَرَ صَنْعَتِهِ مَحْشَرَ حِكْمَتِهِ مَظْهَرَ قُدْرَتِهِ مَزْهَرَ رَحْمَتِهِ مَزْرَعَ جَنَّتِهِ مَمَرَّ الْمَخْلُوقَاتِ مَسِيلَ الْمَوْجُودَاتِ مَكِيلَ الْمَصْنُوعَاتِ فَمُزَيَّنُ الْحَيَوَانَاتِ مُنَقَّشُ الطُّيُورَاتِ مُثَمَّرُ الشَّجَرَاتِ مُزَهَّرُ النَّبَاتَاتِ مُعْجِزَاتُ عِلْمِهِ خَوَارِقُ صُنْعِهِ هَدَايَا جُودِهِ بَشَائِرُ لُطْفِهِ. تَبَسُّمُ الْأَزْهَارِ مِنْ زِينَةِ الْأَثْمَارِ تَسَجُّعُ الْأَخْيَارِ فِي نَسْمَةِ الْأَسْحَارِ تَهَزُّجُ الْأَمْطَارِ عَلٰى خُدُودِ الْأَزْهَارِ تَرَحُّمُ الْوَالِدَاتِ عَلَى الْأَخْفَالِ الصِّغَارِ تَعَرُّفُ وَدُودٍ تَوَدُّدُ رَحْمٰنٍ تَرَحُّمُ حَنَّانٍ تَحَنُّنُ مَنَّانٍ لِلْجِنِّ وَالْإِنْسَانِ وَالرُّوحِ وَالْحَيَوَانِ وَالْمَلَكِ وَالْجَانِّ.

***İşte bu Arabî tefekkürün kısa bir meâli şudur ki*:**

Bütün meyveler ve içindeki tohumcuklar; hikmet-i rabbâniye'nin birer mu'cizesi.. san'at-ı ilâhiye'nin birer hârikası.. rahmet-i ilâhiye'nin birer hediyesi.. vahdet-i ilâhiye'nin birer bürhân-ı maddîsi.. âhirette eltâf-ı ilâhiye'nin

---

Arabî fıkra: Arapça metin
Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti
Rahmet-i ilâhiye: İlâhî rahmet
San'at-ı ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın sanatı
Vahdet-i ilâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Bürhan-ı maddî: Maddî, gözle görünen delil
Eltâf-ı ilâhiye: İlâhî lütuflar, nimetler

birer müjdecisi.. kudretinin ihatasına ve ilminin şümûlüne birer şâhid-i sâdık oldukları gibi; şunlar, âlem-i kesretin aktârında ve şu ağaç gibi tekessür etmiş bir nevi âlemin etrafında vahdet âyineleridirler. Enzârı, kesretten vahdete çeviriyorlar. Lisân-ı hâl ile her birisi der: "Dal budak salmış şu koca ağacın içinde dağılma, boğulma, bütün o ağaç bizdedir. Onun kesreti, vahdetimizde dâhildir." Hattâ her meyvenin kalbi hükmünde olan her bir çekirdek dahi, vahdetin birer maddî âyinesi oldukları gibi; zikr-i kalbiyy-i hafî ile koca ağacın zikr-i cehrî sûretiyle çektiği ve okuduğu bütün esmâyı zikreder, okur.

Hem o meyveler, tohumlar; vahdetin âyineleri oldukları gibi, kaderin meşhud işârâtı ve kudretin mücessem rumûzatıdır ki; kader onlar ile işaret eder ve kudret o kelimeler ile remzen der: "Nasıl ki şu ağacın kesretli dal ve budakları, bir tek çekirdekten gelmiş ve şu ağacın san'atkârının îcad ve tasvirde vahdetini gösteriyor. Sonra şu ağaç, dal ve budak salıp tekessür ve intişâr ettikten sonra, bütün hakikatını bir meyvede toplar. Bütün mânâsını bir çekirdekte derc eder. Onunla Hâlık-ı Zülcelâl'inin halk ve tedbirindeki hikmetini gösterir." Öyle de: Şu şecere-i kâinat, bir menba-yi vahdetten vücûd alır, terbiye görür. Ve o kâinatın meyvesi olan insan, şu kesret-i mevcudat içinde, vahdeti gösterdiği gibi; kalbi dahi, îmân gözüyle kesret içinde sırr-ı vahdeti görür.

Hem o meyveler ve tohumlar, hikmet-i rabbâniye'nin telvihatıdır. Hikmet onlarla ehl-i şuûra şöyle ifade ediyor ve diyor ki: "Nasıl şu ağaca müteveccih küllî nazar, küllî tedbir, külliyetiyle ve umumiyetiyle bir tek meyveye bakar. Çünkü o meyve, o ağaca bir misâl-i musağğardır. Hem o ağaçtan mak-

---

İhata: Kuşatma, kaplama
Şümûl: İçine alma, kaplama
Şâhid-i sâdık: Doğru sözlü şahit
Âlem-i kesretin aktârı: Kesret âlemi, çokluk âleminin dört bir tarafı. ***Tekessür***: Çoğalma
Âyine: Ayna
Enzâr: Nazarlar, bakışlar
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ
Dâhil: İçinde, içerisinde
Zikr-i kalbiyy-i hafî: İçten kalb ile yapılan sessiz zikir
Zikr-i cehrî: Açıktan yüksek sesle yapılan zikir
Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Meşhud işârât: Gözle görülen işâretler
Mücessem rumûzat: Cisimleşmiş semboller, işaretler
Remzen: Îmâ ve işaret etmek suretiyle. ***Tekessür***: Çoğalma
Îcad: Varetmek, yaratmak
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
İntişar: Yayılmak, yaygın olmak
Derc etmek: İçine koymak, yerleştirmek
Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yaratan. ***Halk***: Yaratma
Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı
Tedbir: Yönetme, idare etme
Menba-yi vahdet: Birliğin kaynağı
Vücud: Mevcudiyet, varlık
Kesret-i mevcûdat: Varlıkların, yaratılmışların çokluğu
Sırr-ı vahdet: Vahdet sırrı. Birlikteki özellik
Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti
Telvihat: Açıklamalar, kısa ve özlü açıklamalar
Ehl-i şuûr: Akıl sahipleri, şuurlular
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Küllî nazar: Genel, kapsamlı bakış
Küllî tedbir: Kapsamlı yönetim
Külliyet: Kapsamlılık, genellik, bütünlük. ***Umumiyet***: Genellik
Misâl-i musağğar: Küçük örnek

sud, odur. Hem o küllî nazar ve umumî tedbir, bir meyvenin içinde her bir çekirdeğe dahi nazar eder. Çünkü çekirdek, umum ağacın mânâsını, fihristesini taşıyor. Demek ağacın tedbirini gören Zât, o tedbir ile alâkadar bütün esmâsıyla, ağacın vücûdundan maksud ve îcadının gayesi olan her bir semereye müteveccihtir. Hem şu koca ağaç, o küçük meyveler için bâzan budanır, kesilir, tecdid için bâzı cihetleri tahrip edilir. Daha güzel, bâkî meyveler vermek için, aşılanır. Öyle de: Şu şecere-i kâinatın semeresi olan beşer; kâinatın vücûdundan ve îcadından maksud odur ve îcad-ı mevcudatın gayesi de odur. Ve o meyvenin çekirdeği olan insanın kalbi dahi, Sâni'-i Kâinat'ın en münevver ve en câmi' bir âyinesidir. İşte şu hikmettendir ki: Şu küçücük insan, neşir ve haşir gibi muazzam inkılâblara medâr olmuş. Kâinatın tahrip ve tebdiline sebeb olur. Onun muhakemesi için Dünya kapısı kapanıp, Âhiret kapısı açılır.

Madem haşrin bahsi geldi. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın haşrin isbatına dair cezâlet-i beyânını ve kuvvet-i ifadesini gösteren bir nükte-i hakikatını beyân etmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Şu tefekkür neticesi gösteriyor ki:

Beşerin muhakemesi ve saadet-i ebediye kazanması için lüzum olsa bütün kâinat tahrip edilir ve tahrip ve tebdil edecek bir kudret görünüyor ve vardır. Fakat haşrin merâtibi var. Bir kısmına îmân farzdır. Mârifeti lâzımdır. Diğer kısmı, terakkiyât-ı ruhiye ve fikriyenin derecatına göre görünür. Ve ilim ve mârifeti lâzım olur. Kur'ân-ı Hakîm, en basit ve kolay olan mertebeyi kat'î ve kuvvetli isbat için en geniş ve en büyük bir daire-i haşri açacak bir kudreti gösteriyor. İşte umuma îmân lâzım olan haşrin mertebesi şudur ki: İnsanlar öldükten sonra, ruhları başka makamlara gider. Cesedleri çürüyor.

Maksud: İstenen, arzu edilen, gaye
Umumî tedbir: Genel yönetme
Nazar: Bakış
Fihriste: İndeks, kitabın içindekiler kısmı. ***Esmâ***: İsimler
Îcad: Varetmek, yaratmak
Semere: Meyve, ürün
Müteveccih: Yönelik, yönelmiş
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
Şecere-i kâinat: Ağacın gelişmesi tarzında bir süreç izleyen kâinat ağacı. ***Beşer***: İnsan
Îcad-ı mevcûdat: Varlıkların yaratılması
Sâni'-i Kâinat: Kâinatı Yaradan
Münevver: Nurlu, aydın
Câmi': Kapsamlı, geniş, engin
Âyine: Ayna. ***Hikmet***: Gizli sebep
Neşir: Öldükten sonra dirilme
Haşir: Kıyametten sonra bütün insanların bir yere toplanmaları
Muazzam: Çok büyük, muhteşem
İnkılâb: Değişim
Medâr: Sebep, vesile
Tahrib: Yıkılma, harap olma
Tebdil: Degiştirilme
Muhakeme: Hüküm verme, yargılama
Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân: Açıklama ve ifadesiyle mu'cize olan Kur'ân
Kuvvet-i ifade: İfade kuvveti
Cezâlet-i beyân: İfadedeki düzgünlük ve güzellik
Nükte-i hakikat: Hakikat ifade eden incelik
Beyan etmek: Açıklamak, ifade etmek. ***Mârifet***: Bilgi, ilim
Münasebet: Alâka, ilgi, bağ
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk
Merâtib: Mertebeler, basamaklar
Terakkiyat-ı ruhiye ve fikriye: Ruhî ve fikrî ilerleme
Derecat: Seviyeler, dereceler, makamlar
Kur'ân-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerince açıklayan Kur'ân
Daire-i haşr: Haşir dairesi, sahası

Fakat insanın cesedinden, bir çekirdek, bir tohum hükmünde olacak "acbü'z-zeneb" tabir edilen küçük bir cüz'ü bâkî kalıp Cenâb-ı Hak, onun üstünde cesed-i insanîyi haşirde halkeder, onun ruhunu ona gönderir.[1] İşte bu mertebe o kadar kolaydır ki; her baharda milyonlarla misâli görülüyor. İşte bâzan şu mertebeyi isbat için âyât-ı Kur'âniye öyle bir daireyi gösteriyor ki: Bütün zerrâtı haşr u neşredecek bir kudretin tasarrufatını gösterir.[2] Bâzan da bütün mahlûkatı fenaya gönderip, yeniden getirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir.[3] Bâzı, yıldızları dağıtıp, semâvâtı parçalayabilir bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve âsârını gösterir.[4] Bâzı, bütün zîhayatı öldürecek, yeniden def'aten bir sayha ile diriltecek bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve tecelliyâtını gösterir.[5] Bâzı, bütün rûy-i zeminde zîhayat olanları ayrı ayrı haşr u neşredecek bir kudret ve hikmetin tecelliyâtını gösterir.[6] Bâzan, küre-i arz'ı bütün bütün dağıtacak, dağları uçuracak, düzeltip daha güzel bir sûrete çevirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir. Demek, herkese îmânı ve mârifeti farz olan haşirden başka, çok mertebe-i haşirleri dahi o kudret ve hikmetle yapabilir.[7] Hikmet-i rabbâniye iktiza etmiş ise, elbette haşr u neşr-i insanî ile beraber umum onları dahi yapacak veyahut bâzı mühimlerini yapar.

---

[1] Bkz.: Buhârî, *tefsîru'l-Kur'ân* 39/3; Müslim, *fiten* 141-143; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *cenâiz* 117; İbn Mâce, *zühd* 32; Muvatta, *cenâiz* 48; Müsned 2/322.

[2] Bkz.: En'âm sûresi, 6/38; Fussilet sûresi, 41/39; Ahkaf sûresi, 46/33; Kaf sûresi, 50/41-44.

[3] Bkz.: Yûnus sûresi, 10/3-6; Hicr sûresi, 15/23; Tâhâ sûresi, 20/55; Enbiyâ sûresi, 21/103-104; Hac sûresi, 22/5/7; Mü'minûn sûresi, 33/78-80; Mü'min sûresi, 40/67-68; Duhân sûresi, 44/37-40; Kaf sûresi, 50/43-44; Necm sûresi, 53/44; Hadîd sûresi, 57/1-2.

[4] Bkz.: Sebe sûresi, 34/9; Rahman sûresi, 55/37; Hâkka sûresi, 69/16; Müzzemmil sûresi, 73/18; Mürselât sûresi, 77/1-19; Tekvîr sûresi, 81/1-13.

[5] Bkz.: Kehf sûresi, 18/99; Neml sûresi, 27/87-88; Yâsîn sûresi, 36/49-53; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/41-44; Hâkka sûresi, 69/13-16.

[6] Bkz.: Fâtır sûresi, 35/9; Zuhruf sûresi, 43/11.

[7] Bkz.: Tûr sûresi, 52/7-11; Vâkıa sûresi, 56/3-6; Hâkka sûresi, 69/13-14; Meâric sûresi, 70/8-9; Müzzemmil sûresi, 73/13-14; Mürselât sûresi, 77/7-10.

Acbü'z-zeneb: İnsanın tohumu hükmündeki en küçük parçası
Cüz': Parça
Bâkî kalmak: Ebedî kalmak, daimî kalmak
Cesed-i insanî: İnsan bedeni
Halk etmek: Yaratmak
Âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetleri
Zerrât: Maddenin en küçük parçaları, atomlar
Haşr u neşr etmek: İnsanları öldükten sonra diriltip mahşerde toplamak
Kudretin tasarrufatı: İlâhî kudretin icraatları
Mahlûkat: Yaratılanlar
Fena: Yokluk, yok olma
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Semâvât: Gökler
Kudret ve hikmetin tasarrufatı: İlâhî kudret ve hikmetin icraatları
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Zîhayat Hayat sahibi, canlı
Def'aten: Bir defa, bir kere
Sayha: Ses, sadâ
Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının kâinattaki icraatları, tecellileri
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Kudret ve hikmetin tecelliyatı: İlâhî kudret ve hikmetin yansımaları
Küre-i Arz: Yerküre, dünya
Sûret: Şekil, biçim
Mertebe-i haşirler: Haşir mertebeleri, dereceleri
Hikmet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi yerli yerince yapması
İktiza etmek: Gerekmek, icap etmek
Haşr u neşr-i insanî: İnsanların diriltilip bir yerde toplanmaları

Bir Suâl: Diyorsunuz ki: "Sen Sözler'de kıyas-ı temsîlî çok istîmal ediyorsun. Halbuki Fenn-i Mantıkça kıyas-ı temsîlî, yakîni ifade etmiyor.[1] Mesâil-i yakîniyede bürhân-ı mantıkî lâzımdır. Kıyas-ı temsîlî, usûl-i fıkıh ulemâsınca zann-ı galib kâfi olan metalibde istîmal edilir. Hem de sen, temsîlâtı bâzı hikâyeler sûretinde zikrediyorsun. Hikâye hayâlî olur, hakikî olmaz, vakıa muhalif olur?"

Elcevap: İlm-i Mantıkça çendan "Kıyas-ı temsîlî, yakîn-i kat'î ifade etmiyor."[2] denilmiş. Fakat kıyas-ı temsîlînin bir nev'i var ki; mantıkın yakînî bürhânından çok kuvvetlidir ve mantıkın birinci şeklinin birinci darbından daha yakînîdir. O kısım da şudur ki: Bir temsîl-i cüz'î vasıtasıyla bir hakikat-i küllînin ucunu gösterip, hükmü o hakikate bina ediyor. O hakikatın kanununu, bir hususî maddede gösteriyor. Tâ o hakikat-i uzmâ bilinsin ve cüz'î maddeler, ona irca' edilsin. Meselâ: "Güneş nuraniyet vasıtasıyla, bir tek zât iken her parlak şeyin yanında bulunuyor." temsîliyle bir kanun-i hakikat gösteriliyor ki, nur ve nurânî için kayıd olamaz. Uzak ve yakın bir olur. Az ve çok müsavi olur. Mekân onu zabtedemez.

Hem meselâ: "Ağacın meyveleri, yaprakları; bir anda, bir tarzda kolaylıkla ve mükemmel olarak bir tek merkezde, bir kanun-i emrî ile teşkili ve tasviri" bir temsîldir ki, muazzam bir hakikatın ve küllî bir kanunun ucunu gösterir. O hakikat ve o hakikatın kanununu gayet kat'î bir sûrette isbat eder ki, o koca kâinat dahi şu ağaç gibi o kanun-i hakikatın ve o sırr-ı ehadiyetin bir mazharıdır, bir meydan-ı cevelânıdır.

İşte bütün Sözler'deki kıyasat-ı temsîliyeler bu çeşittirler ki, bürhân-ı kat'î-yi mantıkîden daha kuvvetli, daha yakînîdirler.

---

[1] Bkz.: el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 2/18; *Mantık metinleri* (Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar mantık*) s. 56; A.g.e. (Mehmed Hâlis, *Mîzânü'l-ezhan*) s. 161.

[2] Bkz.: el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 2/18; *Mantık metinleri* (Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar mantık*) s. 56; A.g.e. (Mehmed Hâlis, *Mîzânü'l-ezhan*) s. 161.

Bürhan-ı kat'î-yi mantıkî=Burhan-ı kâtı': Red için söz götürmeyecek sûrette doğruluğu iptale isbata şahid olan sağlam mantıkî delil. ***Çendan***: Gerçi
Bürhan-ı mantıkî: Mantıkî, kesin delil. ***Darb***: Önerme, bölüm
Fenn-i mantık: Mantık ilmi
Hakikat-i küllî: Kapsamlı hakikat
Hakikat-i uzmâ: En büyük hakikat
İlm-i Mantık: Mantık ilmi
İrca': Döndürmek, çevirmek
İstîmal: Kullanma.***Kâfi olan***: Yeten
Kanun-i emr: Allah'ın (c.c.) "Kün" (Ol!) emri ile meydana getirdiği "emir âlemi"ne ait kanun
Kanun-i hakikat: Hakikat kanunu
Kat'î: Kesin. ***Kayıd***: Bağ, sınır
Kıyasat-ı temsîliyeler: Temsîlî kıyaslar, sembolik kıyaslar
Kıyas-ı temsîlî: Benzetme suretinde yapılan mukayese
Mazhar: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yer
Mesâil-i yakîniye: Kesin bilgiye ait meseleler
Metalib: Taleb olunan, istenen şeyler. ***Muazzam***: Çok büyük
Meydan-ı cevelân: Dolaşma, gezinme meydanı
Muhalif: Aykırı. ***Müsavi***: Eşit
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Sırr-ı ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliğinin sırrı
Temsîlât: Temsiller, birden fazla benzetmeden meydana gelen misâller. ***Yakîn***: Kesin bilgi
Temsîl-i cüz'î: Küçük benzetme, temsil. ***Teşkil***: Oluşturma
Usûl-i Fıkıh ulemâsı: Fıkıh usûlü âlimleri. ***Vâkı***: Vuku bulan, olan
Yakîn-i kat'î: Kesin bilgi
Yakînî: Şüphesiz, kesin bilgi niteliği olan
Zabt etmek: İdaresi altına almak
Zann-ı galib: Kuvveti hakikate en yakın olan zan

İkinci suâle cevap: Mâlûmdur ki: Fenn-i Belâğat'ta bir lâfzın, bir kelâmın mânâ-yi hakikîsi, başka bir maksud mânâya sırf bir âlet-i mülâhaza olsa, ona "lâfz-ı kinaî" denilir. Ve "kinaî" tabir edilen bir kelâmın mânâ-yi aslîsi, medâr-ı sıdk ve kizb değildir. Belki kinaî mânâsıdır ki, medâr-ı sıdk ve kizb olur. Eğer o kinaî mânâ doğru ise, o kelâm sâdıktır. Mânâ-yi aslî, kâzib dahi olsa sıdkını bozmaz. Eğer mânâ-yi kinaî doğru değilse; mânâ-yi aslîsi doğru olsa, o kelâm kâzibdir. Meselâ: Kinaî misâllerinden: فُلاَنٌ طَوِيلُ النِّجَادِ denilir. Yâni: "Kılıncının kayışı, bendi uzundur." Şu kelâm, o adamın kametinin uzunluğuna kinâyedir. Eğer o adam uzun ise, kılıncı ve kayışı ve bendi olmasa da, yine bu kelâm sâdıktır, doğrudur. Eğer o adamın boyu uzun olmazsa; çendan uzun bir kılıncı ve uzun bir kayışı ve uzun bir bendi bulunsa, yine bu kelâm kâzibdir. Çünkü mânâ-yi aslîsi, maksud değil.[1]

İşte Onuncu Söz'ün ve Yirmi İkinci Söz'ün hikâyeleri gibi, sâir Sözler'in hikâyeleri, kinâiyat kısmındandırlar ki, be-gayet doğru ve gayet sâdık ve mutabık-ı vâki' olan hikâyelerin sonlarındaki hakikatlar, o hikâyelerin mânâ-yi kinâiyeleridir. Mânâ-yi asliyeleri, bir temsîl-i dûrbînîdir. Nasıl olursa olsun, sıdkına ve hakkaniyetine zarar vermez. Hem o hikâyeler birer temsîldirler. Yalnız umuma tefhim için lisân-ı hâl, lisân-ı kâl sûretinde ve şahs-ı mânevî, bir şahs-ı maddî şeklinde gösterilmiştir.

---

[1] Bkz.: el-Kazvînî, *el-Îzâh* 1/301; el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 2/263; 265; el-Mevsılî, *el-Meselu's-sâir* 2/187; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ* 2/253; el-Esfehânî, *el-Eğânî* 15/85; el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz* 1/66, 69, 203; es-Suyûtî, *el-Mezher* 1/268; el-Cezerî, *en-Nihaye fî garîbi'l-eser* 5/18; ez-Zemahşerî, *el-Müsteksâ* 1/406.

Âlet-i mülâhaza: Düşünme ve muhakeme vasıtası
Be-gayet: Son derece, pek ziyade
Bend: Bağ. ***Çendan***: Gerçi
Fenn-i Belâğat: Edebiyat.. sözlü veya yazılı ifadeyi doğru, düzgün, yerinde, kusursuz ve muhataba faydalı bir şekilde kullanma sanatı
Hakkaniyet: Hak ve adâlete uygunluk, hakka riâyet etme
Kamet: Boy, endam, boybos
Kâzib: Yalan, uydurma
Kelâmın mânâ-yi aslîsi: Sözün asıl kendi mânâsı
Kinaî mânâ: Üstü kapalı kastedilen kinâyeli mânâ
Kinâiyat: Kinâyeler
Lâfz-ı kinaî: Bir fikri üstü kapalı ifade eden söz
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği mânâ. Hâl dili
Lisân-ı kâl: Sözlü anlatım
Maksud: İstenen, kastedilen
Mânâ-yi aslî: Sözün asıl mânâsı
Mânâ-yi kinaî: Üstü kapalı kastedilen kinâyeli mânâ
Medâr-ı sıdk ve kizb: Doğru ve yalan olma sebebi, yeri
Mânâ-yi hakikî: Gerçek mânâ
Mutabık-ı vâki': Olup bitene, gerçeğe uygun. ***Sâir***: Başka, diğer
Sıdk: Doğruluk
Sûret: Şekil, biçim
Şahs-ı maddî: Cismî olan bir şahıs
Şahs-ı mânevî: Hükmî şahsiyet
Tefhim: Anlatma, bildirme
Temsîl: Birden fazla benzetme ile örnek verme
Temsîl-i dûrbînî: Anlaşılması zor meseleleri akla ve hayale yakınlaştıran benzetmeler
Umum: Genel, herkes

Üçüncü Maksad

◆ Umum ehl-i dalâletin vekili, ikinci suâline(Hâşiye) karşı, kat'î ve muknî ve mülzim cevabı aldıktan sonra, şöyle ***üçüncü bir suâl*** ediyor, diyor ki: Kur'ân'da:

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ [1] أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ [2]

gibi kelimât, başka hâlıklar, rahimler bulunduğunu iş'ar eder. Hem diyorsunuz ki: "Hâlık-ı Âlem'in nihayetsiz kemâlâtı var. Bütün envâ-yi kemâlâtın en nihayet mertebelerini câmi'dir." Halbuki eşyanın kemâlâtı, ezdâd ile bilinir; elem olmazsa lezzet bir kemâl olmaz, zulmet olmazsa ziyâ tahakkuk etmez, firâk olmazsa visal lezzet vermez ve hâkezâ?

Elcevap: Birinci şıkka "*Beş İşaret*" ile cevap veririz:

Birinci İşaret

Kur'ân baştan başa tevhidi isbat ettiği ve gösterdiği için, bir delîl-i kat'î-dir ki; Kur'ân-ı Hakîm'in o nevi kelimeleri sizin fehmettiğiniz gibi değildir. Belki أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ [3] demesi, "*Hâlıkıyet mertebelerinin en ahsenindedir.*" demektir ki, başka hâlık bulunduğuna hiç delâleti yok. Belki hâlıkıyetin sâir sıfatlar gibi çok merâtibi var.

(Hâşiye) İkinci Maksad'ın başındaki suâl demektir. Yoksa, hâtimenin âhirindeki bu küçücük suâl değildir.

[1] "O, mükemmel yaratandır." (Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

[2] "O, merhamet edenlerin en merhametlisidir." (A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

[3] "O, mükemmel yaratandır." (Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Hâtime: Son, sonuç. ***Âhir***: Son
Muknî: İkna edici
Mülzim: Susturucu
Kelimat: Kelimeler
Hâlıklar: Yaratıcılar
Rahimler: Merhamet edenler
İş'ar: Bildirme, haber verme
Hâlık-ı Âlem: Âlemi Yaradan
Kemâlât: Mükemmellikler
Envâ-yi kemâlât: Mükemmelliklerin çeşitleri
Nihayet: Son
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran, kapsamlı
Ezdad: Karşıtlar, zıtlar
Kemâl: Mükemmellik. ***Ziyâ***: Işık
Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme. ***Firak***: Ayrılık
Visal: Ulaşma. Sevgiliye kavuşma
Hâkezâ: Böyle, bunun gibi, böylece
Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Delîl-i kat'î: Kat'î delil
Kur'ân-ı Hakîm: Tamamı hikmetlerle dolu Kur'ân
Fehmetmek: Anlamak
Hâlıkıyet: Yaratıcılık
Ahsen: En güzel
Hâlık: Yaratıcı, yaratan
Delâlet: İşaret
Sâir: Diğer, başka
Merâtib: Mertebeler, dereceler

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ demek, “*Merâtib-i hâlıkıyetin en güzel, en münteha mertebesinde bir Hâlık-ı Zülcelâl'dir.*” demektir.

İkinci İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1] gibi tabirler, hâlıkların taaddüdüne bakmıyor. Belki mahlûkıyetin envâına bakıyor. Yâni “*Her şeyi, her şeye lâyık bir tarzda, en güzel bir mertebede halkeder bir Hâlık'tır.*” Nasıl ki şu mânâyı أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[2] gibi âyetler ifade eder.

Üçüncü İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[3] اَللّٰهُ أَكْبَرُ[4] خَيْرُ الْفَاصِلِينَ[5] خَيْرُ الْمُحْسِنِينَ[6]

gibi tabirattaki müvâzene, Cenâb-ı Hakk'ın vâki'deki sıfât ve ef'âli, sâir o sıfât ve ef'âlin nümûnelerine mâlik olanlarla müvâzene ve tafdil değildir. Çünkü bütün kâinatta cin ve ins ve melekte olan kemâlât, O'nun kemâline nisbeten zaîf bir gölgedir; nasıl müvâzeneye gelebilir? Belki müvâzene, insanların ve bâhusus ehl-i gafletin nazarına göredir. Meselâ: Nasıl ki bir nefer, onbaşısına karşı kemâl-i itâat ve hürmeti gösteriyor, bütün iyilikleri ondan görüyor; padişahı az düşünür. Onu düşünse de yine teşekkürâtını onbaşıya veriyor. İşte böyle bir nefere karşı denilir: “Yahu, padişah senin onbaşından daha büyüktür. Yalnız ona teşekkür et.” Şimdi şu söz, vâki'deki padişahın

---

[1] “O, mükemmel yaratandır.” (Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

[2] “Yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

[3] “O, mükemmel yaratandır.” (Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

[4] Bkz.: Ebû Hanîfe, *el-Müsned* s. 148; Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-âsâr* s. 18; eş-Şafiî, *es-Sünenu'l-me'sûra* s. 290; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/75; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/28; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îman* 3/3.

[5] “O doğruyu eğriden ayırt edenlerin, hükmedenlerin en hayırlısıdır.” (En'âm sûresi, 6/57)

[6] “İhsanından öte ihsan olmayan, iyilik edenlerin en hayırlısı. (Gümüşhanevî, *Mecmûatü'l-ahzâb* (Evrad-ı Muhyiddin İbni'l-Arabî –el-Cevşenü'l-kebîr duasında-) s. 231.

Merâtib-i hâlıkıyet: Yaratıcılığın dereceleri
Müntehâ: Son. Son nokta
Hâlık-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yaratan
Taaddüd: Çokluk, çok sayıda olma
Mahlûkıyetin envâı: Yaratılmışlığın çeşitleri, türleri
Tabirler: İfadeler, yorumlar
Müvâzene: Denge, ölçü
Vâki': Vuku bulan, olan
Sıfât: Sıfatlar.
Ef'âl: Fiiller
Sâir: Diğer.
Mâlik: Sahip
Nümûne: Misal, örnek
Tafdil: Üstün tutma
İns: İnsanlar
Kemâlât: Mükemmellikler
Kemâl: Fazilet, iyilik, mükemmellik
Zaîf: Zayıf
Bâhusus: Bilhassa, özellikle
Ehl-i gaflet: Gafil, ihtiyatsız, tembel kimseler.
Nazar: Bakış
Kemâl-i itâat ve hürmet: Tam bir itaat ve hürmet
Teşekkürât: Teşekkürler: Teşekkür etmeler
Nefer: Er, asker
Haşmetli: İhtişamlı, büyüklük sahibi

haşmetli hakikî kumandanlığıyla, onbaşısının cüz'î, surî kumandanlığını müvâzene değil; çünkü o müvâzene ve tafdil, mânâsızdır. Belki neferin nazar-ı ehemmiyet ve irtibatına göredir ki, onbaşısını tercih eder, teşekkürâtını ona verir, yalnız onu sever.

İşte bunun gibi, hâlık ve mün'im tevehhüm olunan zâhirî esbab, ehl-i gafletin nazarında Mün'im-i Hakikî'ye perde olur. Ehl-i gaflet onlara yapışır, nimet ve ihsanı, onlardan bilir. Medih ve senalarını, onlara verir. Kur'ân der ki: "Cenâb-ı Hak daha büyüktür,[1] daha güzel bir Hâlık'tır, [2] daha iyi bir Muhsin'dir, [3] O'na bakınız, O'na teşekkür ediniz.[4]

Dördüncü İşaret

Müvâzene ve tafdil, vâki' mevcudlar içinde olduğu gibi; imkânî, hattâ farazî eşyalar içinde dahi olabilir. Nasıl ki ekser mahiyetlerde, müteaddid merâtib bulunur. Öyle de: Esmâ-yi ilâhiye ve Sıfât-ı Kudsiye'nin mahiyetlerinde de, akıl itibariyle hadsiz merâtib bulunabilir. Halbuki Cenâb-ı Hak, o sıfât ve esmânın mümkin ve mutasavver bütün merâtibinin en ekmelinde, en ahsenindedir. Bütün kâinat, kemâlâtıyla bu hakikate şâhiddir.

لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى [5] bütün esmâsını ahseniyet ile tavsif, şu mânâyı ifade ediyor.

---

[1] Bkz.: En'âm sûresi, 6/100; A'râf sûresi, 7/190; Yûnus sûresi, 10/18; İsrâ sûresi, 17/43; Neml sûresi, 27/63; Rûm sûresi, 30/40.

[2] Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/4; Sâffât sûresi, 37/25.

[3] Bkz.: Secde sûresi, 32/7.

[4] Bkz.: Bakara sûresi, 2/152, 172; Nahl sûresi, 16/114; Ankebût sûresi, 29/17; Lokman sûresi, 31/12, 14; Sebe sûresi, 34/15.

[5] "En güzel isimler O'nundur." (Haşir sûresi, 59/24)

Cüz'î: Küçük. ***Surî***: Görünüş, şeklî
Nazar-ı ehemmiyet: Bakışındaki değer, kıymet. ***İrtibat***: Bağlanma
Tercih: Üstün tutma, daha çok beğenme
Teşekkürât: Teşekkürler. Teşekkür etmeler
Hâlık: Yaratan, yaratıcı
Tevehhüm olunmak: Zannedilmek. ***Mün'im***: Nimet veren
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Ehl-i gaflet: Gafil, ihtiyatsız, tembel kimseler
Nazar: Bakış. ***İhsan***: İyilik, lütuf
Mün'im-i Hakikî: Gerçek nimet veren, ihsanda bulunan Cenâb-ı Hak. ***Medih***: Övme, methetme
Sena: Överek anma, övme, methetme
Tafdil: Üstün tutma
Muhsin: Lütufta bulunan, iyilik eden. ***Vâki'***: Vuku bulan, olan
İmkânî: Varlığı kendine ait olmayan
Farazî: Olmadığı hâlde varsayılan
Ekser: Birçok
Müteaddid merâtib: Çeşit çeşit mertebeler, dereceler
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri
Sıfât-ı Kudsiye: Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes sıfatları. ***Sıfât***: Sıfatlar
Mümkin: Varlığı kendinden olmayan şeyler. Allah'tan (c.c.) başka her şey
Mutasavver: Zihinde şekillendirilen, hatırdan geçen
Ekmel: En mükemmel, kusursuz
Ahsen: En güzel
Kemâlât Mükemmellikler
Ahseniyet: En güzel olma
Tavsif: Niteleme, vasıflandırma

Beşinci İşaret

Şu müvâzene ve müfâdale; Cenâb-ı Hakk'ın mâsivâya mukabil değil, belki iki nevi tecelliyât-ı sıfâtı var.

•*Biri*: Vâhidiyet sırrıyla ve vesait ve esbab perdesi altında ve bir kanun-i umumî sûretinde tasarrufatıdır.

•*İkincisi*: Ehadiyet sırrıyla; perdesiz, doğrudan doğruya, hususî bir teveccüh ile tasarruftur. İşte ehadiyet sırrıyla, doğrudan doğruya olan ihsanı ve îcadı ve kibriyâsı ise; vesait ve esbabın mezâhiriyle görünen âsâr-ı ihsanından ve îcad ve kibriyâsından daha büyük, daha güzel, daha yüksektir, demektir.

Meselâ nasıl bir padişahın, –fakat veli bir padişahın– ki, umum memurları ve kumandanları sırf bir perde olup, bütün hüküm ve icraat onun elinde farz ediyoruz. O padişahın tasarrufat ve icraatı iki çeşittir:

•*Birisi*: Umumî bir kanunla, zâhirî memurların ve kumandanların sûretinde ve makamların kabiliyetine göre verdiği emirler ve gösterdiği icraatlerdır.

•*İkincisi*: Umumî kanunla değil ve zâhirî memurları da perde yapmayarak, doğrudan doğruya ihsanat-ı şâhânesi ve icraatı daha güzel, daha yüksek denilebilir.

Öyle de: Sultan-ı Ezel ve Ebed olan Hâlık-ı kâinat, çendan vesait ve esbabı icraatına perde yapmış, haşmet-i rubûbiyetini göstermiş. Fakat ibâdının kalbinde hususî bir telefon bırakmış ki, esbabı arkada bırakıp, doğrudan doğruya ona teveccüh etmek için, ubûdiyet-i hâssa ile mükellef edip

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[1] deyiniz diye, kâinattan yüzlerini kendine çevirir.

---

[1] (Haydi öyleyse deyiniz): "(Rabbimiz!) Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Müfâdale: Fazilet ve meziyette birbiri ile yarışma
Mâsivâ: Cenâb-ı Hakk'dan başka her şey
Mukabil: Bir şeye karşı, bir şeyin karşısında bulunan
Tecelliyat: Cenâb-ı Hakk'ın farklı isim ve sıfatlarının kâinattaki icraatları, tecellileri
Vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği
Sıfât: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatları
Vesait: Vasıtalar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Kanun-i umumî: Genel kanun, her yerde geçerli kanun
Tasarrufat: Faaliyetler, icraatlar
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Teveccüh: Yönelme
Tasarruf: Kullanma, idare
İhsan: İyilik, lütuf
Îcad: Varetmek, yaratmak
Kibriyâ: Büyüklük
Vesait: Vasıtalar, araçlar
Mezâhir: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yerler, aynalar
Âsâr-ı ihsan: İyilik ve lütuf eserleri
İcraat: İşler, yapılan, tatbik edilen şeyler
Umumî: Genel
Sûret: Şekil, biçim
İhsanat-ı şâhâne: Allah'ın (c.c.) mükemmel lütuf ve ihsanları

İşte أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ[1] أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ[2] اَللّٰهُ أَكْبَرُ[3] meânîsi, şu mânâya da bakıyor.

Vekilin ikinci şık suâline "*Beş Remiz*" ile cevaptır:

Birinci Remiz

Suâlde diyor ki: "Bir şeyin zıddı olmazsa, o şeyin nasıl kemâli olabilir?

Elcevap: Şu suâl sahibi, hakikî kemâli bilmiyor. Yalnız nisbî bir kemâl zannediyor. Halbuki gayra bakan ve gayra nisbeten hâsıl olan meziyetler, faziletler, tefevvuklar; hakikî değiller, nisbîdirler, zaîftirler. Eğer gayr, nazardan sâkıt olsalar; onlar da sukut ederler. Meselâ: Sıcaklığın nisbî lezzeti ve fazileti, soğuğun tesiri iledir. Yemeğin nisbî lezzeti, açlık eleminin tesiri iledir. Onlar gitse, bunlar da azalır. Halbuki hakikî lezzet ve muhabbet ve kemâl ve fazilet odur ki; gayrın tasavvuruna bina edilmesin, zâtında bulunsun ve bizzât bir hakikat-i mukarrere olsun. "*Lezzet-i vücûd ve lezzet-i hayat ve lezzet-i muhabbet ve lezzet-i mârifet ve lezzet-i îmân ve lezzet-i bekâ ve lezzet-i rahmet ve lezzet-i şefkat ve hüsn-i nur ve hüsn-i basar ve hüsn-i kelâm ve hüsn-i kerem ve hüsn-i sîret ve hüsn-i sûret ve ke-*

---

[1] "O, mükemmel yaratandır." (Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125)

[2] "O, merhamet edenlerin en merhametlisidir." (A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

[3] Bu mânâdaki âyetler için bkz.: En'âm sûresi, 6/100; A'râf sûresi, 7/190; Yûnus sûresi, 10/18; İsrâ sûresi, 17/43; Neml sûresi, 27/63; Rûm sûresi, 30/40.

Sultan-ı Ezel ve Ebed: Ezel ve ebedin mutlak hâkimi Allah (c.c.)
Hâlık-ı kâinat: Kâinatın yaratıcısı Allah (c.c)
Çendan: Gerçi, her ne kadar
Vesait: Vasıtalar, araçlar
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Haşmet-i rubûbiyet: Rubûbiyetin büyüklüğü
İbâd: Kullar
Teveccüh etmek: Yönelmek
Ubûdiyet-i hâssa: Hâlis samimî kulluk
Mükellef etmek: Bir işi yapmaya yükümlü, mecbur kılmak
Meânî: Mânâlar. ***Remiz***: İşaret
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Nisbî: İzafî, göreceli
Gayr: Başkası
Hasıl olma: Meydana gelme, ortaya çıkma
Meziyet: İyi ve doğru hareket, üstün vasıf
Tefevvuk: Üste olma, üstünlük
Zaîf: Zayıf. ***Nazar***: Bakış
Sâkıt olmak: Düşmüş olmak
Sukut etmek: Düşme
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Zâtında: Bizzat kendinde
Hakikat-i mukarrere: Kararlanmış, kesin, şüphe olmayan hakikat
Lezzet-i vücud: Varlık lezzeti
Lezzet-i hayat: Hayatın kendisindeki lezzet
Lezzet-i muhabbet: Muhabbetteki lezzet
Lezzet-i mârifet: Bilgi ve ilimdeki lezzet
Lezzet-i îman: İmandaki lezzet
Lezzet-i bekâ: Bekâdaki lezzet
Lezzet-i rahmet: Merhametteki lezzet
Lezzet-i şefkat: Şefkatin, acıyarak sevmenin lezzeti
Hüsn-i nur: Nurun güzelliği
Hüsn-i basar: Gözdeki güzellik
Hüsn-i kelâm: Sözdeki güzellik
Hüsn-i kerem: Cömertlikteki güzellik
Hüsn-i sîret: Ahlâk güzelliği
Hüsn-i sûret: Görünüş, çehre güzelliği

mâl-i zât ve kemâl-i sıfât ve kemâl-i ef'âl gibi bizzât meziyetler; gayr olsun olmasın, şu meziyetler tebeddül etmez."

İşte Sâni'-i Zülcelâl ve Fâtır-ı Zülcemâl ve Hâlık-ı Zülkemâl'in bütün kemâlâtı hakikiyedir, zâtiyedir; gayr ve mâsivâ, ona tesir etmez. Yalnız mezâhir olabilirler.

İkinci Remiz

Seyyid Şerif-i Cürcânî* "Şerhu'l-Mevâkıf"ta demiş ki: "*Sebeb-i muhabbet ya lezzet veya menfaat, ya müşakelet (yâni meyl-i cinsiyet), ya kemâldir. Çünkü kemâl, mahbub-i lizâtihîdir.*"[1] Yâni, ne şeyi seversen ya lezzet için seversin, ya menfaat için, ya evlâda meyil gibi bir müşakele-i cinsiye için, ya kemâl olduğu için seversin. Eğer kemâl ise, başka bir sebeb, bir garaz lâzım değil. O bizzât sevilir. Meselâ; eski zamanda sahib-i kemâlât insanları herkes sever, onlara karşı hiçbir alâka olmadığı hâlde istihsankârâne muhabbet edilir.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın bütün kemâlâtı ve Esmâ-yi Hüsnâ'sının bütün merâtibleri ve bütün faziletleri, hakikî kemâlât olduklarından bizzât sevilirler. "Mahbubetün lizâtihâ"dırlar. Mahbub-i bilhak ve Habib-i Hakikî olan Zât-ı Zülcelâl, hakikî olan kemâlâtını ve sıfât ve esmâsının güzelliklerini kendine lâyık bir tarzda sever, muhabbet eder. Hem o kemâlâtın mazharları, âyineleri olan san'atını ve masnûatını ve mahlûkatının mehâsinini sever, muhabbet eder. Enbiyâsını ve evliyâsını, hususan Seyyidü'l-Mürselîn ve Sultanü'l-Evli-

---

[1] el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 6/138.

Kemâl-i zât: Zâtın, şahsın mükemmelliği, kusursuzluğu
Kemâl-i sıfât: Sıfatların mükemmelliği
Kemâl-i ef'âl: Fiillerin mükemmelliği
Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi
Tebeddül: Değişme, başkalaşma
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Fâtır-ı Zülcemâl: Güzellik, lütuf ve ihsan sahibi Yaradan
Hâlık-ı Zülkemâl: Fazilet, iyilik ve mükemmellik sahibi Yaradan
Kemâlât: Mükemmellikler
Hakikiye: Gerçek. ***Gayr***: Başkası
Zâtiye: Zâtına, kendisine ait
Mâsivâ: Cenâb-ı Hak'tan başka her şey için kullanılan tabir
Mezâhir: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yerler, aynalar
Sebeb-i muhabbet: Muhabbetin sebebi
Menfaat: Fayda
Müşakelet=Meyl-i cinsiyet: Cinsî yakınlık ve benzeyiş
Kemâl: Mükemmellik, olgunluk
Mahbub-i lizâtihî: Kendi güzelliklerinden dolayı sevilen
Garaz: Niyet, maksad, meyil, istek
Sahib-i kemâlât: Kemâlat sahibi, fazilet sahibi
İstihsan-kârâne: Beğenerek, güzel bularak
Kemâlât: Mükemmellikler
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Merâtib: Mertebeler, tabakalar
Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi
Mahbubetün lizâtihâ: Bizzât sevilen, kendi zâtında sevgili olanlar
Mahbub-i Bilhak: Hakkıyla sevilmeye lâyık olan
Habib-i Hakikî: Gerçek sevgili
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Hz. Allah (c.c.)
Sıfât: Sıfatlar. ***Esmâ***: İsimler
Mazharlar: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yerler, aynalar
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler
Enbiyâ: Nebîler, peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Seyyidü'l-Mürselîn: Peygamberler Efendisi
Âyineler: Aynalar

yâ olan Habib-i Ekrem'ini sever. Yâni kendi cemâlini sevmesiyle, o cemâlin âyinesi olan Habib'ini sever. Ve kendi esmâsını sevmesiyle, o esmânın mazhar-ı câmi'i ve zîşuuru olan o Habib'ini ve ihvanını sever. Ve san'atını sevmesiyle, o san'atın dellâl ve teşhircisi olan o Habib'ini ve emsâlini sever. Ve masnûatını sevmesiyle, o masnûata karşı "Mâşâallah, Bârekâllah, ne kadar güzel yapılmışlar!" diyen ve takdir eden ve istihsan eden o Habib'ini ve O'nun arkasında olanları sever. Ve mahlûkatının mehâsinini sevmesiyle, o mehâsin-i ahlâkın umumunu câmi' olan o Habib-i Ekrem'ini ve O'nun etbâ ve ihvanını sever, muhabbet eder.

Üçüncü Remiz

Umum kâinattaki umum kemâlât, bir Zât-ı Zülcelâl'in kemâlinin âyâtıdır ve cemâlinin işârâtıdır. Belki hakikî kemâline nisbeten bütün kâinattaki hüsün ve kemâl ve cemâl, zaîf bir gölgedir. Şu hakikatın "*Beş Hüccet*"ine icmâlen işaret ederiz.

Birinci Hüccet

Nasıl ki mükemmel, muhteşem, münakkaş, müzeyyen bir saray; mükemmel bir ustalık, bir dülgerliğe bilbedâhe delâlet eder. Ve mükemmel fiil olan o dülgerlik, o nakkaşlık; bizzarûre mükemmel bir fâile, bir ustaya, bir mühendise ve "nakkaş ve musavvir" gibi unvan ve isimleriyle beraber delâlet eder. Ve mükemmel o isimler dahi, şüphesiz o ustanın mükemmel, san'atkârâne sıfatına delâlet eder. Ve o kemâl-i san'at ve sıfat, bilbedâhe o ustanın kemâl-i istîdadına ve kabiliyetine delâlet eder. Ve o kemâl-i istîdad ve kabiliyet, bizzarûre o ustanın kemâl-i zâtına ve ulviyet-i mahiyetine delâlet eder.

Sultanü'l-Evliyâ: Veliler Sultanı
Habib-i Ekrem: En kerim sevgili. Allah'ın (c.c.) sevgilisi Muhammed (s.a.s.). ***Cemâl***: Güzellik
Habib: Allah'ın sevgilisi
Mazhar-ı câmi': Hepsini toplayan, kendinde bulunduran ayna
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
İhvan: Kardeşler
Dellâl: Bir şeyi ilân edip duyuran
Teşhirci: Sergileyen
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar, Allah'ın (c.c.) yarattığı her şey
Takdis etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak, dile getirmek. ***Emsâl***: Benzerler
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler
İstihsan etmek: Beğenmek, takdir etmek
Mehâsin-i ahlâk: Ahlâkın güzellikleri. ***Etbâ***: Tâbi olanlar
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran, kapsamlı
Kemâlât Mükemmellikler
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Hz. Allah (c.c.)
Âyât: Deliller. ***Cemâl***: Güzellik
Hüsün: Güzellik. ***Zaîf***: Zayıf
İcmâlen: Toplu mânâ, çok kısa bir özet olarak
Münakkaş: Nakışlı, işlemeli
Müzeyyen: Ziynetli, süslü
Dülger: Bir binanın tahta kısımlarını yapan usta, marangoz
Bilbedâhe: Açık olarak, aşikâr
Delâlet etmek: İşaret etmek
Nakkaşlık: Nakış ve işleme yapma sanatı
Bizzarure: İster istemez. Kesin olarak. ***Fâil***: Yapan
San'at-kârâne: Özenip maharetli yapılma suretiyle, sanatkâra yakışır şekilde
İnâyet-kârane: İhsan, kerem
Kemâl-i san'at ve sıfat: Sanat ve sıfat mükemmelliği
Kemâl-i istîdad: Kabiliyet ve yeteneğin mükemmelliği
Kemâl-i Zât: Zâtının, Kendisinin mükemmelliği,
Ulviyet-i mahiyet: Mahiyetinin, esasının yüceliği

Aynen öyle de: Şu saray-ı âlem, şu mükemmel, müzeyyen eser; bilbedâhe gayet kemâldeki ef'âle delâlet eder. Çünkü eserdeki kemâlât, o ef'âlin kemâlâtından ileri gelir ve onu gösterir. Kemâl-i ef'âl ise, bizzarûre bir Fâil-i Mükemmel'e ve O Fâil'in kemâl-i esmâsına, yâni âsâra nisbeten Müdebbir, Musavvir, Hakîm, Rahîm, Müzeyyin gibi isimlerin kemâline delâlet eder. İsimlerin ve unvanların kemâli ise, şeksiz şüphesiz o fâilin kemâl-i evsâfına delâlet eder. Zira sıfat mükemmel olmazsa, sıfattan neş'et eden isimler, unvanlar mükemmel olamaz. Ve o evsâfın kemâli, bilbedâhe şuûnat-ı zâtiyenin kemâline delâlet eder. Çünkü sıfâtın mebde'leri, o şuûn-i zâtiyedir. Ve şuûn-i zâtiyenin kemâli ise; biilmelyakîn Zât-ı Zîşuûn'un kemâline ve öyle lâyık bir kemâline delâlet eder ki; o kemâlin ziyâsı, şuûn ve sıfât ve esmâ ve ef'âl ve âsâr perdelerinden geçtiği hâlde, şu kâinatta yine bu kadar hüsnü ve cemâli ve kemâli göstermiş.

İşte şu derece hakikî kemâlât-ı zâtiyenin bürhân-ı kat'î ile vücûdu sabit olduktan sonra, gayra bakan ve emsâl ve ezdâda tefevvuk cihetiyle olan nisbî kemâlâtın ne ehemmiyeti kalır, ne derece sönük düşer, anlarsın...

İkinci Hüccet

Şu kâinata nazar-ı ibretle bakıldığı vakit, vicdan ve kalb bir hads-i sâdıkla hisseder ki: Şu kâinatı bu derece güzelleştiren ve süslendiren ve envâ-yi mehâsin ile tezyin edenin, nihayet derecede bir cemâl ve kemâlâtı vardır ki, şöyle yapıyor.

Saray-ı âlem: Dünya sarayı
Ef'âl: Fiiller, işler,
Kemâl-i ef'âl: Fiillerin mükemmelliği
Fâil-i Mükemmel: Mükemmel fâil, yapan
Kemâl-i esmâ: İsimlerin mükemmelliği
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Müdebbir: İlmi ile her şeyin akibetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan Allah (c.c.)
Musavvir: Eşyaya şekil veren
Hakîm: Her işini hikmet çerçevesinde gerçekleştiren Zât
Rahîm: Çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Müzeyyin: Eşyayı süsleyen Allah (c.c.)
Şek: Şüphe, zan, tereddüt
Fâil: İşleyen, yapan
Kemâl-i evsâf: Sıfatların mükemmelliği
Neş'et etme: Çıkma, kaynaklanma. ***Evsâf***: Sıfatlar
Bilbedâhe Açık olarak, aşikâr
Şuûnat-ı zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın Zâtı'na ait ilâhî icraatlar
Mebde': Başlangıç
Sıfât: Sıfatlar
Şuûn-i zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın Zâtı'na ait ilâhî tecelliler, icraatlar
Biilmelyakîn: Bir şeyi görüp tatmaksızın delile dayanacak şekilde bilmek
Zât-ı Zîşuûn: İlâhî tecelliler, icraatlar, fiiller sahibi Cenâb-ı Hak
Ziyâ: Işık
Şuûn: İlâhî tecelliler, icraatlar, fiiller
Esmâ: İsimler. ***Ef'âl***: Fiiller
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Hüsn: Güzellik
Cemâl: Güzellik
Kemâl: Mükemmellik, fazilet
Kemâlât-ı zâtiye: Bizzât kendinden kaynaklanan mükemmellikler
Bürhan-ı kat'î: Kesin delil
Gayr: Başkası
Emsâl: Benzerler
Ezdâd: Karşıtlar, zıtlar
Tefevvuk: Üstte olma, üstünlük
Nisbî kemâlât: İzafî, göreceli mükemmellikler
Hüccet: Delil
Nazar-ı ibret: İbretle bakmak
Hads-i sâdık: Doğru olan sezgi
Envâ-yi mehâsin: Güzelliklerin bütün çeşitleri
Tezyin: Donatmak, süslemek
Cemâl: Güzellik
Kemâlât: Mükemmellikler

Üçüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; mevzun ve muntazam ve mükemmel ve güzel san'atlar, gayet güzel bir programa istinad eder. Mükemmel ve güzel bir program ise, mükemmel ve güzel bir ilme ve güzel bir zihne ve güzel bir kabiliyet-i ruhiyeye delâlet eder. Demek ruhun mânevî güzelliğidir ki; ilim vasıtasıyla san'atında tezahür ediyor.

İşte şu kâinat, hadsiz mehâsin-i maddiyesiyle, bir mânevî ve ilmî mehâsinin tereşşuhatıdır. Ve o ilmî ve mânevî mehâsin ve kemâlât, elbette hadsiz bir sermedî hüsün ve cemâl ve kemâlin cilveleridir.

Dördüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; ziyâyı verenin ziyâdâr olması lâzım, tenvir edenin nurânî olması gerek, ihsan gınâdan gelir, lütuf latîften zuhur eder. Madem öyledir; kâinata bu kadar hüsün ve cemâl vermek ve mevcudata muhtelif kemâlât vermek; ışık, Güneş'i gösterdiği gibi, bir Cemâl-i Sermedî'yi gösterirler.

Madem mevcudat, zeminin yüzünde büyük bir nehir gibi kemâlâtın lem'alarıyla parlar geçer. O nehir, Güneş'in cilveleriyle parladığı gibi, şu seyl-i mevcudat dahi, hüsün ve cemâl ve kemâlin lem'alarıyla muvakkaten parlar gider. Arkalarından gelenler aynı parlamayı, aynı lem'aları gösterdiklerinden anlaşılıyor ki: Cereyan eden suyun kabarcıklarındaki cilveler, güzellikler, nasıl kendilerinden değil; belki bir Güneş'in ziyâsının güzellikleri, cilveleridir. Öyle de: Şu seyl-i kâinattaki muvakkat parlayan mehâsin ve kemâlât, bir Şems-i Sermedî'nin lemeât-ı cemâl-i esmâsıdır.

نَعَمْ تَفَانِي الْمِرْاٰتِ زَوَالُ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ تَجَلِّي الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلاَزِمِ مِنْ أَظْهَرِ

Mevzun: Ölçülü
Muntazam: Düzenli
İstinad etmek: Dayanmak
Kabiliyet-i ruhiye: Ruhî istîdat, yetenek
Tezahür etme: Ortaya çıkma, görünme, belirme
Mehâsin-i maddiye: Maddî güzellikler
Mânevî: Ruhanî, mânâya ait olan, mâddî olmayan
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler
Sermedî hüsün: Ebedî, sonu olmayan, güzellik
Tereşşuhat: Sızıntılar, sızmalar
Kemâl: Mükemmellik, fazilet
Cilve: Tecelli, görüntü, yansıma
Ziyâ: Işık. ***Ziyâdâr***: Işığa sahip
Tenvir: Nurlandırma, aydınlatma
Nurânî: Nurlu
İhsan: İyilik, lütuf
Gına: Zenginlik
Lûtuf: Hoşluk, güzellik
Latîf: Hoş, güzel
Zuhur: Görünme, meydana çıkma
Mevcûdât: Varlıklar
Muhtelif: Çeşitli, farklı
Cemâl-i Sermedî: Ebedî, sonu olmayan Güzellik
Zemin: Yeryüzü
Lem'alar: Parıltılar
Seyl-i mevcûdat: Varlıkların şiddetli akışı
Muvakkaten: Geçici olarak
Seyl-i kâinat: Kâinatın şiddetli akışı
Muvakkat: Geçici
Şems-i Sermedî: Ebedî, sonu olmayan Güneş
Lemeât-ı cemâl-i esmâ: İsimlerinin güzelliğinin parıltıları

الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ الْمَظَاهِرِ مِنْ أَفْصَحِ تِبْيَانٍ مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ

لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ لِلْوَاجِبِ الْوُجُودِ لِلْبَاقِي الْوَدُودِ...[1]

Beşinci Hüccet

Mâlûmdur ki; üç dört muhtelif yoldan gelenler, aynı bir hâdiseyi söyleseler, yakîni ifade eden tevâtür derecesinde o hâdisenin kat'î vukuuna delâlet eder.

İşte meşrebçe ve meslekçe ve istîdadça ve asırca gayet muhtelif ayrı ayrı bütün muhakkikînin muhtelif tabakatından ve evliyânın muhtelif turuklarından ve asfiyânın muhtelif mesleklerinden ve hükemâ-yi hakikiyenin muhtelif mezheplerinden olan bütün ehl-i keşif ve zevk ve şuhûd ve müşâhede, keşif ve zevk ve şuhûd ile ittifak etmişler ki: Kâinat mezâhirinde ve mevcudat âyinelerinde görülen mehâsin ve kemâlât, bir tek Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un tecelliyât-ı kemâlidir ve cilve-i cemâl-i esmâsıdır. İşte bunların icmâı, sarsılmaz bir hüccet-i katıadır.

Tahmin ederim ki: Şu remizde ehl-i dalâletin vekili, işitmemek için kulağını kapayıp kaçmağa mecburdur. Zâten zulmetli kafaları, huffaş misillü, bu nurları görmeğe tahammül edemezler. Öyle ise, bundan sonra onları, pek de nazara almayacağız.

---

[1] "Evet, tecelli ve feyiz devam etmesine rağmen aynaların fenaya gitmesi, mevcudatın yok olması, görünen cemalin aynaların malı olmadığına en açık delillerindendir; Vacibu'l-Vücud'un, Baki-i Vücud'un cemal-i mücerredine ve tazelenen ihsanına en açık bürhânıdır."

Yakîn: Kesin bilgi
Tevatür: Yalanda ittifâk etmelerine aklen ihtimâl bulunmayan birçok kişiler tarafından nakledilen kesin bilgi
Hâdis: Sonradan meydana gelen
Vukuu: Meydana gelmesi
Delâlet etmek: Göstermek, delil olmak
Meşrebçe: Huyca, mizaç yönünden
İstîdadça: Kabiliyetçe, yetenekçe
Muhakkikîn: İnceden inceye araştıran, hakikatleri delilleriyle bilen kimseler
Asfiya: İlim ve takvâlarıyla Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) gerçek varisleri
Tabakat: Tabakalar, dereceler
Muhtelif turuk: Çeşitli yollar
Hükemâ-yi hakikiye: Gerçek filozoflar
Ehl-i keşif: Gaybî bazı hakikatleri Cenâb-ı Hakk'ın lûtuf ve ihsanı ile bilen kimseler
Ehl-i zevk: Allah'a (c.c.) yakınlıkta ve uyanık kalble îman ve Kur'ân hakikatlerinden zevk alanlar
Ehl-i şuhûd: Şuhûd ehli
Ehl-i müşahede: Müşahede ehli
Şuhûd: Görme, şâhid olma
Kâinatın mezahiri: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği varlıklar
Mevcûdat âyineleri: Ayna gibi Allah'ın (c.c.) sıfatlarını gösteren varlıklar
Mehâsin: Güzellikler
Kemâlât: Mükemmellikler
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı zorunlu, kesin
Tecelliyat-ı kemâl: Mükemmelliğinin tecellileri, parıltıları, akisleri
Cilve-i cemâl-i esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimlerinin parıltısının güzelliği
İcmâ: Fikir birliği, oy birliği
Hüccet-i katıa: Kesin delil
Remiz: İşaret, îmâ. Gizli ve kapalı bir şekilde söyleme
Ehl-i dalâlet: Batıl yolda olanlar
Zulmetli: Karanlıklı
Huffaş misillü: Yarasa benzeri
Nazar: Bakış

Dördüncü Remiz

Bir şeyin lezzeti, hüsnü, cemâli, emsâl ve ezdâdına bakmaktan ziyade, mazharlarına bakarlar. Meselâ: Kerem, güzel ve hoş bir sıfattır. Kerîm olan zât, başka mükrimlere tefevvuk cihetiyle aldığı lezzet-i nisbiyeden bin defa daha hoş bir lezzeti, ikram ettiği adamların telezzüzleriyle, ferahlarıyla alır. Hem bir şefkat ve merhamet sahibi, şefkat ettiği mahlûkların istirahatleri derecesinde hakikî bir lezzet alır. Meselâ: Bir vâlidenin evlâdının mes'udiyetlerinden ve istirahatlerinden, şefkat vasıtasıyla aldığı lezzet, o derece kuvvetlidir ki; onların rahatı için ruhunu feda eder derecesine getirir. Hattâ o şefkatin lezzeti, tavuğu civcivlerini himaye etmek için arslana saldırtır.

İşte, madem evsâf-ı âliyedeki hakikî lezzet ve hüsün ve saadet ve kemâl, akran ve ezdâda bakmıyor. Belki mezâhir ve müteallikatına bakıyor. Elbette Hayy u Kayyûm ve Hannân u Mennân ve Rahîm ve Rahman olan Zât-ı Zülcemâl ve'l-kemâl'in rahmetindeki cemâl ise, merhumlara bakar. Merhametine mazhar olanların, hususan Cennet-i bâkiyede nihayetsiz envâ-yi rahmet ve şefkatine mazhar olanların derece-i saadetlerine ve tena'umlarına ve ferahlarına göre o Zât-ı Rahman u Rahîm, ona lâyık bir tarzda bir muhabbet, bir sevmek gibi (ona lâyık şuûnatla tabir edilen) ulvî, kudsî, güzel, münezzeh mânâları vardır. "*Lezzet-i kudsiye, aşk-ı mukaddes, ferah-ı münezzeh, mesruriyet-i kudsiye*" tabir edilen, izn-i şer'î olmadığından yâd edemediğimiz gayet münezzeh, mukaddes şuûnatı vardır ki; her biri kâinatta gördüğümüz ve mevcudat mabeyninde hissettiğimiz aşk ve ferah ve mesruriyetten

---

Hüsn: Güzellik. ***Cemâl***: Güzellik
Emsâl: Benzerler
Ezdâd: Karşıtlar, zıtlar
Mazhar: Bir şeyin göründüğü, tezahür ettiği yer, ayna
Kerem: Cömertlik. ***Kerîm***: Cömert
Mükrim: İkram eden, cömertlikte bulunan
Tefevvuk: Üstte olma, üstünlük
Lezzet-i nisbiye: İzafî, göreceli lezzet
Telezzüzler: Lezzetler, tad almalar
Evsâf-ı âliye: Yüce sıfatlar
Akran: Eş ve benzer olanlar
Müteallikat: Yakın olanlar, alâkalı olanlar. ***Mahlûk***: Yaratılmış
Hayy: Hayatdar, hayat sahibi
Kayyûm: Bütün yaratıkların idaresini bizzat yürüten, hepsinin varlığı kendisine bağlı olan Allah (c.c.)
Hannân: Tekrar tekrar merhamet eden, kendisinden yüz çevirenlere yönelen
Mennân: İyilik ve ihsan nimetini çok-çok, veren
Rahîm: Çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Rahmân: Zâtı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Zât-ı Zülcemâl: Güzellik, lütuf ve ihsan sahibi, ***velkemâl***: güzellik ve fazilet ve mükemmellik sahibi
Cennet-i bâkiye: Dâimî, kalıcı cennet
Derece-i saadetleri: Mutluluklarının derecesi
Tena'umlar: Nimetlenmeler
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Ulvî: Yüce. ***Kudsî***: Mukaddes
Lezzet-i kudsiye: Mukaddes, yüce lezzet
Aşk-ı mukaddes: Mukaddes aşk
Ferah-ı münezzeh: Son derece nezih, mukaddes sevinç
Mesruriyet-i kudsiye: Mukaddes, yüce sevinç
İzn-i şer'î: Dinî izin
Yâd etmek: Anmak, zikretmek
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Mukaddes: Kutsal, temiz ve pak
Şuûnat: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Mabeyn: Ara, arası

nihayetsiz derecelerde daha yüksek, daha ulvî, daha mukaddes, daha münezzeh olduğunu çok yerlerde isbat etmişiz. O mânâların birer lem'asına bakmak istersen, gelecek temsîlâtın dürbünü ile bak:

◆ Meselâ: Nasıl ki sehâvetli, âlîcenâb, müşfik bir zât, güzel bir ziyafeti, gayet fakir ve aç ve muhtaç olanlara vermek için, seyahat eden güzel bir gemisine serer. Kendi de üstünde seyreder. O fukaranın minnet-darâne tena'umları ve o aç olanların müteşekkirâne telezzüzleri ve o muhtaç olanların senâkârâne memnuniyetleri; ne derece o kerîm zâtı mesrur ve müferrah eder, ne kadar onun hoşuna gider, anlarsın.

İşte küçücük bir sofranın hakikî mâliki olmayan ve bir tevziat memuru hükmünde olan bir insanın mesruriyeti böyle ise; cin ve insi ve hayvanâtı, fezâ-yi âlem denizinde seyr u seyahat ettiren ve bir sefîne-i rabbâniye olan koca zeminin üstüne bindirip, yüzünde hadsiz envâ-yi mat'umatı câmi' bir sofrayı serip, bütün zîhayatı küçük bir kahvaltı nev'inde o ziyafete dâvet etmekle beraber, gayet mükemmel ve bütün envâ-yi lezâizi câmi', sermedî, ebedî bir dâr-ı bekâda cennetleri, her birisini birer sofra-yi nimet ederek hadsiz lezâizi ve letâifi câmi' bir tarzda, nihayetsiz bir zamanda, nihayetsiz muhtaç, nihayetsiz müştak, nihayetsiz ibâdına, hakikî yemek için ziyafet açan bir Rahman u Rahîm'e ait ve tabirinde âciz olduğumuz meânî-i mukaddese-i muhabbeti ve netâic-i rahmeti kıyas edebilirsin.

◆ Hem meselâ: Mahir bir san'at-perver maharetini göstermeyi sever bir usta; güzel, plâksız konuşan fonoğraf gibi bir san'atı îcad ettikten sonra, onu kurup tecrübe ediyor, gösteriyor. O san'atkârın düşündüğü ve istediği netice-

---

Temsîlât: Benzetmeler
Ulvî: Yüce
Lem'a: Parıltı
Sehavetli: Cömert
Âlîcenâb: Şerefli, üstün ahlâk sahibi
Müşfik: Şefkatli, merhametli
Fukara: Fakirler, yoksullar
Minnet-darâne: Minnet duyarcasına
Tena'umlar: Nimetler
Müteşekkirâne: İyiliğe karşı teşekkür eder sûrette
Telezzüzler: Lezzetler
Senâkârâne: Metheden birisine yakışır şekilde
Kerîm: Cömert, müsamahakâr
Müferrah: Ferahlanmış, sıkıntıdan kurtulmuş
Tevziat memuru: Dağıtım memuru
Mesruriyet: Sevinme
Hayvanât: Hayvanlar
Fezâ-yı âlem: Uzay
Seyr u seyahat: Seyahat ve gezinti
Sefine-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'a ait gemi
Envâ-yi mat'umat: Çeşitli, türlü yiyecekler
Câmi': Toplayan, kendinde bulunduran
Zîhayat: Canlı varlık
Nev': Çeşit, tür
Envâ-yi lezâiz: Çeşitli lezzetler
Sermedî: Ebedî, sonu olmayan
Dâr-ı bekâ: Ebedî, sonsuz yurt
Sofra-yi nimet: Nimetlerin sunulduğu sofra
Lezâiz: Lezzetler
Letâif: Güzellikler
Câmi': Toplayan, kapsamlı
Müştak: Arzu ve iştiyak gösteren
Rahmân: Zâtı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.).
İbâd: Kullar
Rahîm: Çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Tabir: İfade etme
Âciz: Güçsüz, kifayetsiz
Meânî-i mukaddese-i muhabbet: Muhabbetin mukaddes mânâları
Netâic-i rahmet: Rahmetin neticeleri
Mahir: Maharetli, hünerli
San'at-perver: Sanat sever
Fonoğraf: Kaydedilmiş sesleri mekanik yolla tekrarlayan âlet, gramofonun basit şekli
Îcad etmek: Var etmek, yaratmak

leri en mükemmel bir tarzda gösterse; onun mucidi ne kadar iftihar eder, ne kadar memnun olur, ne derece hoşuna gider. Kendi kendine "Bârekâllah" der.

İşte küçücük bir insan, îcadsız, sırf surî bir san'atçığı ile, bir fonoğrafın güzel işlemesiyle böyle memnun olsa; acaba bir Sâni'-i Zülcelâl, koca kâinatı, bir musikî, bir fonoğraf hükmünde îcad ettiği gibi, zemini ve zemin içindeki bütün zîhayatı ve bilhassa zîhayat içinde insanın başını öyle bir fonoğraf-ı Rabbânî ve bir mûsika-yi ilâhî tarzında yapmış ki; hikmet-i beşer, o san'at karşısında hayretinden parmağını ısırıyor.

İşte bütün o masnûat, bütün onlardan matlub neticeleri, nihayet derecede ve gayet güzel bir sûrette gösterdiklerinden ve ibâdât-ı mahsusa ve tesbihât-ı hususiye ve tahiyyat-ı muayyene ile tabir edilen evâmir-i tekviniyeye karşı onların itâatları ve onlardan matlub olan makâsıd-ı rabbâniye'nin husulünden hâsıl olan ve iftihar ve memnuniyet ve ferahla tabir edemediğimiz meânî-i mukaddese ve şuûn-i münezzeh, o derece âlî ve mukaddestir ki; bütün ukûl-i beşer ittihad edip bir akıl olsa, yine onların künhüne yetişemez ve ihata edemez.

◆ Hem meselâ: Adâlet-perver, ihkak-ı hakkı sever ve ondan zevk alır bir hâkim, mazlumların haklarını vermekten ve mazlumların teşekkürlerinden, zâlimleri tecziye etmekle mazlumların intikamlarını almaktan nasıl memnun olur, bir zevk alır.

İşte Hakîm-i Mutlak ve Âdil-i bilhak ve Kahhâr-ı Zülcelâl, değil yalnız cin ve inste, belki bütün mevcudatta ihkak-ı haktan, yâni her şeye hakk-ı vücûdu

---

Adâlet-perver: Adâleti seven
Âdil-i Bilhak: Her işi kendi Zât'ına yakışır bir adaletle gerçekleştiren Allah (c.c.). ***Âlî***: Yüce, ulu
Bârekâllah: Aferin ne güzel yaptın!. "Allah (c.c.) kutlu ve bereketli kılsın!" anlamında dua
Bilhassa: Özellikle, her şeyden önce
Cin ve ins: Cinler ve insanlar
Evâmir-i tekviniye: Allah'ın (c.c.) yaratılışa ait kanunları
Fonoğraf-ı Rabbânî: Cenâb-ı Hakk'a ait fonoğraf
Hakîm-i mutlak: Her şeyi bir takım maksatlarla ve tam yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Hakk-ı vücud: Gereken şekildeki vücud hakkı
Hâsıl: Meydana gelen
Hikmet-i beşer: İnsanların keşifleri, ortaya koydukları ilmî tesbitler
Husul: Olma, meydana gelme
İbâdât-ı mahsusa: Hususî ibadetler. ***İftihar etmek***: Öğünmek
İcad: Vücut verme, var etme
İhata: Kuşatma, kaplama
İhkak-ı hak: Haklıya hakkını vermek, hakkın yerine getirilmesi
İttihad: İttifak etme, birleşme, aynı fikirde olma
Kahhar-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi mutlak hâkim Allah (c.c.)
Künh: Dip, asıl, esas
Makâsıd-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın yüce maksatları
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar, Allah'ın (c.c.) yarattığı her şey
Matlub: Arzu edilen, istenilen şey
Meânî-i mukaddese: Mukaddes, yüce mânâlar
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Mucid: Yaratan, vareden
Musika-yi ilâhî: İlâhî mızıka
Sâni'-i Zülcelâl: Azamet sahibi Yaradan
Surî: Görünürde olan, zâhirî
Şuûn-i münezzeh: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, yüce mânâlar
Tahiyyat-ı muayyene: Hayatlarıyla ve kendilerine mahsus dillerle Yüce Yaratıcı'ya yaptıkları belirlenmiş hamdler, şükürler ve selâmlar. ***Tecziye***: Cezalandırma
Tesbihat-ı hususiye: Kendine mahsus lisân ile Cenâb-ı Hakk'ı noksan sıfatlardan tenzih etme
Ukûl-i beşer: İnsanların akılları
Zemin: Yeryüzü, dünya
Zîhayat Hayat sahibi, canlı

ve hakk-ı hayatı vermekten ve vücûd ve hayatını mütecavizlerden muhafaza etmekten ve dehşetli mevcudları tecavüzlerden tevkif ve durdurmaktan, hususan mahşerde ve dâr-ı âhirette cin ve insin muhakemesinden başka bütün zîhayata karşı tecelli-i kübrâ-yi adl ve hikmetten gelen meânî-i mukaddeseyi kıyas edebilirsin.

İşte şu üç misâl gibi, bin bir Esmâ-yi ilâhiye'nin her birinde pek çok tabakat-ı hüsün ve cemâl ve fazl ve kemâl bulunduğu gibi, pek çok merâtib-i muhabbet ve iftihar ve izzet ve kibriyâ vardır. İşte bundandır ki: "Vedûd" ismine mazhar olan muhakkikîn-i evliyâ; "*Bütün kâinatın mâyesi, muhabbettir. Bütün mevcudatın harekâtı, muhabbetledir. Bütün mevcudattaki incizâb ve cezbe ve câzibe kanunları, muhabbettendir.*" demişler. Onlardan birisi demiş:

فَلَكْ مَسْت مَلَكْ مَسْت نُجُوم مَسْت

سَمٰوَاتْ مَسْت شَمْسْ مَسْت قَمَرْ مَسْت زَمِين مَسْت

عَنَاصِرْ مَسْت نَبَاتْ مَسْت شَجَرْ مَسْت بَشَرْ مَسْت سَرَاسَرْدِي

حَيَاتْ مَسْت هَمَه ذَرَّاتِ مَوْجُودَاتْ بَرَابَرْ مَسْت دَرْمَسْت اَسْت

Yâni: Muhabbet-i ilâhiye'nin tecellisinde ve o şarab-ı muhabbetten herkes istîdadına göre mesttir. Mâlûmdur ki: Her kalb, kendine ihsan edeni sever ve hakikî kemâle muhabbet eder ve ulvî cemâle meftun olur. Kendiyle

---

Hakk-ı hayat: Hayat, yaşama hakkı
Mütecavizler: Hücum edenler, saldıranlar, saldırganlar
Mevcudlar: Varlıklar, mahluklar
Tecavüz: Hücum etme, saldırma
Tevkif: Durdurma, alıkoyma
Hususan: Ayrıca, özellikle
Mahşer: Her şeyin ve herkesin, Allah'a hesap vermek için toplanacağı meydan
Dâr-ı âhiret: Âhiret yurdu
Cin ve ins: Cinler ve insanlar
Muhakeme: Hüküm verme, yargılama
Tecelli-i kübrâ-yi adl: Cenâb-ı Hakk'ın Adl isminin her yönüyle tecellisi
Meânî-i mukaddese: Mukaddes mânâlar
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Tabakat-ı hüsün: Güzellik tabakaları
Cemâl: Güzellik
Fazl: Lütuf, ihsan, cömertlik
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
İftihar: Övünme
Merâtib-i muhabbet: Muhabbet mertebeleri, dereceleri
İzzet: Aziz olma, yücelik
Vedûd: Sevilen, seven ve mahlûkat arasında sevgi yaratan Allah (c.c.). ***Kibriyâ***: Büyüklük
Mazhar: Ayna olmak, görünmesine vesile olmak
Maye: Maya
Muhakkikîn-i evliyâ: Hakikatleri delilleriyle bilen Allah dostları
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Harekât: Hareketler
İncizâb: Cezbedilme, çekilme, çekici güç. ***Cezbe***: Çekim gücü
Câzibe: Çekme kuvveti
Muhabbet-i İlâhiye: İlâhî muhabbet
Tecelli: Yansıma, parıltı, ortaya çıkma
Şarab-ı muhabbet: Muhabbet şerbeti
İstîdad: Kabiliyet, yetenek
Mest: Haz duyarak kendinden geçme. ***Mâlûm***: Bilinen, belli
İhsan etmek: İyilik etmek, lütfetmek
Hakikî kemâl: Gerçek mükemmellik, olgunluk
Ulvî cemâl: Yüce güzellik

beraber sevdiği ve şefkat ettiği zâtlara dahi ihsan edeni daha pek çok sever. Acaba, –sâbıkan beyân ettiğimiz gibi– her bir isminde binler ihsan defineleri bulunan ve bütün sevdiklerimizi ihsanatıyla mes'ud eden ve binler kemâlâtın menbaı olan ve binler tabakat-ı cemâlin medârı olan bin bir esmâsının müsemmâsı olan Cemil-i Zülcelâl, Mahbub-i Zülkemâl, ne derece aşk ve muhabbete lâyık olduğu ve bütün kâinat, O'nun muhabbetiyle mest ve sergerdan olmasının şayeste bulunduğu anlaşılmaz mı?

İşte şu sırdandır ki; "Vedûd" ismine mazhar bir kısım evliyâ, "*Cennet'i istemiyoruz. Bir lem'a-yi muhabbet-i ilâhiye, ebeden bize kâfidir.*" demişler.

Hem ondandır ki; hadîste geldiği gibi: "*Cennet'te bir dakika ru'yet-i cemâl-i ilâhî, bütün Cennet lezâizine faiktir.*"[1]

İşte şu nihayetsiz kemâlât-ı muhabbet, vâhidiyet ve ehadiyet dairesinde Zât-ı Zülcelâl'in kendi esmâ ve mahlûkatıyla hâsıl olur. Demek o daire haricinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

---

[1] Âhirette Cenâb-ı Hakk'ı görmenin Cennet nimetlerinden üstün olduğuna dair bkz.: Müslim, *îman* 297; İbn Mâce *mukaddime* 13; Müsned 4/333; ed-Deylemî, *el-Müsned* 4/356; eş-Şafiî, *el-Müsned* 2/389.

Sâbıkan: Daha önce geçtiği üzere
Beyân etmek: Açıklamak, ifade etmek. ***İhsanat***: İyilikler, lütuflar
Mes'ud: Mutlu, bahtiyar
Kemâlât: Mükemmellikler
Menba: Kaynak
Tabakat-ı cemâl: Güzellik tabakaları, dereceleri
Medâr: Sebep, vesile
Esmâ: İsimler
Müsemmâ: Tesmiye olunan, bir ismi olan, adlanmış
Cemil-i Zülcelâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güzellik ve lütfun da yegâne sahibi Hz. Allah (c.c.)
Mahbub-i Zülkemâl: Güzellik ve fazilet sahibi gerçek sevgili Allah (c.c.)
Mest: Haz duyarak kendinden geçme
Sergerdan: Sersem, şaşkın, başı dönmüş
Şayeste: Uygun, yaraşır, lâyık
Evliya: Allah dostu, ibadet ve taatiyle Allah'a yakın olan kullar
Lem'a-yi muhabbet-i ilâhiye: İlâhî muhabbetin parıltısı
Ebeden: Sonsuz olarak
Kâfi: Yeten, kâfi gelen, ihtiyacı karşılayan
Hadîs: Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) söylediklerini veya yaptığı davranışlarını ifade eden sözler
Ru'yet-i cemâl-i İlâhî: Cenâb-ı Hakk'ın cemâl (güzelliği)inin görülmesi. ***Faik***: Üstün, yüksek
Kemâlât-ı muhabbet: Muhabbetin fazilet, iyilik ve mükemmellikleri
Vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Zât-ı Zülcelâl: Celâl, ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)
Esmâ: İsimler
Mahlûkat: Yaratılanlar
Hâsıl olma: Meydana gelme, ortaya çıkma. ***Haricinde***: Dışında
Tevehhüm: Vehmetme, zannetme
Kemâlât: Mükemmellikler, güzellikler

Beşinci Remiz

Beş Nokta'dır.[1]

Birinci Nokta

*Ehl-i dalâletin vekili **der ki***: "Ehâdîsinizde dünya tel'in edilmiş,[2] "cîfe" ismiyle yâdedilmiş.[3] Hem bütün ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat, dünyayı tahkir ediyorlar. "Fenadır, pistir" diyorlar. Halbuki sen, bütün kemâlât-ı ilâhiye'ye medâr ve hüccet, onu gösteriyorsun ve âşıkâne ondan bahsediyorsun?"

Elcevap: Dünyanın üç yüzü var:

•***Birinci yüzü***: Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına bakar. Onların nukuşunu gösterir. Mânâ-yi harfiyle, onlara âyinedarlık eder.[4] Dünyanın şu yüzü, hadsiz mektubât-ı Samedâniye'dir. Bu yüzü gayet güzeldir. Nefrete değil, aşka lâyıktır.

•***İkinci yüzü***: Âhirete bakar. Âhiretin tarlasıdır, Cennet'in mezraasıdır, rahmetin mezheresidir.[5] Şu yüzü dahi, evvelki yüzü gibi güzeldir. Tahkire değil, muhabbete lâyıktır.

---

[1] Burada sadece Birinci Nokta bulunmaktadır. İkinci Nokta ise, bundan sonra gelen Üçüncü Mevkıf'tan ibarettir.

[2] Bkz.: Tirmizî, *zühd* 14; İbn Mâce, *zühd* 3; Dârimî, *mukaddime* 32; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/201; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 4/236; et-Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn* 1/107, 353; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 3/157; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îman* 2/265, 7/343.

[3] Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/141-142; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/492; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 8/238 (Hz. Ali'nin sözü olarak rivâyet edilmektedir.)

[4] Bkz.: Bakara sûresi, 2/164, 259; En'âm sûresi, 6/141; Yûnus sûresi, 10/22,101; Ra'd sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/11; Yâsîn sûresi, 36/34; Fussilet sûresi, 41/12; Câsiye sûresi, 45/5; Rûm sûresi, 46/48-50; Hâkka sûresi, 69/6.

[5] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Âşıkâne: Aşıkça
Âyinedârlık etmek: Ayna tutan, aynalık yapan olmak
Cîfe: Kokmuş et, ölü hayvan, leş
Ehadîs: Hadîsler
Ehl-i dalâlet: Doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Ehl-i dünya: Dünyaya dalıp, âhireti düşünmeyenler
Ehl-i hakikat: Hakikat ehli
Ehl-i velâyet: Velilik makamına ulaşmış kimseler
Fânî: Ölümlü, sonlu
Gaflet: Dikkatsizlik, gerçeklerden habersiz olma, aldırış etmeme, aymazlık
Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler.
Hüccet: Delil
Kemâlât-ı ilâhiye: İlâhî faziletler, iyilikler ve mükemmellikler
Mânâ-yı harf: Her varlığın kendisinde bulunan özelliklerin diliyle bu niteliklerin aslını, kaynağını gösterir ifade, anlam
Medâr: Sebep, vesile
Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c.) gelen mektuplar
Mel'abe-i hevesât: Nefsî istek ve arzuların oyuncağı
Mezhere: Çiçek bahçesi
Mezraa: Ekilecek tarla, yer
Nukuş: Nakışlar, desenler
Tahkir etme: Küçük görme, hakaret etme
Tel'in edilmek: Lânetlenmek
Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci
Yâd etmek: Anmak, zikretmek

•***Üçüncü yüzü***: İnsanın hevesâtına bakan ve gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın mel'abe-i hevesâtı olan yüzdür. Şu yüz çirkindir. Çünkü fânîdir, zâildir, elemlidir, aldatır.[1] İşte hadîste vârid olan tahkir ve ehl-i hakikatın ettiği nefret, bu yüzdedir.

Kur'ân-ı Hakîm'in kâinattan ve mevcudattan ehemmiyetkârâne, istihsankârâne bahsi ise;[2] evvelki iki yüze bakar. Sahabelerin ve sâir ehlullahın mergub dünyaları, evvelki iki yüzdedir.

Şimdi, dünyayı tahkir edenler dört sınıftır:

•*Birincisi*: Ehl-i mârifettir ki, Cenâb-ı Hakk'ın mârifetine ve muhabbet ve ibadetine sed çektiği için tahkir eder.

•*İkincisi*: Ehl-i âhirettir ki; ya dünyanın zarûrî işleri onları amel-i uhrevîden men'ettiği için veyahut şuhûd derecesinde îmân ile Cennet'in kemâlât ve mehâsinine nisbeten dünyayı çirkin görür. Evet Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm)'a güzel bir adam nisbet edilse, yine çirkin göründüğü gibi; dünyanın ne kadar kıymetdar mehâsini varsa, Cennet'in mehâsinine nisbet edilse, hiç hükmündedir.[3]

•*Üçüncüsü*: Dünyayı tahkir eder. Çünkü eline geçmez. Şu tahkir, dünyanın nefretinden gelmiyor; muhabbetinden ileri geliyor.

•*Dördüncüsü*: Dünyayı tahkir eder. Zira dünya, eline geçiyor. Fakat durmuyor, gidiyor. O da kızıyor. Teselli bulmak için tahkir eder. "Pistir."

---

[1] Bkz.: En'âm sûresi, 6/70; Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/7, 24; Kehf sûresi, 18/28; Ankebût sûresi, 29/64; Fatır sûresi, 35/5; Hadîd sûresi, 57/20.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 164; Âl-i İmran sûresi, 3/109, 191; A'râf sûresi, 7/96; Ra'd sûresi, 13/13; Hicr sûresi, 15/16, 22; İsrâ sûresi, 17/44; Enbiyâ sûresi, 21/79; Furkan sûresi, 25/61; Rûm sûresi, 30/24; Haşir sûresi, 59/1; Cum'a sûresi, 62/1.

[3] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/77; Ra'd sûresi, 13/26; Mü'min sûresi, 40/39; A'lâ sûresi, 87/16-17.

Zâil: Geçici
Elemli: Acılı
Vârid: Gelen, söylenen
Ehl-i hakikat: Hakikat ehli
Kur'ân-ı Hakîm: Tamamı hikmetlerle dolu Kur'ân
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Ehemmiyetkârâne: Çok önem ve kıymet verir bir şekilde
İstihsankârâne: Beğenerek, güzel bulur bir şekilde
Bahs: Bir mevzu hakkında konuşma, açıklama
Sâir: Diğer
Ehlullah: Cenâb-ı Hakk'ın sevgisine ulaşmış ve O'nun dostu olmuş kişiler
Mergub: Arzu edilen, beğenilen
Ehl-i mârifet: Bilgi ve mârifet sahibi kimseler
Mârifet: Allah'ı (c.c.) hakkıyla tanıma, bilme
Muhabbet: Sevgi
Sed çekmek: Engel olmak, önlemek
Zarûrî: Mecbûrî, kesin
Ehl-i âhiret: Dünyayı kalben terk edip âhireti en birinci gaye edinenler
Amel-i uhrevî: Âhiretle alâkalı güzel iş
Men'etmek: Engel olmak
Şuhûd: Görme, şâhid olma
Kemâlât Mükemmellikler
Mehasin: Güzellikler
Nisbet etmek: Kıyas etmek, karşılaştırmak
Kıymetdar: Kıymetli, değerli, pahalı
Mehâsin: Güzellikler, iyilikler

der. Şu tahkir ise; o da, dünyanın muhabbetinden ileri geliyor. Halbuki makbul tahkir odur ki, hubb-i âhiretten ve mârifetullahın muhabbetinden ileri gelir.

Demek makbul tahkir, evvelki iki kısımdır. Cenâb-ı Hak, bizi onlardan yapsın. Âmîn.

بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ [1]

* * *

[1] "Peygamberlerin Efendisi hürmetine duamızı kabul et Allahım!"

Makbul tahkir: İtibar gören, beğenilen, geçerli küçük görme
Hubb-i âhiret: Âhiret sevgisi, arzusu
Mârifetullah: Allah'ı (c.c.) hakkıyla tanıma, bilme
Âmîn: Yâ Rab, duamızı kabul eyle!

Üçüncü Mevkıf

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ [1]

Şu Üçüncü Mevkıf "İkinci Nokta"dır. O da İki Mebhas'tır.

Birinci Mebhas

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ

sırrınca: Her şeyden Cenâb-ı Hakk'a karşı pencereler hükmünde çok vecihler var. Bütün mevcudatın hakâikı, bütün kâinatın hakikatı; Esmâ-yi ilâhiye'ye istinad eder. Her bir şeyin hakikatı, bir isme veyahut çok esmâya istinad eder. Eşyadaki sıfatlar, san'atlar dahi, her biri birer isme dayanıyor. Hattâ hakikî fenn-i hikmet, "Hakîm" ismine ve hakikatli fenn-i tıb "Şâfî" ismine ve fenn-i hendese "Mukaddir" ismine ve hâkeza her bir fen, bir isme dayandığı ve onda nihayet bulduğu gibi, bütün fünûn ve kemâlât-ı beşeriye ve tabakat-ı kümmelîn-i insâniyenin hakikatleri, Esmâ-yi ilâhiye'ye istinad eder. Hattâ muhakkikîn-i evliyânın bir kısmı demişler: "*Hakikî hakâik-i eşya, Esmâ-yi ilâhiye'dir. Mahiyet-i eşya ise, o hakâikın gölgeleridir. Hattâ bir tek zîhayat şeyde, yalnız zâhir olarak yirmi kadar Esmâ-yi ilâhiye'nin cilve-i nakşı görünebilir.*" Şu ince ve dakik ve pek büyük ve

[1] Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Mevkıf: Durma yeri, durak
Mebhas: Küçük bölüm
Vecih: Yön, şekil
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Hakâik: Hakikatler, gerçekler
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
İstinad: Dayanmak
Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Fenn-i hikmet: Felsefe bilgisi
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
Fenn-i tıb: Tıp ilmi
Şâfî: Maddî-mânevî bütün dertlere şifâ veren Allah (c.c)
Fenn-i hendese: Geometri, Mühendislik bilimi
Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile yaratan Allah (c.c)
Fünûn: Bilimler, sanatlar
Tabakat-ı kümmelîn-i insaniye: İnsanların en mükemmellerinin (Peygamberler vs.) tabakaları
Hakâik-i eşya: Varlığın hakikatleri
Kemâlât-ı beşeriye: İnsana ait mükemmellikler, erdemler
Muhakkikîn-i evliyâ: Hakikatleri delilleriyle bilen tahkik ehli Allah dostları
Mahiyet-i eşya: Varlıkların asıl özelliği
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
Zâhir: Görünen, âşikâr olan
Cilve-i nakş: Nakıştaki inceliğin görüntüsü, yansıması
Dakik: İnce, hassas

geniş hakikatı, bir temsîl ile fehme takribe çalışacağız. İki üç ayrı ayrı elek ile elemek sûretinde tahlil edeceğiz. Ne kadar uzun beyân etsek yine kısadır. Usanmamak gerek. Şöyle:

Nasıl ki gayet mahir bir tasvirci ve heykeltraş bir zât, gayet güzel bir çiçekle ve insan cins-i latîfinden gayet güzel bir hasnâ'nın sûret ve heykelini yapmak istese; evvelâ, o iki şeyin umumî şekillerini bâzı hatlarla tâyin eder. Şu tâyini, bir tanzim iledir, bir takdir ile yapıyor. Hendeseye istinaden hudûd tâyin ediyor. Şu tanzim ve takdir, bir hikmet ve ilim ile yapıldığını gösteriyor ki, tanzim ve tahdid fiilleri, ilim ve hikmet pergeliyle dönüyor. Öyle ise, tanzim ve tahdid arkasında, ilim ve hikmet mânâları hükmediyor. Öyle ise, ilim ve hikmet pergeli, kendini gösterecek. İşte kendini gösterdi ki, o hudûdlar içinde, göz, kulak, burun, yaprak ve incecik püskülcükler gibi şeylerin tasvirine başladı. Şimdi görüyoruz ki: İçindeki pergelin harekâtıyla tâyin edilen âzâlar, san'atkârâne ve inâyetkârâne düşüyor. Öyle ise o ilim ve hikmet pergelini çeviren, arkada sun' ve inâyet mânâları var, hükmediyorlar ve kendilerini gösterecekler. İşte ondandır ki; bir hüsün ve zînete kabiliyet gösteriyor. Öyle ise; sun' ve inâyeti çalıştıran, irâde-i tahsin ve kasd-ı tezyindir. Öyle ise onlar hükmediyorlar ki; tezyine, tenvire başladı. Bir tebessüm vaziyetini gösterdi ve hayatdarlık hey'etini verdi. Elbette şu tahsin ve tenvir mânâsını çalıştıran, lütuf ve kerem mânâsıdır. Evet o iki mânâ, onda o derece hükmeder ki; âdeta o çiçek bir lutf-i mücessem, o heykel bir kerem-i mütecessiddir. Şimdi bu mânâ-yi kerem ve lûtfu çalıştıran ve tahrik eden, "teveddüd ve taarrüf" mânâlarıdır. Yâni: Kendini, hüneri ile tanıttırmak ve halka kendini sevdirmek mânâları arkada hükmediyor. Bu tanıttırmak ve sevdirmek, elbette meyl-i merhamet ve irâde-i nimetten geliyor. Madem rahmet ve irâde-i nimet, arkada hükmediyor. Öyle ise o heykeli, nimetin envâıyla dolduracak,

---

Temsîl: Benzetme, örnek
Fehme takrib: Anlamaya yakın hâle getirmek, aklın alacağı tarzda anlatmak
Mahir: Maharetli, hünerli
Cins-i latîf: Güzel cins, kadınlar
Hasnâ: Güzel kadın
Hat: Yazı, çizgi
Tâyin etmek: Yerini belli etmek, belirlemek
Tanzim: Düzenleme
Takdir: Değerini, lüzumunu anlama, ilm-i İlâhî ile bir nizam verilmesi. ***Hudûd***: Sınır
Tahdid: Sınırlama, sınır çizme
Âzâ: Uzuvlar, organlar
San'at-kârâne: Sanatkâra yakışır şekilde
Harekât: Hareketler
İnâyet-kârâne: İtinalı bir şekilde
Sun': Sanat, sanatlı yapma
İnâyet: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi en mükemmel bir sistem, intizam ve denge içerisinde yaratması
Hüsün: Güzellik. ***Zînet***: Süs
İrade-i tahsin: Güzelleştirme, güzel kılma isteği
Kasd-ı tezyin: Süsleme niyeti
Tenvir: Aydınlatma
Tebessüm: Gülümseme
Hayatdar: Hayat sahibi
Hey'et: Şekil, görünüş, durum
Lûtf-i mücessem: Cisimleşmiş güzellik, lütuf
Kerem-i mütecessid: Vücut bulmuş lütuf ve ihsan, somutlaşmış, elle tutulur hâle gelmiş bir cömertlik
Teveddüd: Kendini sevdirme
Taarrüf: Kendini hünerleriyle tanıttırma
Hüner: Beceri, ustalık, maharet
Meyl-i merhamet: Acıma meyli
İrade-i nimet: Nimet verme iradesi. ***Envâ***: Çeşitler

tezyin edecek, o çiçeğin sûretini de bir hediyeye takacak. İşte o heykelin ellerini, kucağını ve ceplerini kıymetdar nimetler ile doldurdu ve o çiçek sûretini de bir mücevherata taktı. Demek bu rahmet ve irâde-i nimeti çalıştıran, terahhum ve tahannündür. Yâni "acımak ve şefkat etmek" mânâsı, rahmet ve nimeti tahrik ediyor.

Ve o müstağni ve hiç kimseye ihtiyacı olmayan zâtta olan terahhum ve tahannün mânâsını tahrik eden ve izhara sevk eden, elbette o zâttaki mânevî cemâl ve kemâldir ki, tezahür etmek isterler. *Ve o cemâlin en şirin cüz'ü olan muhabbet ve en tatlı kısmı olan rahmet ise, san'at âyinesiyle* görünmek ve müştakların gözleriyle kendilerini görmek isterler. *Yâni cemâl ve kemâl, –çünkü; bizzât sevilirler– her şeyden ziyade kendi kendini severler. Hem hüsündür, hem aşktırlar. Hüsün ve aşkın ittihadı bu noktadandır.* Cemâl madem kendini sever, kendini âyinelerde görmek ister. İşte heykele konulan ve sûrete takılan sevimli nimetler, güzel meyveler, o cemâl-i mânevînin –kendi kabiliyetlerine göre– birer lem'asını taşıyorlar. O lem'aları hem cemâl sahibine, hem başkasına gösteriyorlar.

Aynen öyle de: Sâni-i Hakîm, Cennet'i ve Dünya'yı, semâvâtı ve zemini, nebâtât ve hayvanâtı, cin ve insi, melek ve ruhâniyatı, küllî ve cüz'î bütün eşyayı; cilve-i esmâsıyla eşkâlini tahdid ediyor, tanzim ediyor, birer miktar-ı muayyene veriyor. Onun ile bunlara "Mukaddir, Munazzım, Musavvir" isimlerini okutturuyor. Öyle bir tarzda şekl-i umumîsinin hudûdunu tâyin eder ki, "*Alîm, Hakîm*" ismini gösterir. Sonra ilim ve hikmet cedveliyle, o hudûd içinde, o şeyin tasvirine başlar. Öyle bir tarzda ki, sun' ve inâyet mânâlarını ve "*Sâni ve Kerîm*" isimlerini gösteriyor. Sonra san'atın yed-i beyzâsıyla, inâyetin fırçasıyla o sûretin, –eğer bir tek insan ve bir tek çiçek ise– göz,

---

Kıymetdar: Kıymetli
Terahhum: Acımak, şefkat etmek
Tahannün: Çok istekle sızlanma, şefkat etme
Müstağni: İhtiyacı olmayan, ihtiyacını başkasına bildirmeyen
İzhar: Ortaya koymak, göstermek
Cemâl: Güzellik. ***Lem'a***: Parıltı
Kemâl: Mükemmellik. Bütün güzel sıfatlara sahip bulunmak
Bizzât: Şahsen, kendi, kendisi
İttihad: Birleşmiş, birlik olmak
Cemâl-i mânevî: Mânevî güzellik
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Allah (c.c)
Semâvât: Gökler
Zemin: Yeryüzü, dünya
Nebâtât: Bitkiler. ***İns***: İnsan
Hayvanât: Hayvanlar
Ruhaniyat: Ruhanî varlıklar
Küllî: Genel, kapsamlı, bütüncül
Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan küçük bir parça
Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin tecellisi, parıltısı
Eşkâl: Şekiller, sûretler
Tahdid: Sınırlama, sınır çizme
Tanzim: Düzenleme
Miktar-ı muayyene: Belirlenmiş ölçü, kalıp
Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile takdir edip yaratan Allah (c.c)
Munazzım: Her şeyi en güzel şekilde tanzim eden Allah (c.c)
Musavvir: Mahluklara şekil veren Allah (c.c)
Şekl-i umumî: Genel hatlar, genel görünüm. ***Tâyin***: Belirlemek
Alîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
İnâyet: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi en mükemmel bir sistem, intizam ve denge içerisinde yaratması
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c). ***Sâni'***: Yaradan
Yed-i beyzâ: Maharetli el

kulak, yaprak, püskül gibi âzâlarına bir hüsün, bir zînet renkleri veriyor. Eğer zemin ise; meâdin, nebâtât ve hayvanâtına bir hüsün ve zînet renkleri veriyor. Eğer Cennet ise; bağlarına, kasırlarına, hûrilerine bir hüsün ve zînet renkleri veriyor ve hâkeza... Başkalarını kıyas et.

Hem öyle bir tarzda tezyin ve tenvir eder ki: Lutuf ve kerem mânâları, onda o derece hükmediyor ki; âdeta o mevcud-i müzeyyen, o masnû-i münevver; bir lutf-i mücessem, bir kerem-i mütecessid hükmüne geçer. "*Latîf* ve *Kerîm*" ismini zikreder. Sonra o lütuf ve keremi şu cilveye sevk eden, elbette teveddüd ve taarrüftür, yâni kendini zîhayata sevdirmek ve zîşuura bildirmek şe'nleridir ki, "*Latîf, Kerîm*" isimlerinin arkalarında "*Vedûd* ve *Ma'ruf*" isimlerini okutuyor ve masnûun lisân-ı hâlinden işitiliyor. Sonra o müzeyyen mevcudu, o güzel mahlûku, leziz meyveler, sevimli neticelerle süslendirip, zînetten nimete, lûtuftan rahmete çevirir. "*Mün'im* ve *Rahîm*" ismini okutturur ve zâhirî perdeler arkasında, o iki ismin cilvesini gösterir. Sonra bu *Rahîm* ve *Kerîm*'i, –Müstağnî-i ale'l-ıtlak olan Zât'ta– bu cilveye sevk eden, elbette bir terahhum, tahannün şe'nleridir ki; ism-i "*Hannân* ve *Rahman*"ı okutturuyor ve gösteriyor. Şu terahhum, tahannün mânâlarını cilveye sevk eden, elbette bir cemâl ve kemâl-i zâtîdir ki, tezahür etmek ister. "*Cemil*" ismini ve Cemil isminde münderiç olan "*Vedûd* ve *Rahîm*" isimlerini okutturuyor. *Çünkü; cemâl, bizzât sevilir. Zîcemâl ve cemâl, kendi kendini sever. Hem hüsündür, hem muhabbettir. Kemâl dahi, bizzât mahbubdur, sebebsiz olarak sevilir. Hem muhibdir, hem mahbubdur.*

Âzâ: Uzuvlar, organlar
Cemil: Bütün güzelliklerin kaynağı mutlak güzel olan Allah (c.c)
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Hannân: Tekrar tekrar merhamet eden, kendisinden yüz çevirene yönelen Allah (c.c)
Hüsün: Güzellik
Kasır: Saray, köşk
Kerem: Cömertlik, lütuf, ihsan
Kerem-i mütecessid: Vücut bulmuş lütuf ve ihsan, somutlaşmış, elle tutulur hâle gelmiş bir cömertlik
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
Latîf: Lütuf ve ihsanda bulunan, gizli ve ince işleri bilen Allah (c.c)
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam
Lûtf-i mücessem: Cisimleşmiş güzellik
Lûtuf: İhsan, iyilik, güzellik
Ma'ruf: Bilinen, bütün mahlukat tarafından bilinip tanınan Allah (c.c)
Maadin: Madenler
Mahlûk: Yaratılmış
Masnû: Sanat eseri
Mevcud-i müzeyyen: Süslenmiş güzel varlık
Muhib: Seven, muhabbet eden, aşık. ***Mahbub***: Sevgili
Mün'im: Nimet veren Allah (c.c)
Müstağnî-i ale'l-ıtlak: Kesinlikle ihtiyacı olmayan
Müzeyyen: Ziynetli, süslü
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Rahmân: Merhameti bütün varlıkları kapsayan Allah (c.c)
Taarrüf: Kendini hünerleriyle tanıttırma
Şe'n: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Tahannün: Çok istekle sızlanma, şefkat etme
Tenvir: Aydınlatma
Terahhum: Acımak, şefkat etmek
Teveddüd: Kendini tedricen sevdirme
Tezyin etmek: Donatmak, süslemek
Vedûd: Sevilen, seven ve mahlukat arasında sevgi var eden Allah (c.c)
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Zîcemâl: Güzellik sahibi
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
Zînet: Süs
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu

Madem nihayetsiz derece-i kemâlde bir cemâl ve nihayetsiz derece-i cemâlde bir kemâl; nihayet derecede sevilir, muhabbete ve aşka lâyıktır. Elbette âyinelerde ve âyinelerin kabiliyetlerine göre lemeâtını ve cilvelerini görmek ve göstermekle tezahür etmek ister. Demek Sâni'-i Zülcelâl'in ve Hakîm-i Zülcemâl'in ve Kadîr-i Zülkemâl'in zâtındaki cemâl-i zâtî ve kemâlât-ı zâtiyesi, terahhum ve tahannün ister ve "*Rahman* ve *Hannân*" isimlerini tecelliye sevk eder. Terahhum ve tahannün ise, rahmet ve nimeti göstermekle "*Rahîm* ve *Mün'im*" isimlerini cilveye sevk eder. Rahmet ve nimet ise; teveddüd, taarrüf şe'nlerini iktiza edip "*Vedûd* ve *Ma'ruf*" isimlerini tecelliye sevk eder. Masnûun bir perdesinde onları gösterir, teveddüd ve taarrüf ise; lütuf ve kerem mânâlarını tahrik eder. "*Latîf* ve *Kerîm*" isimlerini masnûun bâzı perdelerinde okutturuyor. Lutuf ve kerem şe'nleri ise, tezyin ve tenvir fiillerini tahrik eder. "*Müzeyyin ve Münevvir*" isimlerini masnûun hüsün ve nuraniyeti lisânıyla okutturur. Ve o tezyin ve tahsin şe'nleri ise, sun' ve inâyet mânâlarını iktiza eder. Ve "*Sâni ve Muhsin*" isimlerini, o masnûun güzel sîmâsıyla okutturur. Ve o sun' ve inâyet ise, bir ilim ve hikmeti iktiza eder. Ve ism-i "*Alîm ve Hakîm*"i, o masnûun intizamlı, hikmetli âzâsıyla okutturur. O ilim ve hikmet ise tanzim, tasvir, teşkil fiillerini iktiza ediyor. "*Musavvir ve Mukaddir*" isimlerini masnûun hey'etiyle, şekliyle okutturur, gösterir.

Nihayetsiz: Sonu olmayan, ebedî
Derece-i kemâl: Mükemmelliğin derecesi
Derece-i cemâl: Güzellik derecesi
Lemeât: Parıltılar
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)
Hakîm-i Zülcemâl: Her işini hikmetli yapan yüce Allah (c.c)
Kadîr-i Zülkemâl: Bütün mükemmelliklerin ve sınırsız kudretin sahibi Allah (c.c)
Cemâl-i zâtî: Aslî güzellik
Kemâlât-ı zâtiye: Aslî mükemmellik
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Mün'im: Nimet veren Allah (c.c)
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Teveddüd: Kendini sevdirme
Taarrüf: Kendini hünerleriyle tanıttırma
İktiza etmek: Gerektirmek
Vedûd: Sevilen, seven ve mahlukat arasında sevgi var eden Allah (c.c)
Ma'ruf: Bilinen, bütün mahlukat tarafından bilinip tanınan Allah (c.c)
Tecelli: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin varlıklarda eserlerinin görünmesi
Masnû: Sanat eseri
Latîf: Lütuf ve ihsanda bulunan, gizli ve ince işleri bilen Allah (c.c)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
Tezyin: Donatma, süsleme
Tenvir: Aydınlatma
Müzeyyin: Her şeyi kendisine lâyık şekilde süsleyip güzelleştiren Allah (c.c).
Münevvir: Nuruyla her şeyi aydınlatan Allah (c.c)
Nuraniyet: Nurlu olanın hâli, parlaklık. ***Hüsün***: Güzellik
Tahsin: Güzelleştirme, güzel kılma
Sun': Sanat, sanatlı yapma
İnâyet: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi en mükemmel bir sistem, intizam ve denge içerisinde yaratması
Sâni': Yaradan
Muhsin: Lütuf ve iyilikte bulunan Allah (c.c)
Sîmâ: Yüz, çehre
Alîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
İntizam: Düzen
Âzâ: Uzuvlar, organlar
Tanzim: Düzenleme
Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile anlatmak
Teşkil: Oluşturmak
Musavvir: Mahluklara şekil veren Allah (c.c)
Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile yaratan Allah (c.c)
Hey'et: Şekil, görünüş, durum

İşte Sâni'-i Zülcelâl, bütün masnûâtını öyle bir tarzda yapmış ki; ekserisi, hususan zîhayat kısmı, çok Esmâ-yi ilâhiye'yi okutturur. Güya her bir masnûuna ayrı ayrı, birbiri üstünde yirmi gömlek giydirmiş, yirmi perdeye sarmış. Her gömlekte, her perdede ayrı ayrı esmâsını yazmış. Meselâ: Temsîlde gösterildiği gibi, tek güzel bir çiçekle, insanın kısm-ı sânisinden bir ferd-i hasnânın yalnız zâhirî hilkatlerinde, çok sahifeler vardır. Başka büyük ve küllî masnûatı, o iki cüz'î misâle kıyas et.

•*Birinci sahife*: Umumî şekil ve miktarını gösteren hey'ettir ki: "*Yâ Musavvir, Yâ Mukaddir, Yâ Munazzım*" isimlerini yâdeder.

•*İkinci sahife*: Sûretlerinde ayrı ayrı âzâların inkişâfıyla hâsıl olan çiçek ve insanın basit hey'etidir ki; o sahifede "*Alîm, Hakîm*" isimleri gibi çok isimler yazılıyor.

•*Üçüncü sahife*: O iki mahlûkun ayrı ayrı âzâlarına, ayrı ayrı hüsün ve zînet vermekle, o sahifede "*Sâni' ve Bâri'*" isimleri gibi çok isimler yazılıyor.

•*Dördüncü sahife*: Öyle bir zînet ve hüsün, o iki masnûa veriliyor ki; güya lütuf ve kerem tecessüm etmiş, onlar olmuş. O sahife "*Yâ Latîf, Yâ Kerîm*" gibi çok isimleri yâdeder, okur.

•*Beşinci sahife*: O çiçeğe leziz meyveler, o hasnâya sevimli evlâdlar, güzel ahlâklar takmakla; o sahife "*Yâ Vedûd, Yâ Rahîm, Yâ Mün'im*" gibi isimleri okutturuyor.

•*Altıncı sahife*: O in'am ve ihsan sahifesinde, "*Yâ Rahman, Yâ Hannân*" gibi isimler okunuyor.

•*Yedinci sahife*: O nimetlerde, o neticelerde, öyle lemeât-ı hüsün ve cemâl görünüyor ki, hakikî bir şevk ve şefkatle yoğrulmuş hâlis bir şükür ve

---

Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c). ***Ekser***: Birçok, çoğu
Hususan: Özellikle, bilhassa
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Temsîl: Benzetme, örnek
Kısm-ı sâni: İkinci kısım
Ferd-i hasnâ: Güzel bir kadın
Küllî: Genel, kapsamlı, bütüncül
Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan. ***Hilkat***: Yaratılış
Hey'et: Şekil, görünüş, durum
Musavvir: Mahluklara şekil veren Allah (c.c)
Munazzım: Her şeyi en güzel şekilde tanzim eden Allah (c.c)
Yâdetmek: Anma, hatırlama, zikretme. ***Sâni***: Yaradan
Alîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c.)
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
Bâri': Her şeyi düzgün ve ahenkli yaratan Allah (c.c)
Kerem: Cömertlik, lütuf, ihsan
Tecessüm: Cisimleşme, maddeleşme
Latîf: Lütuf ve ihsanda bulunan, gizli ve ince işleri bilen Allah (c.c)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c). ***Vedûd***: Sevilen, seven ve mahlukat arasında sevgi ver eden Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Mün'im: Nimet veren Allah (c.c)
İn'am: Nimet verme, iyilik etme
Rahmân: Zatı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c). ***İhsan***: İyilik, lütuf
Hannân: Tekrar tekrar merhamet eden, kendisinden yüz çevirene yönelen Allah (c.c)
Mukaddir: Her şeyi tam bir ölçü ile yaratan Allah (c.c)

safi bir muhabbete lâyık olur. O sahifede "*Yâ Cemil-i Zülkemâl, Yâ Kâmil-i Zülcemâl*" isimleri yazılı okunuyor.

İşte yalnız bir güzel çiçek ve hasnâ bir insan ve yalnız maddî ve zâhir sûretinde bu kadar esmâyı gösterirse; acaba umum çiçekler ve bütün zîhayat ve büyük ve küllî mevcudat, ne derece ulvî ve küllî esmâyı okutuyor, kıyas edebilirsin.

Hem insan ruh, kalb, akıl cihetiyle ve hayat ve letâif sahifeleriyle "*Hayy, Kayyûm ve Muhyî*" gibi ne kadar Esmâ-yi Kudsiye-i Nuraniye'yi okur ve okutturur, kıyas edebilirsin.

İşte, Cennet bir çiçektir. Hûri tâifesi dahi bir çiçektir. Rûy-i zemin dahi bir çiçektir. Bahar da bir çiçektir. Semâ da bir çiçektir; yıldızlar, o çiçeğin yaldızlı nakışlarıdır. Güneş de bir çiçektir; ziyâsındaki yedi rengi, o çiçeğin nakışlı boyalarıdır. Âlem, güzel ve büyük bir insandır; nasıl ki insan, küçük bir âlemdir. Hûriler nev'i ve ruhânîler cemaatı ve melek cinsi ve cin tâifesi ve insan nev'i, birer güzel şahıs hükmünde tasvir ve tanzim ve îcad edilmiştir. Hem her biri külliyetiyle; hem her bir ferdi, tek başıyla Sâni'-i Zülcemâl'inin esmâsını gösterdikleri gibi; O'nun cemâline, kemâline, rahmetine ve muhabbetine birer ayrı ayrı âyinelerdir. Ve nihayetsiz cemâl ve kemâline ve rahmet ve muhabbetine birer şâhid-i sâdıktır. Ve o cemâl ve kemâlin ve rahmet ve muhabbetin birer âyâtıdır, birer emârâtıdır. İşte şu nihayetsiz envâ-yi kemâlât, daire-i vâhidiyette ve ehadiyette hâsıldır. Demek o daire haricinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

İşte hakâik-i eşyanın Esmâ-yi ilâhiye'ye dayandığını ve istinad ettiğini, belki hakikî hakâik, o esmânın cilveleri olduğunu ve her şeyin çok cihetlerle,

---

Cemil-i Zülkemâl: Sonsuz kemâl ve güzellik sahibi Allah (c.c)
Kâmil-i Zülcemâl: Her şeyi en mükemmel şekilde yaratan, bütün güzelliklerin yegâne sahibi Hz.Allah
Esmâ: Cenâb-ı Hakk'ın isimleri
Zîhayat: Canlı, hayat sahibi
Küllî: Genel, kapsamlı, bütüncül
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Letâif: Latifeler, mânevî duyular
Hayy: Bütün hayat sahiplerine hayat veren, mutlak diri olan Allah (c.c). ***Ulvî***: Yüce
Kayyûm: Her şeyi yaratıp varlıkta tutan Allah (c.c)
Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, dirilten Allah (c.c)
Esmâ-yi Kudsiye-i Nuraniye: Allah'ın (c.c) mukaddes nurlu isimleri
Tâife: Topluluk, grup
Rûy-i zemin: Yeryüzü, Dünya
Yaldız: Cilâ, parlatmaya yarayan şey. ***Semâ***: Gökyüzü
Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı
Ziyâ: Işık. ***Nev'i***: Tür
Ruhanî: Ruhanî varlıklar
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Tanzim: Düzenlemek
Îcad: Varetmek, yaratmak
Sâni'-i Zülcemâl: Sonsuz güzellik sahibi, her şeyi sanatla yaratan Allah (c.c)
Külliyet: Küllilik, umumilik, genellik
Şâhid-i sâdık: Doğru sözlü şahit
Âyât: Deliller, mucizeler
Emârât: İşaretler, belirtiler
Envâ-yi kemâlât: Türlü türlü mükemmellikler
Vâhidiyet: Cenâb-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği
Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. ***Tevehhüm***: Zannetme
Hakâik-i eşya: Varlığın hakikatleri
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
İstinad: Dayanma
Hakâik: Hakikatler, gerçekler

çok dillerle Sâni'ini zikr ve tesbih ettiğini anla. [1]وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ nin bir mânâsını bil ve [2]سُبْحَانَ مَنِ اخْتَفٰى بِشِدَّةِ ظُهُورِهِ de. Ve âyetlerin âhirlerinde olan [3]وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ [4]وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ [5]وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ gibi zikir ve tekrarlarındaki bir sırrı fehmet.

Eğer bir çiçekte esmâyı okuyamıyorsan ve vâzıh göremiyorsan; Cennet'e bak, bahara dikkat et, zeminin yüzünü temâşâ et. Rahmetin şu büyük çiçekleri olan Cennet ve bahar ve zeminde yazılan esmâyı vâzıhan okuyabilirsin, cilvelerini ve nakışlarını anlar, görürsün.

* * *

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamdile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

[2] "Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Allah her türlü noksandan münezzehtir." (Bkz.: er-Rifâî, *el-Bürhanu'l-müeyyed* 1/157)

[3] "O, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir." (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; Lokman sûresi, 31/9; Fâtır sûresi, 35/2; Câsiye sûresi, 45/37; Hadîd sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1, 24; Saf sûresi, 61/1; Cum'a sûresi, 62/3. Ayrıca bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Âl-i İmran sûresi, 3/6, 18, 62, 126; Mâide sûresi, 5/118; Neml sûresi, 27/9; Ankebût sûresi, 29/26; Sebe sûresi, 34727; Zümer sûresi, 39/1; Mü'min sûresi, 40/8; Şûrâ sûresi, 42/3; Câsiye sûresi, 45/2; Ahkaf sûresi, 46/2; Mümtahine sûresi, 60/5; Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/18)

[4] "O, öyle Gafûr, öyle Rahimdir." (Yûnus sûresi, 10/107; Ahkaf sûresi, 46/8)

[5] "Her şeyi bilen, her şeye Kadir olan, yalnız O'dur." (Rûm sûresi, 30/54)

Zikr etmek: Anmak, hatırlamak
Fehmetmek: Anlamak
Tesbih etmek: Her türlü eksiklikten uzak olduğunu haykırmak
Vâzıh: Açık. ***Vâzıhan***: Açıkça
Temâşâ: Seyretmek, izlemek

İkinci Nokta'nın İkinci Mebhası

Ehl-i dalâletin vekili, tutunacak ve dalâletini ona bina edecek hiçbir şey bulamadığı ve mülzem kaldığı zaman şöyle *diyor ki*: "Ben, saadet-i dünyayı ve lezzet-i hayatı ve terakkiyât-ı medeniyeti ve kemâl-i san'atı; kendimce, âhireti düşünmemekte ve Allah'ı tanımamakta ve hubb-i dünyada ve hürriyette ve kendine güvenmekte gördüğüm için, insanın ekserisini bu yola şeytanın himmetiyle sevk ettim ve ediyorum.

Elcevap: Biz dahi Kur'ân nâmına diyoruz ki: Ey bîçâre insan! Aklını başına al! Ehl-i dalâletin vekilini dinleme! Eğer onu dinlersen hasâretin o kadar büyük olur ki, tasavvurundan ruh, akıl ve kalb ürperir. Senin önünde iki yol var:

Birisi: Ehl-i dalâletin vekilinin gösterdiği şekâvetli yoldur.

Diğeri: Kur'ân-ı Hakîm'in târif ettiği saadetli yoldur. İşte o iki yolun pek çok müvâzenelerini, çok Sözler'de, hususan Küçük Sözler'de gördün ve anladın. Şimdi makam münasebetiyle binde bir müvâzenelerini yine gör, anla. Şöyle ki:

◆ ***Şirk ve dalâletin ve fısk ve sefahetin yolu,*** insanı nihayet derecede sukut ettiriyor. Hadsiz elemler içinde nihayetsiz ağır bir yükü zaîf ve âciz beline yükletir. Çünkü; insan, Cenâb-ı Hakk'ı tanımazsa ve O'na tevekkül etmezse, o vakit insan, gayet derecede âciz ve zaîf, nihayet derecede muhtaç, fakir, hadsiz musibetlere mâruz, elemli, kederli bir fânî hayvan hükmünde olup,[1] bütün sevdiği ve alâka peydâ ettiği bütün eşyadan mütemadiyen firâk

---

[1] Bkz.: A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/43-44; Muhammed sûresi, 47/12.

Mebhas: Bahis, konu
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Mülzem: Susturulmuş, mağlup edilmiş, ilzam edilmiş
Saadet-i dünya: Dünya mutluluğu
Lezzet-i hayat: Hayatın kendisindeki lezzet
Terakkiyat-ı medeniyet: Medenî yükseliş, ilerleme
Kemâl-i san'at: San'atın mükemmelliği. ***Ekser***: Birçok, çoğu
Hubb-i dünya: Dünya sevgisi
Bîçâre: Çaresiz
Himmet: Gayret, emek, yardım
Vekil: Sözcü, tam yetkili temsilci
Hasâret: Zarar etme, ziyan, kayıp
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Şekavet: Bedbahtlık, mahrumiyet
Müvâzene: Denge, ölçü
Fısk: Allah'ın emirlerini terk ve O'na isyan etmek, doğru yoldan sapmak
Hususan: Özellikle, bilhassa
Şirk: Allah'a ortak koşma
Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük
Sukut: Düşme
Zaîf: Zayıf
Hadsiz: Sonsuz, nihayetsiz
Âciz: Güçsüz, kifayetsiz
Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticeyi Allah'a bırakmak
Mâruz: Bir hâle uğramak
Fânî: Ölümlü, sonlu

elemini çeke çeke, nihayette, bâkî kalan bütün ahbabını bir firâk-ı elîm içinde bırakıp, kabrin zulümâtına yalnız olarak gider.

Hem müddet-i hayatında gayet cüz'î bir ihtiyar ve küçük bir iktidar ve kısacık bir hayat ve az bir ömür ve sönük bir fikir ile nihayetsiz elemler ile ve emeller ile faydasız çarpışır ve hadsiz arzuların ve makâsıdın tahsiline, semeresiz boşu boşuna çalışır.[1] Hem kendi vücûdunu yüklenemediği hâlde, koca dünya yükünü bîçâre beline ve kafasına yüklenir. Daha Cehennem'e gitmeden Cehennem azabını çeker.[2]

Evet şu elîm elemi ve dehşetli mânevî azabı hissetmemek için, ehl-i dalâlet ibtal-i his nev'inden gaflet sarhoşluğu ile muvakkaten hissetmez. Fakat hissedeceği zaman yâni kabre yakın olduğu vakit birden hisseder.[3] Çünkü Cenâb-ı Hakk'a hakikî abd olmazsa, kendi kendine mâlik zannedecek. Halbuki o cüz'î ihtiyar, o küçük iktidarı ile şu fırtınalı dünyada vücûdunu idare edemiyor. Hayatına muzır mikroptan tut, tâ zelzeleye kadar binler tâife düşmanları, hayatına karşı tehacüm vaziyetinde görür. Elîm bir korku dehşeti içinde her vakit kendine müdhiş görünen kabir kapısına bakıyor.

Hem bu vaziyette iken insâniyet itibariyle nev'-i insanî ile ve Dünya ile alâkadar olduğu hâlde, Dünya'yı ve insanı Hakîm, Alîm, Kadîr, Rahîm, Kerîm bir Zât'ın tasarrufunda tasavvur etmediği ve onları tesadüf ve tabiata havale ettiği için, Dünya'nın ehvali ve insanın ahvâli onu daima iz'ac eder. Kendi elemiyle beraber insanların elemini de çeker. Dünya'nın zelzelesi, tâ-

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/217; Mâide sûresi, 5/5, 53; En'âm sûresi, 6/88; A'râf sûresi, 7/147; Hûd sûresi, 11/16; Zümer sûresi, 39/65; Muhammed sûresi, 47/9, 28, 32.

[2] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/56; En'âm sûresi, 6/124-125; A'râf sûresi, 7/152; Şûrâ sûresi, 9/55; Ra'd sûresi, 13/34; Zümer sûresi, 39/22; Fussilet sûresi, 41/16.

[3] Ehl-i dalâletin bu durumuna, Firavun'un son anını anlatan şu âyet işaret etmektedir: "Derken, İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber zulmederek ve saldırarak peşlerine düştü. Nihayet boğulmak üzere iken: 'İman ettim. İsrâiloğullarının inandığı İlâh'tan başka ilâh yokmuş. Ben de Müslümanlardanım."' dedi." (Yûnus sûresi, 10/90)

Mütemadiyen: Sürekli olarak, aralıksız şekilde. ***Firak***: Ayrılık
Bâkî: Ebedî, sonsuz
Firâk-ı elîm: Keder ve üzüntü verici ayrılık
Zulümât: Karanlıklar
Müddet-i hayat: Hayat süresi
Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan
İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret
Makâsıd: Maksadlar, gayeler
Semere: Meyve, ürün
Elîm: Keder ve üzüntü verici
İbtal-i his: Duygunun uyuşturulması
Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan
Abd: Kul. ***Mâlik***: Sahip
Muzır: Zararlı, zarar veren
Tâife: Topluluk, bölük
Tehacüm: Hücûm etme, saldırma
İnsaniyet: İnsanlık
Nev'-i insanî: İnsan türü
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
Alîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)
Kadîr: Kudret sâhibi ve her şeye kudreti yeten Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Ehval: Korkular, sıkıntılar
Ahvâl: Hâller, durumlar
İz'ac: Rahatsız etme, bunaltma

unu, tûfanı, kaht u galâsı, fena ve zevâli, ona gayet müz'iç ve karanlıklı birer musibet sûretinde onu tâzib eder.

Hem şu hâldeki insan, merhamet ve şefkate lâyık değildir. Çünkü; kendi kendine bu dehşetli vaziyeti veriyor. Sekizinci Söz'de kuyuya girmiş iki kardeşin müvâzene-i hâlinde denildiği gibi; nasıl bir adam, güzel bir bahçede, güzel bir ziyafette, güzel ahbablar içinde, nezahetli, tatlı, nâmuslu, hoş, meşrû bir lezzet ve eğlenceye kanaat etmeyip, gayr-i meşrû ve mülevves bir lezzet için çirkin ve necis bir şarabı içse, sarhoş olup kendini kış ortasında, pis bir yerde, vahşi canavarlar içinde tahayyül etse, titreyip bağırıp çağırsa nasıl merhamete lâyık değil. Çünkü; ehl-i nâmus ve mübarek arkadaşlarını canavar tasavvur eder, onlara karşı hakaret eder. Hem ziyafetteki leziz taamları ve temiz kapları mülevves, pis taşlar tasavvur eder, kırmağa başlar. Hem mecliste muhterem kitapları ve mânidar mektubları mânâsız ve âdi nakışlar tasavvur eder, yırtarak ayak altına atar ve hâkeza... Böyle bir şahıs, nasıl merhamete müstehak değil, belki tokata müstehaktır.

Öyle de: Sû'-i ihtiyarından neş'et eden küfür sarhoşluğu ile ve dalâlet divaneliğiyle Sâni-i Hakîm'in şu misafirhâne-i dünyasını, tesadüf ve tabiat oyuncağı olduğunu tevehhüm edip ve cilve-i Esmâ-yi ilâhiye'yi tazelendiren masnûâtın, zamanın geçmesiyle vazifelerinin bittiğinden âlem-i gayba geçmelerini, adem ile îdam tasavvur ederek ve tesbihât sadâlarını, zevâl ve firâk-ı ebedî vaveylâsı olduklarını tahayyül ettiğinden ve mektubât-ı Samedâniye olan şu mevcudat sahifelerini, mânâsız, karmakarışık tasavvur ettiğinden ve âlem-i rahmete yol açan kabir kapısını zulümât-ı adem ağzı tasavvur

---

Tâun: Veba, salgın hastalık
Kaht u galâ: Kıtlık, kuraklık ve ardından gelen pahalılık
Fena: Yokluk, yok olma
Zevâl: Sona erme, yok olma
Müz'iç: Rahatsız edici
Tâzib: Acı çektirme, sıkıntı verme, incitme
Müvâzene-i hâl: Farklı hâl ve vaziyetlerin karşılaştırılması
Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Nezahet: Ahlâk temizliği, incelik, rikkat
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Gayr-i meşrû: Meşru olmayan, dinin müsaade etmediği şey
Mülevves: Kirletilmiş, kirli
Necis: Pis, murdar
Tahayyül: Hayal etme, düşünme
Ehl-i namus: Namuslu, ahlâklı kimseler. ***Taam***: Yiyecek
Mânidar: Manalı. ***Âdi***: Sıradan
Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı
Müstehak: Hak etmiş, lâyık
Sû'-i ihtiyar: İradeyi kötü yönde kullanma, hatalı tercih
Neş'et etmek: Doğmak, ortaya çıkmak
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Divane: Delilik, aptallık
Cilve-i Esmâ-yi İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan isimlerinin tecellisi, parıltısı
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Allah (c.c)
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Âlem-i gayb: Gayb âlemi, görüp bilemediğimiz âlem
Adem: Yokluk
İdam: Yok etme, öldürme
Tesbihat: Tesbih etmek, Allah'ı anmak
Sadâ: Ses, yankı
Zevâl: Sona erme, yok olma
Firâk-ı ebedî: Ebedî ayrılık
Vaveylâ: Feryat
Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c). gelen mektuplar
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Zulümât-ı adem: Yokluk karanlığı

ettiğinden ve eceli, hakikî ahbablara visal dâveti olduğu hâlde, bütün ahbablardan firâk nöbeti tasavvur ettiğinden; hem kendini dehşetli bir azab-ı elîmde bırakıyor, hem mevcudatı, hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâsını, hem mektubâtını inkâr ve tezyif ve tahkir ettiğinden, merhamete ve şefkate lâyık olmadığı gibi, şiddetli bir azaba da müstehaktır. Hiçbir cihette merhamete lâyık değildir.

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet ve sefahet! Şu dehşetli sukuta karşı ve ezici me'yusiyete mukabil; hangi tekemmülünüz, hangi fünûnunuz, hangi kemâliniz, hangi medeniyetiniz, hangi terakkiyâtınız karşı gelebilir? Ruh-i beşerin eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu hakikî teselliyi nerede bulabilirsiniz?

Hem güvendiğiniz ve bel bağladığınız ve âsâr-ı ilâhiye'yi ve ihsanat-ı rabbâniye'yi onlara isnad ettiğiniz hangi tabiatınız, hangi esbabınız, hangi şerikiniz, hangi keşfiyâtınız, hangi milletiniz, hangi bâtıl mâbudunuz, sizi sizce îdam-ı ebedî olan mevtin zulümâtından kurtarıp, kabir hudûdundan, berzah hudûdundan, mahşer hudûdundan, sırat köprüsünden hâkimâne geçirebilir, saadet-i ebediyeye mazhar edebilir? Halbuki kabir kapısını kapamadığınız için, siz kat'î olarak bu yolun yolcususunuz. Böyle bir yolcu, öyle birisine dayanır ki, bütün bu daire-i azîme ve bu geniş hudûdlar, O'nun taht-ı emrinde ve tasarrufundadır.

Hem dahi, ey bedbaht ehl-i dalâlet ve gaflet! "*Gayr-i meşrû bir muhabbetin neticesi, merhametsiz azab çekmektir.*" kaidesi sırrınca, siz, fıtratınızdaki Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfât ve esmâsına sarf edilecek muhabbet ve mârifet istîdadını ve şükür ve ibâdât cihazatını, nefsinize ve dünyaya gayr-i

---

Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Visal: Ulaşma. Sevgiliye kavuşma
Azab-ı elîm: Yakıcı azap
Mektubât: Mektuplar
Tezyif: Küçültme, değersiz hâle getirme
Tahkir etme: Küçük görme
Bedbaht: Bahtsız, talihsiz, mahrum
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük
Me'yusiyet: Ümitsiz, kederli olma hâli
Tekemmül: Olgunlaşma, kemâle erme. ***Fünûn***: İlimler
Ruh-i beşer: İnsan ruhu
Eşedd-i ihtiyaç: Şiddetli ihtiyaç
Âsâr-ı İlâhiye: İlâhî eserler
İhsanat-ı Rabbâniye: Rabbânî ihsanlar, lütuflar
İsnad etme: Dayandırma
Esbab: Sebepler. ***Şerik***: Ortak, eş
Keşfiyât: Keşifler, gizli olan hakikatlere âşinâ olma
Bâtıl: Hak'tan gayrı olan, boş ve manasız
Mâbud: Kendisine ibadet edilen
Îdam-ı ebedî: Ebedî yok etme, öldürme. ***Mevt***: Ölüm
Zulümât: Karanlıklar
Berzah: Ruhların, ölümden sonra kıyâmete kadar kalacakları kabir hayatı
Mahşer: İnsanların ve cinlerin, Allah'a hesap vermek için toplanacağı meydan.
Hâkimâne: Hükmedercesine
Sırat köprüsü: Üzerinden geçip Cennete gitmek üzere Cehennemin üzerine kurulacak olan çok dar ve güç geçilir köprü
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti
Daire-i azîme: Büyük daire, büyük saha
Hudûd: Sınır
Taht-ı emr: Emri altında
Gayr-i meşrû: Meşru olmayan, dinin müsaade etmediği şey
Fıtrat: Yaradılış, tabiat
Zât: Kendi, öz, asıl
Sıfât: Sıfatlar. ***Esmâ***: İsimler
Mârifet: Bilgi, ilim
İstîdad: Kabiliyet, kapasite
İbâdât: İbadetler
Cihazat: Donanımlar

meşrû bir sûrette sarf ettiğinizden, bi'l-istihkak cezasını çekiyorsunuz. Çünkü; Cenâb-ı Hakk'a ait muhabbeti, nefsinize verdiniz. Mahbubunuz olan nefsinizin hadsiz belâsını çekiyorsunuz. Çünkü; hakikî bir rahatı o mahbubunuza vermiyorsunuz. Hem onu, hakikî mahbub olan Kadîr-i Mutlak'a tevekkül ile teslim etmiyorsunuz, daima elem çekiyorsunuz.

Hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtına ait muhabbeti, Dünya'ya verdiniz ve âsâr-ı san'atını, âlemin esbabına taksim ettiniz; belâsını çekiyorsunuz. Çünkü; o hadsiz mahbublarınızın bir kısmı size "Allah'a ısmarladık!" demeyip, size arkasını çevirip, bırakıp gidiyor. Bir kısmı sizi hiç tanımıyor, tanısa da sizi sevmiyor. Sevse de size bir fayda vermiyor. Daima hadsiz firâklardan ve ümidsiz dönmemek üzere zevâllerden azab çekiyorsunuz.

İşte ehl-i dalâletin saadet-i hayatiye ve tekemmülât-ı insâniye ve mehâsin-i medeniyet ve lezzet-i hürriyet dedikleri şeylerin iç yüzleri ve mahiyetleri budur. Sefahet ve sarhoşluk bir perdedir, muvakkaten hissettirmez. "Tuh onların aklına!" de...

◆ ***Amma Kur'ân'ın cadde-i nuraniyesi ise***: Bütün ehl-i dalâletin çektiği yaraları, hakâik-i îmâniye ile tedavi eder. Bütün evvelki yoldaki zulümâtı dağıtır. Bütün dalâlet ve helâket kapılarını kapatır. Şöyle ki:

İnsanın zaaf ve aczini ve fakr ve ihtiyacını, bir Kadîr u Rahîm'e tevekkül ile tedavi eder.[1] Hayat ve vücûdun yükünü, O'nun kudretine, rahmetine teslim edip; kendine yüklemeyip belki kendisi o hayatına ve nefsine biner hükmünde bir rahat makam bulur.[2] Kendisinin "nâtık bir hayvan" değil, belki hakikî bir insan ve makbul bir misafir-i Rahman olduğunu bildirir. Dünyayı,

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/122; A'râf sûresi, 7/89; Enfâl sûresi, 8/45; Tevbe sûresi, 9/129; Yûnus sûresi, 10/71, 85; Hûd sûresi, 11/56; Yûsuf sûresi, 12/67; İbrahim sûresi, 14/12; Zümer sûresi, 39/38; Mücadele sûresi, 58/10; Mümtahine sûresi, 60/4; Talâk sûresi, 65/3; Mülk sûresi, 67/29.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/112, 131; Nisâ sûresi, 4/125; Neml sûresi, 27/44; Lokman sûresi, 31/22; Sâffât sûresi, 37/103-111; Zümer sûresi, 39/54.

Bi'l-istihkak: Hakkıyla, hak ederek, kazanarak
Mahbub: Sevgili
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c)
Tevekkül: Sebeplere riayet ettikten sonra neticeyi Allah'a bırakmak
Esmâ: İsimler. ***Sıfât***: Sıfatlar
Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri
Esbab: Sebepler
Mahbub: Sevgili
Firak: Ayrılık
Zevâl: Sona erme, yok olma
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Saadet-i hayatiye: Hayat saadeti, mutluluğu
Tekemmülât-ı insaniye: İnsanların becerileriyle geliştirdikleri, medeniyet
Mehâsin-i medeniyet: Medeniyet nimetleri, güzellikleri
Lezzet-i hürriyet: Özgürlük lezzeti
Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük
Muvakkat: Geçici, belli bir süre için olan
Cadde-i nuraniye: Nurlu cadde
Hakâik-i îmaniye: İman hakikatleri
Zulümât: Karanlıklar
Helâket: Yıkılma, mahvolma
Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik
Fakr: Fakirlik, yoksulluk
Kadîr u Rahîm: Çok merhametli ve her şeye gücü yeten Allah (c.c)
Nâtık: Konuşan, düşünen
Makbul: İtibar gören, beğenilen

bir misafirhâne-i Rahman olduğunu göstermekle ve dünyadaki mevcudat ise, Esmâ-yi ilâhiye'nin âyineleri olduklarını ve masnûatı ise, her vakit tazelenen mektubât-ı Samedâniye olduklarını bildirmekle, insanın fena-yi Dünya'dan ve zevâl-i eşyadan ve hubb-i fâniyattan gelen yaralarını güzelce tedavi eder ve evhamın zulümâtından kurtarır.

Hem mevt ve eceli, âlem-i berzaha giden ve âlem-i bekâda olan ahbablara visal ve mülâkat mukaddemesi olarak gösterir. Ehl-i dalâletin nazarında bütün ahbabından bir firâk-ı ebedî telâkki ettiği ölüm yaralarını böylece tedavi eder. Ve o firâk, ayn-ı lika olduğunu isbat eder. Hem kabrin âlem-i rahmete ve dâr-ı saadete ve bağistan-ı cinâna ve nuristan-ı Rahman'a açılan bir kapı olduğunu isbat etmekle, beşerin en müdhiş korkusunu izale edip, en elîm ve kasavetli ve sıkıntılı olan berzah seyahatini, en leziz ve ünsiyetli ve ferahlı bir seyahat olduğunu gösterir. Kabir ile ejderha ağzını kapatır, güzel bir bahçeye kapı açar. Yâni kabir ejderha ağzı olmadığını, belki bağistan-ı rahmete açılan bir kapı olduğunu gösterir.

Hem mü'mine der: "İhtiyarın cüz'î ise; kendi Mâlik'inin irâde-i külliyesine işini bırak.[1] İktidarın küçük ise, Kadîr-i Mutlak'ın kudretine itimad et.[2] Hayatın az ise, hayat-ı bâkiyeyi düşün.[3] Ömrün kısa ise; ebedî bir ömrün var, merak etme.[4] Fikrin sönük ise; Kur'ân'ın güneşi altına gir, îmânın nu-

---

[1] Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/25-27; Mü'min sûresi, 40/44.

[2] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/159, 173; Nisâ sûresi, 4/81; Mâide sûresi, 5/23; Enfâl sûresi, 8/61; Yûnus sûresi, 10/84; Hûd sûresi, 11/123; İbrahim sûresi 14/12; Furkan sûresi, 25/58; Neml sûresi, 27/79; Ahzâb sûresi, 33/3, 48; Zümer sûresi, 39/38; Müzzemmil sûresi, 73/9.

[3] Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/24; Ra'd sûresi, 13/26; Kehf sûresi, 18/45; Ankebût sûresi, 29/64; Lokman sûresi, 31/33; Fâtır sûresi, 35/5; Mü'min sûresi, 40/51; Muhammed sûresi, 47/36; Hadîd sûresi, 57/20.

[4] Bkz.: Bakara sûresi, 2/201; Âl-i İmran sûresi, 3/148; Nisâ sûresi, 4/77; En'âm sûresi, 6/32; A'râf sûresi, 7/169; Yûnus sûresi, 10/64; Yûsuf sûresi, 12/109; Nahl sûresi, 16/30, 41, 122; Ankebût sûresi, 29/64; Kasas sûresi, 38/83; Mü'min sûresi, 40/39; Duhâ sûresi, 93/4.

Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Mektubât-ı Samedâniye: Allah'tan (c.c) gelen mektuplar
Fena-yi Dünya: Dünya'nın faniliği, gelip geçici olması
Zevâl-i eşya: Eşyanın yok olması
Hubb-i fâniyat: Fani, geçici şeyleri sevmek
Evham: Kuruntular, şüpheler
Zulümât: Karanlıklar. ***Mevt***: Ölüm
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri kabir hayatı
Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Âlem-i bekâ: Ebedî âlem, sonsuz hayat
Visal: Ulaşma. Sevgiliye kavuşma
Mülâkat: Kavuşma, buluşma.
Mukaddeme: Önce gelen, önceki
Ayn-ı lika: Kavuşmanın tâ kendisi
Âlem-i rahmet: Rahmet dünyası
Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı, Cennet
Bağistan-ı cinân: Cennet bağları
Nuristan-ı Rahmân: Çok merhamet sahibi Allah'ın nurlu âlemi
Elîm: Keder ve üzüntü verici
Kasavet: Kalp katılığı, tasa, üzüntü
Bağistan-ı rahmet: Allah'ın rahmet eseri nimetleriyle dolu bahçe, Cennet bahçesi
Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan. ***Mâlik***: Sahip
İrade-i külliye: Cenâb-ı Hakk'ın kapsamlı ve mutlak iradesi
İktidar: Güç yetme, yapabilme, kudret
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten Allah (c.c). ***Kudret***: Güç
İtimad: Güvenmek
Hayat-ı bâkiye: Baki hayat, âhiret hayatı
Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz

ruyla bak ki: Yıldız böceği olan fikrin yerine her bir âyet-i Kur'ân, birer yıldız misillü sana ışık verir.[1] Hem hadsiz emellerin, elemlerin varsa, nihayetsiz bir sevab ve hadsiz bir rahmet seni bekliyor.[2] Hem hadsiz arzuların, makâsıdın varsa, onları düşünüp muztarib olma. Onlar bu dünyaya sığışmaz. Onların yerleri başka diyardır ve onları veren de başkadır.[3]"

Hem der: "Ey insan! Sen kendine mâlik değilsin.[4] Sen, kudreti nihayetsiz bir Kadîr, rahmeti hadsiz bir Rahîm-i Zât-ı Zülcelâl'in memlûküsün.[5] Öyle ise sen, kendi hayatını kendine yükleyip zahmet çekme; Çünkü; hayatı veren O'dur, idare eden de O'dur.[6] Hem Dünya sahipsiz değil ki, sen kendi kafana dünya yükünü yüklettirerek ehvâlini düşünüp merak etme; Çünkü; onun sahibi Hakîm'dir, Alîm'dir.[7] Sen de misafirsin; fuzulî olarak karışma, karıştırma. Hem insanlar, hayvanlar gibi mevcudat, başı boş değillller; belki vazifedar memurdurlar.[8] Bir Hakîm u Rahîm'in nazarındadırlar. Onların âlâm ve meşakkatlerini düşünüp, ruhuna elem çektirme.[9] Ve onların Hâlık u

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/2, 185; Âl-i İmran sûresi, 3/138; Mâide sûresi, 5/46; Tevbe sûresi, 9/99; Yûnus sûresi, 10/57; Yûsuf sûresi, 12/111.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/157, 218; Âl-i İmran sûresi, 3/107; Nisâ sûresi, 4/96, 175; A'râf sûresi, 7/156; Nahl sûresi, 16/64, 89, 102; İsrâ sûresi, 17/82; Neml sûresi, 27/2, 77; Lokman sûresi, 31/3; Fussilet sûresi, 41/44; Câsiye sûresi, 45/20, 30.

[3] Bkz.: Mâide sûresi, 5/65; Tevbe sûresi, 9/21; Yûnus sûresi, 10/9; Mü'minûn sûresi, 23/19; Furkan sûresi, 25/24; Şuarâ sûresi, 26/85; Zümer sûresi, 29/10; Lokman sûresi, 31/8; Yâsîn sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/42-43, 46; Sâd sûresi, 38/52; Zuhruf sûresi, 43/71, 73; Duhân sûresi, 44/55; Ahkaf sûresi, 46/14, 16; Muhammed sûresi, 47/15; Tûr sûresi, 52/17, 22; Rahman sûresi, 55/11, 52, 68; Vâkıa sûresi, 56/12, 20, 32, 89; Kalem sûresi, 68/34; Meâric sûresi, 70/38; Dehr sûresi, 76/11-22; Mürselât sûresi, 77/42; İnfitâr sûresi, 82/13; Mutaffifîn sûresi, 83/22, 24.

[4] Bkz.: A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/49; Lokman sûresi, 31/24; Cin sûresi, 82/21.

[5] Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmran sûresi, 3/20, 30; Mâide sûresi, 5/118; İbrahim sûresi, 14/31; Hicr sûresi, 15/40, 49; İsrâ sûresi, 17/53, 65; Kehf sûresi, 18/102, Enbiyâ sûresi, 21/105; Mü'minûn sûresi, 23/109; Furkan sûresi, 25/63; Ankebût sûresi, 29/56; Sebe sûresi, 34/13; Sâffât sûresi, 37/40, 127, 160; Zümer sûresi, 39/10, 53; 16; Mü'min sûresi, 40/31; Duhân sûresi, 44/18.

[6] Bkz.: Bakara sûresi, 2/38; Âl-i İmran sûresi, 3/156; En'âm sûresi, 6/122; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/116; Yûnus sûresi, 10/56; Hicr sûresi, 15/23; Hac sûresi, 22/6; 66; Furkan sûresi, 25/49; Yâsîn sûresi, 36/12, 33; Fussilet sûresi, 41/39; Kaf sûresi, 50/43; Necm sûresi, 53/44.

[7] Bkz.: Bakara sûresi, 2/107; Âl-i İmran sûresi, 3/26, 189; Mâide sûresi, 5/17, 18, 40, 120; En'âm sûresi, 6/73; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/116; Nûr sûresi, 24/42; Furkan sûresi, 25/2; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/6; Şûrâ sûresi, 42/49; Zühruf sûresi, 43/85; Hadîd sûresi, 57/3; Teğâbün sûresi, 64/1; Mülk sûresi, 67/1; Bürûc sûresi, 85/9.

[8] Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/115-116; Kıyâmet sûresi, 75/36.

[9] Bkz.: Fâtiha sûresi, 1/3; Bakara sûresi, 2/37, 143, 160, 163, 173; En'âm sûresi, 6/18, 73, 83, 128; Tevbe sûresi, 9/118; Hicr sûresi, 15/25, 49; İsrâ sûresi, 17/66; Şuarâ sûresi, 26/9; Ahzâb sûresi, 33/43; Sebe sûresi, 34/1-2; Zuhruf sûresi, 43/84; Zâriyât sûresi, 51/30; Tûr sûresi, 52/28; Mümtahine sûresi, 60/5, 10; Teğâbün sûresi, 64/18.

Âyet-i Kur'ân: Kur'ân âyeti
Misillü: Gibi. ***Mâlik***: Sahip
Muztarib: Acı çeken, ıztırap duyan, sıkıntılı. ***Kudret***: Güç
Kadîr: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Allah (c.c)
Rahîm-i Zât-ı Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi, çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Memlûk: Kul, köle
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
Ehval: Korkular, sıkıntılar
Alîm: İlim sahibi, ilmiyle her şeyi bilen Allah (c.c)
Fuzulî: Gereksiz
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Vazifedar: Vazifeli

Rahîm'inin rahmetinden daha ileri şefkatini sürme.[1] Hem sana düşmanlık vaziyetini alan mikroptan tâ tâun ve tûfan ve kaht ve zelzeleye kadar bütün eşyanın dizginleri, o Rahîm u Hakîm'in elindedirler.[2] O Hakîm'dir, abes iş yapmaz. Rahîm'dir, rahîmiyeti çoktur. Yaptığı her işinde bir nevi lütuf var.[3]

Hem der: "Şu âlem çendan fânîdir, fakat ebedî bir âlemin levâzımâtını yetiştiriyor. Çendan zâildir, geçicidir; fakat bâkî meyveler veriyor, bâkî bir Zât'ın bâkî esmâsının cilvelerini gösteriyor. Ve çendan lezzetleri az, elemleri çoktur; fakat Rahman u Rahîm'in iltifâtâtı, zevâlsiz hakikî lezzetlerdir. Elemler ise sevab cihetiyle mânevî lezzet yetiştiriyor.[4] Madem meşrû daire; ruh ve kalb ve nefsin bütün lezzetlerine, safalarına, keyiflerine kâfidir. Gayr-i meşrû daireye girme. Çünkü o dairedeki bir lezzetin bâzan bin elemi var. Hem hakikî ve daimî lezzet olan iltifâtât-ı Rahmaniye'yi kaybetmeğe sebebdir."[5]

Hem dalâletin yolunda sâbıkan beyân edildiği gibi esfel-i sâfilîne insanı öyle bir sukut ettiriyor ki;[6] hiçbir medeniyet, hiçbir felsefe ona çare bulamadıkları ve o derin zulümât kuyusundan hiçbir terakkiyât-ı beşeriye, hiçbir ke-

---

[1] Bkz.: A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83; Mü'minûn sûresi, 23/109, 118.

[2] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26, 83; Mü'minûn sûresi, 23/88; Yâsîn sûresi, 36/83; Hadîd sûresi, 57/29; Mülk sûresi, 67/1.

[3] Bkz.: Şûrâ sûresi, 42/19.

[4] Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 82; Âl-i İmran sûresi, 3/15, 198; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; Mâide sûresi, 5/85, 119; A'râf sûresi, 7/42; Tevbe sûresi, 9/22, 72, 89, 100; Hûd sûresi, 11/23; İbrahim sûresi, 14/22; Mü'minûn sûresi, 23/11; Furkan sûresi, 25/76; Ankebût sûresi, 29/58; Ahkaf sûresi, 46/14; Fetih sûresi, 48/5; Kaf sûresi, 50/34; Vâkıa sûresi, 56/17; Teğâbün sûresi, 64/9; Talâk sûresi, 65/11; Dehr sûresi, 76/19; Beyyine sûresi, 98/87-98.

[5] Bkz.: Bakara sûresi, 2/39, 81, 93, 117, 257, 275; Âl-i İmran sûresi, 3/116; Nisâ sûresi, 4/14, 169; Mâide sûresi, 5/80; En'âm sûresi, 6/128; A'râf sûresi, 7/36; Tevbe, 9/63; Furkan sûresi, 25/69; Yûnus sûresi, 10/27, 52; Ra'd sûresi, 13/5; Mü'minûn sûresi, 23/103; Secde sûresi, 32/14; Fussilet sûresi, 41/28; Zuhruf sûresi, 43/74; Muhammed sûresi, 47/15; Mücadele sûresi, 58/17.

[6] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/145; Tîn sûresi, 95/5.

Âlâm: Elemler
Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk
Hâlık u Rahîm: Sonsuz merhamet ve şefkat sahibi her şeyi yoktan yaratan Allah (c.c)
Tâun: Veba, salgın hastalık
Kaht: Kıtlık, kuraklık
Zelzele: Sarsıntı, deprem
Abes: Boş, gayesiz
Rahîmiyet: Allah'ın merhamet ve ihsan etme vasfı
Çendan: Gerçi
Levâzımât: Gerekli, lâzım olan
Zâil: Geçici. ***Bâkî***: Ebedî, sonsuz
Esmâ: İsimler
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
İltifâtât: Lütuflar, iyilikler
Zevâl: Sona erme, yok olma
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Safa: Gönül rahatlığı ve sevinçli olma hâli
İltifâtât-ı Rahmâniye: Sonsuz merhamet sahibi Allah'ın ilti-
Gayr-i meşrû: Meşru olmayan, dinin müsaade etmediği şey
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Sâbıkan: Daha önce geçtiği üzere
Esfel-i safilîn: Aşağıların aşağısı, cehennemin en alt noktası
Zulümât: Karanlıklar
Terakkiyat-ı beşeriye: İnsanlığa ait ilerlemeler. ***Sukut***: Düşme
Kemâlât-ı fenniye: İlimlerin gelişmesi, ilim ve teknolojide ilerleme
Kur'ân-ı Hakîm: Her şeyi yerli ye-

mâlât-ı fenniye insanı çıkaramadığı hâlde, Kur'ân-ı Hakîm, îmân ve amel-i sâlih ile o esfel-i sâfilîne sukuttan insanı a'lâ-yi illiyyîne çıkarır ve delâil-i kat'iyye ile çıkarmasını isbat ediyor ve o derin kuyuyu terakkiyât-ı mâneviyenin basamaklarıyla ve tekemmülât-ı ruhiyenin cihazatıyla dolduruyor.[1]

Hem beşerin uzun ve fırtınalı ve dağdağalı olan ebed tarafındaki yolculuğunu gayet derecede teshil eder ve kolaylaştırır. Bin, belki elli bin senelik mesafeyi bir günde kestirecek vesaiti gösterir.[2]

Hem Sultan-ı Ezel ve Ebed olan Zât-ı Zülcelâl'i tanıttırmakla, insanı O'na bir memur abd ve bir vazifedar misafir vaziyetini verir. Hem Dünya misafirhânesinde, hem berzahî ve uhrevî menzillerde kemâl-i rahatla seyahatini temin eder.

Nasıl ki bir padişahın müstakîm bir memuru, onun daire-i memleketinde, hem her vilayetin hudûdlarından sühuletle ve tayyare, gemi, şimendifer gibi sür'atli vasıta-yi seyahatle gezer, geçer. Öyle de: Sultan-ı Ezelî'ye îmân ile intisab eden ve amel-i sâlih ile itâat eden bir insan, şu misafirhâne-i Dünya menzillerinden ve âlem-i berzah ve âlem-i mahşer dairelerinden ve hâkezâ.. kabirden sonraki bütün âlemlerin geniş hudûdlarından berk ve burak sür'atinde geçer. Tâ saadet-i ebediyeyi bulur. Ve şu hakikati kat'î isbat eder ve asfiyâ ve evliyâya gösterir.

Hem de Kur'ân'ın hakikati der ki: "Ey mü'min! Sendeki nihayetsiz mu-

---

[1] Bkz.: Sâd sûresi, 38/24; İnşikak sûresi, 84/25; Tîn sûresi, 95/6; Asr sûresi, 103/3.

[2] Bkz.: Meâric sûresi, 70/1-44.

Amel-i sâlih: Allah rızasına uygun amel, iyi iş
Esfel-i safilîn: Aşağıların aşağısı, Cehennemin en alt noktası
Sukut: Düşme
A'lâ-yi illiyyîn: En yüksek mertebe, Cennetin en yüksek derecesi
Delâil-i kat'iyye: Kat'i deliller
Terakkiyat-ı mâneviye: Mânevi yükseliş, ilerleme
Tekemmülât-ı ruhiye: Ruhi olgunlaşma, kemâle erme
Cihazat: Donanımlar
Dağdağalı: Gürültülü, patırtılı
Teshil: Kolaylaştırma
Vesait: Vasıtalar, araçlar
Sultan-ı Ezel ve Ebed: Kâinatın ezelî ve ebedî mutlak hâkimi Allah (c.c)
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)
Abd: Kul. ***Vazifedar***: Vazifeli
Berzahî: Kabir âlemine ait
Uhrevî: Âhirete ait
Müstakîm: Doğru yolda olan, doğru, hilesiz, temiz
Daire-i memleket: Ülke sınırları içinde
Sühulet: Kolaylık
Tayyare: Uçak
Şimendifer: Tren
Vasıta-yi seyahat: Seyahat vasıtası
Sultan-ı Ezelî: Kâinatın ezelî ve mutlak hâkimi Allah (c.c)
İntisab: Bağlanma, mensub olma
Amel-i sâlih: Allah rızasına uygun amel, iyi iş
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri kabir hayatı
Âlem-i mahşer: Kabir hayatının bitiminden sonra insanların yeniden toplanıp diriltilecekleri âlem
Berk: Şimşek
Burak: Hz. Muhammed aleyhisselâm'ın miraca çıkarken bindiği binek
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti
Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber aleyhisselâm'ın gerçek varisleri
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Şerûr: Çok şerli, zararlı, kötü
Muzır: Zararlı, zarar veren
Nefs-i emmare: Kötülüğü isteyen nefis

habbet kabiliyetini, çirkin ve noksan ve şerûr ve sana muzır olan nefs-i emmârene verme.[1] Onu mahbub ve onun hevâsını kendine mâbud ittihaz etme.[2] Belki sendeki o nihayetsiz muhabbet kabiliyetini, nihayetsiz bir muhabbete lâyık, hem nihayetsiz sana ihsan edebilen, hem istikbalde seni nihayetsiz mes'ud eden, hem bütün alâkadar olduğun ve onların saadetleriyle mes'ud olduğun bütün zâtları, ihsanatıyla mes'ud eden, hem nihayetsiz kemâlâtı bulunan ve nihayetsiz derecede kudsî, ulvî, münezzeh, kusursuz, noksansız, zevâlsiz cemâl sahibi olan ve bütün esmâsı, nihayet derecede güzel olan ve her isminde pek çok envâr-ı hüsün ve cemâl bulunan ve Cennet bütün güzellikleriyle ve nimetleriyle, O'nun cemâl-i rahmetini ve rahmet-i cemâlini gösteren ve sevimli ve sevilen bütün kâinattaki bütün hüsün ve cemâl ve mehâsin ve kemâlât, O'nun cemâline ve kemâline işaret eden ve delâlet eden ve emare olan bir Zât'ı, mahbub ve mâbud ittihaz et..."

Hem der: "Ey insan! O'nun esmâ ve sıfâtına ait istîdad-ı muhabbetini, sâir bekâsız mevcudata verme; fâidesiz mahlûkata dağıtma.[3] Çünkü âsâr ve mahlûkat fânîdirler.[4] Fakat o âsârda ve o masnûatta nakışları, cilveleri görünen Esmâ-yi Hüsnâ bâkîdirler, daimîdirler. Ve esmâ ve sıfâtın her birisinde binler merâtib-i ihsan ve cemâl ve binler tabakat-ı kemâl ve muhabbet var. Sen yalnız Rahman ismine bak ki: Cennet bir cilvesi ve saadet-i ebediye bir

---

[1] Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/53.

[2] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/135; Sâd sûresi, 38/29; Nâziât sûresi, 79/40; Kehf sûresi, 18/28; Tâhâ sûresi, 20/16; Furkan sûresi, 25/43; Kasas sûresi, 28/50; Câsiye sûresi, 45/18, 23.

[3] Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; Tevbe sûresi, 9/23-24; Kıyâmet sûresi, 75/20-35; Dehr sûresi, 76/27; Fecr sûresi, 89/20-26.

[4] Bkz.: Kasas sûresi, 28/88.

Mahbub: Sevgili
Hevâ: İstek, düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları
Mâbud: Kendisine ibadet edilen
İttihaz etmek: Kabul etmek, addetmek, edinmek
İhsanat: İhsanlar, lütuflar
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler
Kudsî: Mukaddes, kutsal
Ulvî: Yüce
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan
Zevâl: Sona erme, yok olma
Cemâl: Güzellik. ***Esmâ***: İsimler
Envâr-ı hüsün: Güzellik nurları
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Rahmet-i cemâl: İlâhî güzelliğin rahmet ciheti
Mehâsin: Güzellikler
Delâlet etmek: İşaret etmek, delil olmak
Emare: İşaret, belirti
Sıfât: Sıfatlar
İstîdad-ı muhabbet: Sevgi kabiliyeti
Bekâ: Devam etme, sonsuza kadar var olma
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Mahlûkat: Allah'ın yarattığı her şey
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Fânî: Ölümlü, sonlu
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Esmâ: İsimler
Sıfât: Sıfatlar
Merâtib-i ihsan ve cemâl: Lütuf ve güzelliğin dereceleri
Tabakat-ı kemâl: Mükemmelliğin dereceleri
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Saadet-i ebediye: Ebedî mutluluk, ahiret saadeti
Lem'a: Parıltı
Katre: Damla

lem'ası ve Dünya'daki bütün rızık ve nimet, bir katresidir."

İşte şu müvâzene, ehl-i dalâletle ehl-i îmânın hayat ve vazife cihetindeki mahiyetlerine işaret eden

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فٖٓي اَحْسَنِ تَقْوٖيمٍ ۞ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلٖينَ ۞
اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ [1]

hem netice ve âkıbetlerine işaret eden فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ [2] olan âyete dikkat et. Ne kadar ulvî, mu'cizâne, beyân ettiğimiz müvâzeneyi ifade ederler.

•*Birinci âyet;* On Birinci Söz'de tafsilen o âyetin i'câzkârâne ve îcâzkârâne ifade ettiği hakikatı, o Söz'de beyân edildiğinden, onu oraya havale ederiz.

•*İkinci âyet* ise; yalnız bir küçük işaretle göstereceğiz ki, ne kadar ulvî bir hakikati ifade ediyor. Şöyle ki:

Şu âyet, mefhum-i muvafık ile şöyle ferman ediyor: "Ehl-i dalâletin ölmesiyle, semâvât ve zemin, onların üstünde ağlamıyorlar."[3] Ve mefhum-i muhalif ile delâlet ediyor ki: "Ehl-i îmânın Dünya'dan gitmesiyle, semâvât ve zemin, onların üstünde ağlıyor." Yâni: Ehl-i dalâlet, madem semâvât ve Arz'ın vazifelerini inkâr ediyor. Mânâlarını bilmiyor. Onların kıymetlerini iskat ediyor. Sâni'lerini tanımıyor. Onlara karşı bir hakaret, bir adâvet ettiğinden elbette semâvât ve zemin, onlara ağlamak değil, belki onlara nefrin eder, onların gebermesiyle memnun olurlar. Ve mefhum-i muhalif ile der: "Se-

---

[1] "Biz insanı en mükemmel surette yarattık. ۞ Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. ۞ Ancak îman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır." (Tîn sûresi, 95/4-6)

[2] "Merhamete lâyık olma haklarını kaybettiklerinden perişan hâllerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı." (Duhân sûresi, 44/29)

[3] Bkz.: Duhân sûresi, 44/29.

Müvâzene: Denge, ölçü
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Ehl-i îman: Mü'minler
Cihet: Taraf, yön
Mahiyet: Bir şeyin asıl durumu, esası
Âkibet: Son, nihayet, netice
Ulvî: Yüce
Mu'cizâne: Mu'cizeli bir şekilde
Tafsilen: Ayrıntılı olarak
İ'câzkârâne: Mucizevî
Îcâzkârâne: Veciz bir şekilde, az sözle çok manalar anlatarak
Mefhum-i muvafık: Doğrudan anlaşılan mana
Ferman: Buyruk
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Semâvât: Gökler
Mefhum-i muhalif: Kastedilen mananın tam tersi anlam
Ehl-i îman: Mü'minler
Arz: Yeryüzü
İnkâr etmek: Reddetme, tanımama, kabul etmeme
Iskat: Düşürmek, hükümsüz bırakmak.
Sâni': Yaradan
Hakaret: Hor ve hakir görme, küçümseme.
Adâvet: Düşmanlık

mâvât ve Arz, ehl-i îmânın ölmesiyle ağlarlar.” Zira ehl-i îmân ise –çünkü– semâvât ve Arz’ın vazifelerini bilir. Hakikî hakikatlerini tasdik ediyor. Ve onların ifade ettikleri mânâları îmân ile anlıyor. “Ne kadar güzel yapılmışlar, ne kadar güzel hizmet ediyorlar.” diyor. Ve onlara lâyık kıymeti veriyor ve ihtiram ediyor. Cenâb-ı Hak hesabına onlara ve onlar âyine oldukları esmâya muhabbet ediyor. İşte bu sır içindir ki, semâvât ve zemin, ağlar gibi ehl-i îmânın zevâline mahzun oluyorlar.[1]

Mühim Bir Suâl

Diyorsunuz ki: “Muhabbet, ihtiyarî değil. Hem ihtiyac-ı fıtrîye binaen, leziz taamları ve meyveleri severim. Peder ve vâlide ve evlâdlarımı severim. Refika-yi hayatımı severim. Dost ve ahbablarımı severim. Enbiyâ ve evliyâyı severim. Hayatımı, gençliğimi severim. Baharı ve güzel şeyleri ve dünyayı severim. Nasıl bunları sevmeyeceğim? Nasıl bütün bu muhabbetleri, Cenâb-ı Hakk’ın zât ve sıfât ve esmâsına verebilirim? Bu ne demektir?

Elcevap: “*Dört Nükte*”yi dinle.

Birinci Nükte

Muhabbet, çendan ihtiyarî değil. Fakat ihtiyar ile, muhabbetin yüzü, bir mahbubdan diğer bir mahbuba dönebilir. Meselâ: Bir mahbubun çirkinliğini göstermekle veyahut asıl lâyık-ı muhabbet olan diğer bir mahbuba perde veya âyine olduğunu göstermekle, muhabbetin yüzü, mecâzî mahbubdan hakikî mahbuba çevrilebilir.

İkinci Nükte

[1] İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallahü aleyhi ve sellem), “Arş’ın Sa’d İbn Muaz’ın (radıyallahu anh) vefatıyla sarsıldığını” ifade buyurmuştur. Bkz.: (Buhârî, *menâkıbu’l-ensar* 12; Müslim, *fedâilü’s-sahabe* 123-125; Tirmizî, *menâkıb* 50; İbn Mâce, *mukaddime* 11; Müsned 3/234, 4/352; İbn Hibban, *es-Sahih* 15/503; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/227.

Ta'dad ettiğin sevdiklerini, sevme demiyoruz. Belki onları Cenâb-ı Hakk'ın hesabına ve O'nun muhabbeti nâmına sev, deriz. Meselâ: Leziz taamları, güzel meyveleri, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı ve o Rahman u Rahîm'in in'amı cihetinde sevmek, "Rahman" ve "Mün'im" isimlerini sevmektir, hem mânevî bir şükürdür. Şu muhabbet, yalnız nefis hesabına olmadığını ve Rahman nâmına olduğunu gösteren; meşrû dairesinde kanaatkârâne kazanmak ve mütefekkirâne, müteşekkirâne yemektir.

Hem peder ve vâlideyi şefkat ile teçhiz eden ve seni onların merhametli elleriyle terbiye ettiren hikmet ve rahmet hesabına onlara hürmet ve muhabbet, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetine âittir.[1] O muhabbet ve hürmet, şefkat, Allah için olduğuna alâmeti şudur ki: Onlar ihtiyar oldukları ve sana hiçbir fâideleri kalmadığı ve seni zahmet ve meşakkate attıkları zaman, daha ziyade muhabbet ve merhamet ve şefkat etmektir.

إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُلْ لَهُمَآ أُفٍّ[2] âyeti beş mertebe hürmet ve şefkate evlâdı dâvet etmesi; Kur'ân'ın nazarında vâlideynin hukukları ne kadar ehemmiyetli ve ukukları ne derece çirkin olduğunu gösterir. Madem peder; kimseyi değil, yalnız veledinin kendinden daha ziyade iyi olmasını ister. Ona mukabil veled dahi, pedere karşı hak dâva edemez. Demek vâlideyn ve veled ortasında fıtraten sebeb-i münakaşa yok. Zira münakaşa, ya gıpta ve hasedden gelir. Pederde oğluna karşı o yok. Veya münakaşa, haksızlıktan gelir. Veledin hakkı yoktur ki, pederine karşı hak dâva etsin. Pederini haksız görse de, ona isyan edemez. Demek pederine isyan eden ve onu rencide eden, insan bozması bir canavardır.

Ve evlâdlarını, o Zât-ı Rahîm u Kerîm'in hediyeleri olduğu için kemâl-i

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/83; Nisâ sûresi, 4/36; En'âm sûresi, 6/151; İbrahim sûresi, 14/41; İsrâ sûresi, 17/23; Ankebût sûresi, 29/8; Lokman sûresi, 31/14; Ahkaf sûresi, 46/15, 17; Nûh sûresi, 71/28.

[2] "Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öff!" bile deme." (İsrâ sûresi, 17/23)

Leziz: Lezzetli. ***Taam***: Yiyecek
İhsan: İyilik, lütuf
İn'am: Nimet verme, iyilik etme
Rahmân: Zatı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c). ***Cihet***: Taraf, yön
Mün'im: Nimet veren Allah (c.c)
Mânevî: Ruhanî, manaya ait olan, mâddî olmayan
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Kanaatkârâne: Kanaat sahibi bir kimseye yakışır tarzda

Mütefekkirâne: Tefekkür ederek, düşünenlere has bir şekilde
Müteşekkirâne: Şükrederek, şükür edenlere lâyık bir şekilde
Peder: Baba. ***Vâlide***: Anne
Teçhiz: Donatmak
Hürmet: Hürmet, saygı
Lillâh: Allah için
Alâmet: İşaret, belirti
Fâide: Fayda
Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk
Evlâd: Çocuklar
Vâlideyn: Anne baba

Ehemmiyet: Mühim olma, dikkate değer olma, önem
Ukuk: Ana babaya itaatsizlik ve hürmetsizlik etmek, Âsi olmak
Peder: Baba
Veled: Oğul, çocuk
Fıtraten: Yaradılış bakımından
Sebeb-i münakaşa: Münakaşa sebebi
Gıpta: İmrenme, şiddetle başkasının güzel bir hâlinin kendisinde de olmasını arzu etme
Hased: Kıskançlık

şefkat ve merhamet ile onları sevmek ve muhafaza etmek, yine Hakk'a aittir.[1] Ve o muhabbet ise, Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olduğunu gösteren alâmet ise: Vefatlarında sabır ile şükürdür, me'yusâne feryad etmemektir.[2] "Hâlık'ımın benim nezaretime verdiği sevimli bir mahlûku idi, bir memlûkü idi, şimdi hikmeti iktiza etti, benden aldı, daha iyi bir yere götürdü. Benim o memlûkte bir zâhirî hissem varsa, hakikî bin hisse onun Hâlık'ına aittir. [3] اَلْحُكْمُ لِلّٰهِ deyip teslim olmaktır. Hem dost ve ahbab ise: Eğer onlar îmân ve amel-i sâlih sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın dostları iseler, [4] اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ sırrınca o muhabbet dahi, Hakk'a aittir.

Hem refika-yi hayatını, rahmet-i ilâhiye'nin mûnis, latîf bir hediyesi olduğu cihetiyle sev ve muhabbet et.[5] Fakat çabuk bozulan hüsn-i sûretine muhabbetini bağlama. Belki kadının en câzibedâr, en tatlı güzelliği, kadınlığa mahsus bir letafet ve nezaket içindeki hüsn-i sîretidir. Ve en kıymetdar ve en şirin cemâli ise; ulvî, ciddî, samimî, nurânî şefkatidir. Şu cemâl-i şefkat ve hüsn-i sîret, âhir hayata kadar devam eder, ziyadeleşir. Ve o zaîfe, latîfe mahlûkun hukuk-i hürmeti, o muhabbetle muhafaza edilir. Yoksa hüsn-i sû-

---

[1] *a)* Çocukları, Allah'ın (c.c.) bir emaneti olarak muhafaza etmekle alâkalı (bkz.: En'âm sûresi, 6/151);
b) Çocuklara şefkatle alâkalı olarak; Fakirlik korkusu ile Cenâb-ı Hakk'ın emaneti olan çocukların öldürülmemesi (bkz.: İsrâ sûresi, 17/31); Çocukların öldürülmemesi (Bkz.: Mümtahine sûresi, 60/12); Hz. Lokman'ın (aleyhisselâm) oğluna nasihati (bkz.: Lokman sûresi, 31/13-23); Hz. Nûh'un (aleyhisselâm) oğluna şefkati (bkz.: Hûd sûresi, 11/42-45); Hz. Yakub'un (aleyhisselâm) oğullarına nasihati (bkz.: Nahl sûresi, 16/72; Bakara sûresi, 2/132-133); Hz. Yakub'un (aleyhisselâm) oğullarına şefkati (bkz.: Yûsuf sûresi, 12/67, 87); İbrahim'in (aleyhisselâm) oğullarına şefkat ifade eden duası (bkz.: İbrahim sûresi, 14/35)

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/156.

[3] "Hüküm Allah'a aittir." el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/437 (Mânası doğru olmakla birlikte hadis olmadığı kaydedilmektedir.) Ayrıca bkz.: En'âm sûresi, 6/57.

[4] "Allah adına sevme." Resûlullah Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurmuşlardır: "Kim ki Allah adına sever ve Allah adına buğzederse onun îmanı kemâle ermiştir." (Ebû Dâvûd, *sünnet* 15; Tirmizî, *kıyâmet* 60; Müsned 3/438, 440) Başka bir hadisinde ise "Birbirini Allah için sevenlerin Kıyâmet gününde hiçbir gölgenin bulunmadığı o anda Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi altında gölgeleneceği" müjdesini vermiştir. Bkz.: (Buhârî, *ezan* 36; Müslim, *zekât* 91; Tirmizî, *zühd* 53; İbn Mâce, *nikâh* 5; Müsned 2/439) Ayrıca bkz.: Buhârî, *îman* 9, 14; Müslim, *îman* 56, 66-67; Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Tirmizî, *îman 10;* Nesâî, *îman* 2-4, *kaza* 2; İbn Mâce, *fiten* 23; Müsned 2/298, 3/103, 140.

[5] "Allah kendilerinizden, insan kardeşlerinizden size eşler yarattı..." (Nahl sûresi, 16/72)

Alâmet: İşaret, belirti
Me'yusâne: Ümitsizlikle
Feryad: Bağırıp çağırma, yüksek sesle yardım isteme
Hâlık: Yaratıcı
Nezaret: Bakma, gözetme
Mahlûk: Yaratılmış
Memlûk: Kul, köle
İktiza etmek: Gerektirmek
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Hisse: Pay, nasip

Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Amel-i sâlih: Allah rızasına uygun amel, iyi iş
Refika-yi hayat: Hayat arkadaşı, eş, hanım
Rahmet-i İlâhiye: İlâhî rahmet
Mûnis: Cana yakın, sevimli, dost, itaatkâr
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Hüsn-i sûret: Güzel görünüm, güzel yüz. ***Letafet***: Güzellik, hoşluk

Câzibedâr: İlgi çekici, cezbedici
Nezaket: Naziklik, incelik
Hüsn-i sîret: Güzel ahlâk
Kıymetdar: Kıymetli
Ulvî: Yüce. ***Nurânî***: Nurlu
Cemâl-i şefkat: Şefkat güzelliği
Zaîfe: Güçsüz, iktidarsız
Latîfe: Yumuşak, nazik, hoş, güzel
Hukuk-i hürmet: Hürmet ve saygı hakkı. ***Bîçâre***: Çaresiz
Zevâl: Sona erme, yok olma

retin zevâliyle, en muhtaç olduğu bir zamanda bîçâre, hakkını kaybeder.

Hem enbiyâ ve evliyâyı sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın makbul ibâdı olmak cihetiyle, Cenâb-ı Hakk'ın nâmına ve hesabınadır ve o nokta-yi nazardan O'na aittir.[1]

Hem hayatı, Cenâb-ı Hakk'ın insana ve sana verdiği en kıymetdar ve hayat-ı bâkiyeyi kazandıracak bir sermaye ve bir define ve bâkî kemâlâtın cihazatını câmi' bir hazine cihetiyle onu sevmek, muhafaza etmek, Cenâb-ı Hakk'ın hizmetinde istihdam etmek, yine o muhabbet bir cihette Mâbud'a aittir.

Hem gençliğin letafetini, güzelliğini; Cenâb-ı Hakk'ın latîf, şirin, güzel bir nimeti nokta-yi nazarından istihsan etmek, sevmek, hüsn-i istimal etmek, şâkirâne bir nevi muhabbet-i meşrûadır.

Hem baharı; Cenâb-ı Hakk'ın nurânî esmâlarının en latîf, güzel nakışlarının sahifesi ve Sâni-i Hakîm'in antika san'atının en müzeyyen ve şâşaalı bir meşher-i san'atı olduğu cihetiyle mütefekkirâne sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsını sevmektir.

Hem dünyayı; âhiretin mezraası[2] ve Esmâ-yi ilâhiye'nin âyinesi ve Cenâb-ı Hakk'ın mektubâtı ve muvakkat bir misafirhânesi cihetinde sevmek,[3]

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran, 3/31; Buhârî, *îman* 9; Müslim, *îman* 66-67; Tirmizî, *îman10*.

[2] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

[3] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Enbiyâ: Nebîler, peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Makbul: İtibar gören, beğenilen
İbâd: Kullar
Nokta-yi nazar: Bakış noktası
Kıymetdar: Kıymetli
Hayat-ı bâkiye: Baki hayat, âhiret hayatı
Bâkî: Ebedî, sonsuz
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler
Cihazat: Donanımlar
Câmi': Kapsamlı, geniş, engin
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Mâbud: Kendisine ibadet edilen
Letafet: Güzellik, hoşluk
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Nokta-yi nazar: Bakış noktası
İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
Hüsn-i istimal: Güzel ve iyi kullanış
Şâkirâne: Şükrederek
Muhabbet-i meşrûa: Meşru olup haram veya yersiz olmayan sevgi
Nurânî: Nurlu
Esmâ: İsimler
Nakış: İpek veya sırma ile işleme, süsleme, süsleme sanatı
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Allah (c.c)
Müzeyyen: Ziynetli, süslü
Antika san'at: Çok eski dönemden kalan kıymetli ve orijinal eser
Şa'şaalı: Parlak, gösterişli
Meşher-i san'at: Sergi
Cihet: Taraf, yön
Mütefekkirâne: Tefekkür ederek, düşünenlere has bir şekilde
Esmâ: İsimler
Mezraa: Tarla
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Mektubât: Mektuplar
Muvakkat: Geçici
Nefs-i emmare: Kötülüğü isteyen nefis

–nefs-i emmâre karışmamak şartıyla– Cenâb-ı Hakk'a ait olur.

Elhâsıl: Dünyayı ve ondaki mahlûkatı mânâ-yi harfîyle sev.[1] Mânâ-yi ismîyle sevme.[2] "Ne kadar güzel yapılmış." de. "Ne kadar güzeldir." deme. Ve kalbin bâtınına, başka muhabbetlerin girmesine meydan verme.[3] Çünkü bâtın-ı kalb, âyine-i Samed'dir ve O'na mahsustur.

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا حُبَّكَ وَحُبَّ مَا يُقَرِّبُنَا إِلَيْكَ[4] de.[5]

İşte bütün ta'dad ettiğimiz muhabbetler, eğer bu sûretle olsa, hem elemsiz bir lezzet verir, hem bir cihette zevâlsiz bir visaldir. Hem muhabbet-i ilâhiye'yi ziyadeleştirir. Hem meşrû bir muhabbettir. Hem ayn-ı lezzet bir şükürdür. Hem ayn-ı muhabbet bir fikirdir.

Meselâ: Nasıl ki bir padişah-ı âlî,[(Hâşiye)] sana bir elmayı ihsan etse, o elmaya iki muhabbet ve onda iki lezzet var: Biri; elma, elma olduğu için sevilir ve elmaya mahsus ve elma kadar bir lezzet var. Şu muhabbet padişaha ait değil. Belki huzurunda o elmayı ağzına atıp yiyen adam, padişahı değil, elmayı sever ve nefsine muhabbet eder. Bâzan olur ki; padişah o nefis-perverâne olan muhabbeti beğenmez, ondan nefret eder. Hem elma lezzeti da-

---

[1] Mâna-yi harfiyle sevmeye şu âyet işaret etmektedir: "Hani bir gün ikindi vakti ona (Süleyman aleyhisselâm'a), durduğunda sakin, koştuğu zaman ise süratli safkan koşu atları gösterilmişti. Onlarla ilgilenip "Ben Rabbim'i hatırlattıkları için güzel şeyleri severim." dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: "Onları tekrar bana getirin!" deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı." (Sâd sûresi, 38/31-33)

[2] Mâna-yi ismiyle sevmemeye şu âyet işaret etmektedir: "Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî âhiret yurdunu mâmur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma, ihtiyacına yetecek kadar sakla. Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma, çünkü Allah bozguncuları sevmez." (Kasas sûresi, 28/77)

[3] "İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd sûresi, 13/28)

[4] Bkz.: Ra'd sûresi, 13/27; Kehf sûresi, 18/28; Hac, 22/32; Şuarâ sûresi, 26/89; Sâffât sûresi, 37/84; Kaf sûresi, 50/33, 37.

[5] "Allahım, bize Senin sevgini ve bizi Sana yaklaştıracak şeylerin sevgisini nasip et!" (Bkz.: Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 4/38; Müsned 5/243; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 20/109, 141; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/702; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/76; Abdullah İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s. 144; er-Rûyânî, *el-Müsned* 1/430; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/227)

[(Hâşiye)] Bir zaman iki aşiret reisi, bir padişahın huzuruna girmişler, yazılan aynı vaziyette bulunmuşlar.

Âyine-i Samed: Kendisi muhtaç olmayıp bütün ihtiyaç sahiplerine dileklerini veren Allah'ın eserlerini gösteren ayna
Ayn-ı lezzet: Lezzetin tâ kendisi
Ayn-ı muhabbet: Sevginin tâ kendisi. ***Bâtın-ı kalb***: Kalbin içi
Bâtın: Açık olmayan, İç, dâhil, görünmeyen
Cüz'î: Küçük, kıymetsiz, mühim olmayan. ***İhsan***: İyilik, lütuf
İltifâtât-ı şâhâne: Padişah iltifatı
Mâna-yi harf: Her varlığın kendisinde bulunan özelliklerin diliyle bu niteliklerin aslını, kaynağını gösterir ifade, anlam
Mâna-yi isim: Her varlığın kendine bakan ve kendisini ifade eden
Mahlûkat: Allah'ın yarattığı her şey
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Muhabbet-i İlâhiye: Allah sevgisi
Nefis-perverâne: Kendi nefsini aşırı seven bir tarzda
Ta'dad: Sayıp dökme
Teessüf: Üzülme, kederlenme
Visal: Ulaşma, Sevgiliye kavuşma

hi cüz'îdir. Hem zevâl bulur; elmayı yedikten sonra o lezzet dahi gider, bir teessüf kalır. İkinci muhabbet ise: Elma içindeki elma ile gösterilen iltifâtât-ı şâhânedir. Güya o elma, iltifât-ı şâhânenin nümûnesi ve mücessemidir diye başına koyan adam, padişahı sevdiğini izhar eder. Hem iltifâtın gılafı olan o meyvede öyle bir lezzet var ki, bin elma lezzetinin fevkindedir. İşte şu lezzet ayn-ı şükrandır. Şu muhabbet, padişaha karşı hürmetli bir muhabbettir.

Aynen onun gibi bütün nimetlere ve meyvelere, zâtları için muhabbet edilse, yalnız maddî lezzetleriyle gafilâne telezzüz etse, o muhabbet nefsanîdir. O lezzetler de geçici ve elemlidir. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın iltifâtât-ı rahmeti ve ihsanatının meyveleri cihetiyle sevse ve o ihsan ve iltifâtâtın derece-i lûtuflarını takdir etmek sûretinde kemâl-i iştiha ile lezzet alsa; hem mânevî bir şükür, hem elemsiz bir lezzettir...

Üçüncü Nükte

Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına karşı olan muhabbetin tabakatı var: Sâbıkan beyân ettiğimiz gibi; bâzan âsâra muhabbet sûretiyle esmâyı sever. Bâzan esmâyı, kemâlât-ı ilâhiye'nin unvanları olduğu cihetle sever. Bâzan insan, câmiiyet-i mahiyet cihetiyle hadsiz ihtiyacat noktasında esmâya muhtaç ve müştak olur ve o ihtiyaçla sever. Meselâ: Sen bütün şefkat ettiğin akraba ve fukara ve zaîf ve muhtaç mahlûkata karşı, âcizâne istimdad ihtiyacını hissettiğin hâlde; biri çıksa, istediğin gibi onlara iyilik etse, o zâtın in'am edici unvanı ve kerîm ismi ne kadar senin hoşuna gider, ne kadar o zâtı, o unvan ile seversin. Öyle de: Yalnız Cenâb-ı Hakk'ın Rahman ve Rahîm isimlerini düşün ki: Sen sevdiğin ve şefkat ettiğin bütün mü'min âbâ ve ecdadını ve akraba ve ahbabını dünyada nimetlerin envâıyla ve Cennet'te envâ-yi lezâiz ile ve saadet-i ebediyede onları sana gösterip ve kendini onlara göstermesiyle mes'ud ettiği cihette o "Rahman" ismi ve "Rahîm" unvanı, ne kadar sevilmeğe lâyıktırlar ve ne derece o iki isme ruh-i beşer muhtaç olduğunu kıyas

---

Nümûne: Örnek, misal
Mücessem: Cisimleşmiş
İzhar etmek: Ortaya koymak, göstermek
Gılaf: Kılıf, örtü
Fevk: Üst, daha fazla
Ayn-ı şükran: Şükrün tâ kendisi
Maddî: Madde ile alâkalı, cismânî
Telezzüz: Tat ve zevk almak
Nefsanî: Nefse hoş giden, nefisle alâkalı
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
İltifâtât-ı rahmet: Rahmet-i İlâhîyenin lütuf ve iyilikleri
Esmâ: İsimler
Mânevî: Ruhanî, manaya ait olan, mâddî olmayan
Tabakat: Tabakalar, makamlar
Sâbıkan: Daha önce
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Kemâlât-ı İlâhiye: İlâhî mükemmellikler.
Unvan: San
Câmiiyet-i mahiyet: Çok kapsamlı bir mahiyet
İhtiyacat: İhtiyaçlar
Müştak: İstekli, arzulu
Mahlûkat: Allah'ın yarattığı her şey.
Zaîf: Zayıf
İstimdad: Yardım isteme, medet umma
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
Rahmân: Zatı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Âba ve Ecdad: Babalar ve Atalar
Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Envâ: Çeşitler, türler
Envâ-yi lezâiz: Çeşitli lezzetler
Saadet-i ebediye: Ebedî mutlu-

edebilirsin. Ve ne derece: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى رَحْمٰنِيَّتِهِ وَعَلٰى رَحِيمِيَّتِهِ[1] yerindedir anlarsın.

Hem alâkadar olduğun ve perişaniyetlerinden müteessir olduğun; senin bir nevi hânen ve içindeki mevcudat, senin o hânenin ünsiyetli levâzımâtı ve sevimli müzeyyenatı hükmünde olan dünyayı ve içindeki mahlûkatı kemâl-i hikmet ile tanzim ve tedbir ve terbiye eden Zât'ın "Hakîm" ismine ve "Mürebbî" unvanına senin ruhun ne kadar muhtaç, ne kadar müştak olduğunu dikkat etsen anlarsın. Hem bütün alâkadar olduğun ve zevâlleriyle müteellim olduğun insanları, mevtleri hengâmında adem zulümâtından kurtarıp şu dünyadan daha güzel bir yerde yerleştiren bir Zât'ın "Vâris, Bâis" isimlerine, "Bâkî, Kerîm, Muhyî ve Muhsin" unvanlarına ne kadar ruhun muhtaç olduğunu dikkat etsen anlarsın.

İşte insanın mahiyeti ulviye, fıtratı câmia olduğundan; binler envâ-yi hâcât ile bin bir Esmâ-yi ilâhiye'ye, her bir ismin çok mertebelerine fıtraten muhtaçtır. Muzaaf ihtiyaç, iştiyâktır. Muzaaf iştiyâk, muhabbettir. Muzaaf muhabbet dahi aşktır. Ruhun tekemmülâtına göre merâtib-i muhabbet, merâtib-i esmâya göre inkişâf eder. Bütün esmâya muhabbet dahi –Çünkü o esmâ Zât-ı Zülcelâl'in unvanları ve cilveleri olduğundan– muhabbet-i zâtiyeye

---

[1] "Dünya'da bütün mahlûkatına âhirette ise sadece mü'min kullarına şefkat ve marhametle muamele etmesinden dolayı Allah'a hamd ve övgüler olsun."

Alâkadar: İlgili, ilişikli
Perişaniyet: Perişanlık
Müteessir: Üzüntülü, hissiyatına dokunmuş
Mevcûdat: Varlıklar, yaratılmışlar
Ünsiyet: Alışkanlık, dostluk
Levâzımât: Gerekli, lâzım olan şeyler
Müzeyyenat: Süslenmiş şeyler
Kemâl-i hikmet: Dosdoğru ve Mükemmel bir hikmetle
Tanzim: Düzenleme
Tedbir: Yönetme, idare etme
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
Mürebbi: Terbiye eden, besleyip büyüten Allah (c.c)
Müştak: İstekli, arzulu
Alâkadar: İlgili, ilişikli
Müteellim: Acı ve elem duyan
Mevt: Ölüm. ***Hengâm***: Zaman
Vâris: Bütün fâni varlıkların ve onların elde ettikleri her şeyin asıl sahibi, Hz. Allah
Bâis: Ölüleri dirilten Allah (c.c)
Bâkî: Ebedî olan Allah (c.c)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, dirilten Allah (c.c)
Muhsin: Lütuf ve iyilikte bulunan Allah (c.c)
Mahiyet: Bir şeyin asıl durumu, esası
Ulviye: Yüce, yüksek
Fıtratı câmia: Kapsamlı fıtrat
Envâ-yi hâcât: Türlü türlü ihtiyaçlar
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri
Muzaaf: İki kat, bir şeyin iki misli, daha ziyade
Tekemmülat: Olgunlaşma, kemâle erme
Merâtib-i muhabbet: Sevgi dereceleri
Merâtib-i esmâ: Allah'a ait isimlerin mertebeleri, dereceleri
İnkişâf: Açılma, meydana çıkma, görünme
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Muhabbet-i zâtiye: Kendi zatına olan sevgi
Nümûne: Örnek, misal

döner. Şimdi yalnız nümûne olarak bin bir esmâdan yalnız "Adl" ve "Hakem" ve "Hak" ve "Rahîm" isimlerinin bin bir mertebelerinden bir mertebeyi beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Hikmet ve adl içindeki "Rahman Rahîm" ve "Hak" ismini a'zamî bir dairede görmek istersen, şu temsîle bak: Nasıl ki bir orduda dört yüz muhtelif tâifeler bulunduğunu farz ediyoruz ki, her bir tâife beğendiği elbiseleri ayrı, hoşuna gittiği erzakı ayrı, rahatla istimâl edeceği silâhları ayrı ve mizacına devâ olacak ilâçları ayrı oldukları hâlde, bütün o dört yüz tâife, ayrı ayrı takım, bölük tefrik edilmeyerek, belki birbirine karışık olduğu hâlde onları kemâl-i şefkat ve merhametinden ve hârikulâde iktidarından ve mu'cizâne ilim ve ihatasından ve fevkalâde adâlet ve hikmetinden, misilsiz bir tek padişah onların hiçbirini şaşırmayarak, hiçbirini unutmayarak, bütün ayrı ayrı onlara lâyık elbise, erzak, ilâç ve silâhlarını muinsiz olarak bizzât kendisi verse, o zât acaba ne kadar muktedir, müşfik, âdil, kerîm bir padişah olduğunu anlarsın. Çünkü, bir taburda on milletten efrâd bulunsa, onları ayrı ayrı giydirmek ve teçhiz etmek çok müşkil olduğundan, bilmecburiye ne cinsten olursa olsun, bir tarzda teçhiz edilir.

İşte öyle de: Cenâb-ı Hakk'ın adl ve hikmet içindeki ism-i "Hak ve Rahman u Rahîm"in cilvesini görmek istersen bahar mevsiminde zeminin yüzünde çadırları kurulmuş, muhteşem dört yüz bin milletten mürekkeb nebâtât ve hayvanât ordusuna bak ki; bütün o milletler, o tâifeler, birbiri içinde oldukları hâlde, her birinin libası ayrı, erzakı ayrı, silâhı ayrı, tarz-ı hayatı ayrı, tâlimatı ayrı, terhisatı ayrı oldukları hâlde ve o hâcâtlarını tedarik edecek iktidarları ve o metalibi isteyecek dilleri olmadığı hâlde, daire-i hikmet

---

Hakem: Hükmü geçersiz kılınmayan hâkim Allah (c.c)
Hak: İnkârı mümkün olmayan, varlığı kesin, son derece adil olup hakikati ortaya koyan Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Temsîl: Benzetme, örnek
Muhtelif: Farklı, çeşitli
Tâife: Topluluk, grup
Erzak: Yiyecek içecek maddeleri, ihtiyaçlar
İstimâl: Kullanmak, faydalanmak
Mizac: Huy, tabiat
Takım: 3-4 mangadan meydana gelen askerî birlik
Bölük: 3-4 takımdan meydana gelen askerî birlik
Tefrik etmek: Ayırma
Hârikulâde: Fevkalâde, olağan üstü
Mu'cizâne: Mu'cizeli bir şekilde
İhata: Kuşatma, kaplama
Fevkalâde: Harikulade, sıra dışı, olağan üstü
Misil: Benzer, eş, tıpkısı
Muin: Yardımcı
Muktedir: Kuvvetli, güç yetiren
Müşfik: Şefkatle seven, acıyan, merhamet eden
Âdil: Adalet sahibi, doğru
Tabur: 3-4 bölükten meydana gelen askerî birlik
Efrâd: Ferdler, kişiler
Teçhiz: Donatmak
Müşkil: Güç, zor, çetin
Bilmecburiye: Mecburen, zorunlu olarak
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Zemin: Yeryüzü, dünya
Mürekkeb: Bir araya gelmiş, oluşmuş
Nebâtât: Bitkiler
Hayvanât: Hayvanlar
Tarz-ı hayat: Hayat tarzı
Tâlimat: Tâlimler, egitimler
Terhisat: Askerlik hizmetini tamamlayanları serbest bırakma
Hâcât: İhtiyaçlar
Tedarik: Hazırlama, temin etme, karşılama
Metalib: Taleb olunan, istenen şeyler

ve adl içinde, mîzân ve intizam ile "Hak" ve "Rahman", "Rezzâk" ve "Rahîm", "Kerîm" unvanlarını seyret, gör. Nasıl hiçbirini şaşırmayarak, unutmayarak, iltibas etmeyerek terbiye ve tedbir ve idare eder.

İşte, böyle hayret verici muhît bir intizam ve mîzân ile yapılan bir işe, başkalarının parmakları karışabilir mi? Vâhid ü Ehad, Hakîm-i Mutlak, Kadîr-i külli şey'den başka, bu san'ata, bu tedbire, bu rubûbiyete, bu tedvire hangi şey elini uzatabilir? Hangi sebeb müdahale edebilir?[1]

Dördüncü Nükte

Diyorsun: Benim taamlara, nefsime, refikama, vâlideynime, evlâdıma, ahbabıma, evliyâya, enbiyâya, güzel şeylere, bahara, dünyaya müteallik ayrı ayrı muhtelif muhabbetlerimin (Kur'ân'ın emrettiği tarzda olsa) neticeleri, fâideleri nedir?

Elcevap: Bütün neticeleri beyân etmek için büyük bir kitap yazmak lâzım gelir. Şimdilik yalnız icmâlen bir iki neticeye işaret edilecek. Evvelâ, dünyadaki muaccel neticeleri beyân edilecek. Sonra âhirette tezahür eden neticeleri zikredilecek. Şöyle ki:

Sâbıkan beyân edildiği gibi; ehl-i gaflet ve ehl-i dünya tarzında ve nefis hesabına olan muhabbetlerin; dünyada belâları, elemleri, meşakkatleri çoktur. Safaları, lezzetleri, rahatları azdır. Meselâ: Şefkat, acz yüzünden elemli

[1] Bkz.: Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62; Tûr sûresi, 52/35; Vâkıa' sûresi, 56/59.

Mîzân: Ölçü, tartı
İntizam: Düzen
Hak: İnkârı mümkün olmayan, varlığı kesin, son derece adil olup hakikati ortaya koyan Allah (c.c)
Rahmân: Zatı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c)
Rezzâk: Bütün mahlukatın rızıklarını veren Allah (c.c)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
İltibas: Birbirine karıştırma
Tedbir: Yönetme, idare etme
Muhît: Geniş, kapsamlı
Vâhid u Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah
Hakîm-i Mutlak: Her şeyi hikmetle yerli yerince yapan Allah(c.c)
Kadîr-i Külli Şey: Her şeye gücü yeten, sınırsız kudret sahibi Allah (c.c)
Rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah (c.c)'ın sıfatı
Tedvir: İdare etmek, işleyişini devam ettirmek
Taam: Yiyecek
Refika: Hanım, hayat arkadaşı
Vâlideyn: Anne-baba
Evlâd: Çocuklar
Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Enbiyâ: Nebîler, peygamberler
Müteallik: Alâkalı, bir yere bağlı,
Muhtelif: Farklı, çeşitli
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak
Muaccel: Peşin
Tezahür: Ortaya çıkma, görünme, belirme
Sâbıkan: Daha önce
Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler
Ehl-i dünya: Dünyaya dalıp ahireti düşünmeyenler
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
Meşakkat: Sıkıntı, zahmet, zorluk
Safa: Gönül rahatlığı ve sevinçli olma hâli
Acz: Kuvvetsizlik, güçsüzlük
Musibet: Afet, belâ, felâket
Firak: Ayrılık

bir musibet olur. Muhabbet, firâk yüzünden belâlı bir hirkat olur. Lezzet, zevâl yüzünden zehirli bir şerbet olur. Âhirette ise; Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olmadıkları için, ya fâidesizdir veya azabdır. (Eğer harama girmiş ise.)[1]

Suâl: Enbiyâ ve evliyâya muhabbet, nasıl fâidesiz kalır?

Elcevap: Ehl-i Teslis'in Îsâ (aleyhisselâm)'a ve Râfızîlerin Hazret-i Ali (radıyallahü anh)'a muhabbetleri fâidesiz kaldığı gibi.[2]

Eğer o muhabbetler, Kur'ân'ın irşâd ettiği tarzda ve Cenâb-ı Hakk'ın hesabına ve muhabbet-i Rahman nâmına olsalar, o zaman hem dünyada, hem âhirette güzel neticeleri var. Amma dünyada ise leziz taamlara, güzel meyvelere muhabbetin, elemsiz bir nimet ve ayn-ı şükür bir lezzettir.

Nefsine muhabbet ise: Ona acımak, terbiye etmek, zararlı hevesâttan men'etmektir.[3] O vakit nefis sana binmez, seni hevâsına esir etmez. Belki sen nefsine binersin. Onu hevâya değil, hüdâya sevk edersin.[4]

Refika-yi hayatına muhabbetin, madem hüsn-i sîret ve mâden-i şefkat ve hediye-i rahmet olduğuna bina edilmiş. O refikaya samimî muhabbet ve merhamet edersen, o da sana ciddî hürmet ve muhabbet eder. İkiniz ihtiyar oldukça o hâl ziyadeleşir, mes'udâne hayatını geçirirsin. Yoksa hüsn-i sûrete muhabbet nefsanî olsa, o muhabbet çabuk bozulur, hüsn-i muaşereti de bozar.

Peder ve vâlideye karşı muhabbetin, Cenâb-ı Hak hesabına olduğu için hem bir ibadet, hem de onlar ihtiyarlandıkça hürmet ve muhabbeti ziyadeleştirirsin. En âlî bir his ile, en merdâne bir himmet ile onların tûl-i ömrünü ciddî arzu edip bekâlarına dua etmek, tâ onların yüzünden daha ziya-

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; Âl-i İmran sûresi, 3/14; Tevbe sûresi, 9/23-24; İbrahim sûresi, 14/3; Nahl sûresi, 16/107; Nûr sûresi, 24/19; Fussilet sûresi, 41/17.

[2] Bkz.: Müsned 1/160; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/132; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr,* 3/281.

[3] Bkz.: Haşir sûresi, 59/9; Nâziât sûresi, 79/40; A'lâ sûresi, 87/14; Şems sûresi, 91/9.

[4] Bkz.: Neml sûresi, 27/92; Fâtır sûresi, 35/32.

Zevâl: Sona erme, yok olma
Enbiyâ: Nebîler, peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Ehl-i Teslis: Allah'ı baba, oğul ve ruhu'l-kudüs olarak kabul eden Hristiyanlar
İrşad: Doğru yolu göstermek
Taam: Yiyecek
Ayn-ı şükür: Şükrün tâ kendisi
Hevesât: Nefsî istek ve arzular, hevesler
Hüdâ: Doğruluk, hidayet, doğru yol
Hevâ: İstek, düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları
Refika-yi hayat: Hayat arkadaşı, eş, hanım
Hüsn-i sîret: Güzel ahlâk
Mâden-i şefkat: Şefkat kaynağı
Hediye-i rahmet: Rahmet-i İlâhiyenin bir hediyesi
Hüsn-i muaşeret: İyi geçinme
Hüsn-i sûret: Güzel görünüm, güzel yüz
Nefsanî: Nefse hoş giden, nefisle alâkalı
Peder: Baba
Vâlide: Anne
Hürmet: Hürmet, saygı
Âlî: Yüce, yüksek
Himmet: Gayret, emek, yardım
Tul-i ömr: Ömrün uzunluğu
Ulvî: Yüce

de sevab kazanayım diye samimî hürmetle onların elini öpmek, ulvî bir lezzet-i ruhânî almaktır. Yoksa nefsanî, dünya itibariyle olsa, onlar ihtiyar oldukları ve sana bâr olacak bir vaziyete girdikleri zaman; en süflî ve en alçak bir his ile vücûdlarını istiskal etmek, sebeb-i hayatın olan o muhterem zâtların mevtlerini arzu etmek gibi vahşi, kederli, ruhânî bir elemdir.

Evlâdına muhabbet ise: Cenâb-ı Hakk'ın senin nezaretine ve terbiyene emanet ettiği sevimli, ünsiyetli o mahlûklara muhabbet ise; saadetli bir muhabbet, bir nimettir. Ne musibetleriyle fazla elem çekersin, ne de ölümleriyle me'yusâne feryad edersin. Sâbıkan geçtiği gibi; onların Hâlık'ları hem Hakîm, hem Rahîm olduğundan, onlar hakkında o mevt bir saadettir dersin. Senin hakkında da, onları sana veren zât'ın rahmetini düşünürsün, firâk eleminden kurtulursun.

Ahbablara muhabbetin ise: Madem Allah içindir. O ahbabların firâkları, hattâ ölümleri, sohbetinize ve uhuvvetinize mâni olmadığı için, o mânevî muhabbet ve ruhânî irtibattan istifade edersin. Ve mülâkat lezzeti daimî olur. Allah için olmazsa, bir günlük mülâkat lezzeti, yüz günlük firâk elemini netice verir.[(Hâşiye)]

Enbiyâ ve evliyâya muhabbetin ise: Ehl-i gaflete karanlıklı bir vahşetgâh görünen âlem-i berzah, o nurânîlerin vücûdlarıyla tenevvür etmiş menzil-gâhları sûretinde sana göründüğü için o âleme gitmeğe tevahhuş, tedehhüş değil; belki bilâkis temayül ve iştiyâk hissini verir; hayat-ı dünyeviyenin lezzetini kaçırmaz. Yoksa onların muhabbeti, ehl-i medeniyetin meşahir-i in-

---

(Hâşiye) Allah rızası için bir saniye mülâkat, bir senedir. Dünya için olsa; bir sene, bir saniyedir.

Ahbab: Sevilenler, yakınlar
Âlem-i berzah: Ruhların ölümden sonra gittikleri kabir hayatı
Bâr: Zahmet, eziyet, yük
Daimî: Sürekli, devamlı
Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler
Ehl-i medeniyet: Medenî kimseler
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
Enbiyâ: Nebîler, peygamberler
Evlâd: Çocuklar. ***Firak***: Ayrılık
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Fena: Yokluk, yok olma
Feryad: Bağırıp çağırma, yüksek sesle yardım isteme
Hakîm: Her şeyi tam yerli yerinde yapan Allah (c.c)
Hâlık: Yaratıcı
Hayat-ı dünyeviye: Dünya hayatı
İstiskal: Birinin varlığından sıkıntı duymak
İştiyâk: Şevke gelme, özlemek
Kâmil: Olgun, mükemmel
Lezzet-i ruhanî: Mânevî lezzet
Lillâh: Allah için
Mahlûk: Yaratılmış
Me'yusâne: Ümitsizlikle
Menzil-gâh: Konak, yer, ev, bir müddet durulan yer
Meşahir-i insaniye: Meşhur insanlar. ***Mevt***: Ölüm
Musibet: Afet, belâ, felâket
Nefsanî: Nefse hoş giden, nefisle alâkalı. ***Nurânî***: Nurlu
Mülâkat: Kavuşma, buluşma
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c)
Ruhanî: Ruha ait, mânevî
Sâbıkan: Daha önce
Süflî: Bayağı, adi
Tedehhüş: Dehşete düşme, korkma, ürperme
Temayül: Meyletmek, eğilim
Tenevvür: Nurlanmak, aydınlanmak
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme
Uhuvvet: Kardeşlik, samimî dostluk
Ünsiyet: Alışkanlık, dostluk
Vahşetgâh: Korku, vahşet ve dehşet yeri
Zevâl: Sona erme, yok olma

sâniyeye muhabbeti nev'inden olsa, o kâmil insanların fena ve zevâllerini ve mâzi denilen mezar-ı ekberinde çürümelerini düşünmekle, elemli hayatına bir keder daha ilâve eder. Yâni "Öyle kâmilleri çürüten bir mezara, ben de gireceğim." diye düşünür; mezaristana endişeli bir nazarla bakar. "Ah!" çeker. Evvelki nazarda ise: Cisim libasını mâzide bırakıp, kendileri istikbal salonu olan berzah âleminde kemâl-i rahatla ikametlerini düşünür, mezaristana ünsiyetkârâne bakar.

Hem **güzel şeylere muhabbetin**, madem Sâni'leri hesabınadır.[1] "Ne güzel yapılmışlar." tarzındadır. O muhabbetin bir leziz tefekkür olduğu hâlde, hüsün-perest, cemâl-perest zevkinin nazarını daha yüksek, daha mukaddes ve binler defa daha güzel cemâl mertebelerinin definelerine yol açar, baktırır. Çünkü o güzel âsârdan ef'âl-i ilâhiyenin güzelliğine intikal ettirir. Ondan esmânın güzelliğine, ondan sıfâtın güzelliğine, ondan Zât-ı Zülcelâl'in cemâl-i bîmisâline karşı kalbe yol açar. İşte bu muhabbet bu sûrette olsa, hem lezzetlidir, hem ibadettir ve hem tefekkürdür.

Gençliğe muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk'ın güzel bir nimeti cihetinde sevmişsin; elbette onu ibadette sarf edersin, sefahette boğdurup öldürmezsin. Öyle ise o gençlikte kazandığın ibadetler, o fânî gençliğin bâkî meyveleridir. Sen ihtiyarlandıkça, gençliğin iyilikleri olan bâkî meyvelerini elde ettiğin hâlde, gençliğin zararlarından, taşkınlıklarından kurtulursun. Hem ihtiyarlıkta daha ziyade ibadete muvaffakıyet ve merhamet-i ilâhiye'ye daha ziyade liyakat kazandığını düşünürsün. Ehl-i gaflet gibi beş-on senelik bir gençlik lezzetine mukabil, elli senede "Eyvah gençliğim gitti." diye teessüf edip, gençliğe ağlamayacaksın. Nasıl ki, öylelerin birisi demiş:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ [2]

Yâni: Keşke gençliğim bir gün dönse idi; ihtiyarlık benim başıma neler

---

[1] Bkz.: Sâd sûresi, 38/32.

[2] Bkz.: el-Übşeyhî, *el-Müstatref* 2/71; el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn* 1/429 (Ebû'l-Atâhiye'nin sözü olarak kaydedilmiştir.)

Mâzi: Geçen, geçmiş zaman
Mezar-ı ekber: Büyük mezarlık
Mezaristan: Mezarlık
Cisim libası: Vücud, İnsan bedeni
Berzah âlemi: Ruhların ölümden sonra gittikleri kabir âlemi
Mezaristan: Mezarlık
Ünsiyet-kârâne: Dostça, ahbabça
Leziz: Lezzetli. ***Nazar***: Bakış
Tefekkür: Fikrini çalıştırmak, derinlemesine düşünmek
Hüsün-perest: Güzelliği çok seven
Cemâl-perest: Güzelliği çok seven
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
Ef'âl-i İlâhiye: Allah'ın fiilleri
Esmâ: İsimler. ***Sıfât***: Sıfatlar
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)
Cemâl-i bîmisâl: Benzeri bulunmayan, eşsiz güzellik
Tefekkür: Fikrini çalıştırmak, derinlemesine düşünmek
Sefahet: Zevk, eğlence ve yasak olan şeylere düşkünlük
Fânî: Ölümlü, sonlu
Merhamet-i İlâhiye: Allah'ın merhameti. ***Bâkî***: Ebedî, sonsuz
Liyakat: Lâyık olma, iktidar, ehliyet
Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler
Teessüf: Üzülme, kederlenme
Şekva: Şikâyetçi olma, sızlanma

getirdiğini şekva ederek haber verecektim."

Bahar gibi zînetli meşherlere muhabbet ise: Madem san'at-ı ilâhiyeyi seyran itibariyledir. O baharın gitmesiyle, temâşâ lezzeti zâil olmaz. Çünkü, bahar yaldızlı bir mektub gibi, verdiği mânâları her vakit temâşâ edebilirsin. Senin hayâlin ve zaman, ikisi de sinema şeridleri gibi sana o temâşâ lezzetini idame ettirmekle beraber o baharın mânâlarını, güzelliklerini sana tazelendirirler. O vakit muhabbetin esefli, elemli, muvakkat olmaz. Lezzetli, safalı olur.

Dünyaya muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk'ın nâmınadır. O vakit dünyanın dehşetli mevcudatı, sana ünsiyetli bir arkadaş hükmüne geçer. Mezraa-yi âhiret cihetiyle sevdiğin için, her şeyinde, âhirete fâide verecek bir sermaye, bir meyve alabilirsin. Ne musibetleri sana dehşet verir, ne zevâl ve fenası sana sıkıntı verir. Kemâl-i rahatla o misafirhânede müddet-i ikametini geçirirsin. Yoksa ehl-i gaflet gibi seversen, yüz defa sana söylemişiz ki: Sıkıntılı, ezici, boğucu, fenaya mahkûm, neticesiz bir muhabbet içinde boğulur, gidersin.

İşte bâzı mahbubların, Kur'ân'ın irşâd ettiği sûrette olduğu vakit, her birisinden yüzde ancak bir letafetini gösterdik. Kur'ân'ın gösterdiği yolda olmazsa, yüzden bir mazarrâtına işaret ettik. Şimdi şu mahbubların dâr-ı bekâda, âlem-i âhirette, Kur'ân-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatıyla işaret ettiği neticeleri işitmek ve anlamak istersen, işte o çeşit meşrû muhabbetlerin dâr-ı âhiretteki neticelerini bir "Mukaddime" ve "Dokuz İşaret"le yüzden bir fâidesini icmâlen göstereceğiz:

* * *

Zînet: Süs
Meşher: Sergi yeri
Seyran: Gezinme
Temâşâ: Seyretmek, izlemek
Zâil: Geçici
Yaldız: Cilâ, parlatmaya yarayan şey. ***İdame***: Devam ettirme
Esef: Üzüntü
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
Muvakkat: Geçici
Safa: Gönül rahatlığı ve sevinçli olma hâli
Ünsiyet: Alışkanlık, dostluk
Mezraa-yi âhiret: Ahiret için ürün yetiştirme yeri olan dünya
Cihet: Taraf, yön. ***Fâide***: Fayda
Musibet: Afet, belâ, felâket
Zevâl: Sona erme, yok olma
Fena: Yokluk, yok olma
Müddet-i ikamet: Bir yerde kalma, oturum süresi
Ehl-i gaflet: Gafil, gerçeklerden habersiz kimseler
İrşad: Doğru yolu göstermek
Letafet: Güzellik, hoşluk
Mazarrât: Zararlar, ziyanlar
Dâr-ı bekâ: Ahiret yurdu
Kur'ân-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerince açıklayan Kur'ân
Âyât-ı beyyinat: Apaçık âyetler, deliller
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Dâr-ı âhiret: Ahiret yurdu
Fâide: Fayda
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir

Mukaddime

Cenâb-ı Hak celil ulûhiyetiyle, cemil rahmetiyle, kebîr rubûbiyetiyle, kerîm re'fetiyle, azîm kudretiyle, latîf hikmetiyle, şu küçük insanın vücûdunu bu kadar havâs ve hissiyat ile, bu derece cevarih ve cihazat ile ve muhtelif âzâ ve âlât ile ve mütenevvi letâif ve mâneviyat ile, techiz ve tezyin etmiştir ki; tâ, mütenevvi ve pek çok âlât ile, hadsiz envâ-yi nimetini, aksam-ı ihsanatını, tabakat-ı rahmetini, o insana ihsas etsin, bildirsin, tattırsın, tanıttırsın. Hem tâ bin bir esmâsının hadsiz envâ-yi tecelliyâtlarını, insana o âlât ile bildirsin, tarttırsın, sevdirsin. Ve o insandaki pek kesretli âlât ve cihazatın her birisinin ayrı ayrı hizmeti, ubûdiyeti olduğu gibi, ayrı ayrı lezzeti, elemi, vazifesi ve mükâfatı vardır.

Meselâ göz, sûretlerdeki güzellikleri ve âlem-i mubsıratta güzel mu'cizât-ı kudretin envâını temâşâ eder. Vazifesi, nazar-ı ibretle Sâni'ine şükrandır. Nazara mahsus lezzet ve elem mâlûmdur, târife hâcet yok.

Meselâ kulak, sadâların envâlarını, latîf nağmelerini ve mesmuat âleminde Cenâb-ı Hakk'ın letâif-i rahmetini hisseder. Ayrı bir ubûdiyet, ayrı bir lezzet, ayrı da bir mükâfatı var.

Meselâ kuvve-i şâmme, kokular tâifesindeki letâif-i rahmeti hisseder. Kendine mahsus bir vazife-i şükraniyesi, bir lezzeti vardır. Elbette mükâfatı dahi vardır.

Celil: Büyük, ulu
Ulûhiyet: İlâh olma, ibadetlerin hedefi olma. ***Kebîr***: Büyük, yüce
Rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah (c.c)'ın sıfatı
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c)
Re'fet: Merhametin ileri derecesi
Azîm: Pek büyük, pek yüce
Kudret: Güç
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Havas: Hasseler, duygular
Hissiyat: His ve duygular
Cevarih: El, ayak gibi vücud azaları. ***Cihazat***: Donanımlar
Muhtelif: Farklı, çeşitli
Âzâ: Uzuvlar, organlar
Âlât: Aletler, vasıtalar
Mütenevvi: Çeşitli
Mâneviyat: Maddî olmayan, ruha

Letâif: Latifeler, mânevî duyular
Techiz: Donatma, gereken şeyleri tamamlama
Tezyin: Donatmak, süslemek
Mütenevvi: Çeşitli
Envâ-yi nimet: Türlü nimetler
Aksam-ı ihsanat: İhsanın kısımları
Tabakat-ı rahmet: Rahmetin dereceleri, tabakaları
İhsas: Hissettirme. ***Esmâ***: İsimler
Envâ-yi tecelliyat: Türlü türlü tecelliler. ***Kesret***: Çokluk
Cihazat: Donanımlar
Ubûdiyet: Kulluk
Elem: Acı, ağrı, dert, sıkıntı
Âlem-i mubsırat: Görünen varlıklar âlemi
Mu'cizât-ı kudret: Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin ortaya koyduğu eserler
Envâ: Çeşitler, türler
Nazar-ı ibret: İbret gözüyle, ders

Sâni': Yaradan ***Temâşâ***: Seyretmek, izlemek
Şükran: Şükür, minnettarlık, teşekkür etmek
Nazar: Bakış
Mahsus: Ayrılmış, özel, hususî
Mâlûm: Bilinen, belli
Hâcet: İhtiyaç
Sadâ: Ses, yankı
Nağme: Ahenk, güzel ses, ezgi
Mesmuat âlemi: İşitilenler, sesler âlemi
Letâif-i rahmet: Rahmet esintileri, duyguları
Ubûdiyet: Kulluk
Kuvve-i şâmme: Koku alma duyusu
Tâife: Topluluk, grup
Letâif-i rahmet: Rahmet esintileri, duyguları
Mahsus: Ayrılmış, özel, hususî

Meselâ dildeki kuvve-i zâika, bütün mat'umatın ezvakını anlamakla gayet mütenevvi bir şükr-i mânevî ile vazife görür ve hâkeza... Bütün cihazat-ı insâniyenin ve kalb ve akıl ve ruh gibi büyük ve mühim letâifin böyle ayrı ayrı vazifeleri, lezzetleri ve elemleri vardır.

İşte Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, bu insanda istihdam ettiği bu cihazatın elbette her birerlerine lâyık ücretlerini verecektir. O müteaddid envâ-yi muhabbetin sâbıkan beyân edilen dünyadaki muaccel neticelerini, herkes vicdan ile hisseder ve bir hads-i sâdık ile isbat edilir. Âhiretteki neticeleri ise; kat'iyyen vücûdları ve tahakkukları, icmâlen Onuncu Söz'ün on iki hakikat-i katıa-yi satıasıyla ve Yirmi Dokuzuncu Söz'ün altı esas-ı bâhiresiyle isbat edildiği gibi, tafsilen [1] أَصْدَقُ الْكَلَامِ وَأَبْلَغُ النِّظَامِ كَلَامُ اللّٰهِ الْمَلِكِ الْعَزِيزِ الْعَلَّامِ olan Kur'ân-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatıyla tasrih ve telvih ve remiz ve işârâtıyla kat'iyyen sabittir. Daha uzun bürhânları getirmeğe lüzum yok. Zâten başka Sözlerde ve Cennet'e dair Yirmi Sekizinci Söz'ün Arabî olan İkinci Makamı'nda ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de çok bürhânlar geçmiştir.

Birinci İşaret

Leziz taamlara, hoş meyvelere şâkirâne muhabbet-i meşrûanın uhrevî neticesi, Kur'ân'ın nassıyla, Cennet'e lâyık bir tarzda leziz taamları, güzel meyveleridir.[2] Ve o taamlara ve o meyvelere müştehiyâne bir muhabbettir.

---

[1] "Sözün en doğrusu ve anlatımın en harikası, sonsuz ilim, izzet ve hakimiyet sahibi olan Allah'ın sözüdür." Bu mânâda Efendimiz'den (aleyhissâlatü vesselâm) rivâyet edilen hadislerden bazıları için bkz.: Buhârî, *edeb* 70; Nesâî, *sehv* 65, *ıydeyn* 22; İbn Mâce, *mukaddime* 7.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Yasîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhruf sûresi, 43/72; Duhan sûresi, 44/51-57; Tûr sûresi, 52/19-20; Rahman sûresi, 55/68; Vakıa, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42.

Kuvve-i zâika: Tat alma duyusu
Mat'umat: Yemekler, yenecek şeyler
Ezvak: Zevkler, keyifler
Şükr-i mânevî: Mânevî şükür
Hâkeza: Bunun gibi, yine böyle
Cihazat-ı insaniye: İnsandaki maddî ve mânevî cihazlar, organlar
Hakîm-i Mutlak: Her şeyi hikmetle yerli yerince yapan Allah(c.c)
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma. ***Cihazat***: Donanımlar
Müteaddid: Ayrı ayrı, birkaç, çeşit
Beyân edilmek: Açıklanmak, ifade edilmek. ***Muaccel***: Peşin
Hads-i sâdık: İnsana güven veren sezgi, doğru bilme ve idrak etme
Vücud: Varlık
Tahakkuk: Gerçekleşme, meydana gelme
İcmâlen: Toplu mana, çok kısa bir özet olarak
Hakikat-i katıa-yi satıa: Parlak ve kesin hakikat
Esas-ı bâhire: Apaçık esas
Tafsilen: Ayrıntılı olarak
Kur'ân-ı Hakîm: Her şeyi yerli
Tasrih: Açıklama
Telvih: Açıklama, izah etme
Remiz: İşaret, alâmet. Gizli ve kapalı bir şekilde söyleme
İşârât: İşaretler
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Arabî: Arapça
Şâkirâne: Şükreder tarzda
Muhabbet-i meşrûa: Meşru olup haram veya yersiz olmayan sevgi
Uhrevî: Âhirete ait
Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet ve hadis
Leziz: Lezzetli

Hattâ dünyada yediğin meyve üstünde söylediğin "Elhamdülillâh" kelimesi, cennet meyvesi olarak tecessüm ettirilip sana takdim edilir. Burada meyve yersin, orada "Elhamdülillâh" yersin. Ve nimette ve taam içinde in'am-ı ilâhî'yi ve iltifât-ı Rahmanî'yi gördüğünden o lezzetli şükr-i mânevî, Cennet'te gayet leziz bir taam sûretinde sana verileceği, hadîsin nassıyla,[1] Kur'ân'ın işârâtıyla[2] ve hikmet ve rahmetin iktizasıyla sabittir.

İkinci İşaret

Dünyada meşrû bir sûrette nefsine muhabbet, yâni mehâsinine bina edilen muhabbet değil, belki noksaniyetlerini görüp tekmil etmeğe bina edilen şefkat ile onu terbiye etmek ve onu hayra sevk etmek neticesi; o nefse lâyık mahbubları, Cennet'te veriyor. Nefis, madem dünyada hevâ ve hevesini Cenâb-ı Hak yolunda hüsn-i istimal etmiş. Cihazatını, duygularını hüsn-i sûretle istihdam etmiş. Kerîm-i Mutlak, ona dünyadaki meşrû ve ubûdiyetkârâne muhabbetin neticesi olarak Cennet'te, Cennet'in yetmiş ayrı ayrı envâ-yi zînet ve letafetinin nümûneleri olan yetmiş muhtelif hulleyi giydirip, nefisteki bütün hasseleri memnun edecek, okşayacak yetmiş envâ-yi hüsün ile vücûdunu süslendirip; her biri, ruhlu küçük birer cennet hükmünde olan hûrileri, o dâr-ı bekâda vereceği, pek çok âyât ile tasrih ve isbat edilmiştir.[3]

---

[1] Dünyada Cenâb-ı Hakk'a yapılan şükrün âhirette Cennet nimeti olarak verileceğine dair Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

"Kim 'sübhanellahi ve bi hamdihi, sübhanellahi'l-azîm' derse Cennet'te onun için bir hurma ağacı dikilir." (Tirmizî, *deavât* 59; İbn Mâce, *edeb* 56; İbn Hibban es-Sahîh 3/109; el-Hâkim *el-Müstedrek* 1/680; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/207; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 4/165);

"Kim 'sübhanellahi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllahu vallahu ekber', derse her harfi için onun adına Cennet'te bir ağaç dikilir." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/226; Ayrıca bkz.: Tirmizî, *deavât* 59; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/256; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-kebir* 10/173);

Diğer birinde de: "Cennet fidanları lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah'tır." buyurmuştur. (Müsned 5/418; İbn Hibban, *es-Sahîh* 3/103; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îman* 1/443)

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Yâsîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhruf sûresi, 43/72; Tûr sûresi, 52/19-20; Duhan sûresi, 44/51-57; Rahman sûresi, 55/68; Vakıa, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42

[3] Bkz.: Kehf sûresi, 18/30-31; Duhân sûresi, 44/50-55; Tûr sûresi, 52/17-20; Rahman sûresi, 55/72; Vâkıa sûresi, 56/22-24; Dehr sûresi, 76/21-22; Nebe sûresi, 78/33.

Tecessüm: Cisimleşme, somutlaşma. ***İşârât***: İşaretler
İn'am-ı İlâhî: Allah'ın ihsan etmesi
İltifat-ı Rahmânî: Sonsuz merhamet sahibi Allah'ın iltifatı
Şükr-i mânevî: Mânevî şükür
İktiza etmek: Gerektirmek
Meşrû: Şer'an câiz olan, kanuna uygun, yasal
Mehâsin: Güzellikler
Noksaniyet: Eksiklik
Tekmil: Tamamlama, bitirme
Sevk etmek: Önüne katıp sürmek, göndermek. ***Mahbub***: Sevgili
Hevâ: İstek, düşkünlük, nefsin zararlı ve günah olan arzuları
Heves: Nefsî istek ve arzu
Hüsn-i istimal: Güzel ve iyi kullanış
Hüsn-i sûret: Güzel görünüm, güzel yüz. ***Cihazat***: Donanımlar
Kerîm-i Mutlak: Mutlak cömert ve müsamahakâr Allah (c.c)
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Ubûdiyetkârâne: Kulluğunu gösterir bir tavırla, kulluğa yakışır bir şekilde. ***Nümûne***: Örnek, misal
Envâ-yi zînet: Süs çeşitleri
Letafet: Güzellik, hoşluk
Hulle: Elbise. ***Hasse***: Duygu
Envâ-yi hüsün: Güzellik çeşitleri
Dâr-ı bekâ: Ahiret yurdu
Âyât: Âyetler, işaretler
Tasrih: Açıklama

Hem dünyada gençliğe muhabbet, yâni ibadette gençlik kuvvetini sarf etmenin neticesi: Dâr-ı saadette ebedî bir gençliktir.[1]

Üçüncü İşaret

Refika-yi hayatına meşrû dairesinde, yâni latîf şefkatine, güzel hasletine, hüsn-i sîretine binaen samimî muhabbet ile, refika-yi hayatını da nâşizelikten, sâir günahlardan muhafaza etmenin netice-i uhreviyesi ise: Rahîm-i Mutlak, o refika-yi hayatı, hûrilerden daha güzel bir sûrette ve daha zînetli bir tarzda, daha câzibedâr bir şekilde, ona dâr-ı saadette ebedî bir refika-yi hayatı ve dünyadaki eski maceraları birbirine mütelezzizâne nakletmek ve eski hatıratı birbirine tahattur ettirecek enis, latîf, ebedî bir arkadaş, bir muhib ve mahbub olarak verileceğini va'detmiştir. [2] Elbette va'dettiği şeyi kat'î verecektir.

Dördüncü İşaret

Vâlideyn ve evlâda muhabbet-i meşrûanın neticesi: Nass-ı Kur'ân ile Cenâb-ı Erhamürrâhimîn, onların makamları ayrı ayrı da olsa yine o mes'ud aileye safi olarak lezzet-i sohbeti, Cennet'e lâyık bir hüsn-i muaşeret sûretinde, dâr-ı bekâda ebedî mülâkat ile ihsan eder. Ve on beş yaşına girmeden, yâni hadd-i büluğa vâsıl olmadan vefat eden çocuklar, وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ[3] ile tabir edilen Cennet çocukları şeklinde ve Cennet'e lâyık bir tarzda gayet

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 72; Âl-i İmran sûresi, 3/15, 198; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; Tevbe sûresi, 9/22, 72, 89; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; İbrahim sûresi, 14/23; Kehf sûresi, 18/108; Tâhâ sûresi, 20/76; Enbiyâ sûresi, 21/102; Mü'minûn sûresi, 23/11; Furkan sûresi, 25/16, 76; Zuhruf sûresi, 43/71.

[2] Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Ra'd sûresi, 13/23-24; Yâsîn sûresi, 36/22; Zuhruf sûresi, 43/70; Vâkıa sûresi, 56/34-38.

[3] "Ebedîliğe ermiş çocuklar" (Vâkıa sûresi, 56/17; Dehr sûresi, 76/19)

Dâr-ı saadet: Mutluluk diyarı, Cennet
Ebedî: Sonsuz, nihayetsiz
Refika-yi hayat: Hayat arkadaşı, eş, hanım
Latîf: Nurânî. Göze görünmeyen
Haslet: Huy, tabiat, karakter, meziyet
Hüsn-i sîret: Güzel ahlâk
Naşizelik: Başına buyruk, serkeşçe davranan, kocasına isyanı âdet hâline getiren kadının durumu
Netice-i uhreviye: Âhiretteki netice
Rahîm-i Mutlak: Mutlak merhamet ve ihsan sahibi olan Allah (c.c)
Zînet: Süs
Câzibedâr: Çekici, cezbeli
Mütelezzizâne: Lezzet alarak, lezzet alırcasına
Tahattur: Akla gelme, hatırlama
Enis: Dost, arkadaş, sevgili
Muhib: Seven, muhabbet eden, aşık
Mahbub: Sevgili
Vâlideyn: Anne-baba
Evlâd: Çocuklar
Muhabbet-i meşrûa: Meşru olup haram olmayan sevgi
Nass-ı Kur'ân: Kur'ân'ın âyetleri
Hüsn-i muaşeret: İyi geçinme
Mülâkat: Kavuşma, buluşma
İhsan: İyilik, lütuf
Hadd-i büluğ: Büluğa erme yaşı
Vâsıl: Ulaşan, kavuşan
Peder: Baba
Vâlide: Anne
Veled-perverlik: Çocukları sevip onları yetiştirme

süslü, sevimli bir sûrette, onları Cennet'te dahi peder ve vâlidelerinin kucaklarına verir. Veled-perverlik hislerini memnun eder. Ebedî o zevki ve o lezzeti onlara verir. Zira çocuklar sinn-i teklife girmediklerinden; ebedî, sevimli, şirin çocuk olarak kalacaklar. Dünyadaki her lezzetli şeyin en a'lâsı Cennet'te bulunur.[1] Yalnız çok şirin olan veled-perverlik, yâni çocuklarını sevip okşamak zevki –Cennet tenasül yeri olmadığından– Cennet'te yoktur zannedilirdi. İşte bu sûrette o dahi vardır. Hem en zevkli ve en şirin bir tarzda vardır.[2] İşte kable'l-bülûğ evlâdı vefat edenlere müjde...

Beşinci İşaret

Dünyada اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ [3] hükmünce sâlih ahbablara muhabbetin neticesi: Cennet'te عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ [4] ile tabir edilen, karşı karşıya kurulmuş Cennet iskemlelerinde oturup hoş, şirin, güzel, tatlı bir sûrette, dünya maceralarını ve kadîm olan hatıratlarını birbirine nakledip eğlendirmeleri sûretinde; firâksız, safi bir muhabbet ve sohbet sûretinde ahbablarıyla görüştüreceği, Kur'ân'ın nassıyla sabittir.[5]

Altıncı İşaret

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi sûresi, 2/25; Tevbe sûresi, 9/72; Fâtır sûresi, 35/33; Yâsîn sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/43; Şûrâ sûresi, 42/22; Muhammed sûresi, 47/15; Rahman sûresi, 55/54-58; Meâric sûresi, 70/35.

[2] Bu konuyla alâkalı bir hadiste: "Mü'min, Cennet'te çocuk arzu ettiğinde haml, doğum ve yetişme gibi işler hemen kısa bir zaman zarfında olup, bu arzusu gerçekleşir." buyurulmuştur. (Tirmizî, *sıfatü'l-cennet* 23; İbn Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikâk* 110; Müsned 3/80; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.292; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/417; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/317.

[3] Birbirini sırf Cenâb-ı Hakk'ın rızası için sevme ile alâkalı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Kim ki Allah adına sever ve Allah adına buğzederse onun îmanı kemâle ermiştir." (Ebû Dâvûd, *sünnet* 15; Tirmizî, *kıyâmet* 60; Müsned 3/438, 440);

"Birbirini Allah için sevenler, Kıyâmet gününde hiçbir gölgenin bulunmadığı o anda Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi altında gölgelenecektir." (Buhârî, *ezan* 36; Müslim, *zekât* 91; Tirmizî, *zühd* 53; İbn Mâce, *nikâh* 5; Müsned 2/439) Ayrıca bkz.: Buhârî, *îman* 9, 14; Müslim, *îman* 56, 66-67; Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Tirmizî, *îman 10;* Nesâî, *îman* 2-4, *kaza* 2; İbn Mâce, *fiten* 23; Müsned 2/298, 3/103, 140.

[4] "Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar." (Hicr sûresi, 15/47; Sâffât sûresi, 37/44)

[5] Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/56; Dehr sûresi, 76/13; Mutaffifin sûresi, 83/23.

Enbiyâ ve evliyâya Kur'ân'ın târif ettiği tarzda muhabbetin neticesi: O enbiyâ ve evliyânın şefaatlarından berzahta, haşirde istifade etmekle beraber; gayet ulvî ve onlara lâyık makam ve füyuzâttan o muhabbet vasıtasıyla istifâza etmektir.[1]

Evet [2] اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ sırrınca, âdi bir adam, en yüksek bir makama, muhabbet ettiği âlî makam bir Zât'ın tebaiyetiyle girebilir.

Yedinci İşaret

Güzel şeylere ve bahara meşrû muhabbetin, yâni "Ne kadar güzel yapılmış!"[3] nazar ile, o âsârın arkasındaki ef'âlin güzelliğini ve intizamını ve intizam-ı ef'âl arkasındaki güzel esmânın cilvelerini ve o güzel esmânın arkasında sıfâtın tecelliyâtını ve hâkeza sevmekliğin neticesi ise: Dâr-ı bekâda o güzel gördüğü masnûattan bin defa daha güzel bir tarzda esmânın cilvesini ve esmâ içindeki cemâl ve sıfâtını, Cennet'te görmektir. Hattâ İmâm-ı Rabbânî[*] (radıyallahu anh) demiş ki: "Letâif-i Cennet, cilve-i esmânın temessülâtıdır." Teemmel!..

Sekizinci İşaret

Dünyada, dünyanın âhiret mezraası[4] ve Esmâ-yi ilâhiye âyinesi olan iki

Sinn-i teklif: Ergenlik, sorumluluk yaşı
A'lâ: En iyi, üstün, yüce, kıymetli
Tenasül: Üremek, nesil yetiştirmek
Kable'l-bülûğ: Ergenlik öncesi, bülüğdan önce
Ahbab: Sevilenler, yakınlar
İskemle: Sandalye
Kadîm: Geçmiş, eski, eski zaman
Firak: Ayrılık
Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet ve hadis
Enbiyâ: Nebîler, peygamberler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Berzah: Ruhların, ölümden sonra gittikleri kabir hayatı
Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip bir yerde toplanmaları

---

[1] Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/31; Buhârî, *tevhid* 19, 24; Müslim, *îman* 322, 327, 334-345; Ebû Dâvûd, *cihad* 26; Tirmizî, *tefsîru sûre* 17/19, *kıyâmet* 10; İbn Mâce, *zühd* 37; Müsned, 3/94.

[2] "Kişi sevdiği ile beraberdir." (Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165; Tirmizî, *zühd* 50; Dârimî, *rikâk* 71; Müsned 1/392; ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 1/131; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/503; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/308, 2/316, 16/345; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/271, 6/35, 36, 311, 9/100; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/58)

[3] Meşru dairede eşyayı sevme ile alâkalı olarak Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın (aleyhisselâm) şu kıssası anlatılır: "Hani bir gün ikindi vakti ona (Süleyman aleyhisselâma), durduğunda sakin, koştuğu zaman ise süratli safkan koşu atları gösterilmişti. Onlarla ilgilenip 'Ben Rabbimi hatırlattıkları için güzel şeyleri severim.' dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: 'Onları tekrar bana getirin!' deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı." (Sâd sûresi, 38/31-33)

[4] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Lâyık: Uygun, münasib ve muvafık
Füyuzât: Feyizler, mânevî istifadeler. ***Ulvî***: Yüce
İstifâza: Feyiz alma, feyizlenme, mânevî zenginlik kazanma
Âdi: Sıradan. ***Âlî***: Yüce, yüksek
Tebaiyet: Tâbi olma, uyma
Âsâr: Eserler, izler, alâmetler
İntizam-ı ef'âl: Fiil ve hareketlerdeki düzen. ***İntizam***: Düzen
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Tecelliyat: Görünmeler, belirmeler, yansımalar
Masnûat: Sanat eseri olan varlıklar (Allah'ın yarattığı her şey)
Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimlerinin tecellisi, yansıması
Temessülât: Bir şeyin bir yere sûret ve mahiyetinin aksetmesi, görünmesi. ***Mezraa***: Tarla
Teemmel: Düşün! dikkat et! incele!
Esmâ-yi İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri

güzel yüzüne karşı mütefekkirâne muhabbetin uhrevî neticesi: Dünya kadar, fakat fânî dünya gibi fânî değil, bâkî bir Cennet verilecektir.[1] Hem dünyada yalnız zaîf gölgeleri gösterilen esmâ, o Cennet'in âyinelerinde en şâşaalı bir sûrette gösterilecektir.

Hem dünyayı, mezraa-yi âhiret yüzünde sevmenin neticesi: Dünyayı fidanlık, yâni ancak fidanları bir derece yetiştiren küçük bir mezraası hükmünde olacak öyle bir Cennet'i verecek ki: Dünyada havâs ve hissiyat-ı insâniye, küçük fidanlar olduğu hâlde, Cennet'te en mükemmel bir sûrette inkişâf ve dünyada tohumcuklar hükmünde olan istidadları, envâ-yi lezâiz ve kemâlât ile sünbüllenecek sûrette ona verileceği, rahmetin ve hikmetin muktezası olduğu gibi, hadîsin nususuyla[2] ve Kur'ân'ın işârâtıyla[3] sabittir. Hem madem dünyanın; her hatânın başı olan mezmum muhabbeti[4] değil, belki esmâya ve âhirete bakan iki yüzünü, esmâ ve âhiret için sevmiş ve ibadet-i fikriye ile o yüzleri ma'mur etmiş, güya bütün dünyasıyla ibadet etmiş. Elbette dünya kadar bir mükâfat alması, mukteza-yi rahmet ve hikmettir. Hem madem âhiretin muhabbetiyle onun mezraasını[5] sevmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetiyle âyine-i esmâsını sevmiş. Elbette dünya gibi bir mahbub ister. O da, dünya kadar bir Cennet'tir.

Suâl: O kadar büyük ve hâlî bir Cennet neye yarar?

---

[1] Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadisinde, "Cenâb-ı Hakk'ın Cennet'e en son girecek olan kişiye dünyanın on misli kadar bir yer vereceğini" buyurmuştur. Bkz.: (Buhârî, *rikâk* 51, *ezan* 129; Müslim, *îman* 308, 311; Tirmizî, *cehennem* 10; Müsned 2/450; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/633; İbn Hibban, *es-Sahîh* 16/517)

[2] Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem): "Cenâb-ı Hak, salih kullarına gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın hayâline gelmeyecek nimetler hazırlamıştır." müjdeli haberini vermiştir. (Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tevhid* 35; Müslim, *îman* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 32/2; İbn Mâce, *zühd* 39)

[3] Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/102; Secde sûresi, 32/17; Fussilet sûresi, 41/31; Zuhruf sûresi, 43/71.

[4] Dünya muhabbeti ile alâkalı bir hadiste: حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ : "Dünya'ya muhabbet bütün hataların başıdır." buyurulmuştur. (el-Beyhakî, *Şuabü'l-îman* 7/338; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/30)

[5] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. âyete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Elcevap: Nasıl ki eğer mümkün olsa idi, hayâl sür'atiyle zeminin aktârını ve yıldızların ekserisini gezsen, "Bütün âlem benimdir." diyebilirsin. Melâike ve insan ve hayvanların iştirakleri, senin o hükmünü bozmaz. Öyle de: O Cennet dahi dolu olsa, "O Cennet benimdir." diyebilirsin. Hadîste bâzı ehl-i Cennet'e verilen beş yüz senelik bir Cennet sırrı,[1] Yirmi Sekizinci Söz'de ve İhlâs Lem'ası'nda beyân edilmiştir.

Dokuzuncu İşaret

Îmân ve muhabbetullahın neticesi: Ehl-i keşif ve tahkikin ittifakıyla; dünyanın bin sene hayat-ı mes'udânesi, bir saatine değmeyen Cennet hayatı ve Cennet hayatının dahi bin senesi, bir saat müşâhedesine değmeyen bir kudsî, münezzeh cemâl ve kemâl sahibi olan Zât-ı Zülcelâl'in müşâhedesi, ru'yetidir ki;(Hâşiye) hadîs-i kat'î[2] ile ve Kur'ân'ın nassıyla[3] sabittir. Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm) gibi muhteşem bir kemâl ile meşhur bir zâtın ru'yetine istiyâklı bir merak, Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) gibi bir cemâl ile mümtaz bir zâtın şuhûduna meraklı bir iştiyak; herkes vicdanen hisseder. Acaba dünyanın bütün mehâsin ve kemâlâtından binler derece yüksek olan Cennet'in bütün mehâsin ve kemâlâtı, bir cilve-i cemâli ve kemâli olan bir Zât'ın ru'yeti, ne kadar mergub, merak-âver ve şuhûdu ne derece matlûb ve iştiyak-âver olduğunu kıyas edebilirsen et...

Fânî: Ölümlü, sonlu
Bâkî: Ebedî, sonsuz. ***Zaîf***: Zayıf
Sa'şaalı: Parlak, gösterişli
Mezraa-yi âhiret: Dünya tarlası
Havas: Hasseler, duygular
Hissiyat-ı insaniye: İnsana ait his ve duygular
İstidad: Kabiliyet, kapasite
İnkişaf: Açılma, meydana çıkma, görünme
Envâ-yi lezâiz: Lezzet çeşitleri
Mukteza: İcab eden, lüzum, gerek
Nusus: Naslar, açık ve kesin dinî hüküm bildiren metinler
İbadet-i fikriye: Fikir ve düşünce buudlu ibadet. ***İşârât***: İşaretler
Mezmum: Kötülenmiş, kınanmış
Ma'mur: İmar edilmiş, şenlendirilmiş
Mukteza-yi rahmet: Rahmetin gereği. ***Mahbub***: Sevgili
Hâlî: Tenha, boş. ***Ekser***: En çok
Zemin: Yeryüzü, dünya
Aktâr: Her taraf, her yer

اَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا فِي الدُّنْيَا حُبَّكَ وَحُبَّ مَا يُقَرِّبُنَا إِلَيْكَ وَالْاِسْتِقَامَةَ كَمَا أَمَرْتَ وَفِي
الْاٰخِرَةِ رَحْمَتَكَ وَرُؤْيَتَكَ [4]

---

[1] Bkz.: Beğavî, *Şerhu's-sünne* 15/232; es-Suyûtî, *el-Fethu'l-kebîr* 1/62, 3/422; el-Heysemî, Müsnedü'l-Hâris, 2/655; Gümüşhanevî, *Ramûzu'l-ehâdîs* s. 113

(Hâşiye) Hadîsin nassıyla "O şühud, bütün lezâiz-i Cennet'in o derece fevkindedir ki, onları unutturur. Ve şühuddan sonra ehl-i şühudun hüsn-i cemali o derece fazlalaşır ki; döndükleri vakit, saraylarındaki aileleri çok dikkat ile zor ile onları tanıyabilirler." hadîste vârid olmuştur.

[2] Bkz.: Buhârî, *mevâkıt* 16, 26, *ezan* 129; Müslim, *mesâcid* 211-212; Ebû Dâvûd, *sünnet* 19; Tirmizî, *cennet* 16; Müsned 4/360; İbn Hibban, *es-Sahîh* 16/473; Ebû Hanîfe, *el-Müsned* s. 55; et-Taberâni, *el-Mü'cemü'l-evsat* 2/194; el-Humeydi, *el-Müsned* 2/350.

[3] Bkz.: "Yüzler vardır o gün pırıl pırıl...O güzel ve Yüce Rab'lerine bakakalır..." (Kıyâmet sûresi, 75/22-23)

[4] "Allahım! Bizi dünyada Senin sevgin ve bizi Sana ve Senin emrettiğin gibi istikametli olmaya yaklaştıracak şeylerin sevgisiyle rızıklandır! Âhirette ise rahmetinle ve cemâlini göstermekle bizi rızıklandır!"

İştirak: Ortaklık, katılma
Ehl-i Cennet: Cennetlikler
Muhabbetullah: Allah sevgisi
Ehl-i keşif: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler. ***Lem'a***: Parıltı
İttifak: Söz birliği, oy birliği
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan. ***Mümtaz***: Seçkin
Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz yücelik ve heybet sahibi Allah (c.c)
Ru'yet: Allah'ın cemalini görme
Nass: Kesin ve muhkem hüküm getiren âyet ve hadis
Mehâsin: Güzellikler
Kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler
Cilve: Görünme, yansıma, Allah'ın isimlerinin tecellisi
Mergub: Arzu edilen, beğenilen
Merak-âver: Merak uyaran, dü-

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَٓا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَٓا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [1]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ [2]

* * *

TENBİH

Şu sözün âhirinde uzun tafsilâtı uzun görme; ehemmiyetine nisbeten kısadır, daha uzun ister.

Bütün Sözlerde konuşan ben değilim. Belki, işârât-ı Kur'âniye nâmına hakikattır. Hakikat ise hak söyler, doğru konuşur. Eğer yanlış bir şey gördünüz, muhakkak biliniz ki: Haberim olmadan fikrim karışmış, karıştırmış, yanlış etmiş.

* * *

Münâcât

Yâ Rab! Nasıl büyük bir sarayın kapısını çalan bir adam, açılmadığı vakit, o sarayın kapısını, diğer makbul bir zâtın sarayca me'nus sadâsıyla çalar; tâ ona açılsın. Öyle de: Bîçâre ben dahi, senin dergâh-ı rahmetini, mahbub abdin olan Üveys el-Karanî'nin* nidâsıyla ve münâcâtıyla şöyle çalıyorum. O dergâhını ona açtığın gibi, rahmetinle bana da aç.

---

[1] "(Melekler,) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkiyle bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

[2] Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Resûlün Hz. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun bütün Âline ve Ashabına salat ve selâm eyle!

أَقُولُ كَمَا قَالَ:

إِلٰهِي أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا الْعَبْدُ   وَأَنْتَ الْخَالِقُ وَأَنَا الْمَخْلُوقُ

وَأَنْتَ الرَّزَّاقُ وَأَنَا الْمَرْزُوقُ   وَأَنْتَ الْمَالِكُ وَأَنَا الْمَمْلُوكُ

وَأَنْتَ الْعَزِيزُ وَأَنَا الذَّلِيلُ   وَأَنْتَ الْغَنِيُّ وَأَنَا الْفَقِيرُ

وَأَنْتَ الْحَيُّ وَأَنَا الْمَيِّتُ   وَأَنْتَ الْبَاقِي وَأَنَا الْفَانِي

وَأَنْتَ الْكَرِيمُ وَأَنَا اللَّئِيمُ   وَأَنْتَ الْمُحْسِنُ وَأَنَا الْمُسِيئُ

وَأَنْتَ الْغَفُورُ وَأَنَا الْمُذْنِبُ   وَأَنْتَ الْعَظِيمُ وَأَنَا الْحَقِيرُ

وَأَنْتَ الْقَوِيُّ وَأَنَا الضَّعِيفُ   وَأَنْتَ الْمُعْطِي وَأَنَا السَّائِلُ

وَأَنْتَ الْأَمِينُ وَأَنَا الْخَائِفُ   وَأَنْتَ الْجَوَادُ وَأَنَا الْمِسْكِينُ

وَأَنْتَ الْمُجِيبُ وَأَنَا الدَّاعِي   وَأَنْتَ الشَّافِي وَأَنَا الْمَرِيضُ

فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَتَجَاوَزْ عَنِّي وَاشْفِ أَمْرَاضِي يَا اَللّٰهُ يَا كَافِي يَا رَبُّ يَا وَافِي يَا رَحِيمُ يَا شَافِي يَا كَرِيمُ يَا مُعَافِي فَاعْفُ عَنِّي مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَعَافِنِي مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَارْضَ عَنِّي أَبَدًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ [1]

Tafsilât: Ayrıntılı olarak açıklama
Ehemmiyet: Mühim olma, dikkate değer olma, önem
Nisbeten: Nisbetle, kıyasla
İşârât-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın işaretleri
Me'nus: Alışılmış, cana yakın
Sadâ: Ses, yankı; ***Bîçâre***: Çaresiz
Dergâh-ı rahmet: Rahmet kapısı
Abd: Kul. ***Mahbub***: Sevgili
Nidâ: Seslenmek, çağırmak, haykırmak

[1] "Ben de onun dediği gibi derim: "Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben ise Senin kulun! Yaratan Sensin, yaratılan benim. Rızık veren Sensin rızıklandırılan benim. Mülk sahibi Sensin, kul ve köle benim. Aziz Sensin, zelil benim. Zengin Sensin, fakir benim. Diri Sensin, ölü benim. Baki Sensin, fani olan benim. Kerîm Sensin, hakir (zelil) benim. İyilik yapan Sensin, suçlu ve günahkâr benim. Affedip bağışlayan Sensin, günah işleyen benim. Büyük ve yüce Sensin, küçük ve değersiz benim. Güçlü ve kuvvetli Sensin zayıf ve güçsüz benim. Veren Sensin, isteyen benim. Her şeyden Emin Sensin, korkan benim. Cömert Sensin, muhtaç ve fakir benim. Dualara cevap veren Sensin, dua edip isteyen benim. Şifa veren Sensin, hasta benim. Her türlü noksan sıfattan münezzeh ve bütün kemâl sıfatlarla muttasıf Rabbim! Günahlarımı affet hatalarımı bağışla, hastalıklarıma şifa ver, ebediyen beni rızana mazhar eyle. Bunu rahmetinle ihsan eyle ey merhamet edenlerin en merhametlisi!" (Gümüşhanevî, *Mecmûatü'l-ahzâb (Evrad-ı Şazelî)* 323-324)

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [1]

[1] "Duaları "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Otuz Üçüncü Söz

Otuz Üç Penceredir

(Bir Cihette Otuz Üçüncü Mektub ve Bir Cihette Otuz Üçüncü Söz)

بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيٓ أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ [1]

Suâl: Şu iki âyet-i câmianın ifade ettiği vücub ve vahdâniyet-i ilâhiye ve evsâf ve şuûnat-ı rabbâniye'ye, âlem-i asgar ve ekber olan insan ve kâinatın vech-i delâletlerini, mücmel ve kısa bir sûrette beyânlarını isteriz. Çünkü münkirler pek ileri gittiler. Ne vakte kadar وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [2] deyip, elimizi kaldıracağız? diyorlar.

Elcevap: Yazılan bütün otuz üç adet Sözler, o âyetin denizinden ve ifâza ettiği hakikat bahrinden otuz üç katredir. Onlara baksanız, cevabınızı alabilirsiniz. Şimdilik yalnız o denizden bir katrenin reşehatına işaret nev'inden şöyle deriz ki:

Meselâ: Nasıl ki bir zât-ı mu'ciz-nümâ, büyük bir saray yapmak istese: Evvelâ temellerini, esaslarını muntazaman hikmetle vaz'eder ve ilerideki ne-

---

[1] "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla: "Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'ân'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak; Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?" (Fussilet sûresi, 41/53)

[2] "Allah, her şeye hakkıyla kadirdir." (Mâide sûresi, 5/120, Hûd sûresi, 11/4; Rûm sûresi, 30/50; Şûrâ sûresi, 42/9; Hadîd sûresi, 57/2; Teğâbün sûresi, 64/2; Mülk sûresi, 67/1)

Âlem-i asgar ve ekber: Büyük ve küçük âlem; insan ve kâinat
Âyet-i câmia: Geniş, kapsamlı âyet
Bahr: Deniz. ***Beyân***: Açıklama
Evsâf: Sıfatlar. ***Katre***: Damla
İfâza: Taşmak, yayılmak
Mücmel: Kısa, öz. ***Nev'***: Çeşit, tür
Şuûnat-ı Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Vahdaniyet-i İlâhiye: Allah'ın birliği. ***Münkir***: İnkâr eden
Vaz' etmek: Koymak, yerleştirmek
Vech-i delâlet: İşaret yönü
Vücub: Varlığın kesin olması
Zât-ı mu'ciznümâ: Mucize gösteren Zat. ***Reşehat***: Sızıntılar

ticelerine ve gayelerine muvafık bir tarzda tertib eder. Sonra menzillere, kısımlara maharetle tefrik ve tafsil ediyor. Sonra o menzilleri tanzim ve tertib ediyor. Sonra nukuşlarla tezyin ediyor. Sonra elektrik lâmbalarıyla tenvir ediyor. Sonra o muhteşem ve müzeyyen sarayda maharetini, ihsanatını tecdid etmek için her bir tabakada yeni yeni îcadlar, tebdiller, tahviller yapıyor. Sonra her bir menzilde kendi makamına merbut bir telefon rabtedip birer pencere açarak, her birinden onun makamı görünür.

Aynen öyle de: [1] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى Sâni-i Zülcelâl, Hâkim-i Hakîm, Adl-i Hakem ve bin bir esmâ-yi kudsiye ile müsemmâ Fâtır-ı Bîmisâl, şu âlem-i ekber olan kâinat sarayının ve hilkat şeceresinin îcadını irâde etti. Altı günde o sarayın, o şecerenin esâsâtını desâtir-i hikmet ve kavânîn-i ilm-i ezelîsi ile vaz'etti.[2] Sonra ulvî ve süflî tabakata ve dallara ayırıp, kaza ve kader desâtiri ile tafsil ve tasvir etti. Sonra her mahlûkatın her tâifesini ve her tabakasını sun' ve inâyet düstûru ile tanzim etti.[3] Sonra her şeyi, her bir âlemi ona lâyık bir tarzda, meselâ semâyı yıldızlarla, zemini çiçeklerle tezyin ettiği gibi, süslendirip tezyin etti.[4] Sonra o kavânîn-i külliye ve desâtir-i umumiye meydanlarında esmâlarını tecelli ettirip tenvir etti. Sonra bu kanun-i küllînin tazyikinden feryad eden ferdlere Rahman u Rahîm isimlerini hususî bir sûrette imdada yetiştirdi. Demek o küllî ve umumî desâtiri içinde hususî ihsanatı,

---

[1] "En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir." (Nahl sûresi, 16/60)

[2] Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3-6; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59; Secde sûresi, 32/4-6; Mücâdele sûresi, 48/4-6; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4-6.

[3] Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Yûnus sûresi, 10/2-3; Ra'd sûresi, 13/2.

[4] Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-21; Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/10-12; Kaf sûresi, 50/6-8; Mülk sûresi, 67/5.

Muvafık: Uygun
Tertib: Düzene koyma
Maharet: Ustalık
Tefrik: Ayırma
Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak
Tanzim: Düzenleme
Tezyin: Süslemek
Tenvir: Aydınlatma
Müzeyyen: Süslü
İhsanat: Lütuflar
Tecdid: Tazelemek, yenilemek
Îcad: Var etme, vücuda getirme
Tebdil: Değiştirme
Tahvil: Değişiklik yapma
Merbut: Bağlı, irtibatlı
Rabt etmek: Bağlamak, birleştirmek
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Hâkim-i Hakîm: Her işi yerli yerinde yapan yönetici
Adl-i Hakem: Her hükmünü adilce yapan Allah (c.c.)
Esmâ-yi kudsiye: Yüce isimler
Müsemmâ: İsimlenen, adlanan
Fâtır-ı Bîmisâl: Eşi ve benzeri olmayan Yaradan
Âlem-i ekber: En büyük âlem, kâinat
Hilkat şeceresi: Yaratılış ağacı
Esâsât: Esaslar, temeller
Desâtir-i hikmet: Hikmet prensipleri
Kavânîn-i ilm-i ezelîsi: Cenab-ı Hakk'ın ezelî ilmini kanunları
Vaz'etmek: Koymak, yerleştirmek
Ulvî: Yüce. ***Süflî***: Aşağı
Desâtir: Kanunlar, prensipler
Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak
Tasvir: Şekil verme
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Sun': Yapma
İnâyet: Yardım
Düstûr: Kanun, prensip
Tanzim: Düzenleme
Tezyin: Süslemek
Kavânîn-i külliye: Kapsamlı kanunlar
Desâtir-i umumiye: Umumî prensipler. ***Esmâ***: İsimler
Tecelli: Yansıma, görünme
Tenvir: Aydınlatma
Kanun-i küllî: Kapsamlı kanun
Tazyik: Sıkıştırmak
Küllî: Kapsamlı, genel
Desâtir: Kanunlar, prensipler
İhsanat: Lütuflar

hususî imdadları, hususî cilveleri var ki: Her şey, her vakit, her hâceti için O'ndan istimdad eder, O'na bakabilir.[1] Sonra her menzilden, her tabakadan, her âlemden, her tâifeden, her ferdden, her şeyden, kendini gösterecek yâni vücûdunu ve vahdetini bildirecek pencereler açmış. Her kalb içinde bir telefon bırakmış. Şimdi şu hadsiz pencerelerden elbette haddimizin fevkinde olarak bahse girişemeyeceğiz. Onları ilm-i muhît-i ilâhî'ye havale edip, yalnız âyât-ı Kur'âniye'nin lemeâtı olan Otuz Üç Pencere'yi Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektubu'nun namazdan sonraki tesbihâtın otuz üç aded-i mübarekine muvafık olmak için Otuz Üç Pencere'ye icmâlî ve muhtasar bir sûrette işaret edip, izahını sâir Sözler'e havale ederiz...

Birinci Pencere

Bilmüşâhede görüyoruz ki: Bütün eşya, hususan zîhayat olanların pek çok muhtelif hâcâtı ve pek çok mütenevvi metalibi vardır. O matlabları, o hâcetleri, ummadığı ve bilmediği ve eli yetişmediği yerden münasib ve lâyık bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor.[2] Halbuki o hadsiz maksudların en küçüğüne o muhtaçların kudreti yetişmez, elleri ulaşmaz. Sen kendine bak: Zâhirî ve bâtınî hasselerin ve onların levâzımâtı gibi elin yetişmediği ne kadar eşyaya muhtaçsın. Bütün zîhayatları kendine kıyas et.

İşte bütün onlar, birer birer, Vücub-i Vâcib'e şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla, Güneş'in ziyâsı Güneş'i gösterdiği gibi, o hâl ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-Vücûd'u, bir Vâhid ü Ehad'i, hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbî, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmran sûresi, 3/195; Enfâl sûresi, 8/9; Yûsuf sûresi, 12/34; Enbiyâ sûresi, 21/76, 84, 88, 90; Neml sûresi, 27/62; Mü'min sûresi, 40/60; Şûrâ sûresi, 42/26.

[2] Bkz.: Talâk sûresi, 65/3.

Cilve: Görünme, yansıma
Hâcet: İhtiyaç
İstimdad: Yardıma çağırma
Tâife: Topluluk
Fevk: Üstünde
İlm-i muhît-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan ve kaplayan ilmi
Âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân âyetleri
Lemeât: Parıltılar
Aded-i mübarek: Mübarek sayı
Muvafık: Uygun
İcmâlî: Kısa, özet şeklinde
Muhtasar: Özet
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Zîhayat: Canlı
Muhtelif: Çeşitli
Hâcât: İhtiyaçlar. ***Hâcet***: İhtiyaç
Mütenevvi: Çeşitli
Metalib: İstekler. ***Matlab***: İstek
Maksud: Maksat
Zâhirî: Görünen
Bâtınî: Görünmeyen
Hasse: Duygu
Levâzımât: Gerekli malzemeler
Vücud-i Vâcib: Varlığı kesin olan Allah'ın varlığı
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Ziyâ: Işık
Perde-i gayb: Gayb perdesi
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan Allah
Vâhid ü Ehad: Bir olan ve birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Kerîm: Cömert, asil, çok iyi
Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Allah (c.c.)
Mürebbi: Besleyip büyüten Allah (c.c.)
Müdebbir: Hikmetle yöneten

Şimdi ey münkir-i cahil ve ey fâsık-ı gafil! Bu faaliyet-i hakîmâneyi, basîrâneyi, rahîmâneyi ne ile izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı? Kör kuvvetle mi? Sersem tesadüfle mi? Âciz câmid esbabla mı izah edebilirsin?..

İkinci Pencere

Eşya, vücûd ve teşahhusatlarında, nihayetsiz imkânat yolları içinde mütereddid, mütehayyir, şekilsiz bir sûrette iken, birdenbire gayet muntazam, hakîmâne öyle bir teşahhus-i vechî veriliyor ki; meselâ her bir insanın yüzünde, bütün ebna-yi cinsinden her birisine karşı birer alâmet-i fârika, o küçük yüzde bulunduğu ve zâhir ve bâtın duygularıyla kemâl-i hikmetle teçhiz edildiği cihetle, o yüz gayet parlak bir sikke-i ehadiyet olduğunu isbat eder. Her bir yüz, yüzer cihetle bir Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, bütün yüzlerin hey'et-i mecmuasıyla izhar ettikleri o sikke, bütün eşyanın Hâlık'ına mahsus bir hâtem olduğunu akıl gözüne gösterir.

Ey münkir! Hiçbir cihetle kâbil-i taklid olmayan şu sikkeleri ve mecmuundaki parlak sikke-i samediyeti hangi tezgâha havale edebilirsin?..

Üçüncü Pencere

Zeminin yüzünde dört yüz bin muhtelif tâifeden(Hâşiye) ibaret olan bütün hayvanât ve nebâtât envâının ordusu; bilmüşâhede ayrı ayrı erzakları, sûretleri, silâhları, libasları, tâlimatları, terhisatları kemâl-i mîzân ve intizamla hiçbir şey unutulmayarak, hiçbirini şaşırmayarak bir sûrette tedbir ve terbiye et-

---

(Hâşiye) Hattâ o taifelerden bir kısım var ki; bir senedeki efradı, zaman-ı Âdem'den kıyâmete kadar vücûda gelen bütün insan efradından ziyadedir.

Münkir-i cahil: İnkâr eden cahil
Faaliyet-i hakîmane Hikmetli icraatlar. ***Basîrâne***: Görerek
Rahîmane: Merhametle
Âciz: Güçsüz. ***Câmid***: Cansız
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Vücud: Varlık, var olmak
Teşahhusat: Belirlenme
İmkânat: Mümkün olan şeyler
Mütereddid: Kararsız
Mütehayyir: Şaşkın
Teşahhus-i vechî: Belirli, herkesten farklı yüz şekli
Ebna-yi cins: Hemcinsler, diğer insanlar
Hakîmane: Hikmetli
Alâmet-i fârika: Ayırıcı işaret
Zâhir: Görünen, açık
Bâtın: İç, dâhili
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. ***Teçhiz***: Donatmak
Sikke-i ehadiyet Cenab-ı Hakk'ın her bir şeyde tecelli eden birlik mührü
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Vücud: Varlık, var olmak
Vahdet: Birlik
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
İzhar: Ortaya çıkarma
Hâlık: Yaradan. ***Hâtem***: Mühür
Münkir: İnkâr eden
Kâbil-i taklid: Taklit edilebilen
Sikke: Mühür. ***Mecmu***: Toplam
Sikke-i Samediyet: Allah'a mahsus mühür
Tâife: Topluluk
Hayvanât: Hayvanlar
Nebâtât: Bitkiler. ***Envâ***: Türler
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Erzak: Rızıklar. ***Libas***: Elbise
Sûret: Şekil, biçim
Terhisat: İzin vermeler
Kemâl-i mîzân: Tam bir denge

mek öyle bir sikkedir ki; –hiçbir şüphe kabul etmez– Güneş gibi parlak bir sikke-i Vâhid ü Ehad'dir. Hadsiz bir kudret ve muhît bir ilim ve nihayetsiz bir hikmet sahibinden başka kimin haddi var ki, o hadsiz derecede hârika olan şu idareye karışsın. Çünkü şu birbiri içinde girift olan envâları, milletleri, umumunu birden idare ve terbiye edemeyen, onlardan birisine karışsa elbette karıştıracak. Halbuki [1]فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ sırrı ile, hiçbir karışık alâmeti yoktur. Demek ki hiçbir parmak karışamıyor.

Dördüncü Pencere

İstîdad lisânıyla bütün tohumlar tarafından ve ihtiyac-ı fıtrî lisânıyla bütün hayvanlar tarafından ve lisân-ı ıztırârî ile bütün muztarlar tarafından edilen duaların makbuliyetidir.[2] İşte bu nihayetsiz duaların bilmüşâhede kabul ve icabeti, her biri vücuba ve vahdete şehâdet ve işaret ettikleri gibi, mecmuu büyük bir mikyasta bilbedâhe bir Hâlık u Rahîm ve Kerîm ve Mücîb'e delâlet eder ve baktırır.

Beşinci Pencere

Görüyoruz ki; eşya hususan zîhayat olanlar, def'î gibi âni bir zamanda vücûda gelir. Halbuki def'î ve âni bir sûrette basit bir maddeden çıkan şeyler, gayet basit, şekilsiz, san'atsız olması lâzım gelirken; çok maharete muhtaç bir hüsn-i san'atta, çok zamâna muhtaç ihtimamkârâne nakışlarla münakkaş, çok âlâta muhtaç acib san'atlarla müzeyyen, çok maddelere muhtaç bir sûrette halk olunuyorlar.

İşte bu def'î ve âni bir sûrette bu hârika san'at ve güzel hey'et, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve vahdet-i rubûbiyetine işa-

---

[1] "Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur?" (Mülk sûresi, 67/3)

[2] Bkz.: En'âm sûresi, 6/63; İsrâ sûresi, 17/67; Neml sûresi, 27/62.

Sikke-i Vâhid u Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah'ın (c.c.) mührü
Muhît: Geniş, kapsamlı
Girift: Karmaşık, içiçe
Envâ: Türler. ***İstidad***: Kabiliyet
İhtiyac-ı fıtrî: Tabiî ihtiyaç
Lisân-ı ıztırârî: Çaresizliğin ifade ettiği durum. ***Muztar***: Çaresiz
Makbuliyet: Makbul olma
Vücub: Kesinlik. ***Mecmu***: Toplam
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Mikyas: Ölçü
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Hâlık-ı Rahîm: Merhametli Yaratan. ***Kerîm***: Cömert
Mücîb: İhtiyaçlara cevap veren Allah (c.c.)
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Zîhayat: Canlı
Def'î: Bir anda, ani
Mahâret: Ustalık
Hüsn-i san'at: Güzel sanat
İhtimamkârâne: Özenle
Âlât: Âletler. ***Acib***: Şaşırtıcı
Müzeyyen: Süslü
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması
Vahdet-i Rubûbiyet: Allah'ın (c.c.) birliği

ret ettikleri gibi mecmuu gayet parlak bir tarzda nihayetsiz Kadîr, nihayetsiz Hakîm bir Vâcibü'l-Vücûd'u gösterir.

Şimdi, ey sersem münkir! Haydi bunu ne ile izah edersin? Senin gibi sersem, âciz, cahil tabiatla mı? Veyahut hadsiz derece hatâ ederek o Sâni-i Mukaddes'e "tabiat" ismini verip O'nun mu'cizât-ı kudretini, o tesmiye bahanesiyle tabiata isnad edip, bin derece muhâli birden irtikâb etmek mi istersin?

Altıncı Pencere

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَٓا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَٓاءِ مِنْ مَٓاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَٓاءِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ [1]

Şu âyet, vücub ve vahdeti gösterdiği gibi, bir ism-i a'zam'ı gösteren gayet büyük bir penceredir.

İşte şu âyetin hülâsatü'l-hülâsası şudur ki:

Kâinatın ulvî ve süflî tabakatındaki bütün âlemler ayrı ayrı lisânla bir tek neticeyi, yâni bir tek Sâni-i Hakîm'in rubûbiyetini gösteriyorlar. Şöyle ki:

Nasıl göklerde –hattâ kozmoğrafyanın itirafıyla dahi– gayet büyük neticeler için gayet muntazam hareketler, bir Kadîr-i Zülcelâl'in vücûd ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zeminde bilmüşâhede –hattâ

---

[1] "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır." (Bakara sûresi, 2/164)

Kadîr: Her şeye kudreti yeten
Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan. ***Münkir***: İnkâr eden
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık. ***Âciz***: Güçsüz
Sâni'-i Mukaddes: Yüce Yaradan
Mu'cizât-ı kudret: Kudretinin ortaya koyduğu mucizeler
Tesmiye: İsimlendirme
Muhâl: İmkânsız. ***Vücub***: Kesinlik
İrtikâb: Kötü bir iş işleme
İsm-i âzam: Duaların kabulüne vesile olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce ismi
Hülâsatü'l-hülâsa: Özün özü
Ulvî: Yüce. ***Süflî***: Aşağı
Tabakat: Tabakalar
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Kozmoğrafya: Astronomi
Rubûbiyet: Allah'ın bütün mahlukları yaratıp yönetmesi
Muntazam: Düzenli
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Vücud: Varlık, var olmak
Kemâl-i rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)

coğrafyanın şehâdetiyle ve ikrarıyla– gayet büyük maslahatlar için mevsimlerdeki gibi gayet muntazam tahavvülâtlar dahi, aynı o Kadîr-i Zülcelâl'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl berr'de ve bahr'de kemâl-i rahmet ile rızıkları verilen ve kemâl-i hikmet ile muhtelif şekiller giydirilen ve kemâl-i rubûbiyetle türlü türlü duygularla teçhiz edilen bütün hayvanât, birer birer yine o Kadîr-i Zülcelâl'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla gayet geniş bir mikyasta azamet-i ulûhiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bağlardaki muntazam nebâtât ve nebâtâtın gösterdikleri müzeyyen çiçekler ve çiçeklerin gösterdikleri mevzun meyveler ve meyvelerin gösterdikleri müzeyyen nakışlar, birer birer yine o Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber külliyetleriyle gayet şâşaalı bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl cevv-i semâdaki bulutlardan mühim hikmetler ve gayeler ve lüzumlu fâideler ve semereler için tavzif edilen ve gönderilen katreler, katreler adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücubunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zemindeki bütün dağların ve dağlar içindeki mâdenlerin ayrı ayrı hâsiyetleriyle beraber ayrı ayrı maslahatlar için ihzar ve iddiharları, dağ metanetinde bir kuvvetle yine o Sâni-i Hakîm'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl sahralarda ve dağlardaki küçük küçük tepelerin türlü türlü muntazam çiçeklerle süslenmeleri, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla haşmet-i saltanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün otlarda ve ağaçlardaki bütün yaprakların türlü türlü eşkâl-i muntazamaları ve ayrı ayrı vaziyetleri ve cezbekârâne mevzun hareketleri, yapraklar adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Tahavvülât: Değişiklikler
Berr: Kara, toprak parçası
Bahr: Deniz
Kemâl-i rahmet: Mükemmel rahmet
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Muhtelif: Çeşitli
Teçhiz: Donatmak
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Mikyas: Ölçü
Azamet-i Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğü
Nebâtât: Bitkiler
Müzeyyen: Süslü
Mevzun: Ölçülü
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Şâşaalı: Parlak, gösterişli
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Cevv-i semâ: Atmosfer
Katre: Damla
Hasiyet: Özellik
İhzar: Hazırlama
İddihar: Depolama
Metanet: Sağlamlık
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Sahra: Çöl
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Haşmet-i saltanat: Muhteşem hakimiyet
Eşkâl-i muntazama: Düzenli şekiller
Cezbekârâne: Çekici, sevimli
Vücub-i vücud: Varlığı kesin olması

Hem nasıl bütün ecsam-ı nâmiyede, büyümek zamanında muntazaman hareketleri ve türlü türlü âlât ile teçhizleri ve çeşit çeşit meyvelere şuûrkârâne teveccühleri, her biri ferden-ferdâ yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret eder. Ve hey'et-i mecmuasıyla gayet büyük bir mikyasta ihata-yi kudretini ve şümul-i hikmetini ve cemâl-i san'atını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün hayvanî cesedlerde kemâl-i hikmetle nefislerini, ruhlarını yerleştirmek, türlü türlü cihazat ile kemâl-i intizam ile teslih etmek, türlü türlü hizmetlerde kemâl-i hikmetle göndermek, hayvanât adedince belki cihazatları sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna ve vahdetine şehâdet ve işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün kalblere, insan ise her nevi ulûm ve hakikatleri bildiren, hayvan ise her nevi hâcetlerinin tedarikini öğreten bütün ilhamât-ı gaybiye, bir Rabb-i Rahîm'in vücûdunu ihsas eder ve rubûbiyetine işaret eder. Öyle de; gözlere kâinat bostanındaki mânevî çiçekleri toplayan şuaât-ı ayniye gibi zâhirî ve bâtınî bütün duyguların, ayrı ayrı âlemlere her biri birer anahtar olmaları, yine o Sâni-i Hakîm, o Fâtır-ı Alîm, o Hâlık-ı Rahîm, o Rezzâk-ı Kerîm'in vücub-i vücûdunu ve vahdet ve ehadiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini Güneş gibi gösterir.

İşte şu yukarıda geçen on iki ayrı ayrı pencerelerden, on iki vecihten bir pencere-i a'zam açılıyor ki; on iki renkli bir ziyâ-yi hakikat ile Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyetini ve vahdâniyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Ecsam-ı nâmiye: Gelişip büyüyen cisimler. ***Âlât***: Âletler
Şuûrkârâne: Şuurlu bir şekilde
Teveccüh: Yönelme
Ferden-ferdâ: Teker teker
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Mikyas: Ölçü
İhata-yi kudret: Allah'ın kudretinin her şeyi kaplaması
Şümul-i hikmet: Allah'ın hikmetinin her şeyi kuşatması
Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği
Hayvanî: Hayvana ait
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Cihazat: Aletler, sistemler
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen
Teslih: Silâhlandırma
Hayvanât: Hayvanlar
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme
Nev: Tür. ***Ulûm***: İlimler
Hâcet: İhtiyaç
Tedarik: Araştırıp bulma
İlhâmât-ı gaybiye: Gayb âleminden gelen ilhamlar
Rabb-i Rahîm: Merhamet ve ihsanı çok olan Allah (c.c.)
Vücud: Varlık, var olmak
Rubûbiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp yönetme sıfatı
Şuaât-ı ayniye: Gözdeki ışık hüzmeleri
Bâtınî: Görünmeyen
Sâni'-i Hakîm: Her şeyi yerli yerinde yapan Yaradan
Fâtır-ı Alîm: Her şeyi bilen Yaradan
Hâlık-ı Rahîm: Rahman olan yaratan
Rezzâk-ı Kerîm: Bütün mahluklarının rızıklarını cömertçe veren Allah (c.c.)
Vücub-i vücud: Varlığın kesin olması. ***Vahdet***: Birlik
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın her bir şeyde tecelli eden birliği
Pencere-i âzam: En büyük pencere
Ziyâ-yi hakikat: Hakikat ışığı
Vahdaniyet: Allah'ın birliği

İşte ey bedbaht münkir! Şu daire-i Arz kadar, belki medâr-ı senevîsi kadar geniş olan şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Ve Güneş gibi parlak olan şu mâden-i nuru ne ile söndürebilirsin ve hangi perde-i gaflette saklayabilirsin?..

Yedinci Pencere

Şu kâinat yüzünde serpilen masnûâtın kemâl-i intizamları ve kemâl-i mevzuniyetleri ve kemâl-i zînetleri ve îcadlarının suhuleti ve birbirine benzemeleri ve bir tek fıtrat izhar etmeleri, nasıl ki bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gayet geniş bir mikyasta gösteriyorlar.

Öyle de; câmid ve basit unsurlardan, hadsiz ve ayrı ayrı ve muntazam mürekkebâtın îcadı, mürekkebât adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir tarzda kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi terkibât-ı mevcudat tabir edilen terkib ve tahlil hengâmındaki teceddüdde nihayet derecede ihtilât ve karışma içinde nihayet derecede bir imtiyaz ve tefrik ile, meselâ topraktaki tohumların ve köklerin çok karışık olduğu hâlde hiç şaşırmayarak bir sûrette sünbüllenmelerini ve vücûdlarını temyiz ve tefrik etmek ve ağaçlara giren karışık maddeleri yaprak ve çiçek ve meyvelere tefrik etmek ve hüceyrât-ı bedene karışık bir sûrette giden gıdaî maddeleri kemâl-i hikmetle ve kemâl-i mîzânla ayırıp tefrik etmek, yine o Hakîm-i Mutlak ve o Alîm-i Mutlak ve o Kadîr-i Mutlak'ın vücub-i vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi; zerreler âlemini hadsiz ve geniş bir tarla hükmüne getirip, her dakikada kemâl-i hikmetle ekip biçip, yeni yeni kâinatlar mahsulâtını ondan almak ve o câmide, âcize, cahile olan zerrâta gayet

---

Bedbaht: Bahtsız, talihsiz, mahrum
Münkir: İnkâr eden
Daire-i arz: Yeryüzü, dünya
Medâr-ı senevî: Dünya'nın Güneş etrafında bir yılda tamamladığı yörünge
Mâden-i nur: Nur madeni
Perde-i gaflet: Gaflet perdesi
Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar
Kemâl-i intizam: Mükemmel bir düzen
Kemâl-i mevzuniyet: Tam bir ölçü
Kemâl-i zînet: Pek mükemmel süs
Îcad: Var etme
Sühulet: Kolaylık
Fıtrat: Yaradılış, tabiat
İzhar: Ortaya çıkarma
Sâni'-i Hakîm: Her şeyi yerli yerinde yapan Yaradan
Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması
Kemâl-i kudret: Mükemmel kudret
Vahdet: Birlik. ***Mikyas***: Ölçü
Câmid: Cansız
Hadsiz: Nihayetsiz
Muntazam: Düzenli
Mürekkebât: Bileşikler
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Terkibat-ı mevcûdat: Varlıkların meydana getirdiği şey
Hengâm: Zaman, vakit, mevsim
Teceddüt: Yenilenme
İhtilat: Karışma, karışıklık
Temyiz: Bir şeyi diğerinden seçip ayırmak. ***Tefrik***: Ayırma
Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. ***Gıdaî***: Gıda
Kemâl-i mîzân: Tam bir ölçü
Hakîm-i Mutlak: Her işini yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Alîm-i Mutlak: Her şeyi en iyi şekilde bilen Allah (c.c.)
Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Mahsulât: Ürünler
Câmid: Cansız. ***Zerrat***: Zerreler

şuûrkârâne ve gayet hakîmâne ve muktedirâne hadsiz muntazam vazifeleri gördürmek, yine o Kadîr-i Zülcelâl'in ve o Sâni-i Zülkemâl'in vücub-i vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve azamet-i rubûbiyetini ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte bu dört yol ile büyük bir pencere mârifetullaha açılır. Ve büyük bir mikyasta bir Sâni-i Hakîm'i akla gösterir.

Şimdi ey bedbaht gafil! Şu hâlde O'nu görmek ve tanımak istemezsen; aklını çıkar at, hayvan ol, kurtul...

Sekizinci Pencere

Nev'-i beşerdeki bütün ervâh-ı neyyire ashabı olan enbiyâlar (aleyhimüsselâm), bâhir ve zâhir mu'cizâtlarına istinad ederek ve bütün kulûb-i münevvere aktabı olan evliyâlar, keşf ve kerâmetlerine itimad ederek ve bütün ukûl-i nuraniye erbabı olan asfiyâlar, tahkikatlarına istinad ederek, bir tek Vâhid ü Ehad, Vâcibü'l-Vücûd, Hâlık-ı külli şey'in vücub-i vücûduna ve vahdetine ve kemâl-i rubûbiyetine şehâdetleri, pek büyük ve nurânî bir penceredir. Hem her vakit o makam-ı rubûbiyeti göstermektedir.

Ey bîçâre münkir! Kime güveniyorsun ki, bunları dinlemiyorsun? Veyahut gündüz içinde gözünü kapamakla, dünyayı gece mi oldu zannediyorsun?

Dokuzuncu Pencere

Kâinattaki ibâdât-ı umumiye, bilbedâhe bir Mâbud-i Mutlak'ı gösteriyor. Evet âlem-i ervâha ve bâtına giden ve ruhânî ve meleklerle görüşen zâtların şehâdetleriyle sabit olan umum ruhânî ve melâikelerin kemâl-i imtisâl ile u-

---

Şuûrkârâne: Şuurluca
Hakîmane: Hikmetli bir şekilde
Muktedirâne: Tam bir iktidarla
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Sâni'-i Zülkemâl: Mükemmellikler sahibi Yaradan
Azamet-i Rubûbiyet: Allah teâlânın yüceliği
Kemâl-i Rubûbiyet: Allah teâlâ'nın büyüklüğü
Mârifetullah: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme, vicdan kültürü
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan. ***Mikyas***: Ölçü
Nev'-i beşer: İnsan türü
Ervâh-ı neyyire: Nur saçan ruhlar
Ashab: Sahipler, arkadaşlar
Bâhir: Açık, apaçık
Zâhir: Görünen, açık
Mu'cizât: Mucizeler
İstinad: Dayanmak
Kulûb-i münevvere: Nurlu kalpler
Aktab: Büyük veliler
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Keşf ü keramet: Kerametler
İtimad: Güvenmek
Ukûl-i nuranî: Parlak akıllar
Asfiya: İlim ve takvasıyla Peygamber Efendimiz'in (sas) gerçek varisleri. ***Tahkikat***: Araştırmalar
İstinad: Dayanma
Vâhid u Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratan
Kemâl-i rubûbiyet: Allah teâlânın büyüklüğü
Makam-ı Rubûbiyet: Allah teâlânın yüce hakimiyeti
Münkir: İnkâr eden
İbâdât-ı umumî: Toplu ibadetler
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Mâbud-i Mutlak: İbadete lâyık tek varlık. ***Bâtın***: İç, dâhili
Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi
Kemâl-i imtisâl: Mutlak itaat

bûdiyetleri ve bilmüşâhede bütün zîhayatların kemâl-i intizamla ubûdiyetkârâne vazifeler görmeleri ve bilmüşâhede anâsır gibi bütün cemâdâtın kemâl-i itâatla ubûdiyetkârâne hizmetleri, bir Mâbud-i bilhakk'ın vücub-i vücûdunu ve vahdetini gösterdiği gibi, her bir tâifesi icmâ ve tevâtür kuvvetini taşıyan bütün âriflerin hakikatlı mârifetleri, bütün şâkirler tâifesinin semeredar şükürleri ve bütün zâkirlerin feyizli zikirleri ve bütün hâmidlerin nimet artıran hamdleri ve bütün muvahhidlerin bürhânlı tevhidleri ve tavsifleri ve bütün muhiblerin hakikî muhabbet ve aşkları ve bütün müridlerin sâdık irâde ve rağbetleri ve bütün münîblerin ciddî taleb ve inabeleri, yine Ma'ruf, Mezkûr, Meşkûr, Mahmûd, Vâhid, Mahbûb, Merğûb, Maksûd olan o Mâbud-i Ezelî'nin vücub-i vücûdunu ve kemâl-i rubûbiyetini ve vahdetini gösterdiği gibi, kâmil insanlardaki bütün makbul ibâdâtın ve o makbul ibâdâtın neticesinden hâsıl olan füyuzât ve münâcât, müşahedât ve keşfiyât, yine o Mevcud-i lem-yezel ve o Mâbud-i lâ-yezâl'in vücub-i vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte şu üç cihette ziyâdâr büyük bir pencere, vahdâniyete açılır.

Onuncu Pencere

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ۞ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۞ وَاٰتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا [1]

[1] "Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. ۞ Mutad seyirlerini yapan Güneş ile Ay'ı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur." ۞ Hasılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız." (İbrahim sûresi, 14/32-34)

Ubûdiyet: Kulluk
Bilmüşâhe: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Zîhayat: Canlı
Kemâl-i intizam: Mükemmel düzen
Ubûdiyetkârâne: Kulluk ederek
Cemâdât: Cansız varlıklar
Kemâl-i itâat: Tam bir itaatle
Mâbud-i Bilhakk: İbadete lâyık tek varlık. ***Anâsır***: Unsurlar
Tâife: Topluluk
İcmâ: Oy birliği
Tevatür: Bir haberin, yalan ihtimalini akla getirmeyecek derecede güvenilir olması
Mârifet: Bilme. ***Şâkir***: Şükreden
Semeredar: Verimli
Zâkir: Zikreden. ***Feyiz***: Bereket
Hâmid: Şükreden, takdir eden
Muvahhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inanan
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Tavsif: Niteleme. ***Muhib***: Seven
Mürid: İsteyen, arzu eden
Münîb: Tövbe edip Allah'a yönelen
İnabe: Günahlara tövbe edip hak yoluna dönme. ***Mezkûr***: Zikredilen
Meşkûr: Kendisine şükür ve teşekkür edilen. ***Mahmûd***: Övülen
Vâhid: Bir, Allah (c.c.)
Mahbub: Sevilen. ***Mergub***: Arzu
Maksud: Gaye edilen
Mâbud-i Ezelî: Kendisine ibadet edilen ezelî olan Allah (c.c.)
Kâmil: Olgun, mükemmel
Münâcat: Niyaz etme, içten içe yalvarma. ***Füyuzât***: Bereketler
Müşahedât: Gözle görülen şeyler
Keşfiyât: Keşifler, gizli olan hakikatlere âşinâ olma
Mevcud-i Lemyezel: Varlığı ezelî olan Allah (c.c.)
Mâbud-i Lâyezâl: Ebedî ilah
Cihet: Yön, taraf. ***Ziyâdâr***: Parlak
Vahdaniyet: Allah'ın birliği

Şu kâinattaki mevcudatın birbirine teâvünü, tecâvübü, tesanüdü gösterir ki; umum mahlûkat, bir tek Mürebbî'nin terbiyesindedirler. Bir tek Müdebbir'in idaresindedirler. Bir tek Mutasarrıf'ın taht-ı tasarrufundadırlar. Bir tek Seyyid'in hizmetkârlarıdırlar. Çünkü; zemindeki zîhayatlara levâzımât-ı hayatiyeyi emr-i Rabbânî ile pişiren Güneş'ten ve takvimcilik eden Kamer'den tut, tâ ziyâ, hava, mâ, gıdanın zîhayatların imdadına koşmalarına ve nebâtâtın dahi hayvanâtın imdadına koşmalarına ve hayvanât dahi insanların imdadına koşmalarına, hattâ âzâ-yi bedenin birbirinin muavenetine koşmalarına ve hattâ gıda zerrâtının hüceyrât-ı bedeniyenin imdadına koşmalarına kadar cari olan bir düstûr-i teâvün ile, câmid ve şuûrsuz olan o mevcudat-ı müteavine, bir kanun-i kerem, bir nâmus-i şefkat, bir düstûr-i rahmet altında gayet hakîmâne, kerîmâne birbirine yardım etmek, birbirinin sadâ-yi hâcetine cevap vermek, birbirini takviye etmek, elbette bilbedâhe bir tek, yektâ, Vâhid ü Ehad, Ferd u Samed, Kadîr-i Mutlak, Alîm-i Mutlak, Rahîm-i Mutlak, Kerîm-i Mutlak bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un hizmetkârları ve memurları ve masnûları olduklarını gösterir.

İşte ey bîçâre müflis felsefî! Bu muazzam pencereye ne diyorsun? Senin tesadüfün buna karışabilir mi?...

On Birinci Pencere

أَلاَ بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ [1]

Bütün ervâh ve kulûbün dalâletten neş'et eden ıztırabat ve keşmekeş ve ıztırabattan neş'et eden mânevî elemlerden kurtulmaları, bir tek Hâlık'ı tanı-

[1] "İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd sûresi, 13/28)

Mevcûdat: Var olan şeyler
Teâvün: Yardımlaşma
Tecâvüb: İhtiyaçlara karşılıklı cevap verme
Tesanüd: Birbiriyle dayanışma hâlinde bulunma
Mürebbi: Terbiye eden, besleyip büyüten Allah (c.c.)
Müdebbir: İlmi ile her şeyin akibetini ihâta edip ona göre hikmetle iş yapan, idare eden Allah (c.c.)
Mutasarrıf: Yöneten
Taht-ı tasarruf: Yönetimi altında
Seyyid: Efendi. ***Zîhayat***: Canlı
Levâzımât-ı hayatiye hayat için gerekli malzemeler
Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri. ***Kamer***: Ay. ***Ziyâ***: Işık
Mâ: Su. ***Nebâtât***: Bitkiler
Âzâ-yi beden: Vücut organları
Muavenet: Yardım
Zerrat: Zerreler
Hüceyrât-ı bedeniye: Beden hücreleri. ***Cari***: Geçerli
Düstûr-i teâvün: Yardımlaşma prensibi. ***Câmid***: Cansız
Mevcûdat-ı müteavine: Yardımlaşan varlıklar
Kanun-i kerem: Cenab-ı Hakk'ın cömertlik ve ihsan kanunu
Namus-i şefkat: Cenab-ı Hakk'ın varlıklara gösterdiği şefkat kanunu
Düstûr-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın varlığı kuşatan rahmet prensibi
Hakîmane: Hikmetli bir şekilde
Kerîmane: Cömertçe
Sadâ-yi hâcet: İhtiyaç sesi
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Vâhid u Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Yektâ: Tek, eşsiz
Ferd u Samed: Tek ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah
Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Alîm-i Mutlak: Her şeyi en iyi şekilde bilen Allah (c.c.)
Rahîm-i Mutlak: Pek merhametli ve ihsanı bol olan Allah (c.c.)
Kerîm-i Mutlak: Pek cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan Allah
Masnû: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk
Ervâh: Ruhlar. ***Kulûb***: Kalpler
Dalâlet: Hak ve hakikatten sapma, dinden ayrılma
Neş'et: Ortaya çıkmak
Iztırabat: Sıkıntılar, çileler

makla olur. Bütün mevcudatı, bir tek Sâni'a vermekle necât buluyorlar, bir tek Allah'ın zikriyle mutmain olurlar.

Çünkü; hadsiz mevcudat bir tek Zât'a verilmezse (Yirmi İkinci Söz'de kat'î isbat edildiği gibi) o zaman her bir tek şeyi, hadsiz esbaba isnad etmek lâzım gelir ki, o hâlde bir tek şeyin vücûdu, umum mevcudat kadar müşkil olur. Çünkü; Allah'a verse, hadsiz eşyayı bir Zât'a verir. O'na vermezse, her bir şeyi hadsiz esbaba vermek lâzım gelir. O vakit bir meyve, kâinat kadar müşkilât peydâ eder, belki daha ziyade müşkil olur.

Çünkü; nasıl bir nefer yüz muhtelif adamın idaresine verilse, yüz müşkilât olur. Ve yüz nefer, bir zâbitin idaresine verilse, bir nefer hükmünde kolay olur.

Öyle de; çok muhtelif esbabın bir tek şeyin îcadında ittifakları, yüz derece müşkilâtlı olur. Ve pek çok eşyanın îcadı, bir tek Zât'a verilse yüz derece kolay olur. İşte mahiyet-i insâniyedeki merak ve taleb-i hakikat cihetinden gelen nihayetsiz ıztırabdan kurtaracak yalnız tevhid-i Hâlık ve mârifet-i ilâhiye'dir.

Madem küfürde ve şirkte nihayetsiz müşkilât ve ıztırabat var. Elbette o yol muhâldir, hakikati yoktur. Madem tevhidde, mevcudatın yaratılışındaki suhulete ve kesrete ve hüsn-i san'ata muvafık olarak nihayetsiz suhulet ve kolaylık var. Elbette o yol vâcibdir, hakikattir.[1]

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet! Bak: Dalâlet yolu ne kadar karanlıklı ve elemli!. Ne zorun var ki, oradan gidiyorsun? Hem bak: Îmân ve tevhid yolu ne kadar kolay ve safalı... Oraya gir, kurtul...

On İkinci Pencere

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى ۝ اَلَّذِي خَلَقَ فَسَوّٰى ۝ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدٰى ۝ [2]

sırrınca, umum eşyada hususan zîhayat masnûlarda hikmetli bir kalıbdan

[1] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/42; Enbiyâ sûresi, 21/21.

[2] "Tenzih et Rabbinin yüce adını. ۝ O seni yaratıp, mükemmel yaratılış vereni. ۝ O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları göstereni." (A'lâ sûresi, 87/1-3)

Mevcûdat: Var olan şeyler
Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Necât: Kurtuluş
Mutmain: Emin, içi rahat
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
İsnad: Dayandırma
Müşkil: Karışık, zor
Müşkilât: Karışıklıklar, zorluklar
Peydâ: Meydana gelmek, hasıl olmak. ***Nefer***: Er, asker
Mahiyet-i insaniye: İnsan mahiyeti
Taleb-i hakikat: Hakikat isteği
Tevhid-i Hâlık: Yaradanın bir ve tek olması
Mârifet-i İlâhiye: Allah'ı hakkıyla tanıma, bilme. ***Muhâl***: İmkânsız
Sühulet: Kolaylık. ***Kesret***: Çokluk
Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Ehl-i dalâlet: Dalalette olanlar, doğru yoldan çıkanlar, sapıtanlar
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Masnû: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk

çıkmış gibi her şeye bir miktar-ı muntazam ve bir sûret, hikmetle verildiği ve o sûret ve o miktarda maslahatlar ve fâideler için eğri büğrü hududlar bulunması; hem müddet-i hayatlarında değiştirdikleri sûret-i libasları ve miktarları yine hikmetlere, maslahatlara muvafık bir tarzda mukadderat-ı hayatiyeden terkib ve tanzim edilen mânevî ve muntazam birer sûret, birer miktar bulunması, bilbedâhe gösterir ki: Bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in kader dairesinde sûretleri ve biçimleri tertib edilen ve kudretin destgâhında vücûdları verilen o hadsiz masnûat, o Zât'ın vücub-i vücûduna delâlet ve vahdetine ve kemâl-i kudretine hadsiz lisân ile şehâdet ederler.

Sen kendi cismine ve âzâlarına ve onlardaki eğri büğrü yerlerin meyvelerine ve fâidelerine bak! Kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

On Üçüncü Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[1] sırrınca: Her şey lisân-ı mahsusu ile Hâlık'ını yâdeder, takdis eder. Evet bütün mevcudatın lisân-ı hâl ve kâl ile ettiği tesbihât, bir tek Zât-ı Mukaddes'in vücûdunu gösteriyor. Evet fıtratın şehâdeti reddedilmez.

Delâlet-i hâl ise, hususan çok cihetlerle gelse, şüphe getirmez. Bak hadsiz fıtrî şehâdeti tazammun eden ve nihayetsiz tarzlarda lisân-ı hâl ile delâlet eden ve mütedâhil daireler gibi bir tek merkeze bakan şu mevcudatın muntazam sûretleri, her biri birer dildir. Ve mevzun hey'etleri, her biri birer lisân-ı şehâdettir. Ve mükemmel hayatları, her biri birer lisân-ı tesbihtir ki, Yirmi Dördüncü Söz'de kat'î isbat edildiği gibi, o bütün diller ile pek zâhir bir sûrette tesbihâtları ve tahiyyatları ve bir tek mukaddes Zât'a şehâdetleri, ziyâ

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Miktar-ı muntazam: Düzenli miktar. ***Maslahat***: Fayda, menfaat
Müddet-i hayat: Hayat müddeti
Sûret-i libas: Elbise şekli, biçimi
Maslahat: Fayda. ***Muvafık***: Uygun
Mukadderat-ı hayatiye: Varlığın; ezelde yazılıp, takdir edilen, başına gelecek şeyler
Terkip: Çeşitli unsurları birleştirme, sentez
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Hakîm-i Zülkemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar
Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması
Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. ***Âzâ***: Vücudun organları
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. ***Destgâh***: Tezgâh
Lisân-ı mahsus: Her varlığın kendine ait hususî ifade şekli
Takdis: Allah'ı noksanlıklardan tenzih etme. ***Hâlık***: Yaradan
Lisân-ı hâl ve kal: Davranışların ve sözlerin ifade ettiği anlam
Mevcûdat: Var olan şeyler
Zât-ı Mukaddes: Her türlü kusur ve eksikliklerden uzak Yüce Allah
Delâlet-i hâl: Davranışların işareti
Tazammun: İhtiva etmek, içine almak. ***Zâhir***: Görünen, açık
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam
Mütedâhil: İçiçe. ***Mevzun***: Ölçülü
Hey'et: Şekil, görünüş, durum
Lisân-ı şehâdet: Şahadet dili
Lisân-ı tesbih: Tesbih dili
Tahiyyat: Selâmlar, manen sunulan bütün hediyeler. ***Ziyâ***: Işık

Güneş'i gösterdiği gibi bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'u gösterir. Ve kemâl-i ulûhiyetine delâlet eder.

On Dördüncü Pencere

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ [1]

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ عِنْدَنَا خَزَٓائِنُهُ [2]

مَا مِنْ دَٓابَّةٍ إِلاَّ هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا [3]

إِنَّ رَبِّي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ [4]

sırlarınca: Her şey her şeyinde ve her şe'ninde tek bir Hâlık-ı Zülcelâl'e muhtaçtır. Evet kâinattaki mevcudata bakıyoruz ve görüyoruz ki: Zaaf-ı mutlak içinde bir kuvvet-i mutlaka tezahüratı var. Ve acz-i mutlak içinde bir kudret-i mutlakanın âsârı görünüyor. Meselâ, nebâtâtın tohumlarında ve köklerindeki ukde-i hayatiyelerinin intibahları zamanında gösterdikleri hârika vaziyetleri gibi...

Hem fakr-ı mutlak ve kuruluk içinde bir gınâ-yi mutlakın tezahüratı var: Kıştaki toprağın ve ağaçların vaziyet-i fakirâneleri ve baharda şâşaalı servet ve gınaları gibi...

Hem cümud-i mutlak içinde bir hayat-ı mutlakanın tereşşuhatı görünüyor: Anâsır-ı câmidenin zîhayat maddelere inkılâbı gibi...

Hem bir cehl-i mutlak içinde muhît bir şuûrun tezahüratı görünüyor: Zerrelerden yıldızlara kadar her şeyin harekâtında nizamat-ı âleme ve me-

---

[1] "Peki!" de, "Her şeyin gerçek yönetimini elinde tutan, Kendisi her şeyi koruyup gözeten kimdir!.." (Mü'minûn sûresi, 23/88)

[2] "Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır." (Hicr sûresi, 15/21)

[3] "Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın." (Hûd sûresi, 11/56)

[4] "Muhakkak ki Rabbim her şeyi koruyandır." (Hûd sûresi, 11/57)

Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan Allah
Kemâl-i Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın, ibadet ve itaat edilmeye ancak kendisinin müstehak olması
Hâlık-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan. ***Şe'n***: Durum, iş
Zaaf-ı mutlak: Tam bir zayıflık
Kuvvet-i mutlaka: Sınırsız kuvvet
Tezahürat: Belirtiler
Acz-i mutlak: Tam bir güçsüzlük
Kudret-i mutlaka: Mükemmel ve sınırsız kuvvet. ***Nebâtât***: Bitkiler
Âsâr: Eserler, izler
Ukde-i hayatiye: Hayat merkezi
İntibah: Uyanma, harekete geçme
Fakr-ı mutlak: Tam fakirlik
Gına-yi mutlak: Tam zenginlik
Vaziyet-i fakirâne: Fakirce bir durum. ***Tezahürat***: Belirtiler
Şâşaalı: Parlak, gösterişli
Cümud-i mutlak: Cansızlık, tam donukluk. ***Tereşşuhat***: Sızıntılar
Hayat-ı mutlaka: Tam bir canlılık
Anâsır-ı câmid: Cansız unsurlar
Cehl-i mutlak: Tam bir bilgisizlik, katmerli cehalet. ***Zîhayat***: Canlı
Muhît: Geniş, kapsamlı
Harekât: Hareketler
Nizâmat-ı âlem: Dünya düzeni

salih-i hayata ve metalib-i hikmete muvafık bir tarzda hareket etmeleri ve şuûrkârâne vaziyetleri gibi...

İşte bu acz içindeki kudret ve zaaf içindeki kuvvet ve fakr içindeki servet ve gına ve cümud ve cehil içindeki hayat ve şuûr; bilbedâhe ve bizzarûre bir Kadîr-i Mutlak ve Kaviyy-i Mutlak ve Ganiyy-i Mutlak ve Alîm-i Mutlak ve Hayy u Kayyûm bir Zât'ın vücub-i vücûduna ve vahdetine karşı her taraftan pencereler açar. Hey'et-i mecmuası ile büyük bir mikyasta bir cadde-i nuraniyeyi gösterir.

İşte ey tabiat bataklığına düşen gafil! Eğer tabiatı bırakıp kudret-i ilâhiye'yi tanımazsan; her bir şeye, hattâ her bir zerreye, hadsiz bir kuvvet ve kudret ve nihayetsiz bir hikmet ve maharet, belki ekser eşyayı görecek, bilecek, idare edecek bir iktidar, her şeyde bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir.

On Beşinci Pencere

اَلَّذٖٓي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ [1]

sırrınca: Her şeye, o şeyin kabiliyet-i mahiyetine göre kemâl-i mîzân ve intizam ile biçilip hüsn-i san'at ile tertib edilip, en kısa yolda, en güzel bir sûrette, en hafif bir tarzda, istimalce en kolay bir şekilde, meselâ; kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına ve istimal etmelerine bak. Hem israfsız hikmetli bir tarzda vücûd vermek, sûret giydirmek, eşya adedince diller ile bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna şehâdet ve bir Kadîr u Alîm-i Mutlak'a işaret ederler.

---

[1] "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel yapmıştır." (Secde sûresi, 32/7)

Mesalih-i hayat: Hayat için gerekli ve faydalı şeyler
Metalib-i hikmet: Hikmetin gerekleri
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Şuûrkârâne: Şuurluca
Zaaf: Zayıflık, kuvvetsizlik
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç, yoksulluk
Gına: Zenginlik
Cümud: Donukluk, cansızlık
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak
Kadîr-i Mutlak: Kudreti her şeyi kuşatan Allah (c.c.)
Kaviyy-i Mutlak: Her şeyi gücü yeten Allah (c.c.)
Ganiyy-i Mutlak: Her şeyin gerçek sahibi Allah (c.c.)
Alîm-i Mutlak: Her şeyi bilen Allah (c.c.)
Hayy u Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Mikyas: Ölçü
Cadde-i nuraniye: Nurlu cadde
Kudret-i İlâhiye: İlâhî kudret
Mahâret: Ustalık
Ekser: En çok, en fazla
Kabiliyet-i mahiyet: Aslındaki kabiliyet
Kemâl-i mîzân: Tam bir denge
Hüsn-i san'at: Sanat güzelliği
İstimal: Kullanma
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması
Kadîr-i Alîm-i Mutlak: Kudret ve ilim sâhibi ve her şeye kudreti yeten ve her şeyi bilen Allah (c.c.)

On Altıncı Pencere

Rûy-i zeminde mevsim-bemevsim tazelenen mahlûkatın îcad ve tedbirlerindeki intizamat ve tanzimat, bilbedâhe bir hikmet-i âmmeyi gösterir.[1] Sıfat, mevsufsuz olmadığından; elbette o hikmet-i âmme, bizzarûre bir Hakîm'i gösterir.

Hem o perde-i hikmet içinde hârika tezyinat, bilbedâhe bir inâyet-i tâmmeyi gösterir. Ve o inâyet-i tâmme, bizzarûre inâyet-kâr bir Hâlık-ı Kerîm'i gösterir. Ve o perde-i inâyette umuma şâmil bir taltifat ve ihsanat, bilbedâhe bir rahmet-i vasiayı gösterir. Ve o rahmet-i vasia, bizzarûre bir Rahman u Rahîm'i gösterir. Ve o perde-i rahmet üstünde dahi bütün rızka muhtaç zîhayatların lâyık ve mükemmel bir tarzda iaşeleri ve erzakları, bilbedâhe terbiyekârâne bir rezzâkıyet ve şefkatkârâne bir rubûbiyeti gösterir. Ve o terbiye ve idare, bizzarûre bir Rezzâk-ı Kerîm'i gösterir.

Evet zeminin yüzünde kemâl-i hikmetle terbiye edilen ve kemâl-i inâyetle tezyin edilen ve kemâl-i rahmetle taltif edilen ve kemâl-i şefkatle iaşe edilen bütün mahlûkat, birer birer bir Sâni'-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk'ın vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, yeryüzünün mec-

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; En'âm sûresi, 6/99; Hac sûresi, 22/5; Mü'minûn sûresi, 23/14; Rûm sûresi, 30/50; Mülk sûresi, 67/3; Ğâşiye sûresi, 88/17.

Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Mahlûkat: Yaratılmışlar
İntizamat: Tertipler, düzgünlükler
Hikmet-i âmme: Kapsamlı hikmet
Mevsuf: Nitelendirilen
Bizzarûre: Kesin olarak
Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan
Perde-i hikmet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen İlâhî gâyeler, maksatlar
Tezyinat: Süslemeler
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
İnâyet-i tâmme: Tam, mükemmel yardım, itina, ihtimam
İnâyetkâr: İhsan ve lütuf sahibi
Hâlık-ı Kerîm: Pek cömert olan yüce Yaratıcı
Perde-i inâyet: Eşyanın yaratılışında ön planda görülen İlâhî yardımlar, lütuflar
Şâmil: Kaplayan, içine alan
Taltifat: İltifat etmeler, mükâfatlandırmalar
Rahmet-i vasia: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan geniş, engin rahmeti. ***İhsanat***: İhsanlar, lütuflar
Rahmân u Rahîm: Rahman ve Rahim olan Allah (c.c.)
Perde-i rahmet: Rahmet perdesi
İaşe: Besleme, yiyeceklerini sağlama
Erzak: Rızıklar, maddî ve mânevî nimetler. ***Zîhayat***: Canlı
Terbiyekârâne: Besleyip büyütür bir şekilde
Rezzâkıyet: Yaratılanların rızık ihtiyaçlarını gözeterek ihtiyaçlarına göre vermek
Şefkatkârâne: Şefkatli, merhametli bir şekilde
Rubûbiyet: Rablık; Allah'ın bütün mahlukları yaratıp yönetme sıfatı
Rezzâk-ı Kerîm: Bütün mahluklarının rızıklarını cömertçe veren Allah (c.c)
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Kemâl-i inâyet: Kusursuz ihsan, mükemmel iyilik
Tezyin: Donatmak, süslemek
Kemâl-i rahmet: Mükemmel, kusursuz bir rahmet ve merhamet
Taltif: İltifat etme, mükâfatlandırma
Kemâl-i şefkat: Mükemmel bir şefkat
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Rezzâk: Bütün mahluklarının rızıklarını veren Allah (c.c)
Mecmu: Toplanmış, bir araya getirilmiş
Tezahür: Ortaya çıkma, görünme, belirme. ***Kasd***: Gaye, amaç

muunda tezahür eden ve umumunda görülen ve kasd ve irâdeyi bilbedâhe gösteren hikmet-i âmme; ve hikmeti dahi tazammun eden umum masnûata şâmil inâyet-i tâmme; ve inâyet ve hikmeti tazammun eden ve umum mevcudat-ı arziyeye şâmil olan rahmet-i vasia; ve rahmet ve hikmet ve inâyeti de tazammun eden umum zîhayata şâmil bir sûrette ve gayet kerîmâne bir tarzda olan rızık ve iaşe-i umumiyeyi birden nazara al, bak! Nasıl ki elvan-ı seb'a, ziyâyı teşkil eder. Ve yeryüzünü tenvir eden o ziyâ, nasıl şüphesiz Güneş'i gösterir. Öyle de; o hikmet içindeki inâyet ve inâyet içindeki rahmet ve rahmet içindeki iaşe-i rızkî, nihayet derecede Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Vâcibü'l-Vücûd'un vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini büyük bir mikyasta, yüksek bir derecede, parlak bir sûrette gösterir.[1]

İşte ey sersem münkir-i gafil! Göz önündeki bu hakîmâne, kerîmâne, rahîmâne, rezzâkâne terbiyeti ve bu acib ve hârika ve mu'cize keyfiyeti ne ile izah edebilirsin? Senin gibi serseri tesadüfle mi? Ve kalbin gibi kör kuvvetle mi? Ve kafan gibi sağır tabiatla mı? Ve senin gibi âciz, câmid, cahil esbabla mı? Yoksa nihayetsiz derecede mukaddes, münezzeh ve müberrâ, muallâ ve nihayetsiz derecede Kadîr, Alîm, Semî', Basîr olan Zât-ı Zülcelâl'e nihayetsiz derecede âciz, cahil, sağır, kör, mümkin, miskin olan "tabiat" nâmını verip nihayetsiz hatâ işlemek mi istersin? Hem Güneş gibi parlak şu hakikatı, hangi kuvvet ile söndürebilirsin? Hangi perde-i gaflet altında saklayabilirsin?

---

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/22; Yûnus sûresi, 10/21; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/19-22; Neml sûresi, 17/64; Sebe sûresi, 34/24; Fâtır sûresi, 35/3; Mü'min sûresi, 40/13; Zâriyat sûresi, 51/58.

Hikmet-i âmme: Kapsamlı hikmet
Tazammun: İhtiva etmek, içine almak
Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar
Şâmil: Kaplayan, içine alan
İnâyet-i tâmme: Tam, mükemmel yardım, itina, ihtimam
İnâyet: İtina, ihtimam
Mevcûdat-ı arziye: Yeryüzünde yaşayan varlıklar
Rahmet-i vasia: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kuşatan geniş, engin rahmeti
Kerîmane: Cömertçe
İaşe-i umumî: Bütün yaratıkları kapsayan yedirip doyurma
Elvan-ı seb'a: Yedi renk
Ziyâ: Işık
Tenvir: Aydınlatma
İaşe-i rızkî: Rızıkla besleme
Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan
Vahdet: Birlik. Tek olma
Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme
Mikyas: Ölçü
Hakîmane: Hikmetle
Kerîmane: Cömertçe
Rahîmane: Merhamet ve ihsan eder bir şekilde
Rezzâkâne: Muhtaç olanlara rızıklarını vererek
Âciz: Güçsüz. ***Câmid***: Cansız
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Münezzeh: Kusur ve noksanlıktan uzak olan, kusursuz
Müberrâ: (Fenalıklardan) Uzak, arınmış
Muallâ: Yüksek, yüce
Kadîr: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Alîm: Her şeyi bilen Allah (c.c.)
Semi': Tam manasıyla her şeyi duyan işiten Allah (c.c.)
Basîr: Her şeyi gören Allah (c.c.)
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)
Mümkin: Varlığı şart olmayan şeyler. Allah'tan başka her şey
Perde-i gaflet: Gaflet perdesi

On Yedinci Pencere

إِنَّ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ [1]

Zeminin yüzünü yaz zamanında temâşâ edip görüyoruz ki: Îcad-ı eşyada müşevveşiyeti iktiza eden ve intizamsızlığa sebeb olan nihayetsiz sehâvet ve bir cûd-i mutlak, gayet derecede bir insicam ve intizam içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü tezyin eden bütün nebâtâtı gör.

Hem mîzânsızlığı ve kabalığı iktiza eden îcad-ı eşyadaki sür'at-i mutlaka dahi kemâl-i mevzuniyet içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü süslendiren bütün meyvelere bak.

Hem ehemmiyetsizliği, belki çirkinliği iktiza eden kesret-i mutlaka dahi, kemâl-i hüsn-i san'at içinde görünüyor. İşte yeryüzünü yaldızlayan bütün çiçeklere bak!

Hem san'atsızlığı, basitliği iktiza eden îcad-ı eşyadaki suhulet-i mutlaka dahi, nihayetsiz derecede san'atkârlık ve maharet ve ihtimamkârlık içinde görünüyor. İşte yeryüzündeki ağaç ve nebâtât cihazatının sandukçaları ve programları ve tarihçe-i hayatlarının kutucukları hükmünde olan bütün tohumlara, çekirdeklere dikkatle bak.

Hem ihtilâf ve ayrılığı iktiza eden uzaklık ve bu'd-i mutlak dahi bir ittifak-ı mutlak içinde görünüyor. İşte bütün aktâr-ı zeminde zer'edilen her nevi hububata bak.

Hem karışmayı ve bulaşmayı iktiza eden kemâl-i ihtilât, bilâkis kemâl-i imtiyaz ve tefrik içinde görünüyor. İşte bütün yer altına karışık atılan ve madde itibariyle birbirine benzeyen tohumların sünbül vaktinde kemâl-i imtiyazları ve ağaçlara giren muhtelif maddelerin yaprak, çiçek ve meyvelere

---

[1] "Şüphesiz göklerde ve yerde müminler için Allah'ın kudret ve hikmetine dair çok deliller vardır." (Câsiye sûresi, 45/3)

Temâşâ: Bakmak, seyretmek
Îcad-ı eşya: Varlıkları vücuda getirme
Müşevveşiyet: Karışıklık, karmakarışık vaziyet
İktiza: Gerektirmek
Sehavet: Cömertlik
Cûd-i mutlak: Tam cömertlik
İnsicam: Düzgünlük, uyumluluk
Tezyin: Donatmak, süslemek
Nebâtât: Bitkiler
Mîzân: Denge, ölçü
Sür'at-i mutlaka: Büyük bir hız
Îcad-ı eşya: Varlıkların meydana getirilmesi
Kemâl-i mevzuniyet: Pek mükemmel düzgünlük, kusursuz bir düzen
Kesret-i mutlaka: Büyük çokluk
Kemâl-i hüsn-i san'at: Mükemmel sanat
Îcad-ı eşya: Varlıkların vücuda getirilmesi
Sühulet-i mutlaka: Tam bir kolaylık
İhtimamkârlık: Dikkatle çalışma, özenle iş görme
Cihazat: Aletler, sistemler
Tarihçe-i hayat: Hayat tarihçesi, ömür
Bu'd-i mutlak: Tam uzaklık
İttifak-ı mutlak: Tam birliktelik
Aktâr-ı zemin: Yeryüzünün her tarafı, her yeri
Zer' etmek: Ekmek, dikmek
Nev': Tür
Hububat: Tahıl ürünleri
Kemâl-i ihtilat: Tam bir karışma
Kemâl-i imtiyaz: Tam bir ayrıcalık
Tefrik: Ayırma

kemâl-i imtiyaz ile tefrikleri ve mideye giren karışık gıdaların muhtelif âzâ ve hüceyrâta göre kemâl-i imtiyazla ayrılmalarına bak, kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

Hem ehemmiyetsizliği, kıymetsizliği iktiza eden gayet derecede mebzûliyet ve nihayet derecede ucuzluk dahi, yeryüzünde masnûatça, san'atça nihayet derecede kıymettar ve pahalı bir keyfiyette görünüyor. İşte o hadsiz acâib-i san'at içinde yeryüzünün Rahmanî sofrasında yalnız kudretin şekerlemeleri olan dutların nevilerine bak! Kemâl-i rahmeti, kemâl-i san'at içinde gör.

İşte bütün rûy-i zeminde gayet kıymettarlık ile beraber hadsiz ucuzluk; ve hadsiz ucuzluk içinde hadsiz ihtilât ve karışıklık ile beraber hadsiz imtiyaz ve tefrik; ve hadsiz imtiyaz ve tefrik içinde gayet uzaklık ile beraber son derecede muvafakat ve benzeyiş; ve son derece benzemek içinde gayet derecede suhulet ve kolaylık ile beraber gayet derecede ihtimamkârâne yapılış; ve gayet derecede güzel yapılış içerisinde sür'at-i mutlaka ve çabuklukla beraber gayet derecede mevzun ve mîzânlı ve israfsızlık; ve gayet derecede israfsızlık içinde son derece çokluk ve kesret ile beraber son derecede hüsn-i san'at; ve son derece hüsn-i san'at içinde nihayet derecede sehâvet ile beraber intizam-ı mutlak.. elbette gündüz ışığı, ışık Güneş'i gösterdiği gibi, bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in vücub-i vücûduna ve kemâl-i kudretine ve cemâl-i rubûbiyetine ve vâhidiyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler, [1] لَهُ الْأَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى sırrını gösterirler.

Şimdi ey bîçâre cahil, gafil, muannid, muattıl! Bu hakikat-ı uzmayı ne ile tefsir edebilirsin? Bu nihayet derecede mu'cize ve hârika keyfiyeti ne ile

---

[1] "En güzel isimler Allah'a mahsustur." (Tâhâ sûresi, 20/8)

Âzâ: Vücudun organları
Hüceyrât: Hücreler
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Kemâl-i kudret: Kudretin mükemmelliği. ***İktiza***: Gerektirmek
Mebzûliyet: Bolluk
Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar
Kıymettar: Kıymetli
Acâib-i san'at: Sanat harikaları
Rahmânî: Merhamet ve ihsan sahibi Allah'a (c.c.) ait. ***Nev'***: Tür
Kemâl-i rahmet: Mükemmel rahmet
Kemâl-i san'at: Mükemmel sanat
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
İhtilat: Karışma
İmtiyaz: Ayırma, seçme
Tefrik: Ayırma
Sühulet: Kolaylık
İhtimamkârâne: Dikkatle çalışarak, özenle iş görerek
Sür'at-i mutlaka: Büyük bir hız
Mevzun: Ölçülü
Hüsn-i san'at: Güzel sanat
Sehavet: Cömertlik
İntizam-ı mutlak: Tam bir intizam
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Hakîm-i Zülkemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Rahîm-i Zülcemâl: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Vücub-i vücud: Varlığı kesin olan tek varlık
Kemâl-i kudret: Mükemmel kudret
Cemâl-i rubûbiyet: Allah'ın güzel icraatları
Vahdaniyet: Allah'ın birliği
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği
Muattıl: Allah'ın sıfatlarını inkâr eden. ***Muannid***: İnatçı
Hakikat-i uzma: En büyük gerçek

izah edebilirsin? Bu hadsiz derecede acib şu san'atları neye isnad edebilirsin? Bu yeryüzü derecesinde geniş bu pencereye hangi perde-i gafleti atıp kapatabilirsin? Senin tesadüfün nerede, tabiat dediğin ve güvendiğin şuûrsuz yoldaşın ve dalâlette istinadgâhın ve arkadaşın nerede? Bu işlere tesadüfün karışması yüz derece muhâl değil mi? Ve şu hârika işlerin binden birinin tabiata havalesi, bin derece muhâl olmuyor mu?

Yoksa câmid, âciz tabiatın; her bir şeyin içinde o şeyden yapılan eşya adedince mânevî makine ve matbaaları mı var?..

On Sekizinci Pencere

أَوَ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ [1]

Yirmi İkinci Söz'de izah edilen şu temsîle bak ki: Nasıl mükemmel, muntazam, san'atlı, saray gibi bir eser, bilbedâhe muntazam bir fiile delâlet eder. Yâni bir bina, bir dülgerliğe delâlet eder. Ve mükemmel, muntazam bir fiil, bizzarûre mükemmel bir fâile ve mahir bir ustaya, bir dülgere delâlet eder. Ve mükemmel usta ve dülger unvanları, bilbedâhe mükemmel bir sıfata, yâni san'at melekesine delâlet eder. Ve mükemmel sıfat ve o mükemmel meleke-i san'at, bilbedâhe mükemmel bir istidadın vücûduna delâlet eder. Ve mükemmel bir istidat ise, âlî bir ruh ve yüksek bir Zât'ın vücûduna delâlet eder.

Öyle de, zeminin yüzünü, belki kâinatı dolduran müteceddid eserler, bilbedâhe gayet derece-i kemâlde bulunan ef'âli gösteriyor. Ve şu nihayet derecedeki intizam ve hikmet dairesindeki ef'âl, bilbedâhe unvanları ve isimleri mükemmel olan bir Fâil'i gösteriyor.

Çünkü; muntazam, hakîmâne fiiller, fâilsiz olmadığı kat'iyyen mâlûm. Ve son derece mükemmel unvanlar, o fâilin son derece kemâldeki sıfatlarına delâlet eder. Çünkü fenn-i Sarfça nasıl ism-i fâil masdardan yapılır. Öy-

---

[1] "Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin melekûtunu ve o muazzam saltanatı?" (A'râf sûresi, 7/185)

Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik
Acib: Şaşırtıcı, hayret verici
İsnad: Dayandırma
Perde-i gaflet: Gaflet perdesi
İstinadgâh: Dayanak
Muhâl: İmkânsız. ***Câmid***: Cansız
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Dülgerlik: Marangozluk
Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak
Fâil: İşleyen, yapan. ***Ef'âl***: Fiiller
Mahir: Hünerli
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Meleke-i san'at: Ustalık
İstidad: Kabiliyet. ***Âlî***: Yüce, ulu
Vücud: Varlık, var olmak, bulunmak
Müteceddid: Yenilenen
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Derece-i kemâl: Mükemmellik
Hakîmane: Hikmetli bir şekilde
Kat'iyyen: Kesin olarak, kesinlikle
Fenn-i Sarf: Dil bilgisi, fiil çekimleri, fiil yapıları vs.. ile ilgili temel bilgileri ihtiva eden ilim
İsm-i fâil: Gramerde bir fiili yapan kimse için kullanılan siga (etken ortaç). ***Mâlûm***: Bilinen, belli
Masdar: Fiillerin asıl kökü

le de, unvanların ve isimlerin dahi masdarları ve menşe'leri, sıfatlardır. Ve son derece-i kemâlde sıfatlar, şüphesiz son derece mükemmel olan şuûnat-ı zâtiyeye delâlet eder. Ve kabiliyet-i zâtiye –tabir edemediğimiz– o mükemmel şuûn-i zâtiye, bihakkalyakîn hadsiz derece-i kemâlde olan bir Zât'a delâlet eder.

İşte bütün âlemdeki âsâr-ı san'at ve bütün mahlûkat, her biri birer eser-i mükemmel olduğundan, her biri bir fiile ve fiil ise isme, isim ise vasfa ve vasıf ise şe'ne ve şe'n ise zâta şehâdet ettikleri için; masnûat adedince bir tek Sâni-i Zülcelâl'in vücub-i vücûduna şehâdet ve ehadiyetine işaret ettikleri gibi; hey'et-i mecmuası ile, silsile-i mahlûkat kadar kuvvetli bir tarzda bir mi'râc-ı mârifettir. Hiçbir cihette içine şüphe girmeyen müteselsil bir bürhân-ı hakikattir.

Şimdi ey bîçâre münkir-i gafil! Silsile-i kâinat kadar kuvvetli şu bürhânı ne ile kırabilirsin? Şu masnûat adedince hakikatın şuaını gösteren hadsiz delikli ve kafesli şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Hangi perde-i gafleti üstüne çekebilirsin?

On Dokuzuncu Pencere

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ [1]

sırrınca: Sâni-i Zülcelâl, semâvâtın ecrâmına o kadar hikmetler, mânâlar takmış ki; güya celâl ve cemâlini ifade etmek için semâvâtı; güneşler, aylar, yıldızlar kelimeleriyle süslendirdiği gibi, cevv-i semâda dahi olan mevcudata öyle hikmetler ve mânâlar ve maksadlar takmış ki; güya o cevv-i semâyı berk-

[1] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hattâ hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Âsâr-ı san'at: Sanat eserleri
Bihakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak bilmek
Bürhan: Delil, ispat vasıtası
Bürhan-ı hakikat: Hakikat delili
Celâl: Ululuk. ***Cemâl***: Güzellik
Cevv-i semâ: Hava boşluğu, atmosfer
Derece-i kemâl: Mükemmellik, olgunluk derecesi
Ecram: Gök cisimleri, yıldızlar
Ehadiyet: Cenab-ı Hakk'ın birer birer her bir şeyde tecelli eden birliği. ***Mahlûkat***: Yaratılmışlar
Eser-i mükemmel: Mükemmel eser
Hey'et-i mecmua: Genel görünüş
Kabiliyet-i zâtiye: Zatından olan özellikler
Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar. ***Mevcûdat***: Var olan şeyler, mahluklar
Menşe: Bir şeyin çıktığı, neş'et ettiği yer
Mi'râc-ı mârifet: Allah'ı tanıma gayesine yükselten merdiven
Münkir-i gafil: İnkâr eden gafil
Müteselsil: Silsile hâlinde ard arda gelen
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan. ***Semâvât***: Gökyüzü
Perde-i gaflet: Gaflet perdesi
Silsile-i kâinat: Kâinatta ardı ardına gerçekleşen işler
Silsile-i mahlûkat: Yaratılmışlar zinciri
Şe'n: Durum, iş
Şuâ: Işık hüzmesi. ***Vasf***: Sıfat
Şuûnat-ı zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Vücub-i vücud: Varlığın kesinliği

ler, şimşekler, ra'dlar, katreler kelimeleriyle intak ediyor. Ve kemâl-i hikmet ve cemâl-i rahmetini ders veriyor.

Ve nasıl zemin kafasını, hayvanât ve nebâtât denilen mânidar kelimeleriyle söyleştirip kemâlât-ı san'atını kâinata gösteriyor. Öyle de; o kafanın birer kelimesi olan nebatları ve ağaçları dahi; yapraklar, çiçekler, meyveler kelimeleriyle intak edip yine kemâl-i san'atını ve cemâl-i rahmetini ilân ediyor. Ve birer kelime olan çiçekleri ve meyveleri dahi tohumcuklar kelimeleriyle konuşturup dekâik-ı san'atını ve kemâl-i rubûbiyetini ehl-i şuûra tâlim ediyor.

İşte bu hadsiz kelimât-ı tesbihiye içinde yalnız tek bir sünbül ve tek bir çiçeğin tarz-ı ifadesine kulak verip dinleyeceğiz. Nasıl şehâdet eder, bileceğiz.

Evet her bir nebat, her bir ağaç, pek çok lisân ile Sâni'lerini öyle gösteriyorlar ki; ehl-i dikkati hayretlerde bırakır ve bakanlara "Sübhânallah! Ne kadar güzel şehâdet ediyor!" dedirtirler. Evet, her bir nebatın çiçek açması zamanında ve sünbül vermesi anında, tebessümkârâne mânevî tekellümleri hengâmındaki tesbihleri, kendileri gibi güzel ve zâhirdir. Çünkü her bir çiçeğin güzel ağzı ile ve muntazam sünbülün lisânıyla ve mevzun tohumların ve muntazam habbelerin kelimâtıyla hikmeti gösteren o nizam, bilmüşâhede ilmi gösteren bir mîzân içindedir. Ve o mîzân ise, maharet-i san'atı gösteren bir nakş-ı san'at içindedir ve o nakş-ı san'at, lütuf ve keremi gösteren bir zînet içindedir. Ve o zînet dahi, rahmet ve ihsanı gösteren latîf kokular içindedir. Ve birbiri içinde bulunan şu mânidar keyfiyetler, öyle bir lisân-ı şehâdettir ki; hem Sâni-i Zülcemâl'ini esmâsıyla târif eder, hem evsâfıyla tavsif eder, hem cilve-i esmâsını tefsir eder, hem teveddüd ve taarrüfünü, yâni sevdirilmesini ve tanıttırılmasını ifade eder.

Berk: Şimşek. ***Ra'd***: Gök gürültüsü
İntak: Konuşturma, dile getirme
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. ***Katre***: Damla
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Nebâtât: Bitkiler. ***Nebat***: Bitki
Kemâlât-ı san'at: Mükemmel san'at. ***Mânidar***: Manalı
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Dekâik-ı san'at: Sanat incelikleri
Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme
Ehl-i şuûr: Şuurlu kimseler
Tâlim: Öğretme, eğitme
Kelimat-ı tesbihiye: Tenzih ifadeleri
Tarz-ı ifade: İfade şekli
Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Ehl-i dikkat: Dikkatli kimseler
Tebessümkârâne: Gülümseyerek
Tekellüm: Konuşma, söyleme
Hengâm: Zaman, vakit, mevsim
Zâhir: Görünen, açık
Mevzun: Ölçülü. ***Habbe***: Tane
Kelimat: Kelimeler
Nizâm: Düzen
Bilmüşâhede: Gözle görülerek (bilinmektedir ki)
Mîzân: Denge, ölçü
Mahâret-i san'at: Sanattaki ustalık
Nakş-ı san'at: Sanatlı işleme
Lûtuf: Nimet, ihsan. ***Zînet***: Süs
Latîf: Güzel, şirin, tatlı
Lisân-ı şehâdet: Şahadet dili
Sâni'-i Zülcemâl: Güzellik, lütuf
Esmâ: İsimler
Evsâf: Vasıflar, özellikler
Tavsif: Nitelendirme, vasfetme
Cilve-i esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin eserleri

İşte bir tek çiçekten böyle bir şehâdet işitsen, acaba zemin yüzündeki Rabbânî bağlarda umum çiçekleri dinleyebilsen, ne derece yüksek bir kuvvetle Sâni-i Zülcelâl'in vücub-i vücûdunu ve vahdetini ilân ettiklerini işitsen, hiç şüphen ve vesvesen ve gafletin kalabilir mi? Eğer kalsa, sana insan ve zîşuur denilebilir mi?

Gel şimdi bir ağaca dikkatle bak! İşte bahar mevsiminde yaprakların muntazaman çıkması, çiçeklerin mevzunen açılması, meyvelerin hikmetle, rahmetle büyümesi ve dalların ellerinde, masum çocuklar gibi, nesimin esmesiyle oynaması içindeki latîf ağzını gör. Nasıl bir dest-i kerem ile yeşillenen yaprakların dili ile ve bir neş'e-i lütuf ile tebessüm eden çiçeklerin lisânıyla ve bir cilve-i rahmet ile gülen meyvelerin kelimâtı ile ifade edilen hikmetli nizam içindeki adilli mîzân; ve adli gösteren mîzân içinde bulunan dikkatli san'atlar, nakışlar ve maharetli nakışlar ve zînetler içinde rahmet ve ihsanı gösteren ayrı ayrı tatlı tatmaklar ve ayrı ayrı güzel kokular ve hoş tatmaklar içinde birer mu'cize-i kudret olan tohumlar ve çekirdekler, gayet zâhir bir sûrette bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Muhsin, Mün'im, Mücemmil, Mufaddıl'ın vücub-i vücûdunu ve vahdetini ve cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte eğer bütün rûy-i zemindeki ağaçların lisân-ı hâllerini birden dinleyebilsen: [1] يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ hazinesinde ne kadar güzel cevherler bulunduğunu göreceksin, anlayacaksın.

İşte ey nankörlük içinde kendini başıboş zanneden bedbaht gafil! Bu derece hadsiz lisânlarla kendini sana tanıttıran ve bildiren ve sevdiren bir Kerîm-i Zülcemâl, tanımak istenilmezse bu lisânları susturmalı. Madem ki susturulmaz, dinlemeli. Gafletle kulağını kapasan kurtulamazsın. Çünkü sen

---

[1] "Göklerde ve yerde olanların hepsi, Allah'ı tesbih eder." (Cum'a sûresi, 62/1)

Rabbânî: Cenab-ı Hakk'la ilgili
Sâni'-i Zülcelâl: Ululuk sahibi Yaradan
Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
Mevzunen: Ölçülü olarak
Nesim: Hoş, hafif, tatlı rüzgâr
Dest-i kerem: Cömertlik eli, Cenab-ı Hakk'ın cömertliği
Neş'e-i lûtuf: İhsan, nimet sevinci
Cilve-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin eserleri
Kelimat: Kelimeler
Mîzân: Denge, ölçü. ***Zînet***: Süs
Mu'cize-i kudret: Kudretin ortaya koyduğu mucize
Zâhir: Görünen, açık
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Rahîm: Pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Muhsin: İhsan eden, bol bol veren Allah (c.c.)
Mün'im: Nimetlerle donatan Allah (c.c.)
Mücemmil: Her şeyi en güzel şekilde yaratan, güzelleştiren
Mufaddıl: Birbirinden faziletli ve üstün kılan, derece derece özelliklerde yaratan
Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması. ***Vahdet***: Birlik. Tek olma
Cemâl-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin güzelliği
Kemâl-i Rubûbiyet: Mükemmel yaratıp yönetme
Rûy-i zemin: Yeryüzü, dünya
Lisân-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam
Kerîm u Zülcemâl: Güzellik sahibi, cömert ve müsamahakâr Allah (c.c.)

kulağını kapamakla kâinat sükût etmez, mevcudat susmaz, vahdâniyet şâhidleri seslerini kesmezler. Elbette seni mahkûm ederler...

Yirminci Pencere (Hâşiye)

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ [1]

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ عِنْدَنَا خَزَآئِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ [2]

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ [3]

(Hâşiye) Şu Yirminci Pencere'nin hakikatı, bir zaman Arabî bir surette şöyle kalbe gelmişti:

تَلَئْلُأُ الضِّيَاءِ مِنْ تَنْوِيرِكَ تَشْهِيرِكَ تَمَوُّجُ الْأَعْصَارِ مِنْ تَصْرِيفِكَ تَوْظِيفِكَ سُبْحَانَ مَا أَعْظَمَ سُلْطَانَكَ

تَفَجُّرُ الْأَنْهَارِ مِنْ تَدْخِيرِكَ تَسْخِيرِكَ تَزَيُّنُ الْأَحْجَارِ مِنْ تَدْبِيرِكَ تَصْوِيرِكَ سُبْحَانَكَ مَا أَبْدَعَ حِكْمَتَكَ

تَبَسُّمُ الْأَزْهَارِ مِنْ تَزْيِينِكَ تَحْسِينِكَ تَبَرُّجُ الْأَثْمَارِ مِنْ إِنْعَامِكَ إِكْرَامِكَ سُبْحَانَكَ مَا أَحْسَنَ صَنْعَتَكَ

تَسَجُّعُ الْأَطْيَارِ مِنْ إِنْطَاقِكَ إِرْفَاقِكَ تَهَزُّجُ الْأَمْطَارِ مِنْ إِنْزَالِكَ إِفْضَالِكَ سُبْحَانَكَ مَا أَوْسَعَ رَحْمَتَكَ

تَحَرُّكُ الْأَقْمَارِ مِنْ تَقْدِيرِكَ تَدْبِيرِكَ تَدْوِيرِكَ تَنْوِيرِكَ

سُبْحَانَكَ مَا أَنْوَرَ بُرْهَانَكَ مَا أَبْهَرَ سُلْطَانَكَ

Tercemesi: Işığın parlaması, masnuat-ı ilâhiye-yi izn-i Rabbânî ile teşhir ve ilân etmektir.. Rüzgârların dalgalanması, emr-i Rabbânî'nin yerine getirilmesine süratle çalışmaktır.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin saltanatın ne büyüktür! Nehirlerin, çayların ve ırmakların, yerden ve dağlardan kaynaması, Senin onları depolaman ve insanlara musahhar kılman iledir.

Kıymetli taşların süslenmesi Senin tedbirin ve tasvirin iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin hikmetin ne güzeldir!

Çiçeklerin gülümsemesi Senin süslemen ve güzelleştirmen iledir. Meyvelerin süslenip kendilerini bize takdim etmeleri Senin ihsan ve ikramın iledir.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin san'atın ne güzeldir. Kuşların ahenkle cıvıldaşmaları Senin konuşturman ve onları birbirlerine karşı şefkatli kılman iledir.

Yağmurların serpişmesi Senin yağdırman ve ihsanın iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin. Senin rahmetin ne kadar da geniştir!

Ay'ın (kamerlerin) hareket etmesi Senin takdirin ve tedbirin, döndürmen nurlandırman (aydınlatman) iledir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin bürhânın ne kadar da nurludur, Senin saltanatın ne kadar da zahirdir (gözler önündedir).

[1] "Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir!" (Yâsîn sûresi, 36/83)

[2] "Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

[3] "Aşılayıcı olarak rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suladık. Halbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz." (Hicr sûresi, 15/22)

Sükût: Susma, konuşmama
Mevcûdat: Var olan şeyler, mahluklar. ***Arabî***: Arapça
Vahdaniyet: Allah'ın birliği
Masnuat-ı İlâhiye: Allah'ın yarattığı eserler
Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri. ***Teşhir***: Sergileme, gösterme
Musahhar: Boyun eğmiş, hizmete âmade
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Bürhan: Delil, ispat vasıtası

Nasıl cüz'iyat ve neticelerde ve teferruatta kemâl-i hikmet ve cemâl-i san'at görünüyor. Öyle de: Tesadüfî ve karışık tevehhüm edilen küllî unsurların, büyük mahlûkatın zâhiren karışık vaziyetleri dahi, bir hikmet ve san'at ile vaziyetler alıyorlar.

İşte ziyânın parlaması, sâir hikmetli hidematının delâletiyle, yeryüzünde masnûat-ı ilâhiye'yi izn-i Rabbânî ile teşhir ve ilân etmektir. Demek bir Sâni-i Hakîm tarafından ziyâ istihdam ediliyor. Çarşı-yi âlem sergilerindeki antika san'atlarını onun ile irâe ediyor.

Şimdi rüzgârlara bak ki: Sâir hakîmâne, kerîmâne fâidelerinin ve vazifelerinin şehâdetiyle gayet mühim ve kesretli vazifelere koşuyorlar. Demek o dalgalanmak bir Sâni-i Hakîm tarafından bir tavziftir, bir tasriftir, bir kullanmaktır. Dalgalanmaları ise, emr-i Rabbânî'nin çabuk yerine getirilmesine sür'atle çalışmaktır.

Şimdi bak çeşmelere, çaylara, ırmaklara! Yerden, dağlardan kaynamaları tesadüfî değildir. Çünkü onlara terettüb eden âsâr-ı rahmet olan fâidelerin ve semerelerin şehâdetiyle ve dağlarda bir mîzân-ı hâcetle iddiharlarının ifadesi ile ve bir mîzân-ı hikmetle gönderilmelerinin delâletiyle gösteriliyor ki; bir Rabb-i Hakîm'in teshiriyle ve iddiharıyladır. Ve kaynamaları ise, O'nun emrine heyecanla imtisâl etmeleridir.

Şimdi yerdeki bütün taşların ve cevâhirlerin ve mâdenlerin envâına bak! Bunların tezyinatları ve menfaatli hâsiyetleri bir Sâni-i Hakîm'in tezyini ile, tertibi ile, tedbiri ile, tasviri ile olduğunu, onlara müteallik hakîmâne fâideleri ve mesalih-i hayatiye ve levâzımât-ı insâniye ve hâcât-ı hayvaniyeye muvafık bir tarzda ihzarları gösteriyor.

Cüz'iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet. ***Teferruat***: Ayrıntılar
Cemâl-i san'at: Sanat güzelliği
Tevehhüm: Vehmetme, zannetme, kuruntu
Küllî: Kapsamlı, genel
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Zâhiren: Görünürde
Ziyâ: Işık. ***Sâir***: Diğer, başka
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Masnûat-ı İlâhiye: Allah'ın yarattığı eserler. ***Hidemat***: Hizmetler
İzn-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın izni. ***Teşhir***: Sergileme, gösterme
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan. ***İrae***: Gösterme
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Çarşı-yı âlem: Dünya çarşısı
Hakîmane: Hikmetli bir şekilde
Kerîmane: Cömertçe
Tavzif: Görevlendirme
Tasrif: İstediği gibi idare etme
Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri. ***Semere***: Meyve, netice
Terettüb: Gerekmek, bina edilmek
Âsâr-ı rahmet: Rahmet eserleri
Mîzân-ı hâcet: İhtiyaç dengesi
İddihar: Biriktirip saklama, depolama
Mîzân-ı hikmet: Hikmet terazisi
Rabb u Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Teshir: Birinin hizmetine vermek
İmtisâl: Alınan emre boyun eğme, gerekeni yapma
Cevâhir: Cevherler, kıymetli taşlar
Envâ: Türler. ***Tezyinat***: Süslemeler
Hasiyet: Özellik, keyfiyet
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Tedbir: Cenab-ı Hakkın yönetmesi, idaresi. ***Müteallik***: Alâkalı, ilgili
Tasvir: Biçimlendirme, şekil verme
Mesalih-i hayatiye: Hayat için faydalı olan şeyler
Levâzımât-ı insaniye: İnsan için gerekli malzemeler
Hâcât-ı hayvaniye: Hayvana ait ihtiyaçlar. ***Muvafık***: Uygun
İhzar: Hazır hâle getirme, hazırlama

Şimdi çiçeklere, meyvelere bak! Bunların gülümsemeleri ve tadları ve güzellikleri ve nakışları ve koku vermeleri; bir Sâni-i Kerîm'in, bir Mün'im-i Rahîm'in sofrasında birer târife, birer dâvetnâme hükmünde olarak muhtelif renk ve koku ve tadlarla her nev'e ayrı ayrı târife ve dâvetnâme olarak verilmiştir.

Şimdi kuşlara bak! Onların söyleşmeleri ve cıvıldaşmaları, bir Sâni-i Hakîm'in intak ve söyletmesi olduğuna delîl-i kat'î ise, hayret verir bir tarzda birbirine o seslerle müdavele-i hissiyat ve ifade-i maksad etmeleridir.

Şimdi bulutlara bak! Yağmurun şıpıltıları, mânâsız bir ses olmadığına ve şimşek ile gök gürlemesi, boş bir gürültü olmadığına kat'î delîl ise, hâlî bir boşlukta o acâibi îcad etmek ve onlardan âb-ı hayat hükmündeki damlaları sağmak ve zemin yüzündeki muhtaç ve müştak zîhayatlara emzirmek, gösteriyor ki: O şırıltı, o gürültü gayet mânidar ve hikmettardır ki; bir Rabb-i Kerîm'in emriyle, müştaklara o yağmur bağırıyor ki, "Sizlere müjde, geliyoruz!" mânâsını ifade ederler.

Şimdi göğe bak! Gök içinde hadsiz ecrâmdan yalnız Kamer'e dikkat et! Onun hareketi, bir Kadîr u Hakîm'in emriyle olduğu, ona müteallik ve yeryüzüne ait mühim hikmetlerdir ki, başka yerde beyân ettiğimizden kısa kesiyoruz.

İşte ziyâdan tut, tâ Kamer'e kadar saydığımız küllî unsurlar gayet geniş bir tarzda ve büyük bir mikyasta bir pencere açar. Bir Vâcibü'l-Vücûd'un vahdetini ve kemâl-i kudretini ve azamet-i saltanatını gösterir, ilân ederler.

İşte ey gafil! Eğer bu gök gürlemesi gibi bu sadâyı susturabilirsen ve Güneş'in ışığı gibi parlak o ziyâyı söndürebilirsen, Allah'ı unut! Yoksa aklını başına al! [1]سُبْحَانَ مَنْ تُسَبِّحُ لَهُ السَّموَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ de.

---

[1] Bütün noksanlıklardan münezzehtir o Allah ki "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Sâni'-i Kerîm: Her şeyi bol bol yapıp, bize lütfeden Hz. Allah
Mün'im u Rahîm: Nimet ve merhametin kaynağı Allah (c.c.)
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı
Nev': Tür
Sânî-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
İntak: Konuşturma
Delîl-i kat'î: Kesin delil
Müdavele-i hissiyat: Duyguların karşılıklı paylaşımı
İfade-i maksad: Maksadı ifade
Kat'î: Kesin.
Hâlî: Tenha, boş
Acâib: Hayret veren, dikkat çeken şeyler
Îcad: Var etme, vücuda getirme
Âb-ı hayat: İçene ebedî hayat kazandıran efsânevî su
Müştak: Arzu ve iştiyak gösteren
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Mânidar: Manalı
Hikmettar: Hikmetli
Müştak: Özleyen
Ecram: Gök cisimleri, yıldızlar
Kadîr u Hakîm: Her şeye kudreti yeten ve her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Kamer: Ay
Müteallik: Alâkalı, ilgili
Beyân: Açıklama
Ziyâ: Işık
Küllî: Kapsamlı
Mikyas: Ölçü
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan tek varlık
Vahdet: Birlik. Tek olma
Kemâl-i kudret: Mükemmel kudret
Azamet-i saltanat: Cenab-ı Hakk'ın saltanatının büyüklüğü
Sadâ: Ses

Yirmi Birinci Pencere

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ [1]

Şu kâinatın lâmbası olan Güneş, kâinat Sâni'inin vücûduna ve vahdâniyetine Güneş gibi parlak ve nurânî bir penceredir. Evet, manzume-i şemsiye denilen küremizle beraber on iki seyyare;[2] cirmleri küçüklük-büyüklük itibariyle pek çok muhtelif ve mevkileri uzaklık-yakınlık noktasında pek çok mütefavit ve sür'at-i hareketleri çok mütenevvi' olduğu hâlde kemâl-i intizam ve hikmet ile ve kemâl-i mîzân ile ve bir sâniye kadar şaşırmayarak hareketleri ve deveranları ve Güneş ile, câzibe kanunu tabir edilen bir kanun-i ilâhî ile bağlanmaları, yâni onlar imamlarına iktidaları; büyük bir mikyasta bir azamet-i kudret-i ilâhiye'yi ve vahdâniyet-i rabbâniye'yi gösterir.

Çünkü; o câmid cirmleri, o şuûrsuz büyük kütleleri, nihayet derecede intizam ve mîzân-ı hikmet içinde muhtelif şekillerde ve muhtelif mesafelerde ve muhtelif hareketlerde döndürmek, istihdam etmek, ne derece bir kudreti ve bir hikmeti isbat ettiğini kıyas et. Bu büyük ve ağır işe zerre mikdar tesadüf karışsa, öyle bir patlayış verecek ki, kâinatı dağıtacak. Çünkü; bir dakika, tesadüf birisini tevkif etse, mihverinden çıkmasına sebebiyet verir, başkaları ile müsademe etmesine yol açar. Küre-i arz'dan bin defa büyük cirmlerle müsademenin ne derece dehşetli olduğunu kıyas edebilirsin.

Manzume-i şemsiye'nin yâni Şems'in me'mumları ve meyveleri olan on iki seyyarenin acâibini ilm-i muhît-i ilâhî'ye havale edip, yalnız gözümüzün önünde seyyaremiz bulunan Arz'a bakıyoruz, görüyoruz ki: Bu seyyaremiz, bir azamet-i şevket-i rubûbiyeti ve haşmet-i saltanat-ı ulûhiyeti ve kemâl-i

---

[1] "Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... Takdir-i Aziz u Alim böyle olur işte!" (Yâsîn sûresi, 36/38)

[2] "Bir zaman Yûsuf babasına, "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızın, Güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm." (Yûsuf sûresi, 12/4) âyeti Kur'ân'da Güneş sistemindeki gezegenlerin sayısına işaret etmektedir. Güneş ile beraber sayı on iki olmaktadır.

Acâib: Hayret veren, dikkat çeken şeyler
Azamet-i kudret-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudretinin büyüklüğü
Azamet-i şevket-i rubûbiyet: Kâinatı yaratan, idare eden, görüp-gözeten Allah teâlânın heybet ve azameti. ***Câmid***: Cansız
Cirm: Cismin kapladığı yer, hacim, büyüklük
Haşmet-i saltanat-ı Ulûhiyet: Cenab-ı Hakk'ın hakimiyeti
İlm-i muhît-i İlâhî: Cenab-ı Hakk'ın her şeyi kaplayan ilmi
İstihdam: Hizmet ettirme, çalıştırma
Kanun-i İlâhî: İlâhî kanun
Kemâl-i intizam: Pek mükemmel düzen
Kemâl-i mîzân: Tam bir denge
Küre-i Arz: Yeryüzü, dünya
Manzume-i Şemsiye: Güneş sistemi
Me'mum: Birine tâbi olan, birini imam kabul eden, cemaat
Mihver: Yörünge. ***Mikyas***: Ölçü
Mîzân-ı hikmet: Hikmet dengesi
Müsademe: Çarpışma
Mütefavit: Farklı
Mütenevvi: Çeşitli
Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Seyyare Gezegen
Sür'at-i hareket: Hızlı hareket
Şems: Güneş
Tevkif: Durdurma, alıkoyma
Vahdaniyet: Allah'ın birliği
Vahdaniyet-i Rabbâniye: Allah'ın birliği
Vücud: Varlık, var olmak

rahmeti ve hikmeti gösterir bir sûrette Güneş'in etrafında, emr-i Rabbânî ile –Üçüncü Mektub'da beyân edildiği gibi– pek büyük bir hizmet için bir uzun seyr ü seyahat ona ettiriliyor. Bir sefîne-i rabbâniye olarak acâib-i masnûat-ı ilâhiye ile doldurulmuş ve zîşuur ibâdullaha seyrangâh gibi bir mesken-i seyyar vaziyeti verilmiş. Ve evkat ve hesabı bildirecek saat akrebi gibi Kamer dahi dakik hesablarla, azîm hikmetlerle ona takılmış ve o Kamer'e başka menzillerde ayrı seyr u seyahat verilmiş.[1] İşte bu mübarek seyyaremizin şu hâlleri, küre-i arz kuvvetinde bir şehâdetle, bir Kadîr-i Mutlak'ın vücub-i vücûdunu ve vahdetini isbat eder. Madem şu seyyaremiz böyledir, manzume-i şemsiye'yi ona kıyas edebilirsin.

Hem Şems'e kendi mihveri üstünde câzibe denilen mânevî ipleri yumak yaptırmak için dolap ve çıkrık hükmünde olan Güneş'i, bir Kadîr-i Zülcelâl'in emriyle döndürüp, o seyyâratı o mânevî iplerle bağlayıp tanzim etmek ve Güneş'i bütün seyyâratı ile sâniyede beş saatlik bir mesafeyi kestirecek kadar bir sür'atle, bir tahmine göre "Herkül Burcu" tarafına veya "Şemsü'ş-Şümûs" canibine sevk etmek, elbette ezel ve ebed Sultanı olan Zât-ı Zülcelâl'in kudretiyle ve emriyledir. Güya haşmet-i rubûbiyetini göstermek için, bu emirber neferleri hükmünde olan manzume-i şemsiye ordusu ile bir manevra yaptırır.

Ey kozmoğrafyacı efendi! Hangi tesadüf bu işlere karışabilir? Hangi esbabın eli buna ulaşabilir? Hangi kuvvet buna yanaşabilir? Haydi sen söyle... Hiç böyle bir Sultan-ı Zülcelâl, aczini gösterip mülküne başkasını karıştırır mı? Bâhusus kâinatın meyvesi, neticesi, gayesi, hülâsası olan zîhayatları, başka ellere verir mi? Başkasını müdahale ettirir mi? Bâhusus o meyvelerin en câmii ve o neticelerin en mükemmeli ve zeminin halifesi ve o sultanın âyinedar bir misafiri olan insanları başıboş bırakır mı? Ve onları tabiata ve

---

[1] "Ay için de birtakım safhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir." (Yâsîn sûresi, 36/39)

Kemâl-i rahmet: Mükemmel rahmet
Emr-i Rabbânî: Cenab-ı Hakk'ın emri
Sefine-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın gemisi
Acâib-i masnûat-ı İlâhiye: Allah'ın insanları hayrette bırakan ve insanlarda hayranlık uyandıran sanatları
Zîşuûr: Akıl sahibi, şuurlu
İbâdullah: Allah'ın kulları
Seyrangâh: Seyran yeri, mesîre, gezi yeri
Mesken-i seyyar: Gezici, hareket hâlinde konak
Evkat: Vakitler
Kamer: Ay.
Dakik: İnce
Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Vücub-i vücud: Varlığın kesin olması
Şems: Güneş.
Mihver: Yörünge
Kadîr-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Seyyârat: Gezegenler
Tanzim: Düzenleme
Şemsü'ş-Şümûs: Güneşler güneşi
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)
Haşmet-i rubûbiyet: Allah teâlânın muhteşem hakimiyeti
Emirber nefer: Emir eri asker
Kozmoğrafya: Astronomi
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Sultan-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c.)
Bâhusus: Bilhassa, özellikle
Zîhayat: Canlı
Âyinedar: Ayna tutan, yansıtan

tesadüfe havale edip haşmet-i saltanatını hiçe indirir mi, kemâl-i hikmetini sukut ettirir mi?..

Yirmi İkinci Pencere

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ۞ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۞ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ۞ [1]

فَانْظُرْ إِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا [2]

Küre-i arz bir kafadır ki, yüz bin ağzı vardır. Her bir ağzında, yüz bin lisânı vardır. Her lisânında, yüz bin bürhânı var ki; her biri çok cihetle Vâcibü'l-Vücûd, Vâhid ü Ehad, her şeye kadîr, her şeye alîm bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-i vücûduna ve vahdetine ve evsâf-ı kudsiyesine ve Esmâ-yi Hüsnâ'sına şehâdet ederler.

Evet Arz'ın evvel-i hilkatine bakıyoruz ki: Mâyi hâline gelen bir madde-i seyyâleden taş ve taştan toprak halkedilmiş. Mâyi kalsaydı, kâbil-i süknâ olmazdı. O mâyi taş olduktan sonra, demir gibi sert olsa idi kâbil-i istifade olmazdı. Elbette buna bu vaziyeti veren, yerin sekenelerinin hâcetlerini gören bir Sâni-i Hakîm'in hikmetidir.

Sonra tabaka-yi turabiye, dağlar direği üzerine atılmış, tâ içindeki dâhilî inkılâblardan gelen zelzeleler, dağlarla teneffüs edip, zemini hareketinden ve vazifesinden şaşırtmasın. Hem denizin istilâsından toprağı kurtarsın. Hem zîhayatların levâzımât-ı hayatiyesine birer hazine olsun. Hem havayı tarasın, gazât-ı muzırradan tasfiye etsin, tâ teneffüse kabil olsun. Hem suları biriktirip iddihar etsin. Hem zîhayata lâzım olan sâir mâdenlere menşe' ve medâr olsun.

---

[1] "Biz yeri bir döşek yapmadık mı? ۞ Dağları da Arz'ı tutan birer destek yapmadık mı? ۞ Hem, sizi çift yarattık. (Nebe sûresi, 78/6-8)

[2] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

Haşmet-i saltanat: Muhteşem hakimiyet
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Küre-i Arz: Yeryüzü, dünya
Lisân: Dil. ***Bürhan***: Delil
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık
Vâhid ü Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Kadîr: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Alîm: Her şeyi en iyi şekilde bilen Allah (c.c.)
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c). ***Vahdet***: Birlik. Tek olma
Evsâf-ı kudsiye: Yüce vasıflar
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri
Evvel-i hilkat: Yaratılışın başlangıcı
Mâyi: Su hâlinde bulunan, sıvı
Madde-i seyyâle: Akıcı madde
Kâbil-i süknâ: Oturmaya elverişli
Kâbil-i istifade: Kullanmaya elverişli. ***Hâcet***: İhtiyaç
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Sekene: Sâkinler, oturanlar
Tabaka-yi turabiye: Toprak tabakası. ***Dâhilî***: İç
İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
Teneffüs: Nefes alma, soluklanma
Levâzımât-ı hayatiye: Hayat için gerekli malzemeler
Gazat-ı muzırra: Zararlı gazlar
Tasfiye: Saflaştırma, temizleme
İddihar: Biriktirip saklama, depolama. ***Zîhayat***: Canlı
Menşe: Kaynak
Medâr: Sebep, vesile

İşte bu vaziyet bir Kadîr-i Mutlak ve bir Hakîm u Rahîm'in vücub-i vücûduna ve vahdetine gayet kat'î ve kuvvetli şehâdet eder.

Ey coğrafyacı efendi! Bunu ne ile izah edersin? Hangi tesadüf şu acâib-i masnûat ile dolu sefîne-i rabbâniye'yi bir meşher-i acâib yaparak yirmi dört bin sene bir mesafede, bir senede sür'atle çevirip, onun yüzünde dizilmiş eşyadan hiçbir şey düşürmesin?

Hem zeminin yüzündeki acib san'atlara bak! Anâsırlar, ne derece hikmetle tavzif edilmişler. Bir Kadîr u Hakîm'in emriyle zemin yüzündeki Rahman misafirlerine nasıl güzel bakıyorlar, hizmetlerine koşuyorlar.

Hem acib ve garib san'atlar içinde rengârenk acib hikmetli zemin yüzünün sîmâsındaki bu nakışlı çizgilere bak! Nasıl sekenelerine enhar ve çayları, deniz ve ırmakları, dağ ve tepeleri, ayrı ayrı mahlûklarına ve ibâdına lâyık birer mesken ve vesait-i nakliye yapmış. Sonra yüz binler ecnas-ı nebâtât ve envâ-yi hayvanâtı ile kemâl-i hikmet ve intizam ile doldurup hayat vererek şenlendirmek, vakit-bevakit muntazaman mevt ile terhis ederek boşaltıp yine muntazaman "*Ba'sü ba'de'l-mevt*" sûretinde doldurmak; bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in vücub-i vücûduna ve vahdetine yüz binler lisânlarla şehâdet ederler.

Elhâsıl: Yüzü, acâib-i san'ata bir meşher ve garâib-i mahlûkata bir mahşer ve kafile-i mevcudata bir memer ve sufûf-i ibâdına bir mescid ve makarr olan zemin; bütün kâinatın kalbi hükmünde olduğundan, kâinat kadar nur-i vahdâniyeti gösterir.

Kadîr-i Mutlak: Her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Hakîm u Rahîm: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Kat'î: Kesin
Acâib-i masnûat: Hayret veren harika eserler
Sefine-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın gemisi
Meşher-i acâib: Allah'ın insanları hayrette bırakan ve insanlarda hayranlık uyandıran sergisi
Acib: Şaşırtıcı, hayret verici
Anâsır: Unsurlar
Tavzif: Görevlendirme
Kadîr u Hakîm: Her şeye kudreti yeten ve her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Rahmân: Zatı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.)
Acib: Şaşırtıcı, hayret verici
Enhar: Nehirler
Mahlûk: Yaratılmış
İbâd: Kullar
Vesait-i nakliye: Ulaşım vasıtaları
Ecnas-ı nebâtât: Bitki türleri
Envâ-yi hayvanât: Hayvan türleri
Kemâl-i hikmet: Mükemmel bir hikmet
Mevt: Ölüm
Terhis: İzin verme, görevi bitenleri koyuverme
Ba'sü ba'de'l-mevt: Ölümden sonra yeniden dirilme
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Hakîm-i Zülkemâl: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Vücub-i vücud: Varlığı kesin olması
Elhâsıl: Kısacası, sözün özü
Acâib-i san'at: Cenab-ı Hakk'ın insanları hayrette bırakan ve hayranlık uyandıran sanatı
Garâib-i mahlûkat: Şaşılacak yaratıklar. ***Meşher***: Sergi
Mahşer: Toplanma yeri
Kafile-i mevcûdat: Varlıklar kafilesi
Memer: Geçit yeri, geçiş noktası, uğrak
Sufûf-i ibâd: Kullardan meydana gelen saflar
Makarr: Kalınacak yer
Nur-i vahdaniyet Allah'ın birliğinin nuru

İşte ey coğrafyacı efendi! Bu zemin kafası yüz bin ağız, her birinde yüz bin lisân ile Allah'ı tanıttırsa ve sen O'nu tanımazsan, başını tabiat bataklığına soksan, derece-i kabahatını düşün. Ne derece dehşetli bir cezaya seni müstehak eder, bil, ayıl ve başını bataklıktan çıkar.

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ الَّذ۪ي بِيَدِه۪ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[1] de.

Yirmi Üçüncü Pencere

اَلَّذ۪ي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ[2]

Hayat, kudret-i rabbâniye mu'cizâtının en nurânîsidir, en güzelidir. Ve vahdâniyet bürhânlarının en kuvvetlisi ve en parlağıdır. Ve tecelliyât-ı samedâniye âyinelerinin en câmii ve en berrakıdır. Evet, hayat tek başıyla bir Hayy u Kayyûm'u bütün esmâ ve şuûnatı ile bildirir. Çünkü hayat, pek çok sıfâtın memzuç bir macunu hükmünde bir ziyâ, bir tiryaktır. Elvan-ı seb'a, ziyâda; ve muhtelif edviyeler, tiryakta nasıl ki mümtezicen bulunur. Öyle de: Hayat dahi, pek çok sıfâttan yapılmış bir hakikattir. O hakikattaki sıfatlardan bir kısmı, duygular vasıtasıyla inbisât ederek inkişâf edip ayrılırlar. Kısm-ı ekseri ise hissiyat sûretinde kendilerini ihsas ederler ve hayattan kaynama sûretinde kendilerini bildirirler.

Hem hayat, kâinatın tedbir ve idaresinde hüküm-ferma olan rızk ve rahmet ve inâyet ve hikmeti tazammun ediyor. Güya hayat onları arkasına takıp, girdiği yere çekiyor. Meselâ; hayat bir cisme, bir bedene girdiği vakit; Hakîm ismi dahi tecelli eder, hikmetle yuvasını güzelce yapıp tanzim eder. Aynı hâlde Kerîm ismi de tecelli edip, meskenini hâcâtına göre tertib ve tezyin eder. Yine aynı hâlde Rahîm isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın de-

---

[1] İman ettim "O Allah'a ki her şeyin hüküm ve tasarrufu O'nun hâkimiyet elindedir." (Yâsîn sûresi, 36/83)

[2] "Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Derece-i kabahat: Kusur ve kabahatin derecesi
Müstehak: Hak etmiş olma
Kudret-i Rabbâniye: Cenab-ı Hakk'ın kudreti
Mu'cizât: Mucizeler
Vahdaniyet: Allah'ın birliği
Bürhan: Delil
Tecelliyat-ı Samedâniye: Allah'ın icraatının eserleri
Câmi: Toplayan, kapsamlı
Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Şuûnat: İşler, icraatlar
Hayy u Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat.
Memzuç: Karışmış
Ziyâ: Işık.
Tiryak: İlaç
Elvan-ı seb'a: Yedi renk
Muhtelif: Çeşitli, farklı farklı
Edviye: İlaçlar
Mümtezicen: Kaynaşmış olarak
İnbisât: Açılmak, genişlemek
İnkişâf: Açılma, ortaya çıkma
Kısm-ı ekser: Büyük bir kısmı
İhsas: Sezdirme, hissettirme
Hükümferma: Hüküm süren, hükmeden
Tazammun: İhtiva etmek, içine almak.
Tanzim: Düzenleme
Hakîm: Her işini yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.).
Hâcât: İhtiyaçlar
Tecelli: Görünme, parıltı
Tezyin: Donatmak, süslemek
Rahîm: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan pek çok merhamet ve ihsanı olan Allah (c.c.)

vam ve kemâli için türlü türlü ihsanlarla taltif eder. Yine aynı hâlde Rezzâk isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın bekasına ve inkişâfına lâzım maddî, mânevî gıdaları yetiştiriyor. Ve kısmen bedeninde iddihar ediyor. Demek hayat bir nokta-yi mihrakıye hükmünde; muhtelif sıfât birbiri içine girer, belki birbirinin aynı olur. Güya hayat tamamıyla hem ilimdir, aynı hâlde kudrettir, aynı hâlde de hikmet ve rahmettir ve hâkeza...

İşte hayat bu câmi' mahiyeti itibariyle şuûn-i zâtiye-i rabbâniye'ye âyinedarlık eden bir âyine-i Samediyettir. İşte bu sırdandır ki: Hayy u Kayyûm olan Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd, hayatı pek çok kesretle ve mebzûliyetle halkedip, neşir ve teşhir eder. Ve her şeyi hayatın etrafına toplattırıp, ona hizmetkâr eder. Çünkü hayatın vazifesi büyüktür.

Evet samediyetin âyinesi olmak kolay bir şey değil, âdi bir vazife değil. İşte göz önünde her vakit gördüğümüz bu hadd ü hesaba gelmeyen yeni yeni hayatlar ve hayatların asılları ve zâtları olan ruhlar, birden ve hiçten vücûda gelmeleri ve gönderilmeleri, bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd ve Hayy u Kayyûm'un vücub-i vücûdunu ve sıfât-ı kudsiyesini ve Esmâ-yi Hüsnâ'sını; lemeâtın Güneş'i gösterdiği gibi gösteriyorlar. Güneş'i tanımayan ve kabul etmeyen adam, nasıl gündüzü dolduran ziyâyı inkâr etmeye mecbur oluyor. Öyle de: Hayy u Kayyûm, Muhyî ve Mümît olan Şems-i Ehadiyet'i tanımayan adam, zeminin yüzünü belki mâzi ve müstakbeli dolduran zîhayatların vücûdunu inkâr etmeli ve yüz derece hayvandan aşağı düşmeli. Hayat mertebesinden düşüp câmid bir cahil-i echel olmalı.

Âyinedar: Ayna tutmakla görevli hizmetçi. ***Âdi***: Sıradan, normal
Âyine-i Samediyet Allah'ın tecellileri, işlerini yansıtan ayna
Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak. ***Câmi'***: Geniş, kapsamlı
Cahil-i echel: Katmerli cahil
Cilve: Görünme, Allah'ın isimlerinin eserleri. ***Câmid***: Cansız
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın pek güzel isimleri
Hâkeza: Böyle, bunun gibi
Halk etmek: Yaratmak
Hayy u Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat
İddihar: Biriktirip saklama, depolama. ***Kesret***: Çokluk, sıklık
İnkişâf: Açılma, ortaya çıkma
Kemâl: Olgunluk, mükemmellik
Lemeât: Parlayışlar, parıltılar
Mâzi: Geçmiş
Mebzûliyet: Ucuzluk, bolluk
Muhyî: Maddî mânevî hayat veren, dirilten Allah (c.c.)
Mümît: Ölümü yaradan, öldüren Allah (c.c.)
Müstakbel: Gelecek
Neşr etmek: Yaymak, dağıtmak
Nokta-yi mihrakıye: Odak, hareket noktası
Rezzâk: Bütün mahluklarının rızıklarını veren Allah (c.c)
Samediyet: Hiçbir şeye muhtaç olmadığı halde her şeyin kendisine muhtaç olması
Sıfât-ı kudsiye: Yüce sıfatlar
Şems-i Ehadiyet Cenab-ı Hakk'ın her bir şeyde tecelli eden birlik güneşi
Şuûn-i zâtiye-i Rabbâniye: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kaynağı olan sıfatlarının dayandığı, insanın idrak ufkunu aşan, ihata edilemeyen, Zât'ına lâyık şefkat, muhabbet, ferah, sürur, gazap gibi mukaddes, münezzeh mânâlar
Taltif: İltifat etme, mükâfatlandırma
Teşhir etmek: Sergilemek, göstermek
Vücub-i vücud: Varlığı kesin ve kendinden olma
Vücud: Varlık, var olmak
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan Allah, kendiliğinden olan yüce Allah
Zîhayat: Canlı. ***Ziyâ***: Işık

Yirmi Dördüncü Pencere

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ [1]

Mevt, hayat kadar bir bürhân-ı rubûbiyettir. Gayet kuvvetli bir hüccet-i vahdâniyettir.

اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ [2] delâletince, mevt; adem, îdam, fena, hiçlik, fâilsiz bir inkıraz değil, belki bir Fâil-i Hakîm tarafından hizmetten terhis ve tahvil-i mekân ve tebdil-i beden ve vazifeden paydos ve haps-i bedenden âzad etmek ve muntazam bir eser-i hikmet olduğu, Birinci Mektub'ta gösterilmiştir.

Evet nasıl zemin yüzündeki masnûat ve zîhayatlar ve hayatdar zemin yüzü, bir Sâni-i Hakîm'in vücub-i vücûduna ve vahdâniyetine şehâdet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar ölümleriyle bir Hayy u Bâkî'nin sermediyetine ve vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Yirmi İkinci Söz'de; mevt, gayet kuvvetli bir bürhân-ı vahdet ve bir hüccet-i sermediyet olduğu isbat ve izah edildiğinden, şu bahsi o Söz'e havale edip yalnız mühim bir nüktesini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Nasıl zîhayatlar, vücûdları ile bir Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna delâlet ediyorlar. Öyle de: O zîhayatlar, ölümleri ile bir Hayy u Bâkî'nin sermediyetine, vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Meselâ; yalnız bir tek zîhayat olan zemin yüzü, intizamatı ile, ahvâliyle Sâni'i gösterdiği gibi, öldüğü vakit yâni

---

[1] "O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz."(Kasas sûresi, 28/88)

[2] "Ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Mevt: Ölüm
Bürhan-ı rubûbiyet: Allah teâlâ'yı gösteren delil
Hüccet-i vahdaniyet: Allah'ın birliğinin delili. ***Adem***: Yokluk
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Fena: Yokluk, yok olma
Fâil: İşleyen, yapan
İnkıraz: Sona erme, tükenme
Fâil-i Hakîm: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Terhis: İzin verme, görevi bitenleri koyuverme
Tahvil-i mekân: Mekân değişikliği
Tebdil-i beden: Beden değişikliği
Haps-i beden: Beden hapsi
Âzad: Serbest bırakma, hürriyete kavuşturma
Eser-i hikmet: Hikmet eseri
Masnûat: Sanatlı bir şekilde yaratılmış mahluklar
Zîhayat: Hayat sahibi, canlı
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Vücub-i vücud: Varlığı kesin ve kendinden olma
Hayattar: Canlı
Hayy u Bâkî: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat. ***Vahdaniyet***: Allah'ın birliği
Sermediyet: Devamlılık, süreklilik
Vâhidiyet: Cenab-ı Hakk'ın, bütün kâinatta birden tecelli eden, görünen birliği
Bürhan-ı vahdet: Birlik delili
Hüccet-i sermediyet: Devamlılık, süreklilik delili
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan
Vücud: Varlık, var olmak
Delâlet: Göstermek, delil olmak
İntizamat: Tertipler, düzgünlükler
Ahvâl: Hâller, durumlar
Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan

kış, beyaz kefeni ile ölmüş o zemin yüzünü kapaması ile nazar-ı beşeri ondan çeviriyor. Veyahut nazar, o giden bahar cenazesinin arkasından mâziye gider, daha geniş bir manzarayı gösterir. Yâni her biri birer mu'cize-i kudret olan zemin dolusu bütün geçen baharlar misillü yeni gelecek birer hârika-yi kudret ve birer hayatdar zemin olan, bahar dolusu hayatdar mevcudat-ı arziyenin gelmelerini ihsas ve vücûdlarına şehâdet ettiklerinden; öyle geniş bir mikyasta, öyle parlak bir sûrette, öyle kuvvetli bir derecede bir Sâni-i Zülcelâl'in bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Kayyûm u Bâkî'nin, bir Şems-i Sermedî'nin vücub-i vücûduna ve vahdetine ve beka ve sermediyetine şehâdet ederler ve öyle parlak delâili gösterirler ki, ister istemez bedahet derecesinde اٰمَنْتُ بِاللهِ الْوَاحِدِ الْاَحَدِ[1] dedirtir.

Elhâsıl: وَيُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا[2] sırrınca; hayatdar bu zemin, bir baharda Sâni'a şehâdet ettiği gibi; onun ölmesiyle, zamanın geçmiş ve gelecek iki kanadına dizilmiş mu'cizât-ı kudretine nazarı çeviriyor. Bir bahar yerine binler baharı gösteriyor. Bir mu'cize yerine binler mu'cizât-ı kudretine işaret eder. Ve onlardan her bahar, şu hazır bahardan daha kat'î şehâdet eder. Çünkü mâzi tarafına geçenler, zâhirî esbablarıyla beraber gitmişler; arkalarında yine kendileri gibi başkalar yerlerine gelmişler. Demek esbab-ı zâhiriye hiçtir. Yalnız bir Kadîr-i Zülcelâl, onları halkedip, hikmetiyle esbaba bağlayarak gönderdiğini gösteriyor. Ve gelecek zamanda dizilmiş hayatdâr olan zemin yüzleri ise, daha parlak şehâdet eder. Çünkü yeniden, yoktan, hiçten yapılıp gönderilecek, yere konup vazife gördürüp sonra gönderilecekler.

İşte ey tabiata saplanan ve bataklıkta boğulmak derecesine gelen gafil! Bütün mâzi ve müstakbele ulaşacak hikmetli ve kudretli mânevî el sahibi olmayan bir şey, nasıl bu zeminin hayatına karışabilir? Senin gibi hiç ender

---

[1] "Zât ve sıfatlarında eşsiz ve tek olan Allah'a îman ettim." (Bakara sûresi, 2/163; İhlâs sûresi, 112/1 âyetlerinden iktibas)

[2] "Ve ölmüş toprağa hayat verir." (Rûm sûresi, 30/19)

Nazar-ı beşer: İnsanın bakışı, dikkati
Mâzi: Geçmiş
Mu'cize-i kudret: Allah'ın kudreti ile gerçekleşen mucize
Misillü: Gizli
Hârika-yi kudret: Kudret harikası
Mevcûdat-ı arziye: Yeryüzünde bulunan varlıklar
İhsas: Hissettirme
Mikyas: Ölçü
Sâni'-i Zülcelâl: Celâl ve haşmet sahibi Yaradan
Kadîr-i Zülkemâl: Güzellik sahibi, her şeye kudreti yeten Allah (c.c.)
Kayyûm u Bâkî: Varlıkların hayatı ve devamı kendi idaresinde olan Ebedî Zat
Şems-i Sermedî: Ebedî güneş
Vücub-i vücud: Varlığının kesin olması
Vahdet: Birlik. Tek olma
Beka: Ebedî olmak, sürekli var olmak.
Delâil: Deliller
Bedahet: Açık, âşikâr olma
Sâni: Sanatlı bir tarzda yaradan
Mu'cizât-ı kudret: Kudretinin ortaya koyduğu mucizeler
Kat'î: Kesin
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Esbab-ı zâhiriye: Görünürdeki sebepler, maddî şartlar
Kadîr-i Zülcelâl: Ululuk sahibi, her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Halk etmek: Yaratmak
Hayatdâr: Canlı
Mâzi: Geçmiş
Müstakbel: Gelecek

hiç olan tesadüf ve tabiat buna karışabilir mi? Kurtulmak istersen: "Tabiat, olsa olsa bir defter-i kudret-i ilâhiye'dir. Tesadüf ise, cehlimizi örten gizli bir hikmet-i ilâhiye'nin perdesidir." de, hakikate yanaş.

Yirmi Beşinci Pencere

Nasıl ki madrub, elbette dâribe delâlet eder. San'atlı bir eser, san'atkârı îcab eder. Veled, vâlidi iktiza eder. Tahtiyet, fevkıyeti istilzam eder ve hâkeza... Bütün umûr-i izafiye tabir ettikleri biri birisiz olmayan evsâf-ı nisbiye misillü şu kâinatın cüz'iyatında ve hey'et-i umumiyesinde görünen imkân dahi, vücubu gösterir. Ve bütün onlarda görünen infial, bir fiili gösterir. Ve umumunda görünen mahlûkıyet, hâlıkıyeti gösterir. Ve umumunda görünen kesret ve terkib, vahdeti istilzam eder. Ve vücub ve fiil ve hâlıkıyet ve vahdet, bilbedâhe ve bizzarûre mümkin, münfail, kesîr, mürekkeb, mahlûk olmayan; vâcib ve fâil, vâhid ve hâlık olan mevsuflarını ister. Öyle ise bilbedâhe bütün kâinattaki bütün imkânlar, bütün infialler, bütün mahlûkıyetler, bütün kesret ve terkibler bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd, Fa'âlün limâ yürîd,[1] Hâlık-ı külli şey'e,[2] Vâhid ü Ehad'e[3] şehâdet eder.

Elhâsıl: Nasıl imkândan vücub görünüyor, infialden fiil ve kesretten vahdet; bunların vücûdu, onların vücûduna kat'iyyen delâlet eder. Öyle de: Mevcûdat üstünde görünen masnûiyet ve merzukıyet gibi sıfatlar dahi, sâ-

---

[1] "(Allah) Dilediği her şeyi yapar." Bkz.: (Hûd sûresi, 11/107; Burûc sûresi, 85/16)

[2] "(Rabbiniz Allah) Her şeyi yaratan O'dur." Bkz.: (En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16)

[3] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/171; İhlâs sûresi, 112/1.

Defter-i kudret-i İlâhiye: Cenab-ı Hakk'ın kudret defteri
Hikmet-i İlâhiye: Allah'ın hikmeti
Madrub: Dövülmüş
Dârib: Döven, vuran
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Veled: Çocuk, oğul
Vâlid: Baba
İktiza: Gerektirmek
Tahtiyet: Altta olmak
Fevkıyet: Üstte, yukarıda olmak
İstilzam: Gerektirmek
Hâkeza: Böyle, bunun gibi
Umûr-i izafiye: Duruma göre değişen şeyler, göreceli işler
Evsâf-ı nisbiye: İzafî, göreceli vasıflar
Cüz'iyat: Ufak tefek şeyler, parçalar
Hey'et-i umumiye: Genel durum
İmkân: Olabilirlik
Vücub: Vâcib olma
İnfial: Dış sebepler bağlı hareket, edilgenlik
Mahlûkıyet: Yaratılmış olma durumu
Hâlıkıyet: Yaratma
Kesret: Çokluk, sıklık
Terkib: Çeşitli unsurları birleştirme, sentez
İstilzam: Olabilirlik
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak
Mümkin: Varlığı şart olmayan şeyler. Allah'tan başka her şey
Münfail: Dış tesirle meydana gelen, (edilgen)
Kesîr: Çok, bol
Mürekkeb: Bir araya gelmiş, oluşmuş. ***Mahlûk***: Yaratılmış
Vâcib Varlığı kesin olan
Fâil: İşleyen, yapan
Vâhid: Bir, Allah. ***Hâlık***: Yaradan
Mevsuf: Nitelendirilen
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan yüce Allah
Fa'âlün-Limâ Yürîd: Dilediği şeyi istediği şekilde yapan Allah (c.c.)
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratan
Vâhid ü Ehad: Birliği her bir şeyde tecelli eden Allah (c.c.)
Elhâsıl: Kısacası, sözün özü
Kat'iyyen: Kesin olarak, kesinlikle
Mevcûdat: Var olan şeyler, mahluklar
Merzukıyet: Rızık verme

ni'iyet, rezzâkıyet gibi şe'nlerin vücûdlarına kat'î delâlet ediyor. Şu sıfâtın vücûdu dahi, bizzarûre ve bilbedâhe bir Hallâk ve bir Rezzâk Sâni-i Rahîm'in vücûduna delâlet eder. Demek her bir mevcud, taşıdığı yüzler bu çeşit sıfatlar lisânı ile, Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un yüzler Esmâ-yi Hüsnâ'sına şehâdet ederler. Bu şehâdetler kabul edilmezse, mevcudatın bütün bu çeşit sıfatlarını inkâr etmek lâzım gelir...

Yirmi Altıncı Pencere (Hâşiye)

Şu kâinatın mevcudatı yüzünde tazelenen ve gelip geçen cemâller ve hüsünler; bir Cemâl-i Sermedî cilvelerinin bir nevi gölgeleri olduğunu gösterir. Evet, ırmağın yüzündeki kabarcıkların parlayıp gitmesinden sonra arkadan gelenlerin gidenler gibi parlamaları, daimî bir şemsin şualarının âyineleri olduklarını gösterdikleri gibi; seyyâl zaman ırmağında, seyyar mevcudatın üstünde parlayan lemeât-ı cemâliye dahi, bir Cemâl-i Sermedîye işaret ederler ve O'nun bir nevi emareleridirler.

Hem kâinat kalbindeki ciddî aşk, bir Maşuk-i lâ-yezâlî'yi gösterir. Evet, ağacın mahiyetinde olmayan bir şey, esaslı bir sûrette meyvesinde bulunmadığı delâletiyle; şecere-i kâinatın hassas meyvesi olan nev'-i insandaki ciddî aşk-ı lahutî gösterir ki; bütün kâinatta –fakat başka şekillerde– hakikî aşk ve muhabbet bulunuyor. Öyle ise kalb-i kâinattaki şu hakikî muhabbet ve aşk, bir Mahbub-i Ezelî'yi gösterir.

Hem kâinatın sînesinde çok sûretlerde tezahür eden incizâblar, cezbeler, câzibeler; ezelî bir hakikat-i câzibedârın cezbiyle olduğunu hüşyar kalblere gösterir. Hem mahlûkatın en hassas ve nurânî tâifesi olan ehl-i keşif ve ve-

---

(Hâşiye) Şu pencere, umumî değil; ehl-i kalbe ve ehl-i muhabbete hususiyeti var.

Sâni'iyet: Yaratmak, sanatkârlık
Rezzâkıyet: Yaratılanların rızık ihtiyaçlarını gözeterek ihtiyaçlarına göre vermek
Şe'n: Durum, iş, icraat
Kat'î: Kesin
Bizzarûre: İster istemez, kesin olarak
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Hallâk: Yaradan Allah (c.c.)
Rezzâk: Bütün mahluklarının rızıklarını veren Allah (c.c)
Sâni'-i Rahîm: Rahmeti her şeyi kuşatan yaratan
Esmâ-yi Hüsnâ: Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleri
Mevcûdat: Var olan şeyler, mahluklar. ***Mevcud***: Var olan şey
Cemâl: Güzellik. ***Hüsün***: Güzellik
Cemâl-i Sermedî: Sonsuz güzellik sahibi Allah (c.c.)
Cilve: Allah'ın isimlerinin belirtileri
Nev: Tür. ***Şems***: Güneş
Şuâ: Işık hüzmesi
Seyyâl: Akıcı, yer değiştiren her şey
Lemeât-ı cemâliye: Güzellik parıltıları
Cemâl-i sermedî: Güzelliği bitmeyen, sonsuz güzellik sahibi Allah (c.c.)
Maşuk-i Lâyezâlî: Ölümsüz sevgili. ***Emare***: İz, alâmet, ipucu
Şecere-i kâinat: Kâinat ağacı
Nev'-i insan: İnsan türü
Aşk-ı lahutî: İlâhî aşk
Kalb-i kâinat: Kâinatın kalbi
Mahbub-i Ezelî: Ezelî sevgili Allah (c.c.). ***Câzibe***: Çekim gücü
İncizâb: Cezb edilme, çekilme
Cezbe: Kendine çekme, bağlama
Hakikat-i câzibedâr: Çekici hakikat
Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Tâife: Topluluk, bölük
Ehl-i keşf ve velâyet: Gaybî bazı hakikatleri Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı ile bilen kimseler

lâyetin ittifakıyla, zevk ve şuhûda istinad ederek, bir Cemîl-i Zülcelâl'in cilvesine, tecellisine mazhar olduklarını ve o Celîl-i Zülcemâl'in (kendini) tanıttırılmasına ve sevdirilmesine zevk ile muttali olduklarını, müttefikan haber vermeleri, yine bir Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un, bir Cemîl-i Zülcelâl'in vücûduna ve insanlara kendini tanıttırmasına kat'iyyen şehâdet eder.

Hem kâinat yüzünde ve mevcudat üstünde işleyen kalem-i tahsin ve tezyin; o kalem sahibi Zât'ın esmâsının güzelliğini vâzıhan gösteriyor.

İşte kâinat yüzündeki cemâl ve kalbindeki aşk ve sînesindeki incizâb ve gözlerindeki keşf ve şuhûd ve hey'atındaki hüsün ve tezyinat; pek latîf, nurânî bir pencere açar. Onun ile, bütün esmâsı cemîle bir Cemîl-i Zülcelâl'i ve bir Mahbub-i lâ-yezâlî'yi ve bir Mâbud-i lem-yezel'i, hüşyar olan akıl ve kalblere gösterir.

İşte ey maddiyat karanlığında, evham zulümâtında, boğucu şübehat içinde çırpınan gafil! Kendine gel. İnsaniyete lâyık bir sûrette yüksel. Şu dört delik ile bak; cemâl-i vahdeti gör, kemâl-i îmânı kazan, hakikî insan ol!..

Yirmi Yedinci Pencere

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ [1]

Kâinatta, "esbab ve müsebbebat" görünen eşyaya bakıyoruz ve görüyoruz ki: En a'lâ bir sebeb, en âdi bir müsebbebe kuvveti yetmiyor. Demek esbab bir perdedir. Müsebbebleri yapan başkadır. Meselâ; hadsiz masnûattan

[1] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir." (Zümer sûresi, 39/62)

Şuhûd: Görme, şâhid olma
İstinad: Dayanma
Cemil-i Zülcelâl: Ululuk sahibi güzel Allah (c.c.)
Cilve: Görünme, akis
Tecelli: Yansıma, görünme, parıltı
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Celil-i Zülcemâl: Güzellik sahibi yüce Allah (c.c.)
Müttefikan: İttifak ederek
Zât-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan Allah (c.c.)
Kat'iyyen: Kesin olarak, kesinlikle
Kalem-i tahsin: Güzelleştirme, güzel yapma kalemi
Tezyin: Donatmak, süslemek
Esmâ: Cenab-ı Hakk'ın isimleri
Vâzıhan: Açıkça
Cemâl: Güzellik
İncizâb: Cezbedilme, çekilme, çekici güç
Keşf: Açma, meydana çıkarma
Hey'at: Şekiller, görünüşler, biçimler
Hüsün: Güzellik
Tezyinat: Süslemeler
Latîf: Güzel, hoş
Nurânî: Nurlu
Mahbub-i Lâyezâlî: Ölümsüz sevgili Allah (c.c.)
Mâbud-i Lemyezel: Ebedî, sürekli var olan ve kendisine ibadet edilen Allah (c.c.)
Hüşyar: Uyanık, akıllı, duyarlı
Maddiyat: Yaratıcıyı inkâr eden materyalist anlayış
Evham: Yanlış ve esassız zanlar, vehimler
Zulümât: Zülumlar, karanlıklar
Şübehat: Şüpheler
Cemâl-i vahdet: Bir ve tek olma güzelliği
Kemâl-i îman: Tam bir iman sahibi
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler
A'lâ: Yüksek, yüce
Âdi: Sıradan, normal
Müsebbeb: Netice

yalnız cüz'î bir misâl olarak insan başı içinde bir hardal küçüklüğünde bir yerde yerleştirilen kuvve-i hâfızaya bakıyoruz. Görüyoruz ki: Öyle bir câmi' kitap belki kütüphâne hükmündedir ki, bütün sergüzeşt-i hayatı, içinde karıştırılmaksızın yazılıyor.

Acaba şu mu'cize-i kudrete hangi sebeb gösterilebilir? Telâfif-i dimağiye mi? Basit, şuûrsuz hüceyrât zerreleri mi? Tesadüf rüzgârları mı? Halbuki o mu'cize-i san'at, öyle bir zâtın san'atı olabilir ki; beşerin haşirde neşredilecek büyük defter-i a'mâlinden muhasebe vaktinde hatıra getirilecek ve işlediği her fiilleri yazıldığını bildirmek için bir küçük sened istinsah edip, yazıp aklının eline verecek bir Sâni'-i Hakîm'in san'atı olabilir.

İşte beşerin kuvve-i hâfızasına misâl olarak bütün yumurtaları, çekirdekleri, tohumları kıyas et ve bu câmi' küçücük mu'cizelere, sâir müsebbebatı da kıyas et. Çünkü hangi müsebbebe ve masnûa baksan, o derece hârika bir san'at var ki, değil onun âdi, basit sebebi, belki bütün esbab toplansa, ona karşı izhar-ı acz edecekler. Meselâ: Büyük bir sebeb zannedilen Güneş'i; ihtiyarlı, şuûrlu farz ederek ona denilse: "Bir sineğin vücûdunu yapabilir misin?" Elbette diyecek ki: "Hâlık'ımın ihsanı ile dükkânımda ziyâ, renkler, hararet çok. Fakat sineğin vücûdunda göz, kulak, hayat gibi öyle şeyler var ki, ne benim dükkânımda bulunur ve ne de benim iktidarım dâhilindedir."

Hem nasıl ki müsebbebdeki hârika san'at ve tezyinat, esbabı azledip Müsebbibü'l-Esbab olan Vâcibü'l-Vücûd'a işaret ederek, وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ[1] sırrınca: O'na teslim-i umûr eder. Öyle de: Müsebbebata takılan neticeler, gayeler, fâideler; bilbedâhe perde-i esbab arkasında bir Rabb-i Kerîm'in, bir Hakîm u Rahîm'in işleri olduğunu gösterir. Çünkü şuûrsuz esbab, elbette bir

---

[1] "Bütün işler hükmetmesi için O'na götürülür." (Hûd sûresi, 11/123)

Hardal: Çok küçük tohumları olan
Kuvve-i hâfıza: Hafıza. Akılda tutma melekesi
Câmi': Geniş, kapsamlı
Sergüzeşt-i hayat: Hayat serüveni
Mu'cize-i kudret: Kudret mucizeleri
Telâfif-i dimağ: Beyinde bulunan kıvrımlar, büküntüler, lifler
Hüceyrât: Hücreler
Mu'cize-i san'at: Sanat mucizeleri
Defter-i a'mal: Amellerin yazıldığı defter. ***Beşer***: İnsan
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler
Masnû: Sanatlı bir şekilde yaratılmış her bir mahluk
İzhar-ı acz: Güçsüzlüğünü, âcizliğini ortaya koymak
İhtiyarlı: Seçme, tercih hakkı bulunan
Hâlık: Yaradan. ***İhsan***: İyilik, lütuf
Ziyâ: Işık. ***Hararet***: Sıcaklık
İktidar: Güç, kuvvet
Tezyinat: Süslemeler
Azletmek: Uzaklaştırmak
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kesin olan tek varlık
Müsebbibü'l-Esbab: Sebepleri yaratan, sebeplere göre neticeleri yaratan Allah (c.c.)
Teslim-i umûr: Kâinattaki her bir güzellikte Cenab-ı Hakk'ı görme
Müsebbebat: Sebeplere bina edilen neticeler
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Perde-i esbab: Sebepler, maddî şartlar perdesi
Rabb-ı Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Hakîm u Rahîm: Rahmetini fiilleriyle ortaya koyan, her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)

gayeyi düşünüp çalışmaz. Halbuki görüyoruz: Vücuda gelen her mahlûk, bir gaye değil, belki çok gayeleri, çok fâideleri, çok hikmetleri takip ederek vücûda geliyor. Demek bir Rabb-i Hakîm ve Kerîm, o şeyleri yapıp gönderiyor. O fâideleri onlara gaye-i vücûd yapıyor. Meselâ, yağmur geliyor. Yağmuru zâhiren intac eden esbab; hayvanâtı düşünüp, onlara acıyıp merhamet etmekten ne kadar uzak olduğu mâlûmdur. Demek hayvanâtı halkeden ve rızıklarını taahhüd eden bir Hâlık-ı Rahîm'in hikmetiyle imdada gönderiliyor. Hattâ yağmura "rahmet" deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve fâideleri tazammun ettiğinden, güya yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor.

Hem bütün mahlûkatın yüzüne tebessüm eden bütün zînetli nebâtât ve hayvanâttaki tezyinat ve gösterişler, bilbedâhe perde-i gayb arkasında bu süslü ve güzel san'atlar ile kendini tanıttırmak ve sevdirmek ve bildirmek isteyen bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-i vücûduna ve vahdetine delâlet ederler. Demek eşyadaki süslü vaziyetler, gösterişli keyfiyetler; tanıttırmak ve sevdirmek sıfatlarına kat'iyyen delâlet eder. Sevdirmek ve tanıttırmak sıfatları ise; bilbedâhe Vedûd, Ma'ruf bir Sâni-i Kadîr'in vücub-i vücûduna ve vahdetine şehâdet eder.

Elhâsıl: Sebeb gayet âdi, âciz ve ona isnad edilen müsebbeb ise gayet san'atlı ve kıymetli olduğundan, sebebi azleder. Hem müsebbebin gayesi, fâidesi dahi, cahil ve câmid olan esbabı ortadan atar, bir Sâni-i Hakîm'in eline teslim eder. Hem müsebbebin yüzündeki tezyinat ve maharetler, kendi kudretini zîşuurlara bildirmek isteyen ve kendini sevdirmek arzu eden bir Sâni-i Hakîm'e işaret eder.

Mahlûk: Yaratılmış
Rabb-ı Hakîm: Her şeyi yerli yerinde yapan Allah (c.c.)
Kerîm: Cömert, müsamahakâr Allah (c.c.)
Gaye-i vücud: Varlık gayesi
Zâhiren: Görünürde
İntaç etmek: Netice vermek, ortaya çıkarmak
Hayvanât: Hayvanlar
Halkeden: Yaradan
Taahhüd: Üstüne, üzerine alma
Hâlık-ı Rahîm: Merhamet ve ihsânı sonsuz sonsuz, Yüce Yaratan
Âsâr-ı rahmet: Rahmet eserleri
Tazammun: İhtiva etmek, içine almak
Tecessüm: Cisimleşmek
Takattur: Damla damla akmak
Katre: Damla
Mahlûkat: Yaratılmışlar
Zînet: Süs
Nebâtât: Bitkiler
Tezyinat: Süslemeler
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Perde-i gayb: Gayp perdesi
Zât-ı Zülcelâl: Ululuk sahibi Allah (c.c)
Vücub-i vücud: Varlığının kesin ve kendinden olması
Vahdet: Birlik. Tek olma
Kat'iyyen: Kesin olarak, kesinlikle
Delâlet: Göstermek, delil olmak
Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde
Vedûd: Kullarını çok seven ve onlar tarafından da çok sevilen
Mâruf: Varlığı apaçık bilinen Allah (c.c.)
Sâni'-i Kadîr: Her şeye gücü yeten yaradan
Elhâsıl: Kısacası, sözün özü
Âdi: Sıradan, normal
Âciz: Güçsüz
İsnad: Dayandırma
Müsebbeb: Netice
Azletmek: Uzaklaştırmak
Câmid: Cansız
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Sâni'-i Hakîm: Her işini hikmetle yapan Yaradan
Zîşuûr: Akıl sahibi

Ey esbab-perest bîçâre! Bu üç mühim hakikati ne ile izah edebilirsin? Sen nasıl kendini kandırabilirsin? Aklın varsa, esbab perdesini yırt. وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ[1] de, hadsiz evhamdan kurtul.

Yirmi Sekizinci Pencere

وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ
إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ[2]

Şu kâinata bakıyoruz, görüyoruz ki: Hüceyrât-ı bedenden tut, tâ mecmu-i âleme şâmil bir hikmet ve tanzim var. Hüceyrât-ı bedene bakıyoruz, görüyoruz ki: Mesalih-i bedeni gören ve idare eden birisinin emriyle, kanunuyla o küçücük hüceyrelerde ehemmiyetli bir tedbir var. Mideye, nasıl bir kısım rızık, iç yağı sûretinde iddihar olunup vakt-i hâcette sarf edilir. Aynen o küçücük hüceyrelerde de, o tasarruf ve iddihar var.

Nebâtâta bakıyoruz, gayet hakîmâne bir terbiye, bir tedbir görünüyor. Hayvanâta bakıyoruz; nihayet derecede kerîmâne bir terbiye ve iaşe görüyoruz. Kâinatın erkân-ı azîmesine bakıyoruz; mühim gayeler için haşmetkârâne bir tedvir ve tenvir görüyoruz. Âlemin mecmuuna bakıyoruz; muntazam bir memleket, bir şehir, bir saray hükmünde âlî hikmetler, galî gayeler için mükemmel bir tanzimat görüyoruz. –Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkıfı'nda izah ve isbat edildiği üzere– bir zerreden tut, tâ yıldızlara kadar zerre mikdar şirke yer bırakmıyor. Öyle birbirlerine mânen münasebetdardırlar ki; bütün yıldızları müsahhar etmeyen ve elinde tutmayan, bir zerreye rubûbi-

---

[1] "Allah'ın hiçbir şeriki yoktur." (Buhârî, *îman* 42, *megazi* 29; Müslim *îman* 46; Ebû Dâvûd, *salat* 36; Tirmizî, *taharet* 41; Nesâî, *ezan* 38; İbn Mâce, *mukaddime* 10; Darimî, *mukaddime* 4; Muvatta, *nidâ* 55; Müsned 1/19; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr* 4/165; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 20/23; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 13/17)

[2] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır." (Rûm sûresi, 30/22)

Esbabperest: Her şeyi sebeplere bağlayarak şirke düşen
Evham: Yanlış ve esassız zanlar, vahimler
Bîçâre: Çaresiz
Hüceyrât-ı beden: Beden hücreleri
Mecmu-ı âlem: Âlemin, kâinatın geneli, bütünü
Tedbir: İdare etme, düzenleme
Mesâlih-i beden: Bedene gerekli ve faydalı şeyler
İddihar: Biriktirip saklama, depolama
Vakt-i hacet: İhtiyaç zamanı, gerektiği zaman
Hakîmâne: Hikmetlice
Kerimâne: Pek cömertçe
Erkân-ı azime: Büyük önemli varlıklar
İâşe: Besleme
Haşmetkarâne: Asilce, ululuğuna uygun bir şekilde
Tedvir: Çevirmek, idareyi devam ettirme. ***Tenvir***: Aydınlatma
Âli: Yüce. ***Gâli***: Değerli
Tanzimat: Düzenlemeler
Rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi

yetini dinlettiremez. Bir zerreye hakikî Rab olmak için, bütün yıldızlara sahip olmak lâzım gelir.

Hem –Otuz İkinci Söz'ün İkinci Mevkıfı'nda izah ve isbat edildiği üzere– semâvâtın halk ve tesviyesine muktedir olmayan, beşerin sîmâsındaki teşahhusu yapamaz. Demek bütün semâvâtın Rabbi olmayan, bir tek insanın sîmâsındaki alâmet-i fârika olan nakş-ı sîmâvîyi yapamaz. İşte kâinat kadar büyük bir pencere ki; onunla bakılsa

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۞ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ [1]

âyetleri, büyük harflerle kâinat sahifelerinde yazılı olduğu, akıl gözüyle de görülecek. Öyle ise: Görmeyenin ya aklı yok, ya kalbi yok veya insan sûretinde bir hayvandır!

Yirmi Dokuzuncu Pencere

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ [2]

Bir bahar mevsiminde, garibâne, mütefekkirâne seyahate gidiyordum. Bir tepeciğin eteğinden geçerken, parlak bir sarıçiçek nazarıma ilişti. Eskiden vatanımda ve sâir memleketlerde gördüğüm o cins sarıçiçekleri derhatır ettirdi. Şöyle bir mânâ kalbe geldi ki: Bu çiçek kimin turrası ise, kimin sikkesi ise ve kimin mührü ise ve kimin nakşı ise, elbette bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, O'nun mühürleridir, sikkeleridir.

Şu mühür tahayyülünden sonra şöyle bir tasavvur geldi ki: Nasıl bir mühür ile mühürlenmiş bir mektub; o mühür, o mektubun sahibini gösterir. Öyle de; şu çiçek, bir mühr-i Rahmanî'dir. Şu envâ-yi nakışlarla ve mânidar nebâtât satırlarıyla yazılan şu tepecik dahi, bu çiçek Sâni'inin mektubudur.

Hem şu tepecik dahi bir mühürdür. Şu sahra ve ova bir mektub-i Rahmanî hey'atını aldı. İşbu tasavvurdan şöyle bir hakikat zihne geldi ki: Her bir

---

[1] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. ۞ Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir..." (Zümer sûresi, 39/62-63)

[2] "Hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Halk: Yaratma. ***Tesviye***: Düzeltme
Teşahhus: Her bir şahsa ayrı bir kimlik verme, ayırt edilebilir kılma
Alâmet-i fârika: Ayırıcı özellik
Nakş-ı simâvi: Yüz güzelliği
Garibâne: Garip olarak
Mütefekkirâne: Düşünerek
Turra: İmza, tuğra
Derhatır ettirmek: Hatıra getirmek, hatırlatmak
Sikke: Mühür, damga
Tahayyül: Hayal etmek
Mühr-i Rahmâni: Cenâb-ı Hakk'ın "Rahman" ismini, kullarına karşı engin şefkat ve merhametini gösteren mühür
Envâ-i nakış: Nakış, işleme türleri
Sâni: San'atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan
Mektub-ı Rahmani: Cenâb-ı Hakk'ın "Rahman" ismini, mahlukatına karşı engin şefkat ve merhametini gösteren icraatı
Hey'ât: Görünüşler, şekiller

şey, bir mühr-i Rabbânî hükmünde bütün eşyayı kendi Hâlık'ına isnad eder. Kendi kâtibinin mektubu olduğunu isbat eder.

İşte her bir şey, öyle bir pencere-i tevhiddir ki, bütün eşyayı bir Vâhid ü Ehad'e mal eder. Demek her bir şeyde, hususan zîhayatlarda öyle hârika bir nakış, öyle mu'cize-kâr bir san'at var ki: Onu öyle yapan ve öyle mânidar nakşeden, bütün eşyayı yapabilir ve bütün eşyayı yapan, elbette O olacaktır. Demek bütün eşyayı yapamayan, bir tek şeyi îcad edemez.

İşte ey gafil! Şu kâinatın yüzüne bak ki: Birbiri içinde hadsiz mektubât-ı samedâniye hükmünde olan sahaif-i mevcudat ve her bir mektub üstünde hadsiz sikke-i tevhid mühürleriyle temhir edilmiş. Bütün bu mühürlerin şehâdetlerini kim tekzib edebilir? Hangi kuvvet onları susturabilir? Kalb kulağı ile hangisini dinlesen, أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ[1] dediğini işitirsin.

Otuzuncu Pencere

لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ إِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[2]

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[3]

Şu pencere, imkân ve hudûsa müesses umum mütekellimînin penceresidir ve isbat-ı Vâcibü'l-Vücûd'a karşı caddeleridir. Bunun tafsilâtını, "Şerhu'l-Mevâkıf" ve "Şerhu'l-Makâsıd" gibi muhakkiklerin büyük kitaplarına havale ederek, yalnız Kur'ân'ın feyzinden ve şu pencereden ruha gelen bir-iki şuaı göstereceğiz. Şöyle ki:

---

[1] "Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim." (Buhârî, *ezan* 148, *cuma* 23; Müslim, *îman* 44-45, *salat* 6; Ebû Dâvud, *taharet* 64, *salat* 28; Tirmizî, *taharet* 41, *îman* 17; Nesâî, *ezan* 3; İbn Mâce, *ikame* 24)

[2] "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[3] "O'nun vechi (Zât'ı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." (Kasas sûresi, 28/88)

Hâlık: Hz.Yaradan
Pencere-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğini gösteren pencere
Vahid-i Ehad: Bir ve tek Hz. Allah
Zihayat: Canlı
Mucizekâr: Mucizeli
Mektubât-ı Samedâniye: İlâhî mektuplar, yeryüzü (Her şeyin kendisine muhtaç olduğu Cenâb-ı Hakk'ın eserleri)
Sahâif-i mevcudat: Varlık sayfaları
Tekzib etmek: Yalanlamak
İmkân: Bir şeyin varlığının veya yokluğunun olabilirlilik açısından eşit olması; eğer bir şey varlığı veya yokluğu adına kendi başına bir şey yapamıyorsa elbette onun olmasını dileyen ve yapan başka bir kudret var demektir
Muhakkik: İncelemelerini derinlemesine ve alabildiğince hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen ilim adamı
Sikke-i tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğini gösteren mühür
Hudus: Sonradan olma, yok iken varlık kazanma; kâinatta meydana gelen her şeyde bir oluşum, değişim ve başkalaşım var ise elbette bu varlıklar kendi başlarına bunları yapamayacağına göre ezelî ve ebedî bir kudret bunları yapıyor ve değiştiriyor demektir
Mütekellimîn: Kelâm bilginleri
Feyz: Bereket, ihsan, ilâhî vergi

Âmiriyet ve hâkimiyetin muktezası; rakib kabul etmemektir, iştiraki reddetmektir, müdahaleyi ref'etmektir... Onun içindir ki; küçük bir köyde iki muhtar bulunsa, köyün rahatını ve nizamını bozarlar. Bir nahiyede iki müdür, bir vilayette iki vali bulunsa, herc ü merc ederler. Bir memlekette iki padişah bulunsa, fırtınalı bir karmakarışıklığa sebebiyet verirler.

Madem hâkimiyet ve âmiriyetin gölgesinin zaîf bir gölgesi ve cüz'î bir nümûnesi, muavenete muhtaç âciz insanlarda böyle rakib ve zıddı ve emsâlinin müdahalesini kabul etmezse; acaba saltanat-ı mutlaka sûretindeki hâkimiyet ve rubûbiyet derecesindeki âmiriyet, bir Kadîr-i Mutlak'ta ne derece o redd-i müdahale kanunu ne kadar esaslı bir sûrette hükmünü icra ettiğini kıyas et. Demek ulûhiyet ve rubûbiyetin en kat'î ve daimî lâzımı; vahdet ve infiraddır. Buna bir bürhân-ı bâhir ve şâhid-i kat'î, kâinattaki intizam-ı ekmel ve insicam-ı ecmeldir. Sinek kanadından tut, tâ semâvât kandillerine kadar öyle bir nizam var ki; akıl onun karşısında hayretinden ve istihsanından "Sübhânallah, mâşâallah, bârekâllah" der, secde eder. Eğer zerre miktar şerike yer bulunsa idi, müdahalesi olsa idi,

لَوْ كَانَ فِيهِمَٓا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا[1] âyet-i kerîmesinin delâletiyle: Nizam bozulacaktı, sûret değişecekti, fesadın âsârı görünecekti. Halbuki:

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ۞ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ۞[2]

delâletiyle ve şu ifade ile nazar-ı beşer, kusuru aramak için ne kadar çabalasa, hiçbir yerde kusuru bulamayarak, yorgun olarak menzili olan göze gelip, onu gönderen münekkid akla diyecek: "Beyhude yoruldum, kusur yok."

---

[1] "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[2] "(Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin.) ۞ Çevir de bak gözünü görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk sûresi, 67/3-4)

Âmiriyet: Amir olma, yönetme
Hâkimiyet: Hakim olma, yetki ve hükmü elinde bulundurma
Mukteza: Gerek, gerektirici sebep
İştirak: Ortaklık
Ref' etmek: Kaldırmak
Herc ü merc: Allak bullak, karmakarışık. ***Cüz'i***: Küçük
Saltanat-ı mutlaka: Mutlak idare, rakipsiz otorite
Rububiyet: Her şeyi kuşatan için-de tutan idare
Muavenet: Yardımlaşma
Kadîr-i Mutlak: Her şeye gücü yeten mutlak ve sınırsız kudret sahibi
Redd-i müdahale: Müdahale kabul etmeme, kimseyi idareye karıştırmama
Ulûhiyet: İlah olma, Allah'ın kâinattaki mutlak hakimiyeti, her mahluku kendine itaat ettirmesi
Vahdet: Bir olma
İnfirad: Tek bâşinâ olma
Bürhan-ı bâhir: Açık, parlak delil
Şahid-i kat'i: Kesin şahit
İntizam-ı ekmel: En mükemmel, kusursuz düzen
İnsicâm-ı ecmel: Harika uyum, işleyiş, en güzel âhenk
İstihsan: Beğenme, güzelliğini kabul etme
Şerik: Ortak. ***Âsâr***: Eserler
Delâlet: Delil olma, gösterme
Nazar-ı beşer: İnsan bakışı
Münekkid: Tenkitçi

demesiyle gösteriyor ki: Nizam ve intizam, gayet mükemmeldir. Demek intizam-ı kâinat, vahdâniyetin kat'î şâhididir.

Gel gelelim "Hudûs"a. Mütekellimîn demişler ki: "Âlem, mütegayyirdir. Her mütegayyir, hâdistir. Her bir hâdisin, bir muhdisi, yâni mûcidi var. Öyle ise bu kâinatın kadîm bir mûcidi var."

Biz de deriz: Evet kâinat hâdistir. Çünkü görüyoruz: Her asırda, belki her senede, belki her mevsimde bir kâinat, bir âlem gider, biri gelir. Demek bir Kadîr-i Zülcelâl var ki, bu kâinatı hiçten îcad ederek her senede belki her mevsimde, belki her günde birisini îcad eder, ehl-i şuûra gösterir ve sonra onu alır, başkasını getirir. Birbiri arkasına takıp zincirleme bir sûrette zamanın şeridine asıyor. Elbette bu âlem gibi birer kâinat-ı müteceddide hükmünde olan her baharda gözümüzün önünde hiçten gelen ve giden kâinatları îcad eden bir Zât-ı Kadîr'in mu'cizât-ı kudretidirler. Elbette âlem içinde her vakit âlemleri halkedip değiştiren Zât, mutlaka şu âlemi dahi O halketmiştir. Ve şu âlemi ve rûy-i zemini, o büyük misafirlere misafirhâne yapmıştır.

Gelelim "İmkân" bahsine. Mütekellimîn demişler ki: "İmkân, mütesaviyü't-tarafeyn"dir. Yâni: Adem ve vücûd, ikisi de müsavi olsa; bir tahsis edici, bir tercih edici, bir mûcid lâzımdır. Çünkü mümkinât, birbirini îcad edip teselsül edemez. Yahut o onu, o da onu îcad edip devir sûretinde dahi olamaz. Öyle ise bir Vâcibü'l-Vücûd vardır ki, bunları îcad ediyor. Devir ve teselsülü, on iki bürhân yâni arşî ve süllemî gibi nâmlar ile müsemmâ meşhur on iki delîl-i kat'î ile devri ibtal etmişler ve teselsülü muhâl göstermişler. Silsile-i esbabı kesip, Vâcibü'l-Vücûd'un vücûdunu isbat etmişler.

Biz de deriz ki: Esbab, teselsülün berâhini ile âlemin nihayetinde kesilmesinden ise, her şeyde Hâlık-ı külli şey'e has sikkeyi göstermek daha kat'î,

---

İntizam-ı kâinat: Kâinatın düzeni
Vahdaniyet: Allah'ın birliği
Mütegayyir: Değişken
Hadis: Sonradan olan
Muhdis: Yapan, ortaya koyan
Kadim: Ezeli, başı ve öncesi olmayan
Kadîr-i Zü'l-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah
Ehl-i şuur: Şuur sahipleri
Kâinât-ı müteceddide: Sürekli yenilenen kâinat
Zât-ı Kadîr: Her şeye gücü yeten Hz.Allah
Mucizât-ı kudret: Cenâb-ı Hakk'ın (c.c.) güç ve kuvvetinin mucizeleri
Halk etmek: Yaratmak
Ru-i zemin: Yeryüzü
Mütesâviyü't-tarafeyn: İki tarafın birbirine denk olması: Varlık veya yokluk konusunda eşit durumda olma
Adem: Yokluk. ***Vücud***: Varlık
Mümkinât: Olması veya olmaması kendi gücü dahilinde olmayan varlıklar, kâinat
Tahsis: Ayırma, özelleştirme
Teselsül: Silsile hâlinde devam etmek. ***Müsemma***: İsimlenen
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat
Delil-i arşî ve süllemî: Eski mantıkta, Vahdâniyet-i ilâhiye'yi ve teselsülün muhâliyetini isbat esnasında geçen delillerdendir.
Delil-i kat'i: Kesin delil
Muhal: İmkânsız
Silsile-i esbab: Sebepler zinciri
Berâhin: Deliller
Hâlık-ı Külli Şey: Her şeyi Yaratan

daha kolaydır. Kur'ân'ın feyziyle bütün Pencereler ve bütün Sözler, o esas üzerine gitmişler. Bununla beraber imkân noktasının hadsiz bir vüs'atı var. Hadsiz cihetlerle Vâcibü'l-Vücûd'un vücûdunu gösteriyor. Yalnız, mütekellimînin teselsülün kesilmesi yoluna, –elhak geniş ve büyük olan o caddeye– münhasır değildir. Belki hadd ü hesaba gelmeyen yollar ile, Vâcibü'l-Vücûd'un mârifetine yol açar. Şöyle ki:

Her bir şey vücûdunda, sıfâtında, müddet-i bekasında hadsiz imkânat, yâni gayet çok yollar ve cihetler içinde mütereddid iken, görüyoruz ki; o hadsiz cihetler içinde vücûdça muntazam bir yolu takip ediyor. Her bir sıfatı da mahsus bir tarzda ona veriyor. Müddet-i bekasında bütün değiştirdiği sıfat ve hâller dahi, böyle bir tahsis ile veriliyor. Demek bir muhassısın irâdesiyle, bir müreccihin tercihiyle, bir Mûcid-i Hakîm'in îcadıyladır ki; hadsiz yollar içinde, hikmetli bir yolda onu sevk eder, muntazam sıfâtı ve ahvâli ona giydiriyor.

Sonra infiraddan çıkarıp, bir terkibli cisme cüz' yapar, imkânat ziyadeleşir. Çünkü o cisimde binler tarzda bulunabilir. Halbuki neticesiz o vaziyetler içinde neticeli, mahsus bir vaziyet ona verilir ki; mühim neticeleri ve fâideleri ve o cisimde vazifeleri gördürülüyor. Sonra o cisim dahi diğer bir cisme cüz' yaptırılıyor. İmkânat daha ziyadeleşir. Çünkü binlerle tarzda bulunabilir. İşte o binler tarz içinde, bir tek vaziyet veriliyor. O vaziyet ile mühim vazifeler gördürülüyor ve hâkeza... Gittikçe daha ziyade kat'î bir Hakîm u Müdebbir'in vücub-i vücûdunu gösteriyor. Bir Âmir u Alîm'in emriyle sevk edildiğini bildiriyor. Cisim içinde cisim, birbiri içinde cüz' olup giden bütün bu terkiblerde; nasıl bir nefer, takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda mütedâhil o hey'etlerden her birisine mahsus birer vazifesi, hikmetli birer nisbeti, intizamlı birer hizmeti bulunuyor. Hem nasıl ki senin göz bebeğinden bir hüceyre; gözünde bir nisbeti ve bir vazifesi var. Senin başın hey'et-i umumiyesi nisbetine dahi, hikmetli bir vazifesi ve hizmeti vardır. Zerre miktar şaşırsa, sıhhat ve idare-i beden bozulur. Kan damarlarına, his ve hareket asablarına, hattâ bedenin hey'et-i umumiyesinde birer mahsus vazifesi, hikmetli birer vaziyeti vardır. Binlerle imkânat içinde, bir Sâni'-i Hakîm'in hikmetiyle o muayyen vaziyet verilmiştir.

Feyz: Bereket, ihsan, ilâhî vergi
Vüs'at: Genişlik
Münhasır: Daraltılmış
Müddet-i bekâ: Kalma süreci
Muhassıs: Tahsis eden, ayıran
Mürеccih: Tercih eden
Mucid-i hakîm: Her şeyi birçok faydalı gayelerle icad eden
İnfirad: Yalnız, tek bâşinâ olma
Cüz: Bölüm, parça
Hakîm-u Müdebbir: Her şeyi daima hikmet ve maslahatlarına uygun idare eden
Âmir-u Alîm: Her şeyi bilen âmir
Heyet-i umumiye: Genel şekil
İdare-i beden: Vücut idaresi
Âsab: Sinirler. ***Muayyen***: Belirli
Sâni-i Hakîm: Daima hikmetle Yaradan Hz.Allah

Öyle de: Bu kâinattaki mevcudat, her biri kendi zâtı ile, sıfâtı ile çok imkânat yolları içinde has bir vücûdu ve hikmetli bir sûreti ve fâideli sıfatları, nasıl bir Vâcibü'l-Vücûd'a şehâdet ederler. Öyle de: Mürekkebâta girdikleri vakit, her bir mürekkebde daha başka bir lisânla yine Sâni'ini ilân eder. Git gide, tâ en büyük mürekkebe kadar nisbeti, vazifesi, hizmeti itibariyle Sâni'-i Hakîm'in vücub-i vücûduna ve ihtiyarına ve irâdesine şehâdet eder. Çünkü bir şeyi, bütün mürekkebâta hikmetli münasebetleri muhafaza sûretinde yerleştiren, bütün o mürekkebâtın Hâlık'ı olabilir. Demek bir tek şey, binler lisânlarla O'na şehâdet eder hükmündedir. İşte kâinatın mevcudatı kadar değil, belki mevcudatın sıfât ve mürekkebâtı adedince imkânat noktasından da Vâcibü'l-Vücûd'un vücûduna karşı şehâdetler geliyor.

İşte ey gafil! Kâinatı dolduran bu şehâdetleri, bu sadâları işitmemek.. ne derece sağır ve akılsız olmak lâzım geliyor? Haydi sen söyle...

Otuz Birinci Pencere

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِٓي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ [1]

وَفِي الْأَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ۞ وَفِٓي أَنفُسِكُمْ أَفَلاَ تُبْصِرُونَ ۞ [2]

Şu pencere insan penceresidir ve enfüsîdir. Ve enfüsî cihetinde şu pencerenin tafsilâtını binler muhakkikîn-i evliyânın mufassal kitaplarına havale ederek yalnız feyz-i Kur'ân'dan aldığımız birkaç esasa işaret ederiz. Şöyle ki:

On Birinci Söz'de beyân edildiği gibi: "İnsan, öyle bir nüsha-yi câmiadır ki: Cenâb-ı Hak bütün esmâsını, insanın nefsi ile insana ihsas ediyor." Tafsilâtını başka Sözlere havale edip yalnız üç noktayı göstereceğiz.

---

[1] "Biz, insanı en mükemmel surette yarattık." (Tîn sûresi, 95/4)

[2] "Yeryüzünde kesin inanmak isteyenler için birçok deliller vardır. ۞ Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?" (Zâriyât sûresi, 51/20-21)

Mürekkebât: Terkipler, birleşimler
İhtiyar: Tercih etme, seçme
Enfüsî: İç âleme ait
Mufassal: Geniş, detaylı
Muhakkikîn-i evliya: İncelemelerini derinlemesine ve alabildiğince hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen Allah dostları, veliler.
Halık: Hz.Yaradan
Feyz-i Kur'ân: Kur'ân'ın bereketi, ihsanı, vergisi
Nüsha-i câmia: Kapsamlı, geniş nüsha, örnek
İhsas etmek: Hissettirmek

Birinci Nokta

İnsan, üç cihetle Esmâ-yi ilâhiye'ye bir âyinedir.

•***Birinci Vecih***: Gecede zulümât, nasıl nuru gösterir. Öyle de: İnsan, zaaf ve acziyle, fakr u hâcâtıyla, naks ve kusuru ile, bir Kadîr-i Zülcelâl'in kudretini, kuvvetini, gınasını, rahmetini bildiriyor ve hakeza pek çok evsâf-ı ilâhiye'ye bu sûretle âyinedarlık ediyor. Hattâ hadsiz aczinde ve nihayetsiz zaafında, hadsiz a'dasına karşı bir nokta-yi istinad aramakla, vicdan daima Vâcibü'l-Vücûd'a bakar. Hem nihayetsiz fakrında, nihayetsiz hâcâtı içinde, nihayetsiz maksadlara karşı bir nokta-yi istimdad aramağa mecbur olduğundan, vicdan daima o noktadan bir Ganiyy ü Rahîm'in dergâhına dayanır, dua ile el açar. Demek her vicdanda şu nokta-yi istinad ve nokta-yi istimdad cihetinde iki küçük pencere, Kadîr u Rahîm'in barigâh-ı rahmetine açılır, her vakit onunla bakabilir.

•***İkinci Vecih*** *âyinedarlık ise*: İnsana verilen nümûneler nev'inden cüz'î ilim, kudret, basar, sem', mâlikiyet, hâkimiyet gibi cüz'iyat ile kâinat Mâlik'inin ilmine ve kudretine, basarına, sem'ine, hâkimiyet-i rubûbiyetine âyinedarlık eder. Onları anlar, bildirir. Meselâ: "Ben nasıl bu evi yaptım ve yapmasını biliyorum ve görüyorum ve onun mâlikiyim ve idare ediyorum. Öyle de şu koca kâinat sarayının bir ustası var. O Usta onu bilir, görür, yapar, idare eder ve hâkeza..."

•***Üçüncü Vecih*** *âyinedarlık ise*: İnsan, üstünde nakışları görünen Esmâ-yi ilâhiye'ye âyinedarlık eder. Otuz İkinci Söz'ün Üçüncü Mevkıfı'nın başında bir nebze izah edilen insanın mahiyet-i câmiasında nakışları zâhir olan yetmişten ziyade esmâ vardır. Meselâ: Yaratılışından Sâni', Hâlık ismini ve hüsn-i takviminden Rahman ve Rahîm isimlerini ve hüsn-i terbiyesinden

---

Esmâ-yi ilâhiye: Allah'a ait güzel isimler
Ayine: Ayna. ***Zulümât***: Karanlıklar
Hâcât: İhtiyaçlar. ***Naks***: Eksiklik
Kadîr-i Zü'l-Celâl: Yücelik ve heybeti ile beraber güç ve kudretin de yegâne sahibi Hz. Allah
Gına: Zenginlik
Evsâf-ı İlâhiye: İlâhî sıfatlar
Ayinedarlık: Aynalık
A'da: Düşmanlar
Nokta-i istinad: Dayanak noktası
Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat
Nokta-i istimdâd: Yardım isteme yeri. ***Malikiyet***: Sahiplik
Ganiyy-i Rahîm: Engin merhamet ve zenginliğin yegâne sahibi Hz.Allah
Kadîr-i Rahîm: Kudret ile beraber merhametin de yegâne sahibi Hz.Allah. ***Cüz'î***: Küçük, az
Bârigâh-ı rahmet: Merhamet dilenen yüce makam
Basar: Görme. ***Sem'***: İşitme
Hâkimiyet: Hâkim olma, hükmetme kabiliyeti
Mahiyet-i câmia: Kapsamlı, geniş özellik, mahiyet
Hâkimiyet-i rububiyet: Cenâb-ı Hakk'ın herkesi ve her şeyi içine alan engin terbiye ve idaresi, hükümranlığı. ***Hâlık***: Hz.Yaradan
Sâni: San'atlı, estetik ölçülerle yapan Yüce Yaradan
Hüsn-i takvim: Güzel, ideal, şekil ve kıvamda olma
Rahmân ve Rahîm: Yarattıklarına karşı merhamet ve ihsanı çok fazla olan, daima sonsuz ve sınırsız şefkat ve merhamet eden Hz.Allah
Hüsn-i terbiye: Güzel yetiştirme, eğitme. ***Cüz'iyât***: Küçük şeyler

Kerîm, Latîf isimlerini ve hâkeza... Bütün âzâ ve âlâtı ile, cihazat ve cevarihi ile, letâif ve mâneviyatı ile, havâs ve hissiyatı ile ayrı ayrı esmânın ayrı ayrı nakışlarını gösteriyor. Demek nasıl esmâda bir ism-i a'zam var, öyle de o esmânın nukuşunda dahi bir nakş-ı a'zam var ki, o da insandır.

Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku... Yoksa hayvan ve câmid hükmünde insan olmak ihtimali var!

İkinci Nokta

Mühim bir sırr-ı ehadiyete işaret eder. Şöyle ki:

İnsanın nasıl ruhu bütün cesedine öyle bir münasebeti var ki: Bütün âzâsını ve eczasını birbirine yardım ettirir. Yâni, irâde-i ilâhiye cilvesi olan evâmir-i tekviniye ve o emirden vücûd-i haricî giydirilmiş bir kanun-i emrî ve latîfe-i rabbâniye olan ruh,[1] onların idaresinde onların mânevî seslerini hissetmesinde ve hâcâtlarını görmesinde birbirine mâni olmaz, ruhu şaşırtmaz. Ruha nisbeten uzak-yakın bir hükmünde. Birbirine perde olmaz. İsterse, çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse bedenin her cüz'ü ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hattâ çok nuraniyet kesbetmiş ise, her bir cüz'ü ile görebilir ve işitebilir.

Öyle de: [2] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى Cenâb-ı Hakk'ın madem onun bir kanun-i emri olan ruh, küçük bir âlem olan insan cisminde ve âzâsında bu vaziyeti gösteriyor. Elbette âlem-i ekber olan kâinatta o Zât-ı Vâcibü'l-Vücûd'un irâde-i külliyesine ve kudret-i mutlakasına hadsiz fiiller, hadsiz sadâlar, hadsiz dualar, hadsiz işler, hiçbir cihette O'na ağır gelmez, birbirine mâni olmaz. O Hâlık-ı Zülcelâl'i meşgul etmez, şaşırtmaz. Bütününü birden görür, bütün

---

[1] Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

[2] "En yüce sıfatlar ise Allah'a aittir." (Nahl sûresi, 16/60)

Kerîm: Pek cömert, yarattıklarına, daima, hesapsız, bol bol veren
Latîf: Daima sınırsız lütuf ve ihsanda bulunan
Âzâ: Uzuvlar. ***Âlât***: Aletler
Cihâzât: Cihazlar
Cevârih: Organlar
Letâif: Mânevî duygular, ruhanî dinamikler
Havas: Mâneviyata ait özellikler
İsm-i âzam: En büyük isim
Nakş-ı azam: En büyük nakış, işleme. ***Câmid***: Cansız
Sırr-ı Ehadiyet: Cenâb-ı Hakk'ın aynı cinse ait fertlere teker teker, ayrı ve farklı tecelli etmesi, muamelede bulunması sırrı
İrade-i İlâhiye: Cenâb-ı Hakk'ın iradesi. ***Eczâ***: Bölümler, cüzler
Evâmir-i tekviniye: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabiî kanunlar
Kanun-ı emri: İlâhî kanun, Cenâb-ı Hakk'ın emir âleminden gelen kanun, varlık
Kesb etmek: Kazanmak
Vücud-u haricî: Yokluktan çıkmış şehadet âlemine girmiş varlık
Latîfe-i Rabbaniye: Vicdan, gönül, kalp. ***Hâcât***: İhtiyaçlar
Âlem-i ekber: En büyük âlem
Zat-ı Vâcibü'l-Vücud: Varlığı kendinden ve kesin olan, tek ve yektâ Zat. ***Nuraniyet***: Parlaklık
İrade-i külliye: Cenâb-ı Hakk'ın engin, sınırsız iradesi
Kudret-i mutlaka: Tam bir kudret
Hâlık-ı Zülcelâl: Tek ve yektâ Ulu Yaradan

sesleri birden işitir. Yakın uzak birdir. İsterse, bütününü birinin imdadına gönderir. Her şey ile her şeyi görebilir, seslerini işitebilir ve her şey ile her şeyi bilir ve hâkeza...

Üçüncü Nokta

Hayatın pek mühim bir mahiyeti ve ehemmiyetli bir vazifesi var. Fakat o bahis, Hayat Penceresi'nde ve Yirminci Mektub'un Sekizinci Kelimesi'nde tafsili geçtiğinden ona havale edip yalnız bunu ihtar ederiz ki:

Hayatta hissiyat sûretinde kaynayan memzuç nakışlar; pek çok esmâ ve şuûnat-ı zâtiyeye işaret eder. Gayet parlak bir sûrette Hayy u Kayyûm'un şuûnat-ı zâtiyesine âyinedarlık eder. Şu sırrın izahı, Allah'ı tanımayanlara ve daha tam tasdik etmeyenlere karşı zamanı olmadığından kapıyı kapıyoruz...

Otuz İkinci Pencere

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا [1]

قُلْ يَآ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ [2]

Şu pencere, semâ-yi risâletin Güneş'i, belki güneşler Güneş'i olan Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın penceresidir.

Şu gayet parlak ve pek büyük ve çok nurânî pencere Otuz Birinci Söz olan Mi'râc Risalesi'yle, On Dokuzuncu Söz olan Nübüvvet-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) Risalesi'nde ve on dokuz işaretli olan On Dokuzuncu Mektup'ta, ne derece nurânî ve zâhir olduğu isbat edildiğinden, o iki Sözü ve o Mektubu ve o Mektubun On Dokuzuncu İşareti'ni bu makamda düşünüp, sözü onlara havale edip, yalnız deriz ki:

---

[1] "Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur. Buna şahit olarak Allah yeter." (Fetih sûresi, 48/28)

[2] "De ki: Ey insanlar ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hakimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilâh yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O'dur." (A'râf sûresi, 7/158)

Memzuc: Karışmış
Şuûnât-ı Zatiye: Cenâb-ı Hakk' a ait işleyişler, icraatındaki genel özellikler
İhtar etmek: Hatırlatmak
Hayy-ı Kayyûm: Her zaman var ve diri olup varlıkların da hayatı ve devamı kendi yönetiminde olan Zat
Nuranî: Nurlu
Semâ-i risalet: Peygamberlik seması
Nübüvvet-i Ahmediye: Hz.Peygamber efendimizin (s.a.s.) peygamberliği.
Zahir: Açık

Tevhidin bir bürhân-ı nâtıkı olan Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) risâlet ve velâyet cenahlarıyla, yâni kendinden evvel bütün enbiyânın tevâtürle icmâlarını ve O'ndan sonraki bütün evliyânın ve asfiyânın icmâkârâne tevâtürlerini tazammun eden bir kuvvetle bütün hayatında bütün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip ilân etmiş. Ve Âlem-i İslâmiyet gibi geniş, parlak, nurânî bir pencereyi, mârifetullaha açmıştır. İmâm-ı Gazâlî*, İmâm-ı Rabbânî*, Muhyiddîn-i Arabî*, Abdülkadir-i Geylânî* gibi milyonlar muhakkikîn-i asfiyâ ve sıddıkîn o pencereden bakıyorlar, başkalarına da gösteriyorlar.

Acaba böyle bir pencereyi kapatacak bir perde var mı? Ve onu ittiham edip, bu pencereden bakmayanın aklı var mı? Haydi sen söyle!

Otuz Üçüncü Pencere

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓي أَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۞ قَيِّمًا [1]

الٓرٰ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ [2]

Bütün geçmiş pencereler, Kur'ân denizinden bâzı katreler olduğunu düşün. Sonra Kur'ân'da ne kadar âb-ı hayat hükmünde olan envâr-ı tevhid var olduğunu kıyas edebilirsin. Fakat bütün o pencerelerin menbaı ve mâdeni ve aslı olan Kur'ân'a gayet mücmel bir sûrette, gayet basit bir tarzda bakılsa dahi, yine gayet parlak, nurânî bir pencere-i câmiadır. O pencere ne kadar kat'î ve parlak ve nurânî olduğunu, Yirmi Beşinci Söz olan İ'câz-ı

---

[1] "Hamd, O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı. Dosdoğru bir Kitap olarak gönderdi." (Kehf sûresi, 18/1-2)

[2] "Elif, Lâm, Râ. Bu, Rab'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, üstün kudret sahibi ve her işi övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna, göklerde ve yerdeki her şeyin sahibinin yoluna insanları çıkarmaları için sana indirdiğimiz bir kitaptır." (İbrahim sûresi, 14/1)

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Bürhan-ı nâtık: Konuşan delil, canlı delil. ***Risalet***: Peygamberlik
Enbiya: Peygamberler
Tevatür: Yalanda ittifâk etmeleri aklen imkân ve ihtimâli bulunmayan birçok kişiler tarafından nakledilen kesin bilgi
İcmâ: Bir meselede oluşan ittifak, genel kabul. ***Velâyet***: Velilik
Evliyâ: Veliler, Allah dostları
Tazammun: İçinde bulundurma, ihtiva etme
Asfiya: Perdesiz, engelsiz Hakk'a bakan ve ilâhî tecellilere aşina, ilim ve takvalarıyla seçkin olup Hz.peygamberin gerçek varisi kişiler
İcmakârane: İttifak edercesine
Vahdaniyet: Allah'ın birliği
Âlem-i İslâmiyet: İslâm âlemi
Marifetullah: Cenâb-ı Hakk'ı isim, sıfat ve fiilleriyle bilmek (Allah bilgisi), vicdan kültürü
Âb-ı hayat: Hayat veren su
Envâr-ı tevhid: Tevhid nurları
Muhakkikîn-i asfiya: İncelemelerini derinlemesine ve alabildiğince hassasiyetle yapan, eşyanın iç yüzüne vakıf olabilen peygamber varisleri
Sıddıkîn: Sözü özündeki temizliği ortaya koyan, ameli imanını doğrulayan, Cenâb-ı Hakk'tan geleni tereddütsüz hemen kabul eden seçkin kişiler
Mücmel: Kısa, öz, detaysız
Pencere-i câmia: Geniş, kapsamlı pencere

Kur'ân Risalesi'ne ve On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşaretine havale ediyoruz. Ve Kur'ân'ı bize gönderen Zât-ı Zülcelâl'in Arş-ı Rahmanî'sine niyaz edip deriz:

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَآ إِنْ نَسِينَآ أَوْ أَخْطَأْنَا [1]

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا [2]

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ [3]

وَتُبْ عَلَيْنَآ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ [4]

İHTAR

Şu otuz üç pencereli olan "Otuz Üçüncü Mektub", îmânı olmayanı inşâallah îmâna getirir. Îmânı zaîf olanın îmânını kuvvetleştirir. Îmânı kavî ve taklidî olanın îmânını tahkikî yapar. Îmânı tahkikî olanın îmânını genişlendirir. Îmânı geniş olana bütün kemâlât-ı hakikiyenin medârı ve esası olan mârifetullahta terakkiyât verir; daha nurânî, daha parlak manzaraları açar.

İşte bunun için, "Bir pencere bana kâfi geldi, yeter." diyemezsin. Çünkü; senin aklına kanaat geldi, hissesini aldı ise; kalbin de hissesini ister, ruhun da hissesini ister. Hattâ hayâl de o nurdan hissesini isteyecek. Binaenaleyh her bir pencerenin ayrı ayrı fâideleri vardır.

Mi'râc Risalesi'nde asıl muhatab, mü'min idi; mülhid ikinci derecede istima' makamında idi. Şu risalede ise muhatab, münkirdir; istima' makamlarında mü'mindir. Bunu düşünüp öylece bakmalı.

---

[1] "Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma." (Bakara sûresi, 2/286)

[2] "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

[3] "(İbrahim ile İsmail, Beyt-i Şerif'in temellerini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı:) "Ey bizim Kerîm Rabbimiz! Yaptığımız bu işi kabul buyur bizden! Hakkıyla işiten ve bilen ancak Sensin." (Bakara sûresi, 2/127)

[4] "(Ey bizim Yüce Rabbimiz!) Ve tevbelerimizi kabul buyur. Muhakkak ki tevbeleri en güzel şekilde kabul eden, çok merhametli olan ancak Sensin!" (Bakara sûresi, 2/128)

Zât-ı Zülcelâl: Sonsuz gücün ve hakimiyetin sahibi Yüce Zat
Arş-ı Rahmani: Cenâb-ı Hakk'ın "Rahman" ismiyle tecelli ettiği yüce makam
Kavi: Güçlü, kuvvetli
Taklidî: Geleneksel, başkalarından görerek alınan
Tahkikî: Pekişmiş, sağlam
Kemâlât-ı hakikiye: Gerçek erdemler, yücelikler
Medar: Sebep. ***İstimâ***: Dinleme
Marifetullah: Cenâb-ı Hakk'ı isim, sıfat ve fiilleriyle bilmek (Allah bilgisi), vicdan kültürü
Terakkiyât: İlerleyişler, yükselişler
Mülhid: İnançsız, ateist
Münkir: İnkâr eden, kâfir

Fakat maatteessüf mühim bir sebebe binaen şu mektub gayet sür'atle yazıldığından ve hattâ müsvedde hâlinde kaldığından, elbette bana ait olan tarz-ı ifadede müşevveşiyet ve kusurlar olacaktır. Nazar-ı müsamaha ile bakmalarını ve ellerinden gelirse ıslahlarını ve mağfiret ile bana dua eylemelerini ihvanlarımdan isterim...

وَالسَّلاَمُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى [1]

وَالْمَلاَمُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهَوٰى [2]

سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَٓا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَٓا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ [3]

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ اٰمِينَ [4]

* * *

---

[1] "Kurtuluş, bu doğru yolu tutanlara hastır!" (Tâhâ sûresi, 20/47)

[2] "Levm (azarlama) ise nefsinin isteklerine uyana!"

[3] "(Melekler:) Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak Sensin. (dediler)" (Bakara sûresi, 2/32)

[4] Allahım, âlemlere rahmet olarak gönderdiği Zâta, O'nun Âl'ine ve Ashabına salat ve salâm eyle. Âmin!

Maatteessüf: Maalesef, üzülerek
Tarz-ı ifade: İfade tarzı
Nazar-ı müsamaha: Müsamahalı bakış. ***Müşevveşiyet***: Karışıklık
Islah: Düzeltme, iyileştirme
İhvan: Kardeşler

Lemeât

مِنْ بَيْنِ هِلاَلِ الصَّوْمِ وَهِلاَلِ الْعِيدِ [1]

Çekirdekler Çiçekleri

Risâle-i Nur Şakirdlerine
Küçük Bir Mesnevî ve Îmânî Bir Dîvandır.

Müellifi:

Bediüzzaman

Said Nursî

[1] "Ramazan ve Bayram hilâli arasından. (Ramazan Esintileri)"

Tenbih

Bu Lemeât nâmındaki eserin sâir dîvanlar gibi bir tarzda bir iki mevzu ile gitmediğinin sebebi: Eski eserlerinden "*Hakikat Çekirdekleri*" nâmındaki kısacık vecizeleri bir derece izah etmek için, hem nesir tarzında yazılmış, hem de sâir dîvanlar gibi hayâlâta, mîzânsız hissiyata girilmemiş olmasıdır. Baştan aşağıya mantık ile hakâik-i Kur'âniye ve îmâniye olarak, yanında bulunan birâderzâdesi gibi bâzı talebelerine bir ders-i ilmîdir, belki bir ders-i îmânî ve Kur'ânî'dir. Üstadımızın baştaki ifadesinde dediği gibi, biz de anlamışızdır ki: Nazma ve şiire hiç meyli ve onlarla iştigali de yoktur.

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ [1]

sırrının bir nümûnesini gösteriyor.

Bu eser, birçok meşâgil ve Dâru'l-Hikmet'teki vazife içinde yirmi gün Ramazan'da, günde iki veya iki buçuk saat çalışmak sûretiyle manzum gibi yazılmıştır. Bu kadar kısa zamanda ve manzum bir sahife on sahife kadar müşkil olduğu cihetle, birden dikkatsiz, tashihsiz böyle söylenmiş, tab'edilmiştir. Bizce Risâle-i Nur hesabına bir hârikadır. Hiçbir nazımlı dîvan, bunun gibi tekellüfsüz, nesren okunabilir görülmüyor. İnşâallah bu eser bir zaman Risâle-i Nur şakirdlerine bir nevi mesnevî olacak. Hem bu eser, kendisinden on sene sonra çıkan ve yirmi üç senede tamamlanan Risâle-i Nur'un mühim eczalarına bir işaret-i gaybiye nev'inden müjdeli bir fihrist hükmündedir.

Risâle-i Nur Şakirdlerinden

*Sungur**, *Mehmed Feyzi**, *Hüsrev**

---

[1] "Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik." (Yâsîn sûresi, 36/69)

Lemeât: Parıltılar
Vecize: Kısa özlü söz
Hayâlât: Hayaller
Hakâik-i Kur'âniye ve imâniye: İman ve Kur'ân hakikatleri
Birâderzâde: Yeğen
Ders-i ilmî: İlmi ders
Ders-i imâni ve Kur'âni: İman ve Kur'ân dersi
İştigâl: Meşgul olma
Meşâgil: Meşguliyetler, işler
Manzum: Vezinli
Müşkil: Zor
Tab': Basma
Tekellüf: Zorlanma
Eczâ: Bölümler, cüzler
İşâret-i gaybiye: Gayba ait, görünmeyen işaret

İhtar

اَلْمَرْءُ عَدُوٌّ لِمَا جَهِلَ[1] kaidesiyle, ben dahi nazım ve kafiyeyi bilmediğimden ona kıymet vermezdim. Safiye'yi kafiyeye feda etmek tarzında hakikatın sûretini nazmın keyfine göre tağyir etmek hiç istemezdim. Şu kafiyesiz, nazımsız kitapta en âlî hakikatlara, en müşevveş bir libas giydirdim.

•***Evvelâ***: Daha iyisini bilmezdim. Yalnız mânâyı düşünüyordum.

•***Sâniyen***: Cesedi libasa göre yontmakla rendeleyen şuarâya tenkidimi göstermek istedim.

•***Sâlisen***: Ramazan'da kalb ile beraber nefsi dahi hakikatlarla meşgul etmek için, böyle çocukça bir üslûb ihtiyar edildi. Fakat ey kâri'! Ben hatâ ettim, itiraf ederim. Sakın sen hatâ etme! Yırtık üslûba bakıp o âlî hakikatlara karşı dikkatsizlik ile hürmetsizlik etme!..

İfade-i Meram

Ey kâri'! Peşinen bunu itiraf ederim ki: San'at-ı hat ve nazımda istîdadımdan çok müştekiyim. Hattâ şimdi ismimi de düzgün yazamıyorum. Nazım, vezin ise; ömrümde bir fıkra yapamamıştım. Birdenbire zihnime, nazma musırrâne bir arzu geldi. Sahabelerin gazevâtına dair Kürtçe

[2] قَوْلِ نَوَالاَسِيسَبَانْ nâmında bir destan vardı. Onun ilâhî tarzındaki tabiî nazmına ruhum hoşlanıyordu. Ben de kendime mahsus onun tarz-ı nazmını ihtiyar ettim. Nazma benzer bir nesir yazdım. Fakat vezin için kat'iyyen tekellüf yapmadım. İsteyen adam, nazmı hatıra getirmeden zahmetsiz, nesren o-

---

[1] "Kişi bilmediği şeyin düşmanıdır."
اَلنَّاسُ أَعْدَاءُ مَا جَهِلُوا : "İnsanlar bilmedikleri şeylerin düşmanıdır." şeklinde Nehcü'l-belâğa'da yer almaktadır. (Ali İbn Ebî Talib, *Nehcü'l-belâğa* s. 780)

[2] Dört yüz beyitlik uzun bir kasîdedir. Sahabe-i Kirâm'ın kahramanlıklarından bahsetmektedir. Yaşadığı dönemde zühd ve takvâsıyla tanınmış olan Molla Ağa ez-Zîbarî tarafından Kürtçe'nin Kuzey Kirmancı şivesiyle kaleme alınmıştır.

Sâfiye: Saf, duru, berrak ifade
Nazm: Vezinli söz şiir
Tağyir etmek: Değiştirmek
Âli: Yüce. ***Libas***: Giysi
Müşevveş: Karışık, düzensiz
Saniyen: İkinci olarak
Şuarâ: Şairler
Salisen: Üçüncü olarak
Kârî: Okuyucu
Sanat-ı hat: Yazı sanatı
Müşteki: Şikâyetçi
Musırrâne: Israrlı bir şekilde
Gazevât: Gazveler, savaşlar
Tarz-ı nazm: Şiir tarzı
Nesir: Düz yazı. ***Tekellüf***: Zorlama

kuyabilir. Hem nesren olarak bakmalı, tâ mânâ anlaşılsın. Her kıtada ittisal-i mânâ vardır. Kafiyede tevakkuf edilmesin. Külâh püskülsüz olur, vezin de kafiyesiz olur, nazım da kaidesiz olur. Zannımca lâfz ve nazım, san'atça câzibedâr olsa, nazarı kendiyle meşgul eder. Nazarı mânâdan çevirmemek için perişan olması daha iyidir.

Şu eserimde üstadım, Kur'ân'dır. Kitabım, hayattır. Muhatabım, yine benim. Sen ise ey kâri' müstemi'sin. Müstemi'in tenkide hakkı yoktur; beğendiğini alır, beğenmediğine ilişmez. Şu eserim, bu mübarek Ramazan'ın feyzi(*) olduğundan, ümid ederim ki inşâallah din kardeşimin kalbine tesir eder de lisânı bana bir dua-yi mağfiret bahşeder veya bir Fâtiha okur.

(*) Hattâ tarihi نَجْمُ أَدَبٍ وُلِدَ لِهِلاَلَيْ رَمَضَانَ çıkmış. Yâni: "Ramazan'ın iki hilâlinden doğmuş bir edeb yıldızıdır." (Bin üç yüz otuz yedi eder.)

İttisâl-i mana: Anlam bağlantısı
Tevakkuf: Durma, duraksama
Müstemi: Dinleyici
Feyz: Bereket, mânevî fayda
Dua-i mağfiret: Cenâb-ı Hak'tan af dilemek için yapılan dua
Bahşetmek: Bağışlamak, vermek

ed-Dâî

[*]*Yıkılmış bir mezarım ki, yığılmıştır içinde*
Said'den yetmiş dokuz emvât[**] *bâ-âsam âlâma.*

Sekseninci olmuştur, mezara bir mezar taş.
Beraber ağlıyor[***] *hüsran-ı İslâm'a.*

Mezar taşımla pür-emvât enindâr o mezarımla
Revanım saha-yi ukbâ-yi ferdâma.

Yakînim var ki: İstikbal semâvâtı, zemin-i âsiyâbâ
Hem olur teslim, yed-i beyzâ-yi İslâm'a.

Zira yemin-i yümn-i îmândır
Verir emn ü emân ile enâma...

---

[*] Bu kıta, onun imzasıdır.

[**] Her senede iki defa cisim tazelendiği için iki Said ölmüş demektir. Hem bu sene Said yetmiş dokuz senesindedir. Her bir senede bir Said ölmüş demektir ki, bu tarihe kadar Said yaşayacak.

[***] Yirmi sene sonraki bu şimdiki hâli, hiss-i kable'l-vuku' ile hissetmiş.

Emvât: Ölüler
Bâ-âsâm: Günahlarla
Âlâm: Elemler
Hiss-i kable'l-vuku: Bir şeyi olmadan önce hissetme, içine doğma
Hüsrân-ı İslâm: İslâm'ın maruz kaldığı üzücü hâdiseler
Pür-emvât: Ölülerle dolu
Enindâr: İnleyen
Revan: Yolculuk, hareket, yürüyüş
Saha-i ukbâ-yı ferdâ: Yakın gelecekteki ahiret yurdu
Yakin: Kuvvetli iman, kesin bilgi
Semâvât-ı zemin-i âsiyâbâ: Göklerdeki ve yerdeki kurulu çark, düzen
Yed-i beyzâ-i İslâm: İslâm'ın parlak eli (Hz.Musa'nın –a.s.- projektor gibi ışık saçan eliyle gösterilen mucizeye işaret)
Yemin: Sağ el
Yümn-i iman: İman bereketi
Emn: Emniyet. ***Enâm***: Halk
Emân: Güven, huzur

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ،

وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ [1]

Tevhidin İki Bürhan-ı Muazzamı

Şu kâinat tamamıyla bir bürhân-ı muazzamdır. Lisân-ı gayb, şehâdetle müsebbihtir, muvahhiddir. Evet tevhid-i Rahman'la, büyük bir sesle zâkirdir ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...[2]

Bütün zerrât hüceyrâtı, bütün erkân ve âzâsı birer lisân-ı zâkirdir; o büyük sesle beraber der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

O dillerde tenevvü' var, o seslerde merâtib var. Fakat bir noktada toplar, onun zikri, onun savtı ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Bu bir insan-ı ekberdir, büyük sesle eder zikri; bütün eczası, zerrâtı, küçücük sesleriyle, o bülend sesle beraber der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

---

[1] "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd, Peygamberlerin Efendisi olan Zât'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Ashabına salat ve selâm olsun."

[2] "O'ndan başka ilâh yoktur." (Âl-i İmran sûresi, 3/18; Tevbe sûresi, 9/129; Hûd sûresi, 11/14)

Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Bürhân-ı Muazzam: Büyük delil
Lisan-ı gayb: Görünmeyen âleme ait ifade. ***Müsebbih***: Tesbih eden
Şehadet: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılan âlem
Muvahhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine inanan
Tevhid-i Rahman: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Zakir: Zikreden
Zerrât-ı hüceyrât: Hücreciklerin zerreleri
Erkân-u âzâ: Vücuttaki önemli uzuvlar, organlar
Tenevvü': Çeşitlilik
Lisan-ı zâkir: Zikreden, ibadet eden dil
Merâtip: Mertebeler, dereceler
Savt: Ses
İnsan-ı ekber: En büyük insan
Ecza: Cüzler, bölümler
Zerrât: Zerreler
Bülend: Yüce, yüksek

Şu âlem halka-yi zikri içinde okuyor aşrı, şu Kur'ân maşrık-ı nuru. Bütün zîruh eder fikri ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Bu Furkan-ı Celilü'ş-Şân, o tevhide nâtık bürhân, bütün âyât sâdık lisân. Şuaât-bârika-yi îmân. Beraber der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Kulağı ger yapıştırsan, şu Furkan'ın sînesine, derinden tâ derine, sarîhan işitirsin semâvî bir sadâ der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

O sestir gayeten ulvî, nihayet derece ciddî, hakikî pek samimî, hem nihayet mûnis ve muknî ve bürhânla mücehhezdir. Mükerrer der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Şu bürhân-ı münevverde, cihât-ı sittesi şeffaf ki, üstünde münakkaştır müzehher sikke-i i'câz. İçinde parlayan nur-i hidâyet der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Evet, altında nescolmuş mühefhef mantık ve bürhân, sağında aklı istintak; mürefref her taraf, ezhân "Sadakte" der ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Halka-yi zikir: Zikir halkası
Aşr: Kur'ân-ı Kerim'den on âyetlik bir bölüm
Maşrık-ı nur: Nurun doğuşu
Ziruh: Ruh sahibi
Furkan-ı Celilü'ş-Şân: Hak ile bâtılı birbirinden ayıran şânı yüce Kur'ân-ı Kerim
Nâtık: Konuşan
Âyât: Âyetler
Şuaat-ı bârika-yi iman: İmanın şimşek gibi güçlü ışıkları
Ger: Eğer. ***Ulvi***: Yüce
Sarîhan: Açıkça
Mûnis: Huzur veren, cana yakın
Mukni: İkna eden
Bürhan: Delil
Mücehhez: Donanımlı
Mükerrer: Tekrar
Bürhân-ı münevver: Nurlu, parlak delil
Cihât-ı sitte: Altı yön
Müzehher: Çiçekli, çiçeklerle bezenmiş
Münakkaş: Nakışlı
Sikke-i i'câz: Mucize oluşunu gösteren mühür
Nur-ı hidayet: Hidayet nuru
Nesc: Dokuma
Mühefhef: Nazik, yumuşak
Aklî istintak: Aklı konuşturma, akla hitap etme
Mürefref: Hoş, parlak
Ezhân: Zihinler
Sadakte: "doğru söyledin" anlamında bir ifade

Yemîn olan şimâlinde, eder vicdanı istişhad. Emâmında hüsn-i hayırdır, hedefinde saadettir. Onun miftahıdır her dem ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Emâm olan verâsında ona mesned semâvîdir ki, vahy-i mahz-ı Rabbânî. Bu şeş cihet ziyâdârdır; bürûcunda tecellidâr ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

Evet vesvese-i sârık, bâvehim şüphe-i târık, ne haddi var ki o mârık, girebilsin bu bârık kasra. Hem şârık ki, sur sûreler şâhik, her kelime bir melek-i nâtık ki:

Lâ İlâhe illâ Hû...

O Kur'ân-ı Azîmüşşân nasıl bir bahr-i tevhiddir. Bir tek katre, misâl için bir tek Sûre-i İhlâs.. fakat kısa bir tek remzi, nihayetsiz rumûzundan. Bütün envâ-yi şirki reddeder, hem de yedi envâ-yi tevhidi eder isbat; üçü menfî, üçü müsbet şu altı cümlede birden:

◆ ***Birinci cümle***: قُلْ هُوَ[1] karinesiz işarettir. Demek ıtlakla tâyindir. O tâyinde taayyün var. Ey

Lâ Hüve illâ Hû...[2]

Şu tevhid-i şuhûda bir işarettir. Hakikat-bîn nazar tevhide müstağrak olursa der ki:

Lâ Meşhûde illâ Hû.[3]

---

[1] "(De ki:) O Allah birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

[2] "O'ndan başka o yok."

[3] "O'ndan başka meşhud yok."

Yemin: Sağ
Şimal: Kuzey
İstişhad: Şâhit tutma, delil gösterme
Emâm: Ön taraf
Verâ: Arka taraf
Vahy-i mahz-i Rabbânî: Bütünüyle Cenâb-ı Hakk'a ait vahiy
Şeş: Altı
Bürûc: Burçlar
Tecellidâr: İlâhî icraatları eşyada gösteren, yansıtan
Vesvese-i sârık: Hırsız vesvese
Bâvehm: Vehimli, kuruntulu
Şüphe-i târık: Bir an yanıp sönen şüphe, kısa süreli şüphe
Mârık: Dinden çıkmış
Bârık: Işıl ışıl
Şârık: Parlak
Şâhik: Yüce, yüksek
Melek-i nâtık: Konuşan melek
Kur'ân-ı azimü'ş-şân: Şanı yüce Kur'ân
Bahr-i tevhid: Tevhid denizi
Remz: İşaret
Rumuz: İşaretler
Envâ-i şirk: Şirk çeşitleri
Envâ-i tevhid: Tevhid çeşitleri
Menfi: Olumsuz. ***Müsbet***: Olumlu
Karine: İşaret, emare, ipucu
Itlâk: Mutlak bırakma, kayıt veya sınır belirlememe
Tayin: Belli etme, belirleme
Taayyün: Belli olma, belirlenme
Tevhid-i şuhud: Cenâb-ı Hakk'ın eşyadaki tecellilerini görüp mâsivâyı aradan çıkarma hâli
Hakikatbîn: Hakikati gören
Müstağrak: Boğulmuş, içinde kaybolmuş

◆ ***İkinci cümle***: اَللّٰهُ أَحَدٌ[1] dir ki, tevhid-i ulûhiyet'e tasrihtir. Hakikat, hak lisânı der ki:

Lâ Ma'bûde illâ Hû...[2]

◆ ***Üçüncü cümle***: اَللّٰهُ الصَّمَدُ[3] 'dir. İki cevher-i tevhide sadeftir. *Birinci dürrü*: Tevhid-i rubûbiyet. Evet nizam-ı kevn lisânı der ki:

Lâ Hâlıka illâ Hû...[4]

İkinci dürrü: Tevhid-i Kayyûmiyet. Evet serâser kâinatta, vücûd ve hem bekada, müessire ihtiyaç lisânı der ki:

Lâ Kayyûme illâ Hû...[5]

◆ ***Dördüncü***: لَمْ يَلِدْ[6] dir. Bir tevhid-i celâlî müstetirdir; envâ-yi şirki reddeder, küfrü keser bîiştibah.

Yâni tegayyür, ya tenasül, ya tecezzi eden elbet; ne Hâlık'tır, ne Kayyûm'dur, ne İlâh...

Veled fikri, tevellüd küfrünü لَمْ reddeder, birden keser atar. Şu şirktendir ki, olmuştur beşer ekserisi gümrâh...

Ki Îsâ (aleyhisselâm), ya Üzeyr'in, ya melâik, ya ukûlün tevellüd şirki meydan alıyor nev-i beşerde gâh bâ-gâh...

---

[1] "De ki: O Allah birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

[2] "O'ndan başka mabud yok."

[3] "Allah Samed'dir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İhlâs sûresi, 112/2)

[4] "O'ndan başka yaratıcı yok."

[5] "O'ndan başka Kayyûm (bizatihi var olup başkasına muhtaç olmayan ve her şeyin varlık ve bekası kendisine muhtaç olan) yok."

[6] "O, doğurmadı." (İhlâs sûresi, 112/3)

Tevhid-i uluhiyet: Allah'tan başka Ma'bud (ibadet edilen) tanımamak. ***Tasrih***: Açıklama
Cevher-i tevhid: Tevhid cevheri
Tevhid-i Rububiyet: Allah'tan başka yaratan ve yöneten tanımamak. ***Dürr***: İnci
Tevhid-i Kayyûmiyet: Allah'tan başka varlıkları yaratıp, hayatlarını devam ettiren kuvvet tanımamak. ***Serâser***: Baştan başa
Vücûd: Var olma
Bekâ: Kalıcı olma, ölümsüzlük
Müessir: Etken, faktör
Tevhid-i Celâlî: Allah'ın kuvvet, güç ve büyüklüğünde tek ve bir olduğunu ikrar ve ilân etmek
Müstetir: Gizli
Envâ-i şirk: Şirk çeşitleri
Biiştibâh: Şüphesiz
Tagayyür: Değişim
Tenasül: Çoğalma, üreme
Tecezzi: Bölünme, parçalanma
Hâlık: Yaratıcı
Kayyum: Kendi zâtı ile var olup, bütün varlıkları da yüce iradesi ve kudretiyle ayakta tutan, idare eden Cenâb-ı Hak. ***İlâh***: Tanrı
Veled: Çocuk. ***Tevellüd***: Doğma
Şirk: Cenâb-ı Hakk'a eş, ortak koşma. ***Gümrâh***: Kaybolmuş
Melâik: Melekler. ***Ukûl***: Akıllar
Gâh bâ gâh: Zaman zaman

◆ ***Beşincisi***: وَلَمْ يُولَدْ[1] Bir tevhid-i sermedî işareti şöyledir: Vâcib, Kadîm, Ezelî olmazsa, olmaz İlâh...

Yâni: Ya müddeten hâdis ise, ya maddeden tevellüd, ya bir asıldan münfasıl olsa, elbette olmaz şu kâinata penah...

Esbab-perestî, nücûm-perestlik, sanem-perestî, tabiat-perestlik şirkin birer nev'idir; dalâlette birer çâh...

◆ ***Altıncı***: وَلَمْ يَكُنْ[2] Bir tevhid-i câmi'dir. Ne zâtında nazîri, ne ef'âlinde şeriki, ne sıfâtında şebihi لَمْ lâfzına nazargâh...

Şu altı cümle mânen birbirine netice, hem birbirinin bürhânı, müselseldir berâhin, mürettebdir netâic şu sûrede karargâh...

Demek şu Sûre-i İhlâs'ta, kendi mikdar-ı kametinde müselsel, hem müretteb otuz sûre münderiç; bu bunlara sehergâh...

لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللّٰهُ[3]

* * *

Sebeb Sırf Zâhirîdir

İzzet ve azamet ister ki; esbab-ı tabiî, perdedâr-ı dest-i kudret ola aklın nazarında.

Tevhid ve celâl ister ki; esbab-ı tabiî, dâmenkeş-i tesir-i hakikî ola[*] kudret eserinde.

---

[1] "Ve O, doğrulmadı da." (İhlâs sûresi, 112/3)

[2] "Olmadı." (İhlâs sûresi, 112/4)

[3] Bu lâfız, لاَ يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللّٰهُ : "Göklerde ve yerde, gaybı yalnız Allah bilir." (Neml sûresi, 27/65) âyetinden iktibas edilmiştir.

[*] Hakikî tesirden elini çeksin, îcada karışmasın, demektir.

Tevhid-i Sermedi: Ezelî Yaratıcının birliği
Vâcib: Varlığı kesin olan
Kadîm: Ezeli, başı ve öncesi olmayan
Müddeten: Belirli bir süre
Hâdis: Sonradan olan
Münfasıl: Ayrı, ayrılmış
Penâh: Sığınak, dayanak
Esbab-perestî: Maddî sebepleri yaratıcı kabul etme
Nücum-perestlik: Yıldızlara tapma
Sanem-perestî: Putlara tapma
Tabiat-perestlik: Eşyayı, tabiatın yarattığını kabul etme
Dalâlet: Sapıklık, küfür
Çâh: Çukur
Tevhid-i câmi: Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ait bütün tevhid görüşlerini içine alan, kapsamlı, şümullü tevhid anlayışı
Nazîr: Denk. ***Şerik***: Ortak
Şebih: Benzer. ***Berâhin***: Deliller
Nazargâh: Bakılacak yer
Müselsel: Silsile hâlinde, zincirleme
Mürettеb: Bağlantılı, dizili
Mikdâr-ı kâmet: Boy ölçüsü
Münderic: İçine alınmış, yerleştirilmiş. ***Netâic***: Neticeler
Sehergâh: Seher vakti, sabah vakti, aydınlık yer
İzzet: Üstün kudret
Azamet: Büyüklük, ululuk
Esbâb-ı tabiî: Tabiî sebepler, maddî şartlar
Perdedâr-ı dest-i kudret: Allah'ın kudretinin kapıcısı
Celâl: Ululuk
Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği

* * *

Vücud, Âlem-i Cismanîde Münhasır Değil

Vücudun hasra gelmez muhtelif envâını, münhasır olmaz, sıkışmaz şu şehâdet âleminde.

Âlem-i cismânî bir tenteneli perde gibi, şu'le-feşân gaybî avâlim üzerinde.

* * *

Kalem-i kudrette İttihad, Tevhidi İlân Eder

Eser-i itkan-ı san'at, fıtratın her köşesinde bilbedâhe reddeder esbabının îcadını.

Nakş-ı kilkî ayn-ı kudret; hilkatın her noktasında bizzarûre reddeder vesâitin vücûdunu.

* * *

Bir Şey, Her Şeysiz Olmaz

Kâinatta serbeser sırr-ı tesanüd müstetir, hem münteşir. Hem cevânibde tecâvüb, hem teâvün gösterir

Ki yalnız bir kudret-i âlem-şümuldür yaptırır, zerreyi her nisbetiyle halkedip yerleştirir.

Kitab-ı âlemin her satırıyla her harfi hayy.. ihtiyaç sevk ediyor, tanıştırır.

Her nereden gelirse gelsin nidâ-yi hâcete lebbeyk-zendir, sırr-ı tevhid nâmına etrafı görüştürür.

Zîhayat her harfi, her bir cümleye müteveccih birer yüzü, hem de nâzır birer gözü baktırır.

* * *

Vücud: Varlık
Âlem-i cismâni: Cismanî âlem, belli bir cisme sahip varlıkların âlemi
Münhasır: Sınırlı, çevrili, mahsus
Şehâdet âlemi: Görünen âlem, duyu organları ile kavranılanları ihtiva eden âlem
Şûle-feşân: Işık saçan, aydınlatan
Gaybi: Gayba ait, görünmeyen
Avâlim: Âlemler
Kalem-i Kudret: Kudret kalemi, Cenâb-ı Hakk'ın kudret kaleminin yazı ve nakışları
Tevhid: Cenâb-ı Hakk'ın birliği
Eser-i itkân-ı sanat: San'attaki mükemmellik
Fıtrat: Yaratılış
Bi'l-bedâhe: Açıkça, besbelli
Esbâp: Maddî şartlar
Nakş-ı kilk-i ayn-ı kudret: Kudret kaleminin nakışı
Hilkat: Yaratılış
Bi'z-zarure: Kesin olarak, ister istemez. ***Vesâit***: Vasıtalar
Serbeser: Baştan başa
Sırr-ı tesânüd: Dayanışma sırrı
Müstetir: Gizli, saklı
Münteşir: Yaygın, yayılmış
Cevânib: Taraflar, yönler
Tecâvüb: Birbirine cevap verme, ihtiyacını karşılama
Teâvün: Yardımlaşma
Kudret-i âlem-şumûl: Evrensel kudret. ***Hayy***: Diri
Halk etmek: Yaratmak
Kitâb-ı âlem: Kâinat kitabı
Nidâ-i hâcet: İhtiyaç sesi
Lebbeyk-zen: "buyurun" diyen
Sırr-ı tevhid: Tevhid gerçeği, tevhid sırrı. ***Zihayat***: Canlı
Müteveccih: Yönelik

Güneş'in Hareketi Câzibe İçindir, Câzibe İstikrar-ı Manzumesi İçindir

Güneş bir meyvedârdır, silkinir tâ düşmesin müncezib seyyar olan yemişleri.

Ger sükûtuyla sükûnet eylese, cezbe kaçar, ağlar fezâda muntazam meczupları.

* * *

Küçük Şeyler Büyük Şeylerle Merbuttur

Sivrisinek gözünü halkeyleyendir mutlaka, Güneş'i hem kehkeşi halkeylemiş.

Pirenin midesini tanzim edendir mutlaka, manzume-i şemsiye'yi nazmeylemiş.

Gözde ru'yet, midede hem ihtiyacı dercedendir mutlaka, semâ gözüne ziyâ sürmesi çekmiş, zemin yüzüne gıda sofrası sermiş.

* * *

Kâinatın Nazmında Büyük Bir İ'câz Var

Kâinatın gör ki te'lifinde bir i'câz var. Ger bütün esbab-ı tabiiye bi'l-farzı'l-muhâl

Ola her biri muktedir bir Fâil-i Muhtar. O i'câza karşı nihayet acz ile bi'l-imtisâl

Ederek secde ki [1] سُبْحَانَكَ لاَ قُدْرَةَ فِينَا رَبَّنَا أَنْتَ الْقَدِيرُ الْأَزَلِيُّ ذُو الْجَلاَلِ

* * *

---

[1] "Seni her türlü noksan sıfattan tenzih ederiz. Ey Rabbimiz! Bizde hiçbir güç ve kudret yok. Sen ise ezelî kudret, ululuk ve ikram sahibisin."

Câzibe: Çekim gücü
İstikrâr-ı manzume: Sistemin istikrarı. ***Müncezip***: Cezbedilmiş
Ger: Eğer. ***Sükût***: Susma
Sükûnet: Sakin olma, hareketsizlik
Cezbe: Coşku
Meczub: Bağlı, coşmuş
Kehkeş: Kehkeşân, Samanyolu galaksisi
Halk: Yaratma
Rü'yet: Görme
Derc etmek: Yerleştirmek
Ziya: Işık
Te'lif: Bir araya getirme, oluşturma
İ'caz: Benzerini yapmaktan aciz bırakma, mucize olarak yapma
Esbâb-ı tabiiye: Tabiî sebepler, maddî şartlar
Bi'l-farzi'l-muhal: İmkânsız olan bir şeyin, olduğunu farz ederek
Fâil-i muhtar: Özgür ve dilediğini yapan
Acz: Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudreti karşısında insanın hiçliğini anlaması
Bi'l-İmtisâl: Örnek alarak, emri yerine getirerek

Kudrete Nisbet Her Şey Müsavidir

مَا خَلْقُكُمْ وَلاَ بَعْثُكُمْ إِلاَّ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ[1]

Bir kudret-i zâtiyedir, hem ezelî; acz tehallül edemez.

Onda merâtib olmayıp, mevâni' tedâhül edemez. İsterse küll, isterse cüz' nisbet tefavüt eylemez.

Çünkü her şey bağlıdır her şey ile. Her şeyi yapamayan bir şeyi de yapamaz.

* * *

Kâinatı Elinde Tutamayan, Zerreyi Halk Edemez

Tesbih gibi nazmeyleyip kaldıracak; Arz'ımızı, şümûsu, nücûmu, hasra gelmez

Şu fezânın başına hem sînesine takacak öyle kuvvetli ele bir kimse mâlik olmaz

Dünyada hiçbir şeyde dâvâ-yi halk edip, iddia-yi îcad edemez...

* * *

İhyâ-yi Nev', İhyâ-yi Ferd Gibidir

Mevt-âlûd bir nevm ile kışta uyuşmuş bir sinek, nasıl onun ihyâsı kudrete ağır gelmez.

Şu Dünya'nın mevti de, ihyâsı da öyledir. Bütün zîruh ihyâsı onda fazla nazlanmaz.[2]

* * *

[1] "Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

[2] Bkz.: Lokman sûresi, 39/6.

Kudret-i Zâtiye: Cenâb-ı Hakk'ın gücünü başkasından almayıp kendi Zat'ından olan kudreti
Ezelî: Başlangıcı, öncesi olmayan, zaman üstü
Tahallül (تخلل): Sızma, içine girme
Merâtib: Mertebeler, dereceler
Mevâni: Engeller, maniler
Tedahül: Karışma, iç içe girme
Küll: Bütün
Cüz: Bölüm, parça
Tefavüt: Farklılaşma
Halk: Yaratma
Nazm eylemek: Dizmek
Şümûs: Güneşler
Nücûm: Yıldızlar
Hasr: Sınırlama
Dâvâ-yı halk: Yaratma iddiası
İddiâ-i icâd: Var etme iddiası
İhya-yı Nev': Bir türe hayat vermek
İhyâ-yı ferd: Bir kişiye hayat vermek
Mevt-âlûd: Ölümle karışık
Nevm: Uyku
İhyâ: Hayat vermek
Mevt: Ölüm
Zîruh: Ruh sahibi

Tabiat, Bir San'at-ı ilâhiye'dir

Değil tâbi' tabiat, belki matba'. Değil nakkaş, o belki bir nakıştır. Değil fâil, o kâbildir. Değil masdar, o mistardır...

Değil nâzım, o nizamdır... Değil kudret, o kanundur... İrâdî bir şeriattır, değil haric hakikatdâr.

* * *

Vicdan, Cezbesi ile Allah'ı Tanır

Vicdanda mündemiçtir, bir incizâb ve cezbe. Bir câzibin cezbiyle daim olur incizâb.

Cezbe düşer zîşuur, ger Zülcemâl görünse. Etse tecelli daim pür-şâşaa bîhicâb.

Bir Vâcibü'l-Vücûd'a, Sahib-i Celâl ve Cemâl; şu fıtrat-ı zîşuur kat'î şehâdet-meab.

Bir şâhidi o cezbe, hem diğeri incizâb.

* * *

Fıtratın Şehâdeti Sâdıkadır

Fıtratta yalan yoktur; ne dediyse doğrudur. Çekirdeğin lisânı,

Meyl-i nümüv der: "Ben, sünbüllenip meyvedâr..." Doğru çıkar beyânı.

Yumurtanın içinde, derin derin söyler hayatın meyelânı

Ki: "Ben piliç olurum, izn-i ilâhî ola." Sâdık olur lisânı.

Bir avuç su, bir demir gülle içinde eğer niyet etse incimâd. Bürûdetin zamanı

İçindeki inbisât meyli der: "Genişlen, bana lâzım fazla yer." Bir emr-i bîemânî...

Tâbi: Yapan, tab' eden
Nakkaş: Nakşeden, işleyen
Kâbil: Kabul eden; etkilenen, alıcı cihaz
Masdar: Kaynak, menba
Mistar: Cetvel
Nâzım: Düzenleyen
Nizam: Sistem, düzen
İradi şeriat: Bilerek yapılan bir kanunî düzenleme
Haric-i hakikatdar: Gerçek varlığı olan müstakil bir varlık
Mündemiç: Yerleştirilmiş
İncizâb: Cezb edilme, çekilme
Cezbe: Kendine çekme, bağlama
Câzib: Çekici, çekme, cezb etme gücü olan. ***Cezb***: Çekme
Fıtrat-ı zişuur: Şuur sahibi tabiat, yaratılış
Şehâdet-meâb: Şahane şahit
Sâdıka: Doğru
Meyl-i nümuv': Gelişme, büyüme eğilimi
Meyelân: Meyletme, eğilme
İzn-i İlâhî: Cenâb-ı Hakk'ın izni
İncimâd: Donma, katılaşma
Burûdet: Soğukluk
İnbisat: Genişleme
Emr-i bî-emânî: Aman vermeyen, karşı konulmaz emir

Metin demir çalışır, onu yalan çıkarmaz. Belki onda doğruluk, hem de sıdk-ı cenânî

O demiri parçalar. Şu meyelânlar bütün birer emr-i tekvînî, birer hükm-i Yezdânî,

Birer fıtrî şeriat, birer cilve-i irâde. İrâde-i ilâhî, idare-i ekvanî

Emirleri şunlardır: Birer birer meyelân, birer birer imtisâl, evâmir-i Rabbânî.

Vicdandaki tecelli aynen böyle cilvedir; ki incizâb ve cezbe iki musaffa cânı.

İki mücellâ camdır, akseder içinde Cemâl-i lâ-yezâlî, hem de nur-i îmânî.

* * *

Nübüvvet Beşerde Zarûriyedir

Karıncayı emîrsiz, arıları ya'subsuz bırakmayan kudret-i ezeliye elbette

Beşeri de bırakmaz şeriatsız, nebîsiz. Sırr-ı nizam-ı âlem, böyle ister elbette.

* * *

Meleklerde Mi'râc, İnsanlarda Şakk-ı Kamer Gibidir

Bir mi'râc-ı kerâmetle melekler, gördüler elhak ki müsellem bir nübüvvette muazzam bir velâyet var.

O parlak Zât, Burak'a binmiş de berk olmuş. Kamer-vâri serâser, âlem-i nuru da görmüştür.

Sıdk-i cenân: Kalpten, samimî doğruluk

Emr-i tekvînî: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu tabiî kanun

Hükm-i Yezdânî: Cenab-ı Hakk'ın hükmü, kararı

Fıtri şeriat: Tabiî, doğal kanun

Cilve-i irade: Cenab-ı Hakk'ın iradesinin bir tecellisi, numunesi

İdare-i ekvânî: Tabiattaki oluşumları, yaratılışları idare etme

İmtisâl: Örnek almak, uymak, emri yerine getirmek

Evâmir-i Rabbânî: Yüce Rabbimizin emirleri

İncizâb: Cezb edilme, çekilme

Cezbe: Kendine çekme, bağlama

Musaffâ: Tertemiz, pâk

Mücellâ: Cilalı, parlak

Cemal-i lâ yezâlî: Bitmeyen, tükenmeyen güzellik

Nur-i imani: İman nuru

Ya'sûb: Arı beyi

Kudret-i ezeliye: Cenab-ı Hakk'ın ezelden gelen sonsuz güç ve kuvveti

Şeriat: Hukuk, dinî hüküm ve kurallar. ***Nebi***: Peygamber

Sırr-ı nizam-ı âlem: Kâinatın dengesindeki sır, kâinat gerçeği

Mirâc-ı keramet: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) insanlar arasındaki yerini, saygınlığını, Allah karşısındaki mükerremliğini meleklere de gösteren büyük mirac mucizesi. ***Elhâk***: Gerçekten

Müsellem: Herkesçe kabul edilen

Nübüvvet: Peygamberlik

Muazzam: Büyük

Velâyet: Allah dostluğu, Allah'a yakınlık, velilik

Berk: Şimşek

Kamervari: Ay gibi

Serâser: Baştan başa

Âlem-i nur: Nur âlemi

Şu şehâdet âleminde münteşir insanlara hissî büyük bir mu'cize nasıl ki اِنْشَقَّ الْقَمَرُ[1] 'dir.[2]

Bu Mi'râc'dır, âlem-i ervâhtaki sâkinlere en büyük bir mu'cize ki, سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى[3] 'dır.

* * *

Kelime-i Şehâdetin Bürhanı İçindedir

Kelime-i şehâdet vardır iki kelâmı. Birbirine şâhiddir, hem delîl ve bürhândır.

Birincisi, sâniye bir bürhân-ı limmîdir. İkincisi, evvele bir bürhân-ı innîdir.

* * *

Hayat Bir Çeşit Tecelli-i Vahdettir

Hayat bir nur-i vahdettir. Şu kesrette eder tevhid tecelli. Evet, bir cilve-i vahdet eder kesretleri tevhid ve yektâ.

Hayat bir şeyi her şeye eder mâlik. Hayatsız şey, ona nisbet ademdir cümle eşya.

* * *

Ruh, Vücud-i Haricî Giydirilmiş Bir Kanundur

Ruh bir nurânî kanundur, vücûd-i haricî giymiş bir nâmustur[4]; şuûru başına takmış.

Bu mevcud ruh, şu mâkul kanuna olmuş iki kardeş, iki yoldaş.

---

[1] "Ve Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1)

[2] Bkz.: el-Îcî, *Kitabü'l-Mevakıf* 3/405-406; el-Âmidî, *Gayetü'l-meram* 1/356; İbn Teymiyye, *el-Cevabü's-sahih* 1/414; 2/44; eş-Şehristânî, *el-Fark beyne'l-firâk* 1/313; el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtıniyye* 1/139-141; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Mekâsıd* 5/17.

[3] "Gece yürüten O Zât bütün noksanlıklardan münezzehtir." (İsrâ sûresi, 17/1)

[4] Bir de sana "ruh" hakkında soru sorarlar. De ki: "Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir." (İsrâ sûresi, 17/85)

Şehâdet âlemi: Görünen âlem
Münteşir: Yaygın
Âlem-i ervâh: Ruhlar âlemi
Bürhan: Delil
Bürhân-ı limmî: Tüme varım; sebeplerden neticeye, eserden müessire ulaştıran delil
Bürhân-ı innî: Tümden gelim; neticeden sebeplere, müessirden esere ulaştıran delil
Tecelli-i Vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliğini icraatında gösteren tecellisi.
Kesret: Çokluk
Nur-ı vahdet: Birlik nuru
Tevhid: Cenab-ı Hakk'ın birliği
Cilve-i vahdet: Cenab-ı Hakk'ın birliğinin bir tecellisi, eseri
Adem: Yokluk
Vücud-ı haricî: Gerçek ve müstakil varlığı olan
Namus: Düstur, kanun

Sabit ve hem daim fıtrî kanunlar gibi, ruh dahi hem âlem-i emir, hem irâde vasfından gelir.

Kudret vücûd-i hissî giydirir, şuûru başına takar, bir seyyâle-i latîfeyi o cevhere sadef eder.

Eğer envâdaki kanunlara kudret-i Hâlık vücûd-i haricî giydirirse, her biri bir ruh olur.

Ger vücûdu ruh çıkarsa, başından şuûru indirirse, yine lâyemut kanun olur.

* * *

Hayatsız Vücud, Adem Gibidir

Ziyâ ile hayatın her biri, mevcudatın birer keşşafıdır. Bak nur-i hayat olmazsa,

Vücud, adem-âlûddur; belki adem gibidir. Evet garib, yetimdir; hayatsız ger Kamer'se...

* * *

Hayat Sebebiyle Karınca Küreden Büyük Olur

Ger mîzânü'l-vücûdla karıncayı tartarsan, onda çıkan kâinat küremize sıkışmaz.

Bence Küre hayevândır, başkaların zannınca meyyit olan Küre'yi ger getirip koyarsan

Karıncanın karşısına, o zîşuur başının nısfı bile olamaz...

* * *

Nasrâniyet İslâmiyet'e Teslim Olacak

Nasrâniyet, ya intifa ya ıstıfa bulacak. İslâm'a karşı teslim olup terk-i silâh edecek.

Fıtri kanun: Tabiî, doğal kanun
Âlem-i emir: Her şeyin ilâhi bir emirle anında yaratıldığı, meydana geldiği âlem
Vücud-ı hissi: Duyu organları ile kavranabilen varlık
Seyyâle-i latife: Zaman ve mekân üstü, şeffaf ve maddî ağırlığı olmayan varlık
Envâ: Türler
Sadef: Sedef, inci kabuğu
Lâ-yemût: Ölmez, ölümsüz
Kudret-i Halık: Cenab-ı Hakk'ın gücü, kuvveti
Ger: Eğer
Vücud: Varlık
Adem: Yokluk
Ziya: Işık
Mevcudat: Varlıklar
Keşşâf: Keşfeden, ortaya çıkaran
Nur-ı hayat: Hayat nuru, ışığı
Adem-âlûd: Ölümcül
Kamer: Ay
Küre: Dünya
Mizânu'l-vücud: Varlık terazisi
Hayvan: Canlı, yaşayan
Meyyit: Ölü
Zişuur: Şuur sahibi
Nasrâniyet: Hıristiyanlık
İntifâ: Sönme, gücünü kaybetme
Istıfâ: Saf, duru hâle gelme, kirlerinden arınma
Terk-i silâh: Silâh bırakma, teslim olma

Mükerreren yırtıldı, purutluğa tâ geldi, purutlukta görmedi ona salâh verecek.

Perde yine yırtıldı, mutlak dalâle düştü. Bir kısmı lâkin, bâzı yakınlaştı tevhide; onda felâh görecek.

Hazırlanır şimdiden[*] yırtılmaya başlıyor. Sönmezse safvet bulup İslâm'a mal olacak.

Bu bir sırr-ı azîmdir, ona remz u işaret; Fahr-i Rusül demiştir: "Îsâ, Şer'im ile amel edip ümmetimden olacak."[1]

* * *

Tebaî Nazar, Muhâli Mümkin Görür

Meşhurdur ki: Iyd'in hilâline bakardı cemaat-ı kesîre. Kimse bir şey görmedi.

Zevâlî bir ihtiyar yemin etti ki: "Gördüm." Halbuki gördüğü, kirpiğinin tekavvüs etmiş beyaz bir kılı idi.

O kıl oldu onun hilâli. O mukavves kıl nerede? Hilâl olmuş Kamer nerede? Ger anladın şu remzi:

Zerrâttaki harekât; kirpik-i aklın olmuş, birer kıl-ı zulmetdâr.. kör etmiş maddî gözü.

Teşkil-i cümle envâ' fâilini göremez, düşer başına dalâl.

O hareket nerede? Nazzâm-ı kevn nerede! Onu ona vehmetmek, muhâl ender muhâl!..

---

[*] Bu dehşetli Harb-i Umumî neticesindeki vaziyete işaret eder. Belki, İkinci Harb-i Umumî'den tam haber verir.

[1] Bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 49, *büyû'* 102, *mezâlim* 31; Müslim, *îman* 24-247; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; Tirmizî, *fiten* 54; İbn Mâce, *fiten* 33; Müsned 2/240-272; İbn Hibban, *es-Sahîh* 16/377; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/651; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-evsat* 5/142; et-Taberânî*, el-Mu'cemü's-sağir* 2/30.

Mükerreren: Defalarca, devamlı bir şekilde
Prutluk: Protestanlık mezhebi (Martin Luther'in, katı Hıristiyan doğmalarına karşı çıkmasıyla başlamış, Kilise ve öğretilerinde büyük reformlar gerçekleştirmiş bir mezhep)
Salâh: Düzelme, iyileşme
Dalâl: Sapıklık, dalâlet
Felâh: Kurtuluş
Safvet: Arınma
Sırr-ı azîm: Büyük bir sır
Remz: İşaret
Fahr-i rüsul: Bütün peygamberlerin iftiharı, Hz. Muhammed (s.a.s.)
Şer': Şeriat, İslâm hukuku
Tebaî nazar: Dolaylı bakış
Iyd: Bayram
Cemaat-i kesire: Büyük bir topluluk
Zevâlî ihtiyar: Oldukça yaşlı
Tekavvüs etmek: Kıvrılmak
Mukavves: Yay şeklinde
Ger: Eğer
Zerrât: Zerreler, atomlar
Harekât: Hareketler
Kıl-ı zulmettâr: Siyah kıl
Teşkil-i cümle envâ: Bütün türlerin meydana gelmesi
Dalâl: Dalâlet, yanlışlık
Nazzâm-ı kevn: Bütün varlıkları yaratan Hz.Allah
Vehmetmek: Zannetmek, sanmak
Muhal ender muhal: Büsbütün imkânsız

* * *

Kur'ân Âyine İster, Vekil İstemez

Ümmetteki cumhûru, hem avâmın umumu; bürhândan ziyade me'hazdaki kudsiyet şevk-i itâat verir, sevk eder imtisâle.

Şeriat yüzde doksanı; müsellemât-ı şer'î, zarûriyât-ı dînî birer elmas sütundur.

İçtihadî, hilâfî, fer'î olan mesâil; yüzde ancak on olur. Doksan elmas sütunu, on altının sahibi

Kesesine koyamaz, ona tâbi kılamaz. Elmasların mâdeni: Kur'ân ve hem hadîs'tir. O'nun malı.. oradan, her zaman istemeli.

Kitaplar, içtihadlar Kur'ân'ın âyinesi, yahut dürbün olmalı. Gölge, vekil istemez o Şems-i Mu'ciz-Beyân.

* * *

Mübtıl, Bâtılı Hak Nazarıyla Alır

İnsandaki fıtratı mükerrem olduğundan, kasden hakkı arıyor. Bâzan gelir eline, bâtılı hak zanneder, koynunda saklıyor.

Hakikati kazarken ihtiyarı olmadan dalâl düşer başına; hakikattır zanneder, kafasına geçirir.

* * *

Kudretin Âyineleri Çoktur

Kudret-i zülcelâl'in pek çoktur mir'atleri. Her biri ötekinden daha eşeff ve eltaf pencereler açıyor bir âlem-i misâle.

Sudan havaya kadar, havadan tâ esîre, esîrden tâ misâle, misâlden tâ ervâha, ervâhtan tâ zamana, zamandan tâ hayâle,

---

Cumhur: Ekseriyet, çoğunluk
Bürhan: Delil. ***Me'haz***: Kaynak
Kudsiyet: Mukaddeslik, temizlik, paklık
Şevk-i itaat: İtaat etme arzusu, isteği
İmtisâl: Uymak, emri yerine getirmek
Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar
Müsellemât-ı şer'î: Herkesçe kabul edilen ve değişmeyen dinî hükümler
Zaruriyât-ı dini: Dinin kesin hükümleri. ***İçtihâdî***: İçtihada açık olan
Fer'i: Esasa ait olmayan, ayrıntılı
Hilâfî: Farklı olmaya müsait, değişebilir. ***Mesâil***: Meseleler
İctihâd: Dînî delillerden dine ait hüküm çıkarmak
Ayine: Ayna. ***Dürbin***: Dürbün
Şems-i mu'cizbeyân: Mucize beyanı ile insanlığı aydınlatan güneş, Kur'ân-ı Kerim
Mubtıl: Yanlışa, batıla düşmüş; doğruyu, yanlış gösteren
Mükerrem: Asil, şerefli
Dalâl: Dalâlet, yanlışlık
Kudret-i Zü'l-Celâl: Ulu ve Yüce Allah'ın sonsuz kudreti
Mir'ât: Ayna. ***Eşeff***: En şeffaf
Eltaf: En latif, en ince, en hafif
Âlem-i misal: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûretler hâlinde, kendi özel kılıflarıyla ihsaslar dünyasına girip, görülüp hissedilmeleri, hatta bir kısım tesirlerle kendilerini zâhir veya bâtın hâsselerimize duyurdukları âlem, mânevî sûret ve modellerin akis ve temessül ettikleri âlem
Esir: Uzayda ısı ve ışığın yayılmasını sağlayan; ince, hafif ve akışkan madde
Misal: Varlık ve hâdiselerin mânevî sûret ve modellerin akis ve temessülü. ***Ervâh***: Ruhlar

Hayâlden fikre kadar muhtelif âyineler, daima temsîl eder şuûnat-ı seyyâle. Kulağınla nazar et âyine-i havaya: Kelime-i vâhide, olur milyon kelimât!

Acib istinsah eder o kudretin kalemi.. şu sırr-ı tenasülât...

* * *

Temessülün Aksamı Muhtelifedir

Âyinede temessül, münkasım dört sûrete: Ya yalnız hüviyet; ya beraber hâsiyet; ya hüviyet hem şu'le-i mahiyet; ya mahiyet, hüviyet.

Eğer misâl istersen, işte insan ve hem Şems, melek ve hem kelime. Kesîfin timsalleri, âyinede oluyor birer müteharrik meyyit.

Bir ruh-i nurânînin, kendi mir'atlerinde timsalleri oluyor birer hayy-ı murtabıt; aynı olmazsa eğer, gayrı dahi olmayıp

Birer nur-i münbasit. Ger Şems hayevân olaydı; olur harareti hayatı, ziyâ onun şuûru.. şu havâssa mâliktir âyinede timsali.

İşte budur şu esrârın miftahı: Cebrâil hem Sidre'de,[1] hem sûret-i Dıhye'de meclis-i nebevî'de,[2]

Hem kim bilir kaç yerde!.. Azrâil'in bir anda Allah bilir kaç yerde, ruhları kabzediyor. Peygamber'in bir anda,[3]

Hem keşf-i evliyâda, hem sâdık rü'yâlarda ümmetine görünür, hem haşirde umum ile şefaatle görüşür.

Velilerin abdâlı, çok yerlerde bir anda zuhur eder, görünür.

---

[1] Hz. Cebrâil'in (aleyhisselâm) Resûlüllah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) Mîrâc'da Sidre'ye götürdüğüne dair bkz.: Buhârî, *salat* 1; Müslim, *îman* 259; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 108; Nesâî, *salat* 1.

[2] Hz. Cebrâil'in (aleyhisselâm), Dıhye isimli sahâbî sûretinde insanlara göründüğüne dair bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, îman 271, *fezâilü's-sahâbe* 100; Tirmizî, *menâkıb* 12; Nesâî, *îman* 6; Müsned 2/107, 3/334.

[3] Azrâîl'in (aleyhisselâm) vakti gelince ruhları kabzettiğine dair bkz.: En'âm, 6/61; Secde sûresi, 32/11; el-Esbahânî, *el-Azamet* 3/848, 900, 909; Azrâîl'in (aleyhisselâm) Hz. Mûsâ'nın (aleyhisselâm) ruhunu kabzetmesiyle alâkalı bkz.: Buhârî, *cenâiz* 69; Müslim, *fezâil* 157; Nesâî, *cenâiz* 121; Azrâîl'in (aleyhisselâm) Hz. Âdem'e (aleyhisselâm) gelmesiyle alâkalı bkz.: Tirmizî, tefsîru'l-Kur'ân 7/2; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 14/41; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/132; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 11/263.

Şuunât-ı seyyâle: Akıp giden icraatlar. ***Aksam***: Kısımlar
Ayine-i hava: Hava aynası
Kelime-i vâhide: Bir kelime
Kelimât: Kelimeler
Acip: Harika. ***İstinsâh***: Çoğaltma
Sırr-ı tenâsülât: Nesillerin artma sırrı. ***Temessül***: Yansıma
Münkasım: Kısımlara ayrılmış
Şule-i mahiyet: Mahiyete ait parıltı, işaret. ***Şems***: Güneş
Hüviyet: Kimlik. ***Hasiyet***: Özellik
Kesif: Maddî ağırlığı olan, yoğun
Müteharrik meyyit: Canlı cenaze
Ruh-ı nurâni: Nuranî ruh
Mir'ât: Ayna. ***Timsal***: Suret
Hayy-ı murtabıt: Asılı ile bağlantılı canlı görünüm
Nur-ı münbasit: Yayılmış nur
Suret-i Dıhye: Hz.Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ashabından Hz.Dıhye'nin şekil ve sureti
Ger: Eğer. ***Havass***: Özellikler
Esrar: Sırlar. ***Miftah***: Anahtar
Sidre: Hz.Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) miraç gecesinde gösterilen, hilkatin aldığı son şekli gösteren yaratılış ağacı; sidretü'l-müntehâ
Meclis-i Nebevî: Peygamber meclisi
Keşf-i evliyâ: Allah dostlarının ilâhî ihsan ve ilhâm ile bazı sırları, hakikatleri keşfetmesi
Abdal: Dünya sevgisinden uzak, gönlünü, benliğini Allah'a adamış aşkın kimseler

* * *

Müstaid, Müçtehid Olabilir; Müşerri' Olamaz

İçtihadın şartını haiz olan her müstaid, ediyor nefsi için, nass olmayanda içtihad; ona lâzım, gayre ilzam edemez.

Ümmeti dâvetle teşri' edemez. Fehmi, şeriattan olur; lâkin şeriat olamaz. Müçtehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.

İcmâ ile cumhûrdur, sikke-i şer'i görür. Bir fikre dâvet etmek; zann-ı kabul-i cumhûr, şart-ı evvel oluyor.

Yoksa dâvet bid'attır, reddedilir. Ağzına tıkılır, onda daha çıkamaz...

* * *

Nur-i Akıl, Kalbden Gelir

Zulmetli münevverler bu sözü bilmeliler: Ziyâ-yi kalbsiz olmaz nur-i fikir münevver.

O nur ile bu ziyâ mezcolmazsa zulmettir, zulüm ve cehli fışkırır. Nurun libasını giymiş bir zulmet-i müzevver.

Gözünde bir nehar var, lâkin ebyaz ve muzlim. İçinde bir sevad var ki, bir leyl-i münevver.

O içinde bulunmazsa, o şahm-pâre göz olmaz; sen de bir şey göremez. Basîretsiz basar da para etmez.

Ger fikret-i beyzâda süveyda-yi kalb olmazsa, halîta-yi dimağî ilim ve basiret olmaz. Kalbsiz akıl olamaz.

* * *

Müstaid: İstidatlı, kabiliyetli
Müçtehid: Dinî delillerden hüküm çıkarma bilgi ve kabiliyetine sahib olan kimse
Müşerri: Kanun koyucu
Hâiz: Sahip, elde etmiş
Nefs: Kendi
Nass: İslâm Hukukunda kendisinden hüküm çıkarılan âyet veya hadis metni
İlzam etmek: Bağlamak, susturmak
Teşri': Kanun koyma, yasama
Fehm: Anlayış
Şeriat: İslâm Hukukuna verilen genel ad
İcmâ: Aynı çağda yaşayan İslâm âlimlerinin bir meselede ittifak ederek aynı görüşte birleşmeleri
Cumhur: Genele yakın ekseriyet
Sikke-i şer'î: Dinî mühür
Zann-ı kabul-i cumhur: Bir meselenin zamanın İslâm âlimlerince aynı şekilde kabul edildiğini düşünmek, bilmek
Şart-ı evvel: İlk şart
Bid'at: Dinî bir asla dayanmayan, sonradan ortaya çıkan
Zulmet: Karanlık
Münevver: Aydın
Ziyâ-yı kalb: Kalp ışığı
Nur-ı fikr-i münevver: Parlak fikrin ışığı
Mezc olmak: Karışma, bütünleşme
Cehl: Cehalet. ***Libas***: Elbise
Zulmet-i müzevver: Dışı aydın içi karanlık
Nehâr: Gündüz
Ebyaz: Beyaz
Muzlim: Kara
Sevâd: Karanlık
Leyl-i münevver: Aydınlık gece
Şahm-pâre: Et parçası
Basiret: Kalb gözü
Basar: Baş gözü
Ger: Eğer
Fikret-i beyzâ: Parlak fikir, düşünce
Süveydâ-i kalb: Kalb gözü
Halita-i dimağî: Zihnî zenginlik

Dimağda Merâtib-i İlim Muhtelifedir, Mültebise

Dimağda merâtib var; birbiriyle mültebis, ahkâmları muhtelif. Evvel tahayyül olur, sonra tasavvur gelir,

Sonra gelir taakkul, sonra tasdik ediyor, sonra iz'an oluyor, sonra gelir iltizam, sonra îtikad gelir.

Îtikadın başkadır, iltizamın başkadır. Her birinden çıkar bir hâlet: Salâbet îtikaddan,

Taassub iltizamdan, imtisâl iz'andan, tasdikten iltizam, taakkulde bîtaraf, bîbehre tasavvurda.

Tahayyülde safsata hâsıl olur, mezcine eğer olmaz muktedir. Bâtıl şeyleri güzel tasvir etmek, her demde sâfi olan zihinleri cerhdir, hem idlâli.

* * *

Hazmolmayan İlim Telkin Edilmemeli

Hakikî mürşid-i âlim koyun olur, kuş olmaz. Hasbî verir ilmini.

Koyun verir kuzusuna hazmolmuş musaffâ sütünü.

Kuş veriyor ferhine lûab-âlûd kayyını.

* * *

Tahrip Esheldir; Zaîf, Tahripçi Olur

Vücud-i cümle-ecza, şart-ı vücûd-i külldür. Adem ise, oluyor bir cüz'ün ademiyle; tahrip eshel oluyor.

Bundandır ki: Âciz adam, sebeb-i zuhur-i iktidar müsbete hiç yanaşmaz. Menfîce müteharrik, daim tahripkâr olur.

* * *

Merâtib: Dereceler
Muhtelife: Çeşitli
Mültebise: Karışık
Ahkam: Hükümler
Tahayyül: Hayal etme
Tasavvur: Zihinde şekillendirme, göz önüne getirme
Taakkul: Akıl etme, zihni çalıştırma
Tasdik: Kabul etme
İz'ân: Tam olarak anlama, kavrama
İltizâm: Taraftar olma
İtikâd: Gönülden inanma, bağlanma
Hâlet: Hâl, durum
Salâbet: Sağlamlık, kararlılık
Taassub: Aşırı derecede bağlılık
İmtisâl: Emri yerine getirmek
Bî-taraf: Tarafsız
Bî-behre: Nasipsiz, kısmetsiz
Mezc: Karışma, bütünleşme
Cerh: Yaralama
İdlâl: Bozmak, yoldan çıkarmak
Mürşid-i âlim: Âlim, mürşit
Hasbî: Samimî, karşılıksız
Musaffâ: Saf, temiz hâle getirilmiş, süzülmüş. ***Ferh***: Kuş yavrusu
Luâb-âlud: Salya ile karışık
Kayy: Kusmuk
Eshel: En kolay
Vücûd-ı cümle eczâ: Bütün parçaların varlığı
Şart-ı vücûd-ı küll: Bütünün varlığının şartı
Adem: Yokluk
Sebeb-i zuhur-ı iktidâr: Güç göstermeyi gerektiren sebep
Müsbet: Olumlu
Menfice müteharrik: Olumsuzca hareket eden

Kuvvet Hakka Hizmetkâr Olmalı

Hikmetteki desâtir, hükûmette nevâmis, hakta olan kavânîn, kuvvetteki kavâid birbiriyle olmazsa müstenid ve müstemid:

Cumhûr-i nâsta olmaz, ne müsmir ve müessir. Şeriatta şeâir; kalır mühmel, muattal. Umûr-i nâsta olmaz, müstenid ve mu'temid.

* * *

Bâzan Zıd, Zıddını Tazammun Eder

Zaman olur zıd, zıddını saklarmış. Lisân-ı siyasette lafız, mânânın zıddıdır. Adâlet külâhını[*]

Zulüm başına geçirmiş. Hamiyet libasını, hıyânet ucuz giymiş.

Cihad ve hem gazâya, bağy ismi takılmış. Esâret-i hayvanî, istibdâd-ı şeytanî; hürriyet nâm verilmiş. Zıdlarda emsâl olmuş, sûretlerde tebadül, isimlerde tekabül, makamlarda becayiş-i mekânî.

* * *

Menfaati Esas Tutan Siyaset, Canavardır

Menfaat üzere çarkı kurulmuş olan siyaset-i hâzıra; müfteristir, canavar.

Aç olan canavara karşı tahabbüb etsen; merhametini değil, iştihasını açar.

Sonra döner, geliyor; tırnağının, hem dişinin kirasını senden ister.

* * *

Kuvâ-yi İnsaniye Tahdid Edilmediğinden Cinâyâtı Büyük Olur

Hayvanın hilâfına, insandaki kuvveler, fıtrî tahdid olmamış. Onda çıkan hayr u şer, lâ-yetenâhî gider.

---

[*] Bu zamanı tam görmüş gibi bahseder.

Hikmet: Her şeyi yerli yerince yapma
Desâtir: Düsturlar, kanunlar
Nevâmis: Kanunlar, yasalar
Kavâid: Kaideler, kurallar
Müstenid: Dayanan, bağlanan
Müstemid: Yardım alan
Cumhûr-ı nâs: Halkın çoğunluğu, geneli. ***Müsmir***: Semereli, verimli
Müessir: Tesir eden, etkili
Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar
Şeâir: Dînî alâmetler, dini temsil eden semboller
Mühmel: İhmal edilmiş
Muattal: Kullanılmayan, terk edilen
Umur-ı nâs: İnsanlara ait işler
Mu'temid: Güvenen, itimat eden
Lisan-ı siyaset: Siyaset dili
Hamiyet: Milliyetçilik
Libas: Elbise. ***Gazâ***: Savaş
Cihad: Allah'ın adını yüceltmek için gösterilen müsbet manada maddî mânevî çaba, gayret
Bağy: Zulüm, tecâvüz
Esâret-i hayvânî: Hayvanî duygulara esir olma
İstibdâd-i şeytânî: Şeytanî baskı
Tebâdül: Değiş tokuş
Tekâbül: Birbirine karşılık olma
Becâyiş-i mekâni: Karşılıklı yer değiştirme. ***Çarh***: Çark
Siyâset-i hâzıra: Mevcut siyasî yapı. ***Müfteris***: Yırtıcı
Tahabbüb: Sevgi duymak
Kuvâ-yı İnsaniye: İnsan yaratılışındaki kuvvetler
Hilâf: Aykırı, ters
Kuva: İnsandaki çeşitli kuvvetler
Fıtri: Tabiî, yaratılıştan gelen
Lâ-yetenâhî: Bitmez, son bulmaz

Onda olan hodgâmlık, bundan çıkan hodbinlik, gurur, inad birleşse; öyle günah oluyor(**) ki beşer şimdiye kadar ona isim bulmamış. Cehennem'in lüzumuna delîl olduğu gibi, cezası da yalnız Cehennem olabilir.

Hem meselâ: Bir adam, tek yalancı sözünü doğru göstermek için, İslâm'ın felâketini kalben arzu eder.

Şu zaman da gösterdi: Cehennem lüzumsuz olmaz, Cennet ucuz değildir.

* * *

Bâzan Hayır, Şerre Vasıta Olur

Havastaki meziyet filhakika sebebdir tevâzu', mahviyete. Olmuş maatteessüf sebeb-i tahakküme,

Tekebbüre hem illet. Fakirlerdeki aczi, âmilerdeki fakrı filhakika sebebdir ihsan ve merhamete.

Lâkin maatteessüf müncer olmuştur şimdi, zillet ve esârete. Bir şeyde hâsıl olan mehâsin ve şerefse;

Havas ve rüesaya o şey peşkeş edilir. O şeyden neş'et eden seyyiât ve şer ise; efrâd ve hem avâma

Taksim, tevzi' edilir. Aşiret-i galibte hâsıl olan şerefse: "Hasan Ağa, âferin!" Hâsıl olan şer ise,

Efrâda olur nefrin. Beşerde şerr-i hazîn!..

* * *

Gaye-i Hayâl Olmazsa, Enaniyet Kuvvetleşir

Bir gaye-i hayâl olmazsa, yahut nisyan basarsa, ya tenasi edilse; elbette zihinler enelere dönerler,

Etrafında gezerler. Ene kuvvetleşiyor, bâzan sinirleniyor.

Delinmez, tâ "nahnü" olsun. Enesini sevenler, başkaları sevmezler.

* * *

(**) Bunda da bir işaret-i gaybiye var.

Hodgâmlık: Kendi rahatını ve zevkini düşünme
Hodbinlik: Bencillik
İşaret-i gaybiye: Görünmeyen işaret
Havas: Seçkinler
Fi'l-hakika: Gerçekten, doğrusu
Mahviyet: Alçak gönüllülük
Maa't-teessüf: Üzülerek, maalesef
Sebeb-i tahakküm: Hükmetme sebebi
Tekebbür: Kibirlenme, gururlanma
İllet: Sebep. ***Acz***: Acizlik
Âmi: Sıradan insan
Fakr: Fakirlik. ***İhsan***: İyilik
Müncer olmak: Neticede oraya varmak
Zillet: Aşağılık
Mehasin: Güzellikler
Rüesâ: Reisler, yöneticiler
Neş'et etmek: Meydana gelmek
Seyyiât: Günahlar, kötülükler
Efrâd: Fertler. ***Tevzi'***: Dağıtma
Aşiret-i gâlib: Toplumun önde gelen tabakası. ***Nefrin***: Nefret
Şerr-i hazîn: Hüzünlü, üzücü şer
Gaye-i hayal: Hedef, ideal
Nisyan: Unutma
Tenâsi: Göz yummak, unutmuş görünmek
Ene: Arapça'da"ben"1.teklik şahıs
Nahnü: Arapça'da"biz"1.çokluk şahıs

Hayat-ı İhtilâl; Mevt-i Zekât, Hayat-ı Ribâdan Çıkmış

Bilcümle İhtilâlât, bütün herc ü fesâdât; hem asıl, hem mâdeni.. rezâil ve seyyiât, bütün fâsid hasletler,

Muharrik ve menbaı iki kelimedir tek.. yahut iki kelâmdır.

•***Birincisi*** şudur ki: "Ben tok olsam, başkalar acından ölse neme lâzım!.."

•***İkincisi***: "Rahatım için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim. Benden yemek, senden emekler!"

Birinci kelimede olan semm-i kâtili, hem kökünü kesecek, şâfî devâ olacak tek bir devâsı vardır.

O da zekât-ı şer'î ki, bir rükn-i İslâm'dır. İkinci kelimede, zakkum şecer münderic. Onun ırkını kesecek, ribânın hurmetidir.

Beşer salâh isterse, hayatını severse; zekâtı vaz' etmeli, ribâyı kaldırmalı.

* * *

Beşer Hayatını İsterse, Envâ-yi Ribâyı Öldürmeli

Tabaka-yi havâstan tabaka-yi avâma sıla-yi rahm kopmuştur. Aşağıdan fırlıyor

Sadâ-yi İhtilâlî, vaveylâ-yi intikamî, kin ü hased enîni... Yukarıdan iniyor

Zulüm ve tahkir ateşi, tekebbürün sıkleti, tahakküm sâıkası... Aşağıdan çıkmalı

Tahabbüb ve itâat, hürmet ve hem imtisâl. Fakat merhamet ve ihsan yukarıdan inmeli,

Hem şefkat ve terbiye... Beşer bunu isterse sarılmalı zekâta, ribâyı tardetmeli.

Hayat-ı İhtilâl: İhtilâlin hayat bulması
Mevt-i zekât: Zekâtın ölümü
Hayat-ı ribâ: Faizin hayat bulması
İhtilâlât: İhtilâller
Herc ü fesâdât: Karışıklıklar ve bozukluklar
Rezâil: Rezillikler
Fâsid haslet: Bozucu, yıkıcı özellik
Muharrik: Harekete geçiren, tahrik eden
Semm-i katîl: Öldürücü zehir
Şâfi: Şifa veren
Zekât-ı şer'î: Zekât
Rükn-i İslâm: İslâm'ın esası, temeli
Zakkum şecer: Zakkum ağacı
Münderic: Yerleştirilmiş
Irk: Damar, kök
Ribâ: Faiz
Hurmet: Haram olma, yasaklanma
Salah: İyileşme, düzelme
Vaz' etmek: Yerleştirmek
Tabaka-i havas: Eşraf, zenginler
Tabaka-i avam: Genel halk tabakası
Sıla-i rahim: Yakınları gözetme
Sadâ-yı ihtilâli: İhtilâl, baş kaldırma sesi
Vâveylâ-yı intikâmi: İntikam çığlıkları, feryatları. ***Enin***: İnleme
Tahkir: Hor, hakir görme
Tekebbür: Kibirlenme
Sıklet: Ağırlık
Tahakküm: Zorbalık
Saika: Eğilim
Tahabbüb: Sevgi duyma
İmtisâl: Nizama uymak
İhsan: İyilik
Tard etmek: Kovmak

Kur'ân'ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâya der: "Yasaktır! Hakkın yoktur, dönmeli!"

Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille.(*) Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli.

* * *

Beşer Esirliği Parçaladığı Gibi, Ecîrliği de Parçalayacaktır

Bir rü'yâda demiştim: Devletler, milletlerin hafif muharebesi; tabakat-ı beşerin şedid olan harbine terk-i mevki ediyor.

Zira beşer, edvârda esirlik istemedi, kanıyla parçaladı. Şimdi ecîr olmuştur; onun yükünü çeker, onu da parçalıyor.

Beşerin başı ihtiyar; edvâr-ı hamsesi var. Vahşet ve bedeviyet, memlûkiyet, esâret, şimdi dahi ecîrdir, başlamıştır geçiyor.

* * *

Gayr-i Meşrû Tarîk, Zıdd-ı Maksuda Gider

اَلْقَاتِلُ لاَ يَرِثُ[1] bir düstûr-i azîmdir: "Gayr-i meşrû tarîk ile bir maksada giden zât, galiben maksudunun zıddıyla görür mücâzat."

Avrupa muhabbeti, gayr-i meşrû muhabbet, hem taklid ve hem ülfet.

Âkıbeti mükâfat: Mahbubun gaddarâne adâveti, cinâyât...

Fâsık-ı mahrum bulmaz, ne lezzet ve ne necât...

* * *

(*) Kuvvetli bir işaret-i gaybiyedir. Evet beşer dinlemedi, İkinci Harb-i Umumî ile bu dehşetli silleyi de yedi.

[1] "Kâtil, (katlettiği şahsa) varis olamaz." (Ebû Dâvûd, *diyât* 18; Tirmizî, *ferâiz* 17; İbn Mâce, *ferâiz* 8, *diyât* 14; Dârimî, *ferâiz* 41; Müsned, 1/49; ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 4/120; Abdurrezzak, *el-Musannef* 9/405; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/279-280; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/298); el-Beyhakî *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/219, 220, 8/133, 186)

Bâb-ı âlem: Âlemin kapısı
İşaret-i gaybiye: Görünmeyen işaret
Ecir: Ücretli, işçi
Tabâkât-ı beşer: Toplum kesimleri
Şedit: Şiddetli
Terk-i mevki: Yerini terk etme
Edvâr: Devirler, asırlar
Edvâr-ı hamse: Beş devir
Vahşet: İlkellik
Bedeviyet: Bedevilik
Memlukiyet: Kölelik
Gayr-i meşru tarik: Haram, yasak yol
Zıdd-ı maksud: Maksadın tersi
Düstur-ı azim: Önemli prensip
Gâliben: Çoğunlukla, genellikle
Mücâzât: Cezalandırmalar
Gayr-i meşru muhabbet: Yasak sevgi. ***Ülfet***: Dostluk
Akıbet: Sonuç, netice
Gaddârâne: Gaddarca
Adavet: Düşmanlık
Cinâyât: Cinayetler
Fâsık-ı mahrum: Yoldan çıkıp mahrum kalan bedbaht
Necât: Kurtuluş

Cebir ve İ'tizâlde Birer Dâne-i Hakikat Bulunur

Ey tâlib-i hakikat! Mâziye, hem musibet; müstakbel ve ma'siyet ayrı görür şeriat. Mâziye, mesâibe nazar olur kadere.

Söz olur Cebriye. Müstakbel ve maâsi nazar olur teklife, söz olur İ'tizâle. İ'tizal ile Cebir.

Şurada barışırlar. Şu bâtıl mezheplerde birer dâne-i hakikat mevcud münderiçtir; mahsus mahalli vardır; bâtıl olan ta'mimdir.

* * *

Acz ve Cez' Bîçârelerin Kârıdır

Ger istersen hayatı, çareleri bulunan şeyde acze yapışma.

Ger istersen rahatı, çaresi bulunmayan şeyde ceza'a sarılma.

* * *

Bâzan Küçük Bir Şey, Büyük Bir İş Yapar

Öyle şerait oluyor, tahtında az bir hareke, sahibini çıkarıyor tâ a'lâ-yi illiyyîn...

Öyle hâlât oluyor ki; küçük bir hareket, kâsibini indiriyor tâ esfel-i sâfilîn...

* * *

Bâzılara Bir An, Bir Senedir

Fıtratların bir kısmı birdenbire parlıyor. Bir kısmı tedricîdir, şey'en şey'en kalkıyor. Tabiat-ı insanî ikisine de benziyor.

Şeraite bakıyor; ona göre değişir. Bâzan tedricî gider. Bâzan dahi oluyor barut gibi zulmanî, birdenbire fışkırıyor.

Nurânî bir nâr olur. Bâzı olur bir nazar, fahmi elmas ediyor. Bâzı olur bir temas, taşı iksir ediyor. Bir nazar-ı Peygamber,

---

Cebir: İnsanın yaptığı işlerde (cüz'î) iradesinin etkisi olmadığını savunan görüş, Cebriye Mezhebi
İ'tizâl: İnsanın, kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu savunan görüş, Mu'tezile Mezhebi
Talib-i hakikat: Gerçeğin peşinde olan. ***Masiyet***: Günah
Mesâib: Musibetler
Maâsî: İsyanlar, günahlar
Teklif: Yükümlü olma
Münderic: İçine alınmış, yerleştirilmiş
Ta'mim: Genelleme
Acz: Acizlik, miskinlik
Cez': Ağlayıp, sızlanma
Şerâit: Şartlar
Âlâ-yı illiyyîn: En yüksek makam
Hâlât: Hâller, durumlar
Kâsib: İşleyen, yapan
Esfel-i sâfilîn: En aşağı mertebe
Fıtrat: Tabiat, yaratılış
Tedrici: Yavaş yavaş olan
Şey'en şey'en: Azar azar
Tabiat-ı insani: İnsan tabiatı
Şerâit: Şartlar
Zulmânî: Karanlık
Nurânî: Parlak
Nâr: Ateş
Fahm: Kömür
İksir: İlaç
Nazar-ı Peygamber: Peygamber bakışı

Birdenbire kalbeder; bir bedevi-i cahil, bir ârif-i münevver. Eğer mîzân istersen: İslâm'dan evvel Ömer, İslâm'dan sonra Ömer...

Birbiriyle kıyası: Bir çekirdek, bir şecer... Def'aten verdi semer, o nazar-ı Ahmedî, o himmet-i Peygamber...

Cezîretü'l-Arab'da, fahmolmuş fıtratları kalbetti elmaslara... Birdenbire serâser...

Barut gibi ahlâkı parlattırdı, oldular birer nur-i münevver.

* * *

Yalan, Bir Lafz-ı Kâfirdir

Bir dâne sıdk, yakar milyonla yalanı. Bir dâne-i hakikat, yıkar kasr-ı hayâli. Sıdk büyük esastır, bir cevher-i ziyâlı.

Yeri verir sükûta, eğer çıksa zararlı... Yalana yer hiç yoktur, çendan olsa faydalı. Her sözün doğru olsun, her hükmün hak olmalı.

Lâkin hakkın olamaz, her doğruyu söz etmek. Bunu iyi bilmeli. خُذْ مَا صَفَا وَدَعْ مَا كَدِرَ[1] kendine düstûr etmeli.

Güzel gör, hem güzel bak. Tâ güzel düşünmeli. Güzel bil, hem güzel düşün. Tâ leziz hayatı bulmalı.

Hayat içinde hayattır, hüsn-i zanda emeli. Sû-i zanla yeistir: Saadet muharribi, hem de hayatın kâtili.

* * *

Bir Meclis-i Misâlîde Şeriatla Medeniyet-i Hâzıra, Dehâ-yi Fennî ile Hüdâ-yi Şer'î Müvâzeneleri

(Birinci Harb'in) Mütâreke başında, bir Cuma gecesinde bir rü'yâ-yi sâdıkada, misâlî âleminde, bir meclis-i azîmde, benden suâl ettiler:

---

[1] "Bulanık ve şüpheli olanı bırak alma, saf ve netamesiz olanı al." (İbn Dureyd, *el-İştikâk* s. 146; ez-Zemahşerî, *el-Müsteksâ* 2/72; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa* s. 703; ez-Zebidî, *Tâcu'l-arûs* 11/22)

Kalb etmek: Çevirmek, dönüştürmek
Ârif-i münevver: İrfan sahibi aydın
Şecer: Ağaç
Def'aten: Bir defada
Semer: Meyve, netice
Nazar-ı Ahmedî: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) bir bakışı
Himmet-i Peygamber: Hz. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s) yardımı
Ceziretü'l-Arab: Arap Yarımadası
Fahm olmak: Kömürleşmek
Serâser: Baştan başa
Nur-ı münevver: Parlak ışık
Lafz-ı kâfir: Kâfirin söyleyeceği söz
Sıdk: Doğruluk
Kasr-ı hayal: Hayal köşkü
Cevher-i ziyâ: Işık cevheri
Sükût: Susma, sessizlik
Çendan: Gerçi
Hüsn-i zan: İyi olumlu düşünme
Sû-i zan: Kötü, olumsuz düşünme
Muharrib: Tahrip eden, yıkan
Meclis-i misâli: Rüya âlemine ait meclis

"Mağlûbiyet sonunda İslâm'ın âleminde ne hâl peydâ olacak?" Asr-ı hâzır meb'usu sıfatıyla söyledim; onlar da dinlediler:

Eski zamandan beri istiklâl-i İslâm'ın bekası, hem Kelimetullah'ın i'lâsı için, farz-ı kifâye-i cihadı; o lâzime-i diyanet

Deruhde ile, kendini yek vücûd-i vahdânî, İslâm'ın âlemine fedaya vazifedâr, hilâfete bayrakdâr görmüş olan bu devlet,

Şu millet-i İslâm'ın felâket-i mâzisi, getirecek de elbet İslâm'ın âlemine saadet ve hürriyet. Olur geçen musibet,

İstikbalde telâfi. Üçü veren, üç yüzü kazandıran, etmiyor elbette hiç hasâret. Hâlini istikbale tebdil eder, zîhimmet...

Zira ki şu musibet; hayatımız mâyesi olan şefkat, uhuvvet, tesanüd-i İslâmî hârikulâde etti, inkişâf-ı uhuvvet

Tesri'-i ihtizazı. Tahrib-i medeniyet, deniyet-i hâzıra sûreti değişecek, sistemi bozulacak; zuhur edecek o vakit,

İslâmî medeniyet. Müslümanlar bi'l-ihtiyar elbet evvel girecek. *Müvâzene istersen*: Şer'in medeniyeti, şimdiki medeniyet

Esaslara dikkat et, âsârlara nazar et. Şimdiki medeniyet esâsâtı menfîdir. Menfî olan **beş esas** ona temel, hem kıymet.

Onlarla çarh kurulur. İşte *nokta-yi istinad*: Hakka bedel kuvvettir.

Kuvvet ise, şe'nidir tecavüz ve teâruz; bundan çıkar hıyânet.

Hedef-i kasdı, fazilet bedeline hasis bir menfaattir. Menfaatin şe'nidir tezâhum ve tehâsum; bundan çıkar cinâyet.

Şeriat: Dinî hüküm ve kurallar
Medeniyet-i hâzıra: Mevcut Batı medeniyeti
Dehâ-i fennî: İlmî dehâ
Hüdâ-yı şer'î: İslâmiyet'in bildirdiği hidayet, doğru yol
Muvazene: Karşılaştırma
Mütâreke: Ateşkes
Rüyâ-yı sâdıka: Doğru, gerçekleşen rüya
Âlem-i misâl: Rüya âlemi, maddî âlem ile gayb âlemi arasında yer alan ara kesit
Meclis-i azim: Büyük bir meclis
Peydâ olmak: Meydana gelmek
Asr-ı hâzır: Mevcut, yaşanan asır
İstiklâl-i İslâm: İslâm'ın bağımsızlığı. ***Meb'us***: Vekil, temsilci
Bekâ: Süreklilik, devamlılık
Kelimetullah: İslâm Dini
İ'lâ: Yüceltme
Farz-ı kifâye: Toplumun geneline farz olup bir grubun yapmasının kâfi sayıldığı emir (cihad gibi)
Lâzime-i diyânet: Dinen gerekli olan, görev
Deruhte: Üstlenme, yüklenme
Yek vücûd-ı vahdâni: Tek bir vücut hâlinde
Felâket-i mâzi: Geçmişte yaşanan felâket. ***Hasâret***: Kayıp, zarar
Tebdil: Değiştirme. ***Mâye***: Maya
Zi-himmet: Gayretli, çalışkan
Uhuvvet: Kardeşlik
Tesânüd-i İslâmî: İslâmî dayanışma
İnkişâf-ı uhuvvet: Kardeşliğin ortaya çıkması
Tesri-i ihtizâz: Hareketi hızlandırma (meydana getirdiği etkileri arttırma)
Tahrib-i medeniyet: Medeniyetin zarar vermesi, yıkması
Bi'l-ihtiyar: Seçerek, tercih ederek
Şer': Şeriat, İslâm
Âsâr: Eserler, izler. ***Çarh***: Çark
Nokta-i istinad: Dayanak noktası
Şe'n: İşleyiş, işlev
Teârüz: Karşı çıkma, zıtlaşma
Hedef-i kasd: Yöneldiği hedef
Hasis: Alçak, değersiz
Tezâhüm: Zahmet verme, sıkıntıya sokma
Tehâsum: Karşılıklı düşmanlık

Hayattaki kanunu, teâvün bedeline bir düstûr-i cidâldir. Cidâlin şe'ni budur: Tenâzu' ve tedâfü'; bundan çıkar sefâlet..

Akvamların beyninde râbıta-yi esası: Âharın zararına müntebih unsuriyet. Başkaları yutmakla beslenir, alır kuvvet.

Milliyet-i menfiye, unsuriyet, milliyet; şe'ni olur daima böyle müdhiş tesâdüm, böyle feci' telâtum, bundan çıkar helâket.

Beşincisi şudur ki: *Câzibedâr hizmeti*: Hevâ, hevesi teşci', teshil; hevesâtı, arzuları tatmin; bundan çıkar sefâhet.

O hevâ, hem heves, şe'ni budur daima: İnsanı memsuh eder, sîreti değiştirir. Mânevî meshediyor, değişir insâniyet.

Şu medenîlerden çoğu, eğer içini dışına çevirsen, görürsün: Başta maymunla tilki, yılanla ayı, hınzır. Sîreti olur sûret.

Gelir hayâli karşına, postlarıyla tüyleri. İşte şununla görünür meydandaki âsârı. Zemindeki mevâzin mîzânıdır şeriat...

Şeriattaki rahmet, semâ-yi Kur'ân'dandır. Medeniyet-i Kur'ân esasları müsbettir. ***Beş müsbet esas üzere döner çarh-ı saadet***.

- *Nokta-yi istinadı*; kuvvete bedel haktır. Hakkın daim şe'nidir adâlet ve tevazün. Bundan çıkar selâmet, zâil olur şekâvet.
- *Hedefinde* menfaat yerine fazilettir. Faziletin şe'nidir muhabbet ve tecâzüb. Bundan çıkar saadet, zâil olur adâvet.
- *Hayattaki düstûru,* cidâl kıtal yerine, düstûr-i teâvündür. O düstûrun şe'nidir ittihad ve tesanüd; hayatlanır cemaat.

Teâvün: Yardımlaşma
Düstur-ı cidâl: Mücadele prensibi
Tenâzu': Çekişme, çatışma
Tedâfü': Karşılıklı itişme, kakışma
Akvâm: Kavimler
Beyn: Ara, arası
Rabıta-i esas: Esas bağ
Âhâr: Diğer
Müntebih: Uyanık
Unsuriyet: Irkçılık
Milliyet-i menfiye: Zararlı milliyetçilik uygulaması
Tesâdüm: Karşılıklı vuruşma, çarpışma
Telâtum: Karşılıklı tokat atma
Helâket: Ölüm, helak olma
Cazibedâr: Çekici
Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular
Teşcî: Cesaretlendirme
Teshil-i hevesât: Arzu ve hevesleri kolaylaştırma
Sefâhet: Ahlâksızlık ve beyinsizlik
Memsuh: Şekli bozulmuş, çirkinleşmiş
Siret: İç yapı, ahlâk
Mesh etmek: Şeklini bozmak, çirkinleştirmek
Âsâr: Eserler, izler
Semâ-i Kur'ân: Kur'ân'ın atmosferi
Çarh-ı saadet: Mutluluk çarkı
Şe'n: İşleyiş, işlev
Tevâzün: Dengeli, ölçülü davranma
Zâil olmak: Yok olmak
Şekâvet: Mutsuzluk, mahrumiyet
Fazilet: Erdem
Tecâzüp: Sempatik, sevecen davranma
Adavet: Düşmanlık
Cidal: Kavga, mücadele
Kıtâl: Savaşma
Düstûr-ı teâvün: Yardımlaşma prensibi
İttihad: Birlik, birleşme
Tesânüd: Dayanışma

◆ *Sûret-i hizmetinde*, hevâ heves yerine hüdâ-yi hidâyettir. O hüdânın şe'nidir: İnsana lâyık tarzda terakki ve refahet.

Ruha lâzım sûrette tenevvür ve tekâmül. Kitlelerin içinde cihetü'l-vahdeti de tardeder unsuriyet, hem de menfî milliyet.

◆ *Hem onların yerine* râbıta-yi dinîdir, nisbet-i vatanîdir, alâka-yi sınıfîdir, uhuvvet-i îmânî. Şu râbıtanın şe'nidir; samimî bir uhuvvet,

Umumî bir selâmet. Haric etse tecavüz, o da eder tedâfu'. İşte şimdi anladın; sırrı nedir ki küsmüş, almadı medeniyet.

Şimdiye kadar İslâm'lar ihtiyarla girmemiş, şu medeniyet-i hâzıra.

Onlara yaramamış; hem de onlara vurmuş müdhiş kayd-ı esâret.

Belki nev'-i beşere tiryak iken zehir olmuş. Yüzde seksenini atmış meşakkat ve şekâvet. Yüzde onu çıkarmış müzahraf bir saadet!

Diğer onu bırakmış beyne beyne bîrahat! Zâlim ekallin olmuş gelen ribh-i ticaret. Lâkin saadet odur: Külle ola saadet.

Lâ-akall ekseriyete olsa medâr-ı necât. Nev'-i beşere rahmet nâzil olan şu Kur'ân, ancak kabul ediyor bir tarz-ı medeniyet;

Umuma, ya eksere verirse bir saadet. Şimdiki tarz-ı hazır, heves serbest olmuştur, hevâ da hür olmuştur, hayvanî bir hürriyet.

Heves tahakküm eder. Hevâ da müstebiddir, gayr-i zarûrî hâcâtı havaic-i zarûrî hükmüne geçirmiştir. İzale etti rahat...

Bedavette bir adam dört şeye muhtaç iken, medeniyet yüz şeye muhtaç, fakir etmiştir. Sa'y-i helâl, masrafa etmemiştir kifâyet.

Suret-i hizmet: Hizmet şekli
Hüdâ-yı hidayet: Doğru yola iletme. ***Terakki***: İlerleme
Refâhet: Bolluk
Tenevvür: Aydınlanma
Tekâmül: Olgunlaşma
Cihetü'l-vahdet: Birlik yönü (birliği sağlayan unsur)
Tard etmek: Kovmak
Unsuriyet: Irkçılık
Râbıta-i dini: Din bağı
Nisbet-i vatanî: Vatan bağı (vatan birliği)
Alâka-i sınıfi: Meslektaşlar arası ilişki. ***Uhuvvet***: Kardeşlik
Uhuvvet-i imâni: İman kardeşliği
Hâric: Dışarda olan, yabancı
Tedâfü': Müdafaa, savunma
İhtiyar: Seçme, tercih etme
Medeniyet-i hâzıra: Mevcut Batı medeniyeti
Kayd-ı esaret: Esaret zinciri, bağı
Nev-i beşer: İnsan türü
Şekâvet: Mutsuzluk, mahrumiyet
Müzahraf: Dışı süslü, yaldızlı; değersiz şey. ***Tiryâk***: İlaç
Beyne beyne: "ara yerde, ortada kalma" anlamında bir ifade
Bî-rahat: Rahatsız. ***Ekall***: Azınlık
Ribh-i ticaret: Ticârî gelir, kâr
Küll: Genel, bütün. ***Lâakall***: En az
Medâr-ı necât: Kurtuluş sebebi
Tarz-ı medeniyet: Medeniyet tarzı, işleyişi. ***Nazil olmak***: İnmek
Tarz-ı hâzır: Bugünkü sistem, işleyiş. ***Ekser***: Çoğunluk
Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular
Tahakküm: Zorla boyun eğdirmek, zorbalık
Müstebit: Despot, zorba
Gayr-i zarurî hâcât: Zarurî olmayan ihtiyaçlar
Havâyic-i zarurî: Zarurî ihtiyaçlar
İzâle etmek: Yok etmek, ortadan kaldırmak
Bedâvet: Göçebelik dönemi, bedevilik
Muhtâc-ı fakir: Yardıma muhtaç durumda olan fakir
Sa'y-i helâl: Helâl kazanç
Kifayet: Yetme, yeterlilik

Onda hile, harama beşeri sevk etmiştir. Ahlâkın esasını şu noktadan bozmuştur. Cemaate hem nev'e vermiştir servet, haşmet.

Ferdi, şahsı ahlâksız, hem fakir eylemiştir. Bunun şâhidi çoktur.

Kurûn-ı ûlâdaki mecmu-i vahşet ve cinâyet, hem gadr ve hem hıyânet

Şu medeniyet-i habîse tek bir defada kustu. Midesi(*) daha bulanır.

Âlem-i İslâm'daki istinkâf-ı mânidâr hem de bir cây-ı dikkat.

Kabulde muztaribdir, soğuk da davranmıştır. Evet şeriat-ı garrâ'da olan nur-i ilâhî, hassa-yi mümtazıdır: İstiğna, istiklâliyet.

O hassadır bırakmaz ki o nur-i hidâyet, şu medeniyet ruhu olan Roma dehâsı ona tahakküm etsin. Onda olan hidâyet,

Bundaki felsefe ile mezcolmaz, hem aşılanmaz, hem de tâbi' olamaz. İslâmiyet ruhunda şefkat izzet-i îmân, beslediği şeriat Kur'ân-ı Mu'ciz-Beyân tutmuş yed-i beyzâda hakâik-i şeriat.

O yemin-i beyzâda birer asâ-yi Mûsâ'dır. Sehhâr medeniyet, istikbalde edecek ona secde-i hayret...

Şimdi buna dikkat et: Eski Roma, Yunan'ın iki dehâsı vardı; bir asıldan tev'emdi, biri hayâl-âlûddu, biri madde-perestti.

Su içinde yağ gibi imtizac olamadı. Mürûr-i zaman istedi, medeniyet çabaladı. Hıristiyanlık da çalıştı, temzicine muvaffak hiçbiri de olmadı.

Her biri istiklâlini filcümle hıfzeyledi. Hattâ el'an âdeta o iki ruh, şimdi de cesedleri değişmiş, Alman, Fransız oldu.

Güya bir nevi tenasüh başlarından geçmişti. Ey birâder-i misâlî! Zaman böyle gösterdi. O ikiz iki dehâ, öküz gibi reddetti

---

(*) Demek daha dehşetli kusacak. Evet iki harb-i umumî ile öyle kustu ki: Hava, deniz, kara yüzlerini bulandırdı, kanla lekeledi…

Kurûn-ı ûlâ: İlk asırlar
Mecmû-ı vahşet ve cinayet: Bütün vahşilikler ve canilikler
Medeniyet-i habîse: Çirkin medeniyet
Âlem-i İslâm: İslâm âlemi
İstinkâf-ı mânidâr: Manalı çekimserlik
Cây-ı dikkat: Dikkat edilmesi gereken yer
Muzdarip: Istıraplı, sıkıntılı
Şeriât-ı garrâ: Parlak İslâm yolu
Hassa-i mümtâz: Seçkin özellik
İstiğnâ: Azla yetinme, tok gözlülük
İstiklâliyet: Bağımsızlık
Nur-ı hidâyet: Hidâyet nuru
Mezc olmak: Karışmak
İzzet-i iman: İman şerefi
Kur'ân-ı Mu'ciz Beyan: İfadesi ile mucize olan Kur'ân-ı Kerim
Yed-i beyzâ: Parlak el
Hakaik-i şeriat: İslâmiyet'in parlak, tertemiz hakikatleri
Yemin-i beyzâ: Beyaz, tertemiz sağ el
Âsâ-yı Musa: Hz. Musa'nın (a.s.) âsâsı, değneği.
Tev'em: İkiz
Sehhâr: Büyüleyici, aldatıcı
Secde-i hayret: Hayranlık secdesi
Hayal-âlûd: Hayalle karışmış
Madde-perest: Maddeci, materyalist
İmtizaç: Birbiri ile uyuşma, geçinme
Mürur-ı zaman: Zaman aşımı
Temzic: Birleştirme, karıştırma
Fi'l-cümle: Bir hayli
Hıfz eylemek: Ezberlemek
El'ân: Şu anda
Tenâsüh: Kimlik değiştirme
Birâder-i misâlî: Rüya âlemindeki kardeş

Temzicin esbabını. Şimdi de barışmadı. Madem onlar tev'emdi, kardeş ve arkadaştı, terakkide yoldaştı; birbiriyle döğüştü.

Hiç de barışmadılar. Nasıl olur ki aslı, hem mâdeni, matlaı başka çeşit olmuştu. Kur'ân'da olan nuru, şeriat hidâyeti

Şu medeniyetin ruhu olan Roma dehâsı, birbiriyle barışır hem mezc u ittihadı.

O dehâ ile bu hüdâ menşe'leri ayrıdır: Hüdâ semâdan indi, dehâ zeminden çıktı. Hüdâ kalbde işliyor, dimağı da işletir.

Dehâ dimağda işler, kalbi de karıştırır. Hüdâ ruhu eder tenvir, taneleri sünbüllettirir. Karanlıklı tabiat onunla ışıklanır.

İstîdad-ı kemâli birdenbire yol alır, nefs-i cismânî yapar hizmetkâr-ı emirber. Melek-sîmâ ediyor insan-ı himmet-perver.

Dehâ ise: Evvelâ nefs u cisme bakıyor, tabiata giriyor, nefsi tarla ediyor. İstîdad-ı nefsânî neşv ü nemâ buluyor.

Ruhu eder hizmetkâr, taneleri kuruyor. Şeytanın sîmâsını beşerde gösteriyor.

Hüdâ, hayateyne saadet veriyor. Dâreyne ziyâ neşrediyor. İnsanı yükseltiyor.

Deccal-misâl(*) dehâ-yi a'ver, bir dâr ile bir hayatı anlar; madde-perest olur ve dünya-perver. İnsanı yapar birer canavar.

Evet dehâ, sağır tabiata tapar. Kör kuvvete fermanber. Fakat hüdâ, şuûrlu san'atı tanır, hikmetli kudrete bakar. Dehâ, zemine küfrân perdesi çeker. Hüdâ, şükran nurunu serper.

Bu sırdandır: Dehâ, a'mâ vü asamm; hüdâ, semî u basîr. Dehânın nazarında, zemindeki nimetler sahipsiz ganîmettir.

Minnetsiz gasb ve sirkat, tabiattan koparmak canavarca his verir. Hüdânın nazarında; zeminin sînesinde kâinatın yüzünde

---

(*) Bunda da bir ince işaret var.

Esbâb: Sebepler
İttihad: Birleşme, birlik
Hüdâ: Hidayet, doğru yol
Menşe': Kaynak
Tenvir: Aydınlatma
İstidâd-ı kemâli: Olgunlaşma istidadı, kabiliyeti
Nefs-i cismâni: Beden
Hizmetkâr-ı emirber: Emre âmâde hizmetçi
Melek-simâ: Melek yüzlü
İnsan-ı himmetperver: Gayretli insan.
Neşv ü nemâ: Gelişme
İstidâd-ı şeytâni: Şeytânî kabiliyet
Hayateyn: İki hayat, dünya ve ahiret
Dâreyn: İki yurt, dünya ve ahiret yurdu.
Küfrân: Nankörlük
Deccâl-misal: Deccal gibi
Dehâ-yı a'ver: Tek gözlü deha
Fermânber: Söz dinleyen
Â'mâ vü asamm: Kör ve sağır
Semi' u basir: İşiten ve gören
Sirkat: Hırsızlık

Serpilmiş olan niam, rahmetin semerâtı. Her nimetin altında bir yed-i muhsin görür, şükran ile öptürür.

Bunu da inkâr etmem: Medeniyette vardır mehâsin-i kesîre.. lâkin onlar değildir ne Nasrâniyet malı, ne Avrupa îcadı,

Ne şu asrın san'atı.. Belki umum malıdır: Telâhuk-i efkârdan, semâvî şerâyi'den, hem hâcât-ı fıtrîden, hususan şer'-i Ahmedî,

İslâmî inkılâbdan neş'et eden bir maldır. Kimse temellük etmez.

Misâlîler meclisi, o meclisin reisi tekrar sordu; hem dedi: "Musibet olur her dem hıyânet neticesi, mükâfatın sebebi. Ey şu asrın adamı! Kader bir sille vurdu, kazaya da çarptırdı.

Hangi ef'âlinizle kazaya, hem kadere şöyle fetva verdiniz ki, kaza-yi ilâhî musibetle hükmetti, sizleri hırpaladı?

Hatâ-yi ekseriyet olur sebeb daima musibet-i âmmeye." Dedim: Beşerin dalâlet-i fikrîsi, Nemrudâne inadı,

Firavunâne gururu şişti şişti zeminde, yetişti semâvâta. Hem de dokundu hassas sırr-ı hilkate. Semâvâttan indirdi

Tufan, tâun misâli, şu harbin zelzelesi; gâvura yapıştırdı semâvî bir silleyi. Demek ki şu musibet, bütün beşer musibetiydi,

Nev'en umuma şâmil. Bir müşterek sebebi; maddiyyûnluktan gelen dalâlet-i fikrîydi, hürriyet-i hayvanî, hevânın istibdâdı...

Hissemizin sebebi; erkân-ı İslâmî'de ihmal ve terkimizdi. Zira Hâlık Teâlâ yirmi dört saatten bir saati istedi,

Beş vakit namaz için yalnız o saati, bizden yine bizim için emretti, hem istedi. Tenbellikle terk ettik, gafletle ihmal oldu.

Şöyle de ceza gördük: Beş senede, yirmi dört saatte daima tâlim ve meşakkatle tahrik ve koşturmakla bir nevi namaz kıldırdı.

Niam: Nimetler
Semerât: Meyveler, neticeler
Yed-i muhsin: İyilik sahibi cömert el
Mehâsin-i kesire: Birçok güzellikler
Nasraniyet: Hıristiyanlık
Telâhuk-ı efkâr: Fikirlerin birbirine eklenmesi
Semâvi şerâyi': Semâvi dinler
Hâcât-ı fıtrî: Tabiî ihtiyaçlar
Neş'et etmek: Meydana gelmek
Şer-i Ahmedi: Hz.Muhammed (s.a.s.)'in getirdiği muazzez ve mukaddes İslâm dini
Temellük: Sahiplenmek
Ef'âl: Fiiller
Kazâ-yı İlâhî: Cenâb-ı Hak tarafından ezelde takdir edilen şeylerin meydana gelmesi
Musibet-i âmme: Toplumun tamamını kapsayan felâket
Dalâlet-i fikrî: Fikrî sapıklık
Nemrudâne: Nemrut gibi
Fir'avunâne: Firavun gibi
Sırr-ı hilkat: Yaratılış sırrı
Tâun: Veba. ***Nev'en***: Tür olarak
Maddiyyunluk: Maddecilik, materyalistlik
Hürriyet-i hayvânî: Hayvanca özgürlük
Erkân-i İslâmî: İslâmî esaslar
Hâlık Teâlâ: Yüce Yaratıcı
Talim: Öğretme

Hem senede yalnız bir ay oruç için nefsimizden istedi. Nefsimize acıdık, keffâreten beş sene cebren oruç tutturdu.

Kendi verdiği malından, kırkından ya onundan birini zekât istedi.

Buhl ile hem zulmettik, haramı karıştırdık, ihtiyarla vermedikti.

O da bizden aldırdı müterâkim zekâtı, haramdan da kurtardı. Amel, cins-i cezadır. Ceza, cins-i ameldir. *Sâlih amel ikiydi*:

Biri müsbet ve ihtiyarî, *biri* menfî ıztırarî. Bütün âlâm, mesâib, a'mâl-i sâlihadır; lâkin menfîdir, ıztırarî. Hadîs teselli verdi.[1]

Bu millet-i günahkâr kanıyla abdest aldı. Fiilî bir tevbe etti. Mükâfat-ı âcili, şu milletin humsu dört milyonu çıkardı.

Derece-i velâyet, mertebe-i şehâdet ile gazilik verdi, günahı sildi. Bu meclis-i âlî-i misâlî, bu sözü tahsin etti.

Ben de birden uyandım, belki yakaza ile yeni yattım. Bence yakaza rü'yâdır,

Rü'yâ bir nevi yakazadır. Orada asrın vekili, burada Said-i Nursî...

* * *

Cehil, Mecâzı Eline Alsa Hakikat Yapar

İlmin elinden eğer cehlin eline düşse mecâz, eder inkılâb hakikata, hem açar hurâfâta kapılar.

Küçüklüğümde gördüm ki hasf olmuştu Kamer. Sordum ben vâlidemden. Dedi: "Yılan yutmuştur." Dedim: "Neden görünür?"

Dedi: "Orada yılanlar böyle nîm-şeffaf olur." İşte böyle bir mecâz hakikat zannedilmiş: Medâr-ı Şems ve Kamer

---

[1] İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyuruyor: "Mü'minin her durumu hayırdır, bu durum başka hiçbir kimse için söz konusu değildir. Şöyle ki, onu sevindiren bir şey olsa şükreder, onun için hayır olur. O'na herhangi bir zarar dokunsa sabreder, onun hakkında yine hayır olur." (Müslim, *zühd* 64; Dârimî, *rikâk* 61; Müsned 4/332, 5/24; İbn Hibban, *es-Sahîh* 7/155; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-kebîr* 8/40)

Keffâreten: Günahı silmek için ödenen bedel olarak
Cebren: Zorla, mecburen
Buhl: Cimrilik
Müterâkim: Birikmiş
Cins-i cezâ: Cezanın aynı cinsi
Cins-i amel: İşin aynı cinsi
Müsbet: Olumlu
İhtiyârî: Tercihli, seçmeli
Menfi: Olumsuz
Iztırârî: Çaresiz olarak, mecburî
Fiilî tevbe: Davranış ile tövbe etme, tövbesini hareketleriyle gösterme. ***Hums***: Beşte bir
Mükâfât-i âcil: Peşin mükâfat
Derece-i velâyet: Velilik derecesi
Mertebe-i şehâdet: Şehitlik derecesi
Meclis-i âli-i misâli: Rüya âlemine ait yüce meclis
Yakaza: Uyanıklık
Cehil: Cehalet, bilgisizlik
Mecaz: Bir sözün gerçek manasında kullanılmayıp, ilgi ve benzerlik bağı bulunan başka bir manada kullanılması
İnkılab etmek: Dönüşmek
Hurafat: Hürafeler, boş ve batıl inançlar. ***Nim-şeffaf***: Yarı şeffaf
Hasf: Ay tutulması. ***Kamer***: Ay
Medar-ı Şems: Güneş yörüngesi

Tekatu' noktaları olan re's ve zenebde Arz'ın haylûletiyle bir emr-i ilâhî'yle münhasif olur Kamer.

İki kavs-i mevhûme tinnîneyn yâdedilmiş, hayâlî bir teşbih ile isim, müsemmâ olmuş. Tinnîn ise yılandır.

* * *

Mübalâğa Zemm-i Zımnîdir

Hangi şeyi vasfetsen olduğu gibi vasfet. Medhin mübalâğası bence zemm-i zımnîdir.

İhsan-ı ilâhî'den fazla ihsan, ihsan değildir...

* * *

Şöhret Zâlimedir

Şöhret bir müstebiddir, sahibine mal eder başkasının malını.

Meşhur Hoca Nasreddin letâifi içinde, zekâtı[1] asıl malı...

Rüstem-i Sistanî* onun hayâl-i şânı garet etti bir asır mefâhir-i İran'ı. Gasb u garetle şişti o nâmdâr hayâli..

Hurâfâta karıştı, attı nev'-i insanî..

* * *

Din ile Hayat Kâbil-i Tefrik Olduğunu Zannedenler Felâkete Sebebdirler

Şu Jön-Türk'ün hatâsı; bilmedi o bizdeki din hayatın esası. Millet ve İslâmiyet ayrı ayrı zannetti.

Medeniyet müstemir, müstevli vehmeyledi. Saadet-i hayatı içinde görüyordu. Şimdi zaman gösterdi,

[1] Yâni, onda biri onundur.

Tekatu' noktaları: Kesişme noktaları
Re's ve zeneb: Baş ve kuyruk
Arz: Yeryüzü
Haylulet: Araya girme
Emr-i İlâhî: İlâhî emir
Münhasif: Sönükleşen, sönük
Kavs-i mevhume: Gerçekte olmayıp, olduğu varsayılan yay
Tinnin: Küçük ayı burcunu çepeçevre etrafından saran yılan şeklindeki burç. ***Teşbih***: Benzetme
Müsemma: İsimlendirilmiş olan
Mübalağa: Abartma
Zemm-i Zımnî: Üstü kapalı kınama, kötüleme
Medh: Övme, methetme
İhsan-ı İlahî: İlahî iyilik, lütuf
Zalime: Zulmeden
Müstebid: Zulüm ve baskıda bulunan, keyfine göre idare eden, despot. ***Letaif***: Latifeler, nükteler
Garet etmek: Gasbetmek, yağmalamak
Hayal-i şan: Şan, şöhret hayali
Mefahir-i İran: İran'ın iftihar ettiği, övündüğü şeyler
Namdar: Namlı, şöhretli
Nev'-i insan: İnsan türü
Kabil-i tefrik: Ayrılabilir olan
Müstemir: Bir düziye uzayıp giden, sürekli
Müstevli: İstilâ eden
Vehm eylemek: Yanlış ve esassız düşüncelere kapılmak
Saadet-i hayat: Hayat mutluluğu

Medeniyet sistemi(*) bozuktu, hem muzırdı; tecrübe-i kat'iyye bize bunu gösterdi.

Din hayatın hayatı, hem nuru, hem esası. İhyâ-yi din ile olur şu milletin ihyâsı. İslâm bunu anladı...

Başka dinin aksine, dinimize temessük derecesi nisbeten milletin terakkisi. İhmali nisbetinde idi milletin tedennisi. Tarihî bir hakikat, ondan olmuş tenâsi...

* * *

Mevt, Tevehhüm Edildiği Gibi Dehşetli Değil

Dalâlet vehmîdir; mevti dehşetlendirir. Mevt, tebdil-i câmedir, ya tahvil-i mekândır. Sicinden bostana çıkar.

Kim hayatı isterse şehâdet istemeli. Şehidin hayatına Kur'ân işaret eder.[1] Sekeratı tatmamış her bir şehid, kendini

Hayy biliyor, görüyor. Lâkin yeni hayatı daha nezih buluyor.

Zanneder ki ölmemiş.[2] Meyyitlere nisbeti, dikkat et şuna benzer:

İki adam, rü'yâda lezâiz envâına câmi' güzel bahçede ikisi geziyorlar. Biri rü'yâ olduğunu bilir; lezzet almıyor.

Onu müferrah etmez, belki teessüf eder. Öbürüsü; biliyor ki âlem-i yakazadır; hakikî lezzet alır, ona hakikî olur.

Rü'yâ misâlin zılli, misâl ise berzahın zılli olmuştur. Ondan onların düstûrları birbirine benziyor.

* * *

(*) Tam bir işaret-i gaybiyedir. Sekeratta olan dinsiz zâlim medeniyete bakıyor.

[1] Bkz.: Bakara sûresi, 2/154; Âl-i İmran sûresi, 3/169.

[2] Bkz.: Tirmizî, *cihad* 6; Nesâî, *cihad* 35; İbn Mâce, *cihad* 16; Dârimî, *cihad* 7.

Muzır: Zarar veren, zararı dokunan
Tecrübe-i kat'iyye: Kesin, kati tecrübe
İhya-yı din: Dinin diriltilmesi
Temessük: Tutunmak, sarılmak
Nisbeten: Nisbetle, göre
Terakki: İlerleme, yükselme
Tedenni: Gerileme, düşüşe geçme
Tenâsi: Unutma, unutmuş görünme
Mevt: Ölüm
Tevehhüm etme: Kafada kurma, kuruntuya kapılma
Dalalet: Sapkınlık
Vehmi: Gerçekte olmayan, olduğu sanılan
Tebdil-i câme: Elbise değiştirme
Tahvil-i mekân: Yer değişikliği
Şehadet: Şehitlik
Sekerat: Ölüm anındaki baygınlık, ölüm sarhoşluğu
Hayy: Canlı
Nezih: Temiz, pak
Meyyit: Ölü
Lezaiz enva'ı: Lezzet çeşitleri
Câmi': Kapsayan
Müferrah: Feraha ermiş, rahat
Teessüf: Üzülme
Âlem-i yakaza: Uyanıklık âlemi
Zıll: Gölge
Berzah: Dünya ve ahiret arasındaki kabir hayatı

Siyaset, Efkârın Âleminde Bir Şeytandır; İstiaze Edilmeli!

Siyaset-i medenî, ekserin rahatına feda eder ekalli. Belki ekall-i zâlim, kendine kurban eder ekserîn-i avâmı.

Adâlet-i Kur'ânî; tek mâsumun hayatı, kanı heder göremez, onu feda edemez değil ekseriyete, hattâ nev'in umumu...

Âyet-i مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ[1] *iki sırr-ı azîmi* vaz'ediyor nazara. ***Biri***: Mahz-ı adâlet. Bu düstûr-i azîmi

Ki ferd ile cemaat, şahıs ile nev'-i beşer, kudret nasıl bir görür; adâlet-i ilâhî, ikisine bir bakar. Bir sünnet-i daimî.

Şahs-ı vâhid, hakkını kendi feda ediyor. Lâkin feda edilmez, hattâ umum insana. Onun ibtal-i hakkı, hem iraka-yi demi,

Hem zevâl-i ismeti: İbtal-i hakk-ı nev'in hem ismet-i beşerin mislidir, hem nazîri. ***İkinci*** sırrı budur: Hodgâmî bir âdemî

Hırs ve heves yolunda bir mâsumu öldürse, eğer elinden gelse, hevesine mâni ise harab eder dünyayı, imha eder benî Âdem'i.

* * *

Zaaf, Hasmı Teşci' Eder. Allah Abdini Tecrübe Eder. Abd Allah'ını Tecrübe Edemez.

Ey hâif ve hem zaîf! Havf ve zaafın beyhude, hem senin aleyhinde; tesirat-ı haricî teşci' eder, celbeder.

---

[1] "Kim kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse (sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.)" (Mâide sûresi, 5/32)

Efkâr: Fikirler
İstiaze Etmek: Allah'a sığınmak
Siyaset-i medenî: Günümüz siyaset anlayışı
Ekser: Daha çok. ***Ekall***: Daha az
Ekall-i zalim: (Halkın) az bir kesimini oluşturan zâlimler, zalim azınlık
Ekserîn-i avam: Halkın çoğunluğu
Adalet-i Kur'ânî: Kur'ân'ın insanlığa sunduğu adalet sistemi
Ekseriyet: Çoğunluk
Sırr-ı azîm: Büyük sır
Mahz-ı adalet: Tastamam gerçekleşen adalet
Vaz' etmek: Ortaya koymak
Düstur-u azîm: Büyük, önemli prensip
Nev'-i beşer: İnsan türü
Adalet-i İlahî: İlâhî adalet
Sünnet-i daimî: Allah'ın (c.c.) koyduğu daimî, değişmez kanun
Şahs-ı vâhid: Bir tek şahıs
İbtal-i hakk: Temel hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırılması
İraka-i dem: Kan akıtılması
Zeval-i ismet: Masumluğun, suçsuzluğun ortadan kaldırılması
İbtal-i hakk-ı nev'i: Bir türe ait hakkın ortadan kaldırılması
Misl: Örnek, benzer
İsmet-i beşer: İnsanoğlunun masumiyeti, suçsuzluğu
Nazir: Benzer, denk
Hodgâmî: Kendini beğenmişlik, bencillik. ***Âdemî***: İnsanoğlu
Benî-âdemi: İnsanoğlu
Zaaf: Zayıflık, irade zayıflığı
Hasm: Düşman, rakip
Teşci' Etmek: Cesaretlendirmek, teşvik etmek. ***Abd***: Kul
Tecrübe Etmek: Denemek
Hâif: Korkan, korkak
Zaîf: Zayıf. ***Havf***: Korku
Tesirat-ı haricî: Dış tesirler, etkenler
Celb etmek: Üzerine çekmek

Ey vesveseli vehham! Muhakkak bir maslahat, mazarrât-ı mevhûme için feda edilmez. Sana lâzım hareket, netice Allah'ındır.

İşine karışılmaz. Allah çeker abdini meydan-ı imtihana. "Böyle yaparsan eğer, böyle yaparım Ben." der.

Abd ise hiç yapamaz Allah'ını tecrübe. "Rabbim muvaffak etsin, ben de bunu işlerim." dese, tecavüz eder.

Îsâ'ya demiş Şeytan: "Madem her şeyi O yapar; kader birdir, değişmez. Dağdan kendini at. O da sana ne yapar?"

Îsâ (aleyhisselâm) dedi: "Ey mel'un! Abd edemez Rabbini tecrübe ve imtihan!."[1]

* * *

Beğendiğin Şeyde İfrat Etme[2]

Bir derdin dermanı, başka derde derd olur. Panzehiri zehir olur. Derman hadden geçerse derd getirir, öldürür.

* * *

İnadın Gözü, Meleği Şeytan Görür

İnadın işi budur: Şeytan yardım ederse birisine "melek" der, rahmeti de okutur.

Muhalif tarafında eğer meleği görse; libasını değişmiş, onu şeytan zanneder, adâvet lânet eder.

* * *

Hakkı Bulduktan Sonra Ehak İçin İhtilâfı Çıkarma

Ey tâlib-i hakikat, madem hakta ittifak, ehakta ihtilâftır. Bâzan hak, ehaktan ehaktır. Hem de olur hasen, ahsenden ahsen.

* * *

---

[1] Bkz.: Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'* 11/113; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/12; el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* s.12; el-Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne* 4/619; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 5/43; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblîs* 1/344, 464; İbn Hacer, *el-İsâbe* 4/764; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 3/297; Kitâb-ı Mukaddes (Türkçe tercüme), Matta, Bâb: 4, Âyet: 1-11.

[2] Bu hususta mevkûf bir hadiste şöyle denmektedir: "Sevdiğini ölçülü sev ki bir gün gelir sevmediğin biri olur. Sevmediğin kimseye de ölçülü buğzet ki, olur ki bir gün sevdiğin biri olur." (Tirmizî, *birr* 60; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat* 3/357; el-Beyhakî, *Şuabu'l-îman* 1/382)

Vehham: Aşırı derecede vehimli, kuruntulu
Maslahat: Fayda
Mazarrat-ı mevhume: Gerçekte olmayan, var olduğu sanılan zarar, ziyan
Meydan-ı imtihan: İmtihan sahası
Tecavüz etmek: Zulmetmek, sınırı aşmak.
Mel'un: Lanetlenmiş
İfrat: Bir konuda ölçüyü aşma, aşırı gitme
Hadden geçmek: Sınırı aşmak
Libas: Elbise
Ehak: Daha doğru, en doğru
İhtilâf: Bir konuda ayrılık çıkarma, uyuşmazlık
Talib-i hakikat: Hakikati isteyen, gerçeğin peşinde olan
İttifak: Birleşme
Hasen: Güzel
Ahsen: Daha güzel, en güzel

İslâmiyet, Selm ve Müsâlemettir; Dâhilde Nizâ ve Husumet İstemez

Ey Âlem-i İslâmî! Hayatın ittihadda. Ger ittihad istersen düstûrun bu olmalı:

[1] هُوَ الْحَقُّ yerine [2] هُوَ حَقٌّ olmalı. [3] هُوَ الْحَسَنُ yerine [4] هُوَ الْأَحْسَنُ olmalı...

Her müslim kendi meslek, mezhebine demeli: "İşte bu haktır, başkasına ilişmem. Başkaları güzelse, benim en güzelidir."

Dememeli: "Budur hak, başkaları battaldır. Ya yalnız benimkidir güzeli; başkaları yanlıştır, hem çirkindir."

Zihniyet-i inhisar, hubb-i nefisten geliyor, sonra maraz oluyor, nizâ ondan çıkıyor. Derd ile dermanlar

Taaddüdü hak olur, hak da taaddüd eder. Hâcât ve ağdiyenin tenevvüü hak olur, hak da tenevvü eder.

İstîdad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder. Bir madde-i vâhide, hem zehir ve hem panzehir.

İki mîzaca göre mesâil-i fer'îde hakikat sabit değil, izafî ve mürekkeb, mükellefîn mizaclar

Ona bir hisse verip, ona göre ederek tahakkuk ve terekküb, her mezhebin sahibi mühmel mutlak hükmeder.

---

[1] "Sadece o haktır."
[2] "O haktır."
[3] "Sadece o iyidir."
[4] "O en iyidir."

Selm: Barış, sulh
Müsalemet: Barış içinde olma
Dâhilde: İçte
Niza: Kavga, çekişme, uyuşmazlık
Husumet: Düşmanlık
Âlem-i İslâmî: İslâm âlemi
İttihad: Birleşme, aynı fikirde olma
Battal: Batıl, hükümsüz, işe yaramaz. ***Ger***: Eğer
Zihniyet-i inhisar: Bir işi başkası yapmamak üzere yalnız kendine has kılma zihniyeti, tekelleştirme anlayışı
Hubb-u nefis: Kendini beğenme, nefse düşkünlük
Maraz: Hastalık
Taaddüd etmek: Birden fazla olmak. Artmak, çoğalmak
Hacat: İhtiyaçlar
Ağdiye: Gıdalar
Tenevvü': Çeşitlilik
İstidad: Kabiliyet
Tekessür: Çoğalma
Madde-i vâhide: Tek bir madde
Mesail-i fer'î: Esasa ait olmayan meseleler, detaylar
İzafî: Bağlı bulunduğu şeye göre değişen, göreli, göreceli
Mürekkeb: İki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelmiş olan, birleşik
Mükellefîn: Yükümlüler
Tahakkuk etmek: Gerçekleşmek
Terekküb etme: Birden fazla şeyin birleşmesinden oluşma; birleşme
Mühmel: Terk edilmiş, bırakılmış
Mutlak: Herhangi bir kayda bağlı bulunmayan, serbest, sınırsız

Mezhebinin hududu tâyinini bırakır temayül-i mîzaca; taassub-i mezhebî tâmime sebeb olur.

Tâmimin iltizamı sebeb olur nizâa. İslâmiyet'ten evvel tabakat-ı beşerde derin uçurumlar,

Hem tebâüd-i acibi istedi bir vakitte taaddüd-i enbiyâ, tenevvü-i şerâyi', müteaddid mezhepler.

Beşerde bir inkılâb İslâmiyet yaptırdı, beşer tekarüb etti, Şer' etti ittihad, vâhid oldu Peygamber.

Seviye bir olmadı; mezhep taaddüd etti. Terbiye-i vâhide kâfi geldiği zaman, ittihad eder mezhepler...

* * *

İcad ve Cem'-i Ezdâdda Büyük Bir Hikmet Var. Kudret Elinde Şems ve Zerre Birdir

Ey birâder-i kalb-i hüşyar! Ezdâdın cem'indendir tecelli-i iktidar; lezzet içinde elem, hayrın içinde şerri,

Hüsnün içinde kubhu, nef'in içinde dârrı, nimet içinde nıkmet, nurun içinde nârı bilir misin ki sırrı?

Hakâik-i nisbiye, sübut takarrür etsin, bir şeyde çok şey olsun, bulsun vücûd, görünsün. Sür'at-i hareketle bir nokta bir hat olur.

Çevirmenin sür'ati yapar bir lem'a-yi nur, daire-i nurânî. Hakâik-i nisbiye vazifesi, dünyada taneler sünbül olur.

Kâinatın çamuru, revâbıt-ı nizamı, alâik-i nakşını odur teşkil ediyor. Âhirette bu nisbî emirler orada hakâik olur.

Hudud: Sınırlar
Temayül-ü mizac: Mizaç eğilimi
Taassub-u mezhebî: Bir mezhebe bağnazlık ölçüsünde bağlılık
Tamim etmek: Genelleştirmek
İltizam: Taraf tutma, tarafgirlik
Tabakat-ı beşer: Sosyal sınıflar, tabakalar
Tebaüd-ü acib: Hayret verici ölçüde uzaklık, uzaklaşma
Taaddüd-ü enbiya: Aynı dönemde birden fazla peygamberin olması. ***Şer'***: Şeriat, hukuk sistemi
Tenevvü-ü şerâyi': Şeriatlerin çeşitliliği. ***Beşer***: İnsanlık
Tekarüb etmek: Yaklaşmak, yakınlaşmak. ***Vâhid***: Bir, tek
Müteaddid: Çok sayıda, çeşit çeşit
Taaddüd etmek: Birden fazla olmak. Artmak, çoğalmak
Terbiye-i vâhide: Bir tek eğitim sistemi. ***İttihad etme***: Birleşme
İcad: Varetmek, yaratmak
Cem'-i Ezdad: Zıtların bir araya getirilmesi. ***Şems***: Güneş
Birader-i kalbhüşyar: Kalbi uyanık kardeş
Tecelli-i iktidar: Allah'ın (c.c.) sonsuz gücünün, kudretinin tecellisi
Hayr: İyilik. ***Şerr***: Kötülük
Hüsn: Güzellik. ***Kubh***: Çirkinlik
Dârr: Zarar, ziyan. Sıkıntı, belâ
Nef': Yarar. ***Nıkmet***: Şiddetli ceza
Sübut: Sabit olma, yerleşme
Hakaik-i nisbiye: Bulunduğu şartlara göre değişen hakikatler, göreli, göreceli hakikatler. (Uzunluk, kısalık, güzellik, çirkinlik gibi)
Takarrür etmek: Sağlam bir şekilde yerleşme, karar kılma
Vücud: Varlık, var olma ***Hat***: Çizgi
Sür'at-i hareket: Hareket hızı
Lem'a-i nur: Nur parıltısı
Daire-i nuranî: Nurlu, ışıklı, parlak daire. ***Tane***: Bitki tohumu
Revabıt-ı nizam: Nizamı sağlayan bağlar. ***Sünbül***: Başak
Alâik-ı nakş: Nakşı oluşturan bağlar
Nisbî emirler: Bulunduğu şarta göre değişen, göreli, göreceli durumlar

Hararette merâtib, ona olmuştur sebeb tahallül-i bürûdet.

Hüsündeki derecat kubhun tedâhülüdür. Sebeb, illet oluyor.

Ziyâ zulmete borçlu, lezzet eleme medyun; sıhhat, marazsız olmaz. Cennet olmazsa belki Cehennem tâzib etmez. Zemherîrsiz olmuyor... Ger zemherir olmazsa, o da ihrak edemez.

O Hallâk-ı lem-yezel, halk-ı ezdâd içinde hikmetini gösterdi. Haşmeti etti zuhur...

O Kadîr-i lâ-yezâl, cem'-i ezdâd içinde iktidarı gösterdi. Azamet etti zuhur. Madem o kudret-i ilâhî lâzıme-i Zâtî olur

O Zât-ı Ezeliye, hem zarûre-i nâşie; onda zıddı olamaz, acz tahallül edemez, onda merâtib olamaz, her şeye nisbeti bir, hiçbir şey ağır olmuyor.

O kudretin ziyâsına Güneş mişkât olmuştur. Bu mişkâtın nuruna deniz yüzü âyine, şebnemlerin gözleri birer mir'at olmuştur.

Denizin geniş yüzü, gösterdiği Güneş'i çin-i cebînindeki katreler de gösterir, şebnemin küçük gözü yıldız gibi parlıyor.

Aynı hüviyet tutar; şebnem, deniz bir olur Güneş'in nazarında, kudreti tanzir eder; şebnemin göz bebeği küçücük bir güneştir.

Şu muhteşem Güneş de küçücük bir şebnemdir; göz bebeği bir nurdur ki şems-i kudretten gelir, o kudrete Kamer olur.

Semâvât bir denizdir; bir nefes-i Rahman'la çin-i cebînlerinde mevcelenip, katarât ki nücûm ve hem şümûstur.

Kudret tecelli etti, o katarâta serpti nurânî lemeâtı. Her bir güneş bir katre, her bir yıldız bir şebnem, her bir lem'a timsaldir.

Hararet: Sıcaklık
Meratib: Mertebeler
Sebeb-i tahallül-ü bürudet: Soğukluğun araya girmesinin, sızmasının sebebi
Hüsn: Güzellik. ***Kubh***: Çirkinlik
Derecat: Dereceler
Tedahül: İç içe girme, karışma
İllet: Asıl sebep. ***Medyun***: Borçlu
Ziya: Işık. ***Zulmet***: Karanlık
Maraz: Hastalık. ***Ger***: Eğer
Tazib etmek: Azaplandırma
Zemherir: Şiddetli soğuk, karakış
İhrak etmek: Yakmak
Hallak-ı Lemyezel: Gücü-kudreti sonsuz Yüce Yaratıcı
Halk-ı ezdad: Zıtların yaratılması
Zuhur: Ortaya çıkma
Kadîr-i Lâyezal: Her şeye gücü yeten, kudreti sonsuz Allah (c.c.)
Cem'-i ezdad: Zıtların bir araya getirilmesi
Kudret-i İlahî: İlâhî kudret
Lâzıme-i zâtî: Kendisine ait gereken hâl, kendisine has vaziyet
Zât-ı Ezelî: Devamlı var olup varlığının başlangıcı olmayan zat; Allah (c.c.)
Zarure-i nâşie: Bir şeyin kendisinde bulunması zarurî olan, ondan ayrılması mümkün olmayan zaruret
Acz: Acizlik, gücü bir şeye yetmeme
Tahallül etmek: Araya, içine girmek
Meratib: Mertebeler. ***Ziya***: Işık
Mişkât: İçine lamba koymak için duvarda yapılan oyuk
Âyine: Ayna. ***Mir'at***: Ayna
Şebnem: Çiy. ***Katre***: Damla
Çin-i cebîn: Alın kırışıklığı
Hüviyet: Kimlik. ***Nazar***: Bakış
Tanzir etmek: Nazara vermek, göstermek
Şems-i kudret: Kudret güneşi
Kamer: Ay. ***Semavat***: Gökler
Nefes-i Rahman: Sonsuz merhamet sahibi Cenab-ı Hakk'ın varlıklar üzerindeki rahmet esintisi
Mevcelenmek: Dalgalanmak
Katarat: Damlalar
Nücum: Yıldızlar. ***Şümus***: Güneşler
Tecelli etmek: Görünmek, parıldamak. ***Lem'a***: Parıltı
Nuranî lemaat: Aydınlık parıltılar
Timsal: Resim, görüntü. Sembol

O feyz-i tecellinin küçücük bir aksidir o katre-misâl güneş. Eder mücellâ camını o lümey'a zücâce dürri-misâl parlıyor

O şebnem-misâl yıldız latîf gözü içinde, bir yer yapar lem'aya, lem'a olur bir sirac, gözü olur zücâce, misbâhı nurlanıyor.

* * *

Meziyetin Varsa Hafa Turabında Kalsın; Tâ Neşv ü Nemâ Bulsun

Ey zîhassa-yi meşhure! Taayyünle zulmetme, ger perde-i hafanın altında sen kalırsan, ihvanına verirsin ihsan ve bereketi.

Her bir ihvanın altında sen çıkması, hem de o sen olması imkân ve ihtimali, her birine celbeder bir nazar-ı hürmeti.

Eğer taayyün edip perde altından çıksan, mükerrem iken altında; üstünde zâlim olursun. Güneş iken orada; burada gölge edersin.

İhvanını düşürttürüp hem nazar-ı hürmetten. Demek taayyün ve teşahhus, zâlim birer emirdir, sahih doğru böyle ise, hem de böyle görürsün.

Nerede kaldı yalancı tasannu' ve riyâ ile kesb-i teşahhus-i şöhret? İşte bir sırr-ı azîm ki hikmet-i ilâhî, hem o nizam-ı ahsen

Bir ferd-i fevkalâde, kendi nev'i içinde setr ile perde çeker, bununla kıymet verdirir, hem de eder müstahsen.

İşte sana misâli: İnsan içinde veli,[1] ömür içinde ecel,[2] olmuş meçhul ve mühmel. Cuma'da müstetirdir bir saat, kabul olur dua edersen.[3]

---

[1] Bu mânâdaki bir Hadis-i Şerif'te Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İnsanların değer vermediği yüzüne bakmadığı nice saçı-başı dağınık kimseler vardır ki Allah'a yemin etseler Cenâb-ı Hak onları yeminlerinde yalancı çıkarmaz." (Müslim, *hudûd* 18; Tirmizî, *menâkıb* 54; Dârimî, *rikâk* 61; Müsned 4/332)

[2] "Hiç kimse nerede öleceğini bilemez." (Lokman sûresi, 31/34)

[3] Bkz.: Buhârî, *cuma* 37; Müslim, *cuma* 13-15; Tirmizî, *cuma* 2; Nesaî, *cuma* 45; İbn Mâce, *ikamet* 99; Darimî, *salat* 204; Muvatta, *cuma* 15; Müsned 2/498; eş-Şafiî, *el-Müsned* 1/71; et-Taberânî, *el-Mü'cemü'l-evsat* 3/104.

Feyz-i tecellî: Cenab-ı Hakk'ın yüce isimlerinin varlıktaki aksinin feyzi. ***Mücellâ***: Parlatılmış, parlak
Lümey'a: Küçük parıltı
Zücac: Sırça, cam
Dürri-misal: İnci gibi
Latif: Hoş, güzel
Sirac: Lamba, mum
Misbah: Lamba, meşale
Meziyet: Bir kişiyi başkalarından ayıran üstün vasıf
Hafa: Gizli olma, gizlilik
Neşvünema: Yetişip büyüme, serpilip gelişme
Türab: Toprak
Zîhassa-yi meşhure: Meşhur özelliklere sahip kişi
Ger: Eğer
Taayyün: Belirme, ortaya çıkma
Perde-i hafa: Gizlilik perdesi
İhvan: Kardeşler, arkadaşlar
Nazar-ı hürmet: Hürmet, saygı dolu bakış
Celb etmek: Çekmek
Sahih: Gerçek, doğru, hakikat
Mükrim: İkram eden, iyilik ve lütufta bulunan
Teşahhus: Belirginleşme, şahıs olarak ortaya çıkma
Tasannu': Sunilik, yapmacıklık
Riya: Gösteriş
Kesb-i teşahhus-i şöhret: Şahıs olarak belirip şöhret elde etme
Sırr-ı azîm: Büyük sır
Hikmet-i İlahî: İlâhî hikmet
Nizam-ı ahsen: En güzel nizam
Ferd-i fevkalâde: Olağanüstü özelliklere sahip ferd
Setr: Örtme
Ecel: Ölüm vakti
Müstahsen: Beğenilen, güzel bulunan
Meçhul: Bilinmeyen
Mühmel: Bırakılan, terk edilen
Müstetir: Örtülü, gizli

Ramazan'da münteşir bir leyle-i zû-kadir,[1] Esmâ-yi Hüsnâ'da muzmer iksir-i ism-i a'zam.[2] Bu misâllerin haşmeti, hem de o sırr-ı hasen

İbhâmda izhar eder, ihfâda isbat eder. Meselâ: Ecelin ibhâmında bir müvâzene vardır; her dakikada tutar ne vaziyet alırsan.

Kefeteyn-i havf u recâ, hizmet-i ukbâ, dünya; tevehhüm-i bekaî, lezzet-i ömrü verir. Yirmi sene mübhem bir ömür olsa ahsen

Nihayeti muayyen bin senelik bir ömre. Zira nısfı geçerse, her saati geldikçe güya adım atarak darağacına gidersin.

Şey'en şey'en üzülmek.. ve hem de teselli vermez, sen de rahat etmezsin...

* * *

Allah'ın Rahmet ve Gazabından Fazla Tahassüs Hatâdır

Allah'ın rahmetinden fazla rahmet edilmez. Allah'ın gazabından fazla gazab edilmez.

Öyle ise işi bırak o Âdil ü Rahîm'e. Fazla şefkat elemdir, fazla gazab zemîme...

* * *

İsraf Sefahetin, Sefahet Sefâletin Kapısıdır

Ey müsrifli kardeşim! Tagaddî noktasında bir iken iki lokma; bir lokma bir kuruşa, bir lokma on kuruşa.

---

[1] Hadislerde Leyle-i Kadr'in Ramazan'ın on yedinci, yirmi birinci, yirmi yedinci, son on gecesinde, yahut son yedi gecesinde veyahutta bütün Ramazan'da aranmasına dair bkz.: Buhârî, *îman* 36, *leyletü'l-kadr* 3-4; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 176, 177, 179, 180, *sıyâm* 205-218; Ebû Davûd, *Ramazan* 2, 3, 4, 5, 6, 7; Tirmizî, *savm* 72; Muvatta, *i'tikâf* 10-11.

[2] İsm-i A'zam için bkz.: Ebû Dâvûd, *vitr* 8; Tirmizi, *deavât* 64; İbn Mâce, *dua* 9; Müsned 6/461; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/683-686, 4/352; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* 6/47; el-Beyhakî, *Şuabu'l-îman* 2/437.

Münteşir: Yayılmış olan
Leyle-i zû-kadir: Kadir gecesi
Esma-ül hüsna: Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarına ad olan güzel isimleri
Muzmer: Gizli, örtülü
İksir-i ism-i a'zam: Hadislerde, dua ederken zikredildiğinde duaların kabul olduğu bildirilen Cenab-ı Hakk'ın en yüce isminin iksiri
İbham: Kapalı bırakma, gizli-kapaklı tutma
İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak
Sırr-ı hasen: Güzel sır
İhfa: Gizleme, saklama
Müvazene: Denge
Kefeteyn-i havf u reca: Ümit-korku kefeleri
Hizmet-i ukba: Ahiret hizmeti
Tevehhüm-ü bekaî: İnsanın, kendisini hiç ölmeyecekmiş gibi bir kuruntuya, aldanışa kaptırması
Lezzet-i ömr: Yaşam lezzeti
Mübhem: Belirsiz, kapalı
Ahsen: Daha güzel, en güzel
Muayyen: Belirli. ***Nısf***: Yarı
Şey'en şey'en: Yavaş yavaş
Tahassüs: Hislenme, duygulanma
Âdil-i Rahîm: Adalet ve rahmetini fiilleriyle ortaya koyan, mutlak adalet ve sonsuz merhamet sahibi Allah (c.c.)
Zemîme: Yerilmeye, kınanmaya lâyık kötü hâl ve hareket
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik
Sefalet: Düşkünlük, yoksulluk
Müsrif: İsraf eden
Tegaddi: Gıda alma, beslenme

Hem ağıza girmeden, hem boğazdan geçtikten, müsavi bir olurlar. Yalnız ağızda, o da kaç sâniyede bîhûşe verir nûşe.

Zevkî bir fark bulunur, daim onu aldatır o kuvve-i zâika, bedene, hem mideye kapıcı, müfettişe.

Onun tesiri menfî, müsbet değil! Vazife yalnız kapıcıyı taltif ve memnun etmek? Nûş verirsin o bîhûşe

Aslî vazifesinde onu müşevveş etmek, tek bir kuruş yerine on bir kuruşu vermek, olur şeytanî pîşe.

İsrafın en sefihi, tebzîrin en sakîmi, bir tarzdır bir çeşidi; heves etme bu işe...

* * *

Zâika Telgrafçıdır, Telzîz ile Baştan Çıkarma

(*)Rubûbiyet-i İlâh hikmet ve inâyeti, ağızla hem burunla iki merkezi teşkil eylemiştir, içinde hudud karakolu, hem

Muhbirleri de koymuş. Şu âlem-i sağîrde damarları telefon, a'sabları telgraf hükmüne vaz'eylemiş. Şâmme telefonu, hem

Telgrafa zâika inâyet memur etmiş. O Rezzâk-ı Hakikî, erzak üstüne koymuş rahmetten bir târife; taam ve levn ve hem

Rayiha. İşte şu havâss-ı selâse, o Rezzâk canibinden birer ilânnâmesi, birer dâvetnâmesi, bir izinnâmesi, hem

Bir dellâldır ki muhtaç ve müşteriler hep onlarla celb olur. Mürtezık hayvanlara zevk ve ru'yet ve şemm, birer âlet vermiş. Hem

---

(*) İktisad Risalesi'nin çekirdeğidir. Belki on sahife olan İktisad Risalesi'ni kable'l-vücûd on satırda okumuş.

Müsavi: Eşit
Bîhûşe: Şaşkın, sersem
Nûş: İçki. Tatlı, bal
Kuvve-i zaika: Tadıcılık kuvveti. Tatma duyusu
Menfî: Olumsuz. ***Müsbet***: Olumlu
Taltif: İltifat etme, gönül okşama
Müşevveş: Karmakarışık, dağınık
Şeytanî pişe: Şeytanca davranış, huy
Sefih: Rezil, adi
Tebzir: Har vurup harman savurma, israf
Sakîm: Hastalıklı, kötü
Zaika: Tat alma duyusu
Telziz: Lezzet vermek, tatlandırmak
Rububiyet-i İlah: Cenab-ı Hakk'ın mahlukatı yaratıp eğitmesi
İnayet: Yardım, iyilik, lütuf
Hudud: Sınırlar
Muhbir: Haber veren
Âlem-i sagir: Küçük âlem
A'sab: Sinirler
Vaz'eylemek: Koymak, yerleştirmek
Şâmme: Koku alma duyusu
Rezzak-ı Hakikî: Asıl rızık veren Allah (c.c.)
Erzak: Rızıklar
Taam: Yemek, yiyecek
Levn: Renk. ***Rayiha***: Korku
Havass-ı selâse: Üç duyu
Rezzak: Bütün varlıkların rızkını veren Allah (c.c.)
Canib: Yön, taraf
Dellâl: Bir haberi halka yüksek sesle duyuran kişi
Celb olmak: Çekilmek, götürülmek
Mürtezik: Rızıklanmış, rızıklanan
Rü'yet: Görme
Şemm: Koku alma

Taamları muhtelif zînetlerle süsletmiş; hevâî gönülleri avutup, lâkaydları tehyic ile cezbetmiş. Vakta, taam girse hem

Ağıza, birdenbire zâika her tarafa bir telgraf çekiyor bedenin aktârına. Şâmme telefon veriyor, gelen taam nev'i, hem

Çeşitleri de söyler. Hâcetleri muhtelif, ayrı ayrı mürtezık, ona göre davranır, ona da hazırlanır ya cevab-ı red gelir. Hem

Kapı dışarı atar, yüzüne de tükürür. İnâyet tarafından madem buna memurdur; zevkle baştan çıkarma. Hem

Telzîz ile aldatma. Sonra o da unutur doğru iştiha nedir, bir iştiha-yi kâzib gelir; başına çatar. hatâsı, maraz ile hem

İlletlerle cezalar gelir. Hakikî lezzet hakikî iştihadan çıkar, doğru iştiha sâdık bir ihtiyaçtan. Bu lezzet-i kâfide, şah hem

Gedâ beraber. Hem bâhemdir bir dinar ve bir dirhem o lezzet berhemzened eleme olur merhem.

* * *

Niyet Gibi, Tarz-ı Nazar Dahi Âdeti İbadete Çevirir

Şu noktaya dikkat et; nasıl olur niyetle mübah âdât, ibâdât... Öyle tarz-ı nazarla fünûn-i ekvan, olur maârif-i ilâhî...

Tedkik dahi, tefekkür, yâni ger harfî nazarla, hem san'at noktasında "Ne güzeldir." yerine "Ne güzel yapmış Sâni', nasıl yapmış o mâhî."

Nokta-yi nazarında kâinata bir baksan, nakş-ı Nakkaş-ı Ezel, nizam ve hikmetiyle lem'a-yi kasd ve itkan, tenvir eder şübehi.

Taam: Yiyecek, yemek
Muhtelif: Çeşitli, türlü türlü
Zînet: Süs
Hevaî: Nefsinin zaafları doğrultusunda hareket eden
Lâkayd: Aldırmayan, ilgisiz
Tehyic: Heyecanlandırmak
Cezbetmek: Kendine çekmek
Şâmme: Koku alma duyusu
Nev': Tür, çeşit
Hacet: İhtiyaç, lüzum
Cevab-ı red: Red cevabı
Telziz: Lezzet vermek
İştiha: İştah, yemek yeme isteği
İştiha-yı kâzib: Yalancı iştah
Maraz: Hastalık
Lezzet-i kâfi: Yeterli lezzet
Geda: Köle
Bahem: Birlikte, beraber
Dinar: Altın para
Dirhem: Gümüş para
Berhem-zened: Birlikte çalışma
Tarz-ı Nazar: Bakış tarzı, şekli
Mubah: İşlenmesi günah veya sevap olmayan işler
Âdât: Âdetler
İbadat: İbadetler
Fünun-u ekvan: Pozitif bilimler. Tabiat bilimleri
Maarif-i İlahî: İlahî bilgi
Tedkik: İncelemek
Tefekkür: Düşünmek. ***Ger***: Eğer
Harfî nazar: Bir şeye, o şeyin kendisi olarak değil de, başkası veya sahibi, ustası adına bakma, değerlendirme
Sani': Sanatlı şekilde yaratan Allah (c.c.). ***Mâhi***: Balık
Nokta-i nazar: Bakış açısı, görüş
Nakş-ı Nakkaş-ı Ezel: Her şeyin nakşını yapan ezelî Zat'ın nakşı (c.c)
Lem'a-i kasd: İradenin parıltısı
İtkan: Bir işi sağlam yapma
Tenvir: Aydınlatmak, açıklığa kavuşturmak
Şübeh: Şüpheler, tereddütler

Döner ulûm-i kâinat, maârif-i ilâhî. Eğer mânâ-yi ismîyle, tabiat noktasında, "Zâtında nasıl olmuş." eğer etsen nigâhı,

Bakarsan kâinata, daire-i fünûnun daire-i cehl olur. Bîçâre hakikatlar, kıymetsiz eller kıymetsiz eder. Çoktur bunun güvâhı...

* * *

Böyle Zamanda Tereffühte İzn-i Şer'î Bizi Muhtar Bırakmaz

Lezâiz çağırdıkça "Sanki yedim." demeli. Sanki yedim düstûr eden, bir mescidi yemedi.(*)

Eskide ekser İslâm fi'l-cümle aç değildi. Tena'uma ihtiyar bir derece var idi.

Şimdi ise, ekseri açlığa düştü kaldı. Telezzüze ihtiyar, izn-i şer'î kalmadı.

Sevâd-ı a'zam, hem ekseriyet-i mâsumun maişeti basittir. Tagaddî besatetiyle onlara tâbi olmak

Bin kerre müreccahtır, ekalliyet-i müsrife, ya bir kısım sefihe tagaddîde tereffüh noktasında benzemek...

* * *

Zaman Olur Ki, Adem-i Nimet Nimettir

Hâfıza bir nimettir. Fakat ahlâksız bir adamda musibet zamanında nisyan ona râcihtir.

Nisyan da bir nimettir. Yalnız her günün âlâmını çektirir, müterâkim olmuş âlâmı unutturur.

* * *

(*) İstanbul'da Sanki Yedim namında bir mescid var. "Sanki Yedim" diyen adam, hevesinden kurtardığı paralarla bina etmiş.

Ulûm-u kâinat: Kâinat ilimleri, pozitif bilimler
Maarif-i İlahî: İlâhî bilgi
Mana-yı ismi: Kendi varlığını göstermek
Nigah: Bakış
Daire-i fünun: İlimler dairesi
Daire-i cehl: Bilgisizlik sahası
Bîçare: Çaresiz
Güvah: Şahit, delil
Tereffüh: Refah ve bolluk içinde olma
İzn-i Şer'î: Dinin verdiği izin
Muhtar bırakmak: Serbest bırakmak
Lezaiz: Lezzetler
Ekser: Çoğu
Tena'um: Bolluk içinde rahat yaşama
İhtiyar: Seçim, tercih
Telezzüz: Lezzet almak, keyif almak
Sevad-ı a'zam: Çoğunluk
Ekseriyet-i masum: Masum, günahsız çoğunluk
Maişet: Geçim
Tegaddi: Gıda alma, beslenme
Besatet: Basitlik, sadelik
Müreccah: Tercih edilen
Ekalliyet-i müsrife: Azınlıkta kalan israfcılar
Sefih: Zevk, eğlence ve süse aşırı derecede düşkün olan
Adem-i Nimet: Nimet yokluğu
Nisyan: Unutma, unutkanlık
Racih: Daha üstün, tercih edilir olan
Âlâm: Elemler
Müterakim: Birikmiş, yığılmış

Her Musibette, Bir Cihet-i Nimet Var

Ey musibetzede! Musibetin içinde bir nimet münderiçtir. Dikkat et de onu gör. Nasıl her şeyde vardır

Bir derece-i hararet, her musibette vardır bir derece-i nimet. Daha büyüğü düşün. Küçükteki nimetin

Dereceyi görerek Allah'a çok şükür et. Yoksa isti'zamla ürkersen, "of of"la üflersen, o da aksine şişer.

Şişer de dehşetlenir. Eğer merak da etsen, bir iken ikileşir. Kalbde olan misâli, döner hakikat olur;

Hakikattan ders alır. Sonra döner, başlıyor, kalbini tokatlıyor...

* * *

Büyük Görünme Küçülürsün[1]

Ey enesi çifteli, kafası da kibirli! Şu mîzânı bilmeli: Her adam için elbet cem'iyet-i beşerde, içtimâî binada,

Görmek görünmek için şu mertebe denilen bir penceresi var.

Ger pencere, kamet-i kıymetinden yüksekse, tekebbürle tetavül edecek, uzanacak. Ger pencere, kamet-i himmetinden alçaksa, tevâzuyla tekavvüs edecek, eğilecek.

Kâmillerde, büyüklük mikyasıdır küçüklük. Nâkıslarda, küçüklük mîzânıdır büyüklük...

* * *

Hasletlerin Yerleri Değişse, Mahiyetleri Değişir

Bir haslet.. yer ayrı, sîmâ bir. Kâh dev, kâh melek, kâh sâlih, kâh tâlih; misâli şunlardır:

---

[1] Bu mânâda bir Hadis'te Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Kim büyüklük taslarsa Allah, onu alçaltır da alçaltır. Kim de tevazu ederse Allah, onu yüceltikçe yüceltir."(Müsned 3/76; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 2/237; el-Heysemî, *el-Mecmeu'z-zevâid* 10/320)

Cihet-i Nimet: Nimet yönü
Musibetzede: Musibete, felâkete uğramış
Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan
Derece-i hararet: Sıcaklık derecesi
Derece-i nimet: Nimet derecesi
İsti'zam: Büyük görme, büyütme
Ene: Ben, benlik
Mizan: Ölçü, terazi.
Ger: Eğer
Cem'iyet-i beşer: İnsan topluluğu
İçtimaî bina: Toplumsal yapı
Kamet-i kıymet: Kıymet derecesi
Tekebbür: Kibirlenme, büyüklük taslama
Tetavül: Uzamak
Kamet-i himmet: Himmet, gayret derecesi
Tevazu': Alçakgönüllülük
Tekavvüs etme: Yay şekline girme
Mikyas: Ölçü
Nâkıs: Noksan, eksik
Haslet: Yaratılıştan, doğuştan gelen özellik
Mahiyet: Bir şeyin hakikati, nitelik
Sîma: Yüz, çehre

Zaîfin kavîye karşı izzet-i nefsi sayılan bir sıfat, ger olursa kavîde, tekebbür ve gururdur.

Kavînin bir zaîfe karşı da tevâzu'u sayılan bir sıfatı, ger olursa zaîfte, tezellül ve riyâdır.

Bir ülü'l-emr, makamında olursa ciddiyeti, vakardır; mahviyeti, zillettir.

Hânesinde bulunsa mahviyeti tevâzu', ciddiyeti kibirdir.

Mütekellim-i vahde olsa eğer bir zâtta: Müsamaha, hamiyet. Fedakârlık; bir haslet, bir amel-i sâlihtir.

Mütekellim-i maa'l-gayr olsa eğer o zâtta: Müsamaha, hıyânet. Fedakârlık; bir sıfat, bir amel-i tâlihtir.

Tertib-i mebâdide tevekkül, tenbelliktir. Terettüb-i netice noktasındaki tefviz, tevekkül-i şer'îdir.

Semere-i sa'yine, kısmetine rıza ise, memduh bir kanaattır, meyl-i sa'ye kuvvettir.

Mevcud mala iktifâ, mergub kanaat değil; belki dûn-himmetliktir. Misâller daha çoktur.

Kur'ân mutlak zikreder, sâlihat ve takvâyı.[1] İbhâmında remz eder makamatın tesiri. Îcâzı bir tafsildir. Sükûtu geniş sözdür.

* * *

[1] Sâlihat için bkz.: Bakara, 2/25; Âl-i İmran sûresi, 3/57; Nisâ sûresi, 4/122; Mâide sûresi, 5/9; Takvâ için bkz.: Bakara sûresi, 2/197; Mâide sûresi, 5/2; A'râf sûresi, 7/26; Hac sûresi, 22/32.

Zaîf: Zayıf. ***Kavî***: Kuvvetli
İzzet-i nefs: İnsanın kendini aşağı derecelere düşürmeyip vakarını koruması; şeref, onur. ***Ger***: Eğer
Tekebbür: Kibirlenme, büyüklük taslama
Tezellül: İnsanın kendi vakar ve haysiyetini koruyamaması, alçalma. ***Riya***: Gösteriş
Ulü-l emr: İdareci, yönetici
Mahviyet: Alçakgönüllülük
Zillet: Kıymetsizlik, küçüklük
Tevazu': Alçakgönüllülük
Mütekellim-i vahde: Birinci tekil şahıs. (Kendi adına konuşan)
Hamiyet: İnsanda bulunan din, millet, vatan ve aile gayreti, bu değerleri koruma duygusu
Amel-i sâlih: Dince makbul olan işler, iyi, faydalı, güzel fiil
Mütekellim-i maalgayr: Birinci çoğul şahıs. (Başkaları adına konuşan) ***Hıyanet***: Hainlik
Amel-i tâlih: Faydasız-yararsız iş
Tertib-i mebadi: Bir işin gerçekleştirilmesi için gerekli ön şartların yerine getirilmesi
Tevekkül: Sebepleri yerine getirdikten sonra işin neticesini Allah'a bırakmak
Terettüb-ü netice: Sonuca varmak için yapılması gerekenler
Tefviz: Sebepleri yerine getirdikten sonra işin neticesini Allah'a bırakmak
Tevekkül-ü şer'î: Dinin öngördüğü tevekkül anlayışı
Semere-i sa'y: Çalışmanın, gayretin neticesi
Memduh: Övülmeye, takdire lâyık
Kanaat: Kısmete razı olma, göz tokluluk
Meyl-i sa'y: Çalışma, gayret eğilimi
İktifa: Yeterli bulma, yetinme
Mergub: İstenen, aranan
Dûn-himmetlik: Çaba-gayret düşüklüğü, küçük işlerle meşgul olma
Sâlihat: Yararlı, güzel, iyi işler
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek. ***Makamat***: Makamlar
İbham: Kapalı bırakma
Remz etmek: İşaret etmek
Îcaz: Az sözle çok şey ifade etme
Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak

اَلْحَقُّ يَعْلُو[1] Bizzât, Hem Âkıbet Muraddır

Ey arkadaş! Bir zaman bir sâil dedi: "Madem اَلْحَقُّ يَعْلُو haktır. Neden kâfir, müslime; kuvvet, hakka galibtir?"

Dedim: Dört noktaya bak! Bu müşkil de hallolur. •***Birinci nokta*** *şudur*: Her hakkın her vesilesi hak olması lâzım değildir.

Öyle de, her bâtılın her vesilesi bâtıl olması, yine lâzım değildir. Neticesi şu çıkar: Hak olan bir vesile, bâtıl vesileye galibtir.

Dolayısıyla, bir hak bir bâtıla mağlûbdur. Muvakkaten, bi'l-vasıta olmuştur. Yoksa bizzât, hem daima değildir.

Lâkin âkıbetü'l-âkıbe, her dem yine hakkındır.[2] Kuvvetin bir hakkı var, bir sırr-ı hilkati var. •***İkinci nokta*** *şudur*: Her müslimin her vasfı müslim olmak vâcib iken, haricen her dem vâki', sabit değildir.

Öyle de: Her kâfirin her vasfı kâfir olmak, küfründen neş'et etmek yine lâzım değildir.

Her fâsıkın her vasfı fâsık olmak, fıskından neş'et etmek, öyle de her dem sabit değildir.

Demek bir kâfirin müslim olan bir vasfı, müslimdeki lâ-meşrû' vasfına galib olur. Bilvasıta, o kâfir dahi ona galibtir.

Hem dünyada, hayatın hakkı şâmil ve âmmdır. O rahmet-i âmmenin bir cilve-i mânidâr, onun bir sırr-ı hikmeti var; küfür mâni değildir.

---

[1] "Hak yücedir." Bu mânâda, iki hadîs rivayeti vardır:

اَلْإِسْلَامُ يَعْلُو وَلَا يُعْلٰى : "İslâm yücedir. O'na galip gelinmez." (Buhârî, *cenâiz* 79 (Abdullah İbn Abbas'ın (radıyallahu anhümâ) sözü olarak bâb başlığında geçiyor.); ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 3/252; el-Beyhakî *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/205)

هٰذَا الدِّينُ يَعْلُو وَلَا يُعْلٰى : Bu din (İslâm) yücedir. O'na galip gelinmez." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/128; *el-Mu'cemü's-sağîr* 2/155; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/140; eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr* 7/155)

[2] Bu mânâdaki âyetler için bkz.: Hûd sûresi, 11/49; Kasas sûresi, 28/83; Lokman sûresi, 31/22.

Sâil: Soru soran
Müşkil: Güçlük, problem
Muvakkaten: Geçici olarak
Bilvasıta: Vasıtayla, dolaylı olarak
Akibet-ül akibe: Nihai sonuç
Sırr-ı hilkat: Yaratılış sırrı
Vâcib: Zorunlu
Haricen: Dıştan, dışarıdan
Neş'et etme: Çıkma, kaynaklanma
Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan
Fısk: Allah'ın emirlerinin dışına çıkma
Lâmeşru': Meşru olmayan
Âmm: Genel, kapsayıcı
Rahmet-i âmme: Kapsayıcı rahmet
Cilve-i manidar: Manalı, bir anlam taşıyan tecelli
Sırr-ı hikmet: Hikmet sırrı

•***Üçüncü nokta*** *şudur*: O Zât-ı Zülcelâl'in iki vasf-ı kemâlden iki Şer'i tecelli; vasf-ı irâdeden gelen meşîetle takdirdir,

O da şer'-i tekvînî... Vasf-ı Kelâm'dan gelen şeriat-ı meşhure. Teşriî evâmire karşı itâat, isyan

Nasıl olur. Öyle de tekvînî evâmire itâat ve isyan olur. Birincisi galibâ dâr-ı uhrâda görür,

Mücâzatı, sevabı. İkincisi ağlebâ dâr-ı Dünya'da çeker, mükâfat ve ikabı. Meselâ: Nasıl sabrın mükâfatı zaferdir;

Atâletin mücâzatı sefâlet. Öyle de, sa'yin sevabı olur servet. Sebatta da galebedir mükâfat. Zehirin ikabı bir maraz, panzehirin sevabı bir sıhhattir.

Bâzan iki şeriat evâmiri, bir şeyde beraber müctemi'dir. Her birine bir cihet... Demek tekvînî emre itâat ki bir haktır.

İtâat galib olur, o emrin isyanına ki bir tavr-ı bâtıldır. Bir bâtıla vesile olmuş olursa bir hak, vaktaki galib olsa

Bir bâtıla ki, olmuş o da vesile-i hak. Bilvasıta bir hakkın bir bâtıla mağlûbdur. Fakat bizzât değildir.

Demek اَلْحَقُّ يَعْلُو bizzât demektir. Hem âkıbet muraddır, kayd-ı haysiyet maksuddur. •***Dördüncü nokta*** *şudur*: Bir hak bilkuvve kalmış, yahut kuvvetsiz kalmış, ya mahlûttur, hem mağşûş. Ona da bir inkişâf, ya bir taze kuvvet vermek lâzım gelmiştir.

Mühezzeb ve müzehheb yapmak için, muvakkat bâtıl ona musallat, tâ ki sebike-i hak ne miktar lüzum vardır

---

Zât-ı Zülcelâl: Azamet sahibi Yüce Allah (c.c)
Vasf-ı kemal: Cenab-ı Hakk'ın her türlü kusur ve noksanlıktan uzak, her bakımdan mükemmel olması. ***Şer'***: Şeriat
Tecelli: Ortaya çıkma, görünme
Vasf-ı irade: İrade vasfı
Meşiet: Dileme, irade
Şer'-i tekvinî: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu kanun
Şeriat-ı meşhure: Herkesçe bilinen şeriat; fizikî, tabiî kanunlar
Teşriî evamir: Cenab-ı Hakk'ın insan ve toplum hayatını düzenlemek üzere koyduğu kanunlar
Dâr-ı uhra: Ahiret yurdu
Tekvinî evamir: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabiî kanunlar
Mücazat: Bir suça karşı verilen cezalar
Ağleba: Genelde, galiba
Dâr-ı dünya: Dünya yurdu
İkab: Azap, ceza
Atalet: Tembellik
Sefalet: Düşkünlük, yoksulluk
Sa'y: Çalışma, çaba-gayret
Maraz: Hastalık
Şeriat evamiri: Dinin ortaya koyduğu kurallar
Müctemi': Bir araya gelme, bir arada bulunma
Cihet: Yön
Tekvinî emr: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu fizikî, tabiî kanun
Tavr-ı bâtıl: Batıl tavır, nizama aykırı olan davranış
Vesile-i hak: Hak vesile
Kayd-ı haysiyet: Özellik, kayıtlayıcı cihet. ***Maksud***: Kastedilen
Mahlut: Karıştırılmış, karışık
Mağşuş: Karışık, hileli
Bilvasıta: Vasıtayla, dolaylı olarak
Mühezzeb: Düzeltilmiş, terbiye edilmiş
Müzehheb: Altınla süslenmiş
Musallat: Sık sık rahatsızlık veren, sataşan. ***Muvakkat***: Geçici
Sebike-i hak: Hak külçesi. Som altın külçesi gibi hâlis olan gerçek

Tâ mahz ve hâlis çıksın. Mebâdide, Dünya'da bâtıl etse galebe, fakat kazanmaz harbi. "Âkıbetü'l-müttakîn" ona vurur bir darbe!

İşte bâtıl mağlûbdur. اَلْحَقُّ يَعْلُو sırrı onu çarpar ikaba; işte hak da galibtir.

* * *

Bir Kısım Desâtir-i İçtimâiye

İçtimâî hey'ette düstûrları istersen: Müsavatsız adâlet, önce adâlet değil. Temâsülse, tezadın mühim bir sebebidir.

Tenasübse tesanüdün esası. Sığar-ı nefistir tekebbürün menbaı. Zaaf-ı kalbdir gururun mâdeni. Olmuş acz, muhalefet menşei. Meraksa ilme hocadır.

İhtiyaçtır terakkinin üstadı. Sıkıntıdır muallime-i sefâhet. Demek sefahetin menbaı sıkıntı olmuş. Sıkıntı ise mâdeni: Yeisle sû-i zandır,

Dalâlet-i fikrîdir, zulümât-ı kalbîdir, israf cesedîdir.

* * *

Kadınlar Yuvalarından Çıkıp Beşeri Yoldan Çıkarmış, Yuvalarına Dönmeli

إِذَا تَأَنَّثَ الرِّجَالُ السُّفَهَاءُ بِالْهَوَسَاتِ إِذَنْ تَرَجَّلَ النِّسَاءُ النَّاشِزَاتُ بِالْوَقَاحَاتِ (*)

Mimsiz medeniyet, tâife-i nisâyı yuvalardan uçurmuş, hürmetleri de kırmış, mebzûl metaı yapmış. Şer'-i İslâm onları

(*) Tesettür Risalesi'nin esasıdır. Yirmi sene sonra müellifinin mahkûmiyetine sebeb gösteren bir mahkeme, kendini ve hâkimlerini ebedî mahkûm ve mahcup eylemiş.

(***Tercemesi***: Zevk ve eğlenceye düşkün erkekler, nefsânî arzu ve emellerle kadınlaşırlarsa, kocalarına isyan eden kadınlar da hayasızlıklarıyla erkekleşirler.)

Mahz: Katıksız, saf
Mebadi: Başlangıçlar, ilkeler
İkab: Azap, ceza
Desatir-i İçtimaiye: Toplumla ilgili kanunlar
İçtimaî heyet: Toplumsal görünüm. ***Müsavat***: Eşitlik
Temasül: Benzeme, benzeyiş
Tezad: Birbirine zıt olma, zıtlık
Tenasüb: Uygunluk
Tesanüd: Dayanışma
Sıgar-ı nefis: Küçük nefis
Tekebbür: Kibirlenme, büyüklük taslama
Menba: Kaynak
Zaaf-ı kalb: Kalb zaafı, kalpteki kusur
Acz: Acizlik, gücü bir şeye yetmeme
Menşe': Bir şeyin çıktığı, beslendiği yer
Terakki: İlerleme, yükselme
Üstad: Hoca, öğretici
Muallime-i sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük öğreten kimse
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik
Ye's: Ümitsizlik
Sû'-i zan: Elde delil, bilgi olmaksızın bir başkasının hakkında kötü düşünceler beslemek
Dalalet-i fikrî: Fikre ait sapkınlık, yoldan çıkma
Zulümat-ı kalbî: Kalp dünyasındaki karanlıklar
İsraf-ı cesedî: Cesetle ilgili israf
Mimsiz medeniyet: Alçaklık
Taife-i nisa: Kadın taifesi
Mebzul meta: Her yerde çokça bulunan kıymetsiz eşya
Şer'-i İslâm: İslâm hukuku

Rahmeten dâvet eder eski yuvalarına. Hürmetleri orada, rahatları evlerde, hayat-ı ailede. Temizlik zînetleri.

Haşmetleri, hüsn-i hulk; lûtf-i cemâli, ismet; hüsn-i kemâli, şefkat; eğlencesi, evlâdı. Bunca esbab-ı ifsad, demir sebat kararı

Lâzımdır tâ dayansın. Bir meclis-i ihvanda güzel karı girdikçe riyâ ile rekabet, hased ile hodgâmlık debretir damarları!

Yatmış olan hevesât, birdenbire uyanır. Tâife-i nisâda serbestî inkişâfı, sebeb olmuş beşerde ahlâk-ı seyyienin birdenbire inkişâfı.

Şu medenî beşerin hırçınlaşmış ruhunda, şu sûretler denilen küçük cenazelerin, mütebessim meyyitlerin rolleri pek azîmdir; hem müdhiştir tesiri.(**)

Memnu' heykel, sûretler: Ya zulm-i mütehaccir, ya mütecessid riyâ, ya müncemid hevestir. Ya tılsımdır: Celbeder o habîs ervâhları.

* * *

Tasarruf-i kudretin Vüs'ati, Vesâit ve Muinleri Reddeder

O Kadîr-i Zülcelâl; tasarruf-i kudreti tevessü-i tesiri noktasında oluyor Şems'imiz zerre-misâl

Nev'-i vâhidde olan tasarruf-i azîmi mesafesi vâsi'dir. İki zerre beyninde câzibeyi ele al;

Git de tâ Şemsü'ş-Şümûs ve Kehkeşan beynindeki câzibenin yanında koy. Yükü bir kar dânesi bir melek, Şemsi ele almış bir Şems-misâl

---

(**) Nasıl meyyite bir karıya nefsânî nazarla bakmak nefsin dehşetle alçaklığını gösterir. Öyle de, rahmete muhtaç bir bîçare meyyitenin güzel tasvirine müştehiyane bir nazarla bakmak, ruhun hissiyat-ı ulviyesini söndürür.

Hayat-ı aile: Aile hayatı
Zînet: Süs
Haşmet: Ululuk, yücelik
Hüsn-ü hulk: Güzel ahlâk
Lütf-u cemal: Güzellik lütfu
İsmet: Namus, iffet. Masumluk
Hüsn-ü kemal: Olgunluğun, erdemin güzelliği
Esbab-ı ifsad: İfsad edici, bozucu sebepler
Meclis-i ihvan: Kardeşler meclisi
Riya: Gösteriş
Hased: Kıskançlık
Hodgâm: Yalnızca kendi keyfini düşünme. Bencillik
Hevesat: Hevesler, arzular
Serbestî inkişaf: Serbestlikle gelen açılıp-saçılma
Beşer: İnsanlık
Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk
Suret: Resim, fotoğraf
Mütebessim meyyitler: Tebessüm eden ölüler
Memnu': Yasaklanmış, yasak
Zulm-ü mütehaccir: Taşlaşmış zulüm
Mütecessid riya: Cesetleşmiş, somutlaşmış riyâkârlık
Müncemid heves: Donmuş heves
Tılsım: Sırlı formül
Celb etmek: Çekmek
Habis: Kötü, fena. ***Ervah***: Ruhlar
Tasarruf-u Kudret: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz kudretinin tasarrufu
Vüs'at: Genişlik. ***Vesait***: Vasıtalar
Muin: Yardımcı
Kadîr-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Tevessü-ü tesir: Tesir sahasının genişliği. ***Şems***: Güneş
Misal: Benzer, örnek
Nev'-i vâhid: Tek bir tür
Tasarruf-u azîm: Büyük icraat
Vasi': Geniş
Beyninde: Arasında
Şemsüşşümus: Güneşler güneşi
Kehkeşan: Samanyolu

Meleğin yanına getir. İğne kadar bir balığı, balina balığı da yan yana bırak. O Kadîr-i Ezelî-i Zülcelâl

Tecelli-i vasii, asgardan tâ ekbere itkan-ı mükemmeli birden tasavvura al. Câzibe ve nevâmis, vesail-i pür-seyyâl

Gibi örfî emirler; tecelli-i kudrete, tasarruf-i hikmete birer isim olması.. odur yalnız meâl.

Başka meâli olmaz, beraber de bir düşün; bileceksin bizzarûre ki: Esbab-ı hakikî, vesâit-i zîmisâl,

Muinler, hem şerikler birer emr-i bâtıldır, birer hayâl-i muhâl, o kudret nazarında. Hayat vücûda kemâl,

Makamı büyük, mühimdir; buna binaen derim: Küremiz, âlemimiz neden mutî, müsahhar olmasın hayvan-misâl.

O Sultan-ı Ezel'in bu tarz hayvan tuyuru kesretle münteşirdir şu meydan-ı fezâda, muhteşem ve pür-cemâl.

Bostan-ı hilkatinde salmış da döndürüyor, onlardaki nağamât, bunlardaki harekât; tesbihâttır o akval,

İbadettir o ahvâl, Kadîm-i lem-yezel'e, Hakîm-i lâ-yezâl'e. Küremiz hayvana pek benziyor, âsâr-ı hayat gösteriyor. Eğer yumurta kadar küçülse bi'l-farzı'l-muhâl,

Minimini bir hayvan olması pek muhtemel. Yuvarlak bir huveyne, küre kadar büyüse, o da böyle olması pek karîb bir ihtimal.

Kadîr-i Ezelî-i Zülcelâl: Her şeye gücü yeten, varlığının başlangıcı olmayan Allah (c.c.)
Tecelli-i vasii: Geniş tecelli
Asgar: En küçük
Ekber: En büyük
İtkan-ı mükemmel: Mükemmel derecede işin sağlam, düzenli, güzel olması
Cazibe: Çekim kuvveti
Nevamis: Kanunlar
Vesail-i pür-seyyal: Bütünüyle akıcı vesileler
Örfî emir: Cenab-ı Hakk'ın kâinata koyduğu, sürekli tekrarlanan kanun
Tecelli-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz kudretinin tecellisi, görünmesi. ***Meal***: Dönülecek yer
Tasarruf-u hikmet: Her şeyi yerli yerince yapan Cenab-ı Hakk'ın hikmetinin icraatı
Bizzarure: İster istemez. Zarurî olarak
Esbab-ı hakikî: Gerçek sebepler
Vesait-i zî-misal: Örnek vasıtalar
Muin: Yardımcı. ***Şerik***: Ortak, eş
Emr-i bâtıl: Aslı-esası olmayan iş, aykırı, neticesiz iş
Hayal-i muhal: Gerçekleşmesi mümkün olmayan hayal
Vücud: Var olma, varlık
Muti: İtaat eden, baş eğen
Müsahhar: Boyun eğmiş
Sultan-ı Ezelî: Ezelî Hükümdar
Tuyur: Kuşlar
Kesretle: Çoklukla, çok bir şekilde
Münteşir: Yaygın, yayılmış
Meydan-ı feza: Uzay boşluğu
Pür-cemal: Güzelliklerle dolu, güzellikler sahibi
Bostan-ı hilkat: Yaratılış bahçesi
Nağamat: Nağmeler, güzel sesler
Tesbihat: Cenab-ı Hakk'ı tazim ifade eden sözler. ***Akval***: Sözler
Ahval: Hâller, durumlar
Kadîm-i Lemyezel: Varlığının başlangıcı ve sonu olmayan, baki olan
Hakîm-i Lâyezal: Başlangıcı ve sonu olmayan, her şeyi yerli yerince yapan Allah (c.c.)
Âsâr-ı hayat: Hayat izleri, belirtileri
Bilfarzılmuhal: Olmayacak bir şeyi, olmuş gibi düşünmek suretiyle
Huveyne: Gözle görülemeyecek hayvancık, mikrop. ***Karîb***: Yakın

Âlemimiz insan kadar küçülse; yıldızları, zerreler sûretine dönerse, bir zîşuur hayvana dönmesi caiz olur, akıl da bulur mecal.

Demek âlem erkânlarıyla birer âbid-i müsebbih, birer mutî müsahhar Hâlık-ı lem-yezel'e, Kadîr-i lâ-yezâl'e.

Kemmen büyük olması, keyfen büyük olması her vakit lâzım gelmez; zira daha cezâletlidir saat-i hardal-misâl,

Bir saatten ki timsali Ayasofya kadardır. Bir sineğin hilkati hayret-fezâdır filden, o mahlûk-i bîfasal.

Ger kalem-i kudretle bir cüz-i ferd üstüne esîrin cevâhir-i ferdiyle yazılsa bir Kur'ân ki, sığar-ı sahife nisbeti, bir kibr-i san'at-meâl

Sahife-i semâda yıldızlarla yazılan bir Kur'ân-ı Kerîm'e cezâletle müsavi. Nakkaş-ı Ezelî'nin san'atı her tarafta pür-cemâl ve pür-kemâl.

Her tarafta böyledir. Derece-i kemâlde kalemdeki ittihad, tevhidi ilân eder. Bu kelâm-ı pür-meâl; iyi bir dikkate al!

* * *

Melâike Bir Ümmettir; Şeriat-ı Fıtriye ile Memurdur

Şeriat-ı ilâhî ikidir. Hem iki sıfattan gelmiş, iki insan muhatab, hem de mükellef olmuş. Sıfat-ı irâdeden gelen şer'-i tekvînî.

İnsan-ı ekber olan âlemin ahvâlini, hem de harekâtını ki ihtiyarî değil, tanzim eden şer'dir. O meşîet-i Rabbânî

Suret: Şekil, görünüm
Mecal: Kuvvet. İmkân
Erkân: Rükünler, esaslar
Âbid-i müsebbih: Allah'ı tesbih eden kul. ***Zîşuur***: Şuurlu
Muti: İtaat eden, baş eğen
Müsahhar: Boyun eğmiş, hizmetkâr
Hâlık-ı Lemyezel: Geçici olmayan, devamlı, baki olan Yüce Yaratıcı
Kadîr-i Lâyezal: Geçici olmayan, devamlı, baki olan, her şeye gücü yeten Allah (c.c.)
Kemmen: Sayı, nicelik bakımından
Keyfen: Hâl, durum, nitelik bakımından
Cezâletli: Güzel, düzgün, pürüzsüz olan. ***Timsal***: Suret, görüntü
Saat-ı hardal-misal: Tohum küçüklüğünde olan saat
Hilkat: Yaratılış
Hayretfeza: Hayret verici
Mahluk-u bîfasal: Bilekleri olmayan yaratık. ***Ger***: Eğer
Kalem-i kudret: Kudret kalemi
Cüz-ü ferd: Atom, en küçük parça
Esîr: Havadan hafif olup kâinatı doldurduğu, bütün cisimlere nüfuz ettiği, ısı ve ışığı naklettiği farz olunan madde
Cevahir-i ferdi: Atomlar
Sıgar-ı sahife: Küçük sahife
Kibr-i san'at-meal: Sanat açısından ortaya çıkan büyüklük, ihtişam
Sahife-i sema: Gökyüzü sayfası
Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade
Nakkaş-ı Ezelî: Ezelî ressam, ezelî sanatkâr. ***Müsavi***: Eşit
Pürcemal: Güzelliklerle dolu, çok güzel. ***Melaike***: Melekler
Pürkemal: Mükemmelliklerle dolu, bütünüyle mükemmel
Derece-i kemal: Mükemmellik derecesi. ***İttihad***: Bir olma, birlik
Kelâm-ı pür-meal: Yüce, yüksek şerefli manalarla dolu söz
Ümmet: Toplum, topluluk
Şeriat-ı Fıtriye: Cenab-ı Hakk'ın kâinata yerleştirdiği tabiat kanunları
Şeriat-ı İlahî: İlâhî şeriat
Mükellef olmak: Sorumlu, vazifeli olmak. ***Sıfat-ı irade***: İrade sıfatı
Şer'-i tekvinî: Cenâb-ı Hakk'ın kâinata koyduğu kanun, sistem
İnsan-ı ekber: Büyük insan; kâinat
Ahval: Hâller, durumlar
İhtiyarî: Seçime, tercihe bırakılmış
Şer': Kanun
Meşiet-i Rabbanî: Cenab-ı Hakk'ın iradesi, dilemesi

Yanlış bir ıstılahla tabiat da denilir. Sıfat-ı kelâmından gelen şeriat ise, âlem-i asgar olan insanın ef'âlini,

Ki ihtiyarî olmuş, tanzim eden şer'dir. İki şer' bir yerde bâzan eder içtimâ'. Melâike-i ilâhî, bir ümmet-i azîme, hem bir cünd-i Sübhanî[1]

Birinci şer'a olmuş hamele-i mümtesil,[2] amele-i mümessil. Hem onlardan bir kısmı ibâd-ı müsebbihtir.[3] Bir kısmı da müstağrak, Arş'ın mukarrebîni.[4]

* * *

Madde Rikkat Peydâ Ettikçe, Hayat Şiddet Peydâ Eder

Hayat asıl, esastır; madde ona tâbidir, hem de onunla kaimdir.

Bir hurdebinî huveyn havâss-ı hamsesiyle, insanın havâssını müvâzene edersen, görürsün; insan ondan ne derece büyükse, havâssı o derece onunkinden aşağı. O huveyne işitir kardeşinin sesini.

Hem de görür rızkını. Ger insan kadar büyüse, havâssı hayret-fezâ; hayatı şu'le-feşân; ru'yeti de berk-âsâ bir nur-i âsumânî.

İnsan, bir kitle-i mevattan bir zîhayat değildir. Belki de milyarlarla zîhayat hüceyrâtından mürekkeb ve zîhayat bir hücre-i insanî.

إِنَّ الْاِنْسَانَ كَصُورَةِ (يٰسٓ) كُتِبَتْ فِيهَا سُورَةُ (يٰسٓ) [5] فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ [6]

* * *

---

[1] Meleklerin Cenâb-ı Hakk'ın orduları olduğuna dair bkz.: Enfal sûresi, 8/9; Tevbe sûresi, 9/26, 40; Neml sûresi, 27/37; Ahzab sûresi, 33/9; Yâsîn sûresi, 36/28; Muhammed sûresi, 47/27; Fetih sûresi, 48/4; Müddessir sûresi, 74/31.

[2] Hadislerde hamele melekleri için bkz.: Müslim, *selâm* 124; Tirmizi, *tefsîru'l-Kur'ân* 34; Ebû Davûd, *sünnet* 18.

[3] Tesbih eden melekler için bkz.: Nahl sûresi, 16/49; Zümer sûresi, 39/75; Şûrâ sûresi, 42/5.

[4] Mukarreb melekler için bkz.: Nisa sûresi, 4/172.

[5] Tercemesi: Bir hattat tarafından yâ-sîn harfleri içinde "Yâsîn" sûresinin tamamının yazıldığı gibi, insanın içinde de binlerce âlem vardır.

[6] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

Istılah: Terim, kavram
Sıfat-ı kelâm: Kelâm yani konuşma sıfatı
Şeriat: Yol. Din, dinle gelen emir ve yasaklar. ***Ef'âl***: Fiiller
Âlem-i asgar: Küçük âlem
İçtima': Bir araya gelme
Melaike-i İlahî: Cenab-ı Hakk'ın melekleri
Ümmet-i azîme: Büyük toplum, topluluk
Cünd-ü Sübhanî: Cenab-ı Hakk'ın ordusu
Hamele-i mümtesil: Aldığı emre itaat edip, yüklenip yerine getiren
Amele-i mümessil: Temsilci ameleler, işçiler
İbad-ı müsebbih: Cenab-ı Hak'ı tesbih eden kullar
Müstağrak: Dalmış, kendinden geçmiş
Arş: Allah'ın yüce tahtı, O'nun yüce hâkimiyetinin ifadesi
Mukarrebîn: Allah'a yakınlaştırılmış büyük melekler
Peyda etmek: Kazanmak, elde etmek. ***Rikkat***: İncelik
Kaim: Var olan. Ayakta duran
Hurdebinî: Gözle görülemeyecek kadar küçük, mikroskobik
Huveyn: Gözle görülemeyecek hayvancık, mikrop
Havass-ı hamse: Beş duyu
Havas: Duyular. ***Ger***: Eğer
Müvazene etmek: Mukayese etmek. ***Rü'yet***: Görme
Hayretfeza: Hayret verici
Şu'le-feşan: Işık saçan
Berk-âsâ: Şimşek gibi
Nur-u âsumanî: Göklerin nuru
Kitle-i mevat: Ölü, cansız yığın
Zîhayat: Canlı
Hüceyrat: Hücreler
Mürekkeb: Birleşik
Hücre-i insanî: İnsan hücresi

Maddiyyûnluk, Bir Tâun-i Mânevîdir

Maddiyyûnluk bir tâun-i mânevî, beşere de tutturdu şu müdhiş bir sıtmayı.[*] Hem de âni çarptırdı bir gazab-ı ilâhî, telkin hem de taklid,

Tenkide kabiliyet-i tevessüü nisbeten, o tâun da ediyor tevessü' ve intişâr. Telkini fenden almış, medeniyetten taklid.

Hürriyet, tenkid vermiş, gururundan dalâlet çıkmış.

* * *

Vücudda Atâlet Yok. İşsiz Adam, Vücudda Adem Hesabına İşler

En bedbaht sıkıntılı muztarib, işsiz olan adamdır; zira ki atâlet: Vücud içinde adem, hayat içinde mevttir.

Sa'y ise: Vücudun hayatı, hem hayatın yakazasıdır elbet!

* * *

Ribâ, İslâm'a Zarar-ı Mutlaktır

Ribâ atâlet verir, şevk-i sa'yi söndürür. Ribânın kapıları hem de onun kapları olan bu bankaların her

Dem nef'i ise, beşerin en fena kısmınadır; onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nef'i en fena kısmınadır, onlar da zâlimler, her

Dem zâlimlerdeki nef'i en fena kısmınadır; onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zarar-ı mutlaktır. Mutlak beşer her

Dem refahı nazar-ı şer'îde yoktur; zira harbî bir gâvur hürmetsiz, ismetsizdir; demi hederdir her

De........m

* * *

---

[*] Eski Harb-i Umumî'ye işaret eder.

Taun-u Manevî: Mânevî veba
Gazab-ı İlahî: İlâhî gazap
Telkin: Fikrini kabul ettirme, aşılama
Kabiliyet-i tevessü: Genişleme, yayılma kabiliyeti
Nisbeten: Nisbetle, göre
Tevessü': Genişleme, yayılma
İntişar: Yayılma
Dalalet: Sapıklık
Atalet: Tembellik
Adem: Yokluk, hiçlik
Bedbaht: Mutsuz
Mevt: Ölüm
Sa'y: Çalışma, çaba-gayret
Yakaza: Uyanıklık
Riba: Faiz
Zarar-ı Mutlak: Mutlak, kesin zarar
Şevk-i sa'y: Çaba-gayret şevki
Nef': Yarar
Âlem-i İslâm: İslâm âlemi
Sefih: Zevk, eğlence ve süse aşırı derecede düşkün olan
Beşer: İnsanlık
Nazar-ı şer'î: Dinin bakışı
Harbî: Düşman, barış hâlinde olunmayan
İsmetsiz: Suçsuz, masum olmayan
Dem: Kan
Heder: Dökülmesi suç sayılmayan, mübah olarak kabul edilen kan

(**)Kur'ân, Kendi Kendini Himaye Edip Hâkimiyetini İdame Eder

Bir zâtı gördüm ki yeis ile mübtelâ, bedbînlikle hasta idi. Dedi: Ulemâ azaldı, kemmiyet keyfiyeti. Korkarız dinimiz sönecek de bir zaman

Dedim: Nasıl kâinat söndürülmezse, îmân-ı İslâmî de sönemez. Öyle de, zeminin yüzünde çakılmış mismarlar hükmünde her an

Olan İslâmî şeâir, dînî minârât, ilâhî maâbid, şer'î maâlim itfa olmazsa, İslâmiyet parlayacak ân-be-ân!..

Her bir mâbed bir muallim olmuş tab'ıyla tabâyie ders verir. Her maâlim dahi birer üstad olmuştur; onun lisân-ı hâli eder telkin-i dinî; hatâsız, hem bînisyan.

Her bir şeâir bir hoca-yi dânâdır, ruh-i İslâm'ı daim enzâra ders veriyor. Mürûr-i a'sâr ile sebeb-i istimrâr-ı zaman.

Güya tecessüm etmiş envâr-ı İslâmiyet, şeâiri içinde. Güya tasallüb etmiş zülâl-i İslâmiyet, maâbidi içinde. Birer sütun-i îmân.

Güya tecessüd etmiş ahkâm-ı İslâmiyet, maâlimi içinde. Güya tahaccür etmiş erkân-ı İslâmiye, avâlimi içinde. Birer sütun-i elmas. Onunla murtabıttır zemin ile âsumân.

Lâsiyyemâ bu Kur'ân-ı Hatîb-i Mu'ciz-Beyân; daima tekrar eder bir hutbe-i ezelî, aktâr-ı İslâmî'de kalmamış hiç de bir köy, hem dahi hiçbir mekân;

(**) Otuz beş sene evvel yazılan bu makam, bu sene yazılmış tarzını gösteriyor. Demek Ramazan bereketiyle yazdırılmış bir nevi ihbar-ı gaybîdir.

İdame Etmek: Sürdürmek
Ye's: Ümitsizlik
Mübtela olma: Tutulma
Bedbînlik: Karamsarlık, kötümserlik
Ülema: Âlimler
Kemmiyet: Miktar, sayı, nicelik
Keyfiyet: Durum, hâl, nitelik
İman-ı İslâmî: İslâmiyete iman
Mismar: Çivi
İslâmî şeair: İslâm'a ait alâmetler
Minarat: Minareler
Maabid: Mabedler, ibadet yerleri
Şer'î maalim: Dine ait işaretler, izler, eserler
İtfa: Söndürme
Muallim: Öğretmen
Tab': Mühür, damga
Tabayi: Tabiatler, karakterler
Üstad: Hoca, öğretmen
Lisan-ı hâl: Davranışların ifade ettiği anlam
Telkin-i dinî: Dine ait düşünceleri kabul ettirme, aşılama
Bînisyan: Unutmaksızın, unutmadan
Şeair: Alâmetler
Hoca-i dânâ: Bilen, bilgin hoca
Ruh-u İslâm: İslâm'ın ruhu; özü, esası
Enzar: Nazarlar, bakışlar
Mürur-u a'sar: Asırların geçmesi
Sebeb-i istimrar-ı zaman: Zamanın sürekliliğin sebebi
Tecessüm etmek: Cisimleşmek, gözle görünür hâle gelmek
Envâr-ı İslâmiyet: İslâmiyet nurları
Tasallüb etme: Katılaşıp sağlamlaşma
Zülâl-i İslâmiyet: İslâmiyet'in saf, temiz, hoş, tatlı suyu
Sütun-u iman: İman sütunu, direği
Murtabıt: Bağlı, bağlanmış
Zemin: Yeryüzü
Âsuman: Gökyüzü
Lasiyyema: Hele, özellikle
Kur'ân-ı hatib-i mu'ciz-beyan: İnsanlığa hitabet edip açıklama ve ifadesiyle mucize olan Kur'ân
Hutbe-i ezelî: Ezelî hutbe
Aktar-ı İslâmî: İslâma ait bölgeler, dört bir taraf

Nutkunu dinlemesin, tâlimi işitmesin. وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ[1] sırrı ile hâfızlıktır pek de büyük bir rütbe. Tilâvet ise, ibadet-i ins ü cân.

Onun içinde tâlim, hem müsellemâtı tezkîr. Tekerrür-i zamanla nazariyat, kalbolur müsellemâta hem döner bedihiyata. İstemez daha beyân.

Zarûriyât-ı dînî, nazariyattan çıkıp zarûriyât olmuştur. Tezkîr ise kâfidir. İhtar ise vâfidir. Şâfîdir her dem Kur'ân.

İhtara, hem tezkîre, şu intibah-ı İslâm, hem içtimâî yakaza her birine veriyor: Umuma ait olan delâil ve hem mîzân.

Madem içtimâî hayat İslâm'da başlamıştır; her birinin îmânı kendine mahsus olan delîle münhasıran değil; müstenid vicdan.

Belki cemaatın kalbinde gayr-i mahdud esbaba dahi eder istinad. Hattâ cây-ı dikkattir: Bir mezheb-i zaîfi, mürûr ettikçe zaman,

İbtali müşkil olur. Nerede kaldı ki İslâm, vahy ile fıtrat gibi, iki metin esasa hem istinad etmiştir; hem bu kadar a'sârda nâfizâne hükümrân!..

Râsih esaslarıyla, bâhir eserleriyle kürenin yarısıyla iltiham peydâ etmiş, bir ruh-i fıtrî olmuş; nasıl küsûfa girer.. küsûftan çıkmış el'ân!

Fakat maatteessüf, bâzı zevzek kefere, safsatalı adamlar şu kasr-ı âlînin metin esaslarına ilişir buldukça imkân.

Onları deprettirir. Esaslara ilişilmez, onlarla oynanılmaz, sussun şimdi dinsizlik! İflâs etti o teres. Besdir tecrübe-i küfrân ve yalan.

---

[1] "Onu (Kur'ân'ı) koruyacak olan da Biziz." (Hicr sûresi, 15/9)

Nutk: Söz. Hitabe, söylev
Tilâvet: Okuma
İbadet-i ins ü cân: İnsanların ve cinlerin ibadeti
Müsellemat: Herkes tarafından kabul edilen, sağlamlığında şüphe olmayan esaslar
Tezkir: Hatırlatma
Tekerrür-ü zaman: Zamanın geçmesi
Nazariyat: Nazarî bilgiler, teoriler
Kalbolmak: Bir hâlden başka bir hâle geçmek, dönüşmek
Bedihiyat: Delil ve ispatı gerektirmeyecek ölçüde apaçık şeyler
Beyan etme: Bildirme
Zaruriyat-ı diniyye: Dindeki kesin hükümler. ***Vâfi***: Tam, yeterli
Zaruriyât: Kesin hükümler
Şâfî: Şifa veren, iyileştiren
İntibah-ı İslâm: Müslümanların uyanışı
İçtimaî yakaza: Toplumsal uyanış
Delail: Deliller. ***Mizan***: Ölçü
Münhasıran: Özellikle, sadece, yalnız olarak
Müstenid: Dayanan, yaslanan
Gayr-ı mahdud: Sınırsız
Esbab: Sebepler
İstinad: Dayanma
Cây-ı dikkat: Dikkat çekici, ilginç
Mezheb-i zaîf: Zayıf mezhep
Mürur: Geçip gitme
Fıtrat: Yaratılış, tabiat
A'sar: Yüzyıllar
Nafizane: Tesir eder şekilde
Hükümran: Hüküm süren, hakim olan. ***Râsih***: Sağlam, köklü
Bahir: Açık, parlak, güzel
İltiham peyda etme: Kaynaşma, yapışma, iç içe girme
Ruh-u fıtrî: Yaratılıştan, doğuştan gelen ruh; öz
Küsuf: Güneş tutulması. Mecazen; geçici karanlık. ***El'ân***: Şu an
Maatteessüf: Maalesef, üzülerek
Zevzek: Geveze
Kefere: Kâfirler, inançsızlar
Kasr-ı âlî: Yüce, yüksek köşk
Teres: Pezevenk
Bes: Yeter, yetişir
Tecrübe-i küfran: İnkârcılık ve nankörlük tecrübesi. (Tecrübe ettiğimiz bu inkârcılık yeter artık)

Bu Âlem-i İslâm'ın âlem-i küfre karşı en ileri karakolu şu dâru'l-fünûn idi. Lâkayd ve gafletlikle hasm-ı tabiat-yılan

Gediği açtı cephenin arkasında, dinsizlik hücum etti, millet epey sarsıldı. En ileri karakol, İslâmiyet ruhuyla tenevvür etmiş cinân.

En mütesallib olmalı. En müteyakkız olmalı yahut o dar olmamalı, İslâm'ı aldatmamalı. Îmânın yeri kalbdir; dimağ ise oluyor ma'kes-i nur-i îmân.

Bâzan da mücahiddir, bâzan süpürgecidir, dimağda vesveseler, hem pek çok ihtimaller kalb içine girmese, sarsılmaz îmân, vicdan.

Yoksa bâzıların zannınca îmân dimağda olsa; ruh-ı îmân olan hakka'l-yakîne, ihtimalât-ı kesîre olur birer hasm-i bîemân.

Kalb ile vicdan, mahall-i îmân. Hads ile ilham, delîl-i îmân.

Bir hiss-i sâdis; tarîk-ı îmân... Fikr ile dimağ, bekçi-i îmân.

* * *

Tâlim-i Nazariyattan Ziyade, Tezkîr-i Müsellemâta İhtiyaç Var

Zarûriyât-ı dînî, müsellemât-ı şer'î; kulûblerde hâsıldır, ihtar ile huzuru, tezkîr ile şuûru.

Matlub da hâsıl olur. İbâre-i Arabî[(*)] daha ulvî ediyor tezkîri, hem ihtarı.

Onun için Cuma'da hutbe-i Arabiye, zarûriyâtı ihtar, müsellemâtı tezkîr, maalkifâye olur onun tarz-ı tezkîri.

Nazariyatı tâlim onda maksud değildir; hem İslâm'ın vahdânî sîmâsında şu Arabî ibâre bir nakş-ı vahdettir; kabul etmez teksiri.

[(*)] On sene sonra gelen bir hâdiseyi hissetmiş, mukabeleye çalışmış.

Âlem-i İslâm: İslâm âlemi
Âlem-i küfr: İnkârcıların dünyası
Dârülfünun: Üniversite
Hasm-ı tabiat-yılan: Yılan tabiatlı düşman. ***Müteyakkız***: Uyanık
Tenevvür: Aydınlanmak
Cinan: Cennetler, bahçeler
Mütesallib: Dayanıklı, sertleşmiş
Ma'kes-i nur-u iman: İman nurunun yansıdığı yer
Ruh-u iman: İmanın ruhu; özü, esası. ***Dimağ***: Beyin
Hakkalyakîn: Bir şeyi, bizzat tadarak, yaşayarak, hiç şüphesi kalmayacak şekilde bilmek
İhtimalât-ı kesîre: Pek çok ihtimal
Hasm-i bîeman: İnsafsız düşman
Mahall-i iman: İmanın bulunduğu yer. ***Hads***: Sezgi, seziş
Delil-i iman: İman delili
Hiss-i sâdis: Altıncı his
Tarîk-ı iman: İman yolu
Bekçi-i iman: İman bekçisi
Talim-i Nazariyat: Nazarî bilgileri öğretme
Tezkir-i Müsellemat: Kesin esasları hatırlatmak
Zaruriyat-ı dinî: Dindeki kesin hükümler
Tezkir: Hatırlatma
Müsellemat-ı Şer'î: Dinin kesin esasları. ***Kulûb***: Kalpler
Hasıl: Meydana gelen, olan. Elde edilen mahsul, ürün
İbare-i Arabî: Arapça ibare, metin
Ulvî: Yüce, yüksek
Hutbe-i Arabiye: Arapça hutbe
Maalkifaye: Kâfi olmakla, yetmekle beraber. ***Matlub***: İstenilen
Tarz-ı tezkir: Hatırlatma tarzı, şekli
Nazariyat: Nazarî bilgiler, teoriler
Vahdanî sîma: Tevhid siması, yüzünde okunan birlik
Nakş-ı vahdet: Birlik, tevhid nakşı
Teksir: Çoğaltma, artırma

* * *

Hadîs Der Âyete: Sana Yetişmek Muhâl!

Hadîs ile âyeti müvâzene edersen, bilbedâhe görürsün beşerin en beliği, vahyin de mübelliği, o dahi baliğ olmaz

Belâğat-ı âyete. O da ona benzemez. Demek ki: Lisân-ı Ahmedî'den gelen her bir kelâm her dem O'nun olamaz.

* * *

Îcâz ile Beyân İ'câz-ı Kur'ân

Bir zaman rü'yâda gördüm ki: Ağrı dağı altındayım. Birden o dağ patladı, dağ gibi taşları âleme dağıttı, sarstı cihanı.

Füc'eten bir adam yanımda peydâ oldu. Dedi ki: "Îcâz ile beyân et, icmâl ile îcâz et, bildiğin envâ-yi i'câz-ı Kur'ân'ı!"

Daha rü'yâda iken tabirini düşündüm, dedim: Şuradaki infilâk, beşerde bir inkılâba misâl. İnkılâbda ise elbet hüdâ-yi Furkanî,

Her tarafta yükselip hem de hâkim olacak. İ'câzının beyânı, zamanı da gelecek! O sâile cevaben dedim: İ'câz-ı Kur'ânî,

Yedi menâbi-i külliyeden tecelli, hem yedi anâsırdan terekküb eder. •***Birinci Menba'***: Lâfzın fesâhatından selâset-i lisânı;

Nazmın cezâletinden, mânâ belâğatından, mefhumların bedâatından, mazmunların beraatından, üslûbların garabetinden birden tevellüd eden bârika-yi beyânı.

Muhal: İmkânsız
Müvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak
Bilbedahe: Apaçık bir şekilde
Beliğ: Düzgün ve güzel söz söyleyen. ***Beşer***: İnsanlık
Mübelliğ: Haber veren, bildiren
Baliğ: Varan, ulaşan
Belâgat-ı âyet: Âyetlerin düzgün, yerinde, tesirli, sanatlı ifade gücü
Lisan-ı Ahmedî: Hz. Peygamber (s.a.s.)'in kullandığı dil
Îcaz: Az sözle çok şey ifade etme
İ'câz-ı Kur'ân: İnsanları, benzerini yapmaktan aciz bırakan Kur'ân'ın üslubu. ***Beyan***: Bildirme
Füc'eten: Ansızın, birdenbire
Peyda olmak: Ortaya çıkmak, meydana gelmek
İcmal: Öz, özet
Beşer: İnsanlık
Enva'-ı i'caz-ı Kur'ân: Kur'ân'ın çeşitli mucizevî özellikleri
İnfilâk: Şiddetli patlama
İnkılâb: Değişme, bir hâlden başka bir hâle dönme
Hüda-yı Furkanî: Hakkı batıldan ayıran Kur'ân'ın insanlara doğru yolu göstermesi
Sâil: Soru soran
Cevaben: Cevap olarak
Menabi-i külliye: Büyük, kapsamlı kaynaklar
Tecelli: Görünme, parıldama
Anasır: Unsurlar, esaslar, öğeler
Terekküb etme: Birden fazla şeyin birleşmesinden oluşma; birleşme. ***Menba'***: Kaynak
Fesahat: Dilin doğru, düzgün, açık ve akıcı şekilde kullanılması
Selaset-i lisan: Dildeki açık, anlaşılır ve akıcı ifade şekli
Nazm: Şiir
Cezâlet: Güzel ve düzgün ifade
Belâgat: Sözün düzgün, pürüzsüz, kusursuz, yerinde söylenmesi
Mefhum: Bir sözün ifade ettiği mana, kavram
Bedâat: Bediîlik, güzellik, yenilik
Mazmun: Mana, kavram
Beraat: Benzerlerinden üstün olmak
Garabet: Hayret uyandırıcılık, gariplik, değişik durum
Tevellüd: Ortaya çıkma, doğma
Bârika-i beyan: Beyanın şimşek gibi olan parıltısı

Onlarla oldu mümtezic, mizac-ı i'câzında acib bir nakş-ı beyân, garib bir san'at-ı lisânî. Tekrarı hiçbir zaman usandırmaz insanı.

•***İkinci Unsur** ise*: Umûr-i kevniyede gaybî olan esâsât, ilâhî hakâikten gaybî olan esrârdan, gaybî-yi âsumânî.

Mâzide kaybolan gaybî olan umûrdan, müstakbelde müstetir kalmış olan ahvâlden birden tazammun eden bir ilmü'l-guyub hızânı,

Âlemü'l-guyub lisânı, şehâdet âlemiyle konuşuyor erkânı, rumûz ile beyânı, hedef nev-i insanî, i'câzın bir lem'a-yi nurânî...

•***Üçüncü Menba'** ise*: Beş cihetle hârika bir câmiiyet vardır. Lâfzında, mânâsında, ahkâmda, hem ilminde, makâsıdın mîzânı.

Lâfzı tazammun eder: Pek vâsi' ihtimalât; hem vücuh-i kesîre ki, her biri nazar-ı belâğatta müstahsen, Arabiyece sahih, sırr-ı teşriî lâyık görüyor ânı.

Mânasında: Meşârib-i evliyâ, ezvak-ı ârifîni, mezahib-i sâlikîn, turuk-i mütekellimîn, menahic-i hükemâ, o i'câz-ı beyânı

Birden ihata etmiş, hem de tazammun etmiş. Delâletinde vüs'at, mânâsında genişlik. Bu pencere ile baksan, görürsün ne geniştir meydanı!

Ahkâmdaki istiab: Şu hârika şeriat ondan olmuş istinbat, saadet-i dâreynin bütün desâtirini, bütün esbab-ı emni.

İçtimâî hayatın bütün revâbıtını, vesail-i terbiye, hakâik-i ahvâli birden tazammun etmiş onun tarz-ı beyânı...

Mümtezic: Karışmış, kaynaşmış
Mizac-ı i'caz: Mucizelik karakteri, yapısı
Nakş-ı beyan: Beyan nakşı
San'at-ı lisanî: Dille, dilin kullanışıyla ilgili sanat
Umûr-u kevniye: Kâinatın yaratılış, oluşum ve işleyişiyle ilgili işler, durumlar
Gaybî: Gayble, bilinmeyen âlemle ilgili
Esasat: Esaslar, gerekli unsurlar
İlahî hakaik: İlâhî hakikatler
Gaybî-yi âsumanî: Göklerdeki bilinmeyen âlemle ilgili
Umûr: İşler. ***Müstetir***: Örtülü, gizli
Ahval: Hâller, durumlar
Tazammun etmek: İçermek, içine almak. ***Hızan***: Hazine
İlm-ül guyub: Bilinmeyen âlemlerin ilmi, bilgisi
Âlem-i gayb: Görünmeyen âlem
Erkân: Rükünler, temel esaslar
Rumuz: Semboller, işaretler
Nev-i insanî: İnsan türü
Lem'a-i nuranî: Aydınlık parıltı
Cihet: Yön. ***Ahkâm***: Hükümler
Câmiiyet: Kapsamlılık
Makasıd: Maksatlar. ***Mizan***: Ölçü
Vasi' ihtimalat: Geniş, pek çok ihtimaller
Vücuh-u kesîre: Pek çok tarz, şekil
Nazar-ı belâgat: Belâgat ilmine göre
Müstahsen: Güzel kabul edilen, beğenilen, takdir edilen
Sırr-ı teşrîî: Şeriatle, hukukla ilgili sır
Meşarib-i evliya: Velilerin tuttukları farklı yollar
Ezvak-ı ârifîn: İlâhî bilgiye erenlerin tattıkları zevkler
Mezahib-i sâlikîn: Hakk'a yürüyenlerin tuttukları yollar
Turuk-u mütekellimîn: Hakk'a ulaşma yolunda kelâmcıların tuttukları yollar
Menahic-i hükema: Filozofların tuttukları yollar. ***Vüs'at***: Genişlik
İ'caz-ı beyan: Beyanın mucizeliği
İhata etmek: Kuşatmak, sarmak
Delâlet: Delil olma, gösterme
İstiab etme: İçine alma, kapsama
İstinbat: Hüküm çıkarma
Saadet-i dareyn: İki cihan mutluluğu. ***İçtimaî***: Toplumsal
Desatir: Düsturlar, prensipler
Esbab-ı emn: Emniyet ve güveni sağlayan sebepler
Vesail-i terbiye: Eğitim vesileleri
Hakaik-i ahval: Hâllerin hakikatleri, iç yüzleri. ***Revabıt***: Bağlar
Tarz-ı beyan: Beyan tarzı, şekli

İlmindeki istiğrak: Hem ulûm-i kevniye, hem ulûm-i ilâhî, onda merâtib-i delâlât, rumûz ile işârât, sûreler surlarında cem'etmiştir cinânı.

Makâsıd ve gayâtta: Müvâzenet, ıttırad, fıtrat desâtirine mutabakat, ittihad; tamam müraat etmiş, hıfzeylemiş mîzânı.

İşte lâfzın ihatasında, mânânın vüs'atinde, hükmün istiabında, ilmin istiğrakında, müvâzene-i gayâtta câmiiyet-i pür-şânı!..

•***Dördüncü Unsur*** *ise*: Her asrın derece-i fehmine, edebî rütbesine, hem her asırdaki tabakata, derece-i istîdad, rütbe-i kabiliyet nisbetinde ediyor bir ifâza-yi nurânî.

Her asra, her asırdaki her tabakaya kapısı küşâde. Güya her demde, her yerde taze nâzil oluyor o Kelâm-ı Rahmanî.

İhtiyarlandıkça zaman, Kur'ân da gençleşiyor. Rumûzu hem tavazzuh eder, tabiat ve esbabın perdesini de yırtar o hitâb-ı Yezdânî.

Nur-i tevhidi, her dem her âyetten fışkırır. Şehâdet perdesini gayb üstünden kaldırır. Ulviyet-i hitâbı dikkate dâvet eder, o nazar-ı insanı.

Ki o lisân-ı gaybdır; şehâdet âlemiyle bizzât odur konuşur. Şu unsurdan bu çıkar hârika tazeliği bir ihata-yi ummanî!

Te'nis-i ezhân için akl-ı beşere karşı ilâhî tenezzülât. Tenzil'in üslûbunda tenevvüü, mûnisliğidir mahbub-i ins ü cânı.

İstiğrak: Her şeyi ihtiva etme, her şeyi kaplama
Ulûm-u kevniye: Tabiî bilimler
Ulûm-u İlahî: İlâhiyat ilimleri
Meratib-i delâlat: Mantık ilmindeki delâlet mertebeleri
Rumuz: İşaretler. ***İşarat***: İşaretler
Cem'etmek: Toplamak, bir araya getirmek. ***Gayat***: Gayeler
Cinan: Cennetler, bahçeler
Müvazenet: Denge, karşılaştırma
Ittırad: Bir üslupta giden, intizamlı, sürekli. Biteviye, değişmez şekil. ***Makasıd***: Maksatlar
Fıtrat desatiri: Yaratılış kanunları
Mutabakat: Uygunluk
İttihad: Birleşme, birlik olma
Müraat: Gözetme, koruma
Hıfz etmek: Korumak
Mizan: Ölçü
İhata: Kuşatma, içine alma
Vüs'at: Genişlik
İstiab etme: İçine alma, kapsama
Müvazene-i gayat: Gayelerin dengelenmesi
Câmiiyet-i pürşan: Herkesçe şöhreti bilinen, çok ünlü geniş kapsamlılık
Derece-i fehm: Anlayış, idrak derecesi
Tabakat: Tabakalar, katlar
Derece-i istidad: Yetenek, kabiliyet derecesi
Küşade: Açık
Nâzil olmak: İnmek
Kelâm-ı Rahmanî: Cenab-ı Hakk'ın kelâmı
Tavazzuh: Aydınlanma, açıklığa kavuşma
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Hitab-ı Yezdanî: İlâhî hitap
Nur-u tevhid: Tevhid, Allah'ın birliğinin nuru
Gayb: His ve aklın ötesinde kalan, bilinmeyen, görünmeyen
Ulviyet-i hitab: Hitabın yüce ve yüksekliği
Nazar-ı insan: İnsanın bakışı
Lisan-ı gayb: Bilinmeyen âlemin dili, sözcüsü
İhata-i ummanî: Deniz gibi engin olan ihata, kuşatma
Te'nis-i ezhan: Zihinleri okşama, akılları ısındırma
Akl-ı beşer: İnsan aklı
İlahî tenezzülât: Cenab-ı Hakk'ın kullarının anlayış seviyelerine göre konuşması ve derin hakikatleri, anlayabilecekleri ifadelerle beyan etmesi
Tenzil: Cenab-ı Hakk'ın, kullarının hidayeti için, parça parça, peyder pey olarak kitaplar, sahifeler, mesajlar indirmesi
Tenevvü-ü munislik: Cana yakın olma hâlinin çeşitliliği
Mahbub-u ins ü cân: Cinlerin ve insanların sevgilisi

•***Beşinci Menba'*** *ise*: Nakil ve hikâyatında, ihbar-ı sâdıkada esasî noktalardan hazır müşâhid gibi bir üslûb-i bedi-i pür-maânî

Naklederek, beşeri onunla ikaz eder. Menkulâtı şunlardır: İhbar-ı evvelîni, ahvâl-i âhirîni, esrâr-ı Cehennem ve cinânı.

Hakâik-i gaybiye, hem esrâr-ı şehâdet, serâir-i ilâhî, revâbıt-ı kevnîye dair hikâyatıdır hikâyet-i ayânî

Ki ne vâki' reddeylemiş, ne mantık tekzib etmiş. Mantık kabul etmezse red de bile edemez. Semâvî kitapların ki matmah-ı cihanî.

İttifakî noktalarda musaddıkâne nakleder. İhtilâfî yerlerinde musahhihâne bahseder. Böyle naklî umûrlar bir "Ümmî"den sudûru hârika-yi zamanî...

•***Altıncı Unsur*** *ise*: Mutazammın ve müessis olmuş Din-i İslâm'a. İslâmiyet misline ne mâzi muktedirdir, ne müstakbel muktedir; araştırsan zaman ile mekânı!..

Arzımızı senevî, yevmî dairesinde şu hayt-ı semâvîdir; tutmuş da döndürüyor. Küreye ağır basmış, hem dahi ona binmiş. Bırakmıyor isyanı.

•***Yedinci Menba'*** *ise*: Şu altı menba'dan çıkan envâr-ı sitte, birden eder imtizac. Ondan çıkar bir hüsün, bundan gelir bir hads, vasıta-yi nurânî.

Şundan çıkan bir zevktir; zevk-i i'câz bilinir, tabirine lisânımız yetişmez. Fikir dahi kâsırdır, görünür de tutulmaz o nücûm-i âsumânî.

Hikâyat: Olayları anlatma, bildirme
İhbar-ı sadıka: Doğru haber verme
Esasî: Asılla, esasla ilgili
Müşahid: Müşahede eden, gören
Üslûb-u bedi-i pür-maânî: Eşsiz güzelliklerle dolu üslub
Menkulât: Nakledilen, aktarılan şeyler. ***Beşer***: İnsanlık
İhbar-ı evvelîn: Geçmişte yaşamış topluluklar hakkında haber verme
Ahval-i âhirîn: Gelecekte yaşayacak olanların hâlleri
Esrar-ı cehennem ve cinan: Cennet ve cehennemin sırları
Hakaik-i gaybiye: Bilinmeyen âleme ait hakikatler
Esrar-ı şehadet: Görünen âlemin sırları. ***Serair-i İlahî***: İlâhî sırlar
Revabıt-ı kevnîye: Kâinattaki irtibat unsurları, bağlar; kanunlar
Hikâyet-i ayânî: Açık bir dille anlatım. ***Vaki'***: Gerçekleşen
Tekzib etmek: Yalanlamak
Semavî kitablar: Kutsal kitaplar
Matmah-ı cihanî: Dünya çapında herkesin arzuladığı, herkesin gözdesi olan
İttifakî noktalar: Üzerinde görüş birliğine varılan konular
Musaddıkane: Tasdik eder bir şekilde
İhtilâfî yerler: Üzerinde görüş birliğine varılamayan konular
Musahhihane: Tashih eder, yanlışları düzeltir bir şekilde
Naklî umûr: Nakille, aktarımla ilgili işler, hususlar
Ümmî: Herhangi bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen
Sudûr: Meydana çıkma, olma
Mutazammın: İçine alan, kapsayan
Müessis: Tesis eden, kuran
Din-i İslâm: İslâm dini
Misl: Benzer, eş. ***Mazi***: Geçmiş
Hârika-i zamanî: Geçmiş ve gelecekten haber vermekle zaman hususunda gösterilen harika; mucize
Muktedir: Gücü yeten, kuvvet-kudret sahibi
Müstakbel: Gelecek
Arz: Yeryüzü
Senevî: Yıllık. ***Yevmî***: Günlük
Hayt-ı semavî: Gökten inen bağ
Envâr-ı sitte: Altı yöndeki ışıklar
İmtizac: Kaynaşmak, uygun ve mutabık olmak
Hüsün: Güzellik
Hads: Sezgi, seziş
Vasıta-i nurânî: Nurlu, parlak vasıta
Kasır: Kısa, kıt
Zevk-i i'caz: Mucizeli üslubun verdiği zevk
Nücum-u âsumanî: Göklerdeki yıldızlar

On üç asır müddette meylü't-tahaddî varmış Kur'ân'ın a'dâsında, şevk-i taklid uyanmış Kur'ân'ın ahbabında. İşte i'câzın bir bürhânı...

Şu iki meyl-i şedidle yazılmıştır meydanda, milyonlarla kütüb-i Arabiye, gelmiştir kütüphâne-i vücûda. Onlar ile tenzili düşerse bir mîzânı

Müvâzene edilse, değil dânâ-yi bî-müdânî, hattâ en âmî adam, göz kulakla diyecek: Bunlar ise insanî, şu ise âsumanî!

Hem de hükmedecek: Şu bunlara benzemez, rütbesinde olamaz. Öyle ise ya umumdan aşağı; bu ise, bilbedâhe mâlûm olmuş butlanı.

Öyle ise, umumun fevkindedir. Mazmunları o kadar zamanda, kapı açık, beşere vakfedilmiş; kendine dâvet etmiş ervâhıyla ezhânı!

Beşer onda tasarruf, kendine de maletmiş. Onun mazmunları ile yine Kur'ân'a karşı çıkmamış, hiçbir zaman çıkamaz; geçti zaman-ı imtihanı.

Sâir kitaplara benzemez, onlara makîs olmaz; zira yirmi sene zarfında müneccemen hâcetlere nisbeten nüzûlü; müteferrik mütekatı', bir hikmet-i Rabbânî.

Esbab-ı nüzûlü muhtelif, mütebayin. Bir maddede es'ile mütekerrir, mütefavit. Hâdisat-ı ahkâmı müteaddid, mütegayir. Muhtelif, mütefarik nüzûlünün ezmanı.

Hâlât-ı telâkkisi mütenevvi', mütehalif. Aksam-ı muhatabı müteaddid, mütebaid. Gayât-ı irşâdında mütederric, mütefavit. Şu esaslara müstenid binâî, hem beyânî,

---

Meyl-üt tahaddî: Meydan okuma meyli, eğilimi
A'dâ: Düşmanlar
Şevk-i taklid: Taklit şevki, arzusu
İ'câz: İnsanları aciz bırakan, hayrete düşüren, mucize
Bürhan: Delil, kanıt
Meyl-i şedid: Şiddetli meyil, eğilim, arzu
Kütüb-ü arabiye: Arapça kitaplar
Kütübhane-i vücud: Varlık kütübhanesi
Tenzil: Cenab-ı Hakk'ın, kullarının hidayeti için, parça parça, peyder pey olarak kitaplar, sahifeler, mesajlar indirmesi. ***Mizan***: Ölçü
Müvazene etmek: Karşılaştırmak, kıyaslamak
Dânâ-i bî-müdânî: Eşsiz âlim, bilgin. ***Âmî***: Gözleri görmeyen
İnsanî: İnsana ait, insan eseri olan
Âsumanî: Göklere ait
Bilbedahe: Apaçık bir şekilde
Butlan: Batıllık, boşluk, çürüklük
Fevkinde: Üstünde
Mazmun: Mana, kavram
Beşer: İnsanlık
Ervah: Ruhlar. ***Ezhan***: Zihinler
Zaman-ı imtihan: İmtihan, deneme zamanı
Makîs: Kıyasa esas alınan, kendine kıyas edilen. ***Zarfında***: İçinde
Müneccemen: Parça parça, taksit taksit olarak
Hacet: İhtiyaç, lüzum
Nisbeten: Nisbetle, göre
Nüzul: Cenab-ı Hakk'ın, kullarının hidayeti için kitaplar, sahifeler, mesajlar indirmesi
Müteferrik: Ayrı ayrı
Mütekatı': Kesik kesik
Hikmet-i Rabbani: Cenab-ı Hakkın hikmet dairesindeki tedbir, terbiye ve idaresi
Esbab-ı nüzul: Kur'ân âyetlerinin iniş sebepleri, indiği ortam
Muhtelif: Çeşitli, farklı
Mütebayin: Ayrı. ***Es'ile***: Sorular
Mütekerrir: Tekrar eden
Mütefavit: Farklı farklı, çeşitli
Hâdisat-ı ahkâm: Hükümlere zemin oluşturan hâdiseler
Müteaddid: Birçok, çeşit çeşit
Mütegayir: Değişen
Mütefarık: Birbirinden farklı olan; ayrı ayrı. ***Ezman***: Zamanlar
Hâlât-ı telâkki: Gelme, ulaşma şekilleri. ***Mütenevvi***: Çeşitli
Mütehalif: Birbirine uymayan, farklı
Aksam-ı muhatab: Muhatapların kısımları
Mütebaid: Birbirinden uzak olan
Gayat-ı irşad: İrşadın gayeleri
Mütederric: Derece derece, kademeli. ***Müstenid***: Dayanan

Cevabî, hem hitâbî. Bununla da beraber selâset ve selâmet, tenasüb ve tesanüd, kemâlini göstermiş; işte onun şâhidi: Fenn-i Beyân Maânî.

Kur'ân'da bir hassa var; başka kelâmda yoktur. Bir kelâmı işitsen, asıl sahib-i kelâmı arkasında görürsün, ya içinde bulursun. Üslûb: Âyine-i insanî.

Ey sâil-i misâlî! Sen ki îcâz istedin, ben de işaret ettim. Eğer tafsil istersen, haddimin haricinde!.. Sinek seyretmez âsumânı.

Zira o kırk envâ-yi i'câzından yalnız bir tekini ki, cezâlet-i nazmıdır; İşârâtü'l-İ'câz'da sıkışmadı tibyanı.

Yüz sahife tefsirim ona kâfi gelmedi. Senin gibi ruhânî ilhamları ziyade. Ben istiyorum senden tafsil ile beyânı!

أُلَاشْمَزْ دَسْتِ غَرْبِ أَدَبْ هَوَسْ بَارِ هَوَاكَارِ دَهَادَارْ

دَأْبِ أَدَبِ أَبَدْ مُدَّتْ قُرآنِ ضِيَادَارِ شِفَاكَارِ هُدَادَارْ [1]

Kâmilîn insanların zevk-i maâlîsini hoşnud eden bir hâlet, çocukça bir hevese, sefihçe bir tabiat sahibine hoş gelmez,

Onları eğlendirmez. Bu hikmete binaen, bir zevk-i süflî, sefih, hem nefsî ve şehvanî içinde tam beslenmiş, zevk-i ruhîyi bilmez.

Avrupa'dan tereşşuh etmiş şu hazır edebiyat roman-vârî nazarla, Kur'ân'da olan letâif-i ulviyet, mezaya-yi haşmeti göremez, hem tadamaz.

Kendindeki miheki ona ayar edemez. Edebiyatta vardır üç meydan-ı cevelân; onlar içinde gezer, haricine çıkamaz:

Ya aşkla hüsündür, ya hamaset ve şehamet, ya tasvir-i hakikat. İşte yabani edebse hamaset noktasında hak-perestliği etmez.

---

[1] Batının hevâ ve hevese dayalı dehasından kaynaklanan edebiyatı, Kur'ân'ın sonsuza ışık ve şifa saçan hidâyet edici edeb kurallarına ulaşmaz.

Selâset: Düzgün ve akıcı ifade
Selâmet: Kusur, noksanlık vb. şeylerden uzak olma
Tenasüb: Uygunluk
Tesanüd: Dayanışma
Fenn-i Beyan Maânî: Edebiyat sanatlarından bahseden, güzel söz söylemeyi ve güzel yazmayı öğreten ilim dalı. ***Hâssa***: Özellik
Sahib-i kelâm: Sözün sahibi
Âyine-i insanî: İnsanın aynası
Sâil-i misalî: Rüyada soru soran kişi. ***Âsuman***: Gök
İcaz: Az sözle çok şey ifade etme
Tafsil: Ayrıntılarıyla açıklamak
Envâ-ı i'câz: Mucize türleri, çeşitleri
Cezalet-i nazm: Nazımdaki güzellik
Tibyan: Açık-seçik anlatma, bildirme
Ruhanî: Ruhla ilgili
Kâmilîn: Kâmiller, ruhen olgunluğa ermiş olanlar
Zevk-i maalî: Yüce ve yüksek şeylerin duyulup hissedilmesiyle tadılan zevk. ***Halet***: Hâl, durum
Zevk-i süflî: Adi, aşağılık zevk
Sefih: Zevk, eğlence ve süse aşırı derecede düşkün olan, cahil
Tereşşuh etmek: Sızmak
Zevk-i ruhî: Ruhta duyulup hissedilen zevk
Letaif-i ulviyet: Yüce, yüksek latifeler, mânevî duygular
Mezaya-yı haşmet: Yüce, ulu meziyetler, üstün özellikler
Mihek: Altının ayarını ölçmek için kullanılan taş, denektaşı
Meydan-ı cevelan: Hareket alanı
Hamaset: Kahramanlık duygusu
Şehamet: Akıllılıkla beraber olan cesaret, yiğitlik. ***Hüsün***: Güzellik
Tasvir-i hakikat: Hakikatın anlatılması, resmedilmesi

Belki zâlim nev-i beşerin gaddarlıklarını alkışlamakla kuvvet-perestlik hissini telkin eder. Hüsün ve aşk noktasında, aşk-ı hakikî bilmez.

Şehvet-engiz bir zevki nefislere de zerkeder. Tasvir-i hakikat maddesinde, kâinata san'at-ı ilâhî sûretinde bakmaz,

Bir sıbğa-yi Rahmanî sûretinde göremez. Belki tabiat noktasında tutar, tasvir ediyor, hem ondan da çıkamaz.

Onun için telkini aşk-ı tabiat olur. Madde-perestlik hissi, kalbe de yerleştirir, ondan ucuzca kendini kurtaramaz.

Yine ondan gelen, dalâletten neş'et eden ruhun ızdırabatına o edebsizlenmiş edeb (müsekkin hem münevvim); hakikî fayda vermez.

Tek bir ilâcı bulmuş, o da romanlarıymış. Kitap gibi bir hayy-ı meyyit, sinema gibi bir müteharrik emvât! Meyyit hayat veremez.

Hem tiyatro gibi tenasüh-vârî, mâzi denilen geniş kabrin hortlakları gibi şu üç nevi romanlarıyla hiç de utanmaz.

Beşerin ağzına yalancı bir dil koymuş, hem insanın yüzüne fâsık bir göz takmış, dünyaya bir âlûfte fistanını giydirmiş, hüsn-i mücerred tanımaz.

Güneş'i gösterirse, sarı saçlı güzel bir aktrisi karie ihtar eder. Zâhiren der: "Sefahet fenadır, insanlara yakışmaz."

Netice-i muzırrayı gösterir. Halbuki sefahete öyle müşevvikâne bir tasviri yapar ki, ağız suyu akıtır, akıl hâkim kalamaz.

İştihayı kabartır, hevesi tehyic eder, his daha söz dinlemez. Kur'ân'daki edebse hevâyı karıştırmaz.

Hak-perestlik hissi, hüsn-i mücerred aşkı, cemâl-perestlik zevki, hakikat-perestlik şevki verir; hem de aldatmaz.

Nev-i beşer: İnsan türü
Aşk-ı hakikî: Gerçek aşk
Şehvet-engiz: Şehvet uyandıran
Zerk etmek: Şırınga yapmak
San'at-ı İlahî: İlâhî sanat
Sıbga-yi Rahmanî: Allah'ın verdiği fıtrat
Aşk-ı tabiat: Tabiat aşkı
Dalalet: Sapıklık
Neş'et etmek: Çıkmak, kaynaklanmak
Izdırabat: Izdıraplar, sarsıntılar
Müsekkin: Teskin edici, sakinleştirici
Münevvim: Uyutucu, uyuşturucu
Hayy-ı meyyit: Canlı cenaze
Müteharrik emvat: Hareket eden ölüler.
Meyyit: Ölü
Tenasühvari: Ruhun bedenden bedene geçtiğini ileri süren batıl anlayışı anımsatır bir tarzda
Mazi: Geçmiş
Beşer: İnsanlık
Fâsık: Allah'ın emirlerinin dışına çıkan
Âlûfte: İffetsiz, düşkün kadın
Fistan: Entari
Hüsn-ü mücerred: Soyut güzellik
Aktris: Kadın sinema ve tiyatro oyuncusu
Kari: Okuyucu
Zahiren: Görünüşte
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik
Netice-i muzırra: Zararlı, zarar veren netice
Müşevvikane: Teşvik eder bir şekilde
Tehyic etmek: Heyecanlandırmak, harekete geçirmek
Hevâ: Zararlı ve günah olan arzular

Kâinata tabiat cihetinde bakmıyor; belki bir san'at-ı ilâhî, bir sıbğa-yi Rahmanî noktasında bahseder, akılları şaşırtmaz.

Mârifet-i Sâni'in nurunu telkin eder. Her şeyde âyetini gösterir. Her ikisi rikkatli birer hüzün de veriyor, fakat birbirine benzemez.

Avrupazâde edebse fakdü'l-ahbabdan, sahipsizlikten neş'et eden gamlı bir hüznü veriyor, ulvî hüznü veremez.

Zira sağır tabiat, hem de bir kör kuvvetten mülhemâne aldığı bir hiss-i hüzn-i gamdâr. Âlemi bir vahşet-zâr tanır, başka çeşit göstermez.

O sûrette gösterir, hem de mahzunu tutar, sahipsiz de olarak yabanîler içinde koyar, hiçbir ümid bırakmaz.

Kendine verdiği şu hissî heyecanla git gide ilhada kadar gider, ta'tile kadar yol verir, dönmesi müşkil olur, belki daha dönemez.

Kur'ân'ın edebi ise: Öyle bir hüznü verir ki, âşıkâne hüzündür, yetimâne değildir. Firaku'l-ahbabdan gelir, fakdü'l-ahbabdan gelmez.

Kâinatta nazarı, kör tabiat yerine şuûrlu, hem rahmetli bir san'at-ı ilâhî onun medâr-ı bahsi, tabiattan bahsetmez.

Kör kuvvetin yerine inâyetli, hikmetli bir kudret-i ilâhî ona medâr-ı beyân. Onun için kâinat, vahşet-zâr sûret giymez.

Belki muhatab-ı mahzunun nazarında oluyor bir cem'iyet-i ahbab. Her tarafta tecâvüb, her canibde tahabbüb; ona sıkıntı vermez.

Her köşede istînas, o cem'iyet içinde mahzunu vaz'ediyor bir hüzn-i müştakâne, bir hiss-i ulvî verir, gamlı bir hüznü vermez.

İkisi birer şevki de verir: O yabanî edebin verdiği bir şevk ile nefis düşer heyecana, heves olur münbasit; ruha ferah veremez.

San'at-ı İlahî: İlâhî sanat
Sıbga-yi Rahmanî: Allah'ın (c.c.) verdiği fıtrat
Marifet-i Sâni': Yüce Allah'ı tanıma ve bilme
Telkin: Fikrini kabul ettirme, aşılama
Rikkat: İncelik, nezaket
Fakdü'l-ahbab: Arkadaşsızlık, yalnızlık
Mülhemane: İlham olmuş bir şekilde
Vahşetzar: Yabanî, ıssız yer
Hiss-i hüzn-i gamdar: Gam veren hüzün hissi
İlhad: İnançsızlık, inkâr
Ta'til: Allah'ın (c.c.) sıfatlarını ve hatta varlığını inkâr etme
Âşıkane: Aşığa yaraşır tarzda
Firak-ul ahbab: Sevgililerin, eşdostun ayrılışı
Medar-ı bahis: Söz konusu etme
Kudret-i İlahî: İlahî kudret
Medar-ı beyan: Açıklama vesilesi
Muhatab-ı mahzun: Hüzünlü muhatap
Suret: Şekil
Cem'iyet-i ahbab: Sevgililer, dostlar topluluğu
Tecavüb: Cevaplaşma, birbirinin ihtiyaçlarına cevap verme
Canib: Yön, taraf
Tahabbüb: Karşılıklı sevgi duyma
İstinas: Fertler arasında sıcaklık ve cana yakınlığın oluşması
Hüzn-i müştakane: Çok iştiyaklı, arzulu kişinin hüznü
Hiss-i ulvî: Yüce, yüksek duygu
Münbasit: Genişlemiş, yayılmış

Kur'ân'ın şevki ise: Ruh düşer heyecana, şevk-i maâlî verir. İşte bu sırra binaen, Şeriat-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) lehviyatı istemez.

Bâzı âlât-ı lehvi tahrim edip, bir kısmı helâl diye izin verip.. Demek hüzn-i Kur'ânî veya şevk-i tenzilî veren âlet, zarar vermez.

Eğer hüzn-i yetimî veya şevk-i nefsânî verse, âlet haramdır. Değişir eşhasa göre, herkes birbirine benzemez.

* * *

Dallar Semerâtı Rahmet Nâmına Takdim Ediyor

Şecere-i hilkatin dalları her tarafta semerât-ı niamı zîruhun ellerine zâhiren uzatıyor.

Hakikatta bir yed-i rahmet, bir dest-i kudrettir ki, o semerâtı, o dalları içinde sizlere uzatıyor.

O yed-i rahmeti, siz de şükür ile öpünüz. O dest-i kudreti de minnetle takdis ediniz...

* * *

Fâtiha'nın Âhirinde İşaret Olunan Üç Yolun Beyânı[1]

Ey birâder-i pür emel! Hayâlini ele al, benimle beraber gel. İşte bir zemindeyiz, etrafına bakarız; kimse de görmez bizi.

Çadır direkleri hükmünde yüksek dağlar üstünde karanlıklı bir bulut tabakası atılmış, hem o dahi kaplatmış zeminimizin yüzü.

Müncemid bir sakf olmuş, fakat altı yüzü açıkmış, o yüz Güneş görürmüş. İşte bulut altındayız, sıkıyor zulmet bizi.

---

[1] Bkz.: "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil. (Fâtiha sûresi, 1/6-7)

Şevk-i maâlî: Yüce, yüksek şeylere duyulan özlem, arzu
Şeriat-ı Ahmediye: Hz. Muhammed (s.a.s.) ile gönderilen din
Lehviyat: Meşru olmayan oyun ve eğlenceler
Âlât-ı lehv: Oyun ve eğlenceler için kullanılan aletler
Tahrim etmek: Haram kılmak
Hüzn-i Kur'ânî: Kur'ân'a dair, Kur'ân'a has hüzün
Şevk-i Tenzilî: Allah'ın indirdiği Kur'ân'a karşı duyulan arzu, özlem
Hüzn-i yetimî: Yetim hüznü; ümitsizlik ve karamsarlıkla dolu hüzün
Şevk-i nefsanî: Nefsin meşru ve helâl olmayan arzularına karşı duyulan özlem, istek
Eşhas: Şahıslar
Semerat: Meyveler, ürün
Şecere-i hilkat: Yaratılış ağacı
Semerat-ı niam: Nimet meyveleri
Zîruh: Ruh sahibi
Zahiren: Görünüşte
Yed-i rahmet: Cenab-ı Hakk'ın bütün varlıklara uzanan rahmet eli
Dest-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın bütün varlıklara hükmeden kudret eli
Takdis etmek: Allah'ın (c.c.) her türlü eksiklik ve kusurdan uzak olduğunu dile getirmek
Âhirinde: Sonunda
Beyan: Bildirme, izah etme
Birader-i pür emel: Çokça emelleri, arzuları olan kardeş
Müncemid: Donmuş, buz hâlinde olan
Sakf: Tavan
Zulmet: Karanlık

Sıkıntı da boğuyor; havasızlık öldürür. Şimdi bize üç yol var: Bir âlem-i ziyâdâr, bir kerre seyrettimdi bu zemin-i mecâzî.

Evet bir kerre buraya da gelmişim, üçünde ayrı ayrı gitmişim. •***Birinci yolu** budur*: Ekseri burdan gider; o da devr-i âlemdir, seyahate çeker bizi.

İşte biz de yoldayız, böyle yayan gideriz. Bak şu sahranın kum deryalarına, nasıl hiddet saçıyor, tehdid ediyor bizi!

Bak şu deryanın dağ-vârî emvacına! O da bize kızıyor. İşte elhamdülillâh öteki yüze çıktık; görürüz Güneş yüzü.

Fakat çektiğimiz zahmeti ancak da biz biliriz. Of! tekrar buraya döndük şu zemin-i vahşet-zâr, bulut damı zulmetdâr. Bize lâzım: Revnakdâr eder kalbdeki gözü

Bir âlem-i ziyâdâr. Fevkalâde eğer bir cesâretin var; gireriz de beraber, bu yol-i pür-hatarkâr. •***İkinci yolumuzu***:

Tabiat-ı arzı deleriz, o tarafa geçeriz. Ya fıtrî bir tünelden titreyerek gideriz. Bir vakitte bu yolda seyrettim de geçtim bî-nâz ve pür-niyazî.

Fakat o zaman tabiatın zemini eritecek, yırtacak bir madde var idi elimde. Üçüncü yolun o delîl-i mu'cizi

Kur'ân onu bana vermişti. Kardeşim, arkamı da bırakma, hiç de korkma! Bak hâ şurada tünel-vârî mağaralar, tahte'l-arz akıntılar beklerler ikimizi.

Bizi geçirecekler. Tabiat da şu müdhiş cümudiyeleri de seni hiç korkutmasın. Zira bu abus çehresi altında merhametli sahibinin tebessümlü yüzü.

Radyum-vârî o madde-i Kur'ânî ışığıyla sezmiştim. İşte, gözüne aydın! Zıyâdâr âleme çıktık, bak şu zemin-i pür-nâzî

Bu fezâ-yi latîf, şirin. Yahu başını kaldır! Bak semâvâta ser çekmiş, bulutları da yırtmış, aşağıda bırakmış. Dâvet ediyor bizi.

Âlem-i ziyadar: Işık veren, aydınlık âlem
Zemin-i mecazî: Mecazî, hayalde olan zemin
Ekser: Çoğu
Devr-i âlem: Dünya seyahati
Sahra: Çöl
Derya: Deniz
Hiddet: Şiddetli kızgınlık, öfke
Dağvari: Dağ gibi
Emvac: Dalgalar
Elhamdülillah: "Bütün hamdler, övgüler Allah'adır."
Zemin-i vahşetzâr: Yabanî, ıssız-kimsesiz zemin
Zulmettar: Zulmetli, karanlık
Revnakdar: Göz alıcı, ışıltılı, parlak; güzel
Yol-i pür-hatarkâr: Tehlikelerle dolu yol
Tabiat-ı arz: Yeryüzü tabiatı
Fıtrî: Yaratılıştan, tabiî
Bî-nâz: Nazsız, isteksiz
Pür-niyazî: Yalvarış-yakarışlarla dolu
Delil-i mu'ciz: Mucizeli delil
Tünelvari: Tünel gibi
Tahtel'arz: Yer altı
Cümudiye: Donma, donukluk
Abus çehre: Asık yüz
Radyumvari: Radyum gibi
Madde-i Kur'ânî: Kur'ân'a ait, Kur'ân'a has madde
Ziyadar: Işık saçan, parlak
Zemin-i pür-nâz: Rica ve yalvarışlarla dolu zemin
Feza-yı latif: Güzel, hoş uzay boşluğu.
Semavat: Gökler
Ser çekmek: Zirveler ulaşmak

Şu şecere-i tûbâ, meğer o Kur'ân imiş. Dalları her tarafa uzanmış. Tedelli eden bu dala biz de asılmalıyız, oraya alsın bizi.

O şecere-i semâvî; bir timsali zeminde olmuş şer'-i enveri. Demek zahmet çekmeden o yol ile çıkardık bu âlem-i ziyâya, sıkmadan zahmet bizi.

Madem yanlış etmişiz; eski yere döneriz, doğru yolu buluruz. Bak, •***üçüncü yolumuz***; şu dağlar üstünde durmuş olan şehbazi

Hem de bütün cihana okuyor bir ezanı. Bak müezzin-i a'zama, Muhammedü'l-Hâşimî (aleyhissalâtü vesselâm) dâvet eder insanı âlem-i nur-i envere. İlzam eder niyaz ile namazı.

Bulutları da yırtmış, bak bu hüdâ dağlarına. Semâvâta ser çekmiş, bak şeriat cibaline. Nasıl müzeyyen etmiş zeminimizin yüzü gözü.

İşte çıkmalıyız buradan himmet tayyaresiyle. Ziyâ, nesim orada, nur u cemâl orada. İşte buradadır Uhud-i Tevhid, o cebel-i azizi.

İşte şuradadır Cûdi-i İslâmiyet, o cebel-i selâmet. İşte Cebelü'l-kamer olan Kur'ân-ı Ezher, zülâl-i Nîl akıyor o muhteşem menba'dan. İç o âb-ı lezizi!..

فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ [1]

وَاٰخِرُ دَعْوٰينَا أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [2]

Ey arkadaş! Şimdi hayâli baştan çıkar, aklı kafaya geçir! Evvelki iki yolun mağdub ve dâllîn yolu; hatarları pek çoktur, kıştır daim güz, yazı...

---

[1] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

[2] "Dualarımız "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10 âyetinden iktibas edilmiş)

Şecere-i tuba: Cennetteki tuba ağacı
Tedelli: Uzanıp aşağıya inme, eğilme
Şecere-i semavî: Gökyüzü ağacı
Timsal: Suret, görüntü
Şer'-i enveri: En nurlu, en parlak yol
Âlem-i ziya: Işık âlemi, nur dünyası
Şehbaz: İri ve beyaz doğan kuşu
Müezzin-i a'zam: En büyük müezzin
Muhammedü'l-Hâşimî (a.s.m.): Hâşimî soyundan gelen Hz. Muhammed (s.a.s.)
Âlem-i nur-u enver: İç içe nurlarla dolu âlem
İlzam: Gerekli kılmak, mecbur tutmak
Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma
Hüda: Hidayet, doğru yol
Şeriat cibali: Şeriat dağı. Dağ gibi sağlam ve köklü İslâm'a ait emir ve yasaklar bütünlüğü
Müzeyyen: Süslü
Himmet: Çalışma, gayret gösterme. Azim, niyet.
Ziya: Işık
Nesim: Hoş, hafif, tatlı rüzgâr
Nur u cemal: Güzellik nuru
Cebel-i aziz: Aziz, yüce dağ
Cebelü'l-Kamer: Kamer Dağı
Uhud-u Tevhid: Tevhidin Uhud'u. Uhud dağı gibi sağlam-sarsılmaz tevhid anlayışı
Cûdi-i İslâmiyet: Cudi dağı gibi insanları tufanlardan koruyan İslâmiyet dini
Cebel-i selâmet: Barış ve esenlik dağı
Kur'ân-ı Ezher: Parlak Kur'ân
Zülâl-i Nil: Nil'in saf, tatlı, hafif, soğuk, güzel suyu
Âb-ı leziz: Leziz, lezzetli su
Mağdub: Allah'ın gazabına uğramış olan
Dâllîn: Doğru yoldan sapanlar
Hatar: Tehlike, risk

Yüzde biri kurtulur; Eflâtun*, Sokrat* gibi. Üçüncü yol; sehildir, hem karîb-i müstakîmdir. Zaîf, kavî müsavi. Herkes o yoldan gider. En rahatı budur ki: Şehid olmak ya gazi.

İşte neticeye gireriz. Evet dehâ-yi fennî: Evvelki iki yoldur ona meslek ve mezhep. Fakat hüdâ-yi Kur'ânî: Üçüncü yoldur, onun sırat-ı müstakîmi îsâl eder o bizi.

اَللّٰهُمَّ (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ ۝)[1] اٰمِينَ

* * *

Hakikî Bütün Elem Dalâlette, Bütün Lezzet İmândadır

Hayâl Libasını Giymiş Muazzam Bir Hakikat

Ey yoldaş-ı hüşdâr! Sırat-ı müstakîmin o meslek-i nurânî, mağdub ve dâllînin o tarîk-i zulmanî, tam farklarını görmek eğer istersen ey aziz,

Gel vehmini ele al, hayâl üstüne de bin, şimdi seninle gideriz zulümât-ıademe. O mezar-ı ekberi, o şehr-i pür-emvâtı bir ziyaret ederiz.

Bir Kadîr-i Ezelî, kendi dest-i kudretle bu zulümât-ı kıtadan bizi tuttu çıkardı, bu vücûda bindirdi, gönderdi şu Dünya'ya; şu şehr-i bî-lezâiz.

İşte şimdi biz geldik şu âlem-i vücûda, o sahra-yi hâile. Gözümüz de açıldı, şeş cihette biz baktık; evvel istîtafkârâne önümüze bakarız.

Lâkin beliyyeler, elemler önümüzde düşmanlar gibi tehacüm eder. Ondan korktuk, çekindik. Sağa sola, anâsır-ı tabâyia bakarız, ondan meded bekleriz.

---

[1] Allahım "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lûtfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/6-7) âmîn!

Karib-i müstakim: Hak ve doğru yola yakın olan. ***Sehil***: Kolay
Zaîf: Zayıf. ***Kavî***: Kuvvetli, güçlü
Müsavi: Eşit, aynı konumda
Deha-yı fennî: Bilimsel deha
Hüda-yı Kur'ânî: Kur'ân'ın hidayeti. ***İsal etmek***: Ulaştırmak
Sırat-ı müstakim: Doğru yol
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. ***Libas***: Elbise
Yoldaş-ı hüşdar: Aklı başında, akıllı yoldaş
Dâllîn: Doğru yoldan sapanlar
Meslek-i nuranî: Nurlu, parlak, aydınlık yol
Mağdub: Allah'ın gazabına uğramış olan
Tarîk-ı zulmanî: Zulmetli, karanlık yol
Zulümat-ı adem: Yokluk karanlıkları
Mezar-ı ekber: Büyük mezar
Şehr-i pür-emvat: Ölülerle dolu şehir. ***Zulümat***: Karanlıklar
Kadîr-i Ezelî: Güç ve kuvvetinin başlangıcı ve sonu olmayan
Dest-i kudret: Cenab-ı Hakk'ın bütün varlıklara hükmeden kudret eli
Şehr-i bî-lezaiz: Zevk ve lezzetleri olmayan şehir
Âlem-i vücud: Varlık âlem
Sahra-yı hâil: Ürperti veren çöl
Şeş cihet: Altı yön
İstîtafkârane: Yardım ve merhamet diler bir şekilde
Beliyye: Felâket, musibet, tasa
Tehacüm: Saldırma, başına üşüşme
Anasır-ı tabâyia: Tâbi', bağlı unsurlar, öğeler

Lâkin biz görüyoruz ki, onların kalbleri kâsiye, merhametsiz. Dişlerini bilerler, hiddetli de bakarlar; ne nâz dinler, ne niyâz!

Muztar adamlar gibi me'yusâne nazarı yukarıya kaldırdık. Hem istimdadkârâne ecrâm-ı ulviyeye bakarız; pek dehşetli tehdidkâr da görürüz.

Güya birer gülle bomba olmuşlar, yuvalardan çıkmışlar, hem etraf-ı fezâda pek sür'atli geçerler, her nasılsa ki onlar birbirine dokunmaz.

Ger birisi yolunu kazara bir şaşırtsa, el-iyazü billâh, şu âlem-i şehâdet ödü de patlayacak. Tesadüfe bağlıdır; bundan dahi hayır gelmez.

Me'yusâne nazarı o cihetten çevirdik, elîm hayrete düştük. Başımız da eğildi, sinemizde saklandık, nefsimize bakarız. Mütalâa ederiz.

İşte işitiyoruz: Zavallı nefsimizden binlerle hâcetlerin sayhaları geliyor. Binlerle fâkatlerin enînleri çıkıyor. Teselliyi beklerken tevahhuş ediyoruz.

Ondan da hayır gelmedi. Pek ilticakârâne vicdanımıza girdik; içine bakıyoruz, bir çareyi bekleriz. Eyvah! Yine bulmayız; biz meded vermeliyiz.

Zira onda görünür binlerle emelleri, galeyanlı arzular, heyecanlı hissiyat, kâinata uzanmış. Her birinden titreriz, hiç yardım edemeyiz.

O âmâl sıkışmışlar vücûd-i adem içinde; bir tarafı ezele, bir tarafı ebede uzanıp gidiyorlar. Öyle vüs'atları var; ger Dünya'yı yutarsa o vicdan da tok olmaz.

İşte bu elîm yolda nereye bir baş vurduk, onda bir belâ bulduk. Zira mağdub ve dâllîn yolları böyle olur. Tesadüf ve dalâlet, o yolda nazar-endaz.

O nazarı biz taktık, bu hâle böyle düştük. Şimdi dahi hâlimiz ki mebde' ve meâdi, hem Sâni' ve hem haşri muvakkat unutmuşuz.

Kasiyye: Sert, katı, acımasız
Niyaz: Yalvarma-yakarma, rica
Muztar: Zor durumda kalan, çaresiz
Me'yusane: Ümitsiz bir şekilde
İstimdadkârane: Yardım, imdat diler bir şekilde
Ecram-ı ulviye: Gökteki büyük cisimler
Tehdidkâr: Tehdid eden
Etraf-ı feza: Uzay boşluğu
Ger: Eğer
El'iyazü billah: Allah korusun!
Âlem-i şehadet: Görünen âlem
Cihet: Yön, taraf
Elîm: Çok acı verici, can yakan
Mütalaa: İnceleme, tetkik etme, okuma
Hacet: İhtiyaç, lüzum
Sayha: Çığlık
Eninler: İniltiler, inleyişler
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme
İlticakârane: Bir yere sığınır bir şekilde
Meded: İmdat, yardım
Galeyanlı: Coşkun, çalkantılı
Hissiyat: Hisler, duygular
Âmâl: Emeller, arzular
Vüs'at: Genişlik
Mağdub: Allah'ın gazabına uğramış olan
Dâllîn: Doğru yoldan sapanlar
Dalalet: Sapıklık
Nazar-endaz: Etrafa bakınan
Mebde': Başlangıç, ilke
Meâd: Dönülecek yer; ahiret
Sani': Sanatlı şekilde yaratan Allah (c.c.)
Haşr: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları

Cehennem'den beterdir, ondan daha muhriktir, ruhumuzu eziyor. Zira o şeş cihetten ki onlara başvurduk. Öyle hâlet almışız.

Ki yapılmış o hâlet, hem havf ile dehşetten, hem acz ile ra'şetten, hem kalâk ve vahşetten, hem yütm ve hem yeisten mürekkeb vicdan-sûz.

Şimdi her cihete mukabil bir cepheyi alırız, def'ine çalışırız. •***Evvel***, kudretimize müracaat ederiz, vâesefâ görürüz.

Ki âcize zaîfe. •***Sâniyen***: Nefiste olan hâcâtın susmasına teveccüh ediyoruz. Vâesefâ durmayıp bağırırlar görürüz.

•***Sâlisen***: İstimdadkârâne, bir halaskârı için bağırır, çağırırız, ne kimse işitiyor, ne cevabı veriyor. Biz de zannediyoruz:

Her bir şey bize düşman, her bir şey bizden garib. Hiçbir şey kalbimize bir teselli vermiyor; hiç emniyet bahşetmez, hakikî zevki vermez.

•***Râbian***: Biz ecrâm-ı ulviyeye baktıkça, onlar nazara verir bir havf ile dehşeti. Hem vicdanın müz'ici bir tevahhuş geliyor: Akıl-sûz, evham-sâz!

İşte ey birâder! Bu dalâletin yolu, mahiyeti şöyledir. Küfürdeki zulmeti, bu yolda tamam gördük. Şimdi de gel kardeşim, o ademe döneriz.

Tekrar yine geliriz. Bu kerre tarîkımız sırat-ı müstakîmdir, hem îmânın yoludur. Delîl ve imamımız, inâyet ve Kur'ân'dır, şehbaz-ı edvâr-pervaz.

İşte Sultan-ı Ezel'in rahmet ve inâyeti, vakta bizi istedi, kudret bizi çıkardı, lûtfen bizi bindirdi kanun-i meşîete: Etvar üstünde perdaz.

Şimdi bizi getirdi, şefkat ile giydirdi şu hil'at-i vücûdu, emanet rütbesini bize tevcih eyledi. Nişanı niyaz ve namaz.

Muhrik: Yakıcı
Şeş cihet: Altı yön
Halet: Hâl, durum. ***Havf***: Korku
Acz: Acizlik, gücü bir şeye yetmeme
Ra'şet: Titreyiş, ürperme
Kalak: Endişe, huzursuzluk
Yütm: Yetimlik, kimsesizlik
Ye's: Ümitsizlik
Mürekkeb: Terkip edilmiş, birçok unsurdan meydana gelmiş olan
Vicdan-sûz: Vicdan yakan
Vâesefâ: Vah vah, esefler, çok yazık.!
Âciz: Gücü-kudreti olmayan
Zaîf: Zayıf
Sâniyen: İkinci olarak
Teveccüh etmek: Yönelmek
Sâlisen: Üçüncü olarak
İstimdadkârane: Yardım, imdat diler bir şekilde
Halaskâr: Kurtarıcı
Râbian: Dördüncü olarak
Ecram-ı ulviye: Gökteki büyük cisimler
Müz'ic: Rahatsızlık, sıkıntı veren
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme
Akıl-sûz: Aklı baştan alan, akıl yakan
Evham-sâz: Vehimli, kuruntu yapan
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak, sapıtmak. ***Zulmet***: Karanlık
Adem: Yokluk, hiçlik. ***Tarîk***: Yol
Sırat-ı müstakim: Doğru yol
İnayet: Yardım, iyilik, lütuf
Şehbaz-ı edvar-pervaz: Her dönemde geçerli olan, hükmünü sürdüren
Sultan-ı Ezelî: Başı ve sonu olmayan, zaman açısından başlangıcı olmayan sultan
Kanun-u meşiet: Dileme, irade kanunu
Etvar: Tavırlar, davranışlar
Perdaz: Tertipleyen, düzenleyen
Hil'at-ı vücud: Varlık elbisesi
Tevcih eylemek: Yöneltmek, yönlendirmek
Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma

Şu edvâr ve etvarın, bu uzun yolumuzda birer menzil-i nazdır. Yolumuzda teshilât içindir ki, kaderden bir emirnâme vermiş, sahifede cephemiz.

Her nereye geliriz, herhangi tâifeye misafir oluyoruz, pek uhuvvetkârâne istikbal görüyoruz. Malımızdan veririz, mallarından alırız.

Ticaret muhabbeti, onlar bizi beslerler, hediyelerle süslerler, hem de teşyi' ederler. Gele gele işte geldik, dünya kapısındayız işitiyoruz âvâz.

Bak girdik şu zemine; ayağımızı bastık şehâdet âlemine: Şehr-âyîne-i Rahman, gürültühâne-i insan. Hiçbir şey bilmeyiz, delîl ve imamımız,

Meşîet-i Rahman'dır. Vekil-i delîlimiz, nâzenin gözlerimiz. Gözlerimizi açtık, dünya içine saldık. Hatırına gelir mi evvelki gelişimiz?

Garib, yetim olmuştuk; düşmanlarımız çoktu, bilmezdik hâmimizi. Şimdi nur-i îmânla o düşmanlara karşı bir rükn-i metînimiz

İstinadî noktamız, hem himayetkârımız def'eder düşmanları. O îmân-ı billâhtır ki ziyâ-yi ruhumuz, hem nur-i hayatımız, hem de ruh-i ruhumuz.

İşte kalbimiz rahat, düşmanları aldırmaz, belki düşman tanımaz. Evvelki yolumuzda, vakta vicdana girdik; işittik ondan binlerle feryad u fîzar ve âvâz.

Ondan belâya düştük. Zira âmâl, arzular, istîdad ve hissiyat; daim ebedî ister. Onun yolunu bilmezdik, bizden yol bilmemezlik, onda fizar ve niyaz.

Fakat elhamdülillâh, şimdi gelişimizde bulduk nokta-yi istimdad, ki daim hayat verir o istîdad, âmâle; tâ ebedü'l-âbâda onları eder pervaz.

Onlara yol gösterir, o noktadan istîdad hem istimdad ediyor, hem âb-ı hayatı içer, hem kemâline koşuyor; o nokta-yi istimdad, o şevk-engiz remz ü nâz.

Edvar: Devirler, dönemler
Menzil-i naz: Naz makamı
Teshilât: Kolaylıklar
Emirname: Yazılı emir
Taife: Özel bir sınıf meydana getiren insanlar, takım
Uhuvvetkârane: Kardeşçesine
Teşyi': Yolcu etme, uğurlama
Âvâz: Yüksek ses
Şehadet âlemi: Görünen âlem, bu dünya
Şehr-âyîne-i Rahman: Cenab-ı Hakk'ın sonsuz rahmetiyle bir donanma, bir şenlik hâline gelen yeryüzü
Gürültühane-i insan: İnsanın canlılık ve harekette bulunduğu yer; yeryüzü
Meşîet-i Rahman: Allah'ın (c.c.) iradesi
Vekil-i delil: Yol gösteren
Hâmi: Koruyup kollayan
Nur-u iman: İman nuru
Rükn-ü metîn: Dayanılacak sağlam rükün, esas
İstinadî nokta: Dayanak noktası
Himayetkâr: Koruyup gözeten
İman-ı billah: Allah'a iman
Ziya-i ruh: Ruhun ışığı
Nur-u hayat: Hayatın nuru
Ruh-u ruh: Ruhun özü, esası
Feryad u fîzar: İnleyip feryat etme
Âvâz: Yüksek ses
Âmâl: Emeller, arzular
İstidad: Kabiliyet, yetenek
Hissiyat: Hisler, duygular
Fizar: Ağlayıp inleme
Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma
Elhamdülillah: "Bütün hamdler, övgüler Allah'adır."
Nokta-i istimdad: Medet isteme, yardım dilenme kapısı
Ebed-ül-âbâd: Sonsuzluk âlemi
Pervaz: Uçmak
İstimdad: İmdat, yardım isteme
Âb-ı hayat: Hayat suyu
Kemal: Olgunluk, mükemmellik
Şevk-engiz: Şevke getiren, coşturan
Remz ü nâz: İşaret, cilve, işve

İkinci kutb-ı îmân ki: Tasdik-i haşirdir, saadet-i ebedî; o sadefin cevheri îmân, bürhânı Kur'ân. Vicdan, insanî bir râz.

Şimdi başını kaldır, şu kâinata bir bak, onun ile bir konuş. Evvelki yolumuzda pek müdhiş görünürdü. Şimdi de mütebessim her tarafa gülüyor, nâzenînâne niyaz ve âvâz.

Görmez misin: Gözümüz arı-misâl olmuştur; her tarafa uçuyor. Kâinat bostanıdır, her tarafta çiçekler, her çiçek de veriyor ona bir âb-ı lezîz.

Hem ünsiyet, teselli, tahabbübü veriyor. O da alır getirir; şehd-i şehâdet yapar. Balda bir bal akıtır, o esrâr-engiz şehbaz.

Harekât-ı ecrâma, ya nücûm, ya şümûsa nazarımız kondukça, ellerine verirler Hâlık'ın hikmetini. Hem mâye-i ibreti, hem cilve-i rahmeti alır ediyor pervaz.

Güya şu Güneş bizlerle konuşuyor: Der: "Ey kardeşlerimiz! Tevahhuşla sıkılmayınız, ehlen sehlen merhaba, hoş teşrif ettiniz. Menzil sizin; ben bir mumdâr-ı şehnaz.

Ben de sizin gibiyim; fakat sâfi isyansız, mutî bir hizmetkârım. O Zât-ı Ehad ü Samed ki mahz-ı rahmetiyle hizmetinize beni müsahhar-ı pür-nur etmiş. Benden hararet, ziyâ; sizden namaz ve niyaz."

Yahu, bakın Kamer'e! Yıldızlarla denizler her biri de kendine mahsus birer lisânla: "Ehlen sehlen merhaba!" derler. "Hoş geldiniz, bizi tanımaz mısınız?"

Sırr-ı teâvünle bak, remz-i nizamla dinle. Her birisi söylüyor: "Biz de birer hizmetkâr, rahmet-i Zülcelâl'in birer âyinedârıyız; hiç de üzülmeyiniz, bizden sıkılmayınız."

İkinci kutb-u iman: İmanın diğer kutbu
Tasdik-i haşir: Ölümden sonra dirilişi inanıp kabul etmek
Saadet-i ebedî: Ebedî mutluluk
Bürhan: Delil
Râz: Sır, gizlenilen şey
Müdhiş: Dehşet verici, korkutucu
Nâzenînane: İnce, nazik, nazlı bir şekilde. ***Âvâz***: Yüksek ses
Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma
Âb-ı leziz: Leziz, lezzetli su
Ünsiyet: Yakınlık duyma, dostluk, ahbaplık
Tahabbüb: Karşılıklı sevgi duyma
Şehd-i şehadet: Şehadet getirmenin verdiği tatlılık
Esrar-engiz şehbaz: Sırlar âlemler oluşturan şanlı yiğit
Harekât-ı ecram: Gökteki büyük cisimlerin hareketleri
Nücum: Yıldızlar
Şümus: Güneşler
Hâlık: Yaradan
Mâye-i ibret: İbret kaynağı
Cilve-i rahmet: Rahmet tecellisi
Pervaz: Uçmak
Tevahhuş: Ürkme, yabancılık çekme
Ehlen sehlen: Hoş-sefa geldiniz!
Mumdar-ı şehnaz: Işık saçan güzel
Muti: İtaat eden, baş eğen
Mahz-ı rahmet: Safi, katıksız rahmet. Rahmetin ta kendisi
Zât-ı Ehad ü Samed: Zat ve sıfatında tek olup eşi-benzeri olmayan, her şeyin O'na muhtaç olduğu, O'nun hiçbir şey muhtaç bulunmadığı Zat
Müsahhar-ı pürnur: Nurlu, aydınlık boyun eğdirilmiş memur
Hararet: Sıcaklık
Ziya: Işık. ***Kamer***: Ay
Sırr-ı teavün: Yardımlaşma, dayanışma sırrı
Remz-i nizam: Nizamın, düzenin işareti, göstergesi
Rahmet-i Zülcelâl: Celâl ve ululuk sahibi Allah'ın (c.c.) her şeyi kuşatan rahmeti
Âyinedar: Ayna tutan

Zelzele na'raları, hâdisat sayhaları sizi hiç korkutmasın, vesvese de vermesin. Zira onlar içinde bir zemzeme-i ezkâr, bir demdeme-i tesbih, velvele-i nâz u niyaz.

Sizi bize gönderen o Zât-ı Zülcelâl, ellerinde tutmuştur bunların dizginlerini. Îmân gözü okuyor yüzlerinde âyet-i rahmet, her biri birer âvâz.

Ey mü'min-i kalbi hüşyâr! Şimdi gözlerimiz bir parça dinlensinler, onların bedeline hassas kulağımızı îmânın mübarek eline teslim ederiz, dünyaya göndeririz. Dinlesin leziz bir sâz.

Evvelki yolumuzda bir matem-i umumî, hem vaveylâ-yi mevtî zannolunan o sesler, şimdi yolumuzda birer nevaz u namaz, birer âvâz u niyaz, birer tesbihe âğâz.

Dinle, havadaki demdeme, kuşlardaki civcive, yağmurdaki zemzeme, denizdeki gamgama, raadlardaki rakraka, taşlardaki tıktıka birer mânidâr nevaz...

Terennümat-ı hava, naarat-ı ra'diye, nağamât-ı emvac, birer zikr-i azamet. Yağmurun hezecatı, kuşların seceâtı birer tesbih-i rahmet, hakikate bir mecâz.

Eşyada olan asvat, birer savt-ı vücûddur: Ben de varım derler. O kâinat-ı sâkit, birden söze başlıyor: "Bizi câmid zannetme, ey insan-ı boşboğaz!."

Tuyurları söylettirir ya bir lezzet-i nimet, ya bir nüzûl-i rahmet. Ayrı ayrı seslerle, küçük âğâzlarıyla rahmeti alkışlarlar, nimet üstünde iner, şükür ile eder pervaz.

Âğâz: Başlama. ***Asvat***: Sesler
Âvâz u niyaz: Yüksek sesle dua, yalvarıp yakarma
Âvâz: Yüksek ses
Âyet-i rahmet: Allah'ın rahmetine dair olan âyet
Camid: Donuk, cansız
Demdeme: Hava, rüzgar sesi
Demdeme-i tesbih: Tesbihin coşkulu sesleri
Gamgama: Dalgaların çıkardığı ses, savaş esnasında çıkan ses
Hâdisat: Hâdiseler
Hezecat: Güzel sesle söylenen şarkılar; yağmur sesi
Kâinat-ı sâkit: Susan kâinat
Lezzet-i nimet: Nimet lezzeti
Manidar: Manalı, bir anlam taşıyan
Matem-i umumî: Genel matem
Mü'min-i kalbi hüşyâr: Kalbi uyanık mümin
Naarat-ı ra'diye: Gök gürleyişinin naraları, haykırışları
Nağamat-ı emvac: Dalgaların nağmeleri
Nevaz u namaz: Ruhu rahatlatan, ruha iyi gelen namaz ve benzeri şeyler
Nevaz: Ruhu rahatlatan, ruha iyi gelen şey
Nüzul-ü rahmet: Rahmetin inişi
Raad: Gök gürlemesi
Rakraka: Gök gürültüsü ile meydana gelen ses. ***Sayha***: Çığlık
Savt-ı vücud: Varlığın sesi
Seceât: Ritimli sesler, seci'ler
Seci': Nesirde kafiye'dir. Kuşlar da hep aynı şekilde öttükleri için, ötüşleri seci'e benzetilmiştir.
Terennümat-ı hava: Havanın yavaş, güzel, hoş söyleyişi, bestesi
Tesbih-i rahmet: Rahmetle muamele gören varlıkların Cenab-ı Hak'ı tesbihi. ***Tuyur***: Kuşlar
Vaveylâ-yı mevtî: Ölüm çığlığı
Velvele-i nâz u niyaz: Yalvarış-yakarışın heyecanlı, coşkun sesi
Zât-ı Zülcelâl: Celâl, ululuk ve azamet sahibi Allah (c.c)
Zemzeme: Ezgili, nağmeli ses
Zemzeme-i ezkâr: Zikrin hoş, tatlı sesleri, nağmeleri
Zikr-i azamet: Büyüklüğün zikri, dile gelişi

Remzen onlar derler: "Ey kâinat kardeşler! Ne güzeldir hâlimiz: Şefkatle perverdeyiz, Hâlimizden memnunuz. Sivri dimdikleriyle fezâya saçıyorlar birer âvâz-ı pür-nâz.

Güya bütün kâinat ulvî bir musikîdir, îmân nuru işitir ezkâr ve tesbihleri. Zira hikmet reddeder tesadüf vücûdunu, nizam ise tardeder ittifak-ı evham-sâz.

Ey yoldaş! Şimdi şu âlem-i misâlîden çıkarız, hayâlî vehimden ineriz, akıl meydanında dururuz, mîzâna çekeriz, ederiz yolları ber-endaz.

Evvelki elîm yolumuz mağdub ve dâllîn yolu, o yol verir vicdana, tâ en derin yerine hem bir hiss-i elîmi, hem bir şedid elemi. Şuûr onu gösterir. Şuûra zıd olmuşuz.

Hem kurtulmak için de muztar ve hem muhtacız; ya o teskin edilsin, ya ihsas da olmasın; yoksa dayanamayız, feryad u fîzar dinlenmez.

Hüdâ ise şifadır; hevâ, ibtal-i histir. Bu da teselli ister, bu da tegafül ister, bu da meşgale ister, bu da eğlence ister. Hevesât-ı sihirbaz.

Tâ vicdanı aldatsın, ruhu tenvim edilsin, tâ elem hissolmasın. Yoksa o elem-i elîm, vicdanı ihrak eder; fîzara dayanılmaz, elem-i ye's çekilmez.

Demek sırat-ı müstakîmden ne kadar uzak düşse, o derece nisbeten şu hâlet tesir eder, vicdanı bağırttırır. Her lezzetin içinde elemi var, birer iz.

Demek heves, hevâ, eğlence, sefâhetten memzuc olan şâşaa-yi medenî, bu dalâletten gelen şu müdhiş sıkıntıya bir yalancı merhem, uyutucu zehir-baz.

Remzen: İşaretle, sembolle üstü kapalı ifade etme
Perverde etmek: Besleyip büyütmek, yetiştirmek
Âvâz-ı pür-nâz: Nazlı, cilveli haykırış
Ulvî: Yüce, yüksek
Ezkâr: Zikirler
Vücud: Var olma
İttifak-ı evham-sâz: Evham üreten, kuruntu yapan birleşme
Tardetmek: Kovmak
Âlem-i misalî: Rüya âlemi
Mizan: Ölçü
Ber-endaz etmek: Ölçmek, kıyas etmek
Mağdub: Allah'ın gazabına uğramış olan
Dâllîn: Doğru yoldan sapanlar
Hiss-i elîm: Acı veren, can yakıcı duygu
Şedid: Şiddetli
Muztar: Zor durumda kalan, çaresiz
Teskin etmek: Sakinleştirmek, yatıştırmak
İhsas: Duyurma, sezdirme
Feryad u fîzar: İnleyip feryat etme
Hüda: Hidayet, doğru yol
Heva: Nefsin helâl ve meşru olmayan arzuları
İbtal-i his: Duygunun ortadan kaldırılması, duyguları uyuşturmak
Tegafül: Anlamazlıktan gelmek
İhrak etmek: Yakmak
Hevesat-ı sihirbaz: Yalancı ve aldatıcı nefsin helâl ve meşru olmayan hevesleri, istekleri (mecazen)
Elem-i elîm: Can yakıcı, acı veren elem
Fîzar: Ağlayıp inlemek
Elem-i ye's: Ümitsizlik elemi
Sırat-ı müstakim: Doğru yol
Nisbeten: Nisbetle, göre
Halet: Hâl, durum
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, akılsızlık
Memzuc: Karıştırılmış, karışık
Şaşaa-i medenî: Medeniyetin parlaklığı
Dalalet: Sapıklık
Zehir-baz: Zehirli

Ey aziz arkadaşım! İkinci yolumuzda, o nurânî tarîkte bir hâleti hissettik; o hâletle oluyor hayat, mâden-i lezzet. Âlâm, olur lezâiz.

Onunla bunu bildik ki mütefavit derecede, kuvvet-i îmân nisbetinde ruha bir hâlet verir. Cesed ruhla mültezdir, ruh vicdanla mütelezziz.

Bir saadet-i âcile, vicdanda münderiçtir; bir firdevs-i mânevî, kalbinde mündemiçtir. Düşünmekse deşmektir; şuûr ise, şiar-ı râz.

Şimdi ne kadar kalb ikaz edilirse, vicdan tahrik edilse, ruha ihsas verilse; lezzet ziyade olur, hem de döner ateşi nur, şitası yaz.

Vicdanda firdevslerin kapıları açılır, Dünya olur bir Cennet. İçinde ruhlarımız, eder pervaz u perdaz, olur şehbaz u şehnaz, yelpez namaz u niyaz.

Ey aziz yoldaşım! Şimdi Allah'a ısmarladık. Gel, beraber bir dua ederiz, sonra da buluşmak üzere ayrılırız...

اَللّٰهُمَّ (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)[1] اٰمِينَ

* * *

[1] Allahım! "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet." Amîn! (Fâtiha sûresi, 1/6)

Nuranî tarîk: Nurlu, aydınlık yol
Maden-i lezzet: Lezzet kaynağı
Âlâm: Elemler
Lezaiz: Lezzetler
Mütefavit: Farklı farklı, çeşitli
Kuvvet-i iman: İman kuvveti
Mültez: Lezzet alan
Saadet-i âcile: Peşin, hazır mutluluk
Mütelezziz: Lezzetlenen
Münderiç: Bir şeyin içine konulmuş bulunan, içinde bulunan
Firdevs-i manevî: İnsanın ruhunda yaşadığı mânevî firdevs cenneti
Mündemiç: Dürülüp sarılan, bir şeyin içine konulan, yerleştirilen
Şiar-ı râz: Sırrı açan alâmet
İhsas: Duyurma, sezdirme
Şitâ: Kış
Firdevs: Cennet
Pervaz u perdaz: Kanat çırparak uçan
Şehbaz u şehnaz: Çok güzel olan iri ve beyaz doğan kuşu
Yelpez: Yelpaze
Niyaz: Dua, yalvarma-yakarma

Anglikan Kilisesi'ne Cevap (*)

Bir zaman bî-aman İslâm'ın düşmanı, siyasî bir dessas, yüksekte kendini göstermek isteyen vesvas bir papaz, desise niyetiyle hem inkâr sûretinde,

Hem de boğazımızı pençesiyle sıktığı bir zaman-ı elîmde pek şematetkârâne bir istifham ile dört şey sordu bizden.

Altı yüz kelime istedi. Şematetine karşı: Yüzüne "tuh!" demek. Desisesine karşı: Küsmekle sükût etmek, inkârına karşı da:

Tokmak gibi bir cevab-ı müskit vermek lâzımdı. Onu muhatab etmem. Bir hak-perest adama böyle cevabımız var. *O dedi* •***birincide***:

"Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) dini nedir?" *Dedim*: İşte Kur'ân'dır. Erkân-ı sitte-i îmân, erkân-ı hamse-i İslâm, esas maksad-ı Kur'ân. *Der* •***ikincisinde***:

"Fikir ve hayata ne vermiş?" *Dedim*: "Fikre tevhid, hayata istikamet. Buna dair şâhidim:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ [1] فَاسْتَقِمْ كَمَٓا أُمِرْتَ [2] *Der* •***üçüncüsünde***:

"Mezahim-i hâzıra nasıl tedavi eder?" *Derim*: "Hurmet-i ribâ, hem vücub-i zekâtla. Buna dair şâhidim: يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا [3] 'da.

(*) Yüz mâşâallah bu cevaba!

[1] "De ki: O, Allah birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

[2] "Öyleyse ey Resûlüm, Sen beraberinde olup tevbe edenlerle birlikte, Sana nasıl emredilmişse öyle dosdoğru hareket et." (Hûd sûresi, 11/112)

[3] "Allah faizin bereketini eksiltir." (Bakara sûresi, 2/276)

Bî-aman: İnsafsız
Dessas: Hileci, entrikacı
Vesvas: Vesveseleriyle aldatan şeytan
Desise: Hile, oyun, düzen
Suret: Şekil, görünüm
Zaman-ı elîm: Acılı zaman
Şematetkârane: Başkasının başına gelen felâkete sevinir bir şekilde
İstifham: Soru sorma
Şematet: Uğradığımız felâketten ötürü sevinme
Cevab-ı müskit: Susturucu cevap
Hak-perest: Doğruluktan hiç ayrılmayan, ciddî ve samimî olarak doğruluk peşinde olan
Erkân-ı sitte-i iman: İmanın altı şartı.
Sükût etmek: Susmak
Erkân-ı hamse-i İslâm: İslâm'ın beş şartı
Maksad-ı Kur'ân: Kur'ân'ın maksadı
Mezahim-i hazır: Günümüz dünyasının maruz kaldığı sıkıntılar, eziyetler
Hurmet-i riba: Faizin haram oluşu
Vücub-u zekât: Zekâtın farz oluşu

وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا[2] وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ[1]

Der ***•dördüncüsünde***: "İhtilâl-i beşere ne nazarla bakıyor?" *Derim*: Sa'y, asıl esastır. Servet-i insâniye, zâlimlerde toplanmaz, saklanmaz ellerinde.

Buna dair şâhidim:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى [3]

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ [4]

* * *

---

[1] "Hem namazı tam kılın, zekâtı verin." (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77, Nûr sûresi, 24/56, Müzzemmil sûresi, 73/20)

[2] "Halbuki Allah, alış-verişi mübah, faizi ise haram kılmıştır." (Bakara sûresi, 2/275)

[3] "İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır."(Necm sûresi, 53/39)

[4] "Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele!" (Tevbe sûresi, 9/34)

İhtilâl-i beşer: Halk ayaklanması
Sa'y: Çalışma, çaba-gayret
Servet-i insaniye: İnsanların kazanıp elde ettikleri servet

Konferans

Teşrin-i sânî 1950'de

Ankara Üniversitesi'nde

Profesör ve meb'uslarımız ve Pakistanlı misafirlerimiz ve muhtelif fakülte talebelerinin huzurunda, Fakülte Mescidinde gece yarısına kadar devam eden bir mecliste verilen ve büyük bir alâka ve ehemmiyetle dinlenmiş olan bir konferanstır.

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ

وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ [1]

Îmân ve İslâmiyet Âb-ı Hayatına Susamış Kıymetli Kardeşlerim!

Evvelâ: İtiraf edeyim ki, bu konferansın verildiği kürsüde bulunmuş olmak itibariyle sizlerden farkım yoktur. Sizin bir kardeşinizim. Hem bu konferans, benim çok muhtaç olduğum gayet nâfi' bir dersimdir. Muhatab, kendimdir. Dersimi müzakere nev'inden, siz mübarek kardeşlerime okuyacağım. Kusurlar bendendir. Kemâl ve güzellikler, istifade ettiğim Risâle-i Nur eserlerine aittir. Bir mâni başımıza gelmezse, haftada bir defa olarak devam edeceğimiz dinî konferanslardan, bugün birincisi îmâna dairdir. Çünkü Bediüzzaman Said Nursî'nin Birinci Millet Meclisinde beyân ettiği gibi, "*Kâinatta en yüksek hakikat îmândır, îmândan sonra namazdır.*" Bunun için biz de konferansımızın Kur'ân, İman, Peygamberimiz Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz hakkında olmasını münasib gördük. İkincisi de inşâallah namaz ve ibadete ait olacaktır.

Bu mevzuları bize ders verecek bir eser aradık. Nihayet bu hayatî ve ebedî ihtiyacımızı, asrımızın fehmine uygun ve ikna edici bir tarzda ders veren ve yarım asra yakındır, büyük bir itimad ve emniyete mazhar olmakla en muteber dinî bir eser olan "Risâle-i Nur"u intihab ettik. Şimdi, ilk konferansımızın niçin îmân mevzuunda olduğunu izah ile, bu eser ve müellifi hakkında gayet kısa olarak mâlûmat vereceğiz. Şöyle ki:

Bu asırda din ve İslâmiyet düşmanları, evvelâ îmânın esaslarını zayıflatmak ve yıkmak plânını, programlarının birinci maddesine koymuşlardır. Hususan bu yirmi beş sene içinde, tarihte görülmemiş bir hâlde münâfıkâne ve çeşit çeşit maskeler altında îmânın erkânına yapılan sû'-i kasdlar pek dehşetli olmuştur, çok yıkıcı şekiller tatbik edilmiştir.

---

[1] "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah'adır. Salat ve selâm Efendimiz Hz. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ve O'nun Âlinin ve Ashabının hepsine olsun!"

Teşrin-i sânî: Kasım ayı
Âb-ı hayat: Hayat suyu
Müzakere: Görüşme
Beyan etmek: Açıklamak
Nâfi': Faydalı. ***Fehm***: Anlayış
İntihab etmek: Seçmek
Hususan: Özellikle
Münâfıkane: Münâfıkça bir tavırla
Erkân: Esaslar

Halbuki: İmanın rükünlerinden birisinde hâsıl olacak bir şüphe veya inkâr, dinin teferruatında yapılan lâkaydlıktan pek çok defa daha felâketli ve zararlıdır. Bunun içindir ki; şimdi en mühim iş, taklidî îmânı tahkikî imâna çevirerek îmânı kuvvetlendirmektir, îmânı takviye etmektir, îmânı kurtarmaktır. Her şeyden ziyade îmânın esâsâtıyla meşgul olmak kat'î bir zarûret ve mübrem bir ihtiyaç, hattâ mecburiyet hâline gelmiştir. Bu, Türkiye'de böyle olduğu gibi; umum İslâm dünyasında da böyledir.

Evet, temelleri yıpratılmış bir binanın odalarını tamir ve tezyine çalışmak, o binanın yıkılmaması için ne derece bir fâide temin edebilir? Köklerinin çürütülmesine çabalanan bir ağacın kurumaması için, dal ve yapraklarını ilâçlayarak tedbir almaya çalışmak, o ağacın hayatına bir fâide verebilir mi?..

İnsan, saray gibi bir binadır; temelleri, erkân-ı îmâniyedir. İnsan, bir şeceredir; kökü esâsât-ı îmâniyedir. Îmânın rükünlerinden en mühimmi, Îmân-ı Billâh'tır; Allah'a îmândır. Sonra Nübüvvet ve Haşir'dir. Bunun için, bir insanın en başta elde etmeye çalıştığı ilim; îmân ilmidir. İlimlerin esası, ilimlerin şahı ve padişahı; îmân ilmidir.

Îmân, yalnız icmâlî bir tasdikten ibaret değildir. Îmânın çok mertebeleri vardır. Taklidî bir îmân, hususan bu zamandaki dalâlet, sapkınlık fırtınaları karşısında çabuk söner. Tahkikî îmân ise sarsılmaz, sönmez bir kuvvettir. Tahkikî îmânı elde eden bir kimsenin, îmân ve İslâmiyet'i dehşetli dinsizlik kasırgalarına da mâruz kalsa, o kasırgalar bu îmân kuvveti karşısında tesirsiz kalmaya mahkûmdur. Tahkikî îmânı kazanan bir kimseyi, en dinsiz feylesoflar dahi, bir vesvese veya şüpheye düşürtemez.

İşte bu hakikatlara binaen, biz de tahkikî îmânı ders vererek, îmânı kuvvetlendirip insanı ebedî saadet ve selâmete götürecek Kur'ân ve îmân hakikatlerini câmi' bir eseri, sebat ve devam ve dikkatle okumayı kat'iyyetle lâzım ve elzem gördük. Aksi takdirde, bu zamanda dünyevî ve uhrevî dehşetli musibetler içine düşmek, şüphe götürmez bir hakikat hâlindedir. Bunun için yegâne kurtuluş çaremiz, Kur'ân-ı Hakîm'in îmânî âyetlerini ve bu asra bakan âyet-i kerîmelerini tefsir eden yüksek bir Kur'ân tefsirine sarılmaktır.

Tahkikî iman: Delillere dayanarak kalpte sağlam bir şekilde kök salan iman
Mübrem: Kaçınılmaz, vazgeçilmez
Tezyin: Süslemek
Erkân-ı imaniye: İmanın şartları
Esasat-ı imaniye: İman esasları
Şecere: Ağaç
İman-ı Billah: Allah'a iman
Nübüvvet: Peygamberlik
Haşir: İnsanların öldükten sonra diriltilip Allah'ın (c.c.) huzurunda toplanmaları
İcmalî: Özet bir şekilde
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak
Câmi': Kapsayan
Elzem: En lüzumlu
Dünyevî: Dünya'yla ilgili
Uhrevî: Ahiretle ilgili
Kur'ân-ı Hakîm: Hikmetli Kur'ân-ı Kerim

Şimdi, "Böyle bir eser, bu asırda var mıdır?" diye bir suâlin içinizde hâsıl olduğu; nurânî bir heyecanı ifade eden sîmâlarınızdan anlaşılmaktadır.

Evet, bu çeşit ihtiyacımızı tam karşılayacak olan bir eseri bulmak için çok dikkat ve itina ile aradık. Nihayet, hem Türk gençliğine, hem umum Müslümanlara ve beşeriyete Kur'ânî bir rehber ve bir mürşid-i ekmel olacak bir eserin Bediüzzaman Said Nursî'nin Risâle-i Nur eserleri olduğu kanaatına vardık. Bizimle beraber, bu hakikate Risâle-i Nur'la îmânını kurtaran yüzbinlerle kimseler de şâhiddir.

Evet, yirminci asırda küllî ve umumî bir rehberlik vazifesini görecek Kur'ânî bir eserin müellifinin, şu hususiyetleri haiz olmasını esas ittihaz ettik. Bu hâsiyetlerin de tamamıyla Risâle-i Nur'da ve müellifi Bediüzzaman Said Nursî'de mevcud olduğunu gördük. Şöyle ki:

•***Birincisi***: Müellifin, yalnız Kur'ân-ı Hakîm'i kendine üstad edinmiş olması...

•***İkincisi***: Kur'ân-ı Hakîm, hakikî ilimleri havi bir kitab-ı mukaddestir. Ve bütün asırlarda, insanların umum tabakalarına hitâb eden, ezelî bir hutbedir. Bunun için, Kur'ân'ı tefsir ederken, hakikatın sâfi olarak ifade edilmesi ve böylece hakikî bir tefsir olması için, müfessirin kendi hususî meslek ve meşrebinin tesiri altında kalmamış ve hevesi karışmamış olması lâzımdır. Ve hem de Kur'ân'ın mânâlarını keşf ile tezahür eden Kur'ân hakikatlerinin tesbiti için elzemdir ki: O müfessir zât, her bir fende mütehassıs geniş bir fikre, ince bir nazara ve tam bir ihlâsa mâlik bir allâme ve hem gayet âlî bir dehâ ve nüfuzlu, derin bir içtihad ve bir kuvve-i kudsiyeye sahib olsun...

•***Üçüncüsü***: Kur'ân tefsirinin tam bir ihlâsla te'lif edilmiş olması ki: Müellifin, Cenâb-ı Hakk'ın rızasından başka, hiçbir maddî, mânevî menfaatı gaye edinmemesi ve bu ulvî hâletin müellifin hayatındaki vukuatlarda müşâhede edilmiş olması...

•***Dördüncüsü***: Kur'ân'ın en büyük mu'cizelerinden birisi de, gençlik ve tazeliğini muhafaza etmesidir. Ve o asırda inzal edilmiş gibi, her asrın ihtiyacını karşılayan bir vechesi olmasıdır.

Sual: Soru. ***Nuranî***: Nurlu, parlak
Beşeriyet: İnsanlık
Mürşid-i ekmel: En mükemmel yol gösterici
Küllî ve Umumî: Genel ve kapsamlı. ***Müellif***: Yazar
Haiz olmak: Sahip olmak
Esas ittihaz etmek: Esas edinmek
Kur'ân-ı Hakîm: Hüküm ve hikmet kitabı Kur'ân-ı Kerim
Hâsiyet: Özellik
Havi: Kapsayan
Kitab-ı mukaddes: Kutsal kitap
Meşreb: Mizaç, özel tutum
Mütehassıs: Uzman
Elzem: En lüzumlu
Allâme: Âlim, bilgin
Âlî: Yüksek
Nüfuzlu: Etkili
Kuvve-i kudsiye: Cenab-ı Hakk'ın verdiği hususî kuvvet
Ulvî: Yüce. ***Halet***: Hâl, durum
İnzal etme: İndirmek
Veche: Yön, taraf

İşte, bu asırda meydana getirilen bir tefsirde; Kur'ân-ı Hakîm'in asrımıza bakan vechesinin keşf edilip, avâmdan en havâssa kadar her tabakanın istifade edebileceği bir üslûbla izah ve isbat edilmiş olması...

•***Beşincisi***: Müfessirin, Kur'ân ve îmân hakikatlerini, cerh edilmez delîl ve hüccetlerle isbat ederek tedris etmesi. Yâni, pozitivizm (isbatiyecilik)i bir esas ittihaz etmiş olması...

•***Altıncısı***: Ders verdiği Kur'ânî hakikatlerin; hem aklı, hem kalbi, hem ruhu ve vicdanı tenvir ve tatmin ve nefsi musahhar etmesi ve şeytanı dahi ilzam edecek derecede kuvvetli ve gayet belig, nâfiz ve müessir olması...

•***Yedincisi***: Hakikatlerin derkine de mâni olan benlik, gurur, ucub ve enaniyet gibi kötü hasletlerden kurtarıp, tevazu ve mahviyet gibi yüksek ve güzel ahlâklara sahip kılması...

•***Sekizincisi***: Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eden bir allâmenin Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın Sünnet'ine ittiba' etmiş olması ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzere ilmiyle âmil olması ve a'zamî bir zühd ve takvâ ve a'zamî ihlâs ve dine hizmetinde a'zamî sebat, a'zamî sıdk ve sadakat ve fedakârlığa, a'zamî iktisad ve kanaata mâlik olması şarttır.

Hülâsa olarak; müfessirin, Kur'ânî risaleleriyle, risâlet-i Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) a'zamî takvâ ve a'zamî ubûdiyeti ve kuvve-i kudsiyesiyle de velâyet-i Ahmediye'nin lemeâtına mazhar olmuş hâdim-i Kur'ân bir zât olması...

•***Dokuzuncusu***: Müfessirin, Kur'ânî ve Şer'î meseleleri beyân ederken, şu veya bu tazyik ve işkenceyi nazara almayan, herhangi bir tesir altında kalarak fetva vermeyen ve ölümü istihkar edip, dünyaya meydan okuyacak bir îmân kuvvetiyle hakikatı pervasızca söyleyen İslâmî şecaat ve cesârete mâlik olan bir müfessir olması gerektir.

Avam: Sıradan kişiler
Havas: Seçkin kişiler
Hüccet: Delil
Tedris etmek: Ders vermek
Tenvir: Aydınlatma
Müsahhar: Boyun eğmiş
Beliğ: Etkili ve güzel ifade
Nafiz: Tesirli. ***Müessir***: Etkili
Derk: Anlama. ***Enâniyet***: Benlik
Ucb: Kendini beğenmişlik
Mahviyet: Alçakgönüllülük
İttiba' etmek: Tâbi olmak, uymak
Ehl-i sünnet ve cemaat mezhebi: İnanç ve amelde Kur'ân ve Sünnet'e sımsıkı bağlı, İslâm ümmetinin ana kitlesini oluşturan anlayış. ***Âmil***: Sebep
A'zamî: En büyük, en yüksek
Zühd: Nefsânî zevk ve arzudan uzak durarak kendini ibadete vermek
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek
Sıdk: Doğruluk
Risalet-i Ahmediye: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) peygamberliği
Kuvve-i kudsiye: Cenab-ı Hakk'ın verdiği hususî, kudsî kuvvet. ***Ubudiyet***: Kulluk
Velâyet-i Ahmediye: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) velâyeti
Lemaat: Parıltılar
Hâdim-i Kur'ân: Kur'ân'ın hizmetkârı
İstihkar etmek: Küçümsemek
Pervasızca: Korkmadan, çekinmeden. ***Şecaat***: Cesaret

Hem îdam plânlarının tatbik edildiği ve bir tek dinî risale neşrettirilmediği dehşetli bir devirde, bilhassa imha edilmesi ve söndürülmesi hedef tutulan Kur'ânî, Şer'î esâsâtı te'lif ve neşretmiş olduğu meydanda olmakla bir mürşid-i kâmil ve İslâm'ın bu asırda hakikî bir rehber-i ekmeli ve Kur'ân'ın muteber bir müfessir-i a'zamı olmuş olması lâzımdır.

İşte bu zamanda, yukarıda mezkûr dokuz şart ve hususiyetlerin, müellif Said Nursî'de ve eserleri olan Nur Risaleleri'nde aynıyla mevcud olduğu, hakikî ve mütebahhir ulemâ-yi İslâm'ın icmâ ve tevâtür ve ittifakıyla sabit olmuştur. Ve hem intibaha gelmekte olan bu Millet-i İslâmiye'ce, Avrupa ve Amerika'ca mâlûm ve musaddaktır. İşte arkadaşlar! Biz, böyle bir tefsir-i Kur'ân arıyor ve böyle bir müfessir istiyorduk.

Kıymetli kardeşlerim! Böyle dehşetli bir asırda, insanın en büyük meselesi: Îmânı kurtarmak veya kaybetmek dâvasıdır. Umumî harbler beşere intibah vermiş, dünya hayatının fânîliğini ihtar etmiştir. Ve bâkî bir âlemde, ebedî bir saadet içinde yaşamak hissini uyandırmıştır. Elbette böyle muazzam bir dâvayı, şaşırtıcı ve aldatıcı bir zamanda kazanabilmek için, bir dâva vekili bulmakta,(Hâşiye) çok dikkatli olmamız lâzımdır. Bunun için, tedkikatımızı biraz daha genişleteceğiz. Şöyle ki:

Asrımızdan evvelki, İslâmiyet'in ilm-i kelâm dâhîleri ve dinimizin hârika imamları ve Kur'ân-ı Hakîm'in dâhî müfessirlerinin vücûda getirdikleri eserler, kıymet takdiri mümkün olmayacak derecede kıymettardır. O zâtlar, İslâmiyet'in birer güneşidirler. Fakat bu zaman, o büyük zâtların yaşadığı zaman gibi değildir.

Eski zamanda dalâlet, cehaletten geliyordu. Bunun yok edilmesi kolaydır. Bu zamanda dalâlet, –Kur'ân ve İslâmiyet'e ve imâna taarruz– fen ve felsefe ve ilimden geliyor. Bunun izalesi müşkildir. Eski zamanda ikinci kısım, binden bir bulunuyordu; bulunanlardan, ancak binden biri, irşâd ile yola gelebilirdi. Çünkü öyleler hem bilmiyorlar, hem kendilerini bilir zannediyorlar.

(Hâşiye) Bu zamanda, böyle bir dava vekilinin, Risâle-i Nur olduğuna Risâle-i Nur'la îmanlarını kurtaran milyonlarca kimseler şahiddir.

Mürşid-i kâmil: Mükemmel yol gösterici. ***Esasat***: Esaslar
Rehber-i ekmel: En mükemmel rehber
Müfessir-i a'zam: En büyük tefsirci
Mütebahhir: Engin, derin, ilim sahibi büyük âlim
Ülema-i İslâm: İslâm âlimleri
İcmâ: Oy birliği
Tevatür: Yalanda ittifâk etmeleri aklen imkân ve ihtimâli bulunmayan birçok kişinin naklettiği kesin bilgi. ***İntibah***: Uyanma
İttifak: Fikir ve görüş birliği
Millet-i İslâmiye: İslâm milleti
Musaddak: Doğruluğu kesin olan
Umumî harbler: Dünya savaşları
Beşer: İnsanlık
Bâki: Daimî, sonsuz
Tedkikat: İncelemeler
İlm-i Kelâm: İnanç konularını ele alan kelâm ilmi
Kur'ân-ı Hakîm: Hüküm ve hikmet kitabı Kur'ân-ı Kerim
Dalalet: Doğru yoldan çıkmak
İzale etmek: Gidermek
Müşkil: Zor

Hem bundan evvelki asırlarda, müsbet ilimlerin, yirminci asırdaki kadar terakki etmemiş olduğu mâlûmunuzdur. Şu hâlde, bu asırda dünyaya yayılmış olan dinsizlik ve maddiyyûnluğu kökünden yıkabilmek, hak ve hakikat yolunu gösterip, beşeri sırat-ı müstakîme kavuşturmak, îmânı kurtarabilmek için, ancak ve ancak Kur'ân-ı Hakîm'in bu asra bakan vechesini keşf edip, umumun müstefid olabileceği bir şekilde tefsir edilmesi, elbette bu asırda kabil olacaktır.

İşte Bediüzzaman Said Nursî; Kur'ân-ı Kerîm'deki bu asrın muhtaç olduğu hakikatleri keşfedip, Nur Risaleleri'nde, herkesin kabiliyeti nisbetinde istifade edebileceği bir tarzda tefsir ve izah etmek muvaffakıyetine mazhar olmuştur. Bunun içindir ki: Risâle-i Nur, emsâli görülmemiş bir şâheserdir kanaatına varılmıştır.

Ve yine Risâle-i Nur'daki bu imtiyazdan dolayıdır ki, bu mübarek İslâm milletinden milyonlarca bahtiyar kimseler, tercihan ve ziyade bir ihtiyaç duyarak, büyük bir iştiyâk ve sevgiyle senelerce devam eden tazyikatlar içerisinde Risâle-i Nur'u okumuşlardır.

Hem Risâle-i Nur ihtiyaç zamanında te'lif edildiğinden; Türkiye ve İslâm dünyası genişliğinde gelişmiş ve dünyayı alâkadar eden bir imtiyaza mazhar olduğunu gözlere göstermiştir...

Kıymetli kardeşlerim! Said Nursî kırk sene evvel İstanbul'da iken, "Kim ne isterse sorsun." diye, hârikulâde bir ilânat yapmıştır. Bunun üzerine o zamanın meşhur âlim ve allâmeleri, Bediüzzaman'ın hücresine kafile kafile gidip, her nevi ilimlere ve muhtelif mevzulara dair sordukları en müşkil, en muğlak suâlleri, Bediüzzaman duraklamadan, doğru olarak cevaplandırmıştır.

Böyle had ve hudûdu tâyin edilmeyen, yâni "Şu veya bu ilimde veya mevzuda, kim ne isterse sorsun." diye bir kayıt konulmadan ilânat yapmak ve neticede daima muvaffak olmak; beşer tarihinde görülmemiş ve böyle ihatalı ve yüksek bir ilme sahip böyle bir İslâm dâhîsi, şimdiye kadar zuhur etmemiştir (Asr-ı saadet müstesna).

Hattâ o zamanlarda, Mısır Ezher Üniversitesi reislerinden meşhur Şeyh Bahid Efendi*, İstanbul'a bir seyahat için geldiğinde, Kürdistan'ın sarp, yal-

Müsbet ilimler: Pozitif bilimler
Maddiyyunluk: Mânevî âlemi reddeden, her şeyi madde ile izah etmeye çalışan akıl, materyalizm
Terakki: İlerleme
Sırat-ı müstakim: Doğru yol
Vech: Yön
Müstefid: Faydalanan
İmtiyaz: Ayrıcalıklık
Tercihan: Tercih ederek
Allâme: Bilgin
Muğlak: Kapalı
Hadd ü hudud: Sınırlar
İhata: Kuşatma
Zuhur: Ortaya çıkma

çın kayaları arasından gelerek, İstanbul'da bulunan Bediüzzaman Said Nursî'yi ilzam edemeyen İslâm ulemâsı, Şeyh Bahid'den bu genç hocanın (Bediüzzaman'ın) ilzam edilmesini isterler. Şeyh Bahid de, bu teklifi kabul ederek bir münazara zemini arar. Ve bir namaz vakti, Ayasofya Câmii'nden çıkılıp "çayhâne"ye oturulduğunda, bunu fırsat telâkki eden Şeyh Bahid Efendi, Bediüzzaman Said Nursî'ye hitâben:

مَا تَقُولُ فِي حَقِّ الْأُورُبَّا وَالْعُثْمَانِيَّةِ ؟

Yâni: "Avrupa ve Osmanlı Devleti hakkında ne diyorsunuz? Fikriniz nedir?" Şeyh Bahid Efendi hazretlerinin bu suâlden maksadı; Bediüzzaman Said Nursî'nin, şek olmayan bir bahr-i umman gibi ilmini ve ateşpâre-i zekâsını tecrübe etmek değildi. Zaman-ı istikbale ait şiddet-i ihatasını ve idare-i âlemdeki siyasetini anlamak fikrinde idi.

Buna karşı, Bediüzzaman'ın verdiği cevap şu oldu:

إِنَّ الْأُورُبَّا حَامِلَةٌ بِالْإِسْلَامِيَّةِ فَسَتَلِدُ يَوْمًا مَا،

وَإِنَّ الْعُثْمَانِيَّةَ حَامِلَةٌ بِالْأُورُبَّائِيَّةِ فَسَتَلِدُ أَيْضًا يَوْمًا مَا

Yâni: "Avrupa bir İslâm Devletine, Osmanlı Devleti de bir Avrupa Devletine hâmiledir. Bir gün gelip doğuracaklardır."

Bu cevaba karşı, Şeyh Bahid Hazretleri: "Bu gençle münazara edilmez, ben de aynı kanaatta idim. Fakat bu kadar vecîz ve beligâne bir tarzda ifade etmek, ancak Bediüzzaman'a hastır." demiştir. Nitekim Bediüzzaman'ın dediği gibi, ihbaratın iki kutbu da tahakkuk etmiş. Bir iki sene sonra Meşrutiyet devrinde, şeâir-i İslâmiye'ye muhalif çok âdât-ı ecnebiyeyi ahzetmek ve gittikçe Türkiye'de yerleştirmekle; ve şimdi Avrupa'da Kur'ân'a ve İslâmiyet'e karşı gösterilen hüsn-i alâka ve bilhassa bahtiyar Alman Milleti'nde fevç fevç İslâmiyet'i kabul etmek gibi hâdiseler; o ihbarı tamamıyla tasdik etmişlerdir.

İşte büyük ulemâ-yi İslâm ve meşayih-i kirâm çok tecrübe ve imtihanlarla şöyle bir kanaata varmışlardır ki: Bediüzzaman ne söylerse hakikattır.

İlzam etmek: Delil göstererek muhalifini susturmak
Münazara: Tartışma. ***Şek***: Şüphe
Bahr-i umman: Okyanus
Ateşpare-i zekâ: Ateş parçası zekâ
Zaman-ı istikbal: Gelecek zaman
Zaman-ı istikbal: Gelecek zaman
Şiddet-i ihata: Geniş bilgi
İdare-i âlem: Dünya idaresi
Beligane: Açık ve net olarak
İhbârât: Haber vermeler, haberler
Tahakkuk etmek: Gerçekleşmek
Şeâir-i İslâmiye: İslâm'ı temsil eden semboller. İslâm'a has özellikler. ***Veciz***: Özlü
Âdât-ı ecnebiye: Yabancı âdetleri
Ahzetmek: Almak, kabul etmek
Hüsn-ü alâka: İyi ilgi

Bediüzzaman'ın eserleri, sünuhat-ı kalbiye olup, cumhûr-i ulemânın tasdik ve takdirine mazhardır.

Ehl-i ilim, ehl-i tasavvuf ve ehl-i mekteb ve fen, Bediüzzaman'ın eserlerinden sadece istifâza ve istifade ederler. Evet, üç aylık bir tahsili bulunan ve kırk seneden beri Kur'ân-ı Kerîm'den başka bir kitapla iştigal etmeyen, yüz otuzu Türkçe, on beşi Arapça olan eserlerini te'lif ederken hiçbir kitaba müracaat etmediği, henüz hayatta olan kâtibleri tarafından şehâdet edilen.. esasen kütüphânesi de bulunmayan, yarım ümmi bir zât, öyle misilsiz bir ilânatla, ulûm-i cedide de dâhil mütenevvi' ilimlerde, yüksek âlimler ve büyük mürşidlerle, genç yaşında yaptığı münazaraların hepsinde muvaffak olduğu meydanda bulunan, ittifaklı olan meseleleri tasdik ve ihtilâflı olanları tashih eden, kendisi için "Bediüzzaman'ın cevap veremeyeceği bir suâl yoktur." diye allâmeler tarafından tasdik edilen; ve Avrupa'nın bir kısım idraksiz ve garazkâr feylesoflarının, müteşabih âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflere yaptığı taarruzlarını, o âyet ve hadîslerin birer mu'cize olduğunu eserleriyle isbat ederek itirazlarını kökünden yıkan ve böylece evhama düşürülen bâzı ehl-i ilmi de kurtarıp, İslâmiyet'e olan hücumları akîm bırakan Said Nursî gibi bir müellifin, elbette dâhî bir müfessir-i Kur'ân ve onun ilminin vehbî ve vasi olduğuna, eserleri olan Nur Risaleleri'nin bir hayat boyunca okumaya lâyık hârika bir şaheser olduğuna şüphe edilemez.

Müteyakkız kardeşlerim! Hem bizim, hem İslâm dünyasının ebedî hayatının necâtını, kurtulmasını temin edecek ve bizi tenvir ve irşâd ederek dalâletten muhafaza edecek bir eser intihab etmekte, bu kadar dikkatli olmamız çok lüzumludur. Çünkü bu zamanda, türlü türlü aldatmalarla, perde arkasında İslâm gençliğini yoldan çıkarmaya çalışıyorlar.

Bir eser okunacağı veya bir söz dinleneceği zaman, evvelâ

مَنْ قَالَ وَلِمَنْ قَالَ وَلِمَا قَالَ وَفِيمَا قَالَ؟

yâni: Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söyle-

---

Ülema-i İslâm: İslâm âlimleri
Meşayih-i kiram: Şerefli şeyhler
Sünuhat-ı kalbiye: Kalbe doğan şeyler
Cumhur-u ülema: Âlimlerin ekseriyeti. ***Mütenevvi'***: Çeşitli
Ehl-i tasavvuf: Tasavvuf ehli
Ehl-i mekteb ve fen: Modern bilim ve teknikle meşgul olanlar
İstifaza: Mânevî olarak aydınlanmak. ***İştigal etmek***: İlgilenmek
Ümmî: Okuma yazma bilmeyen
Müteşabih: Birden fazla anlamı mümkün olan, gerçek manasının anlaşılması için başka izah veya delillere ihtiyaç duyulan çeşitli meseleleri insan aklına yaklaştırmak için kullanılan benzetme veya mecazî ifade
Ulûm-u cedide: Modern bilimler
Akîm bırakmak: Sonuçsuz bırakmak. ***Garazkâr***: Garazlı, kinli
Vehbî: Çalışmakla kazanılmayıp Allah'ın (c.c.) lütfu ile olan
Vasi: Geniş. ***Necat***: Kurtuluş
Müteyakkız: Uyanık, dikkatli
Tenvir etmek: Aydınlatmak
İntihab: Seçmek

miş? olan bir kaide-i esasiyeyi, nazar-ı itibara almalı. Evet kelâmın tabakatının ulviyeti, güzelliği ve kuvvetinin menbaı, şu dört şeydir: Mütekellim, muhatab, maksad ve makam. Yoksa, her ele geçen kitap okunmamalı, her söylenen söze kulak vermemelidir. Meselâ: Bir kumandanın, bir orduya verdiği arş emriyle; bir neferin, arş sözü arasında ne kadar fark vardır? Birincisi, koca bir orduyu harekete getirir. Aynı kelâm olan ikincisi, belki bir neferi bile yürütemez.

İşte, bu dört esastan dolayı ve hem Said Nursî'ye karşı kalblerinde büyük bir sevgi taşıyan yüz binlerle kimseler, sevgiyle üstadlarının en küçük hâline dahi, büyük bir ehemmiyet vererek onları öğrenip ittiba' etmek, uymak arzusunu taşıdıklarından; buradaki bir kısım kardeşlerimiz, üstadımızın hayatı, eserleri, meslek ve meşrebi hakkında mâlûmat verilmesini ısrar ile istediler.

Fakat, Bediüzzaman gibi bir zâtın hayatı ve eserleri ve seciyelerini tam ifade edemeyeceğiz. Bu hakikat, basiretli ehl-i ilim olan ediblerce de itiraf edilmiş olduğundan bu hizmet, bizim haddimizden çok uzaktır. Hem Bediüzzaman hakkında mâlûmat almak isteyen kardeşlerimize, bunun ancak ve ancak Risâle-i Nur Külliyatı'nı dikkat ve devamla okumak sûretiyle mümkün olduğunu arz ederiz.

Aziz kardeşlerim! Bu mübarek vatan ve milletin ve Âlem-i İslâm'ın ebedî saadetini ve kurtuluşunu ve dolayısıyla yeryüzünde umumî sulh ve selâmeti temin edecek bir inâyet ve kudrete mâlik olan Risâle-i Nur'un şahs-ı mânevîsinde şöyle gayet sağlam kuvvetler toplanmış ve imtizac etmiştir:

1. Yüksek bir kuvvet ve bütün kemâlâtın üstadı olan, hakikat-i İslâmiye...

2. Şehamet-i îmâniye. Yâni tezellül etmemek, bîçârelere tahakküm ve tekebbür etmemek...

3. Müslümanlığın insana verdiği izzet ve şeref, terakki ve teâlînin en mühim âmili olan izzet-i İslâmiye...

Kaide-i esasiye: Temel kaide, prensip
Nazar-ı itibar: Dikkate alma
Ulviyet: Yükseklik
Menba: Kaynak. ***Nefer***: Er
Mütekellim: Sözü söyleyen
İttiba' etmek: Tâbi olmak, uymak
Seciye: Huy, karakter
Şahs-ı manevî: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik
İmtizac: Kaynaşmak
Hakikat-i İslâmiye: İslâm hakikatleri
Şehamet-i imaniye: İmandan gelen cesaret, yiğitlik
Bîçare: Çaresiz
Tezellül: İnsanın kendi vakar ve haysiyetini koruyamaması, alçalma
Tahakküm: Hükmetme, zor güçle baskı kurma
Tekebbür: Kibirlenme
Terakki: İlerleme
Teâlî: Yükselme
İzzet-i İslâmiye: İslâm'ın şerefi

Arkadaşlar! Şu meâlde bir Hadîs-i Şerif var ki: "Hakikî âlimler, zâlim hükümdarlara karşı hak ve hakikati pervasızca söyleyen âlimlerdir."[1] İşte biz, ancak böyle ve müttakî bir allâmenin söz ve eserlerine itimad edebiliriz.

Asrımızda ise, hayatındaki vakıalar ve eserleriyle bu Hadîs-i Şerife mâsadak olan Risâle-i Nur meydandadır. Müellif Bediüzzaman dinî mücâhedesi ve Kur'ân'a hizmetinde ve ubûdiyetinde, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın Sünnet-i Seniyesi'ne tam ittiba' etmiş bir mücahiddir. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz, dünyanın en muazzam siyasî hâdisesi olan Bedir muharebesi'nde; sahabe-i kirâma, nöbet nöbet cemaatla namaz kıldırmıştır. Yâni vâcib olmayan, hususan muharebe zamanında terk edilebilen "cemaatla namaz kılmak" gibi bir hayrı, dünyanın en büyük siyasî vak'asına tercih etmiştir, üstün tutmuştur. Ufak bir sevabı, harb cephesinin o dehşetleri içinde dahi terk etmemiştir.

Bediüzzaman, gönüllü alay kumandanı olarak katıldığı Rus Harbi'nde, harb cephesinde, avcı hattında, Kur'ân'ın bir kısmının tefsiri olan meşhur Arabî İşârâtü'l-İ'caz tefsirini te'lif etmiş. Ve bu eser-i azîm, Âlem-i İslâm'da en büyük âlimlerin takdir ve tahsinine mazhar olmuş ve tam anlamaktan âciz kaldıklarını ve öyle bir tefsir görmediklerini itiraf etmişlerdir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in en ince nükte ve en derin meselelerini ve misilsiz i'câz ve hârikulâde yüksek belâğat ve fesâhatını izhar ve isbat etmiştir. Hattâ bir harfin nüktesini izhar ederken, avcı ateş hattında, düşman topları zihnini ondan çevirememiş, harbin dağdağa ve dehşetleri mâni olamamıştır.

Ezan-ı Muhammedî'nin (aleyhissalâtü vesselâm) yasak edildiği ve bid'aların cebren umuma yaptırıldığı zulümâtlı ve dehşetli bir devirde, Nur Talebeleri, o uydurma ezanı okumamışlar ve böyle bid'alara karşı, kendilerini kahramanca muhafaza ederek, bid'alara girmemişlerdir.

Îmân ve İslâmiyet'in ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ve bir âlimin gizliden gizliye dahi bir tek dinî eser neşredemediği fecaat devrinde, Bediüzza-

---

[1] Hadis kaynaklarında buna benzer şu hadis yer almaktadır: "En faziletli cihad hangisidir? diye sorulduğunda Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem): Zâlim idareciye karşı söylenen hak ve hakikat sözdür." diye cevap vermiştir." (Nesâî, *bey'at* 37; İbn Mâce, *fiten* 20; Müsned 4/314-315; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/551; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/166; ed-Deylemî, *el-Müsned 1/358*)

Pervasızca: Korkmadan, çekinmeden. ***Allâme***: Bilgin
Müttaki: Takvalı, Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından uzak durup emirlerini yerine getiren
Mücahede: Mücadele, çaba, gayret
Eser-i azîm: Büyük, muhteşem eser. ***İ'câz***: Mucize
Mâsadak olmak: İfade edilen hükme uygun, onun kapsamında olmak, bir hükmü tasdik etmek. ***Ubudiyet***: Kulluk
Belâgat: Sözün düzgün ve etkili söylenmesi. ***Arabî***: Arapça
Fesahat: Dilin doğru, düzgün, açık ve akıcı şekilde kullanılması
İzhar: Gösterme, açığa çıkarma.
Dağdağa: Gürültü-patırtı
Bid'a: Dinde olmayıp, ona sonradan dahil edilen âdetler
Cebren: Zorla, baskı ve zulümle
Zulümat: Karanlıklar
Fecaat: Yürekler acısı hâl

man nefyedildiği yerlerde, zâlim müstebidlerin tarassudat ve tazyikatı içinde, gizliden gizliye yüz otuz adet îmânî eser te'lif ve neşretmiştir. Bununla beraber, geceleri pek az bir uykudan sonra, esâret altında inleyen İslâm Milletleri'nin necât ve salâhı için dualar etmiş, dergâh-ı ilâhiye'ye iltica ederek yalvarmıştır.

Evet Hazret-i Üstad, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimizin Sünnet-i Seniye'sine tam iktida etmiştir.

Bediüzzaman'ın bu hâli de, bütün İslâm mücahidlerine ve umum Müslümanlara bir örnektir. Yâni, cihad ile ubûdiyet ve takvâyı beraber yapıyor; birini yapıp, diğerini ihmal etmiyor. Cebbar ve zâlim din düşmanlarının plânıyla hapishânelere sevk edilip, tecrid-i mutlakta ve gayet soğuk bir odada bırakılması ve şiddetli soğukların ve hastalıkların ızdırabları ve titremeleri ve ihtiyarlığın tâkatsızlıkları içinde bulunması dahi, te'lifata noksanlık vermemiştir.

Sıddık-ı Ekber (radıyallahü anh) demiştir ki: "Cehennem'de vücûdum o kadar büyüsün ki, ehl-i imâna yer kalmasın." Bediüzzaman, bu gayet ulvî seciyenin bir lem'acığına mazhar olmak için, "Birkaç adamın îmânını kurtarmak için Cehennem'e girmeye hazırım." diye fedakârlığın şahikasına yükselmiş ve böyle olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'in fedai ve muhlis bir hâdimi olduğu, seksen senelik hayatının şehâdetiyle sabit olmuştur.

Kur'ân ve îmân hizmeti için Bediüzzaman'ın haysiyetini, şerefini, ruhunu, nefsini, hayatını feda ettiği; mâruz kaldığı o kadar şedid zulüm ve işkencelere ve giriftar edildiği çok musibet ve belâlara karşı gösterdiği son derece sabır, tahammül ve itidal, birer şâhid-i sâdık hükmündedirler.

Bediüzzaman Kur'ân, îmân, İslâmiyet hizmeti için, dünyevî rahatlıklarını feda etmiş, dünyevî şahsî servetler edinmemiş, zühd ve takvâ ve riyazet, iktisad ve kanaatla ömür geçirerek, dünya ile alâkasını kesmiştir.

Nefyedilmek: Sürgüne gönderilmek
Müstebid: Keyfine göre idare eden, despot
Tarassudat: Gözetlemeler
Tazyikat: Baskılar, zorlamalar
Necat: Kurtuluş. ***Salah***: İyilik
Dergâh-ı İlâhiye: İlâhî huzur
İltica etmek: Sığınmak
İktida etmek: Uymak, tâbi olmak
Ubudiyet: Kulluk
Tecrid-i mutlak: Hücre hapsi
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek. ***Cebbar***: Zorba
Te'lifat: Yazılmış kitaplar, eserler
Ehl-i iman: Müminler
Ulvî: Yüce, yüksek
Seciye: Huy, karakter
Lem'acık: Küçük parıltı
Şahika: Zirve. ***Muhlis***: Samimî
Hâdim: Hizmetçi. ***Şedid***: Şiddetli
Haysiyet: İtibar, şeref, değer
Şahid-i sadık: Özü-sözü doğru olan şahit. ***Giriftar***: Maruz kalan
Dünyevî: Dünyayla ilgili
Zühd: Nefsânî zevk ve arzudan uzak durarak kendini ibadete vermek
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek
Riyazet: Nefsini terbiye amacıyla çok yeme ve içmeyi terkederek ilim, ibadet, fikirle meşgul olmak

Bu cümleden olarak, Müslümanların refah ve saadeti için, bütün ömür dakikalarını sırf îmân hizmetine vakf ve hasretmek ve ihlâsa tam muvaffak olmak için, kendini dünyadan tecrid ederek mücerred kalmıştır. Evet, Bediüzzaman îmân ve İslâmiyet hizmeti için, her şeyden bu derece fedakârlık yapan, fakat bütün bunlarla beraber; ubûdiyet, zühd ve takvâda da bir istisna teşkil eden tarihî bir İslâm fedaisi ve Kur'ân-ı Hakîm'in muhlis bir hâdimi payesine yükselmiştir.

Bediüzzaman'ın, Risâle-i Nur dâvasında öyle bir itminanı, öyle bir sıdk ve sadakatı, öyle bir sebat ve metaneti, öyle bir ihlâsı vardır ki: Din düşmanlarının o kadar şiddetli zulüm ve istibdâdları, o kadar hücum ve tazyikatları ve bunlarla beraber maddî yokluklar içinde bulunması, dâvasından vazgeçirememiş ve küçük bir tereddüd dahi ika' edememiştir.

Said Nursî, Eski Said tabir ettiği gençliğinde felsefede çok ileri gitmiştir. Garbın Sokrat*'ı, Eflâtun*'u, Aristo'su* gibi hakikatlı feylesofları ve şarkın İbn-i Sînâ*, İbn-i Rüşd*, Fârâbî* gibi dâhî hükemâlarından felsefe ve hikmette Kur'ân-ı Hakîm'in feyziyle çok ileri geçmiş ve Kur'ân'dan başka halâskâr ve hakikî rehber olmadığını dâva etmiş ve Risâle-i Nur eserlerinde isbat etmiştir. Bu hakikatlarda şüphesi olan olursa, Üstad âhirete teşrif etmeden bizzât şüphesini izale edebilir.

Said Nursî, Kur'ân ve imâna hizmet mesleğini ihtiyar edip, hiçbir maddî ve mânevî menfaat, salâhat ve velilik gibi mânevî makamları maksad ve gaye etmeden, sırf Cenâb-ı Hakk'ın rızası için hizmet yapmıştır. Basiretli ehl-i ilim tarafından bütün Müslümanlarca "Zuhuru beklenen siyasî ve dinî bir halâskârdır." gibi şahsına verilen yüksek mertebeyi, Bediüzzaman hiddetle reddetmiş, kendisinin ancak Kur'ân'ın bir hizmetkârı ve Risâle-i Nur Talebeleri'nin bir ders arkadaşı olduğuna inanmış ve beyân etmiştir.

Millî Müdafaa Vekâleti'nde yirmi beş sene hizmet görmüş muhterem âlim bir zâtın, şimdi aramızda bulunan bir kısım arkadaşlarımızla, evvelki gün ziyaretine gittiğimiz vakit, Bediüzzaman Hazretleri hakkında demişti ki: "Bediüzzaman'ın nasıl bir zât olduğunu anlayabilmek için, Risâle-i Nur Külliyatı'nı dikkatle, sebatla okumak kâfidir. Size bir misâl olarak, yalnız dünyevî iktidarı

Hasretmek: Mahsus kılmak
Tecrid etmek: Uzak tutmak
Mücerred: Bekâr
Ubudiyet: Kulluk. ***Sıdk***: Doğruluk
Paye: Mertebe, rütbe
Metanet: Sağlamlık
İstibdad: Keyfî, şahsî idare, zulüm ve baskı idaresi
Tazyikat: Baskılar, zorlamalar
Garb: Batı. ***Şark***: Doğu
İzale etmek: Gidermek
İhtiyar etmek: Seçmek
Salâhat: Dindarlık, sâlih olmak
Ehl-i ilim: İlim ehli
Zuhur: Ortaya çıkış
Halâskâr: Kurtarıcı
Millî Müdafaa Vekaleti: Milli Savunma Bakanlığı. ***Kâfi***: Yeterli

bakımından derim ki: Bediüzzaman, Risâle-i Nur'un şahs-ı mânevîsiyle yalnız bir devleti değil, dünya yüzündeki milletlerin idaresi ona verilse, onları selâmet ve saadet içinde idare edecek bir iktidar ve inâyete mâliktir." Evet, Bediüzzaman nâdire-i hilkattir. Fakat yirmi beş senedir hem kendini, hem talebelerini siyasetten men'etmiştir; dünyevî işlerle meşgul değildir.

Bediüzzaman'ın Risâle-i Nur'u te'lif ettiği zamanlarda ve hizmet-i Kur'âniye'de istihdam edildiği anlarda; zekâsı, fetaneti, aklı, mantıkı, zihni, hayâli, hâfızası, teemmülü, feraseti, seziş ve kavrayışı, sür'at-i intikali ve ruhî, kalbî, vicdanî hâsseleri, duyguları ve mânevî letâifinin emsâlsiz bir tarzda olması, istihdam edildiğine aşikâr bir delîldir ki; kendi ihtiyarıyla, keyfiyle değil, inâyet-i ilâhiye ile Kur'ân'a hizmetkârlık etmiş bir derecede olduğu, basiretli ehl-i ilim ve ehl-i kalbce musaddak ve müstahsendir.

Mısır'da fâzıl ulemâdan, merhum Abdülaziz Çâviş*, Bediüzzaman'ın fatînü'l-asr olduğu ve müdhiş bir fart-ı zekâya mâlik bulunduğu mevzuunda, Mısır matbuatında makale neşretmiştir.

Büyük ve salâbetli bir âlim olan Şeyhü'l-İslâm merhum Mustafa Sabri Efendi*, Mısır'da Risâle-i Nur'a sahip çıkmış ve Câmiü'l-Ezher Üniversitesinde en yüksek bir mevkiye koymuştur.

Risâle-i Nur, İslâmiyet'in gayet keskin ve elmas bir kılıncıdır. Bu hakikatlara bir delîl ise, Bediüzzaman'ın zâlim hükümdarlara ve kumandanlara, ölümü istihkar ederek, hakikati pervasızca tebliğ etmesi ve dünyayı saran dinsizlik kuvvetine mukabil, hakâik-i Kur'âniye ve îmâniyeyi, kendini feda ederek, istibdâdın en koyu devrinde neşretmesi ve bu kudsî hakikata, cansiperâne hizmet etmesidir.

Bir müddeiumumî, iddianâmesinde: "Bediüzzaman, ihtiyarladıkça artan enerjisiyle dinî faaliyete devam etmektedir." Denizli mahkemesi, ehl-i vukuf raporunda: "Evet, Said Nursî'de bir enerji vardır, fakat bu enerjisini, tarîkat

---

Şahs-ı manevî: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik
İnayet: Yardım, iyilik, lütuf
Nâdire-i hilkat: Ender bulunan
Men'etmek: Engellemek
Hizmet-i Kur'âniye: Kur'ân hizmeti
İstihdam: Kullanma
Fetanet: Yaratılıştan gelen çabuk kavrayış ve anlayış
Teemmül: Etraflıca düşünme
Feraset: Çabuk seziş, basiret
Sür'at-i intikal: Meseleleri çok çabuk kavrama
Hasse: Duygu
Letâif: Mânevî duyular
Emsal: Eş, benzer
Aşikâre: Apaçık
İnayet-i İlâhiye: Allah'ın yardımı
Ehl-i kalb: Kalp ehli
Musaddak: Doğruluğu onaylanmış olan
Müstahsen: Takdir edilen, beğenilen.
Fâzıl: Faziletli
Ülema: Âlimler, bilginler
Fatîn-ül asr: Çağın dahisi
Fart-ı zekâ: Üstün zekâ
Matbuat: Basın, medya
Salâbet: Sağlamlık
Şeyhülİslâm: Osmanlı Devleti'nde eğitim, öğretim ve din işlerine bakan en yüksek yetkili kişi
İstihkar etmek: Hafife almak, küçümsemek
Pervasızca: Korkmadan, çekinmeden
Hakaik-i Kur'âniye: Kur'ân hakikatleri
İstibdad: Keyfî, şahsî idare, zulüm ve baskı idaresi
Cansiperane: Canını verircesine
Müddeiumumî: Savcı
Ehl-i vukuf: Bilirkişi

veya bir cem'iyet kurmakta sarf etmemiş, Kur'ân hakikatlerini beyân ve dine hizmete sarf ettiği kanaatına varılmıştır." denilmektedir.

Din aleyhindeki eski hükûmetlerin vekillerinden birisi (antidemokratik kanunların Millet Meclisinde müzakeresi esnasında): "Bediüzzaman Said-i Nursî'nin dinî faaliyetine, yirmi beş seneden beri mâni olamıyoruz." demiştir.

Biz de deriz ki: Evet, Said Nursî Hazretleri; emsâli görülmemiş dinamik ve enerjik bir zâttır. Bediüzzaman'ın hârika bir insan olduğunu, din düşmanları olan muarızları dahi kalben tasdik ve takdir etmektedirler.

Said Nursî, bâzan bir talebesine Risâle-i Nur'dan okuyuvermek nimetini lûtfettiği zaman der ki: "Bu benim dersimdir. Ben kendim için okuyorum. Bu risaleyi, şimdiye kadar belki yüz defa okumuşum. Fakat, şimdi yeni görüyorum gibi tekrar okumağa ihtiyaç ve iştiyâkım var."

Hem yine der ki: "Ben başkaları için kitap yazmamışım. Kendim için yazmışım. Kur'ân'dan bulduğum bu devalarımı arzu edenler okuyabilir." Evet, Bediüzzaman îtikad ediyor ve diyor ki: "Ben derse, terbiyeye ve nefsimi ıslaha muhtacım." Bediüzzaman gibi bir zât böyle derse, bizim bu eserlere ne kadar muhtaç olduğumuz artık kıyas edilsin.

Bediüzzaman Said Nursî bütün hayatında, şan ve şöhretten, hürmetten kaçmış ve insanlardan istiğna etmiştir. Arabî bir eserinde, şöhret hakkında diyor ki: "Şöhret, ayn-ı riyâdır ve kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanı, insanlara abd ve köle yapar. Yâni, nâm ve şöhret isteyen adam; halklara kendini beğendirmek, sevdirmek için, insanlara riyâkârlık, dalkavukluk yapar. Tasannu'kâr tavırlar takınır. O belâ ve musibete düşersen

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّٓا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[1] de."

Üstad, şöhretten fiilen ve hâlen bu kadar kaçmasına rağmen, her ne hikmetse, insanlar âdeta bir sevk-i ilâhî varmış gibi, istimdadkârâne ona koşmuşlardır ve ona akın etmektedirler. Ve onun mahz-ı hak olan bu kudsî seciyesi, Risâle-i Nur gibi cihan-şümûl bir esere hâdim olmuştur...

---

[1] (Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde,) "Biz Allah'a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz" (derler). (Bakara sûresi, 2/156)

Muarız: Muhalif
Kıyas etmek: Karşılaştırmak
İstiğna: Tokgözlülük
Arabî: Arapça
Ayn-ı riya: Riyanın ta kendisi
Abd: Kul
Tasannu'kâr: Yapmacık
Sevk-i İlahî: Allah'ın yönlendirmesi
İstimdadkârane: Yardım istercesine
Mahz-ı hak: Gerçeğin ta kendisi
Kudsî: Kutsal
Seciye: Huy, karakter
Cihanşümul: Evrensel
Hâdim: Hizmetçi

Bediüzzaman küçük yaşından beri, halkların mukabilsiz hediyelerinden istiğna etmiştir. Hediye kabul etmemeyi meslek edinmiştir. Zindandan zindana, memleketten memlekete sürgün edildiği zamanlarda, ihtiyarlığın tahmil ettiği zarûretler içinde dahi, bu seksen senelik istiğna düstûrunu bozmamıştır. En has bir talebesi, bir lokma bir şey hediye etse, mukabilini verir; vermese dokunur.

Neden hediye kabul etmediğinin sebeblerinden birisi olarak der ki: "Bu zaman, eski zaman gibi değildir. Eski zamanda îmânı kurtaran on el varsa, şimdi bire inmiş. Îmânsızlığa sevk eden sebebler eskiden on ise, şimdi yüze çıkmış. İşte böyle bir zamanda îmâna hizmet için, dünyaya el atmadım, dünyayı terk ettim. Hizmet-i îmâniyemi hiçbir şeye âlet etmeyeceğim." der. Hazret-i Üstad, kendi şahsı için birisi zahmet çekse, bir hizmetini görse; mukabilinde bir ücret, bir teberrük verir. Aksi hâlde, ruhuna ağır gelir, hoşuna gitmez.

Bediüzzaman Said Nursî; Kur'ân, Îmân ve Din'e yaptığı hizmetinde, senelerden beri mütemadî bir tarassud ve tecessüs, takibat ve tedkikat altında bulundurulmuştur. Yalnız ve yalnız rıza-yi ilâhî için, yalnız ve yalnız hakikat için İslâmiyet'e hizmet ettiği ve hizmet-i Kur'âniye'sini hiçbir şeye âlet etmediği müteaddid mahkemelerde de sabit olmuştur.

Eğer bu mezkûr hakikatlara ve eserlerindeki hak ve hakikati gören hakperestlerin, Bediüzzaman ve eserlerinde gördükleri ve neşrettikleri âlî meziyet ve yüksek hakikate mugayir en küçük bir şey olsa idi, en büyük ilâvelerle, şâşaalarla ve yaygaralarla, bu yirmi beş sene içinde, din düşmanları tarafından dünyaya ilân edilecek idi.

Nitekim bütün bütün iftira ve ittihamlarla, cebbar, müstebid din düşmanlarının tahrikatıyla mahkemelere sevk edildiği zaman, gazetelerin birinci sahifelerinde, bire yüz ilâvelerle teşhir ettirilmesi; tahkikat ve muhakeme neticesinde hiçbir suç olmadığı tahakkuk ederek, beraet ettiği vakit sükût edilmesi; bu hakikatın aşikâr çok delîllerinden bir tanesidir.

Tahmil etmek: Yüklemek
Hizmet-i imaniye: İman hizmeti
Teberrük: Bereket vesilesi
Mütemadî: Sürekli
Tarassud: Gözetleme
Tecessüs: Gizlice araştırma
Tedkikat: Araştırmalar, incelemeler
Rıza-yı İlahî: Allah'ın rızası
Müteaddid: Birçok
Âlî: Yüce, yüksek
Meziyet: Ayırıcı vasıf
Mugayir: Aykırı, zıt
Şaşaa: Gösteriş, yaldız
İttiham: Suçlama
Müstebid: Keyfine göre idare eden, despot
Cebbar: Zorba
Tahrikat: Tahrikler
Teşhir: Dillere düşürme
Tahkikat: Araştırmalar, soruşturmalar
Tahakkuk etme: Gerçekleşme
Sükût: Düşme
Aşikâr: Apaçık

Bediüzzaman, din kardeşlerine ziyade şefkatlidir. Onların elemleriyle elem çektiği, İslâm dünyasında hürriyet ve istiklâli için can veren, fedai İslâm mücahidlerinin acılarıyla muzdarib olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'e yapılan darbeler ânında çok ıztırablar çektiği, böyle acı acıların tesiratıyla, zâten pek az yediği bir parça çorbasını da yiyemediği çok defa görülmüş ve görülmektedir.

Ekser günleri hastalıklar ve sıkıntılarla geçmektedir. Bir Nur talebesinin yazdığı gibi, "Ey Millet-i İslâm'ın ebedî refah ve saadeti için, dünyada rahatlık görmeyen müşfik üstadım! Senin devam eden hastalıkların cismânî değildir. Dinimize icra edilen istibdâd ve zulüm sona ermedikçe, Âlem-i İslâm kurtulmadıkça senin ıztırabın dinmeyecektir." Evet biz de bu kanaatteyiz.

Fakat o elîm acılar, Bediüzzaman'ı asla ye'se düşürmemiş, bilâkis öyle küllî ve umumî bir dinî cihada ve dua ve ubûdiyete sevk etmiştir ki: "Kurtuluşun çare-i yegânesi, Kur'ân'a sarılmaktır." demiş ve sarılmış.

Kur'ân'da bulduğu devâ ve dermanları kaleme alarak, bu zamanda bir halâskâr-ı İslâm ve nev-i beşerin saadetine medâr olan Risâle-i Nur eserlerini meydana getirmiştir.

Hunhar din düşmanlarının, dünyevî satvet ve şevketleri, Bediüzzaman'ı kat'iyyen atâlete düşürtememiştir. "Vazifem Kur'ân'a hizmettir. Galib etmek, mağlûb etmek Cenâb-ı Hakk'a aittir." diye îmân ederek, bir an bile faaliyetten geri kalmamıştır. Evet Hazret-i Üstad, öyle bir himmet-i azîmeye mâliktir ki; ona icra edilen müdhiş mezâlim, bu himmetin mukabilinde tesirsiz kalmağa mahkûm olmuştur.

Bediüzzaman, Arz ve semâvâttaki mevcudatı, hayret ve istihsanla temâşâ eder. Kırlarda ve dağlarda hususan bahar mevsiminde çok gezinti yapar. O seyrangâhlarda zihnen meşguliyet ve dakik bir tefekkür ve daimî bir huzur hâlindedir. Ağaç ve nebâtât ve çiçekleri

مَا شَٓاءَ اللّٰهُ [1] بَارَكَ اللّٰهُ [2] فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ [3]

---

[1] "Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!" (Kehf sûresi, 18/99 ve A'lâ sûresi, 87/7 âyetlerinden iktibas edilmiş.)

[2] "Allah hayır ve bereketini artırsın."

[3] "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

Tesirat: Tesirler. ***Müşfik***: Şefkatli
Millet-i İslâm: İslâm milleti
İstibdad: Keyfî, şahsî idare
Âlem-i İslâm: İslâm âlemi
Ye's: Ümitsizlik
Küllî: Genel, kapsamlı
Çare-i yegâne: Tek çare
Ubudiyet: Kulluk
Halâskâr: Kurtarıcı
Nev'-i beşer: İnsan türü
Medar: Vesile
Satvet: Ezici kuvvet
Şevket: Büyüklük, güçlülük
Atalet: Boş durma, tembellik
Himmet-i azîme: Büyük gayret
Mezalim: Zulümler
Arz ve semavat: Yer ve gökler
Mevcudat: Varlıklar
İstihsan: Beğenmek, takdir etmek
Seyrangâh: Gezinti yeri
Nebatat: Bitkiler

"Ne güzel yaratılmışlar." diyerek, ibret nazarıyla onları seyreder; kâinat kitabını okur. Her âzâ ve hasseleri gibi, gözünü de daima Cenâb-ı Hak hesabına ve izni dairesinde çalıştırır. Gözü, şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir mütalâacısı ve şu âlemdeki mu'cizât-ı san'at-ı rabbâniye'nin bir seyircisidir. Ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin bir mübarek arısı derecesindedir.

Üstad, hususî hayatında mütevazi, vazife başında vakurdur. Tevazu ve mahviyette nümûne-i misâl olacak bir mertebededir. Bu mevzuda der ki: "Bir nefer nöbette iken, baş kumandan da gelse, silâhını bırakmayacak. Ben Kur'ân'ın bir hizmetkârı ve bir neferiyim. Vazife başında iken karşıma kim çıkarsa çıksın, hak budur derim, başımı eğmem."

Hülâsa olarak arz ederiz ki: Bediüzzaman, ihlâs-ı tâmmeye mâlik, hârikulâde, hakikî bir müfessir-i Kur'ân'dır. Hem ihlâs-ı etemme vâsıl olmuş, kahraman ve yektâ bir hâdim-i Kur'ân'dır. Risâle-i Nur'un müellifi olmak itibariyle; hem bir mütekellim-i a'zamdır, hem ilimde gayet derecede mütebahhir ve râsih, muhakkik ve müdakkik bir allâmedir, hem ilm-i Mantık'ın yüksek, nazirsiz bir üstadıdır.

Ta'likat nâmındaki te'lifatı, Mantık'ta bir şaheserdir. Hem mümtaz ve hak-perest ve hakikatbîn bir dâhîdir, hem Kur'ân'la barışık müstakîm felsefenin hakikat-perver bir feylesofudur, hem nazirsiz bir sosyolog (içtimâiyatçı) ve bir psikolog (ruhiyatçı) ve bir pedagog'dur (terbiyeci), hem daima hakikat terennüm etmiş ve eden, yüksek ve emsâlsiz ve dâhî bir müellif ve edibdir.

Said Nursî, senelerden beri şiddetli bir istibdâd ve takyidat altında bulundurulup tanıttırılmadığı ve hem de kendisi, şahsî kemâlâtını setrettiği, gizlediği için; mezkûr sıfatların her birisine muttali olamayan bulunabilir. Hem bunlar ve hem Risâle-i Nur'un hususiyetleri hakkındaki beyânatımız, hakikat-perver ve fazilet-perver ve bu zamanda bir kısım ulemâ-yi hakikînin ve ehlullahın ittifak ve icmâ kuvvetindeki hükümleridir. Hem de bizim kat'î kanaatlarımızdır.

Hasse: Duygu. ***A'za***: Organlar
Kitab-ı kebir-i kâinat: Büyük bir kitap gibi olan kâinat
Mütalaacı: Okuyan, tetkik eden
Mu'cizat-ı san'at-ı Rabbaniye: Cenab-ı Hakk'ın sanat mucizeleri
Vakur: Vakarlı, ağırbaşlı
Nümune-i misal: Örnek alınacak model. ***Hülâsa***: Özet
Hâdim-i Kur'ân: Kur'ân'a hizmet eden. ***İhlas-ı tâmme***: Tam ihlas
Müellif: Kitap yazan, yazar
Mütekellim-i a'zam: Büyük kelâmcı. ***Mütebahhir***: Büyük âlim
Râsih: Sağlam, köklü
Muhakkik: Gerçeği araştırıp bulan
Müdakkik: İnceden inceye araştıran
Allâme: Bilgin. ***Mümtaz***: Seçkin
Te'lifat: Yazılmış kitaplar, eserler
Hakperest: Hak ve adalete teslim olan. ***Nazir***: Benzer, denk
Hakikatbîn: Hakikati gören
Hakikatperver: Hakikat aşığı
Terennüm: Yavaş, güzel, hoş bir şekilde söyleme
İstibdad: Keyfî, şahsî idare
Takyidat: Sınırlandırmalar
Kemalât: Mükemmellikler
Faziletperver: Fazilet sevdalısı
Muttali olmak: Haberdar olmak
Ülema-i hakikî: Gerçek âlim
Ehlullah: Allah dostları
İcmâ: Fikir ve oy birliği

Bediüzzaman'ın, öyle bir ilim ve sıfatlara mâlik olduğuna en mu'teber ve en birinci ve en hakikî delîlimiz, Bediüzzaman Said Nursî'dir. Kimin şüphesi varsa, Risâle-i Nur'u okusun. Evet biz zikrettiğimiz ve edeceğimiz bu hakâik-i uzmâyı, bütün İslâm Dünyası'na ve umum beşeriyet âlemine ifşa ve ilân ediyoruz. Evet bin seneden beri Âlem-i İslâmiyet ve insâniyet, Risâle-i Nur gibi bir esere intizar ediyordu.

Bediüzzaman Said Nursî, çok ilimlerde müstesna birer eser yazabilirdi. Fakat o "Zaman, îmânı kurtarmak zamanıdır." demiş ve bütün himmet ve mesaîsini ve hayatını, ulûm-i îmâniyenin te'lif ve neşrine hasretmiştir.

Evet, Hazret-i Üstad ulûm-i îmâniyeyi neşretmekle, Âlem-i İslâm ve âlem-i insâniyeti hayatdar ve ziyâdâr eylemiştir. Cenâb-ı Hak, o büyük üstaddan ebediyen razı olsun, uzun ömürler versin. Âmîn, âmîn, âmîn...

Risâle-i Nur, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mu'cize-i mâneviyesi olan yüksek ve parlak bir tefsiridir. Evet Risâle-i Nur kalblerin fatihi ve mahbubu, ruhların sultanı, akılların muallimi, nefislerin mürebbi ve müzekkîsidir. Risâle-i Nur'un bir hususiyeti de, Mektubât'ın birinci cildinin 129'uncu sahifesindeki şu bahistir: "Bâzı Sözlerde, ulemâ-yi ilm-i kelâm'ın mesleğiyle, Kur'ân'dan alınan minhac-ı hakikînin farkları hakkında şöyle bir temsîl söylemişiz ki, meselâ: Bir su getirmek için bâzıları küngân (su borusu) ile uzak yerden, dağlar altında kazar, su getirir. Bir kısmı da her yerde kuyu kazar, su çıkarır. Birinci kısım çok zahmetlidir. Tıkanır, kesilir. Fakat her yerde kuyular kazıp su çıkarmaya ehil olanlar; zahmetsiz, her bir yerde suyu buldukları gibi... Aynen öyle de: Ulemâ-yi ilm-i kelâm, esbabı, nihayet-i âlemde teselsül ve devrin muhâliyeti ile kesip, sonra Vâcibü'l-Vücûd'un vücûdunu onunla isbat ediyorlar. Uzun bir yolda gidiliyor. Amma Kur'ân-ı Hakîm'in minhac-ı hakikîsi ise; her yerde suyu buluyor, çıkarıyor. Her bir âyeti, birer asâ-yi Mûsâ gibi, nereye vursa âb-ı hayat fışkırtıyor.

Muteber: İtibarlı
Hakaik-i uzma: Büyük hakikatler
İfşa: Gizli bir şeyi açığa vurma
Âlem-i İslâmiyet: İslâmiyet âlemi
İnsaniyet: İnsanlık
İntizar etmek: Beklemek
Ulûm-u imaniye: İmana dair ilimler
Te'lif: Eser yazma
Hasretmek: Mahsus kılmak, yalnız bir şeye sarfetmek
Âlem-i İslâm: İslâm âlemi
Âlem-i insaniyet: İnsanlık âlemi
Hayattar: Canlı
Ziyadar: Işıklı
Mu'cize-i mâneviye: Mânevî mucize
Mahbub: Sevgili
Muallim: Öğretmen
Mürebbi: Eğitimci
Müzekkî: Temizleyen, arındıran
Ülema-i ilm-i Kelâm: Kelâm ilmi âlimleri
Minhac-ı hakikî: Gerçek yol
Esbab: Sebepler, maddî şartlar
Nihayet-i âlem: Âlemin sonu
Teselsül: Sebeplerin arka arkaya gelmesi
Muhaliyet: İmkânsız olma hâli
Vâcib-ül Vücud: Varlığı kesin ve kendinden olan Zat
Vücud: Varlık
Kur'ân-ı Hakîm: Hikmet kaynağı Kur'ân-ı Kerim
Asâ-yı Musa: Hz. Musa'nın asâsı
Âb-ı hayat: Hayat suyu

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ اٰيَةٌ تَدُلُّ عَلٰى أَنَّهُ وَاحِدٌ [1]

düstûrunu her şeye okutturuyor.

Hem îmân yalnız ilim ile değil.. îmânda çok letâifin hisseleri var. Nasıl ki bir yemek mideye girse; o yemek muhtelif asaba, muhtelif bir sûrette inkısam edip tevzi olunuyor. İlim ile gelen mesâil-i îmâniye dahi, akıl midesine girdikten sonra, derecata göre ruh, kalb, sır, nefis ve hâkeza.. letâif, kendine göre birer hisse alır, masseder. Eğer onların hissesi olmazsa, noksandır." İşte Risâle-i Nur her yerde suyu buluyor, çıkartıyor. Evvelce gidilen uzun yolu kısaltıyor ve müstakîm ve selâmetli yapıyor.

Eski hükemâ, ahkâm-ı şer'iyeden ve akaid-i îmâniyeden bâzıları için: "Bu nakildir, îmân ederiz, akıl buna yetişmez." demişler. Halbuki bu asırda akıl hükmediyor. Bediüzzaman Said Nursî ise; "Bütün ahkâm-ı şer'iye ve hakâik-i îmâniye aklîdir. Aklî olduğunu isbata hazırım." demiş ve Risâle-i Nur'da isbat etmiştir.

Risâle-i Nur'da müstesna bir edebiyat ve belâğat ve îcâz, nazirsiz, câzib ve orijinal bir üslûb vardır. Evet, Bediüzzaman zâtına mahsus bir üslûba mâliktir. Onun üslûbu, başka üslûblarla müvâzene ve mukayese edilemez. Eserlerin bâzı yerlerinde, edebiyat kaidesine veya başka üslûblara nazaran pek münasib düşmemiş gibi zannedilen bir noktaya rastlanırsa, orada gayet ince bir nükte, bir îmâ veya ince bir mânâ veya hikmet vardır. Ve o beyân tarzı, oraya tam muvafıktır. Fakat o ince inceliği, âlimler de birden pek anlamadıklarını itiraf etmişlerdir. Bunun için, Bediüzzaman'ın eserlerindeki hususiyet ve incelikleri, Risâle-i Nur'la fazla iştigal etmemiş olanlar, birden intikal edemezler.

Büyük şâirimiz, edebiyatımızın medâr-ı iftiharı merhum Mehmed Âkif*, bir üdebâ meclisinde, "Viktor Hügo'lar*, Şekspir'ler*, Dekart'lar*; edebiyatta ve felsefede, Bediüzzaman'ın bir talebesi olabilirler." demiştir.

---

[1] "Bütün her şeyde Allah'ın varlık ve birliğini gösteren bir âyet (işaret) vardır." (Bkz.: el-Esfehanî, *el-Eğânî* 4/39; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ* 12/413; el-Eşbîhî, *el-Müstatraf* 2/280)

Letâif: Mânevî duyular
Asab: Sinirler
İnkısam: Bölünme
Tevzi: Dağıtım
Mesail-i imaniye: İmana dair meseleler
Derecat: Dereceler
Massetme: Emme, içine çekme
Selâmet: Emniyet, güven
Hükema: Feylesoflar
Ahkâm-ı şer'iye: Dinin hükümleri
Akaid-i imaniye: İmana dair konular
Hakaik-i imaniye: İman hakikatleri
Belâgat: Sözün düzgün ve etkili söylenmesi
İcaz: Az sözle çok şey ifade etme
Nazir: Benzer, denk
Müvazene etmek: Karşılaştırmak
Münasib: Uygun
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli mana
Muvafık: Uygun, yerinde, denk
Medar-ı iftihar: İftihar vesilesi
Üdebâ: Edebiyatçılar

Edib ve şâirler, zevâl ve firâktan ağlamışlar, ölümden vaveylâ etmişlerdir. Güz mevsimini hüzünle tasvir etmişlerdir. Hattâ dünyaca meşhur Arap edipleri "Eğer firâk olmasa idi, ölüm ruhlarımızı almak için yol bulup gelemezdi" mânâsında

لَوْلَا مُفَارَقَةُ الْأَحْبَابِ مَا وَجَدَتْ لَهَا الْمَنَايَا إِلَى أَرْوَاحِنَا سُبُلاً [1]

demişlerdir.

Bediüzzaman ise, "Kâinattaki zevâl, firâk ve adem zâhirîdir. Hakikatta firâk yok, visal var. Zevâl ve adem yok, teceddüd var. Ve kâinatta her şey, bir nevi bekâya mazhardır. Ölüm, bu âlem-i fânîden âlem-i bâkîye gitmektir. Ölüm, ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur'ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ahbablarına kavuşmağa vesiledir. Hem hakikî vatanlarına girmeye vasıtadır. Hem zindan-ı dünyadan, bostan-ı cinâna bir dâvettir. Hem Rahman u Rahîm'in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat külfetinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın tâlim ve tâlimatından bir paydostur. Azrâil (aleyhisselâm) bugün gelse, hoş geldin, safa geldin diye gülerek karşılayacağım." diyor.

Bediüzzaman, beşeri Risâle-i Nur'la sefahet ve dalâletten kurtarırken, korku ve dehşet vermek tarzını takip etmiyor. Gayr-ı meşrû bir lezzetin içinde, yüz elemi gösterip, hissi mağlûb ediyor. Kalb ve ruhu hissiyata mağlûb olmaktan muhafaza ediyor. Risâle-i Nur'da müvâzenelerle küfür ve dalâlette, bir zakkum-i Cehennem tohumu olduğunu ve dünyada dahi Cehennem azabları çektirdiğini ve îmân ve İslâmiyet ve ibadette, bir Cennet çekirdeği ve leziz lezzetler ve zevkler ve Cennet meyveleri bulunduğunu, dünyada dahi bir nevi mükâfata nâil eylediğini isbat ediyor.

Risâle-i Nur nifak ve şikakı, tefrikayı, fitne ve fesadı kaldırıp; kardeşliği, uhuvvet-i diniyeyi, tesanüd ve teâvünü yerleştirir. Risâle-i Nur mesleğinin bir

---

[1] Bkz.: el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 1/197; el-Kazvînî, *el-Îzâh* 1/374. (Ebu't-Tayyib El-Mütenebbî'nin sözü olarak nakledilmiştir.)

Zeval: Bitme, yok olma
Firak: Ayrılık. ***Vaveylâ***: Çığlık
Tasvir: Bir şeyi söz veya yazı ile canlı bir tarzda anlatmak
Zâhirî: Görünen, görünürdeki
Visal: Kavuşma. ***Adem***: Yokluk
Teceddüd: Yenilenme
Beka: Sonsuzluk
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Âlem-i fâni: Geçici âlem
Âlem-i bâki: Sonsuz âlem
Ehl-i hidayet: Doğru yolu bulanlar
Ehl-i Kur'ân: Kur'ân ehli
Zindan-ı dünya: Dünya zindanı
Bostan-ı cinan: Cennet bahçeleri
Rahmân: Zatı itibariyle pek çok merhameti ve ihsanı olan Allah (c.c.). ***Ahz-ı ücret***: Ücret alma
Rahîm: Merhamet ve ihsan eden
Vazife-i hayat: Hayat vazifesi
Terhis: Askerlik görevini bitirenleri salıverme. ***Ubudiyet***: Kulluk
Sefahet: Zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük, cahillik
Dalalet: Sapkınlık
Gayr-ı meşru: Meşru olmayan
Müvazene: Denge
Zakkum-u Cehennem: Cehennemde bir ağaç
Nâil: Ulaşan, erişen
Nifak: Münâfıklık, iki yüzlülük
Şikak: Tefrika, bölücülük
Tefrika: Parçalanma
Uhuvvet-i diniye: Din kardeşliği
Tesanüd: Dayanışma
Teavün: Yardımlaşma

esası da budur. Risâle-i Nur gurur ve kibir ve hodfüruşluk ve zillet gibi ahlâk-ı seyyieden kurtararak, tevazu' ve mahviyet ve izzet ve vakar gibi güzel ahlâklara sahip kılar.

Risâle-i Nur, insan olan bir insana, acz ve fakrını derk ettirir. Bediüzzaman der ki: "İnsan, acz ve fakrını anlamakla, tam Müslüman ve abd olur."

Bu dinsizleri mağlûb etmek için, yeni tahsili de yapalım diyenler veya yapanlar, Nur risalelerini devam ve sebatla mütalâa ederek, bu hedeflerine vâsıl olurlar ve çare-i yegâne de budur. Hem böylelikle, mekteb mâlûmatları da maârif-i ilâhiye'ye inkılâb eder.

Ey, bin seneden beri İslâmiyet'in bayraktarlığını yapan bir milletin torunları olan cengâver ruhlu kardeşlerim! Bu zamanın ve gelecek asırların Müslümanları ve bizler, Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın tefsiri olan öyle bir rehbere muhtacız ki; tahkikî îmân dersleriyle, îmân mertebelerinde terakki ve teâli ettirsin. Hem korkak değil, bilâkis Risâle-i Nur Talebeleri gibi cesur ve kahraman ve fa'al ve amel-i sâlih sahibi, mütedeyyin, müttakî ve bununla beraber, şahsî rahatlık ve menfaatlarını îmân ve İslâmiyet'in kurtuluşu uğrunda feda eden, fedai ve mücahid Müslümanlar yetiştirsin, neme lâzımcılıktan kurtarsın. Hem taarruz ve işkenceler ve ölüm ihtimalleri karşısında, tahkikî îmân kuvvetinden gelen bir cesâretle, Kur'ân ve İslâmiyet cephesinden asla çekilmeyen, "Ölürsem şehidim, kalırsam Kur'ân'ın hizmetkârıyım." diyen ve yılgınlık hâline düşmeyen sâdık ve ihlâslı, yalnız Allah rızası için hizmet eden, Nur Talebeleri gibi İslâmiyet hâdimleri yetiştirsin, böyle muazzez Müslümanlar meydana getirsin.

Evet bu asra öyle bir Kur'ân tefsiri lâzım ve elzemdir ki; Risâle-i Nur gibi akıl, fikir ve mantığı çalıştırsın, ruh ve kalb ve vicdanı tenvir etsin. Müslümanları, beşeri uyandırsın; intibah versin, gafletten kurtarsın. Sırat-ı müstakîm olan Kur'ân yolunu göstersin. Sünnet-i Seniye'ye ve İslâmiyet'in şeâirine muhalif olarak yaptırılan ve yapılan şeyleri fark ettirip, Sünnet-i Peygamberî'ye (aleyhissalâtü vesselâm) ittibaı ders versin ve ihyâ etmek cehdini uyandırsın.

Hodfüruşluk: Kendini beğendirmeye çalışma
Zillet: Alçalma
Ahlâk-ı seyyie: Kötü ahlâk
Mahviyet: Alçakgönüllülük
Acz: Acizlik, gücü bir şeye yetmeme
Fakr: Fakirlik, ihtiyaç duyma
Abd: Kul
Çare-i yegâne: Tek çare
Maarif-i İlahî: İlahî bilgi
Kur'ân-ı Azîmüşşan: Büyük şan sahibi Kur'ân
Tahkikî iman: Delillere dayanarak kalpte sağlam bir şekilde kök salan iman
Terakki: İlerleme
Teâlî: Yükselme
Fa'al: Aktif
Amel-i sâlih: Makbul işler
Müttaki: Takvalı, Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından uzak durup emirlerini yerine getiren
Mütedeyyin: Dindar
Muazzez: Kıymetli
Elzem: En lüzumlu
Tenvir etmek: Aydınlatmak
İntibah: Uyanma, ibret alma
Sırat-ı müstakim: Doğru yol
Şeair: Alâmetler, semboller
Sünnet-i Peygamberîye: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti
İttiba' etmek: Tâbi olmak, uymak
Cehd: Gayret

İşte Risâle-i Nur'un böyle hâsiyetleri havi bir Kur'ân tefsiri olduğu, otuz seneden beri meydandadır ve ehl-i hakikatın tasdikiyle sabittir. Hem amansız din düşmanlarının plânlarıyla mahkemelere sürüklenen Risâle-i Nur Talebeleri'nin müdafaaları; ve bu talebelerin İslâmiyet'e hizmetleri esnasında, gizli İslâmiyet düşmanı, insafsız, cebbar zâlimlerin entrikalarıyla mâruz kaldıkları işkencelerden yılmamak, şahıslarını düşünmeden, yâni şahsî refahlarını İslâm'ın refah ve saadeti için feda ederek, sıddıkıyetle sebat etmeleri ve eşedd-i zulme mukavemet etmeleri aşikâr bir delîl teşkil etmektedir.

Evet, hem yirmi beş seneden beri Risâle-i Nur'la îmân hizmetine bütün varlığını vakfeden ve şimdiye kadar "gaddar din düşmanlarının" çok defalar tecavüz ve taarruzuna ve taharriyata mâruz kaldığı hâlde, yirmi beş senedir inziva içinde, Risâle-i Nur'un naşirliğini yapan Nur kahramanları ağabeylerimiz, bizlere birer nümûne-i imtisâl olan, îmân ve İslâmiyet fedaileridir.

İşte biz Müslümanlar, böyle bir tefsir-i Kur'ân arıyor, böyle bir hâdîyi bekliyorduk. O ihlâslı Nur talebeleri ki, "Cenâb-ı Hak, Hafîz'dir. Ben onun inâyeti ve himayeti altındayım. Başıma ne gelse hayırdır." diye îmân etmekle beraber amel ederler. Îmân hizmetini yaparlar. Din düşmanlarına yakalanmamak ve canlarından kıymetli olduğuna inandıkları Nur Risaleleri'ni onlara kaptırmamak için de ihtiyat ederler. Şahıslarına gelecek zararları nazar-ı itibara almadan hizmetlerine devam ederler. Hapse, zindana atılıp, işkence yapıldığı zamanda, onlar yine üstadları Bediüzzaman ile alâkadardırlar. Eğer gizlice bir imkân bulurlarsa, onlar yine Risâle-i Nur ile meşguldürler. Hattâ "Belki hapse atılırım, Nur Risaleleri'mi vermezler, çalışmaktan mahrum kalırım." diye bâzı Nurları ezberleyen talebeler de olmuştur.

Muhlis bir Nur talebesi, hapishâneden çıkarıldığı vakit; güya o kırbaçlı, falakalı, türlü türlü işkenceli hapishâne, ona bir kuvvet, bir enerji kaynağı olmuş sadakat ve teyakkuzla Nur hizmetinde koşturmak için bir kırbaç tesiri yapmış gibi, üstadına daha ziyade yakınlaşır ve eskisinden daha fazla Nurlar'a çalışır, neşriyat yapar.

Afyon hâdisesinde, Bediüzzaman hapiste iken, muallim bir Nur talebesi, savcılıkta Risâle-i Nur ve Üstadı hakkında kahramanca cevaplar verdiği için,

---

Hâsiyet: Özellik
Havi: İçine almak, kapsamak
Ehl-i hakikat: Gerçeği arayıp bulan kimseler
Cebbar: Zorba
Sıddıkıyet: Doğruluk
Eşedd-i zulm: Zulmün en şiddetlisi
Mukavemet etme: Direnç gösterme
Aşikâr: Apaçık
Gaddar: Zulüm ve haksızlık yapan
Taharriyat: Araştırmalar
Naşir: Neşreden, yayan
İnziva: Bir köşeye çekilip ilim, ibadet ve fikirle meşgul olmak
Nümune-i imtisal: Örnek alınacak kişi
Hâdî: Doğru yolu gösteren
Hafîz: Muhafaza edip koruyan
İnayet: Yardım, iyilik, lütuf
Himayet: Koruma
İhtiyat: Tedbir
Nazar-ı itibar: Dikkate alma
Teyakkuz: Uyanıklık
Muallim: Öğretmen

savcı kızmış. “Şimdi seni hapse atarım.” diye tehdid etmiş. O İslâm fedaisi muallim de cevaben “Ben hazırım, derhâl hapse gönderin.” demiştir.

Yine Afyon mahkemesinde, bir Nur talebesi hakkında tevkif kararı veriliyor, fakat adliye bulamaz. O talebe bundan haberdar olur. Diğer Nur kardeşleri gibi, “Üstadım ve kardeşlerim hapiste iken, nasıl hariçte kalabilirim.” diyerek savcılığa teslim olup, hapse girer.

Aynı bu hapishânede, bir Nur talebesini sehven tahliye ederler. O da “Üstadım ve kardeşlerim henüz hapistedirler. Hem istinsahını tamamlayacağım yeni te’lif edilen Nur Risaleleri var.” diye düşünerek hapishâne müdürüne, “Benim kırk gün sonra tahliye edilmem lâzım. Ceza müddetim daha bitmedi.” der. Hesab ederler ki hakikaten böyledir, tekrar hapse koyarlar.

Hamiyet-i diniye meziyetine lâyık anlayışlı kardeşlerim!

Said Nursî, kendi hakkında verilen böyle bir mâlûmatı görürse, diyeceklerdir ki: “Ne için böyle yapıyorlar? Şahsımın ehemmiyeti yok. Kıymet, Kur’ân’dan tereşşuh eden ve Kur’ân-ı Hakîm’in malı olan Risâle-i Nur’dadır. Ben bir hiçim.”

Üstadın şahsının mazhar ve âyine olduğu Kur’ânî hakikatlar ve Nurlar itibariyle ve neşrettiği îmân ve İslâmiyet dersleriyle, ihlâs-ı tâmme ile, umumî ve küllî bir tarzda Kur’ân’a ve dine hizmet etmesiyle, onun hakkındaki takdir ve tahsinler, mânâ-yi harfî ile şahsına aid kalmıyor. Kur’ân ve İslâmiyet’e raci’dir. Allah nâm ve hesabınadır. Din düşmanları tarafından, ona yapılan düşmanlık ve taarruzlar da, Bediüzzaman’ın hâdimliğini yaptığı Kur’ân ve İslâmiyet’in ortadan kaldırılması maksad-ı mahsusuna matuftur.

Zira hakâik-i Kur’âniye ve îmâniyeyi câmi’, o cihan-şümûl Risâle-i Nur eserleri ona ihsan edilmiştir.

İşte bu bedihî hakikati bilen, maskeli, gizli ve münâfık îmân ve İslâmiyet muarızları ve düşmanları, yarım asra yakındır, Bediüzzaman’ın çürütemedikleri şahsını, yalan ve yaygaralarla hâlâ çürütmeye çabalıyorlar. Maksadları: Risâle-i Nur, rağbet ve revaç görüp intişâr etmesin, îmân ve İslâmiyet

---

Tevkif: Tutuklama
Sehven: Yanlışlıkla
İstinsah: Kopye etme
Hamiyet-i diniye: Dine bağlılık ve dinî değerleri koruma duygusu
Meziyet: Ayırıcı vasıf
Malûmat: Bilgiler
Tereşşuh etmek: Sızmak
Mazhar: Nail olmak, şereflenmek
Âyine: Ayna
İhlas-ı tâmme: Tam ihlas
Umumî ve küllî: Genel ve kapsamlı
Tahsin: Güzel bulma, beğenme
Mânâ-yı harfî: Kendi varlığını değil, yaratıcısını gösterme
Raci’: Dönen, geri gelen
Maksad-ı mahsus: Özel maksat
Matuf: Yönelik, raci
Hakaik-i Kur’âniye ve imaniye: İman ve Kur’ân hakikatleri
Câmi’: Kapsayan
Cihanşümul: Evrensel
Bedihi: Apaçık
Muarız: Karşı gelen

inkişâf etmesin. Halbuki, Said Nursî'ye iliştikçe Risâle-i Nur parlıyor. Neşriyat dairesi genişliyor. Birer nümûne olan yirmi beş sene içindeki hâdiseler meydandadır.

İslâmiyet düşmanları, bir taraftan tamamıyla yalan propagandalarına ve taarruzlarına devam ederken, diğer taraftan da Nur talebelerinin üstadları ve Risâle-i Nur hakkında istîdadları nisbetinde, istifade ve istifâzalarından doğan minnet ve şükranlarını ifade eden takdirkâr yazı ve sözlerden mürekkeb bir nevi müdafaalarını perdeler arkasından men'etmeye çalışıyorlar. Bunun için, sâfdil gördükleri dostların dostlarına veya dostlara samimî görünerek "İfrata gidiyorsunuz." gibi, birtakım şeyler söylettiriyorlar. İşte böyle sinsi, böyle dessas, böyle entrikalı çeşitli iftiralarla bizi korkutmaya, yıldırmaya ve susturmaya çalışıyorlar.

Evet, acaba hiç akıl kârı mıdır ki: Din düşmanları, iftira ve yalanlardan ibaret yaygaralarını yapsınlar da, bizler hakikati izhar tarzıyla müdafaa etmekte susalım? Acaba hiç mümkün müdür ki: İslâmiyet düşmanlığıyla, Üstad Bediüzzaman hakkında zâlimâne ve cebbarâne haksızlıkları irtikâb eden o insafsız propagandacılar, yalanlarını savururken, biz, Üstad ve Risâle-i Nur'un hakkaniyetini ilân ederek, o acib yalanlarını akîm bırakmaya çalışmayalım? Acaba eblehlik ve sâfderunluk olmaz mı ki: Kur'ân ve îmânın hunhar ve müstebid zâlim düşmanları; Kur'ân ve İslâmiyet'i ve dini Risâle-i Nur'la küfr-i mutlaka karşı müdafaa ve muhafaza hizmetini yapan Bediüzzaman aleyhtarlığında, mütemadiyen uydurmalarla seslerini yükseltsinler de, biz hak ve hakikati beyân ve ilân etmekte sükût edelim, susalım veya "Biraz susun." gibi bir şeyle, paravanalar, perdeler arkasında icra-yi faaliyet yapan o gizli dinsizlere bir nevi yardım etmiş veya desteklemiş olalım? Aslâ ve kellâ, kat'â ve aslâ susmayacağız ve hem susturamayacaklardır. Durmayacağız ve hem durduramayacaklardır. Bu can bu kafesten çıkıncaya kadar, bu ruh bu cesedden ayrılıncaya kadar, bu nefes, bu bedenden gidinceye kadar; Risâle-i Nur'u okuyacağız, neşredeceğiz. Risâle-i Nur'un mahz-ı hakikat ve ayn-ı hak olduğunu ve Bediüzzaman Said Nursî'nin, yapılan ithamlardan

---

İstidad: Kabiliyet
İstifaza: Feyizlenme, mânevî olarak aydınlanmak
Mürekkeb: Birleşik. ***İfrat***: Aşırılık
Men'etmek: Engellemek
Dessas: Hileci, entrikacı
İrtikâb etme: Kötü, günah teşkil edecek bir şey yapma
Cebbarane: Zorbaca
Hakkaniyet: Doğruluk ve adalet
Akîm bırakmak: Sonuçsuz, verimsiz bırakmak
Eblehlik: Ahmaklık
Hunhar: Kan döken, zalim
Müstebid: Keyfine göre idare eden, despot
Küfr-ü mutlaka: Mutlak küfür
Mütemadiyen: Sürekli olarak
Sükût etmek: Susmak
İcra-i faaliyet: Faaliyet yapma
Kellâ: Hiçbir zaman, asla
Mahz-ı hakikat: Saf, katıksız hakikat. ***İtham***: Suçlama
Ayn-ı hak: Gerçeğin ta kendisi

tamamıyla münezzeh ve müberrâ olduğunu, iftiracı ve tertibci, hunhar din düşmanlarına mukabil, izhar ve ilân edeceğiz.

Kıymetli kardeşlerim! İslâm tarihinde, altın sahifelerde mevkileri bulunan, büyük ve nazirsiz zâtlar meydana gelmiştir. O misilsiz zâtların tefsirleri ve eserleri, hiçbir Avrupalı feylesofun eseriyle kâbil-i kıyas olmayacak derecede emsâlsizdir. O büyük İslâm müellifleri ve İslâm dâhîleri, herhangi bir hükûmetin, senelerce ağır bir esâret ve koyu bir istibdâdı tahtında olmaksızın, Kur'ân ve İslâmiyet'e hakkıyla ve hâlis bir sûrette hizmet etmişlerdi. Tarihte eşine rastlanmayan bir istibdâd-ı mutlak ve eşedd-i zulüm altında ve dehşetli bir esâret içinde bırakılan ve kendini ve eserlerini imha etmeye çalışan din düşmanlarına mukabil, bir şahs-ı mânevî olan Bediüzzaman Said Nursî, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimizin sünnetine tam ittiba' ederek yaptığı dinî cihad-ı ekberinde, beşer tarihinde misli görülmemiş bir tarzda muvaffak ve muzaffer olmuştur.

Bediüzzaman gibi, yüz otuz parça îmânî eserlerini şiddetli bir istibdâd, tazyikat ve takyidat altında, gizliden gizliye te'lif edebilmek, hem kuvvetli bir takvâ ve ubûdiyete sahip olmak ve hem bunlarla beraber, harb cephesinde de fedai olarak gönüllü askerleriyle muharebe etmiş olmak ve harb cephesinde, avcı hattında dahi, fırsat buldukça Kur'ân'ın en ince nüktelerini ve hârika i'câzını beyân eden bir Kur'ân tefsiri te'lif etmiş olmak ve aynı zamanda nefs mücadelesinde de galib olup, nefsini de dine hizmetkâr yapmak ve hürriyeti gasbedilerek, ücra bir köye sürgün edilip, tecrid-i mutlak ve tarassudlar ve her türlü azablar içinde ablukaya alınıp, Engizisyon zulümlerini çok geride bırakan hâkim bir kuvvetin tazyikatı altında, cani canavarların pek vahşi işkenceleri içinde, (Sırran tenevverat) sırrıyla perde altında Risâle-i Nur eserleri gibi eserler neşretmek ve böylece cihanın maddî mânevî "Fâtih"i olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın sünnet-i seniyesinin bir hizmetkârı olarak, bugün milyonlara baliğ olan bir câmiayı, inâyet-i ilâhî ile, Kur'ân-ı

Münezzeh: Temiz, uzak
Müberra: Arınmış
İzhar etmek: Göstermek, açığa çıkarmak. ***Nazir***: Benzer, denk
Kabil-i kıyas: Karşılaştırılabilir olma. ***Misil***: Eş, benzer
İstibdad: Keyfî, şahsî idare
İstibdad-ı mutlak: Hiçbir hak ve özgürlük tanımayan baskıcı yönetim
Eşedd-i zulüm: Çok şiddetli zulüm
Şahs-ı manevî: Hükmî şahsiyet, tüzel kişilik
İttiba' etmek: Tâbi olmak, uymak
Cihad-ı ekber: En büyük cihat
Tazyikat: Baskılar, zorlamalar
Takyidat: Sınırlandırmalar
Takva: Cenab-ı Hakk'ın yasaklarından kaçınıp emirlerini yerine getirmek
Ubudiyet: Kulluk
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli ve ince mana. ***İ'câz***: Mucize
Tecrid-i mutlak: Hücre hapsi
Tarassudat: Gözetlemeler
Sırran tenevverat: Gizliden gizliye aydınlanma
Baliğ: Varan, ulaşan
İnayet-i İlâhi: Allah'ın yardımı

Hakîm'in cadde-i kübrâsında selâmetle ilerletmek ve mü'minlerin ve beşeriyetin sadece dünyalarını değil, ebedî saadetlerini temine Risâle-i Nur gibi bir eserle vesile olmak; bu mezkûr hususiyetlerin mânevî şahsında toplanması, Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî gibi, tarihte hangi bir zâta daha nasib olmuştur acaba?

Evet kardeşlerim! Risâle-i Nur, öyle bir ziyâ-yi hakikat, öyle bir bürhân-ı hak ve bir sirac-ı hakikat neşrediyor ve iki cihanın saadetini temin edecek, Kur'ân ve îmân hakikatlerini ders veriyor ve öyle bir lûtf-i ilâhî'dir ki: Yirmi beş seneden beri, çoluk-çocuk, genç-ihtiyar, kadın-erkek, muallimi, feylesofu, talebesi, âlimi, mutasavvıfı gibi, her bir tabaka-yi insâniye, bu Nur'un âşıkı, bu Nur'un pervanesi, bu Nur'un meclûbu, bu Nur'un muhibbi olmuşlar, bu Nur'a koşmuşlar, bu Nur'un sînesine atılmışlar, bu Nur'dan meded istemişler. Milyonlarca bahtiyar kimselerden müteşekkil muazzam bir kütle, bu Nur'la nurlanıp, bu Nur'la kurtulmuşlardır.

Evet kardeşlerim! Mahzen-i mu'cizât ve mu'cize-i kübrâ olan Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın hakikî bir tefsiri olan Risâle-i Nur, o kadar merak-âver, o kadar câzibedâr, o kadar dehşetli ve muazzam hakikatleri ders veriyor ve mesâili isbat ediyor ki; îmân ve İslâmiyet'in kıtalar genişliğinde inkişâf ve fütuhatına medâr oluyor ve olacaktır.

Evet Risâle-i Nur, kalblere o derece bir aşk ve muhabbet, ruhlara o kadar bir vecd ve heyecan vermiş, akıl ve mantıkları öyle bir tarzda ikna etmiş ve öyle bir itminan-ı kalb hâsıl etmiştir ki, milyonlarca Nur talebelerine, kendini defalarca okutmuş, yazdırmış ve bir ömür boyunca mütalâa ettirmiş ve senelerden beri âdeta kendi kendini neşretmiştir.

Aziz kardeşlerim! Ecnebi parmağıyla idare edilen zındıka komiteleri, İslâmiyet'i imha için, İslâm memleketlerinde, bilhassa Türkiye'de, öyle desiselerle entrikalar çevirmişler, haince dolaplar döndürmüşler, hunharâne ve vahşiyâne zulümler irtikâb ve şeytanî ve menfur plânlar tatbik etmişler ve iğfa-

---

Cadde-i kübra: Büyük ve geniş cadde. ***Beşeriyet***: İnsanlık
Selâmet: Emniyet, güven
Mezkûr: Zikredilen, anlatılan
Ziya-i hakikat: Hakikat ışığı
Bürhan-ı hak: Hakikatin delili
Sirac-ı hakikat: Hakikat meşalesi, kandili
Lütf-u İlahî: Allah'ın lütfu, yardımı
Muallim: Öğretmen
Mutasavvıf: Tasavvuf ehli
Tabaka-i insaniye: Toplum kesimi
Meded: Yardım
Müteşekkil: Oluşan
Mahzen-i mu'cizat: Mucizeler mahzeni
Mu'cize-i kübra: En büyük mucize
Kur'ân-ı Azîmüşşan: Büyük şan sahibi Kur'ân
Merakâver: Merak uyandıran
Mesail: Meseleler
Fütuhat: Fetihler
Vecd: Coşku
İtminan-ı kalb: Kalp huzuru
Mütalaa: İnceleme, dikkatli okuma
Ecnebi: Yabancı, gayr-i müslim
Zındıka: Dinsizlik
Desise: Hile, oyun, düzen
Hunharane: Kan içercesine, zalimce
Vahşiyane: Vahşice
İrtikâb etme: Kötü, günah teşkil edecek bir şey yapma

latta bulunmuşlar; iblisâne, sinsî metodlar takip etmişler ve kardeşi kardeşe çarpıştırmışlar ve öyle aldatıcı yalan ve propagandalar ve yaygaralar yapmışlar, fitne ve fesad ve tefrika tohumları saçmışlardır ki; bunlar İslâm'ın bünyesinde derin rahneler açmış ve büyük tahribatlar yapmıştır.

Fakat o musibetler, Cenâb-ı Hakk'ın imdadı ile, tahrik ve istihdam olunan Bediüzzaman Said Nursî gibi, ihlâs-ı tâmmı kazanmış olan bir zât vasıtasıyla, rahmet-i ilâhî ile meded-res ve şifâ-resan ve cihan-pesend ve cihan-şümûl bir mahiyeti haiz Risâle-i Nur eserlerinin meydana gelmesine sebeb olmuştur. Ve aynı zamanda, Müslümanları uyandırmış; onları halâs, kurtuluş çarelerini aramaya sevk etmiştir. Ebedî âhiret hayatlarını kurtarmak için, hakikî îmân derslerini almak ve Allah'a iltica ve emirlerine itâat etmek ihtiyacını şiddetle hissettirmiş ve bu husustaki gaflet ve kusuratı; o musibetlerin ihtar ettiğini, idrak ettirmiştir. Zâten insanların, mü'minlerin başına gelen belâ ve musibetlerin hikmeti budur.

Evet o ecnebilerin, canavarlar gibi yaptıkları muamele ve zulümler, İslâm dünyası'nda, hürriyet ve istiklâl ve ittihad-ı İslâm cereyanını da hızlandırmıştır. Nihayet, müstakil İslâm devletlerinin teşkilini intac etmiştir. İnşâallahü Teâlâ, Cemâhir-i Müttefika-yi İslâmiye de meydana gelecek ve İslâmiyet, dünyaya hâkim ve hükümrân olacaktır. Rahmet-i ilâhî'den kuvvetle ümid ve niyaz ediyoruz.

İşte Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî, öyle bir mücahid-i İslâm'dır ki; ve te'lifatı Risâle-i Nur, öyle uyandırıcı ve öyle halâskâr ve öyle fevkalâde ve cihangir bir eserdir ki: Din aleyhindeki bütün o komitelerin bellerini kırmış ve mezkûr muzır ve habîs faaliyetlerini akamete düçar ve dinsizlik esaslarının temel taşlarını paramparça etmiş ve köküyle kesmiştir ve İslâmî ve îmânî fütuhatı, perde altında, kalbden kalbe inkişâf ettirmiş ve Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın hâkimiyet-i mutlakasına zemin ihzar etmiştir.

İğfalat: Aldatmalar
İblisane: Şeytanca
Tefrika: Ayrılık, bozuşma
Rahne: Yara
Tahrik: Harekete geçirme
İstihdam: Çalıştırma
İhlas-ı tâm: Tam ihlas
Rahmet-i İlahî: Allah'ın rahmeti
Mededres: İmdada yetişen
Cihanpesend: Herkesin takdirini kazanan
Şifaresan: Şifa veren
Cihanşümul: Evrensel
Halâs: Kurtuluş. ***İltica***: Sığınma
Kusurat: Kusurlar
İttihad-ı İslâm: İslâm birliği
Müstakil: Bağımsız
İntac etme: Neticelendirme, doğurma
Cemahir-i Müttefika-i İslâmiye: Birleşik Müslüman cumhuriyetleri
Rahmet-i İlahî: Allah'ın rahmeti
Mücahid-i İslâm: İslâm mücahidi
Te'lifat: Yazılmış kitaplar, eserler
Halâskâr: Kurtarıcı
Mezkûr: Zikredilen, anlatılan
Muzır: Zarar veren, zararı dokunan
Habis: Kötü, fena
Akamet: Kısırlık, sonuçsuzluk
Düçar: Yakalanmış, maruz kalmış
Hâkimiyet-i mutlaka: Mutlak hakimiyet
İhzar etme: Hazırlama

Evet Risâle-i Nur, o tahribatı Kur'ân'ın elmas hakikatleriyle ve Kur'ân-ı Kerîm'deki en kısa ve en müstakîm bir tarîkle tamir ve o yaraları, Kur'ân-ı Hakîm'in eczahâne-i kübrâsındaki edviyelerle tedavi ediyor ve edecektir.

Hem, masum Müslümanların kanlarını sömüren ve servetleri tahaccür etmiş millet kanı olan, parazit, tufeylî ve aç gözlü canavar ve barbar emperyalistleri, müstemlekecileri ve onların içimizdeki, sadece şahsî menfaat zebunu, zâlim, hunhar, harîs ve müstebid uşaklarını, hak ile yeksân edip izmihlâl ve inhidam-ı mutlakla mağlûb eden ve edecek yegâne çarenin Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mu'cize-i mânevîsi olan Risâle-i Nur eserleri olduğunda, basiretli İslâm mücahidleri ve âlimleri, icraat ve müşahedâta müstenid, yakînî bir kanaat-ı kat'iyye ile müttefiktirler.

Evet tarih-i beşer, Risâle-i Nur gibi bir eser göstermiyor. Demek anlaşılıyor ki: Risâle-i Nur, Kur'ân'ın emsâlsiz bir tefsiridir.

Evet Bediüzzaman Said Nursî'ye, yalnız Âlem-i İslâm değil, Hıristiyan dünyası da medyun ve minnettardır ki; dinsizliğe karşı umumî cihadında mazhar olduğu muvaffakıyet ve galibiyetten dolayı Roma'daki Papa dahi, kendisine resmen tebrik ve teşekkürnâme yazmıştır.

Şimdi Risâle-i Nur Külliyatı'ndan, îmân, Kur'ân ve Hazret-i Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz hakkında olan eserlerden bâzı kısımları aynen okuyacağım. Siz bu eserleri elde edip tamamını okursunuz. Okurken, belki izah edilmesini isteyen kardeşlerimiz olacaktır. Fakat bu hususta arz edeyim ki, üstadımız Bediüzzaman, bir Nur talebesine Risâle-i Nur'dan bâzan okuyuvermek lûtfunu bahşederken izah etmiyor, diyor ki: "Risâle-i Nur, îmânî meseleleri lüzumu derecesinde izah etmiş. Risâle-i Nur'un hocası, Risâle-i Nur'dur. Risâle-i Nur, başkalarından ders almağa ihtiyaç bırakmıyor. Herkes istîdadı nisbetinde kendi kendine istifade eder. Aklınız her bir meseleyi tam anlamasa da, ruh, kalb ve vicdanınız hissesini alır. Ne kadar istifade etseniz, büyük bir kazançtır."

Okunan Türkçe veya Arapça bir risalenin izahı, başka bir risalede varsa, onu getirip okuyor. Risâle-i Nur'daki gayet ince nükteleri derk eden basiretli

---

Tarîk: Yol
Eczahane-i kübra: En büyük eczane. ***Tahaccür***: Taşlaşmak
Müstemleke: Sömürge
Zebun: Zayıf, güçsüz
Hunhar: Kan döken, zalim
Müstebid: Zulüm ve baskıda bulunan, keyfine göre idare eden, despot. ***Haris***: Hırslı
Hak ile yeksân etmek: Yerle bir etmek
İzmihlal: Yıkılma, çökme
İnhidam-ı mutlak: Mutlak çöküş
Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyan: Beyanı, anlatım tarzı mucize olan Kur'ân-ı Kerim
Mu'cize-i mâneviye: Mânevî mucize. ***Müşahedat***: Gözlemler
Müstenid: Dayanan. ***Yakînî***: Kat'î
Kanaat-ı kat'iyye: Kesin kanaat
Tarih-i beşer: İnsanlık tarihi
Medyun: Borçlu
İstidad: Kabiliyet
Nükte: Bir söz veya ibâreden husûsi bir dikkatle çıkarılan gizli ve ince mana
Derk: İdrak etme, anlama

âlimler de der ki: Bir âlimin yüksek bir ilmi olabilir fakat Risâle-i Nur'u cemaata okurken tafsilâta girişip eski mâlûmatlarıyla açıklarsa, bu izahatı, Risâle-i Nur'un beyân ettiği, asrımızın fehmine uygun ve ihtiyacına tam cevap veren hakikatlerin anlaşılmasında ve tesiratında ve Risâle-i Nur'un mahiyetinin derkine bir perde olabilir. Bunun için, bâzı lügatların mânâlarını söyleyerek aynen okumak daha müessir ve daha efdaldir.

İstanbul Üniversitesi'ndeki kardeşlerimiz de böyle okuyorlar. Biz de hulâsaten deriz ki: Risâle-i Nur, gayet fasih ve vecîzdir. Sözün kıymeti; îcâzındadır, kısalığındadır. Bir mesele-i îmâniye ve Kur'âniye umuma ders verilirken, mücmel olarak tedrisinde, daha fazla istifâza ve istifade vardır.

Ey Üstadımız Efendimiz! Umum kadirşinas insanlar Risâle-i Nur'u ve sizi ebediyen tebcil ve tekrim edeceklerdir. Tahkikî îmân dersleriyle îmânımızı kurtaran cihanbaha ve cihandeğer bir kıymette olan Risâle-i Nur'u bütün ruh-i canımızla, bütün mevcudiyetimizle seviyor ve tekrim ediyoruz. Bu aşk ve bu muhabbet, bu ta'zim ve bu hürmet, nesilden nesile, asırdan asıra, devirden devire intikal edecektir.

Evet, Risâle-i Nur'daki hakâik-i Kur'âniye öyle bir kuvvettir ki: Bu kudret karşısında, küfr-i mutlakın ve dinsizliğin temelleri târumâr olacak; inhidam çukurlarına yuvarlanarak geberecektir. Bâkî kalanlar, îmân ve Kur'ân nuruyla felâh ve necât bulacaklardır.

Evet dağları, taşları, pamuk gibi dağıtacak, demir ve granitleri yağ gibi eritecek derecede olan bu kuvvet-i Kur'âniye dünyayı nur ve saadete gark edecek. Bu Nur-i Kur'ân, îmânların kurtuluşunda, dünyaya hâkim ve hükümrân olacaktır.

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ [1]

* * *

[1] "Duaları: "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Fehm: Anlayış. ***Tesirat***: Tesirler
Müessir: Tesirli, etkili
Efdal: Üstün
Hülâsaten: Özet olarak
Fasih: Açık ve güzel
Veciz: Kısa ve özlü (söz)
Îcaz: Az sözle çok şey ifade etme
İstifaza: Feyizlenme, mânevî olarak aydınlanmak
Mücmel: Kısa, öz
Kadirşinas: Kıymet bilir
Tebcil: Saygı gösterme, yüceltme
Tekrim: Saygı gösterme, ululama
Tahkikî iman: Delillere dayanarak kalpte sağlam bir şekilde kök salan iman
Hakaik-i Kur'âniye: Kur'ân'ın bildirdiği hakikat
Cihanbaha: Cihan kıymetinde
Küfr-ü mutlak: Mutlak küfür
Târumâr: Dağınık, perişan
İnhidam: Çökme, yıkılma
Felah: Kurtulma. ***Necat***: Kurtuluş
Kuvvet-i Kur'âniye: Kur'ân kuvveti
Gark etme: Boğmak; çok bol vermek

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا اَللّٰهُ يَا رَحْمٰنُ يَا رَحِيمُ يَا فَرْدُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَكَمُ يَا عَدْلُ يَا قُدُّوسُ [1]

İsm-i A'zam'ın hakkına ve Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hürmetine ve Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm)'ın şerefine, bu mecmuayı bastıranları ve mübarek yardımcılarını cennetü'l-firdevs'te saadet-i ebediyeye mazhar eyle, âmîn. Ve hizmet-i îmâniye ve Kur'âniye'de daima muvaffak eyle, âmîn. Ve defter-i hasenatlarına Sözler Mecmuası'nın her bir harfine mukabil bin hasene yazdır, âmîn. Ve Nurların neşrinde sebat ve devam ve ihlâs ihsan eyle âmîn.

Yâ Erhamerrâhimîn! Umum Risâle-i Nur Şakirdleri'ni iki cihanda mes'ud eyle, âmîn. İnsî ve cinnî şeytanların şerlerinden muhafaza eyle, âmîn. Ve bu âciz ve bîçâre Said'in kusuratını afveyle, âmîn...

Umum Nur Şakirdleri nâmına

Said Nursî

---

[1] Ya Allah. Ya Rahman: Ey Zâtı itibariyle merhametli olan. Ya Rahim: Rahmetiyle mahlûkatına merhamet eden. Ya Ferd: Ey eşi ve benzeri olmayan. Ya Hayy: Ey her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan. Ya Kayyûm: Ey kendi Zât'ı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten. Ya Hakem: Ey hükmü geçersiz kılınmayan Hâkim. Ya Adl: Ey tam adâlet sahibi. Ya Kuddûs: Ey her şeyi tertemiz yapan ve Kendisi her türlü lekeden münezzeh olan.

Fihrist

Âyât-ı Kur'âniye'nin Bir Nevi Tefsiri Olan Risâle-i Nur Eczalarından "Sözler Mecmuası"nın Mücmel Bir Fihristesidir.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'in çok esrâr-ı mühimmesinden bir sırrını güzel bir temsîl ile tefsir eder. Ve "Bismillâh" ne kadar kıymettar bir şeâir-i İslâmiye olduğunu gösteriyor.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'in en mühim beş-altı sırlarını tefsir ediyor. Ve

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ Kur'ân'ın bir hülâsası ve bir fihristesi ve miftahı olduğunu gösterdiği gibi, arştan ferşe kadar uzanmış bir hatt-ı kudsî-i nurânî olmakla beraber saadet-i ebediye kapısını açan bir anahtar ve her mübarek şeye feyz ve bereket veren bir menba'-ı envâr olduğunu beyân eder. Bu İkinci Makam, en birinci risale olan Birinci Söz'e bakar. Âdeta Risâle-i Nur eczaları, bir daire hükmünde olup, müntehası ibtidasına

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ hatt-ı mübarekiyle ittihad ediyor. Ve bu makamda altı sır yerine, otuz yazılacaktı. Şimdilik altı kaldı. Kısadır, fakat gayet büyük hakâikı tazammun ediyor. Bunu dikkatle okuyan

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ne kadar kıymettar bir hazine-i kudsiye olduğunu anlar.

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ[1] meâlinde ve îmân hakkındaki âyetlerin mühim bir sırrını, gayet mâkul bir temsîl ile tefsir eder.

---

[1] "Onlar gayba inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3)

---

[1] "Ey insanlar! (Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize) kulluk ediniz." (Bakara sûresi, 2/219)

[2] "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (Nisâ sûresi, 4/103)

[3] "Çünkü Allah fenalıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128)

[4] "Allah, mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) Cennet karşılığında satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

[5] "Bunlar Allah'ı ve âhireti tasdik eder." (Âl-i İmran sûresi, 3/114; Tevbe sûresi, 9/44; Mücadele sûresi, 58/22)

[6] "Allah'ın vâdi elbette gerçektir. O hâlde sizi dünya aldatmasın ve çok hilekâr şeytan da sizi Allah ile aldatmasın, Allah'ın affına güvendirmesin." (Lokman sûresi, 31/33; Fâtır sûresi, 35/5)

âyetinin meâlinde ve "Îmân-ı billâh ve'l-yevmi'l-âhir" ve hayat-ı dünyeviye hakkındaki âyetlerin mühim bir sırrını gayet mâkul bir temsîl ile tefsir etmekle beraber, ehl-i gaflet hakkında dünyanın ne kadar dehşetli; ve mevt ve ecel, ne kadar müdhiş; ve acz ve fakr, ne kadar elîm olduğunu ve ehl-i hidâyet hakkında hayat-ı dünyeviyenin iç yüzü, ne kadar güzel; ve kabir ve ecel ve acz ve fakr, nasıl birer vesile-i saadet bulunduğunu gayet kat'î bir tarz ile isbat eder. Saadet-i Dâreyn'e giden yolu gösterir.

اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ[2] ve اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ[1] âyetlerinin meâlinde mahiyet-i dünya ve dünyada mahiyet-i insan ve insanda mahiyet-i din hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını (Suhuf-i İbrahim'de aslı bulunan) güzel ve parlak bir temsîl ile[3] tefsir etmekle beraber, dünyanın mahiyetini ve dünyadaki ruh-i insanı ve insandaki dinin kıymetini göstermekle beraber, dinsiz insan en bedbaht mahlûk olduğunu isbat etmekle ve şu âlemin tılsımını açan ve ruh-i beşeri zulmetten kurtarmak çarelerini göstermekle beraber, gayet latîf ve güzel bir müvâzene ile; fâsık olan bedbaht adamın müdhiş vaziyetini, sâlih olan bahtiyar adamın saadetli vaziyetini gösteriyor.

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۝ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ۝[4]

âyetinin meâlinde ve beş vakit namaz hakkındaki âyâtın gayet mühim bir sırrını "Beş Nükte" ile tefsir etmekle beraber, mâlûm olan beş vakit namazın

---

[1] "Allah, o ilâhtır ki Kendisinden başka ilâh yoktur. O, Hayy yâni hayat sahibidir; O, Kayyûm yâni bizâtihi var olup başkasına muhtaç olmayan ve her şeyin varlık ve bekası Kendisine muhtaç bulunandır." (Bakara sûresi, 2/255)

[2] "Allah katında hak din, İslâm'dır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

[3] "Hz. Ebû Zerr el-Ğıfârî demiştir ki: Allah Resûlü'ne "Yâ Resûlallah; Hz. İbrâhim'in (aleyhisselâm) sayfaları ne hakkındaydı?" diye sordum. Buyurdu ki: "Hepsi örneklerle doluydu. Meselâ; "Ey mağrur ve zâlim kral, ben seni, dünyayı birbirine katasın diye göndermedim. Mazlumun çağrısını duyasın diye gönderdim. Zira ben, kâfir de olsa mazlumu duymazlıktan gelemem." gibi âyetler vardı. Ayrıca bu sayfalarda ibretler de vardı: "Akıllı bir adamın zamanını iyi kullanması gerekir. Vaktinin bir bölümünü, Allah'a yalvarmaya adamalı, bir bölümünü, yaptıklarını muhasebe etmek için ayırmalı, bir bölümünü Allah'ın yarattıklarını düşünerek geçirmeli, bir bölümünü de, ihtiyacını gidermek için ayırmalıdır. Akıllı bir adamın, zamanını iyi kullanması, dilini koruması ve düşünerek hareket etmesi gerekir." (İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/78; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/167; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/187; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 20/25; İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 9/199)

[4] Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. ۝ Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. (Rûm sûresi, 30/17-18)

o vakitlere hikmet-i tahsisini o kadar güzel ve şirin bir tarzda beyân ediyor ki: Zerre miktar şuûru bulunan bir insan, bu câzibedâr hikmet ve parlak hakikate karşı teslime mecbur olur. Ve cesed-i insan; havaya, suya, gıdaya muhtaç olduğu gibi, ruh-i insan da namaza muhtaç bulunduğunu gayet kat'î bir sûrette beyân eder.

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [1]

âyetinin meâlinde ve haşir ve âhiret hakkındaki âyâtın mühim bir hakikatını, on iki mantıkî ve mâkul sûret-i temsîliye ile ve on iki hakâik-i katıa-yi bâhire ile tefsir etmekle beraber, îmân-ı bi'l-âhiret'i o kadar kuvvetli bir sûrette isbat eder ki: Bütün bütün kalbi ölmemiş ve bütün bütün aklı sönmemiş bir insan, o isbata karşı teslim olur. İzn-i ilâhî ile imâna gelir. İmâna gelmezse de inkârdan vazgeçmeye mecbur olur.

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۝ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَا ۝ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَا ۝ وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَا ۝
وَالسَّمَٓاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۝ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۝ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا
وَتَقْوٰيهَا ۝ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا ۝ [2]

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ [3]

âyetlerinin yüksek ve geniş bir hakikatını Sûre-i Şems'in mu'cizâne işaret ettiğini ve kâinatı muntazam bir saray sûretinde gösterdiğini, ulvî ve vüs'atli bir temsîl ile tefsir etmekle beraber, mahiyet-i insâniyedeki vezâif-i ubûdiyet ve cihazat-ı insâniyeyi ve rubûbiyet-i ilâhiye'nin envâ-yi tecelliyâtına karşı ubûdiyet-i insâniyenin mukabelelerini o kadar güzel bir sûrette isbat ediyor

---

[1] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor. İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

[2] "Güneşe ve onun aydınlığına.. ۝ onu izlediği zaman Ay'a.. ۝ Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. ۝ onu bürüyüp saran geceye.. ۝ göğe ve onu bina edene.. ۝ yere ve onu yayıp döşeyene.. ۝ her bir nefse ve onu düzenleyene.. ۝ ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: ۝ nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. ۝ Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

[3] "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zâriyât sûresi, 51/56)

ki: Sûre-i Ve'ş-Şems'in mu'cizâne olan işaretini hârika bir sûrette ve en azîm bir dairede a'zam bir rubûbiyeti, ekmel bir ubûdiyetle karşılaştırıyor.

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا [1] وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ [2]

âyetlerinin meâlinde ve hikmet-i Kur'âniye'nin fazileti hakkında yüzer âyâtın mühim bir hakikatını, hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kur'âniye'nin müvâzenesi sûretinde gayet parlak bir temsîl ile tefsir etmekle Kur'ân'ın bir mu'cizesini ve i'câzını ve onun karşısında hikmet-i felsefenin aczini ve sukutunu hârika bir sûrette isbat eder, körlere de gösterir. Bu söz, On Birinci Söz gibi gayet mühimdir. Herkes onlara muhtaçtır.

"İki Makam"dır.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَٓاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ [3] âyetiyle,

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ [4] âyetinin meâlinde ve hikmet-i Kur'âniye'nin kudsiyeti ve vüs'ati ve şiirden istiğnası hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını tefsir etmekle beraber, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın yüksek mu'cizâne hikmetini, felsefenin aşağı ve dar hikmeti ile müvâzene ediyor. Hikmet-i Kur'âniye'deki kesret ve vüs'ati ve felsefenin fakr ve iflâsını muhtasar beyân etmekle beraber, Kur'ân'ın şiirden istiğnasının ve adem-i tenezzülünün sebebi, hakâik-i Kur'âniye'nin yüksekliği ve parlaklığı olduğunu gösterir. Ve mühim bir temsîl ile bir nevi i'câz-ı Kur'âniye'yi beyân eder.

Gençliği, dalâlet ve sefahet uçurumuna düşmekten kurtaran ve îmânda, bu dünyada dahi hakikî bir Cennet lezzeti ve dalâlette ise Cehennemî bir azab ve sıkıntı bulunduğunu misâllerle izah ve isbat eden bir derstir.

Mahpuslara teselli hakkında dört mektubdur.

---

[1] "Kime hikmet nasib edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269)

[2] "Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik. O da hakkın ve gerçeğin ta kendisi olarak indi. Seni de ey Resûlüm, sadece rahmetle müjdelemen ve inanmayanları ise azapla uyarman için gönderdik." (İsrâ sûresi, 17/105)

[3] "Biz Kur'ân'ı mü'minlere şifa ve rahmet olarak indiririz." (İsrâ sûresi, 17/82)

[4] "Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da." (Yâsîn sûresi, 36/69)

(Leyle-i kadir'de ihtar edilen bir mesele-i mühimmedir.)

Dar akıllara sığışmayan yüksek ve geniş bir kısım hakâik-i Kur'âniye'yi göze görünen emsâl ve nazireleriyle fehme takrib ediyor. Meselâ:

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ [1] وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ [2]

وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ [3] إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ [4]

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ [5]

âyetlerinin gayet yüksek ve gayet geniş hakikatlerini temsîl ve tanzir ile akla kabul ettirir ve kalbi ikna eder bir tarzda beyân ediyor.

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ders-i ibrettir.

Âhirinde, nefs-i emmâreye müessir bir sille-i ikaz var. Nefse esir olan onu okusa ve kabul etse, esâretten kurtulur.

Zelzele hakkında ehemmiyetli altı suâle cevapdır.

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ [6] âyetinin meâlinde ve melâike ile şeytanların mübarezeleri hakkındaki âyâtın, kozmoğraf-

---

[1] "Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

[2] "Hasılı yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

[3] "Gökler Allah'ın kudret eliyle dürülmüş olacaktır." (Zümer sûresi, 39/67)

[4] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen oluverir." (Yâsîn sûresi, 36/82)

[5] "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

[6] "Biz, yere en yakın semâyı lambalarla donattık. Onları şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

yacıların dar akıllarına yerleşmeyen mühim bir sırrını, “Yedi Basamak” nâmıyla yedi muhkem hüccet ve metin bir mukaddeme ile tefsir ediyor. Ve şu âyetin semâsından evham-ı şeytaniyeyi recmedip tardeder.

Kur’ân’ın Kelâmullah ve Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) Allah’ın Resûlü olduğunu muknî delîllerle isbat eden, münazara tarzında yazılmış beliğ bir risaledir.

إِنَّمَٓا أَمْرُهُٓ إِذَٓا أَرَادَ شَيْـًٔا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۝

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ [1]

âyetlerinin meâlindeki çok âyâtın ifade ettiği: “Ehadiyet-i zâtiyesi ile külliyet-i ef’âl; ve vahdet-i şahsiyesiyle muinsiz umumiyet-i rubûbiyet ve ferdâniyetiyle şeriksiz şümûl-i tasarrufat; ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hazır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması; ve bir tek zât-ı ehadî olmakla her şeyi bizzât elinde tutmak” olan hakâik-i âliye-i Kur’âniye’nin “Dört Şua” nâmıyla gayet mühim bir sırrını tefsir ediyor. Ve o hakâikı müstakîm akıllara ve selim kalblere teslim ettiriyor.

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً ۝

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ۝ [2]

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا إِلاَّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ [3]

âyetlerinin meâllerinde: Lezzet-i hayat içinde elem-i mevt ve sürûr ve visal içinde elem-i zevâl hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını ve ism-i Kahhâr’a karşı Rahman isminin cilvesini gayet güzel bir sûretle gösterip tefsir ediyor. Ve ehl-i îmân için dünyanın mahiyetini, seyyar bir ticaretgâh ve muvakkat bir

---

[1] “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen oluverir... ۝ Sübhandır, münezzehdir O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O’na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

[2] “Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. ۝ Ve elbette Biz, onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz.” (Kehf sûresi, 18/7-8)

[3] “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En’âm sûresi, 6/32)

misafirhâne ve birkaç günlük bir teşhirgâh ve kısa bir müddet için işleyecek bir tezgâh ve ahz u i'tâ için yol üstünde kurulmuş bir pazar olduğunu gösterip, dünyadan berzah ve âhiret tarafına insan seyahatını sevdirir, ve dehşetini izâle eder. Ve bu sözün âhirinde bâzı nüshalarda "Siyah Dut'un Meyvesi" nâmıyla kıymetdar ve câzibedâr ve şiir kıyafetinde birkaç hakikat var.

Bu söz, "İki Makam"dır. İkinci Makamı: Yazılmamış.

Üç noktadır.

•***Birincisi***: لاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا[1] âyetinin fahre meftun, şöhrete mübtelâ, medhe düşkün, hodbin nefs-i emmârenin kafasına sille-i te'dibi vuran bir sırrını,

•***İkincisi***: أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[2] 'nun, çirkin ve bahsi hilâf-ı edeb görünen şeylerin güzel cihetlerini gösteren bir sırrını,

•***Üçüncüsü***: إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ[3] âyetinin risâlet-i Ahmediye'ye (aleyhissalâtü vesselâm) dair ince fakat kuvvetli bir delîlini gösteren bir sırrını tefsir eder.

---

1 "Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma!" (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

2 "Yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yarattı" (Secde sûresi, 32/7)

3 "Ey Resûlüm, de ki: "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

يٰسٓ ۞ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ ۞ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۞ [1]

âyetinin meâlindeki yüzer âyâtın en mühim hakikatleri olan risâlet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) "On Dört Reşha" nâmıyla on dört kat'î ve parlak ve muhkem bürhânlarla tefsir ve isbat ediyor. Ve en muannid bir hasmı dahi ilzam eder. Güneş gibi risâlet-i Ahmediye'yi (aleyhissalâtü vesselâm) izhar ediyor.

"İki Makam"dır.

Sûre-i Bakara'nın başında: Hazret-i Âdem'e meleklerin secdesi ve bir bakaranın zebhi ve taşlardan su çıkması hakkındaki üç mühim âyete karşı şeytanın gayet müdhiş üç şüphesini öyle bir tarzda reddedip mahveder ki: Şeytanı ve şeytan gibi insanları öyle desiselerden perişan edip vazgeçiriyor. Çünkü onlar, tenkid ve itirazlarıyla lemeât-ı i'câziyenin kapısını açtırttılar. O üç âyetten üç lem'a-yi i'câziye göründü.

Mu'cizât-ı enbiyâ (aleyhimüsselâm) yüzünde parlayan bir mu'cize-i Kur'âniye'yi göstermekle beraber, mu'cizât-ı enbiyâ'ya dair âyât-ı Kur'âniye'nin ne kadar mânidar ve hikmettar olduklarını gösterir. Ve Kur'ân'da kapalı kalmış çok defineler bulunduğunu ihtar eder.

İki Makamdır.

Namazın o kadar güzel bir tarzda kıymetini ve fâidesini gösterir ki, en tenbel ve en fâsık adama dahi namaza karşı bir iştiyâk verir ve gayrete getirir.

Şeytanın çok istimal ettiği mühim desiselerini ibtal ediyor. Ve vesvesesi ile mü'minlerin kalbinde açtığı yaraların beşine, güzel merhemler târif ediyor.

[1] "Yâsîn. ۞ Hikmetli Kur'ân'a andolsun: ۞ Sen elbette gönderilen resûllerdensin." (Yâsîn sûresi, 36/1-3)

---

1 "O hâlde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'dan başka ilâh yoktur." (Muhammed sûresi, 47/19)

2 "Her şeyi yaratan Allah'dır." (Zümer sûresi, 39/62)

3 "Biz insanı en güzel biçimde yarattık. ۞ Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. ۞ Fakat îman edip salih amel işleyenler (için eksilmeyen devamlı bir ecir vardır.)" (Tîn sûresi, 95/4-6)

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى[1] âyetinin meâlinde ve Esmâ-yi Hüsnâ-nın cilveleri hakkındaki çok âyâtın muazzam bir hakikatını beş dal nâmıyla mebahis-i azîme ile tefsir ediyor.

Birinci ve İkinci Dalları, mühim esrârın muhtasar bir hazinesidir.

Üçüncü Dal, hadîslere gelen evhamı on iki kaide ile reddeder. Evhamın esaslarını keser.

Dördüncü Dal, kâinat sarayında istihdam olunan nebâtât ve hayvanât ve insan ve melâike tâifelerinin sırr-ı istihdamlarını ve güzel vazife-i ubûdiyet ve tesbihlerini ve haşmet-i rubûbiyet-i ilâhiye'yi câzibedâr bir tarzda beyân eder.

Beşinci Dal, اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى[2] âyetinin şecere-i nuraniyesinin hadsiz meyvelerinden beş meyvesini gayet parlak ve güzel bir sûrette gösteriyor. Bu beş meyve ve Otuz Birinci Söz'ün âhirindeki beş meyve, çok şirindirler. Tatlı ilim isteyenler onları alsın okusun.

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[3]

âyetinin hakikatını teyid eden yüzer âyâtın en mühim bir hakikati olan i'câz-ı Kur'ânî'yi tefsir eder. Üç Şua içinde kırk vücuh-i i'câziyeyi beyân ve tefsir ediyor ki; Kur'ân, Kelâmullah olduğunu; gündüzdeki ziyâ, Güneş'in vücûdunu gösterdiği gibi, öylece gösterir ve isbat eder. Nısf-ı evvel çendan sür'atli te'lif edilmiş, fakat istirahat-ı kalb ile yazıldığı için izahlıdır. Nısf-ı âhir bâzı esbab-ı mühimmeye binaen muhtasar ve mücmel kalmıştır. Fakat bununla beraber her tâifeye göre (ve ne fikirde bulunursa bulunsun) bu mübarek Söz, i'câz-ı Kur'ân'ı ona gösterir ve isbat eder. Bu söz şimdiye kadar i'câz-ı Kur'ân'a karşı çok muannidleri serfüru ettirerek secdeye getirmiş...

---

[1] "Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur." (Tâhâ sûresi, 20/8)

[2] "Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur." (Tâhâ sûresi, 20/8)

[3] "De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, Hattâ birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ اِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ [1]

وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِي اِمَامٍ مُبِينٍ [2]

gibi âyetlerin sırr-ı kadere ait ve "Îmân-ı bi'l-kader" "hayrihî ve şerrihî minallahi teâlâ"nın[3] isbatına medâr mühim bir hakikatını dört mebhas ile öyle bir sûrette tefsir eder ki: Havassın fikirleri yetişmediği esrâr-ı kaderiyeyi, basit avâmların zihinlerine takrib edip anlattırıyor. Hâtimesinde: En kısa ve en selim ve en müstakîm bir tarîkın esasını "Dört Hatve" nâmıyla tezkiye-i nefsin ve tekemmül-i ruhun medârı olan dört mühim dersi veriyor. Ve hâtimenin hâtimesinde mesâil-i müteferrikadan altı mesele var ki, birisi Sûre-i Feth'in âhirindeki âyetin bir sırr-ı i'câziyesini açıyor.

وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلَى اُولِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا

فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلًا [4]

âyetinin meâlindeki âyâtın içtihada dair mühim bir hakikatını tefsir eder. Ve bu zamanda haddinden tecavüz edip içtihaddan dem vuranların haddini bildirip, ihtilâf-ı mezâhibin sırrını güzel beyân eder. "Bu zamanda eski zaman gibi içtihad edebiliriz." diyenlerin ne kadar yanlış hatâ ettiklerini isbat eder. Bu sözün zeylinde sahabe-i güzin'in evliyâdan yüksek olan mertebelerini gayet parlak bir sûrette ve kat'î bir tarzda isbat etmekle beraber, sahabelerin nev'-i beşer içinde enbiyâdan sonra en mümtaz şahsiyetler olduklarını ve onlara yetişilmediğini kat'î bir sûrette isbat eder.

---

[1] "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

[2] Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla "Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (levh-i mahfuz'da) sayıp yazmışızdır." (Yâsîn sûresi, 36/12)

[3] "Kaderde olan hayır da şer de Allah'tandır." (Ebû Hanîfe, *el-Müsned*, s. 52; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 6/174; el-Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 1/201; el-Beyhakî, *el-İ'tikad*, s. 134, 163; el-Lâlekâî, *İ'tikadu ehli-s-sünne*, 1/176; Abdullah el-Ensarî, *Tabakatu'l-muhaddisin*, 4/259)

[4] "Halbuki onlar bu haberi Peygamber'e ve aralarındaki yetkili zâtlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkaranlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi. Eğer Allah'ın lûtuf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, pek azınız hariç hepiniz şeytana uymuş gitmiştiniz." (Nisâ sûresi, 4/83)

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَٓا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [1]

âyetinin Cennet'e ve saadet-i ebediyeye dair hakikatını teyid eden yüzer âyâtın mühim bir hakikatını iki makamla tefsir eder. **Birinci Makam**, "Beş Suâl ve Cevap" nâmıyla Cennet'in lezâiz-i cismaniyesine ve hûriler hakkında medâr-ı tenkid olmuş meseleleri öyle güzel bir sûrette beyân eder ki, herkesi ikna eder. **İkinci Makam**, Arabiyyü'l-ibâre olarak on iki lâsiyyemâ kelimesiyle başlar ve gayet kuvvetli ve kat'î ve hiçbir cihette sarsılmaz, haşre dair, Cennet ve Cehennem'in hakkaniyetine medâr binler bürhânı tazammun eden bir bürhân-ı bâhirdir ki; o bürhân, Onuncu Söz'ün menşe'i ve esası ve hülâsasıdır.

تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ [2]

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي [3]

وَمَٓا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ [4]

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ [5]

âyetlerinin meâlindeki yüzer âyâtın Haşir ve Bekâ-yi Ruh'a ve Melâike'ye dair üç mühim hakikatını tefsir eder. Bekâ-yi Ruhu o kadar güzel isbat eder ki: Cesedin vücûdu gibi, ruhun bekâsını gösterir. Ve melâikenin vücûdlarını,

---

[1] "İman edip makbul ve güzel işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Öyle cennetler ki ne zaman, meyvelerinden kendilerine bir şey ikram edilirse: "Bu, daha önce de dünyada yediğimiz şey!" diyecekler. Oysa bu, onların aynısı olmayıp, benzeri olarak kendilerine sunulacaktır. Orada onların tertemiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır." (Bakara sûresi, 2/25)

[2] O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner... (Kadir sûresi, 97/4)

[3] "De ki: Rûh Rabbimin emrindedir." (İsrâ sûresi, 17/85)

[4] "Kıyâmetin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

[5] "Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya hepinizi öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

(Hâşiye) Yirmi Dokuzuncu Söz'ün göz ile görünen bir kerâmeti var. Ezcümle, on altı sahifesinde ihtiyarsız, tasannu'suz her sahifenin satırlarının başlarında on altı elif gelmesidir. Bu tevafuku görmek isteyenler, eski harfli nüshasına müracaat etsinler.

[1] "Nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. ۝ Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/9-10)

[2] "O gaybları bilen öyle bir Zât'tır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) bulunmasın."(Sebe sûresi, 34/3)

---

[1] "Bir gece, kendisine bâzı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

[2] "Kayan Yıldıza yemin olsun ki." (Necm sûresi, 53/1)

[3] "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiyâ sûresi, 21/22)

[4] "De ki: O, Allah birdir. ⊛ Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Kâinatın etrafından küfür ve şirki tardeder. Zerrât adedince vahdâniyetin delîlleri bulunduğunu beyân eder. Gayet latîf ve yüksek ve mantıkî bir muhavere-i temsîliye sûretinde, hadsiz geniş mesâili o temsîl içinde dercedip gösterir. Ve zeylinde gayet latîf birkaç mesele var ki; hakikat oldukları hâlde şiirin en parlak ve geniş hayâlinden daha parlak, daha geniştir.

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ[1] ’in hakikatına dair sırr-ı ehadiyete ve vahdete gelen teşkikât ve evhamı izale eder. Ehl-i dalâletin ehl-i tevhide karşı ettikleri itirazatı kat’î bir sûrette reddediyor. Birinci Mevkıf’tan daha kuvvetli, âyât-ı Kur’âniye’nin vahdâniyete dair mu’cizâne isbatlarını gösterir. Ehadiyet-i zâtiye ile bütün eşyayı birden bir anda tedbir ve terbiye etmek olan hakikat-i muazzama-yi Kur’âniye’yi gayet güzel ve vâzıh bir temsîl ile isbat eder. Aklı ikna ve kalbi teslime mecbur eder.

Ve bilhassa bu İkinci Mevkıf’ın hâtimesinden evvel ikinci temsîlin neticesinde Zât-ı Akdes-i ilâhiye’den hiçbir şey saklanmadığını ve hiçbir şey ondan gizlenemediğini, hiçbir ferd O’ndan uzak kalmadığını hiçbir şahıs külliyet-i kudsiye kesbetmeden O’na yanaşamadığını ve rubûbiyetinde ve tasarrufunda bir iş, bir işe mâni olmadığını ve hiçbir yer O’nun huzurundan hâlî kalmadığını, her şeyde bakar ve işitir sem’ ve basarının cilvesi bulunduğunu, silsile-i eşya emirlerinin sür’at-i cereyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçtiğini, esbab ve vesait sırf zâhirî bir perde olduğunu, hiçbir yerde bulunmadığı hâlde her yerde ilim ve kudretiyle bulunduğunu, hiçbir tahayyüz ve temekküne muhtaç olmadığını ve uzaklık ve güçlük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri O’nun kurbiyetine ve tasarrufuna ve şuhûduna mâni olmadığını ve maddîlerin, mümkinlerin, kesîflerin, kesîrlerin, mahdudların hassaları O’nun dâmen-i izzetine yanaşamadığını ve tegayyür ve tebeddül ve tahayyüz ve tecezzi gibi emirlerden mücerred, münezzeh, müberrâ ve mukaddes olduğunu gayet güzel bir sûrette isbat eder. Bu İkinci Mevkıf’ın hâtimesinde sırr-ı ehadiyete dair Arabiyyü’l-ibâre gayet mühim bir parça tercümesiyle beraber gayet parlak bir sûrette çok mesâil-i mühimmeyi ifade eder. Hususan insanın muhasebe-i a’mâli için haşir ve neşri yapmak, koca kâinatı tağyir ve tebdil ve tahrip ve tamir etmek sırrını beyân eder.

[1] “De ki: O, Allah birdir. ⊛ Allah sameddir (Her şey O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا إِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُورِ [1]

وَإِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ [2]

âyetlerinin meâlindeki yüzer âyâtın mühim bir hakikatını gayet mühim bir müvâzene ile beyân eder. Ehl-i dalâlet hakkında hayat-ı dünyeviye ne kadar müdhiş neticeler getirdiğini ve ehl-i hidâyet hakkında ne kadar güzel neticeler ve gayeler verdiğini gösterir. Hususan, muhabbet hakkındaki semerât-ı dünyeviye ve uhreviye; ehl-i dalâlet için ne kadar elîm, ehl-i hidâyet için ne kadar hoş olduğunu gösterir. Bu Üçüncü Mevkıf hakkında bâzı müdakkik kardeşlerimiz demişler ki: "Sâir risaleler yıldızlar olsa, bu güneştir." Diğer biri ona mukabil demiş: "Her bir risale, kendi âleminde ve kendine mahsus semâ-yi hakikatta birer güneştir. Uzak olanlara yıldız, yakın olanlara şemstirler."

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِٓي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ [3]

Otuz Üç âyetin birer hakikatlerini tefsir eden Otuz Üç Pencere'dir. Otuz Üç risale olmağa lâyık iken gayet müstâcel bir zamanda yazıldığı için, bir veya yarım sahifelik pencereleri birer risale kuvvetinde ve birer risaleyi tazammun eden mahiyetinde olduğunu gösterir. Fakat maatteessüf baştaki pencereler gayet mücmel ve muhtasar kalmış, lâkin gittikçe inbisât ederek nısf-ı âhirdeki pencereler vâzıh düşmüştür.

Risâle-i Nur Şakirdleri'ne küçük bir mesnevî ve îmânî bir dîvandır.

* * *

---

[1] "Bu dünya hayatı ise aldatma metâından başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

[2] "Ve ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir." (Ankebût sûresi, 29/64)

[3] "Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'ân'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?" (Fussilet sûresi, 41/53)

Bibliyografya

Abd İbn Humeyd, İbn Nasr Ebû Muhammed (ö. 249 h.); ***el-Müsned***, *[Tahkik: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî]*, Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.

Abdurrezzak, Ebû Bekr Abdurrezzak İbn Hemmâm (126-211 h.); ***el-Musannef***, *[Tahkîk: Habîburrahmân el-A'zamî]*, I-XI, el-Meclisü'l-ilmî, Beyrut, 1403/1983.

________; ***Tefsîru'l-Kur'ân***, I-IV, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410/1989.

________; ***Tefsîru's-San'ânî***, I-II, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410/1989.

el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed (v. 1162); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs***, I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî (164-241 h.); ***el-Müsned***, I-VIII, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

________; ***el-Vera'***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1403/1983.

________; ***ez-Zühd***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1398 h.

Ali İbn Ebî Talib, Ebu'l-Hasan Ebû Turab Ali b. Ebî Talib Abdimenaf Ali (v. 40/661); ***Nehcü'l-belâğa***, *[Şerh: Muhammed Abduh, Cem: Şerif er-Radi]*, Dârü'l-Belâga, Beyrut, 1412/1992.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); ***el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa,*** *[Tahkîk: Muhammed b. Lütfi Sabbâğ]*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1406 h.

________; ***el-Masnû' fî ma'rifeti hadîsi'l-mevdû'***, *[Tahkîk: Abdülfettah Ebû Gudde]*, Mektebü'l-matbûati'l-İslâmî, Kahire, 1984.

________; ***Şerhu'ş-Şifâ li'l Kâdı İyâz*** I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

el-Âlûsî, Ebu's-Senâ Şehabeddin Mahmud İbn Abdillah (v. 1270/1854)**; *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî***, I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Âmidî, Ali İbn Ebî Ali İbn Muhammed İbn Salim (551-631 h.); ***Gâyetü'l-meram fi ilmi'l-kelâm***, *[Tahkik: Hasan Mahmud Abdüllâtîf]*, el-Meclisü'l-a'lâ li'ş-şüûni'l-İslâmiyye, Kahire, 1391 h.

el-Azîmâbâdî, Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali (v. 1329/1911); ***Avnü'l-ma'bûd***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

el-Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib (v. 403/1013); ***İ'câzü'l-Kur'ân***, *[Şerh ve ta'lîk: Muhammed Abdülmüslim el-Hafâcî]*, Mektebetü ve matbaatü's-Sabîh ve evlâdihî, Mısır, 1370/1951.

el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mesud, (v. 516/1122); ***Meâlimü't-tenzîl***, I-IIX, Dâru Taybe, Riyad, 1993.

________; ***Şerhu's-sünne***; *[Tahkik: Şuayb el-Arnavut]*, I-XVI, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1983.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (384-458 h.); ***Delâilü'n-nübüvve***, I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

________; ***el-İ'tikad ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-raşâd alâ mezhebi's-selef ve ashâbi'l-hadîs***, *[Tahkik: Ahmed el-Kâtib]*, Dâru'l-âfâkı'l-cedîde, Beyrut, 1401 h.

________; ***es-Sünenü'l-kübrâ***, I-X, Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

________; ***Şuabü'l-îmân***, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, I-IX, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

________; ***ez-Zühd***, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1996.

el-Beyzâvî, Nasruddin Ebû Saîd Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed (v. 791 h.); ***Envârut't-tenzîl ve ensrâru't-te'vîl***, *[Tahkik: Abdulkâdir Arafât]*, I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.

el-Bikaî, Burhanuddin (809-885 h.); ***Masrau't-tasavvuf***, *[Tahkik: Abdurrahman el-Vekîl]*, Dâru Abbas Ahmed el-Bâz, el-Mekketü'l-Mükerreme, 1400/1980.

Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1391/1971); ***Hukuk-u İslâmiye ve Istılahât-ı Fıkhiye Kamusu***, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v. 256 h.); ***el-Edebü'l-müfred***, I-VIII, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1989.

________; ***Sahîhu'l-Buhârî***, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

________; ***et-Târîhu'l-kebîr***, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1986.

el-Busayrî (el-Bûsırî), Muhammed İbn Said İbn Hammad İbn Muhsin (v. 316/929); ***Kasîde-i Bürde***, *[Terceme ve Şerh: Abidin Paşa, Terceme: Ömer Faruk Harman]*, Elif Ofset, İstanbul, 1977.

el-Câhız, Ebû Osman Amr İbn Bahr İbn Mahbub el-Kinanî el-Leysî (v. 255/868); ***el-Beyân ve't-tebyîn***, *[Tahkik: el-Mehâmî Fevzî Atavî]*, I-II, Dâru Sa'b, 1968.

el-Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (v. 370 h.); ***Ahkâmü'l-Kur'ân***, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

el-Cezerî, Ebu's-Saâdat el-Mübarek İbn Muhammed (544-606 h.); ***en-Nihâye fî ğarîbi'l-eser***, V, el-Mektebetü'l-ilmiyye, Beyrut, 1399/1979.

el-Cizrî, Ahmed b. Molla Muhammed el-Bühtî (v. 1640 m.); ***el-Ikdü'l-cevherî fî şerhi Dîvâni'l-Cizrî***, Matbaatü'r-râfideyn, Kamışlı/Suriye, 1958.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkahir İbn Abdirrahman İbn Muhammed (v. 471 h.); ***Delâilu'l-i'câz,*** *[Tahkik: Muhammed et-Tencî]*, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1995.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf (v. 816 h.); ***Şerhu'l-Mevâkıf,*** I-VI, *[Tahkik: Mahmud Ömer ed-Dimyâtî]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

_________; ***et-Ta'rîfât***, *[Tahkik: İbrahim el-Eybârî]*, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

el-Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillah b. Yûsuf (419-478 h.); ***el-Burhân fî usûli'l-fıkh***, I-III, Dâru'l-vefâ, Mısır, 1418 h.

ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (306-385 h.); ***Sünenü'd-Dârakutnî***, I-IV, *[Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî]*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân (181-255 h.); ***es-Sünen***, I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

Derviş el-Hût, Muhammed İbn es-Seyyid (1209-1276 h.); ***Esna'l-metâlib fî ehâdîsi muhtelifeti'l-meratib***, *[Tahkik: Halil el-Meyyis]*, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1403 h.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); ***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb***, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen***, *[Tahkîk: Muhammed Muhsin Abdülhamîd]*, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, tsz.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ***, I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut-1405 h.

_________; ***Delâilü'n-nübüvve,*** *[Tahkik: Muhammed Ravvas Kal'acî Abdulberr Abbas]*, I-II, Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1991.

Ebu's-Süûd, Muhammed İbn Muhammed Muhyiddin el-İmad (v. 851 h.); ***İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm***, I-IX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (210/307 h.); ***el-Müsned***, I-XIII, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

Ebû Yûsuf, Ya'kub İbn İbrahim el-Ensarî (v. 182 h.); ***Kitabu'l-âsâr***, *[Tahkik: Ebu'l-Vefâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1355 h.

el-Esbahânî, Abdullah İbn Muhammed İbn Cafer İbn Hayyan (274-369 h.); ***el-Azamet***, *[Tahkik: Rızaullah İbn Muhammed İdris el-Mübarekfûrî]*, I-V, Dâru'l-âsıme, Riyad, 1408 h.

el-Esbahânî, İsmâil İbn Muhammed İbni'l-Fazl et-Teymî (457-535 h.); ***Delâilü'n-nübüvve,*** *[Tahkik: Muhammed el-Haddad]*, Dâru Taybe, Riyad, 1409.

el-Esfehânî, Ebu'l-Ferec Ali İbn Hüseyin İbn Muhammed, (v. 357/967); ***el-Eğânî,*** *[Tahkik: Semir Cabir]* I-XXIV, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

el-Eş'arî, Ali b. İsmail b. Ebî Bişr (260-324 h.); ***el-İbâne an usûli'd-diyâne***, I-II, Dâru'l-ensâr, Kahire, 1397 h.

_________; ***Makâlâtü'l-İslâmiyyîn***, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Eşrefoğlu Rûmî (v. 874/1469); ***Müzekki'n-nüfûs***, İnsan yayınları, İstanbul, 1996.

el-Fâkihî, Ebû Abdillah Muhammed İbn İsmail İbni''l-Abbas (217-275 h.)**; *Ahbaru Mekke fî kadîmi'd-dehri ve hadîsih*,** *[Tahkik: Abdulmelik Abdullah]*, I-VI, Dâru Hadır, Beyrut, 1414 h.

el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed İbn Muhammed (450-505 h.); ***Fedâihu'l-bâtıniyye,*** *[Tahkik: Abdurrahman Bedevî]*, Müessesetü dari'l-kütübi's-sekâfiyye, Küveyt, tsz.

_________; ***İhyâu ulûmi'd-dîn***, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

_________; ***el-Maksadü'l-esnâ fî şerhi meâni esmâillâhi'l-hüsnâ,*** *[Tahkik: Besam Abdulvahhab el-Cabî]*, el-Cifan ve'l-Câbî, Kıbrıs, 1407/1987.

_________; ***el-Menhûl min ta'lîkati'l-usûl,*** *[Tahkik: Muhammed Hasan Hayto]*, Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1400 h.

_________; ***el-Munkızü mine'd-dalâl***, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1408/1987.

_________; ***el-İhyâ***, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

_________; ***el-İktisâd fi'l-i'tikad***, A.Ü. İlâhiyât Fakültesi yayınları, Ankara, 1962.

_________; ***el-Müstasfâ***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1413 h.

el-Geylânî, Muhyiddin Abdülkadir b. Mûsâ b. Abdillah (v. 561/1166); ***Gunyetü't-tâlibîn***, İstanbul, 1994.

el-Gümüşhânevî, Ahmed Ziyaeddin Nakşibendî, ***Mecmûatü'l-ahzâb***, I-III, Sezgin neşriyat, İstanbul, 1311/1893.

________; ***Ramûzu'l-ehâdîs***, Kışla-ı Hümayun Matbaası, Âsitane, 1275.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (321-405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn***, I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1990.

el-Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. el-Hasen, ***Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl***, *[Tahkîk: Abdurrahman Amîra]*, I-IV, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

el-Halebî, Ali İbn Burhaniddin (v. 1044/1635); ***es-Sîratü'l-Halebiyye***, I-III, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.

el-Hallâl, Ahmed b. Muhammed b. Hârun b. Yezîd (234-311 h.); ***es-Sünne***, I-III, Dâru'r-râye, Riyad, 1410 h.

el-Hamevî, Takıyyuddin Ebû Bekr Ali İbn Abdillah (768-837 h.); ***Hizânetü'l-edeb,*** *[Tahkik: Isâm Şayto]*, I-II, Dâru mektebeti'l-hilâl, Beyrut, 1987.

el-Hennâd, İbnü's-Sirrî (152-243 h.); ***ez-Zühd***, I-II, Dâru'l-hulefâ, Kuveyt, 1406 h.

el-Heysemî, Ali İbn Ebî Bekr (v. 807 h.); ***el-Mecmeu'z-zevâid***, I-X, Dâru'r-reyyan li't-türas-Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Kahire-Beyrut, 1407 h.

________; **Müsnedü'l-Hâris (Zevâidu'l-Hâris);** *[Tahkik: Hüseyin Ahmed Salih el-Bakirî]*, Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, Medine, 1413/1992.

el-Humeydî, Ebû Bekr Abdullah İbnu'z-Zübeyr (v. 219 h.); ***el-Müsned***, *[Tahkik: Habîburrahman el-A'zâmî]*, I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye-Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut-Kahire, tsz.

Hüseyin Cisrî; ***Risâle-i Hamîdiye***, *[Türkçe tercemesi: Manastırlı İsmail Hakkı]*, Bahar yayınları, İstanbul, 1980.

İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillah b. Muhammed (v. 463 h.); ***el-İstîâb***, I-V, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412 h.

İbn Adiyy, Ebû Ahmed Abdullah İbn Adiyy el-Cürcanî (v. 365/976); ***el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl***, I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1985.

İbn Arabî, Muhammed b. Ali Muhyiddîn (v. 638 h.); ***el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye***, I-VIII, el-Meclisü'l-a'lâ li's-sekâfe, Kahire, 1403/1983.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed (508/510-597 h.); ***Telbîsü iblîs***, *[Tahkik: es-Seyyid el-Cemîlî],* Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.

________; ***el-İlelü'l-mütenâhiye,*** I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1403 h.

________; ***Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr,*** I-IX, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1404 h.

________; ***et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

________; ***el-Müdhiş***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

İbnü'd-Deyba', Ebû Muhammed Vecîhüddin Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed ez-Zebîdî (v. 944/1537); ***Temyîzü't-Tayyib minel habîs fî mâ yedûru alâ elsineti'n-nâs,*** Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan (223-321 h.); ***el-İştikâk***, *[Tahkîk: Abdüsselâm Muhammed Hârûn]*, Mektebetü'l-Hancı, Mısır, tsz.

İbn Ebî Âsım, Ahmed b. Amr (v. 287 h.); ***ez-Zühd***, Dâru'r-rayyân li't-türâs, Kahire, 1408 h.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr***, *[Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût]*, I-VII, Mektebetü'r-Ruşd, Riyad, 1409 h.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzüddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim (v. 630/1233); ***el-Meselü's-sâir fî edebi'l-kâtibi ve'ş-şâir***, I-II, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1995.

İbn Habîb, Ebû Muhammed Bedrüddin Hasan İbn Ömer İbn Habib el-Halebî, (v. 779/1377); ***el-Müktefâ min sîreti'l-Mustafâ***, *[Tahkik: Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebî]*, Dâru'l-hadîs, Kahire, 1416/1996

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); ***Mukaddimetü Fethu'l-bârî***, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.

________; ***el-İsâbe***, I-VIII, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412 h.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed Ebû Zeyd Veliyyüddîn (v. 808/1406); ***Mukaddime***, *[Hazırlayan: Süleyman Uludağ]*, I-II, Dergâh yayınları, İstanbul, 1983.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed el-Büstî (v. 354/965.); ***el-İhsân fî takrîbi Sahîh İbn Hibbân***, *[Tertîb: Alâüddîn Ali b. Belbânî, Tahkîk ve ta'lîk: Şuayb el-Arnavût]*, I-XVII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988.

İbn Hişâm, Abdülmelik İbn Hişam İbn Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-Nebeviyye,*** I-IV, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed İbn İshak es-Sülemî en-Neysabûrî (223-311 h.); ***es-Sahîh,*** *[Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zâmî]*, I-IV, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1390/1970.

İbn Kays, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyân (208-281 h.); ***Kura'd-dayf***, I-V, Advâü's-selef, Riyad, 1997.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillah Muhammed İbn Ebî Bekr Eyyûb ez-Züreî (691-751 h.); ***Medaricü's-salikin***, *[Tahkik: Muhammed Hamid el-Fakî]*, I-III, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1393/1973.

_________; ***es-Savâiku'l-mürsele alâ'l-Cehmiyye ve'l-Muattıle***, *[Tahkik: Ali İbn Muhammed ed-Dehîli'l-llâh]*, I-IV, Dâru'l-âsıme, Riyad, 1418/1998.

_________; ***et-Tıbbü'n-Nebevî***, Kahire, 1402/1982.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm***, I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

_________; ***el-Bidâye ve'n-nihâye,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1988.

İbn Kuteybe, Abdullah İbn Müslim ed-Dîneverî (v. 276/889); ***Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs,*** *[Tahkik: Muhammed Zührî en-Neccar]*, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1393/1972.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen***, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

İbnü'l-Mübârek, Abdullah (118-181 h.); ***ez-Zühd***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbn Receb, Ebu'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman İbn Ahmed el-Hanbelî (v. 795/1393); ***Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsîne hadîsen min cevâmii'l-kelim***, Dârü'l-ma'rife, Beyrut, 1408.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd el-Menî' (168-230 h.); ***et-Tabakâtü'l-kübrâ***, I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Abdilhalim İbn Teymiyye el-Harrânî (661-728 h.); ***el-Cevabü's-sahih li men beddele dine'l-Mesîh***, *[Tahkik; Ali Hasan Nasır, Abdulaziz İbrahim el-Asker, Hamdan Muhammed]*, I-VI, Dâru'l-âsıme, Riyad, 1414 h.

_________; ***Kütübü ve resâilü ve fetâvâ İbn Teymiyye fi'l-akîde***, *[Tahkik: Abdurrahman Muhammed Kasım en-Necdî]*, I-VII, Mektebetü İbn Teymiyye, tsz.

________; ***Minhacü's-sünneti'n-Nebeviyye***, *[Tahkik: Muhammed Reşad Salim]*, I-X, Müessesetü Kurtuba, 1406 h.

________; ***Şerhu'l-Akîdeti'l-Esfehâniyye***, *[Tahkik: İbrahim Süaydâ]*, Mektebetü'r-ruşd, Riyad, 1415 h.

İbn Tûlûn, Ebû Abdillah Muhammed İbn Ali İbn Muhammed ed-Dimaşkî (880-953 h.); ***eş-Şezera fi'l-ehâdîsi'l-müştehira***, *[Tahkik: Kemal Besyûnî Zağlûl]*, I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İshâk b. Râhûye, İbn İbrâhim b. Mahled (161-238 h.); ***el-Müsned***, I-V, Mektebetü'l-îmân, Medine, 1995.

el-Îcî, Ebu'l-Fazl Adudiddin Abdurrahman İbn Ahmed Abdulgaffar (v. 756/1355); ***Kitabu'l-Mevakıf***, *[Tahkik: Abdurrahman Umeyre]*, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1997.

el-İskenderî, Ebu'l-Fazl Taceddin Ahmed İbn Ataillah (v. 709/1309); ***el-Hikemü'l-ataiyye,*** *[Terceme: Saffet Yetkin]*, Milli Eğitim Bakanlığı, (Şark-İslâm Klâsikleri-2), Ankara, 1950.

Kâdı İyâz, Ebu'l-Fazl İyaz İbn Musa İbn. İyâz el-Yahsubî (v. 544/1149); ***eş-Şîfâ bi ta'rîfî hukûki'l-Mustafa (s.a.s.)***, *[Tahkik: Hüseyin Abdulhamid Nil]*, Dâru'l-erkam, Beyrut, 1415/1995.

el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (v. 821 h.); ***Subhu'l-a'şâ fî sınâati'l-inşâ***, I-VIII, Dâru'l-fikr, Dimaşk, 1987.

el-Kâsânî, Alâüddîn (v. 587 h.); ***el-Bedâiu's-sanâi'***, I-VII, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1982.

el-Kazvînî, Celâlüddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'diddîn b. Ömer (v. 739/1338); ***el-Îzâh fî ulûmi'l-belâğa***, Dâru ihyâi'l-ulûm, Beyrut, 1998.

el-Kevserî, Muhammed Zâhid (v. 1952); ***Makâlâtü'l-Kevserî,*** el-Mektebetü'l-ezheriyye li't-türâs, Mısır, 1994.

el-Kirmânî, Şemsüddin Muhammed İbn Yusuf İbn Ali (v. 786/1384); ***Sahîhu'l-Buhârî bi-şerhi'l-Kirmânî***, Dâru ihyai't-türasi'l-Arabi, Beyrut, 1981.

Kitab-ı Mukaddes *[Türkçe terceme]* Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah (v. 671/1273 h.); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân***, I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

el-Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasen b. Mansûr (v. 418); ***Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne***, I-IV, Dâru Taybe, Riyad, 1402 h.

el-Makdîsî, Ebû Abdillah Muhammed İbn Abdilvahid İbn Ahmed el-Hanbelî (567-643 h.); ***el-Ehadîsü'l-muhtâra***, *[Tahkik: Abdulmelik İbn Abdillah]*, I-X, Mekke, 1410 h.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah el-Esbahî (93-179 h.); ***el-Muvatta'***, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Mantık metinleri, (İçindekiler: ***Türkçe mantık hülâsası***, Abdurrahman Nacim; ***Muhtasar mantık,*** Ahmed Hamdi Şirvânî; ***Hülâsa-i mantık***, Said Paşa; ***Mîzânü'l-ezhan***, Mehmed Hâlis), *[Haz.: Kudret Büyükcoşkun]*, İşaret Yayınları, İstanbul, tsz.

el-Medenî, Ebû Abdillah Muhammed İbnu'l-Beşir İbn Muhammed Hasan Zafir (v. 1329 h.); ***Tahzîru'l-muslimîn mine'l-ehâdîsi'l-mevzûa' alâ Seyyidi'l-Murselîn,*** Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1401 h.

el-Merğînânî, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (511-593 h.); ***el-Hidâye şerhu'l-Bidâye***, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.

Mer'î b. Yûsuf (v. 1033); ***Ekâvîlü's-sikât fî te'vîli'l-esmâi ve's-sıfât***, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1406 h.

el-Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed (v. 518 h.); ***Mecmeu'l-emsâl***, I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

el-Mevsılî, Ebu'l-Feth Nasrullah İbn Muhammed İbn Abdilkerim (v. 637 h.); ***el-Meselu's-sâir***, *[Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid]*, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut, 1995.

el-Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman İbn Abdirrahman İbn Abdirrahim (1283-1353 h.); ***Tuhfetü'l-Ahfezî,*** I-X, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

el-Müceddidî, Muhammed Umeym el-İhsan el-Bereketî; ***Kavâidü'l-fıkh,*** Dâru's-sadef, Kerateşî, 1407/1986.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); ***Sahîhu Müslim***, I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Münâvî, Muhammed Abdürraûf b. Ali (v. 1031/1622); ***Feyzu'l-kadîr şerhu Câmii's-sağîr***, I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***Amelü'l-yevm ve'l-leyle***, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1406 h.

_________; ***es-Sünen***, *[Tahkîk: Abdülfettah Ebû Gudde]*, I-VIII, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986.

_________; ***es-Sünenü'l-kübrâ***, *[Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî]*, I-VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref (631-676 h.); ***Minhâcü't-tâlibîn***, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

________; ***Şerhu Sahîhi Müslim (Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim)***, I-XVIII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

er-Râmehurmuzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd Hasan İbn Abdirrahman (v. 360/970); ***Emsâlü'l-hadîs***, *[Tahkik: Ahmed Abdulfettah Temmam]*, Beyrut, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiye, 1409/1988.

er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin (544-606 h.); ***el-Mahsûl***, I-V, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad, 1400 h.

er-Rifâî, Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Ali Sabit el-Hüseynî (v. 578/1182); ***el-Bürhânu'l-müeyyed,*** *[Tahkik: Abdulganî Nekemî]*, Dârü'l-kitabi'n-nefîs, Beyrut, 1408 h.

er-Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed İbn Harun (v. 307 h.); ***el-Müsned***, *[Tahkik: Eymen Ali Ebû Yemânî]*, I-II, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416 h.

es-Sağânî, Ebu'l-Fezâil Radıyyüddin Hasan İbn Muhammed İbn Hasan (v. 650/1252); ***Mevzûâtü's-Sağânî,*** *[Tahkik: Necm Abdurrahman Halef]*, Dâru'l-Me'mûn li't-türas, Dımaşk, 1405/1985.

es-Safûrî, Abdurrahman; ***Nüzhetü'l-mecâlis ve mühtehabü'n-nefâis***, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

es-Seâlibî, Abdurrahman İbn Muhammed İbn Mahlûf; ***el-Cevâmiu'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** Müessesetü Âlemî li'l-matbûat, Beyrut, tsz.

es-Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman (v. 902/1497); ***el-Makâsıdü'l-hasene***; Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1399 h.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); ***el-Mebsût***, I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1406 h.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. el-Kemâl Celâleddîn (v. 911 h.); ***ed-Dürru'l-mensûr***, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993.

________; ***el-Fethu'l-kebîr fî dammi'z-ziyâde ile'l-câmii's-sağîr***, I-III, Dâru'l-kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1932.

________; ***Kifâyetü't-talibi'l-lebîb fî hasâisi'l-kübrâ (el-Hasâisu'l-kübrâ)***, *Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.*

________; ***et-Tedrîbu'r-Ravi,*** I-II, (Tahkik: Abdulvehhab Abdüllatîf, Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, Riyad, tsz.

es-Süheylî, Abdurrahman İbn Abdillah el-Has'amî (v, 581 h.); ***er-Ravdu'l-ünf fî tefsîri's-sîreti'n-Nebeviyye li İbni Hişâm***, *[Tahkik: Mecdî Mansur]*, I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1418/1997.

Süleyman İbn Abdillah, Süleyman İbn Abdillah İbn Muhammed İbn Abdilvahhab (1200-1233 h.); ***Şerhu Kitabi't-tevhîd***, Mektebetü'r-Riyadi'l-hadîse, Riyad, tsz.

eş-Şafiî, Ebû Abdillah Muhammed İbn İdris (150-204 h.); ***Müsnedü'ş-Şafiî***, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

_________; ***es-Sünenu'l-me'sûra***, *[Tahkik: Abdulmûtî Emin Kal'acî]*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut,

eş-Şa'rânî, Muhammed el-Mağribî (v. 976 h.); ***et-Tabakâtü'l-kübrâ***, I-II, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire, tsz.

eş-Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem İbn Küleybe (v, 335); ***el-Müsned,*** *[Tahkik: Mahfûzurrahman Zeynullah]*, I-II, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medine, 1410 h.

eş-Şehristanî, Muhammed İbn Abdilkerim İbn Ebî Bekr Ahmed (479-548 h.); ***el-Milel ve'n-nihal***, *[Tahkik: Muhammed Seyyid Cîlânî]*, I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1404 h.

_________; ***el-Fark beyne'l-firâk,*** Dâru'l-âfâki'l-cedîde, Beyrut, 1977.

eş-Şevkânî, Muhammed İbn Ali İbn Muhammed (1173-1250 h.); ***el-Fethu'l-kadîr***, I-V, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

_________; ***Neylü'l-evtâr* şerhu münteka'l-ahbar**, I-IX, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1973.

_________; ***el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-ehâdîsi'l-mevdûa,*** *[Tahkîk: Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî]*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1392 h.

Şihâbuddin el-Mısrî, Şihabuddin Ahmed İbn Muhammed el-Hâim (853-915 h.); ***et-Tibyan fî tefsîri garîbi'l-Kur'ân***, *[Tahkik: Fethi Enver ed-Dâbûlî]*, Dâru's-Sahâbe li't-türâs bi Tantâ, Kahire, 1992.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); ***el-Mu'cemül-evsat***, *[Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî]*, I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

_________; ***el-Mu'cemül-kebîr***, *[Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî]*, I-XX, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

_________; ***el-Mu'cemüs-sağîr***, *[Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî]*, I-II, el-Mektebu'l-İslâmî/Dâru Ammân, Beyrut/Amman, 1405/1985.

_________; ***Müsnedü'ş-Şâmiyyîn***, *[Tahkik: Hamdî İbn Abdilmecîd es-Selefî]*, I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/1984.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerîr İbn Yezîd İbn Hâlid (224-310 h.); ***Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

________; ***Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî)***, I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407h.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd (v. 204 h.); ***el-Müsned***, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

et-Teftâzânî, Sa'düddin Mesud İbn Ömer İbn Abdillah, (v. 792/1390); ***Şerhu'l-Mekâsıd***, *[Tahkik: Abdurrahman Umeyre]* I-V, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1989.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh***, I-V, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Übşeyhî, Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed (790-850 h.); ***el-Müstatraf fî külli fennin müstazraf***, *[Tahkik: Müfid Muhammed Kamîha]*, I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ahmed (v. 468 h.); ***el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz***, *[Tahkik: Safvan Adnan Davudî]*, I-II, Dâru'l-kalem, Dimaşk-Beyrut, 1415 h.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1790); ***Tâcü'l-arûs min cevhereti'l-kâmûs***, I-XX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1394/1974.

________; ***İthâfü sâdeti'l-müttakîn bi şerhi İhyâi ulûmi'd-dîn,*** I-X, Dâru'l-fikr, tsz.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***Mîzanü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl***, *[Tahkîk: Ali Muhammed Muavvad, Âdil Ahmed Abdülmevcûd]*, I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1416/1995.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed (v. 538/1144); ***Esâsü'l-belâğa***, *[Tahkîk: Mezîd Nuaym Şevki el-Mearrî]*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1998.

________; ***el-Müsteksâ fî emsâli'l-Arab***, I-II, Dâru'-l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407/1987.

ez-Zeylaî, Abdullah b. Yusuf Ebû Muhammed (v. 762 h.); ***Nasbu'r-râye***, I-IV, Dâru'l-hadîs, Mısır, 1357 h.

Şahıslar

Abdülaziz Çaviş (1876-1929)

Tunus asıllı olan Abdülaziz Çaviş, İskenderiye'de doğdu. Cami'ul-Ezher ve Kahire Muallim Mektebi'nde okudu. Tahsilini tamamlaması için Mısır'a gönderildi. Oxford'da Arapça hocalığı yaptı. Mısır'a döndüğünde Mısır Maarif Vekaleti'nde sekiz yıl boyunca müfettiş olarak görev yaptı. Bu dönemde eğitimin ıslahı ve bilhassa Mısır'ın sömürgeci İngilizlerin baskısından kurtarılması için gayret gösterdi. 1907'de memuriyetten ayrılarak siyasî mücadeleye atıldı. 1908-1912 yılları arasında el-Livâ gazetesinde baş yazarlık yaptı. Mısır'da İngilizlerin baskılarını artırmaları sonucunda, 1912'de İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. El-Hilâlü'l-Osmanî adlı günlük Arapça bir gazete çıkarmaya başladı. 1924'te Mısır'a geri döndü ve burada Milli Eğitim Bakanlığı'nda başmüfettiş olarak göreve başladı. Kahire'de vefat ettiği tarihe kadar Mısır maarifini, özellikle ilköğretimi sağlam esaslar üzerine kurmak maksadıyla çalışmalar yaptı. *Anglikan Kilisesine Cevap* adlı eseri Mehmet Akif Ersoy tarafından Türkçeye tercüme edildi.

(Bkz. İslâm Ansiklopedisi, c.1, 187-188)

Abdülkadir-i Geylanî (1077-1166)

Hazar Denizi'nin güneybatısındaki Gilân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkadir'in bütün gayesi, tahsiline devrin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta devam etmekti. On sekiz yaşına gelince annesinden izin alarak bir kafileye katılıp Bağdat'a gitti. Orada hadis, fıkıh, edebiyat okudu. Bu arada Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kurup tasavvufa intisap etti. Medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okuttu ve vaaz vermeye başladı. Ancak bir süre sonra bütün bunları bırakarak inzivaya çekildi. Abdülkadir-i Geylânî'nin tasavvufu, şeriata ve dinin zahirî hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayanır. O, her an Kur'ân ve hadislere uygun hareket etmeyi şart koşar. Ona göre bir zahidin hayatında görülebilecek deruni hâller dinî ölçülerin dışına taşmamalıdır. Gerek vaazlarında gerekse eserlerinde son derece sade bir üslup kullanan Abdülkadir-i Geylanî'nin verdiği vaazları dinlemek için yetmiş bin kişinin Bağdat'a geldiği rivayet edilir. Daha hayatta iken kendisinden birçok keramet nakledilmeye başlanmıştır. Kendi adıyla anılan Ka-

diriyye tarikatı bütün İslâm âlemine yayılmıştır. En önemli eserleri olarak el-Gunye, Fütuhu'l-Gayb ve el-Fethu'r-Rabbanî sayılabilir. (Bkz: İ.A., c.1, 234-239)

Abdülkahir el-Cürcânî (Öl. 1079)

Arap dil bilgini ve edebiyat nazariyatçısı olan el-Cürcanî, yaşadığı devrin önemli kültür merkezlerinden biri olan Cürcanda doğdu ve bütün hayatını orada geçirdi. Tahsilini bitirdikten sonra Cürcanda ders vermeye başlayınca şöhreti kısa zamanda yayıldı. Ondan ders okumak isteyen ilim meraklıları Cürcan'a akın etmeye başladılar. 'Belâğat şeyhi' ünvanı ile anılmayı hak eden Cürcani'nin en önemli eserleri Esrarü'l-belâğa ve Delailü'l-i'caz adlı eserleridir. (Bkz: İ.A., c.1, 247-248)

Ahmed-i Cizrî (1570-1640)

Cizre'de doğdu. İlk dinî eğitimini baba ocağında aldı. Devrin meşhur âlimlerinden biri olan Molla Taha'nın yanında tahsilini sürdürdü. İcazet aldıktan sonra Hasankeyf'de bir müddet öğrencilere ders verdi. Daha sonra Kızıl Medrese adıyla bilinen Cizre'deki medresesinde hayatının sonuna kadar müderrislik vazifesinde bulundu. Güçlü bir aruz şairi olan Ahmed-i Cizrî, tasavvuf ve hikmet muhtevalı şiirler yazdı. Gazel ve kaside tarzında yazdığı bu şiirler, bilhassa yaşadığı bölgedeki medreselerde ezberlendi, yaygınlık ve ün kazandı.

Aristo (m.ö. 384-322)

İlkçağ Yunan filozofudur. Aristo, Atinada Eflatun'un Akademi'sinde yirmi yıl kadar tahsil gördü. Önceleri Eflatun'un en seçkin talebesi iken, sonra da onun felsefî sistemini eleştiren başarılı bir rakibi oldu. Makedonya kralı Filip, oğlu İskender'i yetiştirmek üzere Aristo'yu sarayına davet etti. Sekiz yıl süren bu bu eğitim, daha sonra Aristo'yu 'cihan imparatoru yetiştiren üstat' ünvanıyla büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. Derslerini öğrencileri arasında gezinerek verdiğinden onun kurmuş olduğu felsefe ekolüne el-meşşaî (yürüyen) adı verildi. Mantık ilminin kurucusu olarak kabul edilen Aristo, çağının bütün ilimlerini sistematize etmesiyle bilinmektedir. Felsefenin bütün disiplinleriyle ilgilenen Aristo, geriye, yüze yakın eser bırakmıştır. İslâm dünyasında 8. asırda başlayan tercüme hareketleri sonucunda Aristonun eserleri de Arapça'ya tercüme edilmiştir.

Bayezid-i Bistamî (777-848)

İlk büyük mutasavvıflardan kabul edilen Bâyezid-i Bistami, İran'ın Horasan eyaletinde bulunan Bistam kasabasında doğmuştur. Bayezid, tasavvuf tarihinde sekr, fena, tevhid, mirac gibi konulardaki sözleri ile tanınır. Esasında onun sekr dediği cezbe ve vecd hâlinde söylediği şeyler açıklanmaya ve yoruma muhtaçtır. Şu kadar var ki, hadis, fıkıh ve kelâm âlimlerinden çoğu Bayezid'in bazı sözlerini doğru bulmamakla birlikte sekr hâlinden dolayı kendisini mazur görmüşlerdir. Kendisinden pek çok keramet ve keşf hâli nakledilen Bayezid olağanüstü hâllere önem verilmesini istemezdi. "Falan kişi tayy-ı mekân ediyor." denilince, "Allah'ın lanetlediği şeytan ile

leş yiyen kargalar da aynı şeyi yapıyor." der; "Falan zat su üzerinde yürüyor." denilince, "Balıklar da aynı işi yapıyor." diyerek bunları önemsemediğini göstermiş ve aslolanın şeriatın hükümlerine bağlı kalmak olduğuna işaret etmişti. O, şerî edeblerden birine aykırı davranan kişiye, Allah'ın velilik sırrını emanet etmeyeceğini söylerdi. Yaşadığı dönemde çevresindekiler üzerinde derin tesirler bırakmış olan Bayezid'in kendisinden sonra Tayfuriyye veya Bistamiyye adı verilen tasavvuf cereyanları doğmuştur. (Bkz. İ.A., c.5, 240)

Belkıs

Kur'ân'da Hz. Süleyman devrinde yaşayıp onun getirdiği tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesidir. Belkısla ilgili bu kıssa Neml Suresi 20-44. âyetlerinde anlatılır.

Camî (Mevlana) (1414-1492)

Arap dil bilgini, şair ve mutasavvıftır. Horasan'ın Câm şehrinde doğdu. Bu şehre nisbetle Camî diye şöhret bulmuştur. Ulemâ yetiştiren bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Câmî, Nizamiye medreselerinde eğitim gördü ve denilebilir ki çağının bütün ilimlerini tahsil etti. Fars şiirinin en büyük üstadlarından biri kabul edilen; âlim, edip, şair ve mutasavvıf sıfatlarını kendisinde birleştiren Cami, arkasından manzum ve mensur birçok eser bırakmıştır.

Celâleddin Suyutî (1445-1505)

Arap dilinde en çok eser veren şahıslarından biri olarak kabul edilen müfessir, muhaddis, tarihçi ve edibdir. Kahire'nin Suyut kasabasında doğdu. Sekiz yaşında hafız olup, 17 yaşında eser vermeye başladı. İlim için o dönemin belli başlı ilim merkezlerini gezdi. Mekke ziyaretinden sonra Mısır'ın çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. Tefsir, hadis, tarih ve edebiyat başta olmak üzere çeşitli ilimlerde beş yüzden fazla eser verdi. Eserleri bazı sahalarda kaynak kitab olarak kabul edildi. *El- İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân, Camiu's-Sağir, "ed-Dürr'ül-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr"* en önemli eserleridir.

Cürcanî (Seyyid Şerif) (1340-1413)

Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi olan Seyyid Şerif Cürcanî Hazar Denizi'nin güneydoğusunda bulunan Cürcan'da doğdu. Cürcanî, yaşadığı döneme kendi damgasını vuran ve sonraki yüzyıllarda bir otorite olarak etkisini devam ettiren çok yönlü birkaç âlimden biridir. Başlıca ilgi alanı kelâm, Arap dili ve edebiyatı olmakla beraber felsefe, mantık, astronomi, matematik, mezhepler tarihi, fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf gibi dinî ve aklî ilimlerin hepsine dair telif, şerh ve haşiye türünde eserler vermiş bir "allame"dir. Onun bilhassa Arap dili, miras hukuku ve kelâmla ilgili eserleri medreselerde nesilden nesile intikal ederek el kitabı hâline gelmiştir.

Descartes, Rene (1596-1650)

Orta Çağ düşüncesiyle modern çağ düşüncesinin kavşak noktasında olan dönemin özelliklerini yansıtan Fransız filozof ve matematikçisidir. Metafizik bakımından idealisttir, metodik bir şüpheden yola çıkar. Bu metot, yanılgı ve ön

yargıları önlemek, eleme yoluyla şüphe edilemez bir gerçeğe ulaşmak için, her şeyden şüphe etmeğe dayanır. Descartes, filozof olduğu kadar, analitik geometriyi icad eden, cebir işaretlerini basitleştiren, fizyolojik psikolojinin öncülüğünü yapan bir bilgin olarak da önemli bir şahsiyettir.

Ebu Hanife (İmam-ı Azam) (699-767)

Hanefî mezhebinin imamı, İslâm'da hukukî düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olan büyük müctehiddir. İmam-ı Azam sıfatıyla da şöhret bulmuştur. "Büyük imam" anlamına gelen İmam-ı Azam sıfatının ona verilmesi, çağdaşları arasında seçkin bir yere sahip bulunması, hukukî düşünce ve ictihad metodunda belli bir çığır açması, döneminden itibaren birçok fakihin onun görüşleri ve metodu etrafında kümelenmiş olması gibi sebeplerle açıklanabilir. Ticaretle uğraşan varlıklı bir ailenin çocuğu olan Ebu Hanife, Kufede doğdu. Küçük yaşlarda Kur'ân'ı ezberledi. Önce akaid ve cedel ilmini öğrenmeye başlayan, giderek bu ilimde belli bir mesafe alan Ebu Hanife, dönemindeki inkârcı ve bid'atçılarla münakaşa ve münazarada bulunmuştur. Bu münakaşalarla Efendimiz'den sahabeye ve sonraki nesillere intikal eden ve o dönem Müslümanların çoğunluğunca da benimsenen itikadî esasları savunmayı gaye edinmiştir. Onun bu alandaki görüşleri, zamanla daha belirgin hâle gelecek olan Ehl-i Sünnet anlayışının şekillenmesine önemli ölçüde yardımcı olmuştur. Fıkıhta ve bilhassa amelî fıkıhta derinleşmesi ise, kendi döneminde Kufe re'y ekolünün üstadı kabul edilen Hammad b. Ebû Süleyman'ın öğrencisi olduktan sonra gerçekleşir. Kaynaklar onun kanaatkâr, cömert, güvenilir, âbid ve zahid bir kişi olduğunda, bütün ticari işlem ve beşerî ilişkilerinde bu özelliklerinin açıkça görüldüğünde görüş birliği içindedir. Derin fıkıh bilgisinin yanı sıra, inandığını ve doğru bildiğini söylemekten ve onun mücadelesini vermekten çekinmeyen güçlü bir ideal ve cesarete de sahipti. Hakikati aramada ve takip etmede son derece samimî olan Ebu Hanife başkalarının görüşlerine karşı hoşgörülü olmuş, kendi ictihadının doğruluğunda ısrar eden ve onu tartışmaya imkân vermeyen bir taassup göstermemiştir. Müzakere sonunda ulaştığı netice için, "Bizim kanaatimiz ve ulaşabildiğimiz en güzel görüş budur. Bundan daha iyisini bulan olursa şüphe yok ki doğru olan onun görüşüdür." diyerek hem diğer görüşlere müsamaha ile bakar, hem de ilmî araştırmayı sürdürmeyi teşvik ederdi. Ebu Hanife'nin "Biz önce Allahın kitabında olanı alırız. Onda bulamazsak Hz. Peygamber'in sünnetine bakarız. Orada da bir şey bulamazsak ashabın ittifak ettiğini benimseriz, ihtilâf etmişlerse dilediğimizin görüşünü alırız. Başkalarının görüşlerini onlara tercih etmeyiz. Ancak tabiin âlimlerine gelince onların ictihadlarına bağlı kalmayız. Onlar gibi biz de ictihadda bulunuruz. Aralarında müşterek illet bulununca bir hükmü di-

ğerine kıyas ederiz" sözünden ictihad metodu anlaşılmaktadır. Zaten sahabeden itibaren İslâm âlimleri az veya çok bu metodu kullanmışlardır. Ebu Hanife'de göze çarpan farklılık kıyası belli bir sistem ve kurala bağlamak, onu sıkça kullanmak ve henüz vuku bulmamış hâdiselere de uygulamaktan ibarettir. (Bkz. İ.A., c. 10, s. 131-145)

Ebu'l-Alâ el-Maarrî (973-1057)

Meşhur Arap filozofu ve şairidir. Suriye'de Halep'le Humus arasında bulunan Maaretünnu'man'da doğdu. Dört yaşında iken çiçek hastalığına yakalanarak gözlerini kaybeden Maarrî, lugat, edebiyat, gramer, fıkıh ve tarih tahsili aldı. Maddî sıkıntı içinde hayatını sürdürebilen, gözleri görmeyen, kısa boylu, zayıf ve çirkin olan Maarrî, şahsındaki bu hâli şiirlerine yansıttığından, şiir tarihinde karamsarlığın simgesi kabul edilir. Müslüman olmadığı halde, İslâm toplumu içinde yaşamış ve hürriyet içinde kitaplarını yazmıştır.

Eflatun (m.ö. 427-348)

İlk Çağ Yunan filozofudur. Atina'da doğan Eflatun, Sokrat'ın talebesidir. Eflatun'un en önemli görüşü "ideler âlemi" görüşüdür. Ona göre duyularla algılanan bu âlem gölgelerden ibarettir. Bizzat eşyanın kendisi birtakım yansıma ve hayallerdir. Asıl âlem ise ideler âlemidir.

Eş'arî Ebu'l-Hasan (873-936)

Eş'ariyye diye bilinen kelâm mezhebinin kurucusudur. Ehl-i sünnet akidesinin gelişip yayılmasına olan önemli katkılarından dolayı "Nasirüddin" lakabıyla da anılan Eş'arî Basra'da doğdu. Küçük yaşta babasını kaybetti. Annesinin Mutezile âlimlerinden birisi ile evlenmesinden dolayı ilk tahsilini Mutezile mezhebine mensup âlimlerden aldı. Ancak gerçeği arama çabasının bir sonucu olarak, özellikle başta Ebu Hanife ve takipçilerinin kelâmla ilgili düşünceleri olmak üzere daha önce yapılmış olan Mutezileyi tenkit mahiyetindeki çalışmaları incelemesi ve bu suretle kaydettiği fikrî gelişme neticesinde Mutezile'den ayrılıp Ehl-i Sünnet'e intisap etti. (Bkz: İ.A., c. 11, s. 444-447)

Farabî (871-950)

İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofudur. Türkistan'ın Farab (bugünkü Kazakistan'ın Otrar) şehrinde doğdu. Farabî, İslâm dünyasında ilk defa Kindî'nin başlattığı felsefî harekete ve onun şekillendirdiği Meşşâî akıma, kendi inanç ve kültürünün temellerini oluşturan uluhiyyet, nübüvvet ve mead akidesinin yanı sıra Eflatun ve Yeni Eflatunculuk'tan aldığı bazı unsurları da katarak eklektik bir sistem kurmuştur. Farabî'nin en çok tartışılan görüşü "sudûr teorisi"dir. Bütün semavî kitaplarda, mümkin varlıklar tanımına giren kâinatın, Allah'ın hür iradesi ve mutlak kudretinin sonucu olarak sonradan yaratıldığı şeklinde çok açık bir inanç ve telâkki bulunmasına rağmen, İslâm felsefesi tarihinde ilk defa Farabî, dinî geleneğin dışına çıkarak Allah-alem ilişkisini sudûr veya kozmik akıllar teorisi denilen bir sistemle yorumlamıştır. (Bkz, İ.A., c.12, s. 145-163)

Hüsrev Altınbaşak (1899-1977)

Bediüzzaman Hazretleri tarafından "Nur'un en has ve kahraman bir talebesi" olarak takdir edilen ve onun ilk talebelerinden biri olan muhterem Hüsrev Altınbaşak, Isparta'da doğdu. Eskişehir, Denizli ve Afyon hapishanelerinde Üstad'la beraber bulundu. Ömrünü iman hizmetlerine adadı, bilhassa Risale-i Nur'un Kur'ân hattıyla yazılıp çoğaltılmasında büyük hizmetlerde bulundu. Üstad'ının işaret ve teşvikiyle Allah lafz-ı celilinin alt alta aynı hizada yer aldığı tevafuklu Mushaf-ı Şerif'i yazmıştır.

Hüseyin el-Cisr (1845-1909)

Suriyeli din âlimi olan Hüseyin el-Cisr Trablusşam'da doğdu. Amcasının yanında başlayan dinî tahsilini devam ettirmek için Ezher'e gitti. Ezher'de bulunduğu süre içinde dinî ilimlerle meşgul olanların mutlaka tabiî ve aklî ilimleri de öğrenmelerinin gerektiğini ısrarla savundu. Ona göre yeni tip eğitim, dinî ilimlerle müsbet ilimleri bir arada sunan kurumlar şeklinde düzenlenmelidir. Türkçe'ye Risale-i Hamidiye adıyla tercüme edilen eserinde oryantalistlerin İslâm aleyhinde ileri sürdükleri iddialara cevap veren el-Cisr, aynı eserinde Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğuna dair 100'den fazla delili semâvî kitaplardan istihraç ederek ortaya koymuştur. (Bkz: İ.A., c.18, s. 537-540)

İbn-i Rüşd (1126-1198)

Meşşâî okulunun son temsilcisi, filozof, fakih ve hekimdir. Kurtuba'da doğdu. Kendisi gibi babası ve dedesi de Kurtuba'da kadılık yapmışlardı. Aristo'nun felsefî doktrinine sadık kalarak onun eserlerini şerh ettiğinden 'Aristo şarihi' ünvanıyla da tanınır. Temel dinî ilimleri babasından öğrenen İbn-i Rüşd, Endülüs'te âdet olduğu üzere İmam Malik'in el-Muvatta' adlı eserini ezberledi. Ayrıca fıkıh, fıkıh usulü, felsefe, tıp, matematik ve astronomi öğrenimi gördü. İbn Rüşd'ün asıl amacı, vahiy ile felsefenin birbirinden bağımsız olarak nasıl anlaşılıp değerlendirilebileceği ve buna bağlı olarak ikisi arasında biri diğerini geçersiz kılmayacak biçimde sağlam bağlantılar kurmaktır. Meşşaî okulunun son temsilcisi kabul edilen İbn Rüşd, bilhassa Allah'ın iradesini sınırlayıcı yorumlarından ötürü eleştirilere muhatap olmuştur. (Bkz: İ.A., c. 20, s. 257-292)

İbn-i Sina (980-1037)

İslâm Meşşâî (Aristocu) okulunun en büyük sistemci filozofu, Orta Çağ tıbbının önde gelen temsilcisi olan İslâm bilginidir. Buhara yakınındaki Efşene köyünde doğdu. Üstün bir zekâya sahip olduğu için küçük yaşta dikkatleri üzerine topladı. Önce Kur'ân'ı ezberledi; dil, edebiyat, akaid ve fıkıh öğrenimi gördü. Dinî ilimler sahasında çok yoğun bir okuma faaliyeti sürdüren ve yüksek bir düzeye ulaştığı anlaşılan İbn Sinâ ayrıca babasından geometri, aritmetik ve felsefe konusunda ilk bilgilerini aldı. Mantık ve aritmetik üzerine çalışmalarını sürdürdükten sonra, astronomide de o günün şartları açısından oldukça ileri bir seviyeye ulaştı. Felsefenin bütün disiplinlerinde iyi bir donanıma sahip olduktan sonra tıp tahsiline başladı. Felsefe

ve tıp alanında oldukça ün kazanan İbn Sinâ, henüz on sekiz yaşında iken Samanoğulları hükümdarının saray hekimliğine getirildi. Kindî ile başlayan İslâm felsefe geleneğinin zirvesinde bulunan İbn Sina felsefî sisteminde özellikle Farabî'ye çok şey borçludur. Kendisi bir bakıma Farabî'nin öğrencisi ve halefi olarak görülebilir. Bununla birlikte üstadını aşmış, tarih içerisinde onun adını ikinci derecede bırakmıştır. Ayrıca İbn Sina'nın, felsefî açıdan, Farabî kadar Eflatun ve Aristo sistemine bağlı olmadığı söylenebilir. Ancak İbn Sina, İslâm düşünce tarihinde üzerinde çokça tartışılan Farabî'nin "sudûr teorisi"ni aynen tekrar eder. (Bkz: İ.A, c. 20, s. 319-358)

İmam-ı Gazzâlî (1058-1111)

Eş'arî kelâmcısı, Şafiî fakihi, tasavvuf ehli, felsefeye yönelttiği eleştirilerle tanınan İslâm düşünürüdür. İran'ın Horasan bölgesindeki Tus'ta (bugünkü Meşhed) doğdu. Okuma-yazma, Kur'ân ezberi, dil bilgisi, aritmetik gibi alanlarda dönemin geleneksel ilk öğrenimini babasının yakın sufî bir dostundan aldı. Nişabur'daki Nizamiye Medresesi'ne girmesi ve orada dönemin en tanınmış kelâm âlimi olan İmamü'l-Haremeyn el-Cüveyni'nin öğrencisi olması eğitim-öğretiminde dönüm noktası oldu. Cüveynî'nin ölümünden sonra büyük devlet ve siyaset adamı Nizamülmülk'le görüşmesi ise hayatında yeni bir dönemin açılmasını sağladı. Nizamiye medreselerinde müderrislik makamına kadar ulaşan Gazali; burada kelâm, felsefe, Batınîlik ve tasavvuf hakkında uzun soluklu araştırma ve çalışmalarda bulundu. Aklı, duyuları, tecrübe ve sezgiyi bilginin başlıca kaynakları kabul etmekle beraber, aklı aşan hakikatleri ancak vahiyle öğrenilebileceğini belirten Gazzali, filozoflara karşı verdiği mücadele ile İslâm düşünce tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

İmâm-ı Rabbânî (1563-1624)

Müceddid-i elf-i sânî (hicrî II. binyılın müceddidi) ünvanıyla da tanınmaktadır. Doğu Pencap'taki Sirhind'de *(Serhind)* doğdu. Öğrenime babasının yanında başladı. Medresede tefsir, hadis yanında aklî ilimler tahsili de aldı. Hacca giderken Delhi'de Nakşibendiyye tarikatını Hindistan'da yayan Hace Baki-Billah ile karşılaştı. Teklifini kabul ederek bir süre yanında kaldı, sonra ona intisap etti. Kısa bir müddet sonra da onun en önemli bir halifesi konumuna geldi. Kendi ifadesiyle Nakşibendiyye tarikatına intisap etmesi onun bütün ruhî terakkisinin temelini oluşturdu. Yaşadığı dönem ve coğrafyada, İslâm inançları hurafe ve batıl inançlarla karıştırılmak isteniyordu. Hint kıtasında Babürlü Ekber Şah eliyle bir devlet politikası olarak bütün dinleri birleştirme gibi bir hedef doğrultusunda İslâmî inançların tahrif ve değiştirilme tehlikesi söz konusuydu. İşte İmâm-ı Rabbânî bu batıl hareketlere karşı sahih İslâm inancının yerleşmesi için büyük gayret ve çalışmalarda bulundu ve tarihe II. bin yılın müceddidi olarak geçti. En önemli eseri *Mektubat*'tır. İmanın

yakîn derecesine erdirilmesi, insanın ihsan derecesine yükseltilmesi, İslâm'ın insana sevdirilmesi vb. konularda İmâm Rabbânî'nin görüşlerini yansıtan bu eser, 536 mektubun derlenmesiyle meydana gelmiştir. Birkaçı dışında bütün mektuplar Farsça yazılmıştır. (Bkz. İ.A., c. 22, s. 195-199)

İmam Şafiî (767-820)

İslâm dünyasının ikinci büyük mezhebi olan Şafiî mezhebinin kurucusu. Gazzede doğmuş olmakla birlikte, babasının vefatı dolayısıyla henüz iki yaşında iken annesi tarafından Mekke'ye getirildi. Küçük yaşta Kur'ân'ı ezberledi. Fasih Arapça konuşan Huzeyl kabilesi arasında şiir ve edebiyat öğrendi. O dönem Mekke müftüsünden ders aldı. Henüz 15 yaşında iken Mekke müftüsünün yanında fetva verecek konuma geldi. Sonra Medine'ye gitti. Orada müctehid İmam Malik b. Enes'ten fıkıh ve hadis dersi aldı. Sufyan b. Uyeyne, Fudayl b. Iyaz, amcası Muhammed b. Şafii ve başkalarından hadis rivayet etti. İmam Şafiî, mutlak bir müctehid olup, fıkıh, hadis ve usûlde imamdı. Er-Risale adlı eseriyle ilk olarak fıkıh usulü konularını ele alan Şafii, bu eseriyle fıkıh usulünün de kurucusu sayılmıştır. Mısır'daki görüşlerini kapsayan el-Ümm adlı eseri de en önemli eserlerinden birisi kabul edilir. (Bkz. Şamil İ.A., c. 6, s. 1-5.)

Lebid (Şair Lebid) (560-661)

İslâm'ın ilk devirlerini de idrak eden cahiliye devri Arap şairlerinden biridir. Daha pek genç yaşta iken hitabetiyle kabilesi içinde ehemmiyetli bir konum elde etti. Muallakat-ı Seb'a'da (Yedi Askı) yayınlanan kasidesi ile ün kazandı ve meşhur Arap şairlerinden birisi olarak tarihe geçti. Hicretten sonra Müslüman olup Hz. Peygamber (sas)'den ilgi ve destek gördü. Kasidede olduğu kadar, hicviye ve mersiyede de başarılı kabul edilen Lebid, canlı ve güçlü tasvirleriyle bilinmektedir.

Matüridî Ebu Mansûr (852-944)

Ehl-i sünnet'in iki büyük itikadî mezhebinden biri olan Matüridiyye'nin kurucusudur. Maveraünnehir'de bulunan Semerkant'ın Matürid köyünde doğdu. Hanefi mezhebine ait bir çevrede yetişti. Ebu Hanife'ye uzanan bir silsilenin halkasını oluşturan hocalardan ders aldı. İmam-ı A'zam'ın el-Fıkhü'l-Ekber, er-Risale, el-Vasıyye, el-Fıkhü'l-Ebsat, el-Alim ve'l-Müteallim isimli risalelerini okuyup rivayet etti. Neticede de Hanefî mezhebinin itikadî görüşlerini sistemleştiren kişi olarak tarihe geçti. Matüridi'yi öne çıkartan husus, akıl ve nakil arasında kurduğu dengedir. O, dinin temel prensiplerine bağlı kalarak nakle de akla da önem vermiştir. Ona göre dinde akla uymayan bir şey yoktur. Allah'ın varlığı, hayat, ilim, kudret, irade gibi sıfatları ve Hz. Muhammed (sas)'in peygamberliği akılla isbat edilir. Yine naklin bildirdiği ahiret ve ahvali gibi gayb haberlerinin imkânı akıl ile gösterilir ve Resul'ün haber verdiği şekilde bunlara iman edilir. (Bkz: Şamil İ.A., c.4, s. 76-79)

Mehmed Feyzi Pamukçu (1912-1990)

Kastamonu'da doğdu. Arapça tahsili almış bulunan ve ilim ehli bir zat olarak tanınan M. Feyzi Pamukçu, 1936 yılında Üstad'ın Kastamonu'ya sürgün edilmesinden sonra Nurlarla tanıştı. Üstadla birlikte Risaleleri baştan sona kadar okuyup Risale-i Nur düşüncesinin anlaşılıp yayılmasında önemli hizmetlerde bulundu. Ömrünü iman ve Kur'ân hizmetine adayan Pamukçu 1990 yılında Kastamonu'da vefat etti.

Mevlana Celâleddin-i Rumî (1207-1273)

Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Beş yaşında iken babasıyla birlikte Belh'ten çıkıp hacca gitti. Bir müddet seyahat ettikten sonra Anadolu'ya gelip Erzincan ve Karaman'da oturdu ve nihayet Konya'ya yerleşti. Kendisine Rumî denilmesi o vakit (Diyar-ı Rum) tabir edilen Anadolu'ya yerleşmiş olmasındandır. Konya'da yüzlerce talebesi olan ve o dönemin önde gelen âlimlerinden olan Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra tasavvufa yöneldi. Çeşitli eserleri içinde en meşhuru "*Mesnevî*" adlı eseridir.

Muhyiddîn-i Arabî (1165-1240)

İspanya'nın Mürsiye şehrinde doğdu. İlk tahsil hayatını ve gençlik yıllarını burada geçirdi. Sonra Mısır ve Mekke'ye gitmiş, Irak'ta bulunmuş, oradan Anadolu'ya geçmiş ve nihayet Şam'da yerleşmiştir. Büyük bir mutasavvıf olan Muhyiddîn-i Arabî, "Şeyhü'l-Ekber" lakabıyla da meşhurdur. Onun şeriatın zahirine zıt görünen söz ve düşünceleri, bilhassa vahdet-i vücudla ilgili görüşleri, İslâm tasavvuf ve düşünce tarihinde birçok tartışmaya yol açmıştır. En meşhur eserleri *Fütuhat-ı Mekkiye ve Füsûsü'l-Hikem*'dir.

Mustafa Sabri Efendi (1869-1954)

Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş ilim ve siyaset adamıdır. Tokat'ta doğdu. İlk tahsilinden sonra hıfzını tamamladı. Kayseri'de Hoca Emin Efendi'nin derslerine devam edip aklî ve naklî ilimlerde kısa zamanda büyük mesafe kat etti. Daha sonra İstanbul'a gidip Ahmet Asım Efendi'den icazet aldı. Fatih Camii'nde müderris olduğunda henüz 22 yaşındaydı. 16 yıl Sultan II. Abdülhamit'in huzurunda verilen huzur derslerine katıldı. 1908 yılında Tokat meb'usu oldu. Daha sonra Dar'ül-Hikmet-i İslâmiyye azalığına tayin edildi. 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesinde Şeyhülislam oldu. 1922 yılında Mısır'a hicret etti ve hayatının son 32 yılını Mısır'da ilmî faaliyetler ve eser telifiyle geçirdi. En meşhur eseri "*Mevkifu'l-akl*"dır.

Mustafa Sungur (1929-)

Karabük/Eflanî doğumlu olan Mustafa Sungur, Kastamonu Gölköy Enstitüsünü bitirip öğretmen oldu. 1948-49'da Afyon'da Bediüzzaman ile yirmi ay kadar beraber hapishanede tutuklu olarak zulmen tutulduktan sonra beraat etti. Üstad'ın en yakın talebelerinden biri ve hakkıyla Üstad'ın düşüncelerinin sadık temsilcisi olan Mustafa Sungur, yaklaşık on yıl bizzat Üstad'ın hizmetinde bulun-

du. Ömrünü Risale-i Nur hizmetine adayan Sungur, iman yolundaki çalışmalarına halen devam etmektedir.

Müseylime-i Kezzab

Hz. Peygamber (sas) ile aynı zamanda yaşamış, peygamberlik iddia eden bir yalancıdır. Rivayete göre, kendisi bir elçi hey'etine girerek, Hz. Peygamber'i Medine'de ziyaret etmiş ve Allah Rasulü'nün vefatından kısa bir zaman sonra Suudi Arabistan'ın Yemame, bugünkü Necd bölgesinde peygamberlik iddiası ile ortaya çıkmıştır. Doğruluk ve hakkın zıt kutbunda tarihe yalanın ve bâtılın sembol ismi olarak geçen Müseylime-i Kezzab, Hz. Ebu bekir döneminde Halid b. Velid komutasındaki İslâm ordusu tarafından mağlup edilip öldürülmüştür.

Ömer Hayyam (1048-1122)

Selçuklu devrinin tanınmış İranlı şairidir. Yaşadığı dönemde matematik, tıp ve astronomide söz sahibi kişilerden biridir. Ancak daha çok şairliğiyle meşhurdur. Yazdığı rubailerde bir taraftan "geçmiş-gelecek masal hep/eğlenmene bak ömrünü berbad etme" anlayışı doğrultusunda hazcı bir felsefeyi savunmuş, diğer taraftan yetimâne ağlayışlarıyla İslâm düşünce tarihinde ümitsizlik ve karamsarlığın sembol isimlerinden biri olmuştur.

Rüstem-i Zal

Zaloğlu Rüstem diye de bilinen, savaşlarda gösterdiği cesaret, güçlülük ve yiğitlik özellikleriyle efsaneleştirilen üstu-revî bir kahramandır. Tarihi vakıa olarak, gerçekten böyle bir şahsın yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. İran edebiyatındaki mübalağa unsurunun ortaya çıkardığı ve bir topluluğun kahramanlıklarının tek bir şahısta gösterildiği bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Sa'd-ı Taftazani (1332-1395)

Horasan'ın Taftazan kasabasında doğdu. Meşhur kelâm âlimi İcî'nin talebesi olduğu söylenir. Taftazanî, kendi devrinde ve yaşadığı çağdaki fikir ve ilim anlayışına bihakkın vakıf bulunuyordu. En çok kelâm ilminde meşhur olmakla birlikte belâgat, mantık, fıkıh ve fıkıh usulünde de söz sahibidir. Kelâm sahasında ise Seyyid Şerif Cürcani ile birlikte anılan ikinci büyük isimdir. Nizamiye medreselerinde onun eserleri okunmuş, medrese zihniyetinin teşekkülünde ve asırlar boyunca devam etmesinde birinci derecede rol oynamıştır. *"Şerhu'l-Makasıd"* adlı kelâma dair kitabı en tanınmış eserlerinden biridir.

Sekkâkî (1160-1299)

Meşhur dil ve belâgat âlimidir. İlk mesleği maden oyma işçiliğiydi. Daha sonra kendini ilme verdi. İlim sahasındaki ilk çalışmaları başarılı olmaktan uzak idi; bu başarısızlık onun cerasetini kırdı. Ancak aralıksız düşen su damlalarının kayada nasıl bir delik oyduğu dikkatini çekince, çalışmalarına tekrar başladı. Sekkakî Hanefî fıkıhçıları arasında yer alır, ancak şöhreti dil ve belâğat konusundadır. *"Miftah'ul-ulum"* adlı eseri zamanına kadar belâgat konusunda kaleme alınmış olan en kapsamlı eser olma özelliğine sahiptir.

Shakespeare, William (1565-1616)

İngiliz oyun yazarıdır. Genç yaşta yetenekli bir oyuncu ve halkın çok tuttuğu bir yazar olarak ün yaptı. İnsan tabiatındaki her türlü duygu ve düşünceyi canlı ve renkli bir üslupla yansıtması ve böylece insanın iç dünyasına tercüman olması oyun yazarlığındaki en büyük başarısı olarak kabul edilir. Eserleri birçok dile çevrilmiş ve dünya çapında oyun yazarı olarak şöhret bulmuştur.

Sıddık Süleyman Kervancı (Öl. 1965)

Risale-i Nur'a olan bağlılığı dolayısıyla Bediüzzaman Hazretleri tarafından kendisine "sıddık" ünvanı verilen, Barla'da Üstad hazretlerine yardım ve hizmette bulunan Risale-i Nur talebesidir.

Sultan Mahmud (970-1030)

İlk Müslüman-Türk devletlerinden biri olan Gazneliler'in en meşhur hükümdarıdır. Hayatının büyük bir kısmı savaş meydanlarında geçmiş, özellikle Hindistan'a yaptığı seferlerle bu bölgenin Müslümanlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Hindistan'a yaptığı seferler sebebiyle gazi lakabıyla da anılan Sultan Mahmud, Hanefi ve Şafiî âlimlerine destek vererek hakim olduğu bölgede batıl akımlarla mücadele etmiş ve ehl-i sünnet anlayışının yerleşmesini sağlamıştır.

Süfyan b. Uyeyne (725-813)

Tebe-i Tabiin döneminde Mekke imamı olarak şöhret bulmuş, müctehid, fakih ve muhaddistir. Kufe'de doğdu, sonradan Mekke'ye yerleşti. Kur'ân'ı ezberlediğinde dört, hadis yazmaya başladığında ise henüz yedi yaşındaydı. Çoğu İmam Malik'in de üstadları arasında bulunan yetmiş kadar tabiinden hadis öğrenmiştir. Kendisinden hadis ve fıkıh okuyanlar arasında İbn'ul-Mübarek, Sevrî, Ahmed b. Hanbel gibi şahıslar vardır. İmam Şafii onun için şöyle demiştir: "Eğer Malik ile Süfyan olmasalardı Hicaz ilmi kaybolup giderdi."

Şah-ı Nakşibend (1318-1389)

Bahaüddin Nakşıbend Buhara yakınlarındaki Kasr-ı Arifan'da doğdu. Nakşıbend Farsça bir kelimedir ve "nakış yapan" demektir. Dünyaya geldiğinde, o dönem Hacegan tarikatının şeyhlerinden Semmasî, Bahaüddin Nakşıbend'i manevî evlâtlığına almış ve onu müridi Emir Külal'e teslim ederek manevî eğitimini sağlamıştır. Şah-ı Nakşıbend, Hanefî mezhebine mensuptu. Her fırsatta sohbet eder ve "Tarikimiz sohbet üzerinedir." diyerek, müridlerini de buna teşvik ederdi. Vefatından sonra Nakşibendi tarikati İslâm coğrafyasında büyük bir alana yayıldı. Bilhassa İmam Rabbani zamanında Hindistan ve havalisinde yayılma kaydetti. Sonraki yıllarda Nakşibendiyye tarikatının Mevlana Halid Bağdadî (ö. 1826) tarafından kurulan Halidiye kolu, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, Suriye ve Irak bölgelerinde yaygınlık kazandı. (Bkz. Şamil İ.A., c. 5, s. 15-17)

Şa'ranî (1492-1565)

Mısır'da doğmuş ve yaşamış olan meşhur bir tasavvuf âlimidir. Gençliğinin ilk yıllarından itibaren Kahire'de yaşamaya başladı. Hayatını dokumacılıkla kazanı-

yordu. Başta tasavvuf olmak üzere, Kur'ânî ilimler, akaid, fıkıh, gramer ve tıbbı da içine alan eserler yazdı. Herkesin anlayabileceği şekilde yazılan ve son derece yayılan eserleri sayesinde İslâm dünyasında bilhassa tasavvuf sahasında derin bir tesir icra etmiştir.

Şeyh Bahit Efendi (Öl. 1926)

Ezher Üniversitesi'nin son dönem yetiştirdiği âlimlerden biridir. Mısır'ın Asyut şehrinde doğdu. Ezher'de tahsilini tamamlayıp aynı üniversitede müderrislik vazifesi aldı. Kahire şer'î mahkeme kadılığı da yapan Şeyh Bahit, bir süre de Mısır Diyanet reisliği görevinde bulundu.

Tevfik Göksu (1887-1965)

Barla'da doğdu. Şam'da bulunduğu için Risalelerde "Şamlı Hafız" lakabıyla anılmaktadır. Şam'da olduğu yıllarda Bediüzzaman'ı görmüş ve onun Emeviye camiindeki hutbesini dinlemiştir. Güzel hattıyla Risalelerin yazılıp çoğaltılmasında önemli bir görev eda etmiştir.

Üveys-i Karanî

Tabiinin en meşhurlarındandır. Hz. Peygamber (sas) devrinde yaşamış ve o dönemde İslâmiyet'e girmiş olmasına rağmen Allah Rasulü'nü (sas) görememiştir. Zühd ve takvasıyla bütün mutasavvıflarca tasavvufun öncülerinden biri sayılır. Hayatı hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte Sahih-i Müslim'de anlatılan şu hâdise onun kıymet ve değerini anlama adına önemli bir belgedir: "Yemen yardımcı askerleri geldikçe Hz. Ömer "İçinizde Üveys b. Amir var mı?" diye sorardı. Nihayet Üveys gelince onun yanına gitti ve "Üveys b. Amir sen misin?" diye sordu. Üveys: "evet" deyince ona sırasıyla şu soruları sordu: "Murad ve Karen kabilesinden misin?" Üveys: "Evet." Hz. Ömer: "Zannedersem sende alaca hastalığı vardı da yalnız bir dirhem miktarındaki yerden başka yerleri savuşturmuştun." Üveys: "Evet." Hz. Ömer: "Validen var mı?" Üveys: "Evet." Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Resul-i Ekrem'den (sas) (bizzat) işittim. 'Yemen yardımcı askerleriyle birlikte Murad ve Karen kabilesinden Üveys b. Amir gelecektir. Kendisi baras hastalığına yakalanmışsa da ondan kurtulmuş ve yalnız dirhem miktar bir yer kalmıştı. Onun bir validesi var ki, ona son derece iyi bakardı. (Bir şeyin olması için) Allah'a yemin edecek olsa Allah onu yemininde doğru çıkarır. Kendin için istiğfar ettirebilirsen yap. (Duası makbul bir kuldur)' buyurmuştur. Benim için Allah'tan mağfiret dile, deyince Üveys, Ömer (ra) için istiğfar etti." Daha sonra Kufe'ye yerleşen Üveys-i Karani, burada zühd ve takvasıyla meşhur olunca, Kufe'yi terk etmiş ve ömür boyu kendini gizlemeye çalışmıştır. Hz. Ali'nin yanında Hz. Muaviyeye karşı savaştığı ve burada şehid olduğu rivayet edilmektedir.

Victor Hugo (1802-1885)

Fransız romancısı, oyun yazarı ve şairidir. Şiirlerinde son derece derunî bir lirizm görülür. Romanlarında da romantizm yönü ağır basar. *Notr-Dam'ın Kamburu ve Sefiller* Fransız ve dünya edebiyatının klasiklerinden sayılır.

Zemahşerî (1075-1143)

Büyük bir dilci, edebiyatçı, kelâmcı ve tefsircidir. Zemahşer'de doğdu. İlk eğitimi burada aldı. Daha sonra ilim tahsili için o zamanın büyük bir ilim ve medeniyet merkezi olan Buhara'ya gitti. Buhara'da fıkıh usülü, fıkıh, hadis, tefsir, kelâm, mantık, felsefe ve Arapça dersleri aldı. Kelâm sahasında mutezilî görüşler taşıdığı için ciddî tenkide uğramıştır. Klasik bir eser olarak kabul edilen el-Keşşaf, onun belâğat ilmindeki üstün mevkiine delil olup en önemli eseridir. Bu eseri açıklamak için 250 kadar haşiye yazılmıştır. Mu'tezilî olmasına rağmen, 9 yüzyıldan beri Sünnî medreselerde okutulması, Müslüman hoşgörüsünün bariz bir örneğidir. (Bkz: Şamil İslâm Ansiklopedisi, c.6, s.445-447)

Ziya Paşa (1825-1880)

Son dönem Osmanlı şair, yazar ve siyasetçisidir. Bayezid Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Sadaret Kalemi'ne memur olup saraya katip olarak alındı. 1867'de ülkede meşrutiyet yönetiminin kurulması için çalışan Genç Osmanlılar Cemiyeti üyeleri arasına katılarak Paris'e kaçtı. 1870'de İstanbul'a dönüp padişah Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra Şura-yı Devlet üyeliğine seçildi. Kanun-i Esasi'yi hazırlayan komisyonda görevlendirildi. II. Abdülhamit döneminde vezirlik rütbesiyle Suriye, Konya ve Adana valiliklerinde bulundu. Tanzimat döneminde divan şiiri geleneğini başarıyla sürdüren Ziya Paşa, özellikle gözlemlediği sosyal bozuklukları eleştiren şiirleriyle tanınmaktadır.

İndeksler

a. Âyet İndeksi

b. Karma İndeks